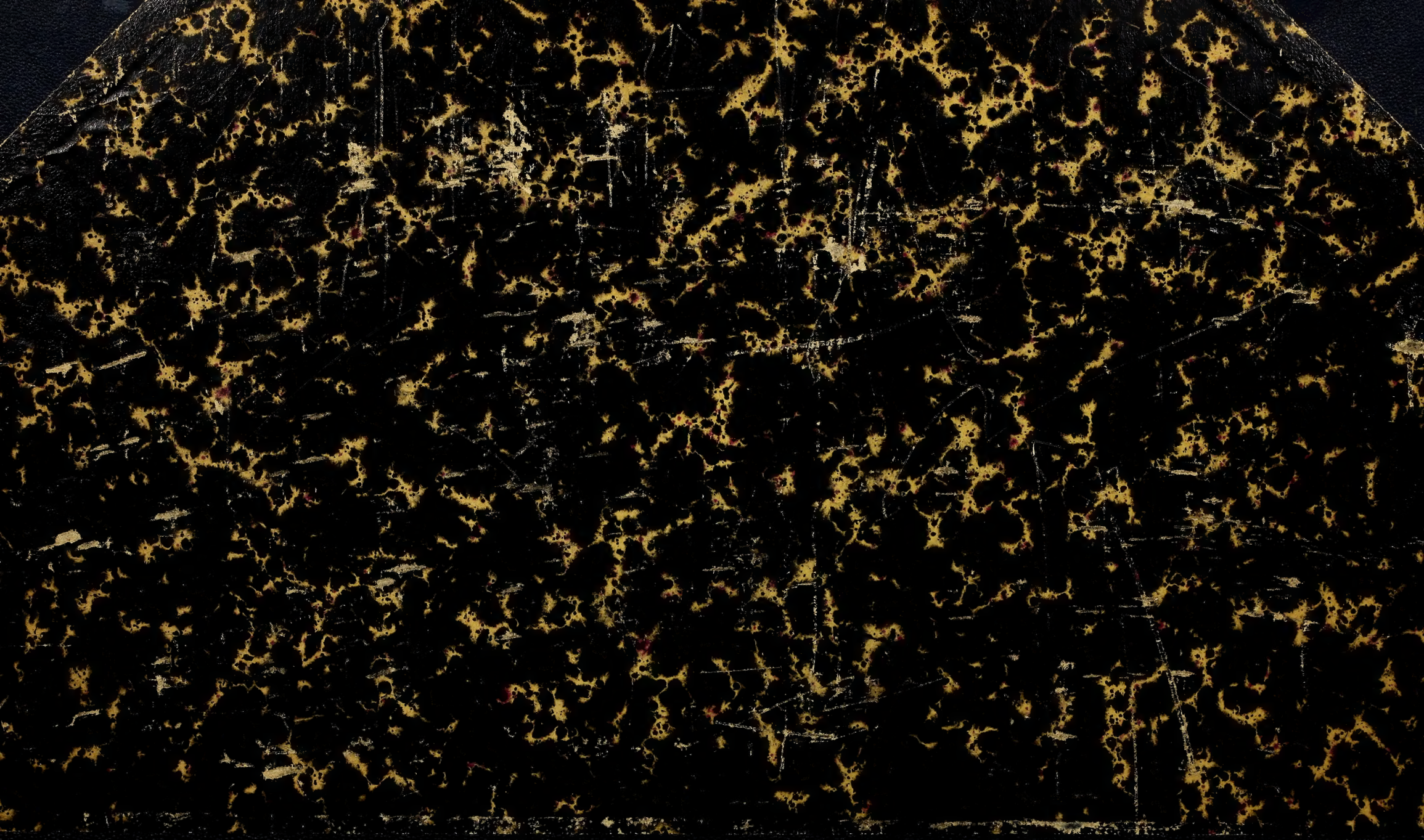

BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1899-1900.

Bijlage B. Begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1900.

(4. 1.)

KONINKLIJKE BOODSCHAP.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

MIJNE HEEREN!

Wij bieden U hiernevens ter overweging aan vier ontwerpen van wet betreffende de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900.

De toelichtende memorie (en bijlagen), die de wetsontwerpen vergezelt, bevat de gronden waarop zij rusten.

En hiermede, Mijne Heeren, bevelen Wij U in Godes heilige bescherming.

Het Loo, den 7den September 1899.

WILHELMINA.

(4. 2.)

(Hoofdstuk I. Uitgaven in Nederland.)

ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat, volgens artikel 2 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), de begrooting van *Nederlandsch-Indië* jaarlijks bij afzonderlijke wet of wetten moet worden vastgesteld;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900, betreffende de *uitgaven in Nederland*, wordt vastgesteld als volgt:

Iste AFDEELING.

Regeering en Hooge Colleges.

Onderafdeeling 1. Gouverneur-Generaal	f 22 600	
Onderafdeeling 2. Algemeene Secretarie en Secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië	13 000	
Onderafdeeling 3. Onvoorziene uitgaven	1 000	
	f	36 600

IIde AFDEELING.

Departement van Justitie.

Onderafdeeling 4. Rechtswezen . .	f 3 000	
Onderafdeeling 5. Weeskamers . .	1 400	
Onderafdeeling 6. Gevangenen en veroordeelden	65 000	
Onderafdeeling 7. Onvoorziene uitgaven	1 000	
		70 400

IIIde AFDEELING.

Departement van Financiën.

Onderafdeeling 8. Algemeene kassen.	f 1 000	
Onderafdeeling 9. Uitgaven ter zake van geldleeningen en voorschotten .	4 288 000	
Onderafdeeling 10. Verpachte middelen	300 000	
Onderafdeeling 11. Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer. .	f 780 000	
Onderafdeeling 12. In- en uitvoerrechten en accijnzen.	16 000	
Onderafdeeling 13. Zegelrecht. . .	11 000	
Onderafdeeling 14. Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, gratificatiën, pensioenen en gagementen.	7 331 900	
Onderafdeeling 15. Geneeskundig onderzoek van aan den Indischen dienst verbonden of daarvoor bestemd personeel.	10 000	
Onderafdeeling 16. Verpleging van en andere uitgaven voor gegageerden.	64 300	
Onderafdeeling 17. Eereteekenen .	18 600	
Onderafdeeling 18. Uitrusting, voorloopig traktement, voorschotten op traktement en andere uitgaven in verband met de uitzending van burgerlijke ambtenaren	52 000	
Onderafdeeling 19. Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden en kosten van te ontvangen diverse goederen	81 300	
Onderafdeeling 20. Onvoorziene uitgaven	100 000	
	f	13 054 100

IVde AFDEELING.

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Onderafdeeling 21. Europeesch bestuur	f 50 000	
Onderafdeeling 22. Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur en andere uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid	48 050	
Onderafdeeling 23. Veeartsenijdienst.	3 000	
Onderafdeeling 24. Kadastrale en statistieke opnemingen.	19 000	
Onderafdeeling 25. Koffie	462 148	
Onderafdeeling 26. Kina	26 191	
Onderafdeeling 27. Boschwezen . .	1 620	
Onderafdeeling 28. Algemeene pakhuizen	500	
Onderafdeeling 29. Paketvaart . .	*Memorie.*	
Onderafdeeling 30. Transportkosten uit en naar Nederlandsch-Indië . .	350 000	
Onderafdeeling 31. Onvoorziene uitgaven	25 000	
		985 509

Vde AFDEELING.

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Onderafdeeling 32. Onderwijs. . .	f 35 600	
Onderafdeeling 33. Kunsten en wetenschappen	11 500	
Onderafdeeling 34. Landsdrukkerij .	128 000	
Onderafdeeling 35. Ambtenaarsexamens	6 000	

493221

Onderafdeeling 36. Eeredienst . .	f 9 200	
Onderafdeeling 37. Geneeskundige dienst	200 000	
Onderafdeeling 38. Handel en nijverheid in het algemeen	1 000	
Onderafdeeling 39. Mijnwezen in het algemeen	50 970	
Onderafdeeling 40. Tin	724 336	
Onderafdeeling 41. Steenkolen . .	10 000	
Onderafdeeling 42. Zout	75 000	
Onderafdeeling 43. Onvoorziene uitgaven	10 000	
	f	1 261 606

VIde AFDEELING.

Departement der Burgerlijke Openbare Werken.

Onderafdeeling 44. Burgerlijke openbare werken.	f 540 000	
Onderafdeeling 45. Post- en telegraafdienst	356 500	
Onderafdeeling 46. Spoorwegen . .	2 861 900	
Onderafdeeling 47. Onvoorziene uitgaven	5 000	
		3 763 400

VIIde AFDEELING.

Departement van Oorlog.

Onderafdeeling 48. Officieren in buitengewonen dienst	f 127 367	
Onderafdeeling 49. Militaire verlofstraktementen	410 000	
Onderafdeeling 50. Opleiding tot officier	414 062	
Onderafdeeling 51. Uit- en terugzending van militairen, de kosten van werving en van verblijf in Nederland daaronder begrepen, mitsgaders betalingen te hunnen behoeve na terugkeer in Nederland	1 642 000	
Onderafdeeling 52. Militaire veroordeelden.	4 000	
Onderafdeeling 53. Materieel . . .	2 600 000	
Onderafdeeling 54. Onvoorziene uitgaven	50 000	
		5 247 429

VIIIste AFDEELING.

Departement van Marine.

Onderafdeeling 55. Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen	f 5 360	
Onderafdeeling 56. Hydrographische dienst	22 000	
Onderafdeeling 57. Personeel der zeemacht	2 113 920	
Onderafdeeling 58. Materieel der zeemacht	1 478 000	
Onderafdeeling 59. Onvoorziene uitgaven	50 000	
	f	3 669 280

IXde AFDEELING.

Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven.

Onderafdeeling 60. Bijdragen van *Nederlandsch-Indië* aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven voor het dienstjaar 1900.	*Memorie.*
	f 28 088 324

Acht en twintig millioen acht en tachtig duizend driehonderd vier en twintig gulden.

Artikel 2.

Wanneer het bedrag, uitgetrokken bij eene der *onderafdeelingen* 2, 4, 6, 8 tot en met 19, 21 tot en met 28, 30, 32 tot en met 42, 44, 45, 46, 48 tot en met 53, 55 tot en met 58 van het bij deze wet vastgestelde hoofdstuk, ontoereikend wordt bevonden, kan het, met inachtneming van artikel 5 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), verhoogd worden door overschrijving uit de sommen, bij de betrokken afdeelingen voor *onvoorziene uitgaven* toegestaan. Uit die sommen kan ook worden overgeschreven op *onderafdeeling* 29.

Artikel 3.

De in den loop van het dienstjaar opkomende behoeften, welke niet in de begrooting zijn omschreven, worden, met inachtneming van art. 6 der in het vorig artikel aangehaalde wet, op den post voor *onvoorziene uitgaven* der betrokken afdeeling aangewezen.

Die uitgaven worden voor elke soort afzonderlijk in de rekening gebracht en omschreven.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Koloniën,

(4. 3.)

HOOFDSTUK II. (Uitgaven in Nederlandsch-Indië)

ONTWERP VAN WET.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat volgens artikel 2 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), de begrooting van *Nederlandsch-Indië* jaarlijks bij afzonderlijke wet of wetten moet worden vastgesteld;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900, betreffende de *uitgaven in Nederlandsch-Indië*, wordt vastgesteld als volgt:

Iste AFDEELING.

Regeering en Hooge Colleges.

Onderafdeeling 1. Jaarwedde van den Gouverneur-Generaal	f	132 000
Onderafdeeling 2. Staf van den Gouverneur-Generaal		29 940
Onderafdeeling 3. Onderhoud van de tuinen en den inventaris der verblijven van den Gouverneur-Generaal.		14 000
Onderafdeeling 4. Raad van Nederlandsch-Indië		151 200
Onderafdeeling 5. Algemeene Secretarie en Secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië		339 800
Onderafdeeling 6. Algemeene Rekenkamer		399 240
Onderafdeeling 7. Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden		40 000
Onderafdeeling 8. Onvoorziene uitgaven		1 500
	f	1 107 680

IIde AFDEELING.

Departement van Justitie.

Onderafdeeling 9. Het Departement	f	121 410
Onderafdeeling 10. Hoog Gerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof. .		334 464
Onderafdeeling 11. Raden van justitie		429 772
Onderafdeeling 12. Landraden, residentieraden en andere rechtbanken .	f	1 439 709
Onderafdeeling 13. Verdere kosten van het rechtswezen.		432 380
Onderafdeeling 14. Wees- en boedelkamers.		356 414
Onderafdeeling 15. Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken		596
Onderafdeeling 16. Gevangenen en veroordeelden		2 113 248
Onderafdeeling 17. Notaris-examens.		700
Onderafdeeling 18. Kosten, voortvloeiende uit de invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid . . .		*Memorie.*
Onderafdeeling 19. Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de buitenbezittingen, zoomede andere uitgaven ter beperking van de slavernij		1 500
Onderafdeeling 20. Onvoorziene uitgaven		100 000
	f	5 330 193

IIIde AFDEELING.

Departement van Financiën.

Onderafdeeling 21. Het Departement.	f	214 880
Onderafdeeling 22. Aanslag in- en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnzen, alsmede toezicht op de heffing en verantwoording en op de kas- en vendu-administratiën, een en ander voor zooveel elders niet speciaal omschreven		788 608
Onderafdeeling 23. Algemeene kassen		410 139
Onderafdeeling 23 *a*. Kosten van inwisseling der op Java en Madura aanwezige duiten.		2 500 000
Onderafdeeling 24. Verpachte middelen		1 127 200
Onderafdeeling 25. Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer. .		1 019 000
Onderafdeeling 26. In- en uitvoerrechten en accijnzen.		959 000
Onderafdeeling 26 *a*. Uitgaven in verband met de overneming van pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin		177 212
Onderafdeeling 27. Verponding . .		35 000
Onderafdeeling 28. Openbare verkoopingen		178 568
Onderafdeeling 29. Zegelrecht . .		23 420
Onderafdeeling 30. Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen en gagementen		4 522 000
Onderafdeeling 31. Voorschotten op traktement of andere inkomsten . .		700 000
Onderafdeeling 32. Soldijen en toelagen aan eereteekenen verbonden .		13 700

Onderafdeeling 33. Bestellingen van het Ministerie van Koloniën . . .	f 5 000	
Onderafdeeling 34. Onvoorziene uitgaven	150 000	
		f 12 823 727

IVde AFDEELING.

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Onderafdeeling 35. Het Departement.	f 194 256	
Onderafdeeling 36. Europeesch bestuur	5 597 962	
Onderafdeeling 37. Inlandsch bestuur	5 940 872	
Onderafdeeling 37*a*. Tot invoering van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur	220 000	
Onderafdeeling 38. Uitgaven in verband met eene vermindering van de heerendiensten op Java en Madura .	1 834 770	
Onderafdeeling 39. Uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura, te bestrijden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren	400 000	
Onderafdeeling 40. Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken	3 000 190	
Onderafdeeling 41. Publieke feesten	15 775	
Onderafdeeling 42. Gewestelijke politievaartuigen	296 208	
Onderafdeeling 43. Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur . . .	850 678	
Onderafdeeling 44. Uitroeiing van schadelijk gedierte.	3 000	
Onderafdeeling 45. Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid.	172 232	
Onderafdeeling 46. Landbouw in het algemeen en veeteelt	291 763	
Onderafdeeling 47. Veeartsenijdienst.	134 720	
Onderafdeeling 48. Landelijke inkomsten en andere grondlasten	1 753 782	
Onderafdeeling 49. Kadastrale en statistieke opnemingen.	610 180	
Onderafdeeling 50. Koffie	5 251 313	
Onderafdeeling 51. Kina	96 465	
Onderafdeeling 52. Boschwezen . .	1 226 922	
Onderafdeeling 53. Beheer van 's lands civiele pakhuizen	210 122	
Onderafdeeling 54. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten	461 143	
Onderafdeeling 55. Transportkosten naar en uit Indië, en reis- en verblijfkosten in Indië	746 000	
Onderafdeeling 56. Onvoorziene uitgaven	250 000	
		29 558 353

Vde AFDEELING.

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Onderafdeeling 57. Het Departement.	f 119 310	
Onderafdeeling 58. Onderwijs voor Europeanen	f 2 700 300	
Onderafdeeling 59. Onderwijs voor de inlandsche bevolking	1 409 489	
Onderafdeeling 60. Kunsten en wetenschappen	205 832	
Onderafdeeling 61. Landsdrukkerij.	103 612	
Onderafdeeling 62. Ambtenaars-examens.	18 000	
Onderafdeeling 63. Eeredienst . .	713 400	
Onderafdeeling 64. Armwezen . .	106 828	
Onderafdeeling 65. Geneeskundige dienst	2 028 818	
Onderafdeeling 66. Handel en nijverheid in het algemeen	21 300	
Onderafdeeling 67. Mijnwezen in het algemeen	347 244	
Onderafdeeling 68. Tin	4 789 833	
Onderafdeeling 69. Steenkolen . .	1 627 050	
Onderafdeeling 70. Zout	2 334 475	
Onderafdeeling 71. Onvoorziene uitgaven	100 000	
		f 16 625 491

VIde AFDEELING.

Departement der Burgerlijke Openbare Werken.

Onderafdeeling 72. Het Departement.	f 147 780	
Onderafdeeling 73. Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken.	1 265 822	
Onderafdeeling 74. Gebouwen onder burgerlijk beheer	1 819 000	
Onderafdeeling 75. Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken . . .	4 298 000	
Onderafdeeling 76. Werken ten behoeve van het behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaija (Oostgat van Soerabaija)	108 000	
Onderafdeeling 77. Toezicht op de uitvoering door de Droogdokmaatschappij „Tandjong-Priok" van de orders voor rekening van den lande en op het onderhoud en de herstelling van de aan die maatschappij in gebruik gegeven dokken	6 500	
Onderafdeeling 78. Hulpinrichtingen	455 783	
Onderafdeeling 79. Aankoop, herstelling, onderhoud en transport van materialen voor den algemeenen voorraad en daarmede in verband staande uitgaven, transportkosten van materialen voor de uitvoering van bouwwerken, kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige gebouwen en materialen, alsmede van het verhuren van gebouwen. . . .	180 000	
Onderafdeeling 80. Huishuur-indemniteit en lokaalhuur.	810 000	
Onderafdeeling 81. Post- en telegraafdienst	1 874 093	

Onderafdeeling 82. Gouvernements-postspaarbank	f 30 640	
Onderafdeeling 83. Spoor- en tramwegen en stoomwezen	43 700	
Onderafdeeling 84. Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen	1 590 000	
Onderafdeeling 85. Aanleg, uitrusting en uitbreiding van Staatsspoorwegen	3 386 000	
Onderafdeeling 86. Exploitatie van Staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in *onderafdeeling* 84.	5 715 000	
Onderafdeeling 87. Toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen.	58 800	
Onderafdeeling 88. Onvoorziene uitgaven	100 000	
		f 21 889 118

VIIde AFDEELING.

Departement van Oorlog.

Onderafdeeling 89. Traktementen, tafel- en fouragegelden, bureel- en andere kosten van het Departement .	f 477 270	
Onderafdeeling 90. Traktementen, fouragegelden, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van den generalen staf	488 163	
Onderafdeeling 91. Traktementen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de administratie, benevens traktementen van de civiele ambtenaren op de bureaux van het leger en traktementen, soldijen en andere kosten van het schrijvers-personeel .	904 518	
Onderafdeeling 92. Traktementen, fourage- en tafelgelden, bureel- en andere kosten van de gewestelijke en plaatselijke staven	218 812	
Onderafdeeling 93. Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der infanterie	5 767 820	
Onderafdeeling 94. Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der cavalerie	283 007	
Onderafdeeling 95. Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der artillerie	1 358 814	
Onderafdeeling 96. Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der marechaussee te voet	360 913	
Onderafdeeling 97. Afzonderlijke inlandsche korpsen	106 619	
Onderafdeeling 98. Remonte . . .	90 730	
Onderafdeeling 99. Traktementen, toelagen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der genie, genietroepen en werklieden, met de militaire opzichters en het korps magazijnmeesters en conducteurs der genie	463 986	
Onderafdeeling 100. Aanvulling der geniemagazijnen	329 200	
Onderafdeeling 101. Geniewerken . .	1 243 277	
Onderafdeeling 102. Huis-, bureel- en magazijnhuur en inhuur van gebouwen	708 000	
Onderafdeeling 103. Geneeskundige dienst	1 585 345	
Onderafdeeling 104. Militaire gevangenissen en andere gerechtskosten.	59 407	
Onderafdeeling 105. Bijzondere inrichtingen	227 122	
Onderafdeeling 106. Werving. . .	600 000	
Onderafdeeling 107. Soldijen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden.	19 000	
Onderafdeeling 108. Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages .	4 522 000	
Onderafdeeling 109. Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad-, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen, gerechtskosten, drukwerken en eereteekenen, benevens uitgaven voortvloeiende uit den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen.	538 600	
Onderafdeeling 110. Vervoer te water en te land van personen, goederen, paarden en vee.	2 130 800	
Onderafdeeling 111. Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden.	50 500	
Onderafdeeling 112. Voorschotten op traktement of andere inkomsten .	416 000	
Onderafdeeling 113. Gratificatiën bij het verlaten van den dienst aan gegageerde militairen beneden den rang van officier, en gratificatiën aan in Nederland aangenomen militaire schrijvers bij het eindigen van hun aldaar aangegaan dienstverband of vroeger	142 000	
Onderafdeeling 114. Voor het houden van veldoefeningen op kleine schaal.	6 000	
Onderafdeeling 115. Buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen.	799 000	
Onderafdeeling 116. Kosten der admissie-examens voor de Koninklijke Militaire Academie en de Cadettenschool, alsmede passagegelden voor de jongelieden, die tot deze inrichtingen en van de onderofficieren, die tot den hoofdcursus te Kampen worden toegelaten	7 000	
Onderafdeeling 117. Expeditiën en troepen te velde	200 000	
Onderafdeeling 118. Voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie . .	800 000	
Onderafdeeling 119. Bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht in Nederandsch-Indië	300 000	

Onderafdeeling 120. Onvoorziene uitgaven	f 50 000	
		f 25 253 903

VIIIste AFDEELING.

Departement van Marine.

Onderafdeeling 121. Het Departement en de algemeene dienst	f 206 300	
Onderafdeeling 122. Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen	443 776	
Onderafdeeling 123. Steenkolenpakhuizen	8 570	
Onderafdeeling 124. Magnetische en meteorologische waarnemingen . . .	38 660	
Onderafdeeling 125. Hydrographische dienst	42 500	
Onderafdeeling 126. Haveninrichtingen	248 285	
Onderafdeeling 127. Gouvernementsmarine, bebakening, kustverlichting en loodswezen	1 141 317	
Onderafdeeling 128. Personeel der zeemacht	820 050	
Onderafdeeling 129. Materieel der zeemacht	1 238 000	
Onderafdeeling 130. Reis-, verblijf- en transportkosten	222 000	
Onderafdeeling 131. Voorschotten op traktement of andere inkomsten . .	15 000	
Onderafdeeling 132. Onvoorziene uitgaven	150 000	
		4 574 458
		f 117 162 923

Eenhonderd zeventien millioen eenhonderd twee en zestig duizend negenhonderd drie en twintig gulden.

Artikel 2.

Wanneer het bedrag, uitgetrokken bij eene der *onderafdeelingen* 2 tot en met 7, 9 tot en met 17, 19, 21 tot en met 26, 27 tot en met 33, 35, 36, 37, 40 tot en met 55, 57 tot en me 70, 72 tot en met 87, 89 tot en met 118, 121 tot en met 131, van het bij deze wet vastgestelde hoofdstuk ontoereikend wordt bevonden, kan het, met inachtneming van art. 5 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), verhoogd worden door overschrijving uit de sommen, bij de betrokken afdeelingen voor *onvoorziene uitgaven* toegestaan.

Uit die sommen kan ook worden overgeschreven op *onderafdeeling* 18.

Uit de *onderafdeelingen* 38 en 118 kan worden overgeschreven op andere onderafdeelingen, waarvan het bedrag onvoldoende blijkt tot bestrijding van de uitgaven voor maatregelen voortvloeiende uit beperking van de heerendiensten op Java en Madura en voor tijdelijke overschrijding van de legerformatie.

Voor de aanvulling, welke sommige onderafdeelingen vereischen tot bestrijding van de met de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur in verband staande uitgaven, kunnen gebezigd worden de sommen welke ten gevolge van dien maatregel op andere onderafdeelingen ongebruikt blijven.

Artikel 3.

De in den loop van het dienstjaar opkomende behoeften, welke niet in de begrooting zijn omschreven, worden, met inachtneming van art. 6. der in het vorig artikel aangehaalde wet, op den post voor *onvoorziene uitgaven* der betrokken afdeeling aangewezen.

Die uitgaven worden voor elke soort afzonderlijk in de rekening gebracht en omschreven.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Koloniën.

(4. 4)

ONTWERP VAN WET.

HOOFDSTUK I. (Wet op de Middelen.)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat volgens artikel 2 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), de middelen tot dekking der uitgaven, begrepen in de begrooting van *Nederlandsch-Indië*, jaarlijks bij afzonderlijke wet of wetten worden aangewezen;

Zoo is het, dat Wij den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Tot goedmaking van de uitgaven, begrepen in de beide hoofdstukken der begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900, worden over dat jaar gebezigd de na te noemen in *Nederland* te ontvangen middelen, te weten:

1. Verkoop van koffie.
2. Verkoop van kinabast.
3. Verkoop van Banka-tin.
4. Aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij.
5. Terugbetaling door de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van *Samarang* langs *Soerakarta* naar *Djokjokarta*, van de krachtens de concessie door den Staat aan haar voorgeschoten gelden, benevens aandeel in de winst door de exploitatie verkregen.
6. Uitkeering aan de geldmiddelen van *Nederlandsch-Indië* uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfsbelasting.
7. Ontvangsten van civielen of algemeenen aard:
   a. examengelden van candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst;
   b. gagementen, welke door de invaliden in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek aan dat gesticht worden afgestaan;

c. verkoop van kaarten en boekwerken;

d. opbrengst van buiten omloop gestelde koperen duiten;

e. diverse.

8. Ontvangsten in betrekking tot het departement van oorlog in *Nederlandsch-Indië*:

a. terugbetaling van reis- en kostgelden;

b. idem van studiekosten;

c. diverse.

9. Ontvangsten in betrekking tot het departement van marine in *Nederlandsch-Indië*:

a. kostgelden van de jongelingen, die in de kweekschool voor de zeevaart te *Amsterdam* worden opgeleid tot stuurman voor de gouvernements-marine in *Nederlandsch-Indië*;

b. terugbetaling der kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in *Indië* van bodems, behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine en van verstrekkingen aan naar Nederland terugkeerende schepen;

c. diverse.

Artikel 2.

In het bedrag, dat aan de in *Nederland* en in *Nederlandsch-Indië* te ontvangen middelen tot goedmaking der in artikel 1 dezer wet bedoelde uitgaven ontbreekt, wordt voor zooveel noodig voorzien door eene geldleening, krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

Artikel 3.

Deze wet treedt in werking met den 1sten Januari 1900.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Koloniën,

(4. 5.)

ONTWERP VAN WET.

HOOFDSTUK II. (Wet op de Middelen.)

Wij WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat, volgens artikel 2 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië (*Staatsblad* 1895 n°. 145), de middelen tot dekking der uitgaven, begrepen in de begrooting van *Nederlandsch-Indië*, jaarlijks bij afzonderlijke wet of wetten worden aangewezen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Tot goedmaking van de uitgaven, begrepen in de beide hoofdstukken der begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900, worden over dat jaar gebezigd de na te noemen in *Nederlandsch-Indië* te ontvangen middelen, te weten:

Regeering en Hooge Colleges.

1 Boeten door de Algemeene Rekenkamer opgelegd.

Departement van Justitie.

2. Ontvangsten van het hulpbureau voor den industrieelen eigendom.

3. Gerechtelijke boeten en confiscatiën.

4. Terugbetaling van gerechtskosten in strafzaken.

5. Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten der wees- en boedelkamers.

6. Betaling voor het afleggen van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notaris-ambt.

7. Opbrengst van den arbeid der gevangenen.

8. Voor het verstrekken van voeding aan gegijzelden.

Departement van Financiën.

9. Verpachte middelen:

a. opium;

b. slachten van rundvee, buffels, schapen, geiten, paarden en veulens in de buitenbezittingen;

c. Chineesche dobbelspelen;

d. verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in de buitenbezittingen;

e. slachten van varkens en verkoop van varkensvleesch, voor zoover op Java en Madura de pacht niet door eene directe heffing wordt vervangen;

f. sluisgelden, veren en overtoomen;

g. vogelnestklippen;

h. belasting op peper (Riouw);

i. verkoop van saguweer, brom en laroe;

j. goudmijnen (Borneo);

k. verkoop van sirie (Celebes);

l. de Duizend Eilanden;

m. waijangs;

n. belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser;

o. invoer en verkoop van zout en belasting op troeboekkuit en trassi en op gedroogde troeboek en tengirivisch en garnalen (Oostkust van Sumatra);

p. pandhuizen;

q. sagoe, was en getah, koelit-tingar, koelit-bakau, balam- en soenteivruchten en rotan (Oostkust van Sumatra);

r. degene dezer middelen, die gezamenlijk verpacht worden.

10. Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer.

11. In- en uitvoerrechten en accijnzen en andere ontvangsten daarmede in verband:

a. invoerrecht;

b. uitvoerrecht;

c. accijnzen;

d. pakhuishuur;

e. andere ontvangsten.

11*a*. Pachten, rechten enz., in de tot de residentie Zuider-

en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin.

12. Haven- en ankeragegelden.
13. Loods- en kaaigelden in de haven van Tandjong Priok.
14. Loods- en steigergelden in de Emmahaven.
15. Personeele belasting.
16. Patentrecht.
17. Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden.
18. Openbare verkoopingen:
    a. recht;
    b. disconto;
    c. terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan vendukantoren verstrekt tot voldoening van de opbrengst van verkoopingen vóór 1 Juli 1886 gehouden.
19. Zegelrecht.
20. Recht van overschrijving van vaste goederen.
21. Belasting op rijtuigen.
22. Recht van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden.
23. Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels.
24. Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura.
25. Belasting op het slachten van varkens op Java en Madura.
26. Belasting op het bedrijf.
27. Bijzondere belastingen in de buitenbezittingen:
    a. hoofdelijke belasting in Benkoelen;
    b. belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats Benkoelen;
    c. hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten;
    d. belasting op het slachten van buffels en runderen in de Lampongsche districten;
    e. hoofdelijke belasting in de binnenlanden der residentie Palembang;
    f. belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang;
    g. hassil in de onderhoorigheden van Atjeh;
    h. hoofdelijke belasting in de assistent-residentie Billiton;
    i. hoofdelijke belasting in de Westerafdeeling van Borneo;
    j. vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo;
    k. hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo;
    l. licentiën tot het graven van diamant in het voormalig rijk van Bandjermasin;
    m. hoofdelijke belasting in het gouvernement Celebes;
    n. belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser;
    o. hoofdelijke belasting in de residentie Amboina;
    p. hoofdelijke belasting in Ternate;
    q. hoofdelijke belasting in Menado (Minahassa en Gorontalo).
28. Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen.
29. Terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan burgerlijke landsdienaren en aan gepensionneerden verstrekt.

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

30. Bijdrage tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado langs de Noordkust van Celebes
31. Hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden van Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia (equivalent voor afgeschafte heerendiensten).
32. Kadaster.
33. Landelijke inkomsten en andere grondlasten:
    a. landrente;
    b. belasting van de sawah's en de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok;
    c. belasting op de vischvijvers;
    d. een tiende var het rijstgewas in het gouvernement Celebes.
34. Afstand van grond in eigendom dan wel met recht van opstal, in huur en in erfpacht.
35. Retributie van ondernemingen van landbouw en nijverheid ter vergoeding van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden.
36. Registratie van werkcontracten, gesloten door eigenaren of administrateurs van landbouw-, mijnbouw- of nijverheidsondernemingen met van elders afkomstige arbeiders.
37. Koffie:
    a. verkoop op Java;
    b. verkoop ter Sumatra's Westkust;
    c. pakhuishuur en boeten wegens te late afhaling en te late betaling van koffie;
    d. vergoeding door transport-aannemers wegens te min geleverde koffie, alsmede boeten wegens het niet tijdig vervoeren van koffie;
    e. vergoeding door pakhuismeesters wegens bevonden minderheden.
38. Verkoop van kina-enten en zaad.
39. Verhuur van vogelnest- en meststofgrotten.
40. Verhuur der vindplaatsen van schildpadeieren aan het zuider zeestrand in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen).
41. Verhuur van de vischvijvers te Tello en te Sambong Djawa (gouvernement van Celebes en onderhoorigheden).
42. Boschwezen:
    a. pacht voor uitbestede boschperceelen;
    b. opbrengst van verkocht hout;
    c. afstand van houtgewas op erfpachtsgronden en op huurlanden in Soerakarta;
    d. verstrekking van hout ten behoeve van 's lands dienst;
    e. retributiën voor leegkap- en zuiverings-perceelen, alsmede voor afgeschreven boschperceelen, die niet meer met houtgewas zullen worden beplant;
    f. licentiën voor het kappen van hout;
    g. vergoeding door transport-aannemers wegens het te min en te laat leveren van houtwerken.
43. Inkomsten uit de parelvisscherij.

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

44. Onderwijs:
    a. schoolgelden van het gymnasium Willem III;

b. schoolgelden van de hoogere burgerscholen;

c. schoolgelden van de gouvernements lagere scholen;

d. schoolgelden van de normaalscholen;

e. betaling voor het afleggen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs;

f. schoolgelden van de scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders;

g. schoolgelden van de inlandsche scholen;

h. verkoop van boekwerken door het depot van leermiddelen voor het inlandsch onderwijs en door de debitanten van inlandsche schoolboeken.

45. Examengelden van candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst.

46. Verkoop van producten uit den cultuurtuin van 's lands plantentuin te Buitenzorg.

47. Landsdrukkerij.

48. Vergoeding voor de verpleging van lijders in de krankzinnigengestichten en burgerlijke ziekeninrichtingen.

49. Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimsschepen.

50. Parc vaccinogène.

51. Laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen.

52. IJk van maten en gewichten.

53. Belasting op het houden van loterijen.

54. Tin:

verkoop van tin ten behoeve der tinnegieters;

vergoeding door transport-aannemers wegens te min geleverd tin;

verstrekking van tin aan andere departementen van algemeen bestuur;

verstrekking van rijst aan de mijnwerkers;

verstrekking van smeltpijpen en ijzer aan de mijnwerkers;

vergoeding door pakhuismeesters en transport-aannemers wegens te min aanwezige rijst enz., zoomede boeten wegens vertraagde levering en te late afhaling en aanbrengst van rijst;

opbrengst van den stoomtramweg in Blinjoe.

55. Steenkolen.

56. Zout:

a. verkoop;

b. vergoeding door pakhuismeesters en transport-aannemers wegens te min aanwezig zout, zoomede boeten wegens nalatigheid in de aanvulling van de pakhuizen en voor te late afhaling en aanbrengst van zout;

c. belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang).

57. Vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen.

Departement der Burgerlijke Openbare Werken.

58. Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen.

59. Ontvangsten voortvloeiende uit waterleidingen en overvaarten.

60. Vergoeding voor het gebruik van de loskraan aan het havenkanaal te Samarang.

61. Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen en van vernieuwde akten van vergunning tot gebruik dier toestellen.

62. Canon van het in erfpacht gegeven gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorende terrein.

63. Vergoeding door den erfpachter van een gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorende terrein voor het gebruik van het 4000 tons dok.

64. Brieven- en pakketpost.

65. Restitutie van de uitgaven ten behoeve van de gouvernements-postspaarbank.

66. Binnenlandsche paardenpost.

67. Telegraphie.

68. Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten van de particuliere telephonen.

69. Spoorwegen.

Departement van Oorlog.

70. Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillenkorps.

71. Boeten en andere ontvangsten, voortspruitende uit contracten van aanneming en uit leverantiën.

72. Terugbetaling van verplegingskosten in de hospitalen door patienten, voor eigen rekening opgenomen.

73. Artillerie-constructiewinkel.

74 Topographisch bureau en lithographisch etablissement.

75. Verkoop en verhuur van voor 's lands dienst bestemde bruikbare vaste en andere goederen.

76. Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige vaste en andere goederen.

77. Stoomtramwegen in Atjeh.

78. IJsfabriek te Kotta Radja.

79. Terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan militaire en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren verstrekt.

80. Andere ontvangsten.

Departement van Marine.

81. Loodsgelden, met uitzondering van die in de Emmahaven en in de haven van Tandjong Priok.

82. Vergoeding voor het keuren van stoomschepen.

83. Vergoeding door vreemde oorlogsschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands los- en laadhoofden, drijvende droge dokken, ketelbok, pont en kiellichter, alsmede voor de kosten van het dokken, vertimmeren en herstellen.

84. Steigergelden en huur van kolenloodsen en opslagterreinen te Tandjong Priok.

85. Verkoop van zeekaarten uit het depot en de onderdepots.

86. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen.

87. Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, permanente of tijdelijke werken, zoomede schepen en vaartuigen en hun inventaris.

88. Terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan landsdienaren verstrekt.

89. Korting op de traktementen van de ambtenaren bij het marine-etablissement te Soerabaija bij verplicht gebruik van eene gouvernementswoning.

90. Andere ontvangsten.

Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.

91. Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement.

92. Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen uit den voorraad van het civiel departement.

93. Alle andere ontvangsten.

Artikel 2.

Deze wet treedt in werking met den 1sten Januari 1900.

Lasten en bevelen dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Koloniën,

(4. 6.)

MEMORIE VAN TOELICHTING.

§ 1. Met betrekking tot de uitkomsten van de diensten 1897 en 1898 wordt, tot aanvulling van hetgeen daaromtrent werd vermeld in de Memorie van Toelichting der Indische begrooting voor 1899, het volgende aangeteekend.

Het tekort over 1897, dat ten vorigen jare op f 19 287 678 werd berekend, is na de afsluiting van den dienst niet hooger dan f 18 210 542 gebleken, aangezien er f 210 948 minder uitgegeven en f 866 188 meer ontvangen werd dan vroeger was opgegeven.

Het nadeelig saldo over 1898, bij de begrooting op f 15 106 534 geraamd, doch verleden jaar op ten minste f 23 millioen geschat, zal blijkens de voorloopige uitkomsten circa f 6 millioen lager zijn dan laatstgenoemd bedrag, hetgeen voornamelijk hieraan moet worden toegeschreven dat meer, dan destijds voorzien, werd ontvangen wegens verkoop van Banka-tin f 576 000 en als aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij f 427 000, terwijl daarentegen de uitgaven ten laste van het departement van oorlog met circa f 2½ millioen, die ten laste van het departement van marine met bijna f 578 000 en de kosten wegens verkoop en vervoer van koffie met circa f 600 000 zijn gebleven beneden het ten vorigen jare aangenomen bedrag. Bovendien heeft daartoe bijgedragen dat onder de middelen zijn verantwoord de aan het landschap Edi opgelegde oorlogsschatting van f 255 850 en het verschil tusschen de nominale waarde en de kosten van het materieel voor en den aanmaak van voor de inwisseling van de duiten uitgezonden pasmunt ten bedrage van f 564 070.

Wat de vermoedelijke uitkomsten van den dienst van 1899 betreft, kan worden medegedeeld dat van het voor inkoop en vervoer van koffie toegestaan bedrag omstreeks f 1 800 000 ongebruikt zal blijven; dat het aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij ruim f 1 millioen meer zal bedragen dan geraamd is; en dat de opbrengst van den verkoop van Banka-tin, wanneer voor de nog te veilen hoeveelheid naar evenredigheid evenveel wordt bedongen als het reeds verkochte quantum heeft opgebracht, de raming met circa f 6½ millioen zal te boven gaan. Het is dus zeer wel mogelijk dat — ook al mocht ten laste van den *memoriepost* voor de kosten van inwisseling van de duiten gebracht worden de eerste helft (op de tweede helft is bij de begrooting voor 1900 gerekend) van de som van f 5 millioen die daarvoor vermoedelijk in 't geheel vereischt wordt — het op f 11 795 312 geraamde tekort niet hooger zal zijn dan f 5 millioen.

§ 2. De eindcijfers van de ontworpen begrooting voor 1900 zijn als volgt:

Middelen in Nederland. . .	f	22 750 308	
„ „ Indië.		119 180 700	
			f 141 931 008
Uitgaven in Nederland. . .	f	28 088 324	
„ „ Indië.		117 162 923	
			145 251 247
De begrooting sluit derhalve met een tekort van			f 3 320 239

dat is f 2 102 761 minder dan het voor aanleg van spoorwegen onder de uitgaven begrepen bedrag van f 5 423 000.

Bij vergelijking van bovenstaande ramingcijfers met die voor 1899, zooals die in den loop van dit jaar zijn gewijzigd, blijkt dat tegenover eene vermeerdering van f 8 675 494 voor de middelen, eene verhooging staat van f 200 421 voor de uitgaven, zoodat het geraamde tekort over 1900 f 8 475 073 minder bedraagt dan het geraamde tekort over 1899.

De vermeerdering welke het eindcijfer der middelen heeft ondergaan, ofschoon de opbrengst van den koffieverkoop bijna f 4 millioen lager is geraamd, en niettegenstaande geene uitkeering uit de Indische saldo's over vorige jaren tot goedmaking van de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen te bestrijden uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura kon worden opgenomen, moet voornamelijk hieraan worden toegeschreven dat hooger zijn geraamd: de opbrengst van den verkoop van Banka-tin f 6 995 000, het aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij f 1 664 000, de opbrengst van de exploitatie der staatsspoorwegen f 795 000, van de in- en uitvoerrechten f 688 000, van de steenkolenontginning f 548 000, van den zoutverkoop f 465 000, van verschillende belastingen f 356 000 en van de landrente f 300 000. Verder heeft daartoe medegewerkt dat wegens de opbrengst van buiten omloop gestelde koperen duiten eene som van f 1 100 000 is uitgetrokken.

Het geringe verschil dat er tusschen de eindcijfers van de uitgaven bestaat, vindt zijn verklaring in de omstandigheid dat de verhooging, voor enkele afdeelingen noodzakelijk gebleken — waaronder 2½ millioen voor de buitenomloopstelling van de duiten op Java en Madura — bijna geheel wordt opgewogen door de verminderingen waarvoor andere afdeelingen, vooral oorlog en binnenlandsch bestuur, in aanmerking konden komen.

Op de eindcijfers der begrooting voor 1900 zullen nog van invloed zijn de aanleg van eene waterleiding voor de stad Soerabaija, waarvoor weldra eene verhooging van die begrooting zal worden voorgesteld, alsmede de voortzetting van de bevloeiingswerken in de Solovallei en het onderhanden nemen van een paar nieuwe bevloeiingswerken, waaromtrent echter nog het rapport der commissie van onderzoek wordt afgewacht. Voorts is een voorstel tot uitbreiding van het tramwegnet in Atjeh in bewerking. Daarentegen valt wellicht ook rekening te houden met eene vermeerdering van inkomsten in verband met de voorgenomen opheffing van de vrijhavens in het oostelijk gedeelte van den archipel.

§ 3. Uit de achter deze Memorie gevoegde berekening van de saldo's der Indische begrootingsrek-ningen tot en met 1898 blijkt dat het vermoedelijk tekort over al die diensten ruim f 52 300 000 bedraagt. Voor alle zekerheid aannemende dat het tekort over 1899 (zie § 1 dezer Memorie) niet minder zal bedragen dan f 6½ millioen, verkrijgt men voor de begrootingstekorten tot en met 1899 eene som van f 58 800 000, dat is bijna f 3½ millioen meer dan de opbrengst van de bij de wet van 9 Juni 1898 (*Staatsblad* n°. 142) vastgestelde geldleening.

Op grond hiervan is in het wetsontwerp tot aanwijzing van de in Nederland te ontvangen middelen de bepaling opgenomen dat in het (op f 3 320 239 geraamde) tekort over 1900, voor zooveel noodig wordt voorzien door eene geldleening.

§ 4. Hieronder wordt als naar gewoonte een vergelijkend overzicht gegeven van de opbrengst der middelen en van de uitgaven over de laatste vijf jaren, alsmede over de jaren 1899 en 1900. Voor de jaren 1894 tot en met 1897 steunt dat overzicht op de uitkomsten, voor 1898 op voorloopige opgaven, voor het loopende jaar op de vastgestelde en voor 1900 op de ontworpen begrooting.

Middelen.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.
a. Uitkeering uit de saldo's van vorige diensten.	f 450 000	f 400 000	f 400 000	f 400 000	f 400 000	f 400 000	„
b. Ontvangsten in verband met de producten:							
1. koffie, kina, Banka-tin, Billiton-tin	27 347 583	30 436 434	28 462 545	24 326 861	24 789 436	22 652 847	f 27 334 474
2. Ombilien-steenkolen . .	833 725	1 188 307	1 462 175	1 596 832	1 845 470	2 100 000	2 648 000
c. Ontvangsten in verband met Oorlog en Marine . . .	3 003 351	2 461 292	3 140 600	1 994 875	2 188 987	1 889 267	2 039 434
d. Andere inkomsten . . .	96 784 040	96 756 254	99 618 188	102 182 394	102 542 926	106 213 400	109 909 100
Totaal. . .	f 128 418 699	f 131 242 887	f 133 083 508	f 130 500 962	f 131 766 819	f 133 255 514	f 141 931 008

	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.
Uitgaven.							
a. Uitgaven in verband met de producten:							
1. koffie, kina, Banka-tin, Billiton-tin	f 12 280 486	f 12 162 513	f 13 499 956	f 15 326 428	f 9 625 911	f 12 356 179	f 11 400 286
2. Ombilien-steenkolen . .	1 161 403	1 096 742	1 089 028	1 175 291	1 225 278	1 444 200	1 637 050
b. Uitgaven in verband met Oorlog en Marine	46 712 659	46 563 737	48 558 005	50 841 105	50 489 592	47 954 341	46 169 370
c. Havenwerken bij Batavia, alsmede aanleg en aankoop van spoorwegen.	7 643 960	8 569 425	6 620 531	6 525 030	*b)* 10 658 931	3 994 000	5 423 000
d. Nieuwe bevloeiingswerken	*a)* 3 519 162	*a)* 3 397 630	*a)* 4 351 111	*a)* 4 246 302	*a)* 4 928 653	1 600 000	900 000
e. Andere uitgaven. . . .	67 366 106	67 668 952	69 583 426	70 597 348	71 851 754	77 702 106	79 721 541
Totaal. . .	f 138 683 766	f 139 458 999	f 143 702 057	f 148 711 504	f 148 780 119	f 145 050 826	f 145 251 247
Voordeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven wegens de producten hierboven vermeld sub 1.	f 15 067 097	f 18 273 921	f 14 962 589	f 9 000 433	f 15 163 525	f 10 296 668	f 15 934 188
Alsvoren sub 2	— 327 678	91 565	373 147	421 541	620 192	655 800	1 010 950

(*a*) Waaronder niet begrepen de waarde van de materialen uit 's lands voorraad.

(*b*) Waaronder f 4 484 161 voor aankoop van den spoorweg Batavia—Krawang.

§ 5. De onderstaande vergelijking toont aan welk aandeel elke begrootingsafdeeling heeft in het verschil tusschen het eindcijfer der uitgaven van 1900 en 1899.

	1900.	1899.	1900. Meer.	1900. Minder.
I. Regeering en hooge colleges	f 1 144 280	f 1 140 980	f 3 300	„
II. Justitie	5 400 593	5 354 747	45 846	„
III. Financiën	25 877 827	23 073 455	2 804 372	„
IV. Binnenlandsch bestuur	30 543 862	31 930 722	„	f 1 386 860
V. Onderwijs, eeredienst en nijverheid	17 887 097	17 011 521	875 576	„
VI. Burgerlijke openbare werken	25 652 518	25 812 260	„	159 742
VII. Oorlog	30 501 332	32 680 059	„	2 178 727
VIII. Marine	8 243 738	8 047 082	196 656	„
	f 145 251 247	f 145 050 826	f 3 925 750	f 3 725 329
			Meer.	f 200 421

Tot verklaring van die verschillen wordt, met verwijzing voor zooveel noodig naar de uitgewerkte en toelichtende staten, het volgende aangeteekend.

II. *Justitie.*

Voor het gevangeniswezen is f 80 000 meer, voor het rechtswezen daarentegen f 20 100 minder noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.

III. *Financiën.*

De aanzienlijke vermeerdering, welke het eindcijfer dezer afdeeling heeft ondergaan, is grootendeels veroorzaakt door het voor inwisseling van de duiten aangevraagd krediet van f 2½ millioen. Verder heeft daartoe bijgedragen dat met f 100 000 is verhoogd moeten worden het aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld, dat f 324 000 meer is uitgetrokken voor burgerlijke en militaire pensioenen en gagementen, en dat f 177 212 is geraamd tot bestrijding van de uitgaven in verband met de voorgenomen overneming van de rechten, pachten enz. in eenige tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen.

Tot toelichting van dezen maatregel moge het volgende strekken.

Zooals o. a. blijkt uit de koloniale verslagen (1895 bladz. 23 en 24, 1896 bladz. 27 en 1899 bladz. 34) is sinds eenige jaren de hand geslagen aan een plan om 1°. 's Gouvernements tol- en pachtgebied uit te strekken tot de niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, namelijk zoowel tot de Tanah Boemboelanden (waaronder verstaan worden de tot het gouvernementsgebied behoorende landschappen Tjingal, Manoengoel, Bangkalaän, Sampanahan, Tjantoeng, Batoe Litjin, Sabamban en Poeloe Laoet met het daarbij behoorende eiland Seboekoe, welke door van gouvernementswege aangestelde en van eene instructie voorziene hoofden bestuurd worden), als tot de landschappen welke eigenlijk zelf bestuur bezitten, zijnde Koetei, Sambalioeng en Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Pegatan en Koesan en Kota Waringin; 2°. in beide categorieën van landschappen ook het zoutmiddel in te voeren of over te nemen. De zaak is thans genoegzaam voorbereid om in het volgende jaar tot de uitvoering van dit plan te kunnen overgaan. Daartoe is bij de begrooting van uitgaven eene som van f 177 212 uitgetrokken en de raming der middelen in Indië met eene som van f 288 000 verhoogd. De schadeloosstelling aan de betrokken zelfbesturen wordt namelijk geraamd op eene som van ten hoogste f 151 520 's jaars, waarvan een deel bestemd is om de tegenwoordige hoofden van de Tanah-Boemboelanden het verlies te vergoeden dat zij door de inlijving dezer landschappen bij 's Gouvernementstol- en pachtgebied in hunne inkomsten zullen lijden, terwijl voor nieuw personeel bij den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen als anderszins f 25 692 's jaars wordt noodig geacht. Omtrent het bedrag der uitgaven voor ééns worden nog nadere gegevens van den Gouverneur-Generaal verwacht. Wat de inkomsten betreft wordt gerekend op eene opbrengst van f 69 000 's jaars aan invoerrecht en van f 99 000 's jaars aan uitvoerrecht, indien namelijk door de bekrachtiging van het eerstdaags in te dienen ontwerp van wet tot aanvulling der wet van 17 Nov. 1872 (*Staatsblad* n°. 130) houdende vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië de gelegenheid tot het heffen van een uitvoerrecht op boschproducten wordt geopend; voorts aan accijnzen op een bedrag van f 31 000 's jaars, aan opium-, speel- en pandhuispacht op respectievelijk f 25 000, f 3400 en f 1000 's jaars, terwijl wegens verkoop van zout wordt gerekend op eene bruto-ontvangst van f 59 600 's jaars.

Hieronder volgt de gebruikelijke opgaaf van de aanvragen voor uitzending van goederen naar Indië, vergeleken met de voor 1899 toegestane sommen:

	1900.	1899.
Benoodigdheden voor het onderhoud en den arbeid van gevangenen en veroordeelden	f 65 000	f 40 000
Benoodigdheden voor de algemeene kassen	1 000	300
Levantsch opium	300 000	290 000
Benoodigdheden voor de opiumregie	780 000	780 000
Benoodigdheden voor de administratie van de in- en uitvoerrechten en accijnzen	16 000	12 000
Papier en andere benoodigdheden voor de zegelkantoren	11 000	11 000
Grondstoffen voor de kleeding van de oppassers bij de ambtenaren van gewestelijk en plaatselijk bestuur en van de opvarenden der gewestelijke politievaartuigen	50 000	50 000
Grondstoffen voor de kleeding van de gewapende politiedienaren	f 42 000	f 18 000
Benoodigdheden voor de electrische verlichting van het haventerrein en de gebouwen te Tandjong Priok	6 000	7 000
Benoodigdheden voor den veeartsenijdienst	3 000	3 000
Instrumenten en andere benoodigdheden ten behoeve van de kadastrale en statistieke opnemingen	4 000	5 000
Koffiezakken	20 000	65 000
Benoodigdheden voor het schoolwezen	3 500	3 500
Papier en andere benoodigdheden voor de landsdrukkerij	128 000	70 000
Benoodigdheden voor den burgerlijken geneeskundigen dienst	200 000	190 000
Benoodigdheden voor het mijnwezen	151 000	193 000
Benoodigdheden voor de exploitatie van het Ombilien-kolenveld	10 000	40 000
Benoodigdheden ten behoeve van eene proef met de briquetteering en het debiet van zout	75 000	75 000
Benoodigdheden voor den dienst der openbare werken	539 000	911 000
Benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst	75 000	30 000
Benoodigdheden ten behoeve van de gouvernements-postspaarbank	3 000	1 000
Benoodigdheden voor de spoorwegen	2 045 000	2 320 000
Goederen tot aanvulling der oorlogsmagazijnen	2 600 000	3 399 000
Levensbehoeften voor de Indische militaire marine	70 000	105 000
Geneesmiddelen, chirurgicale, pharmaceutische en verdere behoeften voor den geneeskundigen dienst der marine	15 000	15 000
Kleedingstukken voor de inlandsche schepelingen	8 000	8 000
Geschut, affutage, draagbare wapenen, projectielen en ander materieel der marine-artillerie	70 000	162 000
Steenkolen	25 000	29 000
Goederen tot aanvulling der magazijnen en benoodigdheden voor den dienst der marine, niet onder de vorige begrepen	191 000	209 000
Benoodigdheden voor de bebakening en kustverlichting	78 000	5 000
Boekwerken, instrumenten enz. ten behoeve van andere diensttakken	7 800	10 000
	f 7 592 300	f 9 056 800

IV. *Binnenlandsch bestuur.*

Het voordeelig verschil tusschen het voor 1900 aangevraagd en voor 1889 toegestaan bedrag is hoofdzakelijk veroorzaakt door eene lagere raming van de uitgaven voor inkoop en vervoer van koffie en van de kosten op den verkoop van dat product in Nederland.

Onder het bij onderafdeeling 40 van het IIde hoofdstuk uitgetrokken bedrag is eene som van f 37 223 begrepen voor de overneming van de Solosche enclaves in de residentie Samarang.

Sinds jaren is het denkbeeld in overweging om eene betere afscheiding te maken tusschen het gebied van het Gouvernement en dat van den Soesoehoenan van Soerakarta en tusschen het gebied van laatstgenoemde en dat van Prins Mangkoe Negoro; doch eerst nadat de tegenwoordige Soesoehoenan bij art. 3 van de door hem op 25 October 1893 als kroonprins afgelegde verklaring (1) zich verbonden had om zich geheel te zullen onderwerpen aan de regelingen, die het Gouvernement mocht wenschen te maken ten aanzien van de Solosche enclaves in de residentie Samarang en in het Mangkoe Negorosche gebied, zoomede van de Mangkoe Negorosche enclaves in zijn territoir, is het mogelijk geworden dit denkbeeld tot een begin van uitvoering te brengen. Naar aanleiding van de bevindingen der commissie, die blijkens bladz. 3 van het Koloniaal verslag van 1895 benoemd was om na te gaan welke schadeloosstelling aan den Soesoehoenan zou behooren te worden uitbetaald bijaldien de Solosche enclaves in de residentie Samarang tot gouvernementsgebied werden gemaakt, zijn onderhandelingen met den Soesoehoenan gevoerd, die tot resultaat hebben gehad, dat onlangs in de hoofdzaken overeenstemming is verkregen over eene regeling, bij het tot stand komen waarvan de enclaves, voor zoover zij gelegen zijn in de afdeelingen Salatiga, Ambarawa, Demak en Samarang, aan het Gouvernement zullen worden afgestaan en wel, voor zoover de Javaansche gronden (kedjawen) betreft, met 1 Januari 1900 en wat de aan Europeanen verhuurde gronden aangaat, met den datum waarop de thans loopende huurcontracten eindigen, tegen betaling aan den Soesoehoenan van eene schadeloosstelling tot een bedrag van f 37 222,64[5] voor het jaar 1900, van f 56 541,68 voor het jaar 1901 en van f 57 474,56 voor het jaar 1902 en elk volgend jaar. Op deze wijze zal de geleidelijke overgang aan het Gouvernement van al deze enclaves, welke naar eene gedeeltelijk globale taxatie eene oppervlakte beslaan van totaal 15 966 bouws, waarvan ± 10 214 bouws in ontginning zijn gebracht, met den 6den Mei 1901 (datum van expiratie van het langst loopende huurcontract) tot stand kunnen zijn gekomen.

Ten einde de Indische regeering in staat te stellen om deze regeling op het juiste tijdstip te treffen, is een bedrag van f 37 223 op de begrooting van uitgaven gebracht. Daartegenover staan de jaarlijksche inkomsten, die de Staat vermoedelijk uit de over te nemen enclaves zal trekken, tot een bedrag van f 27 374, namelijk f 18 710 aan landrente, f 4465 aan canon voor de gronden die voor uitgifte in erfpacht in aanmerking komen, f 3877 aan hoofdgeld van de heerendienstplichtigen en f 322 aan belasting op het bedrijf. Het blijkt dus dat de beoogde regeling niet aanstonds voordeelig voor de schatkist zal zijn. Over dit bezwaar dient echter te worden heengestapt, aangezien de maatregel in het belang is van land en volk, terwijl overigens niet mag worden voorbijgezien dat de geraamde bedragen aan inkomsten minima zijn.

Voor zooveel noodig wordt hier nog vermeld, dat het vooruitzicht bestaat dat eerstdaags eene deugdelijke grensregeling tusschen het gebied van den Soesoehoenan en dat van Prins Mangkoe Negoro tot stand zal kunnen komen, aangezien de onderzoekingen betreffende de Solosche enclaves in de Mangkoe Negaran en van de Mangkoe Negorosche enclaves in het gebied van den Soesoehoenan hebben aangetoond, dat het mogelijk zal zijn hare ruiling met gesloten beurzen te doen geschieden.

Met betrekking tot de hieronder vermelde onderwerpen wordt het volgende aangeteekend.

Reorganisatie van het binnenlandsch bestuur. Ofschoon bij de begrooting van het loopende jaar op de geldelijke gevolgen van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur is gerekend, is vooralsnog niet tot hare invoering overgegaan, omdat — de ondergeteekende wees hierop reeds in zijne op 30 December 1898 in de Eerste Kamer gehouden redevoering (*Handelingen* bladz. 90) — het wenschelijk was dat de, bij de behandeling van het reorganisatieplan in de Staten-Generaal, tegen sommige der voorgestelde maatregelen te berde gebrachte bedenkingen opzettelijk door de Indische regeering werden overwogen gedurende den tijd die nog aan de invoering vooraf moest gaan. In het laatst van April heeft de Gouverneur-Generaal dan ook aan de hoofden van gewestelijk bestuur in de gouvernementslanden van Java en Madura, uitgezonderd Batavia, gevraagd onbewimpeld van hunne zienswijze te doen blijken nopens de waarde, die aan deze bezwaren behoort te worden toegekend, en daarbij uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat naar de immer door hem gehuldigde opvatting, niet uitsluitend ter wille van bezuiniging mag worden overgegaan tot maatregelen, die op zichzelf moeielijk uitvoerbaar of verkeerd zouden zijn. Het resultaat van deze aanschrijving is hier te lande nog niet bekend en in verband hiermede heeft deze begrooting nog niet de veranderingen ondergaan, welke noodig zouden zijn geweest, indien zekerheid had bestaan dat het reorganisatieplan onveranderd tot uitvoering zou komen. De begrooting is nu ingericht naar den op dit oogenblik nog bestaanden toestand, met bijvoeging van een algemeenen post ter bestrijding van de kosten der reorganisatie.

Invoering in de gouvernementslanden van Java en Madura van eene nieuwe landrente-regeling. Op bladz. 6 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer betreffende de begrooting voor het loopende jaar is er melding van gemaakt hoe, bij wijze van proef, ook buiten de Preanger regentschappen en wel in gewesten, waar andere toestanden bestaan wat terreinen, cultuur en grondbezit betreft, landrente-onderzoekingen werden gedaan op den grondslag der in de Preanger gevolgde methode, doch met gebruikmaking van de gegevens der voormalige statistieke opneming en van andere reeds bestaande gegevens. Deze onderzoekingen werden, naarmate de werkzaamheden in de Preanger regentschappen ten einde liepen, begonnen in Cheribon, Pasoeroean, Probolinggo en Kediri, terwijl in midden-Java voor hetzelfde doel de hand is geslagen aan het bij- en omwerken van de kaarten der voormalige statistieke opneming.

Inmiddels is nu voldoende gebleken, dat de in *Indisch Staatsblad* 1896 n°. 126 opgenomen landrenteregeling voor de Preanger regentschappen in het gedeelte van het gewest, waar zij reeds in 1897 en 1898 werd ingevoerd (namelijk in 28 districten), zoowel wat de financieele resultaten betreft, als in andere opzichten, aan de daarvan gekoesterde verwachtingen beantwoordt, en op goede gronden kan dus nu een besluit genomen worden nopens het gaandeweg instellen van landrente-onderzoekingen in den hierboven gemelden zin in de overige gouvernementslanden van Java en Madura, met het doel om, wanneer blijkt dat de grondslagen van de voor de Preanger regentschappen gemaakte regeling aldaar toepassing kunnen vinden, en anders met afwijking voor zooveel noodig van die grondslagen, geleidelijk voor elk gewest een op gelijke leest geschoeide regeling tot stand te brengen.

Van voorspellingen over de dientengevolge te wachten vermeerdering van de opbrengst der landrente meent de ondergeteekende zich te moeten onthouden, omdat eerst de onderzoekingen daaromtrent zekerheid kunnen verschaffen. Maar nu de ondervinding in de Preanger opgedaan bewijst, dat langs den daar gevolgden weg tot een verdedigbaar landrentecijfer is te geraken, is het een onafwijsbare plicht op dien weg voort te gaan, opdat eindelijk gebroken kunne worden met het admodiatiestelsel waarop, ondanks de goede bedoelingen van de regeling van 1872, de aanslag der landrente in een groot deel van Java en Madura feitelijk nog steeds berust, al is het in anderen vorm, een stelsel, dat noch aan den Staat een voldoend aandeel in de inkomsten van het hoofdbedrijf der inheemsche bevolking verzekert, noch aan de belastingschuldigen zooveel mogelijk billijkheid en gelijkheid van druk waarborgt.

Hiervoor zal de Staat jaarlijks, naarmate de beschikbare middelen het toelaten, een zeker bedrag moeten besteden en zich wat de financieele gevolgen betreft voorloopig tevreden moeten stellen met de zekerheid, die de reeds verkregen uitkomsten in de Preanger geven, dat namelijk de *blijvende* vermeerdering van uitgaven, die de begrooting zal hebben te dragen wanneer de landrente overal naar de nieuwe grondslagen wordt geheven, in elk geval wordt gedekt. Die blijvende vermeerdering toch, met name de kosten van bijhouding, wordt geraamd op ruim 2 ton meer dan nu de bijhouding van de kaarten en registers der voormalige statistieke opneming vordert, en daartegenover staat de vermeerdering van inkomsten van ruim f 100 000, waartoe de invoering der nieuwe regeling in 28 van de 62 districten der Preanger regentschappen in 1897 en 1898 geleid heeft, zoodat men alleen reeds in verband met het feit, dat deze som slechts een gedeelte der werkelijke vermeerdering kan zijn (art. 8 alin. 3 van *Indisch Staatsblad* 1896 n°. 126), mag aannemen dat, al leiden de onderzoekingdn niet tot vermeerderde opbrengst in andere gewesten, de blijvende vermeerdering van uitgaven reeds door de hoogere opbrengst der landrente in de Preanger regentschappen zal worden gedekt.

De nieuwe begrootingspost voor de voortzetting der landrente-onderzoekingen buiten de Preanger is voorloopig voor memorie

(1) Zie gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1893—1894 — 127 n°. 2.

geraamd, omdat omtrent het juiste bedrag nog inlichtingen van den Gouverneur-Generaal worden verwacht.

Maatregelen in het belang van de koffiecultuur op Java. De vraag, welke gedragslijn ten aanzien van de gouvernements-koffiecultuur zal zijn te volgen, is nog in Indië in overweging. De Gouverneur-Generaal heeft, als uitvloeisel van de hierover gehouden gedachtenwisseling, bij eene circulaire van 11 November 1898, welke als bijlaag bij deze Memorie is gevoegd, de betrokken residenten doen aanschrijven om te dezer zake binnen drie maanden advies uit te brengen; definitieve voorstellen zijn dus waarschijnlijk spoedig te verwachten. In verband hiermede is de post voor maatregelen in het belang der gouvernements-koffiecultuur op Java op hetzelfde bedrag als voor 1899 geraamd.

V. *Onderwijs, eeredienst en nijverheid.*

Het eindcijfer dezer afdeeling heeft, ondanks de afvoering van de som van f 150 000 welke ten vorigen jare voor deelneming aan de Parijsche wereldtentoonstelling werd toegestaan, eene vermeerdering van f 875 576 ondergaan, wat hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan eene hoogere aanvraag van f 573 000 ten behoeve van de tinexploitatie op Banka, in verband met de hooger geraamde productie en omdat de vorige raming veel te laag is berekend; van f 223 000 voor de ontginning van het Ombilien-steenkolenveld, eveneens in verband met de hooger geraamde productie; en van f 232 000 der kosten van verkoop en vervoer van Banka-tin.

VI. *Burgerlijke openbare werken.*

Met inbegrip van de waarde der materialen is voor de gebouwen onder burgerlijk beheer f 463 000 en voor bevloeiings- en andere waterstaatswerken f 906 000 minder aangevraagd dan ten vorigen jare, terwijl daarentegen f 35 000 meer is uitgetrokken voor de werken tot behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaija.

De uitgaven voor den aanleg van staatsspoorwegen, die voor 1899 op f 3 994 000 werden geraamd, zijn voor 1900 op f 5 423 000 begroot, waarvan f 820 000 tot voltooiing van de lijn Batavia—Anjer, f 3 105 000 voor de lijn Kalisat—Banjoewangi, f 406 000 voor de lijn Goebeng—Kalimas Oost, en f 1 092 000 voor uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen.

Dat op deze begrooting tot voltooiing van de lijn Batavia—Anjer nog gelden zijn uitgetrokken niettegenstaande op die voltooiing werd gerekend bij de vorige begrooting, staat voor een klein deel in verband met de nader gebleken wenschelijkheid, om het eindpunt der lijn van Anjer-Lor te verleggen naar het omstreeks 4½ K.M. verder zuidwaarts gelegen Anjer-Kidoel, waardoor belangrijke plaatsen in de afdeeling Tjaringin, als Laboean en Tjarita meer nut van den spoorweg zullen hebben, terwijl de verlenging der lijn, waarvan de kosten zich tot f 80 000 bepalen, zich ook uit een politiek oogpunt aanbeveelt, omdat te Anjer-Kidoel, waar alle schepen ankeren die voor orders in Straat Soenda moeten blijven, het belangrijke kustlicht-etablissement op Java's 4de punt en het post- en telegraafkantoor van den onderzeeschen telegraafkabel worden gevonden.

Hoewel de wet van 15 Juli 1896 (*Staatsblad* n°. 133) als eindpunt van den spoorweg niet bepaaldelijk Anjer-Lor aanwijst en de verlenging der lijn tot Anjer-Kidoel dus zonder wijziging dier wet kan geschieden, is het toch noodig dat de Wetgevende Macht in die verlenging gekend wordt, omdat in de bij het wetsontwerp gevoegde Memorie van Toelichting (gedrukte stukken 1895—1896 — **147**, n°. 3) Anjer-Lor bepaaldelijk als eindpunt van den spoorweg is genoemd.

In verband hiermede wordt het ontwerp met raming van kosten, dat voor de hier besproken verlenging is opgemaakt, ter griffie van de Tweede Kamer nedergelegd.

Zooals echter reeds gezegd werd, is dit plan slechts voor een zeer gering deel de oorzaak dat bij deze begrooting nog gelden voor de Bantam-lijn moeten worden aangevraagd. De hoofdoorzaak ligt in den grooten tegenspoed die, vooral in financieel opzicht, met den aanleg van dezen spoorweg ondervonden wordt. Het blijkt dat deze lijn, waarvan de kosten bij het aan de Staten-Generaal overgelegde voorontwerp op f 6 400 000 werden geraamd, veel te laag is begroot, en dat zij, zonder de zijtak Tanah Abang—Weltevreden, waarvan de aanleg om nader te vermelden redenen voorloopig is uitgesteld, f 9 891 000 zal kosten. Dit hoogst betreurenswaardige feit is slechts voor een klein deel te wijten aan de inmiddels hooger geworden ijzer- en houtprijzen en hoofdzakelijk aan het aannemen, bij het voorontwerp, van te lage eenheidsprijzen voor het grondverzet, de ballast en het spoorleggen en te geringe schatting van het aantal en de wijdte der bruggen en van den tijd, dien de uitvoering van het werk zou vorderen. Bij die uitvoering zelve schijnt het niet aan voortvarendheid en overleg ontbroken te hebben en de som van f 58 000 per kilometer, waarop de kosten thans zullen neerkomen, staat trouwens niet in eene ongunstige verhouding tot de kosten van andere op Java tot stand gebrachte staats- en particuliere spoorwegen, die voor vergelijking met de Bantam-lijn in aanmerking kunnen komen. Maar het blijft niettemin eene bedenkelijke zaak — en een onderzoek daaromtrent is nog gaande — dat ondanks de reeds verkregen ervaring op het gebied van spoorweg-aanleg op Java, zulk een ongehoorde misrekening is mogelijk geweest en vooral ook dat de te wachten overschrijding der raming eerst in het begin van dit jaar ter kennis van den Gouverneur-Generaal is gebracht.

De reden waarom het wenschelijk is het aanleggen van de zijlijn Tanah Abang—Weltevreden voorloopig nog uit te stellen, is gelegen in den veranderden toestand op spoorweggebied die geboren zal worden, wanneer het denkbeeld tot uitvoering mocht komen, om de thans aan den Staat toebehoorende lijn Batavia—Krawang met den Preanger-staatsspoorweg te verbinden. In dat geval toch zou eene verbinding van Tanah Abang met het station Pasar Senin van eerstgemelde lijn, verreweg de voorkeur verdienen boven de geprojecteerde verbinding met Weltevreden.

De kosten van exploitatie der staatsspoorwegen zijn geraamd op f 7 361 000 (tegen f 7 270 000 voor 1899), waaronder f 3 729 000 voor de Oosterlijnen, f 2 733 000 voor de Westerlijnen en f 899 000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

Met betrekking tot de werken in de Solo-vallei kunnen bij deze begrooting nog geen voorstellen worden gedaan. De arbeid der commissie van advies, van welke commissie melding werd gemaakt in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de vorige begrooting (Gedrukte stukken 1898—1899, n°. 16 *a*) en bepaaldelijk die van de leden dier commissie welke het plaatselijk onderzoek in Indië verrichten, is gebleken van nog grooter omvang te zijn dan men zich had voorgesteld, en het projectiewerk, dat verricht moet worden om de basis van een vertrouwbare raming der kosten van voortzetting te leveren, is op zijn beurt een zeer omvangrijke arbeid. De leden der commissie die in Indië vertoeven (de heeren Kraus en de Meijier) worden omstreeks 1 October a. s. hier te lande terugverwacht en dan moet nog het voorstel der commissie in pleno worden opgemaakt alvorens een nieuw voorstel kan worden gedaan.

VII. *Oorlog.*

Het eindcijfer van deze afdeeling blijft f 2 178 727 beneden dat der loopende begrooting, niettegenstaande voor de uitbreiding van het korps marechaussee in Atjeh ruim f 200 000 wordt aangevraagd en in het belang van de verdediging van Soerabaija f 66 000 op het IIde hoofdstuk (onderafd. 101, *b*) en f 120 000 voor de aanschaffing van snelvuurgeschut op het Iste hoofdstuk (onderafd. 53) zijn uitgetrokken.

Blijkens het Koloniaal Verslag (bladz. 45 en bijlage A, bladz. 10 en 11) houdt de uitbreiding van het korps marechaussee verband met de vaststelling van eene nieuwe formatie voor de bezetting van Atjeh, die bij gouvernements-besluit van 3 Maart 1899, n°. 6, teruggebracht is tot ongeveer het cijfer der bezetting van de in 1886 betrokken geconcentreerde stelling. Vermits het personeel voor de marechaussee moest gevonden worden uit het bestaande overcompleet bij het leger, is de globaal berekende onderafdeeling 118 „voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie" met f 200 000 verminderd. Wel geeft de gunstige wending, die de zaken in Atjeh hebben genomen, aanleiding om het overcompleet bij het leger ook verder geleidelijk in te smelten en worden dan ook voor uitzending van suppletietroepen en voor werving aanzienlijk lager bedragen uitgetrokken, maar niettegenstaande door de Indische regeering een voorstel in het vooruitzicht is gesteld om, door reorganisatie van de garnizoensinfanterie, met gelijktijdige uitbreiding van het aantal veldbataljons, ook de *normale* formatie van het leger in te krimpen, komt het voorshands niet geraden voor den zooeven bedoelden post tot bestrijding der kosten van het bij het leger bestaande

overcompleet nog lager te ramen. Dat overcompleet zal toch gedurende het loopende jaar, naar het zich laat aanzien, nog eenigszins hoogere uitgaven vorderen dan uit dien post kunnen worden bestreden, en de omstandigheid dat alle militairen beneden den rang van officier — met uitzondering van een duizendtal gedetacheerden voor 2 en 4 jaar — verbonden zijn om den Staat gedurende zes jaar te dienen, maakt dat het bedoelde overcompleet niet dan langzaam zal kunnen verdwijnen.

Voor buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen is intusschen f 128 000 meer uitgetrokken dan voor 1899 (onderafd. 115), welk hooger cijfer zijn grond vindt in de kosten van vervoer van militairen en goederen te land en ter zee binnen het gewest, daggelden op excursiën, en onvoorziene uitgaven, op welke uitgaven, daar ten vorigen jare geen raming mogelijk was, op de loopende begrooting niet gerekend was.

De voor de verdediging van Soerabaija uitgetrokken gelden hebben ten doel de in het vooruitzicht gestelde open batterijen aan te leggen ter bestrijking van het Westervaarwater, den westelijken toegang tot Soerabaija, en de reede, en een begin te maken met de aanschaffing van 15 c.M. snelvuurgeschut voor de bewapening dier open batterijen, waarvoor slechts ten deele gebruik zal kunnen worden gemaakt van het door het Departement van Marine beschikbaar gestelde scheepsgeschut. Bij onderzoek van den meerendeels uiterst slap bevonden bodem is gebleken dat dit geschut, voor zooveel betreft de kalibers zwaarder dan 17 c.M., te kostbare voorzieningen eischt bij de fundeering der batterijen; maar afgescheiden daarvan verdient het aanbeveling dat zwaarder geschut door meer modern snelvuurgeschut te vervangen, omdat de uitwerking van het vuur dezer kanonnen, vooral uit open batterijen, van zoo ontzaglijk grooter beteekenis is.

Voor de aanschaffing van zoodanig snelvuurgeschut met de daarbij behoorende uitrusting zal op volgende begrootingen nog een bedrag van ruim f 200 000 noodig zijn, en de ondergeteekend meent zich, in afwachting van de nadere gegevens betreffende de nog in onderzoek zijnde plannen, tot verdediging op soortgelijke wijze ook van het Oostervaarwater, te moeten onthouden van het noemen van een bepaald cijfer voor den aanleg dier werken. Het blijft intusschen de bedoeling de kosten dier werken binnen redelijke grenzen te beperken.

De verschillen tusschen de nu geraamde en ten vorigen jare toegestane bedragen zijn overigens in den staat toegelicht, uitgenomen de gewijzigde raming in onderafd. 91, wegens een voorgenomen verandering in het korps civiele ambtenaren op de bureaux van het leger.

Tegenover vermindering van dat korps met 1 eerste- en 2 derde-commiezen benevens 10 burgerschrijvers, wordt de aanstelling van een verificateur noodig geacht, op een maandelijksche bezoldiging van f 350 en twee tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, terwijl de billijkheid medebrengt den daarvoor aan te wijzen ambtenaar, die reeds meer dan twee jaren als eerste-commies werkzaan was, al dadelijk de eerste verhooging toe te leggen. De inkrimping van het personeel houdt verband met de overbrenging van een deel van den verificatiearbeid naar de algemeene rekenkamer, welker personeel dientengevolge moet versterkt worden, waarvoor in onderafd. 5 f 7200 meer is uitgetrokken, en met de opheffing van het militaire spaarfonds (bij gouvernements besluit van 2 Juni 1899), nu de oprichting van de postspaarbank de gelegenheid geeft om de door of voor militairen te beleggen gelden in die spaarbank op te nemen; de onderafdeeling 105, *d*, ad f 12 000, komt hierdoor te vervallen, zoodat de nieuw getroffen regelingen ten slotte een voordeel opleveren van f 12 000 + f 2450 + f 6540—f 7200 = f 13 790.

VIII. *Marine.*

Voor aanbouw, uitrusting en uitzending van schepen is f 287 000 en voor de aan het Departement van Marine hier te lande te restitueeren uitgaven ten behoeve van het bij de Indische zeemacht gedetacheerde personeel der Nederlandsche marine f 95 000 meer geraamd moeten worden dan ten vorigen jare. Bovendien is er f 201 000 aangevraagd voor verbetering van kustverlichting, haven- en loodsdienst.

Het nadeelig verschil tusschen de beide eindcijfers dezer afdeeling zou dan ook veel meer dan f 196 656 bedragen, indien niet onderscheiden andere posten, vooral die voor aanvulling van den steenkolenvoorraad en van den inventaris der marine-artillerie, alsmede voor aanmaak van goederen ten behoeve van oorlogsschepen en vaartuigen der gouvernementsmarine, voor vermindering in aanmerking hadden kunnen komen.

De hoogere raming voor het personeel der zeemacht leidt feitelijk niet tot vermeerdering van uitgaven, vermits de nieuwe regeling der inkomsten van dat personeel, waarmede zij verband houdt, gepaard zal gaan met de intrekking der zoogenaamde Atjehtoelagen, die als tijdelijke uitgaaf niet op de begrooting voorkwamen, maar in 1897 toch f 109 000 vorderden.

Middelen in Nederland.

1. *Verkoop van koffie.* De Java-oogst 1899 werd in Augustus jl. geraamd op . . . . . 210 000 pikols.

Uit vorige oogsten zullen nog beschikbaar zijn ruim . . . . . 9 000 „

Maakt te zamen . . . 219 000 pikols.

Hiervan worden in 1899 in Indië verkocht 100 000 pikols, weshalve de in 1900 in Nederland te veilen hoeveelheid kan worden geraamd op 115 000 pikols, dat is 80 000 pikols minder dan waarop voor 1899 werd gerekend.

De opbrengst, die op de veilingen van dit jaar gemiddeld 32^{3}_{4} cent per half kilogram bedroeg, wordt op 28 cent begroot. Ten vorigen jare werd op 33 cent gerekend.

2. *Verkoop van kinabast.* De aan de markt te brengen hoeveelheid wordt evenals verleden jaar op 300 000 kilogram begroot, die tegen 30 cent per half kilogram zijn berekend.

3. *Verkoop van Banka-tin.* In verband met den aanwezigen voorraad en de nog te wachten aanvoeren kan het te verkoopen quantum — voor 1899 op 160 000 pikols geraamd — voor 1900 op 180 000 pikols gesteld worden.

De opbrengst, die op de vier laatste veilingen gemiddeld f 64,78, f 65,87, f 71,06 en f 85,20 bedroeg, wordt op f 65 per 50 kilogram geschat. De raming van het vorige jaar was f 37.

4. *Aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij.* De in het boekjaar 1899/1900 te verkoopen hoeveelheid Billiton-tin wordt geraamd op 85 000 pikols en de daarop te behalen winst op circa f 3 450 000. Het daarvan aan den Staat uit te keeren gedeelte wordt mitsdien op f 2 150 000 begroot.

5, *b.* *Aandeel in de winst der exploitatie van den spoorweg Samarang—Vorstenlanden.* De uitgetrokken som (f 10 000 hooger dan de vorige raming) is in overeenstemming met het over 1898 uitgekeerd bedrag.

6. *Uitkeering uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfsbelasting.* Op grond van het gemiddeld bedrag der uitkeering over de drie laatste jaren f 14000 hooger geraamd dan vroeger.

7, *d.* *Opbrengst van buiten omloop gestelde koperen duiten.* In de onderstelling dat in dit jaar slechts onbruikbaar gemaakt en verkocht zullen worden de duiten, ten bedrage van ruim f 1 500 000, die reeds door de regie zijn ontvangen en aangehouden, wordt gerekend dat van de op f 1 244 000 geschatte waarde aan oud koper van al de buiten omloop te stellen duiten, omstreeks f 1 100 000 in 1900 in 's lands kas zal vloeien.

9. *Ontvangsten in betrekking tot het departement van marine in Nederlandsch-Indië.* De ten laste van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting te restitueeren kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in Indië van bodems behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine en van verstrekkingen aan naar Nederland terugkeerende schepen zijn f 13 000 hooger geraamd dan ten vorigen jare.

Nog wordt aangeteekend dat, ofschoon op het budget weder eene som van f 400 000 is uitgetrokken voor de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren te bestrijden uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking, tot goedmaking daarvan niet, als totnogtoe, op eene uitkeering

uit de batige saldo's van vorige dienstjaren wordt gerekend omdat het nog beschikbaar gedeelte van het voordeelig slot der rekening over 1893 bestemd is tot dekking van het tekort over 1895.

Middelen in Indië.

De raming van de niet verpachte middelen steunt in den regel op de gemiddelde opbrengst in de jaren 1896, 1897 en 1898, die van de verpachte middelen op het middelcijfer der pachtsommen van 1897, 1898 en 1899. Andere afwijkingen dan die waartoe zoowel de loop der cijfers als vroeger vermelde omstandigheden aanleiding gaven, vinden haar toelichting in het volgende:

7. *Opbrengst van den arbeid der gevangenen.* De door den dienst der steenkolenontginning ter Westkust van Sumatra aan het departement van justitie te betalen vergoeding voor de diensten, ten behoeve van die ontginning door dwangarbeiders verricht, is f 39 000 hooger geraamd dan ten vorigen jare.

9, *a. Opiumpacht.* Voor Java is de raming (f 356 000 lager dan die van het vorige jaar) gegrond op de voor 1900 bedongen pachtsommen, vermeerderdmet f 15 000 wegens aanzuivering van achterstallige pachtpenningen over vroegere jaren.

In verband met het voornemen om de thans bestaande belasting op den invoer van opium in de onderhoorigheden van Atjeh te vervangen door eene verpachting van het recht van invoer van ruw opium, en binnen de gouvernements-etablissementen van het recht van verkoop van ruw en bereid opium, wordt de opbrengst van de opiumpacht in de buitenbezittingen — die anders, deels op grond van de ontvangsten in de jaren 1897—1899, deels op grond van de reeds voor 1900 gecontracteerde pachtsommen, op f 3 686 000 zou te schatten zijn — op f 3 902 000 begroot, dat is f 216 000 meer. Wanneer men van dit laatste cijfer aftrekt: 1°. de opbrengst van de belasting, in elk van de jaren 1897 en 1898 f 53 000, en 2°. de jaarlijksche schadeloosstelling, ad f 60 900, aan de hoofden voor het gemis van de inkomsten die zij voortaan zullen derven, dan zal dus 's lands kas door dezen maatregel met f 102 000 's jaars bevoordeeld worden.

9, *c. Chineesche dobbelspelen.* Het wordt wenschelijk geacht met ingang van 1 April 1900 in de residentie Ternate en onderhoorigheden de speelpacht in te voeren, waardoor de jaarlijksche opbrengst van dit middel vermoedelijk met f 1000 zal vermeerderen.

9, *d. Verkoop van arak en andere sterke dranken.* In de toelichting van de Nota van wijzigingen (gedrukte stukken n°. 34) van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven voor het loopende jaar werd medegedeeld dat in de afdeeling Tamiang der residentie Oostkust van Sumatra de middelen opium, dobbelspelen, varkensslacht en pandhuizen door het Gouvernement verpacht zouden worden. Door eene vergissing van de Indische regeering werd de drankenpacht daarbij niet vermeld, ofschoon het in de bedoeling lag ook deze in Tamiang in te voeren. Het voornemen bestaat thans daartoe in 1900 over te gaan.

9, *e. Slachten van varkens.* Het voornemen bestaat om in de residentie Riouw en onderhoorigheden, zoo mogelijk met 1 April 1900, nieuwe reglementen in te voeren voor de pacht van het slachten van varkens en de speelpacht. Daarbij zal het bedrag, dat aan den pachter moet betaald worden door hen, die vergunning krijgen om voor eigen behoefte te slachten, thans bedragende f 2,20 voor een groot varken en f 1 voor een klein varken, minder wegende dan een kwart pikol, gebracht worden op f 1 voor een speenvarken en f 2,50 voor elk grooter tam varken. In verband met art. 19 der Comptabiliteitswet wordt deze mededeeling gedaan.

Tevens zal behalve het recht tot slachten en verkoop ook het recht tot het invoeren van varkens in de pacht worden opgenomen en zal de uitzondering van het eilandje Penjingat van de speelpacht, die daar volgens de bestaande voorwaarden niet van toepassing is, doch er feitelijk sedert lang bestaat, bij het nieuwe reglement vervallen.

10. *Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer.* Voor de residentie Soerabaija is op grond van de ontvangsten in de eerste maanden dezes jaars f 123 000 minder geraamd dan ten vorigen jare, toen gerekend werd dat de regie zal compenseeren wat minder ontvangen wordt ter zake van pacht en verstrekking van opium en wat voor de regie wordt uitgegeven.

11, *a. Invoerrecht.* Voor Java en Madura zijn tot grondslag van de raming genomen de ontvangsten in 1898, terwijl voor de buitenbezittingen het ten vorigen jare uitgetrokken bedrag van f 2 446 000 is verhoogd met de som van f 100 000 waarop de opbrengst van het invoerrecht in Groot-Atjeh wordt geschat, en met de som van f 73 000, welke dit middel gerekend wordt meer te zullen opbrengen door de voorgenomen verhooging van het invoerrecht op zout in Tapanoli en ter Sumatra's Oostkust. (Zie de Memorie van Toelichting gevoegd bij de eerlang in te dienen wetsontwerpen tot wijziging en aanvulling van de Tariefwet.)

11, *b. Uitvoerrecht.* Tot grondslag van de raming zijn genomen de ontvangsten in 1898, voor zooveel de buitenbezittingen betreft vermeerderd met de vermoedelijke opbrengst, ad f 3000 van het uitvoerrecht in Groot-Atjeh en met de op eene globale som van f 230 000 geraamde opbrengst van het uitvoerrecht dat op boschproducten zal worden geheven als het daartoe strekkend, in bovenbedoelde Memorie toegelicht, wetsontwerp bekrachtigd mocht worden.

11, *c. Accijnzen.* Met het oog op de in dit jaar in werking getreden verhooging van den petroleum- en den lucifers-accijns is in afwachting van meer ervaring de vorige raming behouden.

Met betrekking tot dit middel wordt nog het volgende aangeteekend.

Toen ten vorigen jare het voorstel werd gedaan den accijns op de lucifers van f 0,40 tot f 0,70 per gros doosjes te verhoogen, heeft de Indische regeering reeds gewezen op het gevaar, dat de opbrengst van deze belasting zou kunnen loopen door het gebruik van nieuwe modellen van lucifersdoosjes, die, hoewel niet buiten de grenzen der tegenwoordige regeling vallende, toch meer lucifers bevatten dan de tot dusver gebruikelijke doosjes.

Uit een te dier zake in Indië ingesteld onderzoek is wel gebleken dat de opbrengst nog geen invloed heeft ondergaan van den invoer van lucifersdoosjes met een grooter aantal stokjes, maar tevens is aan het licht gekomen dat deze doosjes in de streken waar de accijns geheven wordt, hun weg gevonden hebben.

Het is wenschelijk bij tijds maatregelen te nemen om eene daling van de opbrengst te voorkomen en daarom bestaat het voornemen om in de ordonnantie op den lucifersaccijns maxima voor de afmetingen der doosjes vast te stellen en in overeenstemming daarmede den maatstaf bij berekening van den accijns naar kubieken inhoud der verpakking te wijzigen.

Ofschoon de mogelijkheid bestaat, dat de opbrengst van den accijns door dezen maatregel, die tevens eene geringe verhooging van de belasting in zich sluit, zal stijgen, wordt het vooralsnog niet raadzaam geacht daarop te rekenen, vermits de voorgenomen wijziging waarschijnlijk haar invloed op den invoer der nieuwe soorten lucifersdoosjes zal doen gelden.

17. *Verponding en belasting van de specerijperken.* Voor Java en Madura is de opbrengst van de verponding f 40 000 hooger geraamd dan het laatstbekende cijfer van den tweeden vijfjaarlijkschen aanslag, omreden die belasting krachtens *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 17 in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta voor het eerst verschuldigd is over 1900.

20. *Recht van overschrijving van vaste goederen.* De vrijstelling van het recht van overschrijving volgens art. 7, 1°. der ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1834 n°. 27, zooals die bepaling luidt ingevolge de ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1885 n°. 103 voor overeenkomsten, waarbij zaken in eene maatschap of vennootschap door een der deelgenooten worden ingebracht zonder andere vergoeding dan een aandeel in de maat- of vennootschap, heeft tot ontduiking van het recht aanleiding gegeven. Daarom bestaat het voornemen haar te doen vervallen. Op de opbrengst van het middel zal zulks van zeer geringen invloed zijn.

26. *Belasting op het bedrijf.* Het voor de buitenbezittingen uitgetrokken bedrag (f 124 000 hooger dan de vorige raming) steunt op het aanslagcijfer van 1898, vermeerderd met de som van f 75 000, welke de belasting gerekend wordt meer te zullen

opbrengen in de residentie Oostkust van Sumatra, in verband met de uitbreiding van het rechtstreeksch Nederlandsch-Indisch onderdaanschap in de tot dat gewest behoorende zelfbestuur bezittende landschappen. (*Indisch Staatsblad* 1899, n°. 107).

31. *Hoofdgeld van heerendienstplichtigen.* Geraamd naar den aanslag over 1898.

33, *a. Landrente.* De bruto-aanslag van de voor vast aangeslagen gronden bedroeg in 1897 omstreeks . f 17 750 000

Voegt men daarbij:

1°. de jaarlijksche verhooging, die op grond van het voordeelig verschil tusschen het gemiddeld bedrag der vermeerderingen ten gevolge van het belastbaar- en der verminderingen wegens het belasting-vrij worden van gronden op f 50 000 per jaar en dus voor drie jaren is te stellen op . 150 000

2°. de vermeerdering waartoe de invoering van de nieuwe regeling in de Preanger regentschappen zal leiden en die ten minste f 100 000 zal bedragen, waarvan f 20 000 reeds in den aanslag van 1897 zijn begrepen, zoodat nog is te rekenen op . . 80 000

3°. de aanslag van de zoogenaamde wisselvallige gronden, die in 1895—1897 gemiddeld f 349 000 beliep en derhalve kan begroot worden op . . . 345 000

dan verkrijgt men een totaal van . . . . . f 18 325 000

Daar dit bedrag echter verminderd dient te worden met de vrijstellingen en afschrijvingen, voor normale jaren op f 600 000 te stellen, wordt voor 1900 op eene opbrengst van f 17 700 000 gerekend.

33, *b. Belasting op de sawah's enz op Bali en Lombok* Bij de raming van de opbrengst dezer belastingen op Lombok is thans ook rekening gehouden met de afschrijvingen, wat ten vorigen jare niet is geschied. Vandaar de vermindering die zij ondergaan heeft.

37, *a. Verkoop van koffie op Java.* In verband met de daling, welke de koffieprijzen hier te lande in 1899 hebben ondergaan, worden f 3,75 per pikol minder berekend dan het in 1898 op Java verkochte product gemiddeld heeft gegolden.

37, *b. Verkoop van koffie ter Sumatra's Westkust.* Voor de 1ste soort, die in 1898 f 64,37 à f 68,48, en op de eerste veiling van dit jaar f 69,50 per pikol gold, wordt evenals vroeger op f 64 gerekend.

42, *a. Pacht voor uitbestede boschperceelen.* De raming is wegens het afloopen van eenige contracten f 255 000 lager gesteld moeten worden dan ten vorigen jare.

42, *b. Opbrengst van verkocht hout.* De raming is met f 78 000 verhoogd, hoofdzakelijk in verband met de voorgestelde vermeerdering van het personeel, waardoor het mogelijk zal zijn de uitdunningen op veel grooter schaal dan vroeger te doen plaats hebben.

42, *d. Retributiën voor leegkap en zuiveringsperceelen enz.* Bij de met f 358 000 verhoogde raming is aangenomen dat in den loop van 1899 en 1900 een groot aantal nieuwe leegkap-, zuiverings- en afbakeningsperceelen ter exploitatie zullen worden uitgegeven.

43. *Inkomsten uit de parelvisscherij.* Bij gebreke van de noodige gegevens weder voor memorie geraamd.

49. *Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimsschepen.* Ten aanzien van dezen nieuwen post wordt verwezen naar noot 65 van den uitgewerkten staat der Vde afdeeling van de begrooting van uitgaven.

54. *Tin.* De aan de mijnwerkers te verstrekken hoeveelheid rijst, ten vorigen jare na aftrekking van de spillage op 128 310 pikols geschat, wordt voor 1900 op 122 850 pikols begroot.

55. *Steenkolen.* De producte — voor 1899 op 170 000 ton geraamd — wordt voor 1900 op 200 000 ton begroot, waarvan men rekent dat verstrekt zullen worden:

aan den dienst der staatsspoorwegen op Java:

te Soerabaija	17 900	ton à f	15,90
„ Tjilatjap	13 300	„ „	15,70
„ Tandjong Priok . . .	10 200	„ „	15,20
„ Panaroekan	500	„ „	16,90

aan den dienst van den staatsspoorweg ter Westkust van Sumatra:

te Sawah Loento	25 000	ton à f	5

ten behoeve van de baggervaartuigen, op verschillende plaatsen:

1750	ton à f	15,20
1195	„ „	15,90
45	„ „	16,90

aan den dienst der marine:

te Tandjong Priok	6 000	ton à f	15,20
„ Soerabaija	8 000	„ „	16,10
„ Sabang (Poeloe Weh) .	11 800	„ „	15,80
„ Pontjang Ketjil (Siboga)	150	„ „	15,20
„ Laboean Deli	1 200	„ „	21,80
„ Poeloe Bajan	400	„ „	22,20
„ Djambi	200	„ „	21,20

en verkocht aan particulieren:

te Emmahaven	87 000	ton à f	13
„ Sabang	7 000	„ „	15,80
„ Tandjong Priok . . .	6 360	„ „	15,20
ter Sumatra's Westkust, langs den spoorweg.	2 000	„ „	16,95

56, *a. Verkoop van zout.* Wegens aanhoudende stijging geraamd naar de ontvangsten in 1898, ad f 9 160 000, onder bijvoeging van f 62 000 wegens de voorgenomen verhooging van den debietprijs in het gouvernement Sumatra's Westkust (zie de op bladz. 13 (11, *a*) vermelde Memorie van Toelichting) en van f 13 000 met het oog op de proef die sedert Mei 1899 in de afdeeling Sumanap der residentie Madura met den verkoop van zoutbriquetten wordt genomen.

57. *Vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen.* Het over 1900 verschuldigde vast recht is op f 28 500 geraamd, terwijl het bedrag van den cijns op grond van de productie en netto-opbrengst in 1897 wordt geschat op f 44 500.

67. *Telegraphie.* De raming is op grond van de ontvangsten in 1898 met f 116 000 verminderd.

69. *Spoorwegen.* De inkomsten van de staatsspoorwegen, die in 1898 bijna f 10 800 000 bedroegen, worden in verband met het in exploitatie brengen van nieuwe lijngedeelten voor 1900 op f 11 770 000 geraamd, waarvan f 6 272 000 voor de Oosterlijnen, f 4 157 000 voor de Westerlijnen en f 1 341 000 voor den spoorweg ter Sumatra's Westkust.

81. *Loodsgelden.* Met het oog op de inkomsten van de in de residentie Palembang in te stellen loodsdiensten f 43 000 hooger geraamd dan ten vorigen jare.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

[4. — 6a].

Bijlage A der Memorie van Toelichting.

BEREKENING van de saldo's der Indische begrootingsrekeningen na 1891.

			Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.
Van de voordeelige saldo's over 1889 en 1890 was blijkens den staat, gevoegd nevens de Memorie van Toelichting, behoorende bij het wetsontwerp tot regeling der bestemming van de voordeelige sloten en voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der Indische rekeningen over vorige jaren (Gedrukte stukken, Zitting 1894 en 1895 — **144**), nog beschikbaar		f 12 701 717		
Hiervan is toegewezen aan de middelen van Nederlandsch-Indië:				
over 1896 (wet van 2 December 1895, *Staatsblad* n°. 183)	f 400 000			
„ 1897 („ „ 30 „ 1896, „ „ 235)	400 000			
„ 1898 („ „ 30 „ 1897, „ „ 272)	400 000			
		1 200 000		
		Blijft	f 11 501 717	
1892. Ontvangsten in Nederland	f 25 147 329			
„ „ Indië	102 171 178			
		f 127 318 507		
Uitgaven in Nederland	f 24 132 729			
„ „ Indië	111 205 824			
		135 338 553		
Nadeelig saldo		f 8 020 046		
waarvan kan worden gedekt door de uitkeering ten bedrage van		761 400		
uit het voordeelig saldo over 1887, waarop in bovenbedoelden staat reeds is gerekend.				
		Blijft		f 7 258 646
1893. Ontvangsten in Nederland	f 33 991 980			
„ „ Indië	102 109 495			
		f 136 101 475		
Uitgaven in Nederland	f 25 005 263			
„ „ Indië	102 944 266			
		127 949 529		
Voordeelig saldo		f 8 151 946		
waarvan is toegewezen aan de middelen van Nederlandsch-Indië over 1899 (wet van 31 December 1898, *Staatsblad* n°. 282)		f 400 000		
		Blijft	7 751 946	

				Voordeelig saldo.	Nadeelig saldo.
1894.	Ontvangsten in Nederland	f 21 552 852			
	„ „ Indië	106 865 847			
			f 128 418 699		
	Uitgaven in Nederland	f 24 870 782			
	„ „ Indië	113 812 994			
			138 683 776		
				. . . . .	f 10 265 077
1895.	Ontvangsten in Nederland	f 22 537 204			
	„ „ Indië	108 705 683			
			f 131 242 887		
	Uitgaven in Nederland	f 25 322 822			
	„ „ Indië	114 136 177			
			139 458 999		
				. . . . .	8 216 112
1896.	Ontvangsten in Nederland	f 22 059 831			
	„ „ Indië	111 023 677			
			f 133 083 508		
	Uitgaven in Nederland	f 24 637 636			
	„ „ Indië	119 064 421			
			143 702 057		
				. . . . .	10 618 549
1897.	Ontvangsten in Nederland	f 19 093 406			
	„ „ Indië	111 407 556			
			f 130 500 962		
	Uitgaven in Nederland	f 28 223 248			
	„ „ Indië	120 488 256			
			148 711 504		
				. . . . .	18 210 542
1898.	Ontvangsten in Nederland	f 20 574 318			
	„ „ Indië	111 192 501			
			f 131 766 819		
	Uitgaven in Nederland	f 30 722 226			
	„ „ Indië	118 057 893			
			148 780 119		
				. . . . .	17 013 300
				f 19 253 663	f 71 582 226
	Het vermoedelijk tekort tot en met 1898 bedraagt dus			f 52 328 563	

[4. — 6*b*.]

BIJLAGE B DER MEMORIE VAN TOELICHTING.

CIRCULAIRE
n°. 2605.

BUITENZORG, *den* 11*den November* 1898.

Zooals U H.Ed.Gestr. zal zijn gebleken uit de Memorie van Toelichting tot de Indische ontwerp-begrooting voor 1899, is, ter bestrijding der uitgaven in het belang der koffiecultuur op Java, voor het volgend dienstjaar eene som van slechts f 400 000 aangevraagd, bestemd om de nog loopende verbintenissen wegens den bijslag-proef volgens de in 1893 aangenomen beginselen te kunnen nakomen (1) en voorts om, in afwachting eener beslissing nopens de vraag welke gedragslijn ten opzichte van de gedwongen cultuur zal zijn te volgen, op behoedzame wijze voort te kunnen gaan met het aanmoedigen van de vrije cultuur, door aan de Inlanders, die daartoe genegen zijn, onder zekere voorwaarden eene tegemoetkoming per bouw toe te kennen gedurende de eerste drie levensjaren van het plantsoen.

De Gouverneur-Generaal verlangt, dat met die doeleinden door U H.Ed.Gestr. worde rekening gehouden en, in verband daarmede, tijdig de noodige voorstellen worden ingediend, terwijl Zijne Excellentie tevens gaarne zou zien dat met de meeste zorg nader overwogen werd wat, met of zonder geldelijke tegemoetkoming, gedaan zou kunnen worden tot aanmoediging van de vrije koffieteelt der bevolking in uw gewest, zoodat Zij met eene bloote verwijzing naar uw antwoord op mijne over dezelfde aangelegenheid handelende circulaire van 21 Mei 1897 n°. 1167 geen genoegen zou kunnen nemen.

Welke gedragslijn met betrekking tot de verplichte cultuur zal zijn te volgen, is nog niet met zekerheid te bepalen.

Intusschen hebben de overwegingen te dier zake voorshands geleid tot de meening, dat het wellicht wenschelijk zal zijn elk denkbeeld van financieele ondersteuning voor aanleg en onderhoud der aanplantingen op hoog gezag los te laten en er zich toe te bepalen om er naar te streven de dwangcultuur geleidelijk te doen opgaan in de vrijwillige cultuur, door deze laatste zoo aantrekkelijk mogelijk te maken, welk streven dan gepaard zou dienen te gaan met eene geleidelijke beperking van de verplichte cultuur tot die streken, waar zij het beste thuis is, hetzij zonder de verplichte levering op te heffen, waar zij nog bestaat, hetzij, waar het gevaar voor smokkelhandel op groote schaal zich daartegen niet zou verzetten, ook met loslating van de verplichte levering, zooals reeds in vier gewesten geschiedde, zonder dat de schatkist daardoor een voordeel van eenige beteekenis prijs gaf. Ter bereiking van het doel om eene vrije volkscultuur tot stand te doen komen en de bevolking zooveel mogelijk met de koffiecultuur te verzoenen, zou dan verder:

1°. moeten worden voortgegaan, doch op behoedzame wijze, met het bevorderen van de vrijwillige cultuur in den hooger bedoelden zin, waarbij dan natuurlijk in het bijzonder zou zijn te letten op de noodzakelijkheid om alleen die terreinen voor de cultuur te kiezen, die een langen levensduur en een behoorlijke productie aan het plantsoen verzekeren;

2°. eenig afzonderlijk personeel, voorloopig op tijdelijken voet, in dienst moeten worden gesteld, aan welk personeel al dadelijk ware op te dragen om na te gaan, wat ieder cultuurdienstplichtige vrijwillig en gedwongen aangeplant en te onderhouden heeft, ten einde met geleidelijke afschaffing van het stelsel van de zoogenaamde minimumlevering, het verleenen van individueele vrijstellingen van gedwongen aanplant mogelijk te maken, terwijl bedoeld personeel, naarmate het aantal vrijwillige contractanten toeneemt, zou moeten worden uitgebreid en dan tevens worden belast met de taak om op de uitvoering van die contracten toezicht te houden en de administratie te dier zake te voeren.

Bij samenvatting in enkele woorden ligt het dus in de bedoeling om te trachten de oplossing van het koffievraagstuk in die richting te zoeken, dat de dwangcultuur in de onbelangrijke koffiedistricten worde opgeheven, indien dit zonder opoffering van belangrijke baten kan geschieden, en zoo doende de op hoog gezag gedreven cultuur te beperken tot die gewesten, waar zij het best thuis is, terwijl voorts aldaar alle krachten van toezicht worden geconcentreerd, des noodig ook tot invoering van een verbeterd systeem.

Het spreekt vanzelf, dat tot de verwezenlijking van dat denkbeeld niet zou kunnen worden overgegaan zonder nadere gegevens, welke een bruikbaar overzicht kunnen geven van de uitvoerbaarheid en de consequentiën van den maatregel.

De Gouverneur-Generaal stelt er mitsdien veel prijs op door U H.Ed.Gestr., met inachtneming van het vorenstaande, aangetoond te zien:

a. of en zoo ja, in hoever eene geleidelijke beperking van de verplichte cultuur *in voormelden zin* u geraden voorkomt en zou kunnen plaats vinden met of zonder behoud van de verplichte levering;

b. op welke terreinen, die een langen levensduur en eene behoorlijke productie aan het koffieplantsoen verzekeren, de vrijwillige koffiecultuur zou kunnen worden aangemoedigd, op de wijze als hier en daar reeds geschiedt;

c. hoeveel ondergeschikt personeel (opzieners en mantries) voor de hooger bedoelde werkzaamheden voorloopig vermoedelijk noodig zou wezen.

Onder aanbieding van eene aan de Koloniale Verslagen ontleende districtsgewijze aantooning van de koffieproductie in uw gewest over de jaren 1887/96, welke aantooning U. H.Ed.Gestr. gelieve aan te vullen met de cijfers over de jaren 1897 en 1898 en te zijner tijd te retourneeren, heb ik de eer, ingevolge ontvangen bevelen, U H.Ed.Gestr. te verzoeken de verlangde opgaven met de meeste nauwgezetheid en voortvarendheid te willen doen verzamelen, zullende het Zijner Excellentie aangenaam zijn die opgaven uiterlijk binnen *drie maanden* rechtstreeks te ontvangen.

De 1ste Gouvernements-Secretaris,

C. B. NEDERBURGH.

(1) Uit deze mededeeling volgt reeds, dat het, tenzij de Wetgevende Macht anders mocht beslissen, in de bedoeling ligt om, behoudens afwikkeling der op den Staat rustende verplichtingen, geen verdere uitvoering te geven aan het ten aanzien van de verplichte koffiecultuur sedert eenige jaren gevolgde stelsel van bijslag-toekenning.

Aan
de Residenten der Preanger Regentschappen en van Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri.

[4. 6c.]

Bijlage C der Memorie van Toelichting.

RAMING

DER

uitgaven ten behoeve van den aanleg en de exploitatie van Staatsspoorwegen voor 1900.

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	
	A. **Algemeene uitgaven in Nederland.**	
1	Verlofstraktementen van het personeel van den dienst in Indië	(1) f. 26 000
2	Passagekosten voor van verlof terugkeerend personeel	22 000
3	Aanschaffing en uitzending van goederen:	
	a. Aanschaffing (2)	f 1 704 000
	b. Vervoer in Nederland en verzending naar Nederlandsch-Indië (3)	341 000
	Totaal . . .	
	B. **Algemeene uitgaven in Nederlandsch-Indië.**	
4	Reis- en verblijfkosten van ambtenaren bij aanwijzing of verandering van standplaats en bij dienstverrichtingen in het algemeen belang der Staatsspoorwegen, alsmede van ambtenaren op wachtgeld of met verlof wegens ziekte	
5	Verlofstraktementen en traktementen over het tijdvak tusschen het verlaten van eene vorige en het bereiken van eene nieuwe standplaats	
6	Non-activiteitstraktementen, wachtgelden en onderstanden, benevens tegemoetkomingen aan weduwen en weezen van tijdelijke ambtenaren	
7	Kosten van rechtszaken	
8	Aanschaffing van goederen en kosten der magazijnen:	
	a. Aankoop, opslag en verstrekking van steenkolen (4)	f 796 000
	b. Aankoop van andere goederen (5)	645 000
	c. Kosten van het lossen der uit Europa aangevoerde goederen en van het vervoer dezer goederen tot in de magazijnen (6)	51 000
	d. Kosten van opslag in- en van verstrekking uit de magazijnen (7)	17 000
	e. Onderhoud der voorraden en afschrijving wegens spillage of van onbruikbaar geworden goederen	7 500
	f. Bediening, verlichting, bewaking en verdere kleine uitgaven voor de magazijnen	7 000
	C. **Aanleg, uitrusting en uitbreiding van Staatsspoorwegen.**	
	Spoorweg van Batavia naar Anjer.	
9	Traktementen, toelagen, dag- en maandgelden van het personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (8). .	

Geraamd bedrag.	*TOELICHTINGEN.*

(1) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1896—1898 f 4000 lager geraamd dan ten vorigen jare.

(2) Er wordt noodig geacht:

	Voor den aanleg van den spoorweg Batavia—Anjer	f 10 000
	„ „ „ „ „ „ Kalisat—Banjoewangi	700 000
f 48 000	„ „ „ „ „ „ ter verbinding van het station Goebeng met den oostelijken oever van de Kalimas te Soerabaija	81 000
	Voor uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen	516 000
	„ de exploitatie der Oosterlijnen	244 000
	„ „ „ „ Westerlijnen	80 000
2 045 000	„ „ „ van den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust	73 000
		f 1 704 000
f 2 093 000		

(3) Evenals vroeger begroot op 20 pct. van de waarde der goederen.

(4) Er wordt gerekend, dat de steenkolenvoorraden in 1900 zullen moeten worden aangevuld als volgt:

	te Soerabaija	met 17 900	tonnen	Ombilienkolen	à f 15,90 per ton	f 284 610,—
f 50 000	„ Tjilatjap	„ 13 300	„	„	„ 15,70 „ „	208 810,—
6 000	„ Tandjong Priok	„ 10 200	„	„	„ 15,20 „ „	155 040,—
	„ Probolinggo	„ 5 575	„	Borneokolen	„ 12,00 „ „	66 900,—
10 000	„ Panaroekan	„ 2 800	„	„	„ 12,50 „ „	35 000,—
	„ Idem	„ 500	„	Ombiliënkolen	„ 16,90 „ „	8 450,—
500	Kosten van opslag	van 50 275	tonnen	à f 0,50 per ton		25 137,50
	„ „ verstrekking	„ 50 275	„	„ 0,25	„ „	12 568,75
					Totaal. . . . f	796 516,25
					waarvoor bij afronding gesteld . . .	796 000,—

(5) Waarvan:

	voor den aanleg van den spoorweg Batavia—Anjer	f 10 000
	„ „ „ „ „ „ Kalisat—Banjowangi	300 000
1 523 500	„ „ „ „ „ „ ter verbinding van het station Goebeng met den oostelijken oever van de Kalimas	15 000
f 1 590 000	„ de exploitatie van de Oosterlijnen	136 000
	„ „ „ „ „ Westerlijnen	151 000
	„ „ „ „ den Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust	33 000
		f 645 000
f 133 000		

(6) Ongeveer 3 pct. van de waarde der verwachte goederen.

(7) Ongeveer 1 pct. van de waarde der goederen.

(8) Het personeel voor den aanleg zal in 1900 moeten samengesteld zijn als volgt:

Gedurende twaalf maanden.

1 hoofdingenieur	f 13 200
3 bouwkundige ambtenaren 1ste klasse à f 6600	19 800
1 bouwkundig ambtenaar 2de „	4 200

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.

Geraamd bedrag.	TOELICHTINGEN.	
	1 opzichter 1ste klasse	f 3 600
	2 opzichters 2de „ à f 3000	6 000
	2 „ 3de „ „ 2400	4 800
	3 onderopzichters 1ste klasse à f 1800	5 400
	3 „ 2de „ „ 1500	4 500
	6 „ 3de „ „ 1200	7 200
	1 eerste-commies	3 600
	1 tweede- „	2 640
	3 derde-commiezen à f 1800	5 400
	5 betaalmeesters „ 1200	6 000
	1 klerk	1 200
	1 inlandsche teekenaar 1ste klasse	900
	4 „ teekenaars 2de „ à f 600	2 400
	1 opzichter-machinist 1ste „	3 600
	1 Europeesch machinist 2de „	1 800
	1 „ „ 3de „	1 500
	2 Europeesche leerling-machinisten à f 840	1 680
	2 inlandsche machinisten 1ste klasse „ 900	1 800
	2 „ stokers 1ste „ „ 480	960
	2 „ „ 2de „ „ 420	840
	3 „ „ 3de „ „ 360	1 080
	Gedurende negen maanden.	
	1 opzichter 3de klasse	1 800
	Gedurende acht maanden.	
	1 ingenieur 2de klasse	5 200
	1 derde-commies	1 200
	1 inlandsche teekenaar 2de klasse	400
	Gedurende zes maanden.	
	1 bouwkundig ambtenaar 2de klasse	2 100
	Gedurende vijf maanden.	
	1 onderopzichter 2de klasse	625
	Gedurende twee maanden.	
	1 opzichter 2de klasse	500
	1 onderopzichter 1ste klasse	300
	1 „ 3de „	200
		f 116 425
	Periodieke traktementsverhoogingen	6 600
	Administratief hulppersoneel. schrijf- en teekenloonen, bedienden enz.	9 975
		f 133 000

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.
10	Reis- en verblijfkosten en schadeloosstelling voor veldwerk (9). . . . .
11	Verdere kosten van aanleg (10). . . . .
	Spoorweg van Kalisat naar Banjoewangi.
12	Traktementen, toelagen, dag- en maandgelden van het personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (11) .

Geraamd bedrag.	TOELICHTINGEN.	
f 13 000	(9)	
	Gedurende twaalf maanden.	
620 000	1 hoofdingenieur	f 1 800
	2 bouwkundige ambtenaren 1ste klasse (sectiechefs) à f 1200	2 400
	2 „ „ (afdeelingschefs) à f 480	960
135 000	5 opzichters à f 360	1 800
	5 betaalmeesters à f 300	1 500
	Gedurende negen maanden.	
	1 opzichter	270
	Gedurende acht maanden.	
	1 ingenieur 2de klasse (sectiechef)	800
	Gedurende zes maanden.	
	1 bouwkundig ambtenaar (afdeelingschef)	240
	Gedurende twee maanden.	
	1 opzichter	60
		f 9 830
	Vergoeding voor reis- en verblijfkosten aan de ambtenaren bij reizen op de lijn.	3 170
		f 13 000

(10) Voor de voltooiing van dezen spoorweg wordt in 1900 nog eene som van f 620 000 noodig geacht.

(11) Het personeel voor den aanleg zal in 1900 moeten samengesteld zijn als volgt:

1 hoofdingenieur				f 13 200
1 ingenieur	1ste klasse.			9 600
2 ingenieurs	2de „	à f 7 500		15 000
1 bouwkundig ambtenaar	1ste klasse			6 600
1 „ „	2de „			4 200
1 adjunct-ingenieur	1ste „			4 800
2 adjunct-ingenieurs	2de „	à f 3 000		6 000
2 opzichters	1ste „	„ 3 600		7 200
1 opzichter	2de „			3 000
2 opzichters	3de „	„ 2 400		4 800
2 onderopzichters	1ste „	„ 1 800		3 600
3 „	2de „	„ 1 500		4 500
4 „	3de „	„ 1 200		4 800
1 opzichter machinist	2de „			3 000
1 Europeesche machinist	1ste „	(gedurende 6 maanden)	à f 2 400	1 200
4 inlandsche machinisten	2de „	(„ 6 „)	„ 780	1 560
4 „ stokers	2de „	(„ 6 „)	„ 420	840
1 Europeesch teekenaar	1ste „			1 410
4 inlandsche teekenaars	2de „	à f 300		1 200
1 eerste-commies				3 600
3 derde-commiezen		„ 1 800		5400

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	
13	Reis- en verblijfkosten en schadeloosstelling voor veldwerk (12)	
14	Verdere kosten van aanleg (13).	
	Totaal	
	Spoorweg ter verbinding van het station Goebeng met den oostelijkén oever van de Kalimas te Soerabaija.	
15	Traktementen, dag- en maandgelden van de ingenieurs en het verder personeel, schrijf- en teekenloonen, reis- en verblijfkosten, schadeloosstelling voor veldwerk en verdere kosten van aanleg (14)	
	Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen.	
16	Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen (15)	
	D. Exploitatie van Staatsspoorwegen.	
	Staatsspoorwegen op Java.	
17	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen van het personeel, schrijf- en teekenloonen, alsmede schadeloosstelling voor huishuur:	
	a. Oosterlijnen (16).	f 1 629 000
	b. Westerlijnen (16)	1 320 000

Geraamd bedrag.	TOELICHTINGEN.	
f 18 000	1 ondermagazijnmeester	f 2 100
1 747 000	10 betaalmeesters „ 1 200	12 000
	3 klerken „ 840 en f 600	2 040
f 1 900 000	Administratief hulppersoneel, schrijf- en teekenloonen, bedienden enz.	7 260
	Periodieke traktementsverhoogingen	6 060
	Totaal	f 135 000
f 279 000	(12) 1 hoofdingenieur.	f 1 800
	2 ingenieurs, sectiechefs à f 1 200.	3 600
f 441 000	3 adjunct-ingenieurs, afdeelingschefs „ 480.	1 440
	2 bouwkundige ambtenaren, „ „ 480	960
	5 opzichters „ 360.	1 800
	10 betaalmeesters „ 300	3 000
	Vergoeding voor reis- en verblijfkosten aan de ambtenaren bij reizen op de lijn	5 400
	Totaal	f 18 000
f 2 949 000	(13) Men rekent dit gedeelte der geraamde bouwkosten in 1900 te zullen verwerken.	

(14) Er wordt gerekend dat na 1900 nog f 51 000 ter verwerking zal overblijven en dat de lijn alzoo vóór den afvoertijd in het jaar 1901 zal gereed zijn.

(15) Voor uitbreiding van stationsinrichtingen, het rollend materieel, en dergelijke wordt, ongerekend de waarde van de uit de magazijnen te verstrekken benoodigdheden, eene som van f 441 000 noodig geacht. In 1895 werd daarvoor f 331 026, in 1896 f 311 294 en in 1897 f 178 034 uitgegeven.

(16)

RANGEN.	Maandelijksch traktement.	Oosterlijnen.		Westerlijnen.	
		Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
I. *Algemeene dienst.*					
Chefs der exploitatie	f 1 100	1	f 13 200	1	f 13 200
Afdeelingschefs	700	3	25 200	3	25 200
Chefs der werkplaatsen	450	1	5 400	1	5 400
Adjunct-afdeelingschefs	400	10	48 000	12	57 600
Adjunct-ingenieurs	250	4	12 000	3	9 000
II. *Administratief en technisch personeel.*					
Gedurende twaalf maanden.					
Secretaris-boekhouder	400	1	4 800	1	4 800
Chefs der contrôle	400	1	4 800	1	4 800
Commies-kashouder	300	1	3 600	1	3 600
Souschefs der contrôle	300	1	3 600	1	3 600

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.
17	

Geraamd bedrag.

TOELICHTINGEN.

RANGEN.	Maandelijksch traktement.	Oosterlijnen.		Westerlijnen.	
		Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Magazijnmeesters der 1ste klasse.	f 350	1	f 4 200	1	f 4 200
„ „ 2de „	250	1	3 000	1	3 000
Stationschefs „ 1ste „	300	4	14 400	4	14 400
„ „ 2de „	250	12	36 000	7	21 000
„ „ 3de „	200	15	36 000	8	19 200
Eerste-commiezen	300	8	28 800	6	21 600
Tweede- „	220	10	26 400	10	26 400
Derde- „	150	15	27 000	14	25 200
Commiezen voor den stationsdienst. . . .	150	33	59 400	20	36 000
Eerste-klerken	120	45	64 800	42	60 480
„ „	60	15	10 800	—	—
Opzichters der 1ste klasse	300	5	18 000	6	21 600
„ „ 2de „	250	4	12 000	5	15 000
„ „ 3de „	200	4	9 600	4	9 600
Onderopzichters der 1ste klasse	150	20	36 000	19	34 200
„ „ 2de „	125	21	31 500	21	31 500
„ „ 3de „	100	23	27 600	19	22 800
Opzichters-machinist der 1ste klasse . .	300	4	14 400	6	21 600
„ „ „ 2de „ . .	225	6	16 200	5	13 500
Europeesche-machinisten „ 1ste „ . .	200	11	26 400	4	9 600
„ „ „ 2de „ . .	150	12	21 600	7	12 600
„ „ „ 3de „ . .	125	13	19 500	11	16 500
Inlandsche „ „ 1ste „ . .	75	15	13 500	13	11 700
„ „ „ 2de „ . .	65	24	18 720	20	15 600
„ „ „ 3de „ . .	50	30	18 000	28	16 800
Europeesche teekenaars	100	3	3 600	2	2 400
Opzichters van de werkplaatsen 1ste klasse.	300	2	7 200	2	7 200
„ „ „ „ 2de „ .	200	6	14 400	5	12 000
Instrumentmakers	150	1	1 800	1	1 800
Onderopzichters van de werkplaatsen . . .	100	10	12 000	8	9 600
Tremcontroleurs	120	4	5 760	4	5 760
Europeesche conducteurs.	50	60	36 000	41	24 600
Telegraafcontroleurs	400	1	4 800	1	4 800
Telegraafopzichrers.	100	7	8 400	4	4 800
Magazijnsopzichters.	100	1	1 200	1	1 200
Administratief- en technisch Europeesch en inlandsch minder personeel en schrijfloonen	—	—	550 000	—	393 920
Gedurende zes maanden					
Opzichters der 3de klasse	200	—	—	1	1 200
Onderopzichters der 3de klasse	100	—	—	1	600
Europeesche machinisten der 1ste klasse. .	200	—	—	1	1 200
Inlandsche „ „ 3de „ . .	50	—	—	1	300

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	
18	Reis- en verblijfkosten:	
	a. Oosterlijnen (17)	f 50 000
	b. Westerlijnen (17)	39 000

Geraamd bedrag.

TOELICHTINGEN.

f 89 000

RANGEN.	Maandelijksch traktement.	Oosterlijnen. Aantal.	Oosterlijnen. Bedrag.	Westerlijnen. Aantal	Westerlijnen. Bedrag.
Adminitratief- en technisch Europeesch en inlandsch minder personeel en schrijfloonen	—	—	—	—	f 4 970
Gedurende vier maanden.					
Onderopzichters der 3de klasse	f 100	—	—	1	400
Europeesche machinisten der 2de klasse . .	150	—	—	1	600
Inlandsche „ „ 2de „ . .	65	—	—	1	260
Administratief- en technisch Europeesch en inlandsch minder personeel en schrijfloonen	—	—	—	—	1 320
			f 1 359 580		f 1 090 210
Periodieke traktementsverhoogingen . . .	—	—	67 580	—	51 060
Toelagen	—	—	4 280	—	7 840
Besparingspremiën locomotiefpersoneel . .	—	—	70 000	—	72 150
„ wagenpersoneel.	—	—	4 600	—	4 150
Kilometergelden.	—	—	65 000	—	57 900
Buitengewone belooningen, premiën, enz., aan ambtenaren en werklieden.	—	—	57 000	—	34 720
Schadeloosstelling voor huishuur	—	—	960	—	1 970
			f 1 629 000		f 1 320 000

(17)

	Oosterlijnen. Aantal.	Oosterlijnen. Bedrag.	Westerlijnen. Aantal.	Westerlijnen. Bedrag.
Vaste indemniteiten.				
Gedurende twaalf maanden.				
Voor de chefs der exploitatie.	1	f 1 200	1	f 1 200
„ „ afdeelingschefs	3	3 600	3	3 600
„ „ adjuncts-afdeelingschefs.	10	7 200	12	8 640
„ „ telegraaf-controleurs	1	720	1	960
„ „ telegraaf-opzichters	7	3 360	4	1 920
„ „ opzichters	13	4 680	15	5 400
Gedurende zes maanden.				
Voor de opzichters.	„	„	1	180
		f 20 760		f 21 900
Voor reis- en verblijfkosten bij verplaatsing op de lijn en voor tijdelijke dienstwaarneming	„	29 240	„	17 100
		f 50 000		f 39 000

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	
19	Verdere kosten van exploitatie:	
	a. Oosterlijnen (18)	f 1 173 000
	b. Westerlijnen (18)	738 000
	Totaal	
	Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust.	
20	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen voor het personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (19)	

Geraamd bedrag.	*TOELICHTINGEN.*
f 1 911 000	
f 4 949 000	
336 000	

(18) De verdere kosten der exploitatie worden, na aftrekking van de waarde der uit de magazijnen te verstrekken of aan te koopen materialen, naar de uitkomsten van 1897, geraamd als volgt:

	Oosterlijnen. Bedrag.	Westerlijnen. Bedrag.
Administratie.		
Plaatskaarten en andere gedrukten	f 23 400	f 28 400
Schrijf- en teekenbehoeften, instrumenten, aankondigingen, geneeskundige hulp, tegemoetkoming aan zieken en gewonden, onderhoud van meubelen en inventaris, bewaking en verlichting der bureelen	25 100	14 000
Weg en werken.		
Weg- en brugwachters	23 000	12 000
Onderhoud en herstelling van den weg en de werken	389 000	185 300
Inventaris, verlichting en bewaking der bureelen	7 500	9 100
Tractie en onderhoud materieel.		
Onderhoud en herstelling van locomotieven, rijtuigen, wagens, assen en wielen	355 500	253 500
Brandstoffen, water, olie en smeer	21 800	26 900
Inventaris, verlichting, bewaking der kassen, bureelen enz.	8 000	5 140
Beweging en vervoer.		
Bedienden der stations	95 000	59 950
Goederenvervoer (bestel-, laad- en losloonen, benevens overladingskosten)	87 500	32 600
Inventaris, verlichting der stations en treinen, bewaking der kassen, enz.	45 200	42 730
	f 1 081 000	f 669 620
Onvoorziene uitgaven ± 5 pct.	55 000	33 780
Vernieuwing van het rollend materieel	6 000	4 000
Vernieuwing van spoorwegwerken	29 000	8 600
Herstelling van buitengewone schade	2 000	22 000
Totaal	f 1 173 000	f 738 000

(19) I. *Algemeene dienst.*

1 hoofdingenieur, chef van den spoorwegdienst en tevens van den dienst der kolenontginning	f 14 400
1 chef der exploitatie, tevens chef der 4de afdeeling, dan wel tevens chef van de 2de of 3de afdeeling	*Memorie.*
1 chef der 3de afdeeling	7 800
1 „ „ werkplaatsen	5 400
1 adjunct-chef der 2de afdeeling	4 800
1 „ „ 4de „	3 600
1 adjunct-ingenieur	*Memorie.*

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.
21	Reis- en verblijfkosten (20) . . . . .

Geraamd bedrag.	TOELICHTINGEN.	
t 10 000	II. *Administratief- en technisch personeel.*	
	1 secretaris-boekhouder, tevens chef der contrôle	f 4 800
	1 magazijnmeester	3 600
	1 stationschef der 1ste klasse	3 600
	1 „ „ 2de „	3 000
	3 stationschefs „ 3de „ à f 2400	7 200
	3 eerste-commiezen à f 3600	10 800
	2 tweede „ „ 2640	5 280
	3 derde „ „ 1800	5 400
	4 commiezen voor den stationsdienst à f 1800	7 200
	7 eerste klerken à f 1440	10 080
	1 opzichter der 1ste klasse	3 600
	2 opzichters „ 2de „ à f 3000	6 000
	1 opzichter „ 3de „	2 400
	4 onderopzichters der 1ste klasse à f 1800	7 200
	6 „ „ 2de „ „ 1500	9 000
	4 „ „ 3de „ „ 1200	4 800
	1 opzichter-machinist der 1ste klasse	3 600
	1 „ „ 2de „	2 700
	2 Europeesche machinisten der 1ste klasse à f 2400	4 800
	3 „ „ „ 2de „ „ 1800	5 400
	3 „ „ „ 3de „ „ 1500	4 500
	3 inlandsche machinisten „ 1ste „ „ 720	2 160
	17 „ „ „ 2de „ „ 600	10 200
	28 „ „ „ 3de „ „ 480	13 440
	2 Europeesche teekenaars à f 1200	2 400
	1 opzichter van de werkplaatsen der 1ste klasse	3 600
	1 „ „ „ „ „ 2de „	2 400
	1 instrumentmaker	1 800
	1 Europeesche monteur	1 800
	1 „ ketelmaker	1 800
	1 treincontroleur	1 440
	3 Europeesche conducteurs à f 600	1 800
	1 telegraafopzichter	1 200
	Minder personeel, schrijf- en teekenloonen	86 000
	Periodieke traktementsverhoogingen en personeele toelagen	10 500
	Besparingspremiën, locomotief-personeel	9 000
	„ „ wagen-personeel	3 000
	Kilometergelden	32 500
	Totaal	f 336 000
(20)	*Vaste indemniteiten.*	
	1 hoofdingenieur, chef van den dienst der Staatsspoorwegen en der kolenontginning	f 1 200
	1 afdeelingschef	900

Nummers der artikelen.	OMSCHRIJVING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.
22	Verdere kosten der exploitatie (21) . . . . .
	Totaal . . . .

Geraamd bedrag.	TOELICHTINGEN.		
f 420 000	2 adjunct-afdeelingschefs à f 720.	f	1 440
	4 opzichters à f 360		1 440
f 766 000	Reis- en verblijfkosten op de lijn en voor tijdelijke dienstwaarneming.		5 020
		f	10 000

(21) De verdere kosten der exploitatie worden na aftrekking van de waarde der uit de magazijnen te verstrekken of aan te koopen materialen, geraamd als volgt:

Administratie.

Plaatskaarten en andere gedrukten	f	4 000
Schrijf- en teekenbehoeften, instrumenten, aankondigingen, geneeskundige hulp, tegemoetkoming aan zieken en gewonden, onderhoud van meubelen en inventaris, bewaking en verlichting der bureelen		2 500
Uitgaven voortvloeiende uit de aan den dienst der exploitatie opgedragen werkzaamheden bij het vervoer van Ombilienkolen		52 500

Weg en werken.

Weg- en brugwachters		500
Onderhoud en herstelling van den weg en de werken		50 000
Inventaris, verlichting en bewaking der bureelen		1 000

Tractie en onderhoud materieel.

Onderhoud en herstelling van locomotieven, rijtuigen, wagens, assen en wielen		128 240
Brandstoffen, water, olie en smeer (*).		130 000
Inventaris, verlichting, bewaking der kassen, bureelen enz.		1 000

Beweging en vervoer.

Bedienden der stations		15 000
Goederen-vervoer (bestel-, laad- en losloonen, benevens overladingskosten)		7 000
Inventaris, verlichting der stations en treinen, bewaking der kassen enz.		3 500
	f	395 240
Onvoorziene uitgaven ± 5 pct.		19 760
Vernieuwing van het rollend materieel		*Memorie.*
Herstelling van buitengewone schade		5 000
Totaal . . .	f	420 000

(*) Hieronder is begrepen de waarde van 25 000 ton rechtstreeks aan den dienst der Staatsspoorwegen op Sumatra te verstrekken Ombilienkolen.

[N°. 4. 7].

Hoofdstuk I. (Uitgaven in Nederland).

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK I.

UITGAVEN IN NEDERLAND.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd voor 1900.
		AFDEELING I.	
		Regeering en Hooge Colleges.	
1		Gouverneur-Generaal.	
		Pensioenen van oud-Gouverneurs-Generaal, hunne weduwen en weezen (1)	f 22 600
2		Algemeene Secretarie en Secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië.	
		Kosten van verzending van brieven en telegrammen aan het Indisch Bestuur en andere kleine uitgaven.	13 000
3		Onvoorziene uitgaven	1 000
		Totaal der Iste afdeeling. . . .	f 36 600
		AFDEELING II.	
		Departement van Justitie.	
4		Rechtswezen.	
	a.	Uitgaven ten behoeve van de commissie, belast met het doen van voorstellen omtrent de wijzigingen, die in de wetgeving van Nederlandsch-Indië op privaatrechtelijk gebied noodig zijn. f 1 000	
	b.	Voor het samenstellen van de noodige algemeene verordeningen om te geraken tot de invoering van de nieuwe strafwetgeving in Nederlandsch-Indië (3) 2 000	
	c.	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding der oppassers bij de inlandsche officieren van justitie (4) . . . . . *Memorie.*	
			f 3 000
5		Weeskamers.	
		Bezoldiging van een ambtenaar voor de werkzaamheden der Nederlandsch-Indische weeskamers . .	1 400
6		Gevangenen en veroordeelden.	
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het onderhoud en den arbeid van gevangenen en veroordeelden (5)	65 000
7		Onvoorziene uitgaven.	1 000
		Totaal der IIde afdeeling. . . .	f 70 400
		AFDEELING III.	
		Departement van Financiën.	
8		Algemeene kassen.	
	a	Agio op, aanmunting en vervoer van specie (6) . . . . . *Memorie.*	
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de algemeene kassen (7). . . . f 1 000	
			f 1 000

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.
f 22 600	f 22 600		
13 000	12 114	f 886	
1 000	„	1 000	
f 36 600	f 34 714	f 1 886	
	f (2) 172	„	f 172
f 1 000	1 009	„	9
1 600	800	f 1 200	
300	1 402	„	1 402
1 400	„	1 400	
40 000	25 961	39 039	
1 000	„	1 000	
f 45 300	f 29 344	f 42 639	f 1 583
		Meer	f 41 056
f 8 000	f 13 540	„	f 13 540
300	629	f 371	

TOELICHTINGEN.

(1) Voor de oud-Gouverneurs-Generaal:

jhr. mr. J. Loudon	f 5 000
mr. J. W. van Lansberge	6 000
F. 's Jacob	3 600
mr. C. Pijnacker Hordijk	8 000
	f 22 600

(2) Uitgaven ten behoeve van de (bij Koninklijk besluit van 24 April 1898, n°. 124, ontbonden) commissie belast met het ontwerpen van een nieuw strafwetboek voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië.

(3) Het is gebleken dat de met dezen arbeid belaste rechtskundige zich daaraan geheel moet wijden. Zijne tegenwoordige bezoldiging van f 1600 waarbij gerekend was dat hij ook als advocaat zou kunnen praktizeeren, is derhalve te gering.

(4) De voorraad vereischt in 1900 geen aanvulling.

(5) Verhoogd met f 25 000, hoofdzakelijk in verband met de tewerkstelling van meer arbeiders bij de Ombilien-kolenvelden.

(6) Voor memorie geraamd omdat het zich vooralsnog niet laat aanzien dat er in 1900 specie zal behoeven te worden uitgezonden.

(7) Op grond van de Indische aanvragen verhoogd met f 700.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
9		Uitgaven ter zake van geldleeningen en voorschotten:		
	a.	Aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens rente en aflossing van 3 percents rentegevende Nationale Schuld (8) . . . . . f	3 848 000	
	b.	Aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld (9)	440 000	
				f 4 288 000
10		Verpachte middelen.		
		Aanschaffing en uitzending van Levantsch opium (10)		300 000
11		Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer.		
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer (10 *bis*).		780 000
12		In- en uitvoerrechten en accijnzen.		
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de administratie van de in- en uitvoerrechten en accijnzen (11)		16 000
13		Zegelrecht.		
		Aanschaffing en uitzending van papier en andere benoodigdheden voor de zegelkantoren		11 000
14		Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, gratificatiën, pensioenen en gagementen.		
	a.	Burgerlijke verlofstraktementen (12). . . . . f	580 000	
	b.	Wachtgelden en non-activiteitstraktementen.	*Memorie.*	
	c.	Burgerlijke pensioenen (13).	1 635 000	
	d.	Militaire pensioenen (14).	2 120 000	
	e.	Gagementen en kosten op de betaling daarvan buitenslands (15).	2 920 000	
	f.	Pensioenen van weduwen en onderstanden aan weezen	33 000	
	g.	Onderstanden, toelagen en gratificatiën	39 000	
	h	Toelage aan den consulairen agent te Cape-Coast-Castle voor zijne bemoeiingen met de uitbetaling van de gagementen van gewezen militairen van het Indische leger.	900	
	i	Toelage aan een wiskundig adviseur bij het Departement van Koloniën, alsmede uitgaven voor het bijhouden van de gegevens voor het opmaken van de balansen van de weduwen- en weezenfondsen, voor het bewerken van eene statistiek der Indische ambtenaren en voor het samenstellen van een ontwerp van een nieuw reglement voor het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren . . .	4 000	
				7 331 900
15		Geneeskundig onderzoek van aan den Indischen dienst verbonden of daarvoor bestemd personeel.		10 000
16		Verpleging van en andere uitgaven voor gegageerden.		
	a.	Kosten van het Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek:		
		Bezoldiging van het bestuur en verder personeel (16) . . . . . f	13 158,75	
		Bureelkosten	300	
		Kleeding, bewassching, uitrusting en bewapening van de invaliden en van de beambten beneden den rang van officier	6 900	
		Voeding van de invaliden en de beambten als boven (de ziekenkost daaronder begrepen) . . . . . f 26 000		
		Af: aan voortbrengelen van eigen landbouw en veehouderij. 5 000		
			21 000	
		Brand- en lichtstoffen	4 000	
		Zakgeld der invaliden (niet beambten).	5 700	
		Vernieuwing en onderhoud van meubelen, slaapfournituren, tafelgoed enz.	1 800	

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
				(8) De raming is in overeenstemming met het onder de Staatsinkomsten uitgetrokken bedrag.
f 3 847 250	f 1 845 460	f 2 002 540		(9) Met het oog op het te verwachten kastekort van den Indischen dienst hier te lande wordt het raadzaam geacht de raming niet lager te stellen dan f 440 000.
340 000	760 775	„	f 320 775	(10) Er dient gerekend te worden op den aankoop van 400 kisten, waarvoor op grond van den gemiddelden prijs in de laatste jaren eene som van f 300 000 wordt uitgetrokken.
290 000	444 176	„	144 176	(10 *bis*). Voor de aanschaffing van compositieblaadjes voor de vervaardiging van tubes en andere benoodigdheden ten behoeve van de exploitatie van de fabriek der opiumregie zal volgens de ontvangen aanvragen noodig zijn een bedrag van f 160 000 de uitzending der installatie voor de chemisch-technische bereiding van tjandoe vordert eene som van . . . . , ... 210 000 terwijl de reeds gedane bestellingen van goederen, waarvan de aflevering eerst in 1900 te verwachten is, zoomede verdere uitgaven ten laste van de begrooting van dat jaar een bedrag vertegenwoordigen van . . . . . 360 000 te zamen . . . f 730 000
780 000	247 160	532 840		
12 000	16 273	„	273	
11 000	11 761	„	761	Op grond van de bovenstaande bedragen wordt, rekening houdende met prijsverschil bij de raming van de nog aan te schaffen goederen, verzendingskosten en eventueel nog in te dienen aanvragen een gelijk bedrag als in het vorige jaar toegestaan ook thans voldoende geacht.
635 000	558 465	21 535		(11) Er is meer houtgeest aangevraagd dan waarop ten vorigen jare gerekend werd.
Memorie.				
1 560 000	1 585 551	49 449		(12) De gemiddelde uitkomsten van de jaren 1897 en 1898 geven vrijheid om de raming met f 55 000 te verminderen.
2 070 000	2 050 354	69 646		
2 860 000	2 724 230	195 770		(13) Verhoogd met f 75 000, op grond van de aanzienlijke stijging welke het bedrag van het verschuldigde blijkens de hierachter gevoegde bijlage A gedurende het jaar 1898 ondergaan heeft.
33 000	33 541	„	541	
39 000	39 237	„	237	(14) Met het oog op de werkelijke uitgaven in de laatste jaren wordt omstreeks f 80 000 meer geraamd dan blijkens bijlage B op 1 Januari 1899 verschuldigd was.
900	900			(15) Volgens de gemiddelde jaarlijksche klimming dient voor 1900 op ten minste f 2 920 000 te worden gerekend. Uit bijlage B blijkt dat het verschuldigde op 1 Januari 1899 reeds tot f 2 888 000 was gelegen.
4 000	2 100	1 900		(16) Commandant . . . . . f 1 500,— 1 majoor-adjudant . . . . . 1 000,— 1 betaalmeester, tevens administrateur van kleeding . . . . . 1 200,— 1 officier van gezondheid . . . . . 1 200,— 2 geestelijken, belast met den huiselijken godsdienst en het godsdienstig onderwijs, à f 400 800,— 1 adjudant-onderofficier-schrijver . . . . . 480,— 1 organist. . . . . 100,— 1 huismeester . . . . . 400,— 1 portier, tevens concierge, à f 0,60 per dag . 219,— 6 onderofficieren, assistenten van den adjudant à f 0,60 per dag. . . . . 1 314,— 1 onderofficier-facteur à f 0,60 per dag . . . . 219,— 1 machinist, à f 2 per dag . . . . . 730,— 1 kok, à f 0,80 per dag . . . . . 292,— 2 bijkoks, à f 0,25 per dag . . . . . 182,50 17 oppassers, 4 à f 1 en 13 à f 0,25 per dag. . 2 646,25 3 arbeiders, à f 0,80 per dag. . . . . 76,— f 13 158,75
10 000	11 389	„	1 389	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.	
		Onderhoud, herstelling en verbetering van het gebouw (17)	f	5 600		
		Uitgaven vallende op den landelijken arbeid, de veehouderij en wat daarmede in verband staat		4 500		
		Geneesmiddelen en andere infirmeriebenoodigdheden, reis- en vrachtkosten, enz. .		1 000		
			f	63 958,75		
		waarvoor in rond cijfer (18)		64 000		
	b.	Verstrekking van breukbanden, steltbeenen en andere dergelijke benoodigdheden aan en verpleging in militaire hospitalen en krankzinnigengestichten, alsmede begrafeniskosten van gegageerde militairen		300		
					f	64 300
17		Eereteekenen.				
	a.	Soldijen verbonden aan de Militaire Willemsorde en de Medaille voor Moed en Trouw	f	18 000		
	b.	Toelagen aan broeders en aan weduwen van broeders der orde van den Nederlandschen Leeuw		100		
	c.	Aanschaffing en uitzending van eereteekenen voor inlanders (19).		500		
						18 600
18		Uitrusting, voorloopig traktement, voorschotten op traktement en andere uitgaven in verband met de uitzending van burgerlijke ambtenaren				52 000
19		Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden en kosten van te ontvangen diverse goederen.				
	a.	Kosten van het technisch bureau bij het Departement van Koloniën (20).	f	45 300		
	b.	Kosten van keuring en andere met de aanschaffing, verpakking en verzending van goederen en benoodigdheden in verband staande uitgaven, voor zoover die niet op een der andere begrootingsposten kunnen worden aangewezen.		32 000		
	c.	Aanschaffing en uitzending van boekwerken en gedrukte stukken voor den algemeenen dienst, alsmede kosten van te ontvangen diverse goederen		4 000		
						81 300
20		Onvoorziene uitgaven.				100 000
		Totaal der IIIde afdeeling . . .			f	13 054 100

AFDEELING IV.

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

21		Europeesch bestuur.				
		Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding van de oppassers bij de ambtenaren van gewestelijk en plaatselijk bestuur en van de opvarenden der gewestelijke politievaartuigen .			f	50 000
22		Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur en andere uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid.				
	a.	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding der gewapende politiedienaren (21)	f	42 000		
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor gasonderzoek		50		
	c.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de electrische verlichting van het haventerrein en de gebouwen te Tandjong Priok (22).		6 000		
						48 050
23		Veeartsenijdienst.				
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor den veeartsenijdienst.				3 000

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
				(17) Waarvan f 3500 voor onderhoud en f 2100 voor eenige noodzakelijk gebleken vernieuwingen.
				(18) De raming kan, hoofdzakelijk omdat op niet zooveel verpleegden behoeft gerekend te worden als ten vorigen jare, met f 5000 verminderd worden.
f 69 000	f 73 912	„	f 9 912	(19) Overeenkomstig de vermoedelijke behoefte verminderd met f 2300.
300	499	„	199	(20) Waarvan: voor bezoldigingen . . . . . f 29 500,— „ reis- en verblijfkosten . . . . . 12 500,— „ bureaubehoeften . . . . . 3 300,—
18 000	17 680	f 320		De steeds toenemende werkzaamheden van dit bureau maken het dringend noodig het daaraan verbonden personeel met nog een technicus uit te breiden. De raming is daarom met f 2000 verhoogd.
100	103	„	3	
2 800	3 564	„	3 064	(21) De behoefte is door de indienststelling van gewapende politiedienaren in de gouvernementslanden van Java en Madura belangrijk toegenomen. Vandaar de verhooging welke de raming heeft ondergaan.
52 000	59 500	„	7 500	(22) Op grond van de werkelijke uitgaven in de laatstvoorgaande jaren verminderd met f 1000.
43 300	44 293	1 007		
32 000	28 584	3 416		
4 000	2 957	1 043		
100 000	2 011	97 989		
f 12 821 950	f 10 578 644	f 2 977 826	f 502 370	
		Meer	f 2 475 456	
f 50 000	f 22 883	f 27 117		
18 000	22 819	19 181		
50	51	„	f 1	
7 000	6 089	„	89	
3 000	„	3 000		

Nummers der onderafdeelingen	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
24		Kadastrale en statistieke opnemingen.			
	a.	Reproductie in kleurendruk van uit Indië ontvangen kaarten en alle daarmede in verband staande uitgaven	f	15 000	
	b.	Aanschaffing en uitzending van instrumenten en andere benoodigdheden voor de kadastrale en statistieke opnemingen (23)		4 000	
					f 19 000
25		Koffie.			
	a.	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering: (24)			
		Onkosten in Indië	f	23 000	
		Assurantie		*Memorie.*	
		Averijgros en particulier		22 876	
		Vrachten, 3929 lasten		216 095	
		Lossingskosten		3 929	
		Premiën aan de gezagvoerders		3 929	
		Courtage van verkoop		38 318	
		Registratie en opcenten		28 383	
		Onsplitbare onkosten in Nederland		48 800	
		Commissie		56 618	
			f	441 948	
	b.	Aanschaffing en uitzending van koffiezakken (26)		20 000	
	c.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de koffiepakhuizen		200	
					462 148
26		Kina.			
	a.	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering:			
		Onkosten in Indië, 10 cent per 100 bruto kilogram	f	310	
		Averijkosten en particulier, $^3/_{10}$ percent		540	
		Vracht, 747 kub. meters, à f 14.		10 458	
		Lossingskosten		261	
		Premiën aan gezagvoerders		263	
		Courtage van verkoop, 1 percent		1 800	
		Registratie en opcenten		1 337	
		Onkosten in Nederland, f 2,25 per 100 bruto kilogram		6 975	
		Commissie, $1^1/_2$ percent		2 673	
			f	24 617	
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de kinacultuur		350	
	c.	Jaargeld aan C. Ledger voor de levering van kinazaad in 1865, alsmede kosten op de betaling daarvan buitenslands (28)		1 224	
					26 191
27		Boschwezen.			
	a.	Opleiding tot ambtenaar voor den dienst van het boschwezen (29)	f	1 120	
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het boschwezen		500	
					1 620
28		Algemeene pakhuizen.			
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor 's lands civiele pakhuizen (30)			500

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
				(23) De raming kan op grond van de Indische aanvraag met f 1000 verminderd worden.
f 15 000	f 15 031	„	f 31	(24) *Onkosten in Indië.* Voornamelijk kosten van afscheep, waarvoor de Handelmaatschappij een vast bedrag van 20 cent per pikol in rekening brengt.
5 000	4 983	„	983	*Assurantie.* Tegen zeegevaar wordt in den regel verzekerd al hetgeen voor gouvernementsrekening boven eene waarde van f 500 000 in een zeilschip en boven eene waarde van f 600 000 in een stoomschip wordt afgeladen. Daar evenwel is aangenomen dat al de in 1900 te verwachten koffie met stoomschepen vervoerd en de daarvoor gestelde grens niet overschreden zal worden, zijn er geen assurantiepremiën uitgetrokken, terwijl in verband hiermede bij de raming van de middelen de schade, die de Staat kan beloopen, ook over de geheele opbrengst berekend is.
				Averijgros en particulier. Berekend op 0,6 percent.
				Vrachten. De vracht is bij de contracten met de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" bepaald voor koffie, tin en kinabast op het laagste cijfer dat door particulieren wordt betaald, doch is in geen geval hooger dan :
				voor koffie . . . . . f 55 per last ;
				„ tin . . . . . 20 „ „
				„ kinabast . . . . . 14 „ M³.
				Wordt op aanvraag der stoombootmaatschappijen in één stoomschip meer dan 200 lasten koffie, of koffie en kina geladen, dan ondergaan de bovenstaande prijzen eene vermindering met 5 percent voor 201 tot 400 lasten, en met 10 percent voor het aantal lasten boven 400.
766 923	(25) 841 708	„	399 760	
65 000	58 877	„	38 877	Zoodra echter de gezamenlijke hoeveelheden koffie en tin, welke in één contractsjaar met de booten van beide maatschappijen verscheept zijn, wat koffie betreft het cijfer van 4000 lasten, en wat tin betreft het cijfer van 1000 lasten overschrijden, dan ondergaan de vrachtprijzen boven en behalve de zooeven vermelde verminderingen, voor hetgeen in den verderen loop van het contractsjaar wordt afgescheept eene verlaging van f 10 per last koffie, en van f 5 per last tin.
200	„	f 200		*Lossingskosten.* Voor het lossen van de met stoomschepen vervoerde koffie wordt f 1 per last berekend.
				Premiën aan gezagvoerders. Het bedrag dezer uitgaaf is wisselvallig. Als maximum kunnen de gezagvoerders genieten f 1 per last.
				Courtage van verkoop. Deze bedraagt 1 percent.
				Onsplitsbare onkosten in Nederland. Deze onkosten vallen voornamelijk op het lossen der producten de zolderhuur, de verzekering tegen brandschade, de veilingen en de aflevering; hiervoor wordt evenals ten vorigen jare 69 cent per 100 bruto kilogrammen in rekening gebracht.
				Commissie. Bepaald op $1^1/_2$ percent, bij art. 3 der overeenkomst, bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261).
23 336	(27) 25 587	„	970	
350	1 513	„	1 163	(25) De in 1898 betaalde kosten loopen over eene hoeveelheid van 190 893 pikols. Voor 1900 wordt op den verkoop van 115 000 pikols gerekend.
1 200	1 224			(26) De voorraad vereischt in 1900 slechts eene geringe aanvulling.
				(27) In 1898 zijn 325 986 kilogram kinabast verkocht.
				(28) Op de kosten van uitbetaling werd totnogtoe niet gerekend.
3 800	7 548	„	6 428	
500	354	146		(29) Overeenkomstig de vermoedelijke behoefte verminderd met f 2680.
				(30) Op grond van de Indische aanvragen verhoogd met f 400.
100	„	500		

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
29		Paketvaart.			
		Toelage aan den commissaris van het Gouvernement bij de Koninklijke Paketvaart-maatschappij. .			*Memorie.*
30		Transportkosten uit en naar Nederlandsch-Indië.			
		Transportkosten van niet militaire gouvernementspassagiers uit en naar Nederlandsch-Indië, met inbegrip der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine (31) .			f 350 000
31		Onvoorziene uitgaven.			25 000
		Totaal der IVde afdeeling . . .			f 985 509
		AFDEELING V.			
		Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.			
32		Onderwijs.			
	a.	Bijdrage in de kosten van de afdeeling hoogere land- en boschbouwschool der Rijkslandbouwschool	f	20 000	
	b.	Subsidie aan de gemeente Delft ter tegemoetkoming in de kosten van de Indische instelling.		12 000	
	c.	Reis- en verblijfkosten van de leden en den secretaris van het college van curatoren der Indische instelling en verdere uitgaven ten behoeve van dat college		100	
	d.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het schoolwezen.		3 500	
					f 35 600
33		Kunsten en wetenschappen.			
	a.	Aanmoediging der uitgaaf, alsmede kosten van verspreiding van werken van wetenschap, kunst en nijverheid	f	10 000	
	b.	Subsidie aan de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid . . .		1 000	
	c.	Aanschaffing en uitzending van boekwerken en andere benoodigdheden voor 's lands plantentuin te Buitenzorg		500	
					11 500
34		Landsdrukkerij.			
		Aanschaffing en uitzending van papier en andere benoodigdheden (33)			128 000
35		Ambtenaarsexamen.			
		Kosten der examens die den toegang openen tot betrekkingen bij 's lands dienst in Nederlandsch-Indië en daarmede in verband staande uitgaven (34)			6 000
36		Eeredienst.			
	a.	Toelage aan de commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië .	f	1 200	
	b.	Ondersteuning van Christelijke vereenigingen tot opleiding van hulppredikers, leeraars en onderwijzers, ter bevordering der godsdienstige belangen van de Christelijke gemeenten en de militaire garnizoenen in Indië		8 000	
					9 200
37		Geneeskundige dienst.			
		Benoodigdheden voor den burgerlijken geneeskundigen dienst (35).			200 000
38		Handel en Nijverheid in het algemeen.			
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het ijkwezen.			1 000

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
Memorie.				(31) Geraamd naar de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1897 en 1898.
f 370 000	f 319 869	f 30 131		(32) Bijdrage aan het Koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië in de kosten van het vervaardigen van afschriften van in het India Office te Londen berustende, op Nederlandsch-Indië betrekking hebbende archiefstukken.
25 000	„	25 000		(33) De hoogere raming vindt haar verklaring eensdeels in grooter behoefte aan grondstoffen (papier, drukkers-benoodigdheden enz.) in verband met den steeds toenemenden omvang van de werkzaamheden ter landsdrukkerij, en anderdeels in de dringend noodzakelijk gebleken aanschaffing van machinerieën van de nieuwste vinding ten einde op de meest economische wijze het hoofd te kunnen bieden aan de zich voortdurend uitbreidende aanvragen van drukwerken voor 's lands dienst, een gevolg van de uitbreiding der Staatsbemoeiing op verschillend gebied. Onder het aangevraagd bedrag van f 128 000 is eene som van f 50 000 begrepen voor aanschaffing en uitzending der hierbovenbedoelde machinerieën, welke uitgaaf echter binnen korten tijd ruimschoots zal worden uitgespaard door mindere kosten van materialen, speciaal drukletters, en vooral van arbeidsloonen.
f 1 354 459	f 1 328 536	f 105 275	f 448 302	
		Minder	f 343 027	
f 20 000	f 20 000			(34) Verminderd met f 2000 op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.
12 000	12 000			(35) Aan de met f 10 000 verhoogde raming liggen de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1896—1898 ten grondslag.
100	„	f 100		(36) „Voor deelneming aan de in 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling". Deze post kan vervallen.
3 500	5 172	„	f 1 672	
10 000	7 090	2 910		
1 000	1 000			
	(32) 1 500	„	1 500	
500	673	„	173	
70 000	72 947	55 053		
8 000	5 733	267		
1 200	1 200			
8 000	„	8 000		
190 000	239 154	„	39 154	
1 000	716	284		
(36) 75 000	25 000	„	25 000	

Nummers der onderafdeelingen	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
39		Mijnwezen in het algemeen.			
	a.	Opleiding tot adspirant-ingenieur voor den dienst der mijnen, benevens daarmede in verband staande uitgaven (37)	f	10 970	
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het mijnwezen (38)		36 000	
	c.	Uitgaaf van verslagen en mededeelingen van wetenschappelijken of practischen aard, betreffende het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, alsmede van de daarbij behoorende kaarten		4 000	
					f 50 970
40		Tin.			
	a.	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering van Banka-tin:			
		Onkosten in Indië, 10 cent per pikol	f	18 000	
		Averijgros en particulier, $^3/_{10}$ percent		42 671	
		Vrachten, 5 490 lasten		87 350	
		Lossingskosten, à f 0,50 per last		2 745	
		Premiën aan gezagvoerders, 25 cents per last		1 373	
		Courtage van verkoop, $^1/_2$ percent		71 370	
		Registratie en opcenten		105 450	
		Onsplitsbare onkosten in Nederland, 61 cent per 100 bruto kilogram		66 978	
		Commissie, $1^1/_2$ percent		212 399	
			f	608 336	
	b.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de tinmijnen op Banka (40)		115 000	
	c.	Toelage aan den commissaris der Regeering bij de Billiton-maatschappij in Nederland		1 000	
					724 336
41		Steenkolen.			
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor exploitatie van het Ombilien-kolenveld (41)			10 000
42		Zout.			
		Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor eene proef met de briquetteering en het debiet van zout in een nader vast te stellen verpakking, benevens daarmede in verband staande uitgaven			75 000
43		Onvoorziene uitgaven			10 000
		Totaal der Vde afdeeling			f 1 261 606

AFDEELING VI.

Departement der burgerlijke openbare werken.

44		Burgerlijke openbare werken.			
	a.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-valei (42)		*Memorie.*	
	b.	Aanschaffing en uitzending van andere benoodigdheden voor den dienst der burgerlijke openbare werken (43)	f	539 000	
	c.	Uitgaaf van het verslag der burgerlijke openbare werken (44)		1 000	
					f 540 000

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Minder.	TOELICHTINGEN.
				(37) Er wordt geraamd: voor toelagen, ad f 70 's maands, aan 6 kweekelingen over 23 maanden . . . . . f 1 610,— „ toelagen, ad f 8 daags, aan 9 kweekelingen over 1170 reisdagen . . . . . 9 360,— f 10 970,—
f 7 910	f 4 823	f 6 147		
52 000	45 196	„	f 9 196	
4 000	2 548	1 452		(38) Overeenkomstig de Indische aanvragen verminderd met f 16 000.
				(39) In 1898 zijn 160 170 pikols verkocht. Voor 1900 wordt op den verkoop van 180 000 pikols gerekend.
				(40) De raming is gegrond op de ontvangen aanvragen van licht spoorwegmaterieel, trammaterieel, pompwerktuigen, locomobielen, boorgereedschap, gietvormen en stempels. Het licht spoorweg- en trammaterieel is noodig omdat de behoefte daaraan zich in enkele groote en diepe groeven doet gevoelen en vermeerdering van het rollend materieel van de stoomtram in Blinjoe onvermijdelijk is gebleken. De pompen en locomobielen moeten dienen gedeeltelijk voor reserve, gedeeltelijk tot voortzetting van de ontginning van diepe ertslagen, terwijl het boorgereedschap is aangevraagd in verband met de uitbreiding der ontginningen, waarmede ook de vermeerdering van den voorraad gietvormen en stempels gelijken tred moet houden.
375 978	(39) 395 941	212 395		(41) Lagere raming, voor 1900 voldoende geacht.
141 000	142 163	„	27 163	(42) Zie de Memorie van Toelichting.
1 000	1 000			(43) Overeenkomstig de Indische aanvragen verminderd met f 37 000.
				(44) Het verslag over 1896 is op f 1001 en dat over 1897 op f 633 te staan gekomen. Hooger dan f 1000 behoeft de raming dus niet gesteld te worden.
40 000	34 791	„	24 791	
75 000	27 562	47 438		
10 000	3 038	6 962		
f 1 107 188	f 1 049 247	f 341 008	f 128 649	
		Meer	f 212 359	
f 335 000	f 243 873	„	f 243 873	
576 000	515 704	f 23 296		
2 000	1 001	„	1	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
45		Post- en telegraafdienst.			
	a.	Uitkeeringen ter zake van het vervoer van brievenmalen en postpakketten	f	276 000	
	b.	Aanmaak, aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst en daarmede in verband staande uitgaven (46)		75 000	
	c.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de gouvernements-postspaarbank (47).		3 000	
	d.	Betalingen aan de internationale bureaux der Algemeene Postvereeniging en der telegraaf-administratiën te Bern		2 500	
					f 356 500
46		Spoorwegen.			
	a.	Toelage aan den commissaris van het Gouvernement bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	f	1 200	
	b.	Renten door den Staat gewaarborgd aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Samarang over Soerakarta naar Djokjokarta (wet van 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 66)		765 000	
	c.	Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen (49)		2 093 000	
	d.	Uitgaaf van het Verslag der Staatsspoorwegen.		2 700	
					2 861 900
47		Onvoorziene uitgaven.			5 000
		Totaal der VIde afdeeling . . .			f 3 763 400

AFDEELING VII.

Departement van oorlog.

48		Officieren in buitengewonen dienst.			
	a.	Gratificatiën, traktementen, daggelden, toelagen en reis- en verblijfkosten van officieren van het Indische leger, bij het Nederlandsche leger gedetacheerd, of tijdens hun verlof in Nederland belast met commissiën, waarvan de kosten niet op een van de andere begrootingsposten kunnen worden aangewezen (52)	f	2 000	
	b.	Uitgaven voor de vorming van officieren in algemeen krijgskundige richting en voor den intendance-dienst (53)		104 500	

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 276 000	f (45) 276 000			(45) Ramingcijfer. De werkelijke uitgaven over 1898 zijn nog niet bekend. Over 1897 bedroegen zij f 277 273.
30 000	23 073	f 51 927		(46) Voor 1900 dient gerekend te worden op de uitzending van groote hoeveelheden gegalvaniseerd ijzerdraad en ijzeren telegraafpalen met toebehooren voor aanleg van nieuwe en verwisseling van oude lijnen. Vandaar de voorgedragen aanzienlijke verhooging.
1 000	986	2 014		
2 500	2 356	144		(47) De toenemende behoefte verplicht tot hoogere raming.
(48) 19 000	65 000	„	f 65 000	(48) Laatste termijn der tegemoetkoming aan de Samarang—Cheribon—Stoomtrammaatschappij voor het vervoer van de post met de stoomtram van Samarang naar Cheribon.
1 200	1 200			(49) Zie de artt 1, 2 en 3 van de bij de Memorie van Toelichting gevoegde afzonderlijke raming der uitgaven ten behoeve van den aanleg en de exploitatie van Staatsspoorwegen.
765 000	765 000			(50) Voor den aankoop van den spoorweg Batavia—Krawang.
2 372 000	1 846 565	246 435		(51) Het verslag over 1897, dat f 2237 heeft gekost, is eerst in 1899 uitgekomen.
	(50) 4 484 167	„	4 484 167	(52) Aan de met f 1000 verminderde raming liggen de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1897 en 1898 ten grondslag.
2 700	(51)	2 700		(53) Dit bedrag is te splitsen als volgt:
5 000	3 645	1 355		*a.* instructeurs en algemeene kosten:
				traktementen van 2 kapiteins van den generalen staf, à f 3700 . . . . . f 7 400,—
				fouragegelden voor de officieren, à 57 cent per dag ieder 416,10
				traktement van één kapitein-intendant . . . . 3 500,—
				toelage aan de overige leeraren. . . . . 2 700,—
				aandeel in de algemeene kosten der hoogere krijgsschool . . . . . 14 681,—
				b. officieren-leerlingen:
				traktement van 3 kapiteins (voor krijgskundige studiën), à f 3000 . . . . . 9 000,—
				traktementen van 22 luitenants (voor de krijgskundige studiën), à f 2300, waarvan 16 over twaalf, en 6 over drie maanden . . . . . 40 250,—
				traktementen van 9 luitenants-kwartiermeester (voor de intendance-studiën), à f 2300, waarvan 5 over twaalf, 1 over elf en 3 over vijf maanden 16 483,33
				gratificatie voor uitrusting aan 9 nieuwe leerlingen, ad f 600 voor ieder . . . . . 5 400,—
				bijslag op de traktementen van de officieren, te detacheeren bij de Rijkslandbouwschool, 's Rijkscentraalmagazijn van militaire kleeding en uitrusting, de Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé, en bij bereden wapens . . . . . 3 350,—
				reiskosten van de officieren die de lessen aan de Indische instelling te Delft bijwonen. . . 350,—
				toelagen voor het deelnemen aan groote manoeuvres . . . . . 300,—
				reiskosten voor het bezichtigen van militaire inrichtingen, fabrieken, enz. . . . . 500,—
				geneeskundige behandeling van de officieren, te detacheeren te Wageningen en te Enschedé 250,—
				f 104 580,43
				waarvoor gesteld f 104 500.
f 4 387 400	f 8 228 570	f 327 871	f 4 793 041	
		Minder	f 4 465 170	
f 3 000	f 1 868	f 132		
108 500	110 661	„	f 6 161	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
	c.	Uitgaven wegens aanwending van de normaal schietschool te 's Gravenhage, ten dienste van het leger in Nederlandsch-Indië (54)	f	20 867	
					f 127 367
49		Militaire verlofstraktementen (55).			410 000
50		Opleiding tot officier.			
	a.	Aandeel in de kosten der opleiding van cadets bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda (56)	f	221 700	
	b.	Aandeel in de kosten der opleiding van onderofficieren bij den hoofdcursus te Kampen en andere met die opleiding in verband staande uitgaven (57)		55 009	
	c.	Aandeel in de kosten der cadettenschool (56)		93 353	
	d.	Opleiding tot genees- en artsenijmengkundigen: (58)			
		geneeskundigen.	f	33 000	
		artsenijmengkundigen		11 000	
				44 000	
					414 062
51		Uit- en terugzending van militairen, de kosten van werving en van verblijf in Nederland daaronder begrepen, mitsgaders betalingen te hunnen behoeve na terugkeer in Nederland.			
	a.	Traktementen, toelagen, soldijen en verdere kosten van de Koloniale Reserve:			
		Traktementen:			
		1 luitenant-kolonel	f	3 400	
		1 eerste-luitenant-adjudant		1 400	
		1 kapitein-kwartiermeester		2 200	
		3 officieren van gezondheid 1ste klasse, à f 2 400.		7 200	
		6 kapiteins, à f 2200		13 200	
		13 eerste-luitenants, à f 1400 (59).		18 200	
		3 tweede-luitenants, à f 1200 (59)		3 600	
		1 militaire apothekersbediende (60)		1 100	
		Toelagen:			
		1 luitenant-kolonel		1 000	
		1 eerste-luitenant-adjudant		600	
		1 kapitein-kwartiermeester		800	
		1 gepensionneerd kapitein, administrateur van kleeding en nachtleger		800	
		2 officieren van gezondheid 1ste klasse bij de reconvalescentencompagniën, à f 1400		2 800	
		1 officier van gezondheid 1ste klasse bij het valide gedeelte		600	
		6 kapiteins, à f 600.		3 600	
		13 eerste-luitenants, à f 500		6 500	
		3 tweede-luitenants, à f 400.		1 200	
		1 militaire apothekersbediende		100	
		Schadeloosstelling voor verhuiskosten		450	
		Idem voor uniformverandering		600	
		Idem voor het aanschaffen van dienstpaarden		*Memorie.*	
		Indemniteit voor fourages:			
		Voor 1 majoor voor een dienstpaard, 365 dagen, à f 0,81		295,65	
					f 69 645,65

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 20 400	f 19 768	f 1 099		(54) Het aandeel in de kosten van de schietschool wordt in overeenstemming met het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting geraamd op f 18 067, terwijl voor munitie wordt gerekend op f 2800.
420 000	401 022	8 978		(55) Verminderd met f 10 000 op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1896—1898.
223 800	210 935	10 765		(56) Geraamd in overeenstemming met het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting.
54 234	51 866	3 143		(57) Het aandeel in de kosten van den hoofdcursus wordt in overeenstemming met het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting geraamd op f 54 309. Bovendien wordt eene som van f 700 uitgetrokken wegens gratificatie van den officier-verlofganger, belast met de instructie gedurende den overtocht van de onderofficieren van het Nederlandsch-Indische leger, die tot den hoofdcursus zijn toegelaten, alsmede voor reiskosten in Nederland van dien officier en de onderofficieren.
95 600	76 825	16 528		
28 000	19 701	24 299		(58) Hiervoor is vermoedelijk f 16 000 meer noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.
				(59) Bij elke van de bestaande *twee* reconvalescenten-compagniën kunnen, ingevolge art. 1 § 4 der regeling betreffende de koloniale reserve (Koninklijk besluit van 24 Augustus 1890 n°. 18, *Receuil Militair* blz. 324) *drie* luitenants worden ingedeeld. Bij Koninklijk besluit van 12 Februari 1898 n°. 5 (*Receuil Militair* blz. 76) is aan den commandant der reconvalescenten-afdeeling een luitenant voor speciale diensten toegevoegd. Ingevolge Koninklijk besluit van 9 Januari 1896 n°. 17 (*Receuil Militair* blz. 51) kunnen bij elke der valide-compagniën (haar aantal bedraagt sedert 1896 *drie*) drie luitenants worden ingedeeld. De formatie der luitenants (behalve de luitenant-adjudant) bedraagt derhalve in 't geheel 16. Op de begrooting van 1899 zijn slechts 12 luitenants uitgetrokken. Met dit aantal kan echter niet aan de eischen van den dienst worden voldaan, weshalve thans op het organiek aantal luitenants wordt gerekend. In mindering van de daaruit voortvloeiende verhooging van de begrooting komen evenwel de niet uitgekeerd wordende verlofstraktementen.
				(60) Het traktement van den apothekersbediende is, wegens meer dan twee jaren dienst als zoodanig, verhoogd met f 200 's jaars krachtens art. 1 van het Koninklijk besluit van 1 October 1880 n°. 12 (*Receuil Militair* blz. 300), in verband met § 1 van art. III der hooger vermelde regeling.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd voor 1900.
51		Soldijen: (61)	
		Kleine staf:	
		1 adjudant-onderofficier . . . . . f	2,25
		1 sergeant-majoor scherm- en gymnastiekmeester	1,60
		1 sergeant-majoor-stafhoornblazer	1,60
		1 korporaal-tamboer	0,80
		1 kleermaker	0,40
		1 schoenmaker	0,40
		1 meester geweermaker	0,90
		2 schrijvers, à f 0,87	1,74
		Valide-compagnieën:	
		3 sergeant-majoors, à f 1,75	5,25
		24 sergeanten en fouriers, à f 1.	24,—
		33 korporaals, à f 0,50	16,50
		9 tamboers of hoornblazers, à f 0,42.	3,78
		300 soldaten, à f 0,40	120,—
		378 man.	
		Gedetacheerd van de reconvalescentenafdeeling bij de valide-compagnieën:	
		2 adjudanten-onderofficier, à f 2	4,—
		2 sergeant-majoors, à f 1,50.	3,—
		6 sergeanten en fouriers, à f 0,95.	5,70
		8 korporaals, à f 0,45	3,60
		72 tamboers en soldaten, à f 0,38	27,36
		90 man.	
		Vast personeel der reconvalescentenafdeeling: (62)	
		1 adjudant-onderofficier kwartiermeester	2,—
		1 adjudant-onderofficier.	1,30
		3 sergeant-majoors, à f 1.	3,—
		12 sergeanten en fouriers, à f 0,60.	7,20
		8 korporaals, à f 0,25	2,—
		33 tamboers en soldaten, à f 0,18	5,94
		Reconvalescenten:	
		2 adjudant-onderofficieren, à f 0,60	1,20
		3 sergeant-majoors, à f 0,45	1,35
		26 sergeanten en fouriers, 21 à f 0,35, 5 à f 0,25	8,60
		30 korporaals, à f 0,15	4,50
		343 tamboers en soldaten, à f 0,10	34,30
		462 man.	
		Verhooging van soldijen voor militairen bij het valide gedeelte: (63)	
		10 onderofficieren en minderen der artillerie, à f 0,05	0,50
		4 sergeant-majoors (wegens langdurigen dienst), à f 0,10	0,40
		10 sergeanten „ „ „ „ 0,20	2,—
		20 korporaals, tamboers en soldaten „ „ „ „ 0,05	1,—

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.		TOELICHTINGEN.
		Meer.	Minder.	
				(61) Ten gevolge van de verminderde behoefte aan suppletie van het leger in Nederlandsch-Indië zal de sterkte van de koloniale reserve gedurende het jaar 1900 vermoedelijk grooter zijn dan voor 1899 werd geraamd.
				(62) In het belang eener goede verpleging van de in de ziekenkamers opgenomen militairen, zoomede tot handhaving van orde in de ziekenkamers is eene geringe uitbreiding van het vaste personeel noodig.]
				(63) Het aantal gereëngageerden bij de koloniale reserve is toegenomen.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		Geraamd voor 1900.
51		5 infanteristen 1ste klasse, à f 0,03	f 0,15	
		3 kanonniers 1ste „ „ 0,03	0,09	
		Toelage voor kleeding en uitrusting (64):		
		7 adjudant-onderofficieren, à f 0,35	2,45	
		81 onderofficieren, waarvan:		
		5 verpleegd in de ziekenkamer à f 0,06⅝	0,32⅝	
		39 van het vaste personeel, benevens reconvalescenten à f 0,13	5,07	
		de overige 37 (validen en gedetacheerden), à f 0,15	5,55	
		3 meesters-werklieden, 1 à f 0,13 en 2 à f 0,11	0,35	
		839 korporaals en manschappen, waarvan:		
		75 verpleegd in de ziekenkamer, à f 0,05⅝	4,12⅝	
		339 van het vaste personeel en reconvalescenten à f 0,11	37,29	
		overige 425 korporaals en minderen, à f 0,13	55,25	
		toelage aan 10 bij de korpsmuziek ingedeelde militairen, à f 0,10	1	
		per dag	f 409,82	
		maakt voor 365 dagen		f 149 584,30
		Bezoldiging van het vaste personeel (normaal gagement):		
		1 ajudant-onderofficier	f 320	
		3 sergeant-majoors, à f 290	870	
		12 sergeanten en fouriers, à f 260 allen gegageerden	3 120	
		8 korporaals, à f 220	1 760	
		33 tamboers en soldaten à f 200	6 600	
				12 670
		Eerste uitrusting:		
		17 onderofficieren van het vast personeel der reconvalescentenafdeeling bij en- of reëngagement voor 1 jaar, à f 5,33	f 90,61	
		41 korporaals en minderen als voren, à f 4,33	177,53	
		130 aan te nemen reconvalescenten, à ⅓ van f 26	1 127,—	
		130 reconvalescenten, bij overgang naar het valide gedeelte à ⅔ van f 26	2 253,—	
		160 aan te werven vrijwilligers voor het valide gedeelte, à f 26	4 160,—	
		50 te reëngageeren alsmede uit Indië terugkeerende manschappen, à f 26	1 300,—	
				9 108,14
		Woninghuur voor gehuwde militairen te Nijmegen en Zutphen		2 000,—
		Reparatiën aan wapens en ledergoed		1 200,—
		Reiskosten		600,—
		Brood voor het valide gedeelte te Nijmegen, 170 820 rations, à 4½ cent		7 686,90
		Voeding van de militairen bij de reconvalescentenafdeeling:		
		47 onderofficieren, à f 0,51 daags, over 365 dagen		8 749,05
		414 minderen, 0,31⅝ „ „ 365 „		47 599 65
		Bijslag op voedinggeld aan uit Indië terugkeerende gehuwde militairen, ingedeeld bij de koloniale reserve:		
		2 onderofficiern, à f 0,55 daags, over 365 dagen		401,50
		1 mindere, „ 0,34 „ „ 365 „		124,10
		Drinkwater voor de manschappen, verlichting van pleinen en wachten en vuur in de wachten		2 000,—
		Administratiekosten		2 800,—

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.		TOELICHTINGEN.
		Meer.	Minder.	
				(64) De toelage voor vernieuwing en onderhoud van kleeding en uitrusting is voor de reconvalescente onderofficieren van 15 op 13 en voor de korporaals en manschappen van 13 op 11 cent per dag gebracht. Voor de in de ziekenkamers verpleegden is de toelage naar evenredigheid verminderd.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
51		Aanschaffing van ledergoed, enz.		f 1 800	
		Munitiën		3 800	
		Nachtleger		5 500	
		Passend maken van kleedingstukken uit de magazijnen		600	
		Onderhoud, herstelling en vernieuwing van gebouwen:			
		te Nijmegen	f 7 355		
		„ Zutphen	5 700		
				13 055	
		Militair onderwijs en oefeningen		4 000	
		Scheeps- en wagenvrachten, spoorvracht en veergelden		2 500	
		Geneeskundige dienst:			
		Gratificatie aan een officier van gezondheid van het leger hier te lande voor het medekeuren	f 200		
		Toelage aan 1 militair apotheker en 1 militair apothekersbediende van het leger hier te lande	275		
		Geneeskundige behoeften	3 000		
		Andere uitgaven voor de ziekenverpleging	2 000		
				5 475	
		Gratificatiën bij bevordering tot scherpschutter en bij toekenning van de bronzen medaille		100	
		Saldo's in de uitrusting- en reserve-rekening bij ontslag uit den dienst ten laste van het Rijk te brengen		700	
		Subsidie aan het militair „te Huis" te Nijmegen		200	
				f 351 899,29	
		waarvoor wordt gesteld		352 000	
	b.	Traktementen, toelagen, soldijen en verdere kosten van het koloniaal werfdepot te Harderwijk:			
		Traktementen:			
		1 luitenant-kolonel	f 2 400		
		1 eerste-luitenant-adjudant	1 300		
		1 kapitein-kwartiermeester van het leger in Nederlandsch-Indië, belast met de functiën van administrateur der magazijnen van kleeding en nachtleger	2 800		
		1 kapitein-kwartiermeester	2 000		
		1 tweede-luitenant-kwartiermeester	1 000		
		1 officier van gezondheid 1ste klasse	2 200		
		1 officier van gezondheid van het leger in Nederlandsch-Indië (boven het verlofstraktement)	1 500		
		2 kapiteins, à f 2000	4 000		
		1 kapitein van het leger in Nederlandsch-Indië, belast met de functiën van officier voor speciale diensten	2 800		
		2 eerste-luitenants, à f 1200	2 400		
		2 tweede-luitenants, à f 1000	2 000		
		1 apothekersbediende	1 100		
		Traktementsverhooging wegens langdurigen dienst	900		
		Toelagen voor het vervullen van buitengewone dienstplichten:			
		1 luitenant-kolonel	300		
		4 kapiteins, à f 150	600		
		6 luitenants, à f 100	600		
		Schadeloosstelling voor verhuiskosten	100		
		Schadeloosstelling voor het aanschaffen van dienstpaarden	*Memorie.*		

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.		TOELICHTINGEN.
		Meer.	Minder.	
f 315 000	f 326 000	f 26 000		

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
51			
		Indemniteit voor fourages:	
		1 luitenant-kolonel, voor één dienstpaard, 365 dagen, à f 0,68 . . . f	248.20
		Soldijen:	
		2 adjudanten-onderofficier, à f 1,77 . . . . . f 3,54	
		1 korporaal-hoornblazer 0,45	
		5 schrijvers, à f 0,62 3,10	
		1 meester-kleermaker 0,34	
		1 „ schoenmaker 0,34	
		1 „ geweermaker 0,62	
		2 sergeanten-majoor, à f 1,22 2,44	
		18 sergeanten, à f 0,57 10,26	
		2 fouriers, à f 0,57 1,14	
		20 korporaals, à f 0,20 . . . . . 4,—	
		6 hoornblazers, à f 0,13 0,78	
		2 soldaten, à f 0,13 0,26	
		per dag . . f 27,27	
		maakt voor 365 dagen . .	9 953,55
		Verhooging van soldij voor bijzondere diensten:	
		1 adjudant-onderofficier . . . . . f 0,25	
		1 adjudant-onderofficier 0,20	
		1 schrijver 0,25	
		4 schrijvers, à f 0,20 0,80	
		2 sergeanten-majoor, à f 0,20 0,40	
		18 sergeanten, à f 0,20 3,60	
		2 fouriers, à f 0,20 0,40	
		21 korporaals, à f 0,10 2,10	
		per dag . . f 8.—	
		maakt voor 365 dagen . .	2 920
		Verhooging van soldij voor scherpschutters:	
		10 korporaals, à f 0,05 per dag	182,50
		Verhooging van soldij na 3-, 6- en 12jarigen dienst	750
		Huishuur-indemniteit	1 500
		Eerste uitrusting	120
		Kleeding en uitrusting	4 000
		Reparatie aan wapens en ledergoed	450
		Werfkosten	200
		Reiskosten	400
		Brood, 22 265 rations, à 5 cent	1 113,25
		Voeding, 10 585 dagen, à f 0,24, en 11 680 dagen, à f 0,25 . . .	5 460,40
		Administratiekosten	4 000
		Aanschaffing van ledergoed	400
		Nachtleger	900
		Huisvesting en voeding bij inkwartiering	25
		Militair onderwijs	700
		Gratificatiën bij ontslag uit den dienst	100

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.		TOELICHTINGEN.
		Meer.	Minder.	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
51					
		Scheeps- en wagenvrachten, veer- en overvaartgelden		f 100	
		Vuur en licht in de wachten		400	
		Onderhoud en herstelling van gebouwen (65)		8 500	
				f 71 422,90	
		waarvoor gesteld			f 71 000
	c.	Uitzending van militairen, transportkosten van militaire gouvernementspassagiers naar Nederlandsch-Indië, alsmede transportkosten en betalingen ten behoeve van uit Nederlandsch-Indië terugkeerende officieren, onderofficieren en minderen, met inbegrip der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine:			
		Traktementen van officieren in afwachting van scheepsgelegenheid .		f 50 000	
		Soldijen bij het Koloniaal Werfdepot, 54 750 dagen à 34 cent . . .		18 615	
		Kleeding en uitrusting bij idem		70 000	
		Werfkosten:			
		800 man suppletietroepen, à f 200 premie + f 20 aanbrenggeld . . .		176 000	
		160 vrijwilligers bij de Koloniale Reserve, à f 300 + f 20		51 200	
		Voor 130 man, die van de uit Indië terugkeerende militairen eene verbintenis als reconvalescent bij de Koloniale Reserve aangaan, tegen f 20 premie		2 600	
		Voor 130 reconvalescenten bij overgang naar het valide gedeelte der Koloniale Reserve of naar het Koloniaal Werfdepot, à f 30 premie + f 150 inleg postspaarbank.		23 400	
		Premiën bij reëngagement bij de Koloniale Reserve		10 000	
		Andere kosten van de werving.		1 200	
		Spoorweg-, scheeps- en wagenvrachten.		6 000	
		Reiskosten van officieren in Nederland.		1 000	
		Brood, 54 750 rations, à 5 cent		2 737	
		Geneeskundige dienst		18 000	
		Vracht en kostgelden van officieren		98 000	
		Gratificatiën en voorschotten op traktementen en soldijen		140 000	
		Transportkosten van uit Nederlandsch-Indië terugkeerende onderofficieren en minderen		340 000	
		Onderstand en reispenningen aan uit Nederlandsch-Indië terugkeerende militairen		1 000	
		Betalingen aan repatrieerende militairen:			
		Gratificatiën	f 170 000		
		Scheepssoldijen en andere uitgaven verbonden aan het afmonsteren van gerepatrieerde militairen	33 000		
				203 000	
			(65 *bis*)	f 1 212 752	
		Waarvoor gesteld			1 212 000
	d.	Kosten van examens en daarmede in verband staande uitgaven			1 000
	e.	Geneeskundige hulp en verstrekking van geneesmiddelen aan officieren en militaire ambtenaren met verlof in Nederland, alsmede aan de achtergebleven gezinnen van in Indië dienende officieren en militaire ambtenaren (66)			6 000
					f 1 642 000
52		Militaire veroordeelden.			
		Verpleging en transport in Nederland van militaire veroordeelden (66).			4 000

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Verschil tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Minder.	TOELICHTINGEN.
				(65) Waarvan f 2000 voor gewoon onderhoud en f 6500 voor het verbeteren van de zolderverdieping van het westelijk gedeelte der kazerne.
				(65*bis*) Zie de Memorie van Toelichting.
				(66) Lagere raming, op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren, voor 1900 voldoende geacht.
78 000	f 79 132		f 8 132	
1 548 000	1 650 000		438 000	
1 000	949	f 51		
8 000	5 505	495		
5 000	3 618	382		

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
53		Materieel.			
		Aanschaffing en uitzending van magazijnsgoederen en andere benoodigdheden voor het leger (67)			f 2 600 000
54		Onvoorziene uitgaven			50 000
		Totaal der VIIde afdeeling			f 5 247 429
		AFDEELING VIII.			
		Departement van Marine.			
55		Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen.			
	a.	Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland tot restitutie van de jaarwedde van den opzichter bij de magazijnen en van een schrijver 1ste klasse bij 's Rijks werf te Amsterdam	f	2 020	
	b.	Inkomsten van een in Nederland gedetacheerd Indisch ingenieur voor het vak van scheepsbouw		3 340	
					f 5 360
56		Hydrographische dienst.			
		Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland in de kosten van het hydrographisch bureau			22 000
57		Personeel der zeemacht.			
	a.	Restitutie aan het Departement van Marine in Nederland van door zijne zorg te doene betalingen ten behoeve van het personeel der Nederlandsche Marine, gedetacheerd bij de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemacht (68)	f	1 828 886	
	b.	Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland tot de bezoldiging van den adviseur-verificateur en den adjunct-verificateur van 's Rijks zee-instrumenten		2 200	
	c.	Opleiding van commandanten voor de opnemingsvaartuigen in Indië, benevens daarmede in verband staande uitgaven		2 400	
	d.	Opleiding van stuurlieden voor de gouvernements-marine en daarmede in verband staande uitgaven (69)		4 234	
	e.	Aanschaffing en uitzending van medailles en andere eereteekenen en verdere uitgaven daarmede in verband		200	
	f.	Aanschaffing en uitzending van levensbehoeften (71)		70 000	
	g.	Geneesmiddelen, chirugicale, pharmaceutische en verdere behoeften voor den geneeskundigen dienst		15 000	
	h.	Aanschaffing en uitzending van kleeding en equipementstukken voor de inlandsche schepelingen		8 000	
	i.	Uit- en terugzending naar en van Nederlandsch-Indië van personeel der Nederlandsche marine (72)		183 000	
					2 113 920
58		Materieel der zeemacht.			
	a.	Aanschaffing en uitzending van geschut, affutage, draagbare wapens, projectielen en verdere benoodigdheden behoorende tot den inventaris der marine-artillerie, benevens alle daarmede in verband staande uitgaven (71)	f	70 000	
	b.	Aanschaffing en uitzending van steenkolen (71)		25 000	
	c.	Aanschaffing en uitzending van goederen tot aanvulling van de magazijnen en benoodigdheden voor den dienst der marine, niet onder de vorige begrepen (71)		191 000	
	d.	Aanschaffing en uitzending van instrumenten, boekwerken en andere benoodigdheden voor magnetische en meteorologische waarnemingen		1 000	

Toegestaan voor 1899.	Uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 3 399 000	f 2 385 301	f 214 699		(67) Zie de Memorie van Toelichting.
50 000	1 078	48 922		(68) De raming — over de op bijlage C vermelde sterkte berekend — is te splitsen als volgt:
f 6 357 534	f 5 344 229	f 355 493	f 452 293	
		Minder	f 96 800	
				vaste traktementen van zee-officieren . . . . f 149 900
				idem van officieren van gezondheid 34 300
				idem van officieren van administratie 27 700
				idem van officieren-machinist 10 600
				idem van onderofficieren 15 075
				zeetraktementen, soldijen en toelagen van het Europeesch personeel 1 588 811
				drukwerk 2 500
				f 1 828 886
				De vermeerdering welke de raming heeft ondergaan, staat in verband met eene voorgenomen nieuwe regeling der inkomsten van het personeel, waaromtrent wordt verwezen naar de Memorie van Toelichting van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1900, en die gepaard zal gaan met de afschaffing der zoogenaamde Atjeh-toelagen, welke tot-nogtoe, als zijnde eene tijdelijke uitgaaf, niet op de Indische begrooting werden uitgetrokken, doch waarvoor in 1896 f 140 000 en in 1897 f 109 000 werd betaald.
f 2 020	f 2 020			
3 340	3 424		f 84	(69) Er wordt geraamd wegens opleidingskosten van 6 kweekelingen . . . . . f 4 134
				en voor reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de gedelegeerden der Regeering, die het toelatings- en het eindexamen bijwonen . . . 100
22 000	22 092		92	f 4 234
				(70) „Subsidie aan de kweekschool voor machinisten te Amsterdam". Vervalt voor 1900.
1 748 694	1 682 676	f 146 210		(71) Aan de herziene raming ligt het bedrag der Indische aanvragen ten grondslag.
2 200	2 200			(72) Hiervoor is vermoedelijk f 15 000 meer noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.
2 400	4 076		1 676	
3 967	4 872		638	
(70) 3 000	6 000		6 000	
200	45	155		
105 000	99 941		29 941	
15 000	15 000			
8 000	8 933		933	
168 000	228 431		45 431	
162 000	181 290		111 290	
29 000	21 266	3 734		
209 000	229 178		38 178	
1 000	1 735		735	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		Geraamd voor 1900.
58				
	e.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de bebakening en kustverlichting (74).	f 78 000	
	f.	Aanbouw, uitrusting en uitzending van schepen (75)	1 113 000	
				f 1 478 000
59		Onvoorziene uitgaven.		50 000
		Totaal der VIIIste afdeeling		f 3 669 280

AFDEELING IX.

Bijdrage van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven.

60		Bijdrage van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven voor het dienstjaar 1900	*Memorie.*

Toegestaan voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen over 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen over 1898.		TOELICHTINGEN.
		Meer.	Minder.	
(73) f 2 000	f 857		f 857	(73) „Uitgaven ten behoeve van de herberekening der triangulatie van Java". Hierop behoeft niet meer te worden gerekend.
5 000	61 641	f 16 359		(74) Waarvan f 5000 voor gewone behoeften en f 73 000 voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de verlichtingsmiddelen op wier oprichting is gerekend bij onderdeel *s* van onderafdeeling 127 van hoofdstuk II.
826 000	1 551 834		438 834	
50 000	1 431	48 569		(75) Tot bestrijding van de laatste betalingstermijnen en de kosten van uitrusting en uitzending van de reeds in aanbouw zijnde schepen (2 torpedobooten, 1 flottieljevaartuig, 1 opnemings- en 1 recherchevaartuig) wordt eene som van f 1 063 000 noodig geacht. De overige f 50 000 zijn bestemd om in 1900 weder een stoomschip voor de gouvernementsmarine op stapel te zetten.
f 3 367 821	f 4 128 942	f 215 027	f 674 689	
		Minder	f 459 662	
Memorie.				

[N°. 4. — 8.]

RECAPITULATIE

OP DE

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK I.

UITGAVEN IN NEDERLAND.

Afdeelingen.	BENAMING DER AFDEELINGEN.	GERAAMD voor 1900.
I.	Regeering en Hooge Colleges	f 36 600
II.	Departement van Justitie	70 400
III.	Departement van Financiën	13 054 100
IV.	Departement van Binnenlandsch Bestuur	985 509
V.	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid	1 261 606
VI	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.	3 763 400
VII	Departement van Oorlog	5 247 429
VIII.	Departement van Marine	3 669 280
IX.	Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven	*Memorie.*
		f 28 088 324

TOEGESTAAN voor 1899.	UITGAVEN gedaan of nog te doen voor 1898.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en de uitgaven gedaan of nog te doen voor 1898. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 36 600	f 34 714	f 1 886	„	(a) Het eindcijfer van het Iste hoofdstuk bij de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 280) vastgesteld op f 28 783 252 is ingevolge de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 284) verhoogd met . . . . 695 000 f 29 478 252
45 300	29 344	41 056	„	
12 821 950	10 578 644	2 475 456	„	
1 354 459	1 328 536	„	f 343 027	
1 107 188	1 049 247	212 359	„	
4 387 400	8 228 570	„	4 465 170	
6 357 534	5 344 229	„	96 800	
3 367 821	4 128 942	„	459 662	
Memorie.	„	„	„	
f 29 478 252 (a)	f 30 722 226	f 2 730 757	f 5 364 659	
		Minder	f 2 633 902	

4. — 9.

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
	Iste AFDEELING.				
	Regeering en Hooge Colleges.				
1	Gouverneur-Generaal	f 22 600	f 22 600		
2	Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië	13 000	13 000		
3	Onvoorziene uitgaven	1 000	1 000		
	IIde AFDEELING.				
	Departement van Justitie.				
4	Rechtswezen	3 000	2 900	f 100	
5	Weeskamers	1 400	1 400		
6	Gevangenen en veroordeelden	65 000	40 000	25 000	
7	Onvoorziene uitgaven	1 000	1 000		
	IIIde AFDEELING.				
	Departement van Financiën.				
8	Algemeene kassen	1 000	8 300		f 7 300
9	Uitgaven ter zake van geldleeningen en voorschotten	4 288 000	4 187 250	100 750	
10	Verpachte middelen	300 000	290 000	10 000	
11	Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	780 000	780 000		
12	In- en uitvoerrechten en accijnzen	16 000	12 000	4 000	
13	Zegelrecht	11 000	11 000		
14	Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, gratificatiën, pensioenen en gagementen	7 331 900	7 201 900	130 000	
15	Geneeskundig onderzoek van aan den Indischen dienst verbonden of daarvoor bestemd personeel	10 000	10 000		
16	Verpleging van en andere uitgaven voor gegageerden	64 300	69 300		5 000
17	Eereteekenen	18 600	20 900		2 300
18	Uitrusting, voorloopig traktement, voorschotten op traktement en andere uitgaven in verband met de uitzending van burgerlijke ambtenaren	52 000	52 000		
19	Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden en kosten van te ontvangen diverse goederen	81 300	79 300	2 000	
20	Onvoorziene uitgaven	100 000	100 000		

Onderafdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
	IVde AFDEELING.				
	Departement van Binnenlandsch Bestuur.				
21	Europeesch bestuur	f 50 000	f 50 000		
22	Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur en andere uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid	48 050	25 050	f 23 000	
23	Veeartsenijdienst	3 000	3 000		
24	Kadastrale en statistieke opnemingen	19 000	20 000		f 1 000
25	Koffie	462 148	832 123		369 975
26	Kina	26 191	24 886	1 305	
27	Boschwezen	1 620	4 300		2 680
28	Algemeene pakhuizen	500	100	400	
29	Paketvaart	*Memorie.*	*Memorie.*		
30	Transportkosten uit en naar Nederlandsch-Indië	350 000	370 000		20 000
31	Onvoorziene uitgaven	25 000	25 000		
	Vde AFDEELING.				
	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
32	Onderwijs	35 600	35 600		
33	Kunsten en wetenschappen	11 500	11 500		
34	Landsdrukkerij	128 000	70 000	58 000	
35	Ambtenaars-examens	6 000	8 000		2 000
36	Eeredienst	9 200	9 200		
37	Geneeskundige dienst	200 000	190 000	10 000	
38	Handel en nijverheid in het algemeen	1 000	76 000		75 000
39	Mijnwezen in het algemeen	50 970	63 910		12 940
40	Tin	724 336	517 978	206 358	
41	Steenkolen	10 000	40 000		30 000
42	Zout	75 000	75 000		
43	Onvoorziene uitgaven	10 000	10 000		
	VIde AFDEELING.				
	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.				
44	Burgerlijke openbare werken	540 000	913 000		373 000
45	Post- en telegraafdienst	356 500	328 500	28 000	
46	Spoorwegen	2 861 900	3 140 900		279 000
47	Onvoorziene uitgaven	5 000	5 000		
	VIIde AFDEELING.				
	Departement van Oorlog.				
48	Officieren in buitengewonen dienst	127 367	131 900		4 533
49	Militaire verlofstraktementen	410 000	420 000		10 000
50	Opleiding tot officier	414 062	401 634	12 428	
51	Uit- en terugzending van militairen, de kosten van werving en van verblijf in Nederland daaronder begrepen, mitsgaders betalingen te hunnen behoeve na terugkeer in Nederland	1 642 000	1 950 000		308 000
52	Militaire veroordeelden	4 000	5 000		1 000
53	Materieel	2 600 000	3 399 000		799 000
54	Onvoorziene uitgaven	50 000	50 000		

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
	VIIIste AFDEELING.				
	Departement van Marine.				
55	Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen	f 5 360	f 5 360		
56	Hydrographische dienst	22 000	22 000		
57	Personeel der zeemacht	2 113 920	2 056 461	f 57 459	
58	Materieel der zeemacht	1 478 000	1 234 000	244 000	
59	Onvoorziene uitgaven.	50 000	50 000		
	IXde AFDEELING.				
	Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven.				
60	Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven over het dienstjaar 1900	*Memorie.*	*Memorie.*		
		f 28 088 324	f 29 478 252	f 912 800	f 2 302 728
				Minder	f 1 389 928

[4. — 10.]

STAAT der gedane uitgaven op het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1897 tegenover de vastgestelde sommen.

Cijfer afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
		AFDEELING I.			
		Regeering en Hooge Colleges.			
1		Gouverneur-Generaal.			
	1	Pensioenen van oud-Gouverneurs-Generaal, hunne weduwen en weezen	f 22 600	f 22 600	f 22 600
2		Algemeene Secretarie en Secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië.			
	2	Kosten van verzending van brieven en telegrammen aan het Indisch bestuur en andere kleine uitgaven	13 000	13 000	9 107
3	3	Onvoorziene uitgaven	1 000	1 000	—
		AFDEELING II.			
		Departement van Justitie.			
4		Rechtswezen.			
	4	Uitgaven ten behoeve van de commissie belast met het ontwerpen van een nieuw strafwetboek voor Europeanen in Nederlandsch-Indië.	350	1 343	1 343
	5	Uitgaven ten behoeve van de commissie belast met het doen van voorstellen omtrent de wijzigingen die in de wetgeving van Nederlandsch-Indië op privaatrechtelijk gebied noodig zijn. .	1 000	1 473	1 473
	6	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding der oppassers bij de inlandsche officieren van justitie	1 600	1 127	1 097
5		Wees- en boedelkamers.			
	7	Toelage aan de firma A. VAN HOBOKEN & C°., als gemachtigde in Nederland der Nederlandsch-Indische weeskamers	3 000	3 000	3 000
6		Gevangenen en veroordeelden.			
	8	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het onderhoud en den arbeid van gevangenen en veroordeelden . . .	38 000	38 000	28 154
6a	8a	Schadeloosstelling aan den gezagvoerder, de bemanning en de reeders van het vaartuig Costa Rica Packet en daarmede in verband staande uitgaven.	136 000	136 000	135 588
7	9	Onvoorziene uitgaven.	1 000	7	—

Onderafdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
		AFDEELING III.			
		Departement van Financiën.			
8		Algemeene kassen.			
	10	Agio op-, aanmunting en vervoer van specie	*Memorie.*	f 11 102	f 11 102
	11	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de algemeene kassen	f 2 000	2 000	1 184
9		Uitgaven ter zake van geldleeningen en voorschotten.			
	12	Aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens rente en aflossing van 3 pcts. rentegevende Nationale Schuld	1 540 000	1 540 000	1 540 000
	13	Aandeel van de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië in de uitgaven wegens uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld	959 000	1 036 768	1 036 767
10		Verpachte middelen.			
	14	Aanschaffing en uitzending van Levantsch opium	200 000	202 102	202 102
	15	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten behoeve van eene proef met opiumregie.	84 000	81 898	81 752
11		In- en uitvoerrechten en accijnzen.			
	16	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de administratie van de in- en uitvoerrechten en accijnzen.	16 000	16 000	12 793
12		Zegelrecht.			
	17	Aanschaffing en uitzending van papier en andere benoodigdheden voor de zegelkantoren	12 000	12 000	9 455
13		Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, gratificatiën, pensioenen en gagementen.			
	18	Burgerlijke verlofstraktementen	674 074	590 449	590 438
	19	Wachtgelden en non-activiteitstraktementen	3 634	3 634	3 634
	20	Burgerlijke pensioenen	1 445 000	1 517 943	1 517 943
	21	Militaire pensioenen	1 992 711	1 992 711	1 992 710
	22	Gagementen en kosten op de betaling daarvan buitenslands . .	2 669 644	2 669 644	2 669 609
	23	Pensioenen van weduwen en onderstanden aan weezen	25 000	32 595	32 595
	24	Onderstanden, toelagen en gratificatiën.	35 000	38 187	38 187
	25	Toelage aan den consulairen agent te Cape Coast Castle voor zijne bemoeiingen met de uitbetaling van de gagementen van gewezen militairen van het Indische leger	900	900	900
	26	Wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de stijging van de uitgaven voor civiele pensioenen en gagementen, en bijhouden van de gegevens voor het opmaken van de vijfjaarlijksche balans van het Indisch militair weduwen- en weezenfonds . .	2 100	2 100	2 100
14	27	Geneeskundig onderzoek van aan den Indischen dienst verbonden of daarvoor bestemd personeel.	10 000	10 000	9 984
15		Verpleging van- en andere uitgaven voor gegageerden.			
	28	Kosten van het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek	86 700	86 913	86 913
	29	Verstrekking van breukbanden, steltbeenen en andere dergelijke benoodigdheden aan-, verpleging in militaire hospitalen en krankzinnigengestichten, alsmede begrafeniskosten van gegageerde militairen	300	300	202
16		Eereteekenen.			
	30	Soldijen verbonden aan de Militaire Willemsorde en de Medaille voor Moed en Trouw.	18 000	18 000	17 117

Onder-afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
	31	Toelagen aan broeders der orde van den Nederlandschen Leeuw	f 200	f 200	f 200
	32	Aanschaffing en uitzending van eereteekenen voor inlanders . .	1 100	1 100	1 063
17	33	Uitrusting, voorloopig traktement, voorschotten op traktement en andere uitgaven in verband met de uitzending van burgerlijke ambtenaren.	52 000	52 000	51 420
18		Keuring, aankoop en vervoer van uit te zenden en kosten van te ontvangen diverse goederen .			
	34	Kosten van het technisch bureau bij het Departement van Koloniën.	41 500	41 500	41 353
	35	Kosten van keuring en andere met de aanschaffing, verpakking en verzending van goederen en benoodigdheden in verband staande uitgaven, voor zoover die niet op een der andere begrootingsartikelen kunnen worden aangewezen.	32 000	30 895	30 696
	36	Aanschaffing en uitzending van boekwerken en gedrukte stukken voor den algemeenen dienst, alsmede kosten van te ontvangen diverse goederen.	4 000	5 105	5 104
19	37	Onvoorziene uitgaven.	100 000	10 817	9 940
		AFDEELING IV.			
		Departement van Binnenlandsch Bestuur.			
20		Europeesch bestuur.			
	38	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding van de oppassers bij de ambtenaren van gewestelijk en plaatselijk bestuur en van de opvarenden der gewestelijke politievaartuigen.	6 000	6 000	5 332
21		Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur en andere uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid.			
	39	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding der gewapende politiedienaren en pradjoerits	16 000	16 000	15 236
	40	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor gasonderzoek	50	51	51
	41	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de electrische verlichting van het haventerrein en de gebouwen te Tandjong Priok	3 000	4 427	4 427
22		Veeartsenijdienst.			
	42	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor den veeartsenijdienst.	*Memorie.*	5 799	5 799
23		Kadastrale en statistieke opnemingen.			
	43	Reproductie in kleurendruk van uit Indië ontvangen kaarten en alle daarmede in verband staande uitgaven	15 000	15 002	15 002
	44	Aanschaffing en uitzending van instrumenten en andere benoodigdheden ten behoeve van de kadastrale en statistieke opnemingen	5 500	6 305	6 304
24		Koffie.			
	45	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering.	794 013	794 013	735 830
	46	Aanschaffing en uitzending van koffiezakken	66 000	66 000	71 543
	47	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de koffiepakhuizen.	1 500	1 500	164
25		Kina.			
	48	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering.	22 333	22 333	20 691
	49	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur.	350	820	819
	50	Jaargeld aan C. Ledger voor de levering van kinazaad in 1865 .	1 200	1 200	1 200
26		Boschwezen.			
	51	Opleiding tot ambtenaar voor den dienst van het boschwezen .	9 150	11 880	11 880

Onder-afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
	52	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het boschwezen	f 500	f 500	f 346
27		Algemeene pakhuizen.			
	53	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor 's lands civiele pakhuizen	*Memorie.*	115	114
28		Paketvaart.			
	54	Toelage aan den commissaris van het Gouvernement bij de Koninklijke Paketvaartmaatschappij	*Memorie.*	—	—
29		Transportkosten uit- en naar Nederlandsch-Indië.			
	55	Transportkosten van niet-militaire gouvernements-passagiers uit- en naar Nederlandsch-Indië, met inbegrip der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine.	378 000	379 520	379 570
30	56	Onvoorziene uitgaven	25 000	12 131	11 560
		AFDEELING V.			
		Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.			
31		Onderwijs.			
	57	Bijdrage in de kosten van de afdeeling hoogere land en boschbouwschool der Rijkslandbouwschool	20 000	20 000	20 000
	58	Subsidie aan de gemeente Delft ter tegemoetkoming in de kosten van de Indische instelling	12 000	12 000	12 000
	59	Reis- en verblijfkosten van de leden en den secretaris van het college van curatoren der Indische instelling en verdere uitgaven ten behoeve van dat college	100	100	9
	60	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het schoolwezen	3 500	3 538	3 538
32		Kunsten en wetenschappen.			
	61	Aanmoediging der uitgaaf, alsmede kosten van verspreiding van werken van wetenschap, kunst en nijverheid	10 000	10 000	9 996
	62	Subsidie aan de Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid	1 000	1 000	1 000
	63	Bijdrage aan het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië in de kosten van het vervaardigen van in het India Office te Londen berustende, op Nederlandsch-Indië betrekking hebbende archiefstukken	1 500	1 500	1 500
	64	Aanschaffing en uitzending van boekwerken en andere benoodigdheden voor 's lands plantentuin te Buitenzerg	500	786	785
33		Landsdrukkerij.			
	65	Aanschaffing en uitzending van papier en andere benoodigdheden.	84 000	84 000	83 313
34		Ambtenaars-examens.			
	66	Kosten der examens die den toegang openen tot betrekkingen bij 's lands dienst in Nederlandsch-Indië en daarmede in verband staande uitgaven	8 000	8 000	6 938
35		Eeredienst.			
	67	Toelage aan de commissie voor de Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië	1 200	1 200	1 200
	68	Ondersteuning van Christelijke vereenigingen tot opleiding van hulppredikers, leeraars en onderwijzers, ter bevordering der godsdienstige belangen van de Christelijke gemeenten en de militaire garnizoenen in Indië	8 000	8 000	6 200
36		Geneeskundige dienst.			
	69	Benoodigdheden voor den burgerlijken geneeskundigen dienst .	223 350	223 350	223 323

afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
37		Handel en nijverheid in het algemeen.			
	70	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het ijkwezen.	*Memorie.*	f 57	f 56
38		Mijnwezen in het algemeen.			
	71	Opleiding tot adspirant-ingenieur voor den dienst der mijnen, benevens daarmede in verband staande uitgaven	f 8 500	5 823	4 718
	72	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor het mijnwezen	35 000	35 000	32 963
	73	Uitgaaf van verslagen en mededeelingen van wetenschappelijken of practischen aard, betreffende het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, alsmede van de daarbij behoorende kaarten	4 000	6 677	6 677
39		Tin.			
	74	Vervoer, bewaring, verkoop en aflevering van Banka-tin . . .	296 755	296 755	335 726
	75	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de tinmijnen op Banka	1 000	1 000	49
	76	Toelage aan den Commissaris der Regeering bij de Billiton-maatschappij in Nederland	1 000	1 000	1 000
40		Steenkolen.			
	77	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de exploitatie van het Ombilien-kolenveld	66 000	67 177	67 176
40a		Zout.			
	78	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten behoeve van eene proef met de briquetteering en het debiet van zout in eene nader vast te stellen verpakking, benevens daarmede in verband staande uitgaven.	102 000	109 241	109 240
41	79	Onvoorziene uitgaven	10 000	1 201	857
		Afdeeling VI.			
		Departement der Burgerlijke Openbare Werken.			
42		Burgerlijke openbare werken.			
	80	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei	644 000	644 000	643 850
	81	Aanschaffing en uitzending van andere benoodigdheden voor den dienst der burgerlijke openbare werken	508 000	508 000	507 253
	82	Uitgaaf van het verslag der burgerlijke openbare werken . . .	1 300	2 353	2 353
43		Post- en telegraafdienst.			
	83	Uitkeeringen ter zake van het vervoer van brievenmalen . . .	264 000	277 274	277 273
	84	Uitkeeringen ter zake van het vervoer van postpakketten . . .	12 000	—	—
	85	Voor het leveren en leggen van twee telegraafkabels met toebehooren voor eene telegrafische verbinding tusschen Ampenan en Singaradja en tusschen de Sabangbaai en Oleh-leh, alsmede voor het verleggen van het strandeinde te Singaradja van den kabel naar Makasser	263 000	263 000	262 836
	86	Aanmaak, aanschaffing en uitzending van andere benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst en daarmede in verband staande uitgaven	60 000	65 889	65 889
	87	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten behoeve van de gouvernementspostspaarbank	*Memorie.*	7 836	7 835
	88	Betalingen aan de internationale bureaux der Algemeene Postvereeniging en der telegraaf-administratiën te Bern	2 500	2 512	2 512
	89	Tegemoetkoming aan de Samarang-Cheribon stoomtram-maatschappij voor het vervoer van de post met de stoomtram van Samarang naar Cheribon	80 550	65 551	65 000

Onderafdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
44		Spoorwegen.			
	90	Toelage aan den commissaris van het Gouvernement bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	f 1 200	f 1 200	f 1 200
	91	Renten door den Staat gewaarborgd aan de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Samarang over Soerakarta naar Djokjokarta	765 000	765 000	765 000
	92	Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen . .	2 044 000	2 031 610	2 031 609
	93	Aanschaffing en uitzending van materieel voor het leggen van eene derde spoorstaaf op de lijn van Djokjokarta naar Soerakarta	220 000	233 179	233 179
	94	Uitgaaf van het verslag der Staatsspoorwegen	2 700	2 700	2 028
45	95	Onvoorziene uitgaven.	5 000	3 146	2 815
		Afdeeling VII.			
		Departement van Oorlog.			
46		Officieren in buitengewonen dienst.			
	96	Gratificatiën, traktementen, daggelden, toelagen en reis- en verblijfkosten van officieren van het Indische leger bij het Nederlandsche leger gedetacheerd, of tijdens hun verlof in Nederland, belast met commissiën, waarvan de kosten niet op een van de andere artikelen kunnen worden aangewezen	5 000	1 433	1 432
	97	Uitgaven voor de vorming van officieren in algemeen krijgskundige richting en voor den intendance-dienst	108 000	113 843	113 778
	98	Uitgaven wegens aanwending van de normaal-schietschool te 's Gravenhage ten dienste van het leger in Nederlandsch-Indië	20 700	20 573	20 572
47	99	Militaire verlofstraktementen	411 000	411 000	410 688
48		Opleiding tot officier.			
	100	Aandeel in de kosten der opleiding van cadets bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda	203 130	203 014	201 830
	101	Aandeel in de kosten der opleiding van onderofficieren bij den hoofdcursus te Kampen en andere met die opleiding in verband staande uitgaven	53 880	53 996	53 996
	102	Aandeel in de kosten der cadettenschool	82 380	82 380	81 980
	103	Opleiding tot genees- en artsenijmengkundigen	13 200	13 200	12 413
49		Uit- en terugzending van militairen, de kosten van werving en van verblijf in Nederland daaronder begrepen, mitsgaders betalingen te hunnen behoeve, na terugkeer in Nederland.			
	104	Traktementen, toelagen, soldijen en verdere kosten van de koloniale reserve	309 000	330 823	331 123
	105	Traktementen, toelagen, soldijen en verdere kosten van het koloniaal werfdepot te Harderwijk	66 500	68 458	68 457
	106	Uitzending van militairen, transportkosten van militaire gouvernementspassagiers naar Nederlandsch-Indië, alsmede transportkosten en betalingen ten behoeve van uit Nederlandsch-Indië terugkeerende officieren, onderofficieren en minderen, met inbegrip der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine.	1 775 000	1 800 554	1 800 090
	107	Kosten van examens en daarmede in verband staande uitgaven .	1 000	431	430
	108	Geneeskundige hulp en verstrekking van geneesmiddelen aan officieren en militaire ambtenaren met verlof in Nederland, alsmede aan de achtergebleven gezinnen van in Indië dienende officieren en militaire ambtenaren	10 000	8 855	8 855
50		Militaire veroordeelden.			
	109	Verpleging en transport in Nederland van militaire veroordeelden	8 000	8 000	4 423

Onder-afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
51		Materieel.			
	110	Aanschaffing en uitzending van magazijnsgoederen en andere benoodigdheden voor het leger	f 4 218 000	f 4 218 000	f 4 216 580
52	111	Onvoorziene uitgaven.	50 000	230	230
		AFDEELING VIII.			
		Departement van Marine.			
53		Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen.			
	112	Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland tot restitutie van de jaarwedde van den opzichter bij de magazijnen en van een schrijver 1ste klasse bij 's Rijks werf te Amsterdam.	1 960	1 960	1 960
	113	Inkomsten van een in Nederland gedetacheerd Indisch ingenieur voor het vak van scheepsbouw	*Memorie.*	2 764	2 763
54		Hydrographische dienst.			
	114	Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland tot restitutie van de inkomsten van den sous-chef van het hydrographisch bureau en verdere uitgaven ten behoeve van dat bureau	22 000	23 661	23 661
55		Personeel der zeemacht.			
	115	Restitutie aan het Departement van Marine in Nederland van door zijne zorg te doene betalingen ten behoeve van het personeel der Nederlandsche marine, gedetacheerd bij de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemacht	1 817 261	1 817 261	1 801 098
	116	Bijdrage aan het Departement van Marine in Nederland tot bezoldiging van den adviseur-verificateur en den adjunct-verificateur van 's Rijks zee-instrumenten	2 200	2 200	2 200
	117	Opleiding van commandanten voor de opnemingsvaartuigen in Indië, benevens daarmede in verband staande uitgaven. . .	2 400	3 322	3 322
	118	Opleiding van stuurlieden voor de gouvernementsmarine en daarmede in verband staande uitgaven.	7 567	8 672	8 672
	119	Subsidie aan de kweekschool voor machinisten te Amsterdam .	6 000	6 000	6 000
	120	Aanschaffing en uitzending van medailles en andere eereteekenen en verdere uitgaven daarmede in verband, ...	200	200	139
	121	Aanschaffing en uitzending van levensbehoeften	108 500	108 500	107 452
	122	Geneesmiddelen. chirurgicale, pharmaceutische en verdere behoeften voor den geneeskundigen dienst	14 400	14 400	14 183
	123	Aanschaffing en uitzending van kleeding- en equipementstukken voor de inlandsche schepelingen.	25 500	25 500	25 405
	124	Uit- en terugzending naar en van Nederlandsch-Indië van personeel der Nederlandsche marine	192 000	192 000	178 266
56		Materieel der zeemacht.			
	125	Aanschaffing en uitzending van geschut, affutage, draagbare wapenen, projectielen en verdere benoodigdheden behoorende tot den inventaris der marine-artillerie, benevens alle daarmede in verband staande uitgaven	235 800	235 800	236 278
	126	Aanschaffing en uitzending van steenkolen	44 100	44 100	44 043
	127	Aanschaffing en uitzending van goederen, tot aanvulling van de magazijnen en benoodigdheden voor den dienst der marine, niet onder de vorige begrepen	450 000	457 078	457 272
	128	Aanschaffing en uitzending van instrumenten, boekwerken en andere benoodigdheden voor magnetische en meteorologische waarnemingen	1 000	1 000	982

Onder-afdeeling.	Artikel.	OMSCHRIJVING.	Toegestaan bedrag.	Bedrag na af- en overschrijving.	Uitgaaf per artikel.
56					
	129	Uitgaven ten behoeve van de herberekening der triangulatie van Java	f 600	f 600	f 550
	130	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de bebakening en kustverlichting	26 000	30 800	30 800
	131	Aanbouw, uitrusting en uitzending van schepen	666 500	666 500	666 281
57	132	Onvoorziene uitgaven	50 000	31 670	659
		AFDEELING IX.			
		Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven.			
58	133	Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven voor het dienstjaar 1897	*Memorie.*	—	—
			f 28 347 442	f 28 347 442	f 28 223 248

(4. 11.)

BIJLAGE **A** van den uitgewerkten en toelichtenden staat van hoofdstuk I der uitgaven. Burgerlijke pensioenen.

(4. 12.)

BIJLAGE **B** van den uitgewerkten en toelichtenden staat van hoofdstuk I der uitgaven. Militaire pensioenen.

[4. — 13.]

BIJLAGE C VAN DEN UITGEWERKTEN EN TOELICHTENDEN STAAT VAN HOOFDSTUK I DER UITGAVEN.

STAAT van de sterkte der zeemacht in Nederlandsch-Indië in 1900.

	Europeesche bemanning.	Inlandsche bemanning.	Totaal.
Indische militaire marine.			
1 wachtschip te Soerabaija	135	40	175
1 pantserdekkorvet (Sumatra)	137	44	181
1 flottieljevaartuig (Java)	75	29	104
1 „ (Borneo)	75	27	102
1 „ (type Ceram)	55	27	82
5 flottieljevaartuigen („ Nias)	320	145	465
2 „ („ Lombok)	114	54	168
1 stoomopnemingsvaartuig (Banda)	22	59	81
1 „ (van Gogh)	27	54	81
3 torpedobooten (Cerberus)	42	12	54
	1 002	491	1 493
Staf	17		17
Totaal	1 019	491	1 510
Auxiliair eskader.			
1 pantserschip (type Kortenaer)	255	54	309
2 pantserdekschepen (type Holland)	558	122	680
1 pantserdekschip (Koningin Wilhelmina der Nederlanden)	272	60	332
1 fregat (type Atjeh)	266	50	316
Totaal	1 351	286	1 637
Bovenrol	118	78	196
Totaal-generaal	2 488	855	3 343

[N°. 4. — 14.]

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

AFDEELING I.

REGEERING EN HOOGE COLLEGES.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
		AFDEELING I.				
		Regeering en Hooge Colleges.				
1		Jaarwedde van den Gouverneur-Generaal			f	132 000
2		Staf van den Gouverneur-Generaal.				
	a.	Traktementen en toelagen	f	22 800		
	b.	Fouragegelden en indemniteit voor huishuur.		7 140		
					(1)	29 940
3		Onderhoud van de tuinen en den inventaris der verblijven van den Gouverneur-Generaal.				
	a.	Onderhoud van en toezicht op het park en den hertenkamp te Buitenzorg, mitsgaders de tuinen te Tjipanas.	f	10 000		
	b.	Aankoop en onderhoud van meubelen voor het paleis te Buitenzorg, de hotels te Weltevreden en het buitenverblijf te Tjipanas		4 000		
						14 000
4		Raad van Nederlandsch-Indië.				
		Traktementen van den vice-president en de leden (2)				151 200
5		Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië.				
	a.	Traktement van den algemeenen secretaris	f	24 000		
	b.	Traktementen van de secretarissen, verdere ambtenaren en bedienden, toelagen aan ambtenaren ter beschikking van den algemeenen secretaris, alsmede schrijfloonen (3).		270 380		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*			
				Traktement.	Fouragegeld.	Huishuur-indemniteit.
			(1) 1 luitenant-kolonel	f 9 000	f 720	f 2 100
f 132 000			2 kapiteins	10 800	720	2 400
			1 1ste luitenant.	3 000	360	840
				f 22 800	f 1 800	f 5 340
29 940			(2) 1 vice-president			f 36 000
			4 leden à f 28 800			115 200
						f 151 200
10 000						
4 000			(3) Algemeene secretarie:			
			1 eerste secretaris van het gouvernement . . .		f 12 000	
			1 gouvernements-secretaris.		9 600	
			4 referendarissen, à f 7200		28 800	
			6 hoofdcommiezen, à f 6000		36 000	
151 200			1 archivaris		4 800	
			1 expediteur		4 800	
			5 eerste commiezen, à f 4200		21 000	
24 000			7 tweede „ „ 3000		21 000	
			9 derde „ „ 1800		16 200	
270 380			toelagen aan ambtenaren ter beschikking, minder personeel, alsmede schrijfloonen		75 740	
			periodieke traktementsverhooging van den archivaris en den expediteur		4 800	
			1 landsarchivaris		6 000	
			periodieke traktementsverhooging van dezen . .		6 000	
						f 246 740
			Personeel toegevoegd aan den Raad van Nederlandsch-Indië:			
			1 secretaris		f 9 600	
			1 hoofdcommies.		6 000	
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen		8 040	
						23 640
						f 270 380

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
5						
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften (4)	f	14 420		
	d.	Voor het in orde brengen, ter bestemde plaatse opstellen en uitbreiden van het oud-archief (5)		1 000		
	e.	Telegrammen langs internationale lijnen overgebracht, aankondigingen in bijzondere nieuwsbladen, vertaal- en drukwerk en briefwisseling met het buitenland. . .		30 000		
					f	339 800
6		Algemeene Rekenkamer.				
	a.	Traktementen van den president en de leden (6)	f	104 400		
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen (7)		289 340		
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften		5 500		
						399 240
7		Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden.				
	a.	Reiskosten van den Gouverneur-Generaal	f	37 000		
	b.	Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden van den staf van den Gouverneur-Generaal.		2 000		
	c.	Reis- en verblijfkosten ten behoeve van den Raad van Nederlandsch-Indië, de Algemeene Secretarie en de Algemeene Rekenkamer		1 000		
						40 000
8		Onvoorziene uitgaven				1 500
					f	1 107 680

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 14 420			(4) Voor de Algemeene Secretarie: schrijfbehoeften en bureelkosten . . . . . f 12 100; boekerij . . . . . 500 — f 12 600. Voor den Raad van Nederlandsch-Indië: schrijfbehoeften en bureelkosten . . . . . f 1 320; boekerij . . . . . 500 — 1 820. f 14 420
5 000		f 4 000	
30 000			
104 400			
282 040	7 300		(5) De raming is verminderd met de som van f 4000 die ten vorigen jare voor completeering van het oud-archief werd toegestaan.
5 500			
37 000			(6) 1 president . . . . . f 18 000; 6 leden, à f 14 400. . . . . 86 400. f 104 400
2 000			
1 000			(7) 1 secretaris. . . . . f 9 600; 4 referendarissen, à f 7200 . . . . . 28 800; 5 hoofdcommiezen, „ 5400 . . . . . 27 000; 14 eerste-commiezen, „ 3600 . . . . . 50 400; 20 tweede- „ „ 2640 . . . . . 52 800; 33 derde- „ „ 1800 . . . . . 59 400; klerken en minder personeel, alsmede schijfloonen. . . . 59 440; periodieke traktementsverhooging van den secretaris . . . 1 900. f 289 340
1 500			
f 1 104 380	f 7 300	f 4 000	
	Meer f 3 300		

De raming is — behalve met f 100 voor periodieke traktementsverhooging van den secretaris — vermeerderd met f 7200 voor uitbreiding der formatie van het personeel in verband met de overbrenging naar de Algemeene Rekenkamer van een deel van den verificatie-arbeid bij het departement van oorlog. (Zie de Memorie van Toelichting.)

(4. 15.)

UITGEWERTE EN TOELICHTENDE STAAT.

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

voor het dienstjaar

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING II.

DEPARTEMENT VAN JUSTITIE.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
		AFDEELING II.				
		Departement van Justitie.				
9		Het Departement.				
	a.	Traktement van den directeur	f	24 000		
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren en bedienden, en van voorloopig te werk gestelde rechtskundigen, alsmede schrijfloonen (1). .		92 460		
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften		4 950		
					f	121 410
10		Hooggerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof.				
		Hooggerechtshof:				
	a.	Traktementen van den president, de vice-presidenten, de raadsheeren, den procureur-generaal, de advocaten-generaal, den griffier, de substituut-griffiers, de verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen (2)	f	323 304		
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften en andere kleine uitgaven		3 535		
		Hoog Militair Gerechtshof:				
	c.	Toelagen aan de leden en schrijfloonen voor de griffie (3)		6 900		
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften en andere kleine uitgaven		725		
						334 464
11		Raden van Justitie.				
	a.	Traktementen van de presidenten, vice-presidenten en leden der raden van justitie; van de officieren en substituut-officieren van justitie, griffiers, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:				
		Java en Madura:				
		Batavia (4).	f	124 296		

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(1) 1 secretaris, ...	f	9 600
			3 referendarissen, à f 7200		21 600
			3 eerste-commiezen, à f 3600		10 800
			4 tweede- „ „ 2640		10 560
f 24 000			5 derde- „ „ 1800		9 000
92 160	f 300		klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen		22 500
4 950			periodieke traktementsverhooging van den secretaris		600
			3 rechtskundigen, 2 à f 3000, 1 à 1800		7 800
				f	92 460
			Voor den secretaris dient thans over het geheele jaar gerekend te worden op de tweede tweejaarlijksche traktementsverhooging van f 50 's maands die verleden jaar slechts over 6 maanden werd uitgetrokken.		
321 304	2 000		(2) 1 president, à f 24 000, 3 vice-presidenten, à f 18 000, 11 raadsheeren, à f 12 000	f	210 000
3 535			1 procureur-generaal, à f 20 000, 3 advocaten-generaal, à f 9600		48 800
			1 griffier, à f 9600, 3 substituut-griffiers van f 3000 à f 4200		20 400
6 900			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen . .		32 904
725			periodieke traktementsverhooging van de raadsheeren . . .		11 200
				f	323 304
			Voor periodieke traktementsverhooging van de raadsheeren is vermoedelijk f 2000 meer noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.		
			(3) 3 leden, à f 1800	f	5 400
			schrijfloonen		1 500
124 296				f	6 900
			De overige betrekkingen worden waargenomen door het personeel bij het Hooggerechtshof.		
			(4) 1 president f 12 000, 1 vice-president f 10 800, 6 leden, à f 8400	f	73 200
			1 officier van justitie f 12 000, 1 substituut-officier van justitie f 7200		19 200
			1 griffier f 7200, 2 substituut-griffiers, à f 3600 en f 3000 . .		13 800
			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen . .		18 096
				f	124 296

Nummers der artikelen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
11					
		Samarang (5) . . . . . f 101 556			
		Soerabaija (6) 76 080			
		Padang (7) 61 680			
		Makasser (7) 61 680			
				f 425 292	
	b.	Bureel- en schrijfbehoeften:			
		Schrijfbehoeften:			
		Java en Madura:			
		Batavia . . . . . f 1 320			
		Samarang 1 220			
		Soerabaija 440			
		Buitenbezittingen:			
		Padang 450			
		Makasser 450			
			f 3 880		
		Meubelen:			
		Java en Madura . . . . . f 500			
		Buitenbezittingen 100			
			600		
				4 480	
					f 429 772
12		Landraden, residentieraden en andere rechtbanken.			
	a.	Traktementen en toelagen van de voorzitters, griffiers, verdere ambtenaren en bedienden bij de landraden, residentieraden en andere rechtbanken, en van rechtskundigen, voorloopig ter griffie van landraden werkzaam gesteld, schrijfloonen, vivres-indemniteiten en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:			
		Java en Madura:			
		Bantam (8) . . . . . f 29 700			
		Batavia (9) 72 540			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(5) 1 president f 12 000, 1 vice-president f 9600, 5 leden, à f 7200	f	57 600
f 101 556			1 officier van justitie f 9600, 1 substituut-officier van justitie f 7200		16 800
76 080			1 griffier f 4800, 2 substituut-griffiers, à f 3000 en f 2400		10 200
61 680			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen		11 916
61 680			schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen		240
			periodieke traktementsverhooging van den president		4 800
				f	101 556
			(6) 1 president f 12 000, 4 leden, à f 7200	f	40 800
			1 officier van justitie f 9600, 1 substituut-officier van justitie f 7200		16 800
1 320			1 griffier f 4800, 1 substituut-griffier f 2400		7 200
1 220			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen		11 160
440			schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen		120
450				f	76 080
450					
			(7) 1 president f 12 000, 3 leden, à f 7200	f	33 600
			1 officier van justitie f 9600, 1 substituut-officier van justitie f 7200		16 800
			1 griffier f 4800, 1 substituut griffier f 2400		7 200
			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen		4 080
600				f	61 680
			(8) 1 voorzitter	f	8 400
			2 griffiers à f 2100		4 200
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200		9 000
			1 hoofdpangoeloe f 900, 4 pangoeloe's, à f 600		3 300
			5 inlandsche schrijvers van f 240 à f 360		1 320
			9 oppassers, à f 120		1 080
26 640	f 3 060		schrijfloonen		2 400
72 540				f	29 700
			De voortdurende toeneming van de werkzaamheden bij de landraden in de residentie Bantam maakt het noodig om een tweeden griffier in dienst te stellen en de tot dusver voor schrijfloonen en schrijfbehoeften toegestane sommen respectievelijk met f 960 en f 120 's jaars te verhoogen.		
			(9) 3 voorzitters, 1 à f 9600, 2 à f 8400	f	26 400
			4 griffiers, 1 à f 3600, 1 à 3000, 2 à f 2100		10 800
			1 adjunct-griffier		2 100
			1 hoofddjaksa, à f 3000, 3 adjunct-hoofddjaksa's en 4 djaksa's à f 1200, 4 adjunct-djaksa's, à f 900		15 000
			2 hoofdpangoeloe's, à f 1800 en f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 3 pangoeloe's, à f 600		5 100
			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen		13 140
				f	72 540

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12			
		Krawang (10) . . . . . f	16 630
		Preanger regentschappen (11)	61 500
		Cheribon (12)	39 480
		Tagal (13)	35 700

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 16 680			(10) 1 voorzitter	f	7 200
60 600	f 900		1 griffier		2 100
40 080		f 600	1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa f 1200		4 200
35 700			1 hoofdpangoeloe		900
			1 inlandsche schrijver		360
			4 oppassers, à f 120		480
			schrijfloonen		1 440
				f	16 680
			(11) 2 voorzitters, 1 à 8400, 2 à f 7200	f	22 800
			3 griffiers, 1 à f 3000, 2 à f 2100		7 200
			1 hoofddjaksa à f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 8 djaksa's, à f 1200, 2 adjunct-djaksa's à f 900		15 600
			5 hoofdpangoeloe's, à f 900, 4 pangoeloe's, à f 600		6 900
			9 inlandsche schrijvers van f 240 tot f 360		2 280
			20 oppassers, à f 120		2 400
			schrijfloonen		4 320
				f	61 500
			De ongegradueerde griffier bij de landraden te Bandong, Tjitjalingka en Sumedang, voor wien vroeger f 2100 werd uitgetrokken, is vervangen door een rechtskundigen griffier op f 3000.		
			(12) 2 voorzitters, à f 8400 en f 7200	f	15 600
			2 griffiers, à f 2100		4 200
			1 hoofddjaksa, à f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900		9 900
			1 hoofdpangoeloe f 900, 4 pangoeloe's, à f 600		3 300
			6 inlandsche schrijvers van f 240 tot f 360		1 560
			11 oppassers, à f 120		1 320
			schrijfloonen		3 600
				f	39 480
			De betrekking van adjunct-hoofdpangoeloe te Cheribon is ingevolge het bepaalde bij *Ind. Staatsblad* 1897, n°. 285, bij het defungeeren van den titularis ingetrokken.		
			(13) 2 voorzitters, à f 8400 en f 7200	f	15 600
			2 griffiers, à f 3000 en f 2100		5 100
			1 hoofddjaksa, à f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 2 djaksa's, à f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900		7 500
			1 hoofdpangoeloe, à f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 2 pangoeloe's à f 600		2 700
			3 inlandsche schrijvers van f 240 à f 360		840
			9 oppassers, à f 120		1 080
			schrijfloonen		2 880
				f	35 700

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12			
		Pekalongan (14) . . . . . f	20 760
		Samarang (15)	71 160
		Japara (16)	51 360
		Rembang (17)	54 840

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(14) 1 voorzitter	f	8 400
			1 griffier		2 100
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 1 djaksa, à f 1200		5 400
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 1 pangoeloe, à f 600		2 100
			2 inlandsche schrijvers, à f 360 en f 240		600
			6 oppassers, à f 120		720
			schrijfloonen		1 440
				f	20 760
			(15) 4 voorzitters, 1 à f 9600, 3 à f 7200	f	31 200
			4 griffiers, 1 à f 3000, 3 à f 2100		9 300
			1 hoofddjaksa f 3000, 2 adjunct-hoofddjaksa's en 5 djaksa's, à f 1200 en 3 adjunct-djaksa's, à f 900		14 100
			1 hoofdpangoeloe f 1200, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 5 pangoeloes, à f 600		4 800
			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen		11 760
				f	71 160
			(16) 3 voorzitters, 2 à f 8400, 1 à f 7200	f	24 000
			3 griffiers, à f 2100		6 300
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's à f 1200, 2 adjunct-djaksa's à f 900		10 800
			1 hoofdpangoeloe f 900 en 3 pangoeloes, à f 600		2 700
			4 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360		1 080
			14 oppassers, à f 120		1 680
			schrijfloonen		4 800
				f	51 360
			(17) 3 voorzitters, 2 à f 8400, 1 à f 7200	f	24 000
			4 griffiers, à f 2100		8 400
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunc-hoofddjaksa en 3 djaksa's, à f 1200, 3 adjunct-djaksa's à f 900		10 500
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 3 pangoeloe's, à f 600		3 300
			4 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360		1 080
			15 oppassers, à f 120		1 800
			schrijfloonen		5 760
				f	54 840
f 20 760					
71 160					
51 360					
54 600	f 240				

De djaksa te Blora heeft dringend behoefte aan de hulp van den inlandschen schrijver tot wiens indienststelling de raming met f 240 is verhoogd.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12			
		Soerabaija (18) . . . . . f 94 945	
		Madura (19) 56 220	
		Pasoeroean (20) 47 640	
		Probolinggo (21) 48 060	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.	
			(18) 5 voorzitters, 1 à f 9600, 1 à f 8400, 3 à f 7200 . . . . . f	39 600
			5 griffiers, 1 à f 3000, 4 à f 2 100, 1 adjunct-griffier, à f 2100 .	13 500
			1 hoofddjaksa f 3000, 3 adjunct-hoofddjaksa's en 7 djaksa's à f 1200, 6 adjunct-djaksa's, à f 900.	20 400
			2 hoofdpangoeloe's, à f 1200 en f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 6 pangoeloe's, à f 600	6 300
			verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen . .	15 145
f 94 945			f	94 945
			(19) 3 voorzitters, 1 à f 9600, 1 à f 8400, 1 à f 7200 . . . . . f	25 200
			3 griffiers, 1 à f 3000, 2 à f 2100	7 200
			1 hoofddjaksa f 3000, 3 djaksa's, à f 1200, 5 adjunct-djaksa's à f 900	11 100
			4 pangoeloe's en 1 adjunct-pangoeloe, à f 600	3 000
			9 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360.	2 280
			15 oppassers, à f 120	1 800
			schrijfloonen	5 640
55 320	f 900		f	56 220
			Van de 3 ongegradueerde griffiers op f 2100, waarop ten vorigen jare werd gerekend, is er één door een rechtskundigen griffier op f 3000 vervangen.	
			(20) 3 voorzitters, 1 à f 8400, 2 à f 7200. . . . . f	22 800
			3 griffiers, 1 à f 3000, 2 à f 2100	7 200
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 2 djaksa's, à f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900.	7 500
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 2 pangoeloe's à f 600.	2 700
			4 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360	1 080
			11 oppassers, à f 120.	1 320
			schrijfloonen	5 040
47 640			f	47 640
			(21) 3 voorzitters, 1 à f 8400, 2 à f 7200. . . . . f	22 800
			3 griffiers, 1 à f 3000, 2 à f 2100	7 200
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 2 djaksa's, à f 1200, 2 adjunct-djaksa's, à f 900	8 400
			1 hoofdpangoeloe f 900, 2 pangoeloe's à f 600	2 100
			4 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360.	1 080
			12 oppassers, à f 120.	1 440
			schrijfloonen	5 040
48 060			f	48 060

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12		Bezoeki (22) . . . . . f 49 260	
		Banjoemas (23) 55 320	
		Bagelen (24) 40 980	
		Kadoe (25) 23 580	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 49 260			(22) 3 voorzitters, à f 7200	f 21 600
			3 griffiers, 1 à f 3000, 2 à f 2100	7 200
53 520	f 1 800		1 hoofddjaksa f 3000, 4 djaksa's, à f 1200, 2 adjunct-djaksa's, à f 900	9 600
41 580		f 600	1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 4 pangoeloe's, à f 600	3 900
23 580			5 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360	1 320
			13 oppassers, à f 120	1 560
			schrijfloonen	4 080
				f 49 260
			(23) 3 voorzitters, 1 à f 8400, 2 à f 7200	f 22 800
			4 griffiers, 2 à f 3000, 2 à f 2100	10 200
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200, 1 adjunct-djaksa, à f 900	9 900
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 4 pangoeloe's, à f 600	3 900
			6 inlansche schrijvers, van f 240 à f 360	1 560
			15 oppassers, à f 120	1 800
			schrijfloonen	5 160
				f 55 320
			Van de 4 met f 2100 bezoldigde griffiers, waarop vroeger werd gerekend, zijn er 2 door een rechtskundigen griffier op f 3000 vervangen.	
			(24) 2 voorzitters, à f 8400 en f 7200	f 15 600
			3 griffiers, à f 2100	6 300
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900	9 900
			1 hoofdpangoeloe f 900 en 4 pangoeloe's, à f 600	3 300
			5 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360	1 320
			14 oppassers, à f 120	1 680
			schrijfloonen	2 880
				f 40 980
			De raming is met f 600 verminderd omdat de betrekking van adjunct-hoofdpangoeloe te Poerworedjo is ingetrokken.	
			(25) 1 voorzitter	f 8 400
			1 griffier	2 100
			1 hoofddjaksa f 3000, 2 adjunct-hoofddjaksa's en 1 djaksa, à f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900	7 500
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 1 pangoeloe, à f 600	2 100
			4 schrijvers, van f 240 à f 360	1 080
			8 oppassers, à f 120	960
			schrijfloonen	1 440
				f 23 580

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12			
		Djokjokarta (26) . . . . . f	4 540
		Soerakarta (27)	7 080
		Madioen (28)	57 600
		Kediri (29)	55 080
		Schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen (30)	81 600

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 4 540			(26) 1 griffier	f	2 100
7 080			1 adjunct-hoofddjaksa (toelage)		500
57 600			1 pangoeloe (toelage)		500
55 080			1 deurwaarder		480
82 080		f 480	1 klerk f 600, 1 inlandsch schrijver f 360		960
				f	4 540
			(27) 1 griffier	f	2 100
			1 djaksa f 1200, 1 adjunct-djaksa f 900		2 100
			1 deurwaarder		480
			klerkengeld f 1440, 2 inlandsche schrijvers, à f 240		1 920
			4 oppassers, à f 120		480
				f	7 080
			(28) 3 voorzitters, 1 à f 8400, 2 à f 7200	f	22 800
			5 griffiers, 1 à f 3000, 4 à f 2100		11 400
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200, 3 adjunct-djaksa's, à f 900		11 700
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 4 pangoeloe's, à f 600		3 900
			6 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360		1 560
			16 oppassers, à f 120		1 920
			schrijfloonen		4 320
				f	57 600
			(29) 3 voorzitters, 1 à f 8400, 2 à f 7200	f	22 800
			4 griffiers, 1 à f 3000, 3 à f 2100		9 300
			1 hoofddjaksa f 3000, 1 adjunct-hoofddjaksa en 4 djaksa's, à f 1200, 2 adjunct-djaksa's, à f 900		10 800
			1 hoofdpangoeloe f 900, 1 adjunct-hoofdpangoeloe en 4 pangoeloe's, à f 600		3 900
			5 inlandsche schrijvers, van f 240 à f 360		1 320
			16 oppassers, à f 120		1 920
			schrijfloonen		5 040
				f	55 080
			(30) 19 hoofddjaksa's, à f 720	f	13 680
			21 adjunct-hoofddjaksa's, à f 360		7 560
			66 djaksa's, à f 360		23 760
			36 adjunct-djaksa's, à f 240		8 640
			18 hoofdpangoeloe's, à f 360		6 480
			5 idem in de Preanger regentschappen, à f 720		3 600

Nummers der artikelen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12		voor 10 te benoemen rechtskundige griffiers wordt, boven hetgeen hiervoren voor evenveel ongegradueerde griffiers is uitgetrokken, geraamd (31) . . . . . f	9 000
		voor 5 rechtskundigen, in afwachting hunner aanstelling tot griffier, bij de landraden werkzaam (31)	9 000
		Buitenbezittingen:	
		Sumatra's Westkust (32)	71 160
		Benkoelen (33)	3 520
		Lampongsche districten (34)	5 280

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			11 adjunct-hoofdpangoeloe's, à f 240 . . . . . f 2 640
f 8 100	f 900		57 pangoeloe's, à f 240 . . . . . 13 680
			4 idem in de Preanger regentschappen, à f 360 . . . . . 1 440
40 200		f 31 200	1 adjunct-pangoeloe 120
			f 81 600
71 160			
3 520			De raming kan om de in noten 12 en 24 vermelde reden met f 480 verminderd worden.
5 280			
			(31) Er wordt gerekend dat de 10 rechtskundigen, thans bij de landraden tijdelijk werkzaam, in 1899 en 1900 tot griffier zullen kunnen worden benoemd, en dat van de gegradueerden, die in 1899 voor eigen rekening uitkomen, 5 op eene bezoldiging van f 150 's maands tijdelijk ter beschikking van de landraad-voorzitters zullen gesteld worden.
			(32) 1 voorzitter . . . . . f 9 600
			10 griffiers, 1 à f 3000, 9 à f 1800. . . . . 19 200
			9 fungeerende griffiers, ieder op eene toelage van f 600 . . 5 400
			3 hoofddjaksa's, à f 1800, 1 adjunct-hoofddjaksa, à f 720, 8 djaksa's, à f 960, 29 adjunct-djaksa's, à 360 . . . . . 24 240
			39 Mohammedaansche priesters op toelagen van f 180 tot f 720 8 760
			14 oppassers, à f 120 . . . . . 1 680
			klerken en schrijfloonen. 2 280
			f 71 160
			(33) 1 voorzitter van den raad van kleine zaken, tevens buitengewoon lid van den landraad . . . . . f 900
			1 djaksa 1 800
			1 hoofdpriester 420
			1 schrijver en schrijfloonen. 400
			f 3 520
			(34) Bij den landraad:
			1 hoofddjaksa . . . . . f 1 800
			1 hoofdpangoeloe 360
			1 inlandsch schrijver. 180
			2 oppassers, à f 120 240
			schrijfloonen. 900
			Bij de groote proatins:
			6 inlandsche schrijvers, à f 300 . . . . . 1 800
			f 5 280

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12		Palembang (35) . . . . . f	26 760
		Sumatra's Oostkust (36)	19 560
		Atjeh en onderhoorigheden (37)	13 095
		Riouw (38)	5 340

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(35) 1 voorzitter	f	9 600
			1 griffier f 3600, 1 adjunct-griffier f 2100		5 700
			2 gewone leden, à f 1200, 2 buitengewone leden à f 600		3 600
			1 hoofddjaksa f 2400, 1 adjunct-hoofddjaksa f 1200		3 600
			1 hoofdpangoeloe f 2400, 1 pangoeloe f 240		2 640
			klerken en inlandsche schrijvers		1 020
			1 deurwaarder		360
			2 oppassers, à f 120		240
f 26 760				f	26 760
			(36) 1 voorzitter	f	10 800
			1 griffier		3 000
			1 djaksa		900
			3 pangoeloe's, van f 360 tot f 600		1 320
			3 oppassers, à f 180		540
			klerkenloonen		3 000
19 560				f	19 560
			(37) 1 griffier	f	7 200
			1 hoofddjaksa		1 800
			1 hoofdpangoeloe		1 200
			1 klerk		1 200
			2 oppassers, à f 300		600
			vivres-indemniteit		1 095
13 825		f 730		f	13 095
			(38) 1 griffier	f	3 000
			1 hoofddjaksa		1 800
			1 pangoeloe		300
			2 oppassers, à f 120		240
5 340				f	5 340

De binnen de geconcentreerde linie van Groot-Atjeh geplaatste ambtenaren en beambten zijn niet meer in 't genot van de tijdelijke verhooging, welke de vivres-indemniteiten in het jaar 1897 ondergaan hebben. De laatste post is daarom f 730 lager gesteld dan ten vorigen jare.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
12			
		Banka (39) . . . . . f	5 064
		Billiton (40)	1 860
		Westerafdeeling van Borneo (41)	9 960
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (42)	29 748
		Menado (43)	15 180
		Celebes en onderhoorigheden (44)	57 900

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(39) 1 griffier	f	2 100
			1 hoofddjaksa		1 800
			1 pangoeloe		300
			1 oppasser		144
			klerken en schrijfloonen		720
f 5 064				f	5 064
			(40) 1 hoofddjaksa	f	1 200
			1 hoofdpangoeloe		300
			2 oppassers, à f 180		360
1 860				f	1 860
			(41) 1 griffier	f	2 100
			1 hoofddjaksa f 1800, 1 adjunct-hoofddjaksa f 900, 2 djaksa's, à f 1200.		5 100
			1 hoofdpangoeloe f 600, 2 pangoeloe's, à f 480.		1 560
			klerken en schrijfloonen.		900
			1 inlandsche schrijver		300
9 960				f	9 960
			(42) 3 griffiers, à f 2100	f	6 300
			1 hoofddjaksa f 2400, 6 djaksa's, van f 900 à f 1200, 4 moeftis, à f 720.		11 280
			20 pangoeloe's, van f 180 à f 360		5 340
			22 oppassers, à f 120		3 168
			klerken en schrijfloonen.		3 660
29 748				f	29 748
			(43) 1 voorzitter	f	7 200
			1 griffier		3 000
			1 hoofddjaksa f 1800, 1 adjunct-hoofddjaksa en 1 djaksa, à f 900		3 600
			4 oppassers, à f 120		480
			klerken en schrijfloonen		900
14 280	f 900			f	15 180
			Het is nader gebleken dat de bezoldiging van den griffier bij den landraad te Menado eerst na de aftreding van den tegenwoordigen titularis zal worden verminderd tot het ten vorigen jare uitgetrokken bedrag van f 2 100.		
			(44) 3 voorzitters, 1 à f 8400 en 2 à f 7200.	f	22 800
			3 griffiers, 1 à f 3600, 1 à f 3000 en 1 à f 2100		8 700
			1 hoofddjaksa f 2 400, 13 djaksa's, van f 600 à 1500		15 600
			1 hoofdpriester f 240, 13 priesters, à f 120.		1 800
			51 oppassers, à f 120		6 120
			klerken en schrijfloonen		2 880
57 900				f	57 900

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
12		Amboina (45)	f 33 840		
		Ternate (46).	1 200		
		Timor (47)	1 632		
		Bali en Lombok (48)	21 660		
				f 1 416 384	
	b.	Personeele toelagen:			
		Buitenbezittingen (49)		8 070	
	c.	Bureel- en locaalbehoeften:			
		Schrijfbehoeften:			
		Java en Madura:			
		Bantam	f 280		
		Batavia	600		
		Krawang	120		
		Preanger regentschappen	360		
		Cheribon	310		
		Tagal	240		
		Pekalongan	120		
		Samarang.	510		
		Japara	420		
		Rembang	480		
		Soerabaija.	728		
		Madura.	360		
		Pasoeroëan	360		
		Probolinggo.	360		
		Bezoeki	340		
		Banjoemas	420		
		Bagelen	240		
		Kadoe	200		
		Djokjokarta	50		
		Soerakarta	100		
		Madioen	420		
		Kediri	420		
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust	2 064		
		Benkoelen	20		
		Lampongsche districten.	400		
		Palembang	110		
		Sumatra's Oostkust	480		
		Atjeh en onderhoorigheden	120		
		Riouw	50		
		Banka	100		
		Billiton	75		
		Westerafdeeling van Borneo.	100		
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	360		
		Menado	100		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 30 660	f 3 180		(45) 2 voorzitters, à 8400 en f 7200	f	15 600
1 200			2 griffiers, à f 3600 en f 2000		6 600
1 632			1 hoofddjaksa f 1800, 3 djaksa's van f 600 à f 1200		4 200
21 660			1 commies		1 800
			2 priesters, à f 240 en 120		360
			10 oppassers, à f 120		1 200
8 388		f 318	klerken en schrijfloonen		4 080
				f	33 840
			De raming is met f 3180 verhoogd wegens de overbrenging van de IVde begrootingsafdeeling der inkomsten van het aan de magistraten te Amboina en te Banda toegevoegd personeel.		
160	(48*bis*) 120				
600					
120			(46) 1 djaksa		
360			(47) 1 djaksa	f	1 200
310			1 pangoeloe (toelage)		144
240			2 oppassers, à f 144		288
120				f	1 632
510					
420					
480			(48) 3 djaksa's, 2 à f 1200, 1 à f 900, 2 adjunct-djaksa's à f 900	f	5 100
728			5 pangoeloe's, 1 à f 600, 2 à f 360, 2 à f 300		1 920
360			11 rechters, van f 600 à f 1800 en 6 griffiers, à f 300, bij de raden van kerta's		12 600
360			1 schrijver		180
360			10 oppassers, à f 144		1 440
350		10	klerken en schrijfloonen		420
420				f	21 660
240					
200					
50			(48*bis*) Zie noot 8.		
100					
420			(49) Pangeran Boepati Astra di Ningrat, hoofddjaksa bij den landraad te Palembang	f	600
420			Mohamad Arif, hoofddjaksa in de onderafdeeling Misdjid Rajah (Atjeh)		1 800
			Hadji Mohamad Zahab, hoofdpriester bij den landraad te Benkoelen		300
2 064			De functionarissen die totnogtoe kemitgelden genoten		5 370
20				f	8 070
400					
110					
480			De laatste post is ten gevolge van het aftreden van een der functionarissen met f 318 verminderd kunnen worden.		
120					
50					
100					
75					
100					
360					
100					

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.					GERAAMD voor 1900.
12							
		Celebes en onderhoorigheden . . . . . f		420			
		Amboina		300			
		Ternate		150			
		Timor		48			
		Bali en Lombok		120			
		Meubelen:					
		Java en Madura . . . . . f	1 800				
		Buitenbezittingen	1 000				
				2800			
					f	15 255	
13		Verdere kosten van het rechtswezen.					f 1 439 709
	a.	Traktementen en toelagen van de ambtenaren voor Chineesche zaken, tolken en translateurs, alsmede van het aan hen toegevoegde personeel			(50) f	90 000	
	b.	Schrijfbehoeften en boeken ten behoeve van het translaatbureel voor de Javaansche taal te Soerakarta				300	
	c.	Reis- en verblijfkosten van rechterlijke ambtenaren en het hun toegevoegd personeel, alsmede schadeloosstelling voor het bijwonen der zittingen aan leden van inlandsche rechtbanken, die niet tevens in 's lands dienst zijn				94 000	
	d.	Daggelden van gecommitteerden, salaris van translateurs, schadeloosstelling van getuigen, proceskosten en onkosten gedurende het gerechtelijk onderzoek, vervoerkosten en marschvoeding van justitie-oppassers, en reis- en verblijfkosten van deurwaarders, belast met de overbrenging van gevangenen en veroordeelden, alsmede vervoerkosten van personen belast met de uitreiking van uit Nederland ontvangen gerechtelijke stukken				245 000	
	e.	Traktementen en loonen van scherprechters en hunne knechts, alsmede verdere onkosten bij de uitvoering van strafvonnissen:					
		Traktementen:					
		Java en Madura:					
		Batavia . . . . . f		420			
		Samarang		420			
		Soerabaija.		420			
		Buitenbezittingen:					
		Makasser		420			
				f 1 680			
		Loonen:					
		Java en Madura . . . . . f	350				
		Buitenbezittingen	150				
				500			
		Onkosten bij de uitvoering van strafvonnissen:					
		Java en Madura . . . . . f	500				
		Buitenbezittingen	100				
				600			
						2 780	
	f.	Kleedingstukken, sabels, bandeliers, borstplaten, paarden en andere benoodigdheden ten behoeve der justitiebedienden:					
		Java en Madura . . . . . f		200			
		Buitenbezittingen		100			
						300	
							432 380

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 420			(50) 9 ambtenaren voor Chineesche zaken, à f 3600 . . . . . f	32 400
300			9 Chineesche schrijvers, à f 765	6 885
150			6 translateurs voor de Chineesche taal, van f 480 à f 720 .	4 500
48			6 tolken en translateurs voor de inlandsche talen, van f 1200	
120			à f 4800	15 600
			1 adjunct-, 1 adspirant- en 3 leerlingen-translateurs voor de inlandsche talen, van f 600 tot f 2700	7 500
			klerken bij den translateur voor de inlandsche taal te Batavia en bij het translaatbureel voor de Javaansche taal te	
2 800			Soerakarta	1 800
			traktementen van tolken bij het bureau van inlandsche zaken te Makasser	4 200
			periodieke traktementsverhoogingen	28 520
100 000		(51) f 10 000		f 101 405
300			waarvoor met het oog op mutatiën wordt gesteld f 90 000.	
94 000			(51) Hoofdzakelijk doordien de gelegenheid zich heeft voorgedaan om het aantal ambtenaren voor Chineesche zaken met één te verminderen.	
245 000				
1 680				
500				
600				
300				

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
14			
		Wees- en boedelkamers.	
	a.	Traktementen en toelagen van de presidenten, leden, secretarissen, agenten, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen:	
		Java en Madura:	
		Batavia (52) . . . . . f 122 224	
		Samarang (53) 79 320	
		Soerabaija (54). 68 760	
		Buitenbezittingen:	
		Padang (55). 38 060	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.	
			(52) 1 president	f 12 000
			4 Europeesche leden, à f 7200, 1 buitengewoon lid f 1200, 2 inlandsche leden, à f 600, 2 Chineesche leden, à f 1200	33 600
			1 secretaris f 7200, 1 adjunct-secretaris f 4800	12 000
			toelage aan den secretaris en adjunct-secretaris	1 200
f 124 024		f 1 800	1 boekhouder f 6000, 1 adjunct-boekhouder f 3600, 1 kassier f 1800	11 400
79 320		240	9 commiezen, van f 1800 tot f 3600	20 520
69 000			24 agenten, van f 150 tot f 900.	10 000
38 060			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	21 504
				f 122 224
			Het traktement van den kassier is overeenkomstig het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1898, n°. 211, bij de benoeming van den tegenwoordigen titularis met f 1800 verminderd.	
			(53) 1 president	f 8 400
			3 Europeesche leden, à f 6000, 1 buitengewoon lid f 1200, 2 Chineesche leden, à f 840, 1 inlandsch lid f 480. . . .	21 360
			1 secretaris f 5400, 1 adjunct-secretaris f 3600	9 000
			1 boekhouder	4 200
			5 commiezen, van f 1800 tot f 2640	11 280
			36 agenten, van f 200 tot f 900.	12 960
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	12 120
				f 79 320
			(54) 1 president	f 8 400
			2 Europeesche leden, à f 6000, 1 buitengewoon lid f 1200, 1 Chineesch en 1 inlandsch lid, à f 480	14 160
			1 secretaris f 5400, 1 adjunc-secretaris f 3600	9 000
			1 boekhouder	4 200
			5 commiezen, van f 1800 tot f 2640	11 280
			31 agenten, van f 200 à f 500	9 600
			klarken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	12 120
				f 68 760
			Het voor schrijfloonen totdusver toegestaan bedrag is met f 240 verminderd.	
			(55) 1 president	f 8 400
			2 Europeesche leden, à f 4800, 1 Chineesch en 1 inlandsch lid, à f 480.	10 560
			1 secretaris	5 400
			1 boekhouder f 3600, 1 adjunct-boekhouder f 1800	5 400
			22 agenten, van f 150 à f 500	5 300
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	3 000
				f 38 060

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
14		Makasser (56) . . . . . f 40 460			
				f 348 824	
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften:			
		Schrijfbehoeften:			
		Java en Madura:			
		Batavia . . . . . f 2 000			
		Samarang 840			
		Soerabaija 840			
		Buitenbezittingen:			
		Padang 480			
		Makasser 480			
		Aankoop, herstelling en transport van meubelen:			
		Java en Madura . . . . . f 200			
		Buitenbezittingen 150			
		350			
				4 990	
	c.	Requesten aan de raden van justitie tot voorziening in voogdijen over onvermogende minderjarigen en tot ontheffing van voogden van het beheer der gelden van pupillen; beteekenen van stukken, praktizijns- en gerechtskosten en verdere uitgaven . . . . . (57)		2 600	
15		Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken.			f 356 414
		Renten aan boekhandelaars en drukkers van door hen in 's lands kas ten genoegen van het bestuur gestelde borgtochten			(58) 596
16		Gevangenen en veroordeelden.			
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de gevangenissen en ketting-kwartieren, vivres-indemniteit en schrijfloonen:			
		Java en Madura:			
		Bantam (59) . . . . . f 2 880			
		Batavia (60) 18 720			
		Krawang (61) 960			
		Preanger regentschappen (62) 10 200			
		Cheribon (63) 3 780			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 42 260		f 1 800	(56) 1 president	f	7 200
			2 Europeesche leden, à f 4800, 1 Chineesch en 1 inlandsch lid, à f 600		10 800
			1 secretaris		4 800
			1 boekhouder		3 600
			1 commies		1 800
2 000			20 agenten, van f 200 tot f 1800		9 260
840			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen		3 000
840				f	40 460
480					
500		20	De traktementen van den president en den secretaris zijn overeenkomstig het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1898, n°. 211, bij de benoeming van de tegenwoordige titularissen respectievelijk met f 1200 en f 600 verminderd.		
350			(57) De raming is met f 400 verminderd omdat de transportkosten van ambtenaren en agenten der weeskamers en de opnemingskosten van bij de boedelkamers beleende vastigheden niet meer ten laste van 's lands kas komen.		
			(58) 3 percent over f 19 850, zijnde het bedrag dat als borgtocht in 's lands kas aanwezig is		
3 000		400	(59) 5 cipiers, à f 300	f	1 500
			1 mandoor		180
			10 oppassers, à f 120		1 200
587	f 9			f	2 880
			(60) 2 directeuren, à f 3000, 2 Europeesche cipiers, à f 1200, 2 sleutelbewaarders, à f 600, 1 baas-boekbinder f 1200	f	10 800
			5 inlandsche cipiers, à f 300 en f 420		1 740
			4 hoofdmandoors, à f 240, 3 mandoors, à f 180		1 500
2 880			34 oppassers, a f 120		4 080
18 720			periodieke traktementsverhooging van den baas-boekbinder		600
960				f	18 720
10 200					
3 780					
			(61) 1 cipier	f	300
			1 mandoor f 180, 4 oppassers, à f 120		660
				f	960
			(62) 1 Europeesch cipier, à f 720, 8 inlandsche cipiers, à f 300	f	3 120
			2 portiers en 4 mandoors, à f 180, 50 oppassers, à f 120		7 080
				f	10 200
			(63) 5 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 620
			2 mandoors, à f 180		360
			15 oppassers, à f 120		1 800
				f	3 780

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
16			
		Tagal (64) . . . . . f	3 120
		Pekalongan (65)	1 920
		Samarang (66)	32 140
		Japara (67)	5 400
		Rembang (68)	4 800
		Soerabaija (69)	18 180
		Madura (70)	4 800

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 3 120			(64) 3 cipiers, à f 300	f	900
1 920			3 mandoors, à f 180		540
32 140			14 oppassers, à f 120		1 680
5 400				f	3 120
4 800					
18 180					
4 800			(65) 2 cipiers' à f 300	f	600
			2 mandoors, à f 180		360
			8 oppassers, à f 120		960
				f	1 920
			(66) 3 directeuren, à f 3600, f 3000 en f 1800, 3 Europeesche cipiers, van f 900 tot f 1800, 1 baas-kleermaker en 1 tweede-baas-kleermaker, à f 1200, 1 onderbaas-kleermaker f 720, 4 opzieners, van f 360 à f 600, 1 opzichteres f 600, 4 sleuteldragers, van f 600 tot f 1200, 2 portiers, à f 900 en f 600	f	23 280
			5 inlandsche cipiers, à f 300		1 500
			2 hoofdmandoors, à f 240, 10 mandoors, à f 180		2 280
			6 hoofdoppassers, van f 180 tot f 300, 29 oppassers, à f 120 en f 180		4 800
			schrijfloonen		280
				f	32 140
			(67) 4 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 320
			4 mandoors, à f 180		720
			28 oppassers, à f 120		3 360
				f	5 400
			(68) 4 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 440
			2 hoofdmandoors, à f 240, 2 mandoors, à f 180		840
			21 appassers, à f 120		2 520
				f	4 800
			(69) 1 directeur	f	3 600
			2 sleuteldragers, à f 900 en f 1200, 1 portier, à f 900, 2 opzichters, à f 600 en f 900		4 500
			6 cipiers, à f 420 en f 300		2 040
			2 hoofdmandoors, à f 300, 9 mandoors, à f 180 en f 240		2 340
			41 oppassers, à f 120		4 920
			1 oppasseres		180
			schrijfloonen		600
				f	18 180
			(70) 4 cipiers, van f 300 tot f 720	f	1 740
			4 mandoors, à f 180 en f 240, 18 oppassers, à f 120		3 060
				f	4 800

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
16			
		Pasoeroean (71) . . . . . f	4 080
		Probolinggo (72)	4 920
		Bezoeki (73).	4 620
		Banjoemas (74).	5 520
		Bagelen (75)	3 780
		Kadoe (76)	2 520
		Djokjokarta (77)	1 980
		Soerakarta (78)	9 060

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(71) 3 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 020
			1 hoofdmandoor, à f 240, 1 mandoor, à f 180		420
			22 oppasser, à f 120		2 640
f 4 080				f	4 080
			(72) 3 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 020
			3 mandoors, van f 180 tot f 240		660
			27 oppassers, à f 120		3 240
4 920				f	4 920
			(73) 5 cipiers, à f 300	f	1 500
			2 mandoors, à f 180		360
			23 oppassers, à f 120		2 760
4 620				f	4 620
			(74) 5 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 620
			1 hoofdmandoor f 240, 3 mandoors, à f 180		780
			26 oppassers, à f 120		3 120
5 520				f	5 520
			(75) 5 cipiers, à f 300	f	1 500
			19 oppassers, à f 120		2 280
3 780				f	3 780
			(76) 2 cipiers, à f 900 en f 300	f	1 200
			1 mandoor		240
			9 oppassers, à f 120		1 080
2 520				f	2 520
			(77) 1 Europeesch cipier	f	1 200
			1 mandoor		180
			5 oppassers, à f 120		600
1 980				f	1 980
			(78) 2 Europeesche cipiers, à f 1500 en f 600	f	2 100
			5 inlandsche cipiers, à f 300		1 500
			6 mandoors, à f 180		1 080
			35 oppassers, à f 120, 1 oppasseres f 180		4 380
9 060				f	9 060

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
16			
		Madioen (79) . . . . . f	5 760
		Kediri (80)	4 860
		Buitenbezittingen:	
		Sumatra's Westkust (81)	7 468
		Benkoelen (82)	1 500
		Lampongsche districten (83)	1 860
		Palembang (84)	2 670
		Banka (85)	480
		Billiton (86)	720
		Riouw (87)	1 620
		Sumatra's Oostkust (88)	9 570

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(79) 5 cipiers, à f 420 en f 300	f	1 620
			5 mandoors, à f 180		900
			27 appassers, à f 120		3 240
f 5 760				f	5 760
4 860					
7 468					
1 500					
1 860			(80) 5 cipiers, à f 420 en 300	f	1 620
2 670			5 mandoors, à f 240 en f 180		960
480			19 oppassers,, à f 120		2 280
720				f	4 860
1 620					
9 570			(81) 1 Europeesch cipier f 1500, 1 Europeesch sleuteldrager f 600 10 inlandsche cipiers, à f 300	f	5 100
			3 mandoors, à f 180		540
			12 oppassers, à f 144		1 728
			schrijfloonen		100
				f	7 468
			(82) 3 cipiers, à f 720 en f 240	f	1 200
			1 mandoor		180
			1 oppasser		120
				f	1 500
			(83) 7 cipiers, à f 360 en f 180	f	1 440
			1 mandoor		180
			2 oppassers, à f 120		240
				f	1 860
			(84) 1 Europeesch cipier, à f 900, 2 inlandsche cipiers, à f 360	f	1 620
			7 oppassers, à f 150		1 050
				f	2 670
			(85) 1 cipier.		
			(86) 1 cipier f 360, 2 oppassers, à f 180.		
			(87) 1 cipier	f	600
			1 mandoor		300
			4 oppassers, à f 180		720
				f	1 620
			(88) 9 cipiers, van f 420 tot 1440	f	5 160
			21 oppassers, à f 210		4 410
				f	9 570

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
16		Atjeh en onderhoorigheden (89)	f 4148		
		Westerafdeeling van Borneo (90)	1500		
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (91)	6084		
		Celebes en onderhoorigheden (92)	3780		
		Amboina (93)	3144		
		Ternate (94)	1056		
		Menado (95)	2040		
		Timor (96)	660		
		Bali en Lombok (97)	3228		
				f	205528

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 4513		f 365	(89) 1 Europeesch cipier f 1200, 1 inlandsch cipier f 600	f	1800
1500			6 oppassers, à f 300		1800
6084			vivres-indemniteit		548
3780				f	4148
3144					
1056					
2040			De laatste post is om de in de noot 37 vermelde reden f 365 lager geraamd dan ten vorigen jare.		
660					
3228			(90) 1 Europeesch cipier	f	900
			2 inlandsche cipiers, à f 300		600
				f	1500
			(91) 3 cipiers, van f 720 en f 480	f	1680
			3 mandoors, à f 240 en f 180		660
			26 oppassers, à f 144		3744
				f	6084
			(92) 1 Europeesch cipier f 900, 7 inlandsche cipiers, van f 240 tot f 300	f	2820
			1 sleuteldrager f 300, 2 mandoors, à f 180, 2 oppassers, à f 150		960
				f	3780
			(93) 3 cipiers, van f 180 tot f 900	f	1800
			2 mandoors, à f 240, 1 sleuteldrager, à f 180		660
			4 oppassers, à f 180 en f 144		684
				f	3144
			(94) 1 cipier	f	480
			4 oppassers, à f 144		576
				f	1056
			(95) 3 cipiers, à f 420 en f 300	f	1020
			1 mandoor f 180, 7 oppassers, à f 120		1020
				f	2040
			(96) 1 cipier, f 420, 2 oppassers, à f 120.		
			(97) 5 cipiers, à f 300	f	1500
			8 oppassers, à f 180 en f 120		1200
			4 kadjinimans, à f 144 en f 120		528
				f	3228

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
16					
	b.	Traktementen van mandoors belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of ten-arbeidstelling aan de openbare werken:			
		Java en Madura	f 92 000		
		Buitenbezittingen	30 000		
				f 122 000	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften voor de gevangenissen:			
		Batavia	f 320		
		Samarang	500		
		Soerabaija	220		
		Sumatra's Westkust	80		
				1 120	
	d.	Onderhoud en transport van de gevangenen en veroordeelden (toelagen, slaapfourniturен en verdere verstrekkingen daaronder begrepen); verpleging van zieken en begrafeniskosten; verlichting der lokalen; inventaris-goederen, dwangmiddelen, in- en uitklinken, orembaaien; opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige goederen; terugvoer van ontslagen gevangenen en veroordeelden naar hunne vroegere woonplaats; marschvoeding en reis- en verblijfkosten van gevangenisbeambten belast met de overbrenging van gevangenen en veroordeelden:			
		Java en Madura	f 1 380 000		
		Buitenbezittingen	400 000		
				1 780 000	
	e.	Onderhoud van gegijzelden		4 000	
	f.	Aankoop van benoodigdheden bij den arbeid van Europeesche en inlandsche veroordeelden.		600	
					f 2 113 248
17		Notaris-examens.			
		Kosten van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt			700
18		Kosten voortvloeiende uit de invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid			*Memorie.*
19		Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de Buitenbezittingen, zoomede andere uitgaven ter beperking van de slavernij (99)			1 500
20		Onvoorziene uitgaven			100 000
					f 5 330 193

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(98) Op grond van de vermeerdering welke de uitgaven in 1897 hebben ondergaan doordien er niet zooveel dwangarbeiders meer als vroeger benuttigd worden ten behoeve van het departement van oorlog.
107 000	(98) f 15 000		(99) Het uitgetrokken bedrag is, evenals vroeger, bestemd tot beperking van de slavernij in de zelfbesturende landschappen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.
1 120			
1 740 000	(98) 40 000		
4 000			
600			
700			
Memorie.			
1 500			
100 000			
f 5 309 447	f 69 309	f 48 563	
	Meer	f 20 746	

[N°. 4. — 16.]

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

AFDEELING III.

DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
		AFDEELING III.			
		Departement van Financiën.			
21		Het Departement.			
	a.	Traktement van den directeur	f	24 000	
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen (1)		184 880	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften		6 000	
					f 214 880
22		Aanslag in- en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnzen, alsmede toezicht op de heffing en verantwoording en op de kas- en vendu-administratiën, een en ander voor zooveel elders niet speciaal omschreven.			
	a.	Traktementen en toelagen voor bureelkosten van de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financiën, traktementen van de ambtenaren voor de belastingen en schrijfloonen voor de personeele belasting en het patentrecht aan de residenten van Batavia, Samarang en Soerabaija (2)	f	122 880	
	b.	Reis- en verblijfkosten van de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financiën, uitgaven voor de personeele belasting en het patentrecht, niet vallende in de omschrijving van onderdeel *a* en commissiegelden voor de opneming van kas-administratiën		64 000	
	c.	Collecteloonen en toelagen voor de perceptie van belastingen, alsmede alle andere met den aanslag in- en de invordering van belastingen in verband staande uitgaven, elders niet speciaal omschreven:			
		Collecteloon op de collaterale successiën (3) . . . . . f 1 450			
		Collecteloon op de belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura (4). 121 920			
		Collecteloon op de belasting op het slachten van varkens op Java en Madura (5). 10 000			
		Collecteloon op en toelagen voor de perceptie der belasting op het bedrijf, alsmede uitgaven ten behoeve van het toezicht op de invordering dier belasting in de afdeeling Stad en Voorsteden der residentie Batavia (6) 257 888			
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in Benkoelen en op de belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats van dit gewest (7) 12 130			
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting en op de belasting op het slachten van buffels en runderen in de Lampongsche districten (8) . 13 720			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(1) 1 secretaris . . . . . f 9 600
			3 referendarissen, à f 7200. . . . . 21 600
			4 hoofdcommiezen „ 5400. . . . . 21 600
			8 eerste-commiezen „ 3600. . . . . 28 800
f 24 000			13 tweede- „ „ 2640. . . . . 34 320
184 330	f 550		11 derde „ „ 1800. . . . . 19 800
6 000			toelagen aan ambtenaren ter beschikking. 1 080
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen 47 480
			periodieke traktementsverhooging van den secretaris. . . . 600
			f 184 880
			Voor den secretaris dient thans over het geheele jaar gerekend te worden op de eerste tweejaarlijksche traktementsverhooging van f 50 's maands die op de vorige begrooting slechts over één maand werd uitgetrokken.
130 440		7 560	(2) Traktementen van de inspecteurs van financiën, 1 à f 14 400 2 à f 12 000, 2 à f 9600 en 1 à f 8400. . . . . f 66 000
			traktementen van de adjunct-inspecteurs, 4 à f 7200 . . . 28 800
64 000			toelagen voor bureelkosten aan de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs:
			6 inspecteurs, à f 840 . . . . . 5 040
			4 adjunct-inspecteurs, à f 360 . . . . . 1 440
			traktementen van 4 ambtenaren aan de residenten op de drie hoofdplaatsen van Java toegevoegd voor de behandeling van de zaken betreffende de belastingen, als:
			2 te Batavia op f 3000 à f 4800 en f 1800 . . . . . 6 600
			1 te Samarang op f 3000 à f 3600 en 1 te Soerabaija op f 1800 5 400
			schrijfloonen aan den resident van Batavia 3 600
			idem aan de residenten van Samarang en Soerabaija, ieder f 3000 6 000
			f 122 880
			Het voornemen bestaat om het aantal adjunct-inspecteurs met één te verminderen. Vandaar de lagere raming.
			(3) 5 percent van de geraamde opbrengst te Batavia en Soerabaija ad f 29 000
			(4) 8 percent van de geraamde opbrengst, ad f 1 524 000.
			(5) 8 percent van de geraamde opbrengst, ad f 125 000.
			(6) De opbrengst is geraamd op f 3 167 000, waaronder f 32 000 wegens bedrijfsbelasting van de inlanders ter hoofdplaats Palembang en f 1600 wegens bedrijfsbelasting van de inlandsche burgers in Menado. Het collecteloon bedraagt 8 percent, met uitzondering evenwel van de twee voornoemde belastingen, voor de inning waarvan respectievelijk 5 en 6 percent wordt uitgekeerd. Aan twee zoutverkoop-pakhuismeesters te Krawang is voor de perceptie van de bedrijfsbelasting eene toelage van f 60 per jaar toegekend. Bovendien is eene commissie van drie gepensionneerde ambtenaren, tegen eene vergoeding van f 5400, belast met het toezicht op de invordering der bedrijfsbelasting in de afdeeling Stad en Voorsteden der residentie Batavia.
			(7) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 150 000 en 5 percent van f 2600.
			(8) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 171 500.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
22		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in de binnenlanden van Palembang en op de belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats van dat gewest (9)	f 54 300		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in Billiton (10)	1 520		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in de Westerafdeeling van Borneo (11).	880		
		Collecteloon op de belastingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (12)	34 930		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in het gouvernement van Celebes en de belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser (13)	13 750		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in de residentie Amboina (14)	5 200		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in Ternate (15)	400		
		Collecteloon op de hoofdelijke belasting in Menado (16)	17 640		
		Drukwerk, reis- en verblijfkosten en andere uitgaven in verband met aanslag en invordering	56 000		
				f 601 728	
23		Algemeene kassen.			f 788 608
	a.	Traktementen en toelagen van de algemeene ontvangers en verdere ambtenaren en bedienden, vivres-indemiteiten en schrijfloonen, alsmede daggelden van tijdelijk met de waarneming der betrekking van algemeen ontvanger belaste personen:			
		Java en Madura (17)	f 257 668		
		Buitenbezittingen (18).	40 471		
				f 298 139	
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften en drukwerk:			
		Bureel- en lokaalbehoeften:			
		Java en Madura	f 5 050		
		Buitenbezittingen	805		
			f 5 855		
		Drukwerk	1 145		
				f 7 000	
	c.	Kosten van het transport van geld, premiën bij vervoer van geld, daggelden voor het verrichten van werkzaamheden bij 's lands kassen, emballage, weeg- en telloonen, verlies door koersverschil wegens de overmaking van gelden naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië en kosten van het papier voor de wissels; rente aan de Javasche Bank uit te keeren voor bij die Bank opgenomen gelden; verliezen bij ontvreemding als anderszins, tekortkomsten bij vervoer van gelden, aanmaak, aankoop, herstelling en keuring van geldkisten en andere benoodigdheden:			
		Java en Madura	f 63 000		
		Buitenbezittingen	9 000		
				f 72 000	
	d.	Verlies wegens wissels op het Departement van Koloniën		30 000	
	e.	Premiën tot tegengang van den invoer en den omloop van nagemaakte muntspeciën en andere uitgaven in het belang van het muntwezen		3 000	
					410 139
23*a*		Kosten van inwisseling der op Java en Madura aanwezige duiten (19*bis*)			2 500 000
24		Verpachte middelen.			
	a.	Inkoop van Bengaalsch opium en transport naar Java:			
		Java en Madura	f 600 000		
		Buitenbezittingen	64 000		
				(20) f 664 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(9) 5 percent van de geraamde opbrengst van f 1 086 000.
			(10) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 19 000.
			(11) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 11 000.
			(12) Voor de vertieningsbelasting en de hoofdelijke belasting 8 percent over de geraamde opbrengst van f 436 000, voor de licentiën tot het graven van diamant 5 percent van f 1 000.
			(13) Voor de hoofdelijke belasting 10 percent van de geraamde opbrengst van f 130 000, voor de belasting van heerendienstplichtigen 5 percent van f 15 000.
			(14) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 65 000.
			(15) 8 percent van de geraamde opbrengst van f 5000.
			(16) 6 percent van de geraamde opbrengst in de Minahassa, ad f 169 000; 10 percent voor die in Gorontalo, ad f 75 000.
f 592 710	f 9 018		(17) 35 algemeene ontvangers, 1 à f 12 000, 2 à f 8400, 8 à f 4800, 8 à f 4200, 16 à f 3600. . . . . f 158 400 3 adjunct-ontvangers, à f 5400 . . . . . 16 200 9 commiezen van f 1800 à f 4200 . . . . . 22 800 verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen. . 60 268 f 257 668
298 687		f 548	
			(18) 5 algemeene ontvangers, 1 à f 7200, 2 à 4800 en 2 à f 4200 f 25 200 verdere ambtenaren en bedienden . . . . . 14 468 vivres-indemniteiten van den ontvanger en den kassier te Kotta Radja . . . . . 803 f 40 471
7 000			Het ten vorigen jare voor vivres-indimniteiten uitgetrokken bedrag is f 548 te hoog gebleken.
			(19) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.
			(19 *bis*) In de onzekerheid welk bedrag aan duiten nog in dit jaar zal worden ingewisseld en in het vertrouwen dat de inwisseling vóór het einde van het volgende jaar zal zijn afgeloopen, wordt op deze begrooting voorloopig de helft van de som van f 5 millioen uitgetrokken, die daarvoor vermoedelijk in 't geheel vereischt wordt.
74 000		(19) 2 000	(20) Het Bengaalsch opium is in de laatste drie jaren gemiddeld op f 883 per kist te staan gekomen. Naar dien maatstaf wordt voor de 750 kisten, in 1900 vermoedelijk noodig, uitgetrokken . . . . . f 662 250
30 000			
5 000		(19) 2 000	Verder wordt gerekend: voor den consul te Calcutta, die met het toezicht op de aanschaffing is belast, op eene toelage van . . . . . 1 200 en voor telegrammen op. . . . . 600 f 664 050 waarvoor bij afronding is gesteld 664 000
Memorie.	2 500 000		
721 000		57 000	

Nummers der onderafdeelingen.	Cijfers der artikelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
24	*b.*	Uitkeering wegens aangehaald opium:			
		Java en Madura	f 17 000		
		Buitenbezittingen.	3 000		
				f 20 000	
	c.	Transport van opium in Indië:			
		Java en Madura	f 1 500		
		Buitenbezittingen	700		
				2 200	
	d.	Daggelden en toelagen van gecommitteerden, reis- en verblijfkosten tot het bijwonen der verpachtingen en andere kosten, waaronder die van invordering van pachtsommen:			
		Java en Madura	f 10 000		
		Buitenbezittingen	3 000		
				13 000	
	e.	Tegengang van den sluikhandel in opium (21)		428 000	
					f 1 127 200
25		Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer (22)			1 019 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(21) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren verminderd met f 30 000. Het uitgetrokken bedrag is te splitsen als volgt:
			Kosten der opium-recherche ter zee.
f 20 000			Onderhoud, herstelling en gebruik van de stoomschepen, met uitzondering van de *Argus* en de *Cycloop*. . . . . f 105 000
			Uitgaven ten behoeve van de stoomschepen *Argus* en *Cycloop* 110 000
			Huur van inlandsche vaartuigen, bezoldiging van inlandsch personeel en verdere uitgaven. 34 000
2 200			Toelage en indemniteit voor reis- en verblijfkosten van den superintendent over de stoomschepen en andere vaartuigen. 5 700
			Kosten der opium-recherche te land.
			Toelagen en indemniteiten voor het houden van rijpaarden aan de ter beschikking van eenige gewestelijke bestuurders gestelde Europeesche ambtenaren, traktementen van mantries, oppassers enz. 114 300
16 000		(19) f 3 000	Premiën, loon van spionnen, kosten van opsporing enz. . 37 000
458 000		30 000	Reis- en verblijfkosten en andere uitgaven. 22 000
			f 428 000
1 060 000		41 000	
			(22) De raming is te splitsen als volgt:
			Uitgaven voor de algemeene leiding:
			1 hoofdambtenaar, chef van den dienst . . . . . f 20 000
			toelage voor reiskosten van dien hoofdambtenaar 3 000
			1 inspecteur 9 600
			1 adjunct-inspecteur 6 000
			periodieke traktementsverhooging van den inspecteur en den adjunct-inspecteur 5 500
			1 ingenieur. 12 000
			1 commies op het bureau van den chef van den dienst . . 3 000
			klerkengelden en schrijfloonen 3 000
			bureaubehoeften. 1 200
			oppassers voor den bureau- en algemeenen dienst 1 300
			Uitgaven voor de opinmfabriek:
			1 directeur. 9 600
			1 plaatsvervangend directeur 6 000
			1 werktuigkundige. 6 000
			1 boekhouder. 3 000
			6 opzichters, 2 à f 3000, 1 à f 2400, 3 à f 2100. . . . . 14 700
			periodieke traktementsverhooging van den directeur en den werktuigkundige. 4 300
			werklieden en ander personeel 36 000
			brandstoffen, olie, vet, tin en verpakkingsmiddelen, schrijf- en laboratoriumbehoeften en andere uitgaven 52 600
			voor de oprichting van de nieuwe fabriek 30 000
			Uitgaven voor en in het rechtsgebied:
			Inkomsten van 5 controleurs 26 700
			Reiskosten van die controleurs 12 000
			Huur en onderhoud van lokalen met inventaris voor de depots en de verkoopplaatsen. 52 300
			Traktementen van 7 depothouders 20 100

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
26	.	In- en uitvoerrechten en accijnzen:		
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de in- en uitvoerrechten en accijnzen, toelagen voor het beheer van ontvangkantoren, vergoeding voor schrijfloonen en schrijfbehoeften, toelagen voor bureelkosten en schrijfloonen en voor personeel voor het toezicht over, en het schoonhouden van de entrepotlokalen, alsmede rijtuighuur ten behoeve van het personeel voor het actief toezicht te Batavia, Samarang en Soerabaija (23) . . . . . f 906 300		
		waarvoor met het oog op vacatures en mutatiën wordt gesteld	f 900 000	
	b.	Vivres voor opvarenden van vaartuigen en uitgaven voor roeiers	2 500	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			Traktementen van 13 assistent-collecteurs, waarvan 1 fungeerend depothouder . . . . . f 15 600
			Idem van 220 mantries voor den opium-verkoop 111 000
			Belooning van helpers en wakers bij depothouders, assistent-collecteurs en mantries 52 800
f 877 770	f 22 230		Traktementen en toelagen van mantries en oppassers der politie. 231 500
			Schrijfbehoeften, verpakkingsmiddelen, en andere kleine uitgaven voor de depots en de verkoopplaatsen 4 200
2 500			Transport van opium, djitjing, geld, enz. 39 000
			Voor aankoop van taai-tjandoe of djitjing 150 000
			Tot tegengang van den verboden handel in opium 77 000
			f 1 019 000
			Voor de oprichting van de nieuwe fabriek is boven het ten vorigen jare uitgetrokken bedrag van f 125 000 nog eene som van f 130 000 noodig, waarvan in 1899 vermoedelijk f 103 000 zal verwerkt worden, zoodat voor 1900 nog op f 30 000 dient te worden gerekend.
			Tegenover de vermindering van f 95 000 welke de raming uit dien hoofde heeft ondergaan, staat eene verhooging van f 39 000 tot bestrijding van de meerdere uitgaven voor werklieden en ander personeel en voor brandstoffen, olie, vet enz. ten behoeve van de fabriek, als gevolg van de invoering van de regie in de residentie Soerabaija, op welke uitgaven niet gerekend is bij de som van f 292 000, waarmede de primitieve raming voor 1899 bij nota's van wijziging verhoogd is, alsmede eene verhooging met f 15 000 van het ten vorigen jare voor aankoop van taai-tjandoe of ditjing in die residentie beschikbaar gesteld bedrag
			(23) Voor de algemeene en plaatselijke leiding:
			1 hoofdinspecteur, chef der administratie . . . . . f 12 000
			1 inspecteur. 8 400
			3 adjunct-inspecteurs, 1 à f 7200, 2 à f 6000 . . . . . 19 200
			periodieke traktementsverhooging van den hoofdinspecteur . 2 400
			toelagen voor schrijfloonen en schrijfbehoeften aan den hoofdinspecteur, den inspecteur en de adjunct-inspecteurs. . . 900
			4 controleurs, 1 à f 10 800, 1 à f 9600, 1 à f 8 400 en 1 à f 7200 36 000
			toelagen voor bureelkosten aan de controleurs 2 556
			3 adjunct-controleurs, à f 6000 . . . . . 18 000
			3 commiezen, à f 1800. . . . . 5 400
			Voor het beheer der ontvangkantoren en het actief toezicht:
			52 ontvangers, 90 verificateurs, 14 boekhouders en 3 gezagvoerders, waarvan 1 à f 8400, 1 à f 7200, 1 à f 6000, 1 à f 4800, 6 à f 4200, 15 à f 3600, 24 à f 3000, 56 à f 2400, 54 à f 1800. 409 200
			toelagen aan waarnemende ontvangers 9 300
			toelagen voor bureelkosten aan de ontvangers, schrijfloonen en traktementen van klerken en entrepotpersoneel . . . 52 340
			Europeesche opzieners 51 300
			inlandsche opzieners, hoofdoppassers, oppassers, kwartiermeesters en matrozen 277 144
			rijtuighuur voor den dienst op de drie hoofdplaatsen . . . 2 160
			f 906 300
			De raming is vermeerderd:
			1°. met de som van f 18 270, welke bij onderafdeeling 26c der begrooting voor 1899 ten behoeve van het personeel voor de rechtenheffiing in Gorontalo met de Tominibocht en in Banggaai werd toegestaan;

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
26				
	c.	Voorziening in- en onderhoud en verlichting van vaartuigen, verlichting van wachthuizen, aanschaffing van benoodigdheden van verschillenden aard en andere uitgaven in verband met de heffing der in- en uitvoerrechten en accijnzen. . .	f 24 000	
	d.	Reis- en verblijfkosten, alsmede vergoeding voor het overstorten van geldrn . .	20 000	
	e.	Kosten der commissiën, bedoeld in art. 39 van het reglement litt. A, behoorende bij de bepalingen omtrent de heffing en verzekering der in- en uitvoerrechten .	1 000	
	f.	Premiën wegens aanhalingen en bekeuringen en schadevergoeding voor onrechtmatige bekeuringen	9 000	
	g.	Uitgaaf van het verslag van handel en scheepvaat	2 500	
				f 959 000
26*a*		Uitgaven in verband met de overneming van pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin (26 *bis*).		177 212
27		Verponding:		
		Aanslag in en invordering van de verponding en de belasting der specerij-perken op de Banda-eilanden (27).		35 000
28		Openbare verkoopingen:		
	a.	Traktementen van de vendumeesters, secretarissen, boekhouders, kassiers, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede uitgaven voor tijdelijk bij de vendukantoren te werk gestelde personen:		
		Java en Madura:		
		Batavia (28) . . . . . f 60 000		
		Cheribon (29) 6 720		
		Pekalongan (30) 6 600		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			2°. met f 13 860 tot bestrijding van de ten vorigen jare voor Memorie geraamde uitgaven in verband met de heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen in de afdeeling Groot-Atjeh;
f 20 000	(24) f 4 000		
20 000			3°. met f 4200 tot indienststelling van 2 verificateurs (1 van de 4de en 1 van de 5de klasse) voor het accijnstoezicht in de petroleum-raffinaderijen, welke te Bajoeng-Lentjir (residentie Palembang) en te Langitan (residentie Rembang) zijn opgericht; en
1 000			
8 000	(24) 1 000		4°. met f 1800 voor eene noodzakelijk gebleken uitbreiding van het minder personeel voor het actief toezicht te Bagan-Api (residentie Oostkust van Sumatra);
2 500			
			Zij is daarentegen verminderd met de som van f 9600, welke door mutatiën onder het personeel is vrijgevallen.
(25) 16 670		f 16 670	
(26) 76 270		76 270	(24) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1896—1898.
			(25) „Schadeloosstelling voor het overnemen van de in- en uitvoerrechten en verpachte middelen in de afdeeling Tamiang". Op deze uitgaaf is thans gerekend bij onderdeel *a* van onderafdeeling 40.
	177 212		
			(26) „Uitgaven in verband met de inlijving bij het tolgebied van Gorontalo met de Tominibocht en Banggaai". Op de jaarlijksche uitgaven tengevolge van dezen maatregel is thans gerekend bij onderafdeelingen 26 en 40.
			(26 *bis*) Zie de Memorie van Toelichting.
23 000	12 000		(27) De kosten van invordering en de uitgaven voor den aanslag in de belasting der specerijperken worden geraamd op f 2 000, de kosten van de werkzaamheden en benoodigdheden voor de vaststelling van den nieuwen vijfjaarlijkschen aanslag in de verponding op f 33 000.
			(28) 3 vendumeesters, à f 7200 . . . . . f 21 600
			1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder 3 600
			1 boekhouder en kassier, à f 7200, 1 adjunct-boekhouder en 1 adjunct-kassier, à f 3600. . . . . 14 400
60 240		240	4 venduschrijvers, van f 900 à f 1440 . . . . . 4 500
6 720			4 afslagers, van f 720 à f 1680 . . . . . 5 040
6 600			klerken en minder personeel 10 860
			f 60 000
			Het traktement van den eerste-venduschrijver te Batavia is bij de benoeming van den tegenwoordigen titularis met f 240 verminderd.
			(29) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder . . . . . f 4 800
			1 venduschrijver. 900
			1 afslager 720
			minder personeel 300
			f 6 720
			(30) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder . . . . . f 4 800
			1 venduschrijver. 900
			1 afslager 720
			minder personeel. 180
			f 6 600

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
28		Samarang (31)	f 23 616		
		Soerabaija (32)	26 292		
		Pasoeroean (33)	6 720		
		Djokjokarta (34)	6 600		
		Soerakarta (34)	6 600		
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (35)	8 688		
		Palembang (36)	5 280		
		Sumatra's Oostkust (37)	6 420		
		Celebes (38)	6 720		
				f 170 256	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 23 616			(31) 2 vendumeesters, à f 4800	f	9 600
26 292			1 boekhouder, tevens kassier, à f 4800, 1 adjunct-kassier, à f 1800		6 600
6 720			2 venduschrijvers, à f 1080 en f 720		1 800
6 600			2 afslagers, à f 1080 en f 720.		1 800
6 600			klerken en minder personeel		3 816
				f	23 616
8 688					
5 280			(32) 2 vendumeesters, à f 4800	f	9 600
6 420			1 secretaris en boekhouder, tevens kassier, à f 4800, 1 adjunct-kassier, à f 1800.		6 600
6 720			2 venduschrijvers, à f 720 en f 1080		1 800
			2 afslagers, à f 720 en f 1080		1 800
			klerken en minder personeel		6 492
				f	26 292
			(33) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder	f	4 800
			1 venduschrijver.		900
			1 afslager		720
			minder personeel		300
				f	6 720
			(34) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder	f	4 800
			1 venduschrijver.		900
			1 afslager		720
			minder personeel		180
				f	6 600
			(35) 1 vendumeester, tevens kassier	f	4 800
			1 commies-boekhouder		1 800
			1 venduschrijver.		900
			1 afslager		720
			minder personeel		468
				f	8 688
			(36) 1 vendumeester	f	3 600
			1 venduschrijver.		900
			1 afslager		480
			schrijfloonen		300
				f	5 280
			(37) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder	f	4 800
			1 venduschrijver.		900
			1 afslager		720
				f	6 420
			(38) 1 vendumeester, tevens kassier en boekhouder	f	4 800

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
28					
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften, aankoop van geldzakken en andere kleine uitgaven voor de vendukantoren:			
		Bureel- en lokaalbehoeften:			
		Java en Madura.			
		Batavia . . . . . f 880			
		Cheribon. 180			
		Pekalongan. 300			
		Samarang 300			
		Soerabaija 282			
		Pasoeroean 180			
		Djokjokarta. 300			
		Soerakarta 300			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust 250			
		Palembang 180			
		Sumatra's Oostkust 480			
		Celebes 180			
		Meubelen, geldzakken en andere kleine uitgaven. 500			
			f	4 312	
	c.	Praktizijns- en gerechtskosten		1 000	
	d.	Dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven voor rekening van het vendufonds.		3 000	
					f 178 568
29		Zegelrecht.			
	a.	Toelage aan den ambtenaar van den post- en telegraafdienst, die met de administratie van het zegel is belast, alsmede bezoldiging van de stempelaars (39) . .	f	1 320	
	b.	Daggelden van gecommitteerden bij het stempelen van zegels en voor de opneming van de zegeladministratie		1 400	
	c.	Collecteloon en toelagen voor het debiet van het zegel (40)		20 700	
					23 420
30		Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen en gagementen.			
	a.	Burgerlijke verlofstraktementen.	f	21 000	
	b.	Burgerlijke non-activiteitstraktementen en wachtgelden, alsmede onderstanden bij ontslag uit de betrekking (41)		240 000	
	c.	Burgerlijke pensioenen (42)		1 184 000	
	d.	Militaire pensioenen, gagementen en onderstanden (42)		2 291 000	
	e.	Pensioenen en onderstanden aan inlandsche ambtenaren en personen (43). . . .		582 000	
	f.	Pensioenen en onderstanden aan weduwen en andere nagelaten betrekkingen van burgerlijke, militaire en inlandsche personen.		204 000	
					4 522 000
31		Voorschotten op traktement of andere inkomsten.			
		Hetgeen op voorschotten aan burgerlijke landsdienaren en aan gepensionneerden niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald			700 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			1 venduschrijver . . . . . f 900
			1 afslager 720
			minder personeel. 300
			f 6 720
f 880			
180			
300			(39) Toelage aan den ambtenaar van den post- en telegraafdienst. f 600
300			voor stempelaars. 720
282			f 1 320
180			
300			(40) Waarvan f 20 500 voor toelagen aan de ambtenaren van den post- en telegraafdienst en f 200 voor het aan andere debitanten uit te keeren collecteloon. Eerstgenoemd bedrag kan f 500 lager gesteld worden dan ten vorigen jare.
300			
250			(41) Wegens aanhoudende daling geraamd naar de uitgaven in 1898. Het uitgetrokken bedrag is te splitsen als volgt:
180			voorloopige traktementen . . . . . f 121 000
480			non-activiteitstraktementen 51 000
180			wachtgelden 64 000
500			onderstanden 4 000
			f 240 000
1 000			(42) Op grond van de voortdurende stijging geraamd naar de uitgaven in 1898.
3 000			(43) Aan de met f 6000 verminderde raming liggen de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1896—1898 ten grondslag.
1 320			
1 400			
21 200		f 500	
21 000			
297 000		57 000	
1 132 000	f 52 000		
2 198 000	93 000		
588 000		6 000	
204 000			
700 000			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
32		Soldijen en toelagen aan eereteekenen verbonden.		
	a.	Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en de medaille voor Moed en Trouw aan personen niet of niet meer tot het leger of de zeemacht behoorende . . .	f 11 000	
	b.	Toelagen aan broeders en aan weduwen van broeders der Orde van den Nederlandschen Leeuw (44)	2 700	
				f 13 700
33		Bestellingen van het Ministerie van Koloniën		5 000
34		Onvoorziene uitgaven		150 000
		Totaal der IIIde Afdeeling		f 12 823 727

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(44) Voor 12 broeders en 3 weduwen van broeders.
f 11 000			(45) Het totaal dezer afdeeling, bij wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 281) vastgesteld op. . . . . f 10 175 235
1 700	f 1 000		is ingevolge de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 329) verhoogd met 76 270
			f 10 251 505
5 000			
150 000			
(45) f 10 251 505	f 2 872 010	f 299 788	
	Meer .	f 2 572 222	

[4. — 17.]

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

voor het dienstjaar

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING IV.

DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
		AFDEELING IV.			
		Departement van Binnenlandsch Bestuur.			
35		Het Departement.			
	a.	Traktement van den directeur	f	24 000	
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen (1)		164 256	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften		6 000	
					f 194 256
36		Europeesch bestuur.			
	a.	Traktementen en toelagen van de gouverneurs, residenten, assistent-residenten, secretarissen, controleurs. adspirant-controleurs en verdere ambtenaren en bedienden, vivres en fourage-indemniteiten en schrijfloonen:			
		I. *Personeel van gewestelijk en plaatselijk bestuur.*			
		Java en Madura:			
		Bantam (2)	f	69 144	
		Batavia (3)		155 848	
		Krawang (4).		26 184	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(1) 1 secretaris . . . . . f 9 600
			4 referendarissen, à f 7200 . . . . . 28 800
			4 hoofdcommiezen, „ 5400 . . . . . 21 600
			8 eerste-commiezen, „ 3600 . . . . . 28 800
			6 tweede-commiezen, „ 2640 . . . . . 15 840
f 24 000			11 derde-commiezen, „ 1800 . . . . . 19 800
163 956	f 300		klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen 38 916
6 000			periodieke traktementsverhooging van den secretaris 900
			f 164 256
			Voor den secretaris, die met 1 Juli 1900 in het genot zal treden van de tweede tweejaarlijksche traktementsverhooging van f 50 's maands, is f 300 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.
			(2) 1 resident 2de klasse. . . . . f 15 000
			4 assistent-residenten, à f 7200 . . . . . 28 800
			1 secretaris 6 000
69 144			verdere ambtenaren en bedienden 19 344
154 360	1 488		f 69 144
26 184			
			(3) 1 resident 1ste klasse . . . . . f 18 000
			4 assistent-residenten, à f 7200 . . . . . 28 800
			1 secretaris 6 000
			1 schout, à f 3000, 4 onderschouten, à f 2400, 1 eerste waterschout, à f 3000, 1 waterschout, à f 24 0 . . . . . 18 000
			verdere ambtenaren en bedienden 81 808
			toelage aan den assistent-resident voor de politie 1 800
			fourage-indemniteit aan 4 schouten en onderschouten. . . . 1 440
			f 155 848
			De tot het district Buitenzorg behoorende onderdistricten Pledang en Bondongan, die te zamen het gouvernementsdomein Bloeboer vormen, kunnen zonder bezwaar tot één onderdistrict vereenigd worden. Van de 2 assistent-demangs, die aan het hoofd van die onderdistricten staan, kan er alzoo één vervallen, terwijl tevens overbodig wordt geacht de betrekking van mantri-politie te Buitenzorg. Daarentegen wordt het noodzakelijk geoordeeld ter laatstgenoemde plaatse een Europeesch politiebeambte (op een traktement van ten minste f 75 en ten hoogste f 100 's maands, benevens vrije woning dan wel bij gemis daarvan eene indemniteit van f 50 's maands), alsmede 2 politie-oppassers (ieder op f 12 's maands), in dienst te stellen. Tegenover de verhooging van f 1488, welke de raming van dezen post uit dien hoofde ondergaan heeft, staat eene vermindering met f 2184 van onderafdeeling 37. (Zie noot 76).
			(4) 1 resident 3de klasse. . . . . f 12 000
			1 secretaris 4 800
			verdere ambenaren en bedienden 9 384
			f 26 184

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36			
		Preanger regentschappen (5) . . . . . f	150 160
		Cheribon (6)	86 976
		Tagal (7)	57 500
		Pekalongan (8)	41 868
		Samarang (9)	168 151
		Japara (10)	70 436

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 148 096	f 2 064		(5) 1 resident 2de klasse	f 15 000
86 976			9 assistent-residenten, à f 7200	64 800
57 500			1 secretaris	6 000
41 868			verdere ambtenaren en bedienden	64 360
168 583		f 432		f 1 0160
70 436				

Het wordt noodzakelijk geacht om op de hoofdplaats Bandong, waar het vertier en het aantal Europeanen in de laatste jaren zeer zijn toegenomen, een Europeeschen politie-opziener in dienst te stellen en aan dezen 6 politie-oppassers toe te voegen. De raming is daarom met f 2064 verhoogd.

(6) 1 resident 2de klasse		f 15 000
4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
1 secretaris		6 000
1 schout		1 800
verdere ambtenaren en bedienden		35 376
		f 86 976

(7) 1 resident 2de klasse		f 15 000
2 assistent-residenten, à f 7 200		14 400
1 secretaris		6 000
verdere ambtenaren en bedienden		22 100
		f 57 500

(8) 1 resident 2de klasse		f 15 000
1 assistent-resident		7 200
1 secretaris		6 000
verdere ambtenaren en bedienden		13 668
		f 41 868

(9) 1 resident 1ste klasse		f 18 000
6 assistent-residenten, à f 7200		43 200
1 secretaris		6 000
1 schout, à f 3000, 3 onderschouten, à f 2400, 1 waterschout, à f 3000		13 200
verdere ambtenaren en bedienden		84 511
toelage aan den assistent-resident voor de politie		1 800
fourage-indemniteit aan 4 schouten en onderschouten		1 440
		f 168 151

Het getal politie-oppassers voor wacht- en transportdiensten is met 3 verminderd.

(10) 1 resident 2de klasse		f 15 000
3 assistent-residenten, à f 7200		21 600
1 secretaris		6 000
verdere ambtenaren en bedienden		27 836
		f 70 436

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36		Rembang (11) . . . . . f 67 704	
		Soerabaija (12) 193 507	
		Madura (13) 67 056	
		Pasoeroean (14) 64 148	
		Probolinggo (15) 53 460	
		Bezoeki (16) 77 124	
		Banjoemas (17) 83 388	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(11) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			3 assistent-residenten, à f 7200		21 600
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		25 04
f 67 704				f	67 704
			(12) 1 resident 1ste klasse	f	18 000
			8 assistent-residenten, à f 7200		57 600
			1 secretaris		6 000
			1 schout, à f 3000, 3 onderschouten, à f 2400, 1 eerste waterschout, à f 3000, 1 waterschout, à f 2400		15 600
			verdere ambtenaren en bedienden		93 067
			toelage aan den assistent-resident voor de politie		1 800
			fourage-indemniteit aan 4 schouten en onderschouten		1 440
193 507				f	193 507
			(13) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			3 assistent-residenten, à f 7200		21 600
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		24 456
67 056				f	67 056
			(14) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			2 assistent-residenten, à f 7200		14 400
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		26 948
64 148				f	64 148
			(15) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			2 assistent-residenten, à f 7200		14 400
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		18 060
53 460				f	53 460
			(16) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		27 324
77 124				f	77 124
			(17) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		31 788
83 388				f	83 388

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36		Bagelen (18) . . . . . f 84 644	
		Kadoe (19) 48 096	
		Djokjokarta (20) 45 900	
		Soerakarta (21) 101 652	
		Madioen (22) 76 800	
		Kediri (23) 89 820	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 84 644			(18) 1 resident 2de klasse	f	15 000
48 096			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
45 900			1 secretaris		6 000
100 992	f 660		verdere ambtenaren en bedienden		34 844
76 800				f	84 644
89 820					
			(19) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			1 assistent-resident		7 200
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		18 096
				f	48 096
			(20) 1 resident 1ste klasse	f	18 000
			1 assistent-resident		7 200
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		12 900
				f	45 900
			(21) 1 resident 1ste klasse	f	18 000
			5 assistent-residenten, à f 7200		36 000
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		39 852
				f	101 652
			De aangevraagde verhooging strekt ter voorziening in de behoefte aan versterking van de werkkrachten op de plaatselijke bureaux.		
			(22) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		27 000
				f	76 800
			(23) 1 resident 2de klasse	f	15 000
			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		40 020
				f	89 820

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36		Buitenbezittingen:	
		Sumatra's Westkust (24) . . . . . f	216 872
		Benkoelen (25)	27 576
		Lampongsche districten (26)	24 516
		Palembang (27)	85 032
		Sumatra's Oostkust (28)	61 020

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(24) 1 gouverneur . . . . . f 20 000
f 219 872		f 3 000	2 residenten, à f 12 000 . . . . . 24 000
24 576	f 3 000		10 assistent-residenten, à f 7200 . . . . . 72 000
24 516			3 secretarissen, 1 à f 9000 en 2 à f 5400 . . . . . 19 800
85 032			1 civiele gezaghebber 3 000
60 240	780		1 schout, à f 2400, 1 opziener, à f 1200 . . . . . 3 600
			verdere ambtenaren en bedienden 74 472
			f 216 872

De raming is met f 3000 verminderd in verband met de omstandigheid dat de Indische regeering — die bevoegd is om met handhaving der formatie van het getal residenten der 2de en 3de klasse in de bezittingen buiten Java en Madura, ten aanzien van die bezittingen de residentiën aan te wijzen, welke door residenten der 2de of der 3de klasse zullen worden bestuurd — aan het hoofd der residentiën Tapanoli, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo een resident der 3de en aan het hoofd der residentiën Benkoelen, Banka en Ternate een resident der 2de klasse heeft geplaatst.

(25)	1 resident	f 15 000
	1 secretaris	4 800
	verdere ambtenaren en bedienden	7 776
		f 27 576

De raming heeft in verband met het vermelde in de vorige noot eene vermeerdering van f 3000 ondergaan.

(26)	1 resident	f 12 000
	1 secretaris	6 000
	verdere ambtenaren en bedienden	6 516
		f 24 516

(27)	1 resident	f 15 000
	4 assistent-residenten, à f 7200	28 800
	1 secretaris	6 000
	verdere ambtenaren en bedienden	35 232
		f 85 032

(28)	1 resident	f 15 000
	2 assistent-residenten, à f 7200	14 400
	1 secretaris	6 000
	verdere ambtenaren en bedienden	25 620
		f 61 020

Ter voorziening in de dringende behoefte aan meer bestuursmiddelen, welke de uitbreiding der bemoeienissen van het bestuur ten gevolge van de petroleum-industrie in de afdeeling Beneden-Langkat en van het toenemend aantal landelijke ondernemingen in de afdeelingen Serdang en Padang en Bedagei heeft doen ontstaan, is door de Indische regeering ten vorigen jare bij wijze van tijdelijken maatregel o. a. op het residentiekantoor nog een tweede-commies op f 2400, in het bijzonder voor de examinatie en de contrôle der belastingstukken, in dienst gesteld, en het ten behoeve van dat bureau voor klerken toegestaan bedrag van f 2400 tot f 4800 verhoogd.

De raming van dezen post, tot bestendiging van die maatregelen met

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36			
		Atjeh en onderhoorigheden (29). . . . . f	125 343
		Riouw (30)	41 814
		Banka (31)	37 680
		Billiton (33)	19 140

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 132 874		f 7 531	f 4800 en tot bezoldiging van een inlandschen schrijver, die na de splitsing van de afdeeling Deli aan den assistent-resident van Medan is toegevoegd, met f 480 vermeerderd, is daarentegen verminderd:
41 814			
34 680	(32) f 3 000		met f 1800 wegens de opheffing der betrekking van Europeeschen klerk bij den magistraat te Medan, en
17 940	1 200		met f 2700 wegens de overbrenging naar de IIde begrootingsafdeeling van de traktementen der Chineesche tolken bij de magistraten te Tandjong Balei, te Medan en te Bindjei,

(29) 1 gouverneur . . . . . f 20 000
1 resident . . . . . *Memorie.*
3 assistent-residenten, à f 7200 . . . . . 21 600
1 secretaris 6 000
1 waterschout 2 400
verdere ambtenaren en bedienden 59 520
toelagen 4 800
vivres-indemniteiten 11 023
f 125 343

De betrekking van inlandsch ambtenaar en zendeling, tevens ceremoniemeester, — door het overlijden van den titularis opengevallen, — behoeft niet vervuld te worden. Op het daaraan verbonden traktement van f 2400 is dus niet meer gerekend.
Voorts is voor vivres-indemniteiten — op grond van het vermelde in noot 37 van den uitgewerkten staat der IIde begrootingsafdeeling — f 5731 minder uitgetrokken dan ten vorigen jare.
Tegenover die verminderingen staat echter eene vermeerdering van f 600 tot bezoldiging van een inlandschen schrijver tevens tolk, die bij wijze van tijdelijken maatregel ten behoeve van de scheepvaartregeling te Tampat Toewan is in dienst gesteld.

(30) 1 resident . . . . . f 15 000
1 assistent-resident 7 200
1 secretaris 6 000
1 schout 1 800
verdere ambtenaren en bedienden 11 814
f 41 814

(31) 1 resident . . . . . f 15 000
1 secretaris, tevens magistraat 6 000
verdere ambtenaren en bedienden 16 680
f 37 680

(32) Zie noot 24.

(33) 1 assistent-resident . . . . . f 9 600
verdere ambtenaren en bedienden 9 540
f 19 140

Het traktement van den commies, tevens algemeen ontvanger, te Tandjong-Pandan, dat niet in verhouding staat tot zijne positie (hij verricht dezelfde werkzaamheden als elders een gewestelijk secretaris) en vrij groote geldelijke verantwoordelijkheid, dient met f 1200 verhoogd en alzoo op f 3600 gebracht te worden.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
36		Westerafdeeling van Borneo (34) . . . . . f 59 340	
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (35) 98 376	
		Celebes en onderhoorigheden (36) 132 852	
		Amboina (37) 80 222	
		Ternate (38) 25 992	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 62 340		(32) f 3 000	(34) 1 resident	f	12 000
101 376		(32) 3 000	3 assistent-residenten, à f 7200		21 600
128 052	f 4 800		1 secretaris		4 800
83 402		3 180	verdere ambtenaren en bedienden		20 940
23 112	2 880			f	59 340
			(35) 1 resident	f	12 000
			6 assistent-residenten, à f 7200		43 200
			1 secretaris		6 000
			1 schout		1 800
			verdere ambtenaren en bedienden		35 376
				f	98 376
			(36) 1 gouverneur	f	20 000
			1 resident-titulair		12 000
			4 assistent-residenten, à f 7200		28 800
			1 secretaris		6 000
			1 schout, à f 1800, 1 opziener, à f 1200		3 000
			3 gezaghebbers, à f 1800, 1 posthouder, à f 1500		6 900
			verdere ambtenaren en bedienden		56 152
				f	132 852

De raming is met f 4800 verhoogd ten einde den heer Brugman, die als assistent-resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden reeds meer dan tien jaren belast is met de aanrakingen met de inlandsche zelfbesturen aldaar en aan wien als een blijk van waardeering der zeer goede diensten, in die betrekking door hem bewezen, ten vorigen jare de titulaire rang van resident is verleend, de bezoldiging van resident der 3de klasse te kunnen toekennen, aangezien het in 's lands belang is dat die ambtenaar zoo lang mogelijk zijne tegenwoordige gewichtige functiën blijft vervullen.

			(37) 1 resident	f	15 000
			1 assistent-resident		7 200
			1 secretaris		6 000
			1 schout		2 700
			13 posthouders, 2 à f 1800, 1 à f 1560, 10 à f 1200		17 160
			verdere ambtenaren en bedienden		32 162
				f	80 222

De traktementen van het aan de magistraten te Amboina en te Banda toegevoegd personeel, ten bedrage van f 3180, zijn regelmatigheidshalve naar de IIde begrootingsafdeeling overgebracht.

			(38) 1 resident	f	15 000
			1 secretaris		4 800
			verdere ambenaren en bedienden		6 192
				f	25 992

Deze post is om de in noot 24 vermelde reden met f 3000 verhoogd, maar daarentegen met f 120 verminderd, als gevolg van mutatiën onder het personeel op het residentiebureau.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
36		Menado (39)		f 47 580	
		Timor (40)		49 620	
		Bali en Lombok (41).		43 920	
		Periodieke traktementsverhooging van de assistent-residenten (42) .		56 000	
		II. *Controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur en het aan hen toegevoegd personeel.*			
		Java en Madura (43).	f 647 064		
		Buitenbezittingen (44)	863 437		
				1 510 501	
					f 4 622 962

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(39) 1 resident	f	15 000
f 47 580			1 assistent-resident		7 200
49 620			1 secretaris		6 000
43 920			1 posthouder		2 400
62 000		f 6 000	verdere ambtenaren en bedienden		16 980
				f	47 580
647 064					
847 033	f 16 404		(40) 1 resident	f	12 000
			1 secretaris		4 800
			3 civiele gezaghebbers, 2 à f 3000, 1 à f 2400		8 400
			10 posthouders, à f 1200		12 000
			verdere ambtenaren en bedienden		12 420
				f	49 620
			(41) 1 resident	f	15 000
			1 assistent-resident		7 200
			1 secretaris		6 000
			verdere ambtenaren en bedienden		15 720
				f	43 920
			(42) Op grond van de gemiddelde uitkomsten der jaren 1895—1897.		
			(43) 47 controleurs 1ste klasse, à f 4800	f	225 600
			68 „ 2de „ „ 3600		244 800
			50 adspirant-controleurs, à f 2700		135 000
			klerkengelden		1 500
			112 schrijvers, 1 à f 180, 111 à f 240		26 820
			108 oppassers, à f 120		12 960
			4 boodschappers, à f 96		384
				f	647 064
			(44) 65 controleurs 1ste klasse, à f 4800	f	312 000
			81 „ 2de „ à 3600		291 600
			25 adspirant-controleurs, à f 2700		67 500
			18 commies		2 100
			klerken, tolken en schrijvers, van f 180 à f 1440		89 040
			34 mantries-politie, mandoors en oppassers, van f 96 à f 1200		52 704
			traktementsverhooging van het oudste derde deel der controleurs 1ste klasse		26 400
			toelagen van de controleurs en den adspirant-controleur op Lombok		4 800
			toelagen en vivres-indemniteiten van de controleurs in Atjeh		16 093
			toelage van den controleur belast met de functiën van politiek agent te Djambi		1 200
				f	863 437

In het jaar 1894 werden bij wijze van tijdelijken maatregel in de residentie Menado 2 controleurs der 1ste klasse met het noodige personeel in dienst gesteld voor de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen ter

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
36				
	b.	Reis- en verblijfkosten (46)	f 541 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
(45) f 1 680		f 1 680	noordkust van Celebes en in de Tominibocht. Daar deze maatregel, die het uitoefenen van een onafgebroken toezicht op voornoemde landschappen ten doel had, zeer goede resultaten heeft opgeleverd, en aan intrekking of vermindering van het tijdelijk personeel niet te denken valt met het oog op de groote belangen, welke ter noordkust van Celebes te behartigen zijn in verband met de vestiging aldaar van de mijnindustrie, en op de inlijving van die kust en van de Tominibocht bij het tolgebied, wordt tot definitieve indienststelling van dat personeel eene som van f 22 716 aangevraagd, welke is te splitsen als volgt:
			traktement van 2 controleurs 1ste klasse . . . . . f 9 600
			traktement van 2 Europeesche klerken (één bij elken controleur), ad f 900 ieder 1 800
			traktement van een inlandschen schrijver bij den controleur ter noordkust van Celebes 420
			traktement van 2 politieoppassers voor die kust 336
			traktement van een korps gewapende politiedienaren voor de Tominibocht 8 160
			voor traktementsverhooging van het oudste derde deel der controleurs 1ste klasse ten gevolge van de voorgestelde uitbreiding van het korps 1 200
			f 21 516
534 000	f 7 000		De raming van dezen post — in verband met het bovenstaande met f 13 356 verhoogd — is bovendien vermeerderd:
			met f 5160 tot bestendiging van de uitbreiding, die om de in noot 28 vermelde reden bij wijze van tijdelijken maatregel ook aan het klerkenpersoneel van de controleurs in de afdeelingen Boven- en Beneden-Langkat, Serdang en Padang en Bedagei is gegeven;
			met f 540 tot indienststelling van een tolk, tevens zendeling bij den controleur der onderafdeeling Nias (Sumatra's Westkust) voor de aanrakingen met de hoofden en bevolking in de verschillende deelen van het eiland Nias; en
			met f 900 tot definitieve indienststelling van een klerk, die bij wijze van tijdelijken maatregel op het controleurskantoor te Boeleleng is geplaatst en voor den geregelden gang van zaken aldaar onmisbaar wordt geacht.
			Zij is daarentegen verminderd:
			met f 1440 in verband met de wijzigingen die bij *Indisch Staatsblad* 1899 n. 71, zijn gebracht in de administratieve indeeling van de residentie Benkoelen; en
			met de som van f 2112, die minder noodig is dan vroeger voor vivresindemniteiten van de controleurs in Atjeh.
			(45) „Personeele toelagen." Op deze uitgaaf behoeft wegens het ontslag of overlijden van de titularissen niet meer gerekend te worden.
			(46) Er wordt geraamd wegens vaste toelage voor reis- en verblijfkosten:
			Op Java en Madura:
			20 residenten, à f 1200 . . . . . f 24 000
			2 „ à 300 600
			76 assistent-residenten, à f 600 . . . . . 45 600
			114 controleurs, à f 600 . . . . . 68 400
			50 adspirant-controleurs, à f 600 . . . . . 30 000
			18 ambtenaren ter beschikking, à f 300 . . . . . 5 400
			In de buitenbezittingen:
			35 assistent-residenten, à f 600 . . . . . 21 000
			144 controleurs, 1 à f 1800, 1 à f 1200 en 142 à f 600 . . . 88 200
			25 adspirant-controleurs, à f 600 . . . . . 15 000
			20 ambtenaren ter beschikking, à f 300 . . . . . 6 000

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
36					
	c.	Toelagen voor representatiekosten (47)	f	93 000	
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, advertentiekosten en andere kleine uitgaven:			
		Bureelbehoeften:			
		Java en Madura . . . . . f 44 890			
		Buitenbezittingen 30 716			
		Lokaalbehoeften, drukwerk enz.. . . . . 20 394			
				96 000	
	e.	Vervoer, voeding en kleeding van oppassers enz., aankoop en onderhoud van paarden en harnachement, verlichting van de wachten en andere soortgelijke uitgaven:			
		Java en Madura . . . . . f 52 000			
		Buitenbezittingen. 8 000			
			(49)	60 000	
	f.	Uitgaven voor het binnenlandsch brievenvervoer in de residentie Amboina . . .		6 000	
	g.	Aanschaffing en onderhoud van meubilair en verdere uitgaven ten behoeve van passangrahans en passantenhuizen.		13 000	
	h.	Premiën voor het vatten van misdadigers, alsmede premiën bij brand en andere uitgaven van verschillenden aard, ook de politie betreffende, waaronder die voor geheime politie en voor den aanleg van begraafplaatsen.		158 000	
	i.	Bezoldigingen, toelagen en daggelden, alsmede belooningen en vergoedingen van ambtenaren en andere personen, die tijdelijk werkzaam worden gesteld in het belang van het gewestelijk en het plaatselijk bestuur.		8 000	
					f 5 597 962
37		Inlandsch bestuur:			
	a.	Traktementen en toelagen van de regenten, pateh's, districts- en andere hoofden, schrijvers en verder personeel bij het algemeen en districtsbestuur, schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen, alsmede fourage-indemniteit.			
		I. *Algemeen bestuur.*			
		Java en Madura:			
		Bantam (51) . . . . . f 75 792			
		Krawang (52) 16 416			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 93 000			reis- en verblijfkosten, waarvoor gedeclareerd wordt volgens tarief . . . . . f 159 000
			kosten van particuliere postpaarden 77 800
			f 541 000
97 000		(48) f 1 000	Voor de vaste toelagen is in verband met de uitbreiding van de formatie der controleurs en de vermeerdering van het aantal ambtenaren ter beschikking in de buitenbezittingen f 3000 meer dan vroeger uitgetrokken. Bovendien zijn de reiskosten waarvoor gedeclareerd wordt, en de kosten van particuliere postpaarden f 4000 hooger geraamd op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.
			(47) Java en Madura:
			4 residenten 1ste klasse, à f 6000 . . . . . f 24 000
65 000		5 000	1 resident 1ste klasse (Batavia) 3 000
(50) 3 000		3 000	16 residenten 2de klasse, à f 3000 . . . . . 48 000
6 000			1 resident 3de klasse. 1 200
13 000			Buitenbezittingen:
			de gouverneur van Sumatra's Westkust 4 800
158 000			de resident van Sumatra's Oostkust 3 000
			de assistent-resident ter beschikking te Medan 1 200
8 000			de gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden 4 800
			de gouverneur van Celebes en onderhoorigheden 3 000
			f 93 000
			(48) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1895—1897.
			(49) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren verminderd tot f 60 000, onder welk bedrag is begrepen eene op f 3000 geraamde uitgaaf voor marschvoeding van oppassers, welke het gevolg is van de afschaffing van de heerendiensten voor het vervoeren van gevangenen.
75 792			(50) „Uitgaven voor het binnenlandsch brievenvervoer in de residentie Batavia." Dit vervoer is tot den werkkring van de districtspost gebracht, weshalve
16 416			op de uitgaven verder wordt gerekend bij de VIde afdeeling.
			(51) 4 regenten, 1 à f 13 200, 3 à f 12 000 . . . . . f 49 200
			5 pateh's, 1 à f 4800, 1 à f 3600, 3 à f 3000 . . . . . 17 400
			4 mantries, à f 600 . . . . . 2 400
			5 schrijvers, à f 420 . . . . . 2 100
			5 hoofdoppassers, à f 300 (waaronder f 60 fourage-indemniteit), 18 oppassers, à f 144, 5 bureau-oppassers, 1 f 120 . . . 4 692
			f 75 792
			(52) 1 regent . . . . . f 10 800
			1 pateh. 3 600
			1 mantrie 600
			1 schrijver. 420
			1 hoofdoppasser, à f 300, 4 oppassers, à f 144, 1 bureau-oppassr, à f 120. 996
			f 16 416

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37		Preanger regentschappen (53) . . . . . f 130 168	
		Cheribon (54) 86 880	
		Tagal (55). 52 848	
		Pekalongan (56). 35 832	
		Samarang (57) 77 052	
		Japara (58) 70 104	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 130 168			(53) 5 regenten, 2 à f 20 000, 1 à f 15 000, 1 à f 13 200, 1 à f 12 000.	f 80 200
86 880			9 pateh's, 4 à f 4800, 1 à f 3600, 4 à f 3000	34 800
52 848			5 mantries, à f 600	3 000
35 832			9 schrijvers, à f 420	3 780
77 052			9 hoofdoppassers, à f 300, 32 oppassers, à f 144, 9 bureau-oppassers, à f 120	8 388
70 104				f 130 168
			(54) 5 regenten, 1 à f 13 200, 4 à f 12 000	f 61 200
			5 pateh's, 1 à f 3600, 4 à f 3000	15 600
			5 mantries, à f 600	3 000
			5 schrijvers, à f 420	2 100
			5 hoofdoppassers, à f 300, 20 oppassers, à f 144, 5 bureau-oppassers, à f 120	4 980
				f 86 880
			(55) 3 regenten, 1 à f 13 200, 2 à f 12 000	f 37 200
			3 pateh's, 1 à f 3600, 2 à f 3000	9 600
			3 mantries, à f 600	1 800
			3 schrijvers, à f 420	1 260
			3 hoofdoppassers, à f 300, 12 oppassers, à f 144, 3 bureau-oppassers, à f 120	2 988
				f 52 848
			(56) 2 regenten, 1 à f 13 200, 1 à f 12 000	f 25 200
			2 pateh's, à f 3600 en f 3000	6 600
			2 mantries, à f 600	1 200
			2 schrijvers, á f 420	840
			2 hoofdoppassers, à f 300, 8 oppassers, à f 144, 2 bureau-oppassers, à f 120	1 992
				f 35 832
			(57) 4 regenten, 1 à f 14 400, 3 à f 12 000	f 50 400
			5 pateh's, 1 à f 4800, 1 à f 3600, 3 à f 3000	17 400
			4 mantries, à f 600	2 400
			5 schrijvers, à f 420	2 100
			5 hoofdoppassers, à f 360 en f 300, 17 oppassers, à f 180 en f 144, 5 bureau-oppassers, à f 120.	4 752
				f 77 052
			(58) 4 regenten, 1 à f 13 200, 3 à f 12 000	f 49 200
			4 pateh's, 1 à f 3600, 3 à f 3000	12 600
			4 mantries, à f 600	2 400
			4 schrijvers, à f 420	1 680
			4 hoofdoppassers, à f 300, 16 oppassers, à f 144, 4 bureau-oppassers, à f 120	3 984
			2 inlandsche hoofden, à f 120	240
				f 70 104

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37		Rembang (59) . . . . . f 69 864	
		Soerabaija (60) 111 552	
		Madura (61) 69 864	
		Pasoeroean (62) 53 148	
		Probolinggo (63) 30 960	
		Bezoeki (64) 74 592	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(59) 4 regenten, 1 à f 13 200, 3 à f 12 000	f	49 200
			4 pateh's, 1 à f 3600, 3 à f 3000		12 600
			4 mantries, à f 600		2 400
			4 schrijvers, à f 420		1 680
			4 hoofdoppassers, à f 300, 16 oppassers, à f 144, 4 bureau-oppassers, à f 120		3 984
f 69 864				f	69 864
			(60) 6 regenten, 1 à f 14 400, 5 à f 12 000	f	74 400
			7 pateh's, 1 à f 4800, 1 à f 3600, 5 à f 3000		23 400
			6 mantries, à f 600		3 600
			7 schrijvers, à f 420		2 940
			7 hoofdoppassers, à f 360 en f 300, 27 oppassers à f 180 en f 144, 7 bureau-oppassers, à f 120		7 032
			1 kapitein der Arabieren		180
111 552				f	111 552
			(61) 4 regenten, 1 à f 13 200, 3 à f 12 000		49 200
			4 pateh's, 1 à f 3600, 3 à f 3000		12 600
			4 mantries, à f 600		2 400
			4 schrijvers, à f 420		1 680
			4 hoofdoppassers, à f 300, 16 oppassers, à f 144, 4 bureau-oppassers, à f 120		3 984
69 864				f	69 864
			(62) 3 regenten, 1 à f 13 200, 2 à f 12 000	f	37 200
			3 pateh's, 1 à f 3600, 2 à f 3000		9 600
			3 mantries, à f 600		1 800
			3 schrijvers, à f 420		1 260
			3 hoofdoppassers, à f 300, 12 oppassers, à f 144, 3 bureau-oppassers, à f 120		2 988
			1 hoofd der Madureezen en Boegineezen		300
53 148				f	53 148
			(63) 1 regent	f	13 200
			3 pateh's, 2 à f 4800, 1 à f 3600		13 200
			1 mantrie		600
			3 schrijvers, à f 420		1 260
			3 hoofdoppassers, à f 300, 10 oppassers, à f 144, 3 bureau-oppassers, à f 120		2 700
30 960				f	30 960
			(64) 4 regenten, 1 à f 13 200, 2 à f 12 000, 1 à f 10 800	f	48 000
			5 pateh's, 1 à f 4800, 1 à f 3600, 3 à f 3000		17 400
			4 mantries, à f 600		2 400
			5 schrijvers, à f 420		2 100
			5 hoofdoppassers, à f 300, 18 oppassers, à f 144, 5 bureau-oppassers, à f 120		4 692
74 592				f	74 592

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
37		Banjoemas (65)	f 86 880	
		Bagelen (65)	86 880	
		Kadoe (66)	35 832	
		Madioen (65)	86 880	
		Kediri (65)	86 880	
		Schadeloosstelling wegens gemis van heerendienstplichtigen (67).	263 880	
		Buitenbezittingen.		
		Sumatra's Westkust (68)	6 300	
		Benkoelen (69)	6 960	
		Riouw (70)	600	
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (71)	3 600	
		Celebes en onderhoorigheden (72)	17 640	
		Ternate (73)	100	
		Bali en Lombok (74)	3 000	
			f 1 640 504	
		II. *Districtsbestuur.*		
		Java en Madura;		
		Bantam (75)	f 144 516	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 86 880			(65) 5 regenten, 1 à f 13 200, 4 à f 12 000	f	61 200
86 880			5 pateh's, 1 à f 3600, 4 à f 3000		15 600
35 832			5 mantries, à f 600		3 000
86 880			5 schrijvers, à f 420		2 100
86 880			5 hoofdoppassers, à f 300, 20 oppassers, à f 144, 5 bureau-oppassers, à f 120		4 980
263 880				f	86 880
6 300					
3 360	f 3 600		(66) 2 regenten, à f 13 200 en f 12 000	f	25 200
600			2 pateh's, à f 3600 en f 3000		6 600
3 600			2 mantries, à f 600		1 200
17 640			2 schrijvers, à f 420		840
100			2 hoofdoppassers, à f 300, 8 oppassers, à f 144, 2 bureau-oppassers, à f 120		1 992
3 000				f	35 832
			(67) 72 regenten, à f 2400	f	172 800
			82 pateh's, à f 900		73 800
			72 mantries kabopaten, à f 240		17 280
144 516				f	263 880
			(68) 2 regenten, à f 3600 en f 1800	f	5 400
			1 radja		900
				f	6 300
			(69) Bij de plaats gehad hebbende bezuinigende reorganisatie van het bestuur in dit gewest is de formatie der contrôle-mantries bij *Indisch Staatsblad* 1899, n°. 71, vastgesteld op 5 der eerste klasse, à f 720, en 7 der tweede klasse, à f 480.		
			(70) 1 luitenant der overwalsche vreemdelingen.		
			(71) 1 ronggo.		
			(72) 18 regenten, 2 à f 1500, 2 à f 1200, 1 à f 1140, 2 à f 960, à f 900, 5 à f 600, 1 à f 480 en 1 à f 360	f	15 900
			5 soeloewatangs, 2 à f 420, 3 à f 300		1 740
				f	17 640
			(73) 1 hoofd der Laboeasche burgers.		
			(74) 1 algemeen hoofd der Baliërs.		
			(75) 21 districtshoofden, 1 à f 2700, 20 à f 2400	f	50 700
			19 onder-districtshoofden 1ste klasse, à f 1200		22 800
			37 „ 2de „ „ 780		28 860
			21 schrijvers, à f 300		6 300
			196 oppassers, à f 240 (waaronder f 60 fourage-indemniteit) en f 144		35 616
			1 hoofd van het eiland Pandjang		240
				f	144 516

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37			
		Batavia (76) . . . . . f 71 880	
		Krawang (77) 36 180	
		Preanger regentschappen (78). 397 932	
		Cheribon (79). 160 872	
		Tagal (80). 114 180	
		Pekalongan (81). 73 764	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 74 064		f 2 184	(76) 4 districts-commandanten, à f 3000	f	12 000
36 180			4 adjudanten 1ste klasse, à f 900		3 600
397 932			5 „ 2de „ „ 600		3 000
160 872			13 districtshoofden, à f 2400		31 200
114 180			1 onderdistrictshoofd		1 200
73 764			17 schrijvers, à f 240		4 080
			88 oppassers, van f 144 tot f 300		16 800
				f	71 880
			Ten aanzien van de vermindering, welke de raming heeft ondergaan, wordt verwezen naar noot 3.		
			(77) 6 districtshoofden, 1 à f 2700, 5 à f 2400	f	14 700
			4 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		4 800
			8 „ 2de „ „ 780		6 240
			6 schrijvers, à f 300		1 800
			48 oppassers, à f 240 en f 144		8 640
				f	36 180
			(78) 62 districtshoofden, 1 à f 2700, 61 à f 2400	f	149 100
			48 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		57 600
			98 idem 2de „ „ 780		76 440
			62 schrijvers, à f 300		18 600
			532 oppassers, à f 240 en f 144		96 192
				f	397 932
			(79) 25 districtshoofden, 1 à 2700, 24 à f 2400	f	60 300
			19 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		22 800
			40 idem 2de „ „ 780		31 200
			25 schrijvers, à f 300		7 500
			216 oppassers, à f 240 en f 144		89 072
				f	160 872
			(80) 18 districtshoofden, 1 à f 2700, 17 à f 2400	f	43 500
			13 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		15 600
			28 idem 2de „ à 780		21 840
			18 schrijvers, à f 300		5 400
			154 oppassers, à 240 en f 144		27 840
				f	114 180
			(81) 11 districtshoofden, 1 à f 2700, 10 à f 2400	f	26 700
			9 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		10 800
			19 idem 2de „ „ 780		14 820
			11 schrijvers, à f 300		3 300
			100 oppassers, à f 240 en f 144		18 144
				f	73 764

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37		Samarang (82) . . . . . f 157 524	
		Japara (83) 99 120	
		Rembang (84) 139 476	
		Soerabaija (85) 241 044	
		Madura (86) , ... 127 368	
		Pasoeroean (87). 152 064	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	*TOELICHTINGEN.*		
f 157 524			(82) 24 districtshoofden, 1 à f 3000, 23 à f 2400	f	58 200
99 120			26 onderdistricthoofden 1ste klasse, à f 1200		31 200
139 476			29 idem 2de „ à 780		22 620
241 044			1 panewoe		600
127 368			24 schrijvers, à f 300		7 200
152 064			206 oppassers, van f 244 tot f 300		37 704
				f	157 524
			(83) 16 districtshoofden, 1 à f 2700, 15 à f 2400		38 700
			11 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		13 200
			23 idem 2de „ „ 780		17 940
			16 schrijvers, à f 300		4 800
			136 oppassers, à f 240 en f 144		24 480
				f	99 120
			(84) 23 districtshoofden, 1 à f 2700, 22 à f 2400	f	55 500
			22 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		26 400
			23 idem 2de „ à f 780		17 940
			23 schrijvers, à f 300		6 900
			182 oppassers, à f 240 en f 144		32 736
				f	139 476
			(85) 28 districtshoofden, 1 à f 3000, 27 à f 2400	f	67 800
			27 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		32 400
			88 idem 2de „ à f 780		68 640
			28 schrijvers, à f 300		8 400
			342 oppassers, van f 144 tot f 300		63 624
			1 hoofd der Bengaleezen		180
				f	241 044
			(86) 21 districtshoofden, 1 à f 2700, 20 à f 2400	f	50 700
			15 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		18 000
			28 idem 2de „ à f 780		21 840
			21 schrijvers, à f 300		6 300
			170 oppassers, à f 240 en f 144		30 528
				f	127 368
			(87) 24 districtshoofden, 1 à f 2700, 23 à f 2400	f	57 900
			19 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		22 800
			35 idem 2de „ à f 780		27 300
			24 schrijvers, à f 300		7 200
			204 oppassers, à f 240 en f 144		36 864
				f	152 064

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37		Probolinggo (88) . . . . . f 86 628	
		Bezoeki (89) 124 092	
		Banjoemas (90) 130 872	
		Bagelen (91) 146 556	
		Kadoe (92). 86 544	
		Madioen (93) 169 824	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(88) 14 districtshoofden, 1 à 2700, 13 à f 2400	f	33 900
			10 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		12 000
			20 idem 2de „ à f 780		15 600
			14 schrijvers, à f 300		4 200
			116 oppassers, à f 240 en f 144		20 928
f 86 628				f	86 628
			(89) 20 districtshoofden, 1 à f 2700, 19 à f 2400	f	48 300
			15 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		18 000
			28 idem 2de „ à f 780		21 840
			20 schrijvers, à f 300		6 000
			166 oppassers, à f 240 en f 144		29 952
124 092				f	124 092
			(90) 19 districtshoofden, 1 à f 2700, 18 à f 2400	f	45 900
			17 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		20 400
			34 idem 2de „ à f 780		26 520
			19 schrijvers, à f 300		5 700
			178 oppassers, à f 240 en f 144		32 352
130 872				f	130 872
			(91) 23 districtshoofden, 1 à f 2700, 22 à f 2400	f	55 500
			25 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		30 000
			25 idem 2de „ à f 780		19 500
			23 schrijvers, à f 300		6 900
			192 oppassers, à f 240 en f 144		34 656
146 556				f	146 556
			(92) 12 districtshoofden, 1 à f 2700, 11 à f 2400	f	29 100
			12 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		14 400
			23 idem 2de „ à f 780		17 940
			12 schrijvers, à f 300		3 600
			118 oppassers, à f 240 en f 144		21 504
86 544				f	86 544
			(93) 26 districtshoofden, à f 2400	f	62 400
			21 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200		25 200
			42 idem 2de „ à f 780		32 760
			26 schrijvers, à f 300		7 800
			230 oppassers, à f 240 en f 144		41 664
169 824				f	169 824

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37		Kediri (94) . . . . . f 188 604	
		Schadeloosstelling wegens het gemis van heerendienstplichtigen (95) 593 520	
		Buitenbezittingen:	
		Sumatra's Westkust (96) 306 042	
		Lampongsche districten (98) 7 200	
		Palembang (99) 5 700	
		Sumatra's Oostkust (100) 1 800	
		Atjeh en onderhoorigheden (101) 17 520	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 188 604			(94) 28 districtshoofden, 1 à f 2700, 27 à f 2400 . . . . . f 67 500
593 520			24 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 1200 . . . . . 28 800
			48 idem 2de „ à f 780 . . . . . 37 440
			28 schrijvers, à f 300 . . . . . 8 400
306 762		f 720	256 oppassers, à f 240 en f 144 . . . . . 46 464
(97) 1 440		1 440	f 188 604
7 200			
5 700			(95) 421 districtshoofden, f 720 . . . . . f 303 120
1 800			356 onderdistrictshoofden 1ste klasse, à f 360 . . . . . 128 160
15 420	f 2 100		676 idem 2de „ à f 240 . . . . . 162 240
			f 593 520
			(96) Padang:
			61 districtshoofden, van f 240 à f 960 . . . . f 31 200
			116 negorijhoofden, van f 144 à f 960 . . . . . 35 472
			f 66 672
			Padangsche bovenlanden:
			91 districtshoofden, van f 120 à f 1200 . . . . f 85 080
			367 negorijhoofden, à f 240 . . . . . 88 080
			173 160
			Tapanoli:
			77 districtshoofden, van f 120 à f 960 . . . . f 51 660
			14 negorijhoofden, van f 240 à f 360 . . . . 3 360
			55 020
			Tot tegemoetkoming van onbezoldigde hoofden 11 190
			f 306 042
			De raming kan met f 720 verminderd worden ten gevolge van de wijzigingen, die bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 292 en 1899 n°. 61 zijn gebracht in de formatie van de inlandsche hoofden in de residentie Padangsche bovenlanden.
			(97) De vroeger te dezer plaatse uitgetrokken traktementen, ad f 1440, van 2 mantries kotta, wier titel is veranderd in dien van contrôle-mantrie, zijn thans gerangschikt onder de kosten van het algemeen bestuur (zie noot 69).
			(98) 6 districtshoofden, à f 1200.
			(99) 3 demangspolitie, 2 à f 1800, 1 à f 1200 . . . . . f 4 800
			3 hoofden, à f 360, f 300 en f 240 900
			f 5 700
			(100) 5 hoofden op Bengkalis, 1 à f 480, 2 à f 360, 2 à f 300.
			(101) 11 districtshoofden, 7 à f 1200, 4 à f 600. . . . . f 10 800
			1 moekimhoofd 600
			20 kamponghoofden en geestelijken, 3 à f 360, 16 à f 300, 1 à f 240 . . . . . 6 120
			f 17 520
			Bij wijze van tijdelijken maatregel is eene som van f 250 's maands beschikbaar gesteld voor de uitkeering van een traktement van f 100 en

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
37			
		Banka (102) . . . . . f	49 140
		Billiton (103)	9 840
		Riouw (104)	1 200
		Westerafdeeling van Borneo (105)	3 000
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (106)	45 000
		Celebes en onderhoorigheden (107)	12 072
		Menado (108)	101 460

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 52 380		f 3 240	eene personeele toelage van f 50 's maands aan Toekoe Tjoet Maehmoed, hoeloebalang der IV Moekims van de sagi der XXV Moekims, en van een traktement van f 50 en eene personeele toelage van f 50 's maands aan Toekoe Radja Imeum van Lam Ili.
9 840			De raming van dezen post - in verband hiermede met f 1800 vermeerderd — is bovendien met f 300 verhoogd tot indienststelling van een hoofd voor Kampong Baroe en Pasar Medjid te Kota Radja, wier zielental tegenwoordig vrijwel gelijk staat met dat van de kampongs Djawa en Gedah, waarvoor reeds vroeger zulke hoofden zijn aangesteld.
1 200			
3 000			
45 000			
12 072			
100 860	f 600		
			(102) 10 districtshoofden, 1 à f 2400, 9 à f 1200 . . . . . f 13 200
			21 onderdistrictshoofden, 20 à f 480, 1 à f 300 . . . . . 9 900
			171 kamponghoofden, 37 à f 180, 134 à f 120 . . . . . 22 740
			5 hoofden van Orang Seka's, 3 à f 180, 2 à f 120 780
			14 mandoors, à f 180 . . . . . 2 520
			f 49 140
			De raming kan ten gevolge van de geleidelijke invoering der bij *Indisch Staatsblad* 1896 n°. 2 vastgestelde reorganisatie met f 3240 verminderd worden.
			(103) 5 districtshoofden, à f 1200 . . . . . f 6 000
			6 sekahoofden, à f 180 . . . . . 1 080
			2 djoeroehoofden, à f 180 360
			5 schrijvers, à f 300 . . . . . 1 500
			5 oppassers, à f 180 900
			f 9 840
			(104) 2 kamponghoofden, à f 600.
			(105) 5 districtshoofden, à f 600.
			(106) 28 districtshoofden, 5 à f 2400, 7 à f 1800, 2 à f 1500, 10 à f 1200, 4 à f 900. . . . . f 43 200
			4 onderdistrictshoofden 1 à f 600, 1 à f 480, 2 à f 360 . . 1 800
			f 45 000
			(107) 9 kamponghoofden, 2 à f 1200, 2 à f 900, 1 à f 720, 1 à f 600, 1 à f 360 en 2 à f 120 . . . . . f 6 120
			17 glarangs, 2 à f 600, 1 à f 300, 1 à f 240, 3 à f 180, 3 à f 120, 7 à f 96 . . . . . 3 312
			22 politiedienaren, à f 120 . . . . . 2 640
			f 12 072
			(108) 30 eerste-districtshoofden, 12 à f 2400, 5 à f 2100, 6 à f 1800, 1 à f 1500, 5 à f 1200, 1 à f 780. . . . . f 58 380
			toelage aan het eerste-districtshoofd van Menado 300
			29 tweede-districtshoofden, 10 à f 1200, 10 à f 780, 6 à f 600, 1 à f 480, 2 à f 300 . . . . . 24 480
			30 schrijvers, 15 à f 300, 9 à f 240, 6 à f 180. . . . . 7 740
			88 oppassers, à f 120. . . . . 10 560
			f 101 460
			Het eerste-districtshoofd (met majoorsrang) van Menado, die bij een drukker werkkring een lager traktement heeft dan velen zijner ambtge-

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
37		Bali en Lombok (109)	f 84 300		
				f 4 086 834	
					f 5 727 338
	b.	Personeele toelagen:			
		Java en Madura:			
		Preanger regentschappen		f 24 000	
		Cheribon		1 200	
		Soerabaija		4 800	
		Bezoeki		600	
		Banjoemas		1 200	
				f 31 800	
		Buitenbezittingen:			
		Atjeh en onderhoorigheden		36 900	
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo		3 570	
		Menado		2 436	
		Bali en Lombok		7 000	
					(110) 81 706
	c.	Indemniteit voor schrijfbehoeften van de eerste districtshoofden in de Minahassa (Menado)			900
	d.	Reis- en transportkosten van regenten en andere inlandsche ambtenaren, alsmede kosten van vervoer, voeding en kleeding van oppassers			35 000
	e.	Schadeloosstelling voor gemis van ambtsvelden aan de dessabesturen der tot het voormalige land Kalinjamat (Japara) behoort hebbende dessa's			5 308
	f.	Bestuur der Chineesche bevolking:			
		Traktementen, tegemoetkomingen en vergoedingen aan Chineesche officieren, andere hoofden en verdere beambten:			
		Java en Madura:			
		Batavia (112)		f 13 800	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 84 300			nooten in de binnenlanden, niettegenstaande hij door zijn verblijf op de hoofdplaats, waar het leven vanzelf reeds duurder is, vele uitgaven heeft te doen voor het ontvangen en logeeren van inlandsche vorsten en hoofden die naar Menado opkomen, is niet voldoende bezoldigd om zijn rang en stand naar behooren op te houden. De raming is mitsdien met f 600 verhoogd, ten einde zijn traktement van f 2100 op f 2400 te brengen en hem tevens eene toelage van f 300 voor het duurdere leven op de hoofdplaats toe te kennen.
			(109) 38 Balische en Sasaksche districtshoofden, 18 à f 1800, 18 à f 900, 2 à f 600. . . . . f 49 800
			3 hoofden van Mahomedanen en vreemde oosterlingen, 1 à f 900, 2 à f 600. . . . . 2 100
			3 hoofden der Mandareezen, Boegineezen en andere niet tot de inheemsche bevolking behoorende inlanders, à f 600. . 1 800
			bezoldiging van de mindere hoofden en beambten van het dessa-, soebah- en tempelbestuur in Boeleleng en Djembrana. . . 27 000
			tegemoetkoming aan gewezen Balische hoofden 3 600
			f 84 300
			(110) Deze toelagen worden genoten door:
			Raden adipati Prawira di Redja, regent van Tjiandjoer (Preanger regentschappen) . . . . . f 24 000
81 382	f 324		Raden adipati Aria Soera Adi Ningrat, regent van Cheribon, als gewezen regent van Madjalengka (Cheribon). 1 200
900			Raden adipati Ario Tjokro Negoro, regent van Soerabaija . 2 400
			Raden adipati Ario Soerio Winoto, regent van Grissee (Soerabaija) 2 400
21 000	14 000		Mas Bronto Koesoemo, pateh van Banjoewangi (Bezoeki) . 600
13 800			Raden adipati Merto di Redjo, regent van Banjoemas, als gewezen regent van Poerwokerto (Banjoemas) 1 200
			Maharadja van Telok Semawé en andere bij wijze van tijdelijken maatregel in het genot van toelagen gestelde Atjehsche hoofden en grooten 36 900
			10 districtshoofden in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 3 570
			2 eerste districtshoofden in de Minahassa (Menado) 2 436
			J. Ketoet Anjaran, gewezen lid van den voorloopigen raad van bestuur in Boeleleng 1 200
			Goesti Madé Rahi, als voren in Djembrana 3 000
			Goesti Madé Prantjak, idem 1 000
			Goeroe Bangkol, Praja'sch hoofd 1 800
			f 81 706
			Voor de Atjehsche hoofden en grooten is in verband met het vermelde in noot 101 f 1200 meer geraamd dan ten vorigen jare. Daarentegen is, wegens het aftreden van een van de titularissen, f 876 minder uitgetrokken voor de districtshoofden in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
			(111) Aan de met f 14 000 verhoogde raming liggen de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1895—1897 ten grondslag.
			(112) 1 majoor te Batavia . . . . . f 6 000
			2 luitenants, à f 1800 . . . . . 3 600
			1 eerste- en 1 tweede-secretaris bij den Chineeschen raad, à f 1440 en f 960 . . . . . 2 400
			1 kapitein te Buitenzorg 1 800
			f 13 800

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
37		Samarang (113) . . . . . f 600			
		Soerabaija (114) 800			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Oostkust (115) 18 180			
		Banka (116) 1 800			
		Billiton (117) 600			
		Rlouw (118) 9 600			
		Atjeh en onderhoorigheden (119) 7 380			
		Westerafdeeling van Borneo (120) 36 360			
		Celebes en onderhoorigheden (121). 900			
		Timor (122) 600			
			f	90 620	
					f 5 940 872
37a		Tot invoering van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur (123)			220 000
38		Uitgaven in verband met eene vermindering van de heerendiensten op Java en Madura:			
	a.	Voor het bewaken van 's lands pakhuizen.	f	27 000	
	b.	Voor het vervoeren van gevangenen en het bewaken van districtsgevangenissen .		88 000	
	c.	Voor het bewaken van passangrahans en passantenhuizen.		40 000	
	d.	Uitgaven wegens de afschaffing van andere categoriën van heerendiensten in gewesten waarvoor afzonderlijke heerendienstregelingen gemaakt zijn:			
		Voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen, het verzamelen en transporteeren van grind daaronder begrepen:			
		Madura. . . . . f 190 000			
		Voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen en voor het verbrijzelen van materiaal tot verharding van die wegen, de verzameling en het transport van dat materiaal daaronder niet begrepen:			
		Rembang 64 641			
		Voor het aanleggen, herstellen en onderhonden van groote post- en binnenwegen, met uitzondering van het verzamelen van grind tot verharding van die wegen:			
		Cheribon . . . . . f 49 000			
		Samarang 50 000			
		Japara 33 150			
		Soerabaija 4 152			
		Pasoeroean 76 675			
		Banjoemas. 25 550			
		Bagelen. 33 360			
		Kadoe 28 000			
		299 887			
		Voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van bruggen en duikers in de groote post- en binnenwegen buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen:			
		Bantam. . . . . f 19 769			
		Krawang 2 292			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 600			(113) Bureelkosten van den majoor te Samarang.
800			(114) Bureelkosten van den kapitein te Soerabaija.
			(115) 2 kapiteins, à f 1800 en f 1200 . . . . . f 3 000
16 980	f 1 200		15 luitenants, 11 à f 900, 4 à f 600 . . . . . 12 300
1 800			9 wijkmeesters, 3 à f 360, 6 à f 300 . . . . . 2 880
600			f 18 180
9 600			
7 380			
36 360			
900			De voorgedragen verhooging strekt tot definitieve indienststelling van den kapitein op f 900 en den wijkmeester op f 300, waarmede — om de in noot 28 vermelde reden — het Chineesch bestuur in de afdeeling Beneden-Langkat bij wijze van tijdelijken maatregel is uitgebreid.
600			(116) 10 mandoors, à f 180.
			(117) 1 luitenant.
			(118) 2 kapiteins, à f 2400 en f 1200, 10 luitenants, à f 600.
220 000			(119) 1 kapitein, à f 3600, 2 luitenants, à f 1800, 1 politie-oppasser, à f 180.
			(120) 18 kapitans, 1 à f 1200, 2 à f 960, 9 à f 720, 6 à f 480. . f 12 480
			66 laothays, 9 à f 420, 15 à f 360, 21 à f 300, 21 à f 240 . 20 520
27 000			28 kaptjongs, à f 120. . . . . 3 360
88 000			f 36 360
40 000			(121) Bureelkosten van den kapitein te Makasser.
			(122) 1 kapitein.
			(123) In afwachting van de invoering der nieuwe organisatie wordt deze post voorloopig behouden.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
38		Cheribon	f 20 481		
		Tagal	20 110		
		Pekalongan	12 000		
		Samarang	20 000		
		Japara	4 910		
		Rembang	16 252		
		Soerabaija	27 073		
		Madura	14 100		
		Pasoeroean	24 424		
		Probolinggo	21 550		
		Bezoeki	28 187		
		Banjoemas	17 700		
		Bagelen	30 768		
		Kadoe	15 162		
		Madioen	18 090		
		Kediri	23 071		
				f 335 939	
		Voor het bewaken van waterwerken:			
		Bantam	f 180		
		Krawang	180		
		Cheribon	10 266		
		Tagal	1 080		
		Pekalongan	360		
		Samarang	8 483		
		Japara	270		
		Rembang	60		
		Soerabaija	30 384		
		Pasoeroean	4 500		
		Probolinggo	993		
		Bezoeki	1 440		
		Banjoemas	6 200		
		Kadoe	240		
		Bagelen	10 170		
		Madioen	1 551		
		Kediri	1 800		
				78 157	
		Voor het onderhouden van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en de daarin gelegen werken . . .		8 000	
		Voor diensten ten behoeve van dijken:			
		Soerabaija	f 51 800		
		Pasoeroean	2 022		
		Kediri	4 200		
				58 022	
		Voor het begieten van wegen:			
		Probolinggo		6 222	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		*TOELICHTINGEN.*
	Meer.	Minder.	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
38		Voor bezetten van wachthuizen:			
		Cheribon . . . . . f	38 500		
		Japara	25 000		
		Soerabaija	14 064		
		Rembang	24 480		
			f	102 044	
		Voor het verzamelen, verbrijzelen en vervoeren van grind tot verharding van wegen:			
		Pasoeroean		1 350	
				f 1 144 262	
	e.	Voorziening in eenige andere behoeften van 's lands dienst, waarvoor krachtens de bestaande heerendienst-regelingen over heerendienstplichtigen zou mogen worden beschikt (125)		276 788	
	f.	Aanslag in en invordering van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden van Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia (equivalent voor afgeschafte heerendiensten)		(126) 258 720	
					f 1 834 770
39		Uitgaven in het belang van de de inlandsche bevolking van Java en Madura, te bestrijden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren (127)			400 000
40		Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken.			
	a.	Schadeloosstelling aan inlandsche vorsten en grooten, voor den afstand van vroegere inkomsten, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:			
		Java en Madura:			
		Cheribon . . . . . f	38 220		
		Madura	381 665		
		Djokjokarta	471 600		
		Soerakarta (128)	842 595		
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust	9 000		
		Palembang	31 000		
		Sumatra's Oostkust (129)	589 500		
		Atjeh en onderhoorigheden (130)	60 956		
		Riouw	198 000		
		Westerafdeeling van Borneo	95 525		
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	2 268		
		Celebes en onderhoorigheden	9 900		
		Amboina	12 071		

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(124) Hoofdzakelijk in verband met de afschaffing van de heerendiensten voor het bezetten van wachthuizen in de residentiën Japara en Cheribon. (*Indisch Staatsblad* 1898, nos. 172 en 336) en gedeeltelijk wegens verhooging der voor andere categoriën van heerendiensten tot dusver toegestane bedragen.
			(125) De opbrengst van het hoofdgeld wordt geraamd op . . . . f 3 184 000
			Tot bestrijding van de in de onderdeelen *a*—*d* en *f* dezer onderafdeeling omschreven uitgaven is uitgetrokken . f 1 557 982
			Het equivalent voor de afschaffing van de voormalige pantjendiensten bedraagt 1 037 000
			Verder is geraamd:
f 1 071 185	(124) f 73 077		voor marschvoeding van oppassers voor het vervoeren van gevangenen (zie onderdeel *e* van onderafdeeling 36) 3 000
310 405		f 33 617	voor het overbrengen van dienstbrieven door middel van de districtspost in de gouvernementslanden op Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia (zie onderdeel *g* van onderafdeeling 81) 83 000
256 680	2 010		voor het leveren van gras ten behoeve van de binnenlandsche paardenposterij (zie onderdeel *m* van onderafdeeling 81) 29 800
			voor het bedienen van niet verpachte overvaarten (zie onderdeel *e* van onderafdeeling 78). 480
400 000			terwijl de meerdere uitgaven voor het vervoeren van gouvernementsreizigers, waarmede bij de raming van de betrokken posten voor reiskosten rekening is gehouden, kunnen worden gesteld op 65 000
38 220			en de uitgaven voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van bruggen en duikers op de hoofdplaatsen van residentiën en afdeelingen en voor het kappen en uitsleepen van hout, alsmede de kosten van oprichting, herstelling en onderhoud van districtsgevangenissen, passarloodsen en wachthuizen, mijlpalen en passangrahans, waarop gerekend is bij de VIde begrootingsafdeeling, op 130 950
381 665			
471 600			
805 372	37 223		2 907 212
9 000			Derhalve blijft er ter voorziening in andere behoeften nog te ramen over . . . . . f 276 788
31 000			
572 830	16 670		(126) Waarvan f 254 720 voor collecteloon en f 4000 voor gedrukten enz. ten behoeve van den aanslag.
1 400	59 556		
198 000			(127) Het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren bedraagt omstreeks f 6 623 000. Hiervan werd in 1888—1898 f 4 902 000 uitgegeven en voor 1899 f 400 000 toegestaan. Er blijft dus nog f 1 321 000 over, en het heeft alzoo geen bezwaar voor 1900 weder f 400 000 beschikbaar te stellen.
95 525			
2 268			
9 900			(128) Ten aanzien van de hieronder begrepen schadeloosstelling, ten bedrage van f 37 223, voor de overneming van de Solosche enclaves in de residentie Samarang wordt verwezen naar de Memorie van Toelichting.
12 071			
			(129) Naar dezen post is de som van f 16 670 overgebracht, welke bij onderafdeeling 26*b* der begrooting van 1899 werd uitgetrokken wegens schadeloosstelling voor het overnemen van de in- en uitvoerrechten en verpachte middelen in de afdeeling Tamiang.
			(130) Bedrag der bij invoering van de opiumpacht in de onderhoorigheden van Atjeh aan de hoofden uit te keeren schadeloosstellingen. Op het ten vorigen jare ten behoeve van den radja van Pasangan op f 1400 geraamde aandeel in de hassil van de havens Manoi en Kroeng Koekoes behoeft niet meer gerekend te worden.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
40		Ternate (131) . . . . . f 33 320			
		Menado (132). 11 575			
				f 2 787 195	
	b.	Traktementen en inkomsten van rijksbestierders, van prinsen aan de hoven van Djokjokarta en Soerakarta, van pangerans en hoofden in andere gewesten en van den inlandschen ceremoniemeester te Batavia (133).		42 945	
	c.	Toelage aan den mijn-ingenieur-titulair Aquasie Boachie		7 200	
	d.	Personeele toelage aan Radhen Pandji Djogo Koesoemo, kleinzoon van wijlen den Panembahan Noto Koesoemo van Sumanap		350	
	e.	Onderhoud van den titulairen sultan van Bantam te Soerabaija en van diens bloedverwanten in de residentie Bantam:			
		onderhoud van den sultan. . . . . f 15 376			
		onderhoud van diens bloedverwanten. 2 124			
				17 500	
	f.	Reis- en transportkosten van vorsten, gezanten, grooten en staatsgevangenen . .		11 000	
	g.	Jaargelden, onderstanden, gratificatiën en vergoedingen voor verpondingsbelasting, alsmede verstrekkingen aan, en uitgaven voor onthaal en huisvesting van vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken (134)		124 000	
	h.	Geschenkgoederen.		10 000	
					f 3 000 190
41		Publieke feesten.			
		Voor de viering van den geboortedag der Koningin:			
		op Java en Madura.	f 9 000		
		in de buitenbezittingen	2 075		
		Voor de viering van het nieuwjaarsfeest in de Vorstenlanden	2 500		
		Voor kleine feesten aan de hoven in de Vorstenlanden.	1 100		
		Voor de viering van het Lebaranfeest te Palembang.	100		
		Voor de oogstfeesten in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali) en op Lombok	1 000		
					15 775
42		Gewestelijke politievaartuigen.			
	a.	Traktementen, toelagen en indemniteiten van de gezaghebbers en het verder personeel:			
		Java en Madura:			
		Madura. . . . . f 4 908			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust 7 620			
		Lampongsche districten. 3 600			
		Palembang 9 600			
		Sumatra's Oostkust 24 480			
		Atjeh en onderhoorigheden 7 680			
		Riouw 11 340			
		Westerafdeeling van Borneo 7 296			
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (135). 19 380			
		Ternate. 8 304			
				f 104 208	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 32 120	f 1 200		(131) De raming is verhoogd met de aan den sultan van Banggaai voor den afstand van de invoerrechten te betalen schadeloosstelling ten bedrage van f 1200.
7 400	4 175		
42 945			(132) De raming is verminderd met eene door overlijden vrijgevallen schadeloosstelling van f 1200. Zij is daarentegen verhoogd met de aan de inlandsche zelfbesturen aan de Tominibocht voor den afstand van de invoerrechten uit te keeren som van f 5375. In onderafdeeling 26*c* der begrooting van 1899 was daarvoor f 8000 geraamd.
7 200			(133) De rijksbestierder van Djokjokarta . . . . . f 12 000
350			Als voren van Soerakarta 12 000
			Pangeran Ario Mangkoe Boemi (Djokjokarta) 2 400
			Pangeran Ario Praboe Widjojo (Soerakarta). 2 400
15 376			De luitenant-kolonel (à la suite) der cavalerie Pangeran Ario Tjokro Negoro (Soerakarta) 5 940
2 124			De inlandsche ceremoniemeester te Batavia 2 400
			Pangeran Widjil van Kadilangoe (Samarang) 1 605
11 000			De Radja van Troemon (Sumatra's Westkust) 2 400
			De gecommitteerde van den sultan van Sambas te Montrado. 1 200
			Het hoofd der Karimata-eilanden (Westerafdeeling van Borneo) 600
118 000	6 000		f 42 945
10 000			(134) De uitgaven ten laste van dezen post, die in 1896 (na aftrekking van het daaronder begrepen maandgeld van Habib Abdul Rachman Elzair) f 122 000 bedroegen, zijn in 1897 tot f 125 000 gestegen, in plaats van tot f 113 000 gedaald, zooals bij de vorige raming op grond van eene voorloopige opgaaf werd aangenomen. Het wordt daarom raadzaam geacht voor 1899 op f 124 000 te rekenen.
15 775			(135) Het wordt noodzakelijk geacht om de controleurs van de afdeelingen Sampit en Pasir en de Tanah Boemboelanden (standplaats Kota Baroe) in de gelegenheid te stellen zich gemakkelijker te verplaatsen, door hun ieder de beschikking te geven over een stoomvaartuig, en dat met intrekking van de thans op Sampit en Kota Baroe gestationneerde adviesbooten. De kosten van aanschaffing dezer vaartuigen worden geraamd op f 85 000, terwijl de vaste jaarlijksche uitgaven voor de bemanning op f 8280 en voor onderhoud en brandstof voor de twee schepen op f 10 000 worden berekend, waarvan echter voor 1900 slechts de helft wordt noodig geacht, omdat met den aanbouw van beide vaartuigen wel een half jaar zal gemoeid zijn. Het ten vorigen jare voor bezoldiging van de bemanning der vaartuigen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo uitgetrokken bedrag van f 16 860, dat f 1620 te hoog is gebleken, wordt om bovenvermelde reden thans op f 19 380 gesteld.
4 908			(136) Op de onder de vorige raming begrepen uitgaven voor de voeding der bemanning en voor onderhoud en brandstof van de twee stoomvaartuigen ten dienste van de controleurs op Nederlandsch Nieuw-Guinea, is thans gerekend bij onderdeel *b*.
7 620			
3 600			
9 600			
24 480			
7 680			
11 340			
7 296			
16 860	2 520		
21 044		(136) f 12 740	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
42						
	b.	Vivres voor de manschappen, aankoop, inhuur, onderhoud, herstelling en transport van de vaartuigen en toebehooren, van geweren, ammunitie en andere benoodigdheden		f 192 000		
					f	296 208
43		Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.				
	a.	Traktementen van de officieren en soldijen van de onderofficieren en manschappen bij de lijfwachten dragonders te Soerakarta en te Djokjokarta (137)		f 25 722		
	b.	Traktementen, soldijen, fouragegelden en toelagen van de korpsen barissan op Madura (138)		177 160		
	c.	Traktementen van de korpsen politiesoldaten en gewapende politiedienaren:				
		Java en Madura:				
		Bantam (139).	f 10 920			
		Batavia (140).	35 772			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(136 *bis*) Zie de twee vorige noten.
f 90 000	(136 *bis*) f 102 000		(137) 1 ritmeester. . . . . f 4 800,—
			1 eerste-luitenant. . . . . 3 000,—
			2 opperwachtmeesters, à f 1,40 daags . . . . . 1 022,—
25 722			4 wachtmeesters, à 1,05 „ . . . . . 1 533,—
			8 korporaals, à 0,65 „ . . . . . 1 898,—
177 160			2 trompetters, „ 0,66 „ 481,80
			8 dragonders 1ste klasse, à f 0,45 daags . . . . . 1 314,—
			78 „ 2de „ „ 0,41 „ 11 672,70
			f 25 721,50
10 920			
35 772			(138) Traktementen:
			1 luitenant-kolonel . . . . . f 3 000
			2 majoors, à f 2400. . . . . 4 800
			8 kapiteins, à f 1200 . . . . . 9 600
			3 luitenants-adjudant, à f 720. . . . . 2 160
			8 eerste-luitenants, à f 720. . . . . 5 760
			16 tweede-luitenants, à f 480 . . . . . 7 680
			4 adjudanten-onderofficier, à f 240 960
			8 sergeanten-majoor, à f 144 . . . . . 1 152
			40 sergeanten en fouriers, à f 120. . . . . 4 800
			3 staffouriers, à f 120 360
			3 stafhoornblazers, à f 120 360
			67 korporaals (waaronder 3 voor den hospitaaldienst) à f 72 . 4 824
			3 korporaals-tamboer, à f 72 216
			8 tamboers, à f 48 384
			32 hoornblazers, à f 48. . . . . 1 536
			1206 manschappen (waaronder 6 voor den hospitaaldienst) à f 48 57 888
			3 kapelmeesters, à f 1200 . . . . . 3 600
			Fouragegelden:
			3 commandanten en 3 luitenants-adjudant, à f 180 . . . . 1 080
			Toelagen aan onderofficieren en minderen op de dagen dat zij dienst doen (blandja) 67 000
			f 177 160
			(139) 2 sergeanten, à f 360 . . . . . f 720
			2 korporaals, à f 300 600
			40 politiedienaren, à f 240 . . . . . 9 600
			f 10 920
			(140) 5 sergeanten, à f 300 . . . . . f 1 500
			9 korporaals, à f 240 . . . . . 2 160
			2 tamboers, à f 216. 432
			176 soldaten (piekeniers), à f 184 . . . . . 31 680
			f 35 772

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
43		Cheribon (141) . . . . . f	4 632
		Tagal (141)	4 632
		Pekalongan (141)	4 632
		Rembang (142)	9 264
		Banjoemas (141)	4 632
		Bagelen (141)	4 632
		Madioen (141)	4 632
		Kediri (142)	9 264
		Buitenbezittingen:	
		Benkoelen (143)	22 560
		Lampongsche districten (144).	21 192
		Palembang (145)	40 368
		Sumatra's Oostkust (146)	100 980
		Atjeh en onderhoorigheden (147)	41 700
		Riouw (148)	22 932

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 4 632			(141) 1 sergeant . . . . . f 216
4 632			2 korporaals, à f 192 384
4 632			24 politiedienaren, à f 168 . . . . . 4 032
9 264			f 4632
4 632			
4 632			(142) 2 sergeanten, à f 216 . . . . . f 432
4 632			4 korporaals, à f 192 768
9 264			48 politiedienaren, à f 168 . . . . . 8 064
22 560			f 9264
21 192			
40 368			(143) 4 sergeanten, à f 216 . . . . . f 864
89 160	f 11 820		8 korporaals, à f 192 . . . . . 1 536
39 780	1 920		120 minderen, à f 168 . . . . . 20 160
22 932			f 22560
			(144) 4 sergeanten, à f 216 . . . . . f 864
			7 korporaals, à f 192 . . . . . 1 344
			113 minderen, à f 168 . . . . . 18 984
			f 21 192
			(145) 3 sergeanten, à f 216 . . . . . f 648
			3 korporaals, à f 192 576
			233 minderen, à f 168 . . . . . 39 144
			f 40 368
			(146) 14 sergeanten, van f 420 à f 480.
			38 korporaals, „ f 300 „ f 360.
			348 oppassers. „ f 180 „ f 300.
			De raming is met f 11 820 verhoogd tot bestendiging van de uitbreiding die om de in noot 28 vermelde reden voorloopig tijdelijk aan het getal gewapende politiedienaren in de afdeeling Beneden-Langkat is gegeven.
			(147) 5 hoofdmandoors, à f 480 . . . . . f 2 400
			10 mandoors, à f 360 . . . . . 3 600
			134 politiedienaren, 39 à f 300, 40 à f 270, 55 à f 240 . . . 35 700
			f 41 700
			Ten behoeve van de scheepvaartregeling te Tampat Toewan is bij wijze van tijdelijken maatregel een korps gewapende politiedienaren, ter sterkte van 7 man, in dienst gesteld. Vandaar de hoogere raming.
			(148) 5 sergeanten, 1 à f 360, 4 à f 300 . . . . . f 1 560
			8 korporaals, 2 à f 300, 6 à f 240 . . . . . 2 040
			114 politiedienaren, 12 à f 240, 45 à f 180, 40 à f 162, 13 à f 144 . . . . . 19 332
			f 22 932

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
43		Banka (149)	f	16 056	
		Westerafdeeling van Borneo (150)		34 776	
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (151)		17 340	
		Celebes en onderhoorigheden (152)		11 196	
		Menado (153)		14 232	
		Ternate (154)		14 484	
		Timor (155)		8 160	
		Bali en Lombok (156)		11 700	
			f		470 688

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 16 056			(149) 6 sergeanten, à f 216	f	1 296
34 776			6 korporaals, à f 192		1 152
17 340			81 minderen, à f 168		13 608
11 196				f	16 056
6 072	f 8 160				
14 964		f 480	(150) 8 sergeanten, à f 288	f	2 304
8 160			14 korporaals, à f 252		3 528
11 700			134 politiedienaren, à f 216		28 944
				f	34 776
			(151) 3 sergeanten, à f 300	f	900
			7 korporaals, à f 240		1 680
			82 politiedienaren, à f 180		14 760
				f	17 340
			(152) 5 sergeanten, à f 180	f	900
			14 korporaals, à f 144		2 016
			60 minderen, à f 120		8 280
				f	11 196
			(153) 2 sergeanten, à f 360 en f 240	f	600
			4 korporaals, 2 à f 300, 2 à f 216		1 032
			60 politiedienaren, 30 à f 240, 30 à f 180.		12 600
				f	14 232
			Ten aanzien van de voorgedragen verhooging wordt verwezen naar noot 44.		
			(154) 3 sergeanten, 2 à f 420, 1 à f 240	f	1 080
			7 korporaals, 4 à f 300, 3 à f 180		1 740
			66 minderen, 4 à f 270, 8 à f 240, 28 à f 150—f 210, 26 à f 144.		11 664
				f	14 484
			Voor het inlandsch personeel der politiekorpsen op Nieuw-Guinea is f 480 minder, voor de instructeurs bij die korpsen daarentegen f 480 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.		
			(155) 1 sergeant	f	240
			4 korporaals, à f 180		720
			1 tamboer		144
			49 minderen, à f 144		7 056
				f	8 160
			(156) 2 sergeanten, à f 420	f	840
			4 korporaals, à f 300		1 200
			46 politiedienaren, à f 210		9 660
				f	11 700

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
43					
	d.	Traktementen, toelagen, fouragegelden en indemniteiten voor schrijfbehoeften van het Europeesch personeel voor de instructie van de gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur (157)	f	50 508	
	e.	Verdere uitgaven ten behoeve van de bovenbedoelde korpsen en van het Europeesch personeel voor de instructie		126 000	
	f.	Herstelling van wapenen, aankoop en vervoer van remonte-stukken en andere uitgaven ten dienste der schutterijen.		600	
					f 850 678
44		Uitroeiing van schadelijk gedierte.			
		Premiën en andere uitgaven voor het vangen of dooden van schadelijk gedierte .			3 000
45		Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid.			
	a.	Verlichting van gebouwen en wegen, aankoop, transport en aanmaak van vlaggen, schadeloosstelling aan de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij voor betaalde invoerrechten op artikelen, ten dienste van de vervaardiging en de exploitatie van het lichtgas, en verdere uitgaven ten behoeve der verlichting:			
		Straatverlichting te Batavia . . . . . f 71 332			
		Idem „ Samarang 13 200			
		Idem „ Soerabaija 49 844			
		Idem „ Makasser 564			
		Electrische verlichting van het haventerrein en de gebouwen te Tandjong Priok 19 700			
		Verlichting van wegen, landsgebouwen en instellingen, alsmede kosten van vlaggen (160) 9 000			
		Schadeloosstelling aan de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij voor betaalde invoerrechten en kosten van het onderzoek naar de lichtsterkte van het gas 1 400			
			f	165 040	
	b.	Beheer van pakhuizen tot opslag van aan particulieren behoorend buskruit:			
		Java en Madura . . . . . f 4 344			
		Buitenbezittingen 948			
				5 292	
	c.	Onderhoud van onbekwame perkhoorigen en ouderlooze kinderen op de specerijlanden in de afdeeling Banda, onderhoud en transport van schipbreukelingen, vrijgemaakte slaven en uit handen van zeeroovers verloste personen, alsmede terugzending naar de plaats van waar zij afkomstig zijn van Nederlandsch-Indische, in behoeftige omstandigheden verkeerende bedevaartgangers:			
		Java en Madura . . . . . f 500			
		Buitenbezittingen 1 400			
				1 900	
					172 232
46		Landbouw in het algemeen en veeteelt.			
	a.	Traktement en toelage voor bureelkosten van den hoofdinspecteur der cultures, bestemd voor de suiker- en rijstcultuur, het landelijk stelsel en al wat daarmede in verband staat, alsmede traktement van den aan dien hoofdambtenaar toegevoegden controleur bij het binnenlandsch bestuur (162).	f	22 440	
	b.	Reis- en verblijfkosten van den hoofdinspecteur en den hem toegevoegden controleur		7 000	
	c.	Traktementen, toelagen en transportkosten van het personeel voor het toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen en dammen, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(157) Korpsen barissan op Madura:
			Traktementen van:
f 47 988	f 2 520		3 kapiteins, à f 4800 . . . . . f 14 400
158 000		(158) f 32 000	7 onderofficieren op gemiddeld f 780 . . . . . 5 460
			fouragegelden van 3 kapiteins, 1 à f 360, 2 à f 240 . . . 840
600			toelagen voor het voeren van de administratie aan 3 kapiteins, à f 480, en aan 3 onderofficieren-instructeurs, à f 120 . . 1 800
			indemniteit voor schrijfbehoeften aan 3 kapiteins, 1 à f 144 en 2 à f 72 288
3 000			Korpsen gewapende politiedienaren:
			traktementen en toelagen van 32 instructeurs 27 720
			f 50 508
			De raming is, behalve met de in noot 154 genoemde som van f 480, verhoogd met f 2040, omdat ter Oostkust van Sumatra — alwaar op plaatsen, waar 25 en meer gewapende politiedienaren vereenigd zijn, Europeesche onderofficieren-instructeurs worden bescheiden — 2 instructeurs meer zijn aangesteld dan waarop tot dusver bij de begrooting werd gerekend.
71 691		(159) 359	
13 200			
50 577		(159) 733	(158) Op grond van de vermindering, welke de uitgagen ten gevolge van de opheffing der korpsen pradjoerits in 1898 ondergaan hebben.
564			
19 700			(159) Het aantal lantaarns te Batavia en te Soerabaija bedraagt thans respectievelijk 1039 en 733 of te zamen 1772, waarvoor à f 69 per lantaarn moet betaald worden f 122 268. Daar de prijs per lantaarn intusschen met f 1 daalt, zoodra het aantal lantaarns tot 1782 stijgt en in dat geval te betalen zal zijn f 121 176, is het voordeeliger het gezamenlijk aantal al dadelijk op 1782 te brengen, zullende dan nader uitgemaakt worden waar de 10 stuks, die aldus zonder meer kosten verkregen worden, het nuttigst kunnen zijn, hetzij te Batavia, hetzij te Soerabaija. Voor Batavia wordt dus voorloopig op 1049 lantaarn gerekend.
11 000		2 000	
800	(161) 600		(160) De raming kan ten gevolge van de verhooging, welke het voor de straatverlichting te Samarang uitgetrokken bedrag ten vorigen jare heeft ondergaan, met f 2000 verminderd worden.
			(161) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.
5 292			(162) 1 hoofdinspecteur. . . . . f 18 000
			1 controleur der 2de klasse 3 600
			indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van den hoofdinspecteur 840
			f 22 440
1 500	(161) 400		
22 440			
7 000			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
46					
		Java en Madura:			
		Bantam	f 5 520		
		Batavia	3 000		
		Krawang	1 320		
		Preanger regentschappen	18 720		
		Cheribon	11 544		
		Tagal	8 040		
		Pekalongan	3 960		
		Samarang	14 052		
		Japara	9 000		
		Rembang	7 800		
		Soerabaija	19 527		
		Madura	7 560		
		Pasoeroean	8 400		
		Probolinggo	6 840		
		Bezoeki	9 840		
		Kadoe	1 560		
		Madioen	1 800		
		Kediri	3 240		
		Schadeloosstelling wegens gemis van heerendienstplichtigen	48 960		
			f 190 683		
		Buitenbezittingen.			
		Celebes en onderhoorigheden	540		
				(163) f 191 223	
	d.	Schrijfbehoeften en drukwerken voor het beheer en toezicht over de sluis-, kunst- en waterwerken in de afdeeling Soerabaija		100	
	e.	Aankoop van zaadpadi, landbouwgereedschappen en andere benoodigdheden, om aan de bevolking te worden verstrekt, alsmede uitgaven tot bevordering van de cultures		38 000	
	f.	Maatregelen tot bestrijding of voorkoming van de ziekten in het suikerriet		*Memorie.*	
	g.	Aanmoediging van de paarden- en veeteelt		33 000	
					f 291 763
47		Veeartsenijdienst.			
	a.	Traktementen en toelagen van den inspecteur en de veeartsen voor den burgerlijken dienst (164)		f 99 720	
	b.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur en de veeartsen voor den burgerlijken dienst		22 000	
	c.	Maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder het vee en de paarden		13 000	
					134 720
48		Landelijke inkomsten en andere grondlasten.			
		Traktementen en toelagen van de collecteurs, ondercollecteurs en verder personeel, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:			
		Java en Madura:			
		Bantam	f 4 152		
		Krawang	3 300		
		Preanger regentschappen	27 720		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(163) 3 Europeesche opzichters, 1 à f 3300, 1 à f 3000 en 1 à f 2100	f	8 400
f 5 520			1 Europeesch adjunct-opzichter		1 800
3 000			286 mantries, 62 à f 600, 1 à f 480, 2 à f 420, 221 à f 360		118 080
1 320			14 mata-mata's, à f 120		1 680
18 720			11 kanaal- en sluiswachters, 1 à f 900, 6 à f 600, 1 à f 360, 1 à f 300, 2 à f 120		5 400
11 544			Verder inlandsch personeel		5 463
8 040			Toelage voor reis- en verblijfkosten van den opzichter bij de waterwerken te Glapan		900
3 960			Schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen (berekend over 272 mantries), à f 180		48 960
14 052			Voor het toezicht over de waterleidingen in de noorderdistricten van Celebes		540
9 000				f	191 223
7 800					
19 527					
7 560					
8 400					
6 840			(164) 1 inspecteur	f	7 800
9 840			19 Europeesche veeartsen, à f 2 400		45 600
1 560			19 inlandsche veeartsen, à f 420		7 980
1 800			10 mantries, à f 480		4 800
3 240			Periodieke en buitengewone traktementsverhooging		33 540
48 960				f	99 720

De laatste post is f 4025 hooger geraamd dan ten vorigen jare.

540			
100			
38 000			
Memorie.			
33 000			
95 695	f	4 025	
20 000	(161)	2 000	
13 000			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GEBAAMD voor 1900.
48		Cheribon	f	16 980	
		Tagal		7 380	
		Pekalongan		4 980	
		Samarang		14 940	
		Japara		5 280	
		Rembang		7 320	
		Soerabaija		22 320	
		Madura		5 160	
		Pasoeroean		8 100	
		Probolinggo		7 500	
		Bezoeki		6 840	
		Banjoemas		9 120	
		Bagelen		9 120	
		Kadoe		7 620	
		Madioen		11 400	
		Kediri		12 900	
			(165) f	192 132	
		Schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen (166).		37 200	
			f	229 332	
		Buitenbezittingen:			
		Celebes en onderhoorigheden (167)		21 420	
		Bali en Lombok (168)		4 980	
				f	255 732

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(165) Hieronder volgt voor elke residentie eene opgaaf van het aantal ondercollecteurs en van hunne bezoldigingen.

	Ondercollecteurs op een traktement van				
	f 3000	f 2700	f 2400	f 2100	f 1800
Bantam	„	„	„	„	„
Krawang	„	„	„	„	1
Preanger regentschappen	2	1	1	4	„
Cheribon	1	1	„	2	3
Tagal	„	1	1	„	„
Pekalongan	„	„	„	1	1
Samarang	3	„	„	1	1
Japara	„	„	2	„	„
Rembang	1	„	1	„	„
Soerabaija	5	„	1	1	„
Madura	„	„	„	„	2
Pasoeroean	1	„	„	„	„
Probolinggo	1	„	1	„	„
Bezoeki	1	„	1	„	„
Banjoemas	„	1	1	1	„
Bagelen	2	„	1	„	„
Kadoe	„	„	2	1	„
Madioen	„	„	„	2	3
Kediri	1	„	1	3	„
	18	4	13	16	11

	Voor 62 ondercollecteurs is dus noodig	f 149 400
	Voor 92 inlandsche schrijvers, 87 à f 240, 4 à f 180 en 1 à f 120	21 720
	Toelagen aan andere personen voor de inning, bewaring en overbrenging van de landrente	21 012
		f 192 132

f	229 332		(166) Voor elk van de 62 ondercollecteurs op Java en Madura wordt gerekend op eene schadeloosstelling van f 600.
	21 420		(167) 8 collecteurs, 3 à f 1500, 2 à f 1200, 3 à f 900 f 9 600
			10 ondercollecteurs, 5 à f 900, 5 à f 600 7 500
			36 oppassers, à f 120 4 320
			f 21 420
	4 980		(168) 2 ondercollecteurs, à f 3000 en à f 1200 f 4 200
			2 schrijvers, à f 600 en f 180 780
			f 4 980

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
48					
	b.	Traktementen van en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen aan het personeel bij de vischvijvers:			
		Japara (169)	f 1 200		
		Soerabaija (170)	1 260		
		Schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen (171).	480		
				f 2 940	
	c.	Uitgaven voor den aanslag in, en de invordering van de landelijke inkomsten en andere grondlasten, de kosten van papier voor gedrukten en van schrijfbehoeften daaronder begrepen:			
		8 percent van de landrente op Java en Madura, ad f 17 700 000. .	f 1 416 000		
		8 percent van de belasting op de vischvijvers, ad f 318 000 . . .	25 440		
			f 1 441 440		
		10 percent van de vertiening van het rijstgewas in het gouvernement Celebes, ad f 183 000	18 300		
		10 percent van de belasting op de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana, alsmede van de belasting op de sawahs en de tegalvelden en tuinen in de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok, ad f 135 500	13 550		
		Andere uitgaven voor den aanslag der landelijke inkomsten en andere grondlasten.	11 500		
				1 484 790	
	d.	Uitgaven voor de geleidelijke invoering in de gouvernementslanden van Java en op Madura van eene nieuwe landrente-regeling (171 *bis*).		*Memorie.*	
	e.	Uitgaven in het belang eener goede regeling van de landrente in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok (172)		1 440	
	f.	Uitgifte van gronden in eigendom, met recht van opstal, in huur of erfpacht en daarmede in verband staande praktizijns- en gerechtskosten, alsmede huur en verhuur van gronden voor den landbouw en uitgifte van gronden met altijddurend recht van opstal in de Vorstenlanden.		3 000	
	g.	Uitgaven voor de invordering van de bijdrage tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado, langs de noordkust van Celebes (173).		5 880	
					f 1 753 782
49		Kadastrale en statistieke opnemingen.			
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de kadastrale en statistieke opnemingen van Java, alsmede schrijfloonen (174)		f 482 280	
	b.	Kantoor-, teeken- en schrijfbehoeften, gedrukten, instrumenten en meubelen . .		15 900	
	c.	Reiskosten en daggelden voor de metingen		52 000	
	d.	Koelieloonen, baken, piketten en verdere uitgaven		60 000	
					610 180
50		Koffie.			
	a.	Traktementen van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur en van diens adjunct (175)		f 24 000	
	b.	Reis- en verblijfkosten van voornoemden adviseur en zijn adjunct.		6 000	
	c.	Commissiën in het belang der koffiecultuur (176)		*Memorie.*	
	d.	Drukwerk voor de verslagen en staten over de koffiecultuur.		200	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(169) 2 hoofden, à f 600.
f 1 200			(170) 1 hoofd, à f 900, 1 onderhoofd, à f 360.
1 260			(171) 4 hoofden, à f 120.
480			(171 *bis*) Zie de Memorie van Toelichting.
			(172) 1 inlandsche landmeter . . . . . f 720 periodieke traktementsverhooging van dezen . . . . . 180 indemniteit voor reis- en verblijfkosten . . . . . 300 teeken- en schrijfbehoeften . . . . . 240 f 1 440
			(173) Een tiende van het door de inlandsche hoofden op te brengen bedrag van f 58 800.
			(174) De nieuwe regeling der bezoldiging en rangverdeeling van het personeel bij het kadaster — met het oog waarop de gebruikelijke splitsing van dezen post vroeger achterwege werd gelaten — is nog in behandeling. Vandaar ook dit jaar geen specificatie.
			(175) 1 wetenschappelijk adviseur . . . . . f 12 000 1 adjunct-adviseur . . . . . 9 000 periodieke traktementsverhooging van den adviseur 3 000
1 464 540	f 20 250		f 24 000
			(176) Weder voor *Memorie* geraamd, omdat het ook thans onzeker is of hiervoor uitgaven zullen noodig zijn.
1 440			
3 000			
5 950		f 70	
482 280			
15 900			
52 000			
60 000			
24 000			
6 000			
Memorie.			
200			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
50					
	e.	Traktementen en toelagen voor reis- en verblijfkosten van opzieners, mantries en verder inlandsch personeel bij de koffiecultuur, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen:			
		Java en Madura:			
		Samarang	f 3 780		
		Soerabaija	1 620		
		Pasoeroean	15 120		
		Schadeloosstelling wegens het gemis van heerendienstplichtigen . .	6 840		
			(177) f 27 360		
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (178)	56 880		
				f 84 240	
	f.	Tijdelijk inlandsch personeel bij de koffiecultuur op Java		117 000	
	g.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de inkoop- en doorvoerpakhuizen:			
		Java	f 130 000		
		Buitenbezittingen	30 000		
				160 000	
	h.	Inkoop van koffiie: (181)			
		2 000 pikols Java-koffie, 1000 à f 35, 1000 à f 30 (Vorstenlanden).	f 65 000		
		213 000 pikols Java-koffie, à f 15 (overige gewesten).	3 195 000		
			f 3 260 000		
		45 000 pikols Sumatra-koffie, à f 15	675 000		
				3 935 000	
	i.	Cultuurpercenten aan inlandsche ambtenaren:			
		over 5 000 pikols Java-koffie (Preanger), à f 1,28⅔ . . .		f 6 433	
		„ 12 000 „ „ „ „ 0,78⅔ . . .		9 440	
		„ 23 000 „ „ „ „ 0,36⅔ . . .		8 433	
		„ 1 000 „ „ (Patjitan), „ 0,50 . . .		500	
		„ 172 000 „ „ (overige gewesten, „ 0,36⅔ . . .		63 067	
		„ 45 000 „ Sumatra koffie, „ 0,80 . . .		36 000	
				123 873	
	k.	Daggelden van gecommitteerden voor het constateeren van koffie		6 000	
	l.	Inpakking en vervoer van koffie, daaronder begrepen de uitgaven voor vervoer en beheer van koffiezakken, kosten op den verkoop van koffie, praktizijns- en gerechtskosten, alsmede verdere uitgaven ten behoeve van de koffie-inkoop-pakhuizen		395 000	
	m.	Voor maatregelen in het belang van de koffiecultuur op Java (182)		400 000	
51		Kina.			f 5 251 313
	a.	Traktementen van den directeur, den botanist en het verder personeel bij de gouvernements-kina-onderneming in het regentschap Bandong (Preanger regent-schappen (183)		f 34 905	
	b.	Schrijfbehoeften		360	
	c.	Reis- en verblijfkosten		1 200	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(177) Voor elk van de 38 mantries en gecommitteerden wordt gerekend op een traktement van f 540 en eene schadeloosstelling van f 180.
			(178) 3 Europeesche opzieners à f 2100 (waaronder f 600 wegens indemniteit voor reiskosten) . . . . . f 6 300 29 mantries 1ste klasse, à f 720 . . . . . 20 880 31 „ 2de „ à f 540 . . . . . 16 740 36 „ 3de „ à f 360 . . . . . 12 960 f 56 880
f 27 360			
56 880			(179) In verband met de toenemende behoefte aan buitengewoon personeel tot tegengang van het clandestein vervoer en de onttrekking van koffie aan de verplichte levering
97 000	(179) f 20 000		(180) Wegens lager geraamde productie.
			(181) De in te koopen hoeveelheid koffie wordt — evenals het te verkoopen quantum — op 260 000 pikols geraamd. Ten vorigen jare werd op 340 000 pikols gerekend.
			(182) Zie de Memorie van Toelichting.
200 000		(180) 40 000	(183) 1 directeur . . . . . f 9 600 1 botanist . . . . . 6 000 8 opzieners, à f 1200 . . . . . 9 600 1 élève-opziener . . . . . 900 1 bediende bij het scheikundig laboratorium. . . . . 180 periodieke traktementsverhooging. . . . . 8 625 f 34 905
5 140 000		1 205 000	Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 325 meer noodig dan ten vorigen jare werd uitgetrokken.
157 984		34 111	
6 000			
500 000		105 000	
400 000			
34 580	325		
360			
1 200			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
51				
	d.	Aanplant, inzameling, vervoer en verkoop van kinabast, zaden en enten, alsmede daarmede in verband staande uitgaven	f 60 000	
				f 96 465
52		Boschwezen.		
	a.	Traktementen en toelagen van het Europeesch en inlandsch personeel voor het boschwezen (184)	f 506 522	
	b.	Personeele toelage (186)	900	
	c.	Kantoor-, teeken-, schrijf- en lokaalbehoeften, gedrukten en instrumenten, alsmede advertentiekosten	8 500	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 60 000			(184) Om de boschwerkzaamheden geregeld te kunnen voortzetten dient voor 1900 gerekend te worden op het volgende personeel:
			1 hoofdinspecteur . . . . . f 13 200
			2 inspecteurs, à f 9 600 . . . . . 19 200
			32 houtvesters, à f 3 900, waaronder:
			1 gedurende 11 maanden,
477 396	(185) f 29 126		2 „ 7 „ ,
	900		4 „ 3 „ , en
			1 „ 2 „ 106 275
8 500			13 adspirant-houtvesters, à f 3000, waaronder:
			1 gedurende 10 maanden,
			4 „ 9 „ ,
			1 „ 5 „ ,
			2 „ 3 „ , en
			1 „ 1 maand. 26 500
			1 adjunct-houtvester 1ste klasse 3 300
			10 opzieners (adjunct-houtvesters 2de klasse) à f 1800 . . . 18 000
			56 „ , à f 1200, waaronder:
			8 gedurende 10 maanden en
			1 „ 5 „ 64 900
			10 leerling-opzieners, à f 900 . . . . . 9 000
			135 mantries-politie, à f 420 . . . . . 56 700
			225 boschwachters, à f 240 . . . . . 54 000
			9 opnemers, à f 1200, waaronder:
			1 gedurende 9 maanden, en
			1 „ 5 „ 9 800
			2 leerling-opnemers, à f 900, waarvan:
			1 gedurende 7 maanden, en
			1 „ 3 „ 750
			20 mantries-opnemer, à f 420 . . . . . 8 400
			periodieke traktementsverhooging 94 975
			bureau- en verder ondergeschikt personeel 21 522
			f 506 522

(185) Waarvan 11 686 voor periodieke traktementsverhooging en f 17 440 voor uitbreiding van het personeel.

(186) Het wordt niet alleen billijk maar ook in 's lands belang geacht om den gewezen opnemer bij den topographischen dienst C. H. D. von Biela, die sinds 1892 als tijdelijk ambtenaar bij den dienst van het boschwezen fungeert en daarbij thans werkzaamheden verricht, welke eigenlijk aan een houtvester zouden moeten worden opgedragen, in vasten dienst te nemen en bij zijne benoeming tot opnemer, boven het aan die betrekking verbonden maximum-traktement van f 3900 eene personeele toelage van f 900 toe te kennen.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
52	*d.*	Reis- en verblijfkosten (187).	f 86 000	
	e.	Tenuitvoerlegging der cultuurplannen nopens de djati- en wildhoutbosschen, beplanting van de wegen met schaduwboomen en andere daarmede in verband staande uitgaven (189)	320 000	
	f.	Opneming, kaarteering, afbakening en indeeling van djati- en onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen; aanleg van hout-afvoerwegen en inspectiepaden; oprichting van keeten en verblijfplaatsen ten dienste van het in de bosschen gep' atste personeel, cerneering van eerste jaarperceelen en taxatie en waardeberekening van de aan te besteden boschperceelen; alsmede onderzoekingen betreffende den bijgroei in houtplantsoenen en toezicht op aan te besteden retributieperseelen (190).	175 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 72 000	(188) f 14 000		(187) Vaste indemniteiten:	
			13 adspirant-houtvesters, à f 600, waaronder:	
320 000			1 gedurende 10 maanden,	
			4 „ 9 „ ,	
			1 „ 5 „ ,	
			2 „ 3 „ , en	
			1 „ 1 maand.	f 5 300
			1 adjunct-houtvester, 1ste klasse	600
175 000			10 opzieners (adjunct-houtvesters 2de klasse) à f 600 . . .	6 000
			58 „ à f 600, waaronder:	
			8 gedurende 10 maanden, en	
			2 „ 5 „	33 300
			18 leerling-opzieners, à f 300, waaronder:	
			2 gedurende 7 maanden, en	
			8 „ 2 „	3 150
			1 opnemer	1 800
			8 opnemers, à f 600, waaronder:	
			1 gedurende 9 maanden, en	
			1 „ 5 „	4 300
			2 leerling-opnemers, à f 300, waarvan:	
			1 gedurende 7 maanden, en	
			1 „ 3 „	250
			16 mantries-opnemer, à f 180	2 880
			reiskosten van den hoofdinspecteur, de inspecteurs en houtvesters, waarvoor gedeclareerd wordt volgens tarief . . .	28 420
				f 86 000
			(188) Voornamelijk wegens de uitbreiding die het aantal houtvesters in de laatste jaren heeft vereischt en in het volgende jaar opnieuw zal moeten ondergaan.	
			(189) Er wordt noodig geacht:	
			voor de djati-cultuur	f 200 000
			voor de wildhout-cultuur, (hoofdzakelijk reboisatie in het belang der irrigatie, het teelen van nuttige houtsoorten, de getah-pertjah-cultuur te Thipetir en de teelt van voor den mijnbouw (Ombilienkolenvelden) benoodigd timmerhout) .	94 000
			voor het beplanten van de wegen met schaduwboomen. . .	26 000
				f 320 000
			(190) Er wordt geraamd:	
			voor afbakening, opneming en kaarteering	f 50 000
			„ wegen, sleuven, bruggen en paden	83 000
			„ keeten en verblijfplaatsen	25 000
			„ bijgroei-onderzoekingen	2 000
			„ toezicht op aan te besteden retributieperceelen. . . .	15 000
				f 175 000

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
52				
	g.	Kap- en sleeploon van in eigen beheer te kappen houtwerken, waaronder begrepen rasamala-exploitatie; kosten van verkoop van houtwerken; uitdunning der plantsoenen en andere daarmede in verband staande uitgaven, de praktizijns- en gerechtskosten daaronder begrepen, alsmede waakloonen en transportkosten van door de politie achterhaalde, heimelijk gekapte houtwerken (191)	f 130 000	
				f 1 226 922
53		Beheer van 's lands civiele pakhuizen.		
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij 's lands pakhuizen:		
		Batavia (192). . . . . f 40 944		
		Cheribon (193) 2 220		
		Tagal (194) 3 048		
		Pekalongan (195) 2 040		
		Samarang (196). 21 624		
		Soerabaija (197). 19 380		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(191) Er wordt noodig geacht:
			voor de exploitatie van rasamalahout in de Preanger regentschappen . . . . . f 25 000
f 114 500	f 15 500		voor het uitdunnen van kunstmatig aangelegde plantsoenen, wat niet anders dan in eigen beheer kan geschieden. . . 25 500
			voor de exploitatie van de boschperceelen Ngawoer-Bantal, Karangrajoeng en Pokah, (*Indisch Staatsblad* 1895 n°. 167). 35 000
			voor de exploitatie van de daarvoor in aanmerking komende gedeelten van het boschcomplex Noord-Krademan. . . . 12 400
40 944			voor zuivering van gedevasteerde djatibosschen in de residentie Djokjokarta 6 100
2 220			voor de exploitatie van de onglenbosschen in de residentie Palembang 25 000
3 048			voor onkosten bij verkoop van houtwerken 1 000
2 040			f 130 000
21 624			
19 380			
			De uitgaven voor het uitdunnen van plantsoenen zijn in verband met de voorgestelde vermeerdering van het personeel f 15 500 hooger geraamd dan ten vorigen jare.
			(192) 1 pakhuismeester . . . . . f 9 000
			1 onderpakhuismeester 3 600
			1 boekhouder 3 240
			3 commiezen, 1 à f 2400, 2 à f 1800 . . . . . 6 000
			klerken 9 480
			1 kuipersbaas 1 500
			verder personeel 8 124
			f 40 944
			(193) 1 pakhuismeester 1 800
			minder personeel 420
			f 2 220
			(194) 1 pakhuismeester . . . . . f 2 400
			minder personeel 648
			f 3 048
			(195) 1 pakhuismeester . . . . . f 1 860
			2 wegers, à f 120 240
			f 2 040
			(196) 1 pakhuismeester . . . . . f 7 200
			1 onderpakhuismeester 3 600
			1 boekhouder 2 400
			klerken en minder personeel 8 424
			f 21 624
			(197) 1 pakhuismeester . . . . . f 7 200
			1 commies 3 600

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GEBAAMD voor 1900.
53		Pasoeroean (198) . . . . . f 9 060			
		Probolinggo (199) 2 760			
		Bezoeki (200) 3 126			
		Banjoemas (201) 7 320			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (202) 11 220			
		Palembang (203) 840			
		Celebes en onderhoorigheden (204) 4 080			
		Ternate (205) 300			
		Menado (205) 600			
			f	128 562	
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften		2 400	
	c.	Rijtuighuur ten behoeve van personeel bij de algemeene pakhuizen te Batavia, Samarang en Soerabaija		2 160	
	d.	Daggelden van gecommitteerden en andere uitgaven voor het buitengewoon toezicht en beheer over 's lands pakhuizen		3 000	
	e.	Uitgaven van verschillenden aard ten behoeve van de algemeene pakhuizen en kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige goederen . . .		74 000	
					f 210 122
54		Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.			
	a.	Subsidie voor het onderhouden eener geregelde stoompaketvaart in den Indischen Archipel	f	410 143	
	b.	Kosten eener stoomgemeenschap tusschen Palembang en Moeara-Enim, tusschen Pontianak en Sintang en tusschen Pontianak en Sambas		51 000	
					461 143
55		Transportkosten naar en uit Indië en reis- en verblijfkosten in Indië.			
	a.	Transportkosten van burgerlijke gouvernementspassagiers naar en uit Indië, met inbegrip der reiskosten ter bereiking van de plaats van inscheping en der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine . . .	f	450 000	
	b.	Reis- en verblijfkosten van burgerlijke ambtenaren bij aanwijzing of verandering van bestemming, van ambtenaren op wachtgeld of met verlof wegens ziekte tot bereiking van de plaatsen waar de tijd van wachtgeld of verlof wordt doorgebracht, van ambtenaren, die in geval van ziekte, bij afwezen of ontstentenis van een geneesheer op hunne standplaats, zich begeven naar den geneesheer op de naastbijgelegen plaats gevestigd, en van ambtenaren reizende ter erlanging van eene geneeskundige verklaring voor een buitenlandsch verlof		250 000	
	c.	Traktementen over het tijdvak tusschen het verlaten van een vorigen en het aanvaarden van een nieuwen post		28 000	
	d.	Reiskosten van gepensionneerde burgerlijke en militaire ambtenaren en officieren en van na het verstrijken van hun dienstverbintenis ontslagen personen, behoord hebbende tot de gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur van hunne laatste standplaats naar de plaats hunner bestemming, alsmede van weduwen en weezen van landsdienaren en gepensionneerden		16 000	
	e.	Kosten van verplaatsing van gegageerde en gepasporteerde onderofficieren en mindere militaren der zee- en landmacht		2 000	
					746 000
56		Onvoorziene uitgaven			250 000
		Totaal der IVde afdeeling . . .			f 29 558 353

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			1 boekhouder	f	2 400
f 9 060			klerken en minder personeel		6 180
2 760				f	19 380
3 126					
7 320					
			(198) 1 pakhuismeester	f	5 400
11 220			klerken en minder personeel		3 660
840				f	9 060
4 080					
300					
2 400		(206) f 1 800	(199) 1 pakhuismeester	f	1 800
			minder personeel		960
				f	2 760
2 400					
			(200) Toelage aan 3 waarnemende pakhuismeesters, à f 900, f 360 en f 150	f	1 410
2 160			klerken en minder personeel		1 716
3 000				f	3 126
81 000		(207) 7 000	(201) 1 pakhuismeester	f	4 800
			klerken en minder personeel		2 520
				f	7 320
410 143					
			(202) 1 pakhuismeester	f	4 800
51 000			1 commies		1 800
			klerken en minder personeel		4 620
				f	11 220
			(203) Toelage aan een waarnemend pakhuismeester	f	600
450 000			koelieloonen		240
				f	840
			(204) 1 pakhuismeester	f	2 400
			klerken en minder personeel		1 680
250 000				f	4 080
28 000			(205) Toelage aan een waarnemend pakhuismeester.		
			(206) Ten gevolge van de opheffing der betrekking van pakhuismeester te Menado.		
			(207) Op grond van de gemiddelde uitkomsten der jaren 1895—1897.		
16 000					
			(208) Het totaal dezer afdeeling, bij de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 281) vastgesteld op	f	30 826 371
2 000			is verminderd met de som van		250 108
250 000			welke door de wijziging van de overeenkomst voor de bediening van de paketvaart in den Indischen Archipel (wet van 19 Mei 1899 *Staatsblad* n°. 122) van 1 Januari 1899 af is bezuinigd op de uitgaven ten laste van onderdeel *a* van onderafdeeling 55.		
(208) f 30 576 263	f 501 407	f 1 519 317		f	30 576 263
	Minder	f 1 017 910			

[N°. 4. 18].

Hoofdstuk II. — Afdeeling V.
(Uitgaven in Nederlandsch-Indië).

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING V.

DEPARTEMENT VAN ONDERWIJS, EEREDIENST EN NIJVERHEID.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
		AFDEELING V.			
		Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.			
57		Het Departement.			
	a.	Traktement van den directeur	f	24 000	
	b.	Traktementen van den secretaris, de verdere ambtenaren en bedienden, toelagen aan tijdelijk te werk gestelde ambtenaren, alsmede schrijfloonen (1)		91 560	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften		3 750	
					f 119 310
58		Onderwijs voor Europeanen.			
	a.	Toelage aan den secretaris bij het college van curatoren van het gymnasium Willem III.	f	1 200	
	b.	Traktementen en toelagen van den directeur, de leeraren en het verder personeel bij het gymnasium Willem III (2)		250 120	
	c.	Schoolbehoeften, kosten van de bibliotheek en verzamelingen, alsmede andere uitgaven ten behoeve van het gymnasium Willem III, en kosten voor de invordering van achterstallige schoolgelden (3)		4 200	
	d.	Toelagen aan de secretarissen der commissiën van toezicht op de hoogere burgerscholen		1 200	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(1) 1 secretaris	f	9 600
			1 referendaris		7 200
			3 hoofdcommiezen, à f 5400		16 200
f 24 000			4 eerste commiezen, à f 3600		14 400
			4 tweede commiezen, à f 2640		10 560
91 560			4 derde commiezen, à f 1800		7 200
3 750			klerken, minder personeel en schrijfloonen		25 200
			periodieke traktementsverhooging van den secretaris		1 200
1 200				f	91 560
257 320		7 200			
			(2) De raming is te splitsen als volgt:		
4 200			1 directeur	f	9 600
1 200			Leeraren bij de afdeeling hoogere burgerschool:		
			7 leeraren, à f 6600	f 46 200	
			17 „ à f 5400	91 800	
			2 tijdelijke leeraren, à f 5400	10 800	
			onderwijs in bijzondere vakken	2 400	
			periodieke traktementsverhooging	44 900	
					196 100
			Leeraren bij de afdeeling taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië:		
			4 leeraren, à f 6600	f 26 400	
			toelagen aan 2 leeraren	4 800	
			periodieke traktementsverhooging	7 400	
					38 600
			Verder personeel:		
			1 amanuensis	f 1 500	
			1 concierge	1 200	
			1 inlandsch instrumentmaker	1 200	
			inlandsche bedienden voor school en erf	1 920	
					5 820
				f	250 120
			(3) Bibliotheek en verzamelingen	f	2 100
			meubilair en schoolbehoeften		2 100
				f	4 200

De raming is verhoogd met f 1200 doordien het onderwijzend personeel aan de afdeeling „hoogere burgerschool" met vermindering van één tijdelijk leeraar op f 450 's maands definitief is uitgebreid met één leeraar op f 550 's maands. Zij is daarentegen — behalve met f 4800 voor periodieke traktementsverhooging —, in verband met de indienststelling van voornoemden leeraar verminderd met de som van f 3600, die ten vorigen jare voor het onderwijs in de plant- en dierkunde werd uitgetrokken.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
58	*e.*	Traktementen en toelagen van het onderwijzend en verder personeel bij de hoogere burgerscholen:			
		Batavia (voor meisjes) (4)	f 35 220		
		Soerabaija (5)	168 780		
		Samarang (6)	161 880		
				f 365 880	
	f.	Schoolbehoeften, uitgaven voor de bibliotheek, verzamelingen, enz., alsmede kosten van de examens bij de hoogere burgerscholen, en wegens invordering van achterstallige schoolgelden:			
		Batavia (voor meisjes).	f 900		
		Soerabaija	2 700		
		Samarang	2 700		
				6 300	
	g.	Kosten van de burger-avondschool te Soerabaija (7)		32 300	

Toegestaan voor 1899.	verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.	
			(4) 1 directrice	f 6 000
f 34 770	f 450		4 leeraressen, 3 à f 4500 en 1 à f 3600	17 100
166 080	2 700		toelagen voor leeraren	3 000
138 180	23 700		inlandsche bedienden	420
			periodieke traktementsverhooging	8 700
				f 35 220
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 450 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.	
			(5) 1 directeur	f 8 400
6 300			4 leeraren, à f 6600	26 400
32 300			14 „ „ 5400	75 600
			1 tijdelijk leeraar	5 400
			onderwijs in de gymnastiek en den wapenhandel	1 800
			1 concierge, tevens instrumentmaker	1 200
			klerken en schrijfloonen	720
			inlandsch personeel	960
			periodieke traktementsverhooging	44 400
			toelage voor het geven van onderwijs in de Staatswetenschappen	3 900
				f 168 780
			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 2700 meer noodig dan verleden jaar werd toegestaan.	
			(6) 1 directeur	f 8 400
			4 leeraren, à f 6600	26 400
			10 „ „ 5400	54 000
			6 tijdelijke leeraren, à f 5400	32 400
			onderwijs in de gymnastiek en den wapenhandel	1 800
			1 amanuensis	1 200
			inlandsch personeel	1 380
			periodieke traktementsverhooging	36 300
				f 161 880
			De raming is, behalve met f 2100 voor periodieke traktementsverhooging, vermeerderd met f 21 600 doordien het onderwijzend personeel, in verband met de splitsing van de 2de klasse in 3 en de 3de klasse in 2 parallel-afdeelingen, tijdelijk met 4 leeraren is uitgebreid.	
			(7) Toelage aan den directeur	f 2 400
			„ „ „ leeraar in de Nederlandsche taal	1 200
			„ „ „ „ „ „ rekenkunde	1 200
			„ „ „ „ „ „ meetkunde	1 200
			„ „ „ „ „ „ werktuigkunde	1 800
			„ „ „ „ „ „ natuurkunde	1 800
			„ „ „ „ „ „ Engelsche taal	1 200
			„ „ 2 leeraren voor de wiskunde en de theoretische mechanica, à f 1200	2 400
			„ „ 6 tijdelijke leeraren in de wiskunde, à f 1200	7 200

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
58	*h.*	Traktementen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de inspecteurs van het lager onderwijs voor Europeanen (8)		f 29 700	
	i.	Reis- en verblijfkosten van de inspecteurs:			
		Java en Madura	f 2 000		
		Buitenbezittingen	3 000		
				5 000	
	k.	Indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de secretarissen bij de Europeesche schoolcommissiën.		2 500	
	l.	Traktementen van het onderwijzend personeel en de bedienden bij de openbare lagere scholen, belooningen voor het geven van uitgebreid onderwijs buiten de gewone schooluren, alsmede vivres-indemniteiten:			
		89 onderwijzers 1ste klasse, à f 3000	f 267 000,—		
		15 onderwijzeressen 1ste „ à 3000	45 000,—		
		31 „ 2de „ à 2400	74 400,—		
		141 onderwijzers 2de „ à 2400	338 400,—		
		280 hulponderwijzers en hulponderwijzeressen, à f 1500	420 000,—		
		Bedienden	16 452,—		
		Periodieke traktementsverhooging van de onderwijzers en de onderwijzeressen, benevens aktegelden van de onderwijzeressen. . .	804 220,—		
		Indemniteiten voor vivres van het in Atjeh geplaatste onderwijzend personeel	3 832,50		
			f 1 969 304,50		
		waarvoor, met het oog op vacatures en mutatiën, wordt gesteld		(9) 1 840 000	
	m.	Inkomsten van het personeel uit Nederland gezonden om in Indië bij de hoogere burgerscholen en de openbare lagere scholen te worden aangesteld.		2 000	
	n.	Aandeel van de onderwijzers en de onderwijzeressen bij de openbare lagere scholen in de schoolgelden:			
		Java en Madura	f 22 700		
		Buitenbezittingen	5 700		
				(10) 28 400	
	o.	Boeken, schoolbehoeften, drukwerk en meubelen ten dienste van de openbare lagere scholen, vergoeding aan het onderwijzend personeel voor aan niet betalende leerlingen verstrekte schrijf- en teekenbehoeften, en artikelen benoodigd voor het onderwijs in de vrouwelijke handwerken, kosten der examens en van het drukken der verslagen van het lager onderwijs, zoomede wegens invordering van achterstallige schoolgelden:			
		Java en Madura	f 64 000		
		Buitenbezittingen	20 000		
				84 000	
	p.	Opleiding van onderwijzers:			
		Batavia (11)	f 4 800		
		Soerabaija (12)	4 700		
				9 500	
	q.	Subsidiën aan particuliere Europeesche scholen.		20 000	
	r.	Subsidiën aan ambachtscholen:			
		Batavia	f 12 000		
		Samarang	6 000		
				18 000	
					f 2 700 300
59		Onderwijs voor de inlandsche bevolking.			
	a.	Traktementen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, alsmede van personen, belast met het schooltoezicht (14)		f 97 200	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 29 700			Toelage aan den tijdelijk leeraar in de wiskunde en de Engelsche taal	f	1 200
			„ „ den tijdelijk leeraar in de Nederlandsche en de Engelsche taal		1 200
			„ „ den assistent voor het bouwkundig onderwijs		600
5 000			„ „ „ „ „ „ werktuigkundig onderwijs		600
2 500			voor verhooging der toelage van den leeraar tevens belast met het geven van lessen in de bouwkunde		600
			voor het onderwijs in het teekenen		3 600
			leermiddelen, verlichting en andere uitgaven		3 500
			toelage aan den secretaris der commissie belast met het toezicht op de school		600
				f	32 300
			(8) 3 inspecteurs, à f 7200	f	21 600
			periodieke traktementsverhooging		7 200
			indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften voor 3 inspecteurs, à f 300		900
				f	29 700
			(9) De raming is op grond van de uitkomsten der jaren 1895—1898 met f 50 000 verminderd.		
1 890 000		f 50 000			
2 000			(10) Een tiende gedeelte van de geraamde opbrengst der schoolgelden, ad f 284 000.		
			(11) 6 onderwijzers, belast met het geven van onderwijs aan de normaalschool te Batavia, à f 680 'sjaars	f	4 080
			indemniteit voor schrijfbehoeften voor den onderwijzer, belast met het secretariaat van het bestuur		120
27 800	f 600		verlichting van het schoollokaal en aankoop van leermiddelen, benevens tijdschriften voor de bibliotheek		600
				f	4 800
			(12) 6 onderwijzers, belast met het geven van onderwijs aan de normaalschool te Soerabaija, à f 680 'sjaars	f	4 080
			indemniteit voor schrijfbehoeften voor den onderwijzer, belast met het secretariaat van het bestuur		120
84 000			verlichting van het schoollokaal en aankoop van leermiddelen, benevens tijdschriften voor de bibliotheek		500
				f	4 700
			(13) Op grond van de vermeerdering welke het getal aanvragen om subsidie in 1898 heeft ondergaan.		
9 500					
7 000	(13) 13 000		(14) 5 inspecteurs, à f 8400	f	42 000
			5 adjunct-inspecteurs, à f 6000		30 000
12 000			periodieke traktementsverhooging		22 200
6 000			schrijfloonen en schrijfbehoeften voor de inspecteurs en adjunct-inspecteurs, elk f 300		3 000
				f	97 200
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 1500 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.		
95 700	1 500				

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
59	*b.*	Personeele toelage van den inspecteur J. Habbema (15)	*Memorie.*
	c.	Indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de secretarissen bij de inlandsche schoolcommissiën	f 3 000
	d.	Traktementen en toelagen van de directeuren, de onderwijzers en het verder personeel, toelagen en vergoedingen voor reiskosten aan kweekelingen bij de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers:	
		Bandong (16) . . . . . f 23 020	
		Probolinggo (17) 25 565	
		Djokjokarta (18) 29 385	
		Fort de Kock (19) 26 460	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 3 600		f 3 600	(15) Voor *Memorie* gevoerd, wegens het aan den heer Habbema verleend buitenlandsch verlof.
3 000			
			(16) 1 directeur . . . . . f 6 000
			1 hulponderwijzer 1 800
			1 onderwijzer in het handteekenen. 900
22 070	f 950		2 inlandsche onderwijzers, 1 à f 1200 en 1 à f 900 . . . . 2 100
25 140	425		periodieke traktementsverhooging 5 880
28 290	1 095		toelagen voor het bezit van akten voor inheemsche talen . . 1 900
25 260	1 200		toelagen aan kweekelingen, 10 à f 180 en 15 à f 144 . . . 3 960
			bedienden 480
			f 23 020
			De raming is, behalve met f 250 voor periodieke traktementsverhooging, vermeerderd met f 1000 voor aktegelden. Zij is daarentegen verminderd met f 300, doordien het traktement van een der inlandsche onderwijzers van f 100 op f 75 's maands is gebracht.
			(17) 1 directeur . . . . . f 6 000
			1 hulponderwijzer 1 800
			1 onderwijzer in het handteekenen. 900
			3 inlandsche onderwijzers, à f 1200 . . . . . 3 600
			periodieke traktementsverhooging 8 825
			toelagen aan kweekelingen, 10 à f 180 en 15 à f 144 . . . 3 960
			bedienden 480
			25 565
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 425 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.
			(18) 1 directeur f 6000, 1 tweede onderwijzer f 3600, 1 hulponderwijzer f 1800. . . . . f 11 400
			1 onderwijzer in het handteekenen. 600
			2 inlandsche onderwijzers, 1 à f 1200 en 1 à f 900 . . . . 2 100
			periodieke traktementsverhooging 6 885
			toelagen aan kweekelingen, 20 à f 180 en 30 à f 144 . . . 7 920
			bedienden 480
			f 29 385
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 1095 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.
			(19) 1 directeur . . . . . f 6 000
			1 tweede-onderwijzer. 3 600
			1 derde-onderwijzer 1 800
			voor het onderwijs in het handteekenen 600
			2 inlandsche onderwijzers, à f 900. . . . . 1 800
			periodieke traktementsverhooging 3 900
			toelagen aan kweekelingen, 20 à f 180 en 30 à f 144 . . . 7 920
			verder personeel. 840
			f 26 400
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 1200 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
59		Amboina (20)	27 480		
		Vergoedingen van reiskosten aan de kweekelingen	1 000		
				f 132 910	
	e.	School- en lokaalbehoeften, leermiddelen en andere uitgaven voor de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers		6 000	
	f.	Kosten der scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders:			
		Magelang (22).	f 28 700		
		Bandong (23)	16 250		

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 28 300		f 820	
1 000			(20) 1 directeur . . . . . f 6 000
			1 tweede-onderwijzer. 3 600
			1 derde-onderwijzer 1 800
4 100	(21) f 1 900		1 onderwijzer in het handteekenen 480
			2 inlandsche onderwijzers, à f 900. . . . . 1 800
28 460	240		periodieke traktementsverhooging 4 440
15 950	300		toelagen aan kweekelingen, 20 à f 180, 30 à f 144 . . . . 7 920
			verder personeel 840
			toelagen voor het bezit van akten voor inheemsche talen . . 600
			f 27 480

De raming is verhoogd met f 600 voor aktegelden, doch daarentegen verminderd met f 1420, ten gevolge van de vervanging van den Europeeschen onderwijzer voor het handteekenen op eene toelage van f 600 door een met f 480 bezoldigden inlandschen onderwijzer en omdat voor periodieke traktementsverhooging vermoedelijk f 1300 minder noodig is dan ten vorigen jare werd toegestaan.

(21) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.

(22)	1 directeur . . . . . f	6 000
	1 leeraar in de rechtswetenschap en de daarmede verwante vakken	8 400
	1 Europeesche of inlandsche tweede-onderwijzer.	2 400
	1 Europeesche hulponderwijzer of inlandsche hulponderwijzer van den 1sten of 2den rang	1 080
	1 inlandsch onderwijzer voor de Javaansche taal	1 200
	1 „ „ „ „ Maleische taal	1 200
	1 „ „ „ het handteekenen	480
	toelage aan den directeur voor het geven van onderwijs in het landmeten, waterpassen en lijn- en kaartteekenen	600
	toelage aan den hem daarbij behulpzamen mantri van het kadaster.	300
	bedienden-personeel	720
	periodieke traktementsverhooging	5 130
	school- en lokaalbehoeften.	1 000
	aandeel van den directeur in de schoolgelden.	190
	f	28 700

Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 240 meer noodig dan ten vorigen jare werd uitgetrokken.

(23)	1 hoofdonderwijzer . . . . . f	3 000
	2 hulponderwijzers, à f 1500.	3 000
	1 inlandsch onderwijzer in de Soendasche taal	1 200
	onderwijs in het teekenen.	600
	school- en lokaalbehoeften.	600
	bedienden voor het schoonmaken der lokalen.	720
	periodieke traktementsverhooging	6 900
	aandeel van den hoofdonderwijzer in de schoolgelden. . . .	230
	f	16 250

Voor periodieke traktementsverhooging is f 300 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
59		Probolinggo (24) . . . . . f 15 580			
		Tondano (25) 13 120			
				f 73 650	
	g.	Reorganisatie van scholen als bovenbedoeld ten behoeve van de opleiding van inlandsche ambtenaren	(26)	35 000	
	h.	Opleiding van inlandsche hulponderwijzers van den 2den rang		1 200	
	i.	Traktementen en toelagen van het onderwijzend personeel bij de gewone inlandsche scholen, alsmede toelagen voor het geven van onderricht aan dat personeel:			
		Java en Madura (27) . . . . . f 495 401			

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 15 730		f 150	
13 120			
35 000			
1 200			

(24)

1 hoofdonderwijzer	f	3 000
2 hulponderwijzers, à f 1500		3 000
1 inlandsch onderwijzer in de Javaansche taal		1 200
1 idem in de Madureesche taal		1 200
onderwijs in het teekenen		600
school- en lokaalbehoeften		600
bedienden voor het schoonhouden der lokalen		720
periodieke traktementsverhooging		5 100
aandeel van den hoofdonderwijzer in de schoolgelden		160
	f	15 580

Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 150 minder noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.

(25)

1 hoofdonderwijzer	f	3 000
2 hulponderwijzers, à f 1500		3 000
1 inlandsch onderwijzer in de Maleische taal		600
onderwijs in het teekenen		600
school- en lokaalbehoeften		600
1 bediende		90
periodieke traktementsverhooging		5 160
aandeel van den hoofdonderwijzer in de schoolgelden		70
	f	13 120

(26) Daar de reorganisatie vooralsnog tot de school te Magelang beperkt is, wordt de raming evenals ten vorigen jare op f 35 000 gesteld.

(27)

132 onderwijzers, à f 900	f	118 800
21 „ à 600		12 600
57 „ à 480		27 360
6 „ à 420		2 520
54 „ à 300		16 200
1 waarnemend onderwijzer		360
326 hulponderwijzers, à f 240		78 240
159 kweekelingen, à f 144		22 896
20 candidaat-onderwijzers, 1ste hulponderwijzers, à f 360		7 200
124 candidaat-onderwijzers, hulponderwijzers, à f 300		37 200
voor vermeerdering van het hulppersoneel ten gevolge van stijging van het leerlingengetal:		
20 hulponderwijzers van f 240 à f 300		5 400
periodieke traktementsverhooging		166 625
	f	495 401

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
59		Buitenbezittingen (28)	f	442 799	
			f	938 200	
		waarvoor met het oog op vacatures en mutatiën wordt gesteld			(29) f 890 000
	k.	Aandeel der onderwijzers bij de gewone inlandsche scholen in de schoolgelden:			
		Java en Madura	f	7 950	
		Buitenbezittingen		1 550	
					(30) 9 500
	l.	Kosten van de Depoksche school (31).			6 350
	m.	Kosten van de school voor Ambonsche burgers te Amboina (32)			13 465

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.	
			(28) 59 onderwijzers 1ste klasse, à f 600. . . . . f	57 000
			127 „ 1ste „ à 480	60 960
f 951 000		f 61 000	41 „ 2de „ à 420.	17 220
			42 „ 2de „ à 240.	10 080
			voor waarnemende onderwijzers, hulponderwijzers en kweekelingen	122 711
9 500			15 Dayaksche onderwijzers	1 800
6 100	f 250		toelagen aan onderwijzers te Atjeh	1 020
13 465			toelage aan den hulponderwijzer te Koepang, voor het geven van onderwijs aan de inlandsche onderwijzers aldaar . . .	*Memorie.*
			voor candidaat-onderwijzers, hulponderwijzers	56 960
			periodieke traktementsverhooging	124 512
			wegens vervanging der genootschapsscholen in de Minahassa door gouvernementsscholen, waarbij het toen aanwezige personeel (waarvan thans nog slechts de kweekelingen in functie zijn) in dienst wordt gehouden:	
			voor 16 kweekelingen, à f 144	2 304
			toelagen aan het onderwijzend personeel van de inlandsche scholen in de gewesten Palembang, Oostkust van Sumatra, Riouw, Banka, Billiton en Westerafdeeling van Borneo, voor zoover het niet uit die gewesten zelve herkomstig is .	2 232
			voor vermeerdering van het hulppersoneel in verband met het toenemend aantal leerlingen:	
			25 hulponderwijzers, à f 240.	6 000
			f	442 799

(29) De uitgaven in de laatstvoorgaande jaren geven vrijheid om de raming met f 61000 te verminderen.

(30) Een tiende gedeelte van de geraamde opbrengst der schoolgelden, ad f 95 000. Onder de som van f 100 000, welke in de raming van de middelen voor de schoolgelden van de Depoksche school en van de school voor Ambonsche burgers begrepen, waarvan het aan de onderwijzers toekomend aandeel is geraamd in de twee volgende onderdeelen.

(31)	1 hoofdonderwijzer . . . . . f	2 400
	periodieke traktementsverhooging van denzelfden	1 450
	3 hulponderwijzers, van f 600 tot f 900.	2 100
	schoolbehoeften, prijswerkjes, aanmaak en onderhoud van meubelen, alsmede loon van een bediende	350
	aandeel van den hoofdonderwijzer in de schoolgelden. . . .	50
	f	6 350

Voor periodieke traktementsverhooging is f 250 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.

(32)	1 hoofdonderwijzer. . . . . f	3 000
	3 hulponderwijzers, van f 600 tot f 900.	2 100
	1 hulponderwijzer	1 500
	2 kweekelingen, à f 240	480
	1 bediende	120
	periodieke traktementsverhooging	4 800
	school- en schrijfbehoeften en prijswerkjes.	915
	aanmaak en onderhoud van meubelen	100
	aandeel van den hoofdonderwijzer in de schoolgelden. . . .	450
	f	13 465

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
59	*n.*	School- en lokaalbehoeften, leermiddelen, prijzen, drukwerk, alsmede kosten van de examens bij de inlandsche scholen:			
		Java en Madura . . . . . f 18 000			
		Buitenbezittingen 26 000			
			f	44 000	
	o.	Opleiding van zonen en dochters van vorsten en rijksgrooten aan de inlandsche school te Koepang (34)		1 200	
	p.	Traktementen van het personeel bij het depot van boeken en leermiddelen ten behoeve van het inlandsch onderwijs, alsmede bureelbehoeften en verdere benoodigdheden (35)		7 284	
	q.	Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen		50 000	
	r.	Subsidie aan de vereeniging tot het onderhouden van eene kost- en dagschool voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa		3 000	
	s.	Subsidiën aan scholen tot opleiding van inlandsche onderwijzers, tevens godsdienstvoorgangers:			
		te Oeloe (Sangi-eilanden). . . . . f 4 200			
		„ Pansoer-na-Pitoe (Tapanoli) (36). 500			
				4 700	
	t.	Vervaardigen en drukken van Nederlandsche, Javaansche, Maleische, Soendaneesche en andere leer- en leesboeken en van schrijf- en teekenvoorbeelden en plaatwerken.		13 000	
	u.	Reis- en verblijf kosten van de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, alsmede van personen belast met het schooltoezicht		18 000	
	v.	Collecteloon voor den verkoop van schoolwerkjes voor het inlandsch onderwijs . .	(38)	30	
					f 1 409 489
60		Kunsten en wetenschappen.			
	a.	Traktementen en inkomsten van ambtenaren, belast met wetenschappelijke onderzoekingen en met werkzaambeden in het belang van kunsten en wetenschappen (39)	f	45 600	
	b.	Toezicht op de verzamelingen van schilderijen in de paleizen te Weltevreden en te Buitenzorg		200	
	c.	Wetenschappelijke onderzoekingen, vervaardiging van teekeningen van oudheden, verzameling van voorwerpen ten behoeve van 's Rijks musea en andere uitgaven in het belang van kunsten en wetenschappen (40).		33 632	

Toegestaan voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(33) Wegens aanhoudende stijging geraamd naar de uitgaven in 1897.
			(34) 10 à f 120 'sjaars ieder.
43 000	(33) f 1 000		(35) 1 administrateur . . . . . f 3 600
			periodieke traktementsverhooging 1 200
1 200			1 klerk 720
			3 bedienden 564
7 284			bureelbehoeften en verdere benoodigdheden 1 200
50 000			f 7 284
3 000			(36) Door het Rhijnsche zendinggenootschap is aanzoek gedaan om eene jaarlijksche subsidie van f 500 ten behoeve van de opleidingsschool voor inlandsche onderwijzers, tevens godsdienstvoorgangers te Pansoer-na-Pitoe.
4 200			Daar het genootschap zich aanzienlijke kosten getroost om die inrichting in stand te houden en haar voortbestaan van groot belang moet worden geacht, is vrijheid gevonden op de gevraagde subsidie te rekenen.
	500		
			(37) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1895—1897.
10 000	(37) 3 000		(38) De opbrengst van den verkoop van inlandsche leerboeken is geraamd op f 11 000.
18 000			Daar echter de meeste boeken door het depot van leermiddelen worden verkocht en daarvoor dus geen collecteloon behoeft te worden uitgekeerd, wordt gerekend op 10 pct. over f 300.
30			
			(39) 1 adviseur voor inlandsche en Arabische zaken . . . . . f 18 000
			3 ambtenaren voor de beoefening van Indische talen à f 3600 10 800
46 500		f 900	periodieke traktementsverhooging 16 800
			f 45 600
200			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 900 minder noodig dan ten vorigen jare.
33 632			(40) Vervaardigen van teekeningen van oudheden, verzamelen van voorwerpen voor 's Rijks musea en verdere uitgaven in het belang van kunsten en wetenschappen . . . . . f 5 000
			subsidie aan het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen 9 000
			subsidie aan de Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië 2 000
			subsidie aan de Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië 2 000
			subsidie aan de Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië 800
			subsidie voor de uitgaven der resultaten van de wetenschappelijke onderzoekingen in 's lands plantentuin te Buitenzorg 1 500
			onderhoud der Hindoe-oudheden op Java 2 300
			bezoldiging van een mandoer à f 240 en van 2 bedienden à f 96 ieder, bij de passangrahan op het Diëngplateau, tot bewaking en onderhoud van tempels en verdere oudheden 432
			toelage aan den commissaris van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, voor het copiëeren der aan het instituut af te stane voor openbaarmaking geschikt geachte bescheiden uit de Indische archieven 600
			ondersteuning van wetenschappelijke reizen in Nederlandsch-Indië 10 000
			f 33 632

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		Geraamd voor 1900.
60	*d.*	Traktementen en toelagen van het personeel bij 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen (41)	f 90 300	
	e.	Onderhoud en verdere uitgaven (waaronder schrijf- en teekenbehoeften, benevens aankoopen voor de bibliotheek), ten behoeve van 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen (42)	36 100	
				f 205 832
61		**Landsdrukkerij.**		
	a.	Traktementen van den directeur, de verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen (43).	83 412	
	b.	Personeele toelaag voor den corrector	1 200	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.	
f 89 250	f 1 050		(41) 1 directeur	f 9 600
			1 adjunct-directeur.	7 200
36 100			1 ambtenaar-kruidkundige, belast met het onderzoek van levensvoorwaarden, bouw en ziekte van de tropische cultuurgewassen	6 000
			1 ambtenaar-landbouw-scheikundige, belast met chemische onderzoekingen in het belang der cultures.	6 000
			1 houtvester } belast met het onderzoek der boschboomflora	3 900
84 892		f 1 480	1 kruidkundige }	6 000
1 200			1 landbouw-zoöloog	6 000
			1 hortulanus.	3 600
			1 assistent-hortulanus	1 800
			1 teekenaar	1 800
			1 opzichter	1 800
			1 conservator.	2 400
			1 commies.	2 400
			1 adjunct-commies.	1 800
			1 schrijver.	600
			1 Europeesch tuinman	840
			1 mantri-lithograaf	360
			1 mandoer	420
			2 mantries, elk f 600	1 200
			1 leerling-mantrie.	300
			periodieke traktementsverhooging	26 280
				f 90 300

Voor periodieke traktementsverhooging is f 1050 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.

(42)	Onderhoud der tuinen, waaronder de cultuurtuin	f 24 760
	bureel-, teeken- en schrijfbehoeften, alsmede kosten voor de bibliotheek.	900
	reiskosten van den directeur, den adjunct-directeur, den hortulanus en den houtvester	4 600
	aankoop van chemicaliën, ustensiliën en boekwerken. . . .	1 600
	bezoldiging van inlandsch personeel	4 240
		f 36 100

(43)	1 directeur	f 7 200
	1 tweede-commies	2 400
	klerken.	1 800
	1 hoofdopziener, à f 3600 en 1 opziener à f 2640	6 240
	1 corrector	2 400
	1 machinedrijver	2 400
	1 inlandsch stoker.	480
	voor letterzetters en drukkers.	54 276
	periodieke traktementsverhooging	2 640

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
61	*c.*	Bureel- en lokaalbehoeften en verdere benoodigdheden, bindloon, onderhoud van het materieel, kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen en wegens verzending per post van gedrukte stukken	f	13 000	
	d.	Bezoldiging van buitengewoon inlandsch personeel, alsmede overwerkgelden . . .		6 000	
					f 103 612
62		Ambtenaarsexamens.			
		Kosten der examens die den toegang openen tot betrekkingen bij 's lands dienst in Nederlandsch-Indië			18 000
63		Eeredienst.			
	a.	Traktementen van den adjunct-secretaris bij het bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen en schrijfbehoeften (45).	f	3 300	
	b.	Traktementen, voorloopige inkomsten, toelagen, vivres-indemniteiten en gratificatiën van predikanten, hulppredikers, Roomsch-Katholieke geestelijken, godsdienstonderwijzers en dergelijke tot voorziening in de godsdienstige behoeften der militairen in de garnizoenen en van de minder gegoede leden der Christelijke gemeenten, aangestelde personen, alsmede hulppredikers en inlandsche leeraren bij inlandsche Christen-gemeenten:			
		Java en Madura (46) . . . . . f 306 840			
		Buitenbezittingen (47). 271 915			
		Zonder vaste woonplaats (48) 25 200			
		f 603 955			
		Waarvoor, met het oog op vacatures en mutatiën, wordt gesteld		535 000	
	c.	Opleiding van élèves tot inlandsche leeraren bij de inlandsche Christen-gemeenten.	(49)	24 000	
	d.	Reiskosten van predikanten, hulppredikers en inlandsche godsdienstleeraren, Roomsch-Katholieke geestelijken, alsmede van ouderlingen, die de predikanten vergezellen bij kerkvisitatiën		70 000	
	e.	Toelagen en onderstanden van zendelingen en zendeling-leeraren (50)		14 400	
	f.	Reis- en verblijfkosten van zendelingen		*Memorie.*	
	g.	Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van godsdienstig onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst op plaatsen waar van Gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden		59 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN,		
			voor boekbinders	f	2 424
5 700	(44) f 7 300		„ timmerlieden.		360
13 000		(44) f 7 000	„ loopers en boodschappers		792
				f	83 412
18 000			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 1480 minder dan ten vorigen jare werd toegestaan.		
3 300			(44) Op het ten laste van onderdeel *c* te brengen bindloon werd vroeger bij onderdeel *d* gerekend.		
			(45) 1 adjunct-secretaris	f	1 800
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen en schrijfbehoeften		1 500
				f	3 300
			(46) 25 predikanten, 16 à f 4800 en 9 à f 6000	f	130 800
			1 hulpprediker te Depok		1 800
535 000			1 Roomsch-Katholiek geestelijke van den eersten rang . . .		6 000
18 000	6 000		11 Roomsch-Katholieke geestelijken van den 2den rang, à f 4200		46 200
			periodieke traktementsverhooging, toelagen en gratificatiën .		122 040
70 000					
12 600	1 800			f	306 840
Memorie.			(47) 16 predikanten, à f 4800	f	76 800
			25 hulppredikers, à f 1800		45 000
59 000			190 inlandsche leeraren, à f 300.		57 000
			5 Roomsch-Katholieke geestelijken van den 2den rang, à f 4200		21 000
			4 inlandsche hulpleeraren bij de Roomsch-Katholieke gemeenten, à f 300.		1 200
			10 Roomsch-Katholieke geestelijken van den 3den rang, à f 1800		18 000
			periodieke traktementsverhooging, toelagen en gratificatiën .		51 820
			vivres-indemniteit aan 2 te Atjeh gevestigde geestelijken . .		1 095
				f	271 915
			(48) 6 Roomsch-Katholieke geestelijken van den 2den rang, à f 4200 (voor de tijdelijke waarneming van den dienst, bij ontstentenis van den titularis).	f	25 200
			(49) Voor 1900 wordt gerekend op 100 kweekelingen à f 240.		
			(50) 6 zendelingen op de Sangi-eilanden, à f 1800	f	10 800
			2 zendelingen op de Talauer-eilanden, à f 1800.		3 600
				f	14 400
			De raming is tot indienststelling van nog 1 zendeling op de Sangi-eilanden met f 1800 verhoogd.		

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GEBAAMD voor 1900.
63	*h.*	Traktementen en toelagen van inlandsche priesters, tegemoetkoming in het onderhoud van graven en vergoeding van verpondingsbelasting, verschuldigd van eenige perceelen in eigendom toebehoorende aan den Mahomedaanschen tempel te Batavia (51)	f	7 700	
					f 713 400
64		Armwezen.			
	a.	Subsidiën aan instellingen van weldadigheid (53)	f	101 920	
	b.	Traktementen van het personeel bij het oude-mannenhuis te Samarang (54) . . .		1 508	
	c.	Aankoop van benoodigdheden ten behoeve van de verpleegden in het oude-mannenhuis te Samarang		3 400	
					103 828
65		Geneeskundige dienst.			
	a.	Traktementen en toelagen van den chef van den burgerlijken geneeskundigen dienst en van het personeel werkzaam op diens bureel, mitsgaders schrijfloonen (55) .	f	12 600	
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften voor het bureel van den chef van den burgerlijken geneeskundigen dienst		300	
	c.	Traktement en indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst op Java en Madura en traktement van een hem toegevoegden oppasser (56)		13 944	
	d.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur		3 000	
	e.	Uitgaven ten behoeve van het laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen (57)		29 430	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(51) Traktementen van 2 pangoeloe's te Pekalongan en Batang op f 468 en f 187 . . . . . f 655
7 700			traktementen van andere inlandsche priesters. 1 424
(52) 2 450		f 2 450	toelagen van eenige geestelijken in Atjeh 2 340
			tegemoetkoming aan de titulaire sultans Sepoeh en Anom van Cheribon, voor het onderhoud der graven van hunne vaderen 3 000
			voor het onderhoud van de graven van vroegere inlandsche vorsten te Palembang. 125
95 920	f 6 000		
1 508			vergoeding van verpondingsbelasting verschuldigd voor eenige perceelen in eigendom toebehoorende aan den Mahomedaanschen tempel te Batavia. 156
3 400			f 7 700
			(52) „Bijdrage in de kosten van een nieuw kerkgebouw voor de Protestantsche gemeente te Bandjermasin." Vervalt voor 1900.
12 600			(53) Protestantsche weeshuis te Samarang . . . . . f 38 780
300			Roomsch-Katholieke weeshuis te Samarang 45 140
			Parapattan weezengesticht te Batavia 6 000
			Jongensweezengesticht te Soerabaija 6 000
13 944			
3 000			Vereeniging tot bevordering van Christelijk leven en onderling hulpbetoon te Magelang 6 000
31 230		f 1 800	f 101 920
			Met het oog op het politiek en economisch belang van het — blijkens het vermelde op bladz. 49/50 van het jongste Koloniaal Verslag — door laatstgenoemde vereeniging beoogde doel wordt voorgesteld haar een subsidie van f 6000 's jaars toe te kennen.
			(54) 1 regent à f 900, 1 portier à f 96 en 8 koelies à f 64.
			(55) Toelage aan den chef van den geneeskundigen dienst . . . f 3 600
			toelage aan den dirigeerenden officier van gezondheid, werkzaam op het bureel van den chef 1 200
			1 officier van gezondheid 1ste klasse, als boven. 600
			1 eerste-commies 3 600
			1 derde-commies 1 800
			voor klerken, bedienden en schrijfloonen 1 800
			f 12 600
			(56) Traktement . . . . . f 10 200
			schrijfloon en schrijfbehoeften 600
			periodieke traktementsverhooging 3 000
			1 oppasser. 144
			f 13 944
			(57) 1 directeur . . . . . f 9 600
			1 adjunct-directeur 7 200
			1 veearts belast met het onderzoek van veeziekten. 2 400
			toelaag aan den veearts. 1 200
			1 amanuensis 1 200
			periodieke traktementsverhooging 4 800
			diverse uitgaven 3 030
			f 29 430
			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 1800 minder noodig dan voor 1899 werd toegestaan.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
65	*f.*	Toelagen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften aan dirigeerende officieren van gezondheid en aan den inspecteur der hospitalen in de Buitenbezittingen, belast met het toezicht over den burgerlijken geneeskundigen dienst, toelagen en belooningen aan officieren van gezondheid, particuliere geneesheeren, dokters-djawa en militaire apothekers voor de waarneming van den burgerlijken geneeskundigen dienst, het toezicht over de vaccine en het verstrekken en gereedmaken van geneesmiddelen (58).	f 254 000
	g.	Opleiding van inlandsche geneeskundigen en daarmede in verband staande uitgaven (59).	70 000
	h.	Opleiding van inlandsche vrouwen in de praktische verloskunde (60).	15 000

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(58) Toelagen aan 13 dirigeerende officieren van gezondheid à f 1200 f 15 600
			toelagen aan 168 officieren van gezondheid op Java en Madura en in de Buitenbezittingen, à f 600 . . . . . 100 800
f 247 800	f 6 200		indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften aan 6 dirigeerende officieren van gezondheid, geplaatst in de drie afdeelingen op Java, ter Sumatra's Westkust, te Makasser en te Amboina en aan den inspecteur der hospitalen, à f 350 2 450
39 931	30 069		belooning aan particuliere geneesheeren. 131 000
11 000	4 000		toelagen aan militaire apothekers 4 800
			f 254 650
			waarvoor in rond cijfer . . . f 254 000
			Met het oog op de toenemende behoefte aan civiele geneesheeren is de post voor belooning aan particuliere geneesheeren met f 6000 verhoogd.
			(59) In overeenstemming met de nieuwe regeling dezer opleiding, in de Memorie van Toelichting behoorende bij het tot wet verheven wetsontwerp tot wijziging van de Indische begrooting voor 1899 (gedrukte stukken zitting 1898—1899. — 149) uiteengezet, wordt gerekend op:
			1 directeur à f 7200 gedurende 10 maanden . . . . . f 6 000
			2 leeraren, à 4200 „ 10 „ 7 000
			toelagen aan 4 officieren, à f 1200 gedurende 2 maanden. . 800
			„ „ 2 „ à 1800 „ 10 „ . . 3 000
			toelage aan 1 officier of burger-arts, à f 1800, doch wegens het nog niet voltallig aantal lesuren geraamd op f 900, gedurende 10 maanden 750
			toelagen voor onderwijs in de oogheelkunde en de artsenijbereidkunde, te zamen f 1000 's jaars, gedurende 10 maanden 840
			1 dokter-djawa 840
			1 hoofd der school, à f 3000, gedurende 10 maanden . . . 2 500
			1 eerste onderwijzer 2 400
			1 onderwijzer. 1 500
			2 Europeesche suppoosten, à f 900, gedurende 2 maanden . 300
			1 „ suppoost, à 720, „ 10 „ . 600
			1 „ „ à 900, „ 10 „ . 750
			8 bedienden, à f 144. . . . . 1 152
			periodieke traktementsverhooging 3 780
			toelagen aan 140 kweekelingen 28 720
			reis- en transportkosten van de élèves 1 400
			leermiddelen en meubilair 6 000
			prijzen 200
			verlichting. 1 350
			f 69 882
			waarvoor gesteld . . . f 70 000.
			Vermits de nieuwe regeling met het begin van den volgenden cursus (1 Maart 1900) in werking zal kunnen treden, is bij verschillende onderdeelen van de raming gerekend voor 2 maanden op de vroegere en voor 10 maanden op de nieuwe organisatie.
			(60) Toelagen aan geneesheeren . . . . . f 9 000
			premiën aan die geneesheeren 6 000
			f 15 000
			Er wordt namelijk gerekend dat in 1900 zes kweekelingen met goed gevolg examen in de verloskunde zullen afleggen.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GEBAAMD voor 1900.
65	*i*	Onderstand aan inlandsche vroedvrouwen, die in de uitoefening van het vak geen genoegzaam middel van bestaan kunnen vinden:		
		Java en Madura . . . . . f 1 000		
		Buitenbezittingen 2 500		
			(61) f 3 500	
	k.	Traktementen van stadsgeneesheeren en stadsvroedvrouwen:		
		Batavia . . . . . f 21 600		
		Samarang 14 400		
		Soerabaija 17 400		
			(62)	53 400
	l.	Indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften ten dienste van den stedelijken geneeskundigen dienst (63)		2 340
	m.	Traktementen van dokters-djawa, niet tevens vaccinateurs:		
		Java en Madura . . . . . f 96 180		
		Buitenbezittingen 44 220		
			(64) f 140 400	
		Waarvoor, met het oog op vacatures en mutatiën, wordt gesteld		110 000
	n.	Daggelden en transportkosten van burgerlijke geneeskundigen, van officieren van gezondheid belast met den burgerlijken geneeskundigen dienst, en van dokters-djawa, niet tevens vaccinateurs; belooningen en daggelden van geneesheeren en andere personen, van wier diensten wordt gebruik gemaakt tot geneeskundige behandeling van Europeesche opvarenden aan boord van 's lands vaartuigen ten behoeve van de bebakening en kustverlichting op plaatsen waar geen militaire hospitalen bestaan en ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke en epidemische ziekten, zoomede andere daarmede in verband staande uitgaven; kosten der examens, bedoeld bij het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst en vacatieloonen van particuliere geneesheeren, die zitting nemen in de geneeskundige commissiën ter constateering van den gezondheidstoestand van burgerlijke ambtenaren, die een buitenlandsch verlof tot herstel van gezondheid verzoeken.	(65)	34 600
	o.	Traktementen van het personeel bij de stadsverbanden, benevens indemniteit voor schrijfbehoeften aan de opzieners bij de stadsverbanden:		
		Batavia (66). . . . . f 5 916		
		Samarang (67) 4 956		
		Soerabaija (68) 2 424		
				13 296
	p.	Onderhoud, verpleging, kleeding, enz. van de lijders in de stadsverbanden en andere uitgaven voor die inrichtingen, alsmede kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen		60 000
	q.	Geneeskundige behandeling en verpleging in militaire ziekeninrichtingen en gezondheids-etablissementen, alsmede begrafenis van behoeftigen en andere niet tot het departement van oorlog en de Indische militaire marine behoorende personen .		365 000

Toegestaan voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(61) Naar de vermoedelijke behoefte verhoogd met f 700.
			(62) 3 eerste-stadsgeneesheeren van f 7200 á f 8400 . . . . . f 22 800
			3 tweede-stadsgeneesheeren van f 4800 à f 6000. . . . . 15 600
f 2 800	f 700		2 derde-stadsgeneesheeren van f 3000 à f 4800 . . . . . 7 800
			6 stadvroedvrouwen, à f 1200 . . . . . 7 200
			f 53 400
53 400			(63) Voor de eerste stads-geneesheeren op de drie hoofdplaatsen wordt uitgetrokken f 540, voor de secretarissen der geneeskundige raden aldaar f 1800.
2 340			(64) 153 dokters-djawa, à f 840 's jaars . . . . . f 128 520
			periodieke traktementsverhooging 11 880
			f 140 400
123 000		f 13 000	(65) Bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 294 is bepaald dat de uit Indië naar den Hedjaz vertrekkende pelgrims vóór de inscheping onderworpen worden aan een geneeskundig onderzoek in tegenwoordigheid van den betrokken havenmeester. Voor iederen passagier die aldus geneeskundig is onderzocht, wordt aan den geneesheer en den havenmeester uit 's lands kas ieder f 1 uitbetaald, terwijl door den gezagvoerder, de reeders of agenten van het schip voor zulk een passagier aan den lande eene vergoeding van f 2 is verschuldigd. Tegenover de verhooging (waarbij is aangenomen dat er 2300 pelgrims zullen worden overgevoerd) welke deze post tot bestrijding van de bovenbedoelde uitgaaf ondergaan heeft, staat alzoo eene bate tot gelijk bedrag, waarop gerekend is bij de raming van de middelen.
			(66) 1 opziener-administrateur . . . . . f 1 440
30 000	4 600		2 ziekenvaders, à f 600. . . . . 1 200
			1 verbandmeester 360
			1 hulpverbandmeester. 240
			1 kok 180
			10 mannelijke bedienden, à f 180 . . . . . 1 800
			4 vrouwelijke bedienden, à f 144 576
13 296			periodieke traktementsverhooging 60
			indemniteit voor schrijfbehoeften 60
60 000			f 5 916
365 000			(67) 1 opziener. . . . . f 1 200
			1 portier 600
			14 mannelijke bedienden, à f 180 . . . . . 2 520
			4 vrouwelijke bedienden, à f 144 576
			indemniteit voor schrijfbehoeften 60
			f 4 956
			(68) 1 opziener. . . . . f 1 200
			2 inlandsche oppassers, ieder à f 180 360
			4 wakers, ieder f 180 720
			1 inlandsch stoker. 144
			f 2 424

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
65	*r.*	Subsidiën tot instandhouding van gezondheids-etablissementen:			
		Te Soekaboemi	f 7 200		
		„ Sindang Laija (Preanger regentschappen)	10 800		
		„ Poespo en Tosari (Pasoeroean)	10 500		
				f 28 500	
	s.	Traktementen en toelagen van het geneeskundig, administratief en bedieningspersoneel bij de krankzinnigengestichten, alsmede schrijfloonen en kantoorbehoeften.			
		Buitenzorg (70)	f 94 650		
		Soerabaija (71).	32 974		
		Samarang (72).	19 454		

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(69) Het subsidie aan het gezondheids-etablissement in Pasoeroean is voorloopig voor den tijd van één jaar van f 750 op f 875 's maands en dat aan het gezondheids-etablissement te Sindang Laya voor den tijd van twee jaren van f 600 op f 900 's maands gebracht.
f 23 400	(69) f 5 100		(70) 1 geneesheer-directeur . . . . . f 12 000
			1 tweede-geneesheer 7 200
			1 derde-geneesheer 6 000
87 277	7 373		1 huismeester 3 300
32 174	800		1 opzichter over de mannenafdeeling 1 800
19 329	125		1 opzichteres over de vrouwenafdeeling 1 800
			1 opzichter over den landbouw, tevens assistent-opzichter over de mannenafdeeling 1 440
			1 opzichteres over de wasscherij en naaikamer, tevens assistent-opzichteres over de vrouwenafdeeling 1 440
			1 machinedrijver, tevens smidsbaas 1 440
			voor bezoldiging van minder personeel met inbegrip van de klerken- en schrijfloonen en van de toelage aan den dokter-djawa 49 800
			kantoorbehoeften 450
			periodieke traktementsverhooging 7 980
			f 94 650
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 1480 minder uitgetrokken dan ten vorigen jare. Daarentegen is de raming met f 8853 verhoogd, omdat de landbouwkolonie bij het gesticht noodzakelijk in 1900 met nog twee zalen voor inlandsche mannen moet worden uitgebreid.
			(71) 1 geneesheer-directeur . . . . . f 7 200
			1 huismeester 3 000
			1 opzichter 900
			1 opzichteres 840
			voor magazijnpersoneel 840
			„ keukenpersoneel 1 500
			„ Europeesche oppassers en oppasseressen 4 800
			„ inlandsche oppassers en oppasseressen 3 420
			„ wachthoudend personeel 840
			„ bedienden 1 224
			toelage aan een dokter-djawa 300
			klerken en schrijfloonen 900
			kantoorbehoeften 350
			periodieke traktementsverhooging 6 860
			f 32 974
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 800 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.
			(72) 1 geneesheer (toelage) . . . . . f 2 400
			1 huismeester 3 000
			1 opzichter 900
			voor magazijnpersoneel 840
			„ keukenpersoneel 1 500
			„ Europeesche oppassers en oppasseressen 4 320
			„ inlandsche oppassers en oppasseressen 1 764

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		Geraamd voor 1900.
65		Lawang (73) . . . . . *Memorie.*		
			f	147 078
	t.	Onderhoud, verpleging, kleeding, enz. van krankzinnigen en verdere uitgaven voor de krankzinnigengestichten, daaronder begrepen de vervoerkosten dier lijders en andere daarmede in verband staande uitgaven		170 000
	u.	Traktementen van het personeel bij de leprozen-gestichten, de dokters-djawa daaronder niet begrepen:		
		Palembang (74) . . . . . f 360		
		Ternate (74) 240		
				600
	v.	Onderhoud, transportkosten, verpleging, kleeding, rijst- en siriegelden van leprozen en verdere uitgaven voor de leprozengestichten		1 600
	w.	Maatregelen tegen syphilis:		
		Java en Madura . . . . . f 180 000		
		Buitenbezittingen. 20 000		
				200 000
	x.	Traktementen van het personeel bij inlandsche ziekeninrichtingen.	(75)	30 390

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			voor wachthoudend personeel . . . . . f 840
			toelaag aan een dokter-djawa 300
			„ „ „ barbier 240
f 170 000			klerken en schrijfloonen 900
			kantoorbehoeften 350
			periodieke traktementsverhooging 2 100
			f 19 454
600			Voor periodieke traktementsverhooging is f 125 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.
1 600			(73) Voor *Memorie* gevoerd omdat het nog onzeker is of de bouw van het gesticht in 1900 ver genoeg gevorderd zal zijn om patiënten te kunnen opnemen.
200 000			(74) 1 opziener.
31 314		f 924	(75) Vast personeel:
			Batavia:
			beri-beri-gestricht:
			1 directeur . . . . . f 3 000
			1 opziener 1 200
			4 mandoors, à f 240 960
			hospitaal voor besmettelijke ziekten te Tandjong-Priok:
			1 inlandsche oppasser 300
			f 5460
			Preanger regentschappen:
			4 mantries, van f 120 tot f 180 600
			8 oppassers, à f 60 480
			Cheribon:
			1 mandoor, á f 180, 4 oppassers, te zamen f 360 540
			Samarang:
			1 oppasser 300
			Madura:
			1 mandoor 180
			Pasoeroean:
			2 mandoors van f 180 à f 264, 6 oppassers van f 120 tot f 144 1 212
			Soerabaija:
			1 oppasser 300
			Probolinggo:
			1 mandoor à f 180, 1 oppasser, à f 120 300
			Banjoemas:
			1 mandoor 240
			2 oppassers, à f 144 288
			Kediri:
			1 mandoor 240
			1 mannelijke en 1 vrouwelijke bediende, ieder f 120 240

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
65	*ij.*	Voeding van lijders in en verdere uitgaven voor inlandsche ziekeninrichtingen . .	f	165 000	
	z.	Subsidiën tot instandhouding van particuliere zieken-inrichtingen:			
		te Kendalpajak (Pasoeroean) . . . . . f 600			
		„ Modjowarno (Soerabaija) 3 000			
				3 600	
	aa.	Traktementen en toelagen van vaccinateurs, hulp- en élève-vaccinateurs, alsmede vivres-indemniteiten:			
		Java en Madura . . . . . f 82 590			
		Buitenbezittingen 102 385			
		(77) f 184 975			
		Waarvoor, met het oog op vacatures en mutatiën, wordt gesteld		178 000	
	bb.	Daggelden en transportkosten van opzieners der vaccine, dokters-djawa-vaccinateur en vaccinateurs, gratificatiën en verdere uitgaven in het belang der vaccine . .		13 000	
	cc.	Uitgaven ten behoeve van het parc vaccinogène te Weltevreden (Batavia) en van het daaraan verbonden zoogenaamd instituut-Pasteur, alsmede andere daarmede in verband staande uitgaven	(78)	13 640	
	dd.	Geneesmiddelen (waaronder ijs en versterkende middelen), desinfectiemiddelen, vaccine-lancetten en andere instrumenten		37 000	
					f 2 028 818
66		Handel en nijverheid in het algemeen.			
	a.	Tegemoetkoming aan de secretarissen der Kamers van koophandel en nijverheid, schrijfloonen, bureelbehoeften en andere kleine uitgaven:			
		Batavia . . . . . f 1 200			
		Samarang 1 200			
		Soerabaija 1 200			
		Padang 900			
		Makasser 900			
			f	5 400	
	b.	Kosten der examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijschepen en ter verkrijging van een diploma als machinist of machine-drijver aan boord van stoomschepen, varende op een Nederlandsch-Indischen zeebrief.		2 000	
	c.	Traktement van den inspecteur van het ijkwezen		4 800	
	d.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur		1 500	
	e.	Bureelkosten, transportkosten van ijkbagage, aanschaffing van stempels en druk-werk, onderhoud en aanmaak van instrumenten		7 600	
					21 300
67		Mijnwezen in het algemeen.			
	a.	Traktementen en daggelden van de hoofdingenieurs, de ingenieurs, de opzieners en het verder personeel bij het mijnwezen en bij de diepe grondpeilingen, alsmede schrijfloonen (81)	f	223 414	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 178 000		(76) f 13 000	
			Oostkust van Sumatra:
			5 mandoors, van f 300 tot f 360, 14 oppassers, van f 210 tot f 240 f 5 010
			Afwisselend personeel 1 5000
3 600			f 30 390
			De formatie van het vaste personeel heeft eenige wijziging ondergaan. Vandaar de lagere raming.
			(76) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1895—1898.
			(77) Er wordt gerekend op 376 vaccinaturs, waarvan:
174 000	f 4 000		17 à f 630 . . . . . f 10 710
			119 à 450 . . . . . 53 550
13 000			233 à 360 . . . . . 83 880
			1 à 240 240
14 540		900	6 à 180 . . . . . 1 080
			voor periodieke traktementsverhooging 35 515
37 000			f 184 975
			(78) 1 directeur . . . . . f 4 800
			1 militair paardenarts (toelage) 300
			1 inlandsche mandoor 720
			3 inlandsche bedienden, 2 à f 120 en 1 à f 144 384
			1 inlandsche vaccinateur 360
			periodieke traktementsverhooging van den directeur en den vaccinateur. 1 080
			vervoer, voeding en huisvesting van behoeftige lijders . . . 600
5 400			voor huur en voeding der kalveren, aankoop en onderhoud van konijnen. 2 500
			voor instrumenten, utensiliën, ijs, onderhoud der gebouwen en van het meubilair en verdere uitgaven 2 896
1 600	(79) 400		
4 800			f 13 640
1 500			
			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 900 minder noodig dan ten vorigen jare werd uitgetrokken.
7 600			
(80) 75 000		75 000	(79) Wegens aanhoudende stijging geraamd naar de uitgaven in 1897.
			(80) „Voor deelneming aan de in het jaar 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling". Vervalt.
			(81) Traktementen van:
229 064		5 650	3 hoofdingenieurs, à f 10 800 . . . . . f 32 400
			4 ingenieurs 1ste klasse, à 7 800 . . . . . 31 200
			4 „ 2de „ à 5 400 . . . . . 21 600
			4 „ 3de „ à 3 600 . . . . . 14 400
			1 werktuigkundige 3 000
			3 topografen, à f 3000 . . . . . 9 000
			4 opzieners 1ste klasse, à 2400 . . . . . 9 600
			10 „ 2de „ à 1500 . . . . . 15 000
			22 „ 3de „ (waaronder 12 tijdelijke), à f 960. . . 21 120
			3 boormeesters 1ste klasse, à f 2400 . . . . . 7 200

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
67	*b.*	Reis- en verblijfkosten van de ambtenaren en geëmployeerden bij het mijnwezen .	f	29 000	
	c.	Schrijf-, teeken-, bureel- en laboratoriumbehoeften	(82)	1 080	
	d.	Onderzoekingen en andere uitgaven in het belang van het mijnwezen en de diepe grondpeilingen, niet begrepen onder de volgende onderafdeeling (83)		90 000	
					f 347 244
	e.	Uitkeering aan inlandsche zelfbesturen van het hun toekomend aandeel in de opbrengst van wegens mijnconcessiën verschuldigde cijns en vast recht (84) . .	f	3 750	

Toegestaan voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
29 000			3 boormeesters 2de klasse, à f 1500	f	4 500
1 080			1 machinist 1ste „		2 400
90 000			1 „ 2de „		1 500
			Traktementen van het personeel bij het bureel van het mijnwezen te Batavia:		
	f 3 750		1 commies, archivaris		2 400
			1 teekenaar		1 800
			klerken		1 380
			bedienden		480
			Personeel bij het bureel van den eerstaanwezenden mijningenieur op Banka:		
			klerken		840
			bedienden		144
			Personeel bij de afdeeling „Grondpeilwezen”:		
			1 klerk, tevens magazijnmeester		1 200
			1 bediende		120
			periodieke traktementsverhooging		42 130
				f	223 414

Voor periodieke traktementsverhooging is f 9490 minder, doch daarentegen voor bezoldiging van het personeel, in verband met de tijdelijke indienststelling van 4 opzieners 3de klasse, f 3840 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare.

(82) Schrijf-, teeken-, bureel- en laboratoriumbehoeften:

voor het bureau van het mijnwezen te Batavia	f	900
voor de afdeeling „Grondpeilwezen”		180
	f	1 080

(83) Aanschaffing van geodesische instrumenten	f	450
idem van boekwerken en kaarten		600
idem van inventaris-voorwerpen		300
idem van benoodigdheden voor het mineralogisch kabinet		140
idem van benoodigdheden voor het scheikundig laboratorium		400
uitvoering van scheikundige onderzoekingen		3 000
geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen		35 000
uitvoering van grondpeilingen		51 000
	f	90 890

of in rond cijfer f 90 000.

(84) Aan het inlandsch zelfbestuur van Bwool moet de helft van het voor de mijnconcessie Paleleh verschuldigde, onder de middelen uitgetrokken vast recht van f 7500 worden uitgekeerd.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
68		Tin.			
	a.	Traktementen van de administrateurs, de élèves en het minder personeel bij de tinmijnen op Banka, alsmede tegemoetkoming aan Chineesche officieren aldaar voor door hen ambtshalve te maken kosten.	(85) f	76 833	
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften		3 000	
	c.	Winning en transport van tin, met inbegrip van voorschotten in geld op de winning en van de kosten van den stoomtramweg in Blinjoe	(86)	3 690 000	
	d.	Aankoop, emballage, transport, enz. van rijst en andere behoeften voor de mijnwerkers op Banka, overvoer naar de plaats van herkomst van ontslagen behoeftige niet op Banka geboren mijnwerkers, uitgaven voor verpleging en vervoer van zieke mijnwerkers en van wegens beri-beri ontslagen mijnwerkers, zoomede tegemoetkoming in het onderhoud van behoeftige gewezen mijnwerkers, kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, alsmede praktizijns- en gerechtskosten, ook wat het transport van tin betreft	(87)	919 000	
	e.	Daggelden van de gecommitteerden en reiskosten van de administrateurs en de élèves bij de tinmijnen op Banka		7 000	
	f.	Mijnbouwkundige onderzoekingen in het belang der tin-exploitatie op Banka . .		94 000	
					f 4 789 85
69		Steenkolen.			
	a.	Traktementen, toelagen en premiën van het personeel bij de ontginning van het Ombilien-kolenveld, alsmede alle andere met die ontginning in verband staande uitgaven, elders niet speciaal omschreven (89)	f	41 000	
	b.	Kosten van lossen, opslaan, bewaken en laden in de spoorwegwagens van magazijnsgoederen		4 000	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(85) Het uitgetrokken bedrag is te splitsen als volgt:
			8 administrateurs, 3 à f 5400 en 5 à f 3000 . . . . . f 31 200
f 76 728	f 105		2 élèves, à f 1800 . . . . . 3 600
3 000			8 klerken, van f 720 à f 1080 . . . . . 7 200
3 070 000	620 000		1 kapitein en 8 luitenants der Chineezen, à f 1200 . . . . 10 800
			9 mijnschrijvers, à f 432 . . . . . 3 888
			17 mijnmandoors, à f 312 . . . . . 5 304
			8 pakhuismandoors, à f 312 . . . . . 2 496
			periodieke traktementsverhooging 12 345
940 000		(88) f 21 000	f 76 833
7 000			
94 000			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 105 meer noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.
			(86) De uitgaven ten laste van dezen post bedroegen in 1897 bij eene productie van 163 541 pikols f 3 338 122 en in 1898 bij eene productie van 192 972 pikols f 3 986 947.
			Op grond van deze uitkomsten wordt voor de 180 000 pikols, waarop de productie in overeenstemming met de te verkoopen hoeveelheid is geschat eene som van f 3 690 000 aangevraagd.
38 000	3 000		
4 000			(87) De benoodigde hoeveelheid rijst wordt geschat op 135 000 pikols, waarvan volgens contract 35 700 pikols zullen worden geleverd tegen den prijs van f 4,47 per pikol. . . . . f 159 579
			terwijl de overige 99 300 op grond van den middelprijs der laatste jaren, berekend zijn tegen f 5,20 per pikol 516 360
			transport en andere uitgaven 186 000
			andere behoeften (smeltpijpen, touw- en ijzerwerk), tegen betaling aan de mijnwerkers te verstrekken, waarop bij de middelen is gerekend. 7 000
			vervoer naar China, verpleging van zieke mijnwerkers en tegemoetkoming in het onderhoud van gewezen mijnwerkers. 50 000
			f 918 939
			of in rond cijfer f 919 000.
			(88) Doordien de aan de mijnwerkers te verstrekken rijst tegen een lageren prijs dan ten vorigen jare is berekend.
			(89) 1 ingenieur-directeur. . . . . f 5 400
			1 administrateur 3 600
			1 topograaf 2 400
			1 hoofdopziener. 4 200
			1 opziener 1ste klasse 3 000
			2 opzieners 2de klasse, à f 2100 . . . . . 4 200
			4 opzieners 3de klasse, à f 1500 . . . . . 6 000
			1 machinist, chef der werkplaats 1 800
			2 klerken, à f 960 . . . . . 1 920
			ondergeschikt technisch personeel 3 000
			periodieke traktementsverhooging 3 750
			schrijf- en teekenloonen, bureauoppassers, wakers, enz. . . 1 730
			f 41 000
			Wegens de voortdurende stijging der productie is op de indienststelling van nog 2 opzieners 3de klasse gerekend.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		Geraamd voor 1900.
69	*c.*	Uitbreiding van het etablissement	f 50 000	
	d.	Onderhoud van het etablissement en den inventaris	(91) 52 400	
	e.	Uitgaven voor het winnen van de kolen en het laden in de spoorwegwagens (92).	531 000	
	f.	Vervoer van de kolen langs den spoorweg tot in het magazijn aan de Emmahaven (93)	546 000	
	g.	Kosten van opschuring der kolen te Emmahaven (94)	8 650	
	h.	Kosten van verstrekking van kolen te Emmahaven (95)	*Memorie.*	
	i.	Kosten van het laden der kolen in de schepen, van het transport naar de verschillende havens en van het lossen aldaar.	394 000	
	k.	Kosten van het opschuren der kolen bestemd voor het debiet aan particulieren (96)	*Memorie.*	
				f 1 627 050
70		Zout.		
	a.	Traktementen van de pakhuismeesters bij de zout-hoofddepots, van de zout-pakhuismeesters en het verdere personeel, alsmede schadeloosstelling wegens het gemis van heerendienstplichtigen:		
		Java en Madura:		
		Batavia (97) . . . . . f 3 840		
		Samarang (98). 4 080		

Toegestaan voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 25 000	(90) f 25 000		(90) In verband met de hooger geraamde productie.
34 800	17 600		
444 000	87 000		(91) Waarvan voor onderhoud vanwege de mijndirectie. . . . . f 35 000
466 000	80 000		en voor vergoeding aan den dienst der staatsspoorwegen, voor onderhoud van sporen en kunstwerken op het kolenemplacement te Sawah Loento en bij het magazijn te Emmahaven, benevens gewoon onderhoud van dat magazijn, berekend over 175 000 ton langs den spoorweg te vervoeren kolen. . 17 400
7 400	1 250		f 52 400
Memorie.			
385 000	(90) 9 000		(92) De productie wordt geraamd op 200 000 ton kolen, zijnde 30 000 ton meer dan waarop ten vorigen jare werd gerekend. Het uitgetrokken bedrag is te splitsen als volgt:
Memorie.			vergoeding aan het departement van justitie van de waarde van den door dwangarbeiders te verrichten arbeid, berekend over 798 150 werkdagen, à f 0,27 per dag . . . . . f 215 500,50
			(Het aantal dwangarbeiders is op 3000 begroot, maar er dient gerekend op 52 vrije dagen en gemiddeld 15 pct. zieken.)
			toelagen enz. aan dwangarbeiders 103 759,50
			mandoors en vrije werklieden 47 000
			premiën aan het personeel. 15 000
			hout, dynamiet, lont en diverse materialen 150 120
			f 531 380
			of in rond cijfer f 531 000
			(93) Vervoer tot aan de Emmahaven, 173 000 ton, à f 3,10 . . . f 536 300
			„ „ „ „ tusschengelegen stations, 2000 ton . . . 600
			voor aan de spoorweg-exploitatie te vergoeden kosten van den rangeerdienst op het kolenemplacement te Sawah Loento, 175 000 ton, à 5 cent. 8 750
			f 545 650
			of in rond cijfer f 546 000.
			(94) 173 000 ton à 5 cent.
			(95) De post is voor *Memorie* uitgetrokken, omdat te Emmahaven tot dusver geen kolen op den wal zijn afgeleverd en zulks waarschijnlijk vooralsnog ook niet geschieden zal.
			(96) Voor *Memorie* gevoerd, omdat de uitgaaf nog niet te ramen is.
			(97) 1 pakhuismeester . . . . . f 3 000
			klerkengeld 600
			inlandsch personeel 240
			f 3 840
			(98) 1 pakhuismeester . . . . . f 3 000
			klerkengeld 600
			inlandsch personeel 480
			f 4 080

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			Geraamd voor 1900.
70		Madura (99) . . . . . f 34 080			
		Banjoemas (100) 4 764			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (101) 4 638			
		Benkoelen (102) 2 340			
				f 53 742	
	b.	Schrijfloonen en schrijfbehoeften, benevens andere uitgaven voor de zoutpakhuis-administratie:			
		Batavia . . . . . f 120			
		Samarang 144			
		Madura 575			
		Banjoemas 144			
		Padang 30			
				1 013	
	c.	Minimum-traktementen, pikolgelden en transportkosten van de zoutverkooppakhuis-meesters en daggelden van gecommitteerden:			
		Java en Madura . . . . . f 190 000			
		Buitenbezittingen. 35 000			
				225 000	
	d.	Aanmaak en transport van zout (103)		1 898 000	
	e.	Aankoop, emballage en vervoer van patjols, maten en andere behoeften, bewaking en verlichting van de pakhuizen, koelieloonen, premiën voor het aanhalen van clandestien zout, praktizijns- en gerechtskosten en verdere uitgaven ten behoeve van het monopolie		66 000	
	f.	Collecteloon voor het innen der belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang).	(104)	720	
	g.	Uitgaven voor het nemen van eene proef met de briqetteering en het debiet van zout in een nader vast te stellen verpakking.	(105)	90 000	
					f 2 334 475

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			(99) 4 pakhuismeesters, van f 2400 tot f 3000.	f	10 200
			14 opzieners, van f 600 tot f 1800		13 800
			14 mantries, à f 600.		8 400
			schadeloosstelling wegens het gemis van heerendienstplichtigen aan de mantries bij den zoutaanmaak		1 680
f 53 742				f	34 080
			(100) 1 pakhuismeester.	f	3 600
			klerkengeld.		420
			inlandsch personeel		744
				f	4 764
1 013			(101) 5 pakhuismeesters, 2 à f 1200 en 3 à f 360.	f	3 480
			3 zoutmeters, à f 120		360
			1 inlandsch schrijver		192
			1 mandoor, à f 180, en 4 bedienden, à f 106,50		606
				f	4 638
225 000					
1 896 000	f 2 000		(102) 7 inlandsche pakhuismeesters, à f 240	f	1 680
			1 inlandsch pakhuismeester		540
			1 zoutmeter.		120
66 000				f	2 340
720					
			(103) De raming is te splitsen als volgt:		
90 000			aanmaak op Madura van 48 000 kojangs, à f 10	f	480 000
			transport naar Japara, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Soerakarta, Madioen, Kediri, Banka, (met uitzondering van Muntok) en de Lampongsche districten (met uitzondering van Telok Betong) van 16 000 kojangs, gemiddeld à f 12,85.		205 600
			transport naar Java's Noord- en Zuidkust, Banjoewangi en de overige buitenbezittingen van 30 744 kojangs, à f 10,89 .		334 802
			reede-transport in het algemeen, 44 000 kojangs, gemiddeld à f 2,82		124 080
			binnenlandsch transport op Java en Madura.		717 702
			idem in de buitenbezittingen		35 802
				f	1 897 986
			of in rond cijfer f 1 898 000.		
			(104) 8 percent van de opbrengst, bij de Middelen geraamd op f 9000.		
			(105) De raming is te splitsen als volgt:		
			traktement van den directeur der zoutverpakking.	f	14 400
			Uitgaven voor fabricage en verpakking:		
			bezoldiging van het administratief en technisch personeel bij de zoutverpakkingsfabriek (waaronder de vaste werklieden), uitgaven voor bewaking en bureaubehoeften.		23 568
			onderhoud en vernieuwing der machineriën en andere benoodigdheden		10 400
			steenkolen		15 000

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd voor 1900.
71		Onvoorziene uitgaven.	f 100 000
		Totaal der Vde afdeeling. . . .	f 16 625 491

Toegestaan voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 100 000			exploitatie van de spoorbaan voor het vervoer naar en van de fabriek.	f	7 200
			arbeidsloon bij de verpakking		6 240
			onderhoud van het fabrieksgebouw, woningen, werkplaatsen en magazijnen		3 200
			Uitgaven voor het debiet, waarmede in de afdeeling Sumanap der residentie Madura sinds Mei 1899 eene proef wordt genomen:		
			traktement van 1 depotpakhuismeester		1 800
			minimum-traktementen, toelagen en pikolgelden van 18 inlandsche verkoopers (mantries)		5 410
			toelagen aan 2 met het zoutdebiet belaste inlandsche ambtenaren, à f 120		240
			reiskosten, schrijfbehoeften en andere kleine uitgaven voor de administratie		2 000
				f	89 458
			waarvoor gesteld f 90 000.		
(106) f 15 904 333	f 987 032	f 265 874	(106) Het totaal dezer afdeeling, bij de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 281) vastgesteld op.	f	15 898 333
			is ingevolge de wet van 23 Mei 1899 (*Staatsblad* n°. 125) verhoogd met		6 000
				f	15 904 333
Meer	f 721 158				

[N°. 4. 19].

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

voor het dienstjaar

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING VI.

DEPARTEMENT DER BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
		AFDEELING VI.				
		Departement der Burgerlijke Openbare Werken.				
72		Het departement.				
	a.	Traktement van den directeur	f	24 000		
	b.	Traktementen van den secretaris, de verdere ambtenaren, de klerken en het minder personeel, toelagen aan tijdelijk te werk gestelde ambtenaren, alsmede schrijfloonen (1)		113 280		
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en bibliotheek		10 000		
	d.	Reis- en verblijfkosten		500		
					f	147 780
73		Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken.				
	a.	Traktementen van de hoofdingenieurs, ingenieurs, adspirant-ingenieurs, architecten, opzichters en inlandsche beambten, alsmede toelagen en vivres-indemniteiten (2).	f	928 298		
	b.	Traktementen van de klerken en bedienden op de bureelen van de afdeelingschefs en de eerstaanwezende ambtenaren der burgerlijke openbare werken, en schrijfloonen		54 000		
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften en instrumenten		10 000		
	d.	Traktementen van het personeel voor het toezicht over de wegen (5)		13 524		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(1) 1 secretaris . . . . . f 9 600
			1 referendaris 7 200
			2 hoofdcommiezen, à f 5400. . . . . 10 800
			4 eerste-commiezen, „ 3600. . . . . 14 400
f 24 000			7 twee de-commiezen, „ 2640. . . . . 18 480
			11 derde-commiezen, „ 1800. . . . . 19 800
115 680		f 2 400	klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen 33 000
10 000			f 113 280
500			
			De raming is verminderd met de ten vorigen jare uitgetrokken periodieke traktementsverhooging van den secretaris, vermits de tegenwoordige titularis voor die verhooging nog niet in aanmerking komt.
			(2) 2 hoofdingenieurs 1ste klasse, à f 18 000. . . . . f 36 000
			4 „ 2de „ „ 14 400. . . . . 57 600
926 913	f 1 385		14 ingenieurs 1ste „ „ 9 000. . . . . 126 000
(3) 5 400		5 400	21 „ 2de „ „ 6 000. . . . . 126 000
			11 „ 3de „ „ 4 200. . . . . 46 200
54 000			10 adspirant-ingenieurs, „ 3 000. . . . . 30 000
12 000		(4) 2 000	10 architekten 1ste „ „ 5 400. . . . . 54 000
13 524			13 „ 2de „ „ 3 600. . . . . 46 800
			50 opzichters 1ste „ „ 3 000. . . . . 150 000
			56 „ 2de „ „ 2 400. . . . . 134 400
			54 „ 3de „ „ 1 800 . . . . . 97 200
			13 mantries oeloe-oeloe, 3 à f 900, 5 à f 720, 5 à f 540 . . 9 000
			periodieke traktementsverhooging van de ingenieurs 1ste klasse 14 550
			vivres-indemniteit van een in Atjeh geplaatsten ambtenaar . 548
			f 928 298
			Voor periodieke traktementsverhooging van de ingenieurs 1ste klasse is f 1750 meer, voor vivres-indemniteit daarentegen f 365 minder uitgetrokken dan ten vorigen jare.
			(3) „Personeele toelage." Op deze uitgaaf behoeft niet meer gerekend te worden
			(4) Op grond van de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren.
			(5) Sumatra's Westkust:
			12 opzieners, waarvan 6 à f 540 en 6 à f 480 . . . . . f 6 120
			3 mandoors à f 168. 504
			Palembang:
			15 opzieners, à f 360 . . . . . 5 400
			Lombok:
			5 opzieners, à f 300. . . . . 1 500
			f 13 524

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.					GEBAAMD voor 1900.
73							
	e.	Reis- en verblijfkosten, alsmede tegemoetkoming aan rijboden langs de Soerabaija- en de Porrong-rivier				f 260 000	
							f 1 265 822
74		Gebouwen onder burgerlijk beheer.					
			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.		
		A. *Onderhoud en herstelling.*					
	a.	Woningen voor burgerlijk personeel	f 221 000	f 61 900	f 282 900		
	b.	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen . . .	118 700	55 300	174 000		
	c.	Gevangenissen	52 100	33 500	85 600		
	d.	Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur	7 400	9 400	16 800		
	e.	Gebouwen voor de koffie	33 700	8 700	42 400		
	f.	„ „ den post- en telegraafdienst . . .	10 900	100	11 000		
	g.	„ „ het zout	48 800	3 800	52 600		
	h.	„ „ het mijnwezen	„	25	25		
	i.	Scholen voor Europeanen	39 100	10 000	49 100		
	k.	„ „ inlanders	24 800	10 100	34 900		
	l.	Burgerlijke hospitalen.	21 500	3 600	25 100		
	m.	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen . . .	21 600	3 300	24 900		
	n.	Bazarloodsen	13 100	1 600	14 700		
	o.	Militaire gebouwen en andere werken, tijdelijk onder burgerlijk beheer	2 400	2 575	4 975		
						(6) f 819 000	
		B. *Vernieuwing en nieuwe werken.*					
	a.	Woningen voor burgerlijk personeel	114 800	101 500	f 216 300		
	b.	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen . . .	68 400	155 100	223 500		
	c.	Gevangenissen	31 300	42 600	73 900		
	d.	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur	20 900	13 500	34 400		
	e.	Gebouwen voor de koffie	9 800	10 800	20 600		
	f.	„ „ den post- en telegraafdienst . . .	„	„	*Memorie.*		
	g.	„ „ het zout	„	11 800	11 800		
	h.	Scholen voor Europeanen	17 200	26 600	43 800		
	i.	„ „ inlanders	34 300	35 300	69 600		
	k.	Burgerlijke hospitalen	271 300	16 300	287 600		
	l.	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen . . .	1 400	1 500	2 900		
	m.	Bazarloodsen	9 800	5 800	15 600		
						(7) 1 000 000	
							1 819 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 260 000			(6) Voor onderhoud en herstelling van gebouwen wordt in 1900 eene som van f 853 000 noodig geacht. Onder dat bedrag is evenwel begrepen de waarde van uit 's lands voorraad te verstrekken materialen, die in de laatste drie jaren — toen gemiddeld f 881 000 per jaar voor onderhoud en herstellingen werden uitgegeven — gemiddeld f 36 000 of circa 4 pct. 's jaars bedroeg. Het bovengemelde bedrag van f 853 000 is derhalve naar dien maatstaf met f 34 000 verminderd.
			(7) Voor deze categorie van werken wordt omstreeks f 1 020 000 noodig geacht, waarvan f 20 000 is afgetrokken voor de waarde van de uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.
			(8) Voor den bouw van eene nieuwe dokter-djawa-school.
299 200		16 300	
243 200		69 200	
94 800		9 200	
17 800		1 000	
52 600		10 200	
8 500	f 2 500		
62 200		9 600	
100		75	
39 200	9 900		
26 200	8 700		
33 900		8 800	
23 200	1 700		
14 100	600		
4 000	975		
303 400		87 100	
283 000		59 500	
77 500		3 600	
37 300		2 900	
26 300		5 700	
Memorie.			
6 500	5 300		
34 200	9 600		
61 400	8 200		
307 400		19 800	
5 200		2 300	
14 800	800		
(8) 170 000		170 000	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.		GERAAMD voor 1900.
75		Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.					
		A. *Onderhoud en herstelling.*					
	a.	Bevloeiings- en afwateringswerken	f 461 000	„	f 461 000		
	b.	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken . .	1 324 000	f 325 000	1 649 000		
						(9) f 2 110 000	
		B. *Vernieuwing en nieuwe werken.*					
	a.	Bevloeiings- en afwateringswerken in de Solovalei (10)	„	„	*Memorie.*		
	b.	Andere bevloeiings- en afwateringswerken (11) . .	777 000	„	777 000		
	c.	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken (11).	829 000	582 000	1 411 000		
						2 188 000	
							f 4 298 000
76		Werken ten behoeve van het behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaija (Oostgat van Soerabaija) (12)					108 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(9) Voor onderhoud en herstelling van waterstaatswerken wordt eene som van f 2 357 000 noodig geacht, waarvan is afgetrokken f 100 000 voor de waarde van de uit 's lands voorraad te verstrekken materialen en f 147 000 voor de ten laste van de IVde begrootingsafdeeling te brengen koelieloonen ten behoeve van het onderhoud en de herstelling van bruggen en duikers buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen op Java en Madura.
			(10) Zie de Memorie van Toelichting.
f 458 000	f 3 000		(11) De kosten van de uit te voeren werken zijn geraamd op f 2 865 000, welke som is verminderd met f 273 000 voor de materialen uit 's lands
1 668 000		f 19 000	voorraad;
			met f 215 000 voor in Nederland ten laste van hoofdstuk I aan te schaffen ijzerwerken; en
			met f 189 000 voor de op de IVde afdeeling aan te wijzen koelieloonen ten behoeve van den aanleg en de vernieuwing van bruggen en duikers buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen op Java en Madura.
365 000		365 000	Het onder bovengenoemde som van f 2 865 000 begrepen bedrag van
878 000		101 000	f 900 000 voor bevloeiingswerken is te splitsen als volgt:
1 653 000		242 000	Bevloeiing der Tjiheavlakte uit de Tjisokkan (Preanger regentschappen) . . . . . f 85 000
			Verbetering van de bevloeiing uit de Sindropradja en Doetamatileidingen (Cheribon) 48 000
			Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in West-Brebes tusschen de Losari- en Babakanrivieren (Tegal) . . 60 000
			Bevloeiing uit de Pamalirivier in Oost-Brebes (Tegal) . . 281 000
			Verbetering van den waterafvoer in het oostelijk deel van Samarang 100 000
73 000	35 000		Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het zuidelijk deel der residentie Bagelen beoosten de Lok Oeloe. 24 500
			Als voren in het stroomgebied der Sampeanrivier (Bezoeki) 1 500
			Verbeteren van bestaande bevloeiingswerken of aanleg van nieuwe werken van geringen omvang in de verschillende gewesten. 200 000
			Irrigatie-opnemingen 100 000
			f 900 000
			(12) Waarvan f 100 000 voor het verruimen van de sluis Djagir, aan den bovenmond van het Wonokromokanaal, en van dit afvoerkanaal; en f 8000 tot voltooiing van de werken ten behoeve van de ingebruikstelling der verbreede Porrongrivier. Eerstgenoemd werk is noodig, niet alleen omdat — als de Soerabaijarivier het maximum-debiet afkomstig uit eigen stroomgebied afvoert, vermeerderd met 50 M³. per seconde uit de Brantas — de beide takken van eerstgenoemde rivier (de Kalimas en Pegirian) zooveel water moeten afvoeren dat de dijken telkens gevaar loopen door te breken of over te loopen, doch voornamelijk ook om bij gewone hooge waterstanden het peil op die riviertakken beneden de stuw Goebeng zooveel mogelijk te verlagen, hetgeen voor de afwatering der stadswijken van Soerabaija van veel belang is en waardoor een te hooge stijging van het grondwater en het drassig worden van de laag gelegen terreinen wordt voorkomen. Van het voor laatstgenoemde werken op de vorige begrooting uitgetrokken bedrag van f 10 000 zal wellicht in 1899 slechts f 2000 verwerkt kunnen worden.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
77		Toezicht op de uitvoering door de Droogdokmaatschappij „Tandjong-Priok" van de orders voor rekening van den lande en op het onderhoud en de herstelling van de aan die maatschappij in gebruik gegeven dokken (13)			f 6 500
78		Hulpinrichtingen.			
	a.	Traktementen van het personeel bij de brandspuitwinkels en van de boodschappers bij de algemeene brandmeesters:			
		Java en Madura.			
		Batavia	f 1 500		
		Pekalongan	96		
		Samarang	396		
		Soerabaija	120		
			f 2 112		
		Buitenbezittingen:			
		Palembang . . . . . f 120			
		Celebes 120			
		Amboina 96			
		Menado 96			
			432		
				(14) f 2 544	
	b.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van brandspuiten en andere benoodigdheden		15 000	
	c.	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen van het personeel bij de baggervaartuigen		(15) 141 128	
	d.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van het baggermaterieel, aankoop van steenkolen en andere benoodigdheden, kosten van het wegvoeren van baggerspecie en verdere uitgaven		(16) 289 000	
	e.	Traktementen van het personeel bij de waterleidingen en overvaarten:			
		Java en Madura	f 5 679		
		Buitenbezittingen	1 332		
				7 011	
	f.	Bediening en onderhoud van eene loskraan aan het havenkanaal te Samarang . .		1 100	
					455 783

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 6 000	f 500		(13) De raming is verhoogd met f 500, omdat de adjunct-chef bij de exploitatie der staatsspoorwegen à la suite, aan wien dit toezicht is opgedragen, met 1 Maart 1900 in het genot zal treden van de eerste driejaarlijksche traktementsverhooging van f 50 's maands.
			(14) Te Batavia:
			1 meesterknecht . . . . . f 420
			3 knechts, à f 360 . . . . . 1 080
			Elders:
			1 adjudant-brandmeester 300
			7 boodschappers, à f 96 tot f 120 744
			f 2 544
			(15) *Vast personeel:*
			Batavia met Tandjong Priok.
			1 molenbaas, tevens machinist . . . . . f 2 100
			1 gezagvoerder aan den wal 3 600
			1 gezagvoerder tevens molenbaas. 2 400
			2 machinisten, à f 2100 . . . . . 4 200
			1 gezagvoerder 2 400
2 544			*Samarang.*
			1 chef van het atelier. 3 000
			1 gezagvoerder, tevens machinist. 2 100
15 000			*Cheribon, Tagal, Soerabaija en Padang.*
142 253		f 1 125	Op elk van die plaatsen 1 molenbaas, tevens machinist, à f 2100 . . . . . 8 400
			Periodieke traktementsverhooging 10 325
259 650	29 350		*Europeesch en inlandsch personeel in tijdelijken dienst:*
			Batavia met Tandjong Priok 50 958
			Cheribon. 6 300
			Tagal 4 605
			Pekalongan 9 000
7 011			Samarang 23 460
			Soerabaija 3 840
1 100			Padang 4 440
			f 141 128
			Voor periodieke trraktementsverhooging van het vaste personeel is vermoedelijk f 1125 minder noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.
			(16) Voor herstelling en vernieuwing van het baggermaterieel wordt ruim f 23 000 en voor aankoop van steenkolen, in verband met de verhooging van de regularisatieprijzen, ruim f 6000 meer noodig geacht dan verleden jaar werd uitgetrokken.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
79		Aankoop, herstelling, onderhoud en transport van materialen voor den algemeenen voorraad en daarmede in verband staande uitgaven, transportkosten van materialen voor de uitvoering van bouwwerken, kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige gebouwen en materialen, alsmede van het verhuren van gebouwen		f 180 000
80		Huishuur-indemniteit en lokaalhuur		810 000
81		Post- en telegraafdienst.		
	a.	Traktementen, toelagen en vivres-indemniteiten van het personeel bij den post- en telegraafdienst, kosten van beëediging van inlandsche beambten, belooning aan ambtenaren of bijzondere personen met den telephoondienst belast, alsmede schrijf- en teekenloonen:		
		1°. Europeesch personeel (18) . . . . . f 1 065 333		
		2°. inlandsch personeel (19) 187 000		
			f 1 252 333	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(17) Op grond van de vermindering welke de uitgaven ten gevolge van de nieuwe regeling der huishuurindemniteiten van het personeel bij het lager onderwijs in 1898 weder ondergaan hebben.
f 180 000			(18) 1 hoofdinspecteur, chef van den post- en telegraafdienst . . . f 14 400
			2 inspecteurs 1ste klasse, à f 9600 . . . . . 19 200
835 000		(17) f 25 000	3 „ 2de „ „ 7200 . . . . . 21 600
			6 adjunct-inspecteurs, „ 6000 . . . . . 36 000
			3 hoofdkantoorchefs „ 7200 . . . . . 21 600
			8 kantoorchefs der 1ste klasse, à f 5400 . . . . . 43 200
			12 „ „ 2de „ „ 4200 . . . . . 50 400
1 063 360	f 1 973		19 „ „ 3de „ „ 3600 . . . . . 68 400
185 000	2 000		49 „ „ 4de „ „ 2640 . . . . . 129 360
			33 „ „ 5de „ „ 1800 . . . . . 59 400
			6 hoofdcommiezen, à f 4200 . . . . . 25 200
			20 commiezen der 1ste klasse, à f 3600 . . . . . 72 000
			46 „ „ 2de „ „ 2640 . . . . . 121 440
			109 „ „ 3de „ „ 1800 . . . . . 196 200
			20 adjunct-commiezen, à f 960 . . . . . 19 200
			20 „ „ 600 . . . . . 12 000
			hulppostcommiezen 28 000
			1 chef van het atelier 3 000
			1 instrumentmaker 1 500
			5 lijnopzichters, à f 900 . . . . . 4 500
			klerken bij het hoofdbureau en de kantoren, alsmede schrijf- en teekenloonen 91 500
			toelagen aan de postagenten te Singapore en Penang . . . 6 000
			periodieke traktementsverhooging 9 950
			vivresindemniteiten voor het personeel in Atjeh en op Lombok 3 833
			voor oprichting van nieuwe kantoren 5 000
			belooningen aan ambtenaren en andere personen met den telephoondienst belast 2 450
			f 1 065 333

Voor periodieke traktementsverhooging is f 3250 meer, voor vivresindemniteiten daarentegen f 1277 minder uitgetrokken dan ten vorigen jare.

(19) Het getal en de bezoldiging van de inlandsche beambten zijn thans als volgt:

	Aantal beambten.	Bezoldiging. Minimum.	Maximum.
Java en Madura.			
Bantam	18	f 3 828	f 4 020
Batavia	126	24 330	24 990
Krawang	14	3 624	4 025

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
81			

Toegestaan voor 1899.	verschil voor 1900.		TOELICHTINGEN.			
	Meer.	Minder.		Aantal beambten.	Bezoldiging. Minimum.	Bezoldiging. Maximum.
			Preanger regentschappen	24	f 3 612	f 4 044
			Cheribon	33	6 012	6 408
			Tagal	8	1 296	1 488
			Pekalongan	6	936	996
			Samarang	70	13 074	13 818
			Japara	16	2 496	2 772
			Rembang	21	3 744	4 116
			Soerabaija	70	13 140	13 608
			Pasoeroean	20	3 024	3 504
			Probolinggo	11	1 752	2 124
			Bezoeki	31	4 428	5 004
			Banjoemas	18	2 766	3 078
			Bagelen	14	1 896	2 112
			Kadoe	10	1 608	1 752
			Djokjokarta	13	2 136	2 196
			Soerakarta	20	3 456	3 732
			Madioen	23	3 792	4 068
			Kediri	18	2 832	2 964
			Madura	9	1 320	1 584
			Buitenbezittingen.			
			Sumatra's Westkust	123	19 728	21 444
			Benkoelen	32	6 540	7 068
			Lampongsche districten	27	4 596	5 460
			Palembang	57	10 176	11 304
			Oostkust van Sumatra	28	7 716	8 736
			Atjeh en onderhoorigheden	6	1 920	1 920
			Riouw	1	144	144
			Banka	1	180	180
			Billiton	1	180	180
			Westerafdeeling van Borneo	10	2 052	2 124
			Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	89	10 752	10 752
			Celebes en onderhoorigheden	23	3 300	3 300
			Menado	33	3 432	3 432
			Amboina	4	576	576
			Ternate	1	168	168
			Timor	1	168	168
			Bali en Lombok	6	1 200	1 200
			Totaal	1 036	f 177 930	f 190 559

Daar verreweg de meeste beambten hun maximum hebben, wordt er omstreeks f 3000 meer dan het gemiddelde van de beide sommen aangevraagd.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
81				
	b.	Reis- en verblijfkosten	f 15 000	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften	53 000	
	d.	Aankoop, huur en transport van trekdieren, fourage, hoefbeslag, geneesmiddelen en verpleging van zieke trekdieren, alsmede daarmede in verband staande uitgaven	8 000	
	e.	Aanmaak, aankoop, keuring, onderhoud en vervoer van benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst (bureel- en lokaalbehoeften uitgezonderd) en daarmede in verband staande uitgaven	32 000	
	f.	Uitgaven voor den ambulanten postdienst langs de spoorwegen en voor postinrichtingen van eenvoudigen vorm onder den naam van bestelhuizen, met uitzondering van de kosten der benoodigdheden, bedoeld bij onderdeel *e.*	16 000	
	g.	Uitgaven voor de districtspost (21)	87 000	
	h.	Uitgaven voor den pakketpostdienst (22)	42 000	
	i.	Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen, zoowel buiten als binnen Nederlandsch-Indië, verrekeningen met buitenlandsche postadministratiën, briefporten voor met het buitenland gewisselde dienstbrieven en vergoeding voor verloren geraakte aangeteekende brieven en andere stukken	166 000	
	k.	Onderhoud en herstelling van telegraaflijnen	70 000	
	l.	Uitbreiding der telegraaflijnen	5 000	
	m.	Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij (25)	89 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 15 000			(20) In verband met de vermeerdering van het materieel voor den ambulanten postdienst langs de spoorwegen.
53 000			
8 000			(21) Het uitgetrokken bedrag is over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:
29 000	(20) f 3 000		Bantam . . . . . f 4 200
16 000			Batavia 3 000
83 000	4 000		Krawang 1 700
36 000	6 000		Preanger regentschappen 12 200
			Cheribon 3 200
196 000		(23) f 30 000	Tagal 3 800
60 000	(24) 10 000		Pekalongon 2 500
20 000		(24) 15 000	Samarang 3 900
90 000		1 000	Japara 2 300
			Rembang 3 800
			Soerabaija 7 800
			Madura 5 100
			Pasoeroean 5 800
			Probolinggo 2 500
			Bezoeki 4 000
			Banjoemas 4 300
			Bagelen 3 900
			Kadoe 2 400
			Soerakarta 1 000
			Madioen 4 200
			Kediri 5 400
			f 87 000

De raming is behalve met f 1000 tot bestrijding van de totnogtoe op onderdeel *i* dezer onderafdeeling aangewezen uitgaven voor de districtspost in de residentie Soerakarta, ook verhoogd met de som van f 3000, die totdusver voor het binnenlandsch brievenvervoer in de residentie Batavia in onderafdeeling 37 der IVde begrootingsafdeeling werd uitgetrokken.

(22) Op grond van de voortdurende stijging omstreeks f 4000 hooger geraamd dan de uitgaven over 1898.

(23) In verband met de toeneming van het brievenvervoer per spoor.

(24) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1894—1898.

(25) De voor vermindering vatbaar gebleken raming is te splitsen als volgt:

	Onderhoud.	*Voeding.*
Krawang	f 3 200	f 1 500
Preanger regentschappen	12 800	7 500
Cheribon	15 400	4 500
Samarang	9 900	3 400
Japara	6 500	4 700
Rembang	11 400	8 200
	f 59 200	f 29 800
	f 89 000	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
81				
	n.	Kosten van herbergen:		
		Java en Madura . . . . . f 24 960		
		Buitenbezittingen 13 800		
			(26) f 38 760	
				f 1 874 093
82		Gouvernements-postspaarbank.		
		Uitgaven ten behoeve van de Gouvernements-postspaarbank (27).		30 640

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(26) Het uitgestrokken bedrag is over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:
			Java en Madura.
f 38 760			Bantam . . . . . f 1 290
			Krawang 600
			Preanger regentschappen 1 200
			Cheribon. 2 400
28 540	f 2 100		Samarang 1 800
			Japara. 1 200
			Rembang. 600
			Soerabaija 1 800
			Madura 2 400
			Pasoeroean 600
			Bezoeki. 1 800
			Banjoemas 1 800
			Bagelen 1 800
			Kadoe. 600
			Soerakarta 1 200
			Madioen. 1 800
			Kediri. 2 160
			f 24 960
			Buitenbezittingen.
			Sumatra's Westkust. . . . . f 5 400
			Benkoelen 600
			Atjeh en onderhoorigheden 600
			Banka. 600
			Billiton 600
			Riouw. 600
			Westerafdeeling van Borneo 600
			Amboina. 600
			Menado 3 000
			Timor. 600
			Bali en Lombok 600
			13 800
			f 38 760
			(27) Traktement van den directeur. . . . . f 7 200
			„ „ „ adjunct-directeur. 3 600
			„ „ 2 bureau-oppassers, à f 120 240
			Periodieke traktementsverhooging 6 500
			Daggelden van tijdelijke beambten 9 000
			Lokaalhuur. 1 800
			Gedrukten, schrijfbehoeften enz. 1 300
			Vergoeding voor den vrijdom van port 1 000
			Presentiegelden aan de leden van den raad van toezicht . . *Memorie.*
			f 30 640

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
83		Spoor- en tramwegen en stoomwezen.		
	a.	Traktementen van den hoofdinspecteur en het verder personeel bij den dienst van de spoorwegen en het stoomwezen (28)	f 42 700	
	b.	Reis-, verblijf- en transportkosten	1 000	
				f 43 700
84		Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen.		
	a.	Uitgaven van algemeenen aard, met uitzondering van die bedoeld bij onderdeel *b* (29)	f 66 500	
	b.	Aanvulling der magazijnen, kosten van op- en uitslag en onderhoud der magazijnsgoederen (30)	1 523 500	
				1 590 000
85		Aanleg, uitrusting en uitbreiding van Staatsspoorwegen.		
		A. *Spoorweg van Batavia naar Anjer.*		
	a.	Traktementen, dag- en maandgelden van de ingenieurs en het verder personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (32)	f 133 000	
	b.	Reis- en verblijfkosten en schadeloosstelling voor veldwerk (33)	13 000	
	c.	Verdere kosten van aanleg (34)	620 000	
		B. *Spoorweg van Kalisat naar Banjoewangi.*		
	d.	Traktementen, dag- en maandgelden van de ingenieurs en het verder personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (35)	135 000	
	e.	Reis- en verblijfkosten en schadeloosstelling voor veldwerk (36)	12 000	
	f.	Verdere kosten van aanleg (37)	1 747 000	
		C. *Spoorweg ter verbinding van het station Goebeng met den oostelijken oever van de Kalimas te Soerabaija.*		
	g.	Traktementen, dag- en maandgelden van de ingenieurs en het verder personeel, schrijf- en teekenloonen, reis- en verblijfkosten, schadeloosstelling voor veldwerk en verdere kosten van aanleg (38)	279 000	
		D. *Opmeten en ontwerpen van nieuwe lijnen.*		
	h.	Traktementen, dag- en maandgelden van de ingenieurs en het verder personeel, schrijf- en teekenloonen, reis- en verblijfkosten, schadeloosstelling voor veldwerk en verdere kosten van opnemingen (39)	*Memorie.*	
		E. *Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen.*		
	i.	Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen (40)	411 000	
				3 386 000
86		Exploitatie van Staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in onderafdeeling 84.		
		Staatsspoorwegen op Java.		
	a.	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen van het personeel, schrijf- en teekenloonen, alsmede schadeloosstelling voor huishuur:		
		Oosterlijnen . . . . . f 1 629 000		
		Westerlijnen. 1 320 000		
			(41) f 2 949 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			Voor periodieke traktementsverhooging is f 1100 meer uitgetrokken dan ten vorigen jare, terwijl de toen voor *Memorie* geraamde, aan 's lands kas uit te keeren vergoeding voor vrijdom van port, ten bedrage van 10 cent per inlegger en per jaar, thans is begroot op f 1000.
39 825	f 2 875		(28) 1 hoofdinspecteur . . . . . f 18 000 1 hoofdingenieur. . . . . 12 000 1 ingenieur. . . . . 6 000 1 teekenaar-lithograaf. . . . . 2 400 periodieke traktementsverhooging . . . . . 4 300 f 42 700
1 000			
66 500			
1 016 500	507 000		
(31) 30 000		f 30 000	Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 2875 meer noodig dan ten vorigen jare werd uitgetrokken.
			(29) Zie de artt. 4—7 van de bij de Memorie van Toelichting gevoegde afzonderlijke raming der uitgaven ten behoeve van den aanleg en de exploitatie van Staatsspoorwegen.
			(30) Zie art. 8 als voren.
112 000	21 000		(31) Voor het geheel afwerken van de lijn Tarik—Soerabaija.
8 500	4 500		(32) Zie art. 9 van de in noot 29 vermelde afzonderlijke raming.
328 500	291 500		(33) Zie art. 10 als voren.
			(34) Zie art. 11 als voren.
			(35) Zie art. 12 als voren.
1 200 000	700 000		(36) Zie art. 13 als voren.
			(37) Zie art. 14 als voren.
			(38) Zie art. 15 als voren.
200 000	79 000		(39) Bij gemis aan genoegzame gegevens evenals ten vorigen jare voor *memorie* geraamd.
			(40) Zie art. 16 van de in noot 29 vermelde afzonderlijke raming.
			(41) Zie art. 17 als voren.
Memorie.			
432 000	9 000		
2 816 000	133 000		

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
86					
	b.	Reis- en verblijfkosten:			
		Oosterlijnen	f 50 000		
		Westerlijnen	39 000		
				(42) f 89 000	
	c.	Verdere kosten van exploitatie:			
		Oosterlijnen	f 1 173 000		
		Westerlijnen	738 000		
				(43) 1 911 000	
		Staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust.			
	d.	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen van het personeel, alsmede schrijf- en teekenloonen (45)	f 336 000		
	e.	Reis- en verblijfkosten (46)	10 000		
	f.	Verdere kosten van exploitatie (47)	420 000		
				766 000	
					f 5 715 00
87		Toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen.			
	a.	Traktementen van het personeel voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, alsmede schrijfloonen (49)		f 44 400	
	b.	Bureelkosten		2 400	
	c.	Reis- en verblijfkosten en verdere uitgaven voor het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen		12 000	
					58 800
88		Onvoorziene uitgaven			100 000
		Totaal der VIde afdeeling . .			f 21 889 118

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(42) Zie art. 18 als voren.
			(43) Zie art. 19 als voren.
f 83 000	f 6 000		(44) Voor de exploitatie van de lijn Batavia—Krawang, waarvoor op de vorige begrooting in een afzonderlijken post eene som van f 140 000 werd uitgetrokken, is thans onder de voor de exploitatie van de Westerlijnen aangevraagde fondsen eene som van f 127 000 begrepen.
			(45) Zie art. 20 van de in noot 29 vermelde afzonderlijke raming.
1 954 000		f 43 000	(46) Zie art. 21 als voren.
(44) 140 000		140 000	(47) Zie art. 22 als voren.
			(48) Hoofdzakelijk in verband met het vervoer van een grooter hoeveelheid Ombilienkolen dan waarop ten vorigen jare werd gerekend, en ten deele ook omdat de kolenwagens belangrijke reparatiën vereischen.
			(49)
705 000	(48) 61 000		1 inspecteur 1ste klasse . . . . . f 9 000 2 inspecteurs 2de „ à f 6000. . . . . 12 000 2 „ 3de „ „ 3900. . . . . 7 800 1 opziener 1ste „ . . . . . 3 600 2 opzieners 2de „ à f 3000. . . . . 6 000 2 „ 3de „ „ 2400. . . . . 4 800 schrijfloonen . . . . . 1 200 f 44 400
44 400			
2 400			
12 000			
100 000			(50) Het totaal dezer afdeeling, bij de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 281) vastgesteld op . . . . . f 19 751 860 is ingevolge de wetten van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 284), 23 Mei 1899 (*Staatsblad* n°. 125) en 22 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 177) verhoogd met . . . . . 1 673 000 f 21 424 860
(50) f 21 424 860	f 1 961 458	f 1 497 200	
	Meer	f 464 258	

[4. 20.]

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

voor het dienstjaar

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING VII.

DEPARTEMENT VAN OORLOG.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.

AFDEELING VII.

Departement van Oorlog. (*)

89 Traktementen, tafel- en fouragegelden, bureel- en andere kosten van het departement. §§ 4, 5, 5*a*, 6, 7, 9, 23*a*, 66, 67, 70, 71, 95, 96, 109, 110, 115, 117, 120 en 121: (1)

	Traktementen.	Tafelgelden.	Fouragegelden.		
1 luitenant-generaal, commandant van het leger en chef van het departement van oorlog	f 24 000	f 6 000	f 2 160		
Kabinet.					
1 kapitein, adjudant van den leger-commandant. .	5 400	„	360		
1 eerste-luitenant, toegevoegd aan het kabinet . .	2 700	„	360		
				f	40 980
Iste AFDEELING.					
Personeel en militaire zaken, benevens cavalerie.					
1 luitenant-kolonel.	f 9 000	„	f 720		
2 kapiteins.	9 600	„	720		
3 eerste-luitenants	8 100	„	1 080		
					29 220
IIde AFDEELING.					
Hoofdbureel der infanterie.					
1 generaal-majoor, chef van het wapen der infanterie	f 15 000	f 3 600	f 1 440		
1 eerste-luitenant-adjudant.	2 700	„	360		
1 luitenant-kolonel.	9 000	„	720		
1 kapitein	4 800	„	360		
2 eerste-luitenants	5 400	„	720		
					44 100
IIIde AFDEELING					
Hoofdbureel der artillerie.					
1 generaal-majoor, chef van het wapen der artillerie	f 15 000	f 3 600	f 1 440		
1 eerste-luitenant-adjudant.	2 700	„	360		
1 kolonel	12 000	„	720		
1 kapitein	4 800	„	360		
3 eerste-luitenants	8 100	„	1 080		
1 magazijnmeester 1ste klasse (majoor)	7 800	„	720		
1 majoor, inspecteur der draagbare wapenen . . .	7 800	„	720		
2 kapiteins (voorzitter der commissie van proefneming en idem tot herziening van den instructie-inventaris)	9 600	„	720		
					77 520

Toegestaan voor 1899.	verschil voor 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	
			(*) Aan het hoofd van elk wapen, korps of dienstvak worden de daarop betrekkelijke paragrafen der legerformatie aangegeven, zooals deze zijn te vinden in bijlage lit. A van het *IndischStaatsblad* 1882, n°. 113, of in de wijzigingen dier formatie, hieronder in de kolom „Toelichtingen" nader aangewezen.
			(1) § 9 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 88 en 1896 n°. 81.
			De §§ 4, 7, 67 en 115 zooals zij zijn gewijzigd bij de *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144 en 1894 n°. 88..
			De §§ 5, 6 en 66 zooals zij zijn gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1889 n°. 144.
			§ 5*a* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 125.
			§ 23*a*, zooals zij is gewijzigd bij de *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144, 1893 n°. 91 en 1894 n°. 88.
			§§ 96 en 120 zooals zij zijn gewijzigd bij de *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1894 n°. 88 en 1896 n°. 81.
			§ 109 zooals zij is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91.
			§ 110 zooals zij is gewijzigd bij de *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1893 n°. 91 en 1894 n°. 88.
			§ 117 zooals zij is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1894 n°. 88.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Traktementen.	Tafelgelden.	Fouragegelden.		GERAAMD voor 1900.
89		IVde ALDEELING.					
		Hoofdbureel der genie.					
		1 kolonel, chef van het wapen der genie	f 12 000	f 1 200	f 1 080		
		1 eerste-luitenant-adjudant	2 700	„	360		
		1 luitenant-kolonel.	9 000	„	720		
		2 kapiteins.	9 600	„	720		
		2 eerste-luitenants	5 400	„	720		
		1 magazijnmeester 1ste klasse.	4 800	„	„		
		1 „ 2de „	2 700	„	360		
						f	51 360
		Vde AFDEELING,					
		Hoofdbureel van de militaire administratie.					
		1 kolonel, intendant	f 12 000	f 1 200	f 1 080		
		1 luitenant-kolonel, intendant	9 000	„	720		
		1 majoor, intendant	7 800	„	720		
		4 kapiteins, intendant (of kwartiermeester). . . .	19 200	„	1 440		
		5 eerste-luitenants-kwartiermeester	13 500	„	1 800		
		1 magazijnmeester 2de klasse	2 700	„	„		
							71 160
		VIde AFDEELING.					
		Hoofdbureel van den militairen geneeskundigen dienst.					
		1 kolonel, chef van den geneeskundigen dienst . .	f 12 000	f 1 200	f 1 080		
		1 luitenant-kolonel.	9 000	„	720		
		1 kapitein	6 000	„	360		
		1 eerste-luitenant	3 300	„	360		
		Algemeen magazijn van geneesmiddelen en scheikundig laboratorium.					
		1 luitenant-kolonel, dirigeerend apotheker 1ste klasse.	9 000	„	„		
		1 majoor, dirigeerend apotheker 2de klasse. . . .	7 800	„	„		
		3 eerste-luitenants, apotheker 2de klasse.	9 000	„	1 080		
							60 900
		VIIde AFDEELING.					
		Hoofdbureel van den generalen staf.					
		1 kolonel	f 12 000	f 1 200	f 1 080		
		1 luitenant-kolonel.	9 000	„	720		
		1 majoor	7 800	„	720		
		3 kapiteins	16 200	„	1 080		
		Directie van den topographischen dienst.					
		1 luitenant-kolonel.	9 000	„	720		
		1 kapitein	5 400	„	360		
		2 eerste-luitenants	5 400	„	720		
							71 400

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
89		Komen bij wegens:			
		hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en luitenants		f 7 350	
		toelage aan den voorzitter der commissie tot herziening van den artillerie-instructie-inventaris		360	
		Bureel- en andere kosten:		f 454 350	
		werkgeld aan teekenaars	f 780		
		boodschappers	5 736		
		schrijfbehoeften	8 454		
		bewaken en schoonhouden der lokalen	2 460		
		telephoonkosten	240		
				17 670	
		Bibliotheek van het departement		1 500	
		Garnizoensbibliotheken der officieren		3 750	
					f 477 27
90		Traktementen, fouragegelden, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van den generalen staf. §§ 6—18: (3)			
		1°. Hoofdbureel (4)		*Memorie.*	
		2°. Topographische dienst:			
		a. Directie (4)		*Memorie.*	
		b. Triangulatie-brigade:			
		Traktementen:			
		1 majoor of kapitein, chef der brigade	f 7 800		
		1 kapitein of eerste-luitenant	5 400		
		2 eerste- of tweede-luitenants, à f 2700	5 400		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der luitenants	300		
		1 topograaf 1ste klasse (burger-ambtenaar)	3 600		
		1 „ 2de „ „	3 000		
		1 militair-opzichter 1ste klasse	1 800		
		1 adjudant-onderofficier	1 020		
		2 sergeant-majoors, à f 768	1 536		
		3 sergeanten, à f 588	1 764		
		Fouragegelden:			
		1 majoor	720		
		1 kapitein	360		
		2 luitenants, à f 360	720		
		Toelagen:			
		1 majoor	1 200		
		1 kapitein	600		
		2 luitenants, à f 600	1 200		
		Daggelden:			
		4 officieren, 1460 dagen, à f 8	11 680		
		1 militair opzichter, 365 dagen, à f 6	2 190		
		6 opnemers, 2190 dagen, à f 5	10 950		
		2 burger-ambtenaren, 730 dagen, à f 5	3 650		
		Bureelkosten	600		
			f 65 490		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(2) Waarvan f 3000 wegens bevordering van een luitenant-kolonel bij het wapen der artillerie tot kolonel en f 3660 wegens de uitbreiding van het personeel der VIde afdeeling met één eerste-luitenant (officier van gezondheid 2de klasse). Tegenover deze laatste vermeerdering van uitgaven staat echter eene vermindering met gelijk bedrag van onderafdeeling 103. Zie noot 39.
f 447 690	(2) f 6 660		(3) § 7 is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144 en 1894 n°. 88; § 11 bij de *Indische Staatsbladen* 1892 n°. 78 en 1896 n°. 81 en § 14 bij de *Indische Staatsbladen* 1885 n°. 83, 1892 n°. 78 en 1896 n°. 81. De §§ 8, 9, 10, 10 *a*, 12, 13, 15, 16 en 18 zijn te vinden in *Indisch Staatsblad* 1896 n°. 81. § 10 *b* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1896 n°. 81.
17 670			(4) VIIde afdeeling van het departement van oorlog. Zie onderafdeeling 89.
1 500			
3 750			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
90		Voor signaalbouw, reiskosten van het personeel, transport van instrumenten, koelieloon en meer dergelijke .	f 60 000		
				f 125 490	
		c. Opnemingsbrigades:			
		Traktementen:			
		3 kapiteins, à f 5400	f 16 200		
		3 eerste-luitenants, à f 2700	8 100		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der luitenants	450		
		1 topograaf 1ste klasse (burger-ambtenaar)	3 600		
		1 „ 2de „ „	3 000		
		Europeanen (opnemers):			
		2 militaire opzichters 2de klasse, à f 1200	2 400		
		3 adjudant-onderofficieren, à f 1020.	3 060		
		6 sergeant-majoors, à f 768.	4 608		
		12 sergeanten, a f 588	7 056		
		6 korporaals, à f 444	2 664		
				51 138	
		Fouragegelden:			
		6 subalterne officieren, à f 360		2 160	
		Daggelden:			
		3 kapiteins, 1095 dagen, à f 8	f 8 760		
		3 luitenants, 1095 dagen, à f 6	6 570		
		2 militaire opzichters, 730 dagen, à f 5	3 650		
		27 opnemers, 9855 dagen, à f 4	39 420		
		2 burger-ambtenaren, 730 dagen, à f 4	2 920		
				61 320	
		Gratificatiën voor eerste uitrusting:			
		2 bij bevordering tot adjudant-onderofficier, à f 250		500	
		Equipementsgelden bij vaste plaatsing:			
		8 man, à f 150.		1 200	
		Bureelkosten:			
		Schrijfbehoeften voor 3 brigades. à f 48.		144	
		Diverse benoodigdheden		1 000	
		Aanmaken van statieven en kleine instrumenten.		1 600	
		Uitkappen van wegen, koelieloonen enz.		50 000	
		d. Opleidingsbrigade:			
		Traktementen:			
		1 kapitein, chef der brigade	f 5 400		
		1 kapitein of eerste-luitenant	5 400		
		1 eerste-luitenant.	2 700		
		1 topograaf 2de klasse (burger-ambtenaar)	3 000		
		1 militair opzichter 1ste klasse.	1 800		
		2 adjudant-onderofficieren, à f 1020.	2 040		
		6 élèves-opnemers, à f 384	2 304		
		12 élèves-topografen (inlanders), à f 240	2 880		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der eerste-luitenants	150		
				25 674	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 125 490			
51 138			
2 160			
61 320			
500			
1 200			
144			
1 000			
1 600			
50 000			
25 674			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.				GERAAMD voor 1900.
90		Fouragegelden:				
		3 subalterne officieren, à f 360			f	1 080
		Daggelden:				
		1 kapitein,	365 dagen, à f	8	f	2 920
		2 luitenants,	730 „ „	6		4 380
		1 burger-ambtenaar,	365 „ „	4		1 460
		1 militair opzichter,	365 „ „	5		1 825
		2 opnemers,	730 „ „	4		2 920
		6 élèves-opnemers,	2190 „ „	4		8 760
		12 élèves-topografen,	4380 „ „	0,50		2 190
		Komt bij: daggelden voor 6 officieren ter beproeving en krijgsschool-leerlingen, 2190 dagen, à f 6 . . .				13 140
						37 595
		Bureelkosten				48
		Mandoer- en koelieloonen, signaalbouw, uitkappen van wegen, enz.				24 500
		Gratificatiën voor eerste uitrusting bij bevordering tot adjudant-onderofficier				250
		e. Topographisch bureel:				
		Traktementen:				
		1 teekenaar der 1ste of 2de klasse (burger-ambtenaar) . .			f	3 600
		1 militair opzichter der 1ste klasse				1 800
		1 „ „ „ 2de „				1 200
						6 600
		Soldijen:				
		Europeanen (teekenaars):				
			dagen.	daags.		
		3 adjudant-onderofficieren,	1095, à f	1,90	f	2 080,50
		3 sergeants-majoors,	1095, „	1,35		1 478,25
		3 sergeanten,	1095, „	1,—		1 095,—
		2 korporaals,	730, „	0,60		438,—
		2 élèves,	730, „	0,41		299,30
		21 inlanders, te weten:				
		6 teekenaars 1ste klasse, à f 600				3 600,—
		8 „ 2de „ „ 480				3 840,—
		6 „ 3de „ „ 360				2 160,—
		1 boekbinder				480,—
		Bezoldiging van tot teekenaars, opnemers, lithografen, drukkers, retoucheurs, enz. opgeleid wordende vrijwilligers en tot belooning van extra-werk				3 000,—
					f	18 471,05
				waarvoor gesteld		18 471
		Toelaag aan 1 teekenaar (burger-ambtenaar)				360
		Personeele toelaag aan denzelfden				840
		Werkgelden:				
		2 militaire opzichters,	à f 840.		f	1 680
		3 adjudant-onderofficieren,	„ 480.			1 440
		3 sergeant-majoors,	„ 384.			1 152

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
f 1080			
37 595			
48			
24 500			
250			
6 600			
18 471			
360			
840			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
90		3 sergeanten, à f 300 . . . . . f 900	
		2 korporaals, „ 216 432	
		2 élèves, „ 144 281	
		f 5 892	
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden	500
		Gratificatie voor eerste uitrusting bij bevordering tot adjudant-onderofficier	250
		Indemniteit voor kleeding:	
		3 adjudant-onderofficieren, 1095 dagen, à f 0,40 daags	438
		Bureelkosten	600
		Diverse benoodigdheden	500
		Aanmaken van statieven en kleine instrumenten	600
		Bewaken en schoonhouden van het gebouw en daarbij behoorend terrein	312
		f. Photographisch atelier:	
		Traktementen en soldijen:	
		1 militair opzichter 1ste klasse, photograaf . . . . . f 2 400,—	
		1 adjudant-onderofficier, 1ste helper, idem, 365 dagen, à f 1,90 693,50	
		1 sergeant, 2de helper, idem, 365 dagen, à f 1 . . . . 365,—	
		1 inlandsch retoucheur 1ste klasse . . . . . 600,—	
		1 „ „ „ 2de „ . . . . . 480,—	
		1 mandoor en 1 handlanger (inlanders),, à f 360 en f 120 480,—	
		f 5 018,50	
		waarvoor gesteld	5 019
		Toelagen en werkgelden:	
		aan den photograaf . . . . . f 720	
		„ „ „ belast met het administratief beheer van het atelier 300	
		„ „ adjudant-onderofficier, 1ste helper, photograaf . 480	
		„ „ sergeant, 2de helper, idem 300	
			1 800
		Indemniteit voor kleeding:	
		1 adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 0,40 daags.	146
		Diverse benoodigdheden	1 600
		g. Lithographisch etablissement:	
		Traktementen en soldijen:	
		1 lithograaf 1ste klasse (burger-ambtenaar) . . . . . f 3 600,—	
		1 „ 2de „ „ . . . . . 3 000,—	
		1 „ 3de „ „ . . . . . 3 000,—	
		1 eerste steendrukker „ . . . . . 3 000,—	
		1 tweede „ „ . . . . . 2 400,—	
		1 adjudant-onderofficier, steendrukker, 365 dagen, à f 1,90 693,50	
		1 sergeant-majoor, „ 365 „ „ 1,35 492,75	
		1 inlandsch lithograaf 1ste klasse. . . . . 600,—	
		1 „ „ 2de „ . . . . . 480,—	
		1 „ „ 3de „ . . . . . 360,—	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 5 892			
500			
250			
438			
600			
500			
600			
312			
5 019			
1 800			
146			
1 600			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GEBAAMD voor 1900.
90		1 inlandsch steendrukker 1ste klasse . . . . . f 480,—			
		1 „ „ 2de „ . . . . . 360,—			
		1 mandoor . . . . . 360,—			
		18 handlangers, à f 120 . . . . . 2160,—			
		periodieke traktementsverhooging . . . . . 725,—			
		f 21711,25			
		waarvoor gesteld . . . . . f	21711		
		Toelagen en werkgelden:			
		aan den graveur, belast met het administratief beheer over het etablissement . . . . . f 300,—			
		aan 1 adjudant-onderofficier, steendrukker . . . . . 480,—			
		„ 1 sergeant-majoor, steendrukker . . . . . 384,—			
			1164		
		Indemniteit voor kleeding:			
		1 adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 0,40	146		
		Diverse benoodigdheden	300		
		h. Instrumentmakerswinkel.			
		Traktementen en soldijen:			
		1 instrumentmaker 1ste, 2de of 3de klasse (burger-ambtenaar) . . . . . f 5400,—			
		dagen. daags.			
		1 adjudant-onderofficier, 1ste helper, instrumentmaker . . . . . 365 f 1,90 693,50			
		1 sergeant, 2de helper, idem . . . . . 365 1,— 365,—			
		2 handlangers (inlanders), à f 360 en f 120 . . . . . 480,—			
		f 6938,50			
		waarvoor gesteld	6939		
		Toelagen en werkgelden:			
		aan den instrumentmaker belast met het administratief beheer over het etablissement . . . . . f 300			
		aan den 1sten helper, instrumentmaker 480			
		„ „ 2den „ „ 300			
			1080		
		Idemniteit voor kleeding:			
		1 adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 0,40 daags.	146		
		Diverse benoodigdheden	250		
				f	459363
		Gewestelijke dienst:			
		Traktementen:			
		5 kapiteins, chefs van de gewestelijke staven in de drie militaire afdeelingen op Java, ter Sumatra's Westkust en in Atjeh en onderhoorigheden, à f 5400. . . . . f	27000		
		Fouragegelden:			
		5 kapiteins, à f 360	1800		
				28800	
				f	488163

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(5) De raming is verminderd met f 1680, omdat de vorige lithograaf der 1ste klasse — met het oog op zijn vroeger inkomen — f 140 's maands meer genoot dan het aan die betrekking verbonden traktement. Zij is daarentegen vermeerderd met f 125 voor periodieke traktementsverhooging.
f 23 266		(5) f 1 555	
1 164			
146			
300			
6 939			
1 080			
146			
250			
28 800			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
91		Traktementen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de administratie, benevens traktementen van de civiele ambtenaren op de bureaux van het leger en traktementen, soldijen en andere kosten van het schrijverspersoneel. §§ 109—113 en 120—123: (6)			
		a. Administratie:			
		Hoofdbureel (7)		*Memorie.*	
		Traktementen:			
		5 majoor-intendanten, à f 7800	f	39 000	
		25 kapiteins, als:			
		13 kapitein-intendanten, à f 4800		62 400	
		12 kapitein-kwartiermeesters, à f 4200		50 400	
		57 luitenants, als:			
		29 eerste-luitenant-kwartiermeesters, à f 2400		69 600	
		28 tweede- idem „ 2040		57 120	
		1 magazijnmeester 1ste klasse (majoor of kapitein)		7 200	
		4 magazijnmeesters 1ste „ (kapiteins), à f 4200.		16 800	
		3 „ 2de „ (eerste-luitenants), à f 2400		7 200	
		4 „ 3de „ (tweede-luitenants), à f 2040.		8 160	
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants		13 500	
		46 adjudant-onderofficier-kwartiermeesters, à f 1320		60 720	
		25 sergeant-majoor-kwartiermeesters, à f 948		23 700	
		12 magazijnmeesters 4de klasse (adjudant-onderofficieren), à f 1320 . .		17 160	
		6 conducteurs 1ste klasse (adjudant-onderofficieren), à f 1320		7 920	
		5 „ 2de „ (sergeant-majoors), à f 948		4 740	
					f 445 620
		Soldijen:	dagen.	daags.	
		1 sergeant-majoor } kleermakers	365	à f 1,35 . . . . . f	492,75
		1 sergeant } kleermakers	365	„ 1,00	365,00
		1 korporaal } kleermakers	365	„ 0,60	219,00
				f	1 076,75
			waarvoor gesteld		1 077
		Fouragegelden:			
		5 majoor-intendanten, à f 720. . . . . f		3 600	
		13 kapitein-intendanten } à f 360. .		19 080	
		40 kapitein-kwartiermeesters en luitenant-kwartiermeesters }			
					22 680
		Toelagen:			
		Aan 4 luitenant-kwartiermeesters bij de depot-bataljons, instructeurs in de administratieve vakken bij de kaderscholen, elk f 300 's jaars.			1 200
		Gratificatiën voor eerste uitrusting.			1 500
		Bureel- en magazijnkosten:			
		Boodschappers. . . . . f		2 508	
		Schrijfbehoeften.		15 702	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(6) § 109 is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91 en §§ 110, 111 en 112 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1893 n°. 91 en 1894 n°. 88. § 111 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1893 n°. 91 en 1896 n°. 81. § 113 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1893 n°. 91, 1896 n°. 81 en 1897 n°. 104; §§ 112 en 122 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1893 n°. 91, 1894 n°. 88, 1895 n°. 87, 1896 n°. 81 en 1897 n°. 104. § 112*a* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91 en gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 125. §§ 112*b* en 112*c* zijn ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91. § 112*d* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 125. § 120 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1894 n°. 88 en 1896 n°. 81. § 121 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104 en 1894 n°. 88.
			(7) Vde afdeeling van het departement van oorlog. Zie onderafdeeling 89.
			(8) Voor het administratief beheer van het opgerichte militair hospitaal en garnizoens-kleedingmagazijn te Tjimahi is de formatie van het personeel der militaire administratie uitgebreid met: 1 kapitein-kwartiermeester, 1 sergeant-majoor-kwartiermeester, 1 magazijnmeester 4de klasse, en 2 korporaals of soldaten-schrijvers.
			(9) Wegens de geleidelijke intrekking van de fouragegelden der kwartiermeesters
f 433 852	(8) f 6 768		
1 077			
24 480		(9) f 1 800	
1 200			
1 500			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
91		Magazijnonkosten . . . . . f	4 206		
		Telephoonkosten	480		
				f	22 896
		Bewaking en schoonhouden der bureelen van den intendant in de Iste militaire afdeeling op Java			120
		Bezoldiging van het inlandsch personeel, herstellingen, emballage-effecten en andere kleine uitgaven ten behoeve der kleedingmagazijnen			37 000
		Daggelden der kleermakers.			1 800
		b. Traktementen der civiele ambtenaren op de bureaux van het leger:			
		1 boekhouder . . . . . f	4 800		
		1 verificateur	4 200		
		1 stamboekbeheerder	4 200		
		1 archivaris	4 200		
		11 eerste commiezen, à f 300 's maands ieder	39 600		
		16 tweede „ „ 200 „ „	42 240		
		10 derde „ „ 150 „ „	18 000		
			f 117 240		
		Periodieke traktementsverhooging	4 600		
					121 840
		c. Soldijen en andere kosten van het militair schrijverspersoneel en traktementen van de burgerschrijvers bij het leger:			
		Soldijen:			
		dagen. daags.			
		9 adjudant-onderofficier-schrijvers. . . 3 285 à f 1,90	f 6 241,50		
		29 sergeant-majoors . . . . . 10 585 „ 1,35	14 289,75		
		76 sergeanten . . . . . 27 740 „ 1,—	27 740,—		
		175 korporaals of soldaten . . . . . 63 875 „ 0,60	38 325,—		
			f 86 596,25		
		Gaat af: wegens stilstaande soldijen bij de verpleging in de hospitalen.	2 223,25		
			84 373		
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden.	7 000		
		Gratificatie voor eerste uitrusting bij bevordering tot adjudant-onderofficier	250		
		Idemniteit voor kleeding:			
		9 adjudant-onderofficier-schrijvers, 3285 dagen, à f 0,50 . f	1 642,50		
		waarvoor gesteld .	1 642		
			f 93 265		
		Traktementen:			
		16 burgerschrijvers 1ste klasse, à f 120 's maands. . . . f	23 040		
		40 „ 2de „ „ 75 „	36 000		
		65 „ 3de „ „ 50 „	39 000		
		68 „ 4de „ „ 40 „	32 640		
		69 „ 5de „ „ 30 „	24 840		
			155 520		
					248 785
				f	904 518

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(10) Zie de Memorie van Toelichting.
f 22 896			(11) Wegens de uitbreiding der formatie met 2 korporaals of soldaten. Zie noot 8.
120			
37 000			
1 800			
124 290		(10) f 2 450	
83 935	(11) f 438		
7 000			
250			
1 642			
162 060		(10) 6 540	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
92		Traktementen, fourage- en tafelgelden, bureel- en andere kosten van de gewestelijke en plaatselijke staven. §§ 19–22. (12)			
	a.	Gewestelijke staf:			
		Traktementen:			
		1 generaal-majoor	f 15 000		
		1 generaal-majoor (13)	*Memorie.*		
		3 kolonels, à f 11 400	34 200		
		2 luitenant-kolonels, à f 8400	16 800		
		6 kapitein-adjudanten, à f 4200	25 200		
		5 eerste-luitenant-adjudanten, à f 2700.	13 500		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en luitenants	2 550		
				f 107 250	
		Fouragegelden:			
		1 generaal-majoor	f 1 440		
		3 kolonels, à f 1080	3 240		
		2 luitenant-kolonels, à f 720	1 440		
		6 kapiteins en 5 luitenants, à f 360.	3 960		
				10 080	
		Tafelgelden:			
		1 generaal-majoor	f 3 600		
		9 commandanten, f 900 à f 1800.	12 300		
				15 900	
		Toelagen:			
		4 commandanten, à f 480		1 920	
		Bureelkosten		3 306	
		Aankoop en onderhoud van boekwerken voor chefs van staven en diensten		250	
		Telephoonkosten		120	
				f	138 826
	b.	Plaatselijke staf:			
		Traktementen:			
		3 luitenant-kolonels, à f 8400	f 25 200		
		2 kapiteins, à f 4200	8 400		
		5 eerste-luitenants, à f 2400	12 000		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en luitenants	1 350		
				f 46 950	
		Fouragegelden:			
		3 luitenant-kolonels, à f 600	f 1 800		
		2 kapiteins en 5 luitenants, à f 240	1 680		
				3 480	
		Tafelgelden:			
		2 commandanten, te Soerakarta en te Djokjokarta, ieder f 1200 . . .		2 400	
		Toelagen voor militaire commandanten:			
		21 kapiteins, à f 480	f 10 080		
		52 luitenants, à f 240	12 480		
		4 onderofficieren beneden den graad van adjudant-onderofficier, à f 180	720		
		1 korporaal	108		
				(14) 23 388	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(12) § 19 is gewijzigd bij de *Indische Staatsbladen* 1887 n°. 55 en 1893 n°. 91; § 20 bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91; § 21 bij *Indische Staatsbladen* 1893 n° 91 en 1898 n°. 125 en § 22 bij *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 91.
			(13) Gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden; diens bezoldiging is uitgetrokken op de IVde begrootingsafdeeling
			(14) Herziene raming.
f 107 250			
10 080			
15 900			
1 920			
3 306			
250			
120			
46 950			
3 480			
2 400			
24 348		f 960	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
92				
		Bureelkosten . . . . . f 2 808		
		Belooningen voor karbouw- en ossendrijvers. 360		
		Telephoonkosten 600		
			f 79 986	
93		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der infanterie. §§ 23—62 *a*: (15)		f 218 81
		Hoofdbureel (16)	*Memorie.*	
		Traktementen:		
		1 kolonel . . . . . f 11 400		
		13 luitenant-kolonels, à f 8400 . . . . . 109 200		
		22 majoors, à f 7200 . . . . . 158 400		
		5 kapitein-adjudanten in de garnizoens-bataljons, à f 4200. . . . . 21 000		
		145 { 2 kapiteins, directeurs van kaderscholen, à f 4800. . . . . 9 600		
		145 { 143 „ à f 4200. . . . . 600 600		
		530 luitenants, als:		
		292 { 31 { 28 eerste-luitenant-adjudanten, à f 2400 . . . . . 67 200		
		292 { 31 { 2 „ „ „ tevens gewestelijke adjudanten, à f 2700. . . . . 5 400		
		292 { 31 { 1 eerste-luitenant, adjudant van den commandant der infanterie te Magelang. 2 700		
		292 { 2 eerste-luitenants, directeurs van kaderscholen, à f 2700 . . 5 400		
		292 { 4 eerste-luitenant-instructeurs bij de kaderscholen, à f 2700 . 10 800		
		292 { 255 eerste-luitenants, à f 2400 . . . . . 612 000		
		238 tweede-luitenants, à f 2040. . . . . 485 520		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants 88 800		
			(14) f 2 188 020	
		Soldijen:		
		Europeanen:		
			dagen: daags:	
		70 adjudant-onderofficieren,	25 550 f 1,90 . . . f 48 545,—	
		166 sergeant-majoors,	60 590 1,35 . . . 81 796,50	
		1216 sergeanten en fouriers,	443 840 1,— . . . 443 840,—	
		61 { 19 sergeant-majoors, stafschrijvers,	6 935 1,35 . . . 9 362,25	
		61 { 18 fouriers, „	6 570 1,— . . . 6 570,—	
		61 { 12 korporaals, „	4 380 0,60 . . . 2 628,—	
		61 { 12 soldaten, „	4 380 0,33 . . . 1 445,40	
		44 { 15 sergeant-majoors, stafhoornblazers,	5 475 1,35 . . . 7 391,25	
		44 { 15 sergeanten, „	5 475 1,— . . . 5 475,—	
		44 { 14 korporaals, „	5 110 0,60 . . . 3 066,—	
		31 { 16 sergeanten, staftamboers,	5 840 1,— . . . 5 840,—	
		31 { 15 korporaals, „	5 475 0,60 . . . 3 285,—	
		72 korporaal-werklieden,	26 280 0,60 . . . 15 768,—	
		672 korporaals,	245 280 0,60 . . . 147 168,—	
		83 tamboers en hoornblazers,	30 295 0,37 . . . 11 209,15	
		6575 fuseliers,	2 399 875 0,33 . . . 791 958,75	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
f 2 808			(15) De vigeerende formatie der infanterie is te vinden in de *Indische Staatsbladen* van 1882 nos. 113 en 343; 1886 n°. 55; 1887 nos. 55 en 168; 1889 nos. 88 en 144; 1893 n°. 91; 1894 n°. 88; 1896 n°. 81 en 1898 n°. 125.
360			
600			(16) IIde afdeeling van het departement van oorlog. Zie onderafdeeling 89
2 190 570		f 2 550	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.				GERAAMD voor 1900.
93		Amboineezen:				
			dagen.	daags.		
		134 sergeanten,	48 910	f 1,— . . .	f 48 910,—	
		175 korporaals,	63 875	0,60 . . .	38 325,—	
		48 tamboers en hoornblazers,	17 520	0,37 . . .	6 482,40	
		2450 fuseliers,	894 250	0,33 . . .	295 102,50	
		Inlanders:				
		701 sergeanten,	255 865	0,75 . . .	191 898,75	
		846 korporaals,	308 790	0,50 . . .	154 395,—	
		353 tamboers en hoornblazers,	128 845	0,25 . . .	32 211,25	
		12741 fuseliers,	4 650 465	0,21 . . .	976 597,65	
		Pupillen:				
		20 Afrikaansche, Amboineesche en inlandsche pupillen,	7 300	0,10 . . .	730,—	
		Meer voor 1097 infanteristen 1ste klasse,	400 405	0,04 . . .	16 016,20	
					f 3 346 017,05	
		Gaat af:				
		1°. Stilstaande soldij bij verpleging in de hospitalen . .			f 270 202,05	
		2°. Tegen betaling te verstrekken kleeding, distinctieve teekenen enz.			28 000,00	
					298 202,05	
						(14) f 3 047 815
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden.				315 000
		Fouragegelden:				
		1 kolonel, commandant te Magelang			f 720	
		10 luitenant-kolonels, à f 600			6 000	
		3 „ (tevens gewestelijke commandanten), à f 720 . .			2 160	
		21 majoors, à f 600			12 600	
		1 majoor (tevens gewestelijk commandant)			720	
		5 kapitein-adjudanten bij de garnizoensbataljons, à f 240			1 200	
		28 luitenant-adjudanten, à f 240			6 720	
		3 „ (tevens gewestelijke adjudanten en adjudant van den commandant der infanterie te Magalang), à f 360.			1 080	
		Voor het oudste een vierde gedeelte van het aantal kapiteins der infanterie, zoomede voor gekwetste officieren			10 000	
						41 200
		Tafelgelden:				
		1 kolonel, commandant te Magelang				1 200
		Toelagen en daggelden:				
		aan de commandanten van de subsistentenkaders te Batavia, Samarang, Soerabaija en Padang, ieder à f 480.			f 1 920	
		aan 17 Europeesche en Amboineesche onderofficieren bij de kaderscholen, 8 à f 360 en 9 à f 240.			5 040	
		aan 16 inlandsche onderofficieren bij de kaderscholen, à f 120. . . .			1 920	
		daggelden van muzikanten			5 000	
						13 880

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Verschil voor 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 3 047 300	f	515	
315 000			
41 200			
1 200			
13 880			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GEBAAMD voor 1900.
93		Gratificatiën aan eenige onderofficieren bij de depot-bataljons, belast met het rekruten-onderwijs		f 450	
		Bureelkosten		12 210	
		Bezoldiging van het inlandsch personeel bij de keukens en kampementen		22 000	
		Gratificatie voor eerste uitrusting bij bevordering tot officier, tot onder-luitenant of tot adjudant-onderofficier.		15 000	
		Indemniteit voor kleeding:			
		70 adjudant-onderofficieren, 25 550 dagen, à f 0,40 per dag		10 220	
		Kosten voor het schijfschieten en voor de kamerschietoefeningen		29 000	
		Aanschaffing van materialen ten behoeve der practische oefeningen in den pionierdienst		3 200	
		Kosten der korpsscholen:			
		31 scholen, ad f 125		3 875	
		Aanschaffing van boeken en leermiddelen bij kaderscholen		4 750	
		Ter voorziening in de uitgaven wegens het boven de formatie van het leger voeren van de mindere militairen, bedoeld in art. 2, alin. 2, punt 3 en 5 van het Koninklijk besluit van 28 Januari 1882 n°. 13 (*Indisch Staatsblad* n°. 113), in verband met dat van 9 Januari 1893 n°. 39 (*Indisch Staatsblad* n°. 91).		60 000	
					f 5 767 82
94		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der cavalerie, §§ 63—64*a* (19)			
		Traktementen:			
		1 kolonel of luitenant-kolonel	f 12 000		
		1 majoor	7 800		
		6 ritmeesters, à f 4800	28 800		
		13 eerste-luitenants, à f 2700	35 100		
		10 tweede-luitenants, à f 2220	22 200		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der ritmeesters en eerste-luitenants	3 750		
				f 109 650	
		Soldijen:			
		Europeanen:	dagen. daags.		
		2 adjudant-onderofficieren,	730 à f 2,—	f 1 460,—	
		1 staffourier,	365 „ 1,05	383,25	
		1 staftrompetter,	365 „ 1,40	511,—	
		2 { 1 korporaal-kleermaker,	365 „ 0,65	237,25	
		2 { 1 „ schoenmaker,	365 „ 0,65	237,25	
		1 adjudant-onderofficier of opperwachtmeester (instructeur),	365 „ 2,—	730,—	
		7 opperwachtmeesters,	2 555 „ 1,40	3 577,—	
		50 wachtmeesters en fouriers,	18 250 „ 1,05	19 162,50	
		57 korporaals,	20 805 „ 0,65	13 523,25	
		10 trompetters,	3 650 „ 0,66	2 409,—	
		6 { 2 hoefsmeden (korporaals),	730 „ 0,65	474,50	
		6 { 4 idem (cavaleristen 1ste klasse),	1 460 „ 0,45	657,—	
		3 { 1 zadelmaker (korporaal),	365 „ 0,65	237,25	
		3 { 2 zadelmakers (cavaleristen 1ste klasse),	730 „ 0,45	328,50	
		44 cavaleristen 1ste klasse,	16 060 „ 0,45	7 227,—	
		263 „ 2de „	95 995 „ 0,41	39 357,95	
		Verhoogde soldij aan 6 hoefsmeden,	2 190 „ 0,41	897,90	
				f 91 410,60	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
450			(17) § 64 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144 en 1896 n°. 81 en § 64 *a* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1886 n°. 55.
12 210			
22 000			
15 000			
10 220			
29 000			
3 200			
3 875			
4 750			
60 000			
109 650			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
94		Inlanders:			
			dagen.	daags.	
		1 wachtmeester (onder-instructeur),	365	à f 0,80	f 292,—
		13 wachtmeesters,	4745	„ 0,80	3796,—
		35 korporaals,	12775	„ 0,55	7026,25
		11 trompetters,	4015	„ 0,37	1485,55
		3 { 1 zadelmaker (korporaal),	365	„ 0,55	200,75
		3 { 2 zadelmakers (cavalerist 1ste klasse),	730	„ 0,33	240,90
		47 cavaleristen 1ste klasse,	17155	„ 0,33	5661,15
		290 „ 2de „	105850	„ 0,29	30696,50
					f 140809,70
		Gaat af wegens:			
		1°. stilstaande soldijen bij verpleging in de hospitalen .		f 9829,70	
		2°. tegen betaling te verstrekken kleeding, distinctieve teekenen, enz		800,00	
					10629,70
					f 130180
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden			10300
		Fouragegelden:			
		1 kolonel of luitenant-kolonel			f 1080
		1 majoor			720
		29 subalterne officieren, à f 360			10440
					12240
		Bureelkosten			630
		Bibliotheek, ...			150
		Bezoldiging van het inlandsch personeel in de keukens, kampementen en stallen .			6700
		Gratificatie voor eerste uitrusting			250
		Indemniteit voor kleeding aan 3 adjudant-onderofficieren, 1095 dagen, à 50 cent, f 547,50, waarvoor wordt gesteld.			547
		Kosten voor het schijfschieten en voor de kamerschietoefeningen			600
		Kosten der kader- en korpsschool:			
		Toelage voor een adjudant-onderofficier,		à f 30 's maands . . .	f 360
		„ „ „ Europeesch wachtmeester,		„ 20 „ . . .	240
		„ „ „ inlandschen „		„ 10 „ . . .	120
		Voor aanschaffing van boeken en leermiddelen.			280
					1000
		Uitsteken van paardenhoeven en paardenbeslag			7000
		Schadeloosstelling aan den hoefsmid van het depot-eskadron voor het onderwijs der tot hoefsmid opgeleid wordende Europeesche cavaleristen.			120
		Verpleging van zieke paarden bij detachementen waarbij geen paardenarts aanwezig is			100
		Indemniteit voor de aanschaffing en het onderhoud van stalbenoodigdheden voor 700 paarden, waaronder het reinigen en onderhouden van paardendekens, à f 0,35 per paard 's maands.			2940
		Subsidie aan de militaire vereeniging tot beoefening van hippische sport te Salatiga.			600
					f 283007

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	
f 130 180			
10 300			
12 240			
630			
150			
6 700			
250			
547			
600			
1 000			
7 000			
120			
100			
2 940			
600			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.				GERAAMD voor 1900.
95		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der artillerie. §§ 65—93*a* (18):				
	a	Staf van het wapen en artillerietroepen:				
		Hoofdbureel: (19)				*Memorie.*
		Traktementen:				
		2 luitenant-kolonels, à f 9000			f 18 000	
		5 majoors, à f 7800			39 000	
		23 kapiteins, à f 4800.			110 400	
		70 luitenants, als:				
		37 { 1 eerste-luitenant, adjudant			2 700	
		37 { 36 eerste-luitenants, à f 2700			97 200	
		33 tweede-luitenants, à f 2220.			73 260	
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants.			12 450	
		17 adjudant-onderofficieren, dienstdoende officier, à f 3,10 per dag. Is over 6205 dagen f 19 235,50, waarvoor gesteld			19 235	
		Soldijen:				f 372 245
		Europeanen:				
		Stat:	dagen.	daags.		
		11 sergeant-majoors of sergeant-vuurwerkers,	4 015	à f 1,50	f 6 022,50	
		Veld- en bergbatterijen op Java:				
		1 adjudant-onderofficier,	365	„ 2,—	730,—	
		1 adjudant-onderofficier (instructeur),	365	„ 2,—	730,—	
		1 staftrompetter,	365	„ 1,05	383,25	
		8 sergeant-majoors,	2 920	„ 1,40	4 088,—	
		1 sergeant-instructeur,	365	„ 1,05	383,25	
		78 sergeanten en fouriers,	28 470	„ 1,05	29 893,50	
		2 staffouriers,	730	„ 1,05	766,50	
		2 korporaal-werklieden,	730	„ 0,65	474,50	
		67 korporaals,	24 455	„ 0,65	15 895,75	
		16 trompetters,	5 840	„ 0,66	3 854,40	
		2 hoefsmeden (korporaals),	730	„ 0,65	474,50	
		6 „ (kanonniers 1ste klasse),	2 190	„ 0,41	897,90	
		191 kanonniers 1ste klasse,	69 715	„ 0,41	28 583,15	
		283 „ 2de „	103 295	„ 0,37	38 219,15	
		Vesting-artillerie op Java:				
		1 adjudant-onderofficier (instructeur),	365	„ 1,90	693,50	
		7 sergeant-majoors,	2 555	„ 1,35	3 449,25	
		1 sergeant-instructeur,	365	„ 1,—	365,—	
		49 sergeanten en fouriers,	17 885	„ 1,—	17 885,—	
		42 korporaals,	15 330	„ 0,60	9 198,—	
		140 kanonniers 1ste klasse,	51 100	„ 0,41	20 951,—	
		210 „ 2de „	76 650	„ 0,37	28 360,50	
		Artillerie der Buitenbezittingen:				
		8 { 1 sergeant-majoor (20),	365	„ 1,40	511,—	
		8 { 7 sergeant-majoors,	2 555	„ 1,35	3 449,25	
		45 { 6 sergeanten en fouriers (20),	2 190	„ 1,05	2 299,50	
		45 { 39 „ „ „	14 235	„ 1,—	14 235,—	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		*TOELICHTINGEN.*
	Meer.	Minder.	
			(18) § 66 is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1889 n°. 144; § 67 bij de *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144 en 1894 n°. 88; § 69 bij de *Indische Staatsbladen* 1894 n°. 88 en 1895 n°. 87; §§ 76 en 77 bij *Indisch Staatsblad* 1897 n°. 104; § 80 bij *Indisch Staatsblad* 1887 n°. 55; § 84 bij *Indisch Staatsblad* 1897 n°. 104; §§ 85 en 86 bij *Indische Staatsbladen* 1895 n°. 87 en 1897 n°. 104; § 87 bij de *Indische Staatsbladen* 1891 n°. 75, 1894 n°. 88, 1897 n°. 104 en 1898 n°. 125; §§ 88 en 89 bij de *Indische Staatsbladen* 1891 n°. 75 en 1895 n°. 123; § 91 bij *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 125; §§ 77 *a* is ingelascht bij *Indisch Staatsblad* 1897 n°. 104 en § 93 *a* bij *Indisch Staatsblad* 1886 n°. 55.
			(19) IIIde afdeeling van het departement van oorlog. Zie onderafdeeling 89.
			(20) Personeel behoorende tot de drie sectiën berg-artillerie op Sumatra's Westkust en op Celebes.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.				GERAAMD voor 1900.
95			dagen.	daags.		
53		8 korporaals, (20)	2 920	à f 0,65	f 1 898,—	
		45 „	16 425	„ 0,60	9 855,—	
3		trompetters, (20)	1 095	„ 0,66	722,70	
123		kanonniers 1ste klasse,	44 895	„ 0,41	18 406,95	
207		„ 2de „	75 555	„ 0,37	27 955,35	
		Inlanders:				
		Veld- en bergbatterijen op Java:				
1		sergeant-instructeur,	365	„ 0,80	292,—	
15		sergeanten,	5 475	„ 0,80	4 380,—	
27		korporaals,	9 855	„ 0,55	5 420,25	
105		stukrijders 1ste klasse,	38 325	„ 0,37	14 180,25	
224		„ 2de „	81 760	„ 0,33	26 980,80	
27		kanonniers 1ste „	9 855	„ 0,29	2 857,95	
99		„ 2de „	36 135	„ 0,25	9 033,75	
		Vesting-artillerie op Java:				
1		sergeant-instructeur,	365	„ 0,75	273,75	
7		sergeanten,	2 555	„ 0,75	1 916,25	
7		korporaals,	2 555	„ 0,50	1 277,50	
14		hoornblazers,	5 110	„ 0,29	1 481,90	
70		kanonniers 1ste klasse,	25 550	„ 0,29	7 409,50	
140		„ 2de „	51 100	„ 0,25	12 775,—	
		Artillerie der Buitenbezittingen:				
10		2 sergeanten, (20)	730	„ 0,80	584,—	
		8 „	2 920	„ 0,75	2 190,—	
21		5 korporaals, (20)	1 825	„ 0,55	1 003,75	
		16 „	5 840	„ 0,50	2 920,—	
9		hoornblazers,	3 285	„ 0,29	952,65	
8		stukrijders 1ste klasse, (20)	2 920	„ 0,37	1 080,40	
20		„ 2de „	7 300	„ 0,33	2 409,—	
97		kanonniers 1ste „	35 405	„ 0,29	10 267,45	
198		„ 2de „	72 270	„ 0,25	18 067,50	
		Pupillen:				
26		inlandsche pupillen,	9 490	„ 0,10	949,—	
					f 420 334,—	
		Gaat af:				
	1°.	stilstaande soldijen bij verpleging in de hospitalen			f 30 727,—	
	2°.	tegen betaling te verstrekken kleeding, distinctieve teekenen enz.			5 000,—	
					35 727,—	
					f 384 607	
		Verhoogde soldij aan gerecngageerden				36 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
95		Fouragegelden:			
		2 luitenant-kolonels, à f 720	f 1 440		
		5 majoors, à f 720	3 600		
		39 officieren bij de veld- en bergbatterijen, à f 360	14 040		
		8 subalterne officieren, artillerie-commandanten op de Buitenbezittingen, à f 360	2 880		
		41 officieren bij de vesting- en garnizoensartillerie, à f 240	9 840		
		5 officieren bij de gewestelijke commandanten, à f 360	1 800		
				f 33 600	
		Bureelkosten			1 446
		Telephoonkosten			240
		Gratificatiën voor eerste uitrusting			250
		Bezoldiging van het inlandsch personeel bij de keukens, kampementen en stallen			7 100
		Indemniteit voor kleeding aan 3 adjudant-onderofficieren, 1095 dagen, à f 0,50, f 547,50, waarvoor wordt gesteld			548
		Oefeningen met geschut			5 000
		Kosten voor het schijfschieten			300
		Daggelden aan onderofficieren en minderen, die bij de werkzaamheden der commissie van proefneming met het geschut dienst doen als telephonist of telegrafist			400
		Daggelden aan- en uitgaven voor de opleiding van hoefsmeden			2 988
		Kosten der kader- en korpsscholen			2 280
		Uitsteken van paardenhoeven en paardenbeslag			20
		Verpleging van zieke paarden bij detachementen, waarbij geen paardenarts aanwezig is			200
		Indemniteit voor de aanschaffing en het onderhoud van stalbenoodigdheden voor 586 paarden en muildieren, à 35 cent per paard en per muildier 's maands, f 2461,20, waarvoor gesteld			2 461
				f 849 685	
	b.	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen:			
		Traktementen:			
		A. Het korps magazijnmeesters:			
		3 der 1ste klasse (kapiteins), à f 4800	f 14 400		
		4 { 2 der 2de klasse (1ste-luitenants), à f 2700	5 400		
		4 { 2 „ 3de „ (2de- „), „ 2220	4 440		
		8 der 4de klasse (adjudant-onderofficieren), à f 1440	11 520		
		B. Het korps conducteurs:			
		4 der 1ste klasse, à f 1200	4 800		
		11 „ 2de „ „ 948	10 428		
		14 „ 3de „ „ 768	10 752		
		C. Artillerie-constructiewinkel, pyrotechnische werkplaats en buskruitmolen:			
		1 luitenant-kolonel of majoor, directeur	9 000		
		a. Constructiewinkel:			
		1 kapitein of eerste-luitenant, constructeur	4 800		
		4 eerste-luitenants, onder-constructeurs, à f 2700	10 800		
		1 ingenieur-werktuigkundige	8 700		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(21) Hoofdzakelijk voor de opleiding van hoefsmeden, waaraan behoefte bestaat.
f 848 233	(21) f 1 452		

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
95			
		10 burgerlijke opzieners en onderopzieners, à f 2100 tot f 4020 . . . . . f 31 395	
		6 meesterknechts, à f 1860 tot f 2200. . . . . 12 165	
		Voor civiele klerken 5 400	
		1 modelmaker. 3 000	
		1 teekenaar 1ste klasse 1 940	
		1 teekenaar 2de of 3de klasse. 704	
		1 portier 720	
		b. Pyrotechnie en buskruitfabricage:	
		1 majoor of kapitein-inspecteur 7 800	
		1°. Pyrotechnische werkplaatsen:	
		1 kapitein of eerste-luitenant-vuurwerker 4 800	
		1 eerste-luitenant, adjunct-vuurwerker 2 700	
		1 opziener (22) 4 200	
		1 meesterknecht bij de patroonfabriek (22). 2 280	
		2°. Buskruitmolen:	
		1 eerste-luitenant 2 700	
		2 meesterknechts (kruitmakers), à f 840 en f 1248 . . . 2 088	
		D. Geweermakersschool:	
		1 eerste- of tweede-luitenant, directeur 2 700	
		1 wapen-controleur (22) 4 200	
		9 { 3 meester-geweermakers, 1ste klasse, adjudant-onderofficier, à f 2400 . . . . . 7 200	
		9 { 3 idem, 2de klasse, adjudant-onderofficier, à f 1800 5 400	
		9 { 3 idem, 3de klasse, adjudant-onderofficier, à f 1200 3 600	
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants. 2 850	
		f 202 882	
		Soldijen:	
		Artillerie-constructiewinkel:	
		Compagnie artillerie-werklieden:	
		Europeanen:	
		dagen. daags.	
		1 sergeant-majoor, 365 à f 1,35. . f 492,75	
		5 sergeanten en fouriers, 1 825 „ 1,—. . 1 825,—	
		64 kanonniers 1ste klasse, 23 360 „ 0,41. . 9 577,60	
		Inlanders:	
		1 hoornblazer, 365 „ 0,29. . 105,85	
71			
		Pyrotechnie en buskruitfabricage:	
		Pyrotechnische werkplaatsen:	
		Europeanen:	
		1 adjudant-onderofficier (opziener), 365 „ 1,90. . 693,50	
		2 sergeant-majoors (onderopzieners), 730 „ 1,35. . 985,50	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(22) Burgerlijke beambten.

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
95			
		dagen. daags.	
		1 sergeant (onderopziener), 365 à f 1,— . . f 365,—	
		1 korperaal (vuurwerker), 365 „ 0,60 . . 219,—	
		14 kanonniers 1ste klasse, vuurwerkers 1ste, 2de en 3de klasse, 5 110 „ 0,41 . . 2 095,10	
		19	
		Buskruitmolen:	
		Europeanen:	
		1 korporaal, 365 „ 0,60 . . 219,—	
		12 kanonniers 1ste klasse, 4 380 „ 0,41 . . 1 795,80	
		13	
		Geweermakersschool:	
		Europeanen:	
		3 sergeanten voor de administratie en de discipline, 1 095 „ 1,— . . 1 095,—	
		32 kanonniers 1ste klasse, élève-geweermakers, 11 680 „ 0,41 . . 4 788,80	
		Inlanders:	
		lademakersof élève-lademakers, als:	
		2 sergeanten, 730 „ 0,75 . . 547,50	
		2 korporaals, 730 „ 0,50 . . 365,—	
		2 kanonniers 1ste klasse, 730 „ 0,29 . . 211,70	
		41	
		Geweermakers-ateliers:	
		Europeanen (geweermakers):	
		7 adjudanten-onderofficier, 2 555 „ 1,90 . . 4 854,50	
		9 sergeanten-majoor, 3 285 „ 1,35 . . 4 434,75	
		44 sergeanten, 16 060 „ 1,— . . 16 060,—	
		Inlanders (lademakers):	
		8 sergeanten, 2 920 „ 0,75 . . 2 190,—	
		2 korporaals, 730 „ 0,50 . . 365,—	
		70 f 53 286,35	
		Gaat af wegens:	
		1°. stilstaande soldijen bij verpleging in de hospitalen . . . . . f 1 986,35	
		2°. voor tegen betaling te verstrekken kleeding, enz. . . . . 1 000,—	
		2 986,35	
		f 50 300	
		Verhoogde soldijen aan gereëngageerden 7 000	
		Fouragegelden:	
		1 luitenant-kolonel . . . . . f 720	
		1 majoor 720	
		10 magazijnmeesters 1ste, 2de, 3de en 4de klasse, à f 360. 3 600	

Toegestaan voor 1899.	verschil voor 1900.		*TOELICHTINGEN.*
	Meer.	Minder.	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.				GERAAMD VOOR 1900.
95		9 subalterne officieren bij den artillerie-constructiewinkel, de pyrotechnie, buskruitfabricage en geweermakers-school, à f 240.	f 2 160			
				f 7 200		
		Bureel- en magazijnkosten:				
		Boodschappers		720		
		Schrijfbehoeften		5 070		
		Magazijnonkosten.		3 876		
		Bezoldiging van het inlandsch personeel		4 816		
		Daggelden en werkloonen		124 000		
		Toelagen:				
		7 officieren	f 1 920			
		24 adjudant-onderofficieren en minderen	6 453			
				8 373		
		Dienst bij de magazijnen en forten		41 000		
		Laboreergelden		3 500		
		Bibliotheken		1 270		
		Kosten van materieelen aard		47 000		
		Bezoldiging van het inlandsch personeel bij de keukens en kampementen		600		
		Gratificatiën voor eerste uitrusting		500		
		Indemniteit voor kleeding aan 7 adjudanten-onderofficier, 2555 dagen, à 40 cent.		1 022		
					f 509 129	
						f 1 358 814
96		Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der marechaussee te voet:				
		Traktementen:				
		5 kapiteins, à f 5400		f 27 000		
		8 eerste-luitenants, à f 2700		21 600		
		7 tweede- „ „ 2220		15 540		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der eerste-luitenants		1 200		
					f 65 340	
		Soldijen:				
		Europeanen:				
			dagen. daags.			
		5 sergeant-majoors,	1 825 à f 2,35.	f 4 288,75		
		2 staffouriers (schrijvers)	730 „ 2,—.	1 460,—		
		5 fouriers,	1 825 „ 2,—.	3 650,—		
		60 sergeanten,	21 900 „ 2,—.	43 800,—		
		Amboineezen:				
		30 sergeanten,	10 950 „ 1,30.	14 235,—		
		30 korporaals,	10 950 „ 0,85.	9 307,50		
		510 marechaussees,	186 150 „ 0,53.	98 659,50		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(23) Hoofdzakelijk omdat de formatie met een meesterknecht is verminderd.
f 511 106		(23) f 1 977	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
96		Inlanders:			
		30 sergeanten, 10 950 à f 1,20		f 13 140,—	
		30 korporaals, 10 950 „ 0,75		8 212,50	
		510 marechaussees, 186 150 „ 0,41		76 321,50	
				f 273 074,75	
		waarvoor gesteld		f 273 075	
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden		8 000	
		Fouragegelden:			
		5 kapiteins, à f 360	f 1 800		
		15 luitenants, à f 360	5 400		
				7 200	
		Bureelkosten		450	
		Voor het betalen van premiën tot belooning van flinke daden en tot aanwakkering van den ondernemingsgeest		6 000	
		Kosten voor het schijfschieten		848	
					f 360 913
97		Afzonderlijke inlandsche korpsen.			
	a	Traktementen en andere uitgaven van het Mangkoe Negorosche legioen te Soerakarta:			
		Europeesch personeel voor de instructie.			
		Traktementen:			
		1 kapitein der infanterie	f 4 200		
		1 eerste luitenant der cavalerie	2 700		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en luitenants.	900		
		1 adjudant-onderofficier der infanterie	1 020		
		1 sergeant-majoor „ „	720		
		2 sergeanten „ „, à f 600	1 200		
		1 opperwachtmeester der cavalerie	780		
			f 11 520		
		Fouragegelden:			
		1 kapitein	f 240		
		1 eerste-luitenant	360		
			600		
		Toelagen:			
		1 kapitein	600		
		Indemniteit voor huishuur:			
		1 kapitein	f 900		
		1 eerste-luitenant	600		
		5 onderofficieren, à f 300	1 500		
			3 000		
			f 15 720		

'OEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(24) Tot bestendiging van de uitbreiding met 12 officieren en 727 minderen, welke voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel aan het korps marechaussee is gegeven.
f 150 443	(24) f 210 470		

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
97		Uitgaven voor het legioen:			
		Traktementen:			
		Staf:			
		1 kolonel-commandant	*Nihil.*		
		1 kapitein-adjudant	f 960		
		1 kapitein-intendant.	960		
		1 officier van gezondheid, 2de klasse	900		
		1 eerste- of tweede-luitenant-kwartiermeester	420		
		Infanterie:			
		1 luitenant-kolonel of majoor	1 440		
		1 eerste-luitenant-adjudant	420		
		4 kapiteins, à f 960.	3 840		
		4 eerste-luitenants, à f 420.	1 680		
		8 tweede-luitenants, à f 360	2 880		
		Cavalerie:			
		1 ritmeester.	960		
		1 eerste- of tweede-luitenant	420		
		1 tweede-luitenant	360		
				f 15 240	
		Soldijen:			
		Infanterie:			
		2 adjudanten-onderofficier, à f 144	f 288,—		
		4 sergeanten-majoor, à f 93.	372,—		
		1 sergeant-majoor of fourier-stafschrijver	93,—		
		36 sergeanten en fouriers, à f 75	2 700,—		
		1 korporaal- of soldaat-stafschrijver	57,—		
		1 korporaal-kleermaker.	57,—		
		64 korporaals, à f 57	3 648,—		
		1 sergeant- of korporaal-stafhoornblazer	78,—		
		1 korporaal-staftamboer	60,—		
		4 tamboers, à 46,20.	184,80		
		8 hoornblazers, à f 46,20.	369,60		
		32 infanteristen 1ste klasse, à f 46,20	1 478,40		
		520 fuseliers, à f 39	20 280,—		
		Cavalerie:			
		1 opperwachtmeester	103,80		
		1 fourier	85,80		
		4 wachtmeesters, à f 85,80	343,20		
		6 korporaals, „ 67,80	406,80		
		2 trompetters, „ 57,—	114,—		
		1 hoefsmid	57,—		
		1 zadelmaker	57,—		
		6 cavaleristen 1ste klasse, à f 57.	342,—		
		42 „ 2de „ „ 49,80.	2 091,60		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
97		Muzikanten:			
		1 kapelmeester . . . . . f	1 200		
		1 sergeant-majoor	108		
		1 sergeant	90		
		2 korporaals, à f 72	144		
		21 muzikanten, à f 54	1 134		
			f 35 943		
		Soldij voor boven de formatie gevoerden	1 000		
		Toelagen, aankoop en onderhoud van paarden, aanschaffing en onderhoud van kleeding, wapenen, harnachement, gereedschappen, onderhoud van stallen en magazijnen, benevens diverse andere uitgaven ten behoeve van het legioen	29 716		
				f 97 619	
	b.	Toelagen aan de gewezen officieren van het opgeheven Pakoe Alamsch legioen te Djokjokarta.		9 000	
					f 106 619
98		Remonte:			
	a.	Aanschaffing en keuring van remonte-paarden en muildieren tot het compleet houden der organieke sterkte:			
		bij het regiment cavalerie . . . . . f	11 960		
		bij den staf van het wapen der artillerie en artillerie-troepen	13 180		
		om tegen betaling te verstrekken aan officieren	12 740		
				f 37 880	
	b.	Voor het remonte-depot in de Preanger regentschappen (27)		52 850	
					90 730
99		Traktementen, toelagen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der genie, genietroepen en werklieden, met de militaire opzichters en het korps magazijnmeesters en conducteurs der genie. §§ 94—108. (28)			
		Traktementen:			
		Hoofdbureel (29)		*Memorie.*	
		1 luitenant-kolonel . . . . . f	9 000		
		4 majoors, à f 7800.	31 200		
		15 kapiteins, à f 4800	72 000		
		30 luitenants, als:			
		1 eerste-luitenant-adjudant	2 700		
		15 eerste-luitenants, à f 2700	40 500		
		14 tweede-luitenants, à f 2220	31 080		
		1 kapitein, magazijnmeester 1ste klasse	4 800		
		2 eerste-luitenants, magazijnmeesters 2de klasse, à f 2700	5 400		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants	7 500		
		4 magazijnmeesters 4de klasse, militaire opzichters, f 1800 à f 2400. .	8 400		
		27 militaire opzichters, 1200 à f 2400	49 800		
		9 conducteurs, f 768 à f 1200.	8 316		
				f 270 696	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*		
			(25) Wegens het overlijden van 2 dezer officieren.		
			(26) Er zullen in 1900 meer paarden en muildieren aangekocht moeten worden dan waarop voor 1899 gerekend werd.		
			(27) De raming is te splitsen als volgt:		
			Traktementen:		
			1 ritmeester, kapitein of luitenant der cavalerie of artillerie . . f		5 100,—
			Soldijen:		
			1 adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 2 daags		730,—
			Verhoogde soldij aan gereëngageerden		58,40
			Fouragegelden:		
			1 subalterne officier		360,—
97 619			Indemniteit voor kleeding aan den adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 0,50 daags		182,50
			Toelage aan den adjudant-onderofficier, à f 30 's maands . . .		360,—
9 540		(25) f 540	Schrijfbehoeften		36,—
			Indemniteit voor vivres aan den adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 1 daags		365,—
			Bezoldiging van inlandsch personeel:		
			1 Chineesch opzichter, 365 dagen, à f 1 daags . . f	365,—	
			3 mandoors, à f 15 's maands	540,—	
			22 bewakers van de kralen, à f 7 's maands . . .	1 848,—	
			1 hoevensnijder, à f 15 's maands	180,—	
			18 grassnijders, 6570 dagen à f 0,25 daags	1 642,50	
					4 575,50
29 400	(26) f 8 480		Aankoop van 157 paarden, à f 180		28 260,—
39 890	(26) 12 960		Gras en padie voor de paarden		9 400,—
			Aanschaffing en onderhoud van stalbehoeften.		360,—
			Onderhoud van het terrein en het etablissement		1 425,—
			Onderhoud van een tuin met Bengaalsch gras		588,—
			Diverse kleine uitgaven.		875,—
			Telphoonkosten.		180,—
					f 52 849,40
			waarvoor gesteld f 52 850.		
			(28) §§ 94 en 106 zijn gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1890 n°. 104; § 96 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104, 1894 n°. 88 en 1896 n°. 81; §§ 97, 99, 100, 101, 102 en 108 bij *Indische Staatsbladen* 1890 n°. 104 en 1896 n°. 81; § 103 bij *Indische Staatsbladen* 1888 n°. 70 en 1896 n°. 81; § 104 bij *Indisch Staatsblad* 1888 n°. 70; § 107 bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 88; 1893 n°. 91 en 1896 n°. 81.		
			(29) IVde afdeeling van het departement van oorlog. Zie onderafdeeling 89.		

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.					GERAAMD voor 1900.
99							
		Soldijen:					
		Genietroepen en werklieden:					
		a. Genietroepen:					
		Europeanen:					
			dagen.		daags.		
		1 adjudant-onderofficier,	365	à	f 1,90 . .	f 693,50	
		1 sergeant-majoor, stafschrijver,	365	„	1,35 . .	492,75	
		1 korporaal, stafschrijver,	365	„	0,60 . .	219,—	
		1 sergeant-majoor, instructeur,	365	„	1,35 . .	492,75	
		3 sergeant-majoors,	1 095	„	1,35 . .	1 478,25	
		1 sergeant, onderinstructeur,	365	„	1,— . .	365,—	
		27 sergeanten en fouriers,	9 855	„	1,— . .	9 855,—	
		2 korporaals, meester-werklieden,	730	„	0,60 . .	438,—	
		1 korporaal-tamboer,	365	„	0,60 . .	219,—	
		24 korporaals,	8 760	„	0,60 . .	5 256,—	
		60 geniesoldaten 1ste klasse,	21 900	„	0,41 . .	8 979,—	
		120 „ 2de „	43 800	„	0,37 . .	16 206,—	
						f 44 694,25	
		Inlanders:					
		1 sergeant, onder-instructeur,	365	„	0,75 . .	f 273,75	
		6 sergeanten,	2 190	„	0,75 . .	1 642,50	
		18 korporaals,	6 570	„	0,50 . .	3 285,—	
		12 tamboers en hoornblazers,	4 380	„	0,29 . .	1 270,20	
		84 geniesoldaten 1ste klasse,	30 660	„	0,29 . .	8 891,40	
		168 „ 2de „	61 320	„	0,25 . .	15 330,—	
						30 692,85	
		b. Korps genie-werklieden:					
		Europeanen:					
		6 adjudant-onderofficieren,	2 190	„	1,90 . .	f 4 161,—	
		16 sergeant-majoors,	5 840	„	1.35 . .	7 884,—	
		31 sergeanten,	11 315	„	1,— . .	11 315,—	
		53 korporaals,	19 345	„	0,60 . .	11 607,—	
		24 werklieden 1ste klasse,	8 760	„	0,41 . .	3 591,60	
		37 „ 2de „	13 505	„	0,41 . .	5 537,05	
		53 „ 3de „	19 345	„	0,41 . .	7 931,45	
						52 027,10	
		Teekenaars:					
		1 adjudant-onder-officier,	365	„	1,90 . .	f 693,50	
		2 sergeant-majoors,	730	„	1,35 . .	985,50	
		4 sergeanten,	1 460	„	1,— . .	1 460,—	
		4 korporaals,	1 460	„	0,60 . .	876,—	
		7 geniesoldaten 1ste klasse,	2 555	„	0,41 . .	1 047,55	
						5 062,55	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		TOELICHTINGEN.
	Meer.	Minder.	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.	
99		Pupillen: dagen. daags.				
		4 inlandsche pupillen, 1460 à f 0,10		f 146,—		
				f 132 622,75		
		Gaat af wegens:				
		1°. stilstaande soldijen bij verpleging in de hospitalen. .	f 8 671,75			
		2°. voor tegen betaling te verstrekken kleeding	2 300,—			
				10 971,75		
					f 121 651	
		Premiën aan genie-soldaten, werkzaam in de ateliers van het korps genie-troepen .			420	
		Verhoogde soldij aan geëngageerden.			12 000	
		Fouragegelden:				
		1 luitenant-kolonel		f 720		
		4 majoors, à f 720		2 880		
		45 subalterne officieren, à f 360		16 200		
					19 800	
		Bureelkosten:				
		Teekenloonen (werkgeld aan teekenaars)		f 2 484		
		Schrijfbehoeften		3 672		
		Teekenbehoeften en andere kleine uitgaven		100		
		Telephoonkosten		240		
					6 496	
		Bibliotheek			1 270	
		Bezoldiging van inlandsch personeel bij de keukens en kampementen.			300	
		Gratificatiën voor eerste uitrusting			750	
		Indemniteit voor kleeding:				
		Aan 8 adjudant-onderofficieren, 2920 dagen, à f 0,40.			1 168	
		Voor practische oefeningen en benoodigdheden voor de kader- en korpsschool . .			4 060	
		Bezoldiging van het inlandsch personeel bij de geniemagazijnen.			25 000	
		Kosten voor het schijfschieten			375	
						f 463 986
100		Aanvulling der geniemagazijnen				(31) 329 200
101		Geniewerken:				
	a.	Onderhoud en herstelling der sterkten, militaire gebouwen en hetgeen daartoe behoort, benevens uitgaven wegens inhuur- of inbezitneming van terreinen . . .			f 700 000	
	b.	Nieuwe werken (32)			318 700	
	c.	Remuneratiën aan onderofficieren belast met de uitbetaling bij de geniewerken en daggelden voor militaire opzichters.			55 742	
	d.	Exploitatie van stoomtramwegen in Atjeh (34)			144 135	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(30) Hoofdzakelijk wegens lagere raming der kosten van het inlandsch personeel bij de genie-magazijnen.
			(31) Lagere raming voor 1900 voldoende geacht.
			(32) Te splitsen als volgt:
			Voortzetting der vernieuwing in semi-permanenten trant van het hospitaal te Padang . . . . . f 65 000
			Voortzetting van den bouw van eene nieuwe versterking te Baros (Sumatra's Westkust) 23 500
			Voortzetting van den bouw van een semi-permanent defensief kampement te Tandjong-Poera 35 000
			Voortzetting van den bouw van een kampement ter Sumatra's Oostkust 40 000
			Uitbreiding van het militair kampement te Padang Pandjang, noodig, om het geheele 16e bataljon aldaar te kunnen legeren, nu het op de nieuwe formatie is gebracht, voorloopig met bepaling dat eene compagnie te Fort de Kock gelegerd blijft 21 600
			Uitbreiding van de ijsfabriek te Kotta-Radja 1 600
			Aanleg van batterijen ter verdediging van de toegangen tot de reede van Soerabaija 66 000
			Diverse onvoorziene en kleine werken, opmetingen en waterpassingen 66 000
			f 318 700
			(33) Ten vorigen jare toegestaan voor aanschaffing van materieel ten behoeve van den aanleg van een tramweg van Segli naar de VII Moekims Pedir.
			(34) De raming is te splitsen als volgt:
			1 chef der exploitatie . . . . . *Memorie.*
			1 chef der contrôle, tevens betaalmeester . . . . . f 1 920
			1 opzichter-machinist, tevens belast met het toezicht in de werkplaats 2 100
f 465 836		(30) f 1 850	1 onderopzichter in de werkplaats met den rang van machinist 1ste klasse 1 500
372 000		42 800	1 stationschef 1ste klasse 1 620
			1 „ 2de „ 1 320
			1 stationsklerk 1ste „ 960
			1 „ 2de „ 720
700 000			3 stationsklerken 3de „ à f 540 . . . . . 1 620
299 700	f 19 000		1 wegopzichter 900
			6 inlandsche machinisten van f 720—f 1200 . . . . . 5 760
55 742			6 inlandsche stokers van f 360—f 600 . . . . . 2 880
(33) 460 000		460 000	1 wagenmandoor 600
141 500	2 635		4 remmers, à f 300 . . . . . 1 200
			2 treincontroleurs, à f 960 . . . . . 1 920
			3 inlandsche conducteurs, à f 300 900
			Toelagen, premiën enz. 8 960
			Periodieke traktementsverhoogingen 5 340
			Vivresgeld voor het personeel:
			5 ambtenaren 1825 dagen à f 1,50 . . . f 2 737,50
			8 beambten 2920 „ à 0,70 . . . 2 044,—
			4 782

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
101				
	e.	Exploitatie van de ijsfabriek te Kotta Radja	(35) f 24 700	
				f 1 243 277

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
24 700			Indemniteit voor schrijfbehoeften . . . . . f		420
			voor tijdelijk in dienst te stellen personeel:		
			1 stationschef 2de klasse . . . . . f	1 320	
			1 treincontroleur	900	
			1 stationsklerk 2de klasse	720	
			1 wegopzichter	900	
			1 inlandsch machinist 1ste klasse.	1 200	
			1 „ „ 2de „	960	
			3 inlandsche machinisten 3de klasse, à f 720 .	2 160	
			1 inlandsch stoker 1ste klasse	600	
			1 „ „ 2de „	480	
			3 inlandsche stokers 3de klasse, à f 360 . . .	1 080	
			6 remmers, à f 360.	2 160	
			2 conducteurs, à f 360	720	
					13 200
			Vivresgeld voor het tijdelijk personeel:		
			1 ambtenaar, 365 dagen, à f 1,50 . . . . . f	547,50	
			3 beambten, 1095 „ „ 0,70	766,50	
					1 314
			Verdere kosten der exploitatie:		
			Plaatskaarten en andere druk- en bindwerken.		2 000
			Onderhoud en herstelling van weg en werken, benevens diverse werkzaamheden.		35 000
			Wisselwachters		2 957
			Onderhoud en herstelling van locomotieven, rijtuigen, wagens, enz.		16 964
			Steenkolen		19 824
			Olie en smeermiddelen		3 504
			Verlichting der gebouwen en rijtuigen		400
			Bediening der stations, enz.		2 750
			Herstelling der door Atjehers aangebrachte moedwillige beschadigingen		500
			Traktementen voor gewonde werklieden		300
				f	144 135
			(35) Te splitsen als volgt:		
			Toelagen aan het personeel van den stoomtram, dat met het toezicht en beheer over de ijsfabriek is belast . . . . . f		3 300
			Traktementen:		
			1 machinist 1ste klasse		960
			1 „ 2de „		600
			2 stokers, à f 360		720
			2 mandoors, „ 480		960
			2 koelies, „ 360		720
			Periodieke traktementsverhooging		1 200
			Indemniteit voor schrijfbehoeften		120
			Verdere kosten der exploitatie.		16 120
				f	24 700

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
102		Huis-, bureel- en magazijnhuur en inhuur van gebouwen.			
		Indemniteit aan verschillende wapens en diensten		f 708 000	
103		Geneeskundige dienst:			
	a.	Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van den geneeskundigen dienst: §§ 114—118. (37)			
		Hoofdbureel (38)			*Memorie.*
		Traktementen:			
		13 { 9 luitenant-kolonels (dirigeerende officieren van gezondheid 1ste klasse), à f 9000 . . . . . f 81 000			
		13 { 4 majoors (dirigeerende officieren van gezondheid der 2de klasse), à f 7800 . . . . . 31 200			
		166 { 14 kapiteins (officieren van gezondheid 1ste klasse), à f 6000 . . . . . 84 000			
		166 { 28 kapiteins (idem), à f 5700 . . . . . 159 600			
		166 { 26 „ (idem), „ 5100 . . . . . 132 600			
		166 { 61 eerste-luitenants (idem 2de klasse), à f 3300 . . 201 300			
		166 { 37 idem (idem), „ 3000 . . 111 000			
		38 { 6 kapiteins (apothekers der 1ste klasse), à f 6000 . 36 000			
		38 { 6 „ „ „ „ „ „ 5700 . 34 200			
		38 { 6 „ „ „ „ „ „ 5100 . 30 600			
		38 { 6 eerste-luitenants, (idem 2de klasse), „ 3300 . 19 800			
		38 { 14 idem (idem), „ 3000 . 42 000			
		3 kapiteins (paardenartsen der 1ste klasse), „ 4800 . 14 400			
		5 eerste-luitenants „ „ 2de „ „ 2700 . 13 500			
		Komt bij: wegens hooger traktementen voor de oudste helft der kapiteins en eerste-luitenants-paardenartsen . 1 650			
			f 992 850		
		Fouragegelden:			
		13 dirigeerende officieren van gezondheid, à f 720 . . . f 9 360			
		166 officieren van gezondheid, à f 360 . . . . . 59 760			
		15 apothekers, à f 360. . . . . 5 400			
		8 paardenartsen, à f 360 . . . . . 2 880			
			77 400		
		Bureelkosten	1 992		
		Repareeren, slijpen en onderhouden van chirurgicale instrumenten bij het algemeen magazijn van geneesmiddelen en het hospitaal te Weltevreden.	1 200		
		Kosten van de militaire geneeskundige bibliotheek	1 450		
		Kosten van materialen aard ter voorziening in de behoeften van den geneeskundigen dienst. . . . . (40)	50 000		
				f 1 124 892	
	b.	Soldijen, toelagen en verdere uitgaven voor den hospitaaldienst; § 119 (41):			
		Soldijen en toelagen:			
		Bedieningspersoneel:			
			dagen. daags.		
		4 adjudant-onderofficieren,	1 460 à f 1,90. . . . . f 2 774,—		
		11 sergeant-majoors,	4 015 „ 1,35. . . . . 5 420,25		
		145 sergeanten,	52 925 „ 1,—. . . . . 52 925,—		
		223 korporaals,	81 395 „ 0,60. . . . . 48 837,—		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
(35*bis*) f 25 000		f 25 000	(35 *bis*) „Kampementsbouw in de Preanger regentschappen." Vervalt voor 1900.
(36) 50 000		50 000	(36) „Voor het verleenen van rentelooze voorschotten aan particuliere ondernemers voor den bouw van een hotel te Tjimahi." Vervalt.
708 000			(37) De §§ 115, 116, 117 en 118, zooals zij respectievelijk zijn gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 144, 1887 n°. 168, 1883 n°. 109 en 1890 n°. 104.
			(38) VIde afdeeling van het Departement van Oorlog. Zie onderafdeeling 89.
			(39) Wegens de vermindering der formatie met 1 eerste-luitenant (officier van gezondheid 2de klasse). Zie onderafdeeling 89 noot 2.
			(40) Lagere raming voor 1900 voldoende geacht.
			(41) § 119 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1885 n°. 83, 1891 n°. 75, 1895 n°. 87 en 1898 n°. 125.
996 150		(39) 3 300	
77 760		(39) 360	
1 992			
1 200			
1 450			
54 000		4 000	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
103					
			dagen.	daags.	
		558 Europeesche soldaten,	203 670	à f 0,41 . . . . f 83 504,70	
		100 Amboineesche soldaten,	36 500	„ 0,41 . . . . 14 965,—	
		733 inlandsche handlangers,	267 545	„ 0,29 . . . . 77 588,05	
				f 286 014,—	
		Gaat af:			
		wegens tegen betaling te verstrekken kleeding, distinctieve teekenen enz.		4 182,—	
				f 281 832,—	
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden		45 000,—	
		Loonen en toelagen aan koks in de hospitalen:			
		Loonen:			
		6 koks, f 240 à f 480 . . . . . f 2 400,—			
		Toelagen:			
		21 koks, f 60 à f 120 . . . . . 2 100,—			
				4 500,—	
		Belooningen van vrije lieden en siriegelden van bannelingen:			
		15 Europeanen, à f 600 . . . . . f 9 000,—			
		237 inlanders, à f 180 . . . . . 42 660,—			
		931 bannelingen, 339 815 dagen, à f $0{,}02^5$ . . . . . $8\,495{,}37^5$			
				f $60\,155{,}37^5$	
		waarvoor gesteld		60 155,—	
		Indemniteit voor kleeding aan 4 adjudant-onderofficieren, 1460 dagen, à f 0,50		730,—	
		Scheerloon en scheerbehoeften bij de ziekeninrichtingen		3 996,—	
		Hospitaal-toelagen:			
		Aan Europeesche en inlandsche verpleegden der land- en zeemacht, benevens andere personen.		54 000,—	
		Grafgelden, doodkisten, lijk- en ziekenwagens en paarden daarvoor en verdere uitgaven verbonden aan het begraven van lijken		10 000,—	
		Telephoonkosten		240,—	
				f 460 453	
104		Militaire gevangenissen en andere gerechtskosten. §§ 128—130 (44):			f 1 585 345
	a.	Traktementen, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van het personeel en de gedetineerden in de militaire strafgevangenis tevens huis van detentie te Tjimahi (Preanger regentschappen).			
		Traktementen:			
		1 kapitein-commandant. . . . . f 4 800,—			
		Komt bij: wegens hooger traktement voor den kapitein		300,—	
		2 adjudant-onderofficieren, à f 1320.		2 640,—	
				f 7 740,—	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(42) Ten gevolge van de gewijzigde classificatie der ziekeninrichtingen.
			43) Op grond van de uitkomsten in 1897.
			(44) § 129 zooals zij is gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1889 n°. 144.
285 580		(42) f 3 748	
45 000			
4 500			
61 674		(42) 1 519	
730			
3 660	(42) f 336		
56 000		(43) 2 000	
10 000			
240			
7 740			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
104		Soldijen:			
			dagen. daags.		
		2 sergeant-majoors,	730 à f 1,35 . . . . . f	985,50	
		5 sergeanten,	1825 „ 1,—	1825,—	
		9 korporaals,	3285 „ 0,60	1971,—	
			f	4781,50	
			waarvoor gesteld . . . . f	4782	
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden		600	
		Dag- of werkgelden (45)		11457	
		Voor de menage der gevangenen . . . . . (46)		4818	
		Bureelkosten		240	
		Schoonhouden der provoosten		240	
				f	29877
	b.	Kosten van de militaire auditiën en gevangenen in voorloopige opsluiting:			
		Traktement van den auditeur-militair te Magalang . . . . . f	7200		
		Idem van 7 provoost geweldigen, à f 1020	7140		
		Soldijen van 12 stokkenknechts, 4380 dagen, à f 0,60	2628		
		Verhoogde soldij aan gereëngageerde stokkenknechts	500		
		Bureelkosten:			
		Schrijfloonen en toelagen . . . . . f	5940		
		Schrijfbehoeften	832		
		Loonen aan boodschappers	420		
			7192		
		Vacatie- en tolkengelden	2800		
		Voor aanschaffing van kleine reisbenoodigdheden ten behoeve van veroordeelde militairen, die naar Nederland worden opgezonden om hunne straf aldaar te ondergaan, en van gewezen militairen die, na met een briefje van ontslag uit het leger te zijn verwijderd, of na geëindigden straftijd naar Nederland worden teruggezonden	150		
		Schoonhouden der provoosthuizen.	1920		
				29530	
				f	59407
105		Bijzondere inrichtingen.			
	a.	Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de Militaire school te Meester-Cornelis: §§ 125 en 126. (47)			
		Traktementen:			
		1 kapitein, directeur . . . . . f	4800		
		2 eerste-luitenants, à f 2700.	5400		
		Komt bij: wegens hooger traktement voor den kapitein en de luitenants	600		
			f	10800	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(45) De raming is te splitsen als volgt:
			2 sergeant-majoors, baas schoen- en kleermaker, à f 3 daags ieder (over 300 dagen) . . . . . f 1 800,—
			1 sergeant, 1ste onderbaas, à f 1,50 daags (300 dagen) . . 450,—
			1 „ , 2de „ „ „ 1,— „ (300 „) . . 300,—
			3 sergeanten voor de politie, „ 1,— „ (1095 „) . . 1 095,—
4 782			2 korporaals, onderbazen, „ 0,75 „ (600 „) . . 450,—
600			7 „ „ voor de politie, „ 0,50 „ (2555 „) . . 1 277,50
114 57			f 5 372,50
5 205		f 387	waarbij voor personeel uit de gedetineerden:
240			3 schrijvers, 1 ziekenoppasser, 1 magazijnknecht en 2 handlangers, te zamen 2100 dagen, à f 0,15 . . . . . 315,—
240			1 Europeesche kok 365 dagen à f 0,15 54,75
			1 „ wasscher 365 „ „ 0,15 54,75
			1 inlandsche kok 365 „ „ 0,10 36,50
			1 Europeesche barbier 52 weken „ 0,45 per week. . . 23,40
7 200			bij de kleer- en schoenmakerij . . . . . 5 600,—
7 140			f 11 456,90
2 628			
500			waarvoor wordt gesteld f 11 457.
			(46) Herziene raming.
			(47) §§ 125 en 126 zooals zij zijn gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1897 n°. 104.
7 192			
2 800			
150			
1 920			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
105		Soldijen:			
		Europeanen:			
		dagen. daags.			
		1 adjudant-onderofficier, 365 à f 1,90 . . . . . f 693,50			
		4 sergeanten en fouriers, 1460 „ 1,— . . . . . 1 460,—			
		20 „ „ élèves, 7300 „ 1,— . . . . . 7 300,—			
		2 fuseliers, 730 „ 0,33 240,90			
		Inlanders:			
		1 hoornblazer, 365 „ 0,25 91,25			
		f 9 785,65			
		Wegens stilstaande soldijen bij verpleging in hospitalen wordt afgetrokken 785,65			
			f 9 000		
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden	200		
		Bezoldiging van 6 inlandsche bedienden, ad f 120	720		
		Toelage aan den kapitein-directeur	480		
		Bureelkosten	30		
		Indemniteit voor kleeding aan den adjudant-onderofficier, 365 dagen, à f 0,40 per dag	146		
		Boekwerken en hulpmiddelen voor het onderwijs	1 900		
		Voor het geven van taalonderwijs door burgerleeraren	1 800		
				f	25 076
	b.	Traktementen, soldijen, fouragegelden en andere kosten van het korps pupillen te Gombong: § 127. (48)			
		Traktementen:			
		1 kapitein, commandant . . . . . f 4 800			
		1 eerste-luitenant 2 700			
		1 topograaf 1ste klasse (burgerambtenaar), tevens onderwijzer in het topographisch teekenen 3 600			
		Komt bij: wegens hooger traktement voor den kapitein en eerste-luitenant 450			
			f 11 550,—		
		Soldijen:			
		dagen. daags.			
		2 adjudant-onderofficieren (huisvaders), 730 à f 1,90 f 1 387,—			
		4 sergeant-majoors, 1 460 „ 1,35 1 971,—			
		9 sergeanten, 3 285 „ 1,— 3 285,—			
		2 korporaals, meester-werklieden, 730 „ 0,60 438,—			
		32 fuseliers (waarvan 2 werkmansknechts), 11 680 „ 0,33 3 854,40			
			10 935,40		
		Daggelden:			
		1 burgerambtenaar, 365 dagen, à f 4	1 460,—		
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden	1 100,—		
		Indemniteit voor kleeding aan 2 adjudant-onderofficieren, 730 dagen, à f 0,40	292,—		
		Gratificatie voor eerste uitrusting aan adjudant-onderofficieren . . .	250,—		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	*TOELICHTINGEN.*
			(48) § 127 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1889 n°. 88 en 1896 n°. 81.
f 25 076			

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
105		Jaarlijksche vernieuwing van kleeding:			
		4 sergeant-majoors, à f 44	f 176		
		9 sergeanten, „ 40	360		
		2 korporaals, „ 37	74		
		32 fuseliers, „ 33	1 056		
				f 1 666,—	
		Wasschen en vullen van slaapfournituren:			
		49 Europeanen, à f 0,01 per dag		178,85	
		Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen:			
		49 Europeanen, à f 0,40 per dag		7 154,—	
		Bureelkosten aan den commandant der compagnie, waarbij de soldijgenietende militairen van het korps en de subsistenten zijn ingedeeld		30,—	
		Toelagen aan de militaire onderwijzers.		720,—	
		Werkloonen aan de militaire meesters-werklieden en knechts		401,50	
		Toelagen aan het kader en de bij het korps pupillen gedetacheerde fuseliers		1 332,—	
		Onderhoudskosten der pupillen:			
		185 pupillen, à f 0,60 per dag.		40 515,—	
		Uitgaven voor het onderwijs en de bibliotheek:			
		185 pupillen, à f 15 per hoofd 's jaars	f 2 775,—		
		Godsdienstonderwijs	600,—		
				3 375,—	
		Huis-, bureel- en magazijnshuur en inhuur van gebouwen:			
		Uitgaven voor de verlichting van het etablissement		1 500,—	
		Bezoldiging van inlandsch personeel.		900,—	
		Toelagen aan burger-onderwijzers.		2 280,—	
		Personeel voor het lager onderwijs:			
		Traktementen:			
		1 onderwijzer, 1ste klasse.	f 3 000		
		1 „ 2de „	2 400		
		6 onderwijzers, 3de „ à f 1500	9 000		
		Periodieke traktementsverhooging.	14 400		
		Huishuur-indemniteit	5 160		
				33 960.	
		Retributie aan liefdadige instellingen voor verpleging en opvoeding van voor het pupillenkorps bestemde knapen, berekend voor 100 gemiddeld à f 349.		34 900	
		Pupillen gedetacheerd bij het leger:			
		Soldijen:			
			dagen. daags.		
		90 pupillen,	32 850 à f 0,28 . . . f 9 198,—		
		Jaarlijksche vernieuwing van kleeding:			
		90 pupillen	3 240,—		
		Wasschen en vullen van slaapfournituren:			
		90 pupillen à f 1 per dag	328,50		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900.		*TOELICHTINGEN.*
	Meer.	Minder.	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
105		Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen:			
		90 pupillen, à f 0,31 per dag	f 10 183,50		
				f 22 950,—	
				f 177 449,75	
		waarvoor gesteld			f 177 450
	c.	Traktementen, soldijen en andere uitgaven voor de stafmuziek: § 124. (50)			
		Traktement van den adjudant-onderofficier, kapelmeester		f 3 000,—	
		Soldijen:			
			dagen. daags.		
		1 hulpkapelmeester, adjudant-onderofficier of sergeant-majoor.	365 à f 4,—	f 1 460,—	
		15 stafmuzikanten, als:			
		1 der 1ste klasse (sergeant-majoor) voor de politie	365 „ 3,—	1 095,—	
		6 der 1ste klasse (sergeant),	2 190 „ 2,75	6 022,50	
		4 „ 2de „ „	1 460 „ 2,—	2 920,—	
		4 „ 3de „ „	1 460 „ 1,50	2 190,—	
		8 élèves-stafmuzikanten 1ste klasse (korporaals),	2 920 „ 0,85	2 482,—	
		6 idem 2de klasse (korporaals),	2 190 „ 0,65	1 423,50	
		10 soldaten (Europeesche pupillen),	3 650 „ 0,33	1 204,50	
		1 tromdrager (inlander)		72,—	
				f 18 869,50	
		waarvoor gesteld		18 870,—	
		Verhoogde soldij aan gereëngageerden		1 000,—	
		Indemniteit voor kleeding aan den adjudant-onderofficier-hulpkapelmeester, 365 dagen, à f 0,40		146,—	
		Schrijfbehoeften		60,—	
		Schoonhouden van het gebouw door de stafmuzikanten betrokken . .		120,—	
		Onderhoud van muziek en instrumenten, benevens kosten voor de opleiding van pupillen		1 400,—	
					24 596
					f 227 122
106		Werving.			
		Aanbrenggelden en premiën bij engagement en reëngagement voor alle wapens en diensten van het leger			600 000
107		Soldijen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden.			
		Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en aan de Medaille voor Moed en Trouw, alsmede gratificatiën bij de gouden, zilveren en bronzen medailles voor trouwen dienst			19 000
108		Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages.			
		Levensmiddelen, schadeloosstelling voor het gemis van voeding, brand- en lichtstoffen voor de troepen en voor de ziekeninrichtingen, voeding voor de paarden, benoodigdheden voor de verpleging van zieke paarden, benevens verlichting in het algemeen en gerechtskosten			4 522 000

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(49) Bijdragen voor ééns aan de liefdadige instellingen, waarin de voor het pupillenkorps bestemde knapen worden opgenomen.
			(50) § 124 zooals zij is gewijzigd bij *Indische Staatsbladen* 1885 n°. 83, 1886 n°. 55 en 1898 n°. 125.
f 177 450			(51) „Renten van door militairen bespaarde gelden" vervalt. Zie de Memorie van Toelichting.
(49) 205 000		f 205 000	
3 000			(52) In verband met het geleidelijk insmelten van het bestaande overcompleet.
18 870			
1 000			
146			
60			
120			
1 400			
(51) 12 000		12 000	
812 000		(52) 212 000	
19 000			
4 522 000			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
109		Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen, gerechtskosten, drukwerken en eereteekenen, benevens uitgaven voortvloeiende uit den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen			f 538 600
110		Vervoer te water en te land van personen, goederen, paarden en vee.			
	a.	Reis- en verblijfkosten, voeding, passage- en tafelgelden bij reizen over land en te water in Nederlandsch-Indië; voeding en transportmiddelen voor marcheerende troepen en zieke militairen bij reizen over land en te water, daaronder begrepen aanschaffing en herstelling van reis- en ziekenwagens en andere vervoermiddelen, alsmede aankoop van lastdieren	f 1 270 000		
	b.	Vervoer van goederen (waaronder ook begrepen die tot aanvulling der verschillende magazijnen), paarden en vee, te land en te water, benevens kosten van averij en gerechtskosten		395 000	
	c.	Voeding en passagegelden van suppletietroepen en geleiders met hunne gezinnen, premiën aan gezagvoerders en geneesheeren, voeding en passagegelden van naar Nederland vertrekkende officieren en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren met hunne gezinnen en van mindere militairen, alsmede vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine:			
		Voeding, passagelden en premiën voor suppletietroepen:			
		Transport en voeding:			
		70 officieren-geleiders, à f 700 . . . . . f 49 000			
		100 onderofficieren, à f 400 . . . . . 40 000			
		1000 korporaals en minderen, à f 180 . . . . . 180 000			
		Premiën voor 1100 hoofden:			
		aan gezagvoerders, à f 5 per hoofd . . . . . f 5 500			
		„ geneesheeren, „ 3 „ „ 3 300			
		8 800			
		f 277 800			
		Voeding en passagegelden van gezinnen van officieren-geleiders van suppletietroepen, van afzonderlijk reizende mindere militairen en van met verlof naar Nederland vertrekkende officieren en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren met hunne gezinnen, zoomede van naar Nederland terugkeerende mindere militairen 188 000			
				465 800	
111		Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden.			2 130 800
	a.	Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden	f 13 500		
	b.	Onderstanden voor ééns aan met lichaamsgebreken uit den dienst ontslagen wordende militairen		37 000	
					50 500
112		Voorschotten op traktementen of andere inkomsten.			
	a.	Voorschot op verlofstraktementen aan officieren en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren, voorschot op soldij aan naar Nederland terugkeerende militairen beneden den rang van officier en vooruitbetaling van het kleedinggeld en indemniteit voor de kapot aan adjudanten-onderofficier. . .	f 16 000		

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900.		*TOELICHTINGEN.*
	Meer.	Minder.	
			(53) In 1900 zullen minder manschappen worden uitgezonden dan waarop voor 1899 gerekend werd.
f 538 600			(54) Op grond der gemiddelde uitkomsten van de jaren 1897 en 1898.
1 270 000			
395 000			
478 800		(53) f 201 000	
188 000			
13 500			
60 000		(54) 23 000	
16 000			

Nummers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
112				
	b.	Hetgeen op voorschotten aan militairen en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald. .	f 400 000	
				f 416 000
113		Gratificatiën bij het verlaten van den dienst aan gegageerde militairen beneden den rang van officier en gratificatiën aan in Nederland aangenomen militaire schrijvers bij het eindigen van hun aldaar aangegaan dienstverband of vroeger		142 000
114		Voor het houden van veldoefeningen op kleine schaal. . . .		6 000
115		Buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen.		799 000
116		Kosten der admissie-examens voor de Koninklijke Militaire Academie en de Cadettenschool, alsmede passagegelden voor de jongelieden die tot deze inrichtingen en van de onderofficieren die tot den Hoofdcursus te Kampen worden toegelaten.		7 000
117		Expeditiën en troepen te velde.		
		Kosten in het algemeen, boven die op voet van vrede, voor het uitrusten van expeditiën en voor de troepen te velde		200 000
118		Voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie.		800 000
119		Bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht in Nederlandsch-Indië.		300 000
120		Onvoorziene uitgaven.		50 000
		Totaal der VIIde afdeeling.		f 25 253 903

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
400 000			(55) Zie de Memorie van Toelichting.
142 000			
6 000			
671 000	(55) f 128 000		
7 000			
200 000			
1 000 000		(55) f 200 000	
300 000			
50 000			
f 26 322 525	f 397 714	f 1 466 336	
	Minder f 1 068 622		

[N°. 4. 21].

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

AFDEELING VIII.

DEPARTEMENT VAN MARINE.

UITGEWERKTE EN TOELICHTENDE STAAT.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
		AFDEELING VIII.		
		Departement van Marine.		
121		Het departement en de algemeene dienst.		
	a	Toelage van den commandant der zeemacht en chef van het departement van marine (1)	f 15 600	
	b.	Traktementen van den secretaris en de verdere ambtenaren bij het departement, inkomsten van de officieren der Nederlandsche zeemacht daarbij gedetacheerd, en die der verdere geëmployeerden en bedienden, alsmede schrijfloonen (2) . .	171 600	
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften, telegrammen, briefporten en drukwerk	12 000	
	d.	Onderhoud en herstelling van de woning van den commandant der zeemacht en chef van het departement van marine, en van de lokalen bij dat departement in gebruik (3)	3 100	
	e.	Keuring van stoomschepen.	4 000	
122		Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen.		f 206 300
	a.	Traktementen van den directeur, den equipagemeester, de ambtenaren, de mindere geëmployeerden, de werkbazen en het inlandsch personeel bij het marine-etablissement te Soerabaija, alsmede inkomsten van de officieren en minderen der Nederlandsche marine daarbij gedetacheerd (5)	f 309 176	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(1) De toelage is vastgesteld op f 1300 's maands, wanneer de commandant een gouvernementshuis bewoont, hetgeen thans het geval is.
			(2) *Vast personeel:*
			1 secretaris . . . . . f 9 600
f 15 600			1 referendaris 7 200
			2 hoofdcommiezen, à f 5400. . . . . 10 800
			3 eerste- „ „ 3600. . . . . 10 800
163 500	f 8 100		5 tweede- „ „ 2640. . . . . 13 200
12 000			6 derde- „ „ 1800. . . . . 10 800
			1 teekenaar 1 800
			klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen 21 600
3 100			*Tijdelijk personeel:*
3 000	(4) 1 000		1 kapitein ter zee of kapitein-luitenant ter zee: 9 900
			1 kapitein-luitenant ter zee of luitenant ter zee 1ste klasse . 9 300
			1 luitenant ter zee 1ste klasse 5 700
			3 luitenants ter zee 1ste of 2de klasse, à f 5 700 . . . . . 17 100
			2 luitenants ter zee 2de klasse, à f 3900 . . . . . 7 800
			1 inspecteur van administratie 9 000
305 001	4 175		1 officier van administratie 2de klasse 3 900
			1 dirigeerend officier van gezondheid 1ste of 2de klasse . . 9 900
			3 majoor-schrijvers, à f 1200 . . . . . 3 600
			buitengewoon personeel. 6 000
			periodieke traktementsverhooging 3 600
			f 171 600

Bij het Departement van Marine wordt 1 luitenant ter zee en 2 schrijvers meer uitgetrokken, de twee laatstbedoelde tot dusver gevoerd in de rol van het wachtschip te Tandjong Priok en de eerstgenoemde noodig om dienst te verrichten ter reede als het bedoelde wachtschip wordt opgeheven, wat in de bedoeling ligt en in drieërlei zin tot bezuiniging leidt, eensdeels doordien op den duur minder personeel in dienst zal zijn, anderdeels doordien de uitgaven van materieelen aard zullen afnemen en in de derde plaats doordien het euvel zal ophouden dat het personeel van het wachtschip blootgesteld is aan de schadelijke invloed van het wachtschip blootgesteld is aan den schadelijken invloed van het voortdurend verblijf op de reede, wat veel ziekte en herhaalde evacuatiën ten gevolge heeft.

(3) Waarvan f 1600 voor gewoon onderhoud en f 1500 voor het vernieuwen der vloeren van eenige bureellokalen.

(4) Op grond van de gemiddelde uitkomsten der jaren 1896—1898.

(5) Marine-etablissement:

Directie en administratie:

1 directeur	f 13 200	
1 boekhouder	5 400.	
1 tweede-commies	3 000	
1 derde-commies	2 100	
klerken en oppassers	9 480	
		f 33 180

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
122			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
			Equipagewerf:		
			1 equipagemeester (toelage) . . . . . f	7 400	
			1 officier-machinist 2de klasse (toelage)	3 360	
			1 bootsman	2 400	
			1 baas-zeilmaker	2 400	
			1 konstabel (toelage)	2 160	
			1 smid-geweermaker (toelage)	1 644	
			1 stuurman voor het beheer van den tijdbal (toelage)	300	
			klerken	600	
			1 oppasser	144	
				f	20 408
			Politie:		
			1 onder-equipagemeester (toelage) . . . . . f	6 200	
			1 opziener	3 000	
			4 portiers, à f 1500	6 000	
					15 200
			Voor den in dienst zijnden baggermolen:		
			1 molenbaas, tevens machinist . . . . . f	2 100	
			1 machinedrijver	540	
			2 vuurstokers 1ste klasse, à f 420.	840	
			2 „ 2de „ „ 300.	600	
			1 mandoor	360	
			4 matrozen 1ste klasse, à f 192	768	
			4 „ 2de „ „ 168	672	
			Voor den hopperdredger in reserve:		
			1 vuurstoker 2de klasse.	300	
			Voor den in dienst zijnden hopperbarge:		
			1 gezagvoerder, tevens bassinloods	2 400	
			1 machinedrijver	540	
			2 vuurstokers 1ste klasse, à f 420.	840	
			2 „ 2de „ „ 300.	600	
			1 mandoor	360	
			2 djoeroemoedies à f 300	600	
			2 matrozen 1ste klasse, à f 192	384	
			4 „ 2de „ „ 168	672	
					12 576
			Scheepsbouw:		
			1 hoofdingenieur . . . . . f	12 000	
			4 ingenieurs, à f 3600	14 400	
			klerken	3 000	
			1 scheepsteekenaar	3 000	
			1 hoofdopziener	3 600	
			2 tweede-opzieners, à f 3000.	6 000	
			2 derde-opzieners, „ 2400.	4 800	
			4 commandeurs, „ 2100.	8 400	

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
122			

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
			2 vice-commandeurs, à f 1800 . . . . . f	3 600	
			1 baas-ketelscheepmaker	3 000	
			1 onderbaas-ketelscheepmaker	2 100	
			1 baas-timmerman, tevens modelmaker	3 000	
			1 baas-scheepmaker, tevens kuiper en mastenmaker	3 000	
			1 baas-smid	*Memorie.*	
			1 baas-schilder	2 100	
			2 machinisten, à f 2799 en f 2100.	4 800	
				f	76 800
			Marine-stoomwezen:		
			3 officieren-machinist 2de klasse à f 2400 (toelage) f	7 200	
			1 werktuigkundig teekenaar	3 000	
			1 hoofdopziener.	3 600	
			1 baas-bankwerker, tevens draaier.	3 000	
			2 onderbazen idem, à f 2100.	4 200	
			1 baas-gieter.	3 000	
			1 baas-ketelmaker	3 000	
			1 onderbaas, idem	2 100	
			1 baas koperslager	2 400	
			2 tweede-opzieners (machine-stellers), à f 3000 .	6 000	
			1 derde-opziener (machine-steller)	2 400	
			1 idem	*Memorie.*	
			1 machine-steller	2 100	
			1 idem	*Memorie.*	
			1 onder-machine-steller	1 800	
			1 idem	*Memorie.*	
					43 800
			Marine-magazijnen:		
			1 magazijnmeester. . . . . f	8 400	
			1 boekhouder	4 200	
			1 derde-commies	1 800	
			klerken.	9 900	
			1 oppasser.	144	
			1 opziener.	3 000	
			1 expediteur.	2 400	
			1 bewaarder van den houtvoorraad	2 100	
			7 bewaarders, à f 1800.	12 600	
			4 inlandsche bewaarders, à f 600	2 400	
			1 konstabel (toelage).	2 160	
					49 104
			Buskruitmagazijn te Kertosono:		
			1 magazijnmeester. . . . . f	2 400	
			1 mandoor, tevens kuiper.	240	
			1 magazijnknecht	180	
			voor koelies	100	
					2 920

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
122					
	b.	Personeele toelagen	f	900	
	c.	Premiën voor buitengewoon of verdienstelijk werk		3 000	
	d.	Drinkwater, vivres-indemniteit en geneesmiddelen ten behoeve van het personeel bij het marine-etablissement te Soerabaija	(7)	8 000	
	e.	Gewoon onderhoud en herstelling van de gebouwen, waterwerken en andere inrichtingen van het marine-etablissement te Soerabaija, voor zoover die worden uitgevoerd door den dienst der burgerlijke openbare werken (8)		16 000	
	f.	Nieuwe werken, alsmede wijziging of uitbreiding van bestaande werken bij het marine-etablissement te Soerabaija (9)		*Memorie.*	
	g.	Gewoon onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf.		65 000	
	h.	Bouwen, herstellen, vernieuwen en ineenzetten van voorname vaar- en werktuigen, behoorende tot het etablissement te Soerabaija (10)		38 000	
	i.	Verlichting van het etablissement te Soerabaija		500	
	k.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en andere kleine uitgaven		3 200	
					f 443 776
123		Steenkolenpakhuizen.			
	a.	Traktementen, toelagen en belooningen van het personeel voor het beheer en de administratie der steenkolen-depots of met het toezicht daarover belast:			
		Java en Madura:			
		Batavia (11) . . . . . f 540			
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (12) 180			
		Sumatra's Oostkust (12) 300			
		Riouw (12) 180			
		Westerafdeeling van Borneo (12) 180			
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (12) 180			
		Celebes (12) 180			
		Amboina (12) 150			
		Timor (12) 180			
			f	2 070	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
2 760		(6) f 1 860	*Geneeskundige dienst*:
3 000			1 geneesheer . . . . . f 6 600
7 000	f 1 000		1 ziekenoppasser 1 200
			f 7 800
19 000		3 000	periodieke traktementsverhooging 47 388
			f 390 176
Memorie.			
65 000			Tot verbetering van het administratief beheer der marine-magazijnen wordt het dringend noodig geacht aan het bewaarderspersoneel eenige
63 000		25 000	uitbreiding te geven. De raming heeft tot dat einde eene verhooging van f 12 000 ondergaan. Zij is daarentegen, behalve met f 3625 voor periodieke
500			traktementsverhooging, verminderd met f 2400 wegens de opheffing van
3 200			de betrekking van gezagvoerder bij den baggermolen en met f 1800 doordien het aantal vice-commandeurs van 3 op 2 is gebracht.
			(6) Op de toelagen, ad f 1380 en f 480 van den gezagvoerder en den machinist van den baggermolen behoeft niet meer gerekend te worden.
			(7) Onder de raming is voor het eerst begrepen de vivresindemniteit van het Europeesch personeel bij het 3000 tons dok te Sabang.
			(8) Lagere raming, voor 1900 genoegzaam geacht.
			(9) Weder voor *memorie* geraamd, wegens de onzekerheid waarin men ten
540			aanzien van de behoefte verkeert.
			(10) Er wordt geraamd:
			voor reparatiën aan het 1400 tons dok . . . . . f 10 000
180			„ het uit den dokput laten van dat dok. 7 000
300			
180			„ belangrijke herstellingen aan den romp en de werktuigen van den hopperbarge *Japara*. 7 000
180			„ het maken van een nieuwen stoomketel voor dien hopperbarge 8 000
180			
480		(13) 300	„ gewone herstellingen aan de vaar- en werktuigen . . 6 000
150			f 38 000
180			
			Van het voor eerstgenoemde werkzaamheden op de vorige begrooting uitgetrokken bedrag van f 44 000 kan ten gevolge van de reparatiën, welke het 5000 tons dok heeft moeten ondergaan, in 1899 vermoedelijk niet meer dan f 34 000 verwerkt worden. In verband hiermede is ook voor 1900 weder gerekend op de ten vorigen jare toegestane som van f 7000 voor het uit den dokput laten van het 1400 tons dok. Nog wordt aangeteekend, dat onder de bovenstaande sommen niet is begrepen de waarde van de materialen uit 's lands voorraad, die voor de verschillende in 1900 te verrichten herstellingen op respectievelijk f 10 000, f 4400 en f 6000 en voor het maken van een nieuwen stoomketel op f 6500 wordt geraamd.
			(11) Toelage aan den ambtenaar, belast met het toezicht op de verstrekkingen uit het depot te Tandjong Priok. . . . . f 300
			1 mandoor 240
			f 540
			(12) 1 mandoor.
			(13) Op de belooning van een onderofficier bij het eerlang op te heffen steenkolendepot te Boeton behoeft niet meer gerekend te worden.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
123					
	b.	Laad- en losmiddelen, weegtoestellen, kolenmanden, gereedschappen en verdere benoodigdheden:			
		Java en Madura . . . . . f 200			
		Buitenbezittingen 1 800			
				f 2 000	
	c.	Gewoon onderhoud en herstelling van de steenkolenpakhuizen met de daarbij behoorende laad-, los- en aanlegplaatsen en steigers:			
		Java en Madura. . . . . f 300			
		Buitenbezittingen. 4 200			
				4 500	
	d.	Nieuw aan te leggen werken voor de steenkolenpakhuizen (14)		*Memorie.*	
					f 8 570
124		Magnetische en meteorologische waarnemingen.			
	a.	Traktementen van den directeur, den onderdirecteur, den rekenaar en het inlandsch personeel bij het magnetisch en meteorologisch observatorium (15)	f	30 160	
	b.	Indemniteit voor bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en wetenschappelijke jaarboeken, onderhoud en herstelling van instrumenten, meubelen en inrichtingen voor de magnetische en meteorologische waarnemingen, drukken en uitgeven van de resultaten dier waarnemingen (16)		8 500	
					38 660
125		Hydrographische dienst.			
	a.	Aanschaffing en transport van zeekaarten en gidsen en andere uitgaven ten behoeve van de kaarten-depots, alsmede kosten van het drukken en verspreiden van berichten voor zeevarenden	f	500	
	b.	Plaatsing van signalen, aankoop, onderhoud en transport van instrumenten en verdere kosten van de hydrographische opnemingen (17).		42 000	
					42 500
126		Haveninrichtingen.			
	a.	Traktementen, toelagen en huishuurindemniteit van de havenmeesters en het verder personeel bij de havendepartementen, alsmede schrijfloonen:			
		Java en Madura:			
		Batavia (19) . . . . . f 30 396			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			(14) Tot het oprichten van nieuwe werken zijn nog geen voorstellen gedaan. De post wordt daarom voorloopig weder voor *memorie* gevoerd.
			(15) 1 directeur . . . . . f 5 400
			1 onderdirecteur 5 400
			1 rekenaar 2 400
f 2 000			10 inlandsche assistenten, van f 300 tot f 720 . . . . . 5 280
			2 inlandsche leerlingen, à f 180 360
			bedienden voor het schoonhouden der lokalen 720
			periodieke traktementsverhooging 10 600
			f 30 160
4 500			
Memorie.			Voor periodieke traktementsverhooging is vermoedelijk f 400 meer noodig dan ten vorigen jare werd toegestaan.
			(16) Onder de raming is eene som van f 2500 begrepen voor eene noodzakelijk gebleken vernieuwing der dakbedekking van eenige tot het observatorium behoorende lokalen.
29 760	f 400		
			(17) Daar voor 1900 ook dient gerekend te worden op de kosten van de in dat jaar te verrichten vierjaarlijksche opneming van het westervaarwater van straat Madura, wordt eene som van f 42 000 geraamd, zijnde nagenoeg evenveel als er in 1896 werd uitgegeven.
7 500	1 000		
			(18) „Uitgaven ten behoeve van getijwaarnemingen." Hierop behoeft niet meer afzonderlijk gerekend te worden. De geringe kosten der getijwaarnemingen, na 1899 wellicht nog te verrichten, kunnen op onderdeel *b* aangewezen worden.
			(19) *Algemeene dienst:*
500			1 havenmeester . . . . . f 8 400
23 000	19 000		1 commies 1 800
			klerkengelden 1 800
(18) 2 400		f 2 400	periodieke traktementsverhooging van den havenmeester. . 1 200
			Havenkantoor te Tandjong Priok:
			1 onderhavenmeester, tevens loodscommissaris 3 000
			1 beheerder van den tijdbal en uitkijk 2 400
			1 mandoor 480
29 896	500		1 machinedrijver f 480, 1 vuurstoker f 300 en 1 roerganger f 216 voor de stoombarkas 996
			3 djoeroemoedies, à f 216 648
			25 matrozen, à f 180. . . . . 4 500
			4 oppassers, „ 180. 720
			Havenkantoor te Batavia:
			toelage aan een verificateur der in- en uitvoerrechten voor de waarneming der betrekking van havenmeester 600
			2 djoeroemoedies, à f 216 432
			16 matrozen, à f 180 . . . . . 2 880
			3 oppassers, „ 180. 540
			f 30 396
			Op de eerste driejaarlijksche traktementsverhooging, ad f 1200, van den havenmeester werd ten vorigen jare slechts over 7 maanden gerekend.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
126			
		Samarang (20) . . . . . f	10 308
		Soerabaija (21)	16 362
		Madura (22)	3 480
		Bezoeki (23)	4 572
		Banjoemas (24)	4 800
		Buitenbezittingen:	
		Sumatra's Westkust (25)	15 600

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 10 308			(20) 1 havenmeester	f	4 200
15 804	558		klerken		1 200
3 480			1 bootsman		432
4 572			1 roerganger		216
4 650	150		14 matrozen, à f 180		2 520
			1 vlaggeman		180
			2 oppassers, à f 180		360
15 600			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester . .		1 200
				f	10 308
			(21) 1 havenmeester	f	6 000
			periodieke traktementsverhooging van denzelfden		900
			1 onderhavenmeester		3 000
			klerken		1 920
			inlandsch personeel voor het havendepartement en de stoomsloep		4 542
				f	16 362
			De raming is verhoogd met f 900 voor periodieke traktementsverhooging van den havenmeester, doch daarentegen verminderd met f 342 ten gevolge van de bij *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 159 in de formatie van het minder personeel gebrachte wijzigingen.		
			(22) 1 havenmeester	f	3 000
			1 klerk		480
				f	3 480
			(23) 1 havenmeester f 3000 traktement en f 360 huishuurindemniteit	f	3 360
			2 oppassers, à f 120		240
			1 djoeroemoedi		180
			6 roeiers, à f 132		792
				f	4 572
			(24) 1 havenmeester, tevens belast met de functiën van ontvanger der in- en uitvoerrechten	f	4 200
			periodieke traktementsverhooging		600
				f	4 800
			Op de eerste tweejaarlijksche traktementsverhooging, ad f 600, van den havenmeester werd ten vorigen jare slechts over 9 maanden gerekend.		
			(25) 1 havenmeester	f	4 200
			klerken		1 800
			1 vlaggeman		144
			1 roerganger bij de praaisloep		216
			12 roeiers, à f 168		2 016
			2 boodschappers, à f 144		288
			8 roergangers bij de havensloepen, 1 à f 216, 7 à f 144. .		1 224

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
126		Palembang (26) . . . . . f 7 140	
		Benkoelen (27) 1 584	
		Sumatra's Oostkust (28). 13 020	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.		
	f 7 140		36 matrozen, 4 à 168, 32 à f 120	f	4 512
1 344	240		periodieke traktementsverhooging van den havenmeester . .		1 200
13 020				f	15 600
			(26) 1 havenmeester	f	3 600
			1 onderhavenmeester		*Memorie.*
			inlandsch personeel voor het havenkantoor en het stoomvaartuig		3 540
				f	7 140

Met het oog op de uitbreiding die het scheepvaartverkeer in Palembang in de laatste jaren heeft ondergaan en die ten gevolge van de petroleumindustrie aldaar nog belangrijk zal toenemen, wordt het noodig geacht een haven- en loodsdienst in te stellen voor de Moesi, Banjoe-asin en Lalang-rivieren. Deze maatregel zal — behalve eene dadelijke uitgaaf van f 34 000 voor vaartuigen en gebouwen — eene over verschillende onderafdeelingen verdeelde hoogere jaarlijksche uitgaaf van f 32 000 veroorzaken, welke echter zal worden opgewogen door de heffing van een matig loodsgeld, waarvan de netto-opbrengst op ten minste f 37 000 wordt geschat.
Voornoemde bedragen van f 34 000 en f 32 000 zullen, indien de indienststelling van een onderhavenmeester noodig mocht blijken, respectievelijk tot f 40 000 en f 35 000 stijgen.

			(27) Toelage aan den controleur bij het binnenlandsch bestuur te Benkoelen voor de waarneming der functiën van havenmeester . . .	f	600
			2 roergangers, à f 240 en 144		384
			5 matrozen, à 120		600
				f	1584

De raming is verhoogd met f 240 voor de indiensstelling bij het havendepartement te Kroë van één roerganger, die tevens met het onderhoud van het havenlicht zal worden belast.

			(28) *Havendepartement te Laboean Deli.*		
			1 havenmeester	f	3 600
			1 klerk		900
			1 roerganger		300
			6 matrozen, à f 240		1 440
			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester . .		600
			Havendepartement te Pangkalan Brandan.		
			1 havenmeester		3 000
			1 oppasser		300
			1 mandoor		480
			2 matrozen, à f 240		480
			1 machinist.		900
			1 stoker		300
			4 roeiers, à f 180		720
				f	13 020

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	GERAAMD voor 1900.
126			
		Atjeh en onderhoorigheden (29) . . . . . f	26 040
		Banka (30)	6 816
		Billiton (31)	600
		Riouw (32)	5 595
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (33)	11 880
		Celebes (34)	7 740

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.		
f 26 640		f 600	(29) 1 havenmeester	f	3 600
6 816			1 klerk		900
600			8 oppassers, à f 300		2 400
5 595			1 mandoor		420
11 880			7 roergangers, 6 à f 420, 1 à f 360		2 880
7 740			52 matrozen en roeiers, 46 à f 300, 6 à f 240		15 240
			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester		600
				f	26 040
			Het aantal oppassers is met 2 verminderd kunnen worden.		
			(30) 1 havenmeester	f	3 600
			1 klerk		900
			1 mandoor		240
			1 roerganger		180
			8 matrozen, à f 162		1 296
			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester		600
				f	6 816
			(31) Toelage aan den ontvanger der in- en uitvoerrechten te Tandjong Pandan voor de waarneming der functiën van havenmeester.		
			(32) 1 havenmeester	f	3 600
			1 klerk		600
			1 oppasser		135
			1 roerganger		180
			4 roeiers, à f 120		480
			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester		600
				f	5 595
			(33) 1 havenmeester	f	3 600
			1 onderhavenmeester		3 000
			1 mandoor		480
			2 djoeroemoedies, à f 300		600
			4 matrozen, à f 240		960
			1 machinist		900
			3 stokers, à f 300		900
			4 roeiers, à f 240		960
			2 oppassers, à f 240		480
				f	11 880
			(34) 1 havenmeester	f	4 200
			klerken		900
			2 bedienden, à f 120		240
			1 loods of mandoor voor de reede		240
			8 roeiers, à f 120		960
			periodieke traktementsverhooging van den havenmeester		1 200
				f	7 740

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
126					
		Amboina (35) . . . . . f 3 624			
		Ternate (36) 900			
		Timor (38) 1 224			
		Bali (39) 4 104			
			f	175 785	
	b.	Werving, kleeding en voeding van het personeel bij, alsmede huur van vaartuigen en roeiers voor de havendepartementen:			
		Java en Madura . . . . . f 1 700			
		Buitenbezittingen 3 900			
				5 600	
	c	Bijbouwing, vernieuwing en herstelling van de gebouwen behoorende tot-, alsmede aanschaffing en onderhoud van het materieel en verdere benoodigdheden (uitgezonderd die genoemd in onderdeel *d* dezer onderafdeeling) voor de havendepartementen:			
		Java en Madura . . . . . f 27 500			
		Buitenbezittingen 35 200			
			(41)	62 700	
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, advertentie- en vertalingskosten:			
		Java en Madura . . . . . f 1 850			
		Buitenbezittingen 2 150			
				4 000	
	e.	Verstrekking van drinkwater aan de schepelingen van bevriende Mogendheden in de havens van Nederlandsch-Indië		200	
					f 248 285
127		Gouvernementsmarine, bebakening, kustverlichting en loodswezen.			
	a.	Traktementen van den inspecteur en den onder-inspecteur, alsmede inkomsten van den gezaghebber der gouvernementsmarine, bij het departement van marine gedetacheerd (42)	f	26 640	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 3 624			(35) Te Amboina:
900			toelage aan den chef van het postkantoor voor de waarneming der functiën van haven- en pakhuismeester . . . . . f 600
(37) 1 230		f 1 230	1 roerganger 240
1 224			6 matrozen, à f 144 864
4 104			
			Te Banda:
			toelage aan den chef van het postkantoor voor de waarneming der functiën van haven- en pakhuismeester 600
			1 mandoor. 240
5 000	(40) f 600		6 matrozen, à f 180 . . . . . 1 080
			f 3 624
			(36) à mandoor. . . . . f 180
			6 matrozen, à f 120 720
			f 900
56 000	6 700		
			(37) Bij de inlijving van Gorontalo bij het tolgebied is in het havenbeheer aldaar eene wijziging gebracht, die het onnoodig maakt nog te rekenen op het daarvoor tot dusver uitgetrokken bedrag van f 1230.
3 000	(40) 1 000		(38) Toelage aan den eerstaanwezenden waterstaatsambtenaar op Timor voor de waarneming der functiën van havenmeester te Koepang . f 600
200			1 djoeroemoedi 144
			4 roeiers, à f 120 480
			f 1 224
			(39) 1 havenmeester . . . . . f 3 000
24 800	1 840		1 roerganger 240
			6 roeiers, à f 144 864
			f 4 104
			(40) In verband met de voorgenomen oprichting van het in noot 26 vermelde havenkantoor.
			(41) De raming is verminderd met de som van f 46 000, welke ten vorigen jare voor de gebouwen en vaartuigen ten behoeve van de nieuwe havendiensten ter oostkust van Sumatra en Borneo werd toegestaan. Zij is daarentegen verhoogd:
			met f 27 700 in verband met de voorgenomen oprichting van den in noot 26 vermelden havendienst; en
			met f 25 000 voor de dringend noodig gebleken aanschaffing van een tweede stoomvaartuig ten behoeve van het havendepartement te Batavia.
			(42) 1 inspecteur . . . . . f 12 000
			1 onderinspecteur. 7 200
			1 gezaghebber der gouvernementsmarine:
			traktement. . . . . f 3 000
			toelage 1 800
			4 800

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
127					
		A. *Gouvernementsmarine.*			
	b.	Werving van de inlandsche bemanning (43)	f	17 000	
	c.	Bezoldiging en toelagen van de gezaghebbers, stuurlieden, machinisten en leerling-machinisten, gratificatiën voor eerste uitrusting, alsmede soldijen, toelagen, betalingen, die met de soldij worden verrekend, en kleeding van het inlandsch personeel.	(44)	426 000	

Toegestaan voor 1899.	Verschil voor 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			periodieke traktementsverhooging . . . . . f 2 640
			f 26 640
f 16 000	f 1 000		
			De laatste post is met f 1840 verhoogd moeten worden.
427 000		f 1 000	(43) In de laatste drie jaren werden, bij eene gemiddelde sterkte van 589 koppen, gemiddeld 248 koppen aangenomen. Op grond daarvan wordt tot het voltallig houden van de voor 1900 op 561 koppen geraamde sterkte op de aanneming van 236 koppen gerekend. Voor hand- en aanbrenggeld (f 72 per hoofd voor eene verbintennis van 3 jaren) wordt mitsdien eene som van f 17 000 uitgetrokken.
			(44) Zeestoomers: *Arend*, *Flamingo*, *Havik*, *Zeeduif* en *Zeemeeuw*:
			op elk schip:
			6 Europeanen . . . . . f 12 300
			dus voor 5 schepen . . . . . f 61 500
			Zeestoomers: *Pelikaan*, *Raaf* en *Zwaan*:
			op elk schip:
			6 Europeanen . . . . . f 11 340
			dus voor 3 schepen 34 020
			Zeestoomers: *Reiger* en *Zwaluw*:
			op elk schip:
			5 Europeanen . . . . . f 11 100
			dus voor 2 schepen 22 200
			Zeestoomer *Gier*:
			6 Europeanen 10 920
			Zeestoomer *Glatik*:
			5 Europeanen 10 620
			Zeestoomer *Condor*:
			6 Europeanen 10 440
			Zeestoomer *Albatros*:
			5 Europeanen 10 200
			Zeestoomer *Sperwer*:
			4 Europeanen 8 520
			Rivierstoomer *Barito*:
			4 Europeanen 8 100
			Hekwielstoomer voor de Tamiangrivier:
			3 Europeanen 5 100
			4 Recherche-vaartuigen, waarvan 1 over 10 maanden, met 22 Europeanen 45 253
			bezoldiging van het inlandsch personeel, waaronder ook dat der 9 adviesbooten 146 034
			traktementsverhooging van de gezaghebbers, eerste stuurlieden en eerste machinisten 48 260
			toelagen aan matrozen, tijdelijk in de machinekamer werkzaam 1 000
			gratificatie voor eerste uitrusting en kleeding der inlandsche schepelingen aan boord der stoomschepen 6 000
			f 428 167

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
127				
	d.	Schafting, daaronder begrepen ziekenkost en drinkwater	f 120 000	
	e.	Geneesmiddelen, chirurgicale, pharmaceutische en verdere behoeften voor den geneeskundigen dienst (45)	100	
	f.	In- en uitloodsen en sleepen van vaartuigen, alsmede kosten van wegwijzers, gidsen, tolken en andere dergelijke personen bij reizen van die bodems gebezigd . . .	3 000	
	g.	Indemniteit voor schrijfbehoeften aan de gezaghebbers der stoomschepen	1 250	
	h.	Toelagen aan de gezaghebbers der stoomschepen en aan de stuurlieden met den victualiedienst belast, bij dienstverrichtingen aan den wal	6 370	
	i.	Soldijen, toelagen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden	200	
	k.	Vacatieloon aan presidenten en leden der commissiën voor het afnemen van de examens voor de betrekkingen van stuurman, machinist en leerling-machinist. .	200	
	l.	Kosten van uitzending van schepen (48)	4 000	
		B. *Bebakening en kustverlichting.*		
	m.	Onderhoud, aanschaffing en transport van benoodigdheden voor de bebakening, opvisch- en bergloon van bakens, alsmede onderhoud der verkenningsteekenen:		
		Java en Madura . . . . . f 9 000		
		Buitenbezittingen 11 000		
			20 000	
	n.	Nieuw aan te leggen werken voor de bebakening en andere verkenningsteekenen (49). .	*Memorie.*	
	o.	Traktementen en toelagen van het personeel voor de kustverlichting en van de mandoors over de bij de kustlichten te werk gestelde dwangarbeiders, alsmede daggelden van vrije koelies (50)	172 476	

TOEGESTAAN VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
120 000			Gaat af: wegens inhouding voor tegen betaling te verstrekken kleedingstukken. . . . . f 2 000
100			f 426 167
3 500		(46) f 500	waarvoor gesteld f 426 000.
1 170	(47) f 80		In overeenstemming met de nieuw getroffen regeling betreffende de bezoldiging van het inlandsch personeel der gouvernementsmarine (Indisch Staatsblad 1898 n°. 140) is daarvoor thans in ééns uitgetrokken eene som van f 146 034. Voor het Europeesch personeel, dat blijkens de detailcijfers hierboven aanzienlijk kan worden ingekrompen is f 226 873 uitgetrokken,
5 970	(47) 400		benevens f 48 260 wegens traktementsverhooging van de gezaghebbers,
200			eerste-stuurlieden en eerste-machinisten, welke traktementsverhooging,
200			voor zooveel de beide eerstbedoelde qualiteiten aangaat — voor de eerste-
14 000		10 000	machinisten kwam zij reeds op de vorige begrooting voor — zonder vermeerdering van uitgaven kan worden verkregen door de zooeven bedoelde inkrimping van het Europeesch personeel. Niettegenstaande voor 1900 moet gerekend worden op één recherchevaartuig meer, is in het geheel voor het personeel der gouvernementsmarine toch f 1000 minder uitgetrokken dan voor 1899. Opmerking verdient daarbij dat de aldus verkregen besparing voor een klein deel het gevolg is van het buiten dienst stellen van twee adviesbooten, in verband met de voorgenomen indienststelling van 2 stoomvaartuigen voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
			(45) De raming betreft alleen de kosten van plaatselijken inkoop en herstelling.
20 000			(46) Op grond van de vermindering welke de uitgaven in de laatste jaren
Memorie.			ondergaan hebben.
			(47) In verband met de indienststelling van het 4de recherchevaartuig, voor
171 936	540		welks aanbouw en uitrusting bij de begrooting voor 1899 de noodige fondsen zijn toegestaan.
			(48) Voor de uitzending van bovenbedoeld recherchevaartuig.
			(49) Tot het aanleggen van nieuwe werken zijn nog geene voorstellen gedaan. De post wordt daarom weder voor *memorie* geraamd.
			(50) Er dient gerekend te worden:
			voor kustlicht-etablissementen op:
			9 lichtopzichters 1ste klasse, à f 2400. . . . . f 21 600
			20 „ 2de „ „ 1800. . . . . 36 000
			1 lichtopzichter 3de „ 1 200
			9 hoofdlichtwachters, à f 720 . . . . . 6 480
			158 lichtwachters, à f 360 (waarvan 2 over 8 maanden). . . 56 640
			12 „ „ 300 „ 1 „ 8 „ . . . 3 500
			en voor havenlichten op:
			29 lichtwachters, à f 300 . . . . . 8 700
			Bovendien is er noodig:
			voor de bediening van 2 lichten aan de monding van de Samarangrivier en van 1 havenlicht te Menado 384
			voor de bediening van de oeverlichten te Assahan, Batoe-Bahra, Pagoerawan en Bedagëi (Sumatra's Oostkust) en aan de monding der Balballan-rivier 540
			voor 8 mandoors, à f 230, over de bij de kustlicht-etablissementen gedetacheerde dwangarbeiders 1 840
			voor vrije koelies bij de kustlicht-etablissementen. 4 100
			voor 1 stoker bij de inrichting tot bereiding van petroleumgas ten behoeve van de verlichting van het ooster-vaarwater van Soerabaija door middel van gasboeien 420
			voor toelagen aan 28 lichtopzichters 5 040
			en voor periodieke traktementsverhooging 26 032
			f 172 476

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
127				
	p.	Werving, voeding, kleeding, alsmede geneeskundige behandeling en verpleging buiten de militaire hospitalen van het personeel bij de kustverlichting, de mandoors en de dwangarbeiders	f	29 000
	q.	Bureel- en lokaalbehoeften en drukwerk		200
	r.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van de gebouwen behoorende tot- en ontsteking van-, alsmede benoodigdheden voor de kustlichten en de verlichting van de zeehoofden en seinlantaarns, alsmede huur van vaartuigen voor de gemeenschap met de kustlicht-etablissementen:		
		Java en Madura . . . . . f 17 000		
		Buitenbezittingen 19 000		
				36 000
	s.	Nieuw aan te leggen werken voor de kustverlichting.	(51)	39 000
	t.	Bezoldiging, toelagen en voeding der bemanning van de vaartuigen voor de bebakening en kustverlichting		40 000
	u.	Onderhoud en herstelling van, alsmede benoodigdheden voor de vaartuigen voor de bebakening en kustverlichting		8 000
		C. *Loodswezen.*		
	v.	Traktementen van den commissaris, de loodsen en het verder personeel bij het loodswezen:		
		Java en Madura:		
		Batavia (52). . . . . f 4 200		
		Soerabaija (53) 39 252		
		Banjoemas (55). 6 732		

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
			De raming is wegens de vervanging van 4 lichtopzichters 3de klasse door een gelijk aantal hoofdlichtwachters met f 1920 verminderd. Zij is daarentegen vermeerderd:
f 29 000			met f 1480 voor periodieke traktementsverhooging:
200			„ 300 „ de bediening en het onderhoud van een aan de monding der Balballan-rivier opgericht oeverlicht;
			„ 680 tot indienststelling van 2 lichtwachters, ieder op f 360 en 1 lichtwachter op f 300 's jaars voor de bediening van de geleidelichten die volgens noot 51 op Soewangi (Oost-Borneo) opgericht en vermoedelijk in Mei 1900 ontstoken zullen worden.
36 000			(51) Het voornemen bestaat om in 1900 een aanvang te maken met de uitvoering van het op bladz. 47 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1899 vermelde verlichtingsplan, met enkele wijzigingen van ondergeschikt belang. Daarom wordt voor het tot stand brengen van de meest noodzakelijke onderdeelen van dat plan eene som van f 39 000 aangevraagd, welke te splitsen is als volgt:
Memorie.	f 39 000		
40 000			
8 000			voor het bouwen van een lichttoren op de Aroebank ter oostkust van Borneo . . . . . f 22 000
			voor het bouwen van een lichtschip voor de monding der Barito-rivier (van het bouwen van een lichtschip voor de Koetei-rivier — monding Moeara Nicoba — bedoeld in de voornoemde Memorie van Antwoord, is voorloopig afgezien) 10 000
4 200			voor het oprichten van twee geleidelichten op de eilanden Soewangi en Anak Soewangi (straat Laoet, zuidoostkust van Borneo) 7 000
44 724		f 5 472	f 39 000
(54) 41 04		4 104	
6 732			
			(52) 2 loodsen, à f 2400 en f 1800.
			(53) 1 commissaris . . . . . f 3 600
			periodieke traktementsverhooging van denzelfden. 2 400
			12 loodsen, van f 1500 tot f 2100. . . . . 21 600
			2 hulploodsen, à f 960 . . . . . 1 920
			1 commies-boekhouder. 1 800
			klerken 1 200
			bezoldiging van het inlandsch personeel voor de loodsstationschepen en de stoomcommunicatievaartuigen 6 732
			f 39 252
			De raming is ten gevolge van de bij *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 159 in de formatie van het personeel gebrachte wijzigingen met f 5472 verminderd.
			(54) Daar de loodsdienst in straat Bali, waarvan nagenoeg geen gebruik meer wordt gemaakt, kan worden opgeheven, worden de daarvoor tot nog toe toegestane fondsen van de begrooting afgevoerd.
			(55) 1 opperloods . . . . . f 2 100
			1 loods 1 500
			1 mandoor 240
			1 roerganger 204
			14 matrozen, à f 168 . . . . . 2 352
			2 seinwachters, à f 168 336
			f 6 732

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD VOOR 1900.
127					
		Buitenbezittingen:			
		Sumatra's Westkust (56) . . . . . f	5 652		
		Palembang (57).	19 140		
		Sumatra's Oostkust (58)	9 060		
		Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (59)	20 580		
		Celebes (60)	360		
		Amboina (60).	360		
				f 105 336	
	w.	Belooningen aan en aanmoediging van het daarop aanspraak hebbende personeel bij het loodswezen		52 000	
	x.	Vivres en geneeskundige behoeften voor het personeel bij het loodswezen . . .		6 800	
	ij.	Bureel- en lokaalbehoeften		145	
	z.	Vacatieloon aan commissiën voor het afnemen van de examens voor de betrekking van loods		100	
	aa.	Loodsvaartuigen met toebehooren en andere uitgaven voor het loodswezen:			
		Java en Madura . . . . . f	6 900		
		Buitenbezittingen.	14 600		
				(62) 21 500	
					f 1 141 317
128		Personeel der zeemacht (63).			

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.		Minder.		TOELICHTINGEN.
					(56) 1 Europeesche loods . . . . . f 3 000
5 652					1 mandoor 480
240	f	18 900			1 machinedrijver 720
9 360				300	2 vuurstokers, à f 360. 720
20 580					1 djoeroemoedi 300
360					2 matrozen, à f 216 432
360					f 5 652
56 000	(61)	2 000			(57) Voor den loodsdienst voor de Moesi, Banjoe asin en Lalangrivieren (zie noot 26) is het volgende personeel noodig:
6 000	(61)	800			6 loodsen van f 1800 tot f 2100 . . . . . f 11 400
185			(54)	40	6 inlandsche loodsen, à f 900 . . . . . 5 400
100					bezoldiging van het inlandsch personeel voor het loodsstationschip 2 340
					f 19 140
41 500				20 000	(58) 2 Europeesche loodsen, à f 2100 en f 1800 . . . . . f 3 900
					3 inlandsche „ „ 900. . . . . 2 700
					1 mandoor 480
					1 djoeroemoedi 300
					6 matrozen, à f 240 . . . . . 1 440
					1 kok. 240
					f 9 060
					De bezoldiging van den loods, tevens havenmeester te Sembilang is van f 2400 op f 2100 gebracht.
					(59) 5 loodsen, 2 à f 2100 en 3 à f 1800 . . . . . f 9 600
					4 mandoors, à f 480 . . . . . 1 920
					3 djoeroemoedies, à f 300 900
					26 matrozen, à f 244 . . . . . 6 240
					3 koks, à f 240 720
					1 machinist. 900
					1 stoker 300
					f 20 580
					(60) 1 loods.
					(61) Ten behoeve van den nieuwen loodsdienst in Palembang (zie noot 57).
					(62) Ter voorziening in de gewone jaarlijksche behoeften wordt eene som van f 13 500 en tot bestrijding van de uitgaven voor ééns ten behoeve van den nieuwen loodsdienst in Palembang eene som van f 8000 aangevraagd
					(63) Alle kosten wegens bezoldiging van het personeel der Nederlandsche Marine bij de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemacht gedetacheerd, zijn op het Iste hoofdstuk uitgetrokken. Op het IIde hoofdstuk blijven dus te ramen de verdere kosten van dat gedetacheerde personeel en de kosten van het inlandsch personeel.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
128					
	a.	Schafting (daaronder begrepen ziekenkost en drinkwater), alsmede schadeloosstelling voor de rantsoenen jenever welke niet verstrekt worden (64)	f	582 000	
	b.	Geneeskundige behoeften, verpleging en transport van zieken, alsmede begrafeniskosten (66)		46 000	
	c.	Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en aan de Medaille voor Moed en Trouw.		150	
	d.	Schadeloosstelling voor het gemis van schrijfbehoeften aan officieren der zeemacht en aan den oudst-aanwezenden officier der mariniers		2 600	
	e.	In- en uitloodsen en sleepen van oorlogsschepen, alsmede kosten van wegwijzers, gidsen, tolken en andere dergelijke personen bij reizen van die bodems gebezigd.		6 000	
	f.	Werving van inlandsche schepelingen	(68)	34 000	
	g.	Soldijen, toelagen en kleeding van inlandsche schepelingen, proceskosten en andere dergelijke betalingen, die met de soldij worden verrekend	(69)	148 000	
	h.	Toelagen voor de regeling der verzending van particuliere brieven ten behoeve van het personeel der zeemacht, alsmede voor het beheer en de administratie der ten behoeve van het departement van marine in voorraad aanwezige levensmiddelen en andere goederen	(70)	1 200	
	i.	Ontsmettingskosten en vergoeding van kleedingstukken en kooigoederen van het personeel der zeemacht, welke ter voorkoming van besmetting worden vernietigd.		100	
					f 820 050

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
		(65) f 44 000	(64) De sterkte der bemanning van de tot de Indische militaire marine en het auxiliair eskader behoorende bodems voor 1899 op 3383 koppen berekend, zal in 1900 vermoedelijk 3343 koppen bedragen, waaronder 20 aan den wal van de voeding zijn uitgesloten. Er wordt alzoo gerekend op 1 212 895 rantsoenen, waarvoor tegen den prijs van 48 cent, waarop het rantsoen in de laatste drie jaren gemiddeld is te staan gekomen, wordt uitgetrokken . . . . . f 582 190
626 000			
46 000			
150			
			Hierbij wegens verstrekking aan niet tot de marine behoorende personen 200
2 600			
			f 582 390
7 000		(67) 1 000	
50 000		16 000	
			waarvoor bij afronding is gesteld f 582 000.
154 000		6 000	Bovenstaande raming betreft alleen de voedingsmiddelen welke in Indië worden aangekocht.
			(65) Hoofdzakelijk doordien het rantsoen 3 cent lager is berekend dan ten
1 320		120	vorigen jare.
100			(66) De meeste geneeskundige behoeften worden door de zorg van het departement van oorlog ontboden uit Nederland en door middel van overdracht van bezwaar, ten laste van de afdeeling „Marine" van het Iste hoofdstuk verrekend.
			(67) Op grond van de gemiddelde uitkomsten in de jaren 1896—1898.
			(68) Voor 1900 dient gerekend te worden op de aanneming van 124 koppen.
			Er wordt dus uitgetrokken:
			voor handgeld (voor eene verbintenis van 6 jaar, f 20 per jaar). . . . . f 14 880
			„ werfloon of aanbrenggeld (20 pct. van het handgeld) . 2 976
			Bovendien wordt voor handgeld en verhoogde premie bij reëngagement (art. 11 van het reglement, opgenomen in Indisch Staatsblad 1884 n°. 229 *a*) geraamd 15 700
			f 33 556
			waarvoor wordt gesteld f 34 000.
			(69) Er wordt geraamd wegens soldijen van 855 koppen . . . . f 171 000
			voor gratificatiën en toelagen verbonden aan de toekenning en het bezit der gouden en zilveren medailles voor trouwen dienst 100
			voor diverse toelagen aan schepelingen en voor proceskosten ten laste van den lande blijvende. 4 000
			voor kleeding 3 000
			f 178 100
			Gaat af:
			wegens inhouding voor kleeding . . . . . f 24 000
			wegens stilstaande soldij bij verpleging in de hospitalen 6 000
			f 30 000
			f 148 100
			waarvoor bij afronding f 148 000.
			(70) Voor de kosten van het overbrengen van dienstbrieven en diensttelegrammen, tot bestrijding waarvan totnogtoe in dezen post eene som van f 120 werd uitgetrokken, is thans niets geraamd, omdat de transportkosten van de daarmede belaste personen op onderdeel *a* van onderafdeeling 130 kunnen worden aangewezen.

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
129		Materieel der zeemacht. (71)		
	a.	Aankoop en transport van hout tot aanvulling van den voorraad (72).	f 20 000	
	b.	Aanbouw, herstelling en onderhoud van oorlogsschepen en vaartuigen der gouvernementsmarine, alsmede onderhoud en herstelling van hun inventaris (73) . . .	275 000	
	c.	Aanmaak of aanschaffing van goederen ten behoeve van oorlogsschepen en vaartuigen der gouvernementsmarine (74)	85 000	
	d.	Aanmaak of aanschaffing van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad (75)	30 000	
	e.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden goederen afkomstig van schepen	700	
	f.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden artikelen afkomstig van het marine-etablissement en het magazijn te Soerabaija	200	
	g.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden artikelen afkomstig van andere onder het departement van marine behoorende diensttakken	100	
	h.	Aankoop en vervoer door den Indischen Archipel, alsmede verdere kosten van steenkolen en andere brandstoffen ten dienste van de stoomvaart (76).	697 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
f 20 000			(71) De uitgaven ten laste van deze onderafdeeling, voor herstelling van schepen, behoorende tot het auxiliair eskader, worden door het Departement van Marine in Nederland gerestitueerd en verantwoord onder de Middelen.
275 000			(72) Aangezien slechts behoeft gerekend te worden op den aankoop bij particulieren van die houtsoorten, welke voor de werkzaamheden bij het marine-etablissement te Soerabaija noodig, doch niet in den voorraad aanwezig mochten zijn, wordt eene som van f 20 000, gelijk ten vorigen jare toegestaan, voor 1900 genoegzaam geacht. De boekwaarde van den op 1 Januari 1899 aanwezigen voorraad hout bedroeg f 279 341, terwijl er in 1898 werd verbruikt:
115 000		f 30 000	
35 000		5 000	
700			
200			
100			
717 000		20 000	

	Djatihout.	Andere houtsoorten.	Rondhouten.
voor het marine-etablissement . . .	f 3 587	f 182	„
„ „ aanmaken en repareeren van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad. . .	2 664	619	„
„ „ auxiliair eskader.	1 683	329	f 817
„ de Indische militaire marine. .	26 704	433	264
„ „ gouvernementsmarine . . .	2 201	238	592
„ „ haveninrichtingen	23	„	„
„ „ bebakening en kustverlichting	5 630	36	253
„ het loodswezen.	555	28	„
„ diverse	7 016	87	„
	f 50 063	f 1 952	f 1 926
	f 53 941		

(73) Voor 1900 wordt de behoefte geraamd op f 275 000, waarvan voor de schepen:

van het auxiliair eskader	f 60 000
„ de Indische militaire marine	145 000
„ „ gouvernementsmarine.	70 000

(74) Met het oog op de vermindering, welke de uitgaven in de laatste jaren hebben ondergaan, wordt eene raming van f 85 000 voldoende geacht. Hiervan rekent men noodig:

van het auxiliair eskader	f 17 000
„ de Indische militaire marine	51 000
„ de gouvernementsmarine	17 000

(75) Geraamd naar de gemiddelde uitkomsten in de jaren van 1896—1898.

(76) Er wordt geraamd:

voor de levering van Ombilien-kolen:

op Poeloe Weh (Sabangbaai).	11 800 ton	à	f 15,80	f 186 440
te Tandjong-Priok.	6 000 „	„	15,20	91 200
te Soerabaija.	8 000 „	„	16,10	128 800
te Laboean-Deli	1 200 „	„	21,80	26 160
op Poeloe Bajan (Riouw)	400 „	„	22,20	8 880
te Djambi	200 „	„	21,20	4 240
te Pontjan Ketjil (Siboga)	150 „	„	15,20	2 280

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.		GERAAMD voor 1900.
129				
	i.	Aankoop van steenkolen, speciaal bestemd voor het marine-etablissement, en kosten vallende op het lossen van steenkolen voor het depot aldaar (77). . . .	f 42 000	

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 40 000	f 2 000		voor de aanschaffing van 14 800 ton Borneo-kolen . . . . f 208 420
			„ „ „ „ 1 200 „ Cardiff-kolen 41 280
			voor vergoeding aan den aannemer voor de levering van de in Atjeh benoodigde kolen, berekend over 10 000 ton à f 6,50 en 1800 ton à f 4,50 . . . . . 73 100
			voor het lossen en laden van kolen (waaronder niet begrepen de lossingskosten van de kolen in het depot te Soerabaija, die in onderdeel *i* zijn geraamd 36 832
			f 807 632
			Gaat af:
			wegens verstrekkingen aan andere departementen 110 000
			f 697 632
			Van het daarvoor uitgetrokken bedrag van f 697 000 zal vermoedelijk noodig zijn voor de schepen:
			van het auxiliair eskader. . . . . f 200 000
			„ de Indische militaire marine. 225 000
			„ „ gouvernementsmarine (hieronder begrepen de 4 recherchevaartuigen) 215 000
			voor de vaartuigen ten dienste van de haveninrichtingen, de bebakening, de kustverlichting en het loodswezen . . 40 000
			en tot aanvulling van den voorraad. 17 000

(77) Op grond van het gemiddeld kolenverbruik bij het marine-etablissement wordt evenals ten vorigen jare voor de levering van 3000 ton Koetei-kolen tegen den prijs van f 11,75 per ton eene som van f 35 250 geraamd.
Bovendien wordt voor het lossen van evengemelde en de in de noot 76 begrepen 8000 ton Ombilien-kolen en 2000 Borneo-kolen, zoomede van de uit Europa aan te voeren smeedkolen en cokes eene som van f 6750 aangevraagd.
Met betrekking tot de raming van de onderdeelen *h* en *i* wordt nog aangeteekend, dat in 1898 zijn verbruikt:

	K.G. steenkolen.	K.G. smeedkolen.	K.G. cokes.
voor de exploitatie van het marine-etablissement	405 665	122 035	36 928
„ het baggerwerk tot het op diepte houden van het bassin.	585 000	„	„
„ het aanmaken en repareeren van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad.	174 920	23 225	9 519
„ de uitgevoerde werken ten behoeve van:			
het auxiliair eskader	64 240	29 705	9 500
de Indische militaire marine	580 310	212 855	77 668
de gouvernementsmarine	151 285	52 970	24 863
den hydrographischen dienst	235	120	„
de haveninrichtingen	2 050	465	257
de bebakening en kustverlichting	142 070	31 490	21 614
het loodswezen	7 440	3 355	62
diverse	171 610	75 540	46 387
	2 284 825	551 760	226 798

Nommers der onderafdeelingen.	Onderdeelen.	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.			GERAAMD voor 1900.
129					
	k.	Aanmaak, aanschaffing, onderhoud en herstelling van geschut, affutage, draagbare wapenen, ledergoed, projectielen, buskruit en andere zaken, op het materieel der artillerie betrekking hebbende (78)	f	50 000	
	l.	Transport van materialen, scheeps-, machine- en artilleriebehoeften, geneesmiddelen, kleeding en andere artikelen (uitgezonderd levensmiddelen, hout voor den voorraad en steenkolen) ter voorziening van de oorlogsschepen, de vaartuigen der gouvernementsmarine en het marine-etablissement (79)		38 000	
					f 1 238 000
130		Reis-, verblijf- en transportkosten.			
	a.	Reis-, verblijf- en transportkosten in Indië, met inbegrip van de traktementen, verschuldigd over het tijdvak tusschen het verlaten van een vorigen en het aanvaarden van een nieuwen post.	f	120 000	
	b.	Uit- en terugzending naar en van Nederlandsch-Indië van personeel der Nederlandsche marine	(81)	102 000	
					222 000
131		Voorschotten op traktement of andere inkomsten			
		Hetgeen op voorschotten aan landsdienaren niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald			15 000
132		Onvoorziene uitgaven			150 000
		Totaal der VIIIste afdeeling .			f 4 574 458

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.	TOELICHTINGEN.
			(78) Van het aangevraagd bedrag zal vermoedelijk noodig zijn:
f 50 000			voor het magazijn . . . . . f 36 200
			„ „ auxiliair eskader 6 000
			„ de Indische militaire marine 7 000
41 000		f 3 000	„ „ gouvernementsmarine 800
			(79) Naar de vermoedelijke behoefte wordt geraamd voor:
			het auxiliair eskader 4 000
			de Indische militaire marine 18 000
135 000		(80) 15 000	„ gouvernementsmarine 9 000
109 000		7 000	het marine-etablissement 7 000
			(80) Aan de met f 15 000 verminderde raming liggen de gemiddelde uitkomsten van de jaren 1897 en 1898 ten grondslag.
			(81) Lagere raming voor 1900 genoegzaam geacht.
15 000			
150 000			
f 4 679 261	f 118 123	f 222 926	
	Minder	f 104 803	

[N°. 4. — 22.]

RECAPITULATIE

OP DE

BEGROOTING DER UITGAVEN

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

VOOR HET DIENSTJAAR

1900.

HOOFDSTUK II.

UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Afdeelingen.	BENAMING DER AFDEELINGEN.	GERAAMD voor 1900.
I.	Regeering en Hooge Colleges	f 1 107 680
II.	Departement van Justitie	5 330 193
III.	Departement van Financiën	12 823 727
IV.	Departement van Binnenlandsch Bestuur	29 558 353
V.	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid	16 625 491
VI.	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.	21 889 118
VII.	Departement van Oorlog	25 253 903
VIII.	Departement van Marine	4 574 458
		f 117 162 923

TOEGESTAAN voor 1899.	VERSCHIL tusschen de raming voor 1900 en het voor 1899 toegestaan bedrag. Meer.	Minder.	TOELICHTINGEN.
f 1 104 380	f 3 300	„	(a) Het eindcijfer van het IIde hoofdstuk bij de wet van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 281) vastgesteld op . . . . . f 114 067 412
5 309 447	20 746	„	is ingevolge de wetten van 31 December 1898 (*Staatsblad* n°. 284 en 329), 23 Mei 1899 (*Staatsblad* n°. 125) en 22 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 177) verhoogd met 1 755 270
			f 115 822 682
10 251 505	2 572 222	„	en ingevolge de wet van 19 Mei 1899 (*Staatsblad* n°. 122) verminderd met. 250 108
			f 115 572 574
30 576 263	„	f 1 017 910	
15 904 333	721 158	„	
21 424 860	464 258	„	
26 322 525	„	1 068 622	
4 679 261	„	104 803	
f 115 572 574 (a)	f 3 781 684	f 2 191 335	
	Meer	f 1 590 349	

4. — 23.

Onderafdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
	Iste AFDEELING.				
	Regeering en Hooge Colleges.				
1	Jaarwedde van den Gouverneur-Generaal	f 132 000	f 132 000		
2	Staf van den Gouverneur-Generaal	29 940	29 940		
3	Onderhoud van de tuinen en den inventaris der verblijven van den Gouverneur-Generaal	14 000	14 000		
4	Raad van Nederlandsch-Indië	151 200	151 200		
5	Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië	339 800	343 800		f 4 000
6	Algemeene Rekenkamer	399 240	391 940	f 7 300	
7	Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden	40 000	40 000		
8	Onvoorziene uitgaven	1 500	1 500		
	IIde AFDEELING.				
	Departement van Justitie.				
9	Het Departement	121 410	121 110	300	
10	Hooggerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof	334 464	332 464	2 000	
11	Raden van Justitie	429 772	429 772		
12	Landraden, residentieraden en andere rechtbanken	1 439 709	1 461 647		21 938
13	Verdere kosten van het rechtswezen	432 380	442 380		10 000
14	Wees- en boedelkamers	356 414	360 674		4 260
15	Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken	596	587	9	
16	Gevangenen en veroordeelden	2 113 248	2 058 613	54 635	
17	Notaris-examens	700	700		
18	Kosten voortvloeiende uit de invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid	*Memorie.*	*Memorie.*		
19	Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de buitenbezittingen, zoomede andere uitgaven ter beperking van de slavernij	1 500	1 500		
20	Onvoorziene uitgaven	100 000	100 000		

Onderafdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
	IIIde AFDEELING. *Departement van Financiën.*				
21	Het Departement	f 214 880	f 214 330	f 550	
22	Aanslag in- en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnzen, alsmede toezicht op de heffing en verantwoording en op de kas- en vendu-administratiën, een en ander voor zooveel elders niet speciaal omschreven	788 608	787 150	1 458	
23	Algemeene kassen	410 139	414 687		f 4 548
23*a*	Kosten van inwisseling der op Java en Madura aanwezige duiten	2 500 000	*Memorie.*	2 500 000	
24	Verpachte middelen	1 127 200	1 217 200		90 000
25	Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	1 019 000	1 060 000		41 000
26	In- en uitvoerrechten en accijnzen	959 000	931 770	27 230	
			(1) *Memorie.*		
			(2) 16 670		16 670
			(3) 76 270		76 270
26*a*	Uitgaven in verband met de overneming van pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin.	177 212	—	177 212	
27	Verponding	35 000	23 000	12 000	
28	Openbare verkoopingen	178 568	178 808		240
29	Zegelrecht	23 420	23 920		500
30	Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen en gagementen	4 522 000	4 440 000	82 000	
31	Voorschotten op traktement of andere inkomsten	700 000	700 000		
32	Soldijen en toelagen aan eereteekenen verbonden	13 700	12 700	1 000	
33	Bestellingen van het Ministerie van Koloniën	5 000	5 000		
34	Onvoorziene uitgaven	150 000	150 000		
	IVde AFDEELING. *Departement van Binnenlandsch bestuur.*				
35	Het Departement	194 256	193 956	300	
36	Europeesch bestuur	5 597 962	5 591 509	6 453	
37	Inlandsch bestuur	5 940 872	5 926 632	14 240	
37*a*	Tot invoering van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur	220 000	220 000		
38	Uitgaven in verband met eene vermindering van de heerendiensten op Java en Madura	1 834 770	1 793 270	41 500	
39	Uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura, te bestrijden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren	400 000	400 000		

(1) „Uitgaven in verband met de heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen in de afdeeling Groot-Atjeh." Vervalt.

(2) „Uitgaven in verband met de overneming van de in- en uitvoerrechten en verpachte middelen in de afdeeling Tamiang (Oostkust van Sumatra)." Vervalt.

(3) „Uitgaven in verband met de inlijving bij het tolgebied van Gorontalo met de Tominibocht en Banggaai." Vervalt.

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
40	Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken	f 3 000 190	f 2 875 366	f 124 824	
41	Publieke feesten	15 775	15 775		
42	Gewestelijke politievaartuigen	296 208	204 428	91 780	
43	Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur	850 678	858 738		f 8 060
44	Uitroeiing van schadelijk gedierte	3 000	3 000		
45	Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid	172 232	174 324		2 092
46	Landbouw in het algemeen en veeteelt	291 763	291 763		
47	Veeartsenijdienst	134 720	128 695	6 025	
48	Landelijke inkomsten en andere grondlasten	1 753 782	1 733 602	20 180	
49	Kadastrale en statistieke opnemingen	610 180	610 180		
50	Koffie	5 251 313	6 615 424		1 364 111
51	Kina	96 465	96 140	325	
52	Boschwezen	1 226 922	1 167 396	59 526	
53	Beheer van 's lands civiele pakhuizen	210 122	218 922		8 800
54	Paketvaart en andere stoomvaartdiensten	461 143	461 143		
55	Transportkosten naar en uit Indië en reis- en verblijfkosten in Indië	746 000	746 000		
56	Onvoorziene uitgaven	250 000	250 000		
	Vde AFDEELING.				
	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
57	Het Departement	119 310	119 310		
58	Onderwijs voor Europeanen	2 700 300	2 717 050		16 750
59	Onderwijs voor de inlandsche bevolking	1 409 489	1 462 699		53 210
60	Kunsten en wetenschappen	205 832	205 682	150	
61	Landsdrukkerij	103 612	104 792		180
62	Ambtenaarsexamens	18 000	18 000		
63	Eeredienst	713 400	708 050	5 350	
64	Armwezen	106 828	100 828	6 000	
65	Geneeskundige dienst	2 028 818	1 995 475	33 343	
66	Handel en nijverheid in het algemeen	21 300	95 900		74 600
67	Mijnwezen in het algemeen	347 244	349 144		1 900
68	Tin	4 789 833	4 190 728	599 105	
69	Steenkolen	1 627 050	1 404 200	222 850	
70	Zout	2 334 475	2 332 475	2 000	
71	Onvoorziene uitgaven	100 000	100 000		
	VIde AFDEELING.				
	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.				
72	Het Departement	147 780	150 180		2 400
73	Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken	1 265 822	1 271 837		6 015
74	Gebouwen onder burgerlijk beheer	1 819 000	2 246 000		427 000

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
75	Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	f 4 298 000	f 5 022 000		f 724 000
76	Werken ten behoeve van het behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaija (Oostgat van Soerabaija) . .	108 000	73 000	f 35 000	
77	Toezicht op de uitvoering door de Droogdokmaatschappij „Tandjong-Priok" van de orders voor rekening van den lande en op het onderhoud en de herstelling van de aan die maatschappij in gebruik gegeven dokken . . .	6 500	6 000	500	
78	Hulpinrichtingen	455 783	427 558	28 225	
79	Aankoop, herstelling, onderhoud en transport van materialen voor den algemeenen voorraad en daarmede in verband staande uitgaven, transportkosten van materialen voor de uitvoering van bouwwerken, kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige gebouwen en materialen, alsmede van het verhuren van gebouwen	180 000	180 000		
80	Huishuur-idemniteit en lokaalhuur	810 000	835 000		25 000
81	Post- en telegraafdienst	1 874 093	1 893 120		19 027
82	Gouvernementspostspaarbank.	30 640	28 540	2 100	
83	Spoor- en tramwegen en stoomwezen	43 700	40 825	2 875	
84	Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen	1 590 000	1 083 000	507 000	
85	Aanleg, uitrusting en uitbreiding van Staatsspoorwegen .	3 386 000	2 311 000	1 075 000	
86	Exploitatie van Staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in onderafdeeling 84	5 715 000	5 698 000	17 000	
87	Toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen. . .	58 800	58 800		
88	Onvoorziene uitgaven	100 000	100 000		
	VIIde AFDEELING.				
	Departement van Oorlog.				
89	Traktementen, tafel- en fouragegelden, bureel- en andere kosten van het Departement	477 270	470 610	6 660	
90	Traktementen, fouragegelden, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van den generalen staf	488 163	489 718		1 555
91	Traktementen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de administratie, benevens traktementen van de civiele ambtenaren op de bureaux van het leger en traktementen, soldijen en andere kosten van het schrijverspersoneel	904 518	908 102		3 584
92	Traktementen, fourage- en tafelgelden, bureel- en andere kosten van de gewestelijke en plaatselijke staven . . .	218 812	219 772		960
93	Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der infanterie	5 767 820	5 769 855		2 035
94	Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der cavalerie	283 007	283 007		
95	Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der artillerie	1 358 814	1 359 339		525
96	Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der marechaussee te voet	360 913	150 443	210 470	
97	Afzonderlijke inlandsche korpsen	106 619	107 159		540
98	Remonte	90 730	69 290	21 440	
99	Traktementen, toelagen, soldijen, fouragelden, bureel- en andere kosten van het wapen der genie, genietroepen en werklieden, met de militaire opzichters en het korps magazijnmeesters en conducteurs der genie.	463 986	465 836		1 850
100	Aanvulling der geniemagazijnen	329 200	372 000		42 800

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
101	Geniewerken	f 1 243 277	f 1 681 642		f 438 365
		—	(4) 25 000		25 000
		—	(5) 50 000		50 000
102	Huis-, bureel- en magazijnhuur en inhuur van gebouwen	708 000	708 000		
103	Geneeskundige dienst	1 585 345	1 599 936		14 591
104	Militaire gevangenissen en andere gerechtskosten	59 407	59 794		387
105	Bijzondere inrichtingen	227 122	444 122		217 000
106	Werving	600 000	812 000		212 000
107	Soldijen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden	19 000	19 000		
108	Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages	4 522 000	4 522 000		
109	Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen, gerechtskosten, drukwerken en eereteekenen, benevens uitgaven voortvloeiende uit den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen	538 600	538 600		
110	Vervoer te water en te land van personen, goederen, paarden en vee	2 130 800	2 331 800		201 000
111	Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het Departement van Oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden	50 500	73 500		23 000
112	Voorschotten op traktement of andere inkomsten	416 000	416 000		
113	Gratificatiën bij het verlaten van den dienst aan gegageerde militairen beneden den rang van officier en gratificatiën aan in Nederland aangenomen militaire schrijvers bij het eindigen van hun aldaar aangegaan dienstverband of vroeger	142 000	142 000		
114	Voor het houden van veldoefeningen op kleine schaal	6 000	6 000		
115	Buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen	799 000	671 000	f 128 000	
116	Kosten der admissie-examens voor de Koninklijke Militaire Academie en de Cadettenschool, alsmede passagegelden voor de jongelieden die tot deze inrichtingen en van de onderofficieren die tot den hoofdcursus te Kampen worden toegelaten	7 000	7 000		
117	Expeditiën en troepen te velde	200 000	200 000		
118	Voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie	800 000	1 000 000		200 000
119	Bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht in Nederlandsch-Indië	300 000	300 000		
120	Onvoorziene uitgaven	50 000	50 000		
	VIIIste AFDEELING. *Departement van Marine.*				
121	Het Departement en de algemeene dienst	206 300	197 200	9 100	
122	Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen	443 776	468 461		24 685
123	Steenkolenpakhuizen	8 570	8 870		300
124	Magnetische en meteorologische waarnemingen	38 660	37 260	1 400	
125	Hydrographische dienst	42 500	25 900	16 600	

(4) „Kampementsbouw in de Preanger regentschappen." Vervalt.

(5) „Voor het verleenen van rentelooze voorschotten aan particuliere ondernemers voor den bouw van een hotel te Tjimahi." Vervalt.

Onder-afdeeling.	BENAMING.	RAMING VOOR 1900.	RAMING VOOR 1899.	VERSCHIL VOOR 1900. Meer.	VERSCHIL VOOR 1900. Minder.
126	Haveninrichtingen.	f 248 285	f 233 227	f 15 058	
127	Gouvernementsmarine, bebakening, kustverlichting en loodswezen	1 141 317	1 118 173	23 144	
128	Personeel der zeemacht.	820 050	887 170		f 67 1
129	Materieel der zeemacht.	1 238 000	1 294 000		56 0
130	Reis-, verblijf- en transportkosten.	222 000	244 000		22 0
131	Voorschotten op traktement af andere inkomsten	15 000	15 000		
132	Onvoorziene uitgaven	150 000	150 000		
		f 117 162 923	f 115 572 574	f 699 217	f 4 608 8
				Meer	f 1 590 3

[4. — 24.]

WERKELIJKE UITGAVEN in Nederlandsch-Indië in 1895 – 1898, tegenover elke post der begrooting voor 1900. (1)

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
		AFDEELING I.				
		REGEERING EN HOOGE COLLEGES.				
1		Jaarwedde van den Gouverneur-Generaal	f 132 000	f 132 000	f 132 000	f 132 000
2		*Staf van den Gouverneur-Generaal.*				
	a.	Traktementen en toelagen	18 050	17 525	19 050	19 150
	b.	Fouragegelden en indemniteit voor huishuur	6 350	6 220	6 600	6 280
3		*Onderhoud van de tuinen en den inventaris der verblijven van den Gouverneur-Generaal.*				
	a.	Onderhoud van en toezicht op het park en den hertenkamp te Buitenzorg, mitsgaders de tuinen te Tjipanas.	10 000	9 854	10 146	9 997
	b.	Aankoop en onderhoud van meubelen voor het paleis te Buitenzorg, de hotels te Weltevreden en het buitenverblijf te Tjipanas.	4 235	8 620	32 145	3 999
4		*Raad van Nederlandsch-Indië.*				
		Traktementen van den vice-president en de leden . . .	146 400	148 800	151 200	136 200
5		*Algemeene secretarie en secretarie van den Raad van Nederlandsch-Indië.*				
	a.	Traktement van den algemeenen secretaris	14 000	24 000	24 000	24 000
	b.	Traktementen van de secretarissen, verdere ambtenaren en bedienden, toelagen aan ambtenaren ter beschikking van den algemeenen secretaris, alsmede schrijfloonen .	277 280	270 130	270 380	270 380
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften.	14 420	14 420	14 420	14 420
	d.	Voor het in orde brengen, ter bestemde plaatse opstellen en uitbreiden van het oud-archief	1 000	1 000	4 304	4 635
	e.	Telegrammen langs internationale lijnen overgebracht, aankondigingen in bijzondere nieuwsbladen, vertaal- en drukwerk en briefwisseling met het buitenland . .	20 779	34 640	25 606	28 442

(1) De opgaven over 1898 zijn van voorloopigen aard. De posten, waarbij een † geplaatst is, komen in de begrooting van het betrokken jaar niet voor.

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
6		*Algemeene Rekenkamer.*				
	a.	Traktementen van den president en de leden	f 104 400	f 104 400	f 102 000	f 100 200
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	280 840	280 940	282 640	281 540
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften	5 500	5 500	5 500	5 500
7		*Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden.*				
	a.	Reiskosten van den Gouverneur-Generaal	4 955	5 156	4 621	3 823
	b.	Reis- en verblijfkosten, alsmede tafelgelden van den staf van den Gouverneur-Generaal	1 706	2 615	2 146	1 969
	c.	Reis- en verblijfkosten ten behoeve van den Raad van Nederlandsch-Indië, de Algemeene secretarie en de Algemeene Rekenkamer	958	2 773	988	1 557
8		Onvoorziene uitgaven	500	80	—	80
		AFDEELING II.				
		DEPARTEMENT VAN JUSTITIE				
9		*Het Departement.*				
	a.	Traktement van den directeur	24 000	24 000	24 000	24 000
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren en bedienden, en van voorloopig te werk gestelde rechtskundigen, alsmede schrijfloonen . . .	85 620	88 040	97 661	101 309
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften	4 785	4 950	4 950	4 950
10		*Hooggerechtshof en Hoog Militair Gerechtshof.*				
		Hooggerechtshof.				
	a.	Traktementen van den president, de vice-presidenten, de raadsheeren, den procureur-generaal, de advocaten-generaal, den griffier, de substituut-griffiers, de verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen . . .	320 101	322 104	318 354	316 054
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften en andere kleine uitgaven .	3 238	3 325	3 310	3 254
		Hoog Militair Gerechtshof.				
	c.	Toelagen aan de leden en schrijfloonen voor de griffie .	6 900	6 900	6 900	6 900
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften en andere kleine uitgaven. .	600	650	725	625
11		*Raden van Justitie*				
	a.	Traktementen van de presidenten, vice-presidenten en leden der raden van justitie; van de officieren en substituut-officieren van justitie, griffiers, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen.	423 892	432 302	429 727	420 791
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften	6 821	4 285	6 678	5 954
12		*Landraden, residentieraden en andere rechtbanken.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de voorzitters, griffiers, verdere ambtenaren en bedienden bij de landraden, residentieraden en andere rechtbanken, en van rechtskundigen, voorloopig ter griffie van landraden werkzaam gesteld, schrijfloonen, vivres-indemniteiten en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen.	1 398 620	1 406 337	1 428 381	1 394 932
	b.	Personeele toelagen	2 235	2 400	2 400	2 700
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften	15 431	15 695	17 736	16 111

Onderdeeling.	Onderdeel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
ler begrooting voor 1900.						
13		*Verdere kosten van het rechtswezen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de ambtenaren voor Chineesche zaken, tolken en translateurs, alsmede van het aan hen toegevoegd personeel	f 108 658	f 107 134	f 87 440	f 99 806
	b.	Schrijfbehoeften en boeken ten behoeve van het translaatbureel voor de Javaansche taal te Soerakarta. . .	300	300	300	300
	c.	Reis- en verblijfkosten van rechterlijke ambtenaren en het hun toegevoegd personeel, alsmede schadeloosstelling voor het bijwonen der zittingen aan leden van inlandsche rechtbanken, die niet tevens in 's lands dienst zijn. .	91 021	94 176	91 804	87 429
	d.	Daggelden van gecommitteerden, salaris van translateurs, schadeloosstelling van getuigen, proceskosten en onkosten gedurende het gerechtelijk onderzoek, marschvoeding van justitie-oppassers, reis- en verblijfkosten van deurwaarders, belast met de overbrenging van gevangenen en veroordeelden, alsmede vervoerkosten van personen, belast met de uitreiking van uit Nederland ontvangen gerechtelijke stukken	227 160	285 051	251 363	226 456
	e.	Traktementen en loonen van scherprechters en hunne knechts, alsmede verdere onkosten bij de uitvoering van strafvonnissen	3 741	2 607	3 635	2 891
	f.	Kleedingstukken, sabels, bandeliers, borstplaten, paarden en andere benoodigdheden ten behoeve der justitiebedienden	446	216	853	288
14		*Wees- en boedelkamers.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de presidenten, leden, secretarissen, agenten, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede schrijfloonen	349 418	351 073	346 595	349 730
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften.	5 009	4 935	5 160	5 237
	c.	Requesten aan de raden van justitie tot voorziening in voogdijen over onvermogende minderjarigen en tot ontheffing van voogden van het beheer der gelden van pupillen; beteekenen van stukken, praktizijns- en gerechtskosten en verdere uitgaven	4 990	2 296	2 721	1 478
15		*Renten op borgtochten ten gevolge van het reglement op de drukwerken.*				
		Renten aan boekhandelaars en drukkers van door hen in 's lands kas ten genoegen van het bestuur gestelde borgtochten	858	637	432	518
16		*Gevangenen en veroordeelden.*				
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren, vivres-indemniteit en schrijfloonen	205 665	208 143	208 358	209 738
	b.	Traktementen van mandoors belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of ten-arbeidstelling aan de openbare werken.	102 719	109 765	122 369	112 946
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften voor de gevangenissen . . .	1 332	1 120	1 120	1 275
	d.	Onderhoud en transport van de gevangenen en veroordeelden (toelagen, slaapfourniturен en verdere verstrekkingen daaronder begrepen); verpleging van zieken en begrafeniskosten; verlichting der lokalen; inventarisgoederen, dwangmiddelen, in- en uitklinken, orembaaien; opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige goederen; terugvoer van ontslagen gevangenen en veroordeelden naar hunne vroegere woonplaats; marschvoeding en reis- en verblijfkosten van gevangenisbeambten belast met de overbrenging van gevangenen en veroordeelden	1 712 690	1 770 234	1 780 120	1 714 701
	e.	Onderhoud van gegijzelden	4 592	4 231	4 433	4 538

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
16	*f.*	Aankoop van benoodigdheden bij den arbeid van Europeesche en inlandsche veroordeelden	f 371	f 368	f 814	f 889
17		*Notaris-examens.*				
		Kosten van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt.	†	†	†	562
18		Kosten voortvloeiende uit de invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid	—	—	—	—
19		Onderzoek en voorbereiding der maatregelen tot volledige uitvoering van de afschaffing der slavernij in de Buitenbezittingen, zoomede andere uitgaven ter beperking van de slavernij	—	887	1 740	785
20		Onvoorziene uitgaven.	40 397	35 297	15 567	100 000
		AFDEELING III.				
		DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.				
21		*Het Departement.*				
	a.	Traktement van den directeur	24 000	24 000	24 000	24 000
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	183 240	182 840	183 090	181 640
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften.	7 473	5 900	6 000	6 000
22		Aanslag in- en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnzen, alsmede toezicht op de heffing en verantwoording en op de kas- en venduadministratiën, een en ander voor zooveel elders niet speciaal omschreven.	629 376	640 731	634 465	640 697
23		*Algemeene kassen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de algemeene ontvangers en verdere ambtenaren en bedienden, vivres-indemniteiten en schrijfloonen, alsmede daggelden van tijdelijk met de waarneming der betrekking van algemeen ontvanger belaste personen	296 834	296 751	299 657	297 320
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften en drukwerk.	6 484	6 843	7 133	7 004
	c.	Kosten van het transport van geld, premiën bij vervoer van geld, daggelden voor het verrichten van werkzaamheden bij 's lands kassen, emballage, weeg- en telloonen, verlies door koersverschil wegens de overmaking van gelden naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië en kosten van het papier voor de wissels; rente aan de Javasche Bank uit te keeren voor bij die Bank opgenomen gelden; verliezen bij ontvreemding als anderszins; tekortkomsten bij vervoer van gelden; aanmaak, aankoop, herstelling en keuring van geldkisten en andere benoodigdheden	73 649	218 307	80 145	124 938
	d.	Verlies wegens wissels op het Departement van Koloniën.	7 001	25 573	68 684	55 579
	e.	Premiën tot tegengang van den invoer en den omloop van nagemaakte muntspeciën en andere uitgaven in het belang van het muntwezen	578	6 443	2 447	1 276
24		*Verpachte middelen.*				
	a.	Inkoop van Bengaalsch opium en transport naar Java .	678 415	937 485	367 603	303 266
	b.	Uitkeering wegens aangehaald opium	11 851	24 840	64 760	14 267
	c.	Transport van opium in Indië	2 577	1 909	1 926	1 718
	d.	Daggelden en toelagen van gecommitteerden, reis- en verblijfkosten tot het bijwonen der verpachtingen en andere kosten, waaronder die van invordering van pachtsommen	15 764	13 097	83 400	7 425
	e.	Tegengang van den sluikhandel in opium	384 626	484 397	405 576	398 473

Onderafdeeling der begrooting voor 1900.	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
25		Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer . . .	f 203 355	f 582 998	f 567 750	f 909 116
26		*In- en uitvoerrechten en accijnzen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de in- en uitvoerrechten en accijnzen, toelagen voor het beheer van ontvangkantoren, vergoeding voor schrijfloonen en schrijfbehoeften, toelagen voor bureelkosten en schrijfloonen en voor personeel voor het toezicht over- en het schoonhouden van de entrepot-lokalen, alsmede rijtuighuur ten behoeve van het personeel voor het actief toezicht te Batavia, Samarang en Soerabaija.	797 059	801 312	808 482	810 937
	b.	Vivres voor opvarenden van vaartuigen en uitgaven voor roeiers	2 459	2 579	2 588	2 533
	c.	Voorziening in- en onderhoud en verlichting van vaartuigen, verlichting van wachthuizen, aanschaffing van benoodigdheden van verschillenden aard en andere uitgaven in verband met de heffing der in- en uitvoerrechten en accijnzen	19 169	18 982	18 731	24 226
	d.	Reis- en verblijfkosten, alsmede vergoeding voor het overstorten van gelden	16 432	17 909	27 041	27 957
	e.	Kosten der commissiën, bedoeld in art. 39 van het reglement lit. A behoorende bij de bepalingen omtrent de heffing en verzekering der in- en uitvoerrechten . .	765	570	810	450
	f.	Premiën wegens aanhalingen en bekeuringen, en schadevergoeding voor onrechtmatige bekeuringen.	8 318	8 512	8 974	9 504
	g.	Uitgaaf van het verslag van handel en scheepvaart . .	2 358	2 534	2 658	2 785
27		*Verponding.*				
		Aanslag in- en invordering van de verponding en de belasting der specerijperken op de Banda-eilanden . .	33 906	21 328	20 299	16 822
28		*Openbare verkoopingen.*				
	a.	Traktementen van de vendumeesters, secretarissen, boekhouders, kassiers, verdere ambtenaren en bedienden, alsmede uitgaven voor tijdelijk bij de vendukantoren te werk gestelde personen	174 043	169 254	170 358	169 290
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften, aankoop van geldzakken, en andere kleine uitgaven voor de vendukantoren . .	3 947	4 100	4 549	3 964
	c.	Praktizijns- en gerechtskosten	245	140	796	301
	d.	Dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven voor rekening van het vendufonds .	80	3 630	1 825	9 238
29		*Zegelrecht.*				
	a.	Toelage aan den ambtenaar van den post- en telegraafdienst, die met de administratie van het zegel is belast, alsmede bezoldiging van de stempelaars	30 538	33 182	1 170	1 320
	b.	Daggelden van gecommitteerden bij het stempelen van zegels en voor de opneming van de zegel-administratie.			1 092	1 092
	c.	Collecteloon en toelagen voor het debiet van het zegel .			23 879	22 706
30		*Verlofs- en non-activiteitstraktementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen en gagementen.*				
	a.	Burgerlijke verlofstraktementen	23 660	17 484	22 201	19 405
	b.	Burgerlijke non-activiteitstraktementen en wachtgelden, alsmede onderstanden bij ontslag uit de betrekking. .	319 842	314 008	295 451	239 704
	c	Burgerlijke pensioenen	1 035 373	1 066 051	1 132 318	1 183 575

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-dee	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
30	*d.*	Militaire pensioenen, gagementen en onderstanden . . .	f 1 998 456	f 2 104 414	f 2 200 186	f 2 290 776
	e.	Pensioenen en onderstanden aan inlandsche ambtenaren en personen	567 415	580 540	589 117	575 866
	f.	Pensioenen en onderstanden aan weduwen en andere nagelaten betrekkingen van burgerlijke, militaire en inlandsche personen	212 529	209 768	205 560	205 477
31		*Voorschotten op traktement of andere inkomsten.*				
		Hetgeen op voorschotten aan burgerlijke landsdienaren en aan gepensionneerden niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald	627 667	677 358	731 349	719 634
32		*Soldijen en toelagen aan eereteekenen verbonden.*				
	a.	Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en de Medaille voor Moed en Trouw aan personen, niet of niet meer tot het leger of de zeemacht behoorende .	11 097	10 843	10 861	10 902
	b.	Toelagen aan broeders en aan weduwen van broeders der orde van den Nederlandschen Leeuw	1 317	1 371	1 661	1 808
33		Bestellingen van het Ministerie van Koloniën.	3 947	4 668	5 344	5 604
34		Onvoorziene uitgaven.	8 003	39 345	19 310	27 566
		AFDEELING IV.				
		DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR.				
35		*Het Departement.*				
	a.	Traktement van den directeur	24 000	24 000	24 000	24 000
	b.	Traktementen en toelagen van den secretaris, de verdere ambtenaren, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen	167 546	166 939	163 956	164 656
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften.	6 000	6 000	6 000	6 000
36		*Europeesch bestuur.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de gouverneurs, residenten, assistent-residenten, secretarissen, controleurs, adspirant-controleurs en verdere ambtenaren en bedienden, vivres- en fourage-indemniteiten en schrijfloonen:				
		Personeel van gewestelijk en plaatselijk bestuur. . . .	4 515 598	4 511 605	4 611 379	4 643 606
		Controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur en het aan hen toegevoegd personeel				
	b.	Reis- en verblijfkosten	547 823	534 178	545 155	517 254
	c.	Toelagen voor representatiekosten	92 100	90 750	91 600	91 575
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, advertentiekosten en andere kleine uitgaven	100 817	95 036	91 918	84 800
	e.	Vervoer, voeding en kleeding van oppassers enz., aankoop en onderhoud van paarden en harnachement, verlichting van de wachten en andere soortgelijke uitgaven.	59 174	57 727	55 669	67 748
	f.	Uitgaven voor het binnenlandsch brievenvervoer in de residentie Amboina	6 057	6 102	6 102	5 972
	g.	Aanschaffing en onderhoud van meubilair en verdere uitgaven ten behoeve van de pasangrahans en passantenhuizen	17 300	12 602	16 057	11 700
	h.	Premiën voor het vatten van misdadigers, alsmede premiën bij brand en andere uitgaven van verschillenden aard, ook de politie betreffende, waaronder die voor geheime politie en voor den aanleg van begraafplaatsen . . .	169 414	197 981	204 659	189 151

Onderafdeeling	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
ler begrooting voor 1900.						
36	*i.*	Bezoldigingen, toelagen en daggelden, alsmede beloonningen en vergoedingen van ambtenaren en andere personen, die tijdelijk werkzaam worden gesteld in het belang van het gewestelijk en het plaatselijk bestuur .	f 12 453	f 8 636	f 7 640	f 6 684
		Inlandsch bestuur.				
37	*a.*	Traktementen en toelagen van de regenten, pateh's, districts- en andere hoofden, schrijvers en verder personeel bij het algemeen- en districtsbestuur, schadeloosstellingen voor het gemis van heerendienstplichtigen, alsmede fourage-indemniteit	5 335 593	5 197 305	5 340 241	5 372 241
	b.	Personeele toelagen	112 269	85 991	76 756	77 599
	c.	Indemniteit voor schrijfbehoeften van de eerste districtshoofden in de Minahassa (Menado)	900	900	900	900
	d.	Reis- en transportkosten van regenten en andere inlandsche ambtenaren, alsmede kosten van vervoer, voeding en kleeding van oppassers	32 973	33 619	39 541	36 638
	e.	Schadeloosstelling voor gemis van ambtsvelden aan de dessabesturen der tot het voormalige land Kalinjamat (Japara) behoord hebbende dessa's	†	†	†	†
	f.	Traktementen, tegemoetkomingen en vergoedingen aan Chineesche officieren, andere hoofden en verdere beambten, behoorende tot het bestuur der Chineesche bevolking	86 140	84 410	85 470	85 810
38		Uitgaven in verband met eene vermindering van de heerendiensten op Java en Madura	1 338 656	1 462 475	1 481 838	1 551 925
39		Uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura, te bestrijden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen over vroegere jaren	121 231	217 458	176 227	319 863
40		*Vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken.*				
	a.	Schadeloosstelling aan inlandsche vorsten en grooten voor den afstand van vroegere inkomsten, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen.	2 587 126	2 580 013	2 573 655	2 582 038
	b.	Traktementen en inkomsten van rijksbestierders, van prinsen aan de hoven van Djokjokarta en Soerakarta, van pangerans en hoofden in andere gewesten en van den inlandschen ceremoniemeester te Batavia . . .	42 945	42 945	42 945	42 945
	c.	Toelage aan den mijn-ingenieur-titulair Aquasie Boachie	7 200	7 200	7 200	7 200
	d.	Personeele toelage aan Radhen Pandji Djogo Koesoemo, kleinzoon van wijlen den panembahan Noto Koesoemo van Sumanap	350	350	350	350
	e.	Onderhoud van den titulairen Sultan van Bantam te Soerabaija en van diens bloedverwanten in de residentie Bantam	17 416	17 416	17 176	17 216
	f.	Reis- en transportkosten van vorsten, gezanten, grooten en staatsgevangenen	14 121	9 981	10 466	10 094
	g.	Jaargelden, onderstanden, gratificatiën en vergoedingen voor verpondingsbelasting, alsmede verstrekkingen aan-, en uitgaven voor onthaal en huisvesting van vorsten, grooten, gezanten, staatsgevangenen en dergelijken .	163 772	139 772	125 322	117 838
	h.	Geschenkgoederen	11 547	10 876	7 612	10 838
41		Publieke feesten	13 346	17 206	14 690	71 190
42		*Gewestelijke politievaartuigen.*				
	a.	Traktementen, toelagen en indemniteiten van de gezaghebbers en het verder personeel	80 832	83 660	84 191	80 960
	b.	Vivres voor de manschappen, aankoop, inhuur, onderhoud, herstelling en transport van de vaartuigen en toebehooren, van geweren, ammunitie en andere benoodigdheden	116 966	95 887	77 099	113 000
43		*Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.*				
	a.	Traktementen van de officieren en soldijen van de onderofficieren en manschappen bij de lijfwachten dragonders te Soerakarta en te Djokjokarta	25 615	26 170	26 038	26 769

Onder-afdeeling.	Onder-deel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
der begrooting voor 1900.						
43	*b.*	Traktementen, soldijen, fouragegelden en toelagen van de korpsen barissan op Madura	f 193 864	f 190 854	f 195 942	f 193 686
	c.	Traktementen van de korpsen politiesoldaten en gewapende politiedienaren	369 413	398 791	453 905	492 165
	d.	Traktementen, toelagen, fouragegelden en indemniteiten voor schrijfbehoeften van het Europeesch personeel voor de instructie van de gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur	82 680	83 104	57 978	47 561
	e.	Verdere uitgaven ten behoeve van de bovenbedoelde korpsen en van het Europeesch personeel voor de instructie. .	210 284	275 616	151 903	126 392
	f.	Herstelling van wapenen, aankoop en vervoer van remontestukken en andere uitgaven ten dienste der schutterijen.	873	2 167	1 619	559
44		*Uitroeiing van schadelijk gedierte.*				
		Premiën en andere uitgaven voor het vangen of dooden van schadelijk gedierte	25 754	26 832	8 870	5 907
45		*Andere plaatselijke uitgaven in het belang der openbare orde en veiligheid.*				
	a.	Verlichting van gebouwen en wegen, aankoop, transport en aanmaak van vlaggen, schadeloosstelling aan de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij voor betaalde invoerrechten op artikelen ten dienste var de vervaardiging en de exploitatie van het lichtgas en verdere uitgaven ten behoeve der verlichting	157 308	162 848	161 160	165 177
	b.	Beheer van pakhuizen tot opslag van aan particulieren behoorend buskruit.	5 112	5 097	5 112	5 112
	c.	Onderhoud van onbekwame perkhoorigen en ouderlooze kinderen op de specerijlanden in de afdeeling Banda, onderhoud en transport van schipbreukelingen, vrijgemaakte slaven, en uit handen van zeeroovers verloste personen, alsmede terugzending naar de plaats van waar zij afkomstig zijn van Nederlandsch-Indische, in behoeftige omstandigheden verkeerende bedevaartgangers.	1 914	1 768	2 008	1 244
46		*Landbouw in het algemeen en veeteelt.*				
	a.	Traktement en toelage voor bureelkosten van den hoofdinspecteur der cultures, bestemd voor de suiker- en rijstcultuur, het landelijk stelsel en al wat daarmede in verband staat, alsmede traktement van den aan dien hoofdambtenaar toegevoegden controleur bij het binnenlandsch bestuur	9 420	14 305	22 390	30 890
	b.	Reis- en verblijfkosten van den hoofdinspecteur en den hem toegevoegden controleur	3 394	4 375	7 635	12 294
	c.	Traktementen, toelagen en transportkosten van het personeel voor het toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen en dammen, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen	182 692	171 061	166 276	167 177
	d.	Schrijfbehoeften en drukwerken voor het beheer en toezicht over de sluis-, kunst- en waterwerken in de afdeeling Soerabaija	—	—	—	—
	e.	Aankoop van zaadpadie, landbouwgereedschappen en andere benoodigdheden, om aan de bevolking te worden verstrekt, alsmede uitgaven tot bevordering van de cultures	21 674	26 721	23 811	47 858
	f.	Maatregelen tot bestrijding of voorkoming van de ziekten in het suikerriet	19 189	13 434	411	183
	g.	Aanmoediging van de paarden- en de veeteelt	33 058	25 584	33 000	22 768
		Veeartsenijdienst.				
47	*a.*	Traktementen en toelagen van den inspecteur en de veeartsen voor den burgerlijken dienst	49 815	56 385	74 245	84 140

Onder-afdeeling	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
ler begrooting voor 1900.						
47	b.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur en de veeartsen voor den burgerlijken dienst	f 15 841	f 21 587	f 29 675	f 23 338
	c.	Maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder het vee en de paarden	14 078	14 750	33 126	24 270
48		*Landelijke inkomsten en andere grondlasten.*				
	a.	Traktementen en toelagen van de collecteurs, ondercollecteurs en verder personeel, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen . .	267 848	267 701	263 790	258 228
	b.	Traktementen van en schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen aan het personeel bij de vischvijvers	2 940	2 903	2 900	1 525
	c.	Uitgaven voor den aanslag in-, en de invordering van de landelijke inkomsten en andere grondlasten, de kosten van papier voor gedrukten en van schrijfbehoeften daaronder begrepen	1 497 646	1 486 543	1 471 006	1 489 028
	d.	Uitgaven voor de geleidelijke invoering in de gouvernementslanden van Java en op Madura van eene nieuwe landrenteregeling	†	†	†	†
	e.	Uitgaven in het belang eener goede regeling van de landrente in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok.	1 440	1 440	1 440	1 440
	f.	Uitgifte van gronden in eigendom, met recht van opstal, in huur of erfpacht en daarmede in verband staande praktizijns- en gerechtskosten, alsmede huur en verhuur van gronden voor den landbouw en uitgifte van gronden met altijddurend recht van opstal in de Vorstenlanden.	2 618	5 117	2 613	8 564
	g.	Uitgaven voor de invordering van de bijdrage tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado, langs de noordkust van Celebes . .	3 391	4 108	5 764	6 688
49		*Kadastrale en statistieke opnemingen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de kadastrale en statistieke opnemingen van Java, alsmede schrijfloonen	480 724	486 734	480 508	477 740
	b.	Kantoor-, teeken- en schrijfbehoeften, gedrukten, instrumenten en meubelen.	15 840	15 957	15 795	15 858
	c.	Reiskosten en daggelden voor de metingen	54 351	56 567	54 662	56 740
	d.	Koelieloonen, baken, piketten en verdere uitgaven . .	59 830	62 993	57 732	59 920
50		*Koffie.*				
	a.	Traktementen van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur en van diens adjunct	22 500	24 000	24 000	24 000
	b.	Reis- en verblijfkosten van voornoemden adviseur en zijn adjunct	6 000	6 000	6 000	6 000
	e.	Commissiën in het belang der koffiecultuur	—	—	—	—
	d.	Drukwerk voor de verslagen en staten over de koffiecultuur.	214	179	304	276
	e.	Traktementen en toelagen voor reis- en verblijfkosten van opzieners, mantries en verder inlandsch personeel bij de koffiecultuur, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen	79 425	77 670	77 910	81 210
	f.	Tijdelijk inlandsch personeel bij de koffiecultuur op Java	84 306	96 633	117 069	105 209
	g.	Traktementen en toelagen van het personeel bij de inkoop- en doorvoerpakhuizen	207 741	187 766	210 795	163 181
	h.	Inkoop van koffie	5 458 540	4 893 665	7 806 391	2 211 472
	i.	Cultuurpercenten aan inlandsche ambtenaren	152 797	142 533	212 145	75 649
	k.	Daggelden van gecommitteerden voor het constateeren van koffie	6 098	4 313	5 163	3 280
	l.	Inpakking en vervoer van koffie, daaronder begrepen de uitgaven voor vervoer en beheer van koffiezakken, kosten op den verkoop van koffie, praktizijns- en gerechtskosten, alsmede verdere uitgaven ten behoeve van de koffie-inkooppakhuizen	503 708	417 740	652 592	219 109

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
50	*m.*	Voor maatregelen in het belang van de koffiecultuur op Java	f 199 884	f 175 103	f 246 294	f 256 274
51		*Kina.*				
	a.	Traktementen van den directeur, den botanist en het verder personeel bij de gouvernementskina-onderneming in het regentschap Bandong (Preanger regentschappen)	24 180	26 980	30 580	30 755
	b.	Schrijfbehoeften	300	300	300	300
	c.	Reis- en verblijfkosten	900	1 018	1 360	1 651
	d.	Aanplant, inzameling, vervoer en verkoop van kinabast, zaden en enten, alsmede daarmede in verband staande uitgaven	61 752	63 910	66 606	69 537
52		*Boschwezen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van het Europeesch en inlandsch personeel voor het boschwezen	277 558	287 982	336 358	397 680
	b.	Personeele toelage	†	†	†	†
	c.	Kantoor-, teeken-, schrijf- en lokaalbehoeften, gedrukten en instrumenten, alsmede advertentiekosten	2 124	2 021	4 137	9 371
	d.	Reis- en verblijfkosten	105 296	105 431	103 475	101 291
	e.	Tenuitvoerlegging der cultuurplannen nopens de djati- en wildhoutbosschen, beplanting van de wegen met schaduwboomen en andere daarmede in verband staande uitgaven	220 266	242 453	250 048	274 915
	f.	Opneming, kaarteering, afbakening en indeeling van djati- en onder geregeld beheer gebrachte wildhoutbosschen; aanleg van houtafvoerwegen en inspectiepaden; oprichting van keeten en verblijfplaatsen ten dienste van het in de bosschen geplaatste personeel; cerneering van eerste jaarperceelen en taxatie en waardeberekening van de aan te besteden boschperceelen, alsmede onderzoekingen betreffende den bijgroei in houtplantsoenen en toezicht op aan te besteden retributieperceelen	65 239	95 499	128 196	117 537
	g.	Kap- en sleeploon van in eigen beheer te kappen houtwerken, waaronder begrepen rasamala-exploitatiekosten van verkoop van houtwerken; uitdunning der plantsoenen en andere daarmede in verband staande uitgaven, de praktizijns- en gerechtskosten daaronder begrepen, alsmede waakloonen en transportkosten van door de politie achterhaalde heimelijk gekapte houtwerken	119 292	121 856	41 308	97 349
53		*Beheer van 's lands civiele pakhuizen.*				
	a.	Traktementen en toelagen van het personeel bij 's lands pakhuizen	132 797	128 425	126 772	129 159
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften	2 293	2 406	2 138	2 346
	c.	Rijtuighuur ten behoeve van personeel bij de algemeene pakhuizen te Batavia, Samarang en Soerabaija	2 160	2 160	2 160	2 171
	d.	Daggelden van gecommitteerden en andere uitgaven voor het buitengewoon toezicht en beheer over 's lands pakhuizen	3 556	3 177	2 952	3 184
	e.	Uitgaven van verschillenden aard ten behoeve van de algemeene pakhuizen en kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige goederen	84 998	66 989	69 648	73 684
		Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.				
	a.	Subsidie voor het onderhouden eener geregelde stoompaketvaart in den Indischen Archipel	659 838	704 526	666 353	684 728
	b.	Kosten eener stoomgemeenschap tusschen Palembang en Moeara-Enim, tusschen Pontianak en Sintang en tusschen Pontianak en Sambas	51 000	51 000	51 000	51 000

Onderdeeling.	Onderdeel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
55		*Transportkosten naar en uit Indië, en reis- en verblijfkosten in Indië*				
	a.	Transportkosten van burgerlijke gouvernementspassagiers naar en uit Indië, met inbegrip der reiskosten ter bereiking van de plaats van inscheping en der vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine.	f 489399	f 415777	f 461854	f 425438
	b.	Reis- en verblijfkosten van burgerlijke ambtenaren bij aanwijzing of verandering van bestemming, van ambtenaren op wachtgeld of met verlof wegens ziekte, tot bereiking van de plaatsen, waar de tijd van wachtgeld of verlof wordt doorgebracht, van ambtenaren, die, ingeval van ziekte, bij afwezen of ontstentenis van een geneesheer op hunne standplaats, zich begeven naar den geneesheer op de naastbij gelegen plaats gevestigd, en van ambtenaren reizende ter erlanging van eene geneeskundige verklaring voor een buitenlandsch verlof.	241646	260423	274958	279248
	c.	Traktementen over het tijdvak tusschen het verlaten van een vorigen en het aanvaarden van een nieuwen post.	23555	27732	28623	31930
	d.	Reiskosten van gepensionneerde burgerlijke en militaire ambtenaren en officieren en van na het verstrijken van hun dienstverbintenis ontslagen personen, behoord hebbende tot de gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur, van hunne laatste standplaats naar de plaats hunner bestemming, alsmede van weduwen en weezen van landsdienaren en gepensionneerden	14684	21532	17237	28612
	e.	Kosten van verplaatsing van gegageerde en gepasporteerde onderofficieren en mindere militairen der zee- en landmacht	2520	2051	2916	2349
56		Onvoorziene uitgaven	195651	100242	165147	234217
		AFDEELING V.				
		DEPARTEMENT VAN ONDERWIJS, EEREDIENST EN NIJVERHEID.				
57		*Het Departement.*				
	a.	Traktement van den directeur	24000	24000	24000	24000
	b.	Traktementen van den secretaris, de verdere ambtenaren en bedienden, toelagen aan tijdelijk te werk gestelde ambtenaren, alsmede schrijfloonen.	97660	97400	98260	98260
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften.	3750	3750	3750	3750
58		*Onderwijs voor Europeanen.*				
	a.	Toelage aan den secretaris bij het college van curatoren van het gymnasium Willem III	1200	1200	1200	1200
	b.	Traktementen en toelagen van den directeur, de leeraren en het verder personeel bij het gymnasium Willem III.	217758	212699	220680	227070
	c.	Schoolbehoeften, kosten van de bibliotheek en verzamelingen, alsmede andere uitgaven ten behoeve van het gymnasium Willem III en kosten voor de invordering van achterstallige schoolgelden.	3091	7950	4200	4274
	d.	Toelagen aan de secretarissen der commissiën van toezicht op de hoogere burgerscholen	1200	1200	1200	1200
	e.	Traktementen en toelagen van het onderwijzend en verder personeel bij de hoogere burgerscholen	283276	293175	301125	311855
	f.	Schoolbehoeften, uitgaven voor de bibliotheek, verzamelingen enz., alsmede kosten van de examens bij de hoogere burgerscholen en wegens invordering van achterstallige schoolgelden	6103	6277	6325	6285
	g.	Kosten van de burger-avondschool te Soerabaija . . .	24498	26435	29885	31708
	h.	Traktementen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de inspecteurs van het lager onderwijs voor Europeanen.	29200	29100	29700	29700

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
58	*i.*	Reis- en verblijfkosten van de inspecteurs.	f 6298	f 5124	f 6364	f 5154
	k.	Indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de secretarissen bij de Europeesche schoolcommissiën. .	3875	4000	2180	2200
	l.	Traktementen van het onderwijzend personeel en de bedienden bij de openbare lagere scholen, belooningen voor het geven van uitgebreid onderwijs buiten de gewone schooluren, alsmede vivresindemniteiten	1633421	1736290	1797976	1798657
	m.	Inkomsten van het personeel uit Nederland gezonden om in Indië bij de hoogere burgerscholen en openbare lagere scholen te worden aangesteld	17913	1242	2230	1642
	n.	Aandeel van de onderwijzers en de onderwijzeressen bij de openbare lagere scholen in de schoolgelden. . .	26063	26906	27616	28213
	o.	Boeken, schoolbehoeften, drukwerk en meubelen ten dienste van de openbare lagere scholen, vergoeding aan het onderwijzend personeel voor aan niet-betalende leerlingen verstrekte schrijf- en teekenbehoeften en artikelen benoodigd voor het onderwijs in de vrouwelijke handwerken, kosten der examens en van het drukken der verslagen van het lager onderwijs, zoomede wegens invordering van achterstallige schoolgelden . . .	90588	81720	84846	96431
	p.	Opleiding van onderwijzers	8858	8783	9217	9332
	q.	Subsidiën aan particuliere Europeesche scholen . . .	4915	5765	5717	20996
	r.	Subsidiën aan ambachtsscholen	27000	12000	12000	18000
59		*Onderwijs voor de inlandsche bevolking.*				
	a.	Traktementen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, alsmede van personen belast met het schooltoezicht	84775	79725	88650	89450
	b.	Personeele toelage van den inspecteur J. Habbema . .	2450	3050	3600	1800
	c.	Indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van de secretarissen bij de inlandsche schoolcommissiën .	4123	4037	2530	2540
	d.	Traktementen en toelagen van de directeuren, de onderwijzers en het verder personeel; toelagen en vergoedingen voor reiskosten aan kweekelingen bij de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.	117889	110439	118890	118706
	e.	School- en lokaalbehoeften, leermiddelen en andere uitgaven voor de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers	3456	4017	9147	5731
	f.	Kosten der scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders.	69272	70728	70117	71627
	g.	Reorganisatie van scholen als bovenbedoeld ten behoeve van de opleiding van inlandsche ambtenaren . . .				
	h.	Opleiding van inlandsche hulponderwijzers van den 2den rang	—	—	—	—
	i.	Traktementen en toelagen van het onderwijzend personeel bij de gewone inlandsche scholen, alsmede toelagen voor het geven van onderricht aan dat personeel . .	796535	816514	833272	851296
	k.	Aandeel der onderwijzers bij de gewone inlandsche scholen in de schoolgelden	8824	9181	9418	8681
	l.	Kosten van de Depoksche school.	6322	6279	6621	6622
	m.	Kosten van de school voor Ambonsche burgers te Amboina.	13367	13380	14158	13316
	n.	School- en lokaalbehoeften, leermiddelen, prijzen, drukwerk, alsmede kosten van de examens bij de inlandsche scholen	36983	39454	44009	57318
	o.	Opleiding van zonen en dochters van vorsten en rijksgrooten aan de inlandsche school te Koepang . . .	800	1110	1160	800
	p.	Traktementen van het personeel bij het depot van boeken en leermiddelen ten behoeve van het inlandsch onderwijs, alsmede bureelbehoeften en verdere benoodigdheden	7247	7284	7284	7284

Onderdeeling der begrooting voor 1900.	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
59	q.	Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen	f 45 375	f 47 485	f 45 444	f 69 546
	r.	Subsidie aan de Vereeniging tot het onderhouden van eene kost- en dagschool voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa	†	3 000	3 000	3 000
	s.	Subsidiën aan scholen tot opleiding van inlandsche onderwijzers, tevens godsdienstvoorgangers	†	†	1 800	2 262
	t.	Vervaardigen en drukken van Nederlandsche, Javaansche, Maleische, Soendaneesche en andere leer- en leesboeken en van schrijf- en teekenvoorbeelden en plaatwerken.	10 682	8 313	19 240	15 767
	u.	Reis- en verblijfkosten van de inspecteurs en de adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, alsmede van personen belast met het schooltoezicht	17 417	19 620	19 037	19 145
	v.	Collecteloon voor den verkoop van schoolwerkjes voor het inlandsch onderwijs	14	25	9	10
60		*Kunsten en wetenschappen.*				
	a.	Traktementen en inkomsten van ambtenaren, belast met wetenschappelijke onderzoekingen en met werkzaamheden in het belang van kunsten en wetenschappen.	29 650	34 800	18 600	19 750
	b.	Toezicht op de verzamelingen van schilderijen in de paleizen te Weltevreden en te Buitenzorg	200	200	200	200
	c.	Wetenschappelijke onderzoekingen, vervaardiging van teekeningen van oudheden, verzameling van voorwerpen ten behoeve van 's Rijks musea en andere uitgaven in het belang van kunsten en wetenschappen.	45 230	38 285	51 853	60 643
	d.	Traktementen van het personeel bij 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen . .	69 989	77 480	82 000	82 980
	e.	Onderhoud en verdere uitgaven (waaronder schrijf- en teekenbehoeften, benevens aankoopen voor de bibliotheek) ten behoeve van 's lands plantentuin te Buitenzorg en daartoe behoorende bergtuinen	31 546	34 321	36 596	50 611
61		*Landsdrukkerij.*				
	a.	Traktementen van den directeur, de verdere beambten en bedienden, alsmede schrijfloonen	79 871	79 081	80 524	81 159
	b.	Personeele toelaag voor den corrector	†	†	†	†
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften en verdere benoodigdheden, bindloon, onderhoud van het materieel, kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen en wegens verzending per post van gedrukte stukken	5 359	6 208	16 032	20 537
	d.	Bezoldiging van buitengewoon inlandsch personeel, alsmede overwerkgelden.	13 661	11 803	6 046	8 607
62		*Ambtenaars-examens.*				
		Kosten der examens, die den toegang openen tot betrekkingen bij 's lands dienst in Nederlandsch-Indië .	15 225	22 410	18 478	17 589
63		*Eeredienst.*				
	a.	Traktementen van den adjunct-secretaris bij het bestuur over de Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië, klerken en minder personeel, alsmede schrijfloonen en schrijfbehoeften	3 300	3 300	3 300	3 300
	b.	Traktementen, voorloopige inkomsten, toelagen, vivresindenniteiten en gratificatiën van predikanten, hulppredikers, Roomsch-Katholieke geestelijken, godsdienstonderwijzers en dergelijken tot voorziening in de godsdienstige behoeften van militairen in de garnizoenen en van de minder gegoede leden der Christelijke gemeenten aangestelde personen, alsmede hulppredikers en inlandsche leeraren bij inlandsche Christengemeenten .	497 098	506 326	533 268	524 944

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-dee	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
63						
	c.	Opleiding van élèves tot inlandsche leeraren bij de inlandsche Christengemeenten.	f 15400	f 16880	f 16560	f 18240
	d.	Reiskosten van predikanten, hulppredikers en inlandsche godsdienstleeraren, Roomsch-Katholieke geestelijken, alsmede van ouderlingen, die de predikanten vergezellen bij kerkvisitatiën	67659	67778	70971	66063
	e.	Toelagen en onderstanden aan zendelingen en zendelingleeraren	12600	11850	9750	10800
	f.	Reis- en verblijfkosten van zendelingen	238	—	850	—
	g.	Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden en toelagen voor het geven van godsdienstig onderwijs, alsmede bijdragen in de kosten van den openbaren Christelijken eeredienst op plaatsen waar van gouvernementswege blijvende geestelijken bescheiden en bezoldigd worden	48715	53141	59106	59533
	h.	Traktementen en toelagen van inlandsche priesters, tegemoetkoming in het onderhoud van graven en vergoeding van verpondingsbelasting verschuldigd van eenige perceelen in eigendom toebehoorende aan den Mahomedaanschen tempel te Batavia	7546	7546	7546	7546
64		*Armwezen.*				
	a.	Subsidiën aan instellingen van weldadigheid	98524	98221	97938	109842
	b.	Traktementen van het personeel bij het oude-mannenhuis te Samarang	1508	1508	1508	1508
	c.	Aankoop van benoodigdheden ten behoeve van de verpleegden in het oude-mannenhuis te Samarang. . .	3644	3528	4230	3050
65		*Geneeskundige dienst.*				
	a.	Traktementen en toelagen van den chef van den burgerlijken geneeskundigen dienst en van het personeel, werkzaam op diens bureel, mitsgaders schrijfloonen .	12600	12600	12600	12600
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften voor het bureel van den chef van den burgerlijken geneeskundigen dienst . . .	300	314	300	300
	c.	Traktement en indemniteit voor schrijfloonen en schrijfbehoeften van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst op Java en Madura en traktement van een hem toegevoegden oppasser. . . .	13844	13944	13944	13944
	d.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur.	2854	3015	3008	2417
	e.	Uitgaven ten behoeve van het laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen.	23642	22138	46268	26468
	f.	Toelagen en indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften aan dirigeerende officieren van gezondheid en aan den inspecteur der hospitalen in de Buitenbezittingen, belast met het toezicht over den burgerlijken geneeskundigen dienst; toelagen en belooningen aan officieren van gezondheid, particuliere geneesheeren, dokters-djawa en militaire apothekers voor de waarneming van den burgerlijken geneeskundigen dienst, het toezicht over de vaccine en het verstrekken en gereedmaken van geneesmiddelen	238250	237666	227750	221385
	g.	Opleiding van inlandsche geneeskundigen en daarmede in verband staande uitgaven	40473	44769	38880	39541
	h.	Opleiding van inlandsche vrouwen in de practische verloskunde	7640	2041	5000	6962
	i.	Onderstand aan inlandsche vroedvrouwen, die in de uitoefening van het vak geen genoegzaam middel van bestaan kunnen vinden	2985	625	6480	4400
	k.	Traktementen van stadsgeneesheeren en stadsvroedvrouwen.	53400	53000	52900	50550
	l.	Indemniteiten voor schrijfloonen en schrijfbehoeften ten dienste van den stedelijken geneeskundigen dienst .	2340	2340	2340	2340
	m.	Traktementen van dokters-djawa, niet tevens vaccinateurs	97490	99119	101907	103035

Onder-afdeeling	Onder-deel	OMSCHRIJVING	1895.	1896.	1897.	1898.
Hier begrooting voor 1900.						
65	*n.*	Daggelden en transportkosten van burgerlijke geneeskundigen, van officieren van gezondheid belast met den burgerlijken geneeskundigen dienst, en van doktersdjawa, niet tevens vaccinateurs; belooningen en daggelden van geneesheeren en andere personen, van wier diensten wordt gebruik gemaakt tot geneeskundige behandeling van Europeesche opvarenden aan boord van 's lands vaartuigen ten behoeve van de bebakening en kustverlichting op plaatsen waar geen militaire hospitalen bestaan en ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke en epidemische ziekten, zoomede andere daarmede in verband staande uitgaven; kosten der examens, bedoeld bij het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst, en vacatieloonen van particuliere geneesheeren die zitting nemen in de geneeskundige commissiën ter constateering van den gezondheidstoestand van burgerlijke ambtenaren die een buitenlandsch verlof tot herstel van gezondheid verzoeken . . .	f 23 069	f 30 166	f 39 346	f 22 871
	o.	Traktementen van het personeel bij de stadsverbanden, benevens indemniteit voor schrijfbehoeften aan de opzieners bij de stadsverbanden te Batavia, Samarang en Soerabaija.	13 318	13 092	13 237	13 212
	p.	Onderhoud, verpleging, kleeding enz. van de lijders in de stadsverbanden en andere uitgaven voor die inrichtingen, alsmede kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen . . .	78 673	61 549	54 035	45 728
	q.	Geneeskundige behandeling en verpleging in militaire ziekeninrichtingen en gezondheids-etablissementen, alsmede begrafenis van behoeftigen en andere niet tot het departement van oorlog en de Indische militaire marine behoorende personen	336 109	338 393	367 748	426 650
	r.	Subsidiën tot instandhouding van gezondheids-etablissementen	14 400	20 400	23 400	24 275
	s.	Traktementen en toelagen van het geneeskundig, administratief en bedieningspersoneel bij de krankzinnigengestichten, alsmede schrijfloonen en kantoorbehoeften.	129 731	134 605	130 473	126 276
	t.	Onderhoud, verpleging, kleeding enz. van krankzinnigen en verdere uitgaven voor de krankzinnigengestichten, daaronder begrepen de vervoerkosten dier lijders en andere daarmede in verband staande uitgaven . . .	159 499	168 110	168 065	178 873
	u.	Traktementen van het personeel bij de leprozengestichten, de dokters-djawa daaronder niet begrepen	360	360	360	360
	v.	Onderhoud, transportkosten, verpleging, kleeding, rijst en siriegelden van leprozen en verdere uitgaven voor de leprozengestichten.	1 609	1 594	1 584	1 521
	w.	Maatregelen tegen syphilis.	201 580	201 258	194 542	190 820
	x.	Traktementen van het personeel bij inlandsche ziekeninrichtingen	28 066	27 722	27 181	25 653
	ij.	Voeding van lijders in en verdere uitgaven voor inlandsche ziekeninrichtingen	178 609	180 657	172 183	123 013
	z.	Subsidiën tot instandhouding van particuliere ziekeninrichtingen	†	†	†	†
	aa.	Traktementen en toelagen van vaccinateurs, hulp- en élève-vaccinateurs, alsmede vivres-indemniteiten . .	178 791	177 926	176 370	176 382
	bb.	Daggelden en transportkosten van opzieners der vaccine, dokters-djawa-vaccinateur en vaccinateurs, gratificatiën en verdere uitgaven in het belang der vaccine. . .	13 200	11 811	14 044	13 549
	cc.	Uitgaven ten behoeve van het parc-vaccinogène te Weltevreden (Batavia) en van het daaraan verbonden zoogenaamd instituut Pasteur, alsmede andere daarmede in verband staande uitgaven.	15 008	11 760	12 704	12 261
	dd.	Geneesmiddelen (waaronder ijs en versterkende middelen), desinfectie-middelen, vaccine-lancetten en andere instrumenten.	32 142	37 565	29 629	37 615
66		*Handel en nijverheid in het algemeen.*				
	a.	Tegemoetkoming aan de secretarissen der kamers van koophandel en nijverheid, schrijfloonen, bureelbehoeften en andere kleine uitgaven	5 400	5 400	5 400	5 400

Onder-afdeeling.	Onder-deel. der begrooting voor 1900.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
66	*b.*	Kosten der examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijschepen en ter verkrijging van een diploma als machinist of machinedrijver aan boord van stoomschepen, varende op een Nederlandsch-Indischen zeebrief.	f 1496	f 1645	f 2091	f 2563
	c.	Traktement van den inspecteur van het ijkwezen . .	15079	15993	10845	4800
	d.	Reis- en verblijfkosten van den inspecteur				853
	e.	Bureelkosten, transportkosten van ijkbagage, aanschaffing van stempels en drukwerk, onderhoud en aanmaak van instrumenten				1005
67		*Mijnwezen in het algemeen.*				
	a.	Traktementen en daggelden van de hoofdingenieurs, de ingenieurs, de opzieners en het verder personeel bij het mijnwezen en bij de diepe grondpeilingen, alsmede schrijfloonen	191722	200002	197707	202609
	b.	Reis- en verblijfkosten van de ambtenaren en geëmployeerden bij het mijnwezen	29082	24435	30950	34631
	c.	Schrijf-, teeken-, bureel- en laboratorium-behoeften. .	1080	1080	1080	1080
	d.	Onderzoekingen en andere uitgaven in het belang van het mijnwezen en de diepe grondpeilingen, niet begrepen onder de volgende onderafdeeling	78419	91365	93297	109774
	e.	Uitkeering aan inlandsche zelfbesturen van het hun toekomend aandeel in de opbrengst van wegens mijnconcessiën verschuldigden cijns en vast recht . . .	†	†	†	†
68		*Tin.*				
	a.	Traktementen van de administrateurs, de élèves en het minder personeel bij de tinmijnen op Banka, alsmede tegemoetkoming aan Chineesche officieren aldaar voor door hen ambtshalve te maken kosten	76780	75271	74455	73557
	b.	Bureel- en lokaalbehoeften.	3000	3000	3000	3389
	c.	Winning en transport van tin, met inbegrip van voorschotten in geld op de winning en van de kosten van den stoomtramweg in Blinjoe	2795198	4920571	3338122	3986947
	d.	Aankoop, emballage, transport, enz. van rijst en andere behoeften voor de mijnwerkers op Banka, overvoer naar de plaats van herkomst van ontslagen behoeftige niet op Banka geboren mijnwerkers, uitgaven voor verpleging en vervoer van zieke mijnwerkers en van wegens beri-beri ontslagen mijnwerkers, zoomede tegemoetkoming in het onderhoud van behoeftige gewezen mijnwerkers, kosten wegens den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, alsmede praktizijns- en gerechtskosten, ook wat het transport van tin betreft.	662408	690198	1021278	684723
	e.	Daggelden van de gecommitteerden en reiskosten van de administrateurs en de élèves bij de tinmijnen op Banka.	7286	6767	6770	6656
	f.	Mijnbouwkundige onderzoekingen in het belang der tinexploitatie op Banka.	108949	93787	96985	95890
69		Steenkolen	1029741	1054615	1108115	1190487
70		*Zout.*				
	a.	Traktementen van de pakhuismeesters bij de zouthoofddepots, van de zoutpakhuismeesters en het verder personeel, alsmede schadeloosstelling voor het gemis van heerendienstplichtigen	53872	53277	53257	53617
	b.	Schrijfloonen en schrijfbehoeften, benevens andere uitgaven voor de zoutpakhuis-administratie.	1013	1013	1013	1078
	c.	Minimum-traktementen, pikolgelden en transportkosten van de zoutverkoop-pakhuismeesters en daggelden van gecommitteerden	220701	224379	228436	230114
	d.	Aanmaak en transport van zout	1987058	2127159	1997618	1940468

Onder-afdeeling	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
der begrooting voor 1900.						
70	*e.*	Aankoop, emballage en vervoer van patjols, maten en andere behoeften, bewaking en verlichting van de pakhuizen, koelieloonen, premiën voor het aanhalen van clandestien zout, praktizijns- en gerechtskosten en verdere uitgaven ten behoeve van het monopolie . .	f 54 553	f 63 811	f 68 070	f 58 412
	f.	Collecteloon voor het innen der belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang)	483	714	727	765
	g.	Uitgaven voor het nemen van eene proef met de briquetteering en het debiet van zout in een nader vast te stellen verpakking	†	†	18 952	133 213
71		Onvoorziene uitgaven	19 323	19 096	9 103	30 015
		AFDEELING VI.				
		DEPARTEMENT DER BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN.				
72		*Het Departement.*				
	a.	Traktement van den directeur	24 000	24 000	24 000	24 000
	b.	Traktementen van den secretaris, de verdere ambtenaren, de klerken en het minder personeel, toelagen aan tijdelijk te werk gestelde ambtenaren, alsmede schrijfloonen .	115 680	115 000	115 680	115 680
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en bibliotheek .	9 616	9 994	9 962	10 000
	d.	Reis- en verblijfkosten.	216	—	—	244
73		*Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken.*				
	a.	Traktementen van de hoofdingenieurs, ingenieurs, adspirant-ingenieurs, architecten, opzichters en inlandsche beambten, alsmede toelagen en vivres-indemniteiten .	908 342	902 962	922 485	923 997
	b.	Traktementen van de klerken en bedienden op de bureelen van de afdeelingschefs en de eerstaanwezende ambtenaren der burgerlijke openbare werken, en schrijfloonen	47 888	51 834	53 252	53 956
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften en instrumenten	10 350	10 014	10 110	10 465
	d.	Traktementen van het personeel voor het toezicht over de wegen	12 799	12 347	13 584	13 324
	e.	Reis- en verblijfkosten alsmede tegemoetkoming aan rijboden langs de Soerabaija- en de Porrong-rivier . .	259 726	263 908	269 684	255 039
74		*Gebouwen onder burgerlijk beheer.*				
		A. Onderhoud en herstelling.				
	a.	Woningen voor burgerlijk personeel.	305 344	385 092	361 601	334 465
	b.	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen	174 569	187 830	208 863	298 904
	c.	Gevangenissen	84 990	74 365	79 894	88 871
	d.	Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.	12 775	16 683	16 030	11 448
	e.	Gebouwen voor de koffie	46 463	46 699	48 652	44 344
	f.	Gebouwen voor den post- en telegraafdienst	8 297	9 992	7 373	9 064
	g.	Gebouwen voor het zout	50 033	64 100	58 144	48 158
	h.	Gebouwen voor het mijnwezen	—	24	25	25
	i.	Scholen voor Europeanen	26 340	40 133	30 112	31 714
	k.	Scholen voor inlanders	30 220	33 424	28 277	27 963

Onder-afdeeling. der begrooting voor 1900.	Onder-deel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
74	*l.*	Burgerlijke hospitalen	f 33436	f 34849	f 27073	f 20214
	m.	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen	28450	23253	24478	23380
	n.	Bazarloodsen	17612	22049	15235	20475
	o.	Militaire gebouwen en andere werken, tijdelijk onder burgerlijk beheer	3152	3126	3389	3976
		B. Vernieuwing en nieuwe werken.				
	a.	Woningen voor burgerlijk personeel.	332504	260086	467736	297102
	b.	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen	391601	214187	259829	360846
	c.	Gevangenissen	393788	95649	205730	155577
	d.	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur.	21342	44630	8571	45321
	e.	Gebouwen voor de koffie	93790	79474	42768	14491
	f.	Gebouwen voor den post- en telegraafdienst	2431	1472	8529	6637
	g.	Gebouwen voor het zout	52829	21945	28142	42643
	h.	Scholen voor Europeanen	54550	52678	80802	86099
	i.	Scholen voor inlanders	65244	84104	23786	55059
	k.	Burgerlijke hospitalen	170023	93773	159226	49551
	l.	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen	7216	6483	10303	6870
	m.	Bazarloodsen	1508	1140	25594	11686
75		*Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.*				
		A. Onderhoud en herstelling.				
	a.	Bevloeiings- en afwateringswerken	427969	455405	453576	448493
	b.	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.	1637010	1753758	1690182	1726098
		B. Vernieuwing en nieuwe werken.				
	a.	Bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei	3089715	3110695	2707596	3539732
	b.	Andere bevloeiings- en afwateringswerken.		1025192	894856	1145048
	c.	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1434535	1681794	1415298	1442952
76		Werken ten behoeve van het behoud van het vaarwater ten oosten van Soerabaija (Oostgat van Soerabaija)	633836	445501	424875	4085575
77		Toezicht op de uitvoering door de Droogdok-Maatschappij „Tandjong Priok" van de orders voor rekening van den lande en op het onderhoud en de herstelling van de aan die Maatschappij in gebruik gegeven dokken.	†	†	5550	6000
78		*Hulpinrichtingen.*				
	a.	Traktementen van het personeel bij de brandspuitwinkels en van de boodschappers bij de algemeene brandmeesters	2544	2544	2544	2544
	b.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van brandspuiten en andere benoodigdheden	12776	16903	16246	15594
	c.	Traktementen, toelagen en buitengewone belooningen van het personeel bij de baggervaartuigen	126346	131488	132824	131764
	d.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van het baggermaterieel, aankoop van steenkolen en andere benoodigdheden, kosten van het wegvoeren van baggerspecie en verdere uitgaven	246925	290544	255528	282889
	e.	Traktementen van het personeel bij de waterleidingen en overvaarten.	7556	7739	8071	8073

Onder-afdeeling	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
ler begrooting voor 1900.						
	f.	Bediening en onderhoud van eene loskraan aan het havenkanaal te Samarang	f 756	f 1553	f 1212	f 1461
79		Aankoop, herstelling, onderhoud en transport van materialen voor den algemeenen voorraad en daarmede in verband staande uitgaven, transportkosten van materialen voor de uitvoering van bouwwerken, kosten van opruiming van onbruikbaar geworden en overtollige gebouwen en materialen, alsmede van het verhuren van gebouwen.	186222	179049	243053	235474
80		Huishuur-indemniteit en lokaalhuur.	874731	858808	831521	812353
81		*Post- en telegraafdienst.*				
	a.	Traktementen, toelagen en vivres-indemniteiten van het personeel bij den post- en telegraafdienst, kosten van beëediging van inlandsche beambten, alsmede belooning aan ambtenaren of bijzondere personen met den telephoondienst belast	1168349	1190035	1219420	1225479
	b.	Reis- en verblijfkosten.	12660	13156	11928	14757
	c.	Bureel- en lokaalbehoeften.	52486	49381	54081	62772
	d.	Aankoop, huur en transport van trekdieren, fourage, hoefbeslag, geneesmiddelen en verpleging van zieke trekdieren, alsmede daarmede in verband staande uitgaven	8251	8616	8315	8508
	e.	Aanmaak, aankoop, keuring, onderhoud en vervoer van benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst (bureel- en lokaalbehoeften uitgezonderd) en daarmede in verband staande uitgaven	25552	22721	82091	62631
	f.	Uitgaven voor den ambulanten postdienst langs de spoorwegen en voor postinrichtingen van eenvoudigen vorm onder den naam van bestelhuizen, met uitzondering van de kosten der benoodigdheden, bedoeld bij onderdeel *e.*	10657	13159	14072	15364
	g.	Uitgaven voor de districtspost	86890	83494	82640	81779
	h.	Uitgaven voor den pakketpostdienst.	24279	29729	32232	38105
	i.	Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen, zoowel buiten als binnen Nederlandsch-Indië, verrekeningen met buitenlandsche postadministratiën, briefporten voor met het buitenland gewisselde dienstbrieven en vergoeding voor verloren geraakte aangeteekende brieven en andere stukken	195916	194668	200454	192683
	k.	Onderhoud en herstelling van telegraaflijnen	52543	56468	88327	65928
	l.	Uitbreiding der telegraaflijnen	1069	1783	9235	2500
	m.	Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij. . .	82245	87738	89068	91999
	n.	Kosten van herbergen	38550	38770	38500	38440
82		*Gouvernementspostspaarbank.*				
		Uitgaven ten behoeve van den Gouvernementspostspaarbank	†	†	—	25876
83		Spoor- en tramwegen en stoomwezen	25225	31970	34811	36177
84		Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen	1002124	992550	1154083	1380449
85		Aanleg, uitrusting en uitbreiding van Staatsspoorwegen	4921264	3891056	4228306	4127750
86		Exploitatie van Staatsspoorwegen, voor zoover de daarmede in verband staande uitgaven niet zijn begrepen in onderafdeeling 84	3699959	4157072	4494851	4814104
87		Toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen. .	50472	51755	51614	53924
88		Onvoorziene uitgaven	13781	39308	15191	37182

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
		AFDEELING VII.				
		DEPARTEMENT VAN OORLOG.				
89		Traktementen, tafel- en fouragegelden, bureel- en andere kosten van het departement	f 459 473	f 468 575	f 458 101	f 463 186
90		Traktementen, fouragegelden, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van den generalen staf	457 459	448 537	486 629	463 642
91		Traktementen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de administratie, benevens traktementen van de civiele ambtenaren op de bureaux van het leger en traktementen, soldijen en andere kosten van het schrijverspersoneel	999 802	989 079	993 347	1 011 884
92		*Traktementen, fourage- en tafelgelden, bureel- en andere kosten van de gewestelijke en plaatselijke staven.*				
	a.					
	b.	Gewestelijke staf.	156 082	158 509	148 723	136 474
93		Plaatselijke staf	90 264	90 987	84 296	77 468
94		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der infanterie . .	6 080 357	6 339 116	6 553 744	6 657 018
95		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der cavalerie. . .	283 761	295 432	284 782	289 042
		Traktementen, soldijen, toelagen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der artillerie.				
	a.					
	b.	Staf van het wapen en artillerietroepen	847 263	890 806	904 030	904 877
96		Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen . . .	533 576	451 271	538 818	589 076
97		Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der marechaussee te voet . .	73 424	74 446	90 583	152 074
		Afzonderlijke inlandsche korpsen.				
	a.					
	b.	Traktementen en andere uitgaven voor het Mangkoe Negorosche legioen te Soerakarta	89 236	89 236	89 236	92 095
98		Toelagen aan de gewezen officieren van het opgeheven Pakoe Alamsch legioen te Djokjokarta	9 540	9 540	9 390	9 060
		Remonte.				
	a.					
	b.	Aanschaffing en keuring van remontepaarden en muildieren tot het compleet houden van de organieke sterkte .	52 848	75 913	56 303	29 112
99		Voor het remonte-depot in de Preanger regentschappen.	33 198	38 897	50 725	64 397
100		Traktementen, toelagen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van het wapen der genie, genietroepen en werklieden, met de militaire opzichters en het korps magazijnmeesters en conducteurs der genie.	476 190	469 301	465 989	470 372
101		Aanvulling der geniemagazijnen	298 416	373 586	423 793	420 646
		Geniewerken.				
	a.	Onderhoud en herstelling der sterkten, militaire gebouwen en hetgeen daartoe behoort, benevens uitgaven wegens inhuur of inbezitneming van terreinen	677 269	661 410	669 450	687 489
	b.	Nieuwe werken	671 812	697 677	768 508	277 457
	c.	Remuneratiën aan onderofficieren, belast met de uitbetaling bij de geniewerken, en daggelden van militaire opzichters	63 422	62 319	60 470	62 096
	d.	Exploitatie van stoomtramwegen in Atjeh	78 521	93 285	215 618	441 681
	e.	Exploitatie van de ijsfabriek te Kota-Radja	†	18 809	20 953	25 586
102		Huis-, bureel- en magazijnhuur en inhuur van gebouwen.	751 152	800 829	795 248	760 518

Onderdeeling	Onderdeel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
der begrooting voor 1900.						
103		*Geneeskundige dienst.*				
	a.	Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van den geneeskundigen dienst	f 1 118 778	f 1 120 677	f 1 072 361	f 1 080 776
	b.	Soldijen, toelagen en verdere uitgaven voor den hospitaaldienst	524 611	530 673	513 659	533 251
104		*Militaire gevangenissen en andere gerechtskosten.*				
	a.	Traktementen, soldijen, toelagen, bureel- en andere kosten van het personeel en de gedetineerden in de militaire strafgevangenis tevens huis van detentie te Tjimahi (Preanger regentschappen)	27 556	25 859	28 008	29 459
	b.	Kosten van de militaire auditiën en gevangenen in voorloopige opsluiting	28 659	29 298	29 090	29 436
105		*Bijzondere inrichtingen.*				
	a.	Traktementen, soldijen, fouragegelden, bureel- en andere kosten van de militaire school te Meester Cornelis .	38 582	30 624	23 740	24 195
	b.	Traktementen, soldijen, fouragegelden en andere kosten van het korps pupillen te Gombong	123 370	124 054	116 805	141 194
	c.	Traktementen, soldijen en andere uitgaven voor de stafmuziek	23 908	24 611	24 615	23 627
		Werving.				
106		Aanbrenggelden en premiën bij engagement en reëngagement voor alle wapens en diensten van het leger .	873 960	1 121 761	872 084	871 466
		Soldijen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden.				
107		Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en aan de Medaille voor Moed en Trouw, alsmede gratificatiën bij de gouden-, zilveren- en bronzen medailles voor trouwen dienst	19 214	23 363	18 440	24 724
		Levensmiddelen, brand- en lichtstoffen en fourages.				
108		Levensmiddelen, schadeloosstelling voor het gemis van voeding-, brand- en lichtstoffen voor de troepen en voor de ziekeninrichtingen, voeding voor de paarden, benoodigdheden voor de verpleging van zieke paarden, benevens verlichting in het algemeen en gerechtskosten.	5 317 397	5 468 704	5 750 640	5 762 597
109		Kleeding, equipement, velduitrusting, fournituren, harnachement, huisraad, stal- en verdere behoeften voor de troepen, zieken- en andere inrichtingen, gerechtskosten, drukwerken en eereteekenen, benevens uitgaven voortvloeiende uit den verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen	800 976	840 010	808 543	767 157
110		*Vervoer te water en te land van personen, goederen, paarden en vee.*				
	a.	Reis- en verblijfkosten, voeding, passage- en tafelgelden bij reizen over land en te water in Nederlandsch-Indië; voeding en transportmiddelen voor marcheerende troepen en zieke militairen, bij reizen over land en te water, daaronder begrepen aanschaffing en herstelling van reis- en ziekenwagens en andere vervoermiddelen, alsmede aankoop van lastdieren	1 595 704	2 191 607	1 537 634	1 555 185
	b.	Vervoer van goederen (waaronder ook begrepen die tot aanvulling der verschillende magazijnen), paarden en vee, te land en te water, benevens kosten van averij en gerechtskosten.	413 937	472 203	470 542	637 020

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
	c.	Voeding en passagegelden van suppletietroepen en geleiders met hunne gezinnen, premiën aan gezagvoerders en geneesheeren, voeding en passagegelden van naar Nederland vertrekkende officieren en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren met hunne gezinnen en van mindere militairen, alsmede vergoedingen wegens verplicht verblijf in eene noodhaven en in quarantaine	f 814 659	f 711 261	f 709 027	f 716 848
111		*Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden.*				
	a.	Traktementen en fouragegelden van officieren op non-activiteit, non-activiteitstraktementen en wachtgelden van tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren en onderstanden	7 785	27 453	12 857	7 713
	b.	Onderstand voor ééns aan met lichaamsgebreken uit den dienst ontslagen wordende militairen	50 765	66 010	47 485	27 005
112		*Voorschotten op traktement of andere inkomsten.*				
	a.	Voorschot op verlofstraktement aan officieren en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren, voorschot op soldij aan naar Nederland terugkeerende militairen beneden den rang van officier en vooruitbetaling van het kleedinggeld en de indemniteit voor de kapot aan adjudanten-onderofficier . .	14 620	16 694	16 720	19 062
	b.	Hetgeen op voorschotten aan militaire en tot het departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren, niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald . . .	450 893	513 422	508 852	493 000
113		Gratificatiën bij het verlaten van den dienst aan gegageerde militairen beneden den rang van officier en gratificatiën aan in Nederland aangenomen militaire schrijvers bij het eindigen van hun aldaar aangegaan dienstverband of vroeger	159 240	141 020	127 695	152 040
114		Voor het houden van veldoefeningen op kleine schaal .	4 980	3 968	5 253	4 785
115		Buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen.	625 408	1 089 605	1 217 562	1 120 330
116		Kosten der admissie-examens voor de Koninklijke Militaire Academie en de Cadettenschool, alsmede passagegelden voor de jongelieden, die tot deze inrichtingen en van de onderofficieren, die tot den hoofdcursus te Kampen worden toegelaten	†	†	†	7 176
117		*Expeditiën en troepen te velde.*				
		Kosten in het algemeen, boven die op voet van vrede, voor het uitrusten van expeditiën en voor de troepen te velde .	197 883	29 257	6 056	999 360
118		Voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie . . .	—	—	—	—
119		Bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds voor de officieren der landmacht in Nederlandsch-Indië. . . .	300 000	300 000	300 000	300 000
120		Onvoorziene uitgaven	5 342	21 272	13 920	23 189
		AFDEELING VIII.				
		DEPARTEMENT VAN MARINE.				
121		*Het departement en de algemeene dienst.*				
	a.	Toelage aan den commandant der zeemacht en chef van het departement van marine	15 600	15 600	15 600	16 200
	b.	Traktementen van den secretaris en de verdere ambtenaren bij het departement; inkomsten van de officieren der Nederlandsche zeemacht, daarbij gedetacheerd, en die der verdere geëmployeerden en bedienden, alsmede schrijfloonen	164 253	166 595	168 100	159 900

Onder-afdeeling.	Onder-deel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
der begrooting voor 1900.						
121	c.	Bureel- en lokaalbehoeften, telegrammen, briefporten en drukwerk	f 12239	f 13828	f 13813	f 11573
	d.	Onderhoud en herstelling van de woning van den commandant der zeemacht en chef van het departement van marine en van de lokalen bij dat departement in gebruik	1526	3869	2924	5025
	e.	Keuring van stoomschepen.	3000	4701	3425	3726
122		*Marine-etablissement en daartoe behoorende inrichtingen.*				
	a.	Traktementen van den directeur, den equipagemeester, de ambtenaren, de mindere geëmployeerden, de werkbazen en het inlandsch personeel bij het marine-etablissement te Soerabaija, alsmede inkomsten van de officieren en minderen der Nederlandsche marine daarbij gedetacheerd	326497	312179	292696	274289
	b.	Personeele toelagen	1190	2130	2280	2080
	c.	Premiën voor buitengewoon of verdienstelijk werk	5970	2505	2567	2923
	d.	Drinkwater, vivresindemniteit en geneesmiddelen ten behoeve van het personeel bij het marine-etablissement te Soerabaija	6726	7105	7110	7056
	e.	Gewoon onderhoud en herstelling van de gebouwen, waterwerken en andere inrichtingen van het marine-etablissement te Soerabaija, voor zoover die worden uitgevoerd door den dienst der burgerlijke openbare werken	28111	25760	18109	17896
	f.	Nieuwe werken, alsmede wijziging of uitbreiding van bestaande werken bij het marine-etablissement te Soerabaija	4188	21212	11138	3472
	g.	Gewoon onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf	79593	82012	56633	50974
	h.	Bouwen, herstellen, vernieuwen en ineenzetten van voorname vaar- en werktuigen behoorende tot het etablissement te Soerabaija	19486	53621	166517	62787
	i.	Verlichting van het etablissement te Soerabaija	667	339	41	623
	k.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en andere kleine uitgaven	3176	3310	3174	5475
123		*Steenkolenpakhuizen.*				
	a.	Traktementen, toelagen en belooningen van het personeel voor het beheer en de administratie der steenkolendepots of met het toezicht daarover belast	2280	2070	2095	2340
	b.	Laad- en losmiddelen, weegtoestellen, kolenmanden, gereedschappen en verdere benoodigdheden	843	2001	2172	2343
	c.	Gewoon onderhoud en herstelling van de steenkolenpakhuizen met de daarbij behoorende laad-, los- en aanlegplaatsen en steigers	4612	7154	6861	13699
	d.	Nieuw aan te leggen werken voor de steenkolenpakhuizen.	2556	—	829	77
124		*Magnetische en meteorologische waarnemingen.*				
	a.	Traktementen van den directeur, den onderdirecteur, den rekenaar en het inlandsch personeel bij het magnetisch en meteorologisch observatorium	31410	32160	32160	30145
	b.	Indemniteit voor bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en wetenschappelijke jaarboeken, onderhoud en herstelling van instrumenten, meubelen en inrichtingen voor de magnetische en meteorologische waarnemingen, drukken en uitgeven van de resultaten dier waarnemingen	7174	8034	9170	8787
125		*Hydrographische dienst.*				
	a.	Aanschaffing en transport van zeekaarten en gidsen en andere uitgaven ten behoeve van de kaartendepots, alsmede kosten van het drukken en verspreiden van berichten voor zeevarenden	254	702	462	3

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-dee	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
125	*b.*	Plaatsing van signalen, aankoop, onderhoud en transport van instrumenten en verdere kosten van de hydrographische opnemingen	f 27198	f 42431	f 28499	f 37762
126		*Haveninrichtingen.*				
	a.	Traktementen, toelagen en huishuur-indemniteit van de havenmeesters en het verder personeel bij de havendepartementen, alsmede schrijfloonen	156427	149357	149020	149745
	b.	Werving, kleeding en voeding van het personeel bij, alsmede huur van vaartuigen en roeiers voor de havendepartementen	3378	3391	3664	3177
	c.	Bijbouwing, vernieuwing en herstelling van de gebouwen behoorende tot — alsmede aanschaffing en onderhoud van het materieel en verdere benoodigdheden (uitgezonderd die genoemd in onderdeel *d.*) voor de havendepartementen	4383	4637	8119	5374
	d.	Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, advertentie- en vertalingskosten	3042	3326	3269	3721
	e.	Verstrekking van drinkwater aan de schepelingen van bevriende Mogendheden in de havens van Nederlandsch-Indië	257	574	219	940
127		*Gouvernements-marine. bebakening, kustverlichting en loodswezen.*				
	a.	Traktementen van den inspecteur en den onder-inspecteur, alsmede inkomsten van den gezaghebber der gouvernements-marine, bij het departement van marine gedetacheerd	18300	19200	19200	24100
		A. Gouvernements-marine.				
	b.	Werving van de inlandsche bemanning.	21198	23161	18739	9521
	c.	Bezoldiging en toelagen van de gezaghebbers, stuurlieden, machinisten en leerling-machinisten, gratificatiën voor eerste uitrusting, alsmede soldijen, toelagen, betalingen die met de soldij worden verrekend en kleeding van het inlandsch personeel	360847	374448	381917	371080
	d.	Schafting, daaronder begrepen ziekenkost en drinkwater.	132608	131887	121920	118377
	e.	Geneesmiddelen, chirurgicale, pharmaceutische en verdere behoeften voor den geneeskundigen dienst	44	109	234	80
	f.	In- en uitloodsen en sleepen van vaartuigen, alsmede kosten van wegwijzers, gidsen, tolken en andere dergelijke personen, bij reizen van die bodems gebezigd.	4072	3549	2885	2804
	g.	Indemniteit voor schrijfbehoeften aan de gezaghebbers der stoomschepen	965	1000	1020	1050
	h.	Toelagen aan de gezaghebbers der stoomschepen en aan de stuurlieden met den victualiedienst belast, bij dienstverrichtingen aan den wal	5252	4887	3480	3890
	i.	Soldijen, toelagen en gratificatiën aan eereteekenen verbonden	207	105	177	142
	k.	Vacatieloon aan presidenten en leden der commissiën voor het afnemen van de examens voor de betrekkingen van stuurman, machinist en leerling-machinist . . .	144	60	150	456
	l.	Kosten van uitzending van schepen	3819	—	—	—
		B. Bebakening en kustverlichting.				
	m.	Onderhoud, aanschaffing en transport van benoodigdheden voor de bebakening, opvisch- en bergloon van bakens, alsmede onderhoud der verkenningsteekenen . . .	19711	17941	14812	13201
	n.	Nieuw aan te leggen werken voor de bebakening en andere verkenningsteekenen.	654	304	612	3910

Onderdeeling.	Onderdeel.	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
er begrooting voor 1900.						
127	o.	Traktementen en toelagen van het personeel voor de kustverlichting en van de mandoors over de bij de kustlichten te werk gestelde dwangarbeiders, alsmede daggelden van vrije koelies	f 160668	f 160131	f 162654	f 165695
	p.	Werving, voeding, kleeding, alsmede geneeskundige behandeling en verpleging buiten de militaire hospitalen van het personeel bij de kustverlichting, de mandoors en de dwangarbeiders	29643	28994	27262	29473
	q.	Bureel- en lokaalbehoeften en drukwerk	100	124	234	226
	r.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing van de gebouwen behoorende tot — en ontsteking van, alsmede benoodigdheden voor de kustlichten en de verlichting van de zeehoofden en seinlantaarns, alsmede huur van vaartuigen voor de gemeenschap met de kustlichtetablissementen	19254	50956	67090	47483
	s.	Nieuw aan te leggen werken voor de kustverlichting .	—	8624	40580	27942
	t.	Bezoldiging, toelagen en voeding der bemanning van de vaartuigen voor de bebakening en kustverlichting . .	39559	39151	39871	36736
	u.	Onderhoud en herstelling van, alsmede benoodigdheden voor de vaartuigen voor de bebakening en kustverlichting	24149	31439	13440	9017
		C. Loodswezen.				
	v.	Traktementen van den commissaris, de loodsen en het verder personeel bij het loodswezen	64151	64461	65373	64899
	w.	Belooningen aan en aanmoediging van het daarop aanspraak hebbende personeel bij het loodswezen . . .	50456	41532	45082	46201
	x.	Vivres en geneeskundige behoeften voor het personeel bij het loodswezen	2169	2168	2251	2122
	ij.	Bureel- en lokaalbehoeften.	185	191	185	185
	z.	Vacatieloon aan commissiën voor het afnemen van de examens voor de betrekking van loods	52	—	—	—
	aa.	Loodsvaartuigen met toebehooren en andere uitgaven voor het loodswezen	20902	8406	8095	40925
128		*Personeel der zeemacht.*				
	a.	Schafting (daaronder begrepen ziekenkost en drinkwater), alsmede schadeloosstelling voor de rantsoenen jenever, welke niet verstrekt worden	651463	586104	522099	506944
	b.	Geneeskundige behoeften, verpleging en transport van zieken, alsmede begrafeniskosten	47197	50761	64383	58928
	c.	Soldij verbonden aan de Militaire Willemsorde en aan de Medaille voor Moed en Trouw.	118	145	151	136
	d.	Schadeloosstelling voor het gemis van schrijfbehoeften aan officieren der zeemacht en aan den oudst aanwezenden officier der mariniers	2286	2319	2871	2780
	e.	In- en uitloodsen en sleepen van oorlogsschepen, alsmede kosten van wegwijzers, gidsen, tolken en andere dergelijke personen, bij reizen van die bodems gebezigd.	7198	5167	7280	4919
	f.	Werving van inlandsche schepelingen	60001	40442	31113	30397
	g.	Soldijen, toelagen en kleeding van inlandsche schepelingen, proceskosten en andere dergelijke betalingen, die met de soldij worden verrekend	203123	198492	191053	181907
	h.	Toelagen voor de regeling der verzending van particuliere brieven ten behoeve van het personeel der zeemacht, alsmede voor het beheer en de administratie der ten behoeve van het departement van marine in voorraad aanwezige levensmiddelen en andere goederen . . .	1320	1320	1320	1240
	i.	Ontsmettingskosten en vergoeding van kleedingstukken en kooigoederen van het personeel der zeemacht, welke ter voorkoming van besmetting worden vernietigd .	—	—	7	—

Onder-afdeeling der begrooting voor 1900.	Onder-deel	OMSCHRIJVING.	1895.	1896.	1897.	1898.
129		*Materieel der zeemacht.*				
	a.	Aankoop en transport van hout tot aanvulling van den voorraad	—	—	—	f 6437
	b.	Aanbouw, herstelling en onderhoud van oorlogsschepen en vaartuigen der gouvernements-marine, alsmede onderhoud en herstelling van hun inventaris	f 447220	f 267539	f 164303	290601
	c.	Aanmaak of aanschaffing van goederen ten behoeve van oorlogsschepen en vaartuigen der gouvernements-marine	112413	99565	84924	68448
	d.	Aanmaak of aanschaffing van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad	71003	28870	29008	4757
	e.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden goederen, afkomstig van schepen . . .	730	1149	694	929
	f.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden artikelen, afkomstig van het marine-etablissement en het magazijn te Soerabaija	1118	798	279	293
	g.	Kosten vallende op de opruiming van onbruikbaar geworden artikelen, afkomstig van andere onder het departement van marine behoorende diensttakken. .	19	9	62	222
	h.	Aankoop en vervoer door den Indischen Archipel, alsmede verdere kosten van steenkolen en andere brandstoffen ten dienste van de stoomvaart	509882	729177	673149	651438
	i.	Aankoop van steenkolen, speciaal bestemd voor het marine-etablissement en kosten vallende op het lossen van steenkolen voor het depot aldaar.	15668	42090	30130	37184
	k.	Aanmaak, aanschaffing, onderhoud en herstelling van geschut, affutage, draagbare wapenen, ledergoed, projectielen, buskruit en andere zaken, op het materieel der artillerie betrekking hebbende	17626	59889	16274	4072
	l.	Transport van materialen, scheeps-, machine- en artilleriebehoeften, geneesmiddelen, kleeding en andere artikelen (uitgezonderd levensmiddelen, hout voor den voorraad en steenkolen) ter voorziening van de oorlogsschepen, de vaartuigen der gouvernements-marine en het marine-etablissement	50310	39204	38181	36339
130		*Reis-, verblijf- en transportkosten.*				
	a.	Reis-, verblijf- en transportkosten in Indië, met inbegrip van de traktementen, verschuldigd over het tijdvak tusschen het verlaten van een vorigen en het aanvaarden van een nieuwen post	163572	118308	134694	104656
	b.	Uit- en terugzending naar en van Nederlandsch-Indië van personeel der Nederlandsche marine.	53223	51846	33108	55474
131		*Voorschotten op traktement of andere inkomsten.*				
		Hetgeen op voorschotten aan landsdienaren niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald	10077	9700	15244	7691
132		Onvoorziene uitgaven	16456	11860	12015	127659

4. — 25.

RAMING DER MIDDELEN in Nederland voor het dienstjaar 1900.

1		Verkoop van koffie:		
		115 000 pikols, 6 842 500 netto kilogram, ad 28 cent per half kilogram	f 3 831 800	
		Bij: veilingskosten 1 percent	38 318	
			f 3 870 118	
		Af: voor contante betaling 1½ percent.	57 477	
			f 3 812 641	
		Af: voor schade 1 percent	38 126	
				f 3 774 515
2		Verkoop van kinabast:		
		300 000 netto kilogram, ad 30 cent per half kilogram	f 180 000	
		Bij: veilingskosten 1 percent.	1 800	
			f 181 800	
		Af: voor contante betaling 1 percent	1 800	
			f 180 000	
		Af: voor schade 1 percent	1 800	
				178 200
3		Verkoop van Banka-tin:		
		180 000 pikols, 10 980 000 kilogram, ad f 65 per 50 kilogram	f 14 274 000	
		Bij: veilingskosten 1 percent.	142 740	
			f 14 416 740	
		Af: voor contante betaling 1½ percent.	214 110	
			f 14 202 630	
		Af: voor schade ³/₁₀ percent	42 671	
				14 159 959
4		Aandeel in de winst van de Billiton-Maatschappij over het boekjaar 1899—1900 . .		2 150 000

5		Terugbetaling door de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van *Samarang* langs *Soerakarta* naar *Djokjokarta*, van de krachtens de concessie door den Staat aan haar voorgeschoten gelden, benevens aandeel in de winst, door de exploitatie verkregen:				
	a.	terugbetaling van hetgeen in 1900 te veel is voorgeschoten (art. 77 der concessie)	f	765 000		
	b.	aandeel in de winst over het jaar 1899 (art. 90 alinea 3 der concessie)		170 000		
					f	935 000
6		Uitkeering aan de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfsbelasting				300 000
7		Ontvangsten van civielen of algemeenen aard:				
	a.	examengelden van candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst	f	1 500		
	b.	gagementen, welke door de invaliden in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek aan dat gesticht worden afgestaan		22 000		
	c.	verkoop van kaarten en boekwerken.		2 000		
	d.	opbrengst van buiten omloop gestelde koperen duiten		1 100 000		
	e.	diverse.		25 000		
						1 150 500
8		Ontvangsten in betrekking tot het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië:				
	a.	terugbetaling van reis- en kostgelden	f	100		
	b.	idem van studiekosten		5 000		
	c.	diverse.		35 000		
						40 100
9		Ontvangsten in betrekking tot het departement van marine in Nederlandsch-Indië:				
	a.	kostgelden van de jongelingen, die in de Kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam worden opgeleid tot stuurman voor de gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië	f	1 034		
	b.	terugbetaling der kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in Indië van bodems, behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine en van verstrekkingen aan naar Nederland terugkeerende schepen		51 000		
	c.	diverse		10 000		
						62 034
					f	22 750 308

[4. — 26.]

STAAT van de werkelijk ontvangen middelen en inkomsten op het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië over 1897, volgens de afgesloten rekening.

	OMSCHRIJVING.	Geraamd bedrag volgens de wet van 30 December 1896 (*Staatsblad* n°. 235).		Ontvangen sommen.	
1	Verkoop van koffie		f 9 620 045		f 9 771 964
2	Verkoop van kinabast		117 216		211 731
3	Verkoop van Banka-tin		5 506 675		7 121 456
4	Aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij		115 000		366 333
5	Terugbetaling door de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Samarang langs Soerakarta naar Djokjokarta, van de krachtens de concessie door den Staat aan haar voorgeschoten gelden, benevens aandeel in de winst, door de exploitatie verkregen:				
	a. hetgeen over 1897 te veel is voorgeschoten (art. 77 der concessie)	f 765 000		f 765 000	
	b. aandeel in de winst (art. 90. alin. 3 der concessie)	125 000		120 193	
			890 000		885 193
6	Ontvangsten van civielen of algemeenen aard:				
	a. examengelden van candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst	f 3 125		f 3 000	
	b. gagementen, welke door de invaliden in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek aan dat gesticht worden afgestaan	22 000		24 847	
	c. verkoop van kaarten en boekwerken	2 000		6 764	
	d. diverse	25 000		143 851	
			52 125		178 462
7	Ontvangsten in betrekking tot het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië:				
	a. terugbetaling van reis- en kostgelden	f 100		f 211	
	b. idem van studiekosten	10 000		5 584	
	c. diverse	30 000		83 534	
			40 100		89 329

	OMSCHRIJVING.	Geraamd bedrag volgens de wet van 30 December 1896 (*Staatsblad* n°. 235).		Ontvangen sommen.	
8	Ontvangsten in betrekking tot het departement van marine in Nederlandsch-Indië:				
	a. kostgelden van de jongelingen, die in de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam worden opgeleid tot stuurman voor de gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië	f 1 867		f 2 150	
	b. terugbetaling der kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in Indië van bodems, behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine . .	80 000		8 644	
	c. diverse	10 000		58 143	
			f 91 867		f 68 937
9	Uitkeering uit het voordeelig slot der algemeene rekening wegens de ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch-Indië over den dienst van 1890		400 000		400 000
			f 16 833 028		f 19 093 405

STAAT van de reeds ontvangen en vermoedelijk nog te ontvangen middelen en inkomsten op het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië over 1898.

	OMSCHRIJVING.	Geraamd bedrag volgens de wet van 30 December 1897 (*Staatsblad* n°. 272).		Ontvangen sommen.	
1	Verkoop van koffie.		f 17 143 564		f 9 025 332
2	Verkoop van kinabast.		122 760		217 221
3	Verkoop van Banka-tin		6 777 446		8 353 844
4	Aandeel in de winst van de Billiton-maatschappij . . .		216 000		642 847
5	Terugbetaling door de vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg van Samarang langs Soerakarta naar Djokjokarta, van de krachtens de concessie door den Staat aan haar voorgeschoten gelden, benevens aandeel in de winst, door de exploitatie verkregen:				
	a. hetgeen over 1898 te veel is voorgeschoten (art. 77 der concessie).	f 765 000		f 765 000	
	b. aandeel in de winst (art. 90, alin. 3 der concessie).	120 000		161 608	
			885 000		926 608
6	Uitkeering aan de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië uit de opbrengst der Nederlandsche bedrijfsbelasting .		320 000		325 092
7	Ontvangsten van civielen of algemeenen aard:				
	a. examengelden van candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst	f 2 500		f 2 050	
	b. gagementen, welke door de invaliden in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek aan dat gesticht worden afgestaan	22 000		23 080	
	c. verkoop van kaarten en boekwerken	2 000		3 711	
	d. diverse	25 000		(1) 600 000	
			51 500		628 841

(1) Waaronder f 564 070 wegens het verschil tusschen de nominale waarde en de kosten van het materiaal voor en den aanmaak van voor de inwisseling van de duiten uitgezonden pasmunt.

	OMSCHRIJVING.	Geraamd bedrag volgens de wet van 30 December 1897 (*Staatsblad* n°. 272).		Ontvangen sommen.	
8	Onvangsten in betrekking tot het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië:				
	a. terugbetaling van reis- en kostgelden.	f 100		f 161	
	b. idem van studiekosten	10 000		2 600	
	c. diverse	30 000		44 000	
			f 40 100		f 46 76
9	Ontvangsten in betrekking tot het departement van marine in Nederlandsch-Indië:				
	a. kostgelden van de jongelingen, die in de Kweekschool voor de Zeevaart te Amsterdam worden opgeleid tot stuurman voor de gouvernements-marine in Nederlandsch-Indië	f 1 034		f 1 200	
	b. terugbetaling der kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in Indië van bodems, behoorende tot het auxiliair eskader der Nederlandsche marine . .	75 000		1 727	
	c. diverse	10 000		4 845	
			86 034		7 77
10	Uitkeering uit het voordeelig slot der algemeene rekening wegens de ontvangsten en uitgaven van Nederlandsch-Indië over den dienst van 1900		400 000		400 00
			f 26 042 404		f 20 574 31

RAMING DER MIDDELEN in Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1900.

			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
		Regeering en Hooge Colleges.			
1		Boeten door de Algemeene Rekenkamer opgelegd	f 50	f 50	f 100
		Departement van Justitie.			
2		Ontvangsten van het hulpbureau voor den industrieelen eigendom.	2 000	„	2 000
3		Gerechtelijke (1) boeten en confiscatiën	191 000	60 000	251 000
4		Terugbetaling van gerechtskosten in strafzaken	30 000	2 000	32 000
5		Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten der wees- en boedelkamers	95 000	10 000	105 000
6		Betaling voor het afleggen van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt	1 400	„	1 400
7		Opbrengst van den arbeid der gevangenen	236 000	„	236 000
8		Voor het verstrekken van voeding aan gegijzelden	33 000	6 000	39 000
		Departement van Financiën.			
9		Verpachte middelen:			
	a.	opium:			
		pacht	8 630 000	3 902 000	12 532 000
		verstrekking van opium aan de pachters	2 156 000	281 000	2 437 000
	b.	slachten van rundvee, buffels, schapen, geiten, paarden en veulens in de buitenbezittingen	„	10 000	10 000
	c.	Chineesche dobbelspelen	195 000	617 000	812 000
	d.	verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in de buitenbezittingen	„	431 000	431 000
	e.	slachten van varkens en verkoop van varkensvleesch, voor zoover op Java en Madura de pacht niet door eene directe heffing wordt vervangen	1 500	102 000	103 500
	f.	sluisgelden, veren en overtoomen	148 000	24 000	172 000
	g.	vogelnestklippen	112 000	„	112 000
	h.	belasting op peper (Riouw)	„	26 000	26 000
	i.	verkoop van saguweer, brom en laroe	„	46 000	46 000

(1) De administratief opgelegde boeten wegens te late betaling van belasting enz. zijn onder het bedrag der inkomsten begrepen.

			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
	j.	goudmijnen (Borneo)	„	f 5 000	f 5 000
	k.	verkoop van sirie (Celebes)	„	14 000	14 000
	l.	de Duizend Eilanden	f 3 700	„	3 700
	m.	waijangs	15 000	„	15 000
	n.	belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser	„	11 000	11 000
	o.	invoer en verkoop van zout en belasting op troeboekkuit en trassie en op gedroogde troeboek en tengirivisch en garnalen (Oostkust van Sumatra)	„	53 000	53 000
	p.	pandhuizen	1 147 000	137 000	1 284 000
	q.	sago, was en getah, koelit-tingar, koelit-bakau, balam- en soenteivruchten en rotan (Oostkust van Sumatra)	„	23 000	23 000
	r.	degene dezer middelen, die gezamenlijk verpacht worden	„	85 000	85 000
10		Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	3 800 000	46 000	3 846 000
11		In- en uitvoerrechten en accijnzen en andere ontvangsten daarmede in verband:			
	a.	invoerrecht	7 392 000	2 619 000	10 011 000
	b.	uitvoerrecht	888 000	596 000	1 484 000
	c.	accijnzen	5 507 000	826 000	6 333 000
	d.	pakhuishuur	60 000	5 000	65 000
	e.	andere ontvangsten	44 000	2 000	46 000
11*a*		Pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin	„	288 000	288 000
12		Haven- en ankeragegelden	237 000	78 000	315 000
13		Loods- en kaaigelden in de haven van Tandjong Priok	103 000	„	103 000
14		Loods- en steigergelden in de Emmahaven	„	27 000	27 000
15		Personeele belasting	753 000	175 000	928 000
16		Patentrecht	753 000	212 000	965 000
17		Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	1 983 000	195 000	2 178 000
18		Openbare verkoopingen:			
	a.	recht	500 000	113 000	613 000
	b.	disconto	12 000	13 000	25 000
	c.	terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan vendukantoren verstrekt tot voldoening van de opbrengst van verkoopingen vóór 1 Juli 1886 gehouden	2 000	„	2 000
19		Zegelrecht	1 110 000	282 000	1 392 000
20		Recht van overschrijving van vaste goederen	571 000	73 000	644 000
21		Belasting op rijtuigen	280 000	„	280 000
22		Recht van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden	63 000	9 000	72 000
23		Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels	8 000	„	8 000
24		Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura	1 524 000	„	1 524 000
25		Belasting op het slachten van varkens op Java en Madura	125 000	„	125 000

			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
26		Belasting op het bedrijf	f 2 332 000	f 835 000	f 3 167 000
27		Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen:			
	a.	hoofdelijke belasting in Benkoelen.	„	150 000	150 000
	b.	belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats Benkoelen	„	2 600	2 600
	c.	hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten	„	168 000	168 000
	d.	belasting op het slachten van buffels en runderen in de Lampongsche districten	„	3 500	3 500
	e.	hoofdelijke belasting in de binnenlanden der residentie Palembang	„	1 045 000	1 045 000
	f.	belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	„	41 000	41 000
	g.	hassil in de onderhoorigheden van Atjeh	„	100 000	100 000
	h.	hoofdelijke belasting in de assistent-residentie Billiton	„	19 000	19 000
	i.	hoofdelijke belasting in de Westerafdeeling van Borneo. . . .	„	11 000	11 000
	j.	vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	183 000	183 000
	k.	hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	253 000	253 000
	l.	licentiën tot het graven van diamant in het voormalig rijk van Bandjermasin.	„	1 000	1 000
	m.	hoofdelijke belasting in het gouvernement Celebes.	„	130 000	130 000
	n.	belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser .	„	15 000	15 000
	o.	hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	„	65 000	65 000
	p.	hoofdelijke belasting in Ternate.	„	5 000	5 000
	q.	hoofdelijke belasting in Menado (Minahassa en Gorontalo). . .	„	244 000	244 000
28		Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen	275 000	80 000	355 000
29		Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden verstrekt	500 000	200 000	700 000
		Departement van Binnenlandsch Bestuur.			
30		Bijdragen tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado, langs de noordkust van Celebes	58 800	„	58 800
31		Hoofdgeld van heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden van Java en Madura, met uitzondering van de residentie Batavia (equivalent voor afgeschafte heerendiensten):			
		in de residentie Bantam	111 700	„	111 700
		„ „ „ Krawang	34 600	„	34 600
		„ „ „ Preanger regentschappen	214 500	„	214 500
		„ „ „ Cheribon	228 800	„	228 800
		„ „ „ Tagal	135 000	„	135 000
		„ „ „ Pekalongan	76 500	„	76 500
		„ „ „ Samarang	229 600	„	229 600
		„ „ „ Japara	132 800	„	132 800
		„ „ „ Rembang	196 500	„	196 500
		„ „ „ Soerabaija	319 300	„	319 300
		„ „ „ Madura	303 000	„	303 000
		„ „ „ Pasoeroean	255 500	„	255 500
		„ „ „ Probolinggo	104 200	„	104 200
		„ „ „ Bezoeki	128 400	„	128 400
		„ „ „ Banjoemas.	135 900	„	135 900
		„ „ „ Bagelen	182 500	„	182 500

			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
		in de residentie Kadoe	f 102 400	„	f 102 400
		„ „ „ Madioen	135 800	„	135 800
		„ „ „ Kediri	157 000	„	157 000
32		Kadaster	107 000	f 3 000	110 000
33		Landelijke inkomsten en andere grondlasten:			
	a.	landrente	17 700 000	„	17 700 000
	b.	belasting op de sawah's en de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok	„	293 000	293 000
	c.	belasting op de vischvijvers	318 000	„	318 000
	d.	een tiende van het rijstgewas in het gouvernement Celebes . .	„	183 000	183 000
34		Afstand van grond:			
	a.	in eigendom, dan wel met recht van opstal	186 000	14 000	200 000
	b.	in huur.	8 700	9 600	18 300
	c.	in erfpacht	1 333 400	84 600	1 418 000
35		Retributie van ondernemingen van landbouw en nijverheid ter vergoeding van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden	8 000	„	8 000
36		Registratie van werkcontracten, gesloten door eigenaren of administrateurs van landbouw-, mijnbouw- of nijverheids-ondernemingen met van elders afkomstige arbeiders	„	71 000	71 000
37		Koffie:			
	a.	verkoop op Java:			
		100 000 pikols, tegen f 35 . . . . . f 3 500 000			
		van inferieure qualiteit 72 000			
			3 572 000	„	3 572 000
	b.	verkoop ter Westkust van Sumatra:			
		44 000 pikols 1ste soort à f 64. . . . . f 2 816 000			
		900 „ 2de „ à f 12. . . . . 10 800			
		van inferieure qualiteit 500			
			„	2 827 300	2 827 300
	c.	pakhuishuur en boete wegens te late afhaling en te late betaling van koffie	900	4 100	5 000
	d.	vergoeding door transportaannemers wegens te min geleverde koffie, alsmede boeten wegens het niet tijdig vervoeren van koffie	4 500	500	5 000
	e.	vergoeding door pakhuismeesters wegens bevonden minderheden.	1 900	100	2 000
38		Verkoop van kina-enten en zaad	500	„	500
39		Verhuur van vogelnest- en meststofgrotten.	44 800	4 000	48 800
40		Verhuur der vindplaatsen van schildpadeieren, aan het zuider zeestrand in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen). .	1 500	„	1 500
41		Verhuur van de vischvijvers te Tello en te Sambong Djawa (gouvernement van Celebes en onderhoorigheden)	„	500	500
42		Boschwezen:			
	a.	pacht voor uitbestede boschperceelen.	578 000	„	578 000
	b.	opbrengst van verkocht hout.	260 000	25 000	285 000
	c.	afstand van houtgewas op erfpachtsgronden en op huurlanden in Soerakarta.	16 000	„	16 000

				Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
	d.	verstrekking van hout ten behoeve van 's lands dienst		f 195 000	f 30 000	f 225 000
	e.	retributiën voor leegkap- en zuiveringsperceelen, alsmede voor afgeschreven boschperceelen, die niet meer met boutgewas zullen worden beplant		1 696 000	„	1 696 000
	f.	licentiën voor het kappen van hout		11 000	28 000	39 000
	g.	vergoeding door transportaannemers wegens het te min en te laat leveren van houtwerken		100	„	100
43		Inkomsten uit de parelvisscherij.		„	„	*Memoric.*
		Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
44		Onderwijs:				
	a.	schoolgelden van het gymnasium Willem III.		46 000	„	46 000
	b.	schoolgelden van de hoogere burgerscholen		45 000	„	45 000
	c.	schoolgelden van de gouvernements lagere scholen.		227 000	57 000	284 000
	d.	schoolgelden van de normaalscholen		2 500	„	2 500
	e.	betaling voor het afleggen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs . .		1 000	„	1 000
	f.	schoolgelden van de scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders		5 200	900	6 100
	g.	schoolgelden van de inlandsche scholen.		80 000	20 000	100 000
	h.	verkoop van boekwerken door het depot van leermiddelen voor het inlandsch onderwijs en door de debitanten van inlandsche schoolboeken		10 900	100	11 000
45		Examengelden van candidaten voor het groot ambtenaars-examen voor den Indischen dienst		1 000	„	1 000
46		Verkoop van producten uit den cultuurtuin van 's lands plantentuin te Buitenzorg.		500	„	500
47		Landsdrukkerij		180 000	„	180 000
48		Vergoeding voor de verpleging van lijders in de krankzinnigen-gestichten en burgerlijke ziekeninrichtingen		44 000	„	44 000
49		Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimschepen		2 600	2 000	4 600
50		Parc vaccinogène		2 500	„	2 500
51		Laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen.		500	„	500
52		IJk van maten en gewichten.		2 500	1 000	3 500
53		Belasting op het houden van loterijen		35 000	4 000	39 000
54		Tin:				
		verkoop van tin ten behoeve der tinnegieters . . .	f 300			
		vergoeding door transportaannemers wegens te min geleverd tin.	100			
		verstrekking van tin aan andere departementen van algemeen bestuur.	14 000			
		verstrekking van rijst aan de mijnwerkers, 128 310 pikols à f 5	614 250			
		verstrekking van smeltpijpen en ijzer aan de mijnwerkers	7 000			
		vergoeding door pakhuismeesters en transportaannemers wegens te min aanwezige rijst enz., zoomede boeten wegens vertraagde levering en te late afhaling en aanbrengst van rijst	4 350			
		opbrengst van den stoomtramweg in Blinjoe . . .	20 000			
				„	660 000	660 000

			Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
55		Steenkolen	„	f 2 648 000	f 2 648 000
56		Zout:			
	a.	verkoop	f 7 800 000	1 435 000	9 235 000
	b.	vergoeding door pakhuismeesters en transportaannemers wegens te min aanwezig zout, zoomede boeten wegens nalatigheid in de aanvulling van de pakhuizen en voor te late afhaling en aanbrengst van zout	23 000	2 000	25 000
	c.	belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang)	9 000	„	9 000
57		Vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen	61 000	12 000	73 000
		Departement der Burgerlijke Openbare Werken.			
58		Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen	15 000	2 000	17 000
59		Ontvangsten voortvloeiende uit waterleidingen en overvaarten	10 000	12 000	22 000
60		Vergoeding voor het gebruik van de loskraan aan het havenkanaal te Samarang	3 800	„	3 800
61		Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen en van vernieuwde akten van vergunning tot gebruik dier toestellen	19 000	6 000	25 000
62		Canon van het in erfpacht gegeven gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein	3 000	„	3 000
63		Vergoeding door den erfpachter van een gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein voor het gebruik van het 4000 tons dok	49 000	„	49 000
64		Brieven- en pakketpost	1 241 000	279 000	1 520 000
65		Restitutie van de uitgaven ten behoeve van de gouvernements postspaarbank	„	„	*Memorie.*
66		Binnenlandsche paardenpost	800	„	800
67		Telegraphie	545 000	182 000	727 000
68		Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten van de particuliere telephonen	67 000	„	67 000
69		Spoorwegen	10 426 000	1 344 000	11 770 000
		Departement van Oorlog.			
70		Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillenkorps	3 600	„	3 600
71		Boeten en andere ontvangsten, voortspruitende uit contracten van aanneming en uit leverantiën	27 000	„	27 000
72		Terugbetaling van verplegingskosten in de hospitalen door patienten, voor eigen rekening opgenomen	80 000	„	80 000
73		Artillerie-constructiewinkel	200	„	200
74		Topographisch bureau en litographisch etablissement	10 000	„	10 000
75		Verkoop en verhuur van voor 's lands dienst bestemde bruikbare vaste en andere goederen	360 000	„	360 000
76		Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige vaste en andere goederen	60 000	„	60 000
77		Stoomtramwegen in Atjeh	„	100 000	100 000

		Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
78	IJsfabriek te Kotta Radja	„	f 20 000	f 20 000
79	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan militairen en tot het Departement van Oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren verstrekt	f 400 000	„	400 000
80	Andere ontvangsten	25 000	„	25 000
	Departement van Marine.			
81	Loodsgelden, met uitzondering van die in de Emmahaven en in de haven van Tandjong Priok	192 000	118 000	310 000
82	Vergoeding voor het keuren van stoomschepen	4 000	2 500	6 500
83	Vergoeding door vreemde oorlogschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands los- en laadhoofden, drijvende droge dokken, ketelbok, pont en kiellichter, alsmede voor de kosten van het dokken, vertimmeren en herstellen	14 000	6 000	20 000
84	Steigergelden en huur van kolenloodsen en opslagterreinen te Tandjong Priok	40 000	„	40 000
85	Verkoop van zeekaarten uit het depots en de onderdepots	3 000	1 000	4 000
86	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen . .	8 000	7 000	15 000
87	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, permanente of tijdelijke werken, zoomede schepen en vaartuigen en hun inventaris	65 000	5 000	70 000
88	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan landsdienaren verstrekt	13 000	2 000	15 000
89	Korting op de traktementen van de ambtenaren bij het marine-etablissement te Soerabaija, bij verplicht gebruik van een gouvernementswoning	28 000	„	28 000
90	Andere ontvangsten	6 000	„	6 000
	Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.			
91	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement.	20 000	4 000	24 000
92	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen uit als voren	37 000	6 000	43 000
93	Alle andere ontvangsten.	190 000	60 000	250 000
	Totaal. . . .	f 93 649 350	f 25 531 350	f 119 180 700

OVERZICHT van de verschillen tusschen de raming der middelen in Nederlandsch-Indië voor de jaren 1900 en 1899.

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
	Regeering en Hooge Colleges.				
1	Boeten door de Algemeene Rekenkamer opgelegd . . .	f 100	f 100	„	„
	Departement van Justitie.				
2	Ontvangsten van het hulpbureau voor den industrieelen eigendom	2 000	2 000	„	„
3	Gerechtelijke boeten en confiscatiën	251 000	240 000	f 11 000	„
4	Terugbetaling van gerechtskosten in strafzaken	32 000	30 000	2 000	„
5	Opbrengst der wees- en boedelkamers.	105 000	102 000	3 000	„
6	Betaling voor het afleggen van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt	1 400	1 400	„	„
7	Opbrengst van den arbeid der gevangenen.	236 000	197 000	39 000	„
8	Voor het verstrekken van voeding aan gegijzelden . . .	39 000	32 000	7 000	„
	Departement van Financiën.				
9	Verpachte middelen:				
	a. opium	14 969 000	15 164 000	„	f 195 000
	b. slachten van rundvee.	10 000	10 000	„	„
	c. Chineesche dobbelspelen.	812 000	816 000	„	4 000
	d. verkoop van arak en andere sterke dranken in de buitenbezittingen	431 000	440 000	„	9 000
	e. slachten van varkens en verkoop van varkensvleesch	103 500	100 500	3 000	„
	f. sluisgelden, veren en overtoomen	172 000	189 000	„	17 000
	g. vogelnestklippen	112 000	112 000	„	„
	h. belasting op peper (Riouw)	26 000	33 000	„	7 000
	i. verkoop van saguweer, brom en laroe	46 000	47 000	„	1 000
	j. goudmijnen (Borneo).	5 000	5 000	„	„
	k. verkoop van sirie (Celebes)	14 000	14 000	„	„
	l. de Duizend Eilanden.	3 700	3 700	„	„
	m. waijangs	15000	16 000	„	1 000

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
	n. belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser	f 11 000	f 11 600	„	f 600
	o. invoer en verkoop van zout en belasting op de troeboekkuit enz. (Oostkust van Sumatra)	53 000	53 000	„	„
	p. pandhuizen	1 284 000	1 280 000	f 4 000	„
	q. sago, was en getah enz.	23 000	19 000	4 000	„
	r. middelen gezamenlijk verpacht	85 000	93 000	„	8 000
		„	(1) 17 000	„	17 000
10	Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	3 846 000	3 988 000	„	142 000
11	In- en uitvoerrechten en accijnzen en andere ontvangsten daarmede in verband:				
	a. invoerrecht	10 011 000	9 557 000	454 000	„
	b. uitvoerrecht	1 484 000	1 250 000	234 000	„
	c. accijnzen	6 333 000	6 333 000	„	„
	d. pakhuishuur	65 000	74 000	„	9 000
	e. andere ontvangsten	46 000	46 500	„	500
11*a*	Pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin	„	288 000	288 000	„
12	Haven- en ankeragegelden	315 000	312 000	3 000	„
13	Loods- en kaaigelden in de haven van Tandjong Priok	103 000	100 000	3 000	„
14	Loods- en steigergelden in de Emmahaven	27 000	23 000	4 000	„
15	Personeele belasting	928 000	927 000	1 000	„
16	Patentrecht	965 000	970 000	„	5 000
17	Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	2 178 000	2 138 000	40 000	„
18	Openbare verkoopingen	640 000	654 000	„	14 000
19	Zegelrecht	1 392 000	1 320 000	72 000	„
20	Overschrijving van vaste goederen	644 000	595 000	49 000	„
21	Belasting op rijtuigen	280 000	280 000	„	„
22	Recht van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden	72 000	85 000	„	13 000
23	Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels	8 000	10 000	„	2 000
24	Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura	1 524 000	1 524 000	„	„
25	Belasting op het slachten van varkens op Java en Madura	125 000	125 000	„	„
26	Belasting op het bedrijf	3 167 000	3 026 000	141 000	„
27	Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen:				
	a. hoofdelijke belasting in Benkoelen	150 000	147 000	3 000	„
	b. belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats Benkoelen	2 600	2 600	„	„
	c. hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten	168 000	168 000	„	„
	d. belasting op het slachten van buffels en runderen in de Lampongsche districten	3 500	2 400	1 100	„
	e. hoofdelijke belasting in de binnenlanden der residentie Palembang	1 045 000	1 021 000	24 000	„
	f. belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	41 000	41 000	„	„
	g. hasil in de onderhoorigheden van Atjeh	100 000	63 000	37 000	„

(1) „Verpachte middelen in de afdeeling Tamiang (Oostkust van Sumatra), tot dusver door het inlandsch bestuur geheven."

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
		„	(2) f 56 000	„	f 56 000
	h. hoofdelijke belasting in de assistent-residentie Billiton	f 19 000	19 000	„	„
	i. hoofdelijke belasting in de Westerafdeeling van Borneo	11 000	11 000	„	„
	j. vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	183 000	181 000	f 2 000	„
	k. hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	253 000	249 000	4 000	„
	l. licentiën tot het graven van diamant in het voormalig rijk van Bandjermasin	1 000	1 000	„	„
	m. hoofdelijke belasting in het gouvernement Celebes	130 000	135 000	„	5 000
	n. belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser	15 000	15 000	„	„
	o. hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	65 000	61 000	4 000	„
	p. hoofdelijke belasting in Ternate	5 000	5 000	„	„
	q. hoofdelijke belasting in Menado (Minahassa en Gorontalo)	244 000	232 000	12 000	„
28	Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen	355 000	347 000	8 000	„
29	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden verstrekt	700 000	700 000	„	„
	Departement van Binnenlandsch Bestuur.				
30	Bijdragen tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado, langs de noordkust van Celebes	58 800	59 500	„	700
31	Hoofdgeld van heerendienstplichtigen op Java en Madura	3 184 000	3 146 000	38 000	„
32	Kadaster	110 000	90 000	20 000	„
33	Landelijke inkomsten en andere grondlasten:				
	a. landrente	17 700 000	17 400 000	300 000	„
	b. belasting op de sawah's en de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok	293 000	326 000	„	33 000
	c. belasting op de vischvijvers	318 000	325 000	„	7 000
	d. een tiende van het rijstgewas in het gouvernement Celebes	183 000	183 000	„	„
34	Afstand van grond:				
	a. in eigendom, dan wel met recht van opstal	200 000	190 000	10 000	„
	b. in huur	18 300	18 100	200	„
	c. in erfpacht	1 418 000	1 364 000	54 000	„
35	Retributie van ondernemingen van landbouw en nijverheid ter vergoeding van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden	8 000	8 000	„	„
36	Registratie van werkcontracten, gesloten door eigenaren of administrateurs van landbouw-, mijnbouw- of nijverheids-ondernemingen met van elders afkomstige arbeiders	71 000	70 000	1 000	„
37	Koffie:				
	a. verkoop op Java	3 572 000	3 780 000	„	208 000
	b. verkoop op Sumatra's Westkust	2 827 300	2 834 100	„	6 800
	c. pakhuishuur en boeten	5 000	5 000	„	„
	d. vergoeding wegens te min geleverde koffie	5 000	5 000	„	„
	e. vergoeding wegens bevonden minderheden	2 000	2 500	„	500

(2) „Belasting op den invoer van opium in de onderhoorigheden van Atjeh." Vervalt bij de invoering der opiumpacht aldaar.

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
38	Verkoop van kina-enten en zaad	f 500	f 500	„	„
39	Verhuur van vogelnest- en meststofgrotten.	48 800	49 600	„	f 800
40	Verhuur der vindplaatsen van schildpadeieren aan het zuider zeestrand in de afdeeling Soekaboemi	1 500	1 300	f 200	„
41	Verhuur van de vischvijvers in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	500	500	„	„
42	Boschwezen:				
	a. pacht voor uitbestede boschperceelen	578 000	833 000	„	255 000
	b. opbrengst van verkocht hout.	285 000	207 000	78 000	„
	c. afstand van houtgewas op erfpachtsgronden en op huurlanden in Soerakarta	16 000	17 000	„	1 000
	d. verstrekking van hout ten behoeve van 's lands dienst	225 000	225 000	„	„
	e. retributiën voor leegkap- en zuiveringsperceelen, alsmede voor afgeschreven boschperceelen, die niet meer met houtgewas zullen worden beplant . . .	1 696 000	1 338 000	358 000	„
	f. licentiën voor het kappen van hout	39 000	36 000	3 000	„
	g. vergoeding door transportaannemers wegens het te min en te laat leveren van houtwerken.	100	100	„	„
43	Inkomsten uit de parelvisscherij.	*Memorie.*	*Memorie.*	„	„
	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
44	Onderwijs:				
	a. schoolgelden van het gymnasium Willem III. . .	46 000	48 000	„	2 000
	b. schoolgelden van de hoogere burgerscholen . . .	45 000	45 000	„	„
	c. schoolgelden van de gouvernements lagere scholen.	284 000	278 000	6 000	„
	d. schoolgelden van de normaalscholen	2 500	3 000	„	500
	e. betaling voor het afleggen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	1 000	1 000	„	„
	f. schoolgelden van de scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders	6 100	6 100	„	„
	g. schoolgelden van de inlandsche scholen	100 000	100 000	„	„
	h. verkoop van boekwerken en inlandsche schoolboeken	11 000	11 000	„	„
45	Examengelden van candidaten voor het groot ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst	1 000	1 000	„	„
46	Verkoop van producten uit den cultuurtuin van 's lands plantentuin te Buitenzorg	500	500	„	„
47	Landsdrukkerij	180 000	220 000	„	40 000
48	Vergoeding voor de verpleging van lijders in de krankzinnigengestichten en burgerlijke ziekeninrichtingen .	44 000	44 000	„	„
49	Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimschepen.	4 600	„	4 600	„
50	Parc vaccinogène	2 500	3 000	„	500
51	Laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen	500	500	„	„
52	IJk van maten en gewichten	3 500	3 300	200	„
53	Belasting op het houden van loterijen	39 000	39 000	„	„

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
		f 660 000	f 683 350	„	f 23 350
54	Tin	2 648 000	2 100 000	f 548 000	„
55	Steenkolen				
56	Zout:	9 235 000	8 770 000	465 000	„
	a. verkoop	25 000	28 000	„	3 000
	b. vergoeding wegens te min aanwezig zout en boete wegens te late afhaling, enz.	9 000	9 000	„	„
	c. belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen van Grobogan (Samarang)	73 000	103 000	„	30 000
57	Vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen				
	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.				
58	Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen	17 000	17 000	„	„
59	Ontvangsten voortvloeiende uit waterleidingen en overvaarten	22 000	20 000	2 000	„
60	Vergoeding voor het gebruik van de loskraan aan het havenkanaal te Samarang	3 800	3 800	„	„
61	Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen en van vernieuwde akten van vergunning tot gebruik dier toestellen	25 000	25 000	„	„
62	Canon van het in erfpacht gegeven gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein	3 000	3 000	„	„
63	Vergoeding door den erfpachter van een gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein voor het gebruik van het 4000 tons dok	49 000	49 000	„	„
64	Brieven- en pakketpost	1 520 000	1 392 000	128 000	„
65	Restitutie van de uitgaven van de gouvernements postspaarbank	*Memorie.*	*Memorie.*	„	„
66	Binnenlandsche paardenpost	800	800	„	„
67	Telegraphie	727 000	843 000	„	116 000
68	Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten van de particuliere telephonen	67 000	53 000	14 000	„
69	Spoorwegen	11 770 000	10 975 000	795 000	„
	Departement van Oorlog.				
70	Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillenkorps	3 600	4 500	„	900
71	Boeten en andere ontvangsten, voortspruitende uit contracten van aanneming	27 000	20 000	7 000	„
72	Terugbetaling van verplegingskosten in hospitalen	80 000	80 000	„	„
73	Artillerie-constructiewinkel	200	200	„	„
74	Topographisch bureau en litographisch etablissement	10 000	6 000	4 000	„
75	Verkoop van bruikbare goederen	360 000	300 000	60 000	„
76	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen	60 000	60 000	„	„
77	Stoomtramwegen in Atjeh	100 000	80 000	20 000	„
78	IJsfabriek te Kotta Radja	20 000	20 000	„	„
79	Terugbetaling van voorschotten aan militairen en tot het Departement van Oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren verstrekt	400 000	400 000	„	„
80	Andere ontvangsten	25 000	25 000	„	„

		RAMING VOOR		VERSCHIL VOOR 1900.	
		1900.	1899.	Meer.	Minder.
	Departement van Marine.				
81	Loodsgelden, met uitzondering van die in de Emmahaven en in de haven van Tandjong Priok	f 310 000	f 267 000	f 43 000	»
82	Vergoeding voor het keuren van stoomschepen	6 500	6 500	»	»
83	Vergoeding door vreemde oorlogschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands los- en laadhoofden, drijvende droge dokken, enz.	20 000	20 000	»	»
84	Steigergelden en huur van kolenloodsen en opslagterreinen te Tandjong Priok	40 000	45 000	»	f 5 000
85	Verkoop van zeekaarten	4 000	4 000	»	»
86	Verkoop van bruikbare goederen	15 000	20 000	»	5 000
87	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, enz.	70 000	62 000	8 000	»
88	Terugbetaling van voorschotten aan landsdienaren . . .	15 000	15 000	»	»
89	Korting op de traktementen van de ambtenaren bij het marine-etablissement te Soerabaija, bij verplicht gebruik van een gouvernementswoning	28 000	27 000	1 000	»
90	Andere ontvangsten	6 000	6 000	»	»
	Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.				
91	Verkoop van bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement.	24 000	20 000	4 000	»
92	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen uit den voorraad van het civiel departement . .	43 000	40 000	3 000	»
93	Alle andere ontvangsten.	250 000	250 000	»	»
	Totaal . . .	f 119 180 700	f 115 993 550 (3)	f 4 432 300	f 1 245 150
				Meer	f 3 187 150

(3) Het totaal der raming van de middelen in Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1899 ten bedrage van f 115 944 550, is met f 49 000 vermeerderd in verband met de inlijving bij het tolgebied van Gorontalo met de Tominibocht en Banggaai.

[4. — 30.]

OPBRENGST DER MIDDELEN in Nederlandsch-Indië in de jaren 1895 tot en met 1897, en, voor zoover bekend, in 1898, tegenover elken post van de raming voor 1900.

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
	Regeering en Hooge Colleges.				
1	Boeten door de Algemeene Rekenkamer opgelegd . . .	f 394	—	—	—
	Departement van Justitie.				
2	Ontvangsten van het hulpbureau voor den industrieelen eigendom	2 187	f 1 540	f 2 120	f 1 840
3	Gerechtelijke boeten en confiscatiën	238 128	249 298	266 440	213 296
4	Terugbetaling van gerechtskosten in strafzaken	36 844	27 482	31 971	28 030
5	Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten der wees- en boedelkamers.	189 209	97 184	123 421	102 520
6	Betaling voor het afleggen van de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt	—	—	1 530	1 110
7	Opbrengst van den arbeid der gevangenen.	19 326	126 819	153 036	156 102
8	Voor het verstrekken van voeding aan gegijzelden. . .	32 292	32 762	51 404	26 292
	Departement van Financiën.				
9	Verpachte middelen:				
	a. opium:				
	pacht	15 012 566	13 768 656	14 079 907	13 688 805
	verstrekking van opium aan de pachters	3 351 223	2 694 335	2 629 490	2 627 407
	b. slachten van rundvee, buffels, schapen, geiten, paarden en veulens in de Buitenbezittingen . . .	1 371 270	1 324 458	1 319 541	1 355 230
	c. Chineesche dobbelspelen.	672 372	677 728	800 798	819 840
	d. verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in de Buitenbezittingen	389 085	408 295	446 953	436 777
	e. slachten van varkens en verkoop van varkensvleesch, voor zoover op Java en Madura de pacht niet door eene directe heffing wordt vervangen	157 670	185 056	177 622	170 943
	f. sluisgelden, veren en overtoomen	179 364	186 743	187 609	177 285
	g. vogelnestklippen	121 574	121 200	126 746	111 650
	h. belasting op peper (Riouw)	37 680	33 000	30 525	36 245
	i. verkoop van saguweer, brom en laroe	48 152	47 282	46 431	45 161
	j. goudmijnen (Borneo).	5 555	4 749	7 539	5 028
	k. verkoop van sirie (Celebes)	13 585	12 253	14 333	14 052
	l. de Duizend Eilanden.	6 120	3 600	3 300	4 020
	m. waijangs	14 880	18 000	15 240	15 360

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
	n. belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser	f 12 074	f 11 580	f 11 580	f 11 580
	o. invoer en verkoop van zout en belasting op de troeboekkuit enz. (Oostkust van Sumatra)	44 760	45 960	56 880	54 960
	p. pandhuizen	1 198 213	1 211 465	1 231 501	1 279 268
	q. sagoe, was en getah enz. (Oostkust van Sumatra)	16 800	16 800	16 800	21 600
	r. degene dezer middelen, die gezamenlijk verpacht worden	92 146	97 437	98 302	86 617
10	Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	271 225	2 052 950	2 050 944	1 934 424
11	In- en uitvoerrechten en accijnzen en andere ontvangsten daarmede in verband:				
	a. invoerrecht	8 719 709	8 692 088	9 141 786	9 639 134
	b. uitvoerrecht	1 260 744	1 701 774	2 010 389	1 228 041
	c. accijnzen	3 974 293	4 314 792	4 692 505	4 755 089
	d. pakhuishuur	81 304	65 830	74 103	52 747
	e. andere ontvangsten	46 044	47 602	47 248	44 083
12	Haven- en ankeragegelden	289 985	302 904	299 003	309 525
13	Loods- en kaaigelden in de haven van Tandjong Priok	96 010	102 760	101 823	102 995
14	Loods- en steigergelden in de Emmahaven	—	—	22 709	26 682
15	Personeele belasting	912 152	937 241	924 387	938 572
16	Patentrecht	929 277	1 023 906	968 924	991 489
17	Verponding en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	1 703 263	2 657 248	2 200 450	2 172 800
18	Openbare verkoopingen:				
	a. recht	635 456	650 429	671 595	594 638
	b. disconto	31 945	27 189	30 057	27 256
	c. terugbetaling van voorschotten aan vendukantoren verstrekt tot voldoening van de opbrengst van verkoopingen	3 071	5 033	1 132	1 033
19	Zegelrecht	1 151 287	1 294 681	1 380 437	1 333 662
20	Recht van overschrijving van vaste goederen	453 550	677 771	639 940	615 483
21	Belasting op rijtuigen	281 223	284 978	291 623	291 802
22	Recht van successie en overgang	93 510	76 782	84 834	55 008
23	Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels	10 100	13 850	4 900	4 700
24	Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura	74 292	81 279	77 234	62 513
25	Belasting op het slachten van varkens op Java en Madura	—	—	—	—
26	Belasting op het bedrijf	2 828 790	2 919 724	3 067 470	2 914 794
27	Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen:				
	a. hoofdelijke belasting in Benkoelen	142 471	154 500	143 624	150 670
	b. belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats Benkoelen	3 871	2 791	3 068	2 948
	c. hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten	180 470	160 942	162 503	182 411
	d. belasting op het slachten van buffels en runderen in de Lampongsche districten	—	—	—	2 612

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
	e. hoofdelijke belasting in de binnenlanden der residentie Palembang	f 993 499	f 1 008 193	f 1 046 117	f 1 048 425
	f. belasting voor het onderhoud van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	41 885	38 473	41 172	42 372
	g. hassil in de onderhoorigheden van Atjeh	79 421	50 553	52 311	79 560
	h. hoofdelijke belasting in Billiton	18 157	19 357	18 884	20 094
	i. hoofdelijke belasting in de Westerafdeeling van Borneo	—	793	11 010	11 263
	j. vertieningsbelasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	201 578	180 059	160 987	207 395
	k. hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	250 642	256 543	239 101	263 386
	l. licentiën tot het graven van diamant in het voormalig rijk van Bandjermasin	834	1 265	1 354	433
	m. hoofdelijke belasting in het gouvernement Celebes	135 639	143 085	127 044	120 121
	n. belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser	20 940	18 078	14 618	14 478
	o. hoofdelijke belasting in Amboïna	98 872	60 811	61 010	72 141
	p. hoofdelijke belasting in Ternate	2 991	6 706	5 741	4 803
	q. hoofdelijke belasting in Menado (Minahassa en Gorontalo)	233 139	242 252	239 068	262 506
28	Kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen	342 039	343 163	347 115	355 594
29	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan burgerlijke landsdienaren en gepensionneerden verstrekt	712 530	617 867	647 408	713 178
	Departement van Binnenlandsch Bestuur.				
30	Bijdragen tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado langs de noordkust van Celebes	34 170	41 082	57 639	67 048
31	Hoofdgeld van heerendienstplichtigen op Java en Madura	3 036 894	3 103 257	3 145 596	3 184 752
32	Kadaster	78 189	80 034	111 260	107 502
33	Landelijke inkomsten en andere grondlasten:				
	a. landrente	17 378 502	17 155 492	17 033 531	17 358 531
	b. belasting op de sawah's en de tegalvelden en tuinen in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok	129 847	202 295	287 682	235 255
	c. belasting op de vischvijvers	316 879	326 172	314 556	316 353
	d. een tiende van het rijstgewas in het gouvernement Celebes	208 969	225 220	113 763	84 443
34	Afstand van grond:				
	a. in eigendom, dan wel met recht van opstal	137 240	313 554	191 570	184 255
	b. in huur	13 544	21 877	13 937	17 272
	c. in erfpacht	1 144 153	1 109 327	1 129 904	967 749
35	Retributie van ondernemingen van landbouw en nijverheid ter vergoeding van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden	—	—	3 480	8 100
36	Registratie van werkcontracten, gesloten door eigenaren of administrateurs van landbouw-, mijnbouw- of nijverheids-ondernemingen met van elders afkomstige arbeiders	60 191	64 139	70 972	69 724

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
37	Koffie:				
	a. verkoop op Java	f 6 091 243	f 5 490 986	f 4 089 907	f 3 453 374
	b. verkoop op Sumatra's Westkust	3 231 740	2 890 862	2 171 929	2 491 810
	c. pakhuishuur en boeten wegens te late afhaling en te late betaling van koffie	3 656	4 633	6 884	6 815
	d. vergoeding door transportaannemers wegens te min geleverde koffie, alsmede boeten wegens het niet tijdig vervoeren van koffie	5 700	12 326	—	10 273
	e. vergoeding door pakhuismeesters wegens bevonden minderheden	2 994	2 088	817	1 988
38	Verkoop van kina-enten en zaad	275	1 862	12 065	—
39	Verhuur van vogelnest- en meststofgrotten	18 324	11 410	183 167	50 183
40	Verhuur der vindplaatsen van schildpadeieren	1 540	1 303	1 303	1 303
41	Verhuur van de vischvijvers te Tello en te Sambong Djawa (gouvernement van Celebes en onderhoorigheden)	1 020	516	516	516
42	Boschwezen:				
	a. pacht voor uitbestede boschperceelen	1 023 796	1 049 902	1 085 265	898 571
	b. opbrengst van verkocht hout	58 964	84 099	81 663	166 079
	c. afstand van houtgewas op erfpachtsgronden en op huurlanden in Soerakarta	32 066	21 108	31 193	22 402
	d. verstrekking van hout ten behoeve van 's lands dienst	67 856	50 029	39 203	30 598
	e. retributiën voor leegkap- en zuiveringsperceelen, alsmede voor afgeschreven boschperceelen, die niet meer met houtgewas zullen worden beplant	543 329	523 105	618 549	441 534
	f. licentiën voor het kappen van hout	33 640	37 608	44 879	47 656
	g. vergoeding door transportaannemers wegens het te min en te laat leveren van houtwerken	45	—	—	—
43	Inkomsten uit de parelvisscherij	—	—	—	—
	Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.				
44	Onderwijs:				
	a. schoolgelden van het gymnasium Willem III	44 800	46 079	45 721	40 910
	b. schoolgelden van de hoogere burgerscholen	45 599	45 492	45 016	45 978
	c. schoolgelden van de gouvernements lagere scholen	260 967	268 936	276 390	280 951
	d. schoolgelden van de normaalscholen	3 185	2 760	2 620	2 065
	e. betaling voor het afleggen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	—	1 098	1 044	880
	f. schoolgelden van de scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders	6 744	6 449	6 099	6 536
	g. schoolgelden van de inlandsche scholen	92 951	97 041	99 054	91 598
	h. verkoop van inlandsche schoolboeken	8 626	12 645	11 637	11 206
45	Examengelden van candidaten voor het groot ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst	—	—	1 200	775
46	Verkoop van producten uit den cultuurtuin van 's lands plantentuin te Buitenzorg	369	583	405	1 227
47	Landsdrukkerij	213 837	128 815	226 657	197 595
48	Vergoeding voor de verpleging van lijders in de krankzinnigengestichten en burgerlijke ziekeninrichtingen	37 929	46 356	43 441	45 679

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
49	Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimschepen	—	—	—	—
50	Parc vaccinogène	f 1 735	f 3 107	f 2 740	f 2 044
51	Laboratorium voor pathologisch-anatomische en bacteriologische onderzoekingen	—	—	—	—
52	IJk van maten en gewichten	3 336	3 987	2 778	3 703
53	Belasting op het houden van loterijen	37 430	41 876	36 844	38 534
54	Tin	537 443	611 583	574 369	585 932
55	Steenkolen	1 188 307	1 462 175	1 596 238	1 845 470
56	Zout:				
	a. verkoop	8 601 349	8 641 721	8 717 661	9 164 737
	b. vergoeding door pakhuismeesters en transportaannemers wegens te min aanwezig zout, zoomede boeten wegens nalatigheid in de aanvulling van de pakhuizen en voor te late afhaling en aanbrengst van zout	41 606	37 040	26 403	24 326
	c. belasting op den particulieren aanmaak van zout uit de modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang)	6 035	8 927	9 089	9 568
57	Vast recht en cijns van concessiën tot winning van delfstoffen	23 498	26 528	26 070	38 398
	Departement der Burgerlijke Openbare Werken.				
58	Verkoop en verhuur van huizen en andere gebouwen	20 742	45 640	16 264	19 514
59	Ontvangsten voortvloeiende uit waterleidingen en overvaarten	15 982	18 483	19 025	21 047
60	Vergoeding voor het gebruik van de loskraan aan het havenkanaal te Samarang	2 058	5 484	3 428	5 323
61	Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen	14 905	22 890	28 915	25 715
62	Canon van het in erfpacht gegeven gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein	3 000	3 000	3 000	3 000
63	Vergoeding door den erfpachter van een gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorend terrein voor het gebruik van het 4000 tons dok	—	—	51 000	47 293
64	Brieven- en pakketpost	1 191 728	1 275 830	1 330 053	1 392 857
65	Restitutie van de uitgaven ten behoeve van de gouvernements postspaarbank	—	—	—	—
66	Binnenlandsche paardenpost	1 576	847	866	900
67	Telegraphie	750 620	805 036	748 401	721 713
68	Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengsten van de particuliere telephonen	17 604	21 221	33 093	59 144
69	Spoorwegen	8 754 514	9 296 430	10 367 510	10 792 868
	Departement van Oorlog.				
70	Bijdragen voor de opleiding van jongelingen bij het pupillenkorps	4 589	4 831	3 134	2 914
71	Boeten en andere ontvangsten, voortspruitende uit contracten van aanneming en uit leverantiën	13 260	19 909	38 671	22 809
72	Terugbetaling van verplegingskosten in de hospitalen door patiënten voor eigen rekening opgenomen	79 395	83 570	75 597	77 090
73	Artillerie-constructiewinkel	176	154	1 197	1 613
74	Topographisch bureau en litographisch etablissement	5 202	8 631	9 703	10 221
75	Verkoop en verhuur van voor 's lands dienst bestemde bruikbare vaste en andere goederen	259 105	358 695	339 604	392 862

		1895.	1896.	1897.	1898. (Voorloopige opgaaf.)
76	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige vaste en andere goederen	f 28 670	f 62 250	f 43 303	f 66 377
77	Stoomtramwegen in Atjeh	71 438	69 605	88 173	94 220
78	IJsfabriek te Kotta Radja	—	(a)	(a)	(a)
79	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan militaire en tot het Departement van Oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren verstrekt	395 063	436 850	482 695	486 546
80	Andere ontvangsten	(b) 322 116	42 554	40 013	(c) 280 683
	Departement van Marine.				
81	Loodsgelden, met uitzondering van die in de Emmahaven en in de haven van Tandjong Priok	187 400	197 931	193 739	190 828
82	Vergoeding voor het keuren van stoomschepen	6 200	6 325	6 575	6 875
83	Vergoeding door vreemde oorlogschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands los- en laadhoofden, drijvende droge dokken, ketelbok, pont en kiellichter, alsmede voor de kosten van het dokken, vertimmeren en herstellen	12 557	29 421	19 540	15 574
84	Steigergelden en huur van kolenloodsen en opslagterreinen te Tandjong Priok	50 406	46 574	38 218	39 231
85	Verkoop van zeekaarten uit het depot en de onderdepots	3 570	3 749	4 358	4 533
86	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen	15 870	26 532	3 219	13 845
87	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, permanente of tijdelijke werken, zoomede schepen en vaartuigen en hun inventaris	18 579	88 981	81 385	48 929
88	Terugbetaling van voorschotten, vóór dit dienstjaar aan landsdienaren verstrekt	18 733	10 731	9 285	12 886
89	Korting op de traktementen van de ambtenaren bij het marine-etablissement te Soerabaija, bij verplicht gebruik van een gouvernementswoning	26 625	27 603	28 317	28 257
90	Andere ontvangsten	4 281	4 590	6 033	5 557
	Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.				
91	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement	16 131	21 034	25 117	34 024
92	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen uit als voren	13 223	25 303	41 494	64 535
93	Alle andere ontvangsten	195 449	165 817	343 618	162 933

(a) Begrepen in het bij onderdeel 80 uitgetrokken bedrag.

(b) Waaronder f 309 888 afkomstig van de op Lombok buitgemaakte gelden.

(c) „ f 255 850 wegens opgelegde oorlogschatting aan het landschap Edi.

[4. — 31.]

LIJST DER OVERGELEGDE STUKKEN.

LIJST DER STUKKEN, behoorende bij de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1900.

N°. 1. Koninklijke boodschap.

„ 2. Ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk I (Uitgaven in Nederland). (Ontwerp I.)

„ 3. Ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk II (Uitgaven in Nederlandsch-Indië). (Ontwerp II.)

„ 4. Ontwerp van wet tot aanwijzing der middelen in Nederland. (Ontwerp III.)

„ 5. Ontwerp van wet tot aanwijzing der middelen in Nederlandsch-Indië. (Ontwerp IV.)

„ 6. Memorie van Toelichting met 3 bijlagen.

Hoofdstuk I. Uitgaven in Nederland.

N°. 7. Uitgewerkte en toelichtende staat.

„ 8. Recapitulatie.

„ 9. Vergelijking tusschen de onderafdeelingen der begrootingen 1900 en 1899.

„ 10. Werkelijke uitgaven, dienst 1897.

„ 11. Staat van burgerlijke pensioenen.

„ 12. Staat van militaire pensioenen en gagementen.

„ 13. Sterktestaat der zeemacht in Oost-Indië.

Hoofdstuk II der Uitgaven.

N°. 14. Uitgewerkte en toelichtende staat, afdeeling I.

„ 15. „ „ „ „ „ II.

„ 16. „ „ „ „ „ III.

N°. 17. Uitgewerkte en toelichtende staat, afdeeling IV.

„ 18. „ „ „ „ „ V.

„ 19. „ „ „ „ „ VI.

„ 20. „ „ „ „ „ VII.

„ 21. „ „ „ „ „ VIII.

„ 22. Recapitulatie.

„ 23. Vergelijking tusschen de onderafdeelingen der begrootingen 1900 en 1899.

„ 24. Werkelijke uitgaven in 1895—1898.

Hoofdstuk I der Middelen.

N°. 25. Raming voor 1900.

„ 26. Werkelijke opbrengst, dienst 1897.

„ 27. „ „ „ 1898.

Hoofdstuk II der Middelen.

N°. 28. Raming voor 1900.

„ 29. Verschillen tusschen de ramingen 1900 en 1899.

„ 30. Werkelijke opbrengst 1895—1898.

N°. 31. Lijst der overgelegde stukken.

(4. 32.)

VOORLOOPIG VERSLAG.

Het afdeelingsonderzoek heeft aanleiding gegeven tot de volgende beschouwingen en opmerkingen.

Algemeene beschouwingen.

§ 1. Het beleid des Ministers vond geen onverdeelde goedkeuring. Verscheidene leden verklaarden, ook in verband met de door den Minister als lid der Kamer verkondigde denkbeelden, teleurgesteld te zijn door het uitblijven van voorstellen tot het tot stand brengen van verschillende, reeds lang in overweging zijnde hervormingen. In § 2 der Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting heeft de Minister naar aanleiding van eene dergelijke klacht herinnerd aan de vele maatregelen, die onder zijn bestuur, ook met medewerking van de Staten-Generaal, tot stand gekomen zijn of destijds nog bij de Staten-Generaal aanhangig waren, en verklaard, dat het hem, in verband met die maatregelen, inderdaad onmogelijk was geweest aan de in het Voorloopig Verslag bedoelde onderwerpen, dat is met name aan de herziening van het Regeeringsreglement en de decentralisatie van bestuur, zijne volle aandacht te wijden. Men had, naar de meening dezer leden, mogen verwachten dat thans, nu ook de toestand in Atjeh minder zorg eischt, voorstellen omtrent die beide belangrijke aangelegenheden zouden zijn ingediend.

Ten aanzien van de decentralisatie trad men in geen uitvoerige beschouwingen, ook met het oog op het feit, dat de Minister van dezen maatregel steeds een beslist voorstander geweest is en dat in de Troonrede ter opening van de vorige zitting voorstellen tot verbetering der bestuursinrichting in Indië werden toegezegd. Intusschen werd nader gewezen op de onmogelijkheid om van uit Batavia naar behooren te voorzien in de gewestelijke en plaatselijke belangen van alle deelen van ons zoo uitgestrekt gebied in Indië, een bezwaar, dat naar sommiger meening te meer klemde, nu de Gouverneur-Generaal en de vice-president van den Raad van Indië met land en volk niet bekend zijn. Enkele leden drongen aan op het geven van meerdere zelfstandigheid aan groote onderdeelen van Indië, met name aan Sumatra, Borneo en Celebes. Zij meenden, dat de natuurlijke rijkdommen van die eilanden dan eerder tot ontwikkeling zouden komen. Op die wijze zou ook het financieel beheer van die onderdeelen afgescheiden kunnen worden van het overig beheer, opdat ieder onderdeel zooveel mogelijk in eigen uitgaven zoude kunnen voorzien.

Voorts kwam ter sprake het gouvernementsbesluit van 31 Mei jl., waarbij op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija commissiën zijn benoemd om te dienen van advies over de vraag of niet, in afwachting van eene beslissing over de instelling van plaatselijke besturen, reeds aanstonds plaatselijke belastingen geheven kunnen worden ter voorziening in uitgaven van zuiver locaal belang. (Zie Kol. Verslag, bladz. 87). Eenige leden wenschten den Minister de vraag gesteld te zien, of de benoeming dezer commissiën beschouwd moest worden als een middel tot voorbereiding van de invoering van decentralisatie. Anderen betoogden, dat de maatregel allerminst geschikt is om het denkbeeld van decentralisatie bij de burgerij van de hoofdplaatsen ingang te doen vinden. De bedoeling van het gouvernementsbesluit schijnt toch te zijn om de opbrengst der te heffen plaatselijke belastingen aanvankelijk in de schatkist te storten, zonder dat eenige zekerheid wordt gegeven omtrent de instelling en inrichting van plaatselijke raden. De heffing van plaatselijke belastingen diende naar het oordeel dezer leden gepaard te gaan met de instelling van plaatselijke raden, die met de beslissing omtrent het gebruik van de opbrengst en met de contrôle op de inning der belasting belast zijn. Heffing van plaatselijke belastingen zonder instelling van plaatselijke raden zou naar hunne meening de invoering eener verbeterde bestuursinrichting voor langen tijd van de baan schuiven.

Met betrekking tot de herziening van het Regeeringsreglement werd van verschillende zijden in verband met den rechtstoestand der inlandsche Christenen aangedrongen op wijziging van art. 109. In de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting werd medegedeeld, dat het Hooggerechtshof was uitgenoodigd ter zake van advies te dienen. Blijkens het vermelde op bladz. 75 van het Koloniaal Verslag is dit advies in Maart jl. uitgebracht en is de zaak daarna opnieuw — voor de derde maal dus — aanhangig gemaakt bij den Raad van Indië. Men vertrouwde, dat de thans afgetreden Gouverneur-Generaal vóór zijn vertrek zijne denkbeelden omtrent deze aangelegenheid aan het Opperbestuur zal hebben medegedeeld en drong op spoedige afdoening van deze wel moeilijke, doch ook reeds lang in overweging zijnde zaak met nadruk aan. Gaarne ontving men eene onomwonden verklaring omtrent de voornemens des Ministers.

Een der leden, die het Regeeringsreglement verouderd noemde, achtte bepaaldelijk vermindering van de macht van den Gouverneur-Generaal wenschelijk, in verband waarmede door hem werd aangedrongen op wijziging van de artikelen 45, 47, 110 en 111 van het Reglement.

Andere leden konden zich met de geopperde grieven tegen het beleid des Ministers niet vereenigen. Dezerzijds werd gewezen op de verschillende belangrijke maatregelen, die op voorstel des Ministers zijn tot stand gekomen en op de groote moeilijkheden aan invoering van decentralisatie en herziening van het Regeeringsreglement verbonden. Ook werd betoogd, dat de Minister blijkbaar in de eerste plaats doende is om de noodige verbetering te brengen in den financieelen toestand van Indië en eerst daarna voorstellen tot andere hervormingen wenscht in te dienen. Intusschen werd ook van deze zijde, in verband met de Troonrede van 1898, de hoop uitgesproken, dat spoedig voorstellen tot invoering van decentralisatie van bestuur zouden worden gedaan.

§ 2. Enkele leden kwamen op tegen de kapitalistische en imperialistische richting der algemeene politiek, die huns inziens in Indië gevolgd wordt, en drongen daartegenover aan op eene politiek, meer gericht op bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking. Gewezen werd op de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker, welke alleen ten goede zou zijn gekomen aan enkele Europeanen en Chineezen; op de hooge accijnzen op petroleum en lucifers, welke hoofdzakelijk op de inlanders drukken; op de Indische mijnwet, die, naar men beweerde, de kapitalisten bevoordeelt en niet genoeg rekening houdt met de eischen der schatkist; op de inwisseling van de duiten, die groote geldelijke offers eischt zonder daaraan geëvenredigd nut voor de inlandsche bevolking. Daartegenover werd gesteld, dat voor bevloeiingswerken betrekkelijk weinig wordt gedaan, niettegenstaande men bij de groote toeneming der inlandsche bevolking op vermeerdering van de productie van voedingsmiddelen bedacht dient te zijn; dat de zorg voor het verleenen van geneeskundige hulp aan de inlandsche bevolking ondanks hetgeen tengevolge van de vrijgevigheid van enkele particulieren verricht wordt, ten eenenmale onvoldoende is; dat de heerendiensten drukkend en belemmerend voor den vrijen arbeid blijven, terwijl de vraag, welke gedragslijn ten aanzien van de gedwongen koffiecultuur zal worden gevolgd, nog steeds in het stadium van overweging verkeert.

Van imperialistischen zin getuigden, naar de meening dezer leden, de strijd in Atjeh, die meer en meer de invoering van rechtstreeksch gezag in die landstreek beoogt; de invoering van zoodanig gezag op Lombok; de vestiging eener bestuursinrichting op Nieuw-Guinea; de expeditie naar de V Kotta's, die men onnoodig achtte; het willekeurig optreden van het bestuur ter wille van den mijnbouw op Celebes; de voorgenomen uitbreiding van het tolgebied. Betoogd werd, dat de imperialistische richting der politiek leidt tot groote uitgaven voor Oorlog en Marine; tot uitbreiding van het korps Europeesche ambtenaren en tot voortdurende stijging van het bedrag, vereischt voor traktementen en pensioenen, terwijl de tot dekking der uitgaven

vereischte gelden hoofdzakelijk moeten worden opgebracht door de inlandsche bevolking van Java en Madura, welke bij de uitbreiding van ons gezag in den archipel niet het minste belang heeft.

Deze leden waren van meening, dat de Nederlandsche wetgever niet voldoende op de hoogte is van de toestanden in Indië en de behoeften der bevolking, en dat het daarom verkeerd is de vaststelling der Indische begrooting door dien wetgever te doen geschieden. Zij wenschten de begrooting in Indië vastgesteld te zien. Zijn daaraan voorshands te groote bezwaren verbonden, dan behoorde als overgangsmaatregel aan de bevolking van Indië gelegenheid gegeven te worden afgevaardigden naar de Staten-Generaal te zenden. Onder de regenten en andere inlandsche hoofden zijn er, naar men meende, die genoeg ontwikkeld zijn om als vertegenwoordigers van de inlandsche bevolking in de Staten-Generaal zitting te nemen.

Deze beschouwingen vonden bij vele andere leden tegenspraak. Zij konden niet toegeven, dat de op financieel gebied genomen maatregelen uitsluitend het belang van kapitalisten zouden beoogen. Bepaaldelijk kon dit niet gezegd worden van de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker. Bij de instandhouding van de suikerindustrie, die door ziekten in het suikerriet en door de belangrijke daling der suikerprijzen met ondergang werd bedreigd, heeft de inlandsche bevolking het grootste belang, omdat deze industrie zeer velen in de gelegenheid stelt een behoorlijk loon in vrijen arbeid te verdienen en de ontwikkeling van verschillende inlandsche bedrijven bevordert.

Vervolgens werd aangevoerd, dat de inwisseling van duiten wel degelijk van groot belang is voor de inlandsche bevolking, die verplicht is de belastingen in wettige munt te betalen, maar bij de daarvoor noodige inwisseling van duiten tegen wettige munt telkens niet onbelangrijke verliezen lijdt.

Erkend werd, dat de aanleg van bevloeiingswerken wenschelijk is. Men wees er op, dat de Minister van dezelfde meening is en dat hervatting der werken in de Solo-valei en een paar andere irrigatiewerken in uitzicht zijn gesteld.

Vaststelling van de begrooting in Indië zou naar de meening dezer leden niet zijn in het belang van de inlandsche bevolking. Zoolang die bevolking en hare hoofden niet genoegzaam ontwikkeld zijn om daartoe te kunnen medewerken, zou het recht tot vaststelling der begrooting moeten worden gegeven aan Regeeringspersonen, al dan niet bijgestaan door ambtelooze Europeanen, wier belangen dikwijls in strijd zouden zijn met die der inlandsche bevolking. Men achte de contrôle van de Wetgevende Macht vooralsnog onmisbaar. Indië heeft trouwens aan de bemoeiing van den Nederlandschen wetgever menigen nuttigen maatregel te danken. Ook het zitting nemen van vertegenwoordigers van de inlandsche bevolking in de Staten-Generaal zou, afgescheiden van andere bezwaren, zoolang de inlanders niet tot de verkiezing kunnen medewerken, geenszins aan de daarvan door enkelen gekoesterde verwachtingen beantwoorden.

§ 3. Terwijl sommige leden hunne ingenomenheid betuigden met de betrekkelijk gunstige cijfers der ingediende begrooting, die een geraamd tekort oplevert van ongeveer 33 ton, waartegenover te wijzen valt op eene desnoods door leening te dekken uitgave van 54 ton voor den aanleg van spoorwegen, betoogden anderen, dat de toestand der Indische financiën nog steeds als zorgwekkend moet beschouwd worden, ook in het licht der ingediende begrooting. Wel is het voor 1900 geraamd tekort veel lager dan in de laatste jaren het geval was, maar dit is voornamelijk het gevolg van de veel hoogere raming der opbrengst van Banka-tin en van het aandeel in de winst van de Billiton maatschappij, terwijl ook de opbrengsten van de exploitatie der Staatsspoorwegen en van verschillende middelen op aanzienlijk hooger bedragen geraamd zijn. Nu is de hoogere inkomst uit tin, geraamd op niet minder dan f 8 659 000 meer dan voor 1899, te beschouwen als eene onzekere bate, waarop voor de toekomst niet mag worden gerekend. Waren de tinprijzen niet gestegen, dan zouden de geraamde ontvangsten uit de producten, in verband met het feit, dat de opbrengst der koffie bijna 4 millioen lager is geraamd, ruim 12½ millioen minder bedragen en de begrooting dus weder een zeer hoog tekort vertoonen. Gelijk de tinprijzen plotseling zijn gerezen, kunnen zij ook weder dalen beneden het peil der laatste jaren, terwijl boyendien niet vergeten mag worden, dat de hoeveelheid van het op Banka en Billiton aanwezige tinerts niet onuitputtelijk is en dat de kosten der ontginning van dat erts zeker gaandeweg zullen stijgen. Over de vraag, of het voorzichtig is de opbrengst van het tin op f 65 per vijftig kilogram te ramen, liepen de gevoelens uiteen. Sommigen meenden verder, dat de raming van de opbrengst der koffie te hoog is gesteld, aangezien op een prijs van 28 cent per half kilogram gedurende 1900 kwalijk gerekend kan worden. Overigens betoogde men opnieuw de wenschelijkheid om de begrooting onafhankelijk te maken van de zoo wisselvallige opbrengst der producten. Op groote baten uit de koffiecultuur mag, meende men, zeker niet meer worden gerekend, vooral als, gelijk blijkens bijlage B der Memorie van Toelichting in de plannen der Regeering ligt, de dwangcultuur allengs in vrijwillige cultuur overgaat.

Is de stijging der tinprijzen van grooten invloed geweest op de geraamde uitkomsten der ingediende begrooting, in de tweede plaats is op te merken, dat die begrooting eigenlijk slechts een voorloopig karakter draagt, in zooverre daarop niet voorkomen verschillende belangrijke uitgaven voor de toepassing van in de Memorie van Toelichting vermelde maatregelen. Voor bevloeiingswerken en andere waterstaatswerken is f 906 000 minder dan ten vorigen jare uitgetrokken, maar in de Memorie van Toelichting worden de hervatting der werken in de Solo-vallei en de uitvoering van een paar nieuwe irrigatiewerken, benevens de aanleg van eene waterleiding voor Soerabaija in uitzicht gesteld. Tevens zijn groote uitgaven te wachten voor aanleg van tramwegen in Atjeh. Deze verschillende werken zullen het geraamd tekort met ettelijke millioenen doen stijgen.

Een lichtpunt in den financieelen toestand schijnt de vermindering der geraamde uitgaven in verband met Oorlog en Marine met een bedrag van ruim f 1 780 000. Er bestaat echter geen waarborg, dat die vermindering blijvend zal zijn. Voor Oorlog is zij hoofdzakelijk het gevolg van den afloop van onderhanden zijnde werken; van mindere uitzending van materialen; van het vervallen van den post voor de verbetering van weeshuizen in verband met de opleiding van pupillen voor het leger en van mindere aanvrage voor wervingskosten, welke laatste kosten echter, naar sommiger meening, in volgende jaren noodzakelijk weder verhoogd zullen moeten worden.

Andere leden merkten op, dat, ook naar het oordeel der Regeering de financieele toestand blijkbaar nog niet bevredigend is, daar zij voorstellen ter versterking der middelen heeft ingediend. Verder hadden sommigen met instemming gezien, dat enkele uitgaven ter voorziening in lang gevoelde behoeften op de begrooting voorkomen. Met name werd gewezen op de uitgaven voor kustverlichting, haven- en loodsdienst.

Opnieuw werd, ook in verband met de wenschelijkheid om in ruime mate gelden beschikbaar te stellen voor bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking, aangedrongen op bezuiniging ter zake van voor dat doel niet noodige uitgaven. In het bijzonder werd wederom de aandacht gevestigd op verlaging van de traktementen en vooral van de pensioenen van hooge Europeesche ambtenaren. Voorts werd door sommigen aangevoerd, dat voor vermeerdering der inkomsten verdere aanzetting van de belastingschroef, bepaaldelijk tegenover de bevolking van Java en Madura, hoogst ongewenscht is te achten. Anderen meenden, dat zoodanige vermeerdering gevoegelijk ware te verkrijgen door herstel van het uitvoerrecht op suiker. Dit recht is afgeschaft, omdat de suikercultuur in nood verkeerde; thans worden in deze industrie echter weder groote winsten verkregen. Het ware dan ook beter geweest het uitvoerrecht niet af te schaffen, maar enkel te schorsen. Ook werd door een lid aanbevolen om voor den uitvoer van Sumatratabak een hooger uitvoerrecht te heffen dan van andere tabak, op grond, dat de teelt van die tabak als een monopolie kan worden beschouwd.

In eene afdeeling werd opgemerkt, dat eenige vermeerdering van inkomsten door herziening en aanvulling van sommige directe belastingen, met name van het patentrecht en van de personeele belasting, te verkrijgen zou zijn.

Bij de behandeling der Indische financiën kwam in verscheiden afdeelingen ter sprake een artikel van mr. C Th. van Deventer, getiteld „Eene Eereschuld" en voorkomende in *de Gids* van Augustus jl. Op grond van de in dit artikel vermelde redenen achtten sommige leden het billijk, dat Nederland althans de uitgaven voor rente en aflossing der ten laste van Indië gesloten leeningen voor zijne rekening zou nemen. Betoogd werd, dat die leeningen een gevolg zijn zoowel van de groote uitgaven voor den oorlog in Atjeh, die meer in het belang van Nederland dan in dat van Indië is gevoerd, als van het feit, dat vroeger niet is voorzien in de toen reeds bestaande behoefte aan spoorwegen, bevloeiingswerken, enz. in Indië, terwijl de batige saldo's der Indische rekeningen ten behoeve van Nederland werden verbruikt. Enkele leden drongen hierbij aan op eene billijke scheiding van de Nederlandsche en de Indische financiën en op wijziging van art. 4 der Indische Comptabili-

teitswet, daarbij betoogende, dat, zoolang eene scheiding niet is tot stand gekomen, Nederland zedelijk verplicht is de tekorten der Indische rekeningen te dekken.

Andere leden verklaarden, dat zij zich met de beschouwingen, in vermeld tijdschriftartikel vervat, niet konden vereenigen. In de eerste plaats werd opgemerkt, dat, wil men eene berekening van het debet en credit van Nederland tegenover Indië maken, men hooger dan tot 1867 moet opklimmen. Men behoort dan in rekening te brengen de overneming van de schulden der Oost-Indische Compagnie door Nederland en na te gaan, welke bedragen in vroegere jaren door het moederland voor Indië zijn betaald. In de tweede plaats werd aangevoerd, dat men de politiek der batige saldo's waarlijk niet in bescherming behoeft te nemen om afwijzing van den eisch tot restitutie te rechtvaardigen. Voor die afwijzing is het voldoende er op te wijzen, dat volgende geslachten niet gehouden zijn geldelijk goed te maken wat ten gevolge van een door hen afgekeurde politiek door vorige geslachten is gedaan. Op dezen grond meende men ook de zedelijke verplichting tot het restitueeren van batige saldo's te moeten ontkennen. Met betrekking tot de scheiding van de Indische en Nederlandsche financiën werd verder betoogd, dat al moge dergelijke scheiding tot op zekere hoogte gewenscht en gewettigd zijn, zij toch in beginsel strijdt met de Grondwet en de inrichting van ons geheele staatsrecht. Naar art. 1 der Grondwet kan aan koloniën of overzeesche bezittingen geen zelfstandige persoonlijkheid worden toegekend. Ook practisch zou de scheiding bedenkelijk zijn, in zooverre zij tot verbreking van den band tusschen het moederland en de koloniën zou kunnen leiden. Men denke bij het licht dezer beschouwingen aan onze West-Indische koloniën.

In § 2 der Memorie van Toelichting wordt vermeld, dat de in- en uitvoerrechten voor 1900 f 688 000 hooger zijn geraamd dan voor 1899. Uit het slot dier paragraaf is af te leiden, dat bij dat cijfer niet gerekend is op de vermeerdering van inkomsten, welke zullen voortvloeien uit de voorgenomen inlijving van het oostelijk gedeelte van den archipel bij het tolgebied. Gaarne zou men nadere inlichting ontvangen omtrent de wijze waarop de Minister tot het cijfer van f 688 000 is gekomen.

§ 4. Met groote voldoening en instemming hadden vele leden kennis genomen van de met vaste hand doorgevoerde maatregelen tot bedwang van het verzet en tot pacificatie in Atjeh. De toenemende beheersching der kuststreken heeft tot verbetering van den toestand veel bijgedragen. Intusschen merkten eenige leden op, dat blijkens het Koloniaal Verslag, de marine niet altijd in de gelegenheid is den smokkelhandel tegen te gaan en drongen zij daarom op vermeerdering van het aantal recherche-vaartuigen aan. Waardeering vond het met eene krachtige houding tegenover verzet en met oplegging van hooge boeten aan wederspannigen en onwilligen gepaard gaande streven om de troepenmacht zooveel mogelijk te beperken. Sommigen meenden echter, in verband met het allicht uit het succes voortspruitende optimisme en met de gevaren der groote dislocatie, die van bezetting van het zooveel grooter geworden terrein het gevolg is, tegen te ver gaande inkrimping der legerformatie te moeten waarschuwen, hetgeen anderen aanleiding gaf het vertrouwen uit te spreken, dat tot vermindering der troepen niet dan met volkomen instemming van den bekwamen Gouverneur van Atjeh zou worden overgegaan. Men vertrouwde dat in de thans gevolgde gedragslijn door het optreden van den nieuwen Gouverneur-Generaal geene verandering zal worden gebracht. Hulde werd gebracht aan den man, die in Atjeh op voortreffelijke wijze leiding en kracht aan ons optreden geeft en zijne taak op uitnemende wijze vervult.

Eenige andere leden bepaalden zich tot de opmerking, dat, huns inziens, de Kamer niet anders kon doen dan afwachten, welke uitkomsten de thans gevolgde gedragslijn verder zou opleveren. Ook betoogden enkelen opnieuw, dat de kosten van den strijd voor rekening van Nederland behooren te komen.

Ten vorigen jare heeft de Minister in de Memorie van Antwoord eenige mededeelingen gedaan omtrent de in Atjeh plaats gehad hebbende gebeurtenissen, welke nog niet in het Koloniaal Verslag van dat jaar konden worden vermeld. Sommigen spraken den wensch uit, dat dergelijke mededeelingen thans weder in de Memorie van Antwoord zouden worden opgenomen.

Voorts werd de wensch uitgesproken, dat in het gedeelte van het Koloniaal Verslag betreffende de krijgsverrichtingen in Atjeh duidelijker aanwijzing zou worden gegeven van deplaatsen, waar geageerd is, ten einde het opzoeken van die plaatsen op de kaart te vergemakkelijken.

§ 5. Met de benoeming van den heer Rooseboom tot Gouverneur-Generaal waren sommige leden niet onverdeeld ingenomen. Zij wenschten in waardeering van de persoonlijke bekwaamheden van den benoemde niet voor anderen onder te doen, maar achtten de keuze niet boven bedenking, in zooverre de heer Rooseboom met de toestanden en behoeften van Indië niet zoo van nabij bekend kan zijn, als huns inziens met het oog op de vele gewichtige quaestiën, die op oplossing wachten, gewenscht moet worden geacht.

Andere leden juichten de benoeming van den heer Rooseboom toe. Moge het een bezwaar zijn, dat de nieuwe Gouverneur-Generaal niet van nabij met Indische toestanden bekend is, zijn lidmaatschap van de Kamer heeft hem toch gelegenheid gegeven zich ernstig met Indische zaken bezig te houden, terwijl bovendien als een voordeel is te beschouwen, dat hij buiten de Indische ambtenaarswereld heeft gestaan.

De omstandigheid, dat de nieuwe Gouverneur-Generaal een hoogen militairen rang bekleedde, gaf aanleiding tot de vraag, of zijne benoeming in verband staat met eene voorgenomen betere regeling der defensie van Indië. Sommigen zouden dit toejuichen. De politieke toestand in Oost-Azië eischt huns inziens, dat men op mogelijke gebeurtenissen zich zoo goed mogelijk voorbereidt. Ook werd meer in het algemeen de verwachting uitgesproken, dat deze benoeming tot goede behandeling van de militaire aangelegenheden van Indië zou leiden.

Deze beschouwingen gaven andere leden aanleiding tot het uitspreken der hoop, dat de benoeming niet zou leiden tot het opdrijven van uitgaven voor militaire doeleinden in Indië.

§ 6. Verscheidene leden waren zeer teleurgesteld over het uitblijven van maatregelen tot wegneming van de hinderpalen, die nog steeds aan de uitbreiding van het Christendom in Indië in den weg staan. Zij hadden daarbij vooral het oog op de reeds boven besproken regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen, doch vestigden daarnevens in het bijzonder de aandacht op de algemeeen verspreide opvatting, dat een Christen geen regent kan zijn. Deze opvatting vindt haren grond in art. 17 van de instructie voor de regenten op Java en Madura (*Indisch Staatsblad* van 1867, n°. 114) in verband met het bepaalde in art. 124 van het Regeeringsreglement. Het spreekt van zelf, dat bedoelde uitsluiting van het regentschap den overgang van aanzienlijke Javanen tot het Christendom zeer belemmert.

De welwillende wijze, waarop de Minister zich herhaaldelijk over de zending heeft uitgelaten, waardeerende, vroegen deze leden, op welke wijze hij te gemoet dacht te komen aan de bezwaren, die de zending nog altijd drukken. Wilde men het mogelijk maken, dat niet slechts enkele personen of dessa's, maar geheele streken voor het Christendom worden gewonnen, dan behoorde huns inziens eene behoorlijke regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen tot stand te komen, alle tegenwerking en openlijke of bedekte vervolging van Christenen door inlandsche hoofden streng te worden tegengegaan en elk bezwaar tegen de benoeming van Christenen tot regent uit den weg te worden geruimd.

Ter zake van de regeling van den toestand der inlandsche Christenen werd door sommigen nog de aandacht gevestigd op de beschouwingen van professor v. d. Berg te Delft (referaat voor den zendingsdag van de Nederlandsche Zendingsvereeniging van 11 Mei jl.). Naar aanleiding hiervan werd door anderen betoogd, dat de regeling dier aangelegenheid niet zoo gemakkelijk is, als die hoogleeraar het voorstelt.

§ 7. Verscheidene leden waren van oordeel, dat niet genoeg gedaan wordt om door bevordering van den handel met Oost-Azië de hulpbronnen van Nederlandsch-Indië tot meerdere ontwikkeling te brengen. Men vestigde hierbij de aandacht op de belangrijke artikelen over den handel met Oost-Azië, voorkomende in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Augustus en 1, 3, 5, 19 21, en 28 September jl.

De wensch werd uitgesproken, dat een of meer deskundigen door de Indische Regeering zouden worden aangesteld, ten einde haar omtrent handelsaangelegenheden voor te lichten. Uitzending van deze ambtenaren naar China en Japan zou, naar men meende, kunnen leiden tot het aanknoopen van voordeelige handelsbetrekkingen in die landen. Ook werd gewezen op het belang van rechtstreeksch overleg tusschen de Indische Regeering en de consuls in Oost-Azië. Men meende, dat tot dusverre die consuls enkel in verbinding staan met de Regeering in Nederland. Is dit zoo, dan werd het wenschelijk geacht, dat de Indische Regeering tot het houden van rechtstreeksch overleg met genoemde

ambtenaren werd aangemoedigd en hiermede bij de instructie der consuls rekening zou worden gehouden.

Andere leden erkenden het belang van bevordering der handelsverbindingen met China en Japan, maar zagen niet in, dat de Indische Regeering ten deze het initiatief zou moeten nemen. Wel wenschten zij, dat de pogingen van particulieren tot ontwikkeling van den handel door die Regeering zouden worden gesteund In verband hiermede wezen zij op de gunstige ligging van Poeloe Weh en spraken zij den wensch uit, dat de pogingen van particulieren om daar handelsetablissementen te vestigen, door het Indisch bestuur krachtig zouden worden aangemoedigd.

§ 8. Door eenige leden werd de wenschelijkheid betoogd om bij voorkeur de Nederlandsche taal in Indië en vooral op Java te bezigen voor de ambtelijke gedachtenwisseling tusschen Europeanen en inlanders. De aandacht werd gevestigd op eene redevoering, door een beschaafden Javaan op het jongste letterkundig congres te Gent gehouden en op uitingen in de pers, bepaaldelijk in het orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond *Neerlandia*, waarin dit punt werd besproken. Men drong er op aan, dat de Regeering in dezen zin zou medewerken, met name door vermeerdering van het aantal scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders; door aanmoediging van bezoek van die scholen ook door kinderen en minder gegoede hoofden, en door het verleenen van krachtigen steun aan particulieren. Men betoogde, dat deze medewerking zou zijn in het belang van het moederland en de koloniën, en op de ontwikkeling der inlanders gaandeweg een gunstigen invloed zou uitoefenen. Dat door de inlanders behoefte gevoeld wordt aan meerdere ontwikkeling bleek, meende men, uit het feit, dat 10 pct. van de scholieren der openbare lagere scholen voor Europeanen kinderen van inlanders of vreemde Oosterlingen zijn. Gaarne zou men de verzekering ontvangen, dat het Algemeen Nederlandsch Verbond bij het doen van pogingen in Indië tot bevordering van het gebruik der Nederlandsche taal op den steun der Regeering zal kunnen rekenen.

§ 9. In het verslag der Commissie uit de Kamer, in wier handen gesteld werden de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Indië (Gedrukte Stukken 1898—1899 — **64** — n°. 1) is gewezen op de „uiterst geringe mate van voortvarendheid", welke bij de behandeling van comptabele aangelegenheden door onderscheidene Indische autoriteiten wordt betracht.

De Commissie wees op verschillende voorbeelden van den tragen gang van zaken. Sommige leden wenschten te vernemen, of tot verbetering van dezen toestand maatregelen genomen zijn of zullen worden.

§ 10. De wensch werd geuit, dat voortaan in de toelichtende staten der begrooting ten aanzien van *alle* onderdeelen de uitgaven in het vorige jaar toegestaan, zouden worden vermeld. Thans geschiedt dit nu eens wel, dan weder niet. Zoo zijn bij voorbeeld in den toelichtenden staat betreffende afdeeling II van hoofdstuk II bij elk onderdeel de in het vorige jaar toegestane uitgaven vermeld, maar geschiedde dit niet ten aanzien van de onderdeelen, voorkomende onder onderafdeeling 13, letters *e* en *f*, en onderafdeeling 16, letters *b*, *c* en *d*. De aanbevolen wijziging zal de vergelijking tusschen de begrooting van het eene met die van het daaraan voorafgaande jaar vergemakkelijken.

Uitgaven in Indië.

Afdeeling I.

Onderafdeeling 1. Bij de behandeling van de motie-Ketelaar, strekkende om door de Kamer de wenschelijkheid van vermindering van het traktement van den Gouverneur-Generaal te doen uitspreken, legde de Minister wel geene belofte af, dat hij in den zin der motie zou handelen, maar verklaarde nij toch, dat hij, onverschillig of de motie al dan niet werd aangenomen, met den wensch naar zuinigheid bij de benoeming van een nieuwen Gouverneur-Generaal rekening zou houden (*Handelingen* 1898—1899, bladz. 888). Door eenige leden werd opgemerkt, dat de Minister bij de thans plaats gehad hebbende benoeming in dit streven naar zuinigheid niet schijnt te zijn geslaagd.

Enkelen verlangden, dat de wedde van den Gouverneur-Generaal bij de wet zou worden geregeld.

Onderafdeeling 2. Door eenige leden werd betwijfeld, of de gelden voor de bezoldiging van den staf van den Gouverneur-Generaal wel nuttig besteed zijn. Men vroeg of de uitgaven althans niet konden verminderd worden door inkrimping van het aantal officieren.

Onderafdeeling 5. Eenige leden meenden, dat, hoe wenschelijk het aanbrengen van bezuinigingen ook is, het geene aanbeveling verdient den post onder *d* met f 4000 te verminderen. Dit bedrag werd ten vorigen jare toegestaan niet enkel voor completeering van het oud-archief, zooals thans in den toelichtenden staat wordt beweerd, maar in de eerste plaats tot bestrijding van het daggeld ad f 10 van een persoon, die den archivaris behulpzaam zou zijn in de ordening van zekere aan het archief toegevoegde stukken. Naar vernomen was, heeft die ordening thans voor een gedeelte plaats gehad. Wordt daarmede nu echter opgehouden, dan is het daaraan reeds besteed geld als weggeworpen te beschouwen. Men verzocht, dat de Minister deze zaak in nadere overweging zou nemen.

Afdeeling II.

Door eenige leden werden verschillende gevallen vermeld, waarbij sprake is van misbruik van macht door Indische autoriteiten.

In de eerste plaats werd medegedeeld, dat een gewezen assistent-resident van Brebes (Tegal) verscheidene inlanders, die door den landraad waren vrijgesproken, onder allerlei voorwendsels tot krakal zou hebben veroordeeld en dat anderen, die door het Hooggerechtshof waren vrijgesproken, door hem ter zake van dezelfde feiten met drie maanden gevangenisstraf waren gestraft. Ook zou deze ambtenaar getuigen mishandeld hebben, ten einde hen tot bekentenis van de waarheid te dwingen. Nadat deze assistent-resident op 4 Augustus 1898 op wachtgeld was gesteld, zou hij onlangs opnieuw tot assistent-resident zijn benoemd. Gaarne zou men omtrent deze zaken inlichting ontvangen.

In de tweede plaats werd de aandacht gevestigd op het ergerlijke misbruik van gezag, gepleegd door den voormaligen controleur van de contrôle-afdeeling Batjan Stormer, waarvan, naar beweerd werd, blijken zou uit de ter griffie gedeponeerd geweest zijnde stukken, die zich thans in handen eener commissie uit de Kamer bevinden (zie Gedrukte Stukken 1898—1899, **195**). Men kwam er tegen op, dat tegen genoemden ambtenaar, die later tot assistent-resident was bevorderd, geen strafrechtelijke vervolging was ingesteld.

In de derde plaats werd beweerd, dat sommige landraden herhaaldelijk, wanneer een misdrijf is gepleegd, niet alleen den verdachte, maar ook de getuigen in hechtenis doen nemen en geruimen tijd gevangen houden.

In verband met het groote belang, dat de bevolking van de afdeelingen Djember en Bondowosso van de residentie Bezoeki heeft bij de tabakscultuur, werd door eenige leden aangedrongen op krachtige maatregelen tot verbetering van de toestanden in die afdeelingen.

De aandacht werd gevestigd op de schromelijke misbruiken, die daar plaats hebben. Tabakschuren worden gebouwd met het kennelijk doel om ontvreemde tabak te bergen en te verwerken. Men wenschte, dat de Indische Regeering zoo noodig art. 45 van het Regeeringsreglement op hen, die zich aan zulke ontvreemdingen schuldig maken, zou toepassen.

Verder werd aangedrongen op voorziening ter zake van het in brand steken van droogloodsen en pakschuren. Blijkens een door de Vereeniging ter bevordering van landbouw en nijverheid te Djember ingesteld onderzoek, zijn in 1898 64 schuren en loodsen in die streek in brand gestoken, waarvan 54 waren geassureerd. Van den oogst van 1898 zou volgens matige schatting voor rekening van assuradeurs 1 100 000 pond zijn verbrand, dat is ongeveer 10 pct. van den geheelen oogst. De toestand is, ook met het oog op de assurantie van schuren en product, onhoudbaar geworden. In verband hiermede werd de aandacht des Ministers gevestigd op het door genoemde vereeniging tot den Gouverneur-Generaal gerichte verzoek tot benoeming van experts, om bij voorkomende branden van geassureerde gebouwen en producten expertise uit te brengen. Voorts werd overlegging gevraagd van het verslag, ter zake uitgebracht door de in commissie gezonden heeren Mullemeister en van Lawick van Pabst en van de op dit verslag betrekking hebbende rapporten van de assistent-residenten.

Bij het departement van Justitie in Indië is een ontwerp tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering in gereedheid gebracht. Gevraagd werd, waarom de Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied in deze zaak niet is gekend.

Onderafdeeling 12. Bij de residentieraden van Soerakarta en Djokjokarta, die in zekere gevallen kennis nemen zoowel van burgerlijke vorderingen als van misdrijven, zijn geene rechtskundige voorzitters. De wenschelijkheid werd betoogd om bij die rechtbanken rechtskundige griffiers aan te stellen.

Ook werd aangedrongen op bezoldiging van de inlandsche leden van de landraden.

Onderafdeeling 14. Geklaagd werd over de weinige voortvarendheid der wees- en boedelkamers. Door sommige leden werd aangedrongen op wijziging van het Wetboek van Koophandel, opdat vrijheid gegeven worde de curateele over failliete boedels ook aan anderen dan de weeskamers op te dragen. Ook achtte men meer controle op het beheer der Kamers wenschelijk. Het schijnt, dat deze niet zelden groote kapitalen onder hypothecair verband uitzetten, en dat daarbij niet altijd de noodige voorzichtigheid wordt betracht. Vermeld werd, dat dientengevolge een der Kamers eene landelijke onderneming in eigen beheer had moeten nemen.

Onderafdeeling 18. Voor de kosten, voortvloeiende uit de invoering van een nieuw stelsel van dwangarbeid, is wederom een memoriepost uitgetrokken. Uit de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting is intusschen gebleken, dat van de invoering van een nieuw stelsel is afgezien, doch daarentegen maatregelen ter verbetering van het bestaande stelsel zijn ontworpen, waarvan de toepassing tot eene jaarlijksche verhooging der begrooting met bijna f 83 000 zou leiden, waartegenover echter eene bate van f 16 000 staat. De Minister verklaarde van meening te zijn, dat, hoe gewenscht het ook moge zijn deze van 1871 af aanhangige hervorming eindelijk haar beslag te doen krijgen, de toenmalige financieele omstandigheden niet veroorloofden de begrooting met dien nieuwen jaarlijkschen post te bezwaren. Sommige leden drongen er op aan, dat thans de noodige gelden voor deze geheel voorbereide en zeer wenschelijke verbetering op de begrooting zouden worden uitgetrokken.

Afdeeling III.

Opnieuw werd van verschillende zijden de inrichting der geldelijke administratie in Indië, en in het bijzonder de regeling der contrôle op de ontvangsten ter sprake gebracht. Ten vorigen jare heeft de Minister toegezegd, dat hij ter zake met de Indische Regeering in overleg zou treden (*Handelingen* bladz. 200). Gaarne zou men vernemen, welke uitkomsten dit overleg heeft opgeleverd.

Eenige leden vestigden de aandacht des Ministers op de groote hoeveelheid valsche dubbeltjes — kleine plaatjes, waarop geen stempel zichtbaar is — die in Indië in omloop zijn. Hoe grooter het gebrek aan zilveren pasmunt is, des te meer zullen valsche dubbeltjes in omloop gebracht worden. Men vroeg, welke maatregelen hiertegen genomen worden.

Onderafdeeling 23. De onder *e* voorkomende post wordt f 2000 lager geraamd dan ten vorigen jare. Door een der leden werd gevraagd of deze verlaging wel geraden is, waar het toch wenschelijk scheen om in verband met de inwisseling der duiten voor het tegengaan van den invoer daarvan premiën uit te loven.

Onderafdeeling 30. Van verschillende zijden werd wederom gewezen op de onrustbarende stijging der burgerlijke en militaire pensioenen van Europeanen. Voor non-activiteitstraktementen en wachtgelden is minder uitgetrokken, hetgeen men met genoegen gezien had. Men wenschte dat ook voor de vermindering van pensioenen maatregelen zouden worden genomen.

Verscheidene leden betoogden opnieuw, dat de pensioenen der hoogere ambtenaren en opperofficieren te groot zijn. Het is noodig in Indië hoogere traktementen te geven dan in Nederland, maar men achtte het volstrekt niet noodig aan gewezen Indische hoofdambtenaren pensioenen te geven, die nog hooger zijn dan de traktementen van Nederlandsche hoofdambtenaren. Enkelen meenden zelfs dat de pensioenen der Indische ambtenaren met die der Nederlandsche gelijkgesteld konden worden. Anderen konden zich met dit gevoelen niet vereenigen en wezen er op, dat Nederlandsche ambtenaren veelal tot den leeftijd van 65 jaar in dienst kunnen blijven, terwijl Indische ambtenaren in den regel lang vóór het bereiken van dien leeftijd moeten worden gepensionneerd.

Naar aanleiding van Indische berichten werd gevraagd, of de Regeering voornemens is den diensttijd van ambtenaren en officieren, vereischt voor het erlangen van pensioen, op 25 in plaats van op 20 jaren te stellen. Is dit het geval, dan vertrouwden sommigen, dat hierbij rekening zou gehouden worden met de verkregen rechten van hen, die onder vigueur van de bestaande bepalingen in dienst traden. Ook werd aangevoerd, dat bij deze zaak gelet moet worden op het verschil in den leeftijd, waarop verschillende categorieën van ambtenaren en officieren in dienst plegen te treden. Dit verschil komt duidelijk uit bij officieren van gezondheid tegenover andere officieren en bij rechterlijke ambtenaren tegenover die van het binnenlandsch bestuur, in het bijzonder tegenover hen, die met het radicaal van lein ambtenaarsexamen in dienst treden.

Gevraagd werd, of onder den post *d* ook de gagementen en onderstanden van inlandsche militairen zijn begrepen. Zoo ja, dan zou men gaarne het onderdeel gesplitst zien op dezelfde wijze als geschiedt ten aanzien van de burgerlijke pensioenen (art. 30, *c* en *e*). Dezelfde splitsing werd verlangd ten aanzien van onderdeel *f*.

Sommige leden betwijfelden, of bij het pensioenreglement voor inlandsche ambtenaren (*Indisch Staatsblad* van 1887, n°. 192) wel voldoende is voorzien in hunne belangen en of de daarbij getroffen regeling wel in het belang eener goede dienstuitoefening is. Op het instellen van een onderzoek naar de werking van het reglement werd aangedrongen.

Voorts kwam de regeling van de gagementen der inlandsche soldaten ter sprake. Verscheidene leden achtten die regeling onvoldoende. Wanneer een inlandsch soldaat den dienst moet verlaten, ontvangt hij, naar men meende, slechts eene gratificatie van f 60, onverschillig hoe lang hij den lande heeft gediend. In overweging werd gegeven het bedrag der gratificatie te regelen naar verhouding tot het aantal dienstjaren.

Overigens meenden sommigen, dat de militaire pensioenen, gagementen en onderstanden niet ten laste van de afdeeling Financiën, maar van de afdeeling Oorlog gebracht behooren te worden.

In verband met de beraadslaging over art. 52 van hoofdstuk IV der loopende Staatsbegrooting (*Handelingen* bladz 405) werd de vraag gesteld, of thans maatregelen genomen zijn om te zorgen, dat aan in de Rijkswerkinrichtingen hier te lande verblijvende gewezen Indische militairen gedurende den tijd van dat verblijf geen pensioen behoeft uitgekeerd te worden.

In den staat van militaire pensioenen, in 1898 vrijgevallen of in Indië betaalbaar gesteld (stuk n°. 12), komen twee personen voor, die reeds in 1897 overleden. Waarom zijn de pensioenen van deze personen eerst in 1898 vrijgevallen?

Afdeeling IV.

Door eenige leden werd melding gemaakt van een rapport van den controleur van Huls omtrent zekere in Krawang in het begin van 1898 uitgevoerde relief-works, in welk rapport ongunstige berichten zouden voorkomen omtrent den toestand der bevolking in die landstreek. Op overlegging van dat rapport werd aangedrongen

Naar vernomen was, zou E. F. Kleian door den waarnemenden resident van Timor ontslagen zijn uit de betrekkingen van hulppostcommies en tijdelijk agent van de wees- en boedelkamer te Koepang op grond, dat hij opstellen in dagbladen geplaatst had, die aan het gezag van het gouvernement schade toebrengen en de justitie tegenwerken, zoodat hij het vertrouwen van den resident had verloren. Gaarne zou men omtrent de vraag, of hier voldoende reden bestond tot het verleenen van ontslag, inlichting ontvangen.

Onderafdeeling 36. Door sommige leden werd gewezen op de ongelijkheid van de bezoldiging der residenten. In het bijzonder had men hier het oog op die residentiën in de buitenbezittingen, waar de wedde van den resident lager is dan die van de residenten 2de klasse op Java. De taak der residenten in de buitenbezit-

tingen is wegens de uitgestrektheid der gewesten en de minder goede verkeersmiddelen veelal moeilijker en minder aangenaam dan die van hunne ambtgenooten op Java. Ook vereischt de regeeringstaak in de buitenbezittingen buitengewone zorg en hebben de hooge ambtenaren in die bezittingen eene groote verantwoordelijkheid te dragen. Ten einde eene ruime keuze voor de benoeming van residenten te hebben, behoorde naar de meening dezer leden hunne wedde zeker niet lager, maar althans even hoog te zijn als die der residenten 2de klasse op Java.

Andere leden waren niet voor verhooging van deze traktementen en meenden, dat aan de geuite wenschen zou kunnen worden te gemoet gekomen door verplaatsing, gepaard met rangsverhooging.

Hiertegen werd weder opgemerkt, dat herhaalde verwisseling van ambtenaren in de buitenbezittingen niet in het belang van 's lands dienst kan worden geacht Alleen door een langdurig verblijf kan grondige kennis van land en volk verkregen worden.

Blijkens het Koloniaal Verslag liet de gezondheidstoestand te Manokwari (Nieuw-Guinea) veel te wenschen over. Gevraagd werd, of de Regeering nadere inlichtingen kan verstrekken omtrent hetgeen tot verbetering van den toestand is geschied. Ook zou men gaarne nader worden ingelicht omtrent de vraag, of de vestiging van eene bestuursinrichting op Nieuw-Guinea reeds gunstigen invloed heeft uitgeoefend met betrekking tot de onderlinge twisten der inboorlingen. Naar aanleiding van deze vraag werd door anderen tegen inmenging met deze twisten gewaarschuwd, aangezien die inmenging tot groote moeilijkheden voor het bestuur aanleiding zou kunnen geven.

In de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting werd gezegd, dat het denkbeeld in overweging was om aan de besturende en controleerende ambtenaren op Java vrij vervoer op de Staatsspoorwegen binnen hun ressort toe te kennen. Gaarne zou men vernemen, tot welk resultaat deze overweging heeft geleid.

Onderafdeeling 37. Bij de behandeling van onderdeel *f* werd door een der leden op verscherping van het toezicht ter zake van de toelating van Chineezen zonder middel van bestaan aangedrongen.

Onderafdeeling 37*a*. Sommige leden hadden met voldoening gezien, dat ter zake van de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur een nader onderzoek is ingesteld. De wensch werd geuit, dat dit onderzoek vooral gericht zou zijn op het verkrijgen van bekendheid met de meeningen der inlandsche hoofden omtrent veranderingen in de positie van inlandsche ambtenaren.

Andere leden hadden met leedwezen en teleurstelling van de mededeelingen der Memorie van Toelichting omtrent de reorganisatie kennis genomen. Zij herinnerden, hoe de Minister op de ernstige bedenkingen, in de Kamer ten vorigen jare tegen de reorganisatie aangevoerd, verklaard had, dat er waarschijnlijk zelden voorstellen door de Indische Regeering zijn gedaan, zoo van alle kanten in Indië bezien, en hoe de Kamer den op die voorstellen berustenden begrootingspost zonder hoofdelijke stemming heeft goedgekeurd. Bij de behandeling der begrooting in de Eerste Kamer heeft de Minister naar aanleiding van meer bepaaldelijk de inrichting van het inlandsch bestuur betreffende bedenkingen verklaard, dat hij, waar de reorganisatie toch eerst in Juli van dit jaar kon worden ingevoerd, niet nalaten zou de in het midden gebrachte bedenkingen aan de aandacht der Indische Regeering te onderwerpen. Thans blijkt echter, dat van invoering der reorganisatie met Juli jl. niets is gekomen en dat in Indië omtrent deze, naar het scheen zoo deugdelijk voorbereide zaak door den Gouverneur-Generaal een geheel nieuw onderzoek is ingesteld, waarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur nader is verzocht „onbewimpeld" van hunne zienswijze te doen blijken.

Gevraagd werd of het nader rapport van de Indische Regeering thans is ingekomen en zoo ja, of dan de Minister in staat is aan de Kamer mede te deelen, welke nu zijne plannen ten aanzien van de voorgenomen reorganisatie zijn. Hierbij werd op overlegging van het rapport der Indische Regeering en van de adviezen der hoofden van gewestelijk bestuur aangedrongen.

Verscheidene van deze leden merkten op, dat de gemaakte bedenkingen, welke tot het toezeggen van nadere overweging aanleiding gaven, hoofdzakelijk de reorganisatie van het inlandsch bestuur betroffen, maar dat de behoefte aan spoedige verbetering van de positie der Europeesche ambtenaren ten vorigen jare algemeen werd erkend. Daarom wenschten deze leden, dat de op de ingediende begrooting uitgetrokken gelden voor zooveel noodig zouden worden bestemd om aan de voorgestelde reorganisatie, voor zoover zij die op het Europeesch personeel betrekking heeft, uitvoering te geven. Daarvoor is het niet noodig het nader advies der Indische Regeering af te wachten. Wel werden, wellicht met het oog op de in uitzicht gestelde bezuiniging, ten vorigen jare gelijktijdig voorstellen gedaan betreffende de reorganisatie van het Europeesch en van het inlandsch personeel, maar er bestaat tusschen de beide onderdeelen van het voorstel geen verband, behalve wellicht de beoogde bezuiniging, die van geringe beteekenis is tegenover het groote belang van de zoo dringend vereischte reorganisatie van het Europeesch personeel.

Eenige andere leden verklaarden, dat zij zulk eene beperking van de reorganisatie tot het Europeesch personeel als eene zeer impolitieke daad zouden beschouwen. De indruk is ontstaan, dat de lotsverbetering van dat personeel naar de gedane voorstellen zou geschieden ten koste van de belangen van het inlandsch personeel en nu die indruk eenmaal is gevestigd, zou het ongetwijfeld als eene miskenning van dat personeel worden opgevat, wanneer men de Europeesche ambtenaren de voordeelen der reorganisatie deed plukken, voordat over de reorganisatie van het inlandsch personeel beslist wordt.

Overigens werd de wenschelijkheid van lotsverbetering van het Europeesch personeel geenszins betwijfeld. Integendeel werd door sommige leden betoogd, dat zuinigheid met het oog op de groote verantwoordelijkheid die op dit personeel rust, misplaatst zou zijn.

Weder andere leden hadden bezwaar tegen het voteeren van eene som van f 220 000 voor de reorganisatie, ingeval der Kamer niet bekend is welke maatregelen ten deze zullen worden genomen. Zij wenschten onderafdeeling 37*a* te doen vervallen, ingeval de Minister niet in staat is nadere mededeeling omtrent de te nemen maatregelen te doen. De beslissing der Staten-Generaal kan in dit geval bij afzonderlijk wetsontwerp worden gevraagd, zoodra de Minister in staat is nadere mededeelingen te verstrekken.

Onderafdeeling 38. Eenige leden waren teleurgesteld door de mededeeling op bladz. 89 van het Koloniaal Verslag, dat de voortgezette onderzoekingen aangaande de vraag, of in sommige gewesten of gedeelten van gewesten bij de bevolking geneigdheid bestaat om, door meer hoofdgeld op te brengen, de nog op haar rustende heerendiensten geheel of ten deele afgeschaft te krijgen, aan het licht hebben gebracht, dat over het algemeen het tijdstip vooralsnog niet gunstig kan heeten om daartoe over te gaan.

Zij verzochten overlegging van de rapporten die daaromtrent, blijkens het Koloniaal Verslag van 1898, door de residenten van Pekalongan, Tegal, Probolinggo en Soerabaija zijn uitgebracht. Ook zouden zij gaarne inzage willen hebben van het over de verplichte diensten der inlandsche bevolking op Java en Madura handelend eindresumé, waarvan sprake is in de noot op bladz. 59 van het Koloniaal Verslag over 1898.

Onderafdeeling 40. Enkele leden achtten de regeling der overneming van de Solosche enclaves in de residentie Samarang uit een financieel oogpunt vrij bezwarend. De Memorie van Toelichting zegt, dat over het financieel bezwaar dient heengestapt te worden, aangezien de maatregel in het belang is van land en volk. Deze leden verzochten den Minister dit gevoelen nader te motiveeren. Vele andere leden hadden met ingenomenheid van dezen maatregel kennis genomen.

Onderafdeeling 42. In noot 135 van den toelichtenden staat wordt vermeld, dat het noodzakelijk wordt geacht aan ieder der controleurs van de afdeelingen Sampit en Pasir en de Tanah Boemboelanden de beschikking over een stoomvaartuig te geven. Gaarne zou men vernemen, waarom dit noodzakelijk wordt geacht.

Onderafdeeling 47. Enkele leden betuigden hun leedwezen over de nog steeds onvoldoende regeling van den veeartsenijdienst.

Onderafdeeling 48. Met ingenomenheid hadden vele leden de mededeelingen des Ministers over de gunstige resultaten van de landrente-onderzoekingen en van de laatstelijk in de Preanger regentschappen gevolgde methode kennis genomen. Men wenschte,

dat op deze wijze met voortvarendheid zou worden voortgegaan. Enkele andere leden vreesden, dat de kosten van die invoering niet zouden meevallen en hadden daarom tegen dezen memoriepost wel eenig bezwaar. Is hij eenmaal aangenomen, dan zou op de invoering eener nieuwe regeling huns inziens niet meer teruggekomen kunnen worden.

Onderafdeeling 50. Enkele leden achtten den inhoud der nevens de Memorie van Toelichting overgelegde circulaire van den Gouverneur-Generaal niet boven bedenking. Hetgeen in dat stuk over beperking der gedwongen cultuur gezegd wordt, zou huns inziens ten gevolge kunnen hebben, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zich aan de cultuur minder gelegen lieten liggen. Dit ware echter zeer bedenkelijk, zoolang de opbrengst der gouvernements-cultuur als bron van inkomst niet gemist kan worden. Verder meenden zij uit de circulaire te moeten opmaken, dat de bedoeling van den Gouverneur-Generaal zou zijn om ook in die districten, waar de gedwongen cultuur in stand gehouden wordt, de beste gronden aan de bevolking voor vrijwillige cultuur af te staan, in welk geval de opbrengst der gedwongen cultuur zeker met reuzenschreden zou achteruitgaan. Anderen verklaarden, dat, naar hun inzien, van zoodanige bedoeling van den Gouverneur-Generaal uit de circulaire niets blijkt.

Vele andere leden hadden met genoegen uit de Memorie van Toelichting vernomen, dat definitieve voorstellen omtrent de gouvernements-koffiecultuur waarschijnlijk spoedig uit Indië te wachten zijn. Men wenschte, dat met de mededeeling van die voorstellen aan de Kamer niet zou worden gewacht tot de volgende begrooting.

Andermaal werd door sommigen aangedrongen op opheffing van de betrekking van adviseur voor de koffiecultuur. Ten vorigen jare heeft de Minister in zijne Memorie van Antwoord, de goede diensten door dien ambtenaar bewezen erkennende, verklaard toch daarmede niet te willen te kennen geven, dat hij behoud van die betrekking noodig acht, en, daaraan toegevoegd, dat omtrent dit punt overleg met de Indische Regeering aanhangig was. Bij de openbare beraadslaging heeft de Minister er verder aan herinnerd, dat de Regeering aan 's lands plantentuin te Buitenzorg den aangewezen wetenschappelijken adviseur heeft voor alle cultures. (*Handelingen* bladz. 225). Gevraagd werd, welk resultaat het overleg met de Indische Regeering heeft opgeleverd.

De wensch werd geuit, dat wederom nevens de Memorie van Antwoord zal worden overgelegd het gedeelte van het Koloniaal Verslag, dat op de koffiecultuur betrekking heeft, met de daarbij behoorende bijlagen.

Onderafdeeling 52. Bij de openbare beraadslaging omtrent de loopende begooting heeft de Minister nadere inlichtingen toegezegd omtrent de herbossching van afgeschreven koffietuinen. Kunnen die inlichtingen thans te gemoet gezien worden?

Door een der leden werd de aandacht gevestigd op de artikelen van W. H. van der Haas in de *Indische Gids* van September en October jl. en gevraagd, of de gevaren, die volgens die artikelen bij handhaving van de tegenwoordige wijze van beheer de djatibosschen zouden bedreigen, geheel denkbeeldig genoemd kunnen worden.

Ook werd door dat lid nogmaals gewezen op de veel voorkomende houtdiefstallen, die naar zijne meening een gevolg zijn van niet-toepassing van het reglement van 14 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 110).

Afdeeling V.

Bij de behandeling der interpellatie van den heer van de Velde omtrent de opleiding van Oost-Indische ambtenaren (*Handelingen* 1898—1899, bladz. 1055—1063), heeft de Minister verklaard, dat hij, alvorens over deze aangelegenheid eene beslissing te nemen, de critiek van het publiek en het advies van de Indische Regeering omtrent het sedert gepubliceerde rapport der ter zake benoemde commissie wenschte af te wachten en dat hij hoopte daarna de zaak bij de Staten-Generaal aanhangig te kunnen maken bij een voorstel tot wijziging van de Indische begrooting voor 1900. Tevens verklaarde de Minister zich tegen wettelijke regeling van het onderwerp.

Door sommige leden werd gevraagd, hoever de voorbereiding van de regeling dezer aangelegenheid thans gevorderd is en of de Minister niet eenige nadere mededeeling omtrent zijne plannen zou kunnen doen. Ook drongen eenige leden er op aan, dat de Minister alsnog wettelijke regeling zou toezeggen. Nu de reorganisatie van het Europeesch personeel van het binnenlandsch bestuur is verdaagd, kon, naar men meende, het uitstel, dat het voldoen aan den wensch naar wettelijke regeling zou kunnen veroorzaken, geen bezwaar opleveren. Deze opmerking gaf anderen aanleiding tot de verklaring, dat huns inziens tusschen de regeling van de opleiding der Oost-Indische ambtenaren en de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur weinig verband bestaat.

Van het rapport der bovenbedoelde commissie was door vele leden met belangstelling kennis genomen. Daaromtrent werden de volgende opmerkingen gemaakt.

Sommige leden betuigden hunne instemming met de leidende gedachte van het rapport; ook naar hun inzien geeft een vergelijkend examen, zooals thans wordt afgenomen, met den daaraan verbonden wedstrijd in kennis van feiten van ondergeschikte beteekenis, geen waarborg ter zake van practische geschiktheid voor den burgerlijken dienst in Indië. Thans wordt te weinig gelet op de algemeene ontwikkeling en het karakter der candidaten. De voorstellen der commissie werden echter in verschillende opzichten niet goedgekeurd. Zoo schijnt voor eene behoorlijke opleiding in de vakken, omschreven in art. 2 van het ontwerpbesluit der commissie, de tijd van een jaar te kort. Voorts werd onderwijs in de Javaansche taal voor de aanstaande ambtenaren dringend noodig geacht. Zijn zij eenmaal in dienst, dan zullen hun allicht de tijd en de lust ontbreken om zich de kennis van die taal eigen te maken. Vooral zag men bezwaar in de toepassing van de artt. 8—10 van het ontwerpbesluit. Men vreesde, dat de daarbij aan de in art. 4 bedoelde commissie toegekende bevoegdheid tot willekeur en nepotisme zou leiden. Een lid meende, dat dit gevaar gedeeltelijk zou kunnen worden afgewend door te bepalen, dat de gemotiveerde beoordeeling der candidaten en de ranglijst van hen, die deze commissie voor aanneming geschikt acht, ter inzage zullen worden nedergelegd op de griffiën van de beide Kamers der Staten-Generaal. Andere leden verklaarden met deze kritiek op de artikelen 8—10 van het ontwerp-besluit niet in te stemmen.

Nog werd gewezen op de wenschelijkheid om voor de benoembaarheid van ambtenaren voor den dienst in de Indische bureaux andere eischen te stellen dan voor hen, die bij het binnenlandsch bestuur geplaatst zullen worden.

Voorts werd door eenige leden betoogd, dat met elke nieuwe regeling van de opleiding gepaard behoort te gaan afdoende verbetering van de positie der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Er is, bij dezen tak van dienst weinig promotie: de meeste controleurs dienen, naar men meende, twintig jaren, voordat zij tot assistent-resident benoemd worden. Het uitzicht om binnen een redelijk tijdsverloop eene behoorlijk bezoldigde betrekking te erlangen is dus gering. Wel zal naar de aanhangige plannen tot reorganisatie van het binnenlandsch bestuur eenige verbetering in den toestand komen, maar men vreesde, dat die verbetering niet voldoende zou zijn om bekwame jongelieden en in het bijzonder hen, die een doctoraalen graad of een diploma van civiel ingenieur of technoloog hebben verworven, te bewegen zich aan te melden als candidaat-ambtenaar. Het gevaar is niet denkbeeldig, dat alleen de minder bekwamen voor dat candidaatschap in aanmerking zullen willen komen.

Enkele leden wezen op het feit, dat zich in dit jaar bij de Indische instelling te Delft slechts één kweekeling heeft aangemeld. Zij achten het billijk het aan de gemeente Delft voor die instelling verleend subsidie te verhoogen, zoolang de thans bestaande onzekerheid omtrent de regeling van de opleiding der Indische ambtenaren voortduurt.

In verband met het rapport der meergenoemde commissie kwam ook de opheffing van de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia ter sprake, welke opheffing naar het oordeel van verscheidene leden aanbeveling zou verdienen. Enkele leden meenden, dat die opheffing eene politieke fout zou zijn. Zij vreesden, dat zij bij hen, die niet in de gelegenheid zijn hunne kinderen naar Nederland te zenden, in Indië tot ernstige ontstemming aanleiding zou geven. Anderen merkten naar aanleiding hiervan op, dat dit bezwaar vervalt, indien, gelijk, volgens hetgeen de Minister bij de behandeling der interpellatie-van de Velde zeide, in de bedoeling ligt, de bedoelde inrichting vervangen wordt door een technicum, eene inrichting van landbouw- of vakonderwijs of een gymnasium. Wel waren deze leden overigens van meening, dat de gelegenheid om de kinderen van Europeesche ouders in Indië voortgezet onderwijs te doen genieten eer moet worden uitgebreid dan ingekrompen, ook in het belang van eene meer duurzame vestiging van het Westersch element in de Koloniën.

Sommigen waren vooral ingenomen met het denkbeeld om te Batavia een technicum te vestigen. Zij wenschten, dat daar ook gelegenheid zou gegeven worden tot vorming van opzichters bij het mijnbouwbedrijf. Aan zoodanige opzichters bestaat in Indië groote behoefte, en het verwerven der voor die betrekking noodige bekwaamheden zal aan vele jongelieden een behoorlijk bestaan kunnen verschaffen.

Onderafdeeling 58. Door eenige leden werd aangedrongen op gelijkstelling van de rechten van Indische en Europeesche onderwijzers ten aanzien van de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs. Thans is er bijna geen onderscheid in de programma's der examens. Vroeger waren de examens in Indië gemakkelijker dan thans, maar dit was ook in Nederland het geval. Nu hebben alle in Nederland gediplomeerde onderwijzers in Indië de bevoegdheid, uit eene daar verworven akte voortvloeiende. Maar de Indische akten van vóór 1894 geven geen gelijke rechten als de Nederlandsche akten. Indien een onderwijzer vóór 1894 in Indië eene hoofdakte heeft verworven, kan hij hier te lande geene akte voor Fransch enz. verkrijgen, vóór dat hij in Nederland opnieuw eene hoofdakte behaald heeft.

Gevraagd werd of er uitzicht bestaat op vestiging van eene hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Batavia.

Onderafdeeling 59. Met ingenomenheid hadden eenige leden kennis genomen van de voorgestelde uitbreiding van het onderwijs voor inlanders, waarvan het Koloniaal verslag van 1898 (bladz. 78 en v.) gewaagt. Uit die mededeelingen blijkt, dat door de bevolking zooveel gebruik van de scholen gemaakt wordt, dat het maximum op iedere school toe te laten aantal leerlingen moest worden verhoogd en in verband daarmede de sterkte van het onderwijzend personeel opnieuw is geregeld. In 1898 werd de opening bevolen van 23 scholen 1ste klasse, scholen meer in het bijzonder bestemd voor de kinderen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke of gegoede inlanders, terwijl op het einde van 1897 op Java en Madura reeds 205 en in de buitenbezittingen 296 scholen 2de klasse waren, waarop in dat jaar te zamen 79 676 leerlingen waren ingeschreven. Desniettemin moesten in dat jaar vele kinderen wegens plaatsgebrek worden afgewezen.

Wordt voor uitbreiding van het aantal scholen voor inlanders zorg gedragen, minder bevredigend scheen in verband hiermede wat in het Koloniaal Verslag aangaande de opleiding van onderwijzers voor deze scholen wordt medegedeeld. Voor krachtige uitvoering van de besluiten tot reorganisatie van het inlandsch onderwijs wordt allereerst de beschikking over het noodige personeel vereischt. Hoewel nu bijlage T van het Koloniaal Verslag enkel mededeelt, dat aan het hoofd van 197 van de 205 openbare inlandsche scholen op Java en Madura onderwijzers waren geplaatst, die hunne opleiding aan eene gouvernementskweekschool hadden ontvangen en dat deze hoofden werden bijgestaan door 460 hulponderwijzers of als zoodanig fungeerende personen, waarvan 148 gediplomeerden aan kweekscholen, benevens door 147 kweekelingen, is het niet aan redelijken twijfel onderhevig, dat in de behoefte aan onderwijzend personeel niet kan worden voorzien door de 5 kweekscholen, op welke scholen blijkens de begrooting 200 kweekelingen zijn geplaatst, zoodat jaarlijks ten hoogste 100 onderwijzers kunnen worden afgeleverd. Door deze leden werd op vermeerdering van het aantal kweekscholen aangedrongen.

Nu blijkens het vermelde op bladz. 107 van het Koloniaal Verslag beslist is, dat het in het belang van het onderwijs op de scholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders wenschelijk is het Nederlandsch weder als voermiddel bij dat onderwijs te bezigen, vertrouwde men, dat spoedig tot reorganisatie van de scholen te Bandong, Probolinggo en Tondano zou worden overgegaan. Gaarne zou men van den Minister eene toezegging in dien zin ontvangen. De reorganisatie werd dringend noodig geacht, waar, ook naar de inzichten der Regeering, voor het bekleeden van hoogere inlandsche ambten hooge eischen gesteld behooren te worden.

Door sommige leden werd gewezen op het belang van oprichting van ambachtsscholen voor inlanders op Java. Met instemming had men uit het Koloniaal Verslag (bladz. 109) gezien, dat het nut van zoodanige scholen door de Regeering wordt erkend en dat dan ook zoowel aan den zendeling-leeraar te Kediri als aan dien te Kendalpaijak f 400 in eens voor kosten van eerste inrichting van handwerksonderwijs is uitbetaald en verder een subsidie van f 100 's maands is toegezegd. Men wenschte, dat voor dit onderwijs van Regeeringswege meer zou worden gedaan door aanmoediging en ondersteuning van het particulier initiatief, maar ook door oprichting van gouvernementsscholen. Bevordering van het ambachtsonderwijs kan toch een krachtig middel zijn tot ontwikkeling van het volk en tot het scheppen van nieuwe bronnen van verdienste.

Andere leden erkenden het nut van handwerksonderwijs voor den inlander, maar meenden toch dat de Regeering zich behoort te beperken tot het aanmoedigen van het particulier initiatief en tot het geven van subsidiën.

Wederom werd door sommige leden de wensch geuit, dat het verleenen van subsidiën voor particuliere inlandsche scholen in art. 1 der ordonnantie van 13 Juli 1895 (*Indisch Staatsblad* n. 146) verplichtend gesteld zou worden.

Onderafdeeling 60. Inlichting werd gevraagd over de som van f 16 800, blijkens noot 39 van den toelichtenden staat aangevraagd ter zake van periodieke traktementsverhooging voor de vier daar genoemde ambtenaren.

Door een der leden werd de aandacht gevestigd op eene mededeeling in de *Soerabaija courant* van 17 Juni 1899, volgens welke door de Indische Regeering aan den Koning van Siam zouden zijn ten geschenke gegeven een groot aantal beelden, *losgeslagen* uit nissen van den Boro-Boedoer en het onderhoud van dat monument zeer veel te wenschen zou overlaten. Gevraagd werd, of deze mededeelingen juist zijn.

Onderafdeeling 63. Was men wel ingelicht, dan hebben 8000 Protestanten in de afdeeling Tondano zich namens 143 000 geloofsgenooten tot de Indische Regeering gewend om haar te wijzen op de verdeeldheid en de onrust, onder de bevolking ontstaan ten gevolge van den ijver, waarmede de Roomsch-Katholieke missie de leer van haar kerkgenootschap in de Minahassa ingang tracht te doen vinden. Zonder in deze partij te willen trekken voor eenige richting op kerkelijk gebied meenden sommige leden toch, dat deze wedijver tusschen de verschillende kerkgenootschappen bij het bekeeringswerk in dezelfde landstreek schadelijk is voor de orde en rust der inheemsche bevolking en evenzeer voor de goede werking der zending. Gaarne vernam men omtrent deze zaak eenige inlichting van den Minister.

Andere leden betoogden naar aanleiding hiervan, dat het openbaar gezag zich behoort te onthouden van inmenging met de werkzaamheid van de verschillende missiën. Alleen wanneer de handelingen van zendelingen aanleiding geven tot verstoring der openbare orde, konden huns inziens voor een optreden der Regeering termen bestaan.

Onderafdeeling 64. Bij de behandeling der loopende begrooting is gewezen op den treurigen financieelen toestand, waarin het Protestantsche weeshuis te Samarang verkeert en op de wenschelijkheid van eene verhooging van het door de Regeering aan het gesticht verleend subsidie (*Handelingen* bladz. 253). Men wenschte thans opnieuw de aandacht des Ministers op deze aangelegenheid te vestigen.

Onderafdeeling 65. Eenige leden meenden, dat de maatregelen, door de Regeering getroffen ten einde het indringen van de pest uit Penang te voorkomen, veel te wenschen hebben overgelaten. In dit opzicht hebben de particulieren in Deli meer waakzaamheid getoond. Zij hebben op Poeloe Berhalla eene barak opgericht, die thans voor lepralijders dienst doet.

Ook werd betoogd, dat niet genoeg gedaan wordt ter bestrijding van de leprakwaal, die zich in Indië op verontrustende wijze uitbreidt. Men wees er op, dat voor dit doel slechts f 2200 is uitgetrokken, terwijl voor de bestrijding der syphilis jaarlijks eene som van f 200 000 wordt geraamd. Gaarne vernam men, op welke wijze laatstgenoemde post wordt besteed.

Gevraagd werd, onder welk middel de opbrengst van de bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg behoorende cultuurtuinen wordt verantwoord.

Onderafdeeling 67. Gaarne zou men vernemen, hoever de voorbereiding van de invoering der nieuwe mijnwet gevorderd is. Het had de aandacht getrokken, dat onder de middelen voor

1900 de inkomsten uit retributiën en cijnzen is geraamd op f 73 000, terwijl het geraamd bedrag voor 1899 op f 103 000 was gesteld.

In verband met de ongeregeldheden, welke in Februari—Maart jl. zijn voorgevallen te Soemalata (afdeeling Gorontalo) werd de wenschelijkheid betoogd om een ambtenaar aan te stellen, speciaal met het toezicht op den mijnarbeid aldaar belast.

Onderafdeeling 68. Op bladz. 32 van het Kol. Verslag worden eenige mededeelingen gedaan omtrent de ernstige ongeregeldheden, die in Maart jl. onder de Chineesche mijnbevolking van Banka hebben plaats gehad. Het ontstaan der beweging in het district wordt in het verslag toegeschreven aan slechte behandeling van de werklieden door sommige mijnhoofden en ondernemers. In verband hiermede werd gevraagd, of de loonen der mijnwerkers op Banka niet lager zijn dan die van de mijnwerkers op Billiton en of niet gebleken is, dat aan eerstbedoelde werklieden rijst van minder goede qualiteit werd verstrekt. Ook werd beweerd, dat de bepalingen van het algemeen reglement voor de tinwinning op Banka (*Indisch Staatsblad* van 1891, n°. 134) niet behoorlijk worden gehandhaafd. Gaarne zou men hieromtrent en in het algemeen over de oorzaken van het ontstaan der ongeregeldheden omstandige inlichting ontvangen. Men wenschte daarbij opgaven van de loonen der mijnwerkers en van de ziekte- en sterftecijfers overgelegd te zien.

Onderafdeeling 69. Blijkens het Koloniaal Verslag werd bij den aanvang der Pedir-expeditie het aantal dwangarbeiders, werkzaam bij de kolenontginning te Sawah Loento, met 1100 man verminderd. Sommige leden meenden, dat de herhaalde onttrekking van werkkrachten aan die ontginning storend moet werken op den gang der werkzaamheden. Men drong daarom opnieuw op het in dienst stellen van Chineesche mijnwerkers aan.

Andere leden konden zich uithoofde van de hoogere kosten met dezen aandrang niet vereenigen.

Onderafdeeling 70. Eenige leden meenden, dat de proef met de briquetteering van het zout veel meer gekost heeft dan de oorspronkelijke raming. Gevraagd werd, hoeveel daarvoor in het geheel reeds is uitgegeven. Ook zou men gaarne vernemen, welk resultaat de proef, die met het zout in de afdeeling Sumanap van de residentie Madura sinds Mei jl. wordt genomen, opgeleverd heeft.

Afdeeling VI.

Algemeen was men ontstemd over de „ongehoorde misrekening", welke blijkens de Memorie van Toelichting ten aanzien van de aanlegkosten der Bantamlijn heeft plaats gehad. Waar de raming 6.4 millioen bedroeg en nu 9.9 millioen noodig blijkt te zijn, meenden sommigen zelfs, dat van eene misrekening moeilijk sprake heeft kunnen zijn; het vermoeden werd uitgesproken, dat de raming opzettelijk te laag is gesteld ten einde meer zekerheid te hebben, dat de gelden voor den aanleg zouden worden toegestaan. Is werkelijk aan misrekening te denken, dan is de voorbereiding in elk geval zeer gebrekkig geweest. Zelfs schijnt men zich geen rekenschap gegeven te hebben van het aantal bruggen, die voor den aanleg noodig zouden zijn.

Uit deze zaak blijkt, evenals uit het gebeurde ter zake van de bevloeiingswerken in de Solovallei, dat de contrôle van het departement van openbare werken zeer veel te wenschen overlaat. Het feit, dat de te wachten overschrijding der raming eerst in het begin van dit jaar ter kennis van den Gouverneur-Generaal is gebracht, geeft aanleiding tot het vermoeden, dat het departement die overschrijding zoo lang mogelijk heeft trachten te verbergen.

Er waren leden, die meenden, dat ook het Opperbestuur ten deze niet de noodige zorg heeft in acht genomen. Waar, gelijk in de Memorie van Toelichting gezegd wordt, de kosten van f 58 000 per kilometer, waarop de uitgaven thans geacht worden te zullen neerkomen, niet in ongunstige verhouding staan tot die van andere op Java tot stand gebrachte spoorwegen, die voor vergelijking met de Bantamlijn in aanmerking kunnen komen, had de Regeering, naar men meende, kunnen nagaan, dat de oorspronkelijke raming veel te laag moest zijn.

Volgens de Memorie van Toelichting is een onderzoek omtrent deze zaak aanhangig. Men wenschte, dat de Minister den uitslag van dat onderzoek aan de Kamer zou mededeelen. Is die uitslag thans nog niet bekend, dan hoopte men, dat hij in staat zal zijn bij de Memorie van Antwoord omtrent de oorzaak der misrekening althans eenige nadere mededeeling te doen. Men vroeg, wie voor de oorsponkelijke raming aansprakelijk is en drong op gestrenge bestraffing van den schuldige of de schuldigen aan. Bij hun ontslag uit den dienst en het verleenen van pensioen dient met het onverantwoordelijk gemis van behoorlijk onderzoek en voorbereiding rekening gehouden te worden.

Ook werd met nadruk aangedrongen op maatregelen op verbetering van de contrôle aan het departement van openbare werken.

Mocht blijken, dat niet vaststaat, wie voor de misrekening aansprakelijk moet worden geacht, dan werd het verder noodig gerekend, dat regelen werden getroffen omtrent de verantwoordelijkheid voor plichtverzuim in dezen tak van dienst.

Ten slotte werd opgemerkt dat de in den laatsten tijd herhaaldelijk gebleken onbetrouwbaarheid der ramingen het voor de Kamer zeer moeilijk maakt gelden toe te staan voor de uitvoering van openbare werken in Indië.

Gaarne ontving men eene specificatie van de cijfers van f 463 000 en f 906 000, vermeld in de eerste alinea van de Memorie van Toelichting betreffende de VIde afdeeling.

Onderafdeeling 73. Door eenige leden werd gewezen op de omstandigheid, dat tijdelijke diensten, door ingenieurs of opzichters in Nederland verricht, wel mederekenen voor hun pensioen, indien de tijdelijke indienststelling gevolgd wordt door vaste aanstelling in Nederland, maar niet indien zij gevolgd wordt door vaste aanstelling in Indië. Men meende dat het billijk is hierin door wijziging van de in Indië geldende bepalingen verandering te brengen.

Onderafdeeling 75. Van verschillende zijden werd de aandacht gevestigd op het belangrijke werk van den ingenieur Homan v. d. Heide. Gaarne zou men vernemen of de toestand van den Javaan naar de meening der Regeering inderdaad zoo treurig is als door dien schrijver wordt beweerd.

Op krachtige voortzetting van den aanleg van irrigatiewerken werd door vele leden aangedrongen. Met instemming hadden zij kennis genomen van het voornemen des Ministers om een paar nieuwe bevloeiingswerken onder handen te nemen. Men wenschte omtrent dit voornemen eenige nadere inlichting te ontvangen.

Ook werd gevraagd, of er een algemeen plan voor den aanleg van bevloeiingswerken bestaat. In dit geval zou men gaarne vernemen, welke irrigatiewerken in dat plan zijn begrepen.

Eenige leden verzochten ingelicht te worden omtrent den tegenwoordigen toestand van het vaarwater in het Westgat van Soerabaija, zoomede omtrent de uitkomsten van de opnemingen in het Oostervaarwater, waarvan in het Koloniaal Verslag, bladz. 72 sprake is. Welk bedrag wordt voor 1900 noodig gerekend voor het onderhoud dezer werken?

Onderafdeeling 81. Niet zonder bezorgdheid hadden eenige leden opgemerkt, dat de raming van de opbrengst der telegrafen op grond van de ontvangsten in 1898 met f 116 000 is verminderd. Op bladz. 120 van het Koloniaal Verslag van 1898 wordt de achteruitgang der opbrengst in hoofdzaak toegeschreven aan het in exploitatie komen van de „intercommunale" telephoonverbinding tusschen de drie hoofdplaatsen van Java, waardoor aan de telegraaf de lange en dringende telegrammen ontvielen. Intusschen waren in den loop van 1897 in die verbindingen ook reeds opgenomen Cheribon, Pekalongan en Tegal en werden in dat jaar nog voor verschillende verbindingen concessiën verleend (zie bijlage C C, bladz. 5). Het spreekt vanzelf, dat deze lijnen, alsmede de vele andere concessiën, die bepaalde kringen (afdeelingen en residentiën) betreffen, eene geduchte concurrentie aan de gouvernementstelegraaf aandoen, vooral indien — het Koloniaal Verslag geeft hieromtrent geen inlichting — ook voor het interlocaal verkeer abonnementstarieven geldig zijn. Geeft deze concurrentie reeds aanleiding om te betwijfelen, of het te verdedigen is, dat het gouvernement het geheele telephoonverkeer in handen van particulieren laat, voor dien twijfel bestaat nog meer grond, wanneer men let op de moeilijkheid om zoodanig verband tusschen de verschillende ondernemingen te verkrijgen, dat over geheel Java een geregeld telephonisch verkeer kan plaats hebben.

Gevraagd werd, welke tariefsbepalingen en concessievoor-

waarden thans voor het telephoonverkeer bestaan. Men vreesde, dat de tarieven voor afgelegen en geïsoleerde plaatsen zeer hoog zouden zijn en dat daardoor de verbinding der kleinere centra met de hoofdlijnen in strijd met het algemeen belang wordt tegengehouden. Dat voor die vrees grond bestaat, bleek, naar men meende, uit de opgaven van het aantal geabonneerden op het einde van 1897 en van de bruto-opbrengsten.

Gaarne zou men over de vraag, in hoeverre overneming of aanleg van telephoonlijnen door het gouvernement raadzaam is, het gevoelen des Ministers vernemen. In de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting voor 1898 bepaalde hij zich tot de verklaring, dat de ondervinding nog uitspraak zal moeten doen over de vraag, of het wenschelijk is, dat de Staat van de hem volgens de verleende vergunningen toekomende bevoegdheid tot naasting gebruik make. Thans schijnt de ondervinding wel te hebben aangetoond, dat die vraag in bevestigenden zin is te beantwoorden. De wensch werd geuit, dat zoo spoedig mogelijk tot naasting zou worden overgegaan. Blijkens de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting zal daarmede, voor zoover betreft de intercommunale lijnen, gewacht moeten worden, totdat die lijnen tien jaren in exploitatie zijn geweest.

Een der leden meende, dat het maken van inrichtingen tot telegrapheeren zonder draad van veel belang zou zijn voor Indië met zijne vele eilanden, en vroeg of het niet wenschelijk was proeven omtrent deze wijze van telegraphische verbinding te doen nemen.

Met verwijzing naar de openbare beraadslaging over hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1899 (*Handelingen*, bladz. 760) werd in overweging gegeven de gunstige uitzondering van art. 3 van het Koninklijk besluit van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 263) betreffende de directe zeepost tusschen Nederland en Oost- en West-Indië ook van toepassing te verklaren op brieven van militairen beneden den rang van officier in Indië aan niet-militairen hier te lande.

Onderafdeeling 82. In de Memorie van Toelichting wordt de aanleg van de lijn Tanah-Abang—Weltevreden afhankelijk gesteld van den bouw der verbinding Krawang—Padalarang. Naar het schijnt zijn bij deze lijn zeer vele terreinhindernissen te overwinnen. Wellicht zullen de kosten te hoog blijken te zijn. Gevraagd werd, of niet in elk geval de lijn Tanah-Abang—Weltevreden kan worden doorgetrokken tot Pasar Senin, en of, als de lijn Krawang—Padalarang niet tot stand komt, het niet mogelijk ware door eene verbinding van de Staatsspoorlijn te Buitenzorg met den Staatsspoor Batavia—Bantam het verkeer tusschen de Preanger en Oost-Java met Batavia toch onafhankelijk te maken van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

Het vervoer van gouvernementsgoederen tusschen het station en de gouvernementspakhuizen te Batavia geschiedt met karren. Gevraagd werd, of niet aanleg van een spoorverbinding uit een oogpunt van bezuiniging aanbeveling zou verdienen.

Onderafdeeling 82. Gevraagd werd, of de Minister eenige mededeeling kan verstrekken omtrent het bedrag der in de spaarbank ingelegde gelden en het aantal inleggers over 1898.

Door een lid werd aanbevolen om de ingelegde gelden aan te wenden voor de oprichting van landbouwkredietbanken.

Ook werd gevraagd, of de opheffing van het militaire spaarfonds niet nadeelig zal werken op het sparen der militairen.

Afdeeling VII.

Van verschillende zijden werd, ook in verband met de op bladz. 49 van het Koloniaal Verslag voorkomende mededeelingen, de bestrijding van het misbruik van sterken drank in het Indische leger ter sprake gebracht.

Vooreerst werd herinnerd, hoe de Minister in de vergadering der Kamer van 25 November j.l. verklaard had, dat hij in Engeland inlichtingen gevraagd had omtrent de ondervinding, met geheel-onthouding van sterken drank opgedaan, zoowel bij vroegere veldtochten aan den Nijl en in Abyssinie onder Wolseley als bij de jongste Nijlexpeditie onder Kitchener. Men onderstelde, dat de gevraagde inlichtingen thans wel zouden zijn ontvangen en vroeg of de Minister die als bijlage nevens de Memorie van Antwoord zou willen doen afdrukken of, indien daartegen bezwaar bestaat, althans ter griffie zou willen doen nederleggen. Van de zijde der Kamer werd ten vorigen jare in verband met de bij genoemde Engelsche expeditiën opgedane ervaring gevraagd, of niet het tarief n°. 20 (vivres te velde), dat het verstrekken van 1 deciliter jenever per dag en per man voorschreef, niet zoo gewijzigd kan worden, dat de bevelvoerende officier daarvan zou mogen afwijken. Nu is wel is waar bij Indisch Staatsblad van 1899 n°. 80 de verstrekking van jenever voor Afrikanen en Amboineezen afgeschaft en voor Europeanen teruggebracht tot een halven deciliter per dag en per man, maar men wenschte den Minister nader gevraagd te zien, of hij in de uit Engeland ontvangen inlichtingen geene aanleiding vindt om in Indië aan te dringen op eene aanvulling van het verstrekkingsvoorschrift, zoodat de bevelvoerende officier vrijheid erlangt om in het geheel geen jenever te verstrekken.

Voorts werd ten vorigen jare gewezen op de treurige cijfers in eene brochure van den heer J. G. van Wanrooy, op wiens geschriften ook nu weder de aandacht van den Minister werd gevestigd, medegedeeld omtrent straffen wegens dronkenschap of daden in dronkenschap gepleegd, alsmede wegens mankeeren op het appèl (wat zeker voor een deel met misbruik van sterken drank samenhangt), en den Minister gevraagd om officieele gegevens omtrent die straffen en hare oorzaken in Indië op te vragen en in het Koloniaal Verslag op te nemen. De Minister verklaarde te zullen overwegen en met de Indische Regeering te zullen overleggen, of het mogelijk is een overzicht te geven van de straffen wegens dronkenschap opgelegd. Bedoelde mededeelingen zijn echter in het Koloniaal Verslag niet opgenomen. Men vroeg, of deze in het nog ontbrekende gedeelte van het Verslag of anders bij de Memorie van Antwoord verstrekt kunnen worden.

Verder kwam de inrichting der cantines ter sprake. Ten vorigen jare is bij de openbare beraadslaging gewezen op de wenschelijkheid om de uren, waarop in de cantines jenever verkocht mag worden, te beperken. Sedert werd vernomen, dat sommige militaire commandanten die uren sinds jaren reeds in ruime mate beperkt hebben. Gevraagd werd, of daaromtrent eene algemeene order bestaat. Zoo ja, dan zou men die gaarne overgelegd zien. Zoo neen, dan wenschte men nadere inlichtingen omtrent den feitelijken toestand te ontvangen en te vragen, of niet eene algemeene order uitgevaardigd zou kunnen worden.

In het Koloniaal Verslag wordt melding gemaakt van eene in Juli 1898 aan de verschillende militaire autoriteiten gerichte aanbeveling om in de cantines eenige localiteit af te zonderen, waar met buitensluiting van den verkoop van sterke dranken voor de militairen gelegenheid bestaat zich met lectuur, spelen enz. bezig te houden. Men juichte deze aanschrijving toe en hoopte, dat daaraan gevolg zou gegeven worden. In het algemeen laat de inrichting der cantines, wat netheid, gezelligheid en geriefelijkheid betreft, nog veel te wenschen over. Men drong er op aan, dat van verbetering der inrichting werk gemaakt zou worden. Ook werd gevraagd, of de Minister het niet wenschelijk acht den verkoop van onschadelijke dranken, eetwaren, enz. tegen zoo billijk mogelijken prijs te doen geschieden voor rekening van de cantine en niet voor die van de cantinehouder.

Van andere zijde werd aanbevolen in de cantines ook schrijf- en naaigereedschap verkrijgbaar te stellen. Thans schaffen de militairen zich dit aan in kleine Chineesche toko's, waarvan het bezoek niet wenschelijk kan worden geacht.

Eindelijk werd inlichting gevraagd over de wijze, waarop de saldo's der cantines worden besteed.

Op bladz. 47 van het Koloniaal Verslag wordt gezegd, dat de in het vorig Verslag bedoelde proef met de verstrekking van suiker aan voor groote excursiën uitrukkende troepen als middel tegen vermoeienis geen voldoende uitkomsten opleverde en mitsdien gestaakt werd. Gaarne zou men bij de Memorie van Antwoord eenige nadere inlichtingen ontvangen omtrent de wijze, waarop deze proef genomen is, met overlegging van de daaromtrent ingekomen rapporten.

Met belangstelling was uit het Koloniaal Verslag vernomen, dat gymnastiek en schermen van de zijde der militaire autoriteiten wordt aangemoedigd, en ook getracht wordt spelen ingang te doen vinden. Men verwachtte, dat de jongere officieren aan de opwekking om hunne onderhebbenden in de beoefening van lichaamsport voor te gaan gehoor zullen geven. Gevraagd werd, of omtrent de resultaten der gedane pogingen reeds eenige mededeeling kon worden gedaan. Ten opzichte van de bevordering der gymnastiek werd door enkelen betoogd, dat zonder

een flink aantal bekwame onderwijzers alle moeite vruchteloos zou blijven.

Door één lid werd aangevoerd, dat de physieke toestand der soldaten van het Indische leger zeer is achteruitgegaan, omdat in Atjeh te veel van hunne krachten gevergd is. De valide manschappen worden naar het oorlogsterrein gezonden, en de garnizoenstroepen bestaan, naar dit lid meende, grootendeels uit zieke en zwakke individuen. De toestand eischte zijns inziens dringend voorziening.

Blijkens de schriftelijke en mondelinge behandeling van hoofdstuk VIII der loopende Staatsbegrooting is over de oprichting van een pensioenfonds voor weduwen en weezen van militairen beneden den rang van officier overleg gepleegd tusschen de Departementen van Oorlog, Marine en Koloniën. Gevraagd werd of inderdaad gebleken is, dat daarvoor zoodanige geldelijke steun van den Staat noodig is, dat die, voor zoover het Indische leger betreft, de financieele krachten van Indië zou te boven gaan (Vgl. Memorie van Antwoord betreffende de loopende Indische begrooting, bladz. 42/43).

De Commissie belast met een onderzoek naar de mogelijkheid van samensmelting der Nederlandsche en Indische officierskaders bestond aanvankelijk uit 3 Nederlandsche en 3 Indische officieren en een ambtenaar. In de plaats van den tot Gouverneur-Generaal aangestelden Nederlandschen officier is een Indisch officier tot lid benoemd. Gevraagd werd, waarom niet opnieuw een Nederlandsch officier werd gekozen.

In den laatsten tijd hebben enkele hoogst verdienstelijke en kundige hoofdofficieren, van wie nog uitstekende diensten te wachten waren, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd het Indische leger verlaten. Eenige leden vonden hierin aanleiding om twijfel te uiten omtrent de vraag, of de rechtspositie der Indische officieren wel voldoende gewaarborgd is. Zij wenschten dat de Minister hieromtrent een ernstig onderzoek zou instellen.

Voorts werd door een der leden op opheffing van het geheim der conduitelijsten aangedrongen.

Met eenige bezorgdheid hadden eenige leden uit de Memorie van Toelichting gezien, dat niet alleen het overcompleet bij het Indische leger geleidelijk zal worden ingekrompen, maar dat men ook de *normale* formatie van het leger wenscht te verminderen en dus de sterkte van het leger, dat op 31 December 1898 ruim 42 000 man telde, beneden 33 735 man wil doen dalen. Hoe groot de vermindering zal zijn, wordt niet vermeld, maar onbelangrijk zal zij waarschijnlijk niet zijn, aangezien er anders geene reden zou geweest zijn op de zaak de aandacht te vestigen. Gevraagd werd, welke denkbeelden aan de beoogde vermindering ten grondslag liggen. Deze leden meenden den Minister voorzichtigheid ter zake van de vermindering der sterkte te moeten aanraden. De wensch naar bezuiniging mag hier niet praedomineeren. In onze positie in Oost-Azië is in den laatsten tijd eene wijziging gekomen, waarmede rekening moet gehouden worden bij de bepaling van de sterkte van het Europeesche element. Hierbij is niet uit het oog te verliezen, dat de organieke sterkte een fictief cijfer is. Volgens bijlage A, staat 7, van het Koloniaal Verslag waren ongeveer 25 percent van de sterkte tijdelijk niet beschikbaar. Neemt men aan, dat het aantal van hen, die werkelijk voor den velddienst ongeschikt zijn, tot 15 pct. is te beperken, dan blijkt toch nog, dat de werkelijke sterkte niet groot geacht kan worden in het geval, dat het geheele leger in actie zou moeten komen. Men bedenke hierbij, dat in Indië geen reserve bestaat en dat ook niet blijkt van eenig voornemen tot vorming daarvan.

Verder werd geheele insmelting van het overcompleet door deze leden bedenkelijk geacht. Hoewel de sterkte in Atjeh sedert 31 December 1898 met ongeveer 1700 man verminderd is, blijft daar nog eene vrij aanzienlijke macht aanwezig. Zoolang voor de troepen nog zooveel te doen is als in den laatsten tijd het geval was, kan bij voortduring groote aanvulling voor Atjeh noodig blijken. Ook had het de aandacht dezer leden getrokken, dat bij de vaststelling van de bezetting in Atjeh (3 Maart 1899) het percentage Europeanen aanmerkelijk lager is gesteld dan tijdens de concentratie en ook volgens de jongste opgaven (zie Bijlage A, staat 5, van het Koloniaal Verslag). Ook hier vreesden zij, dat te veel naar bezuiniging is gestreefd.

Andere leden waardeerden het streven des Ministers naar bezuiniging en hadden met instemming kennis genomen van het voornemen tot inkrimping van het overcompleet Naar aanleiding van de opmerking der Memorie van Toelichting, dat het overcompleet niet dan langzaam zal kunnen verdwijnen met het oog op de omstandigheid, dat alle militairen beneden den rang van officier, behoudens uitzondering van 1000 gedetacheerden, verbonden zijn den Staat gedurende zes jaar te dienen, werd door sommigen in overweging gegeven te beproeven of niet door het geven van gelegenheid tot ontslag, de vermindering van het overcompleet te bespoedigen is. Mochten zich meer personen tot het bekomen van ontslag aanmelden, dan gemist kunnen worden, dan zou de aanwijzing van hen, die ontslagen zullen worden, bij loting kunnen geschieden.

Gevraagd werd, of het waar is, dat in den strijd in Atjeh gebruik gemaakt is van dynamiet-patronen.

Door enkele leden werd geklaagd over de hooge kosten der zoogenaamde Atjeh-leverantie, die feitelijk een monopolie van de firma DE LANGE en C°. is geworden. Men verzocht overlegging van het loopende contract met die firma.

Onderafdeeling 89. Door enkelen werd bezwaar gemaakt tegen de bij deze en volgende onderafdeelingen uitgetrokken tafelgelden. Men zag de noodzakelijkheid van het verstrekken daarvan niet in.

Onderafdeeling 93. Eenige leden drongen aan op verbetering der positie van de Europeesche onderofficieren bij het Indische leger, welke, naar zij meenden, ongunstiger is dan die hunner ambtgenooten in Nederland. Ook achtten zij, met het oog op den zwaren dienst in Indië, een gagement van f 240 na 12jarigen dienst te gering.

Anderen meenden, dat dit gagement hoog genoeg is. Zulks zou, naar men betoogde, ook blijken uit de afneming van het aantal Indische militairen, dat zich voor plaatsing te Bronbeek aanmeldt.

Onderafdeeling 95. Bij het wapen der artillerie zijn er nog een klein aantal luitenants, die reeds in 1884 officier zijn geworden. Sommige leden achtten het niet in belang van den dienst, dat de promotie zoo traag gaat. Zij wenschten den Minister in overweging te geven bedoelde luitenants — evenals ten vorige jare ten aanzien van de luitenants der genie van 1883 gebeurde — boven de formatie te bevorderen tot kapitein. Men meende, dat zoodanige bevordering slechts op 4 luitenants toepasselijk kon zijn en achtte het billijk, dat voor de artillerie dezelfde gedragslijn gevolgd werd als voor de genie.

Anderen wezen er op, dat ook bij het wapen der infanterie de promotie voor de 1ste-luitenants vertraagd is tengevolge van de inkrimping van het tijdelijke overcompleet bij het leger, en dat dan de billijkheid zou eischen, dat dezelfde maatregel ook op hen werd toegepast.

Met de aanbevolen wijze van promotie konden vele andere leden zich niet vereenigen.

Onderafdeeling 96. Eenige leden, die overigens niet gekant waren tegen uitbreiding van het korps marechaussée in Atjeh, achtten het niet boven bedenking die uitbreiding zoo snel te doen plaats hebben als geschiedt. De ondervinding had, meende men, dan ook reeds aangetoond, dat het gehalte van het korps niet vooruitgaat.

Andere leden hadden met instemming van de uitbreiding van het korps kennis genomen.

Er waren leden, die meenden, dat dit korps in de toekomst in Atjeh het leger zou kunnen vervangen. Eene belangrijke bezuiniging zou daarvan het gevolg zijn, aangezien het corps maréchaussee voor het overgroot gedeelte uit inlanders bestaat, geene hoofdofficieren heeft, en direct staat onder den gouverneur van Atjeh. Het korps zou dan geheel van de infanterie afgescheiden en niet met het geweer, maar met de klewang, rentjong en karabijn gewapend moeten worden. De maréchaussee behoorde naar de meening dezer leden zich snel te kunnen verplaatsen, den contraguerilla-oorlog te kunnen voeren en verder belast te worden met politiediensten. De opdracht der betrekking van waarnemend controleur aan officieren, niet dienende bij de maréchaussee, zou dan kunnen vervallen.

Uit berichten van het oorlogstooneel meende men te moeten opmaken, dat het élan van het korps in den laatsten tijd eenigszins verminderd is. Dit moest naar het gevoelen dezer leden toegeschreven worden aan gebrek aan voorbereidende oefening. Hierin was, naar men meende, te voorzien door buiten Atjeh een depot

voor de maréchaussee te vestigen. Wellicht zou dit opgericht kunnen worden te Sawah Loento, eene gezonde streek, waar van het depot tevens partij getrokken zou kunnen worden om toezicht te houden over de bij de kolenontginning werkzame dwangarbeiders.

Onderafdeeling 101. Ten vorigen jare was alleen sprake van het opwerpen van eenige aarden batterijen ter verdediging van de reede van Soerabaija, die bewapend zouden worden met zwaar scheepsgeschut, afkomstig van buiten dienst gestelde oorlogsbodems en die in tijd van oorlog bediend zouden worden door overcompleet rakende schepelingen. Thans wordt in de Memorie van Toelichting verklaard, dat het gebruik van scheepsgeschut zwaarder dan 17 cM. te kostbare voorziening eischt bij de fundeering der batterijen. Verder wordt een nieuw plan ontwikkeld tot het maken van batterijen voor de verdediging van het Wester- en van het Oostervaarwater en tot aanschaffing van kostbaar snelvuurgeschut. De Minister meent zich, in afwachting van nadere gegevens betreffende de nog in onderzoek zijnde plannen, te moeten onthouden van het noemen van een bepaald cijfer voor den aanleg dezer werken. Vele leden verklaarden bezwaar te hebben tegen het toestaan van gelden voor deze werken, voordat een volledig plan daarvan met begrooting van kosten aan de Kamer zou zijn overgelegd en gebleken is hoevele kanonnen men wenscht aan te schaffen en welke de constructie van deze kanonnen zijn zal. Men gaf den Minister in overweging de aanvrage van gelden op deze begrooting terug te nemen of daarop enkel een Memoriepost te plaatsen. Door sommigen werd verder de meening geuit, dat de verdediging van Soerabaija aan de zeezijde veel beter door drijvend materieel dan door open batterijen kan geschieden. Voorts werd gevraagd of de bedoeling is Soerabaija ook van de landzijde te beschermen.

Met betrekking tot de aangevraagde som van f 66 000 werd nog opgemerkt, dat daarmede volgens de Memorie van Toelichting bestreden zouden kunnen worden de aanleg der batterijen ter bestrijking van het Westervaarwater. Intusschen werd betwijfeld, of, waar de bodem uiterst slap is, de som van f 66 000 voldoende zou zijn om daaruit den aanleg der batterijen te bestrijden. Nog werd gevraagd, hoevele batterijen voor het Westervaarwater zouden worden aangelegd; of onder het genoemd bedrag ook de kosten van afstandmeting zijn begrepen; of de kanonnen geheel open zouden worden opgesteld dan wel schilden zouden worden aangebracht en hoeveel stukken geschut voor de thans aangevraagde som van f 120 000 zouden worden aangeschaft.

Volgens Indische berichten zouden bij den aanleg van den stoomtram Segli—Geudé Breuë groote technische fouten zijn begaan. Gevraagd werd, wat den Minister hieromtrent bekend is.

Onderafdeeling 106. Eenige leden wenschten de regeling der werving zoo veranderd te zien, dat de aanbrenggelden en het handgeld werden verminderd, doch den soldaat bij het verlaten van den dienst eene som wordt toegezegd, hooger naarmate hij langer in dienst blijft. Nu voor Atjeh minder troepen noodig zijn, werd het oogenblik voor eene wijziging der bestaande regeling zeer geschikt geacht.

Afdeeling VIII.

Met bevreemding hadden sommige leden kennis genomen van de mededeeling der Memorie van Toelichting, dat de zoogenaamde Atjeh-toelagen als tijdelijke uitgaaf niet op de begrooting voorkwamen. Die toelagen zijn gedurende vele jaren toegekend. Hoe de tijdelijkheid eener uitgave aanleiding kan geven om haar niet op de begrooting te plaatsen, begreep men niet. Op elke begrooting komen tal van tijdelijke uitgaven voor. Gevraagd werd, uit welken post die toelagen betaald werden.

In verband met de Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting werd gevraagd, of reeds eene beslissing genomen is omtrent den aanbouw van kleine torpedobooten voor de verdediging van Soerabaija.

Gevraagd werd of in Indië een oorlogsvoorraad van steenkolen aanwezig is, op eene veilige plaats geborgen, en of op de nieuwere kruisers Ombiliën-steenkolen gebruikt kunnen worden.

Onder waardeering van het streven om inlandsch stokerspersoneel en inlandsche matrozen, roergangers en loodsen te vormen, werd gevraagd, of niet een opleidingsschip, speciaal voor deze doeleinden, ware aan te bevelen. De meerdere kosten, die daarvan het gevolg konden zijn, zullen, meende men, ruimschoots worden vergoed door latere beperking van het Europeesch personeel.

Gevraagd werd, of met de volgens het Koloniaal Verslag te vormen Java-divisie gezamenlijke oefeningen zullen worden gehouden.

Onderafdeeling 121. Uit het slot van noot 2 van den toelichtenden staat blijkt, dat het wachtschip te Tandjong Priok zal worden opgeheven. Gevraagd werd, hoe na die opheffing voorzien zal worden in de behoefte aan logies bij het aankomen en repatrieeren van scheepsvolk.

In de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk VI der loopende Staatsbegrooting verklaarde de Minister van Marine, dat het denkbeeld om het wachtschip door kazerneering aan den wal te vervangen, wegens de groote kosten voorshands moet worden opgegeven. (Zie ook de Memorie van Antwoord betreffende de loopende Indische begrooting en *Handelingen* Eerste Kamer 1898—1899, bladz. 53.)

Voorts werd gevraagd, welke dienst de in bedoelde noot vermelde „luitenant ter reede" zal hebben te verrichten.

Onderafdeeling 127. In den toelichtenden staat wordt geene specifieke opgave meer gegeven van de bezoldiging van het inlandsch personeel op ieder vaartuig der gouvernementsmarine. Daarin is slechts het totaal bedrag ad f 146 034 vermeld. Het wordt hierdoor onmogelijk na te gaan, hoeveel het in dienst houden van ieder schip kost. Ook in verband met de invoering van eene gewijzigde formatie van de inlandsche schepelingen, waarvan het Koloniaal Verslag op bladz. 69 melding maakt, werd herstel van de vroegere wijze van behandeling, dat is opneming van eene gespecificeerde opgave in den toelichtenden staat, wenschelijk geacht. Het thans in dien staat gedane beroep op de nieuwe regeling getroffen bij *Indisch Staatsblad* van 1898 n°. 140 werd niet begrepen. Uit dit besluit leert men niets over de nieuwe regeling der bezoldigingen.

Met belangstelling hadden sommige leden kennis genomen van het voornemen om de tractementen der gezaghebbers en stuurlieden der gouvernementsmarine te verbeteren. Gaarne zou men omtrent de voorgenomen regeling eenige inlichting ontvangen.

Gevraagd werd, of het plan bestaat bij die marine aan het Europeesch personeel in plaats van het rantsoen voedinggeld toe te leggen en of van wege het Rijk in servies zal worden voorzien.

Waar de reorganisatie der gouvernementsmarine veroorloofde om zonder vermeerdering van personeel 4 stoomschepen meer in dienst te stellen dan te voren, bracht, naar de meening van sommigen, de billijkheid mede, dat het personeel ontvange, waarop het bij vergelijking met andere takken van dienst aanspraak heeft.

Nog werd in verband met de mededeelingen der Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting omtrent de werving van inlandsch personeel bij de gouvernementsmarine gevraagd, of in de voor de aanneming gestelde voorwaarden sedert het doen dier mededeelingen wijziging is gekomen.

Gevraagd werd of de nieuwe recherchevaartuigen, ook wat vaart betreft, aan de daarvoor gestelde eischen voldoen.

Door een der leden werd betoogd, dat bezuiniging verkregen zou kunnen worden door het opdragen van den loodsdienst te Koetei aan inlandsche loodsen.

Uitgaven in Nederland.

Afdeeling II.

Onderafdeeling 4. Uit noot 3 van den toelichtenden staat is af te leiden, dat de verhooging der wedde van den daar bedoelden ambtenaar moet dienen als schadeloosstelling wegens het gemis van inkomsten als advocaat.

Eenige leden vroegen of dan eene verhooging van f 400 niet te gering is.

Afdeeling III.

Onderafdeeling 19. Opnieuw werd aangedrongen op openbare

aanbesteding van diverse goederen. In het belang van de schatkist behoorde, naar de meening van enkele leden, openbare aanbesteding regel te zijn, terwijl zij nu uitzondering is.

AFDEELING VII.

Onderafdeeling 51. Voor de koloniale reserve is bij deze begrooting weder f 37 000 meer uitgetrokken.

Door enkele leden werd aangevoerd, dat deze verhooging het gevolg is van vermeerdering van het aantal officieren, zoomede van kader en manschappen, het laatste tengevolge van verminderde behoefte aan suppletie voor het leger in Indië, en gevraagd, waarom, nu in Indië het overcompleet nog moet worden ingesmolten, het aantal aan te werven vrijwilligers der reserve niet meer wordt verminderd. Van uitzending der reserve zal toch in den eersten tijd geen sprake behoeven te zijn.

Door eenige leden werd betoogd, dat, wanneer het aantal suppletietroepen, dat voor 1889 1150 man bedroeg, voor 1900 op 800 man gesteld wordt, het volgend jaar weder veel meer suppletietroepen uitgezonden zullen moeten worden, wil men het Europeesche gedeelte van het Indische leger niet desorganiseeren. Of is de bedoeling dat gedeelte zoo te beperken, dat met 800 à 1000 man per jaar zal kunnen worden volstaan? Deze leden meenden, dat eene geringere vermindering van de suppletietroepen, verdeeld over meerdere jaren, verkieslijk ware en den regelmatigen loop der werving in Nederland niet zou verstoren.

In overweging werd gegeven om bij een zoo gering contingent als voor 1900 wordt voorgesteld het aantal vreemdelingen te beperken.

AFDEELING VIII.

Onderafdeeling 56. Eenige leden vroegen, waarom de omschrijving van deze onderafdeeling sedert het vorige jaar is veranderd en de restitutiepost in eene „bijdrage aan het departement van Marine" is omgezet. Zij hadden deze verandering met te meer bevreemding gezien, omdat de Minister van Marine ten vorigen jare bij de behandeling van het amendement GOEKOOP verklaarde, dat het hier uitgetrokken bedrag niet is een fixum of abonnement, maar restitutie voor werkelijk verrichte diensten en werkzaamheden ten behoeve van het Departement van Koloniën. Men meende, dat het met die verklaring niet overeenstemt om in den vorm eener bijdrage een vast bedrag van f 22 000 ter beschikking van het departement van Marine te stellen. Blijkens de toelichting van de artikelen 68 en 69 van hoofdstuk VI der ingediende Staatsbegrooting wordt ook op het volle bedrag van f 22 000 ter vermindering van de voor den hydrographischen dienst op dat hoofdstuk uitgetrokken gelden gerekend.

Ten vorigen jare werd eene verhooging van den post met f 1600 voor bezoldiging van ambtenaren door de Kamer geweigerd. De thans voorgestelde redactie der onderafdeeling zou aan het departement van Marine gelegenheid geven om van de bijdrage uit de Indische begrooting gebruik te maken in strijd met den toen gebleken wensch der Kamer. Immers is de bijdrage van f 22 000 daartoe ruimschoots voldoende. De werkelijke uitgaven ten behoeve van den Indischen dienst bedroegen toch van 1894—1898 volgens de cijfers in de kolom „Uitgaven van vorige jaren" bij de begrootingen voor 1895—1900, — welke cijfers voor zooveel de jaren 1894 en 1895 betreft, niet overeenstemmen met de Staatsrekeningen — gemiddeld f 17 170 's jaars en de regelen der comptabiliteit bieden ten deze ook geene hulp, nu tengevolge van de veranderde omschrijving der onderafdeeling in verband met de onjuiste inrichting der begrooting voor Marine — namelijk het „ten goede doen komen" der bijdragen bij art. 68, in plaats van verantwoording daarvan onder de middelen — de besteding der gelden aan geene contrôle is onderworpen. Deze leden drongen met nadruk aan op verandering van de omschrijving der onderafdeeling, en wenschten die gesplitst te zien in: *a.* restitutie van uitgaven ten behoeve van het personeel, en *b.* restitutie van uitgaven ten behoeve van het materieel van den hydrographischen dienst. Bleef de voorgestelde omschrijving behouden, dan vreesden zij, dat de met de vereeniging van den dienst in 1894 beoogde bezuiniging spoedig ongedaan zou worden gemaakt.

Onderafdeeling 57. De toelichting, waarnaar in noot 68 van den toelichtenden staat verwezen wordt, had naar de meening van sommige leden ook hier gegeven behooren te zijn, althans voor zoover zij met den dienst der Marine in Indië in verband staat.

Gaarne zou men de verzekering ontvangen dat de regeling, waarvan in deze noot sprake is, niet zal worden ingevoerd dan na de vaststelling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1900.

De raming der uitgaven voor aanschaffing en uitzending van levensbehoeften is op grond der Indische aanvragen met een belangrijk bedrag vermniderd. Gaarne zou men vernemen, waarom men in Indië met een zooveel lager bedrag meent te kunnen volstaan.

Middelen in Indië.

9 *a.* Eenige leden wenschten, dat de Regeering het mogelijke zou doen om het gebruik van opium te beperken. Gevraagd werd, of de vermindering van het gebruik in de streken, waar de regie vóór 1 Januari 1899 is ingevoerd, aan de toepassing van dit stelsel is toe te schrijven. Ook zou men gaarne vernemen, of de Minister iets kan mededeelen omtrent de aanvankelijke uitkomsten der regie in Soerabaija.

Gaarne zouden sommige leden vernemen, waarom de Regeering de belasting op den invoer van opium in Atjeh door verpachting van het recht van invoer van ruw opium wenscht te vervangen.

Tegen verpachting van het recht van verkoop binnen de gouvernementsetablissementen werd bedenking geopperd. Men vroeg, of het niet beter ware dien verkoop te verbieden.

9 *c.* Verscheidene leden hadden ernstig bezwaar tegen de invoering der speelpacht in de residentie Ternate. Zij meenden, dat de invoering van die pacht het spelen bevordert. Het heet wel, dat uitsluitend volwassen Chineezen aan de dobbelspelen deelnemen, doch het is, naar men meende, een feit, dat de inlanders door middel van tusschenpersonen druk medespelen, en dat velen het slachtoffer worden van het spel. Bovendien waren sommige leden in beginsel gekant tegen het trekken van inkomsten uit speelpachten, omdat de overheid op deze wijze geldelijk belang verkrijgt bij toeneming van een kwaad, dat veeleer harerzijds met kracht bestreden behoort te worden.

Vernomen was, dat de speelpacht in de Lampongsche districten zeer nadeelig werkt. Gaarne zou men hieromtrent inlichting ontvangen.

11 *c.* Blijkens de Memorie van Toelichting worden maatregelen beraamd ter voorkoming van ontduiking van den accijns op lucifers. Die maatregelen worden gezegd eene geringe verhooging van de belasting in zich te sluiten. Men wenschte te weten, hoe groot die verhooging zal zijn.

Door sommige leden werd gewezen op het feit, dat krachtens de ordonnantiën van 3 Januari 1899 (*Indisch Staatsblad* nos. 1 en 2) de verhooging van de accijnzen op petroleum en lucifers ook is toegepast op hetgeen bij het inwerkingtreden dier ordonnantiën boven de daarin genoemde zeer geringe hoeveelheden in voorraad was. Deze wijze van handelen werd onbillijk geacht.

Door eenige leden werd, met het oog op de lage prijzen van koffie en indigo, aangedrongen op afschaffing van het uitvoerrecht op die artikelen.

37. Nu de hoeveelheid gouvernementskoffie sterk gedaald is, meenden eenige leden, dat het quantum, voor verkoop in Indië aangewezen, verminderd behoort te worden.

54. Met het oog op de berichten omtrent tinrijkdom in Atjeh en de V Kotta's werd door sommige leden aangedrongen op ontginning van dit mineraal in die streken vanwege het gouvernement.

Aldus vastgesteld 16 October 1899.

GEERTSEMA.
DE WAAL MALEFIJT.
PIJNACKER HORDIJK.
TYDEMAN.
VERHEY.

(4. 33.)

GELEIDENDE BRIEF.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Staat, Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

's Gravenhage, *den* 13*den November* 1899.

Ik heb de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden eene Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, betreffende de wetsontwerpen tot vaststelling van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1900, met 4 bijlagen en 3 Nota's van Wijzigingen.

Wijders gaan hierbij de in de Memorie van Antwoord genoemde stukken, welke bestemd zijn om ter griffie van de Kamer te worden nedergelegd.

De Minister van Koloniën,
CREMER.

(4. 34.)

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. Het verwondert den ondergeteekende niet dat zijn beleid geen onverdeelde goedkeuring vond. Hij had zelfs niet anders verwacht, daar het bij de vervulling van eene zoo veelomvattende taak als de zijne wel niet mogelijk is aan de verwachtingen van allen te voldoen.

Hij is dankbaar dat dit door andere leden, die zich met de geopperde grieven niet konden vereenigen, schijnt erkend te worden. Zeer terecht werd door hen betoogd dat de ondergeteekende er in de eerste plaats naar streeft om de noodige verbetering te brengen in den financieelen toestand van Indië. Daaraan is veel tijd besteed en daarbij is voornamelijk gewerkt in de richting om de buitenbezittingen meer tot de middelen te laten bijdragen omdat zij in vergelijking met Java te weinig belast zijn.

Anderzijds wordt door den ondergeteekende krachtig gestreefd naar bezuiniging, die echter op groote schaal alleen te verkrijgen is door verbetering van den toestand in Atjeh, waardoor de groote uitgaven, die dat gewest verslindt, belangrijk zullen afnemen en de inkomsten er geleidelijk zullen stijgen. De in de laatste jaren in Atjeh gevolgde politiek heeft in dit opzicht al goede vruchten gedragen en het valt niet te betwijfelen dat de gunstige gevolgen er van zich meer en meer zullen doen gevoelen.

Is het zoeken naar nieuwe middelen en het zorgen voor eene sluitende begrooting op zichzelf geen dankbaar werk, de ondergeteekende heeft zich daaraan niet willen noch mogen onttrekken omdat hij levendig beseft dat eene politiek van hervormingen niet mogelijk is zonder goede financiën.

Versterking van de gewone middelen is — de ondergeteekende wees daarop reeds op bladz. 4 zijner Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de loopende begrooting — onvermijdelijk om de begrooting geleidelijk onafhankelijk te maken van de verminderde inkomsten uit de gouvernementskoffiecultuur, maar evenzeer om minder angstvallig te zijn ten aanzien van de afschaffing van heerendiensten op Java en Madura tegen matige verhooging van het hoofdgeld, zoodat daarmede sneller kan worden voortgegaan dan in den laatsten tijd mogelijk was, — om verbetering te brengen in het onderwijs, vooral in de richting van het vakonderwijs, — om krachtig voort te gaan met den aanleg van irrigatiewerken, — om beter te zorgen voor het verleenen van geneeskundige hulp aan de inlandsche bevolking en om te voorzien in zooveel meer nooden en behoeften, waaraan groote uitgaven verbonden zijn, die alleen dan kunnen gedaan worden wanneer de middelen er voor aanwezig zijn.

Durft de ondergeteekende er zich niet mede vleien dat hij in een groot gedeelte van al deze behoeften zal kunen helpen voorzien, inmiddels stelt hij zich tevreden met het bewustzijn van tot hare vervulling den weg te hebben geëffend.

Heeft alzoo het streven naar verbetering in den financieelen toestand van Nederlandsch-Indië den meesten tijd van den ondergeteekende in beslag genomen, hij heeft ook gearbeid aan andere maatregelen, die deels met medewerking der Staten-Generaal zijn tot stand gekomen of nog aan hunne goedkeuring moeten onderworpen worden, deels zonder die medewerking zijn of nog moeten worden ingevoerd. Wat deze laatste betreft, meent hij te mogen wijzen op verschillende maatregelen (1) betreffende het rechtswezen, meer bepaald op de algeheele herziening van het reglement op het rechtswezen ter Sumatra's Westkust, die, na zeer lange voorbereiding, is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 22 September jl., n°. 14, en vooral van politiek belang is, omdat de adathoofden weder meer invloed zullen krijgen op de rechtsspraak, waardoor zij in aanzien zullen winnen en het bestuur beter zal worden voorgelicht omtrent de stemming der bevolking; alsmede op de regeling der parelvisscherijen, de regeling van het grondbezit op het land Bloeboer (Buitenzorg), de herziening der bepalingen betreffende de concessiën voor spoor- en tramwegen, enz.

Niettegenstaande er niet weinig tot stand gekomen of voorbereid is, verliest de ondergeteekende de decentralisatie niet uit het oog. Alvorens daaromtrent tot een bepaald voorstel te komen, was een zeer tijdroovende kennisneming noodig van al wat daarover bij de Regeering zoowel hier te lande als in Indië gedurende eene reeks van jaren is verhandeld. Thans is de voorbereiding van dit gewichtige onderwerp zoover gevorderd, dat de ondergeteekende hoopt een wetsontwerp daaromtrent te zullen kunnen indienen op zoodanig tijdstip, dat spoedige behandeling er van mogelijk zal zijn. In afwachting daarvan meent hij zich van de bespreking van eenige in het Voorloopig Verslag aangeroerde details van decentralisatie te mogen onthouden. De rapporten der commissiën, die op de drie hoofdplaatsen van Java benoemd zijn om te dienen van advies over de heffing van plaatselijke belastingen, zullen als bouwstoffen dienst kunnen doen bij het in bewerking zijnde wetsontwerp of bij de regelingen die het eventueel in Indië zullen moet volgen.

Herziening van het Regeeringsreglement wordt ter hand genomen naarmate de bouwstoffen daartoe uit Indië ontvangen worden. Een wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 92 tot en met 103 van dat reglement is bij den Raad van State aanhangig.

Van de Indische Regeering is tot dusver nog niet ontvangen eene mededeeling van hare denkbeelden betreffende de verbetering van den rechtstoestand der inlandsche Christenen. Dat ook de ondergeteekende prijs stelt op eene afdoening dezer reeds langen tijd aanhangige aangelegenheid, moge blijken uit het feit, dat hij laatstelijk nog in de maand April jl. aan den Gouverneur-Generaal spoedige toezending van zijn advies heeft verzocht. Zonder voorafgaande kennisneming van de inzichten der Indische regeering nopens deze zaak is de ondergeteekende niet in staat om eene onomwonden verklaring omtrent zijne voornemens in deze zaak te geven.

Dat wijziging noodig zou zijn van de door één lid daartoe in de eerste plaats in aanmerking gebrachte artikelen 45, 47, 110 en 111 van het Regeeringsreglement, kan de ondergeteekende niet toegeven. De in die artikelen voorkomende bepalingen zijn in een land als Indië niet te ontberen.

§ 2. Zich vereenigende met hetgeen door vele leden werd aangevoerd tegen de beschouwingen van enkelen ten aanzien van wat dezen de kapitalistische en imperialistische richting der algemeene politiek noemen, meent de ondergeteekende met de volgende opmerkingen daaromtrent te kunnen volstaan.

a. *Betreffende de zoogenaamde kapitalistische richting.*

Dat kapitaal noodig is om de vele hulpbronnen van Indië te ontsluiten en tot ontwikkeling te brengen, ook ten bate van de inlandsche bevolking, is niet tegen te spreken. De Staat of de inheemsche bevolking zelve kunnen al het daarvoor benoodigde kapitaal niet verschaffen. Het moet dus van elders komen en het spreekt van zelf dat het niet zou komen als de plaatsing niet eenige aantrekkelijkheid heeft. Doch de ondergeteekende ontkent dat daarbij niet genoeg gelet zou worden op bevordering van de welvaart der inlandsche bevolking. Hij kan hieromtrent wijzen op een zeer recent voorbeeld, namelijk op de ordonnantie van 21 September 1899 (*Indisch Staatsblad* n°. 263), houdende nadere voorzieningen tot bescherming van de economische belangen der inlandsche bevolking in de cultuurcentra op Java en Madura. Ten aanzien van het verwijt dat bij de afschaffing van het uitvoerrecht op de suiker, bij de verhooging van de accijnzen op petroleum en lucifers, bij de Indische mijnwet en bij de inwisseling van de duiten niet of niet genoeg op de belangen der inlandsche bevolking is gelet, meent de ondergeteekende te kunnen verwijzen naar het over die onderwerpen met de Staten-Generaal gevoerde schriftelijke en mondelinge overleg. Dit geldt ook voor de in het Voorloopig Verslag voorkomende opmerking over het willekeurig optreden van het bestuur ter wille van den mijnbouw op Celebes.

(1) Voor zoover zij reeds afgekondigd zijn komen zij voor in *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 66 en n°. 175 en 1899 n°. 8, n°. 178 en n°. 227.

De opmerkingen omtrent bevloeiingswerken, omtrent de zorg voor het verleenen van geneeskundige hulp aan de inlandsche bevolking, omtrent de vermindering van heerendiensten en omtrent de gouvernementskoffiecultuur, vinden hare beantwoording in de vorige paragraaf.

b. *Betreffende de zoogenaamde imperialistische richting.*

De politiek, die thans in Atjeh gevolgd wordt, dient om een einde te maken aan den onhoudbaren toestand, die daar allengs ontstaan was, en die nu al merkbaar verbeterd is. Men heeft daartoe slechts de keus tusschen twee middelen: krachtig optreden om den toestand volkomen te beheerschen of het land verlaten. Van een middelweg is onmogelijk een goede uitkomst te verwachten. Het tweede dezer middelen zou een ramp zijn zoowel voor Atjeh zelf als voor de aangrenzende landstreken, een stap, die vroeg of laat Europeesche interventie zou noodig maken, zoodat ook uit dit oogpunt de Atjehsche bevolking er niets bij zou winnen. Het eerstvermeld middel leidt op den duur tot rust en orde in een landstreek, waar van ouds een centraal gezag zich niet wist te doen eerbiedigen of kon voorkomen dat er aanhoudend strijd bestond tusschen naburige landschappen, en waar op de belangen eener arbeidzame bevolking niet werd gelet, maar dwinglandij en rooverij vrij spel hadden; het schept veiligheid voor personen en goederen en goede verbindingen voor den afvoer van producten van landbouw en vlijt, en het zal eindelijk, zij het langzaam, de bevolking brengen tot de erkenning dat ons bestuur haar tot zegen strekt.

Onze bemoeiing met Lombok en de daarop gevolgde krijgsoperatiën hadden geen ander doel dan de oorspronkelijke bevolking van het eiland van eene ondragelijke verdrukking te verlossen. Het eiland komt geleidelijk tot een normalen toestand. De bezetting is in September j.l. verminderd tot één compagnie in afwachting, dat — evenals reeds sedert vele jaren op Bali — soldaten er kunnen worden ontbeerd.

De reeds sedert langen tijd bestaande slechte gezindheid van de hoofden der V Kotta en de zeer dreigende houding, die zij in de laatste maanden aannamen, moord en roof op ons gebied, maakten in het belang der veiligheid van ons grensgebied, volgens het eenparig gevoelen der Indische autoriteiten, eene expeditie naar dat landschap onvermijdelijk. Zonder bloedvergieten is er thans ons gezag erkend, wat zonder eenigen twijfel den toestand in dat landschap en zijne omgeving zal ten goede komen. Het hoofd van een naburig landschap kwam, voorzien van monsters van de minerale rijkdommen van zijn bodem, ongevraagd, in het bivak om tot een bezoek ook aan zijn landje uit te noodigen.

In eene in de vorige maand hier ter stede gehouden voordracht werd door den inspecteur van het Rhijnsche zendelingsgenootschap, die onlangs het binnenland van Sumatra bezocht had, gezegd hoe de bevolking daar de zendelingen aanmoedigde om zich onder haar te vestigen, omdat het Nederlandsche bestuur er dan ook zou komen (zie ook *Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft.* Jaargang 1899, bladz. 299).

De voorgenomen uitbreiding van het tolgebied is een maatregel van billijkheid; zij beoogt eene gelijke behandeling van de verschillende deelen van den archipel en dient tevens om niet steeds de noodige inkomsten te verkrijgen in de eerste plaats van de bevolking van Java en Madura.

Het gevolg van hetgeen men in het Voorloopig Verslag de imperialistische richting der politiek noemt is, dat de bevolking van onder ons gezag staande streken niet met woorden, maar met daden wordt beveiligd tegen moord, slavernij, onderdrukking en roof. Vandaar o. a onze vestiging op Nieuw Guinea en uitbreiding van onzen invloed in het uitgestrekte binnenland van Borneo, waar, dank zij den arbeid van weinige ambtenaren en door het bestuur ondersteunde onderzoekingsreizigers, zonder gebruik van bajonetten sneltochten ophouden, nuttige gewassen worden geplant en ons gezag geroemd en geëerd wordt.

Dat daarvoor bestuursuitgaven noodig zijn mag ons niet terughouden van op dezen weg voort te gaan. De bevolking van de streken, waar ons gezag zich uitbreidt, wordt daardoor tot welvaart gebracht en is dan in staat om ruimschoots de middelen op te brengen, die voor het bestuur dier streken vereischt worden. Hierdoor wordt het krachtige streven van den ondergeteekende om, wat de middelen betreft, niet alleen op de bevolking van Java en Madura te steunen, bevorderd.

Men moge deze richting in de politiek imperialistisch noemen, dit is den ondergeteekende onverschillig, mits zij maar daartoe leidt dat de naam van Nederland bij de bevolking van den uitgestrekten Indischen archipel met eerbied en dankbaarheid genoemd worde.

Met hetgeen in het Voorloopig Verslag zelf is aangevoerd tegen het denkbeeld om de begrooting in Indië te doen vaststellen en om aan de bevolking van Indië gelegenheid te geven tot het zenden van afgevaardigden naar de Staten-Generaal, kan de ondergeteekende zich geheel vereenigen. De groote verscheidenheid der in Indië wonende rassen en de ontzaglijke mate, waarin die rassen van elkander verschillen, zijn een onoverkomelijk beletsel om tot eene vertegenwoordiging te geraken, die in de verte zou voldoen aan hetgeen men er in billijkheid van zou mogen eischen. Het zal dan ook om die reden nog zeer lang duren voordat Indië rijp is voor eene behoorlijke vertegenwoordiging.

§ 3. Inderdaad is de hoogere raming van de opbrengst van het Banka-tin en van het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij voor een deel oorzaak dat het tekort dit jaar aanmerkelijk lager kon geraamd worden dan verleden jaar. De ondergeteekende moet echter doen opmerken dat niet uitsluitend de hoogere tinprijs daartoe heeft bijgedragen, maar ook de grootere hoeveelheid te verkoopen Banka-tin. In de laatste jaren is de productie der tinmijnen op Banka voortdurend gestegen, en hieruit blijkt ook van het streven der Regeering om meer inkomsten uit de mijnen te verkrijgen. Hij vertrouwt dat op die wijze kan worden voortgegaan, en voordat Banka uitgeput raakt, zullen er waarschijnlijk andere mijnen zijn, die door het gouvernement geëxploiteerd worden en wier product het Banka-tin zal remplaceeren. In de onzekerheid daaromtrent en omtrent de waarde der productie zal het voorzichtig zijn een deel van de in goede jaren verkregen winst als buitengewone inkomst te beschouwen en te gebruiken ter bestrijding van buitengewone uitgaven, die op den duur de financieele kracht van Nederlandsch-Indië verhoogen zullen.

De opmerking dat de tinprijzen weder kunnen dalen beneden het peil der laatste jaren, is ongetwijfeld juist, maar daartegenover staat dan toch ook de kans dat de thans zeer laag zijnde koffieprijzen aanmerkelijk kunnen rijzen. De schommelingen in de opbrengst der producten — het is reeds meermalen gezegd — maakt het beheer der Indische financiën verre van gemakkelijk en kunnen steeds tot de uiteenloopendste beschouwingen aanleiding geven. Zoo is het hoogst bezwaarlijk de juistheid van de raming der tin- en koffieprijzen voor een volgend jaar aan te toonen. De raming van f 65 voor het tin is ver beneden de tegenwoordige waarde van dat metaal; de ondergeteekende zou geen redenen weten aan te geven waarom die prijs niet in het volgend jaar behaald zou kunnen worden. Bij den tegenwoordigen lagen stand der koffieprijzen is, wat dit product betreft, daling van eenig belang zeer onwaarschijnlijk. Neemt men aan dat bij de veilingen der gouvernementskoffie in dit jaar de middelprijs der koffie bijna 32½ cent per half kilogram heeft bedragen, (de middelprijs der laatste veiling was ruim 33½ cent), dan kan eene raming van 28 cent als middelprijs voor 1900 zeker niet te hoog worden genoemd.

De begrooting kan niet onafhankelijk worden gemaakt van de wisselvallige opbrengsten der producten zonder aanmerkelijke versterking der middelen, dus door verhooging van bestaande of de invoering van nieuwe belastingen. Wat de koffiecultuur betreft is dit inderdaad het streven der Regeering, doch er zal waarschijnlijk nog een geruime tijd mede gemoeid zijn voordat de inkomsten uit die cultuur geheel kunnen ontbeerd worden.

De in het Voorloopig Verslag voorkomende opmerking dat de begrooting nog verhoogd zal moeten worden voor de eventueele voortzetting van de werken in de Solovallei en voor den aanleg van irrigatiewerken, van eene drinkwaterleiding voor Soerabaija en van een tramweg in Atjeh, is juist; hierop werd dan ook uitdrukkelijk in de Memorie van Toelichting de aandacht gevestigd.

Naarmate de toestand in Atjeh verbetert zullen de militaire uitgaven kunnen verminderen, zoodat in dit opzicht het laatste woord nog niet gesproken is; wel is waar zullen de kosten van werving weder langzamerhand stijgen, naargelang het thans bestaande overcompleet zal verdwijnen, maar voor dat overcompleet is nu nog een bedrag van f 800 000 op de begrooting uitgetrokken en men mag ook niet over het hoofd zien de vooralsnog niet onder cijfers te brengen bezuiniging, die zal worden verkregen door de inkrimping der normale legerformatie, die in de Memorie van Toelichting in het vooruitzicht gesteld is. Er bestaat dus geen aanleiding voor de vrees dat de vermindering der militaire uitgaven niet blijvend zal zijn.

Alles tezamen genomen acht de ondergeteekende inderdaad de financieele toestand nog niet in alle opzichten bevredigend,

al is verbetering merkbaar. Hij blijft dan ook bedacht op versterking der gewone middelen en wanneer die versterking voor een deel mocht blijken te verkrijgen te zijn door herziening en aanvulling van sommige directe belastingen, met name van het patentrecht en van de personeele belasting, zal die niet uit het oog worden verloren.

Wat betreft de aanbevolen verlaging van de traktementen van de hooge Europeesche ambtenaren, welk punt reeds herhaaldelijk ter sprake is gekomen, kan de ondergeteekende slechts verwijzen naar hetgeen hij daarover bij gelegenheid van de beide vorige begrootingen gezegd heeft. Wat de pensioenen betreft, zij het hem veroorloofd te verwijzen naar hetgeen verder in deze Memorie daarover voorkomt ad onderafdeeling 30 van het IIde hoofdstuk, der uitgaven.

Het denkbeeld om het uitvoerrecht van suiker weder in te voeren acht de ondergeteekende volstrekt verwerpelijk. De redenen voor de afschaffing zijn uitvoerig uiteengezet tijdens de behandeling van het daartoe strekkende wetsontwerp. Sedert dien tijd is op Cuba een geregelde toestand ontstaan, zoodat van daar weder eene geduchte concurrentie voor de Java-suiker te wachten is; dit is dus een nieuw argument tegen de wederinvoering van het uitvoerrecht.

Evenmin bestaat er, volgens het oordeel van den ondergeteekende, aanleiding om, overeenkomstig het denkbeeld van één lid, van de Sumatra-tabak meer uitvoerrecht te heffen dan van andere tabak. Bij het opperen van dat denkbeeld is wellicht over het hoofd gezien dat niet alle Sumatra-tabak gelijke waarde heeft, zoodat ook voor de mindere soorten hoogere belasting zou moeten betaald worden. Ook zij er aan herinnerd dat de tabakscultuur ter Sumatra's Oostkust van zeer groot belang is voor de inheemsche bevolking en dat dit gewest zeer belangrijke inkomsten opbrengt voor de schatkist, zooals de ondergeteekende bij de behandeling der Indische mijnwet in de vergadering van de Tweede Kamer op 19 October 1898 met cijfers heeft aangetoond (Zie *Handelingen* 1898—99 bladz. 106/7), terwijl er onlangs de invoerrechten verhoogd zijn en een hoogere belasting van het zout voorgesteld is. Waar alzoo ruimschoots gezorgd is dat de welvaart van dit gewest strekt ten bate der schatkist, is er geen aanleiding om het nog meer aan de middelen te laten bijdragen door hooge belasting van het product, waaraan het die welvaart te danken heeft.

Ten aanzien van de in het Voorloopig Verslag voorkomende beschouwingen over het tijdschriftartikel getiteld: „Eene Eereschuld", schaart de ondergeteekende zich aan de zijde van die leden, welke zich met de strekking van dat artikel niet kunnen vereenigen. Hij moet er alleen nog dit aan toevoegen, dat, wanneer men zich op het standpunt stelt dat Nederland eene eereschuld aan Indië te voldoen heeft, de voldoening van die schuld niet aan den Minister van Koloniën moet gevraagd worden.

Ten aanzien van de vraag op welke wijze de ondergeteekende aan het in § 2 der Memorie van Toelichting vermelde cijfer van f 688 000 gekomen is, zij het vergund te verwijzen naar de bijlage n°. 29 der begrooting. Wat het cijfer der raming voor 1900 betreft, verwijst hij naar 't geen op bladz. 13 dier Memorie tot toelichting van de raming der opbrengst van de in- en uitvoerrechten is aangeteekend, waarbij inderdaad niet gerekend is op de vermeerdering van inkomsten, welke zal voortvloeien uit de voorgenomen inlijving van het oostelijk gedeelte van den archipel bij het tolgebied.

§ 4. Het kon voor den ondergeteekende niet anders dan aangenaam zijn uit het Voorloopig Verslag te mogen vernemen, dat het in Atjeh met vaste hand doorgevoerde stelsel van actieve beheersching, waaraan wel in de eerste plaats de verbetering van den toestand is toe te schrijven, bij vele leden waardeering en instemming vindt en volgaarne stemt hij in met de hulde, die in het Voorloopig Verslag gebracht wordt aan den man die in Atjeh op inderdaad voortreffelijke wijze leiding en kracht aan ons optreden geeft en op zoo uitnemende wijze zijne taak vervult als legeraanvoerder en tevens als civiel bestuurder. Daar dit ook de overtuiging van de Regeering is, mag het bijna overbodig heeten nog te verzekeren, dat tot de reorganisatie en vermindering der troepenmacht, waartoe voor eenigen tijd besloten werd en die sedert door eene reorganisatie ook van het bestuur gevolgd is, niet alleen met volkomen instemming, maar ook op voorstel van de Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden is overgegaan. Dat hierbij niet een uit succes voortspruitend optimisme, maar wel een op kennis van zaken gegrond bedachtzaam overleg heeft voorgezeten, wordt, naar de meening van den ondergeteekende, duidelijk aangetoond door de omstandigheid, dat de troepen die deelgenomen hebben aan de krijgsverrichtingen, welke in de laatste maanden ter Noordkust van Atjeh hebben plaats gevonden, aan de gereorganiseerde troepenmacht zijn ontleend, zonder dat de in het Voorloopig Verslag verondersteld wordende gevaren van de grootere dislocatie, die van de actieve beheersching van een grooter terrein dan te voren het gevolg is, aan den dag zijn gekomen. Wat de in het Voorloopig Verslag aanbevolen vermeerdering van het aantal recherchevaartuigen betreft, is de ondergeteekende van oordeel, dat, alvorens hieromtrent te beslissen, eenige ondervinding dient te zijn opgedaan met de sedert kort in dienst gestelde vaartuigen

Verandering van gedragslijn in Atjeh, als gevolg van het optreden van den nieuwen Gouverneur-Generaal, is niet te duchten.

Aangezien in het verslag der krijgsverrichtingen in § 4, van Hoofdstuk D van het Koloniaal Verslag, bij verschillende plaatsnamen eene nadere aanwijzing omtrent de ligging voorkomt, is het den ondergeteekende niet helder, welke duidelijkere aanwijzing eigenlijk verlangd wordt.

Aan den wensch om wederom eenige mededeelingen te ontvangen omtrent de in Atjeh plaats gehad hebbende gebeurtenissen, welke nog niet in het Koloniaal Verslag konden worden vermeld, wil de ondergeteekende gaarne voldoen. Doch enkele aanteekeningen mogen nog voorafgaan, omtrent de hooger reeds met een enkel woord vermelde bestuursorganisatie, waarvan uit de bij deze memorie gevoegde nota van wijzigingen in het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven zal blijken, en die, op voorstellen van den tegenwoordigen Gouverneur gegrond, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 18 September 1899 n°. 25 is vastgesteld. Bij de nieuwe, met den tegenwoordigen toestand rekening houdende administratieve indeeling, is het gewest verdeeld in twee afdeelingen Groot Atjeh en Onderhoorigheden van Atjeh, staande onder assistent-residenten die beide hunne standplaats hebben te Koeta Radja en dus in den regel in rechtstreeksche aanraking zijn met den Gouverneur. De in de begrooting nog voor memorie uitgetrokken betrekking van resident voor de Atjehsche zaken en de scheepvaartregeling komt daarmede definitief te vervallen en het aantal van 3 assistent-residenten wordt tot 2 teruggebracht. De afdeeling Groot-Atjeh wordt verdeeld in 9 onderafdeelingen, waarvan de onderafdeeling Koeta Radja en Voorwerken door den assistent-resident der afdeeling, bijgestaan door een controleur, wordt bestuurd, de onderafdeeling, Gebied buiten de sagi's een controleur tot hoofd heeft en de andere onderafdeelingen worden gesteld onder officieren van de landmacht, met den titel van civiel gezaghebber. De afdeeling „Onderhoorigheden van Atjeh" bestaat uit 7 onderafdeelingen, waarvan alleen de nieuwe onderafdeeling Tapa Toean (Tampat Toewan) door een officier met den titel van civiel gezaghebber wordt bestuurd. De overige, waaronder is een nieuwe onderafdeeling Bajan ter Oostkust, staan onder het bestuur van controleurs, van wie er drie (namelijk de controleurs der onderafdeelingen Pidië (Pedir), Idi (Edi) en Meulaboh (Melaboeh) door een aspirant controleur worden bijgestaan. Instede van 9 controleurs en 1 ambtenaar ter beschikking, zooals laatstelijk in het gewest werkzaam waren, zal de nieuwe organisatie dus vorderen 8 controleurs en 3 aspirant-controleurs.

Met de nieuwe indeeling is, wat de afdeeling Groot-Atjeh betreft, gepaard gegaan de organisatie van het inlandsch bestuur en de toekenning van tractementen aan de daarvan deel uitmakende hoofden, uitgaande van het stelsel dat eene billijke belooning de beste waarborgen oplevert voor eene getrouwe nakoming van onze bevelen. Daartoe is aangenomen een normaal tractement, voor de sagihoofden van f 200 's maands; voor op zich zelf staande oeleëbalangs (hoeloebalangs) van f 75 's maands; voor de ondergeschikte oeleëbalangs van f 50 tot f 100 's maands, al naar gelang van het gewicht van hun gebied en gezag; voor de op zich zelf staande moekimhoofden van f 30 tot f 75 's maands en voor de ondergeschikte moekimhoofden en voor enkele kamponghoofden f 25 's maands. Voor zoover de hoofden thans reeds inkomsten genieten, die hooger zijn dan hun uithoofde van de bovenbedoelde regeling zou toekomen, zijn hunne tractementen op de nieuwe bedragen bepaald, doch zij zijn, door toekenning van personeele toelagen, in het genot gelaten van hunne tegenwoordige inkomsten, welke toelagen echter bij verwisseling der titulaissen komen te vervallen. Hierdoor zal gaandeweg het bedrag vrijkomen, dat gerekend wordt noodig te zijn, om te zijner tijd tractement toe te kennen aan de hoofden die er nu nog niet voor in aanmerking komen.

Een en ander, gepaard gaande met eenige bezuiniging op het politie- en havenpersoneel, leidt tot eene vermindering van uitgaven op de onderafdeelingen 36, 43 en 126 van het IIde Hoofdstuk der ontwerp-begrooting ten bedrage van f 21 025, waartegenover staat een vermeerdering op onderafdeeling 37 van f 660, zoodat ten slotte, als resultaat der reorganisatie, eene vermindering van de begrooting met f 20 365 overblijft.

Omtrent de gebeurtenissen na het afsluiten der mededeelingen in het Koloniaal Verslag, zij thans het volgende vermeld.

De gunstige, van voortdurenden vooruitgang blijk gevende toestand, die als de staat van zaken in 1898 in het Koloniaal Verslag is geschetst, bleef ook in de sedert verloopen maanden in Groot-Atjeh voortduren en gedoogde in April jl. zoowel het zoogenaamde gebied buiten de sagi's, als de sagi's der XXV en XXVI Moekims en het landschap Lepong voor mijnbouwkundige onderzoekingen open te stellen, waarvoor reeds door verschillende personen vergunningen waren gevraagd. Alleen werd in de Sagi der XXV Moekims in Mei de rust enkele dagen verstoord door eene kleine bende die, uit Lhong (Lehong) komende, door Leupoeëng (Lepong) in de IV en VI Moekims doordrong om sabilbijdragen machtig te worden. Vooral in deze oeleëbalangschappen was duidelijk de invloed merkbaar van het sneuvelen van Toekoe Oemar, daar tal van vroeger uitgewekenen daarna terugkeerden en het verzoek deden om zich weder in hunne vroegere woonplaatsen te mogen vestigen, wat na voorafgaande betaling van boete werd toegestaan, terwijl den hoofden de eisch werd gesteld van inlevering van een zeker aantal geweren of betaling eener boete van 100 dollars voor elk ontbrekend achterlaad- en 20 dollars voor elk ontbrekend voorlaadgeweer. Ook in de XXVI Moekims, bepaaldelijk in de XIII Moekims Toengkòb (Toengkoeb) en de XIII Moekims Oeleë Karang (Oleh Karang) kwamen tal van huisgezinnen terug en zoowel daar als in het gebied buiten de sagi's werden verschillende, sedert lang verlaten kampongs weder opgebouwd. Te Lam Njong (Lamjong) werd eene Atjehsche school heropend met 12 leerlingen, meest zonen van hoofden. Van de posten der voormalige geconcentreerde linie werden in Januari nog opgeheven Lam Peureumé (Lampermé) en Lam Djamée (Lamdjamoe) en met het civiel gezag in de XXVI Moekims werd de commandant der divisie maréchaussée in die sagi belast. Met klem werd vooral de hand gehouden aan het onderhouden der wegen in en tusschen de kampongs, waarin reeds gaandeweg veel verbetering valt waar te nemen. In de zuidelijke nederzettingen werd in het landschap Lhong de rust nog al eens verstoord door de partijgangers van wijlen Toekoe Oemar, waarom er, zoowel in Januari en Februari als in April en Mei eenige brigades marechaussée verblijf hielden, van welke gelegenheid werd gebruik gemaakt om de bevolking te registreeren en van kampongpassen te voorzien en het oog te houden op den onderhanden aanleg, door de bevolking, van een van 2 tot 4 M. breeden colonneweg, die het landschap doorsnijden zal en het gemakkelijk zal maken de onrustmakers te vervolgen. Toch werden ook nu reeds met succes eenige nachtelijke overvallingen tegen de rondzwervende benden ten uitvoer gebracht.

De gang van zaken in de Sagi der XXII Moekims leert opnieuw hoe, naarmate de overtuiging bij de bevolking veld wint dat het ons ernst is ons gezag te vestigen, ook de toestanden verbeteren; want omtrent het contrôle-ressort Lam Baro (Lamboroe), waarbij sedert Maart ook de landschappen Gle Jeueng (Gliëng) en Lam Leuot zijn ingedeeld, werd sedert Mei in de maandverslagen van den civiel en militair gouverneur steeds gerapporteerd, dat de rust en orde nergens werden verstoord. Hier is het bestuur er op bedacht om den landbouw der bevolking te steunen door verstrekking van Javasche zaadpadi, ter vervanging van de Atjehsche padi, die klein van korrel en onvoordeelig is. De op bladz. 8 van het Koloniaal Verslag vermelde Toekoe Tjoet Ali Basja deed in het Gle Jeueng'sche een huis en een missigt bouwen. Onrustig is het daarentegen nog in het contrôle-ressort Indrapoeri-Seulimeum (Selimoen) en onrustig zal het daar ook nog wel blijven, zoolang niet Panglima Polim onschadelijk is gemaakt of zich onderworpen heeft. Toch kan ook hier de geest der bevolking over het algemeen niet vijandig aan ons gezag genoemd worden, want ook hier ziet men uitgewekenen terugkeeren en de pogingen van Panglima Polim, om door brieven de bevolking tot deelneming aan zijne vijandige actie op te wekken en van haar bijdragen te krijgen voor het onderhoud van zijne benden, hebben geen groot succes kunnen behalen. Zijne teleurstelling uitte zich door wraakoefeningen op ons welgezinde Atjehers en door het afzetten van een imam, die echter niettemin het gezag bleef uitoefenen. In Februari werd het gerucht verspreid dat Panglima Polim het voornemen had om de XXII Moekims te verontrusten van Seumileueh uit, aan de bovenloop van de Atjeh-rivier, maar hij moest weldra ondervinden dat hij ook in dat voor ons nog onbekende gebied niet veilig was voor de vervolging van onze troepen, die nog in dezelfde maand eene verkenning naar Seumileueh volbrachten. In Juni scheen Panglima Polim de kans gunstig te achten voor eene actie in de XXII Moekims en vertoonden zijne benden zich in het Djantoïsche, waaruit zij echter weldra door eenige brigaden marechaussée werden teruggedreven tot ver in het gebergte.

In het Lam Teuba'sche werd weder een paar malen door eene colonne gebivakkeerd en van daaruit, zoowel als uit Kroeëng Raja, werd met succes tegen de in het gebergte huizende bendehoofden geageerd. Toen in Mei het bivak weder betrokken zou worden bleek het in brand gestoken te zijn, waarop aan de Moekim Lam Teuba (Lamtoba) de vergoeding der schade werd opgelegd. Intusschen blijft ook in het Seulimeum-ressort het bestuur er op bedacht om de welvaart der bevolking te bevorderen, al moest het ter wille van de veiligheid het aanleggen van ladangs verbieden, omdat die te veel ten voordeele kwamen van de zich in het gebergte ophoudende vijandige elementen, terwijl er nog sawahs genoeg braak liggen in dat ressort. Maar aan den anderen kant werd aan de bevolking hulp en raad gegeven voor het verbeteren van haar oogst, vooral ook door een beter onderhoud der waterleidingen.

Van de rustelooze actie onzer troepen is thans voornamelijk de Pidiëstreek het tooneel, omdat de vijandelijke benden, onder leiding van Panglima Polim, den Pretendent-Sultan en Toeankoe Moehamat zich daarheen teruggetrokken hebben. Nadat zij, zooals reeds in het Koloniaal Verslag werd vermeld, in Maart j.l. uit Tangse (Tamsé) waren gevlucht, hielden zij zich nog korten tijd op in de omliggende bergen en bosschen, maar trokken daarop naar de Moekims Moesa en Langien in het oostelijk deel der Pidië-streek en nadat zij door de haar vervolgende troepen ook van daar verdreven waren, naar het gebergte in Samalanga, hetwelk zij echter op last van T. Tjhik, het hoofd van dat landschap, weder moesten verlaten. (1) In April keerden Panglima Polim en de andere hoofden dan ook in de Pidiëstreek terug en werden Glé Siblah en Gloempang Pajong voor korten tijd bezet om tegen de benden te patrouilleeren, terwijl tot hetzelfde doel in Juli te Djeumpa een bivak werd betrokken, om te ageeren in Tjoembo en Keumangan (Kemangan). De aanwezigheid van troepen op dit punt had het goede gevolg, dat, toen in Augustus bericht werd ontvangen, dat Panglima Polim met een tweehonderdtal volgelingen in het gebied van Toekoe Bentara Titeuë was gezien, die bende te Poelo overvallen en met achterlating van drie dooden en één gewonde alsmede van wapenen, munitie en goederen op de vlucht gedreven kon worden. Een poging tot overvalling van het bendehoofd Toekoe Moeda Lhon in de VII Moekims Pidië kostte daarentegen ons een hoogen prijs, door het sneuvelen van een hoogst verdienstelijk officier, den waarnemend civiel-gezaghebber in dat ressort, den 1ste luitenant H. M. Vis. Bleef intusschen Panglima Polim voortgaan met de landschappen in onrust te houden, van onze zijde werd onafgebroken voortgegaan met het regelen van de bestuursverhoudingen in de verschillende landschappen, gepaard gaande met de vaststelling van het aandeel der hoofden in den hassil, die, aangezien zij door ons wordt geïnd, ons het middel geeft om wie onwillig of traag is in het nakomen zijner verplichtingen tegenover ons gezag, tot beter plichtsbetrachting te noodzaken. Zoo werd in Juli nog aan nalatige hoeloebalangs der Pidië-streek eene boete van 25 000 dollars opgelegd, waaruit het aanleggen van wegen en paden in die streek, noodig om de vijandelijke benden voortdurend op te zoeken en te vervolgen, grootendeels kan worden bestreden. Met betrekking tot den uitvoer van producten uit de VII Moekims kwam eene voorloopige regeling tot stand, waarbij tevens maatregelen zijn getroffen om te voorkomen, dat de hassil, die aan Panglima Polim toekomt, doch door ons geïnd en bewaard wordt, ontdoken worde.

In de verloopen maanden werd krachtig aan de verbetering der wegen gearbeid. De weg van Padang Tidji (VII Moekims Pidië) naar Seulimeum in Groot-Atjeh (XXII Moekims) kan thans te paard in 7 uren worden afgelegd.

Wat de Noord- en Oostkust betreft verdient bijzondere aandacht de voortzetting van het verleden jaar aangevangen werk om de gezindheid te leeren kennen in de van de kust verwijderde landschappen der van ouds als fanatiek bekende Pasé-streek,

(1) Vg. Kol. Verslag 1899 blz. 15.

waar men wel de voordeelen van de scheepvaartregeling genoot, maar zich weinig om ons gezag bekreunde en, zooals verleden jaar bij de Tapa-beweging op de Oostkust bleek, bewegingen tegen ons gezag krachtdadig steunde.

De Pasé-streek is het complex van landschappen ter Noordkust waarvan het meest westelijke is Tjoenda en het meest oostelijke Keureutoë (Kerti). Van deze landschappen staan Tjoenda, Bajoe, Blang Mé, Geudong of Kroeëng Pasé-linkeroever en Keureutoë, dat zijn de kuststaatjes, tot ons in de bekende door de verklaring in 18 artikelen geregelde verhouding. Van de overigen zijn de oeloeëbalangs nog niet voor erkenning en aanstelling onzerzijds in aanmerking kunnen komen; wat Blang Mangat en Samakoero betreft, omdat de oeloeëbalangs, die reeds meermalen erkenning en aanstelling hebben gevraagd, niet voldoende meester van het gezag zijn in hun gebied, en wat Bloeë, Kroeëng Pasé-rechteroever, Matang Koeli en Peutoë aangaat, om hunne vijandige gezindheid jegens ons gezag. Aangezien juist door deze meer binnenslands gelegen streken de weg voor een deel moet loopen, die bestemd is om Groot-Atjeh met de residentie Sumatra's Oostkust te verbinden, was ook daarvoor de aanwezigheid in de Pasé-streek van eene mobiele colonne gedurende eenigen tijd noodzakelijk. Tot dit dubbele doel dan vereenigde de Gouverneur van Atjeh den 7den Juni het 12de en het 3de bataljon infanterie met marechaussées en bergartillerie te Geudé Meureudoe (Kedei Merdoe) om van daar door Samalanga en Djeumpa, waar evenals te Meureudoe de meeste medewerking van hoofden en bevolking werd ondervonden, naar Peusangan (Pasangan) te marcheeren, waar het weerspannige hoofd T. Tji Peusangan zich kwam aanmelden en vergiffenis vroeg. Hij voldeed echter niet aan den last om zich voor verdere besprekingen naar Lho Seumawé (Telok Semawé) te begeven, maar vluchtte naar het binnenland, waar het niet gelukken mocht hem te achterhalen en waar bij deze vervolging eenige tegenstand werd ondervonden. Den 21sten Juni waren de troepen te Lho Seumawé, van waar werd opgerukt om de benden van Teungkoe Tapa te verdrijven, die de heuvels bij de brug over de Aloer Awi hadden bezet Uit het bivak te Geudé Geudong, waar de colonne, nog met eene marine-landingsdivisie versterkt, van 24 Juni—20 Juli bleef, werd tegen de op verschillende plaatsen opgeworpen vijandelijke versterkingen geageerd, welke operatiën tevens dienstbaar werden gemaakt om het aanleggen van den weg krachtig aan te vatten en de geschikte punten voor de overbrugging der rivieren op te zoeken. Den 20sten kon dan ook worden voortgerukt langs den aangelegden weg in de richting van de Keureutoë-rivier, aan welker beide oevers bivaks werden betrokken, als uitgangspunten voor de werkzaamheden en operaties in Matang Koeli (waar verleden jaar de heftigste tegenstand werd ondervonden), in Peutoë en in de bovenlandsche onderhoorigheden van Keureutoë, welker bestuurders op een enkele uitzondering na, zich nimmer bij het bestuur te Lho Seumawé hadden aangemeld.

Aangezien het doel dezer mededeelingen alleen is den gang van zaken in Atjeh in breede trekken te schetsen, onthoudt de ondergeteekende zich van een geregeld overzicht van de operaties die uit deze bivaks werden ondernomen en mag het voldoende heeten hier enkel nog te vermelden, dat tegen het einde van Augustus, toen nog slechts enkele hoofden zich niet hadden aangemeld, een gedeelte der colonne werd verplaatst naar de (rivier) Djamboe-Ajer, waar bij Teupin di Bajoe een bivak werd betrokken. Den 10den September was de wegaanleg mede tot aan de Djamboe-Ajer gereed, waarop in de eerstvolgende dagen het 3de bataljon infanterie, de landingsdivisie en de maréchaussée naar Koeta Radja werden teruggezonden — de artillerie was reeds den 14den Augustus teruggekeerd — en alleen het 12de bataljon achterbleef, gedeeltelijk aan de Djamboe Ajer en gedeeltelijk te Lho Seumawé, om het terrein van actie verder van vijanden te zuiveren en in kaart te brengen en om voor nog verder noodigen wegaanleg te zorgen. Als eene kenschetsende bijzonderheid mag verder nog worden vermeld, dat reeds enkele dagen na de verplaatsing van een deel der troepenmacht naar de Djamboe-Ajer — hier sluit zich de nieuwe weg aan bij den weg naar Idi, die werd aangelegd als gevolg van de krijgsverrichtingen verleden jaar in de landschappen der Oostkust — de Gouverneur van Atjeh zich met een cavalleriescorte via Idi naar Tandjong Goenoeng Kala en van daar door Langsar naar Koeala Simpang (afdeeling Tamiang, residentie Sumatra's Oostkust) heeft begeven. Te Tandjong Goenoeng Kala, aan de Bajan-rivier in het landschap Bajan, is namelijk den 31sten Juli een militaire post opgericht, in het belang van de spoedige ontwikkeling van de hulpbronnen des lands in de noordelijk aan Tamiang grenzende landschappen, waarvan enkele reeds voor mijnbouwkundige onderzoekingen zijn opengesteld. De vorming der nieuwe onderafdeeling Bajan, waarvan hooger melding werd gemaakt en die de landschappen Soengoë Raja, Peureula (Perlak) en Langsar met Manjapajet(Madjapahit) omvat, staat hiermede in nauw verband.

Uit het voorafgaande mag zeker de conclusie worden getrokken, dat in de voor zooveel ontwikkeling vatbare afdeeling Noord- en Oostkust van Atjeh, de toestanden zich meer en meer bevredigend laten aanzien en dat men over het algemeen ons gezag niet vijandig gezind is. Daar waar eerst nu de kracht onzer wapenen gevoeld is, zal de vijandige gezindheid, die van de hoofden uitgaat, wel niet met een tooverslag veranderen, maar het besef dat onze troepen komen kunnen waar zij willen, zal zeker in de toekomst moeilijkheden voorkomen. Zal echter de thans door ons gevestigde, voor de ontwikkeling des lands onontbeerlijke rust en orde behouden blijven, dan dient elke poging om daarin, hetzij door verzet tegen ons gezag, hetzij door onderlinge twisten verandering te brengen in de geboorte te worden gestuit en daarom heeft de Gouverneur van Atjeh er met klem op aangedrongen, dat het nu niet bij den tot stand gebrachten wegaanleg blijve, maar dat thans de voortzetting van den tramaanleg van noord naar zuid krachtig worde ter hand genomen. De ondergeteekende, die dit denkbeeld reeds lang heeft gekoesterd, heeft daarop in de Memorie van Toelichting met een enkel woord gewezen en hij is thans in staat om voor de verwezenlijking er van de medewerking van de Staten-Generaal in te roepen.

De expeditie toch naar de Noord- en Oostkust is op zijn verzoek ook dienstbaar gemaakt aan het zoeken van een geschikt tracé voor een tramweg ter verbinding van Segli met Lho Seumawé en daarbij is gebleken, dat dit een vlaktelijn kan zijn, die geen technische bezwaren van belang oplevert en in een tijdsverloop van 3 jaren voor omstreeks 5 millioen kan worden gebouwd (150 K. M. à f 32 000 per K. M.)

Om aan te toonen wat voor deze uitgaaf, aanvankelijk in hoofdzaak uit een militair oogpunt, maar gaandeweg ook uit een oeconomisch oogpunt zal worden verkregen, meent de ondergeteekende niet beter te kunnen doen dan het woord te geven aan den generaal-majoor van Heusz zelf, die daarover het volgende schrijft:

„Voor het volkomen beheerschen van het land is eene moreele en materieele overmacht een bepaald vereischte en eene spoorwegverbinding is zeker het beste middel om die macht overal snel en afdoende te kunnen doen werken.

Wel is waar is de kust overal per stoomer te bereiken, doch bijna overal langs die kust vindt men lagunes en moerassen en ondiepten vóór de riviermondingen en maken deze den toegang tot het binnenland moeilijk en tijdroovend. De materieele overmacht bereikt men van uit zee derhalve gebrekkig en is daarom een goede verbindingsweg te land met bruggen over de vele niet doorwaadbare rivieren en kreken een bepaald vereischte, ja dringend noodig, en nu spreekt het van zelf dat voor het vlugge verkeer die verbinding per spoor geschieden moet. Men zal dan met een geringe troepenmacht de landstreken gemakkelijk kunnen blijven beheerschen en overal zonder bezwaar orde, rust en veiligheid afdoende kunnen handhaven.

Oogenschijnlijk verkrijgt men door dezen spoorweg een strandlijn evenwijdig aan het vaarwater der schepen, doch door de baan, telkens wanneer dit niet door terreinhindernissen belet wordt, zooveel mogelijk naar het hart der te volgen landschappen om te buigen en bovendien in het beneden gedeelte ze langs de volkrijkste kampongs en handelsmarkten (keudeh's) te leggen, zal zoowel op militair als op oeconomisch gebied een groot voordeel worden verkregen.

De voorgestelde tramweg zal vooral op oeconomisch gebied het land ten goede komen. Van nature is de Atjeher bewegelijk; hij is bovendien, behalve landbouwer, ook handelaar en het staat daarom vast, dat, waar de lijn volkrijke streken passeert — en dit is bijna over de geheele noordkust het geval — ongetwijfeld een trafiek zal ontstaan dat de exploitatie-kosten van de lijn weldra zal dekken. Ook de bijzondere toestand van de oostkust zal de spoor ten goede komen. Deze kust, met hare rijke peperproductie, heeft over 't algemeen eene kleine vaste, maar groote vlottende bevolking. Van heinde en ver — tot uit Pidië en Groot-Atjeh trekken peperplanters daarheen om in de pepertuinen geld te verdienen en daarna naar hunne haardsteden terug te keeren. Het is een heen en weer trekken zonder einde, dat thans deels over land te voet, deels over zee geschiedt. Pidië is een prachtig rijstland, ook de Pasé-streek geeft onafzienbare rijstvelden te aanschouwen, de oostkust daarentegen is het peperland bij uitnemendheid, maar heeft schaarste aan rijst, die bij onze excursiën door beide eerstgenoemde streken in buitengewonen overvloed aanwezig bleek, maar door het gemis aan

communicatie onuitgevoerd bleef liggen en schatten deed verloren gaan.

Dit zal zeker als met een tooverslag veranderen, zoodra een spoorwegverbinding zal bestaan en komt zonder twijfel bij practisch, niet duur vervoer, zoowel het levendige personenverkeer als het vervoer van genoemd noodzakelijk levensmiddel ten bate van de spoor.

Maar er is nog een groote factor; de ondervinding der laatste jaren heeft doen zien, dat, waar de tramlijn in exploitatie komt, het verzet als 't ware onmiddellijk is gestaakt. De voorstelling, die men zich bij het begin van den aanleg der tramlijnen in Groot-Atjeh heeft gemaakt, is bewaarheid, nl. dat deze een van de meest *krachtige* pacificatie-middelen is en daar waar daarbij eene voordeelige exploitatie in het zicht staat, kan het van Regeeringszijde slechts een wijze maatregel heeten om niet met dien aanleg te wachten. Men zal dan een toestand scheppen, waardoor particulieren zich, nog meer dan thans reeds het geval is, geneigd zullen gevoelen zich in de doorkruiste landschappen te vestigen voor land- en mijnbouwontginningen en de ondernemers zullen dadelijk gelegenheid vinden tot gemakkelijken afvoer van hunne producten, hetgeen weer der exploitatie zal ten goede komen".

De ondergeteekende acht het niet noodig iets hierbij te voegen tot verdere aanbeveling van het uit de Nota van wijzigingen in het IIde hoofdstuk der uitgaven blijkende voorstel, om bij deze begrooting eene som van f 1 700 000 tot voortzetting van den tramweg-aanleg langs de noordkust van Atjeh beschikbaar te stellen.

De bedoeling is dat de lijn, behoudens een klein gedeelte in Peusangan waar tusschen drie tracé's te kiezen is, de richting zal krijgen die is aangeduid op de bij deze Memorie gevoegde overzichtskaart (1). De spoorwijdte zal gelijk zijn aan die van de reeds aangelegde lijnen in Atjeh, namelijk 75 c.M. en de kosten zijn globaal geraamd op f 32 000 per K.M., dat is ongeveer hetzelfde bedrag waarvoor de tramweg van Segli naar Geudé Breuë is gebouwd en van deze lijn zijn de kosten betrekkelijk hoog, omdat de aanschaffingskosten van het rollend materieel en de noodzakelijke oprichting van een reparatie-atelier te Segli natuurlijk op de geringe lengte van 19 K.M. bijzonder zwaar drukken, terwijl bandjirschade de kosten mede heeft verhoogd.

Aangezien van het sneuvelen van T. Oemar reeds in het Koloniaal Verslag melding werd gemaakt, valt over de gebeurtenissen ter Westkust hier niet veel mede te deelen. De hoofdleiding van het verzet schijnt thans in handen te zijn van Tjoet Nja Din, Oemar's weduwe, die zich met een aantal bendehoofden in de bovenstreken der verschillende kustlandschappen ophoudt, waar onze, thans in verband met de opheffing in Maart van het bivak in Daja en de vestiging van een post te Tapa Toean over drie posten verdeelde troepen (Poeloe Raja, Meulaboh en Tapa Toean) hen door veelvuldig patrouilleeren, ook uit tijdelijke bivaks binnenslands, onschadelijk trachten te maken. De bevolking der streken waar onze troepen zich aldus vertoonen, is in den regel welgezind, maar de scheepvaartregeling is hier niet als ter Oostkust het machtige middel om de hoofden te dwingen om zich naar onze bevelen en niet naar die van de bendehoofden te schikken, omdat de pepercultuur hier zoover achteruit is gegaan, dat de hoofden geen inkomsten hebben waarin zij bij nalatigheid getroffen kunnen worden. Alleen in de onderafdeeling Poeloe Raja is dit eenigszins anders en de scheepvaartregeling deel hier dan ook bij herhaling dienst om aan de hoofden eene bestraffing toe te dienen, terwijl er ook een vrij veelvuldige aanraking door verkregen werd met de hoofden, die in persoon te Poeloe Raja hun aandeel in de in- en uitvoerrechten in ontvangst moeten komen nemen. Een betere politieke toestand kan ter Westkust echter eerst intreden, als door het onschadelijk maken van Tjoet Nja Din en de met haar verbonden bendehoofden en door het tot rede brengen der enkele landshoofden, die ons nog vijandig gezind zijn, aan de ongeregeldheden een einde zal zijn gemaakt en door het aanleggen van wegen het land beter toegankelijk zal zijn geworden dan thans het geval is. Aan die taak zal ongetwijfeld te gelegener tijd de hand worden geslagen.

Poelò Wè (Poeloe Weh) werd in April jl. bezocht door het stoomschip *Jaroslau* van de Russische vrijwillige vloot en door den Japanschen torpedo-destroyer *Ikadsuchi* en in Juli door den kruiser *Kaiser* van de Duitsche Marine.

(1) Deze kaart is nog onderhanden en zal zoo spoedig mogelijk volgen.

§ 5. Blijkens het Voorloopig Verslag achtten sommige leden de benoeming van den heer Rooseboom tot Gouverneur-Generaal niet boven bedenking, in zoover hij met de toestanden en behoeften van Indië niet zoo van nabij bekend kan zijn als huns inziens met het oog op de vele gewichtige quaesties, die op oplossing wachten, gewenscht moet worden geacht.

De ondergeteekende kan niet toegeven dat hierin een bezwaar tegen de benoeming van den heer Rooseboom, wiens persoonlijke bekwaamheden aan geen twijfel onderhevig zijn, zou gelegen zijn. Er zijn verscheidene Gouverneurs-Generaal geweest, die vóór hunne benoeming tot dat ambt nimmer in Indië waren geweest, en de ondervinding heeft niet geleerd dat zulks een nadeel was. Men moet toch niet over het hoofd zien dat ook een landvoogd, die korter of langer in Indië geweest is, slechts een klein deel onzer uitgestrekte bezittingen door persoonlijke aanschouwing zóó goed kent, dat hij daardoor met meer gemak eene op dat deel betrekking hebbende quaestie tot oplossing kan brengen. Wat de locale toestanden betreft zal de Gouverneur-Generaal wel bijna altijd op de voorlichting der plaatselijke ambtenaren moeten afgaan. Hierbij komt nog — zooals ook in het Voorloopig Verslag gezegd wordt — dat het in sommige opzichten een voordeel kan zijn dat de landvoogd buiten de Indische ambtenaarswereld heeft gestaan.

De hooge militaire rang, dien de heer Rooseboom bekleed heeft, heeft geen gewicht in de schaal gelegd bij zijne benoeming tot Gouverneur-Generaal en er behoeft dan ook volstrekt geen vrees te bestaan, dat deze benoeming zal leiden tot het opdrijven van uitgaven voor militaire doeleinden in Indië. Integendeel zal de militaire kennis van den landvoogd hem in staat stellen om de noodzakelijkheid van voorgedragen uitgaven op militair gebied met juistheid te beoordeelen en zoodoende tegen opdrijving van uitgaven te waken. Het spreekt voorts vanzelf dat de militaire kennis van den Gouverneur-Generaal aan de regeling der defensie zal ten goede komen.

§ 6. Zooals reeds is af te leiden uit het aangeteekende onder § 5 bladz. 7 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag nopens de Indische begrooting voor het dienstjaar 1898, is de ondergeteekende de uitbreiding van het Christendom in Indië gunstig gezind. Ook met het oog hierop acht hij een goede regeling van den rechtstoestand der inlandsche christenen wenschelijk en zal hij die gaarne zooveel als in zijn vermogen is bevorderen. Hiertoe is evenwel de kennisneming van het nog door de Indische regeering uit te brengen advies onontbeerlijk. De opvatting dat een Christen volgens de bestaande bepalingen geen regent kan zijn, wordt (en terecht) niet algemeen gedeeld. De Ministers baron van Goltstein (*Handelingen* 1875—1876, bladz. 391) en Keuchenius (*Handelingen* 1888—1889, bladz. 335), deden van een tegenovergestelde meening blijken, en evenzeer mr. C. W. Margadant (het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië, deel III, bladz. 285 volgg. j°. blz. 397), dr. mr. J. Schokking in de *Nederlandsche Zendingsbode* van 15 September 1899, e. a. Zoodanig stellig verbod bestaat in het Indische recht niet, en zou ook in strijd zijn met het in art. 119 van het Regeeringsreglement neergelegde beginsel. Dit neemt echter niet weg dat de Indische regeering, daarover geraadpleegd, in 1890 de benoeming van inlandsche Christenen tot hoofden of besturende ambtenaren onder eene bijna uitsluitend Mahomedaansche bevolking op Java en Madura vooralsnog meende te moeten afraden en deze politieke bezwaren zou de ondergeteekende evenals zijne voorgangers nu nog moeilijk uit den weg kunnen ruimen.

Gaarne zal de ondergeteekende er toe medewerken om bezwaren die de zending mocht ondervinden op te heffen, indien daaraan geen nadeelen zijn verbonden van een staatkundig standpunt, dat hij vóór alles geroepen is in het oog te houden. Van tegenwerking en openlijke of bedekte vervolging van Christenen door inlandsche hoofden, reeds in 1890 weêrsproken, is hem ook uit den laatsten tijd niets bekend. De uitbreiding van het Christendom in de laatste jaren, laat zich daarmede ook niet overeenbrengen en evenmin de dankbare erkenning van de zijde der zendelingen van de van bestuursambtenaren en ook van den wetgever ondervonden steun.

§ 7. Hoewel de ondergeteekende volkomen de beteekenis beseft van den handel met Oost-Azië voor de ontwikkeling van de hulpbronnen van Nederlandsch-Indië, kan hij daarom nog niet toegeven dat het op den weg der Regeering zou liggen ambtenaren als handelsagenten China en Japan te laten doorreizen. De handel zal zich zelf beter weten te helpen dan zulke

ambtenaren dat zouden doen en hij kan daarbij de voorlichting inroepen en de aanwijzingen gebruiken van onze consuls, tot wier werkkring het behoort den handel behulpzaam te zijn en die rechtstreeks met de Indische regeering overleg plegen telkens wanneer dat om welke reden ook noodig is, zoodat aanmoediging van zoodanig overleg niet vereischt wordt.

Dat de handel in staat is om met behulp der consulaten zich zelf te helpen blijkt onder anderen daaruit dat, volgens eene mededeeling van den Nederlandschen consul te Yokohama van 31 December 1898, de invoer van Nederlandsch-Indië in Japan, die wegens zijn onbelangrijkheid in 1897 nog niet afzonderlijk vermeld werd, een enorme vlucht heeft genomen. De belangrijkste invoerartikelen waren suiker, petroleum en indigo; de afzet daarvan werd voor groote uitbreiding vatbaar geacht en een levendige correspondentie van den consul met belanghebbenden in Nederlandsch-Indië en Japan werd gevoerd, terwijl ook de uitstallingen van Nederlandsch-Indische producten in de handelsmusea te Tokio en Osaka in niet geringe mate de aandacht op de Indische grondstoffen vestigden. De door den Minister van Buitenlandsche Zaken voorgestelde vestiging van een consulaat te Kobé, welke voorname handelsplaats ook reeds de aandacht trok van den Indischen handel, kan ook zeer gunstig werken op de uitbreiding van den Indischen afzet in Japan.

Het valt niet te betwijfelen dat, wanneer particulieren op Poeloe Wé handelsetablissementen mochten willen vestigen, de Indische regeering hun daarin gaarne behulpzaam zal zijn.

§ 8. De pogingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond tot bevordering van het gebruik der Nederlandsche taal in Indië zullen door de Regeering zonder twijfel met sympathie worden bejegend. De wederinvoering van het Nederlandsch als voermiddel van het onderwijs aan de hoofdenschool te Magelang (zie onderafd. 59, hieronder) is reeds een stap in de gewenschte richting. Op de vraag in hoever het wenschelijk is bij voorkeur de Nederlandsche taal te bezigen voor de ambtelijke gedachtenwisseling tusschen Europeanen en inlanders, zal hij de aandacht vestigen van de Indische regeering, en dan tevens ter sprake brengen de vermeerdering van het aantal scholen voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Wat dit laatste betreft, meent hij er de aandacht op te mogen vestigen, dat, blijkens mededeeling op bladz. 107 van het Koloniaal Verslag van 1899, op ult. 1898 niet alle plaatsen aan de hoofdenschool te Magelang bezet waren en, met het oog op aanvragen uit Bantam, het maximum aantal plaatsen van de school te Bandong met 5 verhoogd werd.

Volgens de bestaande bepalingen kan de Regeering aan veelbelovende jongelieden kosteloos toegang verleenen tot deze inrichtingen van onderwijs.

De aan particulieren verleende subsidies bewijzen, dat de Regeering hun lofwaardig streven gaarne steunt.

§ 9. Naar aanleiding van de klacht der Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië over het gemis van voortvarendheid bij de behandeling van comptabele aangelegenheden, waarop de commissie uit de Kamer de aandacht heeft gevestigd, heeft de directeur van justitie betoogd dat de vertraging niet aan zijn departement maar aan de weeskamer te Samarang te wijten was. Van andere departementschefs is geen bericht ontvangen. Ofschoon dienaangaande geene mededeeling aan het Departement van Koloniën is gedaan, twijfelt de ondergeteekende niet of de Gouverneur-Generaal zal het aan de noodige aansporing tot eene spoedige behandeling van zaken niet hebben laten ontbreken.

§ 10. Aan den wensch om in de toelichtende staten der begrooting bij alle onderdeelen het ten vorigen jare toegestaan bedrag te vermelden, zal in het vervolg zooveel mogelijk voldaan worden.

Uitgaven in Indië.

Afdeeling I.

Onderafdeeling 1. De ondergeteekende heeft de toezegging, die hij bij de behandeling van de motie-Ketelaar deed, steeds in het oog gehouden gedurende het tijdperk van voorbereiding, dat aan de benoeming van den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal is voorafgegaan. Hij is er gedurende dien tijd echter ten sterkste van overtuigd geraakt, dat het traktement van den Gouverneur-Generaal niet dan tot schade van de gewichtige belangen, die bij eene goede keuze betrokken zijn, zou kunnen worden verminderd.

De ondergeteekende kan niet inzien dat er redenen zouden zijn om te voldoen aan het verlangen van enkele leden, dat de wedde van den Gouverneur-Generaal bij de wet zou worden geregeld.

Onderafdeeling 2. De positie, die de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië krachtens de artt. 41 en 42 van het Regeeringsreglement inneemt als opperbevelhebber van zee- en landmacht aldaar, vordert dat hem een staf van officieren zij toegevoegd. Omtrent de vraag uit hoeveel officieren die staf is samen te stellen, kan natuurlijk verschil van meening bestaan; maar neemt men in aanmerking, dat één der adjudanten, als intendant fungeerende, belast is met de zorg voor de paleizen, het meubilair en de huishouding van den Gouverneur-Generaal, en dat zich herhaaldelijk gevallen voordoen waarin de landvoogd één zijner adjudanten met een bijzondere opdracht moet belasten, dan kan de actueele samenstelling van zijnen staf uit vier officieren — waarvan er dus niet meer dan twee voortdurend beschikbaar zijn om bij afwisseling den dagelijkschen dienst ten paleize te verrichten — niet overdadig geacht worden.

Onderafdeeling 5. De meening van eenige leden, dat het voor ordening en completeering van het oud archief der algemeene secretarie op de loopende begrooting uitgetrokken bedrag van f 4000, wederom op de thans aangeboden begrooting had behooren voor te komen, kan de ondergeteekende niet deelen. Hij heeft ten vorigen jare tegen uittrekking van dat bedrag geen bezwaar willen maken, omdat zoodanige weigering de werkzaamheden van de ordening van het archief zou gestoord hebben op een oogenblik dat haar beëindiging misschien niet ver meer af was, maar hij heeft er tevens terstond de aandacht van den Gouverneur-Generaal op gevestigd, dat hij, met het oog op de ongunstige financieele omstandigheden, geen vrijheid zou kunnen vinden om dat bedrag ook voor 1900 aan te vragen, zoodat de landsarchivaris er op bedacht zou moeten zijn de werkzaamheden zoodanig te regelen dat zij òf in 1899 aliepen, òf althans in zoodanig stadium werden gebracht, dat de kosten van hetgeen er verder te doen is zouden kunnen bestreden worden uit de thans, evenals vroeger, aangevraagde som van f 1000. Dat die ordening tot dusver zoo weinig gevorderd is dat het daaraan reeds bestede geld als weggeworpen is te beschouwen indien met de ordening ook in 1900 niet kan worden voortgegaan op den thans bestaanden voet, is den ondergeteekende onbekend.

Afdeeling II.

Van het plegen van misbruik van macht door den op 4 Augustus 1898 op wachtgeld gestelden assistent-resident van Brebes (Tagal) zijn hier te lande geen bijzonderheden bekend. Uit het register van door den Gouverneur-Generaal genomen besluiten blijkt slechts, dat bij besluit van 4 Augustus 1898 n°. 4 de toenmalige assistent-resident van Brebes eervol uit zijne betrekking is ontslagen op grond van de overweging dat, in verband met zijne gebleken ongeschiktheid voor de functiën van politierechter, het onraadzaam moest worden geacht dien ambtenaar langer als assistent-resident aldaar te handhaven. Bedoelde ambtenaar is vervolgens op wachtgeld gesteld en later, blijkens de *Javasche Courant* van 7 Juli 1899, benoemd tot assistent-resident op de gewestelijke hoofdplaats der Preanger regentschappen.

De feiten, in het verslag vermeld, zijn door het bovenstaande niet bewezen. Wel blijkt daaruit dat de Indische regeering nauwlettend toeziet dat een ambtenaar de noodige geschiktheid aan den dag legt voor de hem opgedragen functiën, en dat zij voor tekortkomingen straffen oplegt, zooals in casu uit het tijdsverloop tusschen het op wachtgeld stellen en de herbenoeming mag worden afgeleid. De bedoelde ambtenaar is thans werkzaam onder de directe contrôle van den resident.

Ten aanzien van de door den voormaligen controleur van de contrôle-afdeeling Batjan, J. Stormer, begane onregelmatigheden is de Tweede Kamer der Staten-Generaal door den ondergeteekende volledig ingelicht door overlegging van de op deze zaak betrekking hebbende stukken. Er bestond voor de Indische regeering geen aanleiding om dezen ambtenaar, toen nog niet of op onvoldoende wijze van zijne tekortkomingen in den dienst was gebleken, niet tot een rang te bevorderen, waarvoor zijn chefs hem altijd geschikt hadden geoordeeld. Uit de der Kamer

aangeboden bescheiden blijkt genoegzaam waarom er van het instellen van eene strafrechtelijke vervolging tegen dezen ambtenaar geene sprake kan zijn.

Hoe het mogelijk zou zijn dat rechtscolleges (landraden) nog wel „herhaaldelijk" „wanneer een misdrijf is gepleegd, niet alleen den verdachte, maar ook de getuigen in hechtenis doen nemen en geruimen tijd gevangen houden", is den ondergeteekende bij het bestaande recht niet duidelijk.

Met de beoordeeling van de al of niet noodzakelijkheid van voorloopige hechtenis voor den verdachte heeft het college geen bemoeienis. Behoudens de in de alinea's 2, 9 en 10 van art. 240*e* van het Inlandsch Reglement voorziene gevallen, dat de *president* van den landraad in vrijheidstelling of voorloopige hechtenis beveelt, draagt de wet (artt. 83 j°. 89 Inl. R.-gl.) die beoordeeling deels op aan den resident of assistent-resident (art. 83 al. 2) en zij bevat deels op dit punt stellige voorschriften (art. 83 al. 1). Bij weigering van het afleggen van den eed ter terechtzitting kan de president (en niet het college) de ingijzelingstelling van een getuige bevelen (art. 252 Inl. Regl.), terwijl bij valsche getuigenis eveneens de president (en niet het college) nopens de in voorloopige inhechtenisstelling beslist (art. 274 Inl. Regl.).

Het groote belang, dat de bevolking der afdeelingen Djember en Bondowosso der residentie Bezoeki bij de tabakscultuur heeft, wordt door de Indische regeering erkend en zij is dan ook bedacht op maatregelen om dien tak van landbouwnijverheid te doen herleven in de gewesten, waar de tabakscultuur voor de Europeesche markt in vroegere jaren een tijdperk van grooten bloei heeft gekend.

Speciaal wat betreft het feit, dat tabakschuren worden gebouwd met het kennelijk doel om ontvreemde tabak te bergen en te verwerken, zij vermeld dat maatregelen worden beraamd tot verscherping van de bij ordonnantie van 30 October 1896 (*Indisch Staatsblad* n°. 217) uitgevaardigde voorschriften tot tegengang van de onttrekking van tabaksplanten of bladen aan rechthebbenden, die in de practijk niet voldoende bleken om in de tabakstreken der residentie Bezoeki kwade praktijken afdoende te keer te gaan.

Om een wettelijk voorschrift van politieke strekking toe te passen op met de staatkunde geen verband houdende overtredingen van het gemeene strafrecht, verdient geen aanbeveling.

Ook op het tegengaan van de veelvuldig voorkomende schuurbranden is de Indische regeering uit den aard der zaak bedacht. Het besluit der tabaksondernemers in Bezoeki om twee experts uit hun midden aan te wijzen om assuradeuren bij het uitbrengen van expertise behulpzaam te zijn, zoomede het aan de Indische regeering gerichte verzoek om daaraan een ambtenaar van het binnenlandsch bestuur als derden expert toe te voegen, is den ondergeteekende bekend. Hij ontving evenwel nog geen bericht dat op laatstbedoeld verzoek eene beslissing was genomen.

Een verslag te dezer zake van de heeren Mullemeister en van Lawick van Pabst is den ondergeteekende niet bekend. Het komt hem zelfs zeer onwaarschijnlijk voor dat deze heeren ooit samen in commissie zouden zijn geweest.

Het is niet noodzakelijk, zelfs niet wenschelijk, de Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied te betrekken in *alle* onderwerpen van privaatrechtelijken aard, welke behooren herzien of geregeld te worden. De wetgevende arbeid, uit haren aard reeds langzaam vorderende, zou door de verplichte raadpleging van de bedoelde commissie, hoezeer hare arbeid overigens op prijs wordt gesteld, in gevallen als hier bedoeld, noodeloos vertraging ondervinden.

Het gold hier toch, ingevolge art. 75 van het Regeeringsreglement, eene spoedige toepassing, ook in Indië, van de bij de wet van 7 Juli 1896 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 103) aangenomen beginselen en het kwam daarbij vooral aan op de inzichten der Indische adviseurs dienaangaande.

Onderafdeeling 12. Eene reorganisatie van het rechtswezen in de Vorstenlanden van Java is bij de Indische regeering in overweging. Bij de behandeling daarvan zal eene beslissing behooren te worden genomen nopens de vragen of het voorzitterschap, en zoo niet, het griffiersambt der residentieraden aan rechtskundigen behoort te worden opgedragen.

Bezoldiging van inlandsche leden van landraden, geen hoofdambt bekleedende en als zoodanig reeds bezoldiging uit 's lands kas genietende, heeft, waar noodig, reeds nu plaats in den vorm van daggelden (zie onderafd. 13, *c*). Het is niet noodzakelijk, en wegens de hooge uitgaven, die de maatregel zou na zich slepen, zelfs niet mogelijk, *alle* leden van landraden, dus ook die, welke reeds uit anderen hoofde bezoldiging genieten, bovendien nog in de genoemde qualiteit extra te bezoldigen.

Onderafdeeling 14. Met de Indische Regeering is onlangs in overleg getreden over de verbetering van de inrichting der weeën boedelkamers. Naar aanleiding van eene opmerking, voorkomende in het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor het loopende dienstjaar, is de Indische regeering uitgenoodigd om bij de behandeling van het aanhangige ontwerp Koninklijk besluit op het faillissement, tevens in overweging te nemen de vraag of er bezwaar zou bestaan om de curateele van failliete boedels ook aan anderen dan de weeskamer op te dragen. De Indische adviezen betreffende het genoemde ontwerp zijn nog niet ontvangen en dus kan ter zake nog geen beslissing worden genomen.

Onderafdeeling 18. De ondergeteekende acht den financieelen toestand nog niet van dien aard, dat eene blijvende grootere uitgave van f 67 000 's jaars, ten behoeve van eene wijziging in de regeling van den dwangarbeid (die, zooals op bladz. 15 der Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting is aangeteekend, slechts ten aanzien van 4500 van de 9000 dwangarbeiders verbetering zou brengen) daardoor wordt gemotiveerd.

Afdeeling III.

De ondergeteekende heeft overeenkomstig de door hem gedane toezegging in December 1898 de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd op de verschillende geschriften betreffende de inrichting der geldelijke administratie in Indië en de regeling der contrôle op de ontvangsten en daarbij gevraagd of in de bestaande voorschriften al dan niet wijziging behoort te worden gebracht. Ofschoon hij in Juli jl., naar aanleiding van een paar nieuwe over dat onderwerp handelende brochures, den landvoogd aan de beantwoording van zijn schrijven heeft herinnerd, heeft hij tot dusver geen antwoord gekregen.

Telken jare worden uit Nederlandsch-Indië herwaarts gezonden de bij de verschillende landskassen ontvangen en aangehouden zilveren standpenningen en pasmunt, welke om den doffen klank of andere gebreken aan de circulatie worden onttrokken. Onder de in 1898 om die reden aangehouden muntstukken bevonden zich 31 100 dubbeltjes, welke door het Muntcollege te Utrecht zijn onderzocht en met 861 kwartguldens tot twee baren zilver zijn versmolten, waarvan de opbrengst ten bate van Nederlandsch-Indië in 's Rijks schatkist is gestort. Of er onder die pasmunt valsche stukken waren, kan door het Muntcollege niet meer worden opgegeven. Uit het gehalte der baren van 0,7198 en 0,720 valt echter af te leiden dat er slechts weinig onder geweest kunnen zijn.

Overigens is bij het Departement van Koloniën noch van gebrek aan zilveren pasmunt, noch van den omloop van valsche dubbeltjes in Nederlandsch-Indië iets gebleken, zoodat tegen het in omloop brengen daarvan geen bijzondere maatregelen noodig zijn. Door de inwisseling der duiten zal uit den aard der zaak meer zilveren pasmunt in omloop komen.

Onderafdeeling 23. Om den invoer van duiten tegen te gaan zijn, voor zooveel den ondergeteekende bekend is, tot dusver geen premiën uitgeloofd. Dat er thans aanleiding zou kunnen bestaan om daartoe over te gaan, is hem niet bekend. Mocht de Indische regeering dergelijke aanleiding vinden in de inwisseling der duiten, wat niet waarschijnlijk voorkomt, dan zouden de premiën kunnen komen ten laste van onderafdeeling 23 *a*.

Onderafdeeling 30. De inderdaad belangrijke stijging der burgerlijke en militaire pensioenen van Europeanen heeft eene natuurlijke oorzaak. Uit een onlangs van de Indische regeering ontvangen mededeeling blijkt, dat in het vijfjarig tijdvak 1894/1898 aan militaire pensioenen en gagementen f 4 936 923 en aan burgerlijke pensioenen f 1 149 388 méér is uitgegeven dan in het vijfjarig tijdvak 1889/1893. Die stijging wordt eensdeels, wat de militaire pensioenen en gagementen betreft, toegeschreven aan de Lombok-expeditie en de in Atjeh in de laatste jaren gevolgde actieve politiek, en anderdeels, voor zooveel de burgerlijke pensioenen aangaat, voornamelijk in verband gebracht met de voor een twintigtal jaren en vroeger genomen maatregelen, die uitbreiding van het ambtenaarspersoneel ten gevolge hebben gehad, zooals de afscheiding van de rechterlijke en de

administratieve macht, de aanleg en exploitatie van spoorwegen, enz.

Zooals de ondergeteekende reeds naar aanleiding van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de loopende begrooting mededeelde (Memorie van Antwoord pag. 5), acht hij de pensioenen der officieren niet voor verlaging vatbaar.

Ten aanzien van de stijging der uitgaven voor burgerlijke pensioenen verwijzende naar pag. 9 van professor VAN GEER's „Rapport omtrent de pensioensregeling der Europeesche ambtenaren in Nederlandsch-Indië", waarvan eenige exemplaren aan de Tweede Kamer zijn toegezonden, moet hij verklaren ook de pensioenen der ambtenaren niet te groot te achten, behoudens verlaging van het maximum (f 12 000) tot f 9000, zijnde dit ook het maximaalofficierspensioen. Dat hooge pensioenen niet zoo talrijk zijn, kan blijken uit staat V, bij het rapport van professor VAN GEER gevoegd. Ze zullen nog verminderen door de bepaling van het reeds meermalen aangehaalde *Indisch Staatsblad* 1895 n. 131, waarvan de gevolgen niet onder cijfers gebracht kunnen worden, maar die hetzij rechtstreeks, hetzij zijdelings, de stijging der pensioensuitgaven verminderen. De mogelijkheid voor enkelen om hooger pensioen te kunnen krijgen is van groot belang voor den Indischen dienst; door naar af te snijden zou de dienst, tegenover een betrekkelijk gering financieel voordeel, indirect zeer ernstig nadeel ondervinden. Het door enkele leden geopperde denkbeeld om de pensioenen der Indische ambtenaren met die der Nederlandsche gelijk te stellen, acht de ondergeteekende geheel verwerpelijk.

Intusschen is de ondergeteekende met de Indische regeering in overleg getreden over maatregelen tot beteugeling van de stijging der uitgaven voor burgerlijke pensioenen, en daaronder behoort het denkbeeld om het minimum van den diensttijd, die *recht* op pensioen geeft, van 20 op 25 jaren te brengen. Mocht dit denkbeeld verwezenlijkt worden, dan zullen de belangen van reeds in dienst zijnde ambtenaren niet worden voorbijgezien en kan ook overwogen worden, of het verschil in den leeftijd, waarop verschillende categorieën van landsdienaren in dienst plegen te treden, in aanmerking moet worden genomen.

In onderdeel *d* zijn ook de gagementen en onderstanden van inlandsche militairen begrepen. Aan het verlangen om dien post, alsook onderdeel *f*, op dezelfde wijze te splitsen als de onderdeelen *c* en *e*, zal voortaan, wanneer het mogelijk blijkt, voldaan worden.

Den ondergeteekende is geen reden bekend voor den twijfel of bij het pensioensreglement voor inlandsche ambtenaren (*Indisch Staatsblad* 1887 n°. 192) wel voldoende voorzien is in de belangen der inlandsche ambtenaren en of de daarbij getroffen regeling wel in het belang eener goede dienstuitoefening is. Er bestaat dus zijns inziens geen aanleiding om daaromtrent een onderzoek te doen instellen.

De meening dat een inlandsch soldaat, die den dienst moet verlaten, slechts eene gratificatie van f 60 ontvangt, onverschillig hoelang hij den lande heeft gediend, berust op een misverstand. Blijkens de voorschriften, afgekondigd in de *Indische Staatsbladen* van 1860, n°. 27, 1866, n°. 32*a*, en 1876 n°. 318, ontvangen alle Amboineesche en andere inlandsche militairen, die den lande langer dan 10 jaren gediend hebben en wegens ziekte den dienst moeten verlaten, levenslang *gagement* (d. i. pensioen), waarvan de bedragen, overeenkomstig den bekleeden graad berekend en naar verhouding tot het aantal dienstjaren, variëeren van f 60 tot f 300 's jaars, ongerekend eventueele verhoogingen met 25 tot 100 pct., bij gemis van het noodzakelijk gebruik van één of meer ledematen of verlies van het gezichtsvermogen. Na 25 jaren dienst kunnen zij, *wegens volbrachten diensttijd*, aanspraak doen gelden op levenslang gagement, overeenkomstig den bekleeden graad variëerende van f 120 tot f 300 's jaars.

Onderstand van f 60 voor den *soldaat*, ontvangt de *inlander* die nog geen 10 jaar dienst kan doen gelden en wegens lichaamsgebreken gepasporteerd moet worden, en die onderstand kan in de meeste gevallen jaarlijks herhaald worden. Hij bedraagt voor den *Amboineeschen* soldaat f 100. Van het genot van dien onderstand zijn alleen uitgesloten *rekruten*, die niet in en door den dienst ongeschikt worden om de juist aangegane dienstverbintenis gestand te doen (*Indisch Staatsblad* 1877, n°. 40).

Dat deze voorschriften onvoldoende zijn, is den ondergeteekende niet gebleken; de gunstige resultaten met de werving verkregen, telkens wanneer zij ruimer geopend werd, strekken ten bewijze, dat de inlandsche bevolking deze regeling op prijs stelt.

Dat de militaire pensioenen en gagementen ten laste van de afdeeling Financiën worden gebracht, in plaats van die uitgaven in de afdeeling Oorlog op te nemen, houdt verband met de omstandigheid, dat het beheer van deze begrootingsposten in Indië geheel bij het departement van financiën berust.

Maatregelen om te zorgen, dat aan in de rijkswerkinrichtingen hier te lande verblijf houdende gewezen Indische militairen, gedurende den tijd van dat verblijf, geen pensioen behoeft uitgekeerd te worden, zijn tot dusver nog achterwege gebleven, in verband met de bij het Departement van Koloniën in overweging genomen algeheele herziening van het gagementsreglement. Mocht nader blijken, dat die herziening niet spoedig haar beslag kan verkrijgen, dan zal eene afzonderlijke voorziening in de zooeven bedoelde aangelegenheid in overweging worden genomen.

De pensioenen van de hierbedoelde gewezen officieren C. A. BENSEN en G. J. VAN HOOGENHUYZE zijn feitelijk reeds in 1897 vrijgevallen. Tijdens het samenstellen van de opgaaf der in 1897 vrijgevallen of in Indië betaalbaar gestelde pensioenen was van het overlijden van den eerstgenoemde nog niets bij het Departement van Koloniën gebleken. Toen daarvan later bericht was ontvangen, is het pensioen opgenomen onder de in 1898 vrijgevallen pensioenen.

Het pensioen van den laatstgenoemde, ingegaan over de maand November 1896, werd in de opgave van in dat jaar in Nederland betaalbaar gestelde pensioenen niet vermeld omdat tijdens de samenstelling dier opgave reeds bekend was dat hij in Januari 1897 was overleden. Door het achterwege laten van de vermelding dat het pensioen in 1896 was toegekend, verviel de noodzakelijkheid om het in de opgave over 1897 weder als vrijgevallen aan te duiden. De vermelding niettemin in de opgave van in 1898 vrijgevallen pensioenen was eene vergissing.

AFDEELING IV.

Een rapport van den controleur VAN HULS, als in het Voorloopig Verslag bedoeld, is niet bij het Departement van Koloniën bekend.

Aangezien het verleenen van ontslag aan hulp-postcommiezen en tijdelijke agenten van wees- en boedelkamers binnen de bevoegdheid ligt van de hoofden van gewestelijk bestuur en dezen verantwoording van hunne handelingen schuldig zijn aan den Gouverneur-Generaal, kan de ondergeteekende over het al of niet voldoende der redenen, die tot een ontslag van dezen aard op Timor schijnen te hebben geleid, geen oordeel uitspreken. Als de ontslagene zelf meent dat hem onrecht is aangedaan, dan staat hem de weg open om zich tot den Gouverneur-Generaal te wenden.

Onderafdeeling 36. De betere regeling van de inkomsten der residenten in de buitenbezittingen maakt reeds sedert eenigen tijd een onderwerp uit van gedachtenwisseling met de Indische regeering, die laatstelijk een nader voorstel ter zake heeft toegezegd.

In verband hiermede meent de ondergeteekende zich, met betrekking tot hetgeen over dit onderwerp in het Voorloopig Verslag voorkomt, te mogen bepalen tot de opmerking dat hij geheel instemt met hetgeen daarin wordt aangevoerd tot bestrijding van het denkbeeld om in verplaatsing, gepaard met rangsverhooging, het middel te vinden om de bezwaren aan de tegenwoordige regeling verbonden te ondervangen. Ook hij is van oordeel, dat herhaalde verwisseling van ambtenaren in de buitenbezittingen niet in het belang van den dienst is en alleen door een langdurig verblijf de zoo noodige grondige kennis van land en volk kan verkregen worden.

Met betrekking tot den gezondheidstoestand te Manokwari (Nieuw Guinea) kan worden medegedeeld, dat de resident van Ternate en onderhoorigheden dien hij een bezoek in Juni j.l. reeds veel verbeterd vond. Voorts is gebleken dat het steeds evacueeren der zieken, waartoe men bij gemis aan eene gelegenheid tot verpleging ter plaatste wel moest overgaan, de koelies en politie-dienaren nog al eens verleidde om ziekte voor te wenden, waarom sedert werd besloten tot de oprichting van een tijdelijk hospitaal, waar zij die zich ziek melden behoorlijk behandeld en gecontroleerd kunnen worden. Verder zal zeer waarschijnlijk veel tot verbetering van den gezondheidstoestand

bijdragen het tot stand komen van eene zoetwaterleiding uit een in de nabijheid stroomend beekje naar het etablissement.

De vestiging van eene bestuursinrichting op Nieuw Guinea heeft blijkbaar reeds een gunstigen invloed uitgeoefend met betrekking tot de onderlinge twisten der inboorlingen, vooral in de afdeeling West- en Zuid Nieuw Guinea. Blijkens de maandverslagen van den controleur dier afdeeling, loopende van 28 November 1898 tot en met April 1899, is hij er reeds vrijwel in geslaagd het vertrouwen van hoofden en bevolking te winnen en is het hem dan ook mogen gelukken gaandeweg tusschen verschillende landschappen binnen zijn ressort, die met elkaar in strijd waren gewikkeld, eene verzoening tot stand te brengen op de wijze welke de adat in die streken voorschrijft. Zoo kwam door zijne tusschenkomst reeds in Januari 1899 de vrede tot stand tusschen de landschappen Bromkendie en Tamoekies in het Kapaursche; in Maart tusschen Mandonie en Tamtiekfotam in het Sekarsche en tusschen Aer Kwanas en Boembarei Goras in het Argoenische, terwijl in April de vrede werd gesloten tusschen de nabij het etablissement gelegen confederatiën Taras en Kapaur Toetin, waardoor op politiek gebied een belangrijke stap voorwaarts is gedaan. De controleur is dan ook vol vertrouwen en meent, dat in de reeds door hem bezochte streken de strandbewoners of de Halifoeroes (bergbewoners) er hoogstwaarschijnlijk niet licht meer toe zullen overgaan om, zooals vroeger vrij geregeld placht te geschieden, roof- of hongitochten te organiseeren. In het belang van de veiligheid in de afdeeling wordt door het bestuur zoo krachtig mogelijk gewaakt tegen den invoer van vuurwapenen en ammunitie, welke te voren in groote hoeveelheden, in het bijzonder door te Banda en Gisser gevestigde Arabieren en Chineezen werden ingevoerd. „Geen dezer vreemde handelaren" — aldus rapporteert de controleur — „die allen zonder onderscheid zich verrijken door de Halifoeroes te bedriegen, is dan ook onze vestiging op de kust goed gezind en zulks wijl deze lieden thans niet meer absoluut vrij spel in alles hebben; en het allerminst gevoelen zij zich aangetrokken door den bestuurder, die hun handel en wandel gestreng nagaat en de Halifoeroes in bescherming neemt". De alarmeerende courantenberichten betreffende onze bestuursvestiging op Nieuw Guinea zijn volgens den resident voor een goed deel als uitingen van die gezindheid te beschouwen.

Ofschoon volgens de rapporten op Noord Nieuw Guinea ontbreekt, wat in de kustlandschappen van Zuidwest Nieuw Guinea wel wordt aangetroffen, namelijk eene klasse van hoofden, negorijhoofden of kapalas, die door hunne onderhoorigen (anak anak) onvoorwaardelijk worden gehoorzaamd, heeft toch de controleur van eerstgenoemde afdeeling reeds eenige orde kunnen stellen op de verwarde toestanden aldaar en verscheidene malen de gelegenheid weten te vinden om verwikkelingen tusschen de inboorlingen onderling en tusschen dezen en vreemde handelaren tot een goed einde te brengen. Volgens zijne laatste rapporten heeft de controleur echter in de maanden Maart tot en met Mei niet veel in die richting kunnen doen, omdat hij èn door den minder gunstigen gezondheidstoestand van zijn personeel, èn door het defect raken van het ankertuig van de *Bensbach* bij een tocht in Mei langs de kust, bijna niet in de gelegenheid was om zijn ressort te bereizen.

Overigens doet de ondergeteekende opmerken, en dit naar aanleiding van de daaromtrent in het Voorloopig Verslag voorkomende waarschuwing, dat van de bekwame ambtenaren, die het Nederlandsch gezag op Nieuw Guinea vertegenwoordigen, mag worden verwacht, dat als zij zich genoopt zien zich te mengen in de onderlinge twisten der inboorlingen, teneinde moord- en rooftochten (raaktochten) te voorkomen, zij dit op zoodanige wijze zullen weten te doen, dat er geene groote moeielijkheden uit voortkomen.

Met betrekking tot de vraag tot welk resultaat de overweging geleid heeft van het denkbeeld om aan de besturende en controleerende ambtenaren op Java vrij vervoer op de staatsspoorwegen elk binnen zijn ressort toe te kennen, kan worden medegedeeld, dat het voornemen bestaat om in het jaar 1900 eene regeling te treffen, die de strekking heeft om aan alle Europeesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, die in het genot zijn van eene vaste indemniteit voor reiskosten, zoomede aan alle regenten, patehs en de nader door de Indische regeering aan te wijzen districtshoofden, bij dienstreizen waarvoor niet gedeclareerd mag worden, recht op vrij vervoer langs bepaalde baanvakken der staatsspoorwegen toe te staan. Het verlies aan inkomsten dientengevolge voor de staatsspoorwegen, is op 8 à f 10 000 's jaars te stellen, welke som zoo gering is tegenover de voor 1900 op f 11 770 000 geraamde totaal-opbrengst dier spoorwegen, dat het den ondergeteekende onnoodig voorkomt in die raming verandering te brengen.

Onderafdeeling 37. Den ondergeteekende is niet bekend dat het scherpe toezicht ter zake van de toelating van Chineezen zonder middel van bestaan, voorgeschreven bij de in *Bijblad* n°. 4399 opgenomen circulaire, zou zijn verslapt. Ook in dit jaar ontving hij meermalen bericht dat aan Chineezen vergunning tot vestiging was geweigerd wegens gebrek aan middelen van bestaan.

Onderafdeeling 37 *a*. Het advies van den inmiddels afgetreden Gouverneur-Generaal over de invoering der reorganisatie van het binnenlandsch bestuur heeft de ondergeteekende met een der laatste mails ontvangen, te midden dus van de beantwoording van het Voorloopig Verslag, die hem geen tijd heeft gelaten om met de noodige aandacht kennis te nemen van de rapporten en adviezen, die nog nader over enkele onderdeelen van het plan zijn uitgebracht, niet omdat voor deze inderdaad deugdelijk voorbereide zaak een geheel nieuw onderzoek noodig was, maar wèl omdat bij de behandeling in de Eerste Kamer gezichtspunten waren geopend, waaruit het wenschelijk was de ontworpen reorganisatie ook in Indië te doen bezien, alvorens door de Regeering definitief omtrent de invoering zou worden beslist. De ondergeteekende verwacht dat de thans ontvangen stukken tot die beslissing in staat zullen stellen en dat zij dus spoedig zal kunnen volgen. In verband hiermede meent hij zich van een gedetailleerde beantwoording van de verschillende in het Voorloopig Verslag te kennen gegeven meeningen te mogen onthouden.

Onderafdeeling 38. Overlegging van de in het Voorloopig Verslag genoemde rapporten zou weinig nut hebben, zonder overlegging tevens van de daarop gevolgde rapporten en adviezen, die allen te zamen tot de op blz. 89 van het Koloniaal Verslag vermelde slotsom hebben geleid, dat het tijdstip vooralsnog niet gunstig kan heeten om (behoudens wat het eiland Bawean betreft) tot verhooging van hoofdgeld over te gaan. De ondergeteekende acht het daarom beter in het kort den inhoud dier verschillende rapporten en adviezen weder te geven.

Blijkens het rapport van den resident van Pekalongan werd door de hoofdgeldplichtigen van 468 van de 504 dessa's, waarover het onderzoek zich uitstrekte, met het denkbeeld ingestemd om het hoofdgeld met 20 cent te verhoogen, waardoor, in verband met het beschikbaar excedent van het hoofdgeld, het noodige geld zou verkregen worden om het aanleggen, herstellen en onderhouden van de groote post- en binnenwegen verder in vrijen arbeid te doen plaats hebben. In de overige 36 dessa's was men er tegen, voornamelijk wegens de vrees dat, als het wegenonderhoud aan anderen dan de heerendienstplichtigen werd opgedragen, er minder zuinig met het gebruik van grint zou worden omgegaan, met het gevolg, dat er meer heerendiensten gepraesteerd zouden moeten worden om het benoodigde grint bijeen te brengen. De verhooging van het hoofdgeld met 20 cent kwam den resident niet te bezwarend voor, aangezien voor een dag arbeid op de ondernemingen (erfpachtslanden, suiker- en indigo-ondernemingen) f 0,20 en meer wordt betaald.

Den resident van Tagal kwam eene verhooging van het hoofdgeld in de bergdistricten van het gewest niet raadzaam voor, daar hij als gegrond moest erkennen het door de bevolking geopperde bezwaar, dat de gelegenheid tot geldverdienen door de atwezigheid van nijverheidsondernemingen er uiterst schaarsch is, terwijl het onderhoud van wegen er weinig arbeid vordert. In de andere districten, waar de gelegenheid om geld te verdienen gunstiger is, werd meerendeels ingestemd met het denkbeeld om, ter wille van de afschaffing der heerendiensten voor aanleg, onderhoud en herstel van groote post- en binnenwegen, het hoofdgeld te verhoogen met 30 cent, op te brengen alleen door die dessa's, welke met het onderhoud der wegen belast zijn.

De resident van Probolinggo zag, evenmin als de hem ondergeschikte Europeesche en inlandsche ambtenaren, bezwaar in eene verhooging van het hoofdgeld met 25 cent, ten einde tot het afschaffen van de diensten voor aanleg, herstel en onderhoud van groote post- en binnenwegen, met uitzondering van het verzamelen van het benoodigde verhardingsmateriaal, te kunnen geraken, maar moest constateeren dat de inlandsche bevolking bijna unaniem tegen dien maatregel was. Hij wees er

echter op, dat de in overweging genomen, op de berekeningen der voormalige heerendienstcommissie steunende verhooging met 25 cent, in de practijk misschien niet voldoende zou blijken, aangezien ook in zijn gewest reeds gebleken was, dat de berekeningen dezer commissie nopens de kosten van uitvoering der verschillende werkzaamheden in vrijen arbeid, niet als onomstootelijk juist mochten aangenomen worden.

In de residentie Soerabaija hadden hoofden en bevolking in de afdeeling Sidhoardjo en in een gedeelte van de afdeeling Djombang geen bezwaar tegen eene verhooging van het hoofdgeld tot afschaffing van de diensten voor aanleg, herstel en onderhoud der groote post- en binnenwegen. Elders in Zuid-Soerabaija, d.i. in de afdeelingen Modjokerto en Soerabaija, was men er tegen, hetzij omdat belasting in arbeid verkieslijk werd geacht boven belasting in geld, hetzij omdat in afschaffing van de diensten voor aanleg en onderhoud, zonder gelijktijdige afschaffing van de diensten voor de verzameling van verhardingsmateriaal, geen voordeel werd gezien. De resident meende onder deze omstandigheden aan den Gouverneur-Generaal de beslissing te moeten overlaten over de vraag, of de niet-instemming van hoofden en bevolking op de al of niet verwezenlijking van het denkbeeld om het hoofdgeld met 50 cent te verhoogen, van invloed moest zijn, doch wees zijnerzijds er op, dat hij niet zou durven verklaren, dat met de in overweging genomen verhooging behoorlijk in het onderhoud der wegen in vrijen arbeid zou kunnen worden voorzien, zoodat hij het niet wenschelijk achtte tot de afschaffing over te gaan.

Bij de behandeling nu van deze rapporten werd er door den hoofdinspecteur van de cultures op gewezen, dat ook in andere gewesten de practijk reeds bewezen had, dat men bij de afschaffing van heerendiensten en de vervanging daarvan door vrijen arbeid, groote kans heeft om financieele teleurstellingen te ondervinden, indien men voor de berekening van het voor dien arbeid benoodigde geld de bij het heerendienstonderzoek aangenomen basis als juist aanneemt. Inderdaad heeft men herhaaldelijk de oorspronkelijke, op de cijfers der heerendienstcommissie berustende sommen reeds moeten verhoogen, en al levert dit geen bezwaar op zoolang over een gewestelijk excedent kan worden beschikt, is er zeker reden tot voorzichtigheid, als het geldt de bepaling van het bedrag waarmede het hoofdgeld verhoogd moet worden.

Voorts wees de hoofdinspecteur op het allerminst denkbeeldige van het van de zijde der bevolking en hoofden vernomen bezwaar tegen de afschaffing der diensten voor aanleg en onderhoud van wegen, als die niet gepaard gaat met gelijktijdige afschaffing van het verzamelen en transporteeren van het benoodigde verhardingsmateriaal in heerendienst, en zijns inziens verdiende het dan ook in elk opzicht de voorkeur om, waar dit mogelijk was, zonder verhooging van het hoofdgeld de heerendiensten voor het bezetten van wachthuizen af te schaffen, waardoor de bevolking zou zien, dat het niet alleen te doen is om geld van haar te krijgen, doch dat het Gouvernement ook haar taak wil verlichten al wordt er niet speciaal voor betaald. Door toepassing van ambulante bewaking, als in Noord-Soerabaija doeltreffend was gebleken, zou naar de meening van den hoofdinspecteur de mogelijkheid van afschaffing der wachtdiensten in verschillende gewesten naderbij gebracht kunnen worden, terwijl inmiddels door proeven zekerheid zou gezocht kunnen worden omtrent de kosten van het onderhoud der wegen.

De overweging van deze voorstellen heeft de Indische regeering tot de slotsom geleid, dat een middelweg zou kunnen worden ingeslagen, waardoor zonder nieuwe onderzoekingen meer zekerheid kan verkregen worden omtrent de werkelijke kosten van het onderhoud der wegen en tegelijkertijd de gewestelijke excedenten rechtstreeks ten goede kunnen komen aan hen, die ze hebben doen ontstaan. En zoo is dan aan den directeur van binnenlandsch bestuur opgedragen voorstellen te doen om:

a. de diensten voor het bezetten van wachthuizen in de residentiën Tagal en Pekalongan af te schaffen en uit de overschotten van het hoofdgeld in die gewesten de noodige fondsen beschikbaar te stellen voor het aanstellen van wakers, na vooraf door de betrokken residenten te hebben doen nagaan of — en zoo ja met hoeveel — de voor de afschaffing van de hierbedoelde diensten geraamde bedragen kunnen worden verminderd, bij invoering van eene regeling der bewaking als thans reeds in Noord-Soerabaija wordt toegepast;

b. alle heerendiensten op het eiland Bawean af te schaffen tegen verhooging van het hoofdgeld, na vooraf nadere opgaven van den resident van Soerabaija te hebben gevraagd en verkregen omtrent de kosten van afschaffing van de diensten aan de waterwerken, alsook omtrent de vraag, of met eene verhooging van het hoofdgeld met minder dan f 1 niet kan worden volstaan, wanneer de gardoebewaking vervangen wordt door betaalde wakers op de wijze als in Noord-Soerabaija is geschied;

c. het excedent van het hoofdgeld in Probolinggo en Zuid-Soerabaija aan te wenden om de werkzaamheden aan een deel der wegen in vrijen arbeid te doen geschieden;

d. om ook in andere gewesten, voor zoover binnen de grenzen van het hoofdgeld een dienst of een onderdeel van een dienst niet voor het geheele gewest kan worden afgeschaft, het gewestelijk excedent te gebruiken om een dienst of een onderdeel van een dienst voor een gedeelte der residentie, zoo noodig tijdelijk, niet te vorderen.

Uit het voorafgaande blijkt dus dat, al komt het voorshands alleen op Bawean tot verhooging van het hoofdgeld, toch vermindering der heerendiensten zooveel mogelijk wordt nagestreefd en dat men tot dit doel van de gewestelijke excedenten zooveel partij tracht te trekken als slechts eenigszins mogelijk is. Misschien echter — en bij den ondergeteekende bestaat het voornemen daarover met de Indische regeering in overleg te treden — kan, wat dit laatste betreft nog iets meer gedaan worden want de billijkheid eischt dat er bij het bepalen van de bedragen die voor het onderhoud der wegen en trouwens ook bij het bepalen van de voor dit doel te vorderen dagdiensten er rekening mede worde gehouden, dat waar de oprichting van suikerfabrieken of andere ondernemingen de onderhoudskosten van of den arbeid aan de wegen heeft vermeerderd, die meerdere lasten niet door de bevolking maar door de schatkist behooren gedragen te worden.

Aan het verlangen om inzage te bekomen van het in eene noot op bladz. 59 van het Koloniaal Verslag van 1898 bedoelde, over de verplichte diensten der inlandsche bevolking op Java en Madura handelend eindrésumé, kan de ondergeteekende niet voldoen. Hoe het thans staat met de uitgave van dit werk is hem onbekend.

Onderafdeeling 40. Het was den ondergeteekende aangenaam uit het Voorloopig Verslag te vernemen, dat vele leden met ingenomenheid kennis hadden genomen van de voorgenomen overneming der Solosche enclaves in de residentie Samarang of juister van de Solosche enclaves in de afdeelingen Samarang, Demak, Ambarawa en Salatiga dier residentie. Er blijft namelijk nog één Solosche enclave in het gouvernementsgebied over en wel het in de afdeeling Grobogan van genoemde residentie gelegen landschap Selo, dat niet in het tegenwoordige voorstel begrepen is kunnen worden omdat de onderhandelingen met den Soesoehoenan van Soerakarta ten aanzien van de overneming van deze enclave nog niet ten einde zijn gebracht.

De residenten van Soerakarta hebben in de laatste dertig jaren herhaaldelijk er op gewezen dat deze enclaves op bedenkelijke wijze aan de uitoefening eener krachtige politie in den weg staan. En voegt men daarbij dat de bevolking van de over te nemen enclaves door de inlijving bij het gouvernementsgebied in elk opzicht in betere conditie zal komen, dan schijnt niet meer noodig om aan te toonen dat de voorgestelde maatregel in het belang is van land en volk, en dat het zeer te betreuren zou zijn, als hetgeen thans, als de vrucht van een jarenlang moeitevol streven verkregen kan worden, om de daaraan aanvankelijk nog verbonden financieele gevolgen zou moeten van de hand gewezen worden.

Onderafdeeling 42. De controleurs van de afdeelingen Sampit en Pasir en de Tanah Boemboelanden moeten elk een stoomvaartuig te hunner beschikking hebben, omdat in deze uitgestrekte afdeelingen de communicatie bijna niet anders dan te water kan plaats hebben en maestal een deel van het traject over zee moet worden afgelegd. Eerst als deze ambtenaren zich met behulp van de aangevraagde stoomschepen sneller dan tot dusver zullen kunnen verplaatsen, zal van een behoorlijk bestuurstoezicht in deze afgelegen oorden sprake kunnen zijn.

Onderafdeeling 47. Ten aanzien van de opmerking omtrent de nog steeds onvoldoende regeling van den veeartsenijdienst, meent de ondergeteekende te mogen volstaan met te verwijzen naar bladz. 102 van het Koloniaal Verslag van 1899, waaruit blijkt, dat ook de Indische regeering van de noodzakelijkheid eener betere regeling doordrongen is en dat zij zich voorstelt eene in voorbereiding zijnde nieuwe regeling in het aanstaande jaar in werking te doen treden.

Onderafdeeling 48. De ondergeteekende stelt het op hoogen prijs, dat vele leden met ingenomenheid kennis hebben genomen van zijne mededeelingen over de resultaten waartoe de landrente-onderzoekingen in de Preanger regentschappen hebben geleid en hij durft wel de verzekering te geven dat, als de stand der Indische financiën slechts toelaat om in de eerstvolgende jaren er het noodige geld voor beschikbaar te stellen, het aan voortvarendheid bij de verdere onderzoekingen niet ontbreken zal. Met betrekking tot de kosten van de voortzetting der landrente-onderzoekingen voor het jaar 1900 zijn thans inlichtingen van den Gouverneur-Generaal ontvangen, naar aanleiding waarvan bij de Nota van Wijzigingen de aanvankelijk voor memorie uitgetrokken post is gesteld op f 58 000. Wat de vermoedelijke kosten van de verdere onderzoekingen betreft, dient in het oog gehouden te worden dat buiten de Preanger regentschappen groote uitgestrektheden vlak terrein worden aangetroffen; voorts dat, zooals reeds in de Memorie van Toelichting werd medegedeeld, bij de onderzoekingen gebruik zal worden gemaakt van de gegevens der voormalige statistieke opneming en van andere reeds bestaande gegevens waarover men bij de onderzoekingen in de Preanger niet kon beschikken en eindelijk dat men verder met geroutineerd personeel zal kunnen werken. Niet alleen sneller, maar ook goedkooper werken dan tot dusver geschiedde, mag dus met grond worden verwacht.

Onderafdeeling 50. De ondergeteekende kan de bedenkingen niet deelen, die blijkens het Voorloopig Verslag bij enkele leden tegen den inhoud der bij de Memorie van Toelichting overgelegde regeeringsaanschrijving van 11 November 1898 n°. 2605, gerezen zijn. Zijns inziens levert hetgeen in die aanschrijving over beperking van de gedwongen cultuur gezegd wordt, geen grond op voor de vrees, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zich aan de cultuur minder gelegen zullen laten liggen. Dit zou trouwens in strijd zijn met de inzichten der Regeering, die de zorg voor de inlandsche koffiecultuur onder de eerste plichten der ambtenaren blijft rangschikken, zoolang zich niet eene vrije volkscultuur heeft ontwikkeld, die geheel op eigen wieken kan drijven. Evenmin kan hij toegeven, dat uit die circulaire zou zijn op te maken, dat het de bedoeling van den Gouverneur-Generaal zou zijn ook in die districten, waar de gedwongen cultuur in stand gehouden wordt, de beste gronden aan de bevolking voor de vrijwillige cultuur af te staan. Te recht is van andere zijde in het Voorloopig Verslag de opmerking gemaakt, dat van zoodanige bedoeling van den Gouverneur-Generaal uit de circulaire niets blijkt.

De definitieve voorstellen omtrent de gouvernements-koffiecultuur zijn nog niet uit Indië ontvangen. Op den wensch dat met de mededeeling dier voorstellen aan de Kamer niet worde gewacht tot de volgende begrooting, wil de ondergeteekende gaarne zijne aandacht gevestigd houden, al moet hij zich van elke bepaalde toezegging hieromtrent onthouden. De zienswijze van de Indische regeering over de vraag of de betrekking van wetenschappelijk adviseur voor de koffiecultuur behouden moet blijven, is den ondergeteekende nog niet bekend.

Ter voldoening aan den in het Voorloopig Verslag geuiten wensch wordt hierbij overgelegd het gedeelte van het Koloniaal Verslag dat op de koffiecultuur betrekking heeft, met de daarbij behoorende bijlagen.

Onderafdeeling 52. De bij de openbare beraadslaging over de begrooting voor het loopende jaar gevraagde nadere inlichtingen omtrent de herbosschiug van afgeschreven koffietuinen, zullen worden aangetroffen in het op de koffiecultuur betrekking hebbende gedeelte van het Koloniaal Verslag, dat bij deze Memorie wordt overgelegd.

Van het uitspreken van een oordeel over het gewicht der bedenkingen die de houtvester VAN DER HAAS blijkt te hebben tegen de tegenwoordige wijze van beheer der djati-bosschen op Java, wenscht de ondergeteekende zich te onthouden. Van de boschbouwkundigen van beproefde ondervinding, aan wie de leiding van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië is toevertrouwd en die de tegenwoordige wijze van bosch-exploitatie, welke in Midden-Europa algemeen met groot succes wordt toegepast, de beste ook voor Java hebben geoordeeld, mag verwacht worden, dat zij zich van het voor en tegen van het leegkapstelsel boven het plenter-systeem, ook in verband met de behoefte aan uitdunning, nauwkeurig rekenschap zullen hebben gegeven, en in elk geval, dat zij de bedenkingen, die daartegen bij andere deskundigen rijzen, zullen overwegen met die onbevangenheid van oordeel, die eene goede behartiging van s'lands belang hun tot plicht stelt.

Aangezien het reglement van 14 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 110) reeds in 1897 (*Indisch Staatsblad* n°. 61) is ingetrokken, kunnen de voorkomende houtdiefstallen bezwaarlijk een gevolg zijn van niet-toepassing van dat reglement. Daar de opmerking overigens geene nieuwe gezichtspunten opent, meent de ondergeteekende te mogen volstaan met eene verwijzing naar hetgeen hij over de bestrijding der houtdiefstallen heeft doen opmerken in de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting voor het loopende jaar (onderafdeeling 52).

AFDEELING V.

Het advies van de Indische regeering betreffende het rapport van de commissie, door den ondergeteekende benoemd om hem voor te lichten omtrent eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, heeft de ondergeteekende nog niet ontvangen. Hij verwacht het echter tijdig genoeg om, overeenkomstig de hoop door hem uitgesproken bij de behandeling der interpellatie van den heer VAN DE VELDE, de noodige voorstellen te kunnen doen in den vorm van eene wijziging van de thans aanhangige wetsontwerpen tot vaststelling van de Indische begrooting voor 1900. Mocht opheffing van de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia en in verband daarmede vestiging aldaar van een technicum, eene inrichting van landbouw- of ander vakonderwijs, dan wel van iets anders als aequivalent, begrepen zijn in de conclusie waartoe de ondergeteekende te dezer zake zal komen, dan zullen de voorstellen daaromtrent te gelijk met die betreffende de benoembaarheid door hem worden gedaan.

Vooralsnog hebben de denkbeelden, door den ondergeteekende ontwikkeld bij de behandeling der interpellatie van den heer VAN DE VELDE geen wijziging ondergaan: speciaal ook niet omtrent de vraag of de regeling der benoembaarheid al of niet bij de wet zal geschieden. De opmerking van de leden, die verklaarden dat huns inziens deze vraag weinig verband houdt met de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, komt hem juist voor.

Zoolang het advies van de Indische regeering niet ontvangen is, kan de ondergeteekende geen plannen maken en ze dus ook niet mededeelen. Hij wenscht zich zijn eindoordeel voor te behouden en kan dus nog niet treden in eene bespreking van het rapport der commissie en van enkele van hare voorstellen, of van de in het Voorloopig Verslag geopperde denkbeelden, welke evenwel aandachtig overwogen zullen worden.

Dat het billijk zou zijn het aan de gemeente Delft voor de Indische instelling verleend subsidie te verhoogen, zoolang de onzekerheid omtrent de regeling van de opleiding der Indische ambtenaren voortduurt, kan de ondergeteekende niet inzien.

Toen in 1864 van rijkswege eene instelling van onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde te Leiden werd gevestigd, heeft de gemeente Delft hare tegenwoordige instelling in het leven geroepen, die den ondergang van de Leidsche instelling in 1876 tengevolge had. Zij heeft daarna geconcurreerd tegen de gemeente Leiden, die ook eene Indische school oprichtte, welke tot in 1891 heeft bestaan. Daarna, in 1894, vroeg en kreeg zij van de Regeering een subsidie. Jaren lang heeft de Indische instelling voor de gemeente Delft hoogstwaarschijnlijk niet onbelangrijke directe en indirecte financieele voordeelen opgeleverd. Wanneer dat thans het geval niet meer is, dan levert de geschiedenis van de zaak, naar het den ondergeteekende voorkomt, allerminst een argument op voor de bewering dat het billijk zou zijn daarvoor van regeeringswege schadeloosstelling te geven.

Onderafdeeling 58. Volkomen gelijkstelling van in Nederlandsch-Indië vóór 1894 gediplomeerde onderwijzers met die van onderwijzers in Nederland, speciaal wat betreft het verkrijgen van nieuwe akten hier te lande, is niet te bereiken zonder wijziging van de wet op het lager onderwijs; de Minister van Binnenlandsche Zaken, wien deze zaak meer in het bijzonder aangaat, heeft daartegen voorloopig nog bezwaar.

Het denkbeeld om een hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Batavia te vestigen, wordt door den ondergeteekende in overweging gehouden in verband met de mogelijkheid dat de afdeeling B van het gymnasium Willem III door een of meer andere inrichtingen van onderwijs zal worden vervangen.

Onderafdeeling 59. Dat door de Regeering te weinig zou worden gedaan voor de opleiding van onderwijzend personeel bij het openbaar inlandsch onderwijs, wordt door den feitelijken

toestand niet bewezen. Het voor de opleiding van kweekelingen beschikbaar aantal plaatsen is nog niet vervuld. Blijkens het Koloniaal Verslag van 1898 (bladz. 79) waren op ultimo 1897 aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers in het geheel 162 leerlingen ingeschreven en blijkens het Verslag over 1899 (bladz. 107) bedroeg dat totaal op ultimo 1898, 169.

Daar dus het bij de begrooting gestelde maximum van 200 leerlingen nog niet is bereikt en bovendien niet uitsluitend door die scholen in de behoefte aan onderwijzend personeel wordt voorzien, bestaat er voor de Regeering geen aanleiding om op vermeerdering van het aantal kweekscholen bedacht te zijn.

Naar aanleiding van de verleende machtiging om in zoover af te wijken van de in 1893 bij de reorganisatie der hoofdenscholen aangenomen beginselen, dat weder het Nederlandsch als voermiddel bij het onderwijs zal worden gebezigd (zie Koloniaal Verslag van 1899, bladz. 107), wordt door de Indische regeering het noodige verricht tot de daardoor vereischte wijziging van de in 1893 ten behoeve van de reorganisatie der school te Magelang vastgestelde bepalingen. De reden waarom met de invoering van de in 1893 vastgestelde reorganisatie ook op de overige hoofdenscholen werd verwijld, kwam dus nu te vervallen. Het tijdstip, waarop deze reorganisatie algemeen zal worden doorgevoerd, is nog niet bekend. Evenwel is de ondergeteekende bereid de aandacht van den Landvoogd te vestigen op de wenschelijkheid van eene spoedige algemeene invoering der aangenomen beginselen.

Gaarne erkent de ondergeteekende het nut van handwerksonderwijs voor den inlander, doch ook wegens de financieele gevolgen welke aan de oprichting van gouvernementsscholen voor handwerksonderwijs verbonden zouden zijn, schaart hij zich in dit opzicht aan de zijde van die leden, die meenen dat de Regeering zich ten deze behoort te beperken tot het geven van subsidiën aan particuliere inrichtingen, zooals thans reeds geschiedt.

In verband met hetgeen ten aanzien der subsidieregeling voor particuliere inlandsche scholen in de Memorie van Antwoord (onderafd. 59) op het Voorloopig Verslag betreffende de loopende begrooting werd aangeteekend, acht de ondergeteekende de door sommige leden gewenschte wijziging van de ordonnantie van 13 Juli 1895 (*Indisch Staatsblad* n°. 146) in dien zin dat het verleenen van subsidiën aan particuliere inlandsche scholen verplicht wordt gesteld, ook nu nog praematuur en verdient het geen aanbeveling ten aanzien van dit punt op de te verwachten definitieve regeling vooruit te loopen.

Onderafdeeling 60. Twee van de drie ambtenaren voor de beoefening van Indische talen zijn in het genot van de voor die betrekking vastgestelde 14 jaarlijksche traktementsverhoogingen ad f 50 's maands.

Van het in de *Soerabaija Courant* van 17 Juni 1899 vermelde feit dat door de Indische regeering aan den Koning van Siam zouden zijn ten geschenke gegeven een groot aantal beelden, losgeslagen uit nissen van den Boro-Boedoer, is den ondergeteekende niets bekend. Voor zooveel betreft eventueel door de Regeering geschonken voorwerpen, is er uit den aard der zaak geen reden om te vreezen dat 's lands belangen zullen zijn voorbijgezien, en overigens moge hier worden herinnerd aan het (ingevolge *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 146) bestaande verbod van uitvoer van Hindoe-oudheden zonder vergunning van den Gouverneur-Generaal. Intusschen is de ondergeteekende bereid om bij den Landvoogd inlichtingen in te winnen nopens de vraag of het genoemde monument op voldoende wijze wordt onderhouden.

Onderafdeeling 63. Door den Gouverneur-Generaal is den ondergeteekende geene mededeeling gedaan van het adres, dat door Protestanten in de afdeeling Tondano bij de Indische regeering zou zijn ingezonden. De ondergeteekende kan dus tot zijn leedwezen omtrent deze zaak geen inlichting geven.

Wat betreft den wedijver tusschen de verschillende missiën en het door de Regeering ten opzichte hiervan in te nemen standpunt, is de ondergeteekende niet teruggekeerd van zijne dienaangaande in § 5 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor 1898 megedeelde zienswijze.

Onderafdeeling 64. De ondergeteekende heeft, ingevolge de door hem gedane toezegging bij de openbare beraadslaging over de loopende begrooting (*Handelingen* bladz. 253) de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd op den toestand van het Protestantsch weeshuis te Samarang. Daarna is bericht ontvangen dat het bestuur van die inrichting de beschikking zal krijgen over de opbrengst van eene loterij, geraamd op f 124 000, benevens over een bedrag van f 90 000, haar verzekerd in verband met de verzorging van militaire pupillen in dat gesticht. Thans mag worden vertrouwd dat de bedoelde inrichting over voldoend kapitaal beschikt om de weezen te geven wat hun physiek en intellectueel toekomt, zoodat eene verhooging van de subsidie niet noodig is.

Onderafdeeling 65. De meening van eenige leden, dat de maatregelen, door de Indische regeering getroffen ten einde het indringen van de pest uit Pinang te voorkomen, veel te wenschen hebben overgelaten, acht de ondergeteekende te eenenmale onjuist. Voor onverwijlde oprichting waar noodig van quarantaineloodsen, ingevolge de door den ondergeteekende in de Kamervergadering van 14 Juni 1898 uiteengezette circulaire van 7 Mei 1897, was de noodige voorbereiding getroffen, en die circulaire zelf is bij het uitbreken van de pest bij de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur in herinnering gebracht. De permanente quarantaine-inrichting op Poelau Pisang bij Padang is uitgebreid; bij Makassar, op het eiland klein Lei-Lei, is er een tot stand gekomen; en voor Pontianak is een quarantaine-station ingericht in de Padang-Tikarbaai (vgl. *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 210). Wat Sumatra's Oostkust betreft, is de zaak deze, dat het te Belawan op te richten hospitaal voor besmettelijke zieken eerst op het werkplan voor 1899 is kunnen worden gebracht en nog niet voltooid is; waren er niet van particuliere zijde quarantaineloodsen opgericht op Poelau Berhala (waarover evenwel nog geen officieel bericht ontvangen is), dan zou bij gebleken wenschelijkheid ingevolge genoemde circulaire terstond van regeeringswege voor tijdelijke loodsen zijn gezorgd.

Het voorkomen van de pest te Pinang heeft nog tot het nemen van andere voorzorgsmaatregelen aanleiding gegeven. Op telegraphisch verzoek van den Gouverneur-Generaal heeft (gelijk reeds vermeld is op bladz. 120 van het jongste Koloniaal Verslag) voor zoolang noodig geregelde toezending van pestserum uit Parijs plaats gehad, hetwelk, met de noodige instructiën vanwege de directie van het laboratorium voor onderzoekingen op het gebied van pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden, naar de meest bedreigde plaatsen is gezonden. Een ambtenaar van dat laboratorium werd beschikbaar gehouden om, ingeval de pest ergens in Indië mocht uitbreken, zoo noodig onmiddellijk daarheen te worden gezonden tot het geven van voorlichting en aanwijzingen aan de plaatselijke geneeeskundigen. Voorts is op aansporing der Indische regeering door de hoofden van gewestelijk bestuur bijzondere aandacht gewijd aan de bevordering van reinheid en het wegnemen van toestanden, welke verbreiding eener eventueele pestepidemie konden in de hand werken, ook door het uitroeien te bevorderen van zoodanig ongedierte, als gebleken is elders bij het overbrengen van pest een rol te spelen. Aanbevelingen tot het nemen van voorzorgsmaatregelen zijn zoowel in het Nederlandsch als in inlandsche talen kosteloos verspreid.

Gelijk reeds vermeld is op bladz. 119 van het jongste Koloniaal Verslag, is de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd op de vraag of het bestaande toezicht op de lepralijders behoort te worden verscherpt. Op dat schrijven, waarin tevens de vraag werd geopperd of het wenschelijk dan wel noodzakelijk is te achten bepalingen in het leven te roepen krachtens welke lepralijders tot isolatie zouden kunnen worden gedwongen, is nog geen antwoord ontvangen.

De voor maatregelen tegen syphilis uitgetrokken som wordt besteed aan 1°. traktementen van het bediendenpersoneel, voor de verpleging van zieke prostituées in dienst gesteld; 2°. kleeding, benoodigdheden, meubilair enz., ten behoeve van de gestichten ter verpleging van zieke prostituées; 3°. voeding ten behoeve der ter verpleging opgenomen zieke prostituées; 4°. reiskosten der geneeskundigen, met de visitatie van prostituées belast.

Voor de beantwoording van de vraag, onder welk middel de opbrengst van de bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg behoorende cultuurtuinen wordt verantwoord, staan den ondergeteekende geen gegevens ten dienste.

Onderafdeeling 67. Hoever de voorbereiding van de invoering

der nieuwe mijnwet gevorderd is, is den ondergeteekende niet bekend. Op eene spoedige invoering is door hem aangedrongen en uit de *Javasche Courant* van 23 Juni jl. n°. 50 blijkt dat de voorzitter der landraden te Meester Cornelis en Tangerang, mr. J. G. Pott, ter beschikking is gesteld van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid ten einde dezen bij te staan bij het ontwerpen der voorschriften ter uitvoering van de genoemde wet.

De vermindering die de inkomsten uit retributiën en cijnzen uit den mijnbouw ondergingen is toe te schrijven aan lager geraamde bedragen aan cijns voor de concessiën:

Djabakota	ad f	6 311,33
De 12 dessa's . . .	„	5 049,00
Lidah Koelon . . .	„	35 714,09
Tinawoen	„	3 379,00

welke verlaagde raming verband houdt met de productie en de netto opbrengst in 1897. Tegenover het bovenstaande staat een hoogere raming aan cijns voor de concessiën Genoekwatoe ad f 2,88 en Panolan ad f 20 461.

Op de wenschelijkheid van scherper toezicht op den mijnbouw is de aandacht der Indische regeering gevestigd. In de residentie Menado is sedert December 1898 een ingenieur der 1ste klasse werkzaam, ten einde voorloopig als eerstaanwezend mijningenieur op te treden en het door wijlen den hoofdingenieur Fennema aangevangen geologisch en mijnbouwkundig onderzoek voort te zetten. Voorts zij nog verwezen naar de mededeeling op bladz. 86 van het Koloniaal Verslag van 1899, dat aan den controleur ter noordkust van Celebes als standplaats is aangewezen Kwala Besar, in de vallei van dien naam, op p. m. $^1/_2$ uur afstand van de strandplaats Paleleh, derhalve in het centrum der mijnindustrie in die streken, onder aanteekening dat de Indische regeering, met het oog op de hevige bandjirs die te Kwala Besar voorkomen, onlangs verplicht is geweest om nader als standplaats van dien controleur Paleleh zelf aan te wijzen.

Onderafdeeling 68. Doordat, blijkens het reglement voor de betaling van den arbeid bij de tinwinning op het eiland Banka in *Indisch Staatsblad* 1891, n°. 135, gewijzigd bij *Indisch Staatsblad* 1897, n°. 68, het Gouvernement slechts afrekent met de ondernemers of kongsies, die de ontginning doen verrichten en dezen op hun beurt met de mijnwerkers, kan de ondergeteekende geen volledige inlichting verstrekken omtrent de loonen der mijnwerkers op Banka. Dat loon bedroeg ten vorigen jare gemiddeld 33 cent daags, benevens vrije voeding (te stellen op 12 cent daags) en vrije huisvesting; doch door het gebruikelijk werken op taak of bij aanneming loopt het loon uiteen naargelang van den ijver en de werkkracht der arbeiders. Voor Billiton was dit loon over het verslagjaar 1898/99 voor $^4/_5$ der mijnwerkers f 7 's maands, voor $^1/_5$ het eerste jaar f 5 en het tweede jaar f 9 met vrije voeding. Daaruit is dus niet af te leiden dat de loonen der mijnwerkers op Banka lager zouden zijn dan op Billiton. Blijkens bladz. 175 van het Koloniaal Verslag van 1898 werd in 1897/98 op Banka rijst verstrekt van f 6,57 per pikol (Bataviaprijs) en is die voor 1898/99 gegund tegen f 4,55, terwijl over 1897/98 de leveringsprijs der rijst op Billiton f 5 en later f 6,30 en over 1898/99 f 6,30 en later f 5,10, thans f 4,80, bedroeg.

Van overtreding der bepalingen van het algemeen reglement voor de tinwinning op het eiland Banka (*Indisch Staatsblad* 1891 n°. 134) zijn den ondergeteekende geen gevallen bekend buiten de op bladz. 32 van het Koloniaal Verslag van 1899 bedoelde eigendunkelijke handelingen van sommige mijnhoofden en ondernemers in het district Koba. Vooreerst hebben sommige mijnondernemers voor iedere door een mijnwerker aangenomen, maar niet, of niet geheel, afgewerkte dagtaak niet slechts op het volle dagloon gekort (gelijk rechtmatig was), maar zelfs voor elke zoodanige niet-afgewerkte dagtaak nog eens vijf en meer dagdiensten van het tegoed der mijnwerkers afgeschreven. Voorts werd door enkele ondernemers tegen het einde van het Chineesche jaar (waarop volgens art. 15 van het algemeen reglement voor de tinwinning de afrekening met het Gouvernement plaats heeft), ten einde dan nog zooveel mogelijk product te verkrijgen, het zoogenaamde kimkoeng gedurende korter of langer tijd toegepast, d. i. zij verboden den mijnwerkers gedurende eenigen tijd het nemen van de gebruikelijke rustdagen en schreven voor iederen in dien tijd genomen rustdag eenige dagdiensten van het tegoed van den betrokken mijnwerker af. Afgescheiden nu van de omstandigheid dat deze inbreuk op de competeerende rustdagen onder geen der bij genoemd art. 15 aangegeven gevallen is te brengen en dus wederrechtelijk was, zou slechts de rechter bevoegd zijn geweest om van overtreding door de mijnwerkers van dat artikel, dan wel van art. 12 (dienstweigering in het algemeen), kennis te nemen en ze te straffen met de bij die artikelen bepaalde straffen.

Aan de geconstateerde misbruiken is terstond, evenals in andere districten reeds vroeger, een einde gemaakt, het toegebrachte nadeel is zooveel doenlijk hersteld en bij circulaire is voortdurende waakzaamheid te dien aanzien aanbevolen, terwijl de ondernemers op het afkeurenswaardige van hunne handelingen ernstig zijn gewezen.

Intusschen wordt aan de Indische regeering de vraag gesteld of — en zoo ja welke — maatregelen zijn getroffen om herhaling van het gebeurde in de toekomst te voorkomen.

Behalve deze oorzaken van ongeregeldheden zijn nog te vermelden de in het jongste Koloniaal Verslag reeds genoemde plunderzucht van thans verwijderde slechte elementen, en het verbond „sam-tiam-foei".

Aan de opgaaf van ziekte- en sterftecijfers, voorkomende op bladz. 174 van het Koloniaal Verslag van 1898, kan de ondergeteekende nog toevoegen, dat van Januari 1898 tot Februari 1899 67 man op Banka aan beriberi stierven, 320 wegens beriberi geëvacueerd werden, en dat aan andere ziekten en ongelukken 264 man stierven, zoodat het procentisch sterftecijfer voor de totale sterkte van 14 212 man 2.33 bedroeg, tegen 1.98 in 1897/98.

Sinds 1895 heeft ieder district eene ziekeninrichting ten behoeve der mijnwerkers, behalve het district Merawang, welks zieken in de nabijgelegen ziekeninrichtingen te Pangkalpinang of Soengeiliat worden verpleegd. De behandeling der zieken is opgedragen aan dokters-djawa, te Pangkalpinang onder toezicht van den officier van gezondheid. Een overzicht van de in behandeling gekomen lijders volgt hieronder:

JAAR.	In behandeling gebleven.	Bijgekomen.	Hersteld.	Overleden.	Afgegaan om andere redenen[1])	Restant op 31 December.
(1 April—31 Dec.) 1895. . .	—	1504	1216	32	158	98
1896. . .	98	3116	2859	71	32	252
1897. . .	252	2758	2808	52	27	123
1898. . .	123	3283	3090	92	24	200

Onderafdeeling 69. Blijkens bladz. 176 van het Koloniaal Verslag van 1898 en bladz. 7 van het Verslag der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust en van de Ombilienkolenvelden over 1898, werden ten gevolge van de Pedir-expeditie niet 1100, doch 800 dwangarbeiders aan het ontginningswerk onttrokken. Evenwel kan niet worden ontkend, dat eene zóó groote plotselinge onttrekking van werkkrachten, — ook al trachtte men door het huren van vrije arbeiders de nadeelen er van zooveel mogelijk te temperen, — een storenden invloed uitoefent op den gang der werkzaamheden. Dientengevolge is het denkbeeld overwogen (Koloniaal Verslag 1898, bladz. 176), om Chineesche mijnwerkers aan te werven en bij Gouvernementsbesluit van 3 Augustus 1899 n°. 17 daaraan uitvoering gegeven door den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen en der kolen-ontginning ter Sumatra's Westkust, te machtigen om, bij wijze van proef en geleidelijk, ten hoogste zeshonderd Chineesche werklieden ten behoeve van de kolen-exploitatie in dienst te nemen.

Onderafdeeling 70. Ter verkrijging van den voorraad verpakt gebriquetteerd zout, noodig om eene proefneming met het debiet daarvan te kunnen beginnen, werd blijkens de door dr. Th. van Buuren opgemaakte en bij de ontwerp-begrooting voor 1897 (als bijlage E der Memorie van Toelichting) gevoegde raming, gerekend dat eene uitgaaf zou noodig zijn van f 200 000. Tot

(1) Wegloopen, verwijdering uit de inrichtingen wegens beriberi, lepra en om dergelijke redenen.

dusver bleek echter daarvoor noodig te zijn een bedrag van f 335 198, zonder dat nog uitgaven hebben plaats gehad voor bouw en inrichting eener kistenmakerij, voor aankoop van hout en voor bewerking van definitieve projecten, waarop bij de genoemde raming gerekend was.

De genoemde som van f 335 198 is te splitsen als volgt:

a. voor de proeffabriek met bijbehoorende gebouwen en tramweg.	f 285 471
b. eerste uitgaven voor verpakkingsmateriaal .	20 577
c. eerste uitgaven voor exploitatie der fabriek gedurende 4 maanden	29 150

In bovenstaande cijfers zijn niet begrepen de kosten van aanbouw der voor de proefneming benoodigde nieuwe pakhuizen, welke tot dusver alleen in de afdeeling Sumanap der residentie Madura zijn opgericht.

De voornaamste oorzaken van de overschrijding der door dr. VAN BUUREN gemaakte raming zijn in het kort:

1°. de practische onuitvoerbaarheid van het denkbeeld, om de fabriek in een der bestaande zoutpakhuizen aan de Marengan te plaatsen, waardoor oprichting van een fabrieksgebouw noodig werd;

2°. de afstand tusschen die pakhuizen en het voor oprichting der fabriek geschikt gebleken terrein, waardoor meer Decauville-spoorwegmaterieel werd vereischt;

3°. de vertraging welke is voortgevloeid eerst uit de oprichting van een fabrieksgebouw, later uit de met de persen en droogovens ondervonden moeilijkheden.

Een bijkomende oorzaak tot overschrijding der raming is gelegen in het feit dat het personeel en de bezoldigingen daarvan niet geheel binnen de grenzen der raming konden worden geregeld.

Welke resultaten de proef, die met het gebriquetteerde zout in de afdeeling Sumanap van de residentie Madura sinds Mei jl. genomen wordt, tot dusver opgeleverd heeft, is den ondergeteekende nog niet gebleken. Intusschen heeft hij den Landvoogd verzocht den directeur der zoutverpakking er op te wijzen dat zelfbeperking in uitgaven noodzakelijk is en tevens dat in elk goed beheer vertrouwbare ramingen en verband tusschen deze en de feitelijke uitgaven onmisbare vereischten zijn.

AFDEELING VI.

Dat men over de ongehoorde misrekening welke ten aanzien van de aanlegkosten der Bantamlijn heeft plaats gehad, algemeen ontstemd was, is alleszins begrijpelijk, maar die misrekening behoeft daarom nog niet te leiden tot het vermoeden „dat de raming opzettelijk te laag is gesteld ten einde meer zekerheid te hebben dat de gelden voor den aanleg zouden worden toegestaan". De misrekening — gevolg inderdaad van gebrekkige voorbereiding — is op zichzelf reeds ernstig genoeg.

Nu er leden zijn, die meenen dat „ook het Opperbestuur ten deze niet de noodige zorg heeft in acht genomen" acht de ondergeteekende het nuttig door een kort overzicht de geschiedenis dezer zaak, waaromtrent reeds veel onjuistheden zijn verkondigd, in het juiste licht te stellen.

Reeds spoedig nadat in 1893 op het spoorwegplan de richting was aangeduid die aan de Bantamlijn zou worden gegeven, werd hier te lande een voorontwerp voor een secundairen spoorweg ontvangen, waarvan de kosten op f 43 500 per K.M. werden begroot. Aangezien bij het spoorwegplan was uitgemaakt dat de lijn van Batavia naar Anjer zou behooren tot die, welke ook als stoomtramweg konden worden aangelegd, mits berijdbaar door het materieel der staatsspoorwegen, teekende de directeur der burgerlijke openbare werken in zijn geleidend schrijven aan, dat aanleg der lijn als stoomtramweg, volgens de bij het spoorwegplan gestelde eischen, niet tot vermindering van de aanlegkosten zou leiden, zich daarbij beroepende op de lijn Cheribon-Samarang, waarbij op gelijken bovenbouw gerekend was als bij de staatsspoorwegen in gebruik.

De lijn Cheribon-Samarang was echter op slechts f 25 500 per K.M begroot en daar de Minister VAN DEDEM, zoo mogelijk zonder nader overleg met de Indische regeering, tot eene oplossing, althans tot eene verklaring van het aanzienlijke verschil in de geraamde bouwkosten hoopte te kunnen geraken, wendde hij zich tot den directeur der Semarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij nu wijlen den heer C. L. MARTENS. De heer MARTENS nu meende, na van de stukken te hebben kennis genomen, dat wel eenige besparing mogelijk was, bepaaldelijk op het grondverzet, door namelijk de in het alignement toegepaste hellingen van 5 °/₀₀ tot 10 °/₀₀ te verhoogen, de lijn zich meer naar het terrein te doen voegen en zooveel mogelijk gebruik te maken van bestaande wegen. Volgens eene globale raming van den heer MARTENS zou dan de lijn voor f 30 000 per K.M. gebouwd kunnen worden.

De inmiddels opgetreden Minister BERGSMA zond deze globale raming aan den Gouverneur-Generaal. „Zij komt" — schreef hij — „zooals Uwer Excellentie blijken zal, op een totaal bedrag van f 30 000 per K.M. neder, en er is dus alleszins aanleiding om de Indische raming in verband met deze gegevens tot een onderwerp van nader en nauwgezet onderzoek te maken, waartoe ruimschoots tijd is, nu, ingevolge uwe depêche van 23 Januari 1894 n°. 111/2, eerst bij de volgende begrooting gelden voor den aanleg der lijn zullen zijn aan te vragen. Ik vertrouw, dat dit er toe leiden zal, om tot eene lagere, op een tramweg berekende raming te komen, doch mocht dit onverhoopt niet het geval zijn, dan reken ik er op, dat het verschil tusschen beide ramingen zoo volledig zal worden toegelicht, dat ik volkomen in staat zal zijn om de hoogere raming tegen de zeer zeker daartegen in de Staten-Generaal te verwachten bedenkingen te verdedigen."

Het nader onderzoek, dat daarop in Indië plaats had, deed zien dat door het toepassen van grootere maximum-hellingen en door meer het terrein te volgen inderdaad 800 000 M³. grondverzet kon bespaard worden en dat door van Serang naar Anjer den grooten weg te volgen nog eene bezuiniging van 50 000 M³. grondverzet en van f 10 000 aan onteigeningskosten verkregen kon worden. Aangezien nu het werkelijk grondverzet de raming met slechts p. m. 378 000 M³. of even 10 pct. heeft overschreden, heeft de nadere overweging dus tot eene reëele besparing geleid en zou, aangezien juist de hoofdoorzaak der overschrijding in de te laag geraamde eenheidsprijzen van het grondverzet schuilt, de overschrijding nog grooter zijn geweest, als het advies van den heer MARTENS niet ware gevraagd. Daar toen verder de stand van de ijzermarkt een vrij belangrijke vermindering van de geraamde eenheidsprijzen der ijzerwerken toeliet en, in verband met het voornemen om den weg als tramweg te exploiteeren, eenige bezuiniging op de stationsinrichtingen mogelijk werd geacht, kwam de nieuwe Indische raming op een bedrag van f 37 500 per K.M., welk bedrag dan ook voorkomt in de Memorie van Toelichting betreffende het wetsontwerp, waarbij het aanleggen der Bantamlijn werd voorgesteld. (Gedrukte stukken 1895—1896 — 147 — n°. 3).

Voor het Opperbestuur bestond geen reden om die raming te wantrouwen op grond dat zij lager was dan de kosten der reeds gebouwde (hoofd) spoorwegen, omdat de meening op den voorgrond stond, dat voor de Bantamlijn, die geen hoofdspoorweg zou zijn, een goedkoopere bouwwijze kon worden toegepast. Van de kosten van andere op Java tot stand gebrachte staats- en particuliere spoorwegen, die voor vergelijking met de Bantamlijn in aanmerking komen, is in de Memorie van Toelichting betreffende de thans aanhangige begrooting dan ook alleen gewaagd om aan te toonen, dat de overschrijding niet is te wijten aan geldverkwisting gedurende den bouw begaan.

Als hoofdoorzaak der te lage raming schijnt wel te mogen worden aangenomen het opdragen van de voorbereidende werkzaamheden op het terrein — het maken dus van een voorontwerp, dat wel te onderscheiden is van het uitwerken der definitieve ontwerpen bij de uitvoering — aan een (inmiddels reeds gepensionneerden) ingenieur 1ste klasse, die voor die taak, welke veel scherpzinnigheid, ervaring en groote toewijding vereischt, niet berekend schijnt te zijn geweest. Dit blijkt duidelijk hieruit, dat voor de kunstwerken 50 pct. meer metselwerk en 50 pct. meer bruglengte noodig is geweest dan door den opnemer was opgegeven. Alleen deze werken zullen f 573 000 boven de raming vorderen. De grootste tegenvaller ligt evenwel in de kosten van het grondverzet dat gemiddeld 46 cent in plaats van 28 cent per M³. heeft gekost en daardoor eene overschrijding van f 816 000 heeft veroorzaakt. Tot verklaring hiervan kan echter tot zekere hoogte strekken, dat men in de veronderstelling verkeerde, dat in het weinig welvarende Bantam de bevolking gretig gebruik zou maken van de gelegenheid om werk aan den spoorweg te krijgen en dat dus de kosten van het grondverzet niet hooger behoefden geraamd te worden, dan daarvoor bij den aanleg van den spoorweg in de zooveel welvarender Preanger regentschappen was betaald; eene veronderstelling, die geheel beschaamd is, daar de Bantammers slechts in zeer geringe mate aan den

spoorweg hebben gewerkt en de baan grootendeels is aangelegd door werkkrachten uit de Preanger regentschappen, die echter voor dit zooveel verder van hunne woonplaatsen verwijderde werk veel hooger betaald moesten worden. Voegt men nu nog hierbij, dat de stijging der prijzen van ijzer en hout eene overschrijding van f 762 000 hebben te weeg gebracht; dat de onteigeningen f 203 000 meer hebben gevorderd; dat de langere duur van de uitvoering — gevolg van den meerderen arbeid die te verrichten viel — de uitgaven voor het personeel met f 365 000 boven de raming hebben doen stijgen; dat de ballast, om dezelfde reden als het grondverzet, f 318 000, en het leggen van den weg f 171 000 meer heeft gekost dan geraamd was, dan zijn de voornaamste bronnen, waaruit de aanzienlijke overschrijding voortspruit, aangewezen en is tevens voldoende aangetoond, dat de slechte voorbereiding op het terrein van het voorontwerp de hoofdoorzaak van de ondervonden teleurstelling is.

Hoewel het lang bedekt blijven van de te wachten overschrijding aanvankelijk ook bij den ondergeteekende een hoogst onbevredigenden indruk achterliet, zoo hebben de sedert verkregen inlichtingen, op het in de Memorie van Toelichting bedoelde onderzoek gegrond, dien indruk toch wel eenigszins gewijzigd, omdat daaruit blijkt, dat hier van geen plichtsverzuim sprake is, maar wel van een noodlottigen samenloop van omstandigheden, gevolg van onverwacht ingetreden mutatiën onder de bij deze zaak, zoo wat de uitvoering als wat het toezicht op de uitvoering betreft, betrokken hoofdambtenaren, die de gedachte aan moedwillig verbergen buitensluit. Een scherper contrôle van de zijde van het departement der burgerlijke openbare werken op den stand der aanlegrekeningen acht echter ook de ondergeteekende noodzakelijk, en maatregelen daartoe zijn in overweging.

Op de groote verantwoordelijkheid, die het ingenieurspersoneel tegenover Nederlandsch-Indië op zich laadt, wanneer het door onvertrouwbare ramingen het vertrouwen schokt, dat de Wetgevende Macht moet kunnen stellen in den ernst, waarmede de voorstellen zijn opgemaakt, voor de verwezenlijking waarvan hare medewerking wordt gevraagd, heeft de ondergeteekende de Indische regeering reeds met klem gewezen.

Het voordeelig verschil tusschen de voor 1900 aangevraagde en voor 1899 toegestane sommen van f 463 000 en f 906 000 voor gebouwen en waterstaatswerken ('t welk, wat laatstgenoemde werken betreft, niet f 906 000, zooals abusievelijk in de Memorie van Toelichting is vermeld, maar f 1 006 000 bedraagt) is hieraan toe te schrijven:

dat lager zijn geraamd de uitgaven voor:	
onderhoud en herstelling van gebouwen . . . . f	99 000
vernieuwing van gebouwen en nieuwe gebouwen .	364 000
onderhoud en herstelling van bevloeiingswerken .	8 000
onderhoud en herstelling van bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.	8 000
vernieuwing van bruggen, wegen en andere waterstaatswerken, alsmede voor nieuwe werken	290 000
en dat niet gerekend is op de som van	700 000

die ten vorigen jare voor de bevloeiingswerken in de Solovallei beschikbaar werd gesteld.

Onderafdeeling 73. Eene herziening van het reglement op het verleenen van pensioenen aan Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië is aanhangig, waarbij opheffing van de in het Voorloopig Verslag aangeduide onbillijkheid zal worden overwogen.

Onderafdeeling 75. Het ligt, naar de meening van den ondergeteekende, niet op den weg der Regeering om, door beantwoording van de in het Voorloopig Verslag gedane vraag, in eene boekbeoordeeling te treden.

Aangezien de ondergeteekende thans in het bezit is van het op bladz. 2 der Memorie van Toelichting bedoelde rapport der commissie van advies voor de werken in de Solovallei, nopens de nieuwe irrigatiewerken die in het volgende jaar onderhanden genomen kunnen worden, zijn de voor dit doel vereischte gelden opgenomen in de bij deze Memorie gevoegde Nota van Wijziging betreffende het IIde hoofdstuk der uitgaven en volgen hieronder de toelichtingen, die de Staten-Generaal in staat stellen om hun oordeel over deze voorstellen te vestigen. De uit Indië ontvangen voorontwerpen, de rapporten van de bij Indisch besluit van 23 Januari 1897, n°. 5, benoemde commissie voor het beoordeelen van de rentabiliteit van te ondernemen irrigatiewerken, benevens het rapport van de hooger genoemde commissie van advies, worden ter griffie van de Kamer nedergelegd.

Werken tot bevloeiing der districten Waroedjajeng en Kertosono (residentie Kediri).

Omtrent dit ontwerp werd in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over de Indische begrooting voor 1898 het volgende gezegd:

„Het irrigatiegebied waarin de werken zullen worden uitgevoerd, heeft eene oppervlakte van ruim 34 000 bouws, waarvan de bouwvelden, die grootendeels uit van regen afhankelijke sawahs en tegallans bestaan, eene oppervlakte innemen van ruim 21 000 bouws. Slechts eene oppervlakte van 5100 bouws hiervan wordt vrij voldoende bevloeid. Na de uitvoering van de geprojecteerde werken, zullen de nu aanwezige 3700 bouws tegallan en ruim 300 bouws rawah (moeras) tot sawah kunnen worden gemaakt en zal mitsdien eene oppervlakte van ruim 25 000 bouws sawah en erven van levend water zijn voorzien.

De landrente die in deze districten gemiddeld netto f 58 000 opbrengt, zal na voltooiing der werken gaandeweg kunnen klimmen tot f 135 700; eene vermeerdering dus van f 77 700, hetgeen voor de inlandsche bevolking der beide districten eene vermeerdering van inkomsten van pl. m. f 700 000 beduidt. Van de bedrijfsbelasting wordt eene meerdere opbrengst van f 5300 verwacht (1). De kosten van het werk, door de ontwerpers, bij gedeeltelijke uitvoering in heerendienst — de kunstwerken en een gedeelte van het hoofdkanaal zullen in vrijen arbeid worden uitgevoerd — op f 1 343 000 geraamd, kunnen door toepassing van eenige door de reeds genoemde commissie (rentabiliteitscommissie) in haar rapport aanbevolen wordende bezuinigingen tot f 1 018 000 teruggebracht worden en zullen over tien jaren zijn te verdeelen. Uit de voorafgaande cijfers volgt dus, dat voor de geraamde som van ruim één millioen een werk kan tot stand gebracht worden, waarvan gaandeweg eene jaarlijksche vermeerdering van inkomsten te wachten is van f 77 700 aan landrente en f 5300 aan bedrijfsbelasting of te zamen van f 83 000, waarvan echter afgaan de exploitatie- en onderhoudskosten ten bedrage van f 12 500. De netto opbrengst wordt dus geraamd op f 70 500, vertegenwoordigende pl. m. 7 procent van het aanlegkapitaal, wanneer dit niet vermeerderd wordt met rente gedurende den aanleg."

In deze berekeningen brengt het advies der commissie voor de werken in de Solovallei eenige verandering; echter niet wat betreft het bedrag waarvoor de werken zouden kunnen worden tot stand gebracht, daar nader onderzoek den directeur der burgerlijke openbare werken, die van deze commissie deel uitmaakt, heeft doen terugkomen van zijne bezwaren tegen de hooger bedoelde door de rentabiliteitscommissie aangebrachte bezuinigingen in het oorspronkelijke plan, van welke bezwaren sprake is in de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1899, bladz. 36. De werken kunnen dus worden tot stand gebracht voor f 1 018 000, doch dan moet beschikt worden over 4 590 000 dagdiensten van heerendienstplichtigen, waarvan jaarlijks kunnen gepresteerd worden 452 600 dagdiensten, zijnde het restant van het als maximum beschikbare aantal dagdiensten, verminderd met hetgeen voor de andere doeleinden waarvoor heerendiensten gevorderd mogen worden, vereischt wordt.

De in Indië vertoevende leden der commissie van advies zijn echter, door de nadere bespreking van dit onderwerp met den resident van Kediri, tot de overtuiging gekomen, dat aan het beschikbaar zijn ieder jaar van 452 600 dagdiensten ten behoeve van de te ondernemen werken, niet onvoorwaardelijk mag worden geloofd. Zij meenen dat, als een volkomen vertrouwbare basis voor de raming, op niet meer dan 300 000 dagdiensten van heerendienstplichtigen mag worden gerekend. Maar daaruit zou volgen, dat de werken niet in 10 maar eerst na 15 jaren kunnen worden voltooid.

Die duur echter acht de commissie van advies niet alleen uit een economisch, maar ook uit een financieel oogpunt te lang. De algemeene onkosten zouden de kosten van het werk veel meer verhoogen dan noodig is en de baten, die het werk belooft op te brengen, ontgaan aan de bevolking en de schatkist

---

1) In het rapport der rentabiliteitscommissie wordt ook nog gerekend op eene opbrengst van f 4900 als vermeerdering van canon der in de streek aanwezige erfpachtsperceelen, in verband met de betere waterverschaffing. Het is intusschen nog onzeker of de werken aan deze perceelen ten goede zullen komen, zoodat de som van f 4 900 hier verwaarloosd wordt.

langer dan noodig is. Beter acht zij het den duur der uitvoering, door op ruimer schaal van betaalden arbeid gebruik te maken, tot zoodanigen tijdsduur te verkorten, dat overhaasting is uitgesloten en het werken op verschillende punten tezelfdertijd den prijs der materialen en der koelieloonen niet doet stijgen.

Dien tijdsduur stelt de commissie, na overleg met de plaatselijke ambtenaren op 6 jaren, waarvan het eerste jaar bijna ten volle besteed moet worden aan revisie en uitwerken der ontwerpen en voorbereiding voor de uitvoering, zoodat slechts gebruik gemaakt kan worden van 5 × 300 000 of 1 500 000 dagdiensten van heerendienstplichtigen en te voorzien is in de vervanging van de diensten van 3 090 000 heerendienstplichtigen door betaalden arbeid (1 vrije arbeider = 1½ heerendienstplichtige), welke naar de ervaring van de in Kediri werkzame technische ambtenaren voor een dagloon van 30 cents te bekomen is, hoewel bij het voorontwerp op 35 cents gerekend is. De conclusie van de commissie van advies, waarmede de ondergeteekende zich geheel kan vereenigen, is derhalve dat het aanbeveling verdient voor het werk een grooter bedrag in geld beschikbaar te stellen dan bij het voorontwerp is aangenomen en het werk in 6 jaren voor eene som van f 1 600 000 te voltooien. Neemt men in aanmerking, dat de kosten van het vaste waterstaatspersoneel voor deze werken aan te wijzen alleen reeds kost f 35 000 per jaar; dat de bate die van het werk verwacht wordt f 60 500 per jaar bedraagt; dat de uitgaaf 9 jaar korter te doen zal zijn en de bate 9 jaar vroeger genoten zal worden dan wanneer het werk voor de oorspronkelijk geraamde som wordt uitgevoerd — zoo springt de aannemelijkheid van het voorstel der commissie terstond in het oog, al is het ook, dat de rentabiliteit van het werk uit een zuiver commercieel oogpunt natuurlijk minder gunstig wordt dan zich aanvankelijk liet verwachten. Zooals hooger is vermeld, werd die aanvankelijk op f 75 000 gesteld, of op f 70 500 als men de onzekere bate uit canonverhooging voor erfpachtperceelen buiten berekening laat. De commissie van advies acht evenwel de onderhoudskosten te laag berekend en meent dat die f 10 000 meer zullen bedragen, zoodat de directe baten, om zeker te gaan, niet hooger mogen gesteld worden dan f 60 500 of circa 3,8 pct. van het uit te geven bedrag van f 1 600 000.

Aangezien een groot deel van het eerste jaar met de revisie en het uitwerken van plannen zal heengaan, wordt bij de Nota van Wijziging voor 1900 slechts een bedrag van f 100 000 aangevraagd.

De commissie is van oordeel dat het wetsontwerp zoo volledig is opgemaakt als voor het verkrijgen eener vertrouwbare raming nuttig en wenschelijk was; dat bij de ontwerpers steeds het denkbeeld heeft voorgezeten teleurstellingen bij de uitvoering der werken menschelijkerwijze buiten te sluiten en dat het ontwerp een voldoenden watertoevoer waarborgt.

Werken tot uitbreiding en verbetering der bevloeiing van gronden in het district Senggoro, afdeeling Malang der residentie Pasoeroean, uit de Molek-leiding

De omvang van het gebied waaraan deze werken ten goede zullen komen, bedraagt ruim 10 300 bouws, waarvan thans slechts ruim 1900 worden bevloeid, doch na het tot stand komen van de werken ruim 6000 bouws door natte rijstvelden zullen worden ingenomen.

Wanneer, doch uitsluitend voor het graven der leidingen, gebruik gemaakt wordt van heerendienstplichtigen, dan zal een bedrag van f 452 500 voor de geprojecteerde werken voldoende zijn. De heerendienstplichtigen zullen dan, gedurende het tijdvak van 2 à 3 jaren waarin de werken kunnen worden uitgevoerd, moeten praesteeren 398 000 dagdiensten, waartegen geen bezwaar bestaat, daar van de dessa's, die binnen den bepaalden omtrek van 8 paal gelegen zijn, 234 693 dagdiensten per jaar gevorderd kunnen worden, zonder het maximum van 42 dagdiensten, dat per jaar gevorderd mag worden, te overschrijden.

De rentabiliteitscommissie berekent, dat na voltooiing der werken de landrente in het irrigatiegebied zal toenemen met f 28 782 en dat de bedrijfsbelasting er f 1665 meer zal opbrengen; samen f 30 447, waarbij dus, evenals bij het hooger behandelde werk, de vermeerdering van inkomsten uit andere belastingen, pachten, enz., die wel te verwachten maar niet te berekenen is, ter zijde is gelaten.

Van deze bruto opbrengst gaat af, wat de exploitatie en het onderhoud van de werken in dit gedeelte der irrigatieafdeeling Brantas, na de voltooiing van de nu te ondernemen werken, meer zal kosten dan thans; een cijfer door de rentabiliteitscommissie op f 2750 gesteld, doch door de commissie van advies voor de Solowerken tot f 6000 verhoogd. Als netto opbrengst blijft dus over f 24 447 of 5,4 pct. van het aanlegkapitaal.

Het ontwerp dat, zooals hooger werd vermeld, ter griffie wordt nedergelegd, zal wellicht niet zooals het daar ligt tot uitvoering komen, daar het berekend is op een grooteren watertoevoer dan, te oordeelen naar de elders verkregen ervaring, naar alle waarschijnlijkheid noodig zal zijn. Doch aangezien de bevestiging van het vermoeden, dat met een geringeren watertoevoer volstaan kan worden — de uitkomsten der waarnemingen, die gedaan worden, zijn in Mei 1900 te wachten — slechts tot vermindering der aanlegkosten kan leiden, ligt in de bestaande onzekerheid geen reden om de beslissing over de uitvoering dezer werken te verdagen. Elk noodeloos uitstel toch zou te betreuren zijn, omdat het onderdistrict Soemberpoetjong, waarin de westelijke helft van het irrigatiegebied ligt, sedert de laatste vijf jaren, wegens de groote uitgestrektheden woeste gronden die men er vindt, de streek is geworden waar zich de emigratie uit andere residentiën en afdeelingen voornamelijk heeft geconcentreerd. De bevolking steeg er in 5 jaren van 11434 tot 20 040 zielen en in aanmerking nemende dat de afdeeling Malang reeds belangrijk minder padi produceert dan er benoodigd is, mag het dus alleszins wenschelijk heeten in het besproken irrigatiegebied zoo spoedig mogelijk de gelegenheid te scheppen tot meer opbrengende cultures, dan kunnen gedreven worden op de droge velden, die nu voornamelijk aan de bevolking voedsel verschaffen.

In verband met het bovenstaande zal in 1900 van de geraamde aanlegkosten slechts een gering bedrag noodig zijn, hetwelk in de Nota van Wijziging op f 50 000 is gesteld

Werken tot verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer tusschen de rivieren Tjomal en Tjatjaban, afdeeling Pamalang en district Maribaja (residentie Tagal).

Onder de werken die deel uitmaken van het in 1890 vastgestelde algemeen irrigatieplan (Verg. Memorie van Toelichting Indische begrooting 1891 bladz. 10-11) behoort de bevloeiing in het stroomgebied der Waloeh-rivier in de residentie Tagal. Destijds, bij uitvoering geheel in vrijen arbeid, op f 620 000 geraamd, waarvoor de bevloeiing van 27 000 bouws zou worden verkregen, werden de kosten later (men zie het werkplan bij de Indische begrooting voor 1894, staat B[1]) tot f 810 000 verhoogd. Sedert werd, in verband met het besluit om van de diensten der heerendienstplichtige bevolking bij de uitvoering der irrigatiewerken meer partij te trekken (Verg. Koloniaal Verslag 1896, noot 6), de raming tot f 562 900 teruggebracht. Tot uitvoering kwamen de werken evenwel niet, omdat de bevloeiing van het Waloeh-gebied ten nauwste bleek samen te hangen met die van het district Maribaja, uit de Kali Ramboet, welk werk niet in het algemeen irrigatieplan was opgenomen, zoodat alvorens eenig onderdeel onderhanden genomen kon worden, een voorloopig ontwerp met begrootingen van kosten voor de bevloeiing van het geheele Waloeh-gebied en Maribaja moest worden opgemaakt. Van de som van f 660 000 die bij de begrootingen voor 1891 t/m. 1897 gaandeweg voor de werken in het Waloeh-gebied werd toegestaan, is dan ook slechts f 14 489 uitgegeven en wel voor het verbeteren van den permanenten stuwdam in de Waloeh-rivier (1), die reeds vóór 1891 werd gebouwd, ter vervanging van de dammen van inlandsch maaksel die te voren het bevloeiingswater bezorgden, maar voortdurend moesten worden vernieuwd.

De hierboven genoemde werken vervangen dus, maar omvatten tevens de bij het algemeen irrigatieplan bewilligde bevloeiing in het Waloeh-gebied en betreffen nu een irrigatiegebied van pl. m. 48 000 bouws, waarvan pl. m. 38 000 bouws, niet alleen in den Westmoesson, doch ook in den Oostmoesson overvloedig water zullen ontvangen. Van deze 38 000 bouws zijn ruim 14 000 bouws thans geheel van bevloeiing verstoken.

Het geheele werk, dat — gedeeltelijk in heerendienst — in 6 à 7 jaren kan worden voltooid, is begroot op f 1 715 000 in geld, terwijl door de heerendienstplichtige bevolking — grootendeels belanghebbenden — in bedoeld tijdvak zullen zijn te praesteeren 1 666 000 dagdiensten, die zonder bezwaar gevorderd kunnen worden.

De vermeerdering van inkomsten die voor de schatkist het gevolg van de uitvoering der werken zal zijn, heeft de renta-

(1) De kosten van dezen dam, ad f 189 569 zijn begrepen in het cijfer van f 204 058 dat, als de totaal uitgaven tot dusver voor de Waloehbevloeiing gedaan, op bladz. 98 van het Koloniaal Verslag van 1898 wordt genoemd.

biliteitscommissie ook in dit geval uitsluitend afgeleid uit de landrente en de bedrijfsbelastiug. De eerste zal, na voltooiing van de werken in het irrigatiegebied, eene som van f 88 718 meer kunnen opbrengen dan thans, hetgeen voor de bevolking eene vermeerdering van inkomsten van ± f 800 000 beteekent. De bedrijfsbelasting zal meer kunnen opbrengen f 14 748, zoodat in het geheel op eene vermeerdering van inkomsten voor de schatkist mag gerekend worden van f 103 466. Daartegenover staat echter de vermeerdering der kosten van onderhoud en exploitatie der waterwerken in het irrigatiegebied, die door de rentabiliteitscommissie op f 15 937, doch door de commissie van advies voor de Solowerken op f 30 875 wordt begroot, omdat zij het door de eerstvermelde commissie aangenomen eenheidscijfer van f 0,60 per bouw te gering oordeelt en f 1 per bouw, zooals ook voor de hooger vermelde werken in Kediri en Pasoeroean is aangenomen, voor deze werken als het minimum beschouwt. Als netto-opbrengst is dus aan te nemen een bedrag van rond f 72 600, hetgeen een rente van bijna 4¼ pct van het aanlegkapitaal van f 1 715 000 vertegenwoordigt (1).

De commissie van advies heeft van het geheele ontwerp den indruk gekregen dat het met veel kennis van zaken en met alle ernst is ontworpen en begroot door personeel dat bij uitvoering van naburige irrigatiewerken in het Tagalsche volledige kennis heeft verworven van de wijze van verkrijging en van de prijzen van materialen en arbeidskrachten. De ontwerpstukken zijn zoover gevorderd dat de uitvoering onmiddellijk een aanvang kan nemen en zij acht het daarom raadzaam dat voor het eerste jaar ten minste f 100 000 worde toegestaan.

De ondergeteekende vindt hierin aanleiding om het in 1900 te verwerken bedrag op f 150 000 te stellen.

De kosten dezer drie irrigatiewerken beloopen dus te zamen f 3 537 500, waarvan f 300 000 ten laste van de begrooting voor 1900 komt.

Het voorafgaande geeft reeds een bevestigend antwoord op de in het Voorloopig Verslag gedane vraag, of er een algemeen plan voor den aanleg van bevloeiingswerken bestaat.

Toen in 1890 de medewerking van den begrootingswetgever voor de uitvoering van dit plan (de Solowerken uitgezonderd, die later op zichzelf zijn voorgesteld) werd verkregen, bestond het uit de navolgende werken:

I. Tagal. Bevloeiing in West-Brebes tusschen de Losarie en Babakanrivier;

II. Bagelen en Bajoemas. Bevloeiing in het stroomgebied der Serajoe;

III. Kadoe. Bevloeiing uit de Mangisleiding;

IV. Pasoeroean. Bevloeiing uit de Pategoewan, Djogonalan, enz.;

V. Probolinggo. Bevloeiing in de districten Gending, Padjarakan en Gading;

VI. Bezoeki. Bevloeiing in het stroomgebied der Sampeanrivier;

VII. Preanger regentschappen. Bevloeiing der Tjiheavlakte uit de Tjisokkan;

VIII. Bagelen en Banjoemas. Bevloeiing in het zuidelijk deel van beide gewesten;

IX. Cheribon. Bevloeiing uit de Sindopradja- en Doetomatileidingen;

X. Tagal. Bevloeiing in het stroomgebied der Waloehrivier;

XI. Tagal en Pekalongan. Bevloeiing uit de Tjomal;

XII. Madioen. Bevloeiing in de afdeeling Magetan;

XIII. Tagal. Bevloeiing in Oost-Brebes uit de Pemalirivier;

XIV. Samarang. Bevloeiing in de afdeeling Kendal;

XV. Samarang. Bevloeiing in de afdeeling Grobogan;

XVI. Rembang en Soerabaija. Bevloeiing in de Solovallei.

(1) De rentabiliteitscommissie en met haar de commissie van advies, zijn tot een hooger percentage gekomen, eensdeels door voor deze berekening de aanlegkosten te verminderen met hetgeen er in begrepen is voor den bouw van een brug en het aanleggen van wegen, die slechts zijdelings met het irrigatie-ontwerp verband houden, anderdeels door de te wachten inkomsten te verhoogen met een bedrag van f 2096 voor verhoogden canon van erfpachtsperceelen. De ondergeteekende deelt echter de zienswijze der Indische regeering dat noch het eene noch het andere gewettigd is.

Van deze werken zijn de sub III, IV en V genoemde voltooid terwijl van de uitvoering van het sub XV vermelde geheel is afgezien en in de afdeeling Kendal nog geen opneming of uitvoering ten behoeve van het sub XIV genoemde werk aan de orde kwam. Het sub X vermelde werk gaat op, zooals hooger reeds werd gezegd, in het plan tot verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer tusschen de rivieren Tjomal en Tjatjaban, voor de uitvoering waarvan thans de medewerking van de Staten-Generaal wordt gevraagd. De overige werken zijn òf in uitvoering òf nog in voorbereiding. Mededeelingen daaromtrent worden, voor elk werk op zichzelf, ieder jaar verstrekt in hoofdstuk L, afd. II van het Koloniaal Verslag. Buiten het irrigatieplan worden nog ondernomen werken tot verbetering van de bevloeiing en afwatering in de residentie Samarang, waarvan die, welke ten behoeve van het district Wedoeng der afdeeling Demak strekken, voltooid en de andere, dienende voor het oostelijk deel der hoofdplaats en de districten Srondol en Singen-kidoel, nog onderhanden zijn. Ook over deze werken bevatten de Koloniale Verslagen de noodige mededeelingen.

De ondergeteekende is niet in staat om over den tegenwoordigen toestand van het vaarwater in het Westgat van Soerabaija inlichtingen te verstrekken. Van de kaart, die de uitkomsten bevat van de op bladz. 72 van het Koloniaal Verslag bedoelde opnemingen in het Oostervaarwater, wordt een exemplaar ter griffie van de Kamer nedergelegd. Welk bedrag voor 1900 noodig wordt gerekend voor het onderhoud dezer werken, m. a. w. hoeveel voor dit doel begrepen is in den algemeenen post voor onderhoud en herstelling van bruggen, wegen en andere waterstaatswerken (onderafdeeling 75, onderdeel *b*) is den ondergeteekende niet bekend.

Onderafdeeling 81. Uit de beschouwingen, die door eenige leden worden vastgeknoopt aan het feit dat de opbrengst van de telegraphie voor 1900 f 116 000 minder is geraamd dan de raming over 1899 bedroeg, maakt de ondergeteekende op dat aan de bedoelde vermindering eene verkeerde beteekenis wordt toegekend. De raming toch is niet verminderd omdat verwacht wordt, dat de telegraphie in 1900 f 116 000 minder zal opbrengen dan in 1899, maar omdat de raming voor dit laatste jaar, evenals voor 1898, te hoog is gebleken.

Terwijl over de jaren 1894 tot en met 1896 de opbrengst der telegraphie op pl. m. f 700 000 werd geraamd, heeft men die voor de jaren 1897 en 1898 belangrijk hooger, en wel op f 760 000 en f 890 000 begroot, op grond van de bijzonder gunstige uitkomsten van de jaren 1895 en 1896, toen de telegraphie respectievelijk f 750 620 en f 805 036 opbracht tegen gemiddeld f 687 500 in de vier voorafgaande jaren. De verwachting, dat die sterke stijging der inkomsten blijvend zou zijn, heeft zich echter niet verwezenlijkt, want over 1897 daalde de opbrengst tot f 747 653, en over 1898 tot f 723 260 (voorloopige opgaaf).

De daling over 1897, ten bedrage van f 57 383, komt voor f 14 046 en die over 1898, ten bedrage van f 24 393, voor f 2911 ten laste van het *buiten*landsche telegraafverkeer, zoodat de opbrengst van het *binnen*landsch verkeer — en alleen hierop doet het intercommunale telephoonverkeer zijn invloed natuurlijk gevoelen — is teruggegaan met f 43 337 over 1897 en f 21 482 over 1898. Hoewel nu die invloed zeker nadeelig is, mag bij de beoordeeling dezer cijfers (die misschien nog iets hooger gesteld kunnen worden, omdat onder normale omstandigheden op eenige stijging van opbrengst mag gerekend worden) toch niet uit het oog verloren worden, dat daartegenover staat de opbrengst van den cijns der intercommunale telephoonmaatschappijen, die over de jaren 1897 en 1898 respectievelijk f 17 678 en f 31 544 bedroeg; voorts dat de exploitatie van staatswege de vermindering van de opbrengst der telegraphie niet zou tegenhouden en dat tegenover de dan wel is waar uit het telephoonverkeer te verkrijgen hoogere opbrengst ook hoogere uitgaven zouden staan, zoo wegens rente van de naastingssom als wegens uitbreiding van personeel.

Dit neemt echter niet weg dat in Indië het denkbeeld overwogen wordt, of het niet wenschelijk is het telephoonverkeer aan den Staat te trekken, maar de ondergeteekende wenscht het resultaat dier overweging af te wachten, alvorens zich uit te laten over de vraag in hoever overneming of aanleg van telephoonlijnen door het gouvernement raadzaam is.

Ter beantwoording van de vraag welke concessievoorwaarden thans voor het telephoonverkeer bestaan, meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar de onder n°s. 4999 en 5112 van het Bijblad op het *Indisch Staatsblad* opgenomen modelvoorwaarden, waarvan de in de tweede plaats genoemde op de

intercommunale telephoonverbindingen betrekking hebben. De tarieven en verdere abonnementsvoorwaarden zijn, voor zoover zij niet in de concessiën zelf worden opgenomen, aan latere goedkeuring van regeeringswege onderworpen. Voor het intercommunaal verkeer bedraagt in den regel de prijs per gesprek (van drie minuten of minder) f 1,20 bij een rechtstreekschen afstand van ten hoogste 75 K.M. en f 2,50 wanneer die afstand grooter is; terwijl van de geabonneerden, die over een centraaltelephoonbureau met de intercommunale telephoonlijn worden verbonden door den concessionaris, ter tegemoetkoming in de kosten van inrichting en onderhoud dier verbinding, een maandelijksche bijdrage van ten hoogste f 10 kan worden geheven.

Met het stelsel van telegrapheeren zonder draad worden thans hier te lande proeven genomen, waarvan de ondergeteekende de uitkomst wenscht af te wachten, alvorens omtrent de toepassing van dit stelsel in Indië met de Indische regeering in overleg te treden.

De ondergeteekende zal met de Indische regeering in overleg treden omtrent het denkbeeld om de gunstige bepaling van art. 3 van het Koninklijk besluit van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 263) ook van toepassing te verklaren op brieven, welke door militairen beneden den rang van officier in Indië per zeepost aan niet-militairen hier te lande worden toegezonden.

Onderafdeeling 82. De ondergeteekende voldoet gaarne aan het te kennen gegeven verlangen om eenige inlichtingen te verstrekken omtrent het bedrag der in de postspaarbank ingelegde gelden en het aantal inleggers over 1898 en voegt daaraan tevens de cijfers toe, die den stand van zaken op ultimo Juni 1899 aangeven.

	Ultimo Dec. 1898.	Ultimo Juni 1899.
Het aantal inleggers bedroeg . . .	6114	11526
namelijk: Europeanen	3376	5985
Inlanders	2593	5205
Vreemde oosterlingen. . .	145	336
Het bedrag van hun gezamenlijk tegoed beliep	f 766 667	f 1 445 266
waarvan toekwamen aan:		
Europeanen	„ 700 358	„ 1 296 086
Inlanders	„ 59 048	„ 131 088
Vreemde oosterlingen. . .	„ 7 261	„ 18 092
zijnde gemiddeld:		
Europeanen	„ 207,45	„ 261,55
Inlanders	„ 22,77	„ 25,18
Vreemde oosterlingen. . .	„ 50,07	„ 53,84

Voor overweging van het door een lid te berde gebrachte denkbeeld om de ingelegde gelden aan te wenden voor de oprichting van landbouwkredietbanken, acht de ondergeteekende den tijd nog niet gekomen.

Er behoeft niet te worden gevreesd, dat de opheffing van het militair spaarfonds nadeelig zal werken op het sparen der militairen.

Gelijktijdig met die opheffing zijn bij circulaire van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië van 27 Juni 1899, Vde afdeeling, n°. 1660/C uitvoerige voorschriften gegeven voor de bevordering van het gebruik van de postspaarbank door militairen beneden den rang van officier, ook door de inlandsche militairen, te wier behoeve een overzicht van die bepalingen, gesteld in de Maleische, Soendaneesche, Javaansche of Madureesche taal, in elke soldatenkamer, zichtbaar voor een ieder, wordt opgehangen.

Met alle manschappen wordt periodiek — ook in het Maleisch — theorie gehouden over het doel en de inrichting der postspaarbank, terwijl bij elke zich voordoende gunstige gelegenheid, zooals bij de uitbetaling van soldijen, premiën, gratificatiën, en vooral ook bij de aanneming van recruten, het inleggen van gelden in die spaarbank wordt aangemoedigd.

Voorts verleenen de compagniescommandanten hunne tusschenkomst tot het beleggen en eventueel terugbekomen der bespaarde gelden, indien:

a. het postkantoor op grooten afstand van de kazerne ligt;

b. de uren, waarop het postkantoor voor het publiek geopend is samenvallen met den voor dienstverrichtingen bestemden tijd;

c. de geringe verstandelijke ontwikkeling van sommige militairen een beletsel oplevert om zich voor de behandeling van spaarbankaangelegenheden rechtstreeks met het postkantoor in verbinding te stellen;

d. in het garnizoen geen post- of hulppostkantoor is gevestigd, of het aanwezige hulppostkantoor niet voor den postspaarbankdienst is aangewezen.

Onderafdeeling 85. (In het Voorloopig Verslag wordt deze onderafdeeling bij vergissing 82 genoemd.) Aan het denkbeeld om de lijn Tanah-Abang-Weltevreden in elk geval te bouwen en die dan eventueel naar Pasar Senin door te trekken — aldus ten minste meent men de in het Voorloopig Verslag gestelde vraag te moeten verstaan — kan geen gevolg worden gegeven omdat voor eene verbinding van Tanah-Abang met de Staatslijn Batavia—Krawang eene geheel andere richting noodig zal zijn dan voor eene verbinding van Tanah-Abang met het station Weltevreden der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

Het denkbeeld om het verkeer tusschen de Preanger en Oost-Java met Batavia, door middel van eene verbinding van de staatsspoorlijn te Buitenzorg met den staatsspoorweg Batavia—Bantam onafhankelijk te maken van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, kan onbesproken blijven, daar voor zulk eene verbinding reeds concessie is verleend (Vg. Koloniaal Verslag 1898 bladz 108; de daar bedoelde voorrang voor eene spoorwegconcessie is sedert veranderd in eene vergunning voor een stoomtramweg met Buitenzorg als zuidelijk eindpunt).

Indien het aanleggen van eene spoorverbinding voor het vervoeren der gouvernementsgoederen tusschen het station en de gouvernementspakhuizen te Batavia inderdaad uit een oogpunt van bezuiniging aanbeveling mocht verdienen — wat de ondergeteekende bezwaarlijk kan uitmaken — dan zal de Indische regeering, nu door de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking hare aandacht op de zaak gevestigd is, wel niet in gebreke blijven voor den aanleg van zulk een spoor een voorstel te doen.

Afdeeling VII.

Zoowel bij de Indische regeering als bij het Departement van Koloniën blijft het vraagstuk der drankbestrijding in het leger onafgebroken de aandacht trekken.

De van de Britsche regeering ontvangen officieele mededeelingen omtrent drankverstrekking bij harerzijds sedert 1884 bevolen krijgsoperatiën, zijn vervat in eene nota van het Departement van Oorlog te Londen, waarvan de vertaling hieronder volgt:

STERKE DRANK BIJ EXPEDITIËN IN AFRIKA.

De eenige voorschriften die op het stuk van drankverstrekking bestaan luiden als volgt:

„In dienst mogen alcoholische dranken alleen bij voorkomende gelegenheid worden verstrekt, wanneer de eerstaanwezende officier van gezondheid het noodig oordeelt en de commandeerende officier der troepen het goedkeurt."

In het algemeen zijn de bezwaren, verbonden aan het medevoeren van groote hoeveelheden alcoholische dranken ten behoeve van de troepen, op zichzelve reeds een beletsel tegen drankverstrekking. Bovendien leert de ondervinding, dat het gebruik van sterken drank gedurende zwaren arbeid, dan wel op marsch of bij inspannende diensten (zooals die te velde gevorderd worden), onder de tropische zon van Afrika voor de manschappen schadelijk is. Vandaar dat aan onze troepen daarginds meestal slechts thee en cacao werden verstrekt. Het is echter gebleken, dat het gebruik af en toe van een borrel (klein wijnglas met) sterken drank des nachts of in den vroegen morgen vóór zonsopgang zeer heilzaam werkt („is very benificial"). De chef van den geneeskundigen dienst bij de laatste expeditie tegen Kharthum, generaal W. Taylor, C. B. zegt hieromtrent het volgende: „Ik ben er ten volle van overtuigd, dat de verstrekking des nachts van een glas rhum zeer heilzaam is bij expedities in klimaten als bijv. in Soudan, waar uitputting — d. i. de krachtigste factor tot het veroorzaken van of blootstellen aan ziekten van allerlei aard, maar voornamelijk aan enteritis (ontsteking van de ingewanden) — een onvermijdelijk gevolg is van de inspanning, die van de troepen gevergd wordt."

Zululand 1884. In 1884/85 (toen 2 bataljons infanterie en een regiment cavalerie de reserve vormden) werd in Zululand somtijds sterke drank tegen

betaling verkrijgbaar gesteld. Het bleek, dat, zoodra de voorraad verminderde, de manschappen het gemis er aan wel gevoelden, doch zij gewenden zich spoedig aan den nieuwen toestand.

Bij regenachtige nachten werd rhum verstrekt. De gezondheidstoestand was uitstekend.

Bechuanaland 1885. Bij de expeditie tegen Bechuanaland kon geen sterke drank gekocht worden, maar ongeveer om den anderen nacht werd een glas rhum aan de officieren en manschappen verstrekt. Ook werd een extra-ration bijspijzen (Grocery) uitgegeven, terwijl veel gebruik werd gemaakt van thee. De gezondheidstoestand bleef voortdurend zeer goed, maar het klimaat was daar dan ook buitengewoon gunstig.

Nijl-expeditie 1884/85. Bij de expeditie tot ontzetting van Gordon werd bijna geen sterke drank aan de troepen verstrekt. Evenmin bestond voor hen de gelegenheid om spiritualiën te koopen.

Slechts 3 of 4 maal tijdens den veldtocht, die 10 maanden duurde, werd een glas rhum uitgegeven. Er bevonden zich onder de soldaten weinig geheelonthouders; toch was de gezondheidstoestand voortdurend uitmuntend.

Dongola 1896. In 1896 was het North Staffordshire bataljon bij het begin van den veldtocht gewoonlijk in de gelegenheid om bier te koopen. De werkelijke operatiën hebben echter te kort geduurd om beslissend aan te toonen, of dit een goeden dan wel schadelijken invloed op de gezondheid van den troep heeft gehad. Waarschijnlijk was dit laatste het geval.

Uganda 1898. Bij de operatiën, die onlangs in Uganda plaats hadden, was slechts eene kleine hoeveelheid sterke drank in voorraad ten behoeve van den geneeskundigen dienst, en in werkelijkheid heeft de verstrekking daarvan zich dan ook tot de gewonden beperkt. Waarschijnlijk heeft de gezondheid der Europeesche soldaten ten gevolge van het gemis aan prikkelende middelen geleden. De man verlangde nu en dan naar een glas sterken drank.

Khartum-expeditie 1898. Bij de laatste Khartum-expeditie was de verkoop van sterken drank aan de troepen verboden, terwijl slechts een zeer beperkte hoeveelheid bij de colonne werd medegevoerd. Slechts zelden werd een half glas rhum, en zulks alleen op last van den opperbevelhebber, verstrekt. De manschappen schenen er niet veel om te geven, of liever zij onderwierpen zich aan het onvermijdelijke. De gezondheidstoestand bleef inmiddels voortdurend goed.

Bij geen enkele der bovenvermelde expeditiën werd eenig speciaal voorschrift betreffende drankgebruik uitgevaardigd. Ook bevond zich onder de troepen geen naar verhouding groot aantal geheelonthouders.

De berichten in de nieuwsbladen omtrent het verbod van sterken drank, bedoeld door Z. E. den Nederlandschen Minister, zijn in hoofdzaak juist.

De hooger weergegeven nota werd in extenso medegedeeld aan de Indische regeering, bij welke gelegenheid tevens nog speciaal onder hare aandacht gebracht werd de gedachtenwisseling, zoowel schriftelijk als mondeling met betrekking tot het drankvraagstuk gevoerd bij de behandeling van de loopende begrooting.

Dat het legerbestuur zijnerzijds reeds een geopend oog had voor dit gewichtig belang der troepen, was nog vóór de ontvangst in Indië van de zooeven bedoelde aanschrijving opnieuw gebleken bij de vaststelling van een nieuw voedingstarief voor Atjeh (gouvernementsbesluit van 3 September 1898, n°. 2), waarin woordelijk het volgende voorschrift werd opgenomen.

„Aan de Europeesche militairen, gelegerd op plaatsen waar geen cantine of hulpcantine gevestigd is, kan een ration jenever van 0.05 L. per man en per dag verstrekt worden.

„Aan de Europeesche militairen, overal elders in het gewest gelegerd, mag alleen dan de vorenstaande hoeveelheid jenever worden verstrekt, wanneer zij, hetzij voor eenige excursie, hetzij voor andere vermoeiende diensten, langer dan een dag buiten het kwartier werkzaam zijn geweest."

Nauwgezette overweging van de hierboven medegedeelde nog al uiteenloopende mededeelingen omtrent drankverstrekking aan de Britsche troepen te velde, heeft daarop o. a. geleid tot het gouvernementsbesluit van 10 Februari 1899 n°. 17 (Ind. Stbl. n°. 80), in het Voorloopig Verslag aangehaald. Maar verder meende het legerbestuur voor het oogenblik niet te moeten gaan. Zoo ooit dan geldt tegenover de bestrijding van het drankeuvel in het Indische leger wel het „haast u langzaam"; niet dan voet voor voet kan in dezen strijd gewonnen worden zoolang het waar blijft, dat in de burgermaatschappij, waaruit het leger gerecruteerd wordt, in hoogere en lagere standen het aantal afschaffers en geheelonthouders, ofschoon steeds aangroeiende, niet dan een *betrekkelijk* klein cijfer aantoont. Redenen om den opperbevelhebber in Atjeh de in het Voorloopig Verslag gewenschte vrijheid te laten, bestonden er bovendien niet, omdat deze opperofficier — erkend tegenstander van het gebruik van sterken drank — zelf geadviseerd had den Europeaan in den regel eene hoeveelheid spirituali van 0.05 liter per dag niet te onthouden.

Van de Indische regeering is nog geen mededeeling ontvangen omtrent de mogelijkheid om een bruikbaar overzicht te leveren van het aantal straffen wegens dronkenschap, d. i. een overzicht waaruit deugdelijke gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden; want is het in het algemeen waar, dat men zeer voorzichtig moet zijn met het maken van gevolgtrekkingen uit statistieke gegevens, dit geldt wel in het bijzonder een overzicht als het hierbedoelde, bij welks beoordeeling rekening is te houden met zooveel bijzondere omstandigheden, die onmogelijk onder cijfers kunnen worden gebracht, gezwegen van den eisch, dat aan die beoordeeling ten grondslag zou moeten liggen de levensgeschiedenis van ieder gestrafte vóór zijn in dienst treden.

Blijkens de Koloniale Verslagen — zie laatstelijk dat van 1898 bladz. 31 — heeft de vraag gedurende welke uren in de cantines sterke dranken mogen worden verkocht, een lange lijdensgeschiedenis achter zich, die ten slotte geleid heeft tot de algemeene order van 1896 n°. 24, krachtens welke geen andere imperatieve regel geldt dan deze, dat vóór 's morgens 9½ uur niet getapt mag worden. Dat in sommige garnizoenen naast dit voorschrift nog andere regelen gelden, die het drankgebruik in de cantine meer beperken, is den ondergeteekende niet gebleken. Maar hij acht dit zeer mogelijk in die plaatsen, waar de gelegenheid tot clandestienen verkoop van spiritualia gering is. Blijkens het zooeven aangehaalde Koloniale Verslag toch is een imperatief voorschrift, van verdere strekking dan het bestaande, afgestuit op de *over 't algemeen* veelvuldig voorkomende gelegenheid voor den militair om buiten kwartier drank te bekomen. Ook dit punt blijft intusschen de aandacht der Indische regeering trekken, die nog in 1897 de hoofden van gewestelijk bestuur aanschreef om hunne bijzondere zorg te wijden aan de onderdrukking van het kwaad, dat natuurlijk niet overal dezelfde afmetingen aannam, wat op zichzelf reeds verklaart, dat in het eene garnizoen een andere regel mogelijk is dan in het andere.

De in het Voorloopig Verslag gememoreerde aanschrijving betreffende het cantinebeheer strekt op zichzelf reeds ten bewijze dat ook dit legerbelang voortdurend de aandacht der militaire autoriteiten bezighoudt. Of het mogelijk zal zijn een andere regeling te verkrijgen dan thans geldt omtrent den verkoop van onschadelijke dranken enz., zal de ondergeteekende gaarne nader doen onderzoeken; hij kan er hier reeds op wijzen, dat ingevolge artt. 20 en 22 van het voorschrift omtrent het huishoudelijk beheer dier inrichtingen (algemeene order n°. 46 van 1881) naaigereedschap en schrijfbehoeften en in het algemeen alle kleine benoodigdheden en onschadelijke versnaperingen, welke den soldaat in zijn dagelijksch leven te pas komen of welkom zijn, in de cantines verkrijgbaar zijn.

Wat de besteding van de saldo's der cantinekassen betreft, zij het vergund te verwijzen naar art. 6 van het reglement op de cantines, bij de zooeven aangehaalde algemeene order van 1881 mede vastgesteld, en naar art. 3 van het „Voorschrift omtrent het huishoudelijk beheer."

Blijkens de in afschrift ontvangen rapporten, die hierbij zijn gevoegd, ten einde ter kennisneming voor de leden ter griffie te worden nedergelegd, is de geneeskundige dienst belast geworden met het nemen van de proeven omtrent de verstrekking van suiker aan uitrukkende troepen, als middel tegen vermoeienis, en werden die proeven op verschillende tijdstippen, door een aantal officieren van gezondheid genomen, door toediening deels van in water en thee opgeloste suiker, deels door verstrekking van suikerklontjes. Over het algemeen viel noch het een noch het ander in den smaak van den soldaat, en het legerbestuur, telkens blijk ontvangende dat de militairen, bij de hun overvloedig verstrekte degelijke voeding, geen behoefte hadden aan suiker, heeft geen termen kunnen vinden om de manschappen, bij de vele ongeriefelijkheden die zij zich te velde moeten getroosten, ook nog te blijven lastig vallen met een door slechts enkelen hunner gewaardeerde proefneming.

Uit Indië zijn nog geer berichten ontvangen omtrent de resultaten, verkregen met de op bladz. 49 van het Koloniaal Verslag omschreven maatregelen, die werden genomen om de beoefening van lichaamssport bij het leger aan te moedigen. Ook bij het valide gedeelte der koloniale reserve is de commandant van dat korps in denzelfden geest werkzaam, en zijne bemoeiingen hebben geleid tot de oprichting van verschillende vereenigingen, waarin onderofficieren en soldaten, buiten en behalve de geregelde in dienst gehouden oefeningen, geheel vrijwillig, verschillende takken van lichaamssport beoefenen: gymnastiek, schermen en voetbalspel; die vereenigingen hebben thans te zamen reeds meer dan 100 leden, en de korpscommandant vatte de met de beoefening van lichaamssport verkregen resultaten, in een onlangs door hem gedane mededeeling, aldus samen:

1°. betere houding van den soldaat, zoowel onder de wapenen, als in het publiek;

2°. meer zelfvertrouwen, bewuste kracht en weerstandsvermogen, blijkende o. a. uit het feit, dat — bij de laatst gehouden veldmanoeuvres — van de koloniale reserve nooit iemand achter gebleven is en er geen zieken waren;

3°. minder misbruik maken van sterken drank; dit spreekt vooral bij hen, die aan eenige vrijwillige vereeniging deelnemen;

4°. ontwikkeling van de kameraadschap; de gevallen zijn niet zeldzaam, dat iemand die zich misdragen heeft, voor eenigen tijd door zijne kameraden geschorst wordt in zijn lidmaatschap;

5°. vooral bij hen, die deelnemen aan het voetbalspel en aan de wedstrijden, die daarbij voorkomen, is het duidelijk te bespeuren, dat zij zich beijveren goed op te passen en zich fatsoenlijk te gedragen. Het voornemen bestaat om in den naderenden winter te trachten ook het hockey- en bandyspel in te voeren.

Dat ook de officieren van het Indische leger meer en meer belang stellen in de beoefening van lichaamssport, blijkt o. a. uit het feit, dat zich bij den in 1897 hier te lande opgerichten officiers-schermbond reeds een veertigtal tijdelijk hier te lande vertoevende officieren van het Indisch leger hebben aangesloten.

Wat in het verslag gezegd wordt omtrent de noodzakelijkheid om een flink aantal bekwame onderwijzers in de gymnastiek voor het Indische leger aan te kweeken, geeft den ondergeteekende nog aanleiding tot de opmerking, dat hier te lande geregeld door eenig personeel van het Indische leger wordt deelgenomen aan de scherm- en gymnastiekcursussen, die elk jaar aan de normaalschietschool worden gehouden. In 1899 namen of nemen aan zoodanigen cursus deel 5 officieren van het Indische leger en 14 onderofficieren en korporaals, van welke laatsten er 10 tot de koloniale reserve behooren en de overigen genomen werden uit de onderofficieren die, in afwachting van hunne uitzending naar Oost-Indië, bij het koloniaal werfdepot zijn ingedeeld. Met den Minister van Oorlog is voorts reeds overleg geopend om de gelegenheid voor personeel van het Indische leger tot deelneming aan die cursussen uit te breiden.

Den ondergeteekende is niet gebleken dat de physieke toestand der soldaten van het Indische leger achteruitgaat. De opgewektheid, waarmede de troepen in Atjeh de dikwijls zeer vermoeiende marschen blijven volhouden, geeft wel allerminst blijk van zoodanigen achteruitgang en ook de volgende cijfers, ontleend aan de sterktestaten van het Indische leger, duiden niet op een toestand van achteruitgang, die eenige reden tot bezorgdheid zou moeten geven.

Niet beschikbaar waren, bij de infanterie:

op 1 Januari 1898:

a.	bij de veldbataljons . . .	1161 Eur.	465 Amb.	781 Inl.
b.	bij de depotbataljons. . .	1188 „	407 „	2392 „
c.	bij de garnizoensinfanterie	988 „	110 „	1578 „
	Samen . . .	3337 Eur.	982 Amb.	4751 Inl.
	Totaal . . .		9070	

op 1 Juli 1898:

a.	bij de veldbataljons . . .	1167 Eur.	586 Amb.	916 Inl.
b.	bij de depotbataljons. . .	944 „	622 „	2410 „
c.	bij de garnizoensinfanterie	845 „	95 „	1390 „
	Samen . . .	2956 Eur.	1303 Amb.	4716 Inl.
	Totaal . . .		8975	

op 1 Januari 1899:

a.	bij de veldbataljons . . .	1246 Eur.	597 Amb.	795 Inl.
b.	bij de depotbataljons. . .	1152 „	775 „	2127 „
c.	bij de garnizoensinfanterie	955 „	114 „	1523 „
	Samen . . .	3353 Eur.	1486 Amb.	4445 Inl.
	Totaal . . .		9284	

op 1 Juli 1899:

a.	bij de veldbataljons . . .	1313 Eur.	662 Amb.	960 Inl.
b.	bij de depotbataljons. . .	1009 „	377 „	790 „
c.	bij de garnizoensinfanterie	765 „	80 „	1409 „
	Samen . . .	3087 Eur.	1119 Amb.	3159 Inl.
	Totaal . . .		7365	

De ondergeteekende is er nog niet in geslaagd een juisten basis aan te geven voor de berekening van de sterftekansen der militairen beneden den rang van officier bij het leger in Nederlandsch-Indië. Te dier zake wordt nog overleg gepleegd met een deskundige, en daar die kansen den grondslag moeten uitmaken voor de kostenberekening, waarnaar in het Voorloopig Verslag gevraagd wordt, kon die berekening nog niet gemaakt worden. Men is inmiddels bezig bij het Departement van Koloniën statistieke gegevens te verzamelen, die aan de te maken berekeningen ten grondslag kunnen liggen.

Toen de noodzakelijkheid ontstond om een nieuw lid te benoemen in de commissie belast met het onderzoek naar de mogelijkheid van samensmelting der Nederlandsche en Indische officierskaders, is, in overleg met den Minister van Oorlog, gezocht naar een gewezen officier, die door zijne opleiding en zijne antecedenten geacht kon worden in staat te zijn om het hooger bedoelde vraagstuk met een ruimen blik te overzien. Evenmin als bij de oorspronkelijke samenstelling van de commissie werd er angstvallig overwogen tot welk der beide legers de militaire leden der commissie moesten behooren.

Bij het Departement van Koloniën is geen geval bekend, waarin aan een verdienstelijk en kundig officier, op wiens behoud in het Indische leger ware prijs te stellen in het belang van den dienst, het eervol ontslag werd verleend anders dan op het door hem daartoe gedaan verzoek, dat niet *mocht* worden afgewezen, dan overeenkomstig het bepaalde sub 1 *a* van artikel 30 van de Regelen omtrent bevordering, ontslag enz. (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 23). Voor den Minister bestaat dan ook geen reden om er aan te twijfelen of de rechtspositie van den Indischen officier, met betrekking tot de toekenning van eervol ontslag en pensioen, wel voldoende gewaarborgd is.

Vermits geen argumenten worden aangegeven voor de opheffing van het geheim der conduite-beoordeelingen, en den ondergeteekende geen motieven bekend zijn, die tot deze opheffing zouden moeten leiden, kan hij geen aanleiding vinden om aan dit denkbeld gevolg te geven, en zulks te minder, omdat het in beginsel zeker geen aanbeveling verdient alles wat ten gunste of ten nadeele van een officier valt te zeggen, te publiceeren. Men vergete daarbij niet, dat de officier *zelf*, volgens de vigeerende voorschriften, niet onbekend blijft met hetgeen de conduite-beoordeeling te zijnen nadeele behelst.

Aangenaam was het den ondergeteekende te vernemen, dat zijn streven naar bezuiniging op de oorlogsuitgaven, althans bij een deel der leden, waardeering vindt. Dat de Regeering ook, en niet het minst ten aanzien van deze uitgaven, een wakend oog behoort te houden, is door een zijner voorgangers duidelijk aangetoond bij de indiening van de Indische begrooting voor 1893, en het kan nuttig zijn hier in herinnering te brengen het overzicht der oorlogsuitgaven, te vinden in de gedrukte stukken, zitting 1892—1893 — 4 — n°. 7*d* en 7*e*.

De ondergeteekende deelt echter in het gevoelen dergenen, die meenen dat de insmelting van het bestaande overcompleet zeer voorzichtig geleid dient te worden. Thans wellicht meer dan ooit is het zaak zorg te dragen, dat de bezetting van Atjeh, — die in overleg met, en geheel overeenkomstig de denkbeelden van den generaal majoor VAN HEUTSZ werd ingekrompen, — geregeld met geheel valide militairen worde aangevuld, en bij dien onafwijsbaren eisch van het oogenblik vordert een voorzichtig en vooruitziend staatsbeleid, dat de insmelting van het bestaande overcompleet niet geforceerd worde. Het middel, door sommigen in overweging gegeven, om aan militairen, vóór den afloop hunner verbintenis, gelegenheid te geven om den dienst te verlaten, zou de ondergeteekende daarom zeker niet willen toepassen.

Gaarne stelt hij hen gerust, die vreezen dat de wensch naar

bezuiniging derwijze zou kunnen praedomineeren, dat daardoor onze positie in Oost-Azië in gevaar gebracht zou kunnen worden. Voor de aan die positie, binnen de grenzen van ons financieel kunnen en van de mogelijkheid der geregelde aanvulling, te stellen eischen heeft de ondergeteekende een geopend oog, en daarmede houdt de voorgenomen, reeds in 1893 in 't vooruitzicht gestelde, herziening van de formatie der garnizoensinfanterie nauw verband. Die herziening toch heeft ten doel versnippering van de militaire macht en van de voorraden krijgsbehoeften op de bezittingen buiten Java en Madura te voorkomen en de sterkte van de bezettingen dier buitenbezittingen zóó te regelen, dat zij tot steun van ons gezag tegenover de inlandsche bevolking voldoende is om bij soms plotseling opkomende onlusten of verwikkelingen, aanstonds handelend te kunnen optreden, in afwachting van uit Java toe te zenden versterking, die in verband met de geleidelijk verbeterde telegrafische- en stoomgemeenschap, vlugger ter plaatse aanwezig zal kunnen zijn, dan vroeger het geval was. Door tevens het aantal veldbataljons op Java uit te breiden zal juist onze militaire positie in Oost-Azië versterkt worden: maar met die uitbreiding mag niet verder worden gegaan dan de hierboven bedoelde grenzen van ons financieel kunnen en van de mogelijkheid der geregelde aanvulling gedoogen. Zoolang het overleg, met de Indische regeering te dezer zake gevoerd, niet geheel is afgeloopen, meent de ondergeteekende zich te moeten onthouden van de mededeeling van cijfers, die in den loop van dat overleg nog wijziging kunnen vorderen.

Op de actueele formatie der bezetting van Atjeh komt hij hierna nog terug.

Tot de uitrusting van de in Atjeh ageerende colonnes behooren geen dynamietpatronen, anders dan ten gebruike door de genietroepen bij de opruiming van terrein-hindernissen, en het is voorgekomen, dat door personeel van die troepen, belast met het vrijmaken van den toegang tot een Atjehsche versterking, zonder daartoe eenige opdracht te hebben bekomen, eenige van die patronen in de versterking zijn geworpen.

Ten aanzien van de klacht van enkele leden over de hooge kosten der zoogenaamde Atjeh-leverantie moge het volgende dienen.

Niettegenstaande de geringe concurrentie bij de te Batavia en Koeta Radja gehouden aanbestedingen van die leverantie over 1899, 1900 en 1901 — te Koeta Radja was zelfs slechts één inschrijvingsbiljet ingekomen, dat echter als ongeldig moest worden ter zijde gelegd — is ten slotte bij gouvernementsbesluit van 22 October 1898 n°. 1 machtiging verleend om weder met de vorige aanneemster, de firma DE LANGE & Co, opnieuw te contracteeren, en dat wel voor f 92 049 *minder* dan voor de geraamde hoeveelheden zou moeten zijn betaald volgens de contractsprijzen over 1896, 1897 en 1898. Van dat contract is bij het Departement van Koloniën geen afschrift ontvangen; een exemplaar der voorwaarden van levering wordt ter kennisneming van de leden ter griffie van de Kamer nedergelegd.

Onderafdeeling 89. De vraag of, en zoo ja in hoever, de tafelgelden die — althans ten deele — zijn te beschouwen als een sedert jaren aan sommige categorieën van hooger geplaatste officieren toegelegde traktementsvermeerdering, *in dien vorm* moeten worden behouden, maakt reeds een punt van overleg uit met de Indische regeering, dat nader aan de orde zal worden gesteld bij de in het vooruitzicht gestelde algemeene herziening van de inkomsten der officieren, waarvan sprake was op bladz. 43 van de Memorie van Antwoord omtrent de Indische begrooting voor 1899. De te dezer zake met de Indische regeering geopende gedachtenwisseling is nog niet ten einde gebracht.

Onderafdeeling 93. Blijkens bijlage A (sub 15) van het Koloniaal Verslag van dit jaar was er, op 1 Januari jl., alleen bij het wapen der infanterie in Nederlandsch-Indië gebrek aan Europeesche onderofficieren, dat echter voor een deel gedekt werd door een aanzienlijk overcompleet aan korporaals. Met het oog op de geregelde aanvulling van de onderofficierskaders is dus verbetering van de positie der eerstbedoelde categorie van militairen voor het oogenblik geen klemmende eisch. Vergelijkingen met de positie der graadgenooten bij het leger hier te lande zijn weinig steekhoudend wegens de groote verschillen, zoowel tusschen de eischen van het sociale leven in Nederlandsch-Indië en in het moederland, als tusschen de wijze van voeding en verpleging daarginds en hier, maar óók omdat het leger hier te lande het instituut der onderluitenants niet kent (*Indisch Staatsblad* 1895 n°. 174), dat in het leven werd geroepen, *ten deele* om de vooruitzichten der onderofficieren bij het wapen der infanterie van het Indische leger aanmerkelijk te verbeteren.

Ingevolge artikelen 9 en 12 van het vigeerend gagementsreglement (*Indisch Staatsblad* 1876 n°. 44) wordt den sergeant of fourier, die 12 jaren in Nederlandsch-Indië heeft gediend, een levenslang gagement van f 260 (niet f 240) toegelegd. Neemt men in aanmerking dat het meerendeel onzer soldaten 20 à 24 jaar oud is als zij hun eerste dienstverbintenis afsluiten, dan wordt dit gagement veelal op den leeftijd van 32 à 36 jaar, soms jonger, verkregen. Dat dit te gering zou zijn kan de ondergeteekende niet toegeven. Intusschen zal ook de schaal der gagementen herzien worden bij de bewerking van het nieuwe gagementsreglement, hierboven ad onderafdeeling 30 bedoeld. Aangaande de pensioensregeling van de onderluitenants wordt verwezen naar het boven aangehaalde *Indisch Staatsblad*.

Onderafdeeling 95. Blijkens de *Javasche Couranten* van 18 en 25 Augustus jl. n°. 66 en 68 zijn de artillerieluitenants, waarop in het Voorloopig Verslag der Kamer gedoeld wordt, *allen* reeds bevorderd tot kapitein. Er is dus geen aanleiding om te overwegen of bijzondere maatregelen om den gang hunner promotie te bespoedigen noodig waren.

Onderafdeeling 96. Hierboven is er reeds op gewezen, dat de herziening van de formatie der Atjeh-bezetting, — van welke herziening de uitbreiding van het korps marechaussee een integreerend deel uitmaakt, — is voorgesteld door den tegenwoordigen civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden. De trouwens betrekkelijk geringe inkrimping van het aantal Europeanen houdt nauw verband met de zooeven bedoelde uitbreiding, en juist die inkrimping, welke de geregelde aanvulling van de bezetting met valide Europeanen ten goede komt, maakte een punt van zeer ernstig beraad uit. Bij de toelichting tot zijn voorstel wees de generaal-majoor VAN HEUTSZ er bovendien op hoe in de toekomst, naargelang verschillende deelen van het Atjehsche gebied meer en meer tot pacificatie komen, de bewaking van dat gewest, waartoe voorloopig het leger nog in ruime mate moet medewerken, meer in het bijzonder aan de marechaussee zal zijn toe te vertrouwen. Wij verkeeren in Atjeh thans nog in een overgangstoestand, waarin de uitbreiding van het korps marechaussee met kracht ter hand genomen moet worden, eensdeels om het korps tijdig op de vereischte sterkte te brengen, maar ook omdat nu, terwijl de troepen nog telkens handelend moeten optreden, aan de marechaussee de gelegenheid is te geven om, door naast die troepen actief op te treden in den strijd, de energie, den moed en de volharding, ook in den strijd, te verkrijgen, die haar zoozeer eigen behooren te zijn. Het komt den ondergeteekende voor, dat geen beter opleiding aan de marechaussee kan worden gegeven dan onder het oog van den generaal VAN HEUTSZ zelf, van wien het bekend is, dat hij steeds uit eigen oogen ziet en die niet schroomt om de verbeteringen voor te stellen, die hem in het belang van den dienst nuttig en noodig voorkomen.

Dat het gehalte en het élan van het korps in den laatsten tijd zouden zijn verminderd, is den ondergeteekende niet gebleken (1); maar ook dan wanneer, gedurende de uitbreiding van het korps, mocht blijken dat daarvan nog niet dadelijk de kracht uitgaat, die het gaandeweg meer zal moeten ontwikkelen, dan nog geeft dit geen reden tot bezorgdheid, daar de generaal-majoor VAN HEUTSZ, die zelf de uitbreiding beheerscht en leidt, voortdurend in de gelegenheid is om persoonlijk de verrichtingen van het korps gade te slaan. De ondergeteekende meent, dat ook dit zoo gewichtige onderdeel van den dienst in Atjeh en onderhoorigheden veilig is in handen van dien bekwamen opperofficier.

Onderafdeeling 101. Nadat het plan was ontworpen, om de toegangen tot de reede van Soerabaija te verdedigen door in open batterijen op te stellen scheepsgeschut, beschikbaar komende van de vloot, bracht een nader onderzoek op het terrein, dat

(1) De vermelding in het Voorloopig Verslag van de voor het korps marechaussee het meest geschikt geoordeelde bewapening doet het vermoeden rijzen, dat te dien aanzien een misverstand bestaat. *Voor het oogenblik* is, althans een deel der marechaussee, nog niet met de karabijn bewapend. *Tijdelijk* is daarvoor een geweer, model 1895, in de plaats gesteld, omdat de benoodigde karabijnen niet voorhanden en niet onmiddellijk verkrijgbaar waren; zij worden in Europa aangemaakt en zullen uiterlijk in den aanvang van het volgende jaar kunnen worden uitgezonden.

zich natuurlijk ook uitstrekte tot de gesteldheid van den ondergrond, aan het licht, dat noodig zijn:

a. om het Westervaarwater te bestrijken, twee batterijen en eenige daar buiten gelegen geschutsemplacementen, te zamen bewapend met 14 stukken; en

b. om het Oostervaarwater te bestrijken, twee batterijen, met 15 stukken. (Onder de sub *a* en *b* vermelde stukken zijn niet begrepen de (snelvuur)kanonnen van kleiner kaliber, 3,7 en 7,5 c.M., eventueel aan de flottieljevaartuigen te ontleenen). Voor één van de sub *a* bedoelde batterijen kan de *bestaande* „Oosterkustbatterij" dienen, die dus slechts verbouwd behoeft te worden. Is dit reeds een aanleidende oorzaak, dat de verdediging van het Westervaarwater zooveel minder kostbaar zal zijn dan de sub *b* bedoelde, daarbij komt nog, dat de onteigeningskosten voor de bestrijking van het Oostervaarwater ruim f 32 000 meer zouden vorderen dan het geringe bedrag van f 3723, dat voor de onteigening der tweede batterij tegenover het Westervaarwater noodig zal zijn, terwijl bovendien vooral de ondergrond beoosten Soerabaija drassig is en dientengevolge de hoofdbatterij alleen voor de verdediging van den oostelijken toegang ruim f 200 000 zou vorderen. Volgens een nauwkeurige raming van kosten zullen de werken sub *a* bedoeld, met inbegrip van de onteigening, slechts een uitgaaf van f 66 000 vorderen, ongerekend de uit de geniemagazijnen (onderafd. 100) te betrekken bouwmaterialen, ter waarde van f 39 000, terwijl de batterijen, ter bestrijking van het Oostervaarwater, volgens dezelfde gedetailleerde raming, zouden vorderen aan gereed geld f 369 000 en aan materialen uit de geniemagazijnen f 81 000.

De Indische regeering deelde echter tevens mede, dat nog een nader onderzoek werd ingesteld of voor het Oostervaarwater niet een eenvoudiger oplossing van het vraagstuk mogelijk is (1), door een der batterijen dichter bij het vaarwater te brengen.

Onder deze omstandigheden vond de ondergeteekende vooralsnog alleen vrijheid om de sub *a* aangeduide werken ter hand te doen nemen, maar aangezien de hooger bedoelde becijferingen aantoonden, dat de opstelling van het vrijkomende scheepsgeschut, althans tegenover het Oostervaarwater, *per stuk* op f 21 000 à f 35 000 zou komen te staan, — naargelang van het kaliber van 17, 21 of 28 c.M., — rees natuurlijk de vraag, of met die hooge kosten een evenredig voordeel voor de defensie ware te behalen, en toen hem daarop bleek, dat met de zooeven genoemde kanonnen, per stuk, niet meer dan 3 à 1 goed gerichte schoten in de vijf minuten kunnen worden afgegeven, meende de ondergeteekende gevolg te moeten geven aan het door den legercommandant aangegeven denkbeeld om de vijf in batterij te brengen kanonnen van 28 c.M., die elk niet meer dan één schot in vijf minuten kunnen afgeven, te vervangen door een gelijk getal snelvuurkanonnen van 15 c.M., die *per minuut* elk *drie* goed gerichte schoten kunnen geven, en elk — met de uitrusting en een pantserschild — eene uitgaaf vorderen van f 60 000. Op de begrooting is nu het geld aangevraagd om twee van deze vuurmonden, met toebehooren, aan te schaffen. Voor de drie andere, met inbegrip van de instrumenten voor afstandsmeting en de oorlogsuitrusting aan munitie, is nog eene uitgaaf van f 200 000 in het vooruitzicht gesteld.

Het voornemen bestaat niet om Soerabaija ook aan de landzijde in staat van verdediging te brengen; maar de ondergeteekende stelt er zooveel te meer prijs op, dat nu ook niet langer gedraald worde met de oprichting der open batterijen voor de kustdefensie, en hij is te minder gezind om de daarvoor uitgetrokken gelden in een memoriepost te veranderen, sinds deze aangelegenheid breedvoerig besproken werd met den nieuw opgetreden Landvoogd, wiens ervaring met betrekking tot den batterijbouw in slappe terreinen hier te lande inmiddels het vooruitzicht opende, dat men wellicht tot een minder kostbare oplossing van het vraagstuk van den batterijbouw te Soerabaija zal kunnen geraken. Uitvoerige gegevens, te dezer zake aan de Indische regeering verstrekt, zullen ten grondslag liggen aan een nader onderzoek in loco, waarvan de uitslag thans te gemoet gezien wordt, en het zou zeer te betreuren zijn, als daarna niet *zoodra mogelijk* een aanvang kon worden gemaakt met den bouw der batterijen. De ondergeteekende meent dan ook de aanvraag van f 66 000 voor de verdediging van het Westervaarwater en van f 120 000 voor de aanschaffing van twee snelvuurkanonnen c. a. te moeten handhaven; want de verwezenlijking van het door sommige leden geopperde denkbeeld om voor de verdediging van Soerabaija van de zeezijde, bij voorkeur, op het drijvend materieel te vertrouwen, zou dat materieel te zeer binden aan die plaats. Wel wordt thans in Indië overwogen of — en, zoo ja, in hoever — het mogelijk zou zijn voor de plaatselijke verdediging te Soerabaija, of elders in Nederlandsch-Indië, gebruik te maken van het aan den dienst ontvallen pantserschip *Prins Hendrik*, dat dan als drijvende batterij zou zijn in te richten; maar de uitslag van dat onderzoek behoeft niet te worden afgewacht om nu reeds met zekerheid te kunnen zeggen, dat in elk geval de kustbatterijen te Soerabaija niet gemist kunnen worden.

De ondergeteekende weet wel dat bij het aanleggen van den stoomtram Segli-Geudé Breuë tegenspoed door bandjirs is ondervonden, maar niet dat er grove technische fouten zouden zijn begaan.

Onderafdeeling 106. De ondergeteekende meent in herinnering te mogen brengen, dat thans reeds, ingevolge Koninklijk besluit van 5 Maart 1888 n°. 17 (*Indisch Staatsblad* n°. 81) *bij het verlaten van den dienst* aanzienlijke, met den duur van den diensttijd aangroeiende, geldelijke bedragen worden uitgekeerd aan hen, die wegens ziekte of na volbrachten (12jarigen) dienst het leger verlaten, althans aan hen die niet bij de koloniale reserve in dienst treden. Bij het laatstgenoemde korps ontvangt de man niet meer dan f 50 handgeld uitbetaald, en wordt de rest (f 250) op de rijkspostspaarbank ingelegd, en aldus bewaard om hem *bij het verlaten van den dienst* ten goede te komen. De Regeering tracht langzamerhand *dit* stelsel ingang te doen vinden; maar tot dusver blijkt telkens, dat de geregelde aanvulling van het leger niet kan worden volgehouden zonder de *uitkeering* van betrekkelijk hooge handgelden en van aanbrengpremiën.

Blijkens het vorenstaande is de in het Voorloopig Verslag aanbevolen methode van werving reeds in beproeving; maar met het oog op de daarmede verkregen resultaten vindt de ondergeteekende vooralsnog geen vrijheid om in de aanbevolen richting verder te gaan dan nu reeds geschiedt.

Afdeeling VIII.

De zoogenaamde Atjeh-toelagen zijn aangewezen op de onderafdeeling „Personeel der zeemacht", die tot dat einde — wanneer er geen gelegenheid meer bestond om haar uit den post voor onvoorziene uitgaven aan te vullen — bij de wet verhoogd werd, zooals o. a. laatstelijk bij de wet van 30 December 1895 (*Staatsblad* n°. 241) heeft plaats gehad.

Omtrent den aanbouw van kleine torpedobooten voor de verdediging van Soerabaija is nog geen beslissing genomen; te dier zake wordt overleg gepleegd met de Indische regeering en met het Departement van Marine.

De nieuwere kruisers (pantserdekschepen) zijn voorzien deels van waterpijpketels, deels van vlampijpketels. Op grond van de ervaring met deze laatste opgedaan, kan als zeker worden aangenomen dat daarin Ombilien-steenkolen gestookt kunnen worden, terwijl aan de mogelijkheid daartoe in waterpijpketels niet wordt getwijfeld, ofschoon de ervaring in dit opzicht nog geen uitspraak heeft gedaan. Wat de capaciteit der kolenstations betreft zij het vergund te verwijzen naar het *Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië* n°. 5108. Op de behoefte aan een oorlogsvoorraad wordt gelet. Ongerekend den mogelijken aanvoer van Ombilien-steenkolen, bedroeg de voorraad in Nederlandsch-Indië op 1 October 1898 (jongste opgaaf) 6000 ton meer dan 3 jaar te voren.

Voor de inlandsche stokers is de kennis van eenig ambacht geen vereischte. Blijkens hetgeen ter zake is medegedeeld op bladz. 67 van het Koloniaal Verslag, leeren zij het stokersbedrijf aan boord van een paar daartoe aangewezen schepen. Dit zijn thans het stationsschip te Bandjermasin en een der schepen van de Atjeh-divisie, waarop zij aanvankelijk als kolentremmers dienst doen, nadat zij eerst aan boord van het wachtschip te Soerabaija een eerste opleiding tot militair matroos hebben gehad.

De ondergeteekende stelt zich voor omtrent het vraagstuk hunner opleiding nader overleg te plegen met den Minister van Marine; maar hij meent a priori te mogen betwijfelen of de meerdere kosten van een opleidingsschip, speciaal bestemd tot vorming van inlandsche stokers en matrozen, roergangers en loodsen, wel zouden opwegen tegen het daarmede te verkrijgen nut.

(1) Sedert is het bericht ontvangen, dat dit onderzoek een negatief resultaat opleverde.

Het ligt in de bedoeling om de Java-divisie in haar geheel te oefenen.

Onderafdeeling 121. Om het scheepsvolk zooveel mogelijk te onttrekken aan de schadelijke klimaatsinvloeden te Tandjong Priok is het reeds sedert eenigen tijd gebruikelijk het uit Nederland aankomende en derwaarts vertrekkende personeel voor de vloot zooveel mogelijk buiten aanraking met het wachtschip te Tandjong Priok te houden; de van Nederland aankomende oorlogsschepen doen zoo weinig mogelijk Batavia aan, de uit het moederland aankomende transporten schepelingen bleven daar slechts zeer kort, terwijl in den laatsten tijd de officieren en onderofficieren, die bij de scheepsmacht in Atjeh moeten dienen, te Padang ontscheept worden en van daar rechtstreeks naar Olehleh gaan. Dit laatste zal na de opheffing van het wachtschip ook gelden voor de mindere schepelingen. Het personeel bestemd voor de bemanning der tehuis varende oorlogsschepen zal — gelijk thans reeds het geval is — zooveel mogelijk te Soerabaija en te Olehleh verzameld worden en de commandant der zeemacht, die het voorstel deed om het wachtschip te Tandjong Priok op te heffen, overwoog daarbij in het bijzonder of die opheffing gepaard zou moeten gaan met de oprichting van een marinedepot (kazerne) aan den wal.

Hij acht dit onnoodig en schreef dienaangaande het volgende:

„Bij de vermindering van het Atjeh-eskader en de noodzakelijkheid om van tijd tot tijd schepen van dat eskader naar Soerabaija te doen opkomen en door andere te doen vervangen, gevoegd bij rechtstreekschen aanvoer van schepelingen uit Nederland naar Atjeh over Padang, zal het vervoeren van schepelingen over den langeren weg Soerabaija-Olehleh, in stede van Batavia-Olehleh, slechts weinig meerdere uitgaven kunnen veroorzaken, en zal het besparen van die uitgaven zeker het oprichten van een depot niet wettigen.

„Batavia zal echter steeds een plaats blijven waar zieke schepelingen, geëvacueerd van de schepen die Tandjong Priok bezoeken, of wel van die te Atjeh gestationneerd, in het hospitaal moeten worden opgenomen. Die geëvacueerden gaan echter van Tandjong Priok rechtstreeks naar het hospitaal te Weltevreden; zijn zij hersteld, dan kunnen zij, eveneens zonder tusschenkomst van een depot, per spoor of particuliere stoomer hunne bestemming naar een der oorlogsschepen volgen.

„Verblijven schepelingen, om welke reden ook, enkele dagen te Batavia, dan kunnen zij in subsistentie bij de landmacht opgenomen worden, terwijl officieren, machinisten en onderofficieren boven den graad van sergeant-majoor voor verblijf aan wal declareeren."

Er zullen intusschen maatregelen worden genomen om de officieren en schepelingen, die te Batavia bij het departement van marine zijn gedetacheerd en in het hospitaal aldaar of te Tjimahi zijn opgenomen, dan wel bij uitzondering enkele dagen te Batavia moeten vertoeven, in administratie te kunnen doen opnemen, zoodat zij hun traktement, dat nu op het wachtschip wordt uitbetaald, kunnen ontvangen. Ook zal er gezorgd worden voor de goederen van bedoelde schepelingen, bijaldien zij — in geval van terugkeer naar Nederland per particulieren stoomer — van warme plunjes voorzien of op andere wijze hun belangen behartigd moeten worden.

Ten gevolge van de opheffing van het wachtschip zullen verschillende functiën, die thans aan de officieren aan boord van dat schip zijn opgedragen, door de rechtstreeksche zorg van het departement van marine vervuld moeten worden, als daar zijn: het complimenteeren van en het aanbieden van hulp aan binnenkomende oorlogsschepen, het lidmaatschap en het secretariaat van verschillende commissiën aan den wal, de ontvangst van schepelingen en het vertrek van transporten voor Soerabaija bestemd, die steeds zoodra mogelijk per stoomgelegenheid te land of te water moeten verder reizen. Deze vermeerdering van werkzaamheden bij het departement van marine maakt het noodig daarbij een officier meer te plaatsen, die — als hem tijd beschikbaar blijft — bovendien den commandant der zeemacht behulpzaam zal kunnen zijn bij het verrichten van stafwerk.

Onderafdeeling 127. De verwijzing naar het *Indisch Staatsblad* 1898 n°. 140 had ten doel de reorganisatie van het inlandsch personeel der gouvernementsmarine in herinnering te brengen, die blijkens bladz. 42 van het Koloniaal Verslag van 1898 onder andere tengevolge heeft dat de gages van dat personeel niet overal dezelfde zijn, daar ze verband houden met „plaatselijke of wisselende toestanden". Dientengevolge is het inderdaad niet mogelijk *te voren* aan te geven wat de kosten zullen zijn der bezoldiging van het inlandsch personeel aan boord van elk der schepen van de gouvernementsmarine; maar de ondergeteekende stelt zich voor het daarheen te leiden, dat bij eene volgende begrooting althans de *sterkte* van de inlandsche bemanning van ieder vaartuig wordt aangegeven, waardoor het mogelijk zal worden, door een eenvoudige becijfering, althans bij *benadering* aan te geven wat het in dienst houden van ieder vaartuig kost.

Evenals de ten vorige jaren tot stand gekomen reorganisatie van het *inlandsche* personeel der gouvernementsmarine, heeft de thans voorgenomen reorganisatie van het *Europeesch* personeel ten doel het personeel in te krimpen en daardoor geld beschikbaar te krijgen om de bezoldiging van het blijvende personeel te verbeteren. Vooral het aantal 3de stuurlieden is thans te groot, waardoor zij niet altijd nuttig bezig gehouden kunnen worden en dientengevolge onvoldoende worden opgeleid.

Het ligt in de bedoeling de drie klassen van gezaghebbers te laten vervallen, maar zoowel aan hen als aan de stuurlieden *periodieke* traktementsverhoogingen te verleenen, waardoor hun financieele positie beter in overeenstemming zal worden gebracht met hetgeen op de koopvaardijvloot betaald wordt.

Aan de gezaghebbers wil men, bij een aanvangstraktement van f 250 's maands, 5 tweejaarlijksche verhoogingen van f 30 's maands, en een zesde- of laatste van f 50 's maands toekennen. Zoodoende zullen zij na 12 jaar dienst, d. i. vroeger dan thans, het hun ook thans toegelegde maximum-traktement van f 450 's maands bereiken, en is hun tevens na 14 jaar dienst het maximum-pensioen gewaarborgd.

Ook de positie van de 1ste stuurlieden wil men verbeteren. Zij toch genieten thans slechts f 150 's maands en blijven gewoonlijk geruimen tijd als zoodanig dienen. Door hun 2 driejaarlijksche verhoogingen, elk van f 25 's maands, toe te leggen, en hunne bezoldiging dus ten slotte tot f 200 's maands op te voeren, zal de niet geheel ongegronde grief worden weggenomen, dat zij thans (met f 150 's maands) steeds blijven achterstaan bij de jongste machinisten.

Het Europeesch personeel der gouvernementsmarine zal dan voortaan in het geheel bestaan uit:

21 gezaghebbers,
21 1ste stuurlieden,
13 2de stuurlieden,
6 3de stuurlieden,
19 1ste machinisten,
18 2de machinisten,
9 3de machinisten en
7 leerlingen-machinist.

Een voorstel van de Indische regeering om aan het Europeesche personeel der gouvernementsmarine, in plaats van de rantsoenen, voedinggeld te geven, — waarbij dan, evenals thans het geval is, van gouvernementswege in het servies zou worden voorzien, — gaf aanleiding tot nadere gedachtenwisseling, in verband met de wenschelijkheid om, door het nemen van een proef, uit te maken of eenige in de practijk gevreesde bezwaren zouden zijn te vermijden.

In de voorwaarden voor de werving van het inlandsch personeel der gouvernementsmarine is, sedert de dienaangaande in de Memorie van Antwoord omtrent de loopende begrooting gedane mededeelingen, geen verandering gebracht.

De tot dusver uit Indië ontvangen rapporten bevatten de mededeeling, dat de recherchevaartuigen daarginds, ook wat de vaart betreft, aan de gestelde eischen voldoen.

Of wellicht later ook van inlandsche loodsen te Koetei gebruik kan worden gemaakt, zal de ondergeteekende gaarne doen nagaan. Nu de aldaar opgerichte loodsdienst nog in het stadium van wording en eerste ontwikkeling is, verdient het aanbeveling daarbij alleen Europeesche loodsen in te deelen; want o. a. de Balikpapanbaai vormt, met het daarom liggend rif, een gevaarlijk vaarwater, bij *laag* water is de geul slechts 24 voet diep, terwijl herhaaldelijk groote tankschepen moeten worden binnengeloodst, waarvan er zelfs zijn van 27 à 28 voet diep. In vaarwaters waar weinig water onder het schip blijft, eischt het manoeuvreeren groote voorzichtigheid bij veel ervaring en locale kennis.

Uitgaven in Nederland.

Afdeeling II.

Onderafdeeling 4. De verhooging der bezoldiging van den in noot 3 van den toelichtenden staat bedoelden persoon is zeer zeker

voldoende, indien men hierbij in het oog houdt de bezoldigingen door de ambtenaren van het Departement genoten en den arbeid door hen verricht.

AFDEELING III.

Onderafdeeling 19. Met verwijzing naar de uitvoerige mededeelingen die reeds herhaaldelijk (laatstelijk op bladz. 5, 6 en 7 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1898) werden verstrekt ten opzichte van de redenen, die betrekkelijk veelvuldig aanleiding geven om af te wijken van den regel van openbare aanbesteding, zij het den ondergeteekende vergund in herinnering te brengen dat het juist het belang van de schatkist is dat zich in vele gevallen verzet tegen de toepassing van het stelsel van onbeperkte mededinging.

AFDEELING VII.

Onderafdeeling 51. Wat de kosten der koloniale reserve betreft, meent de ondergeteekende in herinnering te mogen brengen hetgeen door hem ten aanzien van deze onderafdeeling werd aangeteekend op bladz. 51 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de loopende begrooting. Tegenover het thans aangevraagde hoogere bedrag van f 37 000 staat het feit, dat in 1890, het jaar van de oprichting der reserve, het agres van den pensioenslast door de toekenning van *tijdelijk* gagement f 41 877 bedroeg, in 1898 slechts f 6220 (1). Eerlang zal de toekenning van *tijdelijk* gagement geheel ophouden. Het *geheele* agres van den pensioenslast, wegens *hier te lande* uit te betalen gagementen, bedroeg in de acht jaren, die aan de oprichting der koloniale reserve voorafgingen . . . . . f 795 132

in het achtjarig tijdperk 1891 tot en met 1898 . 685 882

Voordeelig verschil . . . f 109 250

Blijkens de mededeelingen omtrent de wervingsresultaten bij de koloniale reserve, in bijlage A van het Koloniaal Verslag gedaan (sub n°. 12 *b*), zijn die resultaten in het laatste jaar reeds aanmerkelijk verminderd. De aanneming van vrijwilligers te Nijmegen bepaalt zich in de jongst verloopen maanden tot 10 à 12 's maands. Men zou de werving moeten sluiten om nog geringer resultaat van eenige beteekenis te krijgen; maar tot die sluiting wenscht de ondergeteekende niet over te gaan, omdat zij ten gevolge zou hebben, dat men geruimen tijd zou behoeven om, bijaldien het noodig *mocht* worden, de bronnen der werving *opnieuw* te doen vloeien.

De Regeering tracht juist den geregelden en natuurlijken gang de werving zoo min mogelijk te storen. Maar zij dient toch derwijze geleid te worden, dat thans het bestaande overcompleet *kan* insmelten, en daartoe is het noodig gedurende eenige jaren minder suppletietroepen uit te zenden. Natuurlijk — een blik op de graphische voorstelling der werving, die bij het Koloniaal Verslag van 1897 werd overgelegd, zal dit nog duidelijker maken — zijn nà die insmelting weer hoogere suppletiecontingenten noodig. Die graphische voorstelling zal tevens doen zien dat thans reeds de werving van vreemdelingen geringe afmetingen heeft aangenomen (zie ook Koloniaal Verslag 1899 bijlage A, sub n°. 12 *a*), en om de hierboven aangegeven redenen zou het inderdaad bedenkelijk zijn die werving te gaan sluiten; hare resultaten zijn reeds zoo gering, dat ook van beperking wel geen sprake kan zijn.

AFDEELING VIII.

Onderafdeeling 56. De meening van eenige leden, dat de thans voorgestelde redactie dezer onderafdeeling het Departement van Marine de gelegenheid zou geven om van de bijdrage uit de Indische begrooting gebruik te maken, om in strijd met den gebleken wensch der Kamer de bezoldiging van de ambtenaren bij dezen tak van dienst te verhoogen, wordt door den ondergeteekende niet gedeeld, en evenmin kan hij inzien hoe het behoud van die omschrijving aanleiding zou kunnen zijn, dat de met de vereeniging van den dienst in 1894 beoogde bezuiniging spoedig ongedaan zou worden gemaakt.

Wat het eerste punt betreft, zij er de aandacht op gevestigd, dat tegen het gebruiken ten behoeve van het personeel van gelden, die voor materieele doeleinden bestemd zijn, of omgekeerd, ten volle waarborg gevonden wordt in de ontwerp-begrooting van het Departement van Marine, dat de betalingen zal bewerkstelligen en verantwoordelijk zal zijn voor de vereveningen daarvan door de Algemeene Rekenkamer. Immers uit de omschrijving van de artt. 2, 68 en 69 van bedoelde ontwerp-begrooting blijkt, dat de onderwerpelijke bijdrage gesplitst is in *a.* restitutie van uitgaven ten behoeve van het personeel, en *b.* restitutie van uitgaven ten behoeve van het materieel (zie ook toelichting op art. 69 en bijlage V, n°. 18, sub VII tot die ontwerp-begrooting).

Wat het tweede punt betreft en ter weerlegging van de meening dat de bijdrage van f 22 000 ruimschoots voldoende zou zijn om daaruit traktementsverhoogingen aan het personeel te kunnen bestrijden, zij het volgende aangeteekend. Om de *werkelijke* uitgaven voor het bureau der Indische hydrographie te bepalen, moet ook rekening gehouden worden met de bedragen, waarmede de onderafdeeling is ontlast wegens leveringen van kaarten met den aankleve van dien, met de bedragen dus, welke op de artikelen „aanschaffing van goederen" en „uitzending van schepen" van de onderafdeeling werden overgeschreven. Zoo kon bijv. in het jaar 1895 uit dien hoofde het bedrag der uitgaven op onderafdeeling 54 verminderd worden met een bedrag van f 9967,50, dat ten laste gebracht werd van onderafdeeling 56 sub *c*, en met een bedrag van f 59,30, dat ten laste gebracht werd van onderafdeeling 56 sub *g*. Feitelijk bedroeg in genoemd jaar de uitgaaf voor het bureau der Indische hydrographie f 31 452,27, maar door overbrenging van bezwaar op de onderafdeeling 56 sub *c* en *g* werd dit cijfer gereduceerd tot f 21 425,47.

Rekening houdende met bedoelde overschrijvingen, komt men ten aanzien van de werkelijke uitgaven voor het bureau der Indische hydrographie tot de volgende bedragen:

1894. . . .	f 16 983,90
1895. . . .	31 452,27
1896. . . .	19 776 00
1897. . . .	33 501,24
1898. . . .	26 232,58

of gemiddeld f 25 589,20 's jaars.

Daar nu, bij de bepaling van de bijdrage op het bedrag van f 22 000, de Minister van Marine op zich nam al het benoodigde aan Indische kaarten met den aankleve van dien kosteloos door het Departement van Marine aan het Departement van Koloniën te leveren, springt het in het oog, dat aan het Departement van Marine in den vervolge belangrijk minder zal worden gerestitueerd dan tot nu toe het geval was, terwijl tevens de gevolgtrekking voor de hand ligt, dat genoemd Departement door invoering van bezuinigingen van verschillenden aard zich in staat ziet gesteld om tegen belangrijk minder kosten hetzelfde werk te produceeren.

Is hiermede de bewering weerlegd, dat de bijdrage van f 22 000 ruimschoots voldoende zou zijn om daaruit traktementsverhoogingen aan het personeel toe te kennen, er blijkt ook uit, dat er hoegenaamd geen grond bestaat voor de uitgesproken vrees, dat bij behoud van de voorgestelde omschrijving, de met de vereeniging van den dienst in 1894 beoogde bezuiniging spoedig ongedaan zou worden gemaakt.

Dat de thans voorgestelde omschrijving de voorkeur verdient boven die welke in 1894 werd aangenomen, behoeft verder geen uitvoerig betoog; uit een administratief zoowel als uit een comptabel oogpunt is zij te verkiezen, omdat door de voorgestelde regeling de verantwoordelijkheid voor het beheer der gelden bij één Departement wordt overgebracht.

Onderafdeeling 57. Vermits de Memorie van Toelichting van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting van de zijde van het Departement van Koloniën geen aanvulling behoefde, en zij de Kamer nagenoeg gelijktijdig met de Indische begrooting zou

(1) Dat agres bedroeg:

in 1890,	verdeeld	over	289	gegageerden	f 41 877
„ 1891,	„	„	217	„	31 925
„ 1892,	„	„	265	„	40 254
„ 1893,	„	„	218	„	34 597
„ 1894,	„	„	261	„	38 748
„ 1895,	„	„	266	„	41 195
„ 1896,	„	„	195	„	32 723
„ 1897,	„	„	146	„	25 122
„ 1898,	„	„	39	„	6 220

bereiken, heeft de ondergeteekende er geen bezwaar in gezien naar die memorie te verwijzen, zonder meer.

Gaarne geeft hij de verzekering dat de onderwerpelijke regeling niet zal worden ingevoerd dan na de vaststelling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1900.

De geringere behoefte aan levensmiddelen enz. voor de zeemacht in Nederlandsch-Indië houdt verband met verschillende omstandigheden, als: het nemen van een proef met toekenning aan het Europeesch personeel der gouvernements-marine van een tafelgeld in stede van voeding in natura, het verminderd gebruik van eenige artikelen, dan wel het aanhouden van geringer magazijnsvoorraad met het oog op den aan bederf onderhevigen aard van sommige levensmiddelen, terwijl van andere verbruiksartikelen de voorraad voor het oogenblik geene of slechts geringe aanvulling behoeft.

Middelen in Indië.

9, *a*. Op de wijze als vermeld is op bladz. 16 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de loopende begrooting, doet de regie wat thans reeds mogelijk is om het gebruik van opium te beperken. Dat vermindering van het gebruik aan de regie te danken is, lijdt geen twijfel. Het blijkt ook uit het bij de zooeven genoemde Memorie van Antwoord overgelegde rapport. De aanvankelijke uitkomsten der regie in Soerabaija wijzen niet op vermindering van debiet in vergelijking met de door den pachter opgegeven debietcijfers. Aangezien deze cijfers geen onbeperkt vertrouwen verdienen, is het wenschelijk den gang van het debiet der regie langer gade te slaan.

Van de vervanging van de belasting op den invoer van opium in de onderhoorigheden van Atjeh door verpachting van het recht van invoer van ruw opium wordt eene vermeerdering van inkomsten verwacht, en het komt billijk voor dat Atjeh zoo mogelijk meer in de algemeene lasten bijdraagt. Aan verpachting wordt bovendien uit een politiek oogpunt de voorkeur gegeven boven verhooging der bestaande belasting.

Een verbod van den verkoop van opium binnen de gouvernementsetablissementen zou niet te handhaven zijn. De bevolking is aan het gebruik van opium gewend.

9 *c*. De bezwaren tegen de speelpacht in het algemeen in het midden gebracht, zijn door den ondergeteekende reeds wederlegd op bladz. 28 van zijne Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor 1898. Hetgeen hij daar heeft gezegd wettigt volkomen de invoering van de pacht op het eiland Ternate, waar door de Chineezen veel gespeeld wordt en waar dus contrôle om het kwaad zooveel mogelijk te beteugelen noodig is. Verder dan het eiland Ternate zal de invoering van de speelpacht in de residentie Ternate en Onderhoorigheden niet behoeven te gaan.

Van eene nadeelige werking van de speelpacht in de Lampongsche districten is den ondergeteekende niets bekend.

11 *c*. De geringe verhooging die de lucifersaccijns zal ondergaan ten gevolge van het vaststellen van maxima voor de afmetingen der doosjes en in overeenstemming daarmede wijziging van den maatstaf bij de berekening van den accijns naar den kubieken inhoud der verpakking, is een gevolg hiervan dat de eenheid van heffing in het geval bedoeld sub *a* van art. 1 der ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 301, zooals het gelezen wordt ingevolge *Indisch Staatsblad* 1899 n°. 2, zal worden teruggebracht van 50 tot 44.764 kubieken centimeter en in het geval bedoeld sub *b* van 6 tot 4 kubieken decimeter.

Het aangehaalde artikel zal worden gewijzigd als volgt:

a. voor lucifers van allerhande soort in doosjes, niet langer dan twee en zestig, niet breeder dan acht en dertig en niet hooger dan negentien millimeter, alles buitenwerks gemeten: zeventig cent per gros doosjes;

b. voor lucifers van allerhande soort op andere wijze verpakt: zeventig cent per iederen vier kubieken decimeter inhoud der verpakking, buitenwerks gemeten.

Wanneer nu in de soorten van lucifers en in de hoeveelheden, waarin zij tot dusver werden ingevoerd, geen verandering komt zou de belasting iets meer kunnen gaan opbrengen. Maar waarschijnlijk wordt het geacht dat de wijziging tengevolge zal hebben dat de nieuwe soorten lucifers, die hun ontstaan te danken hebben aan het streven om binnen de grenzen der wettelijke bepalingen minder accijns te betalen dan de accijnsregeling beoogt, niet of althans niet in belangrijke mate meer zullen worden ingevoerd.

Dat de verhooging van de accijnzen op petroleum en lucifers is toegepast op de aanwezige voorraden boven zekere hoeveelheid, is het gevolg geweest van de noodzakelijkheid om de schatkist te vrijwaren tegen de benadeeling door het invoeren van groote voorraden met het oog op de voorgenomen belastingverhooging. Daarin kan de ondergeteekende geen onbillijkheid zien.

Voor afschaffing van het uitvoerrecht op koffie en indigo ziet de ondergeteekende, wegens de nooden der schatkist, vooralsnog geen reden.

37. Ten vervolge op hetgeen is medegegeeld in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over de Indische begrootingsontwerpen voor het dienstjaar 1898 (Gedukte Stukken Tweede Kamer, Zitting 1897—1898, **4**, n°. 37, bladz. 25 bij onderafdeeling 24) wordt hier aangeteekend dat na overweging der vraag of de in Indië te verkoopen hoeveelheid Java-koffie niet moet worden verminderd, zoowel de thans afgetreden Gouverneur-Generaal als de ondergeteekende tot de slotsom zijn gekomen dat het voorshands niet raadzaam is in die hoeveelheid verandering te brengen. Hij neemt de vrijheid te verwijzen naar de bezwaren die hij tegen het brengen van verandering in die hoeveelheid aanvoerde in de vergadering van de Eerste Kamer op 29 December 1897 (*Handelingen*, bladz. 71 en 72).

54. Van tinrijkdom van Atjeh en de V Kotta's is den ondergeteekende nog niet gebleken. De Indische regeering is overigens reeds uitgenoodigd om voor eene loonende tinontginning in aanmerking komende streken, voor gouvernementsexploitatie te reserveeren.

Nog wordt met betrekking tot onderdeel 9 *d*. *Verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in de buitenbezittingen* het volgende opgemerkt:

In § 2 der Memorie van Antwoord betreffende het wetsontwerp tot afschaffing van het uitvoerrecht van suiker in Nederlandsch-Indië (Zitting 1897—1898 — **110**) deelde de ondergeteekende mede, dat overwogen zou worden of bij de verhooging op 1 Januari 1900 van het invoerrecht op gedistilleerd ter Oostkust van Sumatra tot dat van het algemeen tarief (*Indisch Staatsblad* 1898 n°. 132. *Ten vierde*), de drankenpacht aldaar als middel van inkomst opgeofferd, dan wel naast dat invoerrecht gehandhaafd zou worden.

Het is gebleken, dat er geen bezwaar tegen bestaat om, evenals in vele andere gewesten, ook ter Oostkust van Sumatra de pacht naast het invoerrecht te handhaven.

Evenwel is het wenschelijk de thans voor de Oostkust van Sumatra geldende regeling (*Indisch Staatsblad* 1885 n°. 167, bijl. lit. B, jis *Indisch Staatsblad* 1893 n°. 41 en 1897 n°. 180) te vervangen door het elders geldende reglement voor de pacht van het uitsluitend recht tot den verkoop in het klein en tot het stoken van gedistilleerd (*Indisch Staatsblad* 1890 n. 85, aangevuld bij *Indisch Staatsblad* 1894 n°. 158).

Het voornemen bestaat daartoe in den loop van 1900 over te gaan

Ten gevolge van de veranderingen bij de nevensgaande nota's van wijzigingen in de raming der uitgaven en der middelen gebracht, zijn de eindcijfers der ontwerp-begrooting thans als volgt:

Uitgaven in Nederland . . .	f 28 023 224	
„ „ Indië	119 343 031	
		f 147 366 255
Middelen in Nederland . . .	f 22 750 308	
„ „ Indië	119 238 700	
		f 141 989 008
en bedraagt het geraamde tekort derhalve		f 5 377 247

De Minister van Koloniën,

CREMER.

(4. 35.)

Bijlage van de Memorie van Beantwoording.

GEDEELTE van het KOLONIAAL VERSLAG van 1899, voor zooveel betreft de KOFFIECULTUUR DER INLANDSCHE BEVOLKING OP JAVA.

1°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

In verband met het in 't Koloniaal Verslag van 1898 (blz. 144/145) aangekondigde en sedert in uitvoering gebrachte voornemen, om ten opzichte van de *verplichte* inlandsche koffieteelt op Java, voor zoover zij in de 14 onder het monopolie vallende gewesten nog in een grooter of kleiner aantal districten gehandhaafd is gebleven, het in de laatste jaren beproefde stelsel van bijslagtoekenning, behoudens naleving van loopende verbintenissen, los te laten (zie blz. 3 hierna), is nopens de oplossing van het koffievraagstuk in andere richting in November 1898 een overleg met de residenten der bedoelde 14 gewesten aanhangig gemaakt, ook ter verkrijging van gegevens, welke een bruikbaar overzicht kunnen geven van de uitvoerbaarheid en de consequentiën van de in overweging genomen nieuwe gedragslijn. Die gedragslijn — het voorloopig uitvloeisel van de laatstelijk nopens dit onderwerp met de Regeering hier te lande gevoerde gedachtenwisseling — zou, luidens de aan de residenten gerichte circulaire (afgedrukt onder n°. 6 *b* hiervóór), hierop nederkomen dat de gedwongen cultuur, al of niet met opheffing van de verplichte levering, in de onbelangrijke koffiedistricten worde opgeheven, indien dit kan geschieden zonder opoffering van belangrijke baten en zonder gevaar voor smokkelhandel op groote schaal, en zoo doende de op hoog gezag gedreven koffiecultuur worde beperkt tot die gewesten, waar zij het best thuis is, terwijl voorts aldaar alle krachten van toezicht zouden moeten worden geconcentreerd, des noodig ook ter invoering van een verbeterd systeem.

Omtrent de aangelegenheden der gouvernementskoffiecultuur zijn over het verslagjaar 1898/99 verder de volgende feiten en cijfers te vermelden.

De wetenschappelijke adviseur voor de koffiecultuur dr. W. Burck hield zich ook gedurende 1898 voornamelijk bezig met de voortzetting van de hem in November 1894 opgedragen plaatselijke onderzoekingen in het belang eener herziening van de voor de verschillende koffiestreken nog van kracht zijnde cultuurplannen. Voor dit onderzoek, dat zich sedert de vroeger gedane opgaven uitstrekte tot de koffiestreken der residentiën Bezoeki en Tagal, tot alle koffiedistricten der afdeelingen Koeningan, Madjalengka en Cheribon der residentie van laatstgenoemden naam en voorts tot de afdeeling Tjitjalengka der residentie Preanger Regentschappen en het district Ngantang der afdeeling Malang (Pasoeroean), werd de wetenschappelijke adviseur, behalve door den adjunct-adviseur E. L. Keuseman, nog bijgestaan door de hem tijdelijk toegevoegde controleurs der 2de klasse J. A. A. van der Ent en W. C. Thieme. [1]) Het onderzoek moest nog plaats hebben in de residentie Pekalongan, zoomede in de afdeelingen Ledok (Bagelen) en Kendal (Samarang).

Voor de districten Tengger (Pasoeroean), Telaga en Koeningan (Cheribon), Tandjongsari (Preanger Regentschappen), zoomede Majang, Soekokerto en Rogodjampi (Bezoeki) werden de nieuwe cultuurplannen bij drie beschikkingen van October 1898, Mei 1899 en Juni 1899 door de Indische Regeering bekrachtigd; overigens waren ter goedkeuring voorgebracht die van een drietal districten der afdeeling Malang (Pasoeroean).

De cultuurplannen der overige in dit en vorige verslagjaren onderzochte districten der residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon, Tagal, Samarang, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Kediri waren in Juni jl., voor zoover zij namelijk niet reeds door de Indische Regeering waren goedgekeurd, alle nog in behandeling. De vertraagde afdoening moet worden geweten aan de uiteenloopende opvattingen, waartoe de bewoordingen van § 5 der gouvernementscirculaire dd. 24 September 1894, zooals zij bij de circulaire van 18 Juli 1896 en bij eene aanschrijving van 24 Juni 1898 (zie nopens een en ander Bijblad op het Indisch Staatsblad nos. 5003 en 5318) nader is toegelicht, de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in de verschillende koffiegewesten hebben geleid. Voornamelijk bestond onzekerheid omtrent de vraag, welke dessa's wel en welke niet voor indeeling bij de gedwongen Liberia-koffiecultuur mogen worden in aanmerking gebracht. Daarom was bij de aanbieding van de voor eenige gewesten opgemaakte zoogenaamde „voorstelstaten" voor bijplanting van koffie die vraag opnieuw bij de Indische Regeering voorgebracht. Van de te nemen beslissing is de verdere behandeling der bovenbedoelde cultuurplannen afhankelijk gesteld.

De onderzoekingen naar den invloed, welken de teelt van koffie op den bodem uitoefent, werden, onder leiding van den chef der 3de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg, dr. P. van Romburgh, nog steeds voortgezet door den tijdelijk aan hem toegevoegden landbouw-scheikundige. Naar aanleiding van de daarbij voorloopig verkregen uitkomsten werd door den directeur van 's lands plantentuin, den hoogleeraar dr. M. Treub, bij een tweetal missives van Augustus 1898 verslag aan de Indische Regeering uitgebracht. Door die onderzoekingen is reeds gebleken dat het niet als vaststaande mag worden beschouwd, dat een bodem, die reeds eerder koffie heeft voortgebracht, niet weder in staat is om, zonder voorafgaande reboisatie, een nieuw koffieplantsoen tot ontwikkeling en vruchtdracht te brengen, daar de hoeveelheid minerale voedingsbestanddeelen, die door den oogst aan den grond wordt onttrokken, gebleken is van weinig beteekenis te zijn. Dr. van Romburgh is zelfs van oordeel, dat men met eene goede keus van schaduwboomen eene reeks van jaren koffie kan planten zonder den bodem uit te putten, vooral wanneer de afvalsproducten van den oogst in de tuinen worden teruggebracht. Ook wat het humusgehalte van den grond aangaat, leert het onderzoek, dat dit door de teelt van koffie niet altijd behoeft achteruit te gaan. De analyse van grondmonsters van een paar oude afgeschreven tuinen in de afdeeling Bandong (Preanger Regentschappen), die 50 of meer jaren koffie hadden voortgebracht, de een, Ngampai geheeten, gelegen op den Boerangrang, en de andere op het plateau Leuweung Datar van den Tangkoeban Prahoe, wees op een zoodanig gehalte aan humus en voedende minerale bestanddeelen, dat dit aan dr. Treub aanleiding gaf tot een voorstel om door eene proef uit te maken of het terrein zich niet meer leende voor de teelt van koffie zonder voorafgaande reboisatie. In April jl. is zoodanige proef door de Indische Regeering gelast, in elken dier twee tuinen [2]) tot eene uitgestrektheid van 2 bouws, en wel in

[1]) Overigens stonden de twee genoemde controleurs, die, evenals de adjunct-adviseur, eene landbouwkundige opleiding hebben genoten, bedoelden adjunct bij in het maken van koffie-inspecties en in de bijhouding van de uitgebreide administratie voor de koffiecultuur.

[2]) Volgens dr. Burck schijnt het niet twijfelachtig of het groote humus-

dier voege dat zich daaraan nog eene andere proefneming zal aansluiten, welke antwoord kan geven op de vraag naar den invloed van herbossching van vroegere koffieterreinen, door namelijk, na voorafgaande velling van een in 1864 nabij Njampai aangelegd poespo-bosch en van een in 1886 te Leuweung Datar tot stand gebracht albizzia-plantsoen, van elk dier gereboiseerde terreinen (van welke insgelijks grondmonsters waren geanalyseerd) mede 2 bouws met koffie te doen beplanten. Opdat de herbeplanting van de vier terreinen zoo zorgvuldig mogelijk plaats vinde, zal zij in betaalden arbeid geschieden.

Wat betreft den in den laatsten tijd ondernomen kunstmatigen aanleg van houtplantsoen op afgeschreven koffietuinen, blijkt uit de voor dit verslag ontvangen berichten dat na 1893/1895, toen voor zoodanige reboisatie van een terrein in het district Soekokerto der afdeeling Djember (residentie Bezoeki) gelden werden beschikbaar gesteld, geen verdere proeven van dien aard zijn genomen.[1]) Daartegenover staat evenwel, dat in elk bij de koffiecultuur ingedeeld district, waar de cultuurplannen zijn herzien, proeven worden genomen met zoogenaamde natuurreboisatie, waarvan men goede verwachtingen meent te mogen koesteren. Bij de samenstelling van nieuwe cultuurplannen toch is van het beginsel uitgegaan, dat elke ingedeelde dessa op het haar voor de teelt van koffie aangewezen terrein in een voortdurenden kringloop zal blijven planten, waarbij aan de afgeschreven tuinen eene periode van rust wordt gelaten van zooveel mogelijk 30 jaren. Gedurende dezen tijd van braak liggen, bekleeden zich die oude koffiegronden met opslag van allerlei aard, nu eens met eenjarige kruiden, varens, struikgewas en boomsoorten, dan weder met hoog gras (alang alang of glagah).[2]) Waar voor dit laatste vrees bestaat, worden maatregelen genomen om eene bekleeding van het terrein met nieuw bosch te bevorderen, hetzij door bij den aanleg van nieuwe koffietuinen voor schaduwhout zooveel mogelijk boomsoorten te kiezen, die langer leven dan het koffieplantsoen (verg. noot 1 op blz. 6 hierna) en mitsdien na de afschrijving van dit laatste het terrein blijven beschaduwen, waardoor de ontwikkeling van alang alang, die in de schaduw slecht groeit, wordt tegengegaan, hetzij door in de bestaande tuinen bijtijds, vóórdat namelijk de koffie wordt afgeschreven, opslag van boschboomsoorten uit de omgeving tusschen de koffieboomen uit te planten om het terrein in beschaduwden toestand de rustperiode te doen intreden.

In den loop van 1898 werd de verplichte teelt losgelaten in een gedeelte van de residentie Kediri, namelijk in de districten Blitar, Wlingi, Lodoijo en Gandoesari der afdeeling Blitar, en Kampak, Ngraijoen en Panggoel der afdeeling Trenggalek, in welke 7 districten laatstelijk bij de cultuur ingedeeld waren, voor zooveel nog in de cultuurplannen begrepen, 156 dessa's met 11 636 cultuurdienstplichtige gezinnen. Bovendien komen in de staten niet meer voor, als uit de cultuurplannen afgevoerd, de 25 cultuurdienstplichtige dessa's der districten Tjitjoeroeg, Soemedang en Soekaradja der residentie Preanger Regentschappen, en eveneens niet meer 101 cultuurdienstplichtige dessa's in 11 andere districten van hetzelfde gewest, 2 in het district Djaboeng (Soerabaija), 83 in 3 districten van Bezoeki en 16 in 1 district van Kadoe, gezamenlijk derhalve in laatstgenoemde vier gewesten nog 227 dessa's (met een niet opgegeven aantal cultuurdienstplichtigen), doch daarentegen wordt voor 1 district van Bezoeki en voor 1 district van Kediri (wellicht door splitsing van dessa's) 1 dessa méér dan het jaar te voren opgegeven als bij de verplichte cultuur ingedeeld. Door deze mutatiën wijzen de cultuurplannen voor al de nog in meerdere of mindere mate bij de verplichte cultuur betrokken 106 districten (verdeeld over 14 van de gouvernementsresidentiën) op een totaal van 2878 cultuurdienstplichtige dessa's (381 minder dan het jaar te voren), door welke, tenzij tijdelijk redenen van vrijstelling gelden, nog jaarlijks op hoog gezag is bij te planten. In deze totalen van 106 districten en 2878 cultuurdienstplichtige dessa's zijn evenwel nog begrepen de districten Gantoengan (Tagal), Loerahgoeng (Cheribon) en Ngasinan (Kadoe), met respectievelijk 21, 6 en 55 cultuurdienstplichtige dessa's, waar de verplichte teelt sedert mede is losgelaten of voorstellen daartoe aanhangig waren. Daar voor de beide laatste districten het aantal cultuurdienstplichtige gezinnen reeds niet meer in de thans ontvangen opgaven voorkomt, is het totaal gezinnen als de bedoelde alleen voor 2817 van de 2878 nog in de cultuurplannen begrepen dessa's bekend; het bedraagt 240 157 (47 758 minder dan het jaar te voren), betrekking hebbende tot 104 districten.[3])

Aangaande den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffieplantsoenen zijn de over het thans te behandelen, op 31 October 1898 afgesloten, plantjaar geleverde cijferopgaven weder van gelijken aard als vroeger. Ofschoon de thans ontvangen tabellen (waarvan men de hoofdcijfers, ook wat betreft den oogst en de daarop gevallen kosten, vermeld vindt in de vijfjarige overzichten afgedrukt als tabel I hierachter) het volgens de registers of volgens schatting aanwezig aantal boomen op een gezamenlijk totaal stellen van 247^4 millioen, terwijl de statistiek over het voorafgegane plantjaar 1896/97 daarvoor 247 millioen aanwees, doen echter de thans verstrekte mededeelingen betreffende laatstbedoelde jaaropgaven op die schijnbaar weinig verschil opleverende totalen een geheel ander licht vallen. Immers blijkt nu: 1°. dat onder de 66 millioen boomen der op hoog gezag (in geregelde tuinen) aangelegde aanplantingen, in laatstgenoemd totaal van 247 millioen begrepen, ten onrechte niet waren medegeteld, zooals thans is geschied, ruim 1 millioen boomen als zoogenaamde „monosoeko krojokan" in de laatste jaren in Pekalongan in den grond gebracht, en 2°. dat onder het getal boomen, waarvoor de zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie stond aangeschreven (181 millioen), het district Tengger in Pasoeroean gerekend werd voor 10 millioen, terwijl nu gemeld wordt dat deze van 1894/95 af gevolgde schatting als veel te laag beschouwd en op ruim 19^8 millioen gesteld moet worden. Worden de cijfers over 1896/97 alsnog in dien zin herzien en stelt men dan daartegenover de eindcijfers van het thans te behandelen plantjaar, dan blijkt dat in 1897/98 de op hoog gezag tot stand gebrachte (nog in onderhoud zijnde) plantsoenen zouden zijn teruggegaan (globaal) van 67 tot 64^7 millioen en de vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplanting) aangelegde van 190^8 tot 182^7 millioen. Eerstgenoemde vermindering vond, blijkens de boekhouding, hare oorzaak hierin dat in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen, over 't geheel genomen, 2^3 millioen boomen méér werden afgeschreven dan bijgeplant. In de gewesten Cheribon en Preanger Regentschappen werden de bijplantingen door de afschrijvingen zelfs met ruim 1 en bijna 0^8 millioen boomen overtroffen en in zeven andere gewesten gezamenlijk met circa 1^5 millioen, doch tegenover deze afneming — voor 9 van de 14 gewesten derhalve bedragen hebbende 3^3 millioen boomen — stonden, als gevolg van grootere

---

gehalte van deze tuinen moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan den hoogen leeftijd dien de boomen er bereikt hebben. Immers de vraag of de teelt van koffie den grond verbetert dan wel doet achteruitgaan hangt voor een groot deel af van den levensduur van het plantsoen. Hoe langer toch een koffietuin in leven blijft, zoo doet genoemde adviseur opmerken, hoe grooter de kans is niet alleen dat het verlies, hetwelk de bodem ten gevolge van de cultuur in de eerste jaren heeft geleden, zich herstelt, maar zelfs dat het humusgehalte nog stijgt boven dat wat de grond oorspronkelijk bezat.

[1]) Omtrent hetgeen de besproken herbossching in Soekokerto geleerd heeft en de daarvan te koesteren verwachtingen wordt uit Indië nog bericht tegemoetgezien.

[2]) In het Koloniaal Verslag van 1896 (blz. 221) werd melding gemaakt van eene (in April 1895) aan den dienst van het boschwezen opgedragen proefneming met zoodanige spontane reboisatie, en wel met betrekking tot een uit afgeschreven koffietuinen bestaand terrein op de uitloopers van den Slamat in de residentie Tagal, welk terrein te dien einde afgebakend en door doelmatige paggers tegen het binnendringen van mensch en dier afgesloten zou moeten worden. Terwijl, luidens de ter zake ontvangen rapporten van medio 1896 en medio 1897, de eenige zichtbare verandering in den begroeiingstoestand bestond in eene toenemende ontwikkeling van alang alang en glagah, echter alleen op plaatsen waar vroeger kort gras voorkwam, dat geregeld door het vóór de afpaggering daar weidende vee placht te worden kort gehouden, liet zich sedert waarnemen, zooals de betrokken houtvester in Augustus 1898 meldde, dat de alang alang verdrongen werd door varens en struikgewas. Daar het wenschelijk is geoordeeld bedoeld terrein, gelegen in het dessagebied Doekoehtengah van het district Boemidjawa (afdeeling Brebes), als reserveterrein weder in de cultuurplannen voor de gouvernementskoffiecultuur op te nemen, wordt nu sedert het laatst van 1898 de proef voortgezet onder de leiding van het binnenlandsch bestuur.

[3]) Overigens vermeldt de statistiek betreffende de gouvernementskoffiecultuur voor 56 van de bovenbedoelde 106 districten, en voor 26 districten waar de verplichte teelt sedert langeren of korteren tijd is losgelaten nog 1173 dessa's (67 meer dan het jaar te voren), welke slechts in zoover bij de cultuur betrokken zijn dat zij de bestaande plantsoenen, voor zoolang ze niet voor afschrijving in aanmerking komen, hebben te onderhouden.

Het totaal aantal personen in het bezit van aan de verplichte levering onderworpen vrijwillige of als zoodanig bekend staande aanplantingen wordt thans geschat te bedragen 218 706, tegen 196 910 het jaar te voren, welke vermeerdering, waarin al de gewesten in meerdere of mindere mate deelen (verg. de gewestelijke opgaven in een der noten van tabel I hierachter), voor een deel op rekening moet worden gesteld van volledige gegevens, in zoover dat thans voor sommige districten ook de bezitters van zoogenaamde pagger- en kampongkoffie in de opgaven zijn begrepen.

bijplanting dan afschrijving, voor vijf gewesten gunstige verschillen, ten gezamenlijke bedrage van ruim 1 millioen boomen, waarvan in Pasoeroean alleen bijna 0^8 millioen. In al de 14 bij de gouvernementskoffiecultuur betrokken gouvernementsresidentiën gezamenlijk werden in den loop van 1898 (tot ult. October) afgeschreven ruim 7^1 millioen boomen en bijgeplant (in den westmoesson 1897/98) ruim 4^8 millioen. [1]) Dit wat betreft de mutatiën in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen. De hiervóór geconstateerde teruggang — met p. m. 8^1 millioen — der schattingen betreffende de buiten gemelde plantsoenen aanwezige koffieboomen der bevolking in de nog onder het monopolie vallende gewesten betreft voornamelijk de Preanger-Regentschappen, Pekalongan, Pasoeroean en Kediri, voor welke gewesten de opgaven thans 5^2, 1^3 en 1^2 en $^1/_2$ millioen lager zijn (hierbij voor Tengger in Pasoeroean ook over het voorafgegane jaar de verbeterde schatting in rekening brengende). In de overige gewesten loopen de cijfers betreffende die bosch-, pagger- en kampongkoffie deels iets hooger, deels iets lager dan over 1896/97, doch die verschillen zijn alle van minder belang.

Ofschoon voor Tengger (Pasoeroean), zooals gezegd, de schatting van het aantal boomen belangrijk hooger is gesteld dan tot dusver was aangenomen, is als oppervlakte, welke die (vrijwillige) plantsoenen geacht worden te beslaan, het in de twee voorafgegane jaren voor gemeld district berekende cijfer (9925 bouws) behouden gebleven. Voor al de 14 behandelde gewesten gezamenlijk worden de koffieplantsoenen van laatstbedoelde categorie berekend bij het einde van het plantjaar 1897/98 eene oppervlakte te hebben uitgemaakt van 111 773 bouws, terwijl voor de op hoog gezag aangelegde (nog in onderhoud zijnde) geregelde tuinen het cijfer wordt gesteld op 52 997 bouws, zijnde voor de eerste categorie, als een gevolg van het uitsterven van plantsoenen zonder evenredige nieuwe uitbreiding, 7064 bouws minder, en voor de tweede 1528 bouws meer dan op ult. October 1897. Dat voor de geregelde tuinen, ondanks voor deze op eenige afneming van het getal boomen valt te wijzen, een grooter areaal wordt opgegeven, moet worden toegeschreven aan de onstandigheid dat de afschrijvingen bijna uitsluitend de gewone koffie gelden, terwijl de bijplantingen voor een belangrijk deel de Liberia-koffie betreffen, voor welke laatste soort namelijk, naar verhouding van het aantal te planten boomen, eene veel grootere uitgestrektheid gronds in ontginning moet worden gebracht dan bij de gewone koffie het geval is.

In de meeste gewesten werd door de cultuurdienstplichtigen in 1897/98 nog iets meer bijgeplant dan bevolen was. Dit was meer bijzonder het geval met Liberia-koffie, van welke soort — in 12 gewesten — eene bijplanting was opgelegd van 1 447 800 boomen (tegen 3 195 600 stuks van de gewone soort), terwijl in diezelfde gewesten de op hoog gezag aangelegde Liberia-plantsoenen, na aftrek van de afschrijvingen, eene vermeerdering blijken te hebben ondergaan van 1 657 300 boomen. Tegen 4 834 100 op ult. October 1897 toch telde men daar een jaar later 6 491 400 Liberia-boomen, waarbij voor de twee gewesten, waar geen Liberia-bijplanting was bevolen, zijnde Soerabaija en Bagelen, nog kwam een aantal voor die beide gewesten te zamen van 83 000 Liberia-boomen op ult. October 1897 en van 81 000 stuks op ult. October 1898. Ten aanzien van de Liberia-aanplantingen, welke onder de categorie van bosch-, pagger- of kampongkoffie zijn te rangschikken, zijn geen cijfers bekend, doch als zeker mag worden aangenomen dat men daaronder eenige millioenen Liberia-boomen aantreft en dat het getal ieder jaar geleidelijk toeneemt. Voor het tot stand brengen van vrijwillige Liberia-aanplantingen op erven en tegalvelden werd de bevolking, evenals in vorige jaren, van bestuurswege op vele plaatsen aan zaad geholpen.

De vraag is onlangs overwogen of het, met het oog op den achteruitgang in den laatsten tijd van de prijzen der Liberia-koffie en op de mogelijkheid dat het Gouvernement dientengevolge op die soort verlies zou komen te lijden, wel aanbeveling verdient van gouvernementswege voort te gaan met het doen tot stand brengen van Liberia-aanplantingen, hetzij in cultuurdienst, hetzij in vrijwillige cultuur, tegen geldelijke tegemoetkoming. Ofschoon de gedrukte marktwaarde van het product uit den aard der zaak tot behoedzaamheid stemt in het verder doen ondernemen van Liberia-aanplantingen, acht de Indische Regeering het wenschelijk om, alvorens nopens het al dan niet voortzetten van bedoelde teelt eene beslissing te nemen, den uitslag af te wachten van eene door haar bevolen proef (zie blz. 6 hierna), of niet betere prijzen te behalen zijn door Liberia-koffie als legkoffie aan de markt te brengen, waarmede ook particuliere ondernemers reeds begonnen zijn.

Ingevolge de verschillende gouvernementsbesluiten, regelende de in den westmoesson 1898/99 in cultuurdienst te volbrengen bijplantingen, zullen in het nieuwe plantjaar nagenoeg evenveel boomen als in 1897/98 in den grond zijn te brengen, namelijk 4 627 200, doch daaronder van de Liberia-soort 1 350 600, d. i. omstreeks 100 000 minder dan voor het jaar te voren bepaald was. [2]) Met bedoelde bijplanting (de ontginning daaronder begrepen) werden belast 138 215 cultuurdienstplichtige gezinnen (5069 meer dan in 1897/98), behoorende tot 1593 dessa's (14 minder dan in 1897/98), zoodat dooreengenomen de planttaak neerkwam op ruim 33 boomen per gezin, tegen 35 boomen in 1897/98. Daar het aantal nog in de cultuurplannen begrepen dessa's en cultuurdienstplichtige gezinnen — op het tijdstip dat de „voorstelstaten" betreffende de in 1898/99 te bewerkstelligen bijplantingen werden opgemaakt, d. i. in den aanvang van 1898, — wordt opgegeven te hebben bedragen 2933 en 264 421, blijken dus 46 pct. dezer dessa's en 48 pct. dezer cultuurdienstplichtigen tijdelijk van ontginning en bijplanting te zijn vrijgesteld, hetgeen in 1897/98 het geval was geweest met respectievelijk 50 en 52 pct. Dat in 1898/99 van verplichte bijplanting werden vrijgesteld 48 pct. der in de cultuurplannen begrepen gezinnen (de niet meer in de cultuurplannen voorkomende, maar toch nog bij de cultuur betrokken gezinnen waren, als reeds voorgoed van bijplanting ontheven, nog enkel belast met het onderhoud van bestaande aanplantingen) was, met betrekking tot 35 135 gezinnen (ruim 13 pct. van het genoemd totaal van 264 421), behoorende tot 340 dessa's, hieraan toe te schrijven dat zij reeds eene voldoende productie inleverden, m. a. w. omdat de gemiddelde levering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgestelde minimum had bereikt. Dit gold o. a. voor 126 dessa's in Pasoeroean, 112 in de Preanger Regentschappen, 35 in Pekalongan en 31 in Tagal. Wat betreft de andere in 1898/99 niet met bijplanting belaste 91 071 gezinnen, behoorende tot 1000 dessa's, werd vrijstelling verleend om eene der volgende redenen: gebrek aan voor de cultuur geschikte gronden binnen redelijken afstand, het aanleggen en onderhouden van grootere plantsoenen dan gelast was, het onderhouden van goed geslaagde vrijwillige aanplantingen (deze drieërlei redenen deden zich voor in de meeste gewesten); verder: ongeschiktheid van den grond voor beplanting met gewone koffie en te hooge ligging voor beplanting met Liberia-koffie (Bandar Sidaijoe in Pekalongan), en eindelijk de wenschelijkheid om de bevolking van eenige dessa's (in Kadoe en Madioen) in de gelegenheid te stellen om door bemesting en diepe grondbewerking hare achterlijke tuinen te hulp te komen.

Had in 1897/98 ongeveer de helft der in dat cultuurjaar met *verplichte* bijplanting belaste cultuurdienstplichtigen, op den voet als in de laatste jaren, weder bijslag genoten zoowel voor het tot stand brengen van het nieuwe plantsoen als voor het onderhoud van de in de twee voorafgegane jaren aangelegde aanplantingen, — voor de verplichte bijplanting gedurende 1898/99 is, overeenkomstig de op blz. 1 hiervóór medegedeelde beslissing, nergens meer bijslag toegekend. Echter rustte op het bestuur de verplichting, vermits daarop den betrokken cultuurdienstplichtigen uitzicht was gegeven, om in 1898/99 nog bijslag te voldoen voor het onderhoud van het in 1897/98 en (of) in 1896/97 onder genot van zoodanige tegemoetkoming op hoog gezag tot stand gebracht plantsoen. De nakoming van deze verbintenis vorderde ten opzichte van 92 156 cultuurdienstplichtigen, behoorende tot 1179 dessa's, eene uitgaaf van f 54 026 (verg. tabel II hierachter). [3])

[1]) Deze bijplantingen beslogen in 't geheel 5908 bouws.

[2]) Daar er op één bouw gemiddeld 600 Liberia-boomen, tegen 1500 van de gewone soort, geplant worden, moet voor dit aantal van 1 350 600 Liberia-boomen eene uitgestrektheid van p. m. 2250 bouws en voor de 3 276 600 koffieboomen van de gewone soort eene iets kleinere uitgestrektheid (p. m. 2200 bouws) in ontginning worden gebracht.

[3]) Met inbegrip van een niet afzonderlijk opgegeven bedrag, in 1897/98 reeds in enkele gevallen aangewend tot aanmoediging van *vrijwillige* koffieaanplantingen (welk bedrag op niet veel meer dan op f 11 000 à f 12 000 zal zijn te stellen), werd over gemeld cultuurjaar — zooals nu blijkt — in 't geheel aan bijslag uitgegeven f 214 094. De ten vorigen jare gedane opgaaf omtrent het als bijslag over 1897/98 besteed bedrag was namelijk niet volledig, daar hier te lande toen nog niet bekend was hoeveel was toegestaan voor de voortzetting van de in de districten Kampak, Ngrajoen en Panggoel (residentie Kediri), onder toekenning van de in 't Koloniaal Verslag van 1897 (blz. 199/200) vermelde betalingen, als proef toegepaste intensieve cultuurwijze. Thans blijkt dat gedurende 1897/98 voor dit doel werd uitgegeven f 18 307. Bedoelde proef heeft echter niet aan de verwachting beantwoord, en zelfs is besloten — zooals reeds hiervóór is vermeld — de verplichte

Omtrent het op ruimere schaal dan tot dusver dienstbaar maken van het bijslagstelsel aan de aanmoediging van de *vrijwillige* koffieteelt der bevolking in de onder het monopolie vallende gewesten zijn in 't laatst van 1898 voorstellen van de residenten gevraagd. Zooals vroeger reeds is gemeld (zie o. a. het slot van het overzicht gedrukt als n°. 39 van de stukken der Indische begrooting voor 1898, zoomede het Koloniaal Verslag van dat jaar, blz. 146), komen de enkele reeds in gang zijnde proeven van dien aard — waaromtrent algemeen gunstig wordt gerapporteerd — hoofdzakelijk hierop neer dat in den loop van 1897 aan de bij zekere terreinen in de districten Tjikalong (Preanger Regentschappen), Tengger (Pasoeroean), Kandangan (Probolinggo) en Djaboeng (Soerabaija) betrokken inlanders de gelegenheid is geopend om, door zich bereid te verklaren aldaar op de door het bestuur noodig geachte voorwaarden in vrijen arbeid koffieplantsoen tot stand te brengen en dit goed te verzorgen, zich gedurende de eerste drie levensjaren van dat plantsoen eene door het bestuur in termijnen te betalen tegemoetkoming te zien toegelegd, waarvan het bedrag naar omstandigheden bepaald werd op f 75, f 90, f 105 en f 125 per bouw. In Tjikalong had de maatregel betrekking tot 50 bouws aanplant 1897/98, in Tengger tot 100 bouws dito (hier gold het herbeplanting van gestorven monosoekotuinen), in Kandangan tot 34 bouws aanplant 1897/98 en tot 34 bouws aanplant 1898/99, en in Djaboeng tot $12^3/_4$ bouws, enkel aanplant 1897/98. Daar in Tengger de termijnen van uitbetaling van de tegemoetkoming bij uitzondering over slechts twee jaren liepen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 13 April 1899 n°. 5 een nieuw crediet toegestaan, thans van f 23 000 (waaronder f 4800 voor kosten van toezicht gedurende twee jaren door tijdelijke hulpmantri's en f 200 voor opmeting en kaarteering) en geldende voor de voortzetting in 1899/1900 van de voorschreven vernieuwing van uitgestorven complexen over eene gezamenlijke oppervlakte van 200 bouws, met verhooging van de tegemoetkoming, weder in twee jaren (1899 en 1900) uit te keeren, van f 75 tot f 90 per bouw, dit laatste in verband o. a. met de gebleken wenschelijkheid om af te zien van de aanvankelijk toegepaste tusschen-beplanting van tweede gewassen, vermits dit den regelmatigen groei van het koffieplantsoen bleek te schaden. Voorts is bij eene andere beschikking van April jl. een crediet van f 22 440 toegestaan om de besproken wijze van aanmoediging der vrije teelt ook te beproeven in het district Gading der residentie Probolinggo, waar 5 dessa's, met 935 planters, aannamen om in den westmoesson 1899/1900 op eenige sedert ettelijke jaren onbebouwd gebleven terreinen in de Jang-streken, niet behoorende tot de voor de verplichte koffieteelt gereserveerde gronden, ieder $^1/_4$ bouw, dus in 't geheel $233^3/_4$ bouws, op de door het bestuur gestelde voorwaarden, vrijwillig met koffie te beplanten en verder te onderhouden, tegen een, in 1899 met f 48, in 1900 met f 32 en in 1901 met f 16 uit te betalen, bedrag van f 96 per bouw. Bij al de hiervóór bedoelde geldelijk gesteunde vrijwillige aanplantingen geldt het de teelt van gewone koffie, uitgenomen alleen wat betreft de 50 bouws in het district Tjikalong en een klein gedeelte ($2^1/_4$ bouws) van de aanplantingen in het district Djaboeng, op welke terreinen Liberia-koffie wordt geplant.

Voor eenig in 1898/99 vrijwillig tot stand te brengen Liberia-plantsoen (ditmaal 15 bouws) door een 40-tal dessa's van het niet meer bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeelde district Kawali (residentie Cheribon) werd voorts nog bijslag toegestaan naar den sedert 1895/96 aldaar gevolgden maatstaf, namelijk f 15 per bouw, en voor onderhoud gedurende 1898/99 van 190 bouws tweejarig en 108 bouws éénjarig plantsoen respectievelijk f 5 en f 10 per bouw, in 't geheel derhalve f 2480, waarbij nog kwam f 110, doordien aan 1 dessa van het koffiedistrict Pendjaloe (mede in Cheribon), welke in 1897/98 5 bouws vrijwillig Liberia-plantsoen had tot stand gebracht en dit in 1898/99 met 4 bouws wenschte uit te breiden, eene tegemoetkoming gedurende 1898/99 werd toegezegd van f 10 per bouw voor onderhoud van eerstbedoeld eenjarig plantsoen en van f 15 per bouw voor het aanleggen van laatstbedoeld plantsoen.

In de ongunstige oeconomische omstandigheden, waarin de koffieplantende bevolking in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) verkeerde ten gevolge van den geringen koffieoogst van 1898 en van de verminderde gelegenheid, die er voor haar bestond om op andere wijze in haar levensonderhoud te voorzien uit hoofde van den gedrukten toestand van vele particuliere koffieondernemingen en den achteruitgang van den handel in suikerrietstekken, vond de Indische Regeering aanleiding (September 1898) tot een buitengewonen maatregel, namelijk tot beschikbaarstelling — ten laste van het excedent-hoofdgeld (zie art. 123 van het IIde hoofdstuk zoowel van de Indische begrooting voor 1898 als van die voor 1899) — van een crediet van f 163 545 (waaronder f 3170 voor kosten van opmeting en f 1875 voor kosten van toezicht), ten einde de bevolking in de gemelde afdeeling, — welke op zich genomen had, naar den maatstaf van 200 boomen per persoon, daaronder begrepen het aantal dat anders in cultuurdienst zou zijn bij te planten, in den westmoesson 1898/99 in 't geheel 1585 bouws nieuw koffieplantsoen tot stand te brengen, — in de gelegenheid te stellen om die bijplanting (met de noodige ontginning), overeenkomstig de eischen der cultuurplannen, in vrijwilligen arbeid te bewerkstelligen tegen genot — evenals op de erfpachtsondernemingen betaald wordt — van f 100 per bouw (hieronder f 10 voor den aanleg van toegangswegen). Intusschen was reeds in Mei 1898 den resident, in afwachting van eene beschikking op zijne tot dezen maatregel geleid hebbende voorstellen, de beschikking gegeven over f 1350 voor den aankoop van zaadkoffie en over f 7500 (dit laatste bedrag mede ten laste van het excedent-hoofdgeld) voor den aanleg van kweekbedden in vrijen arbeid, ten einde van eene voldoende hoeveelheid plantmateriaal verzekerd te zijn.

Een groot gedeelte van het benoodigde zaad voor de in de verschillende gewesten gedurende 1899/1900 in cultuurdienst tot stand te brengen bijplantingen, namelijk 134 pikol zoogenaamd Padang-zaad en 94 pikol Liberia-zaad, werd van gouvernementswege weder aangeschaft bij particuliere ondernemingen. Liet de kiemkracht van dit (op Sumatra aangekochte) Padang-zaad over het algemeen niet te wenschen over, zoo bleek toch weder dat de daarvan verkregen plantjes in de kweekbedden in gelijke mate aan bladziekte onderhevig waren als die verkregen uit op Java ingezameld zaad. Het Liberia-zaad kwam in vele streken minder goed op: zoo ontkiemde daarvan in Pekalongan slechts 2 pct. en in de afdeeling Kediri der residentie van dien naam slechts 15 pct., terwijl het in de afdeeling Trenggalek van laatstgemeld gewest in het geheel niet tot ontkieming kwam. Waar voor de verplichte bijplantingen gekweekt plantmateriaal over was, werd het aan de bevolking verstrekt voor hare vrijwillige aanplantingen, waarvan vooral in Tagal gretig gebruik werd gemaakt.

Met opzicht tot pluk en bereiding van het aan de verplichte levering onderworpen koffieproduct vallen weinig bijzonderheden te vermelden. Over het algemeen was de weersgesteldheid daarvoor gunstig. Waar, gelijk in Pasoeroean reeds sedert eenige jaren het geval is, pluk en bereiding geschieden onder toezicht van daarvoor tijdelijk in dienst gesteld personeel, liet een en ander weinig te wenschen over. Voor de bereiding van de Liberia-koffie bedient de bevolking zich hier en daar (in de Preanger Regentschappen en o. a. ook in Cheribon en Bagelen) van door het bestuur verstrekte handpulpers. Ook in Samarang waren er vroeger eenige naar het Preanger-model vervaardigde aan de bevolking verstrekt, doch daar wordt er weinig gebruik van gemaakt, omdat de bezitters van Liberia-plantsoen in genoemd gewest voor hunne kleine oogsten de samenstelling dier toestellen te ingewikkeld vinden.

Fabriekmatige bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie vond in 1898, evenals in de laatste jaren, uitsluitend plaats in eenige koffiecentra der afdeeling Malang (Pasoeroean), doch thans slechts bij vier van de zes bereidingsetablissementen, daar de licentiehouder voor de districten Kotta Malang, Penanggoengan en Ngantang van zijne drie etablissementen te Bedali, Batoe Sisir en Ngroto bij het eerste in 1898 geen product ter verwerking opkocht, terwijl van de drie andere bereidings-etablissementen Karangan, Magoewan en Toempang, toebehoorende aan de drie andere licentiehouders — één voor elk der districten Karanglo, Senggoro en Pakis — dat te Toempang in laatstgemeld district mede niet in werking was. In verband met den zeer geringen oogst van 1898 was ook het bedrijf bij de vier in werking geweest zijnde etablissementen van veel minder beteekenis dan in 1897. Terwijl in dat jaar binnen de vier licentiekringen (6 districten) de koffieoogst der bevol-

cultuur er geheel los te laten. Ondanks de betere werkwijze toch bleek het niet doenlijk de cultuur tot nieuw leven te brengen, zoodat dan ook de toegelegde betalingen er niet toe leidden om bij de bevolking lust voor de cultuur op te wekken.

king had opgeleverd 159 123 pikol, was dit cijfer in 1898 slechts 27 518, waarvan in de 4 districten, waar toen fabriekmatige bereiding plaats vond, 16 985 pikol. De door licentiehouders verwerkte hoeveelheid beliep dan ook in 1897 (aan bereid product) 20 987 pikol, doch in 1898 slechts 3035 pikol (daaronder aan 2de soort in 1897 419 en in 1898 35 pikol). [1])

Ook in 1898 trad de licentiehouder voor het district Karanglo niet toe tot de nieuwe voorwaarden voor het licentiebedrijf, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 72 en door de drie anderen reeds aanstonds aanvaard. Verzoeken van de bedoelde vier ondernemers, om zich het recht tot uitoefening van hun bedrijf toegekend te zien voor een langeren termijn dan waarvoor hunne indertijd voor 15 jaren verleende licentie geldt, waren omstreeks medio 1899 in behandeling. Het lag in de bedoeling om, wanneer zich geen bezwaren mochten blijken voor te doen tegen de inwilliging van die verzoeken, hun, met intrekking van de loopende licenties, nieuwe voor de eerstvolgende 15 jaren te verleenen, doch dan op den voet van de op dit stuk bij ordonnantie van 10 Juli 1899 (Indisch Staatsblad n°. 208) op sommige punten aangevulde en opnieuw afgekondigde bepalingen. Deze nieuwe regeling behelst, behalve eene verduidelijkte redactie van eene der oude bepalingen en eene aanwijzing wie wegens de overtreding van de met straf bedreigde bepalingen der ordonnantie als de aansprakelijke persoon moet worden aangemerkt bijaldien de onderneming in handen is van eene naamlooze vennootschap, verder deze twee door de ondervinding als nuttig aangetoonde voorzieningen: 1°. dat de keus ook van den beheerder der onderneming (en dus niet enkel van de geëmployeerden) onderworpen is aan de goedkeuring van het hoofd van plaatselijk bestuur, dat tevens het ontslag van den beheerder kan vorderen, en 2°. dat onder de redenen, welke het hoofd van gewestelijk bestuur aanleiding kunnen geven tot intrekking van de licentie, behoudens recht van beroep van de zijde des ondernemers op den Gouverneur-Generaal, ook is opgenomen het geval dat de onderneming één of meer jaren niet, of naar het oordeel van den gewestelijken bestuurder niet naar behooren, wordt geexploiteerd.

De voorgenomen oprichting, ingevolge de door den resident van Pasoeroean in 1897 verleende twee nieuwe licenties, van bereidings-etablissementen te Pagergoenoeng (Bringin) en Podo (zie Koloniaal Verslag van 1898, blz. 147) kwam nog niet tot uitvoering. Wat de nog ongebruikt gelaten licenties in andere gewesten betreft, kwam er één, indertijd verleend voor twee districten der residentie Tagal, te vervallen.

Was ook voor 1898 weder, evenals telken jare sedert 1895, aan de tot de regeling in Indisch Staatsblad 1895 n°. 72 toegetreden licentiehouders, onder bepaalde voorwaarden, gelegenheid geschonken om vooruitbetaling te erlangen op het onbereid product in verhouding tot de hoeveelheid door hen ingekocht, evenzeer werd voortgegaan met het verstrekken van gouvernementsvoorschotten op het door hen te oogsten product aan de inlandsche bezitters van koffietuinen niet alleen in Pasoeroean, maar ook in Probolinggo en de Preanger Regentschappen. Wat betreft de districten in eerstgenoemd gewest waar licentiehouders hun bedrijf uitoefenen, werd, bij het verleenen van voorschotten aan de tuinbezitters, bepaald dat desverkiezende de verrekening zou kunnen geschieden met het bij de licentiehouders door hen ingeleverd onbereid product. Deze laatste voorwaarde van terugbetaling werd echter door slechts weinigen aanvaard. De door koffietuinbezitters van landswege genoten vooruitbetalingen — overal tot het volle bedrag vóór het einde des jaars verrekend door inlevering van product — beliepen voor 9 van de 11 koffiedistricten van Pasoeroean (de districten Gondanglegi en Karanglo om gelijke redenen als in 1897 uitgezonderd) f 99 568, overeenkomende met het bij gouvernementsbesluit toegestaan bedrag; doch in Probolinggo (alleen in het district Tengger) f 20 500 (f 9500 minder dan was toegestaan) en in de Preanger Regentschappen (districten Oedjoeng Broeng Koelon, Oedjoeng Broeng Wetan, Tjilokotot, Tandjongsari, Soemedang en Darmaredja) f 8510 (f 81 490 minder dan het voor dit doel, alleen voor de vier eerstbedoelde districten, beschikbaar gestelde crediet, dat nog gebaseerd was op minder afwijkende oogstcijfers dan de zeer tegengevallen productie van 1898).

Daar algemeen de gouvernements-koffieoogst in 1898 zeer slecht uitviel (de inlevering in 's lands pakhuizen beliep nog geen $^1/_5$ van de hoeveelheid in 1897 verkregen) waren ook de aanhalingen van de aan de verplichte levering onttrokken koffie van minder omvang; in 't geheel werd namelijk de hand gelegd, in al de 14 koffiegewesten buiten de Vorstenlanden, op 150 pikol, tegen 445 pikol in 1897 en tusschen de 300 à 400 pikol in elk der jaren 1894 t/m 1896. De aanhalingen waren het belangrijkst in de Preanger Regentschappen, namelijk 63 pikol, zoomede in Pasoeroean en Bezoeki [2]), in elk van welke beide gewesten zij ruim 21 pikol bedroegen. Maatregelen tot nadere verscherping van het toezicht tegen deze benadeeling van den lande waren met betrekking tot de Preanger Regentschappen bij de Indische Regeering in overweging, aangezien weder gegrond vermoeden rees dat een deel van het in te leveren Preanger-product heimelijk was uitgevoerd naar de naburige niet meer onder het monopolie vallende residentie Krawang. [3]) Van den sedert langeren of korteren tijd in nog negen andere gewesten toegepasten maatregel om tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering te doen waken door daartoe tijdelijk aangesteld buitengewoon personeel, is de Indische Regeering sedert den aanvang van 1899 teruggekomen ten opzichte van Pekalongan, Bagelen en Kediri, en zulks uit overweging dat in deze drie gewesten de uitgaven, voor de zoogenaamde koffiepolitie gevorderd, ook in verband met de lage marktprijzen van het product, niet meer in verhouding stonden tot de voordeelen. Dat intusschen in belangrijker koffiegewesten de voor de koffiebewaking getroffen buitengewone politiemaatregelen doel troffen, kan o. a. worden afgeleid uit het feit dat in sommige gewesten gegoede inlanders en warenghouders zich tegen vrij hooge prijzen van koffie voorzien bij tot den verkoop hiervan in het klein gerechtigde personen, dan wel op de koffievendutiën (zie de volgende blz.), waaruit volgt dat het niet meer zoo gemakkelijk is langs clandestienen weg aan koffie te komen. [4])

Een nieuwe maatregel op het stuk der koffiepolitie is vervat in de ordonnantie van 16 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 115), waarbij aan de gewestelijke bestuurders op Java en Madura de gelegenheid is gegeven om, waar noodig, verbodsbepalingen uit te vaardigen tegen het zonder vergunning vervoeren, doen vervoeren of in ontvangst of bewaring nemen van koffiebladeren, en zulks ten einde het in enkele streken voorkomende kwaad te kunnen beteugelen, dat de koffieheesters van hunne bladeren worden beroofd om daarvan een aftreksel te maken, dat in de plaats van den gewonen koffiedrank als genotmiddel wordt gebezigd.

Met uitzondering van enkele streken in Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Banjoemas en Kediri, waar de bladziekte min of meer hevig optrad en hier en daar zelfs merkbaar nadeel teweegbracht, vertoonde zich de ziekte in de verschillende gewesten slechts sporadisch. In het verslagjaar werd echter voor een drietal afdeelingen, met namen Malang (Pasoeroean), Loemadjang (Probolinggo) en Blitar (Kediri), gewag gemaakt van eene tot dusver in de gouvernements-aanplantingen onbekende wortelziekte, namelijk van de zoogenaamde aaltjesziekte, welker voorkomen sedert een paar jaren hier en daar op de particuliere koffieondernemingen viel op te merken. De ziekte wordt, blijkens een door den aan het particulier proefstation voor koffie te Buitenzorg verbonden kruidkundige, professor dr. W. F. A. Zimmermann, laatstelijk op een paar landelijke ondernemingen ingesteld onderzoek, veroorzaakt door eene soort van nematode (een microscopisch klein organisme), die de wortels aantast. Een afdoend bestrijdingsmiddel tegen deze ziekte, welke zich openbaart door het pleksgewijze afsterven van de aanplantingen, werd nog niet gevonden.

De wortelziekte in de vanouds voor beschaduwing van het

[1]) Per etablissement waren in 1898 de hoeveelheden 1ste en 2de soort als volgt: Batoe Sisir 1599.89 en 7.49$^3/_5$, Ngroto 289.46 en 1.11$^1/_5$, Karangan 382.39$^4/_5$ en 5.74$^2/_5$ en Magoewan 728.55$^4/_5$ en 21.02$^4/_5$ pikol.

[2]) Zooals bij de schriftelijke toelichting van de Indische begrooting voor 1898 werd medegedeeld (zie ook het Koloniaal Verslag van 1897, blz. 205), bestond het voornemen om in de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki, waar het koffiemonopolie tot dusver feitelijk niet was toegepast, de bevolking op formeele wijze de vrije beschikking over haar koffieproduct te geven. Omtrent de uitvoering van dien maatregel waren in Mei 1899 door den directeur van binnenlandsch bestuur voorstellen gedaan.

[3]) Het product der inlandsche koffieaanplantingen in Krawang wordt geacht in 1898 ten hoogste 200 pikol te hebben bedragen, en toch beliep de van daar uitgevoerde hoeveelheid, blijkens de daarvoor afgegeven geleidepassen, 696 pikol.

[4]) Omtrent het aantal wegens verboden handel in koffie gedurende 1898 op de politierol of door den landraad gestrafte personen (inlanders en Chineezen) zijn slechts met betrekking tot vier gewesten opgaven ontvangen, waaruit blijkt dat dit aantal bedroeg in Tagal 55, in Banjoemas 342, in Bagelen 44 en in Kadoe 7.

koffieplantsoen gebezigde dadapboomen [1]) bleef zich over geheel Java openbaren, doch nam nergens belangrijk toe.

Hiervóór viel reeds een paar malen te wijzen op den kleinen koffieoogst van 1898, welke uitkomst hoofdzakelijk het gevolg was — zooals ook vroeger meermalen is voorgekomen — van den zeer grooten vruchtdracht der boomen in het voorafgegane jaar. Was toch in 1897 bij 's lands pakhuizen ingenomen (met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden) 474 221 pikol (uitmakende, na dat van de jaren 1889 en 1892, ad respectievelijk 577 157 en 692 446 pikol, het hoogste leveringscijfer van het tienjarig tijdvak 1889 t/m 1898, de gouvernementskoffieoogst van 1898 bracht (met inbegrip van de 2041 pikol uit de Vorstenlanden) niet meer dan 91 691 pikol [2]) in 's lands pakhuizen en nam dus in de rij van de laatste tien jaren eene der laagste plaatsen in, zooals trouwens het geval ook was met de op de rijke oogsten van 1889 en 1892 onmiddellijk gevolgde jaren 1890 en 1893, welke den lande slechts 95 585 en 69 037 pikol afwierpen. [3]) Evenals in 1897 deelden in 1898 de residentiën Pasoeroean en Preanger Regentschappen alleen voor ruim $^2/_3$ in de opgegeven productie, welke, op 2126 pikol na, geheel uit 1ste soort koffie bestond. Aan Liberiakoffie bevond zich onder het ingeleverde uit de gouvernementsresidentiën 9752 en uit de Vorstenlanden 904 pikol, in 't geheel dus 10 656 pikol. [4]) In de vijf voorafgegane jaren had de inlevering van die soort achtereenvolgens bedragen 622, 1670, 2183, 6652 en 3641 pikol.

Het aantal inkooppakhuizen werd in 7 gewesten met 9 verminderd en beliep dientengevolge op ult. 1898 (ongerekend de Vorstenlanden) 377. Inkoop en afvoer van het product ondervonden nergens stremming, uitgenomen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen), waar in den aanvang de afvoer wat traag plaats had. Bij het einde des jaars was bijna overal het product reeds afgeleverd naar de doorvoer- of afscheeppakhuizen.

Nadeelige invloeden op de qualiteit van het in 1898 ingeleverd product tijdens het zich in de pakhuizen bevond werden niet waargenomen; voor geregeld omwerken en ventilatie werd overal zorg gedragen. Slechts in enkele streken werd het verschijnsel van verkleuren en bont worden van de korfie opgemerkt, o. a. hier en daar in Kadoe en Kediri. In enkele inkooppakhuizen in Banjoemas en Bagelen en in één van elk der gewesten Preanger Regentschappen, Pekalongan en Kadoe werd de koffie door snuitkever aangetast.

Bij twee pakhuizen in Madioen werd meer onderwicht dan de toegestane spillage bevonden, waarvan de oorzaak bleek te liggen in sterke indroging van het product. Voorts was in het pakhuis te Loemadjang (Probolinggo) eene aanzienlijke hoeveelheid inferieure koffie als 1ste soort ingenomen, voor welk feit de betrokken inkooppakhuismeester met f 1935 is belast geworden. Een hulppakhuismeester in Kadoe werd, wegens een geldelijk tekort van f 116, uit zijne betrekking ontslagen en gerechtelijk vervolgd. In het algemeen pakhuis te Pekalongan werd een tekort bevonden van ruim 53 pikol koffie (Java- en Liberiakoffie). Daar hier oneerlijkheid in het spel scheen te zijn, werd de betrokken pakhuismeester, in afwachting van den uitslag van het onderzoek, in zijne betrekking geschorst. Overigens was nergens van belangrijke over- of onderwichten sprake.

De uitkomsten van de tegeldemaking van het product, ook wat betreft de in Indië verkochte hoeveelheden, vindt men over 1898 en tevens over een gedeelte van 1899 vermeld in tabel I hierachter. [5]) Van het op Java aan het Gouvernement geleverd product werden in 1898 hier te lande verkocht 185 515 pikol (178 259 pikol uit den oogst van 1897 en 7256 pikol uit de oogsten van 1896 en 1898), terwijl in de vier groote veilingen te Batavia van de aangeboden 98 778 pikol (71 340 pikol oogst 1898 en 27 438 pikol oogst 1897) werden verkocht 84 438 pikol, zijnde in twee veilingen 14 340 pikol (waaronder 9338 pikol uit den oogst van 1897) deels opgehouden, deels niet in veiling gebracht, nadat voor eenige kavelingen van dezelfde partijen te lage biedingen (beneden de kort vóór de veiling vastgestelde limiet-prijzen) waren verkregen. Op 23 plaatsen van Java en Madura, waar de handel niet of niet in voldoende mate in de behoefte voor het verbruik voorziet, werd overigens gedurende 1898 op onderscheidene tijdstippen nog publiek verkocht eene totale hoeveelheid van 1864 pikol (voor het meerendeel uit den oogst van 1898), daaronder begrepen 62 pikol Liberia-koffie, van welke soort gedurende 1898 in de veilingen hier te lande werden te gelde gemaakt p. m. 2590 pikol (zie omtrent de daarvoor bedongen prijzen tabel I voornoemd).

Het gebruik om een deel van den gouvernements-oogst van gewone koffie eerst na één- of meerjarige opschuring in Indië hier te lande aan de markt te brengen, zal dit jaar voor 't eerst worden uitgestrekt tot de Liberia-soort (verg. wat daaromtrent gezegd is op blz. 3 hiervóór). Ter beoordeeling of ook bij deze koffie, evenals bij de Java-soort, zich voor legkoffie een gunstig prijsverschil tegenover versch verscheepte koffie voordoet, zijn omstreeks medio Augustus jl. in hetzelfde stoomschip herwaarts afgeladen eene partij Liberia-koffie van 1149 pikol uit den oogst van 1898, welker verscheping door gemis aan laadruimte tot dusver vertraagd was en welke dientengevolge ongeveer een jaar tijds te Batavia is opgelegd gebleven, zoomede eene partij van 200 pikol Liberia-koffie uit den oogst van 1899. Tevens is in Augustus jl. last gegeven om, tot voortzetting van de proef, een door den directeur van binnenlandsch bestuur te bepalen gedeelte van den jongsten Liberia-oogst te bestemmen voor één- en tweejarigen opleg te Batavia.

De vraag of, bij gelijke behandeling als in Indië, opleg van koffie hier te lande mede gewenschte uitkomsten geeft, schijnt ontkennend te moeten worden beantwoord. Eene in September 1897 herwaarts verzonden partij van 25 pikol, ontleend aan het voor opleg te Batavia bestemde gedeelte van den Preangeroogst van hetzelfde jaar, toch vertoonde, na gedurende twaalf maanden hier te lande, met inachtneming van de uit Indië ontvangen wenken, te zijn opgeschuurd geweest, nagenoeg geen verandering, terwijl het in Indië aangehouden en daar als legkoffie behandelde gedeelte van den Preanger-oogst, na te Batavia mede ongeveer één jaar te zijn opgeschuurd geweest, blijkens een in October 1898 daarvan genomen en in stopflesch herwaarts gezonden monster, belangrijk meer de voor den handel zoo gewenschte licht bruingele kleur had verkregen, zoodat dit monster dan ook in November 1898 door deskundigen te Amsterdam werd getaxeerd op f 0,46 per $^1/_2$ K.G., terwijl aan de bij diezelfde gelegenheid getaxeerde twee monsters uit de hier te lande sedert October 1897 opgeschuurde partij (één van welke monsters echter niet opgeschuurd was geweest, maar aanstonds in eene stopflesch afzonderlijk was bewaard) geen hoogere waarde dan f 0,36 per $^1/_2$ K.G. werd toegekend.

2°. Vrije inlandsche koffieteelt (niet aan de verplichte levering onderworpen).

Omtrent de vooruitzichten van de koffiecultuur in Bantam, Krawang, Japara en Rembang, waar de bevolking, sedert eenige jaren van de verplichte teelt en levering ontheven, in de gelegenheid is om zich aan die teelt geheel in eigen bedrijf te wijden (waarbij zij van gouvernementswege o. a. in het verkrijgen van goed plantmateriaal nog steeds geldelijk gesteund werd [6]),

[1]) Ook afgescheiden van deze ziekte heeft de ondervinding geleerd dat in vele streken de dadapboom niet veel langer leeft dan het koffieplantsoen en zelfs vaak eerder afsterft. Daarom wordt tegenwoordig in zulke streken de dadap niet meer uitsluitend voor schaduwhout gebruikt, maar is hij geheel of gedeeltelijk vervangen door andere boomen, veelal albizzia-soorten, die het terrein blijven beschaduwen ook wanneer het koffieplantsoen is afgeschreven, hetgeen aan het in goeden staat houden van de afgeschreven tuinen bevorderlijk is.

[2]) Wegens nadeelige weersinvloeden, waardoor o. a. een belangrijk deel van den aanvankelijk min of meer rijken bloei vernield werd, is in het loopende jaar de oogst mede niet gunstig. Volgens de raming van ult. Juli jl. meende men op niet meer dan 210 000 pikol te mogen rekenen (waarvan 13 500 pikol Liberia soort). De inlevering had tot dien datum bedragen 159 676 pikol. In dezelfde zeven maanden van 1897 was ingeleverd 205 083 en van 1898 70 913 pikol.

[3]) Bij deze en de voorgaande cijfers zijn als ingeleverd ook medegerekend de hoeveelheden aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie (in de besproken tien jaren uiteengeloopen hebbende tusschen 150 en 445 pikol), doch is geen rekening gehouden met overwichten en minderbevindingen bij uitlevering uit de inkoop- naar de doorvoer- en afscheeppakhuizen. In den regel laten de overwichten na aftrek van de minderbevindingen voor alle gewesten gezamenlijk nog een voordeelig verschil van p. m. 100 à 200 pikol.

[4]) In den aanvang van 1899 is dezerzijds aan het oordeel van den Gouverneur-Generaal de vraag onderworpen of, bijaldien de levering uit de Vorstenlanden in toenemende mate uit Liberia-koffie mocht gaan bestaan, de vorsten aldaar er niet op dienen voorbereid te worden dat daarvan eene herziening van de hun ingevolge Indisch Staatsblad 1896 n°. 99 te goed gedaan wordende inkoopsprijzen het gevolg zal moeten wezen.

[5]) Ten aanzien van de in 1895, 1896 en 1897 te Batavia verkochte gouvernementskoffie is in die tabel tevens opgegeven, voor zooveel dit op de plaatsen van afladiug is kunnen worden nagegaan, hoeveel daarvan naar Nederland en hoeveel naar andere landen of plaatsen werd verscheept.

[6]) In 1898 werd van gouvernementswege voor dit doel uitgegeven (hoofdzakelijk voor aanleg en onderhoud van kweekbedden en het aankoopen van zaadkoffie): in Bantam f 995, in Japara f 450 en in Rembang f 988. Uit Krawang is het bedrag niet gemeld.

luiden de berichten, over het algemeen genomen, weinig gunstig. De uitplanting en het onderhoud laten in den regel te wenschen over en de bemoeiingen der ambtenaren, om de inlandsche planters in deze tot betere inzichten te brengen, vonden in 1898 te minder ingang, nu de boomen zoo weinig vrucht droegen en de prijzen van het product weder lager waren. Terwijl dan ook de naar de getaxeerde oogstwaarde berekende aanslag in de landrente van de koffieplantsoenen in Bantam, Krawang, en Japara (in Rembang had nog geen aanslag plaats) over 1897 bedroeg f 7202, f 233 en f 1406, kwam de aanslag voor 1898, betrekking hebbende op respectievelijk 476, 98 en 273 bouws vruchtdragend plantsoen, slechts te staan op f 131, f 220 en f 373. Cijfers omtrent den omvang van de sedert 1894/95 (in Japara sedert 1895/96) in vrije cultuur tot stand gebrachte koffieplantsoenen zijn voor drie der bedoelde gewesten bijeengebracht in tabel III hierachter (nopens Krawang ontbreken dergelijke gegevens). Volgens die (afdeelingsgewijs ingerichte) opgaven zou de bevolking in Bantam, ten gevolge van de onder den nieuwen toestand gedane aanplantingen (daarbij ook reeds medetellende de in 1898/99 in den grond gebrachte boompjes), thans bezitten 454 000 koffieboomen, die van Japara 329 000, en die van Rembang 110 000, waaronder respectievelijk 300 000, 73 000 en 88 000 van de Liberia-soort, terwijl de in den aanvang van 1898 afgesloten opgaven, in het Koloniaal Verslag van 1898 (bijlage RR) vermeld, voor eerstgemeld gewest aanwezen 344 000 boomen (waaronder 222 000 van de Liberia-soort), voor Japara 240 000 (waaronder 79 000 als voren) en voor Rembang 87 000 (waaronder 65 000 als voren). Voor Bantam en Japara zijn deze cijfers te verhoogen met de plantsoenen, voor zooveel nog in stand gebleven, aangelegd tijdens in die gewesten, evenals in Krawang, de verplichte teelt en levering nog bestonden (in Rembang werd tijdens de opheffing van het monopolie de cultuur niet meer gedreven). Wat laatstbedoelde categorie van plantsoenen betreft, is alleen uit Japara gemeld dat zij, ondanks de hier en daar weder bewerkstelligde inboetingen, waren teruggegaan van 254 000 op ult. 1897 tot 205 000 boomen op ult. 1898, waaronder op elk dier tijdstippen 31 000 Liberia-boomen.

Omtrent elk der vier gewesten in het bijzonder is voorts nog het volgende aan te teekenen.

Bantam. Aanplantingen uit den tijd der gouvernementscultuur worden in dit gewest enkel aangetroffen in de afdeeling Pandeglang, waar ook de sedert in eigen bedrijf ondernomen koffieteelt van meer beteekenis is dan in de overige afdeelingen van het gewest. De Bantam-koffieoogst is dan ook nog enkel afkomstig uit Pandeglang, doch in 1898 leverde de pluk weinig op (eene schatting van de hoeveelheid verkregen product — over 1897 2200 pikol — is ditmaal niet ontvangen), en daarbij waren de prijzen laag, zoodat voor gewone koffie, waaruit in Pandeglang de sedert 1894/95 aangelegde aanplantingen voor ruim 55 pct. bestaan, gemiddeld niet meer kon worden bedongen dan f 25 en voor Liberia-soort slechts f 15 per pikol. In de andere afdeelingen van het gewest is bijna uitsluitend Liberia-koffie geteeld, en wel in Anjer meerendeels op erven en langs paggers, doch in Serang en Lebak hoofdzakelijk in geregelde tuinen, die echter, vooral in laatstgemelde afdeeling, weinig beloven. In Tjiringin bestaat de kleinste helft der aanplantingen uit geregelde tuinen, en deze geregelde plantsoenen, welke echter in den westmoesson 1898/99 geen uitbreiding hadden ondergaan, stonden voor het meerendeel goed; zij werden door de bezitters ook beter onderhouden dan de zoogenaamde kampongkoffie. Onder deze laatste plantsoenen kwam in Tjiringin, ook wegens min oordeelkundige uitplanting, veel sterfte voor, zonder dat de verliezen noemenswaardig werden aangevuld. Buiten Pandeglang vindt men in Bantam de belangrijkste koffietuinen in de afdeeling Serang, waar o. a. eene inlandsche vrouw in het district Tjiroeas er een bezit van 6000 boompjes; overigens zijn in Serang de fraaiste tuinen in handen van enkele meer ontwikkelde inlanders (hadji's en dessahoofden). In 't geheel telde men in Pandeglang 461 en in Serang 146 tuinbezitters, terwijl voor de afdeelingen Lebak, Tjiringin en Anjer het aantal wordt opgegeven als 478, 516 en 168.

Krawang. De lust om de koffieteelt in eigen bedrijf voort te zetten of te ondernemen bleef gering. In het district Sindangkasih, waar in 1897/98 nog 25 289 Liberia-koffieboompjes waren bijgeplant, werden geen kweekbedden meer aangelegd, aangezien de bevolking hier zelfs op de kostelooze verstrekking van kweekplantjes weinig of geen prijs bleek te stellen. En in de beide andere districten Gandasoli en Wanaijassa, waar de cultuur nog werd voortgezet, werd in 1898/99 wel is waar een bijna even-groot aantal boompjes (63 276) in den grond gebracht als in 1897/98, namelijk 34 966 Liberia-boompjes (in Gandasoli) en 28 310 boompjes van de gewone soort (in Wanaijassa), doch bekommerden de planters, uitgenomen enkele gunstige uitzonderingen zich doorgaans weinig over het onderhoud van hunne plantsoenen.

Wat den toestand der uit den tijd van de gouvernementscultuur dagteekenende aanplantingen in beide laatstgenoemde districten betreft, — in Sindangkasih worden dergelijke aanplantingen niet aangetroffen, — ook deze laat veel te wenschen over. Bedoelde aanplantingen, aan welker onderhoud mede weinig ten koste wordt gelegd, beginnen meer en meer uit te sterven.

Naar raming zou in 1898 in Krawang in 't geheel niet meer dan ongeveer 200 pikol koffie door de bevolking geoogst zijn, terwijl voor 1897, als productie der laatstbedoelde (oude) tuinen, werd opgegeven 324 pikol. Het product, waarvoor gemiddeld f 35 per pikol werd bedongen, kwam voornamelijk in handen van Chineezen op de gewestelijke hoofdplaats, die de koffie hetzij door gemachtigden in de dessa's, hetzij door bemiddeling van inlandsche koffiehandelaren lieten opkoopen.

Japara. De sterfte in de plantsoenen, ook in die welke sedert de opheffing van het monopolie zijn aangelegd, bleef in 1898 aanzienlijk. Daar over 't algemeen de koffieterreinen in dit gewest slechts van zeer middelmatige hoedanigheid zijn en het gewas meer dan vroeger aan ziekten onderhevig is, eischen bijplanting en onderhoud veel meer zorg dan de bevolking geneigd is er aan te besteden. Van de 205 000 boomen bij den aanvang van 1899 nog aanwezig in de vroeger (in cultuurdienst) aangelegde en sedert (in geheel vrije cultuur) hier en daar door inboetingen aangevulde plantsoenen telde men er 174 000 van de gewone (Java-)koffie, terwijl het aantal Java-koffieboomen nog in leven van die, welke in 1895/96 t/m 1897/98 in geheel vrije cultuur waren geplant, beliep 144 000.

Aan Java-koffie werd in 1898 in Japara voor rekening der bevolking geoogst 57 pikol (tegen 371 pikol in 1897), waarvan in de afdeeling Joana 40 en in de afdeelingen Patti, Koedoes en Japara respectievelijk 8, 7 en 2 pikol, welk product op de passars tegen f 0,30 à f 0,40 per katti van de hand werd gezet. Op 1 pikol na (in Koedoes) werd Liberia-koffie nog in 't geheel niet geoogst. Van die soort waren er in eerstbedoelde (oude) tuinen nog 31 000 boomen en van de in 1895/96 t/m 1897/98 daarbuiten geplante nog 64 000 in leven. De teelt van Liberia-koffie wordt in dit gewest bij de bevolking al minder en minder gewild. Onder de 121 000 koffieboompjes in 1898/99 in de afdeelingen Koedoes, Patti en Joana in den grond gebracht (in de afdeeling Japara werd, evenals in 1897/98, in 't geheel niet meer bijgeplant) telde men dan ook slechts 9400 van de Liberia-soort (enkel in Joana).

Rembang. De uit dit gewest ontvangen berichten ten opzichte van de vrije inlandsche koffieteelt luiden over 't geheel mede niet gunstig.

Werd hier in de eerste jaren het mislukken van kweekbedden en aanplantingen uitsluitend toegeschreven aan het gebruik van slecht zaad en aan de onoordeelkundige wijze van uitzaaiing en overplanting door de met de cultuur niet vertrouwde bevolking, — nu in de laatste drie jaren voor uitstekend zaad gezorgd is en ook op den aanleg en het onderhoud der kweekbedden geen aanmerkingen vielen te maken, zoodat zoowel in 1896/97 als in 1897/98 uitmuntend plantmateriaal werd verkregen, zijn de uitkomsten al evenmin bemoedigend. Niet alleen toch dat een groot gedeelte der aanplantingen op vele plaatsen reeds op jeugdigen leeftijd sterft, doch ook de boomen, welke in leven blijven, zijn voor het meerendeel niet krachtig. Slechts in enkele streken, namelijk in het onderdistrict Bedingin (district Ngawen) in Blora, aan de zuidgrens van de afdeeling Rembang en in de streek bij het Pandan-gebergte in Bodjonegoro, zijn de uitkomsten zoodanig dat zij verdere geldelijke ondersteuning tot voortzetting van de proeven wettigen. Over die streken luiden de berichten hier en daar zelfs gunstig, doch overigens schijnt in Rembang de droogte te fel en te langdurig om er met goed gevolg de teelt van koffie te kunnen drijven. Daarbij komt, dat in het noorden van het gewest, vooral in October, een hevige wind waait, welke in weinige dagen de jonge boomen doet verdorren, wanneer zij niet terdege beschut zijn. Zooals ten vorigen jare reeds werd medegedeeld, was toen (in 1897/98) de teelt voor 't eerst beproefd in de afdeeling Toeban. Ofschoon alles gedaan werd om de planters aldaar voor de cultuur te winnen, bestaat er weinig kans dat zij er aarden zal. Op slechts weinige uitzonderingen na, viel geen wezenlijke belangstelling in de proef op te merken en voor het onderhoud der jonge boompjes werd door velen niets gedaan.

(4. 36.)

Bijlage van de Memorie van Beantwoording.

(Behoort als bijlage I bij N°. 35.)

A. ALGEMEEN VIJFJARIG OVERZICHT betreffende de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java.

a. Omvang der cultuur.

Plantjaren.	Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuur-plannen begrepen) op het einde van elk der opgegeven plantjaren (31 October).		Aantal dessa's en huisgezinnen, aan wie (voor het volgende plantjaar) de verplichting werd opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) tot het ontginnen van gronden voor één of meer latere plantjaren.		Aantal dessa's, niet meer in de cultuur-plannen opgenomen, maar nog verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde voorshands niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen.	Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen.				Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen (*naar schatting*).		Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:		
						Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden		Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. *b)*	Uitgestrektheid (in bouws) der in de voorgaande kolom bedoelde plantsoenen.	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. *b)*	Uitgestrektheid (in bouws).	bij de cultuur-plannen aangewezen gronden.	niet bij de cultuur-plannen aangewezen gronden.	Te zamen
	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.		afgeschreven.	bijgeplant. *a)*							
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1893/94	3 646	306 655	1 789	153 261	1 126	10 560 700	5 060 500	71 474 300 (17 054 800)	53 178	181 222 700 (31 261 000)	127 430	49 119	109 425	*c)* 158 544
1894/95	3 475	301 098	1 722	141 896	1 052	9 310 500	5 733 900	67 897 700 (16 203 200)	50 625	172 208 400 (31 251 500)	126 281	51 500	110 129	*d)* 161 629
1895/96	3 252	*e)*274 579	1 758	135 952	1 140	6 089 300	4 883 600	66 692 000 (15 563 300)	50 879	*f)*187 067 900 (22 037 400)	127 405	54 214	125 466	*g)* 179 680
1896/97	3 259	287 915	1 607	133 146	1 007	5 495 800	5 059 500	*h)* 66 005 400 (15 246 000)	51 469	*i)* 180 945 900 (16 149 100)	118 837	54 564	142 346	*g)* 196 910
1897/98	2 878	240 157	1 593	138 215	1 173	7 180 900 *j)*	5 902 400	*h)* 64 727 200	52 997	*l)* 182 672 600 (16 147 000)	111 773 *m)*	53 276	165 430	*g)* 218 706

a) De verplichte bijplantingen besloegen in de opgegeven plantjaren achtereenvolgens 3949, 4644, 4490, 4386 en 5908 bouws. Bij deze cijfers is niet gerekend op de terreinen (in 't geheel 693 bouws), ingenomen door de thans voor 't eerst in de leggers der gouvernements-aanplantingen opgenomen plantsoenen, in de laatste jaren in Pekalongan tot stand gebracht als zoogenaamde monosoeko krojokan.

b) Het aantal jonge — nog niet vruchtdragende — boomen is tusschen ( ) vermeld.

Onder het opgegeven aantal boomen, waaruit de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen bestaan, telde men er achtereenvolgens 1 701 654, 2 447 126, 3 466 263, 4 917 198 en 6 572 464 van de Liberia-soort. Cijfers nopens de niet op hoog gezag geplante Liberia-boomen zijn niet te verstrekken; hun aantal is echter mede op eenige millioenen te schatten.

c) Dit totaal is in de voorhanden opgaven niet gewestelijk gespecificeerd.

d) Voor zooveel per gewest gespecificeerd, waren de cijfers aldus: Preanger Regentschappen 65 887, Cheribon 14 264, Tagal 9351, Samarang 16 138, Pasoeroean 23 015, Probolinggo 6980, Madioen 5775 en andere gewesten 20 219. Hoevelen van deze bezitters van vrijwillige plantsoenen hunne aanplantingen bewerkstelligd hadden op bij de cultuurplannen aangewezen gronden, is niet voor al de genoemde gewesten afzonderlijk opgegeven. Dit blijkt slechts ten aanzien van de Preanger Regentschappen, Cheribon, Samarang, Pasoeroean en Madioen, waar dit aantal beliep respectievelijk 32 277, 3864, 4271, 3734 en 2646.

e) Dit totaal is waarschijnlijk te laag, doordien de residentie Bezoeki daarin begrepen is met een totaal van slechts 20 004 cultuurdienstplichtige huisgezinnen, terwijl in de opgaven van het jaar te voren (1894/95) voor dat gewest als bij de cultuur ingedeeld werden vermeld 30 692 gezinnen, en daarvoor in de opgaven van 1896/97 voorkomt 31 840.

f) Het verschil van bijna 15 millioen boomen met de opgaaf van het jaar te voren is bijna uitsluitend het gevolg van nieuwe (hoogere) schattingen betreffende dem omvang der plantsoenen in Pasoeroean.

g) Voor een deel schijnt de steeds voortgaande stijging van het cijfer te moeten worden toegeschreven aan volledige opgaven in zoover meer en meer voor sommige districten ook de bezitters van pagger- en kampongkoffie worden medegerekend.

Per gewest waren de totalen van 1895/96, 1896/97 en 1897/98 verdeeld als volgt (de cijfers tusschen ( ) vermeld betreffen het aantal bezitters van vrijwillige koffie-aanplantingen, aangelegd op bij de cultuurplannen aangewezen gronden):

	1895/96.		1896/97.		1897/98	
Preanger Regentschappen	68 786	(34 633)	62 905	(31 803)	66 230	(33 857)
Cheribon.	14 126	(2 542)	32 536	(2 913)	37 795	(2 456)
Tagal.	9 300	(170)	9 587	(176)	10 580	(176)
Pekalongan	5 716	(500)	6 192	(1 353)	6 297	(1 546)
Samarang	22 344	(5 786)	23 517	(4 238)	28 845	(3 657)
Pasoeroean:	22 714	(3 774)	22 726	(3 874)	24 348	(3 871)
Probolinggo	6 912	(1 057)	7 707	(3 600)	8 141	(3 241)
Madioen	14 523	(2 705)	12 059	(2 888)	13 091	(2 803)
Andere gewesten. . . .	15 259	(3 047)	19 681	(3 719)	23 379	(1 669)
	179 680	(54 214)	196 910	(54 564)	218 706	(53 276)

h) De totalen, waarbij een * is geplaatst, houden niet volkomen verband met het cijfer der opgegeven afschrijvingen en bijplantingen, doordien later verbeterde opgaven nopens het bij het einde van het plantjaar aanwezig getal boomen werden ontvangen, zonder dat blijkt hoe dienovereenkomstig het cijfer in de twee vooraigaande kolommen wijziging moest ondergaan. Wat het opgegeven totaal van ruim 66 millioen boomen op ult. October 1897 betreft, valt — in verband met noot *j* — nog op te merken dat dit nu blijkt ruim 1 millioen meer te hebben bedragen.

i) Dat de ramingen bij het einde van het plantjaar 1896/97 op een totaal van bijna 181 millioen boomen kwamen te staan, tegen ruim 187 millioen het jaar te voren, was hoofdzakelijk het gevolg van eene geschatte afneming der plantsoenen in de Preanger Regentschappen met ruim 7 millioen. Daarentegen blijkt nu uit de opgaven over het plantjaar 1897/98 dat het seder 1894/95 in de jaarlijksche ramingen voor deze kolom begrepen cijfer van 10 millioen boomen voor het district Tengger (afdeeling en residentie Pasoeroean als veel te laag moet worden aangemerkt; in de opgaven over het plantjaar 1897/98 telt bedoeld district dan ook voor 19^8 millioen boomen. Dit cijfer ook voor 1896/97 aannemende, zou dus, in plaats van bijna 181 millioen, gelezen moeten worden 190^8 millioen.

j) In dit cijfer zijn 1 053 600 boomen begrepen, welke in de laatste jaren in de residentie Pekalongan als zoogenaamde monosoeko krojokan zijn in den grond gebracht, doch tot dusver ten onrechte niet in de koffieleggers waren opgenomen. In den westmoesson 1897/98 zijn dan ook in werkelijkheid slechts bijgeplant 5 902 400 — 1 053 600 = 4 848 800 boomen.

k) Het cijfer der op ult. October 1898 in de hierbedoelde plantsoenen aanwezig aantal vruchtdragende boomen is niet opgegeven.

l) Tegenover de verbeterde raming van 1896/97, waarvoor, blijkens noot *i*, is aan te nemen 190^8 millioen, zouden dus in 1897/98 de hierbedoelde plantsoenen zijn afgenomen met ruim 8 millioen boomen, waarin op nieuw voor een belangrijk cijfer, namelijk voor ruim 5 millioen, de residentie Preanger Regentschappen deelde, en voor het overige voornamelijk deelden de gewesten Pekalongan en Kediri en de afdeeling Bangil (residentie Pasoeroean).

m) De in noot *i* bedoelde verbeterde (hoogere) raming van de plantsoenen in het district Tengger brengt geen verandering in de berekende uitgestrektheid dier plantsoenen. Daarvoor is ook in de opgaven over 1897/98 evenal in die over 1896/97, gerekend op 9925 bouws.

b. Bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden; kosten op het ingeleverd product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java, en opbrengst van de hier te lande geveilde hoeveelheden.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder echter ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a)*					Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheden (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrek van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *c)*	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië* op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement kwam te staan, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol.	
	Gouvernementsresidentiën.			Soerakarta en Djokjakarta. *b)*	Algemeen totaal.						Bruto.	Netto. *d)*
	Preanger Regentschappen.	Pasoeroean.	Overige gewesten.									
1.	2.	3	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1894 . .	77 648 *e)* (1005)	184 082 (*n*)	96 901 (623)	5 204 (42)	363 835 (1670)	364 009	f 5 446 697	f 809 587	f 6 256 284	f 17,18	f 63,75[92]	f 58,53[22]
1895 . .	80 789 (1468)	135 989 (*n*)	99 048 (568)	3 820 (147)	319 642 (2183)	319 839	4 736 331	940 454	5 676 785	17,75	65,75[76]	60,86[18]
1896 . .	71 254 (1468)	119 313 (*n*)	68 332 (2404)	4 770 (880	263 669 (6652)	263 737	4 000 109	957 557	4 957 666	18.80	61,99[85]	57,60[25]
1897 . .	119 474 (2135)	205 029 (*n*)	147 546 (1298)	2 172 (208)	474 221 (3641)	474 368	7 046 321	1 261 292	8 307 613	17,51	57,11[98]	52,81[82]
1898 . .	23 336 (5120)	38 258 (*n*)	28 056 (4542)	2 041 (904)	91 691 (10 656)	91 732	1 397 156	722 522	2 119 678	23,11	45,85[59]	41,82[96]

a) Deze laatste hoeveelheden bedroegen in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 303, 356, 395, 445 en 150 pikol (meestal, uitgenomen in 1896, inferieure soort). Het *ingekocht* product beliep derhalve: in 1894 363 532, in 1895 319 286, in 1896 263 274, in 1897 473 776 en in 1898 91 541 pikol, waaronder aan inferieure soort achtereenvolgens 11 161, 13 148, 4067, 14 066 en 1991 pikol. (Onder de levering in de Vorstenlanden bevond zich aan inferieure koffie achtereenvolgens 670, 285, 191, 53 en 87 pikol.)

b) Het ingeleverde in 1894 en 1895 was enkel uit Soerakarta afkomstig, doch in volgende jaren werd ook uit Djokjokarta weder koffie ingeleverd en wel 268, 129 en 511 pikol (alles Liberia-koffie 1ste soort). Onder de levering uit Soerakarta, achtereenvolgens ten bedrage van 5204, 3820, 4502, 2043 en 1530 pikol, bevond zich aan Liberia-koffie respectievelijk 42, 147, 612, 79 en 393 pikol. De uit laatstgenoemd gewest verkregen koffie bestond bijna uitsluitend uit product van de Mangkoe Negorosche landen. Vanwege het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis werd namelijk ingeleverd: in 1894 4861, in 1895 3704, in 1896 4382, in 1897 1988 en in 1898 1501 pikol. Onder de beide laatstgenoemde hoeveelheden — over de jaren 1894, 1895 en 1896 is zulks niet opgegeven — was aan Liberia-koffie begrepen: in 1897 78 en in 1898 381 pikol.

c) In de gouvernementsresidentiën wordt, van 1889 af, als inkoopsprijs te goed gedaan f 15 per pikol (voor inferieure soort de helft). De koffie uit de Vorstenlanden wordt volgens eene afwijkende regeling betaald, welke laatstelijk is herzien bij Indisch Staatsblad 1896 nº. 99.

d) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend de *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent slechts opgaven *per oogstjaar* bekend zijn (zie de kolommen 10 en 11 van het staatje).

e) De tusschen ( ) vermelde cijfers betreffen de bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden Liberia-koffie. Deze hoeveelheden zijn in de daarnevens geplaatste totalen begrepen.

II. Overzicht betreffende de uitkomsten der in 1898 en de eerste acht maanden van 1899 hier te lande en in Indië gehouden gouvernementsveilingen van op Java aan het Gouvernement geleverde koffie.

a. Veilingen in Nederland.

1898.

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a)*	Netto. *b)*	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
25 Januari . .	28 490	1 719 946[5]	f 0,35[65]	f 0,32[39]	f 0,34
1 Maart . . .	19 996	1 204 741	0,38[03]	0,34[83]	0,35
5 April. . . .	18 507[38]	1 119 266[5]	0,34[78]	0,31[69]	0,33
10 Mei	20 010[93]	1 210 913	0,38[16]	0,34[93]	0,33¼
14 Juni	20 003	1 211 086	0,38[99]	0,35[74]	0,35
9 Augustus .	18 499	1 119 445[5]	0,40[62]	0,37[36]	0,37¼
13 September.	19 930[32]	1 211 665[5]	0,41[25]	0,37[93]	0,35½
18 October . .	19 982[37]	1 206 561	0,39[38]	0,36[12]	0.34
22 November.	20 087[79]	1 234 380[5]	0,34[77]	0,3.[62]	0,32½
	d) 185 515[79]	11 238 005[5]	f 0,37[85]	f 0,34[53]	

1899 (Januari t/m Augustus).

Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a)*	Netto. *b)*	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
31 Januari. .	21 102[91]	1 276 375[5]	f 0,35[32]	f 0,32[14]	f 0,31
7 Maart . .	21 208[35]	1 286 875	0,32[30]	0,29[23]	0,27
11 April . . .	20 422[51]	1 236 597[5]	0,32[50]	0,29[46]	0,27
17 Mei . .	20 189	1 222 026	0,31[25]	0,28[21]	0,27¾
20 Juni . . .	21 706	1 312 906	0,31[86]	0,28[79]	0,26¾
8 Augustus	22 321[69]	* *c)* 1 339 320	* 0 31[85]	* 0,28[78]	0,25¾
	e) 126 950[46]				

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1½ pct. korting voor contante betaling.

b) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus *ongerekend* den inkoopsprijs en de verder *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent opgaven *per oogstjaar* te vinden zijn in de jaarlijks bij het Koloniaal Verslag afgedrukte tabellen betreffende de koffiecultuur (zie ook de kolommen 10 en 11 van het voorafgaande vijfjarig overzicht).

c) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, berusten vooralsnog op benaderende gegevens.

d) Hieronder voor 8 van de 9 veilingen in 't geheel 2587 pikol Liberia-koffie. Van die soort was namelijk opgenomen in de eerste vijf veilingen achtereenvolgens (mede in pikols): 2 (uit één gewest), 219 (uit vier gewesten, 1 (uit één gewest), 786 (uit vijf gewesten) en 569 (uit twee gewesten), terwijl de overige 1010 pikol over de laatste vier veilingen verdeeld waren als volgt: 795 (uit drie gewesten), 18 (uit één gewest) en 197 (mede uit één gewest). Voor de opgegeven hoeveelheden werd per ½ K.G. bedongen: in Januari f 0,20¾, in Maart f 0,19 à f 0,42, in April f 0,25¼, in Mei f 0,24½ à f 0,40¾, in Juni f 0,14¼ à f 0.40½, in September f 0,16 à f 0,36½, in October f 0,30½ en in November f 0,17½ à f 0,21.

e) In de gedurende Januari t/m Augustus 1899 reeds gehouden gouvernements-veilingen werd in 't geheel 5260 pikol Liberia-koffie verkocht, en wel in de eerste drie veilingen, telkens uit één gewest, achtereenvolgens 200, 81 en 1040 pikol, waarvoor verkregen werd f 0,20¼ à f 0,20¾ (Januari), f 0,17¼ (Maart) en f 0,18¾ à f 0,19 (April). In de drie latere veilingen, toen Liberia-koffie uit drie, vijf en vier gewesten werd aangeboden, achtereenvolgens gezamenlijk 1568, 1030 en 1341 pikol, liepen de prijzen per ½ K.G. uiteen als volgt: f 0,20 à f 0,26 (Mei), f 0,17½ à f 0,24½ (Juni) en f 0,14¼ à f 0,21 (Augustus).

b. Veilingen te Batavia.

Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden (in pikols).					Verkregen gemiddelde opbrengst per pikol.				
	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	7 Dec. 1898.	29 Aug. 1899.	24 Aug. 1898.	28 Sept 1898.	2 Nov. 1898.	7 Dec. 1898	29 Aug 1899.
Preanger Regentschappen (gewone bereiding)	4 400	10 200	*d)* 800	*g)* 600	600	f 47,85	f 48,35[5]	*d)* f 49,31	*g)* f 56,31[5]	f 40,00
Idem (West-Indische bereiding)	600	800	400	100	"	50,95	48,35	49,00	49,80	"
Pasoeroean (gewone bereiding)	*a)* 19 739	4 175	8 200	15 600	5 400	*a)* 38,88	38,11	34,00	33,89[5]	26,28
Idem (West-Indische bereiding)	*b)* 261	*b)* 1 825	*b)* 898	"	*b)* 2 600	48,00	53,23	51,28	"	42,61
Tagal, Probolinggo en Bezoeki	"	*c)* 8 000	*e)* 3 000	*h)* 4 840	"	"	*c)* 47,09	*e)* 34,00	*h)* 34,85	"
	25 000	25 000	*f* 13 298	*i)* 21 140	*k)* 8 600	f 40,84[56]	f 46,59[72]	f 36,67[58]	f 34,75[63]	f 32,17[46]
			l) 84 438							

a) Van de 19 739 pikol Pasoeroean-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van Augustus 1898, was 17 500 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 38,69 per pikol; de overige 2239 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 40,33 per pikol verkregen.

b) Dit door licentiehouders ingeleverd product was te verdeelen aldus:

Bereidingsplaatsen.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden fabriekmatig bereide koffie (in pikols).				Verkregen gemiddelde opbrengst voor de verschillende partijen waarin de koffie van dezelfde herkomst bij de veilingsnotitiën verdeeld was.			
	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	29 Aug. 1899.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	29 Aug. 1899.
Wagir (Bedali)	"	"	"	261	"	"	"	f 30,10 en f 42,70
Sisir	"	800	789	1 278	"	f 59,17[5]	f 27,05, f 36,70 en f 57,76	45,51
Ngroto	"	266	22	254	"	53,10	f 26,00 en f 32,00	42,40
Karangan	"	380	"	588	"	f 45,05 en f 53,25	"	f 30,00 en f 44,20
Magoewan	261	379	87	219	f 48,00	f 38,10, f 42,00 en f 43,30	f 25,00, f 28,00 en f 28,30	f 19,40, f 29,10 en f 29,90
Gezamenlijk	261	1 825	898	2 600	f 48,00	f 53,23	f 51,28	f 42,61

c) 5000 pikol uit Tagal, 2000 pikol uit Probolinggo en 1000 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen respectievelijk f 52,51, f 36,72 en f 40,72.

d) Van de 800 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van November 1898, was 200 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 52,50 per pikol; de overige 600 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 48,25 per pikol verkregen.

e) 2000 pikol uit Probolinggo en 1000 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen f 32,74[5] en f 38,31[5].

f) 11 702 pikol minder dan ten verkoop was aangeslagen, doordien van de aangeboden koffie van gewone bereiding uit de Preanger Regentschappen (oogst 1897) en uit Pasoeroean (oogst 1898) opgehouden werd respectievelijk 200 en 600 pikol, waarvoor slechts geboden werd f 52,50 en f 33,58 per pikol, welke biedingen beneden de kort vóór de veiling vastgestelde limites bleven, in verband waarmede van het in veiling brengen der overige 6500 pikol Preanger-koffie (oogst 1897) en 4402 pikol Pasoeroean-koffie (oogst 1898) werd afgezien.

g) Van de 600 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van December 1898, was 400 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 60 per pikol; de overige 200 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 48,95 per pikol verkregen.

h) 150 pikol uit Tagal, 3400 pikol uit Probolinggo en 1290 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen f 54, f 33,58[5] en f 35,95[5].

i) In veiling waren aangeslagen 23 778 pikol, namelijk 20 740 pikol uit den oogst van 1898 en 3038 pikol (Preanger-koffie, gewone bereiding) uit den oogst van 1897. Van deze laatste hoeveelheid werd echter 2638 pikol opgehouden wegens te lage biedingen (f 59,95 per pikol).

k) In veiling waren aangeslagen 25 000 pikol alles uit den oogst van 1899. Echter werden daarom opgehouden 16 400 pikol, namelijk 5000 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), 400 pikol Preanger-koffie (West-Indische bereiding) en 11 000 pikol Pasoeroean-koffie (gewone bereiding), waarvoor te lage biedingen werden verkregen (respectievelijk f 39,22, f 38,27[5] en f 26,20 per pikol).

l) Hiervan 18 100 pikol uit den oogst van 1897; de overige 66 338 pikol waren afkomstig uit den oogst van 1898.

In de drie voorafgegane jaren 1895, 1896 en 1897 werd in de Bataviasche veilingen achtereenvolgens 98 356, 98 181 en 89 351 pikol gouvernements-koffie verkocht. Uit een in Indië in den aanvang van 1898 opgemaakt overzicht nopens de landen of plaatsen waarheen deze koffie verscheept werd, voor zooveel daaromtrent inlichtingen konden worden verkregen, d. i. ten aanzien van respectievelijk 79 915, 81 496 en 83 918 pikol der voorschreven hoeveelheden, blijkt dat het grootste gedeelte werd verscheept naar Nederland (veelal met bestemming voor Noord-Duitschland) en naar Port Saïd (voor orders). Voor de verschillende landen of plaatsen waren de cijfers als volgt:

		1895.	1896.	1897.
Nederland		41 838	31 620	16 455
Port Saïd v/o		22 016	35 049	41 376
Singapore		6 919	9 427	15 887
Frankrijk	Marseille	1 000	"	"
	Andere havens	2 250	2 700	"
Oostenrijk	Triest	154	200	800
	Andere havens	2 489	1 000	"
Londen		50	"	"
Amerika	New-York	1 983	200	8 400
	Philadelphia	661	"	"
Duitschland		555	50	200
Denemarken		"	250	"
Noorwegen		"	"	800
		79 915	81 496	83 918

(4. 37.)

Bijlage van de Memorie van Beantwoording.

(Behoort als bijlage II bij n°. 35.)

OVERZICHT betreffende den voor 1898/99 aan de daarvoor in aanmerking komende cultuurdienstplichtigen toegekenden bijslag voor het onderhouden gedurende dat plantjaar in verplichten cultuurdienst van één- en (of) tweejarige koffieplantsoenen.

NAMEN der DISTRICTEN.	Aantal dessa's aan welke bijslag is verleend.	Aantal cultuurdienstplichtigen, aan wie bijslag voor onderhoud van één- en (of) tweejarige koffieplantsoenen is uitbetaald.	Totaal bedrag van den bijslag per district.	Laagste en hoogste bedrag van den bijslag per cultuurdienstplichtige.
Preanger Regentschappen (gouv. besluit dd. 25 Januari 1899 n°. 16).				
Tjikondang	5	610	f 537,31	f 0,20 à f 0,97
Djampangwetan	12	2 745	2 146,95	
Tjidamar	5	502	235,94	
Singaparna	3	226	128,00	
Tjiawi	12	1 297	343,90	
Melangbong	3	295	147,50	
Panjeredan	6	373	175,31	
Tradjoe	15	1 829	1 216,99	
Batoewangi	2	333	215,73	
Kandangwesi	10	1 136	660,29	
Totaal 10 districten	73	9 346	f 5 807,92	
Cheribon (gouv. besluit dd. 21 Maart 1899 n°. 29).				
Beber	4	597	f 146,40	f 0,12⅝ à f 0,57
Mandirantjan	6	606	345,42	
Madja	10	1 731	290,40	
Telaga	5	351	108,81	
Rantjah	19	1 515	424,20	
Koeningan	6	824	230,72	
Kadoegedeh	7	853	106,62	
Loerahgoeng	1	83	34,86	
Totaal 8 districten	58	6 560	f 1 687,43	
Tagal (gouv. besluit dd. 11 Februari 1899 n°. 7).				
Gantoengan	10	826	f 1 206,82⅝	f 0,13 à f 1,58
Boemidjawa	5	698	593,30	
Boemiajoe	19	1 837	928,59	
Banjoemoedal	26	3 098	1 682,41⅝	
Watoekoempoel	17	1 559	1 188,10⅝	
Totaal 5 districten	77	8 018	f 5 599,23⅝	
Pekalongan (gouv. besluit dd. 11 Maart 1899 n°. 30).				
Doro	9	473	f 299,15⅝	f 0,48 à f 0,96
Paninggaran	42	2 326	1 804,26	
Bandar Sidajoe	43	2 633	2 501,35	
Totaal 3 districten	94	5 432	f 4 604,76⅝	

NAMEN DER DISTRICTEN.	Aantal dessa's aan welke bijslag is verleend.	Aantal cultuurdienstplichtigen, aan wie bijslag voor onderhoud van één- en (of) tweejarige koffieplantsoenen is uitbetaald.	Totaal bedrag van den bijslag per district.	Laagste en hoogste bedrag van den bijslag per cultuurdienstplichtige.
Samarang (gouv. besluit dd. 9 Maart 1899 n°. 9).				
Salatiga	9	1 081	f 281,06	f 0,05⁵ à f 1,22
Bodja	86	6 882	5 099,56	
Selokaton	99	5 837	3 537,93⁵	
Ambarawa	90	7 754	2 942,16	
Totaal 4 districten	284	21 554	f 11 860,71⁵	
Soerabaija (gouv. besluit dd. 19 April 1899 n°. 23).				
Djaboeng	57	1 959	*a*) f 362,31⁵	f 0,12 à f 0,38
Totaal 1 district	57	1 959	f 362,31⁵	
Pasoeroean (gouv. besluit dd. 9 Maart 1899 n°. 10).				
Poerworedjo	9	742	f 289,45	f 0,17⁵ à f 0,43
Pandaän	9	418	90,49⁵	
Totaal districten	18	1 160	f 379,94⁵	
Probolinggo (gouv. besluit dd. 4 Mei 1899 n°. 4).				
Gading	16	1 677	f 1 490,80	f 0,18 à f 1,61
Loemadjang	25	1 991	2 470,15	
Tempeh	33	4 371	3 987,38	
Ranoelemongan	34	2 350	1 919,92	
Totaal 4 districten	108	10 389	f 9 868,25	
Bezoeki (gouv. besluit dd. 19 April 1899 n°. 22).				
Bondowosso	7	707	f 171,87	f 0,11 à f 0,75
Wonosari	2	516	252,84	
Penanggoengan	5	815	238,75	
Maijang	4	852	238,56	
Banjoewangi	7	295	85,55	
Rogodjampi	12	671	411,65	
Totaal 6 districten	37	3 856	f 1 399,22	
Banjoemas (gouv. besluit dd. 11 Februari 1899 n°. 6).				
Bandjar	23	1 279	f 532,83	f 0,26⁵ à f 1,09
Singomerto	23	1 080	556,19	
Karangkobar	11	629	657,56	
Totaal 3 districten	57	2 988	f 1 746,58	
Kadoe (gouv. besluit dd. 11 Maart 1899 n°. 6).				
Lempoejang	25	942	f 174,27	f 0,12⁵ à f 0,40
Soemowono	72	3 694	795,35	
Totaal 2 districten	97	4 636	f 969,62	

a) De bijslag, voor het district Djaboeng toegestaan, betrof voor al de betrokken cultuurdienstplichtigen enkel het onderhoud van tweejarig plantsoen.

NAMEN DER DISTRICTEN.	Aantal dessa's aan welke bijslag is verleend.	Aantal cultuur-dienstplichtigen, aan wie bijslag voor onderhoud van één- en (of) tweejarige koffieplantsoenen is uitbetaald.	Totaal bedrag van den bijslag per district.	Laagste en hoogste bedrag van den bijslag per cultuur-dienstplichtige.
Madioen (gouv. besluit dd. 11 Februari 1899 n°. 5).				
Oeteran	4	347	f 195,54	f 0,03 à f 1.29
Kanigoro	9	485	323,39	
Sinee	21	1 169	664,35	
Djogorogo	25	1 822	590,88	
Poeloeng	19	1 746	1 156,99	
Balepandjang	5	421	113,67	
Parang	12	1 262	911,97	
Totaal 7 districten	95	7 252	f 3 956,79	
Kediri (gouv. besluit dd. 19 Maart 1899 n°. 23).				
Wlingi	15	1 716	f 1 139,01	f 0,12 à f 1,4
Gandoesari	11	793	661,59	
Pakoentjen	4	227	44,55	
Trenggalek	9	360	250,89	
Ngasinan	25	1 133	423,36	
Berbek	12	975	997,47	
Modjoroto	6	234	156,49	
Djambean	18	769	581,96	
Soekoredjo	24	2 799	1 528,44	
Totaal 9 districten	124	9 006	f 5 783,76	
RECAPITULATIE.				
Gewesten:				
Preanger Regentschappen	73	9 346	f 5 807,92	
Cheribon	58	6 560	1 687,43	
Tagal	77	8 018	5 599,23⁵	
Pekalongan	94	5 432	4 604,76⁵	
Samarang	284	21 554	11 860,71⁵	
Soerabaija	57	1 959	362,31⁵	
Pasoeroean	18	1 160	379,94⁵	
Probolinggo	108	10 389	9 868,25	
Bezoeki	37	3 856	1 399,22	
Banjoemas	57	2 988	1 746,58	
Kadoe	97	4 636	969,62	
Madioen	95	7 252	3 956,79	
Kediri	124	9 006	5 783,76	
Totaal-generaal	1 179	92 156	f 54 026,54⁵	

(4. 38.)

Bijlage van de Memorie van Beantwoording.

(Behoort als bijlage III bij n°. 35).

OVERZICHTEN betreffende de koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in drie van de vier gewesten van Java, waar de verplichte levering en teelt zijn opgeheven.

NB. Met betrekking tot de residentie Krawang zijn gegevens als de hierbedoelde niet ontvangen.

Bantam.

Afdeelingen.	Aantal boomen bij den aanvang van 1899 nog aanwezig van de in de vijf plantjaren 1894/95 t/m 1898/99 *a*) in geheel vrije cultuur *b*) tot stand gebrachte aanplantingen.						Kweekbedden aangelegd in den westmoesson 1898/99 (uitsluitend Liberia-koffie) ten behoeve van de aanplantingen in 1899/1900.	
	Java-koffie.		Liberia-koffie.		Te zamen.		Aantal kweekbedden.	Aantal opgekomen zaden.
Pandeglang	148 953	*c*) (37 351)	119 774	(79 031)	268 727	(116 382)	114	32 338
Serang	„		38 423	(5 258)	38 423	(5 258)	*d*) 2	33 000
Anjer	„		29 646	(20 769)	29 646	(20 769)	120	20 819
Lebak	230	(„)	57 444	(14 383)	57 674	(14 383)	*e*) 16	52 297
Tjiringin	5 416	(„)	*f*) 54 581	(34 929)	*f*) 59 997	(34 929)	*e*) 14	30 618
Totalen.	154 599	(37 351)	299 868	(154 370)	454 467	(191 721)	266	169 072

a) Eene afzonderlijke opgaaf betreffende het plantjaar 1898/99 is alleen met betrekking tot de afdeeling Pandeglang ontvangen, doch slechts voor zooveel betreft de aanplantingen van Java-koffie. Het aantal boompjes van die soort, aldaar in 1898/99 in den grond gebracht, beliep 33 125, waarvan 29 054 in afzonderlijke tuinen en 4071 in verspreide aanplantingen.

b) Toen met 1 Januari 1894 de verplichte teelt en levering van koffie in Bantam werden opgeheven, bestond de koffiecultuur alleen in de afdeeling Pandeglang. Aldaar werden toen aangetroffen 1 345 800 boomen, deels op hoog gezag geplant, deels vrijwillig of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplanting in den grond gebracht. Wat er van die plantsoenen (bij het einde van 1893 bestaan hebbende uit 1 075 100 vruchtdragende en 270 700 jonge boomen) nog gerekend kan worden aanwezig te zijn, wordt in de ontvangen berichten niet vermeld.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen of afzonderlijke tuinen, maar in verspreide aanplantingen of op erven en langs paggers werden aangetroffen.

Het aantal tuinbezitters wordt opgegeven te hebben bedragen: in Pandeglang 461 (hieronder 228 die Liberia-tuintjes bezaten), in Serang 146, in Anjer 168, in Lebak 478 en in Tjiringin 516.

d) Hier worden niet kweekbedden, maar kweekerijen bedoeld, welke laatsten in 1898 van 7 tot 2 verminderd werden om er beter toezicht op te kunnen uitoefenen.

e) Ook hier heeft men vermoedelijk met kweekplaatsen, niet met kweekbedden te doen.

f) Voor Tjiringin wijzen de getallen in deze kolom op eenigen teruggang, uit hoofde van sterfte, zonder dat daartegenover in 1898/99 nieuwe bijplanting stond, doordien in 1897/98 geen kweekbedden waren aangelegd.

Japara.

Afdeelingen.	Aantal boomen waaruit bij den aanvang van 1899 de inlandsche koffieplantsoenen bestonden.								
	Plantsoenen (in geregelde tuinen) indertijd aangelegd in verplichte cultuur en sedert in geheel vrije cultuur hier en daar ingeboet. *a*)			In 1895/96 *b*), 1896/97 en 1897/98 in geheel vrije cultuur aangelegde plantsoenen.			Aantal in het plantjaar 1898/99 in den grond gebrachte boompjes.		
	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.
Patti	87 753	4 157	91 910	22 119 *c*) (640)	8 807 (8 537)	30 926 (9 177)	22 242 (739)	„	22 242 (739)
Koedoes	67 690	„	67 690	114 854 (25 260)	41 045 (22 728)	115 899 (47 988)	82 986 („)	„	82 986 („)
Japara	1 212	„	1 212	„	5 767 (5 767)	5 767 (5 767)	„	„	„
Joana	17 555	27 280	44 835	7 030 (6 914)	8 405 („)	15 435 (6 914)	6 784 (6 784)	9 371 (9 100)	16 155 (15 884)
Totalen	174 210	31 437	205 647	144 003 (32 814)	64 024 (37 032)	208 027 (69 846)	112 012 (7 523)	9 371 (9 100)	121 383 (16 623)
Bij den aanvang van 1894 aanwezig en sedert (in geheel vrije cultuur) bijgeplant of ingeboet	420 563	36 691	457 254	206 890 (50 801)	173 509(114 787)	380 399(165 588)	.....	.....	.....
Gestorven in de jaren 1894 t/m 1898	246 353	5 254	251 607	62 887 (17 987)	109 485 (77 755)	172 372 (95 742)	.....	.....	.....
Nog aanwezig als boven	174 210	31 437	205 647	144 003 (32 814)	64 024 (37 032)	208 027 (69 846)			

a) Deze inboetingen betroffen: in plantsoenen van gewone koffie 48 900 boomen in de afdeeling Patti en 11 686 in de afdeeling Koedoes, en in Liberia-plantsoenen 1711 boomen in de afdeeling Joana.

b) In den westmoesson 1894/95 werd in Japara met het planten van koffie in geheel vrije cultuur nog niet begonnen.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen, maar op erven of langs paggers werden aangetroffen.

Rembang.

Afdeelingen.	Aantal boomen op ult. 1898 nog aanwezig van de in onderstaande plantjaren in geheel vrije cultuur *a*) tot stand gebrachte aanplantingen van Java-/Liberia-koffie.					Aantal in het plantjaar 1898/99 in den grond gebrachte boompjes van Java-/Liberia-koffie.	In 1898/99 op de kweekbedden te kiemen gelegd aantal zaden van Java-/Liberia-koffie.
	1894/95.	1895/96.	1896/97.	1897/98.	Te zamen.		
Rembang	„	„	„ 3 982 } 3 982	„ 13 934 } 13 934	„ 17 916 } 17 916	2 308 8 648 } 10 956	*b*)
Blora	957 „ } 957	279 „ } 279	3 129 „ } 3 129	„ 6 883 } 6 883	4 365 6 883 } 11 248	„ 12 595 } 12 595	„ 7 000 } 7 000
Bodjonogoro . . .	8666 2666 } 11 332	987 281 } 1 268	„ 7 772 } 7 772	410 7 098 } 7 508	10 063 17 817 } 27 880	4 952 6 176 } 11 128	*b*)
Toeban	„	„	„	„ 4 900 } 4 900	„ 4 900 } 4 900	„ 13 548 } 13 548	„
Totalen. . . .	9 623 2 666 } 12 289	1 266 281 } 1 547	3 129 11 754 } 14 883	410 32 815 } 33 225	14 428 47 516 } 61 944	7 260 40 967 } 48 227	„ 7 000 } 7 000

a) Toen met 1 Januari 1894 het monopolie in Rembang werd opgeheven, bezat de bevolking er nergens koffie-aanplantingen, uitgenomen drie à vier dessa's, wier plantsoenen slechts een weinig product voor eigen gebruik afwierpen.

b) In de afdeelingen Rembang en Bodjonegoro zijn ten behoeve van de in 1899/1900 te bewerkstelligen beplantingen wel eenige weinige kweekbedden aangelegd, doch tijdens de afsluiting van dit overzicht waren deze nog niet geheel klaar, dan wel was het zaad nog niet opgekomen.

(4. 39.)

Wijzigingen in het wetsontwerp van hoofdstuk I der uitgaven.

Onderafdeeling 41. Steenkolen, wordt verhoogd met f 103 000 en alzoo gebracht op 113 000.

Het totaal der Vde afdeeling wordt dus f 1 364 606.

Onderafdeeling 46. Spoorwegen, wordt verminderd met f 200 000 en alzoo gebracht op f 2 661 900.

Het totaal der VIde afdeeling wordt dus f 3 563 400.

Onderafdeeling 58. Materieel der zeemacht, wordt verhoogd met f 32 000 en alzoo gebracht op f 1 510 000.

Het totaal der VIIIste afdeeling wordt dus f 3 701 280 en het eindcijfer van het Iste hoofdstuk f 28 023 324 (*acht en twintig millioen drie en twintig duizend driehonderd vier en twintig gulden*).

Toelichtingen.

Onderafdeeling 41. Voor de uitzending van benoodigdheden voor de exploitatie van het Ombilien-kolenveld werd met het oog op de uitgaven in de laatstvoorgaande jaren, bij gemis van de Indische aanvragen, gerekend op f 10 000. Uit de sedert ontvangen eischen is echter gebleken dat er f 113 000 noodig is.

Onderafdeeling 46. Het is nader gebleken dat het voor aankoop en vervoer van goederen ten behoeve van den aanleg van de lijn Kalisat—Banjoewangi uitgetrokken bedrag van f 840 000 zonder schade voor den geregelden gang der werkzaamheden tot f 640 000 kan verminderd worden.

Onderafdeeling 58. Het voor uitzending van goederen tot aanvulling van de magazijnen en van benoodigdheden voor den dienst der marine uitgetrokken bedrag van f 191 000 dient, blijkens uit Indië ontvangen suppletoire aanvragen, op f 223 000 gebracht te worden.

(4. 40.)

Wijzigingen in het wetsontwerp van hoofdstuk II der uitgaven.

Onderafdeeling 12. Landraden, residentieraden en andere rechtbanken, wordt verhoogd met f 1260 en alzoo gebracht op f 1 440 969.

Onderafdeeling 16. Gevangenen en veroordeelden, wordt verminderd met f 4250 en alzoo gebracht op f 2 108 998.

Het totaal der IIde afdeeling wordt dus f 5 327 203.

Onderafdeeling 22. Aanslag in- en invordering van belastingen, andere dan de in- en uitvoerrechten en accijnzen, alsmede toezicht op de heffing en verantwoording en op de kas- en venduadministratiën, een en ander voor zooveel elders niet speciaal omschreven, wordt verhoogd met f 1200 en alzoo gebracht op f 789 808.

Onderafdeeling 26. In- en uitvoerrechten en accijnzen, wordt verminderd met f 2000 en alzoo gebracht op f 957 000.

Onderafdeeling 26*a*. Uitgaven in verband met de overneming van pachten, rechten enz. in de tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende landschappen Koetei, Sambalioeng, Goenoeng Taboer, Boeloengan, Pasir, Tanah Boemboe, Pegatan en Koesan en Kota Waringin, wordt verhoogd met f 90 000 en alzoo gebracht op f 267 212.

Het totaal der IIIde afdeeling wordt dus f 12 912 927.

Onderafdeeling 36. Europeesch bestuur, wordt verminderd met f 3871 en alzoo gebracht op f 5 594 091.

Onderafdeeling 37. Inlandsch bestuur, wordt verhoogd met f 1140 en alzoo gebracht op f 5 942 012.

Onderafdeeling 42. Gewestelijke politievaartuigen, wordt verhoogd met f 27 000 en alzoo gebracht op f 323 208.

Onderafdeeling 43. Gewapende korpsen onder burgerlijk bestuur, wordt verhoogd met f 8970 en alzoo gebracht op f 859 648.

Onderafdeeling 46. Landbouw in het algemeen en veeteelt, wordt verhoogd met f 11 267 en alzoo gebracht op f 303 030.

Onderafdeeling 48. Landelijke inkomsten en andere grondlasten, wordt verhoogd met f 58 000 en alzoo gebracht op f 1 811 782.

Onderafdeeling 54. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten, wordt verminderd met f 10 608 en alzoo gebracht op f 450 535.

Het totaal der IVde afdeeling wordt dus f 29 650 251.

Onderafdeeling 59. Onderwijs voor de inlandsche bevolking, wordt verhoogd met f 5200 en alzoo gebracht op f 1 414 689.

Het totaal der Vde afdeeling wordt dus f 16 630 691.

Onderafdeeling 73. Personeel van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken, wordt verhoogd met f 2400 en alzoo gebracht op f 1 268 222.

Onderafdeeling 75. Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen en andere waterstaatswerken, wordt verhoogd met f 300 000 en alzoo gebracht op f 4 598 000.

Het totaal der VIde afdeeling wordt dus f 22 191 518.

Onderafdeeling 101. Geniewerken, wordt verhoogd met f 1 700 000 en alzoo gebracht op f 2 943 277.

Het totaal der VIIde afdeeling wordt dus f 26 953 903.

Onderafdeeling 126. Haveninrichtingen, wordt verminderd met f 5700 en alzoo gebracht op f 242 585.

Het totaal der VIIIste afdeeling wordt dus f 4 568 758 en het eindcijfer van het IIde hoofdstuk f 119 342 931 (*eenhonderd negentien millioen driehonderd twee en veertig duizend negenhonderd een en dertig gulden.*

Toelichtingen.

Onderafdeeling 12. De voorgedragen verhooging strekt tot definitieve indienststelling van het personeel (2 inlandsche schrijvers, ieder op f 30 's maands, en 3 oppassers ieder op f 15 's maands), dat in het belang van eene goede en spoedige behandeling der zaken voorloopig bij wijze van tijdelijken maatregel aan de twee inlandsche officieren van justitie ter hoofdplaats Palembang is toegevoegd.

Onderafdeeling 16. Voor de uitoefening en het toezicht op de dwangarbeiders te Sawah Loento en omstreken zijn thans slechts tijdelijk toegestaan 1 schout, 10 oppassers en eenige gedeeltelijk uit de veroordeelden gekozen mandoors en schrijvers. Met dit geringe personeel kan, ten gevolge van de aanzienlijke vermeerdering van het aantal bij de Ombilien-kolenontginning werkzame dwangarbeiders en vrije werklieden, niet langer volstaan worden. Het is daarom dringend noodig dat de schout definitief in dienst gesteld en door een onderschout te Doerian ter zijde gestaan worde; dat de tijdelijke politie-oppassers vervangen

worden door een korps gewapende politiedienaren; en dat voorts, met afschaffing van voornoemde mandoors en schrijvers, een cipier en twee schrijvers aangesteld worden. Tot dat einde is onderafdeeling 16 verminderd met f 4250, terwijl daarentegen de onderafd. 36 en 43 respectievelijk met f 2940 en f 9060 verhoogd zijn.

Onderafdeeling 22. Deze vermeerdering houdt verband met de hoogere raming van onderdeel 26 van hoofdstuk II der middelen.

Onderafdeeling 26. Het is nader gebleken dat de petroleumraffinaderij welke te Langitan is opgericht, wegens het aanboren van een nieuwe bron op eene gunstiger gelegen plaats niet in werking is gebracht, terwijl het twijfelachtig is of dit wel ooit geschieden zal. Er bestaat dus geen behoefte aan den verificateur, op wiens indienststelling voor het accijnstoezicht ter voornoemde plaatse gerekend is.

Onderafdeeling 26 *a*. Blijkens een van den Gouverneur-Generaal ontvangen telegram moet voor uitgaven in ééns (douanegebouwen) ten behoeve van de voorgenomen inlijving van de geheele residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bij het Nederlandsch-Indisch tolgedied op f 60 000 worden gerekend. Voorts blijkt uit dat telegram, dat het bedrag der schadeloosstellingen van de betrokken zelfbesturen voor de overneming van pachten en rechten, ad f 151 520 's jaars, te laag is geraamd, in verband waarmede dit bedrag thans met f 30 000 is verhoogd.

Onderafdeeling 36. Het voornemen bestaat om eene reorganisatie tot stand te doen komen van het personeel bij het bureau van inlandsche zaken te Makasser in dien zin, dat de assistent-resident ter beschikking en de hem toegevoegde controleur worden vervangen door een 1sten en een 2den gecommitteerde voor inlandsche zaken in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden ter beschikking van den gouverneur van dat gewest, te kiezen uit ontwikkelde Makassaarsche jongelieden, die bij dat bureau voor de betrekking van reizend ambtenaar zijn opgeleid. Aan die betrekkingen zal eene bezoldiging zijn te verbinden respectievelijk van f 450 en f 250 's maands, met drie tweejaarlijksche verhoogingingen elk van f 50 's maands tot een maximum respectievelijk van f 600 en f 400 's maands, benevens het genot van vrije woning of bij gemis daarvan eene huishuurindemniteit, respectievelijk van f 100 en f 75 's maands. Deze maatregel zal echter voor zoover den assistent-resident en den 1sten gecommitteerde betreft, eerst in werking treden bij het openvallen van het eerstbedoelde ambt, en in verband daarmede is bij deze begrooting gerekend op de vermindering van het aantal controleurs bij het binnenlandsch bestuur op de bezittingen buiten Java en Madura met één controleur der 1ste klasse en op de indienststelling van een 2den gecommitteerde op den hiervoor omschreven voet.

De raming dezer onderafdeeling, welke uit dien hoofde eene vermindering van f 1800 heeft ondergaan, is bovendien verminderd:

1°. in verband met de in § 4 der Memorie van Antwoord besproken nieuwe bestuursorganisatie in Atjeh met f 8995; en

2°. in verband met de voorgenomen indienststelling van een korps gewapende politiedienaren ten behoeve van den controleur voor de Noordkust van Celebes (zie de toelichting van de voorgedragen wijziging van onderafdeeling 43 van hoofdstuk II der uitgaven) met de som van f 336, welke voor bezoldiging van 2 politie-oppassers is uitgetrokken.

Zij is daarentegen verhoogd met f 2940 tot versterking van het politie-personeel voor Sawah Loento en omstreken (zie de toelichting van de voorgedragen wijziging van onderafdeeling 16 van hoofdstuk II der uitgaven) en met f 4320 voor eene dringend noodzakelijk gebleken uitbreiding van het politiepersoneel te Palembang. Het ligt namelijk in de bedoeling om te dier plaatse in dienst te stellen:

1 commies op het bureau van den assistent voor de politie op f 150 's maands;

1 Europeeschen schout op ten minste f 75 en ten hoogste f 150 's maands, benevens vrije woning of, bij gemis daarvan, eene huishuurindemniteit van f 50 's maands;

4 oppassers bij dien schout, ieder op f 15 's maands;

en om de klerkengelden voor het bureau van den assistent-resident voor de politie van f 900 op f 1800 's jaars te brengen

Onderafdeeling 37. Aan elken van de 2 demangs-politie te Palembang — wier werkzaamheden ten gevolge van het toenemend vertier te dier plaatse belangrijk zijn toegenomen — behoort een inlandsche schrijver op f 20 's maands te worden toegevoegd. De raming — tot dat einde met f 480 verhoogd — is bovendien met f 660 vermeerderd in verband met de nieuwe bestuursorganisatie in Atjeh.

Onderafdeelingen 42 *en* 43. Aan den controleur ter Noordkust van Celebes behoort, voor eene goede uitoefening van zijn dienst, de beschikking te worden gegeven over een stoomvaartuig en over een korps gewapende politiedienaren, ter sterkte van 1 instructeur, 1 sergeant, 2 korporaals en 20 politiedienaren, op eene gezamenlijke bezoldiging van f 6240 's jaars, tegen intrekking van de 2 politie-oppassers, voor wie thans in onderafdeeling 36 f 336 is uitgetrokken.

Voor aanbouw van voornoemd vaartuig wordt eene som van f 27 000 aangevraagd. Op de jaarlijksche uitgaven voor de bemanning en voor onderhoud en brandstof, — die op f 4740 zijn geraamd en dus ruimschoots worden opgewogen door de bezuiniging welke verkregen zal worden door de buitendienststelling van de 2 adviesbooten, die thans zijn toegestaan, — behoeft voor 1900 nog niet gerekend te worden, omdat alleen voor het maken van de machine voor het schip 9 à 10 maanden noodig zijn.

Onderafdeeling 43, op grond van het bovenstaande met f 6240 en tot indienststelling van een korps gewapende politiedienaren voor Sawah Loento en omstreken (zie de toelichting van de voorgedragen wijziging van onderafdeeling 16 van hoofdstuk II der uitgaven) met f 9060 verhoogd, is daarentegen met f 6330 verminderd in verband met de nieuwe bestuursorganisatie in Atjeh.

Onderafdeeling 46. Tot definitieve regeling van het beheer van en het toezicht op de waterverdeeling in het gebied der in 1893 voltooide Pekalenwerken in de afdeeling Kraksaän der residentie Probolinggo wordt in onderafdeeling 46 voor indienststelling van een mantri (op f 35 's maands met 3 driejaarlijksche verhoogingen van f 5 's maands) en voor bezoldiging van minder inlandsch personeel eene som van f 4307, en in onderafdeeling 43 voor indienststelling van een opzichter 2de klasse van de waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken eene som van f 2400 uitgetrokken.

Bij eerstgenoemde onderafdeeling is tevens gerekend op de som van f 2960, waarmede, blijkens de toelichting van de voorgedragen verhooging voor onderafdeeling 48 van hoofdstuk II der uitgaven, het voor bureaukosten van den hoofdinspecteur der cultures uitgetrokken bedrag moet verhoogd worden in verband met de voortzetting van de landrente-onderzoekingen, alsmede op de som van f 4000, die blijkens de nota van wijziging in hoofdstuk II der middelen voor de invordering van de te Goenoeng-Sari en te Goebeng te heffen schutgelden wordt noodig geacht.

Onderafdeeling 48. Uit de inlichtingen, die de Gouverneur-Generaal onlangs verstrekt heeft omtrent de kosten van de voortzetting der landrente-onderzoekingen volgens de in de Preanger regentschappen gevolgde methode in de overige gouvernementslanden van Java en Madura blijkt, dat die kosten voor 1900 geraamd worden als volgt: f 288 000 voor het verzamelen van gegevens nopens de uitgestrektheid der bouwgronden (landrente-metingen), f 58 000 voor het verzamelen van andere gegevens dan de uitgestrektheid der bouwgronden en een zeker, niet wel met juistheid aan te wijzen deel van de som waarmede de bureaukosten van den hoofdinspecteur der cultures moeten worden vermeerderd.

Aangezien echter de voormelde som van f 288 000 reeds begrepen is onder den als onderafdeeling 49 uitgetrokken begrootingspost voor „kadastrale en statistieke opnemingen" groot f 610 180, (de verdere f 322 180 zijn de kosten van het eigendomskadaster) behoeft de ontwerp-begrooting van uitgaven nog slechts met eene som van f 58 000 verhoogd te worden. In verband daarmede zal de omschrijving van den aanvankelijk voor memorie uitgetrokken post zoodanig worden aangevuld, dat er uit blijkt dat het thans uitgetrokken cijfer van f 58 000 slechts een deel der uitgaven voor de invoering van een nieuwe landrenteregeling uitmaakt.

Onderafdeeling 54. De gesubsidieerde dienst n°. 3 (Batavia-Singapore en terug in aansluiting op de Engelsche mail) is met ingang van 1 November 1899 zonder schadeloosstelling inge-

trokken, in verband met een voortaan door de Koninklijke Paketvaartmaatschappij te onderhouden veertiendaagschen ongesubsidieerden dienst Batavia-Singapore en terug in aansluiting met de mailbooten der Oost-Aziatische lijn van den Noordduitschen Lloyd. Hierdoor wordt eene besparing van f 10 608 's jaars verkregen.

Onderafdeeling 59. Door het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam is het verzoek gedaan om aan de door het genootschap onderhouden kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tomohon in de Minahassa eene jaarlijksche subsidie te verleenen. Daar die inrichting voor de gevraagde ondersteuning alleszins in aanmerking komt en haar ook werkelijk noodig heeft, wordt te haren behoeve gerekend op eene bijdrage van ten hoogste f 5200, berekend naar den maatstaf van f 30 's maands voor iederen inlandschen onderwijzer en f 10 's maands voor elken kweekeling. Vermoedelijk zullen uit dit bedrag worden betaald 2 onderwijzers en 37 kweekelingen.

Onderafdeeling 73. Zie de toelichting van de voorgedragen verhooging van onderafdeeling 46.

Onderafdeeling 75. Zie de Memorie van Antwoord.

Onderafdeeling 101. Zie § 4 der Memorie van Antwoord.

Onderafdeeling 126. De som van f 26 040, welke voor bezoldiging van het personeel bij de haveninrichting te Olehleh is uitgetrokken, kan ten gevolge van de nieuwe bestuursorganisatie in Atjeh tot f 20 340 verminderd worden.

(4. 41).

Wijzigingen in het wetsontwerp en in de raming van hoofdstuk II der middelen.

In artikel 1 van het wetsontwerp tot aanwijzing van de in *Nederlandsch-Indië* te ontvangen middelen:

de omschrijving van onderdeel 17 wordt gewijzigd als volgt:

Verponding, belasting op de door niet-inlanders zonder ingeschreven wettigen titel geoccupeerde op het land Bloeboer gelegen erven en belasting van de specerijperken op de Bandaeilanden.

Op *onderdeel* 59 te laten volgen:

59 *a*. Schut- of doorvaartgelden bij enkele landssluizen in de residentie Soerabaija.

In de raming van bovenvermelde middelen:

Onderdeel 26. Belasting op het bedrijf, wordt verhoogd met f 15 000 en alzoo gebracht op f 3 182 000, waarvan f 2 347 000 voor Java en Madura en f 835 000 voor de buitenbezittingen.

Onderdeel 35. Retributie van ondernemingen van landbouw en nijverheid ter vergoeding van de uitgaven voor het toezicht op de waterverdeeling tusschen de daarbij belanghebbenden, wordt verhoogd met f 3000 en alzoo gebracht op f 11 000.

Op *onderdeel* 59 te laten volgen:

59 *a*. Schut- of doorvaartgelden bij enkele landssluizen in de residentie Soerabaija f 40 000.

Het eindcijfer der raming wordt dus f 119 238 700, waarvan f 93 707 350 voor Java en Madura en f 25 531 350 voor de buitenbezittingen.

Toelichtingen.

Onderafdeeling 17. De in de onderdistricten Pledang en Bondongan der afdeeling Buitenzorg gelegen gronden, die, deel uitgemaakt hebbende van het in 1810 door het Nederlandsch-Indische gouvernement gekochte particuliere land Bloeboer en sedert niet vervreemd, alsnog eigendom van den Staat zijn gebleven, worden voor een deel geoccupeerd door niet-inlanders, die van de vroegere inlandsche bezitters het zoogenaamde erfpachtsrecht, bedoeld bij de artt. 3, 4 en 5 van het Reglement omtrent de particuliere landerijen, gelegen ten westen van de rivier Tjimanok (*Indisch Staatsblad* 1836 n°. 19), hebben overgenomen, doch geen titel van aankomst bezitten als bedoeld in art. 26 van de bepalingen omtrent de invoering van- en den overgang tot de nieuwe wetgeving (*Indisch Staatsblad* 1848 n°. 10). Deze personen zijn niet als onwettige occupanten van gouvernementsgrond aan te merken, omdat de Indische regeering sinds jaren heeft vastgehouden aan de meening, dat, in aanmerking nemende dat Bloeboer als een particulier land is te beschouwen in den zin van het voormelde reglement, het bedoelde erfpachtsrecht vatbaar is voor vervreemding aan niet-inlanders. (1) Was op die wijze de gelegenheid geopend om de bedoelde personen wegens de door hen geoccupeerde landrenteplichtige gronden in de landrente aan te slaan, daartegenover stond echter het nadeel, dat nu niet alleen op Bloeboer de uitvoering werd verhinderd van de ordonnantie in *Indisch Staatsblad* 1861 n. 45, strekkende om de occupanten van gouvernementsgrond tot het aanvragen van een bij het Burgerlijk Wetboek omschreven titel te dwingen, doch dat tevens op de hoofdplaats Buitenzorg nog eene groote, zonder ingeschreven wettigen titel door niet-inlanders geoccupeerde uitgestrektheid grond (en wel een gedeelte, waarop verscheidene kapitale huizen staan) vrij van belasting moest blijven, omdat volgens de bestaande bepalingen woonerven kleiner dan $^1/_4$ bouw niet landrenteplichtig zijn en de verponding slechts geheven kan worden van met eenigen zakelijken titel in de openbare registers ingeschreven perceelen.

Ten einde aan dezen onregelmatigen toestand een einde te maken bestaat het voornemen om eene regeling in het leven te roepen, die ongeveer op de volgende grondslagen berust. De in eigendom van den Staat gebleven gronden van Bloeboer worden verklaard te zijn domein van den Staat in den zin van art. 1 van het Koninklijk besluit van 20 Juni 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118) en mitsdien onttrokken, voor zoover dat niet reeds geschied is, aan de werking van het meergemelde Reglement van *Indisch Staatsblad* 1836 n°. 19 en, voor zoover niet reeds voor den openbaren dienst bestemd, gebracht onder de werking der bepalingen omtrent het grondbezit, de ontginning en de vervreemding van grond in de gouvernementslanden op Java en Madura.

Van de bezitters van grond op Bloeboer zullen de inlanders dien niet meer bezitten in erfpacht volgens het meergemeld reglement, maar krachtens erfelijk individueel gebruiksrecht, en de niet-inlanders — voor zoover deze geen titel van aankomst hebben als in art. 26 van het *Indisch Staatsblad* 1848 n°. 10 bedoeld — in de gelegenheid worden gesteld om een eigendomstitel voor dien grond om niet te verkrijgen en dien titel kosteloos in de openbare registers te doen inschrijven. Zoolang echter geen eigendomstitel aangevraagd en ingeschreven is, zullen de niet-inlanders — ten einde hen te nopen tot het aanvragen van een eigendomstitel — voor den aan den landbouw dienstbaar gemaakten grond, welke zij bezitten, onderworpen zijn aan de landrente en voor de door hen bezeten erven aan een belasting tot het tweevoud van het bedrag, dat verschuldigd zou zijn, indien het erf verpondingsplichtig was. De eigendomstitel zal verder niet te kort doen aan eenige overeenkomst ter zake van den grond aangegaan, vóór dat die titel verkregen werd

De nu gebrachte wijziging in de omschrijving van dit onderdeel heeft in verband met art. 19 der Comptabiliteitswet ten doel de uitvoering te zijner tijd van deze regeling mogelijk te maken. De raming van den post ondergaat geen verandering, omdat geen zekerheid bestaat of er werkelijk occupanten zullen

(1) De stelling, dat dit zoogenaamde erfpachtsrecht vatbaar is voor vervreemding aan vreemde oosterlingen is voor het eerst door het Hoog Gerechtshof van Nederlandsch-Indië aangenomen, blijkens een arrest van 15 October 1885, ofschoon dit hof vroeger eene andere zienswijze was toegedaan (arresten van 24 Januari en 28 November 1878).

zijn die de bedreigde dubbele belasting zullen betalen, liever dan van de gelegenheid gebruik te maken om zich kosteloos den wettigen titel van aankomst te verschaffen waardoor zij onder de werking der gewone verpondings-ordonnantie kunnen komen.

Onderdeel 26. Tot dusver is de belasting op het bedrijf alleen niet van toepassing op de inlanders in de bijna geheel uit particuliere landerijen bestaande afdeelingen Meester Cornelis, Tangerang en Buitenzorg (met uitzondering van het tjamatschap Bloeboer) der residentie Batavia. Geldige redenen zijn er echter niet om deze inlanders in dit opzicht anders te blijven behandelen dan de inlanders op alle andere particuliere landerijen (de Oostersche vreemdelingen zijn reeds in de geheele residentie Batavia aan de bedrijfsbelasting onderworpen) en daarom bestaat het voornemen om aan dezen exceptioneelen toestand een einde te maken en de belasting op het bedrijf op alle inlanders in de residentie Batavia van toepassing te verklaren. Van dien maatregel wordt eene hoogere opbrengst verwacht van ongeveer f 30 000 's jaars, doch aangezien men den overgang tot den nieuwen toestand geleidelijk wenscht te doen plaats vinden, wordt de vermeerdering voor 1900 op slechts f 15 000 geraamd.

Onderdeel 35. In de kosten van toezicht op de waterverdeeling in het gebied der Pekalenwerken (zie de toelichting van de voorgedragen verhooging van onderafdeeling 46 van hoofdstuk II der uitgaven) zal door de drie aldaar gevestigde suikerfabrikanten eene som van f 3000 worden bijgedragen, waartoe aan die ondernemers met gebruikmaking van de in het jaar 1896 verleende machtiging (waarvan melding is gemaakt in de stukken behoorende tot de Indische begrooting voor 1897 (Zitting 1896—1897, 4, n°. 43, sub onderafd. 43) eene retributie zal worden opgelegd.

Onderdeel 59*a*. In de Soerabaijarivier zijn de sluizen te Goenoengsari in het vorig jaar gereed gekomen en in werking gesteld, terwijl die te Goebeng in den loop van dit jaar voltooid zullen worden. Evenals te Melirip en Gedek zullen daar schut- of doorvaartgelden geheven moeten worden.

De Regeering stelt zich voor zulks te doen volgens het tarief bij *Indisch Staatsblad* 1874 n°. 83, j°. 1894 n°. 179, vastgesteld voor Melirip en Gedek, met een kleine aanvulling voor zandprauwen en vlotten van ledige petroleumblikken. Evenwel wordt het niet wenschelijk geacht de heffing te verpachten, maar zal zij beter in eigen beheer geschieden. Daarvan wordt eene opbrengst van pl. m. f 40 000 verwacht, terwijl de uitgaven voor het met de invordering te belasten personeel op ongeveer f 4000 geschat worden.

Voorts bestaat het voornemen om ook de verpachting te Melirip en Gedek (residentie Soerabaija) door heffing in eigen beheer te vervangen, zoodra zulks met het oog op den loopenden pachttermijn mogelijk zal zijn. Het is toch gebleken dat de pachters middelen weten te vinden om meer te heffen dan het tarief toelaat.

(4. 42.)

VERSLAG.

In het Voorloopig Verslag werd bij de bespreking van onderafdeeling 37*a* van hoofdstuk II der begrooting aangedrongen op overlegging van het nader rapport van de Indische Regeering en van de adviezen der hoofden van gewestelijk bestuur betreffende de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur. Aan dit verzoek is door den Minister geen gevolg gegeven. In de onderstelling, dat de Minister thans de gelegenheid zal hebben gevonden van de ingekomen rapporten en adviezen met de noodige aandacht kennis te nemen, vertrouwt de Commissie van Rapporteurs, dat de Minister alsnog bereid zal zijn vóór de openbare behandeling der begrooting die stukken aan de Kamer over te leggen.

De Commissie is van oordeel, dat de openbare behandeling der begrooting door de gewisselde schrifturen en na de mededeeling van het bovenstaande voldoende is voorbereid.

Aldus vastgesteld den 15den November 1899.

GEERTSEMA.
DE WAAL MALEFIJT.
PIJNACKER HORDIJK.
TYDEMAN.
VERHEY.

(4. 43.)

GELEIDENDE BRIEF.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Staat, Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

'sGravenhage, 18 *November* 1899.

Ten vervolge op mijn schrijven van 13 dezer, litt. A², n°. 20, heb ik de eer Uwer Excellentie hierbij te doen toekomen de overzichtskaart (in drie bladen) van den ontworpen stoomtramweg ter Noordkust van Atjeh, waarvan sprake is op bladz. 11 der Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1900.

De Minister van Koloniën,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. E. Elias.

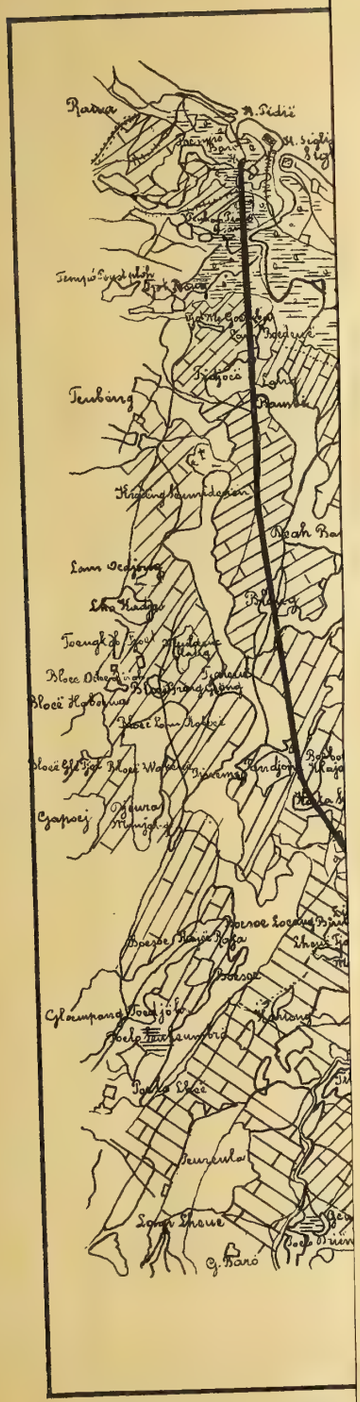

GEBRS. J. & H. van LANGENH

(Behoort bij de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1900).

I

OVERZICHTSKAART

VAN DE RICHTING VAN EEN ONTWORPEN STOOMTRAMWEG

ter Noordkust van Atjeh

van SEGLI naar LHO-SEUMAWÉ.

SCHAAL 1 : 100.000.

GEBRS. J. & H. van LANGENHUYSEN, Boek- en Steendrukkers, 's GRAVENHAGE.

II

OVERZICHTSKAART

VAN DE RICHTING VAN EEN ONTWORPEN STOOMTRAMWEG

ter Noordkust van Atjeh

van **SEGLI** naar **LHO-SEUMAWÉ.**

SCHAAL 1 : 100.000.

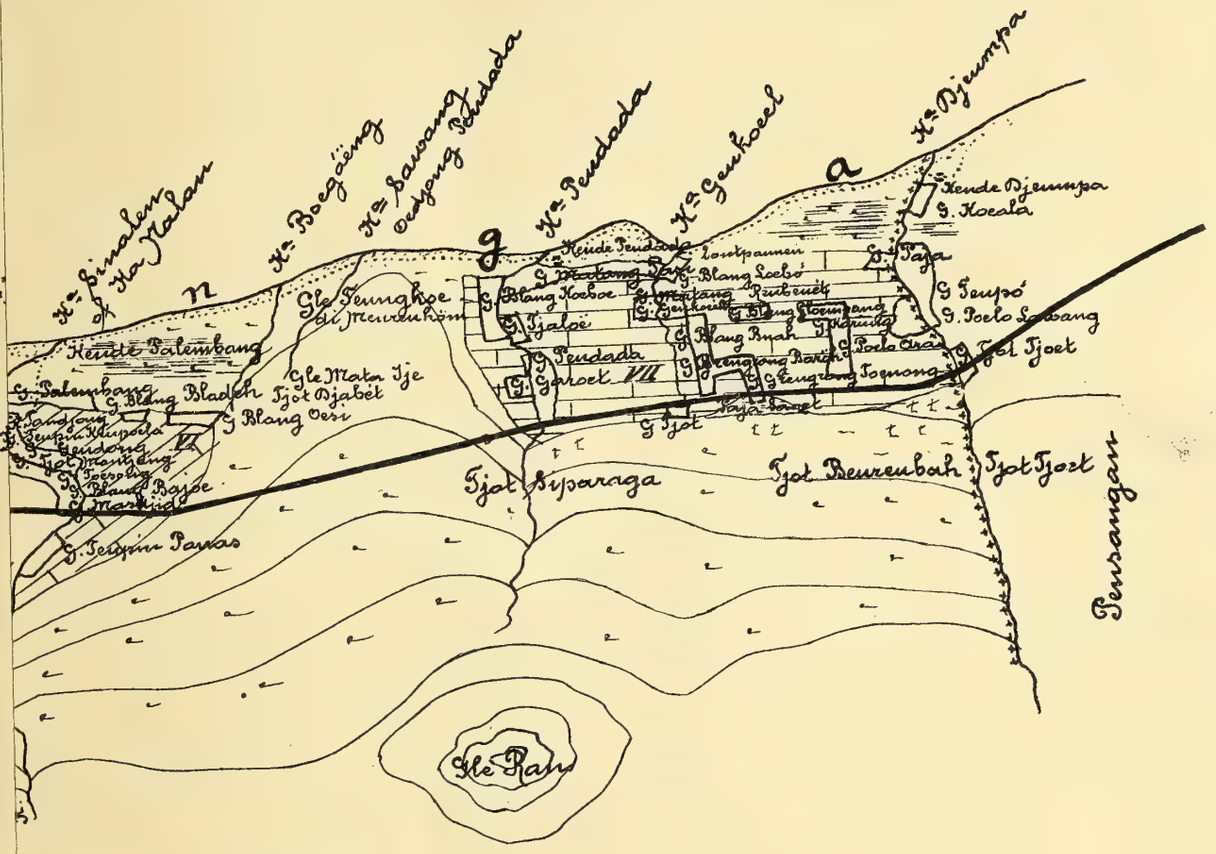

I Rechtstreeksch gebied van T Tjhi Meurendoe
II Gebied van T Bén Peukan
III " " " " Séh
IV " " den Kendjroeën Beuratjan
V II Mockims Toenong of Samalanga Toenong onder T. Séh Kocbat
VI Palembang onder T Maharadja Mankoe Boemi van Lho Seumawé
VII Tendada onder T Moeda Tendada.

(Behoort bij de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1900).

II

OVERZICHTSKAART

VAN DE RICHTING VAN EEN ONTWORPEN STOOMTRAMWEG

ter Noordkust van Atjeh

van **SEGLI** naar **LHO-SEUMAWÉ.**

SCHAAL 1 : 100.000.

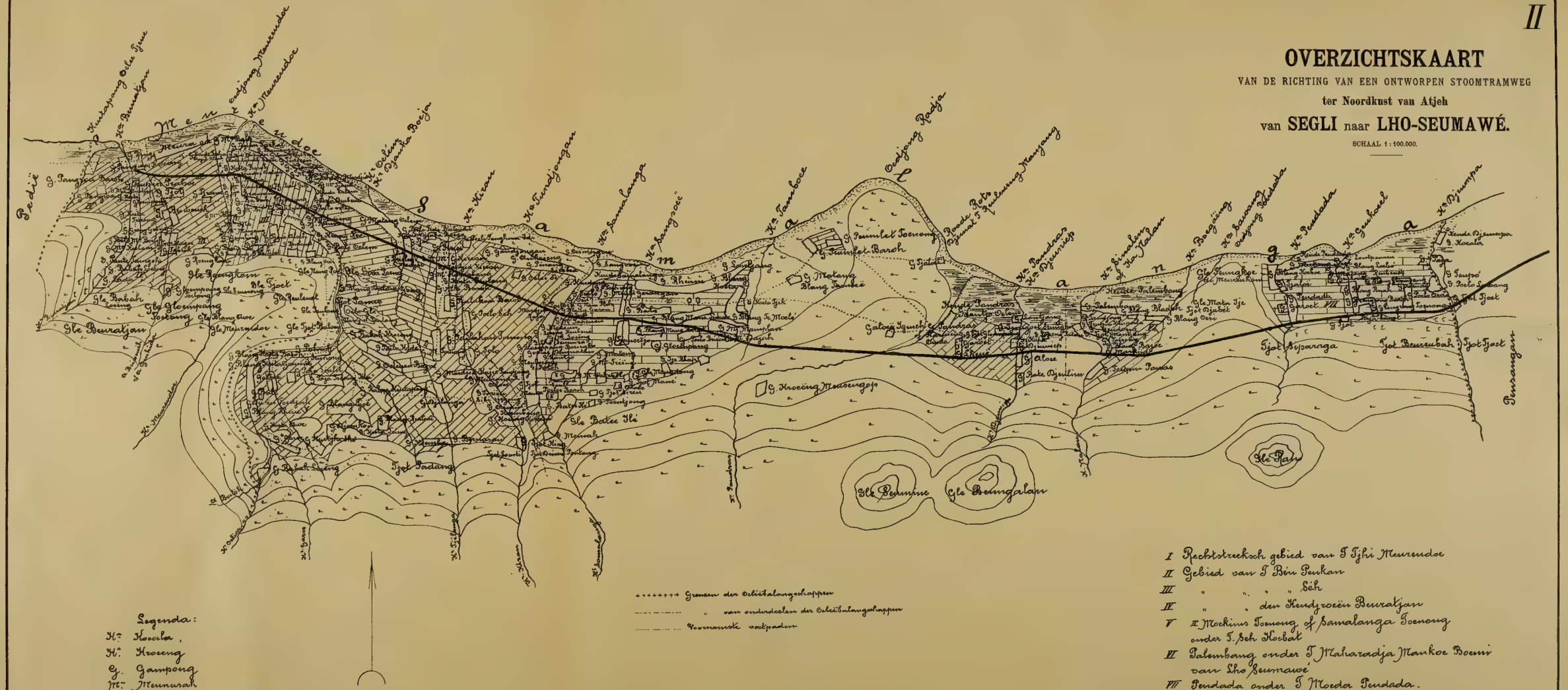

GEBRS. J. & H. van LANGENHUYSEN, Boek- en Steendrukkers, 's GRAVENHAGE.

Indische begrooting voor 1900).

III

TSKAART

ITWORPEN STOOMTRAMWEG

van Atjeh

IO-SEUMAWÉ.

00.000.

NDA.

EUSANGAN.

erbonden OELOEBALANGS.

(Behoort bij de Memorie van Antwoord betreffende de Indische begrooting voor 1900).

GEBRS. J. & H. van LANGENHUYSEN, Boek- en Steendrukkers, 's GRAVENHAGE

(4. 44.)

OVERZICHT VAN DE WIJZIGINGEN.

Overzicht van de in de ontwerp-begrooting gebrachte wijzigingen.

	Verhoogingen.	Verminderingen.	
Uitgaven in Nederland.			
Onderafdeeling 41	f 103 000	„	Zie Nota n°. 39.
„ 46	„	f 200 000	Id.
„ 58	32 000	„	Id.
Uitgaven in Indië.			
Onderafdeeling 12	1 260	„	Zie Nota n°. 40.
„ 16	„	4 250	Id.
„ 22	1 200	„	Zie Nota's n°. 40 en 41.
„ 26	„	2 000	Zie Nota n°. 40.
„ 26*a*	90 000	„	Id.
„ 36	„	3 871	Zie Nota n°. 40 en § 4 der Memorie van Antwoord.
„ 37	1 140	„	Id.
„ 42	27 000	„	Zie Nota n°. 40.
„ 43	8 970	„	Zie Nota n°. 40 en § 4 der Memorie van Antwoord.
„ 46	11 267	„	Zie Nota's n°. 40 en 41.
„ 48	58 000	„	Zie Nota n°. 40.
„ 54	„	10 608	Id.
„ 59	5 200	„	Id.
„ 73	2 400	„	Id.
„ 75	300 000	„	Zie Nota n°. 40 en bladz. 31—35 der Memorie van Antwoord.
„ 101	1 700 000	„	Zie Nota n°. 40 en § 4 der Memorie van Antwoord.
„ 126	„	5 700	Id.
Middelen in Indië.			
Onderdeel 17	Wijziging der omschrijving		Zie Nota 41.
„ 26	f 15 000		Id.
„ 35	3 000		Id.
„ 59*a* (nieuw)	40 000		Id.

BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1899-1900.

Bijlage C. Koloniaal Verslag 1899.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN 1899.

		Bladz.
A.	Grondgebied en bevolking	1
B.	Opperbeheer	1
C.	Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.	1
§ 1.	Betrekkingen met het buitenland	1
§ 2.	Java en Madura	2
§ 3.	Atjeh en onderhoorigheden	3
§ 4.	Midden-Sumatra	25
§ 5.	Sumatra's Westkust	27
§ 6.	Benkoelen	28
§ 7.	Lampongsche Districten	28
§ 8.	Palembang	29
§ 9.	Oostkust van Sumatra	29
§ 10.	Riouw en onderhoorigheden	31
§ 11.	Banka » »	32
§ 12.	Billiton	32
§ 13.	Westerafdeeling van Borneo	33
§ 14.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	33
§ 15.	Celebes en onderhoorigheden	35
§ 16.	Menado	36
§ 17.	Amboina	39
§ 18.	Ternate en onderhoorigheden	41
§ 19.	Timor » »	42
§ 20.	Bali en Lombok	43
D.	Landmacht	44
§ 1.	Levende strijdkrachten	44
§ 2.	Fortificatiën	50
§ 3.	Topographische dienst	51
§ 4.	Krijgsverrichtingen	52
§ 5.	Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende	65
§ 6.	Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek	66
E.	Zeemacht	66
§ 1.	Algemeene mededeelingen	66
§ 2.	Oorlogsmarine	67
§ 3.	Gouvernementsmarine	69
§ 4.	Marine-etablissement te Soerabaija	69
§ 5.	Speciale diensten onder beheer van het departement der marine	70
§ 6.	Verrichtingen der zeemacht	72
F.	Rechtswezen	74
§ 1.	Rechterlijke macht	74
§ 2.	Rechtswezen in het algemeen	74
§ 3.	Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering	75
§ 4.	Strafrecht en strafvordering	76
§ 5.	Gevangeniswezen	78
§ 6.	Militair recht en militaire rechtspraak	79
§ 7.	Gewestelijke en plaatselijke verordeningen	79
§ 8.	Bijzondere rechten	80
§ 9.	Personen en instellingen met het rechtswezen in verband	81
G.	Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit	82
H.	Algemeen burgerlijk beheer	82
J.	Departement van binnenlandsch bestuur	83
I.	Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie	83
§ 1.	Europeesch bestuur	83
§ 2.	Inlandsch bestuur	84
§ 3.	Bestuur over vreemde oosterlingen	84
§ 4.	Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten	84
§ 5.	Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen	87
§ 6.	Bijzondere onderwerpen	87
II.	Persoonlijke diensten	88
§ 1.	Java en Madura	88
§ 2.	Buitenbezittingen	90
III.	Landelijke inkomsten	92
§ 1.	Java en Madura	92
§ 2.	Buitenbezittingen	93
IV.	Agrarische aangelegenheden; uitgifte van grond	94
§ 1.	Java en Madura	94
§ 2.	Buitenbezittingen	97
V.	Agrarische en kadastrale opnemingen	98
§ 1.	Agrarische opnemingen	98
§ 2.	Kadaster	99
VI.	Transporten	100
VII.	Paketvaart en andere stoomvaartdiensten	100
VIII.	Veeartsenijdienst	102
K.	Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid	103
I.	Onderwijs	103
§ 1.	Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden	103
§ 2.	Onderwijs voor inlanders	106
II.	Kunsten en wetenschappen	110
§ 1.	Studie van Oostersche talen en van de instellingen van den Islam	110
§ 2.	Oudheidkunde	111
§ 3.	Natuurwetenschappen	111
§ 4.	Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; wetenschappelijke werken van verschillenden aard; tijdschriften en nieuwsbladen	113
§ 5.	Landsdrukkerij, enz.	114
III.	Eeredienst	114
§ 1.	Christelijke godsdienst	114
a.	Protestantsche eeredienst	114
b.	Roomsch-katholieke eeredienst	116
c.	Andere kerkelijke vereenigingen	116
§ 2.	Mohammedaansche godsdienst	117
IV.	Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen	117
V.	Burgerlijke geneeskundige dienst	118

Bladz.

L. Departement der burgerlijke openbare werken. . . . 123
I. Openbare werken in het algemeen. 123
II. Bijzonderheden nopens sommige werken. . . . 124
III. Spoor- en tramwegen en stoomwezen. 132
§ 1. Spoor- en tramwegen 132
A. Spoorwegen 132
1°. Staatsspoorwegen 132
2°. Particuliere spoorwegen 135
3°. Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen. 135
B. Stoomtramwegen 136
1°. Staatsstoomtramwegen. 136
2°. Particuliere stoomtramwegen 137
3°. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe lijnen 140
C. Electrische tramwegen 145
D. Paardentramlijnen 146
E. Kabelspoorwegen en transportkabels. . . . 146
§ 2. Stoomwezen 147
IV. Post- en telegraafdienst en telephonie 147
§ 1. Vereenigde post- en telegraafdienst 147
§ 2. Brievenposterij 148
§ 3. Paardenposterij 149
§ 4. Telegrafen en telephonen. 149
§ 5. Postspaarbankdienst. 151
V. Geleidingen voor electrische verlichting, enz. . . 152

M. Departement van financiën 153
I. Financiën 153
§ 1. Begrooting. 153
§ 2. Landskassen in Indië en kasbeheer in Nederland. 153
§ 3. Verkoop van producten 154
§ 4. Andere bronnen van inkomst 154
A. Verpachte middelen. 154
B. Onverpachte middelen en inkomsten . . . 158
II. Muntstelsel; geldmarkt 167
§ 1. Muntwezen. 167
§ 2. Geldmarkt 169
§ 3. Javasche Bank 169

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren 169

O. Nijverheid 171
I. Landbouw, boschwezen en veeteelt 171
§ 1. Java en Madura. 171
A. Landbouw 171
1°. Inlandsche landbouw 171
a. Eénjarige gewassen 171
b. Overjarige gewassen 173
2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen 174
3°. Gouvernements-kina-onderneming . . 180
4°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de inlandsche bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten 181
Suikerondernemingen 181
Tabaksondernemingen 182
Indigo-ondernemingen 183
Ondernemingen voor het verwerken van padi of rijst en voor het bereiden van cassave 183

Bladz.

Ondernemingen tot opkoop en bereiding van andere landbouwproducten . . 183
5°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan. 184
6°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan 185
7°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta 186
B. Boschwezen 187
C. Veeteelt 191
§ 2. Buitenbezittingen 192
A. Landbouw 192
1°. Inlandsche landbouw 192
a. Eénjarige gewassen 192
b. Overjarige gewassen 193
2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen. 196
3°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan. 197
4°. Landbouwondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking . 198
5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in eigendom afgestaan 198
6°. Landbouwondernemingen gevestigd op gronden, bij contract verkregen van vorsten of hoofden van in het genot van zelfbestuur gelaten inlandsche rijken of landschappen 198
7°. Arbeiders op ondernemingen van land- (en mijn-) bouw. 199
B. Boschwezen 201
C. Veeteelt 202
II. Mijnbouw. 203
§ 1. Dienst van het mijnwezen 204
§ 2. Gouvernements-ontginningen 205
§ 3. Particuliere ontginningen, enz. 208
§ 4. Inlandsche ontginningen 211
§ 5. Vergunningen en overeenkomsten tot mijnbouwkundige opsporingen 211
III. Zout 214
IV. Koopvaart en scheepsbouw 215
§ 1. Koopvaart. 215
§ 2. Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot . . 216
§ 3. Scheepsbouw. 216
V. Andere onderwerpen 217
Groothandel 217
Binnenlandsche handel 217
Visscherijen 218
Fabrieks- en handwerksnijverheid 218
Loonen van ambachtslieden en koelies . . . 219
Maten en gewichten 219
Kamers van koophandel en nijverheid. . . . 219
Tentoonstellingen 219
Loterijen 219

[5. 1.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

II. SURINAME.

III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

's Gravenhage, *den* 19*den September* 1899.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1899, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 62, 1ste lid, der Grondwet, de Koninklijke machtiging is verleend. Afgedrukt zijn de hoofdstukken **A** tot en met **K** van het Oost-Indisch Verslag, de tot hoofdstuk **D** behoorende twee graphische overzichten, zoomede een deel der verdere bijlagen van gemelde hoofdstukken. De overige gedeelten van het Oost-Indisch Verslag, zoomede de West-Indische Verslagen en bijlagen, volgen zoo spoedig mogelijk.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

[5. 2.]

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

VERSLAG.

A. Grondgebied en Bevolking.

Omtrent de berekende oppervlakte van Nederlandsch-Indië en omtrent de statistiek der bevolking zijn ook in dit verslag geen nieuwe cijfers mede te deelen.

B. Opperbestuur.

Aan de proclamatie, welke H. M. de Koningin op 31 Augustus 1898 deed afkondigen betreffende de aanvaarding door H.D. van de regeering, werd nog dienzelfden dag te Batavia door middel van een extra-nummer van het officieel nieuwsblad (de Javasche Courant) en ook op andere plaatsen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel met de hoofdplaats telegraphisch verbonden, in haar geheel bekendheid gegeven. Tevens werd in hetzelfde nummer der Javasche Courant de korte inhoud vermeld van de proclamatie, welke den dag te voren H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, had doen afkondigen. Na ontvangst in Indië van de nos. van het Nederlandsche Staatsblad, waarin beide staatsstukken waren opgenomen, werd door de Indische Regeering ook de plaatsing in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië gelast (zie van den jaargang 1898 de nos. 272 en 273), met bepaling verder dat zij op de plaatsen in Nederlandsch-Indië, waar zulks gebruikelijk is, in de Nederlandsche, inlandsche en Chineesche talen zouden worden aangeplakt.

Bij Koninklijk besluit dd. 1 Augustus 1898 n°. 29 werd aan het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer G. A. Scherer, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, met ingang van den 15den dier maand. In de daardoor ontstane vacature werd voorzien door de benoeming tot lid van den Raad van den heer W. J. M. Michielsen, tot dusver gouverneur van Sumatra's Westkust (Koninklijk besluit dd. 22 Augustus 1898 n°. 37). Zoowel laatstgenoemde als de uit Nederland aangekomen benoemde vice-president, de heer mr. Th. H. de Meester (verg. vorig verslag, blz. 1), namen op 28 September 1898 zitting.

Sedert het te dezer zake medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 1 en 55) werd door den Gouverneur-Generaal weder aanleiding gevonden om de bevoegdheid tot afdoening van enkele aangelegenheden, die niet van genoegzaam belang waren om daarmede het hoogste centraal gezag bemoeienis te laten, over te dragen aan het hoofd van het betrokken departement van algemeen bestuur (zie nader hoofdstuk **H**).

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

De sedert 1879 door de Besturen van de Straits-Settlements en Laboean (Britsch Noord-Borneo) periodiek uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen den uitvoer van oorlogsbehoeften naar Nederlandsch-Indië werden wederom met de meeste bereidwilligheid tijdelijk bestendigd.

Ter gelegenheid van de viering in Nederlandsch-Indië van de aanvaarding der regeering door H. M. de Koningin gaven de Britsche en Siameesche Regeeringen van hare belangstelling in ons nationaal feest blijk door ieder een oorlogsschip naar Batavia te zenden, terwijl, op bijzonder bevel van Z. M. den Keizer van Duitschland, het vlaggeschip van het Duitsche Oost-Aziatische eskader, de kruiser *Kaiser*, aan boord hebbende den vice-admiraal von Diederichs, mede ter reede Tandjong Priok verscheen om aan de plechtigheden en feesten op de hoofdplaats van Nederlandsch-Indië deel te nemen. De Italiaansche Regeering liet langs consulairen weg hare gelukwenschen aan den Gouverneur-Generaal overbrengen, terwijl de gouverneur van Portugeesch-Timor die door eene bijzondere commissie deed toekomen aan den vertegenwoordiger van ons gezag te Koepang.

Het onderzoek naar de slechte behandeling, welke, volgens eene door het Bestuur der Straits-Settlements onder de aandacht der Indische Regeering gebrachte klacht, te Singapore aangeworven Chineesche werklieden op de door hunne landgenooten gedreven houtkapondernemingen in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra zouden ondervinden, leidde de daarmede belaste commissie tot de slotsom, dat, hoewel voeding en huisvesting dier werklieden geen reden tot klagen geven en hun gezondheidstoestand, evenals hunne behandeling, uitzonderingen daargelaten, over het algemeen goed is, er toch, bepaaldelijk met betrekking tot de afrekening der loonen en de vordering van arbeid, misstanden vielen op te merken, die een doorgaand bestuurstoezicht wenschelijk maken. Op welke wijze in die behoefte kan worden voorzien, maakte in den aanvang van 1899 te Batavia nog een punt van overweging uit.

Met het Serawaksche Bestuur werd door onze autoriteiten in de residentie Westerafdeeling van Borneo voeling gehouden om, door wederzijdsche maatregelen, quaestiën tusschen onze en Serawaksche grens-Dajaks zooveel mogelijk te voorkomen

De gemengde (Nederlandsche en Portugeesche) commissie, welke in opdracht had eene topographische kaart van de grenzen der wederzijdsche bezittingen op Timor overeenkomstig de bepalingen van het grensverdrag van 20 April 1859 te ontwerpen en om voorstellen te doen ten einde tot eene schikking te geraken aangaande de wederzijdsche enclaves, ving in Augustus 1898, toen de Portugeesche commissarissen voltallig waren [1]), hare eigenlijke werkzaamheden aan. De metingen liepen in November af, uitgenomen die betreffende de grenzen van het landschap Noimoeti en van de oostgrens van het landschap Oikoessi (beide Portugeesche enclaves in ons gebied), waar de commissie om redenen van politieken aard van terreinwerk heeft moeten afzien.

---

[1]) De door de Indische Regeering, ingevolge het Koninklijk besluit dd. 24 Maart 1898 n°. 10 (zie vorig verslag, blz. 1), aangewezen leden der commissie (gouvernementsbesluit dd. 17 Juni 1898 n°. 18) waren: de resident van Timor en onderhoorigheden, een te voren bij den Indischen topographischen dienst werkzaam geweest zijnde hoofdofficier der infanterie (wien in het belang van den door hem te verrichten technischen arbeid twee opnemers van genoemden dienst werden toegevoegd) en de controleur der afdeeling Timor.

In eenige in Februari/Maart jl. te Koepang gehouden samenkomsten is zij met alle stukken, kaarten en voorstellen betreffende de grensregeling gereed gekomen. In het najaar van 1898 is, na overleg tusschen de wederzijdsche Regeeringen, aan de commissie opgedragen alsnog ook een onderzoek in te stellen naar de tusschen Nederlandsche en Portugeesche onderdanen aan de grens der onderafdeeling Beloe (Midden-Timor) plaats gehad hebbende verwikkelingen, waarover reeds in 't vorig verslag (blz. 35) is gehandeld (zie ook § 19 hierna).

De handhaving van onze onzijdigheid in den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Amerika leverde voor Nederlandsch-Indië geene moeielijkheden op. Om den besturenden ambtenaren in de aan zee gelegen tot het Nederlandsch-Indisch grondgebied behoorende gewesten, bij de zorg voor de naleving van de uitgevaardigde neutraliteitsbepalingen — zie de Javasche Courant dd. 29 April 1898, waarvoor sedert waren in de plaats gekomen die, opgenomen in het n°. dier Courant van 3 Juni d. a. v., nog aangevuld, wat art. 1 betreft, bij eene bekendmaking in het n°. van 5 Juli 1898 — tot leidraad te dienen, werden hun, evenals in 1870, ampele voorschriften verstrekt, eerst bij gouvernementsbesluit dd. 11 Mei 1898 n°. 17, en vervolgens, met intrekking van deze laatste, bij gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1898 n°. 6.

Ten opzichte van het zich in Nederlandsch-Indische havens of zeegaten voorzien van steenkolen door oorlogsschepen der oorlogvoerende partijen was bij de eerst uitgevaardigde neutraliteitsbepalingen o. a. de beperking gemaakt dat zulks slechts zou zijn toegestaan voor de hoeveelheid, noodig voor de reis naar de naastbij gelegen haven van het land, waartoe het schip behoort, of, volgens die van Juni 1898, van een zijner bondgenooten in den oorlog. Ten einde, waar het eventueele verstrekkingen van kolen uit *'s lands* magazijnen of voorraden betreft, de eene der oorlogvoerende partijen, met het oog op deze beperking, niet in ongunstiger positie te doen verkeeren dan de andere, en ook om eigen voorraad zoo weinig mogelijk te verminderen, achtte de Indische Regeering het raadzaam de bestaande doorloopende machtiging, krachtens welke oorlogsschepen van bevriende mogendheden uit 's lands depôts in Nederlandsch-Indië aan steenkolen kunnen worden geholpen, wanneer de voorraad het toelaat en die brandstof ter plaatse niet in den particulieren handel verkrijgbaar is, voorloopig buiten werking te stellen (gouvernementsbesluit dd. 11 Mei 1898 n°. 17). Nader is echter overwogen dat het afsnijden van die gelegenheid zich in sommige gevallen niet wel scheen te verdragen met internationale hoffelijkheid, bijv. ten aanzien van oorlogsschepen, die er op gerekend hadden, afgaande op de in alle Engelsche zeilaanwijzingen dienaangaande voorkomende inlichtingen, hun kolenvoorraad te kunnen aanvullen bij een der gouvernementsdepôts, speciaal in het oostelijk deel van den Archipel. Bij gouvernementsbesluit dd. 1 Augustus 1898 n°. 41 werden uit dien hoofde, met afwijking van het in Mei te voren bepaalde, de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd verklaard om, indien 's lands eigen behoefte zulks toeliet, in speciale gevallen te hunner beoordeeling, bijv. wanneer een oorlogsschip eener bevriende mogendheid bij toepassing van het besluit van 11 Mei te voren zijne reis niet zou kunnen vervolgen, zooveel steenkolen te doen verstrekken als noodig zal zijn om de naastbij zijnde plaats te bereiken waar particulieren in het gebrek aan kolen kunnen voorzien. Slechts waar geen telegraphische gemeenschap met Java bestaat, kunnen de gewestelijke bestuurders op eigen verantwoordelijkheid in deze handelen; elders moet echter in ieder voorkomend geval per telegraaf eerst het welmeenen van de Regeering te Batavia worden gevraagd.

Met betrekking tot de quaestie der consulaire bescherming onzerzijds van zich in Siam ophoudende, uit Nederlandsch-Indië afkomstige vreemde oosterlingen, waaromtrent de Indische Regeering in 't laatst van 1898 haar gevoelen heeft doen kennen, zijn thans hier te lande overwegingen aanhangig.

Behalve de verdragen met Duitschland en Japan, en de schikking met Frankrijk tot regeling van de betrekkingen tusschen Nederland en die republiek in het regentschap Tunis, welke overeenkomsten in het vorig verslag nog ter sprake konden worden gebracht, werden in 1898 of in de eerste maanden van 1899 in Nederlandsch-Indië ook afgekondigd: de nieuwe uitleveringsverdragen door Nederland gesloten respectievelijk met Frankrijk, Groot-Britannië en Zwitserland (Indisch Staatsblad 1898 n°. 197 en 1899 nos. 81 en 94), voorts het hoofdverdrag en de verdere verdragen, enz., welke het uitvloeisel zijn geweest van het op 15 Juni 1897 te Washington gehouden congres der Algemeene Postvereeniging (Indisch Staatsblad 1898 nos. 267 t/m 270), zoomede de sanitaire conventie van Parijs (Indisch Staatsblad 1898 nos. 287 en 288).

Het vice-consulaat van Zweden en Noorwegen te Samarang werd opgeheven.

§ 2. *Java en Madura.*

Belangrijke politieke gebeurtenissen hadden in het afgeloopen jaar op Java en Madura niet plaats en de rust en orde werden er niet verstoord.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied bleef het eveneens kalm. Uit Bantam wordt gemeld dat het godsdienstig leven der bevolking als altijd zeer opgewekt was, terwijl in het verslag van Rembang de mededeeling voorkomt dat de bekendheid met de Mohammedaansche leerstellingen zich langzaam onder de bevolking uitbreidt. De Islam maakte ook nu weder proselieten onder de nog heidensche bewoners van het Tengger-gebergte. Blijkens de daaromtrent door de gewestelijke bestuurders verstrekte opgaven was in 1898 in sommige residentiën de deelneming aan de bedevaart naar Mekka belangrijk grooter geweest dan in 1897; elders bleef het aantal Mekkagangers ongeveer stationnair of vertoonde het eenige daling.

Met de inlandsche hoven op Java bleef eene goede verstandhouding bestaan. De soesoehoenan van Soerakarta zond zijn broeder pangeran ario Mataram naar Nederland om hem bij de inhuldiging van H.M. de Koningin te vertegenwoordigen en vaardigde bovendien, evenals de sultan van Djokjokarta, een gezantschap af naar Batavia om den Gouverneur-Generaal de betuigingen zijner hulde en verknochtheid aan H.M. de Koningin aan te bieden. De beide onafhankelijke prinsen Mangkoe Negoro en Pakoe Alam kwamen met gelijk doel persoonlijk naar Batavia. Soesoehoenan en sultan werden op den dag dat H.M. de regeering aanvaardde benoemd tot groot-officier der orde van Oranje-Nassau, prins Pakoe Alam tot officier dier orde en prins Mangkoe Negoro tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, terwijl aan nog eenige andere inlandsche grooten uit de Vorstenlanden eveneens Koninklijke onderscheidingen te beurt vielen. Onder deze laatsten bevond zich de rijksbestierder van Soerakarta, die zich bij voortduring met ijver en nauwgezetheid van zijne moeielijke taak blijft kwijten.

De straf van verbanning, in 1894 door den soesoehoenan van Soerakarta uitgesproken tegen een zijner broeders, die een ergerlijk levensgedrag leidde en wien bij gouvernementsbesluit Ternate als verblijfplaats was aangewezen (zie het verslag van 1895, blz. 3), werd, met goedvinden van de Indische Regeering, in Februari 1899 opgeheven, zoodat hij vergunning kreeg om naar Soerakarta terug te keeren.

In den financieelen toestand der Mangkoe Negaran kwam in het verslagjaar wederom eene belangrijke verbetering; het laatste gedeelte van de schuld aan het Gouvernement kon worden afbetaald. Onder deze omstandigheden en met het oog op de persoonlijkheid van het tegenwoordig hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis, den in 1896 opgetreden pangeran adipati ario Mangkoe Negoro VI, achtte de Indische Regeering den tijd gekomen om den maatregel van 1887/1888 betreffende eene rechtstreeksche inmenging van de zijde van het Europeesch bestuur in de geldmiddelen van genoemd Huis (verg. laatstelijk het verslag van 1889, blz. 6) een einde te doen nemen. Bij een gouvernementsbesluit van 15 April 1899 is mitsdien bepaald dat, met ingang van een nader door den resident van Soerakarta vast te stellen datum, het beheer over de bedoelde geldmiddelen weder zal worden gevoerd door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis. Alleen is als voorwaarde gesteld dat de pangeran, ten genoegen van den Gouverneur-Generaal, een Europeeschen superintendent behoudt voor zijne ondernemingen en voor het geldelijk beheer der Mangkoe Negaran, welke superintendent jaarlijks, door tusschenkomst van den resident, aan de Regeering een omstandig verslag omtrent den stand van zaken en het in het afgeloopen jaar gevoerde beheer zal hebben in te dienen. De bemoeienis van den resident zal zich overigens bepalen tot de zaken het bestuur betreffende.

De onderzoekingen betreffende de ruiling van de Solosche enclaves in het gebied van prins Mangkoe Negoro en diens enclaves in het gebied van den soesoehoenan, die in 1898 geheel

ten einde werden gebracht, toonden aan dat het mogelijk zijn zal die ruiling met gesloten beurzen te doen geschieden. Omtrent de quaestie der overneming door het Gouvernement van de Solosche enclaves in de residentie Samarang worden eindvoorstellen van de Indische Regeering tegemoetgezien.

Blijkens het verslag van 1897 (blz. 4 en 115) kunnen in den laatsten tijd Europeanen en vreemde oosterlingen, die op de hoofdplaats Soerakarta of op de afdeelingshoofdplaatsen woonhuizen wenschen te bouwen, den daartoe noodigen grond van den soesoehoenan of van prins Mangkoe Negoro in altijddurend recht van opstal krijgen. Daar intusschen vroeger voor gelijk doel door genoemde vorsten grond in eigendom was afgestaan en het niet rationeel werd geacht de kleine stukjes grond, die tot uitbreiding van bestaande eigendomsperceelen noodig zijn, in recht van opstal uit te geven, werd de resident van Soerakarta in November 1898 gemachtigd om, wanneer de vorsten op dergelijke stukjes grond alsnog het recht van eigendom wenschen toe te staan, die rechtshandeling namens de Regeering goed te keuren en aan belanghebbenden een behoorlijken titel van hun eigendomsrecht te verschaffen.

In de gouvernementsresidentiën van Java vielen in 1898 door het overlijden der titularissen respectievelijk in Juli en October de regentsplaatsen van Malang (Pasoeroean) en Tjiringin (Bantam) open. De zonen van den overleden regent van Malang waren nog te jong om hem op te volgen, waarom uit zijne nabestaanden eene keus gedaan en zijn schoonbroeder, tot dusver assistent-wedono van Pamotan in genoemd regentschap, tot de opengevallen betrekking benoemd werd. Daar de regent van Tjiringin geene zonen had nagelaten en de uit het huwelijk zijner eenige dochter gesproten zoon nog te jong was om hem op te volgen, terwijl er geene verdere nabestaanden waren, die voor het ambt konden in aanmerking komen, moest de keus geschieden uit andere inlandsche ambtenaren, en werd in de vacature voorzien door de benoeming van den oudsten wettigen zoon van den vorigen regent van Serang (mede in Bantam), tot dusver assistent-wedono, waarnemend wedono van Onderandir in het regentschap Serang, wiens geslacht in Tjiringin niet vreemd is.

Bij gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H.M. de Koningin werd de regent van Sumanap (Madura) benoemd tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, verkreeg zijn ambtgenoot van Bangkallan, mede op Madura, het officierskruis der orde van Oranje-Nassau, en werden de regenten van Tjiandjoer (Preanger Regentschappen), Soerabaija en Grissee (Soerabaija) met het ridderkruis dezer laatste orde begiftigd. Aan tal van andere regenten werd bij dezelfde gelegenheid door den Gouverneur-Generaal het recht toegekend om den gelen songsong te voeren of werd het praedicaat „adipati" verleend, terwijl ook aan een paar tot het inlandsch bestuur behoorende personen van lageren rang onderscheidingen te beurt vielen.

De in de gewestelijke verslagen opgenomen cijfers omtrent het aantal gepleegde misdrijven geven den indruk dat er op Java en Madura, wat de veiligheid van personen en goederen betreft, in 1898 over het algemeen vooruitgang was. Gevallen van moord en doodslag kwamen het meest voor in de residentie Madura (77, tegen achtereenvolgens 160 en 121 gevallen in de twee voorafgegane jaren), Bezoeki (37), Probolinggo (29), Soerabaija (29), Japara (24), Samarang (23) en Kediri (21), terwijl in Rembang het aantal, te zamen met dat der zware verwondingen, 108 bedroeg. Het aantal gerapporteerde ketjoepartijen (roof in gewapende bende) daalde in Soerakarta tot 9 en in de gezamenlijke gouvernementsresidentiën tot 14, waarvan 5 gevallen in Krawang, 3 in Soerabaija en 2 in elk der gewesten Preanger Regentschappen, Samarang en Japara. Voorts kreeg de politie kennis van 11 gevallen van roof op den publieken weg in Soerakarta, 6 in Rembang en 5 in Japara en van 1 geval in elk der gewesten Madura en Kadoe; in 't geheel dus 24 gevallen, tegen 42 in 1897. Diefstal van vee, dikwijls gepleegd als een middel om zich een losprijs te laten betalen (het zoogenaamde „teboesan"), kwam in schier alle gewesten eveneens minder voor (verg. de cijfers daaromtrent bijeengebracht in een der bijlagen van hoofdstuk **F**). Omtrent het aantal in 1898 voorgekomen rietbranden zijn minder gunstige mededeelingen te te doen. In Kediri alleen werd namelijk minder last van dit euvel ondervonden dan in 1897, maar in de overige voor de suikerindustrie belangrijke gewesten deed zich het tegendeel voor. De gerapporteerde gevallen van zee- en strandroof waren in 1898 slechts 2 in getal (beide betreffende aanranding van prauwen in de wateren der residentie Soerabaija).

De staat der volksgezondheid liet in 1898 over het algemeen weinig te wenschen over en was in enkele gewesten zelfs bijzonder gunstig. Als gewoonlijk had de bevolking in verschillende streken gedurende korteren of langeren tijd te lijden van koortsen, welke echter slechts in een paar gewesten van bepaald kwaadaardigen aard waren Hier en daar vertoonden zich de pokken, doch bijna nergens nam die ziekte een epidemisch karakter aan.

De berichten over 1898 omtrent den gezondheidstoestand van den veestapel luiden alleen uit Japara, Madura en Pasoeroean minder gunstig; weinig ernstige veeziekten, meer bepaaldelijk mond- en klauwzeer, deden zich, zooals ieder jaar, ook in andere gewesten voor, echter niet in belangrijke mate.

Wegens de gunstige weersgesteldheid gaf de rijstcultuur in het afgeloopen jaar over het algemeen veel betere uitkomsten dan in 1897. In Batavia, Pasoeroean, Soerakarta, Djokjokarta, Kediri, het grootste gedeelte van Bantam en sommige streken van Rembang viel de oogst zeer bevredigend uit; in enkele streken evenwel was de opbrengst bepaald ongunstig, doch alleen in sommige gedeelten van Krawang, Samarang en Kadoe waren de uitkomsten van dien aard, dat niet met het verleenen van vrijstelling van landrente kon worden volstaan. Aldaar werd van gouvernementswege de bevolking bovendien tegemoetgekomen hetzij door het geven van voorschotten voor den aankoop van zaadpadi, hetzij door haar de gelegenheid te verschaffen om bij werken van openbaar nut den kost te verdienen. Uitgenomen in een paar districten van laatstgenoemd gewest slaagden andere voedingsgewassen dan rijst bevredigend; in sommige gewesten werd zelfs een overvloedig beschot verkregen. De koffiepluk was buitengewoon klein; de suikercultuur gaf daarentegen over het algemeen zeer gunstige resultaten. De inzameling van tabak viel tegen in Kediri en in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, doch gaf elders reden tot tevredenheid.

In het handelsverkeer viel gedurende het verslagjaar geen bijzondere voor- of achteruitgang op te merken. Te Batavia was de omzet nog eenigszins gedrukt, vooral door te groote aanvoeren; te Samarang kwam ook in 1898 staking van betaling onder de tweedehands-handelaren nogal eens voor, terwijl te Soerabaija de toestand van den importhandel, die in de laatste jaren niet gunstig was geweest, verbeterde.

Buitengewone verhuizingen onder de bevolking werden niet waargenomen. Naar de buitenbezittingen, vooral naar Deli, de Lampongsche Districten en Palembang, had weder uit verschillende streken emigratie plaats. Als altijd trok een groot gedeelte der bevolking van Madura op bepaalde tijden naar Java om daar als koelie of door de uitoefening van klein- of ruilhandel geld te verdienen. De verhuizing van lieden uit de dicht bevolkte residentie Bagelen naar de districten Tjilatjap en Pegadingan in de residentie Banjoemas bleef aanhouden, terwijl tal van personen uit verschillende gewesten van Midden-Java en uit Probolinggo zich vestigden in het zuiden der afdeeling Djember (Bezoeki), waar nog veel bouwgrond beschikbaar en op de landbouwondernemingen behoorlijk geld te verdienen is. Ten aanzien van de Javaansche nederzetting in Zuid-Soekapoera (Preanger Regentschappen) wordt bericht dat het aantal kolonisten zich in 1898 uitbreidde.

Als gewoonlijk hadden in verschillende streken overstroomingen plaats, die schade aan wegen, bruggen en plantsoenen veroorzaakten. De Smeroe gaf in Februari en Augustus 1898 gedurende korten tijd eenige teekenen van verhoogde werkzaamheid, terwijl in eerstgenoemde maand mede eene vrij hevige uitbarsting van den Lamongan plaats had, waarbij geene menschenlevens verloren gingen, doch alleen schade aan koffieplantsoenen werd toegebracht. Op 2 November werden in een groot gedeelte van West- en Midden-Java hevige schokken van aardbeving gevoeld, die op een paar plaatsen schade aan gebouwen teweegbrachten.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

Groot-Atjeh.

a. Gebied buiten de sagi's.

Op politiek gebied viel hier weinig meldenswaardigs voor.

De jeugdige tot nog toe bij zijn bloedverwant T. Brahim te Patih, dan wel te Telok Kroet, ter Westkust vertoefd hebbende

T. Tjihik Longbattah, een neef van onzen ouden vijand T. Radja, gewezen imam van Longbattah, meldde zich, op aandringen van de hoofden en oudsten dier moekim, vergezeld van T. Brahim, in September 1898 bij het bestuur te Kotta Radja aan en kreeg vergunning tot vestiging in Longbattah, in afwachting dat hem, na gebleken goeden aanleg en gunstige gezindheid, het bestuur over die moekim zou kunnen toevertrouwd worden.

Aan Toeankoe Pangeran Hoesin, een te Kotta Radja gevestigd lid van het voormalige Atjehsche sultansgeslacht, werd (wat vroeger, als uit een politiek oogpunt ongewenscht, door het bestuur was tegengegaan), in verband met de verbeterde omstandigheden, vergund zijne dochter in het huwelijk te doen treden met zijn neef, den jeugdigen T. Radja Kwala van Pedir, hetgeen in Juli 1898 plaats had. Op aandrang van het bestuur verbleef T. Radja Kwala te Kotta Radja om in het belang zijner ontwikkeling de gouvernements inlandsche school aldaar te bezoeken.

Aan een ander te Kotta Radja gevestigd lid van de voormalige Atjehsche sultansfamilie, Toeankoe Abdul Madjid, werd gedurende eenige maanden de helft van het hem van gouvernementswege toegekend inkomen ingehouden, wegens betoonde onverschilligheid ten opzichte van de gedragingen van eenige zijner naaste betrekkingen, namelijk van zijne zonen Toeankoe Mohamad en Toeankoe Ibrahim, van wie de eerste zich bij de vijandige partij ophield en de andere te Kotta Radja een bardeloos leven leidde, en van zijnen schoonzoon, den imam van Tanah Abee (XXII Moekim), die, om niet met ons bestuur in aanraking te komen, zich buiten zijn gebied in godsdienstige afzondering had teruggetrokken. Nadat Toeankoe Abdul Madjid daarna welgemeende pogingen aanwendde om die familieleden in het rechte spoor terug te brengen, werd hem weder $^3/_4$ van het voor hem uitgetrokken inkomen uitbetaald.

Niettegenstaande, ten gevolge van het gebruik te velde van de marechaussees en wegens hunne legering in de verschillende sagi's, door dit korps in het binnen de vroegere geconcentreerde linie gelegen, niet tot de sagi's behoorend gebied zoo goed als geen contrôle meer werd uitgeoefend, bleven aldaar orde en veiligheid verzekerd. Van een enkel voorgekomen geval van roof bleken gedroste dwangarbeiders de daders; één van hen werd, met een uit eene Atjehsche woning geroofd geweer, door een Atjeher gearresteerd en aan het bestuur overgeleverd. Het arresteeren en uitleveren van gedroste dwangarbeiders door Atjehers kwam herhaaldelijk voor. Alle bevelen van het bestuur werden behoorlijk uitgevoerd.

De lust tot het landbouwbedrijf nam aanmerkelijk toe, niettegenstaande de groote verliezen aan ploegvee ten gevolge van veepest. Reeds gedurende vele jaren verlaten sawahs werden weder bewerkt, tot in de onmiddellijke nabijheid van de enceinte der hoofdplaats Kotta Radja. De rijstoogst in het afgeloopen jaar was bevredigend; maatregelen zijn besproken en getroffen om, door wering van brak water, door beteren toevoer van bevloeiingswater en door beteren afvoer van overtollig regen- en bandjirwater, den sawahbouw te bevorderen.

De gouvernements inlandsche school te Kotta Radja wordt bezocht door 25 Atjehsche kinderen, o. a. door een zoon van Toeankoe Hoesin, door twee kinderen van T. Neq Radja Moeda Setia, hoeloebalang van Merassa (van wien eveneens een zoon de gouvernements Europeesche lagere school bezoekt) en door kinderen van enkele andere hoofden; de meeste andere scholieren zijn kinderen van welgestelde Atjehsche handelaren of landbouwers uit de nabijheid der hoofdplaats.

In het afgeloopen jaar werd Kotta Radja driemaal door brand geteisterd, telkens ten gevolge van onvoorzichtigheid; in de Chineesche wijk Penajoeng brandde in Maart een blok winkels, in Juli een blok woonhuizen, en op de passar Mesdjid Raja in October een blok winkels af, waardoor eene schade van respectievelijk f 150 000, f 12 000 en f 9000 werd veroorzaakt. Alle afgebrande perceelen zijn sedert in netteren trant herbouwd.

Gedurende 1898 werden 17 Atjehers (16 uit Groot-Atjeh en 1 afkomstig van de Westkust), zoomede een in Langsar (Atjeh's Oostkust) gevestigde Palembanger, welke lieden gevaarlijk moesten worden geacht voor de openbare rust en orde in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, van daar bij politieken maatregel (art. 47 Regeeringsreglement) verwijderd; aan bedoelde Atjehers (aan 5 hunner in Januari en aan de 12 anderen in Juli en Augustus) werden bepaalde plaatsen buiten het gewest als woonplaats aangewezen, terwijl aan den Palembanger het verblijf in Atjeh en onderhoorigheden werd ontzegd.

b. XXVI Moekim.

In deze sagi werd de rust niet verstoord. Alleen eene kleine bende onder panglima Asan, — welke bende in het gebergte tusschen Kroeng Raja, Lam Toba en de oostelijker gelegen landschappen rondzwierf, — verscheen in Juni 1898 des nachts in Lam Neheun, eene kampong in het noordoosten van de XXVI Moekim, alwaar van de bevolking bereid eten gevorderd werd. Deze en nog eene andere nabij Lam Toba en Kroeng Raja huizende bende veroorzaakten der bevolking ook overlast door het berooven van reizigers van en naar die streken; doch zij vertoonden zich niet in de vlakte. Het beruchte bendehoofd Pang Merbau evenwel waagde het eens des nachts met een paar volgelingen door de XXVI Moekim te trekken en enkele schoten uit de verte op Tjot Mantjang af te geven. Een indertijd wegens manslag uitgeweken Atjeher, die zich 's nachts clandestien in de kampong Djelingki ophield, verzette zich tegen zijne arrestatie en sneuvelde bij die gelegenheid. Te Lamjong werd een vroegere spion van het bestuur gearresteerd, die in 1896, vóór Oemar's afval, naar den vijand overgeloopen was en getracht had de inlandsche militairen te Tjot Rang tot desertie te verleiden.

In April 1898 werden in de moekim Gani (III Moekim Kerkoen) door de wakils brieven, het verzoek om toezending van geld bevattende, ontvangen van den bij den pretendent-sultan vertoevenden T. Kerkoen; de wakil van Gani leverde uit eigen beweging dien brief in; de andere wakils, die de brieven onder zich gehouden hadden, werden met boeten gestraft.

De waarnemende imams van Silang en Kliëng (IX Moekim Toengkoeb) leverden in Mei 1898 brieven in van den afgezetten hoeloebalang der XIII Moekim Toengkoeb T. Tjoet Toengkoeb, het verzoek inhoudende om sabil-bijdragen. Reeds in Juli echter trachtte T. Tjoet Toengkoeb, onder den indruk van de gebeurtenissen in Pedir, met het bestuur op een beteren voet te komen, door aan den waarnemend civiel gezaghebber in de XXVI Moekim zoowel door tusschenkomst van den waarnemend imam van Kliëng, als bij brief, te doen weten, dat hij geenerlei aandeel had in de door panglima Asan gepleegde rooverijen, en hij dezen niet meer als zijn volgeling erkende. In diezelfde maand liet hij door de weduwe van T. Moeda Rajoet van Toengkoeb bij het bestuur vergunning tot terugkeer naar de XXVI Moekim vragen voor zijne dochter, welke vergunning geweigerd werd. In September werden zoowel bij het bestuur als bij den panglima sagi der XXVI Moekim T Nja Banta en bij den waarnemend hoeloebalang van Toengkoeb T. Tjoet Brahim Tibang brieven ontvangen van T. Tjoet, vergunning verzoekende om zelf naar de XXVI Moekim te mogen terugkeeren, waarop hem van bestuurswege geantwoord werd, dat, alleen voor de vergunning tot terugkeer naar Groot-Atjeh, zonder toestemming tot het zich weder vestigen in het Toengkoebsche of herstel in zijn hoeloebalangschap, van hem geëischt werd teruggave van 49 voorlaadgeweren, hem vóór zijn afval door het bestuur in bruikleen verstrekt, en inlevering van 35 hem persoonlijk toebehoorende achterlaadgeweren, de waarde der c. q. aan die hoeveelheden ontbrekende geweren in geld te voldoen tegen een maatstaf van $ 200 per achterlaadgeweer en $ 15 per voorlaadgeweer. Niettegenstaande deze zware eischen, liet T. Tjoet, die zich gewoonlijk te Kalé ophield, in October 4 Beaumontgeweren alsmede zijn zegel bij den waarnemend civiel gezaghebber der XXVI Moekim inleveren, ten teeken dat hij zich aan de gestelde voorwaarden wenschte te onderwerpen, met de mededeeling dat hij meende binnen eene maand zijne geweren en bezittingen te kunnen verzameld hebben om dan naar de XXVI Moekim terug te keeren. Tegelijkertijd zond de met hem afgevallen en bij hem vertoevende oude imam van Siëm, T. Asan, 2 achterlaadgeweren aan den waarnemend civiel gezaghebber, eveneens met verzoek om vergiffenis en vergunning tot terugkeer, welk een en ander hem toegezegd werd, mits hij de 11 achterlaadgeweren zou inleveren, welke hem vóór zijn afval door het sagihoofd T. Nja Banta, op last van het bestuur, in bruikleen waren afgestaan. Ten gevolge van dwangmaatregelen tegen T. Tjoet Toengkoeb van de zijde van nog niet aan ons gezag onderworpen hoofden in Kalé, vooral van Toeankoe Mohamad, gelukte het T. Tjoet eerst tijdens de komst van eene colonne in Kalé in December zich met het bestuur in rechtstreeksche aanraking te stellen. Terwijl die andere hoofden terugweken, bleef hij met den imam van Siëm in Kalé, alwaar beiden zich met hunne bezittingen en volgelingen overgaven, en per gouvernementsstoomschip *Albatros* naar Olehleh gezonden werden. Aanvankelijk te Kotta Radja

geinterneerd, werd aan den ouden en ziekelijken T. Asan vergund naar Siëm terug te keeren, en aan T. Tjoet Toengkoeb zich voorloopig te Lam Reng, de woonplaats van den panglima sagi T. Nja Banta, te vestigen, nadat door T. Asan Siëm 10 achterlaadgeweren, door T. Tjoet Toengkoeb 30 achterlaadgeweren en 23 voorlaadgeweren waren ingeleverd en voor de ontbrekende geweren de vereischte gelden naar den vastgestelden maatstaf waren betaald. In het bestuur over Toengkoeb werd hij vooralsnog niet hersteld. T. Tjoet Brahim Tibang bleef als waarnemend hoeloebalang daarmede belast.

Als een onmiddellijk gevolg van T. Tjoet Toengkoeb's onderwerping keerden met of kort na hem 167 mannen naar de XXVI Moekim terug, voor een groot deel met hunne huisgezinnen.

Ook van den meest in Samalanga vertoevenden T. Djohan Lampasei, het in 1896 onderworpen, doch sedert weder uitgeweken tweede sagihoofd, werden door den waarnemend civiel gezaghebber der XXVI Moekim en door T. Nja Banta brieven ontvangen, houdende verzoek om vergunning tot terugkeer. T. Nja Banta kreeg onzerzijds in last hem te antwoorden, dat door het bestuur onvoorwaardelijke onderwerping geëischt werd. [1])

In October overleed T. Radja, het moekimhoofd van Bramoë (IX Moekim Toengkoeb); voorloopig werd door het bestuur in de waarneming van die betrekking voorzien.

Ten blijke dat de toestand in de XXVI Moekim volkomen rustig en veilig is, wordt in het gewestelijk verslag er op gewezen dat de met het civiel gezag belaste officier zich ongewapend en zonder militair geleide door de geheele sagi bewegen kan, slechts vergezeld van Atjehsche hoofden of een Atjehschen politieoppasser. Overtredingen van het verbod op het dragen van blanke wapenen kwamen niet voor; alleen enkele malen van de meer tot opschik dienende rentjongs, en dan werden de overtreders met boeten gestraft. In de geheele sagi werd het aantal mannen in iedere kampong opgenomen, en iedere volwassen man voorzien van een kampongpas, vermeldende naam, woonplaats en merkbare kenteekenen; bij de uitgifte van die passen deden zich geenerlei bezwaren voor, en werd van alle hoofden de meeste medewerking ondervonden. Door de hoofden werd nauwkeurig er op gelet, dat geene lieden zich in hun gebied ophielden zonder bij het bestuur bekend en van een kampongpas, of van een pas tot tijdelijk verblijf onder waarborg der hoofden, voorzien te zijn; overtredingen te dier zake kwamen niet voor. Op ult. 1898 waren in deze sagi 4541 dergelijke kampongpassen uitgegeven.

Bevelen van het bestuur ten opzichte van wegen en bruggen, welker aanleg of onderhoud aan de bevolking was opgedragen, werden stipt opgevolgd. Gedroste dwangarbeiders werden door de bevolking opgevat en aan het bestuur overgeleverd. Het sagihoofd T. Nja Banta gaf vooral reden tot tevredenheid, door krachtige en beleidvolle medewerking in de door het bestuur aangegeven richting. De behandeling van rechtszaken door de volgens de adat rechtsprekende door den civielen gezaghebber geleide inlandsche rechtbank (moesapat) heeft, blijkens het aantal en den aard der daarbij behandelde zaken, het vertrouwen der bevolking verworven. Zelfs zaken, zijdelings de zuiver islamitische instellingen der djakat en pitrah rakende, en klachten tegen oelama's van aanzien werden bij de moesapat voorgebracht en de meerdere of mindere gegrondheid van klachten werd door de betrokken oelama's tegenover de moesapat erkend. Met de oude adat, die ingeval van manslag, bij niet-betaling van de „dyet" (bloedprijs), aan de bloedverwanten van den gedoode het recht toekent om den schuldige om het leven te brengen, werd op verzoek van den panglima sagi en andere hoofden der XXVI Moekim gebroken, en in een dergelijk geval de schuldige tot dwangarbeid veroordeeld. Andere blijken dat de bevolking in deze streken op de duurzaamheid van den ingetreden toestand begint te vertrouwen, kan men vinden in de stijging der waarde van sawahs, vooral in de geheel bebouwde III Moekim Lam Rabo. In de laatste jaren slechts $ 10 à $ 15 per „joe" waard (zooals nu nog in de schaarsch bevolkte III Moekim Oleh Karang het geval is), worden zij in de III Moekim Lam Rabo thans weder tot de vroegere waarde van $ 60 à $ 80 per joe verhandeld. Ook het herleven van het goudsmidsbedrijf in de XXVI Moekim wijst op terugkeerende welvaart.

De in Mei 1898 afgeloopen rijstoogst leverde een vrij goed beschot; op enkele sawahs had men last van veldmuizen. In sommige streken van de XXVI Moekim worden op droge sawahs tweede gewassen geplant, als katjang idjoe, djagong en ketimoen. De kweekbeddingen voor den nieuwen padi-aanplant hadden veel te lijden van wilde varkens, waarom der bevolking werd vergund op een bepaalden dag in de week met blanke wapenen jacht op die dieren te maken, eene vergunning waarvan gretig gebruik werd gemaakt en waarvan geenerlei nadeel ten opzichte van de openbare veiligheid ondervonden werd. Soms zelfs gingen officieren op die wijze in gezelschap van een duizendtal Atjehers op de varkensjacht. In de moekim Pango breidt de teelt van suikerriet zich sterk uit; in de moekim Silang legt men zich weder op den aanmaak van zout toe, en men is, door de hooge peperprijzen verlokt, aan den voet van het oostelijk grensgebergte met den aanleg van pepertuinen begonnen.

In verband met den geschetsten zeer gunstigen toestand in de sagi der XXVI Moekim konden de posten in de geconcentreerde linie opgeheven worden. Ter vervanging van alle andere infanteriebezettingen is nu in deze sagi eene divisie marechaussee gelegerd, verdeeld over de posten Tjot Mantjang en Lamjong. Op den ter laatstgenoemde plaats gestationneerden kapitein-commandant der divisie is in Januari 1899 de waarneming van het civiel bestuur der sagi overgegaan.

c. XXV Moekim en Zuidelijke nederzettingen.

XXV Moekim. In Mei 1898 vertoonde zich eene bende onder T. Gam, den vijandigen imam van Lam Koenjit (IX Moekim), in de bergen langs den Glé Taroem-pas, elk gevecht met de haar opzoekende patrouilles vermijdende, en volgens de berichten de komst afwachtende van de in deze sagi tehuis behoorende onderhoofden van T. Oemar, T. Gedong en panglima Karim, om onder hunne leiding, tijdens onze expeditie in de Pedir-streek, de XXV Moekim in beroering te brengen. Het onafgebroken rusteloos patrouilleeren van onze troepen door de bergen en de kampongs der IX Moekim noopte T. Gam echter onverrichterzake terug te trekken, waarna hij zich met zijne volgelingen weder bij T. Oemar in Pedir aansloot.

Einde Augustus vertoonde zich in het gebergte der IX Moekim eene kleine bende onder Pang Merbau, en beroofde 's nachts een vermogend ingezetene van de kampong Mané (moekim Biloel, IX Moekim), loste een paar nachten later eenige schoten op onzen post te Tjot Goeë, en trachtte, bij haren haastigen aftocht naar de bergen, in de kampong Lam Tadoe nog een als welgesteld bekenden inwoner te berooven, doch hier moest zij zich voor de te wapen loopende kampongbevolking uit de voeten maken. Gebleken zijnde, dat op denzelfden dag, nog vóór het vallen van den avond, gewapend volk aan den voet der bergen bezuiden Biloel was gezien, zonder dat de bevolking den hoeloebalang of den post te Tjot Goeë daarmede in kennis had gesteld, werd de moekim Biloel met $ 200 beboet. Op aanwijzing van den waarnemend hoeloebalang der IX Moekim werden ook de ketjik van Lam Koenjit, wegens verzuim van tijdige aangifte dat volgelingen van Pang Merbau zich in zijne kampong hadden vertoond, en twee kamponglieden die die volgelingen van voeding hadden voorzien, met boeten gestraft.

Bij Naga Oembang werden, op aanwijzing van een volgeling van T. Radja Machmoed, zoon van den panglima sagi der XXV Moekim, 16 blokken lood, aan T. Oemar toebehoorende, opgegraven en ingeleverd; op Poeloe Nasi werden door de bevolking uit eigen beweging 4 tromplaadgeweren van T. Oemar ingeleverd.

In October werd het bericht ontvangen van het overlijden te Tamsé, in het binnenland tusschen Pedir en de Westkust (zie lager, blz. 13), van den bovenvermelden T. Gedong, die zoowel door zijne persoonlijkheid als door zijne familiebetrekking tot den imam van Pang Oleh Soesoe en den hoeloebalang der IX Moekim, steeds een gevaar voor de rust in de IX Moekim was gebleven. Aan zijne weduwe werd op haar verzoek vergund naar de IX Moekim terug te keeren.

De definitieve vestiging in de IV Moekim van den bejaarden panglima sagi der XXV Moekim, T. Abas Sri Setia Oelama, die sedert het uitbreken van den Atjeh-oorlog bijna voortdurend in Kloewang en Lohong geleefd, en aanrakingen met het bestuur zooveel mogelijk vermeden had, droeg mede bij tot consolidatie van de toestanden in die sagi. Na in April 1898, te zamen met den kedjoeroean van Lohong, zijne opwachting bij den civielen en militairen gouverneur te Kotta Radja gemaakt, en beloofd te hebben zich in de XXV Moekim te vestigen, kwam hij einde Augustus weder te Kotta Kadja om de audiëntie en de feestelijkheden, naar aanleiding van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin, bij te wonen, en vestigde zich daarna te Anak Paja. De hoofden en bevolking van alle

[1]) In April jl. is hieraan door T. Djohan Lampasei voldaan.

hoeloebalangschappen der XXV Moekim toonden zich hiermede ten zeerste ingenomen, en met hunne medewerking, overeenkomstig de adat, werd eene passende woning voor het sagihoofd opgericht, ter vervanging van zijne oude in 1896 verbrande woning te Anak Paja, vroeger betrokken geweest door zijne met T. Oemar gehuwde dochter Tjoet Maligoi.[1]) Te oud voor dagelijksche bemoeienis met bestuurszaken, bepaalt T Abas zich tot het geven van inlichtingen en adviezen in aangelegenheden van meer dan gewone beteekenis. O. a. toonde hij zijne belangstelling in den gang van zaken door aan alle vroegere uitgewekenen eene oproeping te richten tot terugkeer en onvoorwaardelijke onderwerping aan ons gezag, waaraan reeds door verscheidene in de XXV Moekim in aanzien staande lieden gevolg is gegeven. Zijn zoon en vermoedelijke opvolger T. Radja Machmoed verblijft veelal in de omgeving van den waarnemend civiel gezaghebber en begeleidt dezen op tournées binnen de sagi's en op excursies naar de Zuidelijke nederzettingen, om zich met de verschillende zaken en met de inzichten van het bestuur vertrouwd te maken.

De toestand in de XXV Moekim, zoo bericht het gewestelijk verslag, is thans zeer gunstig; ook hier heerscht overal volkomen rust en veiligheid. Niet alleen dat de met de waarneming van het civiel gezag belaste officier zich door de geheele sagi ongewapend en zonder militair geleide kan bewegen, slechts vergezeld door Atjehsche hoofden of door een Atjehschen politieoppasser, maar ook het verkeer in het algemeen tusschen onze nederzettingen over de groote wegen heeft zonder eenige militaire dekking plaats; zelfs Europeesche dames begeven zich per rijtuig van Kotta Radja en Olehleh naar Loknga en Tjot Goeë. De bevelen van het bestuur worden behoorlijk opgevolgd en door de bevolking der IX Moekim en der III Moekim Daroe is begonnen met het aanleggen van een colonneweg van de kampong Grot naar den ingang van den Glé Taroem-pas.

Aan T. Tjoet Machmoed, den hoeloebalang der IV Moekim, werden ook in 1898 gratificatiën wegens bewezen diensten toegekend; T. Radja Hitam en T. Neq Imam werden definitief benoemd tot hoeloebalangs respectievelijk der VI en der IX Moekim. Deze laatste liet, nadat zijn aanverwant T. Gedong sedert Januari 1898 tot aan zijn dood aanhoudend in het Pedirsche verbleef, zijne vroegere weifelende houding varen, en werkte krachtig in de door het bestuur aangegeven richting mede.

Bij Pakan Badak, de woonplaats van T. Radja Hitam, werd eene passar opgericht, die blijkens den steeds toenemenden omzet in eene behoefte voorziet, alsmede eene school voor Atjehsche kinderen, welke door gemiddeld 24 kinderen bezocht wordt. Ook te Loknga werd eene dergelijke school opgericht, waarvan doorgaans 40 Atjehsche kinderen gebruik maken en ook daar bestaat eene bloeiende passar, terwijl door T. Panglima Bintang, den hoeloebalang van de III Moekim Daroe, de vestiging van eene passar te Ketapang Doea beproefd wordt.

In den loop van 1898 keerden aanhoudend vroeger uitgewekenen naar hunne oude woonplaatsen terug, o. a. de imam van Lam Lhom (IV Moekim). Nabij onzen voormaligen post Lam Peneroet beginnen vroegere bewoners der kampong van dien naam zich weder te vestigen.

De rijstoogst leverde overal voldoende op voor de behoefte, behalve in het buiten de voormalige geconcentreerde linie gelegen deel der VI Moekim, ten gevolge van het onbewerkt blijven in het voorafgegane jaar van vele sawahs, welker eigenaren te laat voor de bewerking terugkeerden, en bovendien in de eerste plaats voor het opzetten van woningen hadden te zorgen.

Als een gevolg van de veepest, waaronder de veestapel in de XXV Moekim vooral zeer geleden heeft, moesten vele sawahs bewerkt worden met den patjol, tot de verstrekking waarvan het bestuur, evenals ook in de Zuidelijke nederzettingen, zijne tusschenkomst verleende. Dat de bevolking deze hulp waardeert blijkt hieruit dat in 1898, niettegenstaande de moeielijker bewerking, een grooter aantal sawahs bebouwd zijn dan in het jaar te voren, en o. a. een deel van de in de VI Moekim gelegen vrije strook buiten de voormalige geconcentreerde linie in bewerking is genomen. De sawahs der Nanta-familie bleven onbebouwd.

Door de waarnemende civiele gezaghebbers werden de tot de VI Moekim behoorende eilanden bezocht, ter regeling van bestuursaangelegenheden en het instellen van een onderzoek naar de daar aanwezige vroegere sultans-sawahs, zoomede naar de koffietuinen van T. Oemar, welke ongeveer 2000 jonge boomen tellen. De omtrent 50 000 ranken tellende peperaanplantingen van T. Oemar en die der Nanta-familie in het gebergte bewesten den Blangkala-pas werden op aansporing van het bestuur onderhouden, waartoe T. Radja Hitam de benoodigde gelden verstrekte. Aan de hoeloebalangs der IV en VI Moekim werd op hun verzoek zaadkoffie verstrekt, vooral ter aanplanting op de erven.

Ook in het geheele gebied der XXV Moekim werden kampongpassen uitgegeven en geenerlei bezwaren werden daarbij ondervonden; slechts een enkele tengkoe te Kotta Karang werd, omdat hij weigerachtig was zich van een pas te voorzien, op aanwijzing van den hoeloebalang der IX Moekim met boete gestraft. Aanhouding door de patrouilles van lieden zonder kampongpas kwam hoogst zelden voor. Blijkens de uitgegeven kampongpassen telden op ult. 1898 de XXV Moekim 5303 volwassen mannen, van welk cijfer 601 op de tot de VI Moekim behoorende eilanden komen.

Evenals in de XXVI Moekim vond ook in de XXV Moekim de rechtspraak door de moesapat, onder leiding van den met de waarneming van het civiel gezag belasten officier, veel ingang bij hoofden en bevolking, en werden vele, zelfs kleine zaken bij die moesapat voorgebracht.

In verband met den verkregen volkomen veiligen en rustigen toestand in het besproken gebied en de vestiging van den panglima sagi in de IV Moekim, kon het beheer over de XXV Moekim en de Zuidelijke nederzettingen, te voren aan de waarnemende civiele gezaghebbers te Lam Djamoe en te Loknga toevertrouwd, op ult. October in handen van den laatstgenoemde vereenigd worden. De posten der geconcentreerde linie werden ook hier opgeheven.

Zuidelijke nederzettingen. In de moekim Lepong bleef de rust ongestoord, niettegenstaande een deel der bezetting aldaar in Maart 1898 naar Daja overging (zie lager blz. 21) en in November de bezetting geheel opgeheven werd; een deel van het bivak is blijven staan, onder de hoede der Lepongsche hoofden, ten gebruike door de met den veiligheidsdienst in Lepong belaste patrouilles van Loknga. T Bintang, oudste zoon van den indertijd op last van T. Oemar vermoorden imam Bantam van Lepong en sedert in de VII Moekim Baid verblijf gehouden hebbende, vestigde zich weder in Lepong en werd op verzoek van hoofden en bevolking als naaste rechthebbende met de waarneming van het bestuur belast, met zijn neef T. Nji Machmoed als „banta". De bevolking nam door terugkeer van uitgewekenen aanmerkelijk toe, en bedroeg op ult. 1898 793 volwassen mannen.

In Paroi werden in Juni 1898 twee vroegere vertrouwden van T. Oemar gearresteerd en met boeten gestraft, omdat zij, hoewel geen directe vijandelijkheden plegende, niet voldeden aan den eisch om zich bij het bestuur aan te melden; bij hen werden een Beaumontgeweer en een voorlaadgeweer van T. Oemar in beslag genomen.

Het gebergte van Paroi en Koeloe werd eenigen tijd onveilig gemaakt door eene kleine bende onder Pang Abas en T. Abas (de laatste een zoon van T. Oemar's vroegeren panglima Ketjik Amin van Lampoe-oe in de IV Moekim), welke bendehoofden vooral reizigers tusschen Lepong en Lohong beroofden en zich in 1897 aan een moordaanslag op T. Ih, den wakil imam van Lepong, hadden schuldig gemaakt. Na verscheidene mislukte pogingen werden beiden in Augustus te Koeloe overvallen en beiden sneuvelden bij die gelegenheid. De moekim Koeloe, die, uit vrees, deze bendehoofden in het geheim ondersteund had, werd deswege met $ 200 beboet.

In Paroi en Koeloe, in welke landschappen respectievelijk 105 en 243 kampongpassen werden uitgegeven, werd daarmede, evenmin als in Lepong, eenig bezwaar ondervonden; men toonde zich zelfs met den maatregel ingenomen, als van groot gemak voor het ongehinderd verkeer in de XXV Moekim, waar dat passenstelsel reeds langer vigeerde, en waarheen men vooral vruchten uit de aangrenzende rijke Zuidelijke nederzettingen brengt, om er rijst op te koopen, waaraan vooral in Lepong gebrek was, doordien vele sawahs in 1897 onbebouwd waren gebleven. Thans zijn bijna alle sawahs in Lepong bewerkt, niettegenstaande ook daar de veepest geheerscht heeft; de smalle kuststrook levert echter niet genoeg sawahterrein op, weshalve ook vele ladangs zijn aangelegd, welke men zich voorstelt na afloop

[1]) Deze werd in April 1898, tegen haren zin, op last van haar echtgenoot naar Pedir vervoerd.

van den oogst met peper te beplanten.

In de III Moekim Lohong bleven zich aanhoudend aanhangers en kleine benden van T. Oemar ophouden, die aldaar eene rustplaats of gelegenheid tot sabil-heffing vonden. T. Nanta Rajoet en Ketjik Amin van Lampoe-oe (IV Moekim) verbleven bijna onafgebroken in dat landschap, doch hielden zich rustig; T. Amat van Lam Loempoeë, T. Oemar's halfbroeder T. Moesa, T. Oemar's onderaanvoerder T. Ripin van Lam Soedjin (Lohong) en de dweepzieke Tengkoe Pakeh van Lampisang hielden zich herhaaldelijk voor korteren of langeren tijd in Lohong op; de laatste overleed aldaar in October, ten gevolge van de vermoeienissen, doorgestaan bij de vlucht van Oemar's benden, van Tamsé naar de Poetjoeh Kroeng Masin (Westkust). Bij de komst onzer troepen, die bij herhaling Lohong bezochten, ontweken de benden zooveel mogelijk ontmoetingen en hielden de genoemde hoofden zich in het gebergte schuil.

Eene colonne, einde Januari 1898, Lohong bezoekende, trof geen vijand aan; evenmin als eene andere, in verband met eene in Daja gedebarkeerde troepenmacht in Februari naar Lohong gezonden om het uitwijken van benden noordwaarts te beletten. Eene in Juli Lohong bezoekende colonne arresteerde T. Nja Lah van Mareuë (Boven-Daja), omdat hij aan eene oproeping van den bivak-commandant van Daja niet had voldaan, terwijl een in zijn gevolg aangetroffen volgeling van T. Oemar's aanhanger T. Aroen, die zich tegen zijne arrestatie verzette, sneuvelde. T. Nja Lah werd beboet en gelast zich bij den assistent-resident ter Westkust en den bivak-commandant te Daja te melden, aan welken last hij voldeed. Bij de laatste excursie naar Lohong, in November, sneuvelden een volgeling van voornoemden T. Amat (dat bendehoofd zelf, hoewel gewond, wist te ontsnappen), zoomede een bendehoofd en een volgeling van T. Moesa, wier vuurwapenen ons in handen vielen. T. Moesa, door het geweervuur gewaarschuwd, ontvluchtte. Na de verdrijving van deze bendehoofden viel, gedurende het verdere verblijf der colonne in Lohong, alwaar in alle richtingen gepatrouilleerd werd, geen schot meer en kon zelfs de waarnemend civiel gezaghebber, zonder militair geleide, met den kedjoeroean diens ongeveer 15 000 jonge boomen tellende koffieaanplantingen op den Panton Limbang bezoeken. De kedjoeroean toonde zich steeds goedgezind, doch durfde, uit vrees voor den goed gewapenden T. Oemar, niet tegen de bendehoofden optreden. In April 1898 maakte hij met den bejaarden panglima sagi zijne opwachting bij den civielen en militairen gouverneur, bij welke gelegenheid hem het resteerende deel der aan zijn landschap in 1897 opgelegde boete kwijtgescholden werd; ook in Augustus vergezelde hij den panglima sagi naar Kotta Radja.

De rijstoogst liep in Lohong bevredigend af; de aan T. Oemar en de Nanta-familie toebehoorende sawahs werden niet bebouwd; de vooruitzichten voor den aanstaanden oogst waren minder gunstig, doordien de veestapel in 1898 door de gewoed hebbende veepest grootendeels uitgestorven is. Op verzoek van den kedjoeroean verleende het bestuur zijne bemiddeling tot aanschaffing van patjols, terwijl ook vele ladangs werden aangelegd, waarop men na afloop van den rijstoogst peper en koffie denkt aan te planten.

Gedurende het geheele jaar keerden aanhoudend volgelingen van T. Oemar uit Pedir terug, klagende over slechte betaling en voeding; vooral was dat het geval na T. Oemar's aftocht van Tamsé naar de Westkust.

Het bevolkingscijfer der III Moekim Lohong kon nog niet opgegeven worden, aangezien tijd en gelegenheid tot uitgifte van kampongpassen tot dusver ontbraken; naar schatting telt het landschap p. m. 2000 volwassen mannen.

d. XXII Moekim.

Moge de toestand van het in de Atjeh-vallei gelegen deel der XXII Moekim ook al niet in die mate als in de beide andere sagi's rustig en veilig kunnen genoemd worden, toch was hij geleidelijk zeer verbeterd en bij het einde van 1898 bepaald bevredigend te achten.

Contrôle-ressort Lambaroe. In de VII Moekim Baid kwamen, uitgenomen een moordaanslag op een militair bij onzen post te Samahani, geene vijandelijkheden tegen onze troepen in de vlakte voor, en had zelfs geene beschadiging van telephoongeleidingen of andere kunstwerken plaats. In de bergen der VII Moekim bleven zich echter steeds kleine benden ophouden, die de aldaar zich bewegende patrouilles beschoten en de aan ons gezag onderworpen hoofden en bevolking beroofden en verontrustten; zij werden gesteund door T. Ali, den oudsten zoon van den verbannen hoeloebalang der VII Moekim T. Moeda Baid, de imams van Lamlau (Lam Meulo) en Lamara en de zoons van dezen. Het optreden van bedoelde benden bereikte zijn hoogtepunt in Mei en Juni 1898, in verband zoowel met de opheffing van onzen post te Samahani op 1 Mei, als met de verwachte Pedir-expeditie, die, naar de partij van verzet meende, ons een krachtig optreden in Groot-Atjeh moeielijk zou maken. In die maand vertoonden de imam van Lamlau en diens zoon zich 's nachts met gewapende benden in de kampongs; enkele spionnen van het bestuur werden vermoord, zoo ook de wakil van Tamtoea, die zich tegen het opbrengen van door de benden gevorderde sabil-bijdragen had uitgesproken; op den imam van Lamkrak werd om dezelfde reden een moordaanslag beproefd; evenzoo op den wakil van Tandjong, die het bestuur vaak inlichtingen verstrekte, terwijl van twee spionnen van het bestuur de huizen werden verbrand.

Het onmiddellijk succes onzer wapenen in Pedir, gepaard aan het gelijktijdig krachtig blijven optreden in Groot-Atjeh, bracht hierin eene gunstige verandering, ten gevolge waarvan T. Ali Baid en de imam van Lamlau, zoomede de zoons van den imam van Lamara, einde Juni naar de Westkust aftrokken.

Aan de talrijke patrouilles in de bergen en in de kampongs gelukte het daarop herhaaldelijk vijandelijke benden te overvallen, hun verliezen aan dooden en gewonden, vuurwapenen en ammunitie toe te brengen (o. a. sneuvelde een broeder van den imam van Lamlau), en de vele vijandelijke nederzettingen in de bergen met de aldaar aangetroffen levensmiddelen te vernielen. Ook in de kampongs werden herhaaldelijk vijandiggezinden of roovers gearresteerd of gedood (o. a. een der medeplichtigen aan de overvalling van de spits van een transport nabij Samahani in Mei 1897 en een vooral als veedief beruchte zwager van T. Ali Baid).

In Augustus vertoonde T. Tjoet Lemam, zoon van den imam van Lamlau, zich weer 's nachts in de kampongs om ons goedgezinde hoofden schrik aan te jagen; hetzelfde deed de imam van Lamara. Einde Augustus sloop de beruchte ter Oostkust van Atjeh reeds vogelvrij verklaarde Pang Merbau, die, naar Groot-Atjeh teruggekeerd, zich bij de benden in de VII Moekim, waar hij thuis behoort, had aangesloten, met eenige volgelingen, 's nachts uit de bergen tot onzen post Lambaroe door, en loste eenige schoten zoowel op eene woning aldaar, waar spionnen van het bestuur gehuisvest waren, als, bij zijn aftocht, op onzen post. Door het beboeten van lieden, kampongs en moekims wegens het niet aangeven van de aanwezigheid van dezen algemeen gevreesden roover en bende-aanvoerder, en door het betrekken van een bivak door onze troepen aan de noordelijke helling van den Tjot Raja, waardoor het patrouilleeren in de bergen en de contrôle op het verkeer tusschen de kampongs en de bergen — welk laatste geheel verboden werd — zeer werden vergemakkelijkt, werd Pang Merbau tot uitwijken naar Pedir en Tjoet Lemam tot uitwijken naar de Westkust genoopt, terwijl de benden door gebrek aan leeftocht en veilige schuilplaatsen in de bergen zich langzamerhand oplosten, zoodat in de laatste maanden door de patrouilles in de bergen geen vijand meer werd aangetroffen en ze thans verlaten blijken te zijn.

De imam van Lamara, die zich in Januari 1899 in de vlakte der XXII Moekim (bovenstreken) waagde, werd in de kampong Lam Leuot overvallen en sneuvelde, toen hij zich gewapenderhand tegen zijne gevangenneming verzette.

Het krachtig optreden onzerzijds wekte vertrouwen op bij de hoofden, van wie herhaaldelijk, zooals uit de door de vijandige partij uitgeoefende wraaknemingen viel af te leiden, goede inlichtingen betrekkelijk vijandige benden of personen ontvangen werden, zoomede bij de bevolking, hetgeen duidelijk blijkt uit het groot aantal thans bebouwde sawahs (in het Lamkrak-complex bleef geen sawah onbebouwd, behalve die der vijandige imams) en uit het bouwen van vele nieuwe huizen, zelfs in kampongs, die al sedert jaren verlaten waren, zooals Anak Batée en Anak Galoeng.

De padi-oogst liep omstreeks Mei 1898 zeer bevredigend af, en van den nieuwen aanplant koesterde men de beste verwachtingen.

In de V Moekim Montassik was de toestand opvallend rustiger dan in de VII Moekim Baid. Al werden in dit gebied herhaaldelijk overtreders van het verbod tegen het dragen van blanke wapenen in de kampongs of op de passars gevat en met boeten gestraft, van een volgehouden verzet was geen sprake, noch in de kampongs, noch in de bergen.

In deze laatsten vertoonden zich af en toe kleine benden onder Tengkoe Lampoe-oeë, Imam Brahim van Hoho (beiden — de een in November 1898 en de andere in October te voren — in Lam Toba gesneuveld), Pang Arab, halfbroeder van den waarnemend imam van Hoho, en T. Radja, imam van Gleiëng, die, meest in de buurt van Lam Toba huizende, eene enkele maal patrouilles in het gebergte beschoten, doch zich meer toelegden op berooving van reizigers tusschen de V Moekim Montassik en Kroeng Raja, tusschen welke landschappen vele betrekkingen bestaan. Bedoelde benden onthielden er zich van om, zooals in de VII Moekim Baid, de onderworpen hoofden en bevolking schrik aan te jagen; door de hoofden werden meermalen brieven van Imam Brahim en Pang Arab, het verzoek om sabil-bijdragen inhoudende, ingeleverd; pressie tot voldoening aan dergelijke verzoeken werd echter niet uitgeoefend.

Het door de bevolking dezer streken meest ontziene en vijandige hoofd, de bekende T. Brahim Montassik, liet gedurende het geheele jaar niets van zich hooren; zijn zoon T. Rajoet, verdacht van in het begin dezer verslagperiode mede vijandelijkheden gepleegd te hebben, werd, na gedurende eenigen tijd te Kotta Radja aangehouden te zijn, op vrije voeten gesteld onder borgstelling van f 5000 door zijn oom, het hoofd van Telok Kroet ter Westkust, waar T. Rajoet gewoonlijk verbleef.

In October keerde T. Asan, de 15-jarige zoon van den laatsten imam der moekim Montassik met zijne moeder van Ie Seoem, bezuiden Kroeng Raja, waar hij zich tot nog toe opgehouden had, naar Montassik terug. In verband met den rustigen toestand in dit gebied kon aan de hoofden vergund worden de — als zijnde eene rust- en schuilplaats der bij Kotta Ba Theuë huizende benden — indertijd verbrande kampong Aron Loengke aan den voet van het gebergte weder op te bouwen, van welke kampong de omstreken zich bijzonder eigenen voor de teelt van suikerriet. Op hunne eigene verantwoordelijkheid ten opzichte van het eventueel zich schuil houden van benden aldaar, durfden de hoofden over te gaan tot het weder in onderhoud nemen en uitbreiden van de peperaanplantingen in het gebergte, welke men in de laatste jaren had verwaarloosd, ten gevolge van de bewegingen der vijandige benden langs de oogstgrens.

De afgeloopen rijstoogst leverde bevredigende uitkomsten op en het bij den aanvang van 1899 te velde staand gewas beloofde mede een goed beschot. Ook in de V en VII Moekim werd veel overlast van wilde varkens ondervonden, waarom, evenals in de XXVI Moekim, aan de bevolking werd vergund elke week op een bepaalden dag met blanke wapenen jacht op die dieren te maken, van welke vergunning gretig gebruik en tot nog toe geen misbruik is gemaakt.

Insgelijks vond in de V en VII Moekim de moesapat-rechtspraak bijval, hoewel de meeste minder moeielijke quaestiën nog door de hoofden zelven berecht werden. De bevelen van het bestuur werden behoorlijk opgevolgd en het onderhoud der wegen en bruggen, waarmede de bevolking belast was, kon alleszins bevredigend worden genoemd.

In beide hoeloebalangschappen werden kampongpassen uitgereikt; slechts hier en daar trachtten enkele lieden, vooral tengkoe's, zich aan den pas-dwang te onttrekken, doch zij werden gewoonlijk door de hoofden zelven aangegeven, die voor het verblijf binnen hun gebied van lieden zonder pas waren verantwoordelijk gesteld en met boeten bedreigd. Aan het bevel om nieuw zich vestigende of uit den vreemde terugkeerende lieden dadelijk bij het bestuur te brengen, om uit te maken wie zij zijn en hen in de passenregisters in te schrijven, werd door de hoofden gewoonlijk voldaan, zooals bleek uit de zeldzame gevallen dat patrouilles lieden zonder pas aantroffen. Vele lieden, vroeger naar de bovenstreken uitgeweken, keerden naar hunne woonplaatsen in de V en VII Moekim terug, waardoor een ordelijker toestand verkregen werd. Blijkens het aantal uitgegeven kampongpassen bedroeg op ult. 1898 het aantal volwassen mannelijke ingezetenen in de VII Moekim Baid 2343 en in de V Moekim Montassik 2086.

Contrôle-ressort Indrapoeri. In het middelste gedeelte der XXII Moekim, in zich begrijpende de moekims Djerir en Anak Glé ten westen, Gleiëng en Lam Leuot ten oosten, en de daartusschen gelegen Indrapoeri-moekims, werd het verzet in de bergen gaande gehouden: aan den linkeroever der Atjeh-rivier voornamelijk door den Pedirees Tengkoe di Boesoe en door T. Moeda Latif, het hoofd van Lam Leuot; aan den rechteroever door den tot het Polim-geslacht behoorenden T. Lhon of Banta Sjam, T. Radja, imam van Gleiëng, Tengkoe Lampoe-oeë en andere minder beteekenende bendehoofden. Hunne lieden beschoten onze patrouilles in de bergen en waagden het ook nu en dan de werklieden aan de trambaan en de dekking dezer werklieden op groote afstanden te beschieten; 's nachts werden soms telephoongeleidingen en bruggen-materialen gestolen. T. Lhon, wiens onderwerping door eenige vrouwelijke familieleden in uitzicht was gesteld, beproefde, na het bekend worden van T. Oemar's tocht van Daja naar Pedir (zie de volgende blz.), in Februari 1898 met eenig succes eene overvalling van een transport bij Lam Tjot. In Mei en Juni was ook in deze streken de werkzaamheid der benden het grootst in verband met de verwacht wordende Pedir-expeditie. Eenige transporten tusschen Indrapoeri en Selimoen werden van meer nabij beschoten; op zekeren dag beoogde Tengkoe di Boesoe met zijne bende den tramtrein bij Long Lemoh te beschieten, doch door spionnen werd het bestuur nog tijdig van het plan onderricht, zoodat hij door eene patrouille overvallen en verdreven werd; voorts werden in den avond van den 15den Juni op het kampement Indrapoeri uit Tjot Oleh Soebang eenige schoten gelost. In denzelfden nacht werd de ketjik van Indrapoeri, wegens het geven van inlichtingen aan het bestuur, opgelicht en weggevoerd, terwijl verder de vijandige partij ook andere ons goedgezinde hoofden trachtte vrees aan te jagen. Zoo ontving T. Radja van Lam Ilir een schrijven van zijn ouden vijand T. Oemar, die hem opdroeg zich te Padang Tidji (VII Moekim Peder) bij de oorlogspartij aan te sluiten.

Na dien tijd verflauwde de werkzaamheid der vijandige benden, zoowel door ons succes in Pedir, als door het krachtig optreden in Groot-Atjeh. Kampongs en moekims werden geldelijk verantwoordelijk gesteld voor alle beschadigingen van onze kunstwerken en het niet tijdig waarschuwen als vijanden aanwezig waren, en tevens werd actief opgetreden tegen de benden in de bergen, werden talrijke nederzettingen aldaar verbrand, de daarin aangetroffen levensmiddelen weggevoerd of vernietigd en den kwaadwilligen gevoelige verliezen aan dooden en gewonden, aan vuurwapenen en ammunitie toegebracht, met zeer geringe verliezen onzerzijds. Met uitzondering van eene korte beschieting van het bivak Gleiëng in den nacht van 3 op 4 September, bleven de benden defensief, en die op den rechteroever der Atjeh-rivier trokken langzamerhand af. Aan den linkeroever maakte vooral het voortdurend patrouilleeren uit tijdelijk bij de bergen betrokken bivaks, door de bezettingen van Indrapoeri en Selimoen, het aan de benden moeielijk zich staande te houden, daar weldra al hunne schuilplaatsen verbrand waren en de toevoer van leeftocht uit de bewoonde kampongs belet werd, terwijl het invoeren van den maatregel van de kampongpassen ook in dit gebied en de scherpe contrôle, door de patrouilles daarop uitgeoefend, het ter sluik bezoeken van de kampongs voor de leden dier benden te gevaarlijk maakten. Tengkoe di Boesoe keerde toen naar Pedir terug en vele aanhangers van hem en van T. Moeda Latif gaven het verzet op en vestigden zich weder in de kampongs.

In November onderwierp zich T. Moeda Latif zelf en wel onvoorwaardelijk. De hem na zijne onderwerping voor zijn herstel in het gezag over Lam Leuot gestelde eisch: inlevering van 3 achterlaad- en 15 voorlaadgeweren, hem toebehoorende, en storting van eene waarborgsom van $ 1000, nam T. Moeda Latif aan, doch met de voldoening werd, naar het bleek uit vrees voor het ongenoegen van Panglima Polim, getalmd; eerst toen in Januari 1899 T. Moeda Latif wegens dit gedurig uitstel in verzekerde bewaring was genomen, werd binnen weinige dagen aan beide eischen voldaan. T. Moeda Latif werd daarop in vrijheid gesteld en als hoofd van de moekim Lam Leuot erkend. Sedert werden in het gebergte bezuiden Indrapoeri geene vijandige benden meer gezien. Met T. Moeda Latif keerden vele inwoners naar hunne kampongs in Lam Leuot terug. Een ander lid van het Polim-geslacht, vroeger te Gleiëng woonachtig, doch medio 1897 naar Data Tjot uitgeweken, de bij de bevolking zeer geziene T. Tjoet Ali Basja, meldde zich in Mei 1898 vrijwillig bij het bestuur en vestigde zich weder te Gleiëng, hetgeen ten gevolge had dat ook vele lieden naar deze moekim terugkeerden. Moest in laatstgenoemde maand nog geconstateerd worden dat in de moekims Gleiëng en Lam Leuot bijna geen enkele sawah bewerkt was, bij ontstentenis van daar gevestigde bevolking, bij het einde van 1898 waren voor eerstgenoemde moekim reeds 274, en voor de andere 489 kampongpassen uitgegeven.

Insgelijks meldden zich weder verscheidene vroeger uitgeweken hoofden van minder beteekenis aan, o. a. de imam van Moeroeë en T. Asim, halfbroeder van T. Tjoet Empee Ara, welke laatste, na zich in Januari 1898 reeds onderworpen te hebben,

later weder uitweek, en daarom bij zijne terugkomst met boete gestraft werd. Ook de thans in de XXII Moekim het meest in aanzien staande oelama, Tengkoe Tjihi di Lheué, keerde met zijn gezin uit Lam Toba, waarheen hij uitgeweken was, in December naar het Indrapoerische terug.

Ook tal van andere lieden uit het Indrapoerische, vroeger meest naar Lam Toba uitgeweken, vestigden zich in de laatste maanden weder in hunne vroegere woonplaatsen, meestal met hunne gezinnen, kostbaarheden en vee, zich aansluitende bij naar Indrapoeri terugkeerende troepen, die korteren of langeren tijd in Lam Toba gebivakkeerd en gepatrouilleerd hadden, en soms zelfs de hulp van onze troepen inroepende tegen benden, die hun den terugkeer wilden beletten. Dit was o. a. het geval met genoemden Tengkoe Tjihi di Lheué, daar de benden in het Lam Toba'sche, verbitterd door de onderwerping aan ons gezag van een zoo hoog in aanzien staanden schriftgeleerde, eerst zijne vrouwelijke familieleden, reeds op weg naar Indrapoeri, verhinderden dit plan te volbrengen (weshalve de tengkoe zelf naar Lam Toba ging om hen af te halen) en zich daarna niet ontzagen om in de heuvels nabij Lam Toba op hem en zijne familie, alsmede op de vele andere mannen, vrouwen en kinderen, te vuren, toen deze, onder bescherming van eene colonne, naar Indrapoeri trokken.

De rijstoogst leverde in dit gedeelte der XXII Moekim overal een tekort op; allerwegen leed het ploegvee door de veepest groote verliezen; in de bijna geheel bebouwde streken ten westen van Indrapoeri werd door de veldmuizen veel vernield; in de Indrapoeri-moekims waren vele ingezetenen afwezig en in Gleiëng en Lam Leuot waren bij ontstentenis van bevolking bijna alle sawahs onbebouwd gebleven. Daar voor den nieuwen oogst in de Indrapoeri-moekims, Gleiëng en Lam Leuot veel meer sawahs bebouwd zijn, wordt voor 1899 op eene voor de behoefte voldoende productie gerekend.

Ook in dit gebied werd met de uitgifte van kampongpassen begonnen, waarbij nogal bezwaren werden ondervonden. Vele, vooral de tengkoe's, trachtten zich aan den pas-dwang te ontrekken, die hen verplichtte steeds een duidelijk zichtbaar teeken onzer overheersching met zich te voeren; en soms leenden de hoofden er zich toe om voor deze klasse van lieden vrijstelling van den pas-dwang te verzoeken, wat steeds geweigerd werd. Aanvankelijk kwam het zelfs voor dat lieden, vooral van het Indrapoeri-gebied aan den rechteroever van de Atjeh-rivier, deswege naar Lam Toba uitweken; de meesten echter kwamen langzamerhand weder van daar terug. In het omschreven middelste gedeelte der XXII Moekim werden tot ult. 1898 2234 kampongpassen uitgegeven.

Over de opvolging van de door het bestuur gegeven bevelen viel in het algemeen niet te klagen, al durfden de hoofden in dit gebied o. a. aan de voorschriften betreffende de kampongpassen niet zoo krachtig de hand te houden als in de V en VII Moekim. Ook hier werd van de moesapat-rechtspraak onder Europeesche leiding gebruik gemaakt, doch op geringe schaal. De bevolking toonde zich in sommige streken, althans in het eerste gedeelte van 1898, nog schuw, en vluchtte bij de nadering van onze troepen, wat in de laatste maanden, vooral na de onderwerping van T. Moeda Latif, niet meer voorkwam. Van al de hoofden werd het meest medewerking ondervonden van den reeds vanouds gunstig bekenden T. Radja Lam Ilir, wien deswege eene gratificatie werd toegekend.

Op 1 Mei 1898 werden de blokhuizen aan de Pengapit- en Djerir-rivieren, en op 9 September het bivak te Gleiëng opgeheven.

Contrôle-ressort Selimoen. Einde Januari 1898 trok T. Oemar met bijna zijne geheele macht, vergezeld van zijne vrouw Tjoet Nja Din en een aantal vrouwelijke volgelingen, van Daja (Westkust) over den Tjot Empee, door de Data-streken, Djanthoi en Pantja naar Pedir, om zich aldaar met den pretendent-sultan en Panglima Polim te vereenigen. Aan colonnes van Selimoen gelukte het slechts zijne achterhoede eenige verliezen toe te brengen (verg. vorig verslag, blz. 35).

Het kampement te Selimoen en het, ten behoeve van den aanleg van een colonneweg naar de waterscheiding met de Pedir-vallei, in April 1898 tijdelijk te Reung Reung gevestigd bivak (in Juli 1898 weder opgeheven) werden meermalen licht beschoten; evenzoo de werklieden die bezig waren aan den aanleg van dien colonneweg en van de trambaan Glé Kambing - Selimoen, welk baanvak gereed kwam en op 1 November feestelijk voor het verkeer opengesteld werd. De vijandige benden in het beoosten de moekims Gleiëng en Lam Leuot gelegen gedeelte der Atjeh-vallei hielden zich echter steeds op grooten afstand, en slechts door nachtelijke overvallingen en door het leggen van hinderlagen mocht het hier meermalen gelukken den vijand gevoelige verliezen toe te brengen. De werkzaamheid dier benden uitte zich hoofdzakelijk in het nu en dan beschadigen van telephoongeleidingen en stelen van materiaal van andere werken (waarvoor aan de moekims, in wier gebied dit plaats had, vergoeding en boete werd opgelegd, daar zij uit vrees voor de kwaadgezinden niet alleen geene inlichtingen durfden geven, maar zelfs enkele malen de benden waarschuwden wanneer onze troepen zich in de nabijheid vertoonden), en in het berooven van passargangers; tweemalen gelukte het aan eene kleine bende binnen de ijzerdraadversperring van de passar te Selimoen te komen, en eenmaal eenige daar gestalde trekossen te stelen; een ander maal werden een paar warongs geplunderd en eenige passarlieden verwond, doch toen moest de bende met achterlating van 2 dooden en 3 donderbussen overhaast aftrekken.

Het gelukte meermalen de hoofden van zulke benden te arresteeren of, waar zij zich verzetten, onschadelijk te maken. Wegens het geven van daartoe strekkende informatiën werd een onzer spionnen met vrouw en kinderen vermoord en de ons goedgezinde ketjik van Loknga (Pantja) op last van Panglima Polim om het leven gebracht. In Januari 1899 werd T. Doellaj, voogd van den minderjarigen imam van Lam Kabir en met het bestuur dier moekim belast, wegens het geven van informatiën, die geleid hadden tot het overvallen en dooden in Lam Toba van den vijandigen Imam Brahim van Hoho (V Moekim Montassik) met 6 volgelingen, uit wraak door een zekeren Pang Din, volgeling van Imam Brahim, in zijn huis te Lam Kabir met zijne vrouw vermoord.

Op de hoofden in dit oostelijk deel der XXII Moekim, geslingerd tusschen de vrees voor het bestuur en de vrees voor het ons vijandige sagihoofd, kon, al kwam weerstreving van bevelen van het bestuur niet voor, nog niet voldoende staat gemaakt worden, te minder omdat het hoofd van Tanah Abee zich niet onderwierp, de wettige hoofden vam Lam Kabir, Goenoeng Biram, Djanthoi en Pantja (de imam van Pantja werd in October door een tijger gedood) nog minderjarig en die van Menoeweng en Reung Reung onbeduidende personen zijn. Het eenige hoofd van beteekenis in dit gebied, T. Moeda Daoed van Selimoen, die ook buiten zijn gebied een grooten invloed uitoefent, onthield zich zooveel mogelijk van medewerking met het bestuur, zoowel uit aanhankelijkheid aan en vrees voor Panglima Polim, als uit wantrouwen in de stabiliteit van onze tegenwoordige politieke gedragslijn. T. Moeda Daoed, wiens houding als eene getrouwe weerspiegeling van Polim's gevoelens kan beschouwd worden, bleef zich, in weerwil van onze blijkbare vorderingen op den ingeslagen weg, bloot lijdelijk gedragen en ging daarin zoo ver, dat hij, niettegenstaande zijne bekende gierigheid, bij eene aan zijne onderhoorigen opgelegde boete van $ 100 wegens het niet geven door de bevolking in den omtrek van inlichtingen betrekkelijk beschietingen van het kampement Selimoen, in plaats van die boeten in te vorderen, er de voorkeur aan gaf dat het dubbele bedrag werd ingehouden van zijne persoonlijke inkomsten uit de peperhassil van Kroeng Raja.

De oogst liep in deze streken bevredigend af, uitgenomen in de moekims Selimoen en Tanah Abee, ten gevolge van de aldaar te vroeg ingetreden regens. Het aan Panglima Polim en aan den imam van Tanah Abee toekomend aandeel der opbrengst van sawahs, door die hoofden aan landbouwers in Lam Kabir ter bewerking afgestaan, werd door het bestuur geïnd en in bewaring gehouden. Ook in dit gebied maakte de veepest vele offers, en werden dientengevolge vele ladangs aangelegd.

Van de moesapat-rechtspraak werd weinig gebruik gemaakt, en in de moekims Goenoeng Biram, Pantja en Djanthoi kwam het herhaaldelijk voor, dat bij het naderen van onze troepen de bevolking zich geheel of gedeeltelijk uit de voeten maakte. Tevens werden daardoor vele bezwaren ondervonden bij de ook in dit gebied plaats gehad hebbende invoering van kampongpassen. In het geheel werden in het contrôle-gebied Selimoen tot ult. 1898 uitgereikt 1738 kampongpassen, doch als vaststaande mag aangenomen worden dat vele in dat gebied wonende lieden nog niet van zoodanigen pas voorzien zijn, terwijl ook nog vele daar tehuisbehoorenden uitgeweken zijn. Zooveel mogelijk wordt nagegaan wie die uitgewekenen zijn, en waar zij zich bevinden, en worden pogingen in het werk gesteld om hen te doen terugkeeren.

Kroeng Raja, Lam Toba en de beoosten daarvan gelegen streken. Het kampement te Kroeng Raja werd op 26 Maart 1898 vrij

hevig beschoten door eene bende onder den hiervóór (blz. 8) reeds genoemden Tengkoe Lampoe-oeë, welke door onze troepen, zonder eenig verlies onzerzijds, verdreven werd, en zich in de richting van Kotta Ba Theuë terugtrok, waar zij door troepen van Indrapoeri verjaagd werd, waarna zij zich in kleinere groepen oploste. Sedert traden in Kroeng Raja die benden niet meer offensief op, en bepaalde hare werkzaamheid zich tot het berooven van reizigers in het gebergte tusschen de XXVI Moekim en Kroeng Raja; in Juli roofde panglima Ma Asan met zijne bende 35 zakken peper, die door hem naar Kalé, naar hij meende, in veiligheid gebracht werden, doch door ons te Segli werden teruggenomen van de daar uit Kalé aangebrachte peper. De bende van Ma Asan en andere kleine benden bleven vaak langeren tijd achtereen in de omstreken huizen, zonder vrees door de bevolking verraden te worden, die haar in het geheim ondersteunde niettegenstaande verscheidene tot deze bende behoorende lieden, aan eene nachtelijke dobbelpartij op de passar te Kroeng Raja deelnemende, van de gelegenheid gebruik maakten om eenige kedei's te plunderen en lieden, die zich teweerstelden, te verwonden.

Van de hoofden in Kroeng Raja, bevreesd voor de benden en onder den druk van T. Moeda Daoed van Selimoen, — die door zijne persoonlijkheid, zijne groote geldelijke belangen in Kroeng Raja'sche pepertuinen en de nauwe betrekkingen tusschen hem en Panglima Polim in dat landschap groot gezag heeft, — werd weinig medewerking ondervonden. Toch gelukte het aan de tot Lampanas, Ie Seoem en Lam Toba patrouilleerende detachementen van Kroeng Raja enkele malen kleine benden te overvallen en vijandig gezinde personen onschadelijk te maken.

Om den ondergang der pepercultuur in Kroeng Raja en omstreken te voorkomen, van waar de peperuitvoer sedert medio 1894 verboden was, en om tevens eene pressie tot onderwerping te kunnen uitoefenen op Panglima Polim en andere ons nog vijandige bij die cultuur belang hebbende hoofden, als ook om den kleinen man weder aan den arbeid en aan rust en orde te gewennen, werd in Mei 1898 bepaald, dat uitvoer van peper alsmede invoer van handelsgoederen, beide via Olehleh, zouden mogen plaats hebben, tegen betaling van eene buitengewone hassil op de peper (ad $ 2 per pikol voor zwarte en $ 3 per pikol voor witte), en een invoerrecht (ad 10 pct. van de waarde), beide ten voordeele van het Gouvernement, terwijl het geheel van het aan het sagihoofd als zoodanig toekomende aandeel in de gewone peperhassil, alsmede het aan de nog vijandige geldschieters (onder wie ook Panglima Polim) toekomende aandeel in die hassil, zijnde ongeveer $^2/_3$ van het totaal voor geldschieters af te zonderen bedrag, door het bestuur gesequestreerd zouden worden, totdat Panglima Polim en de andere daarbij geïnteresseerde hoofden zich zouden onderworpen hebben. Dientengevolge werden van Juni tot ult. 1898 uitgevoerd 7214 pikol zwarte en 287 pikol witte peper (meerendeels product dat sedert medio 1894 aldaar opgestapeld was gebleven) en werd voor eene waarde van $ 7367 te Kroeng Raja ingevoerd; ter zake van een en ander werd een bedrag van f 24 012 als buitengewone bate (ongerekend de gebruikelijke hassil op den peperuitvoer ad $^1/_4$ dollar per pikol zwarte en $^1/_2$ dollar per pikol witte peper) in 's lands kas gestort, terwijl een bedrag van $ 8847 werd gesequestreerd. Heimelijke pogingen van T. Moeda Daoed van Selimoen, om de petoeah's der pepertuinen te bewegen tot het in het geheim afzonderen van een bedrag van $ 30 à $ 40 per kojang ten behoeve van Panglima Polim, kwamen niet tot uitvoering, eensdeels omdat de hoofden en peperplanters den druk te zwaar vonden, anderdeels omdat het bekend was geworden dat deze aangelegenheid reeds de aandacht van het bestuur had getrokken.

Ook in het landschap Kroeng Raja werden kampongpassen uitgegeven; bezwaren werden daarbij niet ondervonden. Volgens die uitgifte telde het landschap 382 volwassen mannen. De bevolking buiten de pepertuinen (welke tuinen, in de laatste jaren zeer verwaarloosd, na de vergunning van uitvoer van peper weder behoorlijk onderhouden en zelfs uitgebreid worden), vindt haar bestaan in vischvangst en zoutaanmaak, welker producten zij in de naastbij gelegen streken der XXVI en XXII Moekim inruilt tegen rijst, welke in Kroeng Raja niet verbouwd wordt.

De moekim Lam Toba werd in het afgeloopen jaar herhaaldelijk door troepenafdeelingen van Kroeng Raja, Tjot Mantjang, Indrapoeri en Selimoen bezocht en doorkruist, die er korteren of langeren tijd bivakkeerden, terwijl de waarnemende civiele gezaghebbers, die de colonnes zooveel mogelijk vergezelden, vele gegevens ter betere kennis van de toestanden aldaar verzamelden. In dit vruchtbare landschap, in verband met zijn rijkdom aan stroomend water en aan vee (hoewel ook dit veel door de veepest geleden heeft) bijna geheel uit goed bewerkte sawahs bestaande, hielden zich de uit de Atjeh-vallei uitgewekenen en tijdelijk ook verschillende kleine vijandige benden bij voorkeur op. Van de uitgewekenen keerden in 1898 de meesten naar hunne woonplaatsen terug, aanvankelijk ten gevolge van door het bestuur en de hoofden uitgeoefende pressie, later uit eigen beweging, en, als vijandiggezinden dit trachtten te beletten, ondernamen zij den terugkeer onder de bescherming van onze troepen. In den regel weken bedoelde benden bij de komst der militairen naar het gebergte terug en bepaalden zij zich tot onbeduidende beschietingen van onze patrouilleerende troepen, vooral op de van Lam Toba naar Selimoen of Reung Reung leidende wegen. Enkele malen werd het bivak beschoten; o. a. in den nacht van 8 op 9 November, bij welke gelegenheid den vijand door eene hinderlaag een gevoelig verlies werd toegebracht, en o. a. de bende-aanvoerder Tengkoe Lampoe-oeë (ook wel genaamd Tengkoe Ma Awi) sneuvelde. In October werd de vijandige Imam Brahim van Hoho (V Moekim Montassik) overvallen; hij sneuvelde met 6 zijner volgelingen. Een en ander werd reeds hiervóór vermeld.

Ook gelukte het meermalen vijandiggezinde personen en hoofden van rooversbenden, die in het grensgebergte reizigers uitplunderden, in hunne schuilplaatsen te overvallen en onschadelijk te maken.

De hoofden zoowel als de bevolking van Lam Toba betoonden zich in het algemeen vriendschappelijk gezind en geneigd tot het geven van de benoodigde informatiën, ter zake waarvan ook enkele lieden na het vertrek van onze troepen vermoord werden.

Tegen deze beter bewapende vijanden, meest in de omstreken van Kalé tehuis behoorende, was de bevolking niet opgewassen, terwijl ook T. Moeda Soleiman, als wiens apanage Lam Toba beschouwd wordt, en Panglima Polim zelf, niet nalieten voortdurend pressie tot verzet uit te oefenen.

Volgens door de hoofden verstrekte opgaven, die voor zoover contrôle mogelijk was zeer betrouwbaar bleken, telde het landschap Lam Toba 505 volwassen mannen; kampongpassen werden aldaar nog niet uitgegeven.

Van de bivakkeeringen in Lam Toba werd door onze troepen ook partij getrokken tot het maken van patrouilles naar Lampanas, Lengah en Biheuë tot Kalé toe; in den regel werden zij slechts nu en dan flauw uit de verte beschoten. T. Bin, het hoofd van Lampanas, werd dientengevolge bewogen om te Kotta Radja zijne opwachting bij het bestuur te maken.

Einde November en begin December 1898 werden, naar aanleiding van berichten omtrent de verzameling van vijandige benden in Kalé, vooral onder Toeankoe Mohamad en Potjoet Mat Tahir, door troepenafdeelingen van de bezettingen in Groot-Atjeh en in Pedir, gezamenlijk te Kalé bivakkeerende, de omstreken in alle richtingen doorkruist en de moekims Saree en Tjoeree bezocht, zonder ergens vijandelijkheden te ondervinden; overal meldden zich de hoofden der landschappen aan, terwijl te Kalé zelf T. Tjoet Toengkoeb en de imam van Siëm, zooals hiervóór reeds vermeld (blz. 4/5), onze troepen afwachtten en zich overgaven. Verscheidene bendehoofden en vijandiggezinden werden gearresteerd; enkelen die zich gewapenderhand verzetten sneuvelden. Daarna werd door de troepen, in kleinere detachementen gesplitst, langs verschilende wegen teruggemarcheerd, zoodat ook deze uithoeken van ons gebied in Groot-Atjeh thans beter bekend zijn geworden.

Panglima Polim hield zich gedurende de eerste helft der verslagperiode meest in de VII Moekim Pedir op. De coalitie met T. Oemar, die hij zelf gewenscht had, hield niet lang stand. Twisten over het aantal hem door T. Oemar af te staan geweren, daarna de onwil van Panglima Polim om zijne zuster aan Oemar uit te huwelijken, verstoorden al spoedig de goede verstandhouding, die door de daarna blijkende onmacht van T. Oemar tegenover onze wapenen geheel verbroken werd. In de laatste helft van het verslagjaar, en vooral na de bezetting van de VII Moekim Pedir door onze troepen, was Panglima Polim meest zwervende buiten zijn gebied en hield hij zelfs verblijf in de Samalanga'sche bovenstreken, totdat hij op last van het bestuur ook dit landschap moest verlaten. Niettegenstaande de ondervonden tegenspoeden volhardde hij, blijkens alle berichten, nog in zijne vijandige gezindheid en bleef hij op een ommekeer hopen. Aan hoofden, die hem op ons gestadig vooruitdringen wezen en op de door ons aangelegde posten, wegen en kostbare bruggen, die het Gouvernement toch zeker niet meer zou prijsgeven, antwoordde hij, dat zulks toch vroeger ook was gebeurd, en zelfs een generaal, zoo algemeen

gevreesd als de generaal van der Heyden, indertijd plotseling was vervangen door zwakke bestuurders; dat de ijzeren brug bij Anak Galoeng door de „Compagnie" zelve was vernield; dat er reeds vele generaals in Atjeh gesneuveld waren; dat men, daar het Gouvernement indertijd na eene zesjarige bezetting de XXII Moekim toch weder had ontruimd, thans na twee jaren niet behoefde te wanhopen; dat men integendeel moest trachten vol te houden om, bij eene eventueele wisseling van personen of inzichten der „Compagnie", evenals vroeger, het verlorene te herwinnen. Dit bij vele Atjehers verbreide wantrouwen in de stabiliteit onzer politieke gedragslijn is — zoo wordt in het gewestelijk verslag opgemerkt — het grootste bezwaar dat aan de consolidatie van ons gezag in Atjeh nog in den weg staat, en daardoor is het ook mogelijk dat Panglima Polim, uit zijn Groot-Atjehsch gebied verdreven, toch nog invloed op den gang der zaken kan uitoefenen, te meer waar het meest invloedrijke aan ons gezag onderworpen hoofd in de XXII Moekim, de oude T. Moeda Daoed van Selimoen, die opvatting toont te deelen.

Aan bevelen van Panglima Polim wordt, althans door de hoofden in het gebied beoosten Selimoen en die buiten de Atjehvallei, nog steeds gevolg gegeven, zoolang men niet moet vreezen daardoor in openlijk conflict met ons bestuur te geraken. „Slechts door een consequent volharden onzerzijds op den ingeslagen krachtigen weg" — aldus schrijft o. a. de civiele en militaire gouverneur — „kan voorgoed de overtuiging wortel schieten dat de hoop op verandering ijdel is".

e. Moekim VII.

Over dit tot de XXII Moekim behoorend Pedirsch gebied wordt zoo aanstonds onder „Onderhoorigheden" gehandeld.

f. Poeloe Weh.

Op politiek gebied viel gedurende het verslagjaar op dit eiland niets bijzonders voor. De rust werd er niet verstoord.

Onderhoorigheden.

Noordkust van Atjeh.

Onderafd. Segli (afd. Noord- en Oostkust).

Pedir-streek. Als een gevolg van ons optreden in Groot-Atjeh, waardoor aan tal van bendehoofden het verblijf aldaar onmogelijk werd gemaakt, kozen de meesten van hen de nog niet aan ons gezag onderworpen Pedir-streek tot verblijfplaats.

In den aanvang van 1898 vereenigden zich te Garoet de pretendent-sultan, Panglima Polim en andere voorname hoofden van het verzet met het voornemen om op te treden tegen de hoeloebalangs der kustlandschappen, die, ten gevolge van de door ons toegepaste scheepvaartregeling hun voordeel ziende in goede verstandhouding met ons, onverschillig bleven ten aanzien van de tegen ons gezag op touw gezette beweging. Ten einde daaraan meer kracht bij te zetten, besloten de leiders van het verzet om T. Oemar, die zich ter Westkust ophield, uit te noodigen zich bij hen aan te sluiten. De pretendent-sultan legde meer ijver aan den dag dan men vroeger van hem gewoon was. Persoonlijk drong hij bij T. Bintara Kemangan te Bernoen en bij Potjoet di Rambong te Rambong aan op krachtdadigen steun in den krijg tegen de „Compagnie" en met hetzelfde doel zocht hij de hoeloebalangs van Pantei Radja en Endjoeng in hunne landschappen op.

Intusschen kwam in het begin van Februari, gehoor gevende aan de oproeping der hoofdleiders van het verzet, T. Oemar in de VII Moekim Pedir, het gebied van Panglima Polim, aan, alwaar hij met dit hoofd eene ontmoeting had en zijne medewerking verleende voor het aanleggen van versterkingen en het organiseeren van het verzet. Hierbij sloot zich aan T. Bintara Pekan van Merdoe, een ter Noord- en Oostkust welbekende intrigant, die, teleurgesteld in zijne overdreven eerzuchtige verwachtingen, onze zijde verliet en zich als bendehoofd opwierp. Bin Pekan wedijverde met de andere vijandige hoofden in het schrijven van brieven aan de ons goedgezinde en andere hoeloebalangs, waarin op steun in den „heiligen oorlog" werd aangedrongen, en in het bezoeken van die hoeloebalangs om hen over te halen zich bij de partij van verzet aan te sluiten. Weldra vereenigden zich nu de pretendent-sultan, Panglima Polim, T. Oemar, T. Bin Pekan en andere hoofdleiders van het verzet te Garoet en Aree, vanwaar oproepingen, versterkt door bedreigingen, werden gericht tot de hoofden der verschillende landschappen in de Pedir-streek om hunne opwachting bij den pretendent-sultan te Garoet te maken en daarna de middelen te bespreken ter bestrijding van het Gouvernement. Behalve de bovengenoemde hoofden nam ook een tot hiertoe onbekend oelama aan de leiding der zaken deel: de sinds eenigen tijd uit Mekka teruggekeerde Tengkoe Tjot Plieëng, een familielid en pretendent-opvolger van wijlen T. di Tiroe, en omtrent wien al spoedig allerlei wonderverhalen in omloop kwamen.

Bevreesd voor wraakoefening van de oorlogspartij, gaven bijna alle hoeloebalangs aan die oproepingen gehoor en kwamen zij persoonlijk hunne opwachting maken of zonden daartoe hunne gemachtigden. Slechts de hoofden van het eigenlijk landschap Pedir, T. Bintara Pinang van de III Moekim Pinang en de moekim Pekan Baroe-Pekan Sot, alsmede enkele andere hoofden van mindere beteekenis, zeker zijnde van onzen steun, weigerden bepaald zich bij de verzamelde oorlogspartij aan te sluiten.

Niettegenstaande hunne trouw aan ons gezag konden de Pedirsche hoofden niet beletten dat T. Radja Pakeh Mohamad Ali, een jongen van vijf jaar en rechtmatige hoeloebalang van Pedir, door zijne grootmoeder Potjoet Barin naar Aree werd gebracht om door den pretendent-sultan tot hoeloebalang van Pedir te worden verheven, terwijl T. Radja Koeala tot waarnemend hoeloebalang werd aangesteld.

Achtereenvolgens legden T. Panglima Polim, T. Oemar, T. Djohan Lampasei, T. Tjoet Toengkoeb en T. Bin Pekan den eed van trouw aan den pretendent-sultan af, de belofte er aan toevoegende den „heiligen oorlog" naar beste krachten te zullen voeren. Daarna werden de voornaamste hoofden van de federatiën der VI hoeloebalangs Gigiëng (Gighen) en der XII hoeloebalangs Pedir tot dienzelfden eed toegelaten, o. a. T. Bintara Kemangan, T. Hoesin di Rambong, T. di Rabo en T. Oedjong Rimba (zoon van T. di Didoh), T. Idris (zoon van T. Bintara Pinang Maharadja), T. Sama Indra, T. Kedjoeroean Kemala, T. Tjoemboek en ook T. Lampoe-oe van Tamsé. Ofschoon hieromtrent geen zekerheid werd verkregen, zou ook T. Bintara Paleuh zijne opwachting hebben gemaakt.

De hoofden, die weigerachtig bleven te verschijnen, werden door den pretendent-sultan gestraft; de waarnemende hoeloebalang van Endjoeng, T. Tjoet Mohamad Adan (jongere broeder van den in het begin van 1898 overleden hoeloebalang T. Laksamana Polim), met de waarneming van die waardigheid belast tijdens de minderjarigheid van diens zoon en wettigen opvolger T. Laksamana Hoesin, werd van zijne waardigheid ontzet, en in zijne plaats door den pretendent-sultan zijn jongere broeder T. Hadji Brahim aangesteld; T. Oesman Koeta Baroe, halfbroeder van T. Mail Ajer Leboe, werd in diens plaats tot hoeloebalang van Ajer Leboe benoemd; de V Moekim Kalé en Lawoeng en de III Moekim Batee, een onderdeel uitmakende der XII Moekim Pedir, werden bij „tjap sikoeroeëng" aan Toeankoe Mohamad, zoon van Toeankoe Abdul Madjid, afgestaan, en Panglima Polim, T. Djohan Lampasei en T. Oemar schreven brieven naar Groot-Atjeh, zich daarbij noemende de panglima's sagi der XXII, XXVI en XXV Moekim.

Na de eedsaflegging werd tot de verzoening van de federatiën VI en XII overgegaan, hetgeen door sommigen meer beschouwd werd als eene verzoening in naam dan in werkelijkheid, aangezien de tusschen beide partijen hangende geschillen in geenen deele met beider overeenstemming waren uitgemaakt.

Bij gouvernementsbesluit dd. 5 Maart 1898 n°. 1 geheim werd bepaald dat tegen het begin van de maand Juli eene expeditie zou worden gezonden naar Segli, met het doel:

a. om zich van daar te begeven naar de tot de sagi der XXII Moekim (Groot-Atjeh) behoorende VII Moekim Pedir en op den weg derwaarts het verzet van den vijand, die zich tegenover onze troepenmacht mocht stellen, te breken, waartoe het noodig zou kunnen zijn in de eerste plaats de vijandelijke moekims en kampongs op de flank van de operatielijn Segli — VII Moekim Pedir tot rede te brengen;

b. om daarna het sagihoofd der XXII Moekim (Groot-Atjeh) en de in de VII Moekim Pedir verzamelde vijandige hoofden en benden aan te tasten en te verslaan en verder genoemd sagihoofd rusteloos te vervolgen totdat ziine onderwerping zou zijn verkregen;

c. om alle verzet in de federatiën XII en VI der zoogenaamde Pedir-streek te breken en alle hoofden en de bevolking in die streek door kracht van wapenen te dwingen tot erkenning en eerbiediging van het Nederlandsch gezag.

Tot een offensief optreden van de vijandiggezinden kwam het niet, en de loop der zaken gaf veeleer den indruk dat de meesten der met ons in betrekking gestaan hebbende hoeloebalangs, bevreesd voor bemoeielijking door de partij van verzet, meer den schijn aannamen van met die partij mede te gaan dan dat zij geneigd waren om haar krachtdadig hulp te verleenen. Althans, toen, in verband met de vorderingen van de voor de expeditie noodige voorbereidingsmaatregelen, die reeds grooten indruk gemaakt hadden, besloten werd de expeditie eene maand te vervroegen en den aanvangsdatum vast te stellen op 1 Juni, en zoodoende zekerheid verkregen werd van onzen steun tegen de partij van verzet, bleken velen niet te aarzelen aan onze oproeping gehoor te geven om te Segli te verschijnen en van hunne vredelievende gezindheid te doen blijken.

T. Mantroi Hassim van Mehtareum, T. Hassim Kliboet, T Bintara Kemala, T. Bintara Pinang, T. Bintara Paleuh, T. Bintara Blang Rana Wangsa, T. Bintara Kemangan, de hoofden van eigenlijk Pedir, zoomede T. Moeda Dalam, zoon en gemachtigde van Panglima Megoi, maakten hunne opwachting bij het bestuur te Segli; T. Bintara Tjoemboek, T Sama Indra, T. Lampoe-oe verklaarden schriftelijk het Gouvernement trouw te blijven; voor T. Pakeh Mohamad Ali werd vergiffenis gevraagd ter zake van zijn gedwongen tocht naar Aree, terwijl T. Djohan Lampasei schriftelijk het bestuur mededeelde dat hij zich, ten gevolge van oneenigheid, van den pretendent-sultan had afgescheiden.

De voor de expeditie benoodigde troepen kwamen successievelijk te Segli aan, terwijl de partij van verzet voortging zich vooral in de omstreken van Garoet en Aree voor te bereiden tot tegenweer. Van den hoogen waterstand in de Pedir-rivier had de vijand gebruik gemaakt om de sawahs beoosten Garoet min of meer onder water te doen loopen.

Den 1sten Juni werd via Pekan Pedir opgerukt naar Garoet, dat spoedig in onze handen viel; wel werd bij het oprukken veel vuur ontvangen, doch de vijand hield nergens stand. Daarop werd langs beide oevers van de Pedir-rivier opgerukt door de kampongs Ilot en Kotta Mehtareum tot aan de grens der moekim Tjoemboek en den Glé Gapoei, en daags daarna aan den vijand, die van verschillende zijden kwam opzetten, eenige gevoelige verliezen toegebracht, waarbij hij verscheidene dooden in onze handen moest achterlaten, maar krachtig was 's vijands weerstand niet.

Den 4den Juni werd opgerukt naar de Moekim VII, hetgeen tot Grong Grong zonder tegenstand plaats had; uit deze kampong en het aangrenzende heuvelterrein werd de vijand spoedig verdreven. Den 5den Juni werd Padang Tidji bereikt, nadat de vijand uit de tusschen Grong Grong en de Moekim VII gelegen heuvels was verdreven en daarbij in een handgemeen een aantal dooden in onze handen had moeten laten. In de Moekim VII zelf viel geen schot en meldde zich de imam van Berabo bij den civielen en militairen gouverneur, welk voorbeeld door enkele andere hoofden gevolgd werd.

Den volgenden dag had de vereeniging plaats met de colonne die, zonder bepaalden tegenstand te ontmoeten, den 4den uit Selimoen naar de Moekim VII was opgerukt; deze colonne zette ongestoord haren marsch den 8sten naar Grong Grong en den 9den naar Segli voort. De hoofdcolonne, die, bij haren terugmarsch naar Segli, Mesdjid Raja, Daloeëng Tebin en Kroeng Semideum doortrok, ontmoette ook geen tegenstand.

Den 12den werd in twee colonnes van Segli opgerukt naar de moekims Kemangan en Sama Indra. De eene ontmoette bij haren opmarsch een hardnekkigen tegenstand nabij Kotta Poetoh, alwaar den vijand een verlies van ruim 70 dooden werd toegebracht, terwijl onze verliezen betrekkelijk gering waren. Deze zelfde troepenmacht rukte daarop door Bambi, Boeboeë, Soemboe, Reubajan en Saman naar Bernoen, waar het bivak werd betrokken en T. Bintara Kemangan zich aanmeldde. Den volgenden dag werd de tocht voortgezet langs den rivieroever naar Tjot Moeroeng in Tjoemboek en daarna door Titeuë tot Kemala Raja, waar den 14den de andere colonne werd ontmoet, die weinig tegenstand had ondervonden. De kampongs waren evenwel bijna overal door de bevolking verlaten. Den 15den werd door beide colonnes het bivak bij Kotta Mehtareum betrokken, van waaruit eene colonne door Kemala, Titeuë, Tjoemboek via Didoh, Rambong en Bernoen naar Segli terugmarcheerde, en de andere den 17den over Reubeë nogmaals naar de Moekim VII trok.

Den 18den werd door deze laatste colonne, van Padang Tidji uit, een marsch gemaakt door de III Moekim Batee, Kotta Krandji, Toelong Rajeu, Boeloh en Grong Grong naar Segli, waarbij bleek dat de bevolking met vrouwen en kinderen overal was teruggekeerd, terwijl de verschillende hoofden zich bij de colonne meldden.

Den 20sten keerde de Selimoen-colonne weder naar hare standplaats terug.

Gedurende de eerste tochten waren omtrent de verblijfplaatsen van den vijand geen betrouwbare berichten te krijgen. Alle kwamen daarin echter overeen dat de tegenstand van eenige beteekenis, welken onze troepen in het gebied der federatiën XII en VI beoosten de Kroeng Doe (Benggalang) hadden ondervonden of nog zouden ondervinden, geboden was of zou worden door benden van T Oemar, T. Bin Pekan van Merdoe, zoomede van eenige geestelijke bendehoofden, onder wie Habib Hoesin en de tengkoe's Tiroe de voornaamste waren. Deze benden doorkruisten de geheele streek, daarbij steeds steun vindende bij de ons vijandig gezinde elementen der naburige kampongbevolking, en aangezien gewoonlijk bij de eerste komst onzer troepen de kampongs verlaten waren, werden ook daar geen nadere inlichtingen bekomen. Eene uitzondering hierop maakte de hoeloebalang van de moekim Gloempang Pajoeng, die besloten had in persoon zijn gebied tegen ons te verdedigen. Hevige tegenstand werd dan ook geboden op 28 en 29 Juni bij de vermeestering van de versterkingen in Gloempang Pajoeng, Tepin Raja en Oenoeë. De bevolking was hier overal gevlucht; alleen in Tepin Raja was de oelama Tengkoe Tepin Raja met zijne moerids gebleven. Op beide genoemde dagen en 30 Juni liet de vijand hier een 50-tal dooden in onze handen.

In het ten westen van de Kroeng Doe gelegen gebied werd het verzet levendig gehouden door Toeankoe Mohamad, T. Lhon (een bloedverwant van Panglima Polim), Toeankoe Brahim Madjapahit (zoon van wijlen Toeankoe Hasjim) en Ketjik Leman van Lawoeng (laatstgenoemde viel ons sedert in handen; zie lager blz. 14).

Panglima Polim hield zich meest schuil in de Moekim VII, waar de bevolking echter weinig geneigdheid toonde om vijandelijkheden te plegen.

Den 22sten, 23sten en 24sten Juni werd in dit gebied een tocht over Berabo naar Tjot Padang Lila en naar de bijeengelegen kampongs Pandeë, Toengkoeb en Kareuëng ondernomen, waarbij van den vijand weinig bespeurd werd; de bevolking was nu overal in de kampongs aanwezig. Eene andere colonne maakte terzelfder tijd eene excursie door Lang en Bambi en keerde via Tjot Ara, Pekan Gigiëng en Mamplam terug.

Den 1sten Juli werd het bivak te Tepin Djangan betrokken; van daaruit werd opgerukt door de moekims Moesa, Langiën en Aron en voorts nogmaals Tjoemboek-Oost, Kemangan-Oost, Gloempang Pajoeng en Oenoeë doorkruist; nergens was toen de tegenstand meer van eenig belang; zelfs de sterke bentings op den Glé Poentoeng en den Glé Siblah werden door den vijand bij de nadering van onze troepen overhaast verlaten en ook elders liet de vijand zich bijna niet zien. Zoodra er berichten kwamen van de aanwezigheid van benden, rukten onmiddellijk de noodige troepen uit om ze op te zoeken en te verdrijven; nergens werd daarbij noemenswaardige tegenstand geboden. Meer en meer keerde de bevolking voorgoed naar hare haardsteden terug en meldden zich de hoofden bij de colonne- en postcommandanten aan.

Terwijl echter een deel van de troepenmacht op de Oostkust ageerde tegen T. Tapa, over wien hierna wordt gehandeld (zie blz. 17), werden in de tweede helft van Juli berichten ontvangen dat de omstreken van Tjot Moeroeng en Tiroe opnieuw het brandpunt van verzet vormden, weshalve daarheen opgerukt en nogmaals in alle richtingen het terrein doorkruist werd. Werkelijk was de vijand ditmaal actief en werd telkens voeling verkregen met benden van T. Oemar c. s., die zelfs trachtten den terugtocht van de colonne door de moekim Kemangan naar Segli te bemoeielijken. Hij werd echter door onze troepen, die in verschillende richtingen aanvallend optraden, verdreven met een verlies van 35 dooden, welke in onze handen bleven. Onze verliezen bedroegen bij de verschillende ontmoetingen op dezen tocht 28 gewonden.

Na terugkeer van de troepen van de Oostkust werd nu besloten voor eenigen tijd den Glé Siblah met een deel der beschikbare troepenmacht te bezetten, ten einde van daaruit gemakkelijker tegen de in dien omtrek aanwezige benden te kunnen optreden.

Den 2den Augustus werd daarop een tocht naar Titeuë, en den volgenden dag naar de moekims Tiroe en Troeseb gemaakt; de vijand hield geen stand, maar nam overhaast de vlucht.

Den 4den daaraanvolgende werd het heuvelterrein ten zuiden van Troeseb doorzocht, waarbij verscheidene vijandelijke schuil-

plaatsen werden verbrand; tegenstand was er nagenoeg niet.

Ook werden nu van uit Segli en Glé Siblah nachtelijke verrassingen beproefd, om T. Oemar, Panglima Polim en verdere hoofden van het verzet in handen te krijgen. Bij enkele van die gelegenheden geraakte men met den vijand slaags; zoo o. a. in den nacht van 8 op 9 Augustus, toen hij nabij Kotta Rembajan zware verliezen leed.

Den 10den bood T. Bintara Sama Indra zijne onderwerping aan, en den 13den T. Bintara Tjoemboek.

Den 14den rukte van den Glé Siblah eene colonne uit naar Tamsé (in de richting naar de Westkust gelegen), dat eenige bendehoofden als eene veilige wijkplaats beschouwden, en waar ook Oemar zijne vrouwen en zijn trein had opgesteld; de kloof bij Biniët tusschen Beungga en Tamsé was echter zoodanig versperd en door den vijand bezet, dat onverrichterzake werd teruggekeerd.

Twee colonnes, één uit Segli en één uit het bivak Glé Siblah, rukten eenige dagen later opnieuw naar Tamsé op; de eene colonne keerde wegens groote terreinbezwaren terug zonder het doel te hebben bereikt; de andere daarentegen bereikte Tamsé op den 25sten Augustus na een uiterst vermoeienden tocht, waarbij de door T. Oemar met zijne benden bezette en zwaar versperde kloof werd omtrokken. Bevreesd om van zijn terugtochtsweg te worden afgesneden, verliet Oemar daarop zijne sterke stelling en vluchtte overhaast met de zijnen naar Lagen (Westkust), spoedig gevolgd door T. Bin Pekan Merdoe en diens bende.

Het verzet in de Pedir-streek was nu beperkt tot het oostelijkste gedeelte van het gebied, en daarom werd in het begin van September nogmaals een bivak betrokken in het gebied van Gloempang Pajoeng, te Tepin Raja.

In den nacht van 5 op 6 September werden, van dit bivak uit, Kotta Ramboeng en het huis van T. Bintara Kemangan te Bernoen omsingeld, waarbij T. Bintara Gloempang Pajoeng, zoomede Potjoet di Ramboeng, weduwe van T. Bintara Kemangan Potjoet Osman, in onze handen vielen. Een paar dagen later werden het geld en de sieraden van T. Bintara Gloempang Pajoeng, ter waarde van $ 4000, die in het priesterverblijf van Tengkoe Tepin Raja waren opgeborgen, in beslag genomen, terwijl tevens de hand werd gelegd op een aantal documenten, die belangrijke aanwijzingen inhielden omtrent de gezindheid van verschillende personen, o. a. van Potjoet di Ramboeng. T. Bintara Kemangan stelde onmiddellijk pogingen in het werk om de invrijheidstelling van Potjoet di Ramboeng te verkrijgen, doch hem werd medegedeeld dat daarover eerst kon onderhandeld worden, als door of namens haar eene boete van f 25000 zou zijn betaald, een bedrag gelijkstaande aan dat, hetwelk in 1874 aan het toenmalige hoofd der federatie Gigiëng bij het hijschen van de Nederlandsche vlag was geschonken. Genoemde personen werden gevankelijk naar Kotta Radja overgebracht.

Alle tot dusver nog niet onderworpen hoofden van de Pedir-streek kwamen thans successievelijk hunne opwachting maken. Op 18 September gaf zich o. a., na eenige onderhandeling, op genade of ongenade aan het bestuur over T. Mantroi Garoet, die daarop gevangen werd gehouden, totdat, als waarborg voor het houden van zijne belofte om zich voortaan naar onzen wil te zullen gedragen en naar onze bevelen te zullen besturen, een door ons geëischte „haq gantjing" zou zijn voldaan. [1])

Zoo kon gezegd worden dat de geheele Pedir-streek aan ons gezag onderworpen was. Overal keerden vrouwen en kinderen naar de kampongs terug en begon de bevolking met onze vergunning weder aan haren gewonen arbeid. [2])

Onze troepen doorkruisten in kleine afdeelingen het land, zonder dat verzet gepleegd werd, behalve dat hier en daar, hoofdzakelijk in of nabij een geestelijk wakaf-gebied, door enkele geestdrijvers eenige schoten gelost werden.

Den 24sten September kon de helft van de troepenmacht zich naar Telok Semawé inschepen, ten einde deel te nemen aan den veldtocht tegen Pasangan.

Panglima Polim had zich met zijn gezin en enkele ons nog vijandig gezinde Groot-Atjehsche hoofden teruggetrokken in de bovenstreken van Samalanga; Toeankoe Mohamad Daoed en andere leden van het sultansgeslacht hadden eveneens Pedir verlaten en bevonden zich in het hooge gebergte te Geumpang.

Na het vertrek van de helft der troepenmacht kwam het bekende vijandige bendehoofd Potjoet Mat Tahir met een kleinen aanhang uit Samalanga zich in het Tiroe'sche vestigen, en beschoot uit het gebergte ten zuiden van Treuëng Poedeng, in vereeniging met Habib Hoesin, Hadji Brahim en T. Him Tiro, nu en dan onze daar patrouilleerende troepen.

Ook in den omtrek van Paloh Wakeuë en van de verschillende onder den algemeenen naam van Boesoeë aangeduide plaatsen schuilden soms nog vijanden, zoodat op den 13den October eene colonne naar Boesoeë T. Sjarif gezonden werd om van daaruit gedurende een vijftal dagen in den omtrek te patrouilleeren. De troep ontving daarbij vuur uit Treuëng Poedeng en Paloh Wakeuë. Zonder veel moeite werd de vijand naar het hoogere gebergte teruggedreven. Op den 17den October keerde de colonne naar Segli terug.

Den 21sten October kwam het bericht binnen, dat zich in Andeuë en Reubeë vijandige benden zouden ophouden. Eene colonne rukte dadelijk van Segli uit om den vijand op te sporen en te verdrijven. Nabij Andeuë raakte de troep slaags met eene kleine bende, die met achterlating van 2 dooden en wapenen verjaagd werd.

In het heuvelterrein van de Moekim VII trachtte Toeankoe Mohamad nog nu en dan het verzet gaande te houden door het beschieten van onze patrouilles en van de dekkingen der werkers aan den weg, die van Segli naar Geudé Breuë in aanleg was. [3]) Ook wierp hij eenige versterkingen op in de heuvels ten zuidwesten van laatstgenoemde plaats.

Die heuvelstelling werd 6 October door eene kleine troepenafdeeling (één compagnie) genomen, waarbij Toeankoe Mohamad overhaast de vlucht nam; den 11den d. a. v. werd zij door den vijand voorgoed ontruimd, terwijl het beschieten van de dekking der wegwerkers een einde nam, toen een paar malen enkele gesneuvelde vijanden in onze handen bleven.

Na afloop van de excursie op de Noordkust en den terugkeer naar Java van de troepen, die van daar aan de Pedir-expeditie hadden deelgenomen, werd tegen het einde van October Padang Tidji in de VII Moekim Pedir tijdelijk bezet door een bataljon infanterie van Groot-Atjeh. Hierdoor werd het gebied van Panglima Polim geheel beheerscht en de benden onder Toeankoe Mohamad konden nu gemakkelijker vervolgd worden. De VII Moekim Pedir werden onder het contrôle-ressort gebracht van een waarnemend civiel gezaghebber, te Padang Tidji gevestigd, onder wiens contrôle, op grond van de gemakkelijkere bereikbaarheid uit Padang Tidji, tevens werden gebracht de III Moekim Batee, de V Moekim Lawoeng, Kalé en Biheuë, zoomede politioneel ook de V Moekim Reubeë.

Alle imams van Moekim VII, op één na, maakten hunne opwachting bij den besturenden ambtenaar en besturen thans hun gebied naar onze bevelen en aanwijzingen.

Te Segli bleef voorloopig ook nog een bataljon infanterie en een peloton cavalerie van de Atjeh-troepen gelegerd, ten einde het doorkruisen van de Pedir-streek nog eenigen tijd te kunnen voortzetten en de verkregen uitkomsten te bevestigen.

Tijdens een tocht dezer troepen op den 9den November kregen zij weder vuur uit de Tiroe-streken en Treuëng Poedeng. Den 4den December werd eene colonne, die naar Kemala, Titeuë, Tjoemboek, Glé Siblah en Gloempang Pajoeng uitrukte, om geschikte emplacementen uit te zoeken voor het bouwen van tijdelijke barakken tot logies van troepen bij eene eventueele overnachting buiten het kampement te Segli, beschoten uit het gebergte en de sawahs nabij Treuëng Poedeng. Den 11den d. a. v. werd naar laatstgenoemde plaats eene colonne uit Segli gezonden om er gedurende een 8-tal dagen te bivakkeeren en den vijand uit den omtrek te verdrijven.

In het landschap Pedir zelf zwierf nu en dan de aldaar tehuis behoorende Pang Ali met een kleinen aanhang rond en zocht ons allerlei moeielijkheden in den weg te leggen. Telephoondraden werden soms door hem doorgesneden; inwoners uit Paleuh werden op 13 November door hem uit kampong Lang beschoten, terwijl een transport, dat op 30 November des avonds naar

[1]) Nadat het geëischte bedrag ($ 4000) in Maart jl. betaald was, is T. Mantroi Garoet uit de gevangenis ontslagen en naar zijn gebied teruggekeerd.

[2]) In de door den assistent resident der Noord- en Oostkust van Atjeh opgestelde uitvoerige nota's omtrent het voorgevallene in de Pedir-streek gedurende het tijdvak 1 Juni—30 September 1898, welke nota's zijn opgenomen in de Javasche Courant van 1898 (zie de nos. 55, 73, 77 en 87), vindt men, behalve politieke mededeelingen, verschillende bijzonderheden omtrent de terreingesteldheid der bezochte streken, de kampongs en wegen (voetpaden), de middelen van bestaan der bevolking, enz.

[3]) Bij de Indische begrooting voor 1899 zijn fondsen toegestaan om langs dezen weg eene stoomtramlijn aan te leggen. Het plan om deze lijn te doen aansluiten aan den te Selimoen (XXII Moekim) eindigenden stoomtramweg door Groot-Atjeh moet voorshands, wegens de uit terreinbezwaren voortvloeiende hooge kosten, nog blijven rusten.

Grong Grong terugkeerde, door hem op den grooten weg opgewacht en op geweervuur onthaald werd. Sedert is hij afgetrokken.

De geheele Pedir-vlakte — zoo berichtte bij den aanvang van 1899 de civiele en militaire gouverneur — is thans veilig en wordt door onze troepen in kleine afdeelingen zonder eenig molest in alle richtingen doorkruist. Alleen bewegen zich van tijd tot tijd nog kleine benden in het heuvelachtig zuidelijk gedeelte van Tiroe en Titeuë, zoomede in een enkel wakaf-gebied. Hetzelfde is het geval met de VII Moekim. Ook in dit gebied is de vlakte geheel veilig en rustig en houden zich alleen nu en dan nog enkele vijanden op in de zuidelijke heuvels naar de zijde van Reubeë en in het bergterrein benoorden in de richting van Kalé. De vijandige bendehoofden zijn: in het zuidelijk gedeelte van Titeuë: Habib Hoesin, Potjoet Mat Tahir, T. Brahim Lho Kadjoe en Habib Melaboeh; in de Tiroe-heuvels: T. Him Tiroe, T. Mahidin Tiroe en T. Beb Tiroe; in de heuvelstreken tusschen Reubeë en de VII Moekim: Pang Ali en Pang Sjech, en in het gebergte van Kalé: Toeankoe Mohamad.

Om tegen laatstgenoemde op te treden en tevens T. Tjoet Toengkoeb, die volgens bericht door Toeankoe Mohamad en diens bende bewaakt werd, in de mogelijkheid te stellen aan zijn voornemen tot onderwerping uitvoering te geven, rukten in de laatste dagen van November tegelijkertijd uit Segli, Padang Tidji, Selimoen, Tjot Mantjang en Kroeng Raja vijf kleine colonnes over en door het gebergte en langs het zeestrand naar Kalé en doorkruisten gedurende eenige dagen het terrein aldaar in verschillende richtingen. Hoewel Toeankoe Mohamad met zijne bende niet werd aangetroffen, gelukte het toch eenige vijandige hoofden, waaronder Ketjik Leman, benevens eene hoeveelheid wapenen in handen te krijgen, en had die excursie mede tot gevolg, dat, zooals op blz. 4/5 hiervóór werd vermeld, T. Tjoet Toengkoeb zich, met voldoening aan den door het bestuur gestelden zwaren eisch tot inlevering van al zijne wapenen en het stellen van eene waarborgsom, onderwierp, en een 150-tal uitgewekenen van de sagi der XXVI Moekim naar hunne vroegere woonplaatsen terugkeerden.

Ook sedert werden de hoofden van het verzet niet met rust gelaten. Men vernam dat zij zich weder in Tamsé (zie de voorgaande blz.) hadden genesteld en eene zwaar versterkte stelling hadden ingenomen in de kloof bij Biniët tusschen Beungga en Tamsé. Met het oog op een derwaarts te ondernemen tocht werd Beungga tijdelijk bezet, en werden van daaruit verkenningen ondernomen, die tot eenige vuurgevechten leidden, waarbij onzerzijds 1 man sneuvelde en 6 gewond werden. In de eerste helft van Maart werd met twee colonnes, een van Segli en een van Selimoen, naar Tamsé opgetrokken en na eene welgeslaagde operatie, waarbij slechts kort tegenstand werd geboden, bleek, na eene door een deel der troepen volbrachte omtrekking, dat de vijand des nachts zijne stelling had ontruimd. Beide colonnes betrokken daarna in Poelau Mesdjid een bivak, dat des nachts licht beschoten werd. De volgende dagen trokken in verschillende richtingen patrouilles uit; enkele vijanden werden neergelegd en 3 Beaumont-geweren met munitie buitgemaakt. De hoofden en bevolking van Tamsé waren gevlucht, ook Panglima Polim en de pretendent-sultan; de laatste zou naar de Pedir-streek en de andere naar Gloempang zijn uitgeweken.

Om de overtuiging voorgoed te vestigen dat wij onbeperkte gehoorzaamheid aan onze bevelen en handhaving van rust en orde eischten, moesten aanvankelijk hier en daar aan sommige hoofden boeten worden opgelegd, hetgeen vooral in eigenlijk Pedir noodig was, waar het inlandsch bestuur bijzonder slap en weifelend bleek te zijn. De noodzakelijkheid tot het toepassen van die gevoelige straf verminderde echter meer en meer en er viel al spoedig niet meer over gebrek aan medewerking van de hoeloebalangs te klagen. Wanneer bleek dat de schuld minder aan den hoeloebalang lag, doch in de lijdelijke houding van de bevolking de oorzaak van rustverstoring moest gezocht worden, werd door het bestuur een andere maatregel toegepast, namelijk de bestraffing van de schuldige kampong. Zoo bijv. werd de kampong Lang, wegens de aanwezigheid daarbinnen van den ons vijandigen Pang Ali, gestraft met eene boete van $ 100; de kampong Benggalang met $ 555 bij wijze van „dyet" (bloedprijs) wegens het vermoorden van een Chinees door een inwoner van die kampong op den weg van Segli naar Grong Grong; de kampong Oetoe wegens het herbergen van Pang Ali met $ 100.

Als bewijzen van medewerking in de handhaving van orde en rust mogen o. m. de volgende voorbeelden dienen. Een medeplichtige in de poging tot geweerroof op 18 October op een naar Grong Grong zich alleen begevenden fuselier werd door een Atjeher uit het landschap Pedir opgevat en door T. Hoesin di Gedong met zes maanden dwangarbeid gestraft; twee Atjehers, medeplichtig aan een door een dwangarbeider gepleegden diefstal van een revolver, werden door genoemden Hoesin opgevat en met drie maanden tenarbeidstelling gestraft, terwijl de revolver aan het bestuur werd teruggegeven; de imam van Andeuë bracht een repeteergeweer terug, dat verloren was gegaan bij het oversteken van eene rivier bij nacht; de bevolking van Pinang liep te wapen toen eene bende zich binnen dat gebied vertoonde; drie Atjehers, die zich schuldig maakten aan aanranding van een vijftal Chineezen, op weg van den Glé Gapoei naar Segli, waarvan één werd gedood, werden den volgenden dag door de Pedirsche hoofden ter dood veroordeeld en gefusilleerd. En van de zijde der hoofden in het algemeen ontbrak het niet aan berichten als vijandelijke benden zich binnen hun gebied vertoonden.

T. Bintara Kemangan bemoeide zich in den laatsten tijd zoo goed als niet met de aangelegenheden binnen zijn gebied, en liet het bestuur daarvan over aan zijn zoon en zijne familieleden T. Hoesin di Rambong, T. di Roemo Blang, T. di Rabo en T. Ben Oedjong Rimba, die ieder binnen een eigen ressort het bestuur voerden, terwijl zij behoorlijk zorg droegen dat geen vijandelijke benden zich binnen hun gebied ophielden en alle gegeven bevelen stipt opgevolgd werden.

T. Bintara Gloempang Pajoeng werd, na storting van eene waarborgsom van $ 5000, in zijn gezag over Gloempang Pajoeng hersteld, nadat hij aan den civielen en militairen gouverneur vergiffenis had gevraagd voor zijn vroeger gepleegd verzet. Den 12den November keerde hij van Kotta Radja, waar hij gevangen gehouden was, naar Segli terug. In zijn gebied werden gedurende zijne gevangenschap rust en orde krachtig gehandhaafd door zijn zoon T. Gam en na zijn terugkeer evenzoo door hem zelven.

T. Bintara Reubeë en T. Bin Titeuë verklaarden niet bij machte te zijn de vijandige benden uit de heuvels van hun gebied te verjagen, maar verzuimden niet telkens van hare aanwezigheid kennis te geven en, zoo het mogelijk was, aanwijzingen te doen.

Omtrent de moekim Iboeh, wier bevolking het verzoek had gedaan om weer ingelijfd te worden bij het gebied van T. Bintara Blang Rana Wangsa, welke moekim bij onze komst in Pedir's binnenland door verovering in handen was van T. Oesman Koeta Baroe, werd door het bestuur nog geen beslissing genomen. T. Oesman heeft zich doen kennen als een zeer energiek en volgzaam hoofd, die de bevelen van bestuurswege steeds stipt opvolgt, waarom door het bestuur de weg van minnelijke schikking is gekozen.

T. Kedjoeroean Troeseb is, na in het huwelijk te zijn getreden met de wettige vrouw van T. Sama Indra, naar Tamsé gevlucht, uit vrees dat hij ter zake ter verantwoording zal worden geroepen.

T. Lampoe-oe van Tamsé verklaarde per brief tot tweemaal toe, dat hij getrouw bleef aan de „Compagnie", doch zijne opwachting heeft hij tot dusver bij het bestuur niet gemaakt.

Over de onderwerping van T. Djohan Lampasei is reeds gehandeld op blz. 5 hiervóór.

Uit betrouwbare bronnen werd vernomen dat de pretendent-sultan zeer ontsticht was over het feit, dat hem zijn „tjap sikoeroeëng" en vele kostbaarheden door T. Oemar waren ontstolen, die geweigerd zou hebben de geroofde voorwerpen terug te geven.

Eene regeling van de inkomsten der nieuw onderworpen hoofden in het binnenland, waaronder bepaaldelijk te verstaan is ieders aandeel in de hassil bij in- en uitvoer van goederen, was bij het einde van 1898 reeds getroffen voor de landschappen Reubeë, Aree, Sama Indra, Kemala, Tjoemboek en Titeuë. Door deze regeling zijn genoemde hoofden bij een rustigen toestand geldelijk betrokken en is het bestuur in staat gesteld hen in hunne inkomsten te treffen wanneer zij zich aan ongehoorzaamheid schuldig maken.

Over het algemeen kan de toestand in het Pedirsche niet anders dan zeer gunstig worden genoemd. De bevolking, overal in hare kampongs teruggekeerd, toont, en niet het minst vrouwen en kinderen, geen vrees meer voor onze troepen; tot diep in de binnenlanden wordt in de kedei's een welvaart verspreidende handel gedreven. Bij een bezoek door onze troepen aan die marktplaatsen wedijverden de handelaars hunne koopwaren en versnaperingen aan onze manschappen te slijten. Het verbod tot het dragen van wapenen schijnt tot de geheele bevolking

te zijn doorgedrongen; althans overtredingen op dit gebied kwamen in den laatsten tijd zeer weinig voor. En ook in het bestuur te Segli kreeg de bevolking vertrouwen, zooals af te leiden valt uit de vele geschillen, waaronder erfenisquaestiën, die aan onze beslissing onderworpen werden.

Uithoofde van de invallende regens, die in de laatste weken van 1898 bijna dagelijks aanhielden, stonden alle sawahs onder water. Door den aanleg van den weg (dijk) van Segli naar Geudé Breuë, nagenoeg loodrecht op de richting van rivieren en waterleidingen, vond de groote hoeveelheid regen- en bandjirwater geen voldoende afvloeiing, en brak die dijk op een vijftal plaatsen door. Vanwege de genie, en ook door de zorg van het civiel bestuur, werd zooveel mogelijk dat euvel hersteld door het aanbrengen van de noodige afvoerbuizen en het maken van overbrugde coupures in den weg.

De bevolking was in het begin van 1899 bezig hare sawahs te bewerken. Ten gevolge van de geheerscht hebbende veeziekte deed zich echter gebrek aan ploegvee gevoelen, zoodat de bewerking veelal in handenarbeid geschieden moest, waarvoor groote hoeveelheden landbouwgereedschappen van Pinang werden ingevoerd, zoo ook in den laatsten tijd ploegvee. De sawahs, grenzende aan het zuidelijk heuvelland, bleven ten gevolge van de aanwezigheid van vijandige benden braak liggen. Bij nadering van onze troepen in die streken werden in allerijl de kampongs door de inwoners verlaten, uit vrees van door onze kogels te worden getroffen bij een gevecht met den vijand. Dezelfde oorzaak weerhield haar over te gaan tot het bewerken van de sawahs. Elders zag men de bevolking vreedzaam aan den arbeid, terwijl djagong- en suikerriettuinen bijna overal te vinden zijn. Hier en daar komen ook weinig beduidende tabaksaanplantingen voor.

Door de genie zoowel als door het civiel bestuur werden, tijdens en na de Pedir-expeditie, wegen aangelegd en verbeterd. In de eerste plaats mag genoemd worden de 5 M. breede weg over Grong Grong naar Padang Tidji, welke weg tevens geschikt is voor de aan te leggen trambaan (zie noot 3 op blz. 13 hiervóór). Over de Pedir-, Benggalang- en Oetoe-rivieren zijn bruggen op zware ijzeren schroefpalen reeds gereed, terwijl verscheidene andere van deze soort nog gebouwd zullen worden. In aansluiting met den weg Segli—Kotta Soekoen, in 1897 gemaakt, werd een $2^1/_2$ M. breede weg aangelegd door Gigiëng naar Tjoetjoe Sagoë. Van dit laatste punt werd een 2 M. breede colonneweg gemaakt over Ajer Leboe en Gloempang Pajoeng naar Tepin Raja. Andere aangelegde colonnewegen zijn: die van Segli over Garoet, Glé Gapoei, Tjoemboek naar Tjot Moeroeng en Glé Siblah, en van Glé Gapoei over Langga naar Kemala Raja. De zoogenaamde colonnewegen zullen gaandeweg worden verbeterd; door de regens en overstroomingen hebben zij in het regenseizoen nogal te lijden gehad. In den drogen moesson zal een aanvang worden gemaakt met den aanleg van een weg van Gloempang Pajoeng door Kemangan naar den Glé Siblah, zoomede van Geudé Breuë door het waterscheidingsgebergte naar Senong Kemoedi, in aansluiting met den patrouilleweg, die van Selimoen reeds tot laatstgenoemde plaats bestaat.

Onderafd. Telok Semawé (afd. Noord- en Oostkust).

Merdoe. Niettegenstaande T. Bin Pekan (Bintara Pekan) zich openlijk bij de partij van verzet in Pedir aansloot en later met T. Oemar de wijk naar de Westkust nam, wendde T. Tjihik, radja van Merdoe, niet de minste poging aan om zich weder in het bezit te stellen van het door T. Bin Pekan geoccupeerde aan de kroeng Merdoe gelegen gebied, waar thans door diens ouden, ziekelijken vader, T. Moeda Tjoet Latif, het gezag wordt uitgeoefend en onrechtmatige rechten geheven worden.

Daar T. Moeda Tjoet Latif steeds alle aanrakingen met het Gouvernement vermeden heeft, en ook andere ons vijandig gezinde elementen, zooals de oelama T. Pante Glimah, T. Keumeukon, T. Imam Longbata e. a. in Merdoe verblijf houden, werd in December 1898 aan T. Tjihik medegedeeld dat zijne hassil ingehouden zou worden, als hij die personen nog langer in zijn gebied duldde.

In de verhouding tusschen T. Tjihik Merdoe en T. Bin Sech (zie het verslag van 1897, blz. 9) kwam geene verandering; oogenschijnlijk verkeeren zij in eene vrij goede verstandhouding. Ter zake van tusschen T. Tjihik Merdoe en diens zuster Potjoet Sahan in 1898 gerezen geschillen, hoofdzakelijk loopende over de nalatenschap van hun vader, werd door het bestuur eene beslissing genomen, waarmede de wederzijdsche partijen verklaarden genoegen te nemen.

Samalanga. Nadat T. Tjihik Samalanga in Augustus 1898 T. Sjech Kobat (verg. vorig verslag, blz. 7) bijna geheel uit de II Moekim Toenoeng verdreven had, riep deze de hulp in van het bestuur tot beslechting van de tusschen hen hangende geschillen. Beide hoofden kwamen naar Kotta Radja, waarna door den civielen en militairen gouverneur eene beslissing werd genomen, waarbij T. Sjech Kobat, als aan Samalanga onderhoorig hoofd, werd aangesteld tot hoeloebalang der II Moekim Toenoeng, onder genot van een maandelijks aan hem uit te keeren bedrag van $ 50, als aandeel in de hassil, en hem tevens vergund werd desverkiezende te gaan wonen in de kampong Makoe, als ressorteerende onder zijn gebied. Beide hoofden namen op zich de na hunne verdrijving uit de Pedir-streek in de II Moekim Toenoeng verblijf houdende, ons vijandig gezinde hoofden, zooals Panglima Polim, T. Djohan Lampasei e. a., uit hun gebied te verdrijven. Ten einde hem tot naleving van die belofte te dwingen, werd T. Tjihik Samalanga gedreigd met eene zware boete voor iedere maand, dat deze hoofden zich nog in zijn landschap mochten bevinden.

In het hangende geschil omtrent het huwelijk tusschen Potjoet Merah Gambang en T. Tjihik Pasangan werd vanwege de door laatstgenoemde ten opzichte van het Gouvernement aangenomen houding nog geene beslissing genomen.

Vreezende dat T. Tjihik Samalanga de oostelijke vijanden van Pasangan krachtdadig mocht willen steunen, liet T. Tjihik Pasangan de westelijke grens van zijn landschap beveiligen door het doen opwerpen van eenige kleine versterkingen ten westen van de monding der kroeng Djempah, dus op Samalanga's grondgebied, waarin T. Tjihik Samalanga en T. Moeda Pedada aanleiding vonden daartegenover ook eenige versterkingen op te richten. Vijandelijkheden werden echter zoo goed als niet gepleegd, en nadat T. Tjihik Pasangan, uit vrees voor onze troepen, naar het gebergte de vlucht genomen had, werden de versterkingen (die van Pasangan door T. Maharadja Djempa) door beide partijen weder geslecht.

Pasangan, Gloempang Doea, Sawang en *Nisam.* Was sinds 1892 de verhouding tusschen T. Pang Sawang en T. Ri Nisam eenerzijds, en de bevolking van Blang Pandjang, Boengkoeh en Kroeng Gekoeë, gerugsteund door T. Tjihik Pasangan, anderzijds, steeds zeer gespannen geweest, in Februari 1898 kwam het tot eene uitbarsting. Nadat de lieden van Blang Pandjang T. Pang Sawang's versterkingen te Manei voortdurend bestookt hadden, viel hij, gesteund door T. Bintara Istia Moeda van Gloempang Doea en T. Ri Nisam, hen onverwachts in den rug aan, met het gevolg dat hij hen tot beoosten de kroeng Gekoeë wist te verdrijven, waarna de verbonden hoeloebalangs, ieder voor zoover zijn eigen gebied betrof, de veroverde landstreek bezetten. Onmiddellijk mengde T. Tjihik Pasangan zich in den strijd door een inval in Gloempang Doea te doen, waarvan hij het westelijk gedeelte, dat hij ook reeds in 1897 bezet had gehad, doch toen weder had moeten afstaan, heroverde. In den vroegen morgen van den 10den Maart 1898 mocht het aan de verdreven hoofden en bevolking gelukken bij verrassing T. Ri Nisam's benting te Kroeng Gekoeë te vermeesteren, en, onmiddellijk van hun succes partij trekkende, zich in het bezit van hun verloren gebied tot nabij Manei te herstellen.

Hoewel door het bestuur pogingen werden aangewend om te trachten langs vredelievenden weg de geschillen op te lossen, bleven de lieden van Blang Pandjang en Kroeng Gekoeë de vijandelijkheden tegen Sawang en Nisam voortzetten. Dit, en de omstandigheid dat van de betrokken bevolking door het bestuur geene medewerking in bovengenoemde pogingen werd ondervonden, was aanleiding dat de ter zake gevoerde onderhandelingen afgebroken werden, en aan T. Tjihik Pasangan, die, zooals uit een aantal in onze handen gevallen brieven ten duidelijkste gebleken was, alles volgens een te voren beraamd plan had aangestookt, en zelfs voor de bereiking van zijn doel 's Gouvernements tolk tevens boodschapper had omgekocht, in Juni 1898 de eisch gesteld werd om binnen eene maand de in het gebied van Gloempang Doea, Sawang en Nisam opgerichte versterkingen te ontruimen.

Daar echter T. Tjihik Pasangan den hem gestelden termijn misbruikte, door te trachten door krachtdadig optreden zijne vijanden geheel en al ten val te brengen, werd het verstrijken van dien termijn niet afgewacht, doch hem den 19den Juli d. a. v.

een nieuw ultimatum van 24 uren gesteld. Toen daaraan niet voldaan was en er zelfs geen antwoord op ontvangen werd, werden gedurende drie dagen de versterkingen van Blang Pandjang en Kroeng Gekoeë door de marine onder vuur genomen, terwijl de hoeloebalangs van Sawang en Nisam, door Gloempang Doea, Tjoenda, Bajoe en Telok Semawé met krijgsvolk gesteund, door aanvallend optreden trachtten hun gebied te heroveren, welke pogingen echter mislukten.

Tot goedmaking van de kosten, die de zooeven vermelde beschieting door de marine voor ons had medegebracht, werd aan T. Tjihik Pasangan eene vergoeding van $ 5000 opgelegd, welk bedrag sedert, door het aanhouden van T. Tjihik's hassil en het heffen van verhoogde in- en uitvoerrechten, geheel geïnd en in 's lands kas gestort werd.

Na het voorgevallene bleef T. Tjihik met steeds meer kracht tegen Gloempang Doea en Sawang optreden, zoodat de noodzakelijkheid bleek om hem gevoelig te treffen, wilde men eene algeheele vernietiging dier beide staatjes voorkomen. Den 7den Augustus werd daarom de kedei te Djangka door de marine getuchtigd en in brand geschoten.

Deze maatregel had in zoover het gewenschte gevolg dat de beoorloogde hoeloebalangs van de in Pasangan ontstane schrik wisten gebruik te maken om een paar der meest bedreigde punten te heroveren, en hoewel daarna de vijandelijkheden door T. Tjihik Pasangan werden hervat, was zijn optreden toch meer op behoud van het reeds verkregene dan wel op het maken van nieuwe veroveringen gericht.

Daar intusschen T. Tjihik Pasangan alle aanrakingen met het Gouvernement verbroken had, en geene aanstalten maakte om aan den door ons gestelden eisch tot ontruiming van de door hem onrechtmatig veroverde landstreken te voldoen, werd op den 27sten September door eene inmiddels naar Telok Semawé gezonden troepenmacht tegen Pasangan opgerukt. Zonder dat er één schot viel, werden de benedenstreken van Nisam en Sawang door de op de hand van Pasangan zijnde hoofden en bevolking ontruimd, terwijl in Gloempang Doea door hen slechts een zwakke tegenstand geboden werd. Ook in Pasangan, dat van 2 tot 7 October doorkruist werd, was de tegenstand niet noemenswaard, doch met T. Tjihik, die naar het gebergte gevlucht was, werden geene aanrakingen verkregen. Wel daarentegen met zijne jongere broeders T. Maharadja Djempah en T. Moeda Tjihik, die zich bij den civielen en militairen gouverneur kwamen aanmelden, en de colonne in het gebied van Pasangan bleven vergezellen. Ook nadat de colonne den 9den October te Telok Semawé was teruggekeerd, bleef T. Tjihik in de bovenlanden van zijn gebied, af en toe in de benedenstreken, waar de bevolking op de hand is van zijne bovengenoemde met hem in onmin levende broeders, strooptochten latende houden.

T. Tjihik, die zich tot nu toe van alle aanrakingen met het bestuur is blijven onthouden, werd wegens zijne houding met $ 50 000 beboet.

Ook na afloop der expeditie werden Gloempang Doea, Sawang en Nisam niet meer door Pasangan verontrust.

In November overleed in Pasangan de ons vijandig gezinde oelama T. di Awi Getah.

Telok Semawé. In het begin van 1898 ontstonden geschillen tusschen den maharadja en diens neef T. Radja Lho over de nalatenschap van den vader van laatstgenoemde, den in 1897 overleden maharadja, welke geschillen door het bestuur in dien zin werden beslecht, dat aan T. Radja Lho als aandeel in de nalatenschap een bedrag van $ 3000 en als tegemoetkoming in de kosten van zijn levensonderhoud eene maandelijksche toelage van $ 50 zou worden uitbetaald. Daar echter T. Radja Lho zich, tegen het hem gegeven verbod in, met de bovenomschreven aangelegenheden van Gloempang Doea, Sawang en Nisam bemoeide, werd hem van bovengenoemd bedrag van $ 3000 slechts $^1/_6$ uitbetaald, met bepaling dat de rest als waarborg voor zijne goede gezindheid voorloopig onder berusting van het bestuur zou blijven. Echter werden hem, ook nadat de bovengenoemde hoeloebalangs door onze troepen in het gezag over hun land waren hersteld, die gelden nog niet uitbetaald, doch als eisch daarvoor gesteld dat hij zich bij den ophanden zijnden tocht naar Gedong (zie hierna), met de ons vijandig gezinde hoofden van welk landschap hij zoowel door afkomst als door aanhuwelijking ten nauwste verwant is, aan de zijde van het Gouvernement zou scharen. Nochtans was zijne houding in dezen niet zoodanig als van een aan ons gezag onderworpen hoofd verwacht mocht worden, en daarom werd van de hem nog toekomende som van $ 2500 aanvankelijk slechts $ 750 uitgekeerd, onder mededeeling dat uitbetaling van de overige $ 1750 eerst zou kunnen plaats hebben wanneer de Gedongsche hoofden in onderwerping gekomen zouden zijn.

Tjoenda. Daar de in 1893 afgetreden radja van Tjoenda, vader van den tegenwoordigen bestuurder T. Tjihik Tjoenda, in April 1898 zijne opwachting gemaakt had bij Toeankoe Mohamad, die in de Pasei-streek de hoofden en bevolking opstookte, werd T. Tjihik Tjoenda beboet met $ 100, welke boete intijds werd voldaan. Eerstbedoelde overleed den 1sten Augustus 1898.

De hoeloebalang van het aan Tjoenda onderhoorige landschap Boeloeh Beureugang, T. Radja Itam, vertrok in Mei 1898 met bovengenoemden Toeankoe Mohamad naar de Pedir-streek, ten einde zijne opwachting te maken bij den pretendent-sultan en van hem eene aanstelling tot zelfstandig hoeloebalang te verkrijgen. Evenmin met hem, na zijn terugkeer, als met de hoofden der andere aan Tjoenda onderhoorige landschappen Boeloeh Raja, Boeloeh Kampong Tengoh, Boeloeh Blang Ara en Paleuë, waar T. Tjihik Tjoenda niet den minsten invloed uitoefent, werden gedurende het verslagjaar aanrakingen verkregen.

Daar zich volgens ontvangen berichten eene ons vijandige bende te Tjot Triëng versterkt zou hebben, werd door de te Telok Semawé aanwezige expeditionaire colonne den 13den October daarheen uitgerukt. Door het inslaan van een verkeerd pad werd echter het doel van den tocht niet bereikt, zoodat den 24sten October nogmaals een tocht naar Tjot Triëng ondernomen werd. Hoewel bedoelde bende zich daar niet meer bevond, werden door de bevolking, zij het ook slechts in geringe mate, toch nog vijandelijkheden gepleegd, waarvoor zij met $ 1500 beboet werd. Op beide tochten vergezelde T. Tjihik Tjoenda de colonne.

Wegens het in 1897 doen ombrengen van zekeren panglima Prang Sandang, aan wien ter betaling van eene schuld een deel van de aan Tjoenda toekomende hassil was toegekend, werd T. Tjihik veroordeeld om, behalve het restant der schuld, bij niet-uitlevering van de moordenaars, ook nog een bloedprijs voor den vermoorde te betalen.

Bajoe. [1]) Evenals T. Tjihik Tjoenda werd T. Bintara Bajoe met $ 100 beboet, omdat zijn zoon zijne opwachting maakte bij Toeankoe Mohamad. Ook deze boete werd tijdig betaald.

In Augustus en September werd Bajoe voortdurend met een inval door Gedong bedreigd, doch na den door de expeditionaire troepen naar Gedong ondernomen tocht, ondervond Bajoe van dit landschap geen overlast meer.

Zoowel op den tocht naar Gedong als op den terugweg naar Telok Semawé werden onze troepen op het grondgebied van Bajoe vriendschappelijk ontvangen.

Blang Meh. Ook hier was de houding tegenover onze troepen vriendschappelijk. De hoeloebalang T. Moeda Latif bemoeit zich weinig met het bestuur van zijn landschap en laat de zaken gewoonlijk over aan zijn broeder T. Djohan.

In Januari 1898 overleed T. Bintara Brahim, die vroeger, tijdens T. Moeda Latif's minderjarigheid, met het regentschap over Blang Meh was belast geweest.

Gedong. [1]) T. Tjihik Gedong (T. Tjihik Radja Hitam) werd in April en Mei 1898 met $ 460 beboet wegens het verleenen van eene schuilplaats in zijn gebied aan den ons vijandig gezinden Toeankoe Mohamad (zie hiervóór onder *Tjoenda* en *Bajoe*). De boete werd geheel van de hassil van Gedong ingehouden. Ook de blijkens het vorig verslag (blz. 8) aan T. Tjihik Gedong opgelegde boete van $ 1000 werd geheel geïnd.

De gezindheid der hoofden en bevolking van Gedong ten opzichte van het Gouvernement is zeer vijandig. Tijdens de Tengkoe Tapa-beweging ter Oostkust (zie de volgende blz.) trokken groote drommen volks derwaarts ten einde aan den „heiligen oorlog" deel te nemen.

Aangezien het bestuur voortdurend over de houding van de hoofden van Gedong te klagen had, werd T. Tjihik Gedong, die vroeger door ons tot hoeloebalang was aangesteld geworden, aangeschreven om zich op den 6den October 1898 met zijne

[1]) Zoowel omtrent Bajoe als omtrent Gedong is eene door den controleur van Telok Semawé samengestelde nota, behelzende politieke en andere mededeelingen betreffende die landschappen, opgenomen in de Javasche Courant van 22 November 1898.

ondergeschikte hoofden bij den civielen en militairen gouverneur te Telok Semawé te melden. Daar hij aan deze oproeping niet voldeed, doch met uitvluchten van de zaak trachtte af te komen, werd den 15den d. a. v. door de in de onderafdeeling Telok Semawé ageerende expeditionaire colonne naar Gedong opgerukt, waar aanvankelijk een vrij hevige tegenstand geboden werd. T. Tjihik en zijn zwager, de bekende oelama T. di Baheoen, sneuvelden, en spoedig daarop was de voornaamste tegenstand gebroken. De vijand liet dien dag 15 dooden in onze handen, terwijl aan onze zijde de verliezen bedroegen 1 gesneuvelde en 8 gewonden. Van eenige toenadering van de zijde der hoofden of bevolking was echter geen sprake, en in het begin van 1899 waren de politieke aanrakingen nog niet hernieuwd. Wegens de gepleegde vijandelijkheden werd Gedong beboet met $ 10 000.

Kerti. Hoewel de regentes Tjoet Nja Asiah voortdurend vriendschappelijke betrekkingen met het bestuur onderhield, bleven de bovenstreken van haar gebied steeds eene wijkplaats voor allerlei ons vijandig gezinde personen, zooals Nja Mohamad Perlak, T. Hoesin Oleh Gadjah e. a. Slechts in de benedenstreken kan Tjoet Nja haar invloed doen gelden; gedurende het verslagjaar gaf zij daarvan weder blijk door den plotseling verrezen onruststoker Tengkoe Tapa, die zich te Koeala Piada versterkt had, en over wien hierna bij de bespreking van de zaken betreffende de Oostkust uitvoerig wordt gehandeld, te bewegen haar grondgebied te verlaten.

Evenals van alle andere landschappen der Pasei-streek trokken ook van Kerti kort daarna groote benden volks naar de Oostkust om Tengkoe Tapa in zijn strijd tegen onze troepen te steunen.

Daar tot nog toe met de hoofden in de bovenstreken van Kerti geene of nagenoeg geene aanrakingen verkregen waren, rukten de expeditionaire troepen den 17den October 1898 van Gedong naar Kerti op, en bleven in dat landschap en in het onafhankelijke Matang Koli tot den 21sten d. a. v. ageeren. Van hunne slechte gezindheid gaven bevolking en hoofden door het plegen van vijandelijkheden ondubbelzinnig blijk; vooral in Matang Koli werd een hevige tegenstand geboden, weshalve de staatjes van Boven-Kerti met $ 25 000 beboet werden. Hoewel een der hoofden, T. Bin Ara Boengkoe, schriftelijk zijne onderwerping aanbood, en T. Tjihik Matang Koli beloofde zich te komen melden, werden sedert noch met hen, noch met andere hoofden aanrakingen verkregen.

Bij de gevechten in Gedong en Kerti moest de vijand 80 dooden in onze handen laten.

Tjoet Nja Asiah kwam op haar reeds meermalen gedaan verzoek terug om de bedevaart naar Mekka te mogen ondernemen. Daar het noodzakelijk geoordeeld werd eene beslissing in de quaestie der opvolging te nemen alvorens haar verzoek te kunnen inwilligen, kwamen de „toeha peuet", waarmede vroeger nog geene aanrakingen verkregen werden, in December 1898 te Telok Semawé, ten einde het bestuur in de gelegenheid te stellen om naar de rechten der beide pretendenten T. Ade en T. Sjamsarif een onderzoek te doen. Daar echter dit onderzoek meer tijd vereischte dan de bestuurster verwacht had, zoodat zij bevreesd was dat de gunstige tijd voor hare Mekka-reis zou verstrijken, besloot zij de reis nog een jaar uit te stellen.

Matang Koli. Hoewel T. Tjihik Matang Koli vroeger wel eens zijne opwachting bij het bestuur te Telok Semawé gemaakt had, namen zijne onderhoorigen een werkzaam aandeel in den zoowel ter Oostkust tijdens de Tapa-beweging als in October daarop tijdens den tocht naar Boven-Kerti, aan onze troepen geboden tegenstand, en werden juist de kampong waarin T. Tjihik woont en zijne kotta het krachtigst verdedigd. Van zijne schriftelijke belofte, om zijne opwachting te komen maken, was bij den aanvang van 1899 nog niets gekomen.

Hakim Kroeng en *Bloeë.* Hoewel in October 1898, tijdens den tocht naar Kerti en Gedong, bij het trekken door het gebied van T. Hakim Kroeng en langs Bloeë door onze troepen nagenoeg geene vijandelijkheden werden ondervonden, kwam het bestuur noch met T. Hakim Kroeng, noch met T. Imam Bale Bloeë in aanraking.

Peutoë. Ook het hoofd van dit landschap, T. Hakim Peutoë, en diens bevolking zijn ons zeer vijandig; groote drommen uit Peutoë namen deel aan de Tapa-beweging op de Oostkust, en aanraking werd door het bestuur met hoofden en bevolking van dit landschap nimmer verkregen.

Samakoeroeh. Met T. Hakim Samakoeroeh waren in 1898 de aanrakingen niet ongunstiger dan in vorige jaren. Hij voldeed telkens aan de oproepingen van het bestuur.

Blang Mangat. Ook het hoofd van dit landschap, T. Mohamad Napiah, kwam steeds na ontvangen oproepingen te Telok Semawé. In zijn gebied kreeg hij een grooteren invloed, doordat zijn tegenstander T. Bin Lho Triëng naar Mbang (Mambang), gelegen aan den bovenloop der kroeng Pasei, welke landstreek aan Blang Mangat onderhoorig is, en waar hij thans het gezag in handen heeft, verhuisde.

Oostkust van Atjeh.

Onderafd. Edi (afd. Noord- en Oostkust).

De Tengkoe Tapa-beweging in de maanden Juni en Juli 1898 vormt in deze onderafdeeling de voornaamste gebeurtenis op politiek gebied.

Omtrent het ontstaan en de uitbreiding dier beweging kan het volgende worden medegedeeld.

De onlusten door den petoeah Tengkoe Hoesin van Oleh Gadjah (Bagoh) in 1897 aldaar verwekt met medewerking van Tengkoe Bintara Pekan, radja van Djolok Besar, eindigden in dat jaar, zooals in het vorige verslag (blz. 8) is beschreven, door de hulp vanwege Edi Besar aan T. Bintara Moeda van Bagoh verleend, met de geheele verdrijving uit Oleh Gadjah van Tengkoe Hoesin en zijn aanhang.

Dit landschap werd nog eenigen tijd door Edische hulptroepen bezet, die, nadat T. Hoesin voorloopig van nieuwe invallen scheen afgezien te hebben, terugtrokken: er bleef toen in Oleh Gadjah slechts één benting bezet door volgelingen van T. Bintara Moeda. Het landschap bleef overigens nagenoeg onbewoond, daar niemand er op vertrouwde dat Bintara Moeda zijn gezag blijvend kon doen gelden, en hij door zijne weinige betrouwbaarheid zelfs het hoofd van Edi Besar van zich vervreemdde.

T. Hoesin had echter zijne wraakplannen niet opgegeven; in de eerste plaats wilde hij T. Bintara Moeda bevechten, en in de tweede plaats wilde hij eene algemeene beweging tegen de „kafirs" op touw zetten, waarvan, naar zijne meening, bij welslagen het landschap Edi Besar en zijn vorst in de eerste plaats de nadeelige gevolgen zouden ondervinden.

Het eerste gedeelte van zijn plan volvoerde hij op 15 Februari 1898, toen hij met eene vrij aanzienlijke bende onverwachts de benting van T. Bintara Moeda in Oleh Gadjah aanviel, veroverde en verbrandde. Van daar bedreigde hij de kotta van T. Bintara Moeda zelf, maar door de versterking van mata-mata's, die deze van Edi kreeg, moest hij zijne plannen laten varen.

Hij trok daarop naar Djolok Ketjil, waar hij 20 Februari de woning van het hoofd Panglima Prang Nja Hakim te Selemah Moeda aanviel (bij welken aanval hij 4 dooden en 4 gewonden bekwam, terwijl de verdedigers 3 dooden en 7 gewonden kregen, onder welke laatsten Nja Hakim zelf behoorde), waarna hij aftrok naar Langkahan Mantjang aan den bovenloop der Djamboe Ajer-rivier.

Daar pleegde hij overleg met bekende fanatieke woelgeesten, zooals T. Hasan Titeuë, T. Awi Getah, T. Bahroen, T. Aroen e. a., om het tweede gedeelte van zijn programma uit te voeren.

Als gevolg van dat overleg vertrok T. Hasan Titeuë met zijne volgelingen naar Boeloeë Blang, in de Peutoësche bovenstreken van Kerti, vanwaar hij met een zekeren Tengkoe Tapa terugkwam, dien hij naar Piada aan het zeestrand nabij Diamantpunt voerde, onderweg overal verkondigende dat Malem Diwa, de held van een nationaal epos, was opgestaan (einde Mei 1898).

Volgens op de Noord- en Oostkust van dit gewest verkregen inlichtingen heet deze Tengkoe Tapa eigenlijk Abdoellah Pakeh en is hij een Maleier, afkomstig uit de kampong Tilatang, nabij Fort de Kock, die in 1885 wegens deelneming aan onlusten in de Padangsche Bovenlanden tot 20 jaren dwangarbeid werd veroordeeld en, tijdens hij in het gewest Atjeh was te werk gesteld, ontvluchtte. Volkomen ongeletterd, zoodat hij zelfs den koran niet kan reciteeren, wist hij, misschien omdat hij eenige bedrevenheid in de geneeskunde schijnt te hebben, in de omgeving van den pretendent-sultan te komen, door wien hij soms belast werd met het innen van sabil-bijdragen. In die functie moet hij, naar het schijnt, in 1888 of 1889 eens of meermalen in Perlak geweest zijn; hij verliet echter den pretendent-sultan om zich in de Gajoe-landen te vestigen, waar hij huwde. Op zekeren dag op reis zijnde, ontmoette hij een aanverwant van zijne

vrouw, aan wien hij eenige geschenken voor haar meegaf. Later bleek het dat die geschenken niet behoorlijk bezorgd waren geworden, zoodat tusschen beide mannen een twist ontstond, die daarmede eindigde dat Abdoellah Pakeh zijn tegenstander doodde. Om zijn leven te redden, vluchtte hij nu naar Boeloeë Blang, waar hij zich aan godsdienstige overpeinzingen wijdde, en zoodoende den naam van Tengkoe Tapa ontving.

T. Hasan Titeuë betitelde nu dien T. Tapa als Malem Diwa. Eene Atjehsche vrouw, afkomstig uit Perlak, werd uitgeroepen tot „Poetri Meureundam Diwi" [1]) (verg. dr. Snouck Hurgronje, „De Atjehers", II, blz. 130 e. v.); zekere Gajoe, Lim Boeloe, die lang onder de Atjehers gewoond had, en eenige bedrevenheid in het zingen had, werd voortaan Dja Pakeh (dr. Snouck Hurgronje, ib. blz. 87) genaamd, en aan T. Tapa werd de grootste eer bewezen, terwijl eenige wonderlijke vertooningen werden gehouden, die op de weinig ontwikkelde en uiterst fanatieke Paseibevolking een diepen indruk maakten.

Reeds op de alom door T. Hasan Titeuë verspreide mededeelingen, dat Malem Diwa was opgestaan, kwamen vele nieuwsgierigen opdagen. Om nog meer volk te trekken, verscheen T. Bahroen onder die menigte en sprak luide zijne meening uit, dat die Malem Diwa een bedrieger was. Op een handgebaar van T. Tapa viel die lasteraar echter levenloos op den grond, om na eenigen tijd door een zelfde gebaar weder in het leven teruggeroepen te worden. T. Bahroen verklaarde nu onvoorwaardelijk aan den Malem Diwa te gelooven, en voegde zich met zijne volgelingen bij hem, terwijl het verhaal van het wonder nog tal van goedgeloovigen naar Piada lokte. Onder de voorname Atjehers, die van de Oostkust daarheen gingen (T. Hasan Titeuë had ook voor de noodige bekendmakingen ter Oostkust gezorgd), was T. Radja Itam, broeder van het hoofd van Djolok Besar, de eerste. T. Makam van Simpang Olim, die ook spoedig kwam, herkende in de „Poetri Meureundam Diwi" eene vrouw die langen tijd bij hem in huis keukenwerkzaamheden had verricht, en ging teleurgesteld naar huis. Die enkele woog echter niet op tegen de duizenden, die door nieuwe wonderen werden gelokt. Op een avond o. a. zat T. Tapa met zijne voornaamste medewerkers onder een grooten boom, die van binnen hol was. Een vertrouwd persoon kon daardoor ongemerkt in den boom klimmen, en toen T. Tapa voor het heilig werk, dat ondernomen moest worden, te midden van duizenden, overluid de medewerking afsmeekte van in de Pasei-streek vereerde heiligen, zooals Tengkoe di Roembio, T. Merbau, T. di Boekit, T. Blang Nih en anderen, werd eene stem „uit den hooge" vernomen, welke die hulp toezegde. Het heilige werk, dat ondernomen moest worden, was het voeren van den „prang sabil" in Edi en het veroveren daarna van het gebied van de Djamboe Ajer-rivier af tot aan Assahan, en van alle kanten stroomden strijders, geld, levensmiddelen, enz., toe.

T. Hoesin zelf hield zich op een afstand, en de man, die aan de beweging den eersten stoot gaf, T. Hasan Titeuë, trok zich terug, nadat hij zich $ 600 had toegeëigend. De hoofden ter Oostkust bewaarden een merkwaardig stilzwijgen ten opzichte van den aard en de uitgebreidheid dezer beweging, en eerst op 16 Juni deelde het hoofd van Simpang Olim, na een verzoek om inlichtingen van den controleur te hebben ontvangen, mede, dat Malem Diwa een groot aantal menschen om zich heen verzameld had.

Den 19den Juni verplaatste T. Tapa zich naar Simpang Olim, waar Panglima Prang Nja Hakim, hoofd van Djolok Ketjil, hem met grooten eerbied zijne opwachting maakte. Daar dit hoofd overal als zeer gouvernementsgezind bekend stond, maakte deze daad grooten indruk, en van Simpang Olim, Djolok Ketjil, Djolok Besar, Bagoh, Edi Tjoet en Edi Besar stroomden de geloovigen toe.

Het hoofd van Simpang Olim, T. Moeda Joesoef, sloot zich niet openlijk bij T. Tapa aan en ontweek hem en zijn gezelschap. Diens broeder, de ons zeer vijandig gezinde Mohamad Hanafia, volgde dit voorbeeld.

De beweging kon nu een gevaarlijk karakter krijgen, want, waren van de fanatieke Paseiers, die tot nu toe verreweg de meerderheid onder de volgelingen van T. Tapa hadden uitgemaakt [2]), velen slechts van blanke wapenen voorzien, met de bewoners van de Oostkust was dit niet het geval, en alle berichtgevers waren het er over eens, dat de in Simpang Olim verzamelde menigte tienduizenden bedroeg, waaronder minstens 500 Paseische vrouwen, die aangelokt waren door de tegenwoordigheid der „Poetri Meureundam Diwi".

Den 27sten Juni vertrok T. Tapa naar de mesdjid te Djolok Ketjil, en reeds den volgenden dag trok een groot gedeelte van zijn volk naar Edi Tjoet, waar T. Radja Nagoer en T. Radja Boekit hunne kotta voor hen gesloten hielden. De voornaamste aanvoerders van T. Tapa's volgelingen waren toen: T. Bahroen van Gedong, T. Aroen van Matang Oebi, T. Moeda Tiro en T. Awi Getah, drie oelama's uit de Pasei-streek, terwijl T. Hoesin met zijne bende steeds in de nabijheid bleef.

Voor de groote menigte was T. Tapa de eigenlijke aantrekkingskracht van de beweging, en zulks door de wonderverhalen, die de werkelijke leiders van hem rondstrooiden. Maar den strijd geleid heeft T. Tapa nooit; integendeel, hij zorgde dat hij, nog vóór de eerste schoten vielen, in veiligheid was.

Daar berichten waren gekomen dat Edi Tjoet door de Tapa-volgelingen weder verlaten was, besloten de controleur en de militaire commandant te Edi, dat op 30 Juni daarheen eene verkenning gemaakt zou worden. Veiligheidsmaatregelen waren reeds genomen voor de vestiging aan de koeala te Edi; het blokhuis op den Boekit Roembia werd bezet, en den commandant van het flottieljevaartuig *Sumbawa* werd verzocht ter reede te blijven, om zoo noodig met eene landingsdivisie te kunnen bijstaan, hetgeen later ook geschied is. De militaire verkenning werd medegemaakt door den controleur met 40 politie-oppassers, en te Edi Tjoet vernam men dat de bende van Tapa zich op eenige kilometers ten noordwesten van die plaats bevond. De militaire patrouille keerde daarop langs den grooten weg terug; de controleur ging over zee, terwijl de 40 oppassers werden achtergelaten ter beveiliging van Radja Nagoer.

De militairen werden blijkbaar op korten afstand gevolgd door een gedeelte van Tapa's bende, want nauwelijks hadden zij de militaire versterking te Edi bereikt, of de bende ging de brug over de Edi-rivier over en rukte langs de Atjeh-passar tegen het civiel etablissement en de Maleische kampong op.

Op het vernemen van het geweervuur, dat onmiddellijk uit het civiel etablissement op de bende werd afgegeven, rukten dadelijk twee militaire patrouilles uit, één langs de voor- en één langs de achterzijde van het civiel etablissement en veegden in een oogwenk het geheele terrein, alsmede de Atjeh-passar, schoon.

Het hoofd van Edi werd in zijne kotta niet verontrust; de bezetting van het blokhuis op den Roembia werd dien dag slechts weinig bestookt, maar daar de uit slechts 12 mata-mata's bestaande bezetting den nacht niet durfde afwachten, trok deze in den avond ongehinderd naar de kotta van T. Tjihik Edi.

Den volgenden dag (1 Juli) kwamen de 40 te Edi Tjoet achtergelaten oppassers over zee terug. Door de plaatsen, waar volgens berichten van het hoofd van Edi Besar de vijanden zich verzamelden, door artillerie onder vuur te laten nemen, werd getracht den vijand op een afstand te houden, totdat versterking, waarom gevraagd was, zou zijn aangekomen. Op de overdreven berichten zoowel omtrent den opmarsch van Malem Diwa's volgelingen van Djolok Ketjil naar Edi als omtrent het geleverde gevecht, waren ook de strijdlustige bewoners van de oostelijk gelegen landschappen Perlak, Soengei Raja en Simpang Anas in grooten getale komen opzetten, waarop waarschijnlijk niet zonder invloed is geweest het hoofd van Djolok Besar, dat zich, terwijl het hoofd van Perlak te Edi vertoefde (29 Juni), naar diens land begeven had.

T. Tapa koos zijn verblijf te Tapian Batoe. Gedurende zijn vierdaagsch verblijf aldaar werden hem o. a. meer dan $ 10 000 in contant geld aan geschenken gebracht. De slimmeren onder zijne volgelingen konden gemakkelijk een deel van dat geld voor zich verwerven, gewoonlijk onder voorwendsel dat zij daarmede in Perlak oorlogsmaterieel wilden koopen. Zoo heeft o. a. T. Aroen ruim $ 1000 weten te bemachtigen, Radja Itam van Djolok $ 250, Habib Isa van Simpang Olim $ 600.

Den 3den Juli kwamen twee compagnieën van het 7de bataljon te Edi aan.

De tijding daarvan was al voldoende om een groot deel der Paseiers, waarvan velen nog nooit een Europeaan gezien hadden, te doen vluchten, o. a. de „gemalin" van Malem Diwa; de fanatieke lieden bleven natuurlijk ter plaatse.

Den 4den Juli rukten onze troepen op naar Tapian Batoe, waar een scherp gevecht geleverd en de vijand wel met veel verlies

[1]) Deze vrouw hield tot vóór korten tijd nog in Simpang Olim verblijf. In hare omgeving maakte men zich dikwijls vrolijk over de gespeelde comedie.

[2]) Over de heerschende gezindheid in de Pasei-streek wordt nader gehandeld in de nota omtrent het landschap Gedong, bedoeld in de noot op blz. 16.

teruggedreven, maar niet verslagen werd.

Door het groot aantal gewonden, dat wij bekomen hadden (2 officieren en 15 militairen beneden dien rang), moesten de troepen terugkeeren naar Edi, waarna de verlaten stellingen door den vijand weder bezet werden. Meer troepen bleken dringend noodig.

In de volgende dagen verplaatste de groote macht van den vijand zich meer naar het zuiden en legerde zich in het heuvelterrein bij Edi, ten zuiden van onze vestigingen. Aan T. Tjihik Perlak, die, zooals gezegd, eenige dagen te voren ook naar Edi was gekomen, werd opgedragen naar zijn land terug te keeren en zijne onderhoorigen uit Edi terug te roepen, aan welk bevel hij voldeed (6 Juli).

Den 10den d. a. v. waren echter vele Perlaksche petoeah's met hunne volgelingen weer in het Edische terug.

De civiele en militaire gouverneur kwam den 7den Juli te Edi aan en tegelijk met hem en op de volgende dagen kwam versterking der troepenmacht; den 9den werd het civiel etablissement op korten afstand beschoten, maar 's vijands vuur werd door het onze, dat hem 27 dooden bezorgde, spoedig tot zwijgen gebracht; den 11den werd de vijand uit zijne stellingen rondom Edi verjaagd. Het hevigst werd gevochten bij de woning van Ketjik Saät, het hoofd van Seneboek Atjeh, waar T. Tapa tot dien dag had verblijf gehouden. Tachtig lijken van Atjehers bleven dien dag in onze handen, terwijl onze verliezen 3 gesneuvelden en 21 gewonden bedroegen.

T. Moeda Joesoef van Simpang Olim was intusschen in de bovenstreken van Edi verschenen met 200 gewapenden; hij maakte bij het bestuur niet zijne opwachting, maar trok door naar Perlak, waar hij, volgens ingewonnen berichten, met T. Tjihik Perlak en T. Bintara Pekan van Djolok zou hebben beraadslaagd over het openlijk verleenen van steun aan den gevoerd wordenden krijg en van hulp aan T. Tapa, hetgeen T. Tjihik Perlak echter geweigerd zou hebben. T. Moeda Joesoef wist daarop niets beters te doen dan in allerijl te vluchten, toen op 12 Juli onze troepen de kedei van Perlak naderden. Door de bovenstreken trok hij weder naar zijn land terug.

Bij dien opmarsch naar Perlak kregen onze troepen door eene onverwachte beschieting 8 gewonden, waaronder een adelborst, terwijl 9 der aanvallers gedood werden. Hun aanvoerder Nja Daoed wist, hoewel gewond, te ontkomen. Den volgenden dag werd langs den linkeroever der Perlak-rivier opgerukt, met het doel om via Semali naar Seneboek Atjeh te trekken, en aan T. Tapa te beletten langs dien weg naar het oosten de wijk te nemen.

Daar dien dag van Edi bericht werd dat zulks niet meer te vreezen was, omdat T. Tapa weder naar Tapian Batoe was vertrokken en met een paar duizend volgelingen zich bij Kotta Nawas opnieuw versterkte, keerde de colonne den 14den van Bandar Kalipa naar Edi terug.

Den 16den werd daarop in verschillende colonnes naar de door den vijand opnieuw ingenomen stellingen in den omtrek van Kotta Nawas opgerukt, waarbij slechts een der colonnes eenige vijanden ontmoette. Op een gerucht dat onze troepen in Bagoh zouden geland zijn, was T. Tapa en zijne geheele macht den vorigen nacht gevlucht. Even snel als de beweging was opgevlamd, was zij weder uitgedoofd.

Van 18 tot 21 Juli werd nog eene militaire excursie gemaakt naar Simpang Olim en Telok Niboeng, zonder den vijand te ontmoeten.

De hoofden van Djolok Ketjil en Simpang Olim maakten bij den civielen en militairen gouverneur hunne opwachting en trachtten hun gedrag te verontschuldigen.

Aan de gezamenlijke staatjes der Oostkust werd eene boete van $ 250 000 opgelegd, die in November geïnd was.

De civiele en militaire gouverneur keerde den 22sten Juli en de expeditionaire colonne op de volgende dagen naar Segli terug; alleen twee compagnieën van het 7de bataljon bleven te Edi en patrouilleerden nog tot den 24sten October door de geheele onderafdeeling.

T. Tapa hield, vergezeld van enkele volgelingen, na dien tijd verblijf in de Gajoe-landen boven Bajan.

In de maand September trachtten uitgeweken Tamiangers, waaronder T. Kadli en Datoe Laksamana, zich nog eens van hem te bedienen om een opstand te verwekken in Tamiang (het aan het Atjehsch gebied grenzend gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra), doch door het optreden van de troepen aldaar werd die beweging in haar begin gesmoord, waarna T. Tapa zich weder naar Boven-Bajan (Gajoe-landen) terugtrok. T. Hoesin verbleef gewoonlijk te Langkahan Mantjang aan den bovenloop der Djamboe Ajer-rivier, waar het beruchte bendehoofd Nja Mohamad Perlak, die gedurende de Tapa-onlusten in de Gajoe-landen was verbleven, zich in October bij hem voegde.

Van algemeen politiek belang voor de onderafdeeling Edi moet voorts nog het volgende geacht worden.

De beide compagnieën van het 7de bataljon, die na afloop der Tapa-onlusten te Edi achtergebleven waren, maakten verschillende patrouilles en bezochten landstreken, waar te voren nimmer militairen geweest waren. Zoo ondernamen zij van 9 tot 20 Augustus een tocht van Edi naar Koeala Simpang (Tamiang), bij welke gelegenheid tevens een emplacement werd gezocht en gevonden voor een eventueel op te richten post tusschen Perlak en Tamiang. Het uitgekozen terrein is een heuvelrug, Goenoeng Kala, langs de Bajan-rivier, van waar zoowel Langsar (met Madjapahit) en Perlak als Soengei Raja, Simpang Anas en Birim spoedig te bereiken zijn. Van 19 tot 27 September werd eene excursie gemaakt door de bovenstreken van Edi en Perlak, en — evenals bij de andere tochten — het doorloopen terrein door een militairen opnemer in kaart gebracht. Eindelijk werd van 12 tot 18 October nog een tocht gemaakt naar Simpang Olim en Telok Niboeng. Tusschentijds werden de noodige opnemingen gedaan om de bestaande kaart van Edi en omstreken aan te vullen.

Aan wegen en bruggen besteedde het bestuur in het afgeloopen jaar de noodige aandacht. Een in gewone tijden goede weg was bij den aanvang van 1899 zoo goed als gereed van Edi naar Soengei Raja (met inbegrip van eene brug op laatstgenoemde plaats), en van Edi naar Blang Nih aan de Arakoendoer-rivier. Over de Perlak- en Djingki-rivieren zijn geen bruggen gelegd, maar ponten, die wel gereed, maar door het ongunstig weder der laatste maanden nog niet ter plaatse aangebracht waren.

Voorts is in de onderafdeeling Edi de belangrijke maatregel ingevoerd, dat, behalve de hassil radja van de peper, ook de hassil petoeah van dat gewas door het bestuur te Edi geïnd wordt, een maatregel waardoor op den duur het bestuur veel meer invloed op en aanraking met de mindere hoofden zal kunnen krijgen dan tot dusver het geval was. Doordat onze grondige kennis van die hassil petoeah nog niet volledig was, en de personen, die de uitvoerpassen van peper uit de verschillende landschappen opmaakten, nog niet vertrouwd met dat werk waren, zijn eenige moeielijkheden bij de latere uitkeering van die hassil petoeah aan de rechthebbenden ondervonden, hetgeen het volgend jaar echter vermeden zal kunnen worden. Enkele hoofden trachtten ook nog, door het heffen van hassil ter plaatse van uitvoer, zich onwettige voordeelen te verschaffen, waarvoor zij, indien voldoende bewijs tegen hen gevonden werd, met boete gestraft werden. Bedoelde hassil petoeah zoowel als de hassil radja werden voorts niet in pilaarmatten geïnd, maar in Straits- of Mexicaansche dollars, waardoor ook de meeste peper-transacties met de opkoopers sedert in die muntsoort plaats hadden, en de bevolking op die wijze de soms tot 30 pct. oploopende agio op eerstgenoemde muntsoort uitwon.

Over den moord op onzen tolk en zendeling T. Mat Said op 12 September 1898 wordt hierna onder *Edi Besar* gehandeld.

Omtrent de verschillende staatjes der Oostkust in het bijzonder is verder nog het volgende aan te teekenen.

Simpang Olim. T. Moeda Joesoef van Simpang Olim wist in zijn gebied zijn gezag goed te handhaven. In het begin van 1898 gaf dit hoofd blijk van zijne goede gezindheid jegens het Gouvernement door Toeankoe Mohamad, die eenigen tijd in de onderafdeeling Edi had vertoefd om sabil-gelden te innen, niet te ontvangen en hem niet te vergunnen zich in Simpang Olim op te houden. Ook in het begin der Tapa-beweging hield T. Moeda Joesoef zich teruggetrokken, maar door den grooten toevloed van strijders van alle kanten en door de overdreven berichten van schitterende overwinningen op de „Compagnie", werd, zooals reeds hiervóór is medegedeeld, ook hij medegesleept. De versterking van zijn steeds aan vijandelijkheden tegen het Gouvernement deelnemenden broeder Mohamad Hanafia te Telok Niboeng werd door ons verbrand, waarna deze naar den linkeroever der Djamboe Ajer-rivier terugtrok.

In December werd T. Moeda Lamkota, die in 1876 door ons als hoofd van Simpang Olim was aangesteld en in 1894 ten behoeve van het tegenwoordige hoofd afstand van het bestuur deed, aan de koeala Simpang Olim vermoord.

De in het landschap bestaande aanplantingen van peper, muskaatnoten, enz. werden niet belangrijk uitgebreid.

Tandjong Semantoh (met *Merbou*). Het hoofd van dit onbeteekenend landschap T. Moeda Latif kwam van tijd tot tijd te Edi.

Djolok Besar, *Djolok Ketjil*, *Bagoh en Boeging* (met *Oleh Gadjah*) en *Edi Tjoet*. Zooals bekend is, oefende T. Bintara Pekan, hoofd van Djolok Besar, eene suprematie uit over de andere hier genoemde landschappen, maar de hoofden van Edi Tjoet en Bagoh weigerden hem langer als hun opperheer te erkennen, ter zake van zijn voortdurend ondersteunen van T. Hoesin in diens ondernemingen tegen Oleh Gadjah en Bagoh (verg. wat daarover is gezegd op blz. 17 hiervóór). Deze toestand bleef gedurende 1898 voortduren.

Een zekere Nja Gading, wiens uitlevering wegens gepleegde rooverijen door het bestuur gevraagd was, werd door T. Bintara Pekan tot „panglima prang" verheven; door T. Hoesin e. a. geroofde goederen konden in Djolok Besar in veiligheid gebracht worden.

De hassil van Djolok Besar, zoomede de cijns aan dat rijkje van Edi Tjoet, Djolok Ketjil en Bagoh, werden aan het hoofd van Edi Besar afgedragen als restitutie voor de in 1897 in den strijd tegen T. Hoesin gemaakte onkosten.

Panglima Prang Nja Hakim van Djolok Ketjil stierf in December 1898; zijn vermoedelijke opvolger is Tengkoe Arifin, die zich in het geheel niet bij de Tapa-beweging heeft aangesloten. Koffie- en notemuskaat-aanplantingen staan in dit landschap beter dan de pepertuinen; uitvoer van die artikelen is echter nog gering.

Het landschap Bagoh (met Oleh Gadjah) is nagenoeg onbewoond. T. Bintara Moeda is er de man niet naar om in de bestaande moeielijke omstandigheden zelfs pogingen te doen om te onderhouden wat van de vroegere uitgestrekte peperaanplantingen overig is. Onderhandelingen met T. Tjihik Edi, die hem met geld en werkkrachten wilde te hulp komen, hadden geen resultaat. T. Hoesin, die als zoon van T. Oesoef Oleh Gadjah steeds vrij veel aanzien genoot, zag dat aanzien zeer dalen door zijn mede op blz. 17 reeds vermelden geheel ongemotiveerden aanval op de woning van het hoofd van Djolok Ketjil. De verontwaardiging over die handelwijze was zóó groot, dat Nja Mohamad Perlak, bondgenoot van T. Hoesin en roover van beroep, het noodig achtte de verschillende hoofden ter Oostkust schriftelijk te verklaren, dat hij aan dien aanslag niet had deelgenomen

Radja Nagoer en zijn broeder Radja Boekit van Edi Tjoet wisten soms krachtig op te treden tegen rustverstoorders. In Januari 1898 werd bijv. eene rooverbende onder zekeren Nja Agam door hen verdreven; hunne kotta's bleven voor de volgelingen van T. Tapa gesloten, en bij verschillende gelegenheden gaven zij de eerste en gewoonlijk zeer vertrouwbare berichten aan het bestuur.

Edi Besar. Gedurende de Tapa-onlusten zijn van de hoofden van dit landschap alleen T. Tjihik en de sjahbandar getrouw aan de zijde van het Gouvernement gebleven. Alle andere petoeah's hebben meer of minder zich bij die beweging aangesloten; zij, die zich het meest gecompromitteerd hadden, werden met boete gestraft. Onze tolk en zendeling T. Mat Said, die tevens petoeah was van uitgestrekte pepertuinen in Damar Poetih, werd op last van het hoofd van Edi vermoord. De reden tot deze daad (welke T. Tjihik zelf aan het bestuur bekende) is voornamelijk te zoeken in eene overspel-quaestie (Mat Said pleegde indertijd overspel met de vrouw van het hoofd van Edi Tjoet, Sangi genaamd, met wie hij later na den dood van den vorigen T. Tjihik huwde), en voorts in de met zijne afkomst en zijn toenmaligen rang ongeëvenredigde positie, die T. Mat Said in de Atjehsche maatschappij langzamerhand had weten in te nemen, zoomede in den voortdurenden druk op den jeugdigen T. Tjihik, dien hij, in verband met zijne positie als tolk en zendeling van het bestuur, wist uit te oefenen en welke aan T. Tjihik onverdragelijk was geworden.

T. Tjihik, die tot dusver voor een onbeduidend man was gehouden, toonde in 1898 dat hij wel degelijk hart voor zijn gebied heeft, en niet van plan was invallen van Nja Mohamad Perlak ongestraft te gedoogen. De schulden van zijn vader werden door schikkingen met de meeste schuldeischers, die, tegen contante betaling van een gedeelte hunner vorderingen, verklaarden af te zien van het overige, aanzienlijk verminderd.

Pedawa Besar. Het hoofd van dit staatje, Habib Mohamad, bleef zich een getrouw vriend van het Gouvernement toonen. Uit zijn gebied had slechts één onbeteekenende petoeah, T. Tjoet Barin, zich bij T. Tapa aangesloten. Met geringe middelen had hij in het afgeloopen jaar en ook reeds in 1897 nieuwe peperaanplantingen aangelegd, waardoor hij hoopt binnen weinige jaren, vooral als de peperprijzen niet te zeer dalen, zijne ongunstige geldelijke omstandigheden aanmerkelijk te verbeteren.

Perlak. Het hoofd van Perlak kon in dit verslagjaar evenmin als in 1897 tot eene behoorlijke regeling geraken van de zaken betreffende Simpang Anas, daar het hoofd dier streek, T. Moeda Dalam (zie het verslag van 1897, blz. 10), weigerde te Edi te komen. Door het innen van de hassil petoeah door den besturenden ambtenaar (verg. de voorgaande blz.) is aan T. Moeda Dalam alle reden tot verzet ontnomen. Hij is echter een onhandelbaar persoon, zooals blijken kan uit het feit dat hij niet alleen, op eene behoorlijke oproeping, weigerde zijne zaken met den controleur te komen bespreken, maar dat hij voortging met het heffen van onwettige hassil petoeah te Simpang Anas. De hem toekomende hassil petoeah over het afgeloopen jaar berust nog in handen van het bestuur en wordt voorloopig aangehouden. Zijn broeder Nja Sjam hield in 1898 voortdurend verblijf in Gedong.

Van eigenlijk Perlak kwamen vele petoeah's met hunne volgelingen naar Edi, om aan de Tapa-onlusten deel te nemen. Zooals hiervóór reeds gezegd is, hield T. Tjihik zich in den aanvang dier beweging te Edi op; op zijn bevel trokken de meesten zijner onderdanen naar Perlak terug, doch slechts voor weinige dagen. T. Tjihik kon of wilde den lust zijner onderdanen, om de „kafirs" te beschieten, niet geheel beteugelen. Een zijner onderdanen, Nja Daoed van Aloer Loh, deed op 12 Juli 1898 op Perlaksch grondgebied den op de voorgaande blz. vermelden aanval op onze naar Perlak marcheerende colonne. Van T. Tjihik is de uitlevering geëischt van dezen Nja Daoed, maar hoewel hem eene boete werd opgelegd van $ 250 voor elke maand, dat aan dezen eisch niet voldaan wordt, had T. Tjihik nog geen moeite gedaan om hem in handen te krijgen, en valt het zelfs te betwijfelen of Nja Daoed het grondgebied van Perlak wel verlaten heeft, zooals T. Tjihik beweert dat het geval is.

Hoewel T. Tjihik's houding in zake Nja Daoed te wenschen overliet, mag niet onvermeld blijven, dat hij bij de uitbetaling aan rechthebbenden van de hassil petoeah veel medewerking toonde en zeer ijverig was in het uitmaken van kleine geschillen ter zake.

Een tweetal personen beklaagden zich bij den gewestelijken gouverneur dat hun eenige jaren geleden door T. Tjihik op onrechtvaardige wijze geldelijk nadeel was bezorgd. Na onderzoek werden die klachten gegrond bevonden en werd hun, uit de te Edi in bewaring zijnde hassilgelden van T. Tjihik, respectievelijk ruim $ 4000 en $ 10 000 vergoed.

Met Edi verkeert Perlak op goeden voet. Die goede verstandhouding zal nog versterkt worden door de in overleg zijnde verloving van den zoon van T. Tjihik Perlak met eene halfzuster van het hoofd van Edi Besar.

Soengei Raja. Het hoofd van deze onderhoorigheid van Perlak, T. Said Djafar, ging met zijne talrijke familieleden steeds voort de bevolking en de handelaars te knevelen en af te zetten. Vermeld dient echter te worden dat in vele gevallen de benadeelden de hun afgeperste gelden terugkregen door de bemiddeling van het bestuur. Het innen van de hassil petoeah te Edi is voor verbetering van de inwendige toestanden van dit staatje nu reeds zeer doelmatig gebleken.

Langsar (met *Madjapahit*). Deze landschappen zijn op zich zelf onbeduidend. Het belangrijkste uitvoerartikel is hout, dat rechtstreeks naar Deli wordt vervoerd. In de bovenstreken van Langsar hielden zich nog eenige uitgewekenen van Tamiang op; omstreeks medio September 1898 poogden van daar de twee voornaamste dier uitgewekenen, met behulp van T. Tapa (zie de voorgaande blz.), in hun vroeger gebied onlusten te verwekken, waarom door het bestuur hunne uitlevering is geëischt.

Twee andere der bedoelde uitgewekenen werden, door het hoofd van Madjapahit begeleid, naar de hoofdplaats Medan der residentie Oostkust van Sumatra gebracht, waar hun de terugkeer naar Tamiang werd toegestaan en waar hun duidelijk de voorwaarden werden medegedeeld, waarop ook de andere uitgewekenen daarheen mochten terugkeeren. In den aanvang van 1899 had dit echter nog niet tot een resultaat geleid.

Te Langsar hield zich in de laatste jaren een van Palembang afkomstige Maleier op, die, na in Mekka en elders veel rondgezworven te hebben, zoowel voor kinderen als voor volwassenen

als goeroe optrad. Aan deze laatsten gaf hij onderwijs in de „tariqat". Daar hij op den bejaarden zwakhoofdigen radja van Langsar T. Tjihik, in wiens gunst hij zich zocht in te dringen, ook luidens de mededeelingen van Tjihik's broeder en vertegenwoordiger, den eenige maanden later in Simpang Olim (zie blz. 19 hiervóór) vermoorden T. Moeda Lamkota, een verderfelijken invloed uitoefende, werd aan bedoelden „said" bij gouvernementsbesluit dd. 30 Juli 1898 n°. 42, met toepassing van art. 47 van het Regeeringsreglement, het verblijf in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ontzegd.

Westkust van Atjeh.

Afd. Westkust.

De gebeurtenissen op politiek gebied ter Westkust hielden in het afgeloopen jaar ten nauwste verband met de bewegingen van T. Oemar aldaar. Wel is waar verliet hij in Januari 1898 (zie blz. 9 hiervóór) de landstreek Daja en begaf hij zich, o. a. vergezeld van Toekoe Mohamad Arsad van Lagen en van eene groote bende, over den Tjot Empee naar Groot-Atjeh, met bestemming naar Pedir, maar aangezien hij aanvankelijk eene zijner vrouwen onder bewaking van eene bende achterliet, en bovendien een paar landshoofden in het binnenland ons gezag vijandig gezind waren, werd het wenschelijk geacht in Februari 1898 eene colonne naar Daja [1]) te doen vertrekken, met het doel om de vijandige daar niet tehuis behoorende bendehoofden te verdrijven en er ons gezag te vestigen.

Bij de ontscheping te Koeala Lambesi werd hoegenaamd geen tegenstand ondervonden en kwamen het hoofd dier landstreek Toekoe Moeda Koeala en de hoofden van Koeala Daja en Oenga dadelijk hunne opwachting maken. Bij den opmarsch der troepen bleken alleen de bewoners van Lambesi en van eigenlijk Daja in hunne kampongs en huizen te zijn gebleven; de bewoners van de kampongs in de meer bovenstrooms gelegen landschappen Lam Meh, Lam Noh, Sanggo en Pantei Tjermin daarentegen waren met hunne hoofden gevlucht. Te Lam Noh werd een bivak betrokken en van daaruit in alle richtingen de landstreek doorkruist. Herhaalde malen werden onze patrouilles en transporten beschoten (verg. vorig verslag, blz. 37), hetgeen eerst minder werd nadat hier en daar eenige vijanden gesneuveld waren en de bevolking op aansporing van hare hoofden, die zich successievelijk aanmeldden, naar de kampongs terugkeerde.

Als de voornaamste tegenstanders in het Daja'sche deden zich kennen Toekoe Ali Sapik en het hoofd van de moekim Lam Noh, Toekoe Doi alias Datoe Mela; deze laatste werd daarom, na gehouden raadpleging met de bevolking, vervangen door zijn zwager Tengkoe Imam Ali, hoofd van kampong Ba Pawoeh in Lam Noh.

In overeenstemming met den zich langzamerhand verbeterenden politieken toestand in het Daja'sche werd, om de bevolking, die zich over het algemeen jegens ons bestuur gunstig had gedragen, niet langer te bemoeielijken in haar levensonderhoud, de sluiting van de kust tusschen Djenamprong en Kroeng Raba den 9den Maart 1898 opgeheven.

T. Ali Baid, uit de VII Moekim Baid (sagi der XXII Moekim), die zich bij onze komst in Daja daar ook ophield, nam de vlucht naar de bovenlanden van Noh en later naar die van Telok Kroet.

Uitgezonderd het nu en dan beschieten van de door bevriende Atjehers bezette blokhuizen rondom onze vestiging te Melaboeh en het aandoen van molest aan de passargangers aldaar, bleef de geheele Westkust weder rustig, totdat T. Oemar, uit Pedir verdreven en genoodzaakt om ook uit Tamsé te vluchten (zie blz. 13 hiervóór), begin Augustus van daar naar de Westkust terugkeerde, en zich het allereerst in de kampong Masin aan de kroeng Masin, een zijtak van de Lagen-rivier, vertoonde.

Op het bericht hiervan vertrok eene colonne naar de Westkust om tegen T. Oemar en zijne bende op te treden. Toen de colonne te Telok Timoen (in de Rigas-baai) debarkeerde (13 September), had T. Oemar kampong Masin echter reeds verlaten in de richting van Tenom, met achterlating van zijne beide vrouwen in de kampong Pantei Koejoeng van het landschap Lagen.

Onmiddellijk werd daarop langs het strand naar Panga (dat tot Tenom behoort) opgemarcheerd, met het doel door te gaan naar Tenom; dit laatste bleek echter, door de onmogelijkheid om bij Panga levensmiddelen aan wal te brengen, niet doenlijk, zoodat naar Telok Timoen teruggekeerd en besloten werd een tocht naar Pantei Koejoeng te maken, ten einde te trachten de beide aldaar verblijf houdende vrouwen van T. Oemar gevangen te nemen. Bij de aankomst van onze troepen waren de vrouwen echter reeds gevlucht. Over zee werd daarna de colonne naar Boeboen gebracht om te trachten T. Oemar, die volgens spionnenberichten te Tjot Semareung, aan de Boeboen-rivier, den radja van Tenom had ingesloten, te overvallen. Bij aankomst te Boeboen bleek de radja van Tenom reeds voor Oemar naar het binnenland gevlucht te zijn, terwijl volgens bericht laatstgenoemde zelf met zijne bende naar Wailah afgetrokken was.

Nadat men was opgerukt naar Wailah, bleek ook daar T. Oemar reeds vertrokken naar Tenom, waarheen hij door de colonne achtervolgd werd.

In Tenom kon slechts de verwoesting geconstateerd worden door T. Oemar's benden aldaar aangericht. De geheele kedei, missigit en alle woningen van T. Imam Moeda van Tenom waren verbrand; Oemar was volgens bericht weder naar Lagen.

Om van Tenom naar Lagen te kunnen gaan, was de colonnecommandant verplicht naar Boeboen terug te keeren, aldaar te embarkeeren en naar Lagen te verstoomen. Opnieuw gedebarkeerd, werd een bivak betrokken en werden de verschillende wegen, die geacht werden naar het binnenland te voeren, verkend. Daar geen dezer wegen echter voor eene colonne bruikbaar bleek, werd langs het strand via Telok Gloempang en Ranoi naar Rigas vertrokken, om van daar uit langs den reeds vroeger afgelegden en dus bekenden weg over Pengapit en Pantei Bili naar Pantei Koejoeng te gaan, waar onze troepen in een vuurgevecht met eenige volgelingen van T. Oemar raakten, waarbij de vijand één doode in onze handen liet. Des anderen daags werd de marsch tot aan kampong Masin voortgezet, zonder noemenswaardig te worden beschoten.

T. Oemar was weder, volgens bericht, naar het zuidoosten in de richting van Wailah en Melaboeh afgetrokken. Hem werd het voornemen toegeschreven om zich in de bovenstreken van Melaboeh, zijn geboorteland, te vestigen.

Terwijl T. Oemar's bewegingen gevolgd werden, werd nog te Tjellang en te Boeboen gebivakkeerd en daarna op Melaboeh afgemarcheerd, waar het, vooral in verband met Oemar's voornemen, noodig was den vijand uit den omtrek van onze vestiging te verdrijven. Veel tegenstand werd daarbij niet geboden.

Daar Oemar niet in Melaboeh verscheen, doch, volgens berichten, zich aan de Wailah-rivier ophield en ook Boeboen ons vijandig was, werd een tocht ondernomen tot in het binnenland van Boeboen, waar dan ook tegenstand geboden werd.

Na verdrijving van den vijand keerde de colonne naar Melaboeh terug en werd daarna voortdurend gepatrouilleerd in het binnenland, waarbij zelfs tijdelijk een bivak werd betrokken te Proembei, een aanvang werd gemaakt met het aanleggen van een colonneweg naar de bovenlanden en van elke zich voordoende gelegenheid gebruik werd gemaakt om den vijand af breuk te doen; successievelijk vielen daarbij 15 dooden met hunne wapenen in onze handen.

Middelerwijl was het hoofd van Tenom, na ons vertrek uit die landstreek, zoodanig door T. Oemar, die derwaarts terugkeerde, in het nauw gebracht, dat hij, later gevolgd door zijne familieleden, de vlucht nam naar Poeloe Raja, om de hulp van het Gouvernement in te roepen tegen T. Oemar.

Van de zich hierdoor voordoende gelegenheid werd gebruik gemaakt om door het hoofd van Tenom, met intrekking van de op 18 Maart 1877 en op 10 September 1884 door hem jegens het Gouvernement afgelegde verklaringen en van de overeenkomst van laatstgenoemden datum [2]), den 13den December 1898 te Melaboeh eene verklaring in nieuwen vorm te doen teekenen en beëedigen. (Zie wat hierover nader gezegd wordt op blz. 24.)

Door T. Bin, hoofd van Wailah, werd op 19 September 1898 te Melaboeh de verklaring in 18 artikelen afgelegd en bezegeld.

T. Mohamad Arsad Lagen, die sedert Oemar's afval diens bondgenoot was, scheidde zich in den laatsten tijd van hem af en vestigde zich weder in zijn gebied. De door ons over het landschap Lagen aangestelde hoeloebalang, T. Mohamad Adjib (zie het verslag van 1897, blz. 10), hield zich bij afwisseling in Groot-Atjeh en te Poeloe Raja op.

[1]) Zie wat over de beteekenis van dat landschap voor het voortduren van het verzet in Groot-Atjeh (sagi der XXII Moekim) is gezegd op blz. 9 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1899.

[2]) Verg. het verslag van 1885 (blz. 10), zoomede de stukken der zitting 1885—1886—**110** (blz. 4, noot 6).

In December werd de linie van door goedgezinde Atjehers bezette blokhuizen rondom onze vestiging en de passar te Melaboeh opgeheven. Hiervan en van de rust in de benedenstreken van dit landschap, door ons militair optreden verkregen, was het gevolg dat spoedig het vertier en het handelsverkeer op de passar zeer toenamen. In de kampongs langs de Merbourivier, waaruit de bevolking bij ons militair optreden gevlucht was, keerde zij allengs terug, toen het bekend raakte dat de zich rustig houdende bevolking niets te vreezen had en zij zag dat overal hare woningen en verdere eigendommen onaangetast bleven.

Bij het aanbreken in 1899 van het voor landingen gunstiger en voor militaire bewegingen tevens minder ongunstige jaargetijde (tweede helft van Januari) werden, in overleg met het hoofd van Tenom, die met zijne geheele familie voorshands te Poeloe Raja vertoefde, aanstalten gemaakt om tegen Oemar, die nog steeds Tenom en Wailah bezet hield, opnieuw gewapenderhand op te treden. Tot de voorbereidende maatregelen behoorde ook het vervaardigen, naar door inlanders verstrekte gegevens, van voor de operatiën nuttige figuratieve schetskaarten van het gedeelte der Westkust van Telok Kroet tot en met Boeboen. De beoogde operatiën vonden plaats van einde Januari tot begin Maart, en daaraan werd, met steun van de marine, deelgenomen door eene colonne uit de bezetting van Daja en door troepen uit Groot-Atjeh. In Boven-Boeboen en in het binnenland van Melaboeh stuitte men eenige malen op vijandelijke benden, hetgeen ons 2 gesneuvelden en 8 gewonden kostte, terwijl de vijand bij verschillende ontmoetingen in 't geheel 10 dooden in onze handen liet. Weinige dagen later, in den nacht van 10 op 11 Februari, geraakte eene nabij het strand van Oedjoeng Kala (Melaboeh) tegen een daar verwacht wordend door T. Oemar afgezonden transport in hinderlaag gelegde troepenafdeeling tot tweemalen toe in gevecht met een overmachtigen vijand, waardoor 1 Europeesch fuselier sneuvelde en de 1ste-luitenant-commandant niet levensgevaarlijk gewond werd. En het was bij deze ontmoeting dat, volgens van verschillende ons goedgezinde hoofden ontvangen mededeelingen, aan de juistheid waarvan de later van onderscheidene zijden ingekomen berichten meer en meer grond gaven, dat T. Oemar zelf gesneuveld zou zijn. Zijn pedang en rentjong met gouden gevesten waren nabij het gevechtsterrein gevonden. Alras werd vernomen dat Oemar's benden ook uit Wailah waren afgetrokken, naar welks bovenstreken zich intusschen den 12den Februari de in Boven-Boeboen geageerd hebbende colonne op weg had begeven, doch uithoofde van de terreinmoeielijkheden had zij den marsch naar Pasé Atjeh (Boven-Wailah) niet doorgezet. Eene gewapende sloepenflotielje, welke onder dekking van eene compagnie infanterie, den 15den de rivier van Wailah was opgestoomd ter approviandeering van den troep, was echter wel tot Pasé Atjeh kunnen komen en had nergens weerstand ondervonden. Ook uit Tenom waren Oemar's benden afgetrokken, zooals bleek toen de civiele en militaire gouverneur, die reeds in de eerste dagen van Februari ter Westkust was gekomen, in de tweede helft dier maand, vergezeld van eenige troepen, den radja van Tenom T. Imam Moeda in zijn gezag over Tenom was gaan herstellen, hetgeen den 24sten zonder eenige moeielijkheid plaats had, waarna de meeste hoofden en een deel der bevolking van Tenom en Panga zich bij den radja meldden. Ook onze naar het binnenland gezonden patrouilles ondervonden bij hunne verkenningen en terreinopnemingen geenerlei tegenstand. Overal waar de militairen kwamen (de tochten werden langs de rivieren Tenom en Panga tot de verst gelegen kampong — respectievelijk Binta Wailah en Semenbo Glé Poetoeh — uitgestrekt) werd de bevolking rustig in de kampongs aangetroffen.

In de eerste dagen van Maart kon het gros der troepen deels naar Daja, deels naar Groot-Atjeh terugkeeren, zoodat nog alleen eene colonne de bovenstreken van Melaboeh bleef doorkruisen. In beginsel werd ook reeds beslist dat, op een door den civielen en militairen gouverneur te bepalen tijdstip, de bezetting van het landschap Daja zal worden ingetrokken, met opheffing van het aldaar aanwezige versterkte kampement.

In het ten zuiden van Melaboeh gelegen gedeelte der Westkust viel gedurende het verslagjaar weinig meldenswaardigs voor.

Toekoe Bintara Blang Mahmoet Setia, radja van Blang Pedir, van wien laatstelijk sprake was in het verslag van 1897 (blz. 11), hield zich rustig.

Tengkoe Joesoef (zie vorig verslag, blz. 8) verliet de bovenlanden van Bakoengan en trok zich in de Battaklanden terug.

T. Doerachman, die in vereeniging met T. Joesoef in 1897 den inval in Singkel (residentie Tapanoli) deed, en het waagde naar Bakoengan terug te keeren, werd daar tot straf voor de gepleegde euveldaad, op last van het hoofd, ter dood gebracht. Van de aan bedoeld hoofd, T. Samaoen van Bakoengan, opgelegde boeten (zie vorig verslag, blz. 8), waarvan een vijfde gedeelte is afgedaan, werd later f 1000 kwijtgescholden en hem vergund naar zijn land terug te keeren.

Op het eiland Simaloer viel op politiek gebied niets bijzonders voor.

Ten slotte zij nog vermeld dat met de Gajoe-landen geen aanrakingen werden verkregen. Enkele malen brachten Gajoe's hunne producten, zooals paarden, karbouwen, olifantstanden, enz., naar de benedenstreken, waar zij die verhandelden tegen opium, lijnwaden, landbouwgereedschappen, enz.

Algemeene mededeelingen. Omtrent den algemeenen toestand zoowel in Groot-Atjeh als in de Onderhoorigheden kan overigens nog het volgende worden gemeld.

Op godsdienstig gebied was de meest op den voorgrond tredende gebeurtenis, welke in het verslagjaar plaats greep, de hiervóór in den breede vermelde Tengkoe Tapa-beweging ter Oostkust. Ter Westkust werd in Juli 1898 in het Melaboehsche ook eenige geestdrijverij waargenomen, ontstaan door het optreden van zekeren T. Adam, een jong geestelijke uit Pedir afkomstig; van veel beteekenis was die beweging echter niet. Toen T. Adam zich aan ergerlijke handelingen tegenover zijne volgers schuldig maakte, verliep zijn aanhang vrij spoedig. Elders werd op godsdienstig gebied niets bijzonders opgemerkt, terwijl evenmin iets van het ontstaan van nieuwe secten werd vernomen. De geestelijken, die jarenlang op den voorgrond traden als ijveraars voor den „heiligen oorlog" tegen de „kafirs" en tegelijkertijd als bendehoofden, geraakten steeds meer op den achtergrond.

De veiligheid van personen en goederen liet in Groot-Atjeh in het gebied buiten de sagi's, in de XXVI en in de XXV Moekim weinig te wenschen over [1]); de daartegen gepleegde vergrijpen waren gewoonlijk het werk van gedeserteerde dwangarbeiders. Waar in de XXII Moekim, de grensstreken der XXVI en der XXV Moekim en in de Zuidelijke nederzettingen dergelijke misdrijven, op Atjehers gepleegd, voorkwamen, werden die meest bedreven door vijandige benden, om wraak te nemen over aan ons gedane aanwijzingen en dientengevolge met succes bekroonde overvallingen. In den laatsten tijd kwamen ze slechts zelden voor. Ter Noord- en Oostkust werd den 28sten Augustus 1898 een Atjeher, gezeten in een sampan, nabij de koeala Ajer Leboe beroofd van $ 10 000, welke hij bij zich had, en de hoeloebalang van dit landschap voor het geroofde aansprakelijk gesteld. In Langsar kwamen nog gevallen van rivierroof voor op de tongkangs, die daar hout kwamen halen, en waarbij het slechts eene enkele maal gelukte de daders in handen te krijgen. Verschillende landschappen werden door de besturende ambtenaren bezocht; de ontvangst was er overal zeer goed. Ter Westkust werd van bedoelde misdrijven in het binnenland weinig vernomen, hoewel mag aangenomen worden dat de veiligheid er door het verblijf van T. Oemar's benden zeker niet op zal zijn vooruitgegaan. Op het eiland Weh liet zij niets te wenschen over.

Evenals in 1897 keerden in het verslagjaar vele uitgewekenen in de door ons bezette streken van Groot-Atjeh terug; buitengewone beweging viel aldaar onder de bevolking echter niet voor. In de Pedir-streek, gedurende de expeditie, was

---

[1]) In verband met dezen gunstigen toestand werd door de Indische Regeering in October 1898 besloten het uitgeven zoo van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen door particulieren als c. q. van mijnconcessiën ten aanzien van de afdeeling Groot-Atjeh toe te laten in het gebied buiten de sagi's, in de XXVI en de XXV Moekim met bijbehoorende eilanden, in het landschap Lepong en op het eiland Weh.

In afwachting dat de omstandigheden zullen toelaten ook sommige der Atjehsche onderhoorigheden, met name ter Oostkust, voor de particuliere mijnindustrie open te stellen, is intusschen, evenals reeds in Februari 1895 met den radja van Edi Besar, laatstelijk ook met de radja's van Djolok Besar, Pedawa Besar, Perlak en Langsar (met laatstgenoemde ook wat betreft de onderhoorigheid Madjapahit) onderhandeld over de overdracht van hunne mijnrechten op het Gouvernement op den voet van de dienaangaande sedert het laatst van 1892 (zie het verslag van 1894, blz. 26) ook voor zelfbesturende landschappen in andere gewesten als regel aangenomen gedragslijn. De akten, tot wijziging dienovereenkomstig van de indertijd door bedoelde radja's afgelegde verklaringen in 18 artikelen, in den loop van 1897 verleden, werden goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 25 Maart 1898 n°. 17, onder voorwaarde dat de radja's ook zouden toestemmen in de toepasselijkheid van onze mijnverordeningen op gemelde landschappen en hunne ingezetenen. De gewenschte nadere verklaringen werden in Juni/Juli 1898 van de radja's der genoemde vier landschappen verkregen.

zulks uit den aard der zaak wel het geval. Vele zoowel vijandige als goedgezinde kampongs werden in dien tijd verlaten, doch ook weder bevolkt, zoodra de onderwerping van dat landschap een voldongen feit was geworden. Ook in Pasangan en Gedong en in sommige gedeelten van de Pasei-streek werden de kampongs gedurende de plaats gehad hebbende militaire excursiën tijdelijk verlaten. Een aantal lieden uit Groot-Atjeh, Pedir, Samalanga, Pasangan en de Pasei-streek trok, zooals gewoonlijk, tegen den pluktijd der peper naar de Oostkust, om na afloop daarvan weder huiswaarts te keeren. Ten gevolge van en tijdens de Tapa-beweging vluchtten velen van de Oostkust naar elders, voornamelijk naar Pasei, zoodat het bevolkingscijfer in verschillende landschappen der Oostkust is achteruitgegaan. Van lieverlede zal dit echter weder herstellen, zooals uit de laatste berichten reeds valt op te merken. Hetzelfde, doch op kleiner schaal, had ter Westkust plaats in de landschappen, waar onze troepen in de tweede helft van het verslagjaar verschenen; ook hier echter keert de bevolking geleidelijk terug. Op het eiland Weh vindt steeds een geregeld heen en weer trekken van Atjehers naar Groot-Atjeh plaats, vooral naar de XXVI Moekim. Slechts tijdens den peperpluk vestigen zij zich tijdelijk in de verschillende aanplantingen op het eiland, doch zonder de vrouwen mede te brengen; vandaar het verschijnsel dat er zich op Weh in verhouding zoo weinige bevinden. De vaste bevolking toch is er zeer gering.

De gezondheidstoestand in het gewest was over het algemeen gunstig. Wel kwamen in verschillende streken gevallen van koorts voor, nu en dan gepaard met buikaandoeningen, doch van buitengewonen aard was zulks niet. In Groot-Atjeh nam de sterfte onder de bevolking belangrijk af, hetgeen moet worden toegeschreven aan de meerdere rust en veiligheid aldaar, door voortdurende werk- en waakzaamheid onzer troepen tot stand gebracht. In het zuidelijk gedeelte der Westkust deden zich eenige sporadische gevallen van pokziekte voor. Van epidemieën had de bevolking niet te lijden.

Mond- en klauwzeer en ook veepest deden zich in het verslagjaar onder het vee van de Atjeh-Associatie te Olehleh en Kotta Radja voor. Ook onder de varkens van den marine-leverancier ter eerstgenoemde plaats brak eene besmettelijke ziekte uit. Door strenge afzondering en het overigens nemen van de voorgeschreven maatregelen werd aan bedoelde ziekte paal en perk gesteld. Onder het vee der bevolking kwamen in Groot-Atjeh, de Pedir-streek, Merdoe en Samalanga ter Noordkust en van af Kloeang tot en met Lagen ter Westkust herhaaldelijk gevallen van runderpest voor; in de genoemde streken ter Westkust zelfs zóó hevig dat de veestapel aldaar nagenoeg uitstierf; zooveel mogelijk werden aan de hoofden de noodige bevelen gegeven en ook raadgevingen verstrekt om de ziekte tegen te gaan. In de laatste maand van 1898 en in Januari jl. kwamen geen gevallen meer ter kennis van het bestuur. Mond- en klauwzeer heerschte ook in geringe mate in de landschappen Telok Semawé, Tjoenda en Bajoe, doch ook deze ziekte kon door preventieve maatregelen tot staan worden gebracht. Gevallen van kwaden droes kwamen zoowel onder de rijkspaarden als onder de huurpaarden voor; zoodra de ziektegevallen, wat laatstgenoemde categorie van paarden betreft, ter kennis van het bestuur kwamen, werden de dieren onteigend en afgemaakt, ter voorkoming van verdere verspreiding der ziekte.

Oprichting van nieuwe Europeesche firma's of liquidatie van bestaande kwam niet voor.

De cijfers van de voornaamste artikelen van invoer te Olehleh over de drie laatst verloopen jaren bedroegen, volgens het gewestelijk verslag (verg. noot 2 op blz. 9 van het vorig Koloniaal Verslag), als volgt:

	1896.	1897	1898
Eetwaren (waarde)	f 411 295	f 378 985	f 380 713
Rijst (K.G.)	5 116 980	3 929 490	4 448 070
Petroleum (liter)	673 848	963 180	1 473 588
Tabak (K.G.)	(niet opgeg.)	74 651	75 674
Meel (waarde)	f 35 673	f 79 932	f 48 403
Gedroogde visch (K.G.)	104 852	98 050	177 992
Manufacturen (waarde)	f 109 060	f 66 545	f 162 175

De uitvoer uit de afdeeling Groot-Atjeh was, zooals gewoonlijk, niet noemenswaard, als men daarvan uitzondert de uitvoer van peper, van Kroeng Raja afkomstig, waar van 1 Juni 1898 af de kustvaart weder was toegelaten. Van daar werden, zooals reeds hiervóór is gemeld (blz. 10), gedurende de laatste zeven maanden des jaars ruim 7500 pikol peper verscheept.

Bij de invoering met 1 April 1899 (Indisch Staatsblad nos. 74 en 75) van de heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen in de afdeeling Groot-Atjeh is Poeloe Weh vrijhaven-gebied gebleven. [1])

Op genoemd eiland, waar in de Sabang-baai een particulier kolen-etablissement gevestigd is en sedert Mei 1898 tevens (voorloopig van gouvernementswege) gelegenheid tot dokken verschaft is, was de handel nog van weinig beteekenis. Bij gemeld kolen-etablissement beliepen in 1898 de aanvoeren van Ombilien-kolen 9870 ton (nagenoeg evenveel als in 1897), terwijl in dat jaar werd verstrekt eene hoeveelheid van 9895 ton aan onze oorlogsschepen en gouvernementsstoomschepen, zoomede 910 ton aan Olehleh (o. a. ten behoeve van de stoomtram), 32 ton ten dienste van het bedoelde droogdok te Sabang en 200 ton aan particuliere schepen. De aflevering van Cardiff-kolen bestond uit 1145 ton (1030 ton aan het Gouvernement en 115 ton aan particuliere stoomschepen), tegen 1233 ton in 1897. Slechts een enkele niet onder Nederlandsche vlag varende handelsstoomer, komende van Singapore en bestemd naar Europa, viel in 1898 de baai van Sabang binnen om den kolenvoorraad aan te vullen. In Januari 1899 voorzag de Russische kruiser *Kreisser* er zich van kolen, water en victualie.

Omtrent de handelsbeweging over zee gedurende 1898 wordt in het gewestelijk verslag, voor zooveel de Onderhoorigheden van het gewest betreft, het volgende gemeld.

In de afdeeling Noord- en Oostkust is de in- en uitvoerhandel nog grootendeels in handen van vreemde oosterlingen, die echter meer en meer door Atjehers werden verdrongen. De invoeren bestonden voornamelijk uit lijnwaden, lucifers, petroleum, suiker, specerijen, gedroogde en gezouten visch, gambier, tabak, benzoë, glas- en aardewerk, buffels, enz. Uitgevoerd werden peper, pinangnoten, copra en boschproducten.

Wat den omvang der in- en uitvoeren betreft, is aan de hand der bij onze havenkantoren te Segli, Telok Semawé en Edi over 1898 gehouden aanteekeningen, het volgende mede te deelen.

Te Segli stond in den eersten tijd van de Pedir-expeditie de handel zoo goed als stil. Langzamerhand nam hij weer toe om na de expeditie zelfs eene hoogere, vroeger ongekende, vlucht te nemen. Beliep in 1897 en in het begin van 1898 de invoer aan handelsgoederen eene waarde van gemiddeld $ 25 000 's maands, in Juni 1898 daalde die invoer tot $ 4550, terwijl in het laatste kwartaal van 1898 daarentegen voor eene waarde van gemiddeld $ 45 000 's maands werd ingevoerd. In het geheel besomde in 1898 de invoer te Segli ongeveer $ 300 000, zijnde nog iets meer dan in 1897. Nopens de waarde van den uitvoer te Segli zijn over 1898 geen cijfers gemeld.

De handel in de onderafdeeling Telok Semawé, waar de contrôle aan den wal op in- en uitgevoerde goederen in 1898 eene belangrijke verbetering onderging door het gereed komen van den ijzeren los- en laadsteiger te Telok Semawé, was iets levendiger dan in 1897; de waarde van den invoer steeg van f 380 000 tot f 408 500, terwijl die van den uitvoer tegenover het cijfer van 1897 nagenoeg gelijk bleef (weder p. m. f 450 000).

Te Edi werd in 1898 ingevoerd voor eene waarde van ruim f 560 000, tegen ruim f 682 000 het jaar te voren, terwijl er de waarde van den uitvoer tot f 1 515 000 steeg, tegen ruim f 690 000 in 1897. De achteruitgang van den invoer was voornamelijk te wijten aan de Tapa-onlusten; de handel toch stond in Juli daardoor nagenoeg stil en had nog in Augustus weinig te beteekenen. In December, toen men een levendigen invoer kon verwachten in verband met de naderende poeasa, werd de invoer belemmerd door de bijna onafgebroken slechte weersgesteldheid, die gemeenschap met den wal doorgaans onmogelijk maakte. Het hooge cijfer van den uitvoer vindt zijne verklaring vooreerst in de hoogere prijzen van het peperproduct, en in de tweede plaats in het feit dat van het landschap Perlak twee peperoogsten werden uitgevoerd, zijnde dat landschap tijdens den voorlaatsten peperoogst voor uitvoer gesloten geweest.

Ter Westkust van Atjeh blijft de handel van geringen omvang; het verblijf van T. Oemar in die afdeeling werkte bovendien zeer belemmerend op den binnenlandschen handel. De peperuitvoer was dan ook geringer dan in 1897. Cijfers omtrent den totaal invoer te Melaboeh en te Poeloe Raja gedurende 1898 ontbreken.

Passen voor reizen over zee werden in 1898 te Kotta Radja en te Olehleh afgegeven ten behoeve van 8504 personen (onder wie 625 vrouwen en 117 kinderen). Voor 5025 van deze over zee reizende inlanders en met hen gelijkgestelden strekten de

[1]) Over de rechtenheffing in de Atjehsche onderhoorigheden wordt hierna onder „*Scheepvaartregeling*" gehandeld.

passen voor reizen binnen Nederlandsch-Indië, voor de overigen (3479) voor reizen naar de Britsche bezittingen. In de twee voorafgegane jaren had het aantal over zee reizende personen achtereenvolgens bedragen 5369 en 5945.

Wat den landbouw aangaat, waren in algemeenen zin de uitkomsten van den rijstoogst bevredigend te noemen, hoewel nergens, uitgenomen in het Pedirsche, genoeg geoogst wordt voor de behoefte en aanzienlijke invoeren nog steeds noodzakelijk zijn. Waar eenigszins mogelijk, wordt de bevolking door het bestuur krachtig aangespoord om van de rijstcultuur veel werk te maken, en dat zulks niet zonder uitwerking is gebleven, was reeds merkbaar in Groot-Atjeh, waar het aantal bewerkte sawahs in 1898 weder belangrijk grooter was dan het jaar te voren.

De koffiecultuur is in dit gewest tot nog toe van weinig beteekenis. In de onderafdeelingen Segli en Telok Semawé vindt men hier en daar aanplantingen van Java-koffie, in het Edische meer van Liberia-koffie, die nog in opkomst zijn. Hetzelfde is het geval met eenige koffietuinen op het eiland Raja en in de landschappen Lohong en Tripah ter Westkust. Te Edi werd in 1897 nog slechts ruim 16 en in 1898 niet meer dan 14½ pikol Liberia-koffie uitgevoerd.

Suikerriet wordt in het geheele gewest verbouwd, doch alleen voor eigen gebruik. De tabakscultuur is er van weinig beteekenis en wordt mede slechts voor eigen gebruik gedreven.

De peperoogst viel over het algemeen niet mede; wel was de uitvoer, over het geheele gewest genomen, grooter dan in 1897, doch dit had zijne oorzaak in de openstelling van de landschappen Perlak ter Oostkust en Kroeng Raja in Groot-Atjeh, alwaar dientengevolge gelegenheid werd gegeven de peperproductie van vorige jaren af te schepen. De pinangcultuur slaagde in het afgeloopen jaar niet zoo gunstig als in 1897, indien zulks namelijk afgeleid mag worden uit den kleineren uitvoer, hoewel de oorlogstoestand ter Noordkust, waar van bedoelde cultuur veel werk gemaakt wordt, op dien uitvoer gewis van grooten invloed zal geweest zijn. De prijzen intusschen waren aanmerkelijk hooger dan in 1897.

De voornaamste boschproducten, die in dit gewest, hoofdzakelijk in de tot de afdeeling Westkust behoorende landschappen, worden ingezameld, zijn rottan en getah. Als gevolg van den onrustigen politieken toestand in genoemde afdeeling was de uitvoer aan deze artikelen mede geringer dan in 1897.

De laatste maanden van 1898 kenmerkten zich door een buitengewonen regenval, ten gevolge waarvan vooral in Groot-Atjeh en ter Noord- en Oostkust herhaaldelijk bandjirs plaats grepen, die het omliggende land wel is waar telkens overstroomden, doch geen buitengewone schade aanrichtten.

Op den 17den December werden eenige lichte horizontale schokken van aardbeving gevoeld, in de richting Noord-Zuid.

Scheepvaartregeling. In Groot-Atjeh werd gedurende 1898 in den bestaanden toestand met betrekking tot de scheepvaartregeling door den gewestelijken gouverneur tweeërlei verandering gebracht. In Mei werd namelijk, zooals reeds gezegd is op blz. 10 hiervóór, ten aanzien van het kustlandschap Kroeng Raja, waar sedert medio 1894 de uitvoer van peper verboden was, die uitvoer weder toegelaten en tevens toegestaan de invoer, een en ander door middel van kustvaarders via Olehleh, van handelsgoederen, tegen betaling respectievelijk van eene buitengewone hassil op de peper, onverminderd het gewone uitvoerrecht, en van een invoerrecht, beide ten voordeele van het Gouvernement, terwijl in November de kuststrook westelijk en oostelijk van Kroeng Raja, namelijk van Oedjoeng Batee (Pedro-punt) tot Koeala Lengah, voor de kustvaart geopend werd verklaard.

Voor de Westkust, waar, om de op blz. 21 hiervóór vermelde reden, in Maart 1898 de sluiting van het kustgedeelte tusschen Djenamprong en Kroeng Raba werd opgeheven, valt eene wijziging van de scheepvaartregeling te vermelden. Terwijl namelijk in de afdeeling Noord- en Oostkust de handelsbeweging over zee geheel onder contrôle der besturende ambtenaren is, was dit, wat betreft de landschappen behoorende tot de afdeeling Westkust, alleen het geval ten opzichte van die, welke via onze vestigingen Poeloe Raja en Melaboeh uit- en invoeren, derhalve niet met betrekking tot die Westkuststaatjes, welke over de zuidelijker gelegen havens Soesoeh en Tampat Toean hunne goederen uit den vreemde betrekken of derwaarts vervoeren. In dit laatste zal nu echter eerlang verandering komen. In April 1899 is namelijk door de Indische Regeering besloten tot de oprichting in dit gedeelte der Westkust, en wel te Tampat Toean, van eene vestiging voor de scheepvaartregeling, onder een militairen commandant, die tevens belast zal zijn met de waarneming van de functiën van civiel gezaghebber. Nevens eene kleine militaire bezetting zal ter plaatse (ten behoeve van de scheepvaartregeling) ook eenig ondergeschikt civiel personeel gevestigd worden. In verband met bedoelden maatregel is bij ordonnantie van 14 April 1899 (Indisch Staatsblad n°. 136), te rekenen van het door den gewestelijken gouverneur te bepalen tijdstip, Tampat Toean opgenomen onder de in Atjeh opengestelde havens. Te Soesoeh zullen dan alleen worden toegelaten vaartuigen, die tot de kustvaart gerechtigd zijn. Deze laatste verandering zal voor Soesoeh weinig bezwaar opleveren, daar toch verreweg het grootste gedeelte der goederen, als tot dusver te Soesoeh werden verscheept, niet uit het landschap van dien naam, maar uit omliggende staatjes afkomstig is, vanwaar de artikelen met weinig meer moeite en kosten, hetzij naar Melaboeh, hetzij naar Tampat Toean kunnen worden vervoerd.

De tusschen Poeloe Raja en Melaboeh gelegen havens Panga en Tenom worden, ingevolge de aangehaalde ordonnantie, tegelijk met de openstelling van Tampat Toean weder voor den algemeenen handel gesloten.[1]) De aanleiding voor het verder voor den algemeenen handel geopend blijven van die havens was namelijk komen te vervallen, nu de overeenkomst met Tenom-Panga van 1884, waaruit die openstelling was voortgesproten, uit hoofde van de op 13 December 1898 door den radja afgelegde nieuwe verklaring (zie blz. 21 hiervóór) had opgehouden van kracht te zijn.

Evenals in Groot-Atjeh werd ter Noord- en Oostkust in den loop van 1898 uitvoering gegeven aan de gewestelijke keur van 6 Augustus 1896 (zie de Javasche Courant dd. 1 December 1896, zoomede het verslag van 1897, blz. 12), door het merken en nummeren van alle tot de uitoefening van de kustvaart gerechtigde vaartuigen en het voorzien van deze vaartuigen van passenboeken.

Het toezicht op de kustvaart had plaats door de langs Atjeh's kusten gestationneerde oorlogsvaartuigen. Niet altijd echter kon deze bewakingsdienst even regelmatig worden uitgeoefend, omdat daaraan meermalen schepen moesten worden onttrokken, die ter ondersteuning van de militaire expeditiën benoodigd waren. Hiervan maakte ter Noordkust T. Tjihik Pasangan meermalen gebruik om wapenen, munitie en krijgsvolk over zee naar Blang Pandjang en Kroeng Koekoes te vervoeren, ten einde de bevolking aldaar in staat te stellen om het verzet tegen de hoeloebalangs van Sawang en Nisam vol te houden. Bovendien trok de ons vijandig gezinde T. Mohamad Alibasjah, die van de Pedirstreek naar Gedong terugkeerde, van de afwezigheid van het oorlogsschip partij door zijn weg van Djangka tot Blang Pandjang over zee te nemen.

Driemalen werden overtredingen geconstateerd van de bepalingen der scheepvaartregeling, namelijk wegens het uitoefenen van de kustvaart door niet van passen voorziene kleine vaartuigen. Deze werden door het aanwezige oorlogsschip naar Telok Semawé opgebracht en de anachoda's door den magistraat gestraft.

In de onderafdeeling Telok Semawé deed zich in Juni 1898, een weinig bewesten Diamantpunt, een geval van zeeroof voor. Eene van Edi naar Telok Semawé bestemde sampan, welke eene lading in had ter waarde van $ 500, werd namelijk geplunderd, waarbij eene vrouwelijke passagier door een geweerschot werd gedood. Naar de daders werd vergeefs een onderzoek ingesteld.

Aanhalingen van smokkelwaar hadden in Groot-Atjeh niet plaats en werden ook ter Noord- en Oostkust door de aldaar kruisende oorlogsschepen niet gedaan. Van de Westkust kwamen geen berichten omtrent smokkelhandel bij ons bestuur in. Hierbij moet echter in het oog worden gehouden dat in het zuidelijk deel dier afdeeling, waar nu echter — zooals reeds is gezegd — tot eene vestiging voor de scheepvaartregeling besloten is, tot dusver in de havens Soesoeh en Tampat Toean op den invoer uit Pinang of uit Padang onzerzijds geen contrôle kon uitgeoefend worden, zoodat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat op die plaatsen oorlogsbehoeften of opium af en toe zullen zijn binnengesmokkeld. Door onze aanstaande vestiging te Tampat Toean zal hierin echter verbetering komen.

[1]) De bijzondere regeling, bij art. 2 van Indisch Staatsblad 1897 n°. 270 getroffen omtrent de wijze waarop onzerzijds werd gewaakt tegen den invoer in Tenom en Panga van oorlogscontrabande en opium, met welk toezicht door den gewestelijken gouverneur was belast de controleur te Poeloe Raja of, bij belet of ontstentenis van dezen, de assistent-resident ter Atjeh's Westkust, werd bij de besproken ordonnantie van 14 April 1899 ingetrokken.

Het aan de scheepvaartregeling vastgeknoopte stelsel om de inkomsten, die de hoofden uit de in- en uitvoerrechten trekken, zooveel mogelijk door onze ambtenaren te doen administreeren, stelde ook in het tijdvak, waarover dit verslag loopt, het bestuur weder in staat om oorlogsschattingen te heffen en boeten te innen, die om verschillende redenen aan hoeloebalangs (radja's) of mindere hoofden werden opgelegd. Van de ettelijke gevallen, dat hiervan gebruik werd gemaakt, is reeds in de voorafgegane politieke mededeelingen gewag gemaakt. Het geldelijk belang dientengevolge voor de hoofden gelegen in eene beëindiging van het verzet teekende zich duidelijk af tijdens de Pedir-expeditie door het verschil in de houding van de kusthoeloebalangs der Pedir-streek en die der hoeloebalangs in de binnenlanden. De vrees om hunne uit de in- en uitvoerrechten voortspruitende inkomsten te verliezen was voor eerstbedoelden een prikkel om te trachten de vijandige benden uit hun gebied te weren, althans er voor te waken dat onze troepen aldaar op geen tegenstand zouden stuiten, in welke pogingen zij echter maar al te dikwerf faalden door het geringe gezag dat zij in hun onderhoorig gebied bezitten.

Het streven om de aandeelen der hoofden in de hassilgelden zoowel bij uitvoer als bij invoer niet door de radja's, maar door onze ambtenaren te doen innen, heeft met 1 Januari 1899 ten volle verwezenlijking gekregen niet enkel in de afdeeling Noord- en Oostkust (verg. vorig verslag, blz. 11), maar ook in de afdeeling Westkust. Waar nog de uitzondering bestond dat de inning van bestuurswege van het aandeel der hoofden in de uitvoerrechten alleen gold voor de hassil op peper en pinangnoten (de twee voornaamste uitvoerproducten), heeft deze uitzondering toen mede een einde genomen. Dientengevolge wordt nu *al* het verschuldigde bij in- en uitvoer geïnd door onze ambtenaren, die de gouvernements-hassil (het voormalige sultansaandeel) in 's lands kas storten, het aan de hoofden toekomende aan dezen uitkeeren (verg. o. a. wat op blz. 19 hiervóór omtrent de uitkeering ter Oostkust van de aan de petoeah's toekomende hassilgelden is gezegd), en het — uit de uitvoerrechten — voor het zoogenaamde wegenfonds bestemde in dat fonds overstorten. De besproken regeling, gepaard met herziening zoowel van de bedragen der voor en namens de radja's te heffen in- en uitvoerrechten als van de quota daarin: *a.* voor het Gouvernement (gouvernementshassil), *b.* voor de hoofden (hassil radja) en *c.* voor het wegenfonds (hassil djalan), vond hare belichaming in eene beschikking van den gewestelijken gouverneur dd. 11 November 1898 (op één punt gewijzigd onder dagteekening van den 30sten dier maand). Zij beoogt een tweeledig doel: in de eerste plaats versterking van 's lands middelen, en in de tweede plaats het scheppen van meer eenvormigheid in hetgeen tot dusver ten deze van kracht was, en zulks zoowel ter vereenvoudiging van de administratie als ter bevordering van eene deugdelijke contrôle, terwijl bij het ontwerpen daarvan de zorg heeft voorgezeten dat de hoofden in het vervolg niet minder inkomsten zullen genieten (een en ander door elkaar genomen) dan zij tot dusver uit de tolrechten trokken. Met opzicht tot de aandeelen der hoofden in de uitvoerrechten is het beginsel van eenvormigheid, in verband met plaatselijk bestaande bezwaren, voorshands niet geheel kunnen worden doorgevoerd. Het tarief van uitvoerrechten is dan ook nog geheel naar plaatselijke eischen ingericht, hetgeen intusschen niet belet heeft dat het gouvernementsaandeel daarin voor de verschillende landschappen op uniformen voet is geregeld. De gouvernementshassil *bij uitvoer* is namelijk, voor zooveel betreft de naar de waarde belaste goederen, bepaald op 6 pct. van de als normaal uitvoerrecht te heffen 10 pct. [1]) De gouvernementshassil *bij invoer* is algemeen bepaald op $^6/_{10}$ gedeelten van het aan invoerrecht geïnd bedrag. De inrichting (nomenclatuur) van het zoo voor de afdeeling Noord- en Oostkust als voor de afdeeling Westkust aangenomen tarief van invoerrechten sluit zich hoofdzakelijk aan bij het voor het grootste deel van het *gouvernements*-tolgebied geldend algemeen invoerrechten-tarief (Indisch Staatsblad 1886 n°. 107). [2]) Van de naar de waarde belaste goederen wordt nu echter in de Atjehsche onderhoorigheden niet 6, maar 10 pct. invoerrecht geheven, en wat de goederen betreft, die bij ons algemeen invoerrechten-tarief onbelast zijn, is voor sommige die vrijstelling overgenomen, doch voor andere niet, en deze laatste zijn nu in de Atjehsche onderhoorigheden met 5 pct. van de waarde belast. Onder de bij invoer met 10 pct. van de waarde belaste goederen behooren in de bedoelde onderhoorigheden ook gambier en gedistilleerd, welke het algemeen gouvernementstarief naar anderen maatstaf belast. Overigens is voor de goederen, die niet naar de waarde, maar door een vast recht worden getroffen, overeenstemming met meerbedoeld gouvernementstarief betracht, met dien verstande dat de rechtenbedragen in Mexicaansche dollars zijn uitgedrukt naar een gemiddelden koers van f 1,10. Betaling van de rechten in pilaarmatten (Carolus- of Atjeh-dollars) is wegens den zeer afwisselenden koers dezer muntsoort niet meer toegelaten. De in- en uitvoerrechten kunnen namelijk in de Atjehsche onderhoorigheden sedert 1 Januari 1899 enkel worden gekweten, hetzij in Mexicaansche (Pinang-) dollars, hetzij in Nederlandsch-Indische munt, in welk laatste geval het in dollars uitgedrukte bedrag van het in- of uitvoerrecht omgezet wordt naar de koerswaarde van de maand, telkens tot een uniform bedrag voor het geheel der onderhoorigheden te regelen door den gewestelijken gouverneur.

[1]) Voor peper en (enkel in de afdeeling Noord- en Oostkust) tevens voor pinangnoten (de beide eenige artikelen, welke niet naar de waarde, maar met een vast uitvoerrecht zijn belast) bedraagt de gouvernementshassil, gerekend per kojang, voor zwarte peper $ 6, voor pinang boelat $ 2.40, en het dubbel dier sommen voor witte peper en voor pinang tjang.

Het als hassil djalan of verhoogd uitvoerrecht op beide artikelen (voor de afdeeling Westkust alleen op peper) ten behoeve van het wegenfonds af te zonderen bedrag is voor de verschillende onderafdeelingen op uiteenloopenden voet vastgesteld, uitgenomen wat de Westkust betreft, waar het voor de onderafdeelingen Melaboeh en Poeloe Raja gelijk is.

[2]) Sedert 1 April 1899 — zie blz. 23 hiervóór — ook toepasselijk geworden voor de afdeeling Groot-Atjeh, uitgenomen het eiland Weh.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

In den toestand der Gajoe-landen kwam weinig verandering. Volgens het jaarverslag van den resident der Oostkust van Sumatra bleef de vrees voor de Atjehers, die zich in de Gajoestreken ophouden, de hoofden van het zoeken van nauwere aanraking met ons bestuur terughouden. Dat deze lieden er invloed hebben, blijkt uit het feit dat de in 't vorig verslag (blz. 11) genoemde Toekoe Atjeh den radja van Patiambang heeft kunnen afzetten en, namens den pretendent-sultan van Atjeh, heeft doen vervangen door den radja moeda van het landschap. In April 1898 kwam de radja van Kotta Boekit, Aman Lintang, bij den controleur te Seroewaij (Tamiang) zijne opwachting maken. Een paar bij die gelegenheid door hem ingebrachte reclames moesten worden afgewezen, waarop hij, in zijn land teruggekeerd, een Tamianger van de door dezen ingezamelde boschproducten deed berooven In Tamiang liep verder het gerucht dat de hoofden van Kotta Boekit, gesteund door Atjehers, een inval in ons gebied zouden doen. Hiervan is evenwel niets gekomen en in het gewestelijk verslag wordt het vermoeden uitgesproken dat Aman Lintang wel spoedig het hoofd in den schoot zal leggen, in navolging van de Gajoesche hoofden van Tampoer en Pantei Kerah, die in September den beruchten Tengkoe Tapa bij diens inval in Tamiang (zie lager § 9) hebben gesteund, en, deswege naar Seroewaij opgeroepen, aanvankelijk weigerden te komen, doch later hunne verontschuldigingen aanboden en beloofden zoo spoedig mogelijk vergiffenis te zullen komen vragen.

De handel met de Gajoe-landen nam, voor zooveel de producten van daar naar Tamiang worden afgevoerd, blijkens de ontvangsten bij ons tolkantoor te Seroewaij, gedurende 1898 toe. Over in Atjeh ten handel komende Gajoe's zie blz. 22 hiervóór.

De betrekkingen met de hoofden der zuidelijker gelegen Allaslanden bleven van vriendschappelijken aard. Verscheidene hunner kwamen hunne opwachting maken bij den controleur van Boven-Langkat. Gemachtigden van den radja van Djohar kwamen zich verder te Medan beklagen over de geweldenarijen van Atjehers en onze hulp tot tegengang daarvan inroepen Hun verzoek om verstrekking van geweren en munitie moest echter worden afgewezen. Zij kregen den raad om zich aan te sluiten bij hunne buren, de Karau-Battaks, die zich verbonden hebben om elkaar bij het verdrijven van Atjehsche benden, welke op de hoogvlakte komen om te rooven of onrust te stoken, te helpen.

Gedurende 1898 kwam in den politieken toestand der onafhankelijke Battak-landen eenige verbetering. In de Karau-landen was het over het algemeen rustiger dan in 1897. Met de door Karau-Battaks bewoonde landschappen Si Lima Senina, Sepoeloe Pitoe Koeta, Perbesi en Koeta Boeloe werden nauwere betrekkingen aangeknoopt. Tijdens het verblijf van den controleur voor de Battaksche zaken te Kebon Djahe in Juli 1898 kwamen tal van hoofden uit die streken hem hunne opwachting maken,

terwijl vele anderen hem op zijne standplaats te Dama Djamboe bezochten. Onder invloed van het bestuur hebben die hoofden zich thans, gelijk zooeven reeds is vermeld, verbonden om elkaar bij te staan, wanneer zich weder Atjehsche of Gajoesche benden op de hoogvlakte mochten vertoonen. De noodzakelijkheid van een dergelijk gemeenschappelijk optreden was nog in April 1898 gebleken. In die maand werden genoemde landschappen toch weder ernstig bedreigd door eene vrij talrijke Atjehsche bende onder den bekenden Tengkoe Joesoef van Atjeh's Westkust, bij wien zich ook de Mohammedaansche nederzetting te Belingking, hoofdzakelijk bestaande uit gevluchte Delische en Langkatsche misdadigers en achterblijvers van vroegere Atjehsche rooverbenden, aansloot. Al roovende en plunderende voorttrekkende, maakte Tengkoe Joesoef zich meester van een paar ten zuiden van Kwala gelegen kampongs en dwong hij de hoofden van Kwala hem eene oorlogsschatting van $ 360 te betalen. Hiermede nog niet tevreden, waagde hij een nachtelijken aanval op Kwala, welke evenwel werd afgeslagen, zoodat hij met een verlies van 24 dooden, waaronder eenige Atjehers, de vlucht moest nemen. Zijne bende verspreidde zich daarna in alle richtingen en hij was genoodzaakt de Karau-landen te verlaten. Aan de overwinnaars die ons bestuur dadelijk van hun succes kennis gaven, werden bij uitzondering eenige voorlaadgeweren met munitie verstrekt ten einde hen in staat te stellen om nieuwe aanvallen af te slaan. De roovers waren echter geheel ontmoedigd, deden geen pogingen meer om tot de hoogvlakte door te dringen en bepaalden zich verder tot onbeteekenende rooverijen in de bergstreken, welke de Allas- en Pak Pak-landen van de hoogvlakte scheiden. In November werd nog eene kleine bende, welke zich over Merdinding naar de Allas-landen wilde begeven, door de Battaks van Koeta Boeloe overvallen en, met verlies van 2 dooden en achterlating van al het vroeger geroofde, uiteengejaagd, terwijl in het begin van December alle nog overgeblevenen zich te Melas vereenigden en van daar naar de Allaslanden aftrokken. De sedert jaren te Belingking gevestigde rooverskolonie is thans, tot groote genoegdoening van de Karau-Battaks, voorgoed verlaten.

Zooals reeds in het vorig verslag kortelijk is vermeld, nam de strijd tusschen den beruchten Pa Melgah en zijn ons goedgezinden halfbroeder Pa Palita eene voor laatstgenoemde gunstige wending. Pa Melgah moest, na Kebon Djahe in brand te hebben gestoken, naar Lingga (Teloe Koeroe) vluchten. Nadat de controleur voor de Battaksche zaken er, tijdens zijn hiervóór vermeld verblijf te Kebon Djahe, in geslaagd was om de hoofden van Teloe Koeroe ervan te overtuigen dat zij niet in het belang van hun land handelden door aan dien door allen gehaten roover eene schuilplaats en steun te verleenen, nam hij echter van daar weder de wijk naar Batoe Karang. Genoemde hoofden, zoomede de hoofden van XII Koeta, verbonden zich daarop plechtig onder eede om zonder toestemming van het Gouvernement aan Pa Melgah geen schuilplaats meer te verleenen. Hiermede is een uit een politiek oogpunt belangrijk resultaat verkregen, omdat Teloe Koeroe vroeger altijd min of meer vijandig tegenover ons bestuur heeft gestaan en het te verwachten is dat thans onze invloed voorgoed in dat landschap gevestigd is. Pa Melgah heeft sedert uit Batoe Karang, waar hij zich nog steeds ophoudt, aan voormelden controleur een brief geschreven, waarin hij beloofd heeft in XII Koeta geene onlusten meer te zullen verwekken, als hij met rust wordt gelaten.

Verschillende landschappen in de Karau-landen bleven of geraakten in 1898 met elkaar in oorlog. Een paar malen trad ons bestuur bemiddelend tusschenbeide. Zoo werd eene verzoening tot stand gebracht tusschen de elkaar sedert jaren vijandige hoofden van Pariboean en Djoemapadang.

In het vorig verslag is vermeld dat in het gebied der Timor-Battaks, grenzende aan de bovenstreken van Serdang, Bedagei en Padang, een oorlog was uitgebroken tusschen Poerba, gesteund door Si Lima Koeta, en Dolok Pematang, en dat de radja van het laatste landschap, toen hij niet tegen zijne vijanden bestand bleek te zijn, de bemiddeling van ons bestuur had ingeroepen. De gevraagde tusschenkomst werd verleend nadat genoemde radja zich met zijne grooten schriftelijk had verbonden om zich voortaan altijd naar de wenschen van het Gouvernement te gedragen en zich te onderwerpen aan de met betrekking tot bedoelde geschillen door het Gouvernement te nemen beslissing. Op verzoek van het bestuur staakten toen zoowel Poerba als Si Lima Koeta onmiddellijk de vijandelijkheden. Bij eene daarop te Pariboean gehouden samenkomst van den controleur der Battaksche zaken met de betrokken radja's werd de vrede hersteld. Luidens te Medan ingekomen berichten schijnt Toean Dolok Pematang het met zijne onderwerping ernstig te meenen. Hij houdt het bestuur geregeld op de hoogte van al wat in zijn land voorvalt en volgt de gegeven wenken trouw op. Onze verhouding tot Poerba en Raja bleef uitstekend; de radja's van beide landschappen toonden bij voortduring trouwe vrienden van het Gouvernement te zijn. De laatste vertoefde te Medan tijdens de feesten aldaar gegeven ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin, terwijl de andere zich door een broeder, en Toean Dolok zich door een zoon liet vertegenwoordigen. Ook tal van andere hoofden uit het onafhankelijk Battaksch gebied hielden zich gedurende de feestweek te Medan op.

In de Simeloengansche landschappen viel niets van belang voor. De voortdurende rust en de geleidelijk toenemende orde hebben ten gevolge dat er meer en meer werk wordt gemaakt van den landbouw en het inzamelen van boschproducten.

In de aan Assahan, Koealoe en Bila grenzende streken, waar in het verslagjaar de rust mede niet werd verstoord, neemt onze invloed steeds toe. Voor zoover met de nog verder in het binnenland gelegen landschappen, in het westen aan de afdeeling Toba en Silindong der residentie Tapanoli grenzende, aanrakingen plaats vonden, waren deze van vriendschappelijken aard. Als gewoonlijk wisselden oorlog en vrede in die streken elkaar af. De onderhandelingen met het bekende Battaksche priesterhoofd Singa Mangaradja leidden nog niet tot zijne onderwerping. Hij bleef weigeren de voorwaarden, waarop hij genegen zou zijn daartoe over te gaan, op schrift te stellen.

In de landschappen Kotta Intan (Koento), Ramba, Kapenoean, Loeboe Bandhara en Tamboesei, gelegen in het stroomgebied der Boven-Rokkan, bleef het na het vertrek van den bekenden Mohamad Dzain'l Abidin rustig. Dientengevolge nam het handelsverkeer er toe, zooals de ontvangsten bij ons tolkantoor te Bagan Api Api uitwijzen. Djokmala Alam, radja van Daloe Daloe (Tamboesei), had in April 1898 eene samenkomst met den controleur van Padang Lawas (residentie Tapanoli), ter bespreking van zijne in het vorig verslag bedoelde quaestie met Si Galapoeng. Deze zaak is echter nog niet tot eene beslissing kunnen worden gebracht.

Een onzer bestuursambtenaren uit de afdeeling L. Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden had eenige malen eene samenkomst met de hoofden der aan die afdeeling grenzende IV Kotta Moedik, die zich, nu zij onder nadere goedkeuring der Regeering het recht tot ontginning van delfstoffen in hun gebied aan een Europeaan hebben afgestaan, tegelijk onder bescherming van het Gouvernement willen stellen.

Over het aan dezelfde afdeeling L Kotta grenzende landschap V Kotta zie de volgende paragraaf.

De jang di pertoean poetih van Kwantan deed, door middel van een te Fort de Kock aangeboden geschrift, opnieuw het verzoek dat het Gouvernement het bestuur over de Kwantandistricten op zich mocht willen nemen, doch bedoeld hoofd bleek zich den vroeger ontvangen wenk niet te hebben ten nutte gemaakt (zie vorig verslag, blz. 12) dat het geschrift, om in overweging te kunnen worden genomen, de onderteekening behoorde te dragen van al de vijf „orang gedang radja". Het verzoek om annexatie schijnt overigens in verband te staan met het feit dat de hoofden der IX Kotta di Ilir, de voortdurende afpersingen en knevelarijen van den jang di pertoean moede, plechtig gezworen hebben hem niet langer als vorst der gezamenlijke landschappen, waaruit de Kwantan-districten bestaan, te erkennen. De hoofden der IX Kotta di Moedik hebben die erkenning steeds geweigerd.

Aangezien in Beneden-Kwantan, welke streken de aandacht hebben getrokken van de particuliere mijnindustrie, jegens Europeanen over 't algemeen eene gunstiger stemming zich openbaart dan in het stroomopwaarts gelegen, aan de Padangsche Bovenlanden grenzend Kwantan-gebied, terwijl ook het handels- en personenverkeer voor het overgroote deel plaats vindt langs de Indragiri-rivier, omdat de gemeenschap met de Padangsche Bovenlanden zoowel te land als te water bezwaren oplevert, is de Indische Regeering, blijkens een besluit van 16 Februari 1899 n°. 5, te rade geworden om, met wijziging van het ter zake in 1877 bepaalde (verg. het verslag van 1878, blz. 9), de politieke aanrakingen met de Kwantan-districten niet meer bij onze ambtenaren ter Sumatra's Westkust te doen berusten, maar ze te brengen tot den kring der bemoeiingen van den resident van Riouw en onderhoorigheden.

Aan den ook in 't vorig verslag (blz. 12) genoemden radja

van Kotta Besar werd door het bestuur van Sumatra's Westkust de uitlevering gevraagd van twee personen van Batang Asei (Djambi), die zich in zijn (bezuiden de Batang Hari-districten gelegen) gebied hadden gevestigd en, hoewel zonder veel succes, van daaruit met eene kleine bende in de aangrenzende laras Abei (afdeeling XIII en IX Kotta) rooftochten ondernamen. Aan dit verzoek kon geen gevolg worden gegeven, omdat bedoelde personen zich in onbewoonde streken ophielden.

Met de enkele, nog zuidelijker gelegen onafhankelijke landschappen werden gedurende het verslagtijdperk onzerzijds geene aanrakingen verkregen.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

In de noordelijke streken van dit gewest bewogen zich ook in 1898 enkele malen, met kwade bedoelingen, kleine benden Atjehers. Zoo werden in Juli en Augustus de grensstreken der afdeeling Siboga (residentie Tapanoli) in onrust gehouden door den reeds in § 4 genoemden Tengkoe Joesoef en zijne volgelingen. Na zich eenigen tijd in de kampongs Si Raoe en Si Margarab in het onafhankelijk gebied te hebben opgehouden, trok de bende naar de Toba-landen af, om kort daarop versterkt, volgens zeggen tot 100 man, terug te keeren tot dicht bij de op gouvernementsgebied gelegen kampong Sorkam, ten zuidoosten van Baros, welker ingezetenen voor de keuze werden gesteld om te worden aangevallen of $ 300 te betalen. De controleur van Baros vertrok daarop onverwijld met eene bevolkingspatrouille naar de bedreigde kampong, terwijl tegelijk militaire hulp van Padang werd gevraagd, in verband waarmede een te Baros ontscheept detachement van 58 bajonetten, onder een officier, den 6den Augustus naar Sorkam oprukte. De bende had zich toen echter reeds geheel opgelost. Van de aanwezigheid der militaire macht werd daarop gebruik gemaakt tot het houden van machtsvertoon in de verschillende streken, waar de Atjehers hadden vertoefd. Behalve de kampongs Si Raoe en Soega Soega werd ook het landschap Nai Pos Pos bezocht, welke tochten zonder bijzondere ontmoetingen afliepen.

Ter opsporing van eenige rondzwervende Atjehers, die zich omstreeks het begin van Augustus onder zekeren Marcus, een gewezen Christen-onderwijzer, op gouvernementsgebied in Dolok Sanggoel (afdeeling Toba en Silindong) hadden vertoond, werd van den 6den tot den 12den dier maand gepatrouilleerd door eene uit Lagoeboti naar Si Borong Borong afgezonden troepenafdeeling van 30 man, welke echter geen kwaadwilligen bespeurde.

In laatstgenoemde afdeeling ontstond eene botsing tusschen gouvernements-onderdanen en lieden uit het onafhankelijk gebied, ter zake dat een inwoner van Si Baragas (onderafdeeling Toba) iemand uit het onafhankelijke landschap Si Aroeng Aroeng, als verdacht van diefstal, gedurende enkele dagen had gevangen gehouden (Mei 1898). Een 12-tal lieden uit laatstgenoemd landschap deden daarop een inval en doodden iemand van Si Baragas, ten gevolge waarvan Si Baragas aan Si Aroeng Aroeng den oorlog verklaarde. Het bestuur kwam echter dadelijk tusschenbeide en stelde de zaak in handen van eenige Sipoholonsche hoofden, die den radja van Si Aroeng Aroeng wisten over te halen de quaestie aan het oordeel van de rapat te Taroetoeng te onderwerpen. Daar hij echter ten bepaalden dage, om eene onaannemelijke reden, niet ter genoemde plaatse verscheen, werd hem, nevens eene boete wegens de schending van het gouvernementsgebied, ook de betaling opgelegd van een bloedprijs ten behoeve van de familie van den verslagene. Toen hij intusschen later toch te Taroetoeng kwam, werd de zaak opnieuw in handen van Sipoholonsche hoofden gegeven, aan wie het ditmaal gelukte haar in der minne te schikken.

Het administratief tot de residentie Tapanoli behoorende Atjehsche landschap Troemon werd in Juni 1898 door den assistent-resident van Siboga, vergezeld van den controleur van Singkel, per gouvernementsstoomschip *Zwaluw* bezocht ter plechtige uitreiking van het voor den waarnemenden radja, Toekoe Djafar, bestemde exemplaar der door hem afgelegde verklaring omtrent zijne verplichtingen tegenover het Gouvernement en ter behandeling van eenige aanvragen om vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen. Bij een bezoek, mede per *Zwaluw*, eenigen tijd later door den resident van Tapanoli aan Troemon en het tusschen Troemon en de Simpang-streken gelegen kustlandschap Boeloesama gebracht, gelukte het aan bedoeld bestuurshoofd een einde te maken aan een adat-geschil tusschen den radja van Boeloesama en zijne beide stiefbroeders. De waarnemende radja van Troemon vertoefde in het afgeloopen jaar eenige dagen ter hoofdplaats Padang Sidempoean ter bijwoning van de inhuldigingsfeesten.[1])

Met het tot vlagvertoon naar de wateren der residentie Tapanoli gedirigeerde flottieljevaartuig *Serdang* maakte de controleur van Nias in Februari 1898 eene reis rondom dat eiland. Op Noord-Nias werden aangedaan de Maleische nederzettingen Lapau en Maros (Tandjong Seroemboe), zoomede de in de buurt van laatstgenoemde plaats gelegen mede door Maleiers bevolkte Nako-eilanden. Van Zuid-Nias kon alleen Telok Dalam worden aangedaan. Ofschoon onder de woeste, weinig met vreemden in aanraking komende Zuid-Niassers onderlinge oorlogen, roof- en sneltochten nog gedurig blijven voorkomen, werden ter laatstgenoemde plaats door verschillende hoofden, o. a. door één uit het in 1863 door ons getuchtigde Orahili, bezoeken aan boord gebracht, terwijl door den controleur een paar malen aan wal vergaderingen werden gehouden tot het bijleggen van geschillen en het regelen van verschillende zaken. De houding der hoofden en bevolking liet niets te wenschen over, waartoe blijkbaar bijdroeg dat de komst van een oorlogsschip — sedert geruimen tijd was er geen geweest — meer ontzag teweegbracht dan een vaartuig der gouvernementsmarine. Ook tegenover de Maleische nederzettingen in Noord-Nias, die door eigen datoe's (hoofden) bestuurd worden en rechtstreeks onder den controleur staan, maakte diens komst per oorlogsbodem een goeden indruk Met de Niassche kampongs in de buurt verkeerden de bedoelde vrij welvarende nederzettingen in goede verstandhouding. Van zijn bezoek maakte de controleur ook hier gebruik om verschillende zaken te regelen; hoofdzakelijk gold dit het onderzoek van eigendomsrechten en het beslechten van geschillen. Te Maros had de controleur eene ontmoeting met den van het strand afgekomen zendeling-leeraar van Fadoro; in diens omgeving was alles rustig. De Maleiers van Lapau en Maros brengen hunne handelswaren, voornamelijk copra en boschproducten, naar de hoofdplaats Goenoeng Sitoli en soms naar de Banjak-eilanden, terwijl de bewoners van de Nako-eilanden ook wel met Poeloe Tello (Batoe-eilanden) handel drijven. Met Atjeh worden nog slechts zeer weinig zaken gedaan. Uit Zuid-Nias hebben vele verhuizingen plaats van lieden, die de onrustige toestanden aldaar moede zijn. Vele Zuid-Niassers laten zich te Goenoeng Sitoli aanwerven als koelies voor ondernemingen op Sumatra's vasten wal, of vluchten naar plaatsen, waar ons bestuur gevestigd is: eene vestiging van zoodanige uitgewekenen vindt men o. a. op het zooeven genoemde Poeloe Tello.

Volgens het gewestelijk verslag werden nog af en toe de binnenlanden van Nias door rooverbenden in beroering gehouden, en viel sedert het sneuvelen, in den aanvang van 1898, van den beruchten aanvoerder Tagohi, van wien o. a. sprake is in het verslag van 1897 (blz. 15), in dien toestand nog weinig verandering ten goede op te merken. Ten einde een paar zendingsposten op de oostkust, die 't verst van de controleursstandplaats gelegen waren (Goemboeng Hoemene en Lolowoea) in de gelegenheid te stellen om zich tegen mogelijke aanrandingen te kunnen verdedigen, werden bij de zendelingen aldaar eenige gouvernementsgeweren met munitie in bewaring gegeven.

In het noordoostelijk deel der residentie Padangsche Bovenlanden, namelijk in de afdeeling L Kotta, werd in den nacht van 5 op 6 April 1899 te Poeloe Gedang, nabij de grens met het onafhankelijk landschap V Kotta, door eene naar laatstbedoeld gebied afgetrokken en vermoedelijk daar ook tehuis behoorende rooverbende een aanval gedaan op de woning van een op gemelde grensplaats gevestigden mijningenieur, in dienst van eene te Soerabaija kantoor houdende exploratie-maatschappij. Het huis werd geplunderd en de bewoner (die tot tweemalen toe gewaarschuwd zou zijn geworden, dat booze plannen tegen hem gesmeed werden, doch blijkbaar geen voorzorgsmaatregelen genomen had) zóó zwaar gewond, dat hij, ofschoon hem door den van Paijakombo ontboden geneesheer te Kotta Baroe (de standplaats van den controleur der onderafdeeling Pangkallan Kotta Baroe, waaronder Poeloe Gedang ressorteert) heelkundige hulp was verleend, den derden dag na het gebeurde overleed. Voor zooveel reeds was kunnen worden nagegaan (de assistent-resident en de controleur hadden aanstonds een onderzoek ingesteld) moet enkel roofzucht de drijfveer geweest zijn, doch be-

[1]) Aan eenige inlandsche hoofden in de Padangsche Beneden- en in de Padangsche Bovenlanden viel op 31 Augustus 1898 van gouvernementswege eene onderscheiding ten deel. Aan zes larashoofden aldaar, zoomede aan den radja der Batoe-eilanden werd door den Gouverneur-Generaal de zilveren ster van trouw en verdienste toegekend, en aan het gepensionneerd larashoofd van Soengei Pagoe (Padangsche Bovenlanden) de kleine gouden ster.

stond het vermoeden dat de hoofden der V Kotta van het plan geweten hebben. Volgens de tot dusver ontvangen berichten was het onderzoek nog niet gesloten. Op geruchten dat in de V Kotta aanstalten tot vijandelijkheden zouden worden gemaakt, hield zich gedurende het grootste deel der eerste helft van Mei een uit Padang Pandjang gezonden detachement van 2 officieren en 50 bajonetten te Kotta Baroe op, waarheen ook de waarnemende gewestelijke gouverneur zich begeven had. Toen het bleek dat voor die voorzorgsmaatregelen geen aanleiding bestond, keerden de waarnemende gouverneur naar Padang en de militairen naar hun garnizoen terug.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 12/13) werd gezegd over eene in 1897 in een paar andere afdeelingen der Padangsche Bovenlanden geheerscht hebbende spanning, namelijk in de afdeeling Agam, waar eene beweging tegen het larashoofd van Mageh was op het getouw gezet, en in de afdeeling Batipoe en X Kotta (beide afdeelingen in het noordwestelijk deel der Bovenlanden), waar geruchten hadden geloopen over eene in het district VI Kotta voorgenomen samenspanning tegen ons gezag, kan thans worden aangeteekend dat in beide gevallen de zaak van weinig beteekenis is gebleken. Deed het ingesteld nader onderzoek ten opzichte van de beweerde plannen tot opstand geen termen vinden tot eenige strafoplegging aan de in hechtenis genomen verdachten (een paar op de betrekking van larashoofd der VI Kotta beluste lieden hadden het gerucht van aanstaande feitelijkheden slechts verspreid met het oogmerk om daardoor het ontslag van den titularis te bewerken), ook de samenspanning tegen het larashoofd van Mageh bleek slechts het werk te zijn van een paar raddraaiers, de datoe's Gedong nan Besar en Bagindo Ali, wier opzending naar Fort de Kock voldoende was om de stemming tegen het larashoofd geheel ten goede te doen keeren. Na het houden van een verzoeningsfeest werd in Mageh aan de bevelen van het districtshoofd weder behoorlijk voldaan. Bij de afsluiting van het gewestelijk verslag was ten aanzien van de twee genoemde datoe's nog geen beslissing genomen, doch liet het zich aanzien dat zou kunnen worden volstaan met het opleggen van eene boetedoening volgens de adat.

In de reeds genoemde afdeeling Agam deed zich, na de aanstelling van een nieuw larashoofd over Banoehampoe, het geval voor dat eenige volkshoofden tegen die benoeming opkwamen en zelfs trachtten diens installatie te onderbreken. Door krachtig optreden van het bestuur werd echter het verzet, dat volgens gegrond vermoeden aan kwade invloeden van buiten het district was toe te schrijven, in zijne geboorte gesmoord.

Aan den inlandschen posthouder der onder de afdeeling Ommelanden van Padang (Padangsche Benedenlanden) ressorteerende Mentawei-eilanden gelukte het in het voorjaar van 1898 zekeren Si Amat in handen te krijgen, die in het laatst van 1895 de bewoners der kampong Betoe Manga op het tot de Mentaweigroepen behoorende eiland Noord-Pageh tot het plunderen van eene daar ten handel gekomen prauw opgezet en later de teruggave der geroofde goederen tegengewerkt had. Deze voor de rust en orde op de Mentawei-eilanden gevaarlijke persoon, geboortig uit Benkoelen, doch sedert jaren gevestigd op Noord-Pageh, en door aanhuwelijking verwant aan een der radja's aldaar, werd bij gouvernementsbesluit dd. 5 Januari 1899 n°. 4 onschadelijk gemaakt door zijne verwijdering bij politieken maatregel naar de hoofdplaats Ternate. Te Teloek Bibit op Siporah (mede een der Mentawei-eilanden) werden in October 1898 vier Maleische koelies, in dienst van Chineezen te Padang, gedood en twee anderen verwond. Volgens door den posthouder ter plaatse ingewonnen inlichtingen zou deze euveldaad zijn bedreven door lieden uit de kampong Soemanoek aan de zuidkust van eigenlijk Mentawei (of Siberoet), die met eenige hunner dorpsgenooten in onmin leefden en, om hunne woede daarover te koelen, eenige menschenoffers begeerden. Het onderzoek in deze zaak was, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, nog niet beëindigd.

Aan het gewestelijk verslag is nog het volgende op godsdienstig politiek gebied ontleend.

Het aantal aanhangers van de „permalim"-secte in Tapanoli is na de verbanning in 1896 van haren stichter Goeroe Somalaing bijna niet toegenomen. De in 't vorig verslag bedoelde Si Tekka, eenigermate een navolger van genoemden goeroe, deed niets van zich hooren. Daarentegen gaf thans een andere ijveraar, zekere Ompoe Barnit van Batoe Moror (Si Torang), eenige aanleiding tot moeielijkheid. Hij weigerde met zijne onderhoorigen, ten getale van 15 huisgezinnen, heerendiensten te verrichten en gaf aan oproepingen van het bestuur geen gevolg, terwijl het boven hem gesteld hoofd, die hem kwam aanzeggen dat hij voor den controleur van Toba moest verschijnen, met geweerschoten werd verjaagd. Pogingen worden aangewend om dezen weerspannige in handen te krijgen. In de afdeeling Siboga maakte de Islam eenige proselieten onder de nog heidensche Battaks op de kustplaatsen en gingen, evenals in Sipirok, ook enkele Christenen tot dien godsdienst over.

Het aantal bedevaartgangers was in 1898 weer geringer dan het jaar te voren.

Het Christendom ging voort zich uit te breiden in de afdeelingen Siboga en Toba en Silindong; elders in de residentie Tapanoli bleef het aantal evangeliebelijders vrijwel op gelijke hoogte.

De veiligheid van personen en goederen ter Sumatra's Westkust liet, wat het gebied op den vasten wal betreft, als gewoonlijk weinig te wenschen over.

De gezondheidstoestand der bevolking was in de afdeeling Painan der Padangsche Benedenlanden en in een groot gedeelte van Tapanoli over het algemeen ongunstig; elders viel daarover niet te klagen.

De veestapel had niet in belangrijke mate van ziekten te lijden. Alleen in den omtrek der afdeelingshoofdplaats Siboga (Tapanoli) stierven vrij wat beesten aan mond- en klauwzeer.

De toestand van den handel verbeterde eenigszins. Staking van betaling kwam in den groothandel niet voor.

De rijstoogst viel bevredigender uit dan in 1897. De koffiecultuur gaf in 1898 insgelijks betere uitkomsten. Uit de onderafdeeling Paijakombo der afdeeling L Kotta (Padangsche Bovenlanden) werden wederom groote hoeveelheden tabak, behalve naar vele plaatsen binnen het gewest, uitgevoerd naar Java en de Straits-Settlements. Van de gambierteelt, die goed slaagde, werd, in verband met de stijging van den marktprijs, meer werk gemaakt. In Angkola, Klein-Mandheling en Sipirok, zoomede op Nias werd aan de aanplantingen van notemuskaat en kruidnagelen uitbreiding gegeven, voornamelijk op Nias ook aan die van kapok en peper. Schier overal bleef ook de klappercultuur vooruitgaan. De uitvoer van boschproducten, uitgenomen die van rottan, nam belangrijk toe.

Te Kadjei in de laras Tinggam, afdeeling Loeboe Sikaping der Padangsche Bovenlanden, had in April 1898 eene aardschuiving plaats, waardoor de bovenloop der Batang Inango geheel werd afgesloten en een zware bandjir ontstond. Eene uitgestrektheid sawahs met eene jaarlijksche productie van p. m. 400 pikol rijst werd geheel onder steenen en modder bedolven. Ter hoofdplaats Padang ontstond in den nacht van 5 op 6 December, ten gevolge van zware regens en het doorbreken van een dijk in de Kalawi, een korte doch hevige bandjir, waardoor de in het lagere gedeelte der stad gelegen handelswijken veel te lijden hadden.

§ 6. *Benkoelen.*

Op den voorgrond tredende zaken van politiek belang of van Mohammedaansch godsdienstigen aard deden zich ook in 1898 in dit gewest niet voor. De Christelijke zending, die er (van Roomsch-katholieke zijde) alleen in de Pasoemah Oeloe Manna werkt, wordt gezegd weder goede vorderingen te hebben gemaakt.

Ter bevordering van het verkeer over land werd met de verbetering der voornaamste wegen krachtig voortgegaan. De handel ter hoofdplaats werd gebaat door de verheffing van Benkoelen tot eene ook voor algemeenen invoer opengestelde haven (verg. vorig verslag, blz. 132/133). De totale waarde van in- en uitvoer was in 1898 hooger dan in eenig voorgaand jaar.

De rijstoogst viel zeer bevredigend, in sommige streken, voornamelijk in de afdeeling Laïs, zelfs overvloedig uit, zoodat groote hoeveelheden rijst konden worden uitgevoerd. De koffiecultuur gaf, blijkens de uitvoercijfers, in doorslag bevredigende uitkomsten. In de afdeeling Seloema werd weder veel werk gemaakt van de gambiercultuur, hoewel de winsten door de primitieve wijze, waarop het product gewonnen wordt, beperkt blijven. De pepertuinen wierpen minder af dan in 1897. De inzameling van boschproducten bleef achteruitgaande, gedeeltelijk ook als gevolg van de lage prijzen van rottan en dammar.

Daargelaten het in sommige streken nogal veelvuldig voorkomen van koortsen, buik- en oogziekten viel overigens in algemeenen zin over den staat der volksgezondheid gedurende 1898 niet te klagen.

§ 7. *Lampongsche Districten.*

Op politiek gebied deed zich in 1898 in dit gewest niets bij-

zonders voor. Rust en orde bleven ongestoord en de veiligheid van personen en goederen was als gewoonlijk zeer bevredigend.

Koortsen en buikziekten kwamen het geheele jaar vrij algemeen voor, doch van andere ziekten werd weinig gehoord, en de sterfte schijnt het gewone peil niet overschreden te hebben.

Hoewel de rijstoogst over het algemeen naar wensch uitviel, moest in de behoefte aan dat voedingsmiddel toch nog voor een gedeelte door aanvoer van buiten het gewest worden voorzien. De zoogenaamde tweede gewassen leverden een vrij gunstig beschot. Aan de koffiecultuur werd geen uitbreiding gegeven. Inzameling van boschproducten had weer op groote schaal plaats, maar vooral is in dit gewest de pepercultuur van belang, en ofschoon de vruchtdracht minder overvloedig was dan in 1897, werd veel goedgemaakt door de stijgende prijzen. Door de groote voordeelen, met deze cultuur behaald, zag deze en gene zich in staat de bedevaart naar Mekka te ondernemen.

De in- en uitvoerhandel waren zeer levendig.

§ 8. *Palembang.*

De politieke toestand van het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest was in het afgeloopen jaar over het algemeen gunstig te noemen, wat niet getuigd kan worden van Djambi, in welks inwendige aangelegenheden nog steeds geen verbetering kwam. De sultan van dat rijk is oud en afgeleefd; de overige machthebbers, voor zoover zij goedgezind zijn, durven uit eerbied voor zijne positie niet ingrijpen, zoodat er vaak een toestand heerscht, die regeeringloosheid nabij komt. Aan deze omstandigheden en niet bepaald aan onwil was het ook toe te schrijven dat onze ambtenaren, waar zij bij verschillende gelegenheden op de medewerking van het zelfbestuur meenden te mogen rekenen, zich in die verwachting zagen bedrogen. Zoo kon het suppletoir contract omtrent de overdracht van de mijnrechten aan het Gouvernement, waarin het zelfbestuur blijkens het vorig verslag reeds in December 1897 bewilligd had, tot dusver niet worden gesloten. Intusschen lieten de sultan en de pangeran ratoe niet na om, ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin, een gezantschap van huldebetoon naar de gewestelijke hoofdplaats af te vaardigen, waar het door den resident in plechtig gehoor werd ontvangen.

Onder de nog heidensche bevolking der Palembangsche bovenlanden bleef de Islam zich uitbreiden. Overigens was het op Mohammedaansch godsdienstig gebied in het afgeloopen jaar buitengewoon rustig.

De veiligheid van personen en goederen gaf geen reden tot bijzondere klachten. In de onderafdeeling Rawas hielden de rooverijen van Djambineezen, waarvan de bevolking vroeger zooveel overlast ondervond, geheel op, dank zij de blijkens het vorig verslag gebrachte verbetering in het bestuur van de aan die onderafdeeling grenzende Djambische landschappen Limoen, Batang Asei en Boekit Boelan.

In Djambi heerschte gedurende het geheele jaar in hevige mate de pokziekte; in het overige gedeelte van het gewest was de gezondheidstoestand der bevolking niet ongunstig.

De veestapel had niet van ernstige ziekten te lijden.

Hoewel de lage koffieprijzen, evenals op zooveel andere plaatsen, den uitvoer drukten, was de algemeene toestand van den handel ter hoofdplaats van het gewest niet ongunstig. Ook te Djambi bleef het vertier levendig.

De rijstoogst gaf overal reden tot tevredenheid; in een gedeelte der afdeeling Moesi Ilir en in de bovenlanden van Djambi was de opbrengst zelfs overvloedig. De koffiecultuur was minder loonend dan gewoonlijk. Van kapas werd eene zeer bevredigende opbrengst verkregen; de stijgende markt voor kapok en benzoë was niet zonder invloed op het aankweeken van die producten. Van het inzamelen van boschproducten werd, als altijd, veel werk gemaakt.

Verder vond een groot aantal personen een middel van bestaan in de uitoefening van de vischvangst.

§ 9. *Oostkust van Sumatra.*

In het najaar van 1898 kwamen met de verschillende zelfbesturen in dit gewest suppletoire contracten tot stand of werden door hen verklaringen afgelegd, houdende: 1°. nadere aanwijzing van de categorieën van personen, welke in de betrokken landschappen te rekenen zijn tot de onderdanen van het Gouvernement, en 2°. verduidelijking van de in de contracten of verklaringen voorkomende bepaling dat aan onze rechtspraak onderworpen zijn onderdanen van de inlandsche zelfbesturen, die procedeeren in zaken van handel of nijverheid of in andere civiele gedingen, waarin gouvernementsonderdanen zijn betrokken. Deze suppletoire contracten en nadere verklaringen werden goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 11 Maart 1899 n°. 29. Daarin is het onderdaanschap geregeld in overeenstemming met den feitelijken toestand en overigens, ter tegemoetkoming aan een van de zijde der inlandsche besturen wel eens geopperd bezwaar, eene beperking in het leven geroepen wat betreft de toekenning van de hoedanigheid van gouvernementsonderdaan aan inlandsche gewezen gouvernementsdienaren, niet behoorende tot de inheemsche bevolking van het gewest. De zoodanigen worden voortaan slechts dan als gouvernementsonderdanen aangemerkt — afgescheiden van den eisch van eervol ontslag — als zij ten minste vijf jaren onafgebroken in 's lands dienst zijn geweest. Verder is nu de omschrijving wie gouvernementsonderdanen zijn voor alle landschappen ter Oostkust van Sumatra gelijkluidend, hetgeen o. a. ten gevolge heeft dat — zooals reeds in de practijk regel was, ofschoon zulks niet uit de bewoordingen van de meeste der vroeger gesloten contracten of afgelegde verklaringen volgde — in die categorie vallen van buiten het gewest afkomstige inlanders, in dienst bij door gouvernementsonderdanen gedreven ondernemingen van nijverheid, derhalve ook andere dan ondernemingen van land- of mijnbouw.

Omtrent den politieken toestand der verschillende landschappen luiden de over 1898 ontvangen berichten gunstig.

In Pelalawan, uitmakende het zuidelijkste deel van het gewest, toonden de tongkoe besar en zijne landsgrooten bij voortduring ons bestuur goedgezind te zijn.

In Siak werd gedurende de afwezigheid van den sultan, die ter bijwoning van de inhuldiging van H. M. de Koningin in den loop van 1898 herwaarts kwam en eenige maanden in Europa vertoefde, het bestuur waargenomen door zijn oudsten broeder Tongkoe Soeloeng Moeda. In de verhouding tusschen den sultan en zijne halfbroeders Tongkoe Moeda en Tongkoe Bagoes kwam nog geene verbetering. De samenwerking tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur liet in Siak, zooals trouwens in alle overige zelfbestuur bezittende landschappen van dit gewest, niets te wenschen over. Bij gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werden genoemde sultan, alsook die van Deli en Assahan, benoemd tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw. [1])

In Panei, Bila en Kotta Pinang kon de politieke toestand bevredigend worden genoemd. Geschillen tusschen de bestuurders dier landschappen onderling kwamen ook in 1898 niet voor. Verschillende weinig belangrijke grensquaesties tusschen kampongs in de bovenlanden van Bila en onafhankelijke Battakradja's werden bijgelegd. Door den jang di pertoean van Kotta Pinang en zijne landsgrooten werd in 1898 als toekomstige opvolger in het bestuur over het landschap voorgedragen Tongkoe Soeloeng Moestafa, oudste wettige zoon van den jang di pertoean. Daar de voorgedragene, die reeds den titel voerde van tongkoe besar, de naaste rechthebbende was op het radjaschap en voldoende geschikt werd geacht, werd hij in Januari 1899 ook door de Indische Regeering als eventueele opvolger zijns vaders erkend.

In Koealoe ontstond opnieuw oneenigheid tusschen den jang di pertoean en zijn rijksgroote Radja Onggah Lamsah, ook nu, evenals in 1897 (verg. vorig verslag, blz. 15), als gevolg van de kuiperijen van de broeders van eerstgenoemde, die samen met dezen en zonder rijksraad het landschap willen besturen. Daar ook thans de tegen Radja Onggah Lamsah ingebrachte klachten bij onderzoek even overdreven werden bevonden als vroeger, werd hij gehandhaafd, en de jang di pertoean ernstig gewezen op zijne verplichting om, overeenkomstig de door hem beëedigde akte van verband, het landschap volgens den adat, d. i. in overleg met de leden van den rijksraad, te besturen. Van nieuwe geschillen is sedert niet vernomen.

---

[1]) Tijdens de inhuldigingsfeesten deden schier zonder uitzondering al de vorsten uit dit gewest van hunne belangstelling blijken. De sultans van Deli, Serdang en Assahan kwamen te Batavia hunne hulde en betuigingen van trouw en gehechtheid aan H. M. de Koningin aanbieden, terwijl de sultan van Langkat een vertegenwoordiger derwaarts afvaardigde. Laatstgenoemde sultan vertoefde echter gedurende de feestweek, met eenige landsgrooten, op de gewestelijke hoofdplaats, en evenzoo de vorsten van verschillende andere tot dit gewest behoorende landschappen. Ook de drie eerstgenoemde rijken en Siak waren van 30 Augustus—6 September 1898 te Medan door familieleden der vorsten of door andere grooten en hoofden vertegenwoordigd.

In Assahan en onderhoorigheden werd de rust niet verstoord. De weg naar de Toba-landen was volkomen veilig, ten gevolge waarvan het handelsverkeer merkbaar toenam. De sultan had, als altijd, een open oog voor al wat strekken kan om de welvaart van zijn land te bevorderen. In den aanvang van 1899 werd door het Assahansch bestuur tot opvolger in het bestuur over het landschap aangewezen des sultans oudste wettige zoon, de 14jarige Tongkoe Amir, die reeds sedert eenige jaren eene Europeesche opvoeding geniet. In Mei jl. is die aanwijzing door het Gouvernement goedgekeurd en bekrachtigd.

In de Maleische landschappen Batoe Bara, Tandjong, Si Pare Pare en Pagoerawan en in de Battaksche landschappen Tanah Djawa en Siantar viel niets meldenswaardigs voor. De gestadige vermeerdering van de opbrengst der tolrechten wijst op uitbreiding van landbouw en handel. Het hoofd van het Battaksche landschap Tandjong Kasau werd ontslagen, omdat hij zich niet wilde onderwerpen aan eene vroeger gemaakte, voor hem zeer voordeelige grensregeling tusschen zijn landschap en het gebied van Toean Bandar, een onderhoorige van den radja van Siantar.

Feiten van politieke beteekenis deden zich ook in de landschappen Serdang, Deli en Langkat niet voor, terwijl in de daartoe behoorende Battak-Doesoen de rust nergens werd verstoord en van de zijde der onafhankelijke Battaks geene moeielijkheden werden ondervonden. Volgens het gewestelijk verslag kan gezegd worden dat zoowel de Doesoen- als de onafhankelijke Battaks meer en meer de bescherming van ons bestuur zoeken.

De door den sultan van Langkat in 1897 (verg. vorig verslag, blz. 16) aan de hoofden der Aer Masin- en Serang Djaja-streken wegens den moordaanslag op een sergeant der genie opgelegde boete werd voldaan. Het geld werd aangewend tot verbetering van de verkeerswegen in die streken, welke in het verslagjaar herhaaldelijk door onze ambtenaren met militaire- en politiepatrouilles werden bezocht, zoodat de bevolking geleidelijk meer onder contrôle van ons bestuur komt. Evenals op Poeloe Kompeh, woont er echter nog veel slecht volk, meest afkomstig van Atjeh's Oostkust, dat van alle diefstallen in de nederzettingen langs de kust en van de beroovingen van prauwen op zee verdacht wordt. Daar de medeplichtigheid van Atjehers uit de Serang Djaja-streek aan een in December jl. op Poeloe Kompeh gepleegden roof, waarbij aan Chineesche kleinhandelaren voor eene waarde van $ 2500 werd ontstolen, kon worden aangetoond, werd door den sultan van Langkat aan de hoofden dier lieden en aan enkele hoofden van Poeloe Kompeh de vergoeding van het geroofde opgelegd. Verder werd des sultans wakil in die streken wegens ongeschiktheid en herhaald plichtverzuim ontslagen en was eene regeling in overweging genomen om de bevolking onder beter toezicht te stellen. Ter afsnijding van later mogelijke kuiperijen over de opvolging in het bestuur over Langkat, in verband met het hertrouwen in Augustus 1898 van den sultan, werd overeenkomstig het kort daarop door hem, zijne landsgrooten en verdere voorname hoofden gedaan verzoek, 's vorsten eenige (vierjarige) zoon, Machmoed genaamd, onder toekenning van den titel van radja moeda, door de Indische Regeering aangewezen als opvolger zijns vaders (Januari 1899).

In de Tamiangsche landschappen, thans ten getale van vijf, doordien de vroeger tot het gebied van Tongkoe Radja Bandahara (Noordelijk Beneden-Tamiang) behoorende streek Soengei Ijoe een op zichzelf staand landschap is geworden [1]), was het ook in het afgeloopen jaar rustig en de veiligheid van personen en goederen liet er niet te wenschen over. Slechts eenmaal dreigde de orde er verstoord te worden en wel door den op blz. 17 hiervóór genoemden Tengkoe Tapa, die na zijne verdrijving uit Edi zich naar Simpang (Gajoe-landen) begaf om te trachten door een inval in Tamiang zijn verloren prestige te herwinnen. Met een 120-tal volgelingen, meerendeels Gajoe's, met lansen en krissen gewapend (slechts een 20-tal Atjehers, die zich bij de bende bevonden, zouden van geweren zijn voorzien geweest) begaf hij zich in kleine vaartuigen (sampans) naar de kampong Menirang aan den bovenloop van de Simpang Kanan, waar onmiddellijk werd begonnen met het maken van toebereidselen voor een groot kandoeri-feest. Aan de tot de omwonende bevolking gerichte oproeping tot deelneming aan dat feest werd door velen, deels uit nieuwsgierigheid, deels uit vrees, gevolg gegeven. Uit het feit echter dat de meeste mannen hunne vrouwen en kinderen medenamen en hunne wapenen thuis lieten, kan worden afgeleid dat deze lieden niet het voornemen hebben gehad om aan vijandelijkheden tegen ons gezag deel te nemen. Het bericht nopens de aankomst van Tengkoe Tapa te Menirang bereikte nog denzelfden avond den controleur van Tamiang, waarop zoo spoedig mogelijk de militaire commandant van Kwala Simpang met eene colonne, sterk 2 officieren en 100 bajonetten, naar genoemde kampong oprukte, waar de onzen (ook de controleur ging mede) tegen den middag van den volgenden dag (27 September) aankwamen. Door de spoedige komst van de militairen verrast, verliet Tengkoe Tapa met zijne volgelingen, na een kort vuurgevecht, ijlings de aangelegde versterkingen en zocht een goed heenkomen, met achterlating van leeftocht, munitie, blanke wapenen en van al de vaartuigen, die hem en de zijnen gediend hadden om de rivier af te zakken. Aan onze zijde werden geen verliezen geleden, doch de vijand bekwam eenige gewonden en liet bij Menirang 3 dooden achter, waaronder het kamponghoofd en diens vader. Nadat 's anderen daags — ofschoon te vergeefs — getracht was de bende nog verder te achtervolgen, waartoe over Batang Ara tot Loeboek Sidoep werd voortgerukt, keerde de colonne per hekwielstoomer *Tamiang* langs de Simpang Kanan naar Kwala Simpang terug. De bevolking van Menirang en omstreken, welke bij de komst van de militairen was gevlucht, kwam reeds spoedig in de kampongs terug. Volgens een in den aanvang van 1899 bij het bestuur ter Sumatra's Oostkust ingekomen bericht, waaraan echter weinig geloof werd gehecht, zou Tengkoe Tapa zich in de Gajoe-landen tot een nieuwen inval in Tamiang voorbereiden.

Door detachementen uit de bezettingen van Kwala Simpang en Seroewaij werd in het verslagjaar geregeld voortgegaan met het maken van patrouilles naar omliggende streken, welke tochten nu en dan tot in de Atjehsche grenslandschappen Madjapahit en Langsar werden uitgestrekt. Nimmer behoefde een schot te worden gelost en overal werden onze militairen vriendschappelijk ontvangen.

Tot consolideering van de toestanden in Tamiang zal verder veel bijdragen wanneer zal kunnen worden overgegaan tot eene definitieve voorziening in het bestuur over Noordelijk Boven-Tamiang (of Karang), waar de waarnemend radja Kedjoeroean Tandil, die bovendien niet behoort tot het geslacht der vroegere bestuurders over Karang, gebleken is de zelfstandigheid te missen om hem blijvend het gezag over het landschap op te dragen. Zoolang de in 1893 uitgesproken uitsluiting van het bewind over Karang van de afstammelingen van den toenmaals afgezetten kedjoeroean gehandhaafd blijft, schijnen nog altijd vele uitgeweken Tamiangers vrijwillige ballingschap te verkiezen boven terugkeer naar hun land. In hoever de thans veranderde omstandigheden het wenschelijk maken op de bedoelde uitsluiting terug te komen, maakt bij de Indische Regeering een punt van overweging uit. Werd hiertoe overgegaan, dan zou van al de zonen van den ex-kedjoeroean, ook wegens zijne persoonlijke hoedanigheden, 't meest in aanmerking verdienen te komen om aan het hoofd der zaken in Karang te worden geplaatst Radja Silang, de in 1895 met een zijner jongere broeders (Radja Oemar) naar Bengkalis verbannen oudste zoon van den ex-kedjoeroean. Veel zal voor eene beslissing ten gunste van Radja Silang afhangen van de vraag, of hij blijft voortgaan het oor te sluiten voor slechte raadgevingen van nog buiten Tamiang vertoevende landgenooten. De gelegenheid voor ons bestuur om te beoordeelen of Radja Silang in het rechte spoor blijft, is zooveel gunstiger geworden, nu hij en zijn genoemde broeder (met hunne vrouwen en kinderen), ingevolge de in 't vorig verslag (blz. 53) vermelde vergunning van de Indische Regeering, hunne woonplaats naar de gewestelijke hoofdplaats Medan hebben overgebracht.

In den loop van 1898 werd de afdeeling Tamiang voor de particuliere industrie opengesteld. Op de voorwaarden, opgenomen in de Javasche Courant van 19 Juli 1898 (Staatscourant van den 21sten dier maand), waren sedert, volgens berichten van April jl., reeds acht landbouwconcessiën uitgegeven. Ook zijn in Februari jl. twee mijnconcessiën (één voor Noordelijk- en een voor Zuidelijk Boven-Tamiang) door de Indische Regeering goedgekeurd.

Zoowel in verband met deze openstelling als om een einde te

[1]) Tusschen T. Radja Bandahara en den hem tot dusver ondergeschikten bestuurder van Soengei Ijoe kwam namelijk onder dagteekening van 18 April 1898 eene schikking tot stand, waarbij eerstgenoemde van zijne rechten en aanspraken op bedoelde streek afstand deed ten behoeve van Tongkoe Tjihik Soengei Ijoe, onder verbintenis van de zijde van laatstgenoemde om daarvoor jaarlijks aan T. Radja Bandahara eene schadeloosstelling van f 300 te voldoen. Van bedoelde schikking werd aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 28 Januari 1899 nº. 31. Het aan Soengei Ijoe grenzende Telaga Moekoe, nabij de Atjehsche grens, is tot het gebied van Noordelijk Beneden-Tamiang blijven behooren.

maken aan herhaalde geschillen tusschen de Tamiangsche bestuurders onderling over de hun toekomende pachten, is er thans toe overgegaan (Indisch Staatsblad 1899 n°. 67) om, nadat over de hun daarvoor van landswege uit te keeren schadeloosstellingen overeenstemming was verkregen, geheel Tamiang bij het gouvernementspachtgebied in te lijven. De bedoelde onderhandelingen hebben tevens geleid, bij wijze van aanvulling van het in 1877 overeengekomene betreffende den overgang in handen van het Gouvernement van de tolheffing in Tamiang, tot het treffen alsnog van eene afdoende regeling omtrent hetgeen den betrokken zelfbesturen toekomt voor zooveel die overneming der in- en uitvoerrechten zich ook uitstrekte tot de hiervóór genoemde streken aan de soengei's Ijoe en Telaga Moekoe, tot dusver ten onrechte als zijtakken van de Tamiang-rivier beschouwd. Bij de op deze nieuwe regelingen betrekking hebbende overeenkomsten met de vijf Tamiangsche besturen dd. 18 April 1898 (goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 28 Januari 1899 n°. 31) is het gezamenlijk bedrag der hun toe te leggen schadeloosstellingen — voor de overneming van de pachten en ter verzekering van het recht van het Gouvernement tot tolheffing in Soengei Ijoe en Telaga Moekoe — voorloopig, d. i. voor de eerste vijf jaren, vastgesteld op f 16 310 [1]) 's jaars, met bepaling dat na verloop van dezen termijn door het Gouvernement zal worden overwogen en naar eigen inzicht beslist of, met het oog op de voor den lande verkregen geldelijke uitkomsten en in verband met de voor de beveiliging van Tamiang gemaakte kosten, er reden bestaat om voorschreven schadeloosstellingen te verhoogen.

De oeconomische toestand van het gewest was in het afgeloopen jaar niet minder gunstig dan de politieke. Handel, landbouw en nijverheid namen allen in bloei toe.

De in 1898 te gelde gemaakte tabak (oogst 1897) behaalde over het algemeen nog betere prijzen dan het in 1897 aan de markt gebrachte product van 1896. In 1898 is de oogst naar schatting hooger geweest dan het jaar te voren, doch werd ter plaatse van productie de qualiteit iets minder gunstig beoordeeld. Nieuwe tabaksondernemingen werden geopend in Langkat, Serdang, Padang, Bedagei en Batoe Bara. In overleg met de inlandsche zelfbesturen en de ondernemers zijn maatregelen genomen tot tegengang van bosch- en alang alang-branden en tot bescherming van jong opschietend en aangeplant bosch, welker uitkomsten reeds aanvankelijk van dien aard zijn dat de quaestie van de herbewouding van afgeplante tabaksgronden als opgelost is te beschouwen. Omtrent het slagen van de teelt van Liberiakoffie, vooral in Serdang, bestaan goede verwachtingen. In verband met de daling van den marktprijs werd intusschen aan de bestaande aanplantingen weinig uitbreiding gegeven. Over de met thee genomen proeven is men zeer tevreden, zoodat het plan bestaat om die cultuur uit te breiden. In Siak werd een begin gemaakt met het aankweeken van rameh.

De rijstoogst viel ook in het afgeloopen jaar over het algemeen goed, in Assahan weder overvloedig uit. Alleen in enkele streken van Laboean Batoe en Tamiang had het gewas van bandjirs en insecten te lijden. In de kuststreken werd met de uitbreiding van de klapperaanplantingen voortgegaan en werden nieuwe pepertuinen aangelegd. De inzameling van boschproducten nam toe, vooral door drukker verkeer met de bovenstreken.

Als gewoonlijk had uit enkele streken een belangrijke uitvoer van gedroogde en gezouten visch naar de Straits-Settlements plaats.

De veiligheid van personen en goederen was, alle omstandigheden in aanmerking genomen, goed te noemen. Op de tabaksondernemingen heerscht tegenwoordig een betere geest onder de koelies dan vroeger; ongeregeldheden komen er minder voor en het aantal desertiën neemt belangrijk af.

Met de verbetering van de wegen werd krachtig voortgegaan. De weg van Perbaoengan (Serdang) naar Tandjong Balei (Assahan) kwam geheel gereed; de verbetering van den weg van Medan naar Bindjei (Boven-Langkat) zal waarschijnlijk nog in 1899 worden voltooid.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied viel niets belangrijks voor. Slechts enkele Battaks gingen tot den Islam over.

De zending onder de Karau-Battaks maakte nog geene vorderingen van beteekenis.

De gezondheidstoestand der bevolking was nog beter dan in 1897. Ook in het verslagjaar deed zich weer geen enkel geval van cholera voor; het aantal berriberrilijders nam af.

De veestapel had niet veel van ziekten te lijden.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

Bij de uitoefening door het Gouvernement van het recht tot tolheffing in de Lingga-Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal (zie vorig verslag, blz. 17) werd van de zijde van het inlandsch zelfbestuur voldoende medewerking ondervonden. In overleg met bedoeld bestuur werd de oostelijke grens van het gouvernementsgrondgebied op het schiereiland Tandjong Pinang, die, zooals zij in de betrekkelijke akte van 1821 was omschreven, op het terrein niet meer met juistheid was terug te vinden, nader vastgesteld. Te dier zake werd, onder dagteekening van 14 Februari 1899 met den sultan en zijne mantri's eene suppletoire overeenkomst gesloten, welke werd goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 22 April d. o. v. n°. 18.

De onderkoning (rijksbestierder) van Riouw was in toenemende mate sukkelende, zoodat hij zijne woonplaats Penjingat (dicht bij de gewestelijke hoofdplaats Tandjong Pinang) in de laatste maanden niet meer verlaten had. Zijn aangewezen opvolger Tengkoe Kelana Radja Ali, die evenmin eene goede gezondheid geniet, deed in September het verzoek om van zijne aanspraken op het onderkoningschap afstand te mogen doen, wat hij sedert, op aandrang van den resident, in nadere overweging genomen heeft. In den boezem van het zelfbestuur had men het nog niet eens kunnen worden over de keuze van een vervanger van den in Maart 1897 overleden aangewezen opvolger van den sultan.

In de zaak van den uit de beide vorige verslagen bekenden Datoe Mohammad Jasin van Serasan (Zuid-Natoena-eilanden) werd door het zelfbestuur vonnis gewezen. Hij werd uit zijne waardigheid van hoofd van Serasan ontzet en veroordeeld tot een verplicht verblijf van tien jaar op Siantan (Anambas-eilanden) onder toezicht van den aldaar gevestigden vertegenwoordiger van het zelfbestuur voor de geheele groep der Poeloe Toedjoe. Aan eenige eilanden der Anambas-groep werd in den loop van 1898 een bezoek gebracht door den controleur van Tandjong Pinang.

Ter gelegenheid van de viering der aanvaarding van de regeering door H.M. de Koningin had zich de sultan van Lingga-Riouw naar de gewestelijke hoofdplaats begeven. Ook de soetan van Indragiri was met eenige landsgrooten derwaarts opgekomen.

Omtrent den politieken toestand van Indragiri valt te melden dat de verhouding tusschen den soetan en den rijksbestierder der bovenlanden Soetan Moeda Ibrahim minder dan vroeger te wenschen overliet. De hoogbejaarde rijksbestierder van Beneden-Indragiri Radja Mohamad Joesoef overleed in Mei 1898, hetgeen in Januari d. o. v. ook het geval was met zijn oudsten zoon, Radja Begab, die hem vervangen had. Bij ontstentenis van een aangewezen opvolger is toen voor de vervulling van het opengevallen ambt door het Europeesch en het inlandsch bestuur in onderling overleg eene tijdelijke voorziening getroffen. In December 1898 dreigde de rust in Indragiri een oogenblik te worden verstoord wegens den onwil van eenige hoofden om aan eene oproeping van het zelfbestuur gevolg te geven. De te Ringat geplaatste controleur slaagde er echter in om de onwilligen tot rede te brengen.

Met onafhankelijke landschappen van Midden-Sumatra werd in het verslagjaar van de zijde onzer bestuursambtenaren in de residentie Riouw en onderhoorigheden geen aanraking van beteekenis verkregen. Zooals reeds vermeld is op blz. 26 hiervóór, is onlangs besloten de Kwantan-districten niet meer te doen behooren tot den kring van bemoeienis onzer ambtenaren ter Sumatra's Westkust, maar de aanrakingen daarmede voortaan te doen uitgaan van den resident van Riouw en onderhoorigheden.

In de verschillende streken van het gewest viel over de veiligheid van personen en goederen betrekkelijk weinig te klagen; van zware misdrijven werd minder gehoord dan in 1897.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied trok niets bijzonders de aandacht. Slechts een klein aantal personen ondernamen de bedevaart naar Mekka.

De gezondheidstoestand der bevolking was ook gedurende 1898 niet gunstig. Vooral koortsen, buik- en borstaandoeningen kwamen voor; in enkele streken vertoonde zich ook de pokziekte. Het aantal berriberri-gevallen met doodelijken afloop onder de

[1]) Namelijk f 4580 voor Noordelijk Beneden-Tamiang met Telaga Moekoe (gebied van Radja Bandahara), f 5280 voor Zuidelijk Beneden-Tamiang (onder Soetan Moeda), f 2700 voor Soengei Ijoe (onder T. Tjihik), f 2520 voor Zuidelijk Boven-Tamiang (onder Kedjoeroean Moeda) en f 1230 voor Noordelijk Boven-Tamiang of Karang (onder Kedjoeroean Tandil, waarnemend radja). Genoemd totaal is nog met f 360 te verhoogen, ten einde aan de titularissen van drie voorshands onvervulde betrekkingen ieder f 120 's jaars te kunnen toeleggen, namelijk aan den datoe laksamana van Karang en aan den datoe bandar en den datoe hakim van Zuidelijk Beneden-Tamiang.

mijnwerkers der Singkep-Tinmaatschappij nam af.

In hoofdzaak wegens dezelfde oorzaken als in 1897 was de handel in het eilandengebied van dit gewest over het algemeen niet levendig.

De alleen in Indragiri, voornamelijk door de niet-inheemsche bevolking, gedreven rijstbouw wierp een voldoenden oogst af. Op de Lingga-Riouw-eilanden werd in 1898 aan gambier en peper, welke beide gewassen gewoonlijk samen verbouwd worden, minder geproduceerd dan het jaar te voren, daar vele tuinen verlaten werden. De sago- en klapperaanplantingen in Indragiri werden sterk uitgebreid. Uit Indragiri had weer op groote schaal uitvoer van boschproducten plaats, terwijl niet minder aanzienlijk bleven de uitvoeren van klappers van de Tambilan-, Anambas- en Natoena-eilanden.

De vischvangst ter zee gaf bevredigende uitkomsten.

§ 11 *Banka en onderhoorigheden.*

Onder de inlandsche bevolking van dit gewest bleven, ook gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt, rust en orde bewaard. [1]) Een deel der Chineesche mijnbevolking in het district Koba sloeg echter in de eerste dagen van Maart jl. onverwachts tot ongeregeldheden over, die, hoewel spoedig bedwongen, zich ook tot de districten Toboali en Pangkalpinang dreigden uit te strekken, doch, door tijdige ontdekking van de samenspanning, kwam het aldaar niet tot eene uitbarsting. De oproerige beweging in Koba bestond in het in brand steken van de tot een paar mijnen behoorende kongsihuizen en in een aanslag, in den nacht van 9 op 10 Maart, door eene bende van ongeveer 200 met bijlen, hakmessen en stokken gewapende mijnwerkers op ons etablissement ter hoofdplaats van genoemd district. Onder leiding van den plaatselijk besturenden ambtenaar (den administrateur der tinmijnen) gelukte het aan de politie, geholpen door eenige kamponglieden, den aanval af te slaan, waarbij de bende 1 gesneuvelde en 9 gewonden bekwam, terwijl een aantal deelnemers in verzekerde bewaring werden genomen, van wie echter velen, die gedwongen waren om mede te doen of die zich als nieuwsgierigen bij de menigte hadden bevonden, kort daarop zijn losgelaten en aanstonds den mijnarbeid hebben hervat. Een 30-tal leiders en belhamels bleven ten slotte te Koba in hechtenis, waar inmiddels een detachement militairen uit het garnizoen te Toboali was aangekomen tot bijstand van de politie. Het ontstaan van de beweging in Koba scheen te moeten worden toegeschreven aan slechte behandeling van de werklieden door sommige mijnhoofden en ondernemers, o. a. door het buiten medeweten van het mijnpersoneel opleggen van extra-werk bij niet geheele afwerking van eene dagtaak. Aan dit eigendunkelijk straffen door de mijnhoofden is, zoodra het bestuur er kennis van kreeg, een einde gemaakt. Intusschen moet hierbij niet onvermeld blijven dat, zooals reeds gebleken was bij de behandeling van eenige strafzaken voor den landraad, in zake te Toboali gepleegde moorden, onder de in 1898 voor het mijnwerk op Banka aangekomen zoogenaamde wangkang-Chineezen zich veel slecht volk moet hebben bevonden, lieden die, volgens eigen bekentenis, in hun land deel hadden uitgemaakt van rooverbenden en naar Banka waren vertrokken om aan de justitie te ontkomen.

Terwijl in Koba orde en rust nagenoeg hersteld waren, openbaarde zich ook een oproerige geest onder het werkvolk van een paar mijnen in het aangrenzende district Toboali. Op het valsche gerucht dat de aanslag in Koba gelukt zou zijn, schenen eenige slechte elementen in Toboali de gelegenheid gunstig te achten om, bij genoegzame deelneming, op roof en plundering uit te gaan, als voorbereiding waarvan een 10-tal der in het complot betrokkenen eene nachtelijke verkenning waagden in de Chineesche wijk te Toboali, waarin zij door de waakzaamheid der wacht, die hen op de vlucht dreef, verhinderd werden. Ook de verdere plannen kwamen niet tot uitvoering, doordien de waarnemend administrateur zich met een detachement der bezetting aanstonds naar de bedoelde twee mijnen begaf en daar een groot aantal verdachten arresteerde, van wie slechts een 5-tal, die geacht werden tot de leiders van het complot te behooren (3 hoofdschuldigen waren nog voortvluchtig), strafrechtelijk zouden worden vervolgd, zijnde van de 64 overige gearresteerden 10 weder tot den arbeid in de mijnen kunnen worden toegelaten; de 54 andere, tegen wie geen afdoende bewijzen waren gevonden, doch die niettemin voor schuldig werden gehouden, zijn als mijnwerkers ontslagen en naar Muntok overgebracht, om van daar, met toepassing van art. 20 van het reglement voor de tinwinning op Banka (Indisch Staatsblad 1891 n°. 134), naar de plaatsen hunner herkomst te worden teruggezonden.

Toen, eenige dagen na de arrestatiën in Toboali, uitlekte dat de oproerige beweging in Pangkalpinang hare vertakkingen had en dat men daar, wanneer genoegzame deelnemers te vinden waren, wenschte te beginnen met het ontzetten van de naar het fort te Pangkalpinang overgebrachte arrestanten uit Koba, om vervolgens gezamenlijk te moorden en te plunderen, werd ook in dit district, en wel onder het personeel van een 6-tal mijnen, nog tijdig de hand gelegd op verschillende bij het complot betrokken Chineezen. Intusschen werd de meeste waakzaamheid betracht, daar het niet twijfelachtig was dat ook leden van een geheim Chineesch genootschap de hand in de beweging hadden.

Van het gebeurde te Koba werd, per telegram uit Palembang, den 21sten Maart te Batavia bericht ontvangen, waarna, ter voldoening aan 's residents verzoek om hem tijdelijk de beschikking te geven over een gouvernementsstoomschip, den 23sten de *Glatik* van Tandjong Priok naar Muntok werd gezonden, terwijl, toen drie dagen later een nader telegram van Muntok de Indische Regeering bereikte, blijkens hetwelk ook eenige versterking van troepenmacht wenschelijk werd geacht, met de mailboot van 29 Maart van Batavia naar Banka werd gedirigeerd een detachement van 2 officieren en 65 bajonetten.

Onder dagteekening van 4 April jl. meldde de resident uit Pangkalpinang (hij was toen per *Glatik* ook te Toboali en te Koba geweest) dat in de drie districten de mijnarbeid geen stremming meer ondervond en dat in de overige districten orde en rust bewaard waren gebleven. Onder de gearresteerden in Pangkalpinang, in de voornaamste mijnen van welk district het „sam tiam foei"-verbond reeds eene zekere organisatie had aangenomen, bevonden zich, nadat eenige onschuldig in de zaak medegesleepten losgelaten en weder naar de mijnen teruggezonden waren, 1 hoofdaanvoerder en 24 leiders, die allen, evenals de in hechtenis zijnde belhamels van Toboali en Koba, tot bekentenis waren gekomen. Nog enkele door hunne makkers genoemde schuldigen werden opgespoord, waaronder de hoofdaanlegger, een reeds in 1898, wegens moord op een mijnhoofd, van Muntok gevluchte mijnwerker. Tegen mogelijke poging tot herhaling van samenzwering of tot bevrijding van de in hechtenis zijnde Chineezen waren door het bestuur maatregelen genomen.

In den oeconomischen toestand van het gewest kwam weinig verandering.

De handelsbeweging, waarin de afzet van boschproducten eene groote plaats inneemt, bleef stationnair.

De voornamelijk op ladangs gedreven rijstcultuur gaf alleszins bevredigende uitkomsten, wat niet wegnam dat, evenals in vorige jaren, groote hoeveelheden van dit voedingsmiddel van elders moesten worden ingevoerd. Waar de natte rijstbouw beproefd werd, slaagde deze ditmaal minder goed. In verband met de verhoogde marktwaarde van het product werden, hoofdzakelijk door Chineezen, verscheidene nieuwe pepertuinen aangelegd. De gambiercultuur, welke in de laatste jaren op Banka vrij veel voordeel had opgeleverd, ging daarentegen wegens de gedrukte prijzen, gevoegd bij het gemis van eene vaste markt, achteruit.

Aan deze oorzaak van mindere verdiensten wordt het voor een deel toegeschreven dat het aantal naar Mekka vertrokken bedevaartgangers aanzienlijk kleiner was dan in 1897.

De volksgezondheid was niet ongunstig; wel kwamen nogal koortsen voor, maar zij waren niet van kwaadaardigen aard. Het aantal berriberri-lijders onder de mijnwerkers was weer geringer dan in 1897.

§ 12. *Billiton.*

Uit het oogpunt van rust en veiligheid bleef de toestand in dit gewest gedurende 1898 even bevredigend als vroeger. Van ziekten werd minder gehoord dan in 1897. De voornaamste voedingsgewassen (rijst en obi mengala) wierpen een ruimen oogst af. Meer en meer blijkt dat de bodem van Billiton en omliggende eilanden bij uitstek geschikt is voor de teelt van gambier en klappers, waarvan in het afgeloopen jaar dan ook eene aan-

[1]) Aan den demang van het district Muntok werd op 31 Augustus 1898 door den Gouverneur-Generaal toegekend de zilveren ster voor trouw en verdienste.

zienlijke uitbreiding werd gegeven. Mede werd een vrij groot aantal koffieboomen bijgeplant. De vischvangst gaf ten gevolge van den onstuimigen oostmoesson minder bevredigende uitkomsten dan gewoonlijk. De waarde der uitgevoerde boschproducten was aanzienlijk hooger dan in 1897. Vooral met Singapore, Banka en Palembang werd een levendige handel gedreven.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Het afgeloopen jaar kenmerkte zich, wat den politieken toestand in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest betreft, door weinig bijzonders. Slechts enkele der in ons gebied gevestigde Batang Loepar-Dajaks gaven gevolg aan hun vroeger uitgesproken voornemen (verg. vorig verslag, blz. 17) om, met het oog op de juistere toepassing van de hoofdelijke belasting, naar Serawak te verhuizen. In de Pinoh-landen bleef het rustig en door de hoofden aldaar werden bij voortduring blijken van goede gezindheid jegens het Gouvernement gegeven. Toen in het begin van 1898 het Serawaksch bestuur overging tot de tuchtiging van den in 't vorig verslag genoemden Dajak Banting en zijne aanhangers, heerschte weer eenige ontsteltenis onder de Batang Loepar-Dajaks in de onderafdeelingen Smitau en Boven-Kapoeas. Evenals in 1897 slaagde ons bestuur er echter al spoedig in om de gemoederen tot bedaren te brengen; nadat de zaken met Banting tot eene bevredigende oplossing waren gebracht, keerde de rust in onze grenslanden terug.

Met betrekking tot het vorstengebied valt op politiek terrein evenzeer weinig belangrijks te vermelden. Deradjak, de schoonzoon van den uit de onlusten aan de Boven-Melawi bekenden Raden Pakoe, die blijkens blz. 18 van het vorig verslag naar het gebied der Boven-Barito in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo was uitgeweken, werd aldaar in Augustus vermoord, waarna zijne volgelingen naar de Westerafdeeling terugkeerden en te Sintang hunne onderwerping aanboden. Twee hunner werden voorloopig te Pontianak onder toezicht gesteld, aan de overigen werd vergund naar hunne vroegere woonplaatsen in de Melawi-streek terug te keeren. De door Raden Pakoe verwekte troebelen kunnen hiermede als beëindigd worden beschouwd.

De als opvolger in het bestuur over het landschap Landak aangewezen pangeran ratoe werd in Maart 1898 als panembahan van dat landschap erkend en bevestigd.

In Mei d. o. v. had, onder leiding van den controleur van Landak, ter zake van eene in 1897 over en weer bedreven snelpartij, eene verzoening plaats tusschen de Tawang- en de Sempatoeng-Dajaks, de eersten aan Sambas en de anderen aan Landak onderhoorig. Overeenkomstig de bepalingen van de in 1892 tusschen de betrokken inlandsche zelfbesturen gesloten overeenkomst (zie blz. 18 van het verslag van dat jaar), waarbij de Songkong- en Tawang-Dajaks, met het door hen bewoond gebied, vroeger tot Sanggau behoord hebbende, definitief bij Sambas werden ingelijfd, kwam in Juli, na voorafgaand overleg tusschen de gemachtigden der zelfbesturen en de betrokken Dajaksche hoofden, onder leiding van den controleur van Sanggau en Sekadau, eene nadere overeenkomst tot stand tot regeling van de nieuwe grens tusschen beide landschappen.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin kwam de sultan van Pontianak naar Batavia om in persoon den Gouverneur-Generaal zijne betuigingen van hulde en verknochtheid aan te bieden.

In 1898 kreeg het bestuur slechts van één snelpartij kennis en van andere misdrijven werd weinig gehoord.

De algemeene gezondheidstoestand der bevolking gaf geen reden tot klagen.

Het handelsvertier was zeer levendig, terwijl ook de opbrengst der in- en uitvoerrechten vrij aanzienlijk steeg.

In sommige streken liep de rijstoogst bevredigend af, elders minder gunstig, en wel voornamelijk als gevolg van de weinige zorg, die de bevolking aan hare rijstvelden besteedt. De klapperboomen droegen rijkelijk vrucht; ook met de teelt en bereiding van gambier en indigo werden niet ongunstige uitkomsten verkregen, doch de oogst van peper en sago was onbelangrijk. Met de inzameling van boschproducten werden, als gewoonlijk, vooral in de afdeeling Sintang, groote voordeelen behaald.

Viel de vischvangst ter zee weder bevredigend uit, de zoetwatervisscherij was loonender dan in 1897, doordien zich meer visch op de rivieren vertoonde.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

In het afgeloopen jaar werden orde en rust in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest nergens verstoord. Wel liep in de maanden Mei en Juni te Bandjermasin en in het Martapoerasche het gerucht dat de partij van den pretendent-sultan van plan zou zijn om bij gelegenheid van de inhuldigingsfeesten een aanslag te plegen op de hoofdplaats, doch zoowel daar als elders in het gewest liepen die feesten in de beste orde af, en de wijze waarop daaraan door hoofden en bevolking werd deelgenomen [1]), gaf den indruk dat vrij algemeen tevredenheid en welvaart heerschende waren. Onder de minder bedeelde streken behoort de onderafdeeling Tanahlaut door gemis aan goeden bouwgrond, terwijl zich daar ook nog de verliezen doen gevoelen, ontstaan door de in 1897 in dat gedeelte der afdeeling Martapoera geheerscht hebbende veepest.

Zooals blijkt uit het vlot inkomen en de verhoogde opbrengst van de belastingen neemt de draagkracht der bevolking toe. Dit geldt meer bijzonder de Maleische bevolking, van welke, in tegenstelling met de Dajaksche, wordt getuigd dat zij, over 't geheel genomen, ijverig is en alles weet aan te wenden om een middel van bestaan te vinden. Daarentegen zijn de Dajaks veelal lui, leven van den eenen dag op den anderen en verbrassen in den regel vrij spoedig hetgeen een overvloedige rijstoogst of een gelukkige uitslag bij het zoeken van boschproducten hun oplevert.

Ten aanzien van de in de bovenstreken zich ophoudende aanhangers van den pretendent-sultan wordt gemeld, dat de invloed van die partij vermindert. Toch bleef de pretendent-sultan, Goesti Mohamad Seman, nog altijd aarzelen gevolg te geven aan zijn voornemen om in onderwerping te komen. Zijn neef en schoonzoon, Goesti Mohamad Arsat, toonde zich in 1898 bewegelijker dan in vorige jaren en vorderde zwaren cijns van hen, die, om handel te drijven of boschproducten te zoeken, in de streken kwamen, waar zich de aanhangers ophouden van den bekenden Tommonggong Djidan, een van de hoofden in de Boven-Doesoen die nog het midden houden tusschen Mohamad Seman en het Gouvernement. Bedoelde Arsat moet ook de hand hebben gehad in den blijkens de vorige paragraaf plaats gehad hebbenden moord op Deradjak, den schoonzoon van den bekenden Raden Pakoe uit de Westerafdeeling van Borneo. Tommonggong Djadam, een neef van Tommonggong Djidan, die blijkens het vorig verslag in Februari 1898 in onderwerping was gekomen, en er, hoewel er geen vacature was, op gerekend had daarna tot districtshoofd te zullen worden aangesteld, liet zich, in die verwachting teleurgesteld, op een door zijn oom gegeven feest in dronkenschap ontvallen dat hij geene belasting meer aan het Gouvernement wilde betalen, met welk voornemen de invloedrijkste hoofden verklaarden in te stemmen. Toen echter bleek dat Goesti Mohamad Seman hunne houding niet goedkeurde, toonden zij berouw en is de belasting aan het districtshoofd van Moeara Laoeng afgedragen. In Juni 1898 is Goesti Atjil, een der vertrouwden van den pretendent-sultan, bij den assistent-resident der Doesoenlanden te Moeara Teweh in onderwerping gekomen. Zijn voorbeeld is door een paar andere, aan de vroegere vorstelijke familie verwante personen gevolgd.

In een paar districten der afdeeling Kendangan geraakte in December de bevolking ontstemd doordien eene tabaksmaatschappij, liquideerende, de aan inlanders verschuldigde gelden wegens aanplant en opkoop van tabak niet aanstonds uitbetaalde, welke onrust echter niet tot feitelijkheden oversloeg, omdat van bestuurswege werd zorg gedragen dat de afbetaling van het verschuldigde binnen eenige weken volgde.

Tot de voorgenomen plaatsing van een tweeden controleur in de uitgestrekte afdeeling Dajaklanden, ter standplaats Kwala Koeroen in de Boven-Kahajan (zie vorig verslag, blz. 58), is eerst in Januari 1899 kunnen worden overgegaan. De aanwezigheid van een Europeesch ambtenaar in die bovenstreken is te meer noodig geworden door de vestiging van verscheidene Europeanen, die in het belang van den mijnbouw zich aldaar ophouden en met vreemde koelies werken, daar de inboorlingen voor den mijnarbeid niet te bezigen zijn.

Verder is de Regeering doende om, voortbouwende op de in het noordelijk deel der residentie Westerafdeeling van Borneo reeds verkregen uitkomsten, ook betere toestanden te scheppen in onze meer oostelijk gelegen grensstreken op Borneo, met

[1]) Ook de vorsten der verschillende zelfbesturende landschappen kwamen de feesten te Bandjermasin bijwonen. Alleen de vorst van Pegatan-Koesan werd door ziekte verhinderd.

name in het stroomgebied van de Boven-Mahakkam en van de Boven-Kajan. Het streven is om aanraking met en invloed op de aldaar gevestigde Dajakstammen te verkrijgen, een einde te maken aan de bestaande geschillen tusschen onze Dajaks en die van Serawak, en zoo de vestiging van een geregeld bestuur ook in die streken voor te bereiden en mogelijk te maken. Een en ander is de taak van de twee met Dajaksche aangelegenheden bij uitstek vertrouwde landsdienaren, die blijkens het vorig verslag (blz. 19) in April 1898 naar de bedoelde streken zijn gecommitteerd en die, na aanvankelijk in de residentie Westerafdeeling van Borneo zich in het belang van hunne zending te hebben opgehouden, met het hun toegevoegde personeel (een opnemer, een photograaf, een mantri en een plantenzoeker van 's lands plantentuin, enz.) ongeveer medio Augustus van uit Poetoes Sibau (standplaats van den controleur der tot de afdeeling Sintang van genoemde residentie behoorende onderafdeeling Boven-Kapoeas) Centraal-Borneo zijn binnengetrokken, vergezeld van een honderdtal Kajan Bahan's en eenige gewapende politiedienaren en Maleiers. Zonder noemenswaardige moeielijkheden te hebben ondervonden, werd in het laatst van September de Boven-Mahakkam bereikt. De ontvangst, welke der commissie daar van de zijde der hoofden ten deel viel, liet niets te wenschen over en haar aanvankelijke indruk van den toestand in die streken was gunstig. Volgens berichten uit Koetei van de tweede helft van April jl. werd dr. A. W. Nieuwenhuis, een der gecommitteerden, wien in het bijzonder een onderzoek naar de toestanden onder de Kedjin- of Kenja-Dajaks is opgedragen, nog vóór het einde dier maand ter Oostkust verwacht.

Eene andere belangrijke aangelegenheid, welke nog in voorbereiding is, betreft het plan om 1°. 's Gouvernements tol- en pachtgebied uit te strekken tot de niet onder rechtstreeksch Europeesch bestuur staande gedeelten van het gewest, namelijk zoowel tot de Tanah Boemboe-landen (de aan inlandsche bestuurders krachtens eene instructie in beheer gegeven gouvernementslanden) als tot de landschappen welke eigenlijk zelfbestuur bezitten, en 2°. in beide categorieën van landschappen ook het zoutmiddel in te voeren of over te nemen. De daaromtrent gevoerde onderhandelingen, waarvan — voor zooveel Koetei en de noordelijker gelegen landschappen betreft — reeds in vorige verslagen is melding gemaakt, zijn nog niet geheel beëindigd.

Wat elk der zelfbesturende landschappen in het bijzonder betreft, is nog het volgende mede te deelen.

In den inwendigen toestand van het tot de afdeeling Sampit behoorende landschap Kotta Waringin kwam nog steeds geen verbetering, omdat de vorst nog te veel onder den schadelijken invloed bleef verkeeren van zijne echtgenoote en haren broeder, den „mangkoe boemi", die beiden er steeds op uit zijn zich ten koste van de bevolking te verrijken. Van volksverloop ten gevolge van knevelarijen van de zijde der anaks radja of vorstentelgen, zooals laatstelijk nog in 1897 was voorgekomen, werd echter in het afgeloopen jaar niet gehoord.

In Pasir bleef de rust gehandhaafd. Echter had in Augustus eenig volksverloop uit de boven- naar de benedenstreken plaats, om zich aan eigendunkelijke handelingen van een der pangerans, die gemeenlijk in Boven-Pasir verblijf houdt, te onttrekken. De sultan van dit landschap kwam in Mei 1898 te overlijden, na nog geen twee jaren het bestuur te hebben gevoerd. In zake zijne opvolging is door de Indische Regeering nog geene beslissing genomen. Een der pangerans is intusschen tijdelijk met het bestuur belast. De in 1896 afgezette sultan van Pasir, die sedert te Bandjermasin verblijf hield, stierf aldaar in October 1898.

In Pegatan-Koesan werd, wegens ziekte van den „aroeng" (vorst), het bestuur waargenomen door zijn zwager, pangeran Mangkoe Boemi. In April jl. is eerstgenoemde tijdelijk naar Java vertrokken om zich te Samarang onder geneeskundige behandeling te stellen. Met het feit dat vanwege particulieren een ernstig begin is gemaakt met onderzoekingen naar den mineralogischen rijkdom van het landschap was de vorst ten zeerste ingenomen.

Onze verhouding tot het inlandsch zelfbestuur van Koetei bleef uiterst bevredigend. De sultan zond twee zijner jongere zoons opnieuw naar Europa, thans om hem bij de inhuldiging van H. M. de Koningin te vertegenwoordigen, en kwam overigens niet alleen met zijne geheele familie te Bandjermasin de inhuldigingsfeesten bijwonen, doch gaf, in zijn land teruggekeerd, zelf ook een groot feest ter viering van de gebeurtenis. Voor zijne benoeming tot commandeur der orde van Oranje-Nassau was de sultan zeer gevoelig, evenals zijn oudste zoon en aangewezen opvolger voor diens begiftiging met het officierskruis dier orde. Bij voortduring toonde het zelfbestuur zijne ingenomenheid met de gestadig voortschrijdende ontwikkeling van de Europeesche nijverheid in zijn gebied. Zonder eenige aarzeling verklaarde het zich bereid om het havenbeheer en de politie in de havens en op de reeden van Koetei aan het Gouvernement over te dragen (zie nader hoofdstuk E, § 5). Het daartoe strekkend suppletoir contract van 27 Augustus 1898 werd bij gouvernementsbesluit dd. 18 September d. o. v. n°. 15 goedgekeurd en bekrachtigd, wat bij gouvernementsbesluit van den 19den dier maand n°. 10 plaats vond ten opzichte van een ander suppletoir contract met Koetei dd. 16 Maart 1898, houdende erkenning van 's Gouvernements recht om personen, die gevaarlijk geacht worden voor de openbare rust en orde, uit het landschap te verwijderen, en bij gouvernementsbesluit dd. 5 Februari t. v. n°. 29 ten aanzien van de in 't verslag van 1897 (blz. 24) bedoelde suppletoire overeenkomst dd. 12 Juli 1896, betreffende den in- en uitvoer van vuurwapenen en de berechting van door sultans-onderdanen gepleegde delicten met betrekking tot telegraaflijnen of kabels.

Op de grenzen van Koetei en Sambalioeng hadden in den laatsten tijd eenige sneltochten plaats gevonden. Het voornemen bestond om in eene door onze ambtenaren met de beide zelfbesturen te houden bijeenkomst maatregelen te beramen om de schending van grenzen over en weer tegen te gaan.

Het nog in 't vorig verslag vermeld, door den sultan van Sambalioeng te Bandjermasin in Mei 1898 aan den resident gebracht huldebezoek liet bij dien vorst zulke gunstige indrukken achter, dat hij, niettegenstaande zijn hoogen leeftijd, bij gelegenheid van de inhuldigingsfeesten opnieuw ter hoofdplaats verscheen. De tusschen hem en den sultan van Goenoeng Taboer nog bestaande geschillen werden door bemiddeling van ons bestuur uit den weg geruimd. Het in 't verslag van 1897 (blz. 24) bedoelde suppletoir contract met Sambalioeng, dd. 6 Juli 1896, waarbij o. m. het recht tot het verleenen zoo van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen als van concessiën tot mijnontginning aan het Gouvernement is overgedragen, is mede bij het bovenaangehaald gouvernementsbesluit van 5 Februari 1898 n°. 29 [1]) goedgekeurd en bekrachtigd, onder voorbehoud echter dat het zelfbestuur er in zou toestemmen dat onze mijnverordeningen voor Sambalioeng en zijne ingezetenen van verbindende kracht zijn. Door eene aanvullende verklaring van den sultan en de landsgrooten, gesteld aan den voet der besproken overeenkomst, is sedert aan deze voorwaarde voldaan.

Dergelijke toepasselijkverklaring kwam ook ten opzichte van Goenoeng Taboer tot stand, en wel bij eene suppletoire overeenkomst dd. 27 Augustus 1898, goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 11 November d. o. v. n°. 7. Het recht om in Goenoeng Taboer vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing zoomede concessiën tot mijnontginning uit te geven, had de sultan reeds bij zijn optreden in 1893 (door eene verklaring in de toen door hem verleden akte van verband) aan het Gouvernement overgedragen. De nog jonge vorst toont de belangen van zijn land te behartigen. Van kuiperijen van de zijde van zijn gewezen voogd, den voormaligen waarnemend bestuurder van Goenoeng Taboer Adji Koening, had hij sedert lang geen last meer. Laatstgenoemde bleef zich, sedert hij naar Sambalioeng was verhuisd, rustig houden.

Het landschap Boeloengan, uitmakende het noordelijkst gedeelte van ons gebied ter Borneo's Oostkust, wordt gezegd vooruit te gaan. De sultan toont zich zeer volgzaam en zijn gezag over de Dajaksche stammen in de bovenstreken van zijn gebied is sedert de verbanning van het weerbarstige hoofd Sisapoe van Boven-Sesajap (zie het verslag van 1897, blz. 23/24) merkbaar versterkt. Zoo werd, tegen alle verwachting in, gereedelijk voldaan aan de eischen, welke de vorst gesteld had aan de stammen, die medeplichtig waren aan een sneltocht, waarvan een gouvernements-onderdaan het slachtoffer was geworden.

Met het oog op de gebeurtenissen in de Philippijnen werd gedurende de eerste drie maanden van 1899 de noordelijke grens van ons gebied op Borneo's Oostkust door een onzer oorlogsbodems (de *Flores*) in observatie gehouden.

De over 1898 uit dit gewest ontvangen berichten van algemeenen aard komen op het volgende neder.

De omstandigheden in aanmerking genomen, was de veiligheid

[1]) Bij hetzelfde besluit werd alsnog aanteekening gehouden van eene in Juli 1896 gemeenschappelijk door de sultans van Sambalioeng en Goenoeng Taboer en hunne landsgrooten onderteekende en bezegelde akte, waarbij zij een terrein, ter grootte van een vierkanten paal, voor een deel in beide landschappen gelegen, aan het Gouvernement hebben afgestaan voor de inrichting van een civiel etablissement.

van personen en goederen bevredigend te noemen.

Met de volksgezondheid was het in de gouvernementslanden vrij gunstig gesteld; de meest voorkomende ziekten waren koortsen en oogziekten, en hierdoor werden nogal velen aangetast. In de onder vorstenbestuur staande landschappen ter Oostkust was de gezondheidstoestand beter dan in 1897. In Kotta Waringin (westelijk deel van het gewest) heerschte eene pokkenepidemie, welke vrij veel offers eischte.

De veestapel had niet van ernstige ziekten te lijden.

De rijstoogst viel bevredigend uit. De Europeesche landbouwnijverheid ging in sommige streken der gouvernementslanden en ook in Koetei langzaam, maar gestadig vooruit. Meer en meer en met vrij goed gevolg werd door de bevolking ten behoeve van particuliere ondernemers tabak aangeplant voor de Europeesche markt. De koffiecultuur bleef stationnair. Aan de pepercultuur, welke als volkscultuur alleen in Pasir en de Tanah-Boemboe-landen gedreven wordt, werd, in verband met de stijgende marktwaarde van het product, uitbreiding gegeven. De prijzen van getah liepen in het laatst van het jaar plotseling aanzienlijk in de hoogte, zoodat door vele handelaren, die dat product in voorraad hadden, goed geld verdiend werd.

De met Europeesch kapitaal beproefd wordende mijnbouw is nog in wording.

De handelsbeweging was vrijwel aan die in 1897 gelijk.

Onder de nog heidensche bevolking van het gewest bleef de Islam veld winnen. De uitkomsten van het Christelijk zendingswerk waren in algemeenen zin weinig bevredigend.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

De politieke toestand in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest liet gedurende het verslagjaar weinig te wenschen over.

Door den zwager van den regent van Gantarang (afdeeling Zuiderdistricten), genaamd Pattasara, werd een zijner volgelingen, die door den magistraat van Boelekomba tot tenarbeidstelling aan de publieke werken veroordeeld was, van het werk gehaald. Daar vernomen was dat Pattasara een vrij grooten aanhang had en dat, bij pogingen tot zijne arrestatie, verzet te duchten zou zijn, werd het te Makasser aanwezige oorlogsfregat *Koningin Emma der Nederlanden* naar Boelekomba gedirigeerd, ten einde het bestuur bij de beoogde gevangenneming, zoo noodig, te steunen. Door eene landingsdivisie van 125 man, waarbij een detachement infanterie uit het garnizoen van Bonthain, werd in den nacht van 2 op 3 October de kampong Tirata omsingeld en onderzocht, doch Pattasara werd niet gevonden. Hij was tijdig naar het vorstengebied uitgeweken. De volgeling, dien hij onrechtmatig aan de hem door onzen politierechter opgelegde straf onttrokken had, werd weder gevat. Verdere gevolgen heeft deze zaak niet gehad.

Een onbekende Boeginees uit de kampong Bangkala (afdeeling Takalar) gaf zich voor een heilige („batara Gowa") uit. Bij onderzoek bleek de man een oplichter te zijn, die in het aannemen van dien titel en van den naam Kraeng Data een middel zag om zich op de gemakkelijkste wijze van de bezittingen der goedgeloovige menigte meester te maken. Door den magistraat van Bangkala opgeroepen om ter zake te worden gehoord, verscheen hij niet, waarom hij bij verstek tot veertien dagen tenarbeidstelling aan de publieke werken veroordeeld en zijne arrestatie gelast werd. Hij wilde zich echter niet goedschiks laten opvatten en maakte amok, waarop hij door de toegeschoten menigte afgemaakt werd.

Ook in dit gewest deden verschillende inlandsche vorsten van hunne belangstelling blijken in de aanvaarding van de regeering door H.M. de Koningin, hetzij door zelven op de gewestelijke hoofdplaats hunne gelukwenschen te komen aanbieden, hetzij door de hadatleden van het landschap af te vaardigen. In persoon verschenen de vorst van Gowa, die van Sidenreng, de leenvorstin van Tanette (aan welke eenige dagen later ten gouvernementshuize op plechtige wijze werd uitgereikt de haar op 31 Augustus geschonken ridderorde van den Nederlandschen Leeuw), zoomede de vorstin van Barroe, terwijl de vorstin van Alietta en die van Soeppa zich door haren hadat lieten vertegenwoordigen. Toen de gewestelijke gouverneur in December het leenrijk Boni bezocht, had aldaar de plechtige uitreiking aan den leenvorst plaats van de hem op 31 Augustus door den Gouverneur-Generaal toegekende groote gouden ster van trouw en verdienste.[1]) Van hunne ingenomenheid hiermede gaven de vorst, de landsgrooten en prinsen van Boni blijk door, op inlandsche wijze al tandakkende met hunne ontbloote kris, ongevraagd opnieuw hunne trouw aan het Gouvernement te bezweren.

In December 1898 begaf de gewestelijke gouverneur zich naar Tanette, waar hij met zijne tegenwoordigheid de uithuwelijking vereerde van de tweede dochter der leenvorstin met een Soppengschen prins, neef van den vorst van Sidenreng. Tijdens dit bezoek werd door 's Gouvernements vertegenwoordiger gelegenheid gevonden om den 25sten dier maand met de leenvorstin en de landsgrooten een nieuw politiek contract te sluiten, aangezien het bestaande (dd. 29 Februari 1868) wegens tijdsverloop in vele opzichten niet meer aan de tegenwoordige eischen voldeed. De nieuwe overeenkomst is in hoofdzaak ingericht op den voet van het in 1894 (zie het verslag van dat jaar, blz. 27) voor de leenstaten in dit gewest voorgeschreven model en verder zijn daarin overgenomen eenige bepalingen van het op 16 Februari 1896 met Boni gesloten politiek contract. Ten opzichte van mijnbouwkundige onderzoekingen en mijnontginning berust nu het recht tot uitgifte van vergunningen en concessiën ook in Tanette geheel bij het Gouvernement, en zijn voor dat landschap en zijne ingezetenen onze mijnverordeningen verbindbaar. Voorts is ook het recht om in Tanette landbouwconcessiën uit te geven in handen van het Gouvernement gekomen. De bepaling in het contract van 1868, dat het onderleen Lipoekasi, tot aan het aftreden of overlijden van den toenmaligen „aroe" La Makka Daeng Parani in diens handen zou blijven om dan, ook ingevolge de door dezen bestuurder in 1851 gepasseerde akte, onder rechtstreeksch bestuur van Tanette over te gaan, komt in het nieuwe contract niet voor, als hebbende inmiddels hare vervulling gekregen in verband met het overlijden in Januari 1898 van den genoemden „aroe". Wel wilden de hoofden en voornamen van Lipoekasi aanvankelijk niets weten van eene gezagsuitoefening door Tanette, doch aan den reizend ambtenaar die, met rang van resident, ter beschikking is van den gewestelijken gouverneur, gelukte het om in die stemming verandering te brengen, waarna de hoofden, enz. van Lipoekasi zich aan de leenvorstin onderwierpen, die dan ook, bij een kort daarop, in gezelschap van bedoelden resident, aan Lipoekasi gebracht bezoek, aldaar met de verschuldigde eerbewijzen werd ontvangen. Echter viel later nog eenige tegenstand te breken van de zijde van eenige familieleden van den overleden bestuurder. In October weigerden namelijk deze verwanten de bevelen van de leenvorstin op te volgen en kwamen, daartoe door hunne familie in het aangrenzende rijkje Barroe opgestookt, in gewapend verzet. Tot straf daarvoor werden hunne huizen, op last van het bestuur van Tanette, verbrand en werd aan de weerspannigen, die de wijk naar Barroe genomen hebben, het verder verblijf in Lipoekasi ontzegd.

Daar tot dusver niet was geregeld wie in Tanette de vorstin zou opvolgen, werd na de totstandkoming van het nieuwe contract daaromtrent eene verkiezing uitgelokt. De leenvorstin en de landsgrooten wezen als toekomstige opvolgster aan, met den titel van „aroem malolo", de oudste dochter der leenvorstin, genaamd I. Pantjoitana Aroe Pantjana, welke keuze, evenals het contract, werd goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 31 Maart 1899 n°. 16. Bij hare bevestiging als troonsopvolgster zou echter aan Aroe Pantjana zijn mede te deelen, dat zij voor het aangaan van een huwelijk de toestemming van het Gouvernement behoeft, bij niet-nakoming van welke voorwaarde zij hare aanspraken op het bestuur over Tanette zou verliezen.

In Boni werden rust en orde gedurende het verslagjaar niet verstoord. Bij gelegenheid dat in Juni 1898 de controleur voor de inlandsche zaken de Toradja-landen in het binnenland bewesten Palopo (Loewoe) bezocht, bleek het dat Boni, toen het in 1897 Loewoe behulpzaam was geweest bij het verdrijven uit het Loewoe'sch gebied van Aroe Soreang van Enrekang (zie vorig verslag, blz 20), een gedeelte van bedoelde Toradja-landen aan zich had onderworpen en den toenmaligen vorst van Loewoe de schriftelijke erkenning daarvan had afgedwongen. Naar aanleiding hiervan is in Juni 1898 de leenvorst van Boni er op gewezen dat een en ander in strijd was met het vigeerende poli-

[1]) Ook aan eenige verdienstelijke hoofden in de gouvernementslanden van Zuid-Celebes viel, ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin, eene openlijke onderscheiding te beurt. Een zestal regenten en een onderregent werden namelijk door den Gouverneur-Generaal begiftigd met de zilveren ster van trouw en verdienste.

tiek contract, en werd hem verboden verder in de Toradja-landen gezag uit te oefenen, dan wel er opnieuw strijdkrachten heen te zenden.

In het Gowa'sche konden de militaire verkenningen worden voortgezet, zonder dat eenige moeielijkheden werden ondervonden. De vorst van Gowa bracht den nieuw opgetreden gewestelijken gouverneur, weinige dagen nadat deze het bestuur had aanvaard, een particulier bezoek. In Januari 1899 trad de oudste zoon van genoemden vorst in den echt met de dochter van de vorstin van Barroe. In afwijking van het tot dusver gevolgde gebruik bleef eene kennisgeving aan het bestuur achterwege.

Eenige lieden uit Barroe hebben zich gemengd in de hiervóór vermelde oneenigheid tusschen de leenvorstin van Tanette en hare onderhoorigen in Lipoekasi en zich niet ontzien om een tiental huizen in eerstgenoemd landschap in brand te steken. De vorstin van Barroe is hierover onderhouden, waarop aan de schuldigen de vergoeding van de aangerichte schade is opgelegd.

De hadat van Alietta gaf in Augustus kennis dat de bestuurster van dat landschap, die gehuwd is met den vorst van Gowa, met goedkeuring van de hadatleden ten behoeve van haar oudsten zoon La Pangorisang afstand van het bewind had gedaan. Haar tweede zoon La Mapanjoeki was, volgens tezelfder tijd van den hadat van Soeppa ontvangen bericht, in overeenstemming met de vorstin van dat landschap, die de zuster is van de afgetreden vorstin van Alietta, tot kroonprins van Soeppa aangesteld.

Door het inlandsch zelfbestuur van Sidenreng werd bij een suppletoir contract dd. 4 Mei 1898 het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en tot het uitgeven van mijn- en landbouwconcessiën aan het Gouvernement overgedragen en werden tevens onze mijnverordeningen voor dat landschap en zijne ingezetenen bindend verklaard.

In Wadjo kon, als gevolg van de onderlinge verdeeldheid der landsgrooten, ook in het verslagjaar nog niet tot eene verkiezing van een hoofdvorst worden overgegaan. In April werd bericht ontvangen dat Aroe Peneki, de „tjakoeridi" van dat landschap, gesteund door zijne zuster, de vorstin van Soppeng, met eene aanzienlijke macht het te voren door hem ten onrechte in bezit genomen zuidelijk deel van het landschap Tempe was binnengerukt, waar hij het huis van de prinses Dala Tongang, vervangster van den vorst van Maiwa, welke laatste blijkens het vorig verslag (blz. 20) op Zuid-Tempe recht heeft, had omsingeld en haar met eene tuchtiging had bedreigd voor het geval zij niet binnen een paar dagen van daar vertrok. Om zijn doel gemakkelijker te kunnen bereiken, had hij voorgegeven te handelen op last van den waarnemenden hoofdvorst van Wadjo, die vertoornd zou zijn geweest, omdat de prinses zonder zijne vergunning zich ter plaatse had gevestigd. Ter voorkoming van een bloedbad ried de „ranrang toewa" van Wadjo, aan welke Noord-Tempe toekomt, Dala Tongang aan om toe te geven. Nauwelijks had zij dienovereenkomstig de woning ontruimd, of Aroe Peneki liet deze door zijn zoon La Madoekallang betrekken en bekend maken dat die zoon Zuid-Tempe van den vorst van Sidenreng en het huis indertijd van wijlen den hoofdvorst van Wadjo ten geschenke gekregen had. Aan den waarnemenden hoofdvorst is de raad gegeven La Madoekallang uit zijn onrechtmatig bezit te verdrijven. De oneenigheid tusschen de Wadjo'sche grooten is echter zoo groot dat hij weinig kans heeft daarvoor bij hen voldoenden steun te zullen vinden. De vorst van Maiwa is zelf niet bij machte zijne rechten op Zuid-Tempe met kracht van wapenen te doen gelden. Aan de vorstin van Soppeng is het verkeerde van hare inmenging in deze quaestie onder het oog gebracht en krachtens de bepalingen van het politiek contract ten strengste verboden om zich in den vervolge met de zaken van Wadjo of andere landschappen in te laten.

De vorst van Loewoe overleed in Maart 1898. Aanvankelijk verzuimde de hadat van dit overlijden aan het bestuur kennis te geven, zooals later bleek in de meening dat het vigeerend contract daartoe niet de verplichting oplegde. Toen echter aan de Loewoe'sche grooten duidelijk gemaakt was dat die verplichting in het politiek contract van 1861 opgenomen is en van kracht blijft, als zijnde niet in strijd met het politiek contract van 1887, zond de hadat alsnog bericht van het overlijden, met de mededeeling dat tot opvolgster was gekozen We Kambo Daeng ri Bompa, echtgenoote van den „opoe tjanning" en oudste dochter van den in 1880 overleden vorst van Loewoe. Over bemoeiingen van Boni met de Loewoe'sche Toradja-landen is hiervóór reeds gehandeld.

In de Mandharsche landschappen Madjene en Pambaoeang was in den toestand eenige verbetering waar te nemen; in de overige Mandharsche landschappen, vooral in Balangnipa, heerschte echter nog steeds regeeringloosheid en bleef de veiligheid van personen en goederen veel te wenschen overlaten. Bij een bezoek aan Tjenrana (Mandhar) in Augustus 1898 werd door den gewestelijken gouverneur een onderzoek ingesteld naar de aldaar in Juli 1897 gepleegde strandroof op eene aan een gouvernements-onderdaan toebehoorende prauw. Aan het landschap is de vergoeding van de waarde van het geroofde opgelegd.

Omtrent de Kaïlische landschappen viel op politiek gebied niets bijzonders te melden. Op 30 Mei 1898 brandde de uitgestrekte Boegineesche kampong Donggala aan de Palos-baai grootendeels af. Het huis van den aldaar gevestigden civielen gezaghebber, op een heuvel gelegen, bleef gespaard.

De in 't vorig verslag (blz. 20) genoemde Boetonsche prins La Haroewa, die zich aan onwettige heffingen op het eiland Kalao Towa (afdeeling Saleijer) had schuldig gemaakt, werd in December 1898 door het inlandsch zelfbestuur van Boeton uitgeleverd.

Ter hoofdplaats Makasser kwamen koortsen en buikaandoeningen veelvuldig voor; in de onderafdeeling Kadjang der afdeeling Oosterdistricten bezweken gedurende het eerste kwartaal van 1898 verscheidene personen aan dysenterie. Overigens was de gezondheidstoestand bevredigend.

De rijstoogst slaagde naar wensch; de opbrengst van andere voedingsgewassen dan rijst was ook over het algemeen gunstig. De koffiecultuur gaf in de afdeelingen Zuider- en Oosterdistricten minder goede uitkomsten; in de vorstenrijken viel de pluk evenzeer tegen. In verschillende streken werd van de inzameling van boschproducten, als naar gewoonte, veel werk gemaakt.

Op de eilanden en langs de kusten van den vasten wal van Celebes bleef het meerendeel der bevolking in de uitoefening van de vischvangst een goed middel van bestaan vinden.

In verband met den slechten koffieoogst en de lage prijzen van het product kwam in den toestand van den handel weinig verbetering.

Onder de Alfoeren van Centraal-Celebes en het Zuidoostelijk schiereiland en ook onder de To-Donggo, een kleine volksstam op Soembawa, schrijdt het Mohammedanisme langzaam voort.

De uitkomsten van het zendingswerk op Zuid-Celebes (in de gouvernementsafdeeling Zuiderdistricten) zijn nog uiterst gering.

Van 29 April tot 2 Mei 1898 werden het oostelijk deel van het eiland Soembawa en het westelijk deel van het eiland Flores door een hevigen storm geteisterd. Op eerstgenoemd eiland leed 't meest het district Sapé, waar o. a. honderden huizen ten gevolge van aardstortingen bedolven werden en dientengevolge bijna 200 menschen het leven verloren. In de buurt van Kaïli of van de oostelijk daaraan grenzende Tomini-landen (residentie Menado) schijnt vulkanische werking te zijn geweest. Volgens berichten van onzen posthouder aan de Palos-baai toch werden op zijne standplaats Donggala in den loop van 1898 herhaaldelijk knallen als van zware kanonschoten gehoord en aschregens waargenomen.

§ 16. *Menado.*

Gedurende 1898 werd in de onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest de rust niet verstoord. In Februari/Maart jl. vielen echter te Soemalata in het district Kwandang der onderafdeeling Limbotto (afdeeling Gorontalo) op het terrein der exploitatie- en mijnbouwmaatschappij „Kwandang-Soemalata" ongeregeldheden voor, welke van geen politieke beteekenis bleken te zijn en vrij spoedig bedwongen werden. Tusschen inheemsche bewoners (Gorontaleezen) en de van elders aangevoerde inlandsche koelies (Makassaren, Menadoneezen, enz.) van genoemde onderneming was namelijk eene spanning ontstaan, welke op 19 en 20 Februari aanleiding gaf tot samenscholingen en feitelijkheden tegen bedoeld werkvolk. De hoofdaanleggers waren de Gorontaleezen Alaboe en Tamoeoe, die gesteund werden door hunne uitgebreide familie ter plaatse. De walaäpoeloe (onderdistrictshoofd) van Soemalata was met de hem ten dienste staande macht niet in staat om de opgewondenen tot bedaren te brengen; de beide belhamels lieten zich, ook toen daarop de adspirant-controleur van Kwandang en de marsaoleh (districtshoofd) ter plaatse verschenen, niets gezeggen, maar versterkten zich in hun huis en dreigden iedereen neer te schieten, die nabij kwam. Op het nopens een en ander door voornoemden adspirant-controleur en den controleur van Limbotto in den namiddag van 5 Maart te Gorontalo gebracht bericht, besloot de assistent-resident om den volgenden ochtend

met de beide ambtenaren en den marsaoleh van Kotta naar Soemalata te gaan, terwijl nog dienzelfden avond een detachement gewapende politiedienaren derwaarts op marsch ging. Van Kwandang werd door allen met een gehuurd particulier vaartuig (met petroleum-motor) de reis naar Soemalata ondernomen, waar men in den avond van den 7den aankwam. Thans gelukte het om den beiden raddraaiers een verhoor af te nemen. Gevolgd door een groot aantal personen voor den assistent-resident verschenen, bekenden zij verkeerd te hebben gehandeld en vroegen een nacht tijd om te beraadslagen, hetgeen hun toegestaan werd. Dien avond pleegden zij overleg zoowel met het onderdistrictshoofd als met den Europeeschen administrateur der hooger bedoelde mijnbouwmaatschappij, en ontvingen van beide zijden den raad om zich zonder verzet over te geven. Een tot hunne familie behoorende aanzienlijke Gorontalees, de gewezen marsaoleh van Kwandang Oeloe Pango Poetih, bracht hen den volgenden ochtend bij het districtshoofd van Kotta, die hen vervolgens overgaf aan den marsaoleh van Kwandang. Nogmaals werd hun gezegd dat eene vrijwillige overgaaf hun ten goede zou worden aangerekend. Terwijl aanstalten gemaakt werden om hen te doen scheep gaan naar Kwandang, om van daar naar Limbotto te worden gebracht, als zijnde de plaats waar zij voor den kleinen madjelis zouden moeten terechtstaan, trokken zij echter plotseling ieder een verborgen gehouden wapen en wisten, met eenige onder de menigte aan het strand aanwezige volgelingen, zich een doortocht te banen, waarbij een politieoppasser en een gewapend politiedienaar gedood en twee andere gewond werden; één van de volgelingen der beide hoofdaanleggers werd gedood, terwijl eenige andere volgelingen gewond werden, waarvan twee, volgens latere berichten, overleden zijn. Om bloedvergieten te voorkomen werd het, met het oog op de kleine macht, niet raadzaam geacht de ontsnapten, die zich met hunne aanhangers in huizen en achter heggen langs den naar boven loopenden weg verdekt hadden opgesteld, aldaar aan te vallen. Ondanks het hem werd ontraden, meende evenwel de administrateur, de heer H. C. Knappert, steunende op zijne goede bekendheid met de aanleggers en hunne familie, eene poging te kunnen aanwenden om op den verderen loop der zaak een gunstigen invloed uit te oefenen en ging daarom alleen op weg om met de betrokkenen te spreken. Vrij spoedig ontmoette hij voornoemden Oeloe Pango Poetih, oom der beide aanleggers, doch deze raadde hem aan terug te keeren, en op dezen terugtocht werd hij van achter eene heg bij het huis van een der hoofdaanleggers door den gewezen imam Boetai van Kwandang doodgeschoten. De passarbevolking van Soemalata was gevlucht en alleen de raddraaiers met hun aanhang, geschat op een 50-tal meerendeels met lansen en peda's gewapenden, hielden zich in den omtrek op. Daar de assistent-resident het voor niet onmogelijk hield, dat misschien Oeloe Pango Poetih, wiens groote invloed bekend was, en die gezegd werd sedert met zijne vrouwen en familie naar Bwool te zijn getrokken, met een deel der bevolking de hoofdaanleggers zou steunen, besloot hij tot het ontbieden van machtsversterking uit Menado. Nadat die aanvraag, tevens houdende mededeeling van het gebeurde, in den ochtend van den 10den Maart met de mailboot te Menado was aangebracht, vertrokken nog dienzelfden dag naar Soemalata, per gouvernementsstoomer *Raaf*, de resident, vergezeld van 35 militairen onder bevel van den militairen commandant van Menado, en per mailboot een detachement, sterk 2 officieren en 50 man, van de inmiddels gemobiliseerde schutterij.

De komst der gewapende macht (11 Maart) en de door den resident genomen maatregelen, om onder de te Soemalata en ook op andere plaatsen langs de kust aan de mijnindustrie verbonden Europeanen en hun personeel de ontstane ongerustheid te doen verdwijnen, deden vrij spoedig de kalmte terugkeeren. De Gorontaleesche werklieden, die allen gevlucht waren, bleven echter aanvankelijk nog weg, zoo ook het meerendeel der kampongbewoners. Om de bevolking gerust te stellen, werden de verschillende kamponghoofden door den resident aangeschreven om overal bekend te maken, dat de bewoners ongestoord naar hunne kampongs konden terugkeeren, daar het bestuur slechts straffend zou optreden tegen de boosdoeners en hunne medeplichtigen. Die bekendmakingen hadden het gewenscht gevolg; langzamerhand kwamen de inboorlingen in hunne kampongs terug, dank zij ook de flinke bemoeiingen van het districtshoofd van Kotta. Intusschen bleek in verschillende kampongs schaarschte aan voedingsmiddelen te zijn ontstaan, waaraan de resident zooveel mogelijk tegemoet kwam door het beschikbaar stellen ten behoeve van nooddruftigen van een deel der van Menado medegenomen rijst, enz. Die uitdeelingen, waarmede eene commissie werd belast, droegen er toe bij, dat het vertrouwen bij de bevolking terugkwam, zoodat de toestand weldra weder normaal werd. Te Gorontalo, waar door de komst van vluchtelingen gedurende eenige dagen overdreven berichten omtrent het gebeurde op de Noordkust in omloop waren geweest, bracht de terugkeer van den assistent-resident en van de medegenomen politiemacht, welke reeds op 14 Maart Soemalata hadden kunnen verlaten, mede alles weder tot kalmte. Verder had daartoe medegewerkt de verschijning ter reede Gorontalo van het van Menado derwaarts gedirigeerde flottieljevaartuig *Java*, belast met hydrographische opnemingen in de Golf van Tomini.

De aanvankelijk door velen te Soemalata gekoesterde meening dat de weerspannigen zouden gesteund worden door meergenoemden Oeloe Pango Poetih, die zich sedert het gebeurde schuil hield, bleek weldra op geen goede gronden te steunen. Niet alleen had deze ex-marsaoleh — zooals den resident bekend was — in vroegere betrekkingen zich steeds zeer gouvernementsgezind getoond en had hij met den vermoorden administrateur op vriendschappelijken voet verkeerd, maar ook aarzelde hij niet om, toen hem ter oore kwam dat de resident een onderhoud met hem wenschte, zich bij dezen aan te melden. Zijn rondzwerven in de omstreken van Soemalata had blootelijk ten doel gehad om uit de macht van de oproerigen te blijven, die hem allicht in moeielijkheden zouden kunnen brengen, zooals hij reeds den 8sten, d. i. op den dag van de ongeregeldheden, schriftelijk aan het bestuur had doen weten, onder opgaaf van de namen der hoofdschuldigen. Hij bood thans zijne diensten aan om met eenige vertrouwde personen Alaboe c. s. op te sporen, welk aanbod door den resident werd aangenomen (15 Maart).

Toen het inzicht algemeener werd, dat de invloedrijke Oeloe Pango Poetih aan de beweging geen deel had, was weldra alle ongerustheid bij bevolking en Europeanen geweken. Men begon de werkzaamheden te hervatten en de nog afwezigen onder de bevolking keerden naar hunne woonplaatsen terug. Het detachement schutterij, dat aan het strand de wacht had gehouden, keerde den 17den per mailboot naar Menado terug. Zoolang Alaboe c. s. nog niet gevat waren, werd het intusschen raadzaam geacht de militairen nog aan te houden, die tot hiertoe boven bij de mijnen geposteerd waren geweest, doch nu, op een klein piket na, den wachtdienst aan het strand gingen waarnemen.

In den avond van den 18den kwamen Oeloe Pango Poetih en degenen, die met hem waren medegegaan, uit de omstreken van Soemalata, waar zij de schuldigen hadden gezocht, terug en leverden aan den resident uit Alaboe en Tamoeboe, terwijl den 21sten nog drie der belhamels door hem in handen van het bestuur werden gesteld. Al deze vijf arrestanten verklaarden eenstemmig dat de oud-marsaoleh zich volstrekt niet bij hen aangesloten, maar integendeel al het mogelijke gedaan had om hen van feitelijkheden terug te houden; zij waren toen echter te opgewonden geweest om naar zijne woorden te luisteren.

Ingevolge een door den resident te Menado achtergelaten verzoek aan den commandant van het toen naar de Sangi- en Talaut-eilanden op reis zijnde flottieljevaartuig *Edi* om na terugkomst van daar naar Soemalata te stoomen, kwam die oorlogsbodem den 22sten ter reede van laatstgenoemde plaats; van de aanwezigheid van de *Edi* werd gebruik gemaakt om nog eerst te Paleleh in het landschap Bwool (westwaarts van Soemalata) de vlag te doen vertoonen, ook om aan de daar gevestigde Europeanen, te hunner geruststelling, te doen weten dat de hoofdaanleggers van de ongeregeldheden in handen van het bestuur waren en dat de zaken te Soemalata weder haren gewonen loop hadden genomen. Onder die omstandigheden werd tevens geen aanleiding meer gevonden om de militaire macht aan te houden, zoodat, toen de *Edi* den 25sten te Soemalata terug was, de militaire commandant en zijne manschappen zich den volgenden morgen daarop inscheepten om naar Menado terug te keeren. De resident bleef nog gedurende eenige dagen ter Noordkust tot regeling van verschillende aangelegenheden.

Omtrent de opvatting van de verdere belhamels (waaronder de moordenaar van den heer Knappert) en de berechting van de reeds in hechtenis gestelden zijn tot dusver hier te lande geen mededeelingen ontvangen.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werden door den Gouverneur-Generaal aan eenige hoofden zoowel in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gebied als in streken onder inlandsch zelfbestuur onderscheidingen toegekend. Zoo werd met de kleine gouden ster voor trouw

en verdienste begiftigd de marsaoleh van Telaga in de afdeeling Gorontalo, en werd de zilveren ster verleend aan drie eerste districtshoofden (majoors) in de Minahassa, aan den radja van Bwool (Noordkust van Celebes) en aan een der djoegoegoe's van de Talaut-eilanden. Aan de ter hoofdplaats van het gewest en in de afdeeling Gorontalo gegeven feesten werd deelgenomen door duizenden van elders gekomenen, niet alleen uit landschappen ter Noordkust en aan de Golf van Tomini (uit Parigi en Saoesoe waren vertegenwoordigers der zelfbesturen opgekomen), maar ook van de Sangi- en Talaut-eilanden.

Werd reeds in 't vorig verslag (blz. 21, 132 en 166) melding gemaakt van twee voor een grooter of kleiner gedeelte van dit gewest in 1898 verordende belangrijke maatregelen, krachtens welke namelijk 1° ook de inheemsche bevolking der Minahassa ten opzichte van de teelt van koffie van 1 Januari 1899 af geheel naar eigen inzicht zal kunnen handelen met vrije beschikking over het geoogste product; en 2°. dáár en westwaarts langs de Noordkust van Celebes, zoomede op de Sangi- en Talaut-eilanden, van gouvernementswege met 1 Juni 1898 tot heffing van in- en uitvoerrechten, en, voor zooveel betreft petroleum en lucifers, ook van accijnsen is overgegaan [1]), — inmiddels is en wordt het noodige voorbereid om, nu daartoe bij de wetten van 30 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad nos. 328 en 329, Indisch Staatsblad 1899 nos. 91 en 92) de gelegenheid is verschaft, de rechtenheffing onzerzijds — en wel met ingang van 1 Juli 1899 (zie de ordonnantiën van 27 Mei 1899 in nos. 169 en 170 van het Indisch Staatsblad) — ook in te voeren (wat de betrokken inlandsche zelfbesturen betreft tegen schadeloosstelling) in de nog niet tot het gouvernements tol- en accijnsgebied behoorende streken van dit gewest, met namen de landschappen in de Tomini-bocht en de nog vrijhavengebied uitmakende gouvernementsdistricten van Gorontalo, een en ander met inbegrip van de tot het sultanaat Ternate behoorende landschappen en eilanden der afdeeling Banggaai.

Omtrent onze aanrakingen met sommige der bedoelde Tomini-landen en met andere zelfbestuur bezittende onderhoorigheden van dit gewest, zoomede omtrent het voorgevallene aldaar is verder over 1898 en de eerste maanden van 1899 nog het volgende te melden.

Door de inlandsche zelfbesturen van Ampibaboe (vroeger Amfibaboe geschreven), Toriboeloe en Sigenti werden respectievelijk onder dagteekening 13, 14 en 17 December 1898 de nieuwe verklaringen afgelegd, waarbij zij het nieuw politiek contract, met het tot hen in bondgenootschappelijke verhouding staande landschap Maoeton gesloten (zie vorig verslag, blz. 21), voor zich bindend verklaren. Den 23sten Februari 1899 werd ook eene gelijkluidende verklaring van aansluiting aan het Maoeton-contract afgelegd door den nieuwen bestuurder van Kasimba (vroeger geschreven Kasimbar) en zijne „ado's". Van het viertal akten werd aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 11 Mei 1899 n°. 16.

In Parigi kwam aan het geschil met de Topebatoe-Alfoeren in het afgeloopen jaar door bemiddeling van het hoofd van Mapane een einde. Door lieden uit het aan Parigi grenzende landschap Palos, behoorende tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, werd wraak genomen wegens een moord op een der bestuurders van Palos gepleegd door een zoon van den gewezen rijksbestierder van Parigi Bapa I Latjado, wiens kampong zij, hoewel zonder succes, belegerden.

Aan de bij het Gouvernement tegen genoemden Latjado bestaande grieven is thans door zijne onderwerping een einde gekomen. Het bleek in 1898 dat hij uit Palos, waarheen hij in 't laatst van 1895 de wijk had genomen (verg. het verslag van 1896, blz. 30), heimelijk in Parigi was teruggekeerd, en sedert vertoefde ten huize van zijne in Mei 1897 als bestuurster van Parigi opgetreden zuster. Daar hem indertijd verboden was zich in Parigi op te houden, maakte de controleur, toen hij in October 1898 gekomen was om aan de vorstin het door de Indische Regeering bekrachtigde nieuw politiek contract uit te reiken (zie vorig verslag, blz. 22), bezwaar zich naar hare woning te begeven, zoolang Latjado zich daar ophield. Eene gewenschte oplossing werd gevonden toen van de zijde der bestuurster het verzoek werd overgebracht dat de controleur mocht kunnen goedvinden genoemden broeder, die voor zijne tekortkomingen jegens het Gouvernement vergiffenis wenschte te vragen, daartoe aan boord te ontvangen. Hierin werd toegestemd. Latjado, die bij de landsgrooten in hoog aanzien bleek te staan, verscheen hierop voor den controleur, betuigde leed over zijne tekortkomingen, en bood, na dit onderhoud, een schriftelijk verzoek aan om weder in genade te worden aangenomen. De controleur bracht nu aan de vorstin het voorgenomen bezoek, in bijzijn van de landsgrooten en Latjado, welke laatste zich met den loop van zaken zeer ingenomen toonde. De resident is sedert gemachtigd om aan Latjado namens het Gouvernement de gevraagde vergiffenis te schenken, mits hij in eene door 's Gouvernements vertegenwoordiger te beleggen groote openbare vergadering daartoe alsnog het verzoek doe en de belofte aflegge voortaan zich gehoorzaam en onderdanig te zullen betoonen. Van de wegruiming der moeielijkheden met Latjado worden voor onzen invloed in Parigi goede gevolgen verwacht.

Het door de in 't vorig verslag (blz. 20) bedoelde bestuurscommissie [2]) ingestelde onderzoek naar de aanspraken, welke het tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende landschap Loewoe op het gezag over de Posso-Alfoeren kan doen gelden, heeft aan de Indische Regeering nog geen voldoend zekere gegevens verschaft om ten aanzien van die aanspraken eene beslissing te kunnen nemen. Ten einde tot eene goede en billijke oplossing van de quaestie te geraken, is daarom aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden en den resident van Menado opgedragen deze aangelegenheid op eene daartoe in de Possostreek te houden bijeenkomst in nadere behandeling te nemen en bij gemeenschappelijk rapport opnieuw voor te brengen.

In Posso was het in den laatsten tijd minder rustig. Volgens het gewestelijk verslag stonden de To Napoe- en de To Oendoe-Alfoeren er gereed om elkaar te bevechten, terwijl de Topebatoe-Alfoeren en de lieden van Mapane hunne kampongs versterkten uit vrees voor een aanval van de zijde van Sigi (Celebes en onderhoorigheden).

Nadat in Juli 1897 de radja van Kaidipang (Noordkust van Celebes) op zijn verzoek door het Gouvernement eervol ontslagen was, werd de door de hoofden en bevolking gekozen nieuwe radja op 31 Augustus 1898 te Menado door den resident in zijne waardigheid bevestigd. De door den nieuwen bestuurder verleden akte van verband en de aan hem uitgereikte akte van bevestiging werden goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 1 December 1898 n°. 4. Van de zijde van Kaidipang werd geklaagd dat lieden van Bolang Itang zich schuldig maakten aan het berooven van aanplantingen in Gontoema, een stuk grond, waarop beide landschappen aanspraak maken. Deze zaak kon zonder veel moeite worden geschikt.

In het laatst van 1898 werd door den resident eene definitieve regeling van de grens tusschen het landschap Bwool en het district Kwandang der afdeeling Gorontalo vastgesteld, waarmede door den betrokken radja werd ingestemd.

In het belang van de handhaving van onze onzijdigheid in den Spaansch-Amerikaanschen oorlog werd gedurende eenige maanden van 1898 door de marine ook in de noordelijke wateren van dit gewest een waakzaam oog gehouden, meer bijzonder in die van de Sangi-, Talaut- en Nanoesa-eilanden. Het met dezen observatiedienst belaste flottieljevaartuig *Edi* bezocht o. a. Miangis (op sommige kaarten ook wel als Palmas aangeduid), het noordelijkst gelegen eiland onzer bezittingen in bedoeld zeegebied, welks bewoners bij de invoering met 1 Januari 1895 van hassilheffing ook van de bewoners der Talaut-eilanden (verg. het verslag van 1896, blz. 30), ofschoon er toen nog nimmer een Europeesch ambtenaar geweest was (sedert werd het eiland af en toe door een onzer gouvernementsstoomschepen aangedaan), uit eigen beweging het verschuldigde kwamen afdragen aan onzen (Europeeschen) posthouder te Lirong op Salibaboe (Talaut-eilanden). De tochten van de *Edi* werden enkele malen geheel of gedeeltelijk medegemaakt hetzij door den op Groot-Sangi gevestigden controleur der afdeeling, hetzij door den bedoelden posthouder, en soms ook door inlandsche bestuurders, o. a. door

[1]) Op de Sangi- en Talaut-eilanden behoefde van schadeloosstelling der inlandsche zelfbesturen geen sprake te zijn, omdat de radja's aldaar het recht van tolheffing niet uitoefenden. In de inlandsche rijkjes op de Noordkust van Celebes plachten de zelfbesturen alleen uitvoerrechten te heffen. Voor de overneming van dit recht werd hun bij de in 't vorig verslag (blz. 21) bedoelde suppletoire contracten van September 1897 en April 1898 een totaal bedrag van f 6200 's jaars aan schadeloosstelling toegekend, namelijk aan Bolang Mongondo f 4500, aan Bolang Oeki f 100, aan Bintaoena f 100, aan Bolang Itang f 150, aan Kaidipang f 150 en aan Bwool f 1200.

[2]) Het gevolg van den op de reis dier commissie in het Posso-meer omgekomen hoofdingenieur van het mijnwezen R. Fennema ondervond, daags na het ongeval, veel hulp van den kabasenja van Gontara (westelijke oever van bedoeld meer). Als blijk van waardeering bestemde de Gouverneur-Generaal voor bedoeld hoofd een jachtgeweer met toebehooren, voorzien van een zilveren plaat met toepasselijk opschrift. In Juli 1898 werd den resident opgedragen dit geschenk aan den begiftigde uit te reiken of te doen uitreiken.

den djoegoegoe en een paar mindere hoofden der Nanoesa-eilanden. Daar op bijna alle noodig geoordeelde punten reeds vroeger Nederlandsche wapenborden waren opgesteld, bleek thans voor de plaatsing van zoodanig teeken van gezagsuitoefening alleen in aanmerking te komen de noordwestelijke hoek van Salibaboe. Te dien einde werd in 't laatst van Juli 1898 bij Kalongan een wapenbord opgesteld en aan de zorg van het hoofd dier plaats aanbevolen. De ruwe toestanden, welke nog slechts een tiental jaren geleden op de Talaut-eilanden heerschende waren, hebben er van lieverlede geheel plaats gemaakt voor zachtere zeden. Overal waar de *Edi* kwam, werd de bevolking zeer behulpzaam bevonden. De aan boord aanwezige officier van gezondheid begaf zich op enkele plaatsen aan wal tot het verleenen van geneeskundige hulp.

Met de radja's op de Sangi-eilanden, die tevens de onderhoorige eilanden besturen, en de verdere hoofden werden in den loop van 1898 besprekingen gevoerd en werd overeenstemming verkregen omtrent verschillende aangelegenheden, met welke regelingen door de Indische Regeering in Februari jl. is ingestemd, en welke, voor zooveel noodig, hare belichaming zullen vinden in met bedoelde zelfbesturen te sluiten nadere politieke contracten, waarvoor een definitief ontwerp te Batavia is vastgesteld, gegrond in hoofdzaak op het in 1894 voor landschappen op Celebes aangenomen model. Verder is bij dat ontwerp rekening gehouden met de volgende veranderingen in de bestuursorganisatie. Het aantal radjaschappen der Sangi- en Talaut-eilanden is van zes tot vijf verminderd door de vereeniging van het kleine landschap Kandhar, dat te weinig zielen telde om op den duur te kunnen bekostigen de drie hoogere hoofden, die er volgens de bestaande organisatie het bestuur moesten uitmaken (de radja, de president pengganti radja en de djoegoegoe), en van wie er laatstelijk slechts één (de djoegoegoe) in functie was. Met algemeene instemming der betrokkenen werd daarom Kandhar vereenigd met Taroena, onder den naam van Kandhar-Taroena, met behoud van een afzonderlijken djoegoegoe voor het bij Taroena ingelijfde gebied. Deze vereeniging zal tevens gelegenheid geven tot eene door de hoofden van Taboekan en Taroena nuttig en noodig geachte afronding van hun gebied. Tot dusver werd in de verschillende Sangische staatjes het hoogste hoofd (radja) door een president pengganti radja ter zijde gestaan. Overeenkomstig het verzoek der zelfbesturen is door de Indische Regeering toegestemd in de afschaffing van die betrekking, niet alleen omdat hare blijvende vervulling voor een richtig beheer overbodig was, maar ook omdat die vereenvoudiging tevens strekte tot vermindering van lasten voor de bevolking. Evenals in het reeds genoemde Kandhar was ook in Tagoelandang de betrekking van president pengganti radja onvervuld, en daar zulks in Taroena, Taboekan, Manganitoe en Siauw het geval was met de waardigheid van radja, werd in elk van die vier landschappen, met goedkeuring van den resident, de president pengganti radja als radja aangewezen (die van Taroena nu als radja van Kandhar-Taroena). Op 31 Augustus 1898 beëedigden en onderteekenden de nieuwe titularissen eene akte van verband, welke akten werden goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 27 April 1899 n°. 23. Verder is op de Sangi-eilanden, voor zooveel de eerste hoofden betreft, namelijk voor de radja's en de djoegoegoe's (ten opzichte van de kapiteins-laut was de maatregel te ontraden), het recht komen te vervallen om voor eigen diensten over een zeker aantal „pinontols" (heerendienstplichtigen) te beschikken, waarvoor als equivalent ten behoeve van die hoofden door de bevolking jaarlijks eene betaling in geld (ten hoogste f 1 per pinontolplichtigen Sangirees) zal worden opgebracht. Deze gelden worden gestort in eene gemeenschappelijke kas, te beheeren door den controleur der afdeeling Sangi- en Talaut-eilanden, die daaruit aan de radja's en hoofden een maandelijksch traktement uitkeert. [1])

De in Januari 1895 naar Menado gerelegeerde gewezen president pengganti radja van Manganitoe (verg. het verslag van 1895, blz. 27) kreeg in Januari jl. van de Indische Regeering vergunning om naar zijn land terug te keeren.

Omtrent het gewest in zijn geheel wordt wijders nog het volgende bericht. Aangaande de veiligheid van personen en goederen kan over 1898 even gunstig getuigd worden als over het voorafgegane jaar.

De gezondheidstoestand liet in 1898 hier en daar te wenschen over. Koortsen en buikziekten kwamen nogal veel voor in enkele streken der Minahassa, in een gedeelte van het rechtstreeksch gouvernementsgebied in de afdeeling Gorontalo en, in het tweede kwartaal van 1898, ook op de Sangi- en Talaut-eilanden.

De rijstoogst viel in de afdeeling Gorontalo vrij bevredigend uit; in het overig gedeelte van het gewest bepaald gunstig. De miloe (djagong) gaf een voldoend, hoewel minder ruim beschot dan in 1897. De aardvruchten, welke op de Sangi- en Talaut-eilanden een hoofdbestanddeel der volksvoeding uitmaken, slaagden zeer goed. De klappercultuur, waaraan bij voortduring uitbreiding wordt gegeven, gaf mede bevredigende uitkomsten. Muskaatnoten werden in ruimere hoeveelheid geoogst dan in 1897; de aanplantingen van dit gewas hadden minder dan toen van ziekte te lijden. Bijzonder gering was echter de koffiepluk. Als naar gewoonte werden groote hoeveelheden boschproducten uit de staatjes aan de Tomini-bocht te Gorontalo aangebracht. Uit de landschappen aan de Noordkust werden dammar en rottan te Menado ingevoerd. Copra, rottan, ebbenhout en bengkoedoe zijn de belangrijkste uitvoerartikelen van de Sangi- en Talaut-eilanden.

De toestand van den handel bleef vrij wel ongewijzigd.

In April 1898 werden de bewoners van het tot de Togeangroep behoorende eiland Oena Oena in de bocht van Tomini zoodanig door onderaardsch gerommel en aardschokken verontrust dat allen het eiland verlieten. Spoedig daarna vond er eene hevige vulkanische uitbarsting plaats, welke sinds door verscheidene is gevolgd. Eene enkele maal werd de uitgeworpen asch tot voorbij Donggala aan de Westkust van Celebes gedreven (zie het slot der vorige paragraaf).

§ 17. *Amboina.*

De ramp, waardoor in den aanvang van 1898 de hoofdplaats van dit gewest en hare naaste omgeving ten gevolge van eene aardbeving werd getroffen (waarschijnlijk de hevigste van alle vroeger aldaar waargenomene, maar die gelukkig plaats greep op een deel van den dag dat daardoor niemand in den slaap werd verrast), vond reeds bespreking op blz. 22 van 't vorig verslag, terwijl in een later gedeelte van datzelfde verslag (zie blz. 173) nog kon worden gewag gemaakt van het geruststellend oordeel door den met een geologisch onderzoek in de geteisterde streek belast geweest zijnden hoofdingenieur van het mijnwezen dr. R. D. M. Verbeek uitgesproken ten aanzien van de vraag of de plaats wel als bestuurszetel behouden diende te blijven. Genoemde hoofdingenieur kwam namelijk tot de conclusie (zie zijn voorloopig rapport dd. 26 October 1898, in brochurevorm gedrukt als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 20 Januari 1899) dat eene andere plek voor nieuwe hoofdvestiging, die uit het oogpunt van gezondheid, voortreffelijk drinkwater en gunstige scheepvaart-omstandigheden boven Amboina de voorkeur zou verdienen, niet wel ware aan te wijzen, en dat trouwens op geologische gronden eene vermeerdering in de toekomst van sterke aardbevingen niet is te verwachten, terwijl overigens de van aardschokken (hoedanige zich sedert nog af en toe hebben doen gevoelen) te duchten gevaren grootelijks zijn te ontgaan door het volgen van eene doelmatige bouwwijze, waarbij alles wat van steen is zooveel mogelijk worde vermeden en vooral voor eene lichte dakbedekking (atappen of gegalvaniseerd ijzer) worde gezorgd. Overeenkomstig dit advies heeft de Indische Regeering in Januari jl. besloten tot de verplaatsing niet over te gaan, zoolang in den toestand geen verandering komt. Hangende die beslissing kon niet met de wederoprichting van de vernielde militaire gebouwen worden begonnen, doch wel was inmiddels machtiging verleend om — van tijdelijke materialen en zoodanig dat zelfs bij instorting de kans op ongelukken zeer gering zou zijn — ten behoeve van 's lands burgerlijken dienst verschillende gebouwen nieuw op te trekken.

Ook vele particulieren namen den wederopbouw of de herstelling van hunne woningen ter hand; aan anderen ontbraken daartoe de noodige middelen. De weinige grootere huizen, die hersteld zijn, vinden thans geene huurders meer, omdat men zich intusschen met kleinere woningen, die weinig huur doen, heeft leeren behelpen. Hoewel den lande ongetwijfeld de meeste schade is toegebracht, drukken de gevolgen van de ramp ook

[1]) Behalve de aan het Gouvernement verschuldigde hassil, laatstelijk bepaald voor de Sangi-eilanden op f 2,50 en voor de onderhoorige eilanden op f 1 's jaars per schattingplichtige (verg. het verslag van 1896, blz. 30), wordt sedert jaren door iederen schattingplichtigen Sangirees nog f 0,25 's jaars opgebracht ter stijving in elk landschap van de zoogenaamde „oewang-kas", uit welke zoogenaamde rijkskassen, mede onder beheer van den controleur, geen andere uitgaven dan ten algemeenen nutte mogen worden gedaan (waar het sommen boven de f 100 geldt, na verkregen toestemming van den resident). Hoofdzakelijk worden die gelden aangewend voor het aankoopen van materialen en gereedschappen voor het werk aan wegen en bruggen.

zwaar op een groot deel der bezittende en belasting betalende bevolking, en haar toestand zou zeker nog treuriger zijn indien daarin niet eenige verbetering was gebracht door de verdeeling van het aanzienlijk bedrag van ruim f 127 000, dat in Nederland en Indië tot leniging van den nood is bijeengebracht.

De politieke toestand was in het verslagjaar over het algemeen bevredigend.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werd aan drie regenten, twee patihs en één orangkaja door den Gouverneur-Generaal toegekend de kleine gouden of de zilveren ster van trouw en verdienste en werden eenige verdere onderscheidingsteekenen (gouden rottingknoppen voorzien van het Nederlandsche wapen of pajongs met wimpels van verschillende klassen) ter beschikking van den resident gesteld om daarmede andere verdienstelijke hoofden in het gewest te begiftigen.

Op West-Ceram, waar het den posthouder van Kairatoe nog niet mocht gelukken de negorijen Roemberoe en Hoenitetoe met elkaar te verzoenen (zie vorig verslag, blz. 23) hadden verscheidene sneltochten plaats, waarvan gelukkig telkens niet meer dan één of twee personen het slachtoffer werden. In de afdeeling Wahaai was de toestand in dit opzicht het ongunstigst. Nadat in Februari 1898 in de buurt van de hoofdplaats dier afdeeling twee personen waren gesneld, werden in het begin van Augustus, mede niet ver van onze vestiging, de regent van Pasahan met acht van zijne familieleden en in November iemand van Haliling op dezelfde wijze om het leven gebracht, wat onder de omwonende bevolking groote ontsteltenis verwekte. Het garnizoen van Wahaai is daarop versterkt; andere maatregelen om aan deze sneltochten een einde te maken waren, tijdens de afsluiting te Batavia van de berichten voor deze paragraaf, nog in overweging.

Door het flottieljevaartuig *Borneo* werd in Juli/Augustus 1898 de vlag vertoond in de wateren der Key-, Zuidwester- en Tenimbereilanden. De controleur der afdeeling maakte de reis mede tot het opnemen van den stand van zaken, het houden van besprekingen met de verschillende posthouders, het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van vreemde parelvisschers, en inzonderheid om op laatstgenoemde eilandengroep, waar de veelal woeste bevolking zich in de laatste maanden weder aan de opvarenden van aldaar ten handel gekomen of uit nood binnengevallen inlandsche prauwen had vergrepen, met den steun van het oorlogsschip, de daders ter verantwoording te roepen. Waar het niet mogelijk bleek de schuldigen in handen te krijgen, werden de zaken, naar landsgebruik, afgedaan door het opleggen van boeten, die in sieraden werden gekweten. Leverde de inning der aan de bewoners van Ridool en Ritabel op Larat opgelegde boete geen moeielijkheden op, de kampong Woenlah op Moloe, welke had deelgenomen aan den moord op twee van de drie opvarenden eener van Key afkomstige prauw, bleef echter in gebreke aan zoodanigen eisch te voldoen. Beducht voor de gevolgen, hadden de bewoners de plaats verlaten en hunne roerende have zooveel mogelijk in veiligheid gebracht. Daar inzonderheid de lieden van Moloe als moordlustig bekend staan, werd gebruik gemaakt van de verleende machtiging om, waar zulks als waarschuwend voorbeeld dienstig kon zijn, tot tuchtiging over te gaan. Op de kampong en het omliggend terrein werd eenig granaatvuur afgegeven, waarna de landingsdivisie aan wal ging, doch, niemand aantreffende, zich bepaalde tot het vernielen van de verlaten woningen en van eenig in den boschrand verborgen huisraad. Zonder letsel kwamen onze sloepen aan boord terug. Daar een der bedoelde Keyneezen door lieden van de kampong Adodo, mede op Moloe, was vermoord, werd daarheen gestoomd. De bewoners bleken echter door het aan Woenlah overkomene afgeschrikt om zich onwillig te betoonen. Niet alleen werden de opgelegde boeten gekweten, maar ook werd het hoofd van den vermoorde in onze handen gesteld, om dit, volgens gewoonte, aan de bloedverwanten te kunnen teruggeven, daar de verslagene Mohammedaan was. Op het eiland Sejrah was onderzoek te doen naar het vermoorden van 13 Madureezen, die in twee prauwen te Kamaltalbang (of Kamatoebong) aan wal waren gegaan om verfhout in te zamelen. Het bleek nu dat aan de verslagenen ten laste was gelegd dat zij de adatrechten der kampong hadden geschonden door op onvrij terrein naar zekere soort schelpen gevischt te hebben. Besprekingen aan boord gehouden met eenige hoofden van Sejrah schenen aanvankelijk hoop te geven dat de lieden van Kamaltalbang hunnerzijds zouden zijn over te halen om de moordenaars uit te leveren of althans bloedprijs te betalen, waarvan het bedrag op p. m. f 1000 werd bepaald, te voldoen in olifantstanden of andere voorwerpen van waarde. Ook de orangkaija van Kamaltalbang liet weten dat hij zijne onderhoorigen tot eene minnelijke afdoening van de zaak zou trachten over te halen. Deze waren daartoe echter niet te bewegen, en nog vóórdat de termijn van antwoord verstreek, werd de plaats door de bewoners verlaten en sloot de orangkaija zich bij zijne vluchtende onderhoorigen aan. Ook Kamaltalbang en de omgeving dier kampong trof nu een gelijk lot als Woenlah op Moloe. De landingsdivisie, die ook hier, na de beschieting door het scheepsgeschut, aan wal ging, vond vóór den ingang der kampong randjoe's geplant. Tegenweer werd niet ondervonden.

Omtrent het vlagvertoon in den Key-archipel verdient vermelding dat sommige plaatsen werden aangedaan waar sedert 1887 geen marineschip geweest was. Op alle bezochte plaatsen, ook op die welke bekend zijn vanwege den sterk Moslimschen geest die er steeds heerscht, brachten de hoofden de gebruikelijke eerbewijzen en bleek het gros der bevolking goedgezind. Ook van naburige plaatsen kwamen hoofden en onderhoofden uit eigen beweging hunne opwachting maken. Aan de aan boord gekomenen werd, op hun verzoek, het bezienswaardige van het schip getoond, waarbij vooral de aanvalskracht der wapening grooten indruk maakte.

Het aandoen door de *Borneo* van sommige der Zuidwestereilanden, dat, bij de gesteldheid der zee, waardoor weinig kans bestond om gemeenschap met den wal te krijgen, beperkt moest worden tot Babber, Letti en Kisser, leverde niets bijzonders op. In het gewestelijk verslag wordt omtrent Letti gemeld dat er een tijdlang weder vechterijen hadden plaats gehad tusschen de ook vroeger met elkaar in onmin geweest zijnde negorijen Toetekei en Djombra, doch dat, nadat er van de zijde van Djombra dooden waren gevallen, de vrede weder hersteld was. Op Wetter, mede een der Zuidwester-eilanden, waren eenige hoofden uit het binnenland, die zich aan het opzicht van onzen te Ilwaki (op de zuidkust) geplaatsten posthouder anders liefst onttrekken, zich bij hem komen beklagen over moordenarijen, door lieden van Alor (Timor en onderhoorigheden) aan de noordkust op hunne onderhoorigen gepleegd. Bij onderzoek bleek echter dat de Aloreezen slechts gehandeld hadden uit wraak over het vermoorden van enkele hunner makkers, die aan wal waren gegaan om water te halen. De resident van Timor is met het gebeurde in kennis gesteld, met opdracht om de lieden van Alor van het bezoeken van Wetter's noordkust te doen afzien en hun den raad te geven om, voor het geval zij zich daar toch willen wagen, zich eerst bij den posthouder aan te melden.

Op Noord-Boeroe en de Key-eilanden gingen ook in 1898 weder vele heidenen tot den Islam over, doch op Ceram maakte het Mohammedanisme minder vorderingen. Eenige lieden van de Soelaeilanden, die voorgaven daartoe door den sultan van Ternate gemachtigd te zijn, maakten een tijdlang op Boeroe Mohammedaansche propaganda, doch toen zij pogingen in het werk gingen stellen om van de op dat eiland gevestigde Soelaneezen belasting in geld en goederen te heffen, kwam het bestuur tusschenbeide, op welks aandrang zij naar de Soela-eilanden terugkeerden.

De evangelisatie-arbeid bleef geregeld en met gunstigen uitslag voortgaan. Op Amboina en de Oeliassers was de opkomst in de kerk altijd zeer goed en werden de catechisatiën trouw bezocht. De kerk ter hoofdplaats, die bij de aardbeving van 6 Januari 1898 veel schade leed, kon met behulp van eene gouvernementssubsidie weder in bruikbaren staat worden gebracht. Elders op het eiland Amboina werden verschillende nieuwe kerken gebouwd, terwijl de bevolking van Saparoea voor hare inlandsche godsdienstleeraars zeer goede woningen oprichtte. In weerwil van de tegenwerking der Mohammedanen maakte de evangelisatie op Boeroe vorderingen; de gemeenten aan de zuidkust van Ceram werden meer en meer bevestigd; omtrent de jeugdige Christengemeenten ter noordkust van dit eiland wordt gezegd dat daarvan reeds eene vrij groote kracht uitging, zoodat telkens weer heidenen zich daarbij aansloten. Ook op de Aroeeilanden, op Kisser, Roma, Wetter en Letti viel op evangelisatiegebied vooruitgang waar te nemen, minder echter op Babber en op de Tenimber-eilanden. Voor rekening van verschillende inlandsche zendingsvereenigingen waren ook in 1898 eenige godsdienstleeraars werkzaam in het belang van jeugdige of nog op te richten gemeenten.

De Roomsch-katholieke zending op de Key-eilanden, welke haren zetel heeft te Langgoer, eene negorij bezuiden Toeal (Klein-Key), bleef in het verslagjaar vorderingen maken. Bij voortduring wordt geklaagd over de tegenwerking van haren arbeid door Mohammedaansche hoofden. Door den commandant van de *Borneo* werd met eenige officieren aan dezen missiepost

een bezoek gebracht, tijdens het oorlogsschip zich te Toeal bevond.

Over het algemeen werd gedurende 1898 in het gewest in mindere mate van ziekten gehoord dan het jaar te voren. Op het eiland Amboina echter had men gedurende de eerste maanden des jaars in ettelijke negorijen met koortsen te kampen, waaraan vooral kinderen bezweken, terwijl later in sommige gedeelten van Ceram en Boeroe menig geval van pokziekte voorkwam. Onder de na de aardbeving van Java gezonden dwangarbeiders vertoonde zich bij velen spoedig na aankomst de berriberri. Van bestuurswege werd het mogelijke gedaan ter bestrijding.

De handel ter hoofdplaats Amboina werd in den loop van het jaar tijdelijk eenigszins verlevendigd doordat de bij de aardbeving vernielde en bedorven voorraden door nieuwe moesten worden vervangen. De waarde van in- en uitvoer over het geheele jaar bleef echter ver beneden de cijfers over 1897.

De prijzen van noten en foelie gingen in het verslagjaar nog verder achteruit en op Banda bleef de handel dan ook gedrukt. De marktwaarde der kruidnagelen steeg daarentegen belangrijk, wat inzonderheid aan de bevolking van het eiland Amboina ten goede kwam, terwijl de prijzen van tripang, schelpen en vogelhuiden mede verbeterden. Op Key en Ceram nam de houthandel in bloei toe, ten gevolge van de vele vraag naar dat materiaal voor den herbouw van de gewestelijke hoofdplaats. Bovendien werden vrij groote hoeveelheden hout uitgevoerd naar Makasser en Portugeesch Timor. Op de Zuidwester-eilanden bleef de handel in kajoe-koening levendig, doch de markt raakt van dit verfhout overvoerd en de prijzen waren dientengevolge sterk dalende.

§ 18. *Ternate en onderhoorigheden.*

Het ter observatie bekruisen, in verband met de gebeurtenissen in de Philippijnen, van de noordelijke grenswateren van ons gebied, voor zoover tot dit gewest behoorende, meer bepaaldelijk van het zeegebied tusschen de Geelvink-baai (Noordkust van Nieuw-Guinea) en de St. Davids- of Mapia-eilanden, waartoe in Mei 1898 besloten werd, heeft met 1 Januari 1899 een einde genomen. De plaatsing van een tijdelijken posthouder op genoemde eilanden blijft echter vooralsnog gehandhaafd. In Juni 1898 werden die ambtenaar en een paar politieoppassers van Patani (Halmaheira) op St. David aangebracht per flottieljevaartuig *Serdang*. De door hem ondervonden bejegening aldaar getuigde van erkenning van onze gezagsuitoefening. Veel bijzonderheden leverde overigens zijn verblijf niet op, en evenmin was dit het geval met de herhaalde bezoeken aan de Mapia-eilanden gebracht door het met den kruisdienst belast geweest zijnde oorlogsschip. De groep bestaat uit de eilanden St. David of Pegun, Burat of Boeras (Brass), Vanildor en Vanerak en nog een vijfde zeer klein eilandje, dat, ook bij de bewoners der groep, geen naam heeft en als een verheven en begroeid gedeelte van het geheele koraalrif, waarop de eilanden zijn gelegen, moet worden beschouwd. Over het algemeen komen de bij de verschillende bezoeken verkregen inlichtingen en indrukken, evenzeer als de ingekomen rapporten van den posthouder, overeen met wat reeds jaren geleden omtrent bedoelde eilanden gebleken was (verg. o. a. het verslag van 1882, blz. 25). De sengadji (het indertijd door den sultan van Tidore aangestelde inlandsche hoofd van de groep) en zijne vrouw waren met hunne 5 kinderen de eenige overgebleven afstammelingen van de oorspronkelijke bevolking. Overigens telt de groep geen andere inlanders dan het werkvolk dat ten behoeve van de inzameling van klappers en het visschen naar tripang indertijd van buiten onze bezittingen is ingevoerd door een veelal te Yap (Carolinen-eilanden) verblijf houdenden ondernemer (Amerikaan van geboorte), die voor de uitoefening van bedoeld bedrijf al sedert jaren eene doorloopende vergunning van den sengadji verkregen heeft. Deze werklieden (met vrouwen en kinderen in 't geheel uitmakende 65 personen) zijn inboorlingen van de Zuid-Carolinen- en de Pleasant-eilanden. Op St. David worden bij afwezigheid van den ondernemer de zaken gedreven door diens vrouw (mede eene inboorlinge van de Zuid-Carolinen) en door zijne dochter, en op Boeras door den bij hem in dienst zijnden Noor. Alles schijnt er ordelijk toe te gaan en blijkbaar waren de bewoners over de levensomstandigheden waarin zij verkeerden tevreden. Enkelen verstonden een weinig Engelsch; Spaansch werd door geen hunner gesproken of verstaan; onderling bedienden zij zich van een op de Carolinen voorkomend dialect. Anders dan door onze oorlogsschepen en af en toe door den schoener des ondernemers werden de Mapia-eilanden niet aangedaan.

In verband met de beoogde inlijving bij het gouvernementstolgebied van de tot het sultanaat Ternate behoorende landschappen en eilanden der afdeeling Banggaai (zie blz. 38 hiervóór) heeft het zelfbestuur van Ternate zich bereid verklaard om tegen eene schadeloosstelling van f 1200 's jaars, ten deele ook bestemd voor de radja's van Banggaai en Temboekoe, van het recht van tolheffing in die streken afstand te doen. Te dier zake kwam onder dagteekening van 10 Maart 1899 met genoemd zelfbestuur eene overeenkomst tot stand, welke werd goedgekeurd en bekrachtigd bij gouvernementsbesluit dd. 31 Mei d. o. v. n°. 3.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werd de sultan van Ternate benoemd tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw.

Met betrekking tot de Batjan-eilanden, uitmakende een afzonderlijk sultanaat, waar echter in de laatste jaren het bestuur gevoerd wordt door eene commissie van landsgrooten onder leiding van den controleur, valt aan te teekenen dat de sedert Februari 1889 vacante sultanszetel eerlang weder wordt vervuld. De resident is namelijk onlangs aangeschreven om den in vorige verslagen genoemden prins Oesman, den oudsten nog in leven zijnden echten zoon van den laatsten vorst, als sultan van Batjan te erkennen en te bevestigen en daarna met het zelfbestuur van dit rijk een nieuw politiek contract te sluiten.

De voorgenomen vestiging van twee Europeesche bestuursposten in ons gebied op Nieuw-Guinea (zie vorig verslag, blz. 23/24 en 58) kreeg in het laatst van 1898 haar beslag. Den 8sten November vestigde zich namelijk te Manokwari (landschap Doreh), eene plaats gekozen in overeenstemming met het advies van ter plaatse goed bekende zendelingen, de controleur voor de afdeeling Noord-Nieuw-Guinea, en den 1sten December te Fak Fak (landschap Kapaur) die voor de afdeeling West- en Zuid-Nieuw-Guinea, nadat op beide plaatsen voor een aanvankelijk onderkomen was gezorgd [1]) en de voor hunne reizen langs een bepaald gedeelte der kust bestemde politie- tevens communicatie-vaartuigen (respectievelijk gedoopt *Resident Bensbach* en *Pionier*) waren afgeleverd. [2]) Beide controleurs werden ter plaatse hunner vestiging door den resident geïnstalleerd, terwijl die plechtigheid te Manokwari werd bijgewoond door een detachement van 1 officier en 20 man der bemanning van het toen op de Noordkust kruisende flottieljevaartuig *Edi*, door welk detachement eenige salvo's werden gelost. Omtrent den gezondheidstoestand te Manokwari werden aanvankelijk weinig gunstige berichten ontvangen; koortsen en berriberri hadden onder de aan den controleur toegevoegde gewapende politiedienaren en het voor den bouw van het bestuurs-etablissement tijdelijk ter plaatse aanwezig werkvolk reeds vele slachtoffers gemaakt. Volgens berichten van 't laatst van April jl. was echter de gezondheidstoestand te Manokwari beterende. Te Fak Fak, waar aan den controleur een ambtenaar ter beschikking is toegevoegd, was, luidens een van daar ontvangen rapport, gedagteekend 9 Januari jl., tot dien datum geen enkel ziektegeval voorgekomen. De controleur was echter, blijkens dat rapport, van meening dat in den oostmoesson de plek der voorloopige vestiging uit een gezondheidsoogpunt veel minder zou voldoen, wat, gevoegd bij andere bezwaren tegen de keuze daarvan als definitieve plaats van vestiging, hem aanleiding had gegeven om naar een ander, beter aan de eischen voldoend terrein om te zien. Enkele inwoners van Kapaur kwamen melding maken van een fraai, hoog gelegen en van zoetwater voorzien plateau in de negorij Fak Fak, zich uitstrekkende tot aan de baai van dien naam. Alleen is het nog de vraag of de rechthebbenden op den grond genegen zouden zijn daarvan afstand te doen, waaraan intusschen niet werd getwijfeld. De omwonende bevolking, die zich eerst op een afstand hield, was na een bezoek van den controleur aan de naburige negorijen toeschietelijker geworden. Verscheidene inboorlingen waren reeds op het etablissement vruchten en groenten te koop komen aanbieden.

Gedurende een paar weken van October/November werden

[1]) Bij het ineenzetten van de verschillende gebouwen voor beide bestuursetablissementen zou zooveel doenlijk rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de standplaatsen der controleurs later verlegd worden. Met het bouwen van het eigenlijke etablissement te Fak Fak was bij het einde van 1898 nog niet begonnen, daar verschillende materialen nog moesten worden aangevoerd.

[2]) Bij gouvernementsbesluit dd. 13 Augustus 1898 n°. 30 zijn de beide controleurs, ieder voor zich, van nauwkeurige voorschriften voorzien omtrent de grenzen van het kruisterrein waarbinnen zij zich, naar gelang van den moesson en bij gunstige weersgesteldheid, met het hun ter beschikking gestelde stoomscheepje mogen verplaatsen.

door den resident per gouvernementsstoomschip *Zeemeeuw*, aan boord waarvan zich ook bevond een prins van Tidore, gemeenschappelijk met de *Edi*, verschillende kampongs en eilanden in de Geelvink-baai bezocht ter opneming van den stand van zaken, om onderzoek te doen naar plaats gehad hebbende snel- en rooftochten, daarin des gevorderd recht te doen, en aan verschillende hoofden kennis te geven van de aanstaande vestiging van een bestuursambtenaar voor de Noordkust. De houding der bevolking werd over het algemeen eer schuw dan vijandig bevonden. Gedurende het grootste deel van November en December hield zich, in plaats van de *Edi*, het flottieljevaartuig *Borneo* in de wateren van Noord-Nieuw-Guinea op, welke oorlogsbodem in 't laatst van December de vlag vertoonde op onze nederzetting te Fak Fak.

Voorts werden door den resident in den loop van 1898 dienstreizen ondernomen naar Halmaheira en naar de Soela-, Obi- en Batjan-eilanden, waaromtrent echter geen bijzonderheden zijn gemeld. Tot het afhalen van Patani (op de zuidpunt van het zuidoostelijk schiereiland van Halmaheira) van den tijdelijken posthouder voor de Mapia-eilanden (zie hiervóór) vertoefde het flottieljevaartuig *Serdang* eenige dagen voor Patani, eigenlijk Gam Soengei genaamd. [1]) De kampong werd bij die gelegenheid bezocht onder geleide van den ter plaatse gevestigden oetoessan van den sultan van Tidore. Zij bestaat uit eene lange straat met flinke grootendeels steenen huizen. De weg, een opgehoogd met grint bestort voetpad, was vrij goed van straatlantaarns voorzien en alles wees op welvaart. De plaats telt een 60-tal gezinnen, die voornamelijk hun bestaan vinden in den handel in dammar, gomkopal, gedroogd hertenvleesch, huiden en geweien. Ook was er een Chinees gevestigd, die een toko hield. De bevolking is Mohammedaansch, terwijl een tweetal moskeeën van opgewekten godsdienstzin getuigden. Door den officier van gezondheid van de *Serdang* werd in vele woningen geneeskundige hulp verleend.

Op Mohammedaansch godsdienstig gebied viel niets bijzonders voor. Omtrent de evangelisatie op Nieuw-Guinea's noordkust wordt in het gewestelijk verslag medegedeeld, dat, moge al het aantal bekeerlingen nog gering blijven, de aanwezigheid der zendeling-leeraren aldaar toch aan de beschaving ten goede komt. Zoo werden nog in het afgeloopen jaar door hun invloed een elftal schipbreukelingen, afkomstig van de tot de residentie Menado behoorende Talaut-eilanden, uit de handen van Biaksche zeeroovers verlost. Nopens de zendelingen op Noord-Halmaheira wordt gemeld, dat alleen die te Tobello op eenigszins beteekenende uitkomsten van zijn arbeid kon wijzen.

De volksgezondheid liet in het afgeloopen jaar weinig te wenschen over, uitgenomen op de noordkust van Nieuw-Guinea.

Hoewel de prijzen der vogelhuiden opnieuw teruggingen, bleef de toestand van den handel ter hoofdplaats Ternate bevredigend. Op Batjan was het vertier minder levendig dan in 1897. Meer en meer legt de bevolking zich toe op de inzameling van boschproducten, vooral dammar, en, op Batjan en omliggende eilanden, ook van gomkopal.

§ 19. *Timor en onderhoorigheden.*

Omtrent den politieken stand van zaken in het ons toebehoorend gedeelte van het eiland Timor is over 1898 het volgende gemeld.

Nadat in Januari het landschap Maoeboesa (of Maoebassa) in Midden-Timor, over welks bezit twist was ontstaan tusschen Fialarang (onderafdeeling Beloe) en Balibo (Portugeesch-Timor) door de Portugeezen was ontruimd, was het — zooals nog in het vorig verslag kon worden vermeld — sedert weer herhaaldelijk tusschen de met de grensbewaking belaste „moradores" en onze onderdanen tot schermutselingen gekomen. Als eenig middel om hieraan een einde te maken, werd er onzerzijds bij den gouverneur van Portugeesch-Timor bij herhaling met klem op aangedrongen om zijne troepen van de grens terug te trekken. Hieraan werd gehoor gegeven, nadat onze resident strenge bepalingen had uitgevaardigd (Mei 1898) tegen den sluikhandel in koffie van Portugeesch-Timor naar ons gebied, welk bedrijf, waardoor het uitvoerrecht ontdoken wordt, — volgens den gouverneur — tot dusver de aanwezigheid van zijne troepen aan de grens noodzakelijk had gemaakt. Het bleef nu maanden lang rustig in het bewuste gebied, wat inzonderheid ten goede kwam aan de werkzaamheden der in § 1 van dit hoofdstuk vermelde commissie voor de grensregeling tusschen Nederlandsch- en Portugeesch-Timor. Nauwelijks had deze echter hare metingen ten einde gebracht of er werd bericht ontvangen van een nieuw gevecht in de vallei van Maoeboesa. Zooals reeds op blz. 2 hiervóór is aangeteekend, is aan de evengenoemde commissie opgedragen omtrent de plaats gehad hebbende verwikkelingen een gemeenschappelijk onderzoek in te stellen.

Ook geraakten aan de Portugeesche grens de bijeengelegen landschappen Lamaksanoeloe, Makir en Lamaknen (Nederlandsch gebied) in oorlog met het Portugeesche staatje Lamakitoe, doch de vijandelijkheden werden spoedig gestaakt. Als vanouds bleven echter Oikoessi (Ambenoe) en Amakono (het eerste eene Portugeesche enclave in ons gebied en het andere uitmakende Nederlandsch gebied) elkander het bezit van het landschap Toenbaba (Timebaba) betwisten, terwijl zulks met betrekking tot de landstreek Bekome ook het geval was tusschen het reeds genoemde Amakono en de Portugeesche enclave Noimoeti. Bovendien was Noimoeti in den regel met al zijne Nederlandsche naburen op gespannen voet, in het bijzonder met het zuidelijke kustlandschap Amanoebang.

Tusschen de ons onderhoorige landschappen Amabi-Oifetto en Amarassi (in het zuidelijk deel van Timor) bleef de wapenstilstand, waarvan in 't vorig verslag (blz. 25) sprake was, sedert gehandhaafd. In Maart 1898 werd een gouvernementsonderdaan in het aan Amabi-Oifetto grenzend landschap Manoebait vermoord en van zijn geld en goed beroofd. Aan den door het bestuur gestelden eisch tot uitlevering van den moordenaar werd voldaan.

Op Noord-Flores kwam de bevolking van een paar bergkampongs in verzet tegen den radja van Larantoeka. Zijne herhaalde pogingen om de weerspannigen te onderwerpen mislukten. In November 1898 kwam het echter tot een wapenstilstand. De sedert 1896 in Endeh (Zuid-Flores) tusschen de strand- en de bergbevolking gevoerde schermutselingen namen in October 1898 door bemiddeling van den daar geplaatsten posthouder een einde.

Op Rotti en Savoe bleef het rustig; op Soemba en de Solor- en Alor-eilanden was de toestand normaal. De posthouder der onderafdeeling Solor-eilanden, die vroeger te Trong op het eiland Adonare verblijf hield, doch om de in 't vorig verslag aangegeven reden in 't najaar van 1897 tijdelijk naar Larantoeka verhuisde, waar hem Menanga als standplaats is aangewezen, was, voor zoover tijdens de afsluiting der Indische mededeelingen te Batavia bekend was, nog niet naar Adonare teruggekeerd.

De aanrakingen met zelfbesturende radja's waren in 1898 buitengewoon veelvuldig. Wat eigenlijk Timor betreft, was dit het gevolg eensdeels van de werkzaamheden der commissie voor de grensregeling, anderdeels van de omstandigheid dat tal van de ons onderhoorige radja's uit het binnenland van Timor gehoor gaven aan de hun van gouvernementswege gedane uitnoodiging tot deelneming aan de te Koepang en te Atapoepoe (Midden-Timor) gegeven feesten ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin. Op laatstgenoemde plaats kwamen er een 23-tal bijeen, voor wie de reis naar Koepang te bezwarend was, sommige van welke radja's tot dusver nimmer naar genoemden bestuurspost hadden willen opkomen. Tijdens hun verblijf te Atapoepoe, dat eenige dagen verlengd werd omdat het nuttig geacht werd, in verband met de wederopvatting van de metingen voor de grensregeling, hen over den toestand in hun gebied (meerendeels grenslandschappen) te hooren, werden zij in de gelegenheid gesteld het flottieljevaartuig *Java* en het gouvernementsstoomschip *Pelikaan* inwendig te zien, welke bezoeken aan boord niet nalieten veel indruk op hen te maken. De werkzaamheden betreffende de grensregeling gaven onzen met die taak belasten commissarissen tevens gelegenheid om eene reis te doen langs de tot nu toe vrijwel onbekende zuidkust van Nederlandsch-Timor, waarvan door vroegere bestuursambtenaren slechts het dichtst bij Koepang gelegen gedeelte bezocht was. In tegenspraak met de verhalen omtrent de onherbergzaamheid dier kust, werd zij over groote uitgestrektheden geheel vlak bevonden met een breed zandig strand en kreeg men uitzicht niet op kale steile rotsen, maar op met dicht bosch begroeide bergruggen en heuvels. Overal liep de bevolking naar het strand om het stoomschip te zien, en waar de onzen zich aan wal begaven, bleken de bewoners zeer nieuwsgierig, doch niet kwaadgezind. Had de resident zich met de beide andere Nederlandsche commissarissen voor deze reis, welke van Atapoepoe via Koepang werd ondernomen, bediend van het gouvernementsstoomschip *Pelikaan*, eenige weken later verstoomde ook de *Java* van Koepang langs de zuidkust, mede tot aan de grens met het Portugeesch gebied, van welk punt lengte en

[1]) De op sommige kaarten nog voorkomende kampong Patani aan de noordkust van hetzelfde schiereiland bestaat al sedert jaren niet meer. Zij werd verlaten omdat er geen goede ankerplaats was; de bevolking vestigde zich te Gam Soengei en noemt deze negorij ook wel Patani.

breedte werden bepaald.

Ook op de overige tot het gewest behoorende eilanden kwamen vele hoofden met het bestuur in aanraking, waartoe vooral aanleiding gaven de bezoeken aldaar gebracht door het in Mei 1898 nieuw opgetreden hoofd van gewestelijk bestuur. Op Soemba kwam o. a. de radja van Lewa, die nog nooit voor den resident had durven verschijnen, zijne opwachting maken. Van die reizen werd overigens gebruik gemaakt om met alle radja's van Alor, Pantar, Rotti en Savoe en met den radja van Sikka (Zuid-Flores) overeenkomsten te sluiten, waarbij het recht tot het verleenen zoo van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen als van concessiën tot mijnontginning aan het Gouvernement is overgedragen. Gelijke contracten kwamen verder tot stand met de bestuurders van Manoebait, Semaoe en Amfoeang-Timaoe-Sorbian op eigenlijk Timor.

Een groot aantal lieden uit de hiervóór reeds genoemde Portugeesche landschappen Lamakitoe en Balibo vestigden zich in ons gebied.

Met betrekking tot de veiligheid van personen en goederen was de toestand als in vorige jaren. Door de bewoners der kampong Ngandomboloe op West-Soemba werd een met Savoeneezen bemand vaartuig, dat wegens averij en ruw weder eene schuilplaats had gezocht in de rivier van dien naam, van al wat het bevatte beroofd en de boot zelf eerst tegen betaling van een losgeld weder vrijgegeven. Verder zouden, volgens rapport van den gezagvoerder van het onder Engelsche vlag varende loggerschip *Beatrice*, aan de zuidkust van Timor door de inboorlingen uit eene sloep van dat schip eenige voorwerpen gestolen en op het schip zelf schoten gelost zijn. Van andere zijde ontvangen berichten spreken dit verhaal echter tegen en geven de schuld van het gebeurde aan den gezagvoerder, die gezegd werd een ter plaatse woonachtigen Rottinees met geweld in zijn dienst te hebben willen nemen, en, toen dit mislukte, in verregaande dronkenschap eenige schoten zou hebben gelost op de omstaande inboorlingen; deze laatsten hadden toen teruggeschoten, waarop de gezagvoerder en zijne metgezellen naar boord gevlucht zouden zijn, met achterlating van twee geweren. Beide zaken waren bij het afsluiten te Koepang van de mededeelingen voor dit verslag nog in onderzoek.

De Protestantsche zending maakte, voornamelijk op Rotti, eenige vorderingen. Kan in het algemeen, doch vooral ten opzichte van Flores, van de Roomsch-katholieke missie hetzelfde getuigd worden, op Soemba waren de door haar in den loop van tien jaar verkregen uitkomsten zoo gering dat de missie te Laoera in November 1898 werd opgeheven.

De gezondheidstoestand der bevolking liet in het afgeloopen jaar nogal te wenschen over. Koortsen, buik- en oogziekten kwamen veelvuldig voor, terwijl in verschillende streken zich ook de pokziekte vertoonde.

In Juni 1898 brak in de onderafdeeling Babauw op Timor eene besmettelijke ziekte uit onder de paarden; vele der aangetaste beesten stierven. Overigens werd de veestapel, voor zoover bekend, niet door ziekten geteisterd.

De algemeene toestand van den handel was niet zeer gunstig, wat wordt toegeschreven aan het vrij algemeen mislukken van den rijstoogst, de onbevredigende uitkomsten der inzameling van was en den verminderden aankap van sandelhout. Van djagong en katjang werd overal een ruim beschot verkregen, op verschillende eilanden ook aan gierst. De klapperoogst viel mede gunstig uit, vooral in Endeh (Zuid-Flores). De inzameling van boschproducten, waarvan op eenigszins belangrijke schaal alleen op Timor, Rotti en Soemba en in Larantoeka werk wordt gemaakt, was zeer loonend.

§ 20. *Bali en Lombok.*

In het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest was de politieke toestand in het verslagjaar over het algemeen gunstig te noemen.

In het district Sawan van de afdeeling Boeleleng toonde zich een deel der bevolking onwillig om de bevelen van het districtshoofd op te volgen. Een nauwgezet onderzoek bracht de ongegrondheid van de grieven tegen dat hoofd aan het licht, waarop de raddraaiers gevat en tot verbanning buiten Bali veroordeeld werden, terwijl de overige deelnemers aan het verzet lichtere straffen beliepen. Na deze veroordeelingen toonden de weerspannigen zich geneigd om van houding te veranderen en verscheidene hunner legden reeds, ten teeken dat zij alle verzet lieten varen, den eed van trouw aan het districtshoofd af.

In de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok schoten de door ons bestuur ingevoerde geregelder toestanden meer en meer wortel, en de bevestiging daarvan laat zich te eer verwachten nu in het najaar van 1898 het inlandsch bestuur aldaar een deugdelijken grondslag gekregen heeft, inzonderheid door het toeleggen van bezoldiging aan de inlandsche bestuursambtenaren.

Hoewel in het afgeloopen jaar nu en dan geruchten liepen omtrent op Lombok te verwachten onlusten, bleef de rust er volkomen bewaard. De lieden, die in 1897 een tijdlang Midden-Lombok in beroering gehouden en zich na hunne onderwerping in November van dat jaar te Praja gevestigd hebben, hielden zich kalm. Mami Gesali, een der hoofdmannen van den opstand ter Oostkust in 1896, die tusschen Oost- en Midden-Lombok was blijven rondzwerven, werd gearresteerd. Enkele andere van de vroegere onruststokers, die hun oud bedrijf van rooven niet vaarwel hadden kunnen zeggen, werden mede gevangen genomen en tot dwangarbeid buiten Lombok veroordeeld.

In verband met den gunstigen politieken toestand kon dan ook in den loop van de tweede helft van 1898 de op het eiland, als voorloopige bezetting, nog aangehouden militaire macht belangrijk worden ingekrompen, terwijl de na de expeditie van 1894 genomen maatregel om in de wateren van Lombok doorgaand toezicht te doen houden vanwege de marine (aanvankelijk door twee oorlogsschepen, welk getal in October 1895 tot één was teruggebracht) met ult. Januari 1899 werd ingetrokken. In de gegeven omstandigheden werd ook afgezien van het indertijd, vooral uit een politiek oogpunt, aan de orde gestelde denkbeeld om onze bestuursposten op het eiland door een van staatswege aan te leggen stoomtramweg te verbinden; verg. wat hieromtrent is gezegd op blz. 109 van 't vorig verslag.

Aan de door de Indische Regeering in October 1897 aangenomen gedragslijn met betrekking tot de beslissing van agrarische geschillen tusschen Baliërs en Sassaks (zie vorig verslag, blz. 26) kon — zonder dat ernstige moeielijkheden daarbij werden ondervonden — worden vastgehouden, waardoor, zeer ten voordeele van den landbouw, allengs meer stabiliteit in het grondbezit kwam. De wederontginning van de braakliggende terreinen in Midden-Lombok door Baliërs en Sassaks, voor wie in West-Lombok geen grond meer beschikbaar was, werd bij voortduring aangemoedigd. Het waren voornamelijk deze nieuwe nederzettingen, aan welke op de vroeger omschreven wijze van bestuurswege nog hulp moest worden verleend, doch ook in West- en Oost-Lombok kon die ondersteuning nog niet geheel worden ontbeerd. De oeconomische toestand, hoewel in vele streken nog niet bepaald gunstig te noemen, werd daardoor belangrijk verbeterd, zoodat volgens het gewestelijk verslag alle grond bestaat voor de verwachting dat de bedoelde hulpverstrekking nog slechts één jaar noodig en de bevolking daarna in staat zal zijn om geheel met eigen krachten in haar levensonderhoud te voorzien.

Aangaande het gouvernementslandschap Karang Asem op Bali vermeldt het gewestelijk verslag geen bijzonder nieuws. Zoowel aan de vorsten der zelfbestuur bezittende Balische rijkjes als aan 's Gouvernements stedehouder in Karang Asem werd in het voorjaar van 1898 van bestuurswege kennis gegeven van de aanstaande aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin, onder toevoeging dat alsdan ook voor hen de gelegenheid zou bestaan om van hunne gezindheid blijk te geven. Bedoelde zelfbestuurders en ook de stedehouder van Karang Asem vaardigden dientengevolge in Augustus 1898 behoorlijk samengestelde gezantschappen van hulde naar de gewestelijke hoofdplaats Singaradja af.[1]) Overeenkomstig de landsgebruiken ging het huldebetoon gepaard met de aanbieding van geschenken, meerendeels bestaande uit inheemsche voortbrengselen van landbouw, veeteelt en nijverheid. Het aangebodene, waarvan een gedeelte in aanmerking kwam om herwaarts te worden gezonden, is, ook door H. M. de Koningin, met tegengeschenken beantwoord.

In de verhouding tusschen de Balische vorsten onderling kwam gedurende het verslagjaar weinig verandering. De landschappen Bangli en Kloengkoeng, waarbij zich in het afgeloopen jaar Badoeng aansloot, bleven nog steeds op gespannen voet met Gianjar. Daar zulks geen merkbaren invloed uitoefende op den

---

1) Ook van Lombok kwamen enkele hoofden de feesten te Singaradja bijwonen, namelijk uit West-Lombok twee Balische hoofden en uit Midden-Lombok een Sassaksch districtshoofd.

Eene gouvernementsonderscheiding viel op 31 Augustus 1898 ten deel aan den poenggawa van het district Boeleleng op Bali, tevens algemeen hoofd der op Lombok gevestigde Baliërs, aan het hoofd van het landschap Djonggat op Lombok, zoomede aan den poenggawa van het district Koeboe Tambahan (afdeeling Boeleleng). Aan de beide eersten werd namelijk door den Gouverneur-Generaal de kleine gouden en aan laatstgenoemde de zilveren ster voor trouw en verdienste toegekend.

politieken toestand van ons rechtstreeksch gebied, bepaalde het bestuur er zich toe zooveel mogelijk van den gang van zaken op de hoogte te blijven, zonder in de geschillen tusschenbeide te komen. Onder de tijdens de inhuldigingsfeesten te Singaradja vertoevende onderdanen der verschillende elkaar vijandige rijkjes viel van onderlinge veeten niets te bespeuren.

Onze bestuursaanrakingen met de Balische vorsten bepaalden zich grootendeels tot de wederzijdsche uitlevering van misdadigers. Van onzen stedehouder van Karang Asem werd in dit opzicht veel hulp ondervonden. Personen, die van daar naar Boeleleng en Djembrana vluchten om zich aan straffen voor gepleegde adat-overtredingen te onttrekken, worden niet teruggezonden, doch door onze bemiddeling van Bali verbannen. De vorsten van Badoeng hebben in dezelfde regeling toegestemd.

Hoewel de veiligheid van personen en goederen, vooral op Lombok, nog te wenschen overliet, was vooruitgang merkbaar. Ketjoepartijen kwamen in het afgeloopen jaar niet voor, straatroof (op Lombok) en brandstichting slechts in zeer enkele gevallen; het aantal veediefstallen was echter in Boeleleng, Midden- en Oost-Lombok nog vrij aanzienlijk.

De Islam wordt gezegd weder vorderingen te hebben gemaakt onder de heidenen ter zuidkust van Lombok. Overigens trok op Mohammedaansch godsdienstig gebied niets bijzonders de aandacht.

In de afdeeling Djembrana bezweken gedurende het eerste kwartaal van 1898 vele personen aan de cholera, terwijl zich aldaar — en evenzeer in Boeleleng — in de laatste maanden van het jaar kwaadaardige koortsen vertoonden, gepaard met dysenterie, waaraan vooral kinderen stierven. Op Lombok was de gezondheidstoestand over het algemeen veel gunstiger.

De veestapel bleef van ernstige ziekten verschoond.

Op de gewestelijke hoofdplaats Singaradja was de handelsbeweging in 1898 minder levendig dan in vorige jaren, wat in hoofdzaak wordt toegeschreven aan den kleinen koffieoogst en de lage prijzen, die voor dit product konden worden bedongen. De binnenlandsche handel in Boeleleng ondervond hiervan den terugslag. In de afdeeling Djembrana was de handelsomzet daarentegen grooter dan in 1897. Op Lombok wordt Ampenan meer en meer het middelpunt van den handel, en zulks als gevolg van de verbetering der verkeersmiddelen aldaar.

Zoowel op laatstgenoemd eiland als in Djembrana viel de rijstoogst zeer gunstig uit; in Boeleleng steeg de opbrengst niet boven het gemiddelde. Van andere voedingsgewassen was de inzameling bevredigend, en ook de klappercultuur gaf goede uitkomsten.

D. Landmacht.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Samenstelling en sterkte van het leger. De verschillende over het verslagjaar met betrekking tot het leger te verstrekken statistische gegevens zijn weder bijeengebracht in bijlage A hierachter. Ten aanzien van de samenstelling van het leger doet dat overzicht zien dat de sterkte aan onderofficieren en minderen (over de officierskorpsen wordt lager gehandeld) sedert ult. 1897, met het oog op de voorgenomen operatiën in het Pedirsche, nader werd opgevoerd, zoodat de sterkte, op laatstgenoemden datum 41 157 man, op ult. 1898 beliep 42 235 man, zijnde ruim 5400 man boven de cijfers der reeds aanmerkelijk uitgebreide „tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie. Dit overcompleet (waaronder 4400 Amboineezen en andere inlanders) werd hoofdzakelijk aangetroffen bij het wapen der infanterie.

Van de p. m. 34 400 infanteristen (voor nagenoeg $^1/_3$ deel Europeanen), zijnde ruim 1100 meer dan op ult. 1897, waren er bij het veldleger ingedeeld — mede in rond cijfer — 16 800 (op ult. 1897 16 300), bij eene „tegenwoordige" formatie, gezamenlijk voor de 18 veldbataljons [1]), de 2 reservebataljons en eene bijeengehouden compagnie der Koloniale Reserve [2]), van 15 268 (op ult. 1897 15 473) man, derhalve bij dit deel der infanterie een overcompleet van ruim 1500 man (op ult. 1897 van ruim 800 man).

Werd dit overcompleet van 800 man voor een deel bij de Europeanen aangetroffen, dat van 1500 man op ult. 1898 was enkel bij Amboineezen en andere inlanders te vinden, daar toen, ondanks de ietwat ingekrompen formatie van Europeanen, aan de voor het veldleger gevorderde 5758 man van dien landaard er 64 ontbraken. Na aftrekking van zieken en geëvacueerden en van om andere redenen tijdelijk niet-geschikten of niet beschikbaren om te velde te trekken, beliep het aantal valieden bij de veld- en reservebataljons 14 184 man (282 man meer dan op ult. 1897), overeenkomende met 84.3 pct. van de sterkte, welke verhouding op ult. 1897 beliep 85.2 pct. Alleen voor de Europeanen was het percentage op ult. 1898 ruim 78 en op ult. 1897 bijna 81.

Aan het incompleet aan officieren bleef ook in 1898 tegemoet gekomen door overplaatsing, detacheering of verlenging der detacheering van officieren, behoorende tot het leger hier te lande, wier aantal op ult. 1898 95 bedroeg (d. i. 35 meer dan het cijfer der toen hier te lande gedetacheerde Indische officieren) en verder — in overeenstemming met het bepaalde bij § 59 der legerformatie (Indisch Staatsblad 1893 n°. 91) — door het voeren in de sterkte van onderluitenants (wier aantal met 7 vermeerderde en dus tot 47 klom), zoomede door tijdelijk ook bij de infanterie adjudant-onderofficieren dienstdoende officieren te doen intreden, die aldus bij genoemd wapen ten getale van 35 met officiersdienst belast waren. Dientengevolge waren er van de 1476 (d. i. 14 minder dan het jaar te voren) volgens de „tegenwoordige" formatie te bezetten plaatsen van officier en dienstdoend officier, in 't geheel 1428 vervuld, zoodat op ult. 1898 nog bleef te voorzien in 48 plaatsen, tegenover een incompleet op ult. 1897 van 69. Zie overigens hierna onder „*Aanvulling van het korps officieren*".

In verband ook met de omstandigheid dat gedurende 1898 wegens de belangen van den dienst eenige malen bezwaren werd gemaakt tegen de inwilliging van verzoeken om buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst, bevonden zich bij het einde des jaars 36 officieren-verlofgangers *minder* dan op ult. 1897 buiten Nederlandsch-Indië, namelijk 185. Om anderen redenen waren bovendien op ult. 1898 tijdelijk aan den dienst in Indië onttrokken 77 officieren (6 meer dan het jaar te voren), hoofdzakelijk door detacheering hier te lande.

Bij Koninklijk besluit dd. 21 October 1898 n°. 15 (zie de Staatscourant van den 28sten dier maand en die van 6 Juli jl.) is eene commissie in het leven geroepen om de uitvoerbaarheid van eene samensmelting der officierskaders van het leger hier te lande en dat in Indië nader te onderzoeken, met opdracht tevens om eventueel voorstellen te doen tot wetswijziging ter verkrijging van zoodanige samensmelting, en om ook een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om op andere wijze, desnoods geleidelijk, meer verband te brengen tusschen de beide officierskaders.

Plaatselijke indeeling. Toen in het begin van 1898 de geruimen tijd in Atjeh en onderhoorigheden verbleven drie compagnieën van het 15de veldbataljon aldaar konden worden gemist, werd het, ter vereenvoudiging van administratieve maatregelen, wenschelijk geacht deze troepengedeelten, en de blijkens het verslag van 1896 (blz. 39) tijdelijk te Padang gelegerde compagnie van dat bataljon niet hare organieke standplaats Padang Pandjang te doen betrekken, maar het geheele bataljon naar Tjimahi (Preanger Regentschappen) te doen overgaan om aldaar logies te vinden in het voor het 16de veldbataljon, tot dusver te Padang Pandjang gelegerd, bestemde nieuwe kampement, welk laatste bataljon derhalve, met tijdelijke afwijking van de organieke regeling, zijne standplaats te Padang Pandjang voorloopig behield. [3]) In 't laatst van 1898 kon voorts uit Atjeh ook terugkeeren het sinds April 1896 aldaar gelegerde 9de veldbataljon,

[1]) De bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 91 aangenomen nieuwe formatie dezer korpsen werd bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 125 in zoover gewijzigd dat het aantal grootendeels uit Amboineezen bestaande veldbataljons van 4 op 5 werd gebracht, en daarentegen het aantal, grootendeels uit andere inlanders samengesteld, van 9 tot 8 verminderd werd. Dientengevolge behoort nu het 6de veldbataljon mede tot de zoogenaamde Amboineesche veldbataljons. Dit korps werd in Augustus 1898 dienovereenkomstig gereorganiseerd; overigens werden in het najaar van 1898 nog 2 veldbataljons (de nos. 13 en 15) en in het begin van 1899 nog 3 (de nos. 12, 14 en 16) op de nieuwe formatie gebracht, zoodat deze thans nog alleen is in te voeren ten opzichte van het 7de en het 8ste veldbataljon.

[2]) Deze compagnie, welke in Atjeh was gelegerd en aldaar was ingedeeld bij het 12de veldbataljon, is in 't laatst van Maart jl. opgeheven.

[3]) Nu de compagnieën van dit bataljon, sedert het in den aanvang van 1899 op de nieuwe formatie is gebracht, eene grootere sterkte hebben gekregen, liet het bestaande kampement te Padang Pandjang niet toe ze alle vier aldaar onder dak te brengen. Met het oog daarop is sedert 1 Februari jl. eene inlandsche compagnie van het 16de bataljon tijdelijk te Padang gelegerd.

organiek te Weltevreden tehuis behoorende. Ook dit bataljon werd, met tijdelijke afwijking van de normale regeling der standplaatsen, te Tjimahi gelegerd, waar toen een kampement voor nog een veldbataljon was gereed gekomen. Sedert het vertrek naar Atjeh van het 9de veldbataljon was namelijk het voor dat korps bestemde kampement te Weltevreden betrokken door het tijdelijk opgerichte 2de reservebataljon.

Het gunstig verloop van de krijgsverrichtingen in Atjeh en onderhoorigheden heeft er toe geleid, dat bij gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1899 n°. 6 de formatie van de voortaan in dat gewest te legeren bezetting aanmerkelijk kon worden ingekrompen, waaromtrent numerieke opgaven voorkomen in tabel **6** van bijlage A hierachter. Naar aanleiding daarvan zijn in Mei jl. naar Java teruggekeerd, behalve de aldaar tehuis behoorende 17de compagnie artillerie (7de compagnie vesting-artillerie), welke weder te Salatiga in garnizoen kwam, de beide veldbataljons, in Atjeh nog achtergebleven van de in April/Mei 1896 derwaarts gezonden troepen (verg. het verslag van 1896, blz. 6 en 8). Deze naar Java terugkeerende bataljons waren het 6de en het 7de, welk laatste het voor dit korps bestemde kampement te Magelang heeft kunnen betrekken, terwijl het 6de veldbataljon, dat, ofschoon organiek bestemd om te Tjimahi gestationneerd te worden, vóór zijn vertrek naar Atjeh tijdelijk te Magelang was gelegerd, thans op geen dier beide plaatsen kon worden onder dak gebracht, en daarom tijdelijk gelegerd werd voor $^3/_4$ te Willem I en voor $^1/_4$ te Kedong Kebo, waar logies was vrijgekomen door de opheffing in de eerste dagen van Juni jl. (ingevolge gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1899 n°. 5) van het laatst nog in stand geblevene van de twee tijdelijk opgerichte recrutenbataljons.

De troepen, in 1898 van Java aan de Pedir-expeditie toegevoegd, keerden nog in de tweede helft van dat jaar naar hunne standplaatsen terug, met uitzondering van de in 1896 opgerichte en laatstelijk te Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) gelegerde reserve-bergbatterij, welke, na aankomst te Batavia, werd opgelost. Overigens bleven, na afloop van de genoemde expeditie, nog enkele troepen in het Pedirsche achter, op ult. 1898 verdeeld over Segli en Padang Tidji, namelijk 2 bataljons infanterie, een peloton cavalerie en twee sectiën genietroepen, alle behoorende tot de bezetting van Groot-Atjeh.

Zooals reeds op blz. 43 hiervóór is gezegd, is in den loop van het verslagjaar ook de bezetting van Lombok opnieuw kunnen worden ingekrompen. Het tijdelijke (boven de formatie gevoerde) garnizoensbataljon aldaar (bestaande uit eene vaste bezetting en een mobiel gedeelte), waarvoor laatstelijk eene formatie was aangenomen van 18 officieren en 578 minderen (178 Europeanen en 400 inlanders), is namelijk bij gouvernementsbesluit dd. 28 Augustus 1898 n°. 10 teruggebracht tot 10 officieren en 278 minderen (94 Europeanen en 184 inlanders). Van het tot andere wapens behoorende gedeelte der bezetting, tijdelijk onttrokken aan de bestemming waarmede die troepen in de normale legerformatie zijn opgenomen, werd voorshands nog slechts een klein detachement vesting-artillerie op Lombok noodig geacht, zoodat de aldaar laatstelijk nog gestationneerd geweest zijnde cavalerie en bergartillerie in het najaar van 1898 op Java terugkeerden.

Ter hoofdplaats Amboina, waar door de aarbeving van 6 Januari 1898 de militaire gebouwen zwaar geleden hadden, werd, in verband daarmede, de infanterie-bezetting ingekrompen (gouvernementsbesluit dd. 9 Februari 1898 n°. 17), zonder dat dit echter reeds aanstonds gepaard ging met wijziging van de formatie van het garnizoensbataljon.

In afwachting van de daaruit voortspruitende inkrimping der formatie werd onlangs (bij de gouvernementsbesluiten dd. 11 October 1898 n°. 28, 28 Februari en 7 Mei 1899 nos. 49 en 11) ook de intrekking bevolen van de militaire bezettingen van Patjitan (residentie Madioen), Solok in de Padangsche Bovenlanden en Kwala Kapoeas in de afdeeling Dajaklanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Gedetailleerde cijfers omtrent de sterkte van de in elk militair commandement bij het einde van 1898 aanwezige troepenmacht vindt men sub **4** van bijlage A; voor de standplaatsen der verschillende troepenafdeelingen wordt verwezen naar blz. 409—414 van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1899.

Aanvulling van het korps officieren. Zoowel betreffende de aanvulling in 1898 als aangaande de kansen tot aanvulling voor volgende jaren vindt men gedetailleerde opgaven in de tabellen **10** en **16** van bijlage A.

Aan hetgeen hiervóór is medegedeeld nopens de wijze, waarop gedurende 1898 aan de onvoltalligheid van het officierskorps werd tegemoet gekomen, is nog toe te voegen dat van de ten slotte onbezet gebleven 48 officiersplaatsen een 10-tal (bij den pharmaceutischen dienst) waren aangevuld, in overeenstemming met de bepalingen der legerformatie (zie Indisch Staatsblad 1884 n°. 99), door militaire apothekersbedienden. De daarna overblijvende 38 onbezette officiersplaatsen waren over de verschillende wapens en diensten verdeeld als volgt: infanterie 18, cavalerie 1, artillerie 2, genie 3, militaire administratie 6, andere onderdeelen van het leger 8.

Bij het einde van 1898 waren intusschen op weg naar Indië 16 nieuwbenoemde of derwaarts gedetacheerde officieren (1 eerste- en 11 tweede-luitenants der infanterie, 3 tweede-luitenants der artillerie en 1 officier van gezondheid der 2de klasse), en waren er 45 ter uitzending beschikbaar, namelijk: 1 eerste- en 30 tweede-luitenants der infanterie (ongerekend 1 tweede-luitenant gedetacheerd in West-Indië), 2 tweede-luitenants der cavalerie, 3 tweede-luitenants der artillerie, 3 tweede-luitenants-kwartiermeester, 3 officieren van gezondheid der 2de klasse en 3 apothekers der 2de klasse. Het laat zich dus aanzien dat het incompleet aan officieren binnenkort aanzienlijk zal zijn verminderd, welke toestand langzamerhand nog gunstiger zal worden nu, gelijk reeds in het vorig verslag (blz. 27) werd vermeld, de Koninklijke Militaire Academie gaandeweg meer officieren zal kunnen afleveren en bovendien de eischen der „tegenwoordige" formatie allengs verminderd worden.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. Een uitgewerkt numeriek overzicht van de gedurende de laatst verloopen vijf jaren bij het leger in de sterkte gebrachte militairen beneden den rang van officier, zoo door uitzending uit Nederland als door werving in Indië, vindt men in tabel **10** van bijlage A hierachter. Met betrekking tot de niet-Europeesche elementen valt aan te teekenen dat in Augustus 1898 de werving van Javanen nog nader moest worden beperkt, terwijl, na de ontbinding van de in het Pedirsche geageerd hebbende expeditionnaire macht, in de tweede helft van November de werving zoowel van hen als van andere niet-Amboineesche inlanders en in de eerste helft van December ook die van Amboineezen tijdelijk geheel gesloten werd.

Nopens de reëngagementen wordt eene vijfjarige statistiek aangetroffen in tabel **14** van voormelde bijlage A, terwijl de winsten en verliezen aan kader gedurende het jongst verloopen jaar zijn gespecificeerd in tabel **15**. Met het oog op het bij de Indische genietroepen allengs ontstaan belangrijk overcompleet aan kader is in Mei jl. de uitzending van hier van zoodanig kader gestaakt. In verband daarmede is bij Koninklijk besluit dd. 23 Mei 1899 n°. 50 het noodige geregeld tot het geleidelijk buiten werking stellen van dat dd. 24 Augustus 1875 n°. 64, betreffende de aanneming van jongelieden ter opleiding voor het kader der Indische genie bij het korps genietroepen te Utrecht.

In voldoening aan het bij de schriftelijke behandeling van de Indische begrooting voor 1898 van de zijde der Tweede Kamer geuit verlangen (zie de stukken der Zitting 1897—1898—4 n°. 34, blz. 16, en n°. 37, blz. 23) wordt onder de bijlagen van dit verslag overgelegd een (in twee tabellen vervat) graphisch overzicht van de wijzigingen, die de („tegenwoordige") formatie en de sterkte aan Amboineezen en andere inlanders sinds 1868 hebben ondergaan, zoomede van de verliezen en winsten aan die landaarden, een en ander zooveel mogelijk in den trant van het gelijksoortig overzicht betreffende het Europeesch gedeelte des legers, dat gevoegd was bij het Koloniaal Verslag van 1897.

Maandcijfers nopens den gang der werving hier te lande — zoo bij het Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk als bij de Koloniale Reserve te Nijmegen — gedurende 1897 en 1898, en ook reeds over het eerste haltjaar 1899 [1]), zijn opgenomen sub **12** van de meer aangehaalde bijlage A, welke sub **13** in den gebruikelijken vorm de uitkomsten aanwijst gedurende de op 1 Juli jl. laatst verloopen twaalf maanden verkregen met de verpleging van reconvalescenten bij de te Zutphen gevestigde afdeeling der Koloniale Reserve.

Op laatstgenoemden datum telde de Koloniale Reserve aan onderofficieren en minderen in 't geheel 2428 man, namelijk in Indië 1544 [2]) en hier te lande 884 man. Deze laatste sterkte was, met de daarbij behoorende 25 officieren, over de beide

[1]) Gedurende laatstgenoemd tijdvak kwamen 15 detachementen supplétietroepen in Indië aan, gezamenlijk (met inbegrip van 4 niet daarbij ingedeelde onderofficieren) tellende 709 gegradueerde en mindere militairen, waaronder 42 man van de Koloniale Reserve.

[2]) Bij dit cijfer is nog geen rekening kunnen worden gehouden met de mutatiën gedurende de jongst verloopen twee maanden in Indië voorgekomen.

afdeelingen van het korps verdeeld als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
1°. bij de reconvalescenten-afdeeling te Zutphen . .	10	502
2°. bij het valiede gedeelte te Nijmegen	15	382
	25	884

Onder de 502 onderofficieren en minderen, sub 1°. bedoeld, tellen 56 man vast personeel, en onder de 382 man, sub 2°. genoemd, waren er 190 die nog niet in Indië dienden. Wat de in Indië dienende 1544 onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve betreft, onder hen waren er 1027, die zich aldaar voor de eerste maal bevonden.

Militair onderwijs. Het Koninklijk besluit dd. 28 April 1894 n°. 32 (Indisch Staatsblad n°. 143), tot regeling van het militair onderwijs in Nederlandsch-Indië, is onlangs (Koninklijk besluit dd. 13 Februari 1899 n°. 36, Indisch Staatsblad n°. 146) op één punt nader in overeenstemming gebracht met hetgeen voor de gelijksoortige cursussen hier te lande gold, door opneming daarin van eene bepaling, krachtens welke de deelneming aan het toelatingsexamen voor de militaire school te Meester-Cornelis, bij welke inrichting aan onderofficieren voorbereidend onderwijs wordt gegeven, gericht op het toelatingsexamen voor den hoofdcursus te Kampen, voortaan ook openstaat voor korporaals, die voldaan hebben aan het examen voor onderofficier.

Numerieke opgaven betreffende de leerlingen bij de genoemde school te Meester-Cornelis, zoomede omtrent de bij de verschillende inrichtingen van militair onderwijs hier te lande voor den Indischen officiersrang in opleiding zijnde leerlingen vindt men in tabel **16** van bijlage A, welk overzicht tevens gegevens bevat ten aanzien van het aantal officieren, die de lessen aan de hoogere krijgsschool te 's-Gravenhage volgen.

De gebruikelijke cijfers betreffende de kader- en de korpsscholen in Indië zijn vermeld in tabel **17**.

In verband met het bij het vastgestelde — geleidelijk tot uitvoering te brengen — reorganisatieplan voor het korps pupillen te Gombong (Koninklijk besluit dd. 19 Maart 1897 n°. 36 in Indisch Staatsblad n°. 129) aangenomen beginsel om de als pupil aan te nemen knapen voortaan van hun 8ste t/m het 12de levensjaar hunne verpleging en opvoeding te doen genieten buiten het bestaande korps (in een drietal particuliere liefdadigheidsgestichten, ingevolge daartoe met de besturen te sluiten overeenkomsten), werden in 1898, evenals in 1897, te Gombong weder enkel jongelingen boven de 12 jaar als pupil aangenomen, ditmaal een 11-tal. En daar 48 jongelingen als pupillen werden afgevoerd (44 wegens overgang in het leger en 4 om andere redenen) daalde de sterkte van het korps van 289 tot 252 pupillen, te weten 6 zonen van officieren, 188 van militairen beneden dien rang, 7 van ambtenaren, 49 van particulieren en 2 wier vader onbekend was. [1])

Voorloopige militaire spoorwegcommissie. Storende invloeden, zooals in 1897, deden zich in het afgeloopen jaar ten aanzien van de werkzaamheden der commissie niet voor. Een door haar ontworpen „Reglement betreffende het militair vervoer over de spoorwegen" werd voor zooveel noodig bij het leger op proef ingevoerd. De uitkomsten van die beproeving waren, tijdens de afsluiting van dit hoofdstuk, nog niet bekend.

Bewapening. Naarmate de voor het repeteergeweer, model '95, bestemde patroonvoorraad toenam, werd gedurende 1898 met de indienststelling van dat vuurwapen geleidelijk voortgegaan, zoodat op ult. December de geheele infanterie, uitgezonderd alleen het garnizoensbataljon van Lombok en dat van Amboina en Ternate, van de nieuwe bewapening was voorzien; de proeven met de van hier uitgezonden nieuwe modellen lederwerken waren op ult. 1898 nog niet afgeloopen.

Op genoemden datum waren 26 649 stuks van het nieuwe wapen in gebruik bij de korpsen of voorhanden in de wapenmagazijnen, terwijl 8740 stuks waren opgelegd in de oorlogsmagazijnen.

Tevens werden, naarmate de in 't vorig verslag (blz. 29) bedoelde repeteerkarabijnen, model '95, in Indië ontvangen werden (in 't geheel 1498 stuks, daar 2 van de bestelde 1500 hier te lande als standmodel werden aangehouden), daarmede achtereenvolgens het korps marechaussee en de cavalerie bewapend, waartoe aanvankelijk 1216 karabijnen benoodigd waren, welk aantal eerlang zal worden vermeerderd in verband met de uitbreiding van het korps marechaussee. De aan dit korps uitgereikte karabijnen ondergingen nog eenige wijziging; zij werden ontdaan van den mondingsband, den draaibout en den kordonbeugel, daar het gebleken was dat deze beslagdeelen voor het gebruik door troepen te voet, overbodig en hinderlijk zijn, terwijl voorts de lade aan het vooreinde een weinig werd ingekort en voorzien van twee lichte kordonbeugels, ten einde het wapen, evenals het geweer model '95, aan den schouder te kunnen doen dragen.

Na de indienststelling van de repeteerkarabijnen, model '95, zouden de Remmington-karabijnen, die daardoor uit de bewapening van het leger kwamen te vervallen, alleen nog in gebruik blijven bij het detachement cavalerie van het Mangkoe Negoro'sche legioen. Ten einde echter te voorkomen dat voor dit kleine detachement een afzonderlijk handvuurwapen met alle speciaal daarbij behoorende verwisselstukken en gereedschappen zou moeten worden aangehouden, werden bij genoemd detachement de Remmington-karabijnen vervangen door de Beaumont-karabijnen, d. z. achterlaadgeweren klein kaliber, welke tot karabijnen waren getransformeerd. Deze de Beaumont-karabijnen bleken bij beproeving te voldoen.

Zooveel mogelijk volgens het type der geweren, model '95, werd het model voor de schermgeweren vastgesteld; deze zullen van de Beaumont-geweren worden vervaardigd.

In totaal werden gedurende 1898 voor het geweer en de karabijn, model '95, in Indië ontvangen ruim 16 millioen scherpe en 650 000 losse patronen. Het totaal aantal scherpe patronen voor genoemde vuurwapenen, bij het einde des jaars in Indië aanwezig, bedroeg (in rond cijfer) 18 849 000 stuks. Bij de pyrotechnische werkplaats te Soerabaija werd met eene vullingsproef van patronen tot repeteergeweren een aanvang gemaakt, nadat het daartoe noodige rookzwak buskruit, enz., alsmede enkele nieuw bestelde vullingswerktuigen (zie vorig verslag, blz. 29) in Indië waren aangebracht.

Ten aanzien van de sedert 1893 in Indië bewaarde, van hier uitgezonden twee partijen van met rookzwak buskruit gevulde patronen wordt bericht dat deze ook in 1898 nog geene teekenen van zelfontleding vertoonden, maar dat de chemische stabiliteit van het buskruit, evenals in 1897, weder was afgenomen. Van de overige uitgezonden patronen voldoet het buskruit nog aan alle eischen; in de hulzen werden geene scheuren geconstateerd.

Aan geweren klein kaliber van het vroegere model (stelsel de Beaumont) beliep het in Indië onder militaire verantwoording aanwezig restant op ult. 1898 44 337 stuks, waarvan in gebruik waren ten dienste van de schutterijen, de barissans en het Mangkoe Negoro'sche legioen, zoomede (voor een klein gedeelte) bij de nog niet van het repeteergeweer, model '95, voorziene korpsen van het leger, 12 342 stuks (daaronder ook die welke in de wapenmagazijnen voorhanden waren). De in de oorlogsmagazijnen aanwezige voorraad was op genoemden datum geklommen tot 31 995 stuks. Behalve eenige partijen te bestemmen voor transport-wapenen en ter transformatie in jachtgeweren (zie blz. 49 hierna) zal een goed deel van dien voorraad zijn aan te houden voor reserve en voor geweren tot bajonetvechtkunst. Omtrent de wijze van opruiming van de overige is nog geen beslissing genomen. Verder komen voor opruiming in aanmerking de karabijnen van de buiten gebruik gestelde modellen, alle op ult. 1898 in de oorlogsmagazijnen aanwezig, ten getale van 1488.

De voorraad scherpe patronen voor de Beaumont-geweren was op ult. 1898 gedaald tot ruim 9½ millioen, daaronder nog p. m. 980 000 stuks, in 1898 bij de pyrotechnische werkplaatsen in Indië aangemaakt tot verwerking van het restant grondstoffen.

De aanmaak van revolver-patronen gedurende 1898 bestond uit 493 000 stuks.

Ter aanvulling van de geschutbewapening zijn in de eerste helft van 1899, deels in Januari, deels in Juni, ter verzending gereed gekomen de 46 vuurmonden, waarvan in 't vorig verslag sprake is, namelijk 18 kanonnen en 12 mortieren van 12 c.M. van nikkelstaal en 16 stalen bergkanonnen van 7 c.M. Al deze vuurmonden werden, met de door de firma Krupp geleverde munitie-uitrusting, naar Indië verzonden, met uitzondering van 1 kanon en 1 mortier, beide van 12 c.M., die hier te lande tijdelijk zijn aangehouden tot het nemen van proeven met in Nederland vervaardigd buskruit. Omtrent de in het begin van 1898 tot het nemen van conservatieproeven in Indië aangebrachte twee monsters rookzwak buskruit, bestemd voor de stalen

[1]) Het aantal kinderen van Europeesche of met hen gelijkgestelde gegradueerde en mindere militairen in Indië bedroeg op ult. 1898 1515, waarvan 760 jongens (591 beneden den leeftijd van 8 jaren, 146 van 8 t/m 14 jaren en 23 ouder dan 14 jaren).

veldkanonnen van 7 c.M., kon in het voorjaar van 1899 bericht worden dat dit kruit toen nog aan alle eischen voldeed.

In den loop van 1898 werden de nog in sommige bewapeningen opgenomen kanonnen van 7 c.M. Br. ingetrokken, dan wel door andere vuurmonden vervangen. De kanonnen van genoemd kaliber zijn daarmede uit het Indische geschutstelsel vervallen.

Kleeding en uitrusting. De in 't vorig verslag (blz. 29) bedoelde proeven met het doen medevoeren door de cavalerie van verschillende gereedschappen en ustensiliën waren bij het einde van 1898 nog niet afgeloopen. Inmiddels is uit eene in die richting genomen afzonderlijke proef tijdens de Pedir-expeditie reeds gebleken dat, althans voor verschillende in de proef begrepen voorwerpen, de medevoering daarvan te velde door genoemd wapen wenschelijk is te achten.

Voor zoover op ult. 1898 de proefnemingen met veldflesschen en eetketels van aluminium reeds beëindigd waren, zijn daarmede aanvankelijk gunstige uitkomsten verkregen.

Aangaande eene tijdens de Pedir-expeditie genomen proef met veldzakken, een uitrustingstuk dat bestemd is om zoowel den veldransel als den vroegeren broodzak te vervangen, werd, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, nog bericht ingewacht.

Huisvesting. Met de werkzaamheden tot verkrijging van de voor de verdere invoering van de nieuwe infanterie-formatie gevorderde logiesruimte werd in 1898 voortgegaan.

De verbouwingen te Soerabaija werden beëindigd; de vernieuwing in semi-permanenten trant van het tijdelijk kampement voor het 1ste depôtbataljon te Meester-Cornelis (Batavia) naderde hare voltooiing, terwijl de gebouwen der militaire school ter laatstgenoemde plaatse eene redistributie ondergingen.

Te Tjimahi (Preanger Regentschappen) kwamen in 1898 de nog aan het in 1897 voltooide kampement voor een bataljon infanterie ontbrekende onderluitenants-woningen gereed, en werd de in 1897 aangevangen bouw van een kampement voor nog een bataljon infanterie met de daarbij behoorende officiers- en onderluitenants-woningen beëindigd, terwijl nog werden opgericht een geweermakers-atelier, centrale keukens (waarin Senkings-stoomkooktoestellen zullen worden aangebracht), benevens een geniebureau met werk- en bergplaatsen. Mede kwamen gereed het exercitie-terrein en het geheele hospitaal der 2de klasse. Voorts werd de aanleg van eene drinkwaterleiding onderhanden genomen en bijna voltooid.

De in het vorig verslag (blz. 29) vermelde onderhandelingen betreffende het oprichten te Tjimahi, met behulp van een van gouvernementswege te verleenen renteloos voorschot, van een hotel, tevens commensalenhuis, werden in 1898 met goeden uitslag bekroond. De naamlooze vennootschap „Hotel en pension de Kolonie" te Tjimahi heeft zich verbonden om onder de gestelde voorwaarden een hotel, tegelijk commensalenhuis, te bouwen en te exploiteeren. De bouw was op ult. 1898 reeds zoover gevorderd dat het hotel in den aanvang van 1899 geopend zou kunnen worden.

Te Weltevreden (Batavia) werd in 1898 het lithographisch atelier van de topographische inrichting vergroot, ten einde ruimte te verkrijgen voor het opstellen van nieuwe persen. Te Soerabaija werden ziekenstallen volgens het paviljoen-systeem gebouwd.

Het artillerie-schietterrein te Batoe Djadjar (Preanger Regentschappen) onderging eenige noodzakelijke voorzieningen.

Nieuwe schietbanen kwamen, daar de aanleg daarvan nog in voorbereiding was, in 1898 niet tot stand.

De in 1896 aangevangen hospitaalbouw te Kaijoetanam (Padangsche Benedenlanden) en te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) werd in 1898 beëindigd.

In Atjeh werden, in verband met de troepenverplaatsingen die aldaar in 1898 plaats grepen, de noodige tijdelijke bivaks en kampementen opgericht, o. a. te Selimoen (XXII Moekim van Groot-Atjeh), Segli (Atjeh's Noordkust) en Padang Tidji (VII Moekim Pedir). Te Segli werd tevens een temporair hospitaal der 5de klasse gebouwd.

Te Amboina werd een tijdelijk kampement ingericht en betrokken.

Wat betreft verbetering in de watervoorziening van sommige militaire etablissementen werd de artesische boring te Padang tot een goed einde gebracht, terwijl te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo) en Moeara Teweh (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werken in uitvoering zijn genomen voor het benuttigen van regenwater. De verbetering van de watervoorziening in de militaire etablissementen te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) en Telok Betong (Lampongsche Districten) is, in verband met het ter zake medegedeelde in het vorig verslag (blz. 30), nader in studie genomen.

Voeding. De laatstelijk geldende bijzondere bepalingen ten opzichte van de voeding der in Atjeh en onderhoorigheden gelegerde troepen en dwangarbeiders werden, gerekend van 1 Januari 1899, eenigszins gewijzigd, voornamelijk tot beperking van de verstrekking van jenever (zie lager) en verder met betrekking tot de indeeling van de verschillende garnizoenen en posten ten opzichte van de toekenning van geldelijke tegemoetkomingen tot verbetering der voeding; de herziene regeling werd voorshands slechts tot ult. 1899 van kracht verklaard (gouvernementsbesluit dd. 3 September 1898 n°. 2). De bedragen, van landswege toegestaan als tegemoetkoming in de duurte der levensmiddelen aan officieren, onderluitenants en adjudant-onderofficieren, werden nader geregeld en de in 't vorig verslag (blz. 30) bedoelde bijzondere regelingen voor den zeepost Segli ingetrokken (gouvernementsbesluit dd. 10 December 1898 n°. 18).

Aangaande de in 't vorig verslag (blz. 30) vermelde proef met conserven uit eene te Poerworedjo (residentie Bagelen) opgerichte fabriek valt het volgende mede te deelen.

De reeds lang gevoelde behoefte om bij tochten van korten duur, waarbij snelheid van beweging op den voorgrond moet staan en alzoo het medevoeren van een transporttrein niet gewenscht is, de militairen zelven hun ration levensmiddelen, in het kleinst mogelijke volumen samengevat, zonder daarbij de eischen eener voldoende voeding uit het oog te verliezen, m. a. w. een noodration, te doen medenemen, gaf aanleiding dat bij bedoelde fabriek een aantal kleine blikjes conserven van verschillenden inhoud werden besteld. Deze blikjes werden aanvankelijk op kleine schaal bij oefeningen in het vredesgarnizoen en later bij de in 1898 plaats gehad hebbende krijgsverrichtingen in Atjeh en onderhoorigheden, voornamelijk tijdens de Pedir-expeditie, in beproeving genomen. Bij deze proefneming bleken de voor de Europeesche militairen bestemde noodrations aan de eischen te voldoen; minder gunstige uitkomsten werden echter verkregen met de aan de inlanders verstrekte noodrations, zoodat ten aanzien daarvan nog naar eene oplossing wordt omgezien. Wijders kon gedurende laatstgenoemde expeditie, toen de veestapel van den aannemer der vleeschleverantie ernstig door veepest werd bedreigd, binnen korten tijd een reserve-voorraad gebraden gehakt uit bedoelde fabriek betrokken worden, waardoor de gevolgen, aan eene mogelijke stremming in de verstrekking van versch vleesch verbonden, met meer gerustheid konden worden afgewacht.

De in 't vorig verslag (blz. 30) bedoelde proef met de verstrekking van suiker aan voor groote excursies uitrukkende troepen, als middel tegen optredende vermoeienis, leverde geen voldoende uitkomsten op en werd mitsdien gestaakt (November 1898).

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. Blijkens de statistiek der geneeskundig behandelde militairen (zie tabel 20 van bijlage A) was over 1898 het percentage van de sterfte en van de voor verderen dienst afgekeurden, in welke beide opzichten de uitkomsten van het jaar 1897 reeds gunstig bij vroeger hadden afgestoken, opnieuw gunstiger; wat de sterfte betreft, daalde het van 1.05 tot 0.66 pct. der behandelden, en wat de afkeuringen aangaat, van 3.21 tot 2.42 pct. De verbetering openbaarde zich zoowel onder de Europeanen (met inbegrip van de Afrikanen) als onder de inlandsche landaarden (Amboineezen, Javanen, enz.). Daarentegen viel gedurende 1898 in het aantal ziektegevallen in het leger (buiten de kwartierzieken), vergeleken bij het cijfer van 1897, geen verdere vermindering op te merken, ofschoon de gemiddelde legersterkte iets kleiner was dan toen. Evenals in vorige jaren werden de meeste militairen behandeld wegens malaria-ziekten; zelfs nam het aantal malaria-gevallen opnieuw toe: in 1896 en 1897 nog ruim 23 en 29 pct., steeg het in 1898 tot 32 pct. Het aantal lijders aan venerische ziekten bleef stationnair (evenals in 1897 beliep het percentage 19 pct. van het totaal der behandelden). De overige voornaamste ziektevormen komen in de statistiek alle met lagere cijfers voor. Vooral was het in 1898 in het leger gunstig gesteld met de berriberri, ter zake van welke ziekte in 1898 in 't geheel slechts 1213 militairen in behandeling kwamen, en daar op ult. 1897 nog 169 aangetasten in behandeling waren gebleven, wezen derhalve de hospitaallijsten over 1898 1382 berriberri-lijders aan, tegen 2438

in 1897, 6179 in 1896 en 5707 in 1895. De bij den geneeskundigen dienst van het leger in behandeling gekomen gevallen van cholera waren in 1898 niet meer dan 5 in getal. Die ziekte deed zich toen slechts zeer sporadisch voor in de garnizoenen Weltevreden, Malang, Banjoewangi en Kotta Radja, en bij de expeditionaire troepen in de Pedir-streek.

De in 1897 aangevangen proef met het verstrekken van onafgewerkte rijst aan de militairen van het 1ste depôtbataljon te Meester-Cornelis (zie vorig verslag, blz. 30) werd gedurende het geheele jaar 1898 voortgezet, maar zonder dat daarvan eenige invloed viel waar te nemen. Wel was het aantal berriberri-lijders bij dit bataljon zeer gering, doch bij het andere te Meester-Cornelis gelegerde bataljon, waarbij gewone rijst verstrekt werd, was het aantal nog geringer.

Met het oog op de aanzienlijke daling, welke in de jaren 1897 en 1898 in het ziektecijfer der berriberri viel waar te nemen, werd het onnoodig geacht de voor de garnizoenen te Amboina en Muntok (Banka) voorgenomen proefneming met het verstrekken aan de militairen van versch ontbolsterde rijst, zooals de dessabewoners die gebruiken (zie vorig verslag, blz. 30), ten uitvoer te leggen, terwijl om dezelfde reden ook geene andere garnizoenen hiervoor in aanmerking kwamen.

De in April 1898 aangevangen proef met de verpleging in een koel klimaat (te Tosari aan de helling van het Tengger-gebergte in de residentie Pasoeroean) van aan berriberri lijdende Europeesche militairen is sedert Mei jl. gestaakt, daar zij niet voldaan had en, wegens het afnemen van het aantal berriberri-gevallen, ook slechts zeer weinig patiënten van dien aard voor verpleging te Tosari bleken in aanmerking te komen. Tot ult. 1898 werden er in 't geheel 7 derwaarts geëvacueerd en sedert (in Maart) niet meer dan 2, welke laatsten medio April jl. nog onder behandeling waren. Van de 7 in 1898 opgenomenen moesten er ten slotte 6 ongenezen naar Soerabaija worden teruggezonden, terwijl de zevende slechts onvolkomen herstelde.

De in Atjeh voortgezette pogingen om, door het aanbrengen van nog enkele veranderingen, de gewijzigde tandoe — model Gwijnfé — voor het gebruik aldaar geschikt te maken, hebben ten slotte geleid tot een model, dat bij verschillende tochten uitstekend voldeed. Dientengevolge werd besloten alle aanwezige tandoe's Gwijnfé volgens dit model te doen wijzigen.

In Atjeh werden verder voor het vervoer van zieken eenige karren in gebruik gesteld. Bij de beproeving van eene dergelijke kar te Batavia bleek dit voertuig evenwel alleen geschikt voor het gebruik op goed gebaande wegen.

De contracten ter verpleging van gouvernementslijders in de gezondheids-etablissementen te Soekaboemi en Sindanglaija (Preanger Regentschappen) werden, voor zooveel betreft de evacuatie derwaarts van militairen beneden den rang van officier, na ult. 1898 niet verlengd. De zieken, die vroeger, voornamelijk uit het hospitaal te Weltevreden (Batavia), naar deze beide plaatsen werden geëvacueerd, worden nu naar Tjimahi opgezonden, of, zoo hun ziektetoestand eene lange spoorreis niet onmiddellijk toelaat, voorloopig naar Buitenzorg.

Sinds Januari 1899 wordt in Atjeh eene proef genomen met de evacuatie van zieken, voornamelijk malaria-lijders, naar onzen post te Loknga in de XXV Moekim aldaar, in plaats van naar Padang, waardoor men het aantal evacuatiën buiten Atjeh hoopt te verminderen.

In de behoefte aan ijs voor de troepen en de hospitalen in Atjeh en onderhoorigheden kon ook in 1898 de gouvernementsijsfabriek ter hoofdplaats aldaar behoorlijk voorzien, uitgenomen gedurende het laatste gedeelte der Pedir-expeditie, toen bij particulieren ook ijs moest worden aangeschaft. De ontvangsten in geld voor tegen betaling (à f 0,10 per K.G.) door de gouvernementsfabriek afgeleverd ijs bedroegen f 17 671 of f 1468 minder dan in 1897; daarentegen steeg de hoeveelheid ijs, door het Gouvernement ontvangen zonder nadere verrekening, van 202 479 K.G. in 1897 tot 257 372 K.G. in 1898. Voor verpakking en verzending naar de posten werd uitgegeven f 6549 (in 1897 f 2414) en het totaal der uitgaven voor de fabriek (daaronder weder rekenende f 3000 wegens rente over en wegens afschrijving op het aanlegkapitaal) wordt gesteld op f 30 288 (over 1897 op f 24 016).

Manoeuvres. Ook in 1898 werden, evenals in vorige jaren, zoowel op Java als in het gouvernement Sumatra's Westkust door de beschikbare veldbataljons, in vereeniging met de andere plaatselijk aanwezige wapens, veldoefeningen op kleine schaal gehouden.

Remonte. De berichten omtrent de werking van het remontedepôt te Poerabaija (Preanger Regentschappen) luiden weder gunstig. De aan het leger afgeleverde paarden — in 1898 ten getale van 77, zijnde 7 meer dan het jaar te voren — bleven goed voldoen. Ter opkweeking te Poerabaija werden aangekocht 118 paarden, en ofschoon dit aantal 26 stuks minder was dan in 1897, werd hiermede het laatstelijk tot 250 depôt-paarden verhoogde formatiecijfer reeds overschreden.

De aankoopen ten behoeve van de rechtstreeksche remonteering bij het leger konden zich in 1898 bepalen tot 96 paarden (52 minder dan in 1897), namelijk 84 voor de cavalerie en 12 voor de artillerie. (Dat op ult. 1898 een klein incompleet aan cavalerie-paarden bestond, was het gevolg van de grootere verliezen uithoofde van de Pedir-expeditie.) Een gedeelte der aangekochte paarden werd wederom verkregen van het eiland Soemba (residentie Timor) door bemiddeling van den civielen gezaghebber aldaar. In de Preanger Regentschappen en in de omstreken van Makasser werden slechts enkele paarden verkregen, terwijl op Sumatra in 't geheel geen paarden werden aangekocht. Voor het overige geschiedden de aankoopen op vendutie en uit de hand.

De kwade droes kwam in 1898 zoowel bij de cavalerie- als bij de artillerie-paarden slechts sporadisch voor.

Transporttrein. Ook in 1898 bewees de in Atjeh georganiseerde transporttrein zeer goede diensten, voornamelijk bij de in dat jaar aldaar plaats gehad hebbende krijgsoperatiën. Aan het voor dien trein benoodigd toezichtvoerend personeel en aan het aantal draag- en trekdieren werd eenige uitbreiding gegeven. Ook is bij de transporten van karren gebruik gemaakt. Ziekten kwamen onder de treinpaarden weinig voor, terwijl voortgegaan werd met de draagtuigen zooveel mogelijk te verbeteren.

Reglementen en voorschriften. In het reglement op het voorloopig beheer van militaire nalatenschappen in Nederlandsch-Indië werden bij ordonnantie van 22 December 1893 (Indisch Staatsblad n°. 341) eenige nadere wijzigingen gebracht, ten doel hebbende om door bekorting van termijnen als anderszins de boedels en jaarstaten spoediger in het bereik der weeskamers te doen komen.

Voor het in 1890 opgerichte korps marechaussee te voet in Groot-Atjeh werden, ter vervanging van het bij gouvernementsbesluit dd. 2 April 1890 n°. 10 vastgestelde en sedert enkele malen (zie o. a. het verslag van 1897, blz. 61) gewijzigde reglement, nieuwe voorschriften in het leven geroepen, deels bij gouvernementsbesluit dd. 28 November 1898 n°. 17, houdende vaststelling van hoofdpunten, deels bij een door het legerbestuur onder dagteekening van 16 Januari 1899 uitgevaardigd reglement, bevattende detailregelingen; zie voor een en ander n°. 3 der Algemeene Orders van 1899. Punt 3 van de door den Gouverneur-Generaal vastgestelde regeling bepaalt dat het korps, in zaken betreffende het militair beheer (waaronder is te verstaan het *administratief* militair beheer), staat onder den chef van het wapen der infanterie, en dat het ter beschikking is van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden voor het verrichten van politiediensten en, zoo noodig, ook ter deelneming aan oorlogshandelingen in genoemd gewest.

Wat de overige in het tijdvak, waarover dit verslag loopt, met betrekking tot onderdeelen van het leger vastgestelde reglementen en voorschriften betreft, zal men zich onder dit hoofd slechts bepalen tot de opsomming van eenige van die, welke gedurende 1898 door het legerbestuur werden uitgevaardigd, voor het overige verwijzende naar de algemeene of speciale orders voor het leger of voor de verschillende wapens en diensten. Zoo zij hier gewezen op een in April 1898 gearresteerden „Leidraad voor den dienst bij het hoofdkwartier van het veldleger in oorlogstijd en bij de staven van eene expeditionaire troepenmacht" (Algemeene Order 1898 n°. 22), zoomede op eene in Juni verschenen „Handleiding voor de uitrusting van expeditiën en voor den verplegingsdienst te velde" (A. O. 1898 n°. 39); op een in Mei ingevoerd „Overzicht van de bepalingen betreffende de samenstelling van de wapening" (A. O. 1898 n°. 27), ter vervanging van het indertijd (1889) door de Indische Regeering vastgesteld en sedert bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 340 ingetrokken militair tarief n°. 22; voorts op de in September uitgevaardigde nieuwe „Algemeene voorschriften betreffende de aanschaffing, enz., der tot het leger behoorende paarden", met daarbij behoorende modellen (A. O. 1898 n°. 64), een en ander ter vervanging van de vroeger bij gouvernementsbesluit omtrent dit onderwerp vastgestelde, doch bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 305 ingetrokken bepalingen, zoomede op de eveneens

bij laatstgenoemde Algemeene Order ingevoerde nieuwe „Instructiën voor den aankoop, de afkeuring en afmaking van troepenpaarden en muildieren."

Door den legercommandant werden voorts, in verband met de in April 1898 (Indisch Staatsblad n°. 124) bevolen opheffing van de bij het leger bestaande raden van administratie, en met het doel om tevens de legeradministratie te vereenvoudigen, dan wel te verbeteren, krachtens machtiging der Indische Regeering bij de Algemeene Orders 1898 n°s. 58 en 82 wijzigingen aangebracht in verschillende gedeelten van het administratiereglement.

Belooningen en straffen. Een overzicht van de aan de militairen der landmacht sedert de opgaaf in 't vorig verslag tot ult. 1898 toegekende eerbelooningen ter zake van voor den vijand bewezen diensten vindt men in tabel **18** van bijlage A hierachter.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werden, in voldoening aan een wensch van H. D., ook aan de in Indië aanwezige militairen van land- (en zee-)macht kwijtgescholden alle cachot-, provoost-, politiekamer- en arreststraffen (voor de marine ook strafdienst, vermindering in klasse en plaatsing in de strafklasse), alles met kwijtschelding tevens van de aan de straffen verbonden gevolgen, ook die verbonden aan vroegere gelijknamige straffen.

Het aantal der militairen beneden den rang van officier, die in 1898 aanspraak verkregen op de gouden, zilveren of bronzen medaille voor langdurigen trouwen dienst, beliep 2693, tegen 2165 in 1897.

De in tabel **19** van voormelde bijlage A opgenomen numerieke opgaaf betreffende eenige categorieën van gestraften of om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps afgevoerden geeft geen aanleiding tot nadere bespreking.

Hier zij nog vermeld dat bij gouvernementsbesluit van 1 Augustus 1898 n°. 62 de militaire strafgevangenis te Tjimahi bestemd werd ter opneming zoowel van veroordeelden tot militaire gevangenisstraf als van met militaire detentie gestraften, in verband waarmede de benaming der inrichting werd veranderd in „Militaire strafgevangenis tevens huis van detentie". Voorts werd bepaald dat de inrichting voorloopig in haar geheel onder militair beheer zal staan.

Maatregelen en instellingen in het belang van het zedelijk en stoffelijk welzijn van den soldaat. Niettegenstaande in den loop van 1898 één nieuw zoogenaamd dagverblijf werd opgericht, bedroeg het aantal van dergelijke uitspanningslokalen bij het einde van dat jaar één minder dan op ult. 1897. Deze vermindering hield verband met de in Augustus 1898 bevolen reorganisatie van de bezetting van Lombok, ten gevolge waarvan het aantal der voor die bezetting opengestelde dagverblijven van 3 op 1 kon worden teruggebracht.

Terwijl, ook op aanmoediging van de zijde der militaire autoriteiten, gymnastiek en schermen meer en meer in het leger de aandacht trekken, is men er tevens op bedacht om spierkracht en vlugheid bevorderende spelen bij de militairen ingang te doen vinden. Ter beoordeeling in hoever de lust hiertoe zich voordoet bij oudere of jongere soldaten van onderscheiden landaard zal bij een 7-tal troepenafdeelingen zoowel van de infanterie als van de artillerie en cavalerie, op standplaatsen van uiteenloopend klimaat, van gouvernementswege het noodige worden beschikbaar gesteld om zich aan voetbal- of cricketspelen te kunnen wijden. Benoodigdheden hiertoe zijn in den aanvang van 1899 uitgezonden. Dezerzijds is gewezen op de wenschelijkheid om de officieren er zoo mogelijk toe te bewegen hunne onderhebbenden in de beoefening van lichaamssport voor te gaan, en op de noodzakelijkheid om tot de bewuste spelen steeds gelegenheid te doen geven op oogenblikken, waarin men zeker is dat de troep niet door juist voorafgegane vermoeiende oefeningen in beslag genomen werd.

In Maart jl. is het legerbestuur gemachtigd tot het doen transformeeren in jachtgeweren van een zeker aantal der buiten gebruik gestelde DE BEAUMONT-geweren om deze, op plaatsen waar jachtgelegenheid bestaat, tegen eene kleine vergoeding — met de benoodigde munitiën, waarvoor de prijzen volgens prijslijst zijn te voldoen — af te staan aan de militaire cantines, bij welke er over zal kunnen worden beschikt ten behoeve van de mindere militairen, die, bij wijze van tijdverdrijf, hunne vrije uren aan het jachtvermaak wenschen te wijden. Ingevolge de door het legerbestuur ter zake gegeven voorschriften (zie de Algemeene Order n°. 31 van 1899) worden deze jachtgeweren, die een bijzonder merk dragen, aan de aanvragers telkens in bruikleen verstrekt tegen afgifte van een schriftelijk bewijs, met de op dat bewijs aangevraagde munitiën. Die verstrekking geschiedt kosteloos. De inlevering van de geweren moet plaats hebben op denzelfden dag vóór zonsondergang of, bij bijzondere vergunning, op den volgenden dag tegelijk met de overgehouden patronen en hulzen.

Ook in 1898 hield het legerbestuur zijne volle aandacht gevestigd op de bestrijding van het misbruik van sterken drank in het leger. Bij de overweging welke middelen tot bereiking van het beoogde doel zouden moeten worden aangewend, werd — gelijk reeds in het vorig verslag (blz. 31/32) werd vermeld — speciaal het oog gevestigd op de verstrekking van landswege van sterken drank aan troepen te velde De uitkomsten, tot welke die overwegingen, gesteund door de op het oorlogsterrein opgedane ervaringen, geleid hebben, mogen alleszins gunstig genoemd worden. Dientengevolge kon dan ook, nadat reeds in Juli 1898 in Atjeh en onderhoorigheden op gezag van den civielen en militairen gouverneur, de verstrekking van sterken drank aan de aldaar gelegerde inlandsche militairen en dwangarbeiders gestaakt was, in het voor dat gewest vastgestelde voedingstarief voor 1899 (gouvernementsbesluit dd. 3 September 1898 n°. 2) eene regeling in zake de jeneververstrekking in het leven worden geroepen, welke geheel afwijkt van de laatstelijk te dien aanzien geldende bepalingen. Lieten deze laatste toe om aan alle troepen zonder onderscheid, zoomede aan de dwangarbeiders, onder alle omstandigheden, per man en per dag *één* of *twee* rations van 0.05 L. jenever te verstrekken, ingevolge de nieuwe regeling kan slechts in enkele gevallen — al naar gelang er ter plaatse geene cantine of hulpcantine is of de door de troepen te verrichten diensten zulks wenschelijk maken — *alleen* aan de Europeesche militairen *één* ration van 0.05 L. per man en per dag worden verstrekt, terwijl de Amboineesche en de overige inlandsche militairen, zoomede de dwangarbeiders, alleen in zeer bijzondere gevallen voor de verstrekking van eene gelijke hoeveelheid jenever in aanmerking kunnen komen. In overeenstemming daarmede werden, op voordracht van het legerbestuur, de militaire tarieven nos. 20 (vivres te velde) en 16 (voeding op marsch en betaling daarvoor) bij gouvernementsbesluit dd. 10 Februari 1899 n°. 17 (Indisch Staatsblad n°. 80) in dien zin gewijzigd, dat daaruit de verstrekking van jenever aan Afrikanen en Amboineezen geheel is vervallen, en de aan Europeanen te verstrekken hoeveelheid van 0.1 L. per man en per dag is teruggebracht tot 0.05 L. per man en per dag. Tevens werden ten opzichte van de tijdstippen, waarop, in verband met de door de troepen verrichte of nog te verrichten diensten, die jenever mag worden uitgeschonken, in Atjeh strenge bepalingen in het leven geroepen. [1])

Verder werd sedert het laatst van Mei 1898 in genoemd gewest getracht beperking van het gebruik der van landswege te verstrekken jenever te verkrijgen door, bij wijze van proef, aan hen die zulks verlangen, in stede van het hun toekomend ration, de geldswaarde daarvan uit te betalen. Deze proefneming heeft echter bij de Europeesche militairen zoo goed als geen succes gehad. Wel was zulks het geval ten opzichte van de inlandsche militairen en dwangarbeiders, maar, zooals reeds hiervóór is gezegd, werd reeds kort daarop aan dezen in Atjeh en onderhoorigheden de verstrekking van jenever gestaakt, althans tot zeer bijzondere gevallen beperkt.

Wat betreft de inrichting der militaire cantines, werd door het legerbestuur aan de verschillende militaire autoriteiten aanbevolen (Juli 1898) om, zooveel doenlijk, met instandhouding van de bestaande inrichting, eenige localiteit af te zonderen, waar, met buitensluiting van den verkoop van sterke dranken en de voor de eigenlijke gelagkamer vereischte contrôle, voor de militairen gelegenheid bestaat om zich door lectuur, spelen, enz. bezig te houden. Mocht deze maatregel gunstige uitkomsten opleveren, dan ligt het in de bedoeling, voor zoover dit mogelijk is, in deze richting geleidelijk verder te gaan.

De laatst bekende verantwoordingen der cantine-administratiën (over 1897) wezen, verdeeld over 115 militaire cantines, in totaal op een voordeelig saldo, voor een groot gedeelte vertegenwoordigd door voorraden dranken, enz., enz., van f 152 373, tegen f 138 090 over 1896. De waarde van gebouwen, meubilair en bibliotheken der cantines werd op ult. 1897 geschat op f 576 100.

Van particuliere zijde werd ook in het verslagjaar gestreefd om den Europeeschen militair in zoogenaamde militaire tehuizen het gemis aan familieleven te vergoeden en daarbij tevens in zijn zedelijk welzijn werkzaam te wezen.

De te Magelang gevestigde, in December 1896 als rechtspersoon erkende, „Vereeniging tot bevordering van Christelijk

[1]) Verg. ook wat omtrent een en ander is gezegd op blz. 40—42 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1899 (Zitting 1898—1899—4—n°. 39).

leven en onderling hulpbetoon", welke zich, nevens de instandhouding van een „Militair tehuis", o. a. ook ten doel stelt om aan soldatenkinderen eene goede opvoeding te geven, heeft de wijze, waarop zij dit deel van haar werkkring verder wenscht ten uitvoer te leggen, omschreven in een reglement, waarvan ook in de Javasche Courant mededeeling is gedaan (zie het n°. van 2 Mei jl.). Volgens dat reglement draagt de opvoedingsinrichting voor jongens den naam van „Christelijk pupillenkorps Oranje Nassau", beoogende de opvoeding van jongens van Europeeschen landaard tot nuttige en bruikbare leden voor den Staat, maar hoofdzakelijk voor het leger. Al de op te nemen pupillen moeten een vak leeren, doch, met het oog op hun intreden in het leger, zoodanige vakken als in het leger toepassing vinden. Voor dit onderwijs wordt zooveel mogelijk gebruik gemaakt van de sedert 1861 (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1076) van gouvernementswege opengestelde gelegenheid voor jongelieden van Europeesche afkomst om, onder genot van eene kleine toelage, bij de korpsen of inrichtingen van het leger eenig handwerk of ambacht te leeren. [1]) De pupillen, die niet in de termen vallen om van deze gouvernementsgelegenheid gebruik te maken, worden opgeleid in de werkplaatsen der inrichting.

Bij de afsluiting van de mededeelingen voor dit hoofdstuk waren een zestal godsdienstonderwijzers of gewezen zendelingleeraren op den voet van Indisch Staatsblad 1889 n°. 170 en onder leiding van de naastbij gevestigde predikanten belast met de behartiging van de godsdienstige belangen der tot de Protestantsche gemeente behoorende militairen beneden den rang van officier en van andere minder gegoede gemeenteleden op Lombok, te Malang, Magelang, Willem I, Gombong en Batavia. Die ter laatstgenoemde plaatse werd eerst in Februari 1899 tot dezen werkkring aangewezen.

Van de ingevolge het reglement in Indisch Staatsblad 1859 n°. 36 en de nader ter zake uitgevaardigde voorschriften voor militairen beneden den rang van officier bestaande gelegenheid om gelden, die zij wenschen te besparen, gedurende hun militairen dienst — althans zoolang zij niet tot officier of militair ambtenaar bevorderd worden — bij 's lands kas rentegevend te maken, werd ook in 1897 — het laatste jaar waarover de verantwoordingen volledig waren ingekomen — in toenemende mate gebruik gemaakt. Het aantal inleggers steeg van 5567 tot 5603, en hun gezamenlijk tegoed van f 321 339 tot f 357 210. Voortaan zal nu echter bedoelde belegging bij de postspaarbank plaats vinden, waaromtrent het noodige geregeld is bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1899 n°. 33 (Javasche Courant van den 9den dier maand). Ingevolge die beschikking worden ingetrokken, met ingang van een door de hoogste plaatselijke militaire autoriteit voor elk garnizoen afzonderlijk te bepalen tijdstip, mits niet vóór 1 Juli en niet na 10 Augustus 1899, zoowel het hiervóór genoemde reglement als alle overige ter zake van het zoogenaamd militair spaarfonds bestaande voorschriften. De in 's lands kas aanwezige spaargelden van militairen, met de daarvan tot ult. September 1899 verschuldigde renten, zullen nu, zoodra mogelijk na het tijdstip van voorschreven intrekking, ten name van de rechthebbenden worden ingelegd in de postspaarbank, tenzij de rechthebbende vóór dat tijdstip het verlangen om uitbetaling te bekomen van het hem toekomende mocht te kennen geven, in welk geval aan dat verlangen — ter keuze van den belanghebbende al dan niet terstond, doch in elk geval vóór ult. September 1899 — zal worden gevolg gegeven.

Het hier te lande gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen van in Nederlandsch-Indië gevallen militairen" zag in 1898 het aantal daaruit gebenefici-eerden weder toenemen, terwijl in enkele gevallen ook termen gevonden werden tot verhooging van de toelagen aan officiersweduwen, wier zorgen door het ouder worden der kinderen grooter werden. Onder het aan het fonds ten goede gekomene verdienen afzonderlijke vermelding de vrijwillige giften van te Harderwijk in dienst getreden militairen, welke in 1898 f 2150 bedroegen, zoomede eene buitengewone bate, zuiver bedragen hebbende f 2990, verkregen door het gedurende eenigen tijd, ingevolge eene dezerzijdsche aanbieding, in het Rijksmuseum te Amsterdam ter bezichtiging doen stellen van eenige der op Lombok buit gemaakte kostbaarheden. Op ult. 1898 beliepen de bezittingen van het fonds f 392 663, tegen f 384 517 het jaar te voren.

In Indië bleven met vrucht werkzaam zoowel het Centraal Comité aldaar van het Roode Kruis als het „Militair ondersteuningsfonds".

Van de zijde van het Roode Kruis hadden, vooral in verband met de expeditie naar Pedir en later met de excursie naar Pasangan, ruime verstrekkingen plaats van den zieken of gewonden militair zeer welkome genotmiddelen en geriefelijkheden. Een en ander werd niet alleen beschikbaar gesteld bij de ambulances en veldhospitalen op het oorlogsterrein en bij het groot militair hospitaal te Kotta Radja, maar ook bij de hospitalen buiten Atjeh, waar naderhand de geëvacueerden werden verpleegd. In verband hiermede namen gedurende het tweede halfjaar 1898 ook aanzienlijk toe de verstrekkingen aan de te Tandjong Priok aankomende transporten van zieken en gewonden. In 't geheel besteedde het Centraal Comité gedurende 1898 f 33 984, tegen f 20 159 in 1897 en f 32 143 in 1896. Aan schenkingen in geld werd ontvangen f 2302 en aan rente gekweekt f 2583, zoodat het kapitaal, dat op ult. 1897 bedragen had f 108 415, bij het einde van 1898 was teruggegaan tot f 79 316.

Uit het jongste jaarverslag van het „Militair ondersteuningsfonds" te Batavia (Javasche Courant dd. 9 Mei 1899) blijkt dat ten laste van het fonds, hetwelk op ult. 1898 bestond uit f 38 067 (zijnde f 3508 minder dan het jaar te voren), gedurende 1898 uitkeeringen werden gedaan tot een gezamenlijk bedrag van f 5279 (tegen f 3665 in 1897), hoofdzakelijk aan enkele officiersweduwen en aan een gering aantal bij de krijgsverrichtingen in Atjeh gekwetsten en verminkten, zoo Europeesche als Amboineesche en andere inlandsche militairen. Het bestuur van het fonds, dat tot nauwere aansluiting kwam met het hiervóór genoemde „Nationaal fonds" hier te lande, verleende in 't algemeen steeds daar ondersteuning, waar de belangen der aanvragers slechts eenigermate met het doel van het fonds waren overeen te brengen. Zoo werd ook ten behoeve van de door de straks vermelde particuliere vereeniging te Magelang in verzorging genomen weezen van gesneuvelde militairen ten laste van het fonds eene tegemoetkoming verleend.

Staatsstoomtramweg in Atjeh en telephonen aldaar. Over de exploitatie van den hierbedoelden, in 1898 tot Selimoen doorgetrokken tramweg wordt, als naar gewoonte, gehandeld in hoofdstuk **L**, afd. III; zie ook noot 3 op blz. 13 hiervóór.

In verband met de opheffing van de geconcentreerde linie in Groot-Atjeh en het betrekken van nieuwe posten en kampementen, werd het in genoemd gewest bestaande telephoonnet gewijzigd en niet onbelangrijk uitgebreid. Op ult. 1898 bestond het net uit 254 K.M., tegen 228 K.M. het jaar te voren.

§ 2. *Fortificatiën.*

De in 1897 aangevangen vernieuwing van het militair etablissement te Lagoeboti in de Toba-landen (residentie Tapanoli) werd in 1898 beëindigd, terwijl met den bouw van de versterking te Wahaai op Ceram (residentie Amboina) werd voortgegaan.

Nadat was besloten tot opheffing van de geconcentreerde linie in Groot-Atjeh, met uitzondering van de posten Lambaroe en Tjot Goeë en voorloopig ook van Lamjong, werden de achtereenvolgens ingetrokken posten afgebroken en de daarvan afkomstige materialen, voor zoover ze niet meer door de genie konden worden benuttigd, publiek verkocht. Met het oog op mogelijke latere benuttiging elders, bleven echter te Roempit eenige gebouwen voorloopig nog behouden: zij werden onder het toezicht van een Atjehschen bewakingspost gesteld. Van den opgeheven post Lamdjamoe werden eenige gebouwen aan het departement der marine overgegeven, om van die zijde gebruikt te worden voor de oprichting van debarkementsgebouwen te Sabang op Poeloe Weh.

Het garnizoen van Patjitan (residentie Madioen) werd in October 1898 ingetrokken en dientengevolge werd het blokhuis aldaar in November ontruimd.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt, ingevolge eene beslissing van Mei 1899, de militaire bezetting van Kwala Kapoeas (in de afdeeling Dajaklanden) ingetrokken. De in slechten toestand verkeerende redoute aldaar is intusschen reeds uit de rij der militaire versterkingen geschrapt (Indisch Staatsblad 1899 n°. 157).

Tot de vaststelling alsnog van verboden kringen rondom de 4de-rangs-versterkingen te Medan (Oostkust van Sumatra) en Lagoeboti (hiervóór reeds genoemd) werd overgegaan bij Indisch Staatsblad 1899 nos. 6 en 134. Voor sommige plaatsen, zoowel op Java als in gewesten daarbuiten, voor welke vroeger dergelijke verboden kringen waren aangewezen, werden deze kringen, voor zooveel de militaire belangen het toelieten, verkleind om meer ruimte te geven voor de uitbreiding van de bewoonde gedeelten dier plaatsen (zie Indisch Staatsblad 1899 n°. 102).

[1]) In 1898 werd van die gelegenheid in 't geheel slechts door 3 jongelieden gebruik gemaakt (ingelijks te Magelang).

§ 3. *Topographische dienst.*

De verkenningen ten behoeve van het primaire driehoeksnet in Zuid-Sumatra werden ten einde gebracht. Na het overwinnen van vele moeielijkheden, ten gevolge van de gesteldheid van het terrein, werd eene geschikte verbinding, met geleidelijken overgang op de korte driehoekszijde G. Gadago P. 47 — G. Langkap P. 48, in het noorden der residentie Benkoelen gevonden, zoodat de aansluiting aan het driehoeksnet van Sumatra's Westkust tot stand kwam. Het net heeft den vorm van eene enkele driehoeksketting en bevat, behalve de beide reeds genoemde, 31 driehoekspunten; de lengte der geheele ketting bedraagt ongeveer 520 K.M., die der langste driehoekszijde ongeveer 65 K.M. De verkenningen tot het opsporen van geschikte secundaire en tertiaire punten werden uitgestrekt over de afdeeling Kauer der residentie Benkoelen en de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranau-districten der residentie Palembang. Pilaren werden gebouwd op 2 primaire, 8 secundaire en 76 tertiaire punten, zoodat op ult. 1898 in het geheel 12 primaire, 21 secundaire en 258 tertiaire punten van pilaren waren voorzien. In de residentie Lampongsche Districten is de pilaarbouw geheel voltooid. Primaire hoekmetingen werden uitgevoerd op 2 stations der eerste orde; secundaire op 4 stations der eerste, 4 der tweede en 11 der derde orde. De coördinaten werden berekend van 2 primaire punten, waarmede dit werk voor 8 zoodanige punten was afgeloopen. De aangevangen coördinaten-berekening met opzicht tot secundaire en tertiaire punten liep in 1898 voor respectievelijk 5 en 54 zoodanige punten af. Nadat te Telok Betong gedurende één jaar getij-waarnemingen waren uitgevoerd, werd uit de resultaten het gemiddeld peil der zee in de Lampong-baai aldaar afgeleid; dit niveau, aan hetwelk de naam „Lampongsch peil" werd gegeven, dient als basis voor de berekening van de hoogten der driehoekspunten.

De topographische opneming van Sumatra's Westkust had zich bij het einde van 1898 uitgestrekt over 33 524 K.M². In den loop van dat jaar werden daar namelijk 2934 K.M². opgemeten en in kaart gebracht en wel 2543 K.M². op de schaal van 1 : 40 000 en 391 K.M². op die van 1 : 80 000. Met deze opneming bleven belast de 1ste opnemingsbrigade, met hoofdkwartier te Padang Sidempoean (Tapanoli), en de 3de opnemingsbrigade, met Padang als hoofdkwartier.

De 2de opnemingsbrigade, welke, sedert zij tegen het einde van 1897 belast werd met de herziening van een groot deel der detailbladen van de residentiekaarten van Batavia, Preanger Regentschappen en Krawang, haar hoofdkwartier heeft te Soekaboemi (Preanger Regentschappen), werkte in 1898 met zeer beperkt personeel, ten gevolge van verschillende opdrachten voor militaire doeleinden, welke in Groot-Atjeh, Pedir en elders moesten worden uitgevoerd. Bij het einde van het jaar waren op de schaal van 1 : 20 000 in totaal 659 K.M². herzien.

De in Midden-Java, met Banjoemas als hoofdkwartier, in 1896 tewerkgestelde opleidingsbrigade vorderde in 1898 zoover met hare werkzaamheden in de residentie Banjoemas, dat met de herziening van de kaarten der residentie Bagelen een aanvang kon worden gemaakt. In verband hiermede moest het hoofdkwartier tegen het einde des jaars naar Poerworedjo worden overgebracht. In de residentie Banjoemas waren op ult. 1898 opgenomen en in kaart gebracht (op de schaal van 1 : 25 000) 2953 K.M²., waarvan 2127 K.M². aan gewone meting en 826 K.M². aan terreinen, waarvan (met behulp van de kaarten der irrigatie-brigade) de metingen herzien werden, terwijl 124 pilaren gebouwd, getrianguleerd en berekend werden op tertiaire punten. De triangulatie-werkzaamheden waren daarmede beëindigd. In de residentie Bagelen werden gebouwd en getrianguleerd 45 pilaren op tertiaire punten.

Op het einde van 1898 waren bij deze brigade gedetacheerd ter beproeving en opleiding: 4 officieren, 5 Europeesche fuseliers, 7 Javanen en 5 Maleiers, terwijl in den loop van het jaar 6 in Indië teruggekeerde officieren, die hier te lande den cursus van de hoogere krijgsschool hadden doorloopen, en één officier, afkomstig van de voormalige 2de afdeeling krijgsschool, gedurende zes maanden in het terreinopnemen werden geoefend. De opleiding van inlandsche élève-topografen bleef, voor zoover de Javanen betreft, gunstige uitkomsten opleveren; zes van hen werden tot inlandsch topograaf der 3de klasse aangesteld. De vijf Maleische élèves, van wie er twee moesten worden vervangen, maakten minder snelle vorderingen. Het is echter te voorzien dat ook zij over eenigen tijd in aanmerking kunnen worden gebracht voor eene aanstelling tot inlandsch topograaf der 3de klasse.

De 4 opnemers, die zich ult. 1897 in Groot-Atjeh bevonden, vertrokken in het 2de kwartaal van 1898 naar elders en werden door 2 andere vervangen, die er bij het einde van laatstgenoemd jaar nog aanwezig waren. De uitkomsten der opnemingen van eerstgenoemde opnemers zijn, uitgenomen wat betreft de metingen in het Daja'sche (Atjeh's Westkust), vereenigd in de tenzelfden jare nog verschenen kaart in 6 bladen (schaal 1 : 40 000) van het in Groot-Atjeh bezette gebied. De opmetingen in Daja werden vluchtig gereproduceerd, in hoofdzaak ten gebruike op het oorlogsterrein.

De uitkomsten der opmetingen van de 3 opnemers, die tijdens de Pedir-expeditie op het oorlogsterrein te werk werden gesteld, zouden, wat betreft de Pedir-vallei, de VII Moekim Pedir en de Tamsé-vallei, voorloopig — eveneens in hoofdzaak ten gebruike op het oorlogsterrein — worden gereproduceerd op de schaal 1 : 20 000, en later op de schaal 1 : 40 000. De resultaten der door dezelfde opnemers verrichte opmetingen tijdens de expeditie naar Pasangan, enz., zouden eveneens vluchtig worden gereproduceerd voor dadelijk gebruik.

Voor werkzaamheden in het belang van de defensie werd in 1898 gedurende zeven maanden een opnemer ter beschikking gesteld van den commandant der 3de militaire afdeeling op Java, voor de hermeting van eenige terreinen nabij de hoofdplaats Soerabaija en de kust aldaar. Van de uitkomsten dezer metingen zal worden gebruik gemaakt bij eventueelen herdruk van de daarop betrekking hebbende kaartbladen.

Overigens werd in den loop van 1898 nog eenig ondergeschikt personeel van den topographischen dienst gedirigeerd naar Timor ten behoeve van de commissie voor de grensregeling aldaar, en naar Borneo om ter beschikking te zijn van de met eene zending naar de Boven-Mahakkam belaste gecommitteerden; verg. blz. 1 (noot) en blz. 34 hiervóór. Dit personeel was op ult. 1898 nog niet op Java teruggekeerd.

De in vorige verslagen besproken opmetingen en verkenningen in het rijk Gowa (Zuid-Celebes) werden aanvankelijk door een deskundig infanterie-officier en — sedert September 1898 — door een luitenant-opnemer voortgezet.

De metingen in het noordelijk deel der residentie Oostkust van Sumatra werden in het begin van 1898 gestaakt, omdat de daarmede belaste infanterie-officier, oud-opnemer bij den topographischen dienst (zie vorig verslag, blz. 33), niet meer beschikbaar was. Van den door dien officier geleverden arbeid wordt gebruik gemaakt in het belang van den herdruk der kaart (schaal 1 : 100 000) betreffende genoemd gewest.

In Februari 1898 kwam aldaar ook gereed de opmeting van een der naar het binnenland leidende bergpassen, waarmede, zooals verleden jaar is gezegd, een ter beschikking van den resident gestelde opnemer was belast.

Ongerekend de reeds in 't vorig verslag (blz. 33) vermelde overzichtskaart van Groot-Atjeh en aangrenzende kuststreken (schaal 1 : 200 000), werden gedurende 1898 bij het topographisch bureau te Batavia bewerkt en van gouvernementswege uitgegeven: vervolgbladen — namelijk 8 militaire bladen (schaal 1 : 40 000) — betreffende de topographische kaart van Sumatra's Westkust; eene uit 6 bladen bestaande kaart van het in Groot-Atjeh bezette gebied (1 : 40 000) [1]; eene overzichtskaart van de residentie Batavia (1 : 250 000), benevens 5 detailbladen betreffende de residentie Banjoemas (1 : 25 000); een verbeterde herdruk van de kaart der afdeelingshoofdplaatsen Salatiga en Ambarawa met omstreken (1 : 50 000); eene uit 4 bladen bestaande overzichtskaart van de residentie Westerafdeeling van Borneo (1 : 500 000); verder eene spoor- en tramwegkaart van Java en Madura in 2 bladen (1 : 1 000 000), zoomede eene kaart van het Toba-meer en aangrenzende landstreken (1 : 250 000).

Wat de voor speciale doeleinden gereproduceerde kaarten betreft, valt onder meer gewag te maken van verschillende figuratieve schetskaarten van sommige gedeelten der Atjehsche onderhoorigheden, namelijk van de Pedir-streek (schalen van 1 : 50 000 en 1 : 100 000); van Melaboeh en bovenstreken; van Pasangan en aangrenzende staatjes (beide kaarten op de schaal 1 : 100 000), zoomede van voorloopige kaarten (1 : 20 000) betreffende de verschillende onderdeelen van Groot-Atjeh, Daja, enz.

Voor verkochte kaarten werd in 1898 in Indië ontvangen f 8662 (in 1897 f 8937), terwijl de kosteloos (o. a. aan het Ministerie van Koloniën) en tegen regularisatie verstrekte kaarten eene verkoopwaarde vertegenwoordigden van f 7251 (in 1897 van f 5438).

Aan retributie voor het nemen van kopieën van kaarten werd in 1898 geïnd f 824 (in 1897 f 688).

[1] Inmiddels waren in het begin van 1898 nog eenige aanvullingsbladen verschenen van de vroeger (in 1895) in het licht gegeven gelijksoortige kaarten betreffende Groot-Atjeh.

Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 33) zagen hier te lande het licht (bij de topographische inrichting van het Ministerie van Oorlog) een verbeterde herdruk van de residentiekaart van Samarang, zoomede het nieuwe blad 11 (in de bestaande uitgaaf uitmakende blad 9) van den geleidelijk herzien wordenden Atlas van Nederlandsch-Indië van STEMFOORT en TEN SIETHOFF, welk blad de eilanden Banka en Billiton en den Riouw-Lingga-archipel betreft. Inmiddels werden uit Indië de noodige gegevens ontvangen om bij gemelde inrichting te doen ter hand nemen de reproductie van verbeterde herdrukken van de residentiekaarten van Pasoeroean en Bezoeki, zoomede van het nieuwe blad 13 van evenbedoelden Atlas, betreffende de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, tot dusver deel uitmakende van de bladen 10 en 11.

§ 4. *Krijgsverrichtingen.*

Sedert het tijdstip van afsluiting van hoofdstuk **D**, § 4, van 't vorig verslag, d. i. sedert het einde van Maart 1898, bepaalde zich het handelend optreden van de militaire macht weder hoofdzakelijk tot het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden. Wel grepen ook in andere gedeelten der buitenbezittingen eenige voorvallen plaats, welke militaire tusschenkomst deden inroepen, doch dit optreden was van zoo voorbijgaanden aard, dat met het ter zake reeds in hoofdstuk **C** medegedeelde (zie aldaar de §§ 5, 9, 11, 15 en 16) schijnt te kunnen worden volstaan. Te dezer plaatse zijn dus uitsluitend de militaire feiten tegenover den Atjehschen vijand aan te stippen, ter aanvulling van hetgeen daaromtrent reeds in hoofdstuk **C**, § 3, is gezegd.

In aansluiting aan dergelijke opgaven in vorige verslagen zij vooraf aangeteekend, dat gedurende 1898 in Atjeh aankwamen, ter aanvulling van door evacuatie, pasporteering, gageering, overplaatsing, overlijden als anderszins ontstane mutatiën, 4956 militairen (waaronder 218 officieren), terwijl in de vier voorafgegane jaren 1894 t/m 1897 de gezonden aanvulling achtereenvolgens had bedragen 3883, 6069, 7455 en 5309, daaronder respectievelijk 125, 118, 178 en 199 officieren. Onder de in 1898 naar Atjeh gezonden suppletie bevonden zich 2163 Europeanen, tegen in de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 1494, 2275, 3834 en 2015 (met inbegrip van de officieren). Als algemeene opgaaf zij hier voorts vermeld dat de gedurende 1898 [1]) onzen troepen door den Atjehschen vijand toegebrachte verliezen kwamen te staan op 19 gesneuvelden (5 Europeanen, onder wie geene officieren, en 14 inlanders) [2]) en 268 gewonden (114 Europeanen, onder wie 17 officieren, en 154 inlanders), zijnde 42 gesneuvelden en 112 gewonden minder dan in 1897. Van bedoelde 268 gewonden stierven er aan de bekomen kwetsuren 18 (9 Europeanen, onder wie 1 officier, en 9 inlanders), in 1897 33 van de 380 gewonden.

Tevens is het hier de plaats om gewag te maken van de verwezenlijking op 2 September 1898, ter gelegenheid van de viering te Batavia van de inhuldiging van H. M. de Koningin, van het, reeds jaren geleden, opgevatte plan om, door middel van een op gemelde hoofdplaats te stichten monument, eene blijvende hulde te doen verrijzen aan de nagedachtenis van hen, die in den strijd tegen de Atjehers hun leven lieten voor het Vaderland. In tegenwoordigheid van den Gouverneur-Generaal werd namelijk op genoemden datum op het in een wandelpark herschapen terrein der wallen en voorwerken van de Citadel Prins Frederik een „Atjeh-monument" onthuld, tot welks oprichting particuliere bijdragen zoo uit Nederland als uit Indië hadden in staat gesteld. Behalve door tal van autoriteiten, door officieren van leger en vloot, enz., werd de plechtigheid der onthulling ook bijgewoond door de officieren van de destijds te Tandjong Priok aanwezige vreemde oorlogsschepen, zoomede door de voor de feesten insgelijks naar Batavia opgekomen inlandsche vorsten en grooten.

Na afloop van de onthulling werd, namens den op blz. 1 hiervóór genoemden Duitschen vice-admiraal en de officieren van het Duitsche oorlogsschip *Kaiser*, een krans op het monument neergelegd.

Een overzicht van de samenstelling en legering der troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden op 1 Januari, 1 Juli en 31 December 1898 vindt men in tabel 5 van bijlage A hierachter. Op gemelde drie tijdstippen was de sterkte der in dat gewest aanwezige tot het leger behoorende wapens en diensten achtereenvolgens 8306, 10 631 en 8027 man (officieren en militairen beneden dien rang te zamen genomen), waarvan tot het Europeesch gedeelte rekenden respectievelijk 3175, 3944 en 3030 man. Volgens de thans aangenomen nieuwe formatie der bezetting in genoemd gewest zullen voortaan aldaar gelegerd zijn 6217 officieren en militairen beneden dien rang, waaronder 1963 Europeanen en met hen gelijkgestelden; verg. tabel 6 van genoemde bijlage A.

Wat Groot-Atjeh betreft heerschte sedert einde Maart 1898 binnen de (vroegere) geconcentreerde stelling en ook daarbuiten, voor zooveel betreft het grootste deel der sagi's van de XXV en de XXVI Moekim, bijna volkomen rust, en eigenlijke krijgsverrichtingen hadden dan ook alleen plaats in de XXII Moekim en de tot de XXV Moekim behoorende nederzettingen ter Westkust. Verder wordt eene belangrijke plaats in de geschiedenis der krijgsverrichtingen van het thans te behandelen tijdperk ingenomen door de rustelooze opsporing en vervolging van de vijandelijke benden en hunne hoofden in de onderhoorigheden ter Noord-, Oost- en Westkust, onder het bestuur van den kolonel (thans generaal-majoor) J. B. VAN HEUTSZ, die in het begin van Mei 1898 den generaal-majoor C. P. J. VAN VLIET als civiel en militair gouverneur verving.

a. Sagi der XXII Moekim en aangrenzend gebied (Groot-Atjeh). Sedert de in 't vorig verslag (blz. 34—36) vermelde gebeurtenissen, loopende tot 6 April 1898, hebben in deze sagi geen krijgsverrichtingen van bijzonder belang plaats gegrepen.

Toch eischte de consolideering van ons gezag in het pas heroverde gebied dat dit voortdurend in alle richtingen door patrouilles werd doorkruist. Bovendien moesten daarbij zoowel enkele benden, die zich in het bergland ten zuiden van de Atjeh-vallei onder T. MOEDA LATIF en TENGKOE DI BOESOE ophielden, worden verdreven, als andere benden, die zich in het gebergte ten noorden van die vallei hadden genesteld, onschadelijk worden gemaakt.

In het belang van de operatiën bezuiden de Atjeh-vallei werden in de maand September 1898 tijdelijk bivaks betrokken aan de Aloer Doh, op den Glé Raja en bij Data Tjot. De gemaakte patrouilles hadden tot resultaat dat de benden verliepen, een groot aantal vuurwapenen met munitie in onze handen vielen en genoemde T. MOEDA LATIF, hoofd van Lam Leuot, in November zijne onderwerping aanbood. In verband daarmede werden genoemde bivaks in diezelfde maand opgeheven, met uitzondering van dat op den Glé Raja, dat, in het belang van ons toezicht in de VII Moekim Baid, voorloopig bezet bleef.

De in het gebergte ten noorden van de Atjeh-vallei ondernomen patrouilles moesten worden uitgestrekt tot de bij de sagi der XXVI Moekim behoorende landstreken Kroeng Raja en Lam Toba. Het gebrek aan medewerking van de hoofden van eerstgenoemde landstreek en de daar heerschende onveiligheid — welke o. a. gebleken was uit een brutalen roof op een met peper beladen Chineesch vaartuig — maakten zulks noodzakelijk.

Den 9den Juli 1898 werd van Indrapoeri eene troepenafdeeling uitgezonden, met het doel het naar Lam Toba voerend voetpad Lintja - Si Oeteuën te verkennen, de zich in Lam Toba bevindende benden te verdrijven en den zich aldaar ophoudenden imam van Gleiëng, T. RADJA, op te vatten. Vijandelijkheden werden op dezen tocht niet ondervonden, maar T. RADJA werd niet aangetroffen.

Eene naar aanleiding van berichten dat T. TJOET TOENGKOEB — het toen nog tegen ons in verzet zijnde hoofd der IX Moekim Toengkoeb — zich in het Lam Toba'sche zou ophouden, op den 17den Juli daarheen gezonden troepenmacht vond bij de nadering der colonnes, van welke de eene uit Tjot Mantjang en de andere uit Selimoen oprukte, T. TJOET TOENGKOEB reeds naar Lam Panas vertrokken; de troepen keerden, na op den 18den nog in het Lam Toba'sche gepatrouilleerd te hebben, de 19den naar hunne kwartieren terug.

Eene op den 25sten Juli wederom naar het Lam Toba'sche uitgezonden colonne van 2 compagnieën van het 6de bataljon infanterie, welke van Kotta Radja over land naar Kroeng Raja was gemarcheerd, keerde, na eerst Kalé en daarna Lam Toba

[1]) Waren gedurende de op 15 April 1898 laatst verloopen twaalf maanden uit handen van den Atjehschen vijand terugverkregen of op dezen achterhaald 487 geweren, namelijk 110 achterlaadgeweren (waaronder 56 stelsel DE BEAUMONT) en 377 tromplaadgeweren, gedurende het tijdperk 15 April 1898 tot 5 April 1899 werden door onze troepen in Atjeh en onderhoorigheden buitgemaakt 181 stuks, namelijk 46 achterlaadgeweren (waaronder 22 stelsel DE BEAUMONT) en 135 tromplaadgeweren. Het aantal der sedert den afval van T. OEMAR (1 April 1896), buiten de menigte blanke wapenen, ons in handen gekomen geweren van verschillende soort was daardoor geklommen tot 1553, namelijk (verg. het verslag van 1897, blz. 55, noot) 199 DE BEAUMONT-geweren, 280 achterlaadgeweren van ander model en 1074 tromplaadgeweren.

[2]) Terloops zij aangeteekend dat, waar in deze paragraaf bij de opgaven van gesneuvelden en gewonden sprake is van inlanders, onder die benaming ook Amboineezen zijn te verstaan.

te hebben bezocht en van uit die plaatsen het terrein in verschillende richtingen te hebben afgepatrouilleerd, op den 1sten Augustus over Paja Doea en Kroeng Biëng naar Reung Reung en verder naar Kotta Radja terug. Ook deze colonne had slechts weinig tegenstand van den vijand ondervonden.

De noodzakelijkheid om nog verschillende andere in het Lam Toba'sche verblijvende benden, bestaande uit uitgewekenen van de V Moekim Montassik, Indrapoeri en Lam Kabeuë, van daar te verdrijven en gegevens te verzamelen omtrent Lam Toba en omliggende landstreken, gaf aanleiding, dat op den 10den Augustus nogmaals eene colonne van 2 compagnieën infanterie daarheen vertrok. Deze troepenmacht verbleef daar tot den 25sten Augustus, doch ondervond bij de verschillende door haar gemaakte tochten, waarbij Lam Panas en Kalé werden bezocht, weinig tegenstand. Daarentegen keerden een groot aantal kamponglieden, voor een groot gedeelte uit de XXII Moekim afkomstig, en die bij de komst van onze troepen waren gevlucht, naar hunne voormalige woonplaatsen terug.

In den aanvang van October vertrokken wederom troepenafdeelingen van Selimoen en Indrapoeri naar Lam Toba tot het verdrijven van vijandelijke benden. De colonne uit Selimoen overrompelde op den 6den October eene 20 man sterke bende in de binasa Merah, bij welke gelegenheid 7 vijanden, onder wie de imam van Hoho, werden nedergelegd en eenige vuur- en blanke wapenen in onze handen vielen. De andere colonne, welke geene ontmoeting met den vijand had, werd op haar terugtocht naar Indrapoeri vergezeld door een 60-tal mannen, vrouwen en kinderen, met have en vee, allen uitgewekenen, die naar hunne vroegere woonplaatsen terugkeerden.

Met het oog op den aanleg van een colonneweg van Tjot Mantjang naar Lam Toba (sedert — in Maart 1899 — gereed gekomen) werd den 3den November eene compagnie infanterie van de bezetting van Selimoen naar genoemd landschap gezonden en betrok die compagnie daartoe een bivak te Lam Bada. In den nacht van 4 op 5 en in dien van 8 op 9 November in het bivak beschoten wordende, werd den vijand bij de laatste gelegenheid door onzerzijds gelegde hinderlagen een verlies berokkend van 10 dooden (waaronder de beruchte T. Lampoe-oeë) en 1 gewonde, met het gevolg dat de benden weder naar Kalé terugtrokken.

Aangezien de aanwezigheid der bendehoofden op laatstgemelde plaats en hun actief optreden in Lam Toba veel vrees veroorzaakten onder hoofden en bevolking dezer landstreek, maakte evengenoemde compagnie op den 16den November in de richting van Kalé eene excursie. Zij bezocht achtereenvolgens op den 16den en 17den Lam Panas en Lengah en keerde daarna, zonder eenige ontmoeting met den vijand gehad te hebben, over Lam Toba naar Selimoen terug.

Eene uit Indrapoeri uitgezonden colonne, welke intusschen het door genoemde compagnie geoccupeerde bivak te Lam Bada had betrokken, keerde, na in de omstreken gepatrouilleerd te hebben, den 19den November naar Indrapoeri terug, vergezeld van eenige uit Indrapoeri uitgeweken gezinnen, met have en vee.

Met het doel Toeankoe Mohamad en volgelingen te overrompelen en tegen eenige te Kalé verzamelde bendehoofden op te treden, vertrokken nogmaals, in het laatst van November, kleine colonnes van Tjot Mantjang, Selimoen en Kroeng Raja, in vereeniging met troepen uit het Pedirsche, naar Lam Toba. De voorgenomen overrompeling mislukte door slecht weder en moeielijk terrein. Op den 29sten November waren de colonnes te Kalé bijeen, alwaar gebivakkeerd werd. Bij eene door de Selimoen-colonne op den heenmarsch ondernomen verrassing vielen twee vijandiggezinde hoofden, Ketjik Loiman van Tjoeré (Pedir) en T. Kadli (een voornaam geestelijke), met volgelingen, benevens eenige vuur- en blanke wapenen en munitie in onze handen; 2 Atjehers werden neergeschoten. In den aanvang van December keerden de colonnes naar hare garnizoenen terug.

In 't laatst dier maand bleken zich weder vijandige benden in het Lam Toba'sche op te houden. Een in onderwerping gekomen hoofd, dat zijne familieleden uit Lam Toba wenschte af te halen, riep uit dien hoofde onze bescherming in. Eene hem als geleide verstrekte troepenafdeeling (marechaussees en cavalerie) uit Indrapoeri werd inderdaad op haren terugmarsch in het heuvelterrein nabij Lam Toba beschoten, waardoor een wachtmeester der cavalerie (Europeaan) en een marechaussee (inlander) gewond werden. De benden werden verdreven, met medewerking ook van een detachement van onzen post te Kroeng Raja, dat naar Lam Toba gemarcheerd was, op ook te Kroeng Raja ontvangen bericht nopens de verschijning in Lam Toba van kwaadgezinden. In den nacht van 31 December 1898 op 1 Januari 1899 werd laatstbedoeld detachement, tijdens het te Lam Bada bivakkeerde, beschoten, doch, door aanvallend op te treden, joeg het de benden op de vlucht. Een Europeesche en een inlandsche fuselier werden gewond. Toen den volgenden morgen, bij doorzoeking van het terrein, niets meer van vijanden gezien werd, keerde het detachement naar Kroeng Raja terug.

Eenige dagen later werd uit Selimoen eene colonne afgezonden om in Lam Toba een bivak te betrekken, het landschap en de omstreken nader te doorzoeken, het bezit van wapenen aldaar zooveel mogelijk tegen te gaan en een begin te maken met de uitgifte van kampongpassen. In den nacht van 11 op 12 Januari werden enkele schoten op het bivak gelost door volgelingen van zekeren Pang Leh, tot straf waarvan de kampong, waar de kwaadgezinden hadden vertoefd, werd beboet.

Niettegenstaande van verschillende zijden bericht was dat de in Lam Toba van elders gekomen benden oostwaarts afgetrokken waren, meldde de imam den 15den dat gewapend volk in de naburige heuvels was gezien en beschietingen te verwachten waren. Eene aanstonds gelegde hinderlaag, die eene bende zag naderen, werd door de bevolking van Lam Toba verraden, die de bende waarschuwde om terug te gaan. Toen daarop ook de hinderlaag was ingerukt, werden op het bivak eenige schoten gelost. Wegens het blijkbaar heulen met de vijandiggezinden, die zelven waarschijnlijk ook tot de kampongbevolking behoorden, werd de kampong Lam Raja beboet.

In de maanden Februari en Maart ondervonden de in Lam Toba bivakkeerende troepen zoogoed als geen vijandelijkheden. Slechts eens werden (in Februari) bij Ie Seoem gewapenden gezien, die zich echter ijlings uit de voeten maakten. Omstreeks dien tijd werd eene verrassing beproefd van Pang Leh's schuilplaats aan de Aloer Taleuë, bestaande uit drie groote hutten, doch ze werden onbewoond gevonden. De weg daarheen was over eene lengte van p. m. 1 K.M. met zware doorntakken belegd.

Door een detachement van onzen post te Kroeng Raja, over zee naar Kalé overgevoerd, werd aldaar in den nacht van 24 op 25 Februari eene overvalling beproefd van panglima Ma Asan. Deze zelf wist, na een inlandsch fuselier door een revolverschot verwond te hebben, te ontsnappen. Op zijne vlucht werd hij door hem achterna gezonden kogels getroffen, en volgens later ingekomen berichten zou hij, zwaar verwond, door volgelingen van Toeankoe Mohamad weggevoerd zijn. In zijne woning werden zijne vrouw en kinderen door de militairen aangetroffen en medegevoerd, evenals een drietal gedroste dwangarbeiders en eenige verdachte Atjehers. Tevens werd in de woning een brief van Panglima Polim aan Toeankoe Mohamad gevonden, handelende over door de partij van verzet te Tamsé te houden besprekingen.

Bewesten en bezuiden Indrapoeri bewogen zich in de eerste maanden van 1899 volgelingen van Tengkoe di Boesoe, bij wie zich sedert de tweede helft van Februari eenige van de Westkust gekomen volgelingen van onzen aldaar gesneuvelden tegenstander T. Oemar hadden aangesloten. In den nacht van 2 op 3 Januari werd in een huis in kampong Lam Leuot eene overvalling van eerstbedoelde lieden beproefd. In het ons door spionnen aangewezen huis werden echter alleen eenige vrouwen aangetroffen, benevens de imam van Lam Ara, die, zich teweer stellende, werd neergelegd. Na sedert in de omstreken van Planteuë te hebben rondgezworven, waar op 8 Maart eene patrouille met hen in vuurgevecht geraakte, waren de overige door onze troepen nagezeten lieden naar Tamsé afgetrokken.

Toen in Februari in de XXII Moekim brieven van Panglima Polim uit Tamsé waren ontvangen, waarin hij, nevens het verzoek om toezending van geld, het voornemen te kennen gaf om, indien onze troepen naar zijne verblijfplaats oprukten, naar Simileuë (de uiterste nederzetting in het gebergte aan den bovenloop der Atjeh-rivier) uit te wijken en van daar de XXII Moekim in onrust te houden, ondernam op 19 Februari eene afdeeling infanterie van Selimoen eene verkenning naar dit nog niet bekende gebied. De voorhoede bereikte den 20sten, de hoofdtroep met den trein den 21sten de nederzetting Simileuë, alwaar gebivakkeerd werd. De bevolking bleek voor een deel gevlucht te zijn, hetgeen ook het geval was met den minderjarigen imam, den wakil en panglima Mat Saman, een ter plaatse gevestigde vertrouwde van Panglima Polim. Slechts een 30-tal inwoners met den ketjik der kampong waren achtergebleven. Behalve een brief van Polim werd bij doorzoeking van het huis van zijnen vertrouwde niets belangrijks gevonden. De volgende dagen werd in de omstreken gepatrouilleerd en het pad naar Tamsé verkend. Den 25sten en 26sten marcheerde de troep naar Selimoen terug, onderweg op

grooten afstand licht beschoten, vermoedelijk door Mat Saman en diens volgelingen. In den loop van Maart werd uit Selimoen opnieuw aan den bovenloop der Atjeh-rivier gepatrouilleerd; o. a. werd gedurende eenige dagen een bivak betrokken in het zuidoosten der Djanthoi-vallei. Slechts enkele vijanden werden ontmoet, waarvan er 2 werden neergeschoten.

Behalve voor bovengenoemde excursiën werden ook tot dekking van de wegwerkers nog steeds de noodige diensten van onze troepen gevorderd.

In 't laatst van April 1898 werd, ter bespoediging van de werkzaamheden aan den in aanleg genomen weg Selimoen-Pedirvallei, door twee compagnieën infanterie een bivak bij Reung Reung betrokken. Toen die weg einde Mei tot aan de waterscheiding (grens tusschen de Pedir- en de Atjeh-vallei) gereed was, bleef dit bivak, met het oog op de hierna te vermelden operatiën in het Pedirsche, tot den 28sten Juli d. a. v. betrokken. Ook de trambaan Glé Kambing—Selimoen kwam in October gereed (zie blz. 13 hiervóór). De wegwerkers werden bij verschillende gelegenheden beschoten; den vijand werden daarbij echter gevoelige verliezen toegebracht.

Bij de verschillende ontmoetingen gedurende het tijdvak 1 April—31 December 1898 in de XXII Moekim en aangrenzend gebied bekwam de vijand, voor zoover bekend, 72 dooden en 23 gewonden, terwijl 26 personen, onder wie enkele beruchte bendehoofden, gevangen genomen werden. Aan onze zijde werden in dat tijdperk van de aldaar geageerd hebbende troepenafdeelingen slechts 8 Europeanen en 12 inlanders gewond.

De posten te Samahani en Gleiëng werden, in verband met de verbeterde toestanden, achtereenvolgens op 1 Mei en 9 September 1898 opgeheven.

b. Pedir (Atjeh's Noordkust). De politieke toestand in het rijk van Pedir, waar in de laatste jaren tal van ons vijandig gezinde hoofden, waaronder de pretendent-sultan, Panglima Polim en sedert Januari 1898 ook T. Oemar, eene veilige schuilplaats vonden en van waar zij het verzet gaande hielden, gaf aanleiding, dat bij het op blz. 11 hiervóór nader vermelde gouvernementsbesluit dd. 5 Maart 1898 n°. 1 werd besloten tot het zenden van eene militaire expeditie naar genoemde landstreek.

De daarvoor aangewezen troepenmacht, onder bevel van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, den kolonel der infanterie (sedert generaal-majoor) J. B. van Heutsz, bestond, zooals hare samenstelling, voor zooveel de landmacht betrof, nog gewijzigd werd bij gouvernementsbesluit dd. 25 April d. o. v. n°. 6, uit 4 bataljons infanterie (het 2de, 3de en 14de veldbataljon en het 2de reservebataljon), 1 divisie marechaussee (12 brigades), 3 pelotons cavalerie, 1 bergbatterij (de reservebatterij), 3 sectiën genietroepen, 5 ambulances, personeel van den administratieven, geneeskundigen, veterinairen en topographischen dienst, trein, enz. Deze macht, deels getrokken uit de op Java gelegerde troepen, deels ontleend aan die uit Groot-Atjeh [1]), was op den 30sten Mei 1898 te Segli vereenigd, waar trouwens het 14de bataljon reeds sedert medio April te voren in zijn geheel zich bevond om behulpzaam te zijn bij den bouw en de bewaking van het aldaar voor de expeditionaire troepen in gereedheid te brengen kampement. Met inbegrip van dit bataljon bestond de sterkte der Pedir-expeditie, aan officieren en militairen beneden dien rang, uit p. m. 3400 man troepen.

Bij het debarkement van de troepen [2]) was de marine, ter sterkte van 5 oorlogsschepen (zie hoofdstuk **E**, § 6), behulpzaam; van een tweetal dezer schepen debarkeerde bovendien, ten einde aan de operatiën deel te nemen, eene landingsdivisie, ter sterkte in het geheel van 180 geweerdragenden.

Eene colonne uit Selimoen, bestaande uit het 12de bataljon infanterie, 2 pelotons cavalerie, 1 sectie bergartillerie, 1 detachement genietroepen, 2 ambulances en trein (in 't geheel met inbegrip van de officieren p. m. 990 man), was verder aangewezen om, marcheerende over Reung Reung (XXII Moekim) en het gebergte, dat de waterscheiding tusschen de Atjeh- en de Pedirvallei uitmaakt, naar de VII Moekim Pedir, de van uit Segli ageerende troepen te steunen.

Blijkens ontvangen berichten had intusschen de pretendent-sultan, die zich te Langga (V Moekim Tjoemboek) zou bevinden, in vereeniging met T. Oemar, die de moekims Garoet en Aree had betrokken, en Panglima Polim, die Padang Tidji (VII Moekim Pedir) bezet hield, op krachtige wijze het verzet georganiseerd. Met uitzondering van de hoofden van het eigenlijke landschap Pedir, die den 26sten Mei hunne opwachting te Segli maakten, hadden de voornaamste hoofden van de federatiën VI (Gigiëng) en XII (Pedir) aan de oproeping van den pretendent gevolg gegeven en den eed van trouw aan hem afgelegd. In verband hiermede werd vooral tegenstand verwacht in de omstreken van het versterkte Garoet en den Glé Gapoei (beide in het gebied van T. Sama Indra gelegen), waar bovendien de sawahs door T. Oemar min of meer geïnundeerd waren.

Den 1sten Juni werden, onder leiding van den bevelhebber, door eene colonne van $3^3/_4$ bataljon infanterie, marechaussees, hulpwapens en trein de operatiën aangevangen.

De colonne rukte over Pekan Pedir en, na overtrekking van de rivier Paloh, door Sanggeuë met eene omtrekkende beweging over Seuntang, Kotta Triëng Pet, Glé Tjirik en Lagang naar Aree en Garoet, welke laatste hoofdvestiging des vijands, na korten, doch hevigen tegenstand, overhaast werd verlaten en in onze handen viel.

Onze verliezen gedurende het gevecht van dien eersten dag bedroegen 3 gesneuvelde en 15 gewonde militairen beneden den rang van officier [3]) (daaronder respectievelijk 2 en 11 inlanders), benevens 4 gewonde dwangarbeiders, terwijl de vijand, die nergens stand hield, 3 dooden op het terrein achterliet. Na de verdrijving des vijands werd het bivak betrokken in Kotta Mantroi en Garoet op den rechteroever der Pedir-rivier en in Aree op den linkeroever.

T. Oemar was met zijne benden naar Tjot Moeroeng (in het oostelijk deel der V Moekim Tjoemboek) gevlucht.

Ter afhaling van nieuwe vivres en tevens ter overbrenging van de gesneuvelden en gewonden werd in den avond van denzelfden dag de koelietrein naar Segli teruggezonden onder dekking van 3 compagnieën van het 2de reservebataljon. Door het vuren van de voorhoede, toen zij onderweg eenige gewapende Atjehers ontmoette, van wie er 3 werden neergeschoten, en het vallen van schoten uit een nabijzijnd huis, ontstond eene paniek onder de koelies en de inlandsche fuseliers van de aan het hoofd der colonne marcheerende compagnieën, welke laatsten daarop een snelvuur afgaven, met het gevolg dat 1 Europeesch fuselier en 5 dwangarbeiders gewond en 2 officiersbedienden en 4 dwangarbeiders doodelijk getroffen werden; de koelies wierpen alles neder en namen de vlucht, zoodat het geheele transport genoodzaakt was naar het bivak te Garoet terug te keeren.

Kotta Mantroi bleef voorloopig bezet; de communicatie tusschen deze plaats en Segli werd dagelijks opengehouden door het 2de reservebataljon en de marine-landingsdivisie.

Den 2den Juni werden de operatiën in zuidelijke richting voortgezet, door twee colonnes, langs beide oevers der Pedirrivier. De colonne op den linkeroever marcheerde, onder aanvoering van den tweeden bevelhebber, den luitenant-kolonel der infanterie H. G. Willems, over Kongkong naar Mehtareum, welke plaats zonder tegenstand werd binnengerukt, waarna de drie heuveltoppen van den Glé Djoeroët werden bezet. De colonne op den rechteroever, onder aanvoering van den kolonel van Heutsz, nam haren marsch over Koembang tot aan den zuidelijken rand van kampong Ilot en verdreef eene vijandelijke bende van den Glé Gapoei. Na vervolgens de Pedir-rivier overgetrokken te zijn, vereenigde deze colonne zich te Mehtareum met de linker-colonne en begaf de vereenigde macht zich weder naar de bivaks te Kotta Mantroi. Op dien terugmarsch werd 1 Amboineesch fuselier doodelijk gewond; de vijand liet dien dag 2 dooden achter.

Den volgenden dag werd tot rustdag bestemd. Een aanval op een naar Segli terugkeerend transport werd afgeslagen en aan eene beschieting van de bivaks op beide oevers van de Pedirrivier, na een kort vuurgevecht, een einde gemaakt. Bij beide ontmoetingen liet de vijand verscheidene dooden en gewonden in onze handen, terwijl onzerzijds 1 Europeesch fuselier gewond werd.

Eene in den nacht van 3 op 4 Juni in het werk gestelde poging, om in kampong Toengkoeb T. Mantroi Garoet en den imam van

[1]) Dit was het geval met p. m. de helft der vorenbedoelde troepenmacht, namelijk met de marechaussees en voorts met de veldbataljons nos. 3 en 14, één der pelotons cavalerie, één der sectiën genietroepen en 2 der ambulances, zoomede met een deel van den trein.

[2]) De troepen uit Groot-Atjeh werden te Segli aangebracht met stoomschepen der gouvernementsmarine; de troepen van Java kwamen met stoomschepen van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij. (Een deel der opnemingsbrigade werd van Padang gezonden, alwaar ook een deel van den koelietrein werd samengesteld.)

[3]) Van d ze laatsten overleed er één aan zijne wonden (een Europeesch fuselier).

Toengkoeb op te lichten, mislukte. Kampong en versterking (welke laatste daarop vernield werd) werden verlaten bevonden.

Met vasthouding van het bivak te Kotta Mantroi, werd den 4den Juni de tocht naar de VII Moekim aangevangen en werden, in verband hiermede, bevelen tot oprukken gegeven aan de reeds hiervóór genoemde colonne, die uit Selimoen in het Pedirsche zou ageeren. Tot Grong Grong (V Moekim Reubeë) geschiedde de opmarsch der van Kotta Mantroi opgerukte macht (de Segli-colonne) zonder tegenstand te ontmoeten, doch ten westen van Grong Grong en van kampong Kariëng hielden zich eenige vijandelijke benden op, die na een weinig levendig vuurgevecht verdreven werden. Daar het reeds te laat geworden was om dien dag nog tot in de VII Moekim door te dringen, terwijl de heuvels, voornamelijk door gebrek aan water, geen geschikte bivakplaats opleverden, werd besloten naar Grong Grong terug te keeren en aldaar het bivak te betrekken. Des nachts werd het bivak beschoten door talrijke benden, zoowel uit de VII Moekim als uit Reubeë, die weder op de heuvels stelling hadden genomen. Onzerzijds werden gewond 3 fuseliers (daaronder 2 inlanders), benevens 1 dwangarbeider.

Met vasthouding van Grong Grong als etappeplaats, waar te dien einde voorloopig o. a. één bataljon infanterie achterbleef, werd nu den 5den Juni opgerukt naar Padang Tidji (VII Moekim), waar Panglima Polim gezegd werd zich op te houden. In het begin van den heenmarsch werd de colonne van verschillende heuveltoppen bestookt, waardoor 2 inlandsche fuseliers gewond werden, doch het onzerzijds afgegeven vuur deed den vijand spoedig verdwijnen; slechts op één punt bleef hij stand houden, waarna de marechaussees den heuveltop beklommen en de bende met het blanke wapen aanvielen, die hier 11 dooden liet liggen. De colonne trok daarna ongehinderd verder. Weldra meldde zich de imam van Berabo bij den bevelhebber aan, van wien vernomen werd dat Panglima Polim drie dagen te voren met zijn gezin Padang Tidji had verlaten om zich in Langga in veiligheid te stellen, en dat er in de VII Moekim vermoedelijk geen vijandelijkheden zouden worden gepleegd. Genoemde imam strekte der colonne verder tot gids bij haren marsch naar Padang Tidji, welke plaats door het hoofd der colonne in den namiddag werd bereikt. De bewoners, evenals die van eenige kampongs in de nabijheid, waren gevlucht. De bevelhebber en de staf namen hun intrek in de woning van Panglima Polim, terwijl de troepen aan de beide oevers der rivier het bivak opsloegen.

De volgende dag (6 Juni) werd voor het meerendeel der troepen tot rustdag bestemd. In het bivak kwamen nog een paar imams hunne opwachting bij den bevelhebber maken. In de omliggende kampongs keerde een deel van de gevluchte bevolking terug. Des voormiddags werd door een bataljon infanterie en een peloton cavalerie eene verkenning gemaakt naar Geude Breuë en aangrenzende kampongs, welke streek volkomen rustig werd bevonden.

Denzelfden dag had te Padang Tidji de vereeniging plaats met de colonne, die den 4den Juni uit Selimoen naar Pedir was opgerukt; die colonne, waarvan een gedeelte over Pantja en het andere over Breuë was gemarcheerd, had geen tegenstand ondervonden.

Na te Padang Tidji gebivakkeerd en aldaar den 7den Juni rustdag gehouden te hebben, marcheerde de Selimoen-colonne den 8sten door tot Grong Grong en kwam den volgenden dag te Segli aan.

De hoofdmacht (de Segli-colonne) verliet reeds den 7den Padang Tidji, en benuttigde haren terugmarsch naar Segli voor het zoeken van een tracé voor den weg Segli—Grong Grong — Padang Tidji.

Te Grong Grong aangekomen, werd van daar, op het bericht dat vijandelijke benden in de nabijheid waren, nog eerst een tocht ondernomen door de kampongs Mesdjid Raja, Daloeëng Tebin en Kroeng Semideum, doch niets van den vijand bespeurende, nam men den terugmarsch naar Segli weder aan, alwaar de troepen in den avond aankwamen. Dienzelfden dag keerde ook het bataljon, dat Grong Grong had bezet gehouden, met den algemeenen trein naar Segli terug.

Inmiddels werd een aanvang gemaakt met den aanleg van wegen in de VII Moekim en Garoet; naar laatstgenoemde plaats werden bovendien voorraden opgevoerd.

Den 12den Juni werd door twee colonnes een aanvang gemaakt met een grooten tocht door de Pedir-vallei, en wel om de IX Moekim Kemangan en de V Moekim Tjoemboek, waar respectievelijk te Bernoen en te Tjot Moeroeng Panglima Polim en T. Oemar zich zouden ophouden, zoomede de VIII Moekim Sama Indra van vijanden te zuiveren.

De eerste colonne (Segli-colonne), onder aanvoering van den bevelhebber en bestaande uit 2 bataljons infanterie met marechaussees, hulpwapens en trein, stootte, bij het oprukken naar Kemangan, al spoedig — zuidelijk van Bambi — op eene versterking te Kotta Poetoh, welke, evenals eene dichtbij gelegen tweede benting, door de marechaussees stormenderhand werd genomen, hetgeen ons een verlies kostte aan onderofficieren en minderen van 5 gesneuvelden en 10 gewonden (daaronder respectievelijk 4 en 6 inlanders), terwijl van den vijand in de eene versterking 20 en in de andere 51 dooden met hunne wapenen werden aangetroffen. De verdere opmarsch werd nu genomen door Bambi, Boeboeë, Semboë, Reumbajan en Jaman naar Bernoen, alwaar T. Bintara Kemangan de colonne ontving en het bivak werd betrokken. Genoemd hoofd. deelde mede dat Panglima Polim inderdaad te Bernoen was geweest, omdat hij zich in Langga niet veilig achtte, maar weer naar deze laatste plaats was teruggekeerd, toen T. Bintara hem het verblijf te Bernoen verboden had. Den 13den bereikte de colonne, langs den oever der Ajer Leboe, Tjot Moeroeng, welke plaats des morgens door T. Oemar, die met zijne bende in de richting van Mampreh was afgetrokken, was verlaten. Bij den opmarsch geraakten onze troepen op den Glé Siblah en omliggende heuvels in een vuurgevecht met T. Oemar's achterhoede, zonder echter verliezen te lijden. Den 14den Juni werd, door heuvelterrein, over Treueng Poedeng en Kemala Nitja verder voortgerukt naar Kemala Raja. Gedurende den marsch van dien dag moest eene vijandelijke bende, die van uit het bergterrein de linkerflank der colonne onder vuur nam, worden verdreven. Bij dit en andere kleine vuurgevechten kreeg de colonne op haren driedaagschen tocht nog een gesneuvelde (Europeesch cavalerist) en 15 gewonden, namelijk de 1ste-luitenant der infanterie J. C. Lamster, die echter kon blijven dienst doen, 13 militairen beneden den rang van officier (inlanders) en 1 dwangarbeider.

Inmiddels was de tweede colonne, bestaande uit de Selimoen-colonne en de marine-landingsdivisie, den eersten dag (12 Juni) over Kotta Mantroi en Mehtareum tot Geudé Langga voortgerukt, na gedurende den marsch eene vrij sterke bende, die bezig was op den Glé Gapoei twee versterkingen op te werpen, met achterlating van één doode, uit hare stelling te hebben verdreven. Uit het te Langga betrokken bivak werd den volgenden dag eene verkenning gemaakt over Gapoei, de verschillende Bloeës, Lho Kadjoe en Keubang naar Kong Kong, zonder dat daarbij de vijand ontmoet werd. Met vasthouding van het bivak te Langga door 3 compagnieën infanterie, rukte de colonne den 14den Juni naar Kemala Raja, alwaar de ontmoeting met de eerste colonne plaats had; zij keerde nog denzelfden dag naar het bivak te Langga terug, alwaar den volgenden dag rustdag werd gehouden.

De eerste colonne, onder den bevelhebber, rukte den 15den Juni langs de oevers der Pedir-rivier naar Kotta Mehtareum op en betrok daar gedurende den 15den en 16den het bivak. Eene van daar op laatstgemelden datum uitgerukte patrouille stuitte op een vijftal Atjehers, die de spits der patrouille met den klewang aanvielen; vier der aanvallers werden neergelegd, terwijl onzerzijds de 1ste-luitenant der infanterie B. Tammes en 2 Europeesche onderofficieren gewond werden. Terwijl een gedeelte dezer colonne op den 17den rechtstreeks naar Segli terugkeerde, maakte het andere gedeelte nog eerst over Reubeë en door het heuvelland eene verkenning naar Padang Tidji, waarna het den volgenden dag, zonder eenige ontmoeting met den vijand gehad te hebben, eveneens naar Segli terugkeerde.

De tweede colonne verliet den 16den het bivak te Langga om, ingevolge opdracht van den bevelhebber, over Treuëng Poedeng, Tjot Moeroeng en Didoh naar Segli terug te keeren. De tocht werd den eersten dag tot Treuëng Poedeng, en den 17den tot Meuseudji Oedjoeng Rimba (voorbij Didoh) uitgestrekt, vanwaar den volgenden dag, in omgekeerde richting, doch langs andere plaatsen, Tjot Moeroeng opnieuw werd bezocht. Weder in het bivak te Meuseudji Oedjoeng Rimba aangekomen, werd den 19den via Bernoen en verder langs de op 12 Juni door de eerste colonne aangedane plaatsen naar Segli teruggekeerd. Dien dag en den vorigen werd eenige tegenstand ondervonden, ten gevolge waarvan 1 Europeesch fuselier, benevens 2 matrozen gewond werden (één dezer matrozen overleed aan zijne wonden).

Daar het onnoodig geacht werd de oorspronkelijke Selimoen-colonne te Segli te doen verblijven, werd deze ontbonden en werden de daartoe behoorende troepen in drie gedeelten over zee naar Groot-Atjeh teruggezonden, terwijl de landingsdivisie, welke met haar den achtdaagschen tocht had medegemaakt, te Segli verbleef.

Den 20sten Juni begaf de bevelhebber zich voor eenige dagen

naar Kotta Radja, de leiding der zaken te Segli aan den tweeden bevelhebber overlatende, wien de opdracht verstrekt werd om door colonnes, zoowel in noordwestelijke als in zuidoostelijke richting, te doen patrouilleeren.

Dienovereenkomstig werd van den 22sten t/m den 24sten Juni door het 14de bataljon, een detachement genietroepen en trein een tocht gemaakt naar de streken ten noordwesten van Segli, namelijk over Berabo naar Tjot Padang Lila en de bijeengelegen kampongs Pandeë, Toengkoeb en Kareuëng, waarbij onze troepen door kleine benden beschoten werden, met het gevolg dat 1 inlandsch fuselier licht gewond werd. Gedurende dezen tocht was de bevolking overal in de kampongs aanwezig.

Eene andere colonne, onder commando van den tweeden bevelhebber en bestaande uit 2 bataljons infanterie, de marine-landingsdivisie, hulpwapens en trein, maakte den 23sten en 24sten een tocht door Lang en Bambi ten zuidoosten van Segli, en keerde, zonder eenigen tegenstand ondervonden te hebben, over Tjot Ara, Pekan Gigiëng en Mamplam naar Segli terug.

Volgens bij het civiel bestuur ingekomen berichten zouden tal van moslemin uit de verschillende staatjes en ook benden van T. Oemar samengetrokken zijn in de moekims Gloempang Pajoeng en Oenoeë. De bevelhebber, den 25sten Juni te Segli van Kotta Radja teruggekeerd, besloot nu 's vijands positiën aldaar uit het zuiden en oosten omvattend aan te vallen.

Met dit doel werd op den 27sten, thans opnieuw onder aanvoering van den bevelhebber, van Segli uitgerukt met eene colonne, bestaande uit 2 bataljons infanterie, marechaussees, hulpwapens en trein. Op dezen tocht, die tot den 5den Juli duurde, en waarbij nagenoeg de geheele tusschen de Ajer Leboe en het gebergte gelegen landstreek werd doorkruist, werd vooral in den aanvang, bij het oprukken naar Tepen Raja, welke plaats (behoorende tot eerstgenoemde moekim) den 28sten Juni werd bereikt, belangrijke tegenstand ondervonden, en moesten de troepen tegenover den standhoudenden vijand herhaaldelijk aanvallend optreden. Tal van versterkingen werden achtereenvolgens genomen. Van 27 t/m 29 Juni werd geopereerd in de moekims Gloempang Pajoeng, Oenoeë, Aron en Kemangan, en van 30 Juni t/m 4 Juli in de moekims Endjoeng, Moesa en andermaal in de vier eerstgenoemde moekims, waarna den 5den de terugmarsch naar Segli werd aangenomen. Bij de verschillende gevechten, die gedurende deze excursie werden geleverd, sneuvelden 4 militairen beneden den rang van officier (daaronder 3 inlanders), terwijl gewond werden de sedert aan zijne wonden overleden van het leger hier te lande in Indië gedetacheerde 1ste-luitenant der infanterie J. Goldenberg, benevens 10 militairen beneden den rang van officier (daaronder 5 inlanders). De vijand liet bij de verschillende ontmoetingen 58 dooden in onze handen.

Inmiddels had eene colonne, bestaande uit 3 compagnieën infanterie en de marine-landingsdivisie, uit Segli, op den 1sten en 2den Juli, zonder eenige ontmoeting met den vijand gehad te hebben, gepatrouilleerd in de VIII Moekim Sama Indra.

Eene onder dekking van een bataljon infanterie door een van Java gezonden spoorweg-technicus van 28 t/m 30 Juni van Segli uit ondernomen verkenning in de richting van Padang Tidji (VII Moekim Pedir) ondervond tegenstand van benden, die zich in die streek ophielden, onder aanvoering van Toeankoe Mohamad, Toeankoe Brahim en T. Lhon.

Op het den 6den Juli te Segli ontvangen bericht, dat de zooeven genoemde hoofden zich met talrijke benden te Grong Grong versterkten, rukte eene colonne daarheen en werd de vijand, met achterlating van 1 doode, zonder verliezen onzerzijds, van daar verdreven, waarna Grong Grong, met het oog op den naar Padang Tidji aan te leggen weg, weder, doch thans door 1 compagnie infanterie, werd bezet. Volgens later ingekomen berichten zou bij deze gelegenheid panglima Prang Adam, volgeling van Toeankoe Mohamad, gesneuveld zijn, terwijl deze laatste zelf gewond werd.

In verband met ongunstige tijdingen van de Oostkust, welke den bevelhebber deden besluiten met een deel van de expeditionaire troepenmacht (zie hierna blz. 59/60) naar Edi te gaan, werden van 6 tot 24 Juli de operatiën in Pedir onder leiding van den tweeden bevelhebber voortgezet.

Eene op 9 Juli uit Segli over Grong Grong naar de VII Moekim gezonden colonne van $1^1/_2$ bataljon infanterie met hulpwapens en trein, ten doel hebbende eene uit Selimoen tegen Panglima Polim ageerende colonne te ondersteunen, ondervond nagenoeg geen tegenstand. Zij keerde, na de laatste drie dagen in de omstreken van Tjot Padang Lila (noordelijk heuvelterrein der VII Moekim) te hebben gepatrouilleerd, den 16den te Segli terug, nadat verschillende hoofden hunne opwachting hadden gemaakt, terwijl de bevolking bijna overal in de kampongs aanwezig was bevonden.

Den 20sten Juli werd weder eene groote excursie gemaakt, en wel in zuidelijke richting door $1^1/_2$ bataljon infanterie met hulpwapens en trein. Bericht was namelijk ontvangen dat eenige der voornaamste hoofden van het verzet zich in Tjot Moeroeng (V Moekim Tjoemboek) zouden bevinden, waarheen zij verschillende hoofden uit de Pedir-streek zouden hebben opgeroepen ter bespreking van de verder te nemen maatregelen tot volharding in het verzet. De tocht ging aanvankelijk naar den Glé Gapoei (VIII Moekim Sama Indra), waarna in de richting van Kemala Raja werd doorgemarcheerd tot Poelau Panté, waar het bivak werd betrokken, en den tweeden dag, na een marsch over Kemala Raja en Treuëng Poedeng, door het heuvelterrein, Tjot Moeroeng werd bereikt, zonder noemenswaardigen tegenstand te hebben ontmoet. Na op den 22sten te hebben gepatrouilleerd door het onder den naam van Tiro bekende complex van kampongs, keerde de colonne den volgenden dag over den Glé Siblah, Driëng, Bernoen, Kamboeë, Reung Reung en Gigiëng naar Segli terug. Op den terugmarsch werd eene bende, die de achterhoede volgde en beschoot, bij Reung Reung verdreven met achterlating van 24 dooden. Bij de verschillende ontmoetingen op dezen tocht werden onzerzijds gewond 28 militairen beneden den rang van officier (daaronder 15 inlanders), benevens 5 dwangarbeiders, terwijl de vijand in het geheel 33 dooden en tal van vuur- en blanke wapenen in onze handen liet.

Overigens werd gedurende den loop der maand Juli, door afdeelingen der te Segli gelegerde troepen, nog enkele malen voor kleinere tochten uitgerukt, zooals den 8sten naar Kajee Raja, den 15den naar Bambi en Soekon, den 18den naar Toengkoeb en Bloeë Oeleë Bira, en den 25sten naar Garoet, Keubang en Aree, doch bij geen dier gelegenheden hadden noemenswaardige ontmoetingen met den vijand plaats.

Over 't algemeen werd in de laatste week van Juli in Pedir weinig geopereerd, daar de troepen rust noodig hadden en die van Edi eerst den 29sten dier maand in hun geheel terug waren.

Daar alle berichten er op wezen dat de hoofden van het verzet zich weder in de verschillende kampongs Tiro verzamelden, besloot de bevelhebber, die den 30sten Juli te Segli was teruggekeerd, nabij Tjot Moeroeng een tijdelijk bivak op te richten, van waaruit de vijand dagelijks zou kunnen worden opgezocht.

De daartoe onder leiding van den bevelhebber op 2 Augustus van Segli uitgerukte colonne bestond uit 2 bataljons infanterie, marechaussees, hulpwapens en trein. De marsch ging over Mehtareum langs den Glé Gapoei en verder in zuidelijke en zuidoostelijke richting door de V Moekim Tjoemboek en de II Moekim Titeuë, namelijk over Langga, Seuriweuë, G. Pisang en Beutong naar Titeuë, waar nachtverblijf werd gehouden. Te Poelau Kameng aan den voet van den Glé Gapoei was eene compagnie infanterie achtergelaten, zijnde dit punt als etappeplaats gekozen voor den opvoer van vivres. Op dien eersten dag vielen alleen in Langga enkele schoten op de colonne, zonder haar echter verliezen toe te brengen; de vijand werd met achterlating van één doode verdreven. Een uit Segli naar Poelau Kameng afgezonden vivres-transport werd op den heenmarsch uit Kong Kong beschoten, waardoor één inlandsch fuselier gewond werd. Den volgenden dag werden de moekims Tiro en Troeseb (beoosten Tjot Moeroeng) geheel doorzocht, waarbij tal van gewapende Atjehers naar het gebergte vluchtten; de versterkingen op den Glé Siblah en Blangong Basah waren sterk bezet, doch de vijand ruimde bij de nadering van onze troepen het veld en werd tot in het hooge gebergte achtervolgd. In een handgemeen werden 4 Atjehers neergelegd, terwijl aan onze zijde 3 fuseliers (1 Europeaan en 2 inlanders), benevens 1 dwangarbeider, licht gewond werden. Op dezen dag werd het doel van den tocht, kampong Lho Igeuë, bereikt en aldaar, in verband met de in de zuidelijke streken van Pedir te verrichten operatiën, voor onbepaalden tijd het bivak betrokken; tevens werden de nabij het bivak gelegen Glé Siblah en de kampong Tjot Moeroeng door afdeelingen van onze troepen bezet.

Zoowel uit het bivak te Lho Igeuë als uit dat te Segli werden alsnu in de eerste helft van Augustus (de bevelhebber was den 6den van Tjot Moeroeng te Segli teruggekeerd, na het commando over het bivak te Lho Igeuë te hebben overgegeven aan den chef van den staf, den luitenant-kolonel J. L. Koster) voortdurend tochten ondernomen, ten doel hebbende het gebied van vijanden

te zuiveren en te trachten Panglima Polim en T. Oemar, die gezegd werden zich respectievelijk weder in de VII Moekim en in eigenlijk Pedir te hebben opgehouden, bij verrassing gevangen te nemen. Hoewel het onzen troepen, niettegenstaande de daarbij aan den dag gelegde activiteit, niet mocht gelukken genoemde hoofdaanvoerders in handen te krijgen, zoo werden den vijand bij de verschillende ontmoetingen, die tusschen 3 en 15 Augustus plaats grepen, toch gevoelige verliezen toegebracht. Behalve tal van vuur- en blanke wapenen vielen, gedurende het voormelde tijdperk, alleen aan gesneuvelden 54 Atjehers in onze handen. Bovendien werden overal de nederzettingen en versterkingen van hunne benden vernield. Onzerzijds sneuvelde in hetzelfde tijdperk 1 marechaussee (Amboinees) en werden 3 militairen beneden den rang van officier (1 Europeaan en 2 inlanders) gewond. Ook had die reeks van tochten ten gevolge dat de vijandige benden, zich in de vlakte van Pedir niet meer veilig achtende, meer naar het zuidelijk daarvan gelegen bergland terugtrokken.

Inmiddels hadden T. Oemar en Panglima Polim hun verblijf opgeslagen in de in het gebergte gelegen moeielijk genaakbare kampong Tamsé.

Eene poging, om den vijand uit deze wijkplaats te verdrijven, werd den 14den Augustus van Lho Igeuë uit ondernomen door eene colonne, onder aanvoering van den tweeden bevelhebber (den 9den uit Segli aangekomen), bestaande uit 5 compagnieën infanterie met genietroepen en trein. (De marechaussees waren den 10den met den chef van den staf naar Segli teruggekeerd.) Daartoe werd langs Treuëng Poedeng naar Kemala Dalam gemarcheerd, en van daar naar Geunië, eene kleine kampong aan den bovenloop der Pedir-rivier in het gebergte, alwaar het bivak werd betrokken. Den volgenden dag werd, na het voorbijtrekken van eene nederzetting, Beungga genaamd, de ingang van de kloof Biniët (tevens rivierbedding) bereikt, die toegang geeft tot de vlakte van Tamsé. De ingang van de kloof werd versperd en versterkt bevonden, en weldra ontving men van daar vuur, waardoor de 1ste-luitenant-adjudant A. J. Gooszen gewond werd. De voorhoede, die hierop ten aanval vooruitging, verdreef den vijand. Binnen een uur was de versperring door de genietroepen opgeruimd. Terwijl één compagnie als linkerflank-dekking den linker-(laagsten) bergwand opging, vervolgde nu het overig deel der troepen den marsch door de zich allengs vernauwende kloof. Weldra stiet echter de spits op eene zwaardere versperring en begon de op den rechter-bergwand zich ophoudende vijand — die later bleek uit benden van T. Oemar te bestaan — van eene hoogte van p. m. 200 M. rolsteenen te werpen, hetgeen hij hier veilig kon doen, omdat de linkerflank-dekking, die zich door de zware begroeiing slechts zeer langzaam kon voortbewegen, nog niet op den tegenoverliggenden rand was aangekomen. Eene afdeeling van den voortroep beklom daarop met veel moeite den linker-kloofwand en verdreef den vijand met enkele schoten. Daar het opruimen van de versperring te veel tijd zou vorderen, de bergwanden zoogoed als onbegaanbaar waren, en de invallende regen gevaar voor bandjir deed ontstaan, werd, ook met het oog op het reeds vergevorderde namiddag-uur, tot den terugtocht besloten. Nog vóór den avond bereikte de colonne Beungga, na onderweg enkele malen te zijn beschoten, waardoor 1 inlandsch korporaal en 1 dwangarbeider gewond werden. Te Beungga ging de nacht rustig voorbij. Den 16den werd van daar teruggemarcheerd naar Kemala Dalam, om den volgenden dag over Kemala Raja, Langga en den Glé Gapoei naar het bivak te Lho Igeuë terug te keeren. Op den marsch naar Kemala Dalam had de troep nog 2 gewonden gekregen (1 Europeesch korporaal en 1 Europeesch fuselier), terwijl den 17den zonder verlies onzerzijds eene ontmoeting plaats had met eene bende in Langga, die 5 dooden in onze handen liet.

Op den 22sten en 23sten Augustus werd opnieuw een tocht naar Tamsé ondernomen, door twee colonnes, die op gemelde datums respectievelijk uit Segli en Lho Igeuë daarheen oprukten.

De colonne uit Lho Igeuë, ter sterkte van 5 compagnieën infanterie met eene afdeeling genietroepen en trein, onder aanvoering van den tweeden bevelhebber, had in last om te beproeven langs een rechtstreekschen weg over den Peuningiët, met vermijding van de kloof Biniët, Tamsé te bereiken, doch kon wegens onoverkomelijke terreinbezwaren (de gedachte weg bleek niet te bestaan) het doel van den tocht niet bereiken. De colonne uit Segli, bestaande uit 1 bataljon infanterie, marechaussees, genietroepen en trein, onder aanvoering van den bevelhebber, die haren weg genomen had over Kemala Dalam en Beungga, bereikte de kloof den 24sten zonder op haren marsch tegenstand te hebben ontmoet. De kloof-ingang en de steile hellingen, die naar 's vijands hooge rotsstellingen leidden, waren volkomen versperd en de stellingen sterk bezet. Op korten afstand opende de vijand het vuur, waartegen men echter door het zware geboomte goed gedekt was. Een aanval op 's vijands sterke stelling in front niet mogelijk zijnde, werd besloten de kloof over het aangrenzend bergterrein om te trekken. Na veel klimmen — tot 500 M. hoogte — werd een pad aangetroffen en daarlangs afgedaald in een diep ravijn, dat van de Kroeng Manteuë (een zijtak van de Biniët). Men moest nu aan de overzijde weder een nieuwen en nog hoogeren bergwand beklimmen om in den rug der stelling in de kloof te kunnen afdalen. De zware hellingen en ravijnen aan de oostzijde van dezen bergwand maakten dit laatste echter ondoenlijk, waarom besloten werd, den hoogsten rug van het gebergte volgende, te trachten rechtstreeks de vallei van Tamsé te bereiken. Na aanhoudend klimmen en dalen, waarbij men zich in het oerwoud een doorgang moest kappen, werd tegen den avond aan den oever van een bergstroom (de kroeng Doë Doë) zoogoed mogelijk het bivak opgeslagen. Het bleek nu dat men de waterscheiding tusschen de Noord- en de Westkust had overschreden. Door de met zware rolsteenen bezaaide kali, waarin het water meestal reikte tot aan de knie, en langs welker boorden de bergen steil omhoog rezen, ging het den volgenden morgen voorwaarts, totdat na eenige uren eene grootere rivier werd bereikt, die de kroeng Tamsé bleek te zijn. Aanvankelijk moest ook van deze hoofdrivier de bedding worden gevolgd, doch weldra werd langs den lager wordenden oever een goed pad gevonden, dat naar de vallei van Tamsé leidde, waar in de hoofdkampong Poelau Mesdjid het bivak werd betrokken.

T. Oemar had inmiddels zijne stellingen in de kloof verlaten en was met zijne bende, vrouwen en goederen overhaast gevlucht in de richting van Lagen (Westkust). In Tamsé werd geen tegenstand geboden; den 26sten werd door de troepen rustdag gehouden, en middelerwijl de Tamsé-vallei opgenomen.

Den 27sten werd de terugtocht aangenomen door de versperde kloof, en verder naar Beungga langs een pad, dat tijdens den marsch moest worden opengekapt. De kloof, die p. m. 5 K. M. lang was, bleek op een achttal plaatsen zoo zwaar versperd en versterkt dat een doordringen van de zijde van Beungga zoo niet onmogelijk, toch zeer bezwarend zou zijn geweest en groote offers zou hebben geëischt. Met den doortocht tot aan den noordelijken uitgang waren 5 uren gemoeid.

De colonne onder den tweeden bevelhebber, welke door teleurstelling in den gekozen weg en door de verandering welke de andere colonne in hare marschroute had moeten brengen, met deze laatste bij de kloof van Biniët geen aanraking had kunnen krijgen, had, na twee nachten aldaar in het bosch gekampeerd te hebben, zonder verontrust te zijn geworden, den 27sten den terugmarsch naar Kemala Dalam aangenomen. Den volgenden morgen van daar opgerukt zijnde, werd te Glé Gapoei halt gehouden en aldaar de colonne onder den bevelhebber ingewacht. Deze laatste, welke dien ochtend van uit Beungga den terugmarsch had aangenomen, kwam in den namiddag mede te Glé Gapoei. Daar de tweede bevelhebber hier den last kreeg om met zijne troepen niet naar Lho Igeuë terug te keeren [1]), maar naar Segli door te gaan, betrokken de beide colonnes aldaar in den avond van dienzelfden dag hare kwartieren. Van de colonne onder den bevelhebber waren gesneuveld 1 militair (inlandsch fuselier) en gewond 3 militairen (1 inlandsch korporaal, 1 Europeesch en 1 inlandsch fuselier), benevens 1 dwangarbeider; ook werd gewond T. Bin Kemala, die de colonne vergezelde, terwijl 2 achterblijvers van Oemar sneuvelden. De andere colonne, die bij den opmarsch 2 en bij den terugmarsch 4 vijanden had neergeschoten en 1 gevangen gemaakt, had geen verliezen geleden.

Inmiddels waren enkele in verzet zijnde hoofden, waaronder T. Bintara Sama Indra en T. Bintara Tjoemboek, in onderwerping gekomen en was hun vergunning verleend om met hun volk naar de kampongs terug te keeren. Ten einde eerstgenoemd hoofd in de gelegenheid te stellen aan zijne belofte te voldoen om de orde en rust in zijn gebied te handhaven en te trachten de

[1]) Daar reeds eenige dagen te voren van Lho Igeuë naar Segli waren teruggekeerd de marechaussees, 1 compagnie infanterie en een deel der hulpwapens, was bedoelde tijdelijke post toen nog enkel bezet gebleven door 1/2 bataljon infanterie en 1 sectie artillerie. De sectie artillerie bleef er echter slechts tot 11 September, nadat inmiddels de infanterie bezetting op 1 September op 1 bataljon was gebracht, waaraan nog 1/2 sectie genie was toegevoegd. Zooals uit het vervolg dezer mededeelingen zal blijken, werd Lho Igeuë in 't laatst van September door onze troepen ontruimd.

hoofden en de bevolking van de VIII Moekim Sama Indra over te halen naar hunne woonplaatsen terug te keeren, werd hem vergund in Garoet twee punten, namelijk Kotta Mantroi en de kedei, door zijn volk te doen bezetten, waarop Kotta Mantroi door de marine-landingsdivisie, welke aldaar den 10den Augustus de ter plaatse laatstelijk gelegerde compagnie infanterie had afgelost, den 3den September werd ontruimd. Deze laatste keerde nu naar Segli terug om te embarkeeren.

Den 3den September werden door den bevelhebber de operatiën voortgezet. Hij rukte daartoe van Segli uit met 1½ bataljon infanterie, marechaussees, hulpwapens en trein, en wel over Oenoeë naar Tepin Raja, ten einde van daaruit kleine excursiën te doen plaats vinden en den aanleg te doen ter hand nemen van een colonneweg ter verbinding van Tepin Raja met Segli. Den 8sten keerde de bevelhebber met de marechaussees en een deel der cavalerie naar Segli terug, terwijl het overig deel der uitgerukte colonne onder den tweeden bevelhebber den 9den het bivak verplaatste naar Tandjong in het noordelijk deel van Gloempang Pajoeng. Aldaar werd tot den 17den verbleven, toen de in aanleg genomen weg gereed was gekomen tot Tjoerotjo, waar hij zou aansluiten aan den van Panté daarheen voerenden weg, waaraan door Atjehers gewerkt werd. De troep keerde dien dag naar Selgi terug. Gedurende het verblijf te Tepin Raja en Tandjong werd in verschillende richtingen gepatrouilleerd en tevens het terrein opgenomen. Slechts gedurende de eerste drie dagen na ons oprukken naar Tepin Raja hadden enkele ontmoetingen met den vijand plaats en werden bij die gelegenheden een 10-tal Atjehers neergelegd en eenigen gevangen genomen, zonder dat wij verliezen leden. Ook gelukte het in den nacht van 5/6 September de kotta's Ramboeng en Bernoen te omsingelen, en daarbij T. Bintara Gloempang Pajoeng, Potjoet di Ramboeng, die het verzet in Kemangan gaande hield, Tjoet Manga (de met T. Bintara Pekan van Merdoe gehuwde dochter van T. Bintara Kemangan), benevens een aantal volgelingen gevangen te nemen en tevens de hand te leggen op een 25-tal geweren en onderscheidene blanke wapenen. Bij eene andere gelegenheid vielen nog, behalve een 20-tal geweren en een groote voorraad munitie van eerstgenoemde, eenige geldswaarden en eene belangrijke hoeveelheid hem toebehoorende gouden en zilveren kostbaarheden in onze handen, welke waarden, na zijne onderwerping, in November aan gemeld hoofd werden teruggeven.

Den 22sten September kwam de weg van Tjot Moeroeng naar den Glé Gapoei gereed en keerde, in verband hiermede, ook de bezetting van Lho Igeuë naar Segli terug.

Omstreeks het einde van September, nadat alle nog niet onderworpen hoofden der Pedir-streek achtereenvolgens hunne opwachting bij het bestuur hadden gemaakt, vertrok een groot deel der in het Pedirsche aanwezige expeditionaire macht naar Telok Semawé, als zijnde bestemd om deel te nemen aan den tocht naar Pasangan (zie blz. 61 hierna).

Hoewel, in hoofdzaak als een gevolg van den tocht naar Tamsé, de toestand van rust langzamerhand begon in te treden, hadden toch in October nog herhaaldelijk kleine ontmoetingen met den vijand plaats, welke ons in totaal een verlies berokkenden van 8 gewonden, allen militairen beneden den rang van officier (daaronder 4 inlanders), terwijl de vijand 6 dooden en 6 gewonden, benevens vuur- en blanke wapenen in onze handen liet.

In het laatst van October was de tocht naar Pasangan afgeloopen en werd de expeditionaire macht in het Pedirsche ontbonden. De van Java gekomen troepen keerden derwaarts terug, de 2 aldaar tehuis behoorende sectiën genietroepen, in verband met de vele werkzaamheden die voor de genie nog in het Pedirsche te doen bleven, echter eerst in den loop van December. Van de in Groot-Atjeh gelegerde troepen, die deel hadden uitgemaakt van de expeditionaire macht, werden in het Pedirsche aangehouden het 14de bataljon infanterie, 1 peloton cavalerie en 1 sectie genietroepen, terwijl, om voorloopig in het Pedirsche te blijven, aldaar ook aankwamen, ter vervanging van het 3de bataljon dat in de eerste helft van November in twee gedeelten over land naar Groot-Atjeh terugging, op 23 October — uit Edi — de ter Oostkust geageerd hebbende 2 compagnieën van het 7de bataljon infanterie, die begin Juli (zie blz. 60 hierna) uit Kotta Radja naar Edi waren gezonden, zoomede op 8 November — uit Kotta Radja — de beide andere compagnieën van gemeld bataljon.

Op de in het Pedirsche beschikbare troepenmacht rustte nu de taak om den door de Pedir-expeditie in de VII Moekim Pedir en in de federatiën der VI en XII hoeloebalangs verkregen gunstigen toestand te bestendigen en er onzen invloed voorgoed te vestigen.

Daartoe moest nog eenigen tijd onafgebroken gewapend worden opgetreden, ten einde enkele nog tegen ons in verzet zijnde benden te beletten zich hier en daar weder te vestigen en op hoofden en bevolking een voor ons nadeeligen invloed uit te oefenen. Behalve dat daartoe met den aanleg van wegen moest worden voortgegaan, was het noodig een in het binnenland gunstig gelegen punt te bezetten, als hoedanig Padang Tidji (VII Moekim Pedir) gekozen werd. Deze vroegere verblijfplaats van Panglima Polim werd in October/November bezet door het evengemelde 7de bataljon, waarvan de laatst aangekomen helft den marsch van Kotta Radja over land had gemaakt.

Aan den aanleg van wegen werd met kracht gearbeid. Zoo kwam den 28sten December de weg Segli—Padang Tidji gereed en werd, in verband daarmede, Grong Grong, dat alleen met het oog op de bescherming der wegwerkers sedert den 11den November tijdelijk door eene compagnie uit Padang Tidji was bezet [1]), den 31sten December als post opgeheven. Uithoofde van het gereedkomen van den weg van Gapoei naar Kemala Raja was inmiddels op 17 October ook de tijdelijke post op den Glé Gapoei ontruimd, nadat de versterking aldaar aan de vlammen was prijs gegeven. Een nieuwe weg werd aangelegd door Atjehers in betaalden arbeid, van de brug over de Loeëng Blang Loempah af tot aan de menasah van Poelau Pisang, ter bekorting van den weg naar Garoet, die door de Pekan Pedir liep. Einde Januari 1899 werd voorts opgeleverd de weg Geudé Breuë—Senong Kemoedi, die bij laatstgenoemde plaats zou aansluiten aan den patrouilleweg van Selimoen. Ten einde den aanleg van den weg te beschermen, was eene compagnie der bezetting van Padang Tidji van 19 Januari tot 2 Februari te Blang Lho Djambe gelegerd.

Intusschen werd, ter opsporing van vijandige elementen, door onze troepen voortdurend in verschillende richtingen gepatrouilleerd, waarbij de zich vertoonende benden en bendehoofden telkens werden verdreven. Meermalen werd door de troepen uit Segli en Padang Tidji in onderling verband geageerd en voor korteren of langeren tijd buiten de garnizoenen gebivakkeerd. Gedurende de maanden November en December liet de vijand bij verschillende ontmoetingen 9 dooden in onze handen, terwijl ook verscheidene verdachte Atjehers gevat werden. Menige keer werden onzerzijds wapenen en munitie buit gemaakt en verlaten nederzettingen vernield. Aan onze zijde werden gedurende bedoelde twee maanden gewond de 2de-luitenant der infanterie S. D. Kramers, benevens 7 militairen beneden dien rang (onder hen 3 inlanders).

De vijanden bleven zich aanvankelijk in het zuiden van Pedir ophouden, doch door onze troepen van daar verdreven, vestigden zich de voornaamste aanvoerders, waaronder de pretendent-sultan en Panglima Polim, opnieuw te Tamsé, terwijl de toegangen tot die stelling door hen zwaar versperd en sterk bezet werden.

Ten einde als steunpunt te dienen bij een oprukken naar laatstgemelde plaats, bezette eene colonne uit Segli op 27 Januari 1899 Beungga, alwaar een bivak voor 3 compagnieën infanterie en 200 dwangarbeiders in gereedheid werd gebracht en de noodige vivres werden opgelegd.

Bij eene op 3 Februari uit Beungga ondernomen verkenning kon de kloof van Biniët, welke toegang verleent tot Tamsé, niet worden geforceerd. Door het hevig vijandelijk vuur, bij de nadering op onze troepen afgegeven, sneuvelde 1 inlandsch fuselier en werden 8 andere gewond. Eene in oostelijke richting beproefde omtrekking mislukte door onoverkomelijke terreinhindernissen, zoodat het verkenningsdetachement genoodzaakt was naar Beungga terug te keeren.

De voor den tocht naar Tamsé aangewezen twee colonnes waren den 14den Maart in de nabijheid van het operatieterrein vereenigd. De eene colonne, onder bevel van den luitenant-kolonel C. A. van Loenen en bestaande uit 3 compagnieën van het 3de bataljon infanterie, ambulance en trein, was den 9den te voren van Kotta Radja per trein naar Selimoen overgebracht, had van daar haren marsch begonnen over Djanthoi en Simileuë (de uiterste nederzetting aan den bovenloop der Atjehrivier), was den 13den de waterscheiding overgetrokken en den volgenden dag, zonder noemenswaardigen tegenstand te hebben ontmoet, te Poelau Mesdjid in de vallei van Tamsé aangekomen. In die kampong, welke tot bivakplaats werd gekozen, hield een deel der colonne halt, doch met 2 compagnieën werd eerst nog verder voortgerukt, en wel tot aan den zuidelijken ingang der

[1]) Van 6 Juli tot 12 Augustus was te Grong Grong ook niet meer dan één compagnie (van de expeditionaire troepen) gelegerd, doch die bezetting was sedert achtereenvolgens tot 2 à 3 compagnieën opgevoerd, in verband met den grooten afstand van die plaats waarop de dekkingsdienst moest worden uitgestrekt.

kloof, waar aanraking werd verkregen met de andere colonne. Deze laatste, onder bevel staande van den majoor P. H. VAN DER WEDDEN en waarbij de civiele en militaire gouverneur zich bevond, was den 11den Maart van Segli uitgerukt en bestond, behalve uit 4 brigades marechaussee en 2 pelotons cavalerie, daartoe naar Segli gedirigeerd respectievelijk uit Selimoen en uit Kotta Radja, uit 3 compagnieën van het 14de bataljon, 1 sectie genietroepen, benevens ambulance en trein. Over Kemala Dalam had deze colonne, mede zonder verliezen, den 12den Beungga bereikt, waar het detachement in de laatste dagen veel van koortsen te lijden had. Van een uit de richting van Tamsé komenden en aangehouden Atjeher werd vernomen dat de kloof niet meer zoo sterk bezet was als eene maand geleden en dat de verdedigers gebrek aan leeftocht begonnen te krijgen. Den volgenden morgen rukte nu deze colonne van Beungga weder uit met het doel Tamsé te bereiken. Op kleinen afstand van de kloof gekomen, boog een gedeelte van den troep westelijk af, ten einde te trachten door eene omtrekkende beweging in den rug van de vijandelijke stelling te komen. Door zware terreinhindernissen kon dien dag het doel niet worden bereikt en werd het nachtverblijf in het bosch opgeslagen. Het overig deel van den troep bivakkeerde op korten afstand van den noordelijken ingang der kloof. Ofschoon eene van deze laatste troepenafdeeling op verkenning gezonden sectie een vrij hevig vuur had te doorstaan gehad, werd 's nachts het bivak slechts licht beschoten. De in het bosch gebivakkeerd hebbende afdeeling der colonne brak in den ochtend van den 14den op en kwam na 2½ uur in den rug der vijandelijke stelling, die verlaten werd bevonden. Op het vernemen van de door onze troepen gemaakte omtrekkende beweging had de vijand dien nacht zijne stellingen in de kloof verlaten en was ook de geheele bevolking van Tamsé gevlucht. Hierna vereenigden zich de beide afdeelingen der colonne VAN DER WEDDEN en, na de zwaarste hindernissen te hebben opgeruimd, werd nog vóór den middag de marsch naar Tamsé aanvaard. Bij den zuidelijken ingang werden, zooals reeds gezegd, de 2 compagnieën der colonne VAN LOENEN ontmoet, waarna zoowel deze als de colonne VAN DER WEDDEN den marsch aannamen naar Poelau Mesdjid, in welke kampong beide colonnes den nacht doorbrachten. Eenige schoten werden des avonds op het bivak gelost, maar na een paar salvo's onzerzijds hield dit vuur op. Den 15den werd rustdag gehouden, behoudens dat des avonds eenige hinderlagen werden gelegd, die echter niets van den vijand bemerkten.

In verschillende richtingen werd gepatrouilleerd, terwijl van Beungga vivres werden afgehaald. Op deze tochten en bij het leggen van hinderlagen vielen enkele vijanden en 3 BEAUMONTgeweren ons in handen. Een paar nachten werd nog het bivak licht beschoten.

Den 18den Maart werd de cavalerie van Poelau Mesdjid (Tamsé) naar Beungga en van deze laatste plaats naar Segli doorgezonden; door haar werd tusschen Kemala Dalam en Kemala Raja een gewapende Atjeher, die zich tegen zijne arrestatie verzette, neergeschoten. Den 21sten keerde de cavalerie van Segli naar Beungga terug, waarop twee dagen later de civiele en militaire gouverneur met infanterie van Tamsé tot Beungga en met de cavalerie verder naar Segli ging. Er viel geen enkel schot.

Eene tot de colonne VAN DER WEDDEN behoorende troepenafdeeling van 150 bajonetten (marechaussee en infanterie), welke den 21sten van Tamsé door het gebergte naar het op twee dagmarschen afstand gelegen berglandschap Geumpang was uitgerukt, keerde den 25sten te Tamsé terug zonder ergens weerstand te hebben ondervonden.

Te oordeelen naar de talrijke zeer primitieve schuilplaatsen, door onze patrouilles aangetroffen, in verband met de omstandigheid dat omtrent den pretendent-sultan, PANGLIMA POLIM en de andere voorname uit Tamsé gevluchte hoofden niets vernomen werd, schenen deze zich den eersten tijd, waarschijnlijk in de hoop dat onze troepen Tamsé spoedig weder zouden verlaten, in de bergen en bosschen te hebben schuil gehouden.

Te Segli teruggekeerd, gewerd den gouverneur het bericht dat bedoelde hoofden over bergen en door bosschen in de richting van Merdoe naar het Pedirsche waren gevlucht en dat zij den 21sten Maart in Amoet (moekim Moesa en Langiën) waren verschenen. Aan de colonne VAN LOENEN, die eenige dagen te voren den last had ontvangen om van Tamsé op te breken en met de bezetting van den wegens malaria op te heffen tijdelijken post Beungga naar Segli terug te keeren, werd nu de opdracht verstrekt, om, na opheffing van Beungga en opzending naar Segli van de bezetting met haren nasleep, van Kemala Dalam over den Glé Siblah naar Amoet te rukken, en met een door hem te Glé Siblah aan te treffen peloton cavalerie, daarheen uit Segli gedirigeerd, den pretendent-sultan en PANGLIMA POLIM zoo krachtig mogelijk te achtervolgen, zoo noodig zelfs in het aan Pedir grenzende Merdoe. Aan de colonne VAN DER WEDDEN werd van deze excursie kennis gegeven, met opdracht Tamsé — in verband met den aanwezigen vivresvoorraad — zoo lang mogelijk vast te houden en daarna, zoo mogelijk, met een deel zijner troepen over het gebergte en den Blang Gedah naar Segli terug te keeren, terwijl het andere deel over Beungga had te gaan.

Volgens de uit Atjeh ontvangen voorloopige berichten van de tweede helft van April, was de colonne VAN LOENEN weder te Kotta Radja terug, na de gevluchte hoofden van het verzet eerst tot in het binnenland van Merdoe en vervolgens weder in Endjoeng (Pedir) achtervolgd te hebben. Op hare tochten naar en in Merdoe had zij enkele kleine gevechten geleverd, waarin de vijand 13 dooden, benevens wapenen, had achtergelaten, en van onze zijde gewond waren 1 Europeesch sergeant en 6 Amboineesche fuseliers. De leiders van het verzet hadden echter weten te ontkomen. Het gerucht liep dat de pretendent-sultan en PANGLIMA POLIM naar de Oeloe Samalanga waren uitgeweken. De colonne VAN DER WEDDEN, die in Tamsé en omstreken geen vijand had ontmoet, was in den loop van April weder te Segli teruggekeerd. Op haren marsch derwaarts was zij alleen in het bivak te Tjot Moeroeng licht beschoten.

Blijkens telegraphische berichten van 19 Mei was toen in Endjoeng opnieuw tegen de benden geageerd. Den 14den dier maand was namelijk de vijand, met achterlating van 27 dooden en vele vuur- en blanke wapenen, verdreven uit eene benting te Kotta Sawang, nabij Endjoeng. Aan onze zijde sneuvelden 4 militairen beneden den rang van officier (daaronder 3 inlanders) en werden 16 gewond.

Overigens gewagen berichten van April en Mei, voor zooveel tijdens de afsluiting van deze paragraaf reeds hier te lande bekend, van het in onderwerping komen van T. DJOHAN LAMPASEI, doch tevens van verschillende ontmoetingen met vijandige benden, meerendeels in het westelijk deel der Pedir-streken. Zoo werd in April de dekking der geniewerken aan de trambaan van Segli naar Padang Tidji (VII Moekim Pedir) nabij Langgi beschoten door eenige in hinderlaag opgestelde Atjehers, waardoor de 1ste-luitenant der infanterie D. VAN DER KELLEN en een inlandsch fuselier gewond werden; de dekking verjoeg den vijand, die 1 doode bekwam en vuur- en blanke wapenen achterliet. Bij eene onzerzijds uit Padang Tidji gelegde nachtelijke hinderlaag bekwam een Europeesch fuselier eene bajonetsteek, waaraan hij overleed.

In de VII Moekim Pedir sneuvelden op 5 Mei, bij eene nachtelijke verrassing van het aan PANGLIMA POLIM verwante bendehoofd T. LHON en zijne volgelingen, de 1ste-luitenant der infanterie, waarnemend civiel gezaghebber van genoemde moekim, H. M. VIS en 2 Europeesche fuseliers, terwijl de vijand 5 gesneuvelden bekwam. Ook op andere punten in de Pedir-streken kostte het verdrijven van benden ons verliezen: bij een dier ontmoetingen werd gewond de kapitein der infanterie H. N. A. SWART, bij eene andere gelegenheid een Europeesch fuselier (sedert overleden). Ook kwam eene patrouille met den vijand in aanraking bij Tjaleuë, ten gevolge waarvan gewond werd (en sedert mede overleed) de 1ste-luitenant der infanterie B. C. M. SMELT.

c. Edi (Atjeh's Oostkust). Tijdens de hiervóór vermelde operatiën in het Pedirsche had zekere geestdrijver, zich noemende TENGKOE TAPA, over wien reeds gehandeld is op blz. 17/18 hiervóór. in het begin van Juni 1898 zich naar Kerti begeven, om aldaar den „heiligen oorlog" tegen ons te prediken. Uit laatstgenoemde plaats naar Simpang Olim trekkende, had hij zich tegen het einde van genoemde maand naar Djolok Ketjil begeven, na gaandeweg een machtigen aanhang te hebben gevonden. Reeds waren te Djolok Ketjil, alleen aan geweerdragenden, naar schatting tusschen de 300 en 500 man bijeen. De radja's ter Oostkust verklaarden niet in staat te zijn iets tegen de beweging te doen; niettegenstaande hunne strenge bevelen, schaarden tal van hunne onderdanen zich onder T. TAPA.

In 't laatst van Juni (den 28sten) werden de vijandelijkheden door een gedeelte zijner volgelingen, onder aanvoering van T. AWI GETAH, tegen Edi Tjoet geopend. De bestuurder, T. RADJA NAGOER, hield zijne kotta voor de bende gesloten, maar de overige huizen van Edi Tjoet werden alle door haar in beslag genomen. Voor zooveel met de beschikbare middelen mogelijk was, werden door onze autoriteiten te Edi aanstonds de noodige veiligheidsmaatregelen genomen. Het blokhuis op den Roembia, de vestiging aan de koeala en de Chineesche wijk werden door inlandsche

politiedienaren (mata-mata's) bezet, terwijl het flottieljevaartuig *Sumbawa* ter reede werd beschikbaar gehouden. Den 30sten rukte eene militaire patrouille van de bezetting van Edi uit, waarbij zich ook de controleur met eenige politiedienaren en andere gewapenden aansloot. Verzet werd op deze verkenning niet ondervonden, al werd hier en daar eenig verdacht volk aangetroffen, dat echter bij de nadering van de patrouille telkens de vlucht nam. De politiedienaren werden te Edi Tjoet achtergelaten, en de patrouille keerde te Edi terug. Nauwelijks was zij echter aldaar weder in de benting, of het civiel etablissement en de passar werden van alle zijden aangevallen. Onmiddellijk werden uit de benting detachementen uitgezonden, door wier vuur de vijand verjaagd werd, na zware verliezen te hebben geleden, daar des anderen daags niet minder dan 74 lijken werden gevonden. Nog den 30sten debarkeerde de landingsdivisie van de *Sumbawa* en bezette het etablissement aan de koeala. Op bericht van het gebeurde werden van Kotta Radja, — in afwachting van de beschikkingen door den civielen en militairen gouverneur te nemen (die van Kotta Radja naar Segli op reis was), — over zee naar Edi gezonden 2 compagnieën van het 7de bataljon infanterie, met ambulance en trein, welke troepenversterking den 3den Juli aankwam. Den volgenden dag werd door de troepen eene verkenning gemaakt in de richting van Edi Tjoet tot Tapian Batoe en geraakten zij daarbij met den vijand slaags. De tegenstand was hevig; o. a. werden 3 klewang-aanvallen afgeslagen, waarbij onzerzijds 2 officieren (de 1ste-luitenant der infanterie Jhr. J. A. G. von Schmidt auf Altenstadt en de 2de-luitenant der infanterie J. F. van Kroon), benevens 15 militairen beneden dien rang (8 Europeanen en 7 inlanders) gewond werden. De vijand liet bij deze gelegenheid een 50-tal dooden achter. Na den terugtocht van onze troepen nam de fanatieke vijand onmiddellijk de verlaten stellingen weder in, waarna op den 5den Juli Tapian Batoe door de *Sumbawa* onder vuur werd genomen.

Te Segli van de in Edi uitgebroken onlusten onderricht, gelastte de gouverneur, dat ten spoedigste in Edi eene mobiele colonne zou worden geformeerd, bestaande, behalve uit de aldaar reeds uit Groot-Atjeh aangekomen 2 compagnieën infanterie, uit eenige afdeelingen van de in Pedir gelegerde expeditionaire troepenmacht, namelijk het 14de bataljon infanterie, de divisie marechaussee en de landingsdivisie (deze laatste ter sterkte van 150 geweerdragenden), $^1/_2$ sectie genietroepen, ambulances en trein, welke macht van Segli naar Edi werd overgevoerd met schepen der oorlogs- en der gouvernementsmarine, en aldaar, op eenige later nog gezonden cavaleristen (ordonnansen) na, op 7, 8 en 10 Juli werd aangebracht. De gouverneur, die de leiding der operatiën op zich nam, kwam reeds den 7den te Edi aan.

Terwijl de operatiën nog voorbereid werden, deed de vijand, die inmiddels opnieuw aanzienlijke versterking van benden o. a. uit Simpang Olim, de Pasei-streek, Perlak en Soengei Raja had ontvangen, op den 9den Juli wederom een aanval op het civiel etablissement en de versterking. Deze aanval werd door ons vuur afgeslagen en kostte den vijand 27 dooden, benevens tal van gewonden, terwijl onzerzijds geen verliezen werden geleden.

Den 11den daarop werd de vijand door onze troepen uit al zijne stellingen rondom Edi verdreven. Belangrijke tegenstand werd daarbij ondervonden, vooral in de op den Boekit Ara gelegen versterkte woning van Ketjik Saät, petoeah van Edi, waar T. Tapa verblijf hield, zoomede in de loopgraven en op enkele heuveltoppen. De vijand liet 80 dooden in onze handen, waaronder enkele goeroe's en tengkoe's. Onze verliezen bedroegen 3 gesneuvelden en 21 gewonden, allen — op 2 gewonde officieren na (de 1ste-luitenant der infanterie L. E. F. Weijergang en de 2de-luitenant der infanterie H. A. Geeth van Wijk) — militairen beneden den rang van officier. Onder de gesneuvelden telde men 1, en onder de gewonden 9 inlanders. In den laten namiddag waren de troepen weder in hunne kwartieren te Edi terug.

Intusschen waren aldaar berichten ingekomen dat benden Perlakkers zich in het aan Edi grenzende landschap Pedawa ophielden en dat T. Tapa nog zuidelijker was uitgeweken, en wel naar Semali in de bovenstreken van het aan Pedawa grenzende landschap Perlak.

Den volgenden morgen rukte de bevelhebber met de colonne uit om den vijand in de bedoelde richting na te zetten. Het Perlaksch gebied werd na eenige uren zonder vijandelijke ontmoetingen bereikt. Spoedig daarop stiet echter de voorhoede op een 9-tal Atjehers, vermoedelijk achterblijvers van de aftrekkende benden, die zich aan weerszijden van den weg in de alang alang in hinderlaag hadden gelegd, en na het afschieten van hunne donderbussen met de klewang op de onzen instoven. Allen werden neergeschoten, doch hun vuur berokkende ons 8 gewonden (de adelborst 1ste klasse A. ten Broecke Hoekstra, 1 onderofficier en 5 matrozen der landingsdivisie, benevens 1 Europeesch fuselier). Op den verderen marsch werden geen vijanden meer gezien. Weldra was de Perlak-rivier bereikt, welker overtrekking in vaartuigen, ten gevolge van de steile en modderige oevers, veel bezwaar opleverde, maar tegen den avond werd toch aan de overzijde, te Geudé Perlak, gebivakkeerd.

Het plan om den langen en uiterst moeielijken marsch naar Semali te ondernemen kwam den volgenden dag (den 13den) slechts voor een gedeelte tot uitvoering, daar onderweg een uit Edi met een vertrouwd Atjeher afgezonden spoedbericht kwam, dat T. Tapa weder uit Semali naar Edi was teruggekeerd en bezig was talrijke versterkingen nabij Tapian Batoe en in het westelijk daarvan gelegen heuvelland op te werpen. De bevelhebber besloot daarop den marsch te staken, ter plaatse zoo goed mogelijk nachtverblijf te houden en den volgenden morgen met geforceerden marsch naar Edi terug te keeren om daar den vijand aan te tasten. Den 14den 's namiddags was de colonne in de bivaks te Edi terug, zonder op haren marsch door vijanden bestookt te zijn.

De groote inspanning, gedurende de laatste vier dagen van den troep gevorderd, maakte een rustdag dringend noodig, zoodat de bevelhebber besloot eerst den 16den de operatiën te hervatten.

Van twee zijden werd dien dag naar de vijandelijke stellingen op de verschillende heuveltoppen uitgerukt, doch, ofschoon de tocht tot Edi Tjoet werd uitgestrekt, werd weinig van den vijand gezien. Slechts enkele volgelingen van T. Tapa werden onderweg ontmoet, waarvan er 2 neergeschoten en een 6-tal gevangen gemaakt werden. Blijkbaar had de vijand des nachts overijld zijne talrijke loopgraven verlaten. Te Edi Tjoet werd vernomen dat T. Tapa met al zijne volgelingen naar Oleh Gadjah (Bagoh), bewesten Edi Tjoet, was uitgeweken, uit vrees van over zee in den rug te worden aangevallen. In den namiddag was de geheele colonne weder te Edi terug.

Van den 18den tot den 21sten Juli werd door de expeditionaire macht (met uitzondering van de beide compagnieën van het 7de bataljon infanterie, die in het Edische bleven patrouilleeren) onder bevel van den gouverneur eene excursie gemaakt naar de noordelijk van Edi gelegen landschappen ter Oostkust, en wel over Bagoh, Djolok, Tandjong Semantoh en Simpang Olim, tot aan de rivier Djamboe Ajer. Van den vijand werd echter niets bespeurd; alle hoofden kwamen zich melden.

Aangezien met de verdrijving van de vijandige benden de rust in Edi was hersteld, keerden de troepen, die tot de expeditionaire macht in Pedir behoorden, tusschen 22 en 28 Juli bij gedeelten over zee naar Segli terug; de meerbedoelde 2 compagnieën van het 7de bataljon, onder bevel van den luitenant-kolonel H. C. Moorrees, bleven voorloopig als mobiele colonne te Edi achter om te patrouilleeren en de doorloopen landstreken in kaart te brengen.

Op den 9den Augustus werd door beide compagnieën, vergezeld van een kapitein van den staf, een genie-officier en den controleur, van Edi uit eene verkenning ondernomen door het geheele zuidelijk deel van Atjeh's Oostkust, met Koeala Simpang en Tamiang (residentie Oostkust van Sumatra) als eindpunt. Op dezen tocht, welke over een grooter of kleiner deel door verschillende hoofden werd medegemaakt, terwijl het flottieljevaartuig *Nias*, het gouvernementsstoomschip *Gier* en de stoombarkas van den controleur, in samenwerking met de colonne, de kust volgden, o. a. om bij het overzetten over rivieren en bij het opvoeren van vivres behulpzaam te zijn, werden streken bezocht, waar te voren nimmer militairen geweest waren. De marsch ging over Perlak, Aloer Nirih, Aloer Noh, Soengei Raja, Simpang Anas, Geudé Bajan, Birim, Langsar en Aloer Si Kadjang, van welke laatste plaats den 17den Koeala Simpang werd bereikt. Slechts op het eerste gedeelte van den tocht, vóór het bereiken van Simpang Anas kwam de colonne af en toe in vuurgevecht met een paar vijandige benden, doch zij leed geen verliezen, terwijl de vijand, naar men vernam, in 't geheel 5 dooden bekwam. Terwijl de gevolgde weg bijna geheel werd opgemeten, en een paar rivieren door de marine opgelood en in kaart gebracht werden, werd tevens naar een geschikt punt gezocht voor eene militaire vestiging, ter bescherming van in Tamiang en eventueel in Madjapahit en Langsar te vestigen particuliere ondernemingen. Zoodanig terrein werd gevonden op den Goenoeng Kala aan den linkeroever der Bajan-rivier, ongeveer 2 K.M. bovenstrooms van Geudé Bajan. Den 18den vertrok de colonne van Koeala Simpang naar Seroewaij, van waar zij over zee den

20sten te Edi terugkeerde.

Den 9den September werd door dezelfde colonne nogmaals, doch thans over zee (per gouvernementsstoomschip *Gier*), een tocht naar de Bajan-rivier ondernomen, ten einde, volgens afspraak, den naar Edi overgekomen militairen commandant ter Oostkust van Sumatra in de gelegenheid te stellen het bij den vorigen tocht, met het oog op den eventueelen bouw van een troepenkampement, verkende terrein op den Goenoeng Kala ook zijnerzijds in oogenschouw te nemen. De Bajan-rivier werd opgestoomd tot aan haren zijtak Simpang Anas, waarna de colonne in sampans overging en tot Goenoeng Kala gesleept werd, waar het bivak werd betrokken. De streek was thans geheel verlaten. Van Goenoeng Kala keerde de militaire commandant van Sumatra's Oostkust den volgenden dag (den 10den) rechtstreeks naar Belawan (Deli) terug, terwijl de colonne den terugmarsch naar Edi over land aanvaardde, waar zij drie dagen later aankwam, zonder vijanden ontmoet te hebben.

Van den 19den tot den 27sten September werd door de mobiele colonne, vergezeld van den controleur, eene verkenning gemaakt naar de bovenstreken van Edi en Perlak, gaande over Rantau Pandjang (Perlak-rivier), Kliët en Semana naar Djamboe Laboeh (aan den bovenloop der Edi-rivier); slechts op den terugmarsch werd de colonne licht beschoten.

Na van 12 tot 18 October nog eene excursie gemaakt te hebben naar Djolok en naar Simpang Olim, waarbij geen enkel schot viel, verliet de mobiele colonne Edi, vanwaar zij over zee naar Segli werd vervoerd (verg. blz. 58 hiervóór).

d. Pasangan, Gedong, enz. (*Atjeh's Noordkust*). T. Tjihik, radja van Pasangan, die in December 1897 de door zijn volk in Gloempang Doea bezette landstreken had verlaten (zie vorig verslag, blz. 7), bond kort daarop weder den strijd aan met het bondgenootschap der vijf hoeloebalangs Gloempang Doea, Sawang, Nisam, Tjoenda en Bajoe en met den radja van Samalanga.

Niettegenstaande de herhaalde bevelen van het bestuur om de door hem veroverde landstreek te verlaten, aan welke bevelen door middel van het geschutvuur der marine, en het opleggen van boete door den civielen en militairen gouverneur, kracht was bijgezet, bleef T. Tjihik den strijd voortzetten, en bereidde hij zich, door het aanleggen van versterkingen en loopgraven zoowel in Pasangan als in de bovengenoemde landstreken, tot tegenstand voor.

Dit optreden van T. Tjihik, gepaard aan de machteloosheid der hoeloebalangs en het werkeloos blijven van den radja van Samalanga, die geen gebruik maakte van de hem verleende vergunning om de door lieden van Pasangan op zijn gebied aangelegde versterkingen aan te tasten en de verbonden hoeloebalangs te steunen, gaf aanleiding, dat door de Indische Regeering besloten werd tot het zenden van eene expeditionaire macht naar Pasangan, te trekken uit de in Pedir aanwezige troepen.

In verband met de operatiën in het Pedirsche kon daartoe echter eerst tegen het einde van September 1898 worden overgegaan.

Nadat te voren met den bouw van een kampement voor de expeditionaire troepen te Telok Semawé een aanvang was gemaakt, kwamen aldaar op 23, 24 en 25 September over zee van Segli aan het 2de en het 14de bataljon infanterie, 1 divisie marechaussee, 2 pelotons cavalerie, 1 sectie bergartillerie, 1 sectie genietroepen, benevens 3 ambulances en trein. Tot steun van de operatiën waren voorts aangewezen de flottieljevaartuigen *Mataram*, *Batavia* en *Madura*, van welke bodems eene landingsdivisie, sterk 120 geweerdragenden, debarkeerde.

Den 26sten September maakte de civiele en militaire gouverneur, die de leiding der operatiën op zich had genomen, onder dekking van een peloton cavalerie eene verkenning van de koeala Mamplam, ten einde eene geschikte plaats uit te zoeken voor eene door de genietroepen te leggen brug ter verkrijging van een steeds verzekerden overgang over de lagune tusschen de zuidzijde van onze nederzetting te Telok Semawé en Tjoenda.

Den volgenden dag werd de tocht naar Pasangan begonnen. Nadat verschillende koeala's waren overgetrokken — op eene niet doorwaadbare plaats geraakten van eene op verkenning vooruitgezonden cavalerie-patrouille een wachtmeester en een cavalerist (Europeanen) in eene draaikolk en verdronken — werd voortgerukt door het noordelijk gedeelte van Tjoenda en Nisam, zonder dat in de kampongs, die men aandeed, of in de versterkingen aan het strand, eenig spoor van den vijand werd ontdekt. Het bivak werd betrokken in en om de mesdjid te Blang Pandjang in Sawang. Den tweeden dag werd de marsch voortgezet. In de Sawangsche versterkingen nabij de kroeng Manei aangekomen, meldden de bevriende hoeloebalangs zich aan en deelden mede dat de strijders van Pasangan hunne stellingen verlaten hadden en gevlucht waren. In zuidelijke richting de kroeng Manei volgende, werd doorgemarcheerd tot Poelau Tjibrik, alwaar aan beide zijden der rivier gebivakkeerd werd.

Den 29sten konden slechts de op een der oevers gelegerde troepen in de gewenschte richting (op den linkeroever) oprukken, daar de rivier ten gevolge van bandjir ondoorwaadbaar was. Dien dag ageerden de uitgerukte troepen aanvankelijk in twee afdeelingen, de eene in het heuvelterrein en de andere in de vlakte. Ter hoogte van Leboe Baroeh vielen op deze laatste troepenafdeeling eenige schoten, waarna ook het andere deel der colonne zich derwaarts begaf en de kampong zóó van twee zijden werd binnengerukt. De vijand nam, zonder veel tegenstand te bieden, overhaast de vlucht, hetgeen hem op een 10-tal dooden kwam te staan. In zuidelijke richting werden de vluchtenden achterna gezet tot den Glé Printjik, doch daar overal de vijandelijke stellingen verlaten bleken, keerde de troep naar het bivak aan de kroeng Manei terug. Aan het hoofd van Gloempang Doea, die de colonne met zijn krijgsvolk volgde, werd opgedragen de vijandelijke versterkingen deels te bezetten, deels te vernielen.

Den 30sten hield de expeditionaire macht rustdag, waarna den volgenden dag de marsch werd vervolgd, eerst ter weerszijde langs de rivier, en toen eene doorwaadbare plaats werd aangetroffen, vereenigde zich de colonne op den linkeroever en werd na veel terreinmoeielijkheden, doch zonder noemenswaardige vijandelijke ontmoetingen, Lapihan Pandak bereikt, waar nachtverblijf werd gehouden. Den 2den October trok men door het heuvelterrein en vervolgens langs den rechteroever der Pasangan-rivier naar Awi Getah, waar eveneens slechts geringe tegenstand werd ondervonden en de kampongs door de bevolking overhaast werden verlaten. Een deel van de colonne trok de rivier over en hield aldaar nachtverblijf, waarna den volgenden morgen ook de overige troepen op den linkeroever overgingen en de geheele colonne tot Pantei Radja marcheerde, waar het bivak werd betrokken. Slechts op één punt, bezuiden den Glé Kapal, werd de voorhoede licht bestookt, doch overigens werd nergens tegenstand ondervonden. In 't geheel waren gedurende de laatste drie dagen aan de zijde van den vijand 8 dooden gevallen, terwijl aan onze troepen geen ander verlies was toegebracht dan dat 1 Europeesch sergeant der marechaussee licht gewond werd. De lieden van Pasangan waren nu geheel uit het gebied der verbonden hoeloebalangs verdreven.

Evenals op den 30sten September aan de kroeng Manei, werd den 4den October aan de koeala Djangka gefourageerd. Te Geudé Djangka meldde zich bij den gouverneur het aan Pasangan onderhoorige hoofd van Djempah. Hij verzekerde dat de strijders van Pasangan niets liever wenschten dan naar hunne woonplaatsen terug te keeren. In het westelijk deel van Pasangan was alles rustig.

Uit het den 4den betrokken bivak te Brang Manjang, — den 6den overgebracht naar Pantei Lhong Keumirei, — werd gedurende 5, 6 en 7 October het gebied van Pasangan in verschillende richtingen doorkruist, zonder dat eenige vijandelijke ontmoeting plaats had. Met den radja van Pasangan, die naar het gebergte de wijk had genomen, werd door de colonne geen aanraking verkregen. (Over de sedert aan Pasangan opgelegde boete zie blz. 16 hiervóór.)

Den 8sten October was de colonne weder te Poelau Tjibrik, en werd aldaar gebivakkeerd, evenals den 9den te Tamboen Baroh, van welke laatste plaats de terugmarsch naar Telok Semawé werd aanvaard, waar de troepen des namiddags van dienzelfden dag aankwamen; de marine-landingsdivisie ging aan boord terug. De bevelhebber was reeds daags te voren naar Telok Semawé teruggegaan.

Op den 15den October werd door de te Telok Semawé aanwezige expeditionaire colonne, — die den 13den te voren zich nog naar de aan Tjoenda onderhoorige Boeloe-streek op weg had begeven, doch door terreinmoeielijkheden den marsch had moeten afbreken (trouwens was onderweg van vijanden zeer weinig bespeurd), — een tocht ondernomen naar het landschap Gedong, waar tal van uitgeweken hoofden en partijgangers heetten verblijf te houden. De dubbelzinnige houding van den radja, die verscheidene malen te vergeefs ter verantwoording was geroepen en ten slotte weigerde te voldoen aan een hem gesteld ultimatum om zich uiterlijk den 6den October met al zijne hoofden te Telok Semawé te bevinden, maakte een militair optreden noodzakelijk.

In den morgen van gemelden datum werd met de 2 bataljons

infanterie, marechaussee, hulpwapens en trein van Telok Semawé opgerukt naar Bajoe, met het doel om de in die streek zich ophoudende vijanden te verdrijven. Langs de kampongs Tjoenda, Oeteum Kot, Blang Gembang en Kandang Baroh werd het zeestrand bereikt, dat verder in oostelijke richting gevolgd werd. Bij Meraksa, waar de koeala van dien naam met te dien einde aldaar gestationneerde vaartuigen moest worden overgetrokken, maakten verschillende hoofden bij den bevelhebber hunne opwachting. Na den overtocht van de koeala Meraksa werd de marsch, aanvankelijk langs het zeestrand en later door de kampongs, voortgezet tot Geudé Bajoe. Van hier ontwaarde men eene uitgebreide vijandelijke versterking, waarin veel beweging werd waargenomen. De troepen namen aanstonds de gevechtsformatie aan, en toen de op verkenning gezonden cavalerie vuur ontving, werd tegen de sterk bezette versterking opgerukt. De vijand, die zich ook van geschut bediende, hield slechts stand totdat de aanval werd doorgezet. Eene tweede vijandelijke stelling achter de ondoorwaadbare Pasei-rivier was voor de troepen niet dadelijk bereikbaar; nadat enkele afdeelingen echter op vlotten waren overgezet, werd de vijand ook van daar verdreven, waarna de troepen aan weerszijden van de rivier overnachtten, namelijk in kampong Toempoh Koeta en in de missigit van Tepin Ara. Behalve al zijn geschut (een 10-tal stukken) en eenige vuur- en blanke wapenen liet de vijand 15 dooden in onze handen. Ook sneuvelden bij deze gelegenheid de door ons aangestelde hoeloebalang van Gedong, T. Radja Itam, alsmede de beruchte oelama T. Bahroen, een der bendehoofden van den hiervóór vermelden T. Tapa. Aan onze zijde sneuvelde 1 fuselier (Amboinees), terwijl gewond werden de 1ste-luitenant der infanterie A. Dudok van Heel en 7 militairen beneden dien rang (1 Europeaan, die kort daarop aan zijne wonden overleed, en 6 inlanders).

Den 16den werd langs beide oevers der Pasei-rivier in zuidelijke richting voortgerukt, ten einde den weerstand in het overig gedeelte van Gedong te breken en te trachten een geschikt overgangspunt over de rivier te vinden om eene verkenning in oostelijke richting te kunnen maken. Af en toe werd op de colonne een enkel schot gelost, waardoor een Amboineesch fuselier gewond werd. Waar zich hier en daar gewapenden vertoonden, gingen deze bij de nadering van de militairen op de vlucht. In 't geheel werden 3 vijanden neergeschoten. Een 5-tal in verlaten stellingen aangetroffen vuurmonden werden door de onzen in de rivier geworpen en eenige buitgemaakte vuurwapenen onbruikbaar gemaakt. Door de vele kronkelingen der rivier had men dezen dag in rechte lijn slechts een kleinen afstand afgelegd, namelijk tot kampong Madan, alwaar op eene van bamboe-vlotten vervaardigde brug door de aan den linkeroever zich bewogen hebbende troepen de rivier werd overgetrokken. Eén compagnie stak echter niet over, maar bleef te Madan overnachten. Het overig deel der colonne bivakkeerde in de aan den rechteroever nog op Gedongsch gebied gelegen kampong Tepin Poenti.

Den volgenden morgen werd van Madan en Tepin Poenti opgebroken in oostelijke richting, ook ten einde het terrein te verkennen waarover een weg naar de oostkust zou kunnen worden aangelegd. Aangezien van de zijde der aan Kerti onderhoorige landschappen Matang Bin en Ara Boengkoe vijandelijkheden konden worden verwacht, werd de marsch (op den rechter-Pasei-oever) in gevechtsformatie aangenomen. Zoowel in de Gedongsche als in de Kertische kampongs, waar de colonne kwam of die zij voorbijtrok, werd echter niet geschoten. Zelfs gaven tal van kampongs blijk van goede gezindheid door het uitsteken van witte of van Nederlandsche vlaggen. Een groot deel der bevolking was aanwezig en de mannen waren ongewapend. Slechts één met een klewang gewapende Atjeher werd gevangen genomen, die daarop amok maakte met het gevolg dat hij zelf sneuvelde, na den onzen 5 gewonden te hebben toegebracht (4 inlandsche militairen en 1 dwangarbeider). In den namiddag werd het bivak betrokken op den linkeroever der Kerti-rivier bij de kampong Moeë Keudjroeën, nog tot Ara Boengkoe behoorende, maar grenzende aan eigenlijk Kerti.

Na op den 18den, met hulp van de marine, te hebben gefourageerd, en de zieken en gewonden te hebben geëvacueerd, werd op den 19den de tocht in zuidelijke richting langs den linkeroever der Kerti-rivier en over Loh Soekoen voortgezet tot Matang Koli. Gedurende den marsch gelukte het aan eene naar schatting 30 man sterke bende tot den trein door te dringen, 3 dwangarbeiders te dooden en 2 anderen te verwonden: de vijand moest echter met achterlating van 7 dooden aftrekken. Ook raakten hier en daar de dekkingstroepen met enkele gewapende Atjehers handgemeen, van wie er 8 sneuvelden, terwijl aan onze zijde gewond werden de 1ste-luitenant der infanterie W. van Bakel en 1 inlandsch korporaal. Bij de nadering van Matang Koli werd uit eene sterke vijandelijke stelling een vrij hevig geweer- en ook eenig lillavuur ontvangen. Bij den aanval op deze stelling leden wij geene verliezen, doch liet de vluchtende vijand 25 dooden in onze handen. Ook uit Toempoh Perlak en uit andere omliggende kampongs werd bij onzen aanval op 's vijands stelling vuur ontvangen. Met het oog op het reeds vrij gevorderde uur en de inspanning, welke van de troepen was gevergd, besloot de bevelhebber in Matang Koli het bivak te betrekken, waarin de troepen des nachts slechts door enkele zeer lichte beschietingen verontrust werden.

Den 20sten October nam de colonne in noordwestelijke richting den terugmarsch aan en bereikte zij weder het eenige dagen te voren verlaten bivak te Toempoh Koeta. Gedurende den marsch derwaarts werden de onzen herhaaldelijk beschoten en moest meermalen tot den aanval worden overgegaan, met het gevolg dat de 2de-luitenant der infanterie H. M. Luchsinger, 3 militairen beneden dien rang (waaronder 2 inlanders) en 3 dwangarbeiders gewond werden, terwijl de vijand 18 dooden met hunne wapenen in onze handen liet.

Daar de Pasei-rivier te zeer gezwollen was en te veel stroming had om te kunnen worden overgetrokken, werd den 21sten de terugmarsch niet door Bajoe voortgezet, maar in noordelijke richting, door het gebied van Blang Meh, en verder langs het strand. Zonder op dien laatsten dag noemenswaardigen tegenstand ondervonden te hebben (3 gewapende Atjehers werden neergeschoten) kwam de colonne in den nacht van 21 op 22 October te Telok Semawé terug.

Door een deel der expeditionaire colonne en een detachement der vaste bezetting van Telok Semawé werd den 24sten October nogmaals een tocht gemaakt naar de nabijgelegen Boeloe-streek, en wel over den Boekit Pangoi en door kampong Paleuh Toenoeng naar Tjot Trieëng (Tjot Ring). Bij den heen- en terugmarsch in het heuvelterrein werd hier en daar vuur ontvangen, met het gevolg dat 1 inlandsch korporaal licht gewond werd. De vijand hield nergens stand; 2 dooden bleven in onze handen en een 10-tal Atjehers werden in de ravijnen neergeschoten.

In verband met de ontbinding van de expeditionaire macht in de onderafdeeling Telok Semawé keerden de daartoe behoorende troepen tusschen 25 en 29 October van Telok Semawé successievelijk over zee naar Java, Segli en Kotta Radja terug.

e. Sagi der XXV Moekim (*Groot-Atjeh*) en de tot die sagi behoorende *Zuidelijke nederzettingen* (*ter Atjeh's Westkust*). De krijgsverrichtingen in dit gebied bepaalden zich sedert Maart 1898 (zie vorig verslag, blz. 37/38) hoofdzakelijk tot het bijna dagelijks doorkruisen van het omliggend terrein zoowel door de in Daja (te Lam Noh) aanwezige mobiele colonne als uit het bivak te Lepong, waar — voornamelijk voor het opmaken van registers betreffende personen en goederen — voorloopig vier brigades marechaussee waren gelegerd.

De ondernomen tochten hadden meermalen succes. Zoo werden in het tijdvak Maart/December 1898 een 3-tal hoofden, volgelingen van T. Oemar, gevangen genomen, terwijl door onze wapenen gedood werden 27 vijandiggezinde Atjehers, onder wie de beruchte T. Abas en Pang Abas en nog 3 andere bendehoofden. Bij die verschillende ontmoetingen sneuvelde onzerzijds 1 inlandsch militair, en werden gewond de 1ste-luitenant der infanterie A. J. J. G. Prinsen, benevens 10 militairen beneden den rang van officier (onder wie 7 inlanders).

De te Lepong gestationneerd geweest zijnde marechaussees waren intusschen, nadat de registers betreffende de bevolking enz. gereed waren gekomen, einde November naar Lokngа teruggekeerd; het bivak te Lepong werd toen opgeheven.

Eene van Kotta Radja over land naar Lohong vertrokken troepenafdeeling van 2 compagnieën infanterie doorkruiste gedurende de eerste dagen van Juli 1898, in vereeniging met de te Lepong gestationneerde marechaussee, zoowel Lohong als Paroi in verschillende richtingen, zonder dat een enkel schot viel. De kleine benden, die zich in Lohong hadden opgehouden, waren bij de komst der colonne naar Daja afgetrokken. Alleen gelukte het om een paar aanhangers van T. Oemar, namelijk een uit Daja naar Lohong gevlucht hoofd en diens volgeling, bij verrassing gevangen te nemen; zij gaven zich vrijwillig over. Een ander bij diezelfde gelegenheid door de gidsen aangewezen onder-bendehoofd van een van T. Oemar's medestanders bood

verzet en werd neergeschoten. De uit Kotta Radja gezonden militairen keerden op 6 en 8 Juli, voor een deel per oorlogsbodem en voor een ander deel over land, naar Kotta Radja terug.

Van 18—26 November werd voorts nog eene excursie naar Lohong gemaakt door 6 brigades marechaussee, van Kotta Radja over zee aangekomen. Om den vijand te misleiden, landden zij te Telok Tiba, waar de troep zich in verschillende patrouilles splitste. Eenige vijanden werden verdreven, waarbij een bendehoofd van T. Oemar en 2 andere Atjehers sneuvelden en eenige wapenen ons in handen vielen. Aan deze excursie namen tevens deel de toen nog in Lepong gestationneerde brigades marechaussee.

Door vier brigades marechaussee uit Loknga werd van 29 Januari—3 Februari 1899 nogmaals het landschap Lohong bezocht, doch deze hadden geen bijzondere ontmoetingen.

Nadat in Januari/Februari 1899 een deel der mobiele colonne van Daja had deelgenomen aan de operatiën tegen T. Oemar in Tenom en Wailah (zie blz. 64) en bedoelde detachementen tegen Maart te Lam Noh terug waren, werd besloten de bezetting van Daja in te trekken en het aldaar opgerichte versterkte tijdelijk kampement op te heffen. Omstreeks half April jl. werd hieraan uitvoering gegeven en ging de bezetting, in twee colonnes, over den Tjot Empée en door Lohong en Lepong naar Groot-Atjeh terug. Den 18den kwamen beide afdeelingen te Kotta Radja aan, zonder ergens eene ontmoeting met den vijand gehad te hebben.

f. Westkust van Atjeh. Gedurende het tijdvak Juni-October 1898 werden de omstreken van Melaboeh en onze nederzetting aldaar herhaaldelijk verontrust door benden van T. Kadli en Hadji Ali, welke echter met de in de benting beschikbare krachten konden worden verdreven en bij die gelegenheden een verlies leden van 4 dooden en 12 gewonden.

Intusschen was in de eerste helft van September onze militaire macht ter Westkust versterkt met eene van Kotta Radja over zee aangebrachte mobiële colonne, onder bevel van den chef van den staf in het gewest, den luitenant-kolonel J. G. H. van der Dussen, en bestaande uit het 6de bataljon, 6 brigades marechaussee, 2 ambulances en trein, benevens eene marine-landingsdivisie van 80 bajonetten. Onze militaire actie strekte zich sedert uit tot verschillende landschappen in het noordelijk deel der Westkust, waar T. Oemar met zijne benden zich bewoog, sedert zijne vlucht uit Tamsé in Augustus 1898 (zie blz. 57 hiervóór). Was het T. Oemar ook ter Westkust weder telkens gelukt aan onze rustelooze vervolging te ontkomen, — in den nacht van 10 op 11 Februari jl. werd hij, zooals uit het thans volgend kort relaas der krijgsverrichtingen ter Westkust sedert de tweede week van September 1898 blijken zal, in een vuurgevecht met eene nabij Melaboeh in hinderlaag gelegde patrouille doodelijk getroffen.

Van het hoofd van Lagen gewerd ons het bericht dat aanhoudend kleine afdeelingen van T. Oemar's strijders en vervolgens hij zelf met zijne vrouwen van Tamsé langs boschpaden naar de Westkust waren getrokken en zich in uitgeputten staat ophielden te Kroeng Masin in de bovenstreken van Lagen, een landschap bezuiden Patih en benoorden Telok Gloempang, en dat T. Oemar in alle richtingen boodschappers had uitgezonden om levensmiddelen en sabil-gelden te vorderen.

Aanstonds werd, te zijner vervolging, de bovenbedoelde mobiele colonne met twee oorlogsbodems (de flottieljevaartuigen *Makasser* en *Mataram*) en een particulier stoomschip overgebracht naar de baai van Rigas (bezuiden Telok Gloempang), waar in den morgen van 13 September, zonder tegenstand te ondervinden, bij Koeala Rigas geland en vervolgens in de verlaten kampong Telok Timoen het bivak werd betrokken.

Daar in den loop van dien dag nader bericht werd ontvangen dat T. Oemar daags te voren naar het zuidelijker gelegen landschap Tenom was getrokken, rukte de colonne den volgenden morgen om de zuid langs het strand, terwijl de *Makasser*, aan boord waarvan zich de landingsdivisie bevond, langs de kust volgde en des avonds voor Panga ten anker ging. Na een zeer vermoeienden marsch werd gemelde kampong dien dag ook door het gros der colonne bereikt. Het overig deel der troepen, dat Panga niet had kunnen bereiken, bivakkeerde onderweg aan het strand.

Te Panga vernemende dat T. Oemar inmiddels de wijk had genomen naar de in het binnenland gelegen kampong Koelam, rukte de colonne den volgenden dag (15 September), met vasthouding van het bivak, daarheen, doch, onderweg vernemende dat de afstand te groot was, kon zij den marsch niet doorzetten, maar keerde naar Panga terug, waar zij tegen den avond aankwam.

Het voornemen, om te Panga de landingsdivisie en vivres te debarkeeren, moest wegens de hevige branding onuitgevoerd blijven, weshalve de *Makasser* naar de zuidzijde van de Rigas-baai terugstoomde, waar — te Tjellang — gelegenheid gevonden werd om aan wal te gaan. De landingsdivisie nam hier haren intrek in de missigit, en zette in het aangelegen terrein de noodige posten uit, waarna zij den volgenden morgen een patrouilletocht in noordelijke richting ondernam. Dienzelfden morgen had de colonne Panga verlaten om zich, met het oog op den beperkten voorraad vivres, mede naar Tjellang te begeven, waar zij tegen den middag aankwam. Men vernam hier dat T. Oemar bij Panga slaags geweest was met eene Tenomsche macht, waarbij wederzijds verliezen waren geleden, maar dat T. Oemar's vrouwen Tjoet Nja Din en Tjoet Maligoi zich nog in Boven-Lagen ophielden, respectievelijk te Kemaro en te Kroeng Masin, waarheen ook eene bende onder T. Bin Peukan van Merdoe in aantocht was.

Den 17den rukte nu de geheele colonne, langs de Rigas-baai, om de noord en bereikte tegen den middag het vroegere bivak Telok Timoen, van waar den volgenden dag naar Pengapit, en den 19den, met achterlating aldaar van 2 compagnieën, naar Pantei Koejoeng werd doorgerukt, alwaar, zooals nadere berichten meldden, Tjoet Nja Din zich schuilhield. Bij aankomst van de colonne was echter alles verlaten, waarom denzelfden dag nog naar Pengapit, en den 20sten naar Telok Timoen werd teruggekeerd. Een uit Tenom ontvangen bericht dat T. Oemar met zijne strijders naar het zuiden was getrokken en te Tjot Semeureung (Boeboen) den radja van Tenom, die hem den doortocht had willen beletten, geheel had ingesloten, deed den colonne-commandant besluiten aanstonds naar Boeboen te gaan. Nog dienzelfden middag werden de troepen ingescheept, doch door het mistige weder kwamen de schepen eerst den volgenden morgen (21 September) ter reede van Koeala Boeboen, alwaar zonder tegenstand gedebarkeerd werd. Den 22sten werd door twee detachementen uit het bivak te Roemah Poetih (aan de Boeboen-rivier) eene verkenning ondernomen, respectievelijk naar Tjot Semeureung en naar Telok Boeboen, welke tochten zonder vijandelijke ontmoetingen afliepen. T. Oemar heette dan ook Tjot Semeureung reeds weder verlaten en zich naar het noordelijker gelegen Wailah begeven te hebben.

In verband daarmede werd in den vroegen morgen van 23 September door de geheele colonne langs het strand opgerukt naar Wailah. Ook nu mocht het niet gelukken aanraking met den vijand te krijgen, daar hij, bij aankomst aan de koeala Wailah, reeds gevlucht bleek te zijn en gezegd werd naar Tenom te zijn doorgegaan. Een bivak werd in de kampong op den rechter-rivieroever betrokken, waar den 24sten rustdag werd gehouden. Des namiddags kwam de voor T. Oemar gevluchte radja van Tenom in het bivak, wien vergund werd den volgenden morgen met de colonne mede te gaan naar Tenom.

Met vasthouding van het bivak te Wailah door 2 compagnieën infanterie, ter bewaking van de aldaar met veel moeite ontscheepte vivres, begon den 25sten de opmarsch naar Tenom, terwijl de *Makasser* de colonne langs de kust volgde om zoo noodig de troepen met het scheepsgeschut te steunen. Zonder tegenstand werd de monding der kroeng Bakoeng bereikt en aldaar gebivakkeerd. Den volgenden dag werd de marsch voortgezet en de kedei van Tenom bereikt, welke met een 40-tal in de nabijheid gelegen huizen door T. Oemar's benden bleek te zijn in de asch gelegd.

Volgens hier ontvangen bericht was T. Oemar met zijne benden thans door Kroeng Sabil langs het strand naar Lagen getrokken.

Aangezien aan een marsch langs het strand naar Lagen bezwaren verbonden waren, o. a. wegens den lastigen aanvoer van vivres, werd besloten den 27sten naar Wailah terug te keeren, ten einde van daar naar Boeboen door te rukken en de colonne van laatstgemelde plaats over zee naar Lagen te doen overbrengen.

Den 2den October was de geheele colonne te Boeboen vereenigd en werd des middags een gedeelte geëmbarkeerd om naar de Gloempang-baai te worden vervoerd. De overige troepen volgden een paar dagen later eveneens over zee. Bij het debarkement in genoemde baai, op den 3den October, verdronken 1 Europeesch onderofficier, 5 ongegradueerde militairen (inlanders), benevens 1 dwangarbeider, en gingen 15 karabijnen verloren. Het bivak werd daarop in kampong Lagen betrokken, waar de colonne-commandant het bericht ontving, dat T. Oemar met zijne vrouwen zich te Oleh Ngam (in de bovenstreken van Lagen) bevond.

Terwijl pogingen in het werk werden gesteld om een bruikbaren weg daarheen te vinden, werd inmiddels weder vernomen

dat T. Oemar naar Pantei Koejoeng (Rigas) was vertrokken. De berichtgever, T. Pedir, voegde er bij dat zich bij Oemar bevonden p. m. 500 Pedireezen, benevens nog een 200-tal lieden uit Melaboeh, onder aanvoering van T. Itam Taboh en een 100-tal volgelingen van T. Bin Pekan Merdoe.

Daar het voor eene colonne met grooten trein ondoenlijk moest geacht worden van Lagen naar de bovenlanden door te dringen, besloot de colonne-commandant zoo spoedig mogelijk naar Rigas te gaan en van daar langs den vroeger reeds gevolgden weg naar Pantei Koejoeng. Den 7den werd met dat doel van Lagen opgerukt. Aanvankelijk was de weg, die langs het strand liep, vrij bruikbaar, maar voor het verdere deel slecht; over eene lengte van meer dan 1000 M. moest de troep door een moeras trekken, dat wel 1 M. diep was. Gedurende den marsch geraakte de colonne in vuurgevecht met eene kleine bende. Bij aankomst te Rigas, waar weder in Telok Timoen het bivak werd betrokken, bleek de geheele bevolking gevlucht. Met vasthouding van genoemd strandbivak vertrok de colonne den 10den naar Pengapit, waar, ook in verband met den opvoer van vivres, tot den 13den verbleven werd, toen, met achterlating ook daar van één compagnie, werd opgerukt naar Pantei Koejoeng. Aldaar kwam men in vuurgevecht met eene bende van p. m. 50 man, die één doode en één achterlaadgeweer in onze handen liet. Aan onze zijde werd één matroos gewond. De kampong Pantei Koejoeng was door de bevolking verlaten. Den 14den werd doorgerukt naar Masin, welke kampong na het verdrijven van kleine vijandelijke benden werd bereikt en evenzeer verlaten bleek, evenals de op den volgenden dag verkende kampong Babah Pieuh, 5 K.M. bovenstrooms van Masin, waarheen, naar vernomen was, Oemar zijne vrouwen in veiligheid had gebracht. Den 16den werd de terugmarsch aanvaard en twee dagen later het bivak te Telok Timoen weder bereikt. Op dezen terugmarsch werd een Atjeher, die uit een hinderlaag 1 Afrikaansch sergeant en 1 marechaussee verwond had, afgemaakt.

In verband met nader ingekomen berichten, volgens welke T. Oemar zich met zijne benden aan de kroeng Sabil bevond, werd besloten het bivak naar het zuidelijker gelegen Tjellang te verplaatsen.

Gedeeltelijk over zee vervoerd, kwamen de troepen den 22sten October te Tjellang aan, van waar zij, den 24sten en 25sten, in twee gedeelten over zee naar Boeboen werden overgebracht, daar inmiddels vernomen was dat T. Oemar naar Melaboeh was afgetrokken.

In het bivak te Telok Boeboen werd tijding ontvangen dat T. Oemar niet verder was doorgegaan dan Wailah, aldaar — te Tjot Ramboet — zijne beide vrouwen in veiligheid had doen brengen, en nu van plan was (den weg langs het strand zich door onze troepen afgesneden ziende) met zijne benden door de binnenlanden naar Melaboeh te trekken. Verder liep het gerucht dat Oemar op zijn tocht naar Wailah weder vijandelijkheden in Tenom gepleegd had.

Den 27sten October vertrok de colonne langs het strand in de richting van Melaboeh. Halverwege werd het strand verlaten en uit het noorden het landschap Roending binnengerukt. De colonne werd door enkele vijanden beschoten, ten gevolge waarvan 1 marechaussee gewond werd. Twee vijanden werden neergelegd. Eerst laat in den avond werd, na een uiterst vermoeienden marsch, Melaboeh bereikt.

De colonne-commandant, de luitenant-kolonel van der Dussen, keerde wegens ziekte naar Kotta Radja terug. In zijne plaats trad tijdelijk op de commandant van het 6de bataljon infanterie, de majoor C. A. de Jongh.

Den volgenden dag werd de van Melaboeh naar Roending leidende weg door de genietroepen verbeterd, waarna zoowel den 29sten als den 30sten uit het bivak te Melaboeh Roending werd doorzocht en de op die tochten aangetroffen versterkingen werden geslecht. Aanraking met den vijand werd niet verkregen; de bevolking was naar de bovenlanden gevlucht.

Den 31sten werd eene verkenning gemaakt in de richting van Merbou, waarbij door de landingsdivisie, die aan de meeste tochten tijdens de excursie ter Westkust had deelgenomen, met behulp van de sloepen van het flottieljevaartuig *Bali*, eenige versperringen in de Tjangkoel-rivier werden opgeruimd. Terwijl de troepen het bivak te Melaboeh weder betrokken, verliet de landingsdivisie de colonne. Het aan het stationschip te Olehleh ontleende detachement werd per *Bali* derwaarts teruggebracht.

Den 1sten November werd van Melaboeh langs Roending en Niboeng naar Tjot Djarat uitgerukt, waar eene benting werd geslecht; slechts bij den opmarsch kreeg de troep eenig onbeduidend vuur.

In den nacht van 2 op 3 November werd getracht om de benting te Lapang, woonplaats van T. Itam Taboh, en bovenstrooms van Tjot Djarat gelegen, bij verrassing te nemen; de enkele lieden der bezetting wisten te ontkomen. Lapang werd geslecht. Gedurende de volgende dagen werd voortgegaan met patrouilleeren in de Roending-streek en het aanleggen van colonnewegen.

Naar aanleiding van berichten, die middelerwijl waren ingekomen, dat T. Oemar zich in Boven-Wailah bevond, vertrok de colonne op den 7den November gedeeltelijk over zee en gedeeltelijk langs het strand naar Telok Boeboen, welke plaats bij aankomst van de troepen door de bevolking werd verlaten.

Den 8sten rukte de colonne naar Boven-Boeboen en werd bij den opmarsch de door den vijand bezette benting Tjot Semeureung genomen, waarin hij 2 dooden benevens wapenen achterliet. Onzerzijds werden gewond de 1ste-luitenant der infanterie J. L. Doerleben en 2 inlandsche fuseliers. Het bivak te Tjot Semeureung werd uit de omliggende kampongranden beschoten, doch de vijand daaruit verdreven.

Na nog op den 11den November eene verkenning gemaakt te hebben langs den bovenloop der Boeboen-rivier, waren de troepen den 13den, zonder eenige ontmoeting met den vijand gehad te hebben, te Melaboeh terug.

Gedurende deze bedrijven gelukte het T. Oemar in Tenom 5 groote bentings te Telok Goetji, nadat deze gedurende vijf dagen door den radja van Tenom waren verdedigd, te vermeesteren. Deze laatste bereikte daarna met veel moeite de kust en stak naar Poeloe Raja over, alwaar hij de hulp van het bestuur inriep.

Na de vermeestering van Tenom begaf T. Oemar zich naar Pasé Atjeh aan de Wailah-rivier, waar een zijner vrouwen zich bevond, en sloegen zijne panglima's met hunne benden het verblijf op aan het benedengedeelte der Tenom-rivier.

De slechte weersgesteldheid maakte voorloopig eene verdere vervolging van T. Oemar en zijne benden onmogelijk; men moest zich bepalen tot het aanleggen en verbeteren van colonnewegen en het verrichten van excursiën in de bovenstreken van Melaboeh.

In de laatste dagen van November rukte eene colonne naar Maret, maakte van daar verkenningen naar Aloer Tampa en langs den rechteroever der Boeboen-rivier en marcheerde, met vasthouding van Maret, den 30sten November naar Proembei, van waar tot den 14den December in de bovenstreek gepatrouilleerd werd. De colonne had daarbij enkele ontmoetingen met den vijand, waardoor 4 fuseliers (waaronder 2 inlanders) gewond werden, terwijl de vijand 2 dooden in onze handen liet.

Den 15den December was de colonne, met uitzondering van een detachement van 140 man, dat Maret met het oog op den aanleg van een weg naar Melaboeh bezet hield, terug. Eene compagnie, die den 16den van Melaboeh op transport ging naar Maret, overviel te Lapang 2 gewapende Atjehers, die toen zij zich verzetten, werden neergeschoten.

Een paar dagen later (19 December) moest de vijand opnieuw uit de door hem bezette benting bij Aloer Tampa verdreven worden en liet hij bij die gelegenheid 8 dooden in onze handen, terwijl onzerzijds 1 Europeesch korporaal en 1 Amboineesch fuselier gewond werden.

Toen in de tweede helft van Januari 1899 de weersgesteldheid genoegzaam verbeterd was, werd door den civielen en militairen gouverneur gelast de operatiën tegen T. Oemar in Wailah en Tenom te hervatten. Om op te treden als commandant der expeditionaire troepenmacht, waaraan werden toegevoegd de flottieljevaartuigen *Bali*, *Makasser* en *Mataram*, werd aangewezen de hiervóór reeds genoemde luitenant-kolonel van der Dussen, die den 20sten van Olehleh over zee ter Westkust aankwam.

Terwijl de hoofdmacht (6de bataljon infanterie en 4 brigades marechaussee) uit Melaboeh door het binnenland van Boeboen en Wailah naar Tenom zou oprukken, zou eene 200 man sterke colonne uit Daja (Lam Noh) aan de kroeng Sabil post vatten, ten einde Oemar het uitwijken in noordwestelijke richting te beletten; gelijktijdig zou eene compagnie infanterie in de binnenlanden van Melaboeh patrouilleeren.

In verband met dit operatieplan werd de colonne uit Daja (Zuidelijke nederzettingen) reeds op den 21sten Januari ingescheept en den volgenden dag te Tjellang aan wal gezet, van waar naar Sawang (nabij den mond der kroeng Sabil gelegen) werd opgerukt. Met vasthouding van Sawang werd langs de kroeng Sabil het binnenland ingerukt en door afdeelingen der

colonne achtereenvolgens op 29 Januari en 3 Februari aan die rivier post gevat te Goenoeng Mantjang en Boentah, op welke laatste plaats de weg naar Panga (Tenom) uitkomt.

Nadat den 2den Februari door de marine de monding van de Boeboen-rivier was verkend, waarbij de onzen licht beschoten werden, rukte den volgenden morgen de hoofdcolonne uit Melaboeh naar het binnenland op. Onder bevel van den luitenant-kolonel VAN DER DUSSEN werd den 3den eerst langs het strand en verder langs de Boeboen-rivier tot Tjot Semeureung gemarcheerd, den volgenden dag, met achterlating ter laatstgenoemde plaats van één compagnie infanterie, naar Oedjoeng Palintah, en den 6den, met vasthouding ook van dit punt, naar Lajoeng aan den bovenloop der Boeboen-rivier. Den eersten en den tweeden dag kwam de colonne eenige malen met den vijand in gevecht, ten gevolge waarvan de 1ste-luitenant der infanterie P. H. VAN DER LINDE, benevens 7 militairen beneden den rang van officier (inlanders) gewond werden, van welke laatsten er één spoedig aan zijne wonden overleed. De vijand liet bij deze ontmoetingen 3 dooden, benevens vuur- en blanke wapenen in onze handen.

De civiele en militaire gouverneur, mede naar de Westkust gekomen, bezocht den 5den Februari het bivak te Tjot Semeureung. Daar het hem bleek dat de weg langs het strand van Wailah over Boeboen vrij was door het niet vasthouden van Koeala Boeboen, gelastte hij deze koeala voortdurend te observeeren en liet er den nacht van den 7den op den 8sten door een deel der bezetting van Melaboeh eene hinderlaag leggen, omdat benden van T. OEMAR daar eene verkenning hadden gemaakt. In den avond van den 10den werd te Melaboeh bericht ontvangen, dat OEMAR langs het strand over Boeboen met eene bende naar Melaboeh in aantocht was, met het plan de passar aldaar in brand te steken. Op dit bericht werd nabij Oedjoeng Kala aan het strand eene hinderlaag gelegd onder bevel van den postcommandant, den van het Nederlandsche leger gedetacheerden 1ste-luitenant der infanterie J. J. VERBRUGH. Om één uur 's nachts zag deze hinderlaag eene sterke gewapende bende naderen, die zij op zeer korten afstand onder vuur nam en, daarop dadelijk voortrukkende, in de richting van Boeboen terugdreef. Eindelijk door 's vijands vuur zelf een gesneuvelde bekomen hebbende (een Europeesch fuselier) trok onze troep, het lijk met zich voerende, langzaam op Melaboeh terug. Met hetzelfde, doch nu eenigszins vergroot detachement aanstonds weder uitgerukt zijnde om den vijand andermaal achterna te zetten en diens dooden zoo mogelijk in handen te krijgen, kwam de troep tegen 5 uur opnieuw bij Oedjoeng Kala in gevecht, waarbij genoemde officier door een klewanghouw aan den pols gewond werd. In het geheel had de bende, welke naar gissing 150 man sterk was, 9 dooden in onze handen moeten laten, benevens eenige wapenen. Geen vijand meer bespeurende, achtte de luitenant VERBRUGH het, met het oog op zijne vrij hevig bloedende wond, geraden om terug te keeren, waarop, in de hoop OEMAR's bende nogmaals te achterhalen, voor de derde maal eene patrouille, thans onder een anderen officier, werd uitgezonden. Na doorzoeking van het terrein nabij Oedjoeng Kala, rukte deze patrouille nog door tot Boeboen, doch van OEMAR's bende werd geen spoor gevonden. Eenige vertrouwde Melaboehsche hoofden, die onze patrouille achterna waren gekomen, en onderweg nog verscheidene lijken van gesneuvelde Atjehers gevonden hadden, keerden 's namiddags te Melaboeh terug met het (sedert van verschillende zijden bevestigd) bericht, dat T. OEMAR zelf in het nachtelijk vuurgevecht, ten gevolge van een schot in de borst, het leven zou hebben gelaten, en dat zijn lijk aanstonds vervoerd was naar de schuilplaats van TJOET NJA DIN, die, zich in de Oeloe Wailah niet meer veilig achtende, haar verblijf thans hield in Boven-Melaboeh.

Zoowel de colonne aan de kroeng Sabil, welke sedert den 9den in haar geheel, uitgenomen het te Sawang verbleven gedeelte, te Boentah gelegerd was, als de aan de Boeboen-rivier opereerende hoofdcolonne gingen intusschen met verkenningen in den omtrek der bivaks voort, waarbij zij meer te kampen hadden met de wildernis dan dat zij overlast hadden van vijanden. Eene tot laatstbedoelde colonne behoorende dekking van een vivrestransport kreeg 2 gewonden (de 1ste-luitenant der infanterie F. H. OCKERSE en een Europeesch fuselier), en van eerstbedoelde colonne werd een op post staande inlandsche schildwacht onverhoeds aangevallen en gewond. De aanrander ontkwam, doch van den vijand, die het transport beschoot, werden er 2 neergelegd.

De in het binnenland van Melaboeh patrouilleerende troepenafdeeling had inmiddels (8 Februari) eene ontmoeting met eene kleine bende. Van de 15 daartoe behoorende Atjehers werden er 7 neergeschoten; voorts vielen eenige wapenen ons in handen. Aan onze zijde sneuvelde één Europeesch fuselier en werd er één gewond.

Den 12den Februari rukte de hoofdcolonne, met ontruiming van Tjot Semeureung, doch met vasthouding van Oedjoeng Palintah en Lajoeng, van laatstgenoemde plaats uit voor eene excursie naar Pasé Atjeh in Boven-Wailah. Zij had toen een paar malen vijandelijk vuur te doorstaan, doch kon den vijand slechts weinig verlies toebrengen (hij liet één doode in onze handen), terwijl onzerzijds gewond werden de 1ste-luitenant der infanterie J. C. LAMSTER en 2 inlandsche militairen. Eene gewapende sloepenflottielje voer den 15den de Wailah-rivier op, ten einde de colonne te Pasé Atjeh te approviandeeren. Ofschoon onderweg bericht kwam dat de colonne wegens terreinmoeielijkheden haren marsch niet had doorgezet, stoomde de flottielje, die aan den oever gedekt was door eene daartoe van Kotta Radja afgehaalde compagnie infanterie van het 3de bataljon, toch naar Pasé Atjeh door, welk punt zonder weerstand te ondervinden bereikt werd.

De civiele en militaire gouverneur, die zich den 13den van Melaboeh naar Koeala Wailah had begeven, droeg nu, in verband met de berichten omtrent het verblijf van TJOET NJA DIN met OEMAR's benden in Boven-Melaboeh, den luitenant-kolonel VAN DER DUSSEN op om met het 6de bataljon naar Melaboeh terug te keeren en in de bovenstreken van dat landschap die benden op te zoeken en aan te tasten. Van Wailah begaf de gouverneur zich, na te Boeboen de tot de colonne VAN DER DUSSEN behoord hebbende marechaussees aan boord te hebben genomen, naar de colonne aan de kroeng Sabil, die in opdracht kreeg om, versterkt door de bovenbedoelde compagnie van het 3de bataljon en de marechaussees, naar het landschap Tenom op te rukken. Zonder weerstand te ontmoeten, trok deze colonne door Panga naar Tenom, waar de benden van T. OEMAR bleken te zijn afgetrokken. Nadat de radja in zijn gezag was hersteld, bleef de colonne nog eenige dagen in het binnenland patrouilleeren, ook ter opneming van het terrein, en keerde in de eerste dagen van Maart deels naar Daja, deels (wat de marechaussees, enz. betreft) naar Groot-Atjeh terug.

De colonne VAN DER DUSSEN, die inmiddels in Boven-Melaboeh OEMAR's medestanders trachtte op te sporen, had geen ernstige ontmoetingen met den vijand. De benden, welke onder T. OEMAR hadden gestaan, hadden zich verspreid. De colonne hield zich daarna op in Soengei Toedjoeh (Boeloe) en Senagan en ondervond daar geen vijandelijkheden. Den 30sten Maart keerde zij te Melaboeh terug. Daar intusschen de gezondheidstoestand bepaald ongunstig was geworden en ook de weersgesteldheid veel te wenschen overliet, werd zij in de volgende dagen bij gedeelten over zee naar Kotta Radja vervoerd. Tevens werd nu besloten het 6de bataljon infanterie naar Java te doen teruggaan.

Daar het intusschen raadzaam geoordeeld werd te Melaboeh vooralsnog eenige troepenmacht bij de hand te hebben om actief op te treden, werd de vaste bezetting aldaar begin April tijdelijk met een detachement infanterie, onder een kapitein, versterkt.

§ 5. *Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen. In het belang van een gewenscht evenwicht tusschen de jaarlijksche uitgaven en ontvangsten der verschillende schutterijen in Nederlandsch-Indië en ter verzekering van eene behoorlijke contrôle, ook met het oog op de van contributieplichtigen te vorderen bijdragen aan de schutterijkassen, is bij ordonnantie van 17 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n. 90) ten aanzien van het geldelijk beheer der bedoelde korpsen eene regeling uitgevaardigd, o. a. voorschrijvende het indienen en vaststellen van jaarlijksche begrootingen, en bepalingen bevattende nopens de aansprakelijkheid der betrokken personen voor bevonden tekorten en voor overschrijding van de uitgaven, een en ander met vermijding van alle noodelooze bemoeienis van de Regeering.

Betreffende de uitrusting der schutterijen werd in April 1898 de bepaling gemaakt dat bedoelde korpsen van patroonzakken worden voorzien.

Moesten in Januari 1898 de schutterijplichtigen ter hoofdplaats Amboina [1]), gedurende de eerste dagen na de aardbeving aldaar

[1]) Terwijl aan den luitenant-kolonel commandant van de schutterij ter plaatse de bijzondere dank der Indische Regeering werd betuigd voor de te dezer gelegenheid bewezen buitengewone diensten, werden tevens eenige gelden te zijner beschikking gesteld, ter verdeeling onder de leden van zijn korps die zich meer bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt.

geroepen worden om in die buitengewone omstandigheden de politie bij het bewaken van eigendommen en goederen te steunen, welke diensten trouw en zonder ontevredenheid vervuld werden, gedurende een gedeelte van Maart 1899 werden ook actieve diensten gevorderd van de schutterij der hoofdplaats Menado. In verband met de op blz. 36/37 hiervóór besproken ongeregeldheden te Soemalata (Noordkust van Celebes) werd namelijk, nevens eenige militaire macht, derwaarts ook gedirigeerd een gemobiliseerd detachement der bedoelde schutterij, ter sterkte van 2 officieren en 50 man. Na ongeveer gedurende eene week te Soemalata wachtdiensten te hebben verricht, konden de schutters naar Menado terugkeeren.

Bij het einde der jaren 1897 en 1898 was de sterkte der schutterijen op en buiten Java als volgt:

GEWESTEN.	PLAATSEN.	31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.	
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Batavia	Batavia	25	*a*) 713	28	*a*) 765
Samarang	Samarang	18	*a*) 292	19	*a*) 265
Soerabaija	Soerabaija	21	*a*) 412	21	*a*) 419
Djokjokarta	Djokjokarta	2	44	2	51
Soerakarta	Soerakarta	4	43	4	45
Sumatra's Westkust	Padang	6	84	6	97
Celebes en onderhoorigh.	Makasser	5	77	5	73
Menado	Menado	5	*b*) 327	3	*c*) 171
Amboina	Amboina	18	*d*) 419	13	*d*) 430
Id.	Saparoea	5	142	5	126
Id.	Hila	1	28	1	30
Id.	Kajeli	"	21	"	21
Id.	Neira	6	84	6	85
Id.	Aij	"	*e*) 12	"	*e*) 14
Ternate	Ternate	3	80	3	76
	Totalen.	119	*f*) 2778	116	2668

a) Ongerekend het korps muzikanten. Evenmin zijn medegerekend de tamboers of hoornblazers (inlanders): te Batavia 18, te Samarang 6 en te Soerabaija 10.

b) Verbeterde opgaaf. (Het korps muzikanten is niet medegerekend.)

c) Ongerekend het korps muzikanten. De geringere sterkte houdt in hoofdzaak verband met de in 't vorig verslag (blz. 39) bedoelde nieuwe bepalingen omtrent de schutterijen in dit gewest (Indisch Staatsblad 1897 n°. 263).

d) Slechts een deel der schutters te Amboina zijn geweerdragenden. Op ult. 1897 waren namelijk 134 en op ult. 1898 152 man met pieken gewapend.

e) Gedetacheerd van Neira en niet in de voor die plaats opgegeven sterkte begrepen.

f) Verbeterd totaal in verband met noot *b*.

Lijfwachten-dragonders ter beschikking van de hoven te Soerakarta en Djokjokarta en legioen van pangeran Mangkoe Negoro *in Soerakarta.* In de formatie der eerstbedoelde geheel uit Europeanen bestaande ruiterij kwam geen verandering; beide detachementen, te zamen tellende 2 officieren, 102 onderofficieren en minderen en 84 troepenpaarden, waren op ult. 1898 voltallig of zoo goed als voltallig.

Het mede ten laste van den lande komende legioen van Mangkoe Negoro, welk korps geheel uit inlanders bestaat, werd in den loop van 1898 gereorganiseerd, met het doel de militaire waarde er van te verhoogen, door daarbij eenig Europeesch personeel voor de instructie te detacheeren, namelijk 1 kapitein en 4 Europeesche onderofficieren der infanterie, benevens 1 luitenant en 1 Europeesch onderofficier der cavalerie. In verband met de opheffing, ten gevolge van de reorganisatie, van de tot dusver bij het legioen behoorende artillerie (eene halve lichte veldbatterij met 50 troepenpaarden) is de formatie nu teruggebracht op 26 officieren en 765 onderofficieren en minderen met 65 troepenpaarden, uitmakende een bataljon infanterie van 4 compagnieën, ongeveer ter sterkte van de inlandsche compagnieën bij het leger, met den staf bedragende 701 man, en een half escadron cavalerie, sterk 64 man. Ook bij dit korps bestond zoo goed als geen incompleet. Zooals reeds hiervóór (blz. 46) is gezegd, is de cavalerie van het legioen niet meer met de Remmington-karabijn bewapend, maar met tot karabijn getransformeerde de Beaumont-geweren. Bij gouvernementsbesluit dd. 6 Augustus 1898 n°. 7 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5308) is een nieuw reglement voor het legioen vastgesteld.

Ter vervanging van het in 1838, ter herinnering aan de in den Java-oorlog bewezen diensten, namens de Indische Regeering aan het legioen uitgereikte vaandel, dat zeer versleten was, werd het korps op 6 September 1898 op plechtige wijze in het bezit gesteld van een nieuw vaandeldoek.

Barissans op Madura. Ook de drie korpsen barissans op Madura waren op ult. 1898 zoogoed als compleet. In het geheel waren op dat tijdstip bij die barissans ingedeeld 38 officieren en 1361 onderofficieren en minderen (allen inlanders), bij eene formatie van 38 officieren en 1374 man beneden dien rang.

§ 6. *Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

In den loop van 1898 werden in het invalidenhuis opgenomen 38 oud-militairen van het Indisch leger, terwijl uit de sterkte werden afgevoerd 55 man (19 wegens overlijden, 34 die op verzoek en 2 die wegens wangedrag werden ontslagen). Dientengevolge telde het gesticht op ult. 1898 139 verpleegden (34 gegradueerden en 105 minderen), tegen 156 (38 gegradueerden en 118 minderen) bij het einde van 1897. Van deze 139 oud-militairen hadden er 134 bij het leger in Oost-Indië, 4 bij de landmacht in West-Indië en 1 bij de Koninklijke Nederlandsche marine gediend. In 1897 waren deze cijfers respectievelijk 148, 7 en 1.

Gerekend over het geheele jaar huisvestte het gesticht in 1898 gemiddeld 151 man per dag, tegen 165 man in 1897. In de infirmerie waren bij het einde van elk kwartaal van 1898 in verpleging achtereenvolgens 14, 15, 17 en 16 man. Met de vervulling van verschillende functiën op Bronbeek waren op ult. 1898, evenals op ult. 1897, belast 24 verpleegden (waaronder 8 gegradueerden).

De uitgaven voor het invalidenhuis beliepen in 1898 f 73 712, tegen f 86 913 in 1897. Voor het tot stand brengen van eene centrale verwarming en daarmede verband houdende bouwwerken werd in 1898 f 5500 en in 1897 f 17 970 uitgegeven. Aan gagementen, ten bate van het gesticht ingehouden, werd geïnd respectievelijk f 23 080 en f 24 847, zoodat de kosten bedroegen f 50 632 in 1898 en f 62 066 in 1897.

In April jl. behaagde het H.M. de Koningin op te treden als Beschermvrouwe van het invalidenhuis op Bronbeek.

E. Zeemacht.

§ 1. *Algemeene mededeelingen.*

De commandant der zeemacht in Nederlandsch-Indië en chef van het departement der marine aldaar F. J. Stokhuijzen werd bij Koninklijk besluit van 6 Mei 1899 n°. 45 van schout-bij-nacht bevorderd tot vice-admiraal.

Aan eenige te Soerabaija geplaatste zeeofficieren zijn in December 1898 door den commandant der zeemacht stafwerkzaamheden opgedragen. Als chef van dien, voorloopig alleen te Soerabaija zetelenden, marinestaf is aangewezen de oudst aanwezende zeeofficier ter plaatse, wien, speciaal tot het verrichten van stafwerkzaamheden, zijn toegevoegd de commandant van de vischtorpedoboot *Cerberus*, een luitenant-ter-zee, geplaatst aan boord van het wachtschip te Soerabaija, benevens nog drie officieren van hetzelfde wachtschip, namelijk de oudst aanwezende van de mariniers, van den geneeskundigen dienst en van de administratie.

In verband met de overdracht aan het departement der marine van een deel der bemoeienis van dat van binnenlandsch bestuur met de gewestelijke communicatie- en politievaartuigen (verg. vorig verslag, blz. 40) onderging de regeling van 1868 betreffende den werkkring van eerstgenoemd departement in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 290) de noodige aanvulling.

Daar het wenschelijk was om de kenteekenen van een Nederlandsch oorlogsvaartuig en de uitsluitend door die vaartuigen te voeren onderscheidingsteekenen ook voor 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen, werd hierin voorzien door de regeling, welke nopens dit onderwerp tot dusver voor het Rijk in Europa gold (Nederlandsch Staatsblad 1897 n°. 206), bij Koninklijk besluit dd. 27 Mei 1899 n°. 53 (Nederlandsch Staatsblad n°. 143) opnieuw uit te vaardigen, thans in dier voege aangevuld dat zij voor moederland en koloniën beide verbindend is. Over de in deze aangelegenheid voor Nederlandsch-Indië noodige straf bepalingen, welke, tegelijk met het aangehaald besluit, aldaar zullen zijn af te kondigen, wordt gehandeld in hoofdstuk F hierna.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

Personeel. De *gemiddelde* sterkte over 1898 van het personeel der in Indië aanwezige oorlogsvloot bedroeg 233 officieren, benevens 2233 Europeesche en 950 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3416 koppen, tegen 3471 koppen over 1897.

Van de op ult. 1898 aanwezige sterkte van 3277 koppen (waaronder niet begrepen is het personeel vast aangewezen voor het vervullen van betrekkingen aan wal, ten getale van 11 officieren), waren in de rol der twee wachtschepen ingeschreven 450 koppen, zoodat er voor de overige schepen, tegenover eene „Bepaalde sterkte" van 2859 koppen (Indische militaire marine 1635 en auxiliair eskader 1224), ongerekend de als „bovenrol" toegestane verhooging, overbleven 2827 (Indische militaire marine 1636 en auxiliair eskader 1191). Voor nadere specificaties aangaande het personeel der oorlogsmarine zij verwezen naar bijlage B hierachter (zie aldaar sub **1** en **2**).

De proef, om bij het marine-etablissement te Soerabaija inlandsche vuurstokers tot smeden, bankwerkers, enz op te leiden (verg. vorig verslag, blz. 40), werd gestaakt, aangezien daarmede, trots alle aangewende pogingen, geen noemenswaardige uitkomsten werden verkregen. Ten einde nu toch uitvoering te kunnen geven aan het voornemen om te eeniger tijd de Europeesche stokers zooveel mogelijk te doen vervangen door inlanders, zijn thans enkele schepen aangewezen tot opleiding van schepelingen van laatstbedoelden landaard uitsluitend tot stoker voor de vuren, en tot vertrouwd „olieman" in de machinekamer, in het algemeen tot personen geschikt voor het verrichten van alle werkzaamheden aan ketels en machines, waartoe geene bekwaamheid als werkman noodig is. Zoodra de in die richting geoefende inlandsche stokers de noodige geschiktheid daartoe bezitten, kunnen zij gaandeweg de Europeesche stokers, voor zoover die geen werkman zijn, vervangen, zoodat dan langzamerhand het stokerspersoneel, behalve uit eene kern van bekwame Europeesche werklieden, geheel zal kunnen bestaan uit inlanders.

Met goed gevolg werd voortgegaan met de opleiding van inlanders tot matroos-looder en matroos-roerganger. De duur van den opleidingscursus voor eerstbedoelde „qualiteit", tot dusver op drie maanden bepaald, bleek echter te kort te zijn en werd daarom verlengd tot zes maanden. Op ult. 1898 waren 25 inlandsche matrozen-looder en 12 inlandsche matrozen-roerganger gevormd, welke schepelingen voorloopig alleen op de flottieljevaartuigen type *Nias* en op de opnemingsvaartuigen zijn geplaatst.

Wegens de langzame vermindering van het sedert 1896 aanwezige overcompleet werd op Java de werving van inlandsche schepelingen alleen opengesteld voor matrozen en lichtmatrozen, omdat aan die qualiteiten een tekort bestond, terwijl als vuurstokers slechts die inlanders werden toegelaten, die reeds vroeger als zoodanig hadden gediend. In de buitenbezittingen, waar de werving voor alle qualiteiten geopend bleef, werden desniettemin slechts 21 man aangenomen (te Makasser 18 en te Bandjermasin 3). De winsten en verliezen aan personeel gedurende 1898 zijn gespecificeerd sub **3** van de reeds vermelde bijlage B.

De gezondheidstoestand op de vloot, waaromtrent statistische gegevens opgenomen zijn sub **4** van de zooeven aangehaalde bijlage B, was in 1898 niet zoo gunstig als in het voorafgegane jaar, althans wat het aantal ziektegevallen onder het Europeesche deel der bemanningen betreft, hoofdzakelijk als gevolg van veel koorts- en buiklijden tijdens en na de Pedir-expeditie, maar daarentegen was het — zoowel onder Europeanen als inlanders — bijzonder gunstig gesteld met de sterfte en met de afkeuringen, terwijl ook de in behandeling gekomen ziekten en gebreken veelal niet van een ernstig karakter waren, zoodat het percentage der van boord geëvacueerden lager was dan in een der laatste jaren. Noch met cholera, noch met berriberri had men in 1898 op de vloot te kampen, uitgenomen, wat laatstgenoemde ziekte betreft, een tijdlang aan boord van één flottieljevaartuig, dat zich (ter Noordkust van Nieuw-Guinea) onder ongunstige omstandigheden bevond. Tot het grooter aantal ziektegevallen droeg ook eene malaria-endemie te Soerabaija bij, welke zich onder de gedebarkeerde bemanningen van een paar oorlogsbodems vertoonde. Naar het ontstaan daarvan werd een onderzoek gelast, waarvan enkele verbeteringen in de hygienische toestanden bij het marine-etablissement het gevolg zullen zijn.

Sedert het laatst van 1898 wordt op enkele oorlogsbodems (zoomede op eenige gouvernementsstoomschepen) eene proef genomen met de verstrekking aan de inlandsche bemanningen van eene voeding, welke, bij eene zelfde voedingswaarde, meer overeenkomstig de behoeften van den inlander is ingericht dan het bestaande voedingstarief en bovendien tot besparing leidt. Voor zooveel bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk reeds vernomen was (een bepaald rapport was toen nog slechts van één bodem ontvangen), zou de proef, waarvoor een termijn van zes maanden is gesteld, goed voldoen.

Nieuwe bepalingen, regelende de tegemoetkoming aan officieren en manschappen van de zeemacht voor het verrichten van militaire diensten aan den wal, ter vervanging van de regeling in Indisch Staatsblad 1850 n°. 39, gewijzigd bij Staatsblad 1888 n°. 105, werden vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 235.

Materieel. Omtrent het materieel der in Nederlandsch-Indië aanwezige oorlogsmarine worden — thans over het tijdvak 1 April 1898 t/m ult. Maart 1899 — gelijke uitvoerige gegevens als vroeger aangetroffen in de reeds hiervóór aangehaalde bijlage B.

Ook gedurende dit tijdvak verkeerde genoemde marine nog in den overgangstoestand, bedoeld bij art. 6 van het Koninklijk besluit dd. 4 Juni 1897 n°. 46, ter uitvoering strekkende van dat dd. 27 Juli 1896 n°. 22 (Indisch Staatsblad 1897 n°. 218 en 1896 n°. 238). Van de op 31 Maart 1899 aanwezige 28 schepen der oorlogsmarine waren er toen *in dienst* 24 (zijnde 1 meer dan de „Bepaalde sterkte", welke, in overeenstemming met de daarvoor bij de betrokken begrootingswetten toegestane gelden, voor 1899 van 24 tot 23 was teruggebracht), namelijk: 1°. schepen, bedoeld in art. 2, sub *a*, van het laatst aangehaalde Koninklijk besluit, dat zijn die van het zoogenaamd auxiliair eskader, 5 (1 meer dan de „Bepaalde sterkte"), en wel 2 pantserschepen, 2 pantserdekschepen en 1 fregat, en 2°. schepen, bedoeld in art. 2, sub *b*, *c* en *d*, van bedoeld Koninklijk besluit, namelijk die van het eigenlijk Indisch eskader, 19, en wel: 1 pantserdekkorvet, 13 flottieljevaartuigen, 1 torpedoboot, 2 wachtschepen en 2 opnemingsvaartuigen.

Buiten dienst, althans tijdelijk uit de sterkte afgevoerd, waren 4 bodems van het eigenlijk Indisch eskader, namelijk: reeds sedert April 1895 het pantserschip *Koning der Nederlanden*, dat tot wachtschip wordt ingericht, — sedert November 1897 het flottieljevaartuig *Ceram*, dat belangrijke herstellingen ondergaat, — sedert medio Maart 1899 het zeilopnemingsvaartuig *Melvill van Carnbée*, — en eindelijk sedert 21 Februari 1899 het eenige weken te voren in Indië aangekomen nieuwe flottieljevaartuig *Siboga*, dat tijdelijk ter beschikking werd gesteld van den leider van het in hoofdstuk **K**, afd. II bedoelde wetenschappelijk diepzee-onderzoek in den Indischen Archipel.

De veranderingen, over het behandelde tijdvak van 1898 1899 in de samenstelling van het auxiliair eskader te vermelden, vielen alle voor in Maart jl., toen de fregatten *de Ruyter* en *Atjeh* de Indische wateren verlieten om herwaarts terug te keeren, en vervangen werden door de in diezelfde maand uit Nederland aangekomen pantserdekschepen *Holland* en *Friesland*, met welke beide laatste bodems te gelijk ook aankwam het pantserschip *Piet Hein*, bestemd om in te vallen voor het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden*, welke laatste bodem echter nog tot 9 Mei jl. tot het eskader bleef behooren, zoodat eerst op dien datum, toen de *Prins Hendrik* werd buiten dienst gesteld, het bovenbedoelde overcompleet van één oorlogsbodem een einde nam.

De actieve sterkte van het eigenlijk Indisch eskader verminderde in 1898/1899 van 20 tot 19 bodems. In de sterkte werden namelijk opgenomen het wegens herstelling tijdelijk buiten dienst geweest zijnde flottieljevaartuig *Flores* (Juni 1898), zoomede de uit Nederland aangekomen nieuwe flottieljevaartuigen *Koetei* en *Siboga* (respectievelijk in November 1898 en Januari 1899), welke laatste bodem echter, zooals straks reeds is gezegd, voorshands niet tot de actieve oorlogsschepen ging behooren. Terwijl dus onder de bij de Indische militaire marine dienstdoende schepen enkel werden opgenomen de *Flores* en de *Koetei*, werden daarbij gedurende het behandelde tijdvak uit de sterkte afgevoerd: in Juni 1898 het raderschip *Soembing*, in December het flottieljevaartuig *Batavia* (beide sedert ingericht als loodsstationsschip; zie § 5 hierna), zoomede in Maart jl. het zeilopnemingsvaartuig *Melvill van Carnbée*.

Het groote meerendeel der niet voor speciale doeleinden bestemde schepen en vaartuigen der oorlogsmarine bleef ook in 1898 en in het begin van 1899 ingedeeld hetzij bij de scheepsmacht in Atjeh en onderhoorigheden, hetzij bij de divisie in de wateren beoosten Java en Borneo. (Laatstgemelde divisie werd echter — zie hierna — omstreeks medio Februari jl. ontbonden.) Overigens bleef één weinig diepgaande oorlogsbodem (eerst het raderschip *Soembing* en later het flottieljevaartuig *Flores*) gestationneerd in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,

terwijl wijders gedurende eenige maanden de nieuwe flottieljevaartuigen *Edi* en *Serdang* voor algemeene diensten ter beschikking van de vlag waren en overigens in April 1898 een drietal oorlogsbodems (de fregatten *Atjeh* en *Koningin Emma der Nederlanden* en het zooeven genoemde flottieljevaartuig *Edi*) belast waren met het sleepen en convoieeren van het 3000-tons dok, dat van Soerabaija naar Poeloe Weh moest worden overgebracht.

Beide fregatten werden daartoe, het eerste voorgoed en het andere tijdelijk, onttrokken aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Dat over tot die divisie behoorende schepen voor het vervullen van bijzondere opdrachten moest worden beschikt, kwam ook in den verderen loop van het jaar eenige malen voor (aan het om beurten postvatten in de wateren van Lombok van een der tot deze scheepsmacht behoorende bodems kwam — zooals reeds gezegd is op blz. 43 hiervóór — met ult. Januari jl. een einde). Toen bedoelde divisie laatstelijk (in November) tot 4 schepen was ingekrompen [1]), en aan dit aantal nog moest worden onttrokken het fregat *Koningin Emma der Nederlanden* om in Atjeh het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden* als stationsschip te vervangen, zoodat slechts de drie flottieljevaartuigen *Borneo*, *Edi* en *Serdang* daarvan deel bleven uitmaken, werd het wenschelijk geacht (gouvernementsbesluit dd. 11 Februari 1899 n°. 8) de scheepsmacht beoosten Java en Borneo, met den datum van vertrek van Makasser van genoemd fregat (12 Februari), te ontbinden. Bij diezelfde gelegenheid werd echter besloten om het toen spoedig uit Nederland verwachte eskader, bestaande uit de pantserdekschepen *Holland* en *Friesland* en het pantserschip *Piet Hein*, gerekend van den dag van aankomst in Indië (16 Maart), onder den naam van „Java-divisie" vereenigd te doen blijven, en daaraan, van een door den commandant der zeemacht te bepalen tijdstip af, toe te voegen de toen nog in herstelling zijnde pantserdekkorvet *Sumatra*, zoomede — om door de divisie gebruikt te kunnen worden voor diensten waartoe de genoemde grootere schepen zich minder goed eigenen — het flottieljevaartuig *Borneo*. Bedoelde toevoeging vond plaats in de eerste dagen van April jl. De tot de ontbonden divisie behoord hebbende flottieljevaartuigen *Edi* en *Serdang* kwamen nu voor algemeene diensten of voor diensten in het oostelijk deel van den Archipel beschikbaar, en daar dit weldra ook het geval zou worden met één of meer der drie oorlogsschepen die uit de wateren van Atjeh zouden kunnen worden teruggeroepen, in verband met de aanstaande indienststelling aldaar van de drie speciaal voor het toezicht op de naleving der scheepvaartregeling gebouwde recherchevaartuigen (zie lager § 3) — welke vermindering der in de Atjehsche wateren aanwezige oorlogsmarine sedert bevolen is bij gouvernementsbesluit dd. 8 April 1899 n°. 26, — zal de nieuw gevormde „Java-divisie", naar het zich laat aanzien, zonder bezwaar een tactisch geheel kunnen blijven vormen (de 5 schepen gezamenlijk varen eene totale bemanning van p. m. 1300 koppen). In April jl. is ook de torpedoboot *Cerberus* tijdelijk tot de „Java-divisie" gaan behooren.

Aan de scheepsmacht in het westelijk deel van den Archipel gestationneerd, tot dusver den naam dragende van scheepsmacht in de wateren van Atjeh, werd nu, in overeenstemming met het voorafgegane en kortheidshalve, de naam gegeven van „Atjeh-divisie", met bepaling dat de commandant dier divisie als zoodanig tevens optreedt als stationscommandant van Noordelijk Sumatra.

Als gevolg van de bevolen inkrimping der Atjeh-divisie zijn in het tweede kwartaal van 1899 uit de wateren van Noordelijk Sumatra beschikbaar gekomen de flottieljevaartuigen *Makasser*, *Sumbawa* en *Madura*. Over één daarvan zal nu voor algemeene diensten worden beschikt, daar de twee andere voorshands moeten invallen voor het te Tandjong Priok gestationneerde wachtschip *Gedeh* en voor het stoomopnemingsvaartuig *Banda*, het eene in Mei jl., het andere begin Juni wegens ouderdom buiten dienst gesteld. In afwachting van eene beslissing nopens de in overweging genomen opheffing van het wachtschip te Tandjong Priok (waartoe inmiddels in beginsel besloten is), wordt sedert de eerste helft van Mei jl. de dienst van de *Gedeh* voorloopig door de *Sumbawa* waargenomen, voor welken laatsten bodem, die voor herstellingen naar Soerabaija moest opkomen, vervolgens, voor zoolang noodig, de *Madura* in de plaats zou komen.

[1]) Door de opkomst naar Java van het fregat *de Ruyter*, dat aldaar voor terugkeer naar Nederland moest worden gereed gemaakt, en door het onttrekken aan de divisie van het flottieljevaartuig *Java*, dat met hydrographische opnemingen ter Noordkust van Celebes werd belast.

De *Makasser* is bestemd om, na zonder veel kosten daartoe te zijn ingericht, voorshands het stoomopnemingsvaartuig *Banda* te vervangen; wel is in de eerste dagen van Juli jl. in Indië aangekomen het hier te lande gebouwde nieuwe stoomopnemingsvaartuig *van Gogh*, maar dit schip moet in de plaats komen van het eenige nog overgebleven zeilopnemingsvaartuig *Blommendal*, dat in aanmerking komt om buiten dienst gesteld te worden.

Ter definitieve vervanging van de *Banda* is omstreeks medio 1899 met de maatschappij „de Maas" te Rotterdam gecontracteerd voor het bouwen — binnen veertien maanden en tegen eene som van f 342 500 — van een tweede stoomopnemingsvaartuig, dat den naam *van Doorn* zal dragen. Verder zijn in de eerste helft van 1899 nog in aanbouw gegeven bij de firma Yarrow & C°. te Londen twee torpedobooten, gewijzigd type *Cerberus*, elke tegen £ 12 600 [2]), zoomede bij de maatschappij „Fijenoord" te Rotterdam een flottieljevaartuig, type *Nias*, tegen f 391 370. Dit laatste vaartuig is gedoopt *Assahan*, terwijl de torpedobooten zullen heeten *Hydra* en *Scylla*. Alle drie moeten omstreeks medio 1900 voor den proeftocht gereed zijn. Evenals reeds het geval is met de nieuwe recherchevaartuigen, waarvan hiervóór sprake was, zal ook het nieuwe flottieljevaartuig worden voorzien van eene inrichting tot het stoken van petroleum-residu of vloeibare brandstof (astatki).

Van de kleine vaartuigen, die in de sterkte der zeemacht geen zelfstandige plaats innemen, is in bovenbedoeld algemeen overzicht alleen afzonderlijk genoemd het oorlogsstoomjacht *Satelliet*, dat tijdelijk eene bestemming heeft bij de gouvernementsmarine (zie vorig verslag, blz. 41 en 43). De overige kleine vaartuigen bestonden op 1 April jl. uit 29 stoomsloepen (daaronder 7 van het auxiliair eskader) en 4 stoombarkassen, welke laatsten alle in dienst waren; van de stoomsloepen waren er 26 aan in dienst zijnde schepen verstrekt en bevonden er zich 3 te Soerabaija, waarvan 1 als behoorende tot den inventaris van de tijdelijk buiten dienst zijnde *Ceram* en 1 als aangewezen voor quarantaine-diensten ter reede. In het tijdvak van 1 April 1898 t/m 31 Maart 1899 werd één stoomsloep afgekeurd. Bij het marine-etablissement te Soerabaija kwamen in het behandelde tijdvak 2 stoomsloepen gereed.

Steenkolen. Gedurende het tijdvak 1 April 1898 t/m ult. Maart 1899 werden de verschillende kolendepôts der marine in Indië [3]) weder hoofdzakelijk met Ombilien-kolen aangevuld (thans met 24 295 ton of 2536 ton meer dan in 1897/1898), daar de levering van Koetei-kolen van de zijde der „Oost-Borneo Maatschappij", welke ingevolge het medio 1897 ingegane vijfjarige leveringscontract minstens 15 000 ton per jaar moet bedragen, in verband met de in haar bedrijf ondervonden moeielijkheden en teleurstellingen, in Januari jl. tijdelijk gestaakt werd, nadat hare aanvoeren sedert 1 April 1898 slechts 6142 ton hadden bedragen, tegen 4765 ton gedurende de eerste drie kwartalen onder de werking van het contract. Deze omstandigheid noopte tot eene aanschaffing voor het depôt te Makasser van 3726 ton Australische kolen, welke te dier plaatse geleverd werden (Augustus 1898) tegen f 19,50 per ton, en tot het aanvullen van de depôts te Banjoewangi en Hansisi (Timor) met respectievelijk 100 en 70 ton Ombilien-kolen uit het depôt te Soerabaija, waarvoor aan vracht betaald werd f 4,50 en f 18 per ton. (Het bezwaar, dat bij het stoken met Australische kolen ondervonden wordt met de zware rookvorming, was nog niet geheel opgeheven.)

Van de hoogerbedoelde 24 295 ton Ombilien-kolen werden aangebracht 10 429 ton in Atjeh (te Sabang op Poeloe Weh en te Olehleh), 12 074 ton op Java (te Tandjong Priok 3820 en te Soerabaija 8254 ton), en bij de depôts te Laboean Deli (Oostkust van Sumatra) en Poeloe Baijan (Riouw) respectievelijk 1542 en 250 ton. De aanvoeren van Koetei-kolen geschiedden voor een klein deel te Banjoewangi (223 ton), en voor de overige hoeveelheid (5919 ton) bij depôts in het oostelijk deel van den Archipel (Makasser 931, Bima 147, Kema 854, Amboina 1698, Ternate 895, Doreh 320 en Hansisi 1074 ton).

Het depôt te Bandjermasin werd aangevuld met 1098 ton Teweh-kolen à f 7,15[5] per ton en met 66 ton Pengaron-kolen à f 8,50 per ton, terwijl voor de depôts te Pontianak en Sintang respectievelijk 342 en 389 ton Salimbau-kolen werden aangeschaft, tegen f 24,82 en f 18,35 per ton.

[2]) Met inbegrip van de kosten der torpedo- en der geschutbewapening, en die van uitrusting, enz. zullen de torpedobooten komen te staan op ongeveer f 210 000 per stuk.

[3]) Over nadere bepalingen omtrent de verstrekking uit 's lands depôts of voorraden in Indië van steenkolen aan oorlogsschepen van bevriende mogendheden is gehandeld in hoofdstuk C, § 1 (zie blz. 2 hiervóór).

Aanvullingen met Cardiff-kolen bleken noodig ten behoeve van het depôt te Soerabaija (in Februari 1899 3687 ton à f 21 per ton) en van dat te Poeloe Baijan (50 ton à f 31,36 per ton).

Door onze marine-schepen werden in de Straits-Settlements gedurende 1898,99 slechts tweemaal kolen geladen, en wel alleen door schepen der militaire marine, namelijk ter gelegenheid van het overbrengen van het 3000-tons dok van Soerabaija naar Poeloe Weh (Atjeh) 533 ton, en door het opnemingsvaartuig *Blommendal*, tijdens het te Singapore vertoefde om te dokken, 9 ton. Gemiddeld werd voor deze 542 ton (Cardiff-)kolen betaald f 21,62⁵ per ton.

Smeedkolen en cokes, bestemd voor het marine-etablissement te Soerabaija en de militaire inrichtingen te dier plaatse, werden, zooals gewoonlijk, uit Europa uitgezonden. Bij eerstgenoemd etablissement werd een stoomketel van een der werkplaatsen ingericht tot het nemen van proeven met het stoken van petroleum-residu. Ook de stookinrichtingen van nieuwe of in aanbouw zijnde schepen zijn of worden hiertoe ingericht.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

Personeel. In de formatie van de Europeesche bemanning der stoomschepen van de gouvernementsmarine werd in 1898 geene verandering gebracht, in afwachting van het tot stand komen van de plannen tot reorganisatie van dat personeel, welke plannen nog hier te lande in behandeling zijn. Daarentegen werd de formatie van de inlandsche schepelingen gewijzigd in verband met de bij gouvernementsbesluit dd. 12 April 1898 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 140) vastgestelde nieuwe regeling der verschillende „qualiteiten", waarover reeds in het vorig verslag (blz. 42) is gehandeld. De formatie der inlandsche opvarenden werd namelijk verminderd: voor de zeeschepen tot 26 koppen, behoudens eene toevoeging van 4 koppen aan elk der drie in Atjeh gestationneerde zeeschepen, en van 2 koppen aan elk der beide zeeschepen respectievelijk te Amboina en te Ternate in station; en voor het rivierschip *Barito* tot 23 koppen. Voorts bleef voor het hekwielstoomschip *Tamiang* de formatie der inlandsche bemanning (16 koppen) behouden, doch die voor het als bebakeningsvaartuig dienstdoende stoomschip *Sperwer*, in verband met die nieuwe bestemming, tot 22 koppen teruggebracht. Voor het verschil tusschen de vroegere en de nu geldende formatie zie bijlage C.

De nieuw vastgestelde sterkte bleek tot dusver voldoende voor alle diensten, welke van de gouvernementsmarine gevergd werden.

De bemanning der kleine zeilvaartuigen (adviesbooten) bleef ongewijzigd.

Op ult. 1898 bestond het Europeesch personeel der gouvernementsmarine, met inbegrip van den bij het departement der marine gedetacheerden gezaghebber der 2de klasse en van de 4 Europeanen dienende op het tijdelijk aan het materieel der gouvernementsmarine toegevoegde oorlogsstoomjacht *Satelliet*, uit 115 koppen, terwijl de formatie, waarbij op de *Satelliet* niet is gerekend, 125 koppen vordert. Gedurende gemeld jaar werden vijf van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam afkomstige jongelieden tot 3de-stuurman benoemd, terwijl in de vacatures in de betrekking van leerling-machinist, voor zoover zij in afwachting van de beoogde reorganisatie van de Europeesche bemanningen niet onvervuld werden gelaten, werd voorzien door de benoeming als zoodanig van in Indië zich aanbiedende candidaten.

Buiten de inlandsche opvarenden van de *Satelliet* (zie hooger), ten getale van 14, waren op ult. 1898 in dienst, als behoorende tot het (vaste) korps inlandsche schepelingen, 488 koppen, terwijl er volgens de nieuwe formatie op dat tijdstip slechts aanwezig moesten zijn 441, derhalve een feitelijk overcompleet van 47 koppen, dat opzettelijk in dienst werd gehouden, ten einde, bij aankomst in Indië van de drie voor Atjeh bestemde recherchevaartuigen (zie hierna), de bemanning daarvoor beschikbaar te hebben. Bij de thans nog van kracht zijnde voorschriften ten aanzien van driejaarlijksch verband en keuring zou het toch onmogelijk zijn binnen een kort tijdsverloop de voor die bodems benoodigde 90 inlandsche zeevarenden allen aan te werven.

Gedurende 1898 overleden 12 en werden voor verderen dienst afgekeurd 50 inlandsche schepelingen, hoofdzakelijk ten gevolge van berriberri. In 1897 waren deze getallen 24 en 92.

Op de kleine zeilvaartuigen der gouvernementsmarine was de gevorderde sterkte van 121 inlanders (welke schepelingen geen vast korps uitmaken) bij het einde van 1898 aanwezig.

Materieel. Op evengenoemd tijdstip was de stoomvloot der gouvernementsmarine samengesteld uit 16 zee- en 2 rivierschepen, daaronder mederekenende het sedert medio Juni 1898 als bebakeningsvaartuig gebezigde zeestoomschip *Sperwer* en het sedert April te voren, toen één van de 3 rivierstoomschepen, namelijk de *Singkawang*, was ontvallen, tijdelijk aan de gouvernementsmarine toegevoegde oorlogsstoomjacht *Satelliet*.

Alle stations, uitgenomen een tijdlang dat der residentie Riouw en onderhoorigheden, konden gedurende 1898 worden bezet, zij het dat daartoe soms moest invallen één van de twee zeestoomschepen (laatstelijk de *Zeeduif* en de *Glatik*), welke doorgaans te Batavia voor algemeene diensten werden beschikbaar gehouden.

Over welke stations de schepen verdeeld waren, kan blijken uit de hiervóór aangehaalde bijlage C, welk overzicht tevens opgaven bevat nopens den ouderdom en den algemeenen toestand der schepen. Wat de eerste maanden van 1899 betreft, is omtrent bedoelde stoomvloot nog het volgende te melden.

In plaats van de *Arend*, die te Soerabaija herstellingen ondergaat (1 Maart aldaar aangekomen) was de *Zeeduif* tijdelijk ter beschikking gesteld van den resident van Amboina, en toen in 't laatst van Maart, voor diensten in de residentie Banka (welk gewest niet onder de vaste stations behoort), over de *Glatik* moest worden beschikt, werd de *Condor* uit de wateren van Bali en Lombok naar Batavia opgeroepen om daar voor algemeene diensten beschikbaar te zijn. De *Flamingo*, die gedurende een drietal maanden (medio December—medio Maart) uit haar station (residentie Oostkust van Sumatra) afwezig was geweest om te Pinang herstellingen te ondergaan, werd daarna in de residentie Riouw gestationneerd, om voor dat gewest en voor de residentie Oostkust van Sumatra dienst te doen. Sedert Juli 1898 was het station Riouw bezet geweest door de *Satelliet*, wier tijdelijke indeeling bij de gouvernementsmarine begin April jl. een einde nam, zijnde het bewuste jacht toen buiten dienst gesteld.

De oplevering van het in 't vorig verslag (blz. 43) bedoelde, in 1898 in aanbouw genomen gouvernementsstoomschip *Snip* heeft vertraging ondervonden, zoodat het tijdens de afsluiting van dit hoofdstuk nog niet voor den proeftocht gereed was. Hierbij is aan te teekenen dat de *Havik*, tot welker vervanging de *Snip* bestemd is, eenige maanden langer zal kunnen blijven dienst doen dan aanvankelijk verwacht werd.

Met het speciale doel om in Atjeh toezicht te houden op de naleving van de scheepvaartregeling en om in dat opzicht de taak der in Atjeh aanwezige militaire marine te verlichten (zie § 2 hiervóór), zijn in Maart/Mei jl. te Olehleh aangekomen de drie hier te lande gebouwde recherchevaartuigen *Hazenwind*, *Dog* en *Brak*, welke vaartuigen bij de gouvernementsmarine zijn ingedeeld. Nog een vierde vaartuig voor dezelfde bestemming, dat den naam *Spits* zal dragen, is dit jaar in aanbouw genomen (op de werf van de maatschappij „Fijenoord" te Rotterdam). De kosten van aanbouw bedragen f 187 000, en het vaartuig (dat, evenals de *Snip*, voorzien wordt van eene inrichting tot het stoken van vloeibare brandstof, zooals ook de drie andere recherchevaartuigen bezitten) zal in de tweede helft van December a. s. voor den proeftocht moeten gereed zijn.

De zeilvloot der gouvernementsmarine bleef uit 11 adviesbooten bestaan, die, op gelijke wijze als vroeger, over 6 gewesten der buitenbezittingen verdeeld waren (verg. mede bijlage C).

§ 4. *Marine-etablissement te Soerabaija.*

Het werk bij deze inrichting, dat sedert 1896 belangrijk was verminderd (verg. het verslag van 1897, blz. 71), nam in 1898 alleen in het laatste kwartaal eenigszins toe, als gevolg van voorbijgaande oorzaken. Voortgegaan werd met het brengen van vereenvoudigingen in het vaste personeel, door sommige opengevallen plaatsen voorloopig onvervuld te laten; tot eene verdere kleine inkrimping van de formatie werd overgegaan bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 53.

De op den voet van het Koninklijk besluit dd. 20 Mei 1896 n°. 34 (Indisch Staatsblad n°. 139) sedert Februari 1897 hier te lande gedetacheerd geweest zijnde ingenieur voor het vak van scheepsbouw (zie vorig verslag, blz. 43) werd in den aanvang van 1899 van zijne tewerkstelling bij 's Rijks werf te Amsterdam ontheven en keerde daarop (in Februari) naar Indië terug.

In 't geheel zijn in 1898 bij het vak van scheepsbouw 78 en bij dat van het stoomwezen 57 werken onderhanden geweest. Van welken aard deze orders waren (in 1897 ten getale van respectievelijk 89 en 50) blijkt uit de opgaven die daaromtrent

zijn opgenomen in de kwartaalsgewijze (zie de bijvoegsels van de Javasche Courant van 1898 nos. 66 en 89 en van 1899 nos. 7 en 32) gepubliceerde overzichten van de „Verrichtingen en bewegingen" van de schepen der militaire- en gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië.

Het 5000-tons dok was gedurende het geheele jaar 1898 buiten dienst wegens de daaraan uit te voeren herstellingen, welke eerst tegen het einde des jaars, na ontvangst uit Europa van de benoodigde materialen, met kracht konden worden aangevat, ten gevolge waarvan de voltooiing eerst tegen Mei 1899 werd tegemoetgezien. Het 3000-tons dok was slechts van 14 Februari tot 18 Maart 1898 in gebruik, waarna het naar Sabang op Poeloe Weh werd overgebracht (zie vorig verslag, blz. 44). Een en ander was oorzaak dat van het 1400-tons dok een druk gebruik werd gemaakt, namelijk voor 533 „dokdagen". Met inbegrip van de 65 „dokdagen", die nog voor het 3000-tons dok in rekening waren te brengen [1]), kwamen derhalve in 1898 te Soerabaija 598 „dokdagen" voor (of 114 meer dan in 1897), waarvan voor de Indische militaire marine 102, voor de gouvernementsmarine 141 en voor andere vaartuigen 355.

Van de stoomzagerij bij het etablissement werd in 1898 veel meer gebruik gemaakt dan in het voorafgegane jaar. De boekwaarde van den bij het einde van 1898 aanwezigen voorraad hout, welke voorraad slechts door een kleinen inslag werd vermeerderd, bedroeg f 279 341. In 1898 werd bij het marine-etablissement aan hout verbruikt (ook voor het etablissement zelf en voor het aanmaken en herstellen van goederen ten behoeve van den magazijnsvoorraad) voor eene waarde van f 53 941, waarvan f 50 063 aan djatihout.

Van het baggermaterieel bleven de baggermolen *Tandjong Priok* en de nu en dan ook voor andere diensten gebezigde hopperbarge *Japara* aangewezen om het bassin op diepte te houden, terwijl de baggermolen *Soerabaija* het geheele jaar in conservatie was. In het geheel werd in 1898 uitgebaggerd 206 150 M³. specie (in 1897 179 180 M³.), van welk baggerwerk de kosten kwamen te staan op gemiddeld f 0,33 per M³.

De algemeene onkosten van het marine-etablissement — in 1897 f 497 598 of, na aftrek van diverse ontvangsten, hoofdzakelijk wegens werkzaamheden voor particulieren, en van kleine contraposten, f 451 960 — beliepen over 1898 in 't geheel f 520 467 of zuiver f 477 263. Gemelde sommen van f 497 598 en f 520 467 waren te splitsen als volgt: kosten van toezicht op de werkzaamheden (traktementen, toelagen, premiën, enz. van het vast personeel) in 1897 f 295 628 en in 1898 f 275 202; kosten voor onderhoud van het werfmaterieel en den inventaris der werf, bewaking en verlichting achtereenvolgens f 81 308 en f 87 810; kosten van werkzaamheden aan materieel en gebouwen met inbegrip van het gewoon onderhoud, in 1897 f 90 959 en in 1898 f 132 053 [2]); kosten wegens aanschaffing van werktuigen en gebruik van gereedschappen in 1897 f 19 497 en in 1898 f 15 223, en eindelijk bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk, enz. achtereenvolgens f 10 206 en f 10 179.

De productie, met andere woorden het totaal verwerkt bedrag (dus ook met inbegrip van het verwerkte voor de inrichting zelve en voor den magazijnsvoorraad), vertegenwoordigde, aan materialen en arbeidsloon te zamen, in 1897 en 1898 achtereenvolgens een bedrag van f 773 563 en f 848 667. Eene specificatie van deze beide bedragen vindt men sub 7 van bijlage B hierachter, welke tabel tevens nog eenige andere opgaven bevat betreffende den omvang van het bedrijf van het etablissement en wel over 1898 en elk der vier voorafgegane jaren. Uit het overzicht sub 6 van diezelfde bijlage kan tevens worden gezien tot welk bedrag de rekeningen liepen, door onze in de wateren van Noord- en Oost-Sumatra gebezigde marineschepen te Pinang en Singapore gemaakt wegens het dokken en het ondergaan van dringende voorzieningen op die plaatsen. Over het tijdvak 1 April 1898 t/m 31 Maart 1899 kwamen deze rekeningen op een gezamenlijk bedrag van f 42 495 te staan. Over dezelfde tijdvakken van 1896/97 en 1897/98 was het totaal achtereenvolgens f 67 276 en f 43 101.

[1]) Uit de opgaven sub 6 van bijlage B kan blijken dat te Sabang, waarhet bedoelde dok in 't laatst van April 1898 op zijne ligplaats was aangebracht, bij het einde van 1898 10 dokkingen ten behoeve van de militaire marine en 1 ten behoeve van de gouvernementsmarine hadden plaats gehad. Gedurende de maanden Augustus en September 1898 was echter het dok aldaar niet te gebruiken geweest, omdat door zware buien averij aan de verankering was ontstaan. Van het departement van oorlog werden eenige gebouwen, afkomstig van ingetrokken posten in Groot-Atjeh, overgenomen, ten einde te Sabang te worden opgericht en daardoor de gelegenheid te openen voor de bemanning van één flottieljevaartuig om, tijdens het verblijf aldaar, te debarqueeren. Omtrent de voorwaarden waarop de exploitatie van het dok c. q. aan particulieren ware op te dragen, werd in Indië nog overleg gepleegd. Inmiddels geschiedt de exploitatie in eigen beheer, waarvoor het benoodigde inlandsche dokpersoneel te Olehleh is aangenomen. Voor de aan Nederlandsche of vreemde koopvaardijschepen te Sabang in rekening te brengen dokgelden is in Juni 1899 (Indisch Staatsblad no. 184), in afwijking van het algemeen tarief in Indisch Staatsblad 1887 no. 204, een afzonderlijk tarief vastgesteld, overeenkomende met hetgeen te Pinang of te Singapore moet worden betaald.

[2]) Deze kosten waren in 1898 zooveel hooger dan in 1897 wegens de herstelling van het 5000-tons dok.

§ 5. *Speciale diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting, bebakening en loodswezen. Met het oog op de belangrijke uitbreiding, welke gaandeweg de bebakening, de kustverlichting en het loodswezen in den Indischen Archipel verkregen hadden en nog ondergaan, deed zich de wenschelijkheid gevoelen om, in navolging van hetgeen reeds vroeger partieel met betrekking tot de vaarwaters in de residentie Oostkust van Sumatra en dat naar de reede van Cheribon was geschied (Indisch Staatsblad 1892 n°. 24 en 1897 n°. 279), dergelijke volledige bepalingen tot beveiliging van bebakeningsmerken, lichtschepen, enz. voor Nederlandsch-Indië in het algemeen in het leven te roepen. Ter voorziening hierin werden bij ordonnantie van 10 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 105), met intrekking van de aangehaalde speciale regelingen, de noodige verbodsbepalingen, thans nog in verschillende opzichten aangevuld, als algemeene regeling uitgevaardigd, en zulks door de vaststelling van eene nieuwe, meer uitgewerkte, lezing van art. 14 van het algemeen politiereglement voor reeden, havens en ankerplaatsen (Indisch Staatsblad 1885 n°. 87).

De ten behoeve van de hier genoemde diensttakken in algemeenen dienst gebezigde stoomschepen *Lucifer* (inspectievaartuig) en *Cheribon* (bebakeningsvaartuig) bleven in goeden staat verkeeren. Voor eerstgenoemd stoomschip werd een nieuwe stoomketel uitgezonden, welke echter nog niet werd geplaatst, terwijl de *Cheribon* eenige voorziening aan den romp onderging. In de behoefte aan een tweede bebakeningsvaartuig werd voorzien door de indienststelling in Juni 1898 van het daarvoor ingerichte gouvernementsstoomschip *Sperwer*, dat echter met personeel der gouvernementsmarine bemand bleef en ook in zijne nieuwe bestemming deel van bedoelde marine blijft uitmaken.

Omtrent de verschillende kust- en havenlichten werden geene klachten vernomen, uitgezonderd die, welke gewoonlijk over de weinige kenbaarheid van vaste witte lichten worden gehoord. Gaandeweg wordt dan ook aan die lichten een meer onderscheidend karakter gegeven.

Het gaslichtschip voor de monding der Deli-rivier (Oostkust van Sumatra) werd voorzien van een flikkertoestel en de lantaarnboei vervangen door eene gasboei met flikkerlicht. Aan boord van het bij Indramaijoe (Cheribon) liggende gaslichtschip *Cheribon* had den 14den Augustus 1898, tijdens de gezagvoerder van de *Lucifer* met een 1ste-machinist en een lichtopzichter zich aan boord van de *Cheribon* bevonden om de gasspanning op te nemen, eene ontploffing plaats, waardoor alle drie zoo deerlijk verwond werden, dat de twee laatstgenoemden den volgenden dag en de gezagvoerder een dag later te Cheribon, waarheen zij vervoerd waren, aan hunne brandwonden bezweken. Het lichtschip moest tijdelijk buiten dienst gesteld worden. Na aan het marine-etablissement te Soerabaija gerepareerd te zijn, werd het den 24sten October weder in station gelegd.

Ter Oostkust van Sumatra werd in de Sembilan-geul eene lantaarnboei bijgelegd en had respectievelijk op 1 October 1898 en 3 Februari 1899 de ontsteking plaats van de oeverlichten der 6de orde aan den linkeroever der Baballan-rivier en nabij den zuidoosthoek van het eiland Sembilan. De zorg voor de verlichting van de Baballan- en van de Sembilan-geul, waarmede zich voorloopig de in 't vorig verslag (blz. 44) genoemde petroleum-maatschappij had belast, is, sedert de instelling van den hieronder nader te vermelden loodsdienst voor de Aroe-baai en de Baballan, door het Gouvernement overgenomen.

Van de beide andere t. a. p. als in aanbouw vermeld zijnde lichten geschiedde de ontsteking van het draailicht der 4de orde op het eiland Katang Katang nabij den hoek van Indrapoera (Sumatra's Westkust) op 19 November en van het havenlicht der 6de orde ter hoofdplaats Menado op 1 December 1898. Voorts werd het draailicht op Oedjong Soengei Bramei (Emmahaven) van een krachtiger, den 13den October 1898 in in werking gesteld lichttoestel voorzien.

Ten behoeve van de bediening van de zooeven genoemde lichten te Menado en op Katang Katang, zoomede van het t. a. p.

van het vorig verslag vermelde in Juli 1898 ontstoken licht op Pamatata in Straat Saleijer werd het lichtwachterspersoneel uitgebreid bij de beschikkingen, opgenomen in Indisch Staatsblad 1898 nos. 199 en 276 en 1899 n°. 70.

De geleidelijke invoering van het nieuwe stelsel van betonning en bebakening werd voortgezet door de toepassing er van op de betonning van de Palembang-, Banjoeasin-, Deli- en Langkatgeulen. Ten gevolge van de indienststelling van 4 nieuwe loodsstationsschepen in de residentiën Oostkust van Sumatra en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (zie lager) konden eenige tonnen worden weggenomen, terwijl de betonning elders voor zooveel noodig werd uitgebreid. Op den 1sten April 1899 lagen 312 tonnen te water, tegen 297 op denzelfden datum van het vorig jaar.

De in 1898 bestaande vijf loodsdiensten brachten in dat jaar aan loodsgelden (onzuiver) f 235 408 op, tegen f 232 859 in 1897, zooals nader blijken kan uit onderstaande specificatie.

	1896.	1897.	1898.
Tandjong Priok (Batavia)	f 28 815	f 27 223	f 28 828
Soerabaija (met Grissee)	179 943	176 472	174 392
Banjoewangi (voor Straat Bali)	3 017	3 112	2 477
Tjilatjap	14 907	12 647	13 801
Emmahaven (Padang)	„	13 405	15 910

In Februari jl. zijn twee nieuwe gouvernements-loodsdiensten in werking getreden — zie Indisch Staatsblad 1899 nos. 31 en 29 — namelijk in Langkat (Oostkust van Sumatra) voor de Baballan-rivier en de Aroe-baai en in Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) voor de Koetei-rivier met hare mondingen en de Balikpapan-baai met hare toegangen. Aanleiding daartoe gaf de drukkere scheepvaart in bedoelde vaarwaters als gevolg van de in genoemde landschappen gedreven mijnindustrie (petroleum- en steenkolenontginning). De betrekkelijke loodsreglementen werden vastgesteld bij de ordonnantiën in Indisch Staatsblad 1899 nos. 58 en 30. Als loods-stationsschepen doen dienst één in de Aroe-baai en drie in Koetei (van deze laatsten één te Balikpapan en twee voor de respectievelijk Moeara Bajor en Moeara Djawa geheeten monden der Koetei-rivier). Voor die bestemming is, behoudens eenige vertimmering, over aanwezig materieel kunnen worden beschikt, namelijk over de buiten dienst gestelde oorlogsbodems *Soembing* en *Batavia*, over den houten loodsschoener *Soerabaija I* en over het oude zeilbebakeningsvaartuig *Soerabaija*, welke vier vaartuigen, die thans gedoopt zijn naar de zooeven genoemde vaarwaters hunner stationneering, 's nachts van verkenningslichten zijn voorzien. Voorts zijn voor het onderhouden van de gemeenschap tusschen de loodsstationsschepen en den wal drie stoomvaartuigen in dienst gesteld: bij den loodsdienst in Langkat de *Disselwerf*, vroeger in gebruik bij het loodswezen in de Emmahaven, en voor dien in Koetei de *Albertine* en de *Lawoe*, het eerste overgenomen van particulieren en het andere, in gebruik geweest bij de geschorste werken in de Solo-vallei, van het departement der burgerlijke openbare werken. Een ander bij dezelfde werken gebezigd geweest stoomvaartuig, de *Bodjonegoro*, is, mede tegen regularisatie, bij het departement der marine overgegaan, en wel om, in plaats van de wegens ouderdom afgekeurde *Rikat*, voortaan dienst te doen als communicatievaartuig bij den dienst van het loodswezen te Soerabaija.

Haveninrichtingen. Nadat, ten gevolge van eene overeenkomst met het inlandsch zelfbestuur van Koetei (zie blz. 34 hiervóór) het havenbeheer in dat landschap (Oostkust van Borneo) door het Gouvernement in handen kon worden genomen, in navolging van hetgeen reeds sedert jaren ter Oostkust van Sumatra het geval is (zie omtrent de te dier zake met de inlandsche bestuurders aldaar getroffen schikkingen het verslag van 1888, blz. 59) werd in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 283), in afwachting van eene definitieve regeling van de havenpolitie in Koetei, voorloopig als waarnemend havenmeester voor de Koetei-rivier met hare delta aangewezen, ter standplaats Samarinda, het hoofd van plaatselijk bestuur in de afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo. De bedoelde definitieve regeling volgde in Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 29) door de instelling, nevens een gouvernementsloodsdienst, van twee zoogenaamde havendepartementen in Koetei: één voor de Koetei-rivier en hare mondingen, onder een aan den boveningang der Moeara Djawa gevestigden havenmeester, tevens superintendent van het loodswezen ter Oostkust van Borneo, en één te Balikpapan, onder een ter plaatse gevestigden onderhavenmeester, tevens loodscommissaris aldaar.

In de residentie Oostkust van Sumatra, waar reeds in 1887 een havendepartement te Laboean Deli (Belawan) was in het leven geroepen, werd in Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 31) een tweede havendepartement ingesteld, onder een te Pangkalan Brandan (Langkat) gevestigden havenmeester, tevens superintendent van den gelijktijdig in werking gebrachten loodsdienst voor de Aroe-baai, terwijl de daartoe behoorende Europeesche 1ste-loods werd aangewezen om tevens op te treden als onderhavenmeester te Sembilan.

In verband met de invoering van de gouvernementsheffing van in- en uitvoerrechten in de nog niet bij het gouvernementstolgebied ingelijfde gedeelten der residentie Menado, zoomede in de afdeeling Banggaai der residentie Ternate, is het aantal havenplaatsen in die streken, waar fungeerende havenmeesters zijn aangewezen, onlangs (Indisch Staatsblad 1899 n°. 171) opnieuw uitgebreid, evenals voor andere streken van eerstgenoemd gewest in 1898 het geval was (zie het Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 122).

Opgaven nopens de geïnde haven- en ankerage-gelden (alleen daar waar van gouvernementswege tolrechten worden geheven), zoomede nopens de te Tandjong Priok (Batavia) en te Emmahaven (Padang) geïnde loods- en kaaigelden en loods- en steigergelden worden aangetroffen in hoofdstuk M. Deze ontvangsten behooren namelijk tot de door het departement van financiën beheerde landsmiddelen. (Van de op beide havenplaatsen geïnde loodsgelden is intusschen volledigheidshalve het bedrag reeds in de voorgaande rubriek vermeld.) Onder de ontvangsten van het departement der marine worden daarentegen verantwoord de te Priok geheven steigergelden, welke, met inbegrip van de huursommen voor kolenloodsen en opslagterreinen aldaar, over 1898 bedroegen f 39 231, tegen f 38 218 in 1897 en f 47 662 in 1896.

Daar de gelegenheid was ontstaan, o. a. in verband met de vele nieuwe gegevens welke de steeds in aantal vermeerderende schetskaarten aan de hand deden, om voor onderscheidene havenplaatsen de begrenzingen der reeden juister en duidelijker te omschrijven, werden bij de ordonnantie van 21 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 240), met intrekking van alle vroegere beschikkingen van dien aard, voor alle plaatsen in Nederlandsch-Indië, voor welke de voorhanden gegevens van vroegeren of lateren tijd dat mogelijk maakten (in 't geheel ten getale van 99), de begrenzingen der reeden opnieuw of voor 't eerst vastgesteld. Sedert werd de lijst nog aangevuld — zie Indisch Staatsblad 1899 n°. 59 — met eene aanwijzing van de reedegrenzen voor de Koetei-rivier en hare mondingen, zoomede voor Balikpapan, Pangkalan Brandan en Sembilan, van welke reeden, respectievelijk in Koetei en Langkat, reeds hiervóór sprake was.

Hydrographische dienst. Van de drie voor dezen dienst aangewezen vaartuigen zette het stoomopnemingsvaartuig *Banda* aanvankelijk de opneming op de Oostkust van Borneo voort en begon aldaar met die van de Koetei-rivier en hare zuidelijke monding, de Moeara Djawa. Na de opneming van de Moeara Djawa beëindigd te hebben, vertrok de *Banda* op 2 Mei 1898 naar de Noordkust van Celebes, alwaar, in verband met de drukkere vaart ten gevolge van de mijnontginningen in dit gedeelte van Celebes, de behoefte aan vollediger kaarten zich deed gevoelen. Met kracht werden deze werkzaamheden aangevangen en voortgezet, zoodat half September deze kust van hoek Kandi af tot hoek Doelang beoosten de Kwandang-baai opgenomen was. Nu en dan hadden er belangrijke herstellingen aan werktuigen en ketels plaats. De *Banda* kwam den 22sten September weder op de Oostkust van Borneo terug, alwaar toen de triangulatie en de opneming van de Koetei-rivier en hare monden, met namen van de Moeara Bajor en de Moeara Berou, voortgezet werden; tevens werd het aangrenzend zeegebied aldaar belood. In het laatst van December werd de opneming bezuiden de Koetei-monden voortgezet tot aan hoek Aroe en ook de Adang-baai, benevens de mond der Pasir-rivier opgenomen. Over het geheel was de gezondheidstoestand gunstig en kwam in den loop van het jaar slechts één geval van berriberri met doodelijken afloop bij de inlandsche bemanning voor.

Het zeilvaartuig *Blommendal* ging voort met de opnemingen in den Lingga-archipel. De zeeloodingen werden hoofdzakelijk verricht bezuiden en beoosten Singkep en Lingga en verder nabij de Saja-groep en het eiland Berhala. Van tijd tot tijd werd te Riouw ververscht en van 10 September tot 16 October 1898 vertoefde het schip te Singapore om te dokken, schoongemaakt en geschilderd te worden en eenige herstellingen te ondergaan. De gezondheidstoestand was over het geheel gunstig.

Het zeilvaartuig *Mellvil van Carnbée* ging voort met de opnemingen in den Riouw-archipel en wel beoosten het eiland Bintang, welk gedeelte den 1sten Juli 1898 gereed kwam. Hierna werd het noordelijk gedeelte van den Lingga-archipel opgenomen, meer in het bijzonder nabij de eilanden Sebangka, Temiang en Bakong, benevens de verschillende straten aldaar; ook werden zeeloodingen op die hoogte verricht. Ten laatste werd de kust van Sumatra nabij de Kateman-rivier tot hoek Datoe opgenomen en belood, waarmede men begin Februari 1899 gereed kwam. Hierop vertrok de *Melvill* over Riouw naar Soerabaija, alwaar het schip medio Maart buiten dienst gesteld werd. Ook voor dit schip was Riouw de ververschingsplaats; de gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

Het flottieljevaartuig *Java* werd tijdelijk als opnemingsvaartuig gebruikt, ten einde opnemingen te verrichten in het noordelijk gedeelte der Golf van Tomini, waarvoor het schip den 13den November 1898 te Gorontalo aankwam en onmiddellijk met de werkzaamheden begon, bestaande in de triangulatie van het terrein en de opneming van de kust van Celebes bewesten Gorontalo. De gezondheidstoestand was gunstig.

Ingevolge ingekomen rapporten van de gezagvoerders der booten van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, dat de kaarten niet volledig genoeg waren voor het bevaren van eenige passages nabij de Zuidoost- en Oostkust van Celebes, werden door het flottieljevaartuig *Serdang* het vaarwater tusschen de Salabangka-eilanden en de Oostkust van Celebes, verder de Straat van Wowoni en ook het zoogenaamde noordelijk nauw van de Straat van Boeton onderzocht.

Overigens werden door oorlogsbodems en gouvernementsstoomschepen partieële opnemingen verricht en werd door een daartoe aangewezen luitenant-ter-zee 1ste klasse het Oostervaarwater van Soerabaija opnieuw opgenomen, waarvan de uitkomsten zeer spoedig in het licht zouden verschijnen. De laatste opneming van dit vaarwater had in 1894 plaats gehad.

De verkoop in Indië van zeekaarten en gidsen gedurende 1898 bracht f 4533 op, tegen f 4375 in 1897.

Omtrent de werkzaamheden, sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 45) tot medio Mei 1899 hier te lande verricht in het belang der hydrographie van Nederlandsch-Indië, valt het volgende aan te teekenen.

Naar Batavia werden een groot aantal kaarten en schetskaarten verzonden, ter aanvulling van het depôt aldaar. Op deze kaarten werden, alvorens zij werden afgedrukt, 378 kleine en 2 groote correctiën aangebracht. Uitgegeven werden de volgende nieuwe kaarten, gereproduceerd op koper door gravure of langs chemischen weg, of ook wel door middel van photographie: n°. 13, Oostkust Sumatra, Blad VI (nieuwe opneming); — n°. 16, Oostkust Sumatra, Aroe-baai (gedeeltelijk nieuwe opneming); — n°. 22, Zuidelijk gedeelte van Straat Malakka (gedeeltelijk nieuwe opneming); — n°. 23, Oostkust Sumatra, Monden der Palembang- en Banjoeasin-rivieren (nieuwe opneming); — n°. 31, Westkust Sumatra, Padang tot Vlakke Hoek (gedeeltelijk nieuwe opneming); — n°. 32, Westkust Sumatra, Priaman tot Indrapoera (gedeeltelijk nieuwe opneming); — n°. 38. Zuidelijk gedeelte van de Chineesche zee, Blad I; — n°. 42, Riouw-archipel, Straat Riouw (nieuwe opneming); — n°. 56, Vaarwaters en ankerplaatsen nabij het eiland Banka; — n°. 97, Westervaarwater van Soerabaija (nieuwe opneming); — n°. 105, Straat Doerian en Oostelijke vaarwaters (voorloopige kaart betreffende eene nieuwe opneming); — n°. 106, Straat Boelan (nieuwe opneming); — n°. 124, Vaarwaters en ankerplaatsen op de Oostkust van Borneo, Blad III (voorloopige kaart van nieuwe opnemingen); — nos. 171, 172 en 173, Westkust Celebes, Vaarwaters benoorden Makasser, Blad I, II en III; — n°. 157, Noordkust Celebes, Hoek Kandi tot hoek Dondo (nieuwe opneming); — en eindelijk n°. 158, Noordkust Celebes, Kwandang-baai (nieuwe opneming). Voorts verschenen 10 nieuwe schetskaarten, nos. 24 t/m 33, welke de uitkomsten der gedane partiëele opnemingen van minderen omvang bevatten. Waren deze laatsten van geen groot belang, dan werden er enkel autographieën van naar het depôt te Batavia gezonden, doch deze niet in den handel verkrijgbaar gesteld.

Ook nu werden, ten einde de resultaten van de opnemingen zoo spoedig mogelijk te kunnen uitgeven, de teekeningen daarvan door middel van photographie gereproduceerd tot voorloopige kaarten, waarvan daarna de gravure werd ter hand genomen. Evenzoo werden eenige steengravures langs chemischen weg op koper overgebracht.

De kaarten n°. 174, Ankerplaatsen op de Zuid- en Westkust van Celebes, en n°. 181, Chineesche zee, Anambas-eilanden, beide reeds in het vorig verslag vermeld, bleven nog in gravure; verder werden de volgende kaarten in gravure gegeven: n°. 105, Straat Doerian en Oostelijke vaarwaters (nieuwe opneming); — n. 124, Vaarwaters en ankerplaatsen op de Oostkust van Borneo, Blad III (nieuwe opnemingen); — n°. 159, Noordkust Celebes, Hoek Samija tot hoek Doelang (nieuwe opneming); — zoomede n°. 182, Chineesche zee, Anambas-eilanden, Noordoostelijke groep. Ook kwam Deel I van een „Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel" gereed, waarvan Deel II in bewerking werd genomen, en werden bovendien verschillende „Mededeelingen op zeevaartkundig gebied" uitgegeven, naarmate hiervoor gegevens ontvangen werden.

De aanstaande commandant van een der opnemingsvaartuigen werd te Utrecht gedurende zes maanden, onder leiding van den hoogleeraar dr. A. A. Nijland, geoefend in het verrichten van astronomische plaatsbepalingen met het universaal-instrument.

§ 6. *Verrichtingen der zeemacht.*

Langs de kusten van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden kruiste ook in 1898 nog steeds een groot gedeelte der actieve oorlogsvloot, tot handhaving van de bepalingen der scheepvaartregeling (zie blz. 24/25 hiervóór) en tot het tegengaan van visscherij en in- en uitvoer op de plaatsen, die daarvoor gesloten waren. In het algemeen werden weinig overtredingen geconstateerd, maar niet altijd kon deze bewakingsdienst even regelmatig worden uitgeoefend, omdat daaraan meermalen schepen moesten worden onttrokken, die ter ondersteuning van de militaire expeditiën noodig waren. Gedurende eenige weken van Maart/April 1898, toen zich in den omtrek van onze strandvestiging Kroeng Raja eene vrij sterke vijandige bende ophield (verg. vorig verslag, blz. 36), was 's nachts een der schepen aldaar geankerd om, bij eventueele beschieting, den omtrek met het electrische zoeklicht te beschijnen.

Het van Soerabaija gesleepte 3000-tons dok werd in de eerste dagen van Mei 1898 in de Sabang-baai (eiland Weh) op zijne plaats gebracht en verankerd.

Een der met dien sleeptocht belaste fregatten — de *Atjeh* — werd, met het oog op de toen aanstaande Pedir-expeditie, tijdelijk aan de scheepsmacht in de Atjehsche wateren toegevoegd, waardoor deze, wat de militaire marine betreft, voor zoolang noodig op 10 oorlogsschepen werd gebracht (het stationsschip te Olehleh daaronder begrepen).

Ter deelneming aan genoemde expeditie bevonden zich op 1 Juni 1898 ter reede Segli (Atjeh's Noordkust) de *Atjeh*, het pantserschip *Prins Hendrik der Nederlanden*, zoomede de flottieljevaartuigen *Mataram*, *Batavia* en *Nias*. Deze scheepsmacht, welke onder bevel stond van den kapitein-ter-zee W. J. P. van Waning, verleende veel hulp bij het aan wal brengen te Segli van de expeditionaire troepen en stond eene landingsdivisie af, sterk 180 geweerdragenden (80 man van de *Prins Hendrik* en 100 man van de *Atjeh*), welke bij de landmacht werd ingedeeld. Deze landingsdivisie, waarover het bevel was opgedragen aan den luitenant-ter-zee 1ste klasse P. G. J. graaf van Hogendorp, nam, behalve aan het begeleiden van transporten, aan verschillende excursiën tegen den vijand deel. [1]) Bij één van die tochten — dien naar de IX Moekim Kemangan (12-19 Juni) — bekwam zij 2 gewonden, waarvan één aan de gevolgen overleed. Terwijl deze verrichtingen aan den wal plaats vonden, bekruisten de hiervóór genoemde flottieljevaartuigen de kust oost- en westwaarts van Segli, ter observatie en ten einde zoo mogelijk berichten in te winnen; terwijl zij met hare sloepen behulpzaam waren bij het overzetten van eene colonne over de koeala's Benggalang, Batee en Pedir, waartoe deze rivieren te voren gedeeltelijk waren opgelood en in kaart gebracht. De flottieljevaartuigen *Batavia* en *Bali* (welk laatste tegen het einde van Juni voor de *Mataram* was in de plaats gekomen) verleenden hulp bij den opvoer van vivres op de koeala Endjoeng tot aan Geudé Endjoeng, waartoe eveneens de monding dier rivier te voren was opgelood.

Gedurende nagenoeg de laatste drie weken van Juli 1898 bleef

[1]) Een uitvoerig verslag betreffende de samenstelling en de verrichtingen van bedoelde landingsdivisie, zoowel bij de expeditie in het Pedirsche als bij die in het Edische gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus 1898, is afgedrukt op blz. 347—392 van den jaargang 1897—1898 van het door de zorg van het Ministerie van Marine uitgegeven „Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht".

alleen de *Bali* ter reede Segli, daar het overig deel van de aan de Pedir-expeditie toegevoegde scheepsmacht toen geroepen werd om met een deel der expeditionaire troepenmacht aan de operatiën in het Edische ter Oostkust tegen Tengkoe Tapa deel te nemen. Toen namelijk in 't laatst van Juni zich nabij Edi verschijnselen van die beweging voordeden en op den 30sten dier maand de aanhangers van genoemden geestdrijver een aanslag beproefd hadden op het civiel etablissement te Edi, was het ter Oostkust gestationneerde flottieljevaartuig *Sumbawa*, na reeds in de laatste dagen het garnizoen van Edi van veel dienst te zijn geweest, o. a. door het afgeven van electrisch licht des nachts, het werpen van granaten in de richting waar de benden zich ophielden en het ontschepen van 20 man der landingsdivisie, aanstonds naar Segli en Olehleh gestoomd om van het gebeurde bericht te geven.

De civiele en militaire gouverneur had zich daarop met de noodige troepenmacht van Segli over zee naar Edi begeven, voor welker overbrenging aangewezen werden de oorlogsbodems *Prins Hendrik*, *Atjeh*, *Batavia* en *Nias*. Op 8 en 9 Juli ontscheepten de troepen, waaronder de tot de Pedir-colonne behoorende landingsdivisie, thans ter sterkte van 150 geweerdragenden, die ook hier aan de operatiën te land deelnam en o. a. op 12 Juli een treffen met den vijand had, waarin zij 7 gewonden kreeg (verg. blz. 60 hiervóór). Daar het betrekkelijk spoedig gelukte de rust in Edi te herstellen, was de scheepsmacht, nadat reeds op den 16den de *Prins Hendrik* Edi had verlaten, met bestemming Olehleh, den 29sten Juli te Segli terug, waar de landingsdivisie weder haar bivak aan den wal betrok. Enkele malen was de marine in de gelegenheid geweest om door haar geschut de operatiën te steunen.

Terwijl, na den terugkeer van Edi, de *Atjeh* voorshands ter reede Segli verbleef, bekruisten de flottieljevaartuigen de kust. Een dezer kruisers, die met het oog op de zaken van Pasangan meer speciaal toezicht hield bij Pasangan en Djangka, nam in Juli enkele malen eenige nabij Blang Pandjang en Kroeng Koekoes opgeworpen vijandelijke versterkingen onder vuur en beschoot in Augustus, in verband met het aanvallend optreden van de zijde van Pasangan tegen den radja van Gloempang Doea, de kedei van Djangka en vervolgens, ter hoogte van de koeala Tjangkoel, de kampong Lampoeh Rajoek. In laatstgenoemde maand maakten gewapende sloepen verkenningstochten op de koeala's Kerti en Manei en brachten deze rivieren in kaart.

Ter Oostkust hield zich, na afloop van de Edi-expeditie, gedurende de geheele maand Augustus en verder gedurende een deel van September en October een oorlogsschip ter reede Edi ter beschikking van den chef der in het Edische achtergebleven mobiele colonne. De samenwerking met bedoelde troepenmacht bestond, behalve in hare verplaatsing over zee, in het verleenen van hulp zoowel bij het in- en ontschepen, ook van vivres, als bij den opvoer daarvan langs de rivieren. De Bajanrivier en hare zijtak, de Simpang Anas, werden door sloepen opgelood en in kaart gebracht.

Inmiddels was op 6 September de *Atjeh* aan de Pedir-expeditie onttrokken, evenals de aan de operatiën in Pedir en Edi deelgenomen hebbende landingsdivisie, welke, voor zooveel zij aan de bemanning van de *Prins Hendrik* ontleend was, te Olehleh op dien bodem overging. Medio September verliet de *Atjeh* het station Noordelijk Sumatra, waardoor de scheepsmacht in de Atjehsche wateren, evenals vóór 1 Mei 1898, tot 9 oorlogsbodems werd teruggebracht. (Over hare inkrimping tot 6 oorlogsbodems zie blz. 68 hiervóór.)

Ter deelneming aan de in 't laatst van September ondernomen expeditie naar het hiervóór reeds genoemde landschap Pasangan werden aangewezen de toen ter Atjeh's Noordkust dienstdoende flottieljevaartuigen *Mataram*, *Batavia* en *Madura*, die zoowel te Segli bij het inschepen, als te Telok Semawé bij het ontschepen, van de met particuliere stoomschepen overgevoerde expeditionaire colonne hulp verleenden. Ook later assisteerden de schepen bij het debarqueeren van manschappen en vivres te Koeala Djangka, te Manei en te Kroeng Koekoes, terwijl gewapende sloepen enkele malen prauwen met vivres sleepten en convoijeerden, zoo op de Manei- als op de Kerti-rivier, welke laatste tot aan Ara Boengkoe werd opgevaren. Door de *Mataram* werd met enkele granaatschoten eenig gewapend volk verjaagd, dat zich aan de Kroeng Koekoes ophield en dreigend optrad tegen eenige prauwvoerders, die met hunne prauwen noodig waren bij het overzetten van de troepen. Ook beoosten de Koeala Boengkas werd met de kanonnen van 3.7 c.M. eenig vuur afgegeven op eene zich langs het strand bewegende vijandige bende. Tot 9 October nam eene landingsdivisie, sterk 120 geweerdragenden, aan de operatiën te land deel. Bij terugkeer van de troepen te Telok Semawé werden sloepen gezonden om dienst te doen bij het overtrekken door de colonne van de koeala Meraksa en werd, door het beschijnen van het terrein met electrisch zoeklicht, die terugkeer vergemakkelijkt. Na het vertrek van de *Mataram* op 23 October bleven de *Batavia* en de *Madura* nog eenige dagen te Telok Semawé om behulpzaam te zijn bij het scheepgaan van de troepen op de particuliere stoomschepen, terwijl bovendien de *Batavia* op hare terugreis naar Olehleh eene compagnie infanterie naar Segli overvoerde.

Na 1 November werd de bewakingsdienst zoowel ter Noord- als ter Oostkust weder geregeld ter hand genomen. In November werd, in het tot het kruisgebied behoorende gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra, de Langkat-rivier opgevaren tot Tandjong Poera en van die rivier eene schetskaart gemaakt, en in Januari 1899 de geul der Tamiang-rivier gedeeltelijk opgelood en bebakend.

Ter Atjeh's Westkust, waar in de eerste maanden van 1898, in verband met de toen aldaar plaats gehad hebbende militaire operatiën (zie vorig verslag, blz. 37/38), het aantal oorlogsbodems bij afwisseling twee à drie had bedragen, doch waar sedert 't laatst van Mei hun getal tot één was teruggebracht, kreeg omstreeks de helft van September de marine weder eene grootere taak, toen T. Oemar en zijne benden zich in dit gedeelte van het Atjehsch gebied opnieuw zochten te nestelen. Ook bij deze operatiën werd van de zijde der marine veel steun verleend. Te Olehleh namen op 12 September de flottieljevaartuigen *Mataram* en *Makasser* een deel der mobiele colonne aan boord, welke bestemd was om op de Westkust te ageeren. De troepen werden in de Rigas-baai geland, bij welk debarquement door genoemde schepen hulp werd verleend, terwijl zij bovendien ter versterking van de colonne eene landingsdivisie aanbrachten van 80 geweerdragenden (50 man van de *Prins Hendrik* en 30 man van de *Makasser*).

Ofschoon het, ten gevolge van de over het algemeen ongunstige weersgesteldheid, dikwijls veel moeite kostte om gemeenschap met den wal te krijgen, werd al het mogelijke gedaan om de bewegingen der troepen te bevorderen en te steunen, zoowel bij hunne verplaatsing over zee als bij het overzetten over de rivieren. De landingsdivisie, die ten gevolge van ziekte gaandeweg aanmerkelijk in sterkte was afgenomen, werd den 31sten October weder ingescheept [1]), doch ook daarna bleven de schepen, welke successievelijk door andere vervangen werden (gedurende de tweede helft van September was er slechts één ter Westkust), der colonne geregeld in ruime mate steun verleenen bij het in- en ontschepen van troepen, vivres en zieken, o. a. te Lagen, Telok Gloempang, Rigas, Ketapan Pasir en Boeboen. Ook werden schier dagelijks transporten vivres de rivieren opgevoerd, en nadat bekend was dat de benden van T. Oemar zich in het Tenomsche hadden genesteld, op verschillende punten eenige granaten geworpen.

Toen in Januari 1899 door de landmacht de operatiën ter Westkust met kracht werden hervat, werd daarbij ook door de marine weder hulp verleend. Aan de expeditionaire colonne werden toen toegevoegd de *Bali*, de *Makasser* en de *Mataram*, het eerste schip meer in het bijzonder aan het gedeelte der troepenmacht dat van de zuidzijde, het tweede aan dat hetwelk van de noordzijde oprukte, terwijl door de *Mataram* de communicatie tusschen deze beide gedeelten werd onderhouden en dit schip tevens in opdracht had elke beweging van T. Oemar langs de strandzijde door middel van geschut- en geweervuur te bemoeielijken. Den 26sten Februari werd deze scheepsmacht weder ontbonden, aangezien in hoofdzaak de expeditie tegen de strijders van T. Oemar, ten gevolge van diens dood, kon worden beschouwd als geëindigd. De vrijkomende schepen werden toen ter uitoefening van den bewakingsdienst langs de kust verdeeld.

Door de buiten het station Noordelijk Sumatra dienstdoende schepen der oorlogsvloot behoefde slechts eene enkele maal — ter tuchtiging van een paar kampongs op de Tenimber-eilanden — actief te worden opgetreden. Zoowel daaromtrent als ten aanzien van de bekruising van de wateren in het oostelijk deel van den Archipel, in verband met de gebeurtenissen op de Philippijnen, is reeds het noodige medegedeeld in de betrekkelijke §§ van hoofdstuk C hiervóór. Nopens de verrichtingen van de bedoelde bodems op ander gebied zie men het algemeen overzicht sub 1 van bijlage B hierachter, zoomede, wat de werkzaamheden der opnemingsvaartuigen betreft, de rubriek „*Hydrographische*

[1]) Het in de voorgaande noot bedoelde „Jaarboek" bevat op blz. 393 en volg. ook een verslag nopens de verrichtingen van de hierbedoelde landingsdivisie (commandant de luitenant-ter-zee 2de klasse S. T. Nolst Trenité)

dienst" van de vorige paragraaf.

Ten slotte zij nog medegedeeld dat, met het oog op de wenschelijkheid om, in het belang van den Nederlandschen en Nederlandsch-Indischen handel op de Philippijnen, voor korten tijd onze vlag aldaar te vertoonen, onlangs besloten werd tot de zending naar Manilla van het tot het auxiliair eskader behoorende pantserdekschip *Friesland*, welke bodem den 7den Juni jl. in die haven aankwam en den 21sten dier maand weder vertrok.

F. Rechtswezen.

§ 1. *Rechterlijke macht.*

Ingevolge een daartoe door het *Hooggerechtshof* gedaan voorstel zijn bij gouvernementsbesluit van 6 October 1898 n°. 8 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5330) eenige krachtens de tot dusver geldende regeling aan 's Hofs eerste kamer opgedragen werkzaamheden overgebracht naar de overige drie kamers.

Van de twee eenige *landraden* op Java en Madura, welke nog door administratieve ambtenaren werden voorgezeten — die te Banjoewangi (residentie Bezoeki) en op Bawean (residentie Soerabaija) — heeft de eerste — zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 227 — in Augustus 1898 mede een rechtskundigen voorzitter gekregen. Dit voorzitterschap is nu vereenigd met dat van den landraad te Sitoebondo, welk laatste college tot dusver met den landraad te Bezoeki onder één voorzitter stond. [1]) De tot dusver enkel met het praesidium van den landraad te Bondowosso belaste rechtskundige is nu tevens met het voorzitterschap te Bezoeki belast. Op die wijze is de maatregel met de minste kosten kunnen worden ten uitvoer gelegd.

In twee gevallen werden in den loop van 1898 tijdelijk voorzieningen genomen tot opruiming van achterstand bij landraden door de aanstelling van een buitengewoon voorzitter, en wel in Batavia ten behoeve van de vereenigde landraden te Meester-Cornelis en Tangerang en in Probolinggo ten behoeve van den landraad te Kraksaän.

Met opzicht tot de vereenigde vijf landraden in Bantam deed zich de noodzakelijkheid gevoelen om tot eene splitsing over te gaan wat betreft het griffierschap, in verband waarmede, bij wijze van tijdelijken maatregel, is bepaald (gouvernementsbesluit dd. 27 Januari 1899 n°. 31), dat voor de landraden te Pandeglang, Menes en Rangkas Betoeng een afzonderlijk griffier wordt in dienst gesteld.

Aangezien het van een formeel standpunt juister is te achten de aanwijzing van eenige ressorten op Java en Madura, waar de controleur bevoegd is om, met toepassing van het Koninklijk besluit in Indisch Staatsblad 1894 n°. 216, als *politierechter* op te treden, bij algemeene verordening en niet bij gouvernementsbesluit te doen geschieden, werden die ressorten alsnog bij ordonnantie aangewezen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 198).

§ 2. *Rechtswezen in het algemeen.*

Rechtswezen in de residentie Benkoelen. Voor zooveel de in hoofdstuk **J**, afd. I, § 4, te vermelden reorganisatie van het inlandsch bestuur ter hoofdplaats Benkoelen wijziging noodig maakte in het reglement regelende het rechtswezen in dit gewest, werd tot zoodanige wijziging overgegaan bij ordonnantie van 2 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 72).

Rechtswezen in de residentie Riouw en onderhoorigheden. Daar de wenschelijkheid zich had doen gevoelen om de taak van den resident of, bij diens afwezigheid, belet of ontstentenis, die van den gewestelijken secretaris als president van den landraad in genoemd gewest te verlichten, werd besloten (Indisch Staatsblad 1899 n°. 63) daarin te voorzien door de aanstelling van een afzonderlijken griffier. Op die wijze zal de voorzitter kunnen beschikken over een gegradueerd — of in elk geval geroutineerd — ambtenaar om hem niet alleen behulpzaam te zijn bij het opmaken van vonnissen in kleine zaken, maar vooral ook om hem voor te lichten bij de berechting van ingewikkelde civiele zaken en — in strafzaken — bij de beslissing ten aanzien van de stukken aangaande het voorloopig onderzoek. Nadat bij ordonnantie dd. 26 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 62) de met dien maatregel samenhangende wijzigingen waren gebracht in het reglement op het rechtswezen betreffende dit gewest (Indisch Staatsblad 1882 n°. 84), werd met ingang van 1 Maart overgegaan tot de aanstelling van een rechtskundigen griffier bij den landraad te Tandjong Pinang.

Aangezien in dit gewest, met zijne talrijke Chineesche bevolking, waardoor in verreweg de meeste der bij den landraad voorkomende zaken als gedaagden of eischers, dan wel als beklaagden of getuigen, Chineezen optraden, de belangen van eene onvertogen rechtspraak zich niet wel verdroegen met het voorschrift van het reglement op het rechtswezen, dat als leden van gemelde rechtbank uitsluitend benoembaar zijn inlanders of met dezen gelijkgestelden, is de Indische Regeering in Mei jl., overeenkomstig haar voorstel, gemachtigd om dat voorschrift (art. 10 van het reglement) in dier voege te wijzigen, dat ook Europeanen en met dezen gelijkgestelden tot de leden kunnen behooren. Deze maatregel, die reeds vroeger getroffen is met betrekking tot de landraden in de residentie Oostkust van Sumatra en tot dien te Neira (Banda), zal bijv. gelegenheid geven om den te Tandjong Pinang bescheiden ambtenaar voor Chineesche zaken in den landraad te doen zitting nemen.

Rechtswezen in de residentie Amboina. In Mei jl. is de Indische Regeering, overeenkomstig haar voorstel, gemachtigd om art. 9 van het bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 29 uitgevaardigde reglement tot regeling van het rechtswezen in de residentie Amboina, bepalende dat de Europeesche gezagvoerende ambtenaren, die er met de uitoefening van de magistratuur belast zijn, als magistraat optreden ieder binnen het gebied waarover hem het dagelijksch bestuur is opgedragen, in dier voege te wijzigen dat zij die functiën uitoefenen ieder binnen het ressort hem door het hoofd van het gewest aangewezen. De beoogde voorziening, die indertijd ook voor de residentie Oostkust van Sumatra is uitgevaardigd, zal gelegenheid geven om steeds rekening te houden met plaatselijke toestanden en met het belang der justiciabelen, vooral met het oog op de meer of minder gemakkelijke gemeenschapsmiddelen in de verschillende onderhoorigheden van het gewest.

Rechtswezen in de residentie Bali en Lombok. Het voor sommige gewesten der buitenbezittingen in de reglementen op het rechtswezen reeds gehuldigde beginsel om, ter beperking van het veelvuldig afleggen van eeden, bij de berechting van overtredingszaken door de magistraten, als beëedigde getuigenissen ook te doen aanmerken de verklaringen door dienaren der openbare macht mondeling afgelegd op den eed, gedaan bij de aanvaarding van hunne bediening, bleek ook voor Bali en Lombok navolging te verdienen. Eene aanvulling van die strekking van art. 415 van het reglement op het rechtswezen voor genoemd gewest kwam, onder nadere en sedert verleende Koninklijke goedkeuring, tot stand bij ordonnantie van 2 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 3).

De van 1895 dagteekenende bepalingen betreffende het rechtswezen op Lombok werden, voor zooveel daarin sprake was van de onderafdeeling Oost-Lombok, bij de ordonnantiën van 27 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad nos. 249 en 250) gewijzigd om ze in overeenstemming te brengen met den nieuwen toestand, ontstaan door de splitsing dier onderafdeeling in eene onderafdeeling Midden- en eene onderafdeeling Oost-Lombok.

Bij gelegenheid van de definitieve organisatie van het inlandsch bestuurspersoneel op Lombok (zie hoofdst. **J**, afd. I, § 4) onderging het inlandsch justitiepersoneel aldaar, deels met bestendiging van reeds getroffen tijdelijke voorzieningen, eenige uitbreiding door de aanstelling in elke der onderafdeelingen Midden- en Oost-Lombok van een adjunct-djaksa (ieder met 2 justitieoppassers) bij den landraad, en van een panghoeloe bij de rechtbanken van Sassaksche hoofden en oudsten. De maatregel om landsbezoldiging toe te leggen aan de inlandsche bestuurshoofden op Lombok is uitgestrekt (Indisch Staatsblad 1898 n°. 252) tot de zes uit pedanda's (priesters) bestaande leden van de voor dat deel der inheemsche bevolking dat den Hindoe-godsdienst belijdt aangewezen inlandsche rechtbank („raad van kerta's") en tot de bij die rechtbank behoorende twee djedjenang's (griffiers, tevens belast met de rechtspraak in agrarische en schuldzaken). Tot dusver genoten die pedanda's en djedjenang's de gerechtskosten, verschuldigd door voor den raad van kerta's geding voerende partijen, zoomede de helft der door die rechtbank opgelegde boeten. Door de wijziging, bij de ordonnantie van 27 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 251) in art. 15 van de bepalingen betreffende den raad van kerta's gebracht, is nu de verplichting tot het betalen van gerechtskosten, als voor rechtzoekenden te drukkend geacht, komen te vervallen, en ten aanzien van de door den raad van kerta's opgelegde boeten bepaald dat die niet meer slechts voor de helft, maar voor het geheel, evenals reeds het geval was met de door de districtshoofden opgelegde boeten,

[1]) Deze rechtskundige fungeerde tot dusver als omgaand rechter voor de afdeeling Banjoewangi. Die functiën zijn nu opgedragen aan den nieuwen voorzitter te Banjoewangi.

ten bate van 's lands kas komen, uitgezonderd — zooals ook in de practijk gold, ofschoon daarvan in evengemeld art. 15 tot dusver verzuimd was melding te maken, — het aandeel in de opgelegde boeten, hetwelk volgens de Balische rechtsinstellingen aan de winnende partij in het rechtsgeding toekomt.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1898 werden in Indië, op den voet van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64), 41 vereenigingen als rechtspersoon erkend, en wel in 4 gevallen, waar de vereenigingen voor onbepaalden tijd of voor langeren duur dan 30 jaren waren aangegaan, bij *ordonnantie*, en in de overige 37 gevallen, alle betreffende vereenigingen van korteren duur dan 30 jaren, bij *besluit* van den Gouverneur-Generaal. [1]) Van de bedoelde 41 vereenigingen waren er 13 (deels van godsdienstigen, deels van liefdadigen aard) door Chineezen opgericht.

Aan 3 (Chineesche) vereenigingen werd rechtspersoonlijkheid geweigerd, op grond van de overweging dat zij moesten aangemerkt worden als wederkeerige waarborgmaatschappijen in den zin van art. 10 van voormeld Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2.

Hier te lande werd aan 2 vereenigingen, die de bevordering van Nederlandsch-Indische belangen beoogden, respectievelijk bij de Koninklijke besluiten van 16 Maart en 20 Juni 1898 nos. 30 en 35, rechtspersoonlijkheid verleend, namelijk aan het „Java-Comité", te Amsterdam, ten doel hebbende de verbreiding van het Christendom in Nederlandsch-Indië, en aan de mede te Amsterdam gevestigde „Vereeniging van belanghebbenden bij de koffiecultuur in Nederlandsch-Indië."

Naamlooze vennootschappen. De bewilliging van den Gouverneur-Generaal, die volgens het Indisch Wetboek van Koophandel vereischt wordt, alvorens in Indië naamlooze vennootschappen wettig kunnen totstandkomen, werd in 1898 verleend voor 98 maatschappijen van dien aard, alle nader vermeld in bijlage D, uit welk overzicht echter blijkt dat van een 2-tal de voorgeschreven openbaarmaking der akte van oprichting — tijdens de afsluiting van gemelde bijlage — nog niet had plaats gehad. Van de 96 alzoo als reeds wettig totstandgekomen te vermelden nieuwe Indische vennootschappen waren er 15 door of met vreemde oosterlingen opgericht (één van welke laatste vennootschappen ook een inlander onder hare oprichters telde).

In Nederland werd in 1898 bewilliging verleend op de oprichting van 54 naamlooze vennootschappen, welke haren werkkring uitsluitend of ten deele in Nederlandsch-Indië vonden (zie mede de aangehaalde bijlage D), doch van 1 daarvan was — tijdens de afsluiting van gemeld overzicht — van hare oprichting mede nog niet gebleken. Een der bedoelde 54 vennootschappen telde een aantal Chineezen onder hare oprichters.

Bewilliging op wijzigingen in de statuten werd gedurende 1898 in Indië in 27 gevallen verleend.

Rechtstoestand van personen. Terwijl nog overleg plaats heeft omtrent de vraag of en in welke opzichten noodzakelijkheid bestaat om eene herziening van de beginselen van art. 109 van het Regeeringsreglement aan de orde te stellen, is inmiddels bij de wet van 19 Mei 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 121, Indisch Staatsblad n°. 202) eene nieuwe lezing vastgesteld van het tweede en derde lid van genoemd artikel, voor zooveel dit noodig was om, in verband met het op 8 September 1896 tusschen Nederland en Japan gesloten tractaat van handel en scheepvaart, sedert — op 17 Juli 1899 — in werking getreden, de in die alinea's vervatte gelijkstelling respectievelijk met Europeanen en met inlanders in dier voege te wijzigen dat de Japanners voortaan in Nederlandsch-Indië worden gelijkgesteld met Europeanen.

Van de in het vijfde of laatste lid van gemeld art. 109 aan de Indische Regeering voorbehouden bevoegdheid om op de in het artikel gestelde onderscheidingen ter aanduiding van den rechtstoestand van personen individueel uitzonderingen te maken, werd gedurende 1898 weder enkele malen gebruik gemaakt, en wel door bij een viertal ordonnantiën 25 personen (12 mannen en 13 vrouwen), die rechtens als inlanders waren te beschouwen, en 1 Chinees (allen Christenen) gelijk te stellen met Europeanen.

Aan 38 personen (onder wie 18 Chineezen) werd de gevraagde gelijkstelling geweigerd, omdat de verzoekers geacht werden niet te voldoen aan de vereischten (zie daaromtrent nos. 4998 en 5245 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), terwijl van 6 anderen het verzoek eerst in overweging zou kunnen worden genomen, nadat zij op de voorgeschreven wijze (Indisch Staatsblad 1883 n°. 192) in het wettig bezit van een geslachtsnaam waren gekomen. Ten opzichte van een militair werd vastgehouden aan het beginsel, om het verzoek eerst voor eene definitieve beschikking in aanmerking te brengen na afloop van zijne dienstverbintenis bij het leger. Op 6 ten behoeve van minderjarige kinderen dan wel van wettige nakomelingen gedane verzoeken (onder welke één van een Chinees) werd beslist, dat de betrokkenen eerst na voltooiing van hunne opvoeding, en dan zelven, de gelijkstelling hadden te vragen. Voorts werd op één verzoek te kennen gegeven, dat de aanvrager blijkens de door hem overgelegde geboorte-akte, in verband met de ten tijde van de inschrijving dier akte wettelijke kracht bezittende laatste alinea van art. 61 der bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving (Indisch Staatsblad 1848 n°. 10), geacht moest worden reeds tot de Europeesche bevolking te behooren.

§ 3. *Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering.*

Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtelijk gebied. Omtrent hetgeen naar aanleiding van de door deze commissie gedane voorstellen en uitgebrachte adviezen sedert de afsluiting van de daarover handelende rubriek in het vorig verslag (blz. 47/48) is verricht, kan nader het volgende worden medegedeeld.

De behandeling der Indische adviezen, betrekking hebbende op de door de staatscommissie gedane voorstellen tot regeling van de tenuitvoerlegging, buiten het rechtsgebied waarin zij gewezen zijn, van de vonnissen van landraden en residentiegerechten in burgerlijke zaken, leidde tot de vaststelling van het lager te vermelden Koninklijk besluit van 10 October 1898 n°. 31.

De adviezen der Indische Regeering omtrent de door de staatscommissie ingediende ontwerp-Koninklijke besluiten, tot nadere regeling van het ingezetenschap in Nederlandsch-Indië en tot herziening van de Indische wetgeving op het faillissement en de surséance van betaling, werden nog niet ontvangen.

De voorstellen der staatscommissie tot herziening van de bepalingen op het stuk van voogdij en toeziende voogdij en het daaromtrent ontvangen advies van den Gouverneur-Generaal bleven hier te lande in behandeling.

Aan de uitnoodiging om de regeling van de rechtsgevolgen van de gelijkstelling met Europeanen ten aanzien van het vóór die gelijkstelling verkregen wettig gezin andermaal in behandeling te nemen en ditmaal zoo mogelijk in een ontwerp neer te leggen, werd door de staatscommissie in Maart jl. gevolg gegeven. De door haar ingediende voorstellen werden in handen gesteld van den Gouverneur-Generaal.

Op gelijke wijze werd gehandeld met een van de staatscommissie ontvangen ontwerp-Koninklijk besluit, met toelichting, betreffende de vrijwillige onderwerping van inlanders aan het geheele Europeesche burgerlijk- en handelsrecht.

Over de voorstellen der staatscommissie in zake de regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen op privaatrechtelijk gebied werd in Maart jl. door het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië advies uitgebracht, waarna deze aangelegenheid bij den Raad van Indië aanhangig is gemaakt. Dezerzijds is de Indische Regeering uitgenoodigd om met eenigen spoed van haar gevoelen te doen blijken.

Voorts diende de staatscommissie van advies omtrent eenige in het Indisch Burgerlijk Wetboek aan te brengen wijzigingen, ten einde, in overeenstemming met het verlangen van de Indische Regeering, eene ontheffing van de Europeesche bestuursambtenaren van de bijbetrekking van notaris mogelijk te maken. Dit onderwerp is thans in behandeling.

Regeling van de tenuitvoerlegging buiten het ressort van den eersten rechter van vonnissen door landraden en residentiegerechten in burgerlijke zaken gewezen. De voorstellen van de hiervóór genoemde staatscommissie met betrekking tot dit onderwerp hebben geleid tot vaststelling van het Koninklijk besluit van 10 October 1898 n°. 31 (Indisch Staatsblad 1899 n°. 8), waarbij de vijfde afdeeling van den negenden titel van het zoogenaamd Inlandsch Reglement („Van de tenuitvoerlegging van vonnissen") in haar geheel opnieuw is afgekondigd. Ten gevolge van de wijziging en aanvulling van art. 199 van gemeld reglement is thans de onzekerheid weggenomen, welke tot dusver in de wettelijke

[1]) Voor zooveel de goedkeuring van de statuten der laatstbedoelde vereenigingen plaats had onder de werking van het op blz. 1 van 't vorig verslag vermelde Koninklijk besluit dd. 30 Juni 1898 n°. 24 (Indisch Staatsblad n°. 242) bleef raadpleging van den Raad van Indië achterwege.

bepalingen bestond met opzicht tot de mogelijkheid van tenuitvoerlegging, buiten het rechtsgebied waarin zij gewezen zijn, van de vonnissen van landraden en residentiegerechten in burgerlijke zaken op Java en Madura. Zooals enkele artikelen der bedoelde afdeeling thans luiden, zijn verder eenige quaesties afgesneden, waartoe zij tot hiertoe aanleiding hadden gegeven.

De Gouverneur-Generaal is gemachtigd om in den geest van het bedoelde Koninklijk besluit de noodige wijzigingen te brengen in de reglementen op het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura. Voorstellen daaromtrent waren, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, bij het departement van justitie aldaar in behandeling.

Huwelijken van inlandsche Christenen. Volgens de bewoordingen van art. 6 van het in 1861 voor de Molukken uitgevaardigde en sedert ook voor de residentie Timor en onderhoorigheden toepasselijk verklaarde reglement op de huwelijken van inlandsche Christenen, van welk reglement laatstelijk sprake was in 't vorig verslag (blz 48), mag tot de huwelijksvoltrekking worden overgegaan wanneer de twee vereischte huwelijksafkondigingen hebben plaats gehad, „doch niet binnen den tijd van drie dagen na de laatste huwelijksafkondiging". De vraag of onderwerpelijk al dan niet op kalenderdagen gedoeld werd, is door de Indische Regeering, ook met het oog op den bij art. 75 van het Indisch Burgerlijk Wetboek gestelden naasten termijn voor de voltrekking van huwelijken van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, ontkennend beantwoord. In verband daarmede is bij ordonnantie van 31 Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 226), bij wijze van verduidelijking, voor de aangehaalde slotwoorden in de plaats gesteld „doch niet binnen den tijd van driemaal vier en twintig uren na de laatste huwelijksafkondiging".

Huwelijken tusschen personen die in Nederlandsch-Indië aan een verschillend recht zijn onderworpen. In aansluiting aan vroegere gelijksoortige opgaven volgt hier een overzicht betreffende het aantal in 1898 tot stand gekomen zoogenaamde gemengde huwelijken als bedoeld bij het voor art. 15 der Overgangsbepalingen in de plaats getreden Koninklijk besluit dd. 29 December 1896 (Indisch Staatsblad 1898 n°. 158), nader vermeld in 't vorig verslag (blz. 48).

Ressort van den raad van justitie te:	Huwelijken tusschen Europeesche mannen en inlandsche (niet-Christen-) vrouwen.	inlandsche (Christen-) vrouwen.	Chineesche (niet-Christen-) vrouwen.	Chineesche (Christen-) vrouwen.	Europeesche vrouwen en inlandsche (of met dezen gelijkgestelde) mannen.	Totaal.
Batavia	14	5	3	4	„	26
Samarang. . . .	7	8	1	1	3	20
Soerabaija . . .	8	3 *a*)	1	„	„	12
Padang	2	„	1	„	„	3
Makasser. . . .	3	24	„	„	„	27
Totalen. .	34	40	6	5	3	88
Over 1897 waren deze totalen . .	40	57	7	1	1	106

a) Hieronder volgens opgaaf 1 Afrikaansche vrouw.

Burgerlijke stand. Opgaven omtrent de in elk gewest van Nederlandsch-Indië gedurende 1897 gedane inschrijvingen in de registers van den burgerlijken stand zijn opgenomen sub V van bijlage E hierachter.

Oogstverband. Van deze wijze van crediethulp, geregeld bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1886 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 57), werd in 1898 met betrekking tot 128 landbouwondernemingen (115 op Java en 13 in de buitenbezittingen) gebruik gemaakt. Uit het sub II van bijlage E hierachter gevoegde overzicht blijkt tot welke soorten van oogsten en ondernemingen de in 1898 verleden akten betrekking hadden en in welke gewesten de betrokken ondernemingen waren gelegen.

Faillissementen. Van de op ult. 1897 aanhangig gebleven 246 faillissementen en van de in 1898 aangebrachte 70 faillissementen werden er in laatstgenoemd jaar afgedaan 78 en 9. Onder deze 87 afgedane faillissementen waren er 2, die van de rol gingen door tenietdoening of opheffing van de faillietverklaring. In 85 zaken kwam het alzoo tot vereffening van de boedels, waarbij in niet meer dan 41 gevallen sprake kon zijn van uitkeering aan de concurrente schuldeischers; zie daaromtrent nader sub III van bijlage E, welk overzicht o. a. tevens opgaven bevat, voor zoover reeds beschikbaar, nopens het actief en passief van al de in 1898 aanhangig geweest zijnde faillissementen.

Tarief van justitiekosten en salarissen bij de landraden op Java en Madura. De bij het hierbedoeld tarief van 1872 (Indisch Staatsblad n°. 61) voor vervoermiddelen toegekende bedragen zijn bij ordonnantie van 3 December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 331), in verband met het gemakkelijker en goedkooper worden van de reisgelegenheden op Java en Madura, belangrijk verlaagd. Het maakt een punt van onderzoek uit of niet ook wijzigingen van die strekking behooren te worden aangebracht in het bij Indisch Staatsblad 1874 n°. 206 vastgestelde gelijksoortig tarief betreffende de inlandsche, door een Europeesch ambtenaar of rechter voorgezeten rechtbanken in de buitenbezittingen.

§ 4. *Strafrecht en strafvordering.*

Onderscheidingsteekenen van Nederlandsche oorlogsvaartuigen; strafbepaling. Hoewel het bij Koninklijk besluit van 12 April 1898 n°. 30 (Indisch Staatsblad n°. 175) vastgestelde nieuwe strafwetboek voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië bij art. 423 straf bedreigt tegen den schipper die opzettelijk, door het voeren van eenig onderscheidingsteeken, aan zijn vaartuig den schijn geeft alsof het een Nederlandsch-Indisch oorlogsvaartuig ware, doch de invoering zoowel van dat wetboek (verg. blz. 48/49 van het vorig verslag) als van het nog samen te stellen nieuwe wetboek van strafrecht voor inlanders nog eenigen tijd op zich zal laten wachten, is het, nu bij Koninklijk besluit van 27 Mei 1899 n°. 53 (Nederlandsch Staatsblad n°. 143) de voor Nederlandsche oorlogsvaartuigen geldende onderscheidingsteekenen ook voor de koloniën verbindend zijn verklaard (zie hoofdstuk **E**, § 1, hiervóór), wenschelijk geacht in de bestaande leemte — het ontbreken van eene kracht van wet hebbende strafbepaling — reeds nu te voorzien. Voor zooveel de Europeanen in Nederlandsch-Indië betreft, is daartoe overgegaan bij het Koninklijk besluit van 16 Juni 1899 n°. 56, terwijl de Gouverneur-Generaal is uitgenoodigd om eene overeenkomstige strafbepaling vast te stellen voor inlanders. Zoowel van laatstbedoeld besluit als van dat dd. 27 Mei te voren is den Gouverneur-Generaal de afkondiging opgedragen.

Parelvisscherij; strafbepaling. Bij de behandeling van de Indische voorstellen nopens de door den Gouverneur-Generaal uit te vaardigen algemeene regelen voor het visschen in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië naar parelschelpen, enz. (zie hoofdstuk **O**, afd. V, van dit verslag) bleek de wenschelijkheid, speciaal met het oog op de te volgen proces-orde, om de bij bedoelde regelen strafbaar te stellen feiten, in afwijking van de Indische strafwetboeken, als misdrijven aan te merken. Tot opneming van eene bepaling van die strekking in de uit te vaardigen ordonnantie, voor zooveel die afwijking zal gelden het voor Europeanen geldende strafwetboek (artt. 1 en 2), is de Gouverneur-Generaal gemachtigd bij het nog in Indië af te kondigen Koninklijk besluit dd. 8 April 1899 n°. 67.

Strafwetboek voor inlanders. Het voorshands nog geldende strafwetboek voor inlanders (Indisch Staatsblad 1872 n°. 85) onderging bij ordonnantie van 30 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 201) eenige wijziging, waardoor thans tegen een aantal minder gewichtige strafbare feiten, als geringe diefstallen, oplichterijen en verduisteringen, zoodanige straffen zijn bedreigd, dat bedoelde feiten, ook ingeval van herhaling, voortaan ter berechting staan van den politierechter, en zulks met de bedoeling om, nevens andere herzieningen (zie hierna), ook langs dezen weg bij te dragen tot beperking van de bemoeiingen der landraden en zoo doende achterstand te voorkomen in het belang niet alleen van de justiciabelen, maar ook van 's lands kas.

Door opneming van twee nieuwe artikelen (31*a* en 31*b*) in gemeld strafwetboek — ordonnantie van 20 April 1899 (Indisch Staatsblad n°. 141) — zijn voor 't eerst strafbepalingen in het leven geroepen tegen het onder den inlander veelvuldig voor-

komend kwaad van het, tegen losprijs, terugbezorgen van door strafbare feiten verkregen goed.

Tegengang van deelneming aan Chineesche kansspelen. Nadat gebleken was dat in den laatsten tijd van uit Tandjong Pinang (Riouw) pogingen werden aangewend tot invoering in Nederlandsch-Indië van het zoogenaamde „waiseng"-spel, zijn bij ordonnantie van 9 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 103) op zich zelf staande strafbepalingen in het leven geroepen, met het doel om de deelneming tegen te gaan zoowel aan het bedoelde als aan eenig ander Chineesch spel, waarbij de kansen van winst en verlies afhankelijk zijn gesteld van den uitslag der periodieke staatsexamens in China.

Vereenvoudiging in de strafrechtspleging bij de landraden op Java en Madura; wijzigingen in het reglement op de strafvordering, enz. Behalve door onttrekking van sommige strafbare feiten aan de kennisneming der landraden (zie het hiervóór medegedeelde onder „*Strafwetboek voor inlanders*"), wordt naar verlichting van de taak der landraadvoorzitters op Java en Madura ook gestreefd door vereenvoudiging in de werkwijze, voor zooveel dit geschieden kan zonder de rechtsbedeeling daaronder te doen lijden. Door de wijzigingen bij het in Indië nog af te kondigen Koninklijk besluit dd. 20 Maart 1899 n°. 29 in het zoogenaamd Inlandsch Reglement gebracht, is daarin namelijk overgenomen en doorgevoerd het in de Indische strafvordering voor de Europeanen (en ook in de strafvordering hier te lande) gehuldigd beginsel dat de uitspraken omtrent alle in dezelfde zaak betrokken en diensvolgens gelijktijdig terechtgestelde beklaagden in een en hetzelfde vonnis worden vervat.

Ook zijn bij genoemd Koninklijk besluit een paar artikelen aangevuld van het Reglement op de strafvordering, enz., o. a. om te voorkomen dat, wanneer van verscheidene beklaagden enkelen vrijgesproken of van rechtsvervolging ontslagen worden, dezen langer dan noodzakelijk is van hunne vrijheid beroofd blijven.

Overigens is bij het besproken Koninklijk besluit nog bepaald dat de uitspraken van den eersten rechter aan het Hooggerechtshof niet langer in *originali*, maar in *afschrift* moeten worden aangeboden, terwijl op gelijke wijze wordt gehandeld met de in revisie gedane uitspraken. Voortaan zullen derhalve de minuten van de vonnissen, alsmede die van de arresten in revisie, steeds blijven berusten op de griffiën en wordt daardoor het zoek raken van die stukken voorkomen. [1])

Vergoeding aan inlandsche getuigen of deskundigen in strafzaken. Ten opzichte van dit tarief (Indisch Staatsblad 1884 n°. 143), laatstelijk gewijzigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1898 n°. 103 (zie vorig verslag, blz. 49), bleken nog een paar voorzieningen noodig, waartoe werd overgegaan bij de ordonnantie van 27 December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 343).

Uitlevering. Gedurende 1898 werd onzerzijds voldaan aan twee door consulaire tusschenkomst ontvangen verzoeken om uitlevering, respectievelijk uitgegaan van het bestuur der Straits-Settlements en van den Britschen resident van Perak. Het eene verzoek gold een van oplichting beschuldigden Amerikaan, terwijl het andere een van verduistering beschuldigden inlander betrof.

Aan het op blz. 49 van het vorig verslag vermeld verzoek van den gouverneur van Britsch Noord-Borneo om uitlevering van drie ontvluchte inlandsche gevangenen kon niet worden voldaan, omdat bleek dat twee hunner Nederlanders waren in den zin van de verordening op de uitlevering (Indisch Staatsblad 1883 n°. 188 en 1895 n°. 62), terwijl het aan den derde ten laste gelegde feit niet viel onder de misdrijven waarvoor uitlevering wordt toegestaan.

Onzerzijds werd in 1898 aan den gouverneur van Portugeesch-Timor de uitlevering verzocht van een van diefstal op den openbaren weg beschuldigden inlander, op welk verzoek echter, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, te Batavia de beslissing nog niet bekend was. Twee aanvragen om uitlevering van uit de residentie Riouw en onderhoorigheden naar de Straits-Settlements gevluchte misdadigers moesten zonder gevolg blijven, de eene wegens gebrek aan genoegzame gronden tot gerechtelijke vervolging, en de andere omdat de betrokken persoon door de politie niet kon worden opgespoord.

De afkondiging in Nederlandsch-Indië van de door Nederland met de Fransche Republiek, met Groot-Britannië en met Zwitserland gesloten uitleveringsverdragen is reeds vermeld op blz. 2 hiervóór.

Gratie en remissie van straffen. Gedurende 1898 had de Gouverneur-Generaal nopens 48 verzoeken om gratie van de doodstraf te beslissen, namelijk nopens 1 verzoek van een Europeaan (militair), nopens 45 verzoeken van inlanders (waaronder 2 militairen) en nopens 2 verzoeken van Chineezen. Aan de laatstgenoemden en aan 19 inlanders (waaronder de bedoelde 2 militairen) werd de straf voltrokken, doch aan den Europeeschen militair en aan de 26 overige inlanders werd lijfsgenade geschonken.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werd aan 74 Europeesche en aan 1627 inlandsche en met dezen gelijkgestelde veroordeelden geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf verleend.

Aan 5 tot dwangarbeid veroordeelde inlanders werd wegens in en door den dienst bekomen verwondingen gratie geschonken, terwijl gunstig werd beschikt op het verzoek om kwijtschelding van straf van 1 eveneens tot dwangarbeid veroordeelden inlander, die aan melaatschheid lijdende was. Bij wijze van belooning werd algeheele kwijtschelding van straf verleend aan 2 tot dwangarbeid veroordeelde inlanders, die zich tijdens het ondergaan van hunne straf door het een of ander feit — in Atjeh — bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt.

In het geheel werd door den Gouverneur-Generaal in 1898 gratie of remissie van straf verleend aan 1761 burgerlijke en 85 militaire veroordeelden, allen nader aangeduid in onderstaande opgaaf.

Aard der straffen, waarvan gratie of remissie werd verleend.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	*a*) 1	„	„	*b*) 26	27
Tuchthuisstraf	*c*) 11	„	„	„	11
Detentie	*d*) 3	„	„	*d*) 6	9
Gevangenis	*e*) 59	„	„	*d*) 23	82
Dwangarbeid *in* en *buiten* den ketting	„	65	6	*f*) 1578	1649
Bannissement	„	„	„	*g*) 3	3
Ten arbeidstelling aan de publieke werken	„	6	„	10	16
Geldboete	14	15	„	8	37
Verbeurdverklaring van goederen	„	4	„	1	5
Plaatsing bij een strafdetachement	*d*) 1	„	„	„	1
Provoost	*h*) 1	„	„	„	1
Wegzending naar een oord van ballingschap	„	„	„	5	5
Totalen	90	90	6	1660	1846

a) Tot de doodstraf veroordeeld ter zake van feitelijke insubordinatie (militair der landmacht).

b) Van deze 26 gegratieerden waren 8 veroordeeld ter zake van moord, 12 ter zake van diefstal bij nacht onder verzwarende omstandigheden en 1 ter zake van doodslag, voorafgegaan met buitenbraak; de overige 5 waren Baliërs, die zich aan verschillende feiten hadden schuldig gemaakt, waartegen de Balische instellingen de doodstraf bedreigen.

c) Hieronder één schepeling der marine.

d) Militairen der landmacht.

e) Hieronder 46 militairen der landmacht.

f) Als voren 4.

g) Hieronder 2 Baliërs.

h) Lid der schutterij.

Veediefstallen. Ten vervolge op soortgelijke opgaaf over de drie voorafgegane jaren is ook over 1898, wat Java en Madura betreft, eene gewestelijk ingerichte statistiek opgemaakt (zie sub IV van bijlage E hierachter), aanwijzende zoowel het aantal zaken wegens veediefstal gedurende dat jaar door den rechter behandeld, als het aantal in die zaken betrokken beklaagden, een en ander afzonderlijk wat betreft de gevallen waarin veroordeeling volgde en die welke tot vrijspraak leidden.

[1]) Als een maatregel, die, in tegenstelling met het hier vermelde, tot vermindering van schrijfwerk zal leiden, wel niet bij de griffiën der landraden, maar bij de bureaux der met de tenuitvoerlegging van gewijsden, houdende veroordeeling tot dwangarbeid, belaste plaatselijke autoriteiten, is hier te wijzen op de afschaffing van het gebruik om bij de opzending van tot dwangarbeid veroordeelden naar hunne strafplaats volledige afschriften van het tegen hen gewezen vonnis of arrest mede te geven, waarvoor nu, ingevolge eene beslissing der Indische Regeering van Juni 1898 (zie ook Indisch Staatsblad 1898 n°. 202), voortaan met extracten zal kunnen worden volstaan, nopens den inhoud van welke extracten den hoofden van gewestelijk bestuur de noodige wenken zijn verstrekt bij eene circulaire van den directeur van justitie dd. 22 September 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5329).

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gedurende 1898 werden gebouwd en tevens opgeleverd, behalve één zoogenaamde districtsgevangenis (te Batoe Bantar in Bantam), 8 landsgevangenissen, waarvan één op Java (te Djokjokarta) en 7 in de buitenbezittingen, namelijk te Singkarah (Sumatra's Westkust), Bintoehan en Mokko Mokko (beide in Benkoelen), Soekadana (Lampongsche Districten), Poetoes Sibau (Westerafdeeling van Borneo), Babauw (Timor) en Mataram (op Lombok). Voorts werd de vroeger te Balangnipa (Celebes en onderhoorigheden) aanwezige gevangenis naar Sindjai (in hetzelfde gewest) overgebracht, terwijl de tijdelijke gevangenis te Ampenan (op Lombok) gesloten werd. Die ter hoofdplaats Amboina, welke door de aardbeving op 6 Januari 1898 geheel verwoest was, werd voorloopig door eene tijdelijke noodgevangenis vervangen.

Voor een grooter aantal personen werden ingericht twee landsgevangenissen (één op Java en één in de buitenbezittingen), terwijl aan het gebrek aan ruimte in de gevangenis te Pamalang (Tagal) werd tegemoetgekomen door de gewezen pradjoeritskazerne aldaar als hulpgevangenis in gebruik te nemen. Enkel herstellingen of verbeteringen ondergingen 8 gevangenissen op Java (waaronder één districtsgevangenis) en 10 in de buitenbezittingen.

Met betrekking tot de mutatiën onder de gevangenen zijn volledige opgaven nog alleen ontvangen over 1897, welke opgaven, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, zijn vervat in bijlage F hierachter. Uit die bijlage blijkt tevens hoeveel gevangenen van de verschillende categorieën op ult. 1897 in elk gewest aanwezig waren. Van 1 Januari tot aan het einde van gemeld jaar wisselde het aantal definitief veroordeelden af tusschen 25 064 (verbeterde opgaaf) en 26 044 (onder wie echter een groot aantal — respectievelijk 11 554 en 11 249 — door den politierechter gestraften), terwijl het cijfer der veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan, hetwelk, met inbegrip van dat der preventief in hechtenis gestelden, op 1 Januari 1897 (volgens verbeterde opgaven) bedragen had 6687, bij het einde van dat jaar gedaald was tot 5903. Derhalve telden de gevangenissen op 1 Januari 1897 31 751 veroordeelden en beklaagden (92.5 pct. inlanders, 6.7 pct. vreemde oosterlingen en 0.8 pct. Europeanen) en op 31 December van datzelfde jaar 31 947 (respectievelijk 94.1, 5.1 en 0.8 pct.).

Blijkens de aangehaalde bijlage F bereikte het cijfer der gedurende 1897 bijgekomen „nieuwe veroordeelden" in 't geheel een totaal van 302 416 personen, en het totaal der wegens strafeindiging ontslagenen 299 509. Verreweg de meesten dezer veroordeelden, als zijnde politioneel gestraften, ten getale van 290 681 onder de opgenomenen en van 290 009 onder de ontslagenen, ondergingen straffen van slechts zeer korten duur.

Over 1898 zijn nog enkel voorloopige gegevens betreffende het aantal gevangenen voorhanden. Men vindt die gegevens in bijlage G hierachter, aanwijzende — voor elke gevangenis afzonderlijk — de gemiddelde dagelijksche sterkte aan gedetineerden, zoomede het cijfer der ziekte- en sterfgevallen over het geheele jaar. [1]) Uit die opgaven, die o. a. een totaal van 1089 sterfgevallen aanwijzen, tegen 2010 volgens de overeenkomstige (voorloopige) opgaven over 1897, valt af te leiden dat de gezondheidstoestand der gevangenen in 1898 weinig te wenschen overliet.

Wat de berriberri betreft was de toestand, uitgenomen ter hoofdplaats Amboina, waar deze ziekte betrekkelijk veel voorkwam, in nagenoeg alle overige plaatsen nog gunstiger dan in het voorafgegane jaar.

Het aantal naar het gesticht te Buitenzorg ter verpleging opgezonden aan berriberri lijdende veroordeelden tot dwangarbeid, hetwelk op ult. Januari 1898 1025 beliep, bleef gedurende het geheele jaar regelmatig dalen en bedroeg op ult. December dan ook slechts 726, tegen respectievelijk 1089 en 1275 op de overeenkomstige tijdstippen van 1897. Daarentegen was het sterftecijfer, namelijk 38, in verhouding tot de lagere verpleegsterkte, niet zoo gunstig als in het voorafgegane jaar, toen het 40 bedroeg. Als genezen konden worden ontslagen 86 lijders, tegen 131 in 1897. Blijkens het vorig verslag (blz. 50) waren van de te Buitenzorg verpleegden in Maart 1898 een 24-tal genoegzaam herstelden naar Samarang opgezonden om daar met lichte werkzaamheden belast te worden. Ofschoon bij geen hunner zich van deze verandering eenig nadeelig gevolg openbaarde, meenden nochtans de betrokken geneeskundige autoriteiten bezwaren te moeten maken om andermaal nog niet volkomen herstelde lijders uit het Buitenzorgsche gesticht te ontslaan.

Te Samarang kwam berriberri slechts voor bij één gevangene, die echter reeds bij zijne opneming door deze ziekte was aangetast. Te Soerabaija vertoonde zich de berriberri in 1898 in het geheel niet, terwijl de gevangenen aldaar tevens minder dan anders te lijden hadden van koortsen en buikaandoeningen (in andere jaren veel voorkomende onder de van Lombok geevacueerden). De cholera, welke in 1898 onder de gevangenen te Soerabaija slechts één offer eischte (tegen 24 in 1897), kwam in 1898 in 't geheel niet voor (zooals nog wel in 1897) in de gevangenissen in Pasoeroean, Probolinggo en Madura, in welke gewesten ook overigens de gezondheidstoestand onder de gedetineerden bijzonder gunstig kon worden genoemd. Te Malang (Pasoeroean) werden nog wel 10 gevangenen door berriberri aangetast, doch in zoo lichten graad, dat allen herstelden. Ook in Probolinggo verbeterde de toestand dermate, dat het sedert eenige jaren in gebruik geweest zijnde kleine berriberri-gesticht te Wangkal (bezuiden Kraksaän), waar in den aanvang van het jaar nog 16 lijders aanwezig waren, die echter (met uitzondering van 2 naar Buitenzorg geëvacueerden) allen herstelden, in December 1898 gesloten kon worden. Ook in Bezoeki werd bij het einde van 1898 in geen der gevangenissen berriberri meer aangetroffen.

Wat de buitenbezittingen betreft, zijn de cijfers betreffende de verpleegden in het gouvernement Sumatra's Westkust minder gunstig, meerendeels ten gevolge van het groot aantal geëvacueerden, afkomstig van de bij de krijgsmacht in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Van de tijdens en na de Pedir-expeditie te Padang teruggebrachte bannelingen moesten 600 doorgezonden worden naar de tijdelijke ziekeninrichting te Oeloe Limau Manis of naar Fort de Kock, van welk aantal een groot deel lijdende was aan berriberri en de overigen door de te velde doorgestane vermoeienissen voorshands niet voor gewonen koelie-arbeid geschikt waren. Onder de eigenlijke gevangenisbevolking te Padang en ook onder de dwangarbeiders bij de gouvernements-kolenontginning te Sawah Loento kwam echter de berriberri nagenoeg in het geheel niet voor, hetgeen te opmerkelijker is, omdat te Padang tot vóór korten tijd, en aan de arbeiders in de kolenvelden ook thans nog, de gewone afgewerkte rijst als voedsel wordt verstrekt, en het verdwijnen van de ziekte hier dus niet met wijziging van de voeding kan worden in verband gebracht. Daarentegen hadden de bij de kolenontginning tewerkgestelde gestraften nogal te lijden van andere ziekten, vooral beenwonden. Tot voor korten tijd was hunne geneeskundige behandeling opgedragen aan 2 dokters-djawa, onder toezicht van den officier van gezondheid van het garnizoen te Solok, die daartoe een paar malen per week overkwam. In verband met de in April jl. plaats gehad hebbende opheffing van het garnizoen te Solok bestond, tijdens de afsluiting in Indië van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, het voornemen de geneeskundige behandeling der te Sawah Loento tewerkgestelden op te dragen aan een speciaal daartoe aan te stellen particulieren geneesheer, gesteund door de aanwezige inlandsche geneeskundigen. Ter Oostkust van Sumatra verbeterde de toestand aanmerkelijk. Wel kwamen nog veel ziektegevallen voor, doch het aantal sterfgevallen daalde van 397 in 1897 tot 166 in 1898, vooral ten gevolge van het aanzienlijk verminderen van de berriberri. Malaria en buikziekten bleven echter in vrij sterke mate heerschen. Moest in het vorig verslag nog vermeld worden dat te Makasser berriberri steeds de meest voorkomende ziekte onder de gevangenen bleef, sedert het laatst van 1897 kwam hierin gaandeweg verbetering, zoodat zich in 1898 geen nieuwe gevallen meer voordeden en op het einde des jaars de berriberri geheel uit de gevangenis geweken was. In Menado kwamen echter weder eenige gevallen van die ziekte voor en evenzoo ter hoofdplaats Amboina,

[1]) Bij den zeer ongelijken duur van het verblijf in de gevangenissen zoowel van veroordeelden als van preventief in hechtenis gestelden valt het moeielijk met betrekking tot het aantal sterfgevallen onder de gevangenen eene percentsgewijze berekening te leveren, welke een juist beeld geeft van den gezondheidstoestand in die verblijven. Dit moge in nader antwoord dienen op den wensch naar zoodanige statistiek, kenbaar gemaakt op blz. 10 van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1899. Wat betreft het t. a. p. tevens geuit verlangen om afzonderlijke opgaven betreffende het in de gevangenissen voorgekomen aantal ziektegevallen aan infectieziekten en malaria, is door het Indisch Bestuur de toezegging gedaan dat hieraan bij de in het vervolg te verstrekken gegevens zooveel mogelijk zal worden tegemoetgekomen, althans voor die plaatsen, waar de geneeskundige behandeling der gevangenen is opgedragen aan Europeesche of inlandsche geneeskundigen.

waar 59 personen aangetast werden, van wie er 11 stierven. Vermoedelijk moet deze ongunstige wending worden toegeschreven aan de primitieve wijze, waarop de gevangenen, na de vernieling van de gevangenis door aardbeving op 6 Januari 1898, geruimen tijd moesten worden gehuisvest en aan de zware diensten, welke tot opruiming van de puinhoopen als anderszins van de dwangarbeiders te dier plaatse moesten worden gevorderd.

Ter uitvoering van de indertijd aangenomen grondbeginselen tot betere regeling van den dwangarbeid voor tot die straf veroordeelde inlanders en met dezen gelijkgestelden bleef, nu over de noodige gebouwen kon beschikt worden, in hoofdzaak slechts te verwezenlijken de beoogde verbetering van het toezicht, met het doel om den dwangarbeid èn productiever èn in werkelijkheid eene regelmatig toegepaste *straf* te doen zijn. De daartoe noodige maatregelen, al zonderde men daarvan uit, zooals in de bedoeling lag, een belangrijk deel der dwangarbeiders voor wie aan de bedoelde vereischten genoegzaam voldaan werd, o. a. die gedetacheerd in Atjeh en te Sawah Loento, zouden echter tot eene zoo aanzienlijke verhooging van de jaarlijksche uitgaven voor de dwangarbeiders-depôts en kwartieren, enz. leiden, dat, ook in overeenstemming met de Indische adviezen, in 't laatst van 1898 besloten is daarmede nog te verwijlen zoolang de Indische geldmiddelen niet in beteren toestand verkeeren.

In de wijze, waarop de verschillende categorieën van veroordeelden werden tewerkgesteld, kwam gedurende 1898 geen verandering.

De tot dwangarbeid veroordeelde mannen werden in 1898, meer nog dan in vorige jaren, weder hoofdzakelijk ter beschikking gesteld van het departement van oorlog. Behalve de gewone aanvulling (ditmaal ten getale van 810 man) voor de vaste sterkte aan dwangarbeiders in Atjeh, welke sterkte gemiddeld ongeveer 1500 man bedroeg, werden in de maand April eerst 450 veroordeelden beschikbaar gesteld ten behoeve van de voorbereidende werkzaamheden in verband met de toen aanstaande Pedir-expeditie, terwijl in Mei daarop respectievelijk van Padang 1430 en van Batavia 510 man naar Atjeh werden gezonden om aan den trein der expeditie te worden toegevoegd. Met de buitengewone aanvullingen tijdens den duur der expeditie, welke ongeveer 600 man beliepen, werden derhalve in 1898 in het geheel bijna 3800 dwangarbeiders naar Atjeh gedirigeerd. Na beëindiging van de eigenlijke expeditie keerden van de toen aanwezige veroordeelden in October ongeveer 1400 man naar Padang terug en werden er p. m. 700 toegevoegd aan de bij het depôt te Kotta Radja in administratie zijnde veroordeelden, waardoor de sterkte bij dat depôt, welke ult. Januari 1898 1335 man bedroeg, in de laatste maanden des jaars tot bijna 2000 man steeg.

De hooge eischen van het legerbestuur bleven niet zonder invloed op de sterkte aan dwangarbeiders bij de gouvernements-kolenontginning in de Padangsche Bovenlanden. Terwijl aldaar in het begin des jaars nagenoeg 2600 dwangarbeiders werkzaam waren, moest dit getal, tijdens den aanvang der Pedir-expeditie, tot 1500 verminderd worden, waarna het echter weder gaandeweg steeg, om na het einde der expeditie spoedig belangrijk opgevoerd te worden, zoodat op ult. 1898 wederom 2645 man aanwezig waren. Een en ander had intusschen ten gevolge dat voor andere werkzaamheden, die in vroegere jaren aan veroordeelden plachten te worden opgedragen, thans nagenoeg geen dwangarbeiders meer beschikbaar waren en slechts kleine groepen, die voor Atjeh of de kolenontginning ongeschikt bevonden waren, voor enkele werken, waarvoor geen vrij werkvolk te verkrijgen was (zooals o. a. voor de kustlicht-etablissementen), konden worden aangewezen.

De tot dwangarbeid veroordeelde vrouwen verrichtten den haar opgedragen arbeid binnen de centrale strafinrichting voor vrouwen te Samarang. De arbeid van deze vrouwen en die van de Europeesche gevangenen op de drie hoofdplaatsen van Java wordt berekend, na aftrek van de kosten van deskundig toezicht en van de inkoopprijzen der verbruikte materialen, over 1898 in het geheel eene besparing boven bestelling of aanmaak bij particulieren te hebben opgeleverd van respectievelijk f 10 137 en f 20 343, tegen f 11 008 en f 18 670 in 1897.

Orde en tucht lieten, op weinige uitzonderingen na, in 1898 niet te wenschen over. Ontvluchtingen van veroordeelden van de plaatsen waar zij waren tewerkgesteld kwamen als altijd veelvuldig voor. Eenige cijfers daaromtrent zijn opgenomen in de reeds vermelde bijlage G. Ten aanzien van 31 plaatsen (9 op Java en 22 in de buitenbezittingen) vindt men vermeld, dat er 71 veroordeelden of preventief gevangenen uit de gevangenis wisten te ontsnappen. Onder de eersten bevond zich een ter dood veroordeelde Europeaan, die bij de pogingen tot zijne wederopvatting werd neergeschoten. Voorts wisten te Rembang 5 gevangenen, die de beslissing van hunne zaak in revisie afwachtten, tijdens de voorgeschreven wandeling aan hunne geleiders te ontkomen. Twee dezer gedrosten, respectievelijk tot de doodstraf en tot 10 jaren dwangarbeid veroordeeld, werden bij de pogingen tot hunne opvatting gedood, twee andere werden weder gevat en één bleef voortvluchtig. Van de hooger genoemde 71 ontvluchte gevangenen waren er op het einde des jaars 37 weder gevat.

Over de in den loop van 1898 op de drie hoofdplaatsen van Java, voorloopig nog bij wijze van proef, ingevoerde gerechtelijke anthropometrische identificatie volgens het systeem van Bertillon wordt gehandeld in hoofdstuk J, afd. I, hierna.

Volgens de boekingen bij het departement van justitie beliepen de kosten van het gevangeniswezen, ongerekend hetgeen voor gebouwen werd uitgegeven, over het laatst bekende jaar (1897) f 2 117 214 (tegen f 2 094 645 over 1896), waarvan wegens traktementen en toelagen aan ambtelijk personeel bij de gevangenissen en kettingkwartieren f 208 358 (in 1896 f 208 242) en wegens bezoldiging van mandoors, belast met het toezicht over de veroordeelden tot dwangarbeid of tenarbeidstelling aan de publieke werken, f 122 441 (in 1896 f 109 710).

Voor de Europeesche gevangenen te Batavia en te Samarang werd, bij eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 77 man in 1897 en 78 in 1898, uitgegeven (daaronder ook de kosten van onderhoud der gebouwen) in eerstgemeld jaar f 56 848 en in 1898 f 53 857, dat is achtereenvolgens gemiddeld f 2,02 en f 1,96 per hoofd en per dag.

§ 6. *Militair recht en militaire rechtspraak.*

Ter opheffing van enkele bezwaren, welke zich voordeden bij de toepassing van het Koninklijk besluit van 19 December 1889 n°. 35 (Indisch Staatsblad 1890 n°. 58), houdende herziening van de militaire strafwetgeving in Nederlandsch-Indië (verg. het verslag van 1890, blz. 59), werd van sommige artikelen dier regeling eene nieuwe lezing vastgesteld bij Koninklijk besluit dd. 17 April 1899 n°. 95 (Indisch Staatsblad n°. 178).

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Ook in 1898 werd het meerendeel van de door verschillende gewestelijke bestuurders afgekondigde gewestelijke of plaatselijke verordeningen uitgevaardigd ter bevordering der volksgezondheid en van openbare veiligheid en orde. Onder de tot die categorieën behoorende keuren, meerendeels keuren op het slachten van vee, op de begraafplaatsen, verordeningen tot bevordering van netheid, zindelijkheid, veiligheid en orde, op de brandweer, enz., verdienen afzonderlijke vermelding: die van den resident van Bali en Lombok, waarbij de voor de hoofdplaats Boeleleng geldende keur van 1891, tot wering van de schadelijke gevolgen welke uit de prostitutie voortvloeien, op de havenplaats Laboean Hadji der afdeeling Lombok toepasselijk werd verklaard; — eene verordening van den resident van Rembang, houdende, in het belang van den tegengang van veediefstallen, nieuwe voorschriften in acht te nemen bij den overgang van vee van den eenen eigenaar op den anderen; — de door den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden uitgevaardigde verordening tot verzekering van den veiligen toestand van den stoomtramweg aldaar door het bouwen of planten of het doen van ontgravingen binnen zekeren afstand van de baan te verbieden, — zoomede de door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo vastgestelde keur op het bevaren van de Martapoera-rivier (Javasche Courant 1898 nos. 43, 67, 95 en 57).

Wat de verordeningen betreft van anderen aard dan de reeds vermelde, zij gewezen op die, welke, in verband met het tot stand komen van eene artesische watervoorziening op de afdeelingshoofdplaats Salatiga (Samarang) en op de districtshoofdplaats Lassem (Rembang), voor die plaatsen werden vastgesteld tegen het beschadigen van bedoelde werken en het misbruiken van het water der leidingen (Javasche Courant 1898 nos. 35 en 58); — voorts op een drietal verordeningen ter bescherming van 's lands bosschen, namelijk die voor de residentie Rembang, strekkende ter vervanging van soortgelijke bepalingen, voor dat gewest in 1891 uitgevaardigd (Javasche Courant 1898 n°. 88), en de voor het eerst voor de Lampongsche Districten en voor de Minahassa (residentie Menado) in het leven geroepen keuren, waarbij de aankap van één of meer deugdzame houtsoorten onder beper-

kende bepalingen is gebracht (Javasche Courant 1898 nos. 3 en 19); — op de voor de residentie Djokjokarta (na verkregen instemming van den sultan en van prins Pakoe Alam) en voor het gouvernementsgebied te Ternate uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen het schieten met blaasroer of blaaspijp en zulks om het verdelgen van kleinere vogels, waaronder vele insecteneetende en zangvogels, tegen te gaan (Javasche Courant 1898 nos. 83 en 89); — en eindelijk op de door den resident van de Preanger Regentschappen in het leven geroepen keur tot bescherming van de vischteelt in de rivieren van dat gewest (Javasche Courant 1898 n°. 103).

Onder de ingetrokken keuren is alleen gewag te maken van die, in 1892 door den resident van Pekalongan vastgesteld, waarbij aan inlanders en met hen gelijkgestelden de verplichting was opgelegd om na zonsondergang licht op den openbaren weg bij zich te dragen, de handhaving van welke verplichting niet meer noodig werd geacht (Javasche Courant 1898 n°. 66).

§ 8. *Bijzondere rechten.*

Recht van verblijf. Gedurende 1898 moest in 10 gevallen eene vergunning tot vestiging (inwoning) in Nederlandsch-Indië aan de aanvragers (9 Chineezen en 1 Arabier) geweigerd worden, doch kon die aan 2498 niet-ingezetenen worden verleend, en wel aan 147 Nederlanders, aan 99 andere Europeanen en met dezen gelijkgestelden, zoomede aan 2252 oostersche vreemdelingen, welke cijfers over 1897 beliepen 115, 63 en 1680. Ten aanzien van de oostersche vreemdelingen is ook thans, evenals over 1897 toen eene dergelijke opgaaf voor 't eerst werd verstrekt, eene opgaaf *per gewest* ontvangen (zie bijlage E hierachter sub VI), niet alleen wat de verleende en de geweigerde akten van inwoning, maar ook wat de voor aanvankelijk verblijf verleende en geweigerde toelatingskaarten betreft. Zoodanige voorloopige toelating (verg. daaromtrent de opmerking op blz. 52 van 't vorig verslag) verkregen 18 472 oostersche vreemdelingen, doch moest aan 111 andere onthouden worden.

Tegen in 1897 in 187 gevallen, werd in 1898 in 335 gevallen het verleenen van eene akte van vestiging in beraad gehouden, omdat de verzoekers (op 1 Schot na, allen oostersche vreemdelingen), ofschoon voor het oogenblik in hun onderhoud kunnende voorzien, nog te korten tijd in Indië waren om te kunnen doen blijken, dat zij op den duur genoegzame middelen van bestaan zouden bezitten of door werkzaamheid kunnen verkrijgen; de termijn, waarvoor aan deze personen vergunningen tot voorloopig verblijf (toelatingskaarten) waren uitgereikt, werd, in verband hiermede, voorshands verlengd.

De gevallen, waarin gedurende 1898 niet-ingezetenen, die niet aan de bepalingen op de toelating en vestiging hadden voldaan, hetzij dat zij zich niet tijdig hadden aangemeld, hetzij dat hun de toelating of vestiging moest geweigerd worden, door het openbaar gezag uit Nederlandsch-Indië verwijderd werden of na bekomen aanzegging vrijwillig vertrokken, betroffen, met uitzondering van één Amerikaan, uitsluitend oostersche vreemdelingen. Wat deze laatsten betreft, bevat voormelde tabel VI van bijlage E ook op dit punt nadere gegevens.

Van de hooger vermelde 246 aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verleende vergunningen tot inwoning werden er 174 op Java en Madura (door den Gouverneur-Generaal) en 72 in gewesten daarbuiten (door den betrokken hoogsten gewestelijken gezaghebber) verleend, welke verdeeling, alleen wat Nederlanders betrof, beliep 113 en 34. De 99 ter inwoning toegelaten andere Europeanen en met hen gelijkgestelden waren naar nationaliteit verdeeld aldus: Belgen 1, Franschen 4, Duitschers 25, Oostenrijkers 3, Engelschen 29, Schotten 3, Ieren 1, Amerikanen 7, Europeesche Britsche onderdanen uit Britsche koloniën 4, Zwitsers 3, Grieken 1, Russen 3, Noren 1, Zweden 1, Australiërs 5, Perzen 5, Turken 1 en Manillareezen 2. Nopens de voormelde 72 toelatingen, buiten Java en Madura verkregen, blijkt uit de ontvangen opgaven overigens nog dat er 15 door den resident van de Oostkust van Sumatra waren verleend en wel aan 9 Nederlanders, 4 Duitschers, 1 Engelschman en 1 Oostenrijker.

Aan 182 Europeanen en met hen gelijkgestelden, die in Indië aankwamen met het doel om aldaar te reizen, werd in 1898 de daartoe noodige vergunning verleend. Op den regel dat oostersche vreemdelingen, niet-ingezetenen van Nederlandsch-Indië, voor reizen aldaar onderworpen zijn aan het passenstelsel voor inlanders en met hen gelijkgestelden, werd, met toepassing van de in het verslag van 1897 (blz. 85) besproken ordonnantie dd. 25 Augustus 1896 (Indisch Staatsblad n°. 161), eene uitzondering gemaakt ten opzichte van 2 onder die categorie vallende personen (een prins van Djohore en zijn particuliere secretaris), aan wie door den Gouverneur-Generaal eene reisvergunning werd verleend. Deze laatste 2 vergunningen werden verleend voor reizen over Java en Madura. Voor zoover de tot reizen aangekomen Europeanen en met hen gelijkgestelden hunne aanvraag tot een enkel gewest beperkten (en uit dien hoofde zich de vergunning door den hoogsten gewestelijken gezaghebber zagen verleend), waren zij 55 in getal: 26 van deze gewestelijke vergunningen golden voor het vorstengebied in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 12 voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 5 voor de Westerafdeeling van Borneo, 5 voor het gouvernement Sumatra's Westkust, 4 voor de Oostkust van Sumatra, 1 voor Benkoelen, 1 voor Banka en 1 voor Ternate en onderhoorigheden. Van de overige 127 aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verleende reisvergunningen, alle door den Gouverneur-Generaal verleend, betroffen er 88 enkel Java, 2 Java en Madura, 3 Java en Sumatra en 3 Java en de Molukken, terwijl in de 31 andere gevallen de vergunning werd verleend zonder aanduiding van bepaalde streken. Waar het gewesten buiten Java en Madura gold, werd het voorbehoud gemaakt dat reizen buiten het rechtstreeks bestuurde gouvernementsgebied alleen zouden mogen worden ondernomen na overleg met en toestemming van de betrokken Europeesche autoriteit.

De bepalingen omtrent het passenstelsel in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1870 n°. 13) werden bij ordonnantie van 20 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 194) meer in overeenstemming gebracht met de op dit stuk voor de meeste andere gewesten der buitenbezittingen voor inlanders en met hen gelijkgestelden bestaande regelingen. Dientengevolge is nu voor de binnen ons rechtstreeksch gebied gevestigde inheemsche bevolking van genoemd gewest de verplichting komen te vervallen om zich voor reizen te land binnen bedoeld gebied van een pas te voorzien, uitgenomen alleen voor reizen naar de diep in het binnenland gelegen Dajaksche streken (de onderdistricten Boven-Kahajan en Boven-Kapoeas der afdeeling Dajaklanden en het district Boven-Doesoen der afdeeling Doesoenlanden). Tevens is door de nieuwe regeling het bezoeken van de zelfbestuur bezittende streken van het gewest in zoover gemakkelijker gemaakt dat de daartoe noodige pas nu ook, zoowel voor niet in het gewest te huis behoorende inlanders als voor vreemde oosterlingen, hetzij al dan niet ingezetenen van Nederlandsch-Indië, verkrijgbaar is bij het hoofd van plaatselijk bestuur, terwijl tot dusver niet in het gewest tehuis behoorende inlanders en met hen gelijkgestelden voor dergelijke binnenlandsche reizen steeds een pas van den resident behoefden.

Sedert de afsluiting van de gelijksoortige opgaven in 't vorig verslag (1 Mei 1898) tot ult. Mei 1899 werd de bij art. 47 van het Regeeringsreglement bedoelde politieke maatregel van verwijdering toegepast ten aanzien van 15 tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behoorende personen, zijnde: 12 Atjehers, 1 ter Atjeh's Oostkust gevestigde Palembanger, 1 op de Mentawei-eilanden (Sumatra's Westkust) woonachtige Benkoelees, zoomede 1 uit de bovenstreken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo afkomstige inlander. Laatstbedoelde — zekere Tommenggong Tawah — was een indertijd ontvluchte opstandeling; hij was namelijk de aanstoker geweest van den in 1884 door den pretendent-sultan ondernomen inval in de Kahajan en had ook deelgenomen aan het toen gepleegd verzet. Door in 1897 bij het bestuur ingebrachte ongegronde klachten, gepaard met bedreigingen, had hij weder de aandacht getrokken en werd toen opnieuw gevat. Daar hij als een voor de rust in Borneo's bovenstreken schadelijk element moest worden beschouwd, werd hij bij gouvernementsbesluit dd. 20 Mei 1899 n°. 19 naar Bandong (Preanger Regentschappen) gerelegeerd. Voor zooveel de 14 eerstbedoelden betreft, werd van hunne interneering (den Palembanger werd alleen het verblijf in Atjeh ontzegd) reeds gewag gemaakt in hoofdstuk C hiervóór (zie blz. 4, 20/21 en 28).

Aan een 5-tal gerelegeerden werd gedurende 1898 vergund naar hun geboorteland terug te keeren, aangezien van hunne wedertoelating in de streek waaruit zij afkomstig waren, naar het oordeel van de betrokken gewestelijke bestuurders, voor de openbare rust en orde aldaar geen gevaar meer was te duchten. Bedoelde gevallen betroffen 2 Bantammers, die in de Tjilegonsche onlusten betrokken waren geweest (zie het verslag van 1889, blz. 4); eene in 1879 naar Fort de Kock (Sumatra's Westkust) uit Bezoeki verbannen inlandsche vrouw (zie het verslag van

1879, blz. 76); een vorstenonderdaan uit Soerakarta, die, in verband met de in dat gewest in October 1888 plaats gehad hebbende woelingen, in 1890 naar Amboina was gerelegeerd (zie het verslag van 1889, blz. 5, en dat van 1890, blz. 61), zoomede een in 1879 naar Banda verbannen Atjeher uit de XIII Moekim Toengkoeb (XXVI Moekim). Aan laatstbedoelde, zekeren Mahmoed, die door zijne langdurige afwezigheid geacht kon worden in Atjeh een vreemdeling te zijn geworden, werd vergund hetzij naar zijn geboorteland terug te keeren, hetzij zich elders binnen Nederlandsch-Indië te vestigen.

In de eerste twee maanden van 1899 kregen nog 2 andere ballingen vergunning om naar hun geboorteland terug te keeren, namelijk een te Ternate geïnterneerde broeder van den soesoehoenan van Soerakarta en een indertijd naar Menado gerelegeerd Sangisch hoofd (verg. blz. 2 en 39 hiervóór).

Met opzicht tot een 6-tal geïnterneerden vond de Indische Regeering gedurende 1898 termen om in de hun aanvankelijk aangewezen verblijfplaatsen verandering te brengen, hetzij wegens politieke redenen, hetzij ten einde hen in staat te stellen om beter in hun onderhoud te voorzien. Ten aanzien van 3 hunner (twee aanzienlijke Tamiangers en eene aanzienlijke Atjehsche vrouw) werd hiervan reeds in 't vorig verslag (blz. 53) gewag gemaakt. De in den verderen loop van 1898 genomen beschikkingen van dezen aard betroffen 2 in 1881 uit Palembang verbannen inlanders (verg. het verslag van 1882, blz. 11), aan wie, in stede van de hoofdplaats Amboina, de hoofdplaats Banjoewangi als verblijfplaats werd aangewezen, zoomede een in de Tjilegonsche onlusten (verg. blz. 4 van het verslag van 1889) betrokken geweest zijnden Bantammer, die van Serwaroe op het eiland Letti (residentie Amboina) naar Banda-Neira werd overgebracht.

Drukpers. In 1898 werden berecht de twee bij het einde van 1897 nog aanhangige drukpersdelicten (zie vorig verslag, blz. 53), zoomede twee nieuwe zaken van dien aard. Al deze vervolgingen (1 te Samarang, 2 te Soerabaija en 1 te Padang) betroffen het misdrijf van laster door middel van een verspreid of een verkocht en verspreid drukwerk. In eerstbedoelde zaak werd de beklaagde vrijgesproken (vonnis van den raad van justitie te Samarang van 9 April 1898). De twee gevallen te Soerabaija leidden tot veroordeeling van de delinquenten tot gevangenisstraf en eene geldboete (vonnissen van den raad van justitie te Soerabaija van 21 Mei en 30 September 1898, het laatstbedoelde bekrachtigd bij arrest van het Hooggerechtshof van 16 November d. o. v.). De vierde vervolging werd beëindigd door het opleggen van eene geldboete (vonnis van den raad van justitie te Padang van 29 Maart 1898). Bij het einde van 1898 was nog 1 drukpersvervolging (te Soerabaija) aanhangig.

Slavernij en pandelingschap. Zoowel in de afdeeling Padang Lawas der residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) als in de Tobasche landschappen der afdeeling Toba en Silindong van hetzelfde gewest viel ook in 1898 eene daling van het aantal geregistreerde slaven te constateeren, en wel in eerstgenoemde afdeeling van 828 (verbeterde opgaaf), in 1897 tot 793 in 1898, en in de bedoelde landschappen van 246 (144 volwassenen en 102 kinderen) bij het einde van 1897 tot 217 (128 volwassenen en 89 kinderen) op ult. 1898.

In de residentie Oostkust van Sumatra werden twee Battaks betrapt op het overbrengen van slaven uit de hoogvlakte naar Deli, met de bedoeling om hen aldaar te verkoopen. Wel beweerden zij dat bedoelde lieden pandelingen waren, die zij in de gelegenheid wilden stellen hunne schuld af te lossen door bij een anderen meester in dienst te gaan, maar het onderzoek bracht de onwaarheid van die beweringen aan het licht. De slaven werden in vrijheid gesteld en de schuldigen door het inlandsch bestuur gestraft.

Ten aanzien van de slavernij in de zelfbesturende landschappen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt bericht, dat in Boeloengan op ult. 1898 nog 807 onvrijen waren ingeschreven, tegen 889 bij het einde van 1897. In de Berouwsche landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng (voor laatstgenoemd landschap was de termijn waarbinnen nog slaven konden worden geregistreerd met een jaar verlengd, waardoor die termijn — zie vorig verslag, blz. 53, — eerst in Juli 1898 afliep) waren, naar thans wordt gemeld, gedurende de jaren 1897 en 1898 respectievelijk 140 en 74 slaven ingeschreven. Sedert de plaatsing van een controleur in het Berouwsche in Mei 1897 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 95) komt het meermalen voor dat slaven hunne meesters aldaar ontvluchten om zich op gouvernementsgebied in veiligheid te stellen. Voor Goenoeng Taboer wordt melding gemaakt van 32, voor Sambalioeng van 29 dergelijke ontvluchtingen. Aanvragen van de inlandsche zelfbesturen om uitlevering van gevluchten moesten gewoonlijk geweigerd worden, op grond van het feit dat de slaven waren ingevoerd, terwijl de met de zelfbesturende landschappen door het Gouvernement gesloten politieke contracten in- en uitvoer van slaven verbieden. Eén geval van slavenhandel kon niet worden vervolgd, daar de dader zich door de vlucht redde.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden erlangden gedurende 1898 15 uit de zelfbesturende rijken naar het gouvernementsgebied gevluchte slaven (4 mannen, 7 vrouwen en 4 kinderen) hunne vrijheid, doordien hun, met toepassing van het in 1895 aangenomen beginsel (zie het verslag van dat jaar, blz. 72), het noodige losgeld uit 's lands kas werd voorgeschoten, ten einde zich te kunnen vrijkoopen.

Het onderzoek naar het aantal slaven en pandelingen op Lombok werd in 1898 beëindigd, doch het desbetreffend rapport van den resident van Bali en Lombok was, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, te Batavia nog niet ontvangen.

Overtreding van de sinds 1872 (Indisch Staatsblad n°. 114) voor alle onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken geldende verbodsbepalingen tegen het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld werd in 1898 niet geconstateerd.

§ 9. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

Praktizijns en notarissen. In 1898 werden bij het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië 2 rechtsgeleerde praktizijns aangesteld en bij den raad van justitie te Samarang één, terwijl één rechtsgeleerd praktizijn op verzoek eervol werd ontslagen.

Gedurende 1898 werden 2 candidaat-notarissen tot notaris benoemd.

Tot het afleggen in 1898 van één of meer gedeelten van het notaris-examen, op den voet der in Indisch Staatsblad 1894 n°. 214 opgenomen bepalingen, meldden zich 9 adspiranten aan. Daarvan gaven zich op: *a.* ter aflegging van het 2de gedeelte 1; *b.* voor het 2de en 3de gedeelte 1; *c.* voor het 3de gedeelte 3, en *d.* voor het examen in zijn geheel 4, terwijl 1 candidaat, die zich niet tijdig had aangemeld, alsnog tot de aflegging van het geheele examen werd toegelaten, nadat bij gouvernementsbesluit dispensatie was verleend van den voorgeschreven termijn van aanmelding. Voor het eerste gedeelte waren derhalve 5 examens af te nemen, welke alle, op 1 na, met goed gevolg werden afgelegd. Van hen, die aan het tweede gedeelte onderworpen werden, slaagden er 5. Het derde gedeelte van het examen werd afgenomen van 7 examinandi, van wie er 4 aan de eischen voldeden. Het verslag der examen-commissie is opgenomen in de Javasche Courant van 14 October 1898.

Ambtenaren voor Chineesche zaken, tolken en translateurs. Door het overlijden van een der ambtenaren voor Chineesche zaken en de dientengevolge plaats gehad hebbende overplaatsingen was het mogelijk de in den aanvang van 1898 tijdelijk boven de formatie ingestelde standplaats Muntok op Banka (zie vorig verslag, blz. 54) tegen het einde des jaars weder op te heffen en opnieuw toe te voegen aan het ressort van den ambtenaar voor Chineesche zaken te Tandjong Pinang (Riouw).

Aangezien zich de wenschelijkheid had doen gevoelen een tarief vast te stellen van de salarissen, welke tolken voor de Chineesche taal buiten bezwaar van den lande voor hunne werkzaamheden in rekening mogen brengen, werd bij ordonnantie van 22 Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 196) zoodanig tarief vastgesteld, waarbij gevolgd is het in Indisch Staatsblad 1896 n°. 97 opgenomen tarief van de salarissen, die de ambtenaren voor Chineesche zaken mogen eischen voor werkzaamheden ten behoeve van particulieren verricht, doch zulks met dien verstande dat voor de werkzaamheden, verricht door niet tot de Europeanen of met dezen gelijkgestelden behoorende tolken, slechts de helft der bedoelde salarissen verschuldigd is.

Wees- en boedelkamers. Over 1898 beliepen de kapitalen, ter zake waarvan aan de geadministreerden der wees- *en* boedelkamers rente was uit te keeren — ingevolge de in 't vorig verslag (blz. 54) vermelde ordonnantie van 19 September 1897 (Indisch Staatsblad n°. 231) toch worden sedert 1 Januari 1898 de gelden, door de weeskamers en die door de boedelkamers beheerd, als één massa aangemerkt — f 7 689 330 voor zooveel de bedragen betreft, die over het volle jaar in beheer waren geweest, terwijl

de kapitalen, waarover hun slechts over drie of twee kwartalen of over één kwartaal rente toekwam, respectievelijk bedroegen f 473 200, f 535 000 en f 1 874 620. In verhouding tot de in het betrokken jaar door de wees- en boedelkamers werkelijk gekweekte rente, na aftrek van de op de uitzettingen geleden verliezen en gevallen kosten, werd over 1898 het te valideeren rentecijfer weder bepaald op 4 pct., zoodat aan de geadministreerden wegens rente tegoed kwam f 351 212. (De werkelijk gekweekte rente beliep f 399 644 of zuiver — na aftrek van respectievelijk f 43 872 en f 977 wegens verliezen en kosten als voren — f 354 795.)

Omtrent het beheer van elke der vijf wees- en boedelkamers in het bijzonder zijn de over 1898 ontvangen cijferopgaven verzameld in tabel I van bijlage E hierachter. Daaruit blijkt o. a. dat aan beheerloon en leges over dat jaar in 't geheel werd ontvangen f 97 759 (in 1897 f 113 602).

Met 1 Januari 1899 is voor de weeskamers, ook in hare hoedanigheid van boedelkamers, en onverschillig of de werkzaamheden worden verricht door de bij die lichamen bescheiden ambtenaren dan wel door de agenten, een nieuw tarief van leges in werking getreden (Indisch Staatsblad 1898 n°. 280), ter vervanging van dat in Indisch Staatsblad 1872 n°. 167, door welk nieuw tarief de opbrengst zal stijgen. Bij de ordonnantie van 10 October 1898, houdende vaststelling van bedoeld tarief, is tevens bepaald dat van 1 Januari 1899 af geen leges meer worden berekend, en evenmin beheerloon (zie nopens dit laatste het tarief in Indisch Staatsblad 1854 n°. 79), wanneer het geldt boedels van overledenen, waarin het gezamenlijk bedrag der baten minder dan f 500 en het zuiver saldo minder dan f 25 is. [1]) Ook worden geen leges geheven voor de werkzaamheden, door de wees- (en boedel-) kamers of hare ambtenaren dan wel agenten verricht ten behoeve van personen, die, blijkens een daartoe door het hoofd van plaatselijk bestuur hunner woonplaats af te geven certificaat, onvermogend zijn.

De kosten van de bedoelde instellingen en hare agenten kwamen over 1898 te staan (volgens voorloopige opgaven) op f 356 445. Over 1897 was ter zake uitgegeven (volgens definitieve gegevens) f 354 476.

Ten opzichte van de kosten der verschillende wees- en boedelkamers is onderzocht of de uitgaven wegens personeel of schrijfloonen, in verband met den omvang der werkzaamheden, niet zouden zijn te beperken. Daar dit meer bijzonder bij de kamers te Padang en te Makasser en in sommige opzichten ook bij die op de drie hoofdplaatsen van Java het geval was, zijn in Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 211) voor sommige functiën de traktementen, bij het aftreden van de titularissen, op een verminderd bedrag vastgesteld en met ingang van 1 Januari 1899 de toegestane bedragen wegens schrijf- en bureaukosten verminderd. Te zijner tijd zal deze herziening eene bezuiniging geven van f 7820 's jaars; het bedrag der herziene traktementen, enz., tot dusver bedragende f 49 340, zal namelijk, wanneer de maatregel geheel zal zijn doorgevoerd, teruggebracht worden tot f 41 520. Intusschen bleek bij de weeskamer te Batavia eene in den laatsten tijd toegestane tijdelijke uitbreiding van het bureelpersoneel te moeten worden bestendigd (Indisch Staatsblad 1899 n°. 51), terwijl ook besloten is in de vaste formatie op te nemen het personeel, waarmede bedoelde weeskamer indertijd, voorloopig op tijdelijken voet, was uitgebreid in verband met de opdracht aan haar van de functiën van het college van boedelmeesteren (Indisch Staatsblad 1885 n°. 15), en welk tijdelijk karakter ook nog bij de organisatie, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1891 n°. 183, behouden was gebleven.

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

De vaststelling bij Koninklijk besluit van 15 Maart 1898 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 164) van eene nieuwe „Instructie en verdere bepalingen voor de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië" (zie vorig verslag, blz. 55) heeft eene — bij gouvernementsbesluit van 29 Maart 1899 n°. 9 gesanctionneerde — herziening noodzakelijk gemaakt van het reglement van orde voor de vergaderingen en werkzaamheden van het college, van het reglement tot samenstelling van de bureaux en van de instructiën voor den secretaris der kamer en de bureaux.

Van de twee respectievelijk in November 1897 en Juni 1898 met éénjarig verlof naar Europa vertrokken leden der Rekenkamer, de heeren H. K. J. van den Bussche en J. P. C. Hartevelt, keerde eerstgenoemde in November 1898 in Indië terug; hij nam den 24sten dier maand weder zitting, in verband waarmede de heer W. A. P. F. L. Storm van 's Gravesande, secretaris van het college, wien, nevens zijne eigene functiën, die van tijdelijk lid waren opgedragen, als zoodanig aftrad. Het andere tijdelijk lid, Jhr. W. H. W. de Kock, was, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog als zoodanig werkzaam, daar de heer Hartevelt eerst in April jl. de terugreis naar Indië ondernam. Aan het lid, den heer L. A. Martens, werd, met ingang van 5 Mei 1899, wegens langdurigen dienst een jaar verlof naar Europa verleend.

In verband met de overbrenging van de verificatie van enkele categorieën van militaire verantwoordingstukken van het departement van oorlog bij de Algemeene Rekenkamer onderging het bureaupersoneel van het college met 1 Januari 1899, voorloopig op tijdelijken voet in afwachting dat op dien maatregel bij de begrooting zal zijn gerekend, eenige uitbreiding, tegen inkrimping van het tot dusver voor die verificatie benoodigde personeel bij het genoemde departement.

Gedurende 1898 bracht de Rekenkamer 542 adviezen aan de Indische Regeering uit (24 minder dan in 1897), waarvan 345 ingevolge ontvangen opdrachten; de overige, ten getale van 197, hadden betrekking op aangelegenheden, welke door tusschenkomst van het college door verschillende autoriteiten aan de overweging der Indische Regeering werden onderworpen. Over 1897 beliep het aantal adviezen der eerste rubriek 383 en der tweede 183.

Het aantal gedurende 1898 door de Rekenkamer behandelde vorderingen, aan het voorafgaand onderzoek onderworpen, beliep 19 720, en dat der behandelde dadelijke betalingen wegens leverantiën en verrichtingen 15 579, welke getallen over 1897 bedroegen 19 201 en 8998. Van de bedoelde vorderingen werden er thans 983 met aanmerkingen teruggezonden (in 1897 819), en van de dadelijke betalingen gaven er 29 aanleiding tot aanmerkingen (in 1897 44).

De begrootingsrekening over 1896, gedeeltelijk op 30 September en gedeeltelijk op 16 November 1898 bij de Rekenkamer overgebracht, werd door haar op 31 December d. o. v. aan de Indische Regeering ingediend.

Onder dagteekening van 25 Maart 1899 bracht de Rekenkamer over 1898 het jaarverslag betreffende hare verrichtingen uit.

Het dienstbaar maken van 's lands kassen aan het disconteeren van venduacceptatiën voor rekening van de gouvernementspostspaarbank (zie lager hoofdstuk L, afd. IV, § 5) maakte eene afwijking noodig van art. 6 der op de ontvangsten voor rekening van derden toepasselijke ordonnantie in Indisch Staatsblad 1877 n°. 114. Tot regeling van deze aangelegenheid werd de ordonnantie van 5 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 77) uitgevaardigd.

Omtrent het financieel beheer der schutterijen in Nederlandsch-Indië werd eene regeling uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 90. Daarover is reeds gehandeld op blz. 65 hiervóór.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

In het beheer der departementen van algemeen burgerlijk bestuur kwam sedert de mutatie, vermeld op blz. 55 van het vorig verslag, geen verandering.

Bij een gouvernementsbesluit dd. 13 Mei jl. (Indisch Staatsblad n°. 162) is de formatie der inspecteurs en der adjunct-inspecteurs van financiën opnieuw geregeld. Was in 1891 het getal inspecteurs, door insmelting van het ressort der IIde inspectie-afdeeling (standplaats Tagal), van 7 tot 6 teruggebracht, thans werd het getal adjunct-inspecteurs van 5 tot 4 verminderd, nadat gebleken was dat in het ressort van den inspecteur te Makasser, waar de betrekking van adjunct-inspecteur in den laatsten tijd onvervuld was gelaten, het werk op den duur zonder zoodanige hulp kon worden verricht. Tevens is nu bij het bepalen van de volgorde der inspectie-afdeelingen, alsnog rekening gehouden met het vervallen indertijd van de IIde. De ressorten der inspecteurs te Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Padang en Makasser, welke tot hiertoe, gelijk vóór 1891, als IIIde t/m VIIde inspectie-afdeelingen waren behouden, zijn nu aangeduid als IIde t/m VIde afdeelingen. Verder is in de besproken regeling eene bepaling opgenomen, waaraan de directeur van financiën, wanneer het dienstbelang zulks eischt, de bevoegdheid ontleent om, zonder daartoe telkens eene afzonderlijke machtiging te behoeven, een inspecteur of een adjunct-inspecteur naar Batavia op te roepen ter bespreking van dienstzaken.

Vooralsnog bij wijze van proef en op beperkte schaal werd in 1898

[1]) Tevens werd bepaald (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 281) dat voortaan advertentiën betreffende zoodanige kleine boedels in de Javasche Courant kosteloos worden geplaatst.

een nieuwe dienst in het leven geroepen, die der gerechtelijke anthropometrische identificatie, welke onder de leiding gesteld werd van den directeur van justitie; zie overigens hoofdstuk J, afd. I, § 4, van dit verslag. Een rechtsgeleerd ambtenaar ter beschikking werd tijdelijk bij het departement van justitie geplaatst om met de in het belang der proef-invoering van bedoelden dienst vereischte werkzaamheden te worden belast (gouvernementsbesluit dd. 23 Juli 1898 n°. 27).

Er werden weder (zie blz. 55 van 't vorig verslag) een paar beschikkingen genomen, ten doel hebbende het hoogste centrale gezag te ontheffen van bemoeiing met detailzaken. Zoo werd in Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 216) bepaald dat de indeeling van gewesten in vaccine-districten voortaan behoort tot de bevoegdheid van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, en bij een gouvernementsbesluit dd. 28 November 1898 werd de vaststelling van de afstandswijzers, ten gebruike bij het berekenen van de vrachtprijzen volgens de tarieven voor het vervoer langs de staatsspoorwegen op Java, overgelaten aan den directeur der burgerlijke openbare werken.

In de schrifturen betreffende beëediging van burgerlijke landsdienaren werd vereenvoudiging gebracht, waardoor de indiening van de ter zake op te maken processen-verbaal aan het Gouvernement, de departementen van algemeen bestuur en de Algemeene Rekenkamer geheel is komen te vervallen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 152).

Naar het landsarchief (oud-archief) te Weltevreden werd, na de aardbeving, welke in Januari 1898 de hoofdplaats Amboina teisterde, een groot gedeelte van de aldaar berustende archieven overgebracht, terwijl bedoelde instelling mede verrijkt werd met kopieën van memoriën, enz., dagteekenende uit den tijd der Oost-Indische Compagnie en achtergebleven in archieven op den vasten wal van Azië bij gelegenheid van de overgaaf aan de Engelschen. De in 1897 aan den landsarchivaris toegevoegde tijdelijke ambtenaar op daggeld ging voort met het ordenen, enz. van de stukken, afkomstig van de vroegere directiën van cultures, enz. (verg. vorig verslag, blz. 55). Aan de inventariseering van het nog onbeschreven gedeelte van het overigens voorhanden materiaal werd voortgewerkt.

Van het te Batavia uitgegeven Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek werd, als 17de en laatste deel, het systematisch register ter perse gelegd. Van de in Indië voorhanden jaargangen van het „Daghregister gehouden in 't casteel Batavia" verschenen aldaar in druk die van 1670 en 1671 en was die van 1672 onderhanden, terwijl van de in het Rijksarchief te 's-Gravenhage aanwezige jaargangen [1]) twee deelen werden gepubliceerd, respectievelijk omvattende de jaren 1631—1634 en 1636.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

Tot de vaststelling van de beoogde bezuinigingen in de inrichting van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura en van de voorgenomen verbetering van inkomsten voor sommige categorieën van het Europeesch en inlandsch personeel bij dien diensttak (welke verbetering tevens een deel van het Europeesch personeel bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen zal omvatten) is vooralsnog — hoewel op de geldelijke gevolgen van een en ander gerekend is bij de Indische begrooting voor het loopende jaar — de Koninklijke machtiging niet verleend, omdat het wenschelijk is geacht de tijdens de behandeling van het reorganisatieplan in de Staten-Generaal tegen sommige der voorgestelde inkrimpingen te berde gebrachte bedenkingen nog eerst in Indië opzettelijk te doen onderzoeken. In 't laatst van April jl. heeft de Gouverneur-Generaal dienaangaande van de verschillende gewestelijke bestuurders op Java en Madura (die van Batavia en de Vorstenlanden uitgezonderd) nauwkeurig omschreven inlichtingen gevraagd.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Bij gouvernementsbesluit dd. 23 Januari 1899 n°. 3 werden de hoofden van gewestelijk bestuur in Nederlandsch-Indië — voor zoover niet anders is of zal worden bepaald — bevoegd verklaard om voor particuliere doeleinden tot wederopzeggens, en onder voor elk bijzonder geval door hen vast te stellen voorwaarden, vergunning te verleenen voor het gebruik van openbare wegen of andere gedeelten van het vrije staatsdomein, mits daardoor het recht van beschikking van het Gouvernement over den grond niet wordt prijsgegeven. Tevens werd er aan toegevoegd dat de vergunningen in geen geval met uitsluiting van anderen zullen mogen worden verleend, en dat, indien belanghebbenden zich over eene beschikking of over de hun gestelde voorwaarden bezwaard achten, eene nadere beslissing van den Gouverneur-Generaal kan worden ingeroepen.

Over den voet, waarop de bemoeiingen van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur geregeld zijn voor het toezicht op maten, gewichten en weegwerktuigen, gebruikt wordende in dienst van den lande, en voor den facultatieven ijk en herijk ten behoeve van particulieren, zie de nieuwe regelingen op het ijkwezen in Indisch Staatsblad 1899 nos. 48 t/m 50.

In verband met nog in overweging zijnde reorganisatieplannen betreffende de bestuursinrichting ter Sumatra's Westkust, waardoor o. a. het ambt van gouverneur aldaar zou komen te vervallen, werd bij het openvallen daarvan, in September 1898, slechts een waarnemende gouverneur aangesteld [2]), terwijl tegelijkertijd — voorloopig nog bij wijze van tijdelijken maatregel — de bezoldiging werd teruggebracht van f 20 000 tot f 18 000 's jaars (welk laatste bedrag ook de residenten 1ste klasse op Java genieten) en de toelage voor representatiekosten van f 4800 tot f 3000 's jaars. Voorts werd het in Augustus 1898 opengevallen ambt van resident der Padangsche Bovenlanden voorloopig onvervuld gelaten.

Evenzoo werd, toen in de jongste maanden in twee van de ingevolge het hooger besproken reorganisatieplan betreffende het binnenlandsch bestuur op Java en Madura op te heffen gewesten, namelijk in Februari jl. in Krawang en in Juni daarop in Japara, de betrekking van resident openviel, geen definitieve vervanger benoemd, maar in elk dier twee gewesten een assistent-resident tijdelijk belast met de waarneming van de residentsbetrekking.

Aan den in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden als reizend ambtenaar ter beschikking van den gewestelijken bestuurder staanden assistent-resident werd, ter erkenning van de in zijne betrekking bewezen diensten, de titulaire rang van resident toegekend.

De formatie der controleurs bij het binnenlandsch bestuur onderging weder bij verschillende gelegenheden wijziging, doch alleen voor zooveel het kader voor de buitenbezittingen betrof, dat dientengevolge op ult. 1898 organiek bestond uit 61 controleurs der 1ste klasse en 78 der 2de klasse, welk laatste getal op 1 Januari 1899 nog teruggebracht is tot 76 en in Februari daarop tot 75. Op ult. 1897 was de formatie voor de buitenbezittingen 60 en 76. (Die voor Java en Madura bedroeg, zoowel op ult. 1897 als op ult. 1898, 47 der 1ste en 68 der 2de klasse.) Met inbegrip van de formatie-wijzigingen die, zooals gezegd, eerst in het begin van 1899 in werking traden, werden sedert ult. 1897 in 't geheel 2 controleurs der 1ste klasse en 4 der 2de klasse méér toegestaan, en daarentegen uit de formatie afgevoerd respectievelijk 1 en 5. Voor zooveel van die wijzigingen nog niet in 't vorig verslag is gewag gemaakt, vinden zij nader hare bespreking in § 4 hierna.

Het aantal normaal toegestane adspirant-controleurs bleef op Java en Madura 50 bedragen, doch werd voor de buitenbezittingen eerst van 23 tot 22 verminderd en daarna (in 1899) weder op 23 gebracht (zie mede § 4).

De verdeeling van de controleurs en adspirant-controleurs over de verschillende gewesten is gespecificeerd in tabel I van bijlage H hierachter, terwijl tabel II aldaar een overzicht geeft van de verschillende doeleinden, waartoe op ult. 1898 beschikt werd over de toen boven de formatie in dienst zijnde 32 controleurs en 4 adspirant-controleurs.

Betreffende de den controleurs aankomende vergoeding van reiskosten voor dienstreizen te land binnen hun ressort werd bij Indisch Staatsblad 1898 n. 224 eene bijzondere regeling gemaakt met betrekking tot de twee op Nieuw-Guinea geplaatste controleurs. Tot het opdragen van dienstreizen buiten het gewest aan de in Atjeh en onderhoorigheden geplaatste ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur werd bij gouvernementsbesluit dd. 21 Januari 1899 n°. 21 de civiele en militaire gouverneur aldaar gemachtigd, voor zooveel betreft het reizen naar plaatsen in de gewesten Sumatra's Westkust en Oostkust van Sumatra.

---

[1]) Sedert besloten werd tot de uitgave van de zich hier te lande bevindende jaargangen van het Daghregister (zie het verslag van 1894, blz. 72) is gebleken dat bij het Rijksarchief, in stede van 14, 19 jaargangen aanwezig zijn, terwijl bovendien nog één jaargang is aangetroffen in de bibliotheek te Karlsruhe. Ook deze 6 jaargangen zullen in de te publiceeren collectie word n opgenomen.

[2]) Ook de betrekkingen van gewestelijk secretaris zoowel te Padang als te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) worden in den laatsten tijd bij waarneming vervuld.

§ 2. *Inlandsch bestuur.*

Nopens de in 1898 plaats gehad hebbende samenvoeging en splitsing van dessa's op Java en Madura komen opgaven voor in tabel III van de reeds genoemde bijlage H.

Sedert bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 272 (zie vorig verslag, blz. 56) de bemoeienis der Regeering in zake het benoemen van hoofden van perdikan- en andere zoogenaamde geestelijke of vrije dessa's op Java en Madura is overgedragen op de hoofden van gewestelijk bestuur, is, ingevolge eene beslissing van Maart jl., op laatstbedoelde autoriteiten ook overgegaan de bevoegdheid, tot dusver den Gouverneur-Generaal voorbehouden (zie n°. 3995 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), om te beschikken op verzoeken om naamsverandering van de hoofden der bedoelde dessa's.

In de ressorten van ondercollecteurs of fungeerende ondercollecteurs in een paar gewesten van Java werd wijziging gebracht, waaromtrent verwezen kan worden naar nos. 5276 en 5298 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Omtrent de verdeeling der bij de Indische begrooting voor 1899 toegestane som van f 5307,50 als jaarlijksche schadeloosstelling voor het gemis van ambtsvelden aan de dessabestuurders der 12 tot het voormalige particuliere land Kalinjamat in Japara (zie het verslag van 1889, blz. 96/97) behoord hebbende dessa's werd het noodige geregeld bij gouvernementsbesluit dd. 14 Januari 1899 n°. 24 (Javasche Courant van den 20sten dier maand).

In zake den door regenten, districts- en onderdistrictshoofden, enz. in eenige gewesten der buitenbezittingen bij de aanvaarding van hunne bediening af te leggen ambtseed werd eene regeling getroffen bij gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1898 n°. 16 (Indisch Staatsblad n°. 217).

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Terwijl de tijdelijke voorziening tot aanstelling van een bezoldigd Chineesch hoofd op het eiland Singkep (residentie Riouw en onderhoorigheden) bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 21 een definitief karakter kreeg, werd in de gebleken behoefte aan bezoldigde hoofden der Chineezen in de afdeeling Beneden-Langkat (residentie Oostkust van Sumatra), aanvankelijk nog op tijdelijken voet, voorzien door de aanstelling in Juli 1898 van een luitenant dier natie te Pangkallan Brandan en van een Chineeschen wijkmeester te Besitang. Voorts werd op Billiton, waar het Chineesch bestuur bestond uit één bezoldigd luitenant, een tweede hoofd van dien rang aangesteld echter zonder landsbezoldiging (Indisch Staatsblad 1898 n°. 260).

Voor het Chineesch bestuur in Rembang werd door den resident eene nieuwe instructie vastgesteld, welke is opgenomen in de Javasche Courant dd. 25 April 1899.

Ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin werden door den Gouverneur-Generaal ook aan eenige hoofden van vreemde oosterlingen in Nederlandsch-Indië openlijke onderscheidingen toegekend, hetzij hoogere titulaire rangen, hetzij de kleine gouden of de zilveren ster voor trouw en verdienste.

Op een drietal plaatsen in de residentiën Kadoe, Cheribon en Kediri, waar de behoefte daaraan zich openbaarde, werd — door het instellen van voor hen bestemde wijken (zie Indisch Staatsblad 1866 n°. 57 en 1871 n°. 145) — aan Chineezen de gelegenheid gegeven om zich daar voorgoed neder te zetten, namelijk te Salaman, te Prapattan en te Paree, respectievelijk in de districten Menoreh, Radjagaloeh en Soekoredjo der genoemde gewesten (Indisch Staatsblad 1898 n°. 264 en 1899 nos. 99 en 127). Op twee plaatsen in de residentie Japara — te Geneng in het district Angkatan en te Klotok in het district Mantoop — werden daarentegen de wijken voor Chineezen, als geen reden van bestaan meer hebbende, opgeheven (Indisch Staatsblad 1899 n°. 150). De weinige daar nog woonachtige Chineezen konden er blijven toegelaten krachtens art. 4 van Indisch Staatsblad 1866 n°. 57, aangezien de stamhouders dier personen reeds tijdens de uitvaardiging van laatstgemelde verordening ter plaatse gevestigd waren.

Op plaatsen, waar geen wijken voor hen zijn aangewezen, mogen, ingevolge art. 3 van gemeld Indisch Staatsblad 1866 n°. 57, vreemde oosterlingen, na daartoe bekomen vergunning van het hoofd van gewestelijk bestuur, zich slechts tot wederopzeggens toe nederzetten „in het belang van landbouw en nijverheid of van 's lands pachten en openbare werken". Toen een paar malen bleek dat aan gemeld art. 3 eene te ruime toepassing scheen te zijn gegeven, vond de Indische Regeering aanleiding om er den betrokken residenten op te wijzen dat het artikel geen vrijheid schenkt om uitsluitend in het belang van den handel aan vreemde oosterlingen eene vergunning als daarbij bedoeld te verleenen.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Nadat daartoe, op de in 't verslag van 1897 (blz. 84/85) vermelde wijze, het noodige was voorbereid, is in de tweede helft van 1898, zooals reeds werd aangestipt in hoofdstuk H hiervóór, overgegaan tot de invoering, als proef en enkel te Batavia, Samarang en Soerabaija, van den dienst der gerechtelijke anthropometrische identificatie van misdadigers en andere personen volgens het stelsel van A. Bertillon. Onder toezicht van de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur en onder beheer van de assistent-residenten voor de politie zijn inrichtingen voor dien dienst, d. i. voor het opnemen van anthropometrische signalementen en voor de bewaring van de signalementskaarten, toegevoegd aan de politieafdeelingen der gewestelijke bureaux op gemelde drie hoofdplaatsen. Volgens de „voorloopige bepalingen" met betrekking tot dezen dienst, vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 23 Juli 1898 n°. 27, worden anthropometrische signalementskaarten opgemaakt van de volgende categorieën van volwassenen (voor Europeanen en met hen gelijkgestelden wanneer zij den leeftijd van 23 jaren bereikt hebben): *a.* van hen die onherroepelijk veroordeeld zijn tot gevangenisstraf of tot dwangarbeid buiten den ketting voor meer dan één jaar of tot eene zwaardere straf; *b.* van alle personen, behoudens de hierop in voorkomende gevallen door den Gouverneur-Generaal te bepalen uitzonderingen, aan wie bij politieken maatregel eene bepaalde verblijfplaats in Nederlandsch-Indië wordt aangewezen of aan wie het verblijf in Nederlandsch-Indië of in bepaalde gedeelten daarvan wordt ontzegd; en *c.* van alle aangehouden of gevangen genomen verdachten van eenig misdrijf, ter vaststelling van wier identiteit het opmaken van eene signalementskaart door den procureur-generaal bij het Hooggerechtshof, de officieren van justitie bij de raden van justitie of de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur in het belang der justitie wenschelijk wordt geacht. Verder schrijven de bewuste „voorloopige bepalingen" voor, dat de opgemaakte signalementskaarten worden bewaard op eene voor het publiek niet toegankelijke plaats, dat daarvan alphabetische registers worden aangehouden, de bergplaatsen daarvan in de verzameling aanwijzende, en dat, desverlangd, kopieën dier kaarten in het belang der justitie en politie worden verstrekt: aan de griffiën van het Hooggerechtshof, de raden van justitie, de rechtbanken van omgang en de landraden; aan den procureur-generaal bij het Hooggerechtshof, de officieren en hulpofficieren van justitie bij de raden van justitie en de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur. Aan den directeur van justitie werd overgelaten 1°. voorschriften te geven o. a. omtrent de opzending en behandeling der aan de anthropometrische opneming te onderwerpen personen, de inrichting en de wijze van opberging der signalementskaarten en de inrichting der alphabetische registers, en 2°. de aanwijzing, in overleg met de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, van de met den nieuwen dienst te belasten ambtenaren en beambten, terwijl hem is opgedragen om, na verloop van een jaar, nopens de uitkomsten van den proefdienst en c. q. nopens de definitieve invoering daarvan rapport uit te brengen en voorstellen te doen. Onder de bemoeiingen voor de aanschaffing van het benoodigde ter uitvoering van den dienst behoort ook het aangaan van overeenkomsten (waartoe de residenten van Batavia, Samarang en Soerabaija gemachtigd werden) voor de vervaardiging der voor de signalementskaarten benoodigde photogrammen.

Ten aanzien van de organisatie der politie op Java en Madura zijn slechts een paar partieële voorzieningen te vermelden. Zoo werd, respectievelijk in Maart 1899 en in November 1898, machtiging verleend om op de afdeelingshoofdplaats Buitenzorg, vooralsnog op voorloopigen voet, een Europeesch politiebeambte (politieopziener) in dienst te stellen, en om ter hoofdplaats Samarang voorshands nog te blijven beschikken over drie politieoppassers bij de Europeesche schouten aldaar, welke oppassers er na de algemeene reorganisatie der politie op Java en Madura (Indisch Staatsblad 1897 n°. 65) tijdelijk boven het organiek toegestaan aantal waren in dienst gehouden. In beide gevallen bood zich de gelegenheid aan om uit anderen hoofde bezuiniging aan te brengen, welke, wat Buitenzorg betreft, bestond in het voorloopig onvervuld laten van een paar inlandsche betrekkingen (één van assistent-demang op Bloeboer en die van mantri-politie te Buitenzorg), en wat Samarang aangaat, in het verminderen met 3 van de formatie der voor wacht-

en transportdiensten bestemde politieoppassers. Tot eene uitbreiding met 6 man van het organiek ten behoeve van het districtsbestuur van Tjilokotot (regentschap Bandong der residentie Preanger Regentschappen) toegestane aantal politieoppassers bleek, in afwachting van eene wijziging dienovereenkomstig van de formatie, bij wijze van tijdelijken maatregel te moeten worden overgegaan (Maart 1899) ten einde de in de nabijheid van het militair kampement te Tjimahi gevestigde inlandsche politiehoofden in staat te stellen om hunne taak op dit gebied naar eisch te kunnen vervullen.

Met het oog op de uitbreiding der hoofdplaats Bandong werd door den resident overgegaan tot de aanstelling aldaar van Europeesche wijkmeesters, bestemd om als beambten van administratieve en gerechtelijke politie, voor zooveel de Europeesche bevolking betreft, toegevoegd te worden aan den assistent-resident ter plaatse. Het door den resident, krachtens zijne wetgevende bevoegdheid, voor deze onbezoldigde beambten vastgestelde reglement werd afgekondigd in de Javasche Courant van 28 Maart 1899.

De in sommige gewesten op Java, na de algemeene opheffing van de vroegere detachementen pradjoerits, georganiseerde korpsen gewapende politiedienaren, welke bij voorkeur uit inlanders uit de Minahassa en uit Amboineezen behooren te worden gerecruteerd, konden ook in 1898 nog niet in gewenschte mate uit die elementen worden samengesteld.

Met betrekking tot de in vorige verslagen vermelde tijdelijke uitbreidingen van politiemiddelen in een of ander gedeelte der buitenbezittingen werd die voorloopige toestand weder voor één jaar verlengd: zoo wat betreft de indienststelling van een schout met de noodige politieoppassers te Sawah Loento in de residentie Padangsche Bovenlanden, en van een korps gewapende politiedienaren voor het ressort van den (voorshands mede nog boven de formatie toegestanen) controleur te Posso aan de Tomini-bocht in de residentie Menado (gouvernementsbesluiten dd. 28 Juni 1898 n°. 3 en 11 Januari 1899 n°. 29). Het vast in dienst gestelde politiepersoneel in laatstgemelde residentie werd op beteren voet ingericht, doordien, ter vervanging van de 2 hoofdoppassers en de 34 oppassers, in dienst werden gesteld 8 bereden oppassers en 32 oppassers te voet, met verhooging van hunne bezoldigingen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 232). Bij de reorganisatie van het bestuur op Lombok (residentie Bali en Lombok) werd het aantal (bereden) politieoppassers aldaar van 8 op 16 gebracht (Indisch Staatsblad 1898 n°. 252).

In afwachting van eene beslissing omtrent de door den resident van Palembang noodig geachte maatregelen op politiegebied, in verband met de toeneming van Chineesch werkvolk ten dienste van de aldaar ontstane of in wording zijnde mijnbouwondernemingen, werd hij gemachtigd om al dadelijk eenige voorzieningen van voorloopigen aard te treffen. Aan de gebleken ontoereikende sterkte van het korps gewapende politiedienaren in de residentie Oostkust van Sumatra, speciaal wat betreft de in de onderafdeeling Medan (afdeeling Deli) en in de afdeeling Beneden-Langkat gestationneerde detachementen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 24 Juli 1898 n°. 12 tegemoet gekomen door eene vermeerdering van het korps — voorshands nog op tijdelijken voet — met 46 man (waaronder 6 gegradueerden).

Daar de in het landschap V Kotta (Midden-Sumatra) ontstane spanning (zie blz. 27/28 hiervóór) het raadzaam maakte bedacht te zijn op mogelijke mindere veiligheid in het aangrenzend gouvernementsgebied der Padangsche Bovenlanden, is onlangs (ingevolge gouvernementsbesluit dd. 11 Juni 1899 n°. 2) het den naastbij gevestigden besturenden ambtenaar, den controleur der onderafdeeling Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar, toegevoegde politiepersoneel, bij wijze van tijdelijken maatregel, van 4 op 10 man gebracht.

Betreffende wijzigingen in de administratieve indeeling of in de organisatie van het Europeesch of inlandsch bestuur valt verder met betrekking tot enkele gewesten nog het volgende aan te teekenen.

Madura. De tot dusver niet bij eenig gewest ingedeelde, ten zuiden van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gelegen Salembouw- (Salemboe-) en Arends-eilanden, die vroeger onbewoond waren, maar waar zich in den laatsten tijd eenige Madureezen hadden nedergezet, meerendeels afkomstig van het eiland Raäs der Sapoedi-groep, werden bij gouvernementsbesluit dd. 10 April 1899 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 133) verklaard deel uit te maken van de residentie Madura, en wel van het district Sapoedi der afdeeling Sumanap, met bepaling dat zij behooren tot het onderdistrict Djoengkat, tot dusver enkel bestaande uit het reeds genoemde eiland Raäs.

Sumatra's Westkust. Terwijl omtrent eene meer omvattende wijziging van de administratieve indeeling van dit gewest nog overwegingen aanhangig zijn (verg. blz. 83 hiervóór), werd, voor zooveel de afdeeling Tanah Datar (residentie Padangsche Bovenlanden) betreft, in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 292) en Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 61) overgegaan tot eene inkrimping van het aantal (uit 's lands kas bezoldigde) panghoeloe's kapala, door samensmelting in het laras (district) Kotta VII van 7 negriën tot 3, terwijl in het laras Priangan eene kampong, die tot hiertoe van eene negri deel uitmaakte, tot eene op zich zelf staande negri werd verheven, mede onder een uit 's lands kas bezoldigden panghoeloe kapala.

Benkoelen. Met betrekking tot de inrichting van het bestuur in dit gewest zijn met 1 Januari en 1 Maart 1899 (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 306 en 1899 n°. 71) eenige veranderingen ingevoerd, ten deele van bezuinigende strekking. Wat het inlandsch personeel betreft, waren tot dusver in het gewest bescheiden 7 afdeelingsmantri's, ieder bezoldigd met f 40 's maands, en — ter hoofdplaats — 2 mantri's kotta, ieder op f 60 's maands. Het aantal der eerstbedoelde mantri's is nu vermeerderd met 3, ten behoeve van de afdeelingen Mokko Mokko, Kroë en Manna (met Pasoemah Oeloe Manna), terwijl de benaming voor allen, ook voor de 2 mantri's kotta, veranderd is in contrôle-mantri's, met verdeeling van het 12-tal in 5 der 1ste klasse op de hoogere en 7 der 2de klasse op de lagere bezoldiging. Daarentegen zijn aan het Europeesch personeel in dit gewest ontrokken 1 controleur der 2de klasse, door samensmelting namelijk van de afdeelingen Benkoelen en Ommelanden van Benkoelen tot één afdeeling, genaamd Benkoelen en Ommelanden, en verder 1 adspirant-controleur. In elke der reeds genoemde afdeelingen Mokko Mokko en Kroë werd namelijk de tewerkstelling van een adspirant-controleur opgeheven. [1]) Daarentegen werd er nu een toegevoegd aan den controleur der voormelde afdeeling Benkoelen en Ommelanden.

De hoofdplaats Benkoelen, welke, zooals reeds gezegd, geene afzonderlijke — tot dusver in twee districten gesplitste — afdeeling meer uitmaakt, is nu verdeeld in wijken, aan het hoofd waarvan — onder de onmiddellijke bevelen van den controleur der afdeeling Benkoelen en Ommelanden — onbezoldigde hoofden met den titel van wijkmeester zijn gesteld. Over de diensten der te Benkoelen als districtshoofden gefungeerd hebbende 2 mantri's kotta (thans contrôle-mantri's geheeten) wordt in laatstgemelde afdeeling voortaan op gelijken voet als in de overige afdeelingen beschikt.

Riouw en onderhoorigheden. Daar de ondervinding had aangetoond dat in de zeer uitgestrekte afdeeling Indragiri, met het oog op de vele reizen die aldaar noodig zijn, niet met één bestuursambtenaar kan worden volstaan, is sedert den aanvang van 1899 (Indisch Staatsblad n°. 21) de in 't laatst van 1892 aan den controleur aldaar op tijdelijken voet toegevoegde adspirant-controleur (verg. het verslag van 1893, blz. 18) definitief toegestaan.

Atjeh en onderhoorigheden. Over de aanstaande vestiging van een derde gouvernements-etablissement ter Westkust van Atjeh voor het toezicht op de scheepvaartregeling in dit gewest, en wel te Tampat Toean, onder een militairen commandant, tevens waarnemend civiel gezaghebber, is reeds gehandeld op blz. 24 hiervóór.

Banka en onderhoorigheden. Het aantal uit 's lands kas bezoldigde kamponghoofden werd met één vermeerderd (Indisch Staatsblad 1899 n°. 42). Bij gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1899 n°. 40 werd voorts, ter vervanging van eene in 1866 vastgestelde indeeling van dien aard, een nieuwe staat gearresteerd, aantoonende welke kampongs behooren tot elk der 23 onderdistricten, waarin de 10 districten van dit gewest verdeeld zijn.

Westerafdeeling van Borneo. Met de samenvoeging van onderdeelen der in 1894 bij de afdeeling Sintang ingelijfde Pinohlanden werd voortgegaan. Het Pinohsche landschap Kepala

[1]) Voornamelijk met het oog op de kas-administratie is aan ieder der beide controleurs en ook aan dien van Manna, die allen eene landskas te beheeren hebben, een klerk toegevoegd.

Gading, waar de betrekking van bestuurshoofd door overlijden was opengevallen, werd, nadat gebleken was dat de betrokken hoofden daartegen geen bezwaar hadden, bij een besluit van den resident dd. 11 April 1899 vereenigd met het landschap Nanga Sajan. In verband daarmede zou door den assistent-resident van Sintang aan het bestuurshoofd van Nanga Sajan voor de zaken betreffende het toegevoegde gebied een ondergeschikt hoofd zijn toe te voegen.

Menado. Sedert 1 Januari 1899 (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 232) is de Minahassa verdeeld in drie, in stede van in vijf, contrôle-afdeelingen, gelijk te voren het geval was, in verband waarmede de formatie der controleurs in de buitenbezittingen met twee controleurs der 2de klasse werd verminderd. Van de, elke uit twee districten bestaande, afdeelingen Kema en Belang werd de laatstgenoemde ingesmolten, wat het district Passan-Ratahan-Ponosakan betreft, bij de afdeeling Tondano, en wat het district Tonsawang aangaat, bij de afdeeling Amoerang, terwijl de twee districten der afdeeling Kema, met namen Tonsea en Maoembi, gevoegd werden bij de afdeeling Menado, van welke daarentegen het district Kakaskassen overging bij de afdeeling Tondano en het district Tombariri bij de afdeeling Amoerang. Terwijl dus de afdeeling Menado een gelijk aantal districten (4) als vroeger behield, werden elke der afdeelingen Tondano en Amoerang van 5 tot 7 districten uitgebreid.

Over nieuwe regelingen met betrekking tot de inrichting van het inlandsch bestuur op de Sangi- en onderhoorige eilanden is reeds gehandeld op blz. 39 hiervóór.

In verband met de gewijzigde toestanden ter Noordkust van Celebes, sedert in 1895 (zie het verslag van dat jaar, blz. 27) den controleur voor de aanrakingen met de zelf besturende landschappen aldaar (tot nog toe boven de formatie toegestaan) de buiten zijn ressort gelegen havenplaats Kwandang (gouvernementsgebied) als standplaats werd aangewezen, is onlangs bepaald (gouvernementsbesluit dd. 25 Juni 1899 n°. 23) dat hij voortaan zal gevestigd zijn in het landschap Bwool, echter niet ter hoofdplaats aldaar, maar te Kwala Besar, in de vallei van dien naam, op p. m. ½ uur afstand van de strandplaats Paleleh, derhalve in het centrum der mijnindustrie in die streken.

Amboina. Het ter zuidkust van Midden-Ceram gelegen gebied der negorijen Atiaboe, Werinama en Hatoemeten, tot dusver behoorende tot de door een rechtstreeks aan den resident ondergeschikten posthouder bestuurde afdeeling Amahei, werd in Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 82) getrokken bij het ressort van den aan den assistent-resident van Banda ondergeschikten posthouder te Waroe, wiens onderafdeeling o. a. geheel Oost-Ceram omvat. Deze maatregel vond zijn grond hierin dat genoemde negorijen — van Waroe uit, althans over land, — te allen tijde, onafhankelijk van het seizoen, en ook langs aanzienlijk korteren weg te bereiken zijn dan van uit Amahei, terwijl door eene tegelijkertijd getroffen voorziening met betrekking tot de bepalingen der koelie-ordonnantie voor de residentie Amboina (zie Indisch Staatsblad 1899 nos. 83 en 84) en door eene voorbereid wordende wijziging van het reglement op het rechtswezen voor genoemd gewest (zie blz. 74 hiervóór) de gelegenheid geopend is om — zooals de belangen van eene in het van Amahei bij Waroe overgegane gebied gelegen landbouwonderneming medebrachten — de registratie van de gesloten werkovereenkomsten en tevens het toezicht en de magistratuur over de onderneming voortaan te doen berusten bij den assistent-resident van Banda, waarmede het bewuste gebied in geregeld stoomvaartverkeer stond.

Ternate. Op blz. 41 hiervóór is reeds gewag gemaakt zoowel van de tijdelijke plaatsing van een posthouder op de St. Davids- of Mapia-eilanden, als van het in functie treden, overeenkomstig de daartoe in 't vorig verslag (blz. 58) besproken beschikkingen, van twee controleurs der 1ste klasse, met het noodige ondergeschikt personeel (aan een der bedoelde controleurs is sedert nog een ambtenaar ter beschikking toegevoegd) voor de uitoefening van bestuur in ons gebied op Nieuw-Guinea en de daartoe behoorende omliggende eilanden. Hier zij overigens nog aangestipt dat, ingevolge eene regeeringsmachtiging van December 1898, bij onze twee bestuursposten op Nieuw-Guinea 50 voorlaadgeweren met toebehooren en munitie zouden worden in bewaring gegeven, en zulks om, wanneer de aan de controleurs toegevoegde gewapende politiedienaren, bij hunne opsporing van slavenjagers of bij het verleenen van werkdadige bescherming aan vreemde handelaren, den steun van bevolkingspatrouilles zouden behoeven, deze hulpmacht van vuurwapenen te kunnen voorzien.

Timor en onderhoorigheden. Op het eiland Rotti zijn achtereenvolgens in 1896, 1897 en 1898 de landschappen Keka, Talae en Bokai, voor wie wegens hun gering zielental de kosten van installatie en onderhoud ieder van een eigen radja te bezwarend schenen, bij het openvallen van die betrekking, er, met goedkeuring van het Europeesch bestuur, toe overgegaan zich onder den radja van het aangrenzend landschap Loleh te stellen. Om moeielijkheden in de toekomst af te snijden, bijv. wanneer te eeniger tijd weder de verkiezing van een radja zou moeten plaats hebben, stemden de landschappen er in 1897 in toe als één geheel vereenigd te worden, eerst onder den naam van Karadjaan tiga, en in 1898, toen Bokai er was bijgekomen, onder den naam van Karadjaan ampat.

Bali en Lombok. Bij gouvernementsbesluit dd. 27 Augustus 1898 n°. 19 werden de noodige beschikkingen genomen (zie Indisch Staatsblad nos. 247 t/m 252) ter nadere vaststelling van de administratieve indeeling van de nieuwe gouvernementsafdeeling Lombok en ter definitieve organisatie van het inlandsch bestuur aldaar, met toekenning van landsbezoldiging aan hoogere en lagere hoofden. Wat het Europeesch bestuur betreft, werd de administratieve indeeling, zooals zij in den loop van 1896 (zie het verslag van 1897, blz. 95), bij wijze van tijdelijken maatregel, gewijzigd was door de splitsing der onderafdeeling Oost Lombok in twee onderafdeelingen, gehandhaafd, zoodat nu bedoelde splitsing een definitief karakter heeft gekregen, in verband waarmede de formatie van het kader der controleurs voor de buitenbezittingen met één controleur der 2de klasse vermeerderd werd. Derhalve blijft de afdeeling Lombok, onder een te Ampenan (West-Lombok) zetelenden assistent-resident, gesplitst in de onderafdeelingen West-, Midden- en Oost-Lombok, elke onder een controleur, respectievelijk gevestigd te Mataram, Praja en Selong, en zulks met behoud — ter standplaats Mataram — van den bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 190 toegestanen controleur voor de landelijke inkomsten en de agrarische aangelegenheden. Aan ieder der 8 Sassaksche districtshoofden van Midden- en Oost-Lombok (elke dier onderafdeelingen telt als vroeger vier districten) is nu eene bezoldiging toegekend van f 150 's maands, en aan het geestelijke hoofd van het district Praja Goeroe Bangkol eene personeele toelage van gelijk bedrag, wat nagenoeg overeenkomt met de inkomsten, welke deze 9 hoofden genoten vóór onze inmenging in de Lomboksche zaken, doch daartegenover is komen te vervallen de hun in 1895 toegelegde schadeloosstelling, ad f 6360 's jaars, voor het gemis van de zoogenaamde bangsal- (tol-) rechten, welke som gelijkelijk onder hen werd verdeeld. Voor het eerst werd thans eene verdeeling in districten bij gouvernementsbesluit ook vastgesteld voor de onderafdeeling West-Lombok; het Sassaksch gedeelte dier onderafdeeling werd, overeenkomstig eene in Mei 1895 door den resident voorloopig ingevoerde territoriale indeeling, gesplitst in vier districten, terwijl de bezoldigingen van de daarover gestelde hoofden werden bepaald voor één mede op f 150 's maands, doch voor de drie andere op mindere bedragen in verband met het verschil in zielental van ieders gebied.

De door Baliërs bewoonde streken van West-Lombok, waarover tot dusver 37 poenggawa's (districtshoofden) bestuur voerden, werden voorshands verdeeld in 12 districten, in afwachting dat later nog tot verdere inkrimping zal kunnen worden overgegaan. Aan de 12 in dienst blijvende poenggawa's werd ieder eene bezoldiging van f 75 's maands toegelegd, terwijl de 25 poenggawa's, die hun ambt kwamen te verliezen, schadeloos werden gesteld, hetzij met apanages (hetgeen in verband met de uitgestrektheid beschikbare bouwgronden ten opzichte van 13 hunner het geval kon zijn), hetzij door geldelijke toelagen (waartoe voor 12 hunner gezamenlijk f 300 's maands werd toegestaan). Om den assistent-resident in den eersten tijd nog de beschikking te kunnen laten over een tijdelijk als algemeen hoofd der Baliërs op Lombok fungeerenden „pepatih" werd in de formatie tevens op zoodanig algemeen hoofd (bezoldigd met f 250 's maands) gerekend, wiens diensten voorshands noodig bleven zoowel ter bevordering van eene betere consolidatie onzer bestuursinrichting als om de nog weinig gevormde en met onze bestuursbegrippen nog onvoldoend vertrouwde poenggawa's voor hunne taak als zelfstandige bestuurshoofden geschikt te maken.

In het bestuur over de op Lombok gevestigde Mandhareezen,

Boegineezen en andere aldaar niet-inheemsche inlanders werd voorzien door de aanstelling van twee afzonderlijke hoofden, ieder op f 50 's maands, één in de onderafdeeling West-Lombok en één in de onderafdeeling Oost-Lombok.

§ 5. *Gewestelijke communicatie- en politievaartuigen.*

Ten einde voor communicatie- en politiediensten ter beschikking te zijn van de besturende ambtenaren zijn, nevens de stoom- en zeilvaartuigen der gouvernementsmarine (zie bijlage C hierachter), hier en daar nog andere (zoogenaamde gewestelijke) vaartuigen gestationneerd, onder rechtstreeksch beheer staande van de gewestelijke bestuurders. Vele van die vaartuigen zijn zeil- of roeivaartuigen (verg. de opgaaf in deel I, blz. 131, van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899), doch een aantal zijn van machinale beweegkracht voorzien. Eene omschrijving van deze laatsten, waaronder 3 in 1898 en 1 in April 1899 nieuw in dienst gesteld, is opgenomen sub IV van bijlage H hierachter. Twee van deze nieuwe strekten ter vervanging van in 1897 of vroeger afgekeurde; zij kwamen namelijk in plaats respectievelijk van de *Karimata* voor de Westerafdeeling van Borneo en van de *Adrienne* voor de Lampongsche Districten en waren beide op eene particuliere werf te Batavia gebouwd. Aan het eene was nog geen naam gegeven; het andere werd gedoopt *Johanna*. Voor den dienst op Nieuw-Guinea werden in het najaar van 1898 afgeleverd, door eene werf te Singapore, de *Resident Bensbach* en de *Pionier*, welke op verschillende tijdstippen door een gouvernementsstoomschip naar de plaatsen hunner stationneering werden overgebracht. Omtrent de met deze stoomvaartuigen te ondernemen tochten zijn, uit het oogpunt van veiligheid, de controleur te Manokwari en die te Fak Fak aan bepaalde voorschriften gebonden; verg. noot 2 op blz. 41 hiervóór.

Het voornemen bestaat om, in het belang van het toezicht op de naleving der scheepvaartregeling ter Oostkust van Atjeh, en wel in het bijzonder tusschen Perlak en de Deli-rivier (residentie Oostkust van Sumatra), langs welk kustgebied thans enkel het in laatstgemelde residentie tehuis behoorende gewestelijke stoomvaartuig *Wilhelmina* dienst doet (in 1897 werd aldaar voor bedoeld toezicht tevens eene stoombarkas der marine gebezigd), nog een tweede vaartuig van het type *Wilhelmina* aan te schaffen, doch van kleinere lengte en minderen diepgang, om het ook geschikt te doen zijn tot het bevaren van de Bajan- en Langsarrivieren ter Atjeh's Oostkust. Over den aanbouw daarvan te Singapore werd in het voorjaar van 1899 nog onderhandeld.

§ 6. *Bijzondere onderwerpen.*

Plaatselijke belastingen voor plaatselijke belangen. Blijkens een gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1899, in zijn geheel vermeld in de Javasche Courant van 2 Juni jl., acht de Regeering den tijd gekomen om ernstig de vraag in beschouwing te nemen of niet, in afwachting van eene beslissing over de instelling van plaatselijke besturen, reeds aanstonds plaatselijke belastingen geheven kunnen worden ter voorziening in uitgaven van zuiver plaatselijk belang, zooals straatverlichting, watervoorziening en dergelijke. Dat zoodanige uitgaven tot dusver uit de algemeene kas worden gekweten, kwam der Regeering niet alleen onbillijk, maar ook uit anderen hoofde ongewenscht voor: onbillijk, omdat enkele groepen van ingezetenen (de bewoners van de hoofdplaatsen) aldus, bij gelijke lasten, meer voordeelen uit de schatkist trekken dan andere; ongewenscht ook uit dat oogpunt, dat nuttige verbeteringen, waartoe de ingezetenen eener plaats gaarne het hunne zouden willen bijdragen, soms moeten blijven rusten, omdat andere belangen te groote eischen aan de schatkist stellen of de schatkist tijdelijk slecht voorzien is. De omstandigheid dat de ingezetenen van Soerabaija reeds in een ten jare 1896 ingediend adres hunne bereidvaardigheid toonden om door het opbrengen van plaatselijke belastingen de kosten der watervoorziening te dragen, en het feit dat hier en daar reeds vrijwillige bijdragen worden opgebracht om in plaatselijke behoeften te voorzien, wezen er op — zoo luidt het verder in de considerans van het aangehaald gouvernementsbesluit — dat de weg gebaand is om te komen tot plaatselijke belastingen voor locale doeleinden, aanvankelijk nog ten behoeve van de schatkist, om later, naar gelang er plaatselijke besturen tot stand komen, aan deze te worden afgestaan. Voormelde beweegredenen hebben nu doen besluiten het denkbeeld van de heffing van plaatselijke belastingen, ter voorziening in uitgaven van plaatselijk belang, en de uitvoering daarvan voor de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija te doen overwegen door eene bij voormelde beschikking tevens al dadelijk benoemde commissie, op elke der genoemde hoofdplaatsen bestaande uit vijf leden, waaronder de resident tevens voorzitter en verder twee ambtelijke personen (de inspecteur van financiën der betrokken afdeeling en de assistent-resident voor de politie ter plaatse) en twee particuliere ingezetenen. Onder aanteekening dat het door elke commissie uit te brengen advies een vereenigd advies zal behooren te zijn, doch dat aan ieder lid der commissiën de vrijheid wordt gelaten van zijne van het gevoelen der meerderheid afwijkende zienswijze bij afzonderlijk advies te doen blijken, werden bij art. 3 van vorenbedoeld besluit dd. 31 Mei 1899 de vragen, waaromtrent van de commissiën, ieder voor zooveel betreft de plaats waarvoor zij is aangewezen, advies wordt verlangd, geformuleerd als volgt:

1°. verdient het aanbeveling om, in afwachting van eene beslissing over de instelling van plaatselijke besturen, reeds aanstonds plaatselijke belastingen te heffen ter voorziening in uitgaven van zuiver locaal belang, zooals straatverlichting, watervoorziening en dergelijke?

2°. welke instellingen van zuiver plaatselijk belang zouden al dadelijk in aanmerking komen om de uitgaven daarvan te bestrijden uit plaatselijke belastingen?

3°. welke plaatselijke heffingen tot bestrijding van de bedoelde uitgaven zouden de meeste aanbeveling verdienen, bijv. opcenten op de verponding, de personeele belasting, een hoofdelijke omslag, eene belasting naar de uitgestrektheid of breedte der erven of andere?

4°. wie zullen die lasten moeten dragen; in welke verhouding zullen die lasten moeten worden gedragen; naar welken maatstaf door de verschillende landaarden, Europeanen en vreemde oosterlingen; in hoever zullen ook de inlanders daarin deelen?

5°. op hoeveel zullen voorshands de uitgaven te ramen zijn tot voorziening in elke plaatselijke behoefte afzonderlijk, en hoeveel verwacht men, dat elke aanbevolen plaatselijke heffing zal kunnen opbrengen?

Straatverlichting. Te Batavia en te Soerabaija wordt de straatverlichting (met gas) uit 's lands kas bekostigd. Daar het noodig bleek het getal straatlantaarns te Batavia te brengen van 1034 op 1039 en te Soerabaija van 608 op 733, werd, nadat op de daartoe gevorderde verhooging van uitgaven met f 8970 's jaars (à f 69 per lantaarn) bij de Indische begrooting voor 1899 gerekend was, tot bedoelde uitbreiding besloten bij gouvernementsbesluit dd. 22 Mei jl. n°. 6, echter met dien verstande dat de vermeerdering van het aantal straatlichten voor Batavia niet op 5, maar op 15 bepaald is, waardoor er op beide hoofdplaatsen in 't geheel 1782 zullen branden, door het bereiken van welk aantal de bij de concessie der Gasmaatschappij door de Regeering bedongen nadere vermindering der jaarlijksche verlichtingskosten van f 69 tot f 68 per straatlantaarn intreedt (verg. het verslag van 1897, blz. 97). Niettegenstaande nu, in stede van 130, voortaan 140 straatlichten méér zullen branden, stijgen de jaarlijksche verlichtingskosten slechts met f 7878.

Bij de Indische begrooting voor 1899 is voorts voor 't eerst ook toegestaan het volle bedrag der uitgaven, welke de straatverlichting te Samarang thans vordert, zijnde — voor 440 petroleumlampen à f 30 per lamp — jaarlijks f 13 200. De kosten der straatverlichting op die hoofdplaats plachten vroeger, voor zoover zij het daarvoor tot dusver op de Indische begrooting uitgetrokken bedrag van f 3600 's jaars overschreden, voor een deel gevonden te worden uit vrijwillige bijdragen van particulieren ter plaatse, terwijl dan in het ontbrekende werd voorzien door het toestaan uit 's lands kas van gelden bij wijze van tijdelijken maatregel. Op deze in den laatsten tijd steeds verminderende bijdragen van particulieren viel intusschen, sedert de opening in 1898 van eene gasfabriek te Samarang (zie het reeds aangehaald verslag van 1897, blz. 97), niet meer te rekenen, waarom het noodig en tevens regelmatiger is geacht voortaan het volle bedrag dat gemelde straatverlichting vordert op de begrooting uit te trekken.

Op vele andere groote plaatsen van Java, waar men mede eene straatverlichting aantreft, is zij uit vrijwillige bijdragen van ingezetenen in het leven geroepen en wordt op dezelfde wijze voor hare instandhouding gezorgd. Ieder ingezetene acht zich zedelijk verplicht naar de mate zijner krachten tot de kosten bij te dragen. Hier en daar hebben zich voor dit belang vereenigingen gevormd met rechtspersoonlijkheid.

Emigratie van inboorlingen naar buiten Nederlandsch-Indië. Omtrent de werving op Java en Madura van inlanders tot het verrichten

van arbeid in de kolonie Suriname, waarop betrekking hebben de ordonnantie van 16 April 1896 (Indisch Staatsblad n°. 72) en de ter uitvoering daarvan strekkende voorschriften in n°. 73 van gemeld Staatsblad, zoomede in n°. 5144 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, valt over 1898 het volgende mede te deelen.

Van de vergunning tot bedoelde werving, welke sedert medio 1896 de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, als emigratie-agent in Nederlandsch-Indië voor gemelde kolonie, tot wederopzeggens bezit, werd in het afgeloopen jaar door haar gebruik gemaakt ter verscheping naar Paramaribo in vijf transporten — in de maanden Mei, Juni en Juli — van in 't geheel 572 inlanders, namelijk 546 volwassenen (361 mannen en 185 vrouwen), 7 jongens en 2 meisjes tusschen de 10 en 15 jaren en 17 jongere kinderen. Daar het aantal der bedoelde emigranten telkens te gering was om hun vervoer te doen geschieden rechtstreeks van Java naar Paramaribo (rond de Kaap de Goede Hoop) met een voor dat doel ingericht stoom- of zeilschip (art. 11 sub *a* der voormelde ordonnantie), had de verscheping plaats op den in aangehaald art. 11 sub *b* bedoelden voet, d. i. met stoomschepen van de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" tot Amsterdam (of IJmuiden) en van daar met stoomschepen van den Koninklijken West-Indischen Maildienst. Elk transport werd begeleid door een geneesheer en een ziekenoppasser, tevens tolk.

Daar de wenschelijkheid was gebleken om de voedingstarieven der voor Suriname geworvenen en de opsomming van hetgeen aan geneesmiddelen, instrumenten, verbandstoffen, enz. op de reis moet voorhanden zijn eenige wijziging en aanvulling te doen ondergaan, werden eenige daartoe betrekkelijke staten en modellen, behoorende bij de voormelde uitvoeringsvoorschriften in Indisch Staatsblad 1896 n°. 73, in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 300) door nieuwe vervangen, en werd, in verband daarmede, bij ordonnantie van 30 October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 299) eene nieuwe lezing vastgesteld van art. 20, laatste lid, der hiervóór aangehaalde ordonnantie van 16 April 1896.

Voor de werving van inboorlingen van Nederlandsch-Indië tot het verrichten van arbeid in vreemde landen werd in 1898 geen enkele nieuwe vergunning verleend en in de eerste helft van 1899 slechts één, namelijk bij gouvernementsbesluit dd. 1 Mei jl. n. 15, toen aan J. Turner, administrateur van de „Penang sugar estates company (limited)", op de daarbij omschreven voorwaarden (zie de Javasche Courant van den 5den van genoemde maand), de werving werd toegestaan van ten hoogste 500 inlanders van Java voor het verrichten van arbeid op de in de provincie Wellesley (Straits-Settlements) gelegen plantages van genoemde Maatschappij. Echter werden omtrent twee vroeger verleende vergunningen, waarvan nog slechts voor een gedeelte was gebruik gemaakt, op verzoek van of namens de verkrijgers, wijzigingen toegestaan, in dien zin dat: 1°. er in toegestemd werd de werving tot een bepaald getal (40 van het op 200 bepaalde maximum), in stede van op Java, te doen geschieden in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en dáár door bemiddeling van een anderen agent dan in de oorspronkelijke vergunning genoemd was (gouvernementsbesluit dd. 19 November 1898 n°. 5), en 2°. de vergunning, voor zooveel er nog geen gebruik van gemaakt was, ten name van een ander dan de oorspronkelijke verkrijger werd gesteld (gouvernementsbesluit dd. 7 Januari 1899 n°. 35). Het eerste geval betrof de in Juni 1896, op verzoek van den consul-generaal van het Duitsche Rijk te Batavia, bewilligde werving van ten hoogste 200 van Java afkomstige inlanders voor het verrichten van arbeid in Duitsch Nieuw-Guinea; het andere geval betrof de in Juli 1897 aan de firma Houghton & Co. te Batavia toegestane werving van ten hoogste 100 inlanders als de bedoelde voor arbeid op de Kokoseilanden en het mede tot de Straits-Settlements behoorende Christmas-eiland, welke vergunning voor de binnen bedoeld maximum nog te werven inlanders werd geacht verleend te zijn aan J. C. Mac Coll te Batavia.

Maatregelen worden beraamd om de werving van inlanders, die in Indië worden aangeworven ten einde daarbuiten, op tentoonstellingen als anderszins, aanschouwelijke voorstellingen te geven van inlandsche industrieën of volksvermaken, zoodanig te regelen, dat de kosten van de terugreis door de wervers zullen moeten worden gedragen.

Grenzen van gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen. Bij Indisch Staatsblad van 1898 nos. 301 en 335 en van 1899 n°. 5 werden de grenzen vastgesteld voor de hoofdplaatsen Tebing Tinggi der afdeeling Padang en Bedagei, en Loeboe Pakam der afdeeling Serdang, zoomede voor de plaats Pangkallan Brandan in de afdeeling Beneden-Langkat (alle gelegen in de residentie Oostkust van Sumatra), en verder ook voor de districtshoofdplaats Sabang op het eiland Weh (afdeeling Groot-Atjeh van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden). Gewijzigd werden de grenzen van de hoofdplaats Paijakombo der afdeeling L Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden).

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Ingevolge het voorschrift in art. 57, 2de lid, van het Regeeringsreglement kwamen in 1898 voor eerste vijfjaarlijksche herziening in aanmerking de met 1 Mei 1893 ingevoerde gewestelijke heerendienstregeling voor Bantam, en verder die, welke met 1 Januari 1894 waren in werking getreden in de residentie Madura, zoomede in de volgende elf gewesten (of gedeelten van gewesten) op Java, zijnde Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Soerabaija (afzonderlijke regelingen voor Noord-Soerabaija, voor Zuid-Soerabaija en voor de afdeeling Bawean), Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki (afzonderlijke regelingen voor de afdeeling Banjoewangi en voor de overige afdeelingen van het gewest), Madioen en Kediri. [1]) De herziene regelingen, welke voor Bantam op 1 Mei 1898 en voor de verder genoemde gewesten of gedeelten van gewesten op 1 Januari 1899 in werking zijn getreden, kwamen tot stand voor Bantam bij eene in Juni 1898 (Indisch Staatsblad n°. 203) en voor het overige bij vijftien in December 1898 (Indisch Staatsblad nos. 320 t/m 328, 336, 338, 339, 342, 344 en 345) uitgevaardigde ordonnantiën, terwijl de daarbij behoorende „voorschriften ter uitvoering" werden vastgesteld bij gouvernementsbesluiten van gelijke dagteekeningen als de aangehaalde ordonnantiën. [2]) De herziening van de eigenlijke regelingen heeft zich in hoofdzaak bepaald tot redactiewijzigingen en verduidelijkingen, voor het meerendeel betrekking hebbende op de vrijstellingen. Wat eerstgenoemd gewest betreft, kon echter, in verband met de toeneming van het aantal heerendienstplichtigen, zonder dat het quantum arbeid in gelijke verhouding was gestegen, het per heerendienstplichtige als maximum vorderbare aantal dagdiensten per jaar worden verminderd van 36 tot 32, zullende echter de 12 dagdiensten per heerendienstplichtige en per jaar, waarop bij eerstbedoeld maximum was gerekend alleen voor nog aan te leggen groote irrigatiewerken, bij het thans geldende lagere maximum, als zij niet voor dat doeleinde noodig zijn, voor aanleg van wegen mogen worden beschikbaar gesteld; — in Cheribon konden, met het oog op het bedrag, dat tot dusver van het hoofdgeld in dat gewest beschikbaar bleef, evenals reeds van 1 Juni 1898 af (zie vorig verslag, blz. 59) in Rembang, de diensten voor het bezetten van wachthuizen worden afgeschaft; — in de afdeeling Banjoewangi van de residentie Bezoeki konden, wegens het ontbreken van waterwerken, welke voor bewaking in aanmerking komen, de diensten voor die bewaking vervallen, — terwijl eindelijk, bij afzonderlijke ordonnantie (Indisch Staatsblad 1899 n°. 172) en met ingang van 1 Juli 1899, voor Japara nog dezelfde maatregel bleek te kunnen worden genomen als de hiervóór bedoelde voor Cheribon. Wat betreft de nieuwe voorschriften tot uitvoering van de herziene heerendienst-ordonnantiën, daarin werd eene belangrijke wijziging gebracht, ten einde betere gegevens te verkrijgen betreffende de diensten voor onderhoud der wegen, welke diensten bestaan in die voor het verzamelen en aanbrengen

[1]) Wat de niet genoemde zeven gouvernementsresidentiën van Java betreft, kwam alleen voor Batavia de herziening nog niet aan de beurt, daar voor dat gewest, of juister voor de niet uit particuliere landerijen bestaande gedeelten daarvan, de eerste afzonderlijke heerendienstregeling eerst met 1 Maart 1896 (Indisch Staatsblad n°. 15) is beginnen te werken (zie de voorschriften tot uitvoering in nos. 5085 en 5232 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), terwijl voor de zes andere gewesten de herziening reeds vóór 1898 haar beslag heeft gekregen, namelijk in Kadoe met 1 Januari 1895 (Indisch Staatsblad 1894 n°. 282), in Bagelen in het najaar van 1895 (Indisch Staatsblad 1895 n°. 180) en in Banjoemas, Rembang, Krawang en de Preanger Regentschappen met 1 Januari 1897 (Indisch Staatsblad 1896 nos. 199, 260, 261 en 264). De voor deze zes gewesten laatstelijk vastgestelde voorschriften tot uitvoering der heerendienst-ordonnantiën zijn te vinden respectievelijk in de nos. 5070, 5079, 5159, 5165, 5197 en 5179 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

[2]) Van de bedoelde uitvoeringsvoorschriften zijn tot dusver in het Bijblad op het Indisch Staatsblad nog alleen opgenomen die betreffende de nieuwe heerendienstregeling voor Bantam (zie n°. 5293).

van grind, en die voor het verrichten van den koeliearbeid voor herstel en onderhoud, en waarvan eerstbedoelde verreweg het grootst aantal dagdiensten vereischen. Op de meeste plaatsen nu bestond tot dusver voor de ambtenaren niet de minste zekerheid noch omtrent de hoeveelheid grind die geleverd werd, noch omtrent het aantal dagdiensten, dat daarvoor noodig was. Er werd eenvoudig aangenomen dat de hoeveelheid grind, aangegeven in de leggers, indertijd opgemaakt uit de gegevens van het resumé betreffende het heerendienst-onderzoek, door de bevolking ook werkelijk werd verzameld en aangebracht. Bij onderzoek bleek echter dat niets minder juist was dan die veronderstelling, en dat de gevallen niet zeldzaam waren dat de verzamelde hoeveelheid grind twee- of driemaal grooter was dan in de leggers is aangegeven. Om hierin verbetering te brengen, is in de voorschriften thans bepaald dat, vóórdat met het verzamelen van het grind wordt begonnen, aan elken heerendienstplichtige bekend moet worden gemaakt welke hoeveelheid hij te leveren heeft, aangegeven in eene maat, die hij gemakkelijk bekomen of maken kan. Zoodra die hoeveelheid geleverd is, worden de heerendienstplichtigen voor het aantal daarvoor door hen gepresteerde diensten gecrediteerd, berekend tegen het vooraf door proeven gevonden aantal dagdiensten per aangenomen maat.

In hoever in sommige gewesten nog zou kunnen worden overgegaan tot afschaffing van tot hiertoe gevorderd wordende diensten, maakt bij vernieuwing een punt van overweging uit. Zoo wordt ten aanzien van de gewesten waar het hoofdgeld daartoe nog ruimte laat — in enkele andere moest dat excedent gereserveerd blijven voor eene verhooging van de fondsen ten behoeve van aanleg en onderhoud der wegen [1]) — nagegaan of het excedent kan worden gebruikt om een dienst of een onderdeel van een dienst, zooal niet voor het geheele gewest af te schaffen dan toch voor een gedeelte van 't gewest, of — zoo noodig tijdelijk — niet te vorderen, terwijl met betrekking tot Tagal, Pekalongan, Pasoeroean, Madioen en Kediri de mogelijkheid wordt onderzocht tot afschaffing van de wachtdiensten door invoering van eene ambulante bewaking, welke in Noord-Soerabaija voor het eerst werd toegepast en gebleken is goed te voldoen en minder kosten te vereischen dan het bezetten van wachthuizen. Deze ambulante bewaking, door middel van bij de districtshoofden en onderdistrictshoofden gedetacheerde bezoldigde nachtwakers, is met 1 Juni 1898 in Rembang nagevolgd, terwijl in Mei jl. besloten is daartoe ook in Japara over te gaan, uitgenomen voor enkele punten, waar het behoud van vaste wachtposten aanbeveling scheen te verdienen. Ook voor Cheribon was de nieuwe regeling den resident ter toepassing aanbevolen.

De voortgezette onderzoekingen aangaande de vraag of in sommige gewesten of gedeelten van gewesten bij de bevolking geneigdheid bestaat om, door meer hoofdgeld op te brengen, de nog op haar rustende heerendiensten geheel of ten deele afgeschaft te krijgen (verg. vorig verslag, blz. 59/60), hebben aan het licht gebracht dat over 't algemeen het tijdstip vooralsnog niet gunstig kan heeten om daartoe over te gaan. Slechts ten aanzien van het eiland Bawean bleek, vooral met het oog op het jaarlijks rondtrekken van de mannelijke bevolking om werk te zoeken of handel te drijven, eene afschaffing van alle heerendiensten tegen verhooging van het hoofdgeld aan te bevelen, in verband waarmede thans wordt nagegaan hoeveel die verhooging zou moeten bedragen.

De in de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen van bestuurswege genomen proef met gedeeltelijken afkoop van heerendiensten (zie vorig verslag, blz. 60) is bij het einde van 1898 gestaakt, omdat zich daarbij bezwaren voordeden, welke de voortzetting minder wenschelijk deden schijnen. Die bezwaren waren voornamelijk: stijging van dagloonen in die afdeeling, onbetrouwbaarheid der wegmandoors, geringe medewerking der inlandsche ambtenaren en de drukke werkkring van den controleur, wien uit dien hoofde eene afdoende contrôle onmogelijk was.

Met de proef om aan de op eenigszins verren afstand van het werk wonende heerendienstplichtigen gelegenheid te geven om eenige dagen achtereen bij of op het werk te blijven, en hun eene geldelijke vergoeding toe te kennen, wanneer zij de uren, bespaard wordende door het niet telkens van huis gaan en terug, aan den arbeid besteedden (zie daaromtrent laatstelijk het vorig verslag, t. a. p.) werd in den loop van 1898 een aanvang gemaakt in Tagal, bij de uitvoering van een gedeelte van het Brebes-hoofdkanaal en van de detail-bevloeiing der secundaire vakken.

In de residentiën Samarang en Japara werd bij de uitvoering van irrigatiewerken, waarbij het om bijzondere redenen noodig was aan de daarbij te werk gestelde heerendienstplichtigen eene tegemoetkoming te verleenen, deze gewoonlijk toegekend per dagtaak, terwijl bij enkele werken bepaald werd dat bovendien eene extra-belooning (ad f 0,10) verleend werd voor overwerk van ten minste eene halve dagtaak.

De onderzoekingen naar de werking van de heerendiensten dessaregelingen werden in 1898 voortgezet. Waar zij reeds waren afgeloopen, is door de hoofden van gewestelijk bestuur van de daarover uitgebrachte rapporten gebruik gemaakt voor de samenstelling van de ontwerpen der hiervóór reeds vermelde nieuwe heerendienstregelingen.

Volgens de gehouden aanteekeningen omtrent de gedurende 1898 in de 19 gouvernementsresidentiën van Java en op Madura door de inlandsche bevolking in heerendienst gepresteerde dagdiensten, waaromtrent gespecificeerde opgaven zijn te vinden in bijlage J hierachter, zouden gedurende dat jaar in bedoelde 20 gewesten (buiten de particuliere landerijen) voor gewone heerendienstwerken zijn gepresteerd 19 482 700 en voor aanleg van irrigatiewerken (in 10 gewesten) 448 700 dagdiensten, terwijl de over 1897 gehouden aanteekeningen voor dat jaar de totalen deden stellen op respectievelijk 18 541 000 en 727 100 dagdiensten.

Buiten de diensten voor aanleg van irrigatiewerken werden in 13 gewesten 1 376 000 dagdiensten méér dan in 1897 gepresteerd, doch in de 7 andere gewesten 434 300 minder dan toen. Uit den aard der zaak loopt de gevorderde heerendienstarbeid, ook al hebben de regelingen geen veranderingen ondergaan, in hetzelfde gewest gedurende het eene of het andere jaar zeer uiteen, waartoe, behalve het meer of minder voorkomen van beschadigingen aan wegen, enz. door bandjirs als anderszins, vaak ook bijdraagt of de vroeger bijeengebrachte voorraad verhardingsmateriaal veel of weinig aanvulling vordert. Dat de arbeid aan wegen deze verschillen hoofdzakelijk beheerscht, volgt reeds hieruit dat van den gewonen heerendienstarbeid, d. i. buiten die voor aanleg van irrigatiewerken, het werk aan bestaande of ten behoeve van nieuwe wegen, met inbegrip van het verzamelen, vervoeren en (of) verbrijzelen van verhardingsmateriaal, — voor alle gewesten gezamenlijk — in 1897 ruim 64 en in 1898 ruim 66 pct. van het totaal der gepresteerde dagdiensten vorderde. Tot deze 64 of 66 pct. droegen de bemoeiingen der heerendienstplichtigen met het bezorgen van verhardingsmateriaal omstreeks de helft bij.

In Tagal en Soerabaija werden weder, evenals in vorige jaren, gelden toegestaan voor den inkoop van verhardingsmateriaal voor sommige wegen, terwijl in Japara de op blz. 60 van het vorig verslag vermelde maatregel, betreffende de uitbesteding van de levering van grind door tusschenkomst van den controleur, ook in 1898 werd toegepast.

Zooals gebruikelijk, werd de heerendienstarbeid der bevolking ook zooveel doenlijk verlicht door het opdragen van een deel van dien arbeid op de hoofdplaatsen aan dwangarbeiders of aan politioneel gestraften, door het geven van tegemoetkoming aan de heerendienstplichtigen, of door het doen uitvoeren van heerendienstwerken in vrijen arbeid. In zeer enkele gevallen geschiedde dit laatste met het doel (zie blz. 3 hiervóór) om aan de bevolking, waar zij op andere wijze daartoe niet in staat was, door werkverschaffing van gouvernementswege de gelegenheid te geven aan den kost te komen. Voorts werd het werken op taak bij den heerendienstarbeid steeds zooveel mogelijk toegepast.

Omtrent de Preanger-werkregeling (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4656) zijn evenmin bijzonderheden gemeld als omtrent hare toepassing in sommige dessa's van de afdeeling Brebes der residentie Tagal. Daarentegen wordt nopens de in Kediri ingevoerde werkregeling medegedeeld, dat bij hare tenuitvoerlegging geene bezwaren werden ondervonden, terwijl door de grootere regelmaat, betere verdeeling en orde bij het presteeren van de heerendiensten, de arbeid verlicht en minder gelegenheid gelaten wordt tot misbruiken van de zijde der dessahoofden en verdere dessabestuurders.

Plaatsvervanging en afkoop van heerendiensten kwamen ook in 1898 meermalen voor, voornamelijk bij de wachtdiensten en de diensten ten behoeve van de wegen.

Gevallen van verzwijgen of van onwettige vrijstelling van heeren-

[1]) Van 1 Januari 1899 af werd tot zoodanige verhooging overgegaan met betrekking tot Japara en Madura, en wel met een bedrag van respectievelijk f 5000 en f 12 450 's jaars (gouvernementsbesluiten dd. 25 Februari en 17 Mei 1899 nos. 29 en 43).

dienstplichtigen werden geconstateerd in Pekalongan, Pasoeroean, Bagelen en Madioen. In den regel konden de schuldigen, meestal dessahoofden, die o. a. in Pekalongan daarvoor betaling ontvingen, worden ontdekt en gestraft. Onwettige vordering van heerendiensten door dessahoofden bleek zich in Madioen te hebben voorgedaan, terwijl in Bagelen ontduiking van heerendienstplichtigheid plaats vond, doordat grondbezitters hunne gronden opgaven als te behooren aan reeds heerendienstplichtige familieleden.

Omtrent de werking der getroffen gewestelijke regelingen betreffende de pantjèn- en de dessapolitiediensten is slechts gemeld dat zij in Cheribon, Pasoeroean en Banjoemas goed bleven voldoen en dat in Tagal en Japara steeds behoorlijke contrôle plaats vond tijdens het onderzoek van dessaklachten en bij dessaverkiezingen. In Bantam werden in 1898 de dessapolitiediensten, benevens het aantal pantjèns, waarop de dessahoofden recht hebben, bij residentsbesluit herzien (zie voor de regeling van 1892 bijlage O, blz. 9/10, van het verslag van 1893). Afkoop van gemeentediensten kwam ook nu weder veelvuldig voor; in Krawang somtijds tegen betaling van padi. In het Loemadjangsche (Probolinggo) werden herhaaldelijk misbruiken geconstateerd, bestaande in het vorderen van te veel diensten voor persoonlijk gebruik en in het innen van meer aan afkoopprijzen dan is vastgesteld.

Nopens de opbrengst over 1898 — en de daaraan gegeven bestemming — van het door de heerendienstplichtige bevolking in de gouvernementsresidentiën van Java (uitgenomen de residentie Batavia en de elders gelegen particuliere landerijen), zoomede in de residentie Madura verschuldigde hoofdgeld als equivalent voor afgeschafte heerendiensten, zijn de gebruikelijke opgaven verzameld in bijlage K hierachter. Daaruit blijkt dat de aanslag in het hoofdgeld over 1898 bedroeg f 3 184 408, welk bedrag vóór het einde van het jaar zoo goed als geheel werd aangezuiverd, zoodat, na aftrek van de aan de dessahoofden toekomende 8 pct. collecteloon, zuiver beschikbaar was f 2 929 640. Van dit zuiver bedrag werd uitgegeven (of toegestaan) voor het doen verrichten in vrijen arbeid van de in 1882 en later definitief afgeschafte diensten f 2 471 450, zoodat overbleef f 458 190. Uit laatstbedoelde som, zoomede uit de f 400 000, bij de Indische begrooting voor 1898 (art. 123) beschikbaar gesteld uit de overschotten van het hoofdgeld van vroegere jaren, werd weder, evenals reeds sedert 1886 gebruikelijk was, in de eerste plaats geput (tot een bedrag van f 56 208) voor het doen verrichten in vrijen arbeid, daar waar deze diensten nog niet formeel afgeschaft waren, van den koeliearbeid aan bruggen en duikers in zoogenaamde heerendienstwegen buiten de hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen, en voorts tot het bestrijden van de koelieloonen voor werken aan wegen, dijken en waterwerken, welker uitvoering, in stede van in heerendienst, telkens bij speciale beschikkingen in daghuur was toegestaan, zoomede van de geldelijke tegemoetkoming in bijzondere omstandigheden verleend aan tewerkgestelde heerendienstplichtigen, welke loonen en tegemoetkomingen een bedrag vorderden van f 253 468, waarbij nog kwam eene buitengewone uitgaaf ad f 82 326, mede ten laste van art. 123 der begrooting gebracht, voor het bekostigen, tegen f 100 per bouw, van het vrijwillig aanleggen in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) gedurende den westmoesson 1898 99 van koffietuinen door de, ten gevolge van den slechten koffieoogst van 1898 en de verminderde gelegenheid om op erfpachtsondernemingen werk te vinden, tijdelijk in ongunstige omstandigheden verkeerende bevolking dier afdeeling.

Van de bij art. 4 der verordening op het hoofdgeld (Indisch Staatsblad 1893 n°. 68) den Gouverneur-Generaal voorbehouden bevoegdheid om van het in eenig gewest of gedeelte daarvan op te brengen totaal bedrag aan hoofdgeld over de daartoe behoorende districten, onderdistricten of dessa's, in verband met het verschil in welvarendheid, een naderen omslag toe te staan, werd ook in 1898 geen gebruik gemaakt. In de residentiën Preanger Regentschappen, Samarang, Japara, Pasoeroean, Banjoemas en Kadoe ging echter de bevolking in meerdere of mindere mate over tot eene nadere repartitie van den dessaaanslag onder de hoofdgeldplichtigen in de dessa.

Verduistering van geïnd hoofdgeld werd in 1898 niet geconstateerd.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Voor zoover omtrent het aantal heerendienstplichtigen in de gewesten der buitenbezittingen waar voorloopige of definitieve heerendienstregelingen werken, en omtrent den aard en den omvang van den door hen gepresteerden arbeid over 1898 cijferopgaven zijn ontvangen, dat is uitgenomen wat betreft de residentiën Tapanoli, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Bali en Lombok, worden die aangetroffen in bijlage L hierachter. (In de residentiën Riouw en onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo, Ternate en onderhoorigheden en Timor en onderhoorigheden, zoomede in de afdeeling Banda der residentie Amboina worden van gouvernementswege heerendiensten slechts gevorderd wanneer zulks tot wering van algemeene rampen, dan wel tot afwending van algemeen gevaar tijdelijk noodig mocht zijn.)

Sumatra's Westkust. Het onderzoek tot voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling voor dit gewest werd in den aanvang van 1899 beëindigd.

Voor algemeene diensten werden in de Padangsche Boven- en in de Padangsche Benedenlanden (ten aanzien van Tapanoli werden ditmaal geen opgaven ontvangen) in 1898 minder dagdiensten gepresteerd dan in het voorafgegane jaar. Daar waar ten gevolge van schaarschte van bevolking het vorderen van heerendiensten tot bezwaren aanleiding gaf, werd daaraan, zooals gewoonlijk, tegemoet gekomen door gebruik te maken van den arbeid van politioneel gestraften of van dwangarbeiders en ook wel van vrije koelies.

Ten aanzien van de bijzondere diensten bij inlandsche hoofden en ambtenaren, waaromtrent echter geen cijfers zijn verstrekt, wordt gemeld dat, hoewel die diensten weinig drukkend kunnen worden genoemd, zich toch hier en daar moeielijkheden voordeden ten gevolge van onbillijke verdeeling van den arbeid en van onwettige vrijstelling door mindere hoofden van hunne familieleden of vrienden.

Plaatsvervanging, voornamelijk bij wachtdiensten, kwam weder veelvuldig voor.

Benkoelen. In 1898 zouden, volgens de niet voldoende te controleeren opgaven der inlandsche hoofden, door de bevolking in dit gewest, op den voet van de met 1 Januari 1897 in werking getreden herziene heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1896 n°. 262, zoomede n°. 519ᵬ van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), 958 600 dagdiensten zijn gepresteerd, dus bijna 52 000 minder dan in het voorafgegane jaar, welk verschil zijne oorzaak vond in den minderen arbeid, welke ditmaal aan het onderhoud van de groote wegen behoefde te worden besteed.

De toepassing van de heerendienstregeling leverde geen moeielijkheden op. Nalatigheid of verzuim in het vervullen van heerendiensten kwam echter nog veelvuldig voor.

Evenals in vorige jaren werd de heerendiensttaak hier en daar eenigszins verlicht door tijdelijke vrijstelling van de heerendienstplichtigen of door het verleenen van geldelijke tegemoetkomingen. Het eerste was weder het geval in dezelfde marga als in 1897, thans om de betrokkenen in staat te stellen een sinds jaren braak liggend complex van sawahs opnieuw te bewerken. Waar aan de heerendienstplichtigen in sommige gevallen eene geldelijke tegemoetkoming werd toegelegd, werd het bedrag, naar gelang van omstandigheden, bepaald op f 0,15, f 0,50 of f 0,75 per man en per dag. Laatstgenoemd bedrag werd tegoedgedaan aan de heerendienstplichtigen, die, wegens het zich niet aanbieden van vrije koelies, in de afdeelingen Kroë en Mokko Mokko ter beschikking van de triangulatie-brigade werden gesteld.

In het eenige gerapporteerde geval van onwettige vordering van heerendiensten werd de schuldige, de opziener der wegen te Tabah Penandjoeng (afdeeling Benkoelen en Ommelanden), die eenige heerendienstplichtigen voor zich zelf had laten werken, uit zijne betrekking ontslagen. In de afdeeling Laïs kwam het enkele malen voor, dat nog niet heerendienstplichtige knapen aan de wegen werkten.

In de gemeentediensten werd, voor zooveel de tot de gewestelijke hoofdplaats behoorende kampongs betreft, door den resident verbetering gebracht. [1]) Omtrent de gemeentediensten buiten de hoofdplaats zie het verslag van 1897, blz. 102.

Plaatsvervanging zoowel bij heeren- als bij gemeentediensten had weder veelvuldig plaats. In den regel werd daarvoor betaald f 0,25 à f 0,40 per dagdienst of f 1 à f 2 voor elke beurt dat voor het onderhoud of de herstelling van wegen moest worden uitgekomen.

[1]) De door vreemde oosterlingen te Benkoelen te verrichten wacht- of gardoediensten werden door den resident opnieuw geregeld bij eene verordening van 11 April 1899 (Javasche Courant van den 28sten dier maand).

De totale aanslag in de ter hoofdplaats werkende belasting als equivalent voor vrijstelling van het werk aan wegen en bruggen aldaar (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276, juncto 1876 n°. 58) bedroeg over 1898 voor inlanders f 2432 en voor vreemde oosterlingen f 212, van welke sommen geïnd werd (dus zonder de beloopen boeten) respectievelijk f 1251 en f 174. Over 1897 werd de achterstand afbetaald op f 294 na, welk bedrag nog door inlanders verschuldigd bleef.

Lampongsche Districten. Volgens de gehouden aanteekeningen werden in dit gewest in 1898, krachtens de in Maart 1897 voor een nieuw tijdvak bestendigde heerendienstregeling (verg. het verslag van 1897, blz. 102) [1]), 58 500 dagdiensten méér van de heerendienstplichtige bevolking geëischt dan in het voorafgegane jaar (in totaal 637 800, tegen 579 300 in 1897), welke vermeerdering noodig bleek met het oog op den toestand der wegen en voor het schoonmaken van de Toelang Bawang-rivier in verband met de toegenomen scheepvaart en de indienststelling van eene gouvernements-stoombarkas op die rivier.

Ook in 1898 kwam het soms voor, dat de bevolking op grooteren dan den zoo min mogelijk te overschrijden maximum-afstand van 12 paal van hare woningen moest worden tewerkgesteld, doch er werd steeds zooveel doenlijk voor gezorgd dat de betrokkenen in het geheel niet meer dagen afwezig bleven dan de meer nabij wonenden. Van de 369 300 dagdiensten van heerendienstplichtigen, welke benoodigd zijn voor de in November 1898 geautoriseerde verbeteringen aan den weg van Tandjong Karang naar Gedong Tatahan (afdeeling Ommelanden van Telok Betong), zouden er 138 100 worden verricht met eene tegemoetkoming van f 0,30 per man en per dag.

Afkoop en remplaceering hadden nogal plaats, vooral bij het doen van wachtdiensten en het verzamelen van verhardingsmateriaal.

In de afdeeling Sekampong moest een kamponghoofd worden ontslagen wegens onwettige vordering van heerendiensten, terwijl ter zake van opzettelijke nalatigheid in het verrichten van heerendienstarbeid aan 764 personen straf werd opgelegd.

Ten aanzien van de gemeentediensten wordt gemeld dat ze gelijkmatig worden verdeeld en over het algemeen niet bezwarend zijn. Wegens opzettelijk verzuim van gemeentediensten werden 67 personen gestraft.

Palembang. De plaatselijke onderzoekingen, welke moeten dienen als grondslag voor eene definitieve regeling van de heerendiensten, ter vervanging van de voorloopige regeling van 1878 (Indisch Staatsblad n°. 33), werden in 1898 nog niet ten einde gebracht. De eigenlijke heerendiensten zijn bij de bestaande regeling voor gewone omstandigheden, dat is uitgenomen waar diensten vereischt worden tot afwending van algemeen gevaar of tot wering van rampen van hooger hand, beperkt tot twee categorieën: het aanleggen en onderhouden van de land- en waterwegen en van de bruggen buiten de gewestelijke hoofdplaats, en het vervoeren van in dienst reizende landsdienaren, voor zoover hun geen transportmiddelen van gouvernementswege kunnen worden verstrekt. Overigens rusten op de inheemsche bevolking in dit gewest nog gemeentelijke diensten, zoomede de volgens de landsinstellingen aan de volkshoofden verschuldigde diensten.

In de verschillende gouvernementsafdeelingen bedroeg het aantal heerendienstplichtigen op ult. 1898 132 541, bij welk cijfer niet gerekend is op de gewestelijke hoofdplaats, waar, ingevolge Indisch Staatsblad 1877 n°. 198, zoowel inlanders als vreemde oosterlingen eene belasting van f 3 's jaars per volwassen man hebben op te brengen als equivalent voor de vrijstelling van het onderhoud van bruggen en wegen aldaar (zie lager).

Omtrent den in heerendienst gepresteerden arbeid zijn ook over 1898 geen opgaven ingekomen. Bezwarend waren de heerendiensten niet te noemen, maar wel liet de gelijkmatige verdeeling te wenschen over door de groote afstanden, die soms waren af te leggen.

Wegens nalatigheid in het verrichten van verplichte persoonlijke diensten moesten meermalen straffen worden opgelegd.

Daar waar ten behoeve van de werkzaamheden der triangulatie-brigade geen vrije koelies te verkrijgen waren, werd gebruik gemaakt van heerendienstplichtigen, aan wie echter eene tegemoetkoming werd toegelegd van f 0,75 per man en per dag.

In de bovenbedoelde belasting ter hoofdplaats werden over 1898 aangeslagen 14 347 personen, zoodat de totale aanslag beliep f 43 041, waarvan op het einde des jaars afbetaald was f 40 418. Van den achterstand over vorige jaren, op ult. 1897 bedragen hebbende f 11 877, werd in 1898 nog geïnd f 1806, terwijl werd afgeschreven, als verjaard, een bedrag van f 2399, en wegens het overlijden van de belastingschuldigen of wegens dubbelen aanslag f 90.

Banka en onderhoorigheden. Volgens de gehouden aanteekeningen werden in 1898, op den voet der in 1896 weder voor een nieuw vijfjarig tijdvak bestendigde regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 171, van de heerendienstplichtige bevolking gevorderd 280 500 dagdiensten, tegen 275 500 in het voorafgegane jaar, welke geringe vermeerdering in hoofdzaak het gevolg was van den arbeid vereischt voor verbetering en omlegging van wegen in het district Pangkalpinang. Overigens bevatten de ontvangen mededeelingen omtrent de heerendiensten in dit gewest geene bijzonderheden, welke niet reeds in vorige verslagen zijn vermeld.

Billiton. Ook omtrent de heerendiensten in dit gewest is, buiten de cijfers der dienstprestatie gedurende 1898 (bijlage L hierachter), welke van die over 1897 nagenoeg niet verschillen, niets bijzonders gemeld.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De lijst van vrijstellingen, opgenomen in de op blz. 62/63 van het vorig verslag besproken, op 1 Augustus 1898 in werking getreden definitieve heerendienstregeling voor dit gewest (Indisch Staatsblad 1898 n°. 181) onderging nog eenige aanvulling bij de ordonnantie van 25 April 1899 (Indisch Staatsblad n°. 147). De tegelijk met de vaststelling der heerendienst-ordonnantie — in Mei 1898 — uitgevaardigde voorschriften tot uitvoering zijn gedrukt onder n°. 5292 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Celebes en onderhoorigheden. De voorstellen betreffende eene herziening van de heerendienstregeling voor dit gewest (Indisch Staatsblad 1891 n. 113) waren nog niet rijp voor afdoening.

Voor zoover op de door de inlandsche hoofden verstrekte opgaven omtrent den in 1898 verrichten heerendienstarbeid is af te gaan, zouden in 1898 3 041 400 dagdiensten gepresteerd zijn, tegen 2 965 000 in het voorafgegane jaar.

Hetgeen ten aanzien van plaatsvervanging, afkoop of verzuim van heerendiensten is gemeld, komt in hoofdzaak overeen met het reeds in vorige verslagen medegedeelde.

Op de hoofdplaats met hare buitenwijken worden van de inlandsche bevolking sedert 1891 geen heerendiensten meer gevorderd, maar wordt, als equivalent, eene belasting in geld geheven ad f 5 's jaars per volwassen mannelijken persoon. Het oordeel nopens de werking van deze belasting luidt niet gunstig. Velen worden gezegd den ouden toestand terug te wenschen. De geregelde inning levert dan ook steeds bezwaar op. Volgens de thans ontvangen opgaven had over 1893 t/m 1897 de aanslag achtereenvolgens bedragen f 21 040, f 20 450, f 18 815, f 18 765 en f 17 115, en was daarop nog achterstallig f 5481, f 5995, f 3926, f 4991 en f 7191.

Menado. Aan eene richtige naleving der voor de Minahassa van kracht zijnde heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1894 n°. 168, juncto 1895 n°. 172 en 1896 n°. 178) wordt zooveel mogelijk de hand gehouden. Toch komt het soms nog voor dat de hoofden, door onjuiste raming van den te verrichten arbeid, meer dienstplichtigen doen uitkomen dan strikt noodig is. In enkele gevallen moest bij het vorderen van heerendiensten de maximum-afstand van 8 paal van de woningen der dienstplichtigen overschreden worden.

De in 1896 in het district Tondano-Toulimambot van de afdeeling Tondano ingevoerde werkregeling (zie het verslag van 1897, blz. 103) vindt thans meer en meer navolging in de geheele afdeeling, met uitzondering nog van het district Tondano-Toulian.

De dienstprestatie over 1898 bestond uit 413 400 dagdiensten, tegen 407 400 in 1897.

In de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo werden, volgens de ontvangen opgaven, welke echter aan nauwkeurigheid te wenschen overlaten, daar vele kamponghoofden te onontwikkeld zijn om daaromtrent voldoende aanteekening te kunnen houden, in 1898 van de bevolking 63 800 dagdiensten in heerendienst gevorderd, tegen 56 800 in 1896 (over 1897 is

[1]) De herziene voorschriften tot uitvoering zijn afgedrukt in n°. 5230 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

het cijfer niet opgegeven).

Plaatsvervanging kwam in Gorontalo veel voor bij handeldrijvenden met streken buiten de Gorontalosche districten, d. i. met de landschappen langs de bocht van Tomini en met de tot Ternate behoorende afdeeling Banggaai, zoomede bij hen die tijdelijk in dienst traden van mijnbouwmaatschappijen. Een en ander had plaats buiten bemoeienis van het Europeesch bestuur, doch er werd op gelet dat de remplaçanten niet uit voor den arbeid ongeschikte personen bestonden. Ingeval van ziekte wordt de heerendienstplichtige meestal door een familielid vervangen. Voor afkoop werd f 0,25 per dagdienst betaald. Vele personen onttrokken zich aan het verrichten van heerendiensten door uit te wijken naar de zelfbestuur bezittende landschappen ter Noordkust van Celebes.

Op verzoek van de verschillende zelfbesturen op de Sangi- en Talaut-eilanden werd door den resident een eenigszins met de regeling voor de Minahassa overeenkomend reglement op de heerendiensten goedgekeurd. Over de vervanging van de pinontol-diensten ten behoeve van sommige categorieën van hoofden op de Sangi-eilanden door eene in geld op te brengen belasting is gehandeld op blz. 39 hiervóór.]

Amboina. Op den voet der van 1 Juni 1897 af voor een nieuw vijfjarig tijdvak van kracht verklaarde heerendienstregeling in Indisch Staatsblad 1892 n°. 67 werden gedurende 1898 in dit gewest (buiten de afdeeling Banda, waar in gewone tijden geen heerendiensten gevorderd worden,) door de dienstplichtigen 146 000 dagdiensten gepresteerd, tegen 142 700 in 1897.

Plaatsvervanging kwam alleen voor ter hoofdplaats Amboina en in de afdeeling Saparoea, en wel uitsluitend bij diensten voor onderhoud of herstelling van wegen. Te Amboina werd daarvoor f 0,40 à f 0,50 per dag betaald; in de afdeeling Saparoea geschiedt de plaatsvervanging steeds kosteloos door familieleden.

Wegens verzuim van den heerendienstplicht werd in 1898 straf opgelegd aan 23 personen, en uit hoofde van nalatigheid in het verrichten van gemeentediensten aan 7 personen.

Bali en Lombok. De laatstelijk op blz. 63 van het vorig verslag bedoelde onderzoekingen ter voorbereiding van eene definitieve heerendienstregeling voor de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, ter vervanging van de voorloopige bepalingen in Indisch Staatsblad 1883 n°. 38, werden in Januari 1899 beëindigd.

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Behoudens het belasten of ontheffen van gronden, die gedurende 1898 belastingplichtig werden of ophielden dit te zijn, gold in dat jaar in de residentiën Soerabaija, Bagelen en Kediri de laatstelijk in 1897, en in de overige gewesten (wat de Preanger Regentschappen betreft, uitgezonderd de 7 en 21 districten, waar achtereenvolgens in 1897 en 1898 de voor die residentie vastgestelde nieuwe landrente-regeling, vervat in Indisch Staatsblad 1896 n°. 126, is ingevoerd) de laatstelijk in 1896 verbeterde aanslag, een en ander voor zooveel geen termen gevonden werden om, ingevolge daartoe door de residenten in urgente gevallen aan de Regeering gedane voorstellen (zie vorig verslag, blz. 63), den aanslag te verhoogen of te verlagen op grond van nadere gegevens omtrent opbrengst of uitgestrektheid der gronden. Deze toepassing van betere gegevens had, buiten de Preanger Regentschappen, plaats in 12 gewesten, doch meerendeels slechts voor kleine bedragen: in 't geheel toch bracht deze factor in deze 12 gewesten eene verhooging met f 31 812, tegen eene verlaging met f 25 609 teweeg, in welke sommen de residentie Bezoeki alléén deelde voor f 21 775 en f 8261. De cijfers van 1896 of 1897, waarop de aanslag der *vast aangeslagen* gronden voor 1898 berustte, bedroegen voor alle gewesten gezamenlijk, uitgezonderd de Preanger Regentschappen, *onzuiver* f 16 498 047, en daar de wijzigingen door toepassing van verbeterde gegevens een voordeelig verschil gaven, zooals uit het voorafgaande blijkt, van f 6203, terwijl, mede buiten de Preanger Regentschappen, het belastingplichtig worden van nieuwe gronden eene verhooging gaf van f 158 478, echter te verminderen met f 89 903 door het ophouden van de belastingplichtigheid van andere, zoodat deze twee factoren ten slotte eene verhooging overlieten van f 68 575, verkreeg men dus in 19 van de 20 gewesten voor 1898 een *onzuivere* aanslag, voor zooveel de *vast aangeslagen* gronden betreft, van f 16 572 825 of f 74 778 méér dan voor 1897.

In de Preanger Regentschappen beliep de vermeerdering van den *onzuiveren* aanslag der *vast aangeslagen* gronden f 104 071, zoodat hij aldaar klom van f 1 204 258 tot f 1 308 329 [1]), tot welke vermeerdering het voordeelig verschil tusschen verhooging en verlaging ten gevolge van betere gegevens bijdroeg (f 34 069 — f 4173 =) f 29 896, terwijl het overig bedrag van f 74 175 voortsproot uit het belastingplichtig worden van nieuwe gronden (aanslag f 78 213) tegen het vervallen van den aanslag (ad f 4038) voor andere, die ophielden belastingplichtig te zijn.

Van den bedoelden *onzuiveren* aanslag, die voor de 20 gewesten gezamenlijk alzoo f 17 881 154 bedroeg, viel wegens deugdelijk geconstateerd misgewas vrijstelling te verleenen voor een bedrag van f 592 809 (in 1897 voor f 901 290) en om andere redenen, bijna uitsluitend wegens het onbeplant blijven van vast aangeslagen gronden, af te schrijven f 217 274 (in 1897 f 257 509), zoodat van de vast aangeslagen gronden aan landrente *werkelijk te heffen* was f 17 071 071 of, met inbegrip van den aanslag der *niet vast aangeslagen* — wisselvallig beplante — velden (ditmaal f 373 584, tegen f 374 627 in 1897) [2]), in totaal f 17 444 655, derhalve f 479 073 meer dan voor 1897, toen het (verbeterde) [3]) eindcijfer f 16 965 582 beliep. Gaat men de uitkomsten per gewest na (zie bijlage M hierachter), dan blijkt dat in 14 van de 20 gewesten het *te heffen* bedrag f 596 234 meer was dan in 1897 en in 6 gewesten f 117 161 minder.

De invoering in 1898 van de speciaal voor de Preanger Regentschappen uitgevaardigde landrente-regeling (Indisch Staatsblad 1896 n°. 126) in 21 districten (met 606 dessa's) van dat gewest gaf evenmin als die in 1897 in 7 districten (met 177 dessa's) aanleiding tot noemenswaardige bezwaren of tot klachten van de zijde der bevolking. Ingevolge de gouvernementsbesluiten dd. 11 Maart en 25 Mei 1899 n°s. 11 en 21 is de werking der verordening in 1899 nog over 19 andere districten van het gewest, tellende 453 dessa's [4]), uitgestrekt, terwijl van de invoering in de overige 15 districten (met over de 200 dessa's) voorloopig is afgezien. Daar de nieuwe regeling een aanslag voor 10 jaren voorschrijft en wijziging van dien aanslag niet toelaat bij vermeerderde, doch alleen bij verminderde vruchtbaarheid van den bouwgrond, verdiende het namelijk ten aanzien van één dezer districten, Tjihea in de afdeeling Bandong, aanbeveling om tot de kadastrale opneming en den aanslag op dien grondslag eerst over te gaan nadat de toestand van overgang, waarin de bouwgronden in dat district ten gevolge van den aanleg der Tjisokkan-irrigatiewerken thans nog verkeeren, door voltooiing van die werken een einde zal hebben genomen en ze alle in dezelfde conditie zullen zijn gekomen als die welke nu reeds uit de nieuwe leiding worden bevloeid. Wat de 14 overige van de werking der nieuwe regeling nog uitgesloten districten (1 in de afdeeling Tjiandjoer, 6 in de afdeeling Soekapoera en 7 in de afdeeling Soekapoera Kollot) betreft, maakten de zeer geïsoleerde ligging der bouwgronden en hunne groote versnippering over uitgestrekte oppervlakten onbebouwden grond het onraadzaam er de betrekkelijk groote kosten eener kadastrale opmeting aan te besteden, zoodat besloten is met de invoering van de nieuwe regeling te wachten totdat op andere wijze de daarvoor benoodigde gegevens verkregen zijn. Hoe dit zal geschieden, maakt nog een punt van overweging uit.

Zooals uit het bovenstaande volgt, kunnen derhalve de landrente-onderzoekingen in de Preanger Regentschappen

---

[1]) Hieronder voor de bovenbedoelde 28 districten, waar deels reeds in 1897, deels in 1898 de nieuwe landrente-regeling voor 't eerst werkte, f 941 111 (tegen f 842 167 in 1897) en voor de 34 districten, die nog onder de oude regeling vielen, f 367 217 (tegen f 362 091 in 1897). Zie ook de volgende noot.

[2]) Voor de Preanger Regentschappen is onder de hier genoemde totalen van den aanslag der wisselvallig beplante gronden begrepen: in 1898 f 32 452 (enkel betreffende de 34 districten waar de oude landrente-regeling nog gold) en in 1897 f 35 199 (f 32 587 voor de laatstbedoelde districten en f 2612 voor 21 van de overige 28 districten, namelijk voor die waar de nieuwe landrente-regeling eerst in 1898 werd ingevoerd).

[3]) De verbetering betrof enkel den aanslag in de residentie Batavia, (d. i. in het niet uit particuliere landerijen bestaande, onder den naam Bloeboer bekende gedeelte), welke aanslag voor 1897 aanvankelijk was bepaald op f 7749, doch nader werd vastgesteld op f 7831.

[4]) De nieuwe regeling vindt dientengevolge thans toepassing in al de districten der afdeelingen Tjitjalengka, Soekaboemi, Soemedang, Tassikmalaija en Limbangan, gezamenlijk ten getale van 28, in 16 van de 18 districten der afdeelingen Bandong en Tjiandjoer (d. i. uitgenomen respectievelijk het district Tjihea en het district Tjidamar), in 2 van de 8 districten der afdeeling Soekapoera (zijnde de districten Pasir Pandjang en Bandjar) en in 1 van de 8 districten der afdeeling Soekapoera Kollot (zijnde het district Panjeredan).

voorshands als geëindigd worden beschouwd. In verband met het voornemen (gouvernementsbesluit dd. 5 Januari 1899 n°. 15) om, ter voorbereiding van eene eventueele geleidelijke invoering van de nieuwe landrente-regeling ook buiten genoemd gewest, de landrente-onderzoekingen op den grondslag der in de Preanger Regentschappen gevolgde werkwijze te doen voortzetten in één of meer gewesten waar andere toestanden zijn, met namen in Cheribon (West-Java), Banjoemas en Kediri (Midden-Java), zoomede Pasoeroean en Probolinggo (Oost-Java), was in 1898 reeds een gedeelte van het in de Preanger Regentschappen vrijgekomen personeel met landrente-metingen, enz. begonnen in Cheribon, terwijl sedert daarmede ook een aanvang is gemaakt in Kediri, Pasoeroean en Probolinggo (verg. afd. V, § 2, hierna).

In die gewesten van Midden-Java, waar, evenals in Cheribon en Banjoemas, kantoren gevestigd zijn voor de bijhouding van de kaarten der voormalige „kadastraal-statistieke opneming" (verg. bijlage O), worden die kaarten voor hetzelfde doel bij- en omgewerkt.

Voor het toezicht op de bedoelde onderzoekingen is in Januari jl. den hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur, enz. tijdelijk toegevoegd een à la suite van zijn kader te voeren assistent-resident, met machtiging op den hoofdinspecteur om dien assistent-resident, wien door den directeur van binnenlandsch bestuur Bandong als standplaats is aangewezen, ook voor andere werkzaamheden te bezigen. [1])

Bij het einde van 1898 was in 8 gewesten de landrente ten volle aangezuiverd, terwijl in de 12 andere nog te voldoen bleef f 19 837 (op ult. 1897 mede in 12 gewesten f 16 249). De achterstand op ult. 1898 was het grootst in Batavia (voor zooveel betreft het niet uit particuliere landerijen bestaande gedeelte van dat gewest), Soerabaija en Kadoe, namelijk in die drie gewesten gezamenlijk f 16 734. Het verduisterde door met de inning belaste personen beliep f 4685, tegen f 2382 in 1897.

Belasting op de vischvijvers. Als gewoonlijk verschilde de aanslag in deze belasting ook voor 1898 weinig met die van het voorafgegane jaar, zoodat in de betrokken 9 gewesten van Java en op Madura gezamenlijk aan deze belasting (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 30) was op te brengen f 307 471, tegen f 305 743 in 1897. De vijvers in Soerabaija en Japara werden namelijk aangeslagen voor f 199 927 en f 41 924 (in 1897 voor f 199 031 en f 41 372) en die in de 8 andere gewesten gezamenlijk voor f 65 620 (in 1897 voor f 65 340), en wel in elk daarvan voor de volgende sommen: Bantam f 2929, Krawang f 435, Samarang f 2880, Rembang f 6210, Pasoeroean f 25 480, Probolinggo f 7267, Bezoeki f 8711 en Madura f 11 708.

Het verschuldigde, ad f 307 234 (voor een bedrag van f 237 — in Bezoeki — werd vrijstelling verleend), was bij het einde des jaars zoo goed als geheel afbetaald; slechts in Probolinggo bleef nog f 109 in te vorderen.

De verhuring voor 1898 van de aan het Gouvernement toebehoorende vischvijvers (eigenlijk rawah's of moerassen) in Krawang bracht slechts f 8447 op, tegen f 12 146 in 1897.

Vogelnest- en meststofgrotten; vindplaatsen van schildpadeieren. De driejarige termijn, waarvoor het Gouvernement in sommige gewesten, ook in Soerakarta en Djokjokarta, de klippen, grotten of holen, welke gelegenheid aanbieden tot het winnen van eetbare vogelnesten of van meststoffen, in huur afstaat, liep in 1898 ten einde in de twee genoemde residentiën, waar de jaarlijksche huursom voor den afgeloopen termijn gezamenlijk f 5100 bedroeg, en in Madioen, waar die som f 600 bedroeg. Bij de nieuwe verhuring voor het tijdvak 1899 t/m 1901 werd bedongen respectievelijk f 3720 en f 620 's jaars. In de Preanger Regentschappen, Soerabaija, Bezoeki en Bagelen had in 1898 geen nieuwe verhuring plaats, daar de loopende driejarige huur eerst komt te verstrijken met ult. 1899. De huursommen aldaar bedragen respectievelijk f 7693, f 21, f 1452 en f 31 250 's jaars. Overigens worden nog, telkens echter voor geen langeren termijn dan één jaar, eenige weinig beteekenende vogelnestgrotten in Japara en op de tot dat gewest behoorende Karimon Djawa-eilanden aan de bevolking verhuurd, waarvoor niet meer werd bedongen dan respectievelijk f 36,67 en f 17,88 voor het jaar 1898 (tegen f 44,53 en f 13,29 voor 1897).

[1]) Ingevolge Indisch Staatsblad 1899 n°. 137 wordt in de voornoemde betrekking van hoofdinspecteur, ingeval van éénjarig buitenlandsch verlof van den titularis, bij waarneming voorzien. Daar dit geval zich in Mei jl. voordeed, is toen met de waarneming van de betrekking de hem toegevoegde assistent-resident belast.

Als huur voor de vindplaatsen van schildpadeieren aan het zuiderstrand in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen viel, krachtens het voor de jaren 1896 t/m 1898 gesloten contract, te rekenen op f 1303 's jaars. Voor het driejarig tijdvak 1899 t/m 1901 zijn die vindplaatsen verhuurd tegen f 1526,66 's jaars.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Vogelnestgrotten en vischvijvers. Behalve in de residentie Benkoelen, waar de vogelnestklippen, grotten en holen in de afdeeling Kroë — voor het tijdvak 1895 t/m 1904 — zijn verhuurd tegen f 3400 's jaars en, gerekend van 1 Augustus 1898 af, — mede voor tien jaren — weder in huur zijn afgestaan, tegen f 510 's jaars, de in de afdeelingen Manna, Seloema en Mokko Mokko gelegene, welke van 1 Januari 1897 af onverhuurd waren gebleven, is met 1 Januari 1899 ook een huurder gevonden voor de vogelnestklippen op de Batoe-eilanden, behoorende tot de afdeeling Ajer Bangies (Padangsche Benedenlanden van het gouvernement Sumatra's Westkust), en wel voor den tijd van drie jaren tegen f 163,33⅓ 's jaars, de exploitatie van welke klippen laatstelijk deel uitmaakte van de verpachte zoogenaamde kleine middelen op genoemde eilanden (verg. het verslag van 1897, blz. 182).

De gouvernements-vischvijvers te Tello in de afdeeling Makasser (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) zijn voor 1896 t/m 1900 verhuurd tegen f 516 's jaars.

Landelijke inkomsten. De aanslag voor 1898 in de vertieningsbelasting in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (zie Indisch Staatsblad 1893 n° 259, juncto 1894 n°. 43 en 1895 n°. 101) bedroeg f 179 333,01⅝, tegen f 108 544,77⅝ voor 1897 (voor de jaren 1895 en 1896 was het cijfer achtereenvolgens f 209 195,21 en f 152 054), terwijl het aan het Gouvernement toekomende ⅓ in de opbrengst der aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden (de zoogenaamde tesangheffing) voor 1898 werd vastgesteld op f 9166,20, of f 3400,50 meer dan voor 1897.

De in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali geheven wordende sawahbelasting („padjeg"), welke naar verkiezing der belastingschuldigen in natura of in geld is te voldoen (zie Indisch Staatsblad 1891 n°. 97), bracht, uitgetrokken in geld, over het in 1898 geëindigde belastingjaar f 152 226,32⅝ op, tegen f 130 778,27 over 1896 1897. [2]) Aan de mede in genoemde afdeelingen geheven wordende belasting op de tegalvelden en tuinen (zie Indisch Staatsblad 1891 n°. 117), waarvan de betaling behoort te geschieden in geld (desverkiezende in kepèngs, tot Indisch Courant herleid volgens den door den resident jaarlijks vast te stellen maatstaf), werd in 1898 opgebracht f 36 225,97⅝, tegen f 35 896,74 over 1897.

De aanslag der onder de namen van „padjeg" en „oepeti" van gronden in de afdeeling Lombok geheven wordende belastingen, welke aanslag, wat de onderafdeeling West-Lombok betreft, berust op kadastralen grondslag en op eene verdeeling in waterschappen en bevloeiingsgebieden, bedroeg over 1898, herleid in geld: aan padjeg f 136 495,11⅝ en aan „oepeti" f 18 580,44, tegen respectievelijk f 116 506 en f 13 701,75 over 1897. Van die belastingen werd gedurende 1898 ontvangen (met inbegrip van het nog verschuldigde op den aanslag over vorige jaren) aan padjeg f 99 828,42 en aan oepeti 10 945,69⅝ of te zamen f 110 774,11⅝. Over 1897 waren de sommen f 76 305,51⅝ en f 11 106,07⅝ of te zamen f 87 411,59.

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. Omtrent de kwijting gedurende 1898 van de jaarlijksche schatting, aan het Gouvernement op te brengen door de zes tot dit gewest behoorende landschappen ter Noordkust van Celebes, valt het volgende aan te teekenen. Door Bintaoena, Bolang Itang, Kaidipang en Bwool werd het volle bedrag (respectievelijk f 300, f 500, f 450 en f 1100) afgedragen, terwijl Bolang Mongondo in mindering van de verschuldigde f 4000 voldeed f 1111,11, doch Bolang Oeki, welk staatje f 250 heeft op te brengen, niets betaalde In verband met de afbetaling van achterstalligen cijns door

[2]) Hoe de cijfers zijn per kalenderjaar blijkt niet. Volgens de opgaven, ten dienste van de begrooting ontvangen, die echter geen verdere splitsing bevatten, werd aan belasting op de sawahs en aan belasting op de tegalvelden en tuinen, zoowel in beide genoemde afdeelingen op Bali als in de afdeeling Lombok, in 't geheel ontvangen: in 1897 f 284 216 en in 1898 (volgens voorloopige boekingen) f 235 255.

Bolang Mongondo, Bolang Oeki en Kaidipang, ad f 8000, f 420 en f 450, en de afschrijving van een deel van den achterstand van eerstgenoemde twee landschappen, ad f 8405 en f 250, bleef op ult. 1898 nog te kwijten f 2888,89 door Bolang Mongondo en f 330 door Bolang Oeki.

Door de vijf zelfbesturen der landschappen op de Sangi- en onderhoorige eilanden was aan schatting over 1898 op te brengen, ingevolge het voor dat jaar door den resident, in overleg met bedoelde zelfbesturen, herziene bedrag, f 52 184 (f 715 minder dan over 1897), namelijk door Siauw f 19 850, Taboekan f 14 915, Kandhar-Taroena f 7029, Tagoelandang f 3538 en Manganitoe f 6852 (zijnde voor de drie eerstbedoelde landschappen respectievelijk f 702,50, f 150 en f 195 minder, doch voor de twee laatstgenoemde f 135 en f 197,50 meer dan over 1897). Ontvangen werd gedurende 1898 f 37 499 aan cijns over 1897, waarmede de achterstand over jaren aan 1898 voorafgaande geheel werd aangezuiverd, benevens f 17 217,50 in mindering van den cijns over 1898, alleen nog door Siauw, Kandhar-Taroena en Tagoelandang (door elk dier landschappen respectievelijk f 9010, f 4922,50 en f 3285). Achterstallig bleef dus voor al de vijf landschappen gezamenlijk (aan cijns over 1898) f 34 966,50.

IV. Agrarische aangelegenheden; uitgifte van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel grondbezit. Het Koninklijk besluit van 11 April 1885 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 102), houdende regeling van de wijze waarop de hierbedoelde verandering in den vorm van het grondbezit kan worden tot stand gebracht, vond in 1898, behalve in de dessa Kedoeng van het district Lengkir der afdeeling Lamongan van de residentie Soerabaija (zie vorig verslag, blz. 65), verder alleen toepassing in de afdeeling Karang-Anjar der residentie Bagelen, waar de dessa's Karangwalin en Kalibalong van de districten Karang-Anjar en Sokka hare communale bouwgronden, ter uitgestrektheid van respectievelijk $14^{312}/_{500}$ en $24^{14}/_{500}$ bouws onder 14 en 32 deelgerechtigden erfelijk verdeelden, nadat voor het dessabestuur in de eerste dessa $3^{394}/_{500}$ en in de tweede $5^{420}/_{500}$ bouws ambtsvelden waren afgezonderd. Ook in deze gevallen geschiedde de conversie met het doel om, bij de voorgenomen samenvoeging met andere dessa's, samensmelting van de bouwgronden te voorkomen.

Vervanging van de periodieke verdeeling der communale bouwgronden door het stelsel van vaste aandeelen kwam in 1898 voor in twee gewesten, namelijk in Pekalongan, waar 3 dessa's van het district Batang, en in Japara, waar 12 dessa's (3 in het district Koedoes, 8 in het district Tjendono en 1 in het district Oendakan) tot die verandering besloten.

Vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom. Volgens de thans verstrekte nadere opgaven waren op ult. 1897 niet 252, maar slechts 84 aanvragen om agrarischen eigendom aanhangig gebleven en betrof de uitgestrektheid, waartoe de aanvragen betrekking hadden, niet ruim 1242, maar ruim 682 bouws. Immers waren in de opgaven over 1897 (zie vorig verslag, bijlage O, tabel II) voor de residentie Japara ten onrechte medegerekend 168 aanvragen voor 560 bouws, die slechts een voorloopig karakter hadden, in zoover de belanghebbenden zich nog enkel aangemeld hadden om opmeting van de bedoelde gronden te verkrijgen. Bij het einde van 1898 waren dientengevolge aan 68 der bedoelde personen meetbrieven uitgereikt, van wie toen nog slechts 15 aan hun voornemen om agrarischen eigendom op den voet van het Koninklijk besluit dd. 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117) aan te vragen, hadden gevolg gegeven, gezamenlijk voor eene uitgestrektheid van ongeveer $52^1/_2$ bouws. Daar bovendien in vier andere gewesten nog 33 aanvragen inkwamen, gezamenlijk betreffende ruim 97 bouws, waren dus in 1898 132 aanvragen voor ruim 831 bouws te behandelen. Van deze 132 aanvragen werden 31 toe- en 26 afgewezen, respectievelijk betreffende eene gezamenlijke uitgestrektheid van ongeveer 181 bouws en ruim 370 bouws, terwijl nog een twintigtal aanvragen betreffende 65 bouws door overlijden of intrekking kwamen te vervallen. De afwijzing geschiedde, hetzij omdat op de betrekkelijke gronden door anderen rechten werden uitgeoefend, hetzij omdat zij bleken communaal bezit uit te maken. In verband met de nieuwe toewijzingen was bij het einde van 1898 de uitgestrektheid der tot dusver door inlanders in agrarischen eigendom verkregen gronden — in 16 gewesten op Java — gestegen tot bijna $6202^1/_2$ bouws (toegewezen ingevolge 1420 aanvragen), terwijl voor nog bijna $214^1/_2$ bouws aanvragen (ten getale van 55) in behandeling bleven; verg. voor gewestelijke opgaven tabel II van bijlage N hierachter.

Zooals gewoonlijk was de voornaamste beweegreden voor het aanvragen van agrarischen eigendom de behoefte aan meer rechtszekerheid. Voorts worden als redenen genoemd: ten aanzien van de eenige aanvraag in Bantam de wenschelijk gebleken afronding van een reeds in agrarischen eigendom bezeten stuk grond; wat Cheribon betreft (11 aanvragen) de vrees dat, na overlijden, het erfelijk individueel bezitrecht door het dessabestuur zou worden ontkend; met betrekking tot Soerabaija (4 aanvragen) de wensch om den grond te bestemmen voor schoolerven van inlandsche Christengemeenten, zoomede om dien voor den voorganger der gemeente te kunnen reserveeren, en eindelijk voor Japara en Kediri (met respectievelijk 15 en 17 aanvragen) de reeds in het vorig verslag (blz. 65) en dat van 1897 (blz. 108) vermelde redenen.

Verhuur van in agrarischen eigendom verkregen gronden had plaats in Pekalongan, Madioen en Soerabaija, voornamelijk voor de beplanting met suikerriet, indigo en tweede gewassen.

Van het recht om op agrarischen eigendom hypotheek te vestigen werd in 1898 geen gebruik gemaakt.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Blijkens de voor deze rubriek ontvangen opgaven over 1898 (zie sub I van bijlage N hierachter) werden gedurende dat jaar in de gouvernementsresidentiën op Java (uitgenomen Batavia, Bantam en Krawang, waar, evenals in de residentie Madura, ditmaal geen grondverhuringen blijken te zijn voorgekomen), op den voet der nieuwe ordonnantie omtrent de verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders (Indisch Staatsblad 1895 n°. 247), 52 970 huurovereenkomsten geregistreerd, betrekking hebbende op 177 337 bouws (zijnde 21 264 overeenkomsten en 45 040 bouws méér dan in 1897). Daarvan maakten 25 bouws agrarischen eigendom uit; 94 921 bouws bestonden uit erfelijk individueel bezeten gronden of uit vaste eens voor altijd aangewezen aandeelen in communaal bezit; 59 150 bouws maakten deel uit van communaal bezit met periodieke verdeeling of met vaste aandeelen die niet voor altijd zijn aangewezen, terwijl de overige 23 241 bouws ambtsvelden waren. Naar hun cultuurtoestand waren bedoelde 177 337 bouws te verdeelen in 159 070 bouws sawahs, 18 263 bouws tegalvelden en 4 bouws erf. Daarvan waren bestemd voor de teelt van suikerriet 127 223, voor de indigocultuur 5053, voor het verbouwen van tabak 41 668, voor de teelt van padi alleen of van padi en tweede gewassen 2186, voor het verbouwen van katjang 751, van andere gewassen 418 en voor de oprichting van door het hoofd van plaatselijk bestuur vergunde opstallen 38 bouws. Wat de overeengekomen huurtermijnen en huursommen betreft, zij naar voormelde bijlage verwezen.

Ook in 1898 werd omtrent de werking van de nieuwe regelen betreffende de inlandsche grondverhuringen over 't algemeen een gunstig oordeel geveld. Intusschen wordt bericht dat — in verband met de bepaling (art. 3 der ordonnantie), volgens welke bij huur van ambtsvelden de huurder verplicht is om voor het tijdelijk gemis van beschikking over den grond van hem, die gedurende den loopenden huurtermijn in de rechten van den verhuurder mocht zijn getreden, eene schadeloosstelling te betalen in evenredigheid van de bij de overeenkomst bedongen huursom, — het in sommige gewesten, waar de gehuurde gronden voor een groot deel uit ambtsvelden bestaan, nogal eens voorkwam dat, bij verwisseling van de dessabestuurders, de ondernemers genoodzaakt waren om de huursom geheel of gedeeltelijk andermaal te betalen. Opzettelijke verwisseling van de leden van het dessabestuur, om met de aangehaalde bepaling hun voordeel te doen, werd echter nergens geconstateerd. In Pekalongan kwam het zesmalen voor, dat bij het onderzoek der commissie, ten overstaan van welke de verhuring van de bij art. 4 der ordonnantie bedoelde categorieën van sawahgrond behoort te geschieden, $^2/_3$ van het aantal deelgerechtigden in de te verhuren gronden niet aanwezig was, terwijl eene enkele maal meer dan het $^1/_3$ gedeelte zich tegen een verhuur voor meer dan één jaar verzette. Voorts konden in Soerabaija 21 grondhuurcontracten niet tot stand komen, omdat de vereischte instemming van het meerendeel der deelgerechtigden niet kon worden verkregen.

In de gewestelijke verslagen wordt melding gemaakt van 46 overtredingen (39 door Europeanen en 7 door Chineezen), waarvan echter sommige het gevolg bleken van misverstand.

In een vijftal gewesten (Preanger Regentschappen, Pekalon-

gan, Japara, Pasoeroean en Kediri) kwamen klachten in over het te lang aanhouden van de velden door de huurders; in Pekalongan werden de bezitters daarvoor schadeloosgesteld. In Pasoeroean werden enkele klachten vernomen over te late beschikbaarstelling van de gronden door de verhuurders, ten gevolge van het niet planten van eene vroegrijpe padi-soort. In Bezoeki eindelijk kwam het voor, dat uit kracht van nog onder de werking der oude grondhuur-ordonnantie geregistreerde contracten de levering werd geëischt van eenige sawahs, waarvan de bezitters ontkenden de verhuurders te zijn.

Ten aanzien van gebouwen op gehuurde gronden ten behoeve van mijnbouwkundige opsporingen is door den Gouverneur-Generaal beslist dat die gebouwen gerangschikt behooren te worden onder de bij de 2de alinea van art. 17 der verhuur-ordonnantie bedoelde opstallen, zoodat op verzoeken om vergunning tot oprichting van zoodanige gebouwen door het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur kan worden beschikt.

Het door de op blz. 66 van het vorig verslag bedoelde commissie ingesteld plaatselijk onderzoek naar de wijze waarop de nieuwe regelen omtrent de inlandsche grondverhuringen ten uitvoer gelegd worden en naar de daarop uitgeoefende contrôle liep sedert ten einde. Het rapport der commissie en de c. q. daaruit voortvloeiende voorstellen hadden echter, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, de Indische Regeering nog niet bereikt.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Uit de in bijlage N, sub III, opgenomen gewestelijke statistiek omtrent de gevallen, waarin gedurende 1898 de nieuwe ontginnings-ordonnantie van 29 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 44) werd toegepast, blijkt dat in gemeld jaar aan 39 961 inlanders (aan 24 122 door de districtshoofden en aan 15 839 door de hoofden van plaatselijk bestuur) vergunning werd verleend om domeingrond te ontginnen, en wel tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 30 300 bouws, welk laatste totaal in 1897 bedragen had 33 778 bouws, te ontginnen door 41 872 aanvragers. Van de vóór 1898 verleende vergunningen van dezen aard kwamen er in dat jaar 833 te vervallen (in 1897 1094), betrekking hebbende op 826 bouws (in 1897 1105 bouws), in hoofdzaak weder wegens het niet nakomen van de bij de vergunning gestelde voorwaarden, in enkele gevallen ook door overlijden of vertrek naar elders van den aanvrager.

Slechts in enkele gevallen werd bij het verleenen van vergunning ontheffing verleend van de verplichting tot het aanleggen van terrassen ter voorkoming van het afspoelen van de bouwkruin.

Het aantal gestraften wegens eigenmachtige ontginning bedroeg in 1898 5968 (tegen 6435 in 1897), waarvan respectievelijk 2000, 625, 445 en 443 alleen in de residentiën Rembang, Kediri, Bezoeki en Tagal.

Van de door districtshoofden afgedane aanvragen werden er slechts 449 afgewezen, betreffende 238 bouws; onder de door de hoofden van plaatselijk bestuur afgedane aanvragen telde men 2582 afwijzingen, betrekking hebbende op 3414 bouws. De afwijzingen geschiedden in het algemeen weder op dergelijke gronden als daarvoor in de beide vorige jaren hadden gegolden (verg. het verslag van 1897, blz. 111). Ten aanzien van een 120-tal weigeringen in Tagal lag overigens de reden hierin, dat de begeerde gronden, hoewel niet behoorende tot de in stand te houden wildhoutbosschen, vele kostbare houtsoorten bevatten, terwijl bovendien gevreesd werd dat de bevloeiing van deze gronden afbreuk zou doen aan het debiet der Pamalirivier, waarin thans groote irrigatiewerken worden aangelegd.

Van de bevoegdheid om van de afwijzende beschikkingen in hooger beroep te komen bij de hoofden van plaatselijk of van gewestelijk bestuur, al naar gelang het betrokken districtshoofd of het hoofd van plaatselijk bestuur de beschikking had genomen, werd eenige malen gebruik gemaakt.

Het oordeel der gewestelijke bestuurders over de werking der nieuwe ontginnings-ordonnantie bleef gunstig luiden. Over de medewerking van de districts- en de dessahoofden bij het tegengaan van overtredingen van de ordonnantie viel in het algemeen niet te klagen.

Uitgifte van grond in erfpacht. Gedurende 1898 werden in erfpacht *toegezegd* 76 perceelen, tegen 124 in 1897 en 167 in 1896. Van deze 76 perceelen werden er 3 in hetzelfde jaar ook reeds afgestaan, en daar nog kon worden besloten tot de uitgifte van 129 perceelen, waarop in vorige jaren erfpachtsrecht was toegezegd, terwijl bovendien 1 perceel zonder voorafgaande toezegging kon worden afgestaan, werden derhalve in 1898 in het geheel *afgestaan* 133 perceelen, tegen 99 in 1897 en 111 in 1896.

Het aantal ingeschreven, dat wil zeggen door de aanvragers *aanvaarde* perceelen bedroeg 103 (waarvan 72 die in 1898 en 31 die in vorige jaren waren afgestaan), gezamenlijk groot 29 115 bouws, tegen 95 perceelen, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 20 932 bouws, in 1897. Van de in 1898 aanvaarde perceelen, welke, met uitzondering van 3 door Chineezen en 1 door een Europeaan in vereeniging met een inlander aanvaard alle ten name van Europeanen of cultuurmaatschappijen werden ingeschreven, waren er 31 bestemd tot uitbreiding van bestaande ondernemingen, zoodat zij niet voor den vollen termijn van 75 jaren werden afgestaan, doch voor den verderen duur van het reeds op die ondernemingen gevestigd erfpachtsrecht. Ten opzichte van 3 perceelen, alle in de Preanger Regentschappen (Goenoeng Kentjana, Hardjosari II en Tansel II, de eerste twee gelegen in de afdeeling Tjiandjoer en het andere in de afdeeling Soekaboemi), werd in de erfpachts-akte het beding opgenomen dat de teelt van koffie zou zijn uitgesloten, terwijl met betrekking tot 12 perceelen in Oost-Bezoeki aan de gebruikelijke voorwaarde tot kosteloozen afstand door de erfpachters van de c. q. voor openbaar verkeer te bestemmen strook gronds (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3854), in navolging van hetgeen ook ten aanzien van vroeger aldaar uitgegeven erfpachtsperceelen gestipuleerd was, de bepaling werd toegevoegd dat de ondernemers geen aanspraak zullen kunnen doen gelden op vergoeding, wanneer door het in gebruik nemen van eenig deel der perceelen voor den ontworpen (thans in aanleg genomen) spoorweg Kalisaät-Banjoewangi aan de aanwezige gebouwen of plantsoenen schade mocht worden toegebracht.

Voor 50 van de in 1898 aanvaarde 103 perceelen werd de canon bepaald op f 1 per bouw 's jaars (hieronder ook de evenbedoelde 12 perceelen in Bezoek), terwijl met betrekking tot de 53 overige de pachtsommen uiteenloopen van f 1,50 tot f 5 per bouw 's jaars (dit laatste bedrag voor 1 perceel in de Preanger Regentschappen en voor 1 in Pasoeroean). Voor één van de tot de eerste categorie behoorende perceelen, namelijk voor Rantjabali in de Preanger Regentschappen, is evenwel bepaald dat de canon slechts f 0,50 zal bedragen gedurende den tijd dat de gronden uitsluitend tot weiland gebezigd worden. Tot hetzelfde bedrag werd in evengenoemd gewest het perceel Tjipetir V afgestaan namelijk voor zoolang de gronden worden gebezigd voor de teelt van ter reboisatie bestemd houtgewas, zullende dit bedrag echter tot f 2 worden verhoogd bijaldien het perceel voor andere cultuurdoeleinden wordt gebruikt. Ook ten aanzien van twee andere perceelen in de Preanger Regentschappen (Tjirandji III en Bakoem II) werd de canon op f 1 bepaald, voor zoolang de gronden als veeweide zouden worden gebezigd, onder beding echter dat die pachtsom tot een nader vast te stellen bedrag zal worden verhoogd indien daarop cultures worden gedreven. Voor alle zooeven genoemde perceelen moet de hierbedoelde uitsluitende bestemming telkenmale bij de betaling van de erfpachtssom gestaafd worden door eene verklaring, af te geven door het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur.

Zooals hiervóór reeds is vermeld, werd het areaal van de in erfpacht uitgegeven gronden, ten gevolge van de aanvaarding in 1898 van 103 perceelen, met 29 115 bouws vergroot. Daarentegen onderging het eene vermindering met 3483 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van 11 perceelen (2 in Kadoe, 3 in Japara, 1 in Pasoeroean, 4 in Bezoeki en 1 in Kediri) en van een gedeelte van één perceel (in Kadoe). Aangezien op ult. 1897 in erfpacht werden bezeten 1736 perceelen, ter gezamenlijke grootte van 460 666 bouws, namelijk van die gronden, waarop, toen zij in erfpacht werden afgestaan, nog geen titel was gevestigd, zoo was, als gevolg van de besproken veranderingen, bedoeld areaal bij het einde van 1898 geklommen tot 486 298 bouws, verdeeld in 1828 perceelen, waarbij nog komen 41 425 bouws, ingeschreven als 95 perceelen, voor die gronden, welke, toen zij in erfpacht werden uitgegeven, reeds als huurgronden te boek stonden (zie de volgende rubriek). Uit tabel IV van bijlage N hierachter blijkt hoe de voormelde 486 298 bouws, ook naar gelang van het aantal perceelen, waarvoor die uitgestrektheid stond ingeschreven, over elk gewest waren verdeeld, en van welke jaren de uitgifte dagteekent.

Naar aanleiding van een daaromtrent gerezen geschil werd in den loop van het verslagjaar ten aanzien van de den ondernemers bij de erfpachtsvoorwaarden opgelegde verplichting tot onderhoud van over en langs de perceelen loopende wegen en voetpaden beslist, dat die verplichting niet behoort te worden uitgelegd in dien zin dat het bestuur bevoegd zou zijn ten deze

welke eischen ook te stellen, doch dat de erfpachters er slechts voor hebben te zorgen, dat bedoelde wegen en voetpaden in denzelfden staat blijven als waarin zij bij de uitgifte van de perceelen verkeerden.

Zooals gewoonlijk werd ook weder in 1898 aan tal van aanvragers, aan wie grond in erfpacht was toegezegd, ingeval zij konden aantoonen zich niet tijdig de vereischte kaarten en meetbrieven te hebben kunnen verschaffen, uitstel verleend van den termijn van zes maanden, bij het toezeggingsbesluit gesteld voor de indiening van die stukken, terwijl voorts ook werden ingewilligd eenige verzoeken om verlenging van den aanvaardingstermijn voor nog in de openbare registers in te schrijven reeds afgestane perceelen.

Bij het einde van 1898 bedroeg, in alle gewesten gezamenlijk, het aantal perceelen van laatstbedoelde categorie 96, betrekking hebbende op 31 883 bouws, en dat der perceelen, welke toegezegd maar nog niet afgestaan waren, 311, met eene uitgestrektheid van 214 985 bouws. Cijfers per gewest vindt men mede in voormelde bijlage N, sub IV.

Zonder te rekenen de beschikkingen op aanvragen, die slechts de herhaling waren van vroeger reeds geweigerde verzoeken, werden in 1898 150 erfpachtsaanvragen *afgewezen*, tegen 126 in het voorafgegane jaar. In 21 van de 150 gevallen geschiedde de afwijzing door den directeur van binnenlandsch bestuur, ingevolge de hem in 1896 overgedragen bevoegdheid (zie het verslag van dat jaar, blz. 92). Aan de meeste afwijzingen bij besluit van den Gouverneur-Generaal lag weder de overweging ten grondslag, dat de begeerde gronden beschikbaar moesten blijven met het oog op de belangen der inlandsche bevolking, voor zoover betreft de uitbreiding van haar eigen landbouw, het inzamelen van boschproducten of het weiden van vee. Voor 22 gevallen gold als reden van afwijzing de overweging dat het op de gronden aanwezige bosch uit een hydrologisch en klimatologisch oogpunt behouden diende te blijven, terwijl in 30 gevallen de belangen van de gouvernements-koffiecultuur of die van de vrijwillige koffieteelt der bevolking, hetzij als eenige, hetzij als bijkomende reden, tot eene afwijzende beschikking noopten.

Eene openbare aanbieding in erfpacht (zie de Javasche Courant dd. 30 Augustus 1898) van een in het district Tanggoel van de afdeeling Djember der residentie Bezoeki gelegen perceel, bekend onder den naam van Goenoeng Gambir (Petoengboedjel), groot bijna 496½ bouws, mislukte, aangezien zich daarvoor — bij de op 30 December 1898 gesloten inschrijving — geen gegadigden hadden aangemeld. De minimum-erfpachtssom was bepaald op f 4 per bouw en per jaar. De voor het opmeten, enz. van het perceel door den lande gemaakte kosten, ten bedrage van f 757,70, zoomede eene schadeloosstelling van f 285 aan de rechthebbenden op een in het perceel geënclaveerd stuk ontgonnen grond zouden door hem, aan wien het perceel mocht worden toegewezen, moeten zijn voldaan binnen drie maanden na de toewijzing. Blijkens het vorig verslag (blz 68) bestond het plan om ook in enkele andere gewesten één of meer perceelen aan te bieden, o. a. 1050 bouws in het district Soekoredjo der afdeeling en residentie Kediri. Met betrekking tot laatstbedoelde gronden is echter in Augustus 1898 van dit voornemen afgezien.

Het over 1898 door de verschillende erfpachters op Java — ook door hen die gewezen huurgronden in erfpacht bezitten — aan canon verschuldigde bedroeg f 1 262 389,64⁵. Omtrent de aanzuivering zijn ditmaal de opgaven betreffende Java vereenigd met die omtrent de buitenbezittingen opgegeven. Te dien aanzien zij verwezen naar onderstaand driejarig overzicht, bij welks samenstelling, naar gemeld wordt, voor een deel van verbeterde opgaven is gebruik gemaakt.

JAREN.	Verschuldigd aan canon.	Aangezuiverd: aan canon over het opgegeven jaar.	aan canon over vorige jaren.	Te zamen.
	a) f 1 225 112,44			
1896 . . .	1 220 463,17	f 450 759,53	f 658 565 25	f 1 109 324,78
1897 . . .	1 252 600,14⁵	502 822,27	627 127,59⁵	1 129 949,86⁵
1898 . . .	*b*) 1 314 427,59	459 329,48	430 987,77⁵	890 317,25⁵
Te zamen .	f 5 012 603,34⁵	f 1 412 911,28	f 1 716 680,62	f 3 129 591,90

a) Achterstand op 1 Januari 1896 (over 1895 f 755 203,89⁵ en over vorige jaren f 469 908,54⁵).

b) Namelijk f 1 262 389,64⁵ op Java en f 52 037,94⁵ in de buitenbezittingen.

Derhalve bleef op 1 Januari 1899 nog aan te zuiveren: (f 5 012 603,34⁵ — f 3 129 591,90 =) f 1 883 011,44⁵, namelijk f 855 098,11 op den canon over 1898 en f 1 027 913,33⁵ op dien over vorige jaren.

Het denkbeeld om in den vervolge, bij uitgifte van grond in erfpacht, daaraan de voorwaarde te verbinden dat het erfpachtsrecht, bij wanbetaling van canon gedurende zekeren termijn, buiten gerechtelijke tusschenkomst kunne worden vervallen verklaard (zie vorig verslag, blz. 68), was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze rubriek, nog in behandeling.

Vervanging van huur door erfpacht. In 1898 kwam noch zoodanige vervanging, noch vermindering van het aantal erfpachtsperceelen, welke uit gewezen huurgronden bestaan, voor, zoodat het aantal geconverteerde huurperceelen bleef bedragen 95, ter gezamenlijke grootte van 41 425 bouws; zie de gewestelijke specificatie in tabel IV van bijlage N hierachter (noot *a* aldaar).

Het voor de gewezen huurperceelen verschuldigd en betaald bedrag aan canon is begrepen in de sommen, opgegeven in de voorgaande rubriek.

Verhuur van grond. In de voor landbouwdoeleinden in huur afgestane oppervlakte kwam in 1898 geene verandering. Als zoodanige huurgronden bleven dus enkel te boek staan de in de residentie Kediri gelegen perceelen Bonowati-Goeloewoeloeh, groot 385, en Simbarwangi, groot 455 bouws.

Voor andere doeleinden werden in 1898 vier stukken gouvernementsgrond, namelijk één te Tandjong Priok (Batavia) en drie ter hoofdplaats Soerabaija, tot wederopzeggens verhuurd; een ter eerstgenoemde plaats in huur gevraagd stuk grond bleek niet te kunnen worden afgestaan. Ter zake van niet voor den landbouw door het Gouvernement verhuurde gronden waren op ult. 1898 16 overeenkomsten van kracht, namelijk 7 voor terreinen te Tandjong Priok, 7 voor terreinen ter hoofdplaats Soerabaija en 2 voor terreinen te Banjoewangi. De huursommen dezer gronden zijn deels op eene vaste som per maand, deels per M². (f 0,05, f 0,20 en f 0,60 's jaars) bepaald.

Verkoop van grond. De kleine stukken grond, die gedurende 1898 voor woonerven en nijverheidsinrichtingen door het Gouvernement aan particulieren in eigendom werden afgestaan, besloegen (ongerekend een perceel in Pasoeroean, waarvan de grootte niet is opgegeven) in het geheel 1 635 628 M²., uitmakende ruim 230 bouws, waarvoor aan koopsommen bedongen werd f 199 299. Gespecificeerde opgaven daaromtrent zijn te vinden in bijlage N, sub V, hierachter.

In 't laatst van 1898 is door de Indische Regeering teruggekomen op het vroeger aangenomen beginsel (zie het verslag van 1897, blz. 115) om, indien Chineezen stukken domeingrond in eigendom vragen met het doel om daar eene eigen begraafplaats te hebben, verkoop van grond voor die bestemming zooveel mogelijk tegen te gaan door het bedingen van hooge prijzen. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn nu aangeschreven om streng de hand te houden aan het voorschrift (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2612), om niet dan in hoogst enkele gevallen van overwegenden aard vergunning te verleenen tot het begraven van Chineezen buiten de voor hen aangewezen algemeene begraafplaatsen.

Over eene beslissing van November 1898, waardoor het te Soerakarta en op de afdeelingshoofdplaatsen in het gewest van dien naam mogelijk zal zijn gronden, die tot uitbreiding van bestaande eigendomsperceelen aldaar bestemd zijn, mede nog onder dien titel te verkrijgen, in stede van in altijddurend recht van opstal (verg. het verslag van 1897, blz. 115, zoomede n°. 5193 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), is reeds gehandeld in hoofdstuk C, blz. 3, hiervóór.

Uitgifte van grond met recht van opstal. De onder dezen titel gedurende 1898 door het Gouvernement aan particulieren afgestane kleine stukken domeingrond besloegen gezamenlijk ruim 235 bouws, waarvoor door de verkrijgers verschuldigd was f 36 659 (zie bijlage N, sub V, hierachter).

Uitgifte van grond: a. met recht van gebruik; b. in bruikleen. Gedurende 1898 werden drie perceelen gouvernementsgrond (1 in de residentie Batavia en 2 in de residentie Soerabaija) met recht van gebruik, en één stuk gouvernementsgrond (voor de oprichting

van den „Wilhelmina-toren") ter hoofdplaats Soerabaija in bruikleen afgestaan.

Beschikking door het Gouvernement over grond in het bezit van derden. Onteigening bij minnelijke schikking, op den voet van de dienaangaande bestaande administratieve voorschriften, van voor de uitvoering van 's lands werken benoodigde gronden, bij de inlandsche bevolking in gebruik, had in 1898 o. a. plaats ten behoeve van den aanleg van irrigatiewerken in de residentiën Tagal, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Bezoeki en Banjoemas, waar ter zake van de aldus onteigende gronden (waarvan de uitgestrektheden slechts voor de laatste vier gewesten zijn opgegeven, namelijk 168 930, 2880, 113 305 en 12 800 M²) werd betaald respectievelijk f 10 653, f 16 025, f 2279, f 152, f 6771 en f 30 386. Voor hetzelfde doel werden in Rembang, Probolinggo en Bagelen gronden onteigend, waaromtrent alleen is vermeld dat in eerstgenoemd gewest per bouw werd vergoed: f 75 à f 130 voor sawahs, f 60 à f 78 voor tegalvelden en f 60 à f 100 voor erven. Voor de tenuitvoerlegging van het herbewoudingsplan in Koetoardjo en Karang-Anjar (Bagelen) werden gronden door de bevolking afgestaan tegen eene schadeloosstelling van f 12,50 à f 15 per bouw, terwijl voorts in de residentie Preanger Regentschappen een drietal bouwterreinen, ter grootte van 34 844, 3610 en 1743 M²., tegen betaling van respectievelijk f 1277, f 463 en f 200, werden verkregen en voor de uitbreiding van het passarterrein ter afdeelingshoofdplaats Poerwokerto (Banjoemas) f 1030 werd uitgegeven.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Gouvernementslanden.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Ook in 1898 vonden, evenals in het voorafgegane jaar, van de vier tot dusver uitgevaardigde regelingen omtrent dit onderwerp (verg. het verslag van 1897, blz. 116) alleen die voor de gewesten Lampongsche Districten, Menado (voor zooveel betreft de Minahassa) en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo toepassing, terwijl in Amboina weder geen grondverhuringen voorkwamen. In de eerstgenoemde twee gewesten werden, voor zooveel bekend, in gemeld jaar door niet-inlanders respectievelijk 450 en 14 bouws van inlanders in huur genomen, in 't geheel bij 6 overeenkomsten, welke alle werden geregistreerd, terwijl met betrekking tot de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo het aantal dier contracten niet is opgegeven en evenmin de uitgestrektheid van het gehuurde (zie bijlage N, sub VI, hierachter).

Klachten over niet-nakoming van de contracten kwamen niet ter kennisse van het bestuur.

Ontginning door inlanders van domeingrond. Terwijl een der beide tot dusver uitgevaardigde ontginnings-ordonnantiën voor de buitenbezittingen, namelijk die voor het eiland Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra (Indisch Staatsblad 1889 n°. 63) ook in 1898 weder geen toepassing vond, werd, op den voet van de voor de residentie Menado geldende bepalingen (Indisch Staatsblad 1896 n°. 107), in gemeld jaar, evenals in het voorafgegane, alleen in de Minahassa domeingrond aan inlanders ter ontginning afgestaan, en wel in de (toenmalige) afdeelingen Menado, Kema, Amoerang en Belang, waar respectievelijk aan 6, 63, 29 en 2 personen vergunning werd verleend tot ontginning van 30, 49½, 47½ en 9 bouws; in laatstgemelde afdeeling bleven nog 61 aanvragen in behandeling. [1])

Overtreding van de ontginnings-ordonnantie werd in 12 gevallen geconstateerd; de schuldigen werden gestraft.

Uitgifte van grond in erfpacht. Waren in 1897 20 aanvragen om uitgifte in erfpacht van domeingrond in de buitenbezittingen tot afdoening gekomen, in 1898 was dit het geval ten opzichte van 26 aanvragen, van welke er 5 afgewezen werden (zie hierna). De 21 ingewilligde, betrekking hebbende op 22 perceelen, — waaronder 21 tot eene bij schatting berekende gezamenlijke uitgestrektheid van 66 133 bouws en één (gelegen op het tot de residentie Amboina behoorende eiland Dammer) waarvan de oppervlakte nader zal worden bepaald — waren over 6 gewesten aldus verdeeld: 2 voor 247 bouws (3 perceelen) in de Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust); 1 voor 810 bouws in de afdeeling Katimbang en 1 voor 3550 bouws in de afdeeling Sepoetih der residentie Lampongsche Districten; 5 in de residentie Palembang (namelijk 2 voor 7160 bouws in de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden, 1 voor 107 bouws in de afdeeling Palembang (binnen het gebied van de hoofdplaats Palembang), 1 voor 150 bouws in de afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah en 1 voor 500 bouws in de afdeeling Iliran en en Banjoeasin); 10 in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, (namelijk 8 voor 43 990 bouws in de afdeeling Amoenthai, 1 voor 6000 bouws in de afdeeling Doesoenlanden en 1 voor 338 bouws in de afdeeling Martapoera); 1 voor 3281 bouws in de (toenmalige) afdeeling Belang der residentie Menado en 1 in de residentie Amboina (het hiervóór bedoelde perceel op het eiland Dammer). De inwilliging geschiedde, als gebruikelijk, onder het beding dat zij als vervallen zou worden beschouwd, indien de belanghebbenden zich niet binnen één jaar na de dagteekening der regeeringsbeschikking hadden aangemeld om het erfpachtsrecht te doen inschrijven.

Het beginsel om niet dan bij uitzondering den canon lager te stellen dan het in 1888 aangenomen maximum van f 1 per bouw 's jaars, tenzij als het streken geldt, waarvoor een lager bedrag vooralsnog aanbeveling scheen te verdienen tot aanmoediging van de vestiging eener particuliere landbouwnijverheid, werd ook thans weder toegepast. Dientengevolge werd slechts ten aanzien van 2 van de 22 perceelen van het maximum afgeweken, namelijk voor één perceel in Palembang en voor één in Amboina, voor welke als maatstaf f 0,10 per bouw 's jaars werd aangenomen.

Ingeschreven, dat is door de aanvragers (allen Europeanen of cultuurmaatschappijen) *aanvaard*, werden in 1898 15 perceelen, gezamenlijk groot 50 558 bouws, namelijk 1 van de 22 in 1898 afgestane perceelen, en 14 vroeger afgestane (10 in 1897, 2 in 1896, 1 in 1895 en 1 in 1893). Als maatstaf van canon is voor 1 van de 15 perceelen (betreffende 10 000 bouws in de districten Laboean Amas en Batang Alai der afdeeling Amoenthai van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in welke districten tot dusver geen erfpachtsondernemingen gevestigd waren) f 0,25 per bouw 's jaars aangenomen; voor de 14 andere (onder welke 4 zoogenaamde uitbreidingsperceelen, voor welke de duur van de erfpacht op minder dan 75 jaar is bepaald) wordt de canon berekend naar het maximum van f 1 per bouw 's jaars. De bedoelde 4 uitbreidingsperceelen, gezamenlijk groot 425 bouws, maken deel uit van de koffieondernemingen Kotta Zuijdewijn en Merapi in de Padangsche Bovenlanden. Van de 10 overige der aanvaarde perceelen waren er 2 gelegen in de Lampongsche Districten, 2 in Palembang en 6 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, terwijl de gezamenlijke grootte of geschatte grootte bedroeg respectievelijk 5840, 10 092 en 24 201 bouws.

Van de op ult. 1897 bezeten erfpachtsgronden in de buitenbezittingen, ten getale van 185 perceelen, gezamenlijk — op één na (de Oostelijke groep der Postiljon-eilanden, waarvan de grootte of geschatte grootte niet bekend is,) — uitmakende 438 189 bouws, kwam gedurende 1898 voor 3 perceelen, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 25 669 bouws, zoomede voor 642 bouws, uitmakende gedeelten van 2 perceelen, het erfpachtsrecht te vervallen wegens terugneming (bij minnelijke schikking) van den grond door het Gouvernement.

In verband met een en ander (zie de gespecificeerde opgaven sub VIII van bijlage N hierachter) stonden op ult. 1898 in de gouvernementslanden der buitenbezittingen te boek 197 erfpachtsperceelen, waarvan 196 eene gezamenlijke uitgestrektheid of geschatte uitgestrektheid besloegen van 462 436 bouws.

Ingevolge Indisch Staatsblad 1886 n°. 39 was in 1898 nog alleen voor de gronden, die vóór 1893 waren aanvaard, canon te betalen, derhalve voor 103 perceelen, gezamenlijk te boek staande voor 135 280 bouws. Het verschuldigde beliep f 52 037,94[5], waarvan bij het einde des jaars was voldaan f 15 664,01[5], terwijl bovendien in dat jaar nog werd aangezuiverd een bedrag van f 7943,11[5] aan canon over 1897 en vorige jaren. Op 1 Januari 1899 bleef aan canon over 1898 en voorafgegane jaren nog te innen f 57 301,98[5]. Een overzicht van het in de laatste drie jaren aan canon verschuldigde en betaalde, voor alle erfpachts-

[1]) Overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 166) besproken denkbeeld is in Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 123) door de Indische Regeering besloten om in Menado, voor zooveel de Minahassa-districten betreft, het verkrijgen van erfelijk individueel bezitrecht ook mogelijk te maken ten aanzien van aldaar op hoog gezag op staatsdomein aangelegde koffietuinen, namelijk voor die voormalige cultuurdienstplichtigen of hunne rechtverkrijgenden, die gedurende drie achtereenvolgende jaren getoond hebben de koffiecultuur zoodanig te behartigen als voor hare instandhouding in het belang van de bevolking noodig is.

gronden op Java en in de buitenbezittingen te zamen, is te vinden op blz. 96 hiervóór.

Afgewezen werden in 1898 5 aanvragen, namelijk 4 die van 1896 en 1 die van 1897 dagteekenden. In 4 gevallen, betrekking hebbende op gronden in de Lampongsche Districten, Palembang en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, berustte de afwijzing hierop dat de gronden gereserveerd dienden te blijven voor de uitbreiding van den inlandschen landbouw, terwijl voor twee dezer perceelen nog als bijkomende reden gold, dat de inlandsche rechthebbenden geen afstand wilden doen van de op de gronden voorkomende woonhuizen, ontginningen en vruchtboomen. Wat het vijfde perceel — in Menado — betreft, geschiedde de afwijzing uit overweging dat de in erfpacht verlangde gronden, welke aan de aanvraagster in erfelijk individueel bezit toebehoorden, reeds gedeeltelijk waren ontgonnen en dus niet als woest konden worden beschouwd.

Wat op blz. 95/96 hiervóór is gezegd nopens eene nadere beslissing ten aanzien van het onderhoud van over en langs erfpachtsperceelen loopende gedeelten van wegen en voetpaden, geldt ook voor de buitenbezittingen.

Verhuur van grond. Ter zake van de in 't vorig verslag (blz. 70) bedoelde verhuringen — aan inlanders — van een perceel in de afdeeling Makasser en van eenige met klapperboomen begroeide eilandjes der residentie Tapanoli, zoomede van sagoedoessons op Ceram, bleven de overeenkomsten in 1898 voortloopen of werden tegen dezelfde huursommen vernieuwd. Uit dien hoofde was dus over 1898 weder verschuldigd f 4882,44⁵. Hoeveel hiervan, of in mindering van den achterstand over vorige jaren, gedurende het afgeloopen jaar voldaan werd, was, tijdens de afsluiting te Batavia van de gegevens voor deze paragraaf, nog niet volledig bekend.

Aan huur van eenige als domein-sawahs en tuinen bekende gronden op Bali werd ontvangen f 3872. Ook op Lombok zijn eenige domeintuinen, waarvan vroeger de vorst de opbrengst in natura genoot, aan de bevolking verhuurd. Daar in 1898 over een deel dier gronden op andere wijze door het bestuur beschikt werd, daalde het bedrag der bedongen huursommen van f 2309 tot f 1824 's jaars. Hoeveel in 1898 aan huur geïnd werd, was tijdens de afsluiting der Indische mededeelingen, te Batavia nog niet bekend.

Verkoop van grond. De in 1898 in de buitenbezittingen aan particulieren in eigendom afgestane stukken domeingrond hadden, ongerekend een perceel in de residentie Riouw en onderhoorigheden, waarvan de uitgestrektheid niet is opgegeven, eene totale oppervlakte van 46 709 M². (ruim 6½ bouws), waarvoor aan koopsom werd bedongen f 10 712 (zie de specificatie sub VII van bijlage N hierachter).

2°. Inlandsche staten.

Ter Sumatra's Oostkust werden in 1898 door den resident goedgekeurd 36 door inlandsche zelfbesturen aldaar met particuliere ondernemers gesloten landbouwovereenkomsten, gezamenlijk betreffende 174 206 bouws, en 2 contracten voor houtaankap, van welke laatste concessiën de grootte en ligging niet zijn opgegeven. Van de landbouwovereenkomsten hadden er 1 betrekking op gronden in eigenlijk Deli (3523 bouws), 3 op gronden in Langkat (2148 bouws), 8 op gronden in Serdang (6953 bouws), 8 op gronden in Assahan (30 343 bouws), 1 op gronden in Koealoe (6003 bouws), 5 op gronden in Batoe Bara (11 431 bouws), 4 op gronden in Padang en Bedagei (17 138 bouws), 3 op gronden in Tamiang (82 576 bouws) en 3 op gronden in Siak (14 091 bouws). Daarentegen werden met onderling goedvinden van partijen, of wegens niet nakoming door de ondernemers van hunne verplichtingen, ontbonden verklaard 24 contracten (gezamenlijk betreffende 80 450 bouws), als: 1 in eigenlijk Deli, 2 in Assahan, 2 in Batoe Bara, 1 in Padang en Bedagei, 16 in Siak en 2 in Tanah Poetih). Ten gevolge van een en ander bedroeg op ult. 1898 het aantal in genoemd gewest nog van kracht zijnde concessiën voor landbouw- of houtkapondernemingen, volgens de voor dit hoofdstuk ontvangen opgaven, 270, tegen 258 op het einde van 1897.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden werden in 1898 van bestuurswege goedgekeurd twee door het inlandsch zelfbestuur van Lingga-Riouw verleende landbouwconcessiën, namelijk één in de afdeeling Battam voor 5000 en één in de afdeeling Lingga voor 3720 bouws.

Het aantal landbouwcontracten in de Westerafdeeling van Borneo steeg — van 15, ter gezamenlijke grootte van 165 441 bouws, in 1897 — tot 39, met eene totale uitgestrektheid van 288 035 bouws in 1898.

In het landschap Koetei, de eenige inlandsche staat in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar tot dusver landbouwconcessiën werden uitgegeven, werden sedert de jongste opgaaf, afgesloten op ult. September 1897 (zie vorig verslag, blz. 70,71), tot ult. 1898 4 nieuwe concessiën van dien aard door het Europeesch bestuur goedgekeurd, waardoor het totaal aantal contracten klom tot 31, betrekking hebbende op eene uitgestrektheid van 101 963 bouws.

Ten aanzien van de Sangi- en Talaut-eilanden (Menado), waar tot dusver slechts drie landbouwconcessiën voor eene gezamenlijke uitgestrektheid van 119 bouws (op Groot-Sangi en door denzelfden ondernemer) werden geëxploiteerd (zie het verslag van 1897, blz. 119), is voorts nog gewag te maken van een in 1898 door den resident goedgekeurd concessiecontract met het inlandsch zelfbestuur van Siauw, voor een terrein groot 1900 bouws.

V. Agrarische en kadastrale opnemingen.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

De herdruk van het 1ste deel van het „Résumé betreffende het onderzoek naar de rechten, welke in de gouvernementslanden op Java en Madura door de inlandsche bevolking op den grond worden uitgeoefend", kwam in 1898 gereed en werd bij 's lands depôt van leermiddelen te Batavia voor het publiek verkrijgbaar gesteld.

De in 't verslag van 1896 (blz. 96) bedoelde commissie, aan welke door den gouverneur van Sumatra's Westkust, krachtens machtiging van de Indische Regeering, was opgedragen een voorbereidend onderzoek in te stellen nopens de wijzigingen, welke in de regelingen van het grondbezit in genoemd gewest en in de daarop betrekking hebbende bepalingen zouden behooren te worden aangebracht, heeft — in verband met het vertrek van twee harer leden — hare taak niet kunnen volbrengen. Echter is in Mei 1893 ter zake rapport uitgebracht door het overgebleven lid der commissie, den sedert tot resident van Riouw en onderhoorigheden benoemden resident van Tapanoli W. C. Hoogkamer.

De blijkens het vorig verslag (blz. 26) op Lombok werkzame commissie voor het onderzoeken van geschillen over grondbezit tusschen Baliërs en Sassaks (welke commissie bestaat uit den controleur voor de agrarische zaken, twee Balische en twee Sassaksche adviseurs) zette in 1898 met vrucht haren arbeid voort. In de onderafdeeling West-Lombok werden 927 geschillen behandeld, waarbij in de meeste gevallen partijen tot eene minnelijke schikking konden worden gebracht; in 153 gevallen moest, na opmeting van den grond in geschil en een ter zake ingesteld onderzoek, de beslissing van den resident worden ingeroepen. In verband met de teruggaaf van de na den oorlog door Sassaks geoccupeerde velden van Baliërs werden vele quaestiën over de verdeeling van de opbrengst dier velden, de betaling van huurpenningen, enz. bij de commissie aangebracht en door haar uitgewezen. Het werk van de aan voormelden controleur toegevoegde mantri's van het kadaster bepaalde zich tot het in kaart brengen van gronden in geschil, ambtsvelden, enz. In September 1898 nam de commissie het onderzoek van de in de onderafdeeling Midden-Lombok aanhangig gemaakte (675) zaken ter hand, gezamenlijk betreffende ruim 702 bouws bouwgrond. In de meeste gevallen werd hier het goed recht der Balische bezitters door de Sassaksche bewerkers erkend. Slechts in 64 zaken was dit niet het geval en moest, na door de commissie ingesteld onderzoek, de uitspraak van den resident worden ingeroepen. Over het algemeen bleven de Sassaks bewerkers van die gronden. Degenen, bij wie dat niet het geval was, zochten elders werk of vroegen braakliggende gronden ter ontginning aan. Voor bovenbedoelde behandeling van agrarische geschillen werd de streek tusschen de Pandan-rivier en de oostelijke grens van West-Lombok opgemeten en in kaart gebracht door 4 mantri's van het kadaster, die van Februari tot Juli 1898 daarmede bezig waren. Er werden gemeten 12 027 bouws bouwgrond, verspreid over de westelijke gedeelten van de districten Praja en Batoeklian.

In de afdeelingen Bo-leleng en Djembrana op Bali werden geene andere opnemingen gedaan dan die, welke benoodigd waren voor eene juistere kennis van de uitgestrektheid der landrenteplichtige gronden.

§ 2. *Kadaster.*

Bij het einde van 1898 bedroeg de actieve sterkte van het personeel bij den kadastralen dienst 50 Europeesche ambtenaren en 401 mantri's. Met metingen en het verzamelen van gegevens ten dienste van de landrente (zie lager) waren gedurende 1898 gemiddeld belast 15 kadaster-ambtenaren met een 150tal mantri's.

Met het oog op den weinig bevredigenden uitslag der in de laatste jaren in Indië afgenomen examens voor plaatsing bij het Europeesch personeel van den kadastralen dienst aldaar (bij de twee laatstelijk afgenomen examens voor de betrekking van adjunct-landmeter 3de klasse bij het kadaster, overeenkomstig het programma in Indisch Staatsblad 1883 n°. 121, slaagden in 1893 slechts 3 van de 13 candidaten en in 1894 niet meer dan 2 [1]) van de 10) is bij Koninklijk besluit dd. 25 Februari 1899 n°. 42 (Indisch Staatsblad n°. 153) voor de aanvulling van het korps eene nieuwe regeling getroffen. Dientengevolge zijn voortaan tot adjunct-landmeter der 3de klasse in de eerste plaats benoembaar zij, die geslaagd zijn in het eerste gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst (zooals het thans geregeld is of nader geregeld zal worden), daarna gedurende ten minste één jaar, op door den Gouverneur-Generaal te regelen wijze, werkzaam zijn geweest als „tijdelijk ambtenaar bij het kadaster" en als zoodanig blijken van geschiktheid voor de betrekking van adjunct-landmeter hebben gegeven. Voor eene aanstelling tot tijdelijk ambtenaar (de bezoldiging van welke nieuwe betrekking geregeld werd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 154) zullen echter slechts in aanmerking komen zij, die hun 24ste jaar nog niet zijn ingetreden, tenzij zij ook in het tweede gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen geslaagd zijn, in welk geval zij in aanmerking kunnen komen zoolang zij hun 26ste jaar nog niet zijn ingetreden. In de tweede plaats, namelijk wanneer geene personen als hiervóór bedoeld beschikbaar zijn, kunnen als tot dusver tot adjunct-landmeter worden benoemd zij, die voldaan hebben aan voormeld programma van 1883, dat bij de besproken nieuwe regeling voor dat geval gehandhaafd is gebleven, echter behoudens deze uitbreiding dat niet enkel, zooals tot dusver, eenige kennis van de Maleische, maar ook van de Javaansche taal verplicht is gesteld.

Numerieke opgaven omtrent het gedurende 1898 door personeel van het kadaster verrichte meet- en ander werk, uitgezonderd wat betreft de eigenlijke bijhouding van het kadaster, worden aangetroffen in bijlage O hierachter. Echter bevat dit overzicht afzonderlijke opgaven omtrent de bijhouding, mede door personeel van het kadaster, van de kaarten en registers der vroeger in een 10-tal gewesten van Java gewerkt hebbende „kadastraal-statistieke opneming".

Ten dienste van de landrente werden in de Preanger Regentschappen in 1898 nog gemeten 48 153 bouws bouwgrond, terwijl van eene oppervlakte van 97 224 bouws aldaar de kaarten en verdere bescheiden geheel voltooid werden. Voor de aangrenzende districten van Cheribon, waar met de bedoelde landrente-werkzaamheden in 1898 werd aangevangen, waren de cijfers 54 422 en 10 000 bouws.

In Februari/Maart jl., toen de landrente-metingen in de Preanger Regentschappen voorshands als geëindigd waren te beschouwen (verg. blz. 92/93 hiervóór), zijn de met die werkzaamheden belast geweest zijnde 5 opnemingssectiën opgeheven, en daarvoor, met gelijk doel, in de plaats gesteld 2 opnemingssectiën in de residentie Cheribon (in de afdeelingen Madjalengka en Galoeh) en 3 in de residentiën Probolinggo, Pasoeroean en Kediri (respectievelijk in de afdeelingen van die namen). De bijhouding van de voor de landrente-regeling in de Preanger Regentschappen vervaardigde kaarten, registers en andere bescheiden is nu opgedragen aan den chef van het ter hoofdplaats Bandong met 1 Februari 1899 ingestelde kadastraal bureau, op wien tevens voor het geheele gewest de functiën van gouvernements-landmeter zijn overgegaan, tot dusver verdeeld geweest tusschen de chefs der opgeheven opnemingssectiën Bandong en Tjiandjoer.

Bij die gelegenheid is ook verandering gebracht in de contrôle op de werkzaamheden van het kadaster in de residentie Cheribon en in de residentiën Bagelen, Kadoe en Banjoemas, waarmede tot dusver belast waren respectievelijk de ingenieur van het kadaster te Samarang en die te Soerabaija, terwijl nu bedoeld toezicht is opgedragen: voor Cheribon en Banjoemas aan den ingenieur van het kadaster te Bandong, en voor Bagelen en Kadoe aan dien te Samarang.

In Bezoeki, de eenige der gouvernementsresidentiën op Java, waar de eigendomskadaster nog niet voltooid is, kon die arbeid in 1898 niet worden voortgezet, daar de werkkrachten geheel in beslag werden genomen door het groot aantal aanvragen om opmeting van in erfpacht toegezegde gronden. Er werden dan ook in dat gewest opgemeten en in kaart gebracht 72 perceelen woeste grond, ter gezamenlijke grootte van 27 663 bouws. [2]) Bovendien werden behandeld ongeveer 400 aanvragen om opmeting tot vestiging van recht van opstal, in hoofdzaak ten behoeve van de tabakscultuur.

De opmeting voor het eigendomskadaster in de residentie Soerakarta werd voltooid, waarna door het daardoor vrijkomend personeel werd aangevangen met de kadastreering van de in de openbare registers ingeschreven perceelen, gelegen ter hoofdplaats Djokjokarta. In verband hiermede zijn nu ook in de residentie Djokjokarta (zie vorig verslag, blz. 73) de functiën van gouvernementslandmeter overgegaan op den chef der kadastrale metingen aldaar.

Bij gouvernementsbesluit dd. 12 Augustus 1898 n°. 10 (Javasche Courant van den 16den dier maand) werd, met ingang van 15 Augustus 1898, voor een deel van de gewesten Soerakarta en Sumatra's Westkust, namelijk voor de hoofdplaats Soerakarta en de afdeelingshoofdplaatsen Boijolali, Klaten en Sragen, en wat Sumatra's Westkust betreft voor de hoofdplaats Padang en de afdeelingshoofdplaats Priaman, van kracht verklaard het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1880 n°. 147 en 1890 n°. 130 betreffende het verplicht gebruik dat van de uitkomsten der kadastrale metingen is te maken in de gerechtelijke akten betrekkelijk den eigendom en andere zakelijke rechten op onroerend goed.

De metingen in de residentie Riouw en onderhoorigheden, omvattende de hoofdplaats Tandjong Pinang en het overig gouvernementsgebied, werden beëindigd. Met de opmaking van de kadastrale bescheiden werd voortgegaan. Tevens werden de noodige gegevens verzameld voor de eventueele invoering van de verpondingsbelasting.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd de opmeting der hoofdplaats Makasser voltooid en de opmaking van de noodige plans en registers voortgezet. In 1899 zou dat werk vermoedelijk geheel afloopen.

Wegens gebrek aan Europeesch personeel kon aan het verzoek van den resident van Ternate en onderhoorigheden om aldaar kadasterpersoneel te plaatsen voor de opmeting van de hoofdplaats en voor het verbeteren van de verpondingsadministratie niet worden voldaan.

Buiten de voormelde werkzaamheden werden in 1898 door het kadasterpersoneel in verschillende gewesten nog de volgende diensten verricht ten behoeve van de bestuursambtenaren.

In Pasoeroean en Probolinggo betrof die hulp vooral de opmeting van voor de koffiecultuur gereserveerde gronden en de verdere bewerking van de daarop betrekking hebbende bescheiden.

Op Madura werd de opmeting van de ambtsvelden voltooid en werden tevens belangrijke opnemingen verricht van zoutpannen.

Op Lombok waren voor opmetingen in het belang van agrarische regelingen (zie § 1 hiervóór) 6 mantri's van het kadaster werkzaam.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd de opmeting der kasoewiang-velden in de afdeeling Noorderdistricten (zie vorig verslag, blz. 73) en van de ornaments-(regents-)velden van Sanraboni in de afdeeling Takalar geheel beëindigd.

Verder werden door het kadasterpersoneel, in opvolging van Indisch Staatsblad 1887 n°. 30, gegevens en voorlichting verstrekt ten behoeve van de commissie tot regeling van den verpondingsaanslag op Java en Madura voor het nieuwe vijf-

[1]) Deze adspiranten werden in Februari 1898 aangesteld tot adjunct-landmeter der 3de klasse.

[2]) In de Preanger Regentschappen werden ten behoeve van particulieren opgemeten 64 in erfpacht gevraagde perceelen, gezamenlijk groot 18 306 bouws. Buiten de residentiën Bezoeki en Preanger Regentschappen werden nog in 10 gewesten in erfpacht gevraagde gronden door het kadaster gemeten, en wel in 't geheel 57 perceelen, gezamenlijk groot 15 284 bouws.

jarig tijdvak 1900 t/m 1904, terwijl het, daar waar het gewenscht en mogelijk was, tevens de noodige gegevens verstrekte voor de herziening van de topographische kaarten van Java en belangrijke adsistentie verleende bij de militaire terreinonderzoekingen, welke vanwege de genie in de Preanger Regentschappen plaats vonden.

Ook werden door het kadasterpersoneel, op verzoek van de hoofden van gewestelijk bestuur, verschillende kaarten vervaardigd, die door de commissie voor de aanstaande internationale tentoonstelling te Parijs werden gewenscht tot samenstelling van eene cultuurkaart van het eiland Java.

Aan ten bate van den lande geïnde salarisgelden voor verrichtingen vanwege het kadaster ten gerieve van het publiek (zie voor de tarieven Indisch Staatsblad 1881 n°. 188, 1883 n°. 156 en 1897 n°. 219) werd over 1898 in 's lands kas gestort f 107 501, tegen f 111 395 in 1897 en f 81 877 in 1896.

Voor de verschillende kadastrale en statistieke opnemingen vanwege het kadaster (met inbegrip van de kosten van onderhoud van alle triangulatie-pilaren), voor welk een en ander bij de begrooting voor 1898 was toegestaan (IVde afdeeling, onderafdeeling 49) f 610 180, werd in dat jaar uitgegeven, volgens de voorloopige boekingen, f 609 258, tegen f 608 696 (verbeterde opgaaf) in 1897.

VI. Transporten.

Van de aannemingscontracten voor transporten, waarmede het departement van binnenlandsch bestuur bemoeienis heeft, liepen op ult. 1898 vijf vijfjarige overeenkomsten (één in elke der residentiën Probolinggo, Madioen en Banka en twee ter Sumatra's Westkust) ten einde, terwijl tevens diende voorzien te worden in een transport in de gewesten Samarang en Kadoe, waarvoor het voor het tijdvak 1893—1897 van kracht geweest zijnde contract met één jaar was verlengd, zoomede in een tweetal transporten ter Sumatra's Westkust, waarvoor eene onderhandsche overeenkomst voor 1898 was gesloten (verg. vorig verslag, blz. 73). Terwijl het Samarang-Kadoe-transport, om dezelfde reden als t. a. p. vermeld, nader met één jaar (1899) werd verlengd, werd ten aanzien van de vier transporten ter Sumatra's Westkust gevolg gegeven aan het voornemen om die het onderwerp van één aanneming te doen uitmaken. Dientengevolge kwamen voor de jaren 1899 t/m 1903 vier nieuwe transportcontracten tot stand, nader omschreven in tabel II van bijlage O hierachter, welk overzicht tevens vermeldt de bedongen vrachtprijzen en, voor zoover vergelijking mogelijk is, ook die, volgens de afgeloopen contracten verschuldigd geweest. In het nieuwe contract betreffende de in Probolinggo uitbestede transporten werd, met het oog op de voorgenomen proefneming in dat gewest met het debiet van zout in briquetvorm, mede opgenomen het vervoer van zout in verpakten staat.

Bij de reeds vermelde nadere verlenging voor één jaar (1899) van het Samarang-Kadoe-transport behield het Gouvernement, bij niet-opzegging vóór 1 October 1899, zich stilzwijgende verlenging ook voor 1900 voor, waartoe aanleiding gevonden werd in het aanhangig gemaakte denkbeeld om van de bemoeienis van den aannemer uit te sluiten het vervoer van goederen tusschen plaatsen, die onderling door particuliere spoor- en tramwegen verbonden zijn, in welk geval het wenschelijk voorkwam het contract gelijktijdig te doen eindigen met het ult. 1900 afloopende contract voor het zoogenaamde Preanger-transport (zie n°. I van bijlage U, behoorende bij het verslag van 1896).

Moeielijkheden met de aannemers ter zake van de uitvoering van transportcontracten werden in 1898 niet ondervonden.

In het transport op de reeden van Soerabaija en Tandjong Pinang (Riouw) werd ook gedurende 1898 van bestuurswege voorzien door eigen of gehuurde middelen.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

Bij de wet van 19 Mei 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 122) is de Gouverneur-Generaal gemachtigd om met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij eene overeenkomst aan te gaan, waarbij het met haar bestaande contract voor de bediening van de paketvaart gedurende 1891 t/m 1905 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4569 en de sedert daarin gebrachte veranderingen door wijziging of opheffing van gesubsidieerde diensten) in dier voege nader wordt gewijzigd dat de duur van het contract wordt verlengd tot ult. 1915, en dat voor 10 van de nog bestaande twaalf contractueele diensten, de bij voornoemde wet van 19 Mei 1899 bepaalde lagere eenheidscijfers van subsidie worden aangenomen. Deze lagere subsidie-cijfers, welke reeds den 1sten Januari 1899 ingaan, leiden tot eene jaarlijksche besparing van f 250 000.

Behalve de in het vorig verslag vermelde opheffing van den contractueelen dienst n°. VII (welke dienst echter door de Maatschappij als niet-contractueele lijn in stand werd gehouden) en de mede reeds in 't vorig verslag (blz 74) vermelde uitbreiding van den contractueelen dienst n°. XII, waardoor de tot de residentie Amboina behoorende afdeelingshoofdplaats Toeal op Klein-Key sedert het begin van 1898 door de in gemelden dienst varende boot tweemaal, instede van ééns, in de acht weken wordt aangedaan, kwamen gedurende 1898 in de bediening van de gesubsidieerde lijnen nog de volgende tijdelijke afwijkingen.

Met het oog op de militaire expeditie naar Pedir (Atjeh's Noordkust) werd dienst n°. I (eenmaal in de veertien dagen van Batavia langs de west- en de noordkust van Sumatra naar Edi en terug) van 30 April t/m 14 October tot Segli wekelijks bevaren. Op dienst n°. XIII (de zoogenaamde Nieuw-Guinea-lijn) werden tweemaal (in Januari en in Juni) de Mapia-eilanden aangedaan. Voorts werd bij een gouvernementsbesluit van 20 October 1898, wat betreft de toen eerstvolgende contractueele reis op genoemden dienst n°. XIII, de Maatschappij vrijgesteld van de verplichting tot het bevaren van het traject van Dobo (Aroe-eilanden) tot den 141sten lengtegraad op de zuidkust van Nieuw-Guinea, zonder nochtans de voor dat traject vastgestelde subsidie te derven, indien — zooals ook geschied is — met het stoomschip, dat in de eerste dagen van November in niet-contractueele reis van Batavia naar de Molukken zou vertrekken, het personeel en materieel voor de nieuwe bestuursvestiging te Fak Fak (zuidwestkust van Nieuw-Guinea), zou worden overgevoerd en dat stoomschip op het traject Gisser-Sekar naar Ternate zou doorvaren.

Te beginnen met 1899 is aan de Maatschappij, doch slechts tot wederopzeggens, eene wijziging toegestaan (gouvernementsbesluit dd. 7 December 1898 n°. 1) ten opzichte van dienst n°. IX (vierwekelijksche vaart van Soerabaija langs Makasser door de Molukken en langs Menado terug naar Makasser en Soerabaija), hierin bestaande dat hare schepen die route niet enkel om de andere reis, zooals is voorgeschreven, maar op elke verplichte vaarbeurt om de Noord zullen mogen afleggen, evenwel met bepaling dat ten minste eenmaal in de vier weken op niet-contractueele diensten de vaart in tegenovergestelde richting zal moeten geschieden.

Wat de niet-contractueele diensten betreft, valt te berichten, dat de blijkens het vorig verslag (blz. 74) in Mei 1898 geopende extra-dienst in het oostelijk deel van den Archipel in werking bleef, en wel om de vier weken van Makasser langs de west- en de noordkust van Celebes naar Menado en Gorontalo en verder, om de andere reis, naar de Tomini-bocht. Overigens werd de dienst in de Molukken in dier voege geregeld, dat het stoomschip *Camphuijs* uitsluitend voor de vaart op de zoogenaamde Noorderlijn werd bestemd en dat de Zuiderlijn via Amboina en Makasser werd doorgetrokken naar Java en Singapore.

Omtrent het bedrijf der Maatschappij gedurende 1898, in vergelijking met de uitkomsten der twee voorafgegane jaren, geven de volgende cijfers een overzicht.

Aantal geographische mijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd:	1896.	1897.	1898.
op lijnen voor welke subsidie werd genoten *a*) .	95 142	94 999	89 987
op regelmatige diensten buiten contract	126 055	140 334	157 029
op extra-reizen *b*)	24 993	19 256	16 567
ter uitvoering van met de Indische Regeering gesloten aannemingscontracten wegens zout- en kolenvervoer *c*)	4 078	6 477	12 945
door de stoomschepen welke van regeeringswege werden gehuurd voor het overbrengen van troepen en oorlogsmaterieel naar en uit Atjeh . .	6 193	„	7 681
in 't geheel derhalve (geographische mijlen)	256 461	261 066	284 209
terwijl op de verschillende lijnen nevenstaand aantal reizigers werd vervoerd:			
gouvernementsreizigers *d*).	91 360	56 606	56 259
particuliere reizigers.	121 525	133 842	137 075
Te zamen . .	212 885	190 448	193 334

a) Volgens de boekingen ten dienste van de begrooting werd door het Gouver-

nement in de behandelde drie jaren aan subsidie betaald: in 1896 f 704 526, in 1897 f 666 353 en in 1898 f 684 728.

b) Hieronder de reizen (tot ult. Maart 1898) in de wateren van Banka van het stoomschip *Ophir*, krachtens daartoe met het Gouvernement gesloten chertepartij.

c) Deze aannemingen betreffen: 1°. het afhalen van zout van Madura ten vervoer naar Java's Zuidkust en Banjoewangi, zoomede naar Java's Noordkust en de buitenbezittingen, en 2°. (van 1 Juli 1897 af) het transport van Ombilienkolen uit Emmahaven naar andere deelen van den Indischen Archipel. Deze aannemingen, waarover gehandeld is in het verslag van 1894 (blz. 261) en in dat van 1896 (blz. 250), verstrijken respectievelijk ult. 1899 en ult. 1905.

d) In 1896 was het aantal der met de booten der Maatschappij vervoerde gouvernementspassagiers zoo bijzonder groot, ten gevolge van de toenmalige bijzondere toestanden in Atjeh, in verband waarmede het aantal der vaarbeurten op de Batavia—Atjeh-lijn tijdelijk was moeten worden verdubbeld. Volgens gegevens, verstrekt bij de schriftelijke behandeling met de Staten-Generaal van het hiervóór besproken wetsvoorstel, was in dat jaar aan de Maatschappij wegens het vervoer voor 's lands rekening van passagiers en goederen betaald (in ronde cijfers) f 1914/m en f 254/m, tegen f 1497/m en f 242/m in 1893, f 1472/m en f 268/m in 1894 en f 1516/m en f 313/m in 1895. Over 1897 waren die sommen f 1451/m en f 229/m.

Gedurende 1898 werden eenige contractueele reizen niet binnen den daarvoor vastgestelden tijd volbracht, doch slechts in één geval bleek de onregelmatigheid niet aan overmacht te wijten en werd der Maatschappij te dier zake eene boete opgelegd.

Van hare bevoegdheid om, tegen de in art. 23 van het contract bepaalde betalingen per schip, per dag en per registerton, één of meer stoomschepen van de Maatschappij in huur te nemen, maakte de Indische Regeering, voor het overbrengen van troepen van Java naar Segli (Atjeh's Noordkust) ten behoeve van de expeditie in het Pedirsche, in Mei 1898 gebruik ten opzichte van 8 schepen, en in October daarop, voor terugbrenging van troepen, ten opzichte van 5 schepen. De in den aanvang van 1896 met de Maatschappij gesloten chertepartij voor één jaar, sedert tot ult. Maart 1898 verlengd, voor het bezigen van het stoomschip *Ophir* in de wateren van Banka ten behoeve van de periodieke aflossing van het kustlichtpersoneel aldaar en voor dienstreizen van den resident, nam op laatstgenoemden datum een einde, toen maatregelen konden worden getroffen om in bedoelde diensten door een gouvernementsstoomschip te doen voorzien.

Ging, zooals reeds in 't vorig verslag is vermeld, in Maart 1898 het stoomschip *Gouverneur-Generaal Loudon* verloren, sedert leed de vloot der Maatschappij geen verdere verliezen door zeerampen. Alleen ondervond in September 1898 de *Graaf van Bijlandt* eene niet onbelangrijke schade door het vastraken op een rif in Straat Wowoni, nabij Kendari (beoosten Celebes). Van de 34 stoomschepen, waaruit in April 1898 bedoelde vloot bestond, gingen de *Ophir* en de *Gouverneur-Generaal Mijer*, metende 306 en 842 ton bruto, door verkoop in andere handen over, doch daarentegen kwamen gereed de hier te lande in aanbouw genomen grootere stoomschepen *van Imhoff* en *Mossel*, metende 1978 en 1971 ton bruto, waarvan het eerste, volgens de op 1 Mei 1899 afgesloten opgaven, reeds in Indië was aangekomen en het andere derwaarts onderweg was. Ook de *Mossel* reeds mederekenende, bleef derhalve de vloot der Maatschappij bestaan uit hetzelfde getal van 34 bodems, doch thans met eene gezamenlijke inhoudsgrootte van 43 059 ton bruto (27 313 ton netto), tegen 40 258 (of 25 414) ton in April 1898. Overigens was in Mei jl. hier te lande voor rekening van de Maatschappij in aanbouw een stoomschip van p. m. 600 ton bruto (p. m. 350 ton netto), dat *van der Parra* zal heeten.

Een overzicht van de aan anderen dan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende Nederlandsch-Indische particuliere stoomschepen is opgenomen in bijlage P hierachter.

De wekelijksche maildienst tusschen Nederland en Indië werd ook in 1898 door de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" (door elke om de veertien dagen) geregeld onderhouden.

Met beide stoomvaartondernemingen is dezerzijds onderhandeld over eene reductie op het algemeen gouvernements-passagetarief voor de gouvernementspassagiers der 1ste of der 2de klasse, die — van of naar Indië met hare stoomschepen de reis gedaan hebbende — binnen het jaar terugkeeren. Dientengevolge is in Januari 1899 eene additioneele overeenkomst gesloten, waarbij de reductie is vastgesteld op 25 pct. van de passageprijzen over het traject dat ten tweeden male per stoomschip wordt bereisd, en verder bepaald is: *a*. dat wanneer voor retourpassage binnen het jaar aan particulieren eene grootere reductie mocht worden toegestaan, die grootere reductie ook zal gelden voor de gouvernementspassagiers; *b*. dat de terugreis mag worden aanvaard met een schip van een der beide Maatschappijen, en *c*. dat, wanneer gebrek aan plaats op de stoomschepen oorzaak is dat de terugreis niet binnen het jaar kan worden aanvaard, de reductie op de passageprijzen ook bij latere terugreis wordt toegepast. Het overeengekomene is in werking getreden ten aanzien van de passagiers die de terugreis naar Nederland of naar Indië aannemen, nadat zij op of na 1 Februari 1899 de reis in tegenovergestelde richting hebben volbracht.

Door eene bij dezelfde additioneele overeenkomsten vastgestelde nieuwe lezing van het voorlaatste lid van art. 11 der voorwaarden, behoorende bij de met elke der beide Maatschappijen gesloten overeenkomst van 12 November 1892 betreffende het vervoer van gouvernementspassagiers (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4887), is daartegenover aan beide reederijen, van 1 Februari 1899 af, meer vrijheid gelaten om aan zekere categorieën van particuliere passagiers met betrekking tot de kosten van overtocht voordeelen toe te staan, zonder dat dit tot eene verlaging van het algemeen gouvernementstarief leidt. Aan de opsomming der bedoelde categorieën is nu eenige uitbreiding gegeven, met behoud overigens van de bepaling dat in andere gevallen vooraf de dezerzijdsche goedkeuring wordt vereischt. De bij art. 7, 2de lid, van het nieuwe reglement op het verleenen van overtocht naar en uit Indië ten laste van de Indische geldmiddelen (Indisch Staatsblad 1897 n°. 163) voor gouvernementspassagiers der 1ste of der 2de klasse bestendigde gelegenheid om, na daartoe bekomen vergunning, de reis uit of naar Indië in diezelfde klasse aan te nemen met eene der Fransche of Engelsche mailbooten of met een onder Nederlandsche vlag varend zeilschip om de Kaap de Goede Hoop, is nu, ingevolge de bij Koninklijk besluit dd. 22 December 1898 n°. 28 (Staatscourant van 5 Januari 1899 en Indisch Staatsblad 1899 n°. 85) vastgestelde aanvulling van gemeld 2de lid, komen te vervallen voor hen die de reis aannemen met de bestemming of de bedoeling om binnen het jaar terug te keeren (waaronder in de eerste plaats vallen zij die met éénjarig verlof naar Europa vertrekken), zoodat deze, evenals zij die de terugreis binnen het jaar aanvaarden, enkel mogen gebruik maken van de stoomschepen van de beide Maatschappijen met welke de Regeering een contract heeft aangegaan ten opzichte van het vervoer van passagiers. Deze nieuwe bepaling is van kracht geworden voor de passagiers aan wie hier te lande na 1 Maart, en in Indië op of na 1 April 1899. opgedragen of vergund was de reis aan te nemen.

Buiten den contractueelen maildienst werden door de vrachtbooten der maatschappij „Nederland" 17 en door die der „Rotterdamsche Lloyd" 4 reizen gedaan.

Blijkens de jaarverslagen der beide stoomvaartondernemingen over 1898, in het voorjaar van 1899 uitgebracht, bestond toen de vloot van eerstgenoemde Maatschappij uit 8 stoomschepen voor den maildienst, gezamenlijk metende 29 400 ton bruto, 1 reserve-mailstoomschip van 2596 ton bruto, en 5 vrachtstoomschepen, gezamenlijk metende 13 353 ton bruto, terwijl de „Rotterdamsche Lloyd" bezat 9 mail- en 5 vrachtstoomschepen (respectievelijk metende 27 400 en 16 100 ton bruto), onder laatstbedoelde 5 bodems nog rekenende de in 1899 verkochte *Drenthe* (2500 ton bruto), doch niet meer de *Borneo* (2400 ton bruto), in April 1898 overgegaan op de Koninklijke Paketvaartmaatschappij. Onder de eerstbedoelde 8 mailstoomers (die van de „Nederland") telt het in 't laatst van 1898 afgeleverde te Vlissingen gebouwde nieuwe stoomschip *Koning Willem I* (4476 ton bruto), terwijl onder de laatstbedoelde 5 vrachtbooten (die van de „Rotterdamsche Lloyd") begrepen zijn de op vreemde werven gebouwde, mede in de laatste maanden van 1898 gereed gekomen *Bogor* en *Malang* (elke van 5200 ton bruto). Aan de vloot der maatschappij „Nederland" ontvielen, door overgang in andere handen (November 1898), de vrachtboot *Voorwaarts* (2800 ton bruto), en door verkoop voor afbraak (in Januari 1899) wegens bekomen averij de mailboot *Prinses Marie* (2800 ton bruto). Ter oplevering, deels nog in het loopende jaar, deels eerst in 1900, waren voor den maildienst besteld — te Rotterdam en te Vlissingen — de *Koning Willem II* en de *Koning Willem III* (elk van p. m. 4500 ton bruto), beide voor rekening der maatschappij „Nederland", en — mede te Vlissingen — de *Sindoro* (p. m. 5000 ton), dit laatste voor rekening van de „Rotterdamsche Lloyd". Voor den vrachtdienst zijn of worden dit jaar afgeleverd 4 nieuwe stoomschepen: aan de „Rotterdamsche Lloyd" de in Engeland gebouwde *Solo* (5200 ton bruto) en aan de maatschappij „Nederland" de *Bali*, in aanbouw in Schotland, de *Soembawa* in aanbouw te Amsterdam (elk p. m. 3400 ton bruto), zoomede de *Flores* (p. m. 3600 ton bruto), terwijl laatstgenoemde Maatschappij in het voorjaar van 1900 de levering verwacht van de

vrachtboot *Timor*, van gelijke grootte als de *Flores*, en evenals deze mede te Amsterdam in aanbouw.

Vanwege de te Amsterdam gevestigde stoomvaartmaatschappij „Oceaan" werden in 1898, met 10 stoomschepen, 18 reizen (via Liverpool) naar Indië gedaan.

De ontvangen opgaven omtrent enkele andere meer of min geregelde stoomvaartdiensten op Nederlandsch-Indië (zie de reeds vermelde bijlage P) bepalen zich, zooals gewoonlijk, uitsluitend tot de van Singapore uitgaande lijnen.

VIII. Veeartsenijdienst.

Hoewel een der 20 overeenkomstig de formatie in dienst zijnde gouvernements-veeartsen omstreeks medio 1898 met buitenlandsch verlof vertrok, bleven toch al de ressorten, zooals zij laatstelijk in October 1897 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5334) gewijzigd waren, bezet, doordien de plaats van den tijdelijk afwezigen titularis werd ingenomen door één van de twee ter hoofdplaats Batavia gestationneerde gouvernementsveeartsen, in welk ressort derhalve alleen beschikt werd over den oudsten gouvernementsveearts, tevens adviseur voor den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst. Omvatte laatstbedoeld ressort tot dusver enkel de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia, in October 1898 werd daarbij, als tijdelijke maatregel, ook een deel der Bataviasche Ommelanden getrokken om zoodoende de geheele streek, waar in 1897 de runderpest epizoötisch geheerscht had, onder één toezicht te brengen. Boven de formatie bleef in functie (zie vorig verslag, blz. 75) de bij het laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie gedetacheerde veearts.

Daar de ondervinding tot dusver geleerd heeft dat de tegenwoordige regeling van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst dien tak van dienst niet geheel tot zijn recht doet komen, doordien het van de gouvernementsveeartsen, als tot hiertoe niet staande onder centrale deskundige leiding, te trekken nut in gewone omstandigheden geheel afhankelijk is van de inzichten van het niet-deskundige hoofd van bestuur in het gewest of de gewesten die het ressort van den veearts uitmaken, ligt het in de bedoeling om de hoofdleiding van het korps, onder het algemeen toezicht van den directeur van binnenlandsch bestuur, in deskundige handen te stellen door één der gouvernementsveeartsen, zonder diens plaats in de formatie aan te vullen, als inspecteur te doen optreden. De Regeering stelt zich voor deze regeling in het aanstaande jaar te kunnen doen in werking treden. Het in het leven roepen van de beoogde nieuwe organisatie vordert veel voorbereiding. Tot die voorbereiding behoort voor een deel de herziening van de bepalingen op veeartsenijkundig gebied. Speciaal voor deze taak zijn bij gouvernementsbesluit dd. 27 October 1898 n°. 6 in commissie gesteld de met den titel van adviseur te Batavia bescheiden eerstaanwezende veearts en de controleur van het binnenlandsch bestuur, die in den aanvang van 1898 (zie vorig verslag, blz. 74), na het ophouden van de runderpest-epizoötie in een deel van dat gewest, voorloopig nog aan den resident is toegevoegd gebleven ten behoeve van het toezicht op den veestapel in het algemeen en in het bijzonder op den buffel- en runderstapel in het gewest.

Het aantal inlandsche veeartsen bleef 17 bedragen. In verband met de in 't vorig verslag bedoelde aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur van October 1897 om alleen die plaatsen voor den invoer van buitenlandsch vee open te stellen waar een deskundige gevestigd is, werden te Palembang, Djambi, Muntok, Ringat, Laboean Deli, Tandjong Pinang en Pontianak inlandsche veeartsen geplaatst. Dientengevolge moesten verscheidene inlandsche veeartsen van Java worden weggenomen. Echter werden nu in een 9-tal veeartsressorten op Java en in het ressort van den veearts te Paijakombo (Padangsche Bovenlanden) andere inlandsche helpers (mantri's) aangesteld, op den voet van Indisch Staatsblad 1898 n°. 80, voor welke betrekking werden gekozen een tiental inlanders van goeden huize, allen afkomstig van de hoofdenscholen of reeds als magang bij Europeesche veeartsen, en in verschillende gouvernementsbureaux en betrekkingen werkzaam geweest. De aanstelling en het ontslag van deze beambten, zoomede de aanwijzing van hunne standplaatsen werden bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 314 den directeur van binnenlandsch bestuur opgedragen.

In het gedeelte van de residentie Batavia, waar zich in 1897 de runderpest had vertoond, werd door den adviseur voor den veterinairen dienst als proef eene rationeele methode tot het merken van den veestapel ingevoerd, hierin bestaande dat de dieren, in plaats van door een brandmerk op de hoorns, gemerkt worden met genummerde en van letters voorziene oorringen, voor welke proef in genoemd gewest p. m. 12 000 runderen en buffels beschikbaar kwamen. De verschillende landheeren boden aan om de proef voor hunne rekening te nemen, mits de Regeering voor de noodige veeartsenijkundige hulp en voor registratie van de te merken dieren zou zorgen, waarin toegestemd werd. Bedoelde registratie geschiedt onder leiding van den hiervóór bedoelden controleur, wiens tijdelijke toevoeging aan den resident in het belang van den veestapel in Augustus 1898 tot ult. Juli 1899 werd verlengd. Tevens werd de resident gemachtigd om te beschikken over een bedrag van ten hoogste f 200 's maands voor de aanstelling van eenig inlandsch personeel bij den controleur, welk bedrag in Februari 1899 met f 155 's maands werd verhoogd. Hoewel de proef tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag nog niet geheel was afgeloopen, wordt over de reeds verkregen uitkomsten, uit het oogpunt van veeartsenijkundige- en veiligheidspolitie, gunstig geoordeeld, terwijl zij gezegd wordt ook ten goede te komen aan de richtige contrôle op de inning van de rundslachtbelasting, nu deze van 1899 af niet meer door middel van pachters, maar rechtstreeks van gouvernementswege geheven wordt.

Met het oog op de in den loop van 1898 bij de Indische Regeering ingekomen berichten nopens den voortgang in Australië van de aldaar in sommige streken onder het vee heerschende „tick-pest" of Texas-koorts werd in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 293) de twee jaren te voren (Indisch Staatsblad 1896 n°. 201) genomen maatregel, waarbij de invoer van vee, inclusief paarden, uit bepaalde gedeelten van Zuid-Australië en Queensland in Nederlandsch-Indië tijdelijk werd verboden, uitgestrekt tot het geheele vasteland van Australië. Echter werd in overweging genomen of, en zoo ja, onder welke voorzorgsmaatregelen de paarden van dit verbod konden uitgezonderd worden. In afwachting dat het mogelijk zal blijken hiertoe over te gaan, is intusschen in Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 79) vrijheid gevonden om alvast, onder bepaalde voorwaarden, eene uitzondering op het verbod toe te laten voor zooveel betreft paarden, die van Melbourne of Sydney rechtstreeks worden aangevoerd. Om bij den invoer in Nederlandsch-Indië toegelaten te worden, moeten de bedoelde paarden vóór de inscheping door een gouvernementsveearts of militair paardenarts zijn gekeurd en gezond en vrij van „teken" zijn bevonden. Bovendien moet behoorlijk gecertificeerd zijn dat de gekeurde dieren niet afkomstig zijn uit eene streek waar „tick-pest" of Texas-koorts heerscht.

Het bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 121 uitgevaardigde tijdelijk verbod van invoer op Java, Madura, Bali en Lombok van vee, paarden daaronder niet begrepen, afkomstig van Afrika en Azië, bleef in 1898 gehandhaafd, en evenzoo het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 26, juncto n°. 121, waarbij de invoer in de buitenbezittingen, Bali en Lombok uitgezonderd, van vee afkomstig van Azië en Afrika facultatief gesteld werd, ter beoordeeling van de hoofden van gewestelijk bestuur, en onder voorwaarde dat eene quarantaine van vier weken zou worden voorgeschreven. [1]) Dientengevolge bleef de invoer van vee, afkomstig uit de genoemde werelddeelen, onder de bedoelde voorwaarde, toegestaan: in het gouvernement Sumatra's Westkust te Padang; in de residentie Palembang te Palembang en te Djambi; in de residentie Banka te Muntok; in de residentie Sumatra's Oostkust te Belawan; in de residentie Riouw en onderhoorigheden te Tandjong Pinang en te Ringat, en in de residentie Westerafdeeling van Borneo te Pontianak. Voor laatstgenoemde residentie bleef de quarantaine te Sambas voorloopig onder toezicht van den officier van gezondheid, tot tijd en wijle door een plaatselijk onderzoek van een gouvernementsveearts zou uitgemaakt zijn, of die plaats voor den invoer van buitenlandsch vee al dan niet moet opengesteld blijven.

Voor zoover eenigszins volledige cijferopgaven kunnen worden verstrekt omtrent de in 1898 in Nederlandsch-Indië onder het vee voorgekomen ziekten, zijn die opgenomen sub III van bijlage O hierachter, welke opgaven echter uitsluitend betrekking hebben op sommige der tot nu toe in Indië 't meest bekende besmettelijke veeziekten, namelijk veetyphus (runderpest), mond- en klauwzeer en miltvuur.

De opgaven van de in 1898 voorgekomen gevallen van mond-

[1]) Over de verkorting der quarantaine voor vee uit Achter-Indië, bestemd ten invoer in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, zie vorig verslag, blz. 75.

en klauwzeer zijn, wat Java en Madura betreft, voor het 1ste en voor het 2de halfjaar uiteengehouden. Die over het 1ste semester laten namelijk, wat betrouwbaarheid betreft, nog veel te wenschen over, omdat gedurende dat tijdvak de gouvernementsveeartsen de rapporten omtrent het voorkomen van ziekte- of sterfgevallen onder het vee in den regel niet anders dan door tusschenkomst van het residentiebureau ontvingen en meestal te laat om een onderzoek in te stellen naar het ontstaan en de vermoedelijke oorzaken der ziekten, in welke gevallen moest worden volstaan met het aannemen van door niet-deskundige inlandsche ambtenaren en beambten gestelde diagnosen. Sedert Juli 1898 kwam daarin verandering, nadat in Mei te voren de bestuurshoofden van die gewesten waarvoor gouvernementsveeartsen zijn aangewezen, zoomede de veeartsen zelven, waren aangeschreven de waarde van de ziektestaten te verhoogen door de diagnosen, indien ze gesteld waren door niet-deskundigen, zoo mogelijk aan deskundige contrôle te onderwerpen en tegelijkertijd zorg te dragen dat de rapporten omtrent ziekte- en sterfgevallen met spoed werden ingediend, zonder bemoeienis van de gewestelijke bureaux, waardoor de gouvernementsveeartsen ook meer actief zouden kunnen optreden en het bestuur en de veehouders voorlichten bij de te nemen maatregelen tot tegengang van verspreiding van ziekten en tot genezing, zoo mogelijk, van de aangetaste beesten.

Volgens de bedoelde opgaven nu zouden op Java en Madura, tegen 24 555 in 1897, in het geheele jaar 1898 door mond- en klauwzeer slechts zijn aangetast 7379 beesten. Bij dit totaal nog tellende de 174 beesten die op ult. 1897 ziek waren, klimt het cijfer tot 7553. Hiervan stierven er 225, werden door de eigenaren vrijwillig afgemaakt 47, herstelden 7033 en waren bij het einde des jaars nog ziek 248. In tegenstelling met het voorafgegane jaar, toen de sterfte aan mond- en klauwzeer tot 7 pct. steeg, bedroeg deze dus in 1898 nog geen 3 pct. Afzonderlijk berekend over elk der beide semesters zou de sterfte in het eerste halfjaar 6.5 en in het tweede 1.5 pct. hebben bedragen, welk belangrijk verschil wellicht zal moeten worden toegeschreven aan de mindere betrouwbaarheid der opgaven waarop eerstbedoeld cijfer berust. Uit de buitenbezittingen werden gerapporteerd 1991 gevallen (tegen 1607 in 1897), waarvan alleen uit Sumatra's Oostkust, Atjeh en onderhoorigheden en Tapanoli 1966.

Van veetyphus bleven Java en Madura in 1898 verschoond. De ziekte vertoonde zich alleen in de gewesten Riouw en Atjeh en onderhoorigheden, waar, met inbegrip van een tweetal op ult. 1897 ziek gebleven dieren, respectievelijk 8 en 45 beesten werden aangetast, welke op 3 na (in Riouw) die herstelden, alle stierven. [1])

Miltvuur kwam in eenigszins belangrijke mate slechts voor in de residentie Japara, waar van de 311 aangetaste dieren slechts 4 herstelden en de overige stierven. Sporadische gevallen deden zich overigens nog voor in een 7-tal residentiën van Java en Madura, zoomede ter Sumatra's Oostkust.

Kwade droes werd geconstateerd in alle gewesten van Java, met uitzondering van Bezoeki, Bagelen en Banjoemas, terwijl in de buitenbezittingen deze ziekte voorkwam in de gewesten Palembang, Sumatra's Oostkust en Celebes en onderhoorigheden. In sommige gevallen kon niet met zekerheid worden bepaald of men werkelijk met kwaden droes te doen had, ten gevolge van de groote overeenkomst die er bestaat tusschen deze ziekte en eene in Nederlandsch-Indië veelvuldig voorkomende soort van huidworm (lymphangitis ulcerosa), welke door den inlander bestempeld wordt met den naam van selakarang. Alle gevallen die, na eene onder de noodige voorzorgsmaatregelen ingestelde chirurgische en therapeutische behandeling bleken geen kwade droes te zijn, werden te zamen gebracht onder den naam van pseudo-kwaden droes, welke vorm van huidworm met zekerheid werd geconstateerd in de gewesten Batavia, Samarang, Tagal, Soerabaija, Soerakarta en Djokjokarta.

Goedaardige droes deed zich slechts voor in Bantam en in Tapanoli (Sumatra's Westkust); septichaemia haemorrhagica in Bantam, Krawang, Preanger Regentschappen, Japara en Palembang (wat in 't vorig verslag nopens Madioen met betrekking tot deze ziekte is opgegeven, wordt thans gezegd op eene vergissing te hebben berust), en distomatose in Bantam, Batavia, Rembang en Kediri, zoomede in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

De paardenstapel in ons rechtstreeksch gebied op Timor werd gedurende de maanden Juli—October 1898 geteisterd — in het geheel stierven 451 paarden, terwijl geen enkel dier genas — zoowel door influenza als door eene ziekte die de derwaarts gezonden gouvernementsveearts niet beter kon kenmerken dan met den naam van cachexia verminosa, welke benaming intusschen niet volkomen juist is, daar, ook buiten het wormlijden, bij een groot aantal dieren reeds cachexie bestond ten gevolge van de zeer slechte voeding.

In het district Djampang Koelon van de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen werd onder de buffels van enkele dessa's „osteomalacie" geconstateerd, aan welke ziekte 193 dieren bezweken, terwijl velen bij goede voeding en rust herstelden.

In de Noorderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werden in November en December 224 buffels aangetast door eene ziekte, waarvan de aard niet nader kon worden onderzocht en waaraan 182 dieren stierven.

In Bagelen werd de veestapel in de laatste maanden van 1898 bezocht door acute „gastroënteritis", aan welke ziekte 353 dieren stierven, terwijl er 46 herstelden en 9 bij het einde des jaars nog lijdende waren.

In de residentie Samarang eindelijk werd door den gouvernementsveearts „surra" geconstateerd. Ten aanzien van deze ziekte — eene besmettelijke kwaadaardige anemie —, die blijkbaar meer offers vordert dan vermoed wordt, zou een nader onderzoek worden ingesteld, speciaal met het oog op de vraag in hoever daartegen politioneel kan en moet opgetreden worden.

Tegen f 137 046 (volgens verbeterde opgaven) in 1897, werd in 1898 ten behoeve van den burgerlijken veeartsenijdienst uitgegeven f 131 748. Onder laatstgemelde som was begrepen f 24 270 wegens maatregelen ter voorkoming of beteugeling van besmettelijke ziekten onder hoornvee en paarden. In 1897 was te dier zake besteed (volgens nadere gegevens) f 33 126.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.*

Onder verwijzing naar het te Batavia verschijnende jaarverslag over 1898 betreffende het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië, wordt van de daarin opgenomen mededeelingen het volgende korte overzicht gegeven.

Middelbaar onderwijs.

Volgens het reglement voor de eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1881 n°. 153 en 1893 n°. 86) kon tot dusver het mondelinge gedeelte van het examen alleen te Batavia worden afgenomen, zoodat de candidaten van Samarang en Soerabaija tot niet onaanzienlijke uitgaven voor reis- en verblijfkosten werden genoopt, terwijl ook geklaagd werd over andere minder gewenschte gevolgen van de omstandigheid dat die candidaten voor het examen in eene hun vreemde omgeving geplaatst en, bij velen voor het eerst van hun leven, min of meer aan zichzelven overgelaten moesten worden. Bij gouvernementsbesluit van 15 September 1898 n°. 37 (Indisch Staatsblad n°. 258) is daarom genoemd reglement o. a. in dien zin gewijzigd, dat het mondelinge zoowel als het schriftelijke gedeelte van het examen voortaan op elke der drie genoemde plaatsen wordt afgenomen. De commissie houdt voor het mondelinge gedeelte van het examen achtereenvolgens op die drie plaatsen zitting. Van deze wijziging van het reglement op de eindexamens is tevens gebruik gemaakt om de omschrijving van de eischen voor het teekenen in het eindexamen-programma in overeenstemming te brengen met die in het Nederlandsche programma.

Naar aanleiding van gerezen moeielijkheden met een leerling van een der hoogere burgerscholen, wiens verwijdering wenschelijk werd geacht daar hij aan eene voor anderen hinderlijke ziekte leed, werd bij gouvernementsbesluit van 2 December 1898 n°. 10 bepaald, dat op de gouvernementsscholen voor middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië geen leerlingen of leeraren worden toegelaten die lijden aan ziekten of gebreken, welke, ter beoordeeling van het betrokken toezichthoudend college, voor andere leerlingen of leeraren afzichtelijk of hinderlijk, dan wel voor hunne gezondheid nadeelig zijn. Tevens werden van

[1]) De mededeeling op blz. 74 van het vorig verslag, dat in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ook paarden aan veetyphus gestorven zouden zijn is sedert gebleken onjuist te zijn.

toelating tot de genoemde scholen uitgesloten leerlingen of leeraren, die geen geneeskundige verklaring omtrent met goed gevolg ondergane vaccinatie kunnen overleggen, tenware zij de natuurlijke pokken (variolae) hebben gehad.

Het volgende staatje geeft aan wat in 1897 en 1898 aan de gouvernements-inrichtingen voor middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië ten koste is gelegd en hoeveel aan schoolgeld ontvangen is.

INRICHTINGEN.	Uitgaven (behalve voor de gebouwen). *a*)		Ontvangsten wegens schoolgelden (voor zooveel bij het einde van het jaar reeds overgebracht bij 's lands kas).	
	1897.	1898.	1897.	1898.
Gymnasium Willem III te Batavia { afd. A. (Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus)	f 188 180	*b*) f 199 794	*c*) f *34 921	*b*) f 33 110
„ B. (Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde)	37 900	32 750	10 800	7 800
Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia	32 920	31 170	*6 123	5 394
Hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Samarang	*130 870	144 455	*17 990	21 898
Idem te Soerabaija	144 860	143 715	*20 902	18 685
Burgeravondschool te Soerabaija	29 885	31 708	*d*)	*d*)
Totalen	f *564 615	f 583 592	f *90 736	f 86 887

a) Aan lokaalhuur, onderhoud en herstelling van gebouwen werd in 1897 besteed f 3900, en in 1898 f 8159.

b) Met het oog op de omstandigheid dat de vermeerdering van kosten van de afdeeling A van het Gymnasium Willem III te Batavia is gepaard gegaan met eene vermindering der ontvangsten wegens schoolgelden, wordt aangeteekend dat bedoelde vermeerdering in hoofdzaak is toe te schrijven aan het verleenen van periodieke traktementsverhoogingen.

c) De sommen, waarbij een * is geplaatst, zijn aan nader ingekomen (verbeterde) opgaven ontleend.

d) Aan deze inrichting wordt kosteloos onderwijs gegeven.

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het Gymnasium Willem III).

Het aantal leerlingen, hetwelk op ult. 1897 41 bedroeg, nam in den verderen loop van den cursus 1897/98 met 1 toe, zoodat deze cursus sloot met een totaal van 42 leerlingen, die, op 2 na, het onderwijs in alle vakken volgden.

Tot het afleggen van het 2de gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen werden in 1898 de 15 leerlingen (waaronder 2 voor enkele vakken) van het 3de studiejaar toegelaten, van wie 11 het diploma verwierven. Aan het 1ste gedeelte van dat examen onderwierpen zich 11 leerlingen, deels van het 1ste, deels van het 2de studiejaar, van wie 6 slaagden.

De nieuwe cursus (1898/99) begon met 30 leerlingen, welk aantal, door de latere inschrijving van nog 1 leerling voor één vak, bij het einde van 1898 geklommen was tot 31. Op 2 na, die eene hoogere burgerschool hier te lande hadden bezocht, waren allen afkomstig van hoogere burgerscholen in Indië.

2°. Hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Batavia (afd. A van het Gymnasium Willem III), Samarang en Soerabaija.

Het getal aanvragen om toelating voor jongens was in 1898 iets kleiner dan in 1897; daarentegen was het aantal meisjescandidaten belangrijk grooter. Er meldden zich nl. 257 jongens en 56 meisjes aan, d. i. respectievelijk 9 minder en 17 meer dan in 1897. Van die 313 candidaten voldeden er aan het toelatingsexamen 60 pct., tegen 66 pct. van de 305 adspiranten in 1897.

Tot dusver kon het admissie-examen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus alleen aan die inrichtingen worden afgelegd, waardoor candidaten, inzonderheid uit de buitenbezittingen, vaak eene kostbare reis moesten maken om aan het examen te kunnen deelnemen. Bij gouvernementsbesluit van 17 Februari 1899 n°. 19 is nu op den daarbij omschreven voet (zie de Javasche Courant van den 21sten der genoemde maand), voorloopig als proef (dus bij wijze van tijdelijken maatregel), de gelegenheid geopend om het schriftelijk gedeelte van het examen af te nemen op gewestelijke hoofdplaatsen in de buitenbezittingen waar openbare lagere scholen voor Europeanen zijn gevestigd, zoomede op een viertal van zoodanige school voorziene, doch op vrij grooten afstand van de gewestelijke hoofdplaats gelegen afdeelingshoofdplaatsen, met namen Padang Sidempoean, Gorontalo, Amoerang en Banda-Neira. Aan de candidaten, die eene verklaring moeten overleggen van het hoofd der school waar zij onderwijs ontvangen, dat zij wat aanleg en ontwikkeling betreft, in staat zijn om de lessen in het eerste studiejaar van de hoogere burgerschool met vrucht te volgen, wordt geen mondeling examen afgenomen. Zij die aan het schriftelijk gedeelte van het examen voldoen, krijgen aanspraak op voorloopige toelating als leerling tot eene der hoogere burgerscholen. Tot de eerstvolgende Kerstvacantie bestaat gelegenheid om de aldus voorloopig toegelaten leerlingen te verwijderen, wanneer het blijkt dat zij niet voldoende ontwikkeld zijn om de lessen te volgen.

Alleen bij de hoogere burgerschool te Samarang moest gedurende het verslagjaar tot splitsing en nadere splitsing van studiejaren worden overgegaan en in verband daarmede het aantal leeraren bij die school tijdelijk vermeerderd worden, zoodat hun aantal, ongerekend de onderwijzers in gymnastiek en wapenhandel, op ult. 1898 gestegen was tot 21, bij eene verdeeling der leerlingen in 10 klassen-afdeelingen. Te Batavia en Soerabaija bleef het aantal leeraren en dat der klassen-afdeelingen hetzelfde (zie vorig verslag, blz. 76). Te Samarang werden voorts in den loop van 1898 twee tijdelijke leeraarsbetrekkingen definitief in de formatie opgenomen; verg. Indisch Staatsblad 1899 n°. 37.

Zonder hen te rekenen, die als toehoorders of als leerlingen in enkele vakken waren ingeschreven, telden de drie inrichtingen bij het begin van den cursus 1898/99 gezamenlijk 588 en op 31 December 1898 554 leerlingen (te Batavia 231, te Samarang 174 en te Soerabaija 149). Hieronder waren 66 meisjes (te Batavia 7, te Samarang 45 en te Soerabaija 14) en onder de 488 jongens 14 zoons van inlanders en 4 van Chineezen.

Aan de overgangs-examens onderwierpen zich in 1898 466 leerlingen, waarvan 353 (of 75.7 pct., tegen 70.4 pct. in 1897) met goed gevolg. Ook was thans het percentage der geslaagden in het eindexamen (39 van de 46 candidaten) hooger dan in 1897, namelijk 84.8 pct., tegen toen 81.8 pct. Het verslag der examen-commissie is gepubliceerd als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 15 Juli 1898.

Gedurende den in 1898 geëindigden cursus werden als leerling afgeschreven zonder examen te hebben afgelegd 154 jongelieden (te Batavia 70, te Samarang 34 en te Soerabaija 50). Daarentegen lieten zich 14 oud-leerlingen weder inschrijven. In 1897 waren die getallen respectievelijk 180 en 23.

Het schoolverzuim was te Batavia en Soerabaija minder dan in 1897; te Samarang nam het iets toe; het bedroeg nl. te Batavia 3.2, te Samarang 4.6 en te Soerabaija 3.4 pct., tegen respectievelijk 4.7, 4 en 5 pct. in 1897.

Uit het Siam-fonds en het „Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen" genoten te Batavia respectievelijk, evenals het jaar te voren, 2 en 8 leerlingen ondersteuning in de kosten hunner studie. Het studiefonds „Midden-Java" verleende zulke ondersteuning aan 12 leerlingen, waarvan er op ult. 1898 4 om verschillende redenen waren afgeschreven en derhalve nog 8 overbleven.

3°. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia.

Bij de overgangs-examens tot den cursus 1898/99, waaraan al de leerlingen der twee laagste studiejaren deelnamen, werden

uit het 1ste studiejaar 20 van de 26, en uit het 2de studiejaar 9 van de 10 leerlingen tot eene hoogere klasse bevorderd, terwijl de 6 leerlingen van het 3de studiejaar met goed gevolg het eindexamen aflegden. De uitslag van het toelatings-examen was, dat van de 26 candidaten, allen voor het 1ste studiejaar, 18 slaagden, waarvan 15 zich als leerling voor den nieuwen cursus lieten inschrijven. Het schooljaar 1898/99 begon met 49 gewone leerlingen. Ult. 1898 telde de school 43 gewone leerlingen.

Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 3 pct., tegen 3.7 pct. in 1897.

4°. Burgeravondschool te Soerabaija.

Terwijl de in 1898 afgeloopen cursus eindigde met 140 gewone leerlingen en 16 toehoorders, waarvan respectievelijk 18 en 7 in de 4de of hoogste klasse, begon het schooljaar 1898/99 met 206 gewone leerlingen (waaronder 128 van den vorigen cursus) en 6 toehoorders. Van de bedoelde 206 gewone leerlingen behoorden er 77 tot het 1ste, 64 tot het 2de, 43 tot het 3de en 22 tot het 4de studiejaar. Het getuigschrift van goed volbrachten cursus werd bij het einde van het schooljaar 1897/98 uitgereikt aan 7 leerlingen van de hoogste klasse. Aan de in Mei 1898 afgenomen examens voor opzichter bij den waterstaat namen deel 8 leerlingen en 6 toehoorders der 4de klasse. Van deze 14 candidaten slaagden er 3, nl. 1 leerling en 2 toehoorders. Het examen voor leerling-machinist der gouvernementsmarine werd met goed gevolg door 5 leerlingen afgelegd.

In verband met later voorgekomen mutatiën telde de school bij het einde van 1898 170 leerlingen en 10 toehoorders. Van deze 180 ingeschrevenen (7 meer dan op ult. 1897) wenschten er 123 zich te bekwamen voor bouwkundige en 57 voor machinist; 131 van hen vonden gelegenheid tot practische oefening in eenig handwerk, en wel 100 bij gouvernements- en 31 bij particuliere werkplaatsen. Voor de meesten der ingeschrevenen liep de leeftijd tusschen 15 en 20 jaar.

5°. Bataviasche ambachtsschool.

Bij deze van gouvernementswege gesubsidieerde particuliere inrichting begon het leerjaar 1897/98 met 73 leerlingen (53 in den smeed- en 20 in den timmercursus). Er lieten zich 31 leerlingen gedurende den loop van den cursus afschrijven, van wie 3 geslaagd waren in het examen voor opzichter bij den waterstaat en 10 den volledigen machinisten-cursus hadden doorloopen. Van deze laatsten verkregen 9 het einddiploma der school; 7 van de 10 onderwierpen zich aan het examen voor leerling-machinist bij de gouvernementsmarine, van wie 5 slaagden.

Aan het admissie-examen voor het leerjaar 1898/99 onderwierpen zich 72 candidaten, waarvan 27 slaagden, nl. 18 voor den machinisten- en 9 voor den opzichters-cursus.

Bij het begin van den nieuwen cursus waren ingeschreven 66 leerlingen (28 in het 1ste, 21 in het 2de en 17 in het 3de studiejaar), nl. 48 adspirant-machinisten en 18 adspirant-bouwkundigen, die allen zoowel theoretisch als practisch onderwijs genoten.

Over het op 30 Juni 1898 geëindigde boekjaar der inrichting beliepen de uitgaven f 43 835, waaronder f 19 123 wegens salarissen aan de onderwijzers (in 1896/97 f 14 065) en verder o. a. f 14 100 aan aflossing van hypotheken. Uithoofde van een aan de school toegekend aandeel, groot f 41 395, in de opbrengst eener geldloterij, stegen ditmaal de ontvangsten tot f 66 013. Verder was onder de ontvangsten o. a. begrepen f 9000 aan gouvernementssubsidie (sedert 1 Januari 1898 verhoogd van f 500 tot f 1000 's maands) en f 3343 aan contributiën.

6°. Samarangsche ambachtsschool.

Deze particuliere inrichting bleef gedurende 1898 in het genot van eene subsidie uit 's lands kas van f 500 's maands.

Het schooljaar 1897/98 begon met 60 leerlingen (verbeterde opgaaf).

Van de 9 leerlingen van het 3de studiejaar legden 7 op verschillende tijdstippen met gunstig gevolg het examen af voor leerling-machinist bij de gouvernementsmarine. Van hen verlieten daarna 6 de inrichting. Hierdoor kon slechts aan 3 leerlingen het einddiploma der school worden uitgereikt. In het geheel verlieten gedurende den cursus 33 en na afloop ervan nog 2 leerlingen de inrichting, terwijl 12 nieuwe leerlingen tusschentijds werden ingeschreven. Het schooljaar eindigde derhalve met 37 leerlingen.

Op 2 leerlingen van het 1ste studiejaar na, werden alle leerlingen van de laagste twee klassen bevorderd.

Bij het toelatings-examen tot den cursus 1898/99 slaagden 17 van de 20 adspiranten voor het 1ste studiejaar, terwijl nog 4 jongelieden met het klein ambtenaars-diploma zonder admissie-examen werden toegelaten. Behalve de nieuw ingeschrevenen keerden nog 34 leerlingen van het vorige schooljaar terug, zoodat de nieuwe cursus begon met 55 leerlingen.

Over het op 30 Juni 1898 geëindigde boekjaar der inrichting bedroegen de inkomsten f 15 021, waaronder f 6000 aan gouvernementssubsidie, tegen f 22 167 aan uitgaven, waaronder f 7038 als gedeeltelijke koopprijs van een perceel.

Lager onderwijs.

Normaalscholen en akte-examens. De gouvernements-normaalschool te Batavia telde bij het begin van 1898 25 leerlingen (8 mannen en 17 vrouwen). In den loop van dat jaar werden 9 personen af- en 6 ingeschreven, zoodat bij het einde van het jaar de lessen gevolgd werden door 22 leerlingen (4 mannen en 18 vrouwen). Bij de gelijksoortige inrichting te Soerabaija begon het jaar met 15 leerlingen (5 mannen en 10 vrouwen). In den loop van 1898 werden 10 leerlingen afgeschreven en 5 toegelaten, zoodat het jaar eindigde met 10 leerlingen (1 man en 9 vrouwen). Onder de afgeschrevenen waren er te Batavia 4 en te Soerabaija 6, die de hoofdakte hadden behaald.

Particuliere gelegenheden om zich voor akte-examens voor te bereiden waren: de normaalklassen tot opleiding van onderwijzeressen bij vijf particuliere meisjesscholen: twee te Batavia, te zamen met 43 leerlingen, één te Samarang met 9 leerlingen (nieuw) en 2 te Soerabaija, te zamen met 20 leerlingen; verder eene normaalschool te Samarang met 16 leerlingen. Aan de twee particuliere meisjesscholen te Batavia waren nog cursussen ter voorbereiding voor het hoofdakte-examen verbonden, te zamen met 16 leerlingen, en aan deze alsook aan de twee te Soerabaija vond men tevens gelegenheid zich voor akte-examens in vreemde talen, enz. te bekwamen.

Aan de in 1898 te Batavia, Samarang en Soerabaija gehouden akte-examens werd deelgenomen door 129 personen, waaronder 17 die zich voor twee akten hadden aangemeld, zoodat het geheele aantal gevraagde akten 146 bedroeg. Van deze 146 examens werden 88 met gunstigen uitslag afgelegd; 14 akten werden aan mannen en 74 aan vrouwen uitgereikt.

Aan de voorzitters der examen-commissiën werd voor het aanschaffen van schrijfbehoeften en verdere benoodigdheden ten behoeve van de akte-examens eene kleine indemniteit toegekend.

Openbare lagere scholen. In den loop van 1898 werden drie nieuwe openbare lagere scholen geopend: één te Tjimahi (Preanger Regentschappen), één ter hoofdplaats Samarang, die den naam van 4de school kreeg, en één te Kertosono (Kediri). Daarentegen werd de school te Magettan (Madioen) gesloten wegens voortdurende vermindering van het aantal leerlingen, terwijl eene plotselinge sterke daling van het aantal kinderen te Amboina, als gevolg van de aardbeving in Januari 1898, noopte tot tijdelijke sluiting van de 1ste school aldaar. Op het einde van 1898 waren dientengevolge in werking: 164 openbare lagere scholen (133 gemengde en 31 meisjesscholen), namelijk 127 op 72 plaatsen van Java en Madura en 37 op 27 plaatsen in de buitenbezittingen. Onder die 127 en 37 scholen waren er 41 (16 gemengde eerste en 25 meisjesscholen) en 10 (4 gemengde eerste en 6 meisjesscholen), waar meer uitgebreid lager onderwijs werd gegeven.

Ongerekend 3 kweekelingen (1 man en 2 vrouwen) in het bezit der akte van onderwijzer of onderwijzeres, bestond op ult. 1898 het onderwijzend personeel, bij de verschillende openbare lagere scholen in functie, uit 369 onderwijzers en 169 onderwijzeressen, doch het totaal van het tot het openbaar lager onderwijs behoorende personeel, dat is met inbegrip van hen die met buitenlandsch verlof en op non-activiteit, zoomede van hen die bij het middelbaar en het inlandsch onderwijs gedetacheerd waren, beliep respectievelijk 415 en 197, van wie er 389 en 81 in het bezit waren van de hoofdakte.

In 1898 traden 15 onderwijzers en 19 onderwijzeressen nieuw in dienst.

Bij het einde van genoemd jaar telden de gezamenlijke Europeesche openbare lagere scholen 14 955 leerlingen (8633 jongens en 6322 meisjes), zijnde 429 meer dan op ult. 1897; het aantal betalende verminderde met 19 (van 7314 tot 7295), dat der niet-

betalende nam toe met 448 (van 7212 tot 7660). Onder deze cijfers waren begrepen — meerendeels onder de betalende leerlingen (zie artt. 14 en 24 van het schoolreglement in Indisch Staatsblad 1894 n°. 193) — 482 kinderen van Christen-inlanders, 762 van andere inlanders en 246 van vreemde oosterlingen (waaronder respectievelijk 153, 44 en 20 meisjes); op ult. 1897 bedroegen deze getallen (jongens en meisjes te zamen) 431, 758 en 228.

Ingevolge vroeger verleende machtigingen werden gedurende 1898 in 18 gewesten van Java en Madura 29 en in 4 gewesten van de buitenbezittingen 7 inlandsche knapen, bestemd om later voor dokter-djawa te worden opgeleid, gratis toegelaten tot Europeesche niet-1ste scholen. Daarentegen werd de kostelooze toelating van 3 dergelijke jongelieden wegens hun onvoldoenden aanleg en ijver ingetrokken.

In verband met hunne vorderingen waren op ult. 1898 de leerlingen aldus verdeeld: 6986 leerlingen bevolkten de laagste, 5933 de middelste en 2036 de hoogste klassen, dat is achtereenvolgens 117, 256 en 56 meer dan bij het einde van 1897. In den loop van 1898 hadden 5940 afschrijvingen van leerlingen plaats, waarvan 847 wegens volbrachten leertijd en 5093 om andere redenen. Aan 5 scholen kwamen geene leerlingen voor, die ver genoeg gevorderd waren om eene hoogste klasse te vormen; bij het einde van 1897 was dit het geval met één school.

Het schoolverzuim beliep in 1898 gemiddeld 17 dagen per leerling, dat is evenveel als in het jaar te voren.

Het aantal leervakken werd uitgebreid: aan de 2de school te Samarang met de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek; aan de 2de school te Malang (Pasoeroean), de school te Djombang (Soerabaija) en de 2de school ter hoofdplaats Amboina met de beginselen der Fransche taal, wat laatstgenoemde school betreft tot tijd en wijle de tijdelijk gesloten 1ste school aldaar zou heropend worden; verder werden te Depok (Batavia) de lessen in het Fransch, die een tijdlang gestaakt waren, hervat.

Aan alle openbare lagere scholen — op 2 na — waren kinderbibliotheken verbonden, die bij het einde van 1898 in totaal 43 819 deeltjes bevatten, dat is 1402 meer dan op ult. 1897.

Over 1897 (volgens verbeterde opgaven) en over 1898 (volgens voorloopige opgaven) bedroegen de uitgaven voor het Europeesch openbaar lager onderwijs en de ontvangsten wegens schoolgelden (ook die aan de normaalscholen geïnd) als volgt:

	1897.	1898.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 977 847	f 2 008 825
Gebouwen, huishuur, enz.	519 804	505 549
Te zamen	f 2 497 651	f 2 514 374
Geïnde schoolgelden: openbare lagere scholen	f 276 390	f 280 951
Geïnde schoolgelden: normaalscholen	2 620	2 065
Te zamen	f 279 010	f 283 016
Blijft ten laste van den lande	f 2 218 641	f 2 231 358

Particuliere scholen. Het getal particuliere scholen werd met 1 vermeerderd door de oprichting van eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs ter hoofdplaats Samarang, zoodat op ult. 1898 in werking waren 20 dergelijke scholen, namelijk 6 enkel voor gewoon en 14 tevens voor meer uitgebreid lager onderwijs. Vijf der laatstbedoelde scholen ontvingen voor 1898 subsidiën uit 's lands kas, namelijk: de twee scholen der „Vereeniging tot het oprichten, besturen en in stand houden van scholen met den Bijbel" (1 te Batavia en 1 te Meester-Cornelis), te zamen groot f 6196, één der scholen van de Zusters Franciscanessen te Samarang, groot f 3000, de school der vereeniging „de Meisjesschool" te Soerabaija, groot f 3350, en die der Zusters van Liefde te Padang, groot f 3900. Onder de 20 particuliere scholen tellen de 3 weeshuisscholen te Samarang (2 van het Roomsch-katholieke en 1 van het Protestantsche weeshuis) en voorts 7 scholen die onder leiding staan van zusters of broeders van verschillende Roomsch-katholieke congregatiën (2 te Batavia, 2 te Samarang, 2 te Soerabaija en 1 te Padang).

Op het einde van 1898 werden op 16 plaatsen 17 namiddagscholen of avondcursussen gevonden voor enkele vakken van het lager of meer uitgebreid lager onderwijs. Deze inrichtingen werden op laatstgenoemden datum bezocht door 203 leerlingen (9 meer dan het jaar te voren), onder wie 11 inlanders voorkwamen.

Als onderwijzend personeel waren aan de gezamenlijke particuliere scholen verbonden 34 onderwijzers en 104 onderwijzeressen, ongerekend 22 vrouwelijke kweekelingen.

Het getal leerlingen klom in 1898 van 3114 tot 3122 (891 jongens en 2231 meisjes). Onder de leerlingen kwamen 64 kinderen van niet-Europeeschen landaard voor, namelijk 48 kinderen van inlanders (niet-Christenen), onder wie 9 meisjes, zoomede 16 kinderen van vreemde oosterlingen, en onder hen insgelijks 9 meisjes. Van de 867 leerlingen, die de particuliere scholen in 1898 verlieten, hadden er 275 alle vakken doorloopen. Naar schoolklasse waren de 3122 leerlingen op ult. 1898 verdeeld als volgt: laagste klasse 1200, middelste 1060 en hoogste 862.

De drie in 't vorig verslag vermelde teekencursussen — 2 te Samarang en 1 te Magelang (Kadoe) — bleven bestaan. Drie andere werden in 1898 geopend: 1 te Meester-Cornelis (Batavia), 1 te Buitenzorg (Batavia) en 1 ter hoofdplaats Padang. Deze zes cursussen werden op het einde van genoemd jaar gevolgd door 65 leerlingen.

De gymnastiekscholen (1 te Samarang, 1 te Soerakarta, 1 te Djokjokarta, 1 te Soerabaija en 1 te Makasser) telden op ult. 1898 te zamen 195 leerlingen.

Scholen of klassen voor voorbereidend onderwijs, op laatstgenoemd tijdstip ten getale van 35 (1 meer dan bij het einde van 1897), werden aangetroffen op 15 plaatsen van Java en op 6 in de buitenbezittingen. Het totaal der leerlingen aan deze inrichtingen bedroeg — ongerekend de leerlingen van één dier scholen, waarvan het cijfer niet is opgegeven — 1886, dat is 60 meer dan op ult. 1897. Onder de leerlingen kwamen 19 kinderen van inlanders en 19 van vreemde oosterlingen voor.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.* [1])

Openbaar onderwijs.

Reorganisatie van het inlandsch onderwijs; wijzigingen van organieke regelingen betreffende bedoeld onderwijs. Blijkens het vorig verslag (blz. 78) bleven, voor zoover Java en Madura betrof, nog alleen de scholen in de residentie Soerabaija te klassificeeren over. Bedoelde klassificatie had plaats bij een gouvernementsbesluit van Mei 1898 in dier voege, dat de bestaande openbare inlandsche scholen werden gerangschikt onder de scholen der 2de klasse, met uitzondering van één der scholen ter hoofdplaats Soerabaija en van de school ter afdeelingshoofdplaats Modjokerto, die bestemd werden om te worden gesplitst elke in eene school der 1ste en eene der 2de klasse, bedoeld bij art. 1 van het Koninklijk besluit van 28 September 1892 n°. 44 (Indisch Staatsblad 1893 n°. 125). Het grootste gedeelte van de in het vorig verslag bedoelde 1ste klasse-scholen trad in den loop van het verslagjaar in werking; enkele — die te Kediri, te Pasoeroean en te Sumanap — werden eerst in het begin van 1899 geopend, omdat de voor die scholen aangewezen localiteiten niet eerder konden worden betrokken, terwijl om dezelfde reden nog niet werden geopend de 1ste klasse-scholen te Soerakarta en Modjokerto, en die te Bangkallan niet, omdat daarvoor een geheel nieuw gebouw moest worden opgericht, dat bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag nog niet was voltooid. Aan een groot aantal scholen der 2de klasse werd, met toepassing van de 2de alinea van art. 5 van het nieuwe schoolreglement (Indisch Staatsblad 1893 n°. 128), een uitgebreid leerplan ingevoerd.

In de buitenbezittingen werd de 1ste klasse-school te Menado geopend in het begin van 1899. Overigens kon om verschillende redenen de klassificatie der scholen in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in het verslagjaar niet plaats hebben.

Als een van de maatregelen, voortvloeiende uit de reorganisatie van het inlandsch onderwijs, is aan te merken de herziening van de bezoldiging der inlandsche taal- en teekenonderwijzers aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers. Voor de (eerst in 1897 geopende) kweekschool te Djokjokarta was reeds bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 156 en 1897 n°. 282 die bezoldiging zoodanig geregeld, dat zij verband hield met de inkomsten van onderwijzers aan 1ste klasse-scholen, doch voor de andere kweekscholen bleef zij krachtens Indisch Staatsblad 1876 n°. 330 en art. 1 § VI van Indisch Staatsblad 1884 n°. 221 nog afhankelijk van de vroegere inkomsten van onderwijzers vóór de reorganisatie van het inlandsch onderwijs. Hierin is nu bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 65 verandering gebracht en de bedoelde inlandsche taal- en teekenonderwijzers genieten thans ook aan de andere kweekscholen eene bezoldiging welke verband

[1]) Over de (particuliere) scholen voor vreemde oosterlingen zie de laatste rubriek van deze paragraaf.

houdt met de inkomsten der hoofden van openbare inlandsche scholen der 1ste klasse binnen de gewesten, welke door de kweekschool van onderwijzers worden voorzien. Tevens is gezorgd voor eene overgangsbepaling ten behoeve van hen die, reeds bij het openbaar inlandsch onderwijs werkzaam, in het genot zijn van eene hoogere bezoldiging dan voor de hoofden van 1ste klasse-scholen is vastgesteld en die bij benoeming tot taal- of teekenonderwijzer aan eene kweekschool op den nieuwen voet schade zouden lijden.

Om te voorkomen dat jongelieden op te jeugdigen leeftijd het diploma van onderwijzer zouden behalen, is bij gouvernementsbesluit van 9 October 1898 n°. 9 (Indisch Staatsblad n°. 271), de 9de alinea van art. 9 van het reglement op de inrichting der onderwijzers-kweekscholen (Indisch Staatsblad 1894 n°. 100) in dier voege aangevuld, dat geen candidaten tot het toelatingsexamen of tot eene kweekschool worden toegelaten, die den leeftijd van 13 jaren niet hebben bereikt.

Inrichting voor de opleiding van aanstaande inlandsche ambtenaren. Blijkens het vorig verslag (blz. 79) bleef de reorganisatie van de scholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders nog beperkt tot de school te Magelang, in verband met de bij de Indische Regeering in overweging zijnde vraag of het wenschelijk was den maatregel van 1893 te handhaven, krachtens welken bij laatstgenoemde school als voermiddel bij het onderwijs het Nederlandsch werd vervangen door de landstaal of het Maleisch. De overweging van die vraag heeft geleid tot de conclusie dat het in het belang van het onderwijs wenschelijk is op dien maatregel terug te komen en dus het Nederlandsch weder als voermiddel bij het onderwijs te bezigen, evenals dit bij de overige (nog niet gereorganiseerde) hoofdenscholen, van hare oprichting af (zie Indisch Staatsblad 1878 n°. 121), het geval is. In verband daarmede zijn door de Indische Regeering de noodige stappen gedaan voor eene nadere herziening van de in 1893 (zie het verslag van 1894, blz. 109) ten behoeve van de reorganisatie der school te Magelang in het leven geroepen bepalingen in dier voege dat de inrichting niet aan de inlandsche, maar aan de Europeesche school behoort aan te sluiten. Tot zoodanige herziening is in Januari 1899 de Koninklijke machtiging verleend.

Aan de hoofdenschool te Magelang werden in het begin van 1899 de overgangs- en eindexamens gehouden. Aan eerstgenoemd examen werd deelgenomen door 12 leerlingen, waarvan er 10 slaagden. Het eindexamen werd afgenomen aan 4 candidaten, die allen slaagden. In 1898 was dit het geval met al de 7 candidaten.

Kweekscholen. Op ult. 1898 waren aan de kweekscholen te Bandong, Probolinggo en Djokjokarta ingeschreven respectievelijk 24, 25 en 49 leerlingen, in 't geheel dus 98 of 2 meer dan bij die drie inrichtingen bij het einde van 1897 waren ingeschreven en 2 minder dan het gezamenlijk daarvoor aangenomen nominaal aantal plaatsen. Het aantal plaatsen aan de kweekschool te Fort de Kock, ingericht voor 50 leerlingen, bleef voorloopig beperkt tot 40. Intusschen is in Mei 1898 — toen de cursus dus al aangevangen was — machtiging verleend om, met afwijking van de 10de alinea van art. 9 van het reglement op de inrichting der kweekscholen voor inlandsche onderwijzers (Indisch Staatsblad 1894 n°. 100) en met toepassing van de 5de alinea van genoemd voorschrift, een tweetal door den adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs in de 1ste afdeeling daartoe aangewezen candidaten uit de residentie Palembang nog toe te laten tot gemelde kweekschool. In verband hiermede bedroeg het aantal ingeschreven leerlingen op ult. 1898 42. Aan de mede voor 50 leerlingen ingerichte kweekschool te Amboina waren op gemeld tijdstip 29 leerlingen ingeschreven, dus 21 minder dan het nominale aantal. Dit is een gevolg van de omstandigheid dat in 1895 en 1896 — in verband met het destijds in overweging zijnde denkbeeld om het nominaal aantal kweekelingen voor de kweekschool te Amboina te reduceeren tot 25 —, geen toelatingsexamen is gehouden. Van dat denkbeeld is sedert afgezien, zoodat gaandeweg het aantal kweekelingen weer tot hoogstens 50 zal worden opgevoerd. Aan het bij het einde van den cursus 1897/98 bij de kweekscholen afgenomen eindexamen werd door 30 candidaten deelgenomen, waarvan 29 slaagden. Opgaven nopens elke kweekschool in het bijzonder, ook wat betreft het daarbij geplaatste onderwijzend personeel, vindt men in bijlage Q hierachter.

IJver en gedrag van de kweekelingen gaven geen aanleiding tot bijzondere mededeelingen, terwijl de berichten over den gezondheidstoestand gunstig luiden. Te Djokjokarta overleden 2 kweekelingen aan koortsen en te Amboina moest aan 3 kweekelingen wegens berriberri verlof naar hun geboorteland worden verleend, tot herstel van gezondheid.

De aan de kweekscholen te Bandong, Djokjokarta, Fort de Kock en Amboina verbonden externen-scholen werden in 1898 bezocht door 507 leerlingen, onder wie 24 meisjes (20 te Bandong en 4 te Fort de Kock). Aan de kweekschool te Probolinggo is geen externen-school verbonden.

Onderwijzers-examens buiten de kweekscholen. Op Java en Madura meldden zich voor het examen van hulponderwijzer 42 en voor dat van kweekeling 83 candidaten aan, van wie er respectievelijk 25 en 37 slaagden. In de buitenbezittingen onderwierpen zich aan eerstgenoemd examen 7 en aan het kweekeling-examen 149 candidaten, en zulks voor respectievelijk 3 en 84 hunner met goed gevolg. Een groot gedeelte der candidaten voor laatstbedoeld examen bleek zonder voldoende voorbereiding zich daaraan te hebben onderworpen.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders. Van de drie hoofdenscholen op Java en Madura, d. i. te Bandong, Magelang en Probolinggo, waren op ult. 1898 alleen aan die te Probolinggo alle 60 plaatsen bezet. Aan elke der beide andere scholen waren op gemeld tijdstip 57 leerlingen ingeschreven. Ter voldoening aan de vele aanvragen uit Bantam zijn bij de hoofdenschool te Bandong de noodige voorzieningen getroffen om, te rekenen van den cursus 1899/1900, het maximum-aantal toe te laten leerlingen met 5 te verhoogen en alzoo op 65 te brengen (gouvernementsbesluit dd. 18 Januari 1899 n°. 29). In verband daarmede zijn nu voor leerlingen uit Bantam, in stede van 10, organiek 15 plaatsen opengesteld, terwijl het voornemen bestond om, indien dit nog noodig mocht blijken, opengebleven plaatsen van andere gewesten aan candidaten uit Bantam toe te wijzen. Bij de hoofdenschool in de buitenbezittingen — te Tondano — waren op ult. 1898 37 van de 40 plaatsen ingenomen. Op Java en Madura voldeden in 1898 aan het eindexamen dezer inrichtingen 37 leerlingen (3 meer dan in 1897), waardoor het totaal der aldus gediplomeerden (van 1882 af) klom tot 441. Onder die 37 waren er 7 van de hiervóór reeds afzonderlijk besproken (gereorganiseerde) school te Magelang. Te Tondano behaalden 7 leerlingen het einddiploma (2 meer dan in 1897), waardoor het van deze school afkomstige aantal gediplomeerden (allen uit de Molukken) tot 87 was gestegen. Voor elke der vier scholen afzonderlijk worden nadere opgaven, ook wat betreft de verdeeling van de leerlingen in externen en internen, zoomede met opzicht tot de samenstelling van het onderwijzend personeel, aangetroffen in bijlage Q hierachter.

Gedrag en ijver der leerlingen gaven weinig aanleiding tot aanmerkingen. Te Probolinggo werden 2 leerlingen ontslagen wegens gebrek aan aanleg, terwijl te Tondano 1 leerling wegens wangedrag moest worden ontslagen. De gezondheidstoestand was niet onverdeeld gunstig. Behoudens enkele sporadische ziektegevallen van verschillenden aard, liet die te Bandong en te Magelang weinig te wenschen over. Te Magelang moesten nochtans 2 leerlingen, lijdende aan zielsziekten, worden ontslagen. Te Probolinggo was de gezondheidstoestand minder gunstig. Er kwamen verscheidene gevallen van koorts voor, gepaard met berriberri, terwijl in de laatste maanden van 1898 zich enkele gevallen van waterpokken voordeden. Ook te Tondano liet de gezondheidstoestand te wenschen over: de leerlingen hadden te lijden van koorts, berriberri en scabies.

Aan schoolgeld werd in 1898 ontvangen f 6535, tegen f 6096 in 1897 en f 6448 in 1896.

Speciale scholen. Hiertoe worden gerekend de „Depoksche school" in de residentie Batavia en de „Ambonsche burgerschool" ter hoofdplaats Amboina. De eerste telde op ult. 1898 132 leerlingen (waaronder 58 meisjes), tegen 139 (waaronder 66 meisjes) op ult. 1897. Van die 132 leerlingen waren 127 kinderen van Christen-inlanders, 3 van Mohammedaansche en 2 van Chineesche ouders. Gedurende 1898 werd de school bezocht door 151 leerlingen, waaronder 6 gratis-leerlingen. Ten aanzien van het onderwijzend personeel valt te vermelden, dat bij een gouvernementsbesluit van 28 October 1898 de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid werd gemachtigd om bij de Depoksche school jongelieden van beiderlei kunne als kweekelingen toe te

laten, mits zij hun 15de jaar ingetreden en hun 21ste niet volbracht hebben, en om aan die kweekelingen, bij ontstentenis van één of meer der hulponderwijzers aan genoemde school, uit het daardoor in 's lands kas verblijvende traktement tijdelijk eene toelage toe te kennen van f 25 's maands.

De Ambonsche burgerschool telde op ult. 1898 292 leerlingen (waaronder 65 meisjes), tegen 300 op ult. 1897 (waaronder 66 meisjes). Gedurende 1898 werd de school door 376 leerlingen bezocht, onder wie zich bevonden 79 kinderen van tot den stand van ambtenaren en aanzienlijken behoorende inlanders, 280 kinderen van mindere inlanders en 17 van Chineesche ouders.

Op de Depoksche school werd in 1898 aan schoolgeld ontvangen f 760, en op de Ambonsche burgerschool f 3747, tegen respectievelijk f 834 en f 4529 in 1897. Het schoolgeld over 1898 is bij laatstbedoelde inrichting zooveel minder dan over 1897, doordien de school, ten gevolge van de aardbeving in Januari 1898, gedurende twee maanden gesloten was.

Gewone lagere scholen. In verband met de klassificeering van de openbare inlandsche scholen nam het aantal dier scholen in 1898 op Java en Madura met 18 toe, waarvan 17 scholen der 1ste klasse en 1 der 2de klasse, terwijl bovendien nog de opening werd bevolen van 6 scholen der 1ste en van 4 der 2de klasse, welke laatstbedoelde 10 scholen op ult. 1898 echter nog niet in werking waren. Waar die verschillende scholen gevestigd zijn of zullen gevestigd worden, blijkt uit bijlage Q hierachter. Op twee plaatsen — nl. te Madioen en te Probolinggo — werd een der bestaande scholen gerangschikt in de 1ste klasse, waardoor dus het aantal scholen op die plaatsen geen verandering onderging. Na de opening van de hiervóór vermelde 6 scholen der 1ste klasse, zullen op Java en Madura in het geheel 25 van die soort scholen in werking zijn. Het totaal aantal openbare inlandsche scholen op Java en Madura bedroeg op ult. 1898 223, tegen 205 bij het einde van 1897.

Wat de buitenbezittingen betreft, is in het vorig verslag reeds vermeld (blz. 80) dat nieuwe openbare inlandsche scholen zouden worden geopend te Goenoeng Soegih (Lampongsche Districten), Medan en Tandjong Poera (Oostkust van Sumatra) en Ringat in Indragiri, mede op Sumatra. Van die vier scholen traden de twee eerstgenoemde in 1898 in werking. Daarentegen was de bestaande school ter hoofdplaats Negara van de gouvernementsafdeeling Djembrana op Bali, wegens gebrek aan belangstelling bij de inlandsche bevolking, van April 1898 af gesloten. In verband met een en ander bedroeg het totaal aantal scholen in de buitenbezittingen op ult. 1898 297, tegen 296 op ult. 1897.

Bij de voor Java en Madura en de buitenbezittingen opgegeven totalen zijn niet begrepen de aan vier der kweekscholen verbonden externen-scholen, noch ook de twee mede hiervóór reeds bedoelde speciale scholen voor inlanders.

In Midden- en Oost-Java, op Sumatra en in de Molukken kon wegens plaatsgebrek niet altijd aan aanvragen om plaatsing worden voldaan. In Midden- en Oost-Java en op Sumatra voorzagen in die gevallen particuliere namiddagscholen in de behoefte aan onderwijs.

Op welke plaatsen de verschillende scholen gevestigd waren, blijkt uit den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899, deel I, bijlage JJ, terwijl bijlage Q hierachter opgaven bevat omtrent het cijfer der leerlingen per gewest of per eiland, wat de buitenbezittingen betreft echter alleen nog over 1897.

Gedurende laatstgemeld jaar beliep het totaal der ingeschreven leerlingen bij al de toen in de buitenbezittingen aldaar bestaande 296 gouvernements-scholen 42 250 leerlingen (waaronder 9765 meisjes), van welk totaal (dat over 1896, volgens verbeterde opgaven, bedragen had 42 099) op ult. 1897 nog 31 636 ingeschreven waren. Wezen de schoollijsten der 205 openbare inlandsche scholen, welke in 1896 en 1897 op Java en Madura bestonden, achtereenvolgens 37 103 en 37 083 leerlingen aan, gedurende 1898 werd aldaar — bij 223 scholen — door 43 094 leerlingen (waaronder 596 meisjes) van het openbaar inlandsch onderwijs gebruik gemaakt, van welk totaal er op ult. 1898 nog waren ingeschreven 24 699. In West- en Midden-Java viel verbetering te constateeren in de tot dusver talrijke mutatiën onder de leerlingen. Op Sumatra nam het schoolverzuim gaandeweg af.

Onder de 520 openbare lagere inlandsche scholen, welke op ult. 1898 in werking waren, telde men er 451 aan het hoofd waarvan onderwijzers waren geplaatst, die hunne opleiding aan eene gouvernements-kweekschool genoten hadden. (Op Java en Madura was dit met 215 van de 223 scholen het geval.) Van de overige 69 scholen werden er 68 bestuurd door niet aan eene kweekschool opgeleide personen (in 3 gevallen werden de functiën van hoofd der school waargenomen door hulponderwijzers), terwijl bij 1 school op ult. 1898 nog te voorzien viel in de opengevallen betrekking van hoofd der school. Het bij de bedoelde 520 scholen in dienst zijnde hulppersoneel bestond uit 986 hulponderwijzers en 295 kweekelingen. Onder de hulponderwijzers vond men er 295, die in het bezit waren van het einddiploma eener gouvernements-kweekschool, en wel 143 op Java en Madura en 152 in de buitenbezittingen. Onder de hulponderwijzers tellen ook eenige tot dien rang teruggestelde onderwijzers.

De berichten over gedrag en ijver van het onderwijzend personeel luiden bevredigend. In 7 gevallen moest ontslag uit 's lands dienst of uit de betrekking worden verleend, terwijl in 9 gevallen tot administratieve bestraffingen moest worden overgegaan.

Ter uitvoering van art. 20 van het nieuwe schoolreglement in Indisch Staatsblad 1893 n°. 128 werd bij een besluit van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 6 April 1899 eene instructie voor het onderwijzend personeel van de openbare inlandsche scholen vastgesteld, waarin hunne verhouding zoowel onderling als tot de school en het schooltoezicht is geregeld.

Eene circulaire van denzelfden departements-chef dd. 4 April 1899 had ten doel er de aandacht van de inlandsche schoolcommissiën op te vestigen, dat bij voorstellen tot vermeerdering van onderwijzend personeel aan eene inlandsche school rekening moet worden gehouden met de omstandigheid, dat dit personeel wordt berekend, niet naar het aantal *ingeschreven* leerlingen, maar naar het aantal leerlingen dat de school *gemiddeld bezoekt*, gelijk volgt uit art. 14 van het hoogerbedoeld schoolreglement. Over eene in Juli 1898 in gemeld artikel gebrachte wijziging is reeds gehandeld in 't vorig verslag (blz. 79).

Geldelijk overzicht. De kosten van het openbaar onderwijs voor inlanders (met inbegrip van de lager te vermelden subsidiën aan particuliere inlandsche scholen), en de daartegenover staande ontvangsten wegens schoolgelden en verkoop van leermiddelen aan particulieren, bedroegen over 1897 (volgens verbeterde opgaven) en over 1898 (volgens voorloopige opgaven) als volgt:

	1897.	1898.
Traktementen, leermiddelen, enz.	f 1 247 141	f 1 263 582
Gebouwen en huishuur	83 731	119 660
Subsidiën aan particuliere inlandsche scholen	50 244	74 808
Te zamen.	f 1 381 116	f 1 458 050
Geïnde schoolgelden	f 105 153	f 98 133
Verkoop aan particulieren van inlandsche boekwerken en andere leermiddelen *a*)	5 618	6 157
Te zamen.	f 110 771	f 104 290
Blijft alzoo ten laste van den lande	f 1 270 345	f 1 353 760

a) Nagenoeg uitsluitend verstrekt uit het depôt te Batavia. Bij de debitanten buiten Batavia werd slechts ontvangen in 1897 (volgens verbeterde opgaven) f 90 en in 1898 (volgens voorloopige opgaven) f 76.

Particulier onderwijs.

Kweekscholen en opleidingsklassen. Het seminarie te Depok (residentie Batavia), waar Christen-inlanders uit verschillende gedeelten van den Archipel tot inlandsche onderwijzers, tevens zendeling-helpers, worden opgeleid, telde op ult. 1898 42 leerlingen (2 meer dan het jaar te voren), verdeeld aldus: 2 van Depok en Toegoe in Buitenzorg, 1 Soendanees, 6 Javanen, 1 Madurees, 5 Niassers, 8 Battaks, 8 Dajaks, 8 Sangireezen, 2 Talaureezen en 1 Savoenees. Onder hen bevonden zich geen zonen van ambtenaren en aanzienlijken. In het afgeloopen jaar verlieten 10 leerlingen de inrichting na volbrachten vierjarigen leertijd, verdeeld over twee klassen.

Behalve de reeds te Modjowarno (Soerabaija) en te Kendalpaijak (Pasoeroean) bestaande opleidingsklassen voor aanstaande inlandsche onderwijzers aan zendingsscholen, is vanwege het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam ook nog te Swaroe (Pasoeroean) eene dergelijke opleidingsklasse in het leven geroepen. Vooral te Kendalpaijak had men nog steeds moeite om geschikte leerlingen te verkrijgen, hoofdzakelijk omdat aan eene plaatsing op eene particuliere onderneming betere vooruitzichten zijn verbonden. De inrichting te Modjowarno voorziet in de behoefte aan onderwijzers hoofdzakelijk in de residentie Soerabaija. In het afgeloopen jaar werd aan die inrichting door 4 der leerlingen met goed gevolg examen afgelegd voor hulponderwijzer en door 2 voor kweekeling, terwijl te Kendalpaijak

één der leerlingen slaagde in het examen voor hulponderwijzer en een ander in dat voor kweekeling.

De opleidingsschool te Poerworedjo (Bagelen) van de zending der „Gereformeerde Kerken" werd in de tweede helft van 1897 tijdelijk gesloten (verg. het vorig verslag, blz. 81) en sedert nog niet heropend.

Het seminarie te Pansoer-na-pitoe in Silindong (residentie Tapanoli) van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen telde op ult. 1898 60 leerlingen, afkomstig uit de onderafdeelingen Toba, Silindong, Sipirok en Siboga. De leeftijd der leerlingen is van 16 tot 20 jaar. Gedurende het verslagjaar waren in het geheel 87 leerlingen ingeschreven geweest, waaronder 27 zonen van ambtenaren en aanzienlijken. Van de 27 afgeschrevenen verlieten 25 de inrichting met certificaat van volbrachten cursus. Eén werd verwijderd wegens slecht gedrag en één wegens onvoldoende vorderingen. Verzuim van lessen kwam alleen ingeval van ziekte voor. De vierjarige cursus is verdeeld in twee klassen, die op ult. 1898 elk 30 leerlingen telden. Aan het in September 1898 gehouden eindexamen werd door 26 kweekelingen deelgenomen, van wie er 25 slaagden, die door den „ephorus" aan de verschillende zendingsscholen werden tewerkgesteld. Aan het in diezelfde maand afgenomen toelatingsexamen werd door 93 candidaten deelgenomen. In verband met het beschikbaar aantal plaatsen konden niet meer dan 30 candidaten worden toegelaten. De inrichting staat onder toezicht van eene commissie van vier leden met den ephorus als voorzitter. Gebouwen en meubilair bevonden zich in goeden staat. Leermiddelen waren in voldoende hoeveelheid voorhanden.

Aan de inrichting van soortgelijken aard te Tomohon in de Minahassa (residentie Menado), bekostigd door het reeds genoemde genootschap te Rotterdam, waren op ult. 1898 35 kweekelingen in opleiding van 15 tot 26 jaren oud. Toelatings- en eindexamens worden om de twee jaren gehouden, 't laatst in 1897. In dat jaar hadden 11 kweekelingen den cursus met goed gevolg volbracht. Er is eene commissie van toezicht, uit drie hulppredikers bestaande.

Aan de zendingskweekschool te Oeloe op het Sangische eiland Siauw waren op ult. 1898 19 kweekelingen in opleiding. Aan het hoofd der inrichting staat een zendeling-leeraar, die de akte van bekwaamheid als onderwijzer bezit. In 1898 werd een examen afgenomen, dienende om te bepalen welke leerlingen tot de 2de klasse konden overgaan. Allen gingen over. De vorderingen in het rekenen waren weinig bevredigend. Daar de aan den onderwijzer van landswege toegelegde vergoeding van f 9 per hoofd en per maand voor het onderhoud, enz. van elken der aan de inrichting, tot een maximum van 24, toe te laten kweekelingen (zie het verslag van 1897, blz. 133) te gering was gebleken, is bij de Indische begrooting voor 1899 het subsidie met f 1200 verhoogd, waardoor gelegenheid zal bestaan om voor elken kweekeling f 13 per hoofd en per maand tegoed te doen.

Kost- en dagschool te Tomohon (voor dochters van hoofden en aanzienlijken in de Minahassa). Op ult. 1898 waren aan deze met f 3000 's jaars van gouvernementswege gesubsidieerde school ingeschreven 41 leerlingen (2 minder dan bij het einde van 1897), namelijk 37 meisjes en 4 jongens. Op 4 Europeesche scholieren na, waren allen kinderen van inlandsche hoofden en ambtenaren of van onbeambte aanzienlijke inlanders, en wel 31 uit de Minahassa en 6 van de Sangi-eilanden. De leeftijd der leerlingen, onder wie 33 internen (meisjes), liep van 6—15 jaren. In de laagste, middelste en hoogste klasse waren respectievelijk 23, 14 en 4 leerlingen ingeschreven. Gedurende 1898 werden 17 leerlingen toegelaten en 19 uit de schoollijsten afgevoerd, waaronder 3 wegens het bereiken van den leeftijd, waarop, naar de meening der ouders, de genoten opleiding verder thuis tot rijpheid kon komen, 3 wegens verhuizing van de ouders naar plaatsen waar eene Europeesche school is gevestigd en 13 om andere redenen. Onder deze laatsten waren er 9, wier ouders de kosten niet verder konden bestrijden, eene omstandigheid welke aan de hier te lande met het bestuur over de school belaste commissie aanleiding heeft gegeven om in 1899 eene vermindering in de schoolgelden te brengen. Volgens het door den resident ter zake uitgebrachte jaarrapport levert de school zeer verblijdende uitkomsten op en wordt zij door hoofden en aanzienlijken in de Minahassa zeer gewaardeerd. Het leerplan bleef onveranderd; alleen werd eenige uitbreiding gegeven aan het aantal leerlingen, die in de huishouding worden opgeleid, zoodat daarin thans ook leerlingen der lagere klassen worden betrokken als ze 12 à 13 jaren oud zijn. De directeur der school wordt bijgestaan door eene onderwijzeres en eene kweekelinge; deze laatste ter vervanging van eene onderwijzeres, welke wegens ziekte met verlof naar Europa was vertrokken. Twee inlandsche leeraars geven in de lagere klassen onderwijs in de Maleische taal en de aardrijkskunde van de Minahassa. De vlijt en vorderingen der leerlingen mogen, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed genoemd worden. Nagenoeg alle kinderen toch die de school voor het eerst bezoeken, zijn geheel onbekend met het Nederlandsch, en deze taal is het gewone voermiddel bij het onderwijs. De rekening van de inrichting wees op 31 Januari 1899 een tekort aan van ruim f 2500, dat men door collecten en giften als anderszins hoopte te kunnen dekken. Over 1898 bedroegen de uitgaven (met inbegrip van f 3545 hier te lande betaald wegens overtochtskosten van personeel, enz.) f 14 270, terwijl aan schoolgeld ontvangen werd f 6711, aan gouvernementssubsidie f 3000, en aan giften, voor zoover in de Minahassa zelf ontvangen, f 586.

Scholen voor handwerksonderwijs voor inlanders. De te Modjowarno (Soerabaija) gevestigde inrichting van dezen aard, in 1893 vanwege de zending geopend en van gouvernementswege met f 100 's maands gesubsidieerd, trok bij voortduring veel leerlingen. Het aantal personen, dat zich voor toelating aanmeldt, is steeds grooter dan het aantal vacante plaatsen. De tot de school toegelatenen leeren er de bewerking van bamboe en rottan, de bewerking van hout (timmeren en draaien) en de bewerking van ijzer (smeden), welk laatste vak eerst sedert December 1896 wordt onderwezen. Een in deze drie vakken ervaren inlandsch werkman doet den leerlingen alles voor, doch daar hij de bekwaamheid mist om het onderwijs te leiden, wordt dit gedaan door een inlandschen onderwijzer, die geen werkman is. Volgens eene opgaaf van medio 1898 bezochten toen nog 14 van de 33 sedert 1893 ingeschreven leerlingen de school. Van de 19 afgeschrevenen was er 1 als leerling overleden, hadden er 5 hunne opleiding voltooid, terwijl de 13 andere tusschentijds de school verlaten hadden (1 wegens ziekte, 5 wegens andere, niet met de opleiding in verband staande redenen, en 7 die liever verkozen adspirant-onderwijzer te worden en dus naar de hiervóór bedoelde opleidingsschool overgingen, waar zij echter in hunne vrije uren zich vaak nog met schaaf en beitel bezighouden om voor zichzelf iets te vervaardigen of te herstellen). Van de 5 alzoo tot eigenlijke ambachtslieden gevormde leerlingen hadden slechts 2 zich als zoodanig gevestigd (één hunner was als „toekang" op eene landbouwonderneming in dienst), terwijl van de 3 anderen bericht werd dat zij „voor zich zelf" werkten.

Het te Modjowarno gegeven voorbeeld is in 1896 nagevolgd bij de zendingsschool te Kediri. De aldaar gevestigde zendeling heeft toen, geholpen door een in het werken aan eene draaibank geoefenden inlandschen onderwijzer der zendingsschool, voor eenige inlandsche jongens mede de gelegenheid opengesteld om het timmeren en draaien, zoomede het bewerken van bamboe en rottan te leeren, tot welk onderwijs aanvankelijk 3 en later nog 5 leerlingen waren toegelaten, van welk 8-tal er inmiddels 2 de school hadden verlaten. Ten einde de primitieve inrichting, wat localiteit, onderwijskrachten en hulpmiddelen betreft, op beteren voet te brengen, zoodat er ook het smeden zou kunnen worden aangeleerd en het aantal toe te laten leerlingen op 15 zou kunnen worden gebracht, heeft de zendeling gelijken geldelijken steun uit 's lands kas gevraagd als in 1893 en later (zie het verslag van 1893, blz. 110) aan de inrichting te Modjowarno is verleend. Een gelijk verzoek werd in 1898 ontvangen van den zendeling-leeraar te Kendalpaijak (Pasoeroean), in verband met zijn voornemen om — bij het erlangen van den gewenschten geldelijken steun — ook daar ter plaatse aan inlandsche jongelieden, nadat zij het gewone schoolonderwijs hebben genoten, de gelegenheid te verschaffen om kennis te maken met goede handwerksgereedschappen en eenige oefening te verkrijgen in het gebruik daarvan, zoodat zij het handwerk kunnen beginnen met eene technische vaardigheid, welke zij in de practijk eerst na geruimen tijd zouden kunnen verkrijgen. De Indische Regeering, overtuigd van het nut om langs den aangegeven weg te trachten geleidelijk de vorming van een afzonderlijken inlandschen ambachtsstand in de binnenlanden van Java in de hand te werken, heeft op beide verzoeken gunstig beschikt. Bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1899 n. 11 werd dan ook machtiging verleend om zoowel aan den zendeling-leeraar te Kediri als aan dien te Kendalpaijak uit te betalen f 400 in eens voor kosten van eerste inrichting en verder — voorloopig bij wijze van tijdelijken maat-

regel — f 100 's maands voor het in stand houden van eene school voor handwerksonderwijs aan inlanders.

Lagere scholen (zendings- en andere). Op Java en Madura werden in 1898 weder hier en daar particuliere inlandsche scholen opgericht, en gingen daarentegen andere te niet, althans kwamen daarvan geen verslagen in. Ook deze laatsten niet mederekenende, telde men op genoemde eilanden bij het einde van 1898 216 niet-openbare inlandsche scholen, tegen 210 (volgens verbeterde opgaven) op ult. 1897 (waaronder respectievelijk 43 en 44 zendingsscholen). Van die 216 scholen waren er 140 [1]) gesubsidieerd op den voet van Indisch Staatsblad 1895 n. 146 (waaronder 25 zendingsscholen). Op ult. 1897 waren (volgens verbeterde opgaven) 120 scholen gesubsidieerd (waaronder 24 zendingsscholen).

Van het particulier inlandsch onderwijs op Java en Madura maakten gedurende 1897 gebruik 21 485 leerlingen en gedurende 1898, toen, zooals gezegd, 6 particuliere scholen méér in werking waren, 23 795, van welk laatste getal bij het einde van 1898 nog ingeschreven waren 13 472, of gemiddeld ruim 62 per school. Voor de gesubsidieerde scholen beliep dit gemiddelde 70 [2]), voor de niet-gesubsidieerde 48.

De detacheering van onderwijzend personeel van het openbaar inlandsch onderwijs bij eene te Djokjokarta door den sultan en bij eene te Soerakarta door het hoofd van het Mangkoe Negoro'sche Huis gestichte particuliere inlandsche school (zie vorig verslag, blz. 81) bleef gedurende 1898 gehandhaafd.

Ten aanzien van de niet-openbare scholen in de buitenbezittingen reiken de opgaven niet verder dan tot ult. 1897. Voor zoover volledig (van de Talaut-eilanden ontbreekt het juiste cijfer, ook van ult. 1896) wijzen zij in totaal 427 zendings- en 102 andere particuliere scholen aan, tegen respectievelijk — zooals nu wordt opgegeven — 428 en 79 bij het einde van 1896. Terwijl voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en voor Boeroe (residentie Amboina) over 1897 van 4 en 2 scholen minder dan over 1896 wordt melding gemaakt, worden er daarentegen voor verschillende andere streken voor 1897 in 't geheel 28 méér dan voor 1896 opgegeven, waarvan alleen 11 in Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) en 9 op de Aroe- en Zuidwester-eilanden (residentie Amboina). Van de opgegeven 529 particuliere inlandsche scholen buiten Java en Madura op ult. 1897 genoten er gedurende dat jaar 136 (131 zendings- en 5 andere) subsidie uit 's lands kas.

De verdeeling van de particuliere inlandsche scholen op en buiten Java en Madura over de verschillende gewesten blijkt uit het in bijlage Q vervatte tabellarisch overzicht.

Bij het einde van 1897 waren bij de 174 particuliere inlandsche scholen op Sumatra (met Nias), de 22 op Borneo en de 155 in de op Celebes gelegen gedeelten der residentie Menado ingeschreven respectievelijk 6942, 653 en 6163 leerlingen, terwijl, volgens de niet geheel volledige opgaven betreffende de overige streken der buitenbezittingen, voor de 178 particuliere inlandsche scholen, waarmede deze in de statistiek tellen, het cijfer der leerlingen op ult. 1898 beliep 6425, waaronder voor een 70-tal scholen op de Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado) alleen 4167.

Scholen voor vreemde oosterlingen. Het aantal dezer buiten bemoeienis van het Gouvernement opgerichte scholen bedroeg in 1898 op Java en Madura 308 met 5827 leerlingen en in de buitenbezittingen 211 met 2861 leerlingen. De verdeeling dezer scholen over de verschillende gewesten blijkt uit het overzicht aan het slot van bijlage Q hierachter.

[1]) Bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag was aan 108 particuliere inlandsche scholen in de buitenbezittingen subsidie verleend over 1898, makende met de 140 scholen op Java en Madura in totaal 248. De subsidiën (ongerekend de aan 24 scholen verlende tegemoetkoming uit 's lands kas in de kosten van eerste inrichting) liepen uiteen als volgt: voor 3 scholen van f 25 tot f 100, voor 10 scholen van f 101 tot f 125, voor 47 scholen van f 126 tot f 150, voor 44 scholen van f 151 tot f 175, voor 43 scholen van f 176 tot f 200, voor 3 scholen van f 201 tot f 225, voor 49 scholen van f 226 tot f 250, voor 30 scholen van f 251 tot f 275, en voor 19 scholen van f 276 tot f 300.

[2]) Onder de voorwaarden, aan welke ingevolge art. 1 der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1895 nº. 146 is te voldoen voor het verkrijgen van subsidie door particuliere inlandsche scholen, behoort onder meer deze, dat het aantal ingeschreven leerlingen ten minste 25 moet bedragen. De ordonnantie laat echter vrijheid om van deze of van de verder in art. 1 gestelde voorwaarden af te wijken of vrijstelling te verleenen. In het laatst van 1898 is dezerzijds bij den Gouverneur-Generaal de vraag te berde gebracht of het ook naar het inzien van de Indische Regeering, in het belang der zending en van het onderwijs, geen aanbeveling verdient van deze bevoegdheid met opzicht tot het gestelde minimum der leerlingen geen te spaarzaam gebruik te maken.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Studie van Oostersche talen en van de instellingen van den Islam.*

Nadat de ambtenaar voor de beoefening van Indische talen dr. J. L. A. Brandes in April 1898 van verlof uit Europa was teruggekeerd, hield hij zich in de eerste plaats bezig met het verder in druk bezorgen van het door wijlen dr. H. N. van der Tuuk bewerkte Kawi-Balineesch-Nederlandsch woordenboek. Overigens wijdde dr. Brandes zijne aandacht zoowel aan het verdere onderzoek van de door hem in 1894 van Lombok medegebrachte handschriften, als aan dat van een aantal sedert toegankelijk geworden en voor de kennis van de nieuwere Javaansche litteratuur belangrijke manuscripten.

De ambtenaren drs. J. G. H. Gunning en J. C. G. Jonker bevonden zich gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt nog met verlof in Europa. Aangezien dit door prof. dr. A. C. Vreede te Leiden wenschelijk werd geacht, bleef eerstgenoemde nog hier te lande werkzaam gesteld ten einde dien hoogleeraar hulp te verleenen bij de bewerking van de nieuwe uitgave van zijn Javaansch-Nederlandsch woordenboek.

De adviseur voor Oostersche talen en Mohammedaansch recht, sedert April 1898 ook tijdelijk belast met de functiën van adviseur voor inlandsche zaken (zie vorig verslag, blz. 82), dr. C. Snouck Hurgronje, hield zich, voor zooveel zijne overige ambtsbezigheden zulks toelieten, weder bezig met studiën betreffende de Atjehsche taal- en letterkunde en met het verzamelen van gegevens betreffende de instellingen van den Islam in Nederlandsch-Indië. In verband met de hem blijkens het vorig verslag verstrekte opdracht begaf hij zich omstreeks medio Mei 1898 naar Atjeh en bleef aldaar tot het einde des jaars. Gedurende dien tijd stond hij den gewestelijken gouverneur ter zijde bij de regeling van de nieuwe toestanden, die door de Pedir-expeditie voorbereid werden, en van verschillende politieke en bestuursaangelegenheden in Groot-Atjeh en ter Atjeh's Westkust. Bij gouvernementsbesluit van 11 Januari 1899 nº. 6 werd dr. Snouck Hurgronje benoemd tot adviseur voor inlandsche en Arabische zaken, voor welke nieuw ingestelde betrekking bij gouvernementsbesluit van 14 Februari 1899 n°. 30 eene instructie werd vastgesteld, ter vervanging van de bestaande voor dr. Snouck Hurgronje persoonlijk bestemde (Bijblad op het Indisch Staatsblad n. 4713, gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd. 8 April 1898 n°. 7). De nieuwe instructie brengt in den feitelijken werkkring en in de bevoegdheid van dr. Snouck Hurgronje, die blijft ressorteeren onder den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, geene verandering, doch bepaalt dat voor de aanrakingen van genoemden geleerde met andere autoriteiten, met namen de directeuren van binnenlandsch bestuur en justitie en de hoofden van gewestelijk bestuur, wat betreft het geven van inlichting of advies over inlandsche en Arabische zaken, of het indienen omtrent zoodanige zaken van voorstellen of vertoogen, de tusschenkomst van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid niet meer wordt vereischt.

De tijdelijke ambtenaar voor de beoefening van Indische talen dr. Ph. S. van Ronkel bleef, door de hem opgedragen tijdelijke waarneming van de betrekking van leeraar in de Maleische taal bij de afdeeling voor Indische taal-, land- en volkenkunde van het Gymnasium Willem III te Batavia, aan zijn eigenlijken werkkring onttrokken.

De in de laatste jaren tijdelijk met studiën op het gebied der Madureesche taal belast geweest zijnde controleur der 1ste klasse H. N. Kiliaan werd, toen het door hem bewerkte Nederlandsch-Madureesch woordenboek ter landsdrukkerij te Batavia de pers had verlaten, in December 1898, overeenkomstig zijn verzoek, voorloopig weder teruggevoerd bij het kader zijner ranggenooten bij het binnenlandsch bestuur. In verband daarmede moet nog opgeschort blijven het aanvankelijk bestaan hebbende plan om genoemden controleur herwaarts in commissie te zenden, ten einde, aan de hand der door hem verzamelde en reeds hier te lande ontvangen bouwstoffen, in samenwerking met prof. Vreede voornoemd, verder de uitgaaf voor te bereiden van een Madureesch-Nederlandsch woordenboek.

Aan de vanwege het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië ondernomen uitgave van eene door den heer J. L. van der Toorn samengestelde Menangkabausch-Maleische spraakkunst werd financieele steun

ten laste der Indische geldmiddelen verleend.

Ten aanzien van het Japansch-Nederlandsch woordenboek van wijlen dr. J. J. Hoffmann, waarvan de bewerker, de gewezen directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, thans leeraar aan het Gymnasium Willem III te Batavia, mr. L. Serrurier, sedert 1878 slechts drie afleveringen het licht deed zien (zie het verslag van 1893, blz. 112), is onlangs besloten om van de verdere uitgave af te zien.

De door den inspecteur van het inlandsch onderwijs Ch. A. van Ophuijsen ondernomen arbeid betreffende de samenstelling van eene Maleische woordenlijst met toelichtingen (zie vorig verslag, blz. 82) was, bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf, nog niet voltooid.

§ 2. *Oudheidkunde.*

Vanwege de Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta werd in 1898 voortgegaan met de ontgraving van de tjandi Sewoe, waarvan de zuidelijke voortempel, de tjandi Boebrah, geheel werd blootgelegd, evenals de voetstukken der tempeltjes onder Loemboeng. Voorts werd de oostelijke kamer van den voortempel van de tjandi Sewoe van steenen gezuiverd, waarbij slechts één altaar werd ontdekt. Ten einde het binnentreden van ongewenschte bezoekers in de kleine kapel, waar zich een beeld van Doerga bevindt, te voorkomen, werd de ingang afgesloten. Spoedig zouden afdoende voorzieningen worden getroffen tegen het instorten van het zeer bouwvallige dak boven bedoeld beeld. Zoowel de genoemde als de overige tjandi-groepen in de residentie Djokjokarta, waaraan de Vereeniging hare zorgen wijdt, werden ook in 1898 door landgenooten en vreemdelingen druk bezocht. Aan de Vereeniging werd, in het belang van hare archeologische onderzoekingen, voor het jaar 1898 weder eene subsidie van f 3000 toegekend, terwijl zij tevens in het genot bleef van de gouvernementsbijdrage van f 70 's maands ten behoeve van het onderhoud van en het toezicht op de van harentwege ontgraven monumenten.

Met het verwijderen van den bovenlast van de in Kadoe gelegen tjandi Mendoet kwam men in 1898 gereed, terwijl in September van dat jaar machtiging werd verleend tot het ontgraven van het op blz. 82 van het vorig verslag bedoelde, door den inspecteur van het inlandsch onderwijs C. den Hamer in de nabijheid van die tjandi ontdekte tweede gebouw van dien aard.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. Aan het magnetisch en meteorologisch observatorium te Batavia werd bij Koninklijk besluit van 20 December 1898 n°. 31 het praedicaat „Koninklijk" toegekend.

Met ingang van 1 Juni 1899 werd aan den directeur, dr. J. P. van der Stok, een éénjarig buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst verleend [1]) en de waarneming van die betrekking tijdelijk opgedragen aan den van een dergelijk verlof in Indië teruggekeerden onderdirecteur der instelling, dr. S. Figée, in verband waarmede dr. W. van Bemmelen belast bleef met de tijdelijke waarneming van het onderdirecteurschap (verg. vorig verslag, blz. 82).

Gedurende 1898 werden de gebruikelijke werkzaamheden en waarnemingen geregeld verricht. De uitkomsten der waarnemingen over 1897 werden gepubliceerd in den in 1898 verschenen 19den jaargang van de „Regenwaarnemingen" en in het 20ste deel van de „Observations".

Op grond van de meteorologische gegevens over 1898, bij het observatorium verkregen, meldde dr. van der Stok het volgende: „De hooge barometerstanden van 1896 en 1897 werden in 1898 gevolgd door eene periode van lagen druk, waarbij echter de temperatuur hooger bleef dan de gemiddelde tot aan October, toen een tijdvak van lage temperaturen intrad, verband houdende met eene toeneming van den regenval, vooral in October en December, terwijl vóór dien tijd de regenval iets geringer was dan de normale. Hetzelfde verschijnsel werd over geheel Java waargenomen, namelijk een tekort aan regen van Januari tot Augustus, en daarna eene aanzienlijke overmaat van October tot December, met dien verstande dat het verschijnsel des te sterker optrad, naarmate men meer oostwaarts kwam, zoodat over het geheele jaar West-Java een te klein, Midden-Java een normaal, en Oost-Java een te groot cijfer vertoont. De oostelijke eilanden droegen in dit opzicht vrijwel hetzelfde karakter als Oost-Java, maar Sumatra, zoowel het oostelijk als het westelijk gedeelte, vooral echter het laatste, weken merkelijk van dezen regel af."

De met de in Mei 1898 opgestelde, van hier uitgezonden seismometer voor de meting van kleine aardtrillingen verkregen uitkomsten, in verband met die op andere stations over het geheele aardoppervlak geconstateerd, zijn gebleken van zulk een groot belang te zijn voor de internationale studie van de bedoelde verschijnselen, dat, in overleg met het Rijks-instituut voor seismologie te Straatsburg, een tweede nog gevoeliger instrument is aangekocht. Voor deze internationale studie zou een tweede station op Amboina noodig zijn. Men hoopt aldaar iemand te kunnen vinden, die met het subtiele instrument en de daaraan verbonden photographische registreering weet om te gaan. Photographische afdrukken van de verkregen seismologische aardtrillingen werden met bovengenoemd Instituut te Straatsburg gewisseld en afdrukken van aardmagnetische storingen aan verscheidene observatoria toegezonden, terwijl ook in 1898 geregeld elken dag langs telegraphischen weg mededeeling van de dagelijksche weersgesteldheid werd gedaan aan het observatorium te Adelaïde (Zuid-Australië).

Een aanvang werd gemaakt met de studie van de lichtsterkte van den hemel in tropische gewesten.

Van de 213 plaatsen (waarvan 107 op Java en Madura), waar in 1898 regenwaarnemingen werden verricht, werd de grootste regenval gemeten te Buitenzorg (West-Java) en te Siboga (Sumatra's Westkust), zijnde voor het geheele jaar respectievelijk 4277 en 5559 millimeter, en de kleinste te Sitoebondo (Oost-Java) en te Kema (Menado), zijnde op die plaatsen in 1898 respectievelijk 1039 en 1143 millimeter regen gevallen.

De zelfregistreerende getijmeter in de Emmahaven bij Padang leverde ook in 1898 geregeld aanteekeningen van getijhoogten. Te Amboina moesten, ten gevolge van de in Januari van gemeld jaar plaats gehad hebbende aardbeving, de observaties gestaakt worden, terwijl in de Golf van Amoerang (Noord-Celebes) de getijwaarnemingen dikwijls werden onderbroken door den hevigen golfslag, waartegen het aldaar opgestelde instrument onvoldoende beschut bleek.

Natuurkundige, ethnographische en geographische mededeelingen. Ook in 1898 werden door een aantal Nederlandsche en vreemde geleerden, gedurende korteren of langeren tijd, in Nederlandsch-Indië wetenschappelijke onderzoekingen ingesteld; zooals gewoonlijk namen daaronder botanische studiën bij 's lands plantentuin te Buitenzorg (zie hierna) eene eerste plaats in. Wetenschappelijke reizen werden o. a. gedaan door den Oostenrijkschen natuuronderzoeker Grossmann, die zich ten behoeve van de Nederlandsch Nieuw-Guinea Handelmaatschappij onledig hield met het verzamelen van ethnologische voorwerpen op de Batandoea-eilanden (residentie Ternate); welke slechts geringe resultaten opleverende arbeid echter spoedig werd gestaakt. De heer Dumas, die voor verschillende musea in Europa collecties had gemaakt op het gebied der fauna en flora van het eiland Halmaheira en van de noordkust van Nieuw-Guinea, exploreert thans voor de evengenoemde Maatschappij. De heer J. P. Niermeijer, leeraar aan het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam, bereisde verschillende gewesten van Java in het belang van eene nieuwe uitgave van wijlen prof. Veth's werk over dat eiland.

Evenals voor 1897 werd ook voor elk der beide volgende jaren ten laste van de Indische geldmiddelen eene subsidie van f 10 000 beschikbaar gesteld ten behoeve van het, onder de auspiciën van de te Amsterdam gevestigde Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën en onder leiding van den Amsterdamschen hoogleeraar dr. M. Weber, in te stellen onderzoek naar de fauna en flora van de verschillende zeeën en diepe bekkens in den Indischen Archipel (verg. blz. 83 van het vorig verslag). Ter uitvoering van bedoeld onderzoek was, zooals op blz. 67 hiervóór werd medegedeeld, door de Indische Regeering aangewezen het nieuwe flottieljevaartuig *Siboga*, welke bodem, den 7den Maart jl., met de leden der expeditie aan boord, van Soerabaija vertrok, ten einde met den eersten van de drie tochten (etappen), welke het plan van prof. Weber omvat, een aanvang te maken. Die tocht, waarbij achtereenvolgens werden bezocht Straat Madura, de drie zeebekkens benoorden Oost-Java, Bali en Lombok, tusschen de Paternoster- en Postillon-eilanden en Soembawa en tusschen Flores, Soemba en Timor, zoomede het zeegebied tusschen Flores en de Saleijer-

[1]) Bij Koninklijk besluit van 22 Augustus jl. n°. 33 is dr. van der Stok, met ingang van 1 September 1899, tijdelijk benoemd tot directeur van de afdeeling „Waarnemingen ter zee" bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bildt bij Utrecht.

groep, eindigde den 10den Mei, den dag waarop de *Siboga* te Makasser ten anker kwam om, na aldaar de expeditieleden te hebben achtergelaten, naar Soerabaija te vertrekken om te dokken en in gereedheid te worden gebracht voor de tweede etappe, die van Juni tot medio October duren zou. Volgens de van prof. Weber ontvangen berichten waren de voorloopige uitkomsten der expeditie zeer gunstig te noemen; er was reeds veel belangwekkend materiaal van diepzee-vormen bijeengebracht.

Ten aanzien van de in April 1898 van regeeringswege met een politiek doel naar de Dajakstammen in het stroomgebied van de Boven-Mahakkam en van de Boven-Kajan (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gezonden commissie, welke hare zending ook zou doen strekken tot het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, valt aan het dienaangaande in hoofdstuk C, blz. 33/34 hiervóór vermelde nog toe te voegen, dat één der gecommitteerden, dr. A. W. Nieuwenhuis, in den aanvang van Juni jl. te Samarinda (Koetei) aankwam en nog in dezelfde maand zijn tocht naar de Kajan-rivier dacht te ondernemen.

Wetenschappelijke onderzoekingen op palaeontologisch gebied. De bij zijn korps voor memorie gevoerde officier van gezondheid der 2de klasse van het Indisch leger dr. M. E. F. T. Dubois bleef zich wijden aan de hem in 1895 van regeeringswege opgedragen vergelijkende studiën betreffende de door hem op Java en Sumatra verzamelde fossielen. De publicatie van het werk, waarin dr. Dubois, die inmiddels benoemd is tot buitengewoon hoogleeraar aan de Gemeente-universiteit te Amsterdam, de resultaten zijner studiën zal neerleggen, ondervond echter groote vertraging, voornamelijk ten gevolge van niet voorziene tegenspoeden bij de reproductie van de bij het werk behoorende platen. In verband daarmede werd de aan dr. Dubois opgedragen commissie, waaromtrent laatstelijk bepaald was dat zij in Juli 1899 zou eindigen (zie het verslag van 1897, blz. 137), bij gouvernementsbesluit van 17 Juli jl. n°. 2 nog met een tweetal jaren verlengd.

Aan de verzending herwaarts van de fossiele gebeenten, welke op aanwijzing van dr. Dubois, onder toezicht van zijn vroegeren helper, den gegageerden sergeant der genie G. Kriele, zoowel bij de bevloeiingswerken in de Solo-vallei, als te Trinil in de afdeeling Ngawi der residentie Madioen werden opgegraven, kwam tegelijk met de voorloopige staking van bedoelde werken in November 1898 een einde, terwijl de heer Kriele benoemd werd tot tijdelijk mijnopziener bij de gouvernementskolenontginning ter Sumatra's Westkust. Met het oog echter op het groote belang dat in de wetenschappelijke wereld aan de voortzetting van de opgravingen te Trinil wordt gehecht, heeft de heer Kriele bij gouvernementsbesluit van 28 Juli jl. n°. 10 tot ult. December 1899, of zooveel korter als mogelijk mocht blijken, opnieuw ter de opdracht gekregen aldaar met een 50-tal werklieden het onderzoek naar de aanwezigheid van fossielen te hervatten.

's Lands plantentuin te Buitenzorg en daarbij behoorende inrichtingen. Daar weldra het uitvoerig jaarverslag omtrent den staat van 's lands plantentuin over 1898 het licht zal zien (dat over 1897 verscheen onder de extra-bijvoegsels der Javasche Courant van 2 September 1898), moge hier met de volgende beknopte mededeelingen worden volstaan.

Aan den directeur der instelling, dr. M. Treub, werd bij Koninklijk besluit dd. 14 November 1898 n°. 48 de titel van hoogleeraar toegekend. Het aantal vaste en tijdelijke afdeelingen van den plantentuin werd in den aanvang van 1898 met eene Xde („Landbouw-zoölogisch onderzoek") vermeerderd, als chef van welke (vaste) afdeeling optrad (zie vorig verslag, blz. 84) dr. J. C. Koningsberger, tot dusver voor particuliere rekening bij de instelling werkzaam. In het laatst van April jl. werd aan genoemden landbouw-zoöloog, wegens dringende redenen, een verlof naar Europa buiten bezwaar van den lande verleend voor den tijd van zes maanden.

In Juni jl. werd een buitenlandsch verlof van gelijken duur, mede buiten bezwaar van den lande, verleend aan den chef der IIde afdeeling („Botanische laboratoria"), dr. J. M. Janse, en zulks in verband met zijne benoeming (Koninklijk besluit dd. 17 Maart 1899 n°. 24) tot hoogleeraar aan 's Rijks universiteit te Leiden.

De in 't vorig verslag (blz. 84) vermelde tewerkstelling, op ijdelijken voet, van een technisch ontwikkelden Europeeschen tuinman als opzigter der onder de Vde afdeeling van den plantentuin ressorteerende bergtuinen te Tjibodas (Preanger Regentschappen) werd bij gouvernementsbesluit dd. 20 October 1898 n°. 23 verlengd tot ult. 1899, hoofdzakelijk ten dienste van de verdere verzorging der in zeer bevredigenden staat verkeerende aanplantingen van sub-tropische gewassen.

In het personeel der natuuronderzoekers, werkzaam in het belang van den kolonialen landbouw en uit particuliere middelen bezoldigd, kwam in zoover verandering, dat bij de IIIde afdeeling van den plantentuin („Cultuurtuin en agricultuurchemisch laboratorium") de heer C. E. J. Lohmann als assistent voor onderzoekingen betreffende de theecultuur vervangen werd door dr. A. W. Nanninga, terwijl bij de (tijdelijke) VIIIste afdeeling („Laboratorium voor onderzoekingen over Deli-tabak") [1]) in plaats van den in 1897 overleden assistent-chemicus L. Schaap, als tweede chemicus optrad dr. C. J. E. Mohr. Voorts werd, mede uit particuliere fondsen, voor het doen — in een gedeelte der Vorstenlanden op Java — van onderzoekingen aangaande Java-tabak, onder onmiddellijke leiding van den directeur van den plantentuin, werkzaam gesteld dr. M. Raciborski.

Door een 13-tal niet aan de inrichting verbonden natuuronderzoekers, afkomstig uit Nederland, Oostenrijk, Duitschland, Zwitserland, Rusland en Zweden, werden in 1898 in den plantentuin wetenschappelijke onderzoekingen verricht. Onder die van Nederlandsche nationaliteit bevond zich ook dr. A. H. Schmidt, die thans deel uitmaakt van het personeel der hiervóór reeds besproken expeditie voor het diepzee-onderzoek. [2]) Evenals voor Oostenrijk en Rusland reeds het geval was, zullen uit het buitenland voortaan ook uit Duitschland regelmatig natuuronderzoekers voor het instellen van onderzoekingen naar Buitenzorg worden afgevaardigd.

Alvorens in Mei 1898, als lid van de in een der voorgaande rubrieken reeds vermelde politieke commissie, opnieuw naar Borneo te vertrekken — waarheen hij voor het maken van botanische collecties werd vergezeld door een mantri en één plantenzoeker van 's lands plantentuin — voltooide de officier van gezondheid der 2de klasse dr. A. W. Nieuwenhuis het hem in 1897 opgedragen onderzoek van eene schimmelsoort, die als oorzaak wordt beschouwd van eene in Borneo voorkomende huidziekte.

Door den directeur van den plantentuin werd, vergezeld door den hortulanus, voor agronomische en botanische doeleinden eene reis gedaan naar Sumatra's Oostkust en Ceylon, terwijl de chef der IIde afdeeling, dr. P. van Romburgh, eenigen tijd op Sumatra vertoefde ten behoeve van zijne studiën met betrekking tot caoutchouc en getahpertja leverende planten (zie vorig verslag, blz. 170, noot 2). In Januari 1899 werd genoemden afdeelings-chef opgedragen zich, zoo noodig vergezeld van zijn assistent voor grondonderzoek met het oog op de gouvernements-koffiecultuur, dr. W. R. Tromp de Haas, naar de residentiën Probolinggo en Bezoeki te begeven in het belang van eene noodzakelijk gebleken aanvulling van de tot dusver volbrachte onderzoekingen met betrekking tot de in den oostmoesson van 1893 (zie het verslag van 1894, blz. 118) in diezelfde gewesten verzamelde grondmonsters uit afgeschreven en vruchtdragende koffietuinen en uit gereboiseerde en niet-gereboiseerde terreinen.

Omtrent de edita vanwege den plantentuin valt het volgende aan te teekenen.

Van de „Annales" verschenen de tweede aflevering van het XVde en de eerste van het XVIde deel, zoomede een tweede supplement-deel op dat tijdschrift. Voorts zag het licht eene tweede aflevering van het mede in de Fransche taal gepubliceerd wordende doorloopende werk betreffende de flora van Buitenzorg (verg. het verslag van 1897, blz. 137). [3]) Bedoelde aflevering, bewerkt door prof. O. Penzig, handelt over de Myxomeceten. De tweede aflevering der „Icones Bogorienses" kwam in manuscript gereed en de reeks der „Mededeelingen uit 's lands plantentuin" werd aangevuld met de nos. XXIV („Waarnemingen en beschouwingen naar aanleiding van eene reis in de koffiestreken", door

[1]) Het nopens de bekostiging van deze tijdelijke afdeeling door de Deli-plantersvereeniging met den directeur van 's lands plantentuin voor de jaren 1895 t/m 1899 gesloten contract (zie het verslag van 1895, blz. 135/136) werd in het tijdvak, waarover dit verslag loopt, door eene tweede overeenkomst gevolgd, ten doel hebbende de onderzoekingen over Deli-tabak na 1 Januari 1900 nog voor een termijn van acht jaren te doen voortzetten.

[2]) De andere natuurwetenschappelijke leden dier expeditie kwamen mede allen voor eenigen tijd naar Buitenzorg. Deze bezoeken vielen echter in het begin van 1899.

[3]) Hier te lande verscheen in den loop van 1899 een vervolg-gedeelte (waardoor het 2de of voorlaatste deel compleet werd) van het laatstelijk in het Koloniaal Verslag van 1890 (blz. 109, noot) bedoelde werk van dr. J. G. Boerlage, thans adjunct-directeur van den plantentuin, getiteld: „Handleiding tot de kennis der flora van Nederlandsch-Indië".

dr. J. G. Kramers), XXV („Tweede verslag van het onderzoek naar de plantenstoffen van Nederlandsch-Indië", door dr. M. Greshoff), XXVI („Onderzoek van eenige grondsoorten in Deli", 2de gedeelte, door dr. A. van Bijlert), XXVII („De Nematoden der koffiewortels", deel I, door prof. dr. A. Zimmermann), XXVIII („De nootmuskaatcultuur in de Minahassa en op de Banda-eilanden", door dr. J. M. Janse), XXX („Onderzoek van Deli-tabak", door dr. A. van Bijlert) en XXXII („Verslag omtrent de proeftuinen en andere mededeelingen over koffie", door dr. J. G. Kramers). In het tijdschrift „Teysmannia" werden als gewoonlijk opgenomen een aantal „Korte berichten uitgaande van den directeur van 's lands plantentuin."

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; wetenschappelijke werken van verschillenden aard; tijdschriften en nieuwsbladen.*

Sedert de opgaaf in het vorig verslag (blz. 84) gaf het „Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen" het XXXVIste deel zijner Notulen uit, zoomede de afleveringen 4 t/m 6 van deel XL en de 1ste aflevering van deel XLI van het „Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde". In eerstgenoemde publicatie werd o. a. verslag gegeven omtrent den stand der werkzaamheden aan de tjandi Mendoet en van de opgravingen, die, volgens het advies van het Genootschap, te Trawoelan zijn ondernomen, terwijl er op linguïstisch gebied onderscheidene verklaringen in worden aangetroffen van opschriften, die van tijd tot tijd op monumenten, losse steenen of andere voorwerpen werden ontdekt. Meer of minder uitvoerige beschrijvingen van diverse aanwinsten van de ethnographische afdeeling van het museum vonden in de Notulen eveneens eene plaats. In 's Genootschaps Tijdschrift werden o. a. opgenomen eene verhandeling van den in 1895 door het Nederlandsche Bijbelgenootschap naar Oost-Celebes afgevaardigden taalgeleerde dr. N. Adriani over de litteratuur der Toradja van Centraal-Celebes en eene geschiedkundige nota betreffende het Tenggergebied door H. M. la Chapelle. De in 't vorig verslag vermelde maatregel om de voor het Tijdschrift ingezonden bijdragen in den regel in eene der meer verspreide Europeesche talen te vertalen, tenzij de schrijvers uitdrukkelijk hebben bedongen dat hunne bijdragen in het Nederlandsch worden uitgegeven, bleek geen onverdeelden bijval te vinden, zoodat bedoeld beginsel met het einde van het XLste deel is losgelaten. Van de „Verhandelingen" van het Genootschap zag het 1ste stuk van deel LI het licht, bevattende de „Babad Pasir", met vertaling door J. Knebel, terwijl tevens werd voortgegaan met de uitgave van de afzonderlijke werken „Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek" en „Dagregister van 't Casteel Batavia," waaromtrent reeds het noodige is vermeld op blz. 83 hiervóór.

Het gebouw van het Genootschap onderging in 1898 eene aanmerkelijke uitbreiding en verbouwing, waardoor meer ruimte werd verkregen voor de verzamelingen.

De „Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië" zag ook in 1898 haar ledental weder verminderen, hetgeen echter niet belette dat geregeld werd voortgegaan met de uitgave van haar tijdschrift, waarvan deel LVIII, alsmede de 1ste aflevering van deel LIX het licht zagen. Onder de daarin opgenomen stukken verdienen o. a. vermelding „De resultaten der meteorologische waarnemingen op het Jang-gebergte" en „Het klimaat van den Tengger vergeleken met dat van andere bergen in tropische gewesten" door dr. J. H. F. Kohlbrugge, zoomede eene verhandeling over aardbevingen door dr. J. P. van der Stok.

Van het tijdschrift der „Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw" werd het LVIste deel voltooid en verschenen verder de deelen LVII en LVIII. In het LVIIste komt o. a. voor eene statistiek van de hand van wijlen den heer H. P. J. van den Berg, laatstelijk directeur der Javasche Bank en vice-president der genoemde Maatschappij, getiteld „Javasche Bank-cijfers".

De gewone vergaderingen van de „Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië" werden geregeld gehouden en trokken, blijkens de talrijke opkomst der leden, veel belangstelling. Van de in deze vergaderingen behandelde wetenschappelijke onderwerpen werd verslag gedaan in het tijdschrift der vereeniging, waarvan de uitgave vorderde tot de 1ste aflevering van deel XXXIX. De Vereeniging nam het initiatief voor een onderzoek naar het voorkomen van storingen met ongelukkigen afloop gedurende bevalling en kraambed bij inlandsche vrouwen, ten einde eene statistische basis te verkrijgen voor de beoordeeling der behoefte aan verloskundige hulp voor die vrouwen (zie over dit onderwerp afd. V hierna).

De „Afdeeling Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs bleef bij voortduring de belangen van bouwkunde en industrie en van de beoefening der ingenieurswetenschappen voorstaan. In den door de afdeeling uitgegeven jaargang 1897/98 van haar tijdschrift komt o. a. eene uitvoerige beschrijving voor van de bronwatervoorziening van het militair etablissement te Tjimahi (West-Java).

Over hetgeen door de „Vereeniging voor oudheid-, taal-, land- en volkenkunde te Djokjokarta" in 1898 werd verricht, is reeds gehandeld in § 2 hiervóór.

Van de overige niet reeds genoemde, in Nederlandsch-Indië verschijnende periodieke geschriften („Tijdschrift voor het binnenlandsch bestuur", „Indisch Militair Tijdschrift", „Recht in Nederlandsch-Indië", „Archief voor de Java-suikerindustrie", „Tijdschrift voor inlandsche geneeskundigen" en het orgaan der „Vereeniging tot bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië", getiteld „Veeartsenijkundige bladen") werd de uitgave op de gebruikelijke wijze voortgezet. De in 1897 te Samarang gestichte „Indische Landbouwcourant" werd in 1898 herschapen in een tweemaal per maand verschijnend tijdschrift, getiteld „Archief voor den landbouw der bergstreken in Nederlandsch-Indië", terwijl het aantal periodieken vermeerderde met het „Archief voor de Java-kinacultuur", het „Indische Bouwkundig Tijdschrift", orgaan van de in Juni 1898 als rechtspersoon erkende, te Soerabaija gevestigde „Vereeniging van bouwkundigen in Nederlandsch-Indië";[1]) verder met een zestal couranten („Albrecht's Zondagsblad" en „De Indische Revue" te Batavia, „Samarangsche Vélo" te Samarang, „Advertentieblad voor Tandjong Poera en omstreken" en „De Sumatra-post" te Medan en „Tjahaja Sumatra" te Padang), zoomede met een „Zakalmanak voor suikerfabrikanten" en een „Officieele reisgids" te Samarang. Daarentegen werd de uitgave gestaakt van het „Indisch Maçonniek Tijdschrift" en van „Electra", beiden eerst in 1897 opgericht, zoomede van het „Nieuw Bataviaasch Handelsblad" en van het „Advertentieblad voor Tagal en omstreken".

Met betrekking tot de hier te lande bestaande particuliere instellingen, die zich de verspreiding van kennis aangaande de Nederlandsche koloniën of meer uitsluitend aangaande Nederlandsch-Indië ten doel stellen, kan het volgende worden medegedeeld.

De verzamelingen van het Koloniaal Museum te Haarlem namen in 1898 weder belangrijk in omvang toe, hoofdzakelijk door schenkingen, waaronder afzonderlijke vermelding verdienen de door tusschenkomst van den directeur van 's lands plantentuin te Buitenzorg verkregen collectie insecten, de uitgebreide verzameling Indische voedings- en geneesmiddelen, aangeboden door den heer A. G. Vorderman te Batavia, het belangrijk herbarium-materiaal, geschonken door dr. H. J. Calkoen te Haarlem, en de uit een ethnographisch oogpunt interessante voorwerpen, aan het Museum afgestaan door de zoons van den sultan van Koetei, tijdens hun verblijf hier te lande. De in 1897 aangevangen ordening van het herbarium kwam in 1898 gereed. Verzamelingen van tropische producten van cultuur en nijverheid ten dienste van het aanschouwelijk onderwijs konden aan 51 scholen hier te lande worden toegezonden, waardoor het aantal tot dusver verstrekte collecties van dien aard tot 184 was geklommen. Van het „Bulletin" van het Museum verschenen twee nummers: n. 20, bevattende een verslag van door den heer J. E. Tulleken in het laboratorium der inrichting, op kosten van het indigo-proefstation te Klatten, verrichte onderzoekingen met betrekking tot Java-indigo, en n°. 21, waarin het jaarverslag over 1898 is opgenomen. Voorts werd als „extra-bulletin" gepubliceerd eene Nederlandsche vertaling van dr. Obach's mo-

[1]) De indertijd o. a. aan ingenieurs van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken (ook aan sommige andere categorieën van ingenieurs en aan officieren der genie, der artillerie en van den generalen staf) verleende doorloopende vergunning, om den inhoud van stukken en bescheiden, behoorende tot de gouvernementsarchieven en speciaal op hunne respectieve vakken betrekking hebbende, voor zoover die inhoud geheel of gedeeltelijk van zuiver wetenschappelijken aard is, door den druk openbaar te maken, mits voorzien van den naam des inzenders (zie o. a. het Koloniaal Verslag van 1870, blz. 72, zoomede Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2362), werd bij gouvernementsbesluit dd. 21 Januari 1899 n°. 32 uitgestrekt tot de architecten van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken en tot de bouwkundige ambtenaren bij de staatsspoorwegen, behoudens de beperking dat voor de beoogde openbaarmaking vooraf de toestemming verkregen zij van den betrokken departements-chef.

nographie der getahpertja, terwijl door de zorg van den directeur van het Museum werd verspreid een geschrift van den heer W. J. Oosterhoff over oud-Oost-Indische meubelen.

Het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië publiceerde het Lste deel zijner „Bijdragen", waarin o. a. het eerste gedeelte is opgenomen van eene belangrijke studie van den heer G. P. Rouffaer over het tijdperk van godsdienstovergang (1400—1600) in den Maleischen Archipel. Het afschrijven van voor onze koloniale geschiedenis belangrijke archiefstukken in het India Office te Londen, ten behoeve van welken arbeid over het tijdvak 1895 t/m 1898 van regeeringswege eene jaarlijksche subsidie van f 1500 werd verleend, zou nog gedurende de eerste zes maanden van 1899 voor rekening van het Instituut worden voortgezet om daarna te worden gestaakt.

Het Indisch Genootschap publiceerde als gewoonlijk zijne „Verslagen der algemeene vergaderingen".

In het tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam. van welke publicatie laatstelijk de 3de aflevering van het XVIde deel der 2de serie het licht zag, kwamen ditmaal, wat Nederlandsch-Indie betreft, slechts korte opstellen zonder buitengewoon belang voor.

De uitgave van de overige hier te lande verschijnende, geheel of gedeeltelijk aan Nederlandsch-Indië gewijde periodieken (zie vorig verslag, blz. 85) had, met uitzondering van die van het weekblad „Insulinde", hetwelk met ult. 1898 ophield te verschijnen, zonder stoornis plaats. Van de „Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië" zag laatstelijk de 9de aflevering van het IIde deel het licht, loopende tot „Muntwezen."

§ 5. *Landsdrukkerij, enz.*

Hoewel de landsdrukkerij te Batavia in 1898 eene belangrijke verbetering en uitbreiding onderging door de ontvangst van nieuwe persen en werktuigen en door vernieuwing van de machinale beweegkracht en van het drijfwerk der inrichting, kon door den grooten omvang, welken de werkzaamheden hebben verkregen, zelfs met de uiterste inspanning niet aan alle aanvragen worden voldaan. In verband hiermede doet zich de behoefte gevoelen om, door ruimere toepassing van de nieuwste vindingen op machinaal-typographisch gebied, de capaciteit der inrichting te vergrooten.

Tegen vergoeding van zet- en drukloon werden in 1898 afgeleverd 32 796 252 afdrukken van 3766 modellen ten dienste van verschillende landsadministratiën (hieronder begrepen 95 085 afdrukken in inlandsche talen of in het Chineesch van in het Indisch Staatsblad opgenomen verordeningen), benevens 4 418 714 afdrukken van 160 verschillende boekwerken, terwijl, ten behoeve van verschillende liefdadige instellingen, op last van het Gouvernement, tegen betaling enkel van papier en bindloon, bij gemelde inrichting werden gedrukt 11 boekwerken tot een totaal van 90 825 afdrukken.

Volgens voorloopige opgaven bedroegen over 1898 de ontvangsten der landsdrukkerij f 197 594 en de uitgaven (met inbegrip van die hier te lande gedaan — ad f 72 947 — voor aankoop van drukletters, papier en andere benoodigdheden) f 181 049. In 1897 werd, volgens definitieve gegevens, ten voordeele van de inrichting ontvangen f 226 657 en daarvoor uitgegeven f 185 915 (onder welk bedrag f 83 313 in Nederland). Aan overwerkgelden werd in 1898 f 2701 méér betaald dan in 1897.

Het van 1886 af bij de inrichting gegolden hebbende tarief is met 1 Januari 1899 vervangen door dat in Indisch Staatsblad 1898 n°. 246.

De opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur ontvangen omtrent de in Indië bestaande particuliere drukkerijen zijn, als naar gewoonte, bijeengebracht in eene bij hoofdstuk **0**, afd. V, van dit verslag behoorende lijst van fabrieken en andere industrieele inrichtingen.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

De over 1898 bijeengebrachte statistische gegevens met betrekking tot de Europeesche en de inlandsche Christengemeenten worden hierachter in bijlage R aangetroffen. Bij gemis aan latere gegevens zijn echter voor enkele ressorten de opgaven van 1897 behouden moeten blijven.

In de eerste helft van 1899 heeft te Batavia het licht gezien het eenmaal in de twee jaar verschijnend, door het Kerkbestuur samengesteld, over het jaar 1897 handelend, „Algemeen verslag der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië", in welk verslag o. a. de godsdienstige en zedelijke toestand zoowel der Europeesche gemeenten als der aan de Protestantsche Kerk aangesloten inlandsche Christengemeenten wordt geschetst. Bedoeld verslag, waarvan een exemplaar reeds aan de Staten-Generaal is aangeboden, is (ook hier te lande) in den handel verkrijgbaar gesteld.

Predikanten, hulppredikers, enz. Uit aanmerking van de aanzienlijke toeneming van het zielental der tot de Protestantsche Kerk behoorende bevolking in de gewesten Djokjokarta, Kadoe, Madioen en Kediri, waar het herderlijk dienstwerk sedert de regeling van 1864 (Indisch Staatsblad n°. 156) tusschen twee predikanten was verdeeld, aan wie laatstelijk als standplaatsen waren aangewezen Djokjokarta en Madioen, zijn bij Koninklijk besluit dd. 16 Februari 1899 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 148) twee predikanten méér toegestaan, zoodat nu, gelijk sedert bepaald is bij gouvernementsbesluit dd. 1 Juli 1899 n°. 3, de gewesten Kadoe en Kediri elk eene afzonderlijke kerkelijke afdeeling zullen vormen onder een respectievelijk te Magelang en te Kediri te plaatsen predikant.

Bij het einde van 1898 waren er van de toen organiek toegestane 39 predikanten 35 in Indië in functie, tegen 34 (verbeterde opgaaf) op ult. 1897. Terwijl toch in 1898 4 van hier nieuw uitgezondenen hun dienstwerk aanvaardden, vertrokken er in dat jaar 3 met verlof naar Europa. Op ult. 1898 waren in 't geheel nog 4 predikanten tijdelijk uit Indië afwezig. Dientengevolge waren op genoemden datum onbezet de standplaatsen Bonthain (Celebes), Koepang (Timor) en Ternate, zoomede één van de twee predikantsplaatsen te Amboina. Op al deze vier plaatsen wordt de dienst van den ontbrekenden predikant tijdelijk waargenomen door hulppredikers van inlandsche Christengemeenten (zie hierna).

Aan den predikant voor de residentie Pasoeroean werd in Augustus 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5323), in stede van de gewestelijke hoofdplaats, als standplaats aangewezen de afdeelingshoofdplaats Malang, welke in de laatste jaren voor zijn dienstwerk zooveel belangrijker geworden was dan de hoofdplaats Pasoeroean.

Zooals reeds gezegd is op blz 50 hiervóór, werd het aantal garnizoensplaatsen, waar, onder leiding van den predikant of de predikanten van het betrokken kerkelijk ressort, ten dienste zoowel der Protestantsche mindere militairen als der minder gegoede leden der Protestantsche gemeente ter plaatse, godsdienstleeraars als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1889 n°. 170, juncto 1894 n°. 150, zijn werkzaam gesteld, in Februari 1899 van 5 op 6 gebracht. Bovendien is, uitsluitend ten behoeve van niet-militairen, sedert Januari 1898 nog een zoodanig godsdienst leeraar werkzaam gesteld te Poespo (Pasoeroean), waar de in afd. IV van dit hoofdstuk besproken Europeesche landbouwkolonie gevestigd is.

Met betrekking tot de ressorten van de hulppredikers ten dienste van de inlandsche Christengemeenten, die bij de Protestantsche Kerk zijn aangesloten, bleef de toestand in hoofdzaak als in 't vorig verslag (blz. 85) vermeld. Wel keerde de met buitenlandsch verlof afwezige titularis in 1898 in Indië terug, maar daarentegen moest in dat jaar een ambtgenoot wegens ziekte naar Europa vertrekken. De actieve sterkte bleef dus 25 bedragen, evenveel als er tot dusver standplaatsen waren aangewezen, doch slechts in 22 van deze 25 ressorten werd de dienst door de titularissen vervuld, doordien de hulpprediker voor het ressort Kisser c. a. en die voor het ressort Letti c. a. als waarnemend predikant geplaatst waren respectievelijk te Bonthain (Celebes) en ter hoofdplaats Amboina, en bovendien een aan de formatie ontleende hulpprediker uitsluitend belast was met de opleiding — sedert Januari 1898 (zie vorig verslag, blz. 85), in stede van te Amboina, te Saparoea — van kweekelingen voor het ambt van inlandsch leeraar in de residentie Amboina, in verband waarmede nog eene derde hulppredikersstandplaats onvervuld moest blijven, ditmaal Djoerdjela op Wammer (Aroeeilanden). Bovendien namen 2 hulppredikers (die van Batjan en van Babauw), nevens hunne eigene werkzaamheden of een gedeelte daarvan, de functiën waar, verbonden aan de vacante predikantsbetrekking respectievelijk te Ternate en te Koepang. Op welke wijze werd voorzien in de onvervulde hulppredikersplaatsen kan blijken uit meergemelde bijlage R.

Inlandsche leeraars. Gedurende 1898 steeg het aantal inlandsche leeraars, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1870 n°. 125, door aanstelling van 20 in het eindexamen der opleiding geslaagde kweekelingen (9 in de residentie Menado, 10 in de residentie Amboina en 1 in de residentie Timor en onderhoorigheden) tot 157. Door ontslag, op verzoek, van den inlandschen leeraar op Batjan (Ternate) bedroeg hun aantal op ult. 1898 156, waarvan geplaatst waren 87, 58 en 6 respectievelijk in de residentiën Menado, Amboina en Timor en onderhoorigheden, 1 — ten behoeve van de Protestantsche gemeente — te Bima op het eiland Soembawa (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), 1 te Kotta Radja (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden), hoofdzakelijk ten behoeve van de tot de bezetting behoorende Christenmilitairen uit de Molukken, en verder 3 (waarvan 2 tijdelijk) op Java (verg. vorig verslag, blz. 85).

Het getal van 75 inlandsche jongelieden, voor wier opleiding tot het ambt van inlandsch leeraar bij de Indische begrooting voor 1899 toelagen waren uitgetrokken, was bij den aanvang van dat jaar ten volle aanwezig. Onder hen waren er 17, die in den loop van 1898 in opleiding waren genomen. Van de bedoelde 75 kweekelingen waren in opleiding bij den hulpprediker te Tomohon (Menado) 34, bij dien te Amboina (tijdelijk te Saparoea) 28, bij dien te Babauw (Timor) 5 en bij dien te Baä (Rotti) 8.

Kerkelijke dienstreizen. In verband met de hiervóór reeds vermelde maatregelen betreffende de verlegging van de standplaats van den predikant in de kerkelijke afdeeling Pasoeroean en de instelling van de twee nieuwe predikantsressorten Kadoe en Kediri, tot dusver deel uitgemaakt hebbende van de kerkelijke afdeelingen Djokjokarta en Madioen, werden met betrekking tot de kerkelijke dienstreizen der predikanten in al de vijf genoemde gewesten deels in Augustus 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5323), deels in Juli jl. (Javasche Courant van den 7den dier maand) nadere regelingen getroffen. Tot zoolang de residentie Kadoe haar eigen predikant niet gekregen zou hebben, was intusschen sedert Januari 1898 (Bijblad n°. 5299) toegestaan dat het aantal ter hoofdplaats Magelang te brengen kerkelijke bezoeken (door den predikant van Djokjokarta) werd verdubbeld, d. i. van 12 op 24 's jaars gebracht. Overigens werd in Juli 1898 (Bijblad n°. 5306) gelegenheid gegeven om de Protestantsche gemeente te Tasikmalaija (residentie Preanger Regentschappen), alwaar een kerkeraad werd opgericht, 6 malen in plaats van 2 malen 's jaars kerkelijk de doen bezoeken door den predikant te Bandong. Aan dezen predikant werd in het laatst van 1897, onder toekenning — tijdelijk — van eene extratoelage, ook opgedragen om de Protestantsche gemeente te Tjimahi 64 malen 's jaars kerkelijk te bezoeken.

Openbare eeredienst; godsdienstonderwijs. Aan de verschillende Christelijke gemeenten werd de wensch der Indische Regeering kenbaar gemaakt dat op 6 September 1898 des voormiddags in de kerken te Batavia en zooveel mogelijk elders in Nederlandsch-Indië een bidstond zou worden gehouden ter gelegenheid van de plechtige inhuldiging van H. M. de Koningin. Door alle Protestantsche gemeenten, die over een voorganger konden beschikken, werd hieraan gevolg gegeven. Op vele plaatsen werden daarvoor de kerkgebouwen fraai versierd.

Voor de gemeenten te Salatiga, Ambarawa (Samarang) en Kotta Radja (Atjeh) werden ook over 1898 beschikbaar gesteld de kleine bedragen uit 's lands kas, over het voorafgegane jaar toegestaan in het belang van den openbaren eeredienst op die plaatsen. Met hetzelfde doel werd over 1898 eene bijdrage van f 35 's maands uit 's lands kas verleend aan den kerkeraad der Protestantsche gemeente te Bandong ten behoeve van de bij-gemeente Tjimahi, en aan de gemeente te Tandjong Pinang (Riouw) eene van f 15 's maands. Deze laatste bijdrage werd nog in 1898 ook over 1899 toegestaan. Een gelijk bedrag als voor laatstgenoemde gemeente werd over 1899 beschikbaar gesteld ter voorziening in de godsdienstige behoeften der Amboineesche militairen te Kedongkebo (Bagelen). Het bedrag van f 50 's maands, tot ult. 1898 toegestaan aan de gemeente te Magelang (Kadoe) tot het huren van een gebouw voor hare godsdienstoefeningen, werd tot het einde van 1899 verlengd. Ter tegemoetkoming in de kosten van herstel der schade, door de aardbeving van 6 Januari 1898 te Amboina toegebracht aan de kerkgebouwen der Protestantsche gemeente aldaar, verleende de Indische Regeering aan den kerkeraad dier gemeente eene subsidie van f 3000. Te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waar een nieuw kerkgebouw noodig was, waarvan de kosten op f 6100 waren geraamd, doch, ook na het houden van eene algemeene inschrijving in andere gewesten, van particuliere zijde niet meer dan f 3650 was kunnen worden bijeengebracht, werd in het begin van 1899, nadat de Indische begrooting voor dat jaar daartoe de gelegenheid had verschaft, in het ontbrekende van gouvernementswege voorzien door de uitkeering aan den kerkeraad aldaar van eene bijdrage ad f 2450.

Gedurende 1898 werden op 48 plaatsen op Java en Madura (2 minder dan in 1897) en op 5 in de buitenbezittingen (evenveel als in 1897), waar geen predikant bescheiden is, aan daartoe door het Kerkbestuur aangewezen personen (onder wie 11 vrouwen) en overigens op de bekende voorwaarden (zie het verslag van 1893, blz. 119) toelagen van f 30 's maands uit 's lands kas toegekend voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Europeesche jeugd.

Voor het geven van godsdienstonderwijs bij de inlandsche Christengemeenten op plaatsen, waar geen uit 's lands kas bezoldigde Europeesche of inlandsche geestelijken zijn (op 1 na, alle in de residentie Amboina), werd ook voor 1898 een bedrag van f 848 's maands beschikbaar gesteld.

Zendingsgemeenten. De hiervóór reeds vermelde bijlage R bevat de voor zooveel doenlijk verzamelde statistische en andere gegevens nopens de verschillende zendingsressorten in Nederlandsch-Indië bij het einde van het jaar 1898, met vermelding van de zendelingen en van de genootschappen of vereenigingen tot welke zij behooren. [1])

In het tijdvak van 1 Juli 1898 tot ult. Juni 1899 werd aan een te Salatiga (Samarang) gevestigden particulieren onderwijzer, zoomede aan een vijftal sedert kort in Indië aangekomen zendingleeraren (één afgevaardigd door de Utrechtsche Zendingsvereeniging, twee door de Salatiga-zending, één door het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen en één door het Sangi- en Talaut-comité) de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating tot uitoefening van het zendingswerk verleend. Een zendeling van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam, reeds vroeger toegelaten voor de residentie Preanger Regentschappen, en een van het Rijnsche genootschap, op Nias werkzaam, kregen in Maart en Juni 1899 vergunning om hun dienstwerk uit te strekken de eerste tot de residentie Cheribon en de andere tot de bij de westkust van Nias gelegen Nako-eilanden, terwijl aan een zendeling van de reeds genoemde Salatiga-zending, aanvankelijk toegelaten voor eene bepaalde streek van de residentie Samarang, in December 1898 werd vergund om zijn dienstwerk in evengemeld gewest, zoomede in de residentie Rembang uit te oefenen. Wijders werd, zooals mede nader is vermeld in bijlage R, aan een zendeling van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, aan één van het Java-Comité en aan twee van het Rijnsche genootschap, met intrekking van de hun vroeger verleende bijzondere toelating, gelijke toelating verleend tot uitoefening van het zendingswerk in eene andere streek dan wel in een ander gewest. Naar aanleiding van den wensch van een in 1897 in Indië aangekomen zendeling van laatstgenoemd genootschap om zijn dienstwerk te mogen uitoefenen in het aan het gouvernementsgebied in Toba grenzende onafhankelijk landschap Oeloean [2]), gaf de Indische Regeering te kennen (gouvernementsbesluit dd. 3 Juni 1899 n°. 8) dat tegen het bezoeken van bedoeld landschap door zendelingen van het Rijnsche Zendingsgenootschap harerzijds geen bezwaar bestond, wanneer de zendelingen zich bepalen tot die plaatsen, welker hoofden het verzoek om hunne komst tot den naastbij

[1]) Blijkens het verslag van 1896, blz. 117, was in Januari 1896 aan een zendeling van de Ermelosche Zendingsvereeniging toelating verleend tot uitoefening van zijn dienstwerk te Sawah Loento (Padangsche Bovenlanden), mits hij zich daarbij uitsluitend zou bepalen tot de aldaar (bij de gouvernementskolenontginning) gedetacheerde dwangarbeiders. Omtrent eene door dien (sedert overleden) zendeling geuite en ook in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (zie blz. 10 van het Voorloopig Verslag betreffende de Indische begrooting voor 1899) ter sprake gebrachte klacht over belemmering in zijn dienstwerk, doordien het den dwangarbeiders verboden was hem in de week te bezoeken, zijn in December 1898 inlichtingen van den Gouverneur-Generaal ontvangen, waaruit blijkt dat het bedoelde verbod is moeten worden uitgevaardigd ter voorkoming van ontvluchtingen, doch dat aan bedoelden zendeling steeds vrijheid werd gelaten zelf tot de dwangarbeiders te gaan.

[2]) De in 't verslag van 1894 (blz. 122) vermelde beschikking van November 1893 betrof mede het verzoek van een zendeling van voornoemd genootschap, die zich in Oeloean wenschte te vestigen. Het blijkt nu dat bij die beschikking de Indische Regeering zich nopens het toen gedaan verzoek nog niet had uitgesproken, maar den betrokken zendeling verwezen had tot den controleur van Toba, van wien thans de verklaring werd ontvangen dat de hoofden van een deel van Oeloean om de komst van een zendeling gevraagd hadden en dat voor diens veiligheid door hen werd ingestaan.

wonenden besturenden ambtenaar richten en bij dien ambtenaar voor hunne veiligheid instaan. De verschillende hiervóór vermelde beschikkingen ten aanzien van de toelating van zendelingleeraren zijn nader aangeduid in meerbedoelde bijlage R. Aan den nieuw toegelaten zendeling-leeraar van het Sangi- en Talaut-Comité, die bestemd was om te voorzien in de vacature, ontstaan door het overlijden van zijn vader, den zendeling-leeraar te Manganitoe op Groot-Sangi, werd de door dit overlijden vrijgevallen gouvernementstoelage van f 1800 's jaars toegelegd, hoedanige toelage sedert 1890 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 114, en dat van 1891, blz. 124) beschikbaar is gesteld voor 5 zendelingen op de Sangi- en voor 2 op de Talaut-eilanden. Het denkbeeld om deze bij uitzondering gesubsidieerde zendelingen als hulppredikers in 's lands dienst te nemen, en daartoe op eene uitbreiding van de formatie dezer laatsten bij de Indische begrooting te rekenen, is, in overeenstemming met het advies van de Indische Regeering, uit aanmerking van den tegenwoordigen toestand der Indische geldmiddelen, losgelaten. Echter is aanleiding gevonden om in beginsel te bewilligen in de plaatsing van nog een zesden van landswege gesubsidieerden zendelingleeraar op de Sangi-eilanden, indien namelijk de daartoe vereischte verhooging van het voor bovenbedoelde toelagen tot dusver beschikbaar gestelde bedrag bij de Indische begrooting voor 1900 wordt toegestaan.

Toelating als hulpzendeling werd in het behandelde tijdvak verleend aan 22 inlanders, en wel aan 1 voor de afdeeling Samarang, aan 1 voor het eiland Boeroe (residentie Amboina), aan 1 voor Ambaan in het Arfak-gebergte, behoorende tot de afdeeling Noord Nieuw-Guinea (residentie Ternate), en aan de overigen om werkzaam te zijn onder de bevolking van Noord-Halmaheira (mede in de residentie Ternate).

De twee in vorige verslagen bedoelde artsen, die als zoodanig — te Modjowarno (Soerabaija) en te Djokjokarta — in dienst der zending onder de inlandsche bevolking werkzaam zijn, bleven hunne nuttige taak voortzetten. Aan den eerstgenoemde bleef ter assistentie toegevoegd een gouvernements dokter-djawa, wiens bezoldiging ten laste van den lande komt. Gedurende 1898 werden in het zendingshospitaal voor inlanders te Modjowarno gemiddeld 110 lijders per dag verpleegd, terwijl als loopende patiënten werden behandeld gemiddeld 81 personen per dag. In de door den „missionair arts" te Djokjokarta voorloopig in eene tijdelijke inrichting geopende polykliniek werden dooreengenomen 123 patiënten per dag behandeld. Het gemiddeld aantal der lijders, die gratis interne verpleging genoten, bedroeg 9. Bovendien verleende de missionair-arts gedurende 1898 aan een 600-tal zieken medische hulp in hunne woningen.

Ook door den te Kendalpaijak (Pasoeroean) gevestigden zendeling-leeraar, die evenals vele andere zendelingen, bij de voorbereiding voor zijne taak, onderwijs van geneesheeren heeft genoten en op medisch gebied door de practijk eene niet te verwerpen ervaring heeft verkregen, wordt, uit particuliere bijdragen en giften, eene ziekeninrichting voor inlanders bekostigd, waarvan veel gebruik werd gemaakt. Cijfers omtrent de verpleegsterkte over 1898 zijn niet ontvangen; alleen wordt bericht dat er soms 30 à 50 inlanders per dag zijne hulp kwamen inroepen. Daar de inrichting zonder eenigen vasten geldelijken steun niet zou kunnen in stand blijven, is daarvoor bij de Indische begrooting voor 1899 voor 't eerst eene subsidie van f 600 's jaars bestemd. Bij de toekenning van dit bedrag (gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1899 n°. 25) is het geneeskundig toezicht over de inrichting opgedragen aan den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Malang. Uit overweging dat ook het ziekenhuis te Modjowarno, om op den duur aan zijne nuttige en door den inlander meer en meer op prijs gestelde bestemming te kunnen voldoen, behoefte heeft aan vasten geldelijken steun, daar op particuliere giften niet in voldoende mate te rekenen viel, is het verzoek van den zendeling-arts aldaar om eene subsidie van f 3000 's jaars door de Regeering in gunstige overweging genomen. Nu de wet van 23 Mei 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 125, Indisch Staatsblad n°. 223) daartoe de gelegenheid heeft geopend, zal bedoelde subsidie reeds van 1899 af kunnen worden toegelegd.

Verscheidene zendelingen en Roomsch-katholieke missionarissen werden voorts uit 's lands voorraad kosteloos voorzien van medicijnen en andere geneeskundige benoodigdheden, ten einde hen in staat te stellen om de bevolking te helpen. Ook de twee hiervóór bedoelde artsen krijgen de door hen ten behoeve van inlanders voor te schrijven geneesmiddelen kosteloos van gouvernementswege.

Over den geldelijken steun van landswege aan de zending verleend op het gebied van schoolonderwijs, — sedert kort ook aan een paar zendelingen op Java, voor het bijbrengen aan den inlander van eenige technische vaardigheid voor handwerksnijverheid, — is gehandeld in afd. I van dit hoofdstuk.

In een gedeelte der afdeeling Gorontalo (residentie Menado) is een taalgeleerde in dienst van de zending werkzaam als bijbelvertaler en ook om de hulpmiddelen tot het aanleeren van de door hem beoefende taal te vermeerderen.

Waren tot hiertoe, nevens geestelijken, bedienaars van den godsdienst en zendelingen, bijbelverkoopers van de patentbelasting vrijgesteld, voor zooveel betreft het inkomen door hen als zoodanig genoten, door de ordonnantie van 13 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n. 45) is die vrijstelling uitgebreid tot „allen, die op eenigerlei wijze in dienst van eenig kerk- of zendinggenootschap rechtstreeks werkzaam zijn tot verspreiding van den Christelijken godsdienst in Nederlandsch-Indië".

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

De blijkens het vorig verslag (blz. 87) benoemde Apostolische Vicaris der Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-Indië, aan wien door Z. H. den Paus de titel van „titulair Bisschop van Orope" werd geschonken, vertrok in het najaar van 1898 met verlof naar Europa om aldaar de bisschoppelijke wijding te ontvangen, zoomede ter behartiging van de belangen zijner missie. Gedurende zijne afwezigheid werd het tijdelijk beheer van het Apostolisch Vicariaat van Batavia onder den titel van Provicaris weder opgedragen aan den waarnemenden pastoor van Batavia.

Bij het einde van 1898 waren, met inbegrip van den Provicaris, in Indië aanwezig 46 geestelijken, d. i. 4 minder dan op ult. 1897. Het aantal ten laste van den lande bezoldigde geestelijken bedroeg op eerstgenoemd tijdstip 32, dat is 1 minder dan het organiek vastgestelde aantal, omdat in eene vacature, ontstaan door het overlijden van een der geestelijken van den 3den rang, bij het einde des jaars nog niet voorzien was. Tot bedoelde 32 geestelijken behoorden de Provicaris (een der onderpastoors), 10 pastoors en 10 onderpastoors als geestelijken van den 2den rang, 9 geestelijken van den 3den rang en eindelijk 2 hulppriesters, die tijdelijk werden erkend als bezoldigde geestelijken in verband met de afwezigheid wegens verlof van den Roomsch-katholieken Kerkvoogd en van een der geestelijken van den 2den rang.

Verder kwamen nog ten laste van 's lands kas 4, als inlandsche hulpleeraren bezoldigde, Chineesche helpers bij Roomsch-katholieke gemeenten, derhalve 1 meer dan in vorige jaren.

Uit de meer aangehaalde bijlage R, welke tevens de gebruikelijke statistische gegevens nopens het dienstwerk der geestelijken bevat, kan blijken hoe deze over de verschillende kerkelijke gewesten (statiën) en zendingsposten waren verdeeld. Zie ook de slotmededeelingen in de rubriek „*Zendingsgemeenten*" hiervóór.

Van de indertijd verleende vergunning tot voorbereiding van eene Roomsch-katholieke missie op Bali werd ook gedurende 1898 geen gebruik gemaakt. De zendingspost Bomphia op Oost-Ceram (residentie Amboina) en de proefmissie van Kapaur of Skroë op Nieuw-Guinea's zuidwestkust (residentie Ternate en onderhoorigheden) bleven wegens gebrek aan missionarissen in 1898 onbezet. De missie te Laoera op Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden) werd in het najaar van 1898 opgeheven.

Op verschillende aanvragen van de zijde van het Roomsch-katholieke Kerkbestuur, om op 's lands kosten kerkelijke dienstreizen te doen plaats vinden buiten de vaste dienstreizen, werd door de Indische Regeering weder gunstig beschikt.

In 1898 werden, op de bekende voorwaarden, voor het geven van Christelijk onderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd toelagen, ad f 30 's maands, toegekend ten behoeve van 48 gemeenten. Ook werd in dat jaar wederom, tot gelijk bedrag als vroeger, eene kleine tegemoetkoming in de kosten van den openbaren Roomsch-katholieken eeredienst verleend aan de gemeenten te Soerabaija en Kotta Radja (Atjeh).

Ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin werd op 6 September 1898 in de verschillende statiën een bijzondere kerkelijke dienst gehouden (verg. de voorgaande blz. onder „*Openbare eeredienst*").

c. Andere kerkelijke vereenigingen.

De reeds meermalen genoemde bijlage R van dit verslag bevat ook statistische opgaven van andere in Indië gevestigde

kerkelijke vereenigingen, als hoedanig te noemen zijn: de Britsche Protestantsche gemeente te Batavia, de Armenische gemeente op Java, de Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia en de Gereformeerde Kerk te Soerabaija. Van eerstgenoemde konden, evenals voor het vorige verslag, de gewenschte gegevens niet verkregen worden, vermoedelijk wegens het ontbreken van een geestelijke voor die gemeente. Ook de Gereformeerde Kerk te Soerabaija miste tijdelijk een predikant, vermits de in 1896 naar Nederland vertrokken titularis nog geen opvolger had gekregen. Echter zijn nopens het aantal gemeenteleden der bedoelde Kerk (waaronder, evenals onder de gemeenteleden der zusterkerk te Batavia, ook inlandsche Christenen en een beperkt aantal vreemde oosterlingen) opgaven ontvangen. De bedoelde zusterkerk te Batavia en de Armenische gemeente aldaar beschikten in 1898 elke over een eigen, niet van landswege bezoldigden geestelijke.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Voor zooveel de gewestelijke verslagen over 1893 mededeelingen inhielden op Mohammedaansch godsdienstig gebied, is daarvan reeds gewag gemaakt in hoofdstuk C hiervóór. De opgaven, in genoemde verslagen vervat, nopens het aantal gedurende 1898 uit Indië naar Mekka vertrokken bedevaartgangers en nopens dat der van daar teruggekeerden zijn, met de gelijksoortige opgaven over de twee voorafgegane kalenderjaren, opgenomen in bijlage R hierachter. Ook zijn in gemelde bijlage weergegeven de door ons consulaat te Djeddah (Arabië) verstrekte cijfers nopens de zich in 1895/96, 1896/97 en 1897/98 bij dat consulaat respectievelijk voor de bedevaart van 1896, 1897 en 1898 aangemeld hebbende Nederlandsch-Indische Mekkagangers, mede gerangschikt naar de gewesten waar zij thuis behoorden.

Voor de bedevaart van 1898 werden bij voornoemd consulaat ingeschreven 8966 inboorlingen van Nederlandsch-Indië, tegen 7100 voor de bedevaart van 1897, en 11 909 voor die van 1896, welke laatste trouwens eene buitengewone was, daar toen, evenals in 1893, in verband met de Mohammedaansche tijdrekening, de feestdag in de vallei van Arafat op een Vrijdag viel. Van bovenbedoelde 8966 pelgrims, waaronder zich 4 inlanders van aanzien bevonden en verder 753 vrouwen en 489 kinderen, waren er 3330 (in 8 reizen) of ruim 37 pct. aangebracht met stoomschepen onder Nederlandsche vlag en daaronder 264 die zich van een retourbiljet hadden voorzien. De overigen werden met schepen onder Britsche vlag aangebracht. Voorspoediger dan in 1897 was het verloop der bedevaart in 1898 en de afvoer der hadji's, die reeds op 7 Mei van laatstgenoemd jaar aanving, had zonder eenige stoornis en vrij regelmatig plaats (zie daaromtrent nader het verslag van onzen consul te Djeddah, gepubliceerd in het n°. van 6 April 1899 der „Consulaire verslagen en berichten"). Van de voor de bedevaart van 1898 aangekomen Nederlandsch-Indische inboorlingen gingen er 7525 in dat jaar terug, waarvan 3522 (in 5 reizen) of bijna 47 pct. met stoomschepen onder Nederlandsche- en de overigen, met nog 257 Nederlandsch-Indische bedevaartgangers van vorige jaren, met stoomschepen onder Britsche vlag.

Voor de toepassing in Nederlandsch-Indië van de bepalingen der internationale sanitaire conventiën van Parijs (1894) en Venetië (1897), waartoe Nederland is toegetreden (zie blz. 88 van het vorig verslag), zijn bij ordonnantie van 26 October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 294) nieuwe voorschriften vastgesteld op het vervoer van pelgrims van Nederlandsch-Indië naar den Hedjaz en terug. Daar die ordonnantie met 15 November 1898 in werking trad, vonden de voorschriften reeds toepassing in het bedevaartseizoen 1898/99. Als zoogenaamde pelgrimshavens in Nederlandsch-Indië, dat zijn havens vanwaar, bij uitsluiting van andere plaatsen, de reis moet worden aanvaard, en waar, bij terugkomst in Nederlandsch-Indië, ook alleen mag worden binnengeloopen, zijn bij de ordonnantie aangewezen Batavia en Padang.

IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen.

De gegevens, met betrekking tot deze instellingen ontvangen, zijn bijeengebracht in bijlage S hierachter, en wel onder de gebruikelijke rubrieken: 1°. weeshuizen en gestichten tot verzorging van oude lieden, gebrekkigen, enz.; 2°. kerkelijke armbesturen; 3°. commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen; 4°. studie- en schoolkleerenfondsen; 5°. andere liefdadigheidsvereenigingen; 6°. hulp- of voorschotbanken; 7°. instellingen van voorzorg bij overlijden; 8°. begrafenisfondsen, en 9°. particuliere spaarbanken (over de gouvernementspostspaarbank wordt gehandeld in hoofdstuk L, afd. IV).

Omtrent het Indische militair spaarfonds, het Indische „Roode Kruis" het „Militair ondersteuningsfonds" te Batavia, de „Vereeniging tot bevordering van Christelijk leven en onderling hulpbetoon" te Magelang en het hier te lande gevestigde „Nationaal fonds tot ondersteuning van de nagelaten betrekkingen van in Nederlandsch-Indië gevallen militairen" vindt men mededeelingen op blz. 49/50 hiervóór.

Ten aanzien van de beide in Nederlandsch-Indië bestaande stichtingen van bijzonderen aard, de vereeniging „Soerja Soemirat" te Samarang en de gouvernements proef-landbouwkolonie te Poespo (Pasoeroean), zij hier het volgende vermeld.

Door eerstgenoemde vereeniging werden gedurende 1898 in hare werkplaatsen gemiddeld 97 Europeanen, meest jeugdige personen, nuttig bezig gehouden. Zij werden daar in de gelegenheid gesteld tot het verwerven van eenige verdiensten en om zich daarenboven in een of ander ambacht te bekwamen. Aan de werkplaatsen waren bovendien 16 inlanders verbonden. Het gedrag en het volhardingsvermogen van de Europeesche jongelieden lieten, evenals in 1897, weinig te wenschen over. De weekloonen liepen per persoon uiteen van f 1,80 tot f 12. Wekelijks werd aan werkloon uitbetaald gemiddeld f 360, terwijl de salarissen van den directeur, den magazijnmeester, het kantoorpersoneel en de werkbazen te staan kwamen op f 627 's maands. Van de jongelieden werden geplaatst: 1 als leerling-boormeester bij eene petroleum-onderneming in Rembang, 2 bij eene goud-exploratie-maatschappij in Celebes, terwijl 4 bij het wapen der artillerie in dienst traden om later daarbij hunne proef als zadelmaker af te leggen. In het pension van den directeur der werkplaatsen waren 5 jongelieden opgenomen. De werkplaatsen der vereeniging leverden in 1898 gezamenlijk af voor eene waarde van f 50 925, tegen f 46 111 in 1897. In het geheel werden in 1898 4697 bestellingen uitgevoerd. In de afdeeling „zadelmakerij" bleef aan werkstukken voor eene waarde van ruim f 2000 voorhanden. Deze afdeeling ondervond den nadeeligen invloed van den invoer van zeer goedkoope Amerikaansche tuigen. Ondanks de ontvangen belangrijke ondersteuningen behoeft de vereeniging nog steeds meer bijstand om haar weg te kunnen vervolgen. Hoeveel aan contributiën en andere inkomsten werd ontvangen, is niet gemeld. Alleen blijkt dat het ledental der vereeniging in 1898 terugging van 937 tot 765.

De proef met de in 't vorig verslag vermelde 2 jongelieden, die door de in de residentie Batavia gevormde afdeeling van „Soerja Soemirat" bij 's lands plantentuin te Buitenzorg waren geplaatst om zich in de practijk en door eigen oefening voor het bloemistenvak te bekwamen, werd gestaakt, omdat daarvan, in verband met de moeielijkheid om behoorlijk op het werk dier jongelieden toe te zien, weinig resultaat werd verwacht. Zij kregen eene plaatsing op landelijke ondernemingen.

De door „Soerja Soemirat" gestichte proef-landbouwkolonie nabij Bandong (Preanger Regentschappen), op het door het Gouvernement aan de vereeniging in bruikleen afgestaan perceel Tjibogo, telde, na het vrijwillig vertrek van één kolonist, laatstelijk 3 gezinnen, bestaande uit respectievelijk 9, 6 en 5 personen. De gebouwen der kolonie bevonden zich in goeden toestand. De kolonisten, die met veel ijver de bearbeiding van den hun afgestanen grond hebben ter hand genomen, beschikten ook reeds over een kleinen veestapel. Uitbreiding daarvan is echter gewenscht met het oog op zuivelbereiding en bemesting der gronden. Afgaande op de tot dusver in den proeftuin verkregen uitkomsten zullen verscheidene éénjarige gewassen met voordeel kunnen worden geteeld. Het gebrek doet zich echter gevoelen aan een goeden, voor karrentransport geschikten verkeersweg met Lembang, voor het tot standbrengen waarvan intusschen de noodige opmetingen reeds waren verricht, terwijl ook nog in den aanleg van eene waterleiding en van eenige kleine wegen bleef te voorzien.

Met betrekking tot de in 1891 van gouvernementswege te Poespo in het Tengger-gebergte (residentie Pasoeroean) in het leven geroepen proef-landbouwkolonie blijkt, uit het daaromtrent door den controleur van Tengger over 1898 uitgebracht verslag, dat de oeconomische toestand der kolonisten bleef vooruitgaan en de proefneming dan ook vrijwel geslaagd mag heeten. Hoewel op het gedrag der kolonisten weinig te zeggen viel, bleef echter de steeds onder hen bestaan hebbende naijver voortduren. Ter voorkoming of beslechting van onderlinge twisten oefende intusschen de in den aanvang van 1898 te Poespo geplaatste godsdienstleeraar een zeer gunstigen invloed uit. De gezond-

heidstoestand was in gemeld jaar zeer voldoende; slechts onder de pasgeboren kinderen kwamen 3 sterfgevallen voor. Van de 16 op ult. 1897 aanwezige kolonisten moesten er 2 de kolonie wegens lepra verlaten; daarentegen werden 6 nieuwe kolonisten, allen gegageerde militairen, opgenomen, zoodat van de 21 beschikbare perceelen er slechts één onbezet bleef. Drie der kolonisten waren gehuwd; het aantal kinderen bedroeg 31.

Terwijl de aanplantingen van voedingsgewassen (padi, djagong en ketella pohong) goede oogsten afwierpen, en ook de pisangcultuur niet te versmaden bijverdiensten gaf, slaagde de groenteteelt ditmaal bij uitzondering minder goed, doch, bij behoorlijke bemesting, worden ook verder daarvan weder goede uitkomsten verwacht. Het aantal op de verschillende perceelen aanwezige koffieboomen steeg, van 47 100 op ult. 1897, in 1898 tot 77 600, en dat der klapper- en andere vruchtboomen van 5266 tot 8226. Eén der kolonisten bezat reeds vruchtdragend koffieplantsoen, waarvan het product hem f 125 opbracht. In de veeteelt zien de kolonisten echter geen heil, omdat de perceelen daarvoor te klein en te dicht bij elkaar zijn gelegen, ten gevolge waarvan door het losbreken van het vee, hetgeen niet altijd voorkomen kan worden, onaangenaamheden onder de eigenaars kunnen ontstaan. Slechts 2 hunner, aan wie grensperceelen zijn toegewezen, hebben gelegenheid hun vee te laten grazen zonder dat iemand er last van heeft, en deze maakten eene ruime verdienste door den verkoop van melk. Het aantal aan de kolonisten toebehoorende runderen daalde in 1898 van 73 tot 48; voorts waren bij het einde van dat jaar aanwezig 19 paarden, 4 stuks klein vee en 791 stuks pluimgedierte. De geldelijke voordeelen, door de kolonisten (die bovendien allen in het genot waren van gagement) in 1898 uit hun bedrijf getrokken, bedroegen in 't geheel f 3388, of gemiddeld per hoofd bijna f 170 (voor een viertal liep het bedrag tot f 345, f 415, f 510 en f 987).

De straftijd van een der beide in 1894 bij de kolonisten voor 's lands rekening in den kost gedane, bij rechterlijk gewijsde tot plaatsing in een verbeterhuis veroordeelde Europeesche jongelingen liep medio 1898 ten einde, waarop hij naar Batavia vertrok om spoedig daarop in militairen dienst te treden. Het aantal der vanwege de jongensweezeninrichting te Soerabaija bij verschillende kolonisten gehuisveste pupillen (zie vorig verslag, blz. 89) bleef 6 bedragen.

Het karakter van proef zou de landbouwkolonie ook nog behouden in 1899, gedurende welk jaar, zoo noodig, ter ondersteuning van de kolonisten van landswege zou mogen uitgegeven worden f 392, zijnde, met inbegrip van de in 1899 door enkele der tegenwoordige en door vertrokken kolonisten wegens genoten voorschotten van verschillenden aard te doene terugbetalingen, het nog beschikbare gedeelte van het oorspronkelijk voor de kolonie toegestane krediet van f 14 000.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Algemeene mededeelingen. Ten aanzien van de aanvulling bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 73 van het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1882 n°. 97) zij verwezen naar de rubriek „*Pharmaceutische dienst*" hierna.

Zooals reeds vermeld is aan het slot van afd. III, § 2, van dit hoofdstuk zijn, ter uitvoering in Indië van de sanitaire conventiën te Parijs en te Venetië tusschen Nederland en verschillende andere staten gesloten, bij ordonnantie van 26 October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 294) nieuwe voorschriften vastgesteld op het vervoer van pelgrims van Nederlandsch-Indië naar den Hedjaz en terug. Ten behoeve van het geneeskundig onderzoek, waaraan de pelgrims krachtens deze voorschriften vóór hun vertrek uit Indië zijn onderworpen, zijn in de bij de ordonnantie aangewezen zoogenaamde pelgrimshavens Batavia (Tandjong Priok) en Padang (Emmahaven) de noodige localiteiten ingericht.

In verband met de bepalingen van de hooger genoemde sanitaire conventie van Venetië zijn, bij ordonnantie van 3 December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 329), de bestaande voorschriften ter voorkoming en beteugeling van epidemieën in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1892 n°. 45) ook van toepassing verklaard op pest, terwijl voorts bijzondere voorschriften werden vastgesteld voor het geval die ziekte in Indië mocht uitbreken. In aansluiting hiermede werd, bij gouvernementsbesluit van denzelfden datum n°. 7 (Indisch Staatsblad n°. 330), de bestaande instructie voor de geneeskundigen, belast met het gezondheidsonderzoek van schepen, op een enkel punt aangevuld.

De ordonnantie van 29 April 1897 (Indisch Staatsblad n°. 124), houdende nadere bepalingen tegen het overbrengen van besmettelijke ziekten over zee, bleef in het sedert de afsluiting van het vorig verslag verloopen tijdvak — of werd, hetzij bij vernieuwing, hetzij voor het eerst, — voor zoolang noodig toepasselijk verklaard op schepen, komende van of aangedaan hebbende verschillende wegens pest besmet verklaarde zeeplaatsen in Britsch-Indië, China, Arabië of Perzië, de Siameesche staten op de westkust van Malakka, zoomede de eilanden Formosa, Pinang of Mauritius. In verband met de wenschelijkheid om de verbodsbepalingen van invoer in overeenstemming te doen zijn met de voorschriften van de meergenoemde conventie van Venetië werd bij gouvernementsbesluit van 3 December 1898 n°. 8 het tijdelijk verbod tot invoer van boter en eetwaren in het algemeen, afkomstig van besmet verklaarde plaatsen, en van bontwerk, van zulke plaatsen afkomstig of aldaar overgescheept, ingetrokken, terwijl daarentegen het tijdelijk verbod van invoer werd uitgebreid tot tapijten en gebruikt borduurwerk, tenzij deze worden vervoerd als bagage of ten gevolge van verandering van woonplaats, en verder tot verschen dierlijken afval, klauwen, hoeven en manen, zoowel wanneer deze van de besmet verklaarde plaatsen afkomstig, als wanneer zij aldaar overgescheept zijn.

Ter uitvoering van de hem in 1897 verstrekte, op blz. 90 van het vorig verslag bedoelde opdrachten, om in de gewesten Menado, Ternate en onderhoorigheden, Amboina, Banka en Billiton, zoomede ter hoofdplaats Makasser, een onderzoek in te stellen naar den gezondheidstoestand der geïnterneerden in de landsgevangenissen en burgerlijke ziekeninrichtingen aldaar, werden door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst op deze dienstreis bezocht 10 landsgevangenissen, 9 districtsgevangenissen, 3 sultansgevangenissen en 8 ziekeninrichtingen, zoomede de door het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam onderhouden kweekschool tot opleiding van inlandsche onderwijzers en godsdienstvoorgangers te Tomohon en de particuliere kost- en dagschool voor dochters van inlandsche hoofden en andere aanzienlijken aldaar. Op Java en Madura werden in den loop van 1898 door genoemden inspecteur verschillende reizen ondernomen in het belang van den vaccinedienst, waarvan er eene werd te baat genomen om de nieuw benoemde, van de school te Weltevreden afkomstige dokters-djawa practisch te onderrichten in het toezicht op de vaccine. Voorts werd door dien hoofdambtenaar eene reis naar Oost-Java gedaan, ten einde te Soerabaija en Sidoardjo, alsmede op de afdeelingshoofdplaatsen der residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, de door de betrokken residenten aan te wijzen ambtenaren of beambten te onderrichten in het bepalen van het zilvervliesgehalte der rijst, die aan de verpleegden in de ziekeninrichtingen en de geïnterneerden in de landsgevangenissen verstrekt wordt. Van die gelegenheid werd tevens gebruik gemaakt om eenige particuliere apotheken te inspecteeren en den stand der vaccine in de afdeeling Kediri na te gaan. In het geheel werden gedurende 1898 op Java en Madura door den inspecteur bezocht 5 ziekeninrichtingen, 1 gevangenis, 23 scholen, 22 apotheken, 2 begraafplaatsen, 7 logementen of pasanggrahans, 8 warongs en 7 passars, de laatste met het oog op de volksvoeding, waaromtrent in Zuid-Bantam door den inspecteur speciale quantitatieve en qualitatieve onderzoekingen werden gedaan. In 53 gevallen strekte de inspectie zich tevens uit tot spoortreinen en stations, om er zich van te vergewissen dat de voorgeschreven verband- en hulpmiddelen voor gekwetsten voorhanden waren en na te gaan in welken toestand zij verkeerden.

Maatregelen ter verbetering van de genees- en verloskundige hulp in Nederlandsch-Indië. De reeds sedert langen tijd gevoelde dringende behoefte aan verbetering en vermeerdering van de genees- en speciaal ook van de verloskundige hulp in Nederlandsch-Indië heeft geleid tot het ontwerpen van verschillende maatregelen in die richting, waarvan er reeds een paar tot uitvoering konden komen, terwijl omtrent andere in beginsel werd beslist bij de wet van 23 Mei 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 125, Indisch Staatsblad n°. 223) tot wijziging der Indische begrooting voor 1899.

Uit den aard der zaak is in de eerste plaats gedacht aan eene betere voorziening in het van gouvernementswege uit te oefenen toezicht op alles wat de volksgezondheid aangaat, welk toezicht van Europeesche geneesheeren behoort uit te gaan, doch tot dusver slechts op onvoldoende wijze kon geschieden, daar een groot aantal dier geneeskundigen hun ressort niet kunnen overzien. Bij de Indische begrooting van 1899, zooals zij oorspronkelijk is vastgesteld, werd daarom de post voor belooning van particuliere geneesheeren alvast van f 116 200 op f 125 000 's jaars

gebracht, van welke meerdere fondsen voorshands is gebruik gemaakt om de toelagen aan sommige Europeesche geneesheeren voor de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst en het opzicht over de vaccine naar billijkheid te verhoogen en om aan onvervulde ressorten eene meer aannemelijke toelage te verbinden en daardoor candidaten voor de vervulling van die ressorten te trekken. In het belang van de volksgezondheid en ten einde op den duur eene goede voorziening in den burgerlijken geneeskundigen dienst te waarborgen, blijft echter verdere verhooging van de fondsen voor bezoldiging van civiele geneesheeren gewenscht.

Wat de inlandsche geneeskundigen en verloskundigen (dokters-djawa en inlandsche vroedvrouwen) betreft, heeft men gemeend er allereerst toe te moeten overgaan om de financieele positie van de dokters-djawa meer dan tot dusver het geval was in overeenstemming te brengen met de van hen gevorderde diensten en met de hooge eischen, welke aan hunne opleiding worden gesteld, waardoor tevens zooveel mogelijk kan worden voorkomen dat bedoelde ambtenaren, zwichtende voor voordeeliger aanbiedingen van mijn- of landbouwondernemers, 's lands dienst vroegtijdig verlaten. Dienovereenkomstig zijn bij gouvernementsbesluit van 11 Januari 1899 n°. 36 (Indisch Staatsblad n°. 38) de inkomsten der reeds in dienst zijnde en der verder aan te stellen dokters-djawa belangrijk verbeterd. Voorts zullen maatregelen worden genomen tot eene toekomstige vermeerdering van het aantal inlandsche geneeskundigen, en zulks door uitbreiding en reorganisatie van de gouvernements-inrichting tot opleiding van dokters-djawa te Weltevreden (Batavia). Hiertoe is te eerder kunnen worden besloten nu het geraamde bedrag, ad f 170 000, van de bouwkosten van het voor die reorganisatie noodige nieuwe schoolgebouw door de heeren P. W. Janssen, J. Nienhuys en H. C. van den Honert den lande ten geschenke is gegeven. Voor uitvoeriger bijzonderheden verwijzende naar de memorie van toelichting, behoorende bij het ontwerp van de reeds vermelde wet van 23 Mei 1899 (zie Gedrukte stukken, Zitting 1898—1899 — **149**), zij hier ten aanzien van het reorganisatie-plan, waaraan, in afwachting van het gereed komen van het nieuwe gebouw, zij het ook slechts partiëel, met den aanvang van den nieuwen cursus (einde Februari 1900) uitvoering zal kunnen worden gegeven, het volgende aangeteekend. Het ligt in de bedoeling het tegenwoordige nominaal aantal van 100 leerlingen geleidelijk uit te breiden tot 200, waardoor de jaarlijksche aflevering van dokters-djawa van 8 tot 18 zal kunnen stijgen, hetgeen intusschen niet eer zal plaats hebben dan na afloop van den eersten gereorganiseerden cursus, die op 9 jaren berekend is. Ter verbetering van het onderwijs wordt het namelijk noodig geacht den cursus der voorbereidende afdeeling van 2 tot 3 en dien in de geneeskundige vakken van 5 tot 6 jaren te verlengen. Tot eerstbedoelde verlenging was reeds in 1881 (Indisch Staatsblad n°. 160) besloten, doch in 1890 meende men, zonder nochtans het betrekkelijk voorschrift te wijzigen, daarvan weder te kunnen afzien (verg. het verslag van 1891, blz. 133), evenwel, zooals sedert gebleken is, ten onrechte, daar onvoldoende voorbereiding nog steeds de oorzaak is dat een deel der leerlingen in den loop der studie de school moet verlaten. Tot de uitbreiding van den eigenlijken geneeskundigen cursus zal moeten worden overgegaan, o. a. ten einde tijd te vinden voor het verloskundig onderwijs, dat wel op het leerplan voorkomt, doch wegens gebrek aan tijd nooit is kunnen gegeven worden. In verband met een en ander zal ook de formatie van het onderwijzend personeel zijn te herzien.

Het overleg aangaande de te nemen maatregelen in het belang van de verbetering van de verloskundige hulp in Indië (zie vorig verslag, blz. 92, en de uitvoerige uiteenzetting in de hiervóór reeds vermelde memorie van toelichting tot het ontwerp der wet van 23 Mei 1899) heeft geleid tot de slotsom, dat het geen aanbeveling verdient om over te gaan tot de oprichting van afzonderlijke kweekscholen voor de opleiding van inlandsche vroedvrouwen, maar dat het wenschelijker is de bestaande, van 1891 (zie het verslag van dat jaar, blz. 134) dateerende regeling te behouden, welke regeling de bedoelde opleiding opdraagt aan Europeesche geneeskundigen. Terwijl echter die regeling de opleiding slechts toelaat van een gezamenlijk maximum van 18 leerlingen door ten hoogste 9 geneesheeren, zal voortaan aan ieder geneesheer, die zich daartoe aanmeldt en geschikt wordt geoordeeld, worden vergund tot 6 leerlingen toe gelijktijdig in opleiding te nemen. De tot invoering van de nieuwe regeling noodige voorschriften worden in Indië vastgesteld; een eerste stap in die richting werd reeds in November 1898 gedaan, toen door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, aan wien daartoe bij gouvernementsbesluit van 28 October t. v. n°. 4 de bevoegdheid was overgedragen, het onder n°. 5309 in het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen nieuwe examen-programma voor Europeesche vroedvrouwen (verg. de daarop betrekking hebbende rubriek) ook van toepassing werd verklaard op het examen voor inlandsche vroedvrouwen (Javasche Courant dd. 22 November 1898).

Algemeene gezondheidstoestand. Het jaar 1898 was minder droog en warm dan het daaraan voorafgegane en vertoonde eene minder scherpe afscheiding tusschen de beide moessons, in verband waarmede de gezondheidstoestand over bijna geheel Indië zeer bevredigend was. Alleen in den Riouw-archipel en in de residentiën Timor en onderhoorigheden en Bali en Lombok liet deze te wenschen over. De meest voorkomende ziekten waren o. a. moeraskoortsen, pokken, berriberri, cholera, lepra en oogaandoeningen.

Moeraskoortsen, dikwijls met buikaandoeningen gepaard, kwamen vooral voor in de residentiën Cheribon, Tagal, Samarang, Japara, Rembang, Soerakarta, Banjoemas, Benkoelen, Riouw en onderhoorigheden, Timor en onderhoorigheden, zoomede op Banka, Bali en Lombok. Op laatstgenoemd eiland vertoonde de ziekte hier en daar een epidemisch karakter.

Gevallen van *pokziekte* kwamen zeer verspreid voor, zoodat slechts enkele gewesten daarvan geheel verschoond bleven. Op Java vertoonde de ziekte zich vooral in Bagelen (afdeelingen Poerworedjo en Koetoardjo), Probolinggo (afdeeling Probolinggo), Djokjokarta, Preanger Regentschappen (afdeeling Tjiandjoer), Kediri (afdeeling Kediri), Bantam (afdeelingen Pandeglang en Lebak) en Kadoe. Wat de buitenbezittingen betreft, heerschte de pokziekte gedurende het geheele jaar in hevige mate in Djambi (residentie Palembang) en gedurende korten tijd epidemisch in een paar kampongs van het binnenland der residentie Lampongsche Districten, terwijl de kuststreek van het landschap Kotta Waringin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) op het einde des jaars nog wegens eene pokkenepidemie besmet verklaard was. Overigens behoorden de afdeeling Lingga der residentie Riouw en onderhoorigheden, de eilanden Boeroe en Ceram (Amboina) en de residentie Timor en onderhoorigheden tot de streken waar zich de ziekte het meest vertoonde. In laatstgenoemd gewest heerschten de pokken ook nog in de eerste maanden van 1899 en moest het eiland Allor voor korten tijd (Mei-Juni) besmet worden verklaard.

Cholera kwam slechts sporadisch voor, behalve in de afdeeling Djembrana van het eiland Bali, waar de ziekte gedurende de eerste maanden van 1898 vele offers eischte.

De *berriberri*, die zich in 1897 reeds zooveel minder vertoonde dan in 1896, nam in 1898 nog meer af. Hoewel werd voortgegaan met in de landsgevangenissen onafgewerkte rijst te verstrekken (zie vorig verslag, blz. 90), is het onzeker of de vermindering van het aantal berriberri-lijders (op 31 December 1898 waren er in al de 105 landsgevangenissen op Java en Madura slechts 4 aangetasten) met de veranderde voeding mag worden in verband gebracht, daar o. a. ook in Atjeh, waar de troepen en dwangarbeiders steeds met geheel afgewerkte rijst gevoed werden, de berriberri nagenoeg verdween. Buiten de gevangenissen trad de ziekte op te Padang, ter Oostkust van Sumatra, in Palembang, op de Oostkust van Borneo, in de Molukken en in Riouw, zoomede onder de Chineesche mijnwerkers op Banka en Billiton.

Lepra kwam, evenals in vorige jaren, voornamelijk voor in Oost-Java, op Madura, in de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli (Sumatra's Westkust), ter Oostkust van Sumatra, in Atjeh, Palembang, de Molukken en onder de Chineesche koelies in Riouw. Hier en daar schijnt deze ziekte zich langzaam uit te breiden. Volkomen betrouwbare gegevens daaromtrent werden evenwel niet ontvangen. Dezerzijds is de aandacht van den Gouverneur-Generaal gevestigd op de vraag of het bestaande toezicht op de lepra-lijders niet behoort te worden verscherpt.

Trachoom (besmettelijke oogbindvliesontsteking) en andere oogziekten openbaarden zich vooral in Batavia, Bantam, Krawang, de Preanger Regentschappen, Cheribon, Japara en Kediri, zoomede in Benkoelen (Mokko Mokko), Tapanoli en Palembang, op Banka, Billiton, Celebes en Timor (Koepang), en ook te Menado. Door den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst werden in een aantal scholen op Java de leerlingen op trachoom onderzocht en de noodige maatregelen getroffen om deze ziekte te weren.

Hoewel de *builenpest* in Britsch-Indië bleef woeden, die ziekte zich o. a. in een aantal kustplaatsen van China vertoonde en in de eerste helft van Mei jl. zich ook gevallen voordeden op Poeloe Pinang en in de Siameesche staten op de westkust van Malakka, bleef Nederlandsch-Indië tot dusver daarvan verschoond. Ten einde intusschen op alle eventualiteiten voorbereid te zijn, werd, onmiddellijk nadat zich de ziekte te Pinang vertoond had [1]), door tusschenkomst van onze legatie te Parijs, eene voldoende hoeveelheid van bij het instituut Pasteur aldaar bereid pest-serum naar Indië verzonden.

Luidens de jaarrapporten der met de civiele gouvernementspraktijk belaste geneesheeren beliep het aantal der door hen en de hun ter assistentie toegevoegde gediplomeerde inlandsche geneeskundigen (dokters-djawa) in 1898 behandelde patiënten 392 000, tegen 462 000 in 1897 en 403 600 in 1896 (de totalen afgerond). De gebruikelijke gedetailleerde statistiek der in 1898 behandelden vindt men in bijlage T hierachter, welke bijlage tevens eene gewestelijke opgaaf bevat van de bij het bestuur in 1898 bekend geworden ongelukken, waarbij menschenlevens te betreuren waren.

Laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie te Weltevreden (Batavia). Het personeel van het laboratorium onderging in 1898 eene tijdelijke uitbreiding door detacheering van den militairen apotheker der 2de klasse dr. P. A. Boorsma, die, met het oog op onze nog zeer geringe kennis omtrent den aard en de samenstelling van inlandsche voedingsmiddelen, met een systematisch chemisch onderzoek daarvan werd belast, waarbij in de eerste plaats de aandacht werd gewijd aan de verschillende rijstsoorten en meer bepaaldelijk aan de bestanddeelen van het zilvervliesje. Behalve met de gewone onderzoekingen van verschillende aan het laboratorium toegezonden pathologische producten en met het uitbrengen van adviezen ten behoeve van de rechterlijke macht, hield men zich aan de inrichting voornamelijk bezig met de bestudeering van de beide vraagstukken, welke op het oogenblik voor Nederlandsch-Indië van het meeste belang moeten worden geacht, namelijk 1°. het verband tusschen voeding en berriberri en (bij hoenders) polyneuritis en 2°. de bestrijding van epizoötieën. De onderzoekingen met betrekking tot veeziekten moesten, wat die betreft over immunisatie tegen runderpest, welke in 1897 op uitgebreide schaal konden geschieden, in het begin van 1898 gestaakt worden, omdat onder de proefdieren Texas-koorts uitbrak, en het niet gelukte nieuw infectie-materiaal te verkrijgen. Hoewel de proefreeksen dientengevolge nog niet konden worden afgesloten, werden de reeds verkregen resultaten voldoende geacht om bij het eventueel uitbreken van eene veepest-epizoötie direct handelend te kunnen optreden en het sterftecijfer belangrijk te kunnen doen dalen. Overigens werd de studie ter hand genomen van de zooeven bedoelde Texas-koorts, van eene op huidworm gelijkende ziekte, die veroorzaakt wordt door saecharomyces farciminosus, zoomede van surra, eene ziekte welke in Afrika onder den naam van tsetse op moorddadige wijze onder het vee kan heerschen, doch waarvan zich tot dusver in Indië slechts sporadische gevallen voordeden.

De jaarverslagen van het laboratorium worden gewoonlijk opgenomen in het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. Dat over 1898 is tot dusver hier te lande niet ontvangen.

Europeesche geneeskundigen. Op ult. 1898 bedroeg op Java en Madura het aantal ressorten van met den plaatselijken burgerlijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneeskundigen (civiele geneesheeren of officieren van gezondheid) 60, tegen 61 bij het einde van 1897, en zulks ten gevolge van de intrekking van het garnizoen te Patjitan (Madioen). In de 56 bij het einde van 1898 bestaande ressorten in de buitenbezittingen werd de geneeskundige dienst, behalve op Billiton, waar een civiel geneesheer is geplaatst, evenals in 1897, allerwegen door officieren van gezondheid waargenomen. Met inbegrip van de 8 geneesheeren, aangewezen voor den stedelijken dienst te Batavia, Samarang en Soerabaija, en van den arts, belast met den geneeskundigen dienst onder de kolonisten te Poespo (zie vorig verslag, blz. 89), werd op ult. 1898 door het Gouvernement beschikt over 43 *burger*geneesheeren (42 op Java en Madura en 1 op Billiton). De geneesheer bij het marine-etablissement te Soerabaija, die in November 1898 tot 2den stadsgeneesheer te dier plaatse werd benoemd, werd tijdelijk vervangen door een officier van gezondheid. Eerst in Maart 1899 werd weder een civiel geneesheer voor die inrichting aangewezen. In enkele ressorten, waarvoor tijdelijk geen Europeesch geneeskundige kon worden verkregen (over de genomen maatregelen ten einde onvervulde ressorten gemakkelijker bezet te krijgen, zij verwezen naar de tweede rubriek dezer afdeeling), werd zooveel mogelijk de dienst opgedragen aan een dokter-djawa. De ressorten, en de wijze waarop zij bezet waren, zijn vermeld in de reeds aangehaalde bijlage T.

In verband met de gedeeltelijke staking van de werken tot bevloeiing van de Solo-vallei werd in het personeel van den geneeskundigen dienst bij die werken in het begin van 1899 vermindering gebracht. De Europeesche geneesheer te Bodjonegoro, wien het verleenen van geneeskundige hulp aan het personeel bij die werken in October 1894 was opgedragen onder genot van eene toelage, werd van die opdracht ontheven. Twee van de vier aanvankelijk aldaar gedetacheerde dokters-djawa bleven onder de rechtstreeksche bevelen van den chef der werken gesteld, terwijl de beide andere naar elders werden overgeplaatst.

Tegen het einde van 1898 telde men, volgens den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899 (deel II, blz. 386/388), in Indië 43 Europeesche geneeskundigen, die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenden, en wel op Java (in acht gewesten) 26, en in de buitenbezittingen (in drie gewesten) 17, van welke laatsten alleen in de residentie Oostkust van Sumatra 15.

Tot de uitoefening van de praktijk werden gedurende 1898 in Nederlandsch-Indië toegelaten één medicus, die aldaar het diploma behaalde, en 7 medici, die hier te lande waren geëxamineerd, terwijl 2 op verzoek eervol ontslagen officieren van gezondheid (onder wie één hoofdofficier) zich als particulier geneesheer vestigden.

Voor het practisch arts-examen meldden zich 3 candidaten aan, van wie er één slaagde, terwijl zich voor het aanvullingsexamen in de verloskunde één candidaat opdeed, aan wien het diploma kon worden uitgereikt.

Voor het examen in de tandheelkunde deden zich geene candidaten op. Tot de uitoefening van de tandheelkundige praktijk werd gedurende 1898 toegelaten één tandarts, die hier te lande het diploma had behaald. Het aantal in Nederlandsch-Indië praktiseerende tandheelkundigen beliep bij het einde van 1898, volgens de opgaven van den Regeeringsalmanak, 7, waarvan 6 op Java (in 3 gewesten) en 1 ter Sumatra's Oostkust.

In September 1898 werden door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid nieuwe, in n°. 5325 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad opgenomen voorschriften vastgesteld voor de examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskunde, de tandheelkunde, de artsenijbereidkunde en de verloskunde in Nederlandsch-Indië.

Pharmaceutische dienst. Op Java telde men bij het einde van 1898 43 particuliere apothekers (onder wie, voor zooveel blijkt, 1 apothekeres) en in drie gewesten daarbuiten 5, dus in totaal 48 pharmaceuten.

Akten van toelating werden gedurende 1898 uitgereikt aan 4 hier te lande geëxamineerde apothekers en aan 5 apothekersbedienden, van wie 2 in Indië het examen hadden afgelegd. Voorts werd het examen voor apothekersbediende nog afgelegd door 3 militairen, van wie er 2 slaagden. In verband met de weinig bevredigende uitkomsten, welke de examens voor apothekersbediende tot dusver opleverden, hetgeen hoofdzakelijk moest worden toegeschreven aan gemis aan practische ervaring bij de candidaten, is bij ordonnantie van 2 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 73) art. 32 van het reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1882 n°. 97), handelende over bedoelde examens, aangevuld met de bepaling dat voor de toelating tot het examen moet worden overgelegd de verklaring van een bevoegd apotheker in Nederland of in Nederlandsch-Indië, dat de candidaat gedurende ten minste twee jaren de uitoefening van de artsenijbereidkunst onder de leiding van zulk een apotheker gevolgd heeft.

Europeesche vroedvrouwen. Het aantal Europeesche vroedvrouwen in gouvernementsdienst bedroeg op ult. 1898 4 (2 te Batavia, 1 te Samarang en 1 te Soerabaija), zijnde 2 minder dan bij het einde van 1897. In den loop van 1898 was namelijk op elke van de laatstgenoemde twee plaatsen eene betrekking van stadsvroedvrouw opengevallen, welke echter onvervuld werd gelaten, omdat aan de diensten van eene tweede stadsvroedvrouw voorloopig geen behoefte bleek te bestaan. Uitsluitend particuliere praktijk werd bij het einde van 1898 uitgeoefend door 31 Europeesche vrouwelijke verloskundigen (28 op Java, 1 te Padang

[1]) De besmetverklaring van Pinang werd opgeheven op 2 Augustus 1899, nadat dit o. a. voor hooger genoemd gedeelte van Malakka reeds het geval was geweest op 26 Juni te voren.

en 2 ter Oostkust van Sumatra). Aan het examen voor vroedvrouw onderwierpen zich 4 candidaten, allen met goed gevolg.

Als leerling-vroedvrouw werden 8 personen ingeschreven.

Ter vervanging van het in 1883 bij gouvernementsbesluit voorgeschreven examen-programma voor Europeesche vroedvrouwen werd door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid in Augustus 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5309) een nieuw programma van het examen voor vroedvrouw vastgesteld, waarin meer met de bijzondere eischen van de praktijk in Indië, speciaal de ontstentenis van geneeskundige hulp op vele plaatsen, is rekening gehouden. Bij dezelfde gelegenheid werden door voornoemden directeur opnieuw vastgesteld de voorwaarden om in Indië als leerling-vroedvrouw te worden ingeschreven, waartoe laatstelijk betrekking had Indisch Staatsblad 1885 n°. 118.

Inlandsche geneeskundigen. Gedurende 1898 ontvielen 6 dokters-djawa aan 's lands dienst (hiervan 1 door overlijden), terwijl de opleidingsschool te Weltevreden (Batavia) er ditmaal 17 opleverde, doordien, behalve aan de 11 oudste leerlingen van het studiejaar 1897/98, die in Januari 1898 in het eind-examen slaagden, in December het diploma ook kon worden verleend aan 6 van de 8 candidaten, die zich aan het examen van den cursus 1898/99 onderwierpen. Dientengevolge was het aantal der voor 's lands dienst beschikbare inlandsche geneeskundigen bij het einde van 1898 tot 137 gestegen.

In de standplaatsen der gouvernements-dokters-djawa, waarvan bij het einde van 1898 sommige onbezet waren, kwamen in den loop van 1898 de volgende veranderingen. Te Soemedang (Preanger Regentschappen) moest, wegens het overlijden — en te Kendal (Samarang) wegens het op verzoek verleend ontslag — van den ter plaatse bescheiden civielen geneesheer, een dokter-djawa worden geplaatst, terwijl Koedoes (Japara), Modjowarno (Soerabaija) en Patjitan (Madioen) als nieuwe standplaatsen werden aangewezen, voor zooveel laatstgenoemde plaats betreft in verband met de hiervóór reeds vermelde intrekking van het garnizoen aldaar. In de buitenbezittingen werden dokters-djawa geplaatst te Priaman (Sumatra's Westkust) en Koba (Banka). Voorts werd de op ult. 1897 onvervulde standplaats Praja (Midden-Lombok) weder bezet. Van een dokter-djawa werden ontbloot Meester Cornelis (Batavia), Tjitjalengka, Garoet en Mangoenredja (Preanger Regentschappen), Oeloe Limau Manis (Sumatra's Westkust), Saleijer (Celebes en onderhoorigheden) en Taroena op de Sangi-eilanden (residentie Menado). In verband met een en ander bedroeg bij het einde van 1898 (op welk tijdstip de 6 pas gediplomeerden nog geen plaatsing hadden gekregen) het aantal standplaatsen, dat door van gouvernementswege werkzaam gestelde dokters-djawa was bezet (zie bijlage T), 74 op Java en Madura (1 meer dan op ult. 1897) en in de buitenbezittingen 39 (1 minder dan op laatstgenoemden datum). Bovendien waren verschillende eervol uit 's lands dienst ontslagen dokters-djawa werkzaam bij particuliere ondernemingen.

Over de bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 38 tot stand gekomen verbetering in de financieele positie der inlandsche geneeskundigen, zoomede over de voorgenomen uitbreiding en reorganisatie der hieronder nader te bespreken, voor hunne opleiding bestemde gouvernementsinrichting te Weltevreden is reeds gehandeld in de tweede rubriek dezer afdeeling.

Bedoelde inrichting (welker jaarverslagen over 1897/98 en 1898/99 gedrukt zijn als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 10 Juni 1898 en 18 April 1899) telde op 1 Januari 1898 91 leerlingen (verbeterde opgave), van wie 28 in de voorbereidende en 63 in de geneeskundige afdeeling. In de eerste maanden van 1898 werden uit de geneeskundige afdeeling afgeschreven 11 leerlingen, die tot dokter-djawa werden bevorderd, en 2 leerlingen, die wegens gebrek aan aanleg werden ontslagen. Uit de voorbereidende afdeeling werden 15 leerlingen toegelaten tot de lessen van de geneeskundige afdeeling. Aangenomen werden 19 nieuwe leerlingen, zoodat de cursus 1898/99 begon met 97 leerlingen, van wie 32 in de voorbereidende afdeeling (verdeeld in twee klassen) en 65 in de geneeskundige afdeeling (bestaande uit vijf klassen). Gedurende den verderen loop van het jaar werden uit de eerstbedoelde afdeeling ontslagen 2 leerlingen (waarvan 1 tijdelijk wegens ziekte), terwijl uit de laatstgemelde afdeeling 6 leerlingen werden afgeschreven, die in December 1898 tot dokter-djawa werden aangesteld. Op ult. 1898 telde dus de voorbereidende afdeeling 30 leerlingen en de geneeskundige afdeeling 59, in totaal 89 (62 Javanen, 7 Maleiers, 1 tot de Christen-gemeente te Depok in Buitenzorg behoorende inlander, 6 Amboineezen, 11 Menadoneezen, en 2 Timoreezen).

De polykliniek in de heelkunde en die voor inwendige ziekten bleven ook in 1898 druk bezocht.

Tegen vermindering met één van het aan de school verbonden maximum van 5 officieren van gezondheid, werd bij een gouvernementsbesluit dd. 27 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 64), in afwachting van de voorgenomen reorganisatie der inrichting (zie blz. 119 hiervóór), het aantal daarbij werkzame vaste leeraren uitgebreid, door als zoodanig, nevens den waarnemend directeur en den waarnemend onderdirecteur der school (tevens directeur en onderdirecteur van het ter plaatse gevestigde laboratorium voor pathologische anatomie en bacteriologie), ook te doen optreden den directeur van het insgelijks te Weltevreden gevestigde parc vaccinogène en daaraan verbonden Instituut Pasteur, welk laatste ambt, tot dusver waargenomen door een officier van gezondheid, ingevolge de aangehaalde beschikking van 27 Januari jl. eene burgerlijke betrekking is geworden.

De kosten der school bedroegen gedurende 1898 f 39 541 (tegen f 38 880, volgens verbeterde opgaven, in 1897), waaronder f 21 743 (in 1897 f 22 080) wegens toelagen aan leerlingen.

Inlandsche vroedvrouwen. Van de 13 op ult. 1897 (zie vorig verslag, blz. 92) op 's lands kosten bij Europeesche geneesheeren tot verloskundigen opgeleid wordende inlandsche vrouwen onderwierpen er zich in 1898 6 met goed gevolg aan het examen. Van dit 6-tal hadden 4 bij den zendeling-arts te Modjowarno en 1 bij ieder der officieren van gezondheid te Ternate en Saparoea hare opleiding genoten. De studietijd dier vrouwen bedroeg gemiddeld 2 jaren en 5½ maand. Mede onderwierp zich op het einde van 1898 met goed gevolg aan het examen eene inlandsche vrouw, die, na ongeveer anderhalf jaar in opleiding te zijn geweest, in 1895 hare studiën had gestaakt om die in den aanvang van 1898 te Modjowarno te hervatten, terwijl voorts in het begin van 1899 nog door een 4-tal leerlingen van den civielen geneesheer te Kediri met succes het verloskundig examen werd afgelegd. Met inbegrip van de vroeger geslaagde 13 vrouwen, had dus de sinds 1891 aangevangen proefopleiding bij het einde van 1898 24 inlandsche vroedvrouwen opgeleverd, van welke er één in den loop van dat jaar van haar beroep afzag. Twee dier vrouwen wenschten geen plaatsing van gouvernementswege en oefenden dus uitsluitend particuliere praktijk uit. Van de overige 21, welke allen uit 's lands kas onderstand genoten (sommige het maximum van f 25 en andere f 10 's maands), werden er 7 werkzaam gesteld in de afdeeling Kediri der residentie van dien naam en 5 in de afdeelingen Djombang en Sidoardjo der residentie Soerabaija, onder speciale leiding respectievelijk van den civielen geneesheer dr. H. B. van Buuren te Kediri en van den zendeling-arts dr. H. Bervoets te Modjowarno, welke geneeskundigen er naar streven om, met behulp van die vroedvrouwen, degelijke verloskundige hulp meer ingang onder de bevolking te doen vinden.

Van de 14 indertijd aan de in 1875 opgeheven verloskundige school te Weltevreden opgeleide vroedvrouwen, welke op het einde van 1897 in het genot van onderstand waren (zie vorig verslag, blz. 92), gaf één het voornemen te kennen om op ult. 1898 hare praktijk wegens ouderdom neer te leggen. Aan nog 2 andere vroedvrouwen, mede van de oude opleiding, werd in 1898 een onderstand toegekend, zoodat bij het einde van het jaar 15 vroedvrouwen van die categorie (8 op Java en 7 in de buitenbezittingen) zich in het genot eener tegemoetkoming van gouvernementswege bevonden.

In den loop van 1898 en het begin van 1899 werden nog in opleiding genomen 7 meisjes, namelijk door ieder der officieren van gezondheid te Fort de Kock, Amboina en Saparoea 2 en door dien te Samarang 1, zoodat, met inbegrip van de 3 reeds bij het einde van 1897 bij den officier van gezondheid te Menado aanwezige candidaten, op het tijdstip van afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, 10 meisjes, waarvan één op Java, werden opgeleid tot inlandsche vroedvrouw. Voorts hadden de zendeling-arts te Modjowarno en de civiele geneesheer te Kediri zich bereid verklaard om weder nieuwe leerlingen aan te nemen.

Over het in beginsel aangenomen plan tot uitbreiding van de gelegenheid om inlandsche meisjes door Europeesche geneesheeren tot degelijke verloskundigen ten dienste der inlandsche bevolking te doen opleiden, is reeds gehandeld op blz 119 hiervóór

Ziekengestichten. In 1898 werd van gouvernementswege een nieuw ziekengesticht opgericht te Ngandjoek (Kediri), terwijl

men met den in 1897 aangevangen bouw van gestichten voor de verpleging van zieke prostituées te Tassikmalaija (Preanger Regentschappen) en Tebing Tinggi (afdeeling Padang en Bedagei van de residentie Oostkust van Sumatra) gereed kwam, hetgeen eveneens het geval was met de vergrooting van de inrichtingen van dien aard te Bandong (Preanger Regentschappen), Banjoemas, Kediri, Toeloeng-Agoeng en Blitar (Kediri), Loemadjang (Probolinggo) en Bangkallan (Madura), zoomede van het hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten aan den Oedjong te Soerabaija. Voorts werd binnen de enceinte van het inlandsch hospitaal te Kediri eene verplegingszaal ingericht voor 15 zieke gevangenen.

Met betrekking tot het centrale berriberri-gesticht te Buitenzorg, hoofdzakelijk bestemd voor veroordeelden tot dwangarbeid — de kleinere inrichting van dien aard te Wangkal (Probolinggo) kon, bij afwezigheid van zieken, in 1898 worden gesloten — zoomede over het reconvalescenten-gesticht te Oeloe Limau Manis nabij Padang (Sumatra's Westkust), mede ter opneming van wegens berriberri geëvacueerde veroordeelden tot dwangarbeid, is reeds het noodige medegedeeld op blz. 78 hiervóór.

Van de op de drie hoofdplaatsen van Java bestaande burgerlijke gouvernements-ziekeninrichtingen voor inlanders en met hen gelijkgestelden (de zoogenaamde stadsverbanden) telde op ult. 1898 de inrichting te Batavia 168, die te Samarang 135 en die te Soerabaija 43 verpleegden, terwijl op dat tijdstip het aantal zieken (ten deele ook krankzinnigen) in de zoogenaamde Chineesche hospitalen te Batavia en Samarang respectievelijk bedroeg 134 en 51. Opgaven nopens het totaal der gedurende 1898 in die vijf inrichtingen in verpleging geweest zijnde zieken, enz., vindt men in voormelde bijlage T. In de stadsverbanden te Batavia en Soerabaija, zoomede in het Chineesch hospitaal te Batavia kunnen ook zieke of gewonde inlanders en met hen gelijkgestelden, die niet behoeftig zijn, tegen betaling worden opgenomen.

Terwijl over de op enkele plaatsen door de zending in het leven geroepen ziekenverpleging voor inlanders reeds mededeelingen zijn gedaan op blz. 116 hiervóór, valt te dezer plaatse met betrekking tot de overige particuliere ziekengestichten nog het volgende te vermelden.

In het lepra-asyl ter hoofdplaats Medan (Oostkust van Sumatra), welke inrichting een onderdeel vormt van het in bijlage S vermelde immigranten-asyl aldaar en waar op ult. 1897 84 lijders aanwezig waren, werden gedurende 1898 33 lijders opgenomen, en overleden er 11, terwijl 6 het gesticht verlieten, zoodat bij het einde des jaars 100 lijders in behandeling bleven. Ten aanzien van de overige in gemelde residentie bestaande, door vermogende Chineezen gestichte leprozen-hospitalen, namelijk die te Medan en op de afdeelingshoofdplaatsen Tandjong Poera (Beneden-Langkat) en Bindjei (Boven-Langkat) — het laatstgenoemde, dat 20 lijders kan bevatten, werd in 1898 opgericht — werden geene bijzonderheden gemeld.

Wat de in andere gewesten bestaande gestichten voor lepralijders betreft, blijkt dat in het leprozen-gesticht te Pelantoengan (Samarang) in 1898 in 't geheel 104 lijders (waaronder 28 Europeanen) vertoefden, van wie er 4 overleden en 53 op verzoek werden ontslagen. Omtrent het leprozen-gesticht te Loano (Djokjokarta) werden geen opgaven ontvangen, terwijl in het ziekengesticht te Wangkoeng (Soerakarta), naar thans gemeld wordt, geen lepralijders, doch uitsluitend lijders aan andere ziekten werden verpleegd en wel ten getale van 142, van welke er 24 overleden en 22 als hersteld de inrichting verlieten. Te Kemang Pampang (Palembang) verschafte het leprozen-gesticht op het einde van 1898 aan 18 lijders huisvesting. In het in 1897 tot stand gebrachte leprozen-gesticht nabij Pontianak (zie blz. 93 van het vorig verslag) waren op ult. 1898 15 lijders onder behandeling.

De particuliere gezondheids-etablissementen te Sindanglaija en Soekaboemi (Preanger Regentschappen) en te Tosari/Poespo (Pasoeroean) bleven in het genot van subsidie voor de verpleging van gouvernementslijders 1ste klasse, terwijl bij de eerstgenoemde twee etablissementen op de gebruikelijke voorwaarden ook gelegenheid bleef bestaan voor opneming van 2de en 3de klasse-lijders.

Het diakonessen-ziekenhuis te Batavia van de „Vereeniging voor ziekenverpleging in Nederlandsch-Indië" (zie vorig verslag, blz. 93) beschikte op het einde van 1898 over 6 gediplomeerde verpleegsters. Aan de inrichting werd eene polykliniek verbonden, die aan onvermogenden kosteloos en aan minvermogenden tegen eene geringe maandelijksche vergoeding medische hulp verschaft en van 1 September 1897 tot 1 Mei 1898 bezocht werd door 125 patiënten. Van 1 Mei 1897 tot ult. April 1898 werd door de vereeniging ontvangen f 17 323 (aan bijdragen in eens f 4838, aan contributiën f 3277, aan rente van tijdelijk belegde gelden f 247 en aan verpleeggelden f 8961), terwijl in dat jaar werd uitgegeven f 17 338. Nopens de t. a. p. van het vorig verslag bedoelde vereeniging „Soerabaijasche ziekenverpleging" te Soerabaija werden geen opgaven ontvangen.

Door de in het laatst van 1896 benoemde commissie voor een onderzoek van de hoogvlakte van het Jang-gebergte (Bezoeki), om materiaal te verzamelen ter beantwoording van de vraag of dat ruim 2000 M. boven zee gelegen terrein geschikt zou zijn voor de oprichting van een sanatorium, werd een uitvoerig rapport uitgebracht, nadat het lid, dat reeds te voren een afzonderlijk verslag deed van zijne klimatologische onderzoekingen ter plaatse (zie blz. 93 van het vorig verslag), nader had gerapporteerd over de door hem verrichte meteorologische waarnemingen. Laatstbedoeld rapport is gepubliceerd in het Natuurkundig Tijdschrift van Nederlandsch-Indië, deel LVIII, blz. 367 en volgende.

Krankzinnigenwezen. Bij het einde der jaren 1897 en 1898 waren in het permanente gesticht voor krankzinnigen te Buitenzorg en in de twee hulpgestichten te Samarang en Soerabaija het volgende aantal patiënten opgenomen (mannen en vrouwen zijn daarbij te zamen gerekend, doch het aantal der laatsten is tusschen haakjes vermeld):

	Buitenzorg.	Samarang.	Soerabaija.	Totalen.
ult. 1897	378 (126)	119 (34)	125 (34)	622 (194)
ult. 1898	486 (167)	117 (31)	125 (33)	728 (231)

Naar hun landaard waren de op ult. 1898 in de drie gestichten verpleegde 728 krankzinnigen verdeeld in 260 Europeanen, 416 inlanders, 49 vreemde oosterlingen en 3 Indo-Afrikanen. Het gesticht te Buitenzorg telde daarvan 181 Europeanen en 305 niet-Europeanen. Volgens de laatste opgaven waren alle plaatsen voor inlandsche mannen in laatstgenoemd gesticht bezet, in verband waarmede 70 mannelijke krankzinnigen van dien landaard nog in plaatsen van voorloopige opneming vertoefden, waaronder 17 in het zoogenaamde Chineesche hospitaal te Batavia.

Van de gelegenheid dat de geneesheer-directeur van het hulpgesticht te Samarang wegens langdurigen dienst met éénjarig verlof naar Europa vertrok, werd gebruik gemaakt (zie Indisch Staatsblad 1899 n°. 60) om, met ingang van 2 Maart 1899, uitvoering te geven aan de op blz. 93 van het vorig verslag vermelde Koninklijke machtiging tot intrekking van de aan die betrekking verbonden bezoldiging, tegen uitbreiding van het personeel bij het gesticht te Buitenzorg met een derden geneesheer, terwijl met eerstbedoelde functiën, onder genot van eene toelage, een ter plaatse gevestigde geneesheer werd belast en, ten einde steeds geneeskundige hulp bij de hand te kunnen hebben, bij het hulpgesticht een dokter-djawa werd geplaatst.

De, hoofdzakelijk met het oog op de te Buitenzorg met goed gevolg toegepaste „bedbehandeling" van onrustige en opgewekte lijders, door de Indische Regeering nader aangevraagde vier verpleegsters (verg. vorig verslag, blz. 94) kwamen op het eind van 1898 en in het begin van 1899 in Indië aan. Door de geneesheeren van het gesticht werd belangeloos voor de nog niet gediplomeerde verpleegsters en voor enkele verplegers een cursus gehouden, die zoowel de ziekenverpleging en aanverwante vakken als de krankzinnigenverpleging omvat, en die ten doel heeft aan de inrichting zelve verpleegsters en verplegers te vormen.

Voor elk der hooger vermelde drie gestichten blijken de in 1898 onder de patiënten voorgekomen mutatiën, hun landaard, zoomede nog enkele andere gegevens uit bijlage T hierachter.

Ook in 1898 werden in de drie gestichten de daarvoor geschikte verpleegden bezig gehouden met werkzaamheden van gelijken aard als vroeger. Blijkens de dienaangaande ontvangen opgaven konden in het gesticht te Buitenzorg, voor zooveel de mannelijke patiënten aangaat, bij eene gemiddelde maandelijksche verpleegsterkte van 130 Europeanen en 145 niet-Europeanen, gemiddeld respectievelijk 28 en 104, en wat de vrouwelijke verpleegden betreft, bij eene gemiddelde maandelijksche sterkte van 39 Europeesche en 99 niet-Europeesche patiënten, gemiddeld respectievelijk 18 en 63 hunner werkzaam worden gesteld.

De kosten van de drie gestichten bedroegen over 1898 f 296 149 (namelijk wegens traktementen, enz., van het personeel f 126 276 en wegens kleeding, voeding, enz. der patiënten f 169 873). De ontvangsten wegens verpleeggelden van betalende patiënten beliepen f 45 079.

Ten behoeve van de stichting van een nieuw krankzinnigengesticht met landbouwkolonie nabij Lawang in de residentie Pasoeroean, met geleidelijke opheffing van de hulpgestichten te Samarang en Soerabaija, waarvoor reeds in 1897 plannen door de Indische Regeering werden ingediend, welke echter destijds met het oog op den toestand der Indische geldmiddelen voorloopig niet voor verwezenlijking vatbaar werden geacht (verg. het verslag van dat jaar, blz. 151), zijn sedert, in verband met de steeds dringender behoefte aan meer gelegenheid tot eene met de tegenwoordige eischen der wetenschap overeenkomende verpleging van krankzinnigen, bij de Indische begrooting van 1899 (zie de uitvoerige uiteenzetting op blz. 19—21 der Memorie van Toelichting tot het ontwerp dier begrooting) de noodige fondsen beschikbaar gesteld. Met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van het nieuwe gesticht, waarbij gerekend is op plaatsing van 560 lijders (300 inlandsche en 86 Europeesche mannen en 150 inlandsche en 24 Europeesche vrouwen), met gelegenheid tot uitbreiding met nog 400 plaatsen door bijbouwing van eenvoudige bamboezen semi-permanente verblijven, was bij de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit verslag een aanvang gemaakt.

Vaccine. Terwijl in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta 17 door de inlandsche vorsten bekostigde vaccinateurs werkzaam bleven, bestond bij het einde van 1898 het van gouvernementswege aangestelde vaccinateurspersoneel, met inbegrip van een hulpvaccinateur en eenige bezoldigde élèves, uit een totaal van 367 inlanders. In den loop van het jaar waren onder bedoeld personeel 15 vacatures voorgekomen, die alle konden worden aangevuld. Bij voorkeur bediende men zich daartoe (verg. n°. 5303 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) van inlanders, die zich voor die bestemming bekwaamd hadden aan het te Batavia bestaande parc vaccinogène.

Eene statistiek der verrichte vaccinatiën en revaccinatiën over de laatste vijf jaren, afzonderlijk wat Java en Madura en wat de buitenbezittingen betreft, is opgenomen in tabel V van bijlage T hierachter.

Met de herziening van de vaccine-regelingen op Java werd voortgegaan en dientengevolge kon het aantal vaccinateurs aldaar weder eenige vermindering ondergaan. In de residentie Bagelen werd bij de invoering van de nieuw ontworpen vaccine-indeeling het personeel verminderd met twee vaccinateurs en in de residentie Samarang met één (Indisch Staatsblad 1898 nos. 143 en 254). Daarentegen moest in het gouvernement Sumatra's Westkust één vaccinateur aan de sterkte worden toegevoegd, voor den dienst der vaccine in de onderafdeelingen Baros en Singkel met de Banjak-eilanden en de landschappen Troemon en Boeloesama (Indisch Staatsblad 1898 n°. 275) en in de residentie Amboina één vaccinateur ten behoeve van de onderafdeeling Ceramlaut en Goram der afdeeling Banda (Indisch Staatsblad 1898 n°. 41). Bij wijze van tweejarige proef werd verder voorloopig een vaccinateur in dienst gesteld te Kwala Koeroen in de afdeeling Dajaklanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (gouvernementsbesluit dd. 18 September 1898 n°. 17) en één vaccinateur in elke der afdeelingen Noord Nieuw-Guinea en West- en Zuid Nieuw-Guinea der residentie Ternate en onderhoorigheden (gouvernementsbesluit dd. 3 Februari 1899 n°. 16).

In Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 216) werd door de Indische Regeering bepaald dat de indeeling van gewesten in vaccinedistricten voortaan behoort tot de bevoegdheid van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, echter met dien verstande dat zij aan zich de beslissing behoudt nopens vermeerdering of vermindering van het voor elk gewest in dienst gestelde aantal vaccinateurs.

Bij het reeds genoemde parc vaccinogène te Weltevreden (Batavia) werden in 1898 4550 vaccinatiën en revaccinatiën verricht, tegen 3731 in 1897, en vond verder verstrekking plaats van 11243 glaasjes, benevens van 505 groote en 225 kleine buisjes met animale lymphe, tegen 9369 glaasjes in 1897. De in 't vorig verslag (blz. 94) besproken proef in eenige afdeelingen der residentie Bantam met het vaccineeren met van de inrichting afkomstige animale lymphe voldeed goed en wordt in andere gedeelten dier residentie voortgezet.

Bij het aan het parc vaccinogène verbonden Instituut Pasteur werden in 1898 218 personen ingeënt, welk getal in 1897 beliep 283.

Tot dusver stonden beide inrichtingen (waarvan het jaarverslag over 1898 is opgenomen in deel XXXIX van het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indie) onder een bij het leger „voor memorie" gevoerden officier van gezondheid (laatstelijk dr. P. Grijns). Zooals reeds op blz. 121 hiervóór is vermeld, is in Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 64) besloten bedoeld beheer tot eene burgerlijke betrekking te maken. In verband met de eervolle ontheffing van dr. Grijns, tot andere functiën geroepen, is toen tot directeur van beide inrichtingen benoemd, met overplaatsing in 's lands burgerlijken dienst, de eervol uit den militairen dienst ontslagen officier van gezondheid der 2de klasse A. H. Nijland, reeds sedert April 1897 bij de vereenigde inrichtingen werkzaam.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Van het te Batavia bewerkte, in den handel verkrijgbaar gestelde technisch jaarverslag omtrent de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, zag in Maart 1899 hier te lande de 6de jaargang (1897) het licht.

Technisch personeel. Gedurende het tijdperk van 15 April 1898 (tijdstip van afsluiting van de opgaven in 't vorig verslag) tot medio April 1899 werd, ter aanvulling van vacatures onder het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, in den rang van adspirant-ingenieur slechts één van de acht op het eind van 1898 van hier, ter voldoening aan de aanvraag voor 1899, uitgezonden ingenieurs in dienst gesteld, zoodat op 15 April jl. 7 ingenieurs ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken bleven gesteld om, in afwachting dat zich de gelegenheid tot definitieve benoeming zou voordoen, onder genot van eene toelage boven hun voorloopig traktement, als adspirant-ingenieur dienst te doen. Bovendien werden, als een gevolg van de schorsing der werken in de Solo-vallei (zie blz. 126 hierna), nog 4 ingenieurs en 9 opzichters, na voorafgaand ontslag uit hunne betrekking, ter beschikking van genoemden departements-chef gesteld, om, in afwachting van herplaatsing, onder genot van eene toelage boven hun wachtgeld, tijdelijk — in de respectieve rangen als te voren door hen bekleed — met andere werkzaamheden te worden belast. Van de bedoelde opzichters herkregen er nog vóór 15 April 1899 5 eene plaatsing in hun vorigen rang, terwijl er 2 met verlof naar Europa vertrokken.

De bij de formatie van het technisch personeel (Indisch Staatsblad 1890 n°. 60, juncto 1892 n°. 30 en 1898 n°. 12) vastgestelde plaatsen voor 62 hoofd- en verdere ingenieurs, 23 architecten en 160 opzichters waren medio April 1899 alle bezet, op één architectsplaats na, welke werd opengehouden voor een waterstaatsambtenaar van dien rang, die van buitenlandsch verlof werd terugverwacht. Bovendien waren op genoemden datum boven de formatie in dienst 15 ingenieurs (6 minder dan het jaar te voren, o. a. ten gevolge van de reeds vermelde schorsing van de werken in de Solo-vallei) en 30 opzichters. Op welke wijze over beide categorieën van personeel werd beschikt, blijkt uit bijlage U hierachter.

Terwijl in vorige jaren het aantal personen, die zich aan het examen voor opzichter onderwierpen, vrijwel gelijk bleef, namelijk 36 in 1895, 32 in 1896 en 33 in 1897, steeg dat aantal in 1898 tot 56, hetgeen voornamelijk daaraan moet worden toegeschreven dat door de uitbreiding van het aantal onderwijsinrichtingen, waar men zich voor bedoeld examen kan bekwamen, daartoe thans meer gelegenheid bestaat dan vroeger. Van de 56 candidaten slaagden er 14, terwijl zich bovendien nog 1 candidaat, die hier te lande het opzichtersexamen voor den rijkswaterstaat had afgelegd, voor eene plaatsing aanmeldde, zoodat, met inbegrip van 29 nog niet geplaatste candidaten van vorige examens, 44 candidaten voor plaatsing beschikbaar waren. Aangezien in normale omstandigheden slechts op eene aanvulling van niet meer dan 10 plaatsen gerekend behoeft te worden — in het besproken tijdvak (15 April 1898—15 April 1899) waren er zelfs in 't geheel geen vacatures — is het wenschelijk geacht eene regeling te treffen, ten einde den stroom van candidaten voor de bewuste betrekking eenigszins te temperen. Dienovereenkomstig is bij gouvernementsbesluit van 7 Januari 1899 n°. 36 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5378) bepaald, dat, te beginnen met 1899, jaarlijks van de in het examen geslaagden alleen een zeker door den directeur der burgerlijke openbare werken vast te stellen aantal, behoorende tot diegenen die de hoogste nummers behaalden, in aanmerking komen voor eene benoeming tot opzichter, zijnde, voor zooveel gemeld jaar betreft, dat aantal gesteld op 5. Ten aanzien van het opzichters- of architects-examen zij overigens nog vermeld, dat de daarop betrekking hebbende bepalingen bij gouvernementsbesluit van

14 Mei 1898 n°. 19 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5290) zijn aangevuld in dier voege dat wie reeds driemaal zich aangemeld heeft en afgewezen of zonder geldige redenen niet verschenen is, dan wel zich teruggetrokken heeft, niet meer tot het afleggen daarvan wordt toegelaten.

Gedurende 1898 waren 15 waterstaatsambtenaren met de functiën van landmeter belast, tegen 13 in 1897.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in 1898 87 personen gedurende het geheele jaar in dienst (zijnde 41 minder dan in 1897) en bovendien een niet opgegeven aantal gedurende gezamenlijk 349 maanden, hetgeen neerkomt op 29 personen gedurende een vol jaar (over 1897 beliep laatstbedoeld aantal 43).

Uitvoering van werken. In 1898 waren vanwege het departement der burgerlijke openbare werken ter zake van bouw- en waterstaatswerken (uitgezonderd dus de spoorwegwerken) in het geheel in uitvoering 2014 vernieuwingen en nieuwe werken, nl. 989, die begrepen waren in het bij dat departement in het voorjaar van 1897 ontworpen werkplan voor 1898, en 1025 waarop bij dat werkplan niet of niet meer was gerekend (o. a. 445, die reeds in 1897 hadden moeten zijn voltooid, en 43 die door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag waren bevolen, meestal tot herstel van schade veroorzaakt door rampen van hooger hand).

De daaraan bestede sommen, ongerekend de bedragen welke ten laste kwamen van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen of ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur [1]), beliepen in het geheel (volgens voorloopige opgaven) f 10 805 781, waaronder f 3 137 592 voor gewoon onderhoud en herstelling. Eene specificatie dier bedragen naar gelang van den aard der werken en in vergelijking met de bij de begrooting toegestane sommen, vindt men in bovenvermelde bijlage U. In die bijlage zijn verder vermeld de voornaamste nieuwe werken of vernieuwingen gedurende 1898 vanwege het burgerlijk bouwdepartement onderhanden geweest, zoomede de werken, bestemd geweest om in genoemd jaar ondernomen of voortgezet te worden, doch die nog buiten uitvoering waren moeten blijven.

Evenals in vorige jaren werd bij de uitvoering van openbare werken, waar dit mogelijk bleek, van de werkkrachten van veroordeelden tot dwangarbeid en van politioneel gestraften gebruik gemaakt. De door bedoelde veroordeelden en gestraften gedurende 1898 ten behoeve van burgerlijke openbare werken verrichte arbeid zou, volgens eene raming, gegrond op de van de hoofden van gewestelijk bestuur, met uitzondering van de residenten van Bantam, Cheribon en Timor, ontvangen gegevens, geacht kunnen worden eene geldswaarde te hebben vertegenwoordigd van f 589 416 (f 67 141 bij vernieuwingen en nieuwe werken en f 522 275 bij werken voor gewoon onderhoud en herstelling). Verdeeld naar de soort der landswerken, d. i. naar gelang de gestraften dienst presteerden ten behoeve van de werken aan gebouwen (civiele), ten behoeve van bevloeiingswerken, dan wel ten behoeve van aanleg en onderhoud van bruggen, wegen, enz., was het cijfer respectievelijk f 223 502, f 8706 en f 357 208.

De opkomst van het werkvolk gaf over het algemeen geen reden tot klagen. De aanschaffing van het benoodigde djatihout ging met minder moeielijkheden gepaard dan in voorafgegane jaren, terwijl andere materialen van inlandschen oorsprong zonder bezwaar werden verkregen.

De uitvoering van het meerendeel der werken had in eigen beheer plaats, met ruime toepassing van onderhandsche uitbesteding van onderdeelen. Voor een elftal werken werden openbare aanbestedingen beproefd, waarbij in 8 gevallen tot toewijzing kon worden overgegaan (verg. de halfjaarlijksche overzichten gepubliceerd bij de nos. van 26 Juli 1898 en 24 Januari 1899 der Javasche Courant). Die toewijzingen geschiedden tot een totaal bedrag van f 134 718, of f 5069 minder dan de sommen waarop de werken begroot waren. Van de bedoelde 8 werken werden er gegund 3 aan Europeanen voor f 55 640 en de overige 5 aan Chineezen voor f 79 078. Behoudens te late oplevering van een tweetal werken, voldeed de uitvoering bij aanneming wel, ook wat betreft de onderdeelen van werken welke ondershands werden uitbesteed.

1) Ten laste van laatstgenoemd departement kwamen nl. de koelieloonen (in 1898 tot een bedrag van f 543 364), uitbetaald aan de tewerkgestelden bij heerendienstwerken, die geheel of ten deele in vrijen arbeid of althans tegen betaling werden uitgevoerd. Over de ten laste van het excedent-hoofdgeld bekostigde werken zie bijlage K hierachter.

II. Bijzonderheden nopens sommige werken.

Gebouwen. De sommen in 1898 voor werken aan burgerlijke landsgebouwen besteed, maken (volgens voorloopige opgaven) een totaal bedrag uit van f 2 094 883, namelijk aan vernieuwingen en nieuwe werken f 1 131 882 en aan onderhoud en herstelling f 963 001. Voor eene splitsing dier bedragen, naar gelang van de verschillende categorieën van gebouwen, zij verwezen naar voormelde bijlage U.

Wegen en bruggen. Gedurende 1898 werd ten laste van de voor het departement der burgerlijke openbare werken toegestane fondsen (dus ongerekend de koelieloonen door het departement van binnenlandsch bestuur bestreden uit de fondsen, die uit het hoofdgeld van heerendienstplichtigen als excedent beschikbaar waren) uitgegeven: voor het aanleggen van nieuwe wegen f 98 493 en voor het verbeteren van bestaande wegen f 242 335, terwijl voor het bouwen of vernieuwen van bruggen en duikers (dus zonder het aan onderhoud of herstelling ten koste gelegde) besteed werd f 1 014 147.

Het totaal der bruggen en duikers, die in de verschillende gewesten gedurende 1898 gebouwd of vernieuwd werden, met inbegrip van die (ten getale van 317) waaraan reeds in 1897 begonnen was, beliep 1244, zijnde 72 meer dan in 1897. Van bedoelde 1244 bruggen en duikers kwamen er 994 gereed, tegen 904 in 1897. Herstellingen werden in 1898 verricht aan 428 bruggen en duikers, zijnde 132 minder dan in 1897. Voor de behoefte van 1898 waren uit Europa geëischt de ijzerwerken voor den bovenbouw van 14 vakwerk-bruggen, die echter in dat jaar nog niet in Indië werden ontvangen.

Omtrent hetgeen in 1898 op het gebied van wegen en bruggen tot stand kwam of voorbereid werd, valt verder het volgende te melden.

In de residentie Bantam werden onderhanden genomen de op blz. 95 van het vorig verslag bedoelde verbreeding, enz. van het gedeelte Leuwisema-Gardoe Batok in den weg van Tjipannas via Gardoe Batok naar Madja in het district Sadjira (afdeeling Lebak), zoomede de verlegging van gedeelten van de wegen van Tjiomas via Tjikaloempang en Tjinangka naar Anjer in de afdeeling van dien naam en van Tjiomas via Padarintjang naar Tjirogol in de afdeeling Pandeglang. Voor de verbetering van den weg van Tjadassari naar Tjiomas, door omlegging nabij laatstgenoemde plaats, was een voorstel in bewerking.

De in 1897 ter hand genomen verbetering van den grooten postweg van Batavia naar Bantam werd voortgezet. Ter hoofdplaats Batavia werden weder eenige wegen met gebruikmaking van asphalt verhard.

In de residentie Preanger Regentschappen werd voortgewerkt aan de verlegging van den transportweg Tjikalong-Pengalengan en werd de weg van Tjiloemadjoe naar Djati in de afdeeling Bandong over eene lengte van 850 M. verhard. Ter hoofdplaats Bandong werd de verbetering van den weg Pasir Kaliki ter hand genomen, terwijl een voorontwerp werd opgemaakt voor een weg naar de dessa Mardika, door den aanleg waarvan gronden beschikbaar zullen komen voor bouwterrein, iets waaraan op gemelde residentiehoofdplaats dringend behoefte bestaat. Verder hadden opnemingen plaats in het belang van de verbetering van het wegennet in het gewest.

Van den aanleg van een nieuwen weg tusschen Madja en Telaga in de residentie Cheribon, ter verkrijging van een goeden transportweg tusschen Madjalengka, Koeningan en Tjiamis, werd voorloopig afgezien.

De verbetering van den weg Bandar Sidaijoe — Batoer in de residentie Pekalongan kwam gereed. In den weg van Tambaksari over Kandangserang naar Sigoegoer en de grens van Banjoemas werden twee bruggen gebouwd en het weggedeelte tusschen die twee bruggen opgehoogd en bijgewerkt.

In de residentie Samarang was men bezig aan de vernieuwing van twee bruggen in den weg van Salatiga naar Banjoebiroe en aan de omlegging van het weggedeelte tusschen die bruggen.

De nadere opneming voor de verbetering van den weg van Bandjaran over Keling naar de grens der afdeeling Joana in de residentie Japara werd beëindigd en een ontwerp ingediend.

De verlegging en verbetering van een gedeelte van den binnenpostweg in de residentie Rembang van Blora over Bodjonegoro naar de grens van Soerabaija kwam geheel gereed.

Ter hoofdplaats Soerabaija werd voortgegaan met de verbetering der wegen met gebruikmaking van asphalt.

De verlegging van een gedeelte van den weg van Pandemas

naar Ngantang in de residentie Pasoeroean werd voltooid, op het aanbrengen van den ijzeren bovenbouw der brug over de kali Konto na. Voor de verbetering van een ander gedeelte van bedoelden weg werden fondsen toegestaan, terwijl voor verdere verbeteringen opnemingen werden gedaan.

Voor de verbetering van den weg van Randoeagoeng naar Djatiroto in de residentie Probolinggo werd eene nadere opneming wenschelijk geacht.

In de residentie Bezoeki werd voortgewerkt aan de verbetering van de wegen Djember—Poeger en Sitoebondo—Banjoewangi.

In de residentie Bagelen was men bezig met herstellingen aan het gedeelte Gegerdjeroek - post Kepil van den grooten postweg tusschen Poerworedjo en Wonosobo.

De in 1897 aangevangen verbetering van een gedeelte van den postweg van Patjitan naar Ponorogo in de residentie Madioen werd voltooid. De verbetering van een ander gedeelte van denzelfden weg werd ter hand genomen en kwam eveneens gereed.

Ter Sumatra's Westkust werd in de Padangsche Benedenlanden een begin gemaakt met de verlegging van het gedeelte Taloeh Kaboeng - Si Goentoer van den weg van Padang naar de afdeeling Painan. In de Padangsche Bovenlanden werden de werkzaamheden tot verbetering van den weg Si Pisang - Bondjol voortgezet, terwijl aangevangen werd met de verbetering van den transportweg Alahan Pandjang - Lolo. Met het tot karreweg geschikt maken van den weg Siboga - Loemoet in de residentie Tapanoli kwam men op een klein gedeelte na gereed.

In de residentie Benkoelen werd voortgegaan met de verbetering en verharding van den militairen weg van Benkoelen naar de grens van Palembang en van de wegen van Benkoelen naar de grenzen van de afdeelingen Seloema en Laïs.

De opnemingen in het belang der verbetering van den weg van Telok Betong over Tandjong Karang naar Kotta Agoeng in de Lampongsche Districten werden beëindigd, terwijl fondsen werden toegestaan voor de verbetering van het gedeelte Tandjong Karang - Gedang Tatakan.

De in 1897 in de residentie Oostkust van Sumatra aangevangen aanleg en verbetering van de wegen van Bamban over Ramboetan en Bindjei naar de grens van Batoe Bara en van de grens van Batoe Bara en Padang over de onderneming Tandjong Kassan naar Si Paré Paré en Indrapoera kwamen gereed; evenzoo de verbetering van den weg Tandjong Balei - Laboean Roekoe. Met de verbetering van den weg Medan - Bindjei werd voortgegaan, terwijl begonnen werd met het verbeteren van den hoofdweg ter hoofdplaats Medan.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo kwam ter hoofdplaats Bandjermasin in uitvoering het gedeeltelijk verleggen van den weg aan den buitenkant dier plaats.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden werd een gedeelte van den postweg van Maros naar Segeri (afdeeling Noorderdistricten) verbeterd.

In de residentie Menado werden de weg Ajermadidi - Tondano, zoomede eenige wegen ter hoofdplaats Tondano verhard.

In de residentie Ternate werd ter hand genomen het verbeteren van het gedeelte Kajoemerah - Kaloemati van den weg van Ternate naar Castella.

Op Lombok en in de afdeeling Boeleleng der residentie Bali en Lombok werden verscheidene wegen in goeden staat gebracht.

Bevloeiings- en afwateringswerken. Uit het in den aanvang van 1898 door den chef der irrigatie-afdeeling Brantas uitgebracht rapport omtrent de bij de exploitatie der Pategoean-werken (afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean) genomen proef met de instelling van waterkringen en kringbesturen (zie daaromtrent het verslag van 1896, blz. 133/134) blijkt, dat met die proef op het einde van 1895 een aanvang werd gemaakt in het gebied der tot die werken behoorende Tanggoel-leiding, welk gebied, omvattende 1099¹ bouws, verdeeld werd in 6 waterkringen (golongans), waarvan de oppervlakte uiteenloopt tusschen 161.7 en 197.3 bouws. De instelling, welke al dadelijk bij de bevolking bijval vond, bleek reeds na het eerste — en nog meer na het tweede — proefjaar ten volle te voldoen aan de verwachtingen welke daarvan zoowel van bestuurswege als door het irrigatiepersoneel waren gekoesterd. Geconstateerd kon worden dat sedert, door de meer geregelde en meer met oogenblikkelijke behoeften rekening houdende waterverstrekking en door de aan de belanghebbende landbouwers gegeven meerdere zelfstandigheid bij het verdeelen van het water en dus ook bij het bewerken en beplanten van hunne velden, het telen van padi en tweede gewassen een meer ongestoorden voortgang vindt dan voorheen, toen men ten deze grootendeels van zeer ondergeschikt irrigatie-personeel afhankelijk was. Ook voor de waterverstrekking aan particulieren beantwoordde de proef aan de verwachting; de beheerders der betrokken suikerfabrieken toch toonden zich eenstemmig met de werking zeer voldaan. Eerlang zou nu nog tot de toepassing van een nieuw denkbeeld worden overgegaan, waarmede de bevolking zich zeer ingenomen betoonde, namelijk om het onderhoud der secundaire en kleinere leidingen, kringsgewijze ingedeeld en in elken kring over de dessa's aangeslagen in evenredigheid van hare belangen, te doen verrichten onder toezicht der kringbesturen. Voorloopig zal echter vanwege de irrigatie-afdeeling nog nauwlettend toezicht zijn te houden op de wijze waarop dat onderhoud zal worden verricht, terwijl tevens nog, waar noodig, met materialen en werklieden zal worden tegemoet gekomen.

De gunstige uitkomsten in het Tanggoel-gebied verkregen leidden er toe om de proef tegen het einde van 1896 uit te breiden tot het gebied van een tweetal andere tot de Pategoean-werken behoorende leidingen, namelijk dat besproeid door de Pategoean- en Kepoeloengan-leidingen, welk gebied, omvattende 3203⁹ bouws, verdeeld werd in 15 waterkringen, met eene oppervlakte van 89 tot 331 bouws. Na afloop van het eerste proefjaar kon echter niet op gunstige resultaten worden gewezen, hetgeen voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat in het bedoelde gebied, door de wijze van vertakking der hoofdleiding, de verdeeling in waterkringen niet zoo als vanzelf aangewezen, maar min of meer kunstmatig en daarom minder eenvoudig is dan in het Tanggoel-gebied. Dit bezwaar, dat voor een deel zijne oorzaak vindt in de terreinformatie, zou niet bestaan wanneer bij het ontwerpen van de werken het stelsel van exploitatie, waarmede nu eene proef wordt genomen, reeds voor oogen had gestaan, en door den directeur der burgerlijke openbare werken zouden dan ook de noodige voorschriften worden gegeven om, bij den verderen aanleg van bevloeiingswerken, hiermede zooveel mogelijk rekening te houden. Afgescheiden van het bewuste bezwaar, bleek echter ook dat hier de maatregel tot dusver nog slechts gebrekkig door de bevolking was begrepen, waarom bij den aanvang van het tweede proefjaar opnieuw met de meeste zorg die uitleggingen en aanwijzingen op het terrein zouden worden gegeven, welke tot recht begrip van de instelling noodig zijn.

Behoudens deze gedeeltelijke teleurstelling in het gebied der Pategoean- en Kepoeloengan-leidingen, welke echter, naar verwacht mag worden, geheel zal zijn te overwinnen, kan van de genomen proef worden verklaard dat zij den weg aanwijst om niet alleen te geraken tot eenige bezuiniging bij den aanleg van irrigatie-werken, maar vooral om de waterverdeeling over uitgestrekte gebieden onder technisch beheer te brengen en te houden zonder dat dit tot te groote kosten aanleiding geeft en zonder dat de vrijheid van beweging der belanghebbende bevolking aan banden wordt gelegd op eene wijze, die niet gunstig kan werken op hare belangstelling in haar hoofdbedrijf en in de waterwerken, terwijl voorts de instelling van waterkringen het bestuur en het irrigatie-personeel geheel ontheft — uitgenomen bij klachten — van de zorg voor het moeilijkste onderdeel van de waterverdeeling, namelijk de detailverstrekking voor de inlandsche cultures, welk onderdeel de kringbesturen geheel zelfstandig, in overleg met en naar de inzichten van de bevolking zelve, regelen.

Ook met het oog op de waarschijnlijkheid dat plaatselijke toestanden in verschillende deelen van het irrigatiegebied nog afwijkingen zullen noodig maken, zou de proef in de tot dusver gevolgde richting worden voortgezet, en in den aanvang van 1899 ook worden toegepast op het mede tot de Pategoean-werken behoorende, p. m. 3900 bouws omvattende gebied der Bekatjakleiding, welk gebied veel vlakker is en een ander stelsel van verdeelwerken bezit dan dat der overige leidingen, terwijl de onderverdeeling van het water er minder ver is doorgevoerd. Voorts was de chef der irrigatie-afdeeling Brantas reeds in Maart 1898 uitgenoodigd om zoo mogelijk eene dusdanige proefregeling voor de irrigatie uit de kali Soerak (districten Poerworedjo en Wonoredjo der afdeeling Bangil) en uit een deel der Kalikoendang-leiding (afdeeling Malang) te treffen. Omdat het nog slechts niet ten volle geslaagde proefnemingen geldt, is het intusschen niet noodig geacht reeds nu een reglement ter zake vast te stellen, maar zijn de directeur van binnenlandsch bestuur en die der burgerlijke openbare werken aangeschreven om door de ambtenaren, die de zaak hebben georganiseerd, een conceptreglement te doen opmaken, dat vastgesteld en toegepast zou kunnen worden als de thans in het gebied der Pategoean-irri-

gatie werkende proef in de practijk volkomen zal blijken te voldoen, terwijl aan genoemde departements-chefs tevens de wensch der Regeering is kenbaar gemaakt om ook elders, waar daartoe aanleiding kan worden gevonden, met het kringenstelsel proeven te nemen.

Van de verschillende ontworpen irrigatieplannen, welke ter beoordeeling van hunne rentabiliteit sedert Januari 1897 onderworpen waren aan het oordeel der toen daarvoor ingestelde (ten deele permanente) commissie (zie vorig verslag, blz. 96), bleef het meerendeel ook nog gedurende 1898 in behandeling. Intusschen werd door de commissie gerapporteerd ten aanzien van een drietal plannen voor werken in de residentiën Tagal/Pekalongan, Krawang en Pasoeroean (zie daaromtrent blz. 128 en 130) en bracht zij tevens advies uit omtrent de wenschelijkheid om opnemingen te doen in het belang van een te ontwerpen plan tot verbetering van den waterstaatkundigen toestand van een deel van het district Gegesik-lor der residentie Cheribon. Op grond van de nadeelen, voortvloeiende uit het zeer ongestadige debiet van de Tjiwaringin, de voornaamste rivier welke de bedoelde streek van water voorziet, oordeelde de commissie dat er alleszins termen bestonden om de bedoelde opnemingen ter hand te nemen, waartoe dan ook nog in 1898 besloten is.

De voortgang gedurende 1898 gemaakt met de onderhanden zijnde groote bevloeiings- en (of) afwateringswerken was, naar gelang van de opkomst van koelies en andere oorzaken, zeer verschillend. Blijkens het overzicht, opgenomen als tabel III in bijlage U hierachter, werd voor de 13 onder die categorie vallende werken (daaronder niet gerekend die in de Solo-vallei) aan kosten van uitvoering besteed (voor een dier werken met inbegrip van f 153 055 wegens kosten van onteigening) f 871 879 (tegen f 628 302 voor een gelijk aantal [1]) werken in 1897), terwijl bovendien wegens opnemingen en projectwerk ten behoeve van sommige dier werken werd uitgegeven f 47 994 (tegen f 63 594 in 1897). Voor zooveel aanleiding gevonden werd om aan de in heerendienst opgekomen koelies eene tegemoetkoming toe te leggen, werd een deel der uitgaven (in 1897 f 81 609 en in 1898 f 35 256) bestreden uit het voor uitgaven in het belang der bevolking beschikbare excedent van het hoofdgeld.

Voor de (sedert geschorste) werken in de Solo-vallei werd in 1898, met inbegrip van de hier te lande gedane uitgaven (f 244 556), besteed f 3 784 288, tegen in 1897 (volgens verbeterde opgaven) f 3 351 446 (hieronder f 643 850 wegens uitgaven in Nederland).

Ten behoeve van nog in voorbereiding zijnde irrigatieplannen werd, wegens opnemings- en projectwerk, in 1898 uitgegeven f 81 297 (in 1897 f 90 632), namelijk voor werken van grooteren omvang in Bantam, Krawang en Kadoe f 59 016 en voor verschillende kleinere plannen f 22 281. De nieuwe opnemingen, welke werden ter hand genomen, betroffen, uitgenomen die voor het reeds besproken werk in Cheribon, slechts werken van geringen omvang, waaronder (zie overigens de evenbedoelde tabel III) die voor eene rationeele verdeeling van het bevloeiingswater uit de zoogenaamde gouvernements-waterleidingen in de residentie Batavia (eene beschrijving van die leidingen vindt men in het Technisch verslag der burgerlijke openbare werken over 1895, blz. 218 e. v.).

Voor het aanleggen, verbeteren, herstellen of vernieuwen van bevloeiings- en afwateringswerken van geringen omvang (ten aanzien van de uitvoering van het op blz. 96/97 van het vorig verslag vermelde ontwerp voor de verbetering en uitbreiding van de bevloeiing uit de rivieren Soerak en Welang in de afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean werd nog geene beslissing genomen) werd in 1898 uitgegeven (zie mede genoemde tabel III) f 278 382, waaronder f 43 425 wegens herstellingen, terwijl in 1897 het vereenigd bedrag beliep f 277 263.

Aan hetgeen omtrent de voortzetting van elk der bovenbedoelde 13 groote irrigatiewerken over 1898 is mede te deelen, laat men het volgende voorafgaan omtrent den gang van zaken met betrekking tot de werken in de Solo-vallei, waaraan tot ult. 1898 reeds was besteed: hier te lande f 2 314 447 en in Indië f 13 560 741, of in 't geheel f 15 875 188.

Zooals op blz. 97 van het vorig verslag werd medegedeeld, waren, nadat de zekerheid was verkregen dat voor het grondverzet te lage eenheidsprijzen in rekening waren gebracht en dat hoofdzakelijk dientengevolge de werken veel meer zouden kosten dan het in 1892/1893 geraamd bedrag van f 18 930 000, door den Gouverneur-Generaal in September 1897 twee hoofdingenieurs der 1ste klasse in commissie gesteld, aan wie was opgedragen om, na ook plaatselijk het noodige te hebben nagegaan en bestudeerd, te rapporteeren over de door den uitvoerder der werken opgemaakte nieuwe raming, over de wijze waarop de oorspronkelijke raming was geschied en waarop de werken werden uitgevoerd, zoomede over de middelen om de verdere uitvoering op zuiniger voet te kunnen doen plaats hebben. Het rapport der commissie, vergezeld van de adviezen van den in Juni 1898 afgetreden directeur der burgerlijke openbare werken en van den tegenwoordigen chef van dat departement, werd in October 1898 hier te lande ontvangen, en daaruit bleek dat de bedoelde misrekening niet de eenige teleurstelling was waarmede men te doen had. De commissie toch kwam tot de bevinding — zooals uitvoeriger reeds is medegedeeld op blz. 32—35 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1899 — dat niet alleen de uitvoering der werken zeer onvoldoende was voorbereid, maar dat ook onzekerheid bestond ten aanzien van de doelmatigheid of uitvoerbaarheid zoowel van het hoofdplan: de combinatie van de rivierverlegging met de irrigatieverbetering, en van het project van het voornaamste kunstwerk: de stuw te Ngloewak, als van bijna alle andere onderdeelen van het werk, waarvoor de plannen òf herzien òf nog opgemaakt moesten worden. Voorts bleek de raming der kosten van het werk, nog afgezien van meerbedoelde misrekening met betrekking tot het grondverzet, te oppervlakkig te hebben plaats gehad — de commissie meende de kosten ten minste f 20 000 000 hooger te moeten stellen —, terwijl eindelijk niet voldoende was nagegaan welke directe en indirecte voordeelen van de uitvoering der werken het gevolg zullen zijn en in welke mate de werken zullen bijdragen om de welvaart van de bevolking te verhoogen.

In dezen stand van zaken scheen het geraden de verdere uitvoering van de Solo-werken te schorsen, totdat een nader onderzoek de hangende verschilpunten tot oplossing zou hebben gebracht en den weg zou hebben aangewezen die verder zou zijn te volgen. Den 7den November 1898 werd de Gouverneur-Generaal langs telegraphischen weg met deze beslissing in kennis gesteld. Behoudens de te treffen maatregelen (zooals ook dezerzijds aanbevolen was) om, bij hervatting van de werkzaamheden, zooveel mogelijk van het reeds verrichte of uitgevoerde voordeel te trekken, werd, in opvolging van den hier verstrekten telegraphischen last, in de tweede helft van November tot schorsing van de werken overgegaan, en zulks in afwachting dat de Gouverneur-Generaal den datum zou bepalen — sedert werd daarvoor aangenomen 31 December 1898 (gouvernementsbesluit van den 29sten dier maand n°. 27) — na verloop waarvan ter uitvoering van de sinds Juli 1893 bij verschillende regeeringsbeschikkingen geautoriseerde onderdeelen der werken geen verdere uitgaven meer zouden mogen worden gedaan. [2]) Dientengevolge werden al aanstonds, behoudens een verschil van enkele dagen, niet verder voortgezet: het graaf- en baggerwerk in de verschillende sectiën, de houtaankap in het sedert Februari 1898 in eigen beheer geëxploiteerde boschperceel Glap [3]), het branden van

[1]) Terwijl in 1897 niets voor uitvoering werd uitgegeven ten dienste van het werk: verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in de afdeelingen Pamalang (Tagal) en Pekalongan, doch een luttel bedrag (f 696) ter afwerking van eenige noodig gebleken voorzieningen aan een reeds bestaand kunstwerk voor het Waloeh-plan (Tagal), werd daarentegen in 1898 ten behoeve van dit laatste, voor verdere uitvoering nog niet rijpe, plan niets besteed, doch voor eerstbedoeld werk weder een klein bedrag verwerkt (f 3665).

[2]) Toen in December 1898 eene raming was verkregen van de na ult. 1898 vermoedelijk noodige uitgaven, ook wat betreft de opnemingen voor de eventueele voortzetting van de werken, werd in Januari daarop ten behoeve van een en ander voor het tijdvak Januari t/m Juni 1899 door de Indische Regeering een crediet beschikbaar gesteld van f 275 000, dat in April en Juni nog verhoogd werd met f 103 380 en f 4677,66, wegens de kosten van in Indië gedane bestellingen, welke op het tijdstip van schorsing der werken niet meer ongedaan konden worden gemaakt.

Wegens uitgaven, hier te lande in 1899 voor de Solo-werken gedaan, werd tot dusver ten laste van het Iste hoofdstuk der Indische begrooting voor dat jaar betaald f 101 602.

[3]) In de eerste helft van Januari 1899 werd ook bepaald dat tot nader order geen gebruik meer zou worden gemaakt van de gelegenheid, welke het Gouvernement zich bij de uitgifte aan particulieren van een viertal boschperceelen in de afdeeling Bodjonegoro (Rembang) had voorbehouden, om daaruit, tegen vast bepaalde prijzen, het voor de Solo-werken benoodigde hout te betrekken. (Tot ult. November 1898 was uit één dier perceelen nog enkel 1740 ton brandhout verkregen, terwijl de ondernemer, die de drie andere perceelen exploiteert, toen nog geen brandhout geleverd had.) Eene in 1898 door den chef der werken met de Nederlandsch-Indische Houtaankapmaatschappij gesloten overeenkomst voor de levering van brandhout werd, krachtens machtiging verleend bij gouvernementsbesluit van 17 Juni 1899 n°. 13, tegen toekenning aan genoemde Maatschappij van f 2000 schadeloosstelling ontbonden.

houtskool, de aanmaak van kalk en andere bouwmaterialen, het verzamelen — elders dan in de nabijheid van het laadstation [1]) van den in October te voren gereed gekomen 10 K.M. langen transportkabel van Banjoe Oeripan naar Ngloewak — van breuk- en kalksteen, enz., terwijl de onderhanden zijnde dienstwoningen, bureaux, magazijnen en andere gebouwen niet verder afgewerkt werden dan voor zoover dit noodig was om te zorgen dat weersinvloeden daarop geen al te nadeelige uitwerking meer konden hebben. De verschillende buiten gebruik gestelde werktuigen, evenals het spoorwegmaterieel, enz., werden in conservatie opgelegd. [2])

De arbeid, waarmede werd voortgegaan, bestond voornamelijk in het doen van opnemingen ten dienste van de nog ontbrekende ontwerpen en in het opmaken (of omwerken) van ontwerpen, terwijl overigens werden voortgezet de waarnemingen betreffende waterstanden en waterafvoeren, de stroommetingen in de Javazee, de onderzoekingen betreffende verdamping en opslurping van water in de verschillende kanaal-panden en die betreffende de samenstelling van metselmaterialen.

Wat betreft het bij de werken aangestelde personeel, voor zoover dit niet voor de voortgezette opnemingen en waarnemingen en voor de overblijvende administratieve werkzaamheden, zoomede voor het onderhouden en bewaren van gebouwen, werktuigen en voorraden moest worden aangehouden, vielen onder hen, die tot het vaste waterstaatspersoneel behoorden, sommigen weder bij hun korps in, of bleven, maar nu in andere functiën, à la suite daarvan gevoerd, terwijl enkelen, onder genot van eene toelage boven hun wachtgeld (zoodat zij hun activiteitstraktement behielden), van hunne betrekking ontheven en elders te werk gesteld werden. Van het tijdelijk aangestelde personeel kregen diegenen, wier diensten niet verder noodig waren, overeenkomstig den voet waarop zij waren aangesteld (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4983), aanzegging dat zij na verloop van zes weken zouden worden ontslagen. [3]) Ook de geneeskundige dienst bij de werken werd ingekrompen (verg. blz. 120 hiervóór).

Inmiddels was met het instellen van het hiervóór bedoelde nader onderzoek belast eene tegen het einde van December 1898 hier te lande samengestelde commissie, bestaande uit de heeren J. M. Telders, hoogleeraar-directeur der Polytechnische school te Delft, J. E. de Meijier, directeur der burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, W. F. Leemans, inspecteur van 's Rijks waterstaat hier te lande, en J. Kraus, hoogleeraar bij de reeds genoemde instelling te Delft. Van de commissieleden heeft de heer Kraus zich naar Indië begeven, — waar hij in den loop van Februari jl. aankwam, — ten einde door plaatselijk onderzoek de gegevens te verzamelen voor het door de commissie uit te brengen rapport, en zulks gezamenlijk met het in Indië gevestigde medelid der commissie, den directeur der burgerlijke openbare werken voornoemd, aan wien, in verband daarmede, bij gouvernementsbesluit van 24 Februari 1899 n°. 29 werd opgedragen in Maart d. o. v. eene dienstreis naar de Solo-werken te ondernemen. [4]) Het ligt in de bedoeling den heer de Meijier met den heer Kraus naar Nederland te doen komen — hetgeen tegen December 1899 kan worden verwacht — om aan de beraadslagingen der commissie deel te nemen en tot haar advies mede te werken.

Gedurende den tijd dat in 1898 nog aan de Solo-werken werd voortgewerkt, dat is dus tot in de tweede helft van November, bepaalde zich de arbeid in hoofdzaak tot het verrichten van graaf- en baggerwerk en het verzamelen van materialen. [5]) Wel was in Juni 1898, behalve tot het verrichten van het graafwerk voor het 2de gedeelte (piket 197—408) van het 2de noorderkanaal, ook nog autorisatie verleend tot het maken van de kunstwerken in het 1ste gedeelte (piket 0—197) van dat kanaal, doch met de uitvoering daarvan werd geen aanvang gemaakt.

Een overzicht van de vordering van het graaf- en baggerwerk tot ult. November 1898 geeft het volgende staatje, ontleend aan de tot genoemden datum in de Javasche Courant opgenomen maandverslagen betreffende den voortgang der werken. Bedoeld overzicht is, in afwijking van dat op blz. 97 van het vorig verslag, thans zoo ingericht, dat dadelijk blijkt hoeveel grond is verzet aan blijvende en hoeveel aan tijdelijke of hulpwerken.

Reeds ter uitvoering goedgekeurde gedeelten der werken.			Geraamde hoeveelheid te verzetten grond (in M³.).	Verricht grondverzet (in M³.): vóór 1898	in 1898.	Te zamen.
Blijvende werken.	Hoofdkanaal van Ngloewak tot Kali Tidoe	met de bermsloten	14 860 015			
	Id. „ Kali Tidoe tot Kali Patjol		7 831 095	*a*) 5 683 877	2 733 048	8 416 925
	Id. „ Kali Patjol tot het 2de noorderkanaal		3 329 614			
	Eerste noorderkanaal met twee takken		1 273 094	365 461	„	365 461
	Tweede noorderkanaal tot Babat		678 122	324 791	196 931	521 722
	Coupure bij Ngloewak (prise d'eau van het hoofdkanaal) boven de stuw		1 375 465	*b*) 818 200	239 180	1 057 380
	Id. id. beneden de stuw		2 029 651			
	Doorgraving van de heuvels tusschen de Solo-rivier en de Java-zee	baggerwerk	3 150 328	711 970	262 850	974 820
		graafwerk	8 572 679	1 040 565	835 957	1 876 522
Tijdelijke en hulpwerken	Fundeeringen, Werkspoor, Diversen		1 715 364	1 396 898	1 109 769	2 506 667
			c) 44 815 427	*d*) 10 341 762	*e*) 5 377 735	15 719 497

a) Verbeterd cijfer, zijnde in de opgaaf op blz. 97 van het vorig verslag 286 365 M³. grondverzet aan de coupure bij Ngloewak abusievelijk gerekend bij dat aan het hoofdkanaal.

b) Verbeterd cijfer; zie noot *a*.

c) Verbeterde opgaaf.

d) Namelijk het in 't vorig verslag vermelde totaal van 9 002 331 M³., vermeerderd met 1 339 431 M³., verwerkt aan het werkspoor, de dijken en aan diverse tot dusver niet opgegeven tijdelijke afwateringswerken.

e) Van het totale grondverzet gedurende 1898 werd 897 862 M³. (waarvan 794 415 M³. aan de doorgraving van de heuvels) verricht door middel van werktuigen, welker aantal in het begin van het jaar vermeerderd was met twee nieuwe van hier uitgezonden diepwerker-excavateurs.

[1]) In de heuvels ten zuiden van bedoeld laadstation zou met het verzamelen van breuk- en kalksteen tot nader order mogen worden voortgegaan, daar het wenschelijk geacht werd eene groote hoeveelheid van beide steensoorten ten behoeve van de prise d'eau te Ngloewak voorhanden te hebben voor het geval later tot hervatting van de werkzaamheden besloten mocht worden.

[2]) Sedert werden voor een deel van het bij de Solo-werken gebezigd geweest zijnde materieel andere bestemmingen gevonden. Zoo gingen de stoomschepen *Lawoe* en *Bodjonegoro* over aan het departement der marine om als communicatievaartuigen bij het loodswezen dienst te doen (verg. hoofdstuk **E**, blz. 71 hiervóór), terwijl (ingevolge gouvernementsbesluit van 4 April 1899 n°. 8) een 4-tal smalspoor-locomotieven aan de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij werden verhuurd, onder voorwaarde evenwel dat zij op eerste aanvrage moeten worden teruggegeven.

[3]) Sedert werd gelegenheid gevonden om sommigen van het ontslagen tijdelijk personeel aan te stellen bij andere landswerken of takken van dienst, terwijl anderen bij particulieren eene betrekking vonden of naar Europa vertrokken. Eene plaatsing bij andere in uitvoering zijnde irrigatiewerken bleek slechts bij uitzondering mogelijk, omdat daarbij reeds voldoende Europeesch personeel aanwezig is en eene krachtiger voortzetting van die werken, met daarmede gepaard gaande vermeerdering van personeel, niet mogelijk is, aangezien eene zoodanige krachtiger voortzetting uitsluitend afhangt van de opkomst van koelies voor het verrichten van graafwerk, welke opkomst niet willekeurig kan worden vergroot.

[4]) Deze dienstreis zou tevens dienen voor een bezoek aan de waterwerken in Demak (Samarang) en Tagal.

[5]) De opgaven betreffende het in elk der maanden Januari t/m October 1898 dagelijks gebezigde aantal koelies en ambachtslieden liepen, wat de eersten betreft, uiteen tusschen 6233 in Januari en 14 614 in September, en wat de ambachtslieden aangaat tusschen 1183 in Februari en 2153 in Juli.

De overige groote irrigatiewerken, gedurende 1898 onderhanden geweest, waren de volgende.

Preanger Regentschappen. Bevloeiing van de *Tjiheavlakte* uit de Tjisokkan, ten nutte van p. m. 8600 bouws in het district Tjihea der afdeeling Bandong; geraamde kosten — volgens nader opgemaakte gedetailleerde begrooting — f 956 120 [f 944 730]. [1])

In 1898 kwam de hoofdleiding geheel gereed. Ook werden de daarbij behoorende kunstwerken, zoomede de langs de hoofdleiding loopende weg, op een gedeelte van de verharding na, voltooid, terwijl aan de secundaire leidingen met kracht werd doorgewerkt. Voor een en ander werd uitgegeven f 71 170, makende met de vroeger voor uitvoering bestede sommen een totaal bedrag van f 558 678. [2]) Bij de uitvoering van het werk blijkt in mindere mate van heerendienstplichtigen te kunnen worden gebruik gemaakt dan waarop aanvankelijk was gerekend.

Cheribon. Verbetering van de bevloeiing uit de *Sindopradja-* en *Doetamati*-leidingen, ten nutte van p. m. 37 500 bouws in de afdeeling Indramaijoe; geraamde kosten f 1 600 000.

De werken tot voeding van de Sindopradja-leiding uit de Tjimanok werden in 1898 voortgezet, doch ook nu weder werd daarmede niet in die mate gevorderd als wenschelijk ware geweest, voornamelijk wegens gebrek aan werkvolk, waarvan de opkomst vooral in het begin van het jaar zeer gering was. In 1898 beschikte men gemiddeld per dag over niet meer dan 280 koelies, terwijl er gemakkelijk p. m. 3000 per dag aan het werk zouden kunnen worden gehouden. De verlenging van den houten drempel in de Tjimanok bij de inlaatsluis te Rentang kwam gereed, terwijl het kunstwerk in de Tjikeroe, waaraan bovendien nog enkele voorzieningen werden aangebracht, zoo goed als voltooid werd. Zoowel bedoeld kunstwerk als het benedenstroomsche landhoofd der bovenvermelde inlaatsluis vertoonden weder scheuren, die echter geen gevaar opleverden en gemakkelijk konden worden dichtgemaakt. Op ult. 1898 was van het totaal noodige grondverzet van p. m. 1 530 000 M³. p. m. 1 270 000 M³. gereed (in 1898 werd 171 625 M³. grond verzet), terwijl toen in 't geheel verwerkt was f 1 133 880 (waarvan in 1898 f 38 982).

Tagal. 1°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *West-Brebes* tusschen de Lossari- en de Babakan-rivier, ten nutte van p. m. 20 300 bouws; geraamde kosten f 1 100 000.

Tot ult. 1898 was verwerkt f 934 022, waarvan f 14 835 in 1898. In dat jaar kwam men gereed zoowel met de in 1896 onderhanden genomen verbetering van het Kaboejoetan-hoofdkanaal als met het in 1897 aangevangen nieuwe werk tot verbetering van den waterafvoer tusschen de Babakan- en Lossari-rivieren, bestaande in het graven van eene nieuwe Kaboejoetan-monding en van eene coupure van de Tandjong-rivier naar den ouden benedenloop der Kaboejoetan. Van de voor die twee werken respectievelijk toegestane sommen, ad f 11 440 en f 40 000, werd in 't geheel uitgegeven f 11 430 en f 39 994, waarvan f 1351 en f 7711 in 1898.

Aan de verbetering van de Babakan-hoofdleiding werd voortgewerkt, terwijl de tijdelijke gevangenis tot huisvesting van de gestraften, door wie dit werk grootendeels zal worden uitgevoerd (zie vorig verslag, blz. 98), werd voltooid. Van het toegestaan bedrag, ad f 12 629, was tot ult. 1898 besteed f 12 618, waarvan f 3555 in 1898. Het verder in 1898 verwerkt bedrag van f 2218 betrof voorzieningen aan de dijken en oevers der Lossaririvier.

Het ontwerp voor het derde gedeelte van de werken in West-Brebes, waardoor het terrein tusschen de Kaboejoetan en de Lossari zal worden vrijgemaakt van het bandjirwater uit de Tandjong en eenige kleine riviertjes, kwam gereed en werd goedgekeurd. De kosten zullen f 82 000 bedragen, waarvan echter in 1898 nog niets werd uitgegeven.

Tagal. 2°. Verbetering van de bevloeiing in *Oost-Brebes* (bevloeiing uit de Pamali), ten nutte van p. m. 46 000 bouws; geraamde kosten f 2 250 000 [f 1 680 500].

Tot ult. 1898 was verwerkt f 920 048, waarvan f 190 176 in 1898. De eerste sectie van het hoofdkanaal uit de Pamali werd voortgezet en nagenoeg voltooid. Van de voor deze sectie indertijd toegestane som van f 631 289 was tot ult. 1898 uitgegeven f 565 235, waarvan f 20 943 in dat jaar.

Aangevangen werd met de uitvoering in heerendienst van de in 1897 gereed gekomen ontwerpen voor de tweede sectie van het Pamali-hoofdkanaal en het eerste gedeelte van het Brebeshoofdkanaal, met de daarbij behoorende secundaire leidingen. Op ult. 1898 waren enkele kleine kunstwerken reeds voltooid, terwijl het totale grondverzet respectievelijk bedroeg 397 417 en 138 232 M³. Van de voor de bedoelde twee werken toegestane sommen, ad f 411 380 en f 145 800, was op genoemden datum besteed f 129 587 en f 39 646. Onder het genoemde bedrag van f 145 800 is begrepen f 10 000 voor het nemen van eene proef met de uitbetaling van eene tegemoetkoming van f 0,10 per man en per dag aan de op meer dan 3 palen van het werk wonende heerendienstplichtigen, die op het terrein wenschen te overnachten. Van gemeld bedrag van f 10 000 werd in 1898 uitgegeven f 5973 (begrepen onder de hiervóór genoemde som van f 39 646).

Tagal en Pekalongan. Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in de streek tusschen de *Tjomal-* en de *Pekalongan*-rivier, ten nutte van p. m. 25 000 bouws in de afdeelingen Pamalang en Pekalongan der genoemde gewesten. Geraamde kosten f 1 500 000 [f 1 075 900].

Ten aanzien van de reeds tot stand gekomen werken in dit gebied werden in 1898 een paar noodig gebleken voorzieningen getroffen, hierin bestaande dat in de inlaatsluis der Kesessileiding een spui-riool werd gemaakt en dat de leiding Lajangan bij de dessa Soesoehan werd verlegd wegens inschuring van den oever der Tjomal-rivier ter plaatse. Het tot dusver verwerkte bedrag, dat op ult. 1898 (in 1897 waren geen werken uitgevoerd) f 210 635 bedroeg, steeg dientengevolge tot f 214 300.

Met betrekking tot de uitvoering van het in 't verslag van 1896 (blz. 135) uitvoeriger besproken voorloopig ontwerp voor de verbetering van den waterafvoer en de bevloeiing in de streek tusschen de *Tjomal-* en de *Sragi*-rivier (welk plan een afzonderlijk geheel uitmaakt) werd door de rentabiliteits-commissie een ongunstig rapport uitgebracht. Volgens de berekeningen der commissie zouden de aanlegkosten van het werk, bij gedeeltelijke uitvoering in heerendienst, moeten worden gesteld op f 826 650, en zouden de baten van het werk (door hoogere opbrengst aan landrente en bedrijfsbelasting) te berekenen zijn op f 28 070 's jaars, of, na aftrek van de op f 7100 's jaars geraamde exploitatiekosten, zuiver op f 20 970 's jaars, derhalve op p. m. 2.5 pct. van het aanlegkapitaal. Doch ook afgezien van de te geringe rentabiliteit, was de commissie van oordeel dat de uitvoering van het werk voor de betrokken landstreek niet van urgent belang is te achten. In verband met een en ander heeft de commissie een gewijzigd plan in overweging gegeven, hetwelk in hoofdzaak beoogt de verbetering van de beneden-Sragi, ten einde de jaarlijksche overstroomingen tegen te gaan, een punt dat bij de onderzochte plannen niet voldoende op den voorgrond was gesteld, en voorts het instellen van een onderzoek naar de mogelijkheid van een minder kostbaar plan van bevloeiing, waarbij wellicht minder volledig, maar practisch voldoende, ongeveer dezelfde voordeelen zijn te verkrijgen als met het door de commissie ontraden plan. Verschillende voorontwerpen in dien geest zijn reeds in onderzoek.

Samarang en Japara. Werken tot verbetering van de bedijking der *Serang*-rivier en van de bevloeiing en afwatering in het district *Wedoeng* der afdeeling Demak, ten nutte van p. m. 16 500 bouws. Geraamde kosten f 800 000 (behalve de later ter hand genomen aanvullingswerken).

Van de op ult. 1897 nog onderhanden gebleven, boven het oorspronkelijk plan in uitvoering genomen aanvullingswerken, namelijk het afvoerkanaal der Moeria-riviertjes en het verbeteren van de bevloeiing van het terrein tusschen de Lembon, de Serang en de Wonoredjo, was op ult. 1898 het laatstbe-

[1]) De hier en bij de meeste der verder in deze rubriek behandelde werken tusschen [ ] geplaatste sommen hebben betrekking tot die werken, voor welker totstandkoming sedert 1894/95 (verg. noot 6 op blz. 134 van het verslag van 1896), ook waar het andere dan de eigenlijke nevenleidingen geldt, voor den koeliearbeid van de werkkrachten van heerendienstplichtigen wordt gebruik gemaakt, altijd voor zoover het aantal beschikbare dagdiensten zulks toelaat en voorts in sommige gevallen met toekenning van zekere betaling.

[2]) Onder het voor uitvoering besteed bedrag zijn bij dit werk (zoomede bij de verder in deze rubriek te bespreken werken) *niet* begrepen de uitgaven geboekt onder het hoofd „Opnemingen en projectwerk". Voor laatstbedoelde uitgaven zie bijlage U.

doelde geheel en het eerstvermelde nagenoeg voltooid. Voor het in 1898 verrichte werd respectievelijk uitgegeven f 5379 (waarvan f 5116 ten laste van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen) en f 449, waardoor de kosten van de beide genoemde aanvullingswerken bij het einde van gemeld jaar gestegen waren tot f 45 665 en f 27 893 (toegestaan was f 46 892 en f 27 977) en die van het geheel der Wedoengwerken (op ult. 1897 bedragende f 1 051 533) tot f 1 057 361.

Samarang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *Oost-Samarang* (oostelijk deel der hoofdplaats en districten Srondol en Singenkidoel), ten nutte van p. m. 7000 bouws. Geraamde kosten (vooralsnog enkel voor zoover de verbetering van den waterafvoer betreft) f 663 824.

Tot ult. 1898 was verwerkt f 482 161, waarvan f 278 580 (hieronder f 153 055 voor onteigeningen en schadeloosstellingen) in 1898. [1]) De Samarang-leiding kwam geheel gereed, terwijl zulks met het eerste gedeelte van het hoofdkanaal, loopende tot aan den weg van Samarang naar Goeboek, het geval was op een weinig grondverzet en het bezoden en afwerken van door zware regens beschadigde taluds na. Voor een en ander was tot ult. 1898 een grondverzet noodig geweest van bijna 498 500 M³. Het 2de gedeelte van het hoofdkanaal, van den weg van Samarang naar Goeboek tot aan zee, werd onderhanden genomen, doch de werkzaamheden, die zich in hoofdzaak nog bepaalden tot grondverzet — op ult. 1898 was 146 820 M³. ontgraven —, ondervonden belangrijke vertraging ten gevolge van de groote moeielijkheden, welke zich bij het onteigenen van gronden voordeden.

Ten gevolge van den aanleg van bovenbedoeld hoofdkanaal (het zoogenaamde Ooster-bandjirkanaal) zal een gedeelte zoowel van de spoorweglijn Samarang—Vorstenlanden als van de stoomtramlijn Samarang—Joana tijdelijk moeten worden omgelegd, terwijl tevens eene spoorweg- en eene trambrug over het kanaal zullen moeten worden gebouwd. Met den bouw van laatstbedoelde brug, zoomede met de omlegging van beide lijnen werd in 1898 een begin gemaakt. Aangezien echter het draagvermogen van den grond gebleken is niet zoo groot te zijn als aanvankelijk werd gemeend, zullen de ontwerpen van de pijlers en landhoofden van beide bruggen moeten worden omgewerkt.

Pasoeroean. Bevloeiing uit de *Pategoean*- en andere rivieren in de afdeeling Bangil, ten nutte van p. m. 9000 bouws. Geraamde kosten f 900 000 [f 839 400].

In 1898 werd f 7219 besteed ten behoeve van de voortzetting van het tweede gedeelte der werken voor de waterverdeeling uit de Bekatjak-leiding, makende met het tot ult. 1897 uitgegeven bedrag van f 805 436 een totaal van f 812 655.

Bezoeki. *Sampean-werken*, ten nutte van p. m. 15 000 bouws in de afdeeling Panaroekan; geraamde kosten f 1 000 000 [f 882 100].

Tot ult. 1898 was verwerkt f 860 562, waarvan f 83 180 in 1898, welk bedrag werd besteed voor de voortzetting van de werken tot verbetering van de bevloeiing uit de Kapongan- en Sitoebondo-leidingen, zoomede voor den bouw van eene tijdelijke spuisluis in het Kapongan-hoofdkanaal en van een permanenten dam in de Parseh-leiding in de afdeeling Panaroekan. Tot tegengang van de sterke verzanding van de rivier boven de Sampean-stuw, ten gevolge waarvan allerlei bezwaren bij de bevloeiing worden ondervonden, zal eene spuisluis moeten worden gemaakt, waarvoor het voorontwerp bij het einde van 1898 onderhanden was.

Aangaande het eindontwerp voor de verbetering van de afwatering in Zuid-Panaroekan werd in 1898 door de rentabiliteitscommissie nog geen rapport uitgebracht.

Banjoemas en Bagelen. 1°. Verbetering van de bevloeiing in het *Seraijoe*-stroomgebied, ten nutte van p. m. 80 000 bouws. Geraamde kosten van dit werk en dat sub 2°. te zamen f 9 300 000 [f 7 727 600].

Tot ult. 1898 was voor het sub 1°. bedoelde irrigatieplan aan uitvoering besteed f 1 476 445, waarvan in 1898 niet meer dan f 1580 voor de voltooiing van de in 1897 aangevangen omlegging van een gedeelte van de 1ste hoofdaftapping uit de Karangtengah-leiding in de afdeeling Bandjarnegara der residentie Banjoemas, waarvan de totale kosten hebben bedragen f 7624.

De plannen voor de verdere tot het Seraijoe-irrigatieplan behoorende werken (verg. vorig verslag, blz. 99) bleven in behandeling.

Banjoemas en Bagelen. 2°. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in *Zuid-Banjoemas* en in de afdeeling *Karanganjar* der residentie *Bagelen*, ten nutte van p. m. 50 000 bouws. (Geraamde kosten zie bij 1°.).

Het advies der rentabiliteits-commissie omtrent het in 1897 in hare handen gestelde ontwerp voor dit irrigatieplan (verg. vorig verslag, blz. 100) was, tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, nog niet uitgebracht.

Bagelen. Verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het *zuidelijk deel van het gewest, beoosten de Lok Oeloe*, ten nutte van p. m. 57 000 bouws. Geraamde kosten f 2 850 000. [f 2 378 700].

Tot ult. 1898 was verwerkt f 395 811, waarvan f 127 742 in 1898.

De in 1896 aangevangen verruiming van het Tjokrojassankanaal kon, nadat de sedert ondervonden moeielijkheden bij de onteigening uit den weg waren geruimd, in 1898 worden voortgezet. Bij het einde des jaars was door heerendienstplichtigen reeds eene hoeveelheid van 46 000 M³. grond ontgraven en was van de toegestane som ad f 118 804, reeds f 79 000 (waarvan f 72 757 in 1898) voor dit onderdeel van het irrigatieplan besteed.

Met de uitvoering van het in Augustus 1897 geautoriseerde onderdeel der werken in Zuid-Bagelen, de verbetering namelijk van de Soedagaran-leiding, werd voortgegaan. Het hoofdkunstwerk bleef nog onderhanden, maar de overige kunstwerken kwamen geheel gereed, terwijl het graven van de leiding voor de helft voltooid werd. In verband met dit werk werd ook de Modjosewoe-leiding, welke de kotta Koetoardjo van spoelwater voorziet, verbeterd. Voor een en ander was tot ult. 1898 uitgegeven f 48 979, waarvan f 41 498 in 1898.

Overigens werden in 1898 nog ter hand genomen de verbetering van de aftappingen uit de Kedoengpoetri-leiding in de afdeeling Poerworedjo, welk werk nagenoeg gereed kwam, zoodat het in gebruik kon worden genomen, zoomede het bouwen van een stuwdam met inlaatsluis in de Doelang ten behoeve van de Djarakah-leiding, van welk werk het rechterlandhoofd, de inlaatsluis en de spuisluis gereed kwamen, doch het graafwerk voor het linkerlandhoofd, zoomede het verleggen van de Djarakah-leiding nog onderhanden bleven, terwijl de op ult. 1897 onvoltooid gebleven werken aan de Doengoes-leiding werden voltooid. Voor laatstbedoelde drie werken werd respectievelijk uitgegeven f 5244, f 6625 en f 1618.

Madioen. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de afdeelingen *Magettan* en *Ngawi*, ten nutte van p. m. 48 000 bouws (tot dusver was opgegeven p. m. 50 000 bouws). Geraamde kosten f 3 500 000 [f 2 100 000].

Tot ult. 1898 was verwerkt f 99 142, waarvan f 11 378 in 1898, welk laatste bedrag werd aangewend voor de voltooiing van de prise d'eau in de Gandong-rivier te Djedjeroek (f 380) en voor het bouwen van acht inlaatsluisjes voor bestaande aftappingen uit de rivieren Gandong-kidoel en Babar in de afdeeling Magettan (f 10 998), welke werkjes nagenoeg gereed kwamen.

Het algemeen voorontwerp bleef nog onderhanden.

Met betrekking tot eenige nog in studie zijnde of reeds in staat van wijzen verkeerende plannen voor groote irrigatiewerken, nopens de uitvoering van welke laatste echter nog geene beslissing is genomen [1]), kan het volgende worden gemeld.

Bantam. De terreinopnemingen in het belang der bevloeiingen uit de Tjioedjoeng in Noord-Bantam (zie vorig verslag, blz. 100) werden voortgezet en voltooid. De totale kosten hebben bedragen f 49 367, waarvan in 1898 werd uitgegeven f 21 990.

[1]) Over het bij de Indische begrooting voor 1898 (zie de toelichting op onderafdeeling 75) genoemde werk „Maken van een nieuwen linker-Toentang- en nieuwen rechter- en linker-Grogol-dijk", waarmede samenhangt een nog te autoriseeren bevloeiingsplan ten dienste van p. m. 16 000 bouws in de districten Singenkidoel en Grogol, wordt gehandeld op de volgende blz. Voor bedoelde dijkwerken werd in 1898 uitgegeven f 37 544.

[1]) Ten aanzien van de drie tot laatstbedoelde categorie behoorende werken, welke c. q. 't eerst voor uitvoering zouden verdienen in aanmerking te komen, namelijk die in het vervolg dezer mededeelingen genoemd onder Tagal, onder 2°. bij Pasoeroean en onder Kediri, is dezerzijds het advies gevraagd van de op blz. 127 hiervóór bedoelde commissie voor de werken in de Solo-vallei.

Bedoelde opnemingen omvatten de geheele uitgestrekte vlakte benoorden den grooten postweg in het district Kramatwatoe van de afdeeling Anjer en in de districten Serang, Tjiroeas, Oenderandir, Tanara en een gedeelte van Tjikandi van de afdeeling Serang, zoomede eene strook langs den westelijken oever van de Tjioedjoeng, van Rangkas Betoeng tot aan den grooten postweg. Deze geheele streek (eene oppervlakte beslaande van p. m. 800 K.M².) was, met uitzondering van de districten Tanara en Tjikandi, bij het einde van 1898 ook reeds in kaart gebracht.

Uit nadere onderzoekingen is gebleken, dat het, in verband met de gesteldheid van het terrein, niet wel mogelijk is eene prise d'eau te maken boven de afdeelingshoofdplaats Rangkas Betoeng (Lebak), met eene voedingsleiding uit de Tjiberang, welk plan de bevloeiing van naar schatting 40 000 bouws zou hebben mogelijk gemaakt. Vermoedelijk zal nu het punt van aftapping meer stroomafwaarts in de nabijheid van de dessa Pamerajan gekozen moeten worden, ten gevolge waarvan de te bevloeien oppervlakte op ten hoogste 31 000 bouws zal zijn te stellen.

Krawang. De opnemingen in het belang van de voor een deel van dit gewest te ontwerpen bevloeiingswerken werden in 1898 geregeld voortgezet. Daarvoor werd uitgegeven f 34 028, makende met het vroeger besteed bedrag in 't geheel f 99 696. Bij het einde des jaars waren in totaal opgemeten 747 K.M²., waarvan 716 K.M². in kaart waren gebracht. De verrichte metingen en de bestudeering van de terreinsgesteldheid hebben, in verband met de beschikbare hoeveelheid water, er toe geleid om van bevloeiingen uit de Tjikao en de Tjiherang-Noengali af te zien en zich voorloopig te bepalen tot irrigatie uit de Tjitaroem. Het bevloeiingsgebied zou dan bijna de geheele contrôle-afdeeling Krawang omvatten.

Nopens de vraag of de aangevangen opnemingen, met het oog op de van het werk te verwachten voordeelen, al of niet dienden te worden voortgezet, bracht de rentabiliteits-commissie in den loop van 1898 advies uit. De commissie komt tot de conclusie dat, al zou later blijken dat de netto opbrengst der werken in den aanvang minder dan 4 pct. van het aanlegkapitaal zou bedragen, het toch aanbeveling verdient tot den aanleg over te gaan, aangezien de toegenomen bevolking thans bij ongunstigen westmoesson een groot deel van hare bouwvelden door gebrek aan water niet in cultuur kan brengen. Op grond van dat advies is dan ook besloten tot voltooiing van de opnemingen en tot het maken van een volledig voorontwerp met raming van kosten, waarmede nog ongeveer twee jaren gemoeid zullen zijn. Voor zooveel uit de reeds voorhanden gegevens valt op te maken, zouden door den aanleg van het werk p. m. 118 000 bouws voldoende van irrigatiewater worden voorzien, terwijl tot nog toe in datzelfde gebied, behalve 2000 bouws tegalvelden, slechts bebouwd worden 50 000 bouws sawahs, waarvan niet meer dan 7000 goed bevloeid kunnen heeten, doch 13 000 niet dan gebrekkig van water kunnen worden voorzien en 39 000 geheel van den regen afhankelijk zijn. Bij uitvoering in heerendienst zou, in verband met het beschikbaar aantal dagdiensten van heerendienstplichtigen, de uitvoering van het plan over 15 jaren zijn te verdeelen.

Tagal. Omtrent de uitvoering van het door de rentabiliteits-commissie gunstig beoordeelde plan voor de verbetering van de bevloeiing en afwatering van p. m. 38 000 bouws in de streek tusschen de Tjomal- en de Tjatjaban-rivier werd nog geen beslissing genomen. Bedoeld plan, waartoe het vroeger in studie genomen Ramboet-plan heeft geleid, omvat nu, blijkens het in 1897 gereed gekomen voorontwerp, tevens de indertijd reeds geautoriseerde bevloeiing, enz., van het Waloeh-gebied, waarvoor echter, na de tot standkoming en in gebruikstelling (in 1891) van de prise d'eau te Soengapan, de verdere werken tot dusver geschorst zijn gebleven.

Samarang. Verbetering van de bevloeiing en afwatering in de districten *Singenkidoel* en *Grogol* der afdeeling Samarang, ten nutte van p. m. 16 000 bouws.

De voorloopige ontwerpen voor dit nog niet geautoriseerde bevloeiingsplan bleven ook in 1898 nog onvoltooid. Met de, onafhankelijk van de eventueel nopens het bovenbedoelde plan te nemen beslissing, ter hand genomen vernieuwing (in betaalden heerendienst) van de Toentang- en Grogol-dijken kwam men in 1898, op weinig na, gereed. In genoemd jaar werd uitgegeven f 37 544 (waarvan f 30 140 voor tegemoetkoming aan heerendienstplichtigen bestreden werd uit het excedent van het hoofdgeld), makende met het vroeger bestede bedrag, ad f 133 181, een totaal van f 170 725.

Pasoeroean. Uitbreiding en verbetering van de bevloeiing in de afdeeling Malang: 1°. uit de *Kedoengkandang*-leiding, en 2°. uit de *Molek*-leiding.

Volgens het in 1898 door de rentabiliteits-commissie uitgebracht advies komen deze werken in aanmerking voor uitvoering en wel in dier voege, dat slechts de kunstwerken in vrijen arbeid en de leidingen in onbetaalden heerendienst worden aangelegd. Bij uitvoering op die wijze zullen de kosten van eerstgenoemd werk f 299 190 (waaronder f 44 790 voor het maken van eene toevoerleiding uit de Kalisari) en van het laatstvermelde f 452 500 bedragen, terwijl daarbij te rekenen valt op eene netto rente van het aanlegkapitaal van respectievelijk 5.7 en 6.1 pct. De beide werken kunnen niet gelijktijdig ter hand genomen worden in verband met het jaarlijks beschikbaar aantal heerendienstplichtigen. Aan het Molek-project, dat in eene grootere behoefte zal voorzien en waarbij geen onzekerheid bestaat omtrent de verhouding tusschen de benoodigde en de beschikbare hoeveelheid water, moet naar het oordeel der commissie de voorrang worden gegeven.

Kadoe. Nopens het ontwerp voor eene bevloeiing op den rechteroever der kali *Tangsi*, ten nutte van 2867 bouws, was bij het einde van 1898 door de rentabiliteits-commissie nog geen advies uitgebracht.

Kediri. Omtrent de uitvoering van het blijkens het verslag van 1897 (blz. 160) door evengenoemde commissie gunstig beoordeelde plan tot aanleg van bevloeiingswerken in de districten *Waroedjaijeng* en *Kertosono* der afdeeling Berbek, ten nutte van ruim 25 000 bouws, werd nog geene beslissing genomen.

Djokjokarta. De onderhandelingen met den sultan over de voorwaarden, waarop door hem met het Gouvernement eene overeenkomst zou kunnen worden gesloten met betrekking tot de uitvoering van de ontworpen irrigatieplannen in dit gewest (zie vorig verslag, blz. 101), bleven hangende.

Rivier- en zeewerken. De ter verbetering van den toestand van het Westgat van Soerabaija aangelegde dam van Oedjoeng Piring naar het Djamoean-rif bleef, na zijne voltooiing in 1896, gestadig zakken, ook nadat op de dientengevolge lager gekomen 3 M. breede kruin een kleinere dam met eene kruinsbreedte van 1 M. was opgezet. Dientengevolge had bij hoog water hier en daar overstorting plaats, waarom besloten werd den dam nader op hoogte te brengen. Met de uitvoering van dit werk, waarvan de kosten zijn geraamd op f 51 200, zou in April of Mei 1899 een aanvang worden gemaakt.

Ten aanzien van de werken voor het behoud van het vaarwater in het Oostgat van Soerabaija kan worden vermeld dat van de voortzetting van de normaliseering der beneden-Brantas voorloopig werd afgezien, daar, zooals reeds werd gezegd op blz. 102 van het vorig verslag, eene juiste beoordeeling van de uitwerking der tot dusver ten behoeve van die normaliseering tot stand gebrachte werken eerst mogelijk zal zijn wanneer, na de voltooiing van de Porrong-werken en van de kanalisatie der beneden-Soerabaija-rivier, eene definitieve waterverdeeling zal zijn vastgesteld. Van de werken ten behoeve van de verlenging der nieuwe Porrong-rivier kwamen in 1898 geheel gereed de beide dijken langs de nieuwe rivier, de dam door de kali Semamboeng, de leidijk over het eiland Kedoeng Pandan-lor met den steenen kop aan het benedeneinde, zoomede de dam door de kali Sogo.

Bij den nieuwen ijzeren syphon te Djabon ontstonden eenige lekken, die echter eerst in den oostmoesson van 1899 zouden kunnen worden gestopt. De in 1897 reeds met 1 M. verlaagde steenen overlaat werd tusschen de rechtstandsmuren tot op de hoogte van den rivierbodem afgebroken. De rivierbodem boven den overlaat schuurt nu langzamerhand weg, welk wegschuren bevorderd werd door bij lage rivierwaterstanden den grond los te maken. Ten gevolge van de voortgezette verlaging van den overlaat voert thans de oude Porrong-rivier bij lage rivierwaterstanden geen en de nieuwe al het water af, terwijl de waterstanden aan de Porrong-brug, bij dezelfde afvoeren, 0,30 tot 0,44 M lager dan vroeger zijn. Wat de overige onderdeelen der werken betreft werd de arbeid aan de voedingsleidingen ter hoofdplaats Soerabaija voortgezet, terwijl van de twee stuwen met schutsluizen op de beneden-Soerabaija-rivier die te Goe-

noengsari voltooid en den 10den November 1898 in gebruik gesteld werd. Gemiddeld werden per dag geschut 100 prauwen, met eene totale laadruimte van 500 kojang, en 20 vlotten. De werkzaamheden aan de stuw te Goebeng ondervonden veel vertraging ten gevolge van den slechten ondergrond. De voortgezette draagproeven op de ingeheide palen leidden tot wijzigingen in den bovenbouw, welke hoofdzakelijk ten doel hebben het gewicht der muurwerken te verminderen, waardoor het gevaar van verzakking zeer veel geringer is geworden.

Van het voor de gezamenlijke werken in het Oostgat van Soerabaija voor 1898 toegestaan bedrag van f 418 000 werd in dat jaar verwerkt f 414 946, waarvan o. a. voor de stuwen f 299 280 en voor de voedingsleidingen f 94 017.

In andere gewesten waren in 1898 geen belangrijke onder de hier behandelde rubriek te vermelden waterstaatswerken onderhanden.

Ter hoofdplaats Batavia bestonden zij in het verder aanbrengen van voorzieningen aan den voet van de kaaimuren langs de Tjiliwong, in de uitdieping van het Krokot-kanaal tot aan zee, en in het aanbrengen van eene houten beschoeiing aan den rechteroever van de Tangkee, welke beide laatste werken nog in 1898 afliepen.

In de afdeeling Toba en Silindong der residentie Tapanoli kwamen eenige werken tot stand, ten doel hebbende eene verlaging van den hoogwaterspiegel van het Toba-meer te verkrijgen in het belang van de rijstcultuur langs de oevers.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden kwam te Makasser eene afvoerleiding in uitvoering om een gedeelte dier hoofdplaats voor overlast van water te beveiligen, terwijl te Maros eenige voorzieningen onderhanden genomen werden ter bescherming van het fort aldaar tegen beschadiging door de Marosrivier.

Van de te Gorontalo (residentie Menado) aangelegd wordende kribben in de Bone-rivier kwamen er eenige gereed.

Ter hoofdplaats Koepang (residentie Timor en onderhoorigheden) kwam eene zeewering tot stand ter beveiliging van den kaaimuur langs het zeestrand.

Havenwerken. Te Tandjong Priok (Batavia) werd in de binnenhaven (door den baggermolen *Merak*) opgebaggerd 84 775 M³. specie, waarvan 72 425 M³. buiten werd gestort en 12 350 M³. door middel van een elevator in de sedert 1894 afgedamde en thans gedempt wordende Zuidergracht. Voorts werd (door den baggermolen *Borneo*) nog 144 550 M³. specie opgebaggerd gedeeltelijk in het scheepvaartkanaal en gedeeltelijk in de voorhaven voor de geul nabij de Westergracht. De havendammen werden geregeld onderhouden; het Oosterhoofd vereischte nog steeds bijstorting.

Ongerekend de landsvaartuigen en 9 vreemde oorlogsschepen werd de haven te Tandjong Priok in 1898 bezocht door 777 stoom- en 44 zeilschepen (58 minder en 1 meer dan in 1897), metende 721 761 en 26 967 registerton (92 454 minder en 8067 meer dan in 1897). Wat de stoomschepen betreft, kwam er 356 malen een schip van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij; voor de schepen der maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" bedroeg dit aantal 55 en 80, voor die der „Messageries Maritimes" en van de „Queensland Mail" respectievelijk 38 en 24, en voor die van andere reederijen 224.

De invoer van steenkolen bedroeg 65 390 ton, tegen 58 020 ton in 1897. (Over de huursommen voor kolenloodsen en opslagterreinen, enz. zie blz. 71 hiervóór.)

De toestand van het oude havenkanaal te Batavia, hetwelk door een der plaatselijke baggermolens voor zooveel noodig op diepte werd gehouden, was vrij gunstig. Een aanvang werd gemaakt met herstellingen aan den oostelijken havenmuur. Aan den zoogenaamden Kleinen Boom werd aan particuliere schepen, tegen f 0,50 per M³., 5358 M³. water verstrekt (59 M³. meer dan in 1897).

Te Cheribon en te Pekalongan kon de vaargeul tusschen de zeehoofden en een weinig daarbuiten door den beurtelings aldaar gestationneerden baggermolen *Smeroe* gemakkelijk op voldoende diepte worden gehouden. Te Tagal kostte dit echter door het voortschrijden van de strandlijn veel moeite.

Te Samarang werden de haven en het havenkanaal door baggeren op voldoende diepte en werd eveneens de Samarangrivier bevaarbaar gehouden.

Aan de monding der Kalimas te Soerabaija werd door baggerarbeid gedurende 8½ maand eene hoeveelheid van 99 739 M³. specie verwijderd, tegen 97 780 M³. gedurende 8 maanden in 1897. In den laatsten tijd is de Indische Regeering betrokken geworden in plannen om te Soerabaija betere gelegenheid te geven tot eene goedkoope en vlugge behandeling van handelsgoederen. Te dien aanzien is vooralsnog slechts te vermelden dat over het door een der ingenieurs van den dienst der staatsspoorwegen ontworpen voorloopige plan betreffende eene spoorweghaven op genoemde hoofdplaats in het najaar van 1898 rapport is uitgebracht door de daarvoor van gouvernementswege ingestelde — en in Mei jl. onder dankbetuiging ontbonden — commissie, en dat intusschen van andere zijde ingekomen is eene aanvraag om concessie voor het maken en exploiteeren te Soerabaija van vaste steigers of laadhoofden en het bouwen van pakhuizen voor den opslag van producten, enz. Alvorens deze aangelegenheid in nadere behandeling te nemen, heeft de Indische Regeering het wenschelijk geacht over het eerstbedoelde plan nog de voorlichting in te winnen van den tijdelijk — zie blz. 127 hiervóór — in Indië vertoevenden hoogleeraar J. Kraus, die bereid was bevonden om hierover in algemeene trekken zijn oordeel te doen kennen.

Te Pasoeroean werden de in 1898 aangevangen peilingen in de geul over de bank geregeld voortgezet. Tot dusver bleek dat de hoogte dier bank weinig of geen verandering ondergaat.

Te Tjilatjap verkeerde de haven in goeden toestand en gaf ook de gemeenschap met de reede geen stof tot klagen. In 1898 vielen aldaar binnen 46 stoom- en 4 zeilschepen, metende 99 741 en 18 053 ton, tegen 48 stoom- en 5 zeilschepen, gezamenlijk metende 87 743 en 19 527 ton, in 1897.

De Emmahaven bij Padang werd bezocht door 315 stoomschepen, metende 473 256 registerton, zijnde 36 schepen en 55 276 ton meer dan in 1897. Er kwam o. a. 139 malen een stoomschip van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, 85 malen een van de stoomvaartmaatschappij „Nederland" en 59 malen een van de „Rotterdamsche Lloyd". De voor Padang bestemde zeilschepen bleven weder op de oude reede achter Poeloe Pisang ankeren. Aan particuliere schepen werd aan de uitlooppijpen verstrekt 11 854 M³. water, tegen f 1 per M³., en aan gouvernementsvaartuigen (kosteloos) 210 M³.

Van het in 1898 voltooide los- en laadhoofd ter hoofdplaats Benkoelen werd al aanstonds een ruim gebruik gemaakt. De werken aan de vluchthaven te Kroë (mede in Benkoelen) werden voortgezet, terwijl de los- en laadsteiger te Telok Semawé (Atjeh's noordkust) gereed kwam.

Drinkwatervoorziening. Belangrijke werken voor drinkwatervoorziening waren in 1898 vanwege het departement der burgerlijke openbare werken niet onderhanden. (Over werken van dien aard, vanwege de militaire genie ondernomen, is gehandeld op blz. 47 hiervóór, terwijl over artesische boringen vanwege den dienst van het mijnwezen het noodige wordt medegedeeld in hoofdstuk **O**, afd. II, van dit verslag.)

Te Batavia werden de buizen gelegd ter aansluiting van den put n°. 11 aan de Defensielijn van den Bosch. Deze put leverde op 7.60 M. aftaphoogte 2360 L. per minuut. Aan particulieren werden, op den voet van het bepaalde bij gouvernementsbesluit van 3 Januari 1898 n°. 19 (zie vorig verslag, blz. 103), verstrekt 9135 M³. water. Ter zake werd — à f 0,20 per M³. — ontvangen f 1827, tegen f 1095 in 1897.

Te Krawang, waar al de reeds geboorde 5 putten een negatief debiet hebben, bleek het noodig er pompen op aan te brengen, hetgeen in 1898 reeds ten aanzien van een drietal daarvan plaats vond.

Te Poerwodadi (afdeeling Grobogan der residentie Samarang) werd het buizennet van de drinkwaterleiding uitgebreid.

Het rapport van den dezerzijds geraadpleegden deskundige in zake de ontworpen drinkwatervoorziening voor de hoofdplaats Soerabaija heeft tot de slotsom geleid dat het vraagstuk uit een technisch en financieel oogpunt het best tot oplossing zal zijn te brengen wanneer het water ontleend wordt aan de bronnen bij Kasri in de afdeeling Bangil der residentie Pasoeroean, terwijl het overigens de voorkeur zal verdienen den aanleg en de exploitatie der waterleiding niet door particulieren [1]), maar

[1]) De termijn van twee jaren, waarvoor bij gouvernementsbesluiten van 30 Mei 1897 nos. 30 en 31 aan een drietal ingenieurs bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken (de heeren C. W. Weijs c. s.) voorrang werd verleend voor concessies tot het aanleggen en exploiteeren van hoogdrukwaterleidingen voor Batavia, Meester-Cornelis, Buitenzorg en Samarang (zie vorig verslag, blz. 103), werd bij gouvernementsbesluit van 18 Mei 1899 n°. 21 tot ult. December 1900 verlengd.

van gouvernementswege te doen plaats hebben. De indiening wordt thans voorbereid van een wetsontwerp, ten doel hebbende in 1900 met de uitvoering van de werken een aanvang te kunnen maken.

Met het aanleggen van eene drinkwaterleiding voor de hoofdplaats Rembang werd begonnen.

Te Lawang (residentie Pasoeroean) kwam eene watervoorziening van het stationsemplacement tot stand. Omtrent de uit die leiding aan particulieren toe te stane aftappingen, waartoe de bevoegdheid berust bij den directeur der burgerlijke openbare werken, werden bij gouvernementsbesluit dd. 28 April 1899 n°. 19 soortgelijke algemeene voorwaarden vastgesteld als sedert Januari 1898 (zie hiervóór) met betrekking tot de gouvernements-drinkwaterleidingen te Batavia (en Meester-Cornelis) gelden. Echter zal te Lawang de prijs van het water voor particulieren niet f 0,20, maar f 0,10 per M³. bedragen.

De in 't vorig verslag vermelde werken voor de waterdistributie te Soerakarta werden voltooid, behalve die aan den put te Djebres.

Voor de verdeeling van het water van den artesischen put in de kampong Djawa ter hoofdplaats Padang werd een voorstel ingediend, terwijl een ontwerp voor de waterdistributie te Solok (residentie Padangsche Bovenlanden) in behandeling was. Beide ontwerpen zouden in 1899 tot uitvoering komen.

Voor de hoofdplaats Benkoelen, waar eene boring gedaan werd tot 400 M. diepte, echter zonder eene waterhoudende laag aan te treffen, worden middelen beraamd om op andere wijze dan door artesische boringen in de behoefte aan drinkwater te voorzien.

III. Spoor- en tramwegen en stoomwezen.

§ 1. *Spoor- en tramwegen.*

Gedurende het verslagjaar 1898/99 kwam een zeer groot aantal aanvragen van particulieren in, die voorrang van concessie voor spoorwegen of die aanleg van tramwegen beoogden, van welke plannen echter betrekkelijk zeer weinige eenig resultaat hebben opgeleverd.

Ter uitvoering van de bij de wet van 9 Juni 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 143, Indisch Staatsblad n°. 222) goedgekeurde overeenkomst werd op 4 Augustus d. o. v. het bedrijf der Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij, zijnde de exploitatie van den spoorweg Batavia—Krawang (lang p. m. 63 K.M.), feitelijk door den Staat overgenomen, gelijk in het vorig verslag (blz. 103) reeds werd vermeld. Deze lijn is nu gevoegd bij de Westerlijnen der staatsspoorwegen.

Tot staatsaanleg van nieuwe lijnen werd besloten bij de wetten van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad 1898 n°. 284, Indisch Staatsblad 1899 n°. 17) en 22 Juli 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 177), namelijk van p. m. 87 K.M. in Oost-Bezoeki, ter verbinding van de havenplaats Banjoewangi met den sedert kort gereed gekomen spoorweg Probolinggo — West-Bezoeki, en van p. m. 7⁵ K.M. in de residentie Soerabaija, ter verbinding van het station Goebeng nabij de hoofdplaats Soerabaija met de oostzijde van de Kalimas aldaar.

Nog in studie zijnde stoomverbindingen, om c. q. voor staatsaanleg in aanmerking te worden gebracht, betreffen eene lijn van Krawang naar Tjipadalarang aan den Preanger-staatsspoorweg, voor welke lijn het in Februari 1898 aangevangen terreinonderzoek (zie vorig verslag, blz. 104), naar in Mei jl. uit Indië gemeld werd, toen binnen weinige weken zou gereed komen, zoomede eene spoor- of tramwegverbinding Cheribon-Kadhipaten.

Aan den chef van aanleg van den onderhanden zijnden staatsspoorweg door Bantam is voorts opgedragen advies uit te brengen nopens de vraag of het wel aanbeveling zou verdienen eene uitbreiding van dien spoorweg in zuidwestelijke richting, namelijk van Serang over Pandeglang en Menes naar de kustplaats Laboean, voor welk traject zich particuliere aanvragers voor spoor- of tramwegaanleg hadden voorgedaan, eventueel uit handen te geven.

Door eene nadere wijziging — bij ordonnantie van 10 Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 161) — van de in 't vorig verslag (blz. 104) reeds besproken bepalingen betreffende het vervoer over spoorwegen van groote hoeveelheden buskruit en ammunitie ten behoeve van 's lands militairen dienst, werden de voorschriften omtrent het militair geleide van dergelijke zendingen beperkt tot zendingen van meer dan één wagenlading buskruit, enz. Door den dienst der staatsspoorwegen werd tevens eene betere regeling vastgesteld omtrent de bevrachting van dergelijke zendingen.

In het belang van de inheemsche lucifer-industrie werd bij ordonnantie van 19 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 118) art. 201 van het algemeen reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch-Indië in dier voege gewijzigd, dat zoogenaamde veiligheidslucifers, namelijk die welke alleen bij het afstrijken op een daartoe speciaal vervaardigd oppervlak ontvlammen, in eene minder kostbare verpakking dan in houten kisten, in welke goedkoopere verpakking zij reeds sedert 't laatst van 1896 (verg. het verslag van 1897, blz. 161, noot) op de staatsspoorwegen werden toegelaten, ook op de particuliere spoorwegen moeten worden gedoogd.

De door het departement der burgerlijke openbare werken geleverde ontwerpen zoowel van een nieuw algemeen reglement voor de secundaire spoorwegen, als van een nieuw algemeen reglement op den aanleg en de exploitatie van tramwegen met mechanische beweegkracht, zijn in Indië nog in behandeling.

Sedert December 1898 wordt door de Indische Regeering, bij het verleenen van vergunningen voor den aanleg en de exploitatie van spoor- of tramwegen, aangaande de naasting en de verder aan de vergunning te verbinden bijzondere voorwaarden een nieuw model gevolgd.

A. Spoorwegen.

1°. Staatsspoorwegen.

Daar uitvoerige mededeelingen en gegevens zijn opgenomen in het speciale jaarverslag betreffende de staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië, waarvan de jaargang 1898 eerlang hier te lande ter perse gaat, terwijl geregeld maandelijksche opgaven betreffende aanleg en exploitatie worden opgenomen in de Javasche Courant, zal men zich te dezer plaatse tot het volgende kunnen bepalen, voor het overige, wat de exploitatie betreft, verwijzende naar de te Batavia van regeeringswege uitgegeven wordende „Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië", waarvan de 9de jaargang (1898) spoedig wordt tegemoet gezien. In Juli jl. heeft te Batavia het licht gezien — en is hier te lande ook in den handel verkrijgbaar gesteld — een kort verslag betreffende de exploitatie over 1898 zoowel van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust als van de gouvernements-kolenontginning aldaar.

Bij gouvernementsbesluit dd. 28 November 1898 n°. 15 werd den directeur der burgerlijke openbare werken de bevoegdheid verleend om afstandswijzers voor de staatsspoorwegen op Java vast te stellen. De machtiging, welke genoemde directeur sedert 1893 bezit om op de secundair geëxploiteerde deelen der bedoelde spoorwegen stopplaatsen op te nemen of op te heffen, en te bepalen welke treinen al dan niet bestemd zijn voor het verkeer met de stopplaatsen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 16 December 1898 n°. 37 mede verleend ten aanzien van de als hoofdspoorweg geëxploiteerde gedeelten.

Voor de Westerlijnen trad op 1 Juni 1899 eene nieuwe dienstregeling in werking, ten gevolge waarvan eenige nieuwe verbindingen en eenige nieuwe treinaansluitingen tot stand kwamen (zie Javasche Courant dd. 19 Mei 1899).

a. Aanleg.

Lijn Probolinggo—Djember—Kalisat—Panaroekan (totale lengte, met inbegrip van de 1.8 en 1 K.M. havenspoor te Probolinggo en te Panaroekan, ruim 223 K.M.). Hoewel deze lijn reeds sinds 1 October 1897 over hare volle lengte in exploitatie was, moest door den dienst van den aanleg nog tot 21 December 1898 worden gewerkt aan de werkplaatsen en arbeiderswoningen te Djember, de beambtenwoningen te Kalisat en de watervoorziening te Panaroekan.

Lijn Kalisat-Banjoewangi. De bij de reeds hiervóór aangehaalde wet van 31 December 1898 bevolen aanleg van eene spoorweglijn van Kalisat naar Banjoewangi (p. m. 87 K.M.) werd op 1 Februari jl. ter hand genomen.

Deze lijn zal geheel een secundair karakter dragen, doch zoodanig worden aangelegd, dat het rollend materieel der overige staatslijnen er dienst op kan doen. Bij het voorontwerp werden de bouwkosten geraamd op f 5 732 000, daaronder p.m. f 267 000 voor de aanschaffing van rollend materieel, berekend op den loop van één trein dagelijks van Kalisat naar Banjoewangi en

omgekeerd, benevens een locaaldienst van twee treinen daags in elke richting tusschen Banjoewangi en Singodjoeroeh. Voor den aanleg, welke geacht wordt 3 jaren te zullen vorderen, is de lijn verdeeld in drie secties, met Sempolan, Goemitir en Banjoewangi als standplaatsen der sectiechefs. Daar de lijn grootendeels door eene geheel onbewoonde streek loopt, waren de eerste werkzaamheden het oprichten van tijdelijke woningen voor het personeel langs het tracé, terwijl gelijktijdig in de 1ste en 3de sectie de uitbakening en waterpassing onderhanden werden genomen.

In de 2de en 3de afdeeling van de 1ste sectie en in de 2de sectie bleek dat nog talrijke bijmetingen moesten plaats hebben. Ook kwam de wenschelijkheid aan het licht om tusschen Sempolan en Goemitir eene wijziging te brengen in het aanvankelijk ontworpen tracé, waardoor de kosten van aanleg minder zullen worden, terwijl de mogelijkheid bestond om de Goemitir-tunnel, door haar noordelijker te plaatsen, korter te maken. Na afloop van deze bijmetingen en nadat de juiste richting der lijn is bepaald en goedgekeurd, zal eerst met kracht aan de werkzaamheden kunnen worden begonnen.

De opkomst van het werkvolk was tot dusver bevredigend.

Lijn Tarik-Soerabaija (totale lengte 38 736 M.). Nadat op de twee voorafgegane dagen de bovenbouw der brug over de Kalimas van de oude landhoofden op de nieuwe was overgebracht, kon den 20sten Mei 1898 het 2de spoor tusschen Wonokromo en Soerabaija, met de emplacementen Wonokromo, Goebeng en de verbindingslijn Goebeng - Kalimas West [1]), aan de exploitatie worden overgegeven. Het laatst onderhanden gebleven gedeelte van de lijn, het baanvak Wonokromo - Sepandjang (p.m. 7 K.M.), werd op 1 December 1898 voor het algemeen verkeer opengesteld. Echter waren toen alle werken aan gebouwen als anderszins nog niet gereed. Op ult. Mei jl., toen nog alleen te Soerabaija en te Tarik de perronkap bleef op te stellen (hetgeen door den exploitatiedienst zou geschieden), werd het beheer van den aanlegdienst overgenomen door den chef der exploitatie van de Oosterlijnen.

Lijn Batavia-Tangerang-Bantam. Hoofdlijn Batavia - Anjerlor (lengte 150 780 M.), met zijtakken Doeri - Pesing - Tangerang (lengte 19 540 M.) en Tanah Abang - Weltevreden (lengte 3993 M.). Nadat in Juni 1898 de wissels en zijsporen op de zijlijn Batavia - Doeri - Tangerang waren gelegd, werd in Augustus daarop de baan geheel afgeballast, zoodat alleen de uit Europa te ontvangen bruggen nog geplaatst moesten worden. Toen deze in het najaar waren aangebracht, kon bedoelde zijtak worden voltooid; op 2 Januari 1899 volgde de openstelling voor het publiek verkeer. Voor den dienst en het vervoer op dit baanvak en op de verder open te stellen gedeelten van dezen spoorweg geldt, behoudens eenige ook op de in Oost-Java secundair geëxploiteerde gedeelten der staatslijnen toepasselijke uitzonderingen, ingevolge ordonnantie dd. 15 November 1898 (Indisch Staatsblad n°. 307) het algemeen secundair spoorwegreglement.

De werkzaamheden op de hoofdlijn werden geregeld voortgezet. Uitgenomen gedurende den plant- en oogsttijd der sawahs, en verder ook uitzonderende de poeasa-maand, zoomede de vele godsdienstige feestdagen, welke in Bantam streng worden inachtgenomen, was de opkomst van het werkvolk voldoende. De meeste koelies moesten weder uit Buitenzorg en de Preanger Regentschappen betrokken worden.

Het kopspoor bereikte op 31 Mei jl. Rangkas Betoeng. Het laat zich aanzien dat de hoofdlijn vóór het einde van dit jaar tot genoemde plaats, omstreeks medio 1900 tot Serang en vóór het einde van 1900 tot de voorshands als eindpunt aangenomen kustplaats Anjer-lor voor het algemeen verkeer zal kunnen worden opengesteld. Nader is intusschen de wenschelijkheid gebleken om het eindpunt te verleggen naar de omstreeks 4½ K.M. verder zuidwaarts gelegen kustplaats Anjer-kidoel, waardoor belangrijke plaatsen in de afdeeling Tjiringin, als Laboean en Tjarita, meer nut van den spoorweg zullen hebben, terwijl zoodanige verlenging zich ook uit een politiek oogpunt aanbeveelt, omdat te Anjer-kidoel, waar alle schepen ankeren, die voor orders in Straat Soenda moeten blijven, het belangrijke kustlicht-etablissement op Java's 4de punt en het post- en telegraafkantoor van den onderzeeschen telegraafkabel worden gevonden. Op de kosten dezer verlenging, ad f 80 000, wordt gerekend bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1900. Daarentegen wordt het aanleggen van den hooger genoemden zijtak Tanah Abang-Weltevreden voorloopig uitgesteld, en zulks in verband met den veranderden toestand op spoorweggebied, die geboren zal worden wanneer het denkbeeld tot uitvoering mocht komen om de thans aan den Staat toebehoorende lijn Batavia - Krawang met den Preanger-staatsspoorweg te verbinden. In dat geval toch zou eene verbinding van Tanah Abang met het station Passar Senin van de Krawang-lijn verreweg de voorkeur verdienen boven de aanvankelijk beoogde verbinding met Weltevreden.

Het door personeel der 1ste sectie van den onderhanden zijnden Bantam-spoorweg gebouwde spoorlijntje van ruim 1 K.M., ter verbinding van de gouvernements-opiumfabriek in de buurt Salemba (hoofdplaats Batavia) met de halte Pegangsaän van den particulieren spoorweg Batavia - Buitenzorg, werd op 17 November 1898 aan den chef der exploitatie van de lijn Batavia - Buitenzorg ten laste van den dienst der opiumregie in beheer en in exploitatie gegeven op den voet van de daaromtrent gesloten overeenkomst (zie vorig verslag, blz. 107).

b. Exploitatie.

Lengte in exploitatie. De lengte der Oosterlijnen bedroeg, blijkens de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 105), op 1 Juni 1898 p. m. 803 K.M. (juist 802^{927} K.M.). Daarbij waren echter niet in rekening gebracht de havensporen te Probolinggo en te Panaroekan, respectievelijk ter lengte van 1.8 en 1 K.M. Thans is beslist dat ook deze vakken, hoewel uitsluitend bestemd tot goederenvervoer, toch mede zullen tellen in het aantal kilometers in exploitatie, zoodat het getal gebracht wordt op p. m. 805 K.M. De openstelling voor algemeen verkeer van het baanvak Sepandjang - Wonokromo der lijn Tarik - Soerabaija op 1 December 1898 deed de lengte toenemen tot p. m. 812 K.M., welke lengte sedert geen nadere vermeerdering onderging.

Aan de lengte der Westerlijnen, in 1898, door overgang in handen van den Staat van den particulieren spoorweg Batavia - Krawang, gebracht van 604 tot 667 K.M., werden op 2 Januari 1899, als gevolg van het in exploitatie komen van het gedeelte Batavia - Doeri - Tangerang van den in aanleg zijnden Bantam-spoorweg, nog 23 K.M. toegevoegd, waardoor het Westernet eene lengte kreeg, en ook thans nog heeft, van 690 K.M.

Ter Sumatra's Westkust bleef in exploitatie 210 K.M. staatslijn.

Tarieven. Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 2 September 1899 n°. 17 wordt met 1 Januari 1900 het tarief voor reizigers 3de klasse op de staatsspoorwegen op Java, — tot dusver bedragende (uitgenomen op de overgenomen Krawang-lijn) *per kilometer*: voor afstanden van 1—250 K.M. 1½ cent, voor 251—500 K.M. 1½ cent, geleidelijk afdalende tot 1 cent, en voor 501 K.M. en daarboven 1 cent, — voor zooveel inlanders betreft, mits reizende in locaal verkeer met gemengde treinen, vervangen door een speciaal (uniform) tarief van 1 cent per K.M., welk één-cents tarief, daar waar het op Java reeds in werking is, zooals op de evengenoemde Krawang-lijn en op verscheidene particuliere spoor- en tramwegen, gunstige uitkomsten geeft. Men verwacht van deze tariefsverlaging niet alleen het nut dat zij de staatslijnen op Java (die, met het bestaande materieel, in de rijtuigen der 3de klasse nog voldoende ruimte laten) nog meer onder het bereik van den inlander zullen brengen, maar ook dat de daaruit voort te vloeien vermeerdering van verkeer de inkomsten uit het personenverkeer niet onbelangrijk zal doen stijgen.

Door bedoelden maatregel zal de afwijking tusschen de tarieven der Krawang-lijn en die voor de overige gedeelten der Javasche staatslijnen op dit punt een einde nemen, hetgeen intusschen ook reeds het geval is geweest met opzicht tot het vervoer van paarden en vee, waaromtrent bij gouvernementsbesluit dd. 1 Juni 1899 n°. 12 het op de Krawang-lijn bestaande hooge tarief vervangen is door het lagere, dat elders op Java voor de staatslijnen geldt.

Het voor 1898 toegepast lage speciale tarief voor het vervoer bij overeenkomst langs de staatsspoorwegen op Java van voor den uitvoer bestemde geheele oogsten suiker werd bij gouvernementsbesluit van 21 Januari 1899 n°. 4, zonder toekenning echter van de in 1897 en 1898 gegolden hebbende reductie van 20 pct., ook van kracht verklaard vóór den afvoer van den oogst van 1899 tot en met ult. Januari 1900, terwijl ingevolge gouvernementsbesluit van 8 Januari 1899 n°. 15 de termijn voor de toepassing van bedoeld speciaal tarief, met de zooeven genoemde 20 pct. reductie, voor zendingen zaksuiker van den oogst van

[1]) Zooals reeds hiervóór is gezegd, is in Juli jl. hier te lande besloten om ook een zijtak te bouwen van Goebeng naar Kalimas-Oost.

1898 (zie vorig verslag, blz. 105) tot en met ult. Maart 1899 werd verlengd.

Ten opzichte van het vervoer van suikerrietstekken (plantriet) bleef het in de laatste jaren gegolden hebbende speciaal tarief voor 1899 mede niet geheel ongewijzigd van kracht, in zoover thans werd bepaald (gouvernementsbesluit dd. 11 Januari 1899 n°. 26) dat, ingeval op verlangen van den afzender gesloten wagens voor het vervoer worden gebezigd, de vrachtprijzen volgens bedoeld tarief met 30 pct. worden verhoogd.

In den klassificatiestaat der vracht- en ijlgoederen voor het vervoer langs de staatsspoorwegen op Java werd bij gouvernementsbesluit dd. 27 April 1899 n°. 18 met een eigen vrachtcoëfficiënt (0.5) opgenomen het artikel „tras-mortel van Nederlandsch-Indischen oorsprong", waardoor de vracht van die specie, in overeenstemming met hare handelswaarde, bij vervoer zoowel als stukgoed als per wagenlading tot de helft werd teruggebracht.

Zoowel op Java als ter Sumatra's Westkust werd eene vrachtvermindering van 50 pct. op de staatstarieven toegestaan voor goederen (mits niet reeds laag bevracht), bestemd voor de aanstaande wereldtentoonstelling te Parijs (gouvernementsbesluit dd. 21 Mei 1898 n°. 23).

Tractie. Het rollend materieel der staatsspoorwegen op Java bestond bij het einde van 1898 uit 256 locomotieven, 572 personen- en bagagerijtuigen en 3365 wagens, zijnde — ten deele als gevolg van den overgang bij het staatsmaterieel van 8 locomotieven, 27 rijtuigen en 75 wagens, behoorende tot den inventaris van den overgenomen Bataviaschen Oosterspoorweg, — respectievelijk 14, 79 en 339 stuks meer dan op ult. 1897. Van de 256 locomotieven waren er 6, en van de 3365 wagens waren er 92 aan den aanlegdienst afgestaan.

De kolenaanschaffingen ten behoeve van de staatsspoorwegen op Java gedurende 1898 bestonden in 't geheel uit 53 790 ton, namelijk 24 149 ton Engelsche kolen (gemiddeld tegen f 18,19 per ton), 22 154 ton Ombilien-kolen (geleverd te Tandjong Priok, Tjilatjap, Soerabaija, Probolinggo en Panaroekan, tegen regularisatie-prijzen, uiteenloopende van f 15,20 tot f 16,90 per ton), 3213 ton Koetei-kolen (uitsluitend voor de Oosterlijnen en geleverd te Panaroekan en te Probolinggo tegen respectievelijk f 12,50 en f 12 per ton), zoomede — mede uitsluitend ten behoeve van de Oosterlijnen — 4274 ton Australische kolen (gemiddeld tegen f 16,36 per ton).

Tegen 39 019 ton in 1897, werden in 1898 verbruikt, mede enkel ten behoeve van den staatsspoorwegdienst op Java, 40 558 ton, namelijk 23 939 ton Engelsche kolen, 15 577 ton Ombilienkolen, 1026 ton Koetei-kolen en 16 ton Australische kolen.

Op den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust, waar het rollend materieel gedurende 1898 vermeerderde met 3 locomotieven en 10 wagens en dus bij het einde des jaars bestond uit 58 locomotieven, 62 personen- en bagagerijtuigen en 353 wagens, beliep het kolenverbruik in 1898 19 885 ton (weder uitsluitend Ombilien-kolen), tegen 20 050 ton in 1897.

Personeel. Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java waren (voor zoover van eene aanstelling voorzien) op ult. 1898 in dienst 1020 Europeanen en 1125 inlanders, en ter Sumatra's Westkust respectievelijk 82 en 269.

Van de beambten, die bij de overneming van de lijn Batavia - Krawang in tijdelijken dienst bij den Staat zijn overgegaan (zie vorig verslag, blz. 106), was er tot Mei jl. nog geen in vasten dienst getreden.

In de werkplaatsen te Bandong, Poerworedjo, Soerabaija, Madioen en Padang waren, ongerekend de koelies, gemiddeld per dag werkzaam respectievelijk 461, 203, 368, 1030 en 214 man. Op 1 Februari 1899 kwam ook te Djember eene werkplaats in exploitatie met gemiddeld 70 ambachtslieden per dag.

Uitkomsten van het verkeer. In bijlage V vindt men eenige gegevens aangaande het verkeer en de geldelijke uitkomsten daarvan gedurende 1898 op de staatsspoorwegen op Java en Sumatra.

Daar het wenschelijk is de exploitatie-uitkomsten der pas overgenomen Krawang-lijn zuiver te kunnen beoordeelen, is de administratie van die lijn afgescheiden gehouden van die der overige gedeelten van de Westerlijnen. Terwijl op deze laatste gedeelten, zijnde het havenlijntje Batavia - Tandjong Priok en de bovenlijn Buitenzorg - Djokjokarta met zijtakken gedurende 1898 bruto ontvangen werd f 3 543 596, zijnde f 373 829 of bijna 12 pct. meer dan in 1897, kwam daarbij wegens bruto ontvangst op de overgenomen Krawang-lijn nog f 347 155 [1]) (van 1 Januari t/m 3 Augustus — over welk tijdvak het beheer der lijn door de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij voor rekening en risico van den Staat werd gevoerd — f 196 419, en van 4 Augustus t/m 31 December, toen de lijn feitelijk in handen van den Staat was, f 150 736), in 't geheel derhalve voor de met de lijn Batavia - Krawang uitgebreide Westerlijnen eene bruto ontvangst van f 3 890 751. De evengemelde meerdere ontvangst van f 373 829 ontsproot voor ruim 70 pct., namelijk voor p. m. f 263 000 uit het vervoer van vrachtgoederen, doch hierbij valt op te merken dat in 1898 de bepaling werd gemaakt, dat bibiet (suikerrietstekken) alleen gefrankeerd ten vervoer mocht worden aangenomen, ten gevolge waarvan de vracht ad p. m. f 246 000 van de van de Westerlijnen naar de verschillende stations en halten der Oosterlijnen verzonden bibiet (ongeveer 32 000 ton), welke anders aan de Oosterlijnen zou zijn ten goede gekomen, door de eerstgenoemde lijnen werd ontvangen. Daar de onderlinge verrekeningen der ontvangsten in rechtstreeksch- en doorgaand verkeer tusschen de beide staatslijnen, waarmede eerst op 1 Januari 1899 weder een aanvang werd gemaakt, eenige jaren geleden afgeschaft zijn, deed de vorenbedoelde omstandigheid een niet onbelangrijken invloed gelden op de ontvangsten der Oosterlijnen, welke ontvangsten bovendien gedrukt werden doordien eene zeer belangrijke hoeveelheid koffie, ten gevolge van mislukten oogst, minder op den spoorweg kwam dan in 1897, terwijl ook van andere artikelen, zooals klappers, rijst, indigo, enz. het vervoer zeer was afgenomen. Hiertegenover stond nu wel, dat van andere goederen, voornamelijk tabak, meer vervoerd werd dan in 1897, maar dit woog niet op tegen de geschetste nadeelige factoren voor de Oosterlijnen, waarbij nog kwam dat de voor 1897 en voor 1898 gegolden hebbende buitengewone reductie van 20 pct. op de reeds verlaagde (abonnements-) vracht voor ten uitvoer verpakte oogsten hoofdsuiker in laatstgemeld jaar, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 6 April 1898 n°. 16, ook werd toegepast op de zaksuiker der zich voor het suikervervoer verbonden hebbende fabrieken. Een en ander had ten gevolge dat op de Oosterlijnen in 1898 nog iets minder dan in 1897 ontvangen werd, namelijk bruto f 5 926 497, tegen f 5 933 368, en zulks terwijl de gemiddeld geëxploiteerde lengte over het geheele jaar thans beliep 806 K.M., tegen 696 K.M. over 1897, toen o. a. de oostelijke helft (88⁵ K.M.) van den spoorweg door de residentiën Probolinggo en Bezoeki eerst in het najaar (met 1 October) in exploitatie was gekomen. Wegens vervoer van vracht- en ijlgoederen werd in 1898, hoofdzakelijk in verband met het hiervóór vermelde, op de Oosterlijnen minder ontvangen dan in 1897 f 198 667, doch daarentegen bracht het reizigersvervoer f 176 636 meer op dan toen en viel uit anderen hoofde eene vermeerdering van inkomsten te boeken ad f 15 160.

Na aftrek van de exploitatiekosten bleef netto over: op de Westerlijnen (buiten de Krawang-lijn) f 1 153 542, en op de Oosterlijnen f 2 869 801, zijnde eerstgenoemd cijfer f 248 810 meer en het laatstgenoemde f 369 335 minder dan over 1897, terwijl de exploitatierekening van de Krawang-lijn over 1898 een voordeelig saldo overliet van f 138 392. [2]) (Over 1897, ondanks toen een iets kleinere lengte in exploitatie was, bedroeg het cijfer,

---

[1]) In 1897 bracht deze lijn aan de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij bruto f 296 478 op, doch toen beliep de geëxploiteerde lengte slechts 57 K.M., daar het gedeelte Kedoeng Gedeh - Krawang (p. m. 6 K.M.) eerst in Maart 1898 voor het verkeer werd opengesteld.

[2]) Naar aanleiding van de op blz. 132 hiervóór bedoelde overeenkomst met de Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij werd aan de Maatschappij betaald f 4 570 187,51⁵, en wel:

ingevolge art. 4, 1°.		f 1 700 000,00
en rente, ad		50 291,67
„ „ 4, 2°.		2 129 000,00
„ „ 4, 3°., het bedrag waarvoor op de balans van ult. 1897 staan uitgetrokken de hoofden:		
aansluiting Priok-spoorweg	f 18 713,10	
verlenging Kedoeng Gedeh-Krawang	508 551,05	
werken in constructie	„	
materieel in constructie	14 355,88	
magazijnsgoederen	98 435,06	
zeilende goederen	2 476,88	
		642 531,97
rente ingevolge art. 4, 4°.		65 592,92
Totaal		f 4 587 416,56
waarop in mindering kwam ingevolge art. 2, al. 3, het bedrag der winst over 1897 boven 5 pct.		17 229,04⁵
Blijft		f 4 570 187,51⁵

volgens de exploitatierekening der Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij, f 156 637, doch hierbij valt op te merken dat de Maatschappij, haar bedrijf voor eigen rekening uitoefenende, de kosten van bijzondere herstellingen aan den weg en het materieel bestreed uit haar vernieuwingsfonds, welke kosten in 1898 gebracht zijn ten laste van de exploitatierekening. Over het tijdvak 1 Januari t/m 3 Augustus beliepen zij f 34 464.

Op den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust werd gedurende 1898 ontvangen: bruto f 1 154 407 en netto f 501 721, tegen in 1897 (bij dezelfde geexploiteerde lengte) respectievelijk f 1 135 534 en f 477 804.

2°. Particuliere spoorwegen.

a. Opneming en aanleg.

Opnemingen ten behoeve van spoorwegaanleg door particulieren vonden in 1898 niet plaats. Op de in 't vorig verslag (blz. 107) bedoelde aanvragen der Deli-spoorweg-Maatschappij betreffende als stoomtramweg tot stand te brengen uitbreidingen van haren spoorweg, welke aanvragen in Augustus 1898 nog werden uitgestrekt tot eene derde vertakking, ter lengte van 60 K.M., in het landschap Langkat, en wel van Selesseh (later veranderd in Timbang Langkat) naar Tandjong Poera en Pangkallan Brandan, zal, in verband met hier te lande met de Maatschappij gevoerde onderhandelingen, van welker resultaat in Juni jl. aan de Indische Regeering is mededeeling gedaan, thans waarschijnlijk spoedig in Indië eene beslissing kunnen worden genomen.

Aanleg van particuliere spoorwegen had gedurende dit verslagjaar evenmin plaats.

Het door de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij op kosten van den Staat, ingevolge de overeenkomst van 14 Januari 1895 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5053), tot stand gebrachte smalspoor (door het leggen van eene derde rail) op het 60 K.M. lange baanvak Soerakarta - Djokjokarta van haren spoorweg Samarang - Vorstenlanden - Willem I kwam in het tweede kwartaal van 1899 gereed. In verband met de bedoelde spoorversmalling werden in Indië met het comité van bestuur der Maatschappij nog twee overeenkomsten gesloten, namelijk één dd. 16/24 September 1898 betreffende de verrekening van de vergoedingen, die door den Staat voor het vervoer over het smalspoor moeten worden betaald, en de andere dd. 28 November/3 December 1898 ter regeling van het wederzijdsch gebruik van rollend materieel der Oosterlijnen van den Staat en der lijn Batavia - Buitenzorg van de Maatschappij. Het ligt in de bedoeling het op 15 Juni 1899 opengestelde smalspoor op gemeld baanvak van gouvernementswege voorloopig alleen te gebruiken voor het transitvervoer van vracht- en ijlgoederen in volle wagenladingen, waarvan het vervoer van suikerbibiet (welk artikel door overlading zeer veel in waarde vermindert) het hoofdbestanddeel uitmaakt. Voor dit laatste vervoer kan dit jaar nog na dien datum van het smalspoor partij worden getrokken, aangezien door klimatologische invloeden de aanvang der verzending van bibiet dit jaar tegen een lateren datum moest worden tegemoet gezien dan anders het geval is.

b. Exploitatie.

Lengte in exploitatie. Ten gevolge van de bovengenoemde overneming van den voormaligen Bataviaschen Oosterspoorweg verminderde de lengte van de door particulieren geëxploiteerde spoorwegen met 63 K.M. en werd dus van 426⁵ K.M. teruggebracht tot 363⁵ K.M. (op Java 261, ter Oostkust van Sumatra 102⁵ K.M.).

Tarieven. De Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij bracht eene wijziging (verlaging) in hare tarieven voor reizigers 3de klasse op de lijn Samarang - Vorstenlanden - Willem I, in dier voege dat voor inlanders, in die klasse reizende op het baanvak Soerakarta - Djokjokarta, ook in het verkeer van Poerwosari en de verder gelegen stations van dat baanvak met de overige stations van den geheelen spoorweg, met 1 October 1898 een speciaal tarief van één cent per K.M. werd in het leven geroepen, welk tarief reeds sedert 1896 op de lijn Batavia - Buitenzorg met gunstig gevolg werkt. Voor het vervoer op de lijn Samarang - Vorstenlanden van voor uitvoer bestemde suiker uit den oogst van 1898 bleef — voor de zich daartoe verbonden hebbende fabrieken — in hoofdzaak hetzelfde verlaagd tarief als voor 1897 gehandhaafd. Ten opzichte van de oogsten van 1899 is echter door de Maatschappij teruggekeerd tot het tarief dat in 1896 gegolden had.

Voor vervoer tegen verminderd wagenlading-tarief langs de lijn Batavia - Buitenzorg of tusschen zekere aan die lijn gelegen plaatsen van groote hoeveelheden inlandsch meel, onbewerkte natuurlijke steenen en grind werden voor bepaalde tijdvakken overeenkomsten gesloten.

De Deli-spoorweg-Maatschappij vulde hare tarieven aan, door met ingang van 1 Januari 1899 wagenhuur vast te stellen voor het gebruik van wagens op hetzelfde stationsemplacement. Zij wijzigde hare tarieven door, ingaande 1 Februari 1899, nieuwe uitzonderingstarieven in te voeren voor rijst, padi, gaba, maïs (djagong) en zemelen (dedak), alsmede voor diverse goederen (uitgezonderd die van Europeeschen oorsprong) tusschen bepaalde plaatsen. Zij verlaagde voorts voor het tijdvak van 1 October 1898 tot ult. December 1899 het wagenlading-tarief van ongemalen koffie; voor het tijdvak van 1 October 1898 tot 1 April 1899 dat van granietsteenen bij vervoer van ten minste 100 wagenladingen, en voor het tijdvak van 4 November 1898 tot 4 Maart 1899 dat van atap bij vervoer van ten minste 400 000 stuks, alleen voor vervoer tusschen bepaalde plaatsen.

Uitkomsten van het verkeer. Uitvoerige opgaven nopens den omvang en de geldelijke uitkomsten van het verkeer gedurende 1898 worden, voor elken der drie particuliere spoorwegen (Samarang - Vorstenlanden, Batavia - Buitenzorg en Deli-spoorweg) in het bijzonder, aangetroffen in bijlage V hierachter.

Op al de drie lijnen gingen de ontvangsten weder vooruit: gezamenlijk bedroegen zij bruto f 4 787 293, en netto, d. i. na aftrek van de exploitatiekosten, f 2 875 655, welke totalen over 1897 kwamen te staan op f 4 702 292 en f 2 820 713.

Het krachtens de concessie voor den spoorweg Samarang - Vorstenlanden den Staat toekomende aandeel in de winst op deze lijn beliep over 1898 f 170 256, tegen f 161 608 over het voorafgegane jaar.

3°. Concessiën of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Ook gedurende het thans te bespreken tijdvak 1 Juni 1898 t/m 31 Mei 1899 kwamen tal van aanvragen tot het verkrijgen van prioriteit voor concessie tot spoorwegaanleg in behandeling, daaronder verscheidene, welke, als vóór eerstgenoemden datum ingediend, reeds genoemd zijn in bijlage Z van 't vorig verslag. Dat slechts weinige aanvragen voor inwilliging vatbaar bleken en, voor zoover daarop gunstig beschikt was, de toegezegde voorrang meestal niet aanvaard werd, kan blijken zoowel uit het hierna volgende als uit de aan dit verslag toegevoegde lijst (zie bijlage W), vermeldende o. a. de in het tijdvak van 1 Juni 1898 t/m 31 Mei 1899 afgewezen aanvragen. De eenige aanvraag welke het verkrijgen van eene definitieve concessie beoogde, was die, welke namens de (sedert in liquidatie getreden) Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij in November 1897 was ingediend voor een secundairen spoorweg van Krawang over Dawoean naar Tjikampek, maar werd — bij gouvernementsbesluit dd. 7 September 1898 n°. 14 — afgewezen als gevolg van de overneming door den Staat van de bestaande lijn der genoemde Maatschappij. Daar echter overigens omtrent de toekomstige inrichting van het staatsspoorwegnet in West-Java nog geen definitieve beslissing is genomen, moest de hiermede verband houdende prioriteits-aanvraag van den heer H. Margadant, ingediend in Mei 1897, betreffende een secundairen spoorweg in de Preanger Regentschappen (van Soemedang over Tjonggean naar Karang Sambong op de grens van de residentie Cheribon) nog in beraad blijven.

De prioriteit voor de volgende lijnen kwam te *vervallen*, doordat de aanvragers niet tot tijdige aanvaarding overgingen:

1°. de bij gouvernementsbesluit dd. 27 Juli 1898 n°. 10 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 3) aan den heer P. Vellema verleende voorrang voor den tijd van twee jaren voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 25 K.M., in de residentie Preanger Regentschappen (van Tjiandjoer over Babakan en Tjibinong naar Patjet);

2°. de bij gouvernementsbesluit van 4 Augustus 1898 n°. 2 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 4) aan den heer L. M. J. van Sluyters verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor een secundairen spoorweg in de Padangsche Bovenlanden (van Paijakombo naar Pakan Arbaä, met zijtak van Laboe Parsilang naar Taram);

3°. de bij gouvernementsbesluit van 29 Mei 1898 n°. 26 (zie vorig verslag, blz. 108) aan den heer A. J. Haaxman verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor vier aan den staats-

spoorweg ter Sumatra's Westkust aansluitende secundaire spoorwegen, als: *a.* van Fort de Kock naar Bondjol, met een zijtak van Matoea naar de negorij Manindjoe aan het meer van dien naam; *b.* van de halte Koeboe Krambil van den staatsspoorweg naar Sidjoengdjoeng; *c.* van Paijakombo naar Soeliki, en *d.* van Solok naar Koebang Doea, met een zijtak van af den rijweg bij Tabek naar Soepaijang;

4°. de bij gouvernementsbesluit dd. 22 Juli 1898 n°. 10 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 12) aan den heer J. A. H. Joosten verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p.m. 750 K.M., in de residentie Menado (van Belang over Gorontalo, Maoeton, langs de Golf van Tomini naar Tambarana);

5°. de bij gouvernementsbesluit van 22 Juli 1898 n°. 12 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 9) aan den heer E. G. Taylor verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 50 K.M., eveneens in de residentie Menado (van Kwandang naar Gorontalo);

6°. de bij gouvernementsbesluit van 22 Juli 1898 n°. 11 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 10) aan den heer J. F. J. Fels verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 400 K.M., mede in de residentie Menado (van Bwool over Kwandang en Amoerang naar Menado);

7°. de bij gouvernementsbesluit dd. 22 September 1898 n° 7 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 4, sub 13) aan den heer A. J. Haaxman verleende voorrang voor den tijd van één jaar voor een 6-tal secundaire spoorwegen in de Minahassa, tot eene gezamenlijke lengte van ongeveer 250 K.M.;

8°. de bij gouvernementsbesluit van 11 November 1893 n° 25 aan mejuffrouw E. Anten verleende voorrang voor den tijd van twee jaren voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 100 K.M., in de residentie Soerabaija (van Sidhoardjo over Drioredjo, Watoepassang, Doekoeh en Lamongan naar Wringinanom).

Was voor al de sub 1° t m 8° hiervóór bedoelde secundaire spoorwegen derhalve de voorrang van concessie in het behandelde tijdvak verleend en ook reeds komen te vervallen, wat betreft de bij gouvernementsbesluit dd. 16 Februari 1899 n°. 14 voor den tijd van twee jaren aan den heer W. H. J. Keuchenius verleende prioriteit van concessie voor een secundairen spoorweg in de residentie Preanger Regentschappen (van Bandong over Tjihideung en Lembang naar Pangagradjan), ter lengte van p. m. 20 K.M., waarvoor als waarborgkapitaal zou zijn te storten f 2000, stond op 1 Juni 1899 de termijn van aanvaarding nog open. [1])

Op laatstgemelden datum waren voorts twee aanvragen om prioriteit (de hiervóór bedoelde van den heer H. Margadant betreffende eene lijn in de Preanger Regentschappen, en eene aanvraag van den heer R. A. Eekhout, betreffende eene lijn in Bantam) nog niet voor afdoening vatbaar, en waren voorts onderscheidene prioriteitsaanvragen nog in behandeling (verg. sub I B en sub I C van de hiervóór aangehaalde bijlage W).

Thans volgen de spoorweglijnen, voor welke voorrang verkregen en op 1 Juni 1899 *ook reeds aanvaard was.*

Lijnen in de residentie Batavia. Nadat de aan den heer A. Mijer in Februari en Augustus 1897 verleende prioriteit voor een hoofdspoorweg 1°. van Buitenzorg over Semplak en Paroeng naar Paroeng Pandjang, en 2°. van Paroeng Pandjang naar Tangerang bij gouvernementsbesluiten dd. 23 Mei 1898 n°. 11 en 10 Juli 1898 n°. 1 in dier voege gewijzigd was, dat ze werd beschouwd als verleend te zijn voor een secundairen spoorweg langs genoemde plaatsen en dat het aanvangspunt zou zijn Batoetoelies, in stede van Buitenzorg, werden door den heer Mijer in October 1898 de noodige stukken ter verkrijging van de definitieve concessie voor de beide lijnen ingediend. Terwijl deze stukken nog in behandeling waren, wijzigde de aanvrager zijne plannen en diende in Januari 1899 een verzoek in om, bijaldien dit der Regeering wenschelijker voorkwam, vergunning te verkrijgen voor den aanleg en de exploitatie van een van Buitenzorg uitgaanden stoomtramweg over Semplak, Paroeng en Paroeng Pandjang naar Tangerang. Bij art. 1 van het gouvernementsbesluit dd. 6 Mei 1899 n°. 3 werd deze vergunning verleend, ook nu weder onder voorwaarde (zie vorig verslag, blz. 108) dat, zoolang de aan den heer R. A. Eekhout bij het besluit van 20 September 1895 n° 13 verleende en blijkens het besluit van 11 Augustus 1898 n°. 17 aanvaarde vergunning voor een tramweg van Buitenzorg naar Sadjira met drie zijtakken, waarvan één naar Semplak, niet is komen te vervallen, door den ondernemer tusschen Buitenzorg en Semplak geen locaal verkeer bewerkstelligd, noch voor den aanleg tusschen die plaatsen van de bestaande wegen gebruik gemaakt mag worden.

Daar de ondernemer, blijkens een tot dusver nog aanhangig (doch, in verband met het hieronder vermelde, alsnu afgewezen) verzoek om prioriteit voor een secundairen spoorweg in die richting, ook eene van Batoetoelies (of van Buitenzorg) uitgaande stoomverbinding in andere richting, namelijk met Bekassi, beoogde, en de Regeering het tot stand komen daarvan, doch mede als stoomtramweg, eveneens gewenscht achtte, werd bij de voorwaarden der vergunning voor den stoomtramweg Buitenzorg—Tangerang den ondernemer de verplichting opgelegd om, uiterlijk binnen één jaar na het tot stand komen van laatstbedoelde lijn, een aanvang te maken met den aanleg van een stoomtramweg van Buitenzorg over Tjiteureup en Tjileungsi naar Bekassi, waarvoor eene afzonderlijke vergunning zal zijn aan te vragen, en welke tramweg, ofschoon afzonderlijk te administreeren, zal zijn over te dragen aan dezelfde vennootschap, die zich zal hebben te vormen voor het in de eerste plaats tot stand brengen van den stoomtramweg Buitenzorg—Tangerang; zie verder nopens de besproken vergunning, welke vóór 6 Mei 1900 moet zijn aanvaard, sub IV van het overzicht op blz. 140/141 hierna.

Bij art. 2 van het aangehaalde besluit van 6 Mei 1899 werd machtiging verleend tot teruggave van de voor de prioriteit der sub 1°. en 2°. hiervóór bedoelde secundaire spoorwegen gestorte waarborgkapitalen respectievelijk ten bedrage van f 5000 en f 2000.

Lijn in de Preanger Regentschappen. De prioriteit voor een secundairen spoorweg, ter lengte van p. m. 90 K.M., loopende van Bandong over Koppo, Tjisondari en Pengalengan naar een punt aan de Tjibataroewa op de grens van het district Kandangwesi, welke bij gouvernementsbesluit dd. 28 December 1897 n°. 27 voor den tijd van twee jaren aan den heer A. A Maas Geesteranus verleend en door dezen tijdig aanvaard is (zie vorig verslag, blz. 108), had op 1 Juni 1899 nog niet tot het aanvragen van eene definitieve concessie geleid.

Lijnen in de residentie Cheribon. De onder dagteekening van 13 Mei 1897 aan den heer A Mijer voor den tijd van twee jaren verleende voorrang voor een secundairen spoorweg (ter lengte van p. m. 220 K.M.) van het station Tjiamis (afdeeling Galoeh) der staatswesterlijnen, noordoostelijk o. a. over Koeningan naar de gewestelijke hoofdplaats Cheribon, met een noordwestelijken zijtak van Tjikidjing naar Bonang (Karang Sambong), werd, na tijdig aanvaard te zijn, mede tot 13 Mei 1899 (zie vorig verslag, blz. 108) uitgebreid tot een oostelijken zijtak van Koeningan over Tjiawigebang naar Tjiledoek, aldaar aansluitende aan den Samarang—Cheribon stoomtramweg. Laatstgenoemde voorrang werd door den heer Mijer aanvaard op 26 September 1898 door storting van het vereischte waarborgkapitaal groot f 4000. Bij gouvernementsbesluit van 26 Maart 1899 n°. 3 is de termijn, binnen welken de voorrang voor de geheele lijn komt te eindigen en dus de definitieve concessie moet zijn aangevraagd, verlengd met zes maanden, derhalve tot 13 November 1899.

B. Stoomtramwegen.

1°. Staatsstoomtramwegen.

Atjeh en onderhoorigheden. Het in Januari 1898 in de bovenstreken der XXII Moekim vanwege de militaire genie in aanleg genomen baanvak Glé Kambing—Selimoen van den staatsstoomtramweg in Groot-Atjeh werd, na den 1sten October 1898 voor beperkten dienst te zijn in gebruik genomen, eene maand later voor het publiek verkeer opengesteld. Dientengevolge steeg de lengte in exploitatie van 49 tot 67 K.M. en werd, in verband daarmede, zoowel het personeel voor de exploitatie als het rollend materieel vermeerderd. Bovendien werd het stationsemplacement te Kotta Radja uitgebreid.

Daar van het verder doortrekken van de lijn over de waterscheiding tusschen Groot-Atjeh en de Pedir-streek, d. i. van Selimoen over Geudé Breuë (VII Moekim Pedir) naar Segli, wegens de uit terreinmoeielijkheden voortvloeiende hooge aanlegkosten voorshands nog moest worden afgezien, is intusschen, nadat de Indische begrooting voor 1899 daartoe de gelegenheid had geopend, begonnen aan het maken van het noordelijk deel der beoogde verbinding, d. i. van het gedeelte Geudé Breuë — Segli.

[1]) Sedert is ook deze prioriteit wegens niet tijdige aanvaarding vervallen (gouvernementsbesluit dd. 6 Juli 1899 n°. 38).

Deze Pedir-lijn komt nog dit jaar gereed.

Gedurende 1898 werden op den staatsstoomtramweg in Groot-Atjeh vervoerd 677 530 personen (13 807 in de 1ste, 30 761 in de 2de en 632 962 in de 3de klasse), tegen 597 133 in 1897, zoomede 61 821 ton vrachtgoederen (32 806 voor het Gouvernement, 2521 ton voor eigen dienst, zonder inbegrip van het vervoer voor den aanleg, en 26 494 ton voor particulieren), tegen 42 933 ton in 1897. De bruto ontvangsten, in laatstgemeld jaar f 151 395, beliepen in 1898 f 166 857 (waaronder f 74 821 ter zake van landsvervoer). Daar de exploitatiekosten in 1898 echter belangrijk hooger waren dan in 1897 (in 1898 f 130 385 en in 1897 f 105 094) daalde de netto ontvangst van f 46 301 tot f 36 472.

Lombok. Overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 109) vermelde denkbeeld is thans (zie de aankondiging in de Nederlandsche Staatscourant van 5 Juli 1899 en in de Javasche Courant van 22 Augustus jl.) aan particulieren de gelegenheid geopend om, mits zich daartoe vóór 1 Januari 1900 te Batavia aanmeldende, op de aldaar en bij het Departement van Koloniën verkrijgbaar gestelde concept-voorwaarden, vergunning te erlangen voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg op Lombok, lang p.m. 80 K.M., ter verbinding van de voornaamste plaatsen op het eiland zoowel onderling als met de eindpunten Ampenan op de west- en Laboean Hadji op de o[illegible]kust. Te dien einde wordt het in Indië van gouvernementswege opgemaakte voorontwerp, met al de verzamelde gegevens, tegen eene aan den lande te betalen vergoeding van f 24 000 ter beschikking gesteld van den verkrijger der vergunning, wien wordt vrijgelaten eene doorgaande lijn te bouwen, dan wel eene hoofdlijn met zijtakken. Ingeval zich meer dan één gegadigde voordoet, zal de keuze worden gevestigd op hem, die de meeste waarborgen aanbiedt voor de onmiddellijke uitvoering van de vergunning. Ingevolge de concept-voorwaarden zal de tramweg met enkel spoor kunnen worden aangelegd en de spoorwijdte minstens 0.60 M. moeten bedragen, terwijl de bouwtijd is gesteld op 6 jaren. De vergunning moet worden aanvaard binnen drie maanden nadat zij verleend is en wel met gelijktijdige storting zoowel van het op f 15 000 vastgestelde waarborgkapitaal als van de evengemelde vergoeding, welke laatste, na eventueele storting, bij niet-uitvoering van de vergunning, aan den lande vervalt. Bij het gouvernements-voorontwerp, waarbij gerekend is op eene spoorwijdte van 0.75 M., zijn de totale bouwkosten geraamd op f 2 650 000.

Twee aanvragen ter verkrijging van prioriteit voor een secundairen spoorweg op Lombok en twee aanvragen voor tramwegaanleg aldaar, alle in den aanvang van 1899 in Indië ingediend, werden, in verband met de voorgenomen openbare aanbieding van eene tramvergunning voor het eiland, afgewezen (verg. bijlage W hierachter). Hetzelfde was het geval met eene in Februari jl. hier te lande ingekomen aanvraag als de twee laatstbedoelde.

2°. Particuliere stoomtramwegen.

a. Aanleg.

Van de als aanvaard, maar nog in uitvoering te brengen vergunningen, in 't vorig verslag vermeld, worden er twee thans niet meer genoemd, als (respectievelijk bij gouvernementsbesluit dd. 28 Februari en 15 April 1899 nos. 41 en 32) vervallen verklaard wegens het in gebreke blijven van de houders om, ook zelfs nadat de fatale termijnen inmiddels nog verlengd waren (respectievelijk tot 22 October en 4 Augustus 1898), met de uitvoering van de werken van aanleg tijdig een ernstig begin te maken. Dit gold de op 22 April 1897 door den heer J. D Mijer, en de op 12 Maart 1898 door den heer L. A van Rijn aanvaarde vergunning, de eerste betreffende eene lijn (met smalspoor) in de Preanger Regentschappen, ter lengte van p. m. 11 K.M. (van Bandong naar Tjimahi), en de andere betreffende eene lijn in Japara, ter lengte van p. m. 21[5] K.M. (van Japara naar Petjangaän, met een zijtak van Japara naar Poeloe Kelor). In beide gevallen werd het waarborgkapitaal teruggegeven.

Ook worden onder het hoofd „Aanleg" thans niet meer genoemd [1]), als reeds in de eerste helft van 1898 voor exploitatie volledig gereed gekomen, de aan de Seraijoedal-Stoomtram-maatschappij toebehoorende stoomtram Maos—Bandjarnegara in Banjoemas (84 K.M.), — die in Djokjokarta en Kadoe (47 K.M.) van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, namelijk van Djokjokarta naar Magelang, — noch ook de 17 K.M. tramweg in Soerabaija, van Sepandjang naar Krian, waarmede de Oost-Java-Stoomtrammaatschappij haar net heeft uitgebreid.

Van de volgende stoomtramwegen werd gedurende het thans behandelde, omstreeks medio 1899, afgesloten verslagtijdperk de aanleg voltooid, bleef de bouw nog onderhanden, of werd — voor zooveel het geldt *reeds aanvaarde* vergunningen [2]) — de uitvoering der vergunning voorbereid.

Lijn Samarang—Cheribon van de Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij. Deze lijn, waarvoor de vergunning op 19 Februari 1895 aanvaard werd en welke op 1 Februari 1899 (d. i. ruim één jaar vóór den bepaalden tijd) in haar geheel voor publiek verkeer werd opengesteld, blijkt thans, met inbegrip van het 1.7 K.M. lange lijngedeelte te Samarang, eigendom der Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij, doch waarvan eerstgenoemde Maatschappij het medegebruik heeft, zoomede van 6.6 K.M. havenlijn te Samarang en te Cheribon en van 3.8 K.M. pakhuislijn te Pekalongan, eene lengte te hebben van 255.7 K.M., waarvan in exploitatie kwam: in 1897 112 K.M., in 1898 106.1 K.M. en op 1 Februari 1899 37.6 K.M. Behalve de voormelde 255.7 K.M. nieuwe lijnen, bezit de Maatschappij reeds sedert medio September 1895 den door haar als stoomtramweg geëxploiteerden vroegeren spoorweg Tagal—Balapoelang, met de haven- en pakhuislijnen te Tagal, lang 26.6 K.M., zoodat het bedrijf der Maatschappij zich uitstrekt, ongerekend eenige zijsporen tot aansluiting aan fabrieken, over 280.6 K.M. eigen lijn en 1.7 K.M. lijn in medegebruik.

Overeenkomstig de voorwaarden, waarop de vergunning voor dezen stoomtramweg is verleend (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5196), werd aan de Maatschappij, naarmate lijngedeelten in exploitatie kwamen, een evenredig deel uitbetaald van de som van f 150 000, welke als tegemoetkoming vooreens door het Gouvernement aan haar verschuldigd is voor het vervoer van de post.

Het tot stand komen, overeenkomstig de voorwaarden der vergunning, van den besproken stoomtramweg van Samarang naar Cheribon heeft ten gevolge, dat het indertijd — bij de aanvaarding van de in Februari 1884 verleende concessie voor een *spoorweg* tusschen beide genoemde plaatsen — gestort en sedert aan den Staat vervallen waarborgkapitaal van f 250,000, ingevolge de wet van 6 Februari 1895 (Nederlandsch Staatsblad n°. 27, Indisch Staatsblad n°. 70), zal worden teruggegeven aan hen, die het hebben gestort, of hunne rechtverkrijgenden.

Van de beoogde uitbreiding harer onderneming met eene vertakking van Balapoelang over Margasari en Adjibarang naar Poerwokerto in Banjoemas (p. m. 82 K.M.) en met een zijlijntje, loopende van Pekalongan naar Masin (p. m. 7 K.M.), werd door de Maatschappij afgezien, weshalve de daarop betrekking hebbende vergunningen dd. 28 November 1896 en 29 September 1897 zijn komen te vervallen. Intusschen is door haar vergunning gevraagd voor een zijtakje van p. m. 3.5 K.M in de residentie Samarang, namelijk van Weleri naar Besokor, welke (nog te aanvaarden) vergunning in Februari jl. is verleend (verg. blz. 141 hierna, en aldaar sub X).

Lijnen in de residentiën Samarang, Japara en Rembang der Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij. Deze Maatschappij ging geregeld voort met de voltooiing van haar tramwegnet in de genoemde gewesten. Terwijl op hare zijlijn Demak-Blora de aanleg van de in de residentie Samarang gelegen zuidelijke vertakking Wirosari-Koewoe-Kradenan (8[3] K.M.) ten einde liep, zoodat dit gedeelte op 1 November 1898 voor publiek verkeer kon worden opengesteld, en de in Juli 1898 verleende vergunning voor eene in de residentie Japara beoogde vertakking Majong-Welahan (p. m. 6 K.M.) van hare zijlijn Koedoes-Petjangaän op 15 Juni 1899 door de Maatschappij aanvaard werd [3]), waren in het behandelde verslagtijdperk in de residentiën Japara en Rembang harerzijds de volgende lijnen onderhanden:

[1]) Echter worden te dezer plaatse wel behandeld eenige *nog te aanvaarden* of door de aanvragers losgelaten vergunningen, voor zoover zij namelijk betrekking hebben tot beoogde uitbreidingen van de onder het hoofd „Aanleg" besproken lijnen.

[2]) Zie over eene voorgenomen uitbreiding van dezen tramweg met een zijtak naar Poerbolinggo het overzicht op blz. 143 hierna, en aldaar sub XXV.

[3]) Afgezien is van de uitvoering van een in de residentie Rembang ontworpen lijntje Blora-Lemahpoetih (p. m. 9 K.M.), daar van de exploitatie geen gunstige uitkomsten werden verwacht. Bij gouvernementsbesluit dd. 15 Augustus 1899 n°. 37 is de op 28 Mei 1898 aanvaarde vergunning ingetrokken.

1°. eene verlenging van de hoofdlijn Samarang - Joana in oostelijke richting, namelijk van Joana over Rembang naar Lassem (p. m. 33 K.M.). Het heuvelachtige terrein bemoeielijkte de werkzaamheden, zoodat eene verlenging van den bouwtijd noodzakelijk was, welke bij gouvernementsbesluit van 27 December 1898 n°. 14 voor den tijd van één jaar (tot 19 Juli 1900) werd toegestaan;

2°. en 3°. een van Joana uitgaande zijtak, loopende noordwestelijk over Trangkil naar Tajoe, met eene kleine zuidwaartsche vertakking van Tajoe naar Pakis (p. m. 27 K.M.), zoomede een alleen voor goederenvervoer bestemd lijntje van Trangkil naar de suikerfabriek van dien naam, voor welk lijntje (2.2 K.M.) de in September 1898 verleende vergunning op 3 Januari 1899 werd aanvaard. De aanleg van de lijn Joana-Tajoe was zóó ver gevorderd dat het gedeelte Joana - Boeloemanis (15.6 K.M.) ongeveer 1 Juli 1899 voor het algemeen verkeer zou kunnen worden opengesteld. Inmiddels is aan de Maatschappij vergunning verleend om reeds met ingang van 15 Mei jl. zoowel het baanvak Joana - Trangkil (8.2 K.M.), als het zijlijntje van Trangkil naar de suikerfabriek van dien naam en dat van het station Joana naar de pakhuizen dier suikerfabriek voor goederenvervoer open te stellen. Daar de bouwtijd van 2 jaar voor de lijn Joana - Tajoe met zijtak naar Pakis te kort bleek te zijn, vooral met het oog op de noodige ontbieding van goederen uit Europa, werd bij gouvernementsbesluit van 9 Maart 1899 n°. 11 de termijn met één jaar verlengd, dus tot 26 Augustus 1900;

4°. een zijtak, uitgaande van Rembang in zuidelijke richting langs Blora (tot dusver eindpunt van den zijtak Demak—Blora) en verder zuidoostelijk naar Tjepoe of Ploentoeran (p. m. 73 K.M.). Met het oog op de terreinmoeielijkheden moest eene verlenging van den bouwtijd plaats vinden; dit geschiedde bij gouvernementsbesluit van 27 December 1898 n°. 14 met één jaar, zoodat de lijn thans vóór 19 Juli 1901 gereed moet zijn.

Bij eene beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken van 29 September 1898 werd, door goedkeuring van de ontwerp-teekeningen (zie Indisch Staatsblad 1897 n°. 284), eene uitbreiding met 0.8 K.M. toegestaan van een der stadslijnen te Samarang, ten behoeve namelijk van de doortrekking tot aan het westelijk bandjir-kanaal van de lijn Centraalstation—Boeloe. Deze kleine uitbreiding was bij het einde van 1898 nog niet tot stand gekomen.

Lijn in de residentiën Samarang, Rembang en Soerabaija van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, namelijk van *Goendih naar Soerabaija* (p. m. 230 K.M.), met een eventueelen *zijtak naar Grissee* (p. m. 16 K.M.).

De aanleg der hoofdlijn werd, van de beide eindpunten uit, met kracht voortgezet. De Maatschappij hoopte het gedeelte Soerabaija—Babat (70 K.M.) in Soerabaija en het gedeelte Goendih—Kradenan (36 K.M.) in Samarang in het begin van 1900 in exploitatie te kunnen brengen.

Wat den zijtak betreft, die zijn aanvangspunt zal hebben op de halte Soemari (aan den grooten weg van Soerabaija naar Lamongan) en te Grissee zal eindigen in een in zee te bouwen los- en laadhoofd (zie vorig verslag, blz. 111), is de in Augustus 1898 verleende vergunning nog niet aanvaard. Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 30 Augustus 1899 n°. 6 heeft de Maatschappij daarvoor een jaar uitstel gekregen, d. i. tot 18 Augustus 1900.

Lijn in de residentiën Soerabaija en Kediri van de Kediri-Stoomtrammaatschappij, namelijk van *Djombang over Blimbing, Paree, Goerah en Pesantren naar Kediri*, met zijtakken: *a.* van Paree noordwestwaarts naar Papar en zuidoostwaarts naar Peh Senteh (Kepoeng); *b.* van Pesantren naar Wates, en *c.* van Semanding (in het baanvak Paree—Blimbing) over Kentjong, Kandangan en Ngoro naar Poeloeredjo (eveneens in het baanvak Paree—Blimbing), waarbij, krachtens eene vergunning dd. 14 Juli 1898 n°. 2, nog kwam de op 14 Februari 1899 door de Maatschappij, aanvaarde zijtak *d.* van Goerah naar Djengkol, met een zijlijntje naar de suikerfabriek Kawarasan. De totale lengte van de hoofdlijn en de gezamenlijke zijtakken bedraagt p. m. 127 K.M., waarvan door de Maatschappij in 1897 reeds p. m. 80 K.M. in exploitatie waren gebracht, terwijl in 1898 nog ruim 20 K.M. en in Mei 1899 nog ruim 5 K.M. voor het algemeen verkeer werden opengesteld, zoodat toen nog slechts in aanleg bleven een gedeelte van den zijtak *c*, voor welks oplevering zeven maanden uitstel (tot 9 Juli 1899) was verkregen, zoomede de (vóór of op 14 Februari 1900 op te leveren) zijtak *d*, waarvan intusschen het vak Goerah - suikerfabriek Kawarasan in het begin van Juni jl. zóó ver gereed kwam dat het voor vervoer van goederen goedgekeurd werd.

Lijn in de residentie Soerabaija: van *Djombang noordwaarts over Dolok, Kaboe, Ngimbang en Bloeloek naar Babat aan de Solo-rivier.* Deze lijn van de Babat-Djombang Stoomtrammaatschappij, aanvankelijk begroot op p. m. 62 K.M., zal, met inbegrip van de reeds aangelegde en nog aan te leggen zij- en verbindingssporen naar fabrieken en houtkap-ondernemingen, eene totale lengte verkrijgen van p. m. 71 K.M. De eerste 10 K.M., zijnde het baanvak Djombang-Dolok, werden in Juni 1899 voor goederenvervoer en op 16 Augustus jl. ook voor personenverkeer opengesteld. Een in Januari 1899 gedaan verzoek, om uit de voorwaarden der vergunning (zie n°. 5289 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) te doen vervallen het voorschrift om den aanleg van kunstwerken verband te doen houden met de ontwerpen der Solovallei-werken, werd afgewezen (gouvernementsbesluit dd. 27 Februari 1899 n°. 10), aangezien wel is waar voorshands de in uitvoering zijnde bevloeiingswerken in de Solovallei geschorst zijn, maar het voorschrift aan de Maatschappij ook de verplichting oplegt om bij den aanleg rekening te houden met nog te maken werken in die vallei, nadat de tramweg gereed zal zijn. Eveneens werd afwijzend beschikt op een adres van 2 Maart 1899, waarbij verzocht werd het bij de vergunningsvoorwaarden vastgestelde beginpunt van den tramweg te Djombang zoodanig te verleggen, dat de tram aldaar aansluit óf op het emplacement der staatsspoorwegen, óf aan de aldaar in aanleg zijnde lijn van de Kediri-Stoomtrammaatschappij.

Een paar verzoeken van de Babat-Djombang Stoomtrammaatschappij om aan hare lijn, van Djombang af, eene grootere of kleinere vertakking in oostelijke richting te geven (tot Poh Djedjer of anders tot Peterongan) werden afgewezen; verg. bijlage W hierachter (en aldaar onder II A de nos. 24 en 29).

Lijn in de residentiën Soerabaija en Pasoeroean van de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij, namelijk van *Porrong over Malikan en Modjosari naar Modjokerto*, en van *Malikan over Pandaän en Bangil naar Kalianjar*, met een zijtak, aanvangende bij de dessa Patjing (in den weg van Modjokerto naar Bangil) en loopende in zuidelijke richting over Poegeran naar de suikerfabriek Poh Djedjer, met een westelijk zijtakje naar de suikerfabriek Tangoenan. Totale lengte p. m. 83 K.M., welke lengte, met inbegrip van de noodige zijsporen naar fabrieken, vermoedelijk tot p. m. 90 K.M. zal klimmen. In het najaar van 1898 kwamen gereed de lijngedeelten Gempol—Malikan—Modjokerto en Djapanan—Pandaän, tot welker openstelling voor algemeen verkeer op 24 October 1898 vergunning werd verleend. Te zamen bedraagt de lengte daarvan p. m. 50 K.M., namelijk 48.7 K.M. eigen lijn en 1.3 K.M. staatsspoorweg, waarvan aan de Maatschappij het medegebruik is toegestaan (verg. vorig verslag, blz. 111). Op 17 Augustus 1898 werd de vergunning voor den zijtak naar Poh Djedjer aanvaard en reeds op 20 Mei 1899 kon dit gedeelte voor goederenvervoer worden opengesteld. De verplichte aansluitingen aan den staatsspoorweg te Porrong, Bangil en Modjokerto (zie de voorwaarden der vergunning in n°. 5215 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) gaven aanleiding tot langdurige onderhandelingen met de Indische Regeering aangaande financieele aangelegenheden. Nadat deze onderhandelingen in September 1898 tot eene bevredigende oplossing hadden geleid, werden bij gouvernementsbesluit van 22 November 1898 n°. 35 de teekeningen voor de desbetreffende aansluitingen goedgekeurd en werd de directeur der burgerlijke openbare werken tot het sluiten van de vereischte overeenkomsten gemachtigd. Deze kwamen daarop onder dagteekening van 6 en 22 December 1898 tot stand. Voorts werden bij gouvernementsbesluit van 7 Februari 1899 n°. 74 de voorwaarden vastgesteld, volgens welke op het emplacement te Modjokerto van de staatsspoorwegen de overgang van goederenwagens mag plaats hebben van de lijn Porrong—Modjokerto van de Modjokerto-stoomtram op de lijn Modjokerto—Ngoro der Oost-Java Stoomtrammaatschappij.

Lijn in de residentie Pasoeroean van de Malang-Stoomtrammaatschappij, namelijk van *Malang over Gondanglegi naar Dampit*, met zijlijnen: *a.* van Gondanglegi over Senggoro naar Kepandjen; *b.* van Malang over Pendem en Karangplosso naar Singosari, en *c.* van Malang over Wendit naar Toempang, de laatste — van Wendit uit — door eene zijlijn te verbinden met de staatsspoorweghalte Toempang en met den zijtak sub *b* bedoeld. Totale lengte p. m. 105 K.M.

Blijkens het vorig verslag (blz. 112) was medio 1898 van de hoofdlijn in exploitatie het gedeelte Malang—Gondanglegi (25 K.M.) en bleven 12 K.M., namelijk van Gondanglegi tot Dampit, nog in aanleg. Achtereenvolgens werd op 8 September 1898 en 11 Januari 1899 vergunning verleend om de baanvakken Gondanglegi—Talok en Talok—Dampit voor algemeen verkeer open te stellen, waarmede dus de geheele hoofdlijn in exploitatie kwam. Terwijl de aanleg van de beide sub *a* en *b* genoemde zijtakken reeds sinds het begin van 1898 in voorbereiding was, werd door de Maatschappij met de Indische Regeering in onderhandeling getreden omtrent de vaststelling van het tracé voor den sub *c* bedoelden zijtak. In Juli 1898 werd door den resident van Pasoeroean vergunning verleend voor den aanleg van een zijtak naar de suikerfabriek Krebet, welke als industrieele tramweg wordt geëxploiteerd (zie Indisch Staatsblad 1885 n°. 158, juncto 1895 n°. 171). Daarentegen werd een verzoek om het eindpunt van den tramweg te Dampit p. m. 300 M. verder in genoemde dessa te verleggen door de Indische Regeering afgewezen, op grond van de nadeelen, welke daaruit voor den concessionaris der aansluitende lijn Dampit — Kali Padang (H. J. de Kempenaër) zouden voortvloeien. Daar omtrent eene aansluiting te Kotta Lama, instede van te Malang, aan den staatsspoorweg nog geene overeenstemming was verkregen, werd bij gouvernementsbesluit van 3 December 1898 n°. 19 bepaald op welke tijdelijke voorwaarden medegebruik van de zijsporen van den staatsspoorweg te Kotta Lama zou kunnen worden verleend ter overlading van wagenlading-goederen. Een verzoek der Maatschappij om deze regeling ook uit te breiden tot het overladen van stukgoederen werd afgewezen, daar zij zelve het in hare macht heeft om door het spoedig tot stand brengen van eene definitieve regeling de gewenschte aanvulling te verkrijgen.

Lijn in de residentie Pasoeroean: van de dessa *Dampit naar het erfpachtsperceel Kali Padang.* Lengte p. m. 4.7 K.M. De vergunning voor deze lijn, bij gouvernementsbesluit dd. 27 Januari 1897 n°. 3 verleend aan den heer H. J. de Kempenaer, werd aanvaard op 27 Januari 1899, tot welken datum daartoe uitstel was verleend bij gouvernementsbesluit van 24 November 1897 n°. 39. De bouwtijd is bepaald op 2 jaren.

Lijnen in de residentie Pasoeroean van — of nog over te nemen door — de Pasoeroean-Stoomtrammaatschappij: 1°. van Pasoeroean naar Warongdowo (p. m. 6.5 K.M.); — 2°. van Warongdowo naar de suikerfabriek Bekassi-Oost (p. m. 11 K.M.), — en 3°. van Warongdowo naar Sengon (p. m. 22 K.M.). Slechts de eerstgenoemde lijn is tot nogtoe in het bezit der genoemde Maatschappij; de overige gedeelten, voor zoover gereed, worden intusschen door haar geëxploiteerd, ofschoon zij nog ten name staan van de oorspronkelijke verkrijgers der vergunningen. Wel werd in December 1898 het verzoek gedaan om die vergunningen op de Maatschappij te doen overgaan, doch goedkeuring kon daaraan nog niet worden verleend, omdat niet bleek dat de hoofdvertegenwoordiger, zooals de statuten der vennootschap vorderen, handelde ingevolge een besluit der vergadering van aandeelhouders. De Pasoeroean-Stoomtrammaatschappij vroeg voor hare sub 1°. genoemde lijn, welke blijkens het vorig verslag (blz. 112) reeds sedert Mei 1896 in exploitatie is, eene tracéwijziging, ten deele om een beter stations-emplacement en betere aansluiting aan den staatsspoorweg te kunnen verkrijgen te Pasoeroean en ook ten behoeve van eene betere verbinding met de haven aldaar. Het eerste deel van dit verzoek werd in September 1898 ingewilligd en een stuk grond voor een emplacement in huur afgestaan; de verlegging echter van het tracé naar den Boom, waarbij medegebruik van een deel van het staatsspoor vereischt werd, moest worden afgewezen, daar de gewenschte verbinding op betere, met het algemeen belang meer overeenstemmende wijze kon worden tot stand gebracht. Nadat deze beslissing was genomen, werd ten behoeve van het nieuwe rollend materieel (verg. vorig verslag, blz. 112) het lichte railtype door het zwaardere vervangen. Daarna werd in December 1898 vergunning verleend om de nieuwe locomotieven te bezigen ter hoofdplaats Pasoeroean en in Mei 1899 hetzelfde ook toegestaan voor het gedeelte van Pasoeroean naar den Boom. Nadat op 30 Augustus 1898 een proefrit was gehouden met een motorwagen (petroleum-motor), welke te voren was goedgekeurd, waarbij bleek dat daarmede geen twee wagens tegelijk tegen de hellingen konden worden opgetrokken, werd in December vergunning verleend om de proefnemingen voort te zetten tot 15 Februari 1899, mits niet meer dan één wagen aan den motor werd gekoppeld. Wat betreft de sub 2°. bedoelde lijn, welke vóór of op 15 December 1899 moest worden opengesteld, valt de tijdige voltooiing te constateeren, want reeds op 2 Juni jl. kon machtiging worden verleend tot openstelling van het eindgedeelte Winongan—Bekassi-Oost (het gedeelte Warongdowo—Winongan was reeds sedert Maart 1898 in exploitatie). Van de sub 3°. genoemde lijn werd het baanvak Warongdowo—Wonoredjo op 17 Maart jl. voor het publiek verkeer opengesteld, het gedeelte Wonoredjo—Bakalan in April daarop, terwijl het gedeelte tot Sengon, en daarmede de geheele tramweg, omstreeks de helft van 1899 gereed zou komen.

Lijn in de residentie Probolinggo van de Probolinggo-Stoomtrammaatschappij, namelijk van *Probolinggo over Kraksaän en Djaboeng naar Paiton* (p. m. 37 K.M.), met een zijtak van Kraksaän naar Kali Boentoe (p. m. 2 8 K.M.). Deze tramweg, welke blijkens het vorig verslag (blz. 112), voor zoover de hoofdlijn betreft, vóór 28 Februari 1899 geheel in exploitatie gebracht moest zijn, werd binnen den gestelden termijn voltooid. Op 22 Juni 1898 werd machtiging verleend om het laatste p. m. 4 K.M. lange gedeelte van Djaboeng naar Paiton voor het algemeen verkeer open te stellen. De in September 1897 verleende vergunning voor den zijtak, loopende van de Chineesche kamp te Kraksaän door de dessa's Sedopaksa en Kali Boentoe naar de nabij Kali Boentoe aan het strand gelegen suikerpakhuizen, werd binnen den tot 16 Maart 1899 verlengden termijn, namelijk op 29 December 1898, aanvaard.

Lijn op Madura van de Madura-Stoomtrammaatschappij, namelijk van de havenplaats *Kamal* (*Zuidwesthoek van het eiland*) *over Bangkallan, Sampang, Pamakassan en Sumanap naar de havenplaats Kali Anget op de Oostkust* (p. m. 191 K.M.). Met de werken van aanleg op de westerlijn werd in April 1898 en op de oosterlijn in Juni daarop een aanvang gemaakt, nadat respectievelijk te Kamal en te Marengan het noodige voor de lossing der aanleggoederen was in gereedheid gebracht. Op de westerlijn werd het vak Kamal—Bangkallan (18 K.M.) op 8 December 1898 en het vak Bangkallan—Toendjoeng (5 K.M.) in April 1899 voor publiek verkeer opengesteld, terwijl op de oosterlijn het eerst in aanbouw genomen gedeelte Marengan—Sumanap—Tambangan (13 K.M.) tegelijk met het later — niet op den grooten weg, maar op eene eigen baan — aangelegde beginstuk Kali Anget—Marengan (7 K.M.), op 17 Februari 1899 in exploitatie werd gebracht. Terwijl dus in April jl. in 't geheel 43 K.M. voor het verkeer waren opengesteld, waarbij ook op voorloopige wijze (door een gehuurd stoombootje) voorzien werd in het vervoer over zee tusschen Kamal en Soerabaija, aanvankelijk nog alleen van personen, dacht men den westelijken tramweg nog in het eerste halfjaar gereed te krijgen tot Tanahmerah (12 K.M. voorbij Toendjoeng) en het oostelijk gedeelte nog in de tweede helft van het jaar tot Kapedi (22 K.M. voorbij Tambangan), terwijl het vak Kapedi—Pamakassan (30 K.M.), naar men zich vleide, in het begin van 1900 zou kunnen opgeleverd worden. Voor de lijnvakken Tanahmerah — Kebanjar — Balega — Sampang — Pamakassan — Kapedi waren in het voorjaar van 1899 de opmetingen nog slechts gereed op sommige gedeelten. Als gevolg van de tusschen Tanahmerah en Balega ingestelde onderzoekingen werd door de Maatschappij in Januari jl. vergunning gevraagd voor eene langs de kust loopende directe lijn Kamal — Kebanjar, op beide eindpunten aansluitende aan de hoofdlijn der Maatschappij. Daardoor zou het traject van Kamal naar Kali Anget met p. m. 30 K.M. worden verkort. Daar echter nog geen grondkaarten waren ingediend, waaruit het tracé der hoofdlijn nabij Kebanjar bleek, werd deze aanvrage nog niet nader in behandeling genomen. Ook werd in de indiening van die aanvraag aanleiding gevonden om met de Maatschappij in onderhandeling te treden omtrent eene wijziging der vergunningsvoorwaarden, voornamelijk wat betreft die welke op de naasting betrekking hebben.

b. Exploitatie.

Tegen p. m. 660 K.M. op ult. 1897, waren bij het einde van 1898 — op Java en Madura — in exploitatie (met inbegrip ook van zijlijnen waarop geen geregelde treindienst plaats had), in rond cijfer, 1000 K.M. stoomtramweg, doch slechts voor ongeveer $^3/_4$ van die lengte, betrekking hebbende tot de netten o

lijnen van 6 ondernemingen kunnen de bruto en de netto uitkomsten der exploitatie met juistheid worden opgegeven, daar van een 6-tal andere ondernemingen voor stoomtramwegen de exploitatiedienst van de reeds opengestelde gedeelten nog gecombineerd was met den aanlegdienst. Wat de eerstbedoelde 6 ondernemingen betreft, vindt men zoowel de geldelijke uitkomsten der exploitatie als eenige verdere statistische gegevens omtrent den omvang van het bedrijf over 1898 verzameld in bijlage V hierachter.

Aan de Oost-Java Stoomtrammaatschappij werd bij gouvernementsbesluit dd. 4 Mei 1899 n°. 22 vergund op den uitsluitend voor goederenvervoer bestemden zijtak van haren stoomtramweg Modjokerto — Ngoro, voerende naar de suikerfabrieken Soemengko en Dinoijo, eene proefneming te houden gedurende een tijdperk van ten minste vier maanden met het vervoer van reizigers. De aanvang van dat tijdperk is ter keuze van de Maatschappij gelaten en door haar op 1 Juni gesteld. Over een door dezelfde Maatschappij losgelaten plan betreffende eene kleine uitbreiding van hare stadslijn te Soerabaija zie lager sub 3°.

3°. Vergunningen of aanvragen voor nieuwe lijnen.

Ook in het verslagjaar 1898/99 moesten weder tal van aanvragen voor nieuwe stoomtramwegen worden afgewezen, terwijl ten opzichte van sommige aanvragen reden bestond om ze vooralsnog in beraad te houden. Overigens waren op het tijdstip van afsluiting der Indische opgaven (ult. Mei 1899) nog ettelijke aanvragen bij het departement der burgerlijke openbare werken in behandeling te nemen. Een en ander kan nader blijken uit bijlage W hierachter.

In het volgende overzicht, te Batavia — behoudens in één geval (zie sub V) — afgesloten ult. Mei 1899, zal men de ingewilligde aanvragen vermeld vinden, doch slechts voor zooveel die lijnen betreft, waarvoor de termijn tot aanvaarding van de vergunning nog openstond, dus met uitzondering van de lijnen waarvoor de vergunningen hetzij reeds waren aanvaard (hiervóór onder het hoofd „Aanleg" vermeld), hetzij door niet tijdige aanvaarding waren komen te vervallen, welk laatste het geval was ten opzichte van de volgende vier lijnen, in handen geweest respectievelijk van den heer J. D. Mijer, van den heer V. Vreede Bik en, wat de beide 't laatst te noemen lijnen betreft, van de Samarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij, namelijk *a.* de lijn Tjimahi—Tjihampelas in de Preanger Regentschappen (eenige maanden nadat de vergunning voor deze lijn was verleend, had de Indische Regeering den aanvrager, ingevolge diens nader verzoek, vrijgelaten hetzij stoom, hetzij electriciteit als beweegkracht te bezigen, mits hij zich daaromtrent binnen zekeren termijn na het aanvaarden van de vergunning zou hebben verklaard); *b.* de lijn Karang Mangar (Japara)—grens Rembang; *c.* de lijn Balapoelang (Tagal)—Poerwokerto (Banjoemas), en *d.* de lijn Pekalongan—Masin, in Pekalongan, van welke vier vergunningen in 't vorig verslag (blz. 113/114) sprake was sub III, IX, IV en VI. Ook eene bij gouvernementsbesluit dd. 17 December 1898 n°. 14 aan de Oost-Java Stoomtrammaatschappij verleende vergunning voor de uitbreiding van hare stadslijn te Soerabaija met p.m. 3 K.M. wordt in het overzicht niet genoemd, omdat reeds gebleken is dat van de aanvaarding is afgezien wegens te groote bezwaren aan de exploitatie van dit zijlijntje (Plein von Bültzingslöwen—Koepang) verbonden.

Derhalve bleven voor de hierna te noemen stoomtramwegen de vergunningen nog te aanvaarden.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN. *a*)
	BATAVIA en BANTAM.				
I.	Van Tangerang over Blaradja naar Passar Lama (post Tjikandi). R. SIBENIUS TRIP; 15 Juni 1898.	14 Maart 1899 n°. 30.	14 Maart 1900.	36 K.M. (f 11 000)	De tramweg moet binnen 2 jaren na de aanvaarding van de vergunning gereed en in exploitatie gebracht zijn en is te Tangerang in aansluiting te brengen met den staatsspoorweg.
	BATAVIA.				
II.	Van Tjiteureup over Tjibinong, Depok en Paroengbingoeng naar Paroeng. A. H. VEERKAMP; 23 Juli 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 n°. 32.	20 Aug. 1899.	25 K.M. (f 7500)	De tramweg, waarvan de bouwtijd is bepaald op 1½ jaar, moet te Depok aansluiten aan den particulieren spoorweg Batavia—Buitenzorg, en te Paroeng aan den eventueel te bouwen spoorweg Batoetoelies—Paroeng—Paroeng Pandjang (sedert — zie blz. 136 hiervóór — is voor dezen ontworpen spoorweg, waarvoor, evenals voor eene verlenging van Paroeng Pandjang naar Tangerang, prioriteit van concessie verleend was, in de plaats gekomen de hieronder sub IV vermelde vergunning voor een stoomtramweg Buitenzorg—Paroeng—Paroeng Pandjang—Tangerang). Omtrent de naasting van den tramweg is bepaald dat te dier zake zullen gelden de nader op dit punt vast te stellen voorwaarden. *b*)
III.	Van Tangerang over Mauk naar Tanara (grens Bantam en Batavia). M. W. N. STEENMEIJER; 20 April en 29 Juli 1898.	11 Maart 1899 n°. 39.	11 Maart 1900.	39 K.M. (f 12 000)	Als bij I. Bovendien moet de tramweg berijdbaar zijn voor het rollend materieel der staatsspoorwegen.
IV.	Van Buitenzorg over Semplak, Paroeng en Paroeng Pandjang naar Tangerang. A. MIJER; 21 Jan. 1899.	6 Mei 1899 n°. 3.	6 Mei 1900.	70 K.M. (f 20 000)	Bouwtijd 3 jaren. De vergunning, welke onder zekere beperkingen werd verleend wat betreft het gedeelte Buitenzorg—Semplak, en onder de verplichting om tevens aan te leggen een nog te concessioneeren stoomtramweg Buitenzorg—Bekassi, trad in de plaats van de den heer A. MIJER verleende prioriteit voor een van Batoetoelies uitgaanden secundairen spoorweg naar Tangerang (verg.

a) Tenzij anders is vermeld, zijn de in dit overzicht vermelde vergunningen voor den tijd van 99 jaren verleend, bedraagt de spoorwijdte 1.067 M., zullen de tramwegen met enkel spoor worden aangelegd en is zoowel personen- als goederenvervoer toegelaten. In de sedert 9 December 1898 bij het verleenen van tramvergunningen gevolgde model-voorwaarden (zie ook de volgende noot) is, met uitbreiding van het reeds gebruikelijke gelijk beding met opzicht tot in dienst reizende justitie- en politiebeambten en tot personen onder geleide van het openbaar gezag en hunne geleiders (verg. o. a. het verslag van 1896, blz. 147 en 153), ook nog verplicht gesteld het kosteloos vervoer van in dienst zijnde bestellers van den post- en telegraafdienst.

b) In de van 9 December 1898 af verleende vergunningen voor spoor- of tramwegaanleg is het nieuwe naastings-formulier (waaromtrent toen — verg. blz. 132 hiervóór — eene beslissing is gevallen) reeds opgenomen.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
					het medegedeelde op blz. 136 hiervóór). De tramsporen moeten op de emplacementen Buitenzorg, Paroeng Pandjang en Tangerang in verbinding worden gebracht met de sporen van den dienst der staatsspoorwegen, welke aansluiting te Paroeng Pandjang zoodanig moet worden uitgevoerd dat rechtstreeksche kruising met de staatssporen vermeden wordt. De tramweg moet berijdbaar zijn voor het rollend materieel der staatsspoorwegen, en omgekeerd moet het rollend materieel van den tramweg zoodanig geconstrueerd zijn dat de beladen rijtuigen en wagens in alle staatstreinen, ook op de berglijngedeelten der Westerlijnen, kunnen worden vervoerd.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.				
V.	Van Tassikmalaija over Singaparna naar de Tjiwoelan nabij Mangoenredja, met zijtakken: 1°. van Singaparna naar Tjigadok, 2°. van Singaparna naar Pentendjaija en 3°. van Pedajoengan naar Tjibenti. A. MIJER; 30 April 1895, 13 Juni en 6 Aug. 1897 en 31 Dec. 1898.	7 Juni 1899 n°. 4.	7 Juni 1900.	(Lengte niet volledig opgegeven.) (f 11 500)	Deze vergunning trad in de plaats van die, aan denzelfden aanvrager verleend bij gouvernementsbesluit dd. 25 November 1897 n°. 13 (zie vorig verslag, blz. 113, sub II), welke wegens niet tijdige aanvaarding was komen te vervallen. De nieuwe vergunning is echter van wijdere strekking, daar de aanvankelijk verleende niet omvatte de drie hiernevens vermelde zijtakken. In verband daarmede is de bouwtijd van 2 op 3 jaren gebracht. Thans is bij de vergunning, waarin bovendien de nieuwe naastingsvoorwaarden zijn opgenomen, bepaald dat de tramweg ook moet berijdbaar zijn voor het materieel der staatsspoorwegen. Op het station Tassikmalaija moeten de tramsporen in verbinding worden gebracht met de sporen van den dienst der staatsspoorwegen aldaar. Verder is bepaald dat de zijtakken zoodanig met de hoofdlijn in verbinding moeten worden gebracht dat al het rollend materieel van de hoofdlijn (deze heeft eene lengte van p. m. 19 K.M.) op de zijtakken kan overgaan en omgekeerd.
VI.	Van Pameungpeuk over Rantjaherang, Klapagenep, Tjidjoelang, Prigi, Tjikemboelan, Kalipoetjang, Padaherang en Kwasan naar Bandjar. F. J. NELLENSTEIJN; 10 Maart en 30 Juni 1898.	11 Maart 1899 n°. 41.	11 Maart 1900.	180 K.M. (f 30 000)	Bouwtijd 5 jaren. Te Pandjar moet aansluiting plaats hebben aan den staatsspoorweg. Bijzondere bepalingen zijn gemaakt in het belang der defensie.
	KRAWANG en CHERIBON.				
VII.	Van Pamanoekan over Kandanghauer en Indramaijoe naar Cheribon. T. A. F. DE BRUINE; 12 Dec. 1896.	18 Mei 1899 n°. 5.	18 Mei 1900.	117 K.M. (f 30 000)	Bouwtijd 3 jaren. De tram moet te Cheribon in aansluiting worden gebracht met de sporen van de Samarang—Cheribon-stoomtram, dan wel met die van den Staat, indien tot staatsaanleg van een te Cheribon eindigenden spoor- of tramweg mocht worden besloten.
	CHERIBON.				
VIII.	Van Indramaijoe naar Djatiwangi. J. M. VAN MENS; 18 Jan. 1897.	23 April 1899 n°. 29.	23 April 1900.	52 K.M. (f 15 000)	Bouwtijd 3 jaren. Bij het eventueel tot stand komen van eene lijn, welke Cheribon met Djatiwangi verbindt, zullen ter laatstgenoemde plaats de tramsporen, zoodra daartoe nadere schriftelijke lastgeving van de Regeering zal zijn ontvangen, in verbinding moeten worden gebracht met de sporen van evenbedoelde lijn. Bijzondere bepalingen zijn gemaakt in het belang der defensie.
	PEKALONGAN.				
IX.	Van Pekalongan over Kedongwoeni, Wonopringgo, Karanganjer en Kadjen naar Boewaran. E. WICHERS; 16 Febr. 1897.	14 April 1899 n°. 33.	14 April 1900.	27 K.M. (f 8500)	Bouwtijd 3 jaren. Zoodra de Regeering daartoe schriftelijk last geeft, moeten te Pekalongan de tramsporen in verbinding worden gebracht met die van de Samarang—Cheribon-stoomtram.
	SAMARANG.				
X.	Van Weleri naar Besokor. SAMARANG—CHERIBON STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 29 Juni 1898.	15 Febr. 1899 n°. 9.	15 Febr. 1900.	3.5 K.M. (Geen waarborgkapitaal.)	Deze binnen 1 jaar te bouwen tramweg zal te Weleri aansluiten aan de hoofdlijn der Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij en is verleend op de voor die hoofdlijn geldende voorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5196), met dien verstande dat de sommen als maximum en minimum bij naasting, in art. 15 en 21 dier voorwaarden genoemd, ten behoeve van dezen zijtak worden verhoogd respectievelijk met f 85 000 en f 42 500. De vergunning komt te vervallen tegelijk met die voor de hoofdlijn.
	JAPARA.				
XI.	Van Majong naar de dessa Welahan. SAMARANG-JOANA STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 5 April 1898.	4 Juli 1898 n°. 7.	4 Juli 1899. *c*)	6 K.M. (f 2000)	Bouwtijd 1 jaar. De vergunning voor dezen zuidelijken zijtak van de lijn Koedoes—Petjangaän der Maatschappij is, evenals die voor het overig net der onderneming, niet voor een bepaalden termijn verleend.

c) Na de afsluiting van dit overzicht is de vergunning aanvaard, en wel op 15 Juni 1899 (verg. blz. 137 hiervóór).

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	REMBANG.				
XII.	Van Lassem naar Bandjarsari (Bodjonegoro) met een zijtak van Lassem naar Dassoen. J. PH. NICKEL; 21 Febr. en 28 Dec. 1897 en 28 Nov. 1898.	14 Maart 1899 nº. 31.	14 Maart 1900.	82.5 K.M. (f 25 000)	Bouwtijd 3 jaren. Te Lassem en te Bodjonegoro moet aansluiting tot stand gebracht worden met de sporen respectievelijk van de Samarang—Joana- en van de Goendih—Soerabaija-tram.
XIII.	Van Lassem over Kragan, Bantjar Geneng en Pareng naar Toeban. A. H. VEERKAMP; 25 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 nº. 32.	20 Aug. 1899.	84 K.M. (f 25 000)	Bouwtijd 3 jaren. Te Lassem en te Toeban moet de tramweg aansluiten aan de aldaar bij het begin van uitvoering der werken reeds bestaande of in aanleg zijnde spoor- en tramwegen. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	REMBANG en SOERABAIJA.				
XIV.	Van Toeban langs de kust naar Sidajoe. A. H. VEERKAMP; 29 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 nº. 32.	20 Aug. 1899.	67 K.M. (f 20 000)	Bouwtijd 3 jaren. Te Toeban en te Sidajoe moet de tramweg aansluiten aan de bij het begin van uitvoering der werken reeds bestaande of in aanleg zijnde spoor- en tramwegen. Bij het bepalen van de richting van den tramweg is rekening te houden met de plannen tot aanleg van kanalen en leidingen ten behoeve van irrigatie en waterafvoer in de Solo-vallei. De voor het doorlaten van het water dier kanalen en leidingen bij den eersten aanleg van den tramweg benoodigde kunstwerken moeten door den ondernemer worden aangelegd. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	KEDIRI, REMBANG en SOERABAIJA.				
XV.	Van Ngandjoek over Gondang en Bodjonegoro naar Toeban, met een zijtak van Gondang naar Plosso. P. BUWALDA; 12 Nov. 1896 en 12 Mei 1898.	12 Juli 1898 nº. 6.	12 Juli 1899.	155 K.M. (f 30 000)	Bouwtijd 4 jaren. Te Ngandjoek moet de tramweg in verbinding worden gebracht met de sporen van de Oosterlijnen van den Staat, te Bodjonegoro met die van de stoomtram Goendih-Soerabaija en te Plosso met die van de Babat—Djombang-stoomtram. Over de verplichting van den ondernemer om bij den aanleg van den tramweg rekening te houden met de werken in de Solo-vallei als bij XIV. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	SOERABAIJA.				
XVI.	Van Tjantikan (wijk ter hoofdplaats Soerabaija) naar de dessa Kendjeran. L. J. BURGEMEESTRE en A. MOLLINGER; 21 April 1897.	20 April 1899 nº. 50.	20 April 1900.	6 K.M. (f 2000)	Bouwtijd 3 jaren. De spoorwijdte bedraagt 0.75 M.
XVII.	Van Soerabaija over Grissee naar Sidajoe. P. LANDBERG; 6 Aug. 1897 en 9 Mei 1898.	23 Juni 1898 nº. 1.	23 Juni 1899. *d*)	42 K.M. (f 13 000)	Bouwtijd 2 jaren. De lijn moet te Soerabaija in aansluiting worden gebracht met den staatsspoorweg, hetzij op de halte Missigit aan den zijtak Soerabaija—Oedjoeng, dan wel op het station Soerabaija. Omtrent de Solo-valleiwerken als bij XIV en omtrent de naasting van den tramweg als bij II. *d*)
XVIII.	Van Soemari naar Grissee en aldaar eindigende in een te bouwen los- en laadhoofd in zee. NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEGMAATSCHAPPIJ; 16 Maart 1898.	18 Aug. 1898 nº. 22.	18 Aug. 1899 (verlengd tot 18 Aug. 1900).	16 K.M. (f 5000)	Bouwtijd 2 jaren. De vergunning voor dezen zijtak van den stoomtramweg Goendih—Soerabaija is verleend op dezelfde voorwaarden als voor de hoofdlijn gelden (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 5216) en vervalt tegelijk met de vergunning voor de hoofdlijn.
	PASOEROEAN.				
XIX.	Van Talok naar Tawang Redjeni. E. H. ANDRIESSE; 3 Dec. 1896.	11 Maart 1899 nº. 38.	11 Maart 1900.	5 K.M. (f 1500)	Bouwtijd 2 jaren. Aansluiting te Talok aan de Malang-stoomtram is verplicht gesteld.
	PROBOLINGGO.				
XX.	Van Sendoero over Loemadjang naar Yossowilangoen. V. C. COSTER VAN VOORHOUT; 5 Nov. 1897.	15 Maart 1899 nº. 34.	15 Maart 1900.	33 K.M. (f 10 000)	Bouwtijd 3 jaren. Zoodra daartoe door de Regeering schriftelijk last wordt gegeven, moeten de tramsporen op het station Loemadjang in verbinding worden gebracht met de sporen van den staatsspoorweg en wel zoodanig dat eene kruising wordt vermeden.
XXI.	Van Pasirian naar Tjandipoero. V. C. COSTER VAN VOORHOUT; 2 Febr. 1897 en 13 Aug. 1898.	15 Maart 1899 nº. 35.	15 Maart 1900.	7 K.M. (f 2000)	Bouwtijd 2 jaren. Te Pasirian is aansluiting aan den staatsspoorweg tot stand te brengen, zoodra daartoe door de Regeering schriftelijk last wordt gegeven.
	PROBOLINGGO en BEZOEKI.				
XXII.	Van Probolinggo (haven) over Bezoeki naar Panaroekan, langs een 8-tal op dit traject gelegen suikerfabrieken, en van Sitoebondo langs nog 2 suikerfabrieken naar Banjoewangi, met zijtakken naar de haven van Bezoeki en naar nog 3 suikerfabrieken. J. B. HUBENET; 16 Maart 1897.	17 April 1899 nº. 32.	17 April 1900.	220 K.M. (f 35 000)	Bouwtijd 5 jaren. Zoodra de Regeering zulks schriftelijk gelast, moeten de tramsporen op de stations Panaroekan, Sitoebondo en Banjoewangi in verbinding worden gebracht met den staatsspoorweg.

d) Na de afsluiting van dit overzicht is gebleken dat voor de hierbedoelde vergunning (welke wegens niet tijdige aanvaarding was komen te vervallen) ingevolge gouvernementsbesluit dd. 27 Augustus 1899 nº. 15 eene nieuwe voor dezelfde lijn, doch op gewijzigde voorwaarden, is in de plaats gekomen.

Volg-nummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborg-kapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
XXIII.	Van Yossowilangoen naar Poeger. V. C. COSTER VAN VOORHOUT; 6 Jan. 1898.	12 Maart 1899 nº. 24.	12 Maart 1900.	24 K.M. (f 7000)	Bouwtijd 3 jaren. De tramsporen op de beide eindpunten in aansluiting te brengen met de sporen van de aldaar eventueel tijdens den aanleg van dezen tramweg reeds bestaande tramwegen naar Mangli en naar Loemadjang (zie XXIV en XX).
	BEZOEKI.				
XXIV.	Van de staatsspoorweghalte Mangli naar Poeger. L. M. TIJL; 16 Nov. 1896.	11 Febr. 1897 nº. 6.	11 Febr. 1898 (verlengd tot 11 Febr. 1899). *e*)	42 K.M. (f 12 000)	Bouwtijd 3 jaren. Op de halte Mangli moet de tramweg in aansluiting worden gebracht met den staatsspoorweg. Naastingsvoorwaarden nog op den ouden voet.
	BANJOEMAS.				
XXV.	Van Bandjarsari naar Poerbolinggo. SERAIJOEDAL-STOOMTRAMMAATSCHAPPIJ; 12 Mei 1898.	22 Sept. 1898 nº. 19.	22 Sept. 1899. *f*)	6.7 K.M. (f 2000)	Bouwtijd 2 jaren. De vergunning voor deze lijn, uitmakende een noordelijke zijtak van den Serajoedal-stoomtramweg, is verleend op den voet der voor de hoofdlijn geldende voorwaarden (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 4933) en komt gelijktijdig te vervallen met de daarvoor verleende vergunning, waarin zij, voor zooveel betreft de bepalingen van de over de naasting van den tramweg handelende art. 4 en 12, geacht wordt begrepen te zijn, zoodat o. a. de in die artikelen bedoelde maxima-bedragen onveranderd werden aangehouden. De aanvankelijk aan de vergunning voor den zijtak verbonden voorwaarde, dat de Maatschappij binnen één jaar na de aanvaarding van de vergunning eene aanvrage zou hebben in te dienen om de hoofdplaats Banjoemas aan haar tramwegnet te verbinden, is bij gouvernementsbesluit dd. 31 Mei 1899 nº. 7 ingetrokken, nadat de Maatschappij had aangetoond dat zoodanige verbindingslijn, ook al werd de voordeeligste van de vier in aanmerking komende richtingen gekozen, d. i. van Soekaradja over Kalibagor naar Banjoemas, uit een geldelijk oogpunt niet bestaanbaar is.
	BAGELEN.				
XXVI.	Van Poerworedjo over Kemiri naar Pitoeroeh, met een zijtak van Kemiri over Koetoardjo naar Ketawang. H. W. VAN DALFSEN; 1 Sept. 1897 en 21 April 1898.	27 Aug. 1898 nº. 23.	27 Aug. 1899.	41 K.M. (f 12 000)	Bouwtijd 2 jaren. De tramweg moet op de stations Poerworedjo en Koetoardjo in aansluiting worden gebracht met de sporen van den staatsspoorweg. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	BAGELEN en BANJOEMAS.				
XXVII.	Van Maron over Kretek en Wonosobo naar Bandjarnegara, met een zijtak van Wonosobo over Kali Anget naar Garoeng. H. W. VAN DALFSEN; 24 Oct. 1898.	14 April 1899 nº. 34.	14 April 1900.	86 K.M. (f 25 000)	Bouwtijd 3 jaren. Zoodra daartoe door de Regeering schriftelijk last wordt gegeven, moet de tramweg te Maron en te Bandjarnegara worden aangesloten aan aldaar reeds bestaande tramwegen. De tramweg moet berijdbaar zijn voor het rollend materieel der staatsspoorwegen, en omgekeerd moet het rollend materieel van den tramweg bruikbaar zijn in alle staatstreinen, ook op de berglijn-gedeelten der Westerlijnen.
	KADOE en BAGELEN.				
XXVIII.	Van Magelang over Salaman, Poerworedjo, Semangi en Ambal naar Keboemen, met zijtak van Salaman langs Boroboedoer en Mendoet naar Moentilan. H. W. VAN DALFSEN; 9 Juni en 4 Juli 1896 en 21 April 1898.	27 Aug. 1898 nº. 23.	27 Aug. 1899.	133 K.M. (f 27 000)	Bouwtijd 3 jaren. De tramweg moet berijdbaar zijn voor het rollend materieel der staatsspoorwegen, en omgekeerd moet het rollend materieel van den tramweg zoodanig geconstrueerd zijn dat de beladen rijtuigen en wagens in de staatstreinen, ook op de berglijnen, kunnen worden vervoerd. De lijn moet in aansluiting worden gebracht te Poerworedjo, Keboemen en Djenar met den staatsspoorweg en te Magelang en Moentilan met den particulieren stoomtramweg Djokjokarta—Magelang. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	MADIOEN.				
XXIX.	Van Madioen over Maospati naar Magettan. E. A. CH. COUVREUR; 13 Juli 1896 en 3 Juli 1897.	2 Mei 1899 nº. 25.	2 Mei 1900.	26 K.M. (f 8000)	Bouwtijd 3 jaren. Verplichte aansluiting te Madioen aan den staatsspoorweg.
XXX.	Van Tjaroeban over Moeneng, Tempoeran en Tjangakan naar Ngawi, met een zijtak van Kedoeng Prahoe naar Madioen. J. H. ZEEMAN; 20 Nov. 1897 en 2 Jan. 1898.	6 Juli 1898 nº. 24.	6 Juli 1899.	55 K.M. (f 16 500)	Bouwtijd 2 jaren. De tramsporen moeten te Tjaroeban en te Madioen in aansluiting worden gebracht met de sporen van den staatsspoorweg op de emplacementen aldaar. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.

e) Deze vergunning, ofschoon bij de afsluiting van dit overzicht (ult. Mei 1899) niet meer van kracht, is hier nog genoemd in navolging van de Indische opgaven. Sedert is echter gebleken dat van het vervallen van de vergunning eerst is aanteekening gehouden bij gouvernementsbesluit dd. 10 September 1899 nº. 6, zijnde daarbij aan denzelfden aanvrager, op gewijzigde voorwaarden, eene nieuwe vergunning voor een stoomtramweg naar Poeger verleend, thans echter niet uitgaande van Mangli, maar van het staatsspoorwegstation Djember.

f) Na de afsluiting van dit overzicht heeft de aanvaarding plaats gehad, en wel op 26 Juli 1899.

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	KEDIRI.				
XXXI.	Van Panataran over Legok, Blitar, de dessa's Plossokrep, Goprang, Kanigoro en Doeren naar Taloen, met een zijtak van Blitar over Boro en Soetodjajan (Kalipang) naar Kanigoro. W. F. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM; 12 Mei, 3 Juni en 6 Juni 1897 en 2 Nov. 1898.	12 Maart 1899 nº. 21.	12 Maart 1900.	48 K.M. (f 14 000)	Bouwtijd 3 jaren. Zoodra daartoe door de Regeering schriftelijk last zal zijn gegeven, moeten de tramsporen te Blitar en te Taloen in verbinding worden gebracht met de sporen van den staatsspoorweg aldaar.
XXXII.	Van het staatsspoorwegstation Wlingi naar Semen, met een zijtak naar de dessa Wlingi. L. M. MEIJSENHEIM; 7 April 1897.	12 Maart 1899 nº. 19.	12 Maart 1900.	12 K.M. (f 4000)	Bouwtijd 1 jaar. Gelijk beding als bij XXXI betreffende eventueele aansluiting aan den staatsspoorweg op het station Wlingi.
XXXIII.	Van Pakis over Bandoeng en Wadjak naar Toeloeng Agoeng. P. F. E. BLAVET; 11 Juni 1898.	12 Maart 1899 nº. 23.	12 Maart 1900.	28 K.M. (f 8500)	Bouwtijd 3 jaren. Gelijk beding als voren omtrent eventueele aansluiting aan den staatsspoorweg te Toeloeng Agoeng.
XXXIV.	Van Djoeleg naar Garoem. J. VAN DEN BERGH; 23 Juli en 31 Juli 1898.	12 Maart 1899 nº. 20.	12 Maart 1900.	17 K.M. (f 5000)	Bouwtijd 2 jaren. Gelijk beding als voren betreffende eventueele aansluiting aan den staatsspoorweg te Garoem.
XXXV.	Van Kalangbret (Tjoewiri) over Karangredjo naar Ngoedjang. P. F. E. BLAVET; 10 April en 29 Mei 1896 en 11 Juni 1898.	12 Maart 1899 nº. 22.	12 Maart 1900.	10 K.M. (f 3000)	Bouwtijd 3 jaren. Gelijk beding als voren omtrent eventueele aansluiting aan den staatsspoorweg te Ngoedjang.
	MADURA.				
XXXVI.	Van Bangkallan over Arosbaija, Sapolo en Ketapang naar Bira, met zijtak van Bangkallan naar Sembilangan. J. A. BECKER; 27 Maart en 26 Oct. 1897 en 3 Mei 1898.	5 Juli 1898 nº. 35.	5 Juli 1899.	87 K.M. (f 25 000)	Bouwtijd 3 jaren. Te Bangkallan moeten de tramsporen aansluiten aan die van de lijn der Madura–Stoomtrammaatschappij. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
XXXVII.	Van Pegantenan over Goeloek Goeloek naar Sumanap. J. A. BECKER; 26 Oct. 1897 en 3 Mei 1898.	Als boven.	Als boven.	45.5 K.M. (f 14 000)	Bouwtijd 2 jaren. Gelijk beding als bij XXXVI betreffende aansluiting te Sumanap. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
XXXVIII	*a.* Van Bira over Kapong en Amboenten naar Post Slopeng; *b.* van Post Slopeng over Telondang naar Manteke. A. H. VEERKAMP; 26 Nov. 1897 en 27 Mei 1898.	20 Aug. 1898 nº. 32.	20 Aug. 1899.	70 K.M. (f 20 000)	Bouwtijd 2 jaren. Te Bira moet de tramweg aansluiten op de aldaar bij het begin van uitvoering der werken reeds bestaande of in aanleg zijnde tramwegen (zie bij XXXVI). Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
XXXIX.	Van Sumanap over Padjoerangan naar Legoeng Timoer. A. H. VEERKAMP; 5 Oct. 1897 en 27 Mei 1898.	Als boven.	Als boven.	41 K.M. (f 12 000)	Bouwtijd 2 jaren. Te Sumanap moeten de tramsporen aansluiten aan die van de lijn der Madura–Stoomtrammaatschappij. Omtrent de naasting van den tramweg als bij II.
	SUMATRA'S WESTKUST.				
XL.	Lijnen ter hoofdplaats Padang. *g*) J. E. JAUTZE; 10 April en 21 Juni 1898.	11 Maart 1899 nº. 40.	11 Maart 1900.	Lengte niet opgegeven. (f 5000)	Bouwtijd 3 jaren. De tramweg loopt van het stationsplein van den staatsspoorweg te Padang o. a. langs Kampong Djawa naar de Moeara; van daar langs de Padangsche rivier o. a. door de Chineesche kamp langs Pondok naar Passar Ambatjang; van Belantoeng over Alang Lawas naar Pondok, en van Kampong Djawa (Kampong Baharoe) o. a. langs het officierskampement en het hospitaal naar Sawahan. De verschillende gedeelten van het tramwegnet moeten onderling met elkaar in verbinding worden gebracht.
XLI.	Van Siboga naar Garoga. J. A. CASPERSZ; 22 Sept. 1897.	14 April 1899 nº. 35.	14 April 1900.	50 K.M. (f 12 000)	Bouwtijd 3 jaren. De spoorwijdte bedraagt 0.70 M. Indien echter door uitbreiding van het spoor- en tramwegnet op Sumatra met de normale spoorwijdte van 1.067 M. deze tramweg door directe aansluiting in dat net wordt opgenomen, zal de ondernemer, op daartoe verkregen last van de Regeering, binnen den daarbij te stellen termijn den tramweg voor zijne rekening hebben om te bouwen tot een tramweg met normale spoorwijdte. Ten behoeve van den aanleg van den tramweg is de gouvernementsweg tusschen de genoemde plaatsen gerekend te zijn een binnenweg, en in verband daarmede is de vrije ruimte voor publiek verkeer verminderd tot 4.50 M. De verplichting tot gebruik van gezonken spoor is gewijzigd en medegebruik van bruggen toegestaan, indien minder dan 2.50 M. vrije ruimte overblijft, een en ander met dispensatie van sommige bepalingen van het algemeen stoomtramreglement in Indisch Staatsblad 1893 nº. 190.

g) Na de afsluiting van dit overzicht is den houder van de vergunning vrijheid gelaten om desgewenscht, in plaats van stoom, electriciteit als beweegkracht te bezigen (gouvernementsbesluit dd. 1 September 1899 nº. 13).

Volgnummer.	Richting der lijnen, namen der aanvragers en datum der aanvrage.	Datum van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Tot hoelang de aanvragers tijd hadden of hebben om de vergunning te aanvaarden.	Lengte in K.M. (globaal) en bedrag van het gevorderde waarborgkapitaal.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.				
XLII.	Van Rantau over Kendangan naar Barabei, met twee zijtakken van Rantau naar Moeara Moening en van Kendangan naar Belimau. V. C. COSTER VAN VOORHOUT; 14 Oct. 1896.	14 April 1899 nº. 14.	14 April 1900.	98 K.M. (f 30 000)	Bouwtijd 4 jaren. Te Rantau en te Barabei zullen de tramsporen moeten aansluiten aan die van de lijnen bedoeld bij XLIII en XLIV, indien deze eerder mochten zijn aangelegd.
XLIII.	Van Bandjermasin over Martapoera en Pengaron naar Rantau. B. J. W. E. BROERS; 18 Oct. 1897 en 25 Oct. 1898.	14 April 1899 nº. 15.	Als boven.	104 K.M. (f 30 000)	Bouwtijd 4 jaren. Te Rantau zullen de tramsporen moeten aansluiten aan die van de lijn bedoeld bij XLII, als deze eerder mocht zijn aangelegd.
XLIV.	Van Barabei over Amoenthai en Kaloewa naar Tandjoeng. Als voren.	Als boven.	Als boven.	70 K.M. (f 20 000)	Bouwtijd 3 jaren. Te Barabei zullen de tramsporen moeten aansluiten aan die van de lijn bedoeld bij XLII, als deze eerder mocht zijn aangelegd.

C. Electrische tramwegen.

Nadat van regeeringswege eenige dagen te voren daartoe de vergunning was verleend, opende de Batavia-Electrische Trammaatschappij op 10 April 1899 den eersten electrischen tramweg in Nederlandsch-Indië, door het in exploitatie brengen ter hoofdplaats Batavia aanvankelijk van 5.2 K.M. van de haar, enkel voor personenvervoer, geconcessioneerde lijn aldaar (zie de voorwaarden der vergunning in nº. 5302 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). Dat de openstelling van dit baanvak (Harmonie—Dierentuin) later plaats had dan blijkens het vorig verslag (blz. 116), met het oog op den stand der werkzaamheden in Juni 1898, mocht worden verwacht, was hoofdzakelijk te wijten aan oponthoud bij het onteigenen van sommige benoodigde gronden; bij den bouw van de lijn zelf werden geene bijzondere moeielijkheden ondervonden. Ook wat betreft de spoedige gereedheid van het inmiddels in aanleg genomen gedeelte Dierentuin—Passar Senen—Benedenstad (kruispunt Voorrij-zuid en Buiten Nieuwpoortstraat), ter lengte van 7.5 K.M., deed zich eenige teleurstelling voor door het uitblijven van nog benoodigd materiaal. In stede van in Juli 1899 werd nu, volgens de jongste berichten, de voltooiing eerst in het najaar tegemoetgezien.

Op een bezwaarschrift van kleinhandelaren, wier passar door de tramlijn doorsneden zal worden en die zich hierdoor benadeeld achtten, werd door de Indische Regeering afwijzend beschikt (December 1898). Voor hunne belangen toch was voldoende gewaakt, daar hun schadeloosstelling wordt verleend en eene afrastering langs den tramweg wordt gemaakt. Betreffende de beide kruisingen op Kampong Lima en op den Jacatra-weg van de tramlijn met de lijn Batavia—Buitenzorg der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij werd bij gouvernementsbesluit dd. 25 Maart 1899 n°. 1 een reglement vastgesteld.

De vergunning, welke oorspronkelijk bij gouvernementsbesluit van 23 November 1893 nº. 44 aan den heer R. A. EEKHOUT was verleend voor een electrischen tramweg voor personen- en goederenvervoer in de Preanger Regentschappen van Bandong om de Zuid over Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka, ter lengte van p. m. 40 K.M., werd door den concessionaris niet binnen den laatstelijk gestelden termijn, d. i. vóór 17 September 1898, tot een begin van uitvoering gebracht. Hoewel de heer EEKHOUT herhaaldelijk verzocht bedoelden termijn nog verder te verlengen, werd daaraan geen gevolg gegeven. Aangezien duidelijk bleek dat de concessionaris niet in staat was om de lijn tot stand te brengen en hij dit zelf in een zijner adressen erkend had, werd bij gouvernementsbesluit dd. 28 Februari 1899 n°. 42 het verzoek om uitstel afgewezen en de vergunning ingetrokken, terwijl het waarborgkapitaal (f 15 000) werd teruggegeven. (Zie ook wat aan het slot dezer onderrubriek over eene aanvraag van anderen betreffende eene lijn o. a. naar Tjitjalengka wordt gezegd.)

Ten opzichte van de op 13 Juli 1898 door den heer EEKHOUT voornoemd aanvaarde vergunningen voor electrische (dan wel stoom-) tramwegen *a.* voor personenvervoer ter afdeelingshoofdplaats Buitenzorg (p. m. 5 K.M.), en *b.* voor personen- en goederenvervoer van Buitenzorg naar Sadjira (Bantam) met drie zijtakken te of nabij Buitenzorg (p. m. 80 K.M.) — waaromtrent de concessionaris, overeenkomstig de hem gelaten keuze, zich in Mei jl. verklaarde voor het bezigen van electrische beweegkracht — werden de wijzigingen in de concessievoorwaarden, strekkende om ze in overeenstemming te brengen met de nieuw vastgestelde modelvoorwaarden (zie blz. 132 hiervóór), met welke wijzigingen de heer EEKHOUT bij voorbaat verklaard had genoegen te zullen nemen, vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 2 April 1899 n°. 22. Deze nieuwe voorwaarden traden in de plaats van die, behoorende bij de besluiten van 11 October 1893 nº. 5 en 20 September 1895 n°. 13. Voor het maken van een ernstig begin met de werken van aanleg werd in April jl. door de Indische Regeering een uitstel van zes maanden, derhalve tot 13 Januari 1900, toegestaan, echter onder mededeeling dat op verdere verschuiving van dien termijn niet te rekenen valt.

Ingevolge een reeds in 't vorig verslag (blz. 117) vermeld uitstel stond voor genoemden ondernemer nog tot 15 April 1899 de gelegenheid open tot aanvaarding van de hem op 15 April 1896 verleende vergunning voor een electrischen of stoomtramweg in de Preanger Regentschappen, ter lengte van p. m. 50 K.M., namelijk van Soekaboemi zuidwaarts over Leuwiliang naar Sagranten, met een zijtak van Leuwiliang naar Parakanlima. Ook deze vergunning is door hem tijdig — op 31 Maart 1899 — aanvaard, met storting van f 15 000 als waarborgkapitaal. De oorspronkelijke voorwaarden der vergunning werden bij gouvernementsbesluit dd. 14 April 1899 n°. 12 op het stuk van naasting in overeenstemming gebracht met de nieuw aangenomen bepalingen dienaangaande, aan welke wijzigingen de heer EEKHOUT zich reeds bij voorbaat had onderworpen. De tramweg moet vóór of op 31 Maart 1902 gereed en in exploitatie gebracht zijn.

Bij gouvernementsbesluit dd. 14 April 1899 n°. 13 heeft dezelfde aanvrager nog vergunning bekomen voor een tramweg met electriciteit dan wel stoom als beweegkracht in de Preanger Regentschappen, gaande van Sagranten in drie richtingen, namelijk over Rambai naar Sindangbarang, naar Tjitjoeroek en naar Kadoepandak (lengte p. m. 127 K.M.). De vergunningsvoorwaarden leggen de verplichting op tot aansluiting te Sagranten aan den door den ondernemer reeds aanvaarden tramweg Soekaboemi—Sagranten zooeven bedoeld, bepalen den bouwtijd op 3 jaar en het waarborgkapitaal op f 30 000.

Voor een electrischen tramweg ter hoofdplaats Samarang, loopende van Mlaten langs Pentjol en Randoesari naar Karangtoeri, met een zijtak naar den Kleinen Boom en het station der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, werd bij gouvernementsbesluit dd. 4 Juni 1899 n°. 9 vergunning verleend aan den heer E. F. J. 't SAS.

In bijlage W is opgenomen een overzicht betreffende de aanvragen om vergunningen voor tramwegen met electriciteit (bij sommige facultatief stoom dan wel electriciteit) als beweegkracht, welke in den loop van het verslagjaar werden afgewezen of in

beraad bleven. Onder de afgewezen verzoeken zal men in die bijlage ook aantreffen eene aanvrage dd. 5 Augustus 1898 van de heeren jhr. W. J. P. VAN DEN BOSCH en P. LANDBERG, om vergunning voor eene electrische tram van 0,60 M. spoorwijdte van Bodjongasih over Bandong naar Tjimahi (Preanger Regentschappen) en c. q. voor eene stoom- of electrische tram in hetzelfde gewest, van Bandong over Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka. Terwijl — zooals hiervóór reeds is gezegd (zie blz. 137 en 145) onder dagteekening van 28 Februari jl. door de Indische Regeering werden ingetrokken de vergunning MIJER voor eene stoomtram Bandong—Tjimahi en de vergunning EEKHOUT voor eene electrische tram Bandong—Tjiparai—Madjalaija—Tjitjalengka, oordeelde zij nieuwe uitgifte van railverbindingen in de bedoelde, in hoofdzaak met den staatsspoorweg evenwijdig loopende, richtingen niet wenschelijk, waarom dan ook de aanvrage VAN DEN BOSCH-LANDBERG in haar geheel niet voor inwilliging vatbaar werd verklaard (gouvernementsbesluit dd. 28 Februari 1899 n°. 40). Intusschen zijn de aanvragers in de gelegenheid gesteld om een gedeelte hunner plannen te verwezenlijken en wel voor eene electrische tram, mits met 1.067 M. spoorwijdte, van Bandong over Tegallegah naar Bodjongasih, voor welken tramweg zij eene combinatie beoogden met de aan de heeren K. A. R. BOSSCHA en A. R. W. KERKHOVEN bij gouvernementsbesluit dd. 27 April 1897 n°. 14 verleende vergunning voor de levering van electrisch licht en electrische beweegkracht te Bandong en Tjimahi. Tevens werd bij het aangehaald besluit van 28 Februari jl. den aanvragers medegedeeld dat de bedoelde tramweg eventueel voor geene andere verlengingen in aanmerking komt dan in zuidelijke richting naar Bandjaran en in oostelijke richting tot aan — doch niet voorbij — Madjalaija. Tot het verkrijgen van eene in dien zin beperkte vergunning hebben de heeren VAN DEN BOSCH en LANDBERG zich sedert tijdig aangemeld, namelijk bij adres dd. 23 Augustus jl.

Met betrekking tot eene nog te aanvaarden vergunning voor stoom- dan wel electrische tramlijnen ter hoofdplaats Padang zie sub XL op blz. 144 hiervóór.

D. Paardentramlijnen.

Solosche paardentram. Nadat het nieuwe naastingsformulier was vastgesteld, kon het verzoek der directie van de Solosche Tramwegmaatschappij om haren paardentramweg (lengte p. m. 30 K.M.) te wijzigen in een stoomtramweg opnieuw in behandeling worden genomen. De ontwerp-voorwaarden eener dergelijke vergunning waren door het departement der burgerlijke openbare werken opgemaakt, zoodat in deze eerlang eene beslissing zou kunnen worden genomen. Tevens zou dan beschikt kunnen worden nopens de aangevraagde verlenging van het tramwegnet van Boijolali naar Soengingan (1.8 K.M.).

Aanvragen voor paardentramlijnen. De volgende aanvragen voor paardentramlijnen werden in den loop van het verslagjaar door de Indische Regeering afgewezen:

a. bij besluit dd. 8 Juni 1898 n°. 21 (bij welke beschikking, naar aanleiding van een nader adres des aanvragers, in December werd volhard) eene aanvraag van den heer P. B. WATRIN, voor eene lijn in Pasoeroean, van Batoe over Kloemoetan, Pandemas, Poedjon, Ngroto, Kedong Nongko, Kaweden en Maron naar Ngantang, welke afwijzing haren grond vond in de voor eene paardentram te steile hellingen, welke in het tracé voorkomen;

b. bij besluit dd. 24 Juni 1898 n°. 18 eene aanvrage van den heer G. A. SCHRADER dd. 25 Januari 1898 voor een tramweg in de residentie Batavia, van Tangerang naar Mauk; afgewezen met het oog op eene aanvraag voor stoomtramaanleg, welke bovendien van wijdere strekking was (zie blz. 140 hiervóór sub III);

c. bij besluit dd. 30 November 1898 n°. 31 eene aanvraag van den heer M. TH. VAN DER VLIET dd. 12 September 1898 voor eene lijn in de Preanger Regentschappen, van Bandong over Bodjongasih, Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka; afgewezen omdat voor bedoeld traject reeds aan een anderen aanvrager vergunning was verleend voor eene electrische tram (verg. wat omtrent bedoelde — thans vervallen — vergunning hooger is gezegd);

d. bij besluit dd. 26 Februari 1899 n°. 15 eene aanvraag van den heer W. H. J. KEUCHENIUS dd. 25 November 1897 voor eene lijn, eveneens in de Preanger Regentschappen, van Tjibeber zuidwaarts naar Soekanegara en verder 3 paal westwaarts langs Tji Balapoelang, met eene zijlijn van de kampong Tjiparai over Waroengbitoeng naar Lemboersawah; afgewezen in verband met eene stoomtramaanvrage van den heer W. R. VAN DER CAPELLEN (verg. bijlage W, sub II, *A*, n°. 9);

e. bij besluit dd. 25 Maart 1899 n°. 36 eene aanvraag van den heer W. L. SCHRADER dd. 2 Februari te voren voor een tramweg in Bantam, van Tjilegon over Grogol en Tegalwangi naar Nieuw-Anjer; afgewezen omdat de overgelegde bescheiden in het onzekere lieten eensdeels de te volgen wegen, anderdeels de juiste ligging van het eindpunt;

f. bij besluit dd. 14 April 1899 n°. 6 eene aanvraag van denzelfden ondernemer dd. 1 Maart 1899 voor eene lijn op Sumatra, van Siboga naar Padang Sidempoean; afgewezen aangezien reeds eerder eene aanvraag tot stoomtramaanleg in de bedoelde richting was ingediend (zie blz. 144 hiervóór, sub XLI); en eindelijk

g. bij besluit dd. 4 Mei 1899 n°. 11 eene aanvraag van vrouwe T. TER HORST, geboren DE BOER, dd. 20 December 1898 voor eene lijn in Kadoe, van passar Magelang naar passar Pajaman; voorshands afgewezen, echter onder mededeeling dat de aanvraagster op haar verzoek zou kunnen terugkomen, zoodra het tot stand komen van eene stoomverbinding tusschen Magelang en Willem I verzekerd zou zijn.

Overigens werd nog afgewezen (gouvernementsbesluit dd. 7 October 1898 n°. 47) een verzoek van den heer G. A. SCHRADER voornoemd, betreffende paardentramlijnen in de Preanger Regentschappen, welke aanvraag echter, nadat de ontwerper zijn plan beperkt had tot eene lijn van de staatsspoorweghalte Tjisaät over Soekaboemi naar Soekaradja, met een zijtak van Soekaboemi naar Tjikembar, gedeeltelijk werd ingewilligd. Terwijl namelijk de Regeering zich omtrent dit laatste gedeelte (den zijtak) eene beslissing voorbehield totdat zekerheid zou zijn verkregen of de onder C hiervóór vermelde electrische (of stoom-) tramweg Soekaboemi — Sagranten al dan niet zal worden tot stand gebracht, werd voor de ongeveer 11 K.M. lange hoofdlijn de vergunning verleend en wel voor den tijd van 25 jaren (gouvernementsbesluit dd. 14 April 1899 n°. 32). De vergunning is te aanvaarden vóór 14 April 1900. Voor den tramweg, die zoowel voor personen- als voor goederenvervoer zal bestemd zijn, is de spoorwijdte bepaald op 1.06 M. en de bouwtijd op $1^1/_2$ jaar.

Op ongeveer dezelfde voorwaarden (afwijkende alleen wat betreft de spoorwijdte, welke in dit geval op 0.75 M. werd bepaald,) werd bij gouvernementsbesluit dd. 7 Juli 1898 n°. 1 eene mede binnen het jaar te aanvaarden vergunning voor een paardentramweg in de Preanger Regentschappen verleend aan den heer G. J. A. BEIJERINCK. Deze vergunning beoogt eene lijn, in 't geheel ter lengte van p. m. 14 K.M., loopende van het staatsspoorwegstation Tjiandjoer over Tjikaret, Pasirhajam, Rantjaägoong en Tjiwalen naar Warongkondang, met zijtakken van de dessa Pasirhajam naar de staatsspoorweghalte van dien naam, en van de dessa Warongkondang naar de halte Tjilakoe.

Eene aanvraag van den heer CH. C. TH. MOTMAN voor een paardentramweg ter hoofdplaats Batavia was, op het tijdstip van afsluiting der Indische mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag, nog in behandeling.

E. Kabelspoorwegen en transportkabels.

Het in 't vorig verslag (blz. 117) bedoelde verzoek van de heeren C. E. PLOEM en H. VOORNEMAN, betreffende een door hen beoogden transportkabel in de residentiën Pasoeroean en Probolinggo (van Kepandjen naar Pasirian), werd bij gouvernementsbesluit van 15 Maart 1899 n°. 35 afgewezen, daar de belangen van de Malang-tram zoowel als die der geconcessioneerde tramlijnen Dampit — Kali Padang (in Pasoeroean) en Pasirian — Tjandipoera (in Probolinggo) zich tegen de inwilliging verzetten. Tevens werd hun echter medegedeeld dat eene aanvraag voor een kabel Kali Padang — Tjandipoera, mits binnen drie maanden ingediend, in nadere overweging genomen kon worden. Zoodanig verzoek werd sedert ontvangen en was omstreeks begin Juni jl. nog in behandeling. Eene aanvraag van dezelfde zijde om vergunning voor een transportkabel van Ngebroek langs of over het Zuidergebergte naar Kali Padang was inmiddels, wegens onvoldoende omschrijving van de richting, bij besluit dd. 9 Mei 1899 n°. 23 van de hand gewezen.

Mede was in het begin van Juni jl. nog in behandeling een verzoek van 6 Maart te voren van den heer P. J. A. VAN NEER, voor verschillende transportkabels in de residentiën Madioen, Soerakarta en Kediri.

Verder waren in Maart/April jl. van twee zijden verzoeken ingekomen om prioriteit voor kabelsporen in Samarang, welke

aanvragen — betreffende in het eene geval (aanvrager de heer J. J. H. Hellebrandt) eene lijn van Bodja over Soekoredjo en Selokaton naar Besokor, met een zijtak naar Tjoeroek Moentjar, en in het andere geval (aanvrager de heer A. de Haan) lijnen van Pageroejoeng naar Besokor en van Bodja naar Djerakat, — waren of zouden worden afgewezen, omdat voor transportkabels geen prioriteit wordt verleend (zie Indisch Staatsblad 1871 n°. 102).

§ 2. *Stoomwezen.*

Het regeeringstoezicht op de bij particulieren in Nederlandsch-Indië in gebruik zijnde stoomketels, zoowel op die welke te land als op die welke in schepen zijn geplaatst, zooals dit toezicht geregeld is bij het reglement in Indisch Staatsblad 1892 n°. 42, juncto 1893 n°. 130, 1894 n°. 229 en 1898 n°. 291 [1]), en dus ongerekend de aan gemeld toezicht onttrokken stoomketels voor huiselijk gebruik of voor wetenschappelijke doeleinden, en uitgezonderd ook de locomotiefketels van spoor- en tramwegen voor algemeen verkeer, strekte zich, blijkens de gespecificeerde opgaven in bijlage X hierachter, op ult. 1898 uit tot 2380 ketels (waaronder 352 scheepsketels), zijnde 103 ketels (waaronder 30 scheepsketels) méér dan bij het einde van 1897, toen 2277 ketels aanwezig waren. Het verwarmingsoppervlak der ketels te land vermeerderde in 1898 van 147 001 tot 150 599 M². en dat der scheepsketels van 15 231 tot 17 378 M².

Aan het gebruik werden in 1898 onttrokken 121 ketels (hieronder 16 scheepsketels), doch daarentegen werden in dienst gesteld 224 ketels (waaronder 46 scheepsketels). Van deze 224 ketels waren er 55 (waaronder 11 scheepsketels) reeds vroeger in gebruik geweest. Nieuw waren alzoo 169 ketels (daaronder 35 scheepsketels), met een gezamenlijk verwarmingsoppervlak van 8219 M²., en wel 38 die hier te lande of in Nederlandsch-Indië en 131 die in den vreemde waren gemaakt.

Wegens vergoeding van kosten van onderzoek en beproeving van stoomketels werd in 1898 ontvangen f 25 715, tegen f 28 945 in 1897.

IV. Post- en telegraafdienst en telephonie.

§ 1. *Vereenigde post- en telegraafdienst.*

In afwachting van het eerlang te Batavia verschijnende afzonderlijke jaarverslag over 1898 omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië (van den jaargang 1897 werd aan de Staten-Generaal een exemplaar aangeboden in December 1898) worden hieronder nopens dien diensttak in hoofdzaak slechts mededeelingen van algemeenen aard opgenomen. Uitgewerkte statistische opgaven over 1898 en de twee voorafgegane jaren worden evenwel aangetroffen in bijlage Y hierachter.

Het aantal der kantoren van den vereenigden dienst en dat der tot den dienst der staatsspoorwegen behoorende telegraafkantoren, die ten behoeve van het publiek voor het onderling verkeer met de kantoren van den post- en telegraafdienst zijn opengesteld (bijna al de spoorwegtelegraafkantoren op plaatsen waar geen hulppostkantoor gevestigd is, zijn tevens als bestelhuizen voor den postdienst geopend), beliep op ult. 1898 390, d. i. 17 meer dan het jaar te voren. Hierbij zijn niet gerekend de aan een geregeld postverkeer voor het publiek ook dienstbaar gemaakt wordende bestelhuizen der zoogenaamde districtspost op Java en Madura, ten getale van 1051 (7 minder dan op ult. 1897).

Van de bedoelde 390 gouvernementskantoren waren er 307 gevestigd op Java en Madura, 53 op Sumatra, 10 op Borneo, 9 op Celebes en 11 op andere eilanden. Hoe die kantoren naar hun verschillend karakter te rangschikken zijn, kan blijken uit voornoemde bijlage Y; verg. ook § 2 en § 4 hierna, in welke laatste paragraaf tevens het aantal voor publiek verkeer geopende *particuliere* spoorwegtelegraaf- en spoorwegtelephoon-kantoren wordt vermeld, namelijk op stations en halten van die spoor- of tramwegondernemingen, welke vergunning hebben tot zoodanige exploitatie van hare diensttelegraaf of hare diensttelephoon.

Met het oog op de aanstaande opening van een post- en telegraafkantoor te Pangkallan Brandan (residentie Oostkust van Sumatra) werd in October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 295) de formatie van het *Europeesch* personeel bij den gouvernements-post- en telegraafdienst vermeerderd met één kantoorchef der 4de klasse, tegen afvoering van één commies der 2de klasse. Daar de opening van genoemd kantoor evenwel eerst in Maart 1899 plaats vond, kwam deze wijziging der formatie in 1898 nog niet tot uitvoering, en daar bovendien de in 't verslag van 1897 (blz. 172) bedoelde tijdelijke afwijkingen van de formatie nog gehandhaafd bleven, waren op ult. 1898 twee inspecteerende ambtenaren en één kantoorchef minder in dienst dan was toegestaan, tegen twee commiezen méér.

Daar het bij de formatie niet genoemde aantal hulppostcommiezen en klerken respectievelijk 88 en 96 beliep, beschikte men dientengevolge bij den gouvernements post- en telegraafdienst in het geheel over 547 *Europeesche* ambtenaren, d. i. 7 meer dan bij het begin van 1898. Onder de 96 klerken zijn begrepen de sedert November 1897 voorloopig op proef — alleen bij de kantoren te Weltevreden, Samarang en Soerabaija — aangestelde vrouwelijke klerken, wier aantal van 4 op 11 werd gebracht. Hoewel de voor de proef gestelde termijn van twee jaren nog niet verstreken is, kan, zonder op het uit te brengen advies vooruit te loopen, toch reeds worden medegedeeld dat de damesklerken met betrekking tot de haar opgedragen ondergeschikte werkzaamheden goed voldoen.

Aan het in 1898 afgenomen examen voor den rang van commies der 3de klasse werd deelgenomen door 18 adjunct-commiezen en 12 klerken, van wie er respectievelijk 12 en 5 slaagden. Gedurende 1898 konden 14 geslaagde adjunct-commiezen (hieronder de 8 overgeblevenen van het examen van 1897) tot den hoogeren rang bevorderd worden, zoodat op het eind van 1898 voor bevordering tot commies der 3de klasse beschikbaar bleven 6 adjunct-commiezen en 5 klerken. Het examen voor den rang van commies der 2de klasse behoefde niet te worden afgenomen, daar in 1898 aan slechts 6 van de 9 bij vorige examens geslaagde doch nog niet bevorderde candidaten de hoogere rang kon worden toegekend. De eenige beschikbare candidaat, welke aan het examen voor den rang van adjunct-inspecteur had voldaan, kon gedurende 1898 evenmin bevorderd worden, in verband waarmede het afnemen van dit examen achterwege bleef.

Omtrent het *inlandsch* personeel valt te melden dat het aantal klerken van dien landaard afnam van 78 tot 69, doch dat de sterkte der overige bij den vereenigden dienst in functie zijnde inlanders met 8 vermeerderde en dus op ult. 1898 bestond uit 1039 personen (waaronder 45 postiljons met eigen paarden).

Aan de militaire expeditie, welke in Mei 1898 naar Atjeh's noordkust vertrok, werd een ambtenaar van den post- en telegraafdienst (in den rang van commies der 2de klasse) toegevoegd, om met het beheer van het op 24 Mei 1898 te Segli geopende tijdelijke veldpostkantoor te worden belast. Na afloop der expeditie in November 1898 werd dat kantoor vervangen door een hulppostkantoor.

Ten opzichte van de geldelijke uitkomsten van den vereenigden dienst (met inbegrip van de paardenposterij) zij hier aangeteekend dat over 1898 nog niet alle cijfers zijn bijeengebracht, maar dat over 1897, volgens de thans ontvangen opgaven (zie sub D van bijlage Y hierachter), de werkelijke ontvangsten bedroegen f 2 124 242, en de fictieve (namelijk wanneer als opbrengst gevende ook in rekening gebracht worden porto's van dienstbrieven, verstrekking van postpaarden aan dienstreizigers en het gebruik van den telegraaf voor binnenlandsche regeeringstelegrammen) f 618 153, te zamen f 2 742 395, tegen f 2 790 818 (volgens verbeterde opgaven) over 1896. Liet dit laatste cijfer, tegenover een bedrag (mede volgens verbeterde opgaven) van f 2 054 083 aan uitgaven, een overschot van f 736 735, over 1897 was de uitkomst minder gunstig, hoofdzakelijk doordien de uitgaven over dat jaar bezwaard werden met twee buitengewone posten, te zamen bedragende f 327 835, namelijk f 262 835 wegens het leveren en leggen van telegraafkabels van Bali naar Lombok en van Olehleh (Atjeh) naar Poeloe Weh, en f 65 000 wegens de eerste termijnen van de aan de Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij, krachtens hare vergunning, toekomende tegemoetkoming voor eens voor het vervoer van de post langs hare lijn. Trekt men beide bedragen van het totaal der uitgaven van den post- en telegraafdienst over 1897 (ad f 2 524 725) af, dan daalt het cijfer tot f 2 196 890, en daar de ontvangsten van den vereenigden dienst over datzelfde jaar, zooals straks gezegd, berekend worden op f 2 742 395, zou dus het overschot bedragen f 545 505, zijnde toch nog f 191 230 minder dan over 1896, tot welk verschil zoowel vermindering van ontvangst (— f 48 000) als stijging van uitgaven (+ f 143 000)

[1]) De uitzonderingen, bij art. 50 van het reglement gemaakt met opzicht tot de landsadministratiën of diensttakken, welker stoomketels aan een ander toezicht dan dat van den dienst van het stoomwezen zijn onderworpen, werden bij het aangehaalde Indisch Staatsblad 1898 n°. 291 uitgestrekt tot de ketels der gewestelijke communicatie- en politievaartuigen in die gewesten, waar één of meer oorlogsschepen, dan wel één of meer schepen der gouvernementsmarine gestationneerd zijn.

bijdragen. Overigens valt nog op te merken dat bij deze becijferingen, wat de uitgaven voor het personeel betreft, alleen rekening is gehouden met de kosten der actief dienenden, niet dus met verlofs- of nonactiviteitstraktementen, pensioenen en kosten van overtocht.

§ 2. *Brievenposterij.*

Posterijen in Indië. Zooals nader in § 5 dezer afdeeling wordt vermeld, zijn met 1 Juli 1898 alle post- en alle post- tevens telegraafkantoren in Nederlandsch-Indië voor den postspaarbankdienst opengesteld, en is die dienst in den loop van 1899 achtereenvolgens ook geopend bij het groote meerendeel der hulppostkantoren. De twee eerstbedoelde categorieën van kantoren, voor zoover gevestigd op plaatsen waar geene landskas is, hebben voorts, ingevolge Indisch Staatsblad 1899 n°. 100, hunne tusschenkomst te verleenen voor dat gedeelte der beleggingen voor rekening van de postspaarbank, dat bestaat in het disconteeren, door middel van de landskassen, van venduacceptatiën.

Het getal postinrichtingen in Nederlandsch-Indië bestond op ult. 1898: 1°. uit 123 postkantoren (op 11 na, alle tevens voor den telegraafdienst aangewezen), zijnde evenveel als het jaar te voren; 2°. uit 88 hulppostkantoren, zijnde 2 meer dan op ult. 1897 (van deze 88 kantoren zijn er 25 tevens spoorwegtelegraafen 21 telephoon- of hulptelegraafkantoren), en 3°. uit 1227 postinrichtingen van eenvoudigen aard, zijnde 176 bestelhuizen van den ambulanten of spoorweg-postdienst (15 meer dan op laatstgenoemden datum) en 1051 bestelhuizen als bedoeld bij n°. 4801 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, d. i. van de enkel op Java en Madura bestaande zoogenaamde districtspost (7 minder dan op ult. 1897). Van de 2 nieuwe hulppostkantoren — zijnde Segli (Atjeh's noordkust) en Bajoeng Lentjir (in Palembang) — komt dit laatste voor rekening van eene daar werkende petroleum-onderneming, welke zich ook belast met het overbrengen, door middel van hare stoomscheepjes, van de post tusschen genoemde plaats en de hoofdplaats Palembang. [1]) De 2 nieuwe hulppostkantoren werden al aanstonds ook opengesteld voor de behandeling van aangeteekende brieven en voor het afgeven en uitbetalen van binnenlandsche postwissels, welke dubbele bevoegdheid in 1898 ook werd toegekend aan die hulppostkantoren, bij welke tot dusver de gelegenheid voor een en ander niet bestond, hetgeen laatstelijk nog met 18 van de 86 het geval was.

Voor den incasseeringsdienst in het binnenlandsch verkeer zijn uitsluitend de eerstbedoelde 123 kantoren aangewezen, en voor den binnenlandschen pakketpostdienst bestond, behalve bij deze 123 kantoren, gelegenheid op nog 269 andere plaatsen (11 meer dan op ult. 1897) hetzij bij de hulppostkantoren, hetzij bij halten van spoor- of tramwegen.

Zoowel omtrent het eigenlijk postverkeer als omtrent den postwissel-, den incasseerings- en den pakketpostdienst vindt men statistische gegevens over 1898 en, ter vergelijking, ook over de twee voorafgegane jaren in bijlage Y hierachter. Over het algemeen getuigen die opgaven van toeneming.

In de wijze, waarop het brievenvervoer in en tusschen de verschillende gewesten geschiedt, kwamen weder eenige veranderingen. De afstand, waarover op Java voor dit doel van spoor- of tramwegdiensten gebruik werd gemaakt, klom in 1898 van 2391 (verbeterde opgaaf) tot 2512 K.M.

Wat de instelling van nieuwe postdiensten betreft, is o. a. met betrekking tot de residentie Ternate aan te teekenen dat in November 1898 besloten werd tot het openen eenmaal 's maands van een postdienst, meerendeels over zee per postprauw, tusschen Ternate en de in Midden- en Noord-Halmaheira gelegen strandplaatsen Dodinga, Bobane en Galela.

Naarmate dit noodig bleek, werd ook in de aanwijzing der voor den pakketpostdienst te bezigen trajecten wijziging gebracht (zie o. a. Indisch Staatsblad 1899 nos. 113 en 156).

Algemeene Postvereeniging. De afkondiging in Nederlandsch-Indië van de met 1 Januari 1899 in werking getreden nieuwe reglementen, overeenkomsten en verdragen, welke het uitvloeisel waren van het in Mei/Juni 1897 te Washington gehouden vijfde Algemeene Postcongres, vond plaats bij Indisch Staatsblad 1898 nos. 267 t/m 270.

[1]) De 2 hulppostkantoren, tot welker oprichting in ons gebied op Nieuw-Guinea in November 1898 (Indisch Staatsblad n°. 319) besloten werd, waren bij het einde des jaars nog niet in werking getreden.

Van de verschillende wijzigingen, in die herziene reglementen, enz. belichaamd, werd bij dienstvoorschrift aan de verschillende kantoren van den Indischen postdienst kennis gegeven, terwijl, — voor zooveel die wijzigingen op sommige punten herziening noodig maakten van de bij Koninklijk besluit vastgestelde bepalingen aangaande: 1°. de porto's en verdere voorwaarden voor de wisseling van brieven en verdere stukken per mail tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië; 2°. de verzending van pakketten in het buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch-Indië en 3°. den postwissel- en den incasseeringsdienst in bedoeld verkeer, — daartoe werd overgegaan bij de hieronder nader te vermelden Koninklijke besluiten dd. 19 October 1898 n°. 33 (Indisch Staatsblad n°. 346) en 29 November 1898 nos. 31 en 33 (Indisch Staatsblad 1899 nos. 110 en 111).

Postverkeer met Nederland en vreemde landen. De wijzigingen, bij het zooeven aangehaald Koninklijk besluit dd. 19 October 1898 n°. 33 gebracht in de bepalingen omtrent de *mail*correspondentie tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, betroffen: de verlaging van het port (van 30 tot 12½ cent), waarmede in Indië te bezwaren zijn de aldaar per mail uit Nederland ontvangen ongefrankeerde briefkaarten [2]), voorts eene gewijzigde lezing van de bepaling, regelende het bedrag der schadeloosstelling voor verloren gegane aangeteekende brieven of andere stukken, en eindelijk verhooging van 250 tot 350 gram van het maximum-gewicht der per mail te verzenden monsters.

Wat de porten en verdere voorwaarden van verzending betreft van brieven en verdere stukken, die tusschen Nederland en Nederlandsch Oost- (en West-)Indië rechtstreeks over zee, d. i. per zoogenaamde *zeepost*, gewisseld worden, werden, met ingang van 1 Januari 1899, de bestaande regelingen vervangen door die, vervat in het Koninklijk besluit dd. 6 December 1898 n°. 74 (Indisch Staatsblad 1899 n°. 69). Terwijl tot dusver het zeeport-tarief zoowel hier te lande als in Indië (ook in West-Indië) bedroeg voor brieven 10 cent per 15 gram of gedeelte van 15 gram en voor briefkaarten 5 cent per enkele en 10 cent per dubbele, thans werden voor de *uit Nederland* naar Oost- (en West-) Indië per zeepost verzonden wordende brieven en briefkaarten genoemde bedragen tot op de helft verminderd, zooals reeds bepaald was voor brieven, gericht aan bij de land- of zeemacht in Oost- (of West-) Indië dienende militairen beneden den rang van officier, welk verlaagd tarief voor deze categorie van geadresseerden in het nieuwe besluit alzoo alleen gehandhaafd behoefde te blijven ten opzichte van brieven uit 's Rijks overzeesche koloniën en bezittingen gericht aan hier te lande bij leger of marine dienende militairen beneden den rang van officier. Werden tot hiertoe ongefrankeerde briefkaarten in het verkeer per zeepost niet toegelaten, thans is dit wel het geval, doch bezwaard met het dubbele port dat bij frankeering zou zijn te heffen. Daarentegen blijft voortaan de verzending achterwege van in het hierbedoelde verkeer ongefrankeerd aangeboden documenten, drukwerken en monsters. Voor de berekening van het port der ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken geschiedt de aanvulling van breuken niet meer per 5 cent, maar per 2½ cent, zooals ook voorgeschreven is voor de verzending per mail. Verder is, mede in navolging van hetgeen bepaald is bij verzending langs den niet-rechtstreekschen zeeweg, bijeenvoeging onder één adres toegelaten van documenten, drukwerken en monsters, met aanwijzing in welke gevallen alsdan hetzij het voor documenten, hetzij het voor drukwerken en monsters bestaande minimum-port (respectievelijk 10 en 5 cent) wordt geheven. Uitgenomen wat betrof een paar nog altijd gehandhaafd gebleven artikelen van het overigens vervallen tot de zeepost-verzendingen betrekkelijk Koninklijk besluit dd. 17 Januari 1879 n°. 31 (zie Indisch Staatsblad 1889 n°. 160), welke (thans echter ingetrokken) artikelen handelden over aangeteekende verzendingen en over berichten van ontvangst voor aangeteekende stukken, steunden de overigens gevolgd wordende verzendingsvoorwaarden voor het verkeer per zeepost op huishoudelijke reglementen, welke ten opzichte van het gewicht der per zeepost toe te laten brieven en drukwerken eenige afwij-

[2]) Door wijziging (bij gouvernementsbesluit dd. 29 December 1898 n°. 4, opgenomen in het Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 347) van art. 58 der Algemeene Bepalingen tot uitvoering van het reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië, zooals dat artikel luidde ingevolge Indisch Staatsblad 1892 n°. 163, werd hetzelfde verlaagde port ook aangenomen voor de ongefrankeerde briefkaarten, die in Indië ontvangen worden uit andere landen dan Nederland (voor die uit de Straits-Settlements en Portugeesch Timor werd echter bedoeld port op 10 cent bepaald).

kingen huldigden van hetgeen voor verzending per mail is voorgeschreven. Alleen voor drukwerken is bij het besproken Koninklijk besluit van 6 December 1898 die afwijking gehandhaafd gebleven, hierin bestaande dat deze soort van verzendingen, die per mail niet meer dan 2 K.G. mogen wegen, per zeepost tot een hooger gewicht, namelijk van 5 K.G., worden toegelaten; doch ten aanzien van brieven, welke tot hiertoe bij verzending per zeepost slechts tot een gewicht van ten hoogste 1 K.G. werden toegelaten, uitgenomen wat betreft de officieele briefwisseling, waarvoor een maximum van 5 K.G. gold, zijn thans geen maxima meer gesteld. Behoudens de evenbedoelde afwijking met opzicht tot het gewicht der drukwerken gelden nu, ingevolge het Koninklijk besluit van 6 December 1898, voor zoover daarbij niet anders is bepaald, voor de verzending per zeepost dezelfde bepalingen als toepasselijk zijn op de mail-correspondentie.

In overeenstemming met het nieuwe Algemeen Postverdrag werden bij de hiervóór vermelde Koninklijke besluiten van 29 November 1898 nos. 31 en 33, welker inwerkingtreding bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 112 door den Gouverneur-Generaal werd bepaald op 21 Maart 1899 (dag hunner afkondiging), de bepalingen betreffende het buitenlandsch postverkeer van Nederlandsch-Indië gewijzigd: voor zooveel den pakketpostdienst aangaat met opzicht tot den inhoudsmaat der pakketten, de voor bepaalde voorwerpen te gedoogen uitzonderings-afmetingen, het maximum-bedrag der schadeloosstelling bij het verloren gaan van pakketten, en de gevallen waarin schadeloosstelling wordt uitgekeerd, terwijl de wijzigingen aangaande den postwissel- en den incasseeringsdienst enkel betroffen de voor de over te maken gelden te heffen rechten.

Bij gelegenheid van de uitvoering van de verdragen en overeenkomsten van Washington werd het verouderde en grootendeels vervallen of overbodig geworden huishoudelijk reglement dd. 31 Januari 1879 op het postverkeer tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië geheel ingetrokken, en werden daarvoor eenige met betrekking tot de verzending der brievenmalen tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië nog noodig blijvende bijzondere bepalingen in de plaats gesteld. Een en ander geschiedde onder dagteekening van 8 November 1898 bij gemeenschappelijke beschikking der Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De tusschen Nederlandsch-Indië en Duitschland bestaande postwisseldienst werd met 1 Juli 1898 uitgestrekt tot de Duitsche postagentschappen te Tsintau (China) en Friedrich-Wilhelmshafen (Duitsch Nieuw-Guinea), en de postwisseldienst met Frankrijk met 1 Maart 1899 tot de buiten Frankrijk gelegen Fransche kantoren te Rhodes en Vathy, terwijl onder de landen of plaatsen, met welke in Nederlandsch-Indië over en weder postpakketten kunnen gewisseld worden, van 1 Januari 1899 af Britsch-Indië (met inbegrip van Aden) werd opgenomen.

Zoowel het pakketpostverkeer als het gebruik van den postdienst voor het overmaken van gelden uit en naar Nederlandsch-Indië bleef steeds toenemen; voor cijfers aangaande den omvang van bedoelde diensten zij verwezen naar bijlage Y hierachter. De omvang van den buitenlandschen incasseeringsdienst kan alleen worden nagegaan voor zooveel betreft de *in* Indië ter invordering ontvangen quitantiën (bijna uitsluitend uit Nederland), doch niet wat aangaat de *uit* Indië naar daarbuiten gelegen landen ter invordering gezonden quitantiën, welker verzending aan de kantoren van invordering rechtstreeks (onder aangeteekend couvert) door den afzender plaats vindt.

Ontvangsten. Volgens voorloopige gegevens beliepen over 1898 de ontvangsten der brievenposterij (zonder daarbij de paardenposterij te rekenen en ook zonder voor de dienstbrieven eene fictieve opbrengst aan porto's in rekening te brengen) weder meer dan het jaar te voren, namelijk f 1 392 936, tegen f 1 325 156 in 1897, eene vermeerdering derhalve van f 67 780. Wegens verkochte postwaarden, enz. toch werd ontvangen f 1 249 130 (zijnde alléén f 67 745 meer dan in 1897), wegens porten aan ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken f 39 419, wegens op postwissels geheven recht f 96 804 en wegens ontvangsten van verschillenden aard f 7583.

§ 3. *Paardenposterij.*

De kosten van de in een 7-tal gewesten op Java van landswege nog onderhouden wordende paardenposterij, ten dienste van het vervoer van gouvernementsreizigers langs binnenwegen, bedroegen in 1898: voor gewoon onderhoud f 61 195, en wegens voeding van de paarden (welke laatste kosten — sedert het leveren van gras niet meer in heerendienst geschiedt — bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen) f 30 133, te zamen f 91 328, waartegenover aan ontvangsten (of berekende ontvangsten) stond f 80 306. Over 1897 waren die sommen (volgens verbeterde gegevens) f 89 068 en f 75 887.

Het getal der verstrekte bespanningen beliep in laatstgemeld jaar 4916, doch in 1898 5706, namelijk aan dienstreizigers 5653 en aan particulieren 53. Ter zake van de laatstbedoelde 53 verstrekkingen (17 meer dan in 1897), met inbegrip van hetgeen dienstreizigers betaalden voor het medenemen van particulieren, was onder de berekende opbrengst, ad f 80 30[6], begrepen f 992.

De routes, welke door de gouvernements-paardenposterij, en die, welke door ondernemers van particuliere paardenposterijen worden bediend ingevolge de door het Gouvernement, met het oog op het vervoer van dienstreizigers, met die ondernemers gesloten aannemingscontracten, zijn vermeld in den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië (zie van den jaargang 1899 deel I, bijlagen KK en LL).

§ 4. *Telegrafen en telephonen.*

Het aantal der telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst, d.i. van de eigenlijke gouvernementstelegraaf, bleef in 1898 112 bedragen, doch dat van de staatsspoorwegen, voor zoover deze spoorwegtelegraafkantoren in verbinding stonden met het net van de gouvernementstelegraaf, welk aantal op ult. 1897 186 beliep, vermeerderde met 17, waarvan er 11 reeds als particuliere kantoren bestonden (die op stations en halten van den aan den Staat overgeganen Bataviaschen Oosterspoorweg) en 3 (op stations en halten van den staatsspoorweg op Sumatra) mede reeds bestonden, doch tot hiertoe niet medetelden, omdat er vóór 1898 geen andere telegrammen mochten behandeld worden dan die welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf konden bereiken, zoodat alleen de 3 overige nieuw geopend werden, zijnde de met de gouvernementstelegraaf in verbinding staande staatsspoorwegtelegraafkantoren Kepoeh (in Batavia), Gandroengmangoen (in Banjoemas) en Karah (in Soerabaija).

Het getal gouvernementstelephoonkantoren (eigenlijk hulptelegraafkantoren; zie Indisch Staatsblad 1884 n°.52) bleef 22 bedragen, namelijk 21 hulppostkantoren met telephoondienst en 1 (het kantoor Baligé in de Toba-landen op Sumatra) zonder postdienst.[1])

De spoor- of tramwegondernemingen, welke vergunning hebben om hare diensttelegraaf of hare diensttelephoon ook voor publiek verkeer (tegen betaling) beschikbaar te stellen, hadden op ult. 1898 43 spoorwegtelegraafkantoren en 11 telephoonkantoren geopend, daaronder respectievelijk 9 en 3 op plaatsen, waar tevens een gouvernementstelegraafkantoor bestaat. Onder deze particuliere spoorwegtelegraafkantoren telden er 27 van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij (waaronder in 1898 voor het eerst dat op de halte Gawok in Soerakarta), 3 van de Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij, voor zooveel betreft den op haar overgeganen vroegeren spoorweg (thans tramweg) Tagal—Balapoelang, en 13 van de Deli-spoorweg Maatschappij (zie omtrent de vergunningen wat betreft de openstelling voor publiek verkeer van de kantoren der drie genoemde Maatschappijen de nos. 5020, 4561 en 4405 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad). De 11 particuliere zoogenaamde spoorwegtelephoonkantoren (waaronder in 1898 voor 't eerst dat op de halte Kradenan in Samarang) waren alle van de Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij (zie omtrent de aan deze onderneming verleende vergunning, om hare diensttelephoon voor publiek verkeer open te stellen, n°. 5004 van genoemd Bijblad).

Het aantal K.M. gouvernements-landlijnen en draden, zoomede dat der kabelverbindingen, bedroeg op het einde van 1898, evenals op ult. 1897, respectievelijk 6834, 10 995 en 1649[5].

Storing van de gemeenschap werd gedurende 1898 enkele malen ondervonden op den gouvernementskabel langs Sumatra (op het gedeelte tusschen Belawan en Olehleh), op dien van

[1]) Dit laatste kantoor werd in Juni 1899 voor publiek verkeer gesloten. (Sedert wordt de telephoonlijn tusschen Taroetoeng en Baligé uitsluitend gebezigd voor het overbrengen van regeerings- en dienstberichten.) De aanvankelijk voor 's lands dienst opgerichte telephoonkantoren op Lombok, ten getale van 5, zijn in de vorenstaande opgaven niet begrepen, als zijnde eerst met 1 Augustus 1899 voor publiek verkeer opengesteld.

Oost-Java naar Bali, zoomede op vijf van de met Nederlandsch-Indië in verbinding staande zes kabels der „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company". De in de tweede plaats bedoelde kabel vorderde in Februari 1898 herstellingen, welke door genoemde kabelmaatschappij werden uitgevoerd.

Statistische opgaven betreffende het telegraafverkeer in Nederlandsch-Indië over 1898 en de twee voorafgegane jaren worden aangetroffen in bijlage Y hierachter. Daaruit blijkt o. a. dat de opbrengst van het binnenlandsch telegraafverkeer opnieuw terugging. De ontvangsten uit dien hoofde (ter zake van de betalende telegrammen, dus ongerekend de regeerings- en de dienst-telegrammen,) beliepen namelijk in 1898 f 483 378, tegen f 504 860 in 1897 en f 548 197 in 1896. [1]) Het aantal der betalende telegrammen in het binnenlandsch verkeer was ruim 6 pct. kleiner dan in 1896 en ruim 4 pct. kleiner dan in 1897; ook het woordental nam af; na in 1896 en 1897, volgens nadere opgaven, gemiddeld te hebben bedragen 12.29 en 11.84 per telegram, daalde het in 1898 tot 11.70. De ontwikkeling van het verkeer langs de intercommunale telephoonverbinding tusschen de drie hoofdplaatsen van Java (zie vorig verslag, blz. 120, en bijlage Z hierachter) houdt hiermede weder verband. Tegenover de bovenbedoelde vermindering van opbrengst staat echter de door de betrokken Maatschappij aan het Gouvernement op te brengen cijns, welke over 1898 f 31 544 bedroeg, tegen f 17 678 over 1897.

De in 1898 in het binnenlandsch verkeer gewisselde regeeringstelegrammen vertegenwoordigden, berekend als betalende telegrammen, eene fictieve opbrengst van f 130 448, tegen f 137 303 over 1897 en f 143 170 over 1896.

In het buitenlandsch telegraafverkeer nam het aantal der transit-telegrammen weder iets af, vergeleken bij de cijfers van 1896 en 1897, terwijl de overige buitenlandsche telegrammen (de voor Nederlandsch-Indië bestemde en van daar verzondene) in aantal bleven toenemen. Het gemiddeld woordental dezer laatste telegrammen was gedurende 1898 7.88 per telegram, tegen 7.92 over 1896 en 7.81 over 1897, terwijl het gemiddeld woordental der transit-telegrammen bleef dalen: over de jaren 1896, 1897 en 1898 toch bedroeg het achtereenvolgens 15.40, 13.91 en 12.99. Het transit-verkeer bracht dan ook over 1898 voor Nederlandsch-Indië minder op dan over elk der twee voorafgegane jaren (in 1896 deelde de Indische telegraaf-administratie in de opbrengst voor f 170 536, in 1897 voor f 124 311 en in 1898 voor f 92 764). Die vermindering was, behalve aan afgenomen verkeer, ook toe te schrijven aan de omstandigheid, dat zich in 1898 over het volle jaar deed gelden de met 1 Juli 1897 ingevoerde verlaging (van f 0,07½ tot f 0,05 per woord) van de aan de Indische telegraaf-administratie toekomende transit-taks voor die doorgezonden telegrammen, welke uitsluitend over de lijnen der kabelmaatschappij of over den internationalen draad over Java hunne bestemming bereiken. Daarentegen klom het aandeel van Nederlandsch-Indië in de opbrengst van de overige buitenlandsche (niet-transit) telegrammen, dat in 1896 f 86 303 en in 1897 f 118 482 (verbeterd cijfer) bedroeg, in 1898 tot f 147 118, en zulks hoofdzakelijk ten gevolge van de met 1 Juli 1897 plaats gehad hebbende herziening van het aan Nederlandsch-Indië in dit verkeer toekomende aandeel (eind-taks), dat toen voor de naar of van Java verzonden buitenlandsche telegrammen van f 0,07½ tot f 0,15 per woord werd verhoogd.

Van de gelegenheid, die voor daartoe gerechtigden en op de verder dienaangaande gestelde voorwaarden (zie o. a. Indisch Staatsblad 1890 n°. 131) bestaat, om in het verkeer met Nederland, Groot-Britannië en Singapore tegen verminderd tarief telegrammen voor de dagbladpers te verzenden, werd in 1898 gebruikt gemaakt met opzicht tot 1009 naar Indië, en 140 uit Indië verzonden telegrammen (welke getallen in 1897 bedroegen 1071 en 69); deze telegrammen telden respectievelijk 30 000 en 3548 woorden (tegen 28 511 en 1202 in 1897). [2])

[1]) Onder die sommen was begrepen ter zake van de (betalende) telegrammen ontvangen van- of verzonden naar de gouvernementstelephoonkantoren, voor zooveel betreft de opbrengst gerekend tot het aansluitingskantoor, in 1898 f 5704, in 1897 f 6447 en in 1896 f 7282.

[2]) De bewuste telegrammen moeten steeds in het Engelsch zijn gesteld. Van deze voorwaarde werd echter in 1898 gedurende een tiental dagen afwijking toegestaan wat het verkeer tusschen Indië en Nederland betrof, en zulks in verband met de feesten ter gelegenheid van de aanvaarding van de regeering door H. M. de Koningin. Van 30 Augustus t/m 8 September 1898 werden namelijk in dit verkeer, doch overigens op de gebruikelijke voorwaarden, ook dagbladtelegrammen in de Nederlandsche taal tegen het goedkoope tarief toegelaten.

Naar aanleiding van door belanghebbenden ter Oostkust van Sumatra gedane stappen om voor de wisseling van dagbladtelegrammen ook met Pinang een verlaagd tarief te verkrijgen, werd daaromtrent vanwege de Indische posterij met meergemelde kabelmaatschappij een overleg gevoerd, dat tot een gewenschten uitslag leidde. Als gevolg daarvan werd namelijk, tegen intrekking van het tot dusver voor dergelijke telegrammen naar en en van Singapore bestaande tarief van f 0,16 per woord (verg. het verslag van 1897, blz. 174, noot), met 15 Mei 1899 voor het wisselen op de gebruikelijke voorwaarden van dagbladtelegrammen tusschen kantoren in Nederlandsch-Indië eenerzijds en zoowel Pinang als Singapore anderzijds een uniform-tarief van f 0,19 per woord in het leven geroepen.

Omtrent de tegen verlaagd tarief *doorgezonden* dagbladtelegrammen, dat zijn die tusschen de Australische koloniën eenerzijds en Groot-Britannië en Frankrijk anderzijds gewisseld, zijn over 1898 geen cijfers ontvangen. Wat 1897 betreft, blijkt alleen dat de doorgezonden pers-telegrammen van Groot-Britannië naar Australië uit 88 530 woorden en die in omgekeerde richting uit 47 774 woorden bestonden.

Voor de naar en uit Nederlandsch-Indië verzonden wordende dagbladtelegrammen en voor de transit-dagbladtelegrammen bedraagt de aan het Gouvernement toekomende tariefsprijs (eind- of transit-taks) respectievelijk f 0,02½ en f 0,02 per woord. In het gemis van eene voor alle voorkomende gevallen geldende regeling te dien opzichte, ter nadere uitvoering van de daarop betrekking hebbende bepalingen van art. 12 der kabelconcessie (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5274), werd voorzien bij gouvernementsbesluit dd. 16 April 1899 n°. 20 (Javasche Courant van den 21sten dier maand).

Ter verzending door tusschenkomst van de op Pinang en Singapore gevestigde kantoren der kabelmaatschappij werden in 1898 bij de kantoren van den postdienst in de buitenbezittingen aangeboden 37 telegrammen, zijnde 11 minder dan in 1897.

Van de gelegenheid om telegrammen van Sumatra naar andere eilanden van Nederlandsch-Indië, of omgekeerd van een dier eilanden naar Sumatra, over de buitenlandsche verbinding (d. i. via Pinang en Singapore) te verzenden tegen een tarief van f 0,50 per woord (zie het verslag van 1891, blz. 171/172), werd in 1898 gebruikt gemaakt voor 193 telegrammen, zijnde 10 minder dan in 1897.

In het locale verkeer tusschen Pinang en het noordelijk gedeelte van Sumatra, mede tegen f 0,50 per woord (zie het verslag van 1893, blz. 172), werden 3957 telegrammen met 27 938 woorden gewisseld, tegen 3512 telegrammen met 24 043 woorden in 1897.

Omtrent het betalend verkeer (anders dan voor eigen dienst) bij de hiervóór genoemde 43 *particuliere* spoorwegtelegraafkantoren is te vermelden dat door de kantoren der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, in 't geheel ten getale van 27, werden verzonden 4817 particuliere telegrammen, waarvoor ontvangen werd f 4651, tegen f 4462 (voor 4459 telegrammen) in 1897, en dat bij de kantoren der Deli-spoorweg Maatschappij, in 't geheel ten getale van 13, de betalende telegraafcorrespondentie in laatstgenoemd jaar opbracht f 3255 en in 1898 f 3181. Nopens het verkeer bij de 3 kantoren van de lijn Tagal—Balapoelang der Samarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij zijn geen opgaven ontvangen.

Telephoon-ondernemingen. Ten aanzien van de tot ult. April 1899 verleende vergunningen tot exploitatie van telephoon-ondernemingen, hetzij in bepaalde kringen (ten behoeve van geabonneerden), hetzij voor intercommunale correspondentie, zijn de ontvangen opgaven verzameld in bijlage Z, waaruit blijkt dat in 1898 vier vergunningen in exploitatie kwamen, namelijk één van de eerstbedoelde categorie — voor verbindingen in de residentie Kadoe — en drie voor intercommunaal verkeer, namelijk tusschen Bandong, Tjiandjoer en Soekaboemi, tusschen Soekaboemi en Buitenzorg en tusschen Buitenzorg en Batavia, welke laatstbedoelde twee verbindingen, die in handen zijn van één en dezelfde maatschap, ingevolge eene gouvernementsvergunning van Februari 1897, met elkander in aansluiting zouden mogen worden gebracht. [3])

[3]) In Juni 1899 werd tot wederopzeggens vergund de aansluiting nog uit te strekken tot de eerstbedoelde verbinding Soekaboemi—Tjiandjoer—Bandong. De Maatschappij, welke den plaatselijken telephoondienst te Batavia (met Weltevreden, Meester-Cornelis en Tandjong Priok) en in de afdeeling Buitenzorg exploiteert, trof eene schikking met de ondernemers der lijnen Batavia—Buitenzorg en Buitenzorg—Soekaboemi tot onderlinge aansluiting, bij wijze van proef, van de wederzijdsche netten.

Voor de evengemelde in 1898 in exploitatie gekomen intercommunale lijnen waren over dat jaar nog geen uitkeeringen aan den lande te doen, doch ter zake van de concessie voor de intercommunale lijn Batavia—Samarang—Soerabaija viel te heffen, zooals reeds vermeld is in den aanvang dezer paragraaf, f 31 544, zijnde f 13 866 méér dan over 1897, toen de opneming in de lijn van de tusschengelegen plaatsen Cheribon, Pekalongan en Tagal eerst in Juni tot stand kwam.

Het aandeel van den lande in de bruto opbrengst der niet-intercommunale telephoonverbindingen beliep over 1898 voor 22 [1]) van de 35 kringen (twee of meer onderling verbonden kringen als een enkele kring rekenende) f 35 264, tegen f 29 868 (aangevulde opgaaf) voor 20 [2]) van de 34 kringen (of aangesloten kringen) welke in 1897 in exploitatie waren. In de vorenstaande opgaven is niet begrepen de zich over sommige afdeelingen der residentie Oostkust van Sumatra uitstrekkende telephoon-onderneming der Deli-spoorweg Maatschappij (verg. het verslag van 1895, blz. 184), welke onderneming geen uitkeering aan den lande verschuldigd is, doch daarentegen kosteloos heeft aan te leggen, te onderhouden en ten gebruike te stellen de toestellen en leidingen van de binnen zekeren kring om hare centraalkantoren gelegen civiele en militaire bureaux.

Met het oog op de nog hangende vraag of het wenschelijk zou zijn langzamerhand de zoogenaamde plaatselijke telephoonnetten aan den Staat te trekken en ook intercommunale telephoonverbindingen van gouvernementswege te exploiteeren, werden noch voor het een, noch voor het ander nieuwe vergunningen verleend, terwijl, in verband daarmede, ten opzichte van reeds verleende, maar nog niet aanvaarde, of ten opzichte van aanvaarde, maar nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen voorshands ook buiten beschikking werden gelaten aanvragen om verlenging van de inmiddels verstreken fatale termijnen; zie daaromtrent mede de aangehaalde bijlage Z. Sommige vroeger vermelde vergunningen, in welker aanvaarding of uitvoering de houders nalatig waren gebleven, naar het schijnt zonder zich nader te hebben aangemeld, werden ingetrokken (deze zijn in het overzicht niet meer genoemd).

Telephoongeleidingen voor eigen gebruik. Gedurende 1898 werd in elf en in de eerste helft van 1899 in twee gevallen het aanleggen van telephoongeleidingen voor eigen gebruik vergund. Van de normaalvoorwaarden, waarop sedert 1890 dergelijke vergunningen (tot wederopzeggens) worden verleend (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4559), werd in al deze gevallen in zoover afgeweken dat de voorgeschreven afstand van 2 M., waarop de telephoondraad bij kruising van een telegraafdraad boven dezen moet gespannen worden, tot 1 M. werd teruggebracht. Een viertal dezer 13 beschikkingen hadden betrekking op tramwegondernemingen (3 stoomtrams en 1 paardentram), die elke voor zich vergunning kregen om hare stations en halten onderling te verbinden. [3]) Deze vergunningen behelsden nog deze afwijking van de genoemde normaalvoorwaarden, dat waar de telephoon der tramlijn evenwijdig mocht loopen met eene gouvernementstelegraaflijn (hetzij van den staatsspoorwegdienst, hetzij van den post- en telegraafdienst), de minimum-afstand tusschen beide geleidingen slechts 4 M. zal behoeven te bedragen, in stede van 10 M. zooals art. 5 der normaalvoorwaarden bepaalt.

Aan de meeste der overige beschikkingen van den hierbedoelden aard werd de bepaling toegevoegd dat de vergunning komt te vervallen zoodra de daarin genoemde plaatsen telephonisch zouden verbonden zijn krachtens eene door de Regeering verleende concessie tot het aanleggen van telephoonverbindingen *voor publiek verkeer*. Hetzij krachtens eene dergelijke uitdrukkelijke bepaling, hetzij alleen krachtens het opzegbare van de vergunningen, werden er in Januari 1899 eenige ingetrokken, indertijd aan particulieren in Rembang voor eigen gebruik verleend, en zulks met ingang van een door den resident, in overleg met de houders dier vergunningen en den ondernemer tot exploitatie van telephoonverbindingen voor publiek verkeer in genoemd gewest, te bepalen dag. (De telephoon-onderneming in Rembang had in April 1897 haren dienst geopend.)

Eene der vergunningen van 1898 betrof het voor particulier gebruik der Billiton-Maatschappij tot stand brengen van telephoonverbindingen op het eiland Billiton tusschen een te Simpang Tiga op te richten centraal telephoonkantoor, de hoofdplaats Tandjong Pandan en de districtshoofdplaatsen Boeding, Manggar, Gantong en Dindang. Bij het op deze vergunning betrekking hebbende gouvernementsbesluit dd. 18 November 1898 n°. 32 werd aan de Maatschappij de verplichting opgelegd om kosteloos aan te leggen, te onderhouden en ten gebruike te stellen de toestellen en leidingen, noodig ter verbinding van het gewestelijk kantoor en van de kantoren der districtshoofden op de genoemde districtshoofdplaatsen.

§ 5. *Postspaarbankdienst.*

Ter bevordering van eene gewenschte bekendheid met den op 1 Juli 1898 geopenden postspaarbankdienst in Nederlandsch-Indië werd een overzicht van de verschillende op de postspaarbank betrekking hebbende in 't vorig verslag (blz. 121) besproken verordeningen, voor zooveel de voor inleggers of aanstaande inleggers wetenswaardige bepalingen betreft, kosteloos verkrijgbaar gesteld bij alle kantoren van den post- en telegraafdienst, en dit niet enkel in het Nederlandsch, maar ook in een zevental inlandsche talen en in het Chineesch, van welke vertalingen bovendien door de zorg van de besturende ambtenaren in grooten getale afdrukken onder de inlandsche hoofden en ambtenaren werden verspreid. Bij een gouvernementsbesluit dd. 24 Augustus 1898 werd de aandacht van alle burgerlijke en militaire landsdienaren in het bijzonder gevestigd op de gelegenheid, welke de postspaarbank aanbiedt om de aan vereenigingen, stichtingen en fondsen toebehoorende gelden eene volkomen veilige bewaring onder genot van rentevergoeding te verschaffen.

Voorts werden in Juni 1899 vanwege het legerbestuur voorschriften gegeven ten einde ook onder de militairen beneden den rang van officier de bekendheid met en het gebruik van de postspaarbank te bevorderen. Deze voorschriften hielden verband met het reeds op blz. 50 hiervóór vermelde gouvernementsbesluit dd. 2 Juni 1899 (Indisch Staatsblad n°. 174 en Javasche Courant van den 9den der genoemde maand), krachtens hetwelk het in 's lands kas aanwezig tegoed van militaire spaarders, voor zoover zij daarover niet binnen zekeren termijn zouden beschikt hebben, bij de postspaarbank zou worden ingelegd.

De bij de invoering van den postspaarbankdienst aanvankelijk buiten toepassing gelaten bepaling (art. 12 van het reglement in Indisch Staatsblad 1898 n°. 102), betreffende het verstrekken aan tot de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking behoorende inleggers van een aanvullend identiteitsbewijs, in den vorm van een penning, trad in October en November 1898 achtereenvolgens voor de verschillende kantoren in werking, terwijl aan de in de termen van art. 12 vallende inleggers, wier spaarbankboekjes onder de schorsing van het artikel waren uitgegeven, alsnog de bedoelde penningen werden uitgereikt.

Was aanvankelijk de uitoefening van den postspaarbankdienst beperkt gebleven tot de post- en tot de post- tevens telegraafkantoren (in 't geheel ten getale van 81 op Java en Madura en 43 in de buitenbezittingen), ingevolge beschikkingen van den directeur der burgerlijke openbare werken dd. 4 April en 30 Juni jl. zijn thans voor bedoelden dienst ook 52 hulppostkantoren opengesteld (43 op Java, 6 op Sumatra, 1 op Borneo en 2 op Celebes), en wel 29 met 1 Mei 1899, 21 met 1 Augustus en 2 met 1 September.

Wat het van de postspaarbank gemaakt gebruik betreft, wijst eene samentrekking van de gegevens der maandelijks als bijvoegsel van de Javasche Courant openbaar gemaakte staten van in de postspaarbank ingebrachte en daaruit terugbetaalde gelden over het 2de halfjaar van 1898 en over het 1ste halfjaar van 1899 de volgende uitkomsten aan (wat eerstgenoemd tijdvak betreft, zij overigens verwezen naar het onder dagteekening van 30 Juni 1899 door den directeur der instelling uitgebrachte eerste

---

[1]) De onderneming in Kadoe, welke in 1898 haar bedrijf aanving, had reeds over dat jaar cijns te betalen. Voor 't eerst was dit ook het geval met de onderneming voor de afdeeling Pasoeroean.

[2]) Hierbij als één kring gerekend de netten in de afdeelingen Malang (Pasoeroean) en Loemadjang (Probolinggo), waarvan nu blijkt dat zij onderling verbonden zijn.

[3]) Krachtens eene in October 1894 verleende afzonderlijke vergunning (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5004) is de diensttelephoon der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij bij uitzondering *voor publiek verkeer* opengesteld.

jaarverslag, dat in September jl. te Batavia het licht heeft gezien):

	2de halfjaar 1898.	1ste halfjaar 1899.	Te zamen.
Ingelegde bedragen . . .	f 863 191,32	f 1 089 186,39⁵	f 1 952 377,71⁵
Terugbetaalde „ *a*) . .	100 173,17	410 587,57⁵	510 760,74⁵
Blijft ingelegd. . .	f 763 018,15	f 678 598,82	f 1 441 616,97
Bijgeschreven aan rente over 1898.	3 648,76	„	3 648,76
Aan inleggers alzoo aankomende	f 766 666,91	*b*) f 678 598,82	*b*) f 1 445 265,73
en wel (afgerond in volle guldens): aan Europeanen.	f 700 358 *c*)(3376)	f 595 728	f 1 296 086 (5 985)
„ inlanders .	59 048 (2593)	72 040	131 088 (5 205)
„ vreemde oosterlingen . .	7 261 (145)	10 830	18 091 (336)
	f 766 667 *d*)(6114)	f 678 598	f 1 445 265 (11 526)

a) Onder de terugbetaalde bedragen is niet begrepen de *rente*, uitgekeerd aan inleggers, die het geheele bedrag van hun tegoed opvorderden, welke rente beliep over het 2de halfjaar 1898 f 35,06 en over het 1ste halfjaar 1899 f 404,24.

b) Ongerekend vooralsnog de aan inleggers toekomende rente na ult. 1898.

c) De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het getal inleggers aan.

d) Tot de 6114 inleggers op ult. 1898 behoorden 66 vereenigingen, stichtingen en fondsen. Overigens telde men onder hen 697 vrouwen en 1584 kinderen, welke beide getallen alleen voor de inlanders bedroegen 165 en 321.

Opgaven omtrent de stijging per maand èn van het aantal inleggers èn van het bedrag van hun tegoed, een en ander afzonderlijk wat Java en Madura en wat de buitenbezittingen betreft, en — voor zooveel de hier voorhanden gegevens het toelaten — gesplitst per landaard, worden aangetroffen in bijlage AA hierachter.

Eene statistiek, aanwijzende tot welke bedragen gelden werden ingebracht en teruggenomen, is tot dusver nog alleen opgemaakt over de eerste zes maanden der openstelling van den dienst. Daaruit blijkt dat in gemeld tijdvak in 't geheel werden gedaan 13 130 inlagen en 1151 terugbetalingen. Van de inlagen bestonden er 222 elk uit het minimum-bedrag van f 0,25, 789 waren er van f 0,50, 96 van f 0,75, en 1568 van f 1. De inlagen boven het bedrag van f 1 waren verdeeld als volgt: 4380 voor meer dan f 1, doch minder dan f 10; 3916 voor f 10 en daarboven tot f 100; 1654 voor f 100 en daarboven tot f 500, en 505 voor f 500 en daarboven. Van de 1151 terugbetalingen hadden er 42 betrekking tot f 1 of minder; de terugbetalingen in de hoogere bedragen waren, in dezelfde rangschikking als hiervóór, respectievelijk 171, 569, 324 en 45.

Eene specificatie van de 6114 inleggers op 31 December 1898 naar het bedrag van hun tegoed is mede opgenomen in voornoemde bijlage AA. Ook zal men daarin aantreffen eene rangschikking naar hunne maatschappelijke positie of hun beroep.

Met opzicht tot het rentegevend maken van de beschikbare gelden der postspaarbank, met inachtneming van art. 14 van het tot het beheer en de grondslagen der nieuwe instelling betrekking hebbende Koninklijk besluit dd. 16 October 1897 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 296), is, voor zooveel belegging hier te lande noodig is, de in 't vorig verslag (blz. 121) vermelde voorloopige regeling, krachtens welke voorshands enkel belegging in inschrijvingen op een der Grootboeken van de Nationale Schuld was toegelaten, bij Koninklijk besluit dd. 5 November 1898 n°. 63 (Indisch Staatsblad 1899 n°. 4), in afwachting van het tot stand komen van eene definitieve regeling betreffende de belegging in Nederland (waaromtrent nog voorstellen uit Indië worden tegemoetgezien), in dier voege uitgebreid dat die belegging ook zal kunnen geschieden in bewijzen van aandeel of schuldbekentenissen in de ten laste van de kolonie Suriname uitgegeven geldleeningen, respectievelijk ten behoeve van het immigratiefonds en voor productieve werken aldaar. Gelegenheid tot aankoop van zulke effecten, tegen aannemelijk geoordeelden koers, deed zich echter in 1898 niet voor, en de belegging hier te lande bleef derhalve in dat jaar beperkt tot grootboek-inschrijvingen. Aan zoodanige inschrijvingen — op het Grootboek der 3 pcts. Nationale Schuld — werd aangekocht een nominaal bedrag van f 645 850, waarvoor werd betaald (provisie inbegrepen) f 625 533,05⁵, en daar in Indië tot ult. 1898 rentegevend was gemaakt f 30 325, was dus op laatstgenoemden datum van het voordeelig saldo der inlagen en terugbetalingen, ad f 763 018, in 't geheel belegd f 655 858,05⁵. [1]) Genoemde som van f 30 325 was uitsluitend uitgezet in beleeningen op effecten, daar gelegenheid tot aankoop in Indië van daarvoor in aanmerking komende fondsen zich in 1898 niet voordeed, terwijl met het disconteeren van vendu-acceptatiën (in welk bedrijf de postspaarbank haar voornaamste beleggingsveld in Indië denkt te vinden) in 1898 mede nog geen aanvang kon worden gemaakt, omdat de in 't vorig verslag (blz. 122) vermelde regeling van Augustus 1898, waarbij gelegenheid werd geopend daarmede alvast bij een 13-tal landskassen voor rekening van de instelling te beginnen, niet kon in werking treden vóórdat een comptabel bezwaar was uit den weg geruimd, hetgeen eerst geschiedde door de ordonnantie van 5 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 77). De regeling van Augustus 1898 is echter ook toen niet in werking getreden, zijnde, ter vervanging daarvan, bij gouvernementsbesluit dd. 6 Maart 1899 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 100) nieuwe bepalingen uitgevaardigd, waarbij — wat Java en Madura betreft met ingang van 1 April 1899, en wat de buitenbezittingen aangaat, met ingang van 1 Mei daarop, — de bedoelde disconteering voor rekening van de postspaarbank opgedragen is aan alle landskassen zonder onderscheid, en zulks met buitenwerkingstelling van het besluit in Indisch Staatsblad 1893 n°. 94, krachtens hetwelk de landskassen, uitgenomen op die plaatsen waar kantoren van de Javasche Bank en (of) van de Nederlandsche Handelmaatschappij gevestigd zijn (dat zijn de boven bedoelde 13), meergemeld discontobedrijf tot dusver uitsluitend uitoefenden voor rekening van den lande. Ingevolge de thans vigeerende regeling, vervat in de aangehaalde ordonnantie van 5 Februari 1899 en in het besluit van 6 Maart 1899, geschiedt de disconteering van vendu-acceptatiën in naam uitsluitend voor rekening van de postspaarbank, doch feitelijk voor gemeenschappelijke rekening van die instelling en de Regeering, in zoover namelijk dat, bijaldien na ommekomst van eenig jaar blijkt dat het bedrag der in 's lands kas berustende gelden van de postspaarbank niet voldoende is geweest voor de disconteering van alle daartoe aangeboden acceptatiën, de instelling slechts rente vergoed krijgt naar evenredigheid van het bedrag harer gelden, dat geacht moet worden gemiddeld gedurende het afgeloopen jaar voor dat doel beschikbaar te zijn geweest. [2])

De uit de beleggingen ad f 655 858,05⁵ gedurende een grooter of kleiner gedeelte van het 2de semester van 1898 gekweekte rente beliep f 4394,04 (overeenkomende met 3.12 pct.), en daar, zooals hiervóór werd opgegeven, de som der bijgeschreven en uitgekeerde rente (f 3648,76 + f 35,06) beliep f 3683,82, blijkt dus dat het overschot bedraagt f 710,22.

De bedrijfskosten der instelling over 1898 beliepen f 22 267,27, daaronder f 20 512,15 aan bezoldiging van den directeur en het hem ondergeschikte personeel (een adjunct-directeur), een tijdelijk commies, 8 vrouwelijke Europeesche beambten en 3 mannelijke inlandsche beambten). Aan kosten van eerste inrichting was uitgegeven: in 1898 in Indië f 4372,34 en in 1896/98 hier te lande f 10 456,30.

V. Geleidingen voor electrische verlichting en voor het overbrengen van kracht door middel van electriciteit.

Sedert de afsluiting — omstreeks medio 1898 — van de opgaven in t vorig verslag (blz. 122) werden tot ult. April 1899 op den voet der algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69, en verder op de voor elke vergunning noodig geachte bijzondere voorwaarden, 4 nieuwe vergunningen verleend tot het aanleggen en exploiteeren van geleidingen voor electrische verlichting, respectievelijk betreffende de afdeelingshoofdplaats Meester-Cornelis, de afdeelingshoofdplaats Soekaboemi, de hoofdplaats Cheribon en omstreken en de hoofdplaats Padang met de Emmahaven. De

[1]) Volgens de jongste opgaven, loopende tot 26 Augustus 1899, toen, voor zooveel op dien datum te Batavia bekend, het aantal inleggers gestegen was tot 14 058 en hun tegoed tot f 1 752 454, waren de beleggingen aldus verdeeld: belegging hier te lande in inschrijvingen als voren f 1 080 800, waarvoor was betaald (provisie inbegrepen) f 1 046 979, beleening in Indië (op effecten) f 194 136, terwijl het bedrag der in 's lands kas beschikbare gelden der postspaarbank, ad f 516 253, ten volle rentegevend was gemaakt door disconteering van vendu-acceptatiën tot een gezamenlijk bedrag van f 580 226.

[2]) De door de postspaarbank aangenomen rentevoet zoowel voor de bedoelde disconteering als voor het doen van beleeningsvoorschotten op effecten kan blijken uit de bekendmaking van den directeur der instelling dd. 24 Maart 1899 (Javasche Courant van den 31sten dier maand), waarin tevens is vermeld welke effecten in beleening worden aangenomen.

eerstgenoemde vergunning kwam in de plaats van die, in 1895 verleend, doch welke, wegens niet tijdige aanvaarding, in 1897 was vervallen. Deze 4 vergunningen en 3 andere (één voor electrische verlichting ter afdeelingshoofdplaats Malang in Pasoeroean, één voor krachtsoverbrenging te Samarang en één voor beide doeleinden te Makasser) waren echter, tijdens de afsluiting van de opgaven voor dit verslag, nog niet aanvaard, doch de termijnen daarvoor stonden nog open. Van de 7 andere nog van kracht zijnde vergunningen, van welke 3 reeds in de jaren 1893 t/m 1895 en 4 in 1898 waren aanvaard, was er nog slechts één in exploitatie gekomen, namelijk sedert medio 1897 die voor het leveren van electrisch licht ter hoofdplaats Batavia, welke in 1895 aanvaarde vergunning in handen is van de te Amsterdam gevestigde Nederlandsch-Indische Electriciteit-Maatschappij. De beide andere in de jaren 1893 t/m 1895 aanvaarde, maar nog in uitvoering te brengen vergunningen beoogen het verschaffen van electrisch licht op de hoofdplaatsen Soerabaija en Samarang, voor het tot stand brengen waarvan laatstelijk uitstel is verleend tot 1 September 1900 en 25 October 1899. Van de in 1898 aanvaarde vergunningen betreffen er 3 de electrische verlichting respectievelijk van de hoofdplaatsen Soerakarta, Djokjokarta en Medan (Oostkust van Sumatra), waarvoor de installatie gereed moet zijn op laatstgenoemde hoofdplaats den 29sten December 1899 en op de beide andere den 23sten Juni 1901, terwijl de andere in 1898 aanvaarde vergunning (welker uitvoering op 25 April 1900 moet gereed zijn) beoogt de electrische verlichting en de overbrenging van kracht, een en ander met betrekking tot de hoofdplaats Bandong en de garnizoensplaats Tjimahi en omstreken, beide in de Preanger Regentschappen.

Al de hiervóór besproken vergunningen vindt men nader vermeld in de bij dit verslag gevoegde bijlage BB. Over vergunningen voor electrische tramwegen is gehandeld op blz. 145/146 hiervóór.

M. Departement van financiën.

I. Financiën.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting 1897. Bij de wetten van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad nos. 326 en 327, Indisch Staatsblad 1899 nos. 95 en 96) zijn in de begrooting van uitgaven voor het dienstjaar 1897 — reeds verhoogd bij de in het verslag van 1897 (blz. 176) genoemde wetten van 26 Mei 1897 — nog eenige wijzigingen gebracht, waardoor het eindcijfer van het Iste hoofdstuk met f 863 150 en dat van het IIde hoofdstuk nader met f 3 234 910 werd verhoogd.

Begrooting 1899. De vier wetten van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad nos. 280 t/m 283), houdende vaststelling van de hier genoemde begrooting, werden in Indië afgekondigd op den 9den Januari 1899 (Indisch Staatsblad nos. 9 t/m 12). Tegelijk werden in het Indisch Staatsblad (nos. 14 en 15) openbaar gemaakt de Koninklijke besluiten van 4 Januari 1899 nos. 24 en 25, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven.

Deze laatste hoofdstukken zijn sedert bij verschillende wetten verhoogd, en wel hoofdstuk I (uitgaven in Nederland) met f 695 000 (Nederlandsch Staatsblad 1898 n°. 284, Indisch Staatsblad 1899 n°. 13), en hoofdstuk II (uitgaven in Indië) met f 1 755 270 (Nederlandsch Staatsblad 1898 n°. 284 en 329 en 1899 nos. 125 en 177; Indisch Staatsblad 1899 nos. 13, 92, 223 en 272); doch tegenover die verhoogingen van hoofdstuk II [1]) stond ook eene vermindering van hetzelfde hoofdstuk met f 250 108 (Nederlandsch Staatsblad 1899 n°. 122, Indisch Staatsblad n°. 212).

In verband met twee der hierbedoelde wijzigingswetten bleef ook de raming, behoorende bij de hoofdstukken der middelen, niet ongewijzigd: de raming der middelen in Nederland werd namelijk aangevuld (Nederlandsch Staatsblad 1899 n°. 125, Indisch Staatsblad n°. 223) met de voor een bepaald doel bestemde op blz. 119 hiervóór nader omschreven gift van particulieren, ten bedrage van f 170 000, en de raming der middelen in Indië werd verhoogd met f 49 000, dit laatste in verband met de opneming in het tolgebied van Gorontalo met de Tomini-bocht en Banggaai, waarop betrekking heeft de wet in Nederlandsch Staatsblad 1898 n°. 329, Indisch Staatsblad 1899 n°. 92.

Ten gevolge van een en ander zijn nu de eindcijfers der vier hoofdstukken als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 17 261 964	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	115 993 550	
		f 133 255 514
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 29 478 252	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	115 572 574	
		145 050 826
Nadeelig verschil		f 11 795 312

Met betrekking tot de dekking van het begrootingstekort bepaalt art. 2 van de wet, houdende vaststelling van het Iste hoofdstuk der middelen, dat daarin wordt voorzien door eene geldleening, krachtens eene nader vast te stellen wet aan te gaan.

b. Begrootingsrekeningen.

In aansluiting aan de opgaven in het vorig verslag (blz. 123) medegedeeld betreffende de ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over 1895, kan thans worden aangeteekend dat over het dienstjaar 1896 de algemeene Indische rekening, tot vaststelling van welker slot eerlang een wetsontwerp zal worden aangeboden [2]), de volgende uitkomsten aanwijst:

Ontvangsten in Nederland	f 21 659 830,68	
Id. id. (uit het voordeelig saldo van den dienst 1889 overgebracht)	400 000,00	
Ontvangsten in Indië	111 023 676,97	
		f 133 083 507,65
Uitgaven in Nederland	f 24 637 635,53	
„ „ Indië	119 064 421,50	
		143 702 057,03
Nadeelig slot		f 10 618 549,38

§ 2. *Landskassen in Indië en kasbeheer in Nederland.*

Met betrekking tot de organisatie van het kasbeheer valt slechts te vermelden dat van de twee door algemeene ontvangers beheerde landskassen in de residentie Preanger Regentschappen, zijnde die te Bandong en Tjiandjoer, de laatste met 1 Januari 1899 (Indisch Staatsblad 1898 n°. 192) werd verplaatst naar Soekaboemi, alwaar, in verband met de uitbreiding van de Europeesche gemeente, zoodanige inrichting thans meer recht van bestaan had dan te Tjiandjoer. De tot dusver te Soekaboemi bescheiden ondercollecteur der landelijke inkomsten werd nu naar Tjiandjoer overgeplaatst.

Opgaven, aanwijzende den stand van de gezamenlijke landskassen op Java en Madura en van die in de buitenbezittingen bij het einde van elke maand van 1898, zijn opgenomen in bijlage CC hierachter.

Van de op de Javasche Bank, krachtens haar octrooi, rustende verplichting tot kostelooze overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Batavia en hare agentschappen te Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser, en tusschen deze laatste vier plaatsen onderling, werd gedurende het op ult. Maart 1899 geëindigde boekjaar der Bank van gouvernementswege gebruik gemaakt voor de overmaking van een totaal bedrag van f 14 295 000.

Wegens vervroegde betaling van vendu-acceptatiën, waartoe bij alle landskassen, uitgenomen bij die op plaatsen waar kantoren van de Javasche Bank en (of) van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij gevestigd zijn, gelegenheid bestaat (zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 94), werd in 1898 aan disconto ingehouden f 27 060 of f 2998 minder dan in 1897, welke vermindering voor een deel hieraan wordt toegeschreven dat in den loop van 1898 bedoeld discontobedrijf gestaakt werd bij de landskassen te Menado en Gorontalo, doordien de Factorij voornoemd overging tot het openen van kantoren op die plaatsen. Zooals reeds gezegd is op blz. 152 hiervóór, zijn nu in het voorjaar van 1899, met intrekking van het bepaalde in 1893, regelingen getroffen (Indisch Staatsblad 1899 nos. 77 en 100) om het disconteeren van vendu-acceptatiën te doen geschieden bij alle landskassen in Nederlandsch-Indië waar de vendu-acceptatiën betaalbaar zijn gesteld, en zulks voor gezamenlijke reke-

[1]) Van de aanvulling van hetzelfde hoofdstuk met een „memoriepost" wegens kosten van inwisseling der op Java en Madura aanwezige duiten — zie de wet van 22 Juli 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 179, Indisch Staatsblad n°. 230) —, behoeft hier geen sprake te zijn.

[2]) Dat betreffende de rekening over 1895 is aan de Staten-Generaal ingediend onder dagteekening van 15 October 1898 (Zitting 1898—1899—87).

ning van de postspaarbank en van het Gouvernement, in dier voege dat jaarlijks eene verrekening plaats vindt, waarbij aan de postspaarbank wordt afgestaan de rente, welke gekweekt is met de gelden van die instelling, welke geacht kunnen worden gedurende het afgeloopen jaar voor disconteering beschikbaar te zijn geweest.

Gedeeltelijk ten gevolge van de uitzending van zilveren en koperen pasmunt, om te dienen tot inwisseling van de nog op Java en Madura in omloop zijnde oude koperen duiten, waren de Indische kassen in den aanvang van 1899 zoo ruim van betaalmiddelen voorzien, dat de directeur van financiën in dat jaar geen bijzonderen maatregel tot aanvulling van de landskassen noodig achtte.

De Indische kas hier te lande bleef daarentegen voortdurend een tekort aanwijzen, niettegenstaande in het tweede halfjaar 1898 wegens de opbrengst der 3 pcts.-geldleening (zie vorig verslag, blz. 123) en bijbetaalde renten een bedrag van f 55 358 871,30[5] werd ontvangen. Het nadeelig saldo der rekening met het Departement van Financiën toch bedroeg op:

ult.	September	1898	f 22 937 569	ult.	Maart	1899	f 7 352 587
„	October	„	14 278 579	„	April	„	8 217 863
„	November	„	1 676 099	„	Mei	„	7 860 485
„	December	„	2 768 821	„	Juni	„	9 837 928
„	Januari	1899	3 928 172	„	Juli	„	8 690 405
„	Februari	„	5 571 581	„	Augustus	„	9 054 991

Tot het geven van voorschotten uit 's Rijks schatkist aan de Indische geldmiddelen gedurende 1899 werd machtiging verleend bij de wet van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 330) tot een maximum van f 18 millioen. Over 1898 is voor rente der vlottende schuld betaald f 760 774,61[5].

Tot ult. December van dat jaar werd de rente der vlottende schuld berekend naar den hoogsten debetstand der Indische geldmiddelen in elke maand, en werd de rente geheel ten laste van Nederlandsch-Indië gebracht wanneer die debetstand hooger was dan het aan het einde dier maand nog loopende bedrag aan vlottende schuld. Van 1899 af is in die wijze van renteberekening verandering gebracht, en wel door de Indische geldmiddelen, op den dag waarop vlottende schuld wordt gecreëerd, in de boeken der Generale Thesaurie te debiteeren voor de rente van die schuld voor zoover zij ten behoeve van Indië wordt uitgegeven, en dan over zooveel maanden als de looptijd is van het papier. Naar den nieuwen maatstaf is aan het Departement van Financiën over het t/m 29 September verschenen gedeelte van 1899 aan renten van — telkens voor 2 of 3 maanden — uitgegeven schatkistpromessen, ten gezamenlijke bedrage van f 28 300 000, uitgekeerd eene som van f 239 613,20, of gemiddeld tegen 3.55 pct. 's jaars.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. De in 1898 hier te lande — door tusschenkomst van de Nederlandsche Handelmaatschappij — voor gouvernementsrekening geveilde producten bestonden uit 185 516 pikol Java- en 4499 pikol Menado-koffie, 160 170 pikol Banka-tin en 325 886 K.G. kinabast. De totale bruto opbrengst beliep f 17 476 298 en de kosten van aflading in Indië, vervoer over zee en verkoop (dus ongerekend de *in Indië* gedane uitgaven, waaromtrent opgaven per oogstjaar aangetroffen worden in de bij hoofdstuk **O** behoorende tabellen), beliepen f 1 166 116. Gespecificeerde opgaven omtrent de ontvangsten en uitgaven ter zake van den productenverkoop hier te lande komen voor in bijlage DD.

Omtrent de op Java en te Padang gehouden koffieveilingen en omtrent den afzet in Indië van Ombilien-kolen worden gegevens aangetroffen respectievelijk in afd. I en II van gemeld hoofdstuk **O**.

Bevrachtingen. Het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië herwaarts had in 1898 uitsluitend plaats met stoomschepen van de maatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", op den voet van de met die Maatschappijen voor het tijdvak 1 Juni 1895 t/m ult. Mei 1900 gesloten overeenkomsten. Het getal beladingen bedroeg in stoomschepen, welke in den contractueelen maildienst vertrokken, 49 en in zoogenaamde extra-booten 18. Op deze 67 retourreizen werden voor gouvernementsrekening herwaarts verscheept 5684 last koffie, 4489 last tin en 496 last kinabast. Omtrent de betaalde vrachten zie bijlage EE. In 1897 was het vervoer van gouvernementsproducten, uit Indië herwaarts, verdeeld over 70 reizen (67 stoom- en 3 zeilschepen).

Assurantiën. Van de in 1898 door de Nederlandsche Handelmaatschappij geldelijk verantwoorde producten (zie de reeds aangehaalde bijlage DD), die, berekend naar de prijzen op de tijdstippen van verscheping, eene waarde vertegenwoordigden van f 17 001 118, was tegen zeegevaar verzekerd geweest eene waarde van f 411 209, waarvoor wegens premiën betaald was f 7595,74[5]. De beloopen zeeschade beliep in 't geheel f 92 314,23 (waarvan op één lading per zeilschip f 90 243). Hiervan werd door assuradeuren vergoed f 29 268, zoodat het Gouvernement op de eigen risico eene schade leed van f 63 046,23, waarvan op het onverzekerde in stoomschepen (ter waarde van f 16 154 703) f 207 1,23 en op het onverzekerde in zeilschepen (ter waarde van f 435 206) f 60 975.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Het voornemen bestaat om het allengs daarhenen te leiden dat de één- of meerjarige pachttermijnen der verschillende landsmiddelen — uitgenomen de opiumpacht op Java, als bestemd om, waar zij nog bestaat, eerlang door de regie te worden vervangen, — niet meer met het begin en het einde van eenig kalenderjaar samenvallen, maar het tijdvak omvatten van 1 April van eenig jaar tot ult. Maart van een der daarop volgende jaren, en zulks in verband met de moeielijkheid, welke zich telkens bij het einde van het kalenderjaar voordoet, indien ingrijpende wijzigingen in de pachtvoorwaarden zijn voorgedragen, waarvoor ingevolge art. 19 der comptabiliteitswet de instemming van den begrootingswetgever moet zijn verkregen, alvorens eene verpachting op de gewijzigde voorwaarden kunne worden gehouden. Treedt de nieuwe pachttermijn met 1 April in, dan heeft men ruim den tijd om de verpachting nog te houden na de vaststelling van de Indische begrooting. Te dien einde is, — met gebruikmaking van de bevoegdheid, bedoeld bij art. 2 der ordonnantiën in Indisch Staatsblad 1897 nos. 179 en 180, om af te wijken van den bij art. 1 dier ordonnantiën voor de verschillende landsmiddelen (uitgenomen de opiumpacht op Java en die in de vijf gewesten der buitenbezittingen, waar zij op gelijken of nagenoeg gelijken voet als op Java werkt) voorgeschreven één- of meerjarigen duur der pachttermijnen — bij gouvernementsbesluit dd. 24 April 1899 n°. 19 als maatregel van overgang bepaald, dat, behoudens nadere bijzondere beschikkingen, de in den loop van 1899 op den in de gemelde ordonnantiën aangegeven voet te houden verpachtingen van 's landsmiddelen, waarvan de nieuwe pachttermijn met 1 Januari 1900 zal aanvangen, zullen plaats hebben voor de tijdvakken van 1 Januari 1900 t/m ult. Maart 1901 en van 1 Januari 1900 t/m ult. Maart 1902.

Bij gouvernementsbesluit dd. 5 Juli 1899 n°. 1 (Indisch Staatsblad n°. 199) werd, met wijziging van Indisch Staatsblad 1896 n°. 166 (verg. het verslag van 1896, blz. 170, noot 1), eene nadere omschrijving vastgesteld van de gevallen, waarin omtrent de definitieve toewijzing van eenig pachtmiddel aan den hoogsten bieder, wien het middel voorloopig is toegewezen, of omtrent de afwijzing van het staande de verpachting verkregen hoogste bod, geen regeeringsbeschikking behoeft te worden uitgelokt, maar de beslissing dienaangaande eensvooral aan den directeur van financiën is overgelaten.

Opiumpacht.

Java. Bij de in 't vorig verslag (blz. 124) besproken verpachtingen voor 1898 of voor 1898 t/m 1900 van het uitsluitend recht tot verkoop van bereid opium was dit recht in 13 van de nog bestaande 15 pachtperceelen van Java (met inbegrip van de Lampongsche Districten) afgestaan voor den driejarigen termijn (echter met bevoegdheid voor het Gouvernement om, wanneer het zelf de exploitatie in handen mocht willen nemen, de pacht reeds na het eerste contractsjaar te doen eindigen). Daar van de perceelen Soerabaija en Kediri, waar de pacht enkel voor 1898 was afgestaan, het eerstgenoemde met 1 Januari 1899 tot het regiegebied ging behooren, bleef dus alleen in Kediri het middel opnieuw in pacht aan te bieden, hetgeen, ingevolge de ordonnantie dd. 14 September 1898 (Indisch Staatsblad n°. 256) weder tweeledig geschiedde, namelijk voor één jaar (1899) en voor langer, welke langere termijn (onder gelijk voorbehoud als zooeven vermeld) ditmaal echter niet op drie, maar op twee jaren (1899 en 1900) werd bepaald om den afloop der pacht in Kediri te doen samentreffen met het eindigen van de loopende opiumpachtcontracten elders op Java.

Waren voor den loopenden pachttermijn de maxima ruw opium, waarover de pachters mochten beschikken, in 8 pacht-

perceelen met ruim 18 pct. verminderd, thans werd ook voor Kediri, in verband met de gebleken mindere behoefte, de verstrekbare hoeveelheid lager gesteld, en wel op 16 200 katti 's jaars, zijnde 1800 katti (of 10 pct.) minder dan tot dusver was toegestaan. Na aftrek van de overgehouden (aan den lande teruggeleverde) hoeveelheden kwam het werkelijk verbruik van opium uit 's lands voorraad in Kediri neer op gemiddeld 11 120 katti gedurende elk der jaren 1895 t/m 1897 en op 9135 katti gedurende 1898.

Evenals in 1897 deed zich ook nu in Kediri bij de verpachting gemis aan mededinging voor. Weder was dezelfde kongsi, welke reeds jarenlang aldaar de pacht drijft, de eenige die, zoowel bij de opveiling als daarna bij de inschrijving, een bod deed, en wel telkens alleen voor den éénjarigen termijn tot een bedrag van f 1 704 000 (f 216 720 minder dan de pachtsom over 1898). Toen daarna evenwel de opiumpachter van Soerabaija, onder voorgeven op die wijze emplooi te zoeken voor zijn personeel, dat bij de invoering van de regie in Soerabaija met 1 Januari 1899 buiten verdiensten zou geraken, een onderhandsch bod deed van f 1 764 000 's jaars voor den tweejarigen termijn, was ook gemelde kongsi bereid om de pacht voor twee jaren te aanvaarden, en wel tegen eene jaarlijksche pachtsom van f 1 764 600. In dit laatste aanbod werd door de Indisch Regeering getreden, waardoor het nadeelig verschil met de pachtsom over 1899 teruggebracht werd tot f 156 120 's jaars. Dat het resultaat niet gunstiger was, scheen hoofdzakelijk te moeten worden toegeschreven aan de bij de koffiecultuur ondervonden tegenspoeden, waardoor o. a. in den pluktijd minder vreemd volk dan anders naar Kediri stroomde.

Met betrekking tot de verschillende pachtperceelen gezamenlijk is over 1898, met verwijzing overigens naar bijlage FF hierachter, het volgende mede te deelen.

In de verstrekking van opium uit 's lands voorraad viel een verdere teruggang waar te nemen. De verstrekkingen, welke in de 15 nog bestaande pachtperceelen gedurende de vijf éénjarige pachttermijnen 1890 t/m 1894 afgewisseld hadden tusschen 106 188 katti als hoogste cijfer in 1891 en 94 248 katti als laagste cijfer in 1892 en gedurende elk der jaren van den driejarigen pachttermijn 1895 t/m 1897 achtereenvolgens daalden tot 96 481, 82 367 en 78 233 katti, gingen in 1898 verder terug, en wel tot 77 258 katti, d. i. 55.47[5] pct. van het voor 1898 van 159 360 tot 139 260 katti verlaagd maximum. In de perceelen Batavia (waaronder Krawang en de Lampongsche Districten), Tagal, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Bagelen, Djokjokarta en Kediri namen de pachters gedurende 1898 minder opium dan in 1897 (gezamenlijk 3885 katti minder); in de andere perceelen werd door hen meer aangevraagd dan in 1897 (gezamenlijk 2910 katti meer).

Of het in 1898 den pachters verstrekt opium door hen ten volle gesleten is, kan niet worden opgegeven, aangezien het overgehoudene eerst bij afloop van den pachttermijn aan den lande teruggeleverd wordt. Over den pachttermijn 1895 t/m 1897, toen, blijkens het voorafgegane, in 't geheel verstrekt was 257 081 katti, werd teruggeleverd 3923 katti, zoodat in dat tijdvak gemiddeld per jaar verstrekt was 85 694 en daarvan gesleten 84 386 katti. Volgens de opgaven der pachters zou door hen aan (*bereid*) opium zijn gesleten in 1897 843 517 thail (52 720 katti) en in 1898 845 478 thail (52 842 katti).

Evenals in 1897 bestonden in 1898 de verstrekkingen voor bijna 56 pct. uit Bengaalsch en voor ruim 44 pct. uit Levantsch opium, voor welke beide soorten de pachters f 30 per katti hebben te betalen, doch daar de voorraden, waaruit de verstrekkingen plaats hadden, gerekend konden worden den lande slechts te hebben gekost gemiddeld respectievelijk f 8,19 en f 6,85 per katti (over 1897 f 9,80 en f 7,40), beliep dus de winst op den verstrekkingsprijs voor het Bengaalsch opium f 21,81 en voor het Levantsche f 23,15, of in totaal f 1 731 180, zijnde, ondanks de met 975 katti afgenomen verstrekking, f 66 677 meer dan het over 1897 berekende bedrag.

Ofschoon gedurende 1898 op Java (buiten het regiegebied) weder minder aanhalingen van opium werden gedaan dan het jaar te voren, was toch de hoeveelheid waarop in die gevallen de hand werd gelegd bijna even groot als in 1897 (verg. de bovenvermelde bijlage FF). Dit vond zijne oorzaak voornamelijk hierin dat sommige aanhalingen over zeer belangrijke partijen liepen. De meldenswaardigste aanhaling was die, gedaan bij eene tijdelijk te Batavia vertoevende Europeesche dame, toen bij eene huiszoeking, ingesteld naar aanleiding van spionnenberichten, werden aangetroffen ruim 7 katti bereid en bijna 12 katti ruw opium, en later nog werden aangehaald, als aan haar toebehoorende, 35 katti en 63 bollen (gelijkstaande met 151½ katti) ruw opium. Het opium was door haar met behulp van een ontvluchten dwangarbeider te Singapore ingekocht. Zij wist zich vóór de vervolging uit de voeten te maken, doch werd door den raad van justitie bij verstek veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf en f 20 000 boete. Andere min of meer belangrijke aanhalingen te Batavia — eene van 40½, eene van 15 katti en zes van kleinere partijen (alles bereid opium) — hadden plaats bij Chineezen; eerstgenoemde hoeveelheid van 40½ katti was verborgen in kisten lucifers; de overige partijen werden meestal aangetroffen aan den lijve of onder de goederen van met verschillende stoomschepen van Singapore aangekomen passagiers. In Tagal had o. m. eene aanhaling plaats van 227 thail (ruim 14 katti) bereid opium, gevonden in eenige manden aardewerk, aan het adres van een Chineesch handelaar aangebracht met een op Singapore varend stoomschip. Te Samarang deed de recherche eene aanhaling tot eene hoeveelheid van 26½ katti bereid opium, aangetroffen in overigens met thee gevulde kisten. Eene gewichtige aanhaling van 336 katti ruw (waarschijnlijk Chineesch) opium werd gedaan te Oedjoeng Watoe (afdeeling en residentie Japara). Aan het nabijliggend strand werd eene verlaten prauw aangetroffen, vanwaar versche voetsporen leidden tot een pandanboschje, waar het opium tusschen het struikgewas verborgen lag. Volgens spionnenbericht zou het behoord hebben tot eene partij van 14 pikol, verzonden van Singapore, bestemd voor eenige in de Japarasche pacht betrokken Chineezen te Japara; een ander deel der partij zou in de afdeeling Demak (residentie Samarang) zijn binnengebracht. Eenigszins zekerder aanwijzingen omtrent de afkomst en bestemming van dat opium zijn niet verkregen kunnen worden. Kort na deze aanhaling werden in de residentie Japara nog ruim 7½ katti, vermoedelijk van dezelfde herkomst, verkregen door koop met gemerkt bankpapier. Er werden geen voldoende bewijzen van schuld gevonden, om den als verdachte voor den rechter gebrachten Chinees te veroordeelen. Vooral van belang was eene aanhaling van 234 katti bereid opium aan den Grooten Boom te Soerabaija. Het opium was verborgen in de dubbele zijwanden van met teer gevulde biervaten, welke van Singapore verscheept waren. Onze consul-generaal te Singapore had te voren mededeeling gedaan van volgens geruchten bestaande plannen om in teer- of biervaten groote hoeveelheden opium naar Java te vervoeren. Ernstige verdenking, als in deze smokkeloperatie de hand te hebben gehad, viel op den hoofdgemachtigde van den opiumpachter in Soerabaija, die daarbij steun zou hebben gevonden in zijne relatiën in Kediri. De aanwijzingen waren echter niet voldoende om eene vervolging tegen hem in te stellen. Wel waren voldoende aanwijzingen verkregen tegen twee andere Chineezen. De tegen hen ingestelde strafvervolging was bij het afsluiten te Batavia van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag nog hangende.

Omtrent de geconstateerde opiumovertredingen in de streken van Java, waar invoer, bezit, vervoer en verkoop van opium geheel verboden zijn, is het volgende te melden. In de gewesten Bantam en Preanger Regentschappen, welke in hun geheel verboden kringen uitmaken, werden in 1898 respectievelijk 17 en 83 aanhalingen gedaan, gezamenlijk loopende in Bantam over ongeveer 1 katti en in de Preanger Regentschappen over ruim 40½ katti (het bereid opium herleid tot het gewicht van ruw opium). In de verboden kringen van de gewesten Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen werden in 1898 respectievelijk 48, 1, 62 en 93 overtredingen van het verbod geconstateerd, en in de verboden kringen (alle van minder omvang), behoorende tot de gewesten Batavia, Tagal, Pekalongan en Soerabaija, gezamenlijk slechts 20. De meeste der bedoelde 324 overtredingen in de verboden kringen (26 meer dan in 1897) betroffen luttele hoeveelheden bereid opium; de grootste aanhalingen waren eene van 117 thail (bijna 7½ katti) bereid opium in Garoet (Preanger Regentschappen) en eene van 37 thail (circa 2½ katti) mede bereid opium in Krawang.

De in 1897 gebrachte wijziging in het opiumpachtreglement, voor zooveel betreft de voorschriften hoe met aangehaald en verbeurd verklaard opium is te handelen (verg. het verslag van 1897, blz. 177), werd bij ordonnantie van 9 Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 160) nagevolgd ten opzichte van het opium, waarop in verboden kringen de hand is gelegd, en zulks door wijziging van art. 4 der voor bedoelde kringen geldende bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 254.

In de gedurende 1898 voorgekomen opiumovertredingen waren, uitgenomen het hiervóór in de eerste plaats vermelde geval te Batavia, de beklaagden allen inlanders of Chineezen.

Bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 122 werd de opiumpolitie in zoover versterkt, dat de mantri's-politie bij het boschwezen en de boschwachters mede belast werden met het opsporen van

overtredingen van de wettelijke bepalingen betrekkelijk den invoer, het in eigendom of in voorraad hebben, het bezit, het vervoer en den verkoop van opium of overblijfselen van opium onder de inlanders en met hen gelijkgestelde personen op Java en Madura.

De vier voor de opiumrecherche ter zee aangewezen stoomschepen werden in October 1898 vermeerderd met een, tevens van zeilvermogen voorzien, stoomvaartuig, afgeleverd door het marine-etablissement te Soerabaija, en speciaal aangewezen voor de bekruising van Straat Bali en de oostkust van Bezoeki. Het nieuwe vaartuig, *Valk* gedoopt, voldoet aanvankelijk vrij goed. De kosten der bemanning, enz., van de *Valk* worden opgewogen door besparing op de uitgaven voor inlandsche zeilvaartuigen. Deze laatsten worden namelijk geleidelijk buiten dienst gesteld, vermits de daarmede uitgeoefende kustbewaking van zeer twijfelachtig nut geacht wordt. De overige stoomschepen waren, voor zoover zij niet voor onderhoud en herstel moesten dokken, het geheele jaar door in de vaart en werden gebezigd voor het doen van verschillende kruistochten en het convoyeeren van verdachte schepen en wangkangs. De *Argus* en de *Cycloop* werden belast met het begeleiden van van Singapore komende stoomschepen naar de reede van Soerabaija en naar de haven van Tandjong Priok en van daar naar andere havens op Java, terwijl de van Bali komende wangkangs ook door de *Tagal*, doch, evenals in 1897, voornamelijk door de *Wachter* werden geconvoyeerd. Voorts werd door de verschillende schepen voornamelijk in de Java-zee, Straat Madura en Straat Bali gekruist en werd ook nu en dan de Zuidkust van Java bezocht. Van een der geconvoyeerde wangkangs werd ter reede van Soerabaija eene hoeveelheid van 45 katti bereid opium naar den wal gebracht, doch onderweg aangehaald. Het opium bleek afkomstig van Bali. De beklaagde in deze zaak werd door den landraad veroordeeld tot een jaar dwangarbeid en f 1000 boete; omtrent het door den veroordeelde ingestelde hooger beroep was, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen, nog geen uitspraak gedaan.

De uitvoer van opium van Singapore naar Bali en Makasser was, te oordeelen naar de daaromtrent van ons consulaat-generaal ontvangen opgaven, ontleend aan verklaringen der afschepers, ook in 1898 belangrijk, ofschoon minder dan in 1897. Wezen die opgaven in 1897 een totaal aan van respectievelijk 1046 en 609 kisten, in 1898 gaven zij de cijfers van 1001 en 467. Voor zooveel Bali betreft komt het cijfer van 1001 dat van 975, volgens de onzerzijds gehouden aanteekeningen betreffende de ontscheepte partijen, nabij. Te Makasser werd volgens die aanteekeningen de volle door het consulaat opgegeven hoeveelheid van 467 kisten gelost.

Over het algemeen liet de aanzuivering van hetgeen door de pachters aan den lande verschuldigd was wegens pachtsom en wegens aan hen verstrekt opium weinig te wenschen over. Slechts zelden gebeurde het dat een pachter het door hem verschuldigde te laat voldeed. Op 1 Januari 1899 bleef van den pachter in Kediri nog in te vorderen f 26 100, welke som echter eenige dagen later werd aangezuiverd.

In mindering van over de jaren 1897 en vroeger den lande nog aankomende vorderingen betreffende opiumpachtperceelen, omtrent welke vorderingen eene volledige lijst voorkomt sub IV van meergemelde bijlage FF, werd, blijkens diezelfde bijlage, gedurende 1898, voor zooveel Java en Madura betreft, nog geïnd f 164 926,04 (voor de buitenbezittingen was dit cijfer f 10 089,00[5]).

Buitenbezittingen. Aangezien bij het einde van 1898 de termijn (1898 t/m 1900), waarvoor de opiumpacht laatstelijk was afgestaan in de residentie Benkoelen en in het gouvernementsgebied der residentie Palembang (onze nederzettingen in Djambi daaronder begrepen), nog bleef doorloopen, terwijl in de beide andere gewesten der buitenbezittingen waar die pacht mede naar het voorbeeld van Java is ingericht, zijnde Sumatra's Westkust en de onder rechtstreeksch gouvernementsbestuur staande gedeelten der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, laatstelijk slechts overeenkomsten van éénjarigen duur waren aangegaan, viel ditmaal alleen in deze beide laatste pachtgebieden eene nieuwe verpachting te houden en wel overeenkomstig de ordonnantie van 27 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 245) voor één jaar (1899) en voor drie jaren (1899 t/m 1901) op dezelfde voorwaarden als in 1897, behalve dat het aantal verkoopplaatsen ter Sumatra's Westkust met één verminderd werd, namelijk met die, gelegen te Oelakan (afdeeling Priaman), en zulks met het oog op de geringe behoefte in den omtrek en op den niet zoo grooten afstand van de naastbijgelegen verkoopplaats (te Priaman).

Ter Sumatra's Westkust werd, nadat bij de aanvankelijk gehouden openbare veiling niet hooger gegaan was dan tot f 163 200 voor één jaar, en f 180 000 's jaars voor drie jaren, bij eene herverpachting, gehouden bij inschrijving, verkregen f 180 000 voor den éénjarigen en f 206 400 's jaars voor den driejarigen termijn. Wel was eene inschrijving tot f 213 120 ontvangen, maar deze kon, wegens onjuiste invulling van het biljet, niet worden aangenomen. De pacht werd echter voor drie jaren gegund tegen eene pachtsom van f 216 000 's jaars, tot welk bedrag (f 54 000 méér dan de pachtsom voor 1898 en f 57 000 minder dan die voor elk der jaren 1895 t/m 1897) een onderhandsch bod was verkregen van eene nieuwe kongsi, welke zich tegenover de bestaande gevormd had. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo had, na eene herverpachting, als gewoonlijk toewijzing plaats voor slechts één jaar en wederom tegen een verminderd bedrag, nl. f 13 200, terwijl — om alleen de drie voorafgegane jaren te noemen — voor 1896 nog verkregen was f 15 000, voor 1897 f 16 560 en voor 1898 f 16 296.

Uitgenomen in Benkoelen, waar de pachter, evenals in 1897, de hoeveelheid opium uit 's lands voorraad, waarover hij volgens de pachtvoorwaarden mocht beschikken, weder bijna ten volle nam, bleven gedurende 1898 in de drie andere der besproken gewesten de pachters weder belangrijk beneden de hun toegestane maxima. Deze maxima toch beliepen: voor Benkoelen 540, voor Sumatra's Westkust 11 360 [1]), voor Palembang 2700 en voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 840 katti ruw opium, gezamenlijk alzoo 15 440 katti, en de verstrekte hoeveelheden respectievelijk 539, 5403, 2245 en 305 of gezamenlijk 8492 katti (3400 van de Levantsche en 5092 van de Bengaalsche soort), tegen 8391 katti in 1897. Hoeveel van het verstrekte, daar waar de pacht afliep, aan den lande werd teruggeleverd, kan blijken uit bijlage FF hierachter, waarin ook is opgegeven tegen welke prijzen de pachters het opium sleten.

De aanhalingen waren ook in 1898 in de vier gewesten van weinig beteekenis; in totaal liepen zij over p. m. 20 katti (alles berekend naar het gewicht in ruwen staat). In Benkoelen had geen enkele aanhaling plaats; ter Sumatra's Westkust kwamen er 15 voor; in Palembang 13 (waarbij nog gevoegd behooren te worden eenige van weinig beteekenis op de gouvernementsnederzettingen in Djambi), en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 5.

In de overige gewesten der buitenbezittingen, voor zooveel aldaar — op andere [2]) voorwaarden dan in de hiervóór genoemde gewesten — vanwege het Gouvernement het recht tot den verkoop van opium wordt verpacht, had sedert de mededeelingen in het vorig verslag mede hier en daar weder eene nieuwe verpachting plaats, terwijl, ingevolge de overneming van dat recht van de betrokken inlandsche bestuurders, verpachting van het opiummiddel voor rekening van het Gouvernement voor 't eerst plaats had, doch eerst van 1 April 1899 af, met betrekking tot de Tamiangsche landschappen ter Oostkust van Sumatra (zie blz. 30/31 hiervóór, zoomede Indisch Staatsblad 1899 n°. 67), in verband met welken maatregel de in 1883 uitgevaardigde bepalingen tot beperking van den invoer en het vervoer over zee van opium in Tamiang overbodig geacht en dan ook in Augustus 1899 (Indisch Staatsblad n°. 236) ingetrokken werden, echter eerst met ingang van 1 Januari 1900. Het was namelijk noodig bedoelde bepalingen nog gedurende den met ult. 1899 eindigenden pachttermijn toepasselijk te doen blijven, omdat bij de in het voorjaar van 1899 gehouden verpachting was bekend gemaakt dat zij hare kracht behielden. Als pachtsom voor het opiummiddel in Tamiang is voor het tijdvak 1 April t/m 31 December 1899 bedongen f 1210 's maands.

Elders werden nieuwe pachtcontracten aangegaan, hetzij voor het jaar 1899, hetzij voor dat en de twee volgende jaren, terwijl, zooals blijken kan uit bijlage FF, de bedongen pachtsommen, tegenover die voor de afloopende termijnen verschuldigd, alleen belangrijke verschillen opleverden wat betreft Riouw en onderhoorigheden en de eigenlijke Banda-eilanden (residentie Amboina). De pacht in Riouw en onderhoorigheden, die voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 was afgestaan tegen f 487 200

[1]) Voor het eigenlijke gouvernements-pachtgebied ter Sumatra's Westkust zijn de maxima bepaald op 9360 katti 's jaars. Echter is aan de pacht ook verbonden het uitsluitend recht tot invoer van opium in het aangrenzende landschap Troemon, voor welke bestemming nog over ten hoogste 2000 katti 's jaars mag beschikt worden.

[2]) Zoo zijn de pachters aldaar niet aan maxima gebonden en hebben zij zich het opium aan te schaffen buiten bemoeienis van den lande, uitgenomen wat dit laatste betreft, de pachters in Menado en Ternate, die zich uitsluitend van opium uit 's lands voorraad hebben te voorzien. Hun werd in 1898 (aan Bengaalsch opium) verstrekt respectievelijk 380 en 27½ katti, tegen 308 en 28 katti in 1897.

's jaars, doch, in verband met de ontbinding wegens wanbetaling van de voor dat tijdvak gesloten pachtovereenkomst, voor 1898 in andere handen was overgegaan tegen f 438 000, werd voor den nieuwen termijn 1899 t/m 1901 ondershands toegewezen tegen f 457 200 's jaars. Aanvankelijk was bij de eerste (openbare) aanbieding, uithoofde van de slechte opkomst van gegadigden, geen hooger bod verkregen dan f 345 600 voor één jaar en f 349 200 voor drie jaren, en bij de daarop gevolgde herverpachting, welke bij inschrijving en slechts voor den éénjarigen termijn plaats had, was het hoogste bod f 414 000. Toen ook daarvoor de pacht niet gegund werd, kwamen van verschillende zijden onderhandsche biedingen, waarvan het aannemelijkste bod, dat ook aangenomen werd, was dat van f 457 200 's jaars voor drie jaren, gedaan door den aftredenden pachter. Voor de pacht op de Banda-eilanden, voor 1894 afgestaan geweest tegen f 52 200, voor 1895 tegen f 53 640 en voor elk der jaren 1896 t/m 1898 tegen f 46 500, kon, ook na herverpachting, niet meer worden verkregen dan f 27 600, tegen welke som de pacht gegund werd, echter voor niet langer dan één jaar. Behalve op de Banda-groep werkt in de residentie Amboina de opiumpacht enkel op de gewestelijke hoofdplaats en voorts te Kajeli op het eiland Boeroe, terwijl in de overige gedeelten van het gewest invoer, bezit, vervoer en verkoop van opium verboden zijn. De daling van de waarde der pacht op de Bandagroep wordt toegeschreven aan den sluikhandel, welke van Makasser uit over de omliggende eilanden zou worden gedreven.

De aanzuivering van de over 1898 ter zake van de opiumpacht aan het Gouvernement verschuldigde sommen gaf ook in de buitenbezittingen geen reden tot klagen. Op 1 Januari 1899 bleef alleen de pachter ter Sumatra's Westkust nog schuldig f 20 000 als koopprijs van verstrekt opium, doch de betaling daarvan, met bijpassing van boete, volgde spoedig.

Wijziging in de opiumpacht-reglementen voor de buitenbezittingen vond alleen plaats met betrekking tot dat voor de residentie Oostkust van Sumatra — zie de ordonnantie van 7 Juli 1899 (Indisch Staatsblad n°. 204) — welke wijzigingen, die met 1 Januari 1900, d. i. na het verstrijken van de loopende pachtcontracten aldaar, in werking zullen treden, in het wezen der pacht geen verandering brengen. Vooreerst zijn uit het reglement geschrapt eenige bepalingen, welke geen reden van bestaan meer hadden sedert al de Siaksche streken bij het gouvernements-pachtgebied zijn ingelijfd, en ten andere is eene bepaling van het reglement, regelende de verplichting van in het pachtgebied aankomende schepen met opium voor elders aan boord, gewijzigd in overeenstemming met de eischen der practijk.

Andere verpachte middelen.

Java en Madura. Nu de belasting op het slachten van rundvee, buffels, paarden en veulens sedert 1 Januari 1899, en die op het slachten van varkens, uitgenomen — wat deze laatste pacht betreft — de afdeeling Tassikmalaija (residentie Preanger Regentschappen) en de residentie Kadoe, sedert 1 Maart 1899 niet meer door middel van pachters, maar rechtstreeks door het Gouvernement worden geheven (zie blz. 165 en 166 hierna), komen onder de opbrengst der verpachte middelen over 1899 geen inkomsten meer voor ter zake van eerstgenoemde pacht, en ter zake van de andere meerendeels alleen over de eerste twee maanden, voor welk tijdvak de pacht zooveel mogelijk door verlenging van de afloopende overeenkomsten ondershands werd afgestaan. Ingevolge de voor twee maanden gesloten pachtcontracten bedraagt het totaal der pachtsommen voor het middel „varkenslacht" f 5510 per maand, of f 571 minder dan volgens de met ult. 1898 afgeloopen overeenkomsten per maand verschuldigd was.

Voor welke der overige pachtmiddelen de overeenkomsten hier en daar met ult. 1898 ten einde liepen en dus nieuwe verpachtingen waren te houden, kan blijken uit bijlage GG hierachter. Dit gold o. a. de alleen in twee afdeelingen der residentie Batavia, zoomede in de gewesten Samarang en Soerabaija bestaande pacht der Chineesche dobbelspelen, welke op eenigszins gewijzigde voorwaarden — zie Indisch Staatsblad 1893 n°. 262 — werd aangeboden. Deze wijziging, welke ten doel had, ter voorkoming van misbruiken, de geoorloofde spelen nauwkeuriger te omschrijven, scheen bij de verpachting voor de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia niet zonder invloed op de biedingen te zijn gebleven; althans kon geen hooger cijfer dan f 77 160 's jaars worden verkregen, tegen welke som (f 21 240 minder dan de jaarlijksche pachtsom volgens het afloopende driejarig contract) de pacht voor 1899 werd afgestaan (in de afdeeling Meester-Cornelis — waar de evenbedoelde wijziging dan ook, blijkens Indisch Staatsblad 1898 n°. 309, eerst met 1 Januari 1900 zal in werking treden — was het middel voor de jaren 1897 t/m 1899 toegewezen, en wel tegen f 9624 's jaars). Voor Samarang verschilt de nieuwe pachtsom (f 46 440 voor 1899) weinig met die voor 1898 (f 47 760), maar in Soerabaija werd, door levendige mededinging, ondanks de verscherping der bepalingen, eene veel hoogere pachtsom bereikt dan de bij de vorige verpachting verkregene. Was toen het middel voor de jaren 1896 t/m 1898 gegund tegen f 40 680 's jaars, thans werd voor 1899 f 67 164 bedongen.

Verder kwamen hier en daar sommige overvaarten voor verpachting aan de beurt, terwijl dit, wat de pandhuizen betreft, slechts met een drietal het geval was, en wat de vogelnestklippen aangaat, enkel met die in de afdeeling Sumanap, zoodat de totaalcijfers van laatstgenoemde twee pachtmiddelen voor 1899 slechts luttel verschil gaven met de pachtsommen over 1898, doch voor de pacht der overvaarten wijst het eindcijfer voor 1899 (f 109 266) een nadeelig verschil tegenover 1898 aan van f 12 164, ten deele ook door opheffing van een zestal overvaarten wegens het in gebruik stellen van bruggen ter plaatse of in de nabijheid van die overvaarten. Ook de middelen „waijangspelen" (enkel in Batavia) en „sluisgelden" (in Batavia, Samarang en Soerabaija) gaven bij de nieuwe verpachting geen verschillen van belang.

Zonder de beide slachtpachten bedraagt nu, voor alle zoogenaamde kleine middelen gezamenlijk, op Java en Madura het totaal der pachtsommen voor 1899 f 1 621 698, tegen f 1 629 746 over 1898, dus minder f 8048.

Aan pachtsom, ook die van de rund- en varkenspacht inbegrepen, viel over 1898 in te vorderen in 't geheel f 3 032 432. De aanzuivering daarvan geschiedde over het algemeen naar behooren. Bij het einde van het jaar was op Java en Madura door 18 pachters of gewezen pachters, ongerekend de boeten, over 1893 gezamenlijk nog verschuldigd f 7702,75, welke som op ult. April 1899 was aangezuiverd op drie kleine posten na.

Op de nog vorderbare achterstanden over vroegere pachtjaren — over het tijdvak 1885 t/m 1897, ter zake van de kleine middelen op Java en Madura, bij het einde van laatstgenoemd jaar bedragen hebbende f 117 043,24[5] — werd in 1898 aangezuiverd f 20 315,99 (zie daaromtrent het overzicht sub II van voormelde bijlage GG).

Als gebruikelijk volgen hier nog eenige mededeelingen met betrekking tot de pacht van de pandhuizen. [1])

Ter zake van beweerde overtreding door de pachters van het rentetarief werden in 1898, in 10 van de 22 gewesten, 29 klachten berecht, met 30 beklaagden, waarvan 21 met geldboeten en 2 met dwangarbeid buiten den ketting gestraft en de overige vrijgesproken werden. Uit 9 gewesten wordt gemeld dat de pachters, voornamelijk waar het kostbare panden betrof en in enkele gevallen uit inschikkelijkheid, rente berekenden beneden het vastgestelde tarief. Overtredingen van de bepalingen, regelende de bijhouding der boeken, werden in 8 gevallen geconstateerd. Van één beklaagde bleef de zaak bij de afsluiting der Indische mededeelingen voor dit verslag nog hangende; de 7 andere beklaagden werden allen, op één na (die werd vrijgesproken), veroordeeld tot geldboeten. Gevallen van verlies of beschadiging van panden, o. a. ten gevolge van diefstal, kwamen eenige malen voor. De beleeners werden steeds schadeloos gesteld wanneer de ingestelde klacht gegrond bleek. Wegens het niet teruggeven van de voor voldaan geteekende strook van het pandbriefje werden 13 personen voor den rechter gedaagd. Eén hunner werd vrijgesproken, terwijl de overigen geldboeten beliepen. In de nog van 1897 dagteekenende zaak, omtrent de berechting waarvan bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor het vorig verslag nog niet gebleken was, werd de beklaagde almede met geldboete gestraft. Voorts beliep nog één pachter geldboete wegens het niet onderteekenen van een door hem afgegeven pandbriefje. Wegens overtreding van de voorschriften betreffende den verkoop van niet tijdig geloste panden werden 5 vervolgingen ingesteld, die alle veroordeeling tot geldboeten ten gevolge hadden; gelijken afloop hadden 7 nog van 1897 dagteekenende vervolgingen van gelijken aard, waarin eerst in 1898 uitspraak

[1]) Overtredingen ter zake van het clandestien uitleenen van kleine sommen tegen pand kwamen in 1898 op Java en Madura in 6 gewesten aan het licht. In de 20 gevallen, waarvan opgaaf is gedaan, werden van de 20 beklaagden (o. a. 9 in Rembang) 7 vrijgesproken en 12 veroordeeld (tot tenarbeidstelling of ook wel tot geldboete), terwijl één zaak door het overlijden van den beklaagde kwam te vervallen.

werd gedaan. Van de toegestane 360 pandhuizen werden er in 1898 346 geëxploiteerd, daar de 14 andere, bij gemis aan gegadigden, onverpacht waren gebleven.

Buitenbezittingen. Met 1 April 1899 werden in werking gebracht: 1°. in de residentie Palembang, daaronder begrepen de gouvernementsnederzettingen in het landschap Djambi, de pacht van de varkenslacht, en in die nederzettingen ook de reeds in een grooter of kleiner deel van Palembang werkende pachten der Chineesche dobbelspelen en van het gedistilleerd (Indisch Staatsblad 1899 n°. 19); — 2°. in de afdeeling Boeleleng der residentie Bali en Lombok de pacht der dobbelspelen (Indisch Staatsblad 1899 n°. 20), — en 3°. in de bij het gouvernementspachtgebied der residentie Oostkust van Sumatra ingelijfde afdeeling Tamiang de middelen „dobbelspelen", „varkenslacht" en „pandhuizen" (Indisch Staatsblad 1899 n°. 67). Daar waar de genoemde middelen in Palembang (met Djambi) voor 't eerst verpacht werden, brachten zij voor de laatste drie kwartalen van 1899 respectievelijk f 2700, f 360 en f 270 op, terwijl de speelpacht in Boeleleng en die in Tamiang voor gemeld tijdvak werden afgestaan tegen f 1467 en f 2790, en voor de beide andere middelen in Tamiang, die, om de termijnen te doen afloopen tegelijk met die der gelijknamige pachten in de overige streken der residentie Oostkust van Sumatra, respectievelijk voor $2^3/_4$ en $1^3/_4$ jaar werden afgestaan, verkregen werd f 13 en f 66 per maand, d. i. voor het tijdvak 1 April t/m 31 December 1899 f 117 en f 594.

Wijziging ondergingen de voorwaarden van de pacht der belasting op peper in Riouw (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 234), waardoor aan den eenen kant zij meer in overeenstemming gebracht werden met de practijk, die telkens in botsing was met de voorschriften, terwijl aan den anderen kant de nieuwe voorwaarden voornamelijk beoogden de steeds toenemende ontduikingen van de belasting tegen te gaan.

Waar pachtovereenkomsten met ult. 1898 kwamen te verstrijken, hetgeen in de Lampongsche Districten, Riouw, Billiton, Ternate en Timor ten opzichte van alle pachtmiddelen, doch in de meeste andere gewesten slechts ten deele plaats had, vond de opveiling, in opvolging van Indisch Staatsblad 1897 n°. 180, in den regel tweeledig plaats, n. l. voor één en voor drie jaren, en werd in de meeste gevallen tot gunning voor den driejarigen termijn overgegaan, omdat de biedingen voordeeliger waren dan voor één jaar. Op den regel van tweeledige verpachting werd echter uitzondering gemaakt met opzicht tot de dranken- en de boschproductenpacht in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra, de pachten der dobbelspelen en varkenslacht in de residentie Riouw en onderhoorigheden, zoomede de verschillende kleine middelen in de residentie Ternate, een en ander in verband met in overweging genomen nieuwe regelingen ter zake. In de laatstgemelde residentie werden de verpachtingen — in anticipatie op het gouvernementsbesluit dd. 24 April 1899 n°. 19 (zie blz. 154 hiervóór) — gehouden voor het tijdvak van 1 Januari 1899 tot ult. Maart 1900.

Waren in de meeste gewesten de verschillen tusschen de nieuwe en de bestaande pachtsommen niet aanzienlijk, in de gewesten Riouw en onderhoorigheden, Billiton en Celebes en onderhoorigheden beliep het totaal der pachtsommen, dat over 1898 had bedragen respectievelijk f 164 004, f 51 756 en f 143 490, voor 1899 f 108 780, f 40 332 en f 136 428, derhalve thans f 55 224, f 11 424 en f 7062 minder dan in 1898. In Riouw wordt die achteruitgang toegeschreven aan de mindere verdiensten in de laatste jaren met de cultuur van peper en gambier behaald. Ofschoon in de meeste andere gewesten de nieuwe verpachtingen, bij vergelijking met de pachtcijfers van 1898, voordeelig uitvielen (zoo werd o. a. in de gewesten Oostkust van Sumatra en Westerafdeeling van Borneo f 17 397 en f 8832 's jaars meer verkregen), kon dit toch de nadeelige verschillen slechts gedeeltelijk goedmaken. Voor alle kleine middelen gezamenlijk, ook voor die streken waar de driejarige pachtovereenkomsten eerst ult. 1899 of ult. 1900 eindigen, bedraagt nu het eindcijfer aan pachtsom over 1899 — in enkele gevallen over een deel van dat jaar (zie de gespecificeerde opgaven in bijlage GG) — f 1 571 548, zijnde f 38 266 minder dan voor 1898. Onder het totaal van f 1 571 548 is echter voor de speelpacht ter hoofdplaats Menado als pachtsom een benaderend cijfer (f 900) begrepen, zijnde in Januari 1899, nadat bij drie achtereenvolgende verpachtingen geene der biedingen aannemelijk was geacht (bij de laatste verpachting was — kennelijk door samenspanning of uitkoop van gegadigden — zelfs niet meer verkregen dan f 132 voor het geheele jaar 1899), door de Indische Regeering machtiging verleend om, te rekenen van een door den resident te bepalen dag, het middel tot ult. 1899 ondershands af te staan tegen eene pachtsom, nabijkomende aan het bij de eerste verpachting verkregen bod van f 75 's maands. Echter was, bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk, te Batavia nog niet gebleken welk gevolg die machtiging heeft gehad. Voor 1897 was het middel afgestaan geweest tegen f 7200, terwijl voor 1898 niet meer verkregen was dan f 2412, welke daling als een gevolg werd beschouwd van de bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 117 vastgestelde nieuwe pachtvoorwaarden, krachtens welke het deelnemen aan de spelen door inlanders beter kan worden tegengegaan.

Met de aanzuivering van hetgeen in 1898 aan pachtsommen verschuldigd was, werd alleen meldenswaardige moeielijkheid ondervonden ten opzichte van de speelpacht ter Sumatra's Westkust, welke voor de jaren 1898 t/m 1900 was afgestaan tegen f 1500 's maands, doch welke driejarige overeenkomst den 19den December 1898 wegens wanbetaling ontbonden werd. Gerekend van dien datum tot ult. Februari 1899 werd de pacht door den gewestelijken gouverneur tijdelijk ondershands afgestaan tegen f 700 's maands, terwijl inmiddels voor het tijdvak van 1 Maart 1899 tot ult. December 1900 tot publieke aanbieding werd overgegaan. Na herverpachting is het middel voor laatstgenoemd tijdvak afgestaan tegen f 680 's maands. Ter zake van deze nadeelige verschillen, zoomede van achterstand en boeten, valt op deze pacht in te vorderen f 23 110,66⁵, waarvan alleen over 1898 f 3470,66⁵. Door den oorspronkelijken pachter is het verzoek gedaan om zijne schuld aan den lande termijnsgewijze te mogen aanzuiveren; van de borgen is er één voortvluchtig, terwijl de andere in te armoedige omstandigheden is geraakt om, althans voorloopig, iets op hem te kunnen verhalen. Op ult. 1898 bleef overigens van 10 pachters nog in te vorderen f 4713,60 (ongerekend de boeten), maar zij voldeden hun debet in de eerste maanden van 1899.

In mindering van achterstanden over vorige pachtjaren ter zake van de kleine pachtmiddelen in de buitenbezittingen werd gedurende 1898 geïnd f 998 en bleef nog te vorderen f 234 048,08⁵ (verg. de opgaven sub II van voornoemde bijlage GG).

Overtredingen van de pachtbepalingen betreffende de pandhuizen kwamen, uitgenomen één geval van overtreding van het rentetarief in het gouvernement Sumatra's Westkust, waarbij de beklaagde met geldboete werd gestraft, en 3 overtredingen in de residentie Oostkust van Sumatra wegens het uitleenen van kleine sommen tegen pand, in welke gevallen de beklaagden tot tenarbeidstelling werden veroordeeld, in 1898 in de buitenbezittingen niet aan het licht. Het pandhuis te Tebing Tinggi in laatstgenoemd gewest werd door brand vernield. Ten einde de beleeners behoorlijk te kunnen schadeloosstellen, moest eerst zekerheid verkregen zijn omtrent de bij den brand verloren geraakte panden. Dit onderzoek was bij het einde des jaars nog niet afgeloopen.

In die gewesten buiten Java en Madura, waar de pacht der pandhuizen niet werkt, is voor het houden van een pandhuis eene vergunning noodig van het hoofd van gewestelijk bestuur, geldig tot het einde van het jaar en alleen voor de daarin genoemde plaats. Zoodanige vergunningen, onderworpen aan f 60 zegelrecht, werden in 1898 uitgereikt tot een aantal van 22, namelijk: in de Lampongsche Districten (alleen voor de eerste drie maanden van 1898, aangezien met 1 April 1898 het houden van pandhuizen voor dit geheele gewest is verpacht; verg. blz. 128 van het vorig verslag) 3, door de houders waarvan 4146 beleeningen werden gesloten met een beleeningsbedrag van f 13 189; — in Riouw 5 (58 517 beleeningen, waarop f 141 145 werd voorgeschoten); — in Menado 6 (22 313 en f 92 917); — in Ternate 2 (5930 en f 11 880); — in Amboina 1 (1857 en f 6382); — op Timor 3 (22 118 en f 54 446); — en eindelijk in de afdeelingen Boeleleng (Bali) en Lombok 2 (6093 en f 14 002). De rentevoet, in 1898 bij de gelicentieerde pandhuizen gevolgd, wordt opgegeven per maand te hebben bedragen: in de Lampongsche Districten 3 à $7^1/_2$, in Riouw 5 à 10, in Menado 4 à 5, in Ternate 3 à 4, in Amboina 3 à 6, op Timor 4, in Boeleleng 5 en op Lombok 10 à 15 pct.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

Opiumregie. Voor zooveel, na de reeds in 't vorig verslag (blz. 129) besproken voorzieningen van Februari 1898 (Indisch Staatsblad nos. 77 en 78), nog algemeene definitieve regelingen

noodig waren voor het geheele gebied waar de opiumregie reeds in werking was of nog ingevoerd moet worden, kwamen die nadere regelingen tot stand onder dagteekening van 15 October 1898, en wel 1°. bij twee ordonnantiën (Indisch Staatsblad 1898 nos 277 en 278), de eerste houdende definitieve bepalingen voor de opiumregie op Java en Madura (voor Lombok kon, op grond van de bijzondere toestanden aldaar, de bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 17 getroffen regeling gehandhaafd blijven), en de andere houdende voorschriften betreffende de opsporing van opiumovertredingen in het gebied der regie (ook op Lombok), en 2°. bij een gouvernementsbesluit van denzelfden datum (Indisch Staatsblad 1898 n°. 279), waarbij, mede voor Java en Madura en Lombok, bepalingen werden uitgevaardigd omtrent de verpakking en den verkoop van regie-opium. De besproken regelingen, die bijna geheel overeenstemmen met hetgeen reeds tijdelijk van kracht was, beoogen enkel om, nu door de in 't vorig verslag vermelde beslissing de proef met de regie is overgegaan in eene definitieve, zij het ook geleidelijke, invoering daarvan, de verspreide bepalingen bijeen te voegen en eenszvooral toepasselijk te doen zijn bij invoering van de regie in de nog onder de pacht vallende gewesten van Java. Voorts werd, ten vervolge op Indisch Staatsblad 1898 n°. 78, behelzende de inrichting van den dienst der regie, in November 1898 (Indisch Staatsblad n°. 302) vastgesteld de formatie van het Europeesch personeel bij de opiumdepôts in het gebied, waar de regie reeds werkte, en in Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 121) die van het ondergeschikte Europeesche personeel bij de fabriek voor de regie.[1]) Het tot dusver tijdelijk in dienst zijnde Europeesch personeel der regie kon nu definitief worden benoemd. Voor elke der plaatsen Pamakassan (Madura), Bezoeki, Probolinggo, Pasoeroean en Malang (Pasoeroean) bleef een afzonderlijk depôthouder aangewezen. Op Lombok echter behoefde dit niet het geval te zijn, vermits gebleken was dat daar de functiën van depôthouder gevoegelijk als bijbetrekking, onder genot van eene toelage, konden worden opgedragen aan een anderen te Ampenan bescheiden landsdienaar, door het hoofd van gewestelijk bestuur, in overleg met den chef van den dienst der regie, aan te wijzen. Met eene definitieve regeling der formatie van het bij de regie ingedeelde inlandsch personeel werd nog verwijld. Wat de residentie Soerabaija betreft (ingevolge Indisch Staatsblad 1898 n°. 255 eerst met 1 Januari 1899 tot het gebied der regie gebracht), is ook de formatie van het Europeesch personeel nog slechts voorloopig geregeld (zie hierna).

Omtrent het maandelijksch debiet der regie in 1898 vindt men de hoeveelheid, ook gesplitst naar de verschillende verpakkingseenheden, zoomede de geldelijke opbrengst, voor elk der vier gewesten Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Madura, en voorts met betrekking tot de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok, vermeld in bijlage HH hierachter. In de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Madura werd weder, evenals in de twee voorafgegane jaren, vanwege de regie veel minder gedebiteerd dan over het laatste volle jaar der pacht (1895 voor de drie gewesten op Java en 1893 voor Madura) aan pacht-opium was gesleten, terwijl daarentegen in Bezoeki het omgekeerde zich voordeed. Onderstaand overzicht, aanwijzende het aantal thails ($^1/_{1600}$ pikol) gedebiteerd vanwege de regie in 1896, 1897 en 1898, tegenover het debiet der pacht in 1895 (voor Madura 1893), doet dit nader in het oog springen.

	1895. (voor Madura 1893).	1896.	1897.	1898.
Pasoeroean . . .	55 551	46 171	46 358	41 062
Probolinggo . .	21 281	18 851	18 132	17 961
Bezoeki	19 764	22 825	24 172	24 021
Madura	16 581	14 403	11 291	11 527

Ook het jaar 1898 bewees dat stijging of daling van het debiet der regie — zoolang de tijd niet is gekomen om de regie rechtstreeks werkzaam te doen zijn tot beperking van het opiumverbruik[2]) — nog in hoofdzaak beheerscht wordt door de tijdsomstandigheden. Zoo kwam in Pasoeroean de vermindering (voor het geheele gewest, tegenover het debiet in 1897, bedragende ruim 11 pct.) alleen voor rekening van de afdeeling Malang, waar, als een gevolg van den geringen koffieoogst, de toevloed van vreemd werkvolk veel geringer was dan anders, en ook de gevestigde bevolking een minder voordeelig jaar had, aan welke omstandigheid, gevoegd bij de op vele particuliere koffieondernemingen ingevoerde bezuinigingen, het wordt toegeschreven dat het opiumdebiet in Malang met 5547 thail of bijna 15 pct. achteruitging, terwijl omgekeerd het levendiger vertier, dat in de beide andere afdeelingen van het gewest, met namen Pasoeroean en Bangil, viel op te merken uithoofde zoowel van de goede uitkomsten, welke het visschersbedrijf in 1898 opleverde, als van het feit dat er particuliere stoomtramwegen in aanleg waren, zich afspiegelde in eene toeneming van het opiumdebiet met 301 thail of bijna 3.5 pct.

De debietprijzen ondergingen in den loop van 1898 weinig of geen verandering. Daar in Malang, waar het regie-opium duurder is dan in de beide andere afdeelingen, belangrijk minder werd gesleten, daalde de prijs, die voor de in het geheele gewest verkochte hoeveelheid werd verkregen, van gemiddeld f 21,14 tot f 20,74 per thail. Ook droeg hiertoe bij dat de verkoop van de kleine, evenredig duurdere, verpakkingseenheden aanmerkelijk afnam, terwijl de evenredig goedkoopere grootste tubes (van 50 en 25 matta) nagenoeg evenveel aftrek vonden als in 1897. In Probolinggo en op Madura, waar dooreengenomen mede iets minder per thail ontvangen werd dan in 1897, was die vermindering echter luttel: in het eene gewest daalde namelijk de opbrengst van f 21,80 tot f 21,71 en in het andere van f 16,99 tot f 16,95. Was dit voor Madura hieraan toe te schrijven dat in de afdeeling Sampang, waar het regie-opium duurder is dan elders in het gewest, het debiet ten achter stond bij 1897, wat Probolinggo betreft is het verschil te verklaren door minder vraag naar de kleinere, evenredig duurdere, tubes, tegen toeneming van den verkoop van groote tubes. In Bezoeki steeg de gemiddelde debietprijs een weinig, en wel van f 18,76 tot f 18,78 per thail.

In het getal en de ligging der verkoopplaatsen kwam in de residentiën Probolinggo en Madura gedurende 1898 geen verandering, doch in Pasoeroean werd eene verkoopplaats van de afdeeling Bangil verlegd naar de afdeeling Malang, en in Bezoeki werd er één (in de afdeeling Banjoewangi) met ult. October 1898 ingetrokken, dezelfde welke in den aanvang van het jaar van de ongezonde strandplaats Tratas meer binnenslands — naar het gehucht Srono — verlegd was, waar echter het debiet zoo gering bleek dat op dit punt eene verkoopplaats geen reden van bestaan had. Het aantal verkoopplaatsen in Bezoeki bedraagt nu 37, zijnde 3 minder dan het bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 279, met het oog op de mogelijke behoefte aan meer verkoopplaatsen bij de toen aanstaande toestrooming van werkvolk voor den aanleg van den spoorweg Djember-Banjoewangi, van 39 tot 40 verhoogde maximum. In de residentiën Pasoeroean, Probolinggo en Madura zijn er evenveel als het toegestane maximum.

Het aantal gelicentieerde verbruikplaatsen (kitten), in welke aan het algemeen gelegenheid gegeven wordt om medegebracht bereid opium te gebruiken, kwam van 84 op 91. Voor Madura bleef het onveranderd op 22, voor Bezoeki, Probolinggo en Pasoeroean kwam het van 7, 14 en 41 op 8, 18 en 43.

Voor het vervoeren, uitsluitend naar de erfpachtsondernemingen, van meer dan één thail regie-opium werden in 1898 in Pasoeroean 46 vergunningen uitgereikt (9 minder dan in 1897), al welke vergunningen de afdeeling Malang betroffen. In Bezoeki bedroeg het aantal vergunningen 6 (3 voor Banjoewangi en 3 voor Djember), tegen 7 in 1897.

Over het algemeen bleef het bij de opiumregie in dienst gesteld personeel, zoowel dat voor de administratie als dat voor de politie, reden geven tot tevredenheid. In het depôt te Malang (Pasoeroean) werd een tekort aan opium geconstateerd, ter waarde van f 582, welke schade voor 's lands rekening genomen is, dewijl er voor den verantwoordelijken depôthouder verschillende verontschuldigende omstandigheden pleitten. Onder de in-

[1]) In de niet reeds aanstonds vervulde betrekking van plaatsvervangend directeur der fabriek (zie vorig verslag, blz. 129) werd in den aanvang van 1899 voorzien.

[2]) In die richting zal eerst zijn op te treden, wanneer de regie voorgoed op geheel Java meester van het terrein is. Dat intusschen onder de werking der regie, die niets doet om het debiet op eene bepaalde hoogte te houden of uit te breiden, het aantal schuivers van zelf vermindert, bleek, behalve met betrekking tot Madura (blijkens een ten vorigen jare bij de behandeling der Indische begrooting voor 1899 aan de Staten-Generaal overgelegd rapport van den adjunct-inspecteur der regie), in 't laatst van 1898 ook ten aanzien van Pasoeroean, toen door den in dat gewest voor de regie gedetacheerden controleur bij het binnenlandsch bestuur een uitvoerig onderzoek werd ingesteld naar de vermeerdering en vermindering, die het aantal vaste afnemers der regie van hare invoering af in dat gewest had ondergaan ten gevolge van het bijkomen van nieuwe schuivers, het overlijden of verhuizen van oude, staking van het opiumgebruik en dergelijke oorzaken. Het eindresultaat toch was dat de vermeerdering door de vermindering met 13 pct. werd overtroffen.

landsche verkoopers kwamen vijf gevallen voor van tekorten in opium en in geld, ter gezamenlijke waarde van f 1339, waarvan ruim f 200 door de delinquenten dadelijk werd vergoed. Drie hunner werden tot dwangarbeid veroordeeld, terwijl de anderen, bij gebrek aan bewijs, werden vrijgesproken. Allen werden uit hunne betrekking ontslagen.

Waar bleek dat op de uitgaven der administratie te bezuinigen viel, werd zulks ook in 1898 niet nagelaten. In Sampang (Madura) werd, toen de betrekking van mantri-verkooper openviel, de vervulling daarvan opgedragen aan den assistent-collecteur. In Bezoeki werd eene regeling getroffen om gaandeweg binnen de grenzen der toegestane fondsen de traktementen van de mantri's-verkoopers meer in overeenstemming te brengen met den omvang van het debiet.

Bedroeg in 1896 in de besproken vier regie-gewesten (dus ook met inbegrip van de in drie daarvan bestaande verboden kringen) het aantal overtredingen van de bepalingen nopens het bezitten, vervoeren of verkoopen van opium 353, en in 1897 208, bij welke aanhalingen op respectievelijk ruim 68 en ruim 31 katti opium de hand werd gelegd (het bereid opium herleid tot het gewicht in ruwen staat), in 1898 kwamen aldaar niet meer dan 66 opiumovertredingen aan het licht (van welke er slechts 1 in de verboden kringen voorkwam), gezamenlijk betreffende ruim 21¾ katti (herleid als voren). In 25 van de bedoelde 66 gevallen was het aangehaald opium (gezamenlijk ruim 3¾ katti) afkomstig van de regie. Andere overtredingen van de regie-bepalingen kwamen in Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki respectievelijk 2, 3 en 5 malen voor. De overtreders waren allen inlanders en Chineezen.

Omtrent de geldelijke uitkomsten der regie in de meerbedoelde vier gewesten over 1898 zij verwezen naar het overzicht der baten en lasten, opgenomen sub II van bijlage HH hierachter. Daaruit blijkt dat het debiet bruto opbracht f 1 888 168 (f 134 155 minder dan in 1897 en f 164 733 minder dan in 1896), en dat de lasten (voor de zelfkosten van het verstrekt opium weder denzelfden maatstaf als vroeger volgende, namelijk f 2 per thail) beliepen f 594 854 (f 27 859 minder dan in 1897 en f 60 460 minder dan in 1896). Volgens deze becijfering, waarbij echter onder de lasten niet zijn gerekend de kosten welke de regie veroorzaakt wegens pensioenen, verlofstraktementen, kosten van overtocht, enz., zou alzoo als netto inkomst der regie overblijven f 1 293 314, welk netto bedrag over 1896 was berekend op f 1 397 587 en over 1897 op f 1 399 610, terwijl blijkens bijlage QQ van het verslag van 1897 als netto bate der pacht in dezelfde vier gewesten hiertegenover was te stellen f 1 482 124.

Buiten Java en Madura werkt de regie — sedert 1 April 1897 — alleen op het eiland Lombok, doch beperkt tot de daartoe aangewezen nederzettingen van vreemdelingen, zijnde aan de inheemsche bevolking (Baliërs en Sassaks) alle bezit en vervoer van opium of daarmede vermengde zaken verboden. Werd onder het voormalig vorstenbestuur het opiumverbruik op Lombok (mede alleen onder de aldaar niet-inheemsche bevolking) geschat op p. m. 21 600 thail per jaar, gedurende 1898 werd er door de regie gesleten 15 759 thail, waarvan gedurende het tijdvak 1 April t/m 31 December 11 893, tegen 9866 thail gedurende dezelfde drie kwartalen van 1897. Het in 't vorig verslag (blz. 131) uitgesproken vermoeden dat op het tijdstip van de invoering der regie op Lombok niet al het vóór dien tijd aanwezig opium was ingeleverd, wordt duidelijk bevestigd door de later verkregen resultaten. Werden in April en Mei 1897 bijv. vanwege de regie slechts 713 en 933 thail gesleten, in dezelfde maanden van 1898 beliep het debiet 1237 en 1317 thail, derhalve respectievelijk 524 en 384 thail (of voor de beide maanden gezamenlijk ruim 55 pct.) meer. Wel was in de volgende maanden van 1898 het debiet mede grooter dan in 1897, doch telkens met een veel kleiner verschil.

Als eenige verkoopplaatsen op Lombok bleven aangewezen Ampenan in het westelijk gedeelte van het eiland en Laboean Hadji in het oostelijk gedeelte. Tot het vervoeren naar nederzettingen van vreemdelingen elders dan op beide plaatsen, mits niet dieper in het binnenland van Lombok gelegen dan op 1 K.M. van de kust, van meer dan één thail regie-opium was voor 1898 slechts één vergunning van kracht, en wel in West-Lombok ten behoeve van de nederzetting Telokdalem op de Noordwestkust. Op de Oostkust wordt ten behoeve van buiten Laboean Hadji wonende vreemdelingen elke maand ruim 20 thail gesleten, welke personen echter niet meer dan 1 thail tegelijk koopen, en dus geen licentie behoeven.

Van de 46 aanhalingen van opium, welke in 1898 op Lombok plaats vonden (13 meer dan gedurende de laatste drie kwartalen van 1897), werden er 29 gedaan bij Baliërs, 5 bij Sassaks, 4 bij Chineezen, 2 bij Soembawareezen, 1 bij een Boeginees en 1 bij een Javaan, terwijl in de 4 overige gevallen de landaard der overtreders niet is opgegeven. De aangehaalde hoeveelheden bedroegen, voor zooveel blijkt, ruim 6 katti bereid opium (gelijk te stellen met ruim 12 katti in ruwen staat) en van die 6 katti bleken circa 4 katti, betrekking hebbende tot 32 overtredingen, regie-opium te betreffen.

De geldelijke uitkomsten der regie op Lombok wezen over 1898 eene bruto ontvangst aan van f 45 841, waartegenover aan onkosten f 43 730, welke cijfers over het tijdvak 1 April t/m 31 December 1897 bedragen hadden f 28 621 en f 29 210.

Door de voorloopige gouvernementsfabriek nabij Batavia voor de bereiding en verpakking van opium werden in 1898 gevuld en voor verzending gereed gemaakt 5 806 974 tubes tjandoe en 6 756 500 gelengs tikee, in het geheel bevattende 132 544 thail of 8284 katti bereid opium. Verwerkt werden 15 910 katti ruw opium (13 068 katti Bengaalsch en 2842 katti Levantsch) en 405 katti djitjing (overblijfselen van gerookt regie-opium) of aan ruwe grondstof in het geheel 16 315 katti. Hieruit werd verkregen 9469 katti tjandoe of 58.04 pct., een cijfer vrij belangrijk hooger dan in 1896 en 1897, toen het percentage 53.5 en 54.2 bedroeg, en ruim 8 pct. hooger dan de officieel aangenomen verhouding van 2 tot 1 tusschen ruw en bereid opium. De uitlevering van tjandoe uit Levantsch opium is gewoonlijk minder dan uit het Bengaalsch.

Voor den opkoop van djitjing werd in 1898 uitgegeven f 56 059, tegen f 64 797 in 1897. De opgekochte hoeveelheid werd bij de boeken der fabriek als ruwe grondstof ingenomen tegen eene waarde van f 3264, zijnde 5.8 pct. van hetgeen daarvoor werd uitgegeven, alzoo een percentage iets gunstiger dan dat van 1897, toen het 5.5 bedroeg.

De qualiteit van het door de fabriek der regie afgeleverde opium bleef alle reden tot tevredenheid geven. Slechts eenmaal in 1898 werd opium, wegens het lekspringen van enkele tubes, naar de fabriek teruggezonden.

Sedert 1 Januari 1899 bedient de voorloopige fabriek ook de residentie Soerabaija. Het voor den nieuwen dienst aldaar voorloopig noodig geachte personeel, dat reeds met 1 December 1898 in functie trad, bestaat, zonder te rekenen den voor de regiezaken in Soerabaija aan den chef der regie toegevoegden controleur bij het binnenlandsch bestuur, uit 2 Europeesche depôthouders (een ter hoofdplaats Soerabaija en een te Modjokerto) en verder, uitgenomen de uit een globaal crediet voor hulppersoneel te bezoldigen 3 Europeesche helpers bij 2 van de 4 depôts, geheel uit inlandsch personeel, namelijk 4 assistent-collecteurs, waarvan 2 (respectievelijk te Sidajoe en te Lamongan) tevens als depôthouder en 2 tevens als mantri-verkooper fungeeren, en 90 mantri's voor den verkoop, deze laatsten verdeeld in klassen van bezoldiging van f 30, f 40 en f 50 's maands, terwijl ter versterking van de politie, met intrekking van het sedert 1889/1890 voor Soerabaija tijdelijk toegestane personeel der opiumrecherche (5 mantri's-politie), zijn aangesteld 37 mantri's en 213 oppassers, waarvan 29 bereden, welke oppassers over het geheel dezelfde inkomsten genieten en op denzelfden voet zijn uitgemonsterd als het personeel der algemeene politie (verg. Indisch Staatsblad 1897 n°. 65). Bovendien werden twee globale credieten ter beschikking van den resident gesteld, één van f 2500 's maands voor betaling van inlandsche helpers en wakers bij de depôthouders, bij de assistent-collecteurs en bij de mantri's-verkoopers, zoomede voor bezoldiging van bovenbedoeld Europeesch hulppersoneel bij de depôts te Soerabaija en Modjokerto, en één van f 1800 's maands voor het doen van uitgaven in het belang der bestrijding van den sluikhandel.

Uit aanmerking van den grooten omvang van het gewest met zijn uitgestrekt kustgebied en zijne talrijke verkeerswegen, werd het van veel belang geacht om, door eene doelmatige keuze wat betreft de ligging der verkoopplaatsen, de verbruikers van opium in de gelegenheid te stellen om zich op niet te groote afstanden bij de regie te kunnen voorzien, vermits daardoor niet alleen de afneming van den sluikhandel wordt in de hand gewerkt, maar ook de aanleiding minder wordt om zich, ter verkrijging van wettig opium, van tusschenpersonen te bedienen, welke tusschenhandel, om winst gedreven en soms gepaard gaande met het verleenen van crediet, toeneming van het opiumverbruik bevordert. Deze overwegingen leidden er toe dat bij

een der hiervóór reeds vermelde algemeene regelingen van October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 279) het aantal verkoopplaatsen der regie in Soerabaija werd bepaald op 92, zijnde 35 meer dan er vanwege den pachter geopend waren. Van de 57 verkoopplaatsen, die er laatstelijk onder de pacht bestonden, bleven er 51 ook onder de regie in stand, terwijl er 6 verlegd werden. De bestaande en de nieuwe verkoopplaatsen zijn over de zeven afdeelingen van het gewest verdeeld als volgt: Soerabaija 17, Sidoardjo 13, Modjokerto 25, Djombang 13, Grissee 4, Sidaijoe 10 en Lamongan mede 10.

De prijzen, waarvoor de pachter het bereid opium verkocht (zijn debiet bedroeg, volgens de pachtboeken over de jaren 1893 t/m 1897, gemiddeld 118 940 thail per jaar) liepen nogal uiteen, vooral daar hij, behalve in de afdeelingen Modjokerto en Djombang tikee, in de vijf overige afdeelingen drie soorten van opium verkrijgbaar stelde. Toch is bij het bepalen van de verkoopprijzen voor het regie-opium met de debietprijzen der pacht zooveel doenlijk rekening gehouden. Bij verreweg de meeste der 92 verkoopplaatsen slijt de regie het bereid opium (tjandoe) tegen f 7,25, f 3,75 en f 2 voor tubes van 50, 25 en $12^1/_2$ matta en tegen f 0,18, f 0,36 en f 0,90 voor tubes van 1, 2 en 5 matta, terwijl de prijs per tube van $^1/_2$ matta op f 0,10, en die voor de geleng tikee ($^1/_3$ matta) op f 0,07 is gesteld. Afwijkende prijsbepalingen zijn aangenomen voor de grensverkoopplaatsen, en wel door aanpassing zoowel mogelijk aan die van het naburig gebied (de pachtperceelen Rembang en Kediri en het regiegewest Pasoeroean, in welke drie gewesten de debietprijzen in de aan Soerabaija grenzende verkoopplaatsen, in verband daarmede, met 1 Januari 1899 mede herziening ondergingen). Overigens is voor de afdeeling Sidaijoe het opium bij verkoop in hoeveelheden van 1 en 2 matta eenigszins lager gesteld dan de normaalprijzen.

Het regiedebiet in Soerabaija was reeds aanstonds zeer normaal, daar het weinig verschilde met de hoeveelheid het jaar te voren in dezelfde maand door den pachter gesleten, welke laatste zich er van onthouden had om zijne restanten opium op het einde van den pachtermijn tegen verminderde prijzen op te ruimen. Zoowel de tjandoe als de tikee, door de regie verstrekt, voldeden aan den smaak der schuivers, en van pogingen tot invoer van sluikwaar in hoeveelheden van eenige beteekenis werd niets vernomen. In elke der maanden Januari t/m Juni 1899 was het debiet min of meer hooger dan het debiet der pacht gedurende de eerste zes maanden van 1898, en daar de regieprijzen in Soerabaija hier en daar iets hooger zijn dan de verkoopprijzen van den pachter, openbaarde zich het gunstig verschil in nog grootere mate ten opzichte van de opbrengst. De totale hoeveelheid gedurende de eerste helft van 1899 door de regie in Soerabaija aan tjandoe en tikee verkocht beliep 48 704 thail, met eene opbrengst van f 849 699.

Gedurende diezelfde zes maanden beliep het debiet aan tjandoe (of aan tjandoe en tikee) in de drie andere regiegewesten van Java p. m. 42 430, in de residentie Madura ruim 5674, en op Lombok p. m. 7880 thail (tegen respectievelijk 41 390, 5443 en 7618 thail in het eerste halfjaar 1898), met eene opbrengst van f 859 545, f 95 925 en f 22 967 (welke sommen over de eerste helft van 1898 waren geweest f 844 546, f 92 412 en f 22 137).

De verdere uitbreiding van het regiegebied tot de overige pachtperceelen van Java zal, zooals reeds in het vorig verslag werd gemeld, plaats hebben naarmate de omstandigheden het veroorloven, hetgeen in de eerste plaats afhankelijk is van de vorderingen met de nieuwe fabriek. De bouw der eigenlijke fabriek had goeden voortgang, maar de verwachting dat zij tegen het einde van 1899 geheel gereed zal zijn, zal niet verwezenlijkt worden. In het oorspronkelijk plan kwam gaandeweg wijziging zoowel door nadere berichten omtrent den omvang en het vermogen der machinerieën, als in verband met het na eene voldoend geslaagde proef opgevatte voornemen om het opium langs mechanischen weg te bereiden, waardoor uit het ruw opium meer tjandoe verkregen en op de kosten der bereiding op den duur belangrijk uitgewonnen worden zal. Door een en ander zal voor den bouw der fabriek in Indië meer besteed worden dan waarop gerekend was en laat zich de geheele voltooiing eerst tegen het einde van 1900 verwachten.

In- en uitvoerrechten. Reeds in het vorig verslag (blz. 131/132) werd melding gemaakt van een aantal nieuwe maatregelen met betrekking tot de gouvernements-toltarieven en het gouvernements-tolgebied, welke hun invloed zouden doen gelden op de rechtenheffing over 1898, terwijl tevens werd medegedeeld dat verdere regelingen op dat gebied te wachten waren.

Zonder hier reeds in bijzonderheden gewag te maken van de bij de ontwerp-Indische begrooting voor 1900 uitgelokte beslissing omtrent den overgang in handen van het Gouvernement van de tolheffing in de verschillende landschappen der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (verg. blz. 34 hiervóór) en van de verdere plannen betreffende het tolwezen, tot welke laatste betrekking hebben de drie onder dagteekening van 11 September 1899 bij de Staten-Generaal aanhangig gemaakte wetsontwerpen (Zitting 1899—1900—73), valt, ten vervolge op het in 't vorig jaar medegedeelde, voorshands nog alleen te wijzen op de maatregelen, die aangaande de rechtenheffing met betrekking tot een deel der gewesten Atjeh en onderhoorigheden, Menado en Ternate tot stand zijn gekomen, wat Atjeh betreft met toepassing van art. 6 der tariefwet van 1872 (Nederlandsch Staatsblad n°. 130, Indisch Staatsblad 1873 n°. 35), wat Menado betreft met verdere gebruikmaking van de bevoegdheid, verleend bij de wet van 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 43, Indisch Staatsblad n°. 114), en wat Ternate aangaat, met aanvankelijke toepassing van de wet van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 328, Indisch Staatsblad 1899 n°. 91). Ten gevolge toch van de bedoelde maatregelen — ordonnantiën van 3 Februari en 27 Mei 1899 (Indisch Staatsblad nos. 74 en 169) — worden nu in- en uitvoerrechten voor rekening van het Gouvernement geheven, in hoofdzaak volgens de algemeene tarieven: in de afdeeling Groot-Atjeh (uitgezonderd het eiland Weh, dat vrijhavengebied is gebleven) van 1 April 1899 af (wat het invoerrecht op gedistilleerd en opium betreft in verband met loopende pachtcontracten, eerst van 1 Januari 1901 af) [1]), en in die gedeelten der residentie Menado, welke, bij hare inlijving in 1898 bij het gouvernementstolgebied, destijds nog uitgezonderd waren gebleven, met namen Gorontalo en de Tomini-bocht, zoomede in het tot de residentie Ternate behoorende landschap Banggaai, van 1 Juli 1899 af. Wat Groot-Atjeh betreft, zijn in zoover de algemeene tarieven niet onvoorwaardelijk gevolgd dat sommige artikelen bij uitvoer hooger of anders zijn belast en dat mede aan uitvoerrecht zijn onderworpen eenige bij het algemeen tarief van uitvoerrechten niet genoemde artikelen, terwijl met betrekking tot het nieuwe tolgebied in de residentiën Ternate en Menado (wat laatstgenoemd gewest betreft met wijziging alsnog van hetgeen sedert 1 Juni 1898 gegolden had in de streken waar toen de heffing van gouvernements-tolrechten was ingevoerd) de afwijking van de algemeene tarieven hierin bestond dat voor het artikel „zout" niet geldt de vrijstelling van invoerrecht, welke dat artikel ingevolge art. 2, sub 2°. *b*, der wet, houdende vaststelling van de algemeene tarieven, zou genieten als voortbrengsel van niet tot het gouvernements-tolgebied behoorende gedeelten van Nederlandsch-Indië of van inlandsche staten van den Oosterschen Archipel in vriendschap met de Nederlandsche Regeering verkeerende.

Zoowel voor Groot-Atjeh (waar als eenig tolkantoor — onder een afzonderlijken ontvanger — werd aangewezen Olehleh) als voor het andere nieuwe tolgebied (waar zes tolkantoren werden ingesteld: Gorontalo, Taliboi in Todjo, Posso/Mapané, Parigi, het tot de Togian-groep behoorende eiland Oena Oena en Kientong in Banggaai, het eerstgenoemde onder een afzonderlijken ontvanger, drie van de overige beheerd door een tolambtenaar van minderen rang, een door den controleur ter plaatse en een door den posthouder) werden, tot regeling van de heffing en verzekering van tolrechten, toepasselijk verklaard de voor het groote meerendeel van het gouvernements-tolgebied geldende douane-bepalingen in Indisch Staatsblad 1882 n°. 240, waarbij te volgen zou zijn het daarbij behoorende douane-reglement B (dat voor de zoogenaamde kleine havens). In verband met deze toepasselijkverklaring werden de reeds sedert 1881 en 1879 voor den algemeenen handel opengestelde havens Olehleh (Groot-Atjeh) en Gorontalo (residentie Menado) gerangschikt onder de voor algemeenen invoer en voor algemeenen uitvoer opengestelde havens. Bij de hiervóór aangehaalde ordonnantie van 27 Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 169) werd tevens met opzicht tot de openstelling van havens in de Minahassa nog wijziging gebracht in het dienaangaande in 1898 bepaalde, toen o. a. voor den algemeenen handel werd opengesteld de haven van Belang

[1]) In de hier niet genoemde gedeelten van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden worden in- en uitvoerrechten geheven voor rekening van de inlandsche bestuurders, met wie evenwel eene regeling getroffen is, volgens welke, tegen afstand van een bepaald gedeelte dier inkomsten, die heffing geschiedt door onze ambtenaren. Zie overigens nopens dit onderwerp blz. 25 hiervóór.

in de (toenmalige) afdeeling van dien naam, welke openstelling (Indisch Staatsblad 1898 n°. 11) echter geen nut bleek te hebben, waarom in Mei 1899 die haven weder gesloten werd verklaard en daarentegen onder de voor den algemeenen handel (en wel voor algemeenen invoer en algemeenen uitvoer) geopende havens werd opgenomen Ratah Totok in de afdeeling Tondano. Ook het met 1 Juni 1898 te Belang geopende tolkantoor werd nu gesloten en verlegd naar Ratah Totok.

Ter uitvoering van de wet van 31 December 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 285, Indisch Staatsblad 1899 n°. 24), waarbij het algemeen tarief van uitvoerrechten in dien zin is aangevuld dat daaruit blijkt dat ook tinerts bij uitvoer belast is, en wel naar verhouding van het daarin aanwezige tin (verg. vorig verslag, blz. 133), is bij ordonnantie van 11 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 25) het uitvoerrecht voor Billiton-tinerts vastgesteld op f 2,35 per 100 K.G. (tin is belast met f 3,50 per 100 K.G.).

Met betrekking tot de organisatie van het inspecteerend en controleerend personeel van den dienst der in- en uitvoerrechten en accijnzen werden in Maart 1899 eenige verbeteringen in het leven geroepen, in de eerste plaats met de bedoeling om den directeur van financiën in het beheer van dezen diensttak voortaan beter te doen bijstaan, door hem, in stede van over één inspecteur der genoemde middelen, de beschikking te geven over een hoofdinspecteur (met verbeterde geldelijke vooruitzichten) en een inspecteur, ook om te Batavia steeds een geschikten vervanger bij de hand te hebben als de hoofdinspecteur op inspectie is. Met oogmerk om eene meer geleidelijke opklimming uit de lagere rangen mogelijk te maken, werd verder met opzicht tot de bezoldigingen van de adjunct-inspecteurs en de controleurs bij de genoemde middelen eene herziene schaal aangenomen, echter met bepaling dat de bij de nieuwe regeling verminderde bezoldigingen eerst toegepast worden bij het ontstaan van vacatures. De besproken wijzigingen werden niet op zich zelve afgekondigd, maar maken deel uit van de nieuwe formatie-bepalingen, welke aangaande den voormelden diensttak werden uitgevaardigd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 125, ter vervanging van die in Indisch Staatsblad 1886 n°. 164, welke reeds herhaaldelijk stuksgewijze waren gewijzigd en aangevuld, laatstelijk nog bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 76, in verband met de invoering van rechtenheffing in Groot-Atjeh. Volledigheidshalve is hierbij nog aan te teekenen dat de nieuwe formatie op hare beurt weder gewijzigd werd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 171, als gevolg van de uitbreiding van den dienst tot Gorontalo c. a., en dat de opening in het laatst van 1898 van eene petroleum-raffinaderij te Bajoeng Lentjir (afdeeling Iliran en Banjoeasin der residentie Palembang) het noodig maakte aldaar een verificateur te plaatsen, die voorshands op tijdelijken voet werd aangesteld, in afwachting dat bij de begrooting (voor 1900) op zijne bezoldiging zou zijn gerekend. Met deze uitbreiding van het personeel voor het actief toezicht is dus bij de nieuwe formatie nog geen rekening gehouden, en evenmin nog met twee, mede voorshands op tijdelijken voet, in Juli 1899 bewilligde uitbreidingen, namelijk ten dienste van het recherche-toezicht ter reede Soerabaija, waarvoor, nevens den recherche-schoener, ook over eene stoomsloep diende beschikt te worden [1]), en ten behoeve van het tolkantoor te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waar, wegens het steeds toenemend handelsverkeer, aan den tolontvanger een verificateur bleek te moeten worden toegevoegd.

Over elk der jaren 1897 en 1898 — en over het eerste halfjaar 1899 — bracht de rechtenheffing in het geheele gouvernements-tolgebied, zoomede de pakhuishuur, onderstaande sommen op (waarbij ter vergelijking tevens afzonderlijk zijn genoemd de ontvangsten gedurende de eerste helft van 1898).

	1897.	1898.	1ste halfjaar 1898.	1ste halfjaar 1899.
Invoerrecht	f 9 141 785	f 9 649 751	f 4 597 129	f 4 796 980
Uitvoerrecht . . .	2 010 389	1 250 268	778 188	776 413
Pakhuishuur . . .	74 103	52 747	33 080	26 451
	f 11 226 277	f 10 952 766	f 5 408 397	f 5 599 844

Voor elk kantoor van ontvangst in het bijzonder zijn de cijfers van 1898 vermeld in bijlage JJ hierachter, terwijl uit een ander overzicht van diezelfde bijlage blijkt hoeveel de voornaamste der bij in- of uitvoer belaste artikelen aan recht opbrachten, bij welke laatste opgaven echter geen rekening is gehouden met nagevorderd of terugbetaald recht.

Uit het voorgaande totaaloverzicht blijkt dat in 1898, vergeleken bij 1897, de invoerrechten méér opbrachten f 507 966, doch de uitvoerrechten minder f 760 121. Tot de stijging van de invoerrechten droeg het tolgebied in de buitenbezittingen f 308 514 bij, hoofdzakelijk doordien zich reeds gedeeltelijk de uitwerking deed gevoelen van de in den loop van 1898 (zie vorig verslag, blz. 132) ingevoerde tariefswijzigingen in de residentie Oostkust van Sumatra en in de afdeelingen Indragiri (Riouw) en Lombok (Bali en Lombok), waar de invoerrechten, tegenover de opbrengst in 1897, een voordeelig verschil gaven van respectievelijk f 220 768, f 12 545 [2]) en f 12 816, zoomede doordien de met 1 Juni 1898 ingevoerde tolheffing in eenige gedeelten der residentie Menado tot de opbrengst der invoerrechten in 1898 f 65 522 bijdroeg. Voor de opbrengst van de uitvoerrechten was de in 1898 in de genoemde streken der buitenbezittingen geschapen nieuwe toestand op tolgebied van weinig beteekenis; zelfs werd op Lombok in 1898 f 25 731 minder dan in 1897 aan uitvoerrecht ontvangen, doch ter Oostkust van Sumatra en in Indragiri werd een vooruitgang verkregen van f 18 366 en f 20 612 [2]), terwijl in de residentie Menado, voor zooveel er de heffing reeds plaats had, ontvangen werd f 693. Ondanks deze gunstige verschillen tegenover 1897 brachten toch in het geheele gouvernements-tolgebied der buitenbezittingen de uitvoeren over 1898 niet zooveel op als in 1897, namelijk f 362 054 of f 388 minder. Het bovenvermelde nadeelig verschil van f 760 121 vertoont zich dus geheel bij de heffing op Java en Madura, waar de ontvangst aan uitvoerrechten sterk gedrukt werd door den minderen uitvoer van koffie, terwijl bovendien het uitvoerrecht op suiker slechts eene kleine bate gaf, omdat de heffing daarvan krachtens de wet van 1 Februari 1898 (Nederlandsch Staatsblad n°. 45, Indisch Staatsblad n°. 65) een einde nam, en wel op Java en Madura reeds met ingang van 16 Maart 1898.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1898 90 bekeuringen ingesteld, tegen 113 in 1897 en 94 in 1896. Van de 90 bekeuringen werden er 87 bij onderhandsche schikking beëindigd en 3 aan het oordeel des rechters onderworpen, in één van welke laatstbedoelde gevallen vrijspraak volgde.

Accijnzen. De bedragen, welke de in een grooter of kleiner gedeelte van het gouvernements-tolgebied geheven accijnzen zoowel in de eerste helft van 1899 als in de jaren 1897 en 1898 in 's lands kas deden vloeien, kunnen blijken uit onderstaande opgaaf (voor 1898 zij bovendien verwezen naar bijlage JJ).

	1897.	1898.	1ste halfjaar 1898.	1ste halfjaar 1899.
Accijns op inlandsch gedistilleerd.	f 171 848	f 174 157	f 83 422	f 83 274
Accijns op tabak . .	27 675	32 894	17 713	22 037
„ „ petroleum.	3 383 471	3 224 293	1 229 253	1 803 842
„ „ lucifers. .	1 110 011	1 324 234	534 235	796 019
	f 4 692 505	f 4 755 578	f 1 864 623	f 2 705 172

De in 't vorig verslag (blz. 133) besproken invoering in den loop van 1898 van de accijnzen op petroleum en lucifers in de afdeelingen Indragiri (Riouw) en Lombok (Bali en Lombok), zoomede in eenige gedeelten der residentie Menado bracht over de betrokken maanden van dat jaar gezamenlijk f 8426 aan eerstgenoemden en f 8052 aan laatstgenoemden accijns op, waarvan alleen in de afdeeling Lombok respectievelijk f 6509 en f 6931. De opbrengst van den petroleum-accijns elders in het tolgebied bleef belangrijk terug bij het cijfer van 1897. In 't geheel wierp die accijns op Java en Madura bijna f 79 000 en in het overig accijnsgebied ruim f 80 000 minder af dan in 1897, hoofdzakelijk door afgenomen invoer van buitenlandsche petroleum, als eene reactie op de aanzienlijke, de behoefte ver overtreffen hebbende, aanvoeren in vorige jaren. De drie andere accijnzen brachten daarentegen in 1898 f 222 251 meer op dan

[1]) Deze stoomsloep is overgenomen van het departement der marine, van welk departement in den loop van 1899 tevens (tegen regularisatie) bij dat van financiën is overgegaan een der bij den hydrographischen dienst overcompleet geworden zeilvaartuigen (schoenerbrikken), ten einde zoodanig (ook bij ongunstig weer op de Samarangsche reede bruikbaar) vaartuig aldaar als drijvende wachtpost der recherche te bezigen. Deze laatste maatregel brengt geen vermeerdering van personeel teweeg. Overigens zal de indienststelling van de stoomsloep voor het douane-toezicht te Soerabaija gepaard gaan met eene inkrimping van de zeilvloot der opiumrecherche in Straat Madura.

[2]) Niet enkel het gevolg van tariefswijziging, maar ook van uitbreiding van tolgebied; immers gedurende de eerste helft van 1898 maakte niet de geheele afdeeling Indragiri, maar slechts het landschap van dien naam deel van het gouvernements-tolgebied uit.

in 1897, waaronder alleen die op lucifers f 214 223, van welk bedrag niet minder dan f 208 563 op de laatste drie maanden van het jaar valt, en wel als een gevolg van de omstandigheid dat in dat tijdvak, in het vooruitzicht van de verhooging van den accijns in den aanvang van 1899, buitengewoon groote hoeveelheden lucifers werden aangevoerd.

Het ruimer vloeien in de eerste helft van 1899 van de twee voornaamste accijnzen hield uit den aard der zaak verband met het inwerkingtreden, op Java en Madura met ingang van 11 Januari van dat jaar en in het overig accijnsgebied met ingang van 1 Februari, van de in 't vorig verslag (blz. 133) aangekondigde verhoogingen van den petroleum-accijns van f 2 tot f 2,50 per hectoliter en van den lucifers-accijns van f 0,40 tot f 0,70 per gros doosjes. Bij de ordonnantiën van 2 Januari 1899 (Indisch Staatsblad nos. 1 en 2), waarbij die maatregelen zijn ingevoerd, zijn, in de eerste plaats om tegemoet te komen aan de wenschen van de particuliere industrie, en verder ten einde 's lands rechten zooveel mogelijk te handhaven tegenover eventueele pogingen om, door het opslaan van overdadige voorraden vóór de tijdstippen van inwerkingtreding van de verhoogingen, den verhoogden accijns te ontgaan, overgangsbepalingen in het leven geroepen, volgens welke insgelijks door de verhooging worden getroffen alle op bedoelde tijdstippen in een pakhuis of bij een persoon aanwezige voorraden, wat de petroleum betreft, boven eene hoeveelheid van 370 liter (10 kisten), en, wat de lucifers aangaat, in eene hoeveelheid, gelijkstaande met 50 gros doosjes of meer. De wijziging der verordening op den lucifers-accijns bij de hiervóór bedoelde ordonnantie in Indisch Staatsblad 1899 n°. 2 bepaalt zich niet enkel tot verhooging van het bedrag van den accijns, maar bevat ook eene voorziening, met het oog op de mogelijkheid, waarover in het buitenland bleek gedacht te worden, om te beproeven in Indië lucifers zonder accijnsbetaling aan de markt te brengen door de stokjes en doosjes afzonderlijk in te voeren en de stokjes eerst in Indië van koppen te voorzien. Ten einde aan zoodanige ontduiking den pas af te snijden, is nu, door aanvulling van art. 28 der accijnsverordening, bepaald dat voor hare toepassing het vervaardigen van lucifers geacht wordt daar te geschieden waar de stokjes voorzien worden van lucifer-koppen. Daar het bedrijf van lucifer-fabrikant, wanneer het zich enkel tot dit laatste en tot vulling van doosjes bepaalde, allicht clandestien zou kunnen worden uitgeoefend, werd in hetzelfde artikel tevens opgenomen eene tot dusver onnoodig geachte strafbepaling tegen het vervaardigen van lucifers elders dan in eene met voorkennis van den directeur van financiën in werking gebrachte lucifer-fabriek.

Kort na de besproken verhooging van den accijns op petroleum en van dien op lucifers is aan de opbrengst van beide middelen verder nog ten goede gekomen, dat zij krachtens de ordonnantiën van 3 Februari en 27 Mei 1899 (Indisch Staatsblad nos. 75 en 170) tevens zijn ingevoerd: met 1 April 1899 in de afdeeling Groot-Atjeh (ongerekend Poeloe Weh), en met 1 Juli 1899 in Gorontalo met de landschappen aan de Tomini-bocht (residentie Menado), benevens in het landschap Banggaai (residentie Ternate).

Bekeuringen wegens overtreding van de bepalingen betreffende de accijnzen op tabak, petroleum en lucifers kwamen in 1898 niet voor, of wel er had overtreding plaats bij de aangifte ten invoer, in welk geval de bekeuring werd ingesteld wegens poging tot ontduiking van het invoerrecht. Ter zake van overtreding van de accijnsbepalingen betreffende het inlandsch gedistilleerd werden in 1898 172 bekeuringen gedaan (60 minder dan in 1897), waarvan 2 buiten gevolg gelaten, 4 bij onderhandsche schikking beëindigd en 166 aan het oordeel des rechters onderworpen werden.

Haven- en ankeragegelden, zoomede, wat betreft de haven Tandjong Priok (Batavia), *loods- en kaaigelden* en *vergoeding voor het gebruik van de electrische verlichting in de gouvernements-opslaglokalen*, en wat aangaat de Emmahaven (Padang), *loods- en steigergelden*. In 1898 bedroegen de ontvangsten wegens haven- en ankeragegelden (zie Indisch Staatsblad 1885 n°. 88) f 309 525, tegen f 299 003 in 1897. Het aandeel van Java en Madura in die perceptie beliep f 232 020 (voor de drie hoofdplaatsen bijeengenomen was het cijfer f 184 024), zoodat in de buitenbezittingen ontvangen werd f 77 505 (te Padang alleen f 36 560). In de eerste zes maanden van 1899 werd aan haven- en ankeragegelden geïnd op Java en Madura f 111 444, en in de buitenbezittingen f 41 998, tegen respectievelijk f 80 482 en f 41 285 in het eerste halfjaar 1898.

De loods- en kaaigelden te Tandjong Priok (Batavia) hebben in 1898 opgebracht f 102 995 (in 1897 f 101 822) [1]). In het eerste halfjaar 1899 bedroegen deze ontvangsten f 52 134, tegen f 51 537 in het eerste semester 1898.

De heffing van loods-en steigergelden in de Emmahaven (Padang) leverde in 1898 f 26 682 op (in 1897 f 22 709) [1]), terwijl gedurende de eerste zes maanden van 1899 werd ontvangen f 12 513, tegen f 13 656 in het overeenkomstige tijdvak van 1898.

Voor het gebruik van de electrische verlichting in de opslaglokalen te Tandjong Priok werd in 1898 in 's lands kas gestort f 1767, tegen f 1459 in 1897, terwijl in de eerste zes maanden van 1899 te dier zake werd ontvangen f 874, tegen f 980 over hetzelfde tijdvak van 1898.

Personeele belasting. In navolging van eene soortgelijke beslissing indertijd (zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 114) met opzicht tot de toepassing der patent-ordonnantie genomen, werden bij ordonnantie van 25 Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 168) de bepalingen omtrent de personeele belasting in dier voege aangevuld dat onder het van die belasting onder zekere voorwaarden vrijgestelde consulair personeel van vreemde staten ook gerangschikt zijn consulaire beambten. Krachtens de daartoe almede verleende Koninklijke machtiging werd aan deze vrijstelling terugwerkende kracht gegeven, gerekend van 1 Januari 1896.

Te rekenen van 1 Januari 1899 werd met betrekking tot Europeanen en met dezen gelijkgestelden in de Westerafdeeling van Borneo, wegens de daling der huurwaarden in dat gewest, tot eene verlaging overgegaan (Indisch Staatsblad 1898 n°. 351) van de schaal der huurwaarden van laag bedrag, welke aanspraak geven op geheele of gedeeltelijke vrijstelling der belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van mobilair en rijtuigen). Dientengevolge zal het getal belastingschuldigen aldaar iets grooter, en voor sommigen, die tot nog toe gedeeltelijk (voor $^2/_5$ of $^4/_5$) waren vrijgesteld, de aanslag hooger worden.

Over eene nadere aanvulling van de categorieën van ambtenaren, die vrijgesteld zijn van belasting voor hunne dienstpaarden, zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 259.

Aangaande de uitkomsten dezer belasting over 1898, in vergelijking met 1897, zijn gewestelijke opgaven, afzonderlijk voor Europeanen en voor vreemde oosterlingen, opgenomen sub I. van bijlage JJ hierachter, waarbij ten aanzien van 1897 valt op te merken dat van sommige gewesten de cijfers eenigszins afwijken van die in 't vorig verslag medegedeeld, als gevolg van inmiddels plaats gehad hebbende verminderingen of nieuwe aanslagen, nog tot gemeld jaar betrekking hebbende. In 't geheel beliep over 1898 het getal aangeslagen Europeanen 15 844 (394 meer dan in 1897) en dat der aangeslagen vreemde oosterlingen 30 765 (935 meer dan toen), terwijl de aanslag, na aftrek van de toegestane verminderingen, bedroeg respectievelijk f 537 741 en f 383 187, zijnde f 7627 en f 1235 meer dan over 1897.

Niet meer dan 17 doleantiën kwamen in 1898 in.

Hoe de aanslag en het geïnd bedrag zich voordeden afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen blijkt uit het volgende overzicht.

	1897. (Verbeterde opgaven.)		1898. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 796 132	f 177 199	f 792 112	f 187 486
Af: wegens toegestane verminderingen	50 974	10 291	46 033	12 637
Alzoo werkelijk te heffen	f 745 158	f 166 908	f 746 079	f 174 849
Bovendien verschuldigd aan schattingskosten, voor zooveel zij den aangeslagenen in rekening waren te brengen	5 005	277	6 158	396
Derhalve in het geheel door de aangeslagenen verschuldigd	f 750 163	f 167 185	f 752 237	f 175 245
Geïnd bedrag *a*)	f 754 925	f 169 462	f 759 531	f 179 04

a) Onder het geïnd bedrag is hier, en bij andere hierna te vermelden belastingen, niet alleen begrepen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen,

[1]) Hoeveel onder de hier voor 1897 en voor 1898 opgegeven ontvangsten te Tandjong Priok en te Emmahaven enkel aan loodsgelden begrepen is, kan blijken uit de mededeelingen betreffende het loodswezen in het algemeen, voorkomende op blz. 71 hiervóór.

maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en wat de personeele belasting betreft, ook hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting. Voorts zijn onder de geïnde sommen bij deze en bij andere in dit hoofdstuk te vermelden belastingen begrepen de boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet, in mindering is gebracht hetgeen, ten gevolge van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar, dan wel uit anderen hoofde, aan belastingschuldigen is teruggbetaald.

Wanneer men de residentie Oostkust van Sumatra uitzondert, waar de zuivere aanslag weder klom, ditmaal van f 54 897 tot f 65 987, deed zich overigens het betrekkelijk belangrijkste verschil voor in het cijfer betreffende de residentie Amboina, waar, als een gevolg van de verliezen, geleden bij de aarbeving, welke in Januari 1898 de gewestelijke hoofdplaats teisterde, zoowel het getal aangeslagenen als de gemiddelde aanslag lager waren, zoodat de zuivere aanslag van het geheele gewest, in 1897 (volgens verbeterde opgaven) bedragen hebbende f 10 022, over 1898 daalde tot f 6136. De invoering met 1 Januari 1898 van de personeele belasting onder de vreemde oosterlingen in de afdeeling Lombok (residentie Bali en Lombok) gaf over dat jaar een zuiveren aanslag van f 1156.

Patentrecht. Afgescheiden van hetgeen, ingevolge de in 't verslag van 1897 (blz. 188/189) besproken wet van 9 April 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 84, Indisch Staatsblad n°. 150), aan de Indische geldmiddelen ten goede komt uit hetgeen hier te lande wegens rijksbelasting op bedrijfs- en andere inkomsten ontvangen wordt van in Indië werkende, maar in Nederland gevestigde vennootschappen of vereenigingen (uitgenomen verzekeringsmaatschappijen) [1]), viel in Indië, wegens aanslag van de daar patentplichtige bedrijven, enz. van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, over 1898 te heffen, na aftrek van de toegestane verminderingen, f 977 909, tegen f 957 133 (volgens verbeterde opgaven) over 1897. Uit het volgende overzicht kan blijken hoeveel Java en Madura en hoeveel de buitenbezittingen in gemelde bedragen deelden en hoeveel in elk der beide jaren aan Indisch patentrecht geïnd werd (voor opgaven nopens den aanslag per gewest en tevens nopens het cijfer der aangeslagenen zie sub III van bijlage JJ).

	1897. (Verbeterde opgaven.)		1898. (Voorloopige opgaven.)	
	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Aanslag	f 811 087	f 209 362	f 790 761	f 235 217
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	*a*) 52 850	10 466	37 259	10 810
Alzoo werkelijk te heffen	f 758 237	f 198 896	f 753 502	f 224 407
Geïnd bedrag (zie noot *a* bij het voorgaande staatje)	f 747 506	f 204 418	f 775 535	f 215 954

a) In 't vorig verslag (blz. 135) werd hiervoor opgegeven f 33 111, doch daarbij was nog geen rekening kunnen worden gehouden met de vernietiging van den aanslag in het Indisch patentrecht over 1897 van de Billiton-Maatschappij, uit krachte van de met de bovenaangehaalde wet van 9 April 1897 samenhangende Indische ordonnantie van 6 Mei 1897 (Indisch Staatsblad n°. 127).

Op Java en Madura woog de stijging van den aanslag in enkele gewesten niet op tegen den teruggang in andere. In de buitenbezittingen was het omgekeerde het geval. Aldaar droegen vooral tot de stijging bij, ten deele als een gevolg van den aanslag van een grooter aantal bij mijnondernemingen in dienst zijnde patentplichtige personen, de gewesten Oostkust van Sumatra, Menado, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In 1898 werden 46 doleantiën ingediend, tegen 29 in 1897.

De bestaande vrijstelling van het patentrecht voor geestelijken, bedienaars van den godsdienst, zendelingen en bijbelverkoopers, ter zake van het inkomen door hen als zoodanig genoten, werd, gerekend van 1 Januari 1899 af (Indisch Staatsblad n°. 45), uitgebreid tot allen, die op eenigerlei wijze in dienst van eenig kerk- of zendinggenootschap rechtstreeks werkzaam zijn tot verspreiding van den Christelijken godsdienst in Nederlandsch-Indië.

Verponding (op Java en Madura en in sommige buitenbezittingen), zoomede *belasting op de specerijperken* (op de Bandaeilanden). Voor Java en Madura bleef gedurende 1898 in algemeenen zin gelden de indertijd voor het vijfjarig tijdvak 1895 t/m 1899 vastgestelde aanslag, behoudens de wijzigingen die voortvloeiden uit het belastingplichtig worden van nieuwe of tot dusver vrijgestelde perceelen of uit het te nietgaan van reeds in de belasting aangeslagen perceelen. De wijzigingen in den aanslag op Java en Madura, waar over 1897, volgens de inmiddels bekend geworden juistere gegevens, aan verponding te heffen was geweest f 1 939 499, brachten voor 1898 ten slotte eene vermeerdering teweeg (voor zooveel reeds bekend) van f 4189, zoodat de aanslag klom tot f 1 943 688. In de zes gewesten der buitenbezittingen, waar de verpondingsbelasting reeds vóór 1898 werkte en voor welke de aanslag laatstelijk was vastgesteld voor het tijdperk 1897 t/m 1901, was ter zake van die belasting, volgens nadere gegevens, over 1897 te heffen geweest f 132 708. Ten gevolge van wijzigingen van denzelfden aard als zooeven met betrekking tot Java en Madura vermeld, viel over 1898 in de bedoelde zes gewesten te innen f 132 631. Aangezien echter, met ingang van 1898, de verpondingsbelasting ook is ingevoerd in de residentiën Lampongsche Districten, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Timor en onderhoorigheden (zie vorig verslag, blz. 135) en de eerste aanslagen voor de jaren 1898 t/m 1901 in die gewesten respectievelijk hebben bedragen f 1352, f 570.2 en f 3273, klom het totaal bedrag van hetgeen over 1898 aan verpondingsbelasting in de buitenbezittingen te ontvangen was tot f 142 958.

Gewestelijke opgaven over 1897 en 1898, gesplitst naar gelang de aangeslagen perceelen in eigendom, dan wel krachtens eenigen anderen titel bezeten werden, zijn vermeld sub IV van bijlage JJ hierachter.

Aangezien de tijd naderde om een aanvang te maken met de werkzaamheden voor den aanslag in de verpondingsbelasting voor de vijfjarige tijdvakken 1900 t/m 1904 voor zooveel Java en Madura, en 1902 t/m 1906 voor zooveel de buitenbezittingen daarbuiten betreft, werd bij gouvernementsbesluit van 16 November 1898 n°. 27 (Indisch Staatsblad n°. 308) overgegaan tot de instelling van één commissie, bestaande, evenals de vroegere, uit vijf leden, waarvan één tevens voorzitter, aan welke commissie in December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 334) alsnog een bezoldigde secretaris — geen lid der commissie — is toegevoegd. Voorts is aan de belastingschuldigen, voorshands alleen wat betreft Java en Madura, weder de gelegenheid gegeven om gedurende een bepaalden tijd (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 318) tegen den bestaanden aanslag bezwaren in te brengen, waarmede de nieuwe commissie zal kunnen rekening houden.

Nu in Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 117) door de Indische Regeering besloten is om, ingaande met het jaar 1900, de uitzondering te doen ophouden (zie het verslag van 1889, blz. 182), krachtens welke de residentiën Soerakarta en Djokjokarta voorloopig nog van de werking der verpondings-ordonnantie waren uitgesloten gebleven, zal de bedoelde commissie hare werkzaamheden ook tot die gewesten hebben uit te strekken. In Soerakarta zal de belasting ook verschuldigd zijn ter zake van in de openbare registers ingeschreven onroerende goederen, toebehoorende aan onderdanen van het vorstenbestuur, waartoe de Regeering gerechtigd is krachtens de door den tegenwoordigen soesoehoenan in 1893, bij zijne troonsbestijging, afgelegde verklaring (verg. het verslag van dat jaar, blz. 2).

Over 1898 vloeide in 's lands kas aan verpondingsbelasting (met inbegrip van achterstand en boeten) op Java en Madura f 1 977 951 en in de buitenbezittingen f 133 219, tegen in 1897 (volgens verbeterde opgaven) respectievelijk f 1 993 238 en f 140 551.

Ter zake van de belasting, waaraan de specerijperken op de Banda-eilanden zijn onderworpen, was in 1898 verschuldigd f 61 660, tegen f 66 610 in 1897, welke sommen, op f 30 van het over 1898 verschuldigde na, werden geïnd.

Bedrijfsbelasting. Van deze belasting, welke in de gouvernementsresidentiën van Java en op Madura van inlanders en vreemde oosterlingen, daarentegen in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitsluitend en in de gewesten der buitenbezittingen bijna uitsluitend van vreemde oosterlingen geheven wordt, waren de uitkomsten over 1898, over 't geheel genomen, weder gunstiger dan het jaar te voren. Had toen, volgens de thans verkregen vollediger gegevens, de aanslag op Java en Madura bedragen f 2 363 820 en in de gewesten daarbuiten f 711 158, de aanslag over 1898 kwam te staan op respectievelijk f 2 359 937 en f 707 572, in laatstgemeld jaar derhalve op Java en Madura f 3883 minder, doch in de buitenbezittingen f 56 414 méér, tot welk laatste verschil de residentiën Oostkust van Sumatra en Palembang (zie het gewestelijk overzicht, hierachter opge-

[1]) Over het met ult. April 1899 geëindigde Nederlandsche belastingjaar 1898/99 beliep de uitkeering f 322 875,18, tegen f 325 002,03 over 1897/98.

nomen sub V van bijlage JJ) alleen respectievelijk f 41 860 en f 12 420 bijdroegen.

Het onderstaande overzicht doet de in 1897 en 1898 geïnde bedragen kennen.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Aanslag over 1898 . .	f 2 359 937	f 767 572	f 3 127 509
Op dien aanslag werd nog in 1898 betaald .	f 2 293 996	f 469 908	f 2 763 904
Aan achterstand over vorige jaren en boeten werd bovendien betaald	13 071	137 819	150 890
Totaal in 1898 geïnd (zie noot *a* op blz. 163/164 hiervóór)	f 2 307 067	f 607 727	f 2 914 794
In 1897 werd geïnd (volgens verbeterde opgaven).	f 2 345 270	f 721 750	f 3 067 470

De in 't vorig verslag (blz. 136) vermelde aanvulling van de belastingverordening voor de residentie Riouw en onderhoorigheden, waardoor aan het bestuur het middel in handen is gegeven om heen- en weer reizende belastingplichtigen aldaar (vreemde oosterlingen) tot tijdige betaling van hunne bedrijfsbelasting te noodzaken, werd bij ordonnantie dd. 21 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 120) door eene nieuwe volledige bepaling vervangen, en tegelijk toepasselijk verklaard ten opzichte van de in de overige gewesten der buitenbezittingen aan de bedrijfsbelasting onderworpen vreemde oosterlingen.

Verder zijn in de eerste maanden van 1899 nog twee voorzieningen getroffen, welke reeds van 1899 af de opbrengst der bedrijfsbelasting in de residentiën Palembang en Oostkust van Sumatra zullen doen klimmen, echter, wat eerstgemeld gewest betreft, tevens met dit gevolg dat eene andere daar werkende belasting in opbrengst zal verminderen. Het scheen namelijk billijk de in de residentie Palembang buiten de hoofdplaats op land- of mijnbouwondernemingen gebezigde inlandsche arbeiders, die van buiten het gewest afkomstig zijn, althans gerekend kunnen worden buiten het doessoen- of marga-verband te staan, te onttrekken aan de tot dusver op hen toegepaste „hoofdelijke belasting", bedoeld bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 197, welke, wegens haar karakter als eene bijzondere belasting op den landbouw der Palembangsche bevolking buiten de hoofdplaats, eigenaardig alleen voor de doessoen- of marga-bevolking behoort te gelden. Bij ordonnantie van 11 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 23) zijn nu de bedoelde loonarbeiders onderworpen aan de bedrijfsbelasting, op gelijken voet als waarop deze belasting bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 282 geregeld is voor de inlandsche bevolking op de hoofdplaats Palembang, behoudens eenige bijzondere bepalingen omtrent de wijze van aanslag en inning der belasting. De maatregel heeft ten gevolge dat zij niet meer 6 pct., maar 2 pct. van hun inkomen zullen hebben te betalen. Wat de residentie Oostkust van Sumatra betreft, had de bewuste voorziening — ordonnantie van 11 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 107) — de strekking om de door de ordonnantie van 31 December 1896 (Indisch Staatsblad n°. 267) beoogde uitbreiding van de bedrijfsbelasting aldaar tot alle gouvernementsonderdanen, niet behoorende tot de Europeanen en met dezen gelijkgestelden, meer tot haar recht te doen komen dan in 1897 en 1898 het geval was geweest, en zulks door de vaststelling van eene nieuwe lezing van laatstgemelde ordonnantie, verband houdende met de nadere aanwijzing, bij de op blz. 29 hiervóór bedoelde suppletoire contracten of verklaringen der vorstenbesturen, van de categorieën van personen, die in het vorstengebied van het gewest als gouvernements-onderdanen zijn aan te merken.

Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens op Java en Madura, en *van buffels en runderen* in de Lampongsche Districten. Als rechtstreeksche heffing, buiten tusschenkomst van pachters, werkte gedurende 1898 de eerstbedoelde belasting enkel in de Preanger Regentschappen, zoomede in het vroeger van dat gewest deel uitgemaakt hebbende, doch sedert medio 1884 tot de residentie Krawang behoorende district Gandasoli, in welke streken ter zake van de door de dessahoofden uitgereikte vergunningsbewijzen tot slachten gedurende 1898 in 's lands kas werd gestort f 88 207 [1]), tegen f 77 234 in 1897.

Ingevolge de ordonnantie van 30 December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 348) is nu echter met 1 Januari 1899 de eigen collecte der belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens ook in het overig gedeelte van Java en op Madura ingevoerd, en daar voor de nieuwe wijze van heffing eenigszins andere bepalingen zijn wenschelijk geacht dan die, welke voor de Preanger Regentschappen en Gandasoli bestonden, zijn deze laatste ingetrokken, evenals voor het overig gebied van Java en voor Madura de pacht op het slachten en uitvoeren van runderen en buffels en op het slachten van paarden en veulens, zoodat de aangehaalde ordonnantie de heffing regelt voor geheel Java en Madura. Het quotum der belasting is, als onder de pacht, gesteld op f 3 voor het slachten van een buffel of rund, volwassen of onvolwassen, en f 4 voor het slachten van een paard of veulen (dezelfde bedragen werden ook in de Preanger Regentschappen en Gandasoli geheven), doch het recht, dat den pachters bovendien was toegestaan, om f 1,50 te vorderen voor een volwassen rund of buffel en f 1 voor een kalf bij vervoer over zee naar plaatsen binnen het tolgebied gelegen (verg. het verslag van 1892, blz. 178), is opgeheven, welke heffing trouwens alleen van beteekenis was in het pachtperceel Madura, waar zij geacht kon worden den pachter ruim f 60 000 's jaars op te brengen (verg. het verslag van 1893, blz. 187, noot). De ordonnantie verbiedt de slachting van eenig rund, buffel, paard of veulen zonder dat vooraf de belasting is voldaan en ten bewijze daarvan een vergunningsbewijs is ontvangen, tot afgifte waarvan zijn aangewezen de hoofden der dessa's waar de te slachten dieren tehuis behooren, dan wel de door de hoofden van gewestelijk bestuur tot de inning gerechtigd verklaarde ambtenaren of beambten. De dessahoofden of de in hunne plaats als inners der belasting optredende ambtenaren of beambten ontvangen voor hunne bemoeienis 8 pct. van de door hen bij den algemeenen ontvanger van 's lands kas, den ondercollecteur of den fungeerenden ondercollecteur overgestorte bedragen. De belasting is niet verschuldigd indien het dier op last van het bestuur is afgemaakt. Voorts is, voor zoover zij die vrijstelling ook tijdens de pacht genoten, onbelast gelaten (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 349) het slachten door de hoofden en bevolking van zoogenaamde perdikan-dessa's, alsmede van dessa's, bestemd tot bewaking van in de oogen der inlandsche bevolking heilige plaatsen, graven of tempels. Overigens is slachten zonder vergunningsbewijs met eene boete van f 25 bedreigd, waarvan de helft wordt toegekend aan den aanbrenger, de wederhelft aan het hoofd der dessa, waar het geslachte dier tehuis behoort, tenzij mocht blijken dat het hoofd aan de overtreding medeplichtig is, of haar geweten en verzwegen heeft.

Omtrent de uitkomsten der rechtstreeksche heffing kan over de eerste acht maanden van 1899 reeds worden medegedeeld, dat de verandering ook uit een geldelijk oogpunt voldoet. In genoemd tijdsverloop toch wierp de heffing af (zonder aftrek van de 8 pct. collecteloon) f 1 215 069 of bijna 2 ton meer dan $^2/_3$ van het bedrag, waarop de bruto opbrengst der belasting geraamd is. Na aftrek van het cijfer voor de Preanger Regentschappen en het district Gandasoli (Krawang) werd verkregen f 1 156 521, waarvan aan collecteloon viel uit te keeren f 92 521, zoodat zuiver overbleef f 1 064 000, d. i. f 177 027 meer dan $^2/_3$ van het gemiddelde der pachtsommen in de laatste zes jaren en f 178 668 meer dan $^2/_3$ van de pachtsommen van 1898. Het verlies, voortvloeiende uit de afschaffing van het in de pacht begrepen recht, te heffen bij uitvoer over zee naar plaatsen binnen het tolgebied, over $^2/_3$ van het jaar te stellen op ruim f 40 000, wordt dus door de hoogere opbrengst van de directe heffing der slachtbelasting ruimschoots goedgemaakt.

In de buitenbezittingen werkt de slachtbelasting (enkel wat het slachten van buffels en runderen betreft) als rechtstreeksche heffing nog in geen ander gewest dan in de Lampongsche Districten, en wel sedert 1 April 1898 volgens de regeling, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 24. Het quotum der heffing bedraagt ook daar f 3 per beest, en de inning is, mede tegen een collecteloon van 8 pct., opgedragen aan de kamponghoofden. Over de eerste negen maanden, dus tot ult 1898, bracht de belasting f 2637 op, tegen eene geraamde opbrengst over een vol jaar van f 2400.

[1]) De opbrengst, welke over 1898 door de dessahoofden te verantwoorden was, beliep f 88 177. Er werden namelijk door hen uitgereikt 27 867 slachtbriefjes à f 3 (voor het slachten van 24 935 buffels en 2932 runderen) en 1144 slachtbriefjes à f 4 (voor het slachten van 1144 paarden of veulens).

Belasting op het slachten van varkens op Java en Madura. De vervanging, naar gelang van het tijdstip van afloop der pachtovereenkomsten, van deze tot dusver verpachte heffing door eigen collecte, d. i. voor de afdeeling Tassikmalaija der residentie Preanger Regentschappen en voor de residentie Kadoe respectievelijk eerst met ingang van 1 Januari 1900 en 1 Januari 1901, doch voor de overige gedeelten van Java en voor Madura reeds ingaande met 1 Maart 1899 (verg. blz. 157 hiervóór), werd geregeld bij ordonnantie van 13 Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 44). Terwijl de pachters de belasting (ad f 1 per beest) mochten heffen niet alleen van elk varken dat geslacht, maar ook van elk varken dat binnen het pachtgebied naar plaatsen over zee, tenzij naar buiten het tolgebied, uitgevoerd werd, is nu alleen het slachten belast, doch het recht van f 1 op f 1,50 gebracht. Overigens is de rechtstreeksche heffing geschoeid op de leest van de in de vorige rubriek vermelde regeling nopens de belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens, behoudens dat, waar Chineesche wijkhoofden gevestigd zijn, ook zij als de inners der belasting zijn aangewezen, dat de boete tegen het slachten zonder vergunningsbewijs bepaald is op f 20, en dat geen sprake behoefde te zijn van vrijstelling van de belasting voor zoogenaamde perdikan-dessa's.

Een voorloopig bericht omtrent de uitkomsten dezer belasting gedurende de maanden Maart t/m Augustus 1899 noemt de werking van de rechtstreeksche heffing bevredigend. De netto opbrengst bedroeg in bijna alle gewesten meer dan 1½ maal de laatste (sedert jaren hoogste) pachtschat over een gelijk tijdvak van zes maanden. Alleen in de residentiën Batavia, Krawang en Pekalongan was dit niet het geval. Wel is waar bracht ook daar de belasting meer op dan ten tijde der pacht, doch die vermeerdering bedroeg niet zooveel als men, in verband met de omstandigheid dat het quotum der belasting thans 50 pct. hooger is dan tijdens de pacht, had mogen verwachten.

Belasting op rijtuigen van inlanders. Terwijl in 1897, in afwijking van de uitkomsten over vorige jaren, een teruggang van de opbrengst dezer belasting viel op te merken, namelijk van f 285 382 tot f 279 324 (verbeterde opgaaf), kan, wat 1898 betreft, weder op eene stijging worden gewezen. De aanslag toch voor laatstgenoemd jaar beliep f 281 122. In 7 gewesten (Batavia, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki) daalde de aanslag in 't geheel met f 4475, waartegenover echter in de andere gewesten f 6273 méér dan in 1897 werd verkregen. Geïnd werd (zie noot *a* op blz. 163/164 hiervóór) in 1898 f 291 802, tegen f 291 623 in 1897.

Zegelrecht. De omstandigheid dat in 1898 op Java en Madura veel minder notarieele pachtovereenkomsten voorkwamen dan in 1897, toen o. a. de contracten betreffende de opiumpacht aldaar voor den driejarigen termijn 1898 t/m 1900 eene belangrijke bate aan zegelrecht gaven, deed zich ten opzichte van de zegelontvangsten gevoelen, welke op Java en Madura over 1898 f 1 037 893 beliepen, tegen f 1 110 200 (volgens verbeterde opgaven) over 1897. In de buitenbezittingen daarentegen vloeide dit middel in 1898 ruimer dan in 1897, toen het aldaar (mede volgens nadere opgaven) afwierp f 270 237, terwijl in 1898 verkregen werd f 295 769.

Recht op de openbare verkoopingen. Bij de landsvendukantoren (vendukantoren der 1ste klasse) werd in 1898 omgezet aan voor particuliere rekening verkochte goederen f 7 738 047, en aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen en producten f 5 216 162 (in 1897 respectievelijk f 10 135 961 en f 6 411 049), en te dier zake aan recht geheven f 407 200, latende, na aftrek van de kosten der kantoren, eene winst van f 233 867 (over 1897 bracht dit recht onzuiver f 454 012 en zuiver f 278 336 op). Bij de vendukantoren der 2de klasse (die welker beheer eene bijbetrekking uitmaakt) beliep de omzet in 1898: bij de door notarissen beheerde vendukantoren f 2 980 127, en bij die onder beheer van gewestelijke secretarissen of besturende ambtenaren f 2 866 110, te zamen dus f 5 846 237 (welke sommen over 1897 bedroegen f 3 624 163 + f 2 817 382 = f 6 441 545). Aan voor gouvernementsrekening verkochte goederen, enz., was onder den omzet der kantoren 2de klasse begrepen f 307 060 (in 1897 f 279 344). Als aandeel van het Gouvernement in de inkomsten der vendukantoren 2de klasse werd in 1898 geïnd: ter zake van de door notarissen beheerde f 88 868, en ter zake van de overige f 85 769, te zamen derhalve f 174 637 (in 1897 respectievelijk f 101 440 en f 87 874 of te zamen f 189 314). De zuivere opbrengst voor den lande van alle vendukantoren kwam alzoo in 1898 te staan op f 408 504 (in 1897 f 467 650).

Bij het einde des jaars hadden de landsvendukantoren aan achterstallige (meer dan twaalf maanden openstaande) debetposten nog in te vorderen f 49 848, tegen f 48 929 op ult. 1897.

Sedert 1 Juli 1899 (Indisch Staatsblad n°. 128) is een vendukantoor der 2de klasse, beheerd door den besturenden ambtenaar ter plaatse, te Kroë (residentie Benkoelen) gevestigd, ten gevolge waarvan het vendukantoor 2de klasse ter hoofdplaats van het gewest zal worden ontlast.

De door de vendu-bepalingen geopende gelegenheid om, indien meer verkoopingen zijn aangevraagd dan door de vendumeesters kunnen gehouden worden, den boekhouder door den superintendent te doen aanwijzen als vendumeester, werd in November 1898 (Indisch Staatsblad nos. 304 en 305), met wijziging van art. 48 van het vendu-reglement en van de artt. 2 en 43 der vendu-instructie, in dier voege uitgebreid dat, op aanwijzing van den superintendent, zoo noodig ook de adjunct-boekhouder als vendumeester kan optreden.

In Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 26) is, overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 178, noot) aangekondigde voornemen, met wijziging van art. 12 van het vendu-reglement, het vendusalaris voor koopmanschappen uit de eerste hand bij openbare veiling, ingeval het Gouvernement geen bemoeienis heeft met de invordering van de koopprijzen (zooals het geval is met de te Batavia door de Billiton-Maatschappij gehouden tinveilingen), niet onbelangrijk verlaagd.

Overschrijvings-, benevens *successie- en overgangsrecht.* De opbrengst van deze uit den aard der zaak wisselvallige belastingen was in 1897 volgens verbeterde, en in 1898 volgens voorloopige opgaven als volgt:

		Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
Overschrijvingsrecht.	1897	f 554 154	f 80 785	f 639 939
	1898	545 003	70 480	615 483
Successie- en overgangsrecht.	1897	f 76 402	f 8 432	f 84 834
	1898	45 468	9 540	55 008

Om een einde te maken aan door de inspectie van financiën ondervonden moeielijkheden in eenige gevallen, waarin zij inzage behoefde van gerechtelijke akten, opgemaakt ingevolge de overschrijvings-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1834 n°. 27, is die ordonnantie in November 1898 (Indisch Staatsblad n°. 303) aangevuld met eene bepaling, waarbij de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financiën uitdrukkelijk bevoegd en verplicht zijn verklaard om zoodanige akten te onderzoeken en na te zien.

Daar twee in 1885 aan de overschrijvings-ordonnantie toegevoegde artikelen gebleken waren, ter wegneming van leemten, wijziging of aanvulling te behoeven, werd daarvan eene nieuwe lezing vastgesteld bij ordonnantie van 20 April 1899 (Indisch Staatsblad n°. 142), met eene overgangsbepaling aangaande de toepassing der nieuwe voorschriften, welke voornamelijk zijn gericht op de wering van misbruiken, die ten nadeele van de heffing kwamen. Het bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 173 vastgestelde tarief van belooning, enz. voor de deskundigen, met de daarbij bedoelde schattingen belast, was een uitvloeisel van de nieuwe bepalingen.

Licentiën aan Chineezen voor het houden van dobbelspelen. De hieromtrent geldende bepalingen (Indisch Staatsblad 1851 n°. 25, 1880 n°. 53 en 1883 n°. 250) hadden tot dusver alleen betrekking op Java en Madura, uitgezonderd de residentiën Batavia (voor zooveel betreft de afdeelingen Stad en Voorsteden en Meester-Cornelis), Samarang en Soerabaija, alwaar de speelpacht werkt. Met 1 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 18) is het hierbedoelde licentiestelsel, doch volgens een lager tarief, ook ingevoerd met opzicht tot de Chineesche bevolking in de buiten de speelpacht vallende gedeelten der residentie Palembang, waar de bedoelde pacht omvat de hoofdplaats van het gewest, de afdeeling Tebing Tinggi, zoomede de gouvernementsnederzettingen te Djambi en Moeara Saba.

Op Java en Madura bracht dit middel in 1898 f 4700 op, tegen f 4900 in 1897.

Belastingen van verschillenden aard, die slechts in het een of ander gewest geheven worden. Omtrent de opbrengst of omtrent den aanslag en de opbrengst van de hierbedoelde belastingen, meerendeels betreffende de van inlanders geheven hoofdelijke belastingen in verschillende gewesten der buitenbezittingen, vindt men

opgaven over 1897 en 1898 in bijlage JJ hierachter en aldaar sub VII, in welke tabel thans niet meer voorkomt, als zijnde daarover reeds hiervóór gehandeld (zie blz. 165), de slachtbelasting, voor zoover zij in 1898 als rechtstreeksche heffing nog beperkt was tot de residentie Preanger Regentschappen en het district Gandasoli (residentie Krawang). Voor de meeste der in de tabel genoemde belastingen getuigen de cijfers van vooruitgang. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo was dit echter niet het geval met de vertieningsbelasting (belasting op het rijstgewas), waarvan de aanslag voor 1898, in verband met den minder gunstigen oogst, werd bepaald op f 138 002, tegen f 193 437 voor 1897. Met betrekking tot de op de inlandsche bevolking in dat gewest toepasselijke hoofdelijke belasting werd bij ordonnantie van 6 December 1898 (Indisch Staatsblad n°. 332) eene voorziening getroffen, strekkende om de belastingbetaling te verzekeren, indien de belastingschuldige zijne kampong voorgoed of tijdelijk verlaat. Van de onttrekking, gerekend van 1 Januari 1899, aan de hoofdelijke belasting in de residentie Palembang van de inlanders, die in dat gewest werkzaam zijn op ondernemingen van land- en mijnbouw, en die niet gerekend kunnen worden tot eene bepaalde doessoen of marga te behooren, tegen invoering onder hen van de belasting op het bedrijf, is op blz. 165 hiervóór reeds melding gemaakt.

Invordering van belastingen door middel van dwangschriften. Deze wijze van invordering is voor die belastingen, welke begrepen zijn in door het administratief gezag vastgestelde kohieren, registers, leggers of staten, geregeld bij Koninklijk besluit dd. 3 Juli 1879 n°. 22 (Indisch Staatsblad n°. 267), welke regeling, ingevolge de daartoe op den Gouverneur-Generaal verstrekte bevoegdheid, achtereenvolgens voor een aantal der in de voorgaande rubrieken besproken belastingen is toepasselijk verklaard. Het genoemde Koninklijke besluit heeft bij dat van 18 Augustus 1899 n°. 23 (Indisch Staatsblad n°. 268) eenige wijziging ondergaan, voor zoover betreft de in art. 5 vervatte aanwijzing van den rechter ter woon- of verblijfplaats van den belastingschuldige als die bij wien de executie der dwangschriften moet geschieden. Deze aanwijzing is namelijk uit het artikel weggelaten, zoowel omdat daarin zonder noodzaak eene afwijking lag van het beginsel, dat in zaken betreffende onroerende goederen de rechter, binnen wiens ressort die goederen gelegen zijn, de bevoegde is, als omdat de bepaling onvolledig was ten aanzien van de tenuitvoerlegging van dwangschriften tegen belastingschuldigen wier woon- of verblijfplaats niet bekend is.

II. Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Zooals bekend is, werd door de maatregelen ter uitvoering van de wet van 20 April 1855 (Nederlandsch Staatsblad n°. 12, Indisch Staatsblad n°. 42), tot regeling van de koperen pasmunt in Nederlandsch-Indië, het daarmede beoogde doel, het aan den omloop onttrekken van de koperen duiten, niet bereikt, en bleef die muntsoort nog altijd in vele streken naast de wettige munt eene min of meer belangrijke plaats in het inlandsch verkeer innemen ten nadeele niet alleen van het muntstelsel, maar vooral ook van de inlandsche bevolking, welke dientengevolge de in hare geldelijke aanrakingen met het bestuur [1]) benoodigde wettige koperen pasmunt vaak niet zonder agio kon verkrijgen. Reeds sedert geruimen tijd waren maatregelen in voorbereiding om aan dien onregelmatigen toestand een einde te maken, doch aan de invoering daarvan kon niet worden gedacht vóórdat eene voldoende hoeveelheid wettige pasmunt ten behoeve van de inwisseling der duiten, beschikbaar zou zijn. Nadat door de aanmunting en uitzending sedert 1896 van belangrijke partijen Indische 1-cents- en $2^1/_2$-cents-stukken, gepaard ook met ruimere voorziening van de Indische kassen aan zilveren pasmunt (zie hierna) aan die voorwaarden in zoover was voldaan dat zonder gevaar voor stoornis in den geldsomloop, tegen het verder in de wandeling blijven van het onwettig kopergeld met kracht kon worden opgetreden, is de wet van 22 Juli 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 178, Indisch Staatsblad n°. 229) tot stand gekomen, houdende verbod om op Java en Madura in betaling te geven of te nemen, te vervoeren of te bezitten andere koperen speciën dan de in Nederlandsch-Indië wettige koperen pasmunt, waardoor niet alleen de duiten en al of niet gestempelde koperen plaatjes, geschikt om voor duiten te worden aangezien, maar ook vreemde koperen muntspeciën aldaar kunnen worden geweerd. Voor maatregelen van die strekking in de buitenbezittingen zal de tijd eerst gekomen zijn nadat meer licht zal verkregen zijn omtrent den feitelijken toestand met betrekking tot den duiten-omloop in die gewesten. Hoewel het voornemen bestaat om de duiten-inwisseling op Java en Madura zoo spoedig mogelijk te doen plaats hebben, is, in verband met de omstandigheid dat de raming van de daarvoor benoodigde hoeveelheid wettige koperen munt uit den aard der zaak slechts zeer globaal kon zijn, den Gouverneur-Generaal opgedragen het verbod achtereenvolgens voor de verschillende gewesten of gedeelten van gewesten in werking te doen treden, aan welke inwerkingtreding een door den Landvoogd te bepalen termijn zal voorafgaan, gedurende welken aan de houders van duiten van Nederlandsch-Indischen of Nederlandschen muntslag, en, voor zoover daartoe termen zullen worden gevonden, ook aan die van op 1 Juni 1899 in omloop zijnde vreemde duitsoorten, gelegenheid ter inwisseling zal worden gegeven, in de verhouding van *zes duiten* voor *vijf cents*, overeenkomende met de onder de bevolking gangbare waarde.

Vermits van de vroeger uitgevaardigde verbodsbepalingen tegen den invoer in Nederlandsch-Indië van koperen plaatjes of koperen munt nog enkel van kracht was gebleven art. 15 der Indische muntwet van 1 Mei 1854 (Nederlandsch Staatsblad n°. 75, Indisch Staatsblad n°. 62), waarbij dat verbod beperkt was tot den invoer op Java en Madura van koperen munt uit de buitenbezittingen, uitgezonderd tot hoeveelheden ter waarde van f 5 per hoofd, door opvarenden van ten handel gekomen schepen of vaartuigen aan wal gebracht ter aanschaffing van mond- en andere behoeften, is bij dezelfde wet van 22 Juli jl., met intrekking van het aangehaalde art. 15, het verbod nader geregeld, en wel in dien zin dat het verboden is op Java en Madura, van waar ook, in te voeren — anders dan ten behoeve van of vanwege het Gouvernement — Nederlandsch-Indische koperen muntspeciën, uitgezonderd tot bedragen van f 1 per hoofd door opvarenden van Java en Madura aandoende schepen. Tevens is verboden de invoer op Java en Madura van koperen en bronzen muntspeciën, die elders dan in Nederlandsch-Indië wettig zijn, duiten van welke soort ook, koperen plaatjes, al of niet gestempeld, geschikt om voor duiten te worden aangezien, alsmede platen koper of brons, van muntteekens voorzien of blijkbaar tot vermunting bestemd. Wat den invoer van een en ander in de buitenbezittingen betreft, is de vaststelling van dergelijke verbodsbepalingen voor één of meer gewesten of gedeelten van gewesten aldaar aan den Gouverneur-Generaal overgelaten.

Ter aanvankelijke uitvoering van de wet van 22 Juli jl., welker inwerkingtreding bij ordonnantie van 18 September 1899 (Indisch Staatsblad n°. 254) bepaald is op 1 October 1899, zijn onder dagteekening van 18 September nog drie andere ordonnantiën (Indisch Staatsblad 1899 nos. 255 t/m 257) door den Gouverneur-Generaal vastgesteld:

de eerste, houdende strafbepalingen tegen overtreding van het bovenomschreven verbod van invoer op Java en Madura, benevens regeling nopens de verdeeling van de te dier zake verbeurde en voldane boeten;

de tweede, houdende toepasselijkverklaring, te rekenen van 5 November 1899, voor de residentiën Madura, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki [2]), van het verbod om ander kopergeld (of daarvoor dienende plaatjes) dan de wettige Indische koperen pasmunt in betaling te geven of te nemen, te vervoeren of te bezitten;

de derde, houdende strafbepalingen tegen overtreding van laatstgemeld verbod, benevens regeling nopens de verdeeling van

[1]) Bij de opiumregie werden tot nog toe, ter voorloopige handhaving van wat onder de pacht bestond, duiten in betaling aangenomen, terwijl zulks voorloopig mede is toegelaten bij den in Mei jl. in de afdeeling Sumanap op Madura (zie hoofdstuk O, afd. III, hierna) aangevangen proefverkoop van zout in briquetvorm.

[2]) In deze vier gewesten, waar deels in 1894, deels in 1896 de opiumregie is ingevoerd, konden de koopers van opium ook met duiten terecht, welke munt vanwege de regie placht ingewisseld te worden tegen wettige betaalmiddelen, alvorens de te verantwoorden ontvangsten bij 's lands kassen over te storten. Sedert den aanvang van 1897 is echter in de residentiën Madura en Probolinggo, en op kleine schaal ook in Bezoeki, vanwege de regie begonnen om een deel der door haar geïnde duiten niet in te wisselen, maar aan te houden, namelijk voor zooveel het mogelijk en raadzaam bleek de daardoor in de geldcirculatie ontstane open plaatsen aan te vullen door het in wandeling brengen van wettige koperen of zilveren pasmunt uit 's lands kassen. Het op die wijze aangehouden bedrag aan duiten was op ult. Juni 1899 geklommen tot f 582 176.

de ter zake verbeurde en voldane boeten, welke ordonnantie voorshands mede alleen geldt voor genoemde vier gewesten, en zulks insgelijks eerst van 5 November 1899 af, terwijl eindelijk bij gouvernementsbesluit van 18 September 1899 n°. 14 (Indisch Staatsblad n°. 258) met betrekking tot voormelde vier gewesten: 1°. de wijze van inwisseling geregeld is niet alleen voor de duiten van Nederlandschen of Nederlandsch-Indischen muntslag, maar ook van die vreemde duitsoorten, welke reeds op 1 Juni 1899 in omloop waren en plaatselijk gangbaar zijn, en 2°. de termijn voor de inwisseling bepaald is van 7 October t/m 4 November 1899.

Het ligt in de bedoeling de ingewisselde duiten, en evenzoo de reeds bij den verkoop van regie-opium en van zout in briquetvorm aangehouden duiten (zie de noten op de voorgaande bladzijde) geleidelijk, doch zoo spoedig mogelijk, herwaarts te doen verschepen om, na versmelting, te worden te gelde gemaakt.

Hoewel in 1898 slechts één geval voorkwam van ontdekking van namaak van duiten, namelijk in Samarang, en aanhalingen van valsche duiten, meestal tot onbeduidende hoeveelheden, alleen plaats vonden in Bantam, Rembang en Probolinggo, achtte de Regeering, toen in 't laatst van Mei jl. door de indiening van het wetsvoorstel betrekkelijk de inwisseling hare voornemens dienaangaande publiek werden, de mogelijkheid niet uitgesloten dat zulks zoowel vóór als tijdens de inwisseling wellicht zou uitlokken tot pogingen op grootere schaal tot aanmaak of namaak van duiten, tegen welk bedrijf met de bestaande strafbepalingen niet voldoende kon worden gewaakt, omdat de beide in Indië geldende strafwetboeken (dat voor Europeanen en dat voor inlanders) alleen wettelijk gangbare munt op het oog hebben, en, voor zooveel de publicatie in Indisch Staatsblad 1835 n°. 33 geacht mocht worden in deze nog eenig wapen te kunnen aanbieden, hare bepalingen in elk geval onvolledig waren ter bestrijding van het kwaad. Bij ordonnantie van 22 Juni 1899 (Indisch Staatsblad n°. 191) werden mitsdien, krachtens Koninklijke machtiging, strafbepalingen vastgesteld tegen het vervaardigen van duiten, van welke soort ook, dan wel van koperen plaatjes, al of niet gestempeld, geschikt om voor duiten te worden aangezien. Ten einde aan de uitgevaardigde strafbepalingen eene zoo krachtig mogelijke werking te verzekeren, bevat de ordonnantie tevens eene regeling nopens de verdeeling van de wegens overtreding dier bepalingen verbeurde en voldane boeten en van de opbrengst der ter zake van die overtredingen verbeurd verklaarde voorwerpen.

Alvorens bij de in 't vorig verslag (blz. 138) vermelde wet van 31 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad n°. 289, Indisch Staatsblad 1898 n°. 84) het maximum van de in Indië uit te geven koperen pasmunt van f 10 millioen op f 15 millioen was was gebracht, was bij Koninklijk besluit dd. 26 September 1896 n°. 22 machtiging verleend om een bedrag van f 1 780 630,75 aan Indische 1-cents- en 2½-cents-stukken te doen aanmunten. Van gemeld bedrag van ruim f 1780/m, waarmede eerstgenoemd maximum van f 10 millioen werd bereikt, was tot ult. 1897 in Indië reeds bij 's lands kassen ingenomen f 1 436 800, terwijl het overig bedrag van f 343 830,75 gedurende 1898 in Indië werd aangebracht, evenals nog f 215 999,75 in mindering van de bij Koninklijk besluit dd. 12 Maart 1898 n°. 45 bevolen nadere aanmunting van nog f 1 millioen aan dezelfde muntsoorten, zoodat gedurende 1898 de hoeveelheid wettige koperen pasmunt in Indië in 't geheel werd aangevuld met f 559 830,50 nieuw kopergeld. In verband hiermede bevond zich op ult. 1898 in de Indische kassen (verg. bijlage CC hierachter) f 3 046 802 koperen munt, tegen f 2 510 962 op ult. 1897, waarvan respectievelijk f 2 889 538 en f 2 349 593 in de kassen op Java en Madura. De aan het laatst aangemunte bedrag van f 1 millioen Indische koperen munt nog ontbrekende partijen, gezamenlijk ad f 784 000,25, werden in de eerste helft van 1899 in Indië ontvangen.[1])

Overigens werd in 1898, zooals reeds in 't vorig verslag werd medegedeeld, door uitzending van gouvernementswege, de Indische geldvoorraad aangevuld met f 1 600 000 aan zilveren speciën, namelijk met f 500 000 aan guldens en f 100 000 aan halve guldens, ontleend aan den omloop hier te lande, zoomede met f 1 millioen aan zilveren pasmunt, voor dit doel aangemunt krachtens Koninklijk besluit dd. 9 Maart 1898 n°. 32, namelijk f 750 000 aan kwartguldens en f 250 000 aan een-tiende-guldens.[2])

Met betrekking tot het in den omloop aantreffen van nagemaakte zilveren standpenningen van hoog zilvergehalte zijn over 1898 geen nieuwe bijzonderheden te vermelden. Ofschoon de inlandsche bevolking hier en daar wantrouwend blijft tegenover den rijksdaalder, ondervindt de circulatie daarvan toch over 't algemeen weinig stoornis.

Onder de in Indië ingestelde strafvervolgingen wegens het vervaardigen van valsche munt was er geen enkele, welke op volwichtige bedriegelijke namaaksels betrekking had. Van de 17 beklaagden (16 minder dan in 1897) wegens muntnamaak, wier zaken in 1898 berecht werden, zagen er zich 11 (10 inlanders en 1 Chinees) veroordeeld tot dwangarbeid in den ketting. Vrijgesproken werden 3 inlanders en 3 Chineezen.

Ter zake van het desbewust uitgeven van valsch geld werden in 1898 165 personen veroordeeld, waaronder 7 tot dwangarbeid in en 2 tot dwangarbeid buiten den ketting en 3 tot tenarbeidstelling aan de publieke werken, terwijl de overige 153 tot geldboeten werden verwezen. Vrijgesproken werden 164 wegens bedoeld feit aangeklaagden, terwijl er 153 van rechtsvervolging werden ontslagen. Vele gevallen kwamen bovendien voor, waarin geen termen konden gevonden worden om eene strafvervolging in te stellen, daar bij onderzoek bleek dat de aanbieders te goeder trouw waren. In zoodanige gevallen, en deze deden zich menigvuldig voor, werden de stukken, na te zijn doorgekapt of op andere wijze voor den omloop te zijn onbruikbaar gemaakt, aan de eigenaren teruggegeven.

Volgens de verzamelde opgaven hadden al de in 1898 voorgekomen aanhoudingen van valsch zilvergeld (wat de drie hoofdplaatsen op Java betreft, ook bij de tolkantoren aldaar) betrekking op 2042 rijksdaalders, 1194 guldens, 387 halve guldens, 444 kwartguldens en 98 een-tiende-guldens. Van deze 4165 valsche stukken werden er 2582 ontdekt op Java en Madura en 1583 in de buitenbezittingen.[3]) In vele gewesten van Java kwamen slechts enkele aanhoudingen voor en in sommige gewesten der buitenbezittingen in 't geheel geene. 't Veelvuldigst waren de gevallen in Cheribon, Banjoemas, Soerabaija, Madura, Palembang en Celebes en onderhoorigheden. De van de bewuste valsche stukken herwaarts gezonden partijen, waaronder ook nog eenige der in de tweede helft van 1897 in beslag genomen valsche speciën, zijn in Mei en Juli jl. aan het Muntcollege ten onderzoek toegezonden.

Ten opzichte van de reeds vroeger (in Januari en Juni 1898) herwaarts gezonden valsche muntstukken, deel uitmakende van de in 1897 voorgekomen aanhoudingen, waaromtrent het Muntcollege in April en October 1898 rapport uitbracht, is de bevinding van gemeld college neergelegd in het jaarverslag over 1898 nopens de muntwerkzaamheden, aan de Staten-Generaal medegedeeld bij brief van den Minister van Financiën dd. 20 Juni 1899 (Zitting 1898—1899 — **201**).

Als verminkt werden in 1898 in Indië 242 stuks zilveren speciën in den omloop aangetroffen, namelijk 35 rijksdaalders, 59 guldens, 61 halve-, 53 kwart- en 34 een-tiende-guldens, van welke 242 geldstukken er 21 in 's lands kassen waren beland.

Wegens hun doffen of ongewonen klank werden gedurende 1898 in de verschillende gewesten aan den omloop onttrokken 9381 rijksdaalders, 8548 guldens, 5663 halve- en 101 kwartguldens, en wegens afslijting door langdurig en veelvuldig gebruik 5535 een-tiende-guldens. Deze speciën waren allen bestemd om herwaarts te worden gezonden, waartoe in Juli 1899 is overgegaan, tegelijk met een deel der in de eerste maanden van dat jaar bij 's lands kas te Batavia ontvangen of derwaarts overgebrachte ongangbare muntstukken.

Voor verdere mededeelingen op het gebied van den geldsomloop

---

[1]) Het voor de aanmunting van eerstgenoemd bedrag van f 1 780 630,75 aan Indische 1-cents- en 2½-cents-stukken benoodigde koper heeft gekost f 587 385,49[5], terwijl wegens muntloon en verpakking is uitgegeven f 401 380,92, en f 12 964,73. Aan het Muntcollege werd derhalve in 't geheel betaald f 1 001 731,14[5], zoodat het voordeelig verschil tegenover de nominale waarde bedraagt f 778 899,60[5].

Wat betreft de laatst uitgezonden partijen, ten gezamenlijke bedrage van f 1 millioen, beliep bedoeld voordeelig verschil f 433 325,50, daar voor den aankoop van koper werd betaald f 350 059,50, wegens muntloon f 209 280, en wegens kosten van verpakking f 7335.

[2]) Deze aanmunting heeft eene winst opgeleverd van f 548 301,28[5]. Immers is daarvoor aan fijn zilver noodig geweest p.m. 9118[8] K.G., meerendeels aangekocht en voor het overige, namelijk wat p.m. 347[25] K.G. betreft, verkregen door versmelting van op Lombok buitgemaakte en ongangbare munten, ter waarde, alles berekend naar den voor het aangekochte zilver betaalden prijs van f 45,41 per K.G., van f 414 084,70[5], terwijl het benoodigde koper voor bijzet heeft gekost f 2366,01 en het muntloon heeft bedragen f 35 248, een en ander uitmakende eene totale som van f 451 698,71[5].

[3]) Bij het hoofdbureau en de agentschappen der Javasche Bank werden in 1898 bovendien als valsch aangehouden 1281 rijksdaalders en 411 guldens. Deze stukken werden allen, op verzoek van de aanbieders, ongangbaar gemaakt.

zij verwezen naar de in § 2 hieronder bedoelde bijlage KK, en aldaar sub I.

§ 2. *Geldmarkt.*

Zooals gebruikelijk, is ook over 1898 door den president der Javasche Bank ten behoeve van het Koloniaal Verslag een overzicht samengesteld van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië, welk overzicht, met de daarbij behoorende tabel van den loop der prijzen te Batavia van eenige Indische effecten in 1898, hierachter is afgedrukt sub I en II van bijlage KK. In diezelfde bijlage zijn sub III opgenomen maandopgaven over 1898 omtrent den loop der wisselkoersen te Batavia, ontleend aan door de Handelsvereeniging te dier plaatse verstrekte gegevens.

§ 3. *Javasche Bank.*

Hoewel gedurende het op ult. Maart 1899 geëindigde 71ste boekjaar der Javasche Bank de geldmarkt in Indië niet ruim was en het gemiddeld opereerend kapitaal der instelling hooger was dan ooit, behoefde zij in dat tijdsverloop haar rentetarief niet te verhoogen. [1]) De standaard-rente, namelijk de rente voor handelspapier met een looptijd van ten hoogste drie maanden, bleef derhalve op het voor Indië zeer lage bedrag van $4^1/_2$ pct. Gemiddeld over het geheele boekjaar stond in rentegevende uitzettingen uit f 28 270/m, tegen f 26 150/m over 1897/98. De Indische uitzettingen, die het eigenlijke bankbedrijf uitmaken, beliepen f 13 237/m, hoofdzakelijk wegens disconteering van handelspapier en voorschotten in rekening-courant en voor een klein deel wegens disconteering van vendupapier (f 544/m) en wegens beleeningen (f 467/m). Op hypotheek en in effecten, ter belegging van kapitaal en reservefonds der Bank, stond gemiddeld f 6 481/m uit. In buitenlandsche wissels was dooreen f 8 076/m loopende en de prolongatie-uitzettingen gaven een doorsneecijfer van f 476/m. De Indische crediet-operatiën leverden, met inbegrip van de uitzettingen op prolongatie, dooreen ruim $3^1/_2$ pct. rente op; de hypotheken en effecten bijna 4 pct.

Bij de sluiting van het boekjaar was van het kapitaal der Bank ad f 6 millioen en van haar reservefonds, dat bij den aanvang van het boekjaar van f 1 089 557 was geklommen tot f 1 116 811, belegd f 4 956/m in effecten en f 1 740/m in hypotheken (voor verreweg het grootste deel op particuliere landerijen).

De dadelijk opeischbare schulden der Bank bedroegen gemiddeld over het geheele boekjaar f 54 988/m (f 49 367/m aan in omloop zijnde bankbiljetten en f 5 621/m aan saldo's van crediteuren in rekening-courant, aan omloopende bankassignatiën en aan onafgehaalde dividenden), tegen in 1897/98 f 53 039/m (f 46 369/m wegens biljetten-emissie en f 6 670/m aan saldo's, enz. als voren). De metaalvoorraad der Bank was gemiddeld over het geheele boekjaar f 33 290/m, tegen f 32 950/m in 1897/98, en daar de verplichte dekking $^2/_5$ of 40 pct. der dadelijk opeischbare schulden bedraagt, was derhalve het beschikbare metaalsaldo gemiddeld f 11 294/m (in 1897/98 f 11 734/m). De metaalvoorraad was het hoogst bij het einde van het boekjaar; hij beliep toen f 35 429/m (f 1 590/m meer dan op ult. Maart 1898), namelijk aan wettige betaalmiddelen f 32 670/m en aan vreemde gouden munt, zoomede ongemunt goud f 2 759/m (zijnde respectievelijk f 1 716/m meer en f 126/m minder dan op ult. Maart 1898).

Onder de bedoelde som van f 32 670/m aan gangbare specie bevond zich wegens den geldvoorraad bij het kantoor te Amsterdam f 1 954/m, zoodat voor de 8 Indische kantoren der Bank overbleef f 30 716/m, namelijk f 4 439/m aan gouden tien-gulden-stukken, f 26 273/m aan zilveren standpenningen en f 4/m aan pasmunt, terwijl bij het einde van het voorafgegane boekjaar de specievoorraad der Bank, alleen wat hare Indische kantoren betreft, beliep (mede ongerekend het vreemde goudgeld en het ongemunte goud, te zamen ad f 2 885/m) f 3 234/m aan gouden tientjes, f 27 128/m aan zilveren standpenningen en f 26/m aan pasmunt. De voorraad zilveren standpenningen bij de Indische kassen der Bank was dus in 1898/99 met f 855/m afgenomen, welke vermindering voor f 493/m uit rijksdaalders bestond. Deze laatste omstandigheid scheen, volgens het jaarverslag der instelling, de gevolgtrekking te wettigen dat in het jongst verloopen boekjaar nagemaakte stukken van die muntsoort bezwaarlijk in groote hoeveelheid in Indië kunnen zijn ingevoerd.

De biljetten-emissie der Bank bewoog zich in 1898/99 tusschen f 43 666/m en f 52 477/m en beliep bij het einde van het boekjaar f 52 222/m, tegen f 44 878/m op ult. Maart 1898, tot welke vermeerdering met f 7 344/m de biljetten à f 1000 en f 500 alleen f 4 512/m bijdroegen, zoodat het wantrouwen, indertijd bij het publiek opgewekt door het namaken van die biljetten, dank zij de uitgifte van een nieuw type dier coupures, geheel als geweken mocht worden beschouwd. In zake de in 1897 ontdekte valsche biljetten van f 10 werd geen afdoend licht verkregen, doch de onmiddellijke uitgifte van eene nieuwe emissie van gewijzigd model schijnt de falsarissen te hebben genoopt hun bedrijf spoedig te staken. Tot ult. Maart 1899 waren in 't geheel slechts 63 valsche biljetten van f 10 aangehaald [2]).

De bruto winst over 1898/99 beliep f 1 036 956 en de lasten (waaronder f 19 000 wegens afschrijvingen) f 497 853, zoodat als netto winst overbleef f 539 103, of, na aftrek van patentbelasting, f 532 045, van welk bedrag, vermeerderd met f 108 onverdeeld gebleven van de winst over 1897/98, werd bestemd: voor het reservefonds f 45 736, voor tantièmes f 22 978 en voor aandeelhouders f 463 439. Van laatstbedoelde som werd uitgekeerd een bedrag van f 462 000, uitmakende $^7/_{10}$ pct. van het maatschappelijk kapitaal, terwijl het overige, ad f 1439, als onverdeeld saldo op de nieuwe rekening werd overgeschreven.

De op 31 Maart 1899 afgesloten balans der Bank en de winst- en verliesrekening over 1898/99 komen voor sub IV van bijlage KK.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Groot-ambtenaarsexamen. Bij de herziening in 1893 van de bepalingen betreffende dit examen, dat toen in twee gedeelten werd gesplitst, werd met opzicht tot het afleggen van het tweede gedeelte het tot dusver bestaande voorschrift gehandhaafd, hetwelk van toegang tot het examen uitsloot zoowel degenen die nog tot eenigen dienst bij de marine of bij het leger in het Rijk of zijne overzeesche bezittingen verplicht zijn, als de zoodanigen die wegens hun landaard niet benoembaar zijn bij den Indischen burgerlijken dienst. In verband met de sedert veranderde omstandigheden, o. a. door afschaffing van de dienstvervanging bij de nationale militie en door instelling van het reservekader bij het leger hier te lande, is bij Koninklijk besluit dd. 3 Februari 1899 n°. 96 (Nederlandsch Staatsblad n°. 55, Indisch Staatsblad n°. 129) eerstbedoelde uitsluiting opgeheven, en zijn, als uitvloeisel daarvan, tevens een paar der voorschriften, regelende de uitzending van de ter beschikking van den Gouverneur-Generaal te stellen candidaten, gewijzigd. Verder is bij hetzelfde besluit ook de in de tweede plaats bedoelde beperking opgeheven, daar er geen reden werd gezien om een wegens zijn landaard niet-benoembare de gelegenheid te benemen om zich het diploma van het groot-ambtenaarsexamen te verwerven, terwijl bovendien de bepaling eene noodelooze belemmering in den weg kon leggen aan een in zoodanig geval verkeerenden candidaat, voor wien het bijv., met het oog op eene aanstaande naturalisatie, van belang kon zijn wel tot het examen te worden toegelaten.

De toeloop tot het 2de gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen was in 1899 zoowel hier te lande als in Indië bijna even groot als in 1898, doch voor het 1ste gedeelte was in 1899 het aantal der zich aangemeld hebbende adspiranten, althans hier te lande, weder belangrijk kleiner dan in het voorafgegane jaar.

Was in 1897 en 1898 aan het 2de gedeelte van het examen deelgenomen (zonder te rekenen degenen die zich tusschentijds terugtrokken) hier te lande achtereenvolgens door 48 en 47 en in Indië achtereenvolgens door 19 en 17 candidaten, in 1899 waren die getallen 44 en 16 (aangemeld hadden zich toen: hier te lande 50 en in Indië 17 candidaten). De uitslag was ditmaal dat van de 44 candidaten hier te lande er 33 en van de 16 in Indië er 14 het diploma verwierven, zoodat de verhouding van het getal geslaagden tot dat der geëxamineerden beliep hier te lande 75 pct. en in Indië bijna 88 pct., welke verhoudingscijfers in 1897 slechts waren geweest ruim 56 en bijna 60 pct.,

[1]) Kort na de sluiting van het boekjaar zijn de uitzonderingen, die op het beleeningstarief van invoerproducten tot dusver bestonden met betrekking tot petroleum en rijst ($3^1/_2$ pct. in plaats van 5 pct.) komen te vervallen, en evenzoo de uitzondering met betrekking tot suiker op het beleeningstarief voor uitvoerproducten ($3^1/_2$ pct. in plaats van 4 pct.). Daarentegen is de beleeningsrente op specie (goud en zilver) van $3^1/_2$ pct. tot 3 pct. verlaagd.

[2]) In Juli 1899 werd zoowel te Samarang als te Soerabaija een valsch bankbiljet van f 25 (oude emissie) aangetroffen. Vanwege de Bank werd toen aanstonds eene premie van f 5000 uitgeloofd voor degenen die ter zake zoodanige aanwijzingen weten te geven, dat de herkomst der bedoelde biljetten blijkt en de vervaardigers daarvan worden achterhaald.

doch in 1898 bijna 79 en ruim 82 pct.

Terwijl in 1897 door 20 van de 67 candidaten, namelijk door 17 hier te lande en door 3 in Indië, in één of meer onverplichte vakken met al of niet gunstigen uitslag examen was gedaan, hadden zich, in verband met de geringe voordeelen sedert de wijziging in December 1897 van het examen-reglement (zie vorig verslag, blz. 139) aan het kiezen van onverplichte vakken verbonden, daarvoor slechts aangemeld (uitsluitend hier te lande): in 1898 5 (3 voor de Soendaneesche en 2 voor de Makassaarsche taal) en in 1899 3 (voor het Soendaneesch), in al welke 8 gevallen in het onverplichte vak een voldoend of meer dan voldoend cijfer werd behaald.

Twee van de laatstbedoelde 3 candidaten behoorden tot de 10, die, overeenkomstig de ministerieele bekendmaking in de Staatscourant van 31 Mei jl., in 1899 voor uitzending in aanmerking kwamen. Voor de in Indië geslaagden waren 5 plaatsen opengesteld. Bij de evenbedoelde bekendmaking werd met betrekking tot de twee eerstvolgende jaren reeds medegedeeld, dat ook voor 1900 voor hier te lande geslaagden weder op 10 plaatsen zou kunnen worden gerekend, doch dat in 1901 uitzending waarschijnlijk achterwege zal blijven.

Het 1ste gedeelte van het examen, waaraan in 1898 van de zich aangemeld hebbende candidaten hadden deelgenomen (weder ongerekend degenen die zich terugtrokken) hier te lande 29 en in Indië 11 (welke getallen in 1897 geweest waren 59 en 27), werd in 1899 afgenomen hier te lande van al de zich aangemeld hebbende candidaten, ten getale van 8, en in Indië weder van 11 van de 12 die zich opgegeven hadden. Hier te lande slaagden er 5 van de 8, en in Indië 8 van de 11, dat is respectievelijk ruim 63 en bijna 73 pct., tegen in 1898 bijna 69 en ruim 63 pct., en in 1897 ruim 49 en bijna 63 pct.

Nadere gegevens omtrent de uitkomsten van de examens van 1899 worden aangetroffen in bijlage LL.

Het verslag der examen-commissie hier te lande is openbaar gemaakt in de Staatscourant van 29 Juli jl., terwijl dat der Indische examen-commissie, hetwelk eene plaatsing in de Javasche Courant krijgt, bij de afsluiting van de mededeelingen voor dit hoofdstuk nog niet gepubliceerd was.

Twijfel aan de doeltreffendheid van de vigeerende bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië heeft in December 1898 geleid tot de benoeming hier te lande van eene commissie, ten einde der Regeering van advies te dienen omtrent eene eventueele herziening dier bepalingen. Deze commissie, welke bestond uit vijf leden (drie gewezen Indische landsdienaren, van wie één bij het Departement van Koloniën werkzaam, en twee hoogleeraren) heeft onder dagteekening van 27 Mei jl. aan hare opdracht voldaan, en is sedert ontbonden, terwijl het door haar uitgebracht advies [1]) in de eerste plaats in handen is gesteld van de Indische Regeering, welke, tijdens de afsluiting van dit hoofdstuk, haar gevoelen nog niet had doen kennen.

Faculteits-examen. Gedurende het academiejaar 1898/99 onderwierpen zich 7 doctoren in de rechtswetenschap (van wie één voor de derde maal) aan het bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoelde faculteits-examen. Allen slaagden. In 1897/98 waren 5 van de 6 en in 1896/97 6 van de 8 geslaagd. Uitzending van adspirant-rechterlijke ambtenaren had in 1899 evenmin plaats als in de beide voorafgegane jaren. Met den Gouverneur-Generaal is in overleg getreden ten aanzien van de vraag welken invloed de niet-uitzending van rechterlijke ambtenaren heeft gehad op het gehalte der aanvulling van het korps, en of er aanleiding bestaat om weer tot uitzending over te gaan. Tevens is 's Landvoogds advies gevraagd nopens het denkbeeld om, in het belang van den rechterlijken dienst in Nederlandsch-Indië, wijziging te brengen in de aan aanstaande rechterlijke ambtenaren te stellen examen-eischen.

Examens voor en benoembaarheid tot speciale of technische betrekkingen. Onder dit hoofd is slechts gewag te maken van de op blz. 99 hiervóór reeds besproken herziene regeling (Koninklijk besluit van 25 Februari 1899, afgekondigd in Indisch Staatsblad n°. 153) nopens de benoembaarheid tot adjunct-landmeter 3de klasse bij het kadaster in Nederlandsch-Indië.

Klein-ambtenaarsexamen. Aan dit examen, dat ook in 1898 weder op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indië werd afgenomen, onderwierpen zich 986 candidaten (849 op Java en Madura en 137 in de buitenbezittingen), waarvan 544 (465 op Java en Madura en 79 in de buitenbezittingen) of ruim 55 pct. aan de eischen voldeden. In het voorafgegane jaar waren, van de 918 candidaten, 536 of ruim 58 pct. geslaagd.

Onder de categorieën der van dit examen vrijgestelde personen werden bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 179 gerangschikt de bezitters van één of meer diploma's als stuurman bij de gouvernementsmarine.

Verloven. De bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 229 vastgestelde en reeds verschillende malen aangevulde lijst van civiele betrekkingen, welke, bij verlof van de titularissen voor niet langer dan een jaar, tijdelijk worden waargenomen, onderging opnieuw uitbreiding; zie Indisch Staatsblad 1899 nos. 106 en 137.

In 1898 werd aan 91 civiele en 16 militaire landsdienaren (Europeesche ambtenaren en officieren der landmacht) buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst verleend (tegen respectievelijk 105 en 44 in 1897), terwijl aan 58 Europeesche ambtenaren en 71 officieren der landmacht zoodanig verlof wegens ziekte werd toegestaan (welke cijfers in 1897 hadden bedragen 52 en 59).

Bij circulaire van 17 November 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5353) zijn de hoofden der departementen van algemeen bestuur, zoomede de president van het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië aangeschreven om stipt de hand te houden aan het bestaande voorschrift (Indisch Staatsblad 1881 n°. 174), waarvan meermalen zonder noodzakelijkheid scheen te worden afgeweken, dat de plaats, waarheen een binnenlandsch verlof wordt verleend, zooveel mogelijk gekozen moet worden in de nabijheid van de standplaats van den zieken landsdienaar.

Overtocht. Het reglement op de toekenning van overtocht voor 's lands rekening van Nederland naar Nederlandsch-Indië en omgekeerd (Indisch Staatsblad 1897 n°. 163) werd gewijzigd en aangevuld bij de Koninklijke besluiten van 25 November en 22 December 1898 nos. 29 en 28 en van 17 April en 6 Mei 1899 nos. 64 en 44 (Indisch Staatsblad 1899 nos. 56, 85, 175 en 196). De twee laatstgenoemde besluiten, houdende wijzigingen in de artt. 6 en 5 en strekkende tot aanvulling van leemten in het reglement, zijn op zichzelf niet van genoegzaam belang om hier in bijzonderheden te worden besproken. Bij het in de eerste plaats vermelde Koninklijk besluit werd het recht op vrijen overtocht naar Indië, bij art. 1, sub *n*, van het reglement toegekend aan de in Europa verblijfhoudende, bij volmacht in het huwelijk getreden echtgenoote van den in actieven dienst in Indië aanwezigen officier der landmacht of burgerlijken landsdienaar, uitgestrekt tot de in dezelfde omstandigheden verkeerende echtgenoote van een militair beneden den rang van officier, onder voorbehoud evenwel dat in zoodanig geval bedoeld recht afhankelijk is van eene speciale vergunning van den Minister van Koloniën. Van het in de tweede plaats vermeld Koninklijk besluit is reeds melding gemaakt op blz. 101 hiervóór. Daarbij is namelijk, door aanvulling van art. 7 van het reglement, de uitzondering om de reis uit of naar Indië te doen anders dan met een stoomschip van een der maatschappijen „Nederland" of „Rotterdamsche Lloyd", wegens de t. a. p. vermelde reden opgeheven voor die gouvernementspassagiers, die de reis aannemen met de bestemming of de bedoeling om binnen het jaar terug te keeren.

Reis- en verblijfkosten; daggelden. Ter uitvoering van het in 't verslag van 1896 (blz. 193) vermelde voornemen was in October 1897 (Indisch Staatsblad n°. 252) door de Indische Regeering eene regeling getroffen, krachtens welke aan personen die geen recht hebben op vrij transport in Indië voor de hierna te noemen reis, doch wel op overtocht herwaarts, wanneer zij van laatstbedoeld recht afstand doen, tegemoetkoming voor reiskosten op den voet der bestaande bepalingen wordt toegekend voor één reis in de richting Soerabaija—Padang tusschen twee plaatsen, waar gelegenheid bestaat tot inscheping op de stoomschepen der maatschappijen, met welke de Regeering overeenkomsten heeft aangegaan voor het vervoer van gouvernementspassagiers uit en naar Indië. In verband met deze regeling werden bij een gouvernementsbesluit van 4 October 1898 (Indisch Staatsblad n°. 266) alsnog aangevuld het militair tarief n°. 4 (reis- en verblijfkosten

[1]) Van het in druk verschenen advies zijn in Juli jl. exemplaren toegezonden aan de leden der Staten-Generaal, terwijl het zoowel hier te lande als in Indië in den handel verkrijgbaar is gesteld.

en transportmiddelen), zoomede de regelen voor in Indië alleen reizende militairen en militaire personen, enz.

Ter vervanging van de dienaangaande bestaande regeling in Indisch Staatsblad 1850 n°. 39, juncto 1888 n°. 105, werden bij een gouvernementsbesluit van 14 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad n°. 235) nieuwe bepalingen vastgesteld, regelende de aan officieren, onderofficieren en manschappen van de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemacht voor het verrichten van militaire diensten aan den wal toe te leggen tegemoetkoming in de meerdere kosten van hun onderhoud.

Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke (Europeesche) ambtenaren. Blijkens de jaarrekening van dit fonds over 1897 (in druk verschenen als een der bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 11 November 1898) bedroegen de ontvangsten in dat jaar f 1 961 687 en de uitgaven f 1 616 409, zoodat de bezittingen van het fonds met f 345 278 vermeerderden en dus, van f 4 030 040 (herziene opgaaf) op ult. 1896, bij het einde van 1897 (volgens de bij het opmaken van den jaarstaat reeds voorhanden gegevens) gestegen waren tot f 4 375 318 (hypotheken f 478 160, inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld f 3 363 963, vaste goederen f 19 937, onbelegde gelden, beschikbaar in 's lands kas, f 507 056 en dubieuse debiteuren f 6202). De vermeerdering van het fonds was dus belangrijk grooter dan die over 1896, toen zij, volgens verbeterde opgaven, f 107 024 bedroeg. Onder de ontvangsten in 1897 was o. a. begrepen aan doorloopende contributiën f 1 604 329, aan andere contributiën f 232 530, aan achterstallige contributiën f 4106, zoomede aan rente wegens inschrijvingen op het Grootboek en wegens op hypotheek uitgezette kapitalen f 118 507. Uitbetaald werd aan weduwenpensioenen en aan onderstanden voor kinderen van overleden deelgerechtigden f 1 585 070, tegen f 1 555 495 in 1896.

Het aantal uit het fonds gebeneficieerde weduwen bedroeg op ult. 1897 2160 en dat der onderstand genietende kinderen 2127, tegen respectievelijk 2119 en 2150 bij het einde van 1896.

Met het ontwerpen van een nieuw reglement voor het fonds, ter vervanging van het herhaaldelijk gewijzigde en aangevulde in Indisch Staatsblad 1854 n°. 93, eene herziening waaraan, ook in verband met het in 1896 door den hoogleeraar dr. P. van Geer omtrent het fonds uitgebracht advies (verg. het verslag van 1896, blz. 194), de behoefte zich doet gevoelen, is in December 1898 hier te lande een gewezen Indisch ambtenaar belast, die daarvoor door de Indische Regeering was aanbevolen.

Weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht. Hoewel, blijkens de jaarrekening over 1897 (opgenomen onder de bijvoegsels der Javasche Courant van 20 September 1898), ook in genoemd jaar de lasten van dit fonds bleven stijgen, deed de jaarlijksche bijdrage uit 's lands kas, ad f 300 000, het kapitaal van het fonds, hetwelk op ult. 1896 f 3 372 247 bedroeg, toch tot f 3 594 415 klimmen, terwijl zonder die bijdrage bij het einde van 1897 een teruggang met f 77 832 zou zijn te constateeren geweest. In 1897 werd aan contributiën ontvangen f 697 364 (tegen f 719 802 in 1896) en aan rente van uitgezette kapitalen f 134 057 (tegen f 119 903 in 1896), terwijl aan pensioenen, gratificatiën, onderstanden en begrafeniskosten f 911 520 moest worden betaald, welke som f 13 305 hooger was dan het uit dien hoofde in 1896 uitgekeerde bedrag. Onder de hiervóór opgegeven som van f 3 594 415 als kapitaal van het fonds was begrepen een post van f 51 190 wegens dubieuse debiteuren. De overige bestanddeelen waren: hypotheken f 1 799 280, inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld f 1 410 150, vaste goederen ter boekwaarde van f 46 688, aandeelen in eene cultuurmaatschappij en eene schuldbekentenis, gezamenlijk getaxeerd op f 15 187, en eindelijk onbelegde gelden, beschikbaar in 's lands kas, f 271 920.

Het aantal uit het fonds gebeneficieerde weduwen klom in 1897 van 888 tot 899, terwijl dat der uit het fonds trekkende kinderen van 712 tot 716 steeg.

De op blz. 141 van het vorig verslag bedoelde vijfjarige wetenschappelijke balans van het fonds dd. 1 Januari 1898, opgemaakt door den wiskundigen adviseur bij het Departement van Koloniën prof. dr. van Geer, werd in Mei 1899 ingediend. Zij werd gepubliceerd in de Staatscourant van 30 Mei 1899. De berekeningen leeren dat bij een geleidelijken gang van zaken vooruitgang van het fonds is te verwachten, zij het ook dat het jaren zal moeten duren eer het fonds zonder subsidie zal kunnen voortbestaan.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

Tot wering van de overbrenging naar Nederlandsch-Indië van de voor tal van cultuurgewassen en boomsoorten zoo schadelijke zoogenaamde San José schildluis (Aspidiotus perniciosus), werd bij ordonnantie van 21 Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 165) de invoer in Nederlandsch-Indië, hetzij rechtstreeks, hetzij middellijk, verboden van levende planten, afkomstig uit Australië, Amerika, de bezittingen van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en uit Japan, en evenzoo van voorwerpen, dienende of gediend hebbende tot verpakking daarvan. Ten einde intusschen de gelegenheid niet af te snijden tot het verkrijgen in Nederlandsch-Indië van aldaar voor een wetenschappelijk doel of ter verspreiding gewenschte nuttige planten uit gemelde streken afkomstig, laat de ordonnantie den Gouverneur-Generaal vrijheid om van de verbodsbepaling dispensatie te verleenen onder zoodanige voorzorgsmaatregelen als voor elk geval geraden zullen voorkomen.

§ 1. *Java en Madura.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

a. Eenjarige gewassen.

Voor zoover op de verstrekte gegevens is af te gaan (zie de cijfers per gewest in bijlage MM hierachter) zouden de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwgronden der inlandsche bevolking in de gouvernements-residentiën van Java (zonder de particuliere landerijen mede te rekenen) en op Madura bij het einde van 1898 te stellen zijn op 3 907 733 bouws, terwijl de gegevens van ult. 1897, met toepassing van eene verbetering in de opgaven betreffende Samarang, welke residentie in de kolom der geregeld beplante tegalvelden met p. m. 48 000 bouws te hoog stond uitgetrokken [1]), aanwezen 3 771 513 bouws, derhalve thans 136 220 bouws meer. De uitgestrektheid sawahs (bevloeibare en andere), welke in het totaal van ult. 1897 begrepen was voor 2 840 131 bouws, wordt onder ult. 1898 opgegeven te hebben bedragen 2 903 530 bouws, d. i. 63 399 bouws meer, en voor de geregeld beplante tegalvelden, op ult. 1897 vermeld als 931 382 bouws (verbeterde opgaaf), wordt thans de oppervlakte gesteld op 1 004 203 bouws, d. i. 72 821 bouws meer. Dat men bij deze zich in het voordeel van 1898 voordoende verschillen van 63 399 bouws sawahs en 72 821 bouws tegalvelden (geregeld beplante) slechts voor een betrekkelijk klein deel aan werkelijke toeneming van ontginningen te denken heeft, volgt reeds hieruit dat alleen de residentie Preanger Regentschappen in de opgaven van ult. 1898 voorkomt met respectievelijk 49 681 en 67 425 bouws méér dan het jaar te voren, hetgeen zoo goed als uitsluitend zijne oorzaak hierin vindt dat nader is rekening gehouden, zooals in de opgaven over 1897 nog slechts gedeeltelijk het geval was, met meerbevindingen door de landrente-metingen in dat gewest aan het licht gebracht.

Buiten de Preanger Regentschappen hebben, na in de 1883/1884 in de verschillende gewesten beëindigde onderzoekingen ter verkrijging van betere gegevens voor de landrente, welke onderzoekingen zich ook tot de grootte der bouwgronden uitstrekten, over het algemeen (enkele kleine uitzonderingen daargelaten) geen nieuwe metingen plaats gehad. Wel bestaan voorschriften, krachtens welke van de veranderingen (vermeerdering of vermindering), die zich in het grondbezit voordoen, geregeld aanteekening moet worden gehouden (zie tabel VII in n°. 3873 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zoomede n°. 5273), maar het mag betwijfeld worden of de daartoe vereischte gegevens, door bemiddeling van de dessahoofden te verkrijgen, wel veel vertrouwen verdienen. En de veronderstelling is dan ook niet gewaagd dat de bevolking op Java en Madura over veel meer grond beschikt dan de statistieken aanwijzen.

[1]) Afgaande toch op de over 1898 en op de over 1896 en vroeger uit Samarang ontvangen opgaven is het niet twijfelachtig dat bij het verzamelen van de gegevens betreffende dat gewest over 1897 het totaal der aanwezige tegalvelden, met inbegrip van de wisselvallig beplante velden (pegagans), in de plaats is gesteld van dat der geregeld beplante en dientengevolge, in stede van 25 000 à 26 000 bouws (het normale cijfer van uitgestrektheid der tegalvelden in geregelde cultuur), bij vergissing is ingevuld 73 901 bouws.

De als aanwezig opgegeven uitgestrektheid der *voor geregelde cultuur ontgonnen* bouwvelden werd weder bijna geheel in cultuur genomen. De van de bedoelde velden onbeplant gelaten uitgestrektheid toch wordt opgegeven te hebben bedragen 74223 bouws, d. i. nog geen 2 pct., tegen 79 904 bouws in 1897. Verder werden van de bovendien aanwezige gronden — *de niet geregeld bebouwde tegalgronden* — in cultuur genomen, naar hetgeen de verkregen opgaven aanwijzen, in 1897 161 702 en in 1898 161 219 bouws. Niet alleen van de eerstbedoelde eigenlijke bouwvelden, maar ook van de laatstbedoelde gronden werden meer of minder groote oppervlakten voor twee oogsten gebezigd; in het geheel was dit het geval in 1897 met 1 787 868 en in 1898 met 1 823 065 bouws. Deze getallen tweemaal in rekening brengende, kan men dus aannemen, dat het totaal der beplantingen voor eigen rekening der inlandsche bevolking in beide jaren achtereenvolgens beliep 5 641 179 [1]) en 5 817 794 bouws.

Omtrent de beplantingen met padi (3 125 480 bouws) vindt men gewestelijke opgaven in bijlage NN, omtrent die met andere eenjarige gewassen (2 692 314 bouws) in bijlage OO. Van deze laatste beplantingen zouden, volgens de ontvangen opgaven, slechts 2.5 pct. mislukt zijn, doch van de padi-beplantingen worden de mislukkingen opgegeven 4.9 pct. te hebben bedragen. In 1897 was bedoeld percentage voor elke dezer categorieën van beplantingen respectievelijk 1.3 en 8.5 pct.

De schattingen omtrent de van voormelde padi-beplantingen (3 125 480 bouws) verkregen productie komen in totaal te staan op 71^9 millioen pikol padi (1^5 millioen meer dan berekend werd in 1897 te zijn verkregen). Omgeslagen over de als beplant vermelde uitgestrektheid zou in beide jaren de gemiddelde productie per beplanten bouw, voor alle gewesten dooreengenomen, neerkomen op ruim 23 pikol. In verhouding tot de geslaagde beplantingen alleen was het algemeene middencijfer 24.17 per bouw, tegen 25.14 in 1897.

Hoe de uitkomsten waren onderscheidenlijk in West-, Midden- en Oost-Java vindt men berekend aan het slot van bijlage NN.

Bij de beoordeeling van de geleverde oogstcijfers dient in het oog te worden gehouden dat zij, als opgebouwd uit de voorhanden gegevens omtrent de uitgestrektheid ontgonnen bouwgrond, evenals deze, als minima zijn te beschouwen. Om tot een benaderend cijfer der padiproductie te komen, worden namelijk de cijfers der te boek staande uitgestrektheden gronds, voor zooveel zij geacht worden aan de paditeelt dienstbaar te zijn geweest, voor afdeelingen, districten, onderdistricten of groepen van evenveel produceerende velden, vermenigvuldigd met die van de voor zulke complexen aangenomen opbrengst per vlakteeenheid en wordt de som dier berekeningen bijeengeteld. Zoolang derhalve geen juistere gegevens nopens den aanwezigen bouwgrond bekend zijn, kan ook de berekende padiproductie geacht worden beneden de werkelijkheid te blijven.

Wat de prijzen der padi betreft, bevat de bij hoofdstuk **J** behoorende bijlage M voor elk gewest het gemiddelde van de hoogste en van de laagste marktprijzen gedurende 1898.

Kon men in 1898 over het algemeen met de uitkomsten van den padi-oogst tevreden zijn, in sommige streken viel het beschot of de qualiteit van het geoogste tegen, of had men met bepaald misgewas te doen, hetzij als gevolg van weersinvloeden, hetzij door ziekten in het gewas, dan wel door verwoestingen aangericht door muizen en insecten. Deze nadeelen deden zich, voor zooveel uit de ontvangen berichten blijkt, meer bijzonder voor in de afdeeling Serang (Bantam), in een deel van het district Djatiwangi (Cheribon), in het district Singenlor en de afdeeling Demak (Samarang), in het zuidelijk deel van Sidaijoe en de Bengawandjero-streek (Soerabaija), in de districten Balak en Ngasinan (Kadoe), zoomede in Zuid-Bangkallan en een deel van Sampang (Madura). Regeeringshulp was alleen noodig voor de districten Singenlor en Balak, en — in den aanvang van 1898 — ook voor de districten Krawang en Tjabangboengin der residentie Krawang, in welke beide laatste districten toen schaarschte aan voedingsmiddelen heerschte ten gevolge van het tegenvallen van den oogst in de twee voorafgegane jaren. De hulp bestond in betaalde werkverschaffing (f 24 000) en (of) in verstrekking van zaadpadi bij wijze van voorschot (f 17 237). Voorts werd f 3000 beschikbaar gesteld tot beteugeling van de ratten- en muizenplaag in de afdeeling Demak, terwijl de residenten der Preanger Regentschappen, Cheribon en Rembang, in welke gewesten hier en daar kalongs (vleermuizen) veel schade aanrichtten, de beschikking kregen over kleinere sommen tot verdelging van dit gedierte.

[1]) Verbeterde opgaaf (verg. de noot op de vorige blz.).

Wederom werden in verschillende gewesten proeven genomen met het verbouwen van niet-inheemsche rijstsoorten. De in Bantam met Indramaijoe-padi genomen proeven slaagden minder bevredigend; ook werd in dat gewest van eene padisoort uit Soerabaija niet noemenswaard meer product verkregen dan van de inheemsche padi. De in Samarang genomen proeven met Tjiomas-zaad werden voortgezet, in de afdeeling Grobogan echter met niet veel resultaat. Ook de met dat zaad in de afdeelingen Temanggoeng (Kadoe) en Kediri en Blitar (Kediri) genomen proeven voldeden weinig.

De in Blora (Rembang) gehouden passar van zaadpadi gat wederom goede resultaten. Met het verstrekken van rentelooze voorschotten uit de moskee-kas aan landbouwers voor den aankoop van zaadpadi werd in Soerabaija in de afdeelingen Modjokerto en Djombang met goed gevolg voortgegaan; de fondsen waren echter niet toereikend om aan de proef verdere uitbreiding te geven. Hoewel in Bagelen nog geen eigenlijke handel in zaadpadi wordt gedreven, wordt toch de overtollige jonge padi (winih) op de passars verkocht, waardoor verwisseling van zaad in de hand wordt gewerkt.

In verscheidene streken werd, op aanmoediging van het bestuur, door inlandsche landbouwers voortgegaan met het nemen van nieuwe of nadere proeven met de door wijlen den adviseur-honorair voor inlandsche zaken K. F. Holle aanbevolen plantwijze, welke proeven in de residentie Soerabaija zeer ongelijk, doch over het algemeen ten gunste van die methode uitvielen.

Van de indertijd door dien adviseur opgestelde handleiding voor het ijl uitzaaien van padi, waarvan reeds eenige jaren geleden (verg. het verslag van 1893, blz. 207) exemplaren onder de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura waren verspreid, werd in de tweede helft van 1898 eene nieuwe oplaag bestemd ter nadere verdeeling, ook in eenige gewesten der buitenbezittingen. In aansluiting hiermede is verder aan te teekenen dat door een onderwijzer bij het inlandsch onderwijs te Madioen een Javaansch handschrift in dichtmaat is samengesteld, dat eene beschrijving van de padicultuur bevat, welk handschrift ter beoordeeling was gegeven aan den waarnemenden hoofdinspecteur der cultures.

In het laatst van 1898 werd in verscheidene dessa's der afdeeling en residentie Pasoeroean overgegaan tot het bemesten van sawahs met zwavelzure ammonia, van welke proef de uitslag eerst in het volgend verslag zal zijn mede te deelen.

In Pekalongan werd in een achttal dessa's van het onderdistrict Boewaran (district Pekalongan), onder den naam „brajan ngalap", eene soort van vereeniging tot onderlinge verzekering van het te veld staande gewas in het leven geroepen. De sawahbezitters der dessa's, die mededoen, zijn allen lid. Wie bijv. $^1/_4$ bouw bezit, is „enkel" lid, wie $^1/_2$ bouw bezit „dubbel"; de bezitter van een vollen bouw is „viervoudig" lid, enz. Voor elke dessa wordt eene gemiddelde opbrengst bepaald; wie minder maakt dan $^3/_4$ van dit gemiddelde, krijgt het mindere door de anderen vergoed en wel door pondspondsgewijze verdeeling van de bijdragen. Een „raad kamitoewo" beslist wanneer zich geschillen mochten voordoen.

Eene in de afdeeling Poerwokerto der residentie Banjoemas met een philantropisch doel en met een kapitaal van f 10 000 opgerichte credietinstelling, welke zich in 1897 onder den naam van „Poerwokerto'sche hulp-, spaar- en landbouwcrediet-bank" hervormde en toen rechtspersoonlijkheid aanvroeg en verkreeg (zie de statuten in de Javasche Courant van 17 Augustus 1897), stelt zich o. a. ten doel aan groepen van landbouwers in die afdeeling goedkoop landbouwcrediet te verschaffen. Met hetzelfde drieledig doel als de vereeniging te Poerwokerto kwam met 1 November 1897 tot stand de „Spaar-, hulp- en landbouwcrediet-bank Limbangan" te Garoet (Preanger Regentschappen), en wel, wat het door haar te verstrekken landbouwcrediet betreft, uitsluitend ten nutte van inlandsche landbouwers, die hunne gronden bezitten binnen de afdeeling Limbangan. Bij het einde van haar eerste boekjaar werd ook deze vereeniging als rechtspersoon erkend (hare statuten zijn opgenomen in de Javasche Courant van 21 October 1898). Eene dergelijke vereeniging heeft zich ook in de residentie Bagelen gevormd, waar zij de afdeelingen Poerworedjo en Koetoardjo tot arbeidsveld heeft. Tot dusver is nog alleen omtrent de werking der eerstbedoelde vereeniging het een en ander gemeld, dat men vindt opgeteekend in bijlage S van dit verslag (zie aldaar onder „Hulp- en voorschotbanken"). [2])

[2]) Sedert de afsluiting van gemelde bijlage is het jaarverslag over 1898 der Poerwokerto'sche credietbank in zijn geheel opgenomen in het „Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië"; zie deel LIX, 1899, blz. 70–88.

Omtrent den in- en uitvoer van rijst zijn in de gewestelijke jaarverslagen over 1898 slechts de volgende gegevens verstrekt. Uit Bantam werden niet onbelangrijke hoeveelheden Pandeglang- en Tjiringin-rijst over zee uitgevoerd zoowel naar Batavia als naar Banka en de Lampongsche Districten. Als verscheept via Karang Antoe wordt opgegeven 172 000 pikol en via Laboean 21 700 pikol. De uitvoer van Preanger-rijst naar Batavia en Midden-Java neemt zeer toe; zoo werden van Tjiandjoer 72 000 pikol uitgevoerd. Uit Pekalongan was de uitvoer niet noemenswaardig, doch belangrijk waren de hoeveelheden, meest in ongepelden staat, welke er ingevoerd werden, vooral van Indramaijoe (Cheribon). Alles in rijst herleid, wordt als ingevoerd in Pekalongan opgegeven 173 000 pikol, tegen 190 000 pikol in 1897. Te Soerabaija worden steeds groote partijen rijst uit het buitenland aangevoerd, voor een deel ook uit Bali, en zulks niet zoozeer voor de eigen behoefte, maar ter voorziening van aangrenzende gewesten. In 1898 waren echter die aanvoeren (meest van Singapore, Hongkong en Saigon) van minder beteekenis dan in 1897, namelijk 731 000 pikol, tegen toen 1 825 000 pikol. [1]) De residentie Djokjokarta wordt voor een deel van rijst voorzien uit Bagelen, vanwaar uit het district Djenar der afdeeling Koetoardjo geregeld maandelijks 1500 pikol rijst naar eerstgenoemde residentie hun weg vinden.

De aanplantingen met andere eenjarige gewassen dan padi, welke de bevolking op hare eigen bouwgronden bewerkstelligde (daaronder ook die voor rekening van particuliere ondernemers, bedoeld sub 4°. van deze paragraaf), besloegen, — de voor twee oogsten gebezigde velden ook tweemaal in rekening brengende, — zooals hiervóór is gezegd, 2 692 314 bouws. Daarvan mislukten 66 139 bouws, zijnde p. m. 2.5 pct. Geoogst werd derhalve van 2 626 175 bouws, welk totaal in de ontvangen gewestelijke opgaven (zie bijlage OO hierachter), naar gelang de teelt geschiedde als 1ste of als 2de gewas, gespecificeerd wordt als volgt:

	1ste gewas.	2de gewas.	Te zamen.	
suikerriet	122 368	18 416	140 784	bouws
indigo	10 871	17 577	28 448	„
tabak	50 107	94 370	144 477	„
diverse gewassen (meest djagong en andere voedingsgewassen dan padi).	879 332	1 433 134	2 312 466	„
Totalen	1 062 678	1 563 497	2 626 175	„
Over 1897 waren deze totalen	1 018 504	1 576 354	2 594 858	„

Vergelijkt men de opgegeven cijfers met die over 1897, dan wijzen alleen die met betrekking tot de indigo-aanplantingen op eene kleine vermindering (1099 bouws).

In belangrijke mate bleef de bevolking, hetzij voor eigen rekening, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, hare bouwgronden dienstbaar maken aan de teelt van suikerriet; in 1895, 1896 en 1897 werd dit gewas op bedoelde bouwgronden achtereenvolgens van 127 974, 121 914 en 131 368 bouws geoogst, en in 1898 was het cijfer, zooals uit bovenstaande opgaaf blijkt, 140 784 bouws.

De in de Preanger Regentschappen genomen proeven met Europeesche aardappelen slaagden overal naar wensch; die met koolsoorten daarentegen niet, daar dit gewas veel te lijden had van rupsen, terwijl de met Bombay-uienzaad genomen proeven, evenals in 1897, niettegenstaande de daaraan bestede zorg, overal zijn mislukt. Daarentegen hadden de in het Tenggersche (Probolinggo) genomen proeven met versche Europeesche groentenzaden zeer veel succes. Ook de in de afdeeling Magelang (Kadoe) genomen proeven met groentenzaden leverden bevredigende uitkomsten op.

In Rembang aardde de aldaar beproefde betere katjangsoort „katjang waspada" zóó goed dat het artikel reeds voor uitvoer in den handel kwam. Uit Probolinggo wordt omtrent de met vreemde katjangsoorten („katjang Banten" en „katjang capri") in de afdeeling Kraksaän genomen proeven mede gunstig bericht, doch de in de afdeeling Magelang (Kadoe) met Preanger- en Benggala-katjangzaad verkregen uitkomsten waren zeer middelmatig.

De in laatstgemelde afdeeling en in de afdeeling Sampang (Madura) met vreemde djagongsoorten genomen proeven (in Magelang o. a. met zaad uit 's lands plantentuin) voldeden weinig.

Ook de in Magelang als proef uitgeplante niet-inheemsche tabakszaden, o. a. uit Deli en Paijakombo, slaagden niet naar wensch.

b. Overjarige gewassen.

Uitgenomen ten aanzien van de niet meer onder het monopolie vallende koffieplantsoenen der inlandsche bevolking (alleen in de gewesten Bantam, Krawang, Japara en Rembang), zijn met betrekking tot andere overjarige gewas en, in het bezit van den inlander op Java en Madura en door hem voor eigen rekening geëxploiteerd, in de gewestelijke verslagen over 1898 geen meldenswaardige bijzonderheden aangetroffen. Statistische opgaven daaromtrent, bijv. nopens de zoo algemeen verbreide klapperteelt, kunnen niet worden geleverd. Met opzicht tot de in de landrente aangeslagen nipabosschen en boomgaarden der bevolking vindt men de uitgestrektheid per gewest opgegeven in de bij hoofdstuk J behoorende bijlage M. Aangaande de klapperteelt is overigens gemeld dat de boomen in 1898, ten gevolge van de buitengewone droogte der twee voorafgegane jaren, over het algemeen weinig vruchten afwierpen. Hieraan wordt dan ook toegeschreven dat de reeds in 1897 zoo gedaalde uitvoer van copra (het gedroogde vruchtvleesch van de klappernoot) in 1898 nog verder achteruitging. Volgens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië toch was in 1896 van Java en Madura naar Nederland en vreemde landen verscheept 365 800 pikol copra, terwijl diezelfde uitvoer in 1897 gedaald was tot 92 000 en in 1898 tot 54 800 pikol. Het artikel was hoog in prijs en bedong op Java f 7½ à f 8 per pikol.

Omtrent de vrije (niet aan de verplichte levering onderworpen) koffieteelt der bevolking in de hooger genoemde vier gewesten wordt door de betrokken residenten jaarlijks afzonderlijk gerapporteerd. Ofschoon de Regeering voortging die teelt aan te moedigen, o. a. door den inlander geldelijk behulpzaam te zijn in het verkrijgen van goed plantmateriaal [2]), laten zich de vooruitzichten der cultuur in die gewesten, over het algemeen genomen, weinig gunstig aanzien. De plantwijze en het onderhoud laten in den regel te wenschen over en de bemoeiingen der ambtenaren, om de inlandsche planters in deze tot betere inzichten te brengen, vonden in 1898 te minder ingang, nu de boomen zoo weinig vrucht droegen en de prijzen van het product weder lager waren. Terwijl dan ook de naar de getaxeerde oogstwaarde berekende aanslag in de landrente van de koffieplantsoenen in Bantam, Krawang en Japara (in Rembang had nog geen aanslag plaats) over 1897 bedroeg f 7202, f 233 en f 1406, kwam de aanslag voor 1898, betrekking hebbende op respectievelijk 476, 98 en 273 bouws vruchtdragend plantsoen, slechts te staan op f 131, f 220 en f 373. Cijfers omtrent den omvang van de sedert 1894 95 (in Japara sedert 1895/96) in vrije cultuur tot stand gebrachte koffieplantsoenen zijn voor drie der bedoelde gewesten bijeengebracht in bijlage PP hierachter (nopens Krawang ontbreken dergelijke gegevens). Volgens die (afdeelingsgewijs ingerichte) opgaven zou de bevolking in Bantam, ten gevolge van de onder den nieuwen toestand gedane aanplantingen (daarbij ook reeds medetellende de in 1898/99 in den grond gebrachte boompjes), thans bezitten 454 000 koffieboomen, die van Japara 329 000, en die van Rembang 110 000, waaronder respectievelijk 300 000, 73 000 en 88 000 van de Liberia-soort, terwijl de in den aanvang van 1898 afgesloten opgaven (zie vorig verslag bijlage RR) voor eerstgemeld gewest aanwezen 344 000 boomen (waaronder 222 000 van de Liberia-soort), voor Japara 240 000 (waaronder 79 000 als voren) en voor Rembang 87 000 (waaronder 65 000 als voren). Voor Bantam en Japara zijn deze cijfers te verhoogen met de plantsoenen, voor zooveel nog in stand gebleven, aangelegd tijdens in die gewesten, evenals in Krawang, de verplichte teelt en levering nog bestonden (in Rembang werd tijdens de opheffing van het monopolie de cultuur niet meer gedreven). Wat laatstbedoelde categorie van plantsoenen betreft, is alleen uit Japara gemeld dat zij, ondanks de hier en daar weder bewerkstelligde inboetingen, waren teruggegaan van 254 000 op ult. 1897 tot 205 000 boomen op ult. 1898, waaronder op elk dier tijdstippen 31 000 Liberia-boomen.

[1]) Ook in andere havens van Java en Madura kwam in 1898 minder rijst uit den vreemde dan in de laatste jaren. Blijkens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek toch hadden die invoeren op Java en Madura bedragen (het ongepeld product herleid tot het gewicht in gepelden staat) in 1895, 1896 en 1897 achtereenvolgens 1 257 000, 1 914 000 en 2 664 000 pikol, doch in 1898 944 000 pikol. (De rijst, welke van Java en Madura naar buiten Nederlandsch-Indië wordt uitgevoerd — in 1898 648 000 pikol, waarvan 476 000 pikol naar Nederland — is voor een groot deel afkomstig van particuliere landerijen.)

[2]) In 1898 werd van gouvernementswege voor dit doel uitgegeven (hoofdzakelijk voor aanleg en onderhoud van kweekbedden en het aankoopen van zaadkoffie): in Bantam f 995, in Japara f 450 en in Rembang f 988. Uit Krawang is het bedrag niet gemeld.

Omtrent elk der vier gewesten in het bijzonder is voorts nog het volgende aan te teekenen.

Bantam. Aanplantingen uit den tijd der gouvernementscultuur worden in dit gewest enkel aangetroffen in de afdeeling Pandeglang, waar ook de sedert in eigen bedrijf ondernomen koffieteelt van meer beteekenis is dan in de overige afdeelingen van het gewest. De Bantam-koffieoogst is dan ook nog enkel afkomstig uit Pandeglang, doch in 1898 leverde de plnk weinig op (eene schatting van de hoeveelheid verkregen product — over 1897 2200 pikol — is ditmaal niet ontvangen), en daarbij waren de prijzen laag, zoodat voor gewone koffie, waaruit in Pandeglang de sedert 1894/95 aangelegde aanplantingen voor ruim 55 pct. bestaan, gemiddeld niet meer kon worden bedongen dan f 25 en voor Liberia-soort slechts f 15 per pikol. In de andere afdeelingen van het gewest is bijna uitsluitend Liberia-koffie geteeld, en wel in Anjer meerendeels op erven en langs paggers, doch in Serang en Lebak hoofdzakelijk in geregelde tuinen, die echter, vooral in laatstgemelde afdeeling, weinig beloven. In Tjiringin bestaat de kleinste helft der aanplantingen uit geregelde tuinen, en deze geregelde plantsoenen, welke echter in den westmoesson 1898/99 geen uitbreiding hadden ondergaan, stonden voor het meerendeel goed; zij werden door de bezitters ook beter onderhouden dan de zoogenaamde kampongkoffie. Onder deze laatste plantsoenen kwam in Tjiringin, ook wegens min oordeelkundige uitplanting, veel sterfte voor, zonder dat de verliezen noemenswaardig werden aangevuld. Buiten Pandeglang vindt men in Bantam de belangrijkste koffietuinen in de afdeeling Serang, waar o. a. eene inlandsche vrouw in het district Tjiroeas er een bezit van 6000 boompjes; overigens zijn in Serang de fraaiste tuinen in handen van enkele meer ontwikkelde inlanders (hadji's en dessahoofden). In 't geheel telde men in Pandeglang 461 en in Serang 146 tuinbezitters, terwijl voor de afdeelingen Lebak, Tjiringin en Anjer het aantal wordt opgegeven als 478, 516 en 168.

Krawang. De lust om de koffieteelt in eigen bedrijf voort te zetten of te ondernemen bleef gering. In het district Sindangkasih, waar in 1897/98 nog 25 289 Liberia-koffieboompjes waren bijgeplant, werden geen kweekbedden meer aangelegd, aangezien de bevolking hier zelfs op de kostelooze verstrekking van kweekplantjes weinig of geen prijs bleek te stellen. En in de beide andere districten Gandasoli en Wanaijassa, waar de cultuur nog werd voortgezet, werd in 1898/99 wel is waar een bijna even groot aantal boompjes (63 276) in den grond gebracht als in 1897/98, namelijk 34 966 Liberia-boompjes (in Gandasoli) en 28 310 boompjes van de gewone soort (in Wanaijassa), doch bekommerden de planters, uitgenomen enkele gunstige uitzonderingen, zich doorgaans weinig over het onderhoud van hunne plantsoenen.

Wat den toestand der uit den tijd van de gouvernementscultuur dagteekenende aanplantingen in beide laatstgenoemde districten betreft, — in Sindangkasih worden dergelijke aanplantingen niet aangetroffen, — ook deze laat veel te wenschen over. Bedoelde aanplantingen, aan welker onderhoud mede weinig ten koste wordt gelegd, beginnen meer en meer uit te sterven.

Naar raming zou in 1898 in Krawang in 't geheel niet meer dan ongeveer 200 pikol koffie door de bevolking geoogst zijn, terwijl voor 1897, als productie der laatstbedoelde (oude) tuinen, werd opgegeven 324 pikol. Het product, waarvoor gemiddeld f 35 per pikol werd bedongen, kwam voornamelijk in handen van Chineezen op de gewestelijke hoofdplaats, die de koffie hetzij door gemachtigden in de dessa's, hetzij door bemiddeling van inlandsche koffiehandelaren lieten opkoopen.

Japara. De sterfte in de plantsoenen, ook in die welke sedert de opheffing van het monopolie zijn aangelegd, bleef in 1898 aanzienlijk. Daar over 't algemeen de koffieterreinen in dit gewest slechts van zeer middelmatige hoedanigheid zijn en het gewas meer dan vroeger aan ziekten onderhevig is. eischen bijplanting en onderhoud veel meer zorg dan de bevolking geneigd is er aan te besteden. Van de 205 000 boomen bij den aanvang van 1899 nog aanwezig in de vroeger (in cultuurdienst) aangelegde en sedert (in geheel vrije cultuur) hier en daar door inboetingen aangevulde plantsoenen telde men er 174 000 van de gewone (Java-)koffie, terwijl het aantal Java-koffieboomen nog in leven van die, welke in 1895/96 t/m 1897/98 in geheel vrije cultuur waren geplant, beliep 144 000.

Aan Java-koffie werd in 1898 in Japara voor rekening der bevolking geoogst 57 pikol (tegen 371 pikol in 1897), waarvan in de afdeeling Joana 40 en in de afdeelingen Patti, Koedoes en Japara respectievelijk 8, 7 en 2 pikol, welk product op de passars tegen f 0,30 à f 0,40 per katti van de hand werd gezet. Op 1 pikol na (in Koedoes) werd Liberia-koffie nog in 't geheel niet geoogst. Van die soort waren er in eerstbedoelde (oude) tuinen nog 31 000 boomen en van de in 1895/96 t/m 1897/98 daarbuiten geplante nog 64 000 in leven. De teelt van Liberia-koffie wordt in dit gewest bij de bevolking al minder en minder gewild. Onder de 121 000 koffieboompjes in 1898/99 in de afdeelingen Koedoes, Patti en Joana in den grond gebracht (in de afdeeling Japara werd, evenals in 1897/98, in 't geheel niet meer bijgeplant) telde men dan ook slechts 9400 van de Liberia-soort (enkel in Joana).

Rembang. De uit dit gewest ontvangen berichten ten opzichte van de vrije inlandsche koffieteelt luiden over 't geheel mede niet gunstig. Werd hier in de eerste jaren het mislukken van kweekbedden en aanplantingen uitsluitend toegeschreven aan het gebruik van slecht zaad en aan de onoordeelkundige wijze van uitzaaiing en overplanting door de met de cultuur niet vertrouwde bevolking, — nu in de laatste drie jaren voor uitstekend zaad gezorgd is en ook op den aanleg en het onderhoud der kweekbedden geen aanmerkingen vielen te maken, zoodat zoowel in 1896/97 als in 1897/98 uitmuntend plantmateriaal werd verkregen, zijn de uitkomsten al evenmin bemoedigend. Niet alleen toch dat een groot gedeelte der aanplantingen op vele plaatsen reeds op jeugdigen leeftijd sterft, doch ook de boomen, welke in leven blijven, zijn voor het meerendeel niet krachtig. Slechts in enkele streken, namelijk in het onderdistrict Bedingin (district Ngawen) in Blora, aan de zuidgrens van de afdeeling Rembang en in de streek bij het Pandan-gebergte in Bodjonegoro, zijn de uitkomsten zoodanig dat zij verdere geldelijke ondersteuning tot voortzetting van de proeven wettigen. Over die streken luiden de berichten hier en daar zelfs gunstig, doch overigens schijnt in Rembang de droogte te fel en te langdurig om er met goed gevolg de teelt van koffie te kunnen drijven. Daarbij komt, dat in het noorden van het gewest, vooral in October, een hevige wind waait, welke in weinige dagen de jonge boomen doet verdorren, wanneer zij niet terdege beschut zijn. Zooals ten vorigen jare reeds werd medegedeeld, was toen (in 1897/98) de teelt voor 't eerst beproefd in de afdeeling Toeban. Ofschoon alles gedaan werd om de planters aldaar voor de cultuur te winnen, bestaat er weinig kans dat zij er aarden zal. Op slechts weinige uitzonderingen na, viel geen wezenlijke belangstelling in de proef op te merken en voor het onderhoud der jonge boompjes werd door velen niets gedaan.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte levering onderworpen.

In verband met het in 't vorig verslag (blz. 144/145) aangekondigde en sedert in uitvoering gebrachte voornemen, om ten opzichte van de *verplichte* inlandsche koffieteelt op Java, voor zoover zij in de 14 onder het monopolie vallende gewesten nog in een grooter of kleiner aantal districten gehandhaafd is gebleven, het in de laatste jaren beproefde stelsel van bijslagtoekenning, behoudens naleving van loopende verbintenissen, los te laten (zie blz. 177 hierna), is nopens de oplossing van het koffievraagstuk in andere richting in November 1898 een overleg met de residenten der bedoelde 14 gewesten aanhangig gemaakt, ook ter verkrijging van gegevens, welke een bruikbaar overzicht kunnen geven van de uitvoerbaarheid en de consequentiën van de in overweging genomen nieuwe gedragslijn. Die gedragslijn — het voorloopig uitvloeisel van de laatstelijk nopens dit onderwerp met de Regeering hier te lande gevoerde gedachtenwisseling — zou, luidens de aan de residenten gerichte circulaire, afgedrukt als bijlage B der Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting voor 1900 (Zitting 1899—1900 — 4 — n°. 6 *b*), hierop nederkomen dat de gedwongen cultuur, al of niet met opheffing van de verplichte levering, in de onbelangrijke koffiedistricten worde opgeheven, indien dit kan geschieden zonder opoffering van belangrijke baten en zonder gevaar voor smokkelhandel op groote schaal, en zoo doende de op hoog gezag gedreven koffiecultuur worde beperkt tot die gewesten, waar zij het best thuis is, terwijl voorts aldaar alle krachten van toezicht zouden moeten worden geconcentreerd, des noodig ook ter invoering van een verbeterd systeem.

Omtrent de aangelegenheden der gouvernementskoffiecultuur zijn over het verslagjaar 1898/99 verder de volgende feiten en cijfers te vermelden, met verwijzing overigens naar de verschillende statistische opgaven in de bijlagen QQ, RR en SS hierachter.

De wetenschappelijke adviseur voor de koffiecultuur dr. W. Burck hield zich ook gedurende 1898 voornamelijk bezig met

de voortzetting van de hem in November 1894 opgedragen plaatselijke onderzoekingen in het belang eener herziening van de voor de verschillende koffiestreken nog van kracht zijnde cultuurplannen. Voor dit onderzoek, dat zich sedert de vroeger gedane opgaven uitstrekte tot de koffiestreken der residentiën Bezoeki en Tagal, tot alle koffiedistricten der afdeelingen Koeningan, Madjalengka en Cheribon der residentie van laatstgenoemden naam en voorts tot de afdeeling Tjitjalengka der residentie Preanger Regentschappen en het district Ngantang der afdeeling Malang (Pasoeroean), werd de wetenschappelijke adviseur, behalve door den adjunct-adviseur E. L. Kruseman, nog bijgestaan door de hem tijdelijk toegevoegde controleurs der 2de klasse J. A. A. van der Ent en W. C. Thieme. [1]) Het onderzoek moest nog plaats hebben in de residentie Pekalongan, zoomede in de afdeelingen Ledok (Bagelen) en Kendal (Samarang).

Voor de districten Tengger (Pasoeroean), Telaga en Koeningan (Cheribon), Tandjongsari (Preanger Regentschappen), zoomede Majang, Soekokerto en Rogodjampi (Bezoeki) werden de nieuwe cultuurplannen bij drie beschikkingen van October 1898, Mei 1899 en Juni 1899 door de Indische Regeering bekrachtigd; overigens waren ter goedkeuring voorgebracht die van een drietal districten der afdeeling Malang (Pasoeroean).

De cultuurplannen der overige in dit en vorige verslagjaren onderzochte districten der residentiën Preanger Regentschappen, Cheribon, Tagal, Samarang, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Kediri waren in Juni jl., voor zoover zij namelijk niet reeds door de Indische Regeering waren goedgekeurd, alle nog in behandeling. De vertraagde afdoening moet worden geweten aan de uiteenloopende opvattingen, waartoe de bewoordingen van § 5 der gouvernementscirculaire dd. 24 September 1894, zooals zij bij de circulaire van 18 Juli 1896 en bij eene aanschrijving van 24 Juni 1898 (zie nopens een en ander Bijblad op het Indisch Staatsblad nos. 5003 en 5318) nader is toegelicht, de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in de verschillende koffiegewesten hebben geleid. Voornamelijk bestond onzekerheid omtrent de vraag, welke dessa's wel en welke niet voor indeeling bij de gedwongen Liberia-koffiecultuur mogen worden in aanmerking gebracht. Daarom was bij de aanbieding van de voor eenige gewesten opgemaakte zoogenaamde „voorstelstaten" voor bijplanting van koffie die vraag opnieuw bij de Indische Regeering voorgebracht. Van de te nemen beslissing is de verdere behandeling der bovenbedoelde cultuurplannen afhankelijk gesteld.

De onderzoekingen naar den invloed, welken de teelt van koffie op den bodem uitoefent, werden, onder leiding van den chef der 3de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg, dr. P. van Romburgh, nog steeds voortgezet door den tijdelijk aan hem toegevoegden landbouw-scheikundige. Naar aanleiding van de daarbij voorloopig verkregen uitkomsten werd door den directeur van 's lands plantentuin, den hoogleeraar dr. M. Treub, bij een tweetal missives van Augustus 1898 verslag aan de Indische Regeering uitgebracht. Door die onderzoekingen is reeds gebleken dat het niet als vaststaande mag worden beschouwd, dat een bodem, die reeds eerder koffie heeft voortgebracht, niet weder in staat is om, zonder voorafgaande reboisatie, een nieuw koffieplantsoen tot ontwikkeling en vruchtdracht te brengen, daar de hoeveelheid minerale voedingsbestanddeelen, die door den oogst aan den grond wordt onttrokken, gebleken is van weinig beteekenis te zijn. Dr. van Romburgh is zelfs van oordeel, dat men met eene goede keus van schaduwboomen eene reeks van jaren koffie kan planten zonder den bodem uit te putten, vooral wanneer de afvalsproducten van den oogst in de tuinen worden teruggebracht. Ook wat het humusgehalte van den grond aangaat, leert het onderzoek, dat dit door de teelt van koffie niet altijd behoeft achteruit te gaan. De analyse van grondmonsters van een paar oude afgeschreven tuinen in de afdeeling Bandong (Preanger Regentschappen), die 50 of meer jaren koffie hadden voortgebracht, de een, Ngampai geheeten, gelegen op den Boerangrang, en de andere op het plateau Leuweung Datar van den Tangkoeban Prahoe, wees op een zoodanig gehalte aan humus en voedende minerale bestanddeelen, dat dit aan dr. Treub aanleiding gaf tot een voorstel om door eene proef uit te maken of het terrein zich niet meer leende voor de teelt van koffie zonder voorafgaande reboisatie. In April jl. is zoodanige proef door de Indische Regeering gelast, in elken dier twee tuinen [2]) tot eene uitgestrektheid van 2 bouws, en wel in dier voege dat zich daaraan nog eene andere proefneming zal aansluiten, welke antwoord kan geven op de vraag naar den invloed van herbossching van vroegere koffieterreinen, door namelijk, na voorafgaande velling van een in 1864 nabij Njampai aangelegd poespo-bosch en van een in 1886 te Leuweung Datar tot stand gebracht albizzia-plantsoen, van elk dier gereboiseerde terreinen (van welke insgelijks grondmonsters waren geanalyseerd) mede 2 bouws met koffie te doen beplanten. Opdat de herbeplanting van de vier terreinen zoo zorgvuldig mogelijk plaats vinde, zal zij in betaalden arbeid geschieden.

Wat betreft het tot dusver verrichte in zake aanleg van houtplantsoen in afgeschreven koffietuinen, blijkt uit de voor dit verslag ontvangen berichten dat na 1893/1895, toen voor zoodanige reboisatie van een terrein in het district Soekokerto der afdeeling Djember (residentie Bezoeki) gelden werden beschikbaar gesteld, geen verdere proeven van dien aard zijn genomen. [3]) Daartegenover staat evenwel, dat in elk bij de koffiecultuur ingedeeld district, waar de cultuurplannen zijn herzien, proeven worden genomen met zoogenaamde natuurreboisatie, waarvan men goede verwachtingen meent te mogen koesteren. Bij de samenstelling van nieuwe cultuurplannen toch is van het beginsel uitgegaan, dat elke ingedeelde dessa op het haar voor de teelt van koffie aangewezen terrein in een voortdurenden kringloop zal blijven planten, waarbij aan de afgeschreven tuinen eene periode van rust wordt gelaten van zooveel mogelijk 30 jaren. Gedurende dezen tijd van braak liggen, bekleeden zich die oude koffiegronden met opslag van allerlei aard, nu eens met eenjarige kruiden, varens, struikgewas en boomsoorten, dan weder met hoog gras (alang alang of glagah). [4]) Waar voor dit laatste vrees bestaat, worden maatregelen genomen om eene bekleeding van het terrein met nieuw bosch te bevorderen, hetzij door bij den aanleg van nieuwe koffietuinen voor schaduwhout zooveel mogelijk boomsoorten te kiezen, die langer leven dan het koffieplantsoen (verg noot 4 op blz. 179 hierna) en mitsdien na de afschrijving van dit laatste het terrein blijven beschaduwen, waardoor de ontwikkeling van alang alang, die in de schaduw slecht groeit, wordt tegengegaan, hetzij door in de bestaande tuinen bijtijds, vóórdat namelijk de koffie wordt afgeschreven, opslag van boschboomsoorten uit de omgeving tusschen de koffieboomen uit te planten om het terrein in beschaduwden toestand de rustperiode te doen intreden.

In den loop van 1898 werd de verplichte teelt losgelaten in een gedeelte van de residentie Kediri, namelijk in de districten Blitar, Wlingi, Lodoijo en Gandoesari der afdeeling Blitar, en Kampak, Ngraijoen en Panggoel der afdeeling Trenggalek, in welke 7 districten laatstelijk bij de cultuur ingedeeld waren,

[1]) Overigens stonden de twee genoemde controleurs, die, evenals de adjunct-adviseur, eene landbouwkundige opleiding hebben genoten, bedoelden adjunct bij in het maken van koffie-inspecties en in de bijhouding van de uitgebreide administratie over de koffiecultuur.

[2]) Volgens dr. Burck schijnt het niet twijfelachtig of het groote humusgehalte van deze tuinen moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan den hoogen leeftijd dien de boomen er bereikt hebben. Immers de vraag of de teelt van koffie den grond verbetert dan wel doet achteruitgaan hangt voor een groot deel af van den levensduur van het plantsoen. Hoe langer toch een koffietuin in leven blijft, zoo doet genoemde adviseur opmerken, hoe grooter de kans is niet alleen dat het verlies, hetwelk de bodem ten gevolge van de cultuur in de eerste jaren heeft geleden, zich herstelt, maar zelfs dat het humusgehalte nog stijgt boven dat wat de grond oorspronkelijk bezat.

[3]) Met deze herbossching in Soekokerto, ter grootte van 60 bouws op een terrein van het Raoen-complex, werd eigenlijke grondverbetering niet beoogd. De bedoeling was slechts om door middel van het aanbrengen van schaduwhout (sengonlaut) te voorkomen dat tijdens de rustperiode de alang alang zich van het terrein zou meester maken. Wat den tegenwoordigen toestand van dit houtplantsoen betreft, blijkt uit een recent bericht van den assistent-resident van Djember dat van 23 bouws de reboisatie goed en van 15 bouws vrij goed geslaagd is, terwijl op de overige 22 bouws het plantsoen in 1896 min of meer door brand heeft geleden.

[4]) In het verslag van 1896 (blz. 221) werd melding gemaakt van eene (in April 1895) aan den dienst van het boschwezen opgedragen proefneming met zoodanige spontane reboisatie, en wel met betrekking tot een uit afgeschreven koffietuinen bestaand terrein op de uitloopers van den Slamat in de residentie Tagal, welk terrein te dien einde afgebakend en door doelmatige paggers tegen het binnendringen van mensch en dier afgesloten zou moeten worden. Terwijl, luidens de ter zake ontvangen rapporten van medio 1896 en medio 1897, de eenige zichtbare verandering in den begroeiingstoestand bestond in eene toenemende ontwikkeling van alang alang en glagah, echter alleen op plaatsen waar vroeger kort gras voorkwam, dat geregeld door het vóór de afpaggering daar weidende vee placht te worden kort gehouden, het zich sedert waarnemen, zooals de betrokken houtvester in Augustus 1898 meldde, dat de alang alang verdrongen werd door varens en struikgewas. Daar het wenschelijk is geoordeeld bedoeld terrein, gelegen in het dessagebied Doekoehtengah van het district Boemidjawa (afdeeling Brebes), als reserveterrein weder in de cultuurplannen voor de gouvernementskoffiecultuur op te nemen, wordt nu sedert het laatst van 1898 de proef voortgezet onder de leiding van het binnenlandsch bestuur.

voor zooveel nog in de cultuurplannen begrepen, 156 dessa's met 11 636 cultuurdienstplichtige gezinnen. Bovendien komen in de staten niet meer voor, als uit de cultuurplannen afgevoerd, de 25 cultuurdienstplichtige dessa's der districten Tjitjoeroeg, Soemedang en Soekaradja der residentie Preanger Regentschappen, en eveneens niet meer 101 cultuurdienstplichtige dessa's in 11 andere districten van hetzelfde gewest, 2 in het district Djaboeng (Soerabaija), 83 in 3 districten van Bezoeki en 16 in 1 district van Kadoe, gezamenlijk derhalve in laatstgenoemde vier gewesten nog 227 dessa's (met een niet opgegeven aantal cultuurdienstplichtigen), doch daarentegen wordt voor 1 district van Bezoeki en voor 1 district van Kediri (wellicht door splitsing van dessa's) 1 dessa méér dan het jaar te voren opgegeven als bij de verplichte cultuur ingedeeld. Door deze mutatiën wijzen de cultuurplannen voor al de nog in meerdere of mindere mate bij de verplichte cultuur betrokken 106 districten (verdeeld over 14 van de gouvernementsresidentiën) op een totaal van 2878 cultuurdienstplichtige dessa's (381 minder dan het jaar te voren), door welke, tenzij tijdelijk redenen van vrijstelling gelden, nog jaarlijks op hoog gezag is bij te planten. In deze totalen van 106 districten en 2878 cultuurdienstplichtige dessa's zijn evenwel nog begrepen de districten Gantoengan (Tagal), Loerahgoeng (Cheribon) en Ngasinan (Kadoe), met respectievelijk 21, 6 en 55 cultuurdienstplichtige dessa's, waar de verplichte teelt sedert mede is losgelaten of voorstellen daartoe aanhangig waren. Daar voor de beide laatste districten het aantal cultuurdienstplichtige gezinnen reeds niet meer in de thans ontvangen opgaven voorkomt, is het totaal gezinnen als de bedoelde alleen voor 2817 van de 2878 nog in de cultuurplannen begrepen dessa's bekend; het bedraagt 240 157 (47 758 minder dan het jaar te voren), betrekking hebbende tot 101 districten. [1])

Aangaande den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffieplantsoenen zijn de over het thans te behandelen, op 31 October 1898 afgesloten, plantjaar geleverde cijferopgaven weder van gelijken aard als vroeger. Ofschoon de thans ontvangen tabellen (zie o. a. het recapituleerend overzicht over 1897/98 en de vier voorafgegane plantjaren opgenomen sub I van bijlage SS hierachter) het volgens de registers of volgens schatting aanwezig aantal boomen op een gezamenlijk totaal stellen van 247^4 millioen, terwijl de statistiek over het voorafgegane plantjaar 1896/97 daarvoor 247 millioen aanwees, doen echter de thans verstrekte mededeelingen betreffende laatstbedoelde jaaropgaven op die schijnbaar weinig verschil opleverende totalen een geheel ander licht vallen. Immers blijkt nu: 1°. dat onder de 66 millioen boomen der op hoog gezag (in geregelde tuinen) aangelegde aanplantingen, in laatstgenoemd totaal van 247 millioen begrepen, ten onrechte niet waren medegeteld, zooals thans is geschied, ruim 1 millioen boomen als zoogenaamde „monosoeko krojokan" in de laatste jaren in Pekalongan in den grond gebracht, en 2°. dat onder het getal boomen, waarvoor de zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie stond aangeschreven (181 millioen), het district Tengger in Pasoeroean gerekend werd voor 10 millioen, terwijl nu gemeld wordt dat deze van 1894/95 af gevolgde schatting als veel te laag beschouwd en op ruim 19^8 millioen gesteld moet worden. Worden de cijfers over 1896/97 alsnog in dien zin herzien en stelt men dan daartegenover de eindcijfers van het thans te behandelen plantjaar, dan blijkt dat in 1897/98 de op hoog gezag tot stand gebrachte (nog in onderhoud zijnde) plantsoenen zouden zijn teruggegaan (globaal) van 67 tot 64^7 millioen en de vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplanting) aangelegde van 190^3 tot 182^7 millioen. Eerstgenoemde vermindering vond, blijkens de boekhouding, hare oorzaak hierin dat in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen, over 't geheel genomen, 2^3 millioen boomen méér werden afgeschreven dan bijgeplant. In de gewesten Cheribon en Preanger Regentschappen werden de bijplantingen door de afschrijvingen zelfs met ruim 1 en bijna 0^3 millioen boomen overtroffen en in zeven andere gewesten gezamenlijk met circa 1^5 millioen, doch tegenover deze afneming — voor 9 van de 14 gewesten derhalve bedragen hebbende 3^3 millioen boomen — stonden, als gevolg van grootere bijplanting dan afschrijving, voor vijf gewesten gunstige verschillen, ten gezamenlijke bedrage van ruim 1 millioen boomen, waarvan in Pasoeroean alleen bijna 0^3 millioen. In al de 14 bij de gouvernementskoffiecultuur betrokken gouvernementsresidentiën gezamenlijk werden in den loop van 1898 (tot ult. October) afgeschreven ruim 7^1 millioen boomen en bijgeplant (in den westmoesson 1897/98) ruim 4^8 millioen. [2]) Dit wat betreft de mutatiën in de op hoog gezag aangelegde plantsoenen. De hiervóór geconstateerde teruggang — met p. m. 8^1 millioen — der schattingen betreffende de buiten gemelde plantsoenen aanwezige koffieboomen der bevolking in de nog onder het monopolie vallende gewesten betreft voornamelijk de Preanger Regentschappen, Pekalongan, Pasoeroean en Kediri, voor welke gewesten de opgaven thans 5^2, 1^3 en 1^2 en $^1/_2$ millioen lager zijn (hierbij voor Tengger in Pasoeroean ook over het voorafgegane jaar de verbeterde schatting in rekening brengende). In de overige gewesten loopen de cijfers betreffende die bosch-, pagger- en kampongkoffie deels iets hooger, deels iets lager dan over 1896/97, doch die verschillen zijn alle van minder belang.

Ofschoon voor Tengger (Pasoeroean), zooals gezegd, de schatting van het aantal boomen belangrijk hooger is gesteld dan tot dusver was aangenomen, is als oppervlakte, welke die (vrijwillige) plantsoenen geacht worden te beslaan, het in de twee voorafgegane jaren voor gemeld district berekende cijfer (9925 bouws) behouden gebleven. Voor al de 14 behandelde gewesten gezamenlijk worden de koffieplantsoenen van laatstbedoelde categorie berekend bij het einde van het plantjaar 1897/98 eene oppervlakte te hebben uitgemaakt van 111 773 bouws, terwijl voor de op hoog gezag aangelegde (nog in onderhoud zijnde) geregelde tuinen het cijfer wordt gesteld op 52 997 bouws, zijnde voor de eerste categorie, als een gevolg van het uitsterven van plantsoenen zonder evenredige nieuwe uitbreiding, 7064 bouws minder, en voor de tweede 1528 bouws meer dan op ult. October 1897. Dat voor de geregelde tuinen, ondanks voor deze op eenige afneming van het getal boomen valt te wijzen, een grooter areaal wordt opgegeven, moet worden toegeschreven aan de onstandigheid dat de afschrijvingen bijna uitsluitend de gewone koffie gelden, terwijl de bijplantingen voor een belangrijk deel de Liberia-koffie betreffen, voor welke laatste soort namelijk, naar verhouding van het aantal te planten boomen, eene veel grootere uitgestrektheid gronds in ontginning moet worden gebracht dan bij de gewone koffie het geval is.

In de meeste gewesten werd, blijkens het overzicht op blz. 6 van bijlage QQ, door de cultuurdienstplichtigen in 1897/98 nog iets meer bijgeplant dan bevolen was. Dit was meer bijzonder het geval met Liberia-koffie, van welke soort — in 12 gewesten — eene bijplanting was opgelegd van 1 447 800 boomen (tegen 3 195 600 stuks van de gewone soort), terwijl in diezelfde gewesten de op hoog gezag aangelegde Liberia-plantsoenen, na aftrek van de afschrijvingen, eene vermeerdering blijken te hebben ondergaan van 1 657 300 boomen. Tegen 4 834 100 op ult. October 1897 toch telde men daar een jaar later 6 491 400 Liberia-boomen, waarbij voor de twee gewesten, waar geen Liberia-bijplanting was bevolen, zijnde Soerabaija en Bagelen, nog kwam een aantal voor die beide gewesten te zamen van 83 000 Liberia-boomen op ult. October 1897 en van 81 000 stuks op ult. October 1898. Ten aanzien van de Liberia-aanplantingen, welke onder de categorie van bosch-, pagger- of kampongkoffie zijn te rangschikken, zijn geen cijfers bekend, doch als zeker mag worden aangenomen dat men daaronder eenige millioenen Liberia-boomen aantreft en dat het getal ieder jaar geleidelijk toeneemt. Voor het tot stand brengen van vrijwillige Liberia-aanplantingen op erven en tegalvelden werd de bevolking, evenals in vorige jaren, van bestuurswege op vele plaatsen aan zaad geholpen.

De vraag is onlangs overwogen of het, met het oog op den achteruitgang in den laatsten tijd van de prijzen der Liberiakoffie en op de mogelijkheid dat het Gouvernement dientengevolge op die soort verlies zou komen te lijden, wel aanbeveling verdient van gouvernementswege voort te gaan met het doen tot stand brengen van Liberia-aanplantingen, hetzij in cultuurdienst, hetzij in vrijwillige cultuur, tegen geldelijke tegemoetkoming.

[1]) Overigens vermeldt bijlage RR hierachter voor 56 van de bovenbedoelde 106 districten, en voor 26 districten waar de verplichte teelt sedert langeren of korteren tijd is losgelaten nog 1173 dessa's (67 meer dan het jaar te voren), welke slechts in zoover bij de cultuur betrokken zijn dat zij de bestaande plantsoenen, voor zoolang ze niet voor afschrijving in aanmerking komen, hebben te onderhouden.

Het totaal aantal personen in het bezit van aan de verplichte levering onderworpen vrijwillige of als zoodanig bekend staande aanplantingen wordt thans geschat te bedragen 218 706, tegen 196 910 het jaar te voren, welke vermeerdering, waarin al de gewesten in meerdere of mindere mate deelen (verg. bijlage SS, blz. 1, noot *g*), voor een deel op rekening moet worden gesteld van vollediger gegevens, in zoover dat thans voor sommige districten ook de bezitters van zoogenaamde pagger- en kampongkoffie in de opgaven zijn begrepen.

[2]) Deze bijplantingen besloegen in 't geheel 5908 bouws.

Ofschoon de gedrukte marktwaarde van het product uit den aard der zaak tot behoedzaamheid stemt in het verder doen ondernemen van Liberia-aanplantingen, acht de Indische Regeering het wenschelijk om, alvorens nopens het al dan niet voortzetten van bedoelde teelt eene beslissing te nemen, den uitslag af te wachten van eene door haar bevolen proef (zie blz. 180 hierna), of niet betere prijzen te behalen zijn door Liberia-koffie als legkoffie aan de markt te brengen, waarmede ook particuliere ondernemers reeds begonnen zijn.

Ingevolge de verschillende gouvernementsbesluiten, regelende de in den westmoesson 1898/99 in cultuurdienst te volbrengen bijplantingen, zullen in het nieuwe plantjaar nagenoeg evenveel boomen als in 1897/98 in den grond zijn te brengen, namelijk 4 627 200, doch daaronder van de Liberia-soort 1 350 600, d. i. omstreeks 100 000 minder dan voor het jaar te voren bepaald was. [1]) Met bedoelde bijplanting (de ontginning daaronder begrepen) werden belast 138 215 cultuurdienstplichtige gezinnen (5069 meer dan in 1897/98), behoorende tot 1593 dessa's (14 minder dan in 1897/98), zoodat dooreengenomen de planttaak neerkwam op ruim 33 boomen per gezin, tegen 35 boomen in 1897/98. Daar het aantal nog in de cultuurplannen begrepen dessa's en cultuurdienstplichtige gezinnen — op het tijdstip dat de „voorstelstaten" betreffende de in 1898/99 te bewerkstelligen bijplantingen werden opgemaakt, d. i. in den aanvang van 1898, — wordt opgegeven te hebben bedragen 2933 en 264 421, blijken dus 46 pct. dezer dessa's en 48 pct. dezer cultuurdienstplichtigen tijdelijk van ontginning en bijplanting te zijn vrijgesteld, hetgeen in 1897/98 het geval was geweest met respectievelijk 50 en 52 pct. Dat in 1898/99 van verplichte bijplanting werden vrijgesteld 48 pct. der in de cultuurplannen begrepen gezinnen (de niet meer in de cultuurplannen voorkomende, maar toch nog bij de cultuur betrokken gezinnen waren, als reeds voorgoed van bijplanting ontheven, nog enkel belast met het onderhoud van bestaande aanplantingen) was, met betrekking tot 35 135 gezinnen (ruim 13 pct. van het genoemd totaal van 264 421), behoorende tot 340 dessa's, hieraan toe te schrijven dat zij reeds eene voldoende productie inleverden, m. a. w. omdat de gemiddelde levering gedurende de laatste drie jaren het daarvoor vastgestelde minimum had bereikt. Dit gold o. a. voor 126 dessa's in Pasoeroean, 112 in de Preanger Regentschappen, 35 in Pekalongan en 31 in Tagal. Wat betreft de andere in 1898/99 niet met bijplanting belaste 91 071 gezinnen, behoorende tot 1000 dessa's, werd vrijstelling verleend om eene der volgende redenen: gebrek aan voor de cultuur geschikte gronden binnen redelijken afstand, het aanleggen en onderhouden van grootere plantsoenen dan gelast was, het onderhouden van goed geslaagde vrijwillige aanplantingen (deze drieërlei redenen deden zich voor in de meeste gewesten); verder: ongeschiktheid van den grond voor beplanting met gewone koffie en te hooge ligging voor beplanting met Liberia-koffie (Bandar Sidaijoe in Pekalongan), en eindelijk de wenschelijkheid om de bevolking van eenige dessa's (in Kadoe en Madioen) in de gelegenheid te stellen om door bemesting en diepe grondbewerking hare achterlijke tuinen te hulp te komen.

Had in 1897/98 ongeveer de helft der in dat cultuurjaar met *verplichte* bijplanting belaste cultuurdienstplichtigen, op den voet als in de laatste jaren, weder bijslag genoten zoowel voor het tot stand brengen van het nieuwe plantsoen als voor het onderhoud van de in de twee voorafgegane jaren aangelegde aanplantingen, — voor de verplichte bijplanting gedurende 1898/99 is, overeenkomstig de op blz. 174 hiervóór medegedeelde beslissing, nergens meer bijslag toegekend. Echter rustte op het bestuur de verplichting, vermits daarop den betrokken cultuurdienstplichtigen uitzicht was gegeven, om in 1898/99 nog bijslag te voldoen voor het onderhoud van het in 1897/98 en (of) in 1896/97 onder genot van zoodanige tegemoetkoming op hoog gezag tot stand gebracht plantsoen. De nakoming van deze verbintenis vorderde ten opzichte van 92 156 cultuurdienstplichtigen, behoorende tot 1179 dessa's, eene uitgaaf van f 54 026 (verg. n°. 37 van de stukken der Indische begrooting voor 1900). [2])

Omtrent het op ruimere schaal dan tot dusver dienstbaar maken van het bijslagstelsel aan de aanmoediging van de *vrijwillige* koffieteelt der bevolking in de onder het monopolie vallende gewesten zijn in 't laatst van 1898 voorstellen van de residenten gevraagd. Zooals vroeger reeds is gemeld (zie o. a. het slot van het overzicht gedrukt als n°. 39 van de stukken der Indische begrooting voor 1898, zoomede het verslag van dat jaar, blz. 146), komen de enkele reeds in gang zijnde proeven van dien aard — waaromtrent algemeen gunstig wordt gerapporteerd — hoofdzakelijk hierop neer dat in den loop van 1897 aan de bij zekere terreinen in de districten Tjikalong (Preanger Regentschappen), Tengger (Pasoeroean), Kandangan (Probolinggo) en Djaboeng (Soerabaija) betrokken inlanders de gelegenheid is geopend om, door zich bereid te verklaren aldaar op de door het bestuur noodig geachte voorwaarden in vrijen arbeid koffieplantsoen tot stand te brengen en dit goed te verzorgen, zich gedurende de eerste drie levensjaren van dat plantsoen eene door het bestuur in termijnen te betalen tegemoetkoming te zien toegelegd, waarvan het bedrag naar omstandigheden bepaald werd op f 75, f 90, f 105 en f 125 per bouw. In Tjikalong had de maatregel betrekking tot 50 bouws aanplant 1897/98, in Tengger tot 100 bouws dito (hier gold het herbeplanting van gestorven monosoekotuinen), in Kandangan tot 34 bouws aanplant 1897/98 en tot 34 bouws aanplant 1898/99, en in Djaboeng tot $12^3/_4$ bouws, enkel aanplant 1897/98. Daar in Tengger de termijnen van uitbetaling van de tegemoetkoming bij uitzondering over slechts twee jaren liepen, werd bij gouvernementsbesluit dd. 13 April 1899 n°. 5 een nieuw crediet toegestaan, thans van f 23 000 (waaronder f 4800 voor kosten van toezicht gedurende twee jaren door tijdelijke hulpmantri's en f 200 voor opmeting en kaarteering) en geldende voor de voortzetting in 1899/1900 van de voorschreven vernieuwing van uitgestorven complexen over eene gezamenlijke oppervlakte van 200 bouws, met verhooging van de tegemoetkoming, weder in twee jaren (1899 en 1900) uit te keeren, van f 75 tot f 90 per bouw, dit laatste in verband o. a. met de gebleken wenschelijkheid om af te zien van de aanvankelijk toegepaste tusschen-beplanting van tweede gewassen, vermits dit den regelmatigen groei van het koffieplantsoen bleek te schaden. Voorts is bij eene andere beschikking van April jl. een crediet van f 22 440 toegestaan om de besproken wijze van aanmoediging der vrije teelt ook te beproeven in het district Gading der residentie Probolinggo, waar 5 dessa's, met 935 planters, aannamen om in den westmoesson 1899/1900 op eenige sedert ettelijke jaren onbebouwd gebleven terreinen in de Jang-streken, niet behoorende tot de voor de verplichte koffieteelt gereserveerde gronden, ieder $^1/_4$ bouw, dus in 't geheel $233^3/_4$ bouws, op de door het bestuur gestelde voorwaarden, vrijwillig met koffie te beplanten en verder te onderhouden, tegen een, in 1899 met f 48, in 1900 met f 32 en in 1901 met f 16 uit te betalen, bedrag van f 96 per bouw. Bij al de hiervóór bedoelde geldelijk gesteunde vrijwillige aanplantingen geldt het de teelt van gewone koffie, uitgenomen alleen wat betreft de 50 bouws in het district Tjikalong en een klein gedeelte ($2^1/_4$ bouws) van de aanplantingen in het district Djaboeng, op welke terreinen Liberia-koffie wordt geplant.

Voor eenig in 1898/99 vrijwillig tot stand te brengen Liberia-plantsoen (ditmaal 15 bouws) door een 40-tal dessa's van het niet meer bij de gouvernementskoffiecultuur ingedeelde district Kawali (residentie Cheribon) werd voorts nog bijslag toegestaan naar den sedert 1895/96 aldaar gevolgden maatstaf, namelijk f 15 per bouw, en voor onderhoud gedurende 1898/99 van 190 bouws tweejarig en 108 bouws éénjarig plantsoen respectievelijk f 5 en f 10 per bouw, in 't geheel derhalve f 2480, waarbij nog kwam f 110, doordien aan 1 dessa van het koffiedistrict Pendjaloe (mede in Cheribon), welke in 1897/98 5 bouws vrijwillig Liberia-plantsoen had tot stand gebracht en dit in 1898/99 met 4 bouws wenschte

[1]) Daar er op één bouw gemiddeld 600 Liberia-boomen, tegen 1500 van de gewone soort, geplant worden, moet voor dit aantal van 1 350 600 Liberia-boomen eene uitgestrektheid van p. m. 2250 bouws en voor de 3 276 600 koffieboomen van de gewone soort eene iets kleinere uitgestrektheid (p. m. 2200 bouws) in ontginning worden gebracht.

[2]) Met inbegrip van een niet afzonderlijk opgegeven bedrag, in 1897/98 reeds in enkele gevallen aangewend tot aanmoediging van *vrijwillige* koffie-aanplantingen (welk bedrag op niet veel meer dan op f 11 000 à f 12 000 zal zijn te stellen), werd over gemeld cultuurjaar — zooals nu blijkt — in 't geheel aan bijslag uitgegeven f 214 094. De ten vorigen jare gedane opgaaf omtrent het als bijslag over 1897/98 besteed bedrag was namelijk niet volledig, daar hier te lande toen nog niet bekend was hoeveel was toegestaan voor de voortzetting van de in de districten Kampak, Ngrajoen en Panggoel (residentie Kediri), onder toekenning van de in 't verslag van 1897 (blz. 199/200) vermelde betalingen, als proef toegepaste intensieve cultuurwijze. Thans blijkt dat gedurende 1897/98 voor dit doel werd uitgegeven f 18 307. Bedoelde proef heeft echter niet aan de verwachting beantwoord, en zelfs is besloten — zooals reeds hiervóór is vermeld — de verplichte cultuur er geheel los te laten. Ondanks de betere werkwijze toch bleek het niet doenlijk de cultuur tot nieuw leven te brengen, zoodat dan ook de toegelegde betalingen er niet toe leidden om bij de bevolking lust voor de cultuur op te wekken.

uit te breiden, eene tegemoetkoming gedurende 1898/99 werd toegezegd van f 10 per bouw voor onderhoud van eerstbedoeld eenjarig plantsoen en van f 15 per bouw voor het aanleggen van laatstbedoeld plantsoen.

In de ongunstige oeconomische omstandigheden, waarin de koffieplantende bevolking in de afdeeling Malang (residentie Pasoeroean) verkeerde ten gevolge van den geringen koffieoogst van 1898 en van de verminderde gelegenheid, die er voor haar bestond om op andere wijze in haar levensonderhoud te voorzien uit hoofde van den gedrukten toestand van vele particuliere koffieondernemingen en den achteruitgang van den handel in suikerrietstekken, vond de Indische Regeering aanleiding (September 1898) tot een buitengewonen maatregel, namelijk tot beschikbaarstelling — ten laste van het excedent-hoofdgeld (zie art. 123 van het IIde hoofdstuk zoowel van de Indische begrooting voor 1898 als van die voor 1899) — van een crediet van f 163 545 (waaronder f 3170 voor kosten van opmeting en f 1875 voor kosten van toezicht), ten einde de bevolking in de gemelde afdeeling, — welke op zich genomen had, naar den maatstaf van 200 boomen per persoon, daaronder begrepen het aantal dat anders in cultuurdienst zou zijn bij te planten, in den westmoesson 1898/99 in 't geheel 1585 bouws nieuw koffieplantsoen tot stand te brengen, — in de gelegenheid te stellen om die bijplanting (met de noodige ontginning), overeenkomstig de eischen der cultuurplannen, in vrijwilligen arbeid te bewerkstelligen tegen genot — evenals op de erfpachtsondernemingen betaald wordt — van f 100 per bouw (hieronder f 10 voor den aanleg van toegangswegen). Intusschen was reeds in Mei 1898 den resident, in afwachting van eene beschikking op zijne tot dezen maatregel geleid hebbende voorstellen, de beschikking gegeven over f 1350 voor den aankoop van zaadkoffie en over f 7500 (dit laatste bedrag mede ten laste van het excedent-hoofdgeld) voor den aanleg van kweekbedden in vrijen arbeid, ten einde van eene voldoende hoeveelheid plantmateriaal verzekerd te zijn.

Een groot gedeelte van het benoodigde zaad voor de in de verschillende gewesten gedurende 1899/1900 in cultuurdienst tot stand te brengen bijplantingen, namelijk 134 pikol zoogenaamd Padang-zaad en 94 pikol Liberia-zaad, werd van gouvernementswege weder aangeschaft bij particuliere ondernemingen. Liet de kiemkracht van dit (op Sumatra aangekochte) Padang-zaad over het algemeen niet te wenschen over, zoo bleek toch weder dat de daarvan verkregen plantjes in de kweekbedden in gelijke mate aan bladziekte onderhevig waren als die verkregen uit op Java ingezameld zaad. Het Liberia-zaad kwam in vele streken minder goed op: zoo ontkiemde daarvan in Pekalongan niet meer dan 2 pct. en in de afdeeling Kediri der residentie van dien naam slechts 15 pct., terwijl het in de afdeeling Trenggalek van laatstgemeld gewest in het geheel niet tot ontkieming kwam. Waar voor de verplichte bijplantingen gekweekt plantmateriaal over was, werd het aan de bevolking verstrekt voor hare vrijwillige aanplantingen, waarvan vooral in Tagal gretig gebruik werd gemaakt.

Met opzicht tot pluk en bereiding van het aan de verplichte levering onderworpen koffieproduct vallen weinig bijzonderheden te vermelden. Over het algemeen was de weersgesteldheid daarvoor gunstig. Waar, gelijk in Pasoeroean reeds sedert eenige jaren het geval is, pluk en bereiding geschieden onder toezicht van daarvoor tijdelijk in dienst gesteld personeel, liet een en ander weinig te wenschen over. Voor de bereiding van de Liberia-koffie bedient de bevolking zich hier en daar (in de Preanger Regentschappen en o. a. ook in Cheribon en Bagelen) van door het bestuur verstrekte handpulpers. Ook in Samarang waren er vroeger eenige naar het Preanger-model vervaardigde aan de bevolking verstrekt, doch daar wordt er weinig gebruik van gemaakt, omdat de bezitters van Liberia-plantsoen in genoemd gewest voor hunne kleine oogsten de samenstelling dier toestellen te ingewikkeld vinden.

Fabriekmatige bereiding van aan de verplichte levering onderworpen koffie vond in 1898, evenals in de laatste jaren, uitsluitend plaats in eenige koffiecentra der afdeeling Malang (Pasoeroean), doch thans slechts bij vier van de zes bereidingsetablissementen, daar de licentiehouder voor de districten Kotta Malang, Penanggoengan en Ngantang van zijne drie etablissementen te Bedali, Batoe Sisir en Ngroto bij het eerste in 1898 geen product ter verwerking opkocht, terwijl van de drie andere bereidings-etablissementen Karangan, Magoewan en Toempang, toebehoorende aan de drie andere licentiehouders — één voor elk der districten Karanglo, Senggoro en Pakis — dat te Toempang in laatstgemeld district mede niet in werking was. In verband met den zeer geringen oogst van 1898 was ook het bedrijf bij de vier in werking geweest zijnde etablissementen van veel minder beteekenis dan in 1897. Terwijl in dat jaar binnen de vier licentiekringen (6 districten) de koffieoogst der bevolking had opgeleverd 159 123 pikol, was dit cijfer in 1898 slechts 27 518, waarvan in de 4 districten, waar toen fabriekmatige bereiding plaats vond, 16 985 pikol. De door licentiehouders verwerkte hoeveelheid beliep dan ook in 1897 (aan bereid product) 20 987 pikol, doch in 1898 slechts 3035 pikol (daaronder aan 2de soort in 1897 419 en in 1898 35 pikol). [1])

Ook in 1898 trad de licentiehouder voor het district Karanglo niet toe tot de nieuwe voorwaarden voor het licentiebedrijf, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 72 en door de drie anderen reeds aanstonds aanvaard. Verzoeken van de bedoelde vier ondernemers, om zich het recht tot uitoefening van hun bedrijf toegekend te zien voor een langeren termijn dan waarvoor hunne indertijd voor 15 jaren verleende licentie geldt, waren omstreeks medio 1899 in behandeling. Het lag in de bedoeling om, wanneer zich geen bezwaren mochten blijken voor te doen tegen de inwilliging van die verzoeken, hun, met intrekking van de loopende licenties, nieuwe voor de eerstvolgende 15 jaren te verleenen, doch dan op den voet van de op dit stuk bij ordonnantie van 10 Juli 1899 (Indisch Staatsblad n°. 208) op sommige punten aangevulde en opnieuw afgekondigde bepalingen. Deze nieuwe regeling behelst, behalve eene verduidelijkte redactie van eene der oude bepalingen en eene aanwijzing wie wegens de overtreding van de met straf bedreigde bepalingen der ordonnantie als de aansprakelijke persoon moet worden aangemerkt bijaldien de onderneming in handen is van eene naamlooze vennootschap, verder deze twee door de ondervinding als nuttig aangetoonde voorzieningen: 1°. dat de keus ook van den beheerder der onderneming (en dus niet enkel van de geëmployeerden) onderworpen is aan de goedkeuring van het hoofd van plaatselijk bestuur, dat tevens het ontslag van den beheerder kan vorderen, en 2°. dat onder de redenen, welke het hoofd van gewestelijk bestuur aanleiding kunnen geven tot intrekking van de licentie, behoudens recht van beroep van de zijde des ondernemers op den Gouverneur-Generaal, ook is opgenomen het geval dat de onderneming één of meer jaren niet, of naar het oordeel van den gewestelijken bestuurder niet naar behooren, wordt geëxploiteerd.

De voorgenomen oprichting, ingevolge de door den resident van Pasoeroean in 1897 verleende twee nieuwe licenties, van bereidings-etablissementen te Pagergoenoeng (Bringin) en Podo (zie het verslag van 1898, blz. 147) kwam nog niet tot uitvoering. Wat de nog ongebruikt gelaten licenties in andere gewesten betreft, kwam er één, indertijd verleend voor twee districten der residentie Tagal, te vervallen.

Was ook voor 1898 weder, evenals telken jare sedert 1895, aan de tot de regeling in Indisch Staatsblad 1895 n°. 72 toegetreden licentiehouders, onder bepaalde voorwaarden, gelegenheid geschonken om vooruitbetaling te erlangen op het onbereid product in verhouding tot de hoeveelheid door hen ingekocht, evenzeer werd voortgegaan met het verstrekken van gouvernementsvoorschotten op het door hen te oogsten product aan de inlandsche bezitters van koffietuinen niet alleen in Pasoeroean, maar ook in Probolinggo en de Preanger Regentschappen. Wat betreft de districten in eerstgenoemd gewest waar licentiehouders hun bedrijf uitoefenen, werd, bij het verleenen van voorschotten aan de tuinbezitters, bepaald dat desverkiezende de verrekening zou kunnen geschieden met het bij de licentiehouders door hen ingeleverd onbereid product. Deze laatste voorwaarde van terugbetaling werd echter door slechts weinigen aanvaard. De door koffietuinbezitters van landswege genoten vooruitbetalingen — overal tot het volle bedrag vóór het einde des jaars verrekend door inlevering van product — beliepen voor 9 van de 11 koffiedistricten van Pasoeroean (de districten Gondanglegi en Karanglo om gelijke redenen als in 1897 uitgezonderd) f 99 568, overeenkomende met het bij gouvernementsbesluit toegestaan bedrag; doch in Probolinggo (alleen in het district Tengger) f 20 500 (f 9500 minder dan was toegestaan) en in de Preanger Regentschappen (districten Oedjoeng Broeng Koelon, Oedjoeng

[1]) Per etablissement waren in 1898 de hoeveelheden 1ste en 2de soort als volgt: Batoe Sisir 1599.89 en 7.49$^{3}/_{5}$, Ngroto 289.46 en 1.11$^{1}/_{5}$, Karangan 382.39$^{4}/_{5}$ en 5.74$^{2}/_{5}$ en Magoewan 728.55$^{4}/_{5}$ en 21.02$^{4}/_{5}$ pikol.

Broeng Wetan, Tjilokotot, Tandjongsari, Soemedang en Darmaredja) f 8510 (f 81 490 minder dan het voor dit doel, alleen voor de vier eerstbedoelde districten, beschikbaar gestelde crediet, dat nog gebaseerd was op minder afwijkende oogstcijfers dan de zeer tegengevallen productie van 1898).

Daar algemeen de gouvernements-koffieoogst in 1898 zeer slecht uitviel (de inlevering in 's lands pakhuizen beliep nog geen $^1/_5$ van de hoeveelheid in 1897 verkregen) waren ook de aanhalingen van de aan de verplichte levering onttrokken koffie van minder omvang; in 't geheel werd namelijk de hand gelegd, in al de 14 koffiegewesten buiten de Vorstenlanden, op 150 pikol, tegen 445 pikol in 1897 en tusschen de 300 à 400 pikol in elk der jaren 1894 t/m 1896. De aanhalingen waren het belangrijkst in de Preanger Regentschappen, namelijk 63 pikol, zoomede in Pasoeroean en Bezoeki [1]), in elk van welke beide gewesten zij ruim 21 pikol bedroegen. Maatregelen tot nadere verscherping van het toezicht tegen deze benadeeling van den lande waren met betrekking tot de Preanger Regentschappen bij de Indische Regeering in overweging, aangezien weder gegrond vermoeden rees dat een deel van het in te leveren Preanger-product heimelijk was uitgevoerd naar de naburige niet meer onder het monopolie vallende residentie Krawang. [2]) Van den sedert langeren of korteren tijd in nog negen andere gewesten toegepasten maatregel om tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering te doen waken door daartoe tijdelijk aangesteld buitengewoon personeel, is de Indische Regeering sedert den aanvang van 1899 teruggekomen ten opzichte van Pekalongan, Bagelen en Kediri, en zulks uit overweging dat in deze drie gewesten de uitgaven, voor de zoogenaamde koffiepolitie gevorderd, ook in verband met de lage marktprijzen van het product, niet meer in verhouding stonden tot de voordeelen. Dat intusschen in belangrijker koffiegewesten de voor de koffiebewaking getroffen buitengewone politiemaatregelen doel troffen, kan o. a. worden afgeleid uit het feit dat in sommige gewesten gegoede inlanders en warenghouders zich tegen vrij hooge prijzen van koffie voorzien bij tot den verkoop hiervan in het klein gerechtigde personen, dan wel op de koffievendutiën (zie de volgende blz.), waaruit volgt dat het niet meer zoo gemakkelijk is langs clandestienen weg aan koffie te komen. [3])

Een nieuwe maatregel op het stuk der koffiepolitie is vervat in de ordonnantie van 16 Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 115), waarbij aan de gewestelijke bestuurders op Java en Madura de gelegenheid is gegeven om, waar noodig, verbodsbepalingen uit te vaardigen tegen het zonder vergunning vervoeren, doen vervoeren of in ontvangst of bewaring nemen van koffiebladeren, en zulks ten einde het in enkele streken voorkomende kwaad te kunnen beteugelen, dat de koffieheesters van hunne bladeren worden beroofd om daarvan een aftreksel te maken, dat in de plaats van den gewonen koffiedrank als genotmiddel wordt gebezigd.

Met uitzondering van enkele streken in Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Banjoemas en Kediri, waar de bladziekte min of meer hevig optrad en hier en daar zelfs merkbaar nadeel teweegbracht, vertoonde zich de ziekte in de verschillende gewesten slechts sporadisch. In het verslagjaar werd echter voor een drietal afdeelingen, met namen Malang (Pasoeroean), Loemadjang (Probolinggo) en Blitar (Kediri), gewag gemaakt van eene tot dusver in de gouvernements-aanplantingen onbekende wortelziekte, namelijk van de zoogenaamde aaltjesziekte, welker voorkomen sedert een paar jaren hier en daar op de particuliere koffieondernemingen viel op te merken. De ziekte wordt, blijkens een door den aan het particulier proefstation voor koffie te Buitenzorg verbonden kruidkundige, professor dr. W. F. A. Zimmermann, laatstelijk op een paar landelijke ondernemingen ingesteld onderzoek, veroorzaakt door eene soort van nematode (een microscopisch klein organisme), die de wortels aantast. Een afdoend bestrijdingsmiddel tegen deze ziekte, welke zich openbaart door het pleksgewijze afsterven van de aanplantingen, werd nog niet gevonden.

De wortelziekte in de vanouds voor beschaduwing van het koffieplantsoen gebezigde dadapboomen [4]) bleef zich over geheel Java openbaren, doch nam nergens belangrijk toe.

Hiervóór viel reeds een paar malen te wijzen op den kleinen koffieoogst van 1898, welke uitkomst hoofdzakelijk het gevolg was — zooals ook vroeger meermalen is voorgekomen — van den zeer grooten vruchtdracht der boomen in het voorafgegane jaar. Was toch in 1897 bij 's lands pakhuizen ingenomen (met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden) 474 221 pikol (uitmakende, na dat van de jaren 1889 en 1892, ad respectievelijk 577 157 en 692 446 pikol, het hoogste leveringscijfer van het tienjarig tijdvak 1889 t/m 1898, de gouvernementskoffieoogst van 1898 bracht (met inbegrip van de 2041 pikol uit de Vorstenlanden) niet meer dan 91 691 pikol [5]) in 's lands pakhuizen en nam dus in de rij van de laatste tien jaren eene der laagste plaatsen in, zooals trouwens het geval ook was met de op de rijke oogsten van 1889 en 1892 onmiddellijk gevolgde jaren 1890 en 1893, welke den lande slechts 95 585 en 69 037 pikol afwierpen. [6]) Evenals in 1897 deelden in 1898 de residentiën Pasoeroean en Preanger Regentschappen alleen voor ruim $^2/_3$ in de opgegeven productie, welke, op 2126 pikol na, geheel uit 1ste soort koffie bestond. Aan Liberiakoffie bevond zich onder het ingeleverde uit de gouvernementsresidentiën 9752 en uit de Vorstenlanden 904 pikol, in 't geheel dus 10 656 pikol. [7]) In de vijf voorafgegane jaren had de inlevering van die soort achtereenvolgens bedragen 622, 1670, 2183, 6652 en 3641 pikol.

Het aantal inkooppakhuizen werd in 7 gewesten met 9 verminderd en beliep dientengevolge op ult. 1898 (ongerekend de Vorstenlanden) 377. Inkoop en afvoer van het product ondervonden nergens stremming, uitgenomen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen), waar in den aanvang de afvoer wat traag plaats had. Bij het einde des jaars was bijna overal het product reeds afgeleverd naar de doorvoer- of afscheeppakhuizen.

Nadeelige invloeden op de qualiteit van het in 1898 ingeleverd product tijdens het zich in de pakhuizen bevond werden niet waargenomen; voor geregeld omwerken en ventilatie werd overal zorg gedragen. Slechts in enkele streken werd het verschijnsel van verkleuren en bont worden van de koffie opgemerkt, o. a. hier en daar in Kadoe en Kediri. In enkele inkooppakhuizen in Banjoemas en Bagelen en in één van elk der gewesten Preanger Regentschappen, Pekalongan en Kadoe werd de koffie door snuitkever aangetast.

Bij twee pakhuizen in Madioen werd meer onderwicht dan de toegestane spillage bevonden, waarvan de oorzaak bleek te liggen in sterke indroging van het product. Voorts was in het pakhuis te Loemadjang (Probolinggo) eene aanzienlijke hoeveel-

---

[1]) Zooals bij de schriftelijke toelichting van de Indische begrooting voor 1898 werd medegedeeld (zie ook het verslag van 1897, blz. 205), bestond het voornemen om in de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki, waar het koffiemonopolie tot dusver feitelijk niet was toegepast, de bevolking op formeele wijze de vrije beschikking over haar koffieproduct te geven. Omtrent de uitvoering van dien maatregel waren in Mei 1899 door den directeur van binnenlandsch bestuur voorstellen gedaan.

[2]) Het product der inlandsche koffieaanplantingen in Krawang wordt geacht in 1898 ten hoogste 200 pikol te hebben bedragen, en toch beliep de van daar uitgevoerde hoeveelheid, blijkens de daarvoor afgegeven geleidepassen, 696 pikol.

[3]) Omtrent het aantal wegens verboden handel in koffie gedurende 1898 op de politierol of door den landraad gestrafte personen (inlanders en Chineezen) zijn slechts met betrekking tot vier gewesten opgaven ontvangen, waaruit blijkt dat dit aantal bedroeg in Tagal 55, in Banjoemas 342, in Bagelen 44 en in Kadoe 7.

[4]) Ook afgescheiden van deze ziekte heeft de ondervinding geleerd dat in vele streken de dadapboom niet veel langer leeft dan het koffieplantsoen en zelfs vaak eerder afsterft. Daarom wordt tegenwoordig in zulke streken de dadap niet meer uitsluitend voor schaduwhout gebruikt, maar is hij geheel of gedeeltelijk vervangen door andere boomen, veelal albizzia-soorten, die het terrein blijven beschaduwen ook wanneer het koffieplantsoen is afgeschreven, hetgeen aan het in goeden staat houden van de afgeschreven tuinen bevorderlijk is.

[5]) Wegens nadeelige weersinvloeden, waardoor o. a. een belangrijk deel van den aanvankelijk min of meer rijken bloei vernield werd, is in het loopende jaar de oogst mede niet gunstig. Volgens de raming van ult. Juli jl. meende men op niet meer dan 210 000 pikol te mogen rekenen (waarvan 13 500 pikol Liberia-soort). De inlevering had tot dien datum bedragen 159 676 pikol. In dezelfde zeven maanden van 1897 was ingeleverd 205 083 en van 1898 70 913 pikol.

[6]) Bij deze en de voorgaande cijfers zijn als ingeleverd ook medegerekend de hoeveelheden aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie (in de besproken tien jaren uiteengeloopen hebbende tusschen 150 en 445 pikol), doch is geen rekening gehouden met overwichten en minderbevindingen bij uitlevering uit de inkoop- naar de doorvoer- en afscheeppakhuizen. In den regel laten de overwichten na aftrek van de minderbevindingen voor alle gewesten gezamenlijk nog een voordeelig verschil van p. m. 100 à 200 pikol.

[7]) In den aanvang van 1899 is dezerzijds aan het oordeel van den Gouverneur-Generaal de vraag onderworpen of, bijaldien de levering uit de Vorstenlanden in toenemende mate uit Liberia-koffie mocht gaan bestaan, de vorsten aldaar er niet op dienen voorbereid te worden dat daarvan eene herziening van de hun ingevolge Indisch Staatsblad 1896 n°. 99 te goed gedaan wordende inkoopsprijzen het gevolg zal moeten wezen.

heid inferieure koffie als 1ste soort ingenomen, voor welk feit de betrokken inkooppakhuismeester met f 1935 is belast geworden. Een hulppakhuismeester in Kadoe werd, wegens een geldelijk tekort van f 116, uit zijne betrekking ontslagen en gerechtelijk vervolgd. In het algemeen pakhuis te Pekalongan werd een tekort bevonden van ruim 53 pikol koffie (Java- en Liberia-koffie). Daar hier oneerlijkheid in het spel scheen te zijn, werd de betrokken pakhuismeester, in afwachting van den uitslag van het onderzoek, in zijne betrekking geschorst. Overigens was nergens van belangrijke over- of onderwichten sprake.

De uitkomsten van de tegeldemaking van het product, ook wat betreft de in Indië verkochte hoeveelheden, vindt men over 1898 en tevens over een gedeelte van 1899 vermeld in tabel II van bijlage SS hierachter. [1]) Van het op Java aan het Gouvernement geleverd product werden in 1898 hier te lande verkocht 185 515 pikol (178 259 pikol uit den oogst van 1897 en 7256 pikol uit de oogsten van 1896 en 1898), terwijl in de vier groote veilingen te Batavia van de aangeboden 98 778 pikol (71 340 pikol oogst 1898 en 27 438 pikol oogst 1897) werden verkocht 84 438 pikol, zijnde in twee veilingen 14 340 pikol (waaronder 9338 pikol uit den oogst van 1897) deels opgehouden, deels niet in veiling gebracht, nadat voor eenige kavelingen van dezelfde partijen te lage biedingen (beneden de kort vóór de veiling vastgestelde limite-prijzen) waren verkregen. Op 23 plaatsen van Java en Madura, waar de handel niet of niet in voldoende mate in de behoefte voor het verbruik voorziet, werd overigens gedurende 1898 op onderscheidene tijdstippen nog publiek verkocht (verg. blz. 5 van bijlage QQ hierachter) eene totale hoeveelheid van 1846 pikol (voor het meerendeel uit den oogst van 1898), daaronder begrepen 62 pikol Liberia-koffie, van welke soort gedurende 1898 in de veilingen hier te lande werden te gelde gemaakt p. m. 2590 pikol (zie omtrent de daarvoor bedongen prijzen voormelde tabel II van bijlage SS).

Het gebruik om een deel van den gouvernements-oogst van gewone koffie eerst na één- of meerjarige opschuring in Indië hier te lande aan de markt te brengen, zal dit jaar voor 't eerst worden uitgestrekt tot de Liberia-soort (verg. wat daaromtrent gezegd is op blz. 177 hiervóór). Ter beoordeeling of ook bij deze koffie, evenals bij de Java-soort, zich voor legkoffie een gunstig prijsverschil tegenover versch verscheepte koffie voordoet, zijn omstreeks medio Augustus jl. in hetzelfde stoomschip herwaarts afgeladen eene partij Liberia-koffie van 1149 pikol uit den oogst van 1898, welker verscheping door gemis aan laadruimte tot dusver vertraagd was en welke dientengevolge ongeveer een jaar tijds te Batavia is opgelegd gebleven, zoomede eene partij van 200 pikol Liberia-koffie uit den oogst van 1899. Tevens is in Augustus jl. last gegeven om, tot voortzetting van de proef, een door den directeur van binnenlandsch bestuur te bepalen gedeelte van den jongsten Liberia-oogst te bestemmen voor één- en tweejarigen opleg te Batavia.

De vraag of, bij gelijke behandeling als in Indië, opleg van koffie hier te lande mede gewenschte uitkomsten geeft, schijnt ontkennend te moeten worden beantwoord. Eene in September 1897 herwaarts verzonden partij van 25 pikol, ontleend aan het voor opleg te Batavia bestemde gedeelte van den Preanger-oogst van hetzelfde jaar, toch vertoonde, na gedurende twaalf maanden hier te lande, met inachtneming van de uit Indië ontvangen wenken, te zijn opgeschuurd geweest, nagenoeg geen verandering, terwijl het in Indië aangehouden en daar als legkoffie behandelde gedeelte van den Preanger-oogst, na te Batavia mede ongeveer één jaar te zijn opgeschuurd geweest, blijkens een in October 1898 daarvan genomen en in stopflesch herwaarts gezonden monster, belangrijk meer de voor den handel zoo gewenschte licht bruingele kleur had verkregen, zoodat dit monster dan ook in November 1898 door deskundigen te Amsterdam werd getaxeerd op f 0,46 per ½ K.G., terwijl aan de bij diezelfde gelegenheid getaxeerde twee monsters uit de hier te lande sedert October 1897 opgeschuurde partij (één van welke monsters echter niet opgeschuurd was geweest, maar aanstonds in eene stopflesch afzonderlijk was bewaard) geen hoogere waarde dan f 0,36 per ½ K.G. werd toegekend.

5°. Gouvernements-kina-onderneming.

De gebruikelijke statistiek van den omvang der kinaplantsoenen en kweekerijen op elk der acht tot de gouvernements-kina-onderneming in de Preanger Regentschappen behoorende etablissementen is opgenomen sub I van bijlage TT hierachter. De opgaven doen zien dat de plantsoenen bij het einde van 1898 111 920 boomen minder telden dan het jaar te voren, in 't geheel namelijk 2 637 650, bestaande voor 81 pct. uit c. ledgeriana en hybriden van c. ledgeriana en c. succirubra, en voor het overige bijna uitsluitend uit c. succirubra, welke percentages nagenoeg geen verschil opleveren met de opgaven van ult. 1897. In de kweekerijen (bij vier van de etablissementen) beschikte men bij het einde van 1898 over 1 603 000 planten, tegen slechts 152 000 het jaar te voren, welke vermeerdering bestond uit 1 205 000 ledgeriana- en 246 000 succirubra-planten.

Door de ruime opkomst van werkvolk konden in 1898 gedurende den oostmoesson alle tuinen eene degelijke bewerking ondergaan, waarbij vooral wordt gelet op het graven van diepe greppels, ter berging van onkruid en bladafval bij wijze van groene bemesting, van welk een en ander bij het invallen van de regens de goede uitwerking zich openbaarde in eene forsche en gezonde ontwikkeling der plantsoenen. De ondervinding met de sedert 1892 aangelegde proeftuinen heeft geleerd dat diepe bewerking van de bouwkruin niet alleen een zeer gunstigen invloed heeft op de productie, maar ook op het alcaloïdgehalte.

Hier en daar hadden de tuinen en de jonge plantjes in de kweekerijen van insecten te lijden, doch door doeltreffende middelen van bestrijding was de aangerichte schade betrekkelijk van weinig belang. Te Tirtasari en Rioeng Goenoeng kwam weder veel takkanker (djamoer oepas) voor. Na gedurende den drogen moesson verminderd te zijn, vertoonde de ziekte zich bij het invallen van de regens in de ententuinen te Tirtasari opnieuw en wel in zeer ernstige mate. Door de zieke deelen te verbranden na wegneming van den bast, werd de voortwoekering zooveel mogelijk tegengegaan. In de zaadbedden brak in den aanvang van 1899 (waarschijnlijk als een gevolg van de buitengewone vochtige weersgesteldheid in de voorafgegane maanden) eene ziekte uit, welke wel is waar spoedig tot staan werd gebracht, maar toch aan duizenden jonge plantjes het leven kostte, zoodat geen overtollige voorraad voorhanden bleef. Van de verleende machtiging (gouvernementsbesluit dd. 30 Januari 1899 n°. 8) om ondershands plantjes van de zaadbedden aan particuliere gegadigden te verkoopen, zoodra zou zijn gebleken dat er een overcompleet zou zijn, kon uit dien hoofde nog geen gebruik worden gemaakt.

Na de zoo overvloedige zaadzetting in 1897 was de bloei in 1898 zeer gering, zoodat verstrekkingen van kinazaad mede niet konden plaats vinden. Daarbij komt dat in den laatsten tijd bij het oogsten van kinazaad tot regel is aangenomen niet in te zamelen zoodra er slechts enkele planten gebloeid hebben, maar daarmede te wachten, tot van het geheele complex zaad verkregen kan worden, waardoor men er des te meer van verzekerd is zaad van uitnemende qualiteit te bekomen.

De productie der gouvernements-kina-onderneming bedroeg in 1898 306 696[5] K.G. ledgeriana-bast en 51 261 K.G. succirubra-(pharmaceutischen) bast, tegen respectievelijk 289 149 en 36 738 K.G. in 1897. De oogst werd in hoofdzaak verkregen door uitdunning van de onderdrukte boomen in de p. m. 10-jarige ledgeriana-tuinen. Uit de overige plantsoenen werd, ten einde de productie niet te hoog op te voeren, weinig bast geoogst, en wel uitsluitend van zieke boomen. Na aftrek van het in Indië aangehoudene voor de behoefte van den geneeskundigen dienst, zijnde 5547 K.G. ledgeriana- en 2174[5] K.G. succirubra-bast (eerstgenoemde hoeveelheid, met een gehalte van 6.11 pct. kininesulfaat, om door de Bandongsche kininefabriek — zie hierna — te worden verwerkt) beliep derhalve de voor de veilingen van 1899 herwaarts verscheepte gouvernementskinabast 301 149[5] K.G. ledgeriana (met een gemiddeld gehalte van 7.49 pct. kininesulfaat of 0.33 pct. meer dan het gehalte der in 1897 verscheepte partijen), benevens 49 086[5] K.G. succirubra.

Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 8 Juli 1899 n°. 10 zullen voortaan de op de gouvernements-kina-onderneming te oogsten basten, welke wegens hun laag gehalte niet in aanmerking komen om ten verkoop herwaarts te worden gezonden, en welke basten dus anders òf ongeoogst zouden blijven òf, voor zoover wel ingezameld, plaatselijk verbrand of als meststof gebezigd zouden worden, aan voormelde fabriek worden geleverd tegen een unitprijs van 3 cent, met dien verstande dat wanneer de uit dien bast verkregen zwavelzure kinine, na aftrek van de onkosten en van het fabricage-loon, een en ander op den voet der sedert medio Maart 1899 door de directie der fabriek aangenomen nieuwe algemeene voorwaarden voor de uitoefening van haar bedrijf,

[1]) Ten aanzien van de in 1895, 1896 en 1897 te Batavia verkochte gouvernementskoffie is in die tabel tevens opgegeven, voor zooveel dit op de plaatsen van aflading is kunnen worden nagegaan, hoeveel daarvan naar Nederland en hoeveel naar andere landen of plaatsen werd verscheept.

meer mocht opbrengen, dit meerdere binnen eene maand na de afrekening aan den lande zal worden uitgekeerd, zullende daarentegen, wanneer de verkoop van het uit den gouvernementsbast verkregen sulfaat verlies mocht blijken op te leveren, het Gouvernement den genoten prijs ten volle behouden. Bij de met de fabriek tot wederopzeggens te sluiten onderhandsche overeenkomst zouden overigens eenige afwijkingen van de algemeene voorwaarden moeten worden bedongen, o. a. ook dat de uit den gouvernementsbast verkregen kinine niet buiten Nederlandsch-Indië mag worden verkocht. Omtrent de werking van de regeling en de eventueel in het overeengekomene te brengen wijzigingen moet door den directeur der gouvernements-kina-onderneming uiterlijk binnen het jaar worden gerapporteerd.

Omtrent de geldelijke opbrengst en de sorteeringen van den in 1897 op de gouvernements-onderneming geoogsten en in 1898 hier te lande te gelde gemaakten kinabast vindt men opgaven in de tabellen II en III van de hiervóór aangehaalde bijlage TT, in welke laatste tabel tevens eene berekening voorkomt van het voordeelig verschil tusschen de baten en de lasten der onderneming voor elk der oogstjaren 1893 t/m 1897. Over de oogstjaren 1896 en 1897 bedraagt het berekende voordeelig verschil achtereenvolgens f 101 232 en f 109 716.

Het uitvoerig jaarverslag van den directeur der onderneming, den heer P. van Leersum, waarin ook over de verschillende met de cultuur in verband staande wetenschappelijke onderzoekingen wordt gehandeld, wordt gewoonlijk bestemd ter opneming in het „Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" (zie het jaarverslag over 1897 in deel LVIII van genoemd tijdschrift). Intusschen verschenen geregeld korte driemaandelijksche verslagen als extra-bijvoegsels van de Javasche Courant. De aan de onderneming verbonden botanist dr. J. P. Lotsy werd in December 1898 tijdelijk gesteld ter beschikking van den directeur van 's lands plantentuin, met de bestemming om de hem bij zijne instructie opgedragen onderzoekingen (verg. het verslag van 1896, blz. 209) verder voort te zetten in den bergtuin te Tjibodas. Voor den duur dezer toevoeging werd de bestaande instructie voor dr. Lotsy tijdelijk buiten werking gesteld en, met handhaving overigens van de omschrijving van zijne taak, een nieuw voorschrift nopens zijne dienstverhouding vastgesteld (gouvernementsbesluit dd. 2 Januari 1899 n°. 14).

Omtrent den in 1897 op Java in het leven geroepen nieuwen tak van bedrijf, de bereiding van kinine, bij de daartoe in de Preanger Regentschappen opgerichte fabrieken, een te Bandong en een te Pandan-Aroem, kan te dezer plaatse nog het volgende worden aangeteekend.

De Bandongsche kininefabriek, welke, na hare reeds in 't vorig verslag (blz. 150) vermelde uitbreiding, bij het einde van 1898 in staat was per etmaal 4000 K.G. bast te verwerken, dus gemiddeld per etmaal af te leveren 150 à 160 K.G. sulfaat, ondervond in 1898 van de zijde der bastproducenten nog niet in die mate medewerking als waarop zij meende te mogen rekenen, zoodat hare productie in dat jaar tot ongeveer 20 000 K.G. kinine-sulfaat (zwavelzure kinine) beperkt bleef, eene hoeveelheid welke in 1899 reeds in de eerste acht maanden werd bereikt. [1]) Door het Gouvernement werd in 1898 aan de fabriek de noodige bast afgestaan (zie hiervóór) voor de levering, in de voorgeschreven verpakkings-eenheden, tegen een overeengekomen vast fabricage-loon per K.G., van ruim 300 K.G. sulfaat, te keuren door den directeur der gouvernements-kina-onderneming, terwijl in 1899, ingevolge dezelfde machtiging (gouvernementsbesluit dd. 16 October 1893 n°. 7) zooveel gouvernementsbast zou beschikbaar mogen worden gesteld als vereischt werd voor de verkrijging van 1500 K.G. sulfaat, of, indien 's lands behoefte aan zwavelzure kinine grooter mocht blijken, van hetgeen daarboven nog zou te bestellen zijn. Tevens werd van gouvernementswege, echter zonder over te gaan tot verstrekking van bast, in October 1898 aan de kininefabriek te Pandan Aroem besteld 100 K.G. kinine-sulfaat, te leveren vóór ult. November 1898, en 500 K.G., te leveren in het 1ste en in het 3de kwartaal van 1899, een en ander mede in de overeengekomen verpakkingseenheden en te keuren vanwege den militairen pharmaceutischen dienst. Voor de door deze fabriek te leveren zwavelzure kinine is de voor elke partij te betalen prijs per eenheid bepaald op het gemiddelde der noteeringen van bedoeld sulfaat hier te lande gedurende de maand waarin de partij ter keuring is aangeboden.

Werd het bedrijf der Bandongsche fabriek reeds in 1898 van meer beteekenis dan in 1897 het geval was, bij die te Pandan Aroem werden in eerstgemeld jaar, door ziekte en afwezigheid van den daaraan verbonden scheikundige, de werkzaamheden herhaaldelijk onderbroken, zoodat eerst in het begin van 1899 van eene regelmatige exploitatie sprake kon zijn. Men slaagde er in een product te vervaardigen, dat aan alle eischen voldoet, zoodat de verkoop daarvan tot goede prijzen geen bezwaar heeft opgeleverd. Het streven bleef nog gericht op vermindering van de fabricage-kosten. Bij de Bandongsche kininefabriek is in Maart 1899 tot verlaging van het fabricage-loon overgegaan. Ook het product van deze fabriek voldoet in alle opzichten. Het Bandongsche sulfaat wordt voor rekening van de bastproducenten verkocht, niet door de fabriek, maar door eene handelsfirma te Samarang. Ook levert de fabriek ten behoeve van vele apotheken in Indië ruwe kinine af zoowel in poedervorm als bereid tot pillen.

Het voornemen bestond om in de Preanger Regentschappen eene derde kininefabriek op te richten, en wel te Pengalengan.

4°. Landbouwondernemingen uitsluitend op contracten met de inlandsche bevolking berustende, en ondernemingen tot opkoop en bereiding van landbouwproducten.

De in 't vorig verslag (blz. 151) aangekondigde nadere voorzieningen om, ter betere beschermiug van de oeconomische belangen van den inlander in de cultuurcentra van Java en Madura, de (voorloopige) regeling in Indisch Staatsblad 1894 n°. 87 (toegelicht in n°. 4917 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), betreffende het in werking brengen van nieuwe suikerondernemingen aldaar, berustende op overeenkomsten met de inlandsche bevolking, meer tot haar recht te doen komen en tevens uit te breiden tot indigo- en c. q. andere ondernemingen, welke voor haar bedrijf de beschikking over grond en water behoeven, waren, bij de afsluiting hier te lande van dit gedeelte van het verslag, op het punt van tot stand te komen. [2])

Afgescheiden van hetgeen nog zal blijken verordend te moeten worden om ook op het stuk der grondverhuring door inlanders aan niet-inlanders, met herziening van Indisch Staatsblad 1895 n°. 247 en van de daarbij behoorende uitvoeringsvoorschriften (Bijblad n°. 5084), eene meer aan de eischen beantwoordende regeling in het leven te roepen [3]), waren bij de Indische Regeering tevens overwegingen aanhangig om tegemoet te komen aan de gebleken onvoldoende werking van de tot dusver nog alleen in de afdeelingen Djember en Bondowosso der residentie Bezoeki (zie het verslag van 1897, blz. 218) in toepassing gebrachte bepalingen [4]) van Indisch Staatsblad 1896 n°. 217, houdende verscherpte maatregelen tot tegengang van de onttrekking van tabaksplanten of bladeren aan de rechthebbenden.

Suikerondernemingen. Het jaar 1898 was voor de suikerindustrie op Java een der gunstigste sedert de crisis van 1884. Niet alleen werd het streven naar eene hooge productie bevorderd door een overvloedigen rietoogst (verg. de statistische opgaven sub II van bijlage UU hierachter), maar ook de prijsstandaard was bevredigend, daar hij zich gedurende het grootste gedeelte des jaars bewoog tusschen f 6¾ à f 7 per pikol n°. 11/12, tegen f 5⅞ à f 6½ per pikol in 1897. Om goedkooper te kunnen produceeren, [5]) breidden de meeste ondernemingen hare aanplantingen weder uit.

[1]) Ten einde meer samenwerking te verkrijgen van eigenaren en directiën van kina-ondernemingen op Java werd in den loop van 1899 te Bandong eene vergadering belegd, waarop besloten werd te trachten te Batavia eene kininemarkt te vestigen, door het geregeld houden, van 1900 af, van een zeker aantal veilingen van zwavelzure kinine per jaar.

[2]) Deze aangelegenheid heeft sedert haar beslag gekregen bij de ordonnantie van 21 September 1899 (Indisch Staatsblad n°. 263), terwijl de ter uitvoering daarvan strekkende voorschriften zijn vastgesteld bij art. 2 van het gouvernementsbesluit van dien datum n°. 6, welke voorschriften zijn te vinden in een der extra-bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 29 September 1899.

[3]) De in Januari 1898 met dit doel aan eene commissie opgedragen onderzoekingen hebben in de eerste dagen van September 1899 geleid tot de aanbieding van eindontwerpen voor eene nieuwe grondhuur-ordonnantie en daarbij behoorende uitvoeringsvoorschriften, welke ontwerpen in Indië nog in behandeling zijn. Intusschen is bij gouvernementsbesluit dd. 29 Augustus 1899 n°. 14 bedoelde commissie ontbonden.

[4]) Toen namelijk in Juni 1898 de resident van Kediri bedoelde maatregelen in al de afdeelingen van dat gewest in werking bracht, is daartegen bij de Indische Regeering bezwaar gerezen, uithoofde zij ze dáár vooralsnog niet noodig achtte. Onder dagteekening van 25 October 1898 werd mitsdien de toepasselijkverklaring voor Kediri door den resident ingetrokken (Javasche Courant dd. 1 November 1898).

[5]) De verlaagde spoorwegvrachten voor het ten uitvoer bestemde product en voor het vervoer van plantriet bleven ook voor 1898 gehandhaafd, doch voor 1899 is daarop ten deele teruggekomen (verg. blz. 133/134 hiervóór).

Het totaal der verwerkte rietbeplantingen bij al de suikerondernemingen, berustende op overeenkomsten met de bevolking, beliep dan ook bij 146 van de 148 in exploitatie geweest zijnde fabrieken 83 995 bouws (83 463 bouws eigen beplantingen der ondernemingen en 532 bouws opgekocht riet), [1]) terwijl in 1896 en 1897 het cijfer achtereenvolgens bedragen had 79 300 en 79 990 bouws, en wel bij 147 van de 148 ondernemingen. Bij doorslag over al de ondernemingen beliep de beplante uitgestrektheid per onderneming (globaal) voor den oogst van 1896 540, voor dien van 1897 544 en voor dien van 1898 575 bouws. Wanneer men elke onderneming op zich zelf beschouwt, liep de uitgestrektheid der beplantingen voor laatstgemelden oogst uiteen van 50 tot 1117 bouws.

Van de in 1897 gewerkt hebbende fabrieken staakte Sitiredjo in Bagelen tijdelijk of voorgoed het bedrijf, evenals Pandjoenan in Soerabaija, welke laatste, na in 1897 zich bepaald te hebben tot het doen verwerken van het te haren behoeve aangeplante riet bij eene andere onderneming, voor 1898 zich geen riet had aangeschaft. Hier stond tegenover dat in Kediri de nieuwe fabriek Djoewono in werking kwam en dat bij de onderneming Krebet in Pasoeroean, welke in 1897 gesloten was geweest, in 1898 de werkzaamheden hervat werden.

Bleek reeds uit het vorig verslag (bijlage WW, blz. 9/10) dat in de eerste helft van 1898 op vier verzoeken van 1897 om de bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 87 bedoelde vergunning te erlangen tot het in werking brengen van suikerondernemingen, berustende op overeenkomsten met de bevolking (1 in de Preanger Regentschappen, 1 in Pasoeroean en 2 in Kediri), gunstig werd beschikt, uit het vervolg-overzicht sub III van bijlage UU kan worden gezien dat in het tijdvak 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 nog twee verzoeken werden ingewilligd betreffende de oprichting van twee suikerondernemingen (1 in laatstgenoemd gewest en 1 in Pasoeroean). Voorts werd, blijkens het overzicht, in 1898/1899, naar aanleiding van een nader ingekomen verzoek betreffende eene op te richten suikeronderneming in Pasoeroean bij de afwijzende beschikking van Mei 1897 volhard, werd de inwilliging van een verzoek om eene onderneming in de afdeeling Djember (Bezoeki) te mogen in werking brengen afhankelijk gesteld van het eventueel ongebruikt blijven van eene in Februari 1897 aan een ander verleende vergunning, en werd aan de aanvragers, die de oprichting van 4 suikerondernemingen in Rembang en 2 in Soerabaija beoogden, te kennen gegeven dat de verzoeken vooralsnog niet in overweging konden worden genomen, maar dat hun vrijstond daarop terug te komen wanneer nader beslist zou zijn omtrent de verdere uitvoering van irrigatiewerken in de Solo-vallei. Overigens werd in 1898/1899, zooals het voormelde overzicht mede nader aanwijst, in vier gevallen eene verlenging of nadere verlenging toegestaan van den termijn, binnen welken even zoovele ondernemingen (op te richten krachtens in 1895, 1896 en 1897 verleende vergunningen) zouden moeten zijn in werking gebracht.

Uit dezelfde bijlage UU sub I blijkt dat in 1898 de productie bij de meeste fabrieken bijzonder hoog was; dooreengenomen over al de vorenbedoelde 146 ondernemingen werd per verwerkten bouw riet 110.90 pikol alleen aan hoofdsuiker verkregen (dus zonder te rekenen de bij menige fabriek nog bovendien als stroop- en zaksuiker opgegeven hoeveelheden), zijnde 18 à 19 pikol per bouw meer dan in de zeer gunstige oogstjaren 1895 en 1897. Terwijl in 1896 en 1897 achtereenvolgens bij 36 en 49 ondernemingen eene productie aan hoofdsuiker was gemaakt van 100 pikol per bouw en daarboven, werd in 1898 dat resultaat bij niet minder dan 94 ondernemingen bereikt. Het hoogste cijfer werd in 1898 behaald met 158.65 pikol per bouw door Pagottan in Madioen, terwijl in 1897 in dit opzicht de eerste plaats werd ingenomen door Kalibagor in Banjoemas met 139.47 pikol en in 1896 door Tjomal in Tagal met 148.60 pikol per bouw. De geheele productie aan hoofdsuiker — in 1896 6 813 857 en in 1897 7 308 502 pikol — beliep in 1898 9 351 492 pikol, terwijl bovendien — voor zooveel uit de ontvangen opgaven blijkt — aan stroop- en zaksuiker werd verkregen: in 1896 respectievelijk 93 612 en 328 833 pikol (bij 75 ondernemingen), in 1897 respectievelijk 109 374 en 438 104 pikol (bij 87 ondernemingen) en in 1898 respectievelijk 103 621 en 287 504 pikol (bij 76 ondernemingen). Wanneer men de hoeveelheid stroopsuiker ten volle, doch de productie van zaksuiker in rekening brengt in de verhouding van 2 tot 1, wordt de totale productie van de uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking berustende ondernemingen: over 1896 7 071 885, over 1897 7 636 928 en over 1898 9 598 865 pikol. [2])

Rietbranden kwamen veelvuldig voor in Oost-Java. In de residentiën Soerabaija en Probolinggo werden er 373 en 233 geconstateerd. In 386 van die 606 gevallen werden 631 bouws riet vernield (van de 220 branden in Modjokerto is zulks niet opgegeven). Overigens is in de ontvangen mededeelingen alleen het aantal rietbranden in Japara gemeld, ten getale van 17, waardoor 25 bouws riet teloorging. Van de den ondernemers door de ordonnantie van 10 Juni 1896 (Indisch Staatsblad n°. 104) geopende gelegenheid om de riettuinen, ter beveiliging tegen diefstal en brandstichting, te doen bewaken door op hunne kosten aangewezen tijdelijk politiepersoneel werd, voor zooveel blijkt, slechts gebruik gemaakt door 3 fabrieken in Japara, door de meeste ondernemingen in Bezoeki en door 8 fabrieken in Probolinggo.

Aangaande ziekten in het suikerriet is alleen bericht dat de aanplantingen in Java's Oosthoek te lijden hadden van de zoogenaamde dongkellan-ziekte. In Juni 1899 werd, met het oog op de uitbreiding welke de kwaal verkreeg, aan een der aan 's lands plantentuin verbonden natuuronderzoekers een wetenschappelijk onderzoek in Probolinggo opgedragen.

Nopens de ondernemingen, welke zich met de teelt van suikerriet bezighouden uitsluitend om het als plantmateriaal te doen dienen, zijn de ontvangen opgaven bijeengebracht in bijlage VV.

Tabaks-ondernemingen. Buiten de Vorstenlanden vindt op Java de tabaksindustrie voor de Europeesche markt in de laatste jaren haren hoofdzetel in de residentiën Bezoeki en Probolinggo, waar men in 1897 aantrof gezamenlijk 34 en in 1898 40 ondernemingen voor den opkoop en de bereiding van tabak, alle uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, ongerekend 7 à 8 ondernemingen, waar de teelt door particulieren op erfpachtsgronden wordt gedreven en waarvan dus melding wordt gemaakt sub 5°. hierna. [3]) Werden in 1897 in 't geheel 40 ondernemingen van eerstbedoelde categorie vermeld (namelijk buiten de 34 in Probolinggo en Bezoeki nog 4 in Banjoemas en 2 in Kediri), de over 1898 ontvangen opgaven (zie bijlage WW) wijzen 48 tabaksondernemingen aan, doordien 2 opkoopondernemingen ophielden te bestaan, een onderdeel van een der andere tot eene zelfstandige onderneming werd verheven en overigens 9 nieuwe er bijkwamen (5 in Probolinggo, 1 in Bezoeki en 3 in Kediri). Van die 9 nieuwe staan er echter slechts 3 reeds met productiecijfers uitgetrokken, en ten opzichte van de 39 andere is dit het geval met 37, zoodat het in bijlage WW als productie van 1898 opgegeven totaal van 13 124 100 K.G. tabak betrekking heeft tot 40 van de 48 ondernemingen, terwijl over 1897 voor 36 van de 37 ondernemingen, toen in exploitatie geweest, het totaal werd gesteld op 12 629 500 K.G. Voor een groot deel bestond het in beide jaren verkregene weder uit mindere soorten (krossok). Slechts voor 24 ondernemingen in 1897, met eene totale productie van 11 068 100 K.G., en voor 32 ondernemingen in 1898, met eene totale productie van 10 941 900 K.G., is uiteengehouden hoeveel zich daaronder aan bladtabak (res-

[1]) De 2 fabrieken, nopens welke niet blijkt hoeveel bouws riet zij verwerkten, waren Krebet en Panggoengredjo in Pasoeroean, welke geen eigene beplantingen bezaten, maar uitsluitend opgekocht riet vermaalden.

[2]) Bij de overigens op Java bestaande suikerondernemingen, bedoeld onder 5°., 6°. en 7°. hierna, voor zooveel zij product voor de wereldmarkt leveren, werd in 1898 verkregen 2 176 415 pikol suiker, tegen 1 834 321 pikol in 1897. De totale voor uitvoer bestemde suikerproductie van Java beliep dientengevolge in genoemde jaren achtereenvolgens 9 471 249 pikol (584 944 ton) en 11 775 280 pikol (727 240 ton), daarbij de zaksuiker herleid tot hoofdsuiker in de verhouding van 2 tot 1. Naar welke landen of plaatsen de Java-suiker werd afgeladen, blijkt uit onderstaande opgaaf betreffende de van 1 Juli tot 30 Juni loopende afscheepjaren 1897/98 en 1898/99, welke cijfers ontleend zijn aan de officieele maandstaten betreffende den uitvoer van Java:

	1897/98.	1898/99.		1897/98.	1898/99.
Nederland	4 349	5 802	Per transport	193 115	326 360
Engelsch Kanaal v/o	70 147	136 810	Britsch-Indië	2 179	8 274
Engeland	22 788	5 759	Port Saïd v/o	139 656	195 842
Frankrijk	„	1 733	Singapore	30 039	26 918
Spanje	1 059	„	Hongkong	145 657	181 074
Id. v/o	1 445	„	China	5 173	1 059
Overig Europa	39 412	7 981	Australië	31 145	1 833
Amerika	53 915	168 275	Naar elders	17 437	11 520
Transporteeren	193 115	326 360	Totaal (tonnen)	564 401	752 880

Volgens opgaven van de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang werden de uitvoeren van Java-suiker naar Australië van minder beteekenis, ten gevolge van de toegenomen eigen productie in dat werelddeel, doch namen de transactiën, die met Japan in het artikel tot stand kwamen, in 1898 reeds vrij belangrijke verhoudingen aan. Uit de cijfers, die men nopens den suikeruitvoer van Java in afd. IV van dit hoofdstuk vermeld vindt, blijkt dat in het kalenderjaar 1898 ruim 16 000 ton (p. m. 265 000 pikol) daarheen hun weg vonden.

[3]) De productie van deze ondernemingen wordt opgegeven in 1898 te hebben bedragen 162 590 K.G. bladtabak en 31 750 K.G. krossok.

pectievelijk 5 871 600 en 5 408 600 K.G.) en hoeveel aan krossok (respectievelijk 5 196 500 en 5 533 300 K.G.) bevond.

Verdeelen zich de 48 ondernemingen, in bijlage WW vermeld, over de gewesten Probolinggo (25), Bezoeki (15), Banjoemas (4) en Kediri (4), in het laatstgenoemde gewest, zoomede in de residentiën Preanger Regentschappen, Kadoe, Samarang, Rembang en Pasoeroean houden zich ook industrieelen, die geen gevestigde ondernemingen bezitten, met den opkoop van tabak bezig, waarvan het niet voor de inlandsche markt bestemde deel mede zijn weg naar Europa vindt.

Zoo blijkt dan ook uit makelaarsberichten dat het gewas van 1897, dat in 1898 hier te lande werd verkocht, bestond uit 181 756 pakken uit de gewesten Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas en Kediri, en uit 25 427 pakken, afkomstig uit de overige hiervóór genoemde gouvernements-residentiën. Deze tabak besomde respectievelijk ruim f 10 millioen (hiervan het Bezoeki-product alleen f $7^1/_7$ millioen) en ruim f 600 000, in totaal derhalve f 10 600 000, hetgeen neerkomt op f 0,33⁵ per half K.G. De algemeene middenprijs was het hoogst voor het product uit de residentie Bezoeki, namelijk voor bladtabak f 0,46 en voor krossok f 0,27⁵.

Vooral in laatstgenoemd gewest deden zich misstanden bij deze industrie voor, hoofdzakelijk bestaande in diefstallen van tabak en moedwillige brandstichting van opgeschuurde voorraden, tot tegengang van welk een en ander de Indische Regeering nader op verscherpte maatregelen is bedacht (verg. blz. 181 hiervóór). In de afdeeling Djember deden zich in 1898 niet minder dan 59 dergelijke schuurbranden voor, tegen 47 in 1897 en 25 in 1896.

Indigo-ondernemingen. Voor zoover daaromtrent bij het bestuur opgaven zijn ontvangen, waren in 1898 van de indigo-ondernemingen, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking, slechts 21 in werking (12 in Kediri, 4 in Pekalongan, en de 5 overige in Tagal, Samarang, Rembang, Pasoeroean en Madioen), tegen 23 het jaar te voren. De ondernemingen Tjaroeban (of Blimbing) in Madioen en Djeroekwangi in Kediri werden niet geëxploiteerd, terwijl de onderneming Soembernila of Gelang in Pasoeroean opgeheven werd. Daarentegen kwam voor het eerst in werking de onderneming Karang Toewang in Tagal. De bedoelde 21 ondernemingen beschikten in 1898 over een aanplant van 6446 bouws en verkregen daarvan 231 544 K.G. indigo, of gemiddeld 35.9 K.G. per bouw. Deze uitkomst was weder beter dan in het voorafgegane jaar, toen door 23 ondernemingen de oogst van 7620 bouws verwerkt werd, met eene opbrengst van 237 975 K.G., zijnde gemiddeld 31.2 K.G. per bouw. Meer dan 40 K.G. per bouw (tot 57.6 K.G.) verkregen ditmaal 6 ondernemingen, tegen 4 in 1897 (40.2 à 57.1 K.G.). Voor de overige ondernemingen liep dit gemiddelde in 1898 uiteen tusschen 18 en 38.5 K.G. en in 1897 tusschen 15 en 39.2 K.G. (verg. bijlage WW).

De ongunstige omstandigheden, waarin de indigo-cultuur verkeert ten gevolge van de lage marktprijzen en de concurrentie van de kunstmatige indigo, deden er een tweetal ondernemingen in Kediri (Wonoredjo en Tegowangi) toe overgaan om ook de cultuur van tabak te beproeven. Eene dergelijke in 1897 door de indigo-onderneming Brenggolo in hetzelfde gewest aangevangen proef voldeed intusschen niet aan de verwachting.

In het zuiden van de residentie Kadoe werden vanwege de tabaks- en indigo-onderneming Tempel in Djokjokarta indigo-aanplantingen bewerkstelligd op van de bevolking gehuurde gronden. Er werd tweemaal gesneden van p. m. 115 bouws eersten- en 108 bouws tweeden aanplant.

Ondernemingen voor het verwerken van padi of rijst en voor het bereiden van cassave. Met betrekking tot de eerstbedoelde, veelal door Chineezen gedreven industrie in de vier gewesten van Java, welke als haar hoofdzetel zijn te beschouwen, is over 1898 het volgende gemeld.

In Bantam, waar in 1897 4 rijstpellerijen (3 in de afdeeling Serang en 1 in de afdeeling Pandeglang) in werking waren, was in 1898 eene vijfde inrichting van dien aard (in laatstgemelde afdeeling) in aanbouw. Omtrent den omvang van het bedrijf bij de vier eerstbedoelde inrichtingen kwamen geen opgaven in.

Van de 40 in 1898 in de residentie Krawang bestaande, gezamenlijk met 124 molens werkende rijstpellerijen (waarvan 39 met buffels en 1 met water gedreven) waren er 32 met 90 molens in exploitatie. [1]) Verwerkt werd 120 600 pikol padi, waaruit 52 600 pikol rijst werd verkregen. In 1897, toen de rijstoogst in Krawang minder gunstig was uitgevallen, maalden slechts 54 van de 124 molens en produceerden 14 900 pikol rijst uit 32 000 pikol padi.

In de Preanger Regentschappen telde men in 1898 40 pelmolens, van welke er in werking waren 35 (17 in de afdeeling Tjiandjoer, 14 in de afdeeling Soekaboemi, 3 in de afdeeling Bandong en 1 in de afdeeling Tjitjalengka). In het geheel werd afgeleverd 114 900 pikol rijst, tegen 132 300 pikol in 1897. De rijst was bestemd voor uitvoer naar Batavia, Buitenzorg, Tjilatjap en de Vorstenlanden. De padi werd van de bevolking opgekocht in de afdeeling Tjiandjoer tegen f 16 à f 25 en in de afdeeling Soekaboemi tegen f 18 à f 25 per 10 pikol. Als een gevolg van den beteren rijstoogst waren de padiprijzen niet zoo hoog als in 1897, toen door de opkoopers in Soekaboemi f 20 à f 28 per 10 pikol moest besteed worden.

In de afdeeling Indramaijoe der residentie Cheribon werden door Europeesche firma's 100 000 pikol en door Chineezen 254 000 pikol rijst van de bevolking opgekocht, welke rijst, na machinaal overgestampt en gesorteerd te zijn, naar Europa werd uitgevoerd.

Behalve van de rijstpellerijen in de gemelde vier residentiën, vindt men over 1898 nog gewag gemaakt van een drietal dergelijke inrichtingen, respectievelijk ter hoofdplaats Pasoeroean, in het district Rogodjampi van de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki en in het district Waroedjajeng van de afdeeling Berbek der residentie Kediri. De eerstbedoelde, door een Chinees gedreven, werkte in 1898 niet, daar wegens de lage rijstprijzen geen winst was te behalen. De beide andere waren in Europeesche handen. De ondernemer in Bezoeki verkreeg de padi aanvankelijk door eigen teelt op van de bevolking gehuurde gronden; daar dit echter ongunstige uitkomsten gaf, bepaalde hij zich later tot het pellen van opgekochte padi. De pelinrichting in Kediri, Tandjong Anom geheeten, kocht van de bevolking 15 000 pikol padi, 1000 pikol rijst en 1800 pikol gabah op.

Ten behoeve van de cassave-industrie, voor zooveel zij gedreven wordt in overeenkomst met de bevolking, waren in 1898, evenals in het voorafgegane jaar, 4 ondernemingen in de Preanger Regentschappen (van de 7 in dat gewest bestaande) en 1 onderneming in Cheribon in exploitatie. De fabrieken in de Preanger Regentschappen produceerden 46 200 pikol cassave-meel (tapioca), terwijl de onderneming in Cheribon 3000 pikol meel verkreeg van 10 000 pikol cassave, van de bevolking opgekocht tegen f 0,50 per pikol. Het meel was hoofdzakelijk bestemd voor uitvoer naar Singapore.

Opkoop van thee. In de Preanger Regentschappen breidde de bevolking in 1898 hare thee-aanplantingen, met het doel om het product in den toestand van nat blad aan de thee- (erfpachts-) ondernemingen te verkoopen, wederom uit. De afzet bedroeg in het geheel 870 800 K.G., afkomstig van p. m. 500 bouws reeds plukbaar plantsoen, waarvan alleen p. m. 400 bouws in het district Tjitjoeroeg. De door de ondernemingen bestede prijzen bedroegen, zooals gewoonlijk, 3 à 6 cent per $^1/_2$ K.G.

In het zooëven genoemde district, zoomede in de districten Tjiheulang en Tjimahi bleven sommige inlanders voortgaan met hun product, zij 't ook op zeer primitieve wijze, zelven te bereiden, ten einde het op de passars en in warongs te verhandelen. Van de nog in 1897 in de afdeeling Limbangan bestaande drie door inlanders gedreven kleine thee-ondernemingen (zie vorig verslag, blz. 153) schijnt er sedert één te zijn tenietgegaan. De aanplantingen der beide andere besloegen gezamenlijk p. m. 66 bouws, waarvan 16 147 K.G. thee verkregen werd, welk product tegen 20 cent per $^1/_2$ K.G. van de hand werd gezet.

Opkoop van cacao van de bevolking had in 1898 weder alleen plaats door de erfpachtsonderneming Ongkrak in de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen). De opgekochte hoeveelheid was evenwel ditmaal betrekkelijk gering en bestond slechts uit 28 511 vruchten (tegen 163 170 in 1897), waarvoor 1 à $1^1/_2$ cent per stuk werd betaald.

Opkoop, enz., van koffie. Voor een der vier gewesten, waar de koffieteelt door den inlander in eigen bedrijf mag worden uitgeoefend, vindt men gewag gemaakt van opkoop van koffie van de bevolking door eene der erfpachtsondernemingen, en wel met betrekking tot het district Gandasoli in Krawang, waar de koffieondernemers van Rahaijoe in 1897 50 pikol opkochten, doch in 1898 op die wijze slechts verkregen $1^1/_2$ pikol.

Over de ondernemingen voor de bereiding van aan de ver-

[1]) Van de overige in Krawang aangetroffen wordende rijstpellerijen leverden de groote stoomrijstpelmolen op de Pamanoekan- en Tjiassem-landen in 1898 43 067 pikol en de 4 molens op de Tegalwaroe-landen 34 050 pikol rijst af, terwijl de molen op het erfpachtsperceel Kalangsari 865 pikol padi verwerkte, waaruit 315 pikol rijst werd verkregen.

plichte levering onderworpen koffie der bevolking is gehandeld op blz. 178 hiervóór. Behalve de daar bedoelde inrichtingen vindt men in Pasoeroean — ter hoofdplaats en te Kraton — nog twee koffiepel- en sorteerinrichtingen, waar het koffieproduct van vele erfpachtsgronden wordt verwerkt. In 1898 was dit het geval met respectievelijk 6250 en 9900 pikol koffie, tegen 33 000 en 26 550 pikol in het voorafgegane jaar.

Andere ondernemingen. De in 1896 opgerichte bananen-onderneming in de afdeeling Batang (Pekalongan) ging voort met de uitbreiding van hare aanplantingen, die echter niet gunstig stonden. De fabriek kwam nog niet gereed.

De onderneming Wedari in Japara voor den opkoop en de bereiding van kapok en de verwerking van kapokpitten tot olie en boengkil produceerde 600 pikol gezuiverde kapok, 400 pikol olie en 3200 pikol boengkil, tegen 600 pikol kapok en 950 pikol olie in 1897. De kapok en de olie vinden vooral te Samarang gereeden aftrek.

Omtrent de op overeenkomsten met de bevolking werkende door een Europeeschen ondernemer gedreven groentenkweekerij in het district Tengger (Pasoeroean) wordt gemeld, dat de exploitatie op kleinere schaal plaats vond dan in 1897.

In de afdeeling Limbangan (Preanger Regentschappen) houden een paar inlanders zich bezig met de teelt van vanille. Hunne aanplantingen besloegen 18¼ bouw, welke 381½ K.G. vanille opbrachten. De prijs van het product liep uiteen van f 2 tot f 7,50 per ½ K.G.

In de residentie Bagelen werd, voor rekening van eene Europeesche handelsfirma te Samarang, bij wijze van proef eene machine met petroleummotor voor de bereiding van rameh opgesteld. De proef viel echter zoo ongunstig uit, dat zij werd gestaakt.

5°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

De uitgestrektheid gronds in de verschillende gewesten van Java (buiten de Vorstenlanden) door het Gouvernement aan particulieren in erfpacht afgestaan (daaronder ook die gronden welke, toen daarop erfpacht werd gevestigd, krachtens een huurtitel bezeten werden) beliep bij het einde van 1898, volgens de opgaven in de bij hoofdstuk **J** behoorende bijlage N (tabel IV aldaar), 527 723 bouws (1923 perceelen), terwijl nog 840 bouws (2 in één hand zijnde perceelen) in huur waren afgestaan. Deze gezamenlijke uitgestrektheid van 528 563 bouws wordt in de voor dit hoofdstuk ontvangen gegevens beschouwd als uit te maken 803 ondernemingen [1]), doch de bij het bestuur ingekomen exploitatie-opgaven betreffen slechts 551 ondernemingen, gezamenlijk groot 353 068 bouws. Van deze oppervlakte, ingeschreven als 1395 perceelen, beliep het tot nog toe beplante deel, voor zooveel opgegeven (ten aanzien van 17 der bedoelde 551 ondernemingen is het cijfer der beplantingen niet genoemd), 192 985 bouws, en zulks hoofdzakelijk, namelijk bij 437 ondernemingen, voor de teelt van koffie, hetzij als eenige, hetzij als hoofdcultuur. Dit laatste cijfer verschilt weinig met dat van 1897, toen er onder de 566 ondernemingen, nopens welke opgaven inkwamen, 443 waren met koffieplantsoen.

Geleidelijke verdere daling van de marktprijzen der koffie, gevoegd bij een over het algemeen zeer geringen oogst, maakten ook voor de particuliere koffieteelt 1898 tot een allerongunstigst jaar. Vooral voor Liberia-koffie, welke op de ondernemingen in Midden-Java het hoofdproduct uitmaakt, was de daling groot. Terwijl vroeger prijzen van f 55 à f 60 per pikol voor deze koffiesoort konden worden behaald, viel in het voorjaar van 1899 niet meer dan f 20 te bedingen. Eenige ondernemingen, onder te zwaren schuldenlast gebukt en in de onmogelijkheid om verder werkkapitaal te verkrijgen, werden geëxecuteerd, en op andere ondernemingen werd het werk tot het hoogst noodige beperkt en een groot deel van het personeel ontslagen in afwachting van betere tijden. Dat de oogst ver beneden het middelmatige bleef, kan hieruit blijken dat, terwijl in 1897, toen voor 373 van de 443 koffieondernemingen op erfpachtsgronden eene productie van 486 411 pikol werd opgegeven (waaronder — voor zooveel dit uitdrukkelijk gemeld was — 9852 pikol Liberia-soort), de opgaven over 1898 voor 358 van de 437 koffieondernemingen niet meer aanwijzen dan 171 088 pikol [2]), waaronder — voor zooveel blijkt — 32 981 pikol Liberia. De pluk viel 't meest tegen in de voor de particuliere koffieteelt belangrijkste gewesten Pasoeroean, Kediri, Probolinggo en Bezoeki, welke gezamenlijk tot den opgegeven oogst bijdroegen 120 726 pikol, tegen 423 474 pikol in 1897. In enkele andere gewesten, o. a. in Samarang en de Preanger Regentschappen, stak de oogst niet ongunstig af bij dien van 1897, althans wat de inzameling van Liberia-koffie betreft, welke soort, naar het zich liet aanzien, ook op de koffieondernemingen in laatstgenoemd gewest gaandeweg de Java-koffie geheel zal vervangen, vooral wanneer de pogingen slagen om door eene betere bereidingswijze — voor het vinden waarvan door belanghebbenden eene premie van f 3000 is uitgeloofd — een meerwaardig Liberia-product ter markt te brengen.

De vooruitzichten voor 1899 waren algemeen gunstiger, ofschoon de vele en hevige regens bij het begin van den westmoesson de aanvankelijk door den overvloedigen vóórbloei en door groote vruchtzetting hoog gespannen verwachting voor vele ondernemingen tot het normale peil hebben teruggebracht. Volgens handelsramingen van het begin van 1899 werd voor de verschillende erfpachtsondernemingen op Java in dat jaar de oogst geschat op p. m 400 000 pikol, waaronder 42 000 pikol Liberia-soort.

Met betrekking tot den stand der particuliere koffieplantsoenen in 1898 wordt gemeld dat bladziekte voorkwam in Bantam, Bezoeki en Pasoeroean, in dit laatste gewest echter niet zoo hevig als in 1897, maar toch in sterkere mate dan, met het oog op de geringe vruchtdracht der boomen, verondersteld werd. De oeret- of zoogenaamde aaltjesziekte kwam in Pasoeroean zoo goed als op alle ondernemingen voor; in bijzonder sterke mate op een paar ondernemingen op het Zuider- en op het Smeroe-gebergte. Met den aanleg van de reeds in 't vorig verslag (blz. 154) vermelde proeftuintjes, onder leiding van de natuuronderzoekers dr. J. G. Kramers en prof. dr. W. F. A. Zimmermann, werd voortgegaan. Wat betreft de aaltjesziekte, is men onder andere tot de wetenschap gekomen dat het wortelstelsel van den Liberia-koffieboom beter tegen die ziekte bestand is dan dat van den Java-koffieboom. Door het enten van Java-koffie op Liberia-onderstam meent men boomen te kunnen verkrijgen met een wortelstelsel, dat weerstand bieden kan aan de aaltjesziekte, en die een product afwerpen van gelijke waarde als de Java-koffie.

Op een in October 1898, op het initiatief van ondernemers in Malang (Pasoeroean), ter afdeelingshoofdplaats Malang bijeengekomen congres van vakkundigen voor het bespreken van de belangen der koffiecultuur kwam onder den naam van „Algemeen koffiesyndicaat in Nederlandsch-Indië" eene vereeniging tot stand (welke sedert — zie de Javasche Courant van 17 Maart 1899 — rechtspersoonlijkheid verkreeg), beoogende het bevorderen van de belangen der koffiecultuur in Nederlandsch-Indië „in den meest algemeenen zin, op alle gebied en met de meest uitgebreide middelen". Aan de jaarlijks bijeen te roepen algemeene vergadering der leden zal verbonden zijn het houden van een koffiecongres en tevens het uitschrijven van één of meer prijsvragen op het gebied der koffiecultuur, bereiding, machinerieën, enz. Tot de werkzaamheden van het syndicaat behoort het uitgeven van een vaktijdschrift, onder den titel „De koffiegids". De reeds op het eerste congres uitgeschreven twee prijsvragen (voor de beantwoording waarvan eene belooning van ten minste f 1500 voor elke prijsvraag is uitgeloofd) betroffen een verbeterden Liberia-pulper (systeem Schaap) [3]), en een afdoend middel tegen de koffie-schildluis.

Gewestelijke cijfers nopens de productie van koffie en van andere op de erfpachtsgronden gedreven cultures, waartoe verder in de eerste plaats behooren thee, kinabast, cacao, enz., worden aangetroffen in bijlage XX.

---

[1]) Voor de nog in ontginning te brengen perceelen, van welke niet blijkt dat zij deel uitmaken van reeds bestaande ondernemingen, is bij deze opgaaf van het beginsel uitgegaan dat elk perceel één onderneming is, tenzij waar twee of meer bijeengelegen perceelen zich in dezelfde handen bevonden. Deze zijn dan vooralsnog beschouwd als gezamenlijk één onderneming te vormen.

Van de bedoelde 803 ondernemingen waren er 380, gezamenlijk groot 294 561 bouws (p. m. 56 pct.), in handen van naamlooze vennootschappen. In het bezit van bijzondere personen waren er dus 423, namelijk 372 (215 998 bouws) toebehoorende aan Europeanen, 46 (17 154 bouws) aan Chineezen, en 5 (850 bouws) aan inlanders.

[2]) Telt men hierbij de koffieproductie der particuliere landen op Java en der huurlanden in de Vorstenlanden, gezamenlijk volgens de in de verdere gedeelten van dit verslag opgenomen gegevens bedragende ruim 66 600 pikol (waaronder p. m. 27 600 pikol Liberia), dan verkrijgt men als resultaat van den particulieren koffieoogst op Java over 1898 een totaal (in rond cijfer) van 237 700 pikol (waaronder 60 600 pikol Liberia). Volgens door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia verstrekte gegevens zou de opbrengst van den particulieren koffieoogst van 1898 op Java hebben bedragen 201 840 pikol (waaronder 63 000 pikol Liberia).

[3]) Verg. het verslag van 1897, blz. 212.

Wat de theecultuur betreft, blijkt uit die bijlage dat aanplantingen van theeheesters werden aangetroffen op 70 erfpachtsondernemingen in de Preanger Regentschappen en dat op 44 daarvan (van de 26 andere waren er verscheidene nog pas in ontginning) eene productie werd verkregen (voor een klein deel ook door opkoop van nat blad van de bevolking) van 3 747 500 K.G., terwijl in nog zes andere gewesten die cultuur gedreven werd op 7 erfpachtsondernemingen, van welke er 4 vermeld worden met eene productie van 385 100 K.G. In 't geheel leverden derhalve in 1898 48 erfpachtsondernemingen 4 132 600 K.G. thee, terwijl voor de drie voorafgegane jaren werd opgegeven achtereenvolgens 3 960 300, 3 220 500 en 3 489 600 K.G. als productie van respectievelijk 36, 38 en 39 ondernemingen. Dat de teelt langzaam, maar gestadig toeneemt, kan ook uit de cijfers van uitvoer worden afgeleid, welke beliepen in 1896 4 596 000 K.G., in 1897 5 117 000 K.G. en in 1898 5 496 000 K.G. [1]) De plaatselijke verkoopen voor detailverbruik worden gesteld op omstreeks 1/4 millioen K.G. Van de in 1898 uitgevoerde Java-thee ging 3 183 900 K.G. naar Nederland, 2 069 600 K.G. naar Engeland, 234 000 K.G. naar Singapore, grootendeels bestemd voor de Perzische Golf, en de overige 8500 K.G. naar Hamburg, Djeddah, enz.

Ten opzichte van de kinaplantsoenen wijzen de ten aanzien van de erfpachtsondernemingen beschikbare gegevens over 1898, met betrekking tot 61 van de 83 kina-ondernemingen, op een oogst van 3 817 200 K.G. bast, terwijl over de drie voorafgegane jaren eene productie werd vermeld achtereenvolgens van 3 573 300, 3 440 400 en 2 910 700 K.G., respectievelijk voor 62, 53 en 58 van de toen, als kinaplantsoen bezittende, opgegeven 98, 86 en 83 erfpachtsondernemingen. Ook bij deze cultuur neemt de residentie Preanger Regentschappen verreweg de voornaamste plaats in. De grootere productie in 1898 vond hare oorzaak hierin dat sedert het najaar van 1897 en ook nog in de eerste maanden van 1898 de prijzen van kinabast belangrijk hooger waren dan die welke sedert lange jaren behaald werden, hetgeen aanleiding gaf tot het rooien van vele reeds verlaten en afgeschreven plantsoenen. De voor particuliere rekening van Java verscheepte hoeveelheid kinabast (waaronder ook eenig product van particuliere landen in Krawang en Buitenzorg en van huurlanden in Soerakarta) beliep dan ook in 1898 meer dan in eenig vorig jaar, namelijk 4 180 000 K.G., zijnde 1 125 000 K.G. meer dan in 1897 en 471 000 K.G. meer dan in 1896. Bovendien werd een klein deel van den oogst op Java achtergehouden, dat aan de Bandongsche kininefabriek ter verwerking werd afgeleverd (verg. blz. 181 hiervóór).

Van de teelt van tabak werd, voor zooveel de ontvangen gegevens uitwijzen, werk gemaakt bij 8 erfpachtsondernemingen (1 meer dan in 1897), en de verkregen hoeveelheid zou bedragen hebben voor 7 ondernemingen 162 590 K.G. bladtabak en 31 750 K.G. krossok, terwijl 1 dier ondernemingen bovendien nog 8500 K.G. bladtabak door opkoop van de bevolking verkreeg.

Suikerriet werd, voor zooveel uit de ontvangen opgaven blijkt, geteeld bij 20 erfpachtsondernemingen, doch bij 10 daarvan niet ter verwerking, maar ten verkoop als plantriet (rietstekken). Het bij de andere 10 ondernemingen geoogste suikerriet diende als maal-riet en werd verwerkt hetzij op de tot erfpachtsondernemingen behoorende fabrieken (dit was het geval bij 2 ondernemingen in Cheribon, 1 in Pasoeroean en 4 in Kediri), hetzij op naburige fabrieken, behoorende tot die, uitsluitend werkende op overeenkomsten met de bevolking (zie blz. 181/182 hiervóór). De 7 erfpachtsondernemingen, die elke hare eigen suikerfabriek hadden, maakten in 1898 455 887 pikol suiker, ten deele ook door verwerking van riet, geteeld op gronden van de bevolking gehuurd. Van hoeveel bouws aanplant gemelde productie afkomstig was, is niet opgegeven. De 3 erfpachtsondernemingen, welke maal-riet afleverden ter verwerking elders, waren: Sikepjer of Si Amboe in Pekalongan, Sarikerto in Soerabaija en Banongan-Wringinanom in Bezoeki. De 10 erfpachtsondernemingen, waar suikerriet geteeld werd om als plantriet te dienen (bij een paar dezer ondernemingen geschiedde de teelt ook op van de bevolking gehuurde gronden), verkregen gezamenlijk eene productie van 48 427 pikol rietstekken.

Onder de erfpachtsondernemingen, nopens welke over 1898 opgaven zijn ingekomen, telt men er 62 (in 1897 59), waar, hetzij in afzonderlijke tuinen, hetzij als tusschenbeplanting, dan wel langs de grenzen van tuinen, cacaoboomen worden aangetroffen. Meerendeels waren het ondernemingen in de residentiën Samarang, Preanger Regentschappen en Kediri, en voorts 16 in nog negen andere gewesten. Opgaven omtrent de productie zijn ingekomen van 45 ondernemingen, welke gezamenlijk ruim 376 000 K.G. oogstten; over 1897 werd voor 47 ondernemingen een cacao-oogst van ruim 350 000 K.G. opgegeven. Een der ondernemingen (Ongkrak in de Preanger Regentschappen) verkreeg in beide jaren eene kleine hoeveelheid cacao door opkoop van vruchten uit dessa's in de buurt (verg. blz. 183 hiervóór).

Andere bijproducten voor de Europeesche markt, zooals kapok, peper, staartpeper, notemuskaat, foelie, enz., werden, luidens de verstrekte opgaven, in 1898 verkregen in 't geheel bij 82 ondernemingen (16 meer dan over 1897 vermeld werden). Ten aanzien van de hoeveelheden zij verwezen naar bijlage XX, waaruit tevens blijkt dat bij 1 onderneming (Soekamadjoe in de Preanger Regentschappen) o. a. 63 000 K.G. cocagooogst werd, dat bij eene andere (Panglesiran) in hetzelfde gewest 7000 K.G. aloëvezel, en dat bij Sitoeaijoe (mede in de Preanger Regentschappen) 16 K.G. oesar-olie werd gewonnen, terwijl onder de ondernemingen, waar aanplantingen van caoutchouc of getah pertja leverende boomsoorten zijn aangelegd (voor zooveel blijkt vindt men die op enkele erfpachtslanden in Bantam, Krawang, Preanger Regentschappen, Tagal, Pasoeroean en Bezoeki) er twee worden opgegeven, waar reeds eenig product daarvan werd ingezameld, namelijk bij Tjikadoe (Bantam) en Soember Gilang (Pasoeroean) respectievelijk 3 1/2 en 1 pikol caoutchouc.

Over werkvolk konden de ondernemers in den regel in voldoende mate beschikken. Ten aanzien van de loonen geldt in hoofdzaak hetzelfde als in het verslag van 1896 (blz. 217) werd gemeld.

6°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

Ten aanzien van de in een 9-tal gewesten van Java gelegen particuliere landerijen vindt men in bijlage YY voor elk gewest opgegeven hoe dit landbezit bij het einde van 1898 naar uitgestrektheid, zielental en verpondingswaarde was verdeeld naar gelang het zich in handen bevond van naamlooze vennootschappen dan wel van privaatpersonen, deze laatsten gesplitst in Europeanen, in Chineezen en in andere vreemde oosterlingen of inlanders. Blijkens dat overzicht waren weder eenige landerijen (ditmaal 12 in Batavia en 1 in Krawang), tot dusver toebehoorende aan Europeanen of Chineezen, overgeschreven ten name van naamlooze vennootschappen.

Omtrent den stand der herziening van het reglement betreffende de particuliere landerijen in West-Java (Indisch Staatsblad 1836 n°. 19) is nog hetzelfde als in 't vorig verslag te berichten.

Wat betreft de voortbrengselen, welke de particuliere landerijen voor de inlandsche markt leveren, zijn in hoofdzaak geen andere cijfers te leveren dan ten aanzien van de beplantingen met padi, welke worden opgegeven ruim 330 000 bouws te hebben bedragen, met eene productie van p. m. 6 1/4 millioen pikol padi, d. i. gemiddeld bijna 19 pikol per bouw. Een deel der rijst van de particuliere landerijen wordt voor den uitvoer naar buiten Nederlandsch-Indië bestemd (verg. o. a. noot 1 op blz. 173 hiervóór).

Op enkele landerijen (volgens de aan het bestuur verstrekte opgaven ten getale van 15 en 17) wordt ook suikerriet en indigo verbouwd voor de inlandsche markt, waarvan de productie in 1898 zou hebben bedragen respectievelijk 12 354 en 3928 pikol.

Suiker voor den uitvoer werd, evenals vroeger, geleverd door 5 fabrieken op de landen Ketanggoengan-West (Tagal), Ngagil, Karah en Ketintang (alle drie in Soerabaija) en Kedawoeng (Pasoeroean). De in 1898 verkregen hoeveelheid beliep 100 199 pikol en het verwerkte riet was afkomstig van 1133 bouws (daaronder voor twee landen ook aanplantingen op gronden daarbuiten gelegen). Voor de 5 fabrieken dooreengenomen kwam dus de gemiddelde productie per bouw te staan op 88.4 pikol, tegen 77 pikol per bouw in 1897.

Buiten de 20 landen, waar suikerriet wordt verwerkt, alle vermeld in bijlage YY, waren er ook sommige (in Batavia), waar dit gewas geteeld werd als plantriet ten verkoop aan suikerfabrieken in Midden- en Oost-Java. De rietaanplantingen voor dit doel waren echter veel minder belangrijk dan in 1897, toen daarvoor 1570 bouws werd opgegeven met eene productie van p. m. 103 300 pikol rietstekken, terwijl zij thans worden gesteld op 496 bouws, waarvan p. m. 45 200 pikol plantriet zou zijn gesneden.

Als met koffie beplant wordt in de berichten over 1898 opgegeven, voor 63 landen, 16 287 bouws. Werd van deze plant-

[1]) Onder deze uitvoeren is ook begrepen het product van eenige particuliere landerijen in de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia); verg. de volgende onder-paragraaf.

soenen, voor zooveel reeds vruchtdragend, in 1895, 1896 en 1897 — aan Java- en Liberia-koffie te zamen — geoogst achtereenvolgens 27 438, 34 818 en 34 690 pikol, voor 1898, toen in West-Java de oogst van Liberia-koffie over het algemeen medeviel, beliep het cijfer 34 975 pikol, waarvan op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang alleen 9806 pikol (Java-, Liberia- en Marogogype-koffie). De rest was afkomstig van 59 landen in Batavia (meerendeels in de afdeeling Buitenzorg), 1 in Bantam, 1 in Tagal en 1 in Samarang (verg. de aangehaalde bijlage YY).

Thee werd in 1898, volgens diezelfde bijlage, op een 17-tal landen in gemelde afdeeling Buitenzorg geproduceerd, doch op sommige dier landen schijnen de plantsoenen ingekrompen te zijn. Instede van 3350 bouws, zooals in 1897, zouden in 1898 in Buitenzorg nog slechts 2708 bouws met thee bezet zijn geweest. Als gevolg daarvan leverde de pluk in 1898 slechts 624 519 K.G. op, tegen 715 917 K.G. in 1897.

Kinabast werd geoogst op dezelfde drie landerijen als in 1897, en wel tot eene hoeveelheid van 337 800 K.G., tegen 166 500 K.G. in 1897, waaronder voor de Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang alleen respectievelijk 264 900 en 130 400 K.G.

Over de verder op de particuliere landerijen geteelde producten, zooals tabak, cacao, kruidnagelen, muskaatnoten en foelie, vindt men opgaven in bijlage YY.

7°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

Volgens de op ult. 1898 afgesloten registers, betrekking hebbende op de landverhuur in de Vorstenlanden, bedroeg de uitgestrektheid der aan de daartoe gerechtigde categorieën van personen en naamlooze vennootschappen verhuurde gronden in Soerakarta 277 162 en in Djokjokarta 93 345 bouws. In Soerakarta werden uit de registers afgevoerd 2620 bouws wegens verstrijking van de huurovereenkomsten, doch daarentegen werd bekrachtigd de huur van 3322 bouws. In Djokjokarta vermeerderde de uitgestrektheid met 69 bouws, doordat nader gebleken is dat een der ondernemingen feitelijk voor de genoemde grootere uitgestrektheid te boek behoort te staan.

Het aantal ondernemingen bleef in Soerakarta 136 en in Djokjokarta 49 bedragen. In eerstgenoemd gewest huurden namelijk de ondernemers van Glonggong en die van Plagan en Bedji hunne gronden, waarvan de huur in 1897 verstreken was (zie vorig verslag, blz. 156), weder in.

De door de inlandsche verhuurders bedongen jaarlijksche huursommen (ongerekend de bij 22 Solosche en 31 Djokjosche ondernemingen in de huurovereenkomsten bedongen leveringen) beliepen gezamenlijk in Soerakarta f 1 240 110, tegen f 1 239 007 in 1897, terwijl zij in Djokjokarta f 689 727 bleven bedragen.

Als uitgestrektheid bij de verschillende ondernemingen in cultuur ten behoeve van voor de wereldmarkt geschikte producten wordt voor 133 van de 136 ondernemingen in Soerakarta opgegeven 43 288 bouws (in 1897 42 901 bouws bij 128 ondernemingen) en voor al de 49 ondernemingen in Djokjokarta 18 306 bouws (in 1897 18 642 bouws).

De op de huurlanden bestaande 29 suikerfabrieken verwerkten in 1898 meer suikerriet dan het jaar te voren, namelijk de 14 in Soerakarta 6628 bouws (334 bouws meer dan in 1897), geplant op 16 huurlanden, en de 15 in Djokjokarta 7274 bouws (88 bouws meer dan in 1897), geplant op 20 huurlanden. De uitkomsten waren zeer loonend door ongewone ruime rietopbrengsten per bouw en flinke marktprijzen. De productie steeg in Soerakarta van 585 307 tot 678 555 en in Djokjokarta van 759 714 tot 836 286 pikol, d. i. gemiddeld per bouw respectievelijk 102 en 115 pikol, tegen 93 en 106 in 1897. Voor elke onderneming in het bijzonder vindt men het cijfer der beplantingen en dat der productie opgegeven in bijlage YY. De fabrieken, welke 500 bouws riet en daarboven verwerkten, waren in Soerakarta 6 en in Djokjokarta 8 in getal; het hoogste cijfer van aanplant beliep in het eerste gewest 760 bouws (bij Modjo Sragen) en in het andere 721 bouws (bij Sewoegaloer), terwijl de gemiddelde productie weder, evenals in 1897, het hoogst was (met 137 pikol per bouw) bij Lipoero in Djokjokarta. Serehziekte kwam hier en daar voor, doch was van geen invloed op den oogst. Behalve op de bedoelde 36 huurlanden werd nog op 6 andere 371 bouws riet geoogst ten behoeve van de twee straks te vermelden fabrieken, welke door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening worden geëxploiteerd, zoomede bij 2 ondernemingen, mede in Soerakarta, 50 bouws, vermoedelijk om voor plantriet te dienen. Nagenoeg algemeen wordt in Djokjokarta geïmporteerde bibiet (uit de gewesten Preanger Regentschappen, Kadoe en Bagelen) gebruikt en in Soerakarta bibiet uit Probolinggo, doch ook zoogenaamd Cheribonsch Japara-riet. Ten einde in het belang van een snel transport bibiet van nabij te kunnen betrekken, gaan de landhuurders er meer en meer toe over om in de aangrenzende gewesten Kadoe en Bagelen eigen bibiettuinen aan te leggen. Hier en daar plant men Loethers-riet.

In enkele fabrieken werden verbeteringen in de installatie aangebracht; o. a. werd de capaciteit der fabriek Mlati en Tjebongan in Djokjokarta vergroot. In den loop van 1899 zouden nog eenige andere fabrieken eveneens op het verwerken van meer riet worden ingericht, daar, ten gevolge van de slechte prijzen van indigo, bij verschillende ondernemingen de teelt van dit gewas zou vervangen worden door het planten van suikerriet om het aan de naastbij gelegen suikerfabrieken als maal-riet te verkoopen.

Reeds in 1898 openbaarde zich eenige inkrimping van de indigo-teelt, daar toen met dit gewas op 65 huurlanden in Soerakarta beplant waren 8193 bouws, en op 36 in Djokjokarta 9280 bouws, tegen respectievelijk 8378 en 10 258 bouws (bij 70 en 38 ondernemingen) in 1897. Toch was de productie nog iets grooter dan toen, namelijk in beide gewesten te zamen 617 191 K.G. of 75 528 K.G. meer dan over 1897 was opgegeven. Bij voortduring wordt er dan ook naar gestreefd om, voorgelicht door de onderzoekingen bij het particulier proefstation voor indigo te Klatten (Soerakarta), tot verbeterde bereiding te geraken. Zooals reeds gezegd, lieten echter de prijzen van het artikel gedurende 1898 meer en meer te wenschen over, waartoe, behalve de mededinging van het in Duitschland bereid wordende kunstfabrikaat, ook gezegd wordt bij te dragen de groote productie van natuurindigo, gevoegd bij tijdelijk verminderde consumptie. Uit Japan vertoonde zich echter aanmerkelijk toenemende vraag, ten gevolge waarvan te Samarang belangrijke kooporders voor dat land werden afgesloten.

Meer en meer wordt op de huurlanden in de Vorstenlanden tabak verbouwd, tot welke cultuur reeds in 1897 op enkele indigo-landen was overgegaan. Dientengevolge werd in 1898 tabak geteeld bij 42 ondernemingen in Soerakarta en bij 8 in Djokjokarta, zijnde bij 5 en 4 ondernemingen meer dan in 1897, terwijl op vele landen belangrijk meer verkregen werd dan toen. In verband met een en ander wijzen de opgaven over 1898 voor 41 Solosche ondernemingen (van 1 was geen opgaaf ingekomen) en voor de 8 in Djokjokarta op eene productie van respectievelijk 4 633 500 en 646 500 K.G. tabak, tegen 3 410 500 en 87 800 K.G. (bij 35 en 3 ondernemingen) in 1897. De in laatstgenoemd jaar geoogste Vorstenlanden-tabak, volgens handelsberichten eene hoeveelheid bedragen hebbende van 59 259 pakken, bracht bij den verkoop hier te lande in 1898 f 4 860 000 op, zijnde in doorslag f 0,50¼ per half K.G. of f 0,03¼ minder dan in 1897 voor het gewas van 1896 verkregen was.

De koffiecultuur sleepte op de huurlanden een kwijnend bestaan voort door de lage marktwaarde van het product, vooral van Liberia-koffie. Enkele ondernemers lieten hunne aanplantingen varen en schreven ze af. Daar echter op verscheidene huurlanden in Soerakarta de jongste Liberia-plantsoenen vruchtdragend begonnen te worden, werd in 1898, voor zooveel uit de ontvangen opgaven blijkt, in genoemd gewest geoogst bij 61 ondernemingen en wel in 't geheel 20 767 pikol Java- en Liberia-koffie, tegen in 1897 18 636 pikol bij 53 ondernemingen. In Djokjokarta werd, bij 10 ondernemingen, in laatstgemeld jaar verkregen 666 en in 1898 880 pikol, mede ten deele Liberia-soort.

De op sommige koffielanden geplante cacao gaf in 1898 over het algemeen gunstige uitkomsten zoo wat prijzen als productie betreft. Terwijl in 1897 op 22 Solosche huurlanden 394 204 K.G. cacao geoogst werd, vindt men voor 1898, als productie van 25 landen, opgegeven 450 426 K.G. In Djokjokarta wordt van deze teelt geen werk gemaakt.

Onder de op de huurlanden in Soerakarta voorkomende aanplantingen van andere uitvoerproducten zijn voor sommige dier ondernemingen al verder te noemen peper, notemuskaat, kapok en kinabast. Als in 1898 geoogst wordt opgegeven 173 pikol peper (op 5 landen), 326 pikol notemuskaat en foelie (op 3 landen), 1084 pikol kapok (op 8 landen) en 41 600 K.G. kinabast (op de landen Ampel, Soekaboemi en Gadoengan), terwijl bovendien voor 1 land nog is vermeld eene productie van 84 pikol cubebe (staartpeper) en voor een ander land 62 K.G. vanille.

Ofschoon niet gevestigd op verhuurde gronden, valt met be-

trekking tot de in de Vorstenlanden gedreven teelt van uitvoerproducten nog gewag te maken van de door sommige inlandsche grooten voor eigen rekening gedreven ondernemingen van dien aard, zijnde in Soerakarta 3 (de Mangkoe Negorosche suikerfabrieken Tjalamadoe en Tassikmadoe en de indigo-onderneming Modjoretno) en in Djokjokarta mede 3 (de indigo-ondernemingen Pakem, Wonotjatoer en Pengasih). De vier laatstbedoelde fabrieken leverden in 1898 11 090, 3957, 2000 en 6040 of gezamenlijk 23 087 K.G. indigo op (3323 K.G. meer dan in 1897), terwijl de verwerkte aanplantingen hadden bedragen 430, 354, 84 en 525 of gezamenlijk 1393 bouws (78 bouws minder dan in 1897). Bij Pengasih werd bovendien tabak geoogst: in 1897 8437, doch in 1898 44 990 K.G. De voormelde 2 suikerfabrieken beschikten in 1898 over respectievelijk 356 en 520 bouws eigen rietaanplant en over 104 en 267 bouws opgekocht riet; derhalve werd op Tjalamadoe 460 bouws riet verwerkt (in 1897 454 bouws) en op Tassikmadoe 787 bouws (in 1897 507 bouws), waaruit eene productie verkregen werd van respectievelijk 45 588 en 59 900 pikol suiker, tegen 36 104 en 53 500 pikol in 1897.

B. Boschwezen.

Mededeelingen van algemeenen aard. Hoewel de invoering op 1 Juli 1897 zoowel van het bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 61 vastgestelde nieuwe „boschreglement" als van het daarmede verband houdende, onder n°. 5164 van het Bijblad op gemeld Staatsblad opgenomen, zoogenaamde „dienstreglement" (verg. vorig verslag, blz. 156/157) zonder stoornis plaats had, en ook de toepassing van de nieuwe bepalingen tot dusver over het algemeen nergens tot moeielijkheden van beteekenis aanleiding gaf, ontstond omtrent de bedoeling van sommige voorschriften toch nu en dan eenig verschil van gevoelen. Voorstellen om door aanvulling of wijziging van enkele bepalingen aan gebleken leemten tegemoet te komen, waren, op het tijdstip van afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor dit hoofdstuk, in overweging. Ook ten aanzien van de bij ordonnantie van 20 November 1897 (Indisch Staatsblad n°. 271) ingevoerde nieuwe indeeling van Java en Madura in boschdistricten (zie vorig verslag, t. a. p.), heeft de in 1898 opgedane ondervinding geleerd, dat het wenschelijk zal zijn om het gebied van enkele boschdistricten nader te wijzigen. Over de inkrimping van het boschdistrict Grobogan (Samarang) door afscheiding daarvan van het definitief ingerichte djatibosch-complex Noord-Kradenan zie noot 1 op de volgende blz.

Voor zooveel betreft die categorieën van titularissen, die, ingevolge art. 2 van het „dienstreglement", worden benoemd door den Gouverneur-Generaal, was het in functie zijnde technisch personeel van het boschwezen bij het einde van 1898 samengesteld uit: 1 hoofdinspecteur (chef van den dienst), 3 inspecteurs (van wie één tijdelijk belast met de waarneming van de betrekking van houtvester), 18 houtvesters (van wie er één bij de boschinrichting was gedetacheerd, en een ander, die à la suite van zijn korps werd gevoerd, belast was met het onderzoek betreffende de boschboom-flora), 13 adspirant-houtvesters [1]) (van wie 4, bij gebrek aan houtvesters, tijdelijk belast waren met het beheer van boschdistricten) en 10 adjunct-houtvesters der 2de klasse (5 meer dan op ult. 1897), van wie één, met het oog op zijne aanstaande bevordering tot adjunct-houtvester der 1ste klasse, werkzaam was gesteld bij het beheer van het definitief ingericht djatibosch-complex Noord-Kradenan. In 't geheel waren dus in dienst 45 boschbouwkundigen, of 10 meer dan bij het einde van 1897, terwijl zich bovendien één houtvester wegens ziekte met verlof in Europa bevond.

Het (door den directeur van binnenlandsch bestuur te benoemen) opzieners- en opnemerspersoneel bestond op ult. 1898 uit 66 Europeanen en 15 inlanders (6 en 1 meer dan bij het einde van 1897), namelijk uit 48 opzieners en 10 leerling-opzieners, 1 tijdelijk ambtenaar met den personeelen titel van chef-opnemer, benevens 6 opnemers en 2 leerling-opnemers (onder welke laatsten een inlandsch jongmensch van goede familie, in het bezit van het diploma der hoofdenschool te Magelang), benevens nog 14 inlanders als mantri's-opnemer. Het dezerzijds gerezen denkbeeld, om voor ontwikkelde inlandsche jongelieden de gelegenheid te openen om tot opziener en c. q. ook tot adjunct-houtvester der 2de klasse te worden benoemd (zie vorig verslag, blz. 157), was, op het tijdstip van afsluiting van dit hoofdstuk, in Indië nog in behandeling.

Boschpolitie. Met de uitoefening van politietoezicht binnen de bosschen waren op het einde van 1898 belast 110 mantri's en 175 boschwachters, alzoo respectievelijk 10 en 25 meer dan op ult. 1897. In den aanvang van 1899 werd dit politiepersoneel opnieuw versterkt, waardoor het aantal boschpolitiebeambten van beide categorieën op 135 en 225 is gebracht. Tot deze herhaalde uitbreiding moest om verschillende redenen worden overgegaan, en wel in de eerste plaats ten einde op de wildhoutbosschen eene scherpere contrôle te kunnen uitoefenen dan tot dusver mogelijk was. Voorts was de wenschelijkheid gebleken om, uit een oogpunt van bezuiniging, het toezicht op verschillende technische werkzaamheden in de bosschen niet meer aan afzonderlijke personen (mandoors), maar aan de beambten der boschpolitie op te dragen, terwijl eindelijk de door de houtvesters uitgebrachte jaarverslagen hadden aangetoond dat in sommige districten de bosschen op meer afdoende wijze dienden te worden bewaakt. Terwijl toch, blijkens deze verslagen, de bewaking in 16 van de 21 boschdistricten voldoende of vrij voldoende geregeld was, bleek de toestand in de 5 overige, namelijk in Grobogan, Randoeblatoeng, Bodjonegoro, Ngawi en Madioen, verbetering te behoeven. In Randoeblatoeng werden gedurende 1898 niet minder dan 735 veroordeelingen, met te zamen 16 173 dagen tenarbeidstelling, ter zake van boschovertredingen uitgesproken, terwijl in Bodjonegoro het aantal veroordeelingen alleen gedurende de maanden Augustus en September van dat jaar 260 bedroeg, waarvan 80 betrekking hadden op clandestiene ontginningen. Deze kwamen ook veel voor in de boschdistricten Ngawi en Madioen, maar wegens de onbetrouwbaarheid der oude boschkaarten konden hier in vele gevallen de daders niet veroordeeld worden. Zoowel in de beide laatste boschdistricten als in Grobogan klaagden de houtvesters over te weinig medewerking van de dessapolitie, terwijl zij van gevoelen waren dat de door den politierechter uitgesproken straffen niet zwaar genoeg zijn om de overtreders af te schrikken. Ongeoefendheid, ten deele zelfs bepaalde ongeschiktheid van vele boschpolitie-ambtenaren, was in vele districten mede oorzaak van de onvoldoende bewaking der bosschen. Geleidelijk, naarmate de onbruikbare individuën kunnen worden vervangen, zal daarin ongetwijfeld verbetering komen. Niet ten onrechte werd ten slotte in sommige verslagen, als niet bevorderlijk voor de handhaving der boschpolitie, gewezen op de vele mutatiën zoowel onder het beheers- en opzienersals onder het boschpolitie-personeel. Deze mutatiën waren intusschen in 1898, wegens de vorming van nieuwe en de splitsing van bestaande boschdistricten, zoomede in verband met de uitbreiding van het boschpersoneel, onvermijdelijk.

In het belang der boschbewaking werd voorts door den hoofdinspecteur, chef van den dienst van het boschwezen, eene herziening gelast van de ressorten van het mindere personeel, en de aandacht van de houtvesters gevestigd op de noodzakelijkheid dat de tot dat personeel behoorende beambten steeds behooren voorzien te zijn van goede kaarten van hunne ressorten. Ter voorkoming dat clandestien ontgonnen boschgronden door het kadaster worden opgemeten en in de daarvoor bestemde registers als wettig ontgonnen worden ingeschreven, werd den houtvesters opgedragen van elke goedgekeurde boschgrens-afbakening mededeeling te doen aan den betrokken chef van het kadaster.

Bosch-areaal. In verband met de voortgezette grensregelingen en metingen en met nieuwe herbosschingen onderging het djatibosch-areaal op Java weder wijziging. De daaromtrent laatstelijk verzamelde opgaven, afzonderlijk voor de natuurlijke bosschen (met inbegrip van die welke geheel of gedeeltelijk in ontredderden toestand verkeeren) en voor de herbosschingen, vindt men voor elk boschdistrict vermeld sub I van bijlage ZZ hierachter. Het overzicht wijst op 579 942 hectaren natuurlijk bosch en 75 962 hectaren verjongd bosch, te zamen 655 904. Dit totaal is echter niet geheel volledig, doordien nopens een deel van Soerakarta de uitgestrektheid der djatibosschen niet is kunnen worden opgegeven en evenmin van die in de residentiën Bantam, Djokjokarta en Madura.

[1]) Van de 7 op ult. 1897 in dienst zijnde adspirant-houtvesters werd er in 1898 één tot houtvester bevorderd. Daarentegen werden in laatstgemeld jaar 7 nieuwe adspirant-houtvesters aangesteld, door benoeming als zoodanig van voor gouvernementsrekening tot technisch ambtenaar voor het boschwezen opgeleide candidaten, namelijk van de 2 nog niet geplaatsten, behoorende tot de uitzending in 1897, en van de 5 in 1898 uitgezondenen. Van de op ult. 1898 nog in opleiding zijnde kweekelingen, ten getale van 6 (zie vorig verslag, blz. 157, noot 2), zijn er onlangs 3 uitgezonden, terwijl er 1 voor den dienst in de tropen geneeskundig werd afgekeurd en 2 nieuwe werden aangenomen.

Boschinrichting. Gedurende 1898 werden in bijna alle boschdistricten verschillende werkzaamheden verricht, die verbetering van den boschtoestand in den uitgebreidsten zin ten doel hadden, doch die niet tot de rubrieken cultuur, dunning of boschbewaking behooren. Zoo werden hier en daar, waar dit bepaald noodig was, woningen voor het personeel gebouwd. De aan te besteden boschperceelen werden van te voren afgebakend, gemeten, gekaarteerd en getaxeerd. Waar het wenschelijk scheen, werden afvoerwegen gemaakt. Veel werk werd gemaakt van het aanleggen en onderhouden van inspectiepaden en het maken van bruggen en duikers in die paden. Hier en daar werden door het beheerspersoneel enkele bosschen door sleuven ingedeeld en gedeelten der grenzen afgebakend, nadat zoowel de indeeling als de grensprojecten door den inspecteur, chef der inrichtingsbrigade, onderzocht en goedgekeurd waren. Voor bijzonderheden betreffende deze werkzaamheden wordt verwezen naar bijlage ZZ sub IV, tevens bevattende eene specificatie der voor een en ander gedane uitgaven (f 71 241, tegen f 94 937 in 1897).

Alle werkzaamheden, welke in verband staan met de geleidelijke indeeling van de djatibosschen in houtvesterijen, worden gerekend te behooren tot de zoogenaamde „definitieve inrichting", omtrent welke het volgende is mede te deelen.

Van het boschbouwkundig personeel waren met inrichtingswerkzaamheden belast een der inspecteurs (chef der inrichtingsbrigade), 1 houtvester en 3 adjunct-houtvesters (2 hunner slechts gedurende een gedeelte van het jaar) en voorts het hiervóór vermelde opnemers-personeel, bestaande uit 8 Europeanen en 15 inlanders (de 2 leerling-opnemers waren mede niet gedurende het volle jaar bij de inrichtingsbrigade werkzaam).

Onder de djatibosch-complexen, waar met de werkzaamheden der „definitieve boschinrichting" een aanvang is te maken, hoedanige werkzaamheden reeds vroeger bevolen zijn voor de complexen Noord-Kradenan [1]) en Noordwest-Wirosari (4040 en 5976 hectaren) in de afdeeling Grobogan der residentie Samarang en voor ruim 7000 hectaren djatibosch in de districten Sedan en Pamottan der afdeeling en residentie Rembang, werden bij gouvernementsbesluit dd. 26 Mei 1898 n°. 15 ook aangewezen de djatibosschen der residentie Japara (p. m. 25 478 hectaren), zoomede een deel van die in de residentie Tagal, namelijk het zoogenaamde Margasari-complex (5100 hectaren), gelegen in de districten Balapoelang, Brebes en Boemiajoe der afdeeling Brebes, echter met bepaling dat tijdens den duur der inrichtingswerkzaamheden de in of nabij die bosschen gelegen in gereedheid gebrachte boschperceelen op de gewone wijze door bemiddeling van particuliere ondernemers zouden worden geëxploiteerd.

Ten behoeve van de opmaking van het definitieve bedrijfsplan voor Noordwest-Wirosari werden 83 vakken van dit complex verdeeld in 350 sub-vakken en in elk dezer op het terrein uitgezette subvakken eene proefvlakte van $^1/_4$ hectare opgenomen voor het opmaken van de definitieve beschrijving. Hierbij werd rekening gehouden met de ondervinding ten opzichte van Noord-Kradenan opgedaan.

De grenzen der djatibosschen in de residentie Pekalongan en in de afdeeling Kendal (residentie Samarang), zoomede ook die van het grootste gedeelte van het reeds genoemde Margasari-complex in Tagal werden geregeld en afgebakend. In Rembang werden deze werkzaamheden voltooid ten opzichte van 9 groote complexen, ter gezamenlijke uitgestrektheid van p.m. 17 800 hectaren. De metingen ten behoeve van een en ander verricht werden op de schaal 1 : 10 000 in kaart gebracht en betroffen o. a. de boschgrenzen en de wegen en rivieren. Voorts werd een aanvang gemaakt met de vervaardiging van de overzichtskaart op de schaal van 1 : 25 000, welke in de eerste helft van 1899, voor zooveel Pekalongan en Kendal betreft, zou gereed komen.

De blijkens blz. 159 van het vorige verslag in 1897 aan personeel der inrichtingsbrigade opgedragen werkzaamheden in het belang van de grensregeling, afbakening en kaarteering van voor herbewouding in aanmerking komende bergterreinen in de residentiën Kadoe en Bagelen liepen, voor zooveel eerstgenoemd gewest betreft, in 1898 af, terwijl men in Bagelen in de eerste maanden van 1899 gereed kwam. Het werk had zich in beide gewesten uitgestrekt over respectievelijk 2 en 15 complexen, gezamenlijk omvattende 20 327 hectaren. Het vrijgekomen personeel is daarop naar Banjoemas overgeplaatst.

Sedert de indienststelling van afzonderlijk inrichtingspersoneel, d. i. sedert medio 1897, tot het einde van 1898 bedroeg de uitgestrektheid zoowel der wildhout- als der djatibosschen, waarvan de grenzen geregeld, duurzaam afgebakend en, voor zooveel de djatibosschen betreft, gedetailleerd zijn opgenomen en in kaart gebracht, rond 50 000 hectaren, terwijl de kosten, met inbegrip van die voor personeel, rond f 84 000 beliepen. Men mag intusschen vertrouwen dat de kosten geleidelijk zullen verminderen naarmate de geoefendheid van het personeel toeneemt, doch vooral naarmate het meer kan worden geconcentreerd in de groote complexen van Midden-Java. De werkzaamheden ten behoeve van de bosschen van Kendal, Pekalongan en Tagal toch, welke allereerst voor definitieve inrichting in aanmerking kwamen met het oog op hunne hooge waarde en de vele pogingen tot ontginning waaraan zij blootstaan, waren wegens de verbrokkelde ligging betrekkelijk zeer kostbaar.

Aangezien het bleek dat heimelijke ontginningen van boschgrond ook nog hier en daar voorkwamen waar de bosschen voorgoed waren afgebakend, is in Februari 1899 den boschbeheerders opgedragen door het hun toegevoegde technisch personeel of door de boschpolitie af en toe te doen nagaan of de boschgrenzen wel genoegzaam door den inlandschen landbouwer geëerbiedigd worden. Tevens is hun aanbevolen de grenzen, waar zij enkel zijn aangeduid door op zekere afstanden geplaatste grenspalen, meer blijvend vast te leggen, en wel door verbinding van de palen door rechte lijnen, welke met ondoordringbaar houtgewas (klampies, caoutchouc, enz.) behooren te worden beplant, en door, waar die lijnen aan sawahs grenzen, slooten te graven, die aan de buitenzijde eveneens met dergelijk gewas behooren te worden beplant.

De in 1897 begonnen massa-bepalingen zoowel in aangelegde djatiplantsoenen als in natuurlijke verjongingen (verg. vorig verslag, blz. 159) werden in 1898 voortgezet en beëindigd in 35 proefperken, verdeeld in 116 subperken, ter gezamenlijke uitgestrektheid van bijna 213 hectaren. Daarbij is o. a. gebleken [2]) dat niet alleen de jonge, maar ook de oudere aanplantingen van djati eene betrekkelijk zeer groote houtmassa bevatten. Zoo stond in een proefperk van den 70-jarigen aanplant Karangmendjangan in de afdeeling Pamalang der residentie Tagal per hectare niet minder dan 518 M³. ruwe houtmassa, die ongeveer 100 M³. beslagen houtwerken zou kunnen opleveren. Ruim 28 pct. van den opstand in bedoeld perk werd, bij wijze van uitdunningsmaatregel, geveld en bracht bij verkoop, na aftrek van alle onkosten, f 695 op, of circa f 28 per M³. Indien al het hout van deze aanplanting op dezelfde wijze ware te gelde gemaakt, dan zou de opbrengst per hectare f 2800 hebben bedragen, terwijl de opbrengst voor natuurbosschen tot dusver ten hoogste f 1000 en gemiddeld niet meer dan p. m. f 400 per hectare beliep.

Djaticultuur. Gedurende den westmoesson 1897/98 werd in de verschillende boschdistricten eene oppervlakte van 4820 hectaren met djatihout beplant. Verreweg het grootste gedeelte der jonge plantsoenen werd in de door houtkapondernemers leeggekapte boschperceelen tot stand gebracht; de beplantingen in open plekken binnen de bosschen en op bij de grensregeling der bosschen daarbij ingelijfde terreinen besloegen namelijk slechts 1323 hectaren. De kosten van deze aanplantingen, benevens die van de verzorging van 6678 hectaren nog onderhoud behoevend vroeger aangelegd djatiplantsoen, bedroegen gedurende het kalenderjaar 1898 f 193 027, tegen f 153 482 in 1897. Vorenstaande opgaven zijn per boschdistrict gespecificeerd sub I van bijlage ZZ. Ook thans weder werden de nieuwe aanplantingen grootendeels aangelegd met toepassing van de boschveldbouwmethode, d. i. in contract met de bevolking, met tusschenbouw van veldgewassen, en van die werkwijze werd slechts afgeweken waar men met onvruchtbaren, steenachtigen grond of te ongunstige terreingesteldheid te doen had.

In het boschdistrict Probolinggo—Bezoeki werden bij wijze van proef de reeds afgewerkte jaarperceelen van de houtkapondernemingen Kepel Seroet en Kaliatjar niet beplant, maar getracht de herbewouding tot stand te brengen uitsluitend door

[1]) Sedert het laatst van Mei 1899 (Indisch Staatsblad n°. 144) is het complex Noord-Kradenan (waarvoor het definitieve bedrijfsplan reeds in Juni 1897 werd vastgesteld), overeenkomstig art. 7 van het boschreglement, tot eene afzonderlijke houtvesterij samengevoegd en dus afgescheiden van het boschdistrict waartoe het tot dusver behoorde. Met het beheer van deze eerste houtvesterij werd belast de eenige tot nu toe in dienst zijnde adjunct-houtvester der 1ste klasse. (Als zoodanig was in den aanvang van 1899 een der adjunct-houtvesters 2de klasse benoemd.)

[2]) Meer uitvoerige mededeelingen omtrent dit onderwerp zijn, met machtiging van de Indische Regeering, gepubliceerd in deel LVIII (blz. 1—53) van het Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië.

gebruik te maken van den natuurlijken opslag, die zich na het vellen van het oude djatibosch en het ontschorsen en doodbranden van de stronken ontwikkelt. In één der jaarperceelen van Kepel Seroet werd de taak van het boschpersoneel bovendien zeer vergemakkelijkt door de omstandigheid dat de ondernemer alle jonge djatiboomen, die minder dan 30 cM. dik waren (gemiddeld 170 per hectare), niet had geveld. De aanvankelijke uitkomsten dezer verjongingsmethode zijn niet ongunstig te noemen, doch de uitkomsten van nog nader te nemen proeven behooren te worden afgewacht, alvorens een definitief oordeel te kunnen vellen.

In Tagal, Pekalongan, Japara en Noord-Kradenan (Samarang) werd, tegelijk met de djati, tamelijk veel mahonie geplant, en in Randoeblatoeng (Rembang) op kleine schaal „woengoe" en „sonokling". In het belang der Japarasche meubelindustrie werd in het district Bandjaran begonnen met het planten van „segawee", „tranggoeli" en „njamploeng" en, in het district Selowessi, van de Sumatraansche „tembesoe". Bovendien werden eenige fijne rottansoorten uitgepoot. In vele boschdistricten werd voorts tusschen de djati „pilang" gezaaid (de pilangbast bevat eene gezochte looistof), terwijl vrij algemeen werk werd gemaakt van het aankweeken (in Tagal o. a. over eene oppervlakte van 5 bouws) van de caoutchouc leverende „karet" (urostigma elasticum). Over het algemeen kiest men voor het planten van wildhoutsoorten in de djatibosschen bij voorkeur strooken langs de grenzen en langs sleuven en wegen, waar gemakkelijk toezicht kan worden uitgeoefend en het wildhout ook in den drogen moesson eene heilzame schaduw afwerpt, de grens van het bosch-areaal voor elkeen kenbaar maakt en eindelijk tot stuiting van boschbranden bijdraagt, terwijl de bijmenging van wildhout in de djatibosschen ook bevorderlijk moet worden geacht voor den groei dier bosschen en hoogstwaarschijnlijk medewerkt om de verspreiding van ziekten in de djatiplantsoenen tegen te gaan. Deze ziekten leveren intusschen tot nogtoe geen dreigend gevaar op.

Het plantverband bij de djaticultuur was meestal 3 op 1 M. Het is intusschen gebleken dat dit op vruchtbare gronden te dicht is en dat daar zonder bezwaar tot 3 op $1^1/_2$ en zelfs tot 3 op 2 M. kan worden overgegaan.

Andere beplantingen vanwege het boschwezen. Worden, zooals zooeven reeds is gezegd, verschillende wildhoutsoorten tusschen of althans uitsluitend op de voor djati aangewezen terreinen geplant, nog een groot aantal soorten werd in hoogere streken in den grond gebracht, hoofdzakelijk in het belang van de watervoorziening der lager gelegen gronden. Bedoelde wildhoutcultures strekten zich in den westmoesson 1897/98 uit over 1938 hectaren, terwijl de kosten, met inbegrip van hetgeen werd besteed aan de verzorging van nog in onderhoud zijnde plantsoenen, gedurende het kalenderjaar 1898 bedroegen f 88 240 (verg. sub I van de reeds aangehaalde bijlage ZZ).

Voor zooveel de wildhoutcultures uitsluitend strekten ter bevordering van klimatologische en hydrologische belangen, hadden zij den grootsten omvang in Bagelen, waar uitzicht bestaat dat de herbewouding over drie jaren zal zijn afgeloopen. Het voornemen bestond om in Kadoe, Banjoemas, Pasoeroean en eventueel ook in Madioen, op gelijke wijze als in Bagelen, zich zooveel mogelijk te bepalen — behoudens voorzieningen tegen boschbranden en tegen het aanrichten van schade door weidend vee — tot de beplanting van de heuvelruggen en toppen, zoomede van de bovenste strooken der ravijnen, met overlating van de bebossching der verdere terreinen aan de natuur. [1])

Aan de in 1885 begonnen proefaanplantingen van caoutchouc en getahpertja produceerende boomsoorten te Tjipetir (Preanger Regentschappen) werd in 1898 besteed f 3700 (begrepen in voormeld bedrag van f 88 240). De gezamenlijke tuinen besloegen bij het einde van 1898 96 bouws. Het aantal gedurende dat jaar in den grond gebrachte boompjes bestond uit 4997 stuks, meerendeels (namelijk voor 3400 en 1200 stuks) behoorende tot de soorten paijena Leerii en palaquium gutta. Onder de in de kweekerijen nog voorhanden gebleven planten, ten getale van 3850, bevonden zich 1500 en 1800 stuks van de beide genoemde soorten. Daar de meeste soorten voldoende zaad begonnen voort te brengen, liet het zich voorzien, althans wanneer over voldoende werkkrachten zou kunnen worden beschikt, dat eerlang aan de aanplantingen grootere uitbreiding zou kunnen worden gegeven. Intusschen is het een bezwaar dat vele zaden hun kiemvermogen slechts gedurende enkele dagen schijnen te behouden. Uitvoerige aanteekeningen omtrent de proef te Tjipetir en de daarbij tot ult. 1897 opgedane ondervinding zijn gepubliceerd in een extrabijvoegsel van de Javasche Courant dd. 15 November 1898.

Exploitatie der djati- en wildhoutbosschen. a. In eigen beheer. De exploitatie in eigen beheer bepaalde zich gedurende 1898, evenals het jaar te voren, tot het definitief ingericht complex Noord-Kradenan, dat toen voorshands nog een onderdeel bleef uitmaken van het boschdistrict Grobogan (zie noot 1 op de voorgaande blz.); voorts tot de drie in het boschdistrict Samarang-West-Soerakarta gelegen boschperceelen, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1895 n°. 167, en verder tot de aankappingen of uitdunningen, bij wijze van cultuurmaatregel, in Djokjokarta, de Preanger Regentschappen, enz. Op het belang dat tijdige uitdunning voor het welslagen van het djatiplantsoen oplevert, afgescheiden nog van de daardoor reeds aanstonds te verkrijgen geldelijke opbrengst, werden de boschbeheerders gewezen bij eene circulaire van den chef van dezen diensttak dd. 17 November 1898, welke aanschrijving tevens technische voorschriften bevat om het werk op stelselmatige en rationeele wijze te doen uitvoeren.

De verwachting, in 't vorig verslag uitgesproken, dat in Noord-Kradenan de achterstand op de exploitatie van 1897 (omdat ze toen eerst met 1 October instede van met 1 Januari was aangevangen) in 1898 zou worden ingehaald, werd ruimschoots verwezenlijkt. Terwijl volgens het bedrijfsplan in 1898 $45^1/_2$ bouws was leeg te kappen, dezelfde oppervlakte als voor 1897 was bepaald, doch thans met eene berekende opbrengst van 1436 M³., werd in werkelijkheid leeggekapt 85 bouws en daarvan verkregen 3029 M³., terwijl de zuivering eene productie opleverde van 244 M³., tegen 140 M³. volgens het bedrijfsplan. Bovendien was in het bedrijfsplan zoowel voor 1897 als voor 1898 gerekend op eene op stam te verkoopen houtmassa van 150 M³. 's jaars uit het afgeschreven bosch Pateh. De verkoopen op stam van het hout van Pateh vonden eerst in 1898 plaats; daar echter niet blijkt hoeveel hout dit bosch heeft opgeleverd, wordt in de ontvangen opgaven aangenomen dat het de geraamde hoeveelheid van 300 M³. heeft opgebracht. Over de eerste vijf kwartalen der exploitatie van Noord-Kradenan (1 October 1897 — 31 December 1898) heeft de geheele houtopbrengst 297 M³. meer bedragen dan waarop voor de eerste twee jaren bij het bedrijfsplan was gerekend. Over 1897 was namelijk de houtval (ad 281 M³.) 1550 M³. beneden de raming gebleven, terwijl het verkregene in 1898 (ad 3573 M³.) de raming met 1847 M³. heeft overtroffen. Bij de opgegeven productie komt nog 3287 stapelmeter brandhout en verder het dunsel van de kunstmatige plantsoenen, welk materiaal, als hebbende nog slechts eene uiterst geringe waarde, niet in de contrôle is opgenomen.

Van de geldelijke uitkomsten der exploitatie van Noord-Kradenan geven de volgende cijfers een overzicht. Volgens nadere gegevens stonden over 1897 (4de kwartaal), tegen f 13 746 aan uitgaven, f 6152 aan inkomsten, terwijl de totalen over 1898 bedroegen respectievelijk f 39 972 en f 70 281, welk laatste bedrag nog is te vermeerderen met rond f 29 000, als geraamde waarde (à f 25 per M³.) van het restant op ult. 1898 aan reeds gekapt, maar nog niet afgevoerd, of — wegens biedingen beneden de limite — niet gegund hout, ten bedrage van 1162 M³. Zonder nog de waarde van dit hout in rekening te brengen, was er dus in 1898 feitelijk een voordeelig verschil van f 30 309. Met inbegrip van de 300 M³., die het op stam verkochte bosch Pateh gerekend wordt te bevatten, werd in 1898 aan hout uit Noord-Kradenan 3573 M³. verkocht, d. i. 800 M³. meer dan in den regel zal worden opgeveild. In de eerste vijf maanden van 1899 is al het op ult. 1898 onverkocht gebleven hout in drie veilingen te gelde gemaakt tegen gemiddeld f 31 per M³. De gunstige geldelijke uitkomsten zijn te danken aan den behaalden hoogeren prijs dan waarop gerekend was en aan verschillende besparingen. Intusschen werden in het complex ook minder djatiplantsoenen aangelegd dan het geval had behooren te zijn, in het geheel ongeveer 100 hectaren te weinig. Dit zal de volgende jaren moeten worden ingehaald.

Uit de in eigen beheer geëxploiteerde drie boschperceelen in Samarang/Soerakarta werd gedurende 1898 gekapt en aangevoerd 2313 M³. houtwerken en 2027 stapelmeter brandhout, welke eerste hoeveelheid nog te vermeerderen was met 25 M³. als restant van den aankap in 1897. Het meerendeel van dit hout werd publiek verkocht: 2093 M³. houtwerken tegen f 54 427,

[1]) Over zoogenaamde natuurreboisatie van afgeschreven koffietuinen is gehandeld op blz. 175 hiervóór.

d. i. gemiddeld tegen f 26 per M³. [1]), en 1673 stapelmeter brandhout tegen f 1847. Overigens werd nog eenig timmer- en brandhout, uit bedoelde exploitaties afkomstig, deels verstrekt aan den soesoehoenan van Soerakarta en aan het departement der burgerlijke openbare werken, deels door den dienst van het boschwezen zelf verbruikt, van welk een en ander de opbrengst of de waarde beliep f 5249. In het geheel derhalve f 61 523 aan baten, waartegenover aan exploitatiekosten stond f 28 839 (personeel f 6694, kap-, sleep- en vervoerkosten f 17 553, verdere uitgaven f 4592), zoodat het netto overschot bedroeg f 32 684.

Sedert eenige jaren wordt door den dienst van het boschwezen in eigen beheer ook gekapt in de zwaar gehavende, grootendeels zelfs geheel vernielde bosschen, gelegen op het Zuidergebergte in de residentie Djokjokarta, waarna de leeggekapte gedeelten opnieuw met djati worden beplant. De geldelijke opbrengst van dien aankap dient in de eerste plaats ter bestrijding van de cultuurkosten en komt verder voor de helft ten bate van den sultan (verg. het verslag van 1896, blz. 223). [2]) Gedurende 1898 werden op de verzamelplaatsen aangevoerd 277 M³. houtwerken. Op publieke vendutie werden verkocht 232 M³. houtwerken en 447 stapelmeter brandhout. De opbrengst was in het geheel f 9645. De houtwerken behaalden gewone prijzen, doch het brandhout werd duur verkocht (van f 2 tot f 4 per stapelmeter). Daar de aanvoer op de verzamelplaatsen niet anders mogelijk is dan door het hout langs een moeielijken waterweg te doen afdrijven, had men daarbij nogal met bezwaren te kampen. Eenig hout ging door een plotselingen bandjir verloren.

In de Preanger Regentschappen werd voortgegaan met het in eigen beheer kappen en vervoeren van rasamala-hout, zooals dat nu reeds sedert tal van jaren het geval is. Behalve rasamala werden ook eenige andere soorten gekapt, die intusschen weinig gewild bleken. Het gedurende 1898 op de stapelplaatsen te Soekaboemi, Tjitjoeroeg, Tjiandjoer en Bandong aangevoerde rasamala- en ander hout bestond uit 1932 M³. Plaatselijk werd 1061 M³. verkocht, terwijl 681 M³. verstrekt werd aan het departement der burgerlijke openbare werken. Het batig saldo, na aftrek van alle onkosten, bedroeg f 22 515, tegen f 25 936 in 1897. De mindere opbrengst was een gevolg van de lagere prijzen op de veilingen verkregen en van de kleinere hoeveelheid die verstrekt werd.

Overigens werd in 1898 in eigen beheer nog gekapt: 1°. bij wijze van cultuurmaatregel (uitdunnen der plantsoenen; zie art. 10, laatste lid, van het boschreglement) 2406 M³. timmerhout en 5032 stapelmeter brandhout; en 2°. krachtens last (rechtstreeks ten behoeve van 's lands dienst; zie art. 11 van het boschreglement) 3802 M³. djati- en 608 M³. ander timmerhout, benevens 67 stapelmeter djati- en 1893 stapelmeter ander brandhout.

Daar het door de uitdunning van jongere plantsoenen verkregen materiaal over het algemeen nog te weinig waarde had om de kosten en den omslag van publieke veilingen voldoende te dekken, werd bij gouvernementsbesluit van 23 Juli 1898 n°. 15 bepaald dat dit materiaal door de boschbeheerders, telkens na verkregen machtiging van den hoofdinspecteur, chef van den dienst van het boschwezen, ondershands aan de bevolking in het klein zal mogen worden verkocht. In verband daarmede werden bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 17 November 1898 administratieve regelen vastgesteld, welke bij de beschikking over het uitdunningsmateriaal zijn op te volgen.

b. Exploitatie door contractanten. Bleef gedurende de tweede helft van 1897 en het eerste halfjaar 1898 het bij publieke mededinging uitgeven van nieuwe zoogenaamde exploitatieperceelen (leegkapperceelen, bestemd om wederom met djati te worden beplant,) zoo goed als gestaakt, en zulks in verband met de toen in behandeling zijnde voorstellen om zoowel de aanbestedings- als de contractsvoorwaarden op nieuwe leest te schoeien, — in den verderen loop van het jaar, nadat bij het in 't vorig verslag (blz. 160) reeds vermelde gouvernementsbesluit dd. 23 Juni 1898 n°. 5 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5301) de bedoelde nieuwe voorwaarden waren vastgesteld, werd op zijne beurt het in uitbesteding brengen van zuiverings- en afbakeningsperceelen tijdelijk opgeschort in afwachting dat ook ter zake van de voor deze categorie van boschperceelen aan te nemen nieuwe aanbestedings- en contractsvoorwaarden eene beslissing zou zijn genomen, welke zaak haar beslag kreeg bij gouvernementsbesluit dd. 5 April 1899 n°. 20. In 1898 kwamen dientengevolge contracten voor nieuwe zuiverings- en afbakeningsperceelen enkel in het eerste semester tot stand, en wat het aanbieden van nieuwe exploitatieperceelen betreft, konden, in verband met het voorschrift dat tusschen aankondiging en aanbesteding een termijn van ten minste vijf maanden moet verloopen, aanbestedingen van de in gereedheid gebrachte perceelen niet plaats vinden vóór December, met het gevolg dat de definitieve toewijzing eerst in het begin van 1899 viel [3]). In verband met een en ander werden de boschexploitaties door particulieren gedurende 1898 slechts met de volgende 8 vermeerderd.

Gewesten.	Naam van het boschperceel.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in hectaren).	Duur van het contract.	Aan den lande verschuldigde jaarlijksche pachtsom.	Aan den lande verschuldigde retributie per te verkrijgen: M³. timmerhout van 5 M. lengte en daarboven.	Aan den lande verschuldigde retributie per te verkrijgen: stapelmeter brandhout.
EXPLOITATIEPERCEELEN.						
Rembang.	Toloe	420	5 jaar	f 6764	. . . .	f 0.25
Id. *a*)	Noord-Koeniran	394	5 „	2760	. . . .	0.25
Id.	Zuid-Koeniran .	405	5 „	3370	. . . .	0.25
Bezoeki. *b*)	Boengatan . . .	234	4 „	3010	. . . .	. . .
AFBAKENINGSPERCEELEN.						
Tagal.	West-Tagal	284	3 jaar	. . . .	f 24,80	f 0,37
Samarang.	Padaän.	1662	3 „	. . . .	19,00	0,20
ZUIVERINGSPERCEELEN.						
Rembang.	Pasedan Mantingan.	869	1 jaar	. . . .	f 18,20	f 0.25
Id.	Mapring	1578	4 „	. . . .	20,50	0.20

a) Voor deze perceelen, welke voor het grootste gedeelte slechts brandhout en minderwaardige houtwerken bevatten, werd de inschrijving gehouden in Januari 1898, en wel op dezen bijzonderen voet (zie de volgende blz.) dat het te verkrijgen hout tegen de contractueel vastgestelde prijzen ter beschikking zou zijn te stellen van den dienst der (sedert geschorste) werken in de Solo-vallei.

b) Dit perceel werd in December 1898 ondershands toegewezen, nadat de overeenkomst met den oorspronkelijken contractant was ontbonden.

Door diens borgen is, vóór de beëindiging van de tegen hen ingestelde procedure (zie vorig verslag, blz. 161), het voorstel gedaan om aan het tusschen hen en den lande bestaande geschil een einde te maken door het aangaan van eene dading, op welk voorstel de Gouverneur-Generaal gemeend heeft te moeten ingaan. De betrekkelijke akte van dading dd. 8 April 1899 wordt aan wettelijke bekrachtiging onderworpen.

Nu bij de in Juni 1898 vastgestelde nieuwe voorwaarden voor het leegkappen van boschperceelen, die bestemd zijn om weder met djati te worden beplant, van het beginsel is uitgegaan dat de ondernemers, in stede van eene vaste jaarlijksche pachtsom, retributie per massa-eenheid hebben te betalen, was het noodig gedetailleerde voorschriften in het leven te roepen omtrent de door de ambtenaren van het boschwezen uit te oefenen contrôle op het in zoogenaamde retributie-perceelen gewonnen hout. Deze door den hoofdinspecteur chef van den dienst van het boschwezen opgemaakte voorschriften, waarbij tevens modellen werden vastgesteld van de door de ondernemers aan te houden boeken, werden uitgevaardigd bij circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 28 Juli 1898 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5342).

[1]) De limite-prijzen waren per M³.: voor vierkante houtwerken korter dan 3 M. f 21, voor die tot 4 en 5 M. lengte f 28 en f 36, en voor die langer dan 5 M. f 39. In den regel werd iets boven deze limites bedongen.

[2]) Ten opzichte van de boschexploitatie door en namens den lande in Soerakarta is in het laatst van 1897 van gouvernementswege aan het vorstenbestuur te kennen gegeven, dat voortaan het vellen, hetzij vanwege den dienst van het boschwezen, hetzij door particulieren in overeenkomst met de Regeering, van niet-djatihout zal uitgesloten zijn, uitgenomen — en daarmede heeft het vorstenbestuur verklaard genoegen te nemen — in de boschperceelen die zich reeds in handen van particulieren bevonden. Tot het van gouvernementswege weder in djatibosch herscheppen van leeggekapte boschterreinen is indertijd de mondelinge instemming van het vorstenbestuur verkregen. Bij een geschrift dd. 7 October 1898 heeft de rijksbestuurder, uit naam van den soesoehoenan, van die instemming alsnog schriftelijk doen blijken.

[3]) De uitslag dier aanbestedingen zal dus in het volgende verslag zijn te vermelden. Voorloopig kan reeds worden gezegd dat de bedongen retributies per massa-eenheid zeer bevredigend waren; op alle perceelen toch werd ingeschreven boven het van te voren berekende en gepubliceerde minimum.

Bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 14 April 1898 werden de eenheidsprijzen, welke tot grondslag moeten dienen voor de berekening van de minimum-inschrijvingen, gedeeltelijk herzien. Voor kort djatihout bleef f 25 per M³. aangenomen, doch voor houtwerken van 3 en 4 M. lengte f 36 en voor lang hout f 42, tegen tot dusver f 37 en f 43.

Terwijl in 1898, zooals hiervóór gebleken is, 8 nieuwe boschcontracten in werking traden (waarvan er 6 gesloten werden met Chineezen [1]) en 2 met de Nederlandsch-Indische Houtaankap-Maatschappij), telden bij het einde van dat jaar 12 contracten (6 voor leegkapping, 1 voor afbakening en 5 voor zuivering) niet meer mede, namelijk 11 wegens het beëindigen van de werkzaamheden in het contractsgebied en 1 wegens tusschentijdsche ontbinding van het contract. Dit laatste gold het exploitatieperceel Banjoebiroe II in Madioen, welks ondernemer in gebreke bleef den vierden jaartermijn (ad f 40 240) te voldoen, terwijl hij van den derden termijn slechts een gedeelte (f 15 131) had betaald. Het jaar 1898 eindigde derhalve (ongerekend de boschexploitaties op huurlanden in Soerakarta) met een totaal van 68 houtkapondernemingen (4 minder dan op ult. 1897), van welke er 36 toebehoorden aan 4 naamlooze vennootschappen, terwijl de 32 andere in handen waren van 18 bijzondere personen (7 Europeanen en 11 Chineezen). De bedoelde 68 ondernemingen betroffen 48 exploitatieperceelen, 5 afbakeningsperceelen en 15 zuiveringsperceelen.

De productie aan houtwerken der particuliere boschexploitaties, daaronder ook die in Soerakarta, hield in 1898 het midden tusschen de cijfers van 1896 en 1897, bedroeg niet onbelangrijk meer dan in 1895, doch bleef nog iets beneden de productie van 1894, terwijl de over 1898 verkregen hoeveelheden brandhout minder beliepen dan in een der vier genoemde jaren. Een en ander blijkt nader uit het volgende vijfjarig overzicht, dat over 1898, voor zooveel de exploitaties buiten Soerakarta betreft, zijne aanvulling vindt in bijlage ZZ. Al het hout der particuliere exploitaties bleef ter vrije beschikking van de ondernemers, uitgenomen een deel der productie van de nog gedurende 1894 en de eerste maanden van 1895 gewerkt hebbende onderneming Ngleboer in Rembang, waar ten behoeve van de marine gekapt werd, zoomede van de in den laatsten tijd in hetzelfde gewest in werking gekomen ondernemingen Pirang, Toloe, Noord-Koeniran en Zuid-Koeniran, welke vier perceelen op dezen bijzonderen voet zijn afgestaan (Pirang in 1897 en de drie andere in 1898), dat al het daarin gekapte hout, tegen vast bepaalde prijzen, ter beschikking was te stellen van den dienst der werken in de Solo-vallei, terwijl alleen hetgeen voor dien dienst niet in aanmerking kwam, of daarvoor werd afgekeurd, ter beschikking van de ondernemers bleef. De ontvangen opgaven bevatten echter voor laatstgenoemde vier ondernemingen alleen het totaal der productie (in 1897 529 M³. timmerhout en 417 stapelmeter brandhout, en in 1898 respectievelijk 4909 M³. en 3929 stapelmeter), zonder dat met juistheid blijkt (verg. noot 3 op blz. 126 hiervóór) hoeveel daarvan al dan niet door den dienst der werken in de Solo-vallei is aangenomen, terwijl ten opzichte van Ngleboer, waar in 1894 was gekapt 5002 M³. timmerhout en 13 720 stapelmeter brandhout en in de eerste maanden van 1895 respectievelijk 1328 M³. en 12 000 stapelmeter, enkel is gemeld dat van de productie in 1894 aan de marine geleverd was 2727 M³. timmerhout.

De onderstaande door de gezamenlijke houtcontractanten in de jaren 1894 t/m 1898 gekapte houtmassa's kunnen derhalve gezegd worden bijna zoo goed als geheel ter vrije beschikking van de ondernemers te zijn gekomen.

	Djati-timmerhout (in M³.).			Djati-brandhout (in stapelmeters).		
	Gouvernementslanden.	Soerakarta.	Te zamen.	Gouvernementslanden.	Soerakarta.	Te zamen.
1894	127 070	9 932	137 002	263 463	48 968	312 431
1895	112 088	(niet opgegeven)	(niet op te geven)	269 520	(niet opgegeven)	(niet op te geven)
1896	124 690	7 494	132 184	279 722	32 032	311 754
1897	124 695	2 210	126 905	327 932	29 382	357 314
1898	126 554	3 434	129 988	240 914	25 963	266 877

Buiten de aankappingen op de huurlanden in Soerakarta was de productie van 1898, naar gelang men met leegkap- dan wel met uitdunningsperceelen te doen had, als volgt:

	Timmerhout.	Brandhout.
leegkap-perceelen: exploitatieperceelen	78 398 M³.	194 067 stapelmeter.
leegkap-perceelen: afbakeningsperceelen	3 495 „	19 579 „
zuiveringsperceelen	44 661 „	27 268 „
	126 554 „	240 914 „

Door de houtkapondernemers werd in 1898 veel minder hout naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd dan in de laatste jaren. Volgens de aanteekeningen bij de verschillende havenkantoren op Java werd namelijk naar Nederland en den vreemde slechts verscheept 5690 M³. timmerhout, tegen 23 007 M³. in 1897 en 25 182 M³. in 1896. Ten aanzien van den afzet voor verbruik in Indië zelf zijn eenige gegevens in nieuwen vorm bijeengebracht sub III van bijlage ZZ, en wel wat betreft: 1°. de door den dienst der staatsspoorwegen op Java aldaar ingekochte dwarsliggers, en 2°. het door verschillende takken van 's lands dienst en twee groote stoomtrammaatschappijen ingekocht balkenhout, voor zoover ten aanzien zoowel van de afmetingen als van de prijzen vertrouwbare mededeelingen werden ontvangen. Voor de bestede eenheidsprijzen verwijzende naar de aangehaalde bijlage, teekent men hier slechts aan dat de voor de Javasche staatsspoorwegen aangeschafte partijen dwarsliggers bestonden uit 195 133 stuks van normale afmeting en 44 758 stuks groote, gezamenlijk uitmakende 14 728 M³., waarvoor betaald werd f 502 352, en dat het sub 2°. bedoelde balkenhout eene houtmassa vertegenwoordigde van 5500 M³., aangeschaft tegen f 273 630.

De in 1898 door particulieren krachtens vergunning en door de bevolking krachtens licentie gekapte hoeveelheden hout bedroegen, ongerekend 2426 stuks sadengpalmen, aan timmerhout 717 M³. djati- en 1727 M³. wildhout (tegen respectievelijk 240 en 1191 M³. in 1897), en aan brandhout 216 stapelmeter wildhout (tegen 45 stapelmeter djati- en 365 stapelmeter ander brandhout in 1897).

Baten en lasten. Het over 1898 in den gewonen trant door den dienst van het boschwezen opgemaakt overzicht omtrent de geldelijke uitkomsten van 's lands boschbeheer zal men aantreffen aan het slot van bijlage ZZ. Daaruit blijkt, dat de baten, ad f 1 866 292, de lasten, ad f 977 681, met f 888 611 hebben overtroffen. Dat het saldo over 1898 aanmerkelijk lager is dan dat over het voorafgegane jaar (ad f 1 039 160) is voornamelijk toe te schrijven aan de hiervóór reeds besproken tijdelijke opschorting der aanbesteding van een aantal daarvoor reeds in gereedheid gebrachte boschperceelen, met welker aanbieding verwijld was zoolang de nieuwe voorwaarden van uitgifte niet waren vastgesteld. Ware deze vertraging niet tusschenbeide gekomen, dan zouden nagenoeg 27 exploitatieperceelen, benevens 5 afbakenings- en zuiveringsperceelen reeds in het laatst van 1897 of in den loop van 1898 in aanbesteding zijn gebracht, welke nu eerst in het laatst van 1898 en in de eerste helft van 1899 zijn kunnen worden aangeboden, en zou een groot deel der vermoedelijke jaarlijksche opbrengst van die perceelen, ad f 664 000 en f 86 000, nog in 1898 zijn ontvangen. Bij deze berekening der vermoedelijke jaarlijksche opbrengst is voor de te verkrijgen houtmassa de taxatie der houtvesters aangenomen, en voor de te betalen retributie de eenheidsprijzen waarvoor de perceelen zijn toegewezen.

C. Veeteelt.

Daar statistische gegevens omtrent de getalsterkte van den inlandschen veestapel (de paarden daaronder begrepen) op Java en Madura slechts eens om de vijf jaren worden verzameld en de jongste opneming in 1895 heeft plaats gehad (zie het verslag van 1897, bijlage A) kunnen ook thans nog geen nieuwe cijfers worden verstrekt. In den loop van 1898 had in de residentie Batavia, in verband met de daar in 1897 geheerscht hebbende veepest, eene registratie en merking van het vee plaats (verg. blz. 102 hiervóór), waarbij aan het licht kwam, dat er meer vee is dan vroeger werd opgegeven. Over den veeartsenijdienst in Indië en de door de Indische Regeering genomen of gehandhaafde tijdelijke maatregelen tegen het insleepen van veeziekten is gehandeld in hoofdstuk J, afd. VIII, hiervóór.

Uit verscheidene gewesten, met namen Batavia, Rembang Pasoeroean, Japara, Banjoemas en Madioen, is gemeld dat streng de hand wordt gehouden aan de strafbepalingen tegen mishandeling van dieren, in het bijzonder ook aan die, vervat in Indisch Staatsblad 1897 n°. 87, tegen het gebruik van te jonge paarden en van kreupele of gewonde dieren.

Mag men verwachten dat hierdoor in vele gevallen de betere ontwikkeling van het Javaansche paard zal worden bevorderd, een groot nadeel blijft het dat de gewone inlander in den regel voor paarden weinig gevoelt en van deze dieren, die veelal onvoldoende voedsel vinden, doorloopend te veel arbeid vergt.

De maatregel, om in het belang van den paardenstapel in de Preanger Regentschappen het fokmateriaal aldaar te verbeteren levert meer en meer goede uitkomsten op. Door de met dit doel van bestuurswege ter beschikking van inlandsche paardenbezitters in dat gewest gestelde hengsten (bij het militaire remonte-

[1]) Een der inschrijvers van Chineeschen landaard kreeg 3 perceelen in handen.

depôt te Poerabaija in hetzelfde gewest opgekweekte Soembapaarden) hadden 941 dekkingen plaats, terwijl 333 geboorten werden aangegeven. Voor de hengsten wordt veel zorg gedragen en ook aan de veulens laat men zich gelegen liggen. Aan de oudere veulens is reeds te zien, dat zij veel beter zijn dan de afstammelingen van inlandsche hengsten. Op ult. 1898 waren er 371 ingeschreven veulens in leven.

Voor het bevorderen van paardenmarkten, tevens tentoonstellingen van paarden, in de Preanger Regentschappen werd in 1898 wederom f 2100 toegestaan, welk bedrag geheel werd verbruikt. Een deel daarvan werd besteed om het gebruik maken van de bovenvermelde dekhengsten aan te moedigen. In dit opzicht werkten die tentoonstellingen nuttig; als paardenmarkten namen zij echter niet op, daar slechts enkele paarden bij die gelegenheden verhandeld werden.

Aan de Buitenzorgsche en aan de Preanger-wedloopsociëteit werd voor 1898, onder zekere voorwaarden, weder eene gouvernementssubsidie van f 5000 en f 2000 toegekend. Ook de te Bandong (Preanger Regentschappen) gevestigde vereeniging „het Sandelhout-stamboek" kreeg weder eene tegemoetkoming uit 's lands kas, waarvan het bedrag voor 1898 van f 3000 tot f 1000 werd teruggebracht. Volgens eene opgaaf van laatstbedoelde vereeniging waren er van de ingeschreven paarden op ult. 1898, voor zoover bekend, nog 85 (73 merries en 12 hengsten) in leven en van de gefokte veulens nog 94. Van de bedoelde 73 merries hadden er in 1898 slechts 23 geworpen, waarvan één twee veulens. Onder deze 24 veulens, in 1898 geboren (bijna evenveel als in 1897), waren 11 hengstveulens. Het gehalte der gefokte veulens wordt zeer geroemd; enkele bereikten reeds eene voor Sandelhoutpaarden sedert lang niet gekende taille.

Omtrent het denkbeeld der oprichting van één of meer halfwilde paardenstoeterijen in het zuidoosten van den Archipel, waaromtrent door eene commissie onderzoekingen zijn ingesteld (verg. vorig verslag, blz. 161), waren de overwegingen nog hangende.

Kan over het algemeen gezegd worden, dat de Javaan hart heeft voor zijne karbouwen en de Madurees voor zijne runderen, algemeen zijn de klachten dat van den buffel, althans gedurende den tijd der sawahbewerking, insgelijks te veel arbeid gevorderd wordt, ook van jonge dieren, en dat het trekvee vooral in den tijd der suikercampagne overwerkt wordt. Daarbij maakt de bevolking over het algemeen weinig werk van eene rationeele fokkerij en blijft de voortteling doorgaans aan het toeval overgelaten, terwijl juist de beste stieren niet er aan deelnemen, wijl ze òf spoedig worden te gelde gemaakt voor de slachtbank, òf vaak gecastreerd worden, ten einde als trekvee te worden gebezigd. Toch luiden de berichten niet algemeen ongunstig. Zoo wordt uit Pasoeroean gemeld dat in het district Tengger en in een deel van het district Djati de bevolking werk maakte van het verkrijgen van goede springstieren van gekruist ras. In eerstgenoemd district was sedert 1892 eene regeling tot stand gekomen, ingevolge welke hier en daar op vaste dagen uitgezochte springstieren voor het dekken zijn aangewezen. Ook op Madura werd van de bij de jaarlijksche stierenwedloopen (kerappan) van regeeringswege als prijzen uitgeloofde springstieren (zie het verslag van 1897, blz. 219) voor de voortteling een druk gebruik gemaakt, evenals van de door de bevolking voor gezamenlijke rekening aangekochte fokstieren.

Wat betreft den aan particulieren toebehoorenden veestapel wordt bericht dat men slechts schaars industrieelen vindt, die zich krachtdadig op veefokkerij toeleggen. Wel hebben de meeste landelijke ondernemingen eene kudde, hoofdzakelijk ter wille van de mest, doch niet genoeg wordt er voor gezorgd, dat alleen superieure stieren voor de voortteling gebezigd worden.

Invoer van slachtvee van Bali had plaats in Bezoeki en in de groote bevolkingscentra. Ook van Madura werd op Java veel vee betrokken. Batavia en de groote centra in de Preanger Regentschappen kregen veel slachtossen uit Midden-Java, vooral uit de residentie Bagelen. Daar de in 1896 en 1897 verordende tijdelijke maatregelen tot wering van buitenlandsch vee, met het oog op de in Voor- en Achter-Indië en in Australië heerschende veeziekten (zie blz. 102 hiervóór), nog bestendigd bleven, was de inlandsche veehandel op Java ook in 1898 bijzonder levendig, terwijl uit het niet omhoog gaan van de prijzen valt af te leiden, dat de inheemsche veestapel ten volle bij machte is om al het benoodigde slachtvee te leveren.

Veel vee wordt verhandeld buiten de eigenlijke veemarkten. De voornaamste markten zijn die te Buitenzorg (vooral als paardenmarkt van beteekenis), te Koedoes in Japara (buffelmarkt), welke echter sedert de laatste jaren haar bloei moet deelen met die te Boejaran in Demak (Samarang), ten gevolge waarvan het aantal op de veepassar te Koedoes verhandelde buffels, in 1896 nog bedragen hebbende 18 452, in 1897 gedaald was tot 12 897 en in 1898 tot 10 337. Verder vindt men als voor den veehandel belangrijke plaatsen — ongerekend op Madura de meeste passars — genoemd: Salatiga (Samarang), Boijolali (Soerakarta), Poerworedjo, Koetoardjo, Gombong en Wonosobo (Bagelen), Limpoeng (buffelmarkt) en Kadjen in Pekalongan, de laatste in 1898 geopend, Tjiamis (Cheribon), Kragan, Pamotan, Bodjonegoro en Ngawen (Rembang), Bondowosso en Djember (Bezoeki), Krandji, Toenggorono, Ngaroen, Modjoagoeng, Djetis, Menganti en Modjokerto (Soerabaija), Madioen, Ngawi, Djogorogo, Maospati, Soemoroto en Ngotok (Madioen), terwijl ook nogal vee wordt omgezet te Moentjang (Bantam), Bekassi (Batavia), zoomede op de voornaamste passars in Noord-Krawang, Kadoe, Banjoemas en Kediri.

Openbare verkoopingen van paarden, aangevoerd van de Kleine Soenda-eilanden, werden, behalve te Batavia, Samarang en Soerabaija, nog op tal van kleine hoofdplaatsen van Java gehouden. Te Batavia en Samarang werden ook een paar malen Australische paarden in veiling gebracht. Alleen wat Batavia betreft, vindt men nopens de vendutiën van geïmporteerde paarden cijfers opgegeven, welke voor 1898 op een totaal van 747 kwamen te staan, als: 62 afkomstig uit Australië, 306 van Soemba en de overige 379 bijna uitsluitend van Soembawa. Over de verschepingen in 1898 van paarden van laatstgenoemde twee eilanden, zoomede van Savoe en Rotti, naar Java zie onder „Veeteelt" op blz. 202 hierna.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

A. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

a. Eenjarige gewassen.

Rijst. De uitkomsten van den rijstbouw gedurende 1898 kunnen over het algemeen bevredigend genoemd worden. Minder gunstig viel de rijstoogst uit in de Padangsche Bovenlanden (met uitzondering echter van de onderafdeeling Danau-districten en Matoea, waar o. a. in de laras VI Kotta de oogst het drievoudige bedroeg van dien in 1897), in de Masoedji-streken der afdeeling Toelang Bawang (residentie Lampongsche Districten), in sommige streken der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (o. a. in de afdeeling Tanahlaut), en bepaald ongunstig in de residentie Timor en onderhoorigheden.

Daarentegen werden overvloedige padi-oogsten verkregen in het hiervóór genoemde gedeelte der Padangsche Bovenlanden, in de afdeeling Laïs (Benkoelen), in sommige streken van de afdeeling Moesi Ilir (Palembang), in de afdeeling Assahan (Oostkust van Sumatra), zoomede in de afdeelingen Makasser en Takalar (Celebes en onderhoorigheden), de afdeeling Djembrana (Bali) en op Lombok.

Productiecijfers zijn slechts te leveren ten aanzien van Banka en Billiton, waar in 1898 respectievelijk 147 000 en 44 500 pikol rijst zou geoogst zijn, tegen 139 000 en 40 900 pikol in 1897. Omtrent den in- en uitvoer van rijst zijn de gegevens, die deswege in de gewestelijke jaarverslagen worden aangetroffen, te onvolledig om te worden medegedeeld. Voor zooveel alleen betreft hetgeen aan rijst uit en naar den vreemde werd vervoerd, bevat de jaarlijks te Batavia verschijnende algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië ook afzonderlijke opgaven betreffende de buitenbezittingen. Die opgaven, welke, over het geheel genomen, geen belangrijke verschillen met de statistiek van 1897 aanwijzen, doen o. a. zien dat in de verschillende buitenbezittingen de invoeren van rijst van buiten Nederlandsch-Indië gezamenlijk weder op ruim $1^1/_2$ millioen pikol kwamen te staan (de padi herleid naar het gewicht van gepeld product), terwijl daarentegen de uitvoeren van padi en rijst uit de buitenbezittingen naar den vreemde (alles uitgedrukt in pikols rijst) niet meer beliepen dan p. m. 40 000 pikol in 1897 en ruim 45 000 pikol in 1898. Van de ingevoerde buitenlandsche rijst werd in 1898 niet minder dan 780 000 pikol aangebracht in havens van de residentie Oostkust van Sumatra.

Uitbreiding van de rijstteelt op sawahs had slechts in geringe mate plaats. Eene uitzondering hierop maakt de afdeeling Groot-Atjeh, waar, als een gevolg van de toenemende rust en veiligheid, een belangrijke vooruitgang in die teelt viel waar te nemen (verg. overigens, ook wat de Onderhoorigheden betreft, de mededeelingen in hoofdstuk C, § 3, van dit verslag).

De goede oogst op Lombok heeft er veel toe bijgedragen om

den oeconomischen toestand der bevolking, die vooral in Midden-Lombok nog te wenschen overliet, te verbeteren. Onder contrôle van het bestuur werden waterleidingen en dammen hersteld en, waar noodig, nieuwe leidingen aangelegd; van regeeringswege werden ploegvee, zaadpadi en landbouwwerktuigen verstrekt aan de nieuwe nederzettingen die daaraan de meeste behoefte hadden. Een en ander had, in verband met de gunstige weersgesteldheid, ten gevolge dat de bevolking in hare behoefte aan het hoofdvoedingsmiddel kon voorzien en in sommige streken bovendien nog eene niet onbelangrijke hoeveelheid rijst overhield voor den uitvoer.

Op Banka werd voortgegaan met den aanleg van proefsawahs. In het district Merawang waren de uitkomsten gunstig. Van 3 sawahs, waarvoor eene hoeveelheid van 0.67 pikol zaadpadi was gebezigd, verkreeg men bijna 26 pikol. Door dit resultaat aangemoedigd, gingen eenige inlanders ter hoofdplaats van het district uit eigen beweging er toe over eenige sawahs aan te leggen. In het district Koba mislukten de proefsawahs doordat de bibiet van insecten had te lijden, terwijl in het district Toboali door ratten veel schade aan het gewas werd toegebracht, zoodat van de aldaar beplante 575 sawahs, waarvoor 146 pikol zaadpadi was gebruikt, niet meer dan 1060 pikol padi werd geoogst. In het district Pangkalpinang werd, met het oog op vroegere teleurstellingen, aan de proefsawahs niets gedaan.

In de afdeelingen Assahan en Laboean Batoe der residentie Oostkust van Sumatra werd, vooral door het voorgaan van den sultan en de hoofden, van de padicultuur meer werk gemaakt.

In de Minahassa (Menado) werd door het districtshoofd van Tonsea eene proef genomen met het verbouwen volgens de methode Holle van uit 's lands plantentuin te Buitenzorg verkregen rijst. Vooralsnog kon slechts gerapporteerd worden dat het gewas gunstig stond. In de afdeeling Tondano waren mede met goed gevolg padi-soorten van Java aangekweekt, doch toen daarvan geoogst werd, bleek het product niet aan den smaak der bevolking te voldoen. De tot het verkrijgen van betere landbouwkennis, op kosten van de Regeering, in de eerste maanden van 1898 naar Java overgekomen zes gewezen leerlingen van de hoofdenschool in de Minahassa hielden zich gedurende den verderen loop van het jaar in verschillende gewesten op en waren nu laatstelijk in Pasoeroean in de leer. In Tagal hadden zij zich o. a. op de hoogte gesteld van de waterverdeeling uit de Goeng- en Koemisik-rivieren en van de bewerking van moeras-sawahs, waarover door ieder van hen een opstel werd vervaardigd. Deze opstellen waren aan den hoofdinspecteur der cultures ter beoordeeling gezonden.

De opgaven, welke omtrent de hoogste en de laagste prijzen van rijst en padi over 1898 zijn kunnen worden bijeengebracht, vindt men hieronder vermeld.

		Marktprijzen per pikol rijst.		Marktprijzen per pikol padi.	
		Hoogste.	Laagste.	Hoogste.	Laagste.
Sumatra's West-kust	Pad. Benedenlanden	f 8,00	f 4,00	f 5,50	f 2.00
	Pad. Bovenlanden	12,50	3,00	5.00	1,20
	Tapanoli	10,00	2,00	7.00	1,20
Benkoelen		12,00	4,00	5,00	2,00
Lampongsche Districten		7.50	6.00	4.50	*a*) †
Oostkust van Sumatra		*b*)	*b*)	†	†
Riouw en onderhoorigheden		$ 5,20	$ 3,50	†	†
Banka		f 8,00	f 3,70	†	†
Billiton		7,50	5,00	†	†
Westerafdeeling van Borneo		7,00	3,00	3,00	1,00
Zuider- en Oosterafd. van Borneo		10,00	3,00	†	†
Celebes en onderhoorigheden		8,50	3,00	†	†
Amboina		9,00	6,00	†	†
Timor en onderhoorigheden		10,00	5,50	5,00	3,50
Bali en Lombok		7,00	†	†	†

a) Waar opgaven ontbreken, is een † ingevuld.

b) Voor dit gewest zijn de rijstprijzen alleen per kojang opgegeven, en wel $ 164 als hoogste en $ 124 als laagste prijs.

Overige eenjarige gewassen (*andere dan rijst*). De oogst van djagong in het oostelijk deel van den Archipel was ook in 1898 gunstig te noemen, en zelfs zeer ruim in de residentie Timor en onderhoorigheden.

In hetzelfde gewest was zulks ook het geval met de batok of gierst op de eilanden, waar dit graan verbouwd wordt, namelijk Soemba, Rotti en Savoe.

De uitvoer van cassavemeel (tapioca) uit Billiton, waar de cassave als tweede gewas veel wordt verbouwd, bedroeg in 1898 260 pikol, tegen 70 en 423 pikol in 1897 en 1896.

In de afdeeling Tondano (Minahassa) zijn goed geslaagde proeven genomen met de acclimatisatie van ketimon en widjen van Java.

Ten aanzien van de door de bevolking voor eigen rekening gedreven teelt van tabak valt, na het in vorige verslagen medegedeelde, weinig nieuws te vermelden. In den regel wordt de tabak voor inlandsch verbruik slechts op kleine schaal door de bevolking verbouwd, zoodat in de meeste streken het ontbrekende van buitenaf moet worden betrokken.

Uit Sumatra's Westkust, waar de teelt van veel belang is in de onderafdeeling Paijakombo der afdeeling L Kotta (Padangsche Bovenlanden), werd in 1898 naar Singapore en Pinang aan tabak voor de inlandsche markt uitgevoerd ruim 7000 pikol, tegen ruim 10 000 pikol in 1897, een en ander ter waarde, volgens de handelsstatistiek, van f 391 000 en f 562 000. Bovendien werden groote hoeveelheden uit Paijakombo uitgevoerd zoowel naar plaatsen binnen het gewest als naar Java.

In de Ranau-districten (Palembang) is de tabakscultuur achteruitgaande, doordat zij meer en meer door de koffie verdrongen wordt. De uitvoer van Ranau-tabak (naar Moeara Doea en Kroë) bedroeg in 1898 slechts 180 pikol, tegen 260 pikol in 1897, en bovendien waren de prijzen omstreeks 1/3 lager, zoodat uitstekend product slechts f 200 per pikol bedong, tegen f 300 in 1897. De prijzen der gewone soorten liepen van f 50 tot f 100 per pikol uiteen. In de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen is de teelt veel in zwang voor wisselbouw. Vooral het product van Pamatang Bango en Goenoeng Liwat uit de Pasoemah en van Pager Goenoeng der Lematang Oeloe staat gunstig bekend. De opbrengst van deze soort bedroeg in 1898 p. m. 90 pikol, welke gemiddeld verhandeld werd tegen f 45 per pikol. Voor tabak uit Redjang en Lebong werd, evenals in 1897, f 30 à f 45 per pikol betaald.

De ter Oostkust van Sumatra geteelde tabak voor de inlandsche markt was niet voldoende voor eigen behoefte, zoodat nog tabak van buiten het gewest moest worden ingevoerd, namelijk van de Gajoe-landen en uit Pinang. Alleen uit de afdeeling Assahan had eenige uitvoer plaats, doch slechts in geringe hoeveelheden. In de Gajoe-landen wordt het product nogal veel verbouwd en van daar via Soesoeh (Atjeh's Westkust) naar de naburige landschappen uitgevoerd. De Gajoe-tabak is om zijn geur en prikkelende smaak zeer gewild. Eene proef, te Labòh Adji met Gajoesch tabakszaad genomen, beantwoordde niet aan de verwachting. De Atjeher maakt weinig werk van de tabakscultuur en dan nog alleen voor eigen gebruik.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden is de afdeeling Indragiri de eenige streek waar tabak verbouwd wordt, echter niet genoeg voor de behoefte. De Indragiri-tabak werd plaatselijk verhandeld tegen $ 0,30 à $ 0,35 per katti.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar in de districten Tabalong en Kloewa (afdeeling Amoenthai), de afdeelingen Kendangan en Doesoenlanden en in het district Riam Kiwa (afdeeling Martapoera) tabak zoowel voor de inlandsche als voor de Europeesche markt verbouwd wordt, viel de oogst bevredigend uit.

Uit de afdeeling Boeleleng op Bali werd in 1898 aan tabak uitgevoerd voor eene waarde van f 22 868, tegen f 28 451 in 1897.

Wat omtrent de teelt van kapas (katoen) is gemeld, betreft schier uitsluitend de residentie Palembang, waar, althans op sommige plaatsen, aan die cultuur meer aandacht wordt geschonken. De inzameling scheen in 1898 bijzonder ruim te zijn geweest. Als uitgevoerd naar Singapore wordt namelijk opgegeven ruim 68 000 pikol, tegen ruim 15 000 en 14 000 pikol in 1896 en 1897. De bestede prijzen liepen van f 6 tot f 6,50 per pikol. Verder had ook uitvoer van kapas naar Singapore plaats uit de Lampongsche Districten en uit Lombok, uit eerstgenoemd gewest echter slechts enkele pikols; wat Lombok betreft was de hoeveelheid van iets meer beteekenis, namelijk, evenals in 1897, ruim 3600 pikol.

Ten aanzien van de overige in de buitenbezittingen geteeld wordende eenjarige gewassen, meerendeels niet van groote beteekenis, zijn in de voor dit hoofdstuk ontvangen berichten geen bijzonderheden aangetroffen.

b. Overjarige gewassen.

Koffie. Als vrije cultuur is de koffieteelt alleen van belang op Sumatra (in de gewesten Benkoelen, Lampongsche Districten en Palembang), op Zuid-Celebes en op Bali.

In Benkoelen ondergingen de aanplantingen zoowel van gewone als van Liberia-koffie in 1898 eenige uitbreiding. De uitvoer ter hoofdplaats Benkoelen en op een drietal andere havenplaatsen

van dat gewest (naar Batavia en Padang) [1]) wordt in het gewestelijk verslag opgegeven als te hebben bedragen 19 281 pikol, tegen 15 984 in 1897, terwijl bovendien nog eenige Benkoelen-koffie over land naar plaatsen in Palembang (Bandar en Moeara Doea) werd vervoerd. De prijzen liepen uiteen van f 16 tot f 35 per pikol.

In de afdeelingen Semangka, Katimbang en Toelang Bawang der residentie Lampongsche Districten werden in 1898 nieuwe geregelde Liberia-aanplantingen aangelegd. Daarentegen werden in de afdeeling Ommelanden van Telok Betong de Liberia-tuinen verwaarloosd, omdat ten gevolge van de gestegen peperprijzen de bevolking al hare krachten aan de peper-aanplantingen wijdde.

Zoowel ten gevolge van de lage prijzen als door gebrek aan geschikte gronden in sommige streken was in de residentie Palembang de uitbreiding van de koffieaanplantingen niet van groote beteekenis. Voor Liberia-koffie kon in 1898 ten hoogste f 15 per pikol door de planters worden bedongen, terwijl de Chineesche en inlandsche opkoopers hen bovendien nog trachtten te bedriegen door het gebruik van valsche maten. Van hunne zijde waren nu de verkoopers er op uit om het gewicht der uitgezochte koffie te verhoogen door toevoeging van gebroken en zwarte boonen, bevochtigen met warm water, enz. Het vooruitzicht bestaat dat deze knoeierijen een einde zullen nemen nu eene met voldoend kapitaal werkende handelsfirma zich te Palembang heeft nedergezet en voornemens is zich rechtstreeks met den koffie-opkoop in de binnenlanden in te laten en, bij eerlijken handel, ook betere prijzen wenscht te besteden. Bladziekte vertoonde zich in Palembang vrij algemeen, hoewel niet in verontrustende mate. Volgens de aanteekeningen bij het tolkantoor ter hoofdplaats werden in 1898 vandaar uitgevoerd, meerendeels naar Singapore, 22 500 pikol, waarbij nog geteld behoort te worden p. m. 4000 pikol uit Redjang en Lebong en de Ranau-districten, die naar Benkoelen werden vervoerd.

De koffieproductie in Zuid-Celebes is in de laatste jaren sterk achteruitgegaan, hetgeen men aan ontaarding van de plant meende te moeten toeschrijven. Daarom was versch zaad van Java aangevraagd. Blijkens het jaarverslag over 1898 van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser viel de oogst zoo slecht uit, dat de voorraden bij het einde van het jaar, met inbegrip van de Bali-koffie, doch ongerekend p. m. 10 000 pikol koffie uit Portugeesch Timor, niet meer dan circa 13 000 pikol bedroegen, niettegenstaande van den nieuwen Celebes-oogst toen nog slechts ongeveer 3000 pikol was verscheept, terwijl de uitvoeren van den oogst van 1897, gedurende het op ult. Augustus 1898 geëindigde verschepingsjaar 1897/98, hadden bedragen 45 400 pikol, tegen 46 650 in 1896/97 en 37 200 in 1895/96. Over het tijdvak 1 Januari t/m 31 December 1898 werd van Makasser aan koffie uitgevoerd, volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, 27 830 pikol, tegen 53 210 pikol in 1897.

Ook op Bali, namelijk in de afdeeling Boeleleng en in vele vorstenrijkjes, was in 1898 de koffie-inzameling gering. Hoeveel Bali-koffie naar Makasser en andere Nederlandsch-Indische havens werd verscheept, is niet bekend, doch volgens de bedoelde algemeene handelsstatistiek beliep de uitvoer daarvan naar plaatsen, buiten Nederlandsch-Indië gelegen, in 1898 niet meer dan 12 720 pikol, tegen 27 980 pikol in 1897.

Omtrent de voor de koffiecultuur minder belangrijke overige gedeelten der buitenbezittingen is aangaande die teelt het volgende bericht.

In de residentie Oostkust van Sumatra valt, ondanks de gedaalde prijzen, eenige uitbreiding waar te nemen van de teelt van Liberia-koffie, en zulks niet enkel in de afdeeling Serdang, maar ook in de afdeeling Assahan en in de bovenstreken van Boven-Langkat.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is de koffiecultuur van weinig beteekenis. Echter zijn hier en daar vrij belangrijke aanplantingen in opkomst (verg. blz. 7 en 24 hiervóór).

Uit Riouw en onderhoorigheden wordt gemeld dat in Indragiri (op den vasten wal van Sumatra), in verband met de lage prijzen, de lust tot het planten van koffie sterk is verminderd.

Op Banka bepaalde men zich tot eenige proefnemingen, en werd de bevolking door het bestuur in de gelegenheid gesteld kosteloos Liberia-zaad te bekomen afkomstig uit 's lands plantentuin.

De bevolking van Billiton ging met bijplanting voort. Door het in den grond brengen van p. m. 30 000 boomen werden de plantsoenen op 230 000 boomen gebracht. Het district Dendang schijnt voor de Liberia-cultuur niet geschikt.

Over het slagen van de in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo genomen proeven met de teelt van Liberia-koffie luiden de berichten voor enkele streken gunstig, doch voor andere ongunstig.

Klapperteelt. Deze cultuur, die weinig zorg vereischt en daarom bij de bevolking zeer geliefd is, breidt zich meer en meer uit, vooral voor de bereiding van de op de Europeesche markt zoo gewilde copra. Veelal wordt dit artikel uitgevoerd naar Singapore, doch ook niet onbelangrijke hoeveelheden gingen rechtstreeks naar Europeesche havens. Te oordeelen naar de cijfers der algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië (welke statistiek, zooals bekend, geen rekening houdt met hetgeen er omging tusschen de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië zelf) werd uit de daarin behandelde havens der buitenbezittingen in 1898 naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd (in rond cijfer) 526 000 pikol copra, ter waarde van f 3 474 000, terwijl die verschepingen in 1896 en 1897 bestaan hadden uit 514 000 en 322 000 pikol, ter waarde van respectievelijk f 3 396 930 en f 2 127 194. Onder het totaal van 526 000 pikol in 1898 bevonden zich 136 500 pikol van Sumatra's Westkust, 110 500 pikol van Celebes en onderhoorigheden, 82 200 pikol uit de Westerafdeeling van Borneo, 63 400 pikol uit de residentie Menado, 61 700 pikol uit Bali, 21 600 pikol uit de residentie Oostkust van Sumatra, 14 000 pikol uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 12 600 pikol uit Atjeh en onderhoorigheden, en kleinere hoeveelheden, tot een gezamenlijk bedrag van 23 500 pikol, uit andere gewesten der buitenbezittingen. De opgaven in de gewestelijke jaarverslagen komen slechts in weinige gevallen met de vorenstaande cijfers overeen. Waar die jaarverslagen hoogere cijfers aanwijzen, zal dit hieruit te verklaren zijn òf dat zij de uitvoeren omvatten uit havens, die niet in de handelsstatistiek behandeld worden, òf dat de uit eenig gewest uitgevoerde hoeveelheid niet of niet ten volle rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië, maar naar plaatsen binnen Nederlandsch-Indië verscheept is geworden. Zoo wordt in het door den resident van Riouw en onderhoorigheden ingediende verslag de uitvoer aan copra gedurende 1898 van de in de Chineesche zee gelegen eilanden, gezamenlijk de afdeeling Poeloe Toedjoe uitmakende, gesteld op 118 300 pikol, ter waarde van $ 840 000, tegen 93 000 pikol, ter waarde van $ 553 000 in 1897, terwijl de resident van Amboina, als in 1898 van Saparoea, Gisser en Key-eilanden aan copra uitgevoerd, eene hoeveelheid opgeeft van 20 300 pikol, ter waarde van f 101 600, en de resident van Timor voor Endeh (Zuid-Flores), Larantoeka (Noord-Flores) en Rotti de waarde der uitvoeren aan copra, versche klappers en klapperolie stelt op p. m. f 70 000.

Handel in versche klappers en klapperolie wordt hoofdzakelijk gedreven tusschen plaatsen binnen Nederlandsch-Indië. Eene uitzondering maakt de residentie Westerafdeeling van Borneo, vanwaar in 1898 werd uitgevoerd, bijna uitsluitend naar Singapore en voor het overige naar Serawak, 1 546 000 liter klapperolie, tegen 1 556 000 in 1897, grootendeels afkomstig van de ter hoofdplaats werkende twee stoomoliefabrieken. Ook uit de Atjehsche onderhoorigheden wordt, ofschoon op kleinere schaal, copra en klapperolie uitgevoerd: voor Segli vindt men vermeld, als in 1898 uitgevoerd, 2690 liter olie en voor Telok Semawé 9440 pikol copra en 4900 liter olie. Van Poeloe Weh (Groot-Atjeh) werd 510 pikol copra verscheept (daaronder 160 pikol opgekocht door den aannemer der zoogenaamde Atjeh-leverantie).

Eene gestadige uitbreiding van de klapperteelt valt, volgens de ontvangen berichten, waar te nemen in de gewesten Riouw en Menado. Levert in eerstgenoemd gewest de afdeeling Poeloe Toedjoe veel copra op, van het eiland Battam en de Karimoneilanden worden vrij belangrijke hoeveelheden versche klappers verscheept. In Menado neemt de cultuur niet alleen in Gorontalo en in de landschappen langs de Tomini-bocht toe, maar ook in de Minahassa, waar vele eigenaren van notemuskaattuinen, wegens de ziekte in de bedoelde notenplantsoenen, deze geleidelijk door klapperaanplantingen vervangen. Van de Sangieilanden heeft de klapperteelt zich in de laatste tien jaren snel uitgebreid over de Talaut- en de Nanoesa-eilanden.

Sago. In de residentie Riouw en onderhoorigheden nam op den Sumatra-wal het aantal aanplantingen en rasperijen sterk toe, hoofdzakelijk omdat de bewerking van grond en product

[1]) Als van havens in Benkoelen uitgevoerd rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië, bijna uitsluitend naar Nederland, vermeldt de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië (de niet onbelangrijke hoeveelheid hoornschil-koffie herleid naar het gewicht in bereiden staat) in 1898 3780 en in 1897 4690 pikol.

niet bezwarend en het uitvoerrecht gering is. De uitbreiding der cultuur heeft nog geen invloed gehad op den uitvoer, die gedurende 1898 volgens het gewestelijk verslag 11 100 pikol bedroeg, tegen 11 400 pikol in 1897. Uit Lingga zou de uitvoer gedaald zijn van 144 000 tot 58 800 pikol, terwijl uit Karimon zou zijn uitgevoerd 7380 pikol, tegen 6400 in 1897. In de afdeeling Battam maakte de te Batoe Hadji bestaande sagowasscherij, uithoofde van de lage prijzen te Singapore ($ 1,75 per pikol, tegen $ 2,70 in 1897), geen goede zaken. Zij leverde dan ook in 1898 slechts 2885 pikol af, tegen 6525 in 1897. De ruwe sago betrekt zij uit Indragiri en Lingga, daar op Battam zelf geen aanplantingen worden aangetroffen [1]). In de afdeeling Karimon werd de cultuur mede eenigszins uitgebreid. Te Meral (Groot-Karimon) ontstond eene nieuwe wasscherij. De marktprijs der uit deze afdeeling uitgevoerde sago liep te Singapore van $ 68 tot $ 78 de kojang. In Lingga behooren de tuinen uitsluitend aan inlanders die, voor zooveel ze zelf geen wasschers zijn, de volwassen stammen aan landgenooten of Chineezen verkoopen. De prijs dier stammen beliep $ 1 à $ 3, terwijl de ruwe sago eene gemiddelde marktwaarde had van $ 57 de kojang. Te Tandjoeng Boeton was mede eene fabriek in werking.

De cultuur was mede niet onbelangrijk in de residentie Westerafdeeling van Borneo, voor zooveel betreft de afdeelingen Pontianak en ommelanden, Sambas en Mampawa. De uitvoer naar Singapore bedroeg 17 000 pikol, tegen 25 000 pikol in 1897.

Op Billiton en in de residentie Oostkust van Sumatra op de eilanden Bengkalis, Padang, Tebing Tinggi, Merbau en Rampang, waar de cultuur in het groot beoefend wordt, werden de aanplantingen uitgebreid.

In de lage streken der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt het merg van den sagopalm, soms vermengd met kleine vischsoorten, hoofdzakelijk aangewend als voedsel voor de eenden, vooral te Kloewa, Amoenthai en Negara. De stammen worden daartoe langs de rivieren afgevlot en op de oeverplaatsen verkocht tegen f 2 à f 3 per stuk.

Omtrent de sagobosschen in de Molukken (aldaar komt de boom in het wild voor) zijn geene bijzonderheden in de gewestelijke verslagen aangetroffen.

Peper. De goede prijzen, welke dit artikel ook in 1898 kon bedingen, waren oorzaak dat vooral in de gewesten Atjeh en onderhoorigheden en Lampongsche Districten, waar de teelt van peper eene volkscultuur is, daaraan meer aandacht werd geschonken. Oude verlaten tuinen werden opnieuw schoongemaakt en nieuwe aangelegd. De gunstigste berichten daaromtrent kwamen uit de Pedir-streek (Atjeh's noordkust) en uit de zuiver Atjehsche landschappen ter westkust. Ofschoon de inzameling niet gunstig uitviel, en vooral in de landschappen Edi-Tjoet en Edi-Besar belemmerd werd door de aldaar een tijdlang geheerscht hebbende onrustige bewegingen, was toch de uitvoer te Edi (Atjeh's oostkust) belangrijk grooter dan in 1897, namelijk 3692 kojang, tegen 2111 kojang in laatstgenoemd jaar, hetgeen was toe te schrijven aan de opheffing van het verbod van uitvoer uit het landschap Perlak, waardoor vandaar de oogst van twee jaren, ten bedrage van 2030 kojang, kon worden verscheept. Door de wederopenstelling voor de kustvaart van de landschappen Kloewang, Daija, Lambesoi en Kwala Oenga van het tot de sagi der XXII Moekim behoorend kustgedeelte, zoomede door de opheffing ook voor het landschap Kroeng Raija van het verbod van peperuitvoer, was ter Atjeh's westkust en uit Groot-Atjeh de uitvoer grooter. Het gewestelijk verslag stelt den uitvoer van Atjeh-peper gedurende 1898, dus met inbegrip van de hiervóór vermelde verschepingen te Edi, in 't geheel op 5096 kojang (zijnde 1921 kojang meer dan in 1897), namelijk Edi 3692, Segli 494, Telok Semawé 334, Westkust 141, Olehleh 375 en Sabang (Poeloe Weh) 60 kojang. Onder het totaal van 5096 kojang, gelijkstaande met 109 564 pikol [2]) (de kojang op een gemiddeld gewicht stellende van 21½ pikol), was 19 kojang witte peper begrepen. De bereiding van witte peper vermindert sterk, daar de bewerking te omslachtig en te moeielijk is in verhouding tot den verkoopprijs en de hooge rechten, waaraan het artikel onderworpen is. De peperprijs beliep $ 250 à $ 320 de kojang en kwam ongeveer te staan op $ 14 per pikol op de keudè's.

Uit de Lampongsche Districten werden (naar Batavia en Palembang) uitgevoerd 31 800 pikol zwarte en ruim 5000 pikol witte peper. De prijzen liepen uiteen tusschen f 23 en f 27 per pikol.

In den Riouw-Lingga-archipel daalden de peper- zoowel als de gambier-opbrengst, welke gewassen gewoonlijk gezamenlijk verbouwd worden. Wel begon men weder meer werk van de pepercultuur te maken, doch dit had nog geen invloed op de inzameling. De uitvoer, in 1896 en 1897 achtereenvolgens 30 336 en 20 100 pikol, daalde in 1898 tot 12 450 pikol. Alleen wat de witte peper betreft, waren de cijfers achtereenvolgens 22 196, 13 997 en 9221 pikol. De Riouw-peper ging als gewoonlijk weder uitsluitend naar Singapore. De hiervermelde hoeveelheden zijn die van de algemeene handelsstatistiek.

In de residentie Benkoelen breidde de cultuur zich uit in de afdeeling Kauer, terwijl in de afdeeling Seloema de hoogere prijzen de bevolking aanleiding gaven de oude aanplantingen weder in orde te brengen. In de overige afdeelingen bleef men echter aan de aanplantingen weinig zorg besteden. De uitvoer bedroeg volgens het gewestelijk verslag 622 pikol en de prijs voor witte peper liep uiteen van f 16 tot f 25 per pikol.

Ter Oostkust van Sumatra viel insgelijks eenige uitbreiding dezer cultuur op te merken.

Op Banka werden, hoofdzakelijk door Chineezen, mede verscheidene nieuwe tuinen aangelegd. De oogst aldaar werd geschat op 1986 pikol, terwijl uitgevoerd werd 878 pikol.

De uitvoer van Billiton beliep 340 pikol, tegen 656 pikol in 1897, en die uit de Westerafdeeling van Borneo 382 pikol zwarte en 45 pikol witte peper, tegen respectievelijk 497 en 76 pikol in 1897.

Ook in sommige streken van Borneo wordt door de bevolking peper geteeld. In de Westerafdeeling was in 1898 de oogst onbelangrijk, en ook in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar men alleen aanplantingen aantreft in de afdeeling Pasir en de Tanah Boemboe-landen, viel de inzameling tegen; men verkreeg tenauwernood ⅗ van de in 1897 geoogste hoeveelheid. Door de hooge prijzen verlokt, gingen intusschen velen, inzonderheid op Poeloe Laut, tot bijplanting over.

Muskaatnoten en *kruidnagelen.* De slechts in enkele gewesten en dan nog op kleine schaal gedreven teelt van muskaatnoten wordt wegens de vele ziekten, waarvan de aanplantingen nog altijd te lijden hebben [3]), meer en meer verlaten. Zoo bijv. in de residentie Menado, waar de bevolking zich nu, voor de bereiding van copra, op de klappercultuur gaat toeleggen. Intusschen viel er de oogst van noten en foelie bevredigender uit dan in 1897. Uit Sumatra's Westkust, waar men o. a. aanplantingen vindt in Angkola, Klein-Mandheling en Sipirok, zoomede op Nias, bedroeg de uitvoer p. m. 3000 pikol noten en 695 pikol foelie, uit Benkoelen respectievelijk 85 en 2, uit Atjeh's Oostkust 106 en 17, uit Amboina 2320 en 220 [4]) en uit Ternate en onderhoorigheden, enkel aan noten, 1054 pikol.

In de residentie Menado werd op de Sangi- en Talaut-eilanden in de laatste jaren nogal moeite besteed aan de notemuskaatcultuur, aangemoedigd door de gunstige uitkomsten, verkregen op het eiland Siauw, waar de cultuur goed slaagde en van ziekte weinig bespeurd werd. Op de overige Sangi-eilanden waren de resultaten echter al even weinig gunstig als in de Minahassa.

In het gewestelijk verslag der residentie Oostkust van Sumatra vindt men nog aangeteekend, dat de notemuskaatcultuur er gaandeweg achteruitgaat, en dat alleen in de tot de afdeeling Batoe Bara behoorende landschappen Tandjoeng en Si Paré Paré nog belangrijke aanplantingen worden aangetroffen, die een hoofdmiddel van bestaan voor de bevolking uitmaken. Vanwege

---

[1]) De jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië vermeldt, als uit Indragiri en andere gedeelten der residentie Riouw en onderhoorigheden in 1898 aan sago naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd, uitsluitend naar Singapore, eene hoeveelheid van ruim 98 000 pikol, ter waarde van f 355 780.

[2]) Volgens andere gegevens, namelijk die bijeenverzameld ten behoeve van de in de voorgaande noot bedoelde handelsstatistiek, zouden in 1898 uit Atjeh en onderhoorigheden naar den vreemde (uitsluitend naar Pinang) zijn uitgevoerd 145 100 pikol peper (waaronder ruim 700 pikol witte), ter waarde van f 1 312 800. De peper uit andere buitenbezittingen, rechtstreeks naar den vreemde uitgevoerd, uitgenomen het product van Sumatra's Oostkust (p. m. 6000 pikol), dat mede naar Pinang zijn weg vond, ging uitsluitend naar Singapore. Dit was echter in 't geheel slechts het geval met p. m. 23 500 pikol (waaronder ruim 9000 pikol witte), ter waarde van p. m. f 300 000.

[3]) Omtrent de bevindingen en wenken van den in 1897 met een plaatselijk onderzoek naar die ziekten in de residentiën Menado en Amboina belast geweest zijnden chef der 2de afdeeling van 's lands plantentuin te Buitenzorg zie bijlage I van het jaarverslag over 1897 van genoemde instelling, gedrukt als extra bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 2 September 1898.

[4]) De opgaaf betreffende Amboina schijnt enkel de hoofdplaats te betreffen. Immers volgens de meervermelde algemeene handelsstatistiek werden in 1898 uit de residentie Amboina (met inbegrip dus ook van de Banda-eilanden, waar de notencultuur — zie blz. 198 hierna — op groote schaal door particulieren gedreven wordt) uitgevoerd ruim 18 700 pikol noten en 4700 pikol foelie, ter waarde van f 1 576 885 en f 456 054.

den sultan van Deli waren zaden uitgeplant, die voor zijne rekening waren ontboden.

Ook de kruidnagelteelt gaat gestadig achteruit. Uit Benkoelen werd slechts 365 pikol uitgevoerd, tegen 486 in 1897, terwijl voor Amboina, waar de cultuur alleen nog in de afdeeling Saparoea van belang is, de oogst geschat werd op p. m. 700 pikol. Het product uit eerstgenoemd gewest werd verhandeld tegen f 36 à f 45, dat uit het andere tegen f 20 à f 25 per pikol.

Gambier. Ofschoon aldaar achteruitgaande (zie vorig verslag, blz. 165) heeft de gambierteelt nog altijd haar grootsten omvang op de eilanden van den Lingga-Riouw-archipel, zoodat de uitvoeren van gambier uit de residentie Riouw en onderhoorigheden, met inbegrip dus ook van de afdeeling Indragiri, waar de teelt zich uitbreidt, in 1898 nog beliepen ruim 96 000 pikol, ter waarde, volgens de algemeene handelsstatistiek, van f 1 450 000, tegen ruim 118 000 pikol in 1897, ter waarde van f 1 779 500.

Cijfers omtrent den omvang der gambierplantsoenen zijn alleen ontvangen met betrekking tot het eiland Banka, waar, door grootere sterfte dan bijplanting, het aantal heesters in 1898 zou gedaald zijn van 21 260 500 tot 19 807 700, terwijl het gedrukt blijven van den prijs der Banka-gambier (f 20 per pikol) vrees deed koesteren dat de bevolking hare aanplantingen zou gaan beperken. Het aantal kokerijen op Banka bleef 60 bedragen. De productie wordt opgegeven in 1898 slechts 8414 pikol te zijn geweest of ruim $^1/_3$ minder dan in 1897, en de uitvoer beliep, volgens het gewestelijk verslag, 5587 pikol, tegen 8619 in 1897.

Uit andere streken der buitenbezittingen werden, volgens de gewestelijke verslagen, in 1898 uitgevoerd: uit Sumatra's Westkust, hoofdzakelijk uit de afdeeling L Kotta der Padangsche Bovenlanden, 7553 pikol, en uit de afdeeling Sambas (Westerafdeeling van Borneo) 4920 pikol, welke hoeveelheden in 1897 zouden zijn geweest respectievelijk 7881 en 2320 pikol. Evenals in laatstgemelde afdeeling neemt ook op Billiton de gambierteelt toe; op gemeld eiland zouden in 1898 p. m. 250 000 heesters zijn bijgeplant en de uitvoer, welke eerst van 1896 dagteekent, was reeds geklommen tot ruim 900 pikol. Uitgelokt door de stijgende marktprijzen, werd ook ter Sumatra's Westkust en in Benkoelen hier en daar aan de gambierteelt uitbreiding gegeven.

Kapok en *koffo.* Wat de teelt van eerstgenoemd gewas betreft, blijft de residentie Palembang nog altijd de eerste plaats innemen. Van daar werd in 1898 uitgevoerd p. m. 6600 pikol kapok, ter waarde van f 100 200, tegen 8500 pikol in 1897, ter waarde van f 127 700. Uit andere streken der buitenbezittingen, met namen Atjeh, Celebes, Gorontalo, Bali, enz., is, volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, de uitvoer, althans die naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië, van minder beteekenis, namelijk in 1897 en 1898 in totaal p. m. 1100 en 1400 pikol. In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar o. a. in het district Riam Kiwa van de teelt werk wordt gemaakt, moet de inzameling in 1898 zeer gunstig zijn geweest, doch het product schijnt òf binnen het gewest zijne bestemming te vinden, òf naar havens binnen Nederlandsch-Indië verscheept te worden. De Borneo-kapok werd plaatselijk verhandeld tegen f 1,25 à f 1,75 per 1000 vruchten. Op Nias (gouvernement Sumatra's Westkust) nam de teelt van kapok mede toe.

De koffocultuur, die op de Sangi- en Talaut-eilanden (residentie Menado) inheemsch is, ging aldaar niet vooruit. Door eenige monsters naar Europa en Batavia te zenden, hoopte men voor de vezels afzet naar buiten te kunnen vinden, doch zulks is niet gelukt. De Regeering tracht de cultuur te steunen door zakken te laten vervaardigen voor rijst- en zouttransport, mits zij in prijs tegen de goenizakken kunnen concurreeren. Een Chinees gebruikt thans dergelijke zakken voor de verpakking van copra.

Cassia (wilde kaneel). Van de inzameling van wilde kaneel wordt bijna uitsluitend ter Sumatra's Westkust werk gemaakt, van waar, volgens de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, naar Europeesche en naar andere havens buiten Nederlandsch-Indië werd uitgevoerd in 1897 p. m. 16 900 en in 1898 p. m. 9600 pikol, ter waarde van f 203 500 en f 116 100. Over 1898 vindt men bovendien vermeld, als van Makasser uitgevoerd, p. m. 1600 pikol, ter waarde van f 19 500.

Ananassen. Het aankweeken van ananassen schijnt op noemenswaardige schaal alleen plaats te vinden in de residentie Riouw en onderhoorigheden. Uit de afdeeling Battam toch werden in 1898 650 000 stuks ananassen naar Singapore uitgevoerd, tegen 2 600 000 volgens de (wellicht te hooge) opgaven over 1897, terwijl de uitvoer van Tandjong Pinang wordt gesteld op gemiddeld 300 stuks per dag. Op het eiland Senggarang (dicht bij Tandjong Pinang) zou eene fabriek worden opgericht voor het conserveeren van ananassen in blik.

Andere gewassen. De teelt van *pinangnoten* is op de Noordkust van Atjeh en vooral in de onderafdeeling Telok Semawé wat de pepercultuur op de Oostkust is. Toch, hoewel de prijzen voor dit product stegen, daalde de uitvoer, als gevolg van den politieken toestand in de Atjehsche onderhoorigheden. Tegen 118 240 pikol in 1897, werden namelijk in 1898 uitgevoerd 87 156 pikol (11 700 pikol pinang tjang en 75 456 pikol pinang boelat). Behalve Telok Semawé zijn de voornaamste uitvoerhavens Segli en Edi. De prijzen bedroegen per bara van 3 pikol voor pinang tjang $ 20 à $ 40 (in 1897 $ 18 à $ 37,50) en voor pinang boelat $ 12 à $ 23 (in 1897 $ 11,50 à $ 18,50). Te oordeelen naar de algemeene handelsstatistiek over 1898 hadden overigens de voornaamste uitvoeren van pinangnoten plaats (enkel wat betreft de uitvoeren naar buiten Nederlandsch-Indië) uit de gewesten Palembang en Oostkust van Sumatra, namelijk respectievelijk 35 300 en 20 100 pikol, tegen 29 500 en 16 700 pikol in 1897. In de Westerafdeeling van Borneo steeg, volgens het gewestelijk verslag, de uitvoer van 4300 pikol in 1897 tot 11 700 pikol in 1898. Uit Billiton, behoorende tot de gewesten waar de uitvoer van minder beteekenis is, wordt gemeld dat de teelt zich gestadig uitbreidt, ten gevolge waarvan de aanplantingen bij het einde van 1898 bestonden uit 87 000 volwassen en 76 100 jonge boomen.

Omtrent de in het wild of als aangeplant in verschillende streken der buitenbezittingen voorkomende *lontar-* en *arènpalmen* zijn in de voor dit verslag ontvangen berichten geen andere mededeelingen aangetroffen dan dat in den Timor-archipel, met namen op Timor, Rotti en Savoe, de winning van sap uit den lontarpalm, ter bereiding van de daar een hoofdbestanddeel der volksvoeding uitmakende lontarsuiker, overvloedige uitkomsten gaf, zoodat van Rotti o. a. 300 pikol lontarsuiker naar Koepang werd uitgevoerd, terwijl uit de Westerafdeeling van Borneo is gemeld dat alleen in de afdeeling Tajan p. m. 300 000 pakjes arènsuiker werden geproduceerd, ter waarde van f 23 000.

2°. Koffiecultuur aan de verplichte leveri g onderworpen.

Onder dit hoofd is gewag te maken van de koffiecultuur der inheemsche bevolking in het gouvernement Sumatra's Westkust en, doch ditmaal voor het laatst, ook nog van die in de afdeelingen der Minahassa (residentie Menado), aangezien, zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 166) is vermeld, ingevolge de regelingen van 8 Augustus 1898 (Indisch Staatsblad nos. 230 en 231), de inlandsche koffieteelt in de Minahassa met 1 Januari 1899 geheel is vrijgelaten. Ofschoon die vrijlating gepaard is gegaan met de toekenning, onder zekere voorwaarden, aan de bij de cultuur ingedeelden van het recht van beschikking over de vruchten der op hoog gezag aangelegde koffietuinen, welke voorwaarden ten doel hadden het instandblijven van de teelt als volkscultuur zooveel mogelijk te bevorderen, kon in den aanvang van 1899 nog niet worden gezegd dat de toestand der gouvernementstuinen er op verbeterd was. Het aantal boomen in de bewuste tuinen was weder afgenomen (van 3 067 300 tot 2 381 700), en ook in de vrijwillig aangelegde tuinen was zulks het geval, daar voor deze op ult. October 1898 (einde van het plantjaar) worden opgegeven 9 374 900 boomen, tegen 9 884 100 op ult. October 1897, in 't geheel derhalve voor al de inlandsche koffieplantsoenen gezamenlijk (verg. de districtsgewijze opgaven in bijlage AAA) eene vermindering met 1 194 800 boomen (462 800 jonge en 732 000 vruchtdragende). Van de op ult. October 1898 aanwezige 11 756 600 koffieboomen worden als vruchtdragend opgegeven 8 004 400, d. i. 68 pct., tegen 67 pct. in 1897. Daar zoowel de vruchtzetting als de bloei door aanhoudende regens, gepaard met fellen wind, zeer benadeeld waren, viel de laatste oogst, die nog in 's lands pakhuizen te leveren was, zeer tegen. Verkregen werd slechts 652 pikol (op 2 pikol na, alles 1ste soort), tegen 4783 pikol in 1897 en 5478 pikol in 1896. Aan inkoopsprijs (à f 25 per pikol) werd aan de inleveraars betaald f 16 266, terwijl de verdere kosten in Menado op het product gevallen (kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel, onderhoud

der pakhuizen, cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden, enz.) beliepen f 6992, onder welk bedrag echter niet zijn begrepen de kosten van vervoer uit de inkoop- naar de strandpakhuizen, waaromtrent weder gegevens ontbreken. Buiten deze kosten kwam dus het product van 1898 den lande plaatselijk te staan op gemiddeld f 35,68 per pikol, terwijl volgens de laatst bekende gegevens, namelijk betreffende de in 1898 hier te lande verkochte 4498 pikol Menado-koffie (op 8 pikol na uit den oogst van 1897, behoorende tot de in 1895 en 1896 ingeleverde hoeveelheden), aan kosten van afscheep in Menado, vervoer herwaarts, opslag en verkoop hier te lande was uitgegeven gemiddeld f 6,30 per pikol (verg. bijlage DD). In 't vorig verslag (blz. 167) is reeds opgegeven dat bedoelde hoeveelheid van 4498 pikol in drie veilingen werd te gelde gemaakt en achtereenvolgens bruto opbracht f 85,07, f 90,34 en f 91,50 gemiddeld per pikol. Voor de veilingen van 1899 werden bestemd p. m. 1660 pikol Menado-koffie (mede nog uit de oogsten van 1895 en 1896), waarvan tot ult. Augustus jl. reeds verkocht was 1145 pikol, met eene totale bruto opbrengst van f 105 520 of gemiddeld f 92,15 per pikol. In de veilingen van Maart en Juni waren namelijk opgenomen 546 en 203 pikol (oogst 1896) en in laatstgenoemde veiling bovendien 396 pikol (oogst 1895). Deze laatste hoeveelheid behaalde gemiddeld f 107,14 per pikol, terwijl de partij uit den oogst van 1896 toen bedong f 94,50 per pikol, tegen f 80,42 in de Maart-veiling.

In Maart 1899 (Indisch Staatsblad n°. 123) werd een nieuwe maatregel genomen om het in stand blijven, in het belang der bevolking, van de inlandsche koffieteelt in de Minahassa te bevorderen. Aan hen, die ingevolge de hoogerbedoelde bepalingen van 1898 het recht van beschikking over de vruchten der op hoog gezag *op staatsdomein* aangelegde koffietuinen verkregen of van de voormalige cultuurdienstplichtigen overgenomen hebben, is namelijk de gelegenheid geopend om, desverlangd, het hun aangewezen of door hen overgenomen gedeelte dier tuinen in erfelijk individueel bezit te verkrijgen, welke titel, zooals bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 124 ten overvloede is duidelijk gemaakt, den bezitter ontheft van de voorwaarden, die ingevolge de regelingen van 1898 aan het recht van beschikking over de vruchten der op hoog gezag op domeingrond aangelegde koffietuinen verbonden zijn. Het bedoelde erfelijk individueel bezit wordt echter eerst verleend, indien uit een onderzoek, in te stellen door eene door den resident te benoemen commissie, blijkt dat de aanvrager gedurende drie achtereenvolgende jaren getoond heeft de koffiecultuur zoodanig te behartigen als voor hare instandhouding in het belang der bevolking noodig is, en indien hij binnen drie maanden na het onderzoek den grond op de voornaamste hoekpunten door duurzame grensteekenen heeft afgebakend.

Of de vruchtdracht der Minahassa-koffieplantsoenen in 1899 gunstiger is geweest dan in 1898, is uit de voor dit verslag ontvangen berichten niet gebleken. Alleen werd in April jl. door den resident gemeld dat, met het oog op de hooge prijzen (f 50 à f 60 per pikol), welke de bevolking bij particulieren voor hare koffie kon bedingen, de maatregel, om nog gedurende 1899 op een zestal plaatsen gelegenheid te laten tot inbreng van het product bij een gouvernements-inkooppakhuis (tegen f 30 per pikol voor gewone en f 20 voor Liberia-koffie) op twee plaatsen geheel en op de vier andere zoogoed als geheel ongebruikt was gelaten, daar gedurende het 1ste kwartaal bij deze laatste inkooppakhuizen slechts was ingeleverd 1.29 pikol. Vermits ook na dien tijd de inlevering slechts enkele katti's heeft bedragen, bestond, tijdens de afsluiting van de berichten voor dit hoofdstuk, het plan den maatregel tusschentijds in te trekken. [1])

Ter Sumatra's Westkust waren gedurende 1898 de uitkomsten van den gouvernementskoffie-oogst tamelijk bevredigend. Ingeleverd werd: in de Padangsche Bovenlanden 32 525, in de Padangsche Benedenlanden 1725 en in Tapanoli 6041 pikol, in 't geheel derhalve 40 291 pikol, terwijl, na bijtelling van ruim 4 pikol aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie, zoomede van ruim 47 pikol bij het ledigvallen van de inkooppakhuizen meer bevonden aan overwicht (minderbevindingen kwamen zoo goed als niet voor), uitgeleverd werd 40 342 pikol (39 432 pikol 1ste en 910 pikol 2de soort), tegen achtereenvolgens 26 038, 40 895, 47 045 en 33 387 pikol in de jaren 1894 t/m 1897. Bevonden zich tot en met 1896 onder de levering nog slechts enkele tientallen pikols Liberia-koffie en in 1897 143 pikol, gedurende 1898 kwam van die soort 470 pikol in 's lands pakhuizen.

De op het in 1898 ingeleverde product gevallen kosten, gerekend tot waar het op den spoorweg komt voor den afvoer naar Padang, bedroegen (zie de specificatie in bijlage AAA) wegens inkoopsprijs aan de bevolking (à f 15 per pikol voor 1ste soort en de helft voor 2de soort) f 597 575, en wegens verdere uitgaven f 154 654, gezamenlijk alzoo f 752 229, hetgeen neerkomt op f 18,67 per *ingeleverden* pikol, tegen f 19,72[5] in 1897 en f 18,68 in 1896.

Onttrekking van koffie aan de verplichte levering deed zich nog altijd voor. Gebrek aan voldoende politie-middelen en aan medewerking van de zijde van inlandsche hoofden en ambtenaren stonden eene goede toepassing van de bepalingen tot tegengang van bedoelde onttrekking in den weg.

Uit den oogst van 1899, aanvankelijk geschat op 37 900 pikol, welke raming echter nog in het eerste semester werd verhoogd tot 43 000 en laatstelijk tot 48 000 pikol, was tot ult. Augustus reeds ingeleverd 44 746 pikol (waaronder 585 pikol Liberia).

Gedurende 1898 werd van het ingeleverd product — in de driemaandelijks te Padang gehouden veilingen — te gelde gemaakt 38 911 en in het eerste halfjaar 1899 reeds 35 495 pikol, met eene opbrengst van respectievelijk f 2 491 810 en f 2 136 894. De in de vier veilingen van 1898 aangeboden gouvernements-Padang-koffie bestond uit 38 031 pikol 1ste soort (waaronder 416 pikol Liberia) en 880 pikol 2de soort. De 1ste soort (ongerekend de Liberia) bedong, bij doorslag over al de in veiling gebrachte partijen [2]), achtereenvolgens f 68,79, f 64,93, f 65,01 en f 66,02; de 2de soort f 12,10, f 12,15, f 12,44 en f 14,78 en de Liberia-koffie f 30,10, f 25,50, f 21,45 en f 17,10 per pikol. In de eerste twee veilingen van 1899 werd aangeboden 34 475 pikol 1ste soort (waaronder 195 pikol Liberia) en 1020 pikol 2de soort, waarvoor in doorslag per pikol werd verkregen, wat de gewone koffie betreft, achtereenvolgens f 71,17 en f 58,71 voor 1ste soort, en f 13,85 en f 12,01 voor 2de soort, terwijl de Liberia-koffie bedong f 17,15 en f 18,45 per pikol.

Schattingen omtrent het aantal boomen zijn alleen ontvangen met betrekking tot de vruchtdragende, welke schattingen voor 1 Januari 1898 op een totaal wijzen van 74[6] millioen, tegen 73[9] millioen op 1 Januari 1897. De residentie Padangsche Bovenlanden deelt in eerstgenoemd totaal alleen voor 69[3] millioen, d. i. 0.9 millioen meer dan op 1 Januari 1897.

Ook gedurende 1897/98 bestonden de bijplantingen (waaromtrent echter geen cijfers zijn opgegeven) weder voor een deel uit Liberia-boompjes. Over het onderhoud der plantsoenen viel over het algemeen niet te klagen. Slechts in enkele gevallen werd aanleiding gevonden om aan de hoofden, wegens nalatigheid ten deze, administratieve straffen op te leggen.

5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Bij het einde van 1898 bedroeg het aantal der in de bezittingen buiten Java en Madura in erfpacht uitgegeven perceelen 197, uitmakende 158 ondernemingen, met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 462 436 bouws [3]), terwijl als huurgronden enkel 1 perceel, ter grootte van 49 bouws, was uitgegeven.

Voor zoover men uit de over het verslagjaar ontvangen opgaven kan nagaan, waren van de bedoelde erfpachts- en huurgronden slechts 87 perceelen, uitmakende 61 ondernemingen en eene oppervlakte beslaande van 106 640 [3]) bouws, in ontginning en besloeg de uitgestrektheid der beplantingen aldaar, voor zoover opgegeven, d. i. ten aanzien van 55 ondernemingen, niet meer dan 11 321 bouws.

Van de bedoelde 61 ondernemingen dienden er 34 uitsluitend of hoofdzakelijk voor de teelt van koffie, van welk product (zie de gewestelijke gegevens in bijlage BBB) bij 33 van de 34 ondernemingen in 1898 werd ingezameld 17 067 pikol, waaronder 1686 pikol Liberia-koffie. Verder werden bij enkele onderne-

[1]) Daartoe is overgegaan in de tweede helft van September; zie Indisch Staatsblad 1899 n°. 260.

[2]) 't Meest werd steeds betaald voor het product uit Mandheling en uit Angkola, waarvan in de besproken vier veilingen was opgenomen 5270 pikol, welke partijen als minste prijs behaalden f 81 en als hoogste f 86,60 per pikol. Daarentegen werd voor Painan-koffie, waarvan in 't geheel 1600 pikol werd aangeboden, slechts verkregen f 56,50 à f 58,34 per pikol. De overigens verkochte partijen (gewone koffie) bestonden uit 29 400 pikol uit de Padangsche Bovenlanden (opbrengst f 61,44 à f 65,35 per pikol) en 1345 pikol uit Ajer Bangies (opbrengst f 71,30 à f 78,34 per pikol).

[3]) Ongerekend de niet bekende oppervlakte van de als één perceel in erfpacht afgestane oostelijke groep der tot de afdeeling Makasser (Celebes en onderhoorigheden) behoorende Postiljon-eilanden.

mingen als hoofdgewas of bijproduct geteeld: tabak [1]), muskaatnoten, karet (caoutchouc), peper (bij 1 onderneming ook thee), terwijl verschillende ondernemingen werden dienstbaar gemaakt aan de teelt van inlandsche gewassen, voornamelijk padi, klappers en rottan, en in mindere mate kapok, bamboe, atap en vruchtboomen. De productie-opgaven nopens andere gewassen dan koffie zijn meerendeels zeer onvolledig. Te dezer zake zij mede naar voormelde bijlage verwezen.

Van 111 perceelen, welke geacht worden uit te maken 98 ondernemingen, met eene totale oppervlakte van 355 845 bouws, werden over 1898 geen bijzonderheden vernomen, vermoedelijk omdat aan de ontginning nog niets was gedaan, of dat zij gestaakt was.

Van de 197 in de buitenbezittingen uitgegeven erfpachtsperceelen waren in handen van naamlooze vennootschappen 56, Europeanen 129, vreemde oosterlingen 9 en inlanders 3, met eene uitgestrektheid respectievelijk van 164 181, 292 130, 5335 en 790 bouws.

4°. Landbouwondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

Nieuwe ondernemingen van dezen aard kwamen in 1898 niet tot stand, terwijl er 1 (de tabaksonderneming Tonsea in de Minahassa) werd gesloten. Dit was in 1897 ook het geval geweest met een der tabaksondernemingen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, welke in 't vorig verslag (blz. 167) nog medetelde. Rekent men deze onderneming thans niet mede, dan valt voor 1898, wat de buitenbezittingen betreft, slechts gewag te maken van 19 uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking werkende landbouwondernemingen, alle nader vermeld in bijlage BBB, sub II, namelijk van 5 koffie-ondernemingen in de Lampongsche Districten (van geen dezer zijn echter over 1898 opgaven ingekomen), van 13 ondernemingen voor de teelt of den opkoop van tabak in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en van 1 onderneming op Ceram (residentie Amboina), waar aanplantingen bestaan van cacao, koffie, klappers en muskaatnoten. Ook ten aanzien van deze laatste onderneming zijn echter over 1898 geen gegevens ingekomen, evenmin als van 3 der ondernemingen op Borneo. Wat de 10 andere aldaar betreft, is voor één slechts gemeld dat er in 1898 2 800 000 planten werden ingeleverd (in 1897 produceerde deze onderneming 60 000 K.G. tabak), terwijl de productie der 9 overige, aan bereid product, zou bedragen hebben 338 360 K.G. tabak. Over 1897, toen mede van 9 ondernemingen op Borneo gegevens inkwamen, was het cijfer 398 700 K.G. Slechts van 6 der bedoelde 9 ondernemingen zijn over beide jaren productie-opgaven voorhanden, en deze loopen weinig uiteen, daar de opgaven van 1897 aanwezen 246 700 K.G. en die van 1898 249 960 K.G. Van den Borneo-tabaksoogst van 1897 werden in 1898 te Amsterdam en Rotterdam verkocht 6954 pakken, welke opbrachten f 710 000 of in doorslag f 0,67 per half kilo, terwijl het gewas van 1896, bestaan hebbende uit 5291 pakken, volgens dezelfde makelaarsberichten, besomd had f 538 000, d. i. gemiddeld f 0,66¾ per half kilo.

5°. Landbouwondernemingen op gronden door het Gouvernement in eigendom afgestaan.

Waar in de buitenbezittingen landerijen of tuinen van de hierbedoelde categorie worden aangetroffen (zie vorig verslag, blz. 167), bestaat de productie in hoofdzaak, uitgenomen wat betreft de notenperken in de afdeeling Banda (residentie Amboina), uit voortbrengselen voor de inlandsche markt, terwijl vele der bedoelde eigendomsgronden geheel of gedeeltelijk graslanden of vischvijvers uitmaken of voor zoutwinning dienen.

De Bandasche notenperken leverden in 1898 8316 pikol noten in- en 5343 pikol noten uit den dop of — de noten in den dop, in de verhouding van 3:2, herleidende tot het gewicht van gedopte noten — in 't geheel 10 887 pikol noten, benevens 2719 pikol foelie, tegen 8249 pikol noten en 1270 pikol foelie in 1897 en respectievelijk 10 797 en 2807 pikol in 1896. De opbrengst was derhalve even gunstig als in 1896. De prijzen waren echter in 1898 laag. De uitvoer van noten en foelie van Banda beliep in 1898, volgens het gewestelijk verslag, eene waarde van respectievelijk f 1 041 882 en f 432 809.

In de residentie Menado, waar indertijd op sommige particuliere landerijen mede notentuinen waren aangelegd, maakt die teelt wegens ziekte in de plantsoenen, gevoegd bij de lage prijzen, meer en meer plaats voor het aankweeken van klapperboomen. Intusschen wierpen enkele tuinen in 1898 nog af 200 pikol noten in- en 7½ pikol uit den dop, benevens 3½ pikol foelie, tegen respectievelijk 280, 10 en 91 pikol in 1897. Enkele tuinen bezitten ook koffieplantsoen. Op het land Pakowa werd aan dit laatste product zelfs geoogst in 1897 150 en in 1898 220 pikol. Bovendien leverde het in 1898 10 K.G. cacao en 10 K.G. vanille op. Ook op de als particulier land te beschouwen onderneming Long San in de Padangsche Bovenlanden is de koffieteelt van eenige beteekenis (er werd in 1898 90 pikol geoogst, tegen 60 pikol in 1897).

Het landgoed Tjandi Koesoema in de afdeeling Boeleleng (eiland Bali) produceerde 6014 K.G. cacao en 26 000 stuks klappers. Overigens dient het voornamelijk voor houtaankap.

6°. Landbouwondernemingen gevestigd op gronden, bij contract verkregen van vorsten of hoofden van in het genot van zelfbestuur gelaten inlandsche rijken of landschappen.

Concessiën van den hierbedoelden aard (enkele ook voor houtaankap) zijn het talrijkst in de residentie Oostkust van Sumatra (verg. blz. 98 hiervóór). Voor zooveel op de concessiegronden in genoemd gewest voor den oogst van 1898 tabak was geplant, hetgeen bij 115 ondernemingen het geval was (9 meer dan gedurende het oogstjaar 1897 gewerkt hadden), vindt men het aantal beplante velden en hunne grootte, de verkregen productie, zoomede het aantal gebezigde arbeiders voor elke onderneming in het bijzonder vermeld sub III van bijlage BBB. Dit overzicht doet zien dat bij 114 ondernemingen (van 1 is de productie niet opgegeven) verkregen werd 332 370 pikol tabak, tegen 277 086 pikol in 1897 bij 104 van de 106 toen gewerkt hebbende ondernemingen. In eigenlijk Deli werden in 1898 42 tabaksondernemingen geëxploiteerd, in de Delische onderhoorigheden Padang en Bedagei 14, in Langkat 36, in Serdang 16, in Assahan 4 en in Batoe Bara 3. Bibietziekte kwam hier en daar in geringe mate voor. Het onderzoek naar de bij de tabak voorkomende ziektevormen, omtrent de geaardheid van den bodem en omtrent de verschillende mestsoorten werd gedurende 1898 geregeld voortgezet. De te dier zake door belanghebbenden met den directeur van 's lands plantentuin bestaande overeenkomst werd sedert voor een nieuw tijdvak verlengd (verg. noot 1 op blz 112 hiervóór). Dat het vraagstuk der herbossching van afgeplante tabaksvelden als opgelost mag worden beschouwd, werd reeds vermeld op blz. 31 van dit verslag. Omtrent maatregelen tot tegengang van de ontwouding van het gebergte werd tusschen de inlandsche zelfbesturen en de ondernemers nog overleg gepleegd.

Met opzicht tot de tegeldemaking van het product waren, op het tijdstip van afsluiting van dit verslag, nog slechts volledig bekend de uitkomsten van de verkoopen uit den oogst van 1897. Deze verkoopen bestonden (ongerekend 1642 pakken te Bremen aangevoerd) uit 200 581 pakken (169 353 te Amsterdam en 31 228 te Rotterdam), met eene opbrengst van f 37 285 000 of dooreen f 1,22 per half kilo, terwijl voor het gewas van 1896 in doorslag f 1.11⁵ per half kilo was bedongen.

Onder de verdere cultures, ter Oostkust van Sumatra door particulieren gedreven, behoort sedert den jongsten tijd Liberiakoffie, aan welke teelt ook in 1898 weder enkele nieuw geopende ondernemingen werden dienstbaar gemaakt. Tegen 33 ondernemingen, welke bij het einde van 1897 werden opgegeven als Liberia-plantsoen te bezitten, vindt men in de over 1898 ontvangen opgaven van 42 dergelijke ondernemingen gewag gemaakt, en wel van 26 in Serdang, 6 in Assahan, 4 in Langkat, 2 in Padang en Bedagei en 4 in Batoe Bara. De meeste waren uitsluitend koffie-ondernemingen; op 1 (Bangoen Poerba in Serdang) werd echter ook peper geteeld (van welk gewas omtrent de productie niets is gemeld), op 8 ook tabak en op één dezer laatste (Tandjoeng Goenoeng in Langkat) was bovendien eene proef-aanplanting van theeheesters, waarvan in 1897 500 K.G. thee was geoogst, doch over 1898 de productie niet is opgegeven. De meeste koffieplantsoenen waren nog niet vruchtdragend. Van 6 reeds produceerende ondernemingen, omtrent welker oogst opgaven inkwamen, beliep deze bij één (Bandar

[1]) Dit gewas werd, voor zooveel blijkt, geteeld op 3 der erfpachtsondernemingen in de buitenbezittingen, namelijk op Tanah Priok (Palembang) en op Pandam en Batoe Nandi (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Over de handelswaarde van het Borneo-product zie aan het slot van 4°. hierboven. Nopens de tabak van Tanah Priok blijkt uit makelaarsberichten dat daarvan in 1898 te Amsterdam 513 pakken gewas 1897 verkocht werden, welke opbrachten p. m. f 50 000, d. i. f 0,66 per half kilo.

Kwala in Serdang) 2000 en bij de vijf andere gezamenlijk 840 pikol. Behalve op Bangoen Poerba in Serdang bestaan ook peperaanplantingen op de onderneming Lau Boentoe in Langkat, van welk product aldaar in 1897 2093 en in 1898 2150 pikol werd ingezameld. (In laatstgemeld jaar was door den ondernemer van Lau Boentoe ook tabak geoogst.) Onder de in 1898 ter Sumatra's Oostkust verkregen landbouwconcessiën behoorden er 3 in Siak, waar vanwege het „Straits-Settlement- en Sumatra-Rameh Syndicaat" proef-aanplantingen van rameh waren bewerkstelligd.

In de residentie Riouw en onderhoorigheden bleef het aantal reeds in exploitatie zijnde landbouwondernemingen, gedreven op gronden daartoe door inlandsche zelfbestuurders afgestaan, 3 bedragen, namelijk op het eiland Battam in den Lingga-Riouw-archipel de onderneming Victoria, bestaande uit 180 bouws Liberiakoffie- en ananas-tuinen, zoomede in Indragiri op Sumatra's vasten wal de 2 gambier-ondernemingen Gading en Soengei Lalah, welke beide tevens aanplantingen van Liberiakoffie bezitten, terwijl op de laatstgenoemde bovendien getahpertja wordt aangekweekt. De beplante uitgestrektheid beliep er respectievelijk 440 en 130 bouws. Als productie in 1898 vindt men slechts vermeld voor Victoria 40 pikol koffie en voor de beide ondernemingen in Indragiri (in welk landschap ettelijke landbouwcontracten nog steeds ongebruikt blijven) respectievelijk 1300 en 460 pikol gambier. Overigens zijn in 1898 in den Riouw-Lingga-archipel nog 2 landbouwcontracten uitgegeven, betreffende terreinen in de afdeeling Battam voor de ananas-teelt en in de afdeeling Lingga voor de aankweeking van getahpertja (zie nader over laatstbedoelde onderneming blz. 201/202 hierna onder „Boschwezen").

Ofschoon in de laatste jaren ook door de inlandsche zelfbesturen van Sambas (Westerafdeeling van Borneo) en Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) verscheidene landbouwcontracten zijn uitgegeven (in 1898 kwamen er — zooals reeds werd medegedeeld op blz. 98 hiervóór — weder een aantal bij), hebben nog betrekkelijk weinige dier concessiën tot het vestigen van ondernemingen geleid. In de uit Sambas ontvangen opgaven toch is slechts sprake van 6 ondernemingen, bij één van welke (Paloh genaamd) echter niet aan landbouw, maar enkel aan houtkap en inzameling van boschproducten werd gedaan, terwijl bij de vijf andere (3 voor de teelt van gambier en Liberia-koffie, 1 voor beide cultures en voor de teelt van peper en 1 voor de teelt van peper en Liberia-koffie) slechts een betrekkelijk klein deel van het terrein was ontgonnen. Nog enkel 3 van deze 5 ondernemingen, met namen Lembang/Soekaradja, Sophia en Sakong, produceerden reeds: gezamenlijk 308 pikol gambier, 108 pikol Liberia-koffie en 53 pikol peper. Met opzicht tot Koetei vindt men gewag gemaakt van 5 ondernemingen, welke reeds aanplantingen van Liberia-koffie bezaten (gezamenlijk 134 000 boompjes), [1]) doch van de vele overige concessieterreinen aldaar blijkt ten aanzien van een 11-tal nog enkel dat zij bestemd zullen worden hetzij voor die cultuur alleen, hetzij tevens voor de teelt van tabak.

Verder komen landbouwondernemingen als de in deze rubriek bedoelde nog voor: op het tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende eiland Soembawa, landschap Sanggar, waar de koffie-onderneming Tambora is gevestigd, welke hare beplantingen van 350 tot 450 bouws uitbreidde (productie, evenals in 1897, 250 pikol) en waar in 1898 ook tabak werd geoogst (12 500 K.G.), — op het eiland Groot-Sangi (residentie Menado), waar eene uit 3 perceelen bestaande notenonderneming, tevens bevattende klapper-, sago- en pisang-aanplantingen, een oogst afwierp van 78 pikol muskaatnoten en 10 pikol foelie; [2]) — op het eiland Batjan (residentie Ternate) eene weinig beteekenende koffie- tevens notenonderneming, — en eindelijk op het eilandje Kera in de baai van Koepang (residentie Timor en onderhoorigheden) eene op kleine schaal werkende klapperonderneming (productie, evenals in 1897, omstreeks 5000 klappers).

7°. Arbeiders op ondernemingen van land- (en mijn-) bouw.

Aangezien in de ontvangen opgaven nopens de registratie van werkcontracten, in die gewesten der buitenbezittingen waar zoogenaamde koelie-ordonnantiën in werking zijn (verg. vorig verslag, blz. 169), niet is uiteengehouden of de werving geschied was voor land- of voor mijnbouwondernemingen, noch ook hoevelen er zich onder de aangeworvenen van anderen dan Chineeschen landaard bevonden, moet men zich weder tot de volgende totaalcijfers per gewest bepalen.

Gewesten voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd.	Aantal werklieden (koelies en andere) tot wie de in onderstaande jaren door het bestuur geregistreerde werkovereenkomsten betrekking hadden.		
	1896.	1897.	1898.
Sumatra's Westkust	109	169	147
Benkoelen	„	„	„
Lampongsche Districten	685	579	464
Palembang	1 797	1 608	2 698
Oostkust van Sumatra	58 274	62 843	59 273
Riouw en onderhoorigheden	821	563	1 165
Billiton	.....	786	1 170
Westerafdeeling van Borneo	24	60	61
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	505	1 102	1 960
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„
Menado	21	298	768
Ternate	394	38	24
Amboina	662	373	395
Totalen	63 292	68 419	68 125

Daar bij sommige besturende ambtenaren onzekerheid bleek te bestaan omtrent de toepasselijkheid van de koelie-ordonnantiën ook op ondernemingen tot het verrichten van mijnbouwkundige onderzoekingen, en de Indische Regeering zoodanige toepasselijkheid wenschelijk achtte, ging zij er toe over dienaangaande eene uitdrukkelijke bepaling in het leven te roepen, door te verklaren — ordonnantie van 9 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 78) — dat het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen geacht moet worden begrepen te zijn onder de in de verschillende koelie-ordonnantiën voorkomende uitdrukking „ondernemingen van mijnbouw". Tevens werd bepaald dat deze ordonnantiën ook van toepassing zijn op bestaande, doch nog niet geregistreerde werkovereenkomsten voor mijn-exploratie, mits deze overeenkomsten, na alvorens voor zooveel noodig met de voorschriften der koelie-ordonnantiën in overeenstemming te zijn gebracht, binnen drie maanden na de inwerkingtreding der verordening van 9 Februari 1899 ter registratie werden aangeboden.

Twee der koelie-ordonnantiën ondergingen nog afzonderlijk wijziging of aanvulling, en wel die voor de residentie Amboina (Indisch Staatsblad 1888 n°. 76, juncto 1888 n°. 151 en 1897 n°. 46), welke bij ordonnantie van 13 Februari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 83) in dier voege gewijzigd is (verg. ook blz. 86 hiervóór) dat het nu mogelijk is om, waar de afstanden of de moeielijke gemeenschap bezwaar opleveren de registratie te doen geschieden door het hoofd van plaatselijk bestuur, daarmede een anderen door het hoofd van gewestelijk bestuur aan te wijzen ambtenaar te belasten, terwijl bij de hiervóór in de eerste plaats vermelde verordening van 9 Februari 1899, met aanvulling van de koelie-ordonnantie voor het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1892 n°. 68), in gelijken geest eene voorziening werd getroffen, ten einde ten opzichte van ondernemingen in zelfbesturende landschappen van genoemd gouvernement, welke niet tot het ressort van eenig hoofd van plaatselijk bestuur behooren, de bij de koelie-ordonnantie aan deze autoriteit opgedragen functiën te doen vervullen door een daartoe door den gewestelijken gouverneur aangewezen ambtenaar.

Omtrent de toepassing der koelie-ordonnantiën is over 1898 het volgende gemeld.

In de residentie Tapanoli [3]) werden wegens dienstweigering, desertie, diefstal of luiheid gestraft 47 contractkoelies (tegen 2 in 1897). De Niassers gaven, evenmin als in de Padangsche Bovenlanden, waar men uitsluitend met koelies van dezen landaard werkt, reden tot klagen.

In de Lampongsche Districten [4]) deserteerden 384 koelies,

[1]) Omtrent de eigen plantsoenen van den sultan en den pangeran bandahara, welke in gunstigen staat moeten verkeeren en reeds vruchtdragend zijn, kwamen geen verdere opgaven in.

[2]) Ook op het Sangische eiland Siauw kwam in 1898 een concessiecontract tot stand.

[3]) Ten behoeve van de twee aldaar bestaande koffie-ondernemingen werden in 1898 in dienst genomen 33 Niassers, 61 Soendaneezen en 22 Javanen.

[4]) Slechts voor een deel der landbouwondernemingen in dit gewest, namelijk ten opzichte van die in de afdeeling Ommelanden van Telok Betong, is opgegeven hoeveel koelies in 1898 van buiten het gewest werden aangebracht. Dit aantal beliep 99 Javanen (waaronder 3 vrouwen), 344 Soendaneezen (waaronder 53 vrouwen) en 7 Chineezen.

waarvan 265 werden gevat. Als reden voor de desertie wordt opgegeven het vorderen van te veel arbeid, ook waar het taakwerk gold. Twee klachten werden ingediend tegen den beheerder eener onderneming wegens onvoldoende geneeskundige behandeling; in het eene geval werd, ter voorkoming van vervolging, de hoogste boete betaald, en in het andere geval werd het contract verbroken en den betrokken koelie eene schadeloosstelling betaald. Ook werd nog eene klacht ingediend tegen den beheerder eener andere onderneming wegens het toebrengen van slagen, welke zaak bij de afsluiting van de Indische mededeelingen nog in behandeling was.

De land- en mijnbouwondernemingen in de residentie Palembang werken hoofdzakelijk met van buiten het gewest aangebracht werkvolk (Javanen en Chineezen). De loonen zijn f 0,40 à f 0,50 daags; vrouwen, die op landbouwondernemingen werken, ontvangen minder. Wanneer deze laatsten in den vollen pluktijd op taak werken, kunnen zij echter mede wel f 15 's maands verdienen. Ongunstige berichten omtrent den gezondheidstoestand van het werkvolk kwamen alleen in wat betreft de koffie-onderneming Soeban Ajam in de afdeeling Tebing Tinggi en het petroleum-etablissement der Sumatra-Palembang Maatschappij te Bajoeng Lentjir (afdeeling Iliran en Banjoeasin). De eerste onderneming werkte echter met voor het meerendeel afgeleefde, aan opium verslaafde Javaansche koelies, wier weerstandsvermogen gering was. Op de andere onderneming, waar in 1898 gemiddeld per dag ruim 800 man waren tewerkgesteld (p. m. 300 Chineesche ambachtslieden van Singapore en 500 Chineesche en Javaansche koelies), beliep het sterftecijfer, voor zooveel opgegeven (d. i. over de maanden April t/m November), 266. Volgens den aan de onderneming verbonden Europeeschen geneeskundige moest de ongunstige gezondheidstoestand vooral geweten worden aan de ziektekiemen, die de meeste koelies bij aankomst op de onderneming reeds bij zich droegen. Op deze onderneming hadden in Juli 1898 eenige ongeregeldheden onder het werkvolk plaats, naar aanleiding waarvan er een adspirant-controleur en 12 gewapende politiedienaren gestationneerd werden. De rust werd sedert niet meer verstoord. Het in 't vorig verslag (blz. 169) bedoelde onderzoek naar de wijze van behandeling der koelies op de landbouwonderneming Tanah Priok, insgelijks in de afdeeling Tebing Tinggi, heeft doen zien dat de klachten onwaar of overdreven waren, zoodat er geen aanleiding bestond om maatregelen tegen den beheerder der onderneming te nemen. De in 1898 aan de koelies op Tanah Priok opgelegde straffen waren meestal het gevolg van desertie.

Ten aanzien van de Chineesche en andere van buiten het gewest afkomstige arbeiders in de residentie Oostkust van Sumatra bepalen zich de voor deze onder-paragraaf ontvangen gegevens tot de aan het slot van bijlage BBB opgenomen statistiek der werkkrachten op de landbouwondernemingen aldaar. Dat de op de tabaksondernemingen onder de koelies heerschende geest over het algemeen weinig te wenschen overlaat, werd reeds geconstateerd op blz. 31 hiervóór. Ten aanzien van de arbeiders op de met mijnbouw of met houtkap in verband staande ondernemingen aldaar zijn geen cijfers voorhanden; zie echter wat omtrent de door Chineezen gedreven plankenzagerijen en balkenkapperijen (panglongs) in de afdeeling Bengkalis gezegd is op blz. 171 van 't vorig verslag en op blz. 1 hiervóór. Voor zoover aanvoer van Chineezen plaats had ten behoeve van de Deli-planters-vereeniging (door bemiddeling van het te Medan gevestigde Immigrantenbureau) vindt men daaromtrent opgaven over 1898 in het jaarverslag van ons consulaat-generaal te Singapore [1]), bestemd ter opneming in de hier te lande uitgegeven wordende „Consulaire verslagen en berichten". Die opgaven wijzen op een aanvoer van 7645 Chineezen (889 meer dan in 1897), van wie er zich 7400 als koelie verbonden, namelijk 5976 rechtstreeks uit Swatow (Zuid-China) aangebrachten, 308 die niet met de rechtstreeksche booten, maar via Singapore of Pinang aankwamen, en 1116 die te Singapore waren aangenomen. Onder de rechtstreeks uit Swatow aangebrachten waren er 4142 die door tijdelijk naar China vertrokken Deli-koelies (lawkehs) geëngageerd waren voor de ondernemingen, waar deze laatsten waren werkzaam geweest en zich met de nieuw aangeworvenen insgelijks verbonden. Het aantal dezer teruggekeerde Deli-lawkehs (onder de 5976 begrepen) beliep 872. Uit Swatow werden dus 5104 nieuwelingen aangebracht, van wie er op de ondernemingen contracteerden 4170 en op het immigranten-bureau 934. Hoewel Swatow van April t/m Augustus 1898 besmet bleef verklaard wegens pest, kwam die ziekte onder de aldaar aan boord genomen, voor Deli bestemde Chineezen niet voor. Zoolang de quarantaine-maatregelen van kracht waren, werden de aangebrachten op de havenplaats Belawan (Deli), alvorens vergunning tot landen te krijgen, geneeskundig onderzocht. Onder de in 1898 uit Deli rechtstreeks of via de Straits naar China terugkeerende koelies waren er 1748, die aan spaarpenningen een bedrag van $ 232 724 medenamen, terwijl een 4-tal koelies, die zelven niet teruggingen, in cheques of in wissels $ 585 aan spaargelden naar China overmaakten, in 't geheel derhalve $ 233 309, tegen $ 177 188 in 1897.

Aangaande het werkvolk op de gambier- en peperplantages op de eilanden van den Lingga-Riouw-archipel zijn geen opgaven bekend, en wat betreft de landelijke ondernemingen aldaar en in Indragiri, welke berusten op door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiecontracten, blijkt alleen dat op de ondernemingen Gading en Soengei Lalah in laatstgenoemd landschap gebezigd werden, behalve nog de daglooners, respectievelijk 186 en 36 contract-koelies, meerendeels Chineezen en voor het overige Javanen. De Singkep-Tinmaatschappij had op het eiland Singkep in het op ult. Juni 1899 geëindigde boekjaar in dienst gemiddeld 2032 man (1849 Chineezen, 154 Maleiers en 29 Bengaleezen), onder welk personeel zich gemiddeld 115 hospitaalzieken bevonden, tegen 142 op een personeel van 1658 man in het voorafgegane werkjaar. Het aantal sterfgevallen was 34, dat der geevacueerden naar Singapore 51, tegen respectievelijk 153 en 36 in 1897/98. De aan de onderneming verbonden Europeesche geneesheer berichtte dat de algemeene gezondheidstoestand in 1898/99 gunstiger was, wat aangaat het cijfer der berriberrigevallen, doch minder gunstig wat betreft de malaria. Aangevoerd door werving werden 665 nieuwelingen (211 meer dan in 1897/98). Het aantal uit de mijnen gedeserteerden beliep in 1898/99 32. De steenkolenonderneming Tjinako in Indragiri werkte met 327 contract-koelies (232 Chineezen, benevens 95 Maleiers en Javanen). Desertiën kwamen aldaar herhaaldelijk voor.

In de assistent-residentie Billiton is de immigratie van werkvolk (Chineezen) alleen van beteekenis wat betreft de tinontginning op Billiton. De werving in China vanwege de Billiton-maatschappij leverde gedurende het op ult. April 1899 geëindigde boekjaar 205 man op, terwijl zich op Billiton bij het hoofdkantoor der Maatschappij aanmeldden 616 Chineesche immigranten, en bovendien 193 oud-mijnwerkers, terwijl onder in de mijndistricten met toelatingskaarten of passen aanwezige Chineezen 41 bij de onderneming in dienst traden, en 65 man van verlof uit China terugkeerden, in 't geheel dus eene aanwinst van 1120 man, welk cijfer in 1897/98 bedragen had 1136. De gemiddelde sterkte der mijnwerkers, in laatstgemeld werkjaar 7873, waaronder 262 hospitaalzieken, beliep in 1898/99 7908, waaronder 280 verpleegden in de hospitalen. De sterfte beliep 54 man (14 minder dan in 1897/98), namelijk 20 in de hospitalen en 34 in de mijnen. De gezondheidstoestand was zeer gunstig. Lichte zieken worden in de mijnen verpleegd; bij eenigszins ernstige gevallen wordt voor tijdige opneming in de hospitalen zorg gedragen. Desertiën komen weinig voor.

Uit de Westerafdeeling van Borneo zijn voor deze onderparagraaf geen bijzondere mededeelingen ontvangen (verg. nopens het aantal der door landbouwconcessionarissen in Sambas gebezigde werklieden de opgaven in bijlage BBB).

In het gouvernementsgebied der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo waren op 5 landbouwondernemingen gevestigd 228 Chineesche en 67 Javaansche contract-koelies, terwijl de exploratie-maatschappij Balangan met 56 Javaansche contract-koelies werkte. In 1898 overleden 5 Chineesche en 2 Javaansche koelies. De ondernemingen zorgden voor voldoende geneesmiddelen en de ernstige zieken werden gezonden naar Amoenthai en Barabei om door den officier van gezondheid te worden behandeld; alleen op eene landbouwonderneming in Oost-Doesoen geschiedde zulks op de onderneming zelve. Van de door genoemde

[1]) Uit datzelfde verslag blijkt dat in 1898 524 inboorlingen van Nederlandsch-Indië (92 minder dan in 1897) te Singapore, ten overstaan van den „protector of emigrants" werkcontracten aangingen, waaronder 268 voor ondernemingen in Nederlandsch-Indië zelf (204 voor de Oostkust van Sumatra, 58 voor Indragiri en 6 voor Sambas). Bedoelde 524 arbeiders bestonden uit 310 Javanen, 69 Baweanners, 110 Bandjareezen en 31 Boegineezen en 4 wier herkomst niet nader is opgegeven. Onder de Chineezen, die te Singapore werkcontracten sloten, waren er o. a. 1899 voor Deli, 1213 voor Palembang, 633 voor Singkep (Riouw) en 1175 voor Koetei. En luidens het jaarverslag van ons consulaat te Pinang werden te dier plaatse in 1898 werkcontracten voor Nederlandsch-Indië aangegaan door 2335 Chineezen (voor Java 53, voor de Oostkust van Sumatra 1845 en voor Atjeh 437). Hoe groot het aantal koelies was, die, zonder werkcontracten te hebben gesloten, uit Singapore en Pinang naar onze bezittingen vertrokken, bleef aan onze consulaten onbekend.

exploratie-maatschappij te werk gestelde koelies deserteerden er 21, waarvan slechts 3 werden teruggebracht.

In het landschap Koetei waren in dienst — vermoedelijk volgens opgaven van het einde van 1898 — bij de steenkolenontginning der Maatschappij Oost-Borneo te Batoe Panggal 836 koelies en op de terreinen der petroleum-concessies Mathilde en Louise (sedert in handen van de „Nederlandsch-Indische Industrie- en Handelmaatschappij" te Amsterdam) 1472, gezamenlijk dus op de mijnondernemingen in Koetei [1]) 2308 koelies, van wie er in 1898 bij geregistreerde werkcontracten werden in dienst genomen 1681. Onder de door genoemde petroleum-ondernemingen gebezigde werklieden bevonden zich 259 Bandjareezen, 737 Chineezen, 57 Klingaleezen, 334 Javanen en 85 koelies van verschillenden landaard. Gestraft werden wegens desertie 133 en wegens diefstal 14 koelies. Voor geneeskundige behandeling wordt voldoende zorg gedragen. Zoowel te Batoe Panggal als te Moeara Djawa en te Balik Papan (op deze beide laatste plaatsen vanwege genoemde petroleum-onderneming) zijn behoorlijk ingerichte ziekenzalen aanwezig, terwijl met de geneeskundige behandeling te Batoe Panggal een dokter-djawa en op de beide andere plaatsen een Europeesch geneesheer is belast. De gezondheidstoestand te Batoe Panggal was niet gunstig. Telde men in September 1897 186 zieken per dag, in Mei 1898, toen eene hevige berriberri-epidemie, vergezeld van influenza, heerschte, steeg het aantal tot 216. Over 1898 kwamen er 275 sterfgevallen voor. Te Moeara Djawa en Balik Papan was de toestand beter. Wel kwamen daar onder de koelies, werkzaam bij de putboringen, veel gevallen van koorts voor, maar door regelmatige wekelijksche overplaatsingen mocht het gelukken het ziekental te beperken. In de maanden September, October en November bedroeg het gemiddeld 50.

De berichten omtrent de in het oostelijk deel van den Archipel door particulieren of maatschappijen gebezigde werkkrachten betreffen ditmaal hoofdzakelijk mijnbouw- of exploratie-maatschappijen. Verschillende der laatstbedoelde maatschappijen sloten werkovereenkomsten met Chineesche en Javaansche koelies, doch, hangende de sedert opgeheven onzekerheid of ook op die werkovereenkomsten de koelie-ordonnantiën betrekking hadden (zie blz. 199 hiervóór), werd in 1898 door de plaatselijk besturende ambtenaren niet tot registratie daarvan overgegaan, zoodat cijferopgaven ontbreken. Sommige exploratie-maatschappijen werkten ook met inlanders uit de Minahassa (residentie Menado), die gewoonlijk per maand f 10 à f 12,50 loon ontvingen, benevens $^1/_8$ pikol rijst, of, zooals voor eene andere dier ondernemingen wordt gemeld, f 0,40 per dag, benevens vrij zout, tabak en medicijnen. De Mijnbouwmaatschappij Totok, welke in de Minahassa eene goudconcessie exploiteert, werkte met p. m. 225 arbeiders, voornamelijk inboorlingen en voor het overige afkomstig uit het landschap Bolang Mongondo ter Noordkust van Celebes en van de Talaut-eilanden. Het bezigen van lieden van Talaut gaf echter tot eenige moeielijkheden aanleiding, daar deze aan mijnarbeid niet gewend waren. Onder de arbeiders, die niet bij contract zijn aangenomen, hadden vele desertiën plaats; veelal drosten de zoodanigen nog vóórdat zij het genoten voorschot hadden aangezuiverd en somwijlen met medeneming van de hun in gebruik gegeven gereedschappen. Enkelen hunner konden worden achterhaald en werden gestraft. Per maand krijgen deze zoogenaamde losse arbeiders een loon van f 10 à f 12,50, doch zij, die werkovereenkomsten aangaan, worden beter betaald. Zoo bijv. waren Chineesche ambachtslieden voor twee jaren in dienst genomen tegen een dagloon van f 2 à f 3. De gezondheidstoestand op het werkterrein liet over het algemeen veel te wenschen over, vooral ten gevolge van berriberri. Een geneesheer was op de onderneming niet aanwezig, doch de eenigszins ernstige zieken werden naar Menado opgezonden. Op de concessieterreinen Soemalata I en II in het district Kwandang der afdeeling Gorontalo, mede voor de winning van edele metalen, werd hoofdzakelijk met Gorontaleezen gewerkt; op Soemalata II waren ook 21 Javaansche contract-koelies in dienst. Omtrent het werkvolk op Soemalata I (gemiddeld uit 100 Gorontaleezen bestaande) werden geen klachten vernomen en de gezondheidstoestand aldaar was voldoende. Deze in de streek der onderneming tehuis behoorende koelies ontvingen per dag en per hoofd f 0,50 à f 0,60 loon, benevens één katti rijst. De Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij, welke de goudconcessie Paleleh in Bwool (Noordkust van Celebes) exploiteert, werkte hoofdzakelijk met contractkoelies, voornamelijk van Java en de Talaut-eilanden. Op het gedrag van deze koelies viel weinig aan te merken. Omtrent de overigen (zij die geen werkovereenkomsten hadden aangegaan) kon minder gunstig worden getuigd; vele van deze laatsten, vooral de Gorontaleezen, maakten zich vaak schuldig aan desertie. De loonen der contract-koelies beliepen voor Javanen f 12,50 à f 17,50 's maands; voor Chineezen f 30 à f 40 's maands. Niet-contractanten werden betaald met f 14,50 à f 30 per maand. De gezondheidstoestand was vrij bevredigend. 't Meest kwamen koortsgevallen voor, soms gepaard met verschijnselen van lichte berriberri. Aan de onderneming was een Europeesch geneesheer verbonden.

Volgens de in 1898 geregistreerde werkovereenkomsten ten behoeve van verschillende mijnbouwconcessies aan de Noordkust van Celebes hadden deze aanwervingen betrekking tot 562 Javanen, 18 Chineezen en 15 Sangireezen; de Javanen waren, op enkelen na, voor drie jaren, de Chineezen en Sangireezen voor één jaar in dienst genomen.

Berichten over slechte behandeling van ter Noordkust gebezigde koelies bleken, nadat van bestuurswege een grondig onderzoek was ingesteld, overdreven. Intusschen waren de stukken van het onderzoek in handen gesteld van den officier van justitie te Makasser.

B. Boschwezen.

In de residentie Palembang werd, onder leiding van een boschopziener, de onderhanden proef-exploitatie van eenige onglenbosschen voortgezet, waartoe van het voor 1898 beschikbaar gestelde crediet van f 12 500 werd uitgegeven f 6200. De gekapte houtmassa beliep 142^6 M³. De lieden, die aangenomen hadden zekere complexen te zuiveren of leeg te kappen, waren echter nog met de levering van naar schatting 200 M³. ten achteren, waarvoor hun voorschotten waren verleend tot een bedrag van f 5500. Publiek werden verkocht 80^3 M³., waarvoor verkregen werd f 4277, d. i. gemiddeld ruim f 53 per M³., terwijl voor bruggenbouw aan den waterstaat verstrekt werd ruim 38 en aan den resident van Banka verzonden werd 22^7 M³. Eenig zonder vergunning gekapt en verbeurd verklaard ijzer- en tembesoe-hout bracht bij verkoop f 792 op.

Aan de in 't vorig verslag (blz. 170) vermelde maatregelen tot beperking van boschvelling op Banka werd de hand gehouden. De door den resident ontworpen voorschriften tot rechtstreeksche bescherming van de bosschen aldaar bleven nog in onderzoek.

De aanvankelijk goede werking van het in Februari 1898 door den resident van Menado uitgevaardigde reglement op den aankap van deugdzame houtsoorten op domeingrond in de Minahassa (zie vorig verslag, blz. 170) heeft de vraag doen rijzen of dergelijke regeling met goed gevolg ook ware na te volgen met betrekking tot de onder rechtstreeksch bestuur staande streken van de afdeeling Gorontalo.

Overeenkomstig het in 't verslag van 1897 (blz. 227) besproken denkbeeld is zeer onlangs (September 1899) besloten om het doen aanplanten van voor mijnbouw geschikte houtsoorten in de nabijheid van het gouvernements-kolen-etablissement te Sawah Loento (Padangsche Bovenlanden) uit handen van het binnenlandsch bestuur te doen overgaan op den dienst der kolenontginning, en zulks onder het algemeen toezicht van den hoofdinspecteur chef van den dienst van het boschwezen op Java en Madura, en met toevoeging aan den chef der kolenontginning van een opziener van het boschwezen, bij zijn diensttak à la suite te voeren.

Door een daartoe van Java overgekomen houtvester werd in Februari 1899 een aanvang gemaakt met het hem, blijkens het vorig verslag, opgedragen plaatselijk onderzoek naar den aard en den omvang van de natuurlijke rijkdommen der bosschen op Groot-Obi (residentie Ternate). Tijdens de afsluiting van dit hoofdstuk was het onderzoek nog niet afgeloopen.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt op eenige erfpachtsperceelen voortgegaan met de uitbreiding van de rottancultuur, terwijl in de residentie Riouw en onderhoorigheden, op gronden van inlandsche bestuurders in concessie gekregen, de teelt van getahpertja-boomen zou worden ondernomen, namelijk op de onderneming Soengei Lalah in Indragiri en op een eerst in 1898 verkregen concessieterrein in de afdeeling Lingga. Laatstgenoemde concessie is in handen van de in 1898 te Medan (Oostkust van Sumatra) opgerichte Nederlandsch-Indische Getahpertja-Maatschappij, welke, door een contract met den uitvinder, tevens gerechtigd is tot toepassing van het procédé dr. Ledeboer

[1]) Aangaande het werkvolk op de in Koetei gedreven landbouwondernemingen kwamen geen gegevens in.

om getahpertja te bereiden uit de bladeren van den getahpertjaboom. In 1898 deed zij de door haar opgekochte bladeren te Singapore bereiden, doch in den loop van 1899 dacht de Maatschappij eene eigen fabriek op het eiland Bintang in werking te brengen.

Van het aankweeken van benzoë-boomen werd in Palembang hier en daar door de bevolking werk gemaakt.

De inzameling van boschproducten blijft in vele streken der buitenbezittingen bijdragen tot de bronnen van inkomst der bevolking. Ter aanvulling van hetgeen nopens dat bedrijf terloops gezegd is onder de in hoofdstuk **C** opgenomen algemeene mededeelingen betreffende de betrokken gewesten, zijn in bijlage CCC hierachter bijeengebracht de gegevens, die omtrent den uitvoer van de belangrijkste boschproducten vervat waren zoowel in de gewestelijke verslagen als in de algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië over 1898. Te dezer plaatse volgt nog het een en ander nopens den houtaankap in sommige buitenbezittingen.

Door Europeesche ondernemers wordt dit bedrijf uitgeoefend op eenige door inlandsche bestuurders in de residentie Oostkust van Sumatra afgestane concessieterreinen, zoomede op een concessieterrein door den sultan van Sambas afgestaan, en verder door den landeigenaar van Tjandi Koesoema in Djembrana. Aangaande de gekapte houtmassa zijn alleen opgaven ingekomen wat betreft de onderneming in Sambas (de Paloh-concessie), van waar in 1898 650 M³. hout naar Batavia en Singapore werd vervoerd. Het hout bracht p.m. f 40 per M³. op. Bovendien werden binnen het concessieterrein, behalve vogelnesten en schildpadden, ook verschillende boschproducten ingezameld, als rottan, getah, dammar, enz.

De beide in de residentie Amboina door Europeanen gedreven stoomhoutzagerijen, één te Toeal (op Klein-Key) en een te Werinama (Zuid-Ceram), werkten op kleine schaal. Het door bedoelde ondernemers van de bevolking opgekochte hout werd, tot planken verzaagd, naar Banda en Amboina verscheept.

Wat betreft de talrijke op licentie werkende Chineesche balkenkapperijen, plankenzagerijen en houtskoolbranderijen in het zuiden der residentie Oostkust van Sumatra en op de bijgelegen eilanden (zie vorig verslag, blz. 171) is ditmaal alleen gemeld dat aan cijns, als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 115, juncto 1894 n°. 7, in 1898 door het Gouvernement geïnd werd p. m. f 36 000. In het sultanaat van Lingga-Riouw worden ruim een 30-tal dergelijke Chineesche ondernemingen aangetroffen, namelijk in de afdeeling Karimon 12 en in de afdeeling Lingga 19 plankenzagerijen en balkenkapperijen. Voorts vermeldt het gewestelijk verslag van Riouw nog dat uit Battam in 1898 werden uitgevoerd (naar Singapore) 3 300 000 stuks brandhout, 15 000 pikol houtskool en voor eene waarde van $ 5000 aan balken.

In de Westerafdeeling van Borneo werd, vooral in de afdeeling Sanggou en Sekadou, veel brandhout gekapt ten dienste van de stoomschepen, die de Kapoeas bevaren en de vaart tusschen Pontianak en Singapore onderhouden.

Van Sampit (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werden uitgevoerd 308 000 stuks sirappen en 4000 balken.

De uitvoer te Makasser van sandelhout in 1898 vertegenwoordigde eene waarde van f 30 791, terwijl van Bima (eiland Soembawa) werden uitgevoerd 50 pikol djatihout en 73 pikol geelhout.

De groote behoefte aan timmerhout ter hoofdplaats Amboina na de aardbeving deed een levendigen handel in dat artikel ontstaan, dat in groote hoeveelheden van Ceram en Saparoea werd aangevoerd. Kleine hoeveelheden ijzerhout en verfhout werden verscheept naar Makasser.

C. Veeteelt.

Omtrent den voor- of achteruitgang van den vee- en den paardenstapel der bevolking in de buitenbezittingen is aan de gewestelijke verslagen weinig te ontleenen. [1]) Alleen wordt dienaangaande het een en ander gemeld met betrekking tot de gewesten Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang en Banka. De cijfers voor eerstgenoemd gewest wijzen op eene geleidelijke toeneming. Toch bestond er nog een tekort aan trek- en ploegvee, waarom het bestuur voortging de bevolking behulpzaam te zijn in het zich op gemakkelijke wijze (door termijnsgewijze afbetaling in vijf jaren) aanschaffen van fokvee. Een nader crediet (thans van f 9000) werd daartoe ter beschikking van den resident gesteld (December 1898). De reeds vroeger voor de aanschaffing van het verkochte vee [2]) uitgegeven gelden vloeiden geleidelijk in 's lands kas terug. In de Lampongsche Districten vertoonde alleen de runderstapel geen achteruitgang, doch de opgaven omtrent het aantal buffels, schapen en geiten, en evenzoo omtrent dat der paarden, wijzen op geleidelijke vermindering, niettegenstaande over 1898 een invoer van p. m. 500 buffels en een gelijk aantal paarden uit Bantam wordt vermeld. De Lamponger wordt gezegd al zeer weinig zorg voor zijne dieren te dragen. In Palembang herstelde de veestapel zich van de vroeger door veeziekte geleden verliezen. Op Banka neemt de geiten-, runder- en paardenstapel, hoewel nog onbeteekenend, langzaam toe, vooral in het district Toboali. De Chineesche mijnwerkers op het eiland houden er varkensfokkerijen op na.

Uit Sumatra's Westkust wordt gemeld dat hier en daar in de Padangsche Beneden- en Bovenlanden de bevolking zich eenige moeite gaf ter verbetering van den runderstapel. Zoo werden aldaar met goed gevolg Bengaalsche stieren voor de voortteling gebezigd. De bestuursbemoeiingen om den paardenstapel ter Sumatra's Westkust uit zijn verval op te heffen beloven niet zonder uitwerking te blijven, althans in de afdeeling L Kotta (Padangsche Bovenlanden), waar de hengsten van het gouvernementsdepôt ter hoofdplaats Paijakombo door de bevolking veel als fokdieren gebezigd worden; meer dan 1000 merries werden ter dekking aangebracht. Tegelijkertijd werd in diezelfde afdeeling voortgegaan met de castratie van minder goede hengsten. De in de afdeeling Toba en Silindong (residentie Tapanoli) van gouvernementswege bevorderde kruising van geïmporteerde ezelhengsten met Battaksche merriepaarden maakte nog niet veel vorderingen; van de op deze wijze verkregen muildieren waren er nog slechts 9 aanwezig. Het aantal schapen in genoemde afdeeling neemt steeds toe, zoodat daarvan reeds uitvoer naar andere afdeelingen plaats had. Evenals in 1897 werd ook voor 1898 aan de Fort de Kock'sche wedloopsociëteit, die weder eene paardententoonstelling organiseerde, eene gouvernementssubsidie van f 1000 verleend. Zoowel uit de gouvernementslanden ter Sumatra's Westkust als uit de aangrenzende onafhankelijke Battaklanden worden paarden uitgevoerd, voornamelijk naar de Oostkust van Sumatra, naar Atjeh en naar Benkoelen. Van deze paarden waren de laatstbedoelde, ten getale van ruim 100 stuks, bestemd voor de Palembangsche bovenlanden, terwijl van de in de beide eerstgenoemde gewesten aangebrachte beesten vele naar Singapore en Pinang werden verscheept; volgens de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek toch werden derwaarts uitgevoerd in 1897 438 paarden uit Sumatra's Oostkust en 93 uit Atjeh, welke cijfers over 1898 waren 655 en 102. De meeste paarden worden echter betrokken van sommige der Kleine Soenda-eilanden, met namen Soemba, Soembawa, Savoe en Rotti, van waar de uitvoeren (naar Java) in 1898 worden opgegeven te hebben bedragen 1926, 1772, 441 en 265 stuks. De uitvoer van Makassaarsche paarden is van geen beteekenis meer; in het geheel toch werden in 1898 van Makasser niet meer dan 38 paarden naar havens buiten het gewest verzonden, waar-

[1]) Voor zooveel in die verslagen het een en ander voorkwam nopens ziekten onder het vee, is daarvan gewag gemaakt in hoofdstuk **C**; zie o. a. wat aldaar nopens Atjeh en onderhoorigheden en Timor gezegd is op blz. 23 en 43. Voorts zij verwezen naar het medegedeelde onder „Veeartsenijdienst" op blz. 102/103.

[2]) Uit het tot dusver toegestane crediet van f 9500 (verg. het verslag van 1894, blz. 244) waren door den resident aangeschaft: te Palembang 35 runderen (5 Bengaalsche stieren en 30 Siameesche koeien), te Singapore 56 Siameesche koeien en in de afdeeling Soekaboemi (Preanger Regentschappen) 30 wijfjes-karbouwen, welke 121 beesten, met inbegrip van de transportkosten, bij aanbrengst te Benkoelen gekost hadden p. m. f 9300. Enkele van die beesten waren echter tijdens het transport gestorven; andere bezweken kort na aankomst te Benkoelen (vóór den verkoop) en nog eenige binnen één jaar na den verkoop, in welk geval, ingevolge de voorwaarden van verstrekking, de koopers geen betaling verschuldigd zijn. De verkoop geschiedde tegen de plaatselijke prijzen, welke soms hooger, meerendeels echter lager waren dan het kostende. Bij het einde van 1896 (latere gegevens werden niet ontvangen) waren van de aangevoerde runderen en buffels nog in leven (en op 2 na alle reeds aan de bevolking overgedaan) 68 runderen (waaronder 2 stieren) en 11 wijfjes-karbouwen, terwijl van de runderen toen reeds waren verkregen 47 en van de karbouwen 2 kalveren, van welke 49 jonge beesten er kort na de geboorte 5 waren overleden. Bij de thans voorgenomen nieuwe aanschaffingen, berekend op ruim een 100-tal beesten, zal partij worden getrokken van de reeds opgedane ervaring. Zoo zullen bijv. de aan te schaffen 20 buffels (wijfjes) niet uit het hooggelegen Soekaboemi, maar uit de laaglanden van Batavia (afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang) worden betrokken, waar klimaat en bodemgesteldheid met die van Benkoelen overeenstemmen. Wat de aan te koopen stieren en koeien betreft, heeft men het oog op in de residentie Soerakarta gefokt zuiver en bastaard Bengaalsch vee en op aldaar inheemsche runderen van het Lawoe-ras. Ten einde in Benkoelen, in verband met de nieuwe proefneming, deskundig toezicht te verzekeren, is aldaar in 't laatst van 1898 een inlandsch veearts geplaatst.

tegenover dan nog een invoer stond van 9 stuks.

Hoofdzakelijk als slachtvee voor de garnizoenen worden runderen ingevoerd, meest afkomstig uit de Straits Settlements, in de gewesten Atjeh en onderhoorigheden, Oostkust van Sumatra (in dit laatste gewest ook als trekvee voor de ondernemingen), Palembang, Riouw en onderhoorigheden, Banka en Westerafdeeling van Borneo. De invoeren van buitenlandsch vee in genoemde zes gewesten besomden in 1898 ruim f 1 222 000, waarvan in Atjeh en Sumatra's Oostkust alleen voor eene waarde van f 735 000 en f 342 000. Bovendien worden sommige streken van Palembang, evenals de hoofdplaats Benkoelen, jaarlijks van eenige honderden runderen voorzien uit Sumatra's Westkust. Op Billiton wordt eenig slachtvee aangevoerd van het eiland Bawean. De gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes en onderhoorigheden, Ternate en Amboina betrekken slachtossen van Madura en Bali. Het Balische vee is hoofdzakelijk afkomstig uit de zelfbesturende rijkjes, waar de veestapel belangrijk schijnt te zijn, want de vermeerderde uitvoer der laatste jaren heeft de prijzen niet van belang doen stijgen. Van Boeleleng werden in 1898 6498, van Djembrana 2355 runderen verscheept.

Varkens werden uitgevoerd: uit de Westerafdeeling van Borneo naar Singapore en Serawak (in 1898 echter in minder grooten getale); uit Bali en Lombok naar Makasser (in 1898 van Boeleleng 550 en van Ampenan 188 stuks) en van het eiland Nias naar Atjeh.

II. Mijnbouw.

Sedert het ter zake vermelde in het Koloniaal Verslag van 1896 (blz. 239/240) is tusschen de opvolgende Regeeringen en de Tweede Kamer der Staten-Generaal de gedachtenwisseling voortgezet [1]) nopens eene bij de wet vast te stellen regeling, volgens welke voortaan in Nederlandsch-Indië delfstoffen kunnen worden opgespoord en het recht tot ontginning daarvan kan verkregen worden, en zulks ter vervanging van de tot dusver ten aanzien van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië bestaande bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit dd. 2 September 1873 (Indisch Staatsblad n°. 217*a*), aangevuld en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten in Indisch Staatsblad 1889 n°. 242 en 1892 n°. 154. [2]) Deze aangelegenheid heeft nu haar beslag gekregen door de wet van 23 Mei 1899 (Nederlandsch Staatsblad n°. 124, Indisch Staatsblad n°. 214), welke krachtens haar laatste artikel kan worden aangehaald onder den titel van „Indische mijnwet" en in werking treedt op een nader bij ordonnantie te bepalen datum. De regelingen, welke met het oog op de invoering van deze wet noodig zijn, worden thans in Indië voorbereid. Tot bijstand in het ontwerpen daarvan is in het laatst van Juni 1899 den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid tijdelijk een rechterlijk ambtenaar (tot dusver landraadvoorzitter) toegevoegd. Daar echter met die voorbereiding, hoezeer daarbij dezerzijds voor zooveel noodig op voortvarendheid is aangedrongen, noodwendig eenige tijd is gemoeid en het Koninklijk besluit van 1873 dus voorloopig nog van kracht blijft, is de daarin vervatte regeling, in afwachting van de invoering van de Indische mijnwet, op enkele hoofdpunten daarmede in overeenstemming gebracht bij Koninklijk besluit dd. 29 Juli 1899 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 297), welks inwerkingtreding evenwel mede nog van eenige bij ordonnantie te treffen regelingen afhankelijk is. [3])

Met het oog op de in Indië in bewerking zijnde regelingen is de Gouverneur-Generaal er dezerzijds nog in het bijzonder op gewezen dat het geenszins noodzakelijk is dat de uitgestrektheden der uit te geven concessieterreinen overeenkomen met die der terreinen waarvoor vergunning tot opsporing is verleend en is tevens de wenschelijkheid in het licht gesteld om voor beide categorieën van terreinen de uitgestrektheden te beperken. Ten aanzien van de uitgestrektheid der opsporingsterreinen in verband met de bij de behandeling der wet in de Tweede Kamer gerezen vraag (Handelingen, blz. 857), of ten opzichte van de loopende opsporingsvergunningen aan de artt. 35 en 45 der wet zoodanige toepassing zou worden gegeven dat ten aanzien van de opsporingsterreinen geen meting zal worden verlangd, indien de houder der vergunning genoegen neemt met de door de Indische Regeering geschatte oppervlakte, is eene milde toepassing der wet aanbevolen, terwijl, — ten einde de invoering en werking der wet te vergemakkelijken, — de wenschelijkheid is betoogd om, ten aanzien van vóór de invoering der wet te verleenen concessiën, in het algemeen vast te houden aan den maximum-cijns, die volgens de bestaande bepalingen (Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*, art. 20) te heffen is, zijnde 10 pct. van de netto opbrengst. De Landvoogd werd wijders uitgenoodigd om, ten einde gelegenheid voor gouvernements-exploitatie open te houden, niet slechts de tinvoerende streken van Nederlandsch-Indië te reserveeren, maar ook op Celebes en elders de zoodanige, waaromtrent gegronde vooruitzichten bestonden dat zij voor eene loonende goud-ontginning in aanmerking zouden zijn te brengen.

In de dezerzijdsche aanschrijvingen werden voorts nog ter sprake gebracht: de noodzakelijkheid dat vooral op goede behandeling, verzorging en verpleging van de arbeiders, bij mijnontginningen werkzaam, worde toegezien; — de wenschelijkheid dat alles wat betrekking heeft op de wijze, waarop belanghebbenden tot het inbrengen van bezwaren zullen worden toegelaten, in de vast te stellen uitvoeringsvoorschriften nauwkeurig worde geregeld, — zoomede de mogelijkheid om terreinen, welke reeds geconcedeerd en waarop ondernemingen in werking zijn, waarbij de belangen der schatkist in ruime mate betrokken moeten worden geacht, voor nasporingen door anderen te sluiten.

Het bovenstaande nopens eene beperking der uitgestrektheid van voor mijnbouwkundige opsporingen uit te geven terreinen heeft de Indische Regeering er toe geleid (zie de bekendmaking in de Javasche Courant dd. 15 Augustus 1899) om het sedert medio 1892 (verg. het verslag van 1893, blz. 267) aangenomen maximum van 35 000 bouws (= p.m. 24 500 hectaren) voorshands terug te brengen tot 15 000 hectaren, met dien verstande echter dat er vrijheid zal bestaan om dit cijfer te overschrijden wanneer de omstandigheden het wenschelijk maken. Andermaal is daarop overleg geopend omtrent de vraag of ook het thans aangenomen maximum niet te ruim moet worden geacht en tevens gewezen op de mogelijkheid van een technisch standpunt en op de wenschelijkheid om de maximum-uitgestrektheid althans van concessie-terreinen minder ruim te stellen, en in het algemeen meer te rade te gaan met hetgeen in andere (mijn-) landen nopens dit onderdeel der mijnregeling valt waar te nemen.

Het denkbeeld om in het algemeen streken voor *goud*-mijnbouw van staatswege te reserveeren vond op technische en economische gronden bij de Indische Regeering bestrijding, en dientengevolge is daarvan afgezien, evenwel met dit voorbehoud dat, indien eerlang op eenigerlei wijze ook in dit opzicht het uitzicht mocht worden geopend op eene voordeelige gouvernements-exploitatie, daarvan niet behoort te worden afgezien op grond van de overweging dat particuliere ontginning boven die van den Staat aanbeveling verdient. Intusschen is het reserveeren van terreinen met het oog op eventueele tinwinning van gouvernementswege, niet losgelaten en bestaat er, zooals den Landvoogd is medegedeeld, geen bezwaar dat ook in andere streken, dan waar reeds nu tin ten bate van den lande wordt ontgonnen, naar de aanwezigheid in den bodem van die delfstof van gouvernementswege een onderzoek wordt ingesteld.

---

[1]) Zie Gedrukte stukken Zitting 1896—1897—**32**, 1897—1898—**162** en 1898—1899—**15**, zoomede de stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal Zitting 1898—1899 nos. **81**, **85** en **85***a*.

[2]) Wat de uitvoeringsvoorschriften betreft zie Indisch Staatsblad 1873 n°. 217 *b* en 1874 n°. 128.

[3]) Door eene bij dit laatste besluit o. m. vastgestelde nieuwe lezing van art. 11 der mijnverordening van 1873 zijn nu de eischen, waaraan personen en naamlooze vennootschappen hebben te voldoen om als mijnconcessionaris te worden toegelaten, dezelfde als die in art. 4 der wet gesteld voor het verkrijgen van mijnconcessiën (en van vergunningen tot opsporing). Tot de opsporingsvergunningen strekken de wijzigingen, bedoeld bij het Koninklijk besluit van 29 Juli 1899, zich niet uit. Intusschen worden de eischen, in het bewuste art. 4 aan opspoorders gesteld, in de practijk reeds toegepast ingevolge eene nog tijdens het aanhangig zijn van de wetsvoordracht bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgevaardigde gouvernementscirculaire aan de gewestelijke bestuurders dd. 28 Februari 1899.

Ten einde bepalingen in den geest van art. 4 ook van toepassing te doen worden voor zoover het geldt nog te bekrachtigen vergunningen en concessiën in zelfbesturende landschappen, waar onze mijnverordeningen nog niet bij overeenkomst zijn toepasselijk verklaard (verg. vorig verslag, blz. 177, noot 1), lag het, blijkens eene Indische mededeeling van Januari 1899, in de bedoeling te dien einde het noodige op te nemen in de bestaande modellen voor de door inlandsche zelfbestuurders met particulieren te sluiten overeenkomsten betreffende mijnopsporingen of mijnontginning (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4769), en zulks bij wijze van verscherping in zoover van de gouvernementscirculaire dd. 16 Maart 1893 (Bijblad n°. 4954).

Omtrent hetgeen door de hoofden van gewestelijk bestuur is in acht te nemen bij het behandelen van opsporingsaanvragen en omtrent de in de door hen te verleenen opsporingsvergunningen op te nemen voorwaarden werden, met aanvulling, wijziging of verduidelijking van vorige aanschrijvingen (Bijblad nos. 4479 en 5163), nadere voorschriften gegeven bij eene circulaire van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid dd. 3 Mei 1899 (Javasche Courant van den 5den dier maand).

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Personeel. Bij het einde van het thans te behandelen tijdvak 1 Juli 1898 t/m ult. Juni 1899 bestond de actieve sterkte van het korps mijningenieurs uit 13 hoofd- en verdere ingenieurs, ongerekend den bij de gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust gedetacheerden en bij het korps voor memorie gevoerden mijningenieur. Vergeleken met het aantal actief dienende ingenieurs bij het begin van genoemd tijdvak, vermeerderde die sterkte derhalve met één ingenieur.

Op den voet van Indisch Staatsblad 1893 n°. 223 bleven op ult. 1898 nog 11 candidaten voor het vak van gouvernementsmijningenieur in opleiding, van wie er 3 in 1895, 6 in 1897 en 2 in 1898 waren aangenomen. Van de eerstbedoelde 3 hebben 2 in den loop van 1899 de oefeningsreizen volbracht, die tot voltooiing van hunne studiën strekten, zoodat zij nog vóór het einde des jaars hunne bestemming naar Indië zullen kunnen volgen; de derde is van de reis, die hij op eigen kosten naar Indië ondernam (zie vorig verslag, blz. 172), in het voorjaar van 1899 teruggekeerd, en heeft daarna met gunstigen uitslag het examen voor mijningenieur afgelegd en de wetenschappelijke reis aanvaard, die zijne opleiding besluit. Gedurende 1898/99 hebben 5 van de 6 in 1897 en 1 van de 2 in 1898 aangenomen candidaten, welke laatste zijn studietijd met één jaar wil trachten te bekorten, zich opgehouden aan eene buitenlandsche mijn-academie. Van dit zestal zal één in 1897 aangenomen candidaat gedurende den cursus 1899/1900 als assistent voor de delfstofkunde aan de Polytechnische School te Delft werkzaam zijn, in verband waarmede zijn studietijd met één jaar wordt verlengd, terwijl de 5 andere zich voorbereiden tot het in 1900 af te leggen examen voor mijningenieur. De twee overige in 1897 en 1898 aangenomen candidaten hebben nu op hunne beurt hunne studiën aan eene buitenlandsche mijn-academie te vervolgen. Met het oog op de dus voor de eerste jaren voorhanden genoegzame stof niet slechts tot voltallighouding van het korps gouvernementsmijningenieurs, maar zelfs voor eene in overweging genomen uitbreiding daarvan, behoefde voor 1899, ook naar de meening van de Indische Regeering, weder geen grooter aantal dan 2 mijncandidaten voor den Indischen dienst in opleiding te worden genomen. In Juli 1899 is dienovereenkomstig het aantal kweekelingen voor het Indische mijnwezen met 2 nieuwe vermeerderd.

Op ult. Juni 1899 waren de werkzaamheden van het ingenieurspersoneel verdeeld als volgt.

In verband met de aan den chef van den dienst, den hoofdingenieur dr. R. D. M. Verbeek, opgedragen geologische werkzaamheden (zie daaromtrent lager) bleef de waarneming van de bedoelde functiën nog berusten bij den in anciënniteit op dr. Verbeek volgenden hoofdingenieur D. de Jongh. Met den dienst der grondpeilingen waren 3 ingenieurs belast, van wie de oudste als leider fungeerde. Een ingenieur der 1ste klasse was te Menado werkzaam, waarheen hij in December 1898 vertrok, ten einde aldaar voorloopig als eerstaanwezend mijningenieur op te treden en het door wijlen den hoofdingenieur R. Fennema aangevangen geologisch en mijnbouwkundig onderzoek voort te zetten. De jongste hoofdingenieur en 6 ingenieurs waren bij de tinwinning op Banka tewerkgesteld.

Het verdere personeel van het mijnwezen werd in het begin van 1899 ten behoeve van Banka uitgebreid met 1 tijdelijken machinist en 4 tijdelijke opzieners. In verband daarmede waren medio 1899 in dienst: 4 topographen (waaronder één tijdelijke), 36 opzieners (waaronder 12 tijdelijke), 11 boormeesters (waaronder 5 tijdelijke), 1 werktuigkundige en 5 machinisten (waaronder 4 tijdelijke).

Bij den niet onder het beheer der afdeeling „Mijnwezen" staanden dienst der gouvernements-kolenontginning ter Sumatra's Westkust was voorts van het personeel van het mijnwezen nog gedetacheerd de bovenbedoelde ingenieur, terwijl daarbij verder werkzaam waren: 1 tijdelijk buitengewoon mijnopziener, 1 tijdelijk opziener, 1 opzichter en 1 commies der staatsspoorwegen, 1 tijdelijk machinist en 30 mindere geëmployeerden.

Geschriften. Door den hoogleeraar dr. K. Martin werd in den aanvang van 1899 een definitief rapport uitgebracht omtrent verschillende door den dienst van het mijnwezen herwaarts gezonden collectiën fossielen uit de Westerafdeeling van Borneo (verg. vorig verslag, blz. 173), terwijl hij voorts zijne meening deed kennen (Maart 1899) over den ouderdom van eenige door den hoofdingenieur dr. Verbeek, bij gelegenheid van zijne onderzoekingen met betrekking tot de vermoedelijke oorzaken van de in Januari 1898 in de residentie Amboina plaats gehad hebbende aardbeving, verzamelde versteeningen.

Als voorloopige vrucht der onderzoekingen van dr. Verbeek verschenen van diens hand een onder dagteekening van 26 October 1898 aan de Regeering ingediend „Kort verslag over de aardbeving te Ambon op 6 Januari 1898", waarbij ook een rapport van 4 Mei 1898 betreffende onderzoekingen in en om Amahei ter zuidkust van Ceram, een en ander gepubliceerd als bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 20 Januari 1899 en ook afzonderlijk verspreid, zoomede een in de „Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen" te Amsterdam (Tweede sectie, deel VI, 1899) opgenomen opstel dd. 30 Januari/21 Februari 1899, getiteld: „Over de geologie van Ambon".

Van het „Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië" verschenen sedert de opgave in het vorig verslag het 2de deel van den jaargang 1898 en het 1ste van den jaargang 1899. Het eerstbedoelde bevat o. a. eene uitvoerige historische schets van de tinwinning op Banka van de hand van den hoofdingenieur J. A. Schuurman, terwijl in het laatstvermelde o. a. zijn opgenomen verslagen van de ingenieurs J. Koperberg en N. Wing Easton, respectievelijk over een verkennings-onderzoek naar het voorkomen van goud- en ander erts in de residentie Bezoeki en over het voorkomen van koperertsen in den omtrek van Mandhor (Westerafdeeling van Borneo), zoomede eene beschrijving van den nieuwen krater van den Lamongan (Probolinggo), door den hoofdingenieur dr. Verbeek.

Onder de overige op de geologie en palaeontologie van Nederlandsch-Indië betrekking hebbende publicatiën verdienen vermelding: 1°. een tweetal in het tijdschrift „Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens" verschenen verhandelingen van prof. dr. K. Martin, getiteld: „Notiz ueber den Lias von Borneo" en „Die Fauna der Melawigruppe, einer tertiären (eocänen ?) Brakwasser-Ablagerung aus dem Innern von Borneo" (over welk laatste onderwerp eveneens handelt eene in het VIIde deel van de Verslagen van de gewone vergaderingen der wis- en natuurkundige afdeeling van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam gepubliceerde mededeeling van denzelfden schrijver), — en 2°. het laatste gedeelte van prof. A. Wichmann's opstel: „Der Wawani auf Amboina und seine angeblichen Ausbrüche", voorkomende in het XVIde deel van het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam.

De aan het hoofdbureau te Batavia samengestelde verslagen van het mijnwezen over het 2de, 3de en 4de kwartaal van 1898 en het 1ste kwartaal van 1899 werden gepubliceerd als extrabijvoegsels der Javasche Courant van 15 November 1898 en van 17 Maart, 27 Juni en 26 September 1899.

Palaeontologische, geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. De opgraving van fossielen in de Solovallei en te Trinil in de afdeeling Ngawi der residentie Madioen, in het belang van de palaeontologische onderzoekingen van dr. M. E. F. T. Dubois, is behandeld op blz. 112 hiervóór.

Het booronderzoek op Banka had hoofdzakelijk plaats op het terrein van reeds bestaande ontginningen en leverde over het algemeen zeer bevredigende uitkomsten op.

Nadat nog eenige onderzoekingen waren uitgevoerd in het gebied der Embou- en Silat-rivieren, alsmede in het landschap Sekadou werd de in 1880 aangevangen geologisch-mijnbouwkundige opneming in de Westerafdeeling van Borneo, welke reeds eenmaal gedurende een vijftal jaren (1888—1892), wegens gebrek aan mijningenieurs, had moeten blijven rusten (verg. het verslag van 1893, blz. 255), tegen het einde van 1898 om gelijke reden opnieuw gestaakt. De werkzaamheden waren intusschen zoover gevorderd dat de reeds verrichte arbeid een afgerond geheel vormt, waarvan zonder bezwaar een behoorlijk verslag kan worden samengesteld. Aan die samenstelling en de bewerking van de geologische kaarten wordt sedert op het hoofdbureau te Batavia gewerkt door of onder leiding van den daarheen in December 1898 overgeplaatsten ingenieur der 1ste klasse, die met de opneming was belast geweest. Deze arbeid ondervond echter nogal vertraging, doordat aan den bedoelden ingenieur ook ander werk moest worden opgedragen en hij sedert het einde van Maart 1899 tevens als chef van den dienst der diepe grondpeilingen moest optreden.

In de residentie Menado werden de sedert November 1897 (verg. vorig verslag, blz. 173) tijdelijk gestaakte terreinwerk-

zaamheden in het begin van 1899 hervat met een onderzoek van het zuidwestelijk deel der Minahassa en werd ook in de kuststreek van het daaraan grenzende noordoostelijk deel van het landschap Bolang Mongondo eene vluchtige verkenning uitgevoerd. Het terrein bleek in hoofdzaak te zijn samengesteld uit andesieten en daarmede in verband staande brecciën en tuffen, op welker overeenstemming met het oud-mioceen van Java reeds door wijlen den hoofdingenieur Fennema gewezen was. Op de genoemde gesteenten ligt eene kalkbank, gevormd door foraminifeeren en andere lagere organismen, welke mede op eene jonge geologische periode wijzen. Oudere gesteenten komen slechts zeer plaatselijk aan de kust en op enkele eilanden onder het andesiet- en brecciën-gebergte te voorschijn.

De hoofdingenieur dr. Verbeek, die, blijkens het vorig verslag (blz. 173), van medio Maart tot ult. Mei 1898 in de residentie Amboina had vertoefd, ten einde een onderzoek in te stellen naar de vermoedelijke oorzaak van de aardbeving, welke in Januari te voren de hoofdplaats van dat gewest had geteisterd (zie ten aanzien van het daaromtrent reeds gepubliceerde de voorgaande rubriek, zoomede blz. 39 hiervóór), bezocht op de terugreis, van Soerabaija uit, den op 5 Februari 1898 plotseling in werking gekomen nieuwen krater op de helling van den Lamongan in Probolinggo (zie mede de voorgaande rubriek) en deed vervolgens nog een korten verkenningstocht door een gedeelte der residentie Madioen, om in Augustus d. a. v. naar Batavia terug te keeren. Hier werden de verzamelde gegevens verder bewerkt, de opmetingen in kaart gebracht, de vele gesteente-monsters onderzocht en werd ten slotte begonnen aan eene uitgebreide geologische beschrijving van Amboina. Bij dezen laatsten arbeid bleek aan dr. Verbeek echter dat de geologie van dat eiland moeielijk goed te verklaren is, zoolang van de geologische gesteldheid van de andere eilanden, die de Bandazee omringen, nog zoo weinig bekend is. Op zijn verzoek is hem daarom voor vier à vijf maanden eene verkenning in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel opgedragen, waartoe hij, vergezeld van een topograaf en een opziener, in Maart 1899 van Batavia vertrok.

Overigens werd in Mei 1899 door een te Batavia bij den dienst der grondpeilingen geplaatsten mijningenieur in de residentie Preanger Regentschappen, ten behoeve van het ontwerp van een tunnel in de ontworpen spoorweglijn Tjipadalarang—Krawang, gedurende enkele dagen een geologisch onderzoek uitgevoerd.

Diepe grondpeilingen. Gedurende het thans te behandelen tijdvak 1 Juli 1898 t/m ult. Juni 1899 werden al de negen op eerstgenoemden datum vanwege den dienst van het mijnwezen onderhanden boringen naar drinkwater (zie vorig verslag, blz. 174) met zeer ongelijken uitslag beëindigd. Die ter hoofdplaats Benkoelen en in de dessa Ardjowinangoen-kidoel der afdeeling Cheribon werden op respectievelijk ruim 400 M. en 350 M. diepte gestaakt, zonder dat water was aangetroffen. Die te Serdang-lor (Bantam) en aan de handelskade te Padang ondervonden veel vertraging door het aantreffen van zeer harde rolsteenlagen, waarin met dynamiet moest worden gewerkt. Eerstbedoelde put kon ten slotte met een gering pompdebiet worden afgewerkt, doch de boring te Padang moest worden opgegeven, doordat de eenige op eene diepte van 32 M. aangetroffen bronlaag bij het ophalen van de bekleeding zout water opleverde. Vermoedelijk zijn door de dynamiet-ontploffingen de tamelijk losse bovenlagen zoodanig gescheurd, dat het zeewater tot den put toegang kreeg. Uit den put te Dongkal (Krawang) moet het water eveneens worden opgepompt. Bij de vier overige boringen, namelijk twee te Panaroekan (Bezoeki), één op het erf van het postkantoor ter hoofdplaats Bandong (Preanger Regentschappen) en één te Ponorogo (Madioen), zijn daarentegen springende bronnen aangetroffen, waarbij een debiet van respectievelijk 150, 160, 715 en 272 L. water per minuut werd verkregen. Op elke der laatstgenoemde twee plaatsen werd voorts nog eene boring verricht, namelijk te Bandong op het erf van het residentiehuis en te Ponorogo op de aloon-aloon. Het debiet der dientengevolge aangeboorde putten bedroeg respectievelijk 450 en 133 L. per minuut.

Eene poging, om de hoofdplaats Pontianak der Westerafdeeling van Borneo van artesisch water te voorzien, moest worden opgegeven, toen men op 119 M. diepte op graniet stuitte. Deze uitslag had tevens ten gevolge dat op geologische gronden werd afgezien van verdere boringen in die residentie.

Verder werd nog geboord te Djati (afdeeling Tangerang der residentie Batavia), te Pakis (Krawang), in de dessa Balok te Kendal (Samarang), te Ngotok (Madioen) en te Tandjong Bringin (Oostkust van Sumatra). Bij de boring te Pakis trof men alleen lagen van brak water aan; uit de overige boorputten kunnen hoeveelheden van respectievelijk 34, 108, 23 en 333 L. water per minuut worden afgetapt.

Ter hoofdplaats Krawang werden een vijftal ondiepe boorputten (van 12 à 46 M.) geboord en van pomp-installaties voorzien, waardoor eene ruime hoeveelheid water kan worden verkregen, terwijl te Demak (Samarang), ter vervanging van den onbruikbaar geworden put op het erf van den resident, een nieuwe put werd gemaakt, die ongeveer 25 L. per minuut oplevert.

Op ult. Juni 1899 waren nog boringen onderhanden te Karang Serang (afdeeling Tangerang der residentie Batavia), Sitoebondo (Bezoeki) en Bibis (Madioen), waar reeds zoetwater-houdende lagen waren aangetroffen, doch van nog onvoldoende capaciteit; verder te Tambak Soemoer (Krawang), te Madjakerta (Cheribon) en te Kwaloe (Oostkust van Sumatra), waar nog geen of alleen brak water werd gevonden, zoomede eene vierde boring ter hoofdplaats Bandong (Preanger Regentschappen), welke wegens een aan den boormeester overkomen ongeval tijdelijk moest worden gestaakt.

Ten behoeve van het departement der burgerlijke openbare werken werden acht ondiepe boringen op het erf van de residentswoning te Samarang uitgevoerd, ten einde na te gaan waaraan de verzakking van dat gebouw te wijten is.

Schoongespoeld werden een drietal putten in de residentie Samarang (te Kebondalem in de afdeeling Kendal, te Demak op den passar Sasak en te Padolengan in de afdeeling Kaliwoengoe) en een te Tandjong Tiram (Sumatra's Oostkust).

§ 2. *Gouvernements-ontginningen.*

Tinmijnen op Banka. Het exploitatiejaar 1898/99, hetwelk (uitgenomen voor sommige mijnen, welke met de afwerking van het product van het voorafgegane exploitatiejaar nog tot 24 Maart 1898 waren bezig geweest,) aanving op 21 Januari 1898, eindigde voor alle mijnen zonder onderscheid op 9 Februari 1899, dat is daags vóór het Chineesch nieuwjaar, toen het geheele product in de pakhuizen was ingenomen. De regenval, een gewichtige factor bij de tinwinning, omdat daarvan voor een goed deel afhankelijk is of het voor den ontginningsarbeid benoodigde werkwater al of niet beschikbaar komt, was over het algemeen gunstig en ook gunstig verdeeld; alleen hadden de districten Muntok, Djeboes en Blinjoe in December 1898 te lijden van overstrooming en van veel waterschade, ten gevolge van ongewoon hevige en aanhoudende stortregens.

De berriberri vertoonde zich in mindere mate dan in het voorafgegane exploitatiejaar. Het sterkst heerschte de ziekte in eenige groote mijnen van het district Soengeiliat, terwijl sommige van de andere districten geheel vrij bleven. In het geheel kwamen gedurende 1898/99 67 man aan berriberri te overlijden, terwijl 320 lijders aan die ziekte uit de mijnen naar Java of elders werden geëvacueerd. Aan andere ziekten en ten gevolge van ongevallen stierven 264 man, zoodat bij eene gemiddelde sterkte (alleen rekenende de ingedeelden bij de ontginningen der 1ste en der 2de klasse) van 14 150 man, de sterfte 2.34 pct. beliep, tegen 1.98 pct. over 1897/98, toen de gemiddelde sterkte 13 083 bedroeg. De sedert 1895 (zie het verslag van dat jaar, blz. 266) getroffen tijdelijke voorzieningen met betrekking tot de evacuatiën van berriberri-lijders, en in het belang der ziekenverpleging op Banka zelf, bleven gunstig werken. De behandeling der zieke mijnwerkers (in behoorlijk ingerichte ziekenloodsen) is in elk district opgedragen aan een dokter-djawa, uitgenomen in het district Merawang, welks zieken in de nabijgelegen inrichtingen te Pangkalpinang of Soengeiliat worden verpleegd, terwijl de dokter-djawa van Pangkalpinang tevens belast is met den dienst in het district Soengeislan. [1])

De tinlevering bereikte gedurende het werkjaar 1898/99 het nog nooit te voren behaalde cijfer van 192 973 pikol, of 29 432 pikol meer dan die van het voorafgegane, en zelfs nog 23 775 pikol meer dan die van het buitengewoon gunstige jaar 1895/96. Zij werd verkregen voor 86.73 pct. uit de ontginningen der 1ste klasse, voor 11.81 pct. uit die der 2de klasse en voor 1.46 pct. uit die der 3de klasse, bedragende de overeenkomstige cijfers in het voorafgegane werkjaar 85.15, 12.61 en 2.24 pct.; verg.

[1]) Gedurende 1898 werden in 't geheel 3406 lijders behandeld (123 als restant van ult. 1897 en 3283 bijgekomen zieken). Hiervan herstelden er 3090, werden geëvacueerd wegens berriberri, lepra, enz. of werden vermist 24, overleden 92 en bleven op ult. 1898 nog in verpleging 200.

daaromtrent de districtsgewijze opgaven in tabel I van bijlage DDD hierachter, welk overzicht tevens de gemiddelde inlevering per hoofd vermeldt.

Op den voet van art. 5, § *c*, van het betalingsreglement (Indisch Staatsblad 1891 n°. 135) werd voor 116 van de 120 ontginningen der 1ste klasse, onder beding van terugbetaling bij de afrekening van alle genoten verstrekkingen en voorschotten, de betaling per ingeleverden pikol tin op meer dan het normale bedrag van f 13,50 gesteld, en wel voor 1 op f 14, voor 4 op f 15, voor 8 op f 16, voor 9 op f 17, voor 13 op f 18, voor 1 op f 18,50, voor 2 op f 19, voor 23 op f 20 en voor 55 op het maximum van f 21, met bepaling tevens dat de op de mijnen bij het begin van het exploitatiejaar rustende oude schulden bij de afrekening voor memorie zouden worden gevoerd. De meeste dezer mijnen behaalden door zeer ijverigen arbeid ruime winsten, vooral in Pangkalpinang, waar bovendien het aantreffen van rijke ertslagen en eene zeer gunstige weersgesteldheid tot buitengewone uitkomsten leidden. Een 20-tal mijnen kwamen nochtans met de toegezegde betaling niet toe, en moesten, met toepassing van art. 7, 2de lid, van het betalingsreglement, met tegemoetkomingen tot een totaal bedrag van f 39 985 worden geholpen.

Van de 4 ontginningen der 1ste klasse, met welke geene regelingen als de besprokene waren getroffen, kwamen er 3 met de gewone betaling toe, doch aan de vierde moest, volgens art. 6, 2de lid, van het betalingsreglement, eene tegemoetkoming van f 13 972 tot sluiting van de rekening worden toegekend.

De exploitatie van den stoomtramweg in Blinjoe kostte in 1898 f 9877, terwijl de inkomsten bedroegen f 17 599.

De toepassing van stoomkracht bij den ontginningsarbeid leverde weder gunstige uitkomsten op. Met inbegrip van de 11 in April 1898 aangebrachte, waren gedurende 1898/99 in het geheel 41 stoominstallatiën (hetzij locomobielen met centrifugaalpompen, hetzij stoomketels met pulsometers) beschikbaar [1]), welke gebezigd werden in 30 mijnen (6 in Blinjoe, 10 in Soengeiliat, 6 in Merawang en 8 in Pangkalpinang), met een gemiddeld aantal van 5035 werklieden en met eene productie van 78 083 pikol tin, overeenkomende met eene hoofdelijke productie van 15.51 pikol, terwijl het algemeen middelcijfer voor al de 120 ontginningen der 1ste klasse 13.94[5] pikol beliep. De kosten der machinale hulp bedroegen in 1898/99, voor 142 400 stoomuren, f 161 652, d. i., omgeslagen over de levering der betrokken 30 mijnen, gemiddeld f 2,07 per pikol tin. Van deze kosten werd f 61 740 door de mijnen betaald en f 99 912 (waaronder f 46 530 als afschrijving op de waarde van het materieel) voor rekening van den lande genomen. Het in April 1898 ontvangen licht spoorwegmaterieel vond vooral in Soengeiliat met zijne diep-, en in Merawang met zijne hoog gelegen ertsterreinen nuttige toepassing, terwijl ook voordeel bleek op te leveren eene in Soengeiliat genomen proef op kleine schaal met de aanwending van stoomlieren voor het machinaal opvoeren van de diepere grondlagen.

In de van Banka ontvangen opgaven wordt het genotene gedurende 1898/99 door alle ontginningen der 1ste klasse gesteld op f 3 201 665, d. i., berekend over eene gemiddelde sterkte van 12 002 daarbij ingeschrevenen, f 266,76 per werkman en f 19,13 per pikol ingeleverd tin, tegen respectievelijk f 239,59 en f 18,63 in 1897/98. Zooals gebruikelijk, zijn hierbij buiten rekening gelaten de uitgekeerde premiën voor betoonden ijver, de uitbetaalde vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst en het door den lande gedragen aandeel in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen, over 1898/99 respectievelijk ten bedrage van f 85 149, f 140 230 en f 23 114.

De hoeveelheid rijst, in natura aan de mijnwerkers verstrekt (zoo goed als uitsluitend aan de ingedeelden bij de ontginningen der 1ste klasse), beliep in 1898/99 105 027 pikol, waarvoor hun f 5 per pikol wordt in rekening gebracht, terwijl bovendien aan oude en gebrekkige mijnwerkers gratis werd verstrekt eene hoeveelheid van 2661 pikol. Gerekend op Banka kwam de voor de behoefte van genoemd exploitatiejaar aangeschafte rijst, bij een aannemingsprijs van f 4,55 per pikol voor levering te Batavia, den lande te staan op f 6,03 per pikol. Ingevolge het zoogenaamde Banka-transportcontract (1 April 1895 t/m ult. 1899) betaalt het Gouvernement voor vervoer van de rijst, enz. van Batavia naar Banka, en omgekeerd voor den terugvoer van tin, f 19,97 per kojang van ongeveer 30 pikol. Bij de in Juli 1899 te Batavia gehouden aanbesteding zijn deze transporten voor de jaren 1900 t/m 1909 gegund tegen f 20,87 per kojang (wat het tin betreft, zal echter slechts f 20 per kojang verschuldigd zijn als het niet te Batavia, maar te Tandjong Priok wordt gelost). De levering van rijst voor Banka is weder alleen voor één jaar aanbesteed, namelijk in Mei 1899 voor de behoefte van 1899/1900. De behoefte is geraamd op 128 000 pikol en de levering in 's lands algemeene pakhuizen te Batavia gegund tegen f 4,47 per pikol.

De op de ontginningen der 1ste klasse rustende schulden, op het eind van het voorafgegane exploitatiejaar bedragen hebbende f 45 494 (zie vorig verslag, blz. 175), ondergingen in 1898/99 vermeerdering, noch vermindering.

Gedurende het werfjaar 1 Mei 1898 t/m ult. April 1899 bedroeg het aantal voor den mijnarbeid op Banka aangenomen Chineesche nieuwelingen (singkeh's) 1868 man (1139 minder dan in het voorafgegane werfjaar), namelijk 704 Lioetjoe's en 470 Haynam's, voor wie $ 40, zoomede 673 Kotjioe's en 21 Kongsi's, voor wie $ 35 per man werd tegoedgedaan, en die allen per wangkang rechtstreeks uit China op Banka waren aangekomen. De werving kwam, tegen den dollarkoers van f 1,18, te staan op f 84 075, waarvan aan de mijnen, à f 35 per hoofd, in rekening werd gebracht f 65 380, terwijl de rest, namelijk f 18 695, voor rekening van den lande komt (ten laste van het exploitatiejaar 1899/1900).

Het aantal in de ontginningen der 1ste en 2de klasse ingeschreven werklieden, hetwelk op 1 April 1898 respectievelijk 12 296 en 2244 bedroeg, of in 't geheel 14 540 (verbeterde opgaaf), was, na aftrek van de verliezen wegens overlijden, evacuatie, terugkeer naar China of afschrijving om andere redenen, en na de bovenbedoelde aanvulling met 1868 singkeh's, op ult. Maart 1899 gedaald tot 14 440, van welke er 12 280 ingeschreven waren bij de ontginningen der 1ste, 2147 bij die der 2de, en 13 bij die der 3de klasse (welke laatstbedoelde ontginningen echter in den regel geen vaste werklieden in dienst hebben). Op 79 inlanders (kolenbranders) na, bestond de geheele sterkte uit Chineezen, die naar hunne herkomst aldus te onderscheiden waren: 2640 Haynam's, 2516 Lioetjoe's, 2790 Kotjioe's, 2971 Kongsi's, 1391 Hakka's, 208 Hoklo's, 190 van andere stammen en 1655 op Banka geboren Chineezen.

Ten aanzien van de in Maart jl. onder een deel der Chineesche mijnbevolking voorgekomen ongeregeldheden zie hoofdstuk C (blz. 32) hiervóór.

Zooals gewoonlijk, werden ook in 1898/99 de onder de ingeleverde partijen tin aangetroffen blokken van mindere zuiverheid aan eene omsmelting onderworpen. Die omsmelting geschiedde te Muntok, Soengeiliat en Merawang, tot eene totale hoeveelheid van ruim 15 993 pikol, waaruit werd verkregen ruim 15 188 pikol handelstin en ruim 4 pikol residu, zoodat door de omsmelting verloren ging p. m. 801 pikol tin. Omtrent de kosten dier bewerking zie tabel II van bijlage DDD. Onder den op ult. Maart 1899 in de stapelplaatsen op Banka aanwezigen voorraad van 259 046 pikol tin bevond zich nog eene hoeveelheid van 48 681 pikol, welke, alvorens verscheepbaar te zijn, moest worden omgesmolten.

Het in 1898/99 gewonnen tin, gerekend tot in de pakhuizen op Java, kwam, volgens de berekening in de zooëven vermelde tabel II van bijlage DDD, gemiddeld per pikol den lande te staan op f 24,24[06]; tegen f 24,88[56] (verbeterde opgaaf) in 1897/98. Voegt men hierbij de verdere kosten, gerekend tot den verkoop hier te lande, namelijk de kosten van afscheping van Java, vervoer over zee en verkoop hier te lande, laatstelijk ad f 2,30[36] per pikol, dan verkrijgt men voor het vereenigd bedrag der kosten in Indië en in Nederland over 1898/99 gemiddeld per pikol f 26,54[42], tegen f 27,01[92] (verbeterde opgaaf) over 1897/98. Worden de totale kosten omgeslagen niet over de totale productie, doch over de productie na aftrek van het, bij de omsmelting van onzuiver tin, geleden verlies aan tin, bedragende in 1898/99 800,86 pikol en in 1897/98 390,80 pikol, dus over 192 172,12 pikol in 1898/99 en 163 150,42 pikol in 1897/98, dan wordt de kostprijs over 1898/99 f 26,65[48] en over 1897/98 f 27,08[39]. Volgens de verkooprekeningen (zie bijlage DD hierachter) heeft het in 1898 hier te lande geveilde Banka-tin (160 170 pikol) bruto opgebracht f 52,14[32] gemiddeld per pikol (in 1897 f 45,25[75]), hetgeen dus tegenover de genoemde som van f 26,65[48] een voordeelig verschil overlaat van f 25,48[84], tegen f 18,17[36] over het voorafgegane veilings- en leveringsjaar. Hierbij dient in 't oog te worden gehouden dat bij de berekening van de kosten, in Indië op het product gevallen, wat betreft de uitgaven voor het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel, alleen het betaalde aan het op Banka actief dienend mijnpersoneel is in aanmerking genomen, dus zonder te letten op kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

De hoeveelheden gouvernementstin, welke in een zestal in 1899

[1]) Inmiddels zijn in April 1899 nog 16 locomobielen met bijbehoorende centrifugaalpompen aangebracht.

hier te lande te houden veilingen zouden worden te gelde gemaakt, zijn geraamd op 160 000 pikol. In de eerste vier veilingen werden daarvan verkocht 107 771 pikol. De gemiddelde bruto opbrengst per 50 K.G. beliep achtereenvolgens f 64,40, f 65,55, f 70,70 en f 84,75 of per pikol f 79,13, f 80,56, f 86,92 en f 104,28.

Steenkolenontginning nabij Sawah Loento (Ombilien-kolenvelden). In aansluiting aan het over 1897 gepubliceerde (eerste) afzonderlijk „Verslag der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust en van de Ombilien-kolenvelden" verscheen ter landsdrukkerij te Batavia ook een dergelijk verslag over 1898, hetwelk reeds in September 1899 aan de Staten-Generaal is medegedeeld en voorts ook in den handel verkrijgbaar is gesteld. Daaruit blijkt, dat de productie in genoemd jaar bedragen heeft 122 353 ton stuk- en 27 081 ton gruiskolen, te zamen 149 434 ton, tegen 142 850 ton in 1897, en dat de winst op de verstrekking en den verkoop der kolen (zie de volgende blz.), na afschrijving van f 197 847 op de aanlegrekening, bedroeg f 466 675, tegen f 328 946 (verbeterde opgaaf) in 1897. Hierbij valt wederom op te merken dat bij deze becijfering niets is opgenomen wegens rente en dat bij de kosten van het personeel uitgaven wegens pensioenen, verlofstraktementen, enz. buiten rekening zijn gelaten.

Blijkens de in tabel B van bijlage DDD hierachter opgenomen cijfers over 1898 omtrent den afzet der kolen, afzonderlijk voor stuk- en voor gruiskolen, werd van de geldelijk verantwoorde 149 633 ton kolen aan particulieren verkocht 76 595 ton (56 611 ton stuk- en 19 984 ton gruiskolen), op een klein gedeelte (907 ton) na, uitsluitend te Emmahaven. De stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" namen aldaar 46 280 en de Koninklijke Paketvaartmaatschappij 21 830 ton in (onder welke hoeveelheden respectievelijk 961 en 15 903 ton gruiskolen), terwijl aan andere schepen en aan particuliere personen geleverd werd 7578 ton (4402 ton meer dan in 1897), waarvan wegens verstrekking aan vreemde schepen (11 Engelsche) 3356 ton.[1])

De arbeid voor het eigenlijke winnen der kolen werd geheel verricht door dwangarbeiders, die voor de werken van aanleg gedeeltelijk door dwangarbeiders, gedeeltelijk door vrije lieden, (Niassers, Maleiers en Chineezen), terwijl voor het transport zoowel binnen als buiten de mijn zooveel mogelijk werd gebruik gemaakt van paarden, karbouwen en machinale inrichtingen. Het aantal dwangarbeiders op het werk was, ten gevolge van den oorlogstoestand in Atjeh, aan zeer groote schommelingen onderhevig. In Januari 1898 bedroeg het aantal voor den arbeid geschikte lieden 2022, welk cijfer, door onvoldoende aanvulling, in April tot 1835, en, door wegzending naar Atjeh, in Mei tot 1149 daalde, om tegen het einde van het jaar weder tijdelijk te stijgen tot 1960. In den aanvang van 1899 deed echter onvoldoende aanvulling het sterktecijfer opnieuw dalen. Aangezien de sterkste lieden naar Atjeh moesten worden gezonden, verminderde niet alleen het aantal der tewerkgestelden, maar ook hun gehalte, zoodat, toen de regentijd aanbrak, het ziektecijfer tot eene buitengewone hoogte steeg. In de hospitalen te Sawah Loento en te Doerian werden dan ook in December 1898 676 zieken verpleegd, welk cijfer in Maart 1899 steeg tot 801 of ongeveer 31 pct. van de totale sterkte. Dank zij de betere weersgesteldheid kwam echter in dezen ongunstigen toestand spoedig verbetering en, nadat een officier van gezondheid te Sawah Loento was gedetacheerd, daalde het percentage aan zieken tot 19 pct., waarvan eene belangrijke stijging der productie het onmiddellijk gevolg was. De algemeene gemiddelden over de 311 werkdagen in 1898 bedroegen aan dwangarbeiders 1657 en aan vrije lieden 343 man, tegen 1537 en 161 in 1897. Bij de ontginning (met inbegrip van het transport) werden door dwangarbeiders en vrije lieden verricht 575 007 dagdiensten, waarmede 149 434 ton kolen werden verkregen. De productie per dag en per hoofd, die in 1897 314 K.G. had bedragen, was dus in 1898 slechts 260 K.G., welk lager cijfer verklaard moet worden door het mindere gehalte en de ongeoefendheid der voor het meerendeel nieuwe lieden, zoomede door het grooter aandeel, dat de laag C in de productie verkreeg, zoodat vele lieden moesten gebruikt worden voor de niet productieve wederopvulling van de afgebouwde gedeelten dier laag.

Ten aanzien van het denkbeeld om, ten einde minder afhankelijk te zijn van het al of niet voorhanden zijn van een voldoend aantal voor den mijnarbeid physiek geschikte dwangarbeiders, meer dan tot dusver plaats had, gebruik te maken van Chineesch werkvolk (zie vorig verslag, blz. 176) kan worden medegedeeld, dat pogingen om eene proef in die richting te nemen, met medewerking van Chineesche mijnhoofden van Banka, niet tot uitvoering zijn gekomen, omdat bedoelde mijnhoofden, nadat eenigen van hen in de gelegenheid waren gesteld om den aard van het werk in de kolenvelden in oogenschouw te nemen, ongenegen bleken om op eenigszins aannemelijke voorwaarden hunne bemiddeling in deze te verleenen. De oplossing der vraag is nu in eene andere richting gezocht, en de chef der kolenontginning in het najaar van 1899 gemachtigd om te trachten door tusschenkomst van Chineesche handelaren te Padang, die als werfagenten optreden, zich via Singapore en Pinang direct te Emmahaven van Chineesche werklieden te voorzien, met dien verstande dat begonnen worde met de tewerkstelling van een honderdtal Chineezen, en eerst wanneer met hen geen moeielijkheden zijn ondervonden, worde overgegaan tot het in dienst nemen van een tweede honderdtal en zoo vervolgens tot een maximum van 600 man. Voor de op f 75 per man bepaalde kosten van aanvoer te Emmahaven zullen de koelies worden belast met f 40 of zooveel minder als de chef der kolenontginning in het belang der te nemen proef geraden acht.

Gedurende de eerste helft van 1898 verkeerde de kolenmarkt in den Archipel onder den invloed van buitengewone omstandigheden, als gevolg van schaarschen aanvoer van Cardiff-kolen, in verband met de werkstakingen in Wales, en stijging dientengevolge, benevens door andere oorzaken, van de prijzen ook van andere vreemde kolensoorten. Van die tijdelijke rijzing der markt heeft echter de Ombilien-ontginning slechts weinig kunnen partij trekken, en wel omdat ruim de helft harer productie, tegen vooraf vastgestelde regularisatie-prijzen, aan de verschillende landsdiensten wordt verstrekt en met de grootste particuliere afnemers, in overeenstemming met de usance in den kolenhandel, de voor het geheele jaar 1898 geldige afspraak was gemaakt dat zij de noodig geraamde (vooraf opgegeven) hoeveelheden stukkolen konden krijgen voor f 13 per ton (f 1 per ton meer dan voor 1897 bedongen was), met bevoegdheid nochtans van de zijde van den dienst der kolenontginning om, bij belangrijke daling van de kolenmarkt, eene prijsverlaging in overweging te nemen. Het gruis werd aan deze vaste afnemers tegen f 8 per ton in rekening gebracht (dezelfde prijs als in de meeste gevallen in 1897 verschuldigd was). Van de ingevolge deze afspraak in 1898 geleverde 51 246 ton stukkolen werd voor 49 069 ton de maximumprijs van f 13 en voor de overige 802 en 1375 ton respectievelijk f 12 en f 11 per ton in rekening gebracht. Voor schepen, welke slechts nu en dan Emmahaven aandoen en door tusschenkomst van agentschappen kolen innemen, werd bij de bepaling van den prijs rekening gehouden met de schommelingen der kolenmarkt. Zoo kon in 1898 gedurende enkele maanden voor dergelijke verstrekkingen f 18, later f 16 per ton bedongen worden. De tot dusver aangenomen grondslag voor de prijsbepaling van over zee ten behoeve van verschillende diensttakken te vervoeren Ombilien-kolen (stukkolen), namelijk het gemiddelde van hetgeen in het voorafgegane jaar door handel- en scheepvaartondernemingen was besteed voor te Tandjong Priok aangevoerde Cardiff-kolen, verminderd met 8 pct. in verband met de mindere verbruikswaarde van Ombilien-kolen, kon voor 1898 niet worden toegepast, aangezien dit zou geleid hebben tot te hooge cijfers (de middelprijs toch der in 1897 te Tandjong Priok in groote ladingen aangevoerde Cardiff-kolen bleek te staan te komen op f 18,55 per ton, d. i. f 4,70 per ton hooger dan in 1896). Dientengevolge werd bij de bepaling van de regularisatie-prijzen voor 1898 rekening gehouden met den prijs, waartegen de ontginning haar product aan particulieren kon verkoopen en werd aangenomen, dat op de aan het Gouvernement te leveren kolen niet meer winst zou mogen worden behaald dan op die te leveren aan particulieren. Daar met de grootste particuliere afnemers, zooals gezegd, leveringen voor het geheele jaar 1898 waren afgesproken tegen f 13 per ton (in de bunkers der schepen), van welk bedrag de spoorwegdienst f 1 ontvangt voor opslag in het magazijn te Emmahaven en verstrekkingskosten, zoodat aan den dienst der kolenontginning f 12 ten goede komt, werd, met laatstgenoemd bedrag ten grondslag, als prijs der Ombilien-kolen, geleverd aan de gouvernementsdepôts te Tandjong Priok, verkregen f 15,23 per ton, namelijk f 12 + f 0,40 voor de vergoeding aan den dienst der exploitatie voor opslag en storten in de schepen + f 2,83 voor vracht van Emmahaven naar Tandjong Priok, welk bedrag van f 15,23 echter tot f 15,20 werd afgerond. In 1897 beliep die prijs f 12,90, dus thans f 2,30 meer. Voor de regularisatie-prijzen op de overige plaatsen, waarheen de dienst

[1]) In 1899 heeft de verstrekking aan vreemde schepen reeds veel grootere verhoudingen aangenomen: over de eerste negen maanden hadden toen 23 vreemde schepen te Emmahaven 7590 ton Ombilien-kolen gekocht.

der ontginning kolen doet aanvoeren voor de verschillende landsdiensten, werd nu de prijs gevonden door den eenheidsprijs te Emmahaven, ad f 12,37 (f 15,20 — f 2,83 vracht), te vermeerderen met de voor elke plaats in het bijzonder aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij te betalen vracht per ton (verg. het verslag van 1896, blz. 250, en dat van 1898, blz. 176, noot 2), en de op die wijze verkregen sommen benedenwaarts af te ronden tot veelvouden van f 0,10. In overeenstemming hiermede werden de regularisatie-prijzen voor de over zee elders dan naar Tandjong Priok te vervoeren Ombilien-kolen voor 1898 (gouvernementsbesluit dd. 15 November 1898 n°. 3) bepaald als volgt: bij levering te Anjer, Telok Betong en Siboga f 15,20; te Tjilatjap f 15,70; te Soerabaija (reede), Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang f 15,90; te Sabang (Poeloe Weh) en te Olehleh f 15,80, wanneer de kolen buiten tusschenkomst van den aannemer voor de levering van steenkolen ten behoeve van het Gouvernement in Atjeh zijn overgebracht en f 10,30 wanneer het vervoer door den aannemer heeft plaats gehad [1]); te Soerabaija in het bassin van het marine-etablissement f 16,10; te Probolinggo f 16,80; te Panaroekan en Sidajoe Lawas f 16,90; te Makasser f 18,10, dan wel f 20,70, al naar gelang het vervoer derwaarts in volle, dan wel in gebroken ladingen heeft plaats gehad; te Palembang en Muntok f 19,70; te Djambi f 21,20; te Laboean Deli f 21,80, en eindelijk te Poeloe Bajan (Riouw en onderhoorigheden) f 22,20. Bij verstrekking aan den spoorwegdienst ter Sumatra's Westkust en aan den dienst der kolenontginning zelf bleef ook voor 1898 de prijs bepaald op f 5 per ton, geleverd op den spoorwegwagen te Sawah Loento, doch voor alle andere diensten werd, bij verstrekking op den spoorwegwagen op een der stations of halten van den Sumatra-spoorweg, zoomede te Emmahaven in de bunkers der schepen, de prijs (voor 1897 bedragen hebbende f 14,65) verhoogd in gelijke mate als voor Tandjong Priok, d. i. met f 2,30, en dus bepaald (met afronding als boven) op f 16,90 per ton.

Bij de onderhandelingen in den aanvang van 1899 vanwege den dienst der kolenontginning gevoerd met de drie groote particuliere afnemers van Ombilien-kolen nopens de kolenlevering gedurende dat jaar is, in verband met de daling sedert Augustus 1898 van alle kolenprijzen in den Archipel, geen hoogere prijs kunnen worden bedongen dan de over 1898 door hen betaalde. Met toepassing van het bovenvermelde beginsel, dat op de voor 's lands dienst te verstrekken Ombilien-kolen geen hoogere winst mag worden behaald dan op die verkocht aan particulieren, werden de zooëven vermelde regularisatie-prijzen bij gouvernementsbesluit van 4 Mei 1899 n°. 26 ook voor 1899 van kracht verklaard.

Tegen de vermelde prijzen werd in 1898 aan den spoorwegdienst ter Sumatra's Westkust, aan andere diensttakken en aan particulieren eene totale hoeveelheid van 149 633 ton kolen verstrekt voor een gezamenlijk bedrag van f 1 845 470. Hiervan aftrekkende eene boekwaarde van f 19 344 voor hetgeen de op ult. 1898 voorhanden of „varende" hoeveelheid kolen minder bedroeg dan het „restant" bij het einde van 1897, komt men tot een bedrag van f 1 826 126, hetwelk als inkomsten op de exploitatie-rekening kon worden uitgetrokken, terwijl de uitgaven voor het winnen en vervoeren van de kolen beliepen f 1 161 604, namelijk aan algemeene uitgaven (aandeel in de kosten der directie, vracht van uit Europa gezonden goederen, kosten van lossen, sorteeren en opzenden dier goederen) f 23 483, voor het transport langs den spoorweg f 401 988, voor opslag in depôt en voor vervoer door den Archipel f 294 288, en voor de eigenlijke winning der kolen, gerekend tot in den spoorwegwagen te Sawah Loento, f 441 845, welke laatste zoogenaamde zelfkosten, met inbegrip van de aan het personeel uitgekeerde premiën, omgeslagen over de geproduceerde 149 434 ton kolen, dus neerkwamen op f 2,95⁵ per ton, tegen f 2,52⁵ per ton in 1897. Deze stijging der zelfkosten was te wijten aan de ongunstige omstandigheden, waaronder gewerkt werd, en aan het reeds genoemde feit dat de laag C, welke met wederopvulling moet ontgonnen worden, een steeds grooter aandeel in de productie verkreeg.

Afgescheiden van de uitgaven voor het winnen en vervoeren van de kolen, waarmede de exploitatie-rekening werd belast, werd voor eigenlijke werken van aanleg in 1898 nog uitgegeven f 111 863, waarmede het eindcijfer der aanlegrekening dus vermeerderde. Doordien echter, zooals reeds gezegd, van die rekening op de winst- en verliesrekening werd afgeschreven f 197 847, stond de waarde van het kolenetablissement te Sawah Loento en van het magazijn en den kolenstort met sporen te Emmahaven op ult. 1898 te boek voor f 1 419 849.

§ 3. *Particuliere ontginningen, enz.*

Blijkens het in de bijlage EEE aan dit verslag toegevoegde overzicht waren op ult. Juni 1899 van kracht 27 gouvernementsmijnconcessiën, 2 niet het karakter van concessie dragende „vergunningen" tot winning van delfstoffen, en 25 door of namens het Gouvernement goedgekeurde mijnconcessiën, verleend door inlandsche vorsten voor zooveel zij het recht daartoe nog niet aan het Gouvernement hadden overgedragen. Gedurende het tijdvak 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 vermeerderde derhalve het aantal gouvernements-concessiën met 5 [2]), namelijk de petroleumconcessiën Metatoe in de residentie Soerabaija, en Moeara Enim, Palembang en Babat in de residentie Palembang, zoomede de goudconcessie Lebong Donok in laatstgenoemd gewest (respectievelijk verleend bij de gouvernementsbesluiten van 14 December 1898 n°. 4, 28 Januari 1899 nos. 29 en 30, 23 April 1899 n°. 22 en 28 Januari 1899 n°. 1), en dat der andere categorie met 4, zijnde de petroleum-concessiën Simpang Kiri en Simpang Kanan in het Tamiang-gebied ter Sumatra's Oostkust en de goudconcessiën Sambas Rivier-concessie n°. 1 en Emmaville, beide in het landschap Sambas ter Westerafdeeling van Borneo (de twee eerstgenoemde goedgekeurd bij gouvernementsbesluit van 9 Februari 1899 n°. 10, de overige respectievelijk bij die van 5 Februari en 9 April 1899 nos. 3 en 24).

Op ult. Juni 1899 waren nog verscheidene aanvragen om concessie tot mijnontginning of om goedkeuring op overeenkomsten, waarbij door inlandsche zelfbesturen dergelijke concessiën zijn verleend, in behandeling [3]). Op het in 't vorig verslag (blz. 177) bedoelde verzoek van den voorloopigen concessionaris, den heer R. D. Verbeek, om nogmaals uitstel te erlangen van den laatstelijk tot 2 Juli 1898 verlengden termijn, binnen welken hij het bewijs had te leveren van over de noodige fondsen te kunnen beschikken tot exploitatie, voor de winning van edele en andere metalen, van een mijnveld in de afdeeling XIII en IX Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden, werd bij gouvernementsbesluit van 27 December 1898 n°. 13 in dien zin beschikt, dat alsnog uitstel werd verleend tot ult. 1899, doch dat van nadere verlenging van den gestelden termijn geen sprake zal kunnen zijn.

Voor nadere bijzonderheden omtrent de op ult. Juni 1899 van kracht zijnde mijnconcessiën naar het hiervóór bedoelde overzicht verwijzende, volgen hier nog eenige aanvullende of recapituleerende mededeelingen.

---

[1]) De prijs voor Olehleh, waarheen het transport van Emmahaven f 0,58 per ton meer kost dan naar Sabang, zou eigenlijk gesteld moeten zijn op f 16,45 (f 12,37 + f 4,08) of, benedenwaarts afgerond, f 16,40, maar werd thans gelijk genomen aan dien voor Sabang, en zulks in verband met eene voorgenomen (in Juli 1899 tot stand gekomen) wijziging van het contract met den aannemer voor de levering aan het Gouvernement van de in Atjeh benoodigde steenkolen (zie o. a. het verslag van 1894, blz. 255/256) in dien zin dat de hem uit het gouvernementsmagazijn te Emmahaven te verstrekken Ombilien-kolen niet uitsluitend te Sabang zijn te lossen, zooals het contract tot dusver voorschreef, maar voortaan rechtstreeks van Emmahaven ook te Olehleh kunnen worden aangevoerd, in welk laatste geval de meerdere vracht, ad f 0,58 per ton, door den aannemer te dragen is.

Voor de door den aannemer te Sabang aan particulieren te verkoopen Ombilien-kolen zou hij, ingevolge eene tot wederopzeggens getroffen regeling van Juli 1897 (zie het verslag van dat jaar, blz. 232/253), aan den lande hebben te verantwoorden f 13,60 per ton wanneer de kolen buiten zijne tusschenkomst naar Sabang zijn overgebracht en f 8,10 per ton wanneer het vervoer van zijnentwege heeft plaats gehad, doch in December 1898 is daarvoor, gerekend van 1 Januari 1896 en voor den geheelen verderen duur der overeenkomst, in de plaats gesteld f 15,80 en f 10,30, dezelfde bedragen dus, waartegen, blijkens het hierboven vermelde, de gedurende 1898 (en 1899) voor 's lands dienst benoodigde kolen te Sabang worden geregulariseerd. Bij gouvernementsbesluit dd. 2 Juli 1899 n°. 13 is den aannemer vergund, onder de contractueele voorwaarden, ook te Olehleh Ombilien-kolen aan particulieren te verkoopen, mits daarvoor aan den lande denzelfden prijs verantwoordende als met betrekking tot de verkoopen te Sabang is bepaald.

Over den omzet in 1898 bij het kolen-etablissement des aannemers te Sabang zie blz. 23 hiervóór.

[2]) Op ult. Juni 1898 waren namelijk 22 concessiën van dezen aard van kracht, en niet 21, zooals op blz. 177 van het vorig verslag werd vermeld. Sedert is namelijk gebleken dat de overschrijving van het t. a. p. bedoelde gedeelte van de op 1 December 1894 aanvaarde goudconcessie Soemalata in Kwandang (Menado) ten name van de Noord-Celebes-Mijnbouwmaatschappij reeds in April 1898 had plaats gehad.

[3]) Drie van deze aanvragen betreffende de winning van petroleum en aanverwante stoffen in terreinen in Rembang en op Madura kwamen in September 1899 tot afdoening door het verleenen van de gevraagde concessiën; verg. de noten op blz. 212 hierna.

Tin. De particuliere tinontginningen in Nederlandsch-Indië bleven zich bepalen tot die der Billiton-Maatschappij krachtens gouvernements-concessie en die der Singkep-Tinmaatschappij krachtens concessie van het inlandsch bestuur van Lingga-Riouw.

Op Billiton waren gedurende het op ult. April geëindigde boekjaar 1898/99 82 mijnen in bewerking, met eene gemiddelde *presente* sterkte van 6548 man aan „ingedeelde" (tot de mijnploegen behoorende) mijnwerkers (deelhebbers, koelies en kolenbranders) en van 1005 man van niet tot de mijnploegen rekenende zoogenaamde „werkzoekenden", tegen respectievelijk 6500 en 1111 man, bij 85 mijnen, in 1897/98.[1]) Voor de op den gewonen voet — tegen betaling van f 20 per pikol tin — gedreven ontginningen en voor de onder „toeslag" werkende mijnen waren de cijfers der „werkelijke" productie (de hoeveelheid tin bij de sluiting van het boekjaar reeds verkregen of nog te verkrijgen uit het in dat boekjaar gewonnen erts) in de boekjaren 1897/98 en 1898/99 als volgt (de gemiddelden waarbij een * is geplaatst zijn verbeterde opgaven):

	1897/98.			1898/99.		
	Gemiddeld aantal „ingedeelden".	Werkelijke productie (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.	Gemiddeld aantal „ingedeelden".	Werkelijke productie (in pikols). Totaal.	Gemiddeld per hoofd.
Gewone ontginningen	2 527	42 885	*16.97	2 865	52 900	18.46
Quantum-ploegen . . .	3 973	46 161	11.62	3 683	40 703	11.05
	6 500	89 046	*13.70	6 548	93 603	14.30

De opgegeven productie omslaande over het gemiddelde der *totale* presente sterkte aan werkkrachten (mijnploegen *en werkzoekenden*) kwam het hoofdelijk verkregene te staan: in 1897/98 (voor 7611 man) op 11.70 en in 1898/99 (voor 7553 man) op 12.40 pikol.

Aan tinbetaling en toeslag, gerekend over de werkelijke productie, konden de „ingedeelde" mijnwerkers (te wier laste echter de „werkzoekenden" grootendeels komen) geacht worden per hoofd genoten te hebben bijna f 316, tegen f 306 in 1897/98. De toeslag bedroeg gemiddeld f 54,99 per man en f 4,82 per pikol, tegen respectievelijk f 52,39 en f 4,50 in het voorafgegane boekjaar. De in 1898/99 door de mijnwerkers ingeleverde hoeveelheden werden met hen verrekend gemiddeld tegen f 22,10 per pikol (in 1897/98 tegen f 22,51).

De gedurende het boekjaar 1898/99 in de pakhuizen der Maatschappij ingeleverde hoeveelheid tin, de zoogenaamde „administratieve productie", beliep (met inbegrip van eene door sommige mijnen, die gebrek aan kolenbosch hadden of voor welke de smelting onevenredig groote beslommering medebracht, in onversmolten staat ingeleverde hoeveelheid van 7632 pikol tin)[2]) ruim 91 912 pikol, tegen circa 87 825 pikol in 1897/98 (onder welke laatste hoeveelheid p. m. 1191 pikol tin verkregen door uitsmelting te Singapore). In welke mate elk der vijf mijndistricten tot de „levering" bijdroeg, en hoe het getal mijnen en werkkrachten per mijndistrict was verdeeld, blijkt uit bijlage EEE hierachter.

In verband met een bij de Maatschappij ingekomen aanzoek om wolfram-erts, dat somwijlen op Billiton gevonden wordt, maar welke ertssoort tot dusver als waardeloos beschouwd was, te doen verzamelen en in den handel te brengen, werd in een der mijnen van het district Boeding, waar eene wolfram-ader ontdekt was, 47 pikol gewonnen (ten deele nog in 1897/98). Deze hoeveelheid werd, met eene kleine winst, in Europa verkocht. Het is intusschen niet gebleken dat terreinen, die genoeg wolfram-erts bevatten om de ontginning daarvan te wettigen, op het eiland aanwezig zijn.

Uitgenomen wat betreft den afzet te Singapore van eenig aldaar versmolten tin (zie noot 2 hieronder), maakte de Maatschappij als gewoonlijk haar product uitsluitend te Batavia te gelde, doch thans niet in publieke veiling, maar bij onderhandsche inschrijvingen, welke plaats vonden met gelijke tusschenpoozen van twee maanden als waarin de openbare veilingen elkander plachten op te volgen. De uitkomsten dezer nieuwe wijze van verkoop waren bevredigend, zoodat de Maatschappij voorshands geen aanleiding vond aan hervatting van de openbare veilingen te denken. Intusschen is het aan den lande voor openbare veilingen verschuldigde vendusalaris in Januari 1899 (Indisch Staatsblad n°. 26) van $1^1/_4$ tot $^1/_2$ pct. verlaagd (verg. vorig verslag, blz. 178, noot). De gedurende het boekjaar 1898/99 te Batavia verkochte partijen Billiton-tin bestonden uit de nog voorhanden 22 343.95 pikol van de administratieve productie van 1896/97 en uit 61 834.73 pikol behoorende tot die van 1897/98[3]), te zamen dus voor de zes inschrijvingen van 1898/99 84 178.68 pikol. Achtereenvolgens werd een middelprijs verkregen van f 46,15, f 51,15, f 55,36, f 56,10, f 74,50 en f 76,79 per pikol, of in doorslag over de totale hoeveelheid f 60,12[5] per pikol. Over het voorafgegane boekjaar was de middelprijs geweest f 42,63.

Hoofdzakelijk in verband met de betere tinprijzen liet het bedrijf der Maatschappij over 1898/99 eene winst over van f 2 802 625,16 (tegen f 1 028 555,76 over 1897/98). In die winst deelde de Staat voor $^5/_8$ of f 1 751 640,72[5], van welke som den 14den Juli jl. reeds een bedrag van f 831 666,66 door de Maatschappij is afgedragen. Het winstaandeel van den Staat over 1897/98, ad f 642 847,35, was, nadat de balans onder dagteekening van 5 October 1898 door den Minister van Koloniën was goedgekeurd, op 26 November 1898 in 's lands kas gestort.

Bij de tinonderneming op Singkep (residentie Riouw en onderhoorigheden) der Singkep-Tinmaatschappij, welke voortging haar erts te Singapore te doen versmelten, waren gedurende het boekjaar 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 gemiddeld in dienst 2032 man, van wie 1647 in de groeven werkten en daaruit verkregen eene hoeveelheid erts, gelijkstaande (met inbegrip van te Singapore verkregen overwicht) met 10 836 pikol tin, d. i. gemiddeld 6.58 pikol per hoofd. Hierbij kwam nog wegens levering door Maleiers en nawasschers en door nasmelting van uit het vorig boekjaar overgebleven tinslakken 375 pikol, benevens 27 pikol afkomstig van een door de Maatschappij geëxploreerd terrein in Moar (Malakka), zoodat de levering of „administratieve productie" over 1898/99 kwam te staan op 11 238 pikol tin. Na aftrek van het verkregene uit de tinslakken van 1897/98, ad 94 pikol, was dus de „werkelijke productie" van 1898/99 11 144 pikol, tegen 11 280 (volgens verbeterde opgaven) over 1897/98. In laatstgenoemd boekjaar werd met gemiddeld 1263 man in de groeven gewerkt, die toen tot de productie bijbrachten, mede ingevolge herziene opgaven, 11 012 pikol, d. i. gemiddeld per hoofd p. m. 8.72 pikol. Het tin werd betaald met $ 13 per pikol + $ 70 367 aan toeslag, zoodat aan de mijnwerkers dooreengenomen werd betaald $ 19,44 per pikol, tegen $ 16,52 in 1897/98 en $ 14,87 in 1896/97. De steeds stijgende ontginningskosten bij dalende productie zijn een gevolg van den achteruitgaanden ertsrijkdom van de thans in bewerking zijnde terreinen. Aangezien Singkep nog slechts voor een klein gedeelte is onderzocht, wordt door de Maatschappij de hoop gekoesterd dat het vinden van nieuwe ertsrijke terreinen de productie weer zal doen stijgen.

Voor den verkoop was in 1898/99 beschikbaar p. m. 13 064 pikol (de geheele oogst van dat boekjaar, ad 11 238 pikol, benevens 1826 pikol als restant van het boekjaar 1897/98), waarvan (te Singapore) werd te gelde gemaakt p.m. 10 865 pikol. De totale opbrengst bedroeg f 744 468, terwijl een algemeene middelprijs werd verkregen van $ 56,59 per Straits-pikol (60,47 K.G.), overeenkomende met f 55,21 per 50 K.G.

De winst- en verliesrekening der Maatschappij wees over 1898/99 een voordeelig saldo aan van f 371 662, tegen f 130 592 over het voorafgegane boekjaar.

In verband met het vinden van goud in eene tinertslaag van de mijn Raja bestond bij de Maatschappij het voornemen om te doen nagaan of de kosten van een deskundig onderzoek naar de aanwezigheid van goud op Singkep zouden gerechtvaardigd zijn.

Steenkolen. Gedurende het behandelde tijdvak bleef het aantal der uitsluitend of tevens voor kolenwinning in concessie afge-

[1]) Over de mutatiën en den gezondheidstoestand onder het mijnwerkerspersoneel op Billiton is gehandeld op blz. 200 hiervóór.

[2]) Van dit erts (10 713 pikol) werd vóór het einde van het boekjaar 9146 pikol naar Singapore ter versmelting verzonden, en aldaar verhandeld tegen 6607 pikol tin.
De hoogere prijzen voor het te Singapore versmolten en daar te gelde gemaakte Billiton-tin behaald wogen juist op tegen de onkosten van de ertsverzending, zoodat alleen overbleef het voordeel voor de betrokken mijnen gelegen in opheffing van de kleine smelterijen.

[3]) Van de administratieve productie van 1897/98, met inbegrip van de bij naweging te Batavia bevonden overwichten, ad 358.54 pikol, bedragen hebbende 88 183.47 pikol, was nog in datzelfde boekjaar te Singapore reeds verkocht 1186.36 en op Billiton zelf van de hand gezet of verstrekt voor den dienst aldaar 2.22 pikol. Na aftrek van de in 1898/99 te Batavia verkochte hoeveelheid van 61 834.73 pikol en van de 9.96 pikol toen op Billiton verkocht of verstrekt, bleef dus op ult. April 1899 van den tinoogst 1897/98 nog ten verkoop beschikbaar 25 150.20 pikol, terwijl nog in voorraad bleef van den jongsten tinoogst 85 326.87 pikol tin. De inlevering van 1898/99 toch had bedragen (zie hooger) 91 912.35 of met inbegrip van overwichten 91 935.01 pikol en daarvan was tot nog toe te gelde gemaakt 6607 pikol te Singapore en 1.14 pikol op Billiton.

stane mijnvelden 7 bedragen (1 op Java, 1 in Palembang, 1 in Indragiri, mede op Sumatra, 1 op het tot de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo behoorende eiland Laut en 3 in het landschap Koetei van genoemde residentie), van welke er voor gemeld doel slechts 2 in exploitatie waren, namelijk de concessie Bahangau in Palembang en die der „Oost-Borneo-Maatschappij", welke vennootschap de Mahakkam-concessie in Koetei bezit. De op kleine schaal werkende onderneming Bahangau produceerde in 1898 88½ ton kolen, tegen 172 in het voorafgegane jaar, terwijl uit het mijnveld aan de Mahakkam, waar men er nog niet in slaagde de diepbouw-ontginning tot afbouw te brengen, verkregen werd 15 221 ton kolen, tegen 12 568 ton gedurende de laatste negen maanden van 1897 (over het 1ste kwartaal van dat jaar, toen de onderneming in andere handen was, ontbreekt de productie-opgaaf). Met inbegrip van het restant kolen op ult. 1897, ad 755 ton, had derhalve de Maatschappij gedurende 1898 te beschikken over een totaal van 15 976 ton kolen, waarvan afgeleverd werd (met inbegrip van spillage) 15 724 ton, met eene bruto opbrengst van f 202 152, of per ton f 12,85.

Van de hoeveelheid van ten minste 15 000 ton kolen, welke de Maatschappij, ingevolge het door het Gouvernement met haar gesloten vijfjarig contract, gedurende het van 1 Juli 1898 tot ult. Juni 1899 loopende (tweede) contractsjaar aan de departementen der marine en der burgerlijke openbare werken had te leveren, was bij het einde van 1898 slechts ongeveer 3800 ton aangevoerd, terwijl de verzendingen uit het kolenveld sedert waren gestaakt. In den loop van 1899 is de Maatschappij ter zake in gebreke gesteld en aangemaand om alsnog binnen zekeren tijd hare verplichtingen na te komen. Toen een en ander vruchteloos bleef, is, in afwachting van eene beslissing nopens de ontbinding van het contract, overgegaan tot aanschaffing van andere dan Koeteikolen op kosten en voor risico van de Maatschappij.

Petroleum. Van de tot medio 1899 op Java uitgegeven 10 petroleumconcessiën werden in 1898 de Grobogan-concessie in Samarang en de concessie Goenoeng Sari in Soerabaija niet geëxploiteerd, terwijl op Dadoengan in laatstgenoemd gewest wel boringen werden verricht, doch geen product verkregen werd. De opbrengst van Klantoeng-Sodjomerto in Samarang, ad 22 680 L. ruwe petroleum, werd verkocht aan de omwonende inlandsche bevolking, daar nog geen pijpleiding was aangelegd tot afvoer naar de te Samarang opgerichte raffinaderij. Betere uitkomsten gaven de concessiën Djabakotta, de Twaalf dessa's, Lidah-Koelon en Metatoe in Soerabaija, zoomede Panolan en Tinawoen in Rembang. Uit de terreinen van de eerste vier dezer concessiën, die in Soerabaija, werden gewonnen 35 049 891 L. ruwe petroleum, welke ruwe olie — zonder de bijproducten te rekenen — ruim 55.7 pct., namelijk 19 542 920 L., lichtolie uitleverde = 542 858 kisten à 36 L., eene hoeveelheid welke nochtans minder was dan in 1897, toen alleen drie van de bedoelde concessiën (Metatoe kwam eerst in 1898 in exploitatie) 627 969 kisten hadden opgeleverd. Panolan produceerde in 1898 34 473 474 L. ruwe petroleum, d. i. — à ruim 54 pct. — 571 614 kisten lichtolie, tegen 463 553 kisten (verbeterde opgaaf) in 1897. Omtrent Tinawoen is weder enkel het ruw product opgegeven, namelijk 23 118 014 L., tegen 19 550 504 L. in 1897.

In de buitenbezittingen waren tot medio 1899 15 petroleumconcessiën van kracht, namelijk 2 in het landschap Koetei ter Oostkust van Borneo (op beide concessieterreinen is ook de winning van steenkolen toegelaten), 8 in het landschap Langkat (residentie Oostkust van Sumatra), 2 in het Tamiang-gebied (residentie als voren) en 3 in Palembang. De beide eerstbedoelde concessiën, met namen Louise (of Sangga Sangga) en Mathilde (of Balik Papan), welke zich in één hand bevinden, leverden in 1898 voor 't eerst product, tot eene hoeveelheid van ruim 3600 ton ruwe olie. Tot overdracht van beide concessiën op de te Amsterdam opgerichte en aldaar gevestigde „Nederlandsch-Indische Industrie- en Handelmaatschappij" is in Augustus 1899 de medewerking van de Indische Regeering verleend (zie daarover nader bijlage EEE). Reeds in Maart te voren had deze vennootschap ter zake van beide concessiën jegens het Gouvernement de gebruikelijke verplichting aanvaard (verg. het verslag van 1890, blz. 228) betreffende eventueele terugbetaling van bijzondere beschermingskosten, enz.

Van de 8 concessiën in Langkat behooren er vier (Telaga Said, Besitang, Aroebaai en Boekit Mas) tot het arbeidsveld van de „Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië", die ook beschikt over de 2 eerst in Maart 1899 van kracht geworden concessiën (Simpang Kiri en Simpang-Kanan) in Tamiang. In overeenstemming met de bijzondere voorwaarden, waarop in 1898 Tamiang voor de particuliere nijverheid is opengesteld (verg. blz. 30 hiervóór), werd in de twee laatstbedoelde concessiën bij suppletoire overeenkomsten dd. 4 en 5 Maart 1898 tusschen de Tamiangsche bestuurders en genoemde Maatschappij o. a. de bepaling opgenomen dat, zoolang daaromtrent door het hoofd van gewestelijk bestuur niet anders wordt beslist, geen vreemdelingen als beheerders of geëmploieerden van de onderneming mogen worden toegelaten. Alvorens de concessiecontracten door het Gouvernement bekrachtigd werden, heeft de Maatschappij ook ter zake van de dientengevolge in Tamiang te vestigen ondernemingen jegens het Gouvernement de gebruikelijke verplichting aanvaard betreffende eventueele terugbetaling van bijzondere beschermingskosten, enz. De Maatschappij exploiteerde nog altijd slechts het eerst verkregen concessieveld Telaga Said, waaraan zij in 1898 ontleende aan geraffineerd product, volgens het door hare raffinaderij te Pangkallan Brandan (en gedurende korten tijd ook door die aan de Besitang) afgeleverde, 5 479 694 units (à 37,8 L.) lichtolie, tegen 4 564 987 units in 1897 (zie nader bijlage EEE). In de overige concessieterreinen der Maatschappij in Langkat, uitgenomen nog enkel het concessieveld Aroebaai, hadden in 1898 weder eenige boringen plaats, die echter nog geen oliebassin deden aantreffen. Bij het einde des jaars was ook eene boring onderhanden in Tamiang.

Van de vier overige concessievelden ter Oostkust van Sumatra, alle in Langkat en in verschillende handen, leverde er in 1898 slechts één (Boeloe Telang) product, namelijk 8000 kisten lichtolie, was men bij twee andere (Boekit Tinggi en Lepan) nog met voorloopige boringen bezig, en was op de vierde (Poeloe Kompei) met de werkzaamheden nog niet begonnen.

De drie concessiën in Palembang werden alle eerst in de eerste maanden van 1899 verleend. Op het concessieterrein Palembang van de „Petroleummaatschappij Sumatra—Palembang" was men reeds vóór het verleenen van de concessie, op den voet van Indisch Staatsblad 1889 n°. 242, tot winning en raffineering van petroleum overgegaan (verg. vorig verslag, blz. 181). Met het raffineeren — te Bajoeng Lentjir — werd in December 1898 op bescheiden schaal begonnen en bij het einde dier maand had men 24 505 units lichtolie verkregen. De „Petroleummaatschappij Moeara Enim", aan welke de concessiën Moeara Enim en Babat zijn verleend, was nog bezig met het leggen van de 140 K.M. lange pijpleiding en met de oprichting van de raffinaderij te Pladjoe nabij de hoofdplaats Palembang.

Goud. Van de tot medio 1899 verleende 11 mijnconcessiën (alle in de buitenbezittingen), welke in hoofdzaak de winning van goud ten doel hebben, waren er 2 niet in exploitatie, namelijk Ban Pin San in het landschap Sambas der residentie Westerafdeeling van Borneo (hier zijn echter de werkzaamheden in 1899 hervat) en Kalindjau in het landschap Koetei der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, terwijl bij 7 andere, met namen Sambas Gold Mines en West-Borneo Gold Field (beide in Sambas en in één hand), Soemalata I, Soemalata II, Totok en Paleleh (alle vier in Menado) en Lebong Donok (in Palembang), de werkzaamheden nog van voorloopigen aard waren, en op de in het voorjaar van 1899 tot stand gekomen concessiën Sambas Rivier-concessie n°. 1 en Emmaville (mede in het landschap Sambas), voor zoover te Batavia bij de afsluiting van de verslag-bijdragen bekend was, met de werkzaamheden nog geen aanvang was gemaakt. De contracten betreffende de twee laatstbedoelde concessiën werden eerst goedgekeurd nadat de ondernemers bij notarieele akten gelijke verplichtingen jegens het Gouvernement hadden aanvaard als hiervóór ten aanzien van de Koetei- en Tamiang-concessiën vermeld.

In welke mate bij de voorbereidingswerkzaamheden der verschillende goudondernemingen gedurende 1898 ook reeds ertsen werden gewonnen, is niet volledig opgegeven. Alleen vindt men met opzicht tot Paleleh, als in 1898 naar Europa verscheept, vermeld 83 ton gouderts, en voor Soemalata I 39 ton.

Andere niet reeds genoemde delfstoffen. De winning van mangaanerts op Java (concessie Kliripan in Djokjokarta) werd ook in 1898 op kleine schaal in open groeven voortgezet, terwijl van de beide jodium-concessiën (Genoek Watoe en Kedoeng Waroe) in Soerabaija, alleen op Genoek Watoe werd gewerkt. Uit Kliripan werd verkregen p. m. 4800 ton bruinsteen (in 1897

5200 ton) en uit Genoek Watoe 2623 K.G. jood-koper (in 1897 2762 K.G.). De in 1897 begonnen ontginning van marmer in het mijnveld Wadjak (Kediri) bleef in 1898 rusten, terwijl de winning van zandsteen uit het concessieterrein Goenoeng Woengkal (Pasoeroean) nog niet ter hand werd genomen.

§ 4. *Inlandsche ontginningen.*

Aan de voor de samenstelling van deze paragraaf gediend hebbende gewestelijke bijdragen omtrent „Mijnbouw" valt het volgende te ontleenen.

De in den laatsten tijd weder begonnen inlandsche goudontginningen in de residentie Menado (verg. vorig verslag, blz. 179) waren van weinig beteekenis. Er werd eenig goud gewasschen in de rivieren Totok en Boejat der afdeeling Tondano en in de rivieren der afdeeling Noordkust van Celebes, waarvan de geringe winsten niet onder cijfers zijn te brengen. In een drietal op het terrein der concessie Paleleh in het landschap Bwool (Noordkust van Celebes) gelegen en daarvan uitgesloten putten werd door de bevolking op inlandsche wijze naar goud gedolven, maar met even weinig resultaat als in putten, gelegen in het landschap Bolang Mongondo, mede ter Noordkust, in de zoogenaamde Moensi-streek, bij de Ongka en te Kottabangoen.

Uit de inlandsche ontginningen in de Westerafdeeling van Borneo zou in 1898 aan goud (ter waarde, naar gelang van de hoedanigheid, van f 55 à f 80 per thail van ongeveer 54 gram) zijn verkregen 2197¾ thail, tegen 1820½ thail in 1897 en 1784¹¹/₁₆ thail in 1896. Van de voor 1898 opgegeven productie werd 1365¾ thail alleen in de afdeeling Sambas gewonnen (in Pamangkat 125¾, in Singkawang, voornamelijk Montrado, 477½, in Lara en Loemar 687 en in Seminis 75½ thail), en wel door 1031 personen, van wie er sommigen aan deze industrie deelnamen als leden van mijnvereenigingen, anderen als „goudzoekende personen" in den zin van art. 7, 3de lid, der pachtvoorwaarden in Indisch Staatsblad 1862 n°. 134, en dus niet tot eene mijnvereeniging behoorende, en weer anderen als „wasschers" of „nawasschers", bedoeld bij art. 4, al. *b* en *c* van datzelfde Staatsblad. Laatstbedoelde twee categorieën zijn geen belasting aan den pachter verschuldigd. [1]) De streken buiten de afdeeling Sambas droegen tot voormelde goudwinning van 2197¾ thail in 't geheel 832 thail bij, namelijk Mampawa 17, Landak 166, Tajan 80, Sanggou en Sekadou 188, Sintang 371 en Mandhor 10 thail. Omtrent de inlandsche goudontginningen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is slechts gemeld dat dit bedrijf steeds bleef achteruitgaan (verg. overigens blz. 180 van het vorig verslag). Volgens de opgaven der tolkantoren op Borneo vertegenwoordigde de waarde van het van daar (uitsluitend van Singkawang) uitgevoerde goud (alles naar Singapore) in 1898 f 21 000, tegen f 46 081 in 1897.

De inlandsche diamantwinning in de Westerafdeeling van Borneo schijnt zich weder alleen tot Landak te hebben bepaald. Volgens de door den controleur dier afdeeling geregistreerde aangiften zou de productie in 1898 hebben bedragen 1950 karaat, tegen achtereenvolgens 1435 en 1190 karaat in 1896 en 1897. De lust om zich in de afdeeling Martapoera der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bezig te houden met het graven en wasschen naar diamanten schijnt in 1898 opnieuw te zijn afgenomen; althans het debiet van de daarop betrekking hebbende licentiën bracht in dat jaar slechts f 431 op, tegen respectievelijk f 1161 en f 1424 in 1897 en 1896.

De productie in 1898 van de inlandsche kolenontginningen in het landschap Salimbou der residentie Westerafdeeling van Borneo was ongeveer gelijk aan die van het voorafgegane jaar, namelijk ongeveer 300 ton. Bij het gouvernementsdepôt te Pontianak werden gedurende 1898 342 ton van deze kolen ingenomen, tegen 147 ton in 1897. Door de inlandsche bevolking in de afdeelingen Doesoenlanden en Martapoera, zoo mede door die van het eiland Poeloe Laut werden vrij belangrijke hoeveelheden steenkolen gewonnen, die grif tegen f 8 à f 9 de ton te Bandjermasin, Kotta Baroe en Poeloe Nangka van de hand werden gezet.

§ 5. *Vergunningen en overeenkomsten tot mijnbouwkundige opsporingen.*

Eene statistiek betreffende de sedert de afsluiting van bijlage GGG van het vorig verslag (ult. Mei 1898) tot ult. Mei 1899 van kracht gebleven en van kracht geworden vergunningen of overeenkomsten tot mijnbouwkundig onderzoek wordt aangetroffen in tabel II van bijlage EEE hierachter. [2]) Uit het daarin opgegeven vrij belangrijk aantal nieuw verleende vergunningen mag niet worden afgeleid, dat bij het onderzoek van de reeds toegewezen terreinen over het algemeen veel geluk werd ondervonden. De groote opgewektheid, die voor particuliere mijnbouwondernemingen in 1896 en 1897 viel waar te nemen, en waarvan de nawerking zich ook nog in 1898 door het indienen van een buitengewoon groot aantal verzoeken [3]) tot het verkrijgen van opsporingsrechten deed gevoelen, is gedurende de tweede helft van laatstbedoeld jaar langzamerhand bekoeld en heeft in de reeds verloopen maanden van 1899 zelfs voor eene min of meer gedrukte stemming plaats gemaakt. De ingetreden reactie laat zich gemakkelijk verklaren sedert de o. a. in Menado tot stand gekomen concessiën voor de ontginning van goud of goudertsen voerende gangen, waaromtrent zeer hooge verwachtingen waren opgewekt of werden gekoesterd, niet zoo spoedig als wel gedacht was tot tastbare resultaten konden geraken, terwijl ook de meeste exploratie-maatschappijen [4]) dáár of elders — en vooral ook op Java, waar de onderzoekingen voornamelijk de opsporing van petroleum ten doel hadden, — geene bemoedigende uitkomsten verkregen.

Dit laatste blijkt duidelijk uit de in de eerste maanden van 1899 bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid ingekomen berichten betreffende de in 1898 op grond van de verleende opsporingsvergunningen ingestelde onderzoekingen. Aan die berichten is het volgende ontleend.

Bantam. Voor het voortzetten van de onderzoekingen in de terreinen van den heer R. A. Eekhout (district Paroengkoedjang der afdeeling Lebak) en van andere houders van vergunningen in Bantam en de Preanger Regentschappen werd de „Wijnkoopsbaai-Exploratiemaatschappij" opgericht. Eenig positief resultaat werd in Bantam niet verkregen, ofschoon aanvankelijk eene geringe hoeveelheid petroleum werd aangeboord.

Krawang. De boringen op de Pamanoekan- en Tjiassemlanden werden voortgezet, doch hoewel de aanwezigheid van petroleum werd aangetoond, waren de verkregen uitkomsten nog niet van dien aard dat op eene loonende exploitatie gerekend zou mogen worden.

Ook de onderzoekingen op de Tegalwaroe-landen hadden voorals nog geen succes.

De houder van eene in 1896 verleende vergunning voor een deel van het district Gandasoli, waar in vroeger tijd eene goudontginning der Oost-Indische Compagnie heeft bestaan (verg.

[1]) De opbrengst van de hierbedoelde pacht (die van het recht tot afgifte van de voor de uitoefening van dit bedrijf gevorderde licentiën) is niet volledig op te geven, omdat bedoeld middel veelal vereenigd met andere pachtmiddelen wordt afgestaan. Afzonderlijk wordt het middel alleen verpacht in de afdeeling Sambas (voor zooveel betreft de onderafdeelingen Singkawang en Lara/Loemar) en in de afdeeling Pontianak en Ommelanden (voor zooveel betreft Mandhor). In Singkawang werd voor 1899 bedongen f 1248, tegen f 1464 voor 1898; in Lara/Loemar en Mandhor voor 1899 t/m 1901 f 2652 per jaar, tegen f 2532 voor elk der jaren 1896 t/m 1898.

[2]) Eene nadere aanduiding van de door het Europeesch bestuur verleende vergunningen of goedgekeurde vergunningsovereenkomsten van den hierbedoelden aard wordt aangetroffen in de op blz. 204 hiervóór bedoelde kwartaalverslagen van den dienst van het mijnwezen. Zie overigens de tot ult. Juli 1898 loopende lijst, voorkomende op blz. 446* t/m 507* van deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1899.

[3]) In 1898 werden 6137 aanvragen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen ingediend, tegen 3478 in 1897. In de eerste vijf maanden van 1899 werden nog 633 aanvragen ontvangen. Tal van aanvragen werden, om soortgelijke redenen als vroeger (zie o. a. vorig verslag, blz. 180), afgewezen. Op ult. Mei 1899 waren nog 2523 aanvragen bij de afdeeling „Mijnwezen" in behandeling, en onder dezen 1979 op Menado en Celebes en onderhoorigheden betrekking hebbende, waaromtrent het in Maart 1898 raadzaam werd geacht voorloopig nog geene beslissing te nemen in verband met het — thans (zie blz. 203 hiervóór) echter losgelaten — denkbeeld om streken, die aldaar voor gouvernements-goudexploitatie gunstige kansen mochten beloven, voor den lande te reserveeren.

[4]) De oprichting van sommige der in deze paragraaf genoemde naamlooze vennootschappen, waarin opsporingsvergunningen werden ingebracht, dagteekent eerst van 1898. Men zie daaromtrent bijlage D van dit verslag, terwijl eene omstreeks medio December 1898 te Batavia afgesloten lijst van al de tot op dat tijdstip tot stand gekomen mijnbouw- en opsporings-maatschappijen is te vinden op blz. 434 t/m 450 van deel II van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1899.

het verslag van 1897, blz. 236, en vorig verslag, blz. 181), de heer H. W. van Dalfsen, liet in 1897, nadat zijne opsporingen tot dusver geen bevredigende resultaten hadden opgeleverd, nasporingen doen in het Rijksarchief te 's-Gravenhage, waarbij hij nauwkeurige aanwijzingen verkreeg omtrent de oude Compagnie's werken in het Parang-gebergte. Eene nog aanwezige oude kaart stelde een Engelsch mijningenieur in staat om de juiste plaats op te sporen van het voormalige zoogenaamde „Raad Westpalmswerk", terwijl het hem mocht gelukken aldaar ertsen te vinden, overeenkomende met die, welke in 1731 aan het licht waren gebracht. De heer van Dalfsen trachtte nu eene maatschappij tot exploratie en exploitatie van zijne vergunning te vormen.

Preanger Regentschappen. Over het algemeen werd van de opsporingen in dit gewest slechts zooveel werk gemaakt als noodig was om te voorkomen dat de vergunningen werden ingetrokken. In eenige terreinen in de districten Dermawangi en Tandjongsari der afdeeling Soemedang werd petroleum aangeboord. De hiervóór reeds genoemde „Wijnkoopsbaai-Exploratiemaatschappij" was, met tot dusver onbekenden uitslag, werkzaam in een zestiental in deze residentie gelegen vergunningsterreinen. In het district Djampang Tengah der afdeeling Soekaboemi (vergunning B. C. de Jong) werden ertsen (koperkies, loodglans en zinkblende) verzameld, die ten onderzoek naar Europa zijn gezonden.

Tagal. De „Petroleum-Exploratiemaatschappij Tagal" werkte met kracht in het district Watoekoempoel der afdeeling Pamalang. Met Amerikaansche boortoestellen, zoomede met 2 stoommachines en stoompompen werden, onder leiding van drie boormeesters, vijf boringen — vier te Pedjaten (Pedagoeng) en één, tot 900 voet diepte, op het ten zuiden daarvan gelegen Bodas — verricht, die, hoewel eenmaal een spoor van olie was aangetroffen, alle opgegeven werden, waarop eene nieuwe boring werd begonnen bij de rivier Krowok, iets ten noorden van Pedjaten.

Pekalongan. De onderzoekingen, vanwege de Nederlandsche Handelmaatschappij in het haar afgestaan onderzoekingsterrein in het district Paninggaran (afdeeling Pekalongan) verricht, werden voortgezet, doch wegens ondervonden tegenspoed en in verband met het feit dat nog geen spuitende petroleumbron was aangeboord, werd bij het einde van 1898 het werk geheel gestaakt.

Door de „Bawang-Petroleummaatschappij" werd in het district Bawang (afdeeling Batang) een aanvang gemaakt met de opsporingen naar petroleum in het op haar overgegaan vergunningsterrein van den heer L. H. Israël.

Samarang. In de dessa Padas (district Kradenan der afdeeling Grobogan) werd door de „Petroleummaatschappij Gaboes" eene stoomboring uitgevoerd en petroleum aangetroffen, doch niet in voldoende mate om tot exploitatie over te gaan.

In de dessa's Krandon, Bantal en Tempoeran (afdeeling Salatiga) werden door de „Nederlandsch-Indische Petroleummaatschappij" proefboringen verricht, welke geen aanleiding hebben gegeven om concessie tot mijnontginning aan te vragen.

De boringen van de „Oostersche Exploratiemaatschappij" in de dessa's Sendang, Doembong en Nampoe (district Gadok der afdeeling Demak), die van de „Rotterdamsche Petroleummaatschappij" in de dessa's Pikatan, Kepiar en Kedoengbendo der afdeeling Kendal, en die der „Nederlandsch-Indische Exploratiemaatschappij" in de dessa Ngambak bij de spoorweghalte Tempoeran (afdeeling Samarang) hadden evenmin eenig resultaat. Sommige dier boringen gingen tot 400 à 500 M. diepte.

Voor de „Dordtsche Petroleummaatschappij" werden in de dessa Tjiploek (district Selokaton, afdeeling Kendal) in September 1898 boringen aangevangen, die bij het einde des jaars nog in vollen gang waren. Er was echter nog geen petroleum aangeboord.

Rembang. Vanwege de „Petroleummaatschappij Rembang" werd in het district Ngawen (afdeeling Blora) nabij de dessa Ngiono petroleum aangeboord; de productie van den put bleek echter de kosten eener exploitatie niet te kunnen dekken. In het district Djepon, mede in de afdeeling Blora, verkreeg de „Dordtsche Petroleummaatschappij" in twee putten olie, op grond waarvan door haar in Maart 1899 voor een deel van dit district eene concessie werd aangevraagd. [1])

Soerabaija. De gunstige uitkomsten van de boringen der „Dordtsche Petroleummaatschappij" in de dessa Metatoe (afdeeling Sidoardjo) hebben geleid tot het aanvragen van de concessie Metatoe, welke der Maatschappij in December 1898 is verleend (verg. blz. 208 hiervóór).

Bagelen. Omtrent de gevolgen van het zenden naar Europa van de monsters bruinsteen en marmer, gevonden in het in 't vorig verslag (blz. 181) bedoelde onderzoekingsterrein in het district Loano der afdeeling Poerworedjo, is niets naders bekend geworden.

Kadoe. In het op de „Petroleummaatschappij Gaboes" overgegaan opsporingsterrein van den heer P. Pieters, in het district Menoreh (afdeeling Magelang), werden onderzoekingen verricht, die tot geen resultaat hebben geleid en sedert gestaakt zijn. Daarentegen hebben in hetzelfde district opsporingen in het op mr. D. Mounier overgegaan terrein van den heer W. E. L. F. von Ende voldoende aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van petroleum.

Soerakarta. De „Nederlandsche Petroleummaatschappij Insulinde" zette de boringen naar petroleum voort in het district Grogol der afdeeling Boijolali (verg. vorig verslag, blz. 181), maar nog met weinig succes.

De boringen van de „Nederlandsch-Indische Petroleummaatschappij" in het vroegere terrein van Jhr. W. D. van Nispen (zie vorig verslag t. a. p.) leidden tot geen gunstig resultaat.

Madura. Door de firma Anemaet & C°. te Soerabaija en de „Dordtsche Petroleummaatschappij" werden, naar aanleiding van verrichte boringen naar petroleum, mijnconcessiën aangevraagd, door eerstgenoemde voor twee terreinen in de afdeeling Bangkallan en door gemelde Maatschappij voor een terrein in de afdeelingen Pamakassan en Sumanap. [2])

Sumatra's Westkust. In de onderafdeelingen Solok en Alahan Pandjang van de afdeeling XIII en IX Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden) werden door Australische en Amerikaansche mijnbouwkundigen opsporingen verricht. Daar inlandsch werkvolk moeielijk was te verkrijgen, werden voor het grondverzet Chineezen in dienst genomen.

Ook in de afdeeling L Kotta der genoemde residentie werd met opsporingen begonnen. De daar verkregen uitkomsten schijnen niet bemoedigend te zijn, met uitzondering van die, verkregen op de sedert op de „Mijnbouwmaatschappij Pangkalan" overgegane terreinen van den heer H. D. Schlüter. Hier werden de werkzaamheden met zeer veel voortvarendheid geleid door den mijnbouwkundige E. Clifford, die echter in den nacht van 5 op 6 April 1899 doodelijk gewond werd door eene uit de aangrenzende onafhankelijke landstreek V Kotta afkomstige rooverbende (verg. blz. 27/28 hiervóór). Het doel van het onderzoek was goud.

In de afdeeling Aijer Bangies der Padangsche Benedenlanden zijn naar het goudvoerende zeediluvium van Pariet en Barmah Sawah door twee Europeesche deskundigen nadere onderzoekingen ingesteld, welke tot de oprichting van een tweetal exploratiemaatschappijen aanleiding gaven.

Palembang. De gunstige uitkomsten, in dit gewest verkregen bij de in 1897 gedreven onderzoekingen (verg. vorig verslag, blz. 181), hebben geleid tot het aanvragen in 1898 van de petroleum-concessiën Moeara Enim, Palembang en Babat en van de goudconcessie Lebong Donok, welke sedert konden worden verleend (zie blz. 208 hiervóór).

Overigens bleef de residentie Palembang ook in 1898 het operatieveld van een groot aantal exploratiemaatschappijen. Zoo werkten in de afdeeling Iliran en Banjoeasin de „Nederlandsch-Indische Exploratiemaatschappij" en de „Petroleummaatschappij Iliran", welke laatste nog niet slaagde in het vinden van petroleum, terwijl omtrent de verkregen uitkomsten van de boringen der eerstgenoemde Maatschappij, welke o. a. zes boormeesters in dienst had, geen bericht werd ontvangen. Dit laatste was mede het geval ten opzichte van de door vijf boormeesters geleide boringen der „Exploratiemaatschappij Nederland", in de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemahlanden. In de onderafdeeling Lematang Ilir van de zooeven genoemde afdeeling werden ook onderzoekingen gedaan vanwege de „Su-

[1]) De concessie, officieel aangeduid met den naam Djepon, werd verleend bij gouvernementsbesluit dd. 16 September 1899 n°. 15.

[2]) Op het tijdstip van afsluiting van dit verslag was omtrent de gevraagde terreinen in de afdeeling Bangkallan reeds eene beslissing genomen. Bij gouvernementsbesluiten dd. 6 September 1899 nos. 11 en 12 zijn daarvoor aan genoemde firma twee concessiën verleend, welke de namen Geger en Tanah Merah zullen dragen.

matra-Petroleummaatschappij", welke echter in de tweede helft van 1898 gestaakt werden, daar geen olie gevonden werd. De in diezelfde onderafdeeling werkende „Oostersche Exploratie- en exploitatiemaatschappij", welke steeds te kampen had met ziekte van hare ingenieurs en boormeesters (op het terrein werkten einde 1898 nog twee boormeesters met een klein aantal koelies), verkreeg evenmin gewenschte resultaten.

Door het „Moesi Ilir-Syndicaat" zou in de afdeeling van dien naam op het opsporingsterrein van den heer B. C. DE JONG olie zijn aangeboord.

De „Goud-exploratiemaatschappij Redjang Lebong-Zuid", die vier terreinen te harer beschikking had in de onderafdeeling Redjang en Lebong der afdeeling Tebing Tinggi, ving hare werkzaamheden in Mei 1898 aan, doch staakte ze reeds tegen het einde van het jaar, daar de op enkele plaatsen aangetroffen goudhoudende ertsen te arm bleken voor eene loonende exploitatie. In den aanvang van 1899 liquideerde de Maatschappij.

Atjeh en onderhoorigheden. Gedurende 1898 liet de politieke toestand van dit gewest het doen van mijnbouwkundige opsporingen nog niet toe. In April 1899 werden echter een zestal vergunningen verleend, en wel 5 voor terreinen in of behoorende tot de afdeeling Groot-Atjeh (hoofdzakelijk gedeelten der XXV en XXVI Moekim, zoomede de eilanden Weh, Bras en Nassi) en 1 voor het landschap Madjapahit (Oostkust van Atjeh).

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In de opsporingsterreinen van dr. G. FISCHER, ter weerszijden van de Barito-rivier in het district Midden-Doesoen der afdeeling Doesoenlanden, werd sedert 1896 voor diens rekening een onderzoek naar steenkolen ingesteld door een gewezen hoofdingenieur van het Indisch mijnwezen, met dit gevolg dat niet alleen aan de oppervlakte, maar ook op p.m. 30 voet diepte ontginbare kolenlagen werden gevonden. De gedane concessie-aanvraag voor de ontginning van deze terreinen, waartoe de „Mijnbouwmaatschappij Loë Katjang" werd opgericht, was tijdens de afsluiting te Batavia van de mededeelingen voor deze paragraaf nog in behandeling.

De „Mijnbouwmaatschappij Martapoera" hervatte hare exploraties in de afdeeling Martapoera (verg. het verslag van 1897, blz. 237), welke zij in 1897 voorloopig had gestaakt, niet. In 1898 staakte in dezelfde afdeeling, bij gebrek aan fondsen, ook de „Exploratiemaatschappij Riam Kanan" hare onderzoekingen, nadat zij bij hare opsporingen te Kalaän naar goud, diamanten en platina geen noemenswaardige uitkomsten verkregen had.

In de afdeeling Dajaklanden hadden onderzoekingen plaats door de „Goud-exploratiemaatschappij Kehajang", de „Mijnbouwmaatschappij Hawaun" en de „Borneo-exploratie- en mijnbouwmaatschappij Pasangan", — in de afdeeling Amoenthai door de „Exploratiemaatschappij Balangan", — en in het landschap Koesan (afdeeling Pasir en de Tanah Boemboe) door de „Mijnbouwmaatschappij Pegattan-Koesan", doch, voor zoover bij het bestuur bekend, waren de uitkomsten tot dusver niet bevredigend.

Voor rekening van de op blz. 210 hiervóór genoemde „Oost-Borneo Maatschappij" werd in hare vergunningsterreinen in het landschap Koetei door personeel der Dordtsche Petroleummaatschappij" naar petroleum geboord. Die boringen werden in 1898 beëindigd, zonder dat daarbij voldoende resultaten waren verkregen om eene exploitatie te wettigen.

Celebes en onderhoorigheden. In het landschap Mamoedjoe (Mandhar) werd op het opsporingsterrein van den heer T. BORGMAN door de „Exploratiemaatschappij Doda" naar petroleum geboord. Op 387 voet diepte kwam onder grooten gasdruk eenige olie naar boven en hoopte men op verdere diepte weldra grootere hoeveelheden aan te treffen. Toen echter eene diepte van 399 voet was bereikt, moest door een ongeval aan de buisbekleeding de eerste boring worden opgegeven en werden de werkzaamheden, in afwachting van den aanvoer van nieuw boormaterieel, voorloopig gestaakt.

Menado. Ook gedurende 1898 werden in dit gewest van verschillende zijden, vooral in het rechtstreeksch gouvernementsgebied, opsporingen verricht.

Bij de onderzoekingen, ingesteld vanwege de „Mijnbouwmaatschappij Belang" in het district Tompasso der afdeeling Amoerang, welke aldaar over een drietal opsporingsterreinen (respectievelijk die van de heeren R. G. TEN SIETHOFF, J. MIJNSSEN en H. F. P. LOGEMAN) beschikt, werden in het eerstgenoemde terrein op twee plaatsen niet ver van de negorij Poöpoh, namelijk te Palangko en te Dakoligidan, deels zwavelzink, deels stroomgoud en goudhoudende ertsen gevonden, en in het tweede terrein, op eene plek, iets verder van Poöpoh, almede eene afzetting van zwavelzink. De onderzoekingen, vanwege dezelfde Maatschappij voortgezet aan de Ranoiapo-rivier, in het thans tot de afdeeling Tondano behoorende district Passan—Ratahan—Ponosakan der met 1 Januari 1899 opgeheven afdeeling Belang, werden, wegens onvoldoend resultaat, in April 1898 gestaakt. De werkzaamheden van de „Goudmaatschappij Oost-Totok" op de tot de vroegere afdeeling Belang behoorende eilanden Benthenan, Babi, Poelau Poetoes, Dakokajoe en Bohoi bepaalden zich in hoofdzaak tot het oprichten van de benoodigde woningen voor het personeel op de eerstgenoemde twee eilanden; de reeds verrichte onderzoekingen leverden nog niet veel op. De uitkomsten van de onder leiding van een mijningenieur, voor rekening van de firma P. LANDBERG & ZOON te Batavia, aangewende pogingen om door het graven van schachten en tunnels te Goenoeng Bohoengon Alasan en nabij de rivier Bohoengon, mede in de (vroegere) afdeeling Belang, goudhoudende kwartsriffen bloot te leggen, worden bevredigend genoemd. Enkele tijdelijke woningen voor het personeel werden opgericht, voetpaden gebaand en grenzen opengekapt. In het terrein van den heer A. J. N. GRAAFLAND in het district Sonder van de reeds genoemde afdeeling Amoerang werd, onder leiding van een ingenieur, gewerkt door de „Sonder-Mijnbouwmaatschappij", die te Rora nabij de negorij Paslaten eenige tunnels aanlegde, waarin veelbelovende goudhoudende gesteenten zouden zijn aangetroffen. Op de elders in de Minahassa uitgegeven vergunningsterreinen werd met de opsporingen nog weinig voortgang gemaakt.

Talrijker nog dan in de Minahassa waren de opsporingen in het rechtstreeksch gebied der afdeeling Gorontalo. In het district Kwandang aldaar toch werd geëxploreerd door de exploratiemaatschappijen „Kwandang-Soemalata" en „Monano". Eerstgenoemde Maatschappij zou eene voortzetting van de noordelijke ader der concessie „Soemalata" hebben gevonden (verg. bijlage EEE), terwijl door de andere eveneens eene veelbelovende goudader zou zijn aangetroffen. En in de districten Pagoejaman, Boalemo, Pagoeat, Bone en Kabila werden onderzoekingen ingesteld vanwege de „Nederlandsche Handelmaatschappij" en de exploratie- of mijnbouwmaatschappijen „Pagoejaman", „Tomini", „Tilemoeta", „Kolchis", „Menado", „Bone", „Pinogo", „Pangi" en „Lima Kabila", alle welke onderzoekingen, voor zoover bij de afsluiting te Batavia van de Indische bijdragen voor dit hoofdstuk bekend was, nog geene bevredigende uitkomsten hadden opgeleverd.

Wat de onder vorstenbestuur staande gedeelten van het gewest betreft, wordt alleen gewag gemaakt van exploratiën in het landschap Bwool ter Noordkust van Celebes, maar tot nog toe bleek niet van een veelbelovenden uitslag. Wel werden èn door het „Goudsyndicaat Bwool" op verschillende plaatsen in het vergunningsterrein van den heer L. PH. DEN DEKKER, èn door de „Mijnbouwmaatschappij Matinan" in het gebied der rivieren Lonoe, Bonobogoe, Inalatta en Boeta verschillende ertsvoerende riffen opgespoord en opengelegd, maar het gehalte bleek te gering voor eene loonende ontginning. Evenmin werden de vanwege de „Mijnbouwmaatschappij Bwool" ingestelde onderzoekingen met gunstigen uitslag bekroond. Voorts werd een begin gemaakt met de exploratie van de aan A. G. LAMBACH, geb. SCHALLIG en S. BROERS afgestane opsporingsterreinen. Totale afwezigheid van wegen in die voor een deel moerassige, en voor een ander deel zeer geaccidenteerde terreinen, maakte uitbreiding van personeel noodzakelijk, waarna, zoover de ingetreden regenmoesson het toeliet, met verdubbelde kracht werd doorgewerkt. Op bepaalde resultaten kon nog niet worden gewezen.

Amboina. De op de onderzoekingsterreinen van de heeren A. TH. BOUMAN c. s. op Ceram (sedert overgedragen op de heeren W. H. DE GREVE c. s.) verrichte boringen naar petroleum (zie vorig verslag, blz. 182) brachten wel olie aan den dag, doch, naar wordt gemeld, nog niet in loonende hoeveelheid.

Ternate en onderhoorigheden. De opsporingen op het eiland Groot-Obi werden door de „Obi-Exploratiemaatschappij", op welke de betrekkelijke vergunning is overgegaan (zie vorig verslag, blz. 182), met kracht voortgezet.

Overige gewesten. De onderzoekingen, waaromtrent in de ontvangen berichten geen nadere aanduiding voorkomt, bepaalden zich, voor zoover daaromtrent in de gewestelijke

verslagen melding werd gemaakt, tot een begin van opsporing, noodig om intrekking van de vergunningen te voorkomen.

III. Zout.

Volgens de over 1898 ontvangen (voorloopige) opgaven omtrent het gouvernements-zoutmonopolie op Java en Madura bedroeg het debiet in de gezamenlijke gouvernements-residentiën aldaar, zoomede in Soerakarta (waar het Gouvernement ter hoofdplaats en te Klatten zout verkrijgbaar stelt, ofschoon in dat gewest, evenals in Djokjokarta, de gouvernementsbepalingen op het zout niet van kracht zijn), in totaal 1 169 208 pikol. Vergeleken met de uitkomsten van 1897, toen (volgens verbeterde opgaven) verkocht was 1 112 522 pikol en daarmede een cijfer werd bereikt hooger dan ooit te voren, was dus in 1898 het debiet nog verder toegenomen, en wel met 56 686 pikol. Alleen in Kediri en, tot een luttel bedrag, ook in Bagelen viel eenige vermindering waar te nemen.

In die streken der buitenbezittingen waar het Gouvernement zout verkrijgbaar stelt, namelijk in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Banka, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, nam het debiet, na aftrek van 749 pikol, welke in de Lampongsche Districten minder gesleten werden dan in 1897, gezamenlijk toe met 7507 pikol. De verkoop steeg namelijk van 202 117 tot 209 624 pikol.

In de genoemde gewesten der buitenbezittingen, zoomede in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton zijn, blijkens Indisch Staatsblad 1882 n°. 73, aanmaak van zout anders dan met vergunning van het Gouvernement, en invoer van ander dan gouvernementszout verboden, wat den invoer betreft met deze uitzonderingen dat zout, niet uit een gouvernementspakhuis afkomstig, tegen betaling van invoerrecht is toegelaten in de tot de residentie Tapanoli (gouvernement Sumatra's Westkust) behoorende havens Siboga, Baros en Singkel [1]), voorts te Moeara Kompeh in Djambi (Palembang), te Tandjong Pandan (Billiton) en in de gouvernements-tolhavens der residentie Oostkust van Sumatra. Echter werkt in het zuidelijk gedeelte van laatstgenoemd gewest (zie Indisch Staatsblad 1885 n°. 167 en 1893 n°. 41) de pacht van het uitsluitend recht van invoer, verkoop en aanmaak van zout.

Het aantal zoutverkooppakhuizen onderging in 1898 geen verandering; het bleef dus bedragen 185 op Java en Madura en 39 in de zeven gewesten daarbuiten, waar het Gouvernement zout verkrijgbaar stelt. De reeds vroeger voorgenomen verplaatsing van het zoutdebiet te Soekadana (residentie Westerafdeeling van Borneo) naar Ketapang, de tegenwoordige standplaats van den controleur der afdeeling Soekadana, kwam in 1898 tot uitvoering. Bij al de pakhuizen op en buiten Java gezamenlijk bracht in 1898 het zoutdebiet f 9 161 470 op, tegen f 8 738 639 (volgens verbeterde opgaven) in 1897. Voor de specificatie dier sommen, naar gelang van de verschillende debietprijzen (zie o. a. Indisch Staatsblad 1893 n°. 302 juncto 1896 n°. 253, zoomede Indisch Staatsblad 1873 n°. 48*a*), wordt verwezen naar bijlage FFF hierachter, welk overzicht tevens aanwijst hoeveel er in de jaren 1896, 1897 en 1898 op elke verkoopplaats in het bijzonder was gesleten.

Op de zoutaanmaakplaatsen (in de residentie Madura) werd in 1898 verkregen en ingeleverd 51 598 kojang (1 547 940 pikol), zijnde belangrijk minder dan in de twee voorafgegane jaren, toen de zoutwinning in 1896 70 265 en in 1897 55 860 kojang bedroeg. Als oorzaak daarvan wordt opgegeven dat de weersgesteldheid in 1898 voor dit bedrijf ongunstig was, daar gedurende den oostmoesson bij tusschenpoozen regen viel. Omtrent de verdiensten der zoutmakers en omtrent den bij het einde van 1898 aanwezigen voorraad zout zoowel in de depôtpakhuizen op Madura (197 257 kojang) als in de doorvoerpakhuizen op Java vindt men de gebruikelijke opgaven in voornoemde bijlage FFF.

De in Samarang aan sommige dessa's vrijgelaten zoutwinning uit de zoutwater- en modderwellen in de afdeeling Grobogan leverde in 1898 19 390 pikol, zijnde 1327 pikol meer dan in 1897. Overeenkomstig Indisch Staatsblad 1876 n°. 258 werden die dessa's in den zoutcijns aangeslagen tot een bedrag van f 9567,80.

De gebouwen der proeffabriek voor briquetteering en verpakking van zout te Kalianget aan de baai van Sumanap op Madura (zie vorig verslag, blz. 182) met bijbehoorende woningen voor het personeel waren bij het begin van 1899 gereed, terwijl werd voortgegaan met den aanleg van de Decauville-spoorbaan ter verbinding van de fabriek met de zoutpakhuizen aan de Marengan, en zulks met gedeeltelijke gebruikmaking van door de staking der Solovallei-werken beschikbaar gekomen materieel. In afwachting van het gereedkomen van deze railbaan werd voorloopig op andere wijze voorzien in het zoutvervoer naar de fabriek, waar in Januari 1899 werd aangevangen met de verwerking van het zout tot briquetten. Hoewel aanvankelijk bezwaren werden ondervonden door het onklaar raken van de machinerieën, waardoor eenig oponthoud ontstond, waren einde Maart ruim 100 kojang briquetten vervaardigd en verpakt in de reeds vroeger aangemaakte hulzen van karton-lederett, ingericht om elk 25 briquetten à 1 katti te bevatten. Nader bleek dat verpakking in eenigszins kleinere pakketten van 20 katti, wegens daardoor te verkrijgen betere aansluiting der briquetten, de voorkeur verdiende, waarom verder tot deze verpakking werd overgegaan.

Bij het in werking treden van de fabriek werd aan den met de voorbereiding der proef belast geweest zijnden hoofdambtenaar, den gewezen ingenieur der burgerlijke openbare werken dr. Th. J. van Buuren, toegekend de titel van directeur der zoutverpakking, met gelijktijdige vaststelling (gouvernementsbesluit dd. 24 Januari 1899 n°. 22, opgenomen in de Javasche Courant van den 27sten d. a. v.) van eene instructie ter regeling van zijn werkkring nu de fabriek voltooid was. Tevens werd in diezelfde maand het personeel uitgebreid met een tweeden machinist en, in verband met het voornemen om de fabriek ook 's nachts te doen doorwerken, in Maart daarop met een derden machinist. Daarentegen kon na het gereedkomen van de verschillende gebouwen, waaronder ook de na te vermelden pakhuizen, de bouwkundige ambtenaar, die tot dusver aan dr. van Buuren was toegevoegd, sedert Mei 1899 worden ontbeerd.

In laatstgenoemde maand was een voldoende voorraad gebriquetteerd en verpakt zout aanwezig om de proefneming met het debiet te kunnen doen aanvangen, terwijl ook alle verdere voorbereidende maatregelen hun beslag hadden gekregen, daaronder het bouwen van de noodige debietpakhuizen en — te Sumanap — van een depôtpakhuis voor verpakt zout om de uit de fabriek aangebrachte briquetten van daar over de verschillende debietpakhuizen te verdeelen.

De verkrijgbaarstelling van gouvernementszout in briquetvorm, welke voor elke daartoe aangewezen plaats in het proefgebied, met staking bij de bestaande 5 verkooppakhuizen van het debiet van los zout, op een door den resident bepaalden datum een aanvang heeft genomen, werd geregeld als volgt. In verband met het beginsel, waarvan bij het te beproeven stelsel zal worden uitgegaan, om n.l. het zout zooveel mogelijk onder het dadelijk bereik der koopers te brengen, zoodat de bevolking het zonder bemoeienis van tusschenhandelaars, rechtstreeks bij de gouvernementsdebietplaatsen kan koopen, zijn in de afdeeling Sumanap 20 debietplaatsen ingesteld, waar het briquetzout wordt verkocht (hiervan 5 op de tot de afdeeling Sumanap behoorende eilanden). Op 4 van de debietplaatsen kon van de bestaande zoutverkooppakhuizen worden gebruik gemaakt, zoodat op 16 plaatsen verkooppakhuizen moesten worden opgericht, welke, als van eenvoudige samenstelling, tijdig gereed waren. Het evenvermeld depôtpakhuis te Sumanap staat onder beheer van een Europeeschen depôtpakhuismeester, terwijl de verkoop van het zout bij 18 van de 20 debietpakhuizen is opgedragen aan inlandsche beheerders, met den titel van mantri, tegen zekere belooning voor elken

[1]) Bij de afsluiting van dit verslag was bij de Staten-Generaal een wetsontwerp aanhangig gemaakt (Zitting 1899–1900—32 n°. 3) tot verhooging van het invoerrecht op zout in Tapanoli, namelijk van f 2 tot f 3,50 per 100 K.G., terwijl in beginsel besloten was om, nadat daarop bij de Indische begrooting voor 1900 zal gerekend zijn, 1°. in verhouding tot bedoelde verhooging, ook den debietprijs bij de gouvernements-zoutverkooppakhuizen in het gouvernement Sumatra's Westkust (tot dusver bedragende f 6 per pikol) evenredig hooger te stellen, namelijk op f 6,96 per pikol, zoomede 2°. om in de residentie Oostkust van Sumatra het invoerrecht op zout insgelijks van f 2 op f 3,50 per 100 K.G. te brengen, ten einde te voorkomen dat tegen een lager invoerrecht in dit gewest ingevoerd en dus goedkooper verkrijgbaar zout over land worde vervoerd naar Sumatra's Westkust. De jaarlijksche baten, uit de voorgenomen maatregelen te verwachten, worden geschat, wat betreft de verhooging van het invoerrecht voor de residentie Tapanoli en het gewest Oostkust van Sumatra op respectievelijk f 32 000 en f 41 000, wat betreft de verhooging van den debietprijs bij de verkooppakhuizen ter Sumatra's Westkust op f 62 000.

door hen verkochten pikol, behoudens dat hun een minimuminkomen is verzekerd van f 15 's maands, benevens eene toelage van f 5 's maands voor een koelie. Op 2 der debietplaatsen (op de eilanden) zijn beheer en verkoop als bijbetrekking — op eene toelage van f 10 's maands zonder meer — opgedragen aan een ter plaatse bescheiden inlandschen ambtenaar of beambte. Het zout wordt verkocht per geheele, per halve of per kwart briquet (een geheele briquet weegt 1 katti of 0.6176 K.G.) tegen respectievelijk f 0,08, f 0,04 en f 0,02, zoomede — zoolang nog niet was overgegaan tot de verkrijgbaarstelling van de bovenbedoelde pakketten van 20 katti — in pakketten van 25 katti tegen f 2. Om in overeenstemming te blijven met den debietprijs voor los zout, zijnde f 6,72 per pikolmaat van gemiddeld 55.88 K.G. (verg. vorig verslag, blz. 182, noot 1), zou eene betaling van f $0{,}07^5$ per briquet van 1 katti voldoende zijn. Om echter voor halve en kwart briquetten de betaling juist naar evenredigheid te kunnen doen plaats vinden, moest de prijs per katti op f 0,08 worden bepaald.

Het groote zeetransport van gouvernementszout, namelijk het afhalen er van uit de depôtplaatsen op Madura en het overbrengen naar en lossen op een 11-tal plaatsen van Java's noord- en zuidkust, te Banjoewangi, te Muntok (Banka) [1]) en in een 15-tal havens van de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voor welke aanneming het loopende met 1 April 1895 in werking getreden contract met ult. 1899 zou komen te eindigen, werd, na tijdige aankondiging ook hier te lande, in Juli 1899 te Batavia aanbesteed voor een nieuw tijdvak van $4^3/_4$, dan wel van $9^3/_4$ jaar. Het bedoelde zeevervoer werd voor laatstgenoemden termijn, d. i. voor het tijdvak 1 April 1900 t/m ult. 1909, toegewezen aan de laagste inschrijfster, de Koninklijke Paketvaartmaatschappij (die ook het loopende contract in handen had), en wel voor het vervoer van los zout (geraamd op eene jaarlijksche hoeveelheid van ruim 25 000 kojang) tegen f 11,54 per kojang van 30 pikolmaten (f 0,65 per kojang meer dan volgens het afloopende contract verschuldigd was), terwijl thans ook het vervoer van verpakt zout (naar raming tot eene hoeveelheid van 3200 kojang 's jaars) in de aanneming begrepen was, waarvoor als vracht bedongen werd f 14,80 per kojang van 30 pikol. De opgegeven verdeeling der te vervoeren hoeveelheden in los en in verpakt zout is voor het Gouvernement niet bindend.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.* [2])

Aan den eerlang te Batavia verschijnenden jaargang 1898 van de „Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië" en aan den in September 1898 aldaar in het licht gegeven jaargang 1897, zooals die in de jongst verschenen Statistiek is aangevuld met de niet tijdig ontvangen gegevens betreffende de handels- en scheepvaartbeweging in 1897 te Gorontalo (Menado), wordt het volgende verkort overzicht ontleend van de waarde der in elk der genoemde jaren voor particuliere rekening uit Nederland en den vreemde in de tol- en vrijhavens van Nederlandsch-Indië ingevoerde of van bedoelde havens naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerde goederen. Herinnerd dient hierbij te worden dat van de havens in inlandsche staten in de besproken handels- en scheepvaartstatistiek alleen die zijn opgenomen, waar een gouvernements-tol- of havenkantoor gevestigd is.

Herkomst of bestemming.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening: ingevoerd van (of over) de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.	Waarde van de goederen *a*) voor *particuliere* rekening: uitgevoerd naar de nevens de cijfers vermelde landen of plaatsen.
1897. (Aangevulde opgaven.)		
Nederland	f 49 419 023	f 68 730 280
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . . .	*b*) 10 050 122
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	39 299 182	63 649 140
Oostersche Archipel: Singapore	60 753 414	43 702 388
Oostersche Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië)	17 987 695	5 343 918
Totalen	167 459 314	f 191 475 848
	58 630 662)	*c*) (f 67 584 484
1898.		
Nederland	54 488 079	f 64 228 755
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . . .	*b*) 14 066 928
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	35 046 656	74 916 815
Oostersche Archipel: Singapore	52 523 047	42 104 600
Oostersche Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië)	18 796 178	7 646 760
Totalen	f 160 853 960	f 202 963 858
	c) (f 53 165 299)	*c*) (f 67 817 778)

a) Ongerekend goud en zilver (gemunt en ongemunt). Aan gemunt goud en zilver werd voor particuliere rekening *ingevoerd* in 1897 f 9 236 877 en in 1898 f 10 797 143 (waaronder aan gouden munt f 1 447 695 en f 2 139 223), en aan ongemunt goud en zilver in eerstgemeld jaar voor eene waarde van f 13 816 en in 1898 voor eene waarde van f 7050, terwijl de particuliere *uitvoer* van speciën bedroeg achtereenvolgens f 939 070 en f 1 197 240 (alles aan zilveren munt), en aan ongemunt edel metaal (enkel goud) voor eene waarde van respectievelijk f 46 081 en f 32 800.

b) Onder de uitvoeren naar het Engelsch Kanaal (voor orders) zijn ook de uitvoeren naar Engeland begrepen.

c) De tusschen ( ) geplaatste totalen wijzen aan tot welk bedrag de buitenbezittingen in het algemeen totaal deelen.

Vertoonde de invoer voor rekening van particulieren over 1897, met het daaraan voorafgegane jaar vergeleken, eene toeneming van ruim f 15^4 millioen, over 1898 ging die *invoer*, zooals het voorafgaande overzicht, in bijlage GGG hierachter nader uitgewerkt, doet zien, met f 6^6 millioen terug, in welke vermindering de invoeren op Java en Madura slechts deelen voor ruim f 1^1 millioen, terwijl de buitenbezittingen voor bijna f 5^5 millioen daarin betrokken zijn. De achteruitgang geldt uitsluitend den invoer uit vreemde landen (zoowel Westersche als Oostersche), voor welke het verschil zelfs f 11^6 millioen beliep (alleen de invoeren van rijst en opium beliepen p. m. f $7^3/_4$ en f $2^1/_4$ millioen minder dan in 1897). Voor den invoer uit (of over) Nederland viel echter ruim f 5 millioen meer dan voor 1897 te boeken. De particuliere *uitvoer*, welke in 1897, vergeleken bij 1896, met bijna f 7^2 millioen was toegenomen, heeft in 1898 een waardecijfer bereikt, dat nog circa f 11^5 millioen hooger is dan het jaar te voren, hetgeen bijna uitsluitend Java en Madura ten goede is gekomen, zijnde de buitenbezittingen voor nog geen $2^1/_2$ ton in die vermeerdering begrepen. Zij is verkregen ondanks den achteruitgang met f 23 millioen — door minderen uitvoer en lagere waardeberekening — voor het artikel „koffie". Het gunstige uitvoercijfer is te danken aan de toegenomen verschepingen van andere stapelproducten, in het bijzonder van suiker en tabak, waarvan de uitvoerwaarde dientengevolge eene stijging aanwijst van respectievelijk f 17^1 en f 8 millioen; voorts aan den vermeerderden uitvoer van verschillende andere artikelen, als rijst, copra en huiden, waarvan respectievelijk voor eene waarde van f 1^9, f 1^1 en f 1 millioen meer werd uitgevoerd. Ook de vermeerdering van den uitvoer van verschillende boschproducten was van beteekenis, waaronder in het bijzonder te vermelden gomdammar en getah-pertja, waarvan de uitvoerwaarde, ten deele echter ook als gevolg van hoogere eenheidsprijzen, met f 2^5 en f 2^2 millioen klom. Andere getah-soorten, gombenzoïn, gomkopal en rotting, waarvan de uitgevoerde hoeveelheden minder aanzienlijk waren dan in 1897, toonden daarentegen, in verband ook met lagere waardeberekening voor getah en gom-

[1]) De overige verkoopplaatsen op Banka worden van zout voorzien (tot eene geraamde hoeveelheid van 310 kojang 's jaars) uit de doorvoerpakhuizen te Tandjong Priok (Batavia). De overbrenging van Tandjong Priok naar Banka is begrepen in het zoogenaamde Banka-transport (vervoer van rijst, enz. voor de mijnwerkers aldaar en terugvoer van tin). Dit vervoer werd gelijktijdig met het groote zeetransport van zout aanbesteed, mede tweeledig (voor 5 dan wel voor 10 jaren, aanvangende 1 Januari 1900) en voor 10 jaren toegewezen aan den minsten inschrijver (een Chinees) tegen f 20,87 per kojang (dezelfde vracht waartegen ook voor de naar Banka te vervoeren rijst, materialen, enz. werd ingeschreven), zijnde f 0,90 per kojang meer dan volgens het afloopende contract verschuldigd was.

[2]) Zie ook wat op blz. 71 hiervóór onder „*Haveninrichtingen*" en op blz. 161/162 onder „*In- en uitvoerrechten*" is medegedeeld.

benzoïn, eene vermindering aan van in totaal f 3½ millioen.

Evenals vroeger is in de besproken jaarlijksche algemeene handelsstatistiek weder eene tabel opgenomen, aanwijzende, voor zooveel zulks kon worden nagegaan, de *eind*bestemming der van Java verscheepte suiker (in 1898 maakte dit artikel ruim 50 pct uit van de totaalwaarde der particuliere uitvoeren van Java), waaruit dus ook blijkt waarheen de naar orderhavens verscheepte suiker haren weg heeft gevonden. In aansluiting aan hetgeen nopens de suikeruitvoeren voorkomt in noot 2 op blz. 182 hiervoor volgt hier de bewuste tabel, waartegenover staan de gegevens ontleend aan de *bij de afscheping* gedane aangiften, welke bij de opmaking van de handelsstatistiek worden gevolgd.

Bestemming voor zooveel bij de afscheping was kunnen worden opgegeven.			Eindbestemming (volgens officieuse gegevens).		
Nederland	6 639	ton	Nederland	1 484	ton
Engelsch Kanaal v/o.	106 212	„	Nederland v/o	6 011	„
Engeland	15 892	„	Engeland	27 553	„
Frankrijk	1 733	„			
Duitschland	232	„	Midd. Zee-havens	1 686	„
Portugal	5 047	„	Zwarte Zee-havens	3	„
Portugal v/o.	6 495	„			
Amerika	101 336	„	Canada	6 114	„
Amerika v/o.	15 616	„	Noord-Amerika	422 049	„
Engelsch-Indië	6 252	„	Engelsch-Indië	6 254	„
Port Saïd v/o	199 531	„			
Egypte	6 416	„			
Singapore	26 421	„	Singapore	27 717	„
Hongkong	177 872	„	Hongkong en China	170 134	„
Japan	10 382	„	Japan	16 367	„
Kokos-eilanden	1	„			
Timor Dilly	3	„	Timor Dilly	3	„
Duitsch Nieuw-Guinea	1	„			
Australië	2 947	„	Australië	4 162	„
Australië v/o.	509	„			
Totale hoeveelheid der in 1898 van Java uitgevoerde suiker	689 537	ton	Totale hoeveelheid als voren	689 537	ton

De in- en uitvoeren voor gouvernementsrekening (mede ongerekend speciën) bedroegen in 1898 respectievelijk f 6563/m en f 13 560/m, tegen f 5172/m en f 18 306/m in 1897, een en ander zoo goed als uitsluitend met stoomschepen. Wat de particuliere handelsbeweging betreft, was bij de invoeren de verhouding van het met stoomschepen en het met zeilschepen aangebrachte respectievelijk 95 en 5 pct. van de waarde (in 1897 94.8 en 5.2 pct.), en wat de uitvoeren aangaat werd 89¹ pct. van de waarde afgeladen in stoomschepen en 10⁹ pct. in zeilschepen (in 1897 90 en 10 pct.).

Omtrent de scheepvaartbeweging in 1898 valt het volgende aan te teekenen. Er kwamen gedurende 1898 rechtstreeks van buiten Nederlandsch-Indië op Java en Madura 572 stoom- en 74 zeilschepen aan, d. i. 49 en 38 minder dan in 1897, en in de havens der buitenbezittingen (voor zooveel in de algemeene handelsstatistiek behandeld) 3424 stoom- en 1868 zeilschepen, zijnde 155 en 141 meer dan in 1897 (thans ook medegerekend de nagekomen opgaven over 1897 betreffende Gorontalo). Onder de voormelde 74 op Java en Madura en 1868 in de buitenbezittingen rechtstreeks van buiten Nederlandsch-Indië aangekomen zeilschepen waren begrepen 12 en 1762 op inlandsche wijze getuigde vaartuigen, tegen 22 en 1610 in 1897. Van de bovenbedoelde 3996 stoomschepen behoorden er in Nederland 100 en in Nederlandsch-Indië 1370 tehuis, terwijl zulks voor respectievelijk 17 en 362 van de 1942 zeilschepen het geval was (alleen van de 1774 op inlandsche wijze getuigde zeilschepen behoorden er 316 in Nederlandsch-Indië tehuis). Nadere opgaven omtrent de bij aankomst in Nederlandsch-Indië ingeklaarde en ook omtrent de aldaar bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië uitgeklaarde schepen en vaartuigen vindt men aan het slot van voormelde bijlage GGG, welk overzicht tevens eene statistiek bevat van de kustvaartbeweging in 1898.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Het aantal schepen en vaartuigen in Nederlandsch-Indië tehuis behoorende, hetzij op Europeesche, hetzij op inlandsche wijze getuigd, welke eene grootte hebben van 30 M³. (10.6 registerton) en daarboven — zie de specificatie sub I in bijlage HHH hierachter — bedroeg bij het einde van 1898 als volgt:

	Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
	Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in registertonnen).	Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in registertonnen).
stoomschepen	*a*) 48	*a*) 26 538	37	6 618
fregatten, barken, brikken, schoeners en kotters	45	6 292	129	14 379
wangkangs, toops en andere kleine zeilvaartuigen	1272	21 975	587	11 646
	1365	54 805	753	32 643
Op ult. 1897 waren de totalen	1327	54 161	763	33 847

a) Van de op Java en Madura tehuis behoorende stoomschepen behoorden er 33, metende 25 209 registerton (netto) aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, over welke onderneming is gehandeld op blz. 100/101 hiervóór.

Vergeleken met de opgaven over 1897 was het getal grootere zeilschepen afgenomen met 9 en hun tonnemaat met 2126 registerton; daarentegen telde men thans 4 stoomschepen en 33 kleine zeilvaartuigen meer en was de inhoudsgrootte voor laatstbedoelde categorie van vaartuigen toegenomen met 273 en die der stoomschepen met 1293 registerton.

Als van een Nederlandsch-Indischen zeebrief voorzien, stonden bij het einde van 1898 te boek (zie mede sub I van bijlage HHH) 235 zeeschepen, metende 54 834 registerton, namelijk 72 stoom- en 163 op Europeesche wijze getuigde zeilschepen, metende 32 678 en 22 156 registerton, dus thans, wat stoomschepen betreft, eene vermeerdering met 10 bodems en 3574 registerton, tegen eene vermindering wat de zeilschepen aangaat van het aantal met 2 en van de tonnemaat met 936 registerton (voor het cijfer van 23 902 registerton in 't vorig verslag leze men 23 092).

Voor de *eerste* maal werden in 1898 zeebrieven uitgereikt ten behoeve van 8 stoomschepen (waarvan waren gebouwd in Nederland 3, metende 2297 registerton, en buiten Nederland of Nederlandsch-Indië 5, metende 1094 registerton), zoomede ten behoeve van 2 barken en 2 schoeners, van welke zeilschepen er waren gebouwd hier te lande 1, metende 272 registerton, in Nederlandsch-Indië 1, metende 93, en in den vreemde de 2 andere, te zamen metende 858 registerton. Van de 12 bedoelde schepen behoorden er 8 (gezamenlijk 3193 ton) aan Europeesche reederijen en stonden 4 (te zamen groot 1421 ton) op naam van vreemde oosterlingen.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Volgens de voor deze paragraaf ontvangen bestuursberichten zijn op de door Europeanen geëxploiteerde scheepstimmerwerven in 1898 gebouwd 2 stoombarkassen (waarvan 1 bij de firma Taylor & Lawson en de andere op de werf „de Industrie", beide te Batavia) en 11 op inlandsche wijze getuigde vaartuigen, namelijk 2 te Cheribon door het „Tagalsch Prauwenveer" en 9 — op twee werven — te Joana (Japara).

Omtrent het aantal door inlanders gebouwde vaartuigen kunnen geen volledige opgaven worden verstrekt, omdat vele kleine vaartuigen, o. a. die bestemd voor de vischvangst, door de toekomstige gebruikers zelven worden gebouwd, zonder dat zij hiervan een beroep maken. Als in 1898 op eigenlijke werven van inlanders of vreemde oosterlingen gebouwd, zijn in de ontvangen opgaven voor de gewesten Rembang, Soerabaija en Pekalongan opgegeven 38, 22 en 19 vaartuigen, en wat de buitenbezittingen betreft, voor Celebes en onderhoorigheden 337 (waarvan 311 in de afdeeling Oosterdistricten), voor Sumatra's Westkust 186 (alle in de afdeeling Painan), voor de residentie Oostkust van Sumatra 97 (alle te Bagan Api Api in het landschap Tanah Poetih der afdeeling Bengkalis), en voor elk der gewesten Benkoelen en Riouw en onderhoorigheden 16. Voor het meerendeel bleef de inhoudsgrootte van al deze vaartuigen beneden de 2 ton.

Wat betreft de te Tandjong Priok (Batavia) op een deel der haventerreinen gevestigde particuliere scheepsreparatie-inrichting met dokgelegenheid (zie Indisch Staatsblad 1891 n°. 6) blijkt uit het verslag dier inrichting over 1898 dat er geregeld werk was, meer nog dan in 1897, zoodat het gemiddeld aantal werklieden, in 1897 bedragen hebbende 251, in 1898 klom tot 276. Behalve een groot aantal kleinere opdrachten van het Gouvernement en van particulieren werden o. a. belangrijke herstellingen uitgevoerd aan 3 stoomschepen der Koninklijke Paketvaartmaatschappij, aan 2 zeilschepen, zoomede aan eenige oorlogs- en andere gouvernementsvaartuigen. Het drijvende 4000-

tons droogdok, ook wat betreft de inrichting daarvan met verwisselbare pontons, bleef goed voldoen. Het aantal verrichte dokkingen was 93 met 381 dokdagen, tegen 95 en 398 in 1897. Als opbrengst der exploitatie werd ontvangen f 109 887, tegen f 86 092 in 1897.

Over de gouvernements-dokinrichtingen te Soerabaija en te Sabang (Poeloe Weh) zie blz. 70 hiervóór.

Ten vervolge op vroegere soortgelijke overzichten is in bijlage HHH sub II opgenomen eene lijst der gedurende 1898 in den Nederlandsch-Indischen Archipel aan op Europeesche wijze getuigde schepen overkomen scheepsrampen.

V. Andere onderwerpen.

Groothandel. Voor zooveel de ressorten der kamers van koophandel en nijverheid te Batavia, Samarang en Soerabaija betreft, is door die lichamen aangaande dit onderwerp (waarover ook gehandeld is in het als bijlage KK hierachter opgenomen „Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië") o. a. het volgende gerapporteerd.

In het ressort der kamer te Batavia kenmerkte zich het jaar 1898 voor den groothandel niet door veel afwisseling in den gewonen loop van zaken. Viel ook al niet op bijzonder voorspoedige uitkomsten te wijzen, zoo bleef toch ook de handel voor groote schokken, door faillissementen als anderszins, gespaard. Wat meer bijzonder den invoerhandel betreft, deze wierp in algemeenen zin weinig bevredigende uitkomsten af. Door onophoudelijke ruime aanvoeren waren de voorraden van alle artikelen bijna zonder onderscheid overvloedig en daarbij droeg ook de toenemende scherpe mededinging er toe bij om de prijzen op een laag peil te houden. Manufacturen en garens gingen geleidelijk in prijs terug. Onder de tweedehands-koopers kwamen intusschen minder faillissementen voor dan in 1897

De kamer van koophandel en nijverheid te Samarang doet opmerken dat, bij de groote tegenstellingen, welke zich in 1898 voordeden tusschen de uitkomsten van de suikerindustrie en die van de teelt en den handel in koffie en indigo, het niet wel mogelijk was op stellige gronden een algemeen oordeel uit te spreken nopens de meer of minder gunstige omstandigheden van den uitvoerhandel in 1898. Intusschen duidde h. i. de algemeene toeneming van den uitvoer toch eer op een bevredigenden dan op een teleurstellenden gang van zaken. De met het importbedrijf behaalde uitkomsten konden geacht worden over het algemeen iets beter te zijn geweest dan in de aan 1898 laatst voorafgegane jaren. De afzet was bevredigend, althans gedurende de eerste drie kwartalen des jaars, doch na September trad voor bijna alle invoerartikelen eene buitengewone stilte in. De verliezen, door importeurs geleden wegens staking van betalingen onder Chineesche en andere tweedehands-handelaren, bleven, vergeleken met die over vroegere jaren, tot matige cijfers beperkt.

Ook in het ressort der kamer te Soerabaija bleef de invoerhandel gespaard voor zware verliezen bij de zoogenaamde tweedehand; die verliezen waren weder minder dan in het in dit opzicht reeds niet ongunstige jaar 1897. De handel in lijnwaden was tamelijk levendig, maar weinig winstgevend ten gevolge van de voortdurend lage prijzen; de omzet in provisiën was niet minder dan in gewone omstandigheden, terwijl over den afzet van kramerijen niet te klagen viel.

Volgens het jaarverslag over 1898 van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser konden omtrent den invoerhandel te dier plaatse over 1898 slechts ongunstige berichten worden verstrekt. Alhoewel de rijstoogst redelijk was, zoodat van dat voedingsmiddel ook naar Noord-Celebes en de Molukken werd uitgevoerd, kon zich de bevolking van de verliezen der vorige jaren toch nog niet herstellen, en terwijl het aanbod van importgoederen grooter was dan de koopkracht der bevolking, ondergingen vele artikelen, in het bijzonder katoenen manufacturen, eene verdere prijsverlaging. Toen het bleek dat de koffieoogst in Zuid-Celebes bijna totaal mislukt was, kwamen wederom vele tweedehands-handelaren in moeielijkheden en moesten door den groothandel niet onaanzienlijke kapitalen worden afgeschreven. De handel in uitvoerartikelen, uitgenomen in koffie, was weder vrij levendig, voornamelijk die in copra, gomkopal en rotting.

Binnenlandsche handel. Uit de ook thans weder in tabellarischen vorm ontvangen opgaven omtrent den zoogenaamden tweedehandshandel en ten aanzien van den inlandschen detail- of kleinhandel blijkt, wat eerstbedoeld onderwerp betreft, dat in 1898, vergeleken met het voorafgegane jaar, de toestand weinig of geen verandering onderging en dus over 't algemeen slechts tamelijk bevredigend kon worden genoemd. Onder de gewesten of gedeelten van gewesten van Java en Madura die daarop eene gunstige uitzondering maakten, wordt, buiten de in 1897 daartoe reeds gerekende afdeelingen Sidoardjo en Djombang der residentie Soerabaija en Djember der residentie Bezoeki, thans ook genoemd de residentie Preanger Regentschappen, waar de goede uitkomsten van de volkscultures en, voor zooveel de afdeeling Bandong aangaat, de belangrijke vermeerdering van het zielental ter hoofdplaats en te Tjimahi den bloei van den handel zeer bevorderden. Daarentegen ondervond men in Pasoeroean de nadeelige gevolgen van de mislukking van den koffieoogst. In de buitenbezittingen hadden de tweedehands-handelaren alle reden tot tevredenheid te Poeloe Tello op de Batoe-eilanden (Sumatra's Westkust), te Bintoehan (Benkoelen), in de afdeelingen Tebing Tinggi en Moesi Ilir van de residentie Palembang, zoomede te Segli, Telok Semawé en Edi en omstreken (Atjeh en onderhoorigheden), meerendeels als een gevolg van de hooge prijzen van sommige uitvoerproducten (peper, kruidnagelen, pinang), terwijl te Mokko Mokko en Laïs in Benkoelen en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo — in laatstgenoemd gewest door grooteren aanvoer van boschproducten — merkbare vooruitgang viel waar te nemen. In gedrukten toestand verkeerde de tweedehandshandel, in verband met afgenomen vertier of andere ongunstig werkende factoren, te Padang, te Makasser zoomede in Riouw en onderhoorigheden. In de afdeeling Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen (Palembang), op de eilanden Timor en Rotti (Timor en onderhoorigheden) en in de afdeeling Boeleleng der residentie Bali en Lombok ging de handel gebukt onder de lage prijzen of de minder goed geslaagde inzameling van verschillende landbouw- en boschproducten.

Met betrekking tot den kleinhandel der bevolking is ook over 1898 eene statistiek ontvangen van het aantal passars en warongs in die gewesten waar zoodanige verkoopplaatsen worden aangetroffen (zie bijlage JJJ sub III), welke opgaven intusschen voor een aantal gewesten vrij belangrijk verschillen met die over 1897, zonder dat ter zake toelichtingen zijn bijgevoegd. Overigens is nog gemeld dat, wat Java en Madura betreft, toeneming van den inlandschen kleinhandel viel waar te nemen in verschillende streken der gewesten Bantam, Batavia, Preanger Regentschappen, Cheribon, Samarang, Rembang, Banjoemas, Kediri en Bezoeki, grootendeels door vermeerdering of verbetering der verkeerswegen en overvloedigen rijstoogst, of, zooals in Djember (Bezoeki), door aanwas der bevolking en uitbreiding der tabakscultuur. Daarentegen wordt uit de afdeeling Poerworedjo der residentie Bagelen, zoomede uit Krawang en Pasoeroean bericht dat de kleinhandel aan omvang had verloren, in laatstgenoemd gewest door mislukking van den koffieoogst. Hoewel door laatstbedoelde oorzaak o. a. ook in Pekalongan minder geld in handen der bevolking kwam, werd aldaar in andere opzichten hare koopkracht gestijfd eensdeels door den gunstigen rijstoogst, anderdeels door de meerdere vraag naar gebatikte goederen en kapok, welk product voor 't eerst door den inlander uit gemeld gewest werd uitgevoerd. In Banjoemas nam de kleinhandel in copra en klapperolie en in de afdeeling Ledok der residentie Bagelen die in allerlei landbouwproducten toe, terwijl uit de afdeeling Koetoardjo van dezelfde residentie meer aardewerk en geweven goederen werden uitgevoerd en in de afdeeling Rembang van het gelijknamige gewest voor 't eerst zoogenaamde katjang-Holle in den handel kwam.

Voor zooveel in het reeds vermelde tabellarisch overzicht mededeelingen worden aangetroffen omtrent den toestand van den inlandschen kleinhandel in de buitenbezittingen, blijkt dat dezelfde factoren, welke in 1897 in de onderafdeeling Redjang en Lebong der afdeeling Tebing Tinggi (Palembang) en in de Westerafdeeling van Borneo in gunstigen en in de residentie Amboina in ongunstigen zin werkten (verg. vorig verslag, blz. 185), ook in 1898 hun invloed deden gelden. Ter hoofdplaats Padang, waar het passarbezoek toch al te wenschen overliet, leed de kleinhandel groote schade ten gevolge van den hevigen bandjir in de eerste dagen van December 1898 (zie blz 28 hiervóór). Levendig was het inlandsch handelsverkeer: in de afdeeling Kroë der residentie Benkoelen (in welke afdeeling voor 't eerst getah pertja aan de markt werd gebracht en de uitvoer van gomelastiek zeer toenam), in de Lampongsche Districten, in de afdeeling Moesi Ilir der residentie Palembang, op de passars van de districtshoofdplaatsen van Billiton, in het district Amandit der afdeeling Amoenthai (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), zoomede in sommige streken van het gouvernement Celebes en onder-

hoorigheden, met namen in de onderafdeelingen Maros en Segeri der afdeeling Noorderdistricten, in de afdeeling Zuiderdistricten en ter hoofdplaats Donggala van de afdeeling Palosbaai. Als oorzaken worden opgegeven goedgeslaagde cultures, toegenomen aanvoer van boschproducten, meerdere veiligheid langs de verkeerswegen (in Donggala) of de vestiging van ondernemingen van land- en mijnbouw (Moesi Ilir). In de afdeeling Groot-Atjeh nam het vertier merkbaar toe als gevolg van den verbeterden politieken toestand. De van Kotta Radja en Olehleh naar het binnenland vervoerde, voor den inlandschen kleinhandel bestemde goederen vertegenwoordigden in 1898 eene waarde van $ 159 300, tegen $ 121 900 in 1897 en $ 93 000 in 1896. In de afdeelingen Oosterdistricten van Celebes en Boeleleng (Bali) daarentegen werkte de slechte koffieoogst, en in laatstgenoemde afdeeling ook lage prijzen nadeelig op den omzet. Eindelijk wordt nog gemeld dat op de Sangi-eilanden (Menado) voor 't eerst ook miloe op de passars verscheen, en dat te Laboean Hadji (Lombok) een begin werd gemaakt met den uitvoer van kapok (7862 K.G.) en paarlemoerschelpen (500 K.G.).

Visscherijen. Ten aanzien van dit onderwerp zijn ook voor 1898 over het algemeen geen andere mededeelingen te doen dan die welke reeds in vorige verslagen werden opgenomen.

In Japara behield de vischteelt in vijvers, welke in de laatste jaren nogal uitbreiding had ondergaan, hetzelfde standpunt als in 1897. Daarentegen waren in 1898 de omstandigheden weder niet gunstig om de in de laatste jaren ook in Bagelen begonnen teelt van visch op sawahs tot een loonend bedrijf te maken. Omtrent de in de Minahassa (Menado) genomen proeven met de teelt van Javasche vischsoorten in vijvers bleven de berichten gunstig luiden en ook in de Padangsche Bovenlanden leverde de vischteelt bij voortduring niet onbelangrijke voordeelen aan de bevolking.

Met opzicht tot den handel in visch, tripang en andere zeeproducten zijn cijferopgaven enkel te verstrekken voor zooveel betreft den uitvoer van die artikelen naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië. Blijkens de algemeene handelsstatistiek werd in 1898 naar den vreemde uitgevoerd: aan gedroogde en gezouten visch voor eene waarde van f 2 922 200 (hierin deelden zoo goed als uitsluitend de buitenbezittingen, en wel de gewesten Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden alleen voor respectievelijk f 2 766 300 en f 131 300), aan tripang voor f 627 700, zijnde van Java en Madura f 124 700, en de gewesten daarbuiten f 503 000, aan schelpen voor f 618 000 (hieronder voor Celebes en onderhoorigheden en Ternate f 555 500 en f 33 100)[1]), en aan schildpad voor f 529 100, voor het meerendeel, namelijk voor eene waarde van f 442 600 uit de buitenbezittingen, hoofdzakelijk mede uit laatstgenoemde twee gewesten, en wel uit Ternate voor eene waarde van f 341 400 en uit Celebes en onderhoorigheden voor f 90 000. Uit de gewestelijke verslagen blijkt voorts nog, wat de residentie Riouw en onderhoorigheden betreft, dat de uitvoer van visch uit de afdeeling Karimon belangrijk toenam, doch uit de afdeeling Indragiri sterk verminderde. Dit laatste was ook het geval met de inzameling van zeeproducten, als agar agar, tripang, schelpen en schildpad, door de visschersbevolking van Billiton. Van deze producten werd toch slechts voor eene waarde van f 36 600 door Chineesche handelaren naar Singapore uitgevoerd, terwijl die uitvoer in 1897 nog eene waarde van f 63 000 vertegenwoordigd had. Uit het gouvernement Sumatra's Westkust werd in 1898 alleen van Sasak in de afdeeling Aijer Bangies (Padangsche Benedenlanden) aan gedroogde en gezouten visch voor eene som van p. m. f 44 000 uitgevoerd, terwijl de tripangvangst in dat gewest tot de Banjakeilanden beperkt bleef.

De parelvisscherij in de Kinder-zee (Banjoemas), waarmede de bevolking der omliggende dessa's zich bezig houdt, was gedurende 1898 van weinig beteekenis. Nabij Iboes en Paja op het eiland Poeloe Weh (Atjeh en onderhoorigheden) visschen Chineezen naar eene soort paarlemoerschelp (z. g. sementoeng), waarvan in 1898 eene hoeveelheid van 9800 stuks werd uitgevoerd.

Met betrekking tot de reeds sedert eenigen tijd in uitzicht gestelde definitieve regeling op het stuk der uitoefening door particulieren van de visscherij naar parel- en paarlemoerschelpen in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië kan thans worden medegedeeld dat de Gouverneur-Generaal in April 1899 is gemachtigd om tot de vaststelling van eene dergelijke regeling over te gaan, met vrijheid om haar al dan niet toepasselijk te verklaren op de tripangvangst (over het als misdrijf stempelen van de in de uit te vaardigen ordonnantie strafbaar te stellen feiten zie het aangeteekende op blz. 76 hiervóór). In afwachting van de voorgenomen regeling — welke op het tijdstip van afsluiting van dit verslag nog niet was uitgevaardigd — werd door de Indische Regeering voortgegaan met het kosteloos en tot wederopzeggens verleenen van de door de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1893 n°. 261 gevorderde vergunningen voor de uitoefening van het bedoelde vischrecht. Tegen 1 vergunning van dien aard gedurende het tijdvak van 1 Juli 1896 t m ult. Juni 1897 en 10 vergunningen in het overeenkomstige tijdvak van 1897/98, werden er van 1 Juli 1898 t m ult. Juni 1899 niet minder dan 27 (waaronder een aantal ook de tripangvangst omvattende) verleend, alle nader vermeld in bijlage KKK hierachter. Aan sommige der vergunningen, welke betrekking hadden tot het territoriaal zeegebied van zelfbesturende landschappen in de gewesten Celebes en onderhoorigheden en Timor en onderhoorigheden, lagen ten grondslag overeenkomsten in 1898 en vroeger door de ondernemers met de betrokken inlandsche besturen gesloten. Daar de meesten van die overeenkomsten door het hoofd van het gewest waren goedgekeurd in afwachting van de bekrachtiging door de Indische Regeering, waren sommige der ondernemers reeds voorloopig met de visscherij begonnen of waren bezig zich daarvoor in te richten. Zoo waren bij den aanvang van 1899 ondernemingen van den bedoelden aard, op zoodanigen voorloopigen voet (waarvoor nu echter in Maart 1899 regelmatige gouvernementsvergunningen zijn in de plaats gekomen), in werking, wat eerstgenoemd gewest betreft, in het zeegebied van het landschap Tontoli en voorts van eenige landschappen op het eiland Soembawa, en wat de residentie Timor aangaat, in sommige territoriale wateren der afdeeling Larantoeka en van den Alor-archipel. Omtrent den omvang en de uitkomsten van het bedrijf, ook daar waar het krachtens vroeger verleende vergunningen werd uitgeoefend, zijn geen gegevens ingekomen. Alleen blijkt uit berichten van den resident van laatstgenoemd gewest van October 1898, dat de ondernemer in de afdeeling Larantoeka 3 loggers en 2 andere vaartuigen in gebruik had (gezamenlijk metende 38 registerton), met 30 opvarenden (de duikers inbegrepen), terwijl het bedrijf in den Alor-archipe voorloopig werd uitgeoefend met 2 vaartuigen (te zamen metende ruim 10 registerton) en 16 man. In de laatste zes maanden had eerstgenoemde eene bruto opbrengst verkregen van p. m. f 11 000, de andere over acht maanden van ruim f 4300. Met het doel om de hierbedoelde visscherij uit te oefenen, werd in het begin van 1898 te Makasser eene naamlooze vennootschap „Visscherijmaatschappij Djoempandang" opgericht (verg. bijlage D, blz. 5). Daarentegen heeft de Maatschappij „Nederlandsch-Indische Parelschelpvisscherij", van welke 't laatst sprake was in het verslag van 1897, blz. 242, het bedrijf gestaakt. De vennootschap is in Mei 1899 ontbonden.

Fabrieks- en handwerksnijverheid. Voor zoover de in Nederlandsch-Indië aanwezige industrieele inrichtingen niet de verwerking van landbouwproducten beoogen en dus reeds zijn besproken in afd. I van dit hoofdstuk, zijn de daaromtrent in de gewestelijke verslagen over 1898 voorkomende opgaven bijeengebracht sub I van bijlage JJJ hierachter. De lijst vermeldt thans, ongerekend de tijdelijk geslotene, p. m. 460 aan particulieren toebehoorende fabrieken, ambachtsinrichtingen en dergelijke (daaronder 45 drukkerijen), tegen p. m. 400 (waaronder 47 drukkerijen) welke in de opgaven over 1897 werden opgesomd. De lijst bevat tevens, voor zooveel de verstrekte inlichtingen dit mogelijk maakten, opgaven omtrent het aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag en hun gemiddeld loon, zoomede ten aanzien van de in 1898 verkregen uitkomsten.

Over inlandsche handwerksnijverheid en door de inlandsche bevolking beoefende takken van kunstnijverheid zijn ook de over 1898 ontvangen mededeelingen weinig belangrijk. De teelt van zijdewormen in sommige gewesten van het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden (verg. het verslag van 1897, blz. 242) schijnt, wat de Pedir-streek betreft, te zijn achteruitgegaan, daar thans wordt gemeld dat die teelt aldaar van weinig beteekenis is en nog slechts hier en daar aanplantingen van wilde moerbezie-boomen worden aangetroffen, waarvan de bladeren den zijdeworm tot voedsel dienen. Daarentegen had de bedoelde cultuur eenige uitbreiding ondergaan ter westkust van Atjeh

[1]) Volgens het jaarverslag over 1898 van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser beliep de in genoemd jaar van daar uitgevoerde hoeveelheid paarlemoerschelpen p. m. 9500 pikol, waaronder ook van de Aroegroep en van het eiland Flores.

(met name in het landschap Sennagan), van waar de gewonnen zijde voor een deel wordt uitgevoerd naar Pedir en Groot-Atjeh en voor een ander deel gebezigd wordt voor het weven van sarongs en het knoopen van netten. Intusschen is de van Pinang ingevoerde zijde meer gewild dan het inlandsch product, hetwelk minder fijn en niet zoo helder geel van kleur is. In de afdeeling Noord- en Oostkust van Atjeh werd in 1898 155 K.G. ongebleekte en ongeverfde zijde van Pinang ingevoerd, terwijl voor eene waarde van $ 5590 aan zijden kleedingstukken werd uitgevoerd. De prijs van de ingevoerde zijde bedroeg $ 5 (Mexicaansche dollars) per K.G. en die van de inlandsche $ 4 à $ 5 (Carolus-dollars) per katti.

Loonen van ambachtslieden en koelies. Gewestelijke opgaven nopens het gemiddeld bedrag der in 1898 door ambachtslieden en koelies genoten dagloonen zijn verzameld sub II van bijlage JJJ hierachter.

Maten en gewichten. Nopens het tot dusver niet aan bepaalde voorschriften onderworpen ijkwezen in Nederlandsch-Indië zijn in Januari 1899 (Indisch Staatsblad nos. 47 t/m 50) door de Indische Regeering regelingen uitgevaardigd, waarbij op den voorgrond staat de verzekering van een behoorlijk toezicht op de voor 's lands dienst gebezigde maten, gewichten en weegwerktuigen, met ruimere openstelling voor particulieren van de gelegenheid (tot dusver, uitgenomen op enkele hoofdplaatsen in het oostelijk deel van den Archipel, in den regel slechts bestaande daar waar de eenige deskundige ijker zijne werkzaamheden ten behoeve van 's lands meet- en weegtoestellen kwam verrichten) om de bij hen in gebruik zijnde voorwerpen van dien aard desgewenscht te doen waarmerken. In verband met een en ander is Nederlandsch-Indië in 19 ijkdistricten verdeeld, in elk waarvan één stel verificatiewerktuigen geregeld circuleert, en zijn met de ijkwerkzaamheden belast de deskundige ijker als inspecteur van het ijkwezen (welke feitelijk reeds bestaande betrekking thans organiek werd ingesteld) en onder diens toezicht de door de hoofden van gewestelijk bestuur als waarnemende ijkers aan te wijzen ambtenaren van het binnenlandsch bestuur of van den gewestelijken dienst van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken. Ten aanzien van de maten, gewichten en weegwerktuigen bij 's lands pakhuizen of bewaarplaatsen of bij 's lands administratiën in gebruik of in beheer is nu jaarlijksche verificatie voorgeschreven, te verrichten in het 1ste ijkdistrict, d. i. in de residentie Batavia en op de hoofdplaatsen Samarang en Soerabaija, door den inspecteur zelf, en in de overige 18 ijkdistricten, onder diens toezicht, door de waarnemende ijkers. Wat het onderzoek der door particulieren aangeboden meet- en weegwerktuigen betreft, met het ijken en herijken daarvan is in het 1ste ijkdistrict mede de inspecteur belast, terwijl elders het onderzoek is opgedragen aan de waarnemende ijkers, echter met dien verstande dat zij met het *ijken* slechts belast zijn gedurende het bij de ijkverordeningen (zie art. 7, art. 11 en art. 67 respectievelijk van Indisch Staatsblad 1899 nos. 48, 49 en 50) op twee jaren bepaalde overgangstijdperk, gedurende hetwelk minder hooge eischen aan de verificatie worden gesteld, om daarna enkel met den *herijk* der meet- en weegtoestellen van particulieren te doen te hebben. Van den ijk of herijk door waarnemende ijkers zijn intusschen uitgesloten gewichten en weegwerktuigen voor fijnere weging, waarvan de verificatie door geen ander dan door den inspecteur geschiedt, die ook uitsluitend belast is met het ijken van *nieuwe* maten, gewichten en weegwerktuigen, wat de door particulieren ten onderzoek aangebodene betreft, evenwel eerst na afloop van het bedoelde overgangstijdperk. Voor de door particulieren den lande te betalen vergoeding voor het onderzoek van maten, gewichten en weegwerktuigen en voor het justeeren daarvan is thans een algemeen werkend tarief vastgesteld. De nieuwe voorschriften bevatten voorts, voor zooveel Java en Madura betreft, het verbod om, na ult. December 1899, bepaald aangewezen maten, gewichten en weegwerktuigen (namelijk de zoodanige, welke in art. 2 van Indisch Staatsblad 1899 n°. 49 zijn opgesomd als ten onderzoek toegelaten) te koop aan te bieden of in den handel te brengen, ingeval zij niet van het voorgeschreven goedkeuringsmerk zijn voorzien.

Zoowel voor den inspecteur van het ijkwezen als voor de waarnemende ijkers werd, tegelijk met de bovenbedoelde regelingen, door den Gouverneur-Generaal eene instructie vastgesteld (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5383), terwijl door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, ten behoeve van de niet deskundige ijkers, werd ingevoerd eene „handleiding voor het onderzoek van tot den herijk aangeboden maten, gewichten en weegwerktuigen en voor het justeeren van gewichten".

Gedurende 1898 werden door den inspecteur achtereenvolgens in de residentiën Batavia, Soerabaija en Samarang de gouvernements-maten, gewichten en weegwerktuigen, ten getale van 10 052, geverifieerd. Daarvan werden, nadat 4076 stuks gejusteerd of wederom in bruikbaren toestand gebracht waren, 6946 goedgekeurd en 3106 afgekeurd. Door 4396 particulieren (4387 te Batavia en Soerabaija en slechts 9 te Samarang) werd van die gelegenheid gebruik gemaakt om door hen gebezigde maten, gewichten en weegwerktuigen mede aan het onderzoek te onderwerpen, waarvoor aan ijkgelden werd geheven f 3703. Van de door hen ter ijking of herijking aangeboden 19 218 voorwerpen konden, na justeering van een 2253-tal, er 14 295 het goedkeuringsmerk ontvangen, terwijl 4923 moesten worden afgekeurd. Opvallend was het dat, terwijl te Batavia 8932 aan particulieren toebehoorende inhoudsmaten werden onderzocht, noch te Soerabaija noch te Samarang door particulieren eenige inhoudsmaat ter verificatie werd aangeboden. Onder de aan het onderzoek onderworpen maten en gewichten, ten getale — zonder de weegwerktuigen en „strijkers" — van 9697 die bij de gouvernementspakhuizen, enz., en 14 707 die bij particulieren in gebruik waren, bevonden er zich van het metrieke stelsel respectievelijk 7622 en 1698, d. i. ruim 78.5 en ruim 11.5 pct. De overige hielden voor het meerendeel inlandsche, Amsterdamsche of Rijnlandsche maat of gewicht.

Nopens de verrichtingen van op enkele plaatsen door de hoofden van gewestelijk bestuur aangewezen waarnemende ijkers zijn opgaven ontvangen van Makasser, Menado en Amboina. Te eerstgenoemder plaatse werden 2860 voorwerpen goedgekeurd, waarvan 108 na voorafgaande justeering, en 196 afgekeurd. Te Menado konden al de aangeboden maten, gewichten en weegwerktuigen, ten getale van 216, dadelijk worden goedgekeurd, hetgeen eveneens het geval was te Amboina, waar 8515 maten en gewichten werden onderzocht. Aan ijkgelden werd op de genoemde drie plaatsen een gezamenlijk bedrag van f 2226 geïnd.

Kamers van koophandel en nijverheid. Van de vijf in Nederlandsch-Indië bestaande kamers van koophandel en nijverheid, nl. te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser, brachten die te Batavia, Makasser en Samarang een verslag uit omtrent hare werkzaamheden over 1898, van welke verslagen de eerstbedoelde twee in druk verschenen. Overigens verstrekten de drie kamers op Java, elke voor haar ressort, eenige gegevens omtrent de uitkomsten over 1898 van den handel, van welke gegevens, zooals uit vorige gedeelten van dit hoofdstuk blijken kan, is gebruik gemaakt, voor zooveel zij tot aanvulling konden strekken van de bestuursbijdragen.

Tentoonstellingen. In September 1898 (bij de feestelijkheden ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. de Koningin) werd te Bodjonegoro (Rembang) door den regent, in vereeniging met de inlandsche hoofden in het regentschap, eene kleine, doch alleszins beziens waardige tentoonstelling tot stand gebracht van producten van inlandsche nijverheid en landbouw, afkomstig uit de afdeeling Bodjonegoro, terwijl op de Sangi-eilanden (Menado) door de feestcommissie te Taboekan eene kleine tentoonstelling werd georganiseerd van nijverheidsproducten van het landschap van dien naam. Over paardententoonstellingen — o. a. in de Preanger Regentschappen en te Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) — zie blz. 192 en 202 hiervóór.

Ter bestrijding van de kosten, verbonden aan de deelneming van Nederlandsch-Indië aan de in 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling (zie het verslag van 1897, blz. 243) werden bij de Indische begrootingen voor 1898 en 1899 subsidiën toegestaan, respectievelijk ten bedrage van f 50 000 en f 150 000, waarvan de eene helft ter beschikking werd gesteld van de Centrale Commissie, hier te lande voor de bedoelde tentoonstelling werkzaam, terwijl de wederhelft aan de in Indië gevormde commissie werd toegekend. Aan eerstbedoelde commissie werd de subsidie uitbetaald in Maart 1898 en Januari 1899 (achtereenvolgens f 25 000 en f 75 000).

Loterijen. Evenals in de overeenkomstige tijdvakken van 1895/97 en 1897/98 werd tusschen 1 Juli 1898 en ult. Juni 1899 slechts één vergunning verleend tot het houden van eene eigenlijk gezegde groote geldloterij, en wel tot een bedrag van f 400 000, waarvan de baten, respectievelijk voor $^3/_4$ en $^1/_4$, zouden worden aangewend ten voordeele van het Protestantsche weeshuis te

Samarang en de vereeniging „Soerabaijasche ziekenverpleging" te Soerabaija. Aan deze vergunning, waarvan eerst op 1 Januari 1899 mocht worden gebruik gemaakt, is de voorwaarde verbonden, dat de loterij uiterlijk op 31 December van dat jaar zal moeten zijn uitgespeeld. Overigens werden in het bedoelde tijdvak, behalve eene (in Maart 1899 uitgespeelde) tombola van kunstvoorwerpen, enz., groot f 3000, ten behoeve van het reeds genoemde weeshuis, nog 13 kleine geldloterijen toegestaan, namelijk negen van f 10 000 en de overige vier respectievelijk groot f 2000, f 3000, f 5000 en f 6000. De netto opbrengst dezer loterijen, welke gedeeltelijk binnen zes maanden en voor een ander deel binnen één jaar na de dagteekening der vergunning moesten zijn uitgespeeld, was bestemd tot stijving der bijdragen voor de oprichting van een tweetal kerkgebouwen (ten behoeve van de Protestanten te Magelang en de Roomsch-katholieken te Tagal), de instandhouding van een drietal Fröbelscholen (te Buitenzorg, Probolinggo en Kediri), zoomede voor andere doeleinden van openbaar of zedelijk nut.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

(5. 3.)

BIJLAGE A.

(Zie hoofdst. **D** van het verslag.)

LEGERSTATISTIEK.

Formatie en sterkte.

Blz. 2 en 3. **1.** Normale formatie op ult. 1898.

„ 4—8. **2.** Tegenwoordige formatie en aanwezige sterkte op ult. 1898.

„ 8. **3.** Verkort overzicht van de formatie en de sterkte op ult. 1898, in vergelijking met ult. 1897.

„ 9. **4.** Aanwezige sterkte per commandement op ult. 1898.

„ 10. **5.** Samenstelling en legering der troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden op 1 Januari, 1 Juli en 31 December 1898.

Blz. 11. **6.** Vergelijkend overzicht van de thans aangenomen formatie der bezetting in Atjeh en onderhoorigheden (gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1899 n°. 6) en van die zooals zij op 1 Januari 1896 gold (d. i. in het tijdperk der concentratie vóór den afval van Toekoe Oemar).

„ 11 en 12. **7.** Statistiek der tijdelijk niet beschikbare militairen beneden den rang van officier op ult. 1898, in vergelijking met ult. 1897.

„ 12. **8.** Verkort overzicht als voren, alleen voor de infanterie.

„ 13. **9.** Halfjaarlijksch overzicht der beschikbare sterkte aan infanterie (onderofficieren en minderen) over elk der jaren 1897 en 1898.

Winsten en verliezen.

Blz. 14 en 15. **10.** Verliezen en winsten gedurende elk der jaren 1894 t/m 1898.

„ 16. **11.** Verkort overzicht als voren, alleen wat betreft de militairen beneden den rang van officier.

„ 16. **12.** Maandopgaven over 1897, 1898 en de eerste helft van 1899 betreffende de werving hier te lande (Koloniaal Werfdepôt en Koloniale Reserve).

Blz. 17. **13.** Uitkomsten over het tijdvak van 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 der verpleging bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale Reserve te Zutphen.

„ 17. **14.** Statistiek der reëngagementen in Indië over elk der jaren 1894 t/m 1898.

„ 18. **15.** Wapensgewijze statistiek betreffende de verliezen en winsten aan kader over 1898.

Onderwijs, eerbelooningen en straffen.

Blz. 19 en 20. **16.** Numerieke opgaven over 1897 en 1898 betreffende de opleiding tot den officiersrang en de studiën aan de hoogere krijgsschool.

„ 21. **17.** Numerieke opgaven betreffende het gedurende 1898 in Indië gemaakt gebruik van de kader- en de korpsscholen.

Blz. 22. **18.** Overzicht van de sedert de op 30 Juni 1898 afgesloten opgaaf in 't vorig verslag tot bij het einde van genoemd jaar aan militairen der landmacht, ter zake van voor den vijand bewezen diensten, toegekende eerbelooningen.

„ 22. **19.** Opgaven omtrent het aantal onderofficieren en minderen, die om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps werden afgevoerd, over elk der jaren 1896 t/m 1898.

Ziekenverpleging.

Blz. 23—25. **20.** Statistiek der in elk der jaren 1894 t/m 1898 geneeskundig behandelde militairen, gerangschikt naar de voornaamste ziektevormen.

„ 26—33. **21.** Statistiek der gedurende 1898 geneeskundig behandelde militairen, gerangschikt naar de garnizoenen, enz.

Blz. 34—38. **22.** Statistiek betreffende de in 1898 in de militaire ziekeninrichtingen behandelde militaire lijders aan berriberri, benevens afzonderlijke (uitvoeriger) opgaven betreffende den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden.

OMSCHRIJVING.	OFFICIEREN EN ALS ZOODANIG DIENSTDOENDEN								
	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adjudant onderofficier dd. officier
Staf van den Gouverneur-Generaal *a*)	„	„	„	*b*) 1	„	*b*) 1	*b*) 1	4	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog	1	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en Iste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog *a*)	„	„	„	*c*) 1	„	*d*) 3	*e*) 4	8	„
Generale staf *a*) — Hoofdbureau (VIIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	*f*) 1	„	1	*g*) 1	*g*) 3	„	6	„
Generale staf *a*) — Topographische dienst	„	„	„	*h*) 1	*i*) 1	*j*) 7	*k*) 8	17	„
Generale staf *a*) — Gewestelijke dienst	„	„	„	„	„	5	„	5	„
Gewestelijke staf *a*) — 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*) — 2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
Gewestelijke staf *a*) — 3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*) — Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	*l*)	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*) — Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	*l*)	*m*)*n*) 2	3	„
Gewestelijke staf *a*) — Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*) — Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Gewestelijke staf *a*) — Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Gewestelijke staf *a*) — Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*) — Batavia	„	„	„	1	„	„	*m*) 2	3	„
Plaatselijke staf *a*) — Samarang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*) — Magelang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*) — Soerabaija	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Plaatselijke staf *a*) — Padang	„	„	„	„	„	„	*m*) 1	1	„
Plaatselijke staf *a*) — Kotta Radja	„	„	„	1	„	„	*m*) 1	2	„
Infanterie — Hoofdbureau (IIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	*o*) 1	„	*p*) 1	„	1	*l*) 3	6	„
Infanterie — Infanterie-troepen	„	„	*q*) 1	*r*) 13	*s*) 22	145	*l*) 535	716	„
Cavalerie	„	„	*u*) 1	„	1	6	*v*) 23	31	„
Artillerie *w*) — Hoofdbureau (IIIde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	*x*) 1	*ij*) 1	1	*z*) 6	3	*aa*) 9	21	„
Artillerie *w*) — Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	23	*aa*) 65	90	14
Artillerie *w*) — Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	*bb*) 1	*cc*) 2	*cc*) 5	*cc*) 11	19	„
Genie — Hoofdbureau (IVde afdeeling van het departement van oorlog) en staf van het wapen	„	„	*dd*) 1	*ee*) 2	3	14	*ff*) 23	43	„
Genie — Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	3	*ff*) 10	14	„
Genie — Dienst der geniemagazijnen	„	„	„	„	„	2	*gg*) 3	*gg*) 5	„
Dienst der militaire administratie — Hoofdbureau (Vde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*hh*) 1	1	4	*ii*) 6	13	„
Dienst der militaire administratie — Gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	16	*ii*) 8	29	„
Dienst der militaire administratie — Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	1	12	57	*jj*) 70	„
Geneeskundige dienst — Hoofdbureau (VIde afdeeling van het departement van oorlog)	„	„	1	*hh*) 1	„	1	„	3	„
Geneeskundige dienst — Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	*kk*) 117	181	„
Geneeskundige dienst — „ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	*kk*) 35	43	„
Geneeskundige dienst — „ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	*ll*)	*ll*) 8	8	„
Militaire school *a*)	„	„	„	„	„	1	*mm*) 2	3	„
Korps pupillen *a*)	„	„	„	„	„	1	*mm*) 6	7	„
Militaire strafgevangenis *a*)	„	„	„	„	„	1	*nn*) 1	2	„
TOTAAL OFFICIEREN	1	4	10	35	55	*oo*) 315	*oo*) 953	1373	17
								1390	
Op 31 December 1897 waren de totalen	1	4	10	36	55	315	954	1375	17
								1392	

Toelichtingen.

a) *A la suite* van hun wapen of dienstvak worden gevoerd de hoofd- en subalterne officieren, deel uitmakende van *a*. den staf van den Gouverneur-Generaal (voor zooveel zij tot de landmacht behooren), *b*. de afdeeling „Kabinet" en de Iste afdeeling van het departement van oorlog; *c* den generalen staf en het bij den topographischen dienst gedetacheerde, niet tot den eigenlijken generalen staf behoorende, officierspersoneel; *d*. den gewestelijken staf; *e*. den plaatselijken staf; *f*. het kader van de militaire school; *g*. het kader van het korps pupillen, en *h*. het kader van de militaire strafgevangenis

Overigens worden bij de artillerie à la suite van hun wapen gevoerd 3 tot den staf van het wapen behoorende officieren, n. l. de inspecteur der draagbare wapenen (majoor of kapitein) en 2 kapiteins (voorzitter der commissie van proefneming en voorzitter der commissie tot herziening van den instructie-inventaris), zoomede de 12 officieren bij de artillerie-werkplaatsen.

Ingevolge de nieuwe § 5*a* der legerformatie (Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) kunnen voor de vervulling van de officiersplaatsen bij het departement van oorlog ook gepensionneerde officieren worden aangewezen

b) Een van de vier officieren kan behooren tot de marine, en de drie, tot de landmacht behoorende, zijn uit de verschillende wapens of dienstvakken te kiezen. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie (welke voor den luitenant den rang van eerste-luitenant aanwijst) afwijken, mits ten gevolge van die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hoogere uitgaven worden vereischt dan de formatie toestaat.

c) Kan ook zijn majoor; hij wordt gekozen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie.

d) Een dezer kapiteins (de chef van het kabinet van den legercommandant, tevens diens adjudant) kan behooren hetzij tot den generalen staf, hetzij tot de infanterie, cavalerie, artillerie of genie; de beide anderen zijn alleen uit genoemd vier wapens te kiezen.

e) Drie te kiezen uit de infanterie, cavalerie, artillerie of genie en één kwartiermeester, allen eerste- of tweede-luitenants.

f) Deze generaal-majoor (chef van den generalen staf) kan ook zijn kolonel.

g) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzondere opdracht belast.

h) Of majoor.

i) Deze majoor (chef der triangulatie-brigade) kan ook zijn kapitein.

j) Hiervan 1 bij het topographisch bureau, 1 bij de triangulatie-brigade (kan ook zijn eerste-luitenant), 3 die chef zijn van eene opnemings-brigade en 2 bij de opleidings-brigade, waarvan 1 die chef is; de andere kan ook zijn eerste-luitenant.

k) Deze 8 luitenants (die niet tot den generalen staf behooren) te verdeelen als volgt: 2 bij het topographisch bureau, 2 bij de triangulatie-brigade, 3 bij de opnemings-brigades en 1 bij de opleidings-brigade. De laatste is eerste-luitenant; de zeven andere kunnen ook zijn tweede-luitenant. (De overige tot den topographischen dienst behoorende officieren, bedoeld in de drie voorgaande noten, worden alleen dan gerekend tot den generalen staf te behooren, indien zulks in het besluit betreffende hunne plaatsing bij den topographischen dienst bepaaldelijk is uitgedrukt.)

l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.

m) Kan of kunnen ook zijn kapitein; de benoeming tot de betrekking geschiedt steeds in den rang van luitenant. Wat den plaatselijken staf betreft, werd de formatie ingekrompen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) met 1 luitenant-kolonel (of majoor), plaatselijk commandant te Samarang.

formatie op ult. 1898.

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN. Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden of (bij de artillerie) muildieren.
Departement van oorlog	*pp*) 1	„	„	„	*pp*) 1	„
Topographische dienst	67	„	„	„	67	„
Infanterie: 18 veldbataljons	5101	„	*qq*)2550	*qq*)5916	13567	„
Infanterie: 4 depôtbataljons	1081	„	*rr*) 255	*rr*)1990	3326	„
Infanterie: garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement.	2788	„	2	6719	9509	„
Cavalerie	447	„	„	400	847	700
Artillerie: Staf van het wapen	11	„	„	„	11	„
Artillerie: troepen: veld- en bergbatterijen op Java	*ss*) 659	„	„	*ss*) 498	1157	*ss*) 517
Artillerie: troepen: vesting-artillerie op Java	450	„	„	239	689	„
Artillerie: troepen: artillerie der buitenbezittingen	439	„	„	363	802	69
Artillerie: Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	*tt*) 345	„	„	*tt*) 66	*tt*) 411	„
Genie: Staf van het wapen	45	„	„	„	45	„
Genie: Genie-troepen en werklieden	462	„	„	289	751	„
Genie: Dienst der geniemagazijnen	13	„	„	„	13	„
Militaire administratie	*uu*) 96	„	„	„	*uu*) 96	„
Personeel van den hospitaaldienst *vv*)	974	„	„	698	1672	„
Korps militaire schrijvers	556	„	„	„	556	„
Korps stafmuzikanten	*ww*) 41	„	„	„	*ww*) 41	„
Kader en leerlingen der militaire school	27	„	„	1	28	„
Kader van het korps pupillen	*xx*) 109	„	„	„	*xx*) 109	„
Kader bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen *vv*)	37	„	„	„	37	„
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN	13749	„	2807	17179	33735	1286
RECAPITULATIE.						
Infanterie	8970	„	2807	14625	26402	„
Cavalerie	447	„	„	400	847	700
Artillerie	1904	„	„	1166	3070	586
Genie	520	„	„	289	809	„
Andere onderdeelen van het leger	1908	„	„	699	2607	„
	13749	„	2807	17179		
TOTAAL ALS BOVEN	33735				33735	1286
Op 31 December 1897 waren de totalen.	13695	„	2257	17731		
	33683				33683	1286

nn) Eerste-luitenant.

oo) Zie noot *ll*.

pp) Adjudant-onderofficier, concierge bij het departement van oorlog

qq) 510 Amboineezen meer, doch 522 (andere) inlanders minder dan op ult. 1897, doordien één der veldbataljons (het 6de), tot dusver — buiten den staf — bestaan hebbende uit 1 Europeesche en 3 inlandsche compagnieën, ingevolge de gewijzigde § 25 der legerformatie (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) gereorganiseerd is tot een zoogenaamd Amboineesch bataljon (1 compagnie Europeanen en 3 compagnieën Amboineezen).

rr) Bij de gewijzigde § 35 der legerformatie (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) is, in verband met het vermelde in de voorgaande noot, het aantal bij de depôtbataljons in te deelen recruten, wat de Amboineezen betreft, van 170 op 210 gebracht, en daarentegen, voor zooveel de inlanders aangaat, verminderd van 1600 tot 1540.

ss) Voor één der in Atjeh gelegerde bergbatterijen bleef, door toepassing ook in 1898 van § 77 der legerformatie, gerekend op eene vermeerdering van de formatie met 15 Europeesche en 25 inlandsche militairen beneden den rang van officier, zoomede met 34 troepenpaarden.

tt) Tot den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen behoort organiek nog eenig burgerpersoneel, ten gevolge van eene gewijzigde formatie (Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) teruggebracht tot 24 personen (21 Europeanen en 3 inlanders). Dit burgerpersoneel, nader gespecificeerd in noot *f* op blz. 7 dezer bijlage, is in bovenstaande formatiecijfers *niet* medegeteld.

uu) Ingevolge de nieuwe § 112*d* der legerformatie (Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) is het personeel der militaire kleedingmagazijnen uitgebreid met 3 kleermakers, respectievelijk in den graad van sergeant-majoor, sergeant en korporaal.

vv) De normale formatie van het personeel voor den hospitaaldienst wordt naar afwisselende behoeften bepaald volgens den maatstaf, aangegeven bij § 119 der legerformatie, laatstelijk gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 125. Evenzeer is de normale formatie van het aantal korporaals bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen van de behoeften afhankelijk (verg §§ 129 en 130 der legerformatie).

ww) Ongerekend 1 inlander tromdrager *niet-militair*). De tot het korps stafmuzikanten betrekking hebbende § 124 der legerformatie is bij Indisch Staatsblad 1898 n°. 125 in dier voege aangevuld, dat aan den kapelmeester (adjudant-onderofficier) de titulaire rang van onderluitenant kan worden verleend.

xx) Benevens 600 pupillen (zie § 127 der legerformatie, zooals zij luidt ingevolge Indisch Staatsblad 1889 n°. 88). De bij Indisch Staatsblad 1897 n°. 129 bedoelde reorganisatie van het korps pupillen zal eerst geleidelijk zijn tot stand te brengen. Voor wijziging dienovereenkomstig van de aangehaalde § 127 zal het ten einde loopen van den overgangstoestand zijn af te wachten.

Behalve de 109 voor het korps uitgetrokken Europeanen, behoort, ingevolge meerbedoelde § 127 (zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 81), organiek nog tot de formatie van het korps een militair opzichter der 1ste of 2de klasse of een topograaf der 1ste of 2de klasse (burger ambtenaar). Daar deze betrekking thans door een civiel ambtenaar wordt bekleed, is deze niet onder het uitgetrokken formatie-cijfer opgenomen.

nn) Waarvan één is adjudant en één adjunct; overigens als bij het 1ste lid van *m*.

oo) Chef van het wapen der infanterie.

pp) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der infanterie kan vervangen worden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.

qq) Is commandant der infanterie te Magelang.

rr) Hieronder 8 die commandant kunnen zijn van een veld- of een depôt-bataljon.

ss) Hieronder 14 als voren en bovendien 2 bij die veldbataljons, welke over meer dan één garnizoen mochten verspreid zijn.

tt) Van de 538 luitenants der infanterie — welk totaal 1 minder bedraagt dan op ult. 1897, ten gevolge van de inkrimping met 1 luitenant van het subsistenten-kader te Samarang (Indisch Staatsblad 1898 n°. 125) — kunnen hoogstens 300 den rang hebben van eerste-luitenant, daaronder ook de adjudanten; de adjudanten van de garnizoens-infanterie kunnen zijn kapitein-adjudant; zij worden steeds aangewezen in den rang van luitenant. Van de 238 plaatsen van tweede-luitenant kunnen er 100 door onderluitenants worden vervuld.

uu) De commandant van het regiment cavalerie kan ook zijn luitenant kolonel; in dien rang wordt hij steeds tot het commando geroepen.

vv) Hieronder twee adjudanten in den rang van eerste- of tweede-luitenant; van de overige 21 luitenants kunnen er 11 zijn eerste-luitenant.

ww) Zie het tweede lid van noot *a*.

xx) Chef van het wapen; kan ook zijn kolonel. Is de chef van het wapen generaal-majoor, dan kan een kolonel worden aangewezen voor de vervulling van een der plaatsen van luitenant-kolonel die de formatie toestaat.

yy) De tweede hoofdofficier bij het hoofdbureau kan ook zijn luitenant-kolonel of majoor; is hij majoor, dan treedt in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel op.

zz) Een der majoors (de inspecteur der draagbare wapenen) kan ook zijn kapitein. Onder de 6 majoors is begrepen 1 majoor-magazijnmeester (die ook kapitein kan zijn).

aa) Van de 74 luitenants der artillerie (waaronder 1, toegestaan door gebruikmaking van § 77 der legerformatie) kunnen hoogstens 42 den rang hebben van eerste-luitenant.

bb) Deze hoofdofficier, directeur van den artillerie-constructiewinkel, kan ook zijn majoor.

cc) De twee majoors (de onderdirecteur van den constructie-winkel en de directeur der pyrotechnische werkplaats tevens inspecteur der buskruitfabricage) kunnen ook zijn kapitein; twee der kapiteins (de constructeur bij eerstgenoemde inrichting en de officier-vuurwerker bij laatstgemelde werkplaats) kunnen ook zijn eerste-luitenant.

De voor de werkplaatsen toegestane 7 luitenants kunnen zijn eerste- of tweede-luitenant.

Van het korps magazijnmeesters der artillerie, 7 in getal, die onder de opgegeven cijfers zijn begrepen, kunnen zijn 3 kapitein (magazijnmeester der 1ste klasse) en 4 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse). Zie ook noot *z*.

dd) Chef van het wapen.

ee) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau der genie kan vervangen worden door een majoor, in welk geval in de plaats van een der overige majoors van het wapen een luitenant-kolonel optreedt.

ff) Van de hierbedoelde 33 luitenants kunnen er hoogstens 19 den rang bezitten van eerste-luitenant; zie echter wat op blz. 5 dezer bijlage onder *Genie* is gezegd nopens eene tijdelijke afwijking van deze verhouding.

gg) Van het korps magazijnmeesters der genie, ten getale van 5 — van wie er hoogstens 2 kunnen zijn van de 1ste klasse (kapitein) en de 3 andere behooren tot de 2de of 3de klasse (eerste- of tweede-luitenant) — is er één geplaatst bij het hoofdbureau.

hh) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het dienstvak, waar de formatie bepaaldelijk een majoor toestaat, in diens plaats een luitenant-kolonel optreedt.

ii) Hieronder 8 luitenants-magazijnmeester (eerste- of tweede-luitenants), waarvan 1 bij het hoofdbureau. Van de 63 luitenants-kwartiermeester kunnen er hoogstens 35 den rang bezitten van eerste-luitenant.

jj) Hieronder 12 officieren-magazijnmeester, waarvan 1 kan zijn majoor of kapitein) (magazijnmeester der 1ste klasse), 4 kunnen zijn kapitein (eveneens magazijnmeester der 1ste klasse), en 7 eerste- of tweede-luitenant (magazijnmeester der 2de of 3de klasse).

kk) Allen eerste-luitenants.

ll) Voor de paardenartsen, die kunnen behooren tot de 1ste, 2de of 3de klasse (kapitein, eerste- of tweede-luitenant), is het aantal in elk dier rangen niet bepaald. Zij zijn hier gemakshalve allen onder de luitenants uitgetrokken.

mm) Allen der infanterie (eerste- of tweede-luitenants).

2. Vergelijkend overzicht van de „tegenwoordige"

OMSCHRIJVING.	OFFICIEREN EN ALS ZOODANIG DIENSTDOENDEN.																			
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.									AANWEZIGE STERKTE.										
	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Onder-luitenants.	Totaal.	Adj.-onderoffic. dd. als officier.
taf van den Gouverneur-Generaal	„	„	„	1	„	2	1	4	„	„	„	„	1	„	„	1	1	„	*b)* 3	„
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Afdeeling „Kabinet" en Iste afdeeling (Personeel en Militaire zaken, benevens Cavalerie) van het departement van oorlog.	„	„	„	1	„	3	4	8	„	„	„	„	1	„	3	4	„	„	*c)* 8	„
Generale staf — Hoofdbureau (VIIde afd. van het departement van oorlog)	„	1	„	1	1	3	„	6	„	„	„	„	2	1	3	„	„	„	6	„
Generale staf — Topographische dienst	„	„	„	1	1	7	8	17	„	„	„	„	1	1	5	7	„	„	*d)* 14	„
Generale staf — Gewestelijke dienst	„	„	„	„	1	6	„	7	„	„	„	„	1	„	6	„	„	„	7	„
Gewestelijke staf — 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2	„
Gewestelijke staf — 2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	„	2	3	„	„	1	„	„	„	2	„	„	„	3	„
Gewestelijke staf — 3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2	„
Gewestelijke staf — Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„
Gewestelijke staf — Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	„	2	3	„	„	1	„	„	„	1	2	„	„	3	„
Gewestelijke staf — Sumatra's Oostkust	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2	„
Gewestelijke staf — Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„
Gewestelijke staf — Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	„
Gewestelijke staf — Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	*e)* 1	„
Plaatselijke staf — Batavia	„	„	„	1	„	„	2	3	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	3	„
Plaatselijke staf — Samarang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Plaatselijke staf — Magelang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„
Plaatselijke staf — Soerabaija	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2	„
Plaatselijke staf — Padang	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	„
Plaatselijke staf — Kotta Radja	„	„	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Infanterie — Hoofdbureau (IIde afd. van het departement van oorlog)	„	1	„	1	„	1	3	6	„	„	1	„	1	„	„	3	„	„	5	„
Infanterie — Infanterie-troepen	„	„	1	14	28	170	565	778	„	„	„	1	14	26	176	295	172	47	731 *f)*	30
Cavalerie	„	„	1	„	1	7	23	32	„	„	„	„	1	1	6	14	9	„	31	„
Artillerie — Hoofdbureau (IIIde afd. van het depart. v. oorlog) en staf van het wapen	„	1	1	1	6	3	9	21	3	„	„	1	3	4	4	8	1	„	21	2
Artillerie — Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	24	65	91	13	„	„	„	1	1	28	34	20	„	84 *g)*	19
Artillerie — Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	1	1	6	11	19	„	„	„	„	„	2	4	12	1	„	19	*n*
Genie — Hoofdbureau (IVde afd. van het depart. v. oorlog) en staf van het wapen	„	„	1	2	3	14	23	43	„	„	„	1	2	3	17	10	7	„	40	„
Genie — Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	6	9	16	„	„	„	„	„	1	3	10	2	„	16	„
Genie — Dienst der geniemagazijnen	„	„	„	„	„	2	3	5	„	„	„	„	„	„	1	4	„	„	5	„
Dienst der militaire administratie — Hoofdbureau (Vde afd. van het departement van oorlog)	„	„	1	1	1	5	6	14	„	„	„	1	1	1	3	5	1	„	12	„
Dienst der militaire administratie — Gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	17	9	31	„	„	„	„	„	4	18	13	1	„	36	„
Dienst der militaire administratie — Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	1	1	12	65	78	„	„	„	„	„	„	1	13	19	36	„	69	„
Geneeskundige dienst — Hoofdbureau (VIde afd. van het departement van oorlog)	„	„	1	1	„	1	„	3	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	3	„
Geneeskundige dienst — Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	9	51	117	181	„	„	„	„	6	7	63	105	„	„	*h)* 181	„
Geneeskundige dienst — „ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	35	43	„	„	„	„	1	1	12	19	„	„	33	„
Geneeskundige dienst — „ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	*a)*	*a)* 8	8	„	„	„	„	„	„	4	2	2	„	8	„
Militaire school	„	„	„	„	„	1	2	3	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	3	„
Korps pupillen	„	„	„	„	„	1	6	7	„	„	„	„	„	„	1	3	„	„	4	„
Militaire strafgevangenis	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	*i)* 1	„
Korps marechaussee te voet	„	„	„	„	1	2	6	9	„	„	„	„	„	1	2	6	„	„	9	„
TOTAAL OFFICIEREN	1	4	10	36	62	*a)* 351	*a)* 996	1460	16	1	3	8	41	55	383	586	253	47	1377	51
								1476											1428	
Op 31 December 1897 waren de totalen	1	4	10	37	60	355	1066	1473	17	1	2	10	40	57	374	576	270	40	1370	51
								1490											1421	

formatie en de aanwezige sterkte op ult. 1898.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Tegenwoordige formatie.

De verschillen met de „normale" formatie komen op het volgende neder.

Generale staf. Bij den „Gewestelijken dienst" bleven tijdelijk boven de formatie toegestaan 1 majoor (of luitenant-kolonel) en 1 kapitein, beiden van den generalen staf, de eerste, als vroeger, ter beschikking van den civielen en militairen gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, ten einde aldaar op te treden als chef van den gewestelijken staf, de andere mede ter beschikking van den gouverneur van Atjeh, en wel om aldaar op te treden als chef van den staf bij uitrukkende colonnes en verder om zoo noodig voor bureaudienst te worden gebezigd.

Infanterie. Bij dit wapen wijkt de „tegenwoordige" formatie, wat de officieren betreft, van de „normale" formatie af: vooreerst doordien tijdelijk boven de „normale" formatie bleven gevoerd, — om de redenen, vermeld sub 1°. t/m 4°. en sub 7°. op blz. 5 van bijlage A van 't vorig verslag, — 62 officieren (1 luitenant-kolonel, 6 majoors, 24 kapiteins en 31 luitenants), en verder — om de volgende redenen — nog 11 officieren, namelijk 10 hunner (1 majoor — die ook kan zijn luitenant-kolonel — 2 kapiteins en 7 luitenants) ten behoeve van het nader ingekrompen tijdelijk garnizoensbataljon van Lombok, en 1 kapitein tijdelijk belast met het maken van historische studiën op Indisch militair gebied, terwijl ten andere de „tegenwoordige" formatie 11 officieren (1 majoor, 2 kapiteins en 8 luitenants) minder aanwijst dan de „normale", doordien in deze laatste nog altijd telde het in 1895 opgeheven garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling op Java.

Overigens bleef gedurende 1898 nog gehandhaafd de tijdelijke maatregel, krachtens welken, in afwijking van de „normale" formatie, het commando over het garnizoensbataljon der Westerafdeeling van Borneo door een luitenant-kolonel (in stede van door een majoor) werd gevoerd, en omgekeerd bij één van die veld- of depôtbataljons, waarover het bevel organiek bij een luitenant-kolonel berust, een majoor als commandant was aangewezen.

Cavalerie. Nog altijd bleef tijdelijk een ritmeester (of luitenant) boven de „normale" formatie toegestaan, en zulks ten behoeve van het remontedepôt te Poerabaija (Preanger Regentschappen), zijnde op het voor dit depôt benoodigd personeel nog niet organiek gerekend.

Artillerie. Terwijl, evenals op ult. 1897, tijdelijk boven de „normale" formatie werden gevoerd: bij den staf der veld- en bergbatterijen 1 kapitein, en bij den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen mede 1 kapitein, eerstbedoelde in het belang eener herziening van de reglementen voor de bereden artillerie, de laatstbedoelde ten behoeve van het onderzoek nopens de mogelijkheid van verdere vereenvoudiging bij den artillerie-constructiewinkel, waren daarentegen reeds in 1894 uit de „tegenwoordige" formatie afgevoerd — zonder dat op die verminderingen reeds bij de „normale" formatie gerekend was — 1 majoor (of kapitein) bij den constructiewinkel en 1 adjudant-onderofficier, dienstdoend officier, bij de artillerie der buitenbezittingen.

Genie. Was reeds vroeger machtiging verleend om bij dit wapen tijdelijk boven de formatie te voeren 3 eerste-luitenants, tegen gelijke inkrimping van het organiek toegestaan aantal tweede-luitenants, en zulks om eenigermate tegemoet te komen aan de slechte vooruitzichten dezer laatsten op dat bevordering, in April 1898 werd, uit soortgelijke overwegingen, bepaald het bij de „normale" formatie voor genoemd wapen toegestaan aantal kapiteins mocht worden overschreden met 4, tegen evenredige inkrimping van het aantal eerste-luitenants. Ingevolge laatstbedoelde machtiging werd bij het einde van 1898 nog 1 kapitein boven de formatie gevoerd, in verband waarmede tijdelijk 1 eerste-luitenant minder was toegestaan. Buiten dezen kapitein werden bovendien, om gelijke redenen als op ult. 1897, nog 2 kapiteins der genie tijdelijk boven de formatie gevoerd, namelijk één voor Atjeh en één (die ook luitenant kan zijn) om te fungeeren als secretaris van de voorloopige militaire spoorwegcommissie en voor het overige bij de afdeeling „Generale staf" van het departement van oorlog werkzaam te zijn.

Militaire administratie. Tijdelijk bleven of werden boven de formatie gevoerd: bij de Vde afdeeling van het departement van oorlog 1 kapitein-intendant; bij de gewestelijke intendance 1 kapitein-intendant (voor Atjeh) en 1 luitenant-kwartiermeester (voor de 3de militaire afdeeling op Java); bij den administratieven dienst der korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen 6 luitenants-kwartiermeester (2 voor de reservebataljons, 1 voor Magelang, 2 voor Atjeh en 1 voor Lombok) en 2 luitenants-magazijnmeester (ten behoeve van de hospitalen te Tjimahi en Fort de Kock).

Militaire strafgevangenis. De formatie dezer inrichting werd in April 1898 ingekrompen met 1 eerste-luitenant, zonder dat met deze inkrimping reeds bij de „normale" formatie rekening werd gehouden.

Korps marechaussee. Dit in 1890 in Atjeh opgerichte korps wordt boven de formatie van het leger gevoerd. Gerekend van 1 Januari 1898 mocht het korps bestaan uit 9 officieren, 29 Europeesche en 456 niet-Europeesche gegradueerden en minderen, welke sterkte ook nog gold op ult. 1898.

a) Zie noot *ll* op blz. 3 dezer bijlage.

Aanwezige sterkte.

Onder de sterkte der officieren, namelijk onder het cijfer der 2de-luitenants, zijn begrepen de van het Nederlandsche leger in Indië gedetacheerde officieren, ten getale van 95, te weten: 1 kapitein, 65 eerste- en 16 tweede-luitenants der infanterie, 4 eerste-luitenants der cavalerie, 8 eerste-luitenants der artillerie en 1 paardenarts der 2de klasse.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië, ten getale van 185, (generale staf 2, infanterie 89, cavalerie 3, artillerie 16, genie 5, militaire administratie 23, officieren van gezondheid 42, militaire apothekers 4, benevens 1 paardenarts);

2°. de officieren voor memorie gevoerd, ten getale van 9 (4 der infanterie, 1 der cavalerie, 3 officieren van gezondheid der 2de klasse en 1 militair apotheker der 2de klasse);

3°. de officieren à la suite van het leger, ten getale van 4 (1 officier van gezondheid der 1ste klasse, 1 id. der 2de klasse en 2 militaire apothekers der 2de klasse);

4°. de officieren op non-activiteit, ten getale van 4 (infanterie 1, cavalerie 1 en artillerie 2);

5°. de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 60 (generale staf 2, infanterie 41, cavalerie 2, artillerie 5, militaire administratie 6, geneeskundige dienst 4).

b) 1 der infanterie, 1 der artillerie en 1 der genie. (Een der in de formatie begrepen plaatsen was bezet door een luitenant-ter-zee 1ste klasse.)

c) De luitenant-kolonel (chef der Iste afdeeling) behoort tot de infanterie; de kapitein, adjudant van den legercommandant en tevens chef van diens kabinet, is afkomstig van de genie, maar behoort tot den generalen staf; de beide andere kapiteins behooren tot de infanterie. Van de luitenants behooren er 2 tot de infanterie, 1 tot de artillerie en 1 tot de militaire administratie.

d) Hieronder 13 officieren voor den eigenlijken stafdienst bestemd (10 afkomstig van de infanterie en 3 van de artillerie). Van de overige 14 waren 10 infanterie-officier en 4 genie-officier.

e) De officieren, die bij den gewestelijken en plaatselijken staf dienst deden, waren allen van de infanterie.

f) Deze 30 adjudant-onderofficieren werden tot wederopzeggens als dienstdoend officier gebezigd, ter vervanging van ontbrekende 2de-luitenants.

g) Hiervan 5 als voren.

h) Hiervan 5 tijdelijk (voor den tijd van vijf jaren) aangestelde officieren van gezondheid der 2de klasse (vreemdelingen).

i) Allen van de infanterie.

De verdeeling naar het geboorteland was voor de officieren, voor de onderluitenants en voor de adjudant-onderofficieren dienstdoend officier als volgt:

	Officieren.	Onderluitenants.	Adj.-onderoff. dd. officier.
afkomstig uit Nederland . .	884	28	31
„ „ Nederl.-Indië .	422	8	5
„ „ België. . . .	2	„	1
„ „ Duitschland. .	15	9	11
„ „ Frankrijk . .	„	„	1
„ „ Zwitserland. .	„	2	„
„ „ Luxemburg. .	„	„	„
„ van elders. . . .	7	„	2
Totaal. . .	1330	47	51

2. (vervolg). Vergelijkend overzicht van (

OMSCHRIJVING.	ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN (uitgenomen het als officier dienstdoende personeel), benevens PAARDEN EN MUILDIEREN.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE. *a*)						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden en muildieren.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders. *b*)	Totaal.	Paarden en muildieren *c*)
Departement van oorlog	1	"	"	"	1	"	1	"	"	"	1	"
Topographische dienst	67	"	"	"	*d*) 67	"	60	"	"	"	*e*) 60	"
Infanterie — 18 veldbataljons	5101	"	2550	5916	13567	"	5102	43	2923	6997	15065	"
Infanterie — 2 reservebataljons	464	"	"	1044	1508	"	549	"	"	1208	1757	"
Infanterie — 1 recrutenbataljon	415	"	"	348	763	"	87	"	161	548	796	"
Infanterie — 4 depôtbataljons	1081	"	255	1990	3326	"	1457	3	694	2329	4483	"
Infanterie — Tijdelijke legeruitbreiding (Koloniale Reserve)	193	"	"	"	193	"	[1]) "	"	"	"	"	"
Infanterie — Garnizoens-infanterie, subsistenten-kaders en detachementen en strafdetachement	2797	"	2	6690	9489	"	3542	"	119	7989	11650	"
Infanterie — Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	433	"	75	139	647	"
Cavalerie	452	"	"	400	852	708	491	"	"	411	902	686
„ Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	3	"	"	6	9	"
Artillerie — Staf van het wapen	11	"	"	"	11	"	9	"	"	"	9	"
Artillerie — Artillerietroepen — Veld- en bergbatterijen op Java	559	"	"	498	1157	517	763	"	"	569	1332	630
Artillerie — Artillerietroepen — Vestingartillerie op Java	450	"	"	239	689	"	519	"	"	186	705	"
Artillerie — Artillerietroepen — Artillerie der buitenbezittingen	453	"	"	402	855	69	528	"	"	407	935	69
Artillerie — Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	251	"	"	17	*f*) 268	"	242	"	"	15	*g*) 257	"
Artillerie — Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	39	"	"	21	60	"
Genie — Staf van het wapen	45	"	"	"	45	"	45	"	"	"	45	"
Genie — Genie-troepen en werklieden	462	"	"	289	751	"	469	"	"	289	758	"
Genie — Dienst der geniemagazijnen	13	"	"	"	13	"	15	"	"	"	15	"
Genie — Op marsch ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	"	"	"	"	"	"
Militaire administratie	126	"	"	"	126	"	128	"	"	"	128	"
Geneeskundige dienst (apothekersbedienden)	"	"	"	"	"	"	18	"	"	"	18	"
Personeel van den hospitaaldienst	1063	"	"	796	*h*)1859	"	774	3	260	477	*i*)1514	"
Korps militaire schrijvers	568	"	"	"	568	"	394	"	"	"	*j*) 394	"
Korps stafmuzikanten	41	"	"	"	*k*) 41	"	39	"	"	"	*l*) 39	"
Kader en élèves der militaire school c. a	27	"	"	1	*m*) 28	"	26	"	"	1	*n*) 27	"
Kader van het korps pupillen	109	"	"	"	*o*) 109	"	111	"	"	"	*p*) 111	"
Kader bij de militaire strafgevangenis en de militaire provoosthuizen	37	"	"	"	37	"	38	"	"	"	38	"
Korps marechaussee te voet	29	"	*q*) 202	*q*) 254	485	"	29	1	202	248	480	"
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	14915	"	3009	18884	36808	1294	*r*) 15911	50	*s*) 4434	*t*) 21840	42235	1385
RECAPITULATIE.												
Infanterie	10051	"	2807	15988	28846	"	11170	46	3972	19210	34398	"
Cavalerie	452	"	"	400	852	708	494	"	"	417	911	686
Artillerie	1824	"	"	1156	2980	586	2100	"	"	1198	3298	699
Genie	520	"	"	289	809	"	529	"	"	289	818	"
Andere onderdeelen van het leger	2068	"	202	1051	3321	"	1618	4	462	726	2810	"
	14915	"	3009	18884			15911	50	4434	21840		
TOTAAL ALS BOVEN.	*u*) 36808				36808	1294	*v*) 42235				42235	1385
Op 31 December 1897 waren de totalen	15173	"	2448	19614			15839	52	3934	21332		
	u) 37235				37235	1332	*w*) 41157				41157	*x*) 147

[1]) De onder de „tegenwoordige" formatie afzonderlijk uitgetrokken 193 Europeesche onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve zijn in de sterkte-opgave verantwoord onder de cijfers betreffende de veldbataljons.

„tegenwoordige" formatie en de aanwezige sterkte op ult. 1898.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

a) De verschillen, welke de „tegenwoordige" formatie met betrekking tot de militairen beneden den rang van officier oplevert bij vergelijking met de „normale", komen op het volgende neder.

Infanterie. Zooals volgt uit eene vergelijking van de op blz. 3 van deze bijlage ten aanzien van de „normale" formatie der infanterie voorkomende opgaaf bleven ook gedurende 1898 tijdelijk boven die formatie gevoerd de 2 reservebataljons, het recrutenbataljon en één bijeengehouden compagnie der Koloniale Reserve. Voorts werden bij de garnizoensinfanterie en de subsistentenkaders tijdelijk boven de „normale" formatie gevoerd 291 militairen beneden den rang van officier, namelijk: 276 man (92 Europeanen en 184 inlanders) uitmakende, met de 10 daartoe behoorende officieren, het tijdelijk garnizoensbataljon van Lombok; 10 man (7 Europeanen en 3 inlanders) ten behoeve van de als proef opgerichte subsistentencompagnie ter Sumatra's Westkust (zie vorig verslag, bijlage A, blz. 5 onder „*Infanterie*" sub 7°.), en 5 man (allen Europeanen) als tijdelijke uitbreiding der subsistentenkaders te Batavia en Samarang (zie in bijlage A van 't vorig verslag de aanmerking bij „*Infanterie*" aan den voet van blz. 6), terwijl daarentegen de „tegenwoordige" formatie 311 militairen beneden den rang van officier 95 Europeanen en 216 inlanders) minder aanwijst dan de „normale" formatie, doordien in deze laatste nog altijd telde het in 1895 opgeheven garnizoensbataljon der 2de militaire afdeeling op Java.

Cavalerie. 5 Europeanen (allen gegradueerden), benevens 8 rijpaarden meer dan waarop bij de „normale" formatie is gerekend, van welke cavaleristen 1 adjudant-onderofficier (of lager gegradueerde) om dienst te doen bij het remonte-depôt te Poerabaija (Preanger Regentschappen) en 4 (1 adjudant-onderofficier, 1 wachtmeester en 2 korporaals), benevens 8 rijpaarden ingedeeld bij den transportdienst in Atjeh, tot welk transportpark overigens aan militair personeel — doch ontleend aan de artillerie en daarom bij dit wapen verantwoord — nog behooren 2 Europeesche sergeanten, 2 Europeesche korporaals en 4 inlandsche korporaals of manschappen, benevens 2 kanonniers 1ste klasse (1 smid en 1 zadelmaker).

Artillerie. Doordien de reserve-bergbatterij in 1898, na haren terugkeer uit Atjeh, werd opgeheven, zijn de artillerietroepen, wat de veld- en bergbatterijen op Java betreft, in de aantooning der „tegenwoordige" formatie met dezelfde cijfers opgenomen als in het overzicht der „normale" formatie (zie blz. 3 van deze bijlage).

De afwijkingen betreffen dientengevolge thans enkel 1°. de artillerietroepen der buitenbezittingen, welker „tegenwoordige" formatie, om de in bijlage A van 't vorig verslag vermelde redenen en wegens eene nadere uitbreiding met 4 Europeanen (sergeanten en korporaals) ten behoeve van het tijdelijk toegestane transportpark in Atjeh, thans de „normale" formatie overschrijdt met 53 man (14 Europeanen en 39 inlanders), en 2°. het militair personeel, behoorende tot den dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen, welks „tegenwoordige" formatie — mede in hoofdzaak om gelijke redenen als over 1897 vermeld — thans 143 man (94 Europeanen en 49 inlanders) beneden de „normale" formatie aanwijst, welk verschil op ult. 1897 144 man bedroeg. Op Lombok kon namelijk de tijdelijk boven de formatie toegestane magazijnmeester der 4de klasse vervallen.

Militaire administratie. Tijdelijk bleven of werden boven de formatie gevoerd: 19 adjudant-onderofficieren-magazijnmeester (1 bij het recrutenbataljon, 1 bij de militaire strafgevangenis te Tjimahi, 2 bij het garnizoen te Kedong Kebo, 14 voor Atjeh en 1 voor Lombok); 8 sergeanten-majoor-kwartiermeester (voor Atjeh); 2 adjudant-onderofficieren-magazijnmeester (1 bij het kleedingmagazijn te Buitenzorg en 1 bij dat te Samarang), benevens 1 conducteur 2de klasse (sergeant-majoor) ten behoeve van Atjeh.

Militaire schrijvers. Uit de „tegenwoordige", echter nog niet uit de „normale" formatie werden in 1898 afgevoerd, in verband met eene vereenvoudiging in het verificatiewerk bij het departement van oorlog, 10 militaire schrijvers (1 adjudant-onderofficier, 1 sergeant-majoor, 3 sergeanten en 5 korporaals of ongegradueerden), terwijl, evenals in 1897, bij de „tegenwoordige" formatie ook niet gerekend is op 1 organiek nog toegestane korporaal- of soldaatschrijver ingedeeld geweest bij het personeel van den opgeheven buskruitmolen te Samarang. Daarentegen bleven of werden gedurende 1898 boven de „normale" formatie gevoerd 23 militaire schrijvers (7 sergeanten en 16 korporaals of ongegradueerden), deels voor Atjeh, deels voor Lombok, en verder voor het recrutenbataljon, de reservebataljons, voor de garnizoenen te Kedong Kebo en Magelang, voor het garnizoenskleedingmagazijn te Buitenzorg en voor verdere administratieve werkzaamheden.

Hospitaaldienst. In verband met tijdelijke toestanden wijst de „tegenwoordige" formatie van het hospitaalpersoneel 89 Europeanen en 98 inlanders meer aan dan waarop bij de „normale" formatie is gerekend.

b) Met inbegrip van de *niet* in de sterkte tellende inlandsche militairen, ten getale van 91 (zie op de volgende blz. onder *v* sub 1°.), bestond het inlandsch (niet-Amboineesch) gedeelte van het leger op ult. 1898 uit de onderstaande landaarden, welke onderofficieren en minderen over de verschillende wapens en diensten verdeeld waren als volgt:

	Javanen.	Soenda-neezen.	Madu-reezen.	Boegi-neezen.	Maleiers, enz.	Totaal.
Infanterie	16 847	1 412	501	202	339	19 301
Cavalerie	311	103	„	3	„	417
Artillerie	1 013	170	8	4	3	1 198
Genie.	239	24	7	7	12	289
Hospitaaldienst . . .	400	35	18	9	15	477
Kader mil. school . .	1	„	„	„	„	1
Korps marechaussee .	220	28	„	„	„	248
Totalen . .	19 031	1 772	534	225	369	21 931

Onder de 369 Maleiers, enz., waren begrepen 31 Niassers, 290 Timoreezen en 48 van nog andere landaarden.

c) Muildieren zijn alleen bij de artillerie ingedeeld. Bij de veld- en bergbatterijen op Java (waarbij ook gerekend is op de tijdelijk in Atjeh gedetacheerde bergbatterij van Magelang) telde men op ult. 1898 452 troepenpaarden en 178 muildieren (waaronder in Atjeh 65 paarden en 33 muildieren) en bij de sectiën bergartillerie ter Sumatra's Westkust en op Celebes te zamen 40 troepenpaarden en 29 muildieren.

d) Ongerekend het bij de formatie toegestane *niet-militair* personeel, namelijk 12 Europeesche ambtenaren (6 topografen of teekenaars, 3 lithografen, 2 steendrukkers en 1 instrumentmaker) en 40 inlandsche burgerpersonen (20 teekenaars, 12 élèves-topograaf, 2 retoucheurs, 3 lithografen, 2 steendrukkers en 1 boekbinder).

e) Bovendien 12 Europeanen en 40 inlanders (niet-Amboineezen) aan *niet-militair* personeel (zie de voorgaande noot).

f) Ongerekend het bij de formatie toegestane *niet-militair* personeel, namelijk bij den artillerie-constructiewinkel 18 Europeanen, bij de patroonfabriek 2 Europeanen, bij den buskruitmolen 3 inlanders en bij de geweermakersschool 1 Europeaan.

g) Bovendien 24 Europeanen en 3 inlanders (niet-Amboineezen) aan *niet-militair* personeel (zie de voorgaande noot).

h) Nevens de hier uitgetrokken militairen moeten, volgens de laatstelijk vastgestelde classificatie der ziekeninrichtingen, daarbij nog geëmployeerd zijn aan *niet-militair* personeel: 241 vrije personen (22 Europeanen of Chineezen en 219 inlanders) en 1002 dwangarbeiders.

i) Bovendien waren nog in dienst, ter vervanging van ontbrekende *militairen*, 516 burgerpersonen (127 Europeanen of Amboineezen, 52 Chineezen en 337 niet-Amboineesche inlanders) en verder aan *niet-militair* personeel, als bedoeld in de voorgaande noot, 238 vrije personen (22 Europeanen en Chineezen en 216 niet-Amboineesche inlanders), zoomede 637 dwangarbeiders.

j) Ter voorziening in het tekort aan *militairen* als schrijvers waren bovendien in dienst 209 *niet-militairen* (159 Europeanen, 17 Amboineezen, 31 andere inlanders en 2 Chineezen).

k) Ongerekend 1 inlander, tromdrager (*niet-militair*). Daarentegen zijn wel medegerekend 10 pupillen (of soldaten) bij de „normale" formatie facultatief toegestaan ter beproeving of ter opleiding als muzikant.

l) Bovendien 1 inlander, tromdrager (*niet-militair*). Op ult. 1898 waren bij de stafmuziek geen pupillen in opleiding, daarentegen 9 soldaten in beproeving (zie de voorgaande noot).

m) Hiervan aan kader 8 man (7 Europeesche onderofficieren en minderen en 1 inlandsch hoornblazer).

n) Hieronder 19 leerlingen.

o) Ongerekend de bij de formatie toegestane burgerambtenaar (topograaf der 1ste of 2de klasse).

p) Bovendien 1 *niet-militair* (zie de voorgaande noot).

q) Het korps marechaussee mocht, volgens de op ult. 1898 gegolden hebbende formatie, buiten de 29 Europeanen nog tellen 456 „niet-Europeanen", zonder dat de verdeeling in Amboineezen en in andere inlanders is aangegeven. De in het formatie-overzicht opgenomen verdeeling van 202 en 254 is dus fictief zijnde daarbij het getal 202 naar de feitelijke sterkte ingevuld).

VERDERE AANTEEKENINGEN. (*Vervolg.*)

r) Met inbegrip van de 190 Europeanen, behoorende tot de militairen, waarvan sprake is in noot *v* sub 1°., was de verdeeling aldus:

afkomstig uit Nederland	11 090
„ „ Nederlandsch-Indië (284 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 1502 kleurlingen)	1 786
„ „ België	1 351
„ „ Duitschland	1 480
„ „ Zwitserland	209
„ „ Frankrijk	„
„ „ Luxemburg	121
„ van elders	64
	16 101

s) Verdeeld aldus: 2298 Amboineezen, 2003 Menadoneezen en 133 Alfoeren.

t) Zie noot *b*.

u) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie niet begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen (zie noot *xx* op blz. 3 dezer bijlage) ten hoogste 600 Europeanen en bij de korpsen 418 niet-Europeanen (62 Afrikanen en Amboineezen en 356 andere inlanders).

v) In de opgegeven sterkte zijn *niet* begrepen:

1°. de volgende categorieën van militairen, *welke ook niet in de formatie tellen*, als:

a. de bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtenden (allen Europeanen)	62
b. de gestraften bij het strafdetachement (21 Europeanen, 1 Amboinees en 20 andere inlanders)	42
c. de gedetineerden in de militaire strafgevangenis (107 Europeanen, 8 Amboineezen en 71 andere inlanders)	186

2°. de militairen voor memorie gevoerd, namelijk de onderofficieren-instructeurs der barissans op Madura en der korpsen gewapende politiedienaren op Java en in de gewesten Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Celebes, Menado, Ternate, Timor en Bali en Lombok; de onderofficieren en minderen, belast met de waarneming der betrekkingen van ambtenaar bij de leger-administratie, of van betrekkingen buiten het leger zoolang hunne militaire verbintenis nog niet is geëindigd, zoomede de met gevangenis gestrafte militairen, die niet in de militaire strafgevangenis zijn opgenomen (gezamenlijk in totaal 64 Europeanen en 7 inlanders) 71

3°. de pupillen:

a. bij het pupillenkorps (allen Europeanen)	252	
b. bij de korpsen opgenomen Afrikaansche en inlandsche soldatenkinderen (7 Afrikanen en 3 Amboineezen)	10	
		262

4°. het bij Indisch Staatsblad 1894 n°. 88 gereorganiseerde korps ambtenaren bij het leger (ook niet in de op blz. 3 en 6 uitgetrokken *formatie*cijfers begrepen) 42

5°. de civiele personen, in dienst ter vervanging van ontbrekende militairen (zie de noten *i* en *j*), namelijk 303 Europeanen of Amboineezen, 54 Chineezen en 368 niet-Amboineesche inlanders) 725

6°. de civiele personen, aangewezen voor emplooien, waarvoor ook organiek op *niet-militairen* gerekend is (zie de noten *e*, *g*, *i*, *l* en *p*), ten getale, met inbegrip nog van 2 Europeesche opzichters over de dwangarbeiders in Atjeh, van 321 vrije personen (61 Europeanen en Chineezen en 260 niet-Amboineesche inlanders) en voorts 637 dwangarbeiders 958

Totaal . . . 2348

w) Ongerekend 337 militairen, 301 pupillen en 1603 *niet-militairen* (waaronder 799 dwangarbeiders) als bedoeld sub *v* hierboven, namelijk:

militairen als bedoeld sub *v* 1°	271
militairen voor memorie	66
pupillen	301
het korps militaire ambtenaren	43
civiele personen als bedoeld sub *v* 5°	436
civiele personen als bedoeld sub *v* 6°. (325 vrije lieden en 799 dwangarbeiders)	1124
Totaal	2241

x) Hieronder 232 muildieren.

3. Verkort overzicht van de normale formatie, de „tegenwoordige" formatie en de aanwezige sterkte op ult 1897 en ult. 1898.

OMSCHRIJVING.		OFFICIEREN, onderluitenants en als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden).				ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.					Bovendien behoorden tot het leger, *maar telden niet in de formatie* (en zijn daarom in de voorgaande kolommen van dit overzicht *niet* begrepen) eenige op blz. 5 dezer bijlage en in noot *v* sub 1° en 2° hierboven nader gespecificeerde categorieën van officieren en militairen beneden dien rang, wier aantal bedroeg:	
		Officieren. *a*)	Onderluitenants.	Adjt.-onderoffic. dd. 2de-luitenant.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Ult. 1897 telde de	normale formatie	1375	„	*b*) 17	1392	13695	„	2257	17731	33683	. . . .	. . . .
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1473	„	*b*) 17	1490	15173	„	2448	19614	37235	. . . .	. . . .
	sterkte	1330	40	*c*) 51	1421	15839	52	3934	21332	*d*) 41157	*e*) 292	*e*) 337
Ult. 1898 telde de	normale formatie	1373	„	*b*) 17	1390	13749	„	2807	17179	33735	. . . .	. . . .
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	1460	„	*b*) 16	1476	14915	„	3009	18884	36808	. . . .	. . . .
	sterkte	1330	47	*c*) 51	1428	15911	50	4434	21840	*f*) 42235	*e*) 262	*e*) 361
Ult. 1898 alzoo meer of minder	normale formatie	— 2	„	„	— 2	+ 54	„	+ 550	— 552	+ 52	. . . .	. . . .
	„tegenwoordige" (feitelijk geldende) formatie	— 13	„	— 1	— 14	— 258	„	+ 561	— 730	— 427	. . . .	. . . .
	sterkte	„	+ 7	„	+ 7	+ 72	— 2	+ 500	+ 508	+ 1078	*e*) — 30	*e*) + 21

a) Op ult. 1897 dienden in Indië 98 en op ult. 1898 95 aldaar van het Nederlandsche leger gedetacheerde officieren. Deze zijn in de opgegeven sterktecijfers medegerekend.

b) Allen bij de artillerie.

c) Hieronder ook die adjudant-onderofficieren, dienstdoend 2de-luitenant, niet als zoodanig in de formatiecijfers begrepen, omdat zij slechts tot wederopzeggens als officier fungeerden.

d) Bovendien werden op ult. 1897 436 plaatsen van in de formatie begrepen *militairen* door burgerpersonen vervuld. Dit was het geval bij den hospitaaldienst en bij de militaire bureaux.

Met het verder nog gebezigde civiel personeel ter vervulling van de in de legerformatie opgenomen en daarbij bepaaldelijk voor *niet-militairen* bestemde emplooien wordt in het hier opgenomen verkort overzicht geen rekening gehouden. Behalve dit burgerpersoneel — gespecificeerd op blz. 7 dezer bijlage — behooren overigens nog een aantal burgerpersonen tot het leger — uitsluitend inlanders — als werklieden, handlangers, magazijnsknechts, enz. De samenstelling van dit laatste, niet in de legerformatie geregeld, inlandsch burgerpersoneel is vastgesteld bij gouvernementsbesluit dd. 4 September 1896 n°. 8, sedert gewijzigd bij de gouvernementsbesluiten dd. 16 Mei 1897 n°. 3 en 7 October 1898 n°. 53.

e) Hier worden bedoeld, wat de officieren betreft: zij, die zich met verlof buiten Nederlandsch-Indië bevonden; die, welke non-actief waren of voor memorie dan wel à la suite werden gevoerd, en de gedetacheerden in Nederland (deze laatsten op ult. 1897 en ult. 1898 telkens ten getale van 60), en wat de onderofficieren en minderen aangaat: de voor memorie gevoerden, de gedetineerden, de gestraften bij het strafdetachement en de militairen, die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtende waren.

f) Bovendien 725 burgerpersonen, in dienst ter vervanging van ontbrekende *militairen* (verg. noot *d*

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

4. Aanwezige sterkte op ult. 1898, gesplitst naar de militaire commandementen, met afzonderlijke opgaaf, voor zooveel dit blijkt, van het personeel der infanterie.

MILITAIRE COMMANDEMENTEN.	I. Infanterie (uitgenomen het aantal infanteristen begrepen in rubriek III).						II. Andere wapens en diensten (uitgenomen het aantal niet-infanteristen begrepen in rubriek III).					III. Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd.					IV. Totaal militairen.						Troepenpaarden en muildieren.
	Off.	Onderluit.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind.			Off.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind.			Off.	Onderluit.	Onderoff. en mind.			Off.	Onderluit.	Adj. onderoff. dd. off.	Onderoff. en mind.			
				Eur. en Afr.	Amb. en andere inl.	Te zamen.			Eur. en Afr.	Amb. en andere inl.	Te zamen.			Eur. en Afr.	Amb. en andere inl.	Te zamen.				Eur. en Afr.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	
1ste militaire afdeeling op Java *a*)	126	14	10	2234	4793	7027	167	2	979	346	1325	38	"	468	330	798	331	14	12	3681	5469	9150	233
2de " " " "	91	13	8	1697	3792	5489	130	4	1145	887	2032	4	"	520	429	949	225	13	12	3362	5108	8470	698
3de " " " "	43	8	1	803	1539	2342	58	2	291	197	488	2	1	299	213	512	103	9	3	1393	1949	3342	125
Lombok	10	"	"	60	195	255	6	"	22	14	36	1	"	6	10	16	17	"	"	88	219	307	1
Te zamen op Java (met Billiton en Lombok)	270	35	19	4794	10319	15113	361	8	2437	1444	3881	45	1	1293	982	2275	676	36	27	8524	12745	21269	1057
Atjeh en onderhoorigheden	163	6	4	1735	3887	5622	103	5	713	904	1617	9	"	292	206	498	275	6	9	2740	4997	7737	230
Sumatra's Westkust	64	5	3	1361	2973	4334	53	"	408	223	631	14	"	260	434	694	131	5	3	2029	3630	5659	50
Oostkust van Sumatra	21	"	"	223	607	830	12	1	62	32	94	"	"	23	22	45	33	"	1	308	661	969	"
Palembang	26	"	"	205	687	892	12	2	92	53	145	1	"	25	27	52	39	"	2	322	767	1089	"
Benkoelen *b*)	4	"	"	41	169	210	1	"	14	12	26	"	"	5	5	10	5	"	"	60	186	246	"
Lampongsche Districten	2	"	"	17	62	79	1	"	4	2	6	"	"	"	3	3	3	"	"	21	67	88	"
Banka	5	"	1	52	192	244	2	1	26	17	43	"	"	5	10	15	7	"	2	83	219	302	"
Riouw	3	"	"	65	102	167	2	"	26	21	47	"	"	10	4	14	5	"	"	101	127	228	"
Westerafdeeling van Borneo	16	"	"	159	546	705	11	"	48	31	79	"	"	10	17	27	27	"	"	217	594	811	"
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	23	"	"	319	702	1021	12	1	77	30	107	1	"	21	23	44	36	"	1	417	755	1172	"
Celebes — gouv. Celebes en onderhoorigheden	16	"	1	282	459	741	15	1	81	82	163	"	"	18	24	42	31	"	2	381	565	946	48
Menado en Timor. — residentie Menado	4	"	"	45	125	170	2	"	1	5	6	"	"	"	"	"	6	"	"	46	130	176	"
Menado en Timor. — residentie Timor	1	"	"	14	35	49	1	"	1	2	3	"	"	1	"	1	2	"	"	16	37	53	"
Amboina en Ternate. — residentie Amboina	13	"	2	222	446	668	11	2	81	42	123	"	"	11	32	43	24	"	4	314	520	834	"
Amboina en Ternate. — residentie Ternate	3	"	"	53	107	160	1	"	6	2	8	"	"	"	3	3	4	"	"	59	112	171	"
Te zamen in de verschillende commandementen der buitenbezittingen, uitgenomen die van Atjeh en Lombok	201	5	7	3058	7212	10270	136	8	927	554	1481	16	"	389	604	993	353	5	15	4374	8370	12744	98
Wijders telde het leger nog: aan korpsen en instellingen niet in bovenstaande opgaven begrepen *c*)	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	8	"	"	214	1	215	"
aan militairen — buiten het commandement waartoe hun korps behoort — op reis ter bereiking van hunne bestemming	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	18	"	"	109	161	270	"
Totale legersterkte	634	46	30	*d*) 9587	21418	31005	600	21	*e*) 4077	2902	6979	70	1	*f*) 1974	1792	*g*) 3766	1330	47	51	*h*) 15961	26274	42235	1385

a) Tot de 1ste militaire afdeeling op Java behooren ook de twee militaire posten op Billiton, op ult. 1898 in het geheel sterk 1 officier en 62 onderofficieren en minderen (8 Europeanen en 54 inlanders), op 3 man na (1 Europeesch militair der genie en 2 inlandsche hospitaalsoldaten) allen behoorende tot het wapen der infanterie.

b) Tot het militair commandement van Benkoelen behoort het garnizoen van Kepahiang (Palembang), op ult. 1898 sterk 1 officier en 53 onderofficieren en minderen (5 Europeanen en 48 inlanders), allen, uitgezonderd 2 man (1 Europeaan en 1 inlander) van den hospitaaldienst, behoorende tot de infanterie.

c) Hier worden bedoeld, het korps stafmuzikanten te Weltevreden, het kader en de élèves der militaire school te Meester-Cornelis, het kader van het korps pupillen te Gombong, het kader van de militaire strafgevangenis tevens huis van detentie te Tjimahi, zoomede het personeel der provoosthuizen te Batavia, Magelang, Soerabaija, Kotta Radja, Padang, Palembang en Bandjermasin. Van de hierbedoelde militairen bevindt zich dus alleen het personeel der provoosthuizen gedeeltelijk in de buitenbezittingen, namelijk 10 Europeesche provoostgeweldigers (in Atjeh 3, elders op Sumatra — te Padang en Palembang — 5 en te Bandjermasin 2).

d) Hieronder 44 Afrikanen.

e) Hieronder 4 Afrikanen.

f) Hieronder 2 Afrikanen.

g) Hieronder zijn begrepen 671 geëvacueerden (404 Europeanen, 9 Amboineezen en 258 andere inlanders).

h) Hieronder 50 Afrikanen.

5. Samenstelling en legering van de troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden op 1 Jan., 1 Juli en 31 Dec. 1898.

WAPENS en DIENSTEN.	1 Jan. 1898.			1 Juli 1898.			31 Dec. 1898.			AANMERKINGEN.
	Offic. of als zoodanig dienstdoenden.	Onderofficieren en minderen.		Offic. of als zoodanig dienstdoenden.	Onderofficieren en minderen.		Offic. of als zoodanig dienstdoenden.	Onderofficieren en minderen.		
1°. Aanwezige sterkte.										
Staf	7	4	(4) *a)*	11	5	(5)	9	2	(2)	
Infanterie	183	6019	(1970)	212	7454	(2288)	173	5622	(1735)	
Cavalerie	5	123	(106)	7	211	(142)	5	150	(115)	
Artillerie	19	523	(302)	29	673	(357)	19	491	(270)	
Genie	12	149	(81)	16	260	(140)	12	181	(106)	
Marechaussee *b*).	5	401	(22)	9	471	(28)	8	462	(29)	
Administratie.	18	60	(60)	29	102	(102)	19	76	(76)	
Geneeskundige dienst.	32	252	(128)	39	268	(132)	36	255	(115)	
Verpleegd in de ziekeninrichtingen *c*)	5	489	(216)	11	824	(387)	9	498	(292)	
Totalen. . .	286	8020	(2889)	363	10268	(3581)	290	7737	(2740)	
2°. Distributie (gezamenlijke wapens en diensten).										
POSTEN EN GARNIZOENEN.										
Kotta Radja en voorwerken . .	109	2662	(974)	98	2090	(892)	114	2142	(904)	
Posten in de (thans opgeheven) geconcentreerde linie (met de zeeposten Olehleh en Kotta Pohama) *d*).	32	1102	(235)	22	878	(245)	21	810	(227)	
Tijdelijke posten daarbuiten *e*) .	107	3225	(1290)	100	3175	(1093)	83	2676	(875)	
In Groot-Atjeh. . .	248	6989	(2499)	220	6143	(2230)	218	5628	(2006)	
Posten op de eilanden Weh en Bras *f*)	6	141	(45)	6	147	(46)	7	159	(47)	
Zeeposten in de Onderhoorigheden *g*)	32	890	(345)	137	3978	(1305)	47	1307	(483)	
Mobiele colonne ter Westkust. .	. . .	. . . . .		. . .	. . . . .		18	643	(204)	
Totalen als onder 1°. . .	286	8020	(2889)	363	10268	(3581)	290	7737	(2740)	

a) De cijfers, nevens de sterkte der onderofficieren en minderen tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal Europeanen en Afrikanen aan.

b) Blijkens het aangeteekende in het gelijksoortig overzicht, gevoegd bij het vorig verslag, werd de formatie van het (boven de legerformatie gevoerde) korps marechaussee in Atjeh voor 1898 uitgebreid tot 9 officieren en 485 onderofficieren en minderen (29 Europeanen en 456 niet-Europeanen). Nadat deze formatie aanvankelijk ook voor 1899 was behouden gebleven (gouvernementsbesluit dd. 20 December 1898 n°. 27), is zij, ingevolge gouvernementsbesluit dd. 3 Maart 1899 n°. 6, nader opgevoerd tot 20 officieren en 1212 onderofficieren en minderen (72 Europeanen en 1140 niet-Europeanen), derhalve eene vermeerdering met 11 officieren en 727 onderofficieren en minderen (43 Europeanen en 684 niet-Europeanen).

Daarentegen werd bij hetzelfde besluit de formatie van de garnizoensinfanterie (twee bataljons) ingekrompen met 14 officieren en 499 militairen beneden dien rang (229 Europeanen en 270 inlanders). In overeenstemming met eene reeds bij gouvernementsbesluit dd. 3 Januari 1899 n°. 24 getroffen regeling van die strekking zijn, bij de besproken nadere reorganisatie van het korps marechaussee (welke in de eerste dagen van Mei jl. is tot stand gekomen), de functiën van commandant van het korps opgedragen aan den plaatselijken commandant van Kotta Radja.

c) Behoorende tot verschillende wapens en diensten.

d) Op 1 Januari 1898 waren deze posten: in de zuidwesterlinie Lamtih, Lamdjamoe en Ketapan Doea, in de zuiderlinie Lambaroe, en in de oosterlinie Lampermei, Tjot Iri, Roempit, Lamjong en zeepost Kotta Pohama. In de eerste helft van 1898 werden van deze posten, met inbegrip van Olehleh, ten getale van 10, ingetrokken Lamtih, Ketapan Doea, Tjot Iri en Roempit, terwijl in December de opheffing plaats had van den zeepost Kotta Pohama. Van de op ult. 1898 alzoo overgebleven 5 posten werden in Januari 1899 nog ontruimd Lamdjamoe en Lampermei, zoodat toen nog alleen zijn overgebleven de posten Lambaroe en Lamjong, benevens de zeepost Olehleh. Het 2de garnizoensbataljon met de vrijkomende troepen werd, in verband met een en ander, van Lambaroe naar Kotta Radja overgebracht.

e) Op 1 Januari 1898 waren de hierbedoelde posten 10 in getal, medio 1898 11 en bij het einde des jaars 9. Achtereenvolgens werden in Februari, April en October bezet Lam Noh (Zuidelijke nederzettingen), Reung Reung (XXII Moekim) en Padang Tidji (VII Moekim Pedir), terwijl in de maanden Mei, Juli, September en November achtereenvolgens werden opgeheven in de XXII Moekim: Samahani, ReungReung en Gleiëng en in de Zuidelijke nederzettingen Lepong.

Bij het einde des jaars telde de op de besproken 9 posten aanwezige troepenmacht (voor het meerendeel infanterie) gezamenlijk aan officieren en militairen beneden dien rang: te Padang Tidji (VII Moekim Pedir) 737 man; te Indrapoeri, Glé Kambing en Selimoen (alle in de XXII Moekim) respectievelijk 259, 108 en 548 man; te Tjot Goeë, Loknga en Lam Noh (zijnde de posten in de XXV Moekim en hare nederzettingen) respectievelijk 99, 335 en 343 man, en eindelijk te Tjot Mantjang en Kroeng Raja (beide in de XXVI Moekim respectievelijk 128 en 202 man. Onder de bezetting van Selimoen (548 man) telden 60 man artillerie, terwijl op de overige 7 posten (buiten Glé Kambing) artillerie-bezettingen gelegerd waren, welker sterkte uiteenliep tusschen 5 en 15 man. Bovendien telden onder de bezetting van Indrapoeri (259 man) 28 man cavalerie.

Onder de opgegeven bezettingen van de posten Glé Kambing, Loknga en Tjot Mantjang was op elke dier plaatsen eene divisie marechaussee begrepen, sterk respectievelijk 108, 121 en 114 man (daaronder voor elke divisie 2 officieren). Voorts was nog eene divisie marechaussee van 113 man (waaronder mede 2 officieren) gelegerd te Lamjong (in de voormalige geconcentreerde linie), welke, evenals eene brigade van 14 man te Kotta Radja, mede in de voorafgegane opgaven begrepen is.

f) De militaire post op Poeloe Bras, op de opgegeven tijdstippen achtereenvolgens bestaan hebbende uit 70, 67 en 77 man onder 3 officieren, is in Mei 1899 ingetrokken in dier voege dat toen bij den vuurtoren op het eiland eene wacht van 1 officier en 25 man gedetacheerd is, te verstrekken door het 1ste der in Atjeh en onderhoorigheden gelegerde twee garnizoensbataljons.

g) Onder de opgaven van 1 Juli 1898 telt Segli, in verband met de expeditie in Pedir, met 123 officieren of als zoodanig dienstdoenden, benevens 3531 onderofficieren en minderen, tegen op 1 Januari met 17 officieren en 479 man beneden dien rang, en op 31 December met 32 officieren of als zoodanig dienstdoenden, benevens 802 onderofficieren en minderen.

6. Vergelijkend overzicht van de thans aangenomen FORMATIE der bezetting in Atjeh en onderhoorigheden (gouv. besluit dd. 3 Maart 1899 n°. 6) en van die zooals zij op 1 Januari 1896 gold (d. i. in het tijdperk der concentratie vóór den afval van TOEKOE OEMAR).

WAPENS EN DIENSTEN.	1 Januari 1896.		Gouv. besluit dd. 3 Maart 1899 n°. 6.	
	Officieren of als zoodanig dienstdoenden.	Onderofficieren en minderen.	Officieren of als zoodanig dienstdoenden.	Onderofficieren en minderen.
Staf	8	10 *a*) (10)	7	7 (7)
Infanterie	131	4384 (1688)	99	3765 (1058)
Cavalerie	3	78 (78)	5	154 (83)
Artillerie	22	494 (308)	19	437 (269)
Genie	9	102 (77)	11	137 (89)
Marechaussee	4	242 (14)	20	1212 (72)
Administratie	17	54 (54)	16	54 (54
Geneeskundige dienst	23	224 (112)	31	240 (120)
Militair provoosthuis	„	3 (3)	„	3 (3)
Totalen	217	5591 (2344)	208	6009 (1755)

a) De cijfers, nevens de sterkte der onderofficieren en minderen tusschen ( ) geplaatst, wijzen het aantal Europeanen en Afrikanen aan.

7. Statistiek van de tijdelijk niet-beschikbare, maar toch in de sterkte tellende (tot de formatie behoorende) onderofficieren en minderen, in vergelijking met de sterkte en met de „tegenwoordige" formatie bij het einde van elk der jaren 1897 en 1898.

a. **Algemeen overzicht.**

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	Ult. 1897.				Ult. 1898.			
	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaaldienst, schrijverspersoneel, enz., enz.	Totalen.	Infanterie.	Cavalerie, artillerie en genie.	Hospitaaldienst, schrijverspersoneel, enz., enz.	Totalen.
Zieken en geëvacueerden *a*)	2480 *b*) (1182)	482 (373)	108 (57)	3070 *c*) (1612)	2660 *b*) (1250)	433 (324)	102 (64)	3195 *c*) (1638)
Ongeschikt voor den velddienst *d*)	175 (78)	39 (30)	„	214 (108)	278 (105)	74 (53)	3 (3)	355 (164)
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken *e*)	2271 (864)	346 (227)	269 (178)	2886 (1269)	2181 (832)	79 (47)	237 (146)	2497 (1025)
Recruten (zie noot *a*)	2954 (735)	246 (138)	„	3200 (873)	2985 (719)	179 (98)	„	3164 (817)
Om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar *f*)	1190 (478)	61 (39)	40 (21)	1291 (538)	1180 (447)	103 (62)	43 (22)	1326 (531)
Te zamen tijdelijk niet beschikbaar	9070 (3337)	1174 (807)	417 (256)	10661 (4400)	9284 (3353)	868 (584)	385 (235)	10537 (4172)
Daar de aanwezige sterkte bedroeg	33276 (11112)	5096 (3147)	2785 (1632)	41157 (15891)	34398 (11216)	5027 (3123)	2810 (1622)	42235 (15961)
Bleven alzoo beschikbaar	24206 (7775)	3922 (2340)	2368 (1376)	30496 (11491)	25114 (7863)	4159 (2539)	2425 (1387)	31698 (11789)
„Tegenwoordige" formatie	29406 (10331)	4744 (2854)	3085 (1988)	37235 (15173)	28846 (10051)	4641 (2796)	3321 (2068)	36808 (14915)

a) Ongerekend de in de hospitalen opgenomen recruten, in het staatje onder „Recruten" geteld, op ult. 1897 ten getale van 334 (142 Europeanen, 26 Amboineezen en 166 andere inlanders) en op ult. 1898 ten getale van 368 (160 Europeanen, 40 Amboineezen en 168 andere inlanders).

b) De tusschen ( ) geplaatste cijfers duiden aan hoeveel Europeanen en Afrikanen onder de daarnevens uitgetrokken getallen begrepen zijn.

c) In deze tabel zijn ook die geëvacueerden gerekend, welke *niet* in ziekeninrichtingen werden verpleegd, zoomede die enkele militairen, die wegens ziekte met binnenlandsch verlof waren. Vandaar dat onder het totaal van 3070 op ult. 1897 begrepen zijn 951 geëvacueerden en verlofgangers wegens ziekte (460 Europeanen, 122 Amboineezen en 369 andere inlanders) en onder het totaal van 3195 op ult. 1898 677 geëvacueerden en verlofgangers wegens ziekte (404 Europeanen, 15 Amboineezen en 258 andere inlanders).

d) Namelijk de zoodanigen, die door eene geneeskundige commissie enkel voor benting-, bureau- en hospitaaldienst geschikt zijn verklaard.

e) Hier worden aangeduid die andere categorieën van militairen, voornamelijk reconvalescenten van berriberri, die, hoewel niet bij hoofdelijk geneeskundig onderzoek als niet-valide verklaard, toch niet in aanmerking mochten komen om te velde te worden gezonden.

f) Men heeft hierbij op het oog: de gedetacheerden bij- en de leerlingen van de kaderscholen; de militairen die, in afwachting van ontslag, naar elders zijn vertrokken (waaronder te verstaan de op paspoort of gagement wachtende militairen, voor zooveel zij na hun ontslag in Indië wenschen te blijven); zij die tijdelijk ter beschikking gesteld zijn van andere autoriteiten, zonder voor memorie te worden gevoerd; krijgsraad-arrestanten en door den rechter veroordeelde militairen, die hunne straf in eenig provoosthuis ondergaan, en eindelijk vermisten, voor zoover zij nog niet uit de sterkte zijn afgevoerd.

b. **Specificatie alleen voor de infanterie.**

ONDEROFFICIEREN EN MINDEREN.	Ult. 1897. Veldbataljons (Nos. 1 t/m 18) en reservebataljons (Nos. 1 en 2). *g*)	Depôtbataljons (Nos. 1 t/m 4) en recrutenbataljon.	Garnizoensinfanterie, subsistentenkaders en strafdetachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.	Ult. 1898. Veldbataljons (Nos. 1 t/m 18) en reservebataljons (Nos. 1 en 2). *g*)	Depôtbataljons (Nos. 1 t/m 4) en recrutenbataljon.	Garnizoensinfanterie, subsistentenkaders en strafdetachement.	Op reis ter bereiking van hunne bestemming.	Te zamen aan infanterie.
Formatie („tegenwoordige") *h*). . . .	15473	4109	9824	. . . .	29406	15268	4089	9489	. . . .	28846
Sterkte.	16309	5361	11069	537	33276	16822	5279	11650	647	34398
Af: de tijdelijk niet beschikbaren, als:										
zieken en geëvacueerden	1291	179	999	. . . .	2469	1518	147	995	. . . .	2660
ongeschikten voor den velddienst . .	„	23	152	. . . .	175	15	31	232	. . . .	278
anderen, die voorloopig mede niet te velde kunnen trekken.	626	369	1276	. . . .	2271	734	415	1032	. . . .	2181
recruten.	39	2915	„	. . . .	2954	„	2985	„	. . . .	2985
om andere redenen tijdelijk niet beschikbaar	451	501	249	. . . .	1201	371	476	333	. . . .	1180
	2407	3987	2676		9070	2638	4054	2592		9284
Alzoo beschikbaar. . . .	13902	1374	8393			14184	1225	9058		
	23669			537	24206	24467			647	25114
Naar den landaard bestond het voor werkelijken dienst geschikte en beschikbare gedeelte uit:										
Europeanen	4890	400	2211	233	7734	4410	392	2587	433	7822
Afrikanen	37	4	„	„	41	38	3	„	„	41
Amboineezen.	2196	220	4	81	2501	2326	80	5	75	2486
Andere inlanders	6779	750	6178	223	13930	7410	750	6466	139	14765
Te zamen als boven . . .	13902	1374	8393	537	24206	14184	1225	9058	647	25114

g) Van de uit Nederland uitgezonden onderofficieren en minderen der Koloniale Reserve is als tijdelijke legeruitbreiding enkel beschouwd eene bijeengehouden compagnie (193 man), waarmede dus de „tegenwoordige" formatie van het Europeesche gedeelte der veldbataljons zoowel op ult. 1897 als op ult. 1898 is verhoogd.

h) Welk aandeel het Europeesch, het Amboineesch en het overig inlandsch element in de hier uitgetrokken totalen heeft, blijkt uit den uitvoerigen formatie- en sterktestaat, afgedrukt als tabel **2** dezer bijlage.

8. Verkort overzicht — alleen voor de infanterie — van het aantal der tijdelijk niet-beschikbare militairen beneden den rang van officier op ult. 1897 en ult. 1898.

Tijdelijk niet-beschikbare militairen der infanterie beneden den rang van officier.	Ult. 1897. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Ult. 1898. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.
Recruten	735	232	1987	2954	719	542	1724	2985
Verpleegden in de ziekeninrichtingen en kwartierzieken.	869	260	595	1724	980	312	876	2168
Geëvacueerden	313	117	326	756	270	9	213	492
Leerlingen der kaderscholen	257	28	306	591	270	37	256	563
Krijgsraad-arrestanten	43	3	35	81	37	1	28	66
In afwachting van ontslag naar elders vertrokkenen . .	28	39	154	221	38	52	154	244
Om andere redenen niet-beschikbaren *a*)	228	45	199	472	207	61	317	585
Kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken . .	864	258	1149	2271	832	472	877	2181
Te zamen. . . .	3337	982	4751	9070	3353	1486	4445	9284

a) Namelijk vermisten die nog niet uit de sterkte afgevoerd waren, voor den velddienst ongeschikten, zoomede militairen tijdelijk ter beschikking van andere autoriteiten.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

9. Overzicht van de sterkte aan infanterie, na aftrek van de tijdelijk niet-beschikbaren.

ONDERDEELEN DER INFANTERIE.	Sterkte aan infanterie, na aftrek van de tijdelijk niet-beschikbaren, op:				
	ult. Dec. 1896.	ult. Juni. 1897.	ult. Dec. 1897.	ult. Juni 1898.	ult. Dec. 1898.
1°. Veld- en reservebataljons.					
Europeanen en Afrikanen	4 974	4 155	4 927	4 983	4 448
Amboineezen	1 751	2 233	2 196	2 272	2 326
Andere inlanders	6 044	6 331	6 779	6 933	7 410
Totalen	12 769	12 719	13 902	14 188	14 184
2°. Depôt- en recrutenbataljons.					
Europeanen en Afrikanen	979	600	404	350	395
Amboineezen	262	185	220	118	80
Andere inlanders	854	671	750	662	750
Totalen	2 095	1 456	1 374	1 130	1 225
3°. Garnizoens-infanterie en overige infanterie-afdeelingen.					
Europeanen en Afrikanen	2 552	2 206	2 211	2 602	2 587
Amboineezen	5	4	4	4	5
Andere inlanders	6 544	5 773	6 178	6 689	6 466
Totalen	9 101	7 983	8 393	9 295	9 058
4°. Op reis ter bereiking van hunne bestemming.					
Europeanen en Afrikanen	559	444	233	340	433
Amboineezen	196	17-	81	185	75
Andere inlanders	576	426	223	193	139
Totalen	1 331	1 042	537	718	647
Totalen der voor werkelijken dienst beschikbaren bij de infanterie. *a)*					
Europeanen en Afrikanen	9 064	7 405	7 775	8 275	7 863
Amboineezen	2 214	2 594	2 501	2 579	2 486
Andere inlanders	14 018	13 201	13 930	14 477	14 765
Totalen-generaal (ongerekend de officieren)	25 296	23 200	24 206	25 331	25 114

a) De opgaven van 1896 moeten als te hoog worden aangemerkt, omdat over dat jaar en vroeger als „ongeschikt voor den velddienst" alleen gerekend werden de zoodanigen, die door eene geneeskundige commissie verklaard waren slechts geschikt te zijn voor benting-, bureau- of hospitaaldienst, doch niet die andere categorieën van militairen, als: reconvalescenten van beriberi, enz., die, hoewel niet door eene geneeskundige commissie gesignaleerd als voren, toch niet als genoeg valide moesten worden aangemerkt om te velde te worden gezonden. Deze laatsten werden nochtans in de opgaven over de jaren, aan 1897 voorafgegaan, onder de „beschikbaren" gerekend, omdat hun aantal niet met juistheid bekend was. In de statistiek over 1897 is hun aantal voor het eerst afzonderlijk opgegeven (zie noot *e* onder tabel 7 hiervóór.)

10. Verantwoording van de verliezen en winsten aan officieren, onderofficieren

a. Officieren (ook die uit Nederland gedetacheerd, doch zonder de onderluitenants — in 189

JAREN.	Aanwezige STERKTE der *in de formatie tellende* officieren op 1 Januari (allen Europeanen of met dezen gelijkgestelden). *a)*	VERLIEZEN. Voorgoed ontvallen. Overleden (daaronder ook de gesneuvelden). *b)*	Gepensionneerd.	Eervol ontslagen zonder pensioen. *c)*	Niet-eervol ontslagen of veroordeeld.	Opheffing van detacheering van tijdelijk in Indië dienende officieren van het leger hier te lande.	Tijdelijk ontvallen. Met buitenlandsch verlof vertrokken.	Gedetacheerd geworden bij het leger hier te lande.	Op non-activiteit gesteld, voor memorie gebracht of tijdelijk toegevoegd aan autoriteiten buiten het leger.	Totalen.	WI Nieuw benoemd. Speciaal opgeleid: bij de Koninklijke Militaire Academie.	bij andere inrichtingen hier te lande (geneeskundigen en pharmaceuten).	Verkregen uit de korpsen van het leger hier te lande.	Verkregen in Indië zelf (meerendeels afkomstig van de Militaire school te Meester-Cornelis).	Overgeplaatst van het leger hier te lande.	Civiele personen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1894	1331 (39)	30	54	4	„	9	133	7	20	257	53	23	26	16	5	„
1895	1360 (66)	13	54	1	1	14	129	9	28	249	21	16	18	31	2	„
1896	1339 (67)	22	56	4	„	10	87	10	40	229	40	11	23	6	„	„
1897	1391 (94)	23	59	5	1	5	123	10	24	250	21	9	28	7	„	„
1898	1330 (98)	14	54	*g)* 5	4	25	89	10	22	223	*h)* 18	*h)* 16	*h)* 17	*h)* 4	*h)* 11	*i)* 5

b. Onderofficieren

JAREN.	ALGEMEEN OVERZICHT. Landaarden.	Effectieve sterkte op 1 Januari.	*Af*: verliezen gedurende het opgegeven jaar.	*Bij*: winsten gedurende het opgegeven jaar.	Effectieve sterkte op 31 December.	*Af*: de *niet* in de formatie tellende categorieën van militairen. *k)*	Derhalve wordt de sterkte der *in de formatie tellende* onderofficieren en minderen op 31 December.	Specificatie der: Overleden (hieronder ook de gesneuvelden). *l)* Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen. *o)*	Andere inlanders.	Gepasporteerd. Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Gegageerd. Europeanen *m)* en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Tot officier bevorderd (alleen Europeanen).
1894	Europeanen	14096	2083	4010	16023	211	15812	337	89	443	576	47	1185	760	42	471	15
	Afrikanen	57	4	3	56	1	55										
	Amboineezen	2484	197	310	2597	4	2593										
	Andere inl.	16964	2336	3642	18252	107	18145										
		33583	4620	7965	36928	323	36605	859			1808			1273			15
1895	Europeanen	16023	2087	2594	16530	191	16339										
	Afrikanen	56	3	4	57	1	56	285	59	457	541	43	955	764	69	466	31
	Amboineezen	2597	188	379	2788	11	2777										
	Andere inl.	18252	2168	3440	19524	103	19421										
		36928	4446	6417	38899	306	38593	801			1539			1299			31
1896	Europeanen	16530	2905	2649	16274	208	16066										
	Afrikanen	57	3	1	55	„	55	432	72	378	556	41	1215	755	64	488	6
	Amboineezen	2788	189	1077	3676	14	3662										
	Andere inl.	19524	2394	3368	20498	86	20412										
		38899	5491	7095	40503	308	40195	882			1812			1307			6
1897	Europeanen	16274	2587	2305	15992	153	15839										
	Afrikanen	55	5	2	52	„	52	411	79	337	409	47	920	750	85	517	5
	Amboineezen	3676	221	485	3940	6	3934										
	Andere inl.	20498	2059	3005	21444	112	21332										
		40503	4872	5797	41428	271	41157	827			1376			1352			5
1898	Europeanen	15992	2234	2343	16101	190	15911										
	Afrikanen	52	3	1	50	„	50	220	67	208	324	30	537	737	60	490	4
	Amboineezen	3940	167	670	4443	9	4434										
	Andere inl.	21444	1594	2081	21931	91	21840										
		41428	3998	5095	42525	290	42235	495			891			1287			4

h) Onder de in 1898 als nieuw verkregen in de sterkte gebrachte officieren behoorden er van de 18, vermeld in kolom 12, 8 tot de infanterie, 1 tot de cavalerie, 5 tot de artillerie en 4 tot de genie; bestonden de 16, vermeld in kolom 13, uit 14 officieren van gezondheid en 2 apothekers; behoorden er van de 17, in kolom 14 bedoeld, 15 tot de infanterie en 2 tot de militaire administratie; terwijl de 4 anderen (kolom 15) bestonden uit 1 van de artillerie en 3 van de militaire administratie. De in kolom 16 bedoelden behoorden allen tot de infanterie.

i) Officieren van gezondheid (vreemdelingen), die slechts tijdelijk (voor 5 jaren) zijn benoemd.

k) Namelijk de gedetineerden, de gestraften bij het strafdetachement en de militairen, die bij de subsistentenkaders op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtten. (De „voor memorie" gevoerd wordende militairen blijven hier buiten aanmerking, omdat zij, in die positie verkeerende, tijdelijk uit de sterkte zijn afgevoerd.)

l) Het aantal der gesneuvelde onderofficieren en minderen bedroeg in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 179, 3, 75, 59 en 19 (respectievelijk 106, 1, 39, 29 en 5 Europeanen, 35, 0, 10, 14 en 8 Amboineezen, zoomede 38, 2, 26, 16 en 6 andere inlanders. Als overleden aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden, vindt men over gemelde jaren vermeld achtereenvolgens 55, 7, 76, 31 en 17 militairen beneden den rang van officier (respectievelijk 28, 3, 53, 22 en 8 Europeanen, 9, 2, 5, 3 en 6 Amboineezen en 18, 2, 18, 6 en 3 andere inlanders).

m) Onder deze rubriek worden gerekend: vermisten; met een briefje van ontslag verwijderden; militairen, die bij de lijfwacht-dragonders of bij de gouvernementsmarine overgingen; zij, die om andere redenen, zonder toekenning van paspoort of gagement, van hunne dienstverbintenis ontheven werden; uit Nederland gedetacheerde militairen die derwaarts terugkeerden en eindelijk adjudant-onderofficieren, die aangewezen werden om dienst te doen als officier (in 1896, 1897 en 1898 ook tot onderluitenant bevorderde onderofficieren).

n minderen tegenover de sterkte, over de jaren 1894 t/m 1898.

oor 't eerst aangesteld — en zonder de adjudant-onderofficieren dienstdoend officier).

STEN. In activiteit hersteld en van „voor memorie" terug.	Van buitenlandsch verlof teruggekeerd.	Terug van detacheering bij het leger hier te lande.	In dienst gesteld als gedetacheerd van het leger hier te lande.	Totalen.	Voor- of nadeelig verschil tusschen winsten en verliezen.	Derhalve was bij het einde van het jaar de STERKTE der *in de formatie tellende* officieren geklommen of gedaald tot:	Bovendien behoorde op ult. December tot het leger, maar telde *niet* in de sterkte, het navolgend aantal officieren. *d*) Met verlof buiten Nederlandsch-Indië.	Op non-activiteit of „voor memorie".	Gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande. *e*)	Te zamen.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
27	85	12	39	286	+ 29	1360 (66)	224	10	62	296
26	85	12	17	228	— 21	1339 (67)	234	13	65	312
33	105	24	39	281	+ 52	1391 (94)	195	17	52	264
30	76	6	12	189	— 61	1330 (98)	221	11	60	292
16	95	13	28	223	„	1330 (95)	185	17	60	262

AANMERKINGEN.

a) De cijfers in de kolommen 2 en 24 tusschen ( ) geplaatst, wijzen aan hoevele tot het Nederlandsche leger behoorende officieren (als gedetacheerd in Indië) in de opgegeven sterkte van het Indische officierskorps begrepen waren.

b) In de behandelde vijf jaren sneuvelden 25 officieren (16 in 1894, 4 in 1896 en 5 in 1897) en overleden er 11 (5 in 1894, 3 in 1896, 2 in 1897 en 1 in 1898) aan de gevolgen van voor den vijand bekomen wonden.

c) Onder deze rubriek telde men (in 1894) 1 officier van gezondheid (vreemdeling), die slechts tijdelijk (voor 5 jaren) was benoemd.

d) Eene specificatie, naar gelang van de wapens of diensten, waartoe de *niet* in de sterkte tellende officieren behoorden, vindt men op blz. 5 dezer bijlage.

e) Hieronder ook de officieren, die de lessen bij de hoogere krijgsschool volgden. Van de tijdelijk bij het leger hier te lande dienende Indische officieren vervingen er bij het einde van elk der jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 14, 9, 3 en 2 de plaatsen van in Indië gedetacheerde officieren van het Nederlandsche leger.

f) Het aantal in kolom 3 begrepen van het Nederlandsche leger gedetacheerde officieren, die in Indië overleden of sneuvelden, beliep: in 1894 3, in 1895 ?, in 1896 mede 2, in 1897 3 en in 1898 5.

g) Hieronder 1 officier gedetacheerd van het Nederlandsche leger.

en minderen.

VERLIEZEN. Gevonnisd. Europeanen *m*) en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Afgevoerd als „voor memorie" gebracht. Europeanen *m*) en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Gedeserteerd of om andere dan in de voorgaande kolommen opgegeven redenen afgevoerd. *m*) Europeanen *m*) en Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totalen. Europeanen en Afrikanen. *p*)	Amboineezen.	Andere inlanders.
6	1	13	34	„	1	359	18	233	2087	197	2336
20			35			610			4620		
2	„	18	29	„	6	438	17	266	2090	188	2168
20			35			721			4446		
9	„	24	40	2	4	1110	10	285	2908	189	2394
33			46			1405			5491		
13	„	15	13	3	4	991	7	266	2592	221	2059
28			20			1264			4872		
3	1	10	24	2	3	925	7	346	2237	167	1594
14			29			1278			3998		

Specificatie der WINSTEN.

Aangekomen suppletietroepen uit Nederland. (Zie noot *x*.) Nederlanders.	Vreemdelingen. *r*)	Te zamen.	Werving in Indië. *q*) Europeanen en Afrikanen. *s*)	Amboineezen, Menadoneezen en Alfoeren. *t*)	Javanen (waaronder Soendaneezen). *u*)	Madureezen.	Boegineezen.	Maleiers.	Te zamen.	Als terug van desertie, als niet meer „voor memorie" gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen. Europeanen en Afrikanen. *v*)	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Totalen. Europeanen en Afrikanen. *w*)	Amboineezen.	Andere inlanders.
3283	501	*x*) 3784	187 (43)	305 (1)	3445 (38)	20	44	48 (1)	4049 (83)	42	5	85	132	4013	310	3642
														7965		
1756	528	*x*) 2284	256 (61)	373 (2)	1301 (38)	59 (8)	46 (1)	125	3960 (110)	58	6	109	173	2598	379	3440
														6417		
1931	400	*x*) 2331	245 (43)	1072 (2)	3155 (30)	79	7	8	4566 (75)	74	5	119	198	2650	1077	3368
														7095		
1629	381	*x*) 2010	210 (23)	478 (3)	2779 (49)	84 (4)	12	23	3586 (79)	87	7	107	201	2307	485	3005
														5797		
1676	451	*x*) 2127	170 (26)	665 (1)	1900 (36)	37 (3)	21	23	2816 (66)	47	5	100	152	2344	670	2081
														5095		

n) Zie noot *p*.

o) Hier en in de verdere kolommen van dit overzicht worden onder Amboineezen ook verstaan Menadoneezen en Alfoeren.

p) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn begrepen achtereenvolgens 4, 3, 3, 5 en 3 Afrikanen. Van hen overleden er 1 in 1894 en 2 in 1896; werden gepasporteerd 1 in elk der jaren 1894 en 1895 en 2 in elk der jaren 1897 en 1898; verlieten het leger met gagement in 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 2, 1, 1, 3 en 1 en werd in 1895 1 om andere dan de genoemde redenen uit de sterkte afgevoerd.

q) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal aan van hen, die reeds vroeger gediend hebben; dit aantal is in het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

r) De uit Nederland gezonden troepen bestonden dus in de opgegeven jaren achtereenvolgens voor p. m. 15.3, 23.1, 17.2, 18.9 en 21.2 pct. uit vreemdelingen.

s) Onder de in deze kolom opgegeven getallen zijn aan Afrikanen begrepe achtereenvolgens 3, 4, 1, 2 en 1 man. Geen hunner had reeds vroeger gediend

t) De in deze kolom voorkomende getallen zijn voor elk der opgegeven jaren aldus te specificeeren: Amboineezen achtereenvolgens 127, 232, 571, 223 en 226; Menadoneezen 172, 110, 484, 255 en 439; en — alleen in de jaren 1894, 1895 en 1896 — achtereenvolgens 6, 31 en 17 Alfoeren (niet-Christenen).

u) Het in de opgegeven cijfers begrepen aantal Soendaneezen beliep achtereenvolgens 119, 197, 351, 345 en 244.

v) Onder deze rubriek waren in de opgegeven jaren geen Afrikanen begrepen.

w) Zie de noten *s* en *v*.

x) Onder de in 1894 t/m 1898 uit Nederland aangekomen troepen bevonden zich respectievelijk 503, 218, 467, 449 en 368 man van de Koloniale Reserve.

11. Verkort vijfjarig overzicht van de winsten en verliezen aan militairen beneden den rang van officier, afzonderlijk voor Europeanen en met hen gelijkgestelden en voor Amboineezen en andere inlanders.

JAREN.	Winsten.			Verliezen.			Meer of minder aan winsten dan aan verliezen.			*Aanmerkingen.*
	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en andere inlanders.	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en andere inlanders.	Totaal.	Europeanen (hieronder ook enkele Afrikanen).	Amboineezen en andere inlanders.	Totaal.	
1894	4013	3952	7965	2087	2533	4620	+ 1926	+ 1419	+ 3345	*a*) In de jaren 1894 t/m 1898 zijn achtereenvolgens 503, 218, 467, 449 en 368 man van de Koloniale Reserve in Indië aangekomen.
1895	2598	3819	6417	2090	2356	4446	+ 508	+ 1463	+ 1971	
1896 . . . . *a*)	2650	4445	7095	2908	2583	5491	— 258	+ 1862	+ 1604	
1897	2307	3490	5797	2592	2280	4872	— 285	+ 1210	+ 925	
1898	2344	2751	5095	2237	1761	3998	+ 107	+ 990	+ 1097	

12. Overzicht van de werving hier te lande.

a. Koloniaal Werfdepôt te Harderwijk.

MAANDEN.	NEDERLANDERS				VREEMDELINGEN.	Totaal.
	overgenomen van het leger hier te lande, als voor goed overgegaan.	overgenomen van het leger hier te lande, als gedetacheerd.	buiten het leger geworven.	Te zamen.		
1897.						
Januari	15	22	26	63	24	87
Februari	10	45 *a*) (5)	32	87	28	115
Maart	18	48	35	101	37	138
April	20	88 (4)	51	159	22	181
Mei	25	66 (1)	44	135	26	161
Juni	22	78 (3)	48	148	28	176
	110	*b*) 347 (13)				
	457		236	693	165	858
Juli	10	66 (3)	49	125	30	155
Augustus . . .	14	70 (3)	40	124	20	144
September . . .	9	67 (3)	45	121	35	156
October . . .	30	82 (1)	39	151	32	183
November . . .	19	73 (5)	62	154	37	191
December . . .	9	60 (1)	44	113	34	147
	91	*c*) 418 (16)				
	509		279	788	188	976
Totalen over 1897.	201	765 (29)				
	966		515	1481	353	1834
1898.						
Januari	11	48 (3)	39	98	31	129
Februari	14	41	47	102	40	142
Maart	15	57 (2)	33	105	34	139
April	16	65 (2)	38	119	46	165
Mei	21	92 (6)	38	151	42	193
Juni	18	82 (1)	42	142	35	177
	95	*d*) 385 (14)				
	480		237	717	228	945
Juli	9	63	30	102	29	131
Augustus . . .	12	49 (9)	40	101	22	123
September . . .	8	45	41	94	35	129
October . . .	10	58 (3)	50	118	24	142
November . . .	10	43 (4)	55	108	39	147
December . . .	13	42	68	123	35	158
	62	*e*) 300 (16)				
	362		284	646	184	830
Totalen over 1898.	157	685 (30)				
	842		521	1363	412	1775

MAANDEN.	NEDERLANDERS				VREEMDELINGEN.	Totaal.
	overgenomen van het leger hier te lande, als voor goed overgegaan.	overgenomen van het leger hier te lande, als gedetacheerd.	buiten het leger geworven.	Te zamen.		
1899.						
Jannari	9	32	49	90	20	110
Februari	8	29 (2)	65	102	40	142
Maart	3	44	45	92	29	121
April	9	37	42	88	26	114
Mei	10	38 (3)	43	91	24	115
Juni	10	*f*) „	43	53	27	80
	49	*g*) 180 (5)	287	516	166	682

b. Koloniale Reserve te Nijmegen.

MAANDEN.	1897.	1898.	1899.
Januari	22	10	15
Februari	13	17	10
Maart	45	9	15
April	34	10	11
Mei	27	20	15
Juni	28	20	14
1ste halfjaar . . .	169	86	80
Juli	21	15	
Augustus	26	13	
September	18	8	
October	12	15	
November	20	13	
December	19	10	
2de halfjaar . . .	116	74	
Totalen	285	160	

a) De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal gedetacheerde onderofficieren aan; hun aantal is in het daarneven vermeld totaal der gedetacheerden begrepen.
b) Van de in 't eerste halfjaar 1897 als gedetacheerd aangenomen miliciens waren er 178 in werkelijken dienst en 156 met groot verlof.
c) Als voren, wat het tweede halfjaar 1897 betreft, 187 en 215.
d) Als voren, wat het eerste halfjaar 1898 betreft, 226 en 145.
e) Als voren, wat het tweede halfjaar 1898 betreft, 113 en 171.
f) In verband met de geringere behoefte aan suppletietroepen, gevolg van de geleidelijke insmelting van het overcompleet in Indië, is bij Koninklijk besluit dd. 27 Mei 1899 n°. 74 de gelegenheid tot detacheering zoo van onderofficieren als van militieplichtigen van het Nederlandsche bij het Indische leger tijdelijk gestaakt.
g) Van de in het eerste halfjaar 1899 als gedetacheerd aangenomen miliciens waren er 47 in werkelijken dienst en 128 met groot verlof.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

13. Uitkomsten over het tijdvak 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 der verpleging bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale Reserve te Zutphen.

	A. Militairen verbonden om te dienen zoowel in als buiten Europa, *niet* afkomstig van de Koloniale Reserve en teruggekeerd uit Indië wegens:		B. Militairen afkomstig van de Koloniale Reserve, reeds vroeger verpleegd bij de reconvalescenten-afdeeling en teruggekeerd uit Indië wegens:		hier te lande nog alleen gediend hebbende bij het valide gedeelte van het korps en teruggekeerd uit Indië wegens:		C. Militairen als reconvalescent aangenomen terwijl zij als gegageerden tot de burgermaatschappij waren teruggekeerd.	Totaal.
	tijdelijke ongeschiktheid	voortdurende ongeschiktheid.	tijdelijke ongeschiktheid.	voortdurende ongeschiktheid.	tijdelijke ongeschiktheid.	voortdurende ongeschiktheid.		
Op 1 Juli 1898 waren bij de reconvalescenten-afdeeling aanwezig	375		12		72		8	467
Van 1 Juli tot 31 December 1898 bijgekomen.	122	"	15	4	5	4	12	162
Te zamen	497		31		81		20	629
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	"	"	4	"	"	"	1	5
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten.	27	"	4	2	11	4	2	50
gedeserteerd	23	"	"	"	2	"	1	26
gepasporteerd wegens diensteindiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd.	11	"	2	1	6	1	3	24
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt.	83	"	1	"	13	"	4	101
Te zamen	144		14		37		11	206
Blijft op 1 Januari 1899.	353		17		44		9	423
Van 1 Januari tot 30 Juni 1899 bijgekomen.	151	"	17	1	54	"	5	228
Te zamen	504		35		98		14	651
Waarvan in laatstgenoemd tijdvak zijn:								
overleden	8	"	"	"	"	"	"	8
in het genot gesteld van voortdurend gagement, wegens nader gebleken voortdurende ongeschiktheid voor alle militaire diensten.	54	"	3	"	8	"	3	68
gedeserteerd	22	"	"	"	1	"	1	24
gepasporteerd wegens diensteindiging, met een briefje van ontslag verwijderd of om andere redenen afgevoerd.	13	"	2	"	3	"	"	18
weder overgegaan bij het valide gedeelte of bij het Koloniaal Werfdepôt	57	"	4	"	24	"	2	87
Te zamen	154		9		36		6	205
Som	350		26		62		8	446
Van de in kolom 2 vermelden hebben ingevolge Koninklijk besluit van 19 Januari 1895 n° 38 eene verbintenis aangegaan bij de Koloniale Reserve	42		"		42		"	"
Dus op 1 Juli 1899 aanwezig	308		26		104		8	446

14. Statistiek der reëngagementen over de jaren 1894 t/m 1898.

a. Algemeen overzicht.

JAREN.	Europeanen en Afrikanen.				Amboineezen en andere inlanders.				Totalen.			
	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken. a)	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd.	gepasporteerd.	Te zamen als voren.	Aantal wier verbintenis kwam te verstrijken.	Van de in de voorgaande kolom bedoelden werden: tot een reëngagement toegelaten.	gegageerd	gepasporteerd.	Te zamen als voren.
		b) Pct.					b) Pct.					b) Pct.			
1894	2534	1815 = 71.6	500	219	2534	3361	3177 = 94.5	67	117	3361	5895	4992 = 84.7	567	336	5895
1895	2242	1510 = 67.4	539	193	2242	3693	3494 = 94.6	57	142	3693	5935	5004 = 84.3	596	335	5935
1896	2320	1538 = 66.3	543	239	2320	3714	3575 = 96.2	48	91	3714	6034	5113 = 84.7	591	330	6034
1897	2367	1595 = 67.3	507	265	2367	3691	3540 = 95.9	42	109	3691	6058	5135 = 84 7	549	374	6058
1898	2562	1745 = 68.1	562	255	2562	3216	3075 = 95.6	58	83	3216	5778	4820 = 83 4	620	338	5778

b. Splitsing der reëngagementen naar gelang van hun duur. c)

JAREN.	Voor ½ jaar.			Voor 1 jaar.			Voor 2 jaren.			Voor 3 jaren.			Voor 4 jaren.			Voor 6 jaren.			Totalen.		
	Europeanen en Afrikanen.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz.	Amb. en andere inl.	Te zamen.	Europeanen, enz. d)	Amb. en andere inl.	Te zamen.
1894	8	"	8	261	461	722	776	1478	2254	"	"	"	198	263	461	572	975	1547	1815	3177	4992
1895	12	"	12	244	508	752	699	1732	2431	e) 1	"	1	201	334	535	353	920	1273	1510	3494	5004
1896	"	"	"	195	403	598	723	1641	2364	e) 3	"	3	205	385	590	412	1146	1558	1538	3575	5113
1897	1	"	1	178	445	623	711	1780	2491	e) 1	"	1	248	399	647	456	916	1372	1595	3540	5135
1898	2	"	2	220	371	591	666	1504	2170	e) 2	"	2	268	425	693	587	775	1362	1745	3075	4820

a) Hieronder achtereenvolgens 10, 5, 13, 12 en 13 Afrikanen, die bijna allen bleven doordienen. Slechts was dit niet het geval met 1 in 1894 en 1 in 1898, die beiden aanspraak op gagement deden gelden, en met 1 in 1895 en 2 in 1898, die het leger met paspoort verlieten.

b) Verhouding tot het aantal, in de vorige kolom vermeld.

c) Zie nopens het bedrag der premiën bij reëngagement Indisch Staatsblad 1897 n°. 139.

d) In de jaren 1894, 1895, 1896, 1897 en 1898 reëngageerden zich: voor 2 jaren respectievelijk 3, 3, 7, 2 en 2 Afrikanen, en voor 6 jaren respectievelijk 6, 1, 3, 4 en 5. Bovendien in de jaren 1896, 1897 en 1898 nog 12 voor andere termijnen, namelijk in 1896 3 voor 4 jaren, in 1897 4 voor 1 jaar en 2 voor 4 jaren, en in 1898 2 voor 1 jaar en 1 voor 4 jaren.

e) Van de Koloniale Reserve.

15. Overzicht betreffende het bij het einde der jaren 1897 en 1898 bestaande overcompleet of incompleet aan kader (onderofficieren en korporaals), voor zooveel betreft de infanterie, cavalerie, artillerie en genie.

a. Algemeen overzicht.

WAPENS EN LANDAARDEN.	ONDEROFFICIEREN.								KORPORAALS.							
	Tegenwoordige formatie op ult. 1897.	Sterkte op ult. 1897.	Gedurende 1898 uit de sterkte afgevoerd.	Gedurende 1898 in de sterkte gebracht	Tegenwoordige formatie op ult. 1898.	Sterkte op ult. 1898.	Overcompleet of incompleet op ult. 1897.	Overcompleet of incompleet op ult. 1898.	Tegenwoordige formatie op ult. 1897.	Sterkte op ult. 1897.	Gedurende 1898 uit de sterkte afgevoerd.	Gedurende 1898 in de sterkte gebracht	Tegenwoordige formatie op ult. 1898.	Sterkte op ult. 1898.	Overcompleet of incompleet op ult. 1897.	Overcompleet of incompleet op ult. 1898.
Infanterie. *a*)																
Europeanen . . .	1685	1549	407	423	1660	1565	— 123	— 82	877	1066	436	328	854	958	+ 190	+ 107
Afrikanen. . . .		13	1	1		13				1	"	2		3		
Amboineezen . .	110	146	16	29	134	159	+ 36	+ 25	142	198	48	38	175	188	+ 56	+ 13
Andere inlanders .	783	739	79	112	750	772	— 44	+ 22	977	859	158	250	933	951	— 118	+ 18
Cavalerie.																
Europeanen . . .	65	63	16	15	65	62	— 2	— 3	64	64	21	19	64	62	"	— 2
Inlanders (niet-Amboineezen). . .	14	14	1	1	14	14	"	"	35	35	2	2	35	35	"	"
Artillerie.																
Europeanen . . .	358	344	56	54	349	342	— 14	— 7	192	208	51	53	186	210	+ 16	+ 24
Inlanders (niet-Amboineezen). . .	45	43	6	5	43	42	— 2	— 1	61	69	9	7	58	67	+ 8	+ 9
Genie.																
Europeanen . . .	134	133	20	37	134	150	— 1	+ 16	85	85	31	30	85	84	"	— 1
Inlanders (niet-Amboineezen). . .	7	11	5	3	7	9	+ 4	+ 2	18	24	5	3	18	22	+ 6	+ 4

b. Specificatie der verliezen en winsten gedurende 1898.

Omschrijving der mutatiën.	ONDEROFFICIEREN.																		KORPORAALS.											
	Infanterie. *a*)					Cavalerie.			Artillerie.			Genie.			Infanterie. *a*)					Cavalerie.			Artillerie.			Genie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Verliezen.																												
Overleden	26	"	3	3	32	5	"	5	3	"	3	2	"	2	14	"	1	5	20	"	1	1	2	1	3	1	"	1
Gepasporteerd	48	"	"	8	56	2	"	2	6	"	6	3	1	4	15	"	2	4	21	1	"	1	"	"	"	3	1	4
Gegageerd	132	1	5	53	191	5	1	6	25	6	31	8	4	12	42	"	6	30	78	6	"	6	9	2	11	8	1	9
Bevorderd tot onderofficier .	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	250	"	23	109	382	9	1	10	33	5	38	13	3	16
Benoemd tot onderluitenant of tot adjudant-onderofficier dd. officier . . .	13	"	"	"	13	"	"	"	5	"	5	"	"	"	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Bevorderd tot officier. . .	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Voor memorie gebracht . .	8	"	"	"	8	2	"	2	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Gecomdemneerd	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Gedegradeerd of teruggesteld	15	"	"	2	17	"	"	"	3	"	3	2	"	2	37	"	1	3	41	2	"	2	1	"	1	2	"	2
Vermist	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Overgegaan bij andere wapens of diensten. . . .	64	"	8	13	85	1	"	1	4	"	4	1	"	1	34	"	14	6	54	"	"	"	"	1	1	2	"	2
Naar Nederl. teruggekeerd	101	"	"	"	101	1	"	1	9	"	9	3	"	3	44	"	"	"	44	3	"	3	6	"	6	2	"	2
Totalen . . .	407	1	16	79	503	16	1	17	56	6	62	20	5	25	436	"	48	158	642	21	2	23	51	9	60	31	5	36
Winsten.																												
Uit Nederland aangekomen.	101	"	"	"	101	5	"	5	21	"	21	23	"	23	49	"	"	"	49	3	"	3	10	"	10	3	"	3
Verkregen uit de korpsen .	250	"	23	109	382	9	1	10	33	5	38	13	3	16	271	2	33	247	553	16	2	18	40	7	47	27	3	30
In Indië geworven . . .	7	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Teruggesteld van dd. officier	5	"	"	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Terug van „voor memorie".	5	"	"	"	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"
Overgenomen van andere wapens of diensten. . .	55	1	6	3	65	1	"	1	"	"	"	"	"	"	8	"	5	3	16	"	"	"	2	"	2	"	"	"
Van vermist terug. . . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen . . .	423	1	29	112	565	15	1	16	54	5	59	37	3	40	328	2	38	250	618	19	2	21	53	7	60	30	3	33

a) Ongerekend het kader bij de militaire strafgevangenis tevens huis van detentie, bij het korps pupillen, bij het korps marechaussee en bij de militaire school.

16. Numerieke opgaven over 1897 en 1898 betreffende de opleiding tot den officiersrang en de studiën aan de Hoogere Krijgsschool.

a. Opleiding tot officier.

Wijze van opleiding.	Wapen of dienstvak, studiejaar, enz.	Aantal leerlingen op: ult. Dec. 1897.	Aantal leerlingen op: ult. Dec. 1898.	*AANTEEKENINGEN.*
	1°. In Nederland.			
Bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda.	Infanterie:			*a*) Van de tusschen haakjes geplaatste opgaaf heeft het eerst gestelde cijfer betrekking op hen, die het admissie-examen voor de Koninklijke Militaire Akademie *in Indië* aflegden; het tweede cijfer betreft hen, die *in Indië* aan het admissie-examen voor de Cadettenschool voldeden.
	1ste studiejaar.	40 (2 + 4) *a*)	43 (2 + 4) *a*)	
	2de „	30	43 (2 + 3)	
	3de „	17	26	
		87 (2 + 4)	112 (4 + 7)	*b*) De tusschen haakjes gestelde cijfers geven aan hoeveel leerlingen het admissie-examen *in Indië* hadden afgelegd.
	Cavalerie:			
	1ste studiejaar.	2	4	NB. In 1899 worden geplaatst: bij de Cadettenschool te Alkmaar 5 jongelieden die *in Indië* aan het admissie-examen hebben voldaan; bij de Koninklijke Militaire Academie te Breda 4 als voren.
	2de „	3	2	
	3de „	2	2	
		7	8	
	Artillerie:			
	1ste studiejaar.	10	11 (0 + 1)	
	2de „	11	10	
	3de „	10	10	
		31	31 (0 + 1)	
	Genie:			
	1ste studiejaar.	2	2	
	2de „	4	2	
	3de „	2	3	
		8	7	
		133 (2 + 4)	158 (4 + 8)	
Bij de Cadettenschool te Alkmaar.	1ste studiejaar.	35 (5) *b*)	36 (7) *b*)	
	2de „	38 (4)	31 (4)	
		73 (9)	67 (11)	
Bij den Hoofdcursus te Kampen.	Infanterie:			
	1ste studiejaar.	23 (6)	22 (6)	
	2de „	22 (6)	24 (6)	
		45 (12)	46 (12)	
	Militaire administratie:			
	1ste studiejaar.	5	7 (1)	
	2de „	2	5	
		7	12 (1)	
		52 (12)	58 (12)	
Bij 's Rijks Universiteit te Utrecht (onder toezicht van den hoogleeraar dr. H. Wefers Bettink).	Pharmaceuten, laatstelijk voldaan hebbende aan:			
	eindexamen hoogere burgerschool	1	„	
	het 1ste natuurkundig examen (art. 4 der wet van 25 Aug. 1878, Ned. Staatsblad n°. 222, nieuw afgekondigd Ned. Staatsblad 1893 n°. 168)	„	1	
	het aanvullingsexamen (art. 15 der wet als voren) . . .	1	1	
	het theoretisch apothekersexamen (art. 13 der wet als voren) of aan een daarmede gelijkgesteld examen . . .	5	4	
		7	6	

Wijze van opleiding.	Wapen of dienstvak, studiejaar, enz.	Aantal leerlingen op: ult. 1897.	Aantal leerlingen op: ult. 1898.	AANTEEKENINGEN.
	2°. In Nederlandsch-Indië.			
Militaire School te Meester-Cornelis.	Infanterie:			*c*) Verbeterde opgaaf.
	1ste studiejaar.	8 *c*)	8	NB. In 1899 worden bij den Hoofdcursus te Kampen geplaatst 6 leerlingen van de Militaire School te Meester-Cornelis, namelijk 5 voor de infanterie en 1 voor de militaire administratie.
	2de „	6	8	
		14 *c*)	16	
	Militaire administratie:			
	1ste studiejaar.	2	1	
	2de „	1	2	
		3	3	
		17 *c*)	19	

b. Opleiding aan de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage.

Studiejaren, wapens en dienstvakken.	Aantal leerlingen op: ult. 1897.	Aantal leerlingen op: ult. 1898.	AANTEEKENINGEN.
1°. Algemeene krijgskundige cursus.			
1ste studiejaar: Infanterie	6	5	*a*) Een officier der artillerie werd wegens ziekte in den loop van 1898 eervol ontheven van zijne detacheering bij de Hoogere Krijgsschool.
1ste studiejaar: Cavalerie	„	„	
1ste studiejaar: Artillerie	2	1	
1ste studiejaar: Genie	„	„	
	8	6	
2de studiejaar: Infanterie	7	6	
2de studiejaar: Cavalerie	1	„	
2de studiejaar: Artillerie	„	1 *a*)	
2de studiejaar: Genie	„	„	
	8	7	
3de studiejaar: Infanterie	6	7	
3de studiejaar: Cavalerie	„	1	
3de studiejaar: Artillerie	1	„	
3de studiejaar: Genie	„	„	
	7	8	
Totalen . . .	23	21	
2°. Intendance-cursus.			
1ste studiejaar	1	2	
2de „	1	1	
3de „	3	1	
Totalen	5	4	

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

17. Numerieke opgaven betreffende het in 1898 van de kader- en de korpsscholen in Nederlandsch-Indië gemaakt gebruik.

a. Kaderscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (4 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie. Veld- en bergartillerie (1 school).			Artillerie. Vesting-artillerie en artillerie der buitenbez. (1 school).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen
Aanwezig op ult. 1897:																	
onderofficieren	a) 7	"	"	"	a) 7	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	31	"	7	13	51	"	"	"	3	"	3	"	"	"	4	"	4
manschappen	61	"	31	89	181	1	"	1	6	2	8	7	2	9	9	"	9
Te zamen	99	"	38	102	239	1	"	1	9	2	11	7	2	9	13	"	13
In den loop van 1898 bijgekomen:																	
onderofficieren	b) 70	"	"	"	b) 70	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	195	"	25	132	352	4	4	8	15	3	18	14	3	17	10	7	17
manschappen	366	"	71	315	752	20	11	31	29	6	35	36	5	41	17	19	36
Te zamen	631	"	96	447	1174	24	15	39	44	9	53	50	8	58	27	26	53
In den loop van 1898 afgeschreven:																	
a. na afgelegd examen: onderofficieren	c) 58	"	"	"	c) 58	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	179	"	25	113	317	2	3	5	9	2	11	9	"	9	3	2	5
manschappen	310	"	81	233	624	15	6	21	11	3	14	14	4	18	5	6	11
Te zamen	547	"	106	346	999	17	9	26	20	5	25	23	4	27	8	8	16
b. om andere redenen: onderofficieren	d) 13	"	"	"	d) 13	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	20	"	23	43	2	"	2	6	1	7	2	1	3	1	4	5	
manschappen	72	"	"	71	143	5	4	9	19	3	22	24	2	26	6	5	11
Te zamen	105	"	"	94	199	7	4	11	25	4	29	26	3	29	7	9	16
Derhalve op ult. 1898 aanwezig:																	
onderofficieren	e) 6	"	"	"	e) 6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
korporaals	27	"	7	9	43	"	1	1	3	"	3	3	2	5	10	1	11
manschappen	45	"	21	100	166	1	1	2	5	2	7	5	1	6	15	8	23
Te zamen	78	"	28	109	215	1	2	3	8	2	10	8	3	11	25	9	34

a) 3 sergeant-majoors, 2 fouriers en 2 sergeanten.
b) 16 sergeant-majoors, 33 fouriers en 21 sergeanten.
c) 16 sergeant-majoors, 28 fouriers en 14 sergeanten.
d) 3 sergeant-majoors, 3 fouriers en 7 sergeanten.
e) 4 fouriers en 2 sergeanten.

b. Korpsscholen.

LEERLINGEN (gegradueerden en minderen).	Infanterie (31 scholen).					Cavalerie (1 school).			Artillerie (2 scholen).			Genie (1 school).		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders (niet-Amboineezen).	Te zamen.	Europeanen.	Inlanders. (niet-Amboineezen).	Te zamen.
Aanwezig op ult. 1897.														
onderofficieren en korporaals	22	"	1	23	46	3	"	3				12	6	18
manschappen	487	3	a) 122	a) 772	1384	8	7	15	38	12	50	17	29	46
Te zamen	509	3	123	795	1430	11	7	18	38	12	50	29	35	64
Aanwezig op ult. 1898.														
onderofficieren en korporaals	15	"	"	32	47	3	1	4	"	"	"	9	"	9
manschappen	514	2	a) 155	a) 865	1536	5	16	21	30	18	48	10	19	29
Te zamen	529	2	155	897	1583	8	17	25	30	18	48	19	19	38

a) Onder de Amboineesche en de andere inlandsche leerlingen der infanterie-korpsscholen telden ook zoons van tot die landaarden behoorende militairen. Dit was op ult. 1897 het geval ten aanzien van 98 en op ult. 1898 ten aanzien van 147 jongelingen.

18. Overzicht van de gedurende het tijdvak 1 Juli 1898 t/m 31 December 1898 aan militairen der landmacht, ter zake van voor den vijand bewezen diensten, toegekende eerbelooningen.

Ter zake of ter gelegenheid van krijgsverrichtingen in Atjeh werd gedurende bovengenoemd tijdvak aan militairen der landmacht het hiernevens vermelde aantal belooningen toegekend. *a*)		Militaire Willemsorde (Ridderkruizen 4de klasse).	Eere-sabel.	Medaille voor moed en trouw. — Bronzen.	Eervolle vermelding.
Officieren		1	1	"	*b*) 2
Militairen beneden dien rang	Europeanen	4	"	"	*c*) 18
	Amboineezen	*d*) 1	"	"	1
	Andere inlanders	1	"	2	"

a) Koninklijke besluiten van 1898 dd. 21 Juli n°. 42, 10 September n°. 25, 14 September n°. 24, 6 October n°. 74, 10 November n°s. 32 en 33 en 18 November n°. 26, zoomede Indisch besluit dd. 21 November 1898 n°. 7. De toekenningen betreffen voor het meerendeel krijgsverrichtingen gedurende het tijdvak van 1 September 1897 t/m 31 December 1897.

b) Hieronder 1 officier, behoorende tot het leger hier te lande, maar bij het Indische gedetacheerd.

c) Hieronder 1, die inmiddels overleden was.

d) Daar deze Amboineees inmiddels overleden was, werd zijn naam alsnog in de registers van de Kanselarij der Nederlandsche orden ingeschreven.

19. Opgaven omtrent het aantal onderofficieren en minderen, die om niet-eervolle redenen uit het leger of tijdelijk uit hun korps werden afgevoerd, over de jaren 1896 t/m 1898.

JAREN.	Aantal militairen beneden den rang van officier: die in den loop van het jaar, op grond van het tegen hen gewezen vonnis, uit het leger verwijderd werden.		die in den loop van het jaar met een briefje van ontslag werden weggezonden.		die op 31 Dec. gedetineerd waren, echter zonder van den militairen stand vervallen te zijn verklaard.		die op 31 Dec. als gestraften bij het strafdetachement waren geplaatst.		die in den loop van het jaar als vermist of als gedeserteerd uit de sterkte werden afgevoerd. *a*)		die zich op 31 Dec. als arrestanten in de provoosthuizen bevonden. *b*)		die op 31 Dec. in de 2de klasse van militaire discipline waren geplaatst.		die in den loop van het jaar werden gedegradeerd of teruggesteld.			
															Onderofficieren.		Korporaals.	
	Europeanen. *c*)	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Amb. en and. inl.	Europeanen.	Amb. en and. inl
1896	9	24	16	14	108	84	17	16	27	280	51	41	173	126	32	3	35	5
	33		30		192		33		307		92		299		35		40	
1897	13	15	4	9	107	95	21	23	22	264	45	34	211	127	*d*) 19	3	31	5
	28		13		202		44		286		79		338		22		36	
1898	3	11	8	5	107	79	21	21	30	346	44	31	155	129	20	2	*e*) 41	*e*) 3
	14		13		186		42		376		75		284		22		44	

a) Van de vroeger of later gedeserteerde of vermiste militairen werden in de sterkte teruggebracht, als vrijwillig of gedwongen teruggekeerd: in 1896 2 Europeanen en 118 inlanders (niet-Amboineezen), in 1897 respectievelijk 12 en 109 en in 1898 10 Europeanen, 3 Amboineezen en 95 andere inlanders.

Als van de bezetting in Atjeh gedeserteerd, zijn onder de in het staatje opgegeven getallen begrepen, over 1896 1 Europeesch fuselier, benevens 3 inlandsche (niet-Amboineesche) militairen (een hoornblazer en twee fuseliers) en over 1897 1 Amboineesch fuselier.

b) Meerendeels waren deze militairen in preventief arrest. Het cijfer der in de opgaven begrepen veroordeelden beliep achtereenvolgens 22, 18 en 12, namelijk in 1896 15 Europeanen en 7 inlanders (niet-Amboineezen), in 1897 respectievelijk 10 en 8 en in 1898 respectievelijk 8 en 4.

c) Onder de Europeanen is in dit overzicht eene enkele maal een Afrikaan begrepen.

d) Ongerekend 3 onderofficieren, die op eigen verzoek werden teruggesteld.

e) Ongerekend 1 korporaal, die op eigen verzoek werd teruggesteld.

20. Statistiek der in elk der jaren 1894 t/m 1898 geneeskundig behandelde militairen, gerangschikt naar de voornaamste ziektevormen. *a*)

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.
Malaria-ziekten.	1898	10541	6	8795	19342	9677	6	8200	17883	88	„	77	165	152	„	111	263
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	6784	10	4837	11631	5967	10	4431	10408	46	„	66	112	82	„	70	152
	1895	8888	8	5810	14706	8132	7	5410	13549	93	„	100	193	194	1	98	293
	1896	8921	7	5711	14639	8172	7	5241	13420	90	„	83	173	193	„	123	316
	1897	9615	8	7911	17534	8850	7	7358	16215	85	„	73	158	141	1	100	242
Aziatische cholera	1898	4	„	1	5	1	„	1	2	3	„	„	3	„	„	„	„
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„	„	„
	1895	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„
	1896	102	„	35	137	33	„	9	42	62	„	20	82	„	„	„	„
	1897	160	„	69	229	52	„	16	68	106	„	52	158	2	„	„	2
Tropische dysenterie	1898	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	8	„	5	13	3	„	„	3	3	„	2	5	„	„	„	„
	1895	27	„	17	44	20	„	15	35	6	„	2	8	1	„	„	1
	1896	1	„	4	5	„	„	„	„	1	„	1	2	„	„	„	„
	1897	3	„	6	9	„	„	6	6	3	„	„	3	„	„	„	„
Berriberri	1898	101	„	1051	1152	78	„	769	847	4	„	36	40	14	„	118	132
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	806	1	4101	4908	623	„	2681	3304	10	1	220	231	70	„	726	796
	1895	1193	15	4444	5652	1008	13	3270	4291	21	„	215	236	38	„	478	516
	1896	992	1	4787	5780	845	1	3721	4567	15	„	136	151	72	„	654	726
	1897	279	„	1932	2211	221	„	1294	1515	8	„	84	92	40	„	402	442
Syphilis	1898	1020	„	284	1304	897	„	236	1133	2	„	2	4	21	„	8	29
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	626	2	162	790	544	2	140	686	1	„	„	1	18	„	9	27
	1895	684	4	175	863	588	4	150	742	2	„	1	3	16	„	9	25
	1896	797	1	140	938	711	1	120	832	3	„	2	5	20	„	7	27
	1897	831	„	185	1016	744	„	144	888	2	„	„	2	11	„	8	19
Lepra	1898	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
	1895	3	„	2	5	2	„	1	3	„	„	„	„	1	„	„	1
	1896	„	„	2	2	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	1
	1897	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Overige algemeene infectieziekten.	1898	97	„	141	238	68	„	119	187	13	„	9	22	3	„	3	6
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	139	1	203	343	127	1	185	313	4	„	9	13	3	„	1	4
	1895	307	1	243	551	288	1	231	520	6	„	8	14	3	„	„	3
	1896	156	1	217	374	128	1	208	337	12	„	4	16	5	„	4	9
	1897	81	1	170	252	64	1	155	220	6	„	8	14	3	„	3	6
Ziekten van het bloed en de stofwisseling.	1898	993	„	1273	2266	881	„	1107	1988	3	„	8	11	50	„	89	139
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	631	1	359	991	500	1	248	749	6	„	5	11	43	„	77	120
	1895	756	2	484	1242	669	2	383	1054	3	„	4	7	42	„	78	120
	1896	1096	2	638	1736	921	2	509	1432	8	„	5	13	77	„	98	175
	1897	1287	1	931	2219	1146	1	818	1965	5	„	14	19	87	„	66	153
Vergiftigingen	1898	5	„	„	5	5	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	1	„	5	6	1	„	5	6	„	„	„	„	„	„	„	„
	1895	1	„	4	5	1	„	4	5	„	„	„	„	„	„	„	„
	1896	7	„	2	9	7	„	2	9	„	„	„	„	„	„	„	„
	1897	1	„	2	3	1	„	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„

a) De in deze statistiek vermelde cijfers hebben geen betrekking tot de kwartierzieke militairen, maar alleen tot de militairen die in de ziekeninrichtingen, en tot de officieren die in het garnizoen werden behandeld.

In de rubriek „overleden" zijn dus *niet* opgenomen de op het slagveld gebleven of die elders gestorven militairen, die in eene militaire ziekeninrichting alleen werden ingebracht om van daaruit begraven te worden.

Overigens verdient nog opgemerkt te worden dat zoowel de behandelden als de overledenen en de afgekeurden in dit overzicht zijn verantwoord naar gelang van de ziekte, waarvoor zij in behandeling waren genomen, onverschillig of eene andere ziekte de oorzaak van hun overlijden of van hunne afkeuring is geweest.

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.
Ziekten van het zenuwstelsel. .	1898	468	1	191	660	382	1	141	524	2	„	1	3	51	„	30	81
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	499	„	239	738	393	„	185	578	9	„	3	12	55	„	40	95
	1895	616	„	273	889	488	„	217	705	7	„	11	18	74	„	24	98
	1896	557	2	280	839	442	1	217	660	8	„	5	13	59	„	35	94
	1897	495	„	259	754	425	„	210	635	7	„	1	8	38	„	30	68
Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop .	1898	997	3	2145	3145	849	2	1817	2668	13	„	34	47	90	„	158	248
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	1264	7	2382	3653	1021	6	2033	3060	17	„	37	54	105	1	164	270
	1895	1371	9	2884	4264	1147	8	2464	3619	15	„	61	76	106	1	247	354
	1896	1701	6	2626	4333	1373	6	2233	3612	19	„	49	68	157	„	225	382
	1897	1369	3	2353	3725	1156	2	1987	3145	8	„	44	52	138	1	199	338
Indische spruw.	1898	7	„	„	7	2	„	„	2	„	„	„	„	5	„	„	5
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	4	„	„	4	2	„	„	2	„	„	„	„	2	„	„	2
	1895	9	„	„	9	2	„	„	2	„	„	„	„	5	„	„	5
	1896	7	„	„	7	1	„	„	1	„	„	„	„	4	„	„	4
	1897	7	„	„	7	3	„	„	3	„	„	„	„	3	„	„	3
Leverziekten	1898	169	„	25	194	145	„	21	166	3	„	1	4	12	„	„	12
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	126	1	18	145	90	1	12	103	7	„	6	13	15	„	„	15
	1895	189	„	21	210	159	„	15	174	7	„	3	10	9	„	„	9
	1896	178	„	17	195	151	„	11	162	1	„	4	5	16	„	„	16
	1897	140	„	22	162	116	„	20	136	2	„	1	3	13	„	„	13
Overige ziekten der spijsverteringsorganen.	1898	3559	1	1729	5289	3301	1	1621	4923	26	„	30	56	57	„	15	72
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	3724	8	1503	5235	3135	7	1385	4527	53	„	33	86	89	„	6	95
	1895	4323	6	1577	5906	3942	6	1497	5445	77	„	37	114	102	„	5	107
	1896	5011	10	1587	6608	4534	5	1485	6024	59	„	29	88	142	„	12	154
	1897	3731	1	1576	5308	3429	1	1476	4906	32	„	28	60	97	„	14	111
Venerische ziekten	1898	6989	27	4650	11666	6291	26	4108	10425	2	„	7	9	37	„	44	81
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	6299	44	3788	10131	5614	42	3476	9132	„	„	11	11	30	„	52	82
	1895	7053	27	3398	10478	6334	24	3051	9409	6	„	14	20	39	„	28	67
	1896	6928	24	3876	10829	6183	25	3451	9659	13	„	10	23	52	„	59	111
	1897	7223	22	4416	11661	6574	19	3990	10583	8	„	15	23	35	„	30	65
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen	1898	250	1	76	327	223	1	59	283	2	„	1	3	6	„	10	16
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	289	„	95	384	261	„	75	336	1	„	1	2	11	„	10	21
	1895	347	1	96	444	299	1	82	382	4	„	3	7	15	„	7	22
	1896	368	5	88	461	330	4	74	408	2	„	2	4	14	„	5	19
	1897	252	„	104	356	227	„	90	317	„	„	3	3	8	„	5	13
Ziekten van de huid.	1898	1375	5	3615	4995	1313	5	3454	4772	1	„	6	7	7	„	21	28
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	1632	9	2914	4555	1548	8	2793	4349	1	„	3	4	7	„	21	28
	1895	2049	5	2550	4604	1976	4	2409	4389	„	„	7	7	2	„	18	20
	1896	2008	2	3239	5249	1925	2	3050	4977	„	„	5	5	4	„	27	31
	1897	1364	5	3406	4775	1293	5	3195	4493	1	„	3	4	7	„	16	23
Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.	1898	666	„	689	1355	600	„	624	1224	„	„	2	2	31	„	22	53
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	755	3	563	1321	675	3	503	1181	2	„	1	3	25	„	32	57
	1895	736	2	525	1263	672	1	475	1148	1	„	3	4	28	„	18	46
	1896	769	3	598	1370	704	3	521	1228	1	„	2	3	24	„	27	51
	1897	755	1	651	1407	697	1	579	1277	1	„	2	3	21	„	27	48
Ziekten der zintuigen.	1898	557	1	1563	2121	510	1	1439	1950	„	„	„	„	17	„	44	61
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	670	8	1270	1948	619	8	1146	1773	„	„	3	3	18	„	69	87
	1895	717	11	1388	2116	660	10	1240	1910	„	„	4	4	14	„	82	96
	1896	811	4	1685	2500	738	4	1533	2275	„	„	2	2	22	„	76	98
	1897	760	2	1568	2330	706	1	1424	2131	2	„	1	3	20	1	63	84

Ziektevormen.	Jaren.	Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Afgekeurd.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.
Overige ziekten en gebreken, welke niet onder vorenstaande rubrieken kunnen gebracht worden.	1898	2319	3	4117	6439	2157	3	3778	5938	15	„	8	23	45	„	191	236
In de vier voorafgegane jaren waren de cijfers:	1894	2865	17	4137	7019	2530	17	3705	6252	31	„	32	63	105	„	225	330
	1895	2572	6	3561	6139	2351	6	3187	5544	9	„	11	20	130	„	252	382
	1896	2923	13	3986	6922	2567	13	3474	6054	35	„	25	60	184	„	337	521
	1897	2410	5	4052	6467	2179	5	3716	5900	16	„	15	31	108	„	202	310
Algemeene totalen *c*)	1894	27122	112	26585	53819	23653	106	23004	46763	191	1	433	625	678	1	1504	2183
	1895	31841	97	27453	59391	28738	87	24101	52926	257	„	485	742	819	2	1344	2165
	1896	33333	82	29518	62933	29765	75	25860	55700	329	„	384	713	1045	„	1690	2735
	1897	30763	49	29615	60427	27883	43	26480	54406	292	„	344	636	772	3	1167	1942
	1898	30117	48	30349	60514	27380	46	27495	54921	177	„	222	399	598	„	865	1463

Het aantal militairen, dat in elk der opgegeven vijf jaren doorloopend, dus gemiddeld, aanwezig is geweest, zoomede de verhouding tot het totaal behandelden *a*. van de herstelden, *b*. van de overledenen, *c*. van de afgekeurden en *d*. van de bij het einde des jaars nog onder behandeling gebleven, vindt men hieronder vermeld.

Jaren.	Gemiddelde legersterkte.				Percentsgewijze verhouding tot het totaal behandelden: van de herstelden.			van de overledenen.			van de afgekeurden.			van de bij het einde des jaars nog onder behandeling gebleven:		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen en Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Te zamen.
1894	16631	69	20832	37532	87,24	86,53	86,89	0,71	1,63	1,16	2,49	5,66	4,06	9,56	6,18	7,89
1895	17216	68	21284	38568	90,25	87,79	89,11	0,80	1,77	1,25	2,58	4,89	3,65	6,37	5,55	5,99
1896	18612	69	24101	42782	89,30	87,61	88,51	0,98	1,30	1,13	3,13	5,72	4,35	6,59	5,37	6,01
1897	17254	54	24772	42080	90,63	89,42	90,04	0,95	1,16	1,05	2,52	3,94	3,21	5,90	5,48	5,70
1898	16318	55	24908	41281	90,92	90,60	90,76	0,59	0,73	0,66	1,98	2,85	2,42	6,51	5,82	6,16

c) Onder de in de rubriek „Behandeld" uitgetrokken totalen waren begrepen, als van het voorafgegane jaar in behandeling gebleven:

	Op 1 Jan. 1894.	Op 1 Jan. 1895.	Op 1 Jan. 1896.	Op 1 Jan. 1897.	Op 1 Jan. 1898.		
Europeanen	1658	2600	2027	2194	1816	terwijl het cijfer der op ult. 1898 onder behandeling gebleven bedroeg:	1962
Afrikanen	10	4	8	7	3		2
Amboineezen en andere inlanders	1520	1644	1523	1584	1624		1767
	3188	4248	3558	3785	3443		3731

21. Statistiek der gedurende 1898 geneeskundig behandelde militairen,

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1898.			Onder behandeling gebleven op ult. 1897.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
Hospitaal te Weltevreden	1337	„	1183	173	„	140	1905	„	766	1475	„	1688
Ziekenzaal te Meester-Cornelis *b*)	936	„	1631	2	„	1	1258	„	1363	„	„	„
Hospitaal te Buitenzorg	389	„	598	30	„	29	660	„	488	3	„	1
„ „ Serang	40	„	92	3	„	2	20	„	42	4	„	17
Garnizoen te Tjilegon	„	„	„	„	„	„	4	„	17	„	„	„
Ziekenzaal te Palimanang	16	„	60	1	„	9	13	„	61	„	„	„
„ „ Tandjong Pandan (Billiton)	6	„	31	„	„	„	3	„	12	1	„	2
Garnizoen te Manggar (Billiton)	3	„	23	„	„	„	1	„	2	„	„	„
Gezondheids-etablissement te Soekaboemi *c*)	3	„	„	46	„	75	„	„	„	151	„	196
„ „ Sindanglaija *c*)	2	„	„	34	„	„	1	„	„	121	„	2
Ziekenzaal te Batoe Djadjar	100	„	38	14	„	1	236	„	36	„	„	„
Hospitaal te Tjimahi	470	„	1145	20	„	39	782	„	1890	214	„	165
Garnizoen te Poerabaija	2	„	21	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Hospitaal te Samarang	645	1	482	80	„	26	1338	2	736	87	„	57
Bad-etablissement te Pelantoengan	21	„	18	2	„	4	16	„	10	39	„	6
Reconvalescenten-gesticht te Oenarang	15	„	16	36	„	9	14	„	3	226	„	58
Ziekenzaal te Babakan	122	„	65	„	„	„	55	„	30	„	„	„
Hospitaal te Willem I	554	„	1131	91	„	121	1362	„	1894	395	1	1042
Garnizoen te Banjoebiroe *d*)	236	3	603	„	„	„	400	1	1042	„	„	„
Hospitaal te Magelang	995	4	1319	156	1	103	2486	11	2120	10	„	13
„ „ Salatiga	360	1	274	64	„	23	717	„	302	2	„	„
„ „ Djokjokarta	279	„	200	37	„	14	429	„	227	21	„	13
„ „ Soerakarta	303	41	195	26	2	22	385	27	238	„	„	„
„ „ Kedongkebo	22	„	217	„	„	13	34	„	398	„	„	„
„ „ Gombong *e*)	419	„	22	13	„	1	254	„	12	38	„	16
„ „ Ngawi	167	„	42	22	„	1	200	„	108	„	„	„
Ziekenzaal te Patjitan *f*)	6	„	35	„	„	3	3	„	47	„	„	„
Hospitaal te Soerabaija	579	„	700	111	„	73	1315	„	997	810	„	644
„ „ Malang	705	„	1087	129	„	119	1444	„	1033	316	„	221
Gezondheids-etablissement te Tosari	1	„	„	„	„	„	„	„	„	7	„	„
Ziekenzaal te Banjoewangi	4	„	24	„	„	„	2	„	11	„	„	„
Hospitaal te Ampenan (Lombok)	239	„	401	47	„	27	944	„	694	„	„	„
„ „ Panteh Perak (Kotta Radja) *g*)	999	3	1649	230	„	230	1615	2	2055	2760	1	2813
Ziekenzaal te Olehleh	148	„	255	„	„	4	313	„	310	1	„	4
Garnizoen te Lamtih *h*)	7	„	42	„	„	„	2	„	7	„	„	„
„ „ Lamdjamoe	21	„	65	„	„	„	25	„	50	„	„	„

a) Ten einde de in deze tabel voorkomende tweeërlei opgaven betreffende de geëvacueerden te doen overeenstemmen, zijn:
1°. ook die garnizoenen vermeld, waar geene ziekeninrichting bestaat, noch een officier van gezondheid bescheiden is, doch van waar de zieken worden opgezonden naar een garnizoen waar geneeskundige behandeling mogelijk is, en 2°. voor die plaatsen, waar wel een geneesheer is, onder de rubriek „geëvacueerden" ook medegeteld die zieken, welke rechtsstreeks van uit het garnizoen — dus zonder eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — werden geëvacueerd.

b) Als geëvacueerd zijn ook aangemerkt zij, die rechtstreeks — zonder nog eerst in de ziekeninrichting te zijn opgenomen — naar het hospitaal te Weltevreden werden gedirigeerd.

c) Onder de geëvacueerden van Soekaboemi en Sindanglaija zijn ook de herstelde militairen begrepen, die allen naar het hospitaal te Weltevreden werden teruggezonden.

gerangschikt naar de garnizoenen, enz.

het jaar 1898:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op ult. 1898.		
Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
2843	„	1909	329	„	296	128	„	232	10	„	15	243	„	142
243	„	175	1012	„	1187	„	„	„	1	„	„	4	„	2
615	„	460	29	„	20	„	„	„	„	„	5	49	„	33
23	„	51	2	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	9
„	„	„	4	„	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12	„	65	2	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	1
3	„	12	„	„	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„
„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	191	„	268	„	„	„	6	„	3	„	„	„
„	„	„	156	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
154	„	19	86	„	17	„	„	„	„	„	„	10	„	1
792	„	1820	54	„	123	„	„	„	3	„	7	167	„	144
„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1159	2	591	153	„	19	103	„	157	4	„	7	86	„	45
38	„	14	9	„	2	„	„	„	„	„	2	10	„	2
221	„	58	15	„	6	„	„	„	1	„	1	39	„	5
17	„	14	38	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1610	1	2852	140	„	72	4	„	„	5	„	9	89	„	124
5	„	„	395	1	1042	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2428	12	1976	„	„	„	59	„	77	9	„	9	156	„	174
718	„	300	12	„	12	„	„	„	„	„	3	53	„	10
433	„	218	18	„	16	„	„	„	1	„	3	35	„	17
373	27	238	5	„	1	„	„	„	2	„	1	31	2	20
33	„	395	„	„	3	„	„	„	„	„	4	1	„	9
276	„	24	16	„	1	„	„	„	1	„	„	12	„	4
207	„	99	5	„	4	„	„	„	„	„	2	10	„	4
3	„	48	„	„	1	„	„	„	„	„	1	.....	.....	.....
1580	„	1163	341	„	232	159	„	212	2	„	4	154	„	103
1256	„	955	477	„	303	„	„	„	9	„	5	147	„	110
„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1	„	8	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	1
673	„	377	302	„	316	„	„	„	5	„	2	11	„	26
2927	3	3447	1477	„	1476	„	„	„	37	„	53	164	„	122
175	„	172	134	„	142	„	„	„	„	„	1	5	„	3
„	„	„	2	„	7	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
„	„	„	25	„	50	„	„	„	„	„	„	„	„	„

d) Als geëvacueerd zijn aangemerkt zij, die naar het hospitaal te Willem I werden gedirigeerd.

e) Te Gombong waren onder de op ult. 1898 in behandeling gebleevenen begrepen 3 pupillen (op ult. 1897 geene).

f) De militaire bezetting van dezen post werd bij gouvernementsbesluit van 11 October 1898 nº. 28 opgeheven.

g) Kotta Radja en voorwerken zijn als één garnizoen aangemerkt. Bij de overledenen zijn medegeteld 6 Europeanen en 7 Aziaten, die onderweg stierven, tijdens zij van Atjeh naar Padang werden geëvacueerd.

h) In den loop van 1898 werden opgeheven de posten Lamtih, Ketapan Doea, Tjot Iri, Roempit, Kotta Pohama, Samahani, Gleiëng, Reung Reung en Lepong.

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1898.			Onder behandeling gebleven op ult. 1897.			Aantal der gedurend bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
Garnizoen te Ketapan Doca *h*) *i*)	16	„	60	„	„	„	17	„	9	„	„	„
Ziekenzaal „ Lambaroe	56	„	138	„	„	„	27	„	83	7	„	11
Garnizoen „ Lampermeij	21	„	62	„	„	„	13	„	34	„	„	„
„ „ Tjot Iri *h*)	8	„	39	„	„	„	3	„	20	„	„	„
„ „ Roempit *h*)	22	„	50	„	„	„	14	„	6	„	„	„
„ „ Lamjong *i*)	21	„	74	„	„	„	12	„	32	„	„	„
„ „ Kotta Pohama *h*)	9	„	49	„	„	„	9	„	59	„	„	„
Post te Tjot Goeë	24	„	68	„	„	„	23	„	41	„	„	„
Ziekenzaal te Lokngа	61	„	208	1	„	5	36	„	64	45	„	29
Garnizoen „ Samahani *h*)	„	„	„	„	„	„	3	1	27	„	„	„
Ziekenzaal „ Indrapoeri	228	„	481	4	„	20	738	„	681	„	„	„
Post te Glé Kambing	„	„	„	„	„	„	„	„	7	„	„	„
„ „ Gleiëng *h*)	„	„	„	„	„	„	115	„	197	„	„	„
„ „ Selimoen	„	„	„	„	„	„	896	„	495	„	„	„
„ „ Reung Reung *h*)	„	„	„	„	„	„	22	„	16	„	„	„
„ „ Padang Tidji	„	„	„	„	„	„	1	„	12	„	„	„
Ziekenzaal te Tjot Mantjang	185	„	165	9	„	2	236	„	355	„	„	„
Post te Kroeng Raija	„	„	„	„	„	„	52	„	121	„	„	„
Ziekenzaal te Sabang (Poeloe Weh)	28	„	57	3	„	„	82	„	88	„	„	„
„ op Poeloe Bras	24	„	51	„	„	1	35	„	55	„	„	„
Post te Lepong *h*)	„	„	„	„	„	„	19	„	51	„	„	„
„ „ Lam Noh	„	„	„	„	„	„	12	„	14	„	„	„
„ „ Daja	„	„	„	„	„	„	80	„	81	„	„	„
Ziekenzaal te Poeloe Raija	33	„	61	3	„	1	28	„	38	„	„	„
Post te Rigas	„	„	„	„	„	„	65	„	137	„	„	„
Ziekenzaal te Melaboeh	33	„	56	2	„	2	72	„	104	„	„	„
Hospitaal te Segli *k*)	149	„	214	11	„	13	684	„	686	„	„	„
Veldhospitaal te Segli *l*)	494	1	903	„	„	„	1345	1	1663	„	„	„
Ziekenzaal te Telok Semawé *m*)	38	„	82	3	„	3	106	„	126	„	„	„
„ „ Edi	91	„	143	„	„	1	156	„	102	„	„	„
Veldhospitaal te Edi *n*)	24	„	41	„	„	„	54	„	52	„	„	„
Geëvacueerde lijders van Atjeh te Padang *o*)	„	„	„	19	„	28	„	„	„	1974	1	2276
Geëvacueerde lijders van Atjeh te Weltevreden	„	„	„	7	„	9	„	„	„	26	„	23
Hospitaal te Padang	735	1	1216	71	„	72	895	„	939	102	„	126
Reconvalescenten-gesticht te Oeloe Limau Manis	37	„	38	20	„	24	33	„	11	104	„	261
„ „ Kajoetanam	27	„	27	„	„	41	1	„	1	„	„	184

i) De ziekenzaal te Ketapan Doca en die te Lamjong waren in den loop van 1897 ingetrokken.

k) De ziekenzaal te Segli werd den 26sten October 1898 uitgebreid tot een tijdelijk hospitaal 5de klasse.

l) Opgericht den 1sten Juni 1898, opgeheven den 25sten October d.o.v. Bij de overledenen is medegeteld 1 Aziaat, die onderweg stierf, tijdens hij van Segli naar Padang werd geëvacueerd. De gemiddelde sterkte is die der expeditionaire troepen, berekend over het geheele jaar.

het jaar 1898:

herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.			Blijven onder behandeling op ult. 1898.		
Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
„	„	„	17	„	9	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
19	„	55	15	„	39	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	13	„	34	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	3	„	20	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
„	„	„	14	„	6	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
„	„	„	12	„	32	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	9	„	59	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
„	„	„	23	„	41	„	„	„	„	„	„	„	„	„
21	„	64	16	„	25	„	„	„	„	„	„	45	„	9
„	„	„	3	1	27	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
452	„	498	287	„	186	„	„	„	2	„	3	1	„	14
„	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	115	„	197	„	„	„	„	„	„	.....	.....	.....
„	„	„	896	„	495	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	22	„	16	„	„	„	„	„	„	.....	.....	....
„	„	„	1	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„
115	„	166	129	„	187	„	„	„	1	„	„	„	„	4
„	„	„	52	„	121	„	„	„	„	„	„	„	„	„
59	„	70	21	„	17	„	„	„	„	„	„	5	„	1
30	„	46	3	„	9	„	„	„	1	„	„	1	„	1
„	„	„	19	„	51	„	„	„		„	„	.....	.....	.....
„	„	„	12	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	80	„	81	„	„	„	„	„	„	„	„	„
19	„	26	12	„	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	65	„	137	„	„	„	„	„	„	„	„	„
23	„	31	49	„	75	„	„	„	„	„	„	2	„	„
355	„	457	322	„	226	„	„	„	2	„	2	16	„	14
653	„	788	683	1	870	„	„	„	9	„	5	.....	.....	....
45	„	44	63	„	82	„	„	„	1	„	3	„	„	„
73	„	42	79	„	57	„	„	„	2	„	1	2	„	
24	„	32	26	„	18	„	„	„	4	„	2	.....	.....	....
1144	1	1530	726	„	662	58	„	42	20	„	17	45	„	53
15	„	6	3	„	4	9	„	11	„	„	„	6	„	11
863	„	923	80	„	56	70	„	79	5	„	2	50	„	77
29	„	10	113	„	182	„	„	„	1	„	1	14	„	103
1	„	1	„	„	160	„	„	„	„	„	5	„	„	60

m) De overleden Aziaten stierven allen tijdens hunne evacuatie van Telok Semawé naar Padang.

n) Opgericht den 4den Juli 1898, opgeheven den 28sten Juli d. o. v. Omtrent de gemiddelde opgegeven sterkte geldt het slot van noot *l*.

o) Onder de bijgekomen lijders zijn begrepen 115 Europeanen en 318 Amboineezen en andere inlanders, die van Oeloe Limau Manis, Kajoetanam, Fort de Kock en Pajakombo werden teruggezonden om voor de geneeskundige commissie te verschijnen.

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1898.			Onder behandeling gebleven op ult. 1897.			Aantal der gedurende bijgekomenen:					
							uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
Hospitaal te Padang Pandjang	258	„	501	18	„	7	230	„	342	28	„	29
Garnizoen te Fort van der Capellen	28	„	51	„	„	„	23	„	29	„	„	„
Hospitaal te Fort de Kock	632	„	973	108	„	95	804	„	663	534	„	211
Ziekenzaal te Solok	83	„	116	11	„	6	137	„	168	„	„	„
„ „ Paijakombo	45	„	42	13	„	4	40	„	33	165	„	25
„ „ Loeboe Sikaping	37	„	39	4	„	2	50	„	46	„	„	„
„ „ Padang Sidempoean	55	„	84	1	„	*p*) 3	47	„	66	„	„	„
„ „ Siboga	7	„	43	„	„	*p*) 1	5	„	63	1	„	8
Garnizoen te Baros *q*)	20	„	36	„	„	„	6	„	24	„	„	„
Ziekenzaal te Singkel	29	„	63	2	„	2	65	„	127	„	„	„
„ „ Taroetoeng	95	„	135	3	„	*p*) 9	80	„	100	„	„	„
„ „ Lagoeboti	42	„	62	2	„	*p*) „	16	„	38	„	„	„
„ „ Goenoeng Sitoli	7	„	54	1	„	„	„	„	22	2	„	8
„ „ Benkoelen	55	„	140	4	„	2	76	„	117	1	„	4
„ „ Kepahiang	6	„	47	„	„	2	1	„	9	„	„	„
„ „ Telok Betong	24	„	73	2	„	2	34	„	95	„	„	„
Hospitaal te Palembang	170	„	275	*p*) 13	„	13	162	„	255	16	„	15
„ „ Lahat	99	„	279	10	„	14	165	„	197	„	„	„
Ziekenzaal te Tebing Tinggi	28	„	85	2	„	3	48	„	141	„	„	„
„ „ Bindar	21	„	39	1	„	„	44	„	32	„	„	„
„ „ Djambi	42	„	85	1	„	4	46	„	72	„	„	„
Hospitaal te Medan	180	„	326	10	„	14	268	„	314	19	„	23
Ziekenzaal te Tandjong Poera	40	„	109	4	„	„	57	„	60	„	„	„
„ „ Seroewaij	32	„	68	2	„	1	37	„	80	15	„	11
Garnizoen te Boekit Koeboe	4	„	26	„	„	„	„	„	3	„	„	„
„ „ Kwala Simpang	53	„	122	3	„	4	88	„	115	„	„	„
Ziekenzaal te Bengkalis	14	„	39	1	„	2	8	„	26	10	„	17
Garnizoen te Siak	15	„	31	„	„	„	10	„	17	„	„	„
Ziekenzaal te Tandjong Pinang (Riouw)	100	„	130	3	„	6	83	„	59	„	„	„
Hospitaal te Muntok *r*)	72	„	120	„	„	4	89	„	122	2	„	24
Ziekenzaal te Toboali	5	„	36	„	„	„	1	„	6	„	„	„
„ „ Pangkalpinang	8	„	46	„	„	„	3	„	27	1	„	„
Garnizoen te Blinjoe	4	„	30	„	„	„	2	„	17	„	„	„
Hospitaal te Pontianak	111	„	187	4	„	8	133	„	221	12	„	10
Ziekenzaal te Sintang	52	„	132	1	„	1	52	„	53	„	„	„
„ „ Singkawang	45	„	106	1	„	2	52	„	101	„	„	„

p) Verbeterde opgaaf.

q) Was tot 28 Juli 1898 van geneeskeer ontbloot.

r) Bij de overledenen is medegeteld 1 inlander (niet-Amboinees), die stierf tijdens hij van Muntok naar Batavia werd geëvacueerd.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

...et jaar 1898:												Blijven onder behandeling op ult. 1898.		
herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.					
Europeanen	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
250	„	354	6	„	6	„	„	„	1	„	1	19	„	37
„	„	„	28	„	29	„	„	„	„	„	„	„	„	„
1269	„	886	57	„	34	„	„	„	12	„	8	108	„	71
136	„	162	6	„	6	„	„	„	„	„	„	6	„	6
184	„	53	13	„	2	„	„	„	6	„	4	15	„	3
50	„	47	3	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1
41	„	63	3	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	6
6	„	61	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	6	„	24	„	„	„	„	„	„	„	„	„
53	„	93	11	„	29	„	„	„	1	„	„	2	„	7
75	„	103	4	„	1	„	„	„	„	„	1	4	„	4
16	„	35	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3
3	„	21	„	„	5	„	„	„	„	„	1	„	„	3
69	„	97	6	„	19	„	„	„	1	„	„	5	„	7
„	„	7	1	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
23	„	77	13	„	15	„	„	„	„	„	2	„	„	3
159	„	255	21	„	22	„	„	„	1	„	1	10	„	5
153	„	198	9	„	7	„	„	„	1	„	1	12	„	5
48	„	139	1	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	2
40	„	28	3	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„	3
39	„	59	3	„	4	„	„	„	„	„	„	5	„	13
271	„	313	16	„	25	„	„	„	„	„	4	10	„	9
53	„	56	4	„	1	„	„	„	„	„	1	4	„	2
34	„	72	15	„	17	„	„	„	1	„	„	4	„	3
„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
75	„	104	15	„	11	„	„	„	„	„	„	1	„	4
16	„	37	„	„	2	„	„	„	„	„	2	3	„	4
„	„	„	10	„	17	„	„	„	„	„	„	„	„	
75	„	57	1	„	2	„	„	„	„	„	2	10	„	4
77	„	118	10	„	27	„	„	„	„	„	2	4	„	3
„	„	„	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	„	25	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1	„	„
„	„	„	2	„	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„
133	„	219	13	„	9	„	„	„	„	„	1	3	„	10
42	„	47	7	„	5	„	„	„	1	„	1	3	„	1
46	„	94	3	„	3	„	„	„	„	„	1		„	5

ZIEKENINRICHTINGEN, enz. *a*)	Gemiddelde sterkte over 1898.			Onder behandeling gebleven op ult. 1897.			Aantal der gedurende bijgekomenen: uit garnizoenen.			bij evacuatie.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
Ziekenzaal te Bengkaijang	27	„	63	2	„	„	19	„	33	„	„	„
„ „ Sambas	15	„	61	3	„	„	15	„	47	„	„	„
Hospitaal „ Bandjermasin	253	„	274	15	„	10	251	„	149	34	„	50
Garnizoen „ Marabahan	15	„	36	„	„	„	10	„	18	„	„	„
„ „ Martapoera	15	„	34	„	„	„	9	„	10	„	„	„
„ „ Rantau	5	„	36	„	„	„	„	„	4	„	„	„
Ziekenzaal „ Pengaron	15	„	39	1	„	„	35	„	47	„	„	„
„ „ Amoenthai	56	„	113	1	„	2	46	„	68	11	„	14
„ „ Barabei	20	„	57	2	„	4	21	„	43	9	„	7
Garnizoen „ Kendangan	15	„	36	„	„	„	9	„	7	„	„	„
„ „ Tandjong	17	„	35	„	„	„	11	„	14	„	„	„
Ziekenzaal „ Moeara Tewoh	24	„	58	„	„	2	22	„	49	„	„	„
Garnizoen „ Boentok	2	„	19	„	„	„	„	„	2	„	„	„
„ „ Kwala Kapoeas	5	„	35	„	„	„	1	„	9	„	„	„
Hospitaal „ Makasser	320	„	415	16	„	38	275	„	297	19	„	19
Garnizoen „ Parangloë	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Ziekenzaal „ Balangnipa	24	„	51	„	„	„	23	„	15	„	„	„
„ „ Pangkadjene	17	„	37	„	„	„	10	„	16	„	„	„
„ „ Segeri	14	„	34	„	„	„	18	„	26	„	„	„
„ „ Bonthain	20	„	54	„	„	„	10	„	5	„	„	„
Garnizoen „ Boeton	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„ „ Bima	2	„	13	„	„	„	1	„	1	„	„	„
Ziekenzaal „ Menado	27	„	52	„	„	„	5	„	14	„	„	„
„ „ Koepang	14	„	37	„	„	1	15	„	23	„	„	„
Hospitaal „ Amboina	197	„	263	28	„	36	230	„	261	7	„	23
Ziekenzaal „ Saparoea	16	„	55	„	„	„	5	„	16	„	„	1
„ „ Wahaai	7	„	45	„	„	„	4	„	21	„	„	„
Garnizoen „ Amalei	4	„	28	„	„	„	„	„	3	„	„	„
Hospitaal „ Neira	82	„	125	3	„	7	109	„	163	2	„	3
Garnizoen „ Ai	1	„	10	„	„	„	2	„	3	„	„	„
Ziekenzaal „ Ternate	53	„	108	„	„	2	55	„	93	„	„	„
Garnizoen „ Tidore	1	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen	16318	55	24908	*p*) 1816	3	*p*) 1624	28301	45	28725	9827	3	10400
		41281			*p*) 3443			57071			20230	

et jaar 1898:												Blijven onder behandeling op ult. 1898.		
herstelden.			geëvacueerden.			afgekeurden.			overledenen.					
Europeanen	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amb. en andere inlanders.
21	„	32	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1
16	„	44	2	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„
260	„	179	20	„	17	„	„	„	2	„	„	18	„	13
„	„	„	10	„	18	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	9	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
34	„	44	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2
46	„	78	8	„	3	„	„	„	„	„	„	4	„	3
29	„	48	2	„	3	„	„	„	„	„	„	1	„	3
„	„	„	9	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	11	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„
18	„	48	2	„	1	„	„	„	1	„	„	1	„	2
„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	1	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
279	„	303	4	„	1	6	„	25	2	„	1	19	„	24
„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
22	„	12	1	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„
7	„	15	3	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„
11	„	17	7	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
8	„	3	2	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
5	„	11	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„
12	„	24	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„
248	„	262	6	„	9	2	„	30	2	„	1	7	„	18
5	„	12	„	„	2	„	„	„	„	„	1	„	„	2
4	„	19	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1
„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
106	„	146	4	„	15	„	„	„	„	„	2	4	„	10
„	„	„	2	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
52	„	89	3	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	3
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
27380	46	27495	9827	3	10400	598	„	865	177	„	222	1962	2	1767
	54921			20230			1463			399			3731	

22. Statistiek betreffende de in 1898 behandelde militaire lijders aan berriberri *a*), benevens afzonderlijke meer uitvoerige opgaven betreffende den loop der ziekte in Atjeh en onderhoorigheden.

I. Verdeeling van de lijders over de verschillende plaatsen.

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1897.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1898.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1898 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1898 bijgekomen. *c*)	geëvacueerd.	hersteld. *d*)	afgekeurd. *e*)	overleden.	Op ult. 1898 nog in verpleging.
1ste militaire afdeeling op Java.	Weltevreden *f*)	*f*) 3 162	*f*) 3 310	1	185 (129)	70	71 (15)	38	„	7
	Buitenzorg	990	1 201	„	2	1	1	„	„	„
	Sindanglaija *g*)	„	„	2	1 (1)	3	„	„	„	„
	Soekaboemi *g*)	„	3	18	49 (49)	66	„	„	1	„
	Tjimahi	472	2 208	„	37 (33)	13	4	„	1	19
	Tandjong Pandan (Billiton) *h*)	40	36	„	1	1	„	„	„	„
	Manggar (Billiton) *h*)	25	26	„	1	„	„	„	„	1
2de militaire afdeeling op Java.	Samarang	1 094	1 128	„	53	1	4	44	„	4
	Magelang	2 654	2 771	„	4	„	2	1	„	1
	Salatiga	618	645	„	3	„	2	„	„	1
	Oengaran	73	72	„	2 (1)	„	1	„	„	1
	Ngawi	186	135	„	3	„	„	„	2	1
3de militaire afdeeling op Java.	Soerabaija	1 165	1 570	5	113 (79)	9	43 (8)	63	„	3
	Malang	1 826	1 747	34	39 (5)	62	8	„	3	„
	Tosari *i*)	„	„	„	5 (5)	5	„	„	„	„
Lombok.	Ampenan	698	307	„	„	„	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigheden.	Kotta Radja (met voorwerken)	2 662	2 142	9	411 (160)	272	128	„	*k*) 17	3
	Olehleh	277	331	„	54	54	„	„	„	„
	Lamdjamoe	89	68	„	5	5	„	„	„	„
	Lambaroe	188	202	„	2	2	„	„	„	„
	Lampermeij	92	87	„	2	2	„	„	„	„
	Tjot Iri *l*)	49	„	„	1	1	„	„	„	„
	Lamjong	133	122	„	4	4	„	„	„	„
	Kotta Pohama *l*)	73	„	„	1	1	„	„	„	„
	Loknga	237	329	1	6	4	3	„	„	„
	Indrapoeri	555	247	„	21	21	„	„	„	„
	Tjot Mantjang	487	125	„	33	29	4	„	„	„

a) In dit overzicht zijn ook begrepen die lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden tijdens zij ter zake van eene andere ziekte onder behandeling waren, doch bleven buiten beschouwing zij, die, ofschoon als berriberri-lijder opgenomen, door eene andere ziekte bleken te zijn aangetast.

De geëvacueerden zijn in de rubriek „bijgekomen" tweemalen verantwoord, namelijk ter plaatse waar zij oorspronkelijk in behandeling kwamen, en nogmaals ter plaatse waarheen zij werden geëvacueerd. Dit laatste is echter niet het geval met de van Kotta Radja, Olehleh, Poeloe Bras, Sabang (Poeloe Weh), Segli, Telok Semawé, Edi, Poeloe Raija en Melaboeh naar Weltevreden en Padang en de vervolgens van Padang naar Oeloe Limau Manis, Kajoetanam, Fort de Kock, Paijakombo en Tosari, zoomede van Weltevreden naar Soekaboemi, enz. geëvacueerden. Deze zijn namelijk niet onder de cijfers van gemelde plaatsen opgenomen, maar worden onder „Atjeh en onderhoorigheden" afzonderlijk verantwoord.

b) Ter verkrijging van overeenstemming tusschen de cijfers, welke in de kolom der „bijgekomen" lijders tusschen ( ) zijn geplaatst en die in de volgende kolom, zijn ook de garnizoenen vermeld, waar geen officier van gezondheid geplaatst is.

c) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat bij evacuatie is opgenomen.

d) De in deze kolom tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat gedeeltelijk is afgekeurd. Hieronder zijn niet begrepen zij, aan wie een bepaald garnizoen moest worden aangewezen. Dit geschiedde ten aanzien van 20 lijders.

e) De lijders, die afgekeurd werden, kunnen, onverschillig uit welke garnizoenen zij afkomstig zijn, slechts verantwoord worden bij elk van de zeven garnizoenen, waar geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen gevestigd zijn.

f) Hieronder ook het garnizoen van Rijswijk.

g) Op deze plaats is geen garnizoen, doch was een reconvalescenten-gesticht.

h) De garnizoenen op Billiton worden gerekend te behooren tot de 1ste militaire afdeeling op Java.

i) Op deze plaats is geen garnizoen, doch een particulier gezondheids-etablissement.

k) Onder de overledenen zijn er 4 begrepen, die overleden na hun vertrek van Atjeh, namelijk op de reis naar Padang. Deze lijders zijn niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

l) Deze post werd in den loop van 1898 opgeheven.

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1897.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1898.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1898 nog van het vooraf-gegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1898 bijgekomen. *c*)	geëvacueerd.	hersteld. *d*)	afgekeurd. *e*)	overleden.	Op ult. 1898 nog in verpleging.
Atjeh en onderhoorigheden. (*Vervolg*).	Sabang (Poeloe Weh)	71	82	„	5	4	1	„	„	„
	Poeloe Bras	70	77	1	2	3	„	„	„	„
	Segli *m*)	479	802	„	82	69	11	„	*n*) 2	„
	Telok Semawé *m*)	117	107	„	13	11	„	„	*o*) 2	„
	Edi *m*)	129	169	„	23	13	10	„	„	„
	Poeloe Raija	80	129	„	7	6	1	„	„	„
	Melaboeh	85	100	„	2	1	1	„	„	„
	Geëvacueerden naar: Padang	„	„	2	567 (466)	255	289	11	5	9
	Oeloe Limau Manis	„	„	11	129 (129)	79	„	„	„	61
	Kajoetanam	„	„	19	67 (67)	47	„	„	3	36
	Fort de Kock	„	„	6	58 (57)	1	51	„	2	10
	Paijakombo	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Weltevreden	„	„	„	3 (3)	„	3	„	„	„
	Tosari	„	„	„	2 (2)	2	„	„	„	„
Sumatra's Westkust.	Padang	2 185	1 718	2	74 (54)	27	30	13	„	6
	Solok	175	177	1	2	1	2	„	„	„
	Kajoetanam	„	101	1	6 (6)	5	„	„	„	2
	Fort de Kock	1 624	1 744	1	14 (5)	3	11	„	1	„
	Oeloe Limau Manis	„	176	3	12 (12)	10	1	„	„	4
	Siboga	46	49	„	7	7	„	„	„	„
	Baros	59	51	„	3	3	„	„	„	„
	Singkel	74	76	2	46	22	22	„	„	4
	Lagoeboti	107	95	„	1	„	1	„	„	„
	Goenoeng Sitoli	107	55	„	4	3	„	„	1	„
Benkoelen.	Benkoelen	166	193	„	23 (1)	14	8	„	„	1
	Kepahiang	50	53	„	1	1	„	„	„	„
Lampongsche Districten.	Telok Betong	102	88	„	1	1	„	„	„	„
Palembang.	Palembang	417	420	2	14 (7)	9	7	„	„	„
	Lahat	349	357	„	13	5	7	„	1	„
	Bjambi	132	138	2	„	2	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra.	Medan	431	410	„	22 (13)	10	11	„	„	1
	Seroewaij	113	101	„	12 (11)	12	„	„	„	„
	Kwala Simpang	203	171	„	13	11	2	„	„	„
	Bengkalis	49	60	„	1	1	„	„	„	„
Riouw.	Tandjong Pinang	234	228	„	2	„	„	„	1	1

m) Garnizoen en expeditionaire troepen.

n) Hieronder is een lijder begrepen, die op reis van Segli naar Padang overleed. Deze is niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

o) Beiden overleden op de reis van Telok Semawé naar Padang. Deze lijders zijn niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

Militaire commandementen.	Garnizoenen *b*), reconvalescenten-gestichten, enz.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1897.	Aanwezige sterkte der garnizoenen op ult. 1898.	AANTAL BERRIBERRI-LIJDERS. Op 1 Jan. 1898 nog van het voorafgegane jaar in verpleging gebleven.	In den loop van 1898 bijgekomen. *c*)	geëvacueerd.	hersteld. *d*)	afgekeurd. *e*)	overleden.	Op ult. 1898 nog in verpleging.
Banka.	Muntok	189	181	„	48 (16)	23	22	„	*p*) 1	2
	Toboali	40	38	„	7	7	„	„	„	„
	Pangkalpinang	48	48	„	2 (1)	„	2	„	„	„
	Blinjoe	35	35	„	10	10	„	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	213	317	„	6 (4)	„	6	„	„	„
	Sintang	185	175	„	5	2	2	„	1	„
	Singkawang	149	147	„	1	„	„	„	„	1
	Sambas	92	72	„	4	2	1	„	1	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	438	496	2	36 (7)	3	32	„	„	3
	Marabahan	47	46	„	3	3	„	„	„	„
	Amoenthai	168	171	„	1	1	„	„	„	„
	Moeara Teweh	84	82	„	5	„	4	„	„	1
	Boentok	24	21	„	2	2	„	„	„	„
	Kwala Kapoeas	41	37	„	1	1	„	„	„	„
Celebes, Menado en Timor.	Makasser	687	755	16	10 (3)	„	22	3	„	1
	Menado	95	106	„	2	2	„	„	„	„
	Koepang	47	53	„	2	1	1	„	„	„
Amboina en Ternate.	Amboina	665	453	24	88 (16)	5	79 (48)	16	2	10
	Saparoea	82	73	2	3 (1)	1	2	„	1	1
	Wahaai	47	61	„	4	1	3	„	„	„
	Amahei	31	32	„	1	1	„	„	„	„
	Neira	188	204	„	30	12	15	„	2	1
	Ternate	151	164	2	16	2	13	„	„	3
	Totalen			169	2556 (1343)	„	944 (71)	189	50	199
	Af: de geëvacueerden (zie noot *a*)			„	1343	„	„	„	„	„
				169	1213	1343	944	*q*) 189	*q*) 50	199
	Totaal der behandelden			1382			1382 *r*)			

p) Deze lijder overleed op reis van Muntok naar Batavia, en is niet medegerekend in het cijfer der geëvacueerden.

q) Hoevelen zich hieronder bevonden, die ter zake van eene andere ziekte dan berriberri in behandeling waren gekomen, kan niet worden opgegeven.

r) Hieronder 216 lijders, bij wie de ziekteverschijnselen van berriberri eerst waarneembaar werden, tijdens zij ter zake van eene andere ziekte werden behandeld.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage A.]

II. Verdeeling van de lijders over de verschillende maanden.

MAANDEN.	Restant op 1 Januari 1898.	In den loop van 1898 bijgekomen. Nieuwe lijders. *s*) Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Te zamen.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld. *t*)	afgekeurd.	overleden.	Op ult. 1898 nog in verpleging
Januari	169	13	„	4	41	58	89	147	96 (1)	8	3	.....
Februari	.....	12	„	1	72	85	78	163	68 (1)	16	1	.....
Maart	.....	5	„	2	72	79	82	161	63 (2)	12	1	.....
April	.....	6	„	5	87	98	79	177	51	12	4	.....
Mei	.....	11	„	5	79	95	123	218	84	10	5	.....
Juni	.....	12	„	1	95	108	132	240	92 (4)	25	2	.....
Juli	.....	4	„	8	125	137	123	260	85 (11)	25	3	.....
Augustus	.....	3	„	6	105	114	171	285	65 (10)	5	8	.....
September	.....	11	„	10	69	90	86	176	68 (10)	20	3	.....
October	.....	9	„	7	106	122	111	233	88 (22)	23	6	.....
November	.....	6	„	7	112	125	144	269	91 (5)	12	10	.....
December	.....	6	„	8	88	102	125	227	93 (5)	21	4	199
		98	„	64	1051							
	169	1213				1213	1343	2556	944 (71)	189	50	199
Totaal behandelden	1382								1382			

III. Verdeeling van de lijders volgens hun landaard.

LANDAARD.	Restant op 1 Januari 1898.	In den loop van 1898 bijgekomen. Nieuwe lijders.	Geëvacueerden.	Te zamen.	hersteld.	afgekeurd.	overleden.	Op ult. 1898 nog in behandeling gebleven.
Europeanen	10	98	112	210	84	15	4	6
Afrikanen	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboineezen	2	64	67	131	40	5	4	17
Andere inlanders	157	1051	1164	2215	820	169	42	176
	169	1213	1343	2556	944	189	50	199
Totaal behandelden	1382				1382			

s Afzonderlijk voor de in Atjeh bijgekomen nieuwe lijders vindt men eene verdeeling naar gelang van de landaarden in het staatje sub IV op de volg. blz.

t) De in deze kolom tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen het aantal lijders aan, dat *gedeeltelijk* is afgekeurd (verg. noot *d*).

IV. Maandcijfers betreffende de onder de troepenmacht in Atjeh en onderhoorigheden voorgekomen berriberri-gevallen.

Maanden van 1898.	Sterkte gemiddeld per dag aan officieren en minderen.				Aantal onder gemelde troepenmacht bijgekomen lijders.				Aantal wegens berriberri uit Atjeh naar Padang en Weltevreden geëvacueerde militairen.				Aantal in Atjeh aan berriberri overleden militairen, met inbegrip van de overledenen onder de naar Padang geëvacueerden.				Aantal der bij het einde van elke maand bij de troepenmacht in Atjeh in behandeling gebleven berriberri-lijders (dus ongerekend de elders onder behandeling gebleven geëvacueerden).			
	Europeanen.	Amboineezen (hieronder ook Afrikanen).	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (als voren).	Andere inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Amboineezen (als voren).	Andere inlanders.	Te zamen	Europeanen.	Amboineezen (als voren).	Andere inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Amboineezen (als voren).	Andere inlanders.	Te zamen.
Januari	2542	1168	3504	7214	9	4	14	27	6	5	11	22	„	„	„	„	2	1	7	10
Februari . . .	2518	1108	3417	7043	8	1	24	33	5	1	14	20	„	„	1	1	2	„	11	13
Maart	2526	1238	3042	6806	2	2	35	39	2	1	17	20	„	„	„	„	1	„	18	19
April	2302	1223	3036	6561	1	3	40	44	2	2	21	25	„	„	2	2	„	„	22	22
Mei	2681	1606	3514	7801	5	4	38	47	2	4	31	37	1	„	2	3	1	„	16	17
Juni.	2979	1844	4220	9043	8	1	43	52	4	„	23	27	„	„	„	„	1	1	12	14
Juli	3479	1996	4677	10152	2	6	75	83	„	2	47	49	„	„	2	2	1	2	23	26
Augustus . . .	3414	1916	4353	9683	1	3	44	48	„	2	42	44	„	„	2	2	„	3	17	20
September . .	3167	1629	4243	9039	3	6	17	26	2	5	14	21	„	1	1	2	„	2	5	7
October. . . .	2848	1285	4029	8162	7	3	48	58	3	4	23	30	„	„	3	3	1	1	12	14
November . .	2092	616	2941	5649	3	6	25	34	3	4	14	21	„	„	5	5	1	2	10	13
December . .	1959	757	2350	5066	3	„	20	23	3	2	21	26	„	„	1	1	1	„	2	3
	. . .	. . .	. . .	. . .																
	2709	1365	3611	7685	52	39	423	514	32	32	278	342	1	1	*u*) 19	*u*) 21				

u) Hieronder zijn ook begrepen de overledenen (ten getale van 7) onder de uit Atjeh naar Padang geëvacueerden.

(5. 4.)

BIJLAGE B.

(Zie hoofdst. E, §§ 2 en 4 van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

OORLOGSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

MEERENDEELS OVER 1898.

1. Algemeen overzicht betreffende het materieel over 1898 en het 1ste kwartaal van 1899.
2. Specificatie betreffende de samenstelling van het personeel op ult. 1897 en ult. 1898.
3. Statistiek over 1898 betreffende de aanvulling van en de verliezen aan personeel.
4. Statistiek over 1894 t/m 1898 betreffende de behandelde zieken, afgekeurden en overledenen.
5. Opgaven betreffende hetgeen de in de laatste jaren voor rekening der Indische geldmiddelen gebouwde schepen der Indische militaire marine nieuw hebben gekost en wat er sedert tot ult. 1898 voor onderhoud, herstelling, enz. aan ten koste is gelegd.
6. Opgaven over het tijdvak 1 April 1898 t/m 31 Maart 1899 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogsmarine (en ook door die der gouvernementsmarine): 1°. te Soerabaija (marine-etablissement), te Sabang op Poeloe Weh (gouvernementsdok) en te Tandjong Priok (particuliere werf), en 2°. te Singapore en te Pinang.
7. Opgaven nopens den omvang van het bedrijf bij het marine-etablissement te Soerabaija, meerendeels over 1897 en 1898.

1. Algemeen overzicht der schepen en vaartuig

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1])	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2])	Grootste breedte in M. [3])	Grootste diepgang in d.M. [4])	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proefsnelheid in knopen. [5])	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6])	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
Pantserschip.																				
Koning der Nederlanden .	—	IJ.	1871 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1874 B. . 15 Juni 1878	85.3	15.2	. . .	. . .	. . . . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Pantserdekkorvet.																				
Sumatra	2	S.	1888 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1890 B. . 22 Nov. 1891	70	11.3	42.5	1720	Kan. v. 21 c.M. A. n°. 2 „ „ 15 „ „ „ „ „ „ 12 „ L.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 A.	1 1 2 1 4 2 1 12	. . .	2	. . .	2350	15.6	210 280	13.5	9.5	1440	30
Flottieljevaartuigen.																				
Java	1	IJ. K.	1885 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1885 B. . . 8 Juni 1886	62.6	9.5	43	1300	K. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. „ 7.5 „ A.	1 3 1 2 1 8	. . . . .	. . .		1017	12.6	200	9.5	7.5	1820	23
Pontianak	1	Cp. K.	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1873 B. . . 7 Sept. 1874	49.9	9.22	36	730	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. v. 7.5 c.M. A.	1 2 1 2 1 7	. . .	. . .	. . .	360	9.5	117	6.75	4.5	1364	155

[1]) IJ. = ijzer; C. = compound; S. = staal; H. = hout; Cp. = composite; K. = gekoperd; Z. = gezinkt.
[2]) Lengte van den romp over alles.
[3]) Breedte van den romp op het grootspant over de buitenhuid zonder uitbouwsels.
[4]) Grootste diepgang van den romp bij normale toelading, stoomketels op peil.

het Indisch en van het auxiliair eskader.

Pantser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.		Toestand op 1 April 1899.			Bijzondere aanteekeningen.	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.

AIRE MARINE.

–114 IJ.	....	....	....	trans-formatie.	.....	.....	....	....	....	....	....	....	....	.....	Sedert 1 April 1895 te Soerabaija tijdelijk buiten dienst ten einde bij het marine-etablissement aldaar te worden getransformeerd tot wachtschip, welke werkzaamheden waarschijnlijk omstreeks medio 1899 zouden afloopen. Voor den aanleg van de electrische installatie, waarvan deze bodem zal worden voorzien, werd een contract gesloten met de Nederlandsch-Indische Electriciteit-Maatschappij te Amsterdam.
....	....	150 C.	38 S.	dienst.	137	44	128	45	119	50	goed	goed	goed	.....	Bleef tot medio September 1898 behooren tot de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Tot regeling van de torpedo's werden schietoefeningen gehouden in de nabijheid van Makasser (April 1898). Na te Tandjong Priok te hebben gedokt, convoyeerde de *Sumatra* het raderschip *Soembing* van Bandjermasin naar Soerabaija (Mei), om vervolgens (Juni) het regelen van de torpedo's in de binnenbaai van Amboina voort te zetten en te beëindigen. In Juli werden onderzoekingen in het vaarwater naar de Kendari-baai verricht met het oog op eene aan te brengen bebakening. Na in de maand September te Tandjong Priok te hebben deelgenomen aan de inhuldigingsfeesten, vertrok de *Sumatra* naar Soerabaija, ten einde de noodige voorzieningen te ondergaan. Na afloop daarvan stoomde het schip 11 Februari 1899 naar Tandjong Priok en werd na dokking voorloopig te Cheribon gestationneerd tot den 2den April, op welken datum het naar Tandjong Priok terugkeerde om aan de aldaar vertoevende Java-divisie te worden toegevoegd.
....	....	....	....	dienst.	75	29	72	33	75	43	goed	zeer goed	goed	.....	Was tot den 5den November 1898 toegevoegd aan de scheepsmacht in de wateren beoosten Java en Borneo. Vertoefde van 1 tot 21 April 1898 in de wateren van Lombok, in welk tijdvak de verlangde hulp werd verleend aan het Amerikaansche koopvaardijschip *Daniel Barnes*, hetwelk in Straat Allas op den wal van Lombok was gedreven. Te Makasser teruggekeerd, werd daar tot den 17den Mei verbleven en toen weder naar de wateren van Lombok teruggekeerd. Den 23sten Mei vertrok de *Java* naar Koepang op Timor, ten einde aldaar beschikbaar te zijn tijdens de werkzaamheden van de commissie voor de grensregeling tusschen het Nederlandsche en het Portugeesche gebied op genoemd eiland, waarbij ook Dilly en Larantoeka werden bezocht en een tocht werd gemaakt naar den Solor-Archipel, in verband met de aldaar heerschende gespannen toestanden. Na den 24sten Juli te Koepang te zijn teruggekeerd, werden door de *Java* verschillende punten in het belang van de grensregeling hydrographisch opgenomen. Einde September werd de aanwezigheid van het schip niet meer noodig geoordeeld, waarop het naar Soerabaija vertrok om eenige herstellingen te ondergaan. Tot 5 November werd te Soerabaija verbleven, op welken datum de *Java* aan de divisie beoosten Java en Borneo onttrokken werd en naar de Noordkust van Celebes vertrok tot voortzetting van de vroeger aangevangen opneming van de Tomini-bocht. Ter bespoediging van de te verrichten werkzaamheden waren aan de *Java* een adviesboot en eene tweede stoomsloep medegegeven.
....	....	....	....	.....	.....	.....	65	32	....	....	....	....	....	.....	Werd den 1sten Februari 1898 te Soerabaija buiten dienst gesteld en den 18den April, wegens afkeuring, publiek verkocht.

[5]) Met schepen 4 uren, met torpedobooten 2 uren volgehouden.
[6]) Waar in kolom 17 tweeërlei getallen zijn opgegeven, heeft men te denken aan eene normale en aan eene buitengewone kolenberging.
[7]) De opgegeven cijfers gelden voor het gebruik van Cardiff-kolen; bij gebruik van Indische kolen is de af te leggen weg gemiddeld 8.6 pct. kleiner.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proefsnelheid in uren. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Afstand te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Afstand te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Batavia	1	IJ. Z.	1875 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1876 B. . . 3 Sept. 1877	53.5	9	36	850	K. getr. v. 18 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	1 2 1 2 1 7	. .	. .	. .	400	9.2	117	7.75	4.75	1457	16
Makasser	1	IJ. Z.	1876 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1877 B. . . 7 Nov. 1877	54	9	37	880	K. getr. v. 16 c.M. st. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	1 2 1 2 1 7	. .	. .	. .	315.7	8.6	120	8	5.75	1312	15
Madura	1	IJ. Z.	1879 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1880 B. . . 29 Oct. 1880	54	9	36	853	K. v. 15 c.M. A. n°. 1. „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	1 3 1 2 1 8	. .	. .	. .	400	9.25	132	7.5	5.5	1770	25
Bali	1	IJ. Z.	1877 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1878 B. . 14 Nov. 1883	53.6	9	37	853	K. v. 15 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 „ K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	1 3 1 2 1 8	. .	. .	. .	400	9	100	8	6.5	1505	21
Flores	1	S. Z.	1886 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1887 B. . . 28 Oct. 1887	52.85	7.8	34.5	550	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. .	. .	. .	652	12.9	96	10	5.5	1500	250
Ceram	1	S Z.	1886 Vlissingen (Kon Maatschappij „de Schelde")	A . . . 1887 B. . . 29 Oct. 1887	52.85	7.8	31.2	550	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 2 6	. .	. .	. .	800	12.8	84	10.25	5.25	2052	320
Lombok	1	S. K.	1890 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1891 B. . . 21 Mei 1892	52.45	8.3	33.5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7.5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. .	. .	. .	990	12.2	85	11	8	1332	193

a) Verminderd met 1 kapitein-luitenant-ter-zee.

ántser in millimeters. [1])				Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1899.			*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
					Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
							31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.						
	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
2.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
..	....	....	....	.....	.....	.....	72	29	....	....	....	....	....	.....	Bleef tot 17 November 1898 voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen, waar de *Batavia* achtereenvolgens deelnam aan de militaire expeditiën tegen Pasangan, Edi en Pedir. Op genoemden datum vertrok het schip naar Soerabaija, waar het, na als oorlogsbodem te zijn afgekeurd, op 10 December werd buiten dienst gesteld. Sedert is de *Batavia* — herdoopt als *Balikpapan* — ingericht tot loodsstationsschip voor de Balikpapan-baai in Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).
..	....	....	....	dienst	*a*) 73	27	67	32	65	24	vrij goed	vrij goed	vrij goed	.....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Bezocht in Augustus 1898 Tapanoli, Siboga, Baros en Singkel en nam deel aan de militaire expeditiën ter Westkust van Atjeh.
...	....	....	....	dienst	73	27	73	30	69	27	bruikbaar	goed	even bruikbaar	.....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen, waar de *Madura* o. a. deelnam aan de militaire expeditiën in het Pedirsche en tegen Pasangan.
...	....	....	....	dienst	73	27	69	27	68	26	vrij goed	vrij goed	vrij goed	.....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen en nam deel aan de militaire expeditiën in het Pedirsche en ter Westkust van Atjeh.
...	....	....	....	dienst	55	27	....	....	55	30	zeer goed	zeer goed	zeer goed	....	Dit schip werd, na sedert Juni 1897 bij het marine-etablissement te Soerabaija belangrijke herstellingen en verbeteringen te hebben ondergaan, den 16den Juni 1898 weder in dienst gesteld ter vervanging van het raderschip 2de klasse *Soembing*, in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, voor welk station het in het behandelde tijdvak bleef aangewezen. Na eerst de opneming in Straat Laut te hebben voltooid, begaf de *Flores* zich naar Pasir waar den 23sten Juli aan boord de verkiezing plaats had van een tijdelijk bestuurder van dat landschap in de plaats van den overleden sultan Vervolgens werd een bezoek gebracht aan het landschap Koetei, o. a. aan de inrichtingen der petroleum-onderneming in de Balikpapan-baai en werden de feesten bijgewoond, welke de sultan gaf ter eere van de aanvaarding der regeering door H. M. de Koningin. Ook werden de Koetei-, Berouw- en Boeloengan-rivieren opgevaren Den 25sten September werd naar Bandjermasin teruggekeerd. Uitgenomen enkele korte tijdperken, welke gebruikt werden tot het innemen van kolen of tot het doen van schietoefeningen met geschut bleef de *Flores* sedert dien tijd op gemelde hoofdplaats vertoeven tot 6 Januari 1899, toen het schip van Bandjermasin vertrok, ten einde in verband met de gebeurtenissen op de Philippijnen de Oostkust van Borneo tot aan de noordelijke grenzen van ons gebied te observeeren, van welke gelegenheid gebruik werd gemaakt om de grensteekens op de scheiding van het Nederlandsch en het Britsche gebied op Borneo opnieuw te bepalen.
...	....	....	....	herstelling	.....	.....	....	....	....	....	....	....	....	.....	Sedert 1 November 1897 tijdelijk buiten dienst ten einde bij het marine-etablissement te Soerabaija herstellingen te ondergaan.
....	....	....	....	dienst	57	27	56	26	54	27	goed	vrij goed	even bruikbaar	.....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. Tijdens zijn verblijf ter Oostkust van Atjeh werd door het schip de geul der Arakoendoer-rivier opgenomen.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 19.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Sumbawa	1	S.	1890 Vlissingen (Kon Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1891 B. . 7 Juni 1892	53.25	8.1	34.5	600	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3 7 „ Mr. van 7 5 c.M. A.	3 1 2 1 7	. .	. .	. .	930	12.5	88	10.5	7	1170	190
Borneo	1	Cp. K.	1892 Glasgow (Clydebank J. en E. Thomson)	A. . . . 1892 B. . . 6 Febr. 1894	53 86	9.45	40 5	800	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3 7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. van 7.5 c.M. A.	6 1 2 2 1 12	. .	. .	. .	1040	13.23	155	12	8.5	2035	193
Nias	2	S.	1894 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1895 B. . 11 April 1896	53.9	9 44	36	812 38	K. v. 12 c.M K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ Mr. van 7 5 c.M. A.	3 1 4 1 9	. .	. .	. .	1227	13.05	148	11	10	2164	2400
Mataram	2	S.	1895 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A . . 1896 B. . 31 Maart 1897	53.9	9.44	36.5	809.52	K. v. 10 5 c.M. A. „ „ 7 5 „ „ „ „ 3 7 „ „ rev. v. 3 7 c.M. Mr v. 7.5 c M. A.	2 1 4 2 1 10	. .	. .	. .	1345	12.95	154	11 2	8 25	1600	2480
Eai	2	S.	1896 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . 13 Aug. 1897	53.9	9.44	36.5	820	K. v. 10.5 c.M. A „ „ 7 5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr van 7.5 c M. A.	2 1 4 2 1 10	. .	. .	. .	1235	12.8	149	10 3	8	2027	2260

ntser in millimeters. [1])			Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1899.			*Bijzondere*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
				Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.							*aanteekeningen.*	
						31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.						
Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
....	....	....	dienst	57	27	60	25	57	27	goed	zeer goed	zeer goed	.....	Bleef in het behandelde tijdvak voor het station Noordelijk Sumatra aangewezen. De verankering van het 3000-tons dok in de Sabang-baai (Poeloeh Weh) in Mei 1898 geschiedde onder de leiding van den commandant van de *Sumbawa*.
....	....	....	dienst	75	27	73	28	82	24	zeer goed	goed	goed	.....	Vertoefde van 31 Maart tot 11 Juli 1898 te Soerabaija tot het ondergaan van herstellingen, werd toen weder toegevoegd aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo en bleef daartoe behooren tot bij de ontbinding van die scheepsmacht op 12 Februari 1899. Gedurende de tweede helft van Juli en bijna de geheele maand Augustus werd de *Borneo* in de residentie Amboina benuttigd, waar, na gehouden overleg met het hoofd van gewestelijk bestuur, de Key-, Zuidwester- en Tenimber-eilanden werden bezocht, bij welke gelegenheid actief moest worden opgetreden tegen een tweetal kampongs op laatstgenoemde groep (verg. blz. 40 van het verslag hiervóór). Den 26sten Augustus weder te Amboina teruggekeerd, vertrok de *Borneo* den 30sten d. o. v. naar Makasser, woonde aldaar van 1 tot 9 September de inhuldigingsfeesten bij en deed vervolgens dienst in de wateren van Lombok. Van 14 November tot 23 December werd het schip gebezigd ter bekruising van de wateren ter Noordkust van Nieuw-Guinea en ter observatie van de Mapia-eilanden in verband met de gebeurtenissen op de Philippijnen. Op den terugtocht bezocht het schip de nieuwe bestuursvestiging te Fak Fak (Westkust van Nieuw-Guinea) en vervolgens Gisser (residentie Amboina) en Koepang (residentie Timor), doch wegens den zeer ongunstigen weerstoestand moest van een voorgenomen bezoek aan de Kleine Soenda-eilanden worden afgezien. Den 14den Januari 1899 was de *Borneo* te Makasser terug. Na het vertrek van laatstgemelde plaats (op 2 Maart) verbleef het schip voorloopig te Tandjong Priok, voldeed aan eene opdracht met betrekking tot de Duizend-eilanden en werd op 3 April aan de Java-divisie toegevoegd.
....	....	....	dienst	64	29	67	27	68	25	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor het station Noordelijk Sumatra, verleende hulp bij het verankeren van het 3000-tons dok in de Sabang-baai (Poeloe Weh), nam deel aan de militaire expeditiën in het Pedirsche, in Edi en ter Westkust van Atjeh, en verrichtte opnemingen van de Bajan- en de Simpang-Anas-rivier ter Atjeh's Oostkust.
....	....	....	dienst	64	29	65	26	66	24	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Bleef in het behandelde tijdvak aangewezen voor het station Noordelijk Sumatra, verleende hulp bij het ter plaatse brengen van het 3000-tons dok in de Sabang-baai, bracht de Kerti-rivier in kaart en verrichtte opnemingen in de Kwala Maneh.
....	....	....	dienst	64	29	65	29	67	24	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	In het begin van het behandelde tijdvak was de *Edi* behulpzaam bij de overbrenging van het 3000-tons dok van Soerabaija naar de Sabang-baai (Poeloe Weh). Na beëindiging van den sleeptocht vertrok het schip naar Soerabaija en, na een kort verblijf aldaar, den 20sten Mei naar Amboina om vervolgens, in verband met de gebeurtenissen op de Philippijnen, eerst de wateren benoorden Celebes (Mei-October) en daarna (October—medio November) die ter noordkust van Nieuw-Guinea te bekruisen en de in die wateren gelegen eilanden te observeeren (verg. blz. 38 en 41 van het verslag hiervóór). Van de aanwezigheid van de *Edi* in laatstbedoelde wateren werd partij getrokken bij het bezoek van den resident van Ternate aan verschillende kustplaatsen ter Noordkust van Nieuw-Guinea, hetwelk ten doel had eenige hangende geschillen uit den weg te ruimen en waarbij eene enkele maal door de *Edi* krachtig moest worden opgetreden. Tevens was dit schip tegenwoordig bij de installatie van den controleur op de nieuwe bestuursvestiging te Doreh, bij welke gelegenheid van eenige baaien en inhammen aldaar schetskaarten werden vervaardigd. Na beëindiging van den kruistocht vertrok de *Edi* naar Soerabaija, dokte aldaar en werd na aankomst te Makasser, werwaarts zij den 19den December vertrok, aan de (sedert — op 12 Februari 1899 — ontbonden) scheepsmacht beoosten Java en Borneo toegevoegd.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1])	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2])	Grootste breedte in M. [3])	Grootste diepgang in d.M. [4])	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5])	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6])	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Afte leg weg zeemij met n male voorraa Bij de vaart van kolom 18.	Afte leg weg zeemij met n male voorraa Bij de vaart
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
Serdang	2	S.	1896 Vlissingen (Kon Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1897 B. . . 7 Dec. 1897	53 9	9.44	36.9	810	K. v 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. van 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	..	..	..	1290	12.9	149	11.5	10	1389	2
Koetei	2	S.	1897 Amsterdam (Nederlandsche scheepsbouwmaatschappij)	A. . . . 1898 B. . . 5 Nov. 1898	53.7	9.44	36	800.47	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. van 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	..	..	..	1412	13.51	144	11.6	8 5	1855	2
Siboga	2	S.	1897 Amsterdam (Nederlandsche scheepsbouwmaatschappij)	A . . . 1898 B. . . 25 Jan. 1899	53 7	9.44	. . .	. . . .	K. v. 10.5 c.M. A. „ „ 7.5 „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. van 7.5 c.M. A.	2 1 4 2 1 10	..	..	..	. . . .	. . . .	. . . .	..	. . . .	. . . .	. . .
Raderschip 2de klasse.																				
Soembing	..	IJ	1875 Soerabaija (Fabriek v/d marine en het stoomwezen)	A. . . . 1877 B. . . 1 Aug. 1879	62.52	10 2	25	652	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	4 1 2 7	..	..	..	390	9	*b*) 200 270	5.25	4.75	1340	1
Torpedoboot.																				
Cerberus	1	S.	1887 Vlissingen (Kon. Maatschappij „de Schelde")	A. . . . 1888 B. . . 6 Febr. 1889	38.22	3.96	14.2 (21) *c*)	83.91	K. v. 3.7 c.M.	2	2	1	..	912.5	21.2	12 5 15.6	15.8	7	400	
Opnemingsvaartuigen.																				
Banda	1	Cp. K.	1872 Fijenoord (Nederl. stoombootmaatsch.)	A. . . . 1872 B. . 19 Aug. 1873	49.12	8 4	36	700	K. v. 7.5 c.M. A.	2	..	..	..	200	6.8	93	6	4.75	539	

b) De kolenruimen van de *Soembing* hebben een inhoud van 270 M³. Wegens te groot wordenden diepgang worden echter gewoonlijk niet meer dan 200 M³. geladen, waar dit als normale berging is aangenomen.

Pantser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1899.			*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
					Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
							31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.						
Dekkel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
..	....	....	....	dienst	64	29	67	27	64	27	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Den 4den Januari 1899 vertrok de *Edi* van daar voor eene hernieuwde bekruising van de wateren benoorden Celebes, alwaar deze bodem, na terugkeer van de Sangi-, Talaut- en Nanoesa-eilanden, ter noordkust van Celebes nog gebezigd werd (Maart) voor eene dienstreis, in verband staande met de te Soemalata (Gorontalo) plaats gehad hebbende ongeregeldheden. Op het einde van den verslagtijd bevond de *Edi* zich nog ter noordkust van Celebes.
..	....	....	....	dienst	64	29	....	....	63	26	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Vertrok den 2den Mei 1898 van Tandjong Priok naar Soerabaija en van daar (11 Mei) naar de noordkust van Nieuw-Guinea ter bekruising van de wateren aldaar in verband met de gebeurtenissen op de Philippijnen. Op de reis derwaarts werden Amboina, Ternate en Halmaheira bezocht. Deze kruistochten, waarbij Amboina als ververschingsplaats en als kolenstation diende, duurden tot het begin der maand October. Een op deze tochten ingesteld onderzoek naar de ligging der Stephen-eilanden leidde tot geen resultaat. Het schip vertrok vervolgens naar Soerabaija, dokte aldaar en werd na afloop daarvan met ult. October toegevoegd aan de (sedert — op 12 Februari 1899 — ontbonden) scheepsmacht benoosten Java en Borneo. Van 11 November tot 13 December deed de *Serdang* dienst in de wateren van Lombok en hield zich daarna tot einde Maart op aan de oostkust van Celebes ter bepaling van eenige riffen.
..	.. .	....	....	dienst	.....	.....	....	....	.....	....	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Kwam den 5den November 1898 uit Nederland te Olehleh aan en bleef verder aangewezen voor het station Noordelijk Sumatra.
..	....	....	....	buiten dienst	.....	.....	65	24	....	....	....	....	....	.....	Kwam den 25sten Januari 1899 uit Nederland te Olehleh aan, vertrok van daar naar Tandjong Priok en vervolgens naar Soerabaija om, na daartoe meer in het bijzonder te zijn ingericht, den 21sten Februari ter beschikking te worden gesteld van den leider van het vanwege de Maatschappij ter bevordering van het natuurkundig onderzoek der Nederlandsche koloniën in te stellen onderzoek naar de fauna en flora van de zeeën en diepe bekkens in den Indischen Archipel. Den 7den Maart vertrok de *Siboga* van Soerabaija ter aanvaarding van de bewuste wetenschappelijke reis.
...	....	....	....	dienst	14	4	14	15	15	21	goed	goed	goed	.....	Bleef tot den 14den Mei 1898 voor het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangewezen, ging voort met de opneming in Straat Laut en deed onderzoek naar eene geschikte plaats op het eiland Soewangi tot het oprichten van een vuurtoren. Vervolgens vertrok de *Soembing*, geconvoyeerd door de *Sumatra*, naar Soerabaija en werd aldaar den 16den Juni 1898 buiten dienst gesteld. Bij onderzoek aan het marine-etablissement aldaar werd het schip afgekeurd als oorlogsschip en bestemd om, na te zijn herdoopt in *Aroe-baai*, dienst te doen als loodsstationsschip voor de baai van dien naam ter Oostkust van Sumatra.
...	....	....	....	dienst	22	59	25	59	29	67	bruikbaar	bruikbaar	even bruikbaar	.....	Stond gedurende het grootste deel van het behandelde tijdvak op de helling bij het marine-etablissement te Soerabaija, ten behoeve van hare transformatie van spar- in vischtorpedoboot. Na beëindiging van deze transformatie (25 Februari 1899) was de *Cerberus* gestationneerd te Soerabaija en werd den 3den April 1899, bij aankomst te Tandjong Priok, aan de Java-divisie toegevoegd.
...	....	....	....	dienst	22	59	25	59	29	67	bruikbaar	bruikbaar	even bruikbaar	.....	Was, met uitzondering van het tijdvak 2 Mei–18 September 1898, hetwelk benuttigd werd om de noordkust van Celebes met hare baaien en inhammen in kaart te brengen, bezig met de opneming van de Koetei-rivier.

[1]) Het cijfer voor de torpedoboot *Cerberus* tusschen haakjes vermeld, betreft den diepgang van deelen die uitsteken.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2]	Grootste breedte in M. [3]	Grootste diepgang in d.M. [4]	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5]	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6]	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Af te leggen weg in zeemijlen met normalen voorraad. Bij de vaart van
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	2
Blommendal (zeilvaartuig)	..	Cp. Z.	1881 Amsterdam (Huygens en van Gelder)	A. . . . 1882 B. . . 28 Dec. 1882	34.7	8.6	35	300	K. getr. van 7 c.M.	2	..	..	..	....	....	....	....	....	....	..
Melvill van Carnbée (zeilvaartuig)	..	Cp. Z.	1881 Amsterdam (Maatschappij „de Atlas")	A. . . . 1882 B. . . 1 Jan. 1883	34.7	8.6	35	300	K. getr. van 7 c.M.	2	..	..	..	....	....	....	....	....	....	..
Wachtschepen.																				
Gedeh	..	H. Z.	1872 Soerabaija (Marine-etablissement)	A. . . . 1874 B. . 10 Sept. 1875	77	17.6	37.5	1420	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 2 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	6 1 2 9	..	..	..	....	....	....	....	....	....	..
Bromo	..	IJ. Z.	1873 Amsterdam (Kon. fabriek voor stoom- en andere werktuigen)	A. . . . 1874 B. . . 3 Sept. 1875	64.6	9.36	40	1350	K. v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 12 „ „ „ 3 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „	3 1 1 2 7	..	..	..	....	....	....	....	....	....	..
Oorlogsstoomjacht.																				
Satelliet	1	IJ.	1877 Slikkerveer (Arie Smit)	A. . . . 1877	...	...	...	..	.....	..	..	..	..	....	....	....	....	....	....	..
AUXILIAI																				
Pantserschepen.																				
Prins Hendrik der Nederlanden	2	IJ.	1865 Birkenhead (Gebr. Laird)	A. . . . 1866 B. . . 25 Mei 1876	73.2	13.4	54.4	3375	K. getr. v. 23 c.M. „ v. 12 c.M. K.A. n°. 1 „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	4 4 2 4 6 2 22	..	..	..	2000	11.4	475	8.5	5	2000	28
Piet Hein	2	S.	1893 Fijenoord (Nederlandsche stoomboot-maatschappij)	A. . . . 1894 B. 16 Maart 1899	86.2	14.3	52.3	3520	K. v. 21 c.M. A. n°. 1 „ „ 15 „ „ „ „ „ 7.5 „ „ „ 3.7 „	3 2 6 8 19	1	2	..	4735	16	330	14.5	9	1350	28
Pantserdekschepen.																				
Holland	2	S.	1895 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1896 B. . 16 Maart 1899	93.3	14.81	54	3900	K. van 7.5 c.M. A. Mr. v. 7.5 c.M. A. K. v. 15 c.M. n°. 2 „ „ 12 „ „ 1 „ „ 7.5 „ „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	2 2 2 6 4 8 4 28	2	2	..	10 548	*e*) 19.62	*f*) 470 *g*) 1000	....	....	....	..
Friesland	2	S.	1895 Rotterdam (Maatsch. voor scheeps- en werktuigbouw „Fijenoord")	A. . . . 1896 B. . 16 Maart 1899	93.3	14.81	54	3900	K. van 7.5 c.M. A. Mr. v. 7.5 c.M. A. K. v. 15 c.M. n°. 2 „ „ 12 „ „ 1 „ „ 7.5 „ „ „ „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M.	2 2 2 6 4 8 4 28	2	2	..	10 416	19.87	*f*) 470 *g*) 1000	....	....	....	..
Fregatten.																				
Koningin Emma der Nederlanden	1	IJ. Z.	1876 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1879 B. . 27 Oct. 1897	91.85	12.5	65	3528	K. v. 17 c.M. A. n°. 1 „ „ 12 c.M. K.A. „ „ „ „ 7.5 „ A. „ „ 3.7 „ „ rev. v. 3.7 c.M. Mr. v. 7.5 c.M. A.	6 8 2 8 6 2 32	..	..	..	2732	14.1	590	11	6	2000	40

d) Gepantserde hoofden van 150 m.M.
e) Ruim 3 maanden na dokking.

antser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING.						Toestand op 1 April 1899.			*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
					Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.								
							31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.						
2.	Toren of barbette. 23.	Comm. toren. 24.	Dek. 25.	26.	Europeanen. 27.	Inlanders. 28.	Europeanen. 29.	Inlanders. 30.	Europeanen. 31.	Inlanders. 32.	Romp. 33.	Werktuigen. 34.	Ketels. 35.	36.	37.
..	....	....	....	dienst	18	49	17	42	17	44	vrij goed	....	....	.....	Verrichtte opnemingen ter oostkust van het eiland Lingga en beoosten het eiland Singkep.
..	....	....	....	dienst	18	49	18	47	18	49	vrij goed	....	....	.....	Was in den aanvang van het behandelde tijdvak werkzaam beoosten het eiland Bintang en later in het noordelijk deel van den Lingga-archipel. Daarna verrichte de *Melvill* eene opneming van het kustgedeelte van Sumatra van af de Kateman-rivier tot hoek Datoe en werd den 15den Maart 1899 buiten dienst gesteld.
..	....	....	....	dienst	118	37	186	68	168	43	bruikbaar	....	....	Wachtschip te Tandjong Priok (Batavia).	Begon meer en meer sporen van ouderdom te vertoonen.
..	....	....	....	dienst	121	37	126	105	130	109	goed	....	....	Wachtschip te Soerabaija.	
..	....	....	....	.....	.....	.....	....	....	....	....	....	....	....	.....	Sedert 25 April 1898 tijdelijk bij de gouvernementsmarine overgegaan.

SKADER.

14–63 IJ.	276–132 IJ.	....	16 IJ.	dienst	224	52	237	60	190	58	goed	bruikbaar	even bruikbaar	.....	Bleef in het behandelde tijdvak in hoofdzaak de diensten van stationsschip ter reede van Olehleh verrichten, doch nam ook deel aan de militaire expeditiën in het Pedirsche en het Edische. In het begin van Maart 1899 werd het schip als stationsschip vervangen door de *Koningin Emma der Nederlanden* en vertrok vervolgens naar Soerabaija om aldaar buiten dienst te worden gesteld.
0–100 S.	240 S.	240 S.	50 S. *d*)	dienst	.....	.....	....	....	....	....	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Kwam den 16den Maart 1899 uit Nederland te Olehleh en werd toegevoegd aan de Java-divisie. Vertoefde sedert 31 Maart te Tandjong Priok.
...	....	100 S.	50 S.	dienst	.....	.....	.....	.....	.....	....	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Als voren.
....	....	100 S.	50 S.	dienst	.....	.....	....	...	....	....	zeer goed	zeer goed	zeer goed	.....	Idem.
....	....	....	....	dienst	266	50	243	47	260	53	goed	goed	goed	.....	Was den 1sten April 1898 te Soerabaija, nam de aan den sleeptocht van het 3000-tons dok van Soerabaija naar Poeloe Weh (Atjeh), verleende hulp bij de verankering van het dok in de Sabang-baai en keerde daarna naar Soerabaija terug. Na aldaar eenige herstellingen te hebben ondergaan, vertrok het schip naar Makasser en werd den 23sten Juni weder aan de scheepsmacht beoosten Java en Borneo toegevoegd,

Normale brandstofberging.
Uiterste brandstofberging.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1])	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Ned.-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte in M. [2])	Grootste breedte in M. [3])	Grootste diepgang in d.M. [4])	Waterverplaatsing in M³. zeewater (1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Torpedo-inrichtingen. Buizen.	Torpedo-inrichtingen. Kanonnen.	Torpedo-inrichtingen. Sparren.	Stoomvermogen in indicateur-paardekrachten.	Grootste proeftochtvaart. [5])	Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³. [6])	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Afstand te leggen weg in zeemijlen met normale voorraad. Bij de vaart van kolom 18.	Afstand te leggen weg in zeemijlen met normale voorraad. Bij de vaart van
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Atjeh	1	IJ. Z.	1875 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1876 B. . . 27 Dec. 1895	91.85	12.5	65	3440	K. v. 17 c.M. A. nº. 1	*h*) 6	. . .	. . .	. . .	2700	13.51	550	11	6	2000	40
									„ „ 12 c.M. K.A. „ „	8									
									„ „ 7.5 „ A.	2									
									„ „ 3.7 „	8									
									„ rev. v. 3.7 c.M.	6									
									Mr. v. 7.5 c.M. A.	2									
										32									
Ruijter	1	IJ. Z.	1879 Amsterdam (Rijkswerf)	A. . . . 1880 B. . . 7 Febr. 1897	92.10	12.5	67.4	3517	K. v. 17 c.M. A. nº. 1	*h*) 6	. . .	. . .	. . .	3305	14.87	450	11.5	6	2000	440
									„ „ 12 c.M. K.A. „ „	8									
									„ „ 7.5 „ A.	2									
									„ „ 3.7 „	8									
									„ rev. v. 3.7 c.M.	6									
									Mr. v. 7.5 c.M. A.	2									
										32									

h) De kanonnen van 17 c.M. A. nº. 1 van de fregatten *Atjeh* en *de Ruijter* werden te Soerabaija achtergelaten.

1) Hieronder ook eenig aan de bemanningssterkte onttrokken personeel, namelijk 6 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 7 minderen, gebezigd in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend, en 2 stuurlieden met verlof buiten bezwaar van den lande.

Pantser in millimeters. [1]				Bevond zich op 31 December 1898 in:	BEMANNING. Bepaalde sterkte (ongerekend de als bovenrol toegestane verhooging).		Aanwezige sterkte volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1897.		31 Dec. 1898.		Toestand op 1 April 1899.			*Bijzondere aanteekeningen.*	Verrichtingen, bewegingen, enz. gedurende het tijdvak van 1 April 1898 tot en met 31 Maart 1899. (Zie voor het dokken en herstellen de opgaven sub 6 van deze bijlage.)
Gordel.	Toren of barbette.	Comm. toren.	Dek.		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Romp.	Werktuigen.	Ketels.		
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
. . .	. . . .	. . . .	. . . .	dienst	266	50	247	50	260	48	goed	bruikbaar	bruikbaar	. . . . .	waartoe deze bodem tot 12 Februari 1899 bleef behooren. Op gemelden datum werd bedoelde scheepsmacht ontbonden en vertrok de *Koningin Emma* van Makasser via Tandjong Priok naar Olehleh (Atjeh) om aldaar den stationsdienst van de *Prins Hendrik* over te nemen. Tijdens de *Koningin Emma* deel uitmaakte van de scheepsmacht beoosten Java en Borneo deed het schip af en toe dienst in de wateren van Lombok en vertoefde overigens te Makasser, van waar het, op verzoek van het civiel bestuur, ook een tocht maakte naar Boelekomba (afdeeling Zuiderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden) ten einde met eene landingsdivisie steun te verleenen bij eene voorgenomen arrestatie (verg. blz. 35 van het verslag hiervóór).
. . .	. . . .	. . . .	. . . .	dienst	266	50	250	48	274	48	goed	goed	goed	. . . . .	Was den 1sten April 1898 te Soerabaija, nam deel aan den sleeptocht van het 3000-tons dok van Soerabaija naar Poeloe Weh (Atjeh), en werd bij aankomst in Atjeh tijdelijk toegevoegd aan de scheepsmacht aldaar. Den 15den September vertrok de *Atjeh* naar Soerabaija en werd na aankomst aldaar gereed gemaakt voor de terugreis naar Nederland. Einde Januari 1899 werd Soerabaija verlaten en via Singapore naar Olehleh gestoomd. Den 27sten Maart aanvaardde het schip de reis naar Nederland via de Kaap de Goede Hoop.
															Behoorde in den aanvang van het behandelde tijdvak tot de scheepsmacht beoosten Java en Borneo, waartoe de *de Ruijter* tot 6 November 1898 bleef behooren. Gedurende dien tijd deed deze bodem af en toe dienst in de wateren van Lombok en verbleef overigens te Makasser, uitgenomen van 16 Augustus tot 7 October, gedurende welk tijdvak het fregat te Tandjong Priok vertoefde, eerst om in het droge dok aldaar onder de waterlijn te worden nagezien en schoongemaakt en daarna om luister bij te zetten bij de inhuldigingsfeesten. Den 24sten October vertrok de *de Ruijter* van Makasser naar Soerabaija om voor de terugreis naar Nederland (door het Suez-kanaal) te worden gereedgemaakt, welke terugreis den 25sten Januari 1899 aanvaard werd via Tandjong Priok, Singapore en Olehleh (Atjeh). Deze laatste plaats werd den 12den Maart verlaten.
RECAPITULATIE.															
Indische militaire marine					1306	642	1450	776	1349	737					
Auxiliair eskader					1022	202	977	205	984	207					
Totaal ingeschreven in de rol der schepen					2328	844	*i*) 2427	981	*j*) 2333	944					
Personeel aan wal (in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" was gerekend).					11	„	11	„	11	„					
Totaal-generaal . . .					2339	844	2438	981	2344	944					

j) Hieronder ook eenig aan die bemanningssterkte onttrokken personeel, namelijk 6 officieren (waaronder 2 officieren-machinist) en 7 minderen gebezigd in functiën, waarop bij de „Bepaalde sterkte" niet was gerekend, en 2 stuurlieden met verlof buiten bezwaar van den lande.

2. Specificatie betreffende het personeel der in Nederlandsch-Indië aanwezige oorlogsmarine bij het einde van elk der jaren 1897 en 1898.

OMSCHRIJVING.		Personeel der Indische militaire marine en van het auxiliair eskader, behalve dat van den stoomvaartdienst en het korps mariniers.			Stoomvaartdienst.			Mariniers.		Totalen.			
		Officieren.	Onderofficieren en minderen.		Officieren-machinist.	Onderofficieren en minderen.		Officieren.	Onderofficieren en minderen (Europeanen).	Officieren.	Onderofficieren en minderen.		
			Europeanen.	Inlanders.		Europeanen.	Inlanders.				Europeanen.	Inlanders.	Te zamen.
Ult. 1897	Bepaalde sterkte *a*)	222	1450	503	6	289	360	7	462	235	2201	863	3064
	Aanwezige sterkte *b*)	230	1462	544	8	302	437	3	433	241	2197	981	3178
Ult. 1898	Bepaalde sterkte *a*)	216	1380	490	6	282	354	7	448	229	2110	844	2954
	Aanwezige sterkte *b*)	205	*c*) 1415	*c*) 549	9	*d*) 287	*e*) 395	2	426	216	2128	944	3072

a) Zonder de als „bovenrol" toegestane overschrijding met 10 pct.

b) Onder „Aanwezige sterkte" zijn ook de van boord geëvacueerden begrepen, ten getale van 7 officieren en 94 minderen op ult. 1897 en van 13 officieren en 106 minderen op ult. 1898. Behalve het personeel dat *vast* aangewezen is voor het vervullen van betrekkingen aan wal, op welk personeel (11 officieren) ook bij de „Bepaalde sterkte" gerekend is, werden op elk der beide tijdstippen nog 6 officieren en 7 minderen gebezigd in functiën of voor doeleinden, waarop bij de „Bepaalde sterkte" *niet* was gerekend. Voorts zijn onder de „Aanwezige sterkte" medegerekend de stuurlieden met verlof buiten bezwaar van den lande, ten getale van 2 op ult. 1897 en van 3 op ult. 1898.

c) De verschillende graden van Europeesch en van inlandsch matroos waren bij het einde van 1898 bezet als volgt:

GRADEN.	Europeanen.		Inlanders.		AANMERKINGEN.
	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.	Bepaalde sterkte.	Aanwezige sterkte.	
Matrozen 1ste klasse	186	303	24	25	De *inlandsche* matrozen van een minderen graad dan de 1ste of 2de klasse worden enkel matrozen genoemd (zonder bijvoeging 3de klasse). Onder de Europeesche lichtmatrozen telde men op ult. 1898 1 „jongen", tegen 2 „jongens" op ult. 1897.
„ 2de „	267	333	24	20	
„ 3de „	334	289	193	318	
Lichtmatrozen	132	33	183	124	
Te zamen	919	958	424	487	
In 1897 waren deze totalen	965	971	440	467	

d) 82 hoofdmachinisten, machinisten en adspirant-machinisten, benevens aan stokerspersoneel 205 koppen.

e) 238 vuurstokers 1ste en 157 2de klasse.

3. Statistiek over 1898 der aanvulling en verliezen onder het tot de oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië behoorende personeel.

Aanvulling.	EUROPEANEN.		INLANDERS. *a*)
	Officieren.	Onderofficieren en minderen	(Onderofficieren en minderen.)
Aangebracht uit Nederland:			
per oorlogsschip *Koetei*	6	78	.....
per mail	44	269	.....
Te zamen	50	347	.....
Aangenomen in Indië	„	„	86
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	„	„	10
Bijgekomen door terugkomst van „verlof buiten bezwaar van den lande"	3	„	„
	53	347	
Totalen	400		96

Verliezen.	EUROPEANEN.		INLANDERS. *a*)
	Officieren.	Onderofficieren en minderen.	(Onderofficieren en minderen.)
Teruggekeerd naar Nederland:			
(allen per mail) *b*)	75	388	.....
Ontslagen	2	9	*c*) 92
Overleden	„	16	9
Gedeserteerd of vermist	„	3	32
Afgevoerd ter zake van verleend „verlof buiten bezwaar van den lande"	1	„	„
	78	416	
Totalen	494		133

a) Na het afdrukken van den tekst van hoofdstuk **E** van het verslag werd uit Indië nog ontvangen de volgende bij het departement der marine opgemaakte percentsgewijze berekening betreffende het verloop van het inlandsch personeel der oorlogsvloot over de jaren 1891 t/m 1898, hier opgenomen in verband met de gedachtenwisseling over dat verloop gevoerd bij de schriftelijke behandeling met de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de Indische begrooting voor 1899 (zie Voorloopig Verslag, blz. 24, en Memorie van Antwoord, blz. 48/49). De opgegeven verhoudingscijfers hebben betrekking tot de sterkte, gemiddeld aanwezig geweest gedurende elk jaar.

JAREN.	Percentsgewijze verlies ten gevolge van:					Totaal percentsgewijs verlies.	Bijgekomen door	
	desertie.	overlijden.	dienst-eindiging.	verwijdering wegens veroordeeling.	afkeuring.		reëngagement.	aanneming.
1891	5.70	4.10	0 73	0.10	36 00	46.63	12.10	51.00
1892	4.77	3.00	1 06	0.47	23.00	32 30	23.60	35.10
1893	4 53	4.10	2.20	0.27	20 40	31.50	16.50	22.80
1894	7 18	5 00	1.70	0.34	17.00	31.22	23.70	38.55
1895	3.66	4 66	2.33	1.17	16.20	28.02	23.80	27.80
1896	4.33	5 00	2.40	0.30	17.90	29.93	25.30	15.70
gemiddeld over 6 jaren.	5 03	4.31	1.73	0.44	21.75	33 26	20.80	31.83
1897	2 64	1 90	3.50	0 40	6.08	14.52	33.50	10.30
1898	3.00	0.90	4.10	0.20	4 63	12.83	36.80	9.26

b) Onder deze teruggekeerden zijn ook begrepen zij die voor verderen dienst in Indië werden afgekeurd. Dit laatste was in 1898 het geval met 194 Europeanen (zie de opgaven sub 4 van deze bijlage), van welke afgekeurden er echter 12 in het voorafgaand staatje niet zijn medegeteld, omdat zij op ult. 1898 nog niet naar Nederland waren vertrokken.

c) Hieronder ook de afgekeurden. Blijkens evenvermelde opgaven werden in 1898 in het geheel 40 inlandsche schepelingen voor verderen dienst afgekeurd.

4. Statistiek van de bij het Indisch- en het auxiliair eskader in Nederlandsch-Indië gedurende elk der jaren 1894 t/m 1898 behandelde zieken, benevens afzonderlijke opgaven nopens de afgekeurden en de overledenen

1°. Algemeen overzicht.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogsschepen in behandeling op 1 Januari.	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bijgekomen.	Te zamen.	Daarvan: hersteld aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden, enz.	Daarvan: overleden of kwamen om aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: bleven op 31 December aan boord der oorlogsschepen in behandeling.	Van de geëvacueerden overleden er: *a)*	Recapituleerende opgaven. Gemiddelde sterkte op de vloot (volgens de ziekenrapporten).	Aantal ziektegevallen: gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Aantal ziektegevallen: gemiddeld per dag.	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.	Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9).	Percentsgewijze verhouding tot de gemiddelde sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.		12.	13.	14.
Europeanen.														
1894	154	4792	4946	3694	1068	6	178	13	3020	4792	13.12	0.43	19	0 62
1895	178	4656	4834	3563	1109	6	156	15	2663	4656	12.75	0.47	21	0.78
1896	156	4069	4225	2956	1125	23	121	12	2636	4069	11.14	0.42	35	1.32
1897	121	3909	4030	2813	965	25	227	15	2922	3909	10 70	0 36	40	1.36
1898	227	5264	5491	4177	1147	7	160	9	2958	5264	14 42	0.48	16	0.54
Inlanders.														
1894	60	1842	1902	1276	554	10	62	47	1177	1842	5.04	0 42	57	4 84
1895	62	1684	1746	1106	566	5	69	51	1165	1684	4 61	0 39	56	4.80
1896	69	1466	1535	976	475	8	76	37	1095	1466	4.01	0.36	45	4.10
1897	76	1453	1529	1089	374	5	61	14	1004	1453	3.98	0.39	19	1.89
1898	61	1427	1488	1202	243	4	39	5	948	1427	3.90	0.41	9	0 94

a) Hieronder ook gesneuvelden en zij, die overleden, terwijl zij met particuliere schepen werden vervoerd.

2°. Rangschikking van de lijders (voor zooveel gedurende het behandelde jaar in verpleging gekomen) naar de voornaamste ziektevormen. *b)*

BEHANDELD WEGENS:	EUROPEANEN. 1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	INLANDERS. 1894.	1895.	1896.	1897.	1898.
Endemische ziekten	1628	1735	1141	1071	2020	826	757	614	532	549
Sporadische ziekten	1019	871	987	890	1128	180	192	185	206	205
Epidemische ziekten	5	10	22	21	..	26	9	2	2	,,
Verwondingen en accidenten	556	508	507	495	598	147	168	170	152	178
Chirurgische ziekten	496	433	404	422	576	111	125	105	83	134
Oogziekten	81	98	57	60	63	169	92	73	94	64
Venerische ziekten	922	910	865	850	763	349	307	290	348	256
Koortsvrije huidziekten	85	91	86	100	116	34	34	27	36	41
Totalen	4792	4656	4069	3909	5264	1842	1684	1466	1453	1427

b) Hoevelen ter zake van berriberri of cholera onder behandeling kwamen, vindt men niet afzonderlijk opgegeven.

3°. Rangschikking als voren van de afgekeurden en de overledenen.

JAREN.	Berriberri. Europeanen.	Berriberri. Inlanders.	Cholera. Europeanen.	Cholera. Inlanders.	Malaria-ziekten. Europeanen.	Malaria-ziekten. Inlanders.	Sporadische ziekten. Europeanen.	Sporadische ziekten. Inlanders.	Chirurgische ziekten. Europeanen.	Chirurgische ziekten. Inlanders.	Oogziekten. Europeanen.	Oogziekten. Inlanders.	Venerische ziekten. Europeanen.	Venerische ziekten. Inlanders.	Gesneuveld. *c)* Europeanen.	Gesneuveld. *c)* Inlanders.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Europeanen.	Verdronken of op andere wijze omgekomen. Inlanders.	Totalen. Europeanen.	Totalen. Inlanders.
Afgekeurden. *d)*																				
1894	78	190	,,	,,	20	1	119	9	12	2	3	4	9	1	....	....	....	....	241	207
1895	72	196	,,	,,	51	,,	160	13	19	2	1	1	3	,,	....	....	....	....	306	212
1896	80	191	,,	,,	47	1	124	18	22	4	1	2	9	3	....	....	....	....	283	219
1897	36	53	2	,,	28	1	148	12	16	3	5	3	2	1	....	....	....	....	237	73
1898	23	20	,,	,,	22	2	119	12	21	4	7	1	2	1	....	....	....	....	194	40
Overledenen.																				
1894	1	49	,,	,,	8	,,	5	3	,,	,,	,,	,,	,,	1	1	,,	4	4	19	57
1895	2	37	,,	,,	10	1	4	10	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	5	8	21	56
1896	..	34	18	3	6	,,	3	5	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	8	3	35	45
1897	1	11	27	1	6	,,	4	7	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	,,	40	19
1898	1	3	,,	,,	5	,,	4	5	,,	1	,,	,,	,,	,,	1	,,	5	,,	16	9

c) Hieronder zijn ook medegerekend diegenen, die aan de gevolgen van hunne voor den vijand bekomen wonden overleden.

d) Hieronder, wat de Europeanen betreft, de wegens ziekte naar Nederland teruggekeerden.

5. Opgaven betreffende de kosten van dokken, schoonmaken, schilderen, herstellingen en aanbrengen van wijzigingen aan de hieronder genoemde schepen *a*) der Indische militaire marine.

NAAM VAN HET SCHIP.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	Jaar.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz.		NAAM VAN HET SCHIP.	Kosten van het schip geheel gereed in Ned.-Indië.	Jaar.	Jaarlijksche uitgaven aan herstellingen, enz.	
			Bedrag	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (Zie kolom 2.)				Bedrag.	Percentsgewijze in verhouding tot de kosten nieuw. (Zie kolom 2.)
1.	2.	3.	4.	5.	1.	2.	3.	4.	5.
Sumatra (In Ned.-Indië aangekomen 22 Nov. 1891.)	f 1 066 000	1891	f 6 113,23	0.57	*Ceram* (Aankomst als voren 29 Oct. 1887.)	f 356 120	1887	,,	,,
		1892	5 827.52	0.55			1888	f 2 855.22[5]	0.80
		1893	25 772,22	2.42			1889	3 389,15	0.95
		1894	*b*) 32 476,56	3.05			1890	11 656,94	3 27
		1895	*b*) 98 433,50	9.23			1891	1 730,21	0.48
		1896	8 905,47[5]	0.84			1892	4 185,56[5]	1.18
		1897	14 026 94[5]	1.32			1893	6 233.06	1 75
		1898	*b*) 35 680,77	3.34			1894	6 079.64[5]	1.71
			f 227 236,22	21.32			1895	5 952.81[5]	1 67
			zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar			1896	9 150,93[5]	2.57
			f 31 960,08[5]	3.00			1897	4 113.59[5]	1 15
							1898	*b*) 49 733.93[5]	13.97
								f 105 081,07[5]	29 50
								zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
								f 9 407,43[5]	2 64
Java (Aankomst als voren 8 Juni 1886.)	f 599 300	1886		,,	*Flores* (Aankomst als voren 28 Oct 1887.)	f 357 140	1887		
		1887	,,	,,			1888	f 2 405,87	0 67
		1888	f 5 412,80	0.90			1889	31,50	0 01
		1889	,,	,,			1890	4 130.64	1 16
		1890	13 132,07[5]	2.19			1891	5 952.08[5]	1.67
		1891	3 029,20[5]	0 51			1892	6 861,88[5]	1 92
		1892	3 987,85[5]	0.66			1893	5 963,31[5]	1.67
		1893	*b*) 57 392,02	9 58			1894	5 024,43	1.41
		1894	*b*) 77 000.71[5]	12.85			1895	13 410.06[5]	3.75
		1895	*b*) 55 336.49[5]	9 23			1896	*b*) 13 068,54	3.66
		1896	3 262,05[5]	0 54			1897	*c*) 41 494,78[5]	11.62
		1897	2 929,33[5]	0 49			1898	*b*) 27 751.11[5]	7.77
		1898	1 701,65[5]	0.28				f 126 094,22	35 31
			f 223 184.21	37.23				zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
			zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar				f 11 288.65	3.16
			f 17 769,44[5]	2.96	*Nias* (Aankomst als voren 11 April 1896.)	f 410 590	1896	f 662,11[5]	0 15
							1897	3 271,48	0.79
							1898	5 642.36	1.38
								f 9 575,95[5]	2 32
								zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
								f 3 507,67[5]	0.85
Borneo (Aankomst als voren 6 Febr. 1894.)	f 601 500	1894	f 7 029,12[5]	1.17	*Mataram* (Aankomst als voren 31 Maart 1897.)	f 381 630	1897	f *d*) 11 021,03[5]	3.04
		1895	1 083,29[5]	0 18			1898	4 357.35	1 14
		1896	15 167,19[5]	2 52				f 15 978,38[5]	4.18
		1897	1 967,68	0.33				zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
		1898	14 095.13	2 33				f 9 078.62[5]	2.37
			f 39 342.42[5]	6.53	*Edi* (Aankomst als voren 13 Aug. 1897.)	f 406 000	1897	f 1 967,75	0.48
			zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar			1898	3 654.29[5]	0 48
			f 8 008,66	1 33				f 5 622,04[5]	1 38
								zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
								f 4 073.94[5]	1.00
Lombok (Aankomst als voren 21 Mei 1892.)	f 448 000	1892	f 3 791,05[5]	0 84	*Serdang* (Aankomst als voren 7 Dec. 1897.)	f 406 000	1897	,,	,,
		1893	4 149,96	0.93			1898	f 3 336,11	0 82
		1894	2 882,60	0.64				f 3 336,11	0.82
		1895	,,	,,				zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
		1896	21 073.03[5]	4 70				f 3 117.86	0.77
		1897	2 641.94[5]	0.59	*Koetei* (Aankomst als voren 5 Nov. 1898.)	f 386 065	1898	f 150,00	0 04
		1898	70,00	0.02				f 150.00	0 04
			f 34 608,59[5]	7 72				zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar
			zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar				f 937.50	0.25
			f 5 227,88[5]	1.17					
Sumbawa (Aankomst als voren 7 Juni 1892.)	f 419 800	1892	f 3 287,89	0.78	*Cerberus* (torpedoboot) (Aankomst als voren 6 Febr. 1889.)	. . . . .	1889 t/m 1897	f 28 929,06[5]	
		1893	2 620,28[5]	0.62			1898	*e*) 12 394,05	
		1894	4 442,49[5]	1.06				f 41 323,11[5]	
		1895	8 064.07[5]	1.92				zijnde gemiddeld per jaar	
		1896	1 177,74[5]	0.28				f 4 174,05	
		1897	8 953,54[5]	2.14					
		1898	363,10	0.09					
			f 28 909,13[5]	6.89					
			zijnde gemiddeld per jaar	zijnde gemiddeld per jaar					
			f 4 406,88	1.05					

a) Deze opgaven betreffen enkel de na 1885 in dienst gestelde schepen.
b) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp, werktuigen en ketels.
c) Onder dit bedrag is begrepen f 9540,29[5] voor den aanmaak van nieuwe ketels, welke in 1898 zijn ingezet.
d) Deze uitgaven werden voornamelijk veroorzaakt door eene herstelling aan den romp, ter versterking van het dekverband onder de kanonnen van 10.5 c.M. A
e) Deze uitgaven betreffen eene groote herstelling aan romp en ketel, zoomede de transformatie tot vischtorpedoboot.

6. Opgaven over het tijdvak 1 April 1898 t/m 31 Maart 1899 betreffende het dokken, enz. door schepen der oorlogs- en der gouvernementsmarine.

1°. Te Soerabaija (marine-etablissement), te Sabang (gouvernementsdok) en te Tandjong Priok (particuliere werf).

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst. [1]	Datum van vertrek. [1]	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Indische militaire marine.				
ing der Nederlanden	Soerabaija	Was gedurende het geheele behandelde tijdvak aanwezig.		Wordt tot wachtschip vertimmerd.
herus	id.	id.		De herstelling en inrichting tot vischtorpedoboot was in Februari 1899 afgeloopen.
am	id.	id.		Belangrijke herstellingen, nieuwe ketels; werd van 2 tot 6 Juni 1898 gedokt.
leh	Tandjong Priok	id.		Van 23 Mei 1898 tot 12 Juni 1898 gedokt.
res	Soerabaija	Was 1 April 1898 reeds aanwezig	1 Juli 1898	Belangrijke herstellingen, nieuwe ketels; werd 31 Mei 1898 tot 1 Juni 1898 gedokt en 16 Juni 1898 in dienst gesteld.
elliet	id.	id.	29 April „	25 April 1898 tijdelijk als gouvernementsstoomschip in dienst gesteld; werd van 25 tot 28 April 1898 gedokt.
neo	id.	id.	11 Juli „	Dokken en herstellen.
natra	Tandjong Priok	30 April 1898	10 Mei „	Dokken.
	Soerabaija	16 Mei „	21 „ „	Enkele herstellingen.
	id.	11 Aug. „	14 Aug. „	Id.
	Tandjong Priok	15 „ „	12 Sept. „	Dokken.
	Soerabaija	14 Sept. „	11 Febr. 1899	Herstellen.
	Tandjong Priok	13 Febr 1899	21 „ „	Dokken.
dang	Soerabaija	4 Mei 1898	11 Mei 1898	Id.
	id.	9 Oct. „	31 Oct. „	Dokken en enkele herstellingen.
	id.	28 Maart 1899	Ult. Maart nog aanwezig	Id.
i	id.	12 Mei 1898	20 Mei 1898	Dokken.
	id.	1 Dec. „	19 Dec. „	Dokken en enkele herstellingen.
mbing	id.	16 Mei „	—	Werd 16 Juni 1898 buiten dienst gesteld en bij onderzoek waarvoor van 30 Augustus 1898 tot 23 September 1898 werd gedokt, als oorlogsschip afgekeurd en bestemd voor loodsstationsschip.
nbawa	Sabang (Poeloe Weh)	15 Juni „	22 Juni 1898	Dokken.
	id.	19 Juli „	21 Juli „	Id.
	id.	21 Nov. „	24 Nov. „	Id.
	Soerabaija	5 Oct. „	5 „ „	Dokken en eenige herstellingen.
pa	Sabang (Poeloe Weh)	18 „ „	28 Oct. „	Dokken.
rkasser	id.	28 Febr. 1899	3 Maart 1899	Id.
tavia	id.	1 Nov. 1898	2 Nov. 1898	Id.
li	id.	4 „ „	10 „ „	Id.
udura	id.	13 „ „	17 „ „	Id.
mbok	id.	2 Dec. „	10 Dec. „	Id.
ntaram	id.	10 Dec. „	13 „ „	Id.
vetei	id.	20 „ „	24 „ „	Id.
as	id.	8 Febr. 1899	10 Febr. 1899	Id.
loga	Soerabaija	13 „ „	7 Maart „	Enkele voorzieningen met het oog op de aanstaande wetenschappelijke expeditie.
Auxiliair eskader.				
ningin Emma der Nederlanden	Soerabaija	3 Juni 1898	20 Juni 1898	Enkele herstellingen.
	Tandjong Priok	18 Febr 1899	7 Maart 1899	Dokken.
Ruijter	id.	19 Aug. 1898	3 Oct. 1898	Id.
	Soerabaija	29 Oct. „	26 Jan. 1899	Herstellen.
tjeh	id.	30 Sept. „	29 „ „	Id.
Gouvernementsmarine.				
nerwer	Soerabaija	Op 1 April 1898 reeds te Soerabaija aanwezig	17 Juni 1898	Belangrijke herstellingen en ingericht tot bebakeningsvaartuig; werd van 25 tot 31 Mei 1898 gedokt en 15 Juni 1898 in dienst gesteld.
	id.	7 Aug. 1898	16 Aug. 1898	Dokken en enkele herstellingen.
eiger	id.	Bij het verblijf te Soerabaija telkens tusschen de reizen		Eenige herstellingen; gedokt van 11–15 Maart 1899.
latik	id.	13 April 1898	20 April 1898	Dokken.
	Tandjong Priok	25 Aug. „	20 Sept. „	Enkele herstellingen.
	Soerabaija	22 Sept. „	18 Oct. „	Dokken en eenige herstellingen.
	Sabang (Poeloe Weh)	20 Febr. 1899	23 Febr. 1899	Dokken.
eeduif	Soerabaija	6 Juni 1898	11 Juni 1898	Enkele herstellingen.
aaf	id.	7 „ „	7 Aug. „	Dokken en herstellen.
ier	Sabang (Poeloe Weh)	8 Oct. „	14 Oct. „	Dokken.
Zavito	Soerabaija	17 „ „	8 Nov. „	Dokken en enkele herstellingen.
lbatros	Sabang (Poeloe Weh)	14 Jan. 1899	19 Jan. 1899	Dokken.
trend	Soerabaija	1 Maart „	Ult. Maart 1899 nog te Soerabaija aanwezig	Dokken en herstellen.

[1] De opgegeven datums geven de grenzen aan van het *geheele* tijdvak, gedurende hetwelk de schepen te Soerabaija of te Tandjong Priok vertoefden en niet slechts die van het tijdvak gedurende hetwelk de schepen in herstelling of in dok zijn geweest. De opgegeven datums voor de te Sabang gedokt hebbende schepen zijn echter die van opneming in dok en te-water-lating.

2°. Te Singapore en te Pinang.

NAMEN DER SCHEPEN.	Plaats waar het schip is gedokt of gerepareerd.	Datum van aankomst	Datum van vertrek.	Kosten.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Indische militaire marine.					
Madura	Pinang	Was 1 April 1898 reeds te Pinang	4 April 1898	f 7 533,675	Dokken en herstellen.
Nias	id.	4 April 1898	22 „ „	1 735,075	Id.
Mataram	id.	28 Aug. „	8 Oct. „	3 907,285	Id.
	id.	27 Juni „	13 Aug. „	3 790,415	Id.
	id.	30 Maart 1899	Ult Maart 1899 nog te Pinang aanwezig	—	
Bali	Id.	23 Aug. 1898	27 Sept. 1898	1 155,12	Herstellen.
Blommendal	Singapore	11 Sept. „	16 Oct. „	2 142,80	Dokken en eenige herstellingen.
Makasser	Pinang	15 Nov. „	29 Dec. „	2 239,41	Herstellen.
				f 23 503,78	
Gouvernementsmarine.					
Tamiang	Pinang	4 April 1898	22 April 1898	f 801,77	Dokken en enkele herstellingen.
Flamingo	id.	2 Mei „	21 Mei „	457,03	Eenige herstellingen.
	id.	18 Dec. „	14 Maart 1899	6 209,655	Dokken en herstellen.
Albatros	id.	28 Juni „	11 Aug. „	6 604,215	Id.
Havik	id.	13 Sept. „	3 Dec. „	4 433,54	Id.
Satelliet	Singapore	13 Dec. „	18 „ „	485,50	Dokken.
				f 18 991,71	

7. Opgaven nopens den omvang van het bedrijf bij het marine-etablissement te Soerabaija.

1°. Specificatie der verwerkte bedragen in 1897 en 1898.

	1897.			1898.		
	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.	Materialen.	Arbeidsloonen.	Totaal.
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
de inrichting zelve	f 137 001	f 211 004	f 348 005	f 70 929	f 113 237	f 184 166
den magazijnsvoorraad en de conservatie van stoomketels	16 412	38 635	55 047	17 352	40 575	57 927
de stoomschepen van het auxiliair eskader	15 457	11 581	27 038	33 592	24 569	58 161
de schepen, stoombarkassen en torpedoboot der Indische militaire marine	71 724	78 340	150 064	158 157	172 066	330 223
de schepen en adviesbooten der gouvernementsmarine	30 143	24 989	55 132	38 372	33 464	71 836
Wegens andere werkzaamheden ten behoeve der marine (transport van materiaal en levensmiddelen, sloopen van schepen, laden van steenkolen, enz.)	674	13 058	13 732	329	13 434	13 763
Wegens werkzaamheden ten behoeve van:						
andere diensttakken onder beheer van het departement van marine (bebakening, kustverlichting, loodswezen, havendepartementen, enz.)	22 266	25 999	48 265	29 477	25 071	54 548
andere departementen dan dat der marine	32 743	31 586	64 329	25 620	29 252	54 872
Wegens werken hiervóór niet genoemd (daaronder ook die aan vreemde oorlogsschepen en voor particulieren)	4 461	7 490	11 951	13 345	9 826	23 171
Totalen	f *a*) 330 881	f 442 682	f 773 563	f *a*) 387 173	f 461 494	f 848 667

a) Hierbij niet gerekend de waarde der uitrustingsartikelen, die uit de magazijnen aan de schepen verstrekt worden.

2°. Verdere opgaven betreffende den omvang van het bedrijf van het marine-etablissement over de jaren 1894 t/m 1898.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten: door ambachtslieden.	door koelies. *a*)	Uitbetaalde arbeidsloonen: aan taakwerk.	aan daggelden. *b*)	Te zamen. *c*)	Geldswaarde der verwerkte materialen	Verbruikte hoeveelheden (in K.G.): IJzer (bewerkt en onbewerkt).	Steenkolen (waaronder ook smeedkolen en cokes). *d*)	Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen, die op taak werkten).	Gemiddeld dagloon: voor ambachtslieden.	voor koelies.
1894	f 470 887	f 189 089	f 172 405	f 502 399	f 674 804	f 505 856	646 717	3 101 008	2207	f 0,82⅝	f 0,42
1895	440 674	172 722	167 575	497 431	665 006	512 042	482 303	3 059 475	2058	0,83	0,42
1896	362 234	141 627	147 130	396 874	544 004	366 167	404 514	2 457 445	1690	0,85	0,42½
1897	239 084	80 090	179 650	263 032	442 682	330 881	780 949	2 319 922	1067	0,90	0,42
1898	227 282	128 974	191 518	269 975	461 493	387 173	590 633	2 478 383	1203	0,84⅞	0,41⅝

a) Ook de koelies (waaronder in deze opgaven tevens de politie-oppassers en magazijnsknechts zijn medegeteld) zijn vrije lieden.

b) Onder de in deze kolom genoemde sommen zijn over de jaren 1894 t/m 1898 wegens aankoop van materialen, enz., begrepen de volgende sommen: f 8826, f 16 395, f 8278, f 27 776 en f 13 731.

c) Onder de uitbetaalde arbeidsloonen was ter zake van overwerk achtereenvolgens begrepen: f 25 503, f 41 742, f 7357, f 7657 en f 9717. De aanzienlijke vermindering in 1896, 1897 en 1898 is een gevolg van de genomen maatregelen om het overwerken te beperken.

d) Hieronder is niet begrepen het steenkolenverbruik der baggervloot.

(5. 5.)

BIJLAGE C.

(Zie hoofdst. E, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

GOUVERNEMENTSMARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIE

over het jaar 1898.

NAMEN DER SCHEPEN.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [1]	Op stapel gezet.	A. Te water gelaten. B. In Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Grootste lengte (in M.).	Grootste breedte (in M.).	Grootste diepgang (in d.M.).	Waterverplaatsing (in tonnen van 1026 K.G.).	Geschut. Soort.	Geschut. Aantal stukken.	Stoomvermogen in indicateurpaardekrachten (eerste proefttocht).	Grootste proeftocht van (eerste proeftocht)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13
ZEE-STOOMSCHEPEN.												
Schroefstoomschepen.												
Havik	1	Cp. (K.)	1877, Glasgow. (John Elder.)	A . . . 1878 B 4e kwartaal 1878	43.26	6.10	32	338	Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M. . . . 2 Id. v. 5 c.M 2 Gladde br. kan. van 1 ℔ 2 —	6	300	10.
Zeemeeuw . . .	1	Cp. (K.)	1877, id. (id.)	A . . . 1878 B 26 Sept. 1878	43.26	6.10	32	338	Als voren.	6	300	10.
Arend	1	Cp. (K.)	1879, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . 1880 B 15 Dec. 1880	43.36	6.10	32	338	id.	6	311	10.
Zwaluw	1	Cp. (K.)	1881, id. (id.)	A . . . 1882 B . . Oct. 1882	43.36	6.10	32	338	id.	6	240	9.
Condor	1	Cp. (K.)	1885, Amsterdam.	A . . . 1886 B 19 Mei. 1886	43.36	6.10	32	338	id.	6	297	10
Gier	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 15 Aug. 1886	46.70	9.00	30	550	id.	6	210	8.
Albatros. . . .	1	IJ.	1877, Renfrew (Schotland).	A . . . 1877 B 20 Maart 1887	46.70	8.75	30	601	id.	6	297.44	8.
Sperwer	1	IJ.	1877, New-Castle.	A . . . 1877 B 28 Juli. 1887	46.70	9.00	30	550	id.	6	239	7.
Reiger	1	Cp. (K.)	1887, Fijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1888 B 30 Juni 1888	42.80	6.70	33.2	402	id.	6	329	10.1
Raaf.	1	Cp. (K.)	1888, Vlissingen. (Kon. Mij. „de Schelde".)	A . . . 1889 B 30 April 1890	47.10	7.35	29	420	id.	6	326.9	10.
Zeeduif	1	Cp. (K.)	1889, Fijenoord. (Ned. Stoombootmij.)	A . . . 1890 B 20 Febr. 1891	47.10	7.35	30	420	id.	6	436	10.
Zwaan	1	Cp. (K.)	1890, id. (id.)	A . . . 1891 B 2 Maart 1892	47.10	7.35	29	420	id.	6	310	10.4
Flamingo . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Juni 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.3
Pelikaan . . .	1	Cp. (K.)	1891, id. (id.)	A . . . 1891 B 10 Febr. 1893	47.10	7.35	29	420	id.	6	485	11.3
Glatik	1	S.	1894, id. (id.)	A . . . 1895 B 6 Nov. 1895	46.95	7.35	28	420	id.	6	552	11.5
Satelliet. . . .	1	IJ.	1877, Slikkerveer. (Arie Smit.)	A . . . 1877 B 25 April 1898 (bij de gouvernementsmarine tijdelijk in dienst gesteld.	29.13	6.13	26	212	Getr. br. voorl. kan. van 5 c.M.	2	135	9
RIVIER-STOOMSCHEPEN.												
Raderstoomschepen.												
Singkawang . .	. .	H. (K.)	1875, Soerabaija. (Marine-etablissement)	A . . . 1876 B 1 Jan. 1877	32.50	6.20	20	176	Getr. br. voorl. kan. van 7 c.M. . . . 2 Id. v. 5 c.M. 2 —	4	90	6.8
Barito	. .	S.	1893, id. (id.)	A . . . 1894 B 22 Oct. 1894	41.97	7.47	22	316	Als voren.	4	307.12	10.6
Hekwielstoomschip.												
Tamiang . . .	. .	S.	1895, Rotterdam. (Werf „Industrie".)	A. In pontons uitgezonden en te Pinang ineengezet. B 30 April 1896	34.6	7.32	9.5	. .	Snelvuur-kan. van 3.7 c.M. 2 Revolverkan van 3.7 c.M. . . . . 2 —	4	200	7

Gedetacheerd op de stoomschepen voor den dienst der bebakening . .

KLEINE ZEILVAARTUIGEN.

11 adviesbooten.

Vast korps Europeesche schepelingen . . . . . .

Vast korps inlandsche schepelingen . . . . . .

Ieder vaartuig bemand met 11 inlanders en bewapend met 2 één-ponds bronzen kanonnen; de bemanning van elke laadgeweren en 6 sabels . . . . . .

[1] Cp. = composite; K. = gekoperd; IJ. = ijzer; S. = staal; H. = hout.

Brandstof- (steenkolen-) bergruimte in M³.	Grootste vol te houden dienstvaart.	Vaart bij voordeelig brandstofverbruik.	Af te leggen weg (in zeemijlen) met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 15.	Af te leggen weg (in zeemijlen) met normalen voorraad: bij de vaart van kolom 16.	Bevond zich op 31 December 1898 in:	REMANNING. Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1897. Europeanen.	Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1897. Inlanders.	Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1898. Europeanen.	Bepaalde sterkte. 31 Dec. 1898. Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1897. Europeanen.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1897. Inlanders.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1898. Europeanen.	Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten. 31 Dec. 1898. Inlanders.	TOESTAND. Romp.	TOESTAND. Werktuigen.	TOESTAND. Ketels.	Waar bij het einde van 1898 gestationneerd.
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
33.75	9	6.1	1080	1317	dienst.	8	37	8	30	8	37	8	28	bruikbaar.	bruikbaar.	bruikbaar.	Atjeh. *a*)
71.25	8.5	6	2200	3900	id.	8	37	8	28	7	36	6	27	id.	id.	goed.	Ternate. *b*)
33.75	8	6	1080	1440	id.	8	37	8	28	8	40	6	29	id.	id.	*c*)	Amboina. *c*)
33.75	8	5	1109	1250	id.	8	37	8	26	7	38	7	30	id.	goed.	bruikbaar.	Westkust Sumatra. *d*)
33.75	7.5	6	810	1008	id.	8	37	8	26	8	35	6	29	goed.	id.	goed.	Bali-Lombok. *e*)
132.50	7	5	2084	2640	id.	8	37	8	30	7	37	7	30	id.	id.	id.	Atjeh. *f*)
113.75	7.5	6.25	2196	2548	id.	8	37	8	30	8	37	7	29	id.	vrij goed.	id.	Atjeh. *g*)
130	7	6	2016	2304	id.	. .	. .	4	22	. .	. .	4	25	id.	goed.	id.	Batavia. *h*)
68.70	9	7	2200	2800	id.	8	37	8	26	7	40	7	48	id.	id.	bruikbaar.	Soerabaija (voor Oost-Java). *i*)
47.50	8.9	6	1560	1974	id.	8	37	8	26	8	34	6	28	id.	id.	id.	Menado. *j*)
60	9.5	8.5	1656	1764	id.	8	37	8	26	7	46	10	27	id.	id.	goed.	Batavia. *k*)
60	9.25	7.25	1284	1500	id.	8	37	8	26	7	34	7	26	id.	id.	id.	Celebes. *l*)
55	9	5.5	1544	1980	id.	8	37	8	26	6	37	6	27	id.	id.	id.	Oostkust Sumatra. *m*)
55	10	5.25	1640	2060	id.	8	37	8	26	6	35	6	25	id.	id.	id.	Timor. *n*)
56.25	9.5	6.8	1274	2248	id.	8	37	8	26	7	33	6	38	id.	id.	id.	Batavia. *o*)
60	7.5	„	3000	„	id.	. .	. .	. .	. .	. .	. .	4	14	id.	id.	id.	Riouw. *p*)
22.5	6	5	480	532	buiten dienst.	4	23	. .	. .	4	28	. .	. .	bruikbaar.	slecht.	even bruikbaar.	*q*)
46.25	9.5	6	1200	1520	dienst.	6	30	6	23	6	30	5	27	goed.	goed.	goed.	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. *r*)
9.385	7	„	168	„	id.	2	16	2	16	2	17	3	15	id.	id.	id.	Tamiang-rivier. *s*)
. . . . .						. .	. .	. .	. .	. .	. .	3	. .				
. . . . .						*t*) 124	. .	*u*) 124	. .	*v*) 113	. .	*w*) 114	. .				
. . . . .						. .	*x*) 587	. .	*x*) 441	. .	*x*) 594	. .	*x*) 502				
adviesboot beschikt verder over 6 achter-						.	121	. .	121	. .	121	. .	121				Allen in de buitenbezittingen. *ij*)

Verdere aanteekeningen (zie blz. 4).

VERDERE AANTEEKENINGEN

(die ook het 1ste kwartaal 1899 betreffen en, wat het jaar 1898 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijlage C van het vorig verslag).

NB. Omtrent het dokken en repareeren van de schepen der gouvernementsmarine bij het marine-etablissement te Soerabaija en de dokinrichtingen te Tandjong Priok, Singapore en Pinang vindt men opgaven sub **6** van bijlage B hiervóór.

a) De *Havik* bleef in het behandelde tijdvak in Atjeh gestationneerd. Het schip onderging in het laatst van 1898 eenige herstellingen aan den stoomketel en de werktuigen en zou vermoedelijk nog tot medio 1899 dienst kunnen doen.

b) De *Zeemeeuw* bleef in het behandelde tijdvak in het station Ternate.

c) De *Arend* kwam den 1sten Maart 1899 uit het station Amboina te Soerabaija om herstellingen te ondergaan. De stoomketel moest worden afgekeurd en zal vervangen worden door een nieuwen, oorspronkelijk voor de *Reiger* bestemden ketel. Op grond van een naar den toestand van den romp ingesteld onderzoek werd aan de *Arend* nog een levensduur van minstens vijf jaren voorspeld.

d) De *Zwaluw* bleef in het behandelde tijdvak in het station Sumatra's Westkust.

e) De *Condor* bleef in het behandelde tijdvak in het station Bali en Lombok.

f) De *Gier* bleef in het behandelde tijdvak in het station Atjeh.

g) De *Albatros* bleef in het behandelde tijdvak in Atjeh gestationneerd. Het schip onderging in het laatst van 1898 eenige herstellingen aan ketels en werktuigen.

h) De *Sperwer* werd, na bij het marine-etablissement te Soerabaija voor bebakeningsvaartuig te zijn ingericht, den 15den Juni 1898 weder in dienst gesteld. Ook als bebakeningsvaartuig blijft het schip tot de gouvernementsmarine behooren.

i) De *Reiger* was gedurende het tijdvak 17 Juni—23 Augustus 1898 uit haar station in de wateren van Oost-Java afwezig, ten einde tijdelijk de *Raaf*, welke bodem bij het marine-etablissement te Soerabaija herstellingen moest ondergaan, te Menado te vervangen. De hier te lande aangemaakte nieuwe stoomketel voor de *Reiger* is sedert voor de *Arend* bestemd, nadat gebleken was dat de ketel van eerstbedoeld vaartuig nog tot ult. 1899 bruikbaar zal zijn.

j) Uitgenomen den tijd benoodigd voor het ondergaan van eenige herstellingen aan de werktuigen te Soerabaija, waarbij de schroefas werd vernieuwd, bleef de *Raaf* in het behandelde tijdvak verblijf houden in het station Menado.

k) De *Zeeduif* bleef in het behandelde tijdvak voor algemeene diensten te Batavia gestationneerd en deed o. a. reizen naar Poeloe Weh (Atjeh), naar de residentiën Riouw, Banka en Lampongsche Districten, zoomede naar Pontianak (Westerafdeeling van Borneo), Singapore, Amboina en Manokwari op Nieuw-Guinea (Ternate), naar laatstgenoemde plaats tot het overbrengen derwaarts van het politie- en communicatie-vaartuig *Resident Bensbach*.

l) De *Zwaan* deed in het behandelde tijdvak onafgebroken dienst in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

m) De *Flamingo* bleef voor het station Sumatra's Oostkust aangewezen, doch vertoefde van 1 Mei tot 17 November 1898 in het station Atjeh om aldaar communicatiediensten te verrichten, en werd den 17den December weder aan haar station onttrokken ten einde te Pinang herstellingen, voornamelijk aan de werktuigen, te ondergaan, welke 14 Maart 1899 waren afgeloopen.

n) De *Pelikaan* bleef in het behandelde tijdvak in het station Timor.

o) De *Glatik* deed tot 12 April 1898 dienst in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en werd daarna voor algemeene diensten te Batavia gestationneerd. Het schip deed o. a. reizen naar Menado (via Koetei), naar Palembang, Riouw, Atjeh, zoomede via Soerabaija en Amboina naar Fak Fak op Nieuw-Guinea, naar laatstgemelde plaats tot het sleepen derwaarts van het politie- en communicatievaartuig *Pionier*. In Maart 1899 werd tijdelijk over de *Glatik* beschikt voor diensten in de wateren van Banka. In September/October 1898 vertoefde de *Glatik* te Soerabaija tot het ondergaan van eenige herstellingen aan de werktuigen.

Het tot de Indische militaire marine behoorende oorlogsstoomjacht *Sate Ihet* werd, na bij gouvernementsbesluit van 29 Maart 1898 n°. 5 *tijdelijk* aan het materieel der gouvernementsmarine te zijn toegevoegd, den 25sten April daarop in dienst gesteld voor de Westerafdeeling van Borneo. In Juli 1898 werd het schip aangewezen om tijdelijk in Riouw dienst te doen.

q) De *Singkawang* vertrok den 7den April 1898 uit het station Riouw en werd den 25sten dier maand bij het marine-etablissement te Soerabaija buiten dienst gesteld.

r) De *Barito* onderging in October 1898 eenige herstellingen, doch bleef overigens in het behandelde tijdvak in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

s) De *Tamiang* bleef ter Sumatra's Oostkust gestationneerd als drijvende benting voor de Tamiang- en andere rivieren aldaar.

t) Ongerekend 1 gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine. Met inbegrip van dezen bedroeg de bepaalde sterkte van het korps Europeesche schepelingen der gouvernementsmarine 17 gezaghebbers, 46 stuurlieden (17 der 1ste, 15 der 2de en 14 der 3de klasse), 47 machinisten (15 der 1ste, 17 der 2de en 15 der 3de klasse), zoomede 15 leerlingen-machinist. In verband met voormelde detacheering van een der gezaghebbers fungeert een der 1ste stuurlieden als waarnemend gezaghebber (aan boord van de *Tamiang*).

u) Als de voorgaande noot, uitgenomen dat de bepaalde sterkte der machinisten 46 bedroeg (16 der 1ste, 16 der 2de en 14 der 3de klasse) en der leerlingen-machinist 16.

v) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, gedetacheerd bij het departement der marine.

w) Namelijk 16 gezaghebbers, 44 stuurlieden, 43 machinisten en 11 leerlingen-machinist. Bovendien was 1 gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine.

x) Naar gelang van de „qualiteiten" was het vaste korps inlandsche schepelingen, wat de bepaalde en wat de feitelijke sterkte betreft, op ult. 1897 en op ult. 1898 verdeeld als volgt:

Ult. 1897.			Ult. 1898.		
„Qualiteiten".	Formatie.	Sterkte.	„Qualiteiten".	Formatie.	Sterkte.
1ste mandoors	14	9	Serangs.	17	18
2de „	3	8	Timmerlieden	16	12
Timmerlieden	16	15	Hofmeesters	17	15
Koks.	18	16	Bedienden	17	19
Hofmeesters.	17	15	Eerste koks	17	16
Roergangers.	79	68	Tweede koks	17	15
Matrozen 1ste klasse	92	37	Djoeroemoedi's . . .	64	58
„ 2de „	94	148	Hassaps.	17	15
Lichtmatrozen	96	117	Pandjerwalla's. . . .	48	34
Vuurstokers 1ste kl.	79	59	Matrozen.	77	146
„ 2de „	79	102	Mandoor-stokers . .	16	4
			Stokers	67	71
			Tremmers	51	79
Totalen . . .	587	594	Totalen . . .	441	502

y) Verdeeld over zes gewesten, als volgt: 1 ter Sumatra's Westkust, 1 in de Westerafdeeling van Borneo, 2 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 2 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, 2 in de residentie Menado en 3 in de residentie Timor.

(5. 6.)

BIJLAGE D.

(Zie hoofdst. **F**, § 2, van het verslag.)

LIJST van NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN, in 1898 in NEDERLANDSCH-INDIË en in NEDERLAND opgericht, deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot Nederlandsch-Indië uitstrekt.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		A. In Nederlandsch-Indië tot stand gekomen.			
1	Maatschappij tot exploitatie van het land Taman Aroem, te Sitoebondo (Bezoeki).	De overneming en verdere exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van de door een der oprichters van de vennootschap, de naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van het land Kajoemas", daarin ingebrachte onderneming Taman Aroem, gevestigd op het erfpachtsperceel van dien naam, gelegen in de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki.	60 jaar.	A. f 90 000 (f 5000) B. 60 000 C. 57 500	a. 5 Jan. 1898, n°. 8. b. 3 Mei 1898, n°. 35.
2	Bouwmaatschappij Badjoeber, te Soerabaija.	De exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (allen Arabieren) daarin ingebrachte, in de residentie Soerabaija gelegen eigendomsperceelen, zoomede van zoodanige andere perceelen als nader door de vennootschap mochten worden aangekocht.	95 „	A. f 200 000 (f 500) B. 200 000 C. 200 000	a. 7 Jan. 1898, n° 8. b. 4 Febr. 1898, n°. 10.
3	Samarangsche mijnbouwmaatschappij, te Samarang.	Het verkrijgen en uitvoeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het verkrijgen en exploiteeren van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, zoomede het vervreemden van verkregen vergunningen en rechten, een en ander in Nederlandsch-Indië, zoo voor eigen rekening, als voor rekening van of in combinatie met derden, tot welk doel door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht eene relatie, welke bekend is met en onderzoekingsrechten heeft op aan delfstoffen rijke terreinen in den Nederlandsch-Indischen Archipel.	75 „	A. f 300 000 (f 125) B. 300 000 C. 95 000	a. 7 Jan. 1898, n°. 9. b. 4 Febr. 1898, n°. 10.
4	Exploratiemaatschappij Doda, te Soerabaija.	Het aanvragen of overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het uitvoeren van zulke opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen en exploiteeren van concessiën tot mijnontginning, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, het aankoopen, overnemen en aanvaarden, dan wel het verkoopen of aan derden overdragen van verkregen vergunningen, rechten of concessiën, een en ander in Nederlandsch-Indië en in den uitgebreidsten zin, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden, ter bereiking van welke doeleinden de ven-	75 „	A. f 200 000 (f 100) B. 200 000 C. 200 000	a. 18 Jan. 1898, n°. 66. b. 11 Febr. 1898, n°. 12.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		nootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming en uitvoering (door het zoeken naar petroleum) van eene door een harer oprichters (den heer F. Borgman) daarin ingebrachte, door hem in Augustus 1893 van het inlandsch bestuur van Mandhar Mamoedjoe (Westkust van Celebes) verkregen, in September 1893 door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in gemeld landschap.			
5	Wijnkoopsbaai-exploitatie-maatschappij, op Java.	Geheel als voren, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een tweetal door een harer oprichters (den heer R. A. Eekhout) daarin ingebrachte, hem respectievelijk in October 1896 en November 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in eenige terreinen in de residentiën Bantam en Preanger Regentschappen.	75 jaar.	A. f 100 000 (f 125) B. 100 000 C. 32 500	a. 22 Jan. 1898, n°. 36. b. 22 Febr. 1898, n°. 15.
	Waterleverantie-maatschappij, voorheen G. A. Nije, te Batavia.	Het leveren van drink- en ketelwater aan boord van schepen, ter reede van Batavia, te Tandjong Priok en elders, tot welk doel door een der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht een viertal sampan-prauwen met bijbehoorenden inventaris, zoomede eenige nog loopende contracten tot levering van drink- en ketelwater ter reede van Batavia en te Tandjong Priok.	25 „	A. f 50 000 (f 500) B. 20 000 C. 20 000	a. 23 Jan. 1898, n°. 6. b. 15 Febr. 1898, n°. 13.
7	Maatschappij tot exploitatie der koffieonderneming Raijap, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte koffieonderneming Raijap, gevestigd op erfpachtsgronden gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, de verkoop der daarvan te verkrijgen producten, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen.	50 „	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 25 Jan. 1898, n°. 32. b. 29 April 1898, n°. 34.
8	Cultuur-maatschappij Garahan, te Djember (Bezoeki).	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel Garahan IV*a*, gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, zoomede het verkrijgen en exploiteeren van meer erfpachtsperceelen en het verrichten van alle daarmede in verband staande landbouw- of handelsoperatiën.	70 „	A. f 100 000 (f 1000) B. 40 000 C. 40 000	a. 26 Jan. 1898, n°. 9. b. 15 Maart 1898, n°. 21.
9	Mijn- en landbouwmaatschappij Batavia-Borneo, te Batavia.	Het verkrijgen en uitvoeren van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, het verkrijgen van gronden onder eenigerlei titel en het exploiteeren van die gronden voor de teelt van producten voor de Europeesche en inlandsche markt, voor houtaankap en winning van boschproducten, het verkoopen of aan derden overdragen van verkregen vergunningen, rechten of concessiën, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, en het in het leven roepen van maatschappijen tot één of meer der voorschreven doeleinden, alles voor zooveel Nederlandsch-Indië betreft, doch overigens in den uitgebreidsten zin, zoo voor eigen rekening als voor rekening van en in combinatie met derden, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming van een harer oprichters (den heer J. J. H. Kater) van eene hem in December 1895 door het	75 „	A. f 300 000 (f 100) B. 180 000 C. 180 000	a. 14 Febr. 1898, n°. 10. b. 1 Maart 1898, n°. 17.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		inlandsch bestuur van Sambas (Westerafdeeling van Borneo) verleende en in Juni 1897 door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een in gemeld landschap gelegen terrein en van eene door hem in September 1897 verkregen en in November d. o. v. door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessie tot het drijven van landbouw en de exploitatie van bosschen op bedoeld terrein, welke vergunning en concessie door hem in de vennootschap werden ingebracht.			
10	Samarangsch stoomboot- en prauwenveer, te Samarang.	De uitoefening van scheepvaart, hoofdzakelijk op de reede van Samarang, het vervoeren van goederen en personen van den wal naar de schepen op de reede en omgekeerd, door middel van stoombootjes en prauwen; het verhuren, aanbouwen, beladen, lossen en sleepen van schepen en vaartuigen en voorts al hetgeen met een en ander in verband staat, waartoe door een der oprichters van de vennootschap, de in liquidatie zijnde naamlooze vennootschap „Samarangsch stoombootveer" te Samarang daarin werden ingebracht 2 stoomschepen, 95 prauwen en 5 ter hoofdplaats Samarang gelegen perceelen, zoomede alle betreffende het bedrijf gesloten contracten.	23 jaar.	A. f 400 000 (f 250) B. 400 000 C. 400 000	a. 17 Febr. 1898, n°. 2. b. 18 Maart 1898, n°. 22.
11	Goud-exploitatie maatschappij Boné, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van twee harer oprichters (den heer J. Caffin en mevr. de wed. J. A. Winckler, geb. Weijdemuller) van de hun in Augustus 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in twee naast elkander gelegen terreinen in het district Boné van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 250 000 C. 250 000	a. 18 Febr. 1898, n°. 1. b. 29 Maart 1898, n°. 25.
12	Maatschappij „Hotel van Horck", te Garoet (Preanger Regentschappen).	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte „hôtel van Horck" te Garoet en c. q. ook van andere logementen.	25 „	A. f 100 000 (f 250) B. 54 000 C. 54 000	a. 23 Febr. 1898, n°. 57. b. 8 Maart 1898, n°. 19.
13	Mijnbouw-maatschappij Bwool Lonoe, te Batavia.	De overneming en exploitatie van de door een der beide oprichtsters van de vennootschap, de firma Dircks & C°. te Menado, daarin ingebrachte, haar in Augustus 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein gelegen in het landschap Bwool (afdeeling Noordkust van Celebes der residentie Menado), het aanvragen van concessie tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen in dat terrein, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten aldaar, zoomede het overdragen aan derden van de verkregen vergunning, concessie of andere rechten afzonderlijk of in combinatie met derden.	75 „	A. f 150 000 (f 100) B. 50 000 C. 50 000	a. 25 Febr. 1898, n°. 5. b. 22 Maart 1898, n°. 23.
14	Mijnbouw-maatschappij Sonder, te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van de door een harer oprichters (den heer A. J. N. Graafland) daarin ingebrachte, hem in December 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, uitmakende het district Sonder van de afdeeling Amoerang der residentie Menado.	75 „	A. f 300 000 (f 100) B. 300 000 C. 300 000	a. 2 Maart 1898, n°. 2. b. 25 Maart 1898, n°. 24.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
15	Sumatra-Batavia mijnbouwmaatschappij, te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van de rechten en verplichtingen van de houders van een achttal in Januari, October en November 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in de residentie Padangsche Bovenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust), zoomede van die welke eventueel zullen voortspruiten uit een zevental reeds aangevraagde, doch nog niet verleende vergunningen van dien aard, waarvan zes voor terreinen in gemelde residentie en één voor een terrein in de residentie Benkoelen.	75 jaar.	A. f 450 000 (f 100) B. 350 000 C. 350 000	a. 5 Maart 1898, n°. 2. b. 1 April 1898, n°. 26.
16	Assam-theeonderneming Djaja Waté, te Batavia.	De overneming en exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van thee van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Djaja Waté, gelegen in de afdeeling Tassikmalaija der residentie Preanger Regentschappen, zoomede de exploitatie van zoodanige andere erfpachtsperceelen als de vennootschap later mocht verkrijgen.	26 „	A. f 85 000 (f 500) B. 59 000 C. 31 700	a. 8 Maart 1898, n°. 25. b. 5 April 1898, n°. 27.
17	Mijnbouwmaatschappij Tilamoeta, te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van eene door een der oprichters (de firma DE LANGE & C°. te Batavia) daarin ingebrachte, in Augustus 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een deel van het district Boalemo van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	75 „	A. f 150 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 9 Maart 1898, n°. 6. b. 5 April 1898, n°. 27.
18	Naamlooze vennootschap tot het drijven van handel in rijwielen en aanverwante artikelen „Velodrôme", te Soerabaija.	De handel in en het aanmaken en herstellen van rijwielen, sport- en andere artikelen, zoomede de aanleg en exploitatie van race- en speelterreinen, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de tot dusver door hen gedreven zaak te Soerabaija.	25 „	A. f 100 000 (f 100) B. 47 700 C. 47 700	a. 13 Maart 1898, n°. 32. b. 19 April 1898, n°. 31.
19	Assam-theeonderneming Goenoeng Soesoeroeh, te Batavia.	De overneming en exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van thee, van het door drie der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Goenoeng Soesoeroeh, gelegen in de afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen.	75 „	A. f 140 000 (f 500) B. 72 500 C. 25 250	a. 13 Maart 1898, n°. 33. b. 8 April 1898, n°. 28.
20	Assam-theeonderneming Pasir Salam, te Batavia.	De overneming en verdere exploitatie voor de cultuur van thee van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte thee- en koffieonderneming, genaamd Goenoeng Sari, gevestigd op erfpachtsgronden in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen, zoomede c. q. de overneming en exploitatie van een door den inbrenger ter uitbreiding van gemelde onderneming in erfpacht aangevraagd perceel.	54 „ en 4 maanden.	A. f 100 000 (f 500) B. 100 000 C. 36 000	a. 14 Maart 1898, n°. 5. b. 12 April 1898, n°. 29.
21	Mijnbouwmaatschappij Pagoejaman te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van eene door een der oprichters (Mevr. de wed. C. P. J. VAN KOETSVELD, geb. C. E. BAX) daarin ingebrachte, in Augustus 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in het district Pagoejaman van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	75 jaar.	A. f 200 000 (f 100) B. 145 000 C. 145 000	a. 19 Maart 1898, n°. 20. b. 22 April 1898, n°. 32.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
22	The Preanger plantations company limited (Preanger plantages-maatschappij), te Tjitalahap (Preanger Regentschappen).	De exploitatie voor de cultuur van Assam-thee, koffie en andere gewassen van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceel, genaamd Tjitalahap, gelegen in de afdeeling Soekaboemi der residentie Preanger Regentschappen, zoomede van zoodanige andere gronden in dat gewest als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen.	78 jaar.	A. f 190 000 (f 500) B. 190 000 C. 190 000	a. 20 Maart 1898, n°. 15. b. 22 April 1898, n°. 32.
23	Visscherij-maatschappij Djoempandang, te Makasser. [1])	Het aanvragen, overnemen, overdragen of exploiteeren van vergunningen tot het visschen naar parelmoerschelpen, parelschelpen, tripang en andere zeeproducten in de wateren van Nederlandsch-Indië, zoomede het verkoopen van door de exploitatie van dergelijke vergunningen verkregen producten, een en ander in den uitgebreidsten zin, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden.	29 „	A. f 150 000 (f 250) B. 75 000 C. 37 500	a. 20 Maart 1898, n°. 16. b. 13 Mei 1898, n°. 38.
24	Centraal-Celebes-mijnbouwmaatschappij, te Samarang.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer B. K. Mahieu) van verschillende door hem in de vennootschap ingebrachte contracten met inlandsche vorsten tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in aan delfstoffen rijke terreinen in den Nederlandsch-Indischen Archipel.	75 „	A. f 115 000 (f 50) B. 115 000 C. 25 000	a. 22 Maart 1898, n°. 9. b. 10 Mei 1898, n°. 37.
25	Mijn-exploratie-maatschappij Batavia, te Batavia.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in Nederlandsch-Indië, alwaar derden krachtens daartoe bekomen vergunningen zoodanige opsporingen en onderzoekingen mogen doen, het realiseeren van de rechten en verplichtingen uit de bedoelde vergunningen voortspruitende, middels inbreng daarvan in- of verkoop of overdracht daarvan aan maat- of vennootschappen, de oprichting van vennootschappen tot verdere exploratie of exploitatie van concessie-aanvragen, zoomede het deelnemen in zoodanige vennootschappen.	25 „	A. f 30 000 (f 125) B. 6 000 C. 6 000	a. 22 Maart 1898, n°. 10. b. 6 Mei 1898, n°. 36.
26	IJs- en mineraalwaterfabriek Celebes, te Makasser. [2])	Het oprichten en exploiteeren van eene ijs- en mineraalwaterfabriek en van lokalen tot den verkoop van gefrappeerde dranken te Makasser.	25 „	A. f 32 000 (f 250) B. 32 000 C. 32 000	a. 23 Maart 1898, n°. 25. b. 23 Aug. 1898, n°. 67.
27	Maatschappij tot het drijven van vendu-, commissie- en expeditiezaken, te Batavia.	Het drijven van vendu-, commissie- en expeditiezaken in den uitgebreidsten zin, waaronder het aangaan van transport- en andere contracten van aanneming.	25 „	A. f 25 000 (f 200) B. 10 000 C. 10 000	a. 25 Maart 1898, n°. 3. b. 29 April 1898, n°. 34.
28	Mijnbouwmaatschappij Sampang Madura, te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van twee harer oprichters van twee door hen van de oorspronkelijke verkrijgers (de heeren H. de Nijs Bik en J. G. Nahapiet) overgenomen, respectievelijk in November 1896 en Februari 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen gelegen in de afdeeling Sampang der residentie Madura.	75 „	A. f 150 000 (f 100) B. 78 000 C. 78 000	a. 5 April 1898, n°. 16. b. 3 Mei 1898, n°. 35.

[1]) Tot de oprichters dezer vennootschap behoorden 3 Chineesche firma's.

[2]) Onder de oprichters bevonden zich 4 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
29	Landbouwmaatschappij Geneng Sari, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door de oprichters der vennootschap daarin ingebrachte landbouwonderneming, genaamd Geneng Sari of Kepitoe, gevestigd op huurgronden gelegen in de afdeeling Klatten der residentie Soerakarta, de exploitatie van andere door de vennootschap onder eenigen titel te verkrijgen gronden, zoomede de opkoop, verzending en verkoop van van elders verkregen grondstoffen.	30 jaar.	A. f 306 000 (f 1000) B. 306 000 C. 306 000	a. 9 April 1898, n°. 36. b. 17 Mei 1898, n°. 39.
30	Pharmaceutische handelsvereeniging Cheribon, te Cheribon.[3])	De handel in laboratorium-benoodigdheden, physische, optische en chemische instrumenten, apparaten, utensiliën en drogerijen, benevens het drijven van eene fabriek van minerale wateren, siropen en chemische producten.	10 „	A. f 10 000 (f 100) B. 10 000 C. ?	a. 10 April 1898, n°. 22. b. 27 Mei 1898, n°. 42.
31	Mijnbouwmaatschappij Tomini, te Batavia.	Als bij n°. 4 en voorts het aanvragen en exploiteeren van erfpachtsrechten op gronden, gelegen in terreinen waarvoor de vennootschap concessiën tot mijnbouw heeft verkregen, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming van eene in de vennootschap ingebrachte, in Augustus 1897 aan den heer Th. A. Ruijs verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in het district Pagoejaman van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.	77 jaar. en 9 maanden.	A. f 150 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 13 April 1898, n°. 1. b. 20 Mei 1898, n°. 40.
32	Nederlandsch-Indische maatschappij van mijnbouw, grondbezit en geldbelegging, te Batavia.	Als bij n°. 4 en voorts het aanvragen, aanvaarden, overnemen, koopen, verkoopen of ruilen van erfpachts-, opstal- en eigendomsrechten, het ontginnen en bebouwen van gronden in Nederlandsch-Indië, het exploiteeren van de daarop te vestigen of reeds gevestigde ondernemingen en inrichtingen, het verwerken van de producten, het ten vervoer en verkoop geschikt maken van de producten en de daaruit getrokken fabricaten, het verkoopen dier producten en ten slotte het beleggen van het kapitaal der vennootschap, geheel of gedeeltelijk in aandeelen in naamlooze vennootschappen of syndicaten, die mijnexploratie of exploitatie, ontginning van gronden of de exploitatie van industrieele ondernemingen ten doel hebben.	75 jaar.	A. f 1 000 000 (f 10 000) B. 400 000 C. ?	a. 15 April 1898, n°. 25. b. 31 Mei 1898, n°. 43.
33	Celebes-exploratie-maatschappij, te Makasser.	De overneming van vergunningen tot mijnbouwkundige onderzoekingen in terreinen gelegen op Celebes, de Molukken en de Kleine Soenda-eilanden, het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen naar delfstoffen in voorschreven terreinen, zoomede verkoop of conversie in exploitatie-maatschappijen van vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek.	27 jaar. en 10 maanden.	A. f 100 000 (f 100) B. 100 000 C. 100 000	a. 28 April 1898, n°. 7. b. 21 Oct. 1898, n°. 84.
34	Goud-exploratie-maatschappij Redjang Lebong Zuid, te Batavia.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een viertal in Maart 1898 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen, gelegen in de afdeeling Tebing Tinggi der residentie Palembang.	75 jaar.	A. f 180 000 (f 100) B. 180 000 C. 180 000	a. 1 Mei 1898, n°. 3. b. 24 Mei 1898, n°. 41.
35	Winkelvereeniging Djember, te Djember (Bezoeki).	(Tijdens de afsluiting van dit overzicht had de voorgeschreven openbaarmaking van de akte van oprichting nog niet plaats gehad).	—	—	a. 13 Mei 1898, n°. 10 en 1 Febr. 1899, n°. 7. b. . . . .

[3]) Onder de oprichters bevonden zich 14 Chinezen en 1 Arabier.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
36	Maatschappij tot exploitatie der onderneming Karang Toewang, te Batavia.	De exploitatie van eene fabriek voor de bereiding van indigo in de dessa Doekoehtoeri in het district Boemiaijoe van de afdeeling Brebes der residentie Tagal, het oprichten en exploiteeren aldaar van eene rijstpellerij, ijsfabriek en suikerfabriek, het verkoopen van bereide indigo, het drijven van handel in rijst en ijs, alsmede het raffineeren en verkoopen van suiker, tot bereiking van welke doeleinden door een der beide oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht eenige in gemeld district gelegen perceelen grond met het daarop staande fabrieksgebouw, zoomede de door hem verkregen vergunningen tot oprichting van inrichtingen als hiervóór bedoeld.	50 jaar.	A. f 425 000 (f 1000) B. 225 000 C. 225 000	a. 21 Mei 1898, n°. 19. b. 24 Juni 1898, n°. 50.
37	Landbouwmaatschappij Soekaradja, te Samarang.	De exploitatie van landbouwondernemingen in de residentie Banjoemas, het opkoopen van inlandsche en andere producten, de bereiding voor de Europeesche markt en de verkoop daarvan, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht twee eigendomsperceelen gelegen in het district Soekaradja van de afdeeling Banjoemas van gemeld gewest.	25 „	A. f 30 000 (f 250) B. 15 000 C. 15 000	a. 22 Mei 1898, n°. 23. b. 28 Juni 1898, n°. 51.
38	Veeteelt-onderneming Pasir Boengoer, te Batavia. [4])	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daain ingebrachte onderneming tot het fokken van vee en paarden op het erfpachtsperceel Pasir Boengoer, gelegen in het district Sindangkassi der residentie Krawang, zoomede de handel in vee en paarden.	75 „	A. f 120 000 (f 100) B. 50 000 C. 50 000	a. 24 Mei 1898, n°. 39. b. 21 Juni 1898, n°. 49.
39	Mijnbouwmaatschappij Barma Sawah, te Batavia.	Het overnemen van de te 's-Gravenhage gevestigde naamlooze vennootschap „Nederlandsche exploitatie- en exploratie-maatschappij Oost-Sumatra" (zie lager onder B, n°. VIII) van eene in Juni 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de afdeeling Aijer Bangies der Padangsche Benedenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust), het bewerkstelligen van die opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen van concessie tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen in dat terrein, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten aldaar, zoomede het verkoopen of aan derden overdragen middels inbreng als anderszins van de verkregen vergunningen, concessie of andere rechten, afzonderlijk of in combinatie met derden.	75 „	A. f 160 000 (f 100) B. 80 000 C. 80 000	a. 28 Mei 1898, n°. 7. b. 17 Juni 1898, n°. 48.
40	Gezondheidsetablissement Tosari, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte Hôtel Tosari gelegen in de dessa Tosari van het district Tengger der afdeeling en residentie Pasoeroean, zoomede het oprichten, overnemen en in exploitatie brengen van andere hôtels.	50 „	A. f 68 000 (f 100) B. 48 000 C. 48 000	a. 4 Juni 1898, n°. 33. b. 29 Juli 1898, n°. 60.
41	Mijn-exploitatiemaatschappij Palembang, te Batavia.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in de residentie Palembang, waartoe de vennootschap met houders van vergunningen tot zoodanige opsporingen en onderzoekingen aldaar contracten zal kunnen aangaan, het realiseeren van de daaruit voortspruitende rechten en verplichtingen middels inbreng daarvan in of verkoop of overdracht daarvan aan maat- of vennootschappen, de oprichting	25 „	A. f 11 500 (f 100) B. 2 500 C. 2 500	a. 5 Juni 1898, n°. 1. b. 8 Juli 1898 n°. 54.

[4]) Onder de oprichters bevonden zich 11 Chinezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		van vennootschappen tot verdere exploratie of exploitatie en concessieaanvrage, en het deelnemen in zoodanige vennootschappen.]			
42	Mijnbouwmaatschappij Minahassa, te Samarang.	Het verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het bewerkstelligen van zulke opsporingen en onderzoekingen, het verkrijgen van zakelijke rechten, waaronder begrepen: concessiën tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen en aardoliën, het exploiteeren van zoodanige concessiën, zoomede het vervreemden van verkregen vergunningen en rechten, een en ander in Nederlandsch-Indië en in den uitgebreidsten zin, zoo voor eigen rekening als voor rekening van of in combinatie met derden.	75 jaar.	A. f 250 000 (f 1000) B. 60 000 C. ?	a. 6 Juni 1898, n°. 30. b. 19 Juli 1898, n°. 57.
43	Hôtel en pension „de Kolonie", te Tjimahi (Preanger Regentschappen).	Het bouwen en exploiteeren van een hôtel, tevens commensalenhuis, het drijven van een wagenverhuurderij benevens van handel in provisiën, dranken en aanverwante zaken, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht de hem bij gouvernementsbesluit van 7 April 1898 n°. 3 toegezegde rechten en voordeelen met betrekking tot van regeeringswege te verleenen geldelijke hulp voor den bouw van een hôtel, tevens commensalenhuis te Tjimahi.	30 jaar en 7 maanden.	A f 80 000 (f 100) B. 40 000 C. 37 000	a. 8 Juni 1898, n°. 8. b. 22 Juli 1898, n°. 58.
44	Mijnbouwmaatschappij Pangi, te Samarang. [5])	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande echter dat in de vennootschap niets werd ingebracht.	75 jaar.	A. f 500 000 (f 50) B. 100 000 C. 50 000	a. 8 Juni 1898, n°. 22. b. 15 Juli 1898, n°. 56.
45	Cultuurmaatschappij Panggoongsari, te Samarang.	Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen en het exploiteeren van woeste gronden, waartoe door de beide oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht een elftal voor het meerendeel met koffie beplante erfpachtsperceelen, met namen Panggoongsari c. a., gelegen in het district Kanigoro van de afdeeling Madioen der gelijknamige residentie, benevens een drietal eigendomsperceelen aldaar, te zamen bekend onder den naam van „Droogetablissement Kawedoesan".	53 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	a. 19 Juni 1898, n°. 19. b. 26 Juli 1898, n°. 59.
46	Bouwmaatschappij Bandong, te Bandong (Preanger Regentschappen).	Het oprichten van woonhuizen en andere gebouwen, zoomede de exploitatie van een door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht stuk grond, gelegen ter hoofdplaats Bandong, van andere door de vennootschap te verkrijgen onroerende goederen in de residentie Preanger Regentschappen, zoomede van aan derden toebehoorende goederen van dien aard, welke door de vennootschap worden gehuurd of in administratie genomen.	50 „ en 5 maanden.	A. f 100 000 (f 250) B. 70 000 C. 70 000	a. 22 Juni 1898, n°. 7. b. 22 Juli 1898, n°. 58.
47	Tabakmaatschappij Sekarpoetih, te Soerabaija.	De cultuur, de opkoop en de bereiding voor de Europeesche markt van tabak en andere gewassen in de residentie Bezoeki en de handel in die producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin o. m. werden ingebracht de hem toebehoorende, in de afdeeling Bondowosso van genoemd gewest gelegen, op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking berustende tabaksondernemingen Lohdjadjar en Sekarpoetih.	50 jaar.	A. f 250 000 (f 1000) B. 250 000 C. 250 000	a. 23 Juni 1898, n°. 6. b. 22 Juli 1898, n°. 58.

[5]) Onder de oprichters bevonden zich 4 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
48	Ned. Ind. Acetyleengasmaatschappij, te Probolinggo.	Het aanleggen en exploiteeren van acetyleengasinstallaties op daartoe door de vennootschap geschikt geachte plaatsen in Nederlandsch-Indië, het aanvragen en overnemen van vergunningen of concessiën tot verlichting van gebouwen en wegen, het drijven van handel in alle aan kunstlicht aanverwante artikelen in den uitgebreidsten zin en het vervaardigen van de noodige grondstoffen voor acetyleengas, tot bereiking van welke doeleinden door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de hem in Maart 1898 door den resident van Probolinggo verleende vergunning tot het leveren van acetyleengas aan het publiek ter hoofdplaats Probolinggo.	29 jaar.	A. f 62 500 (f 100) B. 12 500 C. ?	a. 23 Juni 1898, n°. 21. b. 9 Aug. 1898, n°. 63.
49	Maatschappij voor de cultuur van vezelplanten, te Samarang.	De cultuur van rameh, agave, pisang en andere vezelhoudende planten op de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte vier erfpachtsperceelen, genaamd Kedoengalot I—III en Karangan, gelegen in de afdeeling Modjokerto der residentie Soerabaija, dan wel op van de inlandsche bevolking te huren gronden; het oprichten en drijven van fabrieken tot verwerking van de verkregen producten en het verkoopen van die producten.	60 jaar en 7 maanden.	A. f 100 000 (f 100) B. 44 000 C. 11 000	a. 25 Juni 1898, n°. 33. b. 3 Aug. 1898, n°. 61.
50	Nederlandsch-Indische getah pertja-maatschappij, te Medan (Oostkust van Sumatra).	Het ontginnen en in cultuur brengen voor getahboomen en andere gewassen van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte van het inlandsch bestuur van Lingga, Riouw en onderhoorigheden in concessie verkregen gronden op het eiland Lingga, zoomede van andere door de vennootschap in gebruik te verkrijgen gronden, voorts het opkoopen en verwerken van de bladeren van getahboomen en van andere boschproducten, en het verkoopen van de verkregen producten of fabricaten.	25 jaar.	A. f 200 000 (f 100) B. 140 000 C. 140 000	a. 17 Juli 1898, n°. 16. b. 7 Sept. 1898, n°. 71.
51	Handel- en mijnbouwmaatschappij Loe Katjang, te Soerabaija.	Als bij n°. 4 en voorts het verkrijgen van rechten van erfpacht en opstal, zoomede de handel in boschproducten en andere handelsgoederen, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming van drie door een der oprichters (den heer J. P. L. Fischer) daarin ingebrachte, door hem van den oorspronkelijken verkrijger en medeoprichter van de vennootschap (den heer G. Fischer) overgenomen, in Juli en October 1895 en Februari 1897 verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in terreinen, gelegen in het district Midden-Doesoen van de afdeeling Doesoenlanden der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zoomede van het mede door gemelden oprichter in de vennootschap ingebrachte recht van opstal op een stuk grond in de afdeeling Martapoera van dat gewest.	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 250 000 C. 220 000	a. 17 Juli 1898, n°. 17. b. 19 Aug. 1898, n°. 66.
52	Cultuurmaatschappij Oetan Semboro, te Soerabaija.	De verdere exploitatie voor de cultuur en de bereiding voor de Europeesche markt van koffie en (of) andere gewassen van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsonderneming, genaamd Oetan Semboro, gelegen in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki, zoomede de exploitatie van zoodanige gronden als de vennootschap later mocht verkrijgen.	75 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 214 000 C. 214 000	a. 18 Juli 1898, n°. 20. b. 30 Aug. 1898, n°. 69.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
53	Cultuurmaatschappij Kampong Makasser-Harmendaal, te Meester-Cornelis (Batavia).	De exploitatie van de door een der beide oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte particuliere landerijen, gelegen in de afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia, zoomede de verkoop van de producten dier perceelen en de opkoop, verwerking en verkoop van van elders verkregen grondstoffen.	75 jaar.	A. f 50 000 (f 5000) B. 50 000 C. 50 000	a. 20 Juli 1898, n°. 10. b. 9 Aug. 1898, n°. 63.
54	Kalkonderneming Marmoijo, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door de drie oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte onder den naam van „Maatschap Marmoijo" te Bandjaranjar (afdeeling Sidaijoe der residentie Soerabaija) tot dusver voor gemeenschappelijke rekening gedreven kalkbranderij, zoomede de handel in kalk en breuksteenen.	30 „	A. f 100 000 (f 500) B. 100 000 C. 100 000	a. 20 Juli en 24 Oct. 1898, nos. 11 en 17. b. 26 Aug. en 29 Nov. 1898, nos. 68 en 95.
55	Maatschappij tot exploitatie van grondeigendom Eurazië I, te Batavia.	De exploitatie zoowel van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in de residentie Batavia gelegen eigendomsperceelen, als van zoodanige in Nederlandsch-Indië gelegen eigendomsperceelen als later in de vennootschap zullen worden ingebracht of door haar zullen worden aangekocht.	52 „	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 210 000 C. 210 000	a. 27 Juli 1898, n°. 11. b. 30 Aug. 1898, n°. 69.
56	Koffiebereidings-etablissement Loemadjang, te Soerabaija.	De bereiding en het afwerken van koffie, de opkoop en de bereiding van producten op Java, zoomede de handel in die producten en aanverwante artikelen in den uitgebreidsten zin, waartoe door de beide oprichters van de vennootschap respectievelijk daarin werden ingebracht een koffiebereidings-etablissement, gelegen in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo, en een contract van geldverstrekking ter voorziening in het benoodigd werkkapitaal.	50 „	A. f 75 000 (f 500) B. 25 000 C. 25 000	a. 27 Juli 1898, n°. 12. b. 2 Sept. 1898, n°. 70.
57	Cultuurmaatschappij Kamajoran en Gang Kadiman, te Batavia.	De verdere exploitatie van de door de drie oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte particuliere landerijen genaamd Kamajoran en Gang Kadiman en een achttal andere perceelen, alle gelegen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia.	75 „	A. f 410 000 (f 5000) B. 410 000 C. 410 000	a. 31 Juli. 1898, n°. 10. b. 26 Aug. 1898, n°. 68.
58	Maatschappij tot exploitatie van landerijen en andere vastigheden Tan King Koeij, te Samarang.	De exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte, in de residentie Samarang gelegen perceelen (particuliere landen en andere vastigheden) en van zoodanige door de vennootschap te verkrijgen onroerende goederen, zoomede het oprichten van huizen en andere gebouwen en het drijven van handel in producten als anderszins.	75 jaar en 10 maanden.	A. f 300 000 (f 2000) B. 110 000 C. 110 000	a. 13 Aug. 1898, n°. 10. b. 13 Sept. 1898, n°. 73.
59	Mijnbouwmaatschappij Pasaman, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een door een der oprichters van de vennootschap (den heer B. O. A. J. Th. J. van Voorthuijsen) daarin ingebrachte, hem in Mei 1897 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de afdeeling Loeboe Sikaping der residentie Padangsche Bovenlanden.	75 jaar.	A. f 120 000 (f 100) B. 60 000 C. 60 000	a. 17 Aug. 1898, n°. 6. b. 9 Sept. 1898, n°. 72.
60	Bouwmaatschappij de Vries, te Samarang.	De exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte perceelen, gelegen te Samarang, alsmede van andere door de vennootschap te verkrijgen eigendomsperceelen, het oprichten van huizen en andere gebouwen en het verhuren, verkoopen en ruilen van vastigheden in de residentie Samarang.	26½ jaar.	A. f 80 000 (f 1000) B. 80 000 C. 80 000	a. 21 Aug. 1898, n°. 33. b. 27 Sept. 1898, n°. 77.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v.d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
61	Mijnbouwmaatschappij Noesa Kambangan, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de voortzetting van de tot dusver voor rekening van een syndicaat verrichte mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op het eiland Noesa Kambangan (afdeeling Tjilatjap der residentie Banjoemas), waartoe de vennootschap van een harer oprichters (de firma Reiss & Co.) o. m. overneemt de door haar in de vennootschap ingebrachte, in September 1896 verleende en in October 1897 ten name dier firma overgeschreven vergunning tot het doen van de bedoelde opsporingen en onderzoekingen.	75 jaar.	A. f 300 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 26 Aug. 1898, n°. 8. b. 16 Sept. 1898, n°. 74.
62	Mijnbouwmaatschappij Zuid-Oost Borneo, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van verschillende aan de leden van het Borneo-Goud en petroleum-syndicaat te Batavia reeds verleende en nader te verleenen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	75 „	A. f 1 500 000 (f 100) B. 1 012 500 C. 1 012 500	a. 28 Aug. 1898, n°. 34. b. 20 Sept. 1898, n°. 75.
63	Fabriek van stoom- en andere werktuigen Taylor & Lawson, te Batavia.	De voortzetting van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven fabriek van stoom- en andere werktuigen, zoomede in verband daarmede het maken en repareeren van bouwmaterialen, machinerieën en vaartuigen, en het drijven van handel, zoo voor eigen rekening als in commissie, in bouwmaterialen, machinerieën, ijzerwerken, enz.	75 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 13 Sept. 1898, n°. 21. b. 27 Sept. 1898, n°. 77.
64	Cultuurmaatschappij Mandjoong, te Demangan (Soerakarta).	De overneming en verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte landbouwonderneming, genaamd Mandjoong, gelegen in de afdeeling Boijolali der residentie Soerakarta, en de exploitatie van nader door de vennootschap tot uitbreiding van die onderneming te huren gronden, zoomede van gronden eventueel te verkrijgen door overneming of ruil van huurrechten.	30 „	A. f 200 000 (f 5000) B. 200 000 C. 200 000	14 Sept. 1898, n°. 15. b. 4 Nov. 1898, n°. 88.
65	Cultuurmaatschappij Demangan, te Demangan (Soerakarta).	Geheel als voren, met dien verstande dat het hier betreft de landbouwonderneming Demangan, gelegen in de afdeeling Klatten der residentie Soerakarta.	30 „	A. f 350 000 (f 5000) B. 350 000 C. 350 000	a. 14 Sept. 189 n°. 16. b. 1 Nov. 1898, n°. 87.
66	Soesman's emigratie-, vendu- en commissiekantoor, te Samarang.	Het voor rekening van derden sluiten van contracten met werkvolk voor ondernemingen van landbouw, mijnbouw of andere nijverheid in en buiten Nederlandsch-Indië, het houden van venduties en het drijven van commissiezaken, tot bereiking van welke doeleinden door de beide oprichters van de vennootschap (den heer F. J. H. Soesman en de naamlooze vennootschap „Samarangsche Bazar Eigen Hulp") daarin o. m. werden ingebracht alle relaties betrekking hebbende op de tot dusver door hen uitgeoefende bedrijven, voor zoover zij tot den werkkring der vennootschap kunnen gerekend worden te behooren.	25 „	A. f 300 000 (f 5000 en f 500) B. 281 000 C. 281 000	a. 15 Sept. 1898, n°. 7. b. 14 Oct. 1898, n°. 82.
67	Cultuurmaatschappij Boemi Senang, te Buitenzorg (Batavia).	(Tijdens de afsluiting van dit overzicht had de voorgeschreven openbaarmaking van de akte van oprichting nog niet plaats gehad.)	—	—	a. 15 Sept. 1898 n°. 8. b. . . . .

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
68	Nieuwe Pekalongansche ijsfabriek, te Pekalongan.	De verdere exploitatie van de door de beide oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte ijsfabriek ter hoofdplaats Pekalongan, zoomede de electrische verlichting van de sociëteit „Delectatio" aldaar.	25 jaar en 7 maanden.	A. f 25 000 (f 100) B. 25 000 C. 25 000	a. 15 Sept. 1898, n°. 9. b. 18 Oct. 1898, n°. 83.
69	Hôtel des Indes, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte „Hôtel des Indes" met daarbij behoorende wagenverhuurderij te Soerabaija.	25 jaar.	A. f 30 000 (f 500) B. 30 000 C. 30 000	a. 15 Sept. 1898, n°. 10. b. 30 Sept. 1898, n°. 78.
0	Maatschappij tot exploitatie van de vastigheden Lie Saay, Lie Khong Teek, Lie Khong Han en Lie Khong Kiat onder het merk Goan Hoat, te Padang.	De exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) daarin ingebrachte te Padang gelegen perceelen, zoomede van zoodanige perceelen als later door de vennootschap mochten worden aangekocht.	25 „	A. f 345 000 (f 1000) B. 345 000 C. 345 000	a. 17 Sept. 1898, n°. 4. b. 25 Oct. 1898 n°. 85.
71	Maatschappij tot exploitatie van landerijen en andere vastigheden Oei Soei Tjoan, te Banda Neira (Amboina). [6]	De verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte specerijperken en andere perceelen, gelegen in de afdeeling Banda der residentie Amboina.	52½ „	A. f 300 000 (f 5000) B. 300 000 C. 300 000	a. 18 Sept. 1898, n°. 12. b. 30 Sept. 1898, n°. 78.
72	Mijnbouwmaatschappij Soempoer, te Batavia.	Geheel als bij n°. 39 met dien verstande dat het hier betreft eene oorspronkelijk aan den heer A. A. A. Synja verleende vergunning dd 11 April 1895 tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de onderafdeeling Lintou en Boea van de afdeeling Tanah Datar der residentie Padangsche Bovenlanden.	75 „	A. f 130 000 (f 100) B. 65 000 C. 65 000	a. 21 Sept. 1898, n°. 5. b. 4 Oct. 1898, n°. 79.
73	Padangsche oliefabriek, te Batavia.	Het fabriceeren van olie uit kokosnoten en andere oliehoudende planten en zaden, de handel in alle soorten van olie en in het residu van het fabricaat en, desvereischt, de cultuur van oliehoudende planten en zaden.	75 „	A. f 180 000 (f 250) B. 100 000 C. 70 000	a. 22 Sept. 1898, n°. 4. b. 7 Oct. 1898, n°. 80.
74	Tarakan-mijnbouwmaatschappij, te Soerabaija.	Geheel als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming: 1°. van een harer oprichters (den heer F. W. Fabius) van eene door hem in de vennootschap ingebrachte, hem in 1894 door het inlandsch zelfbestuur van Boeloengan (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) verleende en in Juli van dat jaar door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op het eiland Tarakan en 2°. van hare drie oprichters de heeren F. W. en E. Fabius en den heer O. Verhagen) van een 5-tal door hen van de oorspronkelijke houders (de heeren E. J. F. Tack, H. P. Goekoop, W. Bienie, D. Martin en M. E. J. van den Bossche)	75 „	A. f 240 000 (f 12 000) B. 192 000 C. 192 000	a. 2 Oct. 1898, n°. 19. b. 25 Nov. 1898, n°. 94.

[6]) Onder de oprichters bevonden zich 2 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		overgenomen en almede in de vennootschap ingebrachte in 1896 verleende vergunningen van den bedoelden aard voor terreinen in de districten Benoea, Ampat, Riam Kiwa en Riam Kanan van de afdeeling Martapoera, de districten Batang Alai en Laboean Amas van de afdeeling Amoenthai en het district Beneden-Doesoen der afdeeling Doesoenlanden van de gemelde residentie.			
75	Cultuurmaatschappij Soemoer Watoe, te Pekalongan.	De verdere exploitatie voor de cultuur van koffie en (of) andere gewassen van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan gelegen erfpachtsonderneming genaamd Soemoer Watoe, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen.	60 jaar en 8 maanden.	A. f 50 000 (f 100) B. 21 000 C. 11 287,50	a. 11 Oct. 1898, n°. 18. b. 30 Dec. 1898, n°. 104.
76	Cultuurmaatschappij Tengger, te Soerabaija.	De cultuur van koffie en (of) andere producten op de erfpachtsperceelen, genaamd Goenoeng Ringgit en Alas Sambo en op een met recht van opstal bezeten perceel, alle gelegen in de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo en door de oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, zoomede op zoodanige andere perceelen als door de vennootschap later mochten worden verkregen.	70 jaar.	A. f 60 000 (f 500) B. 50 000 C. 50 000	a. 11 Oct. 1898, n°. 19. b. 11 Nov. 1898, n°. 90.
77	Bazaar Insulinde, te Samarang.	De verdere exploitatie te Samarang en elders van de door de beide oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, tot dusver door hen te Samarang gedreven winkel- en commissiezaak, bekend onder den naam van „Bazaar Insulinde".	25 „	A. f 100 000 (f 1000) B. 100 000 C. 100 000	a. 15 Oct. 1898, n°. 34. b. 22 Nov. 1898, n°. 93.
78	Maatschappij tot exploitatie van den Wilhelminatoren, te Soerabaija.[7])	De oprichting en de exploitatie van een ijzeren toren aan den Oedjoeng ter hoofdplaats Soerabaija.	50 „	A. f 10 250 (f 250) B. 10 250 C. 10 250	a. 15 Oct. 1898, n°. 35. b. 2 Dec. 1898, n°. 96.
79	Handelmaatschappij Gan Kang Sioe, te Samarang.	De overneming en voortzetting van de door een der oprichters van de vennootschap (beiden Chineezen) daarin o. m. ingebrachte, tot dusver door hem voor eigen rekening te Samarang gedreven handelszaak, zoomede de exploitatie van onroerende goederen.	80 Chineesche jaren.	A. f 250 000 (f 2500) B. 250 000 C. 250 000	a. 18 Oct. 1898, n°. 32. b. 15 Nov. 1898, n°. 91.
80	Handelmaatschappij Gan Bien Soen, te Samarang.	Geheel als voren.	id.	A. f 100 000 (f 2000) B. 100 000 C. 100 000	a. 18 Oct. 1898, n°. 33. b. 18 Nov. 1898, n°. 92.
81	Exploratie- en exploitatiemaatschappij Menado, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming uit handen van het Menado-syndicaat van aan de leden van dat syndicaat reeds verleende of nog te verleenen vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in de residentie Menado.	50 jaar.	A. f 1 500 000 (f 100) B. 308 000 C. 308 000	a. 29 Oct. 1898, n°. 5. b. 25 Nov. 1898, n°. 94.

[7]) Onder de oprichters bevonden zich 2 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
82	Javasche maatschappij tot verduurzaming van levensmiddelen, te Poerworedjo (Bagelen).	Het oprichten èn drijven of voorzetten van fabrieken tot verduurzaming van levensmiddelen en de verkoop der op die wijze verkregen producten, ter bereiking van welke doeleinden de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van de door een der oprichters daarin ingebrachte, tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven stoom-conservenfabriek „Magnum" ter hoofdplaats Poerworedjo.	52 jaar en 5 maanden.	A. f 200 000 (f 500) B. 200 000 C. 200 000	a 1 Nov. 1898, n°. 11. b. 2 Dec. 1898, n°. 96.
83	Mijnbouwmaatschappij Tjoebadak, te Batavia.	Als bij n°. 39, met dien verstande dat het hier betreft twee oorspronkelijk respectievelijk aan den heer J. F. Gruyter en aan den heer Ch. R. J. Joseph verleende vergunningen dd. 1 Juli 1898 tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in twee in de afdeeling Loeboe Sikaping der residentie Padangsche Bovenlanden gelegen terreinen.	75 jaar.	A. f 130 000 (f 100) B. 65 000 C. 65 000	a. 8 Nov. 1898, n°. 22. b. 13 Dec. 1898, n°. 99.
84	Mijnbouwmaatschappij Ophir, te Batavia.	Als bij n°. 39, met dien verstande dat het hier betreft eene oorspronkelijk aan den heer G. H. G. I. L. M. Ruempol verleende vergunning dd. 6 Mei 1897 tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de onderafdeeling Ophir-districten van de afdeeling Loeboe Sikaping der residentie Padangsche Bovenlanden.	75 „	A. f 130 000 (f 100) B. 65 000 C. 65 000	a. 8 Nov. 1898, n°. 23. b. 13 Dec. 1898, n°. 99.
85	Handelmaatschappij Yap Eng Moh, te Samarang.	De overneming en voortzetting van de tot dusver door drie van de vier oprichters van de vennootschap (allen Chineezen) te Singapore onder het merk „Yap Eng Moh" gedreven handelszaken en het drijven van import- en exporthandel.	20 „	A. $ 90 000 ($ 1000) B. 90 000 C. 90 000	a. 8 Nov. 1898, n°. 24. b. 6 Dec. 1898, n°. 97.
86	Soekaboemische volksapotheek, te Soekaboemi (Preanger Regentschappen). [s])	De uitoefening van de artsenijbereidkunde en de exploitatie te Soekaboemi en elders, zoowel voor eigen rekening als in commissie of in consignatie, van eene algemeene apotheek, ter bereiking van welke doeleinden door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven apotheek te Soekaboemi.	27 jaar en 3 maanden.	A. f 40 000 (f 100) B. 40 000 C. 40 000	a. 16 Nov. 1898, n°. 1. b. 9 Dec. 1898, n°. 98.
87	The Tjidadap plantations-company, limited (Tjidadap plantagesmaatschappij), te Tjidadap (Preanger Regentschappen).	De verdere exploitatie voor de cultuur van Assamthee, koffie en andere gewassen van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in de afdeeling Tjidadap der residentie Preanger Regentschappen gelegen, tot dusver voor de cultuur van kina gediend hebbende erfpachtsperceelen Tjidadap I, II en III, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden in gemeld gewest als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen.	55 jaar en 4 maanden.	A. f 175 000 (f 100) B. 70 000 C. 70 000	a. 16 Nov. 1898, n°. 2. b. 9 Dec. 1898, n°. 98.
88	Hôtel Simpang, voorheen Broekman, te Soerabaija.	De overneming en verdere exploitatie van het door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht, tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven hôtel te Soerabaija.	50 jaar.	A. f 70 000 (f 1000) B. 70 000 C. 70 000	a. 16 Nov. 1898, n°. 3. b. 20 Dec. 1898, n°. 101.
89	Mijnbouwmaatschappij Pariet, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer E. G. Volkers) van eene hem in September 1898 verleende vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de afdeeling Aijer Bangies van de residentie Padangsche Benedenlanden.	75 „	A. f 140 000 (f 100) B. 70 000 C. 70 000	a. 16 Nov. 1898, n°. 18. b. 16 Dec. 1898, n°. 100.

[s]) Onder de oprichters bevonden zich 1 inlander en 1 Chinees.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
90	Velodrôme Samarang, te Samarang.	Het oprichten en exploiteeren van eene rijwielbaan en een racegebouw, zoomede het drijven van handel in rijwielen en rijwielbenoodigdheden.	42 jaar en 2½ maand.	A. f 15 000 (f 100) B. 6 000 C. ?	a. 17 Nov. 1898 n°. 1. b. 20 Dec. 1898 n°. 101.
91	Mijnbouwmaatschappij Pangkallan, te Soerabaija.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van twee harer oprichters (de heeren H. D. Schlüter en J. J. van Troostenburg de Bruijn, hebbende laatstgenoemde de in Augustus 1897 verleende vergunning in Maart 1898 van den oorspronkelijken houder, den heer L. W. H. de Munnick overgenomen) van een drietal respectievelijk in Juli, Augustus en November 1897 verleende en door hen in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen, gelegen in de afdeeling L. Kotta Agam en Tanah Datar der residentie Padangsche Bovenlanden.	75 jaar.	A. f 300 000 (f 100) B. 250 000 C. 250 000	a. 17 Nov. 1898, n°. 8. b. 23 Dec. 1898, n°. 102.
92	Mijnbouwmaatschappij Ophir Pasaman, te Batavia.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer J. H. de Wolf) (van eene hem in September 1897 verleende en door hem in de vennootschap ingebrachte vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de afdeeling Loeboe Sikaping der residentie Padangsche Bovenlanden.	75 „	A. f 90 000 (f 100) B. 75 000 C. 75 000	a. 20 Nov. 1898, n°. 34. b. 23 Dec. 1898, n°. 102.
93	Mijnbouwmaatschappij Loemar, te Soerabaija.	Als bij n°. 4, met dien verstande dat de vennootschap hare werkzaamheden aanvangt met de overneming van een harer oprichters (den heer H. J. Gijsberts) van eene door hem daarin ingebrachte, hem in Februari 1897 door het inlandsch zeltbestuur van Sambas (Westerafdeeling van Borneo) verleende en in December 1897 door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in gemeld rijk.	75 „	A. f 216 000 (f 250) B. 216 000 C. 144 000	a. 23 Nov. 1898, n°. 7. b. 21 Febr. 1899, n°. 15.
94	Eerste algemeene exploratie- en exploitatiemaatschappij, te Blitar (Kediri).	Als bij n°. 4, en voorts het sluiten, tenuitvoerleggen of vervreemden van landbouwcontracten, wordende echter in de vennootschap niets ingebracht.	99 „	A. f 750 000 (f 100) B. 150 000 C. 150 000	a. 30 Nov. 1898, n°. 13. b. 20 Jan. 1899, n°. 6.
95	Cultuurmaatschappij Tersana, te Batavia.	De overneming en verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte suikerondernemingen, genaamd Tersana, Kalimaro Tjigobang, Waled en Tjeledoek, alle gelegen in de afdeeling Cheribon der residentie van dien naam, de exploitatie van zoodanige andere ondernemingen als door de vennootschap later onder eenigen titel mochten worden verkregen, zoomede de opkoop en bewerking van van elders verkregen grondstoffen.	30 „	A. f 960 000 (f 1000) B. 960 000 C. 960 000	a. 6 Dec. 1898, n°. 17. b. 6 Jan. 1899, n°. 2.
96	IJsfabriek Kediri, te Soerabaija.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven ijsfabriek, gelegen nabij de hoofdplaats Kediri, zoomede de exploitatie van nader door de vennootschap te verkrijgen fabrieken.	30 „	A. f 50 000 (f 250) B. 50 000 C. 50 000	a. 10 Dec. 1898 n°. 19. b. 24 Jan. 1899 n°. 7.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
97	Zeehaven en kolenstation Sabang te, Batavia.	De exploitatie van een zeehaven en kolenstation te Sabang op het eiland Weh (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden), en zulks in den uitgebreidsten zin, waaronder het doen van leverantiën van steenkolen, drink- en ketelwater als anderszins aan schepen, het aangaan van aannemings- en leveringscontracten met het Gouvernement en met particulieren, zoomede het drijven van handel in scheepstuig en scheepsbenoodigdheden in het algemeen, het koopen en verkoopen en het dokken, vernieuwen en herstellen van vaartuigen, ter bereiking van welk doel door een der beide oprichters van de vennootschap (de firma DE LANGE & C°. te Batavia, zijnde de andere de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam) daarin werd ingebracht de tot dusver door haar ter gemelde plaatse gedreven haven-exploitatie.	25 jaar.	A. f 500 000 (f 5000) B. 500 000 C. 500 000	a. 13 Dec. 1898, n°. 15. b. 6 Jan. 1899, n°. 2.
98	Apotheek RATHKAMP & C°., te Batavia.	De voortzetting en verdere exploitatie van de door drie van de vier oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, tot dusver onder de firma RATHKAMP & C°. gedreven apotheken te Rijswijk en Parapattan (Batavia) en te Medan (Oostkust van Sumatra), de oprichting elders van filialen, het vervaardigen van en de handel in chemicaliën, drogerijen, optische en chirurgische instrumenten, minerale wateren, enz., zoomede het doen van scheikundige onderzoekingen.	50 „	A. f 300 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 31 Dec. 1898, n°. 6. b. 13 Jan. 1899, n°. 4.
		A. In Nederland tot stand gekomen.			
I.	Landbouwmaatschappij Gadoengan, te Amsterdam.	De exploitatie voor de cultuur van koffie, cacao, kina en notemuskaat van gronden in de residentie Soerakarta, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de verdere exploitatie van de door twee der oprichters daarin ingebrachte landbouwonderneming genaamd Gadoengan, gevestigd op huurgronden in de afdeeling Sragen der genoemde residentie.	99 jaar.	A. f 300 000 (f 1000) B. 200 000 C. 200 000	a. 7 Jan. 1898, n°. 28. b. 27 Jan. 1898, n°. 22.
II.	Handelsvereeniging „Onderling belang" te Amsterdam.	De exploitatie te Soerabaija en elders van eene algemeene handels- en tokozaak, zoo voor eigen rekening als in commissie, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht eene tot dusver door hem voor eigen rekening gedreven handelszaak aldaar.	30 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 18 Jan. 1898, n°. 17. b. 6 en 7 Febr. 1898, n°. 31.
III.	Petroleummaatschappij Iliran, te Amsterdam.	Het opsporen en exploiteeren van petroleumbronnen en delfstoffen in Nederlandsch-Indië, het deelnemen in vennootschappen of ondernemingen die zich hetzelfde ten doel stellen, de handel en commissiehandel in petroleum en delfstoffen, hetzij alleen, hetzij met anderen.	100 „	A. f 3 000 000 (f 12) B. 36 C. ?	a. 18 Jan. 1898, n°. 20. b. 12 Febr. 1898, n°. 36.
IV.	Exploratie- en mijnbouwmaatschappij Kwandang-Soemalata, te Amsterdam.	Het verkrijgen, hetzij in eigendom, huur of op andere wijze, van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek, van mijnconcessiën voor de ontginning van edel metaal houdende gronden in Nederlandsch-Indië, het verkrijgen van die gronden zelf, de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën of gronden, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten, de verkoop van het verkregen erts of metaal, het handel drijven daarin	75 „	A. f 2 400 000 (f 1000) B. 2 400 000 C. 2 400 000	a. 20 Jan. 1898, n°. 49. b. 12 Febr. 1898, n°. 36.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		en verder alles wat in den ruimsten zin met het vorenstaande doel in verband staat of wel het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen of syndicaten, zich het bovenstaande ten doel stellende, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming van drie der oprichters (de firma DE LANGE & C°. te Batavia en de heeren J. A. H. JOOSTEN en H. P. J. SCHUURING) van de hun in Augustus 1897 verleende en door hen in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in terreinen gelegen in het district Kwandang van de afdeeling Gorontalo der residentie Menado.			
V.	Landbouwmaatschappij Tjikoedjang, te Amsterdam.	De exploitatie voor de cultuur van thee en andere gewassen van de door de vennootschap te verkrijgen erfpachtsperceelen, genaamd Tjipantjoe, Tjikoedjang, Tjisawer en Tjidawoeng, gelegen in de afdeeling Tjiandjoer der residentie Preanger Regentschappen, zoomede van later door de vennootschap eventueel onder eenigen titel te verkrijgen gronden in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd.	62 jaar en 11 maanden.	A. f 200 000 (f 500) B. 160 000 C. 40 000	a. 20 Jan. 1898, n°. 50. b. 26 Febr. 1898, n°. 48.
VI.	Babat-Djombang stoomtrammaatschappij, te 's-Gravenhage.	Het aanleggen en exploiteeren van stoom- en andere tramwegen op Java, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de hem in Mei 1896 door de Indische Regeering verleende vergunning voor den aanleg en de exploitatie van een stoomtramweg in de residentie Soerabaija, loopende van de afdeelingshoofdplaats Djombang, over Dolok, Kaboeh, Ngimbang en Bloeloek naar Babat.	75 jaar.	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 1 250 000 C. 1 250 000	a. 26 Jan. 1898, n°. 7. b. 10 Febr. 1898, n°. 34.
VII.	Pekalongansche cultuurmaatschappij, te Rotterdam.	De verdere exploitatie van de koffieondernemingen, genaamd Wonodadi en Kedongdong, gevestigd op erfpachtsgronden gelegen in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan en de exploitatie van het daaraan grenzend erfpachtsperceel, genaamd Petir, al welke gronden door eenige der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	71 „	A. f 160 000 (f 1000) B. 160 000 C. 160 000	a. 28 Jan. 1898, n°. 38. b. 24 Febr. 1898 n°. 46.
VIII.	Nederlandsche exploitatie- en exploratiemaatschappij Oost-Sumatra, te 's-Gravenhage.	Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en nasporingen in Nederlandsch-Indië en het exploiteeren van de gevonden delfstoffen; het verkrijgen van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en mijnconcessiën in Nederlandsch-Indië, het overdragen van door de vennootschap verkregen vergunningen of concessiën aan anderen; het oprichten of het deelnemen aan de oprichting en het bedrijf van vennootschappen, die zich zoodanige onderzoekingen of exploitatiën ten doel stellen, zoomede het beheeren van aandeelen of obligatiën van zoodanige vennootschappen, tot bereiking van welke doeleinden door een der oprichters van de vennootschap (den heer O. J. A. COLLET) daarin werden ingebracht een zevental hem verleende vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen, gelegen in de districten Baros en Pandeglang van de afdeeling Pandeglang der residentie Bantam, het district Bekassi van de	75 „	A. f 1 000 000 (f 100) B. 300 000 C. 300 000	a. 12 Febr. 1898 n°. 26. b. 4 Maart 1898 n°. 53.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: *a.* van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. *b.* van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		afdeeling Meester-Cornelis der residentie Batavia, het district Krawang van de afdeeling en residentie van dien naam, de afdeeling Aijer Bangies der residentie Padangsche Benedenlanden, op het eiland Nias behoorende tot laatstgenoemde residentie, in de afdeeling Mokko Mokko der residentie Benkoelen, zoomede een viertal hem door de inlandsche zelfbesturen van Assahan en Kwaloe (Sumatra's Oostkust) verleende vergunningen van bedoelden aard voor terreinen in die rijken. [9])			
IX.	Exploratie- en mijnbouwmaatschappij Sumatra, te Amsterdam.	Het doen van mijnbouwkundige en geologische opnemingen en onderzoekingen en het ontginnen van delfstoffen in Nederlandsch-Indië; het verkrijgen van vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek en van concessiën tot exploitatie van delfstoffen, ook van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten op den grond; een en ander zoo voor eigen rekening als met anderen; de oprichting of het deelnemen aan de oprichting en het bedrijf van vennootschappen, die zich zoodanige onderzoekingen of exploitatiën ten doel stellen, zoomede het beheeren van aandeelen of van obligatiën van zoodanige vennootschappen, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met het onderzoek naar de ontginbaarheid der goudvoerende afzettingen in een terrein, gelegen in de onderafdeeling Alahan Pandjang van de afdeeling XIII en IX Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden, waartoe door haar van een harer oprichters (den heer P. J. van Houten) werd overgenomen de hem in Maart 1895 verleende en door hem in de vennootschap ingebrachte vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in gemeld terrein.	52 jaar en $10^1/_2$ maand.	A. f 700 000 (f 100) B. 366 000 C. 366 000	*a.* 15 Febr. 1898, n°. 5. *b.* 26 Febr. 1898 n°. 48.
X.	Amsterdam-Langkat Tabakmaatschappij, te Amsterdam.	Het telen en kweeken van tabak in het rijk Langkat, het voor de markt bereiden van het product en de verkoop daarvan, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht eene door het inlandsch zelfbestuur van Langkat verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde vergunning tot het drijven van eene landbouwonderneming in gemeld landschap.	76 jaar en 10 maanden.	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 500 000 C. 500 000	*a.* 19 Febr. 1898, n°. 6. *b.* 5 April 1898, n°. 80.
XI.	Cultuurmaatschappij Kali Klattak, te Rotterdam.	De exploitatie voor de cultuur van koffie en andere producten van de door twee der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte erfpachtsperceelen, genaamd Kali Klattak en Kali Sebani, gelegen in de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, zoomede van andere door de vennootschap nader in eigendom of in erfpacht te verkrijgen gronden in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd.	75 jaar.	A. f 300 000 (f 1000) B. 276 000 C. 99 600	*a.* 28 Febr. en 2 Mei 1898, nos. 19 en 130. *b.* 15 April en 22 en 23 Mei 1898, nos. 87en 118.
XII.	Borneo-exploratie- en mijnbouwmaatschappij	Het verkrijgen in eigendom, huur of op andere wijze van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek, van mijnconcessiën voor de ontginning van edel metaal- en delfstofhoudende gronden in Neder-	75 „	A. f 2 000 000 (f 500) B. 1 325 000 C. 1 325 000	*a.* 3 Maart 1898, n°. 10. *b.* 21 April 1898, n°. 92.

[9]) Een der hierbedoelde, zoomede een drietal later door de vennootschap verkregen vergunningen werden sedert overgenomen door andere in 1898 opgerichte naamlooze vennootschappen (zie hiervóór, onder A, nos. 39, 72, 83 en 84).

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
	Pasangan, te Amsterdam.	landsch-Indië; het verkrijgen van die gronden zelf; de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën of gronden, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten; de verkoop van het verkregen erts, metaal of delfstof, het handeldrijven daarin of wel het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen of syndicaten zich het bovenstaande ten doel stellende, tot bereiking van welke doeleinden door de vennootschap van twee harer oprichters (de heeren M. DE WIL en E. L. VAN ZERNICKE) werden overgenomen de hun in Maart en April 1897 verleende en door hen in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen, gelegen in de afdeelingen Dajaklanden en Doesoenlanden van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.			
XIII.	Indigo-cultuurmaatschappij Soekoredjo-Banaran, te Amsterdam.	De exploitatie van gronden in Nederlandsch-Indië, behalve van huurlanden in de Vorstenlanden, zoomede het drijven van commissiehandel in indigo en andere producten en het geven van voorschot daarop, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming en verdere exploitatie van een drietal daarin door hare beide oprichters ingebrachte indigofabrieken, gevestigd op in recht van opstal bezeten gronden in het district Soekoredjo van de afdeeling Kediri der residentie van dien naam.	49 jaar en 9½ maand.	A. f 500 000 (f 500) B. 300 000 C. ?	a. 12 Maart 1898, n°. 22. b. 27 en 28 Maart 1898, n°. 73.
XIV.	Bawang-petroleum-maatschappij, te 's-Gravenhage.	Het verkrijgen van vergunningen en concessiën tot onderzoek naar delfstoffen, en meer in het bijzonder naar petroleumhoudende terreinen in Nederlandsch-Indië, alsmede van eigendoms-, gebruiks- en mijnrechten op den grond; het opsporen en en voor de markt bereiden van petroleum en bijproducten; het handeldrijven daarin en al datgene wat met dit bedrijf in verband staat; het exploiteeren van zoodanige concessiën voor rekening van of met anderen; het afstaan aan derden van verkregen concessiën, alsmede het deelnemen in de oprichting en in het bedrijf van andere vennootschappen, die hetzelfde doel beoogen, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de exploratie en exploitatie van een terrein in het district Bawang der afdeeling Batang van de residentie Pekalongan, zijnde de in November 1895 ten name van den heer L. H. ISRAËL voor dat terrein verleende vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek voor de vennootschap verzekerd.	77 jaar en 9½ maand.	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 775 000 C. 450 000	a. 14 Maart 1898, n°. 34. b. 25 Maart 1898, n°. 71.
XV.	Tjenako-steenkolen-maatschappij, te Amsterdam.	Het winnen van steenkolen en andere delfstoffen binnen Nederlandsch-Indië en het drijven van handel in de verkregen producten, waartoe door de vennootschap van een harer oprichters (den heer J. M. H. VAN OOSTERZEE) werd overgenomen de door hem in de vennootschap ingebrachte, hem in Maart 1893 door het inlandsch zelfbestuur van Indragiri (residentie Riouw en onderhoorigheden) verleende en in October d. o. v. door de Indische Regeering goedgekeurde concessie tot het winnen van steenkolen in een gedeelte van gemeld rijk.	75 jaar en 9 maanden.	A. f 1 000 000 (f 1000) B. 750 000 C. 750 000	a. 28 Maart 1898, n°. 9. b. 17 en 18 April 1898, n°. 89.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: *a.* van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. *b.* van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XVI.	Tabak-maatschappij Langkat-Soekaranda, te Amsterdam.	Het ontginnen en exploiteeren van gronden op het eiland Sumatra door het planten van tabak, koffie, kokospalmen, getah pertja-boomen en dergelijken, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de verdere exploitatie van de onderneming, genaamd Soekaranda, en de exploitatie van de ondernemingen, genaamd Soekaradja en Serapit, alle gelegen in het rijk Langkat (Oostkust van Sumatra) en door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebracht.	60 jaar en 9 maanden.	A. f 1 500 000 (f 1000) B. 1 500 000 C. 1 200 000	*a.* 1 April 1898, n°. 28. *b.* 24 en 25 April 1898, n°. 95.
XVII.	Import-maatschappij Soenda, te Rotterdam. [10])	Het drijven van handel in importartikelen, zoowel voor eigen rekening als in commissie, met uitsluiting van den handel voor eigen rekening in producten en in petroleum, het deelnemen in of voorschot geven aan ondernemingen van landbouw, mijnbouw en industrie en het stellen van borgtocht, behalve ten behoeve van het gouvernement, voor inkomende rechten en accijnsen.	25 jaar.	A. f 250 000 (f 1000) B. 100 000 C. ?	*a.* 18 April 1898, n°. 36. *b.* 12 en 13 Juni 1898, n°. 135.
XVIII.	De Archipel-exploratie- en exploitatie-maatschappij, te 's-Gravenhage.	De samenwerking met in Nederlandsch-Indië werkende petroleum- en andere maatschappijen of personen; het vervoer, de verkoop en de handel in ruwe en geraffineerde petroleum en bijproducten; het charteren, bezitten en verhuren van stoomschepen; het leggen, bezitten en verhuren van pijpleidingen; het leenen van gelden aan maatschappijen of personen als bovenbedoeld; het koopen, verkoopen, bezitten en beheeren van aandeelen in andere maatschappijen; het aanvragen en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in het bijzonder van petroleum; de uitoefening voor eigen rekening of voor rekening van of in vereeniging met derden van de daaraan verbonden rechten; de overdracht aan anderen van vergunningen of concessiën en de bereiding van verkregen producten.	75 „	A. f 12 000 000 (f 1000) B. 2 400 000 C. 2 400 000	*a.* 30 April 1898, n°. 76. *b.* 27 Mei 1898, n°. 122.
XIX.	Eerste Nederlandsche gastractie-maatschappij, te Amsterdam.	De bevordering van inkoop en verkoop van gastramwagens in Nederland en zijne koloniën, zoomede het aanvragen, exploiteeren, verhuren of verkoopen van concessiën voor het gebruik dier wagens, waartoe door een der beide oprichters van de vennootschap daarin o. m. werden ingebracht al de door hem van het „Anglo-Dutch Gastraction Syndicate" verkregen rechten met betrekking tot den invoer en verkoop van gastramwagens in Nederland en zijne koloniën.	25 „	A. f 500 000 (f 1000) B. 200 000 C. ?	*a.* 2 Mei 1898, n°. 127. *b.* 27 Mei 1898, n°. 122.
XX.	Centraal-Java-exploratie- en exploitatie-maatschappij, te 's-Gravenhage.	Het aanvragen en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in het bijzonder van petroleum; de uitoefening van de daaraan verbonden rechten in den uitgebreidsten zin; de uitoefening voor of in vereeniging met derden van zoodanige rechten; de overdracht aan anderen van vergunningen of concessiën en de bereiding en verkoop der verkregen producten.	75 „	A. f 240 000 (f 1000) B. 240 000 C. 240 000	*a.* 12 Mei 1898, n°. 62. *b.* 22 Juni 1898, n°. 143.

Onder de oprichters bevonden zich 7 Chineezen.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXI.	Ned.-Ind. verlichtingsmaatschappij, te 's-Gravenhage.	De exploitatie van verlichtingssystemen, zoomede het fabriceeren van en het drijven van handel in de daaraan verwante artikelen.	25 jaar.	A. f 410 000 (f 1000) B. 90 000 C. 90 000	a. 16 Mei 1898, n°. 16. b. 22 Juni 1898, n°. 143.
XXII.	Mijn-compagnie Soenda, te 's-Gravenhage.	Het instellen van geologische onderzoekingen, het verkrijgen van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning in Nederlandsch-Indië, het exploiteeren, alleen of in vereeniging met anderen, dan wel het overdragen aan derden van verkregen concessiën, het deelnemen in vennootschappen ten doel hebbende de exploitatie dier ingebrachte of overgedragen vergunningen en concessiën, dan wel industrieele, stoomvaart- en tramondernemingen, bij de totstandkoming waarvan de vennootschap belang heeft, en het instellen voor anderen van mijnbouwkundige onderzoekingen, tot bereiking van welke doeleinden door de vennootschap van twee harer oprichters (de heeren J. Ph. Nickel en A. C. Uljee) werden overgenomen de door hen verkregen en in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek in terreinen, gelegen in het district Paroeng van de afdeeling Soekapoera Kollot der residentie Preanger Regentschappen, het district Rantja der afdeeling Galoeh van de residentie Cheribon en de afdeelingen Toelang Bawang, Ommelanden van Telok Betong en Sekampong der residentie Lampongsche Districten.	52 jaar en 7 maanden.	A. f 550 000 (f 1000) B. 115 000 C. 115 000	a. 20 Mei 1898, n°. 57. b. 12 en 13 Juni 1898, n°. 135.
XXIII.	Exploratie- en mijnbouwmaatschappij Limba Kabila, te Amsterdam.	Het verkrijgen, hetzij in eigendom, hetzij in huur of op andere wijze van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek en van mijnconcessiën, zoomede van gronden in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, de exploratie en exploitatie van die vergunningen, concessiën of gronden, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, alleen of in gemeenschap met anderen, dan wel het verkoopen of verhuren van de daaruit voortvloeiende rechten, het verkoopen van het verkregen erts, metaal of product, het drijven van handel daarin, zoo ook het deelnemen in andere naamlooze vennootschappen of syndicaten die zich het bovenstaande ten doel stellen, tot bereiking van welke doeleinden door de vennootschap van twee harer oprichters (den heer B. Lilipaly en vrouwe R. Mahieu) werden overgenomen de hun in Augustus 1897 verleende en door hen in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in eenige terreinen in de onderafdeelingen Gorontalo en Limbotto der afdeeling Gorontalo van de residentie Menado.	25 jaar en 7 maanden.	A. f 1 200 000 (f 250) B. 1 200 000 C. 840 000	a. 23 Mei 1898, n°. 61. b. 11 Juni 1898 n°. 134.
XXIV.	Technisch bureau voor koloniale industrie, voorheen Grundel en Hellendoorn, te 's-Gravenhage.	Het koopen, doen aanmaken en verkoopen van fabrieks-, nijverheids- en landbouwbenoodigdheden, het maken van projecten, het geven van adviezen, het verkoopen van goederen in consignatie en het verrichten van alle werkzaamheden, die tot den werkkring eener technische handelszaak behooren, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin o. m. werd ingebracht de tot dusver te Soerabaija, onder de firma Grundel en Hellendoorn gedreven zaak met toebehooren.	25 jaar.	A. f 125 000 (f 1000) B. 81 000 C. 81 000	a. 6 Juni 1898, n°. 77. b. 23 Juni 1898, n°. 144.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: *a.* van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. *b.* van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXV.	Koffiecultuurmaatschappij Kepoetren II, te Arnhem.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap (de naamlooze vennootschap Cultuurmaatschappij Kepoetren te Soerabaija) daarin ingebrachte koffieonderneming, gevestigd op de in het district Djember van de afdeeling van dien naam der residentie Bezoeki gelegen erfpachtsperceelen, genaamd Kepoetren II en III, zoomede de exploitatie voor de cultuur van koffie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen.	69 jaar.	A. f 150 000 (f 1000) B. 126 000 C. 126 000	*a.* 9 Juni 1898, n°. 49. *b.* 4 Aug. 1898, n°. 180.
XXVI.	Hollandsche exportmaatschappij, te Amsterdam.	Het drijven van import-, export- en commissiehandel in de tropen, in den uitgebreidsten zin, zoomede de overneming, voortzetting en uitbreiding van de West-Indische zaken van de firma VAN DAM & C°. en van de Oost-Indische zaken van den heer M. S. LOB Jr.	50 „	A. f 200 000 (f 1000) B. 80 000 C. 20 000	*a.* 18 Juni en 21 Oct. 1898, nos. 57 en 30. *b.* 15 Juli en 11 Nov. 1898, nos. 163 en 264.
XXVII.	Cultuurmaatschappij Senen, te Amsterdam.	De overneming van de in liquidatie zijnde naamlooze vennootschap Cultuurmaatschappij Tjelung te Amsterdam en de verdere exploitatie van de koffie-ondernemingen gevestigd op de erfpachtsperceelen Tjelung I en II en Soember Parang, gelegen in het district Wlingi van de afdeeling Blitar der residentie Kediri, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later onder eenigen titel mocht verkrijgen, met uitzondering echter van gronden in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.	63½ „	A. f 80 000 (f 500) B. 80 000 C. 48 000	*a.* 22 Juni 1898, n°. 57. *b.* 7 en 8 Aug. 1898, n°. 183.
XXVIII.	Goudmaatschappij Oost-Totok, te Amsterdam.	Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op de eilanden behoorende tot de afdeeling Belang der residentie Menado, waarvoor een der oprichters van de vennootschap (de heer H. VEEN) in Juli 1897 eene door hem in de vennootschap ingebrachte vergunning had verkregen, het exploiteeren van die vergunning of het vervreemden daarvan, hetzij geheel, hetzij bij gedeelten, zoomede het oprichten van en deelnemen in andere vennootschappen, die zich het exploreeren en exploiteeren van mijnconcessiën, ook in andere gedeelten van Nederlandsch-Indië, doch met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, ten doel stellen.	75 „	A. f 250 000 (f 100) B. 230 000 C. 174 000	*a.* 4 Juli 1898, n°. 51. *b.* 30 Juli 1898, n°. 176
XXIX.	Cultuurmaatschappij Nieuw Dilem, te Rotterdam.	De aankoop en verdere exploitatie van de in de afdeeling Trenggalek der residentie Kediri gelegen koffie-ondernemingen, gevestigd op de erfpachtsperceelen genaamd Soekaradja of Tempak Doeloe en Dilem I, II en III, zoomede de exploitatie van zoodanige andere gronden als de vennootschap later mocht verkrijgen, gronden in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd.	69 jaar en 5 maanden.	A. f 35 000 (f 500) B. 35 000 C. 10 500	*a.* 11 Juli 1898, n°. 46. *b.* 11 Aug. 1898, n°. 186.
XXX.	Zuid-Sumatra exploratie- en mijnbouwmaatschappij, te Amsterdam.	Het overnemen en aanvragen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, het exploiteeren van zoodanige concessiën en het drijven van den daarmede in verband staanden handel, het verkrijgen van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, het vervreemden van vergunningen, rechten en concessiën, zoomede het oprichten van en het deel-	75 jaar en 5½ maand.	A. f1 500 000 (f 300) B. 300 000 C. 300 000	*a.* 12 Juli 1898, n°. 45. *b.* 31 Juli en 1 Aug. 1898, n°. 177.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		nemen in andere vennootschappen, die geheel of ten deele hetzelfde doel beoogen, een en ander met betrekking tot gronden in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd, vangende de vennootschap hare werkzaamheden aan met de overneming van een 34-tal harer oprichters van een evengroot aantal, hun in October en December 1896, Juni, Juli, Augustus, September, October en November 1897 en Maart 1898 verleende en door hen in de vennootschap ingebrachte vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in de afdeelingen Sekampong, Sepoetih, Katimbang en Ommelanden van Telok Betong der residentie Lampongsche Districten.			
XXXI.	Electriciteitmaatschappij Medan, te Amsterdam.	De levering van electrischen stroom voor verlichting en andere doeleinden, het verkoopen en verhuren van electrische verlichtings- en beweegkrachtstoestellen, het leveren van installatiën voor electrische verlichting of beweegkracht, het waarnemen van agenturen op dat gebied, enz., waartoe door een der oprichters van de vennootschap (de firma G. D. Langereis & C°.) daarin werd ingebracht de haar in Januari 1897 verleende vergunning tot den aanleg en het gebruik van geleidingen voor electrische verlichting ter hoofdplaats Medan (Oostkust van Sumatra).	50 jaar en 5½ maand.	A. f 600 000 (f 1000) B. 175 000 C. 175 000	a. 18 Juli 1898, n°. 64. b. 7 en 8 Aug. 1898 n°. 183.
XXXII.	Deli-Bedageicultuurmaatschappij, te Amsterdam.	Het telen of kweeken van tabak of andere producten op zoodanige gronden als door de vennootschap onder eenigen titel mochten worden verkregen, zoomede het verwerken, ten uitvoer en ten verkoop geschikt maken, het vervoeren, verkoopen en consigneeren van de te verkrijgen producten, ter bereiking van welke doeleinden door de vennootschap van een harer oprichters werden overgenomen de door hem in de vennootschap ingebrachte, hem door het inlandsch zelfbestuur van Deli (Oostkust van Sumatra) verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde landbouwconcessiën, genaamd Simpang Ampat en Martabing, gelegen in het landschap Bedagei van gemeld landschap.	25 jaar en 5 maanden.	A. f1 000 000 (f 1000) B. 400 000 C. 400 000	a. 25 Juli 1898, n°. 40. b. 20 Aug. 1898, n°. 194.
XXXIII.	Cultuurmaatschappij Kali Kempit, te 's-Gravenhage.	De overneming en exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van koffie, van de erfpachtsperceelen genaamd Kali Sepandjang W en V, gelegen in het district Rogodjampi van de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki, zoomede de exploitatie van andere in Java's Oosthoek gelegen perceelen.	60 jaar en 3½ maand.	A. f 300 000 (f 1000) B. 160 000 C. 56 000	a. 25 Juli 1898, n°. 41. b. 8 Oct. 1898, n°. 235.
XXXIV.	Mijnbouwmaatschappij Kottaboenan, te Amsterdam.	Als bij n°. XXX, zijnde echter hier de uitzondering ten aanzien van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta niet gemaakt en met dien verstande dat de vennootschap zich voorstelde hare werkzaamheden te beginnen in het landschap Bolang Mongondo der residentie Menado, waartoe zij van een harer oprichters (dr. H. Sieber) overnam diens rechten als aanvrager van eene opsporingsvergunning, in een in gemeld landschap in en om Kotta Boenan gelegen terrein.	82 jaar en 5 maanden.	A. f 600 000 (f 5000) B. 445 000 C. 400 000	a. 1 Aug. 1898, n°. 70. b. 25 Aug. 1898, n°. 198.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XXXV.	Temaijang-Rembang-petroleum-maatschappij, te Amsterdam.	Het aanvragen en aanvaarden, zoo van vergunningen tot onderzoek naar petroleumhoudende terreinen in Nederlandsch-Indië als van concessiën tot exploitatie van zulke terreinen; het winnen en bereiden van petroleum en bijproducten; de handel daarin en in hetgeen daarmede in verband staat; het exploiteeren van petroleumhoudende terreinen voor rekening van derden; het afstaan aan derden van verkregen vergunningen of concessiën en het beheeren of steunen van ondernemingen, die geheel of ten deele hetzelfde doel beoogen, ter bereiking van welk een en ander in de vennootschap door twee harer oprichters werd ingebracht: door den een (den heer B. J. E. Roskott) eene hem in Juli 1897 verleende vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek in een gedeelte van het district Temaijang van de afdeeling Bodjonegoro der residentie Rembang en door den ander een volledig toestel tot het boren naar petroleum.	75 jaar.	A. f 500 000 (f 500) B. 325 000 C. 325 000	a. 4 Aug. 1898, n°. 57. b. 20 Aug. 1898, n°. 194.
XXXVI.	De Ned.-Ind. pensioenbank of Banque de pensions des Indes Néerlandaises, te 's-Gravenhage.	Het optreden als gemachtigde van Nederlandsche en Indische ambtenaren, officieren en minderen, zoowel actief dienende als gepensionneerden of gegageerden en weduwen voor de ontvangst en overmaking of uitbetaling van de hun toekomende traktementen, pensioenen, gagementen, onderstanden, toelagen, gratificatiën, enz. en verder alles te doen wat daarmede in verband staat, ook het koopen en verkoopen van alle soorten bankpapier, muntspeciën, wissels, enz.	11 jaar en 4½ maand.	A. f 50 000 (f 500) 50 000 C. 25 000	a. 5 Aug. 1898, n°. 69. b. 26 Aug. 1898, n°. 199.
XXXVII	Industrieele maatschappij Palembang, te 's-Gravenhage.	Het drijven van handel in den ruimsten zin, zoo in Nederlandsch-Indië als in Europa, en wel voor eigen rekening en in commissie en consignatie; het waarnemen van agenturen; het vestigen, koopen en exploiteeren van de aan de vennootschap in eigendom of huur toebehoorende industrieele ondernemingen als anderszins en het aanvragen en in exploitatie brengen van concessiën.	30 jaar.	A. f 75 000 (f 500) B. 15 000 C. 15 000	a. 6 Aug. 1898, n°. 51. b. 9 en 10 Sept. 1898, n°. 211.
XXXVIII.	Export-maatschappij Jacatra, te Rotterdam.	Het drijven van uit Europa van handel op Nederlandsch-Indië en al wat daartoe behoort, met uitsluiting van speculatiën, waaronder zoogenaamde termijnzaken, benevens het geven van voorschotten aan of deelnemen in mijnondernemingen, exploratie- of exploitatiezaken.	30 „	A. f 500.000 (f 1000) B. 100 000 C. 50 000	a. 30 Aug. 1898, n°. 95. b. 13 Oct. 1898, n°. 239.
XXXIX.	Maatschappij tot exploitatie van erfpachtsperceelen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo „Prosperitas" te Amsterdam.	Het verkrijgen, exploiteeren en weder vervreemden van erfpachtsperceelen, alsmede van gebruiks- en eigendomsrechten op andere terreinen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; het planten daarop en voor de markt bereiden en verkoopen van tabak en andere producten, zoomede het nemen van aandeelen in cultuurondernemingen van derden, alles in den ruimsten zin, waartoe door de oprichters van de vennootschap daarin o. m. werden ingebracht de reeds verkregen rechten, voortvloeiende uit de aanvragen in erfpacht van eenige perceelen in de afdeeling Kendangan der gemelde residentie.	75 „	A. f 600 000. (f 500) B. 300 000 C. 300 000	a. 16 Sept. 1898, n°. 37. b. 2 en 3 Oct. 1898, n°. 230.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
XL.	Maatschappij tot exploitatie van de suikeronderneming Tjomal, te 's-Gravenhage.	De verdere exploitatie van de door de oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte, in de afdeeling Pamalang der residentie Tagal gelegen suikeronderneming genaamd Tjomal, met bijbehoorende arakstokerij.	30 jaar.	A. f 1 000 000 (f 2500) B. 1 000 000 C. 600 000	a. 27 Sept 1898, n°. 22. b. 23 en 24 Oct. 1898, n°. 248.
XLI.	Ned.-Ind. industrie- en handelmaatschappij, te Amsterdam.	Het koopen, huren en op andere wijze verkrijgen en exploiteeren van mijnen en landbouwondernemingen, met inbegrip van petroleum en alle andere producten van den grond zonder uitzondering; het vervoeren, raffineeren en voor de markt gereed maken, het koopen en verkoopen van en in het algemeen het handelen in mijn- en landbouwproducten; het koopen, uitrusten en bevrachten van schepen, zoomede het aanleggen en exploiteeren van spoor- en tramwegen, waartoe door de oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht 1°. de door het inlandsch zelfbestuur van Koetei (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën voor het winnen van petroleum en andere bitumineuse stoffen, zoomede van steenkolen, respectievelijk genaamd Louise of Sangga Sangga en Mathilde of Balik Papan; 2°. eene door dezelfde autoriteiten verleende en goedgekeurde vergunning tot onderzoek naar petroleum en andere bitumineuse zelfstandigheden in eene streek, gelegen tusschen bovengenoemde concessievelden.	74 jaar en 2½ maand.	A. f 2 000 000 (f 1000) B. 2 000 000 C. 2 000 000	a. 28 Sept. 1898 n°. 45. b. 28 Oct. 1898, n°. 252.
XLII.	Tabakmaatschappij Namoe Djawi, te Amsterdam.	De exploitatie van gronden op Sumatra; het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van landbouwproducten, meer bijzonder van tabak en koffie, waartoe door drie der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht de door het inlandsch bestuur van Langkat uitgegeven en in 1896 door het Europeesch bestuur goedgekeurde landbouwconcessiën Namoe Djawi en Goenoeng Merlawan, gelegen in de onderafdeeling Boven-Langkat van de afdeeling Deli der residentie Oostkust van Sumatra.	48 jaar.	A. f 900 000 (f 1000) B. 900 000 C. 700 000	a. 4 Oct. 1898, n°. 43. b. 23 en 24 Oct. 1898, n°. 248.
XLIII.	Koffiecultuurmaatschappij Wilhelmina, te Amsterdam.	De cultuur op gronden die de vennootschap, onder welken titel ook, in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd, mocht verkrijgen en de verkoop van het product, waartoe door de oprichters van de vennootschap daarin o. m. werden ingebracht de op erfpachtsgronden gevestigde koffieondernemingen Soember Petoeng, gelegen in het district Djambean van de afdeeling Kediri der residentie van dien naam, Soember Rawoe, gelegen in het district Tempeh van de afdeeling Loemadjang der residentie Probolinggo, zoomede de onontgonnen erfpachtsperceelen Sonowangi en Soeroe Demoeng, gelegen in het district Toeren van de afdeeling Malang der residentie Pasoeroean.	77 jaar en 2½ maand.	A. f 500 000 (f 500) B. 500 000 C. 500 000	a. 12 Oct. 1898, n°. 49. b. 29 Oct. 1898, n°. 253.
LXIV.	Landbouwmaatschappij Soekowono, te Nijmegen.	Het drijven van landbouw op Java, uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, op door de vennootschap onder eenigen titel te verkrijgen gronden, het opkoopen van door anderen geteelde producten, het voor de markt bereiden en	50 jaar en 2½ maand.	A. f 800 000 (f 1000) B. 400 000 C. 400 000	a. 15 Oct. 1898, n°. 53. b. 11 Nov. 1898, n°. 264.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		verwerken en verkoopen van de aldus verkregen producten, zoomede het verkoopen van de daaruit bereide fabricaten, waartoe door de oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht de in de afdeelingen Bondowosso en Djember der residentie Bezoeki gelegen op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking berustende suiker- en tabaksonderneming Soekowono.			
XLV.	Cultuurmaatschappij Soengei Ramboetan, te Amsterdam.	Het in erfpacht aanvaarden of op andere wijze verkrijgen en het bebouwen van gronden op Sumatra, zoomede het telen, voor de markt bereiden en verkoopen van koffie en andere producten, waartoe door een der oprichters van de vennootschap daarin werd ingebracht het erfpachtsperceel, genaamd Soengei Ramboetan, gelegen in de onderafdeeling Moeara Laboe van de afdeeling XIII en IX Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden.	71 jaar.	A. f 250 000 (f 1000) B. 250 000 C. 70 000	a. 3 Nov. 1898, n°. 42. b. 19 Nov. 1898, n°. 271.
XLVI.	Petroleummaatschappij Polynesia, te 's-Gravenhage.	Het samenwerken en handelen in vereeniging met — of het leenen van gelden aan — in Nederlandsch-Indië werkende petroleum- en andere maatschappijen of personen, het koopen, verkoopen, bezitten en beheeren van aandeelen in andere maatschappijen, het vervoeren van en het drijven van handel in ruwe en geraffineerde petroleum en bijproducten, zoo ook het verleenen van bemiddeling daartoe aan derden, het charteren, bezitten en verhuren van schepen, het aanvragen, overnemen en aankoopen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in het bijzonder van petroleum, het overdragen aan anderen van zoodanige vergunningen of concessiën, de bereiding der verkregen producten en de uitoefening voor eigen rekening dan wel voor rekening van of in vereeniging met derden van de aan een en ander verbonden rechten.	75 „	A. f 2 400 000 (f 1000) B. 480 000 C. 48 000	a. 7 Nov. 1898, n°. 47. b. 4 en 5 Dec. 1898, n°. 284.
XLVII.	Landbouwmaatschappij Rongga, te Amsterdam.	De exploitatie, meer bijzonder voor de cultuur van thee, van gronden in de Preanger Regentschappen, waartoe o. m. door eenige der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht de in het district Rongga van de afdeeling Bandong van genoemd gewest gelegen erfpachtsperceelen, genaamd Maskawi I en II.	77 jaar en 1½ maand.	A. f 1 000 000 (f 500) B. 286 000 C. 168 000	a. 12 Nov. 1898, n°. 44. b. 2 Dec. 1898, n°. 282.
XLVIII.	Fransche import-boekhandel, voorheen onder de firma Nilsson en Lamm, te Amsterdam.	Het importeeren en verkoopen in Nederland en de Nederlandsche koloniën van Fransche uitgaven van den boekhandel.	24 jaar en 7 maanden.	A. f 40 000 (f 1000) B. 40 000 C. 40 000	a. 16 Nov. 1898, n°. 44. b. 11 en 12 Dec. 1898, n°. 290.
XLIX.	Industriemaatschappij Blakang Padang, te Amsterdam.	Het drijven van eene petroleum-industrie op het eiland Blakang Padang (afdeeling Battam der residentie Riouw en onderhoorigheden), het oprichten voor eigen gebruik of voor verhuur van petroleumtanks, fabrieken, pakhuizen, gebouwen en andere inrichtingen voor industrieele of koopmansdoeleinden, zoomede van laad- of lossteigers en aanleg-	77 jaar.	A. f 500 000 (f 1000) B. 300 000 C. 300 000	a. 26 Nov. 1898, n°. 46. b. 12 Jan. 1899, n°. 10.

Volgnummer.	Naam en zetel van de vennootschap.	DOEL.	Duur.	A. Maatschappelijk kapitaal (en bedrag per aandeel). B. Bedrag waarvoor bij de oprichting werd deelgenomen. C. In 1898 te storten bedrag.	Datum en nummer: a. van het Ind. of van het Kon. besluit houdende bewilliging op de akte of op de ontwerp-akte van oprichting. b. van de Jav. Courant of v/d Ned. Staatscourant, waarin de akte van oprichting is openbaar gemaakt.
		plaatsen, en voorts de exploitatie van het eiland op zoodanige wijze als waartoe het door een der oprichters van de vennootschap (den heer E. S. Ali Cohen) daarin ingebracht, door hem in Augustus 1897 met het inlandsch bestuur van Lingga Riouw en onderhoorigheden gesloten en in September d. o. v. door het Europeesch bestuur goedgekeurd huurcontract (verg. het verslag van 1898, blz. 70) aanleiding geeft.			
L.	Langkat-tabaksbouwmaatschappij, te Amsterdam.	De verdere exploitatie van de door een der oprichters van de vennootschap daarin ingebrachte tabaksonderneming genaamd Namoe Tongan, gevestigd op gronden waarvoor hem door het inlandsch bestuur van Langkat (residentie Oostkust van Sumatra) eene in 1896 door het Europeesch bestuur goedgekeurde landbouwconcessie werd verleend, zoomede de exploitatie van andere door de vennootschap in gemeld gewest in eigendom of gebruik te verkrijgen gronden.	74 jaar.	A. f 700 000 (f 1000) B. 700 000 C. 700 000	a. 28 Nov. 1898, n°. 45. b. 15 en 16 Jan. 1899, n°. 13.
LI.	Cultuurmaatschappij Kali Kadjar Kidoel, te Arnhem.	De aankoop en de exploitatie voor de cultuur van koffie en andere gewassen van de in het district Rogodjampi der afdeeling Banjoewangi van de residentie Bezoeki gelegen erfpachtsperceelen, genaamd Soemberwaroe VII en VIII, zoomede de exploitatie van andere door de vennootschap te verkrijgen perceelen in Nederlandsch-Indië, de residentiën Soerakarta en Djokjokarta uitgezonderd.	25 „	A. f 200 000 (f 1000) B. 200 000 C. ?	a. 15 Dec. 1898, n°. 33. b. 29 en 30 Jan. 1899, n°. 25.
LII.	Maatschappij tot exploitatie van zelfwerkende rijwielbewaarders, te Rotterdam.	Het in Nederland en zijne koloniën exploiteeren van zelfwerkende rijwielbewaarders (het origineel Amerikaansch „patent automatic locking cycle rack").	27 „	A. f 75 000 (f 100) B. 25 000 C. ?	a. 20 Dec. 1898, n°. 12. b. 29 en 30 Jan. 1899, n°. 25.
LIII.	Borneo-exploratie-mijnbouw-maatschappij Bati Bati, te Amsterdam.	(Tijdens de afsluiting van dit overzicht had de voorgeschreven openbaarmaking van de akte van oprichting nog niet plaats gehad.)	—	—	a. 28 Dec. 1898 n°. 43. b. . . . .
LIV.	Administratiekantoor Java, te 's-Gravenhage.	Het drijven te 's-Gravenhage en elders van in- en uitvoerhandel en van administratie-, commissie- en assurantiezaken, met al hetgeen daarmede samenhangt, waartoe door twee der oprichters van de vennootschap daarin werden ingebracht de tot dusver door hen te 's-Gravenhage onder de benamingen „Administratiekantoor Java" en „Advertentiebureau Insulinde" gedreven zaken.	26 jaar.	A. 100 000 (f 100) B. 40 000 C. 40 000	a. 30 Dec. 1898 n°. 13. b. 27 Jan. 1899, n°. 23.

(5. 7.)

BIJLAGE E.

(Zie hoofdst. F van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN, meerendeels over 1898, betreffende eenige ONDERWERPEN van JUSTITIEELEN AARD of daarmede verband houdende.

NB. Alleen de opgaven vervat in tabel V hebben betrekking op het jaar 1897.

I. Wees- en boedelkamers. *a*)

WEES- EN BOEDEL-KAMER TE:	Inkomsten voor den lande. Beheerloon.	Leges.	Te zamen.	Rente gedurende het beheerjaar gekweekt. *b*)	Kosten met opzicht tot de in massa uitgezette gelden gemaakt	Verliezen op de uitzettingen geleden.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren. *c*)	Rente over het beheerjaar aan geadministreerden tegoed gedaan (à 4 pct.).
Batavia	f 37 843	f 7 107	f 44 950	f 177 217	f 147	f 12 835	f 3 401 768	f 136 071
Samarang	12 105	4 268	16 373	48 954	788	15 589	2 072 618	82 905
Soerabaija	19 804	5 288	25 092	138 735	1	6 094	2 838 415	113 537
Padang	2 949	1 380	4 329	17 317	30	9 354	291 855	11 674
Makasser	5 242	1 773	7 015	17 421	11	„	175 630	7 025
Te zamen	f 77 943	f 19 816	f 97 759	f 399 644	f 977	f 43 872	f 8 780 286	f 351 212
Over 1897 waren de cijfers	89 186	24 416	113 602	433 781	2 563	18 695	8 447 516	337 901

a) Nu ingevolge Indisch Staatsblad 1897 n°. 231 (zie vorig verslag, blz. 54), van 1 Januari 1898 af de gelden door de wees- en die door de boedelkamers beheerd als één massa worden aangemerkt, en ook de administratie over beide categorieën van instellingen niet meer gescheiden is, komt de tot dusver gebruikelijke splitsing dezer tabel in opgaven betreffende de wees- en betreffende de boedelkamers te vervallen.

b) Hierbij is op te merken dat elke wees- en boedelkamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte renten verantwoordt als of die verkregen was van eigen kapitalen.

c) Alles berekend over een vol jaar. In verband daarmede zijn de kapitalen, ter zake waarvan slechts over 9, 6 of 3 maanden rente was uit te keeren (ad respectievelijk f 473 200, f 535 000 en f 1 874 620), tot 75, 50 en 25 pct. van hun bedrag in rekening gebracht.

II. Verleden akten van oogstverband.

Verleden binnen het ressort van den raad van justitie te:	Betreffende onderstaande oogstjaren. Oogst van 1898.	Oogst van 1899.	Te zamen.	Betreffende onderstaande categorieën van ondernemingen. Particuliere landen.	Huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta.	Erfpachts- of huurondernemingen op gouv. gronden.	Andere ondernemingen.	Te zamen.	Betreffende onderstaande soort van oogsten. Suikeroogsten.	Koffieoogsten.	Tabaksoogsten.	Indigooogsten.	Oogsten van andere producten of oogsten van gemengden aard. *a*)	Te zamen.
Batavia	17	3	20	„	„	3	17	20	5	1	12	„	2	20
Samarang	15	26	41	„	26	15	„	41	12	3	1	6	19	41
Soerabaija	*b*) 66	*c*)	66	„	„	44	22	66	22	38	3	3	„	66
Padang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Makasser	1	„	1	„	„	„	1	1	„	1	„	„	„	1
Totalen	*b*) 99	*c*) 29	128	„	26	62	40	*d*) 128	39	43	16	9	21	128
Over 1897 waren de cijfers	. . .	. . .	*e*) 158	4	33	84	37	*f*) 158	48	57	10	13	30	158

a) Waar de oogsten van gemengden aard tevens een der in de vier voorgaande kolommen genoemde producten omvatten, is in de bedoelde kolommen van de betrekkelijke akte geen melding gemaakt.

b) Van deze akten hadden er 36 ook betrekking op den oogst van 1899.

c) Zie de voorgaande aanmerking.

d) Van deze 128 akten hadden er 13 betrekking tot ondernemingen in de buitenbezittingen (Oostkust van Sumatra 12 en Celebes en onderhoorigheden 1). Al de overige betroffen ondernemingen op Java, en waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt: Batavia 1, Preanger Regentschappen 2, Cheribon 5, Tagal 3, Pekalongan 1, Samarang 2, Japara 3, Soerabaija 9, Pasoeroean 17, Probolinggo 9, Bezoeki 10, Banjoemas 2, Djokjokarta 12, Soerakarta 14, Madioen 2 en Kediri 23.

e) Namelijk 78 akten, welke betrekking hadden enkel tot den oogst van 1897, 42 betreffende den oogst 1898 en 38 betreffende beide oogsten te zamen.

f) Van deze 158 akten hadden er 148 betrekking tot ondernemingen op Java; de 10 andere betroffen 8 ondernemingen ter Oostkust van Sumatra en 1 in elk der gewesten Sumatra's Westkust en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

III. Aanhangig geweest zijnde faillissementen.

OMSCHRIJVING.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
A. Op ult. 1897 aanhangige faillissementen.						
Op ult. 1897 aanhangige faillissementen: sedert meer dan 3 jaar	10	33	16	10	„	69
„ „ „ 2 „	5	13	9	6	„	33
„ „ „ 1 „	5	48	9	2	1	65
„ „ „ 6 maanden	6	26	6	1	1	40
„ 6 maanden of minder	4	29	6	„	„	39
Totalen	**30**	**149**	**46**	**19**	**2**	**246**
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	3	42	9	„	„	54
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	3	23	5	„	„	31
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000	5	21	8	„	1	35
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	6	20	7	6	„	39
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	4	18	14	7	„	43
„ „ „ „ „ „ 50 000	9	24	3	6	1	43
Te zamen.	30	*a)* 148	46	19	2	*a)* 245
en met een *actief* van minder dan f 2 500	13	62	19	„	1	95
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	3	26	9	„	„	38
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000	5	19	8	6	„	38
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000	3	20	5	6	„	34
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000	1	6	3	4	1	15
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	5	12	2	3	„	22
Te zamen.	30	*b)* 145	46	19	2	*b)* 242
Bij het einde van 1898 waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	6	10	3	„	„	19
„ vereffening	3	23	11	2	„	39
„ tenietdoening van de faillietverklaring	„	„	„	„	„	„
op andere wijze	1	17	2	„	„	20
Te zamen.	10	50	16	2	„	78
en bleven dus nog *onbeëindigd*	20	99	30	17	2	168
Totalen als boven	**30**	**149**	**46**	**19**	**2**	**246**

a) Van 1 Chineeschen boedel kon het passief nog niet worden opgegeven.

b) In 4 boedels van Chineezen was zoo goed als geen actief.

OMSCHRIJVING.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de: Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
B. In 1898 ontstane faillissementen.						
In 1898 ontstane faillissementen: op eigen aangifte van den schuldenaar .	2	31	13	5	„	51
op vordering van de schuldeischers. . .	1	13	2	1	2	19
op vordering van het openbaar ministerie	„	„	„	„	„	„
Totalen	3	44	15	c) 6	2	d) 70
Onder de boedels bevonden er zich:						
met een *passief* van minder dan f 2 500	„	12	3	„	„	15
„ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	„	7	3	„	„	10
„ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . . .	„	7	4	1	„	12
„ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . . .	1	7	„	„	1	9
„ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . . .	1	1	3	2	„	7
„ „ „ „ „ „ 50 000	„	6	1	2	„	9
Te zamen. . .	e) 2	e) 40	e) 14	e) 5	e) 1	f) 62
en met een *actief* van minder dan f 2 500	„	17	8	„	1	26
„ „ „ „ „ f 2 500 tot 5 000	1	7	1	2	„	11
„ „ „ „ „ meer dan 5 000 tot f 10 000 . .	„	2	1	1	„	4
„ „ „ „ „ „ „ 10 000 „ 25 000 . .	„	7	„	„	„	7
„ „ „ „ „ „ „ 25 000 „ 50 000 . .	1	2	2	„	„	5
„ „ „ „ „ „ „ 50 000	„	3	1	2	„	6
Te zamen. . .	g) 2	g) 38	g) 13	g) 5	g) 1	h) 59
Bij het einde des jaars waren van de bovenbedoelde faillissementen *beëindigd* (zie blz. 4): door accoord	„	4	„	1	„	5
„ vereffening . . .	„	1	1	„	„	2
„ tenietdoening van de faillietverklaring	„	1	1	„	„	2
op andere wijze . . .	„	„	„	„	„	„
Te zamen. . .	„	6	2	1	„	9
en bleven dus nog *onbeëindigd*.	3	38	13	5	2	61
Totalen als boven . . .	3	44	15	6	2	70

c) In 3 gevallen behoorden de firmanten niet tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking.

d) Naar hun bedrijf waren de gefailleerden te verdeelen als volgt: 1 grootHandelaar (de naamlooze vennootschap „The Batavia Trading Company Limited"), 1 importeur, 1 commissionair, 1 boekhandelaar, 2 hôtelhouders (waaronder de naamlooze vennootschap „Hôtel en wagenverhuurderij: Hôtel Kadoe"), 2 reeders, 1 waronghoudster, 18 kooplieden, 2 koopvrouwen, 9 handelaren in diverse artikelen, 12 tokohouders en 20 kleinhandelaren (waaronder 2 rondventers).

e) Respectievelijk 1, 4, 1, 1 en 1 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van deze 8 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven.

f) 8 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot *e*).

g) Respectievelijk 1, 6, 2, 1 en 1 minder dan het getal ontstane faillissementen, omdat van 8 boedels het bedrag van *actief* en *passief* nog niet kon worden opgegeven (verg. noot *e*) en bovendien in 2 boedels van Chineezen en in 1 boedel van een anderen vreemden oosterling geen noemenswaardig actief aanwezig was.

h) 11 minder dan het getal ontstane faillissementen (verg. noot *g*).

OMSCHRIJVING.	Faillissementen *vóór* 1898 aangebracht.						Faillissementen *in* 1898 aangebracht.					
	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.	Bijzondere kooplieden behoorende tot de:			Vennootschappen onder eene firma.	Naamlooze vennootschappen.	Te zamen.
	Europeanen.	Chinezen.	andere vreemde oosterlingen.				Europeanen.	Chinezen.	andere vreemde oosterlingen.			

C. In 1898 beëindigde faillissementen.

In 1898 beëindigde faillissementen (zie onder A en B op blz. 2 en 3).		**10**	**50**	**16**	**2**	„	**78**	„	**6**	**2**	**1**	„	**9**
De afloop was aldus: Boedels waarin de *preferente* schuldeischers ten volle werden voldaan	bij accoord. .	3	6	1	„	„	10	„	2	„	1	„	3
	bij vereffening.	„	6	4	1	„	11	„	„	„	„	„	„
Te zamen . . .		3	12	5	1	„	21	„	2	„	1	„	3
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers werd uitgekeerd: minder dan 10 pct.	bij accoord. .	1	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„
	bij vereffening.	„	3	3	1	„	7	„	„	„	„	„	„
van 10 tot 25 pct.	bij accoord. .	5	6	„	„	„	11	„	1	„	„	„	1
	bij vereffening.	„	7	2	„	„	9	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct.	bij accoord. .	„	3	3	„	„	6	„	3	„	1	„	4
	bij vereffening.	1	„	„	1	„	2	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct.	bij accoord. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	bij vereffening.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
meer dan 75 pct.	bij accoord. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	bij vereffening.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Alzoo	bij accoord. .	6	9	3	„	„	18	„	4	„	1	„	5
	bij vereffening.	1	10	5	2	„	18	„	„	„	„	„	„
Te zamen . . .		7	19	8	2	„	36	„	4	„	1	„	5
Boedels waarin aan de *concurrente* schuldeischers *niets* werd uitgekeerd *i*)		3	31	8	„	„	42	„	1	1	„	„	2
Totalen als boven . .		**10**	**50**	**16**	**2**	„	**78**	„	*j*) **5**	*j*) **1**	**1**	„	*j*) **7**
Boedels waarin de *kosten* van het faillissement (het loon der weeskamers en c. q. der raadslieden daaronder begrepen) in verhouding tot het *actief* bedroegen: minder dan 10 pct.		4	6	2	„	„	12	„	2	„	1	„	3
van 10 tot 25 pct.		1	6	2	1	„	10	„	„	„	„	„	„
van 25 tot 50 pct.		„	9	1	„	„	10	„	„	„	„	„	„
van 50 tot 75 pct.		1	5	3	1	„	10	„	1	„	„	„	1
meer dan 75 pct. .		3	24	8	„	„	35	„	2	1	„	„	3
Totalen als boven. .		*k*) **9**	**50**	**16**	**2**	„	*k*) **77**	„	*l*) **5**	*l*) **1**	**1**	„	*l*) **7**

i) Van de 42 faillissementen vóór 1898 aangebracht, welker vereffening voor de concurrente schuldeischers niets overliet, was hiervan in 11 gevallen (1 faillissement van een Europeaan, 6 van Chineezen en 4 van andere vreemde oosterlingen) de oorzaak, dat er zoo goed als geen actief was; overigens waren in 16 andere der bedoelde 42 faillissementen (1 van een Europeaan, 13 van Chineezen en 2 van andere vreemde oosterlingen) de baten zelfs niet toereikend om de kosten te dekken, terwijl in de 15 overige gevallen (betreffende 1 Europeaan, 12 Chineezen en 2 andere vreemde oosterlingen) de baten juist toereikend waren tot dekking van de kosten. Van de 2 in 1898 aangebrachte faillissementen, welker vereffening voor de concurrente schuldeischers niets overliet, was hiervan de oorzaak dat er zoo goed als geen actief was.

j) 1 faillissement van een Chinees werd opgeheven en 1 faillissement van een anderen vreemden oosterling werd tenietgedaan. Van daar de verschillen met de hooger vermelde getallen.

k) Aangaande 1 faillissement van een Europeaan zijn omtrent de kosten geen cijfers te verstrekken.

l) Aangaande de 2 in noot *j* bedoelde faillissementen zijn omtrent de kosten mede geen cijfers te verstrekken.

IV. Strafvervolgingen wegens veediefstal (enkel op Java en Madura).

GEWESTEN.	Behandeld door den politierechter.						Behandeld door den landraad.						Behandeld door de rechtbank van omgang.						Totaal generaal.	
	Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.			Aantal zaken			Aantal beklaagden.				
	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	die gevolgd zijn door eene veroordeeling.	die gevolgd zijn door vrijspraak.	Totaal.	Veroordeeld.	Vrijgesproken.	Totaal.	Aantal zaken.	Aantal beklaagden.
Bantam	16	2	18	24	6	30	23	2	25	23	7	30	„	„	„	„	„	„	43	60
Batavia	35	9	44	49	14	63	9	6	15	20	13	33	„	„	„	„	„	„	59	96
Krawang	14	„	14	23	5	28	13	10	23	20	11	31	„	„	„	„	„	„	37	59
Preanger Regentschappen	44	15	59	73	41	114	9	2	11	17	8	25	„	„	„	„	„	„	70	139
Cheribon	35	20	55	53	55	108	16	5	21	28	22	50	„	„	„	„	„	„	76	158
Tagal	15	1	16	33	11	44	10	2	12	33	7	40	„	„	„	„	„	„	28	84
Pekalongan	7	„	7	7	4	11	3	„	3	7	„	7	„	„	„	„	„	„	10	18
Samarang	1	1	2	3	1	4	3	1	4	3	1	4	„	„	„	„	„	„	6	8
Japara	13	9	22	25	20	45	13	23	36	19	49	68	1	„	1	2	4	6	59	119
Rembang	13	28	41	17	48	65	22	8	30	39	24	63	„	„	„	„	„	„	71	128
Soerabaija	14	7	21	25	21	46	25	9	34	50	23	73	„	„	„	„	„	„	55	119
Pasoeroean	12	15	27	21	25	46	26	14	40	50	43	93	1	„	1	2	2	4	68	143
Probolinggo	7	21	28	10	37	47	26	33	59	43	54	97	„	„	„	„	„	„	87	144
Bezoeki	22	„	22	52	„	52	34	10	44	44	25	69	„	„	„	„	„	„	66	121
Banjoemas	41	18	59	86	50	136	16	4	20	39	12	51	„	„	„	„	„	„	79	187
Bagelen	5	1	6	5	5	10	4	2	6	5	7	12	„	„	„	„	„	„	12	22
Kadoe	„	„	„	„	„	„	2	1	3	3	1	4	„	„	„	„	„	„	3	4
Djokjokarta	25	5	30	47	45	92	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	30	92
Soerakarta	12	22	34	16	53	69	39	5	44	62	27	89	„	„	„	„	„	„	78	158
Madioen	27	31	58	50	55	105	20	19	39	25	30	55	„	„	„	„	„	„	97	160
Kediri	24	13	37	42	17	59	44	26	70	81	56	137	„	„	„	„	„	„	107	196
Madura	104	30	134	171	76	247	105	32	137	158	84	242	„	1	1	„	3	3	272	492
Totalen voor Java en Madura	486	248	734	832	589	1421	462	214	676	769	504	1273	2	1	3	4	9	13	1413	2707
Over 1897 waren de cijfers	895	381	1276	1640	979	2619	574	243	817	986	537	1523	4	3	7	12	7	19	2100	4161

V. Inschrijvingen gedurende 1897 van geboorten, huwelijken, echtscheidingen en

Gewesten.	Aantal wettige geborenen.				Aantal onwettige geborenen.				Aantal *erkende* kinderen,				Aantal *gewettigde* kinderen,				Huwelijken.				In 1897 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	in 1897 geboren. Mannelijke kunne.	in 1897 geboren. Vrouwelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	in 1897 geboren. Mannelijke kunne.	in 1897 geboren. Vrouwelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Huwelijken buitenslands gesloten: in 1897.	Huwelijken buitenslands gesloten: in vorige jaren.	van 1897.	van vorige jaren.
Java en Madura.																						
Bantam	3	4	„	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	„	„	„	5					
Batavia	160	153	4	2	17	15	4	„	20	9	35	37	1	„	14	14	102	9	8	„	10	3
Krawang	4	2	„	„	4	„	„	„	1	„	3	„	1	„	5	4	1	1	„	„	„	„
Preanger Regentschappen	46	36	2	2	3	1	1	1	12	14	5	3	1	„	3	2	20	3	„	„	1	„
Cheribon	13	8	„	„	„	3	1	„	2	„	2	2	„	„	1	1	7	3	„	„	„	„
Tagal	13	15	„	1	„	1	„	„	1	„	3	6	„	„	1	3	11	„ 2	„	„	„	„
Pekalongan	9	10	„	„	„	3	„	„	„	„	3	2	„	„	2	3	5	„	„	„	1	„
Samarang	89	91	3	4	26	13	„	1	16	14	59	51	„	„	22	22	75	11	„	2	3	1
Japara	9	13	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	„	„	„	„	9	„	„	„	2	„
Rembang	18	13	2	„	1	„	„	„	1	2	7	8	„	„	„	„	4	„ 10	„	„	„ 3	„ 4
Soerabaija	150	140	5	1	26	8	1	„	7	8	27	29	1	„	6	6	106		„	„	2	
Pasoeroean	53	22	3	2	5	8	1	„	5	4	15	12	„	1	„	„	28	„ 2	„	„ 1	„	„
Probolinggo	23	18	„	„	6	3	„	„	5	2	8	5	„	„	„	„	12	4	„	„	„	„
Bezoeki	14	19	„	„	6	4	1	„	3	1	12	8	„	„	„	„	13	1	„	„	„ 1	„ 1
Banjoemas	26	13	2	1	2	5	1	„	1	3	6	6	„	„	1	1	4	1	„	„	1	
Bagelen	16	13	2	„	3	2	„	„	5	7	8	8	„	„	„	2	13	1	„	„	„	„ 1
Kadoe	6	20	3	„	4	4	1	„	6	2	9	11	„	1	2	1	11	3	„	„	„	
Djokjokarta	31	31	2	3	8	3	„	„	2	4	20	18	„	„	5	2	16	2	„	„	„	„
Soerakarta	41	35	4	1	10	6	„	„	12	4	48	43	„	1	2	1	30	„ 1	„	„ 1	„	„
Madioen	18	25	„	„ 2	3	5	„	„	1	6	11	14	1	1	1	2	18		„		„ 1	„
Kediri	35	29	„		2	6	„	„	3	6	9	7	„	„	„	„	10	„ 1	„	„	1	„
Madura	7	7	1	1	„	1	„	„	„	„	7	2	„	„	„	4	5		„	„	„	„
Totalen voor Java en Madura	784	717	33	20	126	91	11	2	103	87	297 *b)*	281 *b)*	5	4	65 *b)*	68 *b)*	505	54	8	4 *c)*	25	10 *d)*
		1554				230				768				142				571				35
Over 1896 waren de cijfers	911	915	32	23	140	140	4	7	134	93	292	279	10	13	65	81	510	64	4	„	31	5
		1881				291				798				169				578				36

a) De opgaven hebben dus alleen betrekking tot Europeanen en met dezen gelijkgestelden (ook militairen) en tot die inlandsche Christenen, die zich aan de voorschriften omtrent het houden der registers van den burgerlijken stand hebben onderworpen.
b) Naar gelang van het geboortejaar waren de hierbedoelde erkende of gewettigde kinderen te verdeelen als volgt:

Geboortejaar.	Aantal in 1897 op Java en Madura: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Geboortejaar.	Aantal in 1897 op Java en Madura: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1849	„	1	„	„	1873	„	2	„	2
1857	1	„	„	„	1874	4	3	„	„
1858	„	1	„	„	1875	1	2	„ 1	„
1862	1	„	„	„	1876	1	„	„	„ 3
1864	1	„	„	„	1877	3	1	„	„
1866	„	1	„	„	1878	3	2	„	„ 2
1869	1	1	„	„	1879	1	3	„	„
1870	1	1	„	„	1880	8	3	„ 2	„ 2
1871	1	„	„	„	1881	6	2	„	1
1872	1	1	„	„	1882	4	„	„ 5	1

terfgevallen, volgens de registers van den burgerlijken stand. *a*)

Gewesten.	Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Sterfgevallen.																									
		In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:												Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van:												Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolom. gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen vold. gegev. bekend waren.	
		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.			
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Bantam.	10	1	1	1	„	„	„	1	1	2	1	1	„	6	3	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„
Batavia.	281	29	54	8	8	6	7	15	19	19	13	4	15	81	116	„	„	1	„	„	„	41	3	21	5	8	1	75	9	„	„
Krawang.	3	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„
Preanger Regentsch.	67	10	5	8	3	1	„	3	2	6	2	„	1	28	13	„	„	„	„	1	„	3	„	11	3	3	„	18	3	3	2
Cheribon.	15	1	1	1	„	„	„	2	1	2	1	2	„	8	3	„	„	„	„	„	„	1	1	1	„	1	„	3	1	„	„
Tagal.	23	3	3	1	1	„	1	1	2	1	1	1	„	7	8	„	„	„	„	„	„	„	„	6	„	2	„	8	„	„	„
Pekalong.	14	3	1	„	„	„	„	1	3	2	„	„	2	6	6	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	1	1	„	„
Samarang.	259	30	23	12	14	10	8	24	17	11	19	9	10	96	91	1	1	„	„	1	„	35	2	16	„	6	1	59	4	9	„
Japara.	26	3	2	1	„	1	2	4	1	3	2	3	2	15	9	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„
Rembang.	15	5	2	„	„	„	„	1	1	1	„	„	„	7	3	„	„	„	„	„	„	1	2	2	„	„	„	3	2	„	„
Soerabaija.	365	42	38	26	19	17	7	25	32	18	12	8	10	136	118	1	„	„	1	„	4	69	3	24	1	6	2	105	6	„	„
Pasoer.	109	12	11	5	3	3	1	12	6	2	5	3	3	37	29	„	„	„	1	3	2	12	3	10	2	3	2	28	10	4	1
Proboling.	37	6	3	„	3	1	1	4	1	2	6	4	1	17	15	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	2	„	5	„	„	„
Bezoeki.	34	7	5	1	1	3	„	4	3	1	1	„	„	16	10	„	„	„	„	„	„	5	„	2	„	1	„	8	„	„	„
Banjoem.	18	3	5	2	1	„	„	„	1	„	1	1	„	6	8	„	„	„	„	„	„	„	„	3	„	1	„	4	„	„	„
Bagelen.	30	3	7	2	2	„	„	2	1	5	1	„	1	12	12	„	„	„	„	„	„	„	„	4	„	„	„	4	„	2	„
Kadoe.	33	2	3	1	„	„	„	1	1	1	1	„	1	5	6	„	„	„	„	3	„	13	„	3	„	1	„	20	„	2	„
Djokjok.	67	12	7	7	6	1	3	3	3	8	3	3	2	34	24	„	„	„	„	„	„	4	„	5	„	„	„	9	„	„	„
Soerakar.	85	12	9	9	4	4	2	5	3	12	4	2	5	44	27	„	„	„	„	„	„	8	„	4	„	2	„	14	„	„	„
Madioen.	29	3	3	„	1	1	3	4	2	3	1	3	„	14	10	„	„	„	„	„	„	1	„	3	„	1	„	5	„	„	„
Kediri.	68	8	11	3	3	3	1	8	4	7	1	1	„	30	22	„	„	„	„	„	1	6	1	6	1	1	„	14	2	„	„
Madura	9	„	2	„	2	1	„	„	1	2	„	„	„	3	5	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„
	e) 1597	195	196	88	71	52	36	121	106	108	75	45	55	609	539	2	1	2	1	17	2	203	15	126	13	38	6	388	38	20	3
	f) 1542	230	206	49	60	39	26	96	79	105	92	45	86	564	549	1	1	3	5	18	„	172	21	123	23	46	10	363	60	5	1

Geboortejaar.	Aantal in 1897 op Java en Madura				Geboortejaar.	Aantal in 1897 op Java en Madura			
	erkende, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.			*erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1883	4	1	1	„	1892	10	19	5	2
1884	3	4	6	5	1893	26	18	6	7
1885	4	6	6	„	1894	27	28	7	6
1886	3	4	3	4	1895	51	53	3	6
1887	4	3	2	2	1896	81	79	4	8
1888	7	6	3	5					
1889	14	12	2	4	Totalen . .	297	281	65	68
1890	9	12	5	4		578		133	
1891	16	12	4	4					

c) Waarvan 1 in 1894 en 3 in 1896 gesloten.
d) Van deze vonnissen was er één uitgesproken in 1895 en de 9 overige in 1896.
e) Hieronder 3 personen (in de ontvangen opgaven niet nader aangeduid) die vóór 1897 gestorven waren, namelijk 1 in 1893 en 2 in 1896.
f) Hieronder 16 personen (in de ontvangen opgaven niet nader aangeduid) die vóór 1896 gestorven waren, namelijk 7 in 1894 en 9 in 1895.

Gewesten.	Aantal wettige geborenen.				Aantal onwettige geborenen.				Aantal *erkende* kinderen,				Aantal *gewettigde* kinderen,				Huwelijken.				In 1897 ingeschreven echtscheidingen, waarvan de vonnissen dagteekenden	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	in 1897 geboren. Mannelijke kunne.	in 1897 geboren. Vrouwelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	in 1897 geboren. Mannelijke kunne.	in 1897 geboren. Vrouwelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Mannelijke kunne.	in vorige jaren geboren. Vrouwelijke kunne.	Huwelijken waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met deze gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Huwelijken buitenslands gesloten: in 1897.	Huwelijken buitenslands gesloten: in vorige jaren.	van 1897.	van vorige jaren
Buitenbezittingen.																						
Sumatra's Westkust — Padangsche Benedenlanden	25	30	6	„	3	2	„	„	4	4	7	7	„	„	2	2	13	„	„	1	2	„
Sumatra's Westkust — Padangsche Bovenlanden	15	14	„	„	„	2	„	„	5	„	4	5	„	„	„	„	9	2	„	„	„	„
Sumatra's Westkust — Tapanoli	15	6	„	2	„	„	„	„	1	2	3	„	1	„	1	1	6	3	„	„	„	„
Benkoelen	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	7	8	„	„	1	3	„	„	3	3	7	4	„	„	2	„	1	„	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra	14	15	„	„	3	„	„	„	1	„	9	6	„	„	„	„	7	„	„	„	„	„
Atjeh en onderh.	15	13	„	„	„	3	„	„	13	4	7	11	1	1	10	8	4	8	1	„	„	„
Riouw „ „	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Banka	3	5	„	„	„	„	„	„	1	5	„	5	„	„	2	3	3	1	„	„	„	„
Billiton	2	2	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo	4	8	„	„	1	„	„	„	„	2	1	„	„	„	1	„	2	„	„	„	„	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	9	5	„	„	1	5	„	„	3	3	3	3	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„
Celebes en onderh.	37	22	„	1	8	4	„	„	7	6	3	10	„	„	2	2	11	5	„	„	„	„
Menado — Minahassa, enz.	11	12	3	4	10	5	„	„	3	4	1	3	1	„	„	„	4	7	„	„	„	„
Menado — Gorontalo	2	4	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboina	45	43	1	„	4	6	„	„	11	1	6	7	„	„	2	4	8	16	„	„	„	„
Ternate	7	9	„	„	2	2	„	„	1	1	5	7	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„
Timor en onderh.	3	2	„	„	2	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„
Bali en Lombok	„	1	„	„	„	„	„	„	1	4	1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Totalen voor de buitenbezittingen	222	205	11	9	35	33	„	„	55	39	59 *h)*	69 *h)*	3	1	23 *h)*	22 *h)*	74	46	1	1 *i)*	2	2 *k)*
	447				68				222				49				122				4	
Over 1896 waren de cijfers	252	211	7	9	38	35	1	„	52	34	78	68	2	5	6	8	73	32	4	„	„	1
	479				74				232				21				109				1	

h) Naar gelang van het geboortejaar waren de hierbedoelde erkende of gewettigde kinderen te verdeelen als volgt:

Geboortejaar.	Aantal in 1897 in de buitenbezittingen				Geboortejaar.	Aantal in 1897 in de buitenbezittingen			
	erkende, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.			*erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.		*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen.	
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.		Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1864	„	1	„	„	1881	1	1	2	„
1867	„	1	„	„	1882	„	„	„	1
1873	„	„	1	„	1883	„	„	„	1
1875	„	„	„	1	1884	1	2	2	2
1876	1	„	„	„	1885	1	„	1	1
1877	„	„	„	1	1886	„	1	„	„
1878	1	„	1	„	1887	1	„	1	„
1880	1	1	„	„	1888	1	2	„	2

Sterfgevallen.

In Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van: nog geen 2 jaar.		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		Buiten Indië geborenen, die den leeftijd bereikten van: nog geen 2 jaar.		2–10 jaar.		10–20 jaar.		20–40 jaar.		40–60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		Bovendien werd ingeschr. het navolg. aantal overl., niet in de voorg. kolom. gespecificeerd, omdat nopens afkomst of leeftijd geen vold. gegev. bekend waren.		Totaal der ingeschreven sterfgevallen.	Gewesten.
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		
4	5	„	2	1	2	3	3	1	2	3	2	12	16	„	„	1	„	„	„	20	„	3	„	„	1	24	1	„	„	*g*) 57	Sumatra's
2	2	„	1	„	1	„	1	2	„	„	„	4	5	„	„	„	„	1	„	13	„	1	„	„	„	15	„	„	„	24	Westkust.
2	1	„	1	„	„	1	2	„	„	„	„	3	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	
2	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	2	„	„	„	6	Benkoelen.
„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	2	Lampong. Distr.
4	3	2	„	„	„	„	„	1	„	„	„	7	3	„	„	„	„	„	„	4	„	1	1	„	„	5	1	„	„	16	Palemb.
2	3	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	5	4	„	„	„	„	„	„	12	„	1	„	„	„	13	„	„	„	22	Oostk. van Sumatra.
7	2	3	1	„	„	5	2	„	2	„	„	15	7	„	„	„	2	11	„	214	„	10	1	„	„	235	3	„	„	260	Atjeh en onderh.
„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	„	„	3	„	„	„	4	Riouw en onderh.
„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	„	„	„	4	Banka.
„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	Billiton.
3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	1	„	2	„	2	„	5	„	„	„	9	W. afd. v. Borneo.
„	1	„	„	„	1	„	2	1	„	„	„	1	4	„	„	„	„	„	„	11	„	1	2	1	„	13	2	„	„	20	Z. en O. afd. v. Borneo.
12	7	1	1	„	„	2	2	3	4	2	2	20	16	„	„	„	„	„	„	5	„	1	„	„	„	6	„	„	„	42	Celebes en onderh.
4	3	„	1	1	„	„	„	2	„	1	2	8	6	„	„	„	„	„	„	„	„	2	„	1	1	3	1	„	„	18	Menado.
1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	3	
13	9	„	„	„	1	„	2	„	5	„	6	„	8	„	6	30	27	„	„	„	„	„	„	1	1	7	„	2	„	10	1	„	„	68	Amboina.
1	2	„	„	„	„	1	1	1	„	„	3	3	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	Ternate.
2	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	6	Timor en onderh.
3	1	„	„	„	„	2	„	1	„	„	„	6	1	„	„	„	„	1	„	6	„	„	„	„	„	7	„	„	„	14	Bali en Lombok.
62	45	7	10	4	5	18	18	20	15	14	16	125	109	„	„	1	2	13	„	291	1	34	4	7	2	346	9	„	„	*l*) 593	
48	47	11	8	5	9	23	10	9	7	7	9	103	90	5	„	„	2	17	„	313	5	26	2	4	1	365	10	„	„	*m*) 596	

Geboortejaar.	Aantal in 1897 in de buitenbezittingen: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	Geboortejaar.	Aantal in 1897 in de buitenbezittingen: *erkende*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.	*gewettigde*, vóór gemeld jaar geboren kinderen. Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.
1889	1	„	„	1	1894	7	12	3	2
1890	5	2	1	2	1895	9	7	2	„
1891	1	6	„	2	1896	21	24	3	3
1892	4	2	4	3	Totalen . .	59	69	23	22
1893	3	7	2	„		128		45	

i) Gesloten in 1896.
k) Deze vonnissen waren respectievelijk uitgesproken in 1884 en 1889.
l) Hieronder geteld 4 personen die, wegens onvolledigheid der opgaven, niet in de voorgaande kolommen konden worden gerangschikt.
m) Hieronder 28 personen als voren.

VII. Toelating en vestiging van oostersche vreemdelingen. *a*)

GEWESTEN.	Aantal oostersche vreemdelingen aan wie in 1898 eene toelatingskaart werd verleend.			Aantal oostersche vreemdelingen aan wie in 1898 eene toelatingskaart werd geweigerd.			Aantal oostersche vreemdelingen aan wie in 1898 eene vergunning tot vestiging werd verleend.			Aantal oostersche vreemdelingen aan wie in 1898 eene vergunning tot vestiging werd geweigerd.			Aantal personen, die in 1898 krachtens art. 4 van Ind. Staatsblad 1872 n°. 40 uit Ned.-Indië vertrokken of verwijderd zijn.		
	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.
Java en Madura.															
Bantam	„	„	„	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia	2416	164	162	„	„	„	444	56	18	„	„	„	31	„	„
Krawang	„	„	„	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger Regentsch.	„	„	„	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon	234	10	13	„	„	„	14	5	„	„	„	„	„	„	„
Tagal	2	1	„	„	„	„	23	26	„	„	„	„	1	„	„
Pekalongan	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	„
Samarang	444	2	18	6	„	„	129	1	9	1	„	„	57	„	„
Japara	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	„	„	2	„	„
Rembang	„	„	„	„	„	„	3	4	„	„	„	„	„	„	„
Soerabaija	1212	170	92	105	„	„	86	15	„	„	„	„	347	„	3
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	2	4	3	„	„	„	5	„	„
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	1	„	„
Bezoeki	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„
Banjoemas	4	„	„	„	„	„	19	„	„	1	„	„	1	„	„
Bagelen	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kadoe	„	„	„	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„
Djokjokarta	„	„	„	„	„	„	11	„	„	„	„	„	1	„	„
Soerakarta	„	„	„	„	„	„	8	„	„	1	„	„	1	„	„
Madioen	„	„	„	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„
Kediri	„	„	„	„	„	„	34	„	„	„	„	„	„	„	„
Madura	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen v. Java en Madura	4313	347	285	111	„	„	810	115	30	5	„	„	447	1	3
Buitenbezittingen. *b*)															
Sumatra's Westkust	259	2	75	„	„	„	68	2	12	„	„	„	„	„	„
Benkoelen	„	„	1	„	„	„	2	„	3	„	„	„	„	„	„
Lampongsche Districten	21	„	„	„	„	„	29	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	783	12	113	„	„	„	818	9	12	„	„	„	„	„	„
Oostkust van Sumatra *c*)	8361	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigh.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Riouw en onderh. *d*)	503	„	19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banka	400	1	16	„	„	„	103	„	„	„	„	„	*e*) „	„	„
Billiton	316	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	7	„	„
Westerafd. van Borneo	885	9	72	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	623	20	77	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Celebes en onderhoorigh.	363	„	49	„	„	„	61	2	16	„	„	„	„	„	„
Menado	74	5	15	„	„	„	17	10	„	4	1	„	„	„	„
Amboina	20	4	4	„	„	„	12	1	3	„	„	„	„	„	„
Ternate	18	1	„	„	„	„	3	1	„	„	„	„	„	„	„
Timor en onderhoorigh.	4	4	„	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	346	16	34	„	„	„	87	9	8	„	„	„	„	„	„
Totalen v. de buitenbez.	12976	74	477	„	„	„	1209	34	54	4	1	„	7	„	„
Totalen v. Java en Madura	4313	347	285	111	„	„	810	115	30	5	„	„	447	1	3
Algemeene totalen over 1898	17289	421	762	111	„	„	2019	149	84	9	1	„	454	1	3
Over 1897 waren de cijfers:															
Java en Madura	17806	109	479	5	„	2	666	30	44	10	„	„	7	„	2
Buitenbezittingen	4126	348	248	248	7	„	782	105	53	1	„	„	399	5	2
Algemeene totalen	21932	457	727	253	7	2	1448	135	97	11	„	„	406	5	4

a) Zie Indisch Staatsblad 1872 n°. 40, gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 187, 1891 n°. 214 en 1896 n°. 161.

b) In de gewesten, voor welke zoogenaamde koelie-ordonnantiën zijn uitgevaardigd, behoeven de werklieden, voor ondernemingen van land- en mijnbouw of nijverheid aangebracht, geen toelatingskaart, omdat voor hen de werkovereenkomst, voor zoolang deze wordt nageleefd, als toelating geldt; verg. Indisch Staatsblad 1892 n°. 138 (art. 5) en 1896 n°. 161. De zoodanigen zijn dus in dit overzicht niet medegerekend.

c) De in noot *a* aangehaalde bepalingen werken niet in de residentie Oostkust van Sumatra; aldaar geldt eene bijzondere regeling, welke echter alleen betrekking heeft tot Chineezen (Indisch Staatsblad 1892 n°. 138, gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1893 n°. 36).

d) De opgaven betreffende de residentie Riouw en onderhoorigheden hebben geen betrekking tot het eilandengebied, maar alleen tot het gedeelte van het gewest, dat gelegen is aan den vasten wal van Sumatra; zie Indisch Staatsblad 1892 n°. 31.

e) Ingevolge art. 20 van het reglement voor de tinwinning op Banka (Indisch Staatsblad 1891 n°. 134) werden gedurende 1898 435 uit China afkomstige gewezen mijnwerkers (niet-ingezetenen), waaronder 283 wegens beriberi ontslagenen, die niet hadden aangetoond voldoende middelen van bestaan te bezitten of die door arbeid te kunnen verkrijgen, naar de plaats hunner herkomst teruggezonden.

(5. 8.)

BIJLAGE F.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK

VAN DE

GEVANGENEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1897.

Toelichtingen. In sommige kolommen komen de cijfers, aanwijzende het aantal gevangenen op 31 December 1896, niet overeen met de eindcijfers van den staat over 1896, bij het vorig verslag opgenomen als bijlage F. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek „van desertie teruggebracht" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlucht en *in dat jaar* weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek „door desertie verminderd" niet alle in den loop van het jaar ontvluchten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet weder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatiën onder de in de buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Onder deze laatsten waren de mutatiën gedurende 1897 als volgt: in de sterkte werden gebracht 1243 uit andere gewesten daarheen gedetacheerde dwangarbeiders en 9 van desertie teruggekeerde. Daarentegen werden uit de sterkte afgevoerd: wegens overlijden 81, wegens expiratie van straf 150, wegens terugzending naar Java of Padang 540 en wegens desertie 76 dwangarbeiders. Dientengevolge klom het getal der in Atjeh van elders gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid gedurende 1897 van 851 (826 inlanders en 25 vreemde oosterlingen) tot 1256 (1203 inlanders en 53 vreemde oosterlingen).

De sub lett. **C** in deze statistiek (zie blz. 6) vermelde 5835 burgerlijke preventief in hechtenis gestelden (daaronder ook die veroordeelden wier vonnis nog niet in kracht van gewijsde was gegaan) waren verdeeld als volgt:

LANDAARD. NB. Waar men twee getallen nevens elkaar geplaatst vindt, heeft het eerste betrekking tot mannen *en* vrouwen, het andere, tusschen ( ) geplaatst, *alleen* tot vrouwen.	Aantal *burger*personen op ult. 1897, wier zaak nog moest worden berecht: in eersten aanleg.	wier zaak nog moest worden berecht: in revisie.	wier zaak nog moest worden berecht: in appèl of cassatie.	wier zaak reeds door den eersten rechter was afgedaan, maar voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.	die nog wachtten op de tenuitvoerlegging van het vonnis of arrest (art. 321 Inlandsch Reglement).	wier vonnis nog door het hoofd van gewestelijk bestuur moest worden bekrachtigd of geviseerd.	Totalen.
Europeanen	12	2	"	"	5	"	19
Inlanders	3590 (148)	856 (21)	90	489 (9)	230 (7)	281 (27)	5536 (212)
Vreemde oosterlingen	181 (2)	67 (2)	2	10	20	"	280 (4)
Te zamen	3783 (150)	925 (23)	92	499 (9)	255 (7)	281 (27)	5835 (216)

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

I. EUROPEANEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.

	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.				Veroordeelden tot gevangenisstraf en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot militaire detentie of hechtenis.					
	Burgerpersonen.		Personen van den militairen stand vervallen verklaard of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Burgerpersonen.		Militairen nog tot het leger behoorende.	Tot het leger behoord hebbende personen die van den militairen stand zijn vervallen verklaard.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	*in* den ketting.
	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.				Mannen.
JAVA en										
Aanwezig op 31 December 1896	16	2	1	"	21	"	26	2	2	502
Bijgekomen gedurende 1897:										
nieuw veroordeeld	2	"	2	"	76	"	35	5	16	69
uit andere gewesten overgeplaatst	1	"	1	"	7	"	7	3	2	159
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7
	3	"	3	"	83	"	42	8	18	235
	19	2	4	"	104	"	68	10	20	737
Verminderd gedurende 1897:										
door overlijden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	19
„ strafeindiging	6	"	1	"	68	"	41	"	15	60
„ verandering van strafplaats	1	"	1	"	6	"	4	2	2	165
„ desertie	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7
	7	"	2	"	74	"	45	2	17	251
Aanwezig op 31 December 1897	12	2	2	"	30	"	23	8	3	486
	16				64					
BUITEN										
Aanwezig op 31 December 1896	"	"	"	"	3	"	4	2	"	2849
Bijgekomen gedurende 1897:										
nieuw veroordeeld	"	"	"	"	5	1	19	1	17	863
uit andere gewesten overgeplaatst	"	"	"	"	"	"	"	"	"	981
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	"	"	"	"	33
	"	"	"	"	5	1	19	1	17	1877
Verminderd gedurende 1897.	"	"	"	"	8	1	23	3	17	4726
door overlijden	"	"	"	"	"	"	"	"	"	188
„ strafeindiging	"	"	"	"	7	1	18	2	16	215
„ verandering van strafplaats	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1142
„ desertie	"	"	"	"	"	"	"	"	"	134
	"	"	"	"	7	1	18	3	16	1679
Aanwezig op 31 December 1897	"	"	"	"	1	"	5	"	1	3047
	"				7					
GEHEEL NEDER										
Aanwezig op 31 December 1896	16	2	1	"	24	"	30	4	2	3351
	19				60					
„ „ 31 December 1897	12	2	2	"	31	"	28	8	4	3533
	16				71					

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.												Nog tot de militaire marine behoorende personen.
Veroordeelden tot dwangarbeid:				Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.				Politioneel veroordeelden:				
buiten den ketting voor langer dan één jaar.		*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar.		Ter vervanging van dwangarbeid *in* den ketting.		Ter vervanging van dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.		
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	

MADURA.

1738	122	2757	160	2	"	4	"	7602	899	479	4	21
2956	97	5268	364	"	"	2	"	152522	18306	59275	547	23
669	8	....	....	...	...	...	...	....	....	....	....	"
82	"	182	4	"	"	"	"	275	9	"	"	"
3707	105	5450	368	"	"	2	"	152797	18315	59275	547	23
5445	227	8207	528	2	"	6	"	160399	19214	59754	551	44
119	14	112	7	"	"	"	"	273	23	2	"	"
1007	39	4849	336	"	"	3	"	152252	18395	59258	549	40
2838	11	....	....	...	...	...	...	....	....	....	....	"
80	"	271	5	"	"	"	"	513	19	"	"	"
4044	64	5232	348	"	"	3	"	153038	18437	59260	549	40
1401	163	2975	180	2	"	3	"	7361	777	494	2	4
5205				5				8634				

BEZITTINGEN.

3296	12	538	80	3	"	12	"	1395	74	2	1	1
328	5	1055	99	"	"	5	"	43129	1551	332	63	3
3026	"	....	....	...	...	...	...	....	....	....	....	"
26	"	11	1	"	"	"	"	46	"	2	"	"
3380	5	1066	100	"	"	5	"	43175	1551	334	63	3
6676	17	1604	180	3	"	17	"	44570	1625	336	64	4
302	1	23	2	"	"	"	"	48	1	"	"	"
1368	8	960	104	"	"	2	"	42635	1549	330	63	2
334	1	....	....	...	...	...	...	....	....	....	....	"
68	"	38	"	"	"	"	"	146	1	2	"	"
2072	10	1021	106	"	"	2	"	42829	1551	332	63	2
4604	7	583	74	3	"	15	"	1741	74	4	1	2
8315				18				1820				

LANDSCH-INDIE.

5034	134	3295	240	5	"	16	"	8997	973	481	5	22
12054				21				10456				
6005	170	3558	254	5	"	18	"	9102	851	498	3	6
13520				23				10454				

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

III. VREEMDE OOSTERLINGEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot dwangarbeid:					Politioneel veroordeelden:			
	in den ketting.	*buiten* den ketting voor langer dan één jaar.		*buiten* den ketting voor niet langer dan één jaar.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.	
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en									
Aanwezig op 31 December 1896	55	117	5	74	4	338	14	"	"
Bijgekomen gedurende 1897:									
nieuw veroordeeld	9	118	2	133	6	5337	202	124	6
uit andere gewesten overgeplaatst	21	24	2	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	"	5	"	2	"	7	"	"	"
	30	147	4	135	6	5344	202	124	6
	85	264	9	209	10	5682	216	124	6
Verminderd gedurende 1897:									
door overlijden	"	3	"	4	"	10	"	"	"
„ strafeindiging	3	37	3	139	8	5370	204	122	6
„ verandering van strafplaats	20	143	"	...	...	....	....	....	....
„ desertie	1	3	"	3	"	16	"	"	"
	24	186	3	146	8	5396	204	122	6
Aanwezig op 31 December 1897	61	78	6	63	2	286	12	2	"
	210					300			
BUITEN									
Aanwezig op 31 December 1896	148	116	"	46	"	744	2	"	"
Bijgekomen gedurende 1897:									
nieuw veroordeeld	45	15	"	91	"	9143	38	105	1
uit andere gewesten overgeplaatst	87	28	...	...	...	....	....	....	....
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	14		"	"
	132	43	"	91	"	9157	38	105	1
	280	159	"	137	"	9901	40	105	1
Verminderd gedurende 1897:									
door overlijden	10	7	"	5	"	135	1	"	"
„ strafeindiging	17	32	"	93	"	9136	35	104	1
„ verandering van strafplaats	46	13	"	...	...	....	....	....	....
„ desertie	10	2	"	1	"	140	"	"	"
	83	54	"	99	"	9411	36	104	1
Aanwezig op 31 December 1897	197	105	"	38	"	490	4	1	"
	340					495			
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 31 December 1896	203	233	5	120	4	1082	16	"	"
	565					1098			
„ „ 31 December 1897	258	183	6	101	2	776	16	3	"
	550					795			

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen.							Inlanders.			Vreemde oosterlingen.	
Burgerpersonen.		Militairen der landmacht veroordeeld tot gevangenisstraf.	Militairen nog tot de marine behoorende.		Personen van den militairen stand vervallen verklaard (of wien tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen).		Burgerpersonen.		Militairen nog tot de marine behoorende.	Veroordeelden tot dwangarbeid.	Politioneel veroordeelden.
Veroordeelden tot tuchthuisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.		Veroordeelden tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot militaire detentie of hechtenis.	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Veroordeelden tot dwangarbeid of tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Politioneel veroordeelden.			

MADURA.

18	21	26	"	2	1	2	5285	8984	21	255	352
2	76	35	"	16	2	5	8756	230650	23	268	5669
1	7	7	"	2	1	3	836	....	"	47	....
"	"	"	"	"	"	"	275	284	"	7	7
3	83	42	"	18	3	8	9867	230934	23	322	5676
21	104	68		20	4	10	15152	239918	44	577	6028
"	"	"	"	"	"	"	271	298	"	7	10
6	68	41	"	15	1	"	6294	230454	40	190	5702
1	6	4	"	2	1	2	3014	....	"	163	....
"	"	"	"	"	"	"	363	532	"	7	16
7	74	45	"	17	2	2	9942	231284	40	367	5728
14	30	23	"	3	2	8	5210	8634	4	210	300

14438

BEZITTINGEN.

"	3	4	"	"	"	2	6790	1472	1	310	74
"	6	19	"	17	"	1	2355	45075	3	151	9287
"	"	"	"	"	"	"	4007	....	"	115	....
"	"	"	"	"	"	"	71	48	"	"	14
"	6	19	"	17	"	1	6433	45123	3	266	9301
"	9	23	"	17	"	3	13223	46595	4	576	10047
"	"	"	"	"	"	"	516	49	"	22	136
"	8	18	"	16	"	2	2657	44577	2	142	9276
"	"	"	"	"	"	1	1477	....	"	59	....
"	"	"	"	"	"	"	240	149	"	13	140
"	8	18	"	16	"	3	4890	44775	2	236	9552
"	1	5	"	1	"	"	8333	1820	2	340	495

10997

LANDSCH-INDIE.

18	24	30	"	2	1	4	12075	10456	22	565	1098

24295

14	31	28	"	4	2	8	13543	10454	6	550	795

25435

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.						C. Preventief gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was bij den hoogeren rechter, of voor wie de termijn tot het aanteekenen van revisie, appèl of cassatie nog niet was verstreken.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en												
Aanwezig op 31 December 1896	"	"	450	5	8	"	15	1	4833	219	153	4
	"		455		8							
	463											
Bijgekomen gedurende 1897:												
nieuw veroordeeld												
„ aangebracht							29	"	58202	4172	2165	46
van desertie teruggebracht							"	"	15	"	"	"
							29	"	58217	4172	2165	46
							44	1	63050	4391	2318	50
Verminderd gedurende 1897:												
door overlijden							6	"	186	13	7	1
„ strafeindiging												
„ executie van de opgelegde straf							13	1	32654	2428	1293	21
„ ontslag							9	"	25931	1783	893	26
„ desertie							"	"	25	3	2	"
„ opzending naar Nederland												
							28	1	58796	4227	2195	48
Aanwezig op 31 December 1897	"	"	302	11	6	"	16	"	4254	164	123	2
	"		313		6							
	319						4559					
BUITEN												
Aanwezig op 31 December 1896	"	"	78	5	6	"	1	"	1054	47	282	7
	"		83		6							
	89											
Bijgekomen gedurende 1897:												
nieuw veroordeeld												
„ aangebracht							3	"	11779	703	7417	56
van desertie teruggebracht							"	"	12	"	"	"
							3	"	11791	703	7417	56
							4	"	12845	750	7699	63
Verminderd gedurende 1897:												
door overlijden							"	"	104	2	54	"
„ strafeindiging												
„ executie van de opgelegde straf							"	"	7793	414	5786	11
„ ontslag							1	"	3803	282	1691	50
„ desertie							"	"	75	4	15	"
„ opzending naar Nederland												
							1	"	11775	702	7546	61
Aanwezig op 31 December 1897	"	"	65	1	2	"	3	"	1070	48	153	2
	"		66		2							
	68						1276					
GEHEEL NEDER												
Aanwezig op 31 December 1896	"	"	528	10	14	"	16	1	5887	266	435	11
	552						6616					
„ „ 31 December 1897	"	"	367	12	8	"	19	"	5324	212	276	4
	387						5835 *a*)					

a) Zie de specificatie op blz. 1 van deze bijlage.

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen.				E. Preventief gevangenen, aanwezig in de *militaire* provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen).	G. Gegijzelden										H. Doortrekkende gevangenen.					
							wegens schulden.						wegens niet-betaling van geldboete.									
Veroordeelden tot militaire detentie.		Veroordeelden tot militaire gevangenis.					Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.		Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.

MADURA.

18	29	96	59	22	19	"	1	"	12	2	54	1	"	"	50	2	5	1	"	"	120	"	13	"
																			"		120		13	
																			133					
56	72	58	41	154	113	1	3	"	24	6	72	1	11	"	9661	291	255	1						
"	"	"	"	"	"	"																		
56	72	58	41	154	113	1																		
74	101	154	100	176	132	1	4	"	36	8	126	2	11	"	9711	293	260	2						
"	"	1	"	"	2	"																		
60	72	55	30	125	99																			
				23	8		3	"	28	7	72	1	11	"	9642	283	259	2						
"	"	"	"	"	1	"																		
						1																		
60	72	56	30	148	110	1																		
14	29	98	70	28	22	"	1	"	8	1	54	1	"	"	69	10	1	"	1	"	150	4	10	"
																			1		154		10	
211				50		"	65						80						165					

BEZITTINGEN.

9	5	"	1	16	14	"	"	"	24	"	8	"	"	"	2	1	6	"	"	"	158	1	91	"
																			"		159		91	
																			250					
23	13	16	3	60	25	3																		
"	"	"	"	"	3	"																		
23	13	16	3	60	28	3																		
32	18	16	4	76	42	3	"	"	35	1	18	"	1	"	75	4	31	"						
"	"	"	"	1	"	"																		
24	15	16	4	52	25																			
				10	9		"	"	30	"	15	"	1	"	62	3	23	"						
"	"	"	"	"	3	"																		
						3																		
24	15	16	4	63	37	3																		
8	3	"	"	13	5	"	"	"	5	1	3	"	"	"	13	1	8	"	"	"	142	5	112	"
																			"		147		112	
11				18		"	9						22						259					

LANDSCH-INDIË.

27	34	96	60	38	33	"	1	"	36	2	62	1	"	"	52	3	11	1	"	"	278	1	104	"
		217			71	"			102						67						383			
22	32	98	70	41	27	"	1	"	13	2	57	1	"	"	82	11	9	"	1	"	292	9	122	"
		222			68	"			74						102						424			

A. Veroordeelden op 31 December 1897 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen*, zij zich reeds op de hun aangewezen strafplaats bevonden.

GEWESTEN. NB. De cijfers, in de meeste kolommen tusschen ( ) geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.	EUROPEANEN.				INLANDERS.							VREEMDE OOS		
	Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen rechter, voor zooveel zij van den militairen stand zijn vervallen verklaard, of hun tijdelijk is ontzegd het recht om bij de marine te dienen).		Militairen nog tot het leger behoorende.	Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Veroordeelden tot dwangarbeid:			Veroordeelden tot wegzending naar een oord van ballingschap.	Politioneel veroordeelden:		Nog tot de militaire marine behoorende personen.	Veroordeelden tot dwangarbeid:		
	Veroordeelden tot tuchthuis- en, voor zooveel de tot de militaire marine behoorende personen betreft, tot gevangenis- of militaire gevangenisstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.			*in* den ketting.	*buiten* den ketting: voor langer dan één jaar.	*buiten* den ketting: voor niet langer dan één jaar.		tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.		*in* den ketting.	*buiten* den ketting: voor langer dan één jaar.	*buiten* den ketting: voor niet langer dan één jaar.
JAVA en														
Bantam	"	"	"	"	1	"	89 (3)	"	94 (5)	13	"	"	"	3
Batavia	"	11	2	3	448	1022 (18)	88 (6)	"	587 (18)	3	2	61	67 (2)	10
Krawang	"	"	"	"	1	2	74 (2)	1	43 (2)	5	"	"	1	2
Preanger Regent schappen	"	"	"	"	"	"	127 (5)	"	382 (28)	11	"	"	"	2
Cheribon	"	"	"	"	"	1	128 (5)	"	507 (22)	31	"	"	"	6
Tagal	"	"	"	"	"	2	155 (10)	"	545 (54)	68	"	"	"	1
Pekalongan	"	"	"	"	"	2	76 (2)	"	175 (18)	99	"	"	"	"
Samarang	15 (2)	21	21	"	8	207(143)	194 (11)	"	416 (43)	102	"	"	7 (4)	5
Japara	"	"	"	"	1	2	156 (6)	"	329 (28)	34	"	"	1	3 (1)
Rembang	"	"	"	"	2	3	143 (3)	"	876 (37)	10	"	"	"	2
Soerabaija	"	6	"	"	16	293	393 (24)	"	615 (81)	35	2	"	7	5
Pasoeroean	"	"	"	"	1	2	300 (26)	"	232 (42)	6 (1)	"	"	"	5
Probolinggo	"	"	"	"	"	"	141 (5)	"	252 (37)	20	"	"	"	2
Bezoeki	"	"	"	"	1	7 (1)	72 (5)	"	241 (9)	44	"	"	"	"
Banjoemas	"	"	"	"	2	3	258 (15)	3	381 (42)	24	"	"	"	"
Bagelen	"	"	"	"	"	3	154 (18)	"	229 (30)	"	"	"	1	1
Kadoe	1	"	"	"	"	"	84 (4)	"	92 (12)	"	"	"	"	4
Djokjokarta	"	"	"	"	"	"	63 (6)	"	352 (34)	"	"	"	"	2
Soerakarta	"	"	"	"	1	"	90 (14)	"	443 (78)	5	"	"	"	5
Madioen	"	"	"	"	"	"	111 (1)	"	320 (25)	52	"	"	"	1
Kediri	"	"	"	"	"	2	135 (5)	"	501 (42)	3 (1)	"	"	"	3 (1)
Madura	"	"	"	"	4	13 (1)	124 (4)	1	526 (90)	1	"	"	"	3
Te zamen	16 (2)	38	23	3	486	1564(163)	3155(180)	5	8138(777)	496 (2)	4	61	84 (6)	65 (2)
BUITEN														
Sumatra's Westkust	"	1	"	"	2049	2946 (1)	38 (3)	3	312 (4)	"	"	146	58	4
Benkoelen	"	"	"	"	45	52	122 (2)	"	352	"	"	1	2	"
Lampongsche Districten	"	"	"	"	31	167	3	2	182 (14)	"	"	"	5	1
Palembang	"	"	3	"	28	187	172 (2)	"	145 (6)	"	"	"	3	1
Oostkust van Sumatra	"	"	"	"	60	140	15	"	311 (11)	1	"	2	11	4
Atjeh en onderhoorigheden	"	"	1	"	548	655	1	"	43 (3)	"	"	43	10	"
Riouw „ „	"	"	"	"	4	10	"	"	1	"	"	"	4	5
Banka	"	"	"	"	7	75	"	1	18 (3)	"	"	1	1	3
Billiton	"	"	"	"	7	17	3	"	3	"	"	"	"	4
Westerafdeeling van Borneo	"	"	"	"	33	37	7	2	13	"	"	"	2	8
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	"	"	1	"	52	18	13 (1)	4	117 (5)	"	"	"	1	"
Celebes en onderhoorigheden	"	"	"	1	50	52	38 (1)	"	73 (4)	4 (1)	2	2	1	3
Menado	"	"	"	"	21	6	46	3	21	"	"	1	"	2
Amboina	"	"	"	"	31	37	18 (3)	2	79 (5)	"	"	1	1	2
Ternate	"	"	"	"	12	9	1	"	17 (4)	"	"	"	"	"
Timor en onderhoorigheden	"	"	"	"	18	"	6	1	14 (1)	"	"	"	"	1
Bali en Lombok	"	"	"	"	51	203 (6)	174 (62)	"	114 (14)	"	"	"	6	"
Te zamen	"	1	5	1	3047	4611 (7)	657 (74)	18	1815 (74)	5 (1)	2	197	105	38
GEHEEL NEDER														
Totalen op 31 December 1897	16 (2)	39	28	4	3533	6175(170)	3812(254)	23	9953(851)	501 (3)	6	258	189 (6)	103 (2)
	87 (2)				13520 (424)			23	10454 (854)		6	550 (8)		
Totalen op 31 December 1896	19 (2)	28	30	2	3351	5168(134)	3535(240)	21	9970(973)	486 (5)	22	203	238 (5)	124 (4)
	79 (2)				12054 (374)			21	10456 (978)		22	565 (9)		

voor zooveel TERLINGEN.		B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1897 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden.			C. Preventief gevangenen op 31 December 1897 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, daaronder begrepen degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in behandeling was of nog aangebracht kon worden bij den hoogeren rechter.			D. Veroordeelden op 31 December 1897 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of in de provoosthuizen.				E. Preventief gevangenen op 31 December 1897 in de militaire provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Veroordeelden voor Nederland bestemd, op 31 December 1897 aanwezig in de militaire provoosthuizen (niet meer als militairen te rekenen)	G. Gegijzelden op 31 December 1897:						H. Doortrekkende gevangenen op 31 December 1897.		
								Veroordeelden tot militaire detentie.		Veroordeelden tot militaire gevangenis.					wegens schulden.			wegens niet-betaling van geldboete.					
Politioneel veroordeelden:		Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Amboineezen en andere inlanders.		Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.																						

MADURA.

11	"	"	4	"	"	117	"	"	1	"	3	2	12	4	"	"	"	15	"	8	"	"	2	"
71 (2)	1	"	14	1	5	309 (3)	42 (1)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	22 (1)	8
"	"	"	8	"	"	105 (1)	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	"	38	1
22	"	"	2 (1)	"	"	143 (6)	4 (1)	13	27	94	68	"	"	"	"	"	"	"	2	7	1	"	"
13	1	"	20 (1)	"	"	176 (14)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	2	3	"	"	"	"	"	"
10	"	"	1	"	"	159 (12)	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	3	"
11	"	"	6	"	"	51 (1)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	2	5	"	"	"	"	3 (1)	"
36 (2)	"	"	7	"	"	159 (12)	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"
30 (2)	"	"	4	"	"	116 (3)	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	1
16 (1)	"	"	32 (2)	1	"	252 (9)	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	"	"	"	"	52	"
14 (3)	"	"	30 (2)	1	11	475 (18)	18	"	"	"	"	"	4	6	"	"	2	"	"	"	"	"	"
7	"	"	31 (1)	"	"	216 (12)	6	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)	2	"	"	"	"	"	"
3	"	"	15	"	"	215 (9)	2	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"
4	"	"	48	1	"	234 (8)	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	12	"	"	4	"
8 (1)	"	"	24	"	"	363 (11)	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	3	"
7	"	"	1	"	"	91 (7)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)	"	"	"	15 (1)	"
4	"	"	1	"	"	54	1	"	2	1	"	12	12	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"
4	"	"	4	"	"	103 (5)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"
16	"	"	24 (4)	"	"	292 (19)	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	24 (10)	"	"	2	"
4	"	"	2	"	"	96	1	"	"	"	"	"	"	"	"	2	3	"	8	"	"	7 (1)	"
6 (1)	"	"	18	2	"	415 (13)	12	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	19	"	"	2	"
1	"	"	17	"	"	277 (4)	"	"	"	"	"	"	"	"									
298 (12)	2	"	313 (11)	6	16	4418 (164)	125 (2)	14	29	98	70	28	22	"	1	9 (1)	55 (1)	"	78 (10)	1	1	154 (4)	10

BEZITTINGEN.

5	"	"	4	"	3	75 (2)	9	1	2	"	"	2	2	"	"	1	1	"	2	"	"	10	"
"	"	"	"	"	"	18 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1 (1)	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	86 (5)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	4	"
14	"	"	10	"	"	221 (2)	3	3	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	18	"
367 (1)	"	"	13	1	"	76 (3)	113	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	75 (2)	105
9	"	"	"	"	"	29 (1)	2	1	1	"	"	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"
11 (1)	"	"	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"
34	"	"	"	"	"	1	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"
15 (1)	"	"	1	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2	"	"	"
22 (1)	1	1	"	"	"	36 (1)	17 (2)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	8	2
1	"	9	"	"	"	84 (1)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	"	15 (1)	3
3	"	15	"	"	"	176 (1)	"	2	"	"	"	2	"	"	"	1	"	"	"	1	"	8 (1)	"
"	"	4	"	"	"	31 (5)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	1	"	6 (1)	"
"	"	1	"	"	"	41 (2)	1	"	"	"	"	2	2	"	"	"	"	"	2 (1)	1	"	1	2
"	"	"	"	"	"	13 (3)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	1	"	"	"
13	"	9 (1)	"	"	"	120 (21)	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
494 (4)	1	66 (1)	28	2	3	1118 (48)	155 (2)	8	3	"	"	13	5	"	"	6 (1)	3	"	14 (1)	8	"	147 (5)	112

LANDSCH-INDIE.

792 (16)	3	"	379 (12)	8	19	5536 (212)	280 (4)	22	32	98	70	41	27	"	1	15 (2)	58 (1)	"	93 (11)	9	1	301 (9)	122
795 (16)			387 (12)			5835 (216)		222				68		"	74 (3)			102 (11)			424 (9)		
1098 (16)	"	"	538 (10)	14	17 (1)	6153 (266)	446 (11)	27	34	96	60	38	33	"	1	38 (2)	63 (1)	"	55 (3)	12 (1)	"	279 (1)	101
1098 (16			552 (10)			6616 (278)		217				71		"	102 (3)			67 (4)			383 (1)		

(5. 9.)

BIJLAGE G.

(Zie hoofdst. F, § 5, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de landsgevangenissen [1]) en daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen in Nederlandsch-Indië over 1898.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden. [2])
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bantam.																
Serang	280	„	120	„	*b*) †	„	„	„	34	„	„	„	1	„	25	20
Tjilegon	60	„	38	„	„	„	44	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Pandeglang	80	„	75	„	„	„	251	„	„	„	„	„	„	„	5	4
Menes	60	„	25	„	„	„	64	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Rangkas Betoeng	80	„	71	„	„	„	85	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Batavia.																
Weltevreden (civiel gedeelte van het civiel en militair gevangenhuis).	145	„	19	„	„	„	*c*) 53	„	*c*) 69	„	„	„	„	„	„	„
Batavia { dwangarbeidershwartier	720	*d*) 80	594	51	2	*e*) 129	1337	*f*)	*g*) 1022	*f*)	„	„	*h*) 35	*i*)	27	22 (4)
Batavia { inlandsche gevangenis	400	„	282	„	1	„	816	„	187	„	„	„	11	„	31	19 (6)
Meester-Cornelis	260	„	259	„	†	„	128	„	50	„	1	„	2	„	5	1
Bekassi	96	„	120	„	†	„	55	„	5	„	„	„	„	„	4	3
Tangerang	300	„	163	„	„	„	139	„	„	„	1	„	„	„	7	1
Buitenzorg { gevangenis	259	„	227	„	„	„	123	„	„	„	4	„	„	„	56	32(11)
Buitenzorg { berriberri-gesticht	*j*) 1640	„	861	„	„	„	*k*) †	„	„	„	38	„	„	„	„	„

[1]) Aldus genoemd in tegenstelling met de districtsgevangenissen, welke — uitgenomen zeer enkele — niet als eigenlijke gevangenissen zijn te beschouwen, als slechts dienende om doortrekkende gevangenen een nachtverblijf te verschaffen (soms ook ter voorloopige aanhouding van wegens misdrijf verdachten).

a) Het tusschen ( ) geplaatste cijfer (reeds in het andere getal begrepen) doet zien hoevelen van de in 1898 teruggekeerde of teruggebrachte gevangenen behoorden tot hen die vóór dat jaar waren ontvlucht.

b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Dit cijfer duidt het aantal ziekte*dagen* aan.

d) Hulpdwangarbeiderskwartier te Weltevreden.

e) D ze veroordeelden waren gedetacheerd bij verschillende inrichtingen, o. a. 30 bij het militair hospitaal, 21 bij het stadsverband en 42 bij verschillende kustlichtetablissementen.

f) Begrepen onder de opgaaf in kolom 10.

g) Hieronder begrepen de lijders van de categorieën bedoeld in de kolommen 9 en 11, voorts een 8-tal berriberri-lijders, die te Batavia werden aangebracht met verdere bestemming naar het gesticht te Buitenzorg, en eindelijk 356 zieken (waaronder ook berriberri-lijders, wier aantal echter niet afzonderlijk wordt vermeld) die van uit het veldhospitaal te Segli en het militair hospitaal te Pantei Perak (Atjeh) naar Batavia werden geëvacueerd.

h) Hieronder 18 van de uit Atjeh geëvacueerde zieken (zie het slot der vorige noot).

i) Begrepen in de opgaaf in kolom 14.

j) Hieronder 40 plaatsen voor vrouwelijke patiënten.

k) Het aantal ziektegevallen vindt men niet vermeld. Als geheel genezen konden in 1898 worden ontslagen 86 lijders, tegen 131 in 1897 en 64 in 1896, waarbij in het oog gehouden moet worden dat de gemiddelde dagelijksche sterkte in vorige jaren aanmerkelijk grooter was.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Krawang.																
Poerwakarta	400	„	229	„	4	„	193	„	†	„	1	„	„	„	53	25 (3)
Preanger Regentschappen.																
Bandong	*l*) 150	„	*m*)296	„	†	„	56	„	5	„	2	„	„	„	52	43(12)
Soekaboemi	100	„	64	„	3	„	21	„	†	„	„	„	„	„	5	3
Tjiandjoer	100	„	41	„	†	„	„	„	„	22	„	„	„	„	6	1
Tjitjalengka	85	„	45	„	„	„	61	„	„	„	„	„	„	„	3	2
Soemedang	77	„	50	„	†	„	24	„	2	„	„	„	„	„	„	„
Tassikmalaija	121	„	*n*) 92	„	„	„	73	„	„	„	2	„	„	„	1	1
Manondjaija (Soekapoera)	132	„	20	„	†	„	70	„	1	„	„	„	„	„	2	1
Garoet (Limbangan)	78	„	62	„	„	„	95	„	„	„	2	„	„	„	7	8 (†)
Mangoenredja (Soekapoera Kollot)	75	5	23	„	„	„	14	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Cheribon.																
Cheribon	350	60	295	53	„	„	256	„	„	„	2	„	„	„	32	27 (1)
Indramaijoe	220	„	157	„	„	„	297	„	„	„	4	„	„	„	14	8
Madjalengka	115	„	74	„	„	„	110	„	„	„	1	„	„	„	7	6 (2)
Koeningan	70	„	42	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tjiamis	70	„	42	„	„	„	84	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Tagal.																
Tagal	300	„	196	„	„	„	206	„	„	„	4	„	„	„	16	15 (4)
Brebes	313	„	281	„	„	*o*) 103	*p*)2419	„	„	*p*) 846	1	„	„	3	*q*) 75	*r*)72(16)
Pamalang	136	*s*) 108	113	49	„	„	192	„	1	„	1	„	1	„	5	12 (8)
Pekalongan.																
Pekalongan	300	„	168	„	„	„	38	„	„	„	„	„	„	„	13	15 (3)
Batang	*t*) 190	„	149	„	„	„	36	„	„	„	2	„	„	„	7	6 (4)
Samarang.																
Samarang — centrale gevangenis	340	„	59	„	5	„	127	„	61	„	„	„	„	„	„	„
Samarang — dwangarbeidershwartier	600	„	80	„	4	*u*) 10	76	„	50	12	„	„	2	„	16	21(10)
Samarang — inlandsche gevangenis	400	„	243	„	„	„	179	„	„	„	4	„	„	„	4	„
Samarang — centrale gevangenis voor vrouwen	250	„	166	„	2	„	297	„	17	„	„	„	3	„	„	„
Kendal	200	„	161	„	†	„	411	„	25	„	„	„	2	„	14	13 (5)

l) In verband met de voortdurende toeneming van het aantal gevangenen waren voorstellen tot definitieve uitbreiding van deze gevangenis in behandeling.

m) Hieronder gemiddeld dagelijks een 50-tal doortrekkende gevangenen.

n) Als voren 12.

o) Deze, bij de irrigatiewerken te Notok tewerkgestelde veroordeelden hielden verblijf in eene keet te Baros, met eene maximum-plaatsruimte voor 200 man.

p) Met dit cijfer is vermoedelijk het aantal ziekte*dagen* bedoeld; de gezondheidstoestand toch wordt „bevredigend" genoemd.

q) Hieronder 47 van de tewerkgestelden bij de in noot *o* bedoelde irrigatiewerken.

r) Als voren 42 (6 hunner waren vóór 1898 van het werk gedrost).

s) De voormalige pradjoeritskazerne, welke tot hulpgevangenis ingericht en in Juni 1898 als zoodanig in gebruik genomen werd.

t) Volgens een vroegere (onjuiste) opgaaf 200.

u) Deze veroordeelden (wier tewerkstelling aan den openbaren weg wegens herhaalde ontvluchtingen onraadzaam werd geacht) waren belast met werkzaamheden in de centrale gevangenis voor Europeanen ter plaatse, in welke inrichting zij ook des nachts verblijf hielden. Zij tellen niettemin mede in de sterkte van het dwangarbeiderskwartier.

GEWESTEN en PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Demak	200	„	86	„	„	„	51	„	„	„	3	„	„	„	5	2
Poerwodadi	263	„	135	„	„	„	136	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Ambarawa	152	„	83	„	2	2	„	„	30	„	„	„	2	„	1	„
Salatiga	100	„	77	„	†	„	17	„	27	„	1	„	„	„	3	4 (1)
Japara.																
Patti	250	„	154	„	„	„	155	„	„	„	2	„	„	„	55	43 (4)
Joana	200	„	108	„	„	„	165	„	„	„	2	„	„	„	4	5 (2)
Koedoes	200	„	171	„	„	„	167	„	„	„	4	„	„	„	12	8 (2)
Japara	300	„	171	„	„	„	371	„	„	„						
Rembang.																
Rembang	362	„	164	„	„	„	177	„	„	„	4	„	„	„	11	6 (1)
Toeban	600	„	335	„	„	29	103	„	„	„	2	„	„	„	19	16 (4)
Bodjonegoro	*v*) 200	116	231	127	„	„	428	„	„	„	„	„	„	„	10	13 (3)
Blora	300	„	325	„	„	34	353	„	„	„	2	„	„	„	†	6
Soerabaija.																
Soerabaija (inlandsche gevangenis tevens dwangarbeiderskwartier)	*w*) 1224	„	*x*) 600	„	†	„	†	„	1204	„	„	„	*ij*) 18	„	30	25(14)
Sidoardjo	400	„	287	„	„	„	61	„	„	„	11	„	„	„	28	28(14)
Grissee	131	„	53	„	2	„	„	„	*p*) 788	„	„	„	„	„	„	„
Modjokerto	200	*z*) 170	120	60	„	„	21	25	„	„	5	4	„	„	50	36 (6)
Djombang	200	„	354	„	„	„	174	„	„	„	2	„	„	„	100	68(21)
Sidaijoe	90	75	49	74	„	„	51	52	„	„	1	„	„	„	„	„
Lamongan	100	60	95	30	„	„	108	„	„	„	„	„	„	„	1	2 (1)
Sangkapoera (Bawean)	20	„	7	„	„	„	22	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pasoeroean.																
Pasoeroean	300	„	165	„	„	2	107	„	„	„	1	„	„	„	15	10 (1)
Malang	508	„	434	„	6	43	308	„	†	89	„	„	*aa*) 12	„	78	47(20)
Bangil	165	„	166	„	„	„	237	„	„	„	2	„	„	„	3	„
Probolinggo.																
Probolinggo	200	„	213	„	„	„	111	„	1	„	1	„	„	„	23	28 (7)
Kraksaän	*bb*) 300	„	231	„	„	„	99	„	*cc*) 2	„	„	„	2	„	23	23 (1
Loemadjang	200	„	250	„	„	„	31	„	4	„	4	„	4	„	32	30 (6)

v) Met de uitbreiding van deze gevangenis (zie noot *n* van bijlage G van het vorig verslag) werd in 1898 een aanvang gemaakt, doch men kwam daarmede nog niet gereed.

w) Hiervan 1200 plaatsen voor inlanders en 24 voor Europeanen.

x) Allen inlanders. Het aantal Europeesche gevangenen bedroeg op 1 Januari 1898 19 en op ult. van dat jaar 15. Van de 52 Europeesche gevangenen, die zich in den loop van 1898 in het geheel in de gevangenis bevonden, waren 9 gedurende korteren of langeren tijd in het hospitaal verpleegd moeten worden. Geen hunner overleed echter.

ij) In 1897 bedroeg het sterftecijfer 96 op eene gemiddelde dagelijksche sterkte van 883 gevangenen. Cholera kwam in 1898 slechts weinig voor (slechts één geval met doodelijken afloop); berriberi in het geheel niet.

z) Als hulplokaal werd de oude gevangenis nog tijdelijk in gebruik gehouden.

aa) Hieronder 1 berriberri-lijder die reeds in 1897 was aangetast. In het geheel werden in 1898 10 gevangenen door deze ziekte aangetast, doch in zeer lichten graad, zoodat allen herstelden.

bb) De gevangenis werd in 1898 uitgebreid met een gebouw voor 100 gevangenen, welk werk in het laatst van dat jaar gereed kwam.

cc) Twee koortslijders die in het gesticht te Wangkal werden opgenomen. Bovendien bevonden zich in den aanvang van het jaar in dit gesticht nog 16 berriberri-lijders van vorige jaren, die allen herstelden. Nieuwe gevallen van deze ziekte kwamen in 1898 niet voor, zoodat bedoeld gesticht bij het einde des jaars kon worden opgeheven.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen straf inrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bezoeki.																
Bezoeki	170	„	62	„	„	„	53	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Sitoebondo	200	„	179	„	„	„	469	„	„	„	3	„	„	„	11	10 (1)
Bondowosso	200	„	113	„	„	„	41	„	„	„	1	„	„	„	5	4
Djember	100	100	93	98	1	„	*dd*) 13	*dd*) 35	6	„	„	3	„	„	13	7 (2)
Banjoewangi	40	44	21	26	„	„	20	„	„	„	„	„	„	„	4	1
Soekaradja	75	„	9	„	„	„	32	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Banjoemas.																
Banjoemas	288	„	220	„	„	„	188	„	„	„	1	„	„	„	8	6
Poerwokerto	300	„	144	„	„	„	150	„	„	„	3	„	„	„	4	3
Poerbolinggo	225	„	173	„	„	„	277	„	„	„	„	„	„	„	6	5
Bandjarnegara	150	50	161	36	„	„	271	30	„	„	2	„	„	„	16	14
Tjilatjap	300	„	205	„	7	10	249	„	212	„	„	„	4	„	6	6 (2)
Bagelen.																
Poerworedjo	170	„	65	„	„	2	75	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Koetoardjo	125	„	94	„	„	„	57	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Keboemen	150	„	69	„	„	„	202	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Karang-Anjar	100	30	77	13	„	„	29	2	„	„	„	„	„	„	12	11
Wonosobo	150	30	110	„	„	„	35	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Kadoe.																
Magelang	841	„	*ee*) 195	„	„	58	26	„	„	„	3	„	„	„	9	14 (†)
Temanggoeng	100	„	78	„	„	„	151	„	„	„	1	„	„	„	5	4
Djokjokarta.																
Djokjokarta	*ff*) 317	„	409	„	„	„	349	„	„	„	13	„	„	„	9	4 (2)
Soerakarta.																
Soera-karta, nieuwe gevangenis	500	„	228	„	„	„	*gg*)	„	„	„	*gg*)	„	„	„	10	8 (4)
Soera-karta, oude gevangenis	120	„	115	„	„	„	*hh*) 112	„	„	„	*ii*) 44	„	„	„	27	16 (5)
Soekoardjo	40	„	18	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sragen	80	„	82	„	„	„	13	„	„	„	„	„	„	„	19	6 (3)
Boijolali	60	120	28	60	„	„	42	58	„	„	„	„	„	„	„	3 (3)
Klatten	150	100	136	12	„	„	„	126	„	„	„	1	„	„	6	1 (1)
Wonogiri	100	„	85	„	„	„	66	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Karang-Anjar	30	„	21	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	1	3 (2)
Madioen.																
Madioen	209	„	116	„	„	„	34	„	4	„	„	„	„	„	5	2 (1)

dd) Onder de 48 zieken, vermeld in de kolommen 8 en 9, telde men 33 berriberri-lijders, die allen herstelden.

ee) Bovendien werden in deze gevangenis in 1898 nog opgenomen 5 Europeesche veroordeelden.

ff) De nieuwe gevangenis voor 700 hoofden kwam ult. 1898 gereed (zie noot *bb* van bijlage G van het vorig verslag), doch werd eerst in de tweede helft van Januari 1899 betrokken.

gg) De ziekte- en sterfgevallen, voorgekomen onder de geïnterneerden in de nieuwe gevangenis, zijn begrepen in de cijfers betreffende de oude gevangenis.

hh) Hieronder ook andere verpleegden dan gevangenen, namelijk 76 behoeftige krankzinnigen.

ii) Als voren 12.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen straf inrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Ngawi	278	„	161	„	„	4	67	„	9	„	„	„	„	„	6	8 (3)
Magettan	176	„	86	„	„	„	23	„	„	„	1	„	„	„	9	4 (1)
Ponorogo	252	„	167	„	„	„	246	„	„	„	1	„	„	„	4	5 (3)
Patjitan	100	„	58	„	„	„	156	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Kediri.																
Kediri	400	„	314	„	†	„	45	„	67	„	1	„	„	„	41	20 (7)
Toeloeng Agoeng	250	„	259	„	„	„	425	„	„	„	1	„	„	„	10	10 (8)
Trenggalek	228	„	115	„	„	„	124	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Ngandjoek	250	„	184	„	„	„	113	„	„	„	5	„	„	„	14	12 (3)
Blitar	350	„	259	„	„	„	158	„	„	„	5	„	„	„	22	8 (5)
Madura.																
Pamakassan	150	„	181	„	„	„	397	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Bangkallan	400	24	370	„	„	„	475	„	4	„	3	„	1	„	14	25(13)
Sampang	150	„	166	„	„	„	181	„	„	„	1	„	„	„	3	3
Sumanap	150	„	118	„	„	„	47	„	5	„	1	„	3	„	13	10
Kangean	30	„	23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Sapoedi	35	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sumatra's Westkust.																
Padang (inlandsche gevangenis en dwangarbeiderskwartier)	1000 *jj*)	100	980	195	„	95	1463 *kk*)	50	„	†	162 *ll*)	11	„	„	55	52 (2)
Loeboe Begaloeng	50	„	40	„	„	„	43	„	2	„	„	„	„	„	5	3
Poeloe Tello	20	„	7	„	„	„	6	„	„	„	3	„	„	„	1	1
Aijer Bangies	21 *mm*)	„	15	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Rau	36	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Priaman	60	„	47	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	2	3 (2)
Loeboe Basoeng	28 *nn*)	30	24	13	„	„	26	4	„	„	„	„	„	„	2	1
Loeboe Alang	35	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Kajoetanam	23	60	21	„	„	„	16	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Painan	50	„	14	„	„	„	39	„	„	„	„	„	„	„	4	2
Pau	30	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Assam Koembang	20	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Balei Selasa	50	„	10	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Indrapoera	40	„	11	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Fort de Kock	100	*oo*) 200	117	199	6	28	„	*pp*) 40964	*pp*) 2321	„	„	26	29	„	13	12 (4)

jj) Namelijk 400 plaatsen in de eigenlijke gevangenis (daaronder 6 voor Europeanen) en 600 in het dwangarbeiderskwartier.

kk) Het totaal aantal ziektegevallen (kolommen 8 en 9), thans 1513 bedragende, beliep in 1897 1324. In genoemd jaar was de gemiddelde dagelijksche sterkte echter beduidend kleiner, namelijk 830, tegen 1270 in 1898. De gunstiger gezondheidstoestand onder de te Padang te huis behoorende gevangenen komt nog meer uit, wanneer men in aanmerking neemt dat onder het aantal van 1513 ziektegevallen begrepen zijn 213 van Sawah Loento geëvacueerde zieken, benevens 434 uit Atjeh geëvacueerde berriberri-lijders, welke laatste zooveel mogelijk naar de tijdelijke ziekeninrichting te Oeloe Limau Manis zoomede naar Fort de Kock werden doorgezonden.

ll) Tegen 169 in 1897 en 666 in 1896, in welke beide jaren de gemiddelde dagelijksche sterkte kleiner was dan in 1898.

mm) Volgens vroegere opgaven 27.

nn) Als voren 20.

oo) Deze hulplokalen zijn twee achter de eigenlijke gevangenis van tijdelijk materialen gebouwde loodsen, bestemd voor de naar Fort de Kock geëvacueerd zieken.

pp) Dit cijfer duidt het aantal ziekte*dagen* aan.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Manindjoe	„	*qq*) 20	„	11	„	*rr*) 10	„	10	„	1	„	„	„	„	„	„
Palembaijan	18	11	22	4	10	206	*ss*) †	*ss*) †	97	*ss*) †	„	„	4	4	25	23
Loeboe Sikaping	34	„	7	„	„	51	45	„	„	710	3	„	„	„	3	3
Taloe	20	„	†	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bondjol	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Fort van der Capellen	70	„	34	„	„	„	17	„	„	„	„	„	„	„	4	3 (1)
Singkarah	*tt*) 25	12	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Boea	8	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Sidjoendjoeng	10	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Sawah (landsgevangenis. dwangarbeiders-)	24	„	16	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Loento (kwartier)	2300	„	2101	„	474	„	†	„	5768	„	„	„	119	„	385	359
Paijakombo	70	„	72	„	„	„	21	„	„	„	„	„	„	„	5	2
Soeliki	10	„	4	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Kotta Baroe	„	*vv*) 2	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„
Solok	50	„	34	„	35	202	„	„	†	†	„	„	11	8	75	64
Koebang nan Doea	40	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Alahan Pandjang	24	„	5	„	„	50	†	„	„	†	„	„	„	2	6	6
Moeara Laboe	12	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Padang Pandjang	82	„	69	„	„	„	27	„	15	„	2	„	2	„	7	3
Soepajang	*ww*) 10	„	3	„	„	26	„	„	„	†	„	„	„	4	10	7
Padang Sidempoean	75	20	56	„	„	2	906	„	„	„	„	„	„	„	3	2
Penjaboengan	20	„	23	„	„	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Nopan	15	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sipirok	20	„	3	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Sama	15	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Moeara Sipongi	15	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Siboga	50	†	30	1	„	22	55	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Baros	30	„	7	„	„	„	6	„	1	„	„	„	„	„	3	„
Singkel	25	„	5	„	„	„	17	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batang Taro	20	40	„	43	„	„	„	47	„	„	„	„	„	„	38	36
Goenoeng Sitoli (Nias)	20	„	20	„	„	„	48	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Taroetoeng	25	„	19	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	9	7 (1)
Baligé	15	25	12	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Goenoeng Toea	21	„	28	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Natal	10	„	5	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Benkoelen.																
Benkoelen	190	„	76	„	„	„	82	„	„	„	2	„	„	„	8	9 (1)
Taba Penandjong (Ommelanden van Benkoelen)	40	„	10	„	„	133	8	„	„	28	3	„	„	„	19	17 (3)
Laïs	70	*xx*) 15	45	15	„	26	49	14	1	51	„	„	„	„	13	13 (1)
Mokko Mokko	*tt*) 15	15	12	2	„	„	21	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Loeboe Lintang (Seloema)	30	„	47	„	„	„	120	„	„	„	„	„	„	„	2	3 (1)
Manna	40	„	*jjj*) 117	„	„	90	283	„	„	*zz*) 730	1	„	„	„	12	8
Hulpkwartier te Tandjong Sakti	15	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

qq) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Manindjoe niet. Als zoodanig worden gebezigd een paar afdeelingen van het koffie-inkooppakhuis aldaar.

rr) Slechts gedurende de maand December 1898.

ss) Van het aantal ziektegevallen is geen aanteekening gehouden. Men vindt slechts vermeld dat het naar schatting dagelijks 3% van de sterkte bedroeg.

tt) Nieuwe gevangenis.

uu) Loodsen van tijdelijke materialen, waarvan er naar behoefte worden bijgebouwd.

vv) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Kotta Baroe niet. De enkele gevangenen worden gehuisvest in de bijgebouwen der controleurswoning.

ww) Volgens vroegere opgaven 25. Het verschil vindt men niet toegelicht.

xx) De oude gevangenis wordt voorloopig als hulplokaal in gebruik gehouden.

jjj) Om aan de overbevolking zooveel mogelijk tegemoet te komen, werd een deel der gevangenen, meest tot zeer korte vrijheidsstraffen veroordeeld, onder de galerij-afdaken der gevangenis gehuisvest.

zz) Ziekte*dagen*.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Bintoehan (Kauer) . . .	*tt*) 15	„	13	„	„	„	26	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Kroë	38	„	23	„	„	„	97	„	„	„	„	„	„	„	†	5 (2)
Lampongsche Districten.																
Pelok Betong	70	50	40	30	11	„	118	31	†	„	5	„	„	„	3	4 (†)
Tandjong Karang (afdeeling Ommelanden) .	30	140	15	25	2	101	19	12	71	60	1	3	„	„	12	10
Goenoeng Soegih (Sepoetih)	20	16	15	„	„	„	9	1	„	„	1	„	„	„	„	„
Soekadana (Sekampong) .	*tt*) 35	„	45	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	9	2
Menggala (Toelang Bawang)	30	„	25	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	3	1
Kalianda (Ketimbang). .	20	„	16	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Agoeng (Semangka)	15	„	11	„	„	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang.																
Palembang	200	„	126	„	4	„	55	„	24	„	„	„	„	„	8	8
Tandjong Radja	50	„	57	„	„	„	56	„	„	„	1	„	„	„	10	11 (1)
Sekajoe	40	„	23	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	2	8 (6)
Talang Betoctoe	*aaa*) 60	„	28	„	1	„	417	„	9	„	„	„	1	„	10	9
Moeara Doea	50	„	54	„	„	„	143	„	„	„	1	„	„	„	15	13 (1)
Batoe Radja	30	„	47	„	„	„	68	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Banding Agoeng. . . .	20	„	10	„	„	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Lahat.	100	„	58	„	13	„	15	„	47	„	1	„	„	„	23	20
Moeara Enim	30	„	32	„	„	„	53	„	4	„	„	„	1	„	5	5
Bandar (Pasoemahlanden).	50	„	43	„	„	2	40	„	„	„	1	„	„	„	2	2
Boengamas	25	„	8	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	5	4
Tebing Tinggi	73	„	36	„	„	„	58	„	„	„	1	„	„	„	11	15 (4)
Talang Padang (Ampat Lawang)	*bbb*) 10	„	33	„	„	„	3	„	„	„	1	„	„	„	5	4
Kepahiang (Redjang en Lebong)	40	„	45	„	„	„	43	„	„	„	6	„	„	„	16	14 (3)
Soeroelangoen (Rawas) .	25	„	20	„	„	„	20	„	„	„	„	„	„	„	4	1
Moeara Bliti (Moesi Oeloe)	25	„	28	„	„	„	24	„	2	„	1	„	1	„	13	12
Padang Oelak Tanding (Sindang-streken). . .	25	„	36	„	„	„	80	„	5	„	2	„	„	„	12	11 (1)
Djambi	40	*ccc*) 2	36	„	„	„	54	2	„	„	„	„	„	„	3	1
Oostkust van Sumatra.																
Medan	372	„	246	„	13	44	637	„	295	83	2	„	*ddd*) 17	„	67	35 (1)
Laboean Deli	100	80	57	„	11	29	113	„	220	37	1	„	*eee*) 10	2	11	5 (2)
Bindjei (Boven-Langkat).	400	„	147	„	18	„	92	„	298	„	„	„	*fff*) 15	„	22	10
Tandjong Poera (Beneden-Langkat).	100	„	132	„	6	80	53	„	132	48	„	„	13	„	58	21
Loeboe Pakam (Serdang).	150	„	176	„	*ggg*) 82	44	98	„	316	54	12	„	*hhh*) 43	„	27	15
Seroewaij (Tamiang) .	25	100	33	67	9	30	40	135	212	20	1	2	3	1	17	11

aaa) Deze gevangenis werd in 1898 uitgebreid.

bbb) Volgens vroegere opgaven 25. Het verschil vindt men niet toegelicht.

ccc) Een vertrekje in de bijgebouwen der gevangenis, ingericht tot verblijf van gevangenen wier toestand afzondering vereischt.

ddd) Tegen 58 in 1897.

eee) Tegen 51 in 1897.

fff) Tegen 57 in 1897.

ggg) Deze gevangenen (geëvacueerden van Laboean Deli, Bindjei, Tandjong Poera en Tamiang) worden verpleegd in twee daartoe opgerichte barakken, welke te zamen 120 personen kunnen bevatten.

hhh) Tegen 123 in 1897.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. a)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Tebing Tinggi (Padang en Bedagei)	100	50	82	7	„	59	198	16	„	63	22	„	„	„	21	16
Laboean Roekoe (Batoe Bara)	100	„	59	„	„	20	21	„	„	16	5	„	„	2	14	12 (1
Tandjong Balei (Assahan)	150	„	90	„	9	30	65	„	104	13	„	„	*iii*) 14	„	15	10 (2
Laboean Bilik (Laboean Batoe)	60	„	9	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Bengkalis	100	„	39	„	„	„	13	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Tanah Poetih	25	„	8	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Siak	30	„	9	„	„	„	10	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Atjeh en onderhoorigheden.																
Kotta Radja	100	„	77	„	„	„	85	„	„	„	3	„	„	„	11	9
Olehleh	40	„	9	„	„	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„
Edi	30	„	11	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	2	„
Dwangarbeiders, toegevoegd aan de krijgsmacht	...	600	„	*iii*) 396	†	*iii*) 1122	„	1010	1595	†	„	1	92	*kkk*)	109	38
Riouw en onderhoorigheden.																
Tandjong Pinang	200	„	40	„	„	„	33) 2264	„	„	„	*lll*) 5	„	„	„	6	6
Lingga	15	„	8	„	„	„	5	„	„	„	5	„	„	„	2	2
Ringat (Indragiri)	15	„	7	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Tandjong Balei (afd. Karimon)	15	„	1	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bojan (afd. Battam)	15	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banka.																
Muntok	300	„	66	„	„	*mmm*) 20	113	„	1	„	5	„	1	„	3	3
Djeboes	30	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Blinjoe	15	„	10	„	„	„	†	„	„	„	1	„	„	„	3	1
Soengeiliat	30	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1
Merawang	30	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	4
Pangkalpinang	40	„	15	„	„	„	20	„	1	„	„	„	„	„	2	2
Soengeislan	15	35	1	8	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„
Koba	25	„	7	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Toboali	30	„	11	„	„	„	29	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Billiton.																
Tandjong Pandan	40	„	39	„	„	„	33) 1236	„	„	„	2	„	„	„	8	5 (1
Westerafdeeling van Borneo.																
Pontianak	160	„	59	„	„	„	65	„	„	„	2	„	„	„	6	5
Ngabang (Landak)	25	„	3	„	„	„	18	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tajan	9	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Soengei Kakap	20	„	14	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

iii) Tegen 37 in 1897.

jjj) Het totaal der cijfers in de kolommen 5 en 7 duidt het aantal dwangarbeiders aan, dat bij het depôt te Kotta Radja in administratie is geweest. Daaronder zijn niet begrepen de veroordeelden, welke gedurende eenige maanden van het jaar, ten getale van omstreeks 2400, aan den trein der Pedir-expeditie zijn toegevoegd geweest.

kkk) Het aantal overledenen onder deze categorie van veroordeelden is in het in de vorige kolom vermelde cijfer begrepen.

lll) Tegen 29 in 1897.

mmm) Deze veroordeelden waren gedetacheerd bij een viertal kustlichtetablissementen.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchtten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden.	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen terugkeerden. *a)*
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Soekadana	„	*nnn*) 6	„	2	„	„	„	15	„	„	„	„	„	„	„	„
Mampawa	9	„	5	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Sintang	50	„	19	„	„	„	31	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Nanga Pinoh	6	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Smitou	6	„	2	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Poetoes Sibou	*tt*) 20	„	4	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sanggou	6	„	3	„	„	„	12	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Singkawang	50	„	19	„	„	„	39	„	„	„	„	„	„	„	„	2 (2)
Bengkaijang	20	„	6	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	3	1
Sambas	52	„	19	„	„	„	46	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pamangkat	20	„	6	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.																
Bandjermasin	250	„	69	„	„	„	23	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Marabahan	10	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amoenthai	65	„	43	„	„	„	6	„	„	„	„	„	„	„	1	2 (†)
Barabei	60	„	22	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tandjong	25	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kandangan (Amandit en Negara)	69	„	45	„	„	„	8	„	„	„	„	„	„	„	5	5
Martapoera	30	„	29	„	„	„	81	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pleihari (Tanahlaut)	10	„	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Pengaron	20	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Rantau	30	„	28	„	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	2	2
Moeara Teweh	20	„	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Boentok	30	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kwala Kapoeas	3	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Sampit	12	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kotta Baroe (Poeloe Laut)	25	„	7	„	„	„	16	„	„	„	„	„	„	„	„	2 (2)
Samarinda (Koetei)	16	„	19	„	„	„	32	„	„	„	8	„	„	„	4	4
Boeloengan	20	„	2	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	2 (2)
Goenoeng Taboer	„	8	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1 (1)
Celebes en onderhoorigheden.																
Makasser	400	60	41	48	1	11	3	3	†	2	3	1	„	„	10	8 (3)
Maros	70	„	19	„	„	„	19	„	„	„	„	„	„	„	2	1
Pangkadjene	25	„	13	„	„	„	11	„	„	„	1	„	„	„	„	„
Segeri	15	„	5	„	„	„	9	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Tjamba	12	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Bonthain	75	„	47	„	„	„	23	„	„	„	„	„	„	„	8	4 (1)
Djeneponto	50	„	38	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„	22	5 (3)
Alloë	27	„	10	„	„	„	14	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Takalar	30	„	31	„	„	„	52	„	„	„	„	„	„	„	7	6
Sindjai *ooo*)	40	„	27	„	„	„	53	„	„	„	„	„	„	„	6	2 (1)
Boelekomba	30	„	23	„	„	„	48	„	„	„	„	„	„	„	1	1 (1)
Kadjang	20	„	16	„	„	„	71	„	„	„	„	„	„	„	3	2
Bikeroe	15	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Benteng (Saleijer)	125	„	38	„	„	„	32	„	„	„	„	„	„	„	1	3 (2)
Bima	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

nnn) Eene eigenlijke gevangenis bestaat te Soekadana niet. De enkele gevangenen worden in een hulpgebouwtje gehuisvest.

ooo) De vroeger te Balangnipa bestaande gevangenis werd in het begin van 1898 naar Sindjai overgebracht en toen tevens eenigszins vergroot.

GEWESTEN EN PLAATSEN waar de landsgevangenissen of daarmede gelijk te stellen strafinrichtingen worden aangetroffen.	Aantal gevangenen welke gehuisvest kunnen worden		Gemiddelde dagelijksche sterkte in 1898				Aantal gedurende 1898 onder de gevangenen voorgekomen								Aantal inlandsche gevangenen die in 1898 ontvluchten tijdens zij zich buiten de gevangenissen te werk bevonden	Aantal der in 1898 of vroeger ontvluchte inlandsche gevangenen, die in 1898 vrijwillig of gedwongen teruggekeerden *a*)
							ziektegevallen				sterfgevallen					
							betrekking hebbende tot de									
	in de eigenlijke gevangenis.	in de eventueel daarbij in gebruik gestelde hulplokalen.	der opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	der opgenomenen in de hulplokalen.	der buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	der ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.	opgenomenen in de eigenlijke gevangenis.	opgenomenen in de hulplokalen.	buiten de gevangenis en hulplokalen in verpleging geweest zijnde zieke gevangenen.	ten arbeid gestelde veroordeelden die 's nachts huisvesting vonden bij de werken zelven.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Tontoli	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Donggala	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Menado.																
Menado	175	50	60	15	„	„	439	„	„	„	4	„	„	„	„	„
Belang	*ppp*) 9	„	5	„	„	„	5	„	„	„	„	„	„	„	1	1
Tondano	15	„	21	„	„	„	37	„	„	„	1	„	„	„	1	1
Amoerang	15	„	9	„	„	„	43	„	„	„	1	„	„	„	1	„
Aijermadidi	20	„	7	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Taroena (Sangi-eilanden)	75	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Gorontalo	54	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Limbotto	15	„	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Ternate.																
Ternate	75	„	28	„	„	„	32	„	„	„	2	„	„	„	2	„
Batjan	50	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amboina.																
Amboina	*qqq*) †	„	124	„	„	„	249	„	„	„	23	„	„	„	2	„
Hila	20	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Saparoea	75	„	22	„	„	„	158	„	„	„	2	„	„	„	„	„
Kajeli (Boeroe)	32	„	2	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Masarete (id.)	4	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Amahei (Ceram)	10	„	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Kairatoe (id.)	6	„	4	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Wahaai (id.)	26	„	5	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„
Waroe (id.)	10	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Gisser	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Banda	100	„	48	„	„	„	103	„	22	„	„	„	2	„	„	„
Aij	10	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Toeal (Klein-Key)	31	„	12	„	„	„	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Serwaroe (Letti)	4	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Elat	6	„	†	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Larat	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Timor en onderhoorigh.																
Koepang (Timor)	70	„	35	„	„	„	25	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Babauw (id.)	*ttt*) 15	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Waingapoe (Soemba)	15	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok.																
Singaradja (Boeleleng)	75	80	113	3	3	4	64	„	80	„	„	„	5	„	12	11 (5)
Negara (Djembrana)	22	„	29	„	„	3	19	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Ampenan (Lombok)	*rrr*)75	„	23	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Mataram (id.)	*uu*)248	„	125	„	„	28	79	„	„	„	2	„	„	„	16	8 (2)
Selong (id.)	60	20	70	20	„	„	134	26	„	„	2	„	„	„	12	45 (38)
Praja (id.)	100	„	87	„	1	„	298	„	402	„	3	„	„	„	5	12 (9)

ppp) De vermelding op blz. 50 van den tekst van het vorig verslag van eene nieuwe gevangenis te Sonder berust op een misverstand. Wel lag het aanvankelijk in de bedoeling haar te dier plaatse op te richten, doch daarvan werd afgezien en aan oprichting te Ratahan (Belang) de voorkeur gegeven.

qqq) De gevangenis te Amboina, met eene capaciteit voor 175 personen, werd door de aardbeving in het begin van 1898 geheel verwoest. Men behelpt zich voorloopig met eenige hulplokalen. Hoeveel personen daarin opgenomen kunnen worden, is niet gemeld.

rrr) Deze gevangenis, van tijdelijke materialen gebouwd, werd in October 1898, als niet meer benoodigd, in het openbaar verkocht.

(5. 10.)

BIJLAGE H.

(Zie hoofdst. J, afd. I, §§ 1 en 5, van het verslag.)

I. Overzicht van de verdeeling over de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië van de binnen de perken der formatie in dienst zijnde controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op ult. 1898.

Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal controleurs 1ste klasse.	Aantal controleurs 2de klasse.	Aantal adspirant-controleurs.	Te zamen.
Bantam	"	4	2	6
Batavia	*a*) 2	"	"	2
Krawang	1	1	"	2
Preanger Regentschappen	3	8	8	19
Cheribon	5	2	2	9
Tagal	1	*b*) 6	"	7
Pekalongan	"	4	2	6
Samarang	3	6	*c*) 5	14
Japara	2	1	2	5
Rembang	1	3	2	6
Soerabaija	*d*) 5	6	5	16
Pasoeroean	6	4	3	13
Probolinggo	1	4	3	8
Bezoeki	*d*) 3	2	*e*) 1	6
Banjoemas	1	2	4	7
Bagelen	2	3	2	7
Kadoe	1	2	*c*) 3	6
Madioen	*d*) 5	1	3	9
Kediri	2	4	*c*) 2	8
Madura	*f*) 3	5	*e*) 1	9
Op ult. 1898 in dienst (overeenkomende met de normale formatie)	47	68	50	165

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Aantal controleurs 1ste klasse.	Aantal controleurs 2de klasse.	Aantal adspirant-controleurs.	Te zamen.
Sumatra's Westkust	11	19	3	33
Benkoelen	4	4	2	10
Lampongsche Districten	2	3	2	7
Palembang	9	7	4	20
Oostkust van Sumatra	*g*) 8	5	*g*) 1	14
Atjeh en onderhoorigheden	2	"	"	2
Riouw " "	"	4	1	5
Westerafdeeling van Borneo	" 4	7	1	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	5	9	"	14
Celebes en onderhoorigheden	3	9	3	15
Menado	3	*h*) 5	*i*) 4	12
Amboina	3	"	"	3
Ternate	3	"	"	3
Timor en onderhoorigheden	"	1	"	1
Bali en Lombok	" 3	*k*) 4	1	8
Op ult. 1898 in dienst	*l*) 60	*m*) 77	22	159
terwijl de normale formatie op dat tijdstip bedroeg	61	78	22	161

a) Hiervan één uit het kader voor de buitenbezittingen.

b) Eén van de 6 voor de residentie Tagal opgegeven controleurs der 2de klasse was aan de formatie onttrokken, in verband met zijne tewerkstelling bij de Algemeene Secretarie.

c) Zoowel van de 5 adspirant controleurs voor de residentie Samarang opgegeven, als van de 3 voor de residentie Kadoe uitgetrokken, bleef er ook in 1898 één aan zijn werkkring aldaar onttrokken. Beiden waren namelijk in de residentie Kediri te werk gesteld: één speciaal ten behoeve van de afdeeling Blitar en de andere in het belang van de afdoening van aanvragen om in genoemd gewest gronden in erfpacht te verkrijgen. Feitelijk waren dus in Kediri 4 adspirant-controleurs geplaatst.

d) Boven de opgegeven 5 controleurs der 1ste klasse in de residentie Soerabaija was aldaar, ter versterking van het aantal controleerende ambtenaren, — met het oog op het openhouden, in verband met de aanstaande reorganisatie van het binnenlandsch bestuur van de betrekking van assistent-resident van Bawean, welke tijdelijk werd opgedragen aan een der in genoemde residentie geplaatste controleurs, — ook één van de 3 controleurs der 1ste klasse geplaatst, welke voor de residentie Bezoeki in het overzicht staan uitgetrokken. Ter versterking van het aantal controleerende ambtenaren in laatstgenoemd gewest was er echter één van de 5 controleurs der 1ste klasse geplaatst, welke voor de residentie Madioen zijn opgegeven.

e) Feitelijk waren in de residentie Bezoeki 2 adspirant-controleurs, daar de ambtenaar van dien rang, voor de residentie Madura in het overzicht uitgetrokken, in eerstgenoemd gewest was geplaatst speciaal ten behoeve van de afdeeling Djember.

f) Eén van de 3 voor de residentie Madura opgegeven controleurs der 1ste klasse was aan de formatie onttrokken, in verband met zijne tewerkstelling bij het departement van binnenlandsch bestuur.

g) Eén van de voor de residentie Oostkust van Sumatra opgegeven 8 controleurs der 1ste klasse was aan de formatie onttrokken en werkzaam gesteld in de Battaksche Doesoen van Serdang, terwijl zijne plaats in de formatie werd waargenomen door een tijdelijk boven de formatie beschikbaar gestelden adspirant-controleur.

h) Onder de voor de residentie Menado opgegeven controleurs der 2de klasse zijn nog begrepen de twee, wier betrekkingen ingevolge Indisch Staatsblad 1898 n°. 232 eerst met ingang van 1 Januari 1899 zijn ingetrokken.

i) Behalve de 4 voor de residentie Menado in het overzicht uitgetrokken adspirant-controleurs waren er in dat gewest nog 2 (boven de formatie) werkzaam, ingevolge de gouvernementsbesluiten dd. 28 Januari en 8 Augustus 1898 nos 33 en 17.

k) Eén der betrekkingen van controleur der 2de klasse in de residentie Bali en Lombok werd vervuld door een à la suite van zijn korps gevoerden controleur van het kader op Java en Madura, die in December 1898 buitengewoon werd bevorderd tot controleur der 1ste klasse.

l) In den rang van controleur der 1ste klasse werd op ult. 1898 één plaats feitelijk niet vervuld, daar, naar aanleiding van die vacature, één der in Atjeh en onderhoorigheden boven de formatie werkzame controleurs der 2de klasse tot controleur der 1ste klasse (boven de formatie) werd bevorderd. De daardoor opengekomen betrekking van controleur der 2de klasse boven de formatie werd niet vervuld in verband met de tegen 1 Januari 1899 bevolen intrekking van twee controleurs-betrekkingen in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1898 n°. 232).

m) Om de aan het slot der voorgaande noot vermelde reden werd op ult. 1898 eene vacature in den rang van controleur der 2de klasse onvervuld gelaten.

II. Overzicht van de op ult. 1898 à la suite van hun kader gevoerde controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur.

OMSCHRIJVING DER TEWERKSTELLING.	Aantal der à la suite gevoerde controleurs, enz., behoorende tot het kader voor Java en Madura.				Aantal der à la suite gevoerde controleurs, enz., behoorende tot het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
In de residentie Batavia toegevoegd aan den assistent-resident voor de politie in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia	„	„	„	„	*a*) 1	„	„	1
In hetzelfde gewest in het belang van de beteugeling der veeziekte (zie blz. 102 van het verslag hiervóór)	„	„	„	„	1	„	„	1
In de residentiën Batavia, Preanger Regentschappen en Kadoe voor onderzoekingen in verband met de landrente-aangelegenheden (toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de suiker- en de rijstcultuur, het landelijk stelsel en wat daarmede in verband staat)	„	4	„	*b*) 4	„	„	„	„
Toegevoegd aan den zooeven genoemden hoofdambtenaar, hetzij in het belang van het toezicht op de uitvoering van de regelingen betreffende de heeren- en de gemeente-diensten, hetzij om werkzaam te zijn bij de onderzoekingen welke aan de herziening van verschillende heerendienstregelingen moeten voorafgaan, enz.	„	3	„	3	„	„	„	„
In de residentie Djokjokarta voor bijzondere werkzaamheden	1	„	„	1	„	„	„	„
Tijdelijk toegevoegd aan den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur	„	2	„	2	„	„	„	„
Toegevoegd aan den hoofdinspecteur voor de opium-aangelegenheden	1	4	„	5	„	„	„	„
In het gouvernement Sumatra's Westkust voor het heerendienst-onderzoek	„	„	„	„	*c*) 1	„	„	1
In de residentie Oostkust van Sumatra ten behoeve van de Delische Battakstreken	„	„	„	„	„	1	„	1
In hetzelfde gewest ter vervanging van den tijdelijk in de Serdangsche Battakstreek werkzaam gestelden controleur (zie noot *g* in tabel I)	„	„	„	„	„	„	1	1
In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden ten behoeve van de politieke aanrakingen met de bevolking	„	„	„	„	„	1	„	1
In hetzelfde gewest ten dienste van de aldaar ingevoerde scheepvaartregeling	„	„	„	„	2	4	„	6
In de residentie Riouw voor de afdeeling Indragiri	„	„	„	„	„	„	*d*) 1	1
In de residentie Banka, belast met de waarneming der betrekking van administrateur bij de tinmijnen	„	„	„	„	„	3	„	3
In de residentie Menado ten behoeve van de aanrakingen met de zelfbesturende landschappen aan de Tomini-bocht, zoomede met die gelegen ter Noordkust van Celebes	„	„	„	„	2	„	„	2
In hetzelfde gewest toegevoegd respectievelijk aan den controleur van Limbotto (afdeeling Gorontalo) en aan den controleur van Amoerang (Minahassa)	„	„	„	„	„	„	2	2
In commissie benoemd tot het instellen van een plaatselijk onderzoek naar de hangende geschillen tusschen de Dajaks aan den Boven-Mahakkam (Centraal-Borneo) en de uit Serawak afkomstige Batang Loepar Dajaks	„	„	„	„	*e*) 1	„	„	1
Totalen	2	13	„	*f*) 15	8	9	4	21

a) Ofschoon ter vervulling van de hierbedoelde functiën sedert 1 April 1897 (Indisch Staatsblad n°. 65) een controleur der 1ste klasse organiek is toegestaan, door uitbreiding dienovereenkomstig van het kader der controleurs voor Java en Madura, is de hierbedoelde controleur, behoorende tot het kader voor de buitenbezittingen, voorloopig nog op den door hem bezetten post gelaten.

b) In het begin van 1899 werd de in de residentie Kadoe geplaatste controleur aan dat gewest onttrokken en zijn twee der hierbedoelde controleurs respectievelijk in de residentiën Samarang en Cheribon geplaatst.

c) Deze controleur is in het begin van 1899 weder bij zijn kader teruggevoerd, daar de hem opgedragen werkzaamheden afgeloopen waren.

d) Krachtens Indisch Staatsblad 1899 n°. 21 is deze adspirant-controleur in het begin van 1899 definitief in dienst gesteld.

e) Aan de commissie, waarvan de hierbedoelde controleur deel uitmaakt en welke onder de leiding staat van dr. A. W. NIEUWENHUIS, is opgedragen om, nadat het onderzoek zal hebben plaats gehad, naar bevind van omstandigheden te handelen, ter zake te rapporteeren en voorstellen in te dienen tot bestuursvestiging in Centraal-Borneo (gouvernementsbesluit dd. 13 April 1898 n°. 27).

f) Behalve deze *in actieven dienst* zijnde controleurs was nog een controleur der 1ste klasse van het kader voor Java en Madura, die zich *op non-activiteit* bevond, voor bijzondere werkzaamheden te werk gesteld, zijnde deze bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juni 1898 n°. 15 toegevoegd aan de in Januari te voren n°. 36 ingestelde zoogenaamde grondhuur-commissie (verg. vorig verslag, blz. 62).

III. Overzicht over 1898 betreffende samenvoeging en splitsing van dessa's op Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin in 1898 werd overgegaan tot		*AANMERKINGEN.*
	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.	
Bantam	*a*) 6	„	*a*) In twee gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen.
Preanger Regentschappen	12	3	*b*) Bovendien had in 39 gevallen indeeling van gehuchten bij andere dessa's plaats.
Cheribon	3	2	*c*) In dit geval werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen en zou de samenvoeging in werking treden bij ontslag of overlijden van het hoofd van een der beide betrokken dessa's. (Tusschen twee dessa's had ruiling van grondgebied plaats.)
Tagal	2	„	*d*) Eén dessa werd nieuw gevormd door vereeniging van eenige tot drie dessa's behoorende gehuchten.
Pekalongan	*b*) 6	„	*e*) Samenvoeging en splitsing van dessa's had in 1898 in Soerabaija plaats in 19 gevallen, die in de ontvangen opgaven niet zijn uiteengehouden. In 8 daarvan werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen.
Japara	*c*) 1	*d*)	*f*) 3 gehuchten, behoorende tot 2 dessa's, werden daarvan afgescheiden en tot eene nieuwe dessa vereenigd.
Rembang	4	„	*g*) 12 dessa's werden tot 5 vereenigd.
Soerabaija	*e*)	*e*)	*h*) In één dezer gevallen werd door den Gouverneur-Generaal eene beslissing genomen. In 37 gevallen ging samenvoeging gepaard met splitsing, terwijl in één geval de verandering eerst in werking zou treden bij het ontslag of het overlijden van het hoofd van een der beide betrokken dessa's.
Pasoeroean	1	*f*)	*i*) Bovendien werd, met machtiging van den Gouverneur-Generaal, één dessa vereenigd met een tot eene andere dessa behoorend gehucht en deze laatste dessa met een ander daartoe behoorend gehucht en nog één dessa tot eene nieuwe dessa vereenigd.
Bezoeki	1	7	
Banjoemas	„	1	
Bagelen	*g*)	„	
Kadoe	*h*) 61	„	
Kediri	*i*) 1	4	
Madura	„	2	

IV. Overzicht betreffende de gewestelijke communicatie- en politievaartuigen

Gewesten waar de vaartuigen te huis behoorden en namen der vaartuigen.	Gestationneerd te:	Ambtenaar belast met het beheer.	Aantal schroeven.	Samenstelling. [2]	Van stapel geloopen.	In dienst gesteld.	Grootste lengte in M.	Grootste breedte in M.
Oostkust van Sumatra.								
Anna	Belawan	Havenmeester te Belawan	1	H. K.	1889 Batavia Taylor & Lawson	1889	25	4.5
Adèle	Laboean Batoe	id.	1	id.	id.	id.	17.9	3.14
Bengkalis [4]	Bengkalis	Assistent-resident te Bengkalis	1	id.	1884 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1884	22.5	3.8
Tjantik [5]	Seroewaij	Havenmeester te Belawan	1	id.	id.	id.	18	3
Wilhelmina [6]	Belawan	id.	1	id.	1896 id.	1896	24	4
Atjeh en onderhoorigheden.								
Marie	Edi	Controleur der onderafdeeling Edi te Edi (Oostkust van Atjeh)	1	St.	1887 Batavia Taylor & Lawson	1887	13.6	3.1
Sumatra's Westkust.								
Koningin Wilhelmina der Nederlanden	Baligé (Toba-meer)	Controleur der onderafdeeling Toba (afdeeling Toba en Silindong) te Baligé	—	Aluminium	1896 Zurich (in 't laatst van 1897 ineengezet te Baligé) Escher Wijss & C°.	1897	12	2
Lampongsche Districten.								
Johanna	Menggala (Toelang Bawang)	Controleur der afdeeling Toelang Bawang te Menggala	1	St.	1899 Batavia Taylor & Lawson	[9]	13.8	2.9
Palembang.								
Emma	Djambi	Controleur te Djambi	1	H. K.	1882 Soerabaija Deacon & C°.	1882	22.25	3.5
Pruys van der Hoeven [10]	Palembang	Resident van Palembang	(Raderstoomschip)	St.	1893 Batavia Taylor & Lawson	1893	28	8
Riouw en onderhoorigheden.								
Batang Kwantan	Ringat (Indragiri)	Controleur der afdeeling Indragiri te Ringat	1	id.	1894 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1894	18	2.7
Riouw	Tandjong Pinang	Havenmeester te Tandjong Pinang	1	H. K.	1895 id.	1895	21	3.75
Westerafdeeling van Borneo.								
Poenan	Smitau	Assistent-resident van Sintang	1	id.	1893 id.	1893	15.4	2.9
(Nieuw stoomvaartuig) [12]	Pontianak	Fd. havenmeester te Pontianak	1	St.	1898 Batavia Taylor & Lawson	1898	22.9	4.3
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.								
Bintang	Moeara Teweh	Assistent-resident der Doesoenlanden	1	H. K.	1887 Singapore Tandjong Pagar Dock Comp.	1887	19.8	3
Sophia	Boeloengan	Controleur der onderafdeeling Boeloengan (afdeeling Koetei en de Noordoostkust van Borneo) te Boeloengan	1	id.	1896 id.	1896	20.6	3.8
Ternate.								
Resident Bensbach	Manokwari	Controleur der afdeeling Noord-Nieuw-Guinea te Manokwari	1	id.	1898 Singapore Riley Hargraves & C°.	1893	27	4.75
Pionier	Fakfak	Controleur der afdeeling West- en Zuid-Nieuw-Guinea te Fakfak	1	id.	1898 id.	id.	33.5	5.5

[1]) Alleen de op het Toba-meer gestationneerde *Koningin Wilhelmina* bezigt geen steenkolen, doch petroleum als brandstof; de andere in dit overzicht vermelde vaartuigen zijn allen van gewone stoomtoestellen voorzien.
[2]) Door H. wordt gedoeld op hout, door K. op gekoperd en door St. op staal.
[3]) Waar een + is ingevuld, ontbraken gegevens.
[4]) De *Bengkalis* onderging in het begin van 1898 herstellingen te Singapore.
[5]) De *Tjantik* zou eene vrij groote herstelling ondergaan te Tandjong Poera.
[6]) De *Wilhelmina* zou eenige voorzieningen ondergaan te Pangkallan Brandan.
[7]) Toestand op 1 Februari 1899, toen de *Marie* te Pinang in herstelling was geweest.

(alleen die welke van machinale beweegkracht zijn voorzien). [1])

Grootste diepgang in d.M.	Bewapening.	Dienstvaart in D.G.M.	Brandstofberging. Steenkolen (in tonnen).	Brandstofberging. Brandhout (stuks).	Af te leggen weg in D.G. mijlen met normalen voorraad.	Bemanning. Mandoor.	Matrozen.	Machinist.	Stokers.	In 't geheel.	Toestand op 1 Januari 1899. Romp.	Ketels.	Werktuigen.
17.5	6 geweren 4 revolvers	7½	[3]) †	5 500	74	1	5	1	3	10	zeer goed	goed	goed
18	onbewapend	7½	†	1 500	30	1	3	1	2	7	goed	goed	goed
16	4 sabels 4 lansen	7½	†	3 000	60	1	5	1	3	10	goed	goed	goed
17	6 geweren 4 revolvers	5½	†	†	12½	1	5	1	2	9	slecht	vrij goed	bruikbaar
17.5	1 kn. v. 5 c.M. V. L. 8 geweren 8 sabels 4 revolvers	8¼	†	2 000	40	1	6	1	3	11	goed	goed	goed
10.7	1 bronz. kn. v. 1 ℔	5½	2½	†	30	1	4	1	2	8	goed [7])	goed [7])	goed [7])
8	†	†	[8])	„	†	1	4	1	1	7	†	†	†
10	onbewapend	„	3	†	†	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
16.5	1 kop. kn. van 4 c.M. V. L. 9 sabels	6½	12	†	120	1	5	1	2	9	goed	goed	goed
10.5	onbewapend	8¼	17½	†	150	1	6	1	3	11	redelijk	vrij goed	bruikbaar
17.5	6 pieken	8	†	†	65	1	3	1	1	6	goed [11])	goed [11])	goed [11])
16.5	onbewapend	7½	†	2 000	48	1	3	1	2	7	goed	bruikbaar	goed
12	3 trompladers	7	5	†	140	1	4	1	2	8	redelijk	goed	goed
16	6 geweren	7½	10	†	175	1	8	2	2	13	zeer goed	zeer goed	zeer goed
17.5	6 geweren	7	4	†	75	1	4	1	3	9	vrij goed	goed	goed
17.5	10 geweren	7	7	†	110	1	5	1	3	10	goed	goed	goed
19	2 kn. v. 5 c.M. V. L. 8 geweren 3 revolvers 8 sabels	†	10	†	†	1	3	1	2	7	†	†	†
21	2 kn. v. 5 c.M. V. L. 25 geweren 5 revolvers 25 sabels	†	20	†	†	1	6	1	3	11	†	†	†

[8]) Zie noot 1.
[9]) De *Johanna* zou in April 1899 in dienst worden gesteld.
[10]) De *Pruijs van der Hoeven* zou binnenkort in herstelling worden genomen.
[11]) Toestand omstreeks medio Januari 1899, toen de *Batang Kwantan* te Singapore in herstelling was geweest.
[12]) Dit vaartuig, den 1sten November 1898 in dienst gesteld ter vervanging van de afgekeurde *Karimata*, was tijdens de afsluiting van dit overzicht nog niet gedoopt.

(5. 11.)

BIJLAGE J.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

van de gehouden aanteekeningen omtrent de

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta,

gedurende 1898.

GEWESTEN. *a*)	Maximum aantal dagdiensten, hetwelk van een heerendienstplichtige jaarlijks gevorderd mag worden. *b*)	Totaal aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten dat in 1898 van het in de voorgaande kolom genoemde aantal heerendienstplichtigen had mogen gevorderd worden. *c*)	Aantal (volgens de aanteekeningen) gedurende 1898 gevorderde				
				arbeid aan wegen.		arbeid aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.		verzamelen, transporteeren of verbrijzelen van verhardingsmateriaal van groote post- en binnenwegen.
				Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.	Onderhoud en gewone herstellingen.	Aanleg en zware herstellingen.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Gebied buiten de particuliere landen.								
Bantam	*f*) 20 (32)	*i*) 111 680	1 687 609	*j*) 534 428	125 532	92 509	"	zie noot *j*
Batavia (*alleen de onderdistricten Pledang en Bovlongan der afd. Buitenzorg*)	20	3 529	47 053	*j*) 1 008	"	.....	.....	id.
Krawang	24 (36)	*i*) 34 720	555 520	52 600	"	11 826	4 674	204 401
Preanger Regentschappen	*g*) 24 (36)	213 971	3 681 163	*j*) 635 439	*m*) 40 699	33 184	zie noot *m*	zie noot *j*
Cheribon	*h*) 21 (36)	*i*) 228 872	3 500 818	.....	.....	210 462	23 557	648 245
Tagal	24 (36)	132 535	2 120 560	*j*) 938 008	*m*) 20 308	93 964	zie noot *m*	zie noot *j*
Pekalongan	21 (30)	73 755	1 032 570	*j*) 352 868	*m*) 9 670	40 815	id.	id.
Samarang	24 (42)	*i*) 229 578	3 673 248	.....	.....	167 013	348 690	943 485
Japara	24 (36)	123 864	1 981 824	.....	.....	38 024	154 289	576 769
Rembang	22 (40)	195 987	2 874 476	.....	.....	17 001	"	*56 599
Soerabaija: Noord-Soerabaija	24 (36)	*i*) 90 883	1 454 128	*j*) 621 156	*m*) 22 323	29 109	zie noot *m*	zie noot *j*
Soerabaija: Zuid-Soerabaija	24 (36)	*i*) 221 116	3 537 856	*j*) 1 224 947	*m*) 19 645	442 424	id.	id.
Soerabaija: Bawean	12	*i*) 7 347	58 776	.....	.....	531	"	10 334
Pasoeroean	30 (42)	167 259	3 345 180	.....	.....	64 033	43 194	1 068 057
Probolinggo	24 (36)	*i*) 104 273	1 668 368	*j*) 331 835	31 741	41 970	"	zie noot *j*
Bezoeki: Andere afdeelingen dan Banjoewangi	24 (36)	*i*) 114 393	1 830 288	*j*) 696 733	*m*) 19 704	71 436	zie noot *m*	id.
Bezoeki: Banjoewangi	24 (36)	*i*) 14 079	225 264	*j*) 58 162	"	18 123	"	id.
Banjoemas	21 (39)	132 330	1 852 620	*k*) 43 165	.....	117 993	50 454	110 325
Bagelen	24	178 763	2 860 208	.....	.....	387 922	515 131	730 366
Kadoe	24	101 251	1 620 016	.....	.....	67 847	40 915	223 611
Madioen	24 (36)	127 170	2 034 720	*j*) 606 995	*m*) 20 455	69 238	zie noot *m*	zie noot *j*
Kediri	30 (36)	157 057	3 141 120	*j*) 1 157 071	*m*) 7 650	41 636	id.	id.
Madura	12	*i*) 303 067	2 424 536	.....	.....	2 743	16 168	.....
Totalen		3 067 479	47 207 921	*l*) 7 254 415	*n*) 317 727	2 059 803	*n*) 1 197 072	*l*) 5 372 192
Particuliere landen.								
Bantam	52	13 376	695 552	60 863	"	"	"	"
Batavia	52	220 222	11 451 544	*aa*) 196 074	"	6 065	"	"
Krawang	52	35 675	1 855 100	41 764	"	32 213	"	"
Cheribon	52	30 521	1 587 092	"	"	"	"	"
Totalen		299 794	15 589 288	298 701	"	38 278	"	"
Algemeene totalen		3 367 273	62 797 209	7 553 116	317 727	2 098 081	1 197 072	5 372 192
Over 1897 waren de cijfers:								
gouvernementsgebied		3 039 778	47 660 835	6 443 844	151 719	2 092 000	1 151 948	5 326 412
particuliere landen		296 629	15 424 708	229 934	"	7 668	"	"
Algemeene totalen		3 336 407	63 085 543	6 673 778	151 719	2 099 668	1 151 948	5 326 412

a) Al de hierbedoelde gewesten of gedeelten van gewesten hadden, voor zooveel het gouvernementsgebied betreft, in 1898 elk hunne eigen heerendienstregeling; zie daaromtrent het overzicht op blz. 154/155 van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899.

b) Waar in deze kolom tweeërlei opgaaf voorkomt, geeft het eerste getal het maximum aantal dagdiensten aan, dat per heerendienstplichtige gevorderd mag worden *buiten* de diensten voor aanleg van irrigatiewerken (wat Bantam en de Preanger Regentschappen aangaat *buiten* de diensten voor aanleg van wegen en irrigatiewerken), terwijl de tusschen haakjes geplaatste cijfers betrekking hebben op het vorderbare maximum met inbegrip van de zooeven bedoelde diensten; zie overigens de noten *c*, *f*, *g* en *h*.

Bij de verschillende heerendienstregelingen is uitdrukkelijk bepaald dat buiten bedoelde maxima vallen de diensten, bedoeld in kolom 12 van dit overzicht, en die, welke tijdelijk noodig mochten zijn bij rampen van hooger hand dan wel tot afwending van algemeen gevaar.

c) Het in deze kolom vermelde maximum aantal dagdiensten is voor alle gewesten van het gouvernementsgebied uniform berekend. Dooreengenomen is voor elken heerendienstplichtige slechts gerekend op 2/3 van het vorderbare maximum aantal dagdiensten per jaar, welk gemiddelde, ingevolge het meerendeel der tot de heerendienst-ordonnantiën behoorende „voorschriften tot uitvoering", ook als maatstaf behoort te gelden bij de verdeeling van den heerendienstarbeid onder de dessa's of groepen van bijeengelegen dessa's.

Waar in kolom 2 tweeërlei maximum wordt opgegeven is het 2/3 berekend over de kleinste opgaaf (dus zonder te rekenen op de voor aan te leggen irrigatiewerken vorderbare diensten; zie overigens de noten *f*, *g* en *h*).

d) Deze dienst, welke bovendien tegen betaling geschiedt, wordt alleen gevorderd, indien tegen de vastgestelde loonen geen vrije koelies te bekomen zijn.

e) Voor die gewesten of gedeelten van gewesten waar in 1898 meer dagdiensten werden gepresteerd dan in 1897, worden in de ontvangen berichten als de voornaamste oorzaken van die vermeerdering vermeld: voor Bantam, Cheribon, Tagal, Bezoeki (met Banjoewangi), Madioen en Kediri de buitengewone beschadiging van zoogenaamde heerendienstwegen en (of) van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen als gevolg van de vele regens en de daardoor veroorzaakte bandjirs en aardstortingen; voor Samarang, Japara, Noord-Soerabaija (voornamelijk de afdeeling Sidajoe), Zuid-Soerabaija, Bezoeki (met Banjoewangi) en Kediri de vele herstellingen van wegen, waarvan er in sommige van de genoemde gewesten enkele op nieuw verhard moesten worden, hetgeen de verzameling van eene buitengewoon groote hoeveelheid grind noodzakelijk maakte; voor Tagal betere contrôle en daarmede gepaard gaande nauwkeuriger aanteekening van de verrichte diensten; voor Samarang het buitengewoon onderhoud dat sommige dijken, vooral de Toentang-dijk, vorderden; voor Japara de eerste aanleg en zware herstellingen van waterwerken, en voor Bagelen de belangrijke verbeteringen aan de waterwerken, vooral aan die in de afdeeling Koetoardjo.

f) De nieuwe heerendienstregeling, waarbij het maximum van 24 (36) dagdiensten, hetwelk van een heerendienstplichtige jaarlijks gevorderd mag worden, verminderd werd tot 20 (32), trad den 1sten Mei 1898 in werking.

g) Het maximum van 24 dagdiensten geldt in de Preanger Regentschappen alleen buiten de gewestelijke hoofdplaats en de afdeelingshoofdplaatsen. Op genoemde hoofdplaatsen — en daarbuiten met inbegrip van de eventueel meer benoodigde diensten voor aanleg van wegen en irrigatiewerken — mag het maximum 36 bedragen; zie Indisch Staatsblad 1896 n°. 264. Overeenkomstig het aangeteekende in noot *c*, is het in kolom 4 uitgetrokken maximum aantal dagdiensten berekend tegen 16 dagen arbeid 's jaars per dienstplichtige *buiten*- en 24 per dienstplichtige *op* hoofdplaatsen.

h) Voor de afdeeling Indramaijoe geldt niet het getal 21, maar het cijfer 36 als normaal maximum; zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 336. In verband daarmede is, bij de berekening van het in kolom 4 uitgetrokken totaal, voor gemelde afdeeling gerekend op een gemiddeld per heerendienstplichtige van 24 dagdiensten per jaar, doch voor de overige afdeelingen op een gemiddeld van 14.

dagdiensten ter zake van het bezetten van wachthuizen.	dagdiensten ter zake van het bewaken van waterwerken.	dagdiensten ter zake van het vervoeren van personen en troepen op marsch en van hunne goederen (zie Indisch Staatsblad 1875 n°. 110). *d)*	Totaal dagdiensten in het behandelde jaar gepresteerd ter zake van de in de kolommen 5 tot en met 12 vermelde heerendiensten, dus zonder die voor aanleg van irrigatiewerken gevorderd. (Zie kolom 15.)	Vergeleken met de opgaven over het voorafgegane jaar wijzen de cijfers in de voorgaande kolom op onderstaande vermeerdering of vermindering. *e)*	Bovendien werd voor aanleg in heerendienst van irrigatiewerken onderstaand aantal dagdiensten gevorderd in 1898.	Bovendien werd voor aanleg in heerendienst van irrigatiewerken onderstaand aantal dagdiensten gevorderd in 1897.	Gemiddeld per heerendienstplichtige werd gedurende het behandelde jaar het navolgend aantal dagdiensten gepresteerd. Zonder die voor den aanleg van irrigatiewerken.	Gemiddeld per heerendienstplichtige werd gedurende het behandelde jaar het navolgend aantal dagdiensten gepresteerd. Met inbegrip van die voor den aanleg van irrigatiewerken.	GEWESTEN.
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
101 105	. . . . .	"	853 574	+ 90 103	"	"	7 à 8	7 à 8	Bantam.
26 280	. . . . .	"	27 288	— 800	. . . . .	. . . . .	bijna 8	bijna 8	Batavia.
67 890	. . . . .	"	341 391	— 21 031	"	"	bijna 10	bijna 10	Krawang.
103 440	. . . . .	"	812 762	— 24 437	*q)* 47 007	51 531	3 à 4	ruim 4	Preang. Reg.
155 855	. . . . .	"	1 038 119	+ 36 452	*r)* 13 270	"	4 à 5	4 à 5	Cheribon.
110 277	. . . . .	"	1 162 557	+ 66 912	*s)* 109 396	"	8 à 9	9 à 10	Tagal.
105 706	. . . . .	"	509 059	— 12 844	*t)* 2 672	"	bijna 7	bijna 7	Pekalongan.
226 875	. . . . .	800	1 686 863	+ 64 838	*u)* 15 666	70 349	7 à 8	7 à 8	Samarang.
202 210	. . . . .	"	971 292	+ 144 466	*v)* 35 000	59 997	7 à 8	ruim 8	Japara.
o) 74 025	. . . . .	"	947 625	+ 2 229	"	41 533	4 à 5	4 à 5	Rembang.
. . . . .	. . . . .	"	672 588	+ 202 314	"	"	7 à 8	7 à 8	
321 482	. . . . .	"	2 008 498	+ 110 672	*w)* 19 405	92 721	ruim 9	ruim 9	Soerabaija.
2 920	. . . . .	"	13 785	+ 7 467	"		bijna 2	bijna 2	
201 448	. . . . .	"	1 376 732	+ 6 868	*x)* 4 336	71 492	8 à 9	8 à 9	Pasoeroean.
167 833	. . . . .	"	573 379	— 150 311	"	"	5 à 6	5 à 6	Probolinggo.
132 495	*p)* 4 278	"	924 646	+ 57 576	*ij)* 152 901	152 113	ruim 8	ruim 9	Bezoeki.
24 455	. . . . .	"	100 740	+ 10 220	"	"	ruim 7	ruim 7	
223 622	. . . . .	46	545 605	— 63 099	"	"	ruim 4	ruim 4	Banjoemas.
125 560	. . . . .	"	1 758 979	+ 155 179	. . . . .	"	9 à 10	9 à 10	Bagelen.
238 345	. . . . .	365	571 083	— 161 835	. . . . .	"	5 à 6	5 à 6	Kadoe.
137 970	. . . . .	"	834 658	+ 186 788	*z)* 47 064	186 810	6 à 7	bijna 7	Madioen.
233 906	. . . . .	"	1 440 263	+ 228 608	"	589	ruim 9	ruim 9	Kediri.
292 365	. . . . .	"	311 276	+ 5 390	"	"	ruim 1	ruim 1	Madura.
3 276 064	4 278	1 211	19 482 762	+ 941 725	446 717	727 135	6 à 7	6 à 7	
62 415	"	"	123 278	+ 123 278	"	"	9 à 10	9 à 10	Bantam.
1 493 215	"	"	1 695 354	+ 250 697	"	"	7 à 8	7 à 8	Batavia.
"	"	"	73 977	+ 73 977	"	"	ruim 2	ruim 2	Krawang.
"	"	"	"	"	"	"	"	"	Cheribon.
1 555 630	"	"	1 892 609	+ 447 952	"	"	ruim 6	ruim 6	
4 831 694	4 278	1 211	21 375 371	+ 1 389 677	446 717	727 135	6 à 7	6 à 7	
3 367 790	5 765	1 559	18 541 037	+ 87 761	727 135	1 002 233	6 à 7	6 à 7	
1 207 055	"	"	1 444 657	+ 475 370	"	"	bijna 5	bijna 5	
4 574 845	5 765	1 559	19 985 694	+ 563 131	727 135	1 002 233	bijna 6	ruim 6	

i) Alleen voor deze gewesten of gedeelten van gewesten stemmen de opgaven overeen met die in bijlage K.

j) Hieronder begrepen het (niet afzonderlijk opgegeven) aantal dagdiensten besteed aan het verzamelen van grind, welke diensten onder die in kolom 9 hadden behooren te worden vermeld.

k) In Banjoemas heeft de heerendienstplichtige bevolking met het onderhoud van de groote post- en binnenwegen alleen bemoeienis wat betreft het verzamelen en transporteeren van verhardingsmateriaal (zie kolom 9), doch rust op haar wel het onderhoud der niet-begrinde binnenwegen.

l) In verband met het aangeteekende in noot *j* grijpen de totalen der kolommen 5 en 9 in elkander in.

m) Hieronder ook het niet afzonderlijk opgegeven aantal dagdiensten gepresteerd ten behoeve van aanleg van en (of) zware herstellingen aan dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen, welk aantal in kolom 8 had vermeld dienen te worden.

n) Ook de totalen der kolommen 6 en 8 grijpen in elkander in; zie noot *m*.

o) In Rembang worden sedert 1 Juni 1898 de wachthuizen niet meer door heerendienstplichtigen bezet; vandaar dat de opgaaf zoo belangrijk verschilt met het cijfer van 1897, toen bedoelde wachtdienst 158 647 dagdiensten van heerendienstplichtigen vorderde.

p) Reeds in het vorig verslag (zie bijlage K, noot *n*) werd medegedeeld, dat in de afdeeling Panaroekan (residentie Bezoeki) ten onrechte heerendiensten werden gevorderd voor het bewaken van waterwerken, en dat de resident was aangeschreven het noodige redres voor te stellen. Het is echter gebleken dat de begane fout voor het verledene niet meer kon worden hersteld. Daar bedoelde aanschrijving aan den resident in den loop van het jaar 1898 heeft plaats gehad, werden ook nog gedurende eenige maanden van genoemd jaar ten onrechte dagdiensten voor bewaking van waterwerken gevorderd.

q) Hieronder 24 000 dagdiensten voor den aanleg van den weg Tjikaloug–Pengalengan.
De diensten voor aanleg van waterwerken werden gepresteerd ten behoeve van de 3de sectie der Tjihea–werken.

r) Voor aanleg van irrigatiewerken in de afdeeling Indramaijoe.

s) Voor aanleg van het Brebes–hoofdkanaal.

t) Voor het maken van een stuwdam in de kali Genteng, het nieuwe deel der Kesesi-leiding en een afsluitdijk Kali Garoe, zoomede voor het maken van de sluis Kaliwadas.

u) Voor irrigatiewerken in de afdeeling Ambarawa.

v) Voor de verbetering van de bevloeiing uit de kali Ngeloek in de afdeeling Patti.

w) Voor de verbreeding van de rivieren Poetjang en Soempoet (district Djenggolo II), voor aanleg van de dammen Gedangan en Bono (Djenggolo I), voor de Porrong–werken, voor den stuwdam Padi, voor den dam Bandoeng en voor de sluis Melirip: de laatste drie werken gelegen in de afdeeling Modjokerto, de overigen in de afdeeling Sidoardjo.

x) Voor de voltooiing van de werken Bekatjak II en Wringinanom in de afdeeling Bangil.

y) Voor irrigatiewerken in de afdeeling Panaroekan.

z) Voor irrigatiewerken in de afdeeling Magettan.

aa) Hieronder 7208 dagdiensten voor onderhoud en gewone herstellingen van bruggen en duikers.

(5. 12.)

BIJLAGE K.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 1, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OPBRENGST

VAN HET

HOOFDGELD van de HEERENDIENSTPLICHTIGEN
(equivalent voor afgeschafte heerendiensten)
in de gouvernementslanden van Java en Madura
(met uitzondering van de residentie Batavia),

EN VAN DE

DAARUIT BESTREDEN UITGAVEN,

over 1898.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag van het hoofdgeld over 1898 (à f 1 per heerendienstplichtige, behalve in Pasoeroean, waar f 1,50 moet worden opgebracht). *a)*	Kosten van aanslag en invordering, zijnde het aan de dessahoofden toekomende collecteloon van 8 pct.	Zuiver bedrag van den aanslag.	In 1898 werd, ten gevolge van de afschaffing in 1882 en later van sommige de in de kolommen 15 t/m 21 vermelde										
				I. het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen.	II. het bewaken van 's lands pakhuizen.	III. het bedienen van niet verpachte overvaarten.	IV. schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjèns.	V. het overbrengen van brieven (districtspost).	VI. het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterij. *b)*	VII. het vervoeren van gevangenen en de bewaking van districtsgevangenissen.	VIII. het onderhoud van wachthuizen en mijlpalen.	IX. het onderhoud van passarloodsen.	X. het bewaken van passangrahans.	XI. het vervoeren van gouvernementsreizigers en hunne goederen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Bantam. . . .	f 111 680,00	f 8 934,40	f 102 745,60	f 786,41	f 960,00	„	f 48 875,00	f 4 200,00	„	f 720,00	f 147,45	f 70,10	f 2 520,00	
Krawang . . .	34 720,00	2 777,60	31 942,40	755,00	360,00	„	13 650,00	1 632,00	f 1 376,45	2 360,00	732,00	„	900,00	
Preanger Regentschappen . .	214 481,08	17 158,48[5]	197 322,59[5]	11 973,86	1 626,80	f 480,00	120 545,00	12 109,50	3 670,90	6 606,00	1 059,93	„	8 721,00	
Cheribon . . .	228 872,00	18 309,76	210 562,24	2 966,50	729,00	240,00	61 615,00	3 016,00	4 349,80	4 713,50	1 341,34	1 621.73	1 650,00	
Tagal	135 044,00	10 803,52	124 240,48	1 061,75	2 032,00	„	40 920,00	3 834,00	„	7 080,00	265,50	250,95	2 640,00	
Pekalongan . .	76 490,00	6 119,20	70 370,80	2 647,00	240,00	„	27 330,00	2 538,00	„	2 760,00	480,00	271,31[5]	1 824.00	
Samarang . . .	229 578,00	18 366,24	211 211.76	570,00	180,00	„	56 515,00	3 877,00	3 192,00	6 943,32	1 028,20	358,00	600,00	
Japara	132 670,00	10 613,60	122 056,40	1 405,75	792,00	„	35 022,00	2 304,00	4 464.00	3 840,00	177,25	232,50	1 065,00	
Rembang . . .	196 554,00	15 724,32	180 829,68	348,25	180,00	„	47 850,00	3 830,90	7 640,00	3 828,00	148,95	251,00	804,00	Niet voor elk gewest afzonderlijk op te geven.
Soerabaija: Zuid-Soerabaija . .	221 116,00	17 689,28	203 426,72	1 976,49	240,00	„	49 100,00	4 612,00	„	4 560,00	1 175,00	1 120,00	600,00	
Soerabaija: Noord-Soerabaija. .	90 883,00	7 270,64	83 612,36	1 555,00	„	„	28 180,00	2 994.00	„	2 160,00	285,00	280,00	696,00	
Soerabaija: Bawean. .	7 347,00	587,76	6 759,24	100,00	„	„	1 440,00	240,00	„	1 008,00	5,00	70,00	84,00	
Pasoeroean . .	255 528,00	20 442,24	235 085,76	3 283,55	2 628,00	„	48 290.00	5 766,00	„	6 456,00	1 213,45	360,00	3 612,00	
Probolinggo . .	104 273,00	8 341,84	95 931,16	478,76	1 352,00	„	26 595,00	2 370,00	„	3 000,00	107,95	53,20	1 224,00	
Bezoeki: Bezoeki (zonder de afd. Banjoewangi) . .	114 393,00	9 151,44	105 241,56	984,90	150,00	„	40 665,00	2 768,00	„	4 387,88	194,30	179,85	1 694,14	
Bezoeki: Banjoewangi (afd.)	14 079,00	1 126,32	12 952,68	448.00	„	„	7 140,00	480,00	„	82,54	110,00	55,00	612,00	
Banjoemas . .	135 890,00	10 871,20	125 018,80	1 536,00	2 736,00	„	47 315,00	4 430,00	„	5 543,42[5]	422,00	268,55	1 620,00	
Bagelen . . .	182 481,00	14 598,48	167 882,52	2 016,95	1 140,00	„	52 900,00	3 855,00	„	4 320,00	690.00	502,97	1 920,00	
Kadoe	102 400,00	8 192,00	94 208,00	991,11	3 700,00	„	30 512,50	2 266,00	„	3 024,00	476,58[5]	2 541,00	1 080,00	
Madioen . . .	135 778,00	10 862,24	124 915,76	566,00	1 200,00	„	53 765,00	4 243,00	3 821,00	2 160,00	362,50	339,50	2 390,00	
Kediri	157 067,00	12 565,36	144 501,64	596,85	595,20	„	60 180,00	5 139,00	„	4 990,06	219,10	„	1 680,00	
Madura . . .	303 067,00	24 245.36	278 821,64	450,75	8 608,00	„	48 790,00	5 206,00	„	5 344,60	585,00	„	1 752,00	
Totalen . .	*p)* f 3 184 391,08	f 254 751,28[5]	f 2 929 639,79[5]	f 37 498,82	f 29 449,00	f 720,00	f 947 194,50	f 81 710,40	f 28 514,15	f 85 887,32[5]	f 11 226,50[5]	f 8 825,66[5]	f 39 688,14	f 65 000,00

a) Kolom 2. Voor de meeste gewesten wijkt het in deze bijlage opgegeven getal heerendienstplichtigen eenigszins af van dat in de voorgaande bijlage vermeld, hetgeen hieraan is toe te schrijven, dat de tweeërlei opgaven niet op hetzelfde tijdstip zijn afgesloten.

b) Kolom 10. Waar in deze kolom de cijfers ontbreken, is de bediening der binnenlandsche paardenposterij aan aannemers opgedragen.

c) Kolom 22. De in deze kolom uitgetrokken sommen bedragen voor alle gewesten gezamenlijk f 2 399 509.50[5], of met inbegrip van de niet gewestelijk gespecificeerde som van f 65 000, bedoeld in de kolom 15, f 2 464 509,50[5], terwijl bovendien nog uit het hoofdgeld zijn gekweten de mede niet gewestelijk in rekening te brengen som van f 6940,54 voor gedrukten ten dienste van den aanslag in en de inning van het hoofdgeld. Vandaar dat als totaal is uitgetrokken f 2 471 450,04[5].

d) Kolom 23. De in deze kolom vermelde overschotten bedragen gezamenlijk f 530 130,29, waarop in mindering komt (zie de voorgaande noot) f 65 000 + f 6940,54, zoodat het overschot daalt tot f 458 189,75.

e) Kolom 19. Hieronder is begrepen eene som van f 8000 voor het onderhoud van de hoofd- en secundaire leidingen van de waterwerken in Demak en de daarin gelegen werken.

f) Kolom 19. De bij gouvernementsbesluit van 13 October 1896 n°. 16 voor het bewaken van waterwerken in de residentie Banjoemas toegestane som van f 2412 's jaars is bij gouvernementsbesluit van 16 November 1897 n°. 43, te beginnen met het jaar 1898, met f 3788 verhoogd en alzoo gebracht op f 6200 's jaars.

g) Kolom 21. De fondsen voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van de groote post- en binnenwegen in de residentie Rembang en voor het verbrijzelen van materiaal tot verharding van die wegen (de verzameling en het transport van dat materiaal daaronder niet begrepen) zijn bij gouvernementsbesluit van 25 Februari 1898 n°. 2 gebracht op f 64 641 's jaars, terwijl voorts, ingevolge hetzelfde besluit, in verband met de afschaffing van de verplichte diensten voor het bezetten van wachthuizen (Indisch Staatsblad 1898 n°. 88), voor het aanstellen van bezoldigde wakers gedurende het tijdvak 1 Juni—ult. December 1898, eene som van f 14 280 (overeenkomende met f 24 480 's jaars) beschikbaar is gesteld.

h) Kolom 21. Toegestaan voor het herstellen en onderhouden van dijken langs de Brantas-, Porrong- en Soerabaija-rivieren in Zuid-Soerabaija.

i) Kolom 21. Toegestaan voor het bezetten van wachthuizen in de afdeelingen Grissee, Lamongan en Sidajoe (Noord-Soerabaija).

j) Kolom 20. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van den grooten weg rondom het eiland Bawean.

k) Kolom 21. Hiervan werd toegestaan: f 2022 voor herstel en onderhoud van de dijken langs de Porrong-rivier, en f 1427 voor het verzamelen en vervoeren

heerendiensten, *uitgegeven* (of — voor zooveel betreft ommen — *toegestaan*) voor:							Tegenover de in de voorgaande kolom bedoelde uitgaven bleven van den zuiveren aanslag van het hoofdgeld onderstaande bedragen beschikbaar. *d)*	Uitgaven bovendien uit het hoofdgeld bestreden (meerendeels betreffen de uitgetrokken sommen nog slechts de *toegestane* bedragen), in afwachting dat tot verdere afschaffing van één of meer categorieën der nog overgebleven heerendiensten kan worden overgegaan. (Onder die uitgaven zijn echter in dit overzicht tevens begrepen die, bestreden uit het bij hoofdstuk II der begrooting voor 1897 (art. 121) en der begrooting voor 1898 (art. 123) telkens ten bedrage van f 400 000 toegestaan crediet voor uitgaven in het belang van de inlandsche bevolking van Java en Madura.)				GEWESTEN.
XII. het kappen en sleepen van het voor de n heeren-dienst uit te voeren werken enoodigde hout.	XIII. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen op hoofd-plaatsen van residentiën en af-deelingen.	XIV. Gewoon onderhoud, herstel en vernieuwing van bruggen en duikers, gelegen in de groote post- en binnen-wegen, buiten de gewestelijke en afdeelings-hoofd-plaatsen.	XV. het bewaken van water-werken.	XVI. aanleg, herstel en onderhoud van groote post- en binnen-wegen (uitgezonderd het verzamelen en vervoeren van grind).	XVII t/m XX. de in de noten *g*, *h*, *i*, *k*, *l*, *m* en *n* bedoelde diensten.	XXI. Totaal der uitgaven, die het gevolg waren van afschaffing van heeren-diensten. *c)*		Voor werken aan zoodanige bruggen en duikers, gelegen in de in heerendienst te onderhouden wegen, als worden aangetroffen *buiten* gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen.		Voor verbetering en aanleg van wegen en waterwerken.	Te zamen.	
								Gewoon onderhoud.	Herstel, vernieuwing en op-richting.			
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28
,,	f 343,00	f 19 769,00	f 180,00	,,	,,	f 78 570,96	f 24 174,64	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	f 30 520,00	f 30 520,00	Bantam.
,,	185,00	2 292,00	180,00	,,	,,	24 422,45	7 519,95	(id.)	(id.)	28 960,00	28 960,00	Krawang.
f 19 050,00	5 775,00	,,	,,	,,	,,	191 617,99	5 704,60[5]	f 16 100,00	f. 36 728,00	2 617,00	55 445,00	Preanger Regentschappen.
,,	875,00	20 481,00	10 266,00	f 49 000,00	,,	162 864,87	47 697,37	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	6 850,00	6 850,00	Cheribon.
,,	2 772,00	20 110,00	1 080,00	,,	,,	82 046,20	42 194,28	(id.)	(id.)	3 548,00	3 548,00	Tagal.
,,	3 612,00	12 000,00	360,00	,,	,,	54 062,31[5]	16 308,48[5]	(id.)	(id.)	,,	,,	Pekalongan.
,,	676,00	20 000,00	*e)* 16 483,00	50 360,00	,,	160 782,52	50 429,24	(id.)	700,00	71 759,40	72 459,40	Samarang.
,,	1 470,00	4 910,00	270,00	28 150,00	,,	84 102,50	37 953,90	(id.)	(zie kol. 18)	56 228,00	56 228,00	Japara.
,,	1 050,00	16 252,00	60,00	(zie noot *g*)	*g)* 78 921,00	161 164,10	19 665,58	(id.)	(id.)	,,	,,	Rembang.
,,	4 221,00	20 992,00	50 082,00	,,	*h)* 51 800,00	254 956,49	38 841,83	(id.)	(id.)	9 000,00	9 800,00	Soerabaija: Zuid-Soerabaija.
,,		6 081,00	384,00	,,	*i)* 14 064,00			(id.)	(id.)			Noord-Soerabaija.
700,00		,,	,,	*j)* 4 152,00	,,			800,00	(id.)			Bawean.
,,	3 062,00	24 424,00	6 435,00	62 346,00	*k)* 3 449,00	171 325,00	63 760,76	(zie kol. 18)	(id.)	*o)* 85 526,00	85 526,00	Pasoeroean.
,,	805,00	21 550,00	993,00	,,	*l)* 6 222,00	64 750,85	31 180,31	(id.)	(id.)	,,	,,	Probolinggo.
,,	4 780,00	28 187,00	1 440,00	,,	,,	98 358,61	19 835,63	(id.)	(id.)	,,	,,	Bezoeki: Bezoeki (zonder de afd. Banjoewangi).
4 000,00		,,	,,	,,	,,			900,00	980,00	,,	1 880,00	Banjoewangi (afd.).
,,	1 880,00	17 700,00	*f)* 6 200,00	25 550,00	,,	115 200,97[5]	9 817,82[5]	(zie kol. 18)	(zie kol. 18)	15 994,00	15 994,00	Banjoemas.
,,	3 426,00	30 768,00	10 170,00	33 360,00	,,	145 068,92	22 813,60	(id.)	(id.)	,,	,,	Bagelen.
,,	1 106,00	15 162,00	240,00	28 000,00	,,	89 099,19[5]	5 108,80[5]	(id.)	(id.)	6 921,00	6 921,00	Kadoe.
,,	2 937,00	18 090,00	1 551,00	,,	,,	91 425,00	33 490,76	(id.)	(id.)	5 570,00	5 570,00	Madioen.
,,	3 633,00	23 071,00	1 908,00	,,	*m)* 4 200,00	106 212,21	38 289,43	(id.)	(id.)	,,	,,	Kediri.
,,	1 092,00	14 100,00	,,	,,	*n)* 177 550,00	263 478,35	15 343,29	(id.)	(id.)	12 300,61	12 300,61	Madura.
g) f 23 750,00	f 43 700,00	f 335 939,00	f 108 282,00	f 280 918,00	f 336 206,00	*r)* f 2 471 450,04[5]	*s)* f 458 189,75	f 17 800,00	f 38 408,00	f 335 794,01	*t)* f 392 002,01	

van verhardingsmateriaal ten behoeve van een drietal wegen in Pasoeroean.

l) Kolom 21. Toegestaan voor het begieten van in heerendienst te onderhouden groote post- en binnenwegen in Probolinggo.

m) Kolom 21. Toegestaan voor het herstellen en onderhouden van de dijken langs de Brantas-rivier in Kediri.

n) Kolom 21. Toegestaan voor het aanleggen, herstellen en onderhouden van groote post- en binnenwegen in de residentie Madura, het verzamelen en transporteeren van grind daaronder begrepen.

o) Kolom 26. Hieronder is begrepen eene som van f 82 326, welke voor het jaar 1898 beschikbaar werd gesteld, ten einde de bevolking in de afdeeling Malang onder residentie Pasoeroean, ter tegemoetkoming in hare ongunstige economische omstandigheden, in de gelegenheid te stellen tot het aanleggen gedurende den westmoesson 1898/99 van vrijwillige koffietuinen.

p) Kolom 2. De (onzuivere) aanslag was bij de begrooting voor 1898 geraamd op f 3 100 000. De werkelijke aanslag heeft echter bedragen f 3 184 408,50. Daarvan zijn evenwel in mindering gebracht de sommen van f 15,92 en f 1,50, die op ult. 1898, respectievelijk in de residentiën Preanger Regentschappen en Pasoeroean, nog moesten worden geïnd. Vandaar dat in deze kolom als totaal een bedrag van f 3 184 391,08 is uitgetrokken.

q) Kolom 16. Voor de gewesten, ten opzichte van welke niets is uitgetrokken, gaan de posten voor kap- en sleeploonen op in de uitgaven voor koelieloonen ten behoeve van bruggen en duikers.

r) Kolom 22. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag ad f 2 471 450,04[5] zie noot *c*. De bedragen in de kolommen 5 tot en met 14 berusten nog slechts op voorloopige opgaven; de in de kolommen 15 tot en met 21 vermelde sommen vertegenwoordigen hetgeen is *toegestaan*.

Ter zake van de in 1898 te doene uitgaven, bedoeld sub I tot en met XX, was bij de begrooting voor dat jaar uitgetrokken f 2 547 365, zoodat van den onzuiveren aanslag van het hoofdgeld — bij dezelfde begrooting, na aftrek van het collecteloon en van f 5000 voor gedrukten op f 2 847 000 berekend — nog zou overblijven f 299 635, welke laatste som bij art. 121 van hoofdstuk II der meergemelde begrooting werd aangewezen ter voorziening in eenige andere behoeften van 's lands dienst, waarvoor krachtens de bestaande heerendienstregelingen over heerendienstplichtigen mocht worden beschikt.

s) Kolom 23. Voor de toelichting van het hier uitgetrokken bedrag van f 458 189,75 zie noot *d*. Bij hoofdstuk II der begrooting voor 1898 (art. 121) werd gerekend op een voordeelig verschil als het hierbedoelde ten bedrage van f 299 635 (verg. noot *r*).

t) Kolom 27. Voor de uitvoering van de in 1898 en vorige jaren geautoriseerde werken is ten laste van de artt. 121 en 123 van hoofdstuk II der begrooting voor 1898 in het geheel beschikbaar gesteld f 625 060, waarvan f 392 002,01 werd uitgegeven.

(5. 13.)

BIJLAGE L.

(Zie hoofdst. J, afd. II, § 2, van het verslag.)

OVERZICHTEN van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1898 verrichte heerendiensten.

NB. Nopens de residentiën Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Bali en Lombok zijn dergelijke overzichten niet ontvangen. In de overige in deze bijlage niet genoemde gewesten worden van de onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande inboorlingen geen of doorgaans geen heerendiensten gevorderd.

Sumatra's Westkust. *a*)

ONDERDEELEN VAN HET GEWEST.	Aantal		Aantal dagdiensten *b*) gedurende 1898 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten gedurende 1898 van elken heerendienstplichtige voor de hierbedoelde algemeene diensten gevorderd.
	tot arbeid bekwame mannen.	heerendienstplichtigen.	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire landswerken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden *c*)	79 808	68 373	118 375	713 951	62 231	„	894 557	13 à 14
Padangsche Bovenlanden	203 688	178 547	229 325	1 697 021	12 106	„	1 938 452	10 „ 11
Tapanoli *d*)	75 246	49 793	89 733	312 716	59 178	„	461 627	9 „ 10
Totalen . . .	358 742	296 713	437 433	2 723 688	133 515	„	3 294 636	ruim 11
Over 1897 was opgegeven . . .	359 009	295 812	513 288	3 549 646	122 818	„	4 185 752	ruim 14

a) Voor dit gouvernement gelden, met betrekking tot de heerendiensten, nog de voorloopige regeling in Indisch Staatsblad 1877 n°. 248, zoomede de proefregelingen van 1881 en 1883, bedoeld in het Koloniaal Verslag van 1882, blz. 74, en in dat van 1884, blz. 71.

b) De uit dit gewest ontvangen opgaven hebben slechts betrekking op een deel der zoogenaamde algemeene diensten. Nopens den omvang der bijzondere diensten (bezetten van wachthuizen, het doen van diensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren, het bewaken van landsgebouwen, enz. enz.) zijn geen mededeelingen ontvangen.

c) Ingevolge Indisch Staatsblad 1858 nos. 66 en 67 staat het den heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Padang vrij om de heerendiensten af te koopen, tegen betaling van een equivalent van f 4 per jaar en per hoofd.

d) De opgaven betreffende Tapanoli werden hier te lande ontvangen nadat de mededeelingen in den tekst van dit verslag (zie blz. 90 hiervóór) reeds waren afgedrukt.

Benkoelen. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per heerendienstplichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van:							Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 10):
			gewoon onderhoud van:		aanleg, zware herstelling en vernieuwing van:		het vervoeren van gouvernementsgoederen en gelden.	het vervoeren van gouvernementsreizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	
			groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.	groote wegen.	bruggen en duikers in de groote wegen.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Benkoelen (voor zooveel de hoofdplaats betreft) . . .	1 405	59 010	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	44	„	44	58 966
Ommelanden van Benkoelen .	5 213	218 946	105 289	521	32 340	5 131	735	480	144 496	74 450
Laïs.	3 711	155 862	29 527	544	8 507	31 131	75	46	69 830	86 032
Mokko Mokko	4 416	185 472	31 152	5 467	36 081	21 537	20	1 596	95 853	89 619
Seloema	5 878	246 876	72 871	2 760	4 688	1 348	„	110	81 777	165 099
Manna	7 515	315 630	116 663	129 440	15 063	32 040	„	82	293 288	22 342
Kauer	3 139	131 838	67 425	542	22 955	2 990	„	9	93 921	37 917
Kroë	5 810	244 020	148 913	„	375	24 719	2 435	2 977	179 419	64 601
Totalen. . . .	37 087	1 557 654	571 840	139 274	120 009	118 896	3 309	5 300	958 628	599 026
Over 1897 was opgegeven.	36 780	1 544 760	662 370	120 023	108 936	112 930	2 073	4 279	1 010 611	534 149

a) De op 1 Januari 1897 in werking getreden heerendienstregeling voor dit gewest is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1896 n°. 262, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt onder n°. 5198 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ter hoofdplaats wordt deze arbeid niet in heerendienst verricht; verg. Indisch Staatsblad 1874 n°. 276, juncto 1876 n°. 58.

Lampongsche Districten. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 30 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	onderhoud van: bruggen en duikers in de groote post- en binnenwegen.	onderhoud van: waterwegen (voor zooveel op 1 April 1892 reeds in gebruik).	het vervoeren van gouvernements-goederen en gelden.	het vervoeren van gouvernements-reizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 9):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Telok Betong (hoofdplaats) . .	787	23 610	19 675	„	„	195	„	19 870	3 740
Ommelanden van Telok Betong.	6 000	180 000	138 200	22 235	„	1 498	2 237	164 170	15 830
Sepoetih.	6 561	196 830	58 410	2 160	„	971	121	61 662	135 168
Sekampong	3 561	106 830	94 800	8 686	„	142	263	103 891	2 939
Toelang Bawang	9 715	291 450	116 663	3 115	16 036	98	1 495	137 407	154 043
Katimbang.	3 520	105 600	68 561	14 650	„	278	50	83 539	22 061
Semangka	2 981	89 430	50 640	15 986	„	125	479	67 230	22 200
Totalen. . . .	33 125	993 750	546 949	66 832	16 036	3 307	4 645	637 769	355 981
Over 1897 was opgegeven .	33 218	996 540	500 725	66 643	604	2 690	8 661	579 323	417 217

a) De met 1 April 1892 voor dit gewest in werking getreden heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1892 nº. 39) is, behoudens eene verduidelijking (Indisch Staatsblad 1897 nº. 93), na afloop van het vijfjaarlijksche tijdvak 1 April 1892—31 Maart 1897 overigens onveranderd behouden (art. 1 van het gouvernementsbesluit dd. 10 Maart 1897 n°. 10). De ter vervanging van de tot ult. Maart 1897 gegolden hebbende „voorschriften ter uitvoering" (zie bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1892, zoomede n°. 4661 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) vastgestelde nieuwe voorschriften van die strekking zijn opgenomen in n°. 5230 van gemeld Bijblad.

Banka en onderhoorigheden. *a*)

Districten.	Aantal heeren-dienst-plichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 42 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: groote post- en binnenwegen.	gewoon onderhoud van: bruggen en duikers.	gewoon onderhoud van: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	gewoon onderhoud van: Te zamen.	herstellingen aan: groote post- en binnenwegen.	herstellingen aan: bruggen en duikers.	herstellingen aan: waterwegen (voor zooveel op ult. 1891 reeds in gebruik).	herstellingen aan: Te zamen.	het vervoeren van postpakketten.	het vervoeren van gouvernements-goederen en gelden.	het vervoeren van gouvernements-reizigers (troepen en personen op marsch daaronder begrepen).	Totaal.	Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 15):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Muntok . . .	2 188	91 896	20 323	1 887	„	22 210	„	„	„	„	3 857	748	9 160	35 975	55 921
Djeboes . . .	552	23 184	8 818	206	„	9 024	291	66	„	357	1 324	1 105	5 846	17 656	5 528
Blinjoe . . .	718	30 156	14 861	134	„	14 995	„	„	„	„	434	92	1 519	17 040	13 116
Soengeiliat . .	838	35 196	13 213	1 511	„	14 724	„	„	„	„	4 730	1 498	4 943	25 895	9 301
Merawang . .	1 005	42 210	24 378	636	„	25 014	„	„	„	„	948	860	1 154	27 976	14 234
Pangkalpinang.	1 900	79 800	27 391	900	608	28 899	20 268	689	225	21 182	2 156	171	2 459	54 867	24 933
Soengeislan . .	1 345	56 490	36 096	687	218	37 001	„	„	„	„	691	18	1 906	39 616	16 874
Koba	662	27 804	13 774	140	„	13 914	„	„	„	„	1 395	25	1 965	17 299	10 505
Toboali . . .	1 482	62 244	30 026	2 143	„	32 169	„	133	„	133	942	846	1 895	35 985	26 259
Eiland Lepar .	459	19 278	7 840	180	„	8 020	„	„	„	„	258	„	„	8 278	11 000
Totalen. .	11 149	468 258	196 720	8 424	826	205 970	20 559	888	225	21 672	16 735	5 363	30 847	280 587	187 671
Over 1897 was opgegeven .	11 196	470 232	200 054	10 774	1 125	210 953	8 782	918	145	9 845	14 867	4 825	35 015	275 505	194 727

a) Zoowel de voor dit gewest voor de jaren 1892 t/m 1896 gegolden hebbende heerendienstregeling (Indisch Staatsblad 1891 nº. 171) als de daartoe betrekkelijke „voorschriften ter uitvoering" (bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede n°. 4660 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) zijn na afloop van genoemde vijf jaren, behoudens eene aanvulling (Indisch Staatsblad 1897 nº. 283), voorshands ongewijzigd gehandhaafd gebleven gouvernementsbesluit dd. 24 November 1896 nº. 16).

Billiton. *a*)

DISTRICTEN.	Aantal heeren-dienst-plich-tigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 30 dag-diensten per dienst-plichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud *b*), aanleg, bouw en herstelling van: groote wegen en belangrijke binnen-wegen (behalve op de gewestelijke hoofd-plaats).	bruggen en duikers in de voormelde wegen (behalve op de gewestelijke hoofd-plaats).	districts-gevange-nissen.	water-wegen (voor zoo-ver op 1 October 1894 in gebruik).	Te zamen.	het vervoeren van brieven.	het vervoeren van gouver-nements-goederen en gelden.	het vervoeren van troepen en personen op marsch en hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dag-diensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 12):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Tandjong Pandan . .	2 681	80 430	300	190	"	"	490	2 880	"	"	3 370	77 060
Boeding	1 595	47 850	3 161	151	"	"	3 312	1 038	192	"	4 542	43 308
Manggar	720	21 600	356	108	"	"	464	2 160	"	"	2 624	18 976
Gantong	283	8 490	616	80	"	"	696	281	"	"	977	7 513
Dendang	1 708	51 240	1 130	401	"	"	1 531	3 024	"	"	4 555	46 685
Totalen . .	6 987	209 610	5 563	930	"	"	6 493	9 383	192	"	16 068	193 542
Over 1897 was opgegeven	6 418	192 540	5 597	1 975	"	"	7 572	8 429	56	9	16 066	176 474

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor het tijdvak 1 October 1894—30 September 1899) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1894 n°. 186, terwijl de „voorschriften ter uitvoering" zijn opgenomen in n°. 4980 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Diensten voor aanleg, bouw of herstelling van de in de kolommen 4 t/m 7 genoemde werken kwamen in 1898 niet voor en behoefden daarom niet te worden uiteengehouden van de opgesomde, welke alle voor onderhoud gevorderd werden.

Celebes en onderhoorigheden. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heeren-dienst-plich-tigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks mag beschikt worden, berekend tegen 42 dag-diensten per dienst-plichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud van eersten aanleg: wegen.	bruggen en duikers.	wacht-huizen (buiten afdeelings-hoofd-plaat-sen).	regents-wo-ningen.	Te zamen.	het ver-voeren van gouver-nements-reizigers en goe-deren.	het bewerken der ornaments-padivelden en het leveren van volgelingen aan regenten en hoofden bij dienstreizen en plechtige gelegenheden en bij door hen te vieren feesten.	het verzamelen en aanvoeren te Makasser van het te dier plaatse voor de wegen benoodigde verhar-dingsmate-riaal. *b*)	het bezetten van wacht-huizen en het doen van nachte-lijke rondes.	Totaal.	Zoodat in 1898 van het be-schikbaar maximum aantal dag-diensten niet gevor-derd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 13):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Makasser *c*)	7 696	323 232	*d*) 15 545 *d*) "	772 "	" "	" "	16 317 "	"	"	22 177	2 056	40 550	282 682
Noorderdistricten . .	19 119	802 998	87 417 458	11 970 5 602	74 "	577 1 126	100 038 7 186	860	49 257	"	38 681	196 022	606 976
Zuiderdistricten . .	19 661	825 762	76 296 3 693	12 261 1 440	" "	" "	88 557 5 133	1 627	16 942	"	77 526	189 785	635 977
Takalar	11 741	493 122	48 607 "	4 575 "	" "	200 "	53 312 "	1 772	7 554	"	11 032	73 740	419 382
Oosterdistricten . .	16 506	693 252	36 228 4 100	2 375 32 729	225 "	1 133 2 257	39 961 39 086	1 958	7 442	"	47 163	135 610	557 642
Saleijer	14 847	623 574	53 430 "	3 377 "	" "	" "	56 807 "	"	5 329	"	45 888	108 024	515 550
Bima	305	12 810	" "	" "	" "	" "	" "	"	"	"	2 680	2 680	10 130
Tontoli	343	14 406	1 293 "	" "	" "	" "	1 293 "	"	"	"	"	1 293	13 113
Totalen . . .	90 218	3 789 156	318 816 8 251	35 330 39 771	299 "	1 910 3 383	356 355 51 405	6 217	86 524	22 177	225 026	747 704	3 041 452
Over 1897 was opgegeven . . .	89 095	3 741 990	335 011 23 107	36 215 22 525	71 120	1 375 6 508	372 672 52 260	9 044	89 854	36 831	216 338	776 999	2 964 991

a) De heerendienstregeling voor dit gewest (voor zooveel betreft het onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande gebied) is uitgevaardigd bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113, terwijl de bij gouvernementsbesluit vastgestelde „voorschriften ter uitvoering" zijn afgedrukt in bijlage O van het Koloniaal Verslag van 1891, zoomede in n°. 4658 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

b) Ingevolge de regeling in Indisch Staatsblad 1891 n°. 113 rusten deze diensten uitsluitend op de dienstplichtige bevolking der Spermunde-eilanden.

c) Hieronder niet begrepen de gewestelijke hoofdplaats en hare buitenwijken, uitmakende de onderafdeeling Makasser, alwaar de heerendiensten met 1 Januari 1891 d or eene belasting in geld zijn vervangen (verg. Indisch Staatsblad 1891 n°. 111, zoomede de noot op blz. 67 van het verslag van 1892).

d) In de kolommen 4 t/m 8 zijn de opgaven tweeledig: de aldaar in de eerste plaats genoemde getallen betreffen de diensten voor het onderhoud der aangeduide werken, de in de tweede plaats vermelde getallen die voor eersten aanleg gevorderd.

Menado. *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: onderhoud en gewone herstelling van: wegen.	bruggen en duikers.	dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen.	aanleg, zware herstelling of vernieuwing van de in de kolommen 4, 5 en 6 genoemde werken.	het bezetten van wachthuizen.	het vervoeren van gouvernementsreizigers en goederen.	aanleg van irrigatiewerken.	Totaal.	Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
MINAHASSA.											
Afd. Menado	2 632	94 752	14 503	1 257	„	15 892	12 018	5	„	43 675	51 077
„ Kema	3 803	136 908	43 132	914	„	33 599	5 467	„	„	83 112	53 796
„ Tondano	8 440	303 840	54 509	546	„	44 018	10 586	„	„	109 659	194 181
„ Amoerang	5 746	206 856	80 427	5 009	3 238	36 180	10 054	„	4 206	139 114	67 742
„ Belang	1 618	58 248	15 002	591	„	16 798	5 435	„	„	37 826	20 422
Totalen voor de Minahassa	22 239	800 604	207 573	8 317	3 238	146 487	43 560	5	4 206	413 386	387 218
Over 1897 was opgegeven	21 836	786 096	165 894	3 943	344	180 438	43 927	45	12 781	407 372	378 724
GORONTALO (gouvernementsdistricten).											
Onderafd. Gorontalo-Bone	10 506	378 216	17 357	5 810	6 063	4 710	8 177	„	„	42 117	336 099
„ Limbotto-Kwandang	2 730	98 280	9 204	1 407	100	1 168	9 810	„	„	21 689	76 591
Totalen	13 236	476 496	26 561	7 217	6 163	5 878	17 987	„	„	63 806	412 690

a) De in dit gewest werkende heerendienstregelingen werden uitgevaardigd: voor zooveel de Minahassa betreft bij de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1894 n°. 168 (voor de „voorschriften ter uitvoering" zie Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 4945), en wat de gouvernementsdistricten der afdeeling Gorontalo aangaat bij die in Indisch Staatsblad 1895 nº. 95 (voor de „voorschriften ter uitvoering" zie gemeld Bijblad n°. 5074). Zie overigens Indisch Staatsblad 1895 n°. 172 en 1896 n° 178.

Amboina (buiten de afdeeling Banda). *a*)

AFDEELINGEN.	Aantal heerendienstplichtigen.	Maximum aantal dagdiensten waarover jaarlijks beschikt mag worden, berekend tegen 36 dagdiensten per dienstplichtige.	Aantal gedurende 1898 werkelijk gevorderde dagdiensten ter zake van: gewoon onderhoud van: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	herstellingen aan: wegen.	bruggen en duikers.	Totaal.	het vervoeren van troepen en personen op marsch en van hunne goederen.	Totaal.	Zoodat in 1898 van het beschikbaar maximum aantal dagdiensten niet gevorderd zijn geworden (kolom 3 minus kolom 11):
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Amboina (hoofdplaats)	590	21 240	2 125	„	2 125	„	„	„	„	2 125	19 115
Amboina (overig gedeelte der afd.)	7 032	253 152	125 250	„	125 250	„	1 052	1 052	„	126 302	126 850
Saparoea	6 052	217 872	6 840	384	7 224	152	1 120	1 272	„	8 496	209 376
Kajeli	732	26 352	1 250	„	1 250	980	„	980	„	2 230	24 122
Masarete	1 052	37 872	2 250	„	2 250	„	„	„	„	2 250	35 622
Amahei *b*)	175	6 300	1 050	370	1 420	„	180	180	„	1 600	4 700
Wahaai	402	14 472	2 960	„	2 960	„	„	„	„	2 960	11 512
Totalen	16 035	577 260	141 725	754	142 479	1 132	2 352	3 484	„	145 963	431 297
Over 1897 was opgegeven	15 713	565 668	139 357	778	140 135	146	2 435	2 581	„	1 427 161	422 952

a) Zie voor de heerendienstregeling betreffende de afdeelingen der residentie Amboina (buiten de afdeeling Banda) Indisch Staatsblad 1892 n°. 67, en nopens de „voorschriften ter uitvoering" dier regeling n°. 4662 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, zoomede bijlage Q van het Koloniaal Verslag van 1892. Ook na afloop van den vijfjaarlijkschen termijn waarvoor zij golden (1 Juni 1892 — 31 Mei 1897) zijn zoowel bedoelde regeling als de „voorschriften ter uitvoering" voorshands onveranderd gelaten (gouvernementsbesluit dd. 1 Juni 1897 n°. 17). In de afdeeling Banda worden in gewone tijden geen heerendiensten gevorderd; zie Indisch Staatsblad 1866 nº. 42.

b) Betreft alleen de negorijen Soehoekoe, Amahei-slam en Poelapa. De andere negorijen hebben geen wegen in heerendienst te onderhouden.

(5. 14.)

BIJLAGE M.

(Zie hoofdst. J, afd. III, § 1, van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE

OP

JAVA EN MADURA

over 1898.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der in 1898 voor vast aangeslagen gronden: Sawahs.	Tegalvelden.	Nipahbosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare).	niet voor vast aangeslagen — wisselvallig beplante — gronden.	Bedrag van den onzuiveren aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1896 of 1897. *a*)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	91 772	26 409	416	6 445	156	*b*) 13 978	f 583 076,00
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	859	160	„	„	202	„	7 921,60
Krawang	61 162	29	„	2 090	2 241	*b*) 3 986	184 988,25
Preanger Regentschappen	291 677	248 135	„	15 624	1 315	19 214	1 204 257,78
Cheribon	217 942	18 930	107	9 500	6 833	6 223	1 207 330,50
Tagal	167 400	13 568	„	„	8 284	1 103	916 926,50
Pekalongan	67 492	13 693	152	1 512	4 119	„	429 276,00
Samarang	254 292	25 108	424	2 368	15 537	14 988	1 123 756,28[5]
Japara	144 855	12 755	„	„	19 330	*b*) 6 669	628 480,00
Rembang	225 608	51 035	„	449	8 818	„	860 741,00
Soerabaija	316 187	42 090	1260	4 183	19 349	400	2 051 575,00
Pasoeroean	87 074	67 053	318	110	5 144	742	1 182 280,25
Probolinggo	54 319	47 779	„	56	6 945	6 661	767 749,92
Bezoeki	67 219	72 762	„	4 168	4 696	1 786	1 147 719,00
Banjoemas	132 607	52 841	502	17 126	30 770	13 795	958 733,00
Bagelen	135 425	37 770	„	5 596	19 239	28 099	996 105,50
Kadoe	85 076	40 316	„	1 703	4 660	11 019	628 817,00
Madioen	174 931	23 704	„	2 117	66 830	11 614	757 031,00
Kediri	156 044	46 969	„	37	37 529	8 347	1 249 622,00
Madura	103 336	237 843	1068	423	800	10 652	815 918,00
Totalen	2 835 277	1 078 949	4347	73 507	262 797	149 276	f 17 702 304,58[5]

a) 1897 voor zooveel de residentiën Preanger Regentschappen, Soerabaija, Bagelen en Kediri betreft; 1896 voor de overige gewesten (zie blz. 92 van het verslag hiervóór).

b) Hieronder begrepen de door de inlandsche bevolking met koffie beplante gronden, welke aanplantingen in Bantam en Japara van 1 Januari 1894 en in Krawang van 1 Januari 1895 af niet meer onder het gouvernementsmonopolie vallen. Te dier zake is voor Bantam eene uitgestrektheid van ongeveer 476, voor Krawang van 98 en voor Japara van 273 bouws opgegeven. De aanslag der produceerende koffieplantsoenen beliep voor 1898 in de drie genoemde gewesten respectievelijk f 131,20, f 219,93[5] en f 373,50, tegen f 7276,80, f 232,87[5] en f 1406,50 in 1897, welke kleinere aanslag voor 1898 aan den misoogst van dat

De onzuivere aanslag, in kolom 8 bedoeld, was voor 1898							De onzuivere aanslag der voor vast aangeslagen gronden bedroeg alzoo voor 1898 (kolom 8 + kolom 12 — kolom 15).
te vermeerderen, door:				te verminderen, door:			
benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar.	uitbreiding van voor vast aangeslagen gronden (tegalvelden, nipahbosschen, boomgaarden en woonerven).	Totaal.	benuttiging van betere gegevens (toepassing van art. 2 der ordonnantie in Ind. Staatsblad 1878 n°. 110).	het te niet gaan of de veranderde bestemming van gronden, die daardoor buiten de landrente vallen.	Totaal.	
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
„	f 1 856,00	f 1 613,00	f 3 469,00	„	f 3 367,00	f 3 367,00	f 583 178,00
„	„	„	„	„	203,81	203,81	7 717,79
„	5 550,62	277,00⁵	5 827,62⁵	„	689,87⁵	689,87⁵	190 126,00
f 34 069,39	35 122,66⁵	43 090,70	112 282,75⁵	f 4 173,67	4 038,11⁵	8 211,78⁵	*c)* 1 308 328,75
629,00	4 752,00	11 290,50	16 671,50	547,00	6 574,00	7 121,00	1 216 881,00
83,00	11 714,55	4 017,00	15 814,55	„	6 744,00	6 744,00	925 997,05
2 716,00	516,00	1 032,00	4 264,00	828,00	2 764,00	3 592,00	429 948,00
2 309,00	1 326,11⁵	3 134,29⁵	6 769,41	5 351,00	8 408,03	13 759,03	1 116 776,66⁵
„	7 762,00	3 030,00	10 792,00	„	9 611,00	9 611,00	629 661,00
„	2 002,00	702,00	2 704,00	„	5 836,00	5 836,00	857 609,00
„	674,00	1 789,00	2 463,00	„	11 220,00	11 220,00	2 042 818,00
1 074,00	10 623,75	12 809,17⁵	24 506,92⁵	3,00	3 613,15	3 616,15	1 203 171,02⁵
760,66	1 061,00	4 689,51	6 511,17	573,17	2 746,67	3 319,84	770 941,25
21 774,82⁵	12 348,00	22 463,41⁵	56 586,24	8 261,00	5 853,24	14 114,24	1 190 191,00
„	5 426,50	9 810,00	15 236,50	„	12 294,50	12 294,50	961 675,00
119,00	1 000,00	776,00	1 895,00	8 440,00	2 112,00	10 552,00	987 448,50
133,00	95,00	742,00	970,00	97,00	1 759,00	1 856,00	627 931,00
600,00	499,00	2 611,00	3 710,00	1 342,00	1 545,00	2 887,00	757 854,00
1 614,00	5 783,00	3 330,00	10 727,00	147,00	3 602,00	3 749,00	1 256 600,00
„	311,00	1 061,50	1 372,50	20,00	959,50	979,50	816,311,00
f 65 881,87⁵	f 108 423,20	f 128 268,10	f 302 573,17⁵	f 29 782,84	f 93 940,89	f 123 723,73	f 17 881 154,03

jaar is toe te schrijven.

c) De nieuwe landrente-regeling voor de Preanger Regentschappen (Indisch Staatsblad 1896 n°. 126) kwam met 1 Januari 1898 in werking voor 21 districten, zoodat die regeling in dat jaar voor 28 districten heeft gegolden. De aanslag voor deze 28 districten werd gearresteerd tot een bedrag van f 941 111,50, tegen f 844 778,75 in 1897 (onder welk laatste bedrag de niet jaarlijks beplante velden begrepen zijn met een aanslag, groot f 2612,32⁵), terwijl die voor de overige districten, waar de oude regeling nog geldt, werd vastgesteld op f 367 217,25 voor de jaarlijks beplante en op f 32 451,80 voor de niet jaarlijks beplante velden, tegen respectievelijk f 362 091,35⁵ en f 32 586,79 in 1897.

GEWESTEN.	Het bedrag van den onzuiveren aanslag voor 1898 (kolom 16) was te verminderen met de volgende sommen, ter zake van vrijstelling of afschrijving, als:				In 1898 was dus aan landrente werkelijk te heffen:		
	wegens deugdelijk geconstateerd misgewas.	wegens andere buitengewone en gewichtige redenen.	wegens het onbeplant blijven van voor vast aangeslagen gronden.	Totaal der verminderingen wegens vrijstellingen of afschrijvingen.	ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag vermeld in kolom 16, verminderd volgens kolom 20).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden, bedoeld in kolom 7.	In 't geheel.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
Bantam	f 34 494,54	„	f 34 548,09[5]	f 69 042,63[5]	f 514 135,36[5]	f 26 705,20	f 540 840,56[5]
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	„	„	„	„	7 717,79	„	7 717,79
Krawang	33 372,90[5]	„	21 745,55[5]	55 118,46	135 007,54	7 322,02[5]	142 329,56[5]
Preanger Regentschappen	43 175,31	f 348,88	12 848,33	56 372,52	1 251 956,23	*d)* 32 451,80	1 284 408,03
Cheribon	29 175,29	„	11 390,41[5]	40 565,70[5]	1 176 315,29[5]	12 621,87[5]	1 188 937,17
Tagal	43 886,35[5]	„	12 489,00	56 375,35[5]	869 621,69[5]	2 067,50	871 689,19[5]
Pekalongan	34 315,71	92,00	5 538,15[5]	39 945,86-	390 002,13[5]	„	390 002,13[5]
Samarang	121 345,73[5]	„	3 164,97	124 510.70[5]	992 255,96	32 784,45	1 025 040,41
Japara	28 217,03	„	21 577,49	49 794,52	579 866,48	15 027,80	594 894,28
Rembang	8 503,16	„	2 842,56	11 345,72	846 263,28	„	846 263,28
Soerabaija	49 065,00	„	17 677,25	66 742,25	1 976 075,75	799,50	1 976 875,25
Pasoeroean	497,90	„	141,00	638,90	1 202 532,12[5]	1 649,40	1 204 181,52[5]
Probolinggo	2 638,24[5]	„	11 492,25	14 130,49[5]	756 810,75[5]	27 892,26	784 703,01[5]
Bezoeki	3 281,91	„	3 437,48	6 719,39	1 183 471,61	4 855,00	1 188 326,61
Banjoemas	16 834,66[5]	*e)* 1 167,00	18 644,25	36 665,91[5]	925 009,08[5]	27 478,85	952 487,93[5]
Bagelen	3 145,80	„	350,00	3 495,80	983 952,70	83 317,00	1 067 269,70
Kadoe	12 141,88[5]	5 952,89	3 266,17	21,360,94[5]	606 570,05[5]	39 411,50	645 981,55[5]
Madioen	21 740,25	„	13 487,25	35 227,50	722 626,50	13 841,00	736 467,50
Kediri	67 295,91	„	10 934,73	78,230,64	1 178 369,36	28 136,00	1 206 505,36
Madura	39 680,98	„	4 118,31	43 799,29	772 511,71	17 223;00	789 734,71
Totalen.	f 592 808,58	f 7560,77	f 209 713,26	f 810 082,61	f 17 071 071,42	f 373 584,16	f 17 444 655,58

d) Zie noot *c* op de voorgaande bladzijde.

e) Dit bedrag vertegenwoordigt de helft der landrente van drie perdikan-dessa's welke doorloopend slechts 50 pct. van den aanslag hebben op te brengen.

In 1897 was aan landrente werkelijk te heffen geweest (zie de kolommen 21, 22 en 23 van bijlage N van 't vorig verslag)			In 1898 viel in vergelijking met het voorafgegane jaar te heffen:		Bedrag hetwelk door de bevolking op 31 December 1898 nog niet was aangezuiverd.	Bedrag hetwelk door de bevolking aangezuiverd, doch door met de inning belaste personen verduisterd was.	Marktprijs der padi per pikol gedurende 1898.	
ter zake van de voor vast aangeslagen gronden (de onzuivere aanslag, verminderd met de vrijstellingen en afschrijvingen).	ter zake van de niet voor vast aangeslagen gronden.	In 't geheel.	Meer.	Minder.			Hoogste.	Laagste.
24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.
f 453 025,33⁵	f 33 362,80	f 486 388,13⁵	f 54 452,43	„	„	„	f 3,00	f 0,60
f) 7 831,60	„	7 831,60	„	f 113,81	f 2 017,79	„	3,50	1,25
88 256,54⁵	5 735,63⁵	93 992,18	48 337,38⁵	„	„	„	3,00	1,00
1 115 444,05⁵	35 199,11⁵	1 150 643,17	133 764,86	„	629,51⁵	f 193,07	6,00	0,80
1 118 197,65⁵	13 436,75	1 131 634,40⁵	57 302,76⁵	„	„	„	2,85	1,67⁵
836 264,00	1 418,50	837 682,50	34 006,69⁵	„	41,00	„	3,50	1,50
392 191,52	„	392 191,52	„	2 189,38⁵	160,02⁵	297,10⁵	3,25	1,50
1 052 660,71⁵	31 831,96	1 084 492,67⁵	„	59 452,26⁵	„	292,00	4,00	1,25
502 140,53⁵	17 397,05	519 537,58⁵	75 356,69⁵	„	„	239,82	3,00	1,00
835 688,87	„	835 688,87	10 574,41	„	295,45	124,00	3,51	1,00
1 873 243,13	2 241,50	1 875 484,63	101 390,62	„	9 718,00	„	4,00	1,50
1 190 947,91⁵	4 529,90	1 195 477,81⁵	8 703,71	„	9,19	94,51	3,75	1,50
746 814,54	25 992,67	772 807,21	11 895,80⁵	„	1 115,40	„	4,00	1,60
1 170 994,53	5 242,20	1 176 236,73	12 089,88	„	53,00	170,00	6,00	5,00
897 769,33⁵	22 786,50	920 555,83⁵	31 932,10	„	172,52	60,50	5,75	1,00
985 857,19	77 676,00	1 063 533,19	3 736,51	„	„	„	4,16	1,00
614 630,31⁵	39 537,50	654 167,81⁵	„	8 186,26	4 998,99	1 163,99	3,50	1,50
729 042,11	14 425,00	743 467,11	„	6 999,61	„	240,00	3,75	1,25
1 219 899,13	26 825,50	1 246 724,63	„	40 219,27	626,76	1 810,26	3,50	1,25
760 055,92⁵	16 989,00	777 044,92⁵	12 689,78⁵	„	„	„	3,75	1,50
f 16 590 954,95	f 374 627,58	f 16 965 582,53	f 596 233,65	f 117 160,60	f 19 837,64	f 4 685,25⁵	f 2,85 à f 6,00	f 0,60 à f 5,00

f) De aanslag der landrente op het domein Bloeboer werd sedert van f 7921,60 teruggebracht tot f 7831,60 (gouvernementsbesluit dd. 6 November 1898 nº. 15).

(5. 15.)

BIJLAGE N.

(Zie hoofdst. J, afd. IV, van het verslag.)

STATISTISCHE OVERZICHTEN

BETREFFENDE

UITGIFTE VAN GROND EN ANDERE AGRARISCHE AANGELEGENHEDEN,

AFZONDERLIJK VOOR

JAVA EN MADURA

EN VOOR DE

BUITENBEZITTINGEN,

MEERENDEELS OVER

1898.

I. Overzicht betreffende de grondverhuur door inlanders aan

GEWESTEN.	Aantal overeenkomsten.	Aantal huurders.			Uitgestrektheid der gronden (in bouws) waarop de in kolom 2 bedoelde overeenkomsten betrekking hadden.								Van de in kolom 13 bedoelde grond uitgestrektheden (in bouws)						
									Totaal der kolommen 6 t/m 9, verdeeld naar den cultuurtoestand der gronden.				de teelt van:						
		Europeanen.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Gronden in agrarischen eigendom bezeten.	Gronden in erfelijk individueel bezit of in communaal bezit met voor altijd aangewezen vaste aandeelen.	Gronden in communaal bezit met periodieke verdeeling of met niet voor altijd aangewezen vaste aandeelen.	Ambtsvelden der dessabestuurders.	Sawahs.	Tegalvelden.	Erf.	Te zamen.	suikerriet.	indigo.	tabak.	padi.	padi en tweede gewassen.	katjang.	andere ge-
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20
Preanger Regentsch. .	928	15	9	24	„	1 343	„	9	540	803	„	1 343	1 334	„	„	„	8	„	„
Cheribon.	1 125	32	121	153	„	2 604	5 036	6 039	13 385	294	„	13 679	11 702	„	4	1016	216	491	250
Tagal.	1 401	23	100	123	„	6 207	2 291	1 984	10 482	„	„	10 482	9 602	160	„	575	32	26	8
Pekalongan.	456	18	2	20	7	2 032	951	1 154	4 066	78	„	4 144	3 570	428	2	58	18	13	51
Samarang	585	46	„	46	„	2 768	833	1 510	5 075	36	„	5 111	4 506	516	33	31	„	„	17
Japara	927	20	„	20	„	2 843	2 785	3 347	8 507	466	*d)* 2	8 975	8 948	„	25	„	„	„	2
Rembang	51	13	3	16	„	18	1	„	9	10	„	19	„	9	„	„	„	„	„
Soerabaja	4 724	57	12	69	8	6 853	32 857	395	40 109	4	„	40 113	39 263	682	„	167	„	„	„
Pasoeroean.	1 701	53	16	69	„	4 577	5 369	168	9 768	346	„	10 114	10 077	23	„	„	„	„	*e)* 7
Probolinggo	2 894	23	„	23	„	8 656	„	991	9 049	598	„	9 647	9 646	„	„	„	„	„	1
Bezoeki	34 861	36	„	36	„	48 888	„	1 372	35 869	14391	„	50 260	9 400	„	40814	45	„	„	1
Banjoemas	1 007	11	2	13	„	1 290	1 217	2 459	4 964	2	„	4 966	4 224	„	739	2	„	„	1
Bagelen	297	6	„	6	„	915	„	348	1 175	88	„	1 263	1 263	„	„	„	„	„	„
Kadoe.	414	11	13	24	„	488	„	93	493	88	„	581	231	115	„	10	1	221	2
Madioen	164	10	3	13	10	1 620	2 246	416	3 507	783	2	4 292	4 098	190	„	„	„	„	„
Kediri.	1 435	45	2	47	„	3 829	5 564	2 955	12 072	276	„	12 348	9 359	2930	51	7	„	„	1
Totalen . . .	52 970	419	283	702	25	94 921	59 150	23 241	159 070	18263	4	177 337	127 223	5053	41668	1911	275	751	418

a) Verboden is het oprichten op den gehuurden grond van opstallen, welke geheel of gedeeltelijk kunnen dienen voor ondernemingen van landbouw of inrichtingen van nijverheid, zooals bijv. suikerpakhuizen en bergplaatsen of droogschuren van tabak. Onder de opstallen voor andere doeleinden op den gehuurden grond op te richten (mits slechts met vergunning van het hoofd van plaatselijk bestuur) behooren o. a. mestloodsen en schuren voor het opbergen van suikerbibiet. Behalve voor laatstbedoelde opstallen werden nog vergunningen verleend tot het oprichten van eene loods voor weging, in ontvangstneming en opschuring van suikerriet-bibiet (in de Preanger Regentschappen), voor wachthuisjes (in Cheribon en Pekalongan), voor houtstapelplaatsen en voor berging van materialen bij kalkbranderijen (in Samarang) en voor eene tijdelijke loods ter opberging van materialen toebehoorende aan de Modjokerto-Stoomtrammaatschappij (in Pasoeroean).

II. Overzicht betreffende de afdoening van de in het tijdvak 1872 t/m 1898 aanhangig gemaakte aanvragen (van inlanders) ter vervanging van erfelijk individueel grondbezit door agrarischen eigendom (zie Indisch Staatsblad 1872 n°. 117).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) waartoe de aanhangig gemaakte aanvragen betrekking hadden en — zie de tusschen ( ) vermelde cijfers — aantal der aanvragen.			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe betrekking hadden de in het tijdvak 1872—1898 afgedane of vervallen aanvragen, met vermelding — tusschen ( ) — van het aantal der aanvragen.			Uitgestrektheid (in bouws), waartoe het op ult. 1898 nog in behandeling gebleven — tusschen ( ) vermeld — aantal aanvragen betrekking had.
	Gedurende 1872 t/m 1897.	Gedurende 1898.	Totaal.	Uitgestrektheid in agrarischen eigendom toegewezen.	Uitgestrektheid waartoe de afgewezen aanvragen betrekking hadden.	Uitgestrektheid waartoe de (door overlijden of intrekking) vervallen aanvragen betrekking hadden.	
Bantam	*a)* 28^{233} (7)	4^{125} (1)	32^{358} (8)	19^{374} (4)	„	4^{109} (2)	8^{375} (2)
Krawang.	10 (6)	„	10 (6)	7^{127} (4)	„	2^{373} (2)	„
Preanger Regentschappen	144^{7} (27)	„	144^{7} (27)	139^{362} (23)	3^{224} (2)	0^{310} (1)	0^{111} (1)
Cheribon	968^{422} (369)	12^{361} (11)	981^{283} (380)	217^{446} (144)	431^{287} (118)	32^{827} (110)	4^{23} (8)
Tagal	631^{220} (12)	„	631^{220} (12)	*b)* 314^{220} (12)	*c)* 317 (1)	„	„
Pekalongan.	$2\,059^{181}$ (219)	„	$2\,059^{181}$ (219)	875^{321} (74)	816^{300} (85)	367^{60} (60)	„
Samarang	$3\,254^{282}$ (330)	„	$3\,254^{282}$ (330)	360^{365} (130)	981^{346} (116)	$1\,912^{71}$ (84)	„
Japara.	*d)* 107^{56} (17)	52^{213} (15)	159^{269} (32)	67^{99} (10)	39^{457} (7)	„	52^{213} (15)
Rembang.	202^{229} (108)	„	202^{229} (108)	92^{193} (74)	75^{347} (5)	34^{189} (29)	„
Soerabaija	677^{390} (203)	2^{449} (4)	680^{339} (207)	396^{149} (135)	201^{361} (54)	21^{380} (8)	60^{449} (13)
Pasoeroean	7^{248} (6)	„	7^{248} (6)	4^{12} (4)	3^{236} (2)	„	„
Probolinggo.	584^{244} (20)	„	584^{244} (20)	31^{56} (17)	579^{344} (2)	1^{244} (1)	„
Bezoeki	267^{219} (73)	„	267^{219} (73)	256^{154} (66)	9^{338} (3)	1^{227} (4)	„
Banjoemas	31 (3)	„	31 (3)	„	„	31 (3)	„
Bagelen	5 (1)	„	5 (1)	„	„	5 (1)	„
Kadoe	$2\,898^{445}$ (163)	„	$2\,898^{445}$ (163)	113^{105} (9)	$1\,296^{178}$ (63)	$1\,489^{162}$ (31)	„
Madioen	$3\,402^{291}$ (526)	„	$3\,402^{291}$ (526)	*e)* $1\,496^{449}$ (358)	*f)* $1\,780^{364}$ (137)	124^{478} (35)	„
Kediri.	$2\,676^{216}$ (555)	77 (17)	$2\,753^{216}$ (572)	*g)* $1\,837^{178}$ (356)	*h)* 746^{159} (174)	81^{303} (29)	88^{76} (16)
Totalen.	$17\,957^{183}$ (2645)	149^{148} (48)	$18\,106^{331}$ (2693)	*i)* $6\,202^{210}$ (1420)	*k)* $7\,283^{441}$ (766)	$4\,405^{433}$ (460)	214^{247} (55)

a) De met kleine cijfers aangeduide onderdeelen van bouws zijn vierkante Rijnlandsche roeden van $^1/_{500}$ bouw.

b) Hieronder één aanvraag welke slechts gedeeltelijk werd toegewezen.

c) De afwijzing betreft een deel der gronden bedoeld in noot *b*.

d) De mededeeling in het vorig verslag dat in 1897 in de residentie Japara 168 aanvragen om agrarisch eigendom werden ingediend, betrekking hebbende op 560 bouws, is sedert gebleken onjuist te zijn (zie blz. 94 van het verslag hiervóór).

e) Hieronder 4 aanvragen welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

f) Hieronder ook de 4 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.

g) Hieronder 3 aanvragen welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

h) Hieronder ook de 3 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.

i) Hieronder 8 aanvragen welke slechts gedeeltelijk werden toegewezen.

k) Hieronder ook de 8 in de voorgaande noot bedoelde aanvragen, voor zooveel namelijk betreft die gedeelten der gronden welke niet in agrarischen eigendom konden worden afgestaan.

Inlet-inlanders op Java en Madura over 1898.

In de volgende kol. voor: oprichting vergunning van 't hoofd plaatselijk bestuur) opstallen, anz. *a)*	Totaal als in kolom 13.	De overeengekomen huurtermijnen en de overeengekomen huurprijzen per bouw beliepen, naar gelang het betrof de teelt van een der onderstaande gewassen, dooreengenomen als volgt: suikerriet.	indigo.	tabak.	padi.	katjang.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
1	1 343	3 à 14 maanden f 4 à f 55	„	„	*b)* { . . . . . 12 jaren f 5	„
c)	13 679	3 „ 19 „ 5 „ 35	„	6 à 7 maanden f 6 à f 10	*b)* { 7 maanden f 8 à f 25 5 à 12 „ f 2,50 „ 30	4 à 12 maanden f 1,50 à f 50
2	10 482	6 „ 22 „ 15 „ 40	3 jaren . . . f 30 à f 35	„	*b)* { 6 mnd. à 20 j. f 2 à 12 6 „ „ 20 „ 12 „ 25	12 maanden . . . . f 15
4	4 144	10 „ 22 „ f 22,50 „ 35	12 à 16 maanden f 15 à f 17,50	5 maanden . . . . f 6	*b)* { 1 jaar f 10 à f 15 1 „ 10 „ 15	6 „ . . . . f 4
8	5 111	12 „ 18 „ f 25 „ 100	12 „ 18 „ 18 „ f 125	8 „ 30	12 maanden f 18 à f 30	„
„	8 975	3 „ 22 „ 10 „ 60	„	6 „ 8	„	„
10	19	„	20 maanden. . . „ 16	„	„	„
1	40 113	18 maand. à 5 jaren f 20 à f 50	18 „ f 25 „ 50	„	6 à 9 maanden f 20 à f 25	„
7	10 114	18 „ „ 6 „ 15 „ 80	15 „ 25 „ 30	„	„	„
„	9 647	7 à 24 maanden 15 „ 70	„	„	„	„
„	50 260	12 maand. à 12 jaar 20 „ 50	„	4 à 12 jaar f 1 à f 12,50	12 maanden f 20	„
„	4 966	20 à 22 maanden 35 „ 45	„	4 maanden 5 „ 10	12 „ 45	„
„	1 263	2 „ 18 „ 19 „ 50	„	„	„	„
1	581	1 jaar . . . . 30 „ 35	1 jaar . . . f 40 à f 50	„	*b)* { 1 jaar f 30 1 „ *f)*	4 à 5 maanden f 16 à f 24
4	4 292	16 à 18 maanden 12 „ 35	1 à 2 jaren. . . . „ 30	„	„	„
„	12 348	12 „ 20 „ 25 „ 35	18 maanden f 22,50 „ 30	5 à 12 maanden. . . f 9	18 maanden f 21	„
38	177 337					

b) De in den tweeden regel vermelde huurprijzen betreffen gronden die gehuurd waren voor de teelt van padi *en* tweede gewassen.

c) Hier is geen cijfer ingevuld, als reeds begrepen in de kolommen 14 t/m 20. In 15 gevallen werd namelijk door het hoofd van plaatselijk bestuur vergunning verleend tot het oprichten op een 89-tal plaatsen van bergloodsjes en schuilplaatsen.

d) Deze 2 bouws erf zijn voor 5 achtereenvolgende jaren voor f 30 's jaars per bouw gehuurd.

e) Deze 7 bouws zijn voor 1 à 5 jaren tegen f 10 à f 30 per bouw 's jaars gehuurd.

f) Huurprijs niet opgegeven.

III. Overzicht betreffende de afdoening in 1898 van de in dat jaar en vroeger door inlanders gedane aanvragen om vergunning tot ontginning van domeingrond op Java en Madura op den voet van de ordonnantie dd. 29 Februari 1896 (Indisch Staatsblad n°. 44).

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal aanvragen van inlanders om vergunning tot het ontginnen van domeingrond.			Uitgestrektheid (afgerond in bouws) waartoe betrekking had het daarnevens — tusschen ( ) — vermeld aantal ontginnings-aanvragen, welke in 1898					Uitgestrektheid (afgerond in bouws)	
				werden toegewezen		werden afgewezen		nog niet tot afdoening kwamen.	voor welke het daarnevens tusschen ( ) vermeld aantal ontginners gedurende 1898 werd erkend als erfelijk individueele bezitters	waarvoor het recht van ontginning, indertijd toegekend aan het tusschen ( ) vermeld aantal aanvragers, gedurende 1898 kwam te vervallen.
	Betreffende de op ult. 1897 aanhangig gebleven aanvragen	Betreffende de in 1898 bijgekomen aanvragen.	Te zamen.	door de districtshoofden.	door de hoofden vanplaatselijk bestuur.	door de districtshoofden	door de hoofden vanplaatselijk bestuur.			
1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bantam	430 (685)	3241 (4946)	3671 (5631)	1657 (2844)	1757 (2249)	15 (15)	„	242 (523)	3018 (4955)	„
Krawang	162 (146)	235 (298)	397 (444)	92 (177)	121 (112)	„	„	184 (155)	87 (111)	39 (19)
Preanger Regentschappen	113 (510)	6511(10004)	6625(10514)	4477 (8190)	1826 (1774)	66 (135)	13 (13)	243 (402)	5934 (8359)	179 (213)
Cheribon	*a)**845 (1115)	1491 (2584)	2336 (3699)	1564 (2689)	128 (165)	8 (12)	2 (1)	634 (832)	961 (1576)	237 (125)
Tagal	*54 (66)	1598 (1976)	1652 (2042)	559 (938)	540 (600)	9 (35)	454 (414)	60 (55)	1118 (1783)	38 (99)
Pekalongan	45 (72)	683 (1055)	728 (1127)	103 (234)	442 (587)	1 (1)	18 (35)	164 (270)	189 (410)	1 (1)
Samarang	19 (33)	540 (914)	559 (947)	475 (831)	69 (77)	„	„	15 (39)	543 (939)	37 (66)
Japara	*516 (556)	1632 (1413)	2148 (1969)	297 (350)	1134 (1171)	26 (26)	614 (295)	77 (127)	1127 (845)	52 (44)
Rembang	164 (257)	1680 (1946)	1844 (2203)	346 (559)	743 (721)	„	608 (729)	147 (194)	516 (790)	„
Soerabaija	„	619 (973)	619 (973)	227 (712)	290 (96)	30 (30)	17 (17)	55 (118)	462 (655)	31 (40)
Pasoeroean	1425 (1174)	874 (1142)	2299 (2316)	171 (630)	494 (307)	„	115 (103)	1519 (1270)	348 (309)	2 (2)
Probolinggo	95 (92)	600 (612)	695 (704)	326 (383)	336 (287)	8 (9)	„	25 (25)	527 (585)	9 (10)
Bezoeki	644 (442)	7090 (5761)	7734 (6203)	227 (281)	5899 (4662)	„	528 (385)	1080 (875)	3727 (3341)	22 (19)
Banjoemas	1217 (567)	2027 (2562)	3244 (3129)	745 (1128)	2109 (1296)	11 (18)	8 (10)	371 (677)	2306 (2398)	54 (67)
Bagelen	174 (444)	721 (1957)	895 (2401)	509 (1643)	66 (247)	56 (160)	264 (351)	„	133 (299)	60 (97)
Kadoe	108 (121)	477 (814)	585 (935)	147 (286)	389 (525)	„	„	49 (124)	169 (323)	3 (5)
Madioen	234 (199)	1110 (606)	1344 (805)	97 (159)	237 (241)	„	773 (223)	237 (182)	137 (198)	20 (50)
Kediri	*52 (82)	1507 (2570)	1559 (2652)	1954 (1873)	439 (715)	„	„	63 (64)	4609 (6422)	42 (16)
Madura	„	183 (230)	183 (230)	168 (215)	7 (7)	8 (8)	„	„	67 (68)	„
Totalen	*6297 (6561)	32819 (42363)	39117(48924)	13244 (24122)	17056 (15839)	238 (449)	3414 (2582)	5165 (5932)	25978 (34366)	826 (833)

a) De opgaven waarbij een * is geplaatst zijn verbeterde cijfers.

IV. Overzicht betreffende de door het Gouvernement 1°. in erfpacht uitgegeven woeste gronden *a*) op Java en Madura, voor zooveel op ult. 1898 aanvaard (reeds in de openbare registers ingeschreven), zonder te rekenen die waarvan de erfpacht is komen te vervallen; en 2°. in erfpacht toegezegd (maar op ult. 1898 nog niet afgestaan) of afgestaan (maar op ult. 1898 nog niet aanvaard).

GEWESTEN.	Op ult. 1898 in erfpacht bezeten woeste gronden.						Op ult. 1898 in erfpacht:			
	In de jaren 1873 t/m 1897 aanvaard aantal:		In 1898 aanvaard aantal:		In de opgegeven 26 jaren aanvaard aantal:		toegezegd, maar nog niet afgestaan aantal: *b*)		afgestaan (definitief toegewezen), maar nog niet aanvaard aantal:	
	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)	perceelen.	bouws. *c*)
Bantam	27	5 426	5	1 103	32	6 529	17	14 055	14	5 351
Krawang	12	1 858	1	99	13	1 957	2	115	2	466
Preanger Regentschappen	445	83 746	36	7 866	481	91 612	143	66 094	23	7 262
Cheribon	14	1 697	„	„	14	1 697	8	4 250	„	„
Tagal	8	2 109	„	„	8	2 109	9	3 630	1	4
Pekalongan	61	10 671	„	„	61	10 671	1	40	1	32
Samarang	68	8 073	2	23	70	8 096	3	310	„	„
Japara	*d*) 19	*d*) 4 051	2	60	21	4 111	3	875	1	19
Rembang	„	„	„	„	„	„	1	400	„	„
Soerabaija	39	7 877	3	64	42	7 941	5	1 285	5	419
Pasoeroean	*e*) 198	*e*) 72 328	1	3	199	72 331	10	2 054	3	198
Probolinggo	84	28 555	1	20	85	28 575	6	8 950	„	„
Bezoeki	*f*) 256	*f*) 99 923	46	18 765	302	118 688	54	86 208	33	14 801
Banjoemas	4	1 249	„	„	4	1 249	8	12 380	7	2 423
Bagelen	13	805	„	„	13	805	5	123	„	„
Kadoe	*g*) 19	*g*) 3 404	„	„	19	3 404	3	382	„	„
Madioen	44	9 212	„	„	44	9 212	1	*i*)	„	„
Kediri	*h*) 414	*h*) 116 199	6	1 112	420	117 311	32	13 834	6	908
Totalen	*k*) 1725	*k*) 457 183	103	29 115	1828	486 298	311	214 985	96	31 883
De toezegging of de definitieve toewijzing vond plaats in de jaren: 1881 t/m 1896							140	121 497	17	5 455
1897							101	66 437	18	7 777
1898							70	27 051	61	18 651
Totalen als boven							311	214 985	96	31 883

a) Overigens is nog in vele gevallen erfpacht verleend voor gronden die reeds vroeger in huur afgestaan geweest waren. Deze voormalige huurgronden, voor zooveel zij op ult. 1898 nog in erfpacht werden bezeten, besloegen eene uitgestrektheid van 41 425 bouws, ingeschreven als 95 perceelen. Over de verschillende gewesten waren die getallen verdeeld als volgt:

Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Gewesten.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
Bantam	2	1 034	Bezoeki	1	300
Batavia	1	406	Banjoemas	1	100
Krawang	1	427	Bagelen	1	869
Preanger Regentsch.	18	8 380	Kadoe	2	515
Cheribon	3	930	Madioen	3	1 505
Pekalongan	7	2 036	Kediri	14	5 883
Samarang	33	15 787			
Japara	1	34	Totalen voor de 15 gewesten	95	41 425
Pasoeroean	7	5 219			

b) Waar in de aanvraag als geschatte grootte van het perceel tweeërlei uitgestrektheid was genoemd, of de opgegeven grootte verschilde met de taxatiën der commissie van onderzoek, is het kleinste cijfer genomen.

c) Voor elk perceel is de uitgestrektheid tot volle bouws afgerond.

d) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 67) verminderd met 3 perceelen, wegens terugneming door het Gouvernement van de perceelen Pandansili I en II en Tenom, tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 744 bouws.

e) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 67) verminderd met 324 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van het perceel Djoerangkwali.

f) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 67) verminderd met 1517 bouws wegens terugneming door het Gouvernement van de perceelen Bandjarbali I, II en III en Rangkong.

g) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 67) verminderd met 498 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van de perceelen Kemiriredjo I en II en van een gedeelte van het perceel Tegallan Saijen.

h) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 67) verminderd met 400 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van het perceel Ngrantjak.

i) De grootte van het in de residentie Madioen toegezegd perceel werd niet opgegeven.

k) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid — met toepassing van de tot ult. 1898 geregulariseerde veranderingen, ontstaan door terugneming van grond als anderszins, — als volgt:

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1873	1	350	Per transport	665	180 570
1874	16	5 833	1886	51	8 283
1875	39	11 469	1887	69	19 414
1876	39	9 251	1888	36	6 280
1877	39	9 701	1889	79	19 966
1878	45	10 697	1890	86	16 649
1879	47	13 600	1891	69	16 428
1880	56	14 535	1892	128	38 186
1881	77	23 160	1893	127	31 109
1882	80	23 668	1894	136	41 376
1883	68	20 548	1895	91	33 484
1884	65	13 957	1896	93	24 506
1885	93	23 801	1897	95	20 932
Transporteeren	665	180 570	Totalen	1725	457 183

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage N.]

V. Overzicht betreffende de in 1898 door het Gouvernement aan particulieren verkochte en met recht van opstal afgestane stukken domeingrond op Java en Madura.

GEWESTEN.	Verkochte grond.				Met recht van opstal afgestane grond.	
	Ondershands, tegen taxatieprijs.		Publiek, bij opbod (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).			
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopsommen.
Bantam	37 666	f 2 892	„	„	2 602	f 115
Batavia	14 539	2 275	„	„	74	60
Krawang	56 920	1 570	„	„	2 375	20
Preanger Regentschappen	229 162	21 295	„	„	175 705	813
Cheribon	131 867	17 004	„	„	12 621	345
Tagal	87 146	8 635	„	„	17 802	460
Pekalongan	34 278	2 791	„	„	1 169	35
Samarang	322 751	20 936	5666	f 1140	18 554	1 267
Japara	24 438	2 366	„	„	12 636	105
Rembang	85 681	8 415	„	„	6 928	89
Soerabaija	96 985	46 022	„	„	17 135	535
Pasoeroean	123 925	18 657	*a*)	1031	55 838	755
Probolinggo	26 324	3 253	„	„	209 090	3 875
Bezoeki	30 096	4 370	„	„	906 325	22 540
Banjoemas	85 170	13 945	„	„	75 569	2 105
Bagelen	19 283	2 100	„	„	10 060	135
Kadoe	62 986	7 375	„	„	„	„
Madioen	16 294	1 546	„	„	6 697	220
Kediri	70 036	7 010	„	„	141 797	3 185
Madura	74 415	4 671	„	„	„	„
Totalen	1 629 962	f 197 128	*b*) 5666	f 2171	1 672 977	f 36 659

a) De uitgestrektheid werd niet opgegeven.
b) Ongerekend het perceel bedoeld in noot *a*.

VI. Overzicht over 1898 betreffende de grondverhuur door inlanders aan niet-inlanders in die gewesten der buitenbezittingen, waar dit onderwerp bij ordonnantie geregeld is.

GEWESTEN EN AFDEELINGEN.	Aantal in 1898 gesloten huurovereenkomsten (die alle werden geregistreerd)	Huurtijd.	Huurprijs (per bouw 's jaars).	Uitgestrektheid van den gehuurden grond (in bouws).	De gronden waren bestemd voor:
LAMPONGSCHE DISTRICTEN.					
Ommelanden van Telok Betong	3	20 jaar.	*a*) †	450	teelt van koffie en peper.
ZUIDER- EN OOSTERAFDEELING VAN BORNEO.					
Amoenthai	†	id.	*b*) f 0,50 à f 1,00	†	oprichting van woningen en tabaksloodsen, teelt van tabak en andere doeleinden.
Kendangan	†	id.	*b*) f 0,50 à f 1,00	†	
MENADO.					
Minahassa	†	†	†	137/8	†
AMBOINA.	„	„	„	„	

a) Waar een † is geplaatst, ontbreken gegevens ter invulling.
b) De huurprijs verschilt naar gelang de grond al dan niet voor de teelt van tabak in gebruik wordt genomen.

VII. Overzicht betreffende de in 1898 door het Gouvernement aan particulieren verkochte stukken domeingrond in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Ondershands verkocht tegen taxatieprijs.		Publiek verkocht bij opbod (Indisch Staatsblad 1876 n°. 117).	
	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopprijs.	Uitgestrektheid (in M².).	Bedongen koopprijs.
Lampongsche Districten	795	f 165	„	„
Palembang	2 486	2430	„	„
Atjeh en onderhoorigheden	915	95	„	„
Riouw „ „	„	„	*a*)	f 250,75
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	10 931	2950	„	„
Celebes en onderhoorigheden	45	535	„	„
Menado	13 157	925	„	„
Amboina	2 927	365	321	301
Bali en Lombok	10 099	1734	5033	961,50
Totalen	41 355	f 9199	5354	f 1518,25

a) Uitgestrektheid niet opgegeven.

VIII. Overzicht betreffende de door het Gouvernement in erfpacht uitgegeven gronden in de buitenbezittingen, voor zooveel op ult. 1898 in de openbare registers ingeschreven (dus zonder te rekenen die waarvan de erfpacht is komen te vervallen, of die welke reeds afgestaan, maar nog niet aanvaard waren).

GEWESTEN.	Op ult. 1898 in erfpacht bezeten domeingronden.					
	In de jaren 1873 t/m 1897 aanvaard aantal:		In 1898 aanvaard aantal:		In de opgegeven 26 jaren aanvaard aantal:	
	perceelen.	bouws. *a*)	perceelen.	bouws. *a*)	perceelen.	bouws. *a*)
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden. .	20	2 280	„	„	20	2 280
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden . .	33	*b*) 14 482	4	425	37	14 907
Sumatra's Westkust: Tapanoli	2	701	„	„	2	701
Benkoelen	*c*) 7	*c*) 10 957	„	„	7	10 957
Lampongsche Districten	12	77 690	2	5 840	14	83 530
Palembang	*d*) 41	*d*) 182 166	2	10 092	43	192 258
Sumatra's Oostkust	2	2 283	„	„	2	2 283
Billiton	1	44	„	„	1	44
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. .	17	66 046	7	34 201	24	100 247
Celebes en onderhoorigheden	*e*) 3	509	„	„	*e*) 3	509
Menado	35	9 724	„	„	35	9 724
Amboina	7	18 996	„	„	7	18 996
Ternate	2	26 000	„	„	2	26 000
Totalen	*f*) 182	*f*) 411 878	15	50 558	197	*g*) 462 436

a) Voor zoover opgemeten, is de uitgestrektheid van elk perceel tot volle bouws afgerond.

b) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 69) verminderd met 642 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van een gedeelte van de respectievelijk in 1893 en in 1877 aanvaarde perceelen Merapi (154 bouws) en Gadoeng Batoe (488 bouws).

c) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 69) verminderd met 1 perceel en 900 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van het in 1892 aanvaarde perceel Tjengering.

d) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 69) verminderd met 2 perceelen en 24 769 bouws, wegens terugneming door het Gouvernement van de perceelen Zulpich (9450 bouws) en Batang Leko (15 319 bouws), respectievelijk aanvaard in de jaren 1893 en 1892.

e) Eén der 3 perceelen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden betreft de oostelijke groep der Postillon-eilanden, waarvan de erfpacht in 1891 is aanvaard, echter zonder bekendstelling van de uitgestrektheid. Het opgegeven aantal bouws heeft dus geen betrekking tot dit perceel.

f) Naar gelang van het jaar van inschrijving was het aantal perceelen en de uitgestrektheid verdeeld als volgt (waarbij op te merken valt dat de over 1891 opgegeven uitgestrektheid — zie noot *e* — betrekking heeft tot 10 van de 11 perceelen en het totaal van 411 878 bouws tot 181 van de 182 perceelen).

Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.	Jaren.	Aantal perceelen.	Aantal bouws.
1874	3	716	Per transport	53	13 260
1876	1	325	1888	1	361
1877	8	2 906	1889	9	2 536
1878	10	2 586	1890	9	29 556
1879	5	2 089	1891	11	28 843
1880	2	1 088	1892	20	60 724
1881	3	1 111	1893	26	88 043
1882	4	865	1894	22	63 981
1883	3	664	1895	10	31 610
1884	1	128	1896	15	66 022
1885	1	312	1897	6	26 942
1886	12	470			
Transporteeren	53	13 260	Totaal	182	411 878

g) Betreft 196 van de 197 perceelen: verg. noot *e*.

(5. 16.)

BIJLAGE O.

(Zie hoofdst. J, afd. V, § 2, van het verslag.)

Tabellarische opgaven betreffende eenige onderwerpen in betrekking staande tot het departement van binnenlandsch bestuur, en wel betreffende het kadaster, betreffende aannemingscontracten voor productenvervoer, enz., en betreffende veeziekten.

I. NUMERIEKE OPGAVEN betreffende de voornaamste verrichtingen van het kadaster in Nederlandsch-Indië, over 1898.

1°. Eigendomskadaster; landrente-metingen; metingen, enz. op aanvraag van particulieren.

GEWESTEN waar kadastrale opnemingen plaats hadden, of waar het kadaster is in gebruik gesteld.	Aantal bouws (en perceelen) gedurende 1898 opgemeten. *a*)				Aantal bouws (en perceelen) waarvan het landrente-kadaster in 1898 geheel voltooid werd.	Numerieke opgaven betreffende de gedurende 1898 door het kadaster tegen betaling (dus ongerekend die voor 's lands dienst) verstrekte stukken en inlichtingen.						Totaal bedrag in 1898 aan salarissen ontvangen.
	Eigendomskadaster.	Landrente-metingen. In loco herzien van het vroeger gemetene.	Landrente-metingen. Nieuwe metingen.	Woeste gronden en particuliere landerijen.		Aantal afgegeven meetbrieven.	Aantal afgegeven landmeterskennissen.	Aantal afgegeven certificaten.	Aantal afgegeven kopieën en extracten van meetbrieven.	Aantal afgegeven kopieën en extracten van andere stukken.	Aantal gevallen dat inzage van plans of registers werd verstrekt.	
JAVA EN MADURA.												
Bantam	,,	,,	,,	227 *b*) (2)	,,	14	20	,,	2	,,	4	f 476,66
Batavia	,,	,,	,,	,,	,,	98	464	226	57	287	387	8 166,25
Krawang	,,	,,	,,	19 (1)	,,	13	9	14	3	1	8	94,35
Preanger Regentschappen: Soekaboemi	,,	,,	,,	8024 (32)	6017 (1420)	100	57	6	19	3	13	10 777,61⁵
Preanger Regentschappen: Tjiandjoer	,,	,,	,,	1358 (7)	,,							
Preanger Regentschappen: Bandong	,,	,,	13 822 (1120)	6321 (17)	17 938 (1728)							
Preanger Regentschappen: Tjitjalengka	,,	,,	,,	1026 (3)	,,							
Preanger Regentschappen: Soemedang	,,	,,	8416 (1081)	,,	45 249 (5662)							
Preanger Regentschappen: Tassikmalaija	,,	,,	12 846 (1464)	118 (1)	28 020 (3038)	142	36	19	50	12	11	10 583,08⁵
Preanger Regentschappen: Limbangan	,,	,,	,,	,,	,,							
Preanger Regentschappen: Soekapoera	,,	,,	,,	1205 (3)	,,							
Preanger Regentschappen: Soekapoera Kollot	,,	,,	13 069 (1631)	254 (1)	,,							
Cheribon: Cheribon	,,	,,	,,	,,	,,							
Cheribon: Indramaijoe	,,	,,	,,	,,	,,							
Cheribon: Madjalengka	,,	,,	31 272 (3175)	,,	,,	169	186	51	10	7	87	1 927,30
Cheribon: Galoeh	,,	,,	23 150 (2400)	46 (1)	10 000 (1100)							
Cheribon: Koeningan	,,	,,	,,	,,	,,							
Tagal	,,	,,	,,	784 (4)	,,	92	102	32	17	1	,,	1 771,59⁵
Pekalongan	,,	,,	,,	,,	,,	74	101	75	19	7	7	974,50
Samarang	,,	,,	,,	,,	,,	177	340	99	40	4	69	4 402,50
Japara	,,	,,	,,	267 (3)	,,	116	83	10	22	7	11	1 132,21
Rembang	,,	,,	,,	,,	,,	40	75	33	12	4	1	706,50
Soerabaija	,,	,,	,,	325 (3)	,,	190	552	98	82	19	285	7 143,23
Pasoeroean	,,	,,	,,	7 (2)	,,	111	132	46	80	3	2	2 644,25
Probolinggo	,,	,,	,,	10 645 (29)	,,	57	76	20	41	2	27	11 776,77⁵
Bezoeki	,,	,,	,,	27 633 (72)	,,	469	232	35	98	10	,,	34 296,33⁵
Banjoemas	,,	,,	,,	1615 (5)	,,	98	38	4	8	3	,,	2 216,11
Bagelen	,,	,,	,,	,,	,,	21	29	10	1	,,	,,	169,50
Kadoe	,,	,,	,,	,,	,,	41	24	12	12	42	1	510,00
Soerakarta	,,	,,	,,	,,	,,	79	39	10	4	,,	11	964,50
Djokjokarta	,,	,,	,,	,,	,,	,,	2	,,	,,	,,	,,	13,00
Madioen	,,	,,	,,	,,	,,	30	33	8	12	,,	4	951,50
Kediri	,,	,,	,,	1349 (7)	,,	112	94	70	48	4	17	3 365,29⁵
Madura	,,	,,	,,	,,	,,	22	53	8	10	,,	1	367,50
Totalen voor Java en Madura	,,	,,	102575(10871)	61223 (193)	107224 (12948)	2265	2777	886	647	416	946	f 105 430,56
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust	,,	,,	,,	,,	,,	29	112	67	6	,,	17	f 1 309,00
Riouw en onderhoorigh.	1343	,,	,,	,,	,,	11	10	4	1	,,	11	124,75
Celebes	,, 312 (1320)	,,	,,	,,	,,	28	109	25	,,	,,	,,	639,50
Totalen voor de buitenbezittingen	1655 (1320)	,,	,,	,,	,,	68	231	96	7	,,	28	f 2 073,25
Algemeene totalen	1655 (1320)	,,	102575(10871)	61223 (193)	107224 (12948)	2333	3008	982	654	416	974	f 107 503,81

a) Met de metingen, voor de *bijhouding* van het kadaster gedaan, is in dit overzicht geen rekening gehouden.

b) De getallen, die tusschen ( ) geplaatst zijn, wijzen het aantal *perceelen* aan.

2°. Bijhouding van de kaarten en registers der voormalige „ kadastraal-statistieke opneming ".

GEWESTEN.	Aantal kantoren.	Meetwerk.								Aantal grondveranderingen waarvan de inhouden berekend werden.	Aantal veranderingen die op de netkaarten overgebracht werden.	Aantal dessakaarten die vernieuwd werden
		Aantal gerapporteerde grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal verzwegen grondveranderingen. (Blokken.)	Aantal geconstateerde ontginningen. (Blokken.)	Aantal dessa's die gesplitst of samengetrokken zijn.	Aantal dessa's die hermeten werden ten gevolge van vroegere foutieve metingen.	Aantal opgemeten jasan's of poesakavelden. (Blokken.)	Aantal opgemeten ambtsvelden. (Blokken.)	Aantal afzonderlijk gemeten tegalvelden. (Blokken.)			
Cheribon	2	1 377	21	1769	4	365	425	904	1391	9 886	10 694	10
Tagal.	3	1 355	„	1134	3	94	1159	667	„	17 644	19 395	34
Pekalongan	2	970	„	213	41	274	„	524	„	9 606	9 606	29
Samarang	6	1 367	31	163	5	479	572	1738	541	20 972	20 972	83
Japara	4	640	144	316	56	257	2105	423	310	19 740	19 855	35
Rembang	1	8	„	7	„	20	„	399	„	789	834	2
Banjoemas	4	2 232	126	787	6	428	721	696	„	13 168	12 947	61
Bagelen	5	1 386	18	328	9	290	1641	2432	279	16 973	17 051	198
Kadoe	2	584	64	47	102	511	„	„	„	8 713	8 816	51
Madioen.	5	1 971	„	153	„	500	„	918	„	3 042	3 042	154
Totalen . . .	34	11 890	404	4917	226	3218	6623	8701	2521	120 533	123 212	657

II. OVERZICHT van de met 1 Januari 1899 in werking getreden AANNEMINGS-CONTRACTEN betreffende het vervoer van PRODUCTEN, GOEDEREN, enz., voor zooveel daarbij het DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCH BESTUUR betrokken is.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming.		Aannemingsprijzen.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
		Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	
	Java en Madura. *a*)						
	PROBOLINGGO.						
I.	Vervoer van koffie, zout, gelden, materialen en andere goederen in- en door de residentie Probolinggo.	1899 t/m 1903	1894 t/m 1898	voor koffie: per pikol en per paal.	f 0,02	f 0,02 1/10	18 274 pikol.
				voor los zout: per pikolmaat en per paal.	0,04	0,03 2/10	15 750 pikol.
				voor verpakt zout: per pikol en per paal.	0,04	*b*)	
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	*c*) 0,03 75/100	*c*) 0,03 75/100	niet opgegeven.
	MADIOEN.						
II.	Vervoer van koffie, gelden, materialen en andere goederen in de residentie Madioen en uit die residentie naar Soerabaija en omgekeerd, alsmede van zout uit de afdeeling Sampang der residentie Madura naar de zoutpakhuizen te Madioen, Tjaroeban, Magettan, Ngawi, Ngrambee en Ponorogo, alsook van het zoutpakhuis te Patjitan naar de pakhuizen te Toelakan en Belah.	1899 t/m 1903	1894 t/m 1898	voor koffie: per pikol en per paal.	0,01 9/10	0,01 75/100	10 694 pikol.
				voor zout: per pikolmaat en per paal.	0,01 22/100	0,01 4/10	65 550 pikol.
				voor gelden, materialen en andere goederen: per pikol en per paal.	*c*) 0,02 1/2	*c*) 0,02 1/2	niet opgegeven.
	Buitenbezittingen.						
	SUMATRA'S WESTKUST.						
III.	Vervoer van gouvernements-reizigers, hunne gezinnen en bagage, koffie, gelden, materialen en andere goederen tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de residentie Padangsche Bovenlanden, met	1899 t/m 1903	*d*)	voor koffie: per 1/2 pikol en per paal.	0,01 67/100	*f*)	31 492 1/4 pikol.
				voor gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd): per pikol en per paal.	*e*) 0,04	*f*)	niet opgegeven.

a) Bij de aannemingen is uitdrukkelijk uitgesloten het vervoer van gelden, materialen en andere goederen, bestemd voor of afkomstig van den dienst der staatsspoorwegen en, waar zulks te pas kwam, ook het vervoer van gelden, materialen en andere goederen bestemd voor of afkomstig van het departement der burgerlijke openbare werken.

b) Het vervoer van zout in verpakten staat was onder het contract voor 1894 t/m 1898 niet begrepen.

c) Deze vrachtprijs was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding bepaald.

d) Het transport was vroeger in vier perceelen verdeeld, welke elk afzonderlijk werden aanbesteed, laatstelijk voor het tijdvak 1893 t/m 1897 en 1894 t/m 1898 (zie de nos. V en VII van bijlage V van het verslag van 1893 en nos. IV en V van bijlage T van het verslag van 1894).

e) De vrachtprijs voor het vervoer van gelden, materialen en goederen (bagage uitgezonderd) was reeds bij de voorwaarden van aanbesteding vastgesteld.

f) Niet ingevuld, in verband met het aangeteekende in noot *d*.

Volgnummer.	Gewesten waar het transport werd uitbesteed en aard van het transport.	Duur der aanneming. Volgens het nieuwe contract.	Duur der aanneming. Volgens het afgeloopen contract.	Aannemingsprijzen. Maatstaf.	Volgens het nieuwe contract.	Volgens het afgeloopen contract.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	uitzondering, op de hoofdplaats Loeboe Sikaping na, van die in de afdeeling van dien naam en tusschen al deze plaatsen onderling, zoomede (uitgezonderd het vervoer van koffie) tusschen Padang en het hospitaal te Oeloe Limau Manis.						
	BANKA EN ONDERHOORIGHEDEN.						
IV.	Vervoer van gouvernements-reizigers, paarden, gelden, steenkolen, tin en andere materialen en goederen van Muntok naar de reede aldaar en omgekeerd, alsmede, ter reede, tusschen de aldaar liggende vaartuigen onderling, benevens transport van zout van boord der schepen, waarmede het van de hoofddepôts op het eiland Madura ter reede van Muntok wordt aangebracht, naar en tot in de pakhuizen op die plaats.	1899 t/m 1903	1894 t/m 1898	voor personen en paarden: per kojang prauwruimte.	f 14,00	f 6,90	350 kojang.
				voor materialen en goederen: per kojang.	14,00	6,90	
				voor gelden: per 50 K.G.	1,00	0,49	36 000 K.G.
				voor steenkolen: per ton van 1000 K.G.	4,00	2,69	1000 ton van 1000 K.G.
				voor munitie: per 25 K.G.	1,50	0,35	3500 K.G.
				voor zout: per kojang.	11,75	5,90	70 kojang.
				voor tin: per pikol.	0,40	0,18	9000 pikol.

III. NUMERIEKE OPGAVEN per gewest betreffende de in 1898 gerapporteerde gevallen van runderpest, mond- en klauwzeer en miltvuur onder het vee, voor zooveel daarvan blijkt uit opgaven der gouvernements-veeartsen.

Gewesten.	Aantal beesten nog ziek op ult. 1897.	Aantal beesten gedurende 1898 aangetast.	Te zamen.	Gedurende 1898 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten: gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.	Nog ziek gebleven op ult. 1898.
Runderpest. *a)*								
Atjeh en onderhoorigheden.	"	45	45	45	"	"	"	"
Riouw en onderh.	2	6	8	5	"	"	3	"
Totalen. .	2	51	53	50	"	"	3	"
Mond- en klauwzeer (voor zooveel de buitenbezittingen betreft; voor Java en Madura zie de volgende blz.).								
Tapanoli . . .	"	1087	1087	124	"	"	963	"
Palembang . .	"	11	11	"	1	"	8	2
Oostkust van Sumatra . .	"	386	386	19	"	"	353	14
Atjeh en onderhoorigheden.	"	493	493	1	"	"	492	"
Westerafdeeling van Borneo.	"	3	3	1	"	"	2	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	"	11	11	"	"	"	11	"
Totalen. .	"	1991	1991	145	1	"	1829	16

a) De opgaven betreffen alleen het 1ste halfjaar 1898, zijnde over het 2de halfjaar geen gevallen gerapporteerd.

Gewesten	Aantal beesten nog ziek op ult 1897.	Aantal beesten gedurende 1898 aangetast.	Te zamen.	Gedurende 1898 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten: gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.	Nog ziek gebleven op ult. 1898.
Miltvuur.								
Bantam . . .	"	7	7	7	"	"	"	"
Batavia . . .	"	1	1	1	"	"	"	"
Krawang. . .	"	14	14	14	"	"	"	"
Japara . . .	"	311	311	307	"	"	4	"
Soerabaija . .	"	3	3	3	"	"	"	"
Pasoeroean . .	"	1	1	1	"	"	"	"
Kadoe. . . .	"	2	2	2	"	"	"	"
Madura . . .	"	5	5	5	"	"	"	"
Oostkust van Sumatra . .	"	15	15	15	"	"	"	"
Totalen. .	"	359	359	355	"	"	4	"

Mond- en klauwzeer (voor zooveel Java en Madura betreft).

GEWESTEN.	1ste halfjaar 1898. *b*)								2de halfjaar 1898. *b*)						
	Aantal beesten nog ziek op ult. 1897.	Aantal beesten gedurende het 1ste halfjaar 1898 aangetast.	Te zamen.	Gedurende het 1ste halfjaar 1898 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten:				Nog ziek gebleven op ult. Juni 1898.	Aantal beesten gedurende het 2de halfjaar aangetast.	Som der twee voorgaande kolommen.	Gedurende het 2de halfjaar 1898 zijn van het in de voorgaande kolom vermelde aantal beesten:				Nog ziek gebleven op ult. 1898.
				gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.				gestorven.	afgemaakt: vrijwillig door de eigenaars.	afgemaakt: na onteigening.	hersteld.	
Bantam	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Batavia	"	"	"	"	"	"	"	"	48	48	1	10	"	37	"
Krawang	"	"	"	"	"	"	"	"	231	231	"	"	"	210	21
Preanger Regentsch.	"	4	4	1	36	"	3	"	102	102	"	"	"	97	5
Cheribon	29	27	56	9	"	"	11	"	"	"	"	"	"	"	"
Tagal	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Pekalongan	1	99	100	19	"	"	81	"	"	"	"	"	"	"	"
Samarang	"	3	3	1	"	"	2	"	160	160	"	"	"	142	18
Japara	"	155	155	"	"	"	66	89	131	220	"	"	"	220	"
Rembang	28	198	226	13	"	"	123	90	478	568	4	"	"	520	44
Soerabaija	"	88	88	15	"	"	71	2	250	252	22	"	"	230	"
Pasoeroean	98	151	249	8	"	"	240	"	301	301	5	"	"	223	73
Probolinggo	"	158	158	4	"	"	54	100	1065	1165	5	"	"	1160	"
Bezoeki	10	295	305	10	"	"	285	10	483	493	3	"	"	485	5
Banjoemas	"	32	32	19	"	"	13	"	83	83	1	"	"	82	"
Bagelen	"	6	6	3	"	"	3	"	321	321	18	"	"	303	"
Kadoe	"	9	9	"	"	"	9	"	157	157	4	"	"	153	"
Djokjokarta	"	84	84	1	"	"	54	29	752	781	5	1	"	697	78
Soerakarta	"	308	308	11	"	"	140	157	603	760	23	"	"	737	"
Madioen	7	105	112	12	"	"	41	59	172	231	"	"	"	227	4
Kediri	"	153	153	7	"	"	146	"	"	"	"	"	"	"	"
Madura *c*)	1	9	10	1	"	"	9	"	158	158	"	"	"	158	"
Totalen	174	1884	2058	134	36	"	1352	536	5495	6031	91	11	"	5681	*d*) 248

b) Omtrent de reden voor het uiteenhouden van de opgaven over het 1ste en 2de halfjaar zie blz. 103 van het verslag hiervóór.

c) Tot het ressort van den veearts op Madura behoort ook de residentie Bali en Lombok; uit dat gewest kwamen bij den veearts geen opgaven in.

d) Van de in de opgaven betreffende Java en Madura over 1898 als aan mond- en klauwzeer lijdende vermelde 7553 beesten stierven er dus (met inbegrip van de afgemaakte) 272, herstelden 7033 en bleven op ult. 1898 nog ziek 248.

(5. 17.)

BIJLAGE P.

(Zie hoofdst. J, afd. VII, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië min of meer geregeld dienstdoende PARTICULIERE STOOMVAARTUIGEN, toebehoorende aan anderen dan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, naa opgaven over 1898.

NAMEN VAN DE		Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Wo onplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
vaartuigen.	eigenaars.					
A. Onder Nederlandsche vlag. *a)*						
Castor.	Nieuw Bataviaasch Prauwenveer.	Batavia.		19.66	20	Voor sleepdiensten en voor het onderhouden van de gemeenschap met de reede van Batavia en omliggende eilanden.
Pollux.	Id.	Id.		19.66	20	Id.
Tilly.	Bataviaasch Prauwenveer.	Id.		20.53	20	Id.
Marie.	Id.	Id.		10.33	12	Id.
Elisabeth.	Id.	Id.		22.99	25	Id.
Rita.	Taylor & Lawson.	Id.		11	12	Id.
Beatrice.	P. Landberg & Zoon en B. C. de Jong.	Id.		7	5	Id.
Albertine.	Id.	Id.		13	16	Id.
Lily.	Oey Goan Leng.	Id.		5	6	Voor eigen gebruik.
Lucy.	(Opiumpachter).	Id.		5	6	Id.
Billiton.	Billiton-Maatschappij.	Batavia.	's-Gravenhage.	231.24	60	Op ongeregelde tijdstippen in de vaart tusschen Tandjong Pandan Boeding, Manggar, Ganto g en Dendang (alle welke plaatsen op Billiton gelegen zijn) en Batavia.
Karang.	Id.	Id.	Id.	207.10	60	Id.

a) In de bij het departement van financiën te Batavia opgemaakte lijst der op Nederlandsch-Indische zeebrieven varende schepen en vaartuigen, afgesloten op 13 October 1898, opgenomen als bijlage MM in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899, zoomede in eene dergelijke op ult. Januari 1899 afgesloten opgaaf, vindt men de volgende stoomschepen vermeld die niet voorkomen in dezen staat, voor de opmaking waarvan gevolgd zijn de opgaven die in de gewestelijke verslagen over 1898 werden aangetroffen:

Namen.	Waar te huis behoorende.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen).
Acheen.	Batavia.	27.31
Anceline.	Soerabaija.	53.58
Christina.	Id.	53.58
Smeroe.	Id.	396.96
Sri Timboel.	Banjoewangi.	45.12
Hok Canton.	Olehleh.	422.73
Hok Tjioe.	Riouw.	397.85
Sri Tandjong Pinang.	Id.	94.35
Kwanton.	Pontianak.	105.32
Tomini.	Gorontalo.	91.18
Obi.	Ternate.	4.36

Mogen misschien sommige dezer stoomschepen in de gewestelijke opgaven bij vergissing niet vermeld zijn, voor de overige zal de oorzaak dat zij nog voorkomen in den Regeeringsalmanak wel hierin gelegen zijn dat de vaartuigen hetzij in vreemden eigendom zijn overgegaan (zoo komt de *Sri Timboel* in dezen staat voor onder de onder *vreemde* vlag varende stoomschepen), hetzij uit de vaart zijn geraakt, zonder dat van een en ander bij gemeld departement reeds gebleken was.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Carolina Johanna.	Bataviasche Stoomvaartonderneming.	Batavia.		186.60	50	In de vaart langs de noordkust van Java.
Pekalongan.	Tagalsch Prauwenveer.	Cheribon.	Batavia.	1.44	10	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Cheribon en omliggende plaatsen.
Tegal.	Id.	Tagal.	Id.	2.63	8	Vervoer van personen en sleepdiensten van en naar de reede van Tagal.
Charlotte (ex *Corrie*).	Samarangsch Stoomboot- en prauwenveer.	Samarang.		22.79	25	Vervoer van personen en goederen en sleepdiensten van en naar de reede en buitenreede van Samarang en de noordkust van Java.
Henrietta.	Id.	Id.		82.24	60	Id.
Victoria.	van Bruggen en Kruisinga.	Id.		9.50	60	Id.
Nelly.	Id.	Id.		23.79	15	Id.
Vooruit.	Nieuw Samarangsch Prauwenveer.	Id.		34.96	100	Id.
Priok.	Hana Mullemeister & C°.	Id.		21.73	60	Id.
Djambi.	Id.	Id.		62.93	25	Id.
Brantas.	Tio Ting Nio.	Soerabaija.	Bangkallan.	25.57	12	Dagelijksche dienst tusschen Soerabaija, Grissee en Kamal (Madura).
Merapi.	Id.	Id.	Id.	30.10	*b*) †	Id.
Mercurius.	Id.	Id.	Id.	15.57	†	Id.
Rajah Kongsi Atjeh.	Thio Tiauw Diet c. s.	Olehleh (Atjeh).		384.63	65	In de vaart tusschen Padang en Singapore via de noordelijke havens van Sumatra's Westkust, Olehleh en Pinang.
Ganymedes.	Ocean Steamship Company.	†	Singapore.	236	80	Vervoer van personen en goederen tusschen Singapore en Deli (Oostkust van Sumatra).
Jun Hup.	(Opiumpachter).	†	Assahan (Oostkust van Sumatra).	9	15	Vervoer van pasagiers en goederen (eenmaal 's maands) ter Oostkust van Sumatra tusschen Tandjong Balei (Assahan), Bila, Kwaloe en Batoe Bara.
Ban Poe.	Id.	†	†	26.33	20	Als voren tusschen Belawan (Deli) en Bandar Chalipa (landschap Padang).
Soengei Rawa.	F. Kehding & C°.	Medan (Oostkust van Sumatra).		163.56	75	Als voren tusschen Belawan en Pagoerawan.
Kinta.	(Opiumpachter).	†	Assahan.	†	†	In geregelde wekelijksche vaart ter Oostkust van Sumatra, en wel van Belawan (Deli) naar Assahan en tusschenliggende plaatsen.
Germani.	Id.	†	Id.	†	†	Id.
Sri Kwaloe.	Sultan van Kwaloe.	†	†	21	15	Vervoer van personen tusschen Kwaloe en Tandjong Balei (Assahan).
Banka.	Muntok-reederij.	Palembang.		124.67	55	Vervoer van passagiers en goederen tusschen Palembang, Singapore en Muntok.
Carolina.	Palembang-reederij.	Id.		192.65	75	Vervoer van goederen tusschen Palembang en Singapore (wekelijks).

b) Het teeken † duidt aan dat gegevens ter invulling van de betrekkelijke kolom ontbreken.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Eugenie.	Palembang-reederij.	Palembang.		195.90	50	Vervoer van passagiers en goederen tusschen Palembang en Singapore (wekelijks).
Ophir.	Auw Lok Koen en Ong Eng Toan.	Batavia.	†	205.34	75	Id.
Resident Schiff Baroe.	Goan Ho Bie.	Tandjong Pinang (Riouw).		68.25	30	In geregelde vaart tusschen Tandjong Pinang (Riouw) en Singapore.
Emily.	Id.	Id.		93.85	30	Id.
Sri Wang Sie.	Oey Tek Seng & C°.	Id.		92.02	†	In de vaart tusschen Singapore, Tandjong Pinang en Lingga.
Sri Samarinda.	Hom Kiat & C°.	Bandjermasin (Z.- en O.-afd. van Borneo).	†	60.98	30	Vervoer van passagiers en goederen tusschen Singapore en Djambi (op onbepaalde tijdstippen).
Singkep.	Singkep Tin-Maatschappij.	Singkep (Riouw).	's-Gravenhage.	95.35	25	In geregelde vaart tusschen Singkep, Tandjong Pinang en Singapore.
Sri Blitoeng.	Stoombootmaatschappij „Blitoeng".	Tandjong Pandan (Billiton).		35.19	18	Op ongeregelde tijdstippen varende tusschen de hoofdplaats en de verschillende districtshoofdplaatsen van Billiton.
Ban Fo Soon.	Ban Soon Tok.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		433.82	90	In de vaart tusschen Pontianak (Westkust van Borneo) en Singapore.
Sri Pontianak.	Hemmes & C°.	Id.		233.01	60	Id.
Emanuel.	J. F. W. Nuboer.	Id.		10	15	Vervoer van personen en sleepen van prauwen op de Kapoeasrivier in de residentie Westerafdeeling van Borneo.
Johanna.	Id.	Id.		†	3	Id.
Joe Hoo.	Sim Kim Tjoen.	Id.		10.93	†	Id.
Sri Boenoet.	Sim Ing Kwee.	Id.		13.97	10	Op ongeregelde tijdstippen varende in gemelde residentie, en wel van Pontianak via Tajan en Sanggou naar Sintang en terug.
Brani.	B. Leijzers Vis.	†		4.78	20	Op ongeregelde tijdstippen varende in gemelde residentie.
Kiat An.	Lim A Po.	†		4.94	†	Id.
Voorwaarts.	Sim Kim Tjoen.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		22.19	30	Op ongeregelde tijdstippen voor personen- en goederenvervoer varende tusschen Pontianak via Tajan en Sanggau naar Sintang en terug.
Kim Sin.	Lim Joe Toek.	Pontianak.	Billiton.	14.78	30	Id.
Ban Hoa Liong.	Ban Hoa Liong.	Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).		13.98	11	Id.
Sing Yap Hong.	Sing Yap Hong.	Id.		20.82	30	Id.
Ban Tik.	Sim Kim Tjoen.	Id.		13.98	11	Id.
Sri Bandjar.	Ang Eng Tjo, c. s.	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).		544.15	120	In de vaart tusschen Soerabaija, Poeloe Laut, Pasir, Koetei en Singapore.
Sri Borneo.	Id.	Id.		548.36	†	In de vaar tusschen Bandjermasin Singapore en Soerabaija.
Ban Liong.	Tio Kwie Liong en Tio Kwee Ban.	Id.		275.34	75	Id.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Ban Liong Soen.	Tio Kwie Liong en Tio Kwee Ban.	Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).		585.09	150	In de vaart tusschen Soerabaija, Poeloe Laut, Pasir, Koetei en Singapore.
Sri Pegatan.	Wee Bien.	Singapore.		277.25	70	In de vaart tusschen Koetei en Singapore.
Paknam.	Ang Eng Tjo.	Bandjermasin.		470.96	99	In de vaart tusschen Singapore en Bandjermasin, dan wel tusschen Singapore, Soerabaija, Bandjermasin en Koetei.
Coredo.	Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelmaatschappij.	Ternate.		28.37	†	In de vaart tusschen plaatsen op de Noordkust van Nieuw-Guinea; verspreidt handelsgoederen op die plaatsen, haalt van daar producten en verzamelt die op plaatsen, welke door stoomschepen der Koninklijke Paketvaartmaatschappij aangedaan worden.
Constantijn.	Id.	†		333.94	†	In de vaart tusschen Ternate, Halmaheira en de Noordkust van Nieuw-Guinea tot vervoer van goederen en verzameling van producten.
Henriette.	Batjan-Maatschappij.	Ternate.	's-Gravenhage.	19.83	†	In de vaart tusschen Ternate, Batjan en verscheidene andere plaatsen tot verzameling van producten.
Laga.	Diepenheim.	†		115.49	†	Id.
Teresa.	Kongsi Hong Goan.	†		†	†	In de vaart tusschen Singapore en Ternate, via Menado en Gorontalo, tot het vervoer van passagiers en goederen.
Nam Yong.	Id.	†		†	†	Id.
B. Onder vreemde vlag.						
Poh Ann.	Lim Ho Puah.	Singapore.		485	110	Tusschen Singapore en Makasser via Soerabaija en Singaradja (Bali), en over dezelfde plaatsen terug. *c*)
Mac Alister.	Id.	Id.		462	120	Id. *c*)
Ban Poh Gwan.	Id.	Id.		576	120	Id. *c*)
Ban Hin Gwan.	Id.	Id.		199.11	†	Id.
Poh Hin Gwan (ex *Bheema*).	Id.	Id.		209	75	Id.
Wilhelm.	Teong Liang Hoen.	Id.		588	240	Als voren met dien verstande dat op Bali ook Badoeng werd aangedaan. *c*)
Stettin.	Norddeutsche Lloyd.	Id.		1714	278	Tusschen Singapore, Batavia, Makasser, Amboina, Duitsch Nieuw-Guinea en terug.
Lady Mitchell.	Straits Steamship Company, Limited.	Id.		754	†	Tusschen Singapore en eenige havens van Nederlandsch-Indië, waaronder Boeleleng (Bali).
Juno.	Id.	Id.		482.87	†	Ongeregelde diensten.
Amigo.	Id.	Id.		822	120	Id.

c) Gedurende 1893 werd op de thuisreis Batavia aangelaan.

NAMEN VAN DE vaartuigen.	NAMEN VAN DE eigenaars.	Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
Ban What Hin.	Bogaardt.	Singapore.		211 70	85	Om de 10 dagen tusschen Singapore, Tandjong Pandan (Billiton) en Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) voor vervoer van personen en goederen.
Sri Timboel. d)	Tan Kam Siong.	†		45.12	†	Ongeregelde dienst tusschen Banjoewangi en Bali.
Vyner.	Radja van Serawak.	†		405.72	90	Id.
Kongsee.	Thang Lim Oeng.	†		†	†	Tusschen Singapore, Soerabaija, Singaradja (Bali) en Makasser.
Teresa.	Lim Ho Puah.	Singapore.		*e)* 753	142	Id.
Borneo.	Ban Ing Seng.	Id.		†	†	Tusschen Singapore, Borneo's Oostkust (namelijk Poeloe Laut, Pasir, Koetei, Berouw en Boeloengan) en Donggala (Westkust van Celebes).
Apemade.	Ban Hong.	Id.		†	†	Id.
Batavia.	Wie Bien & C°.	Id.		†	†	Tusschen Singapore en Borneo's Oostkust (Poeloe Laut, Pasir en Koetei).
Chusau.	Maatschappij Oost-Borneo.	Samarinda. (Koetei).	Amsterdam.	†	†	Tusschen Singapore en Samarinda (Koetei).
Crathie.	Samuel Corporation.	Id.	Engeland.	†	†	Id.
Nautilus.	Id.	Id.	Id.	†	†	Tusschen Samarinda, en de mede in Koetei gelegen plaatsen Moeara Djawa en Balik Papan.
Kongsee.	Wie Bien & C°.	Singapore		†	†	Tusschen Singapore en Soerabaija.
Ban What Soon.	Kongsi „Ban Seng".	Id.		199	80	Om de 10 dagen tusschen Singapore, Tandjong Pandan (Billiton) en Pontianak (Westerafdeeling van Borneo), voor vervoer van personen en goederen.
Ruby.	Singapoorsche reederij	Id.		149	40	Wekelijksche dienst voor vervoer van passagiers en goederen tusschen Singapore, Palembang en Muntok (Banka).
Kian Ann.	Wie Bien & C°.	Id.		101	45	Wekelijksche dienst voor vervoer van passagiers en goederen tusschen Singapore en Djambi.
Isabella.	H. Oehlers & C°.	†		84	30	Id., doch op onbepaalde tijdstippen.
Alan.	Radja Ali.	Penjingat (Riouw).		52	6.5	Tusschen Singapore en plaatsen in de residentie Riouw, namelijk Tandjong Pinang en Lingga.
Seneng Hati.	Nederlandsch-Indische Getahpertja-Maatschappij.	Lingga (Riouw).		25.12	22	Id
Boon San I.	The Yok Tiat.	Singapore.		43	18	Id.
Ladjoe.	Oei Soei Kiat.	Id.		51.28	†	Als voren, doch tusschen Singapore, Karimon en Tandjong Pinang.
Sri Peng Gay.	Oey Sim Eng.	Id.		9.77	100	Als voren, doch tusschen Singapore, Tandjong Pinggir en Poeloe Boelah.
Hok Hoa.	Gho Thjing Kho.	Id.		45	90	Als voren, doch tusschen Singapore, Battam en Karimon.
Soeltana.	Nang Tji.	Id.		25	†	Id.

d) Zie noot *a*
e) Van dit vaartuig is het niet zeker of de netto inhoudsgrootte wel in registertonnen is opgegeven.

NAMEN VAN DE		Waar de vaartuigen te huis behoorden.	Woonplaats der eigenaars.	Netto inhoudsgrootte (in registertonnen van 2.83 M³.).	Stoomvermogen (in paardekrachten).	Diensten.
vaartuigen.	eigenaars.					
Sri Babi.	Oei Liong Hing.	Singapore.		28	16	Tusschen Singapore en Karimon.
Sri Kedah.	Tjia Tjoe Yoe.	Id.		18	20	Id.
Bennit.	Go Toh Pong.	Id.		33	30	Wekelijksche dienst tusschen Singapore en Ringat (Indragiri).
Aing An.	Id.	Id.		49	†	Id.
Tarfalla.	Gaggino.	Id.		†	†	Id.
Ho Sang.	Tjia Tjoe Yoe.	Id.		18	20	Om den anderen dag tusschen Singapore en Karimon.
Benoet.	Gho Sin Tin.	Id.		33	33	Id.
Ho Pak.	Tjia Tjoe Yoe.	Id.		39	25	Tusschen Singapore en Tandjong Balei (Assahan) ter Oostkust van Sumatra.
Goan Im San.	Eng Oe Kan.	Id.		24	†	Tusschen Singapore, Soelit, Maro en Poeloe Boelah.
Tek Long.	Id.	Id		25	†	Tusschen Singapore, Terang, Klat, Parei, Soegi en Oenga.

(5. 18.)

BIJLAGE Q.

(Zie hoofdst. K, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige SCHOLEN voor INLANDERS [1]) over 1897 en gedeeltelijk ook reeds over 1898, zoomede gegevens, voor zoover voorhanden, betreffende de (particuliere) SCHOLEN voor VREEMDE OOSTERLINGEN over 1898.

[1]) Onder de sub 1°. in dit overzicht vermelde „Gewone lagere scholen voor inlanders" zijn niet begrepen de aan vier der gouvernementskweekscholen (te Bandong, Djokjokarta, Fort de Kock en Amboina) verbonden externen-scholen, noch ook de twee zoogenaamde speciale scholen (te Depok en te Amboina), over welke zes scholen gehandeld is op blz. 107/108 van het verslag hiervóór.

1°. *a.* Gewone lagere scholen voor

GEWESTEN.	Aantal scholen op ult. 1897.				Aantal scholen op ult. 1898.				Aantal					
									Gouvernements-scholen.			Particuliere Gesubsidieerd.		
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen. *a)* Gesubsidieerd.	Particuliere scholen. *a)* Niet-gesubsidieerd.	Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen. *a)* Gesubsidieerd.	Particuliere scholen. *a)* Niet-gesubsidieerd.	Totaal.	Gedurende 1897.	Gedurende 1898.	Op ult. 1898.	Gedurende 1897.	Gedurende 1898.	Op ult. 1898.
Bantam	5	„	„	5	*b*) 7	„	„	7	648	850	567	„	„	„
Batavia	8	1	17	26	8	1	*c*) 14	23	877	897	617	113	122	84
Krawang	6	„	„	6	*b*) 7	„	„	7	601	784	494	„	„	„
Preanger Regentschappen	27	4	3	34	*b*) 30	*d*) 5	*d*) 2	37	3818	4548	2845	356	547	478
Cheribon	10	1	3	14	*b*) 11	*e*) 2	*e*) 2	15	1651	1822	1116	75	253	181
Tagal	4	2	„	6	*b*) 5	2	*f*) 2	9	773	988	545	293	264	111
Pekalongan	3	6	„	9	*b*) 4	6	„	10	637	779	478	528	510	318
Samarang	10	10	*7	*27	*b*) 11	*g*) 11	*g*) 4	26	2110	2501	1185	1182	1345	662
Japara	7	1	3	11	*b*) 8	1	3	12	1016	1374	717	147	191	115
Rembang	11	4	1	16	11	4	*h*) 2	17	1656	1657	1145	462	502	255
Soerabaija	14	20	10	44	*b*) 15	*i*) 23	*i*) 9	47	3307	3296	2169	3173	3727	2408
Pasoeroean	9	11	2	22	*b*) 10	*j*) 13	„	23	1863	1878	1388	1404	1660	1221
Probolinggo	9	2	„	11	9	2	„	11	1071	1060	716	101	99	57
Bezoeki	5	5	4	14	*b*) 6	*k*) 4	*k*) 5	15	890	957	664	251	264	204
Banjoemas	14	3	7	24	*b*) 15	*l*) 8	*l*) 1	24	2757	3247	1778	596	878	424
Bagelen	18	*8	*2	*28	*b*) 19	8	*m*) 3	30	4216	5228	2695	1306	1255	560
Kadoe	6	7	1	14	*b*) 7	7	*n*) 2	16	1175	1466	652	938	891	361
Djokjokarta	1	„	10	11	1	*o*) 9	*o*) 1	11	426	369	246	„	904	465
Soerakarta	5	2	7	14	5	2	*p*) 11	18	946	1100	574	188	173	81
Madioen	16	11	6	33	*b*) 17	11	*q*) 7	35	3333	4262	1990	1380	1470	687
Kediri	11	21	6	38	11	*r*) 20	*r*) 7	38	2292	2875	1262	2051	2099	1111
Madura	6	1	1	8	6	1	1	8	1020	1156	856	31	38	24
		*120	*90			140	76							
Totalen voor Java en Madura	205	*210		*415	*s*) 223	216		439	37 083	43 094	24 699	14 575	17 192	9807

d) De particuliere school te Tjitepoes (hoofdplaats Bandong) werd in 1898 voor het eerst gesubsidieerd.

e) De particuliere school te Sindanglaut (afd. Cheribon) werd in 1898 voor het eerst gesubsidieerd.

f) Te Tandjong en te Ketanggoengan (afd. Brebes) werd eene particuliere school geopend.

g) De particuliere zendingsschool te Karanganjar (afd. Salatiga) werd in 1898 voor het eerst gesubsidieerd. De particuliere scholen te Dempet en Wedoeng werden gesloten.

h) Te Rengel werd eene particuliere school geopend.

i) De particuliere scholen te Tjankir (afd. Soerabaija), Soekarame (afd. Modjokerto) en Tjoekir (afd. Djombang) werden in 1898 voor het eerst gesubsidieerd. De particuliere scholen te Djatiredjo en Koewene werden gesloten, terwijl nieuwe particuliere scholen werden geopend te Soemotoewo, Kemantren, Boelang en Soewirek.

j) De particuliere scholen te Kedjajan (afd. Pasoeroean) en Wonoajoe (afd. Bangil) werden in 1898 voor het eerst gesubsidieerd.

k) De particuliere scholen te Maesan en Djeboeng Kidoel (afd. Bondowosso) genoten in 1898 geen ondersteuning, terwijl die te Rogodjampi (afd. Banjoewangi) in genoemd jaar voor het eerst gesubsidieerd werd.

l) De particuliere scholen te Pangentan en Kalibening (afd. Bandjarnegara) werden in 1898 voor het eerst gesubsidieerd. De scholen te Sampioeh en Poerworedjo (afd. Banjoemas) en Kroja (afd. Tjilatjap), die in 1897 niet werden gesubsidieerd, genoten in 1898 weder ondersteuning. De scholen te Wangon en Tjilongok werden gesloten en te Batoer werd eene particuliere school geopend.

m) Te Teba werd eene particuliere school geopend.

nlanders (Java en Madura).

eerlingen. scholen. Niet-gesubsidieerd. Gedurende 1897.	Gedurende 1898.	Op ult. 1898.	Totaal. Gedurende 1897.	Gedurende 1898.	Op ult. 1898.	GEWESTEN.
,,	,,	,,	648	850	567	Bantam.
575	599	435	1565	1618	1136	Batavia.
,,	,,	,,	601	784	494	Krawang.
32	11	11	4206	5106	3334	Preanger Regentschappen.
48	45	32	1774	2120	1329	Cheribon.
,,	141	84	1066	1393	740	Tagal.
,,	,,	,,	1165	1289	796	Pekalongan.
711	470	166	4003	4316	2013	Samarang.
320	340	297	1483	1905	1129	Japara.
102	232	122	2220	2391	1522	Rembang.
499	843	526	6979	7866	5103	Soerabaija.
172	,,	,,	3439	3538	2609	Pasoeroean.
,,	,,	,,	1172	1159	773	Probolinggo.
131	184	124	1272	1405	992	Bezoeki.
244	87	86	3597	4212	2288	Banjoemas.
501	524	103	6023	7007	3358	Bagelen.
199	251	69	2312	2608	1082	Kadoe.
1241	233	189	1667	1506	900	Djokjokarta.
1227	1557	744	2361	2830	1399	Soerakarta.
436	539	313	5149	6271	2990	Madioen.
428	485	314	4771	5459	2687	Kediri.
44	62	50	1095	1256	930	Madura.
6910	6603	3665	58 568	66 889	38 171	

TOELICHTINGEN.

(Waar een * is geplaatst, heeft men aan verbeterde opgaven te denken.)

a) Onder de opgegeven particuliere scholen was, voor zooveel blijkt, het navolgend aantal zendingsscholen begrepen:

GEWESTEN.	Ult. 1897. Gesubsidieerd.	Ult. 1897. Niet-gesubsidieerd.	Ult. 1898. Gesubsidieerd.	Ult. 1898. Niet-gesubsidieerd.
Batavia	1	*4	1	4
Preanger Regentschappen	2	1	2	1
Cheribon	,,	2	,,	2
Samarang	1	5	2	2
Japara	,,	3	,,	3
Rembang	1	,,	,,	1
Soerabaija	8	3	9	2
Pasoeroean	4	,,	4	,,
Bezoeki	*,,	1	,,	1
Kediri	7	1	7	2
	*24	*20	25	18
	*44		43	

De in 1898 gesubsidieerde zendingsscholen waren: in Batavia die te Depok; in de Preanger Regentschappen die te Kebondjati (afd. Bandong) en te Pengharepan (afd. Soekaboemi); in Samarang die te Toegoe en te Karanganjar (afd. Salatiga); in Soerabaija die te Wonoredjo en te Wioeng (afd. Soerabaija), te Tebel, te Segaran en te Soekarame (afd. Modjokerto), te Modjowarno, te Bongsoredjo, te Ngoro en te Mlaten (afd. Djombang); in Pasoeroean die te Swaroe (afd. Bangil), te Kendalpaijak, te Peniwen en te Wonoredjo (afd. Malang) en in Kediri die te Wonoasri, te Semampir, te Sindoredjo, te Sambiroto, te Djatiwaringin, te Aditojo en te Poerworedjo (afd. Kediri).

b) Eene 1ste klasse school werd in 1898 geopend te Serang (Bantam), te Poerwakarta (Krawang), te Bandong, te Tjiandjoer en te Tassikmalaija (Preanger Regentschappen), te Cheribon te Tagal, te Pekalongan, te Samarang, te Patti (Japara), te Soerabaija, te Malang (Pasoeroean), te Bondowoso (Bezoeki), te Poerwokerto (Banjoemas), te Poerworedjo (Bagelen), te Magelang (Kadoe) en te Ponorogo (Madioen), terwijl te Laboean (Bantam) eene 2de klasse school tot stand kwam.
Bovendien werd de opening bevolen van 1ste klasse scholen te Modjokerto (Soerabaija), Pasoeroean, Soerakarta, Kediri, Sumanap en Bangkallan (Madura), en van 2de klasse scholen te Samarang, Djombang (Soerabaija), Poerworedjo (Bagelen) en Djokjokarta, die echter op 31 December 1898 nog niet in werking waren.

c) Van de niet-gesubsidieerde scholen te Tongkangan, Ganz Tjemara en Pintoe Besi werden geen verslagen ontvangen.

n) Te Magelang werd eene particuliere school geopend.

o) De particuliere scholen te Sleman, Bantoel, Kalassan, Kedjambon, Klegoeng, Godejan, Kreteg, Imogiri en Djedjeran, die in 1897 niet werden gesubsidieerd, genoten in 1898 weder ondersteuning.

p) Ter hoofdplaats Soerakarta werden 4 nieuwe particuliere scholen geopend.

q) Van de school te Tlagan werd geen verslag ontvangen. Nieuwe particuliere scholen werden geopend te Geneng en Gendingan.

r) De gesubsidieerde school te Srengat (afd. Blitar) werd in 1898 gesloten. Van de scholen te Sanggrahan en Goerah werden geen verslagen ontvangen. Nieuwe particuliere scholen werden geopend te Kediri, Kalangbret en Toeloeng Agoeng.

s) Op ult. 1898 waren aan het hoofd van 215 openbare lagere inlandsche scholen onderwijzers geplaatst, die hunne opleiding aan eene gouvernementskweekschool hadden genoten. Aan het hoofd van de 8 overige gouvernementsscholen stonden niet aldus opgeleide onderwijzers. Bedoelde onderwijzers werden bijgestaan door 458 hulponderwijzers of als zoodanig fungeerende personen (onder deze laatsten 143 gediplomeerden van kweekscholen), zoomede door 146 kweekelingen.

Het aantal *meisjes*, dat in 1898 de *openbare* lagere inlandsche scholen bezocht, bedroeg 596 (tegen achtereenvolgens 466 en 285 volgens de opgaven over 1896 en 1897), als: in Bantam 136, Batavia 18, Krawang 57, Preanger Regentschappen 137, Cheribon 20, Samarang 36, Rembang 8, Soerabaija 56, Pasoeroean 1, Probolinggo 3, Bezoeki 3, Banjoemas 2, Bagelen 20, Kadoe 19, Soerakarta 4, Madioen 34 en Kediri 42.
Voor de *particuliere* scholen werden over 1898 opgegeven 1274 meisjes (tegen 1223 in 1897 en 1077 in 1896), als: in Batavia 35, Preanger Regentschappen 76, Cheribon 16, Samarang 22, Japara 112, Rembang 6, Soerabaija 504, Pasoeroean 221, Probolinggo 3, Kadoe 19, Djokjokarta 3, Soerakarta 20, Madioen 4 en Kediri 233.

1°. *b.* **Gewone lagere scholen voor**

EILANDEN EN GEWESTEN.		Aantal scholen bij het einde der onderstaande jaren.							Aantal		
		Gouvernementsscholen. *b*)			Particuliere scholen. (Zendings- en andere.) *c*)		Totaal.		Gouvernements-scholen.		
									Gedurende		Op ult. 1897.
		1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1896.	1897.	1896.	1897.	
Sumatra	Padangsche Benedenlanden (gouv. Sumatra's Westk.)	11	11	11	9	*d*) 11	20	22	1 764	1 885	1 323
	Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westk.)	21	21	21	6	6	27	27	2 961	2 884	1 970
	Tapanoli (gouv. Sumatra's Westk.)	18	18	18	137	*d*) 148	155	166	2 529	2 559	1 692
	Benkoelen	8	8	8	1	1	9	9	1 116	1 125	823
	Lampongsche Districten	3	3	*e*) 4	„	„	3	3	455	457	304
	Palembang	5	5	5	3	3	8	8	553	534	312
	Oostkust van Sumatra	1	1	*e*) 2	„	„	1	1	85	92	61
	Atjeh en onderhoorigheden	1	1	1	1	1	2	2	241	154	86
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)		1	1	1	4	4	5	5	79	87	67
Riouw en Lingga		3	3	3	„	„	3	3	194	186	128
Banka		2	2	2	„	„	2	2	123	134	101
Billiton		2	2	2	„	„	2	2	205	196	129
Borneo	Westerafdeeling	1	1	1	2	2	3	3	99	100	59
	Zuider- en Oosterafdeeling	6	6	6	24	*f*) 20	30	26	631	677	493
Celebes	gouvernement Celebes en onderhoorigheden	14	14	14	1	*g*) 2	15	16	1 004	1 031	682
	Minahassa en Gorontalo (res. Menado)	80	80	80	*153	*h*) 155	*233	235	15 571	15 244	11 691
Sangi-eilanden (res. Menado)		25	25	25	*68	68	*93	93	*3 788	3 853	2 652
Talaut-eilanden (res. Menado)		4	4	4	2	2	6	6	494	469	326
Ternate (res. Ternate)		1	1	1	„	„	1	1	147	175	122
Batjan (res. Ternate)		1	1	1	„	„	1	1	126	151	125
Halmaheira en Nieuw-Guinea (res. Ternate)		„	„	„	6	6	6	6	„	„	„
Ceram (res. Amboina)		11	11	11	21	*i*) 24	32	35	1 123	1 091	921
Boeroe (res. Amboina)		1	1	1	14	*j*) 12	15	13	47	57	44
Manipa (res. Amboina)		„	„	„	1	1	1	1	„	„	„
Boano (res. Amboina)		1	1	1	„	„	1	1	84	84	73
Amboina (res. Amboina)		24	24	24	2	2	26	26	2 782	3 018	2 556
Haroekoe (res. Amboina)		6	6	6	„	„	6	6	777	899	683
Saparoea (res. Amboina)		12	12	12	„	„	12	12	1 986	1 865	1 515
Noessalaut (res. Amboina)		6	6	6	„	„	6	6	829	854	672
Banda-eilanden (res. Amboina)		3	3	3	1	1	4	4	192	189	135
Key-eilanden (res. Amboina)		„	„	„	1	1	1	1	„	„	„
Aroe-eilanden (res. Amboina)		1	1	1	*6	*i*) 9	*7	10	30	26	26
Zuidwester-eilanden (res. Amboina)		6	6	6	*22	*i*) 28	*28	34	481	468	457
Timor (res. Timor)		4	4	4	6	6	10	10	362	386	313
Rotti (res. Timor)		11	11	11	5	5	16	16	*k*) 1 144	1 214	1 026
Savoe (res. Timor)		„	„	„	4	4	4	4	„	„	„
Flores (res. Timor)		„	„	„	4	4	4	4	„	„	„
Soemba (res. Timor)		„	„	„	3	3	3	3	„	„	„
Bali (residentie Bali en Lombok)		2	2	*l*) 1	„	„	2	2	97	106	69
Totalen voor de buitenbezittingen		296	296	297	*507	529	*803	825	*42 099	42 250	31 636

inlanders (Buitenbezittingen).

leerlingen. *a*)

Particuliere scholen.			Totaal.			GEWESTEN, enz.
Gedurende		Op ult. 1897.	Gedurende		Op ult. 1897.	
1896.	1897.		1896.	1897.		
504	564	480	2 268	2 449	1 803	Padangsche Benedenlanden.
273	264	206	3 234	3 148	2 176	Padangsche Bovenlanden.
6 370	6 894	5 846	8 899	9 453	7 538	Tapanoli.
17	29	12	1 133	1 154	835	Benkoelen.
,,	,,	,,	455	457	304	Lampongsche Districten.
163	222	124	716	756	436	Palembang.
,,	,,	,,	85	92	61	Oostkust van Sumatra.
273	276	121	514	430	207	Atjeh.
169	178	153	248	265	220	Nias.
,,	,,	,,	194	186	128	Riouw en Lingga.
,,	,,	,,	123	134	101	Banka.
,,	,,	,,	205	196	129	Billiton.
77	78	59	176	178	118	Westerafdeeling van Borneo.
612	964	594	1 243	1 641	1 087	Zuider- en Oosterafd. v. Borneo.
101	160	79	1 105	1 191	761	Gouvernement Celebes.
8 948	8 904	6 163	24 519	24 148	17 854	Minahassa en Gorontalo.
4705	**4766**	**4167**	***8987**	**9088**	**7145**	Sangi-eilanden.
						Talaut-eilanden.
,,	,,	,,	147	175	122	Ternate.
,,	,,	,,	126	151	125	Batjan.
271	216	176	271	216	176	Halmaheira en Nieuw-Guinea.
352	**234**	**98**	**1475**	**1325**	**1019**	Ceram
†	372	357	**42**	429	401	Boeroe.
†	16	14	†	16	14	Manipa.
,,	,,	,,	84	84	73	Boano.
†	87	71	**2782**	3 105	2 627	Amboina.
,,	,,	,,	777	899	683	Haroekoe.
,,	,,	,,	1 986	1 865	1 515	Saparoea.
,,	,,	,,	829	854	672	Noessalaut.
10	10	10	202	199	145	Banda-eilanden.
75	83	53	75	83	53	Key-eilanden.
111	**31**	**25**	141	**57**	**51**	Aroe-eilanden.
461	363	250	942	831	707	Zuidwester-eilanden.
212	191	164	574	577	477	Timor.
276	256	208	1 420	1 470	1 234	Rotti.
158	169	143	158	169	143	Savoe
576	**335**	500	576	**335**	500	Flores.
139	145	110	139	145	110	Soemba.
,,	,,	,,	97	106	69	Bali.
24853	**25807**	**20183**	***66952**	**68057**	**51819**	

TOELICHTINGEN.

(Het teeken † duidt aan dat opgaven ter invulling ontbreken. Waar een * is geplaatst, heeft men te denken aan verbeterde opgaven. Onvolledige getallen zijn vet gedrukt.)

a) Onder het opgegeven aantal leerlingen was, voor zooveel werd medegedeeld, onderstaand aantal meisjes begrepen:

	1896.	1897.
Openbare scholen.	9 521	9 765
Particuliere scholen.	5 721	5 702
	15 242	15 467

b) Onder de opgaven zijn niet begrepen de tijdelijk gesloten scholen.

c) Eene afzonderlijke opgaaf betreffende de zendingsscholen volgt hieronder.

Gewesten of eilanden.	1896.		1897.	
	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.	Gesubsidieerd.	Niet-gesubsidieerd.
Padangsche Benedenlanden (Sumatra's Westkust)	†	†	†	1
Tapanoli (Id.).	*54	*83	71	72
Nias (Id.)	3	1	3	1
Benkoelen	,,	1	,,	1
Zuider- en Oosterafd. van Borneo . .	17	7	11	9
Minahassa (Menado)	7	*146	19	133
Sangi-eilanden (Id.).	,,	*68	24	44
Boeroe (Amboina)	,,	14	,,	12
Zuidwester-eilanden (Id.)	,,	*1	,,	2
Key-eilanden (Id.)	,,	1	,,	1
Halmaheira (Ternate)	,,	*3	,,	3
Nieuw-Guinea (Id.)	,,	5	1	2
Timor.	,,	6	,,	6
Savoe.	1	3	1	3
Flores	,,	4	,,	4
Soemba	1	2	1	2
Totalen . . .	*83	*345	131	296
	*428		427	

Onder deze zendingsscholen telde men op elk der beide tijdstippen ook eenige Roomsch-katholieke scholen, namelijk in Benkoelen 1, in Menado 15 en op de Key-eilanden 1. Van die in de residentie Timor en onderhoorigheden is het aantal niet afzonderlijk opgegeven.

d) Het aantal particuliere inlandsche scholen in de Padangsche Benedenlanden en Tapanoli nam in 1897 respectievelijk met 2 en 11 toe.

e) In de residentie Lampongsche Districten werd in 1898 eene gouvernements inlandsche school geopend te Goenoeng Soegih en in de residentie Oostkust van Sumatra eene te Medan.

f) De zendingsscholen te Bagoh, Kasoengan, Boeroem en Djorong werden gesloten.

g) Het aantal particuliere inlandsche scholen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden nam in 1897 met 1 toe.

h) De opgaaf betrof 137 Protestantsche zendingsscholen, 1 school op eene particuliere landbouwonderneming, 1 school op eene particuliere mijnbouwonderneming, 1 school voor inlanders en Chineezen en 15 Roomsch-katholieke zendingsscholen.

i) Of het verschil met de opgaaf van ult. 1896 is toe te schrijven enkel aan de oprichting in 1897 van nieuwe scholen, dan wel aan mindere volledigheid van het voor 1896 opgegeven aantal is uit de hier te lande voorhanden gegevens niet na te gaan.

j) Van 2 particuliere scholen op het eiland Boeroe werden geen verslagen ontvangen.

k) In de bij het vorig verslag gevoegde tabel (bijlage T) staat, door eene drukfeil, 1114 vermeld.

l) De school te Negara (Djembrana) werd in April 1898, wegens het afgenomen aantal leerlingen, tijdelijk gesloten.

2°. Gouvernements-kweekscholen voor inlandsche onderwijzers.

KWEEKSCHOLEN TE:	Aantal onderwijzers op ult. 1898.						Aantal kweekelingen.										
	Europeanen.		Inlanders.				Ingeschreven op 1 Jan. 1898.	Afgeschreven in 1898			Bijgekomen in 1898			Ingeschreven op ult. 1898.		Bij het eindexamen van 1898		Bij het toelatingsexamen van 1898	
	Directeuren en tweede onderwijzers. a)	Hulponderwijzers. b)	Hulponderwijzers van den 1sten rang. c)	Onderwijzers in de talen. d)	Onderwijzers in het handteekenen.	Te zamen.		wegens in 1898 of vroeger afgelegd eindexamen.	wegens andere redenen.	Te zamen.	na goed afgelegd toelatingsexamen.	met certificaat.	Te zamen.	Totaal aantal kweekelingen.	Aantal kweekelingen der hoogste klasse.	geslaagd.	afgewezen.	geslaagd.	afgewezen.
Bandong	1	1	„	2	1	5	25	5	f) 2	7	6	„	6	24	5	5	1	6	5
Probolinggo	1	1	„	3	1	6	23	1	g) 3	4	6	„	6	25	10	1	„	22	2
Djokjokarta	2	1	„	2	1	6	48	10	h) 8	18	19	„	19	49	4	i) 10	„	25	7
Fort de Kock	2	„	1	2	e)	5	38	6	„	6	8	2	10	42	10	6	„	71	2
Amboina	2	„	1	1	1	5	28	7	h) 2	9	3	7	10	29	1	7	„	3	8
Totalen	8	3	2	10	4	27	162	29	15	44	42	9	51	169	30	29	1	127	25

a) Allen bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde en 1 voor Soendaasch.
b) Allen bezaten eene akte voor Maleisch en voor land- en volkenkunde en 1 voor Soendaasch en Javaansch.
c) Deze inlandsche hulponderwijzers van den 1sten rang bezitten de akte van bekwaamheid als hulponderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs.
d) Te Bandong voor Maleisch en Soendaasch, te Probolinggo voor Maleisch, Javaansch en Madureesch, te Djokjokarta voor Maleisch en Javaansch, te Fort de Kock en te Amboina enkel voor Maleisch.
e) Met de lessen in het handteekenen was belast een der hulponderwijzers aan de Europeesche lagere school ter plaatse.
f) 1 kweekeling werd ontslagen wegens wangedrag en 1 slaagde niet in het eindexamen.
g) Ontslagen wegens gebrek aan aanleg.
h) 6 kweekelingen werden ontslagen wegens gebrek aan aanleg en 2 overleden.
i) Deze 10 slaagden bij het in Januari 1898 afgenomen eindexamen. De 4 kweekelingen der hoogste klasse van den in 1898 aangevangen cursus legden het eindexamen mede nog in 1898 af (in de laatste dagen van December), en wel mede door allen met goed gevolg.
k) Ontslagen wegens gebrek aan ijver en aanleg.

3°. Gouvernementsscholen voor zonen van inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke inlanders.

Scholen voor zonen van inlandsche hoofden, enz. te:	Aantal onderwijzers op ult. 1898.								Aantal leerlingen.								
	Europeanen.			Inlanders.				Te zamen.	Nominaal aantal.	Ingeschreven bij het einde van: 1896.		1897.		1898.		Geslaagd in het eindexamen.		
	Directeur.	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Tweede onderwijzer.	Hulponderwijzers van den 1sten of 2den rang.	Onderwijzers in de talen. a)	Onderwijzers in het teekenen.			Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	Externen.	Internen.	1896.	1897.	1898.
Bandong	„	1	1	„	1	1	1	5	60	„	60	„	60	„	57	13	13	15
Magelang	b) 1	„	„	1	1	2	c) 1	d) 6	60	„	60	„	60	„	57	7	5	7
Probolinggo	„	1	1	„	1	2	1	6	60	16	44	10	50	10	e) 50	11	10	15
Tondano	„	1	„	„	1	1	1	4	40	39	f) „	39	f) „	37	f) „	7	5	7
Totalen	1	3	2	1	4	6	4	21	220	55	164	49	170	47	164	38	39	44
										219		219		211				

a) Te Bandong voor Soendaasch, te Magelang voor Javaansch en voor Maleisch, te Probolinggo voor Javaansch en voor Madureesch en te Tondano voor Maleisch.
b) Bovendien is aan deze school, de eenige waar de in 't verslag van 1894 (blz. 109) besproken reorganisatie tot dusver is ingevoerd (zie n°. 4914 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), een Europeesch rechtskundige verbonden als leeraar in de beginselen der rechtswetenschap, het staats- en administratiefrecht van Nederlandsch-Indië en de beginselen der staathuishoudkunde.
c) Bovendien een mantri van het kadaster tot bijstand van den directeur der school voor de practische oefeningen in landmeten en waterpassen en voor het onderwijs in lijn- en kaartteekenen.
d) Ongerekend de in de noten b en c bedoelde leerkrachten.
e) Niet allen zijn gehuisvest in het gebouw der inrichting; 40 der internen bewonen namelijk kamers, behoorende tot de kweekschool ter plaatse.
f) Bij deze school bestaat geen internaat meer.

4°. Scholen (particuliere) voor vreemde oosterlingen, volgens opgaven over 1898.

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Java en Madura.				
Batavia	30	489	4	46
Preanger Regentschappen.	4	74	„	„
Cheribon	27	542	a) 8	a) 127
Tagal	18	245	2	36
Pekalongan	6	113	a) 4	a) 50
Samarang	28	542	a) 14	a) 109
Japara	11	270	„	„
Rembang	33	759	1	47
Soerabaija	21	484	14	231
Pasoeroean	8	256	3	87
Probolinggo	3	63	„	„
Bezoeki	3	47	2	52
Banjoemas	14	127	„	„
Bagelen	3	48	„	„
Kadoe	12	230	„	„
Djokjokarta	7	135	1	30
Soerakarta	4	94	„	„
Madioen	3	66	„	„
Kediri	7	148	„	„
Madura	4	102	a) 9	a) 178
Totalen	246	4834	62	993

GEWESTEN.	Scholen voor Chineezen.		Scholen voor Arabieren.	
	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.	Aantal scholen.	Aantal leerlingen.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust	11	b) 188	„	„
Benkoelen	c) 2	c) 43	„	„
Palembang	8	95	„	„
Oostkust van Sumatra	6	69	d) 3	d) 26
Riouw en onderhoorigheden	6	91	„	„
Banka en onderhoorigheden	65	875	„	„
Billiton	9	73	„	„
Westerafd. van Borneo	87	1080	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3	77	„	„
Celebes en onderhoorigheden	5	77	„	„
Menado	2	134	„	„
Timor	3	26	1	7
Totalen	207	2828	4	33

a) Met opzicht tot vier gewesten op Java en Madura zijn onder de cijfers betreffende de scholen voor Arabieren ook één of meer scholen voor Mooren of voor Bengaleezen begrepen, namelijk voor Cheribon 1 school voor Bengaleezen met 9 leerlingen, voor Pekalongan 1 school voor Mooren met 16 leerlingen, voor Samarang 10 zoodanige scholen met 70 leerlingen en voor Madura 2 zoodanige scholen met 22 leerlingen.
b) Waaronder 3 Arabieren en 16 Bengaleezen.
c) Bij gemis aan opgaven over 1898 en 1897 zijn die van 1896 behouden.
d) Van deze 3 scholen zijn er 2, met 20 leerlingen, bestemd voor kinderen van Bengaleezen; de andere is eene school voor Moorsche kinderen.

(5. 19.)

BIJLAGE R.

(Zie hoofdst. K, afd. III, van het verslag.)

STATISTISCHE EN ANDERE OPGAVEN betreffende de Europeesche en inlandsche CHRISTEN-GEMEENTEN in Nederlandsch-Indië (daaronder tevens de ZENDINGSGEMEENTEN), meerendeels volgens de over 1898 ingekomen gegevens, zoomede STATISTISCHE OPGAVEN over de jaren 1896, 1897 en 1898 betreffende de deelneming door Mohammedanen uit Nederlandsch-Indië aan de BEDEVAART naar Mekka.

I. CHRISTELIJKE GODSDIENST.

A. PROTESTANTSCHE EEREDIENST.

1°. Gevestigde Kerk.

Europeesche Christengemeenten.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1898.	Aantal Protestantsche Europeanen op ult. 1898. *a*)		Aantal lidmaten op ult. 1898.		Aantal in 1898 aangenomen lidmaten. (Zie noot *k*.)		Aantal gedoopten gedurende 1898. (Zie noot *k*.)			Aantal in 1898 ingezegende huwelijken. (Zie noot *k*.)	Aantal catechisanten gedurende 1898. (Zie noot *k*.)	
									Kinderen		Volwassenen.			
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.			Civielen.	Militairen.
Java en Madura.														
Batavia met Weltevreden, de Benedenstad en den naasten omtrek, zoomede de residentie Lampongsche Districten	4	4	*b*) * 6 539	* 939	* 2 234	* 91	* 149	"	* 109	* 61	* 22	* 23	858	* 51
Meester-Cornelis, met Tangerang en de residentiën Bantam en Krawang	1	*c*) 1	2 086	528	679	228	20	"	20	8	4	4	119	30
Buitenzorg, met de assistent-residentie van dien naam en de assistent-residentie Soekaboemi (Preanger Regentschappen)	1	1	1 868	158	553	81	6	"	16	2	"	7	103	"
Bandong, met de residentie Preanger Regentschappen (uitgenomen de afdeeling Soekaboemi) en met de afdeeling Galoeh (Cheribon)	1	*c*) 1	* 1 436	* 189	* 769	* 113	* 36	"	* 36	* 22	* 2	* 7	* 201	"
Cheribon, met de residentie Cheribon (uitgenomen de afdeeling Galoeh)	1	1	414	9	261	8	6	"	13	1	1	"	71	2
Pekalongan, met de residentiën Pekalongan en Tagal	1	1	1 419	"	660	"	20	"	9	6	2	6	137	"
Samarang, met de assistent-residentiën Kendal, Demak en Grobogan	2	2	2 339	274	1 165	200	143	"	147	35	81	17	375	"
Salatiga, met de assistent-residentiën Salatiga en Ambarawa	1	*d*) 1	575	658	278	385	7	"	9	24	5	2	126	17
Rembang, met de residentiën Rembang en Japara	1	1	937	"	319	"	11	"	17	"	"	"	106	"
Soerabaija, met de residentie Soerabaija (daaronder het eiland Bawean)	3	3	5 782	725	2 315	474	104	44	103	49	15	17	682	82
Malang *e*), met de residentie Pasoeroean	1	*d*) 1	2 480	318	1 084	200	34	"	68	39	"	2	276	"
Probolinggo, met de residentiën Probolinggo, Bezoeki en Bali en Lombok	1	*d*) 1	2 242	56	772	36	13	"	37	10	"	3	168	3
Sumanap, met de residentie Madura	1	1	467	"	114	"	3	"	5	2	"	"	27	"
Poerworedjo, met de residentiën Bagelen en Banjoemas	1	*d*) 1	1 161	99	407	6	32	"	42	12	"	1	181	88
Djokjokarta, met de residentiën Djokjokarta en Kadoe	1	*d*) 1	1 232	483	632	297	273	"	64	86	6	6	261	31
Soerakarta, met de residentie Soerakarta	1	1	1 914	121	555	26	48	"	67	57	9	6	236	11
Madioen, met de residentiën Madioen en Kediri	1	1	2 064	85	785	57	10	"	52	18	4	1	195	"
Totalen voor de 17 kerkelijke afdeelingen op Java en Madura (met de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	23	23	34 955	4 642	13 582	2 202	915	44	814	432	151	102	4 072	315

a) Onder de opgaven betreffende Batavia en Soerabaija zijn niet medegerekend, als niet ressorteerende onder het Bestuur der Indische Protestantsche Kerk, de bij Indisch Staatsblad 1885 n°. 130, 1892 n°. 233 en 1893 n° 100 als rechtspersoon erkende drie kerkelijke vereenigingen, met namen de „Britsch Protestantsche gemeente" te Batavia, de „Christelijk Gereformeerde Kerk", mede te Batavia, en de „Gereformeerde Kerk" te Soerabaija. Voor zoover omtrent deze vereenigingen en omtrent de Armenische gemeente te Batavia statistische gegevens zijn ingekomen, vindt men die op blz. 16 van deze bijlage.

b) Waar over 1898 nog geen opgaven zijn ontvangen, zijn de laatst bekende cijfers behouden. Deze zijn met een * aangeduid.

c) Onder toezicht van den predikant te Meester-Cornelis is te Rangkas Betoeng (Bantam) en onder toezicht van dien te Bandong is te Tjimahi (Preanger Regentschappen) een inlandsch leeraar werkzaam, de eerste tot voorziening in de godsdienstige behoeften der in Bantam aanwezige Amboineesche politiedienaren, de ander ten behoeve van de inlandsche Christen-militairen op zijne standplaats.

d) Ter voorziening in de godsdienstige behoeften der mindere militairen en der minder gegoede leden van de Protestantsche gemeenten, waren op ult. 1898 van gouvernementswege aangestelde Europeesche godsdienstonderwijzers bescheiden op de garnizoensplaatsen Willem I (Samarang), Malang (Pasoeroean), Ampenan (Lombok), Gombong (Bagelen) en Magelang (Kadoe) onder toezicht van de predikanten te Salatiga, Malang, Probolinggo, Poerworedjo en Djokjokarta; zoomede één te Poespo (Pasoeroean), meer bijzonder om werkzaam te zijn onder niet-militairen.

e) Bij gouvernementsbesluit van 25 Augustus 1898 n°. 15 is de standplaats van den predikant te Pasoeroean overgebracht naar Malang.

STANDPLAATSEN DER PREDIKANTEN, met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal predikanten.	Aantal predikanten aanwezig op ult. 1898.	Aantal Protestantsche Europeanen en met hen gelijkgestelden op ult. 1898.		Aantal lidmaten op ult. 1898.		Aantal in 1898 aangenomen lidmaten. (Zie noot *k*.)		Aantal gedoopten gedurende 1898. (Zie noot *k*.)			Aantal in 1898 ingezegende huwelijken. (Zie noot *k*.)	Aantal catechisanten gedurende 1898. (Zie noot *k*.)	
									Kinderen		Volwassenen.			
			Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen.	Civielen.	Militairen	in echt geboren.	buiten echt geboren.			Civielen.	Militairen.
Buitenbezittingen.														
Padang, met de Padangsche Benedenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	732	350	318	200	"	"	19	1	1	"	61	"
Fort de Kock, met de residentie Padangsche Bovenlanden en gedeeltelijk de residentie Tapanoli	1	1	381	665	160	476	12	"	25	15	6	1	61	26
Tandjong Pinang, met de residentiën Riouw en onderhoorigheden en Banka	1	1	206	106	82	76	1	13	7	9	"	"	22	7
Palembang, met de residentiën Palembang en Benkoelen	1	1	*f*) 316	*f*) 205	*f*) 145	*f*)157	*f*) 26	*f*) 4	*f*) 15	*f*) 1	"	"	*f*) 16	"
Medan, met de residentie Oostkust van Sumatra.	1	1	741	152	423	55	"	"	11	1	"	"	19	"
Kotta Radja, met het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden	1	1	278	1 411	49	872	10	"	15	14	5	7	29	8
Pontianak, met de residentie Westerafdeeling van Borneo en de assistent-residentie Billiton.	1	1	207	188	72	98	"	"	3	"	"	"	27	"
Bandjermasin, met de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1	1	492	231	275	127	5	"	11	2	2	3	53	7
Makasser, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Makasser, Noorderdistricten en Takalar en het eiland Soembawa *g*)	1	1	1 186	105	501	66	19	"	28	11	5	2	104	3
Bonthain, met een deel van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, namelijk de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten en de eilanden Saleijer en Bonerate	1	*h*) "	324	22	136	9	7	"	11	7	"	1	54	5
Menado, met de residentie Menado	1	1	1 012	23	325	19	86	"	208	105	39	35	138	"
Ternate, met de residentie Ternate	1	*h*) "	396	30	131	17	17	"	22	1	"	1	48	"
Amboina, met de residentie Amboina (uitgenomen de assistent-residentie Banda)	2	*h*) 1	910	113	452	74	35	"	18	11	3	5	217	"
Banda, met de assistent-residentie Banda	1	1	559	68	238	38	26	"	24	8	3	4	91	10
Koepang, met de residentie Timor	1	*h*) "	107	4	36	2	10	"	11	42	5	3	84	"
Totalen voor de 15 kerkelijke afdeelingen in de buitenbezittingen (met uitzondering van de Lampongsche Districten en Bali en Lombok)	16	12	7 847	3 673	3 343	2 286	254	17	428	228	69	62	1 024	66
Totalen voor Java en Madura (zie de voorgaande blz.)	23	23	34 955	4 642	13 582	2 202	915	44	814	432	151	102	4 072	315
In 't geheel alzoo voor de Europeesche Protestantsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (zie echter de noten *a*, *f* en *k*).	39	35	42 802	8 315	16 925	4 488	1 169	61	1 242	660	220	164	5 096	381

Inlandsche Christengemeenten. *i*)

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulpredikers.	Aantal hulpredikers aanwezig op ult. 1898.	Aantal Protestantsche inlanders en met hen gelijkgestelden op ult. 1898.			Aantal lidmaten op ult. 1898.			Aantal in 1898 aangenomen inlandsche lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1898.			Aantal in 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal inlandsche catechisanten gedurende 1898.	
			Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	Inlanders.		Vreemde oosterlingen.			Kinderen		Volwassenen.			
			Civielen.	Militairen.		Civielen..	Militairen.		Civielen.	Militairen.	in echt geboren.	buiten echt geboren.			Civielen.	Militairen.
Java en Madura.																
** *j*) Batavia (hoofdplaats)	"	"	* 142	* 14	* "	* 129	* 12	* "	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)
Batavia (Depok en Toegoe)	1	1	723	"	"	319	"	"	9	"	20	"	2	6	169	"
** Salatiga (met Ambarawa en Banjoebiroe)	"	"	240	408	3	155	162	3	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)
** Soerabaija	"	"	203	13	9	128	5	6	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	12	"
** Probolinggo	"	"	205	3	1	99	3	1	4	"	9	"	4	"	"	"
** Magelang en Djokjokarta *l*)	"	"	514	1 254	33	348	666	11	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	33	148
** Soerakarta	"	"	"	107	13	"	60	"	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)
Elders op Java (verspreid wonenden)	"	"	267	282	29	43	137	11	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	"	29
Totalen voor genoemde gemeenten en afdeelingen op Java en Madura	1	1	2 294	2 081	88	1 221	1 045	32	*m*) 13	"	*m*) 29	"	*m*) 6	*m*) 6	*m*) 214	*m*) 177

f) Bij dit aantal is niet gerekend het aantal leden bij de Protestantsche gemeente te Benkoelen, waaromtrent geen gegevens over 1898 ontvangen werden.

g) Bij gouvernementsbesluit van 8 October 1897 n°. 38 werd bepaald dat het eiland Soembawa, tot dusver behoorende tot het ressort van den predikant te Koepang, voortaan behoort tot het ressort van den predikant te Makasser en dat te Bima op genoemd eiland, onder toezicht van dien predikant, een inlandsch leeraar in dienst wordt gesteld ten behoeve van de Protestantsche gemeente aldaar.

h) Te Bonthain, te Ternate en te Koepang is de dienst van den predikant en te Amboina die van één der predikanten tijdelijk opgedragen aan een hulpprediker.

i) Hieronder zijn alleen begrepen de *gevestigde* Christengemeenten, aangesloten bij de Indische Protestantsche Kerk, dus uitgezonderd de zendingsgemeenten en de vier kerkelijke vereenigingen bedoeld bij noot *a*. Op Java, behalve te Depok en Toegoe (residentie Batavia), behooren tot de Protestantsche inlanders der eerstbedoelde gemeenten grootendeels Amboineesche en Menadoneesche militairen en verder bureaubeambten.

j) Bij de door ** aangeduide inlandsche Christengemeenten of afdeelingen daarvan is organiek geen hulpprediker geplaatst; het dienstwerk wordt er evenwel uitgeoefend door de predikanten of den predikant van het betrokken ressort.

k) Zijn in de registers der lidmaten, gedoopten, enz. medegerekend onder de cijfers betreffende de Europeesche Christengemeenten (zie hooger).

l) Zoowel te Magelang als te Kotta Radja is een inlandsch leeraar geplaatst; zie ook het slot van noot *g*.

m) Onvolledig cijfer; zie noot *k*.

GEMEENTEN OF AFDEELINGEN VAN INLANDSCHE CHRISTENEN.	Organiek aantal hulpprediker.	Aantal hulpprediker aanwezig op ult. 1898.	Aantal Protestantsche inlanders en met hen gelijkgestelden op ult. 1898.			Aantal lidmaten op ult. 1898.			Aantal in 1898 aangenomen inlandsche lidmaten.		Aantal gedoopten gedurende 1898.			Aantal in 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal inlandsche catechisanten gedurende 1898.	
			Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	Civielen.	Militairen.	Kinderen		Volwassenen.		Civielen.	Militairen.
			Civielen.	Militairen.		Civielen.	Militairen.				in echt geboren.	buiten echt geboren.				
Buitenbezittingen.																
** Kotta Radja, met Atjeh *l*)	"	"	403	691	"	170	562	"	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	54	15
** Menado (de hoofdplaats), met Gorontalo	"	"	5 564	22	"	734	1	"	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	309	"
Aijermadidi, met omliggende gemeenten	1	1	19 538	"	"	7 151	"	"	233	"	663	78	20	201	690	"
Tondano, " " "	1	1	23 588	"	"	9 086	"	"	117	"	917	84	2	114	5 593	"
Tomohon, " " "	1	1	7 066	"	"	1 947	"	"	126	"	272	28	5	64	302	"
Sonder, " " "	1	1	17 228	"	"	3 735	"	"	494	"	646	61	50	163	814	"
Langowan, " " " *n*)	1	1	29 318	"	276	9 501	"	"	467	"	1 201	53	15	254	2 401	"
Ratahan, " " "	1	1	7 443	"	"	1 359	"	"	6	"	251	66	82	109	1 451	"
Koemelemboeai, met " "	1	1	10 585	"	"	1 893	"	"	"	"	403	85	63	105	633	"
Amoerang, " " "	1	1	11 503	"	3	3 690	"	3	450	"	393	72	33	97	830	"
Tanawangko, " " "	1	*o*) "	7 011	"	1	1 093	"	"	26	"	192	59	6	64	37	"
Maoembi, " " "	1	1	9 891	"	"	1 487	"	"	111	"	206	176	146	59	233	"
** Banda, met de Banda-eilanden.	"	"	728	4	456	377	4	1	19	"	15	10	3	"	87	"
** Amboina (hoofdplaats), met naasten omtrek	"	*q*) 2	4 815	17	2	1 642	14	1	106	"	100	43	"	64	288	"
Allang (op Amboina), met noordwestelijk deel van het eiland Amboina en met het eiland Boeroe	1	1	4 268	"	"	1 556	"	"	94	"	128	16	5	21	755	"
Waai (op Amboina), met het noordoostelijk deel van het eiland Amboina.	1	1	4 218	"	"	1 854	"	"	79	"	113	23	"	12	325	"
Hoetoemoeri (op Amboina), met het zuidelijk deel van het eiland Amboina (uitgezonderd de hoofdplaats Amboina)	1	1	9 258	"	"	4 588	"	"	65	"	275	58	"	60	560	"
Haroekoe, met het eiland Haroekoe	1	1	6 113	"	"	3 041	"	"	74	"	220	28	1	25	901	"
Saparoea, " " " Saparoea	1	1	17 178	13	"	7 617	13	"	409	"	342	46	"	117	919	"
Ameth (op Noessalaut), met het eiland Noessalaut. *p*)	1	1	4 929	"	"	2 373	"	"	68	"	79	60	"	19	467	"
Amaheij (op Ceram), met Oost-Ceram.	1	1	7 246	"	"	2 673	"	"	129	"	207	53	41	47	981	"
Lokki (op Ceram), met West-Ceram en de eilanden Boano en Manipa	1	1	3 689	"	"	1 142	"	"	59	"	110	65	37	28	637	"
Wonreli (op Kisser), met de eilanden Kisser, Roma en Wetter	1	*r*) "	*s*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Serwaroe (op Letti), met de eilanden Letti, Moa en Loeang	1	*t*) "	*2 111	"	"	* 148	"	"	* 12	"	* 7	* 146	"	* 8	* 698	"
Doerdjela (op Wammer), met Wammer en de overige eilanden van de Aroe-groep	1	*u*) 1	1 799	"	"	222	"	"	3	"	14	35	17	4	346	"
** Dammer-, Babber- en Tenimber-groepen, zoomede de eilanden Laikor, Teon, Nila en Seroea *v*).	"	"	*w*) *4 231	"	"	*w*) * 18	"	"	"	"	*w*) * 2	*w*) * 216	*w*) * 175	*w*) * -	*w*) * 580	"
** Ternate (hoofdplaats)	"	*x*) 1	229	1	1	77	1	1	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)	*k*)
Batjan (twee gemeenten)	1		620	"	"	179	"	"	21	"	20	4	6	25	66	"
** Koepang en vijf andere gemeenten op Timor	1	*ij*) 1	1 837	"	"	206	"	"	16	"	6	"	"	7	"	"
Babauw en twee andere gemeenten op Timor			1 776	"	"	178	"	"	14	"	13	16	4	8	183	"
Baä (op Rotti), met het eiland Rotti.	1	1	*8 159	"	"	* 108	"	"	* 8	"	* 11	* 286	* 26	* 17	* 643	"
Totalen voor de buitenbezittingen	24	*z*) 23	232342	748	739	69 845	595	6	3 206	"	6 806	1 867	737	1 692	21 783	15
" " Java en Madura (zie hiervóór).	1	1	2 294	2 081	88	1 221	1 045	32	13	"	29	"	6	6	214	177
In 't geheel alzoo (voor zoover opgegeven) voor de gevestigde inlandsche Protestantsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië *aa*).	*bb*) 25	*z*) 24	234636	2 829	827	71 066	1 640	38	3 219	"	6 835	1 867	743	1 698	21 997	192

n) Aan de gevestigde Christengemeenten (Protestantsche) in de Minahassa, ten getale van 237, waren bij het einde van 1898 bovendien verbonden 87 inlandsche leeraars en een aantal inlandsche schoolmeesters, die als godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen werkzaam zijn. De hulpprediker te Tomohon is belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de Minahassa.

o) Bij het einde van 1898 was voor de in de eerste helft des jaars vacant geworden standplaats Tanawangko wel weder een nieuwe titularis aangewezen, namelijk de hulpprediker te Doerdjela (Aroe-eilanden), maar aangezien die overplaatsing eerst in 't laatst van November 1898 te Batavia bevolen werd, bevond de benoemde hulpprediker van Tanawangko zich bij het einde des jaars nog te Doerdjela.

p) Bij de gevestigde inlandsche Christengemeenten op de Ambonsche eilanden, ten getale van 138, waren bij het einde van 1898 bovendien in dienst 58 inlandsche leeraars en verder een groot aantal zoogenaamde goeroes. Deze zijn godsdienstonderwijzers en voorgangers bij de godsdienstoefeningen, als hoedanig soms schoolmeesters, soms andere gemeenteleden aangesteld worden.

q) Eén der hierbedoelde hulppredikers bleef uitsluitend belast met de opleiding van kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt in de residentie Amboina. De andere hulpprediker was, ingevolge gouvernementsbesluit dd 22 April 1898 n°. 7, slechts tijdelijk te Amboina geplaatst, namelijk voor zoolang in de kort te voren ontstane vacature van tweeden predikant aldaar nog niet zou voorzien kunnen worden.

r) De hulpprediker van Wonreli (Kisser) is tijdelijk geplaatst bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes), als zijnde aldaar belast met den dienst van den ontbrekenden predikant. Zijn dienstwerk op Kisser c. a. wordt, ingevolge gouvernementsbesluit van 22 Juni 1895 n°. 9, waargenomen door den hulpprediker van Haroekoe, wien vergund is het ressort Kisser vier malen 's jaars op 's lands kosten te bezoeken.

s) Het teeken † duidt aan dat tijdens de opmaking van dit overzicht de betrekkelijke gegevens niet (ook niet over 1897) voorhanden waren.

t) Ofschoon voor het sedert lang onvervulde ressort Serwaroe bij gouvernementsbesluit dd. 22 Maart 1898 n°. 7 weder een hulpprediker werd aangewezen, bleef deze standplaats feitelijk nog onbezet, daar de benoemde (een van buitenlandsch verlof teruggekeerde hulpprediker) bij hetzelfde besluit voorloopig de hoofdplaats Amboina tot standplaats kreeg, en zulks voor zoolang aldaar niet zou zijn voorzien in de vacature van tweeden predikant (verg. noot *q*). Inmiddels wordt de dienst te Serwaroe nog steeds waargenomen door een inlandsch leeraar.

u) Zie noot *o*.

v) De gemeenten op deze drie eilanden-groepen zijn nog niet ingedeeld bij eenig hulpredikersressort, maar voorloopig toevertrouwd aan eenige daarheen gezonden Amboineesche godsdienstonderwijzers. Bedoelde gemeenten worden jaarlijks door een der predikanten van Amboina bezocht. Het vorenstaande geldt ook voor de gemeenten op de eilanden Laikor, Teon, Nila en Seroea.

w) De opgaaf is onvolledig uithoofde van het ontbreken, ook over 1897, van gegevens betreffende de gemeenten op de Tenimber-eilanden.

x) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Ternate wordt waargenomen door den hulpprediker van Batjan, die te dien einde ter hoofdplaats Ternate verblijf houdt. Voor Batjan bleef, ter vervanging van den hulpprediker, een inlandsch leeraar toegestaan, wien echter in den loop van 1898 op zijn verzoek ontslag werd verleend en in wiens plaats bij het einde des jaars nog niet was voorzien.

ij) De dienst in het ressort van den ontbrekenden predikant te Koepang wordt waargenomen door den hulpprediker van Babauw, die te dien einde ter hoofdplaats Koepang is gevestigd. Bovendien zijn in bedoeld ressort 6 inlandsche leeraars bescheiden.

z) Hieronder niet gerekend (zie noot *r*) de hulpprediker van Wonreli (Kisser), tijdelijk waarnemend predikant bij de Europeesche Christengemeenten in het ressort Bonthain (Celebes).

aa) De totalen zijn niet geheel volledig; zie de noten *a*, *k*, *s* en *w*.

bb) Organiek zijn 26 hulpredikers toegestaan, doch voor één is het ressort nog niet aangewezen.

2°. Zendingsgemeenten.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal lidmaten.			Aantal van in 1898					
									gedoopten.				aangenomen lidmaten.	geslotenen huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren	Kinderen buiten echt geboren	Totaal.		
Bantam.														
A. A. Pennings, te Lebak [1]	1	6	9	13	28	6	8	14	1	2	"	3	1	"
Batavia.														
P. B. Haag, te Batavia [2]	1	[3] 10	77	8	95	10	77	87	4	2	2	8	4	2
		20	39	5	64	20	39	59	5	2	"	7	5	2
G. A. W. Geissler, te Batavia [4]	1	4	1	1	6	2	"	2	5	1	"	6	1	"
		14	6	6	26	14	5	19	20	6	"	26	20	"
D. Huijsing, te Batavia [5]	1	22	31	19	72	15	24	39	1	2	"	3	5	"
		4	7	2	13	2	6	8	1	"	"	1	2	1
L. Tiemersma, te Tangerang [6]	3	18	27	44	89	16	26	42	1	5	"	6	"	1
		7	6	16	29	6	5	11	"	"	"	"	"	"
C. Albers, te Meester-Cornelis [6]	4	43	48	101	192	43	48	91	[7] †	†	†	†	4	"
		9	4	8	21	9	4	13	†	†	†	†	"	"
A. de Haan, te Buitenzorg	4	56	56	148	260	56	56	112	4	19	"	23	1	"
		11	22	7	40	11	22	33	"	1	"	1	2	"
	14	159	249	334	742	148	239	387	†	†	†	†	16	5
		65	84	44	193	62	81	143	†	†	†	†	27	3
Krawang.														
C. Albers (hiervóór reeds genoemd)	1	7	5	18	30	7	5	12	"	1	"	1	"	"
		1	1	1	3	1	1	2	"	"	"	"	"	"
Preanger Regentschappen. [8]														
B. Alkema, te Bandong	2	16	23	23	62	16	23	39	1	4	"	5	1	1
		14	4	3	18	11	4	15	1	1	"	2	1	"
S. van Eendenburg, te Pangharepan [9]	2	56	52	111	219	56	52	108	2	5	"	7	11	4
		22	31	44	97	21	31	52	8	9	1	18	1	1
. . . . . , te Tjibolang [10]	1	7	8	20	35	7	8	15	1	2	"	3	2	1
H. Müller, te Tassikmalaija [11]	1	1	2	1	4	1	2	3	"	"	"	"	"	"
	6	80	85	155	320	80	85	165	4	11	"	15	14	6
		33	35	47	115	32	35	67	9	10	1	20	2	1
Cheribon. [8]														
J. J. Muis, te Cheribon	1	19	22	26	67	17	21	38	"	"	"	"	"	"
		6	12	15	23	5	12	17	"	"	"	"	"	"
O. van der Brug, te Indramaijoe	1	5	10	6	21	2	8	10	"	"	"	"	"	"
		31	15	29	75	30	10	40	2	1	"	3	2	1
J. Verhoeven, te Kadhipaten (Madjalengka)	3	26	31	81	138	26	31	57	2	7	"	9	2	2
	5	50	63	113	226	45	60	105	2	7	"	9	2	2
		37	27	44	98	35	22	57	2	1	"	3	2	1

[1]) In dienst van de Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam. Ofschoon de zendeling door geneeskundige hulp ingang bij de bevolking tracht te vinden, bleef het evangeliseeren en colporteeren vrij onvruchtbaar. De zendeling arbeidde met 1 inlandschen helper.

[2]) Deze zendeling, die tot hiertoe in dienst was van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia en van het Java-Comité te Amsterdam, is in het begin van 1899 van gouvernementswege te Batavia werkzaam gesteld als godsdienstleeraar op den voet van Indisch Staatsblad n°. 170 (verg. blz 50 van het verslag hiervóór).

[3]) Waar aldus tweeledige opgaven worden aangetroffen, wordt in de eerste plaats op inlanders, en in de tweede plaats op Chineezen gedoeld.

[4]) In dienst van het Genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia en van het Java-Comité te Amsterdam.

[5]) In dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland" onder Mohammedanen en Heidenen.

[6]) In dienst van de in noot 1 genoemde Zendingsvereeniging. In de ressorten Tangerang, Meester-Cornelis en Buitenzorg zijn bovendien 3, 6 en 5 inlandsche helpers werkzaam. De zendeling Tiemersma kwam in den loop van 1899 tijdelijk herwaarts.

In 't vorig verslag (bijlage U) werden opgegeven, als tot den werkkring van den zendeling Albers te behooren, 6 gemeenten. Daaronder waren echter begrepen Pasir Kaliki (thans afzonderlijk vermeld onder Krawang) en Tanah Abang (waar wel geëvangeliseerd wordt, maar, naar het schijnt, eene eigenlijke gemeente nog niet bestaat).

[7]) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

[8]) Ook de zendelingen in de residentien Preanger Regentschappen en Cheribon zijn in dienst van de in noot 1 genoemde Zendingsvereeniging; het getal hunner inlandsche helpers beliep in 't geheel 11.

[9]) De zendeling van Eendenburg, die in 1896 met verlof naar Europa was vertrokken, keerde in September 1898 te Pangharepan terug.

[10]) De dienst in deze gemeente werd waargenomen door den in Cheribon — te Kadhipaten (Madjalengka) — gevestigden zendeling J. Verhoeven.

[11]) De zendeling Müller nam aanvankelijk den dienst waar van den zendeling van Eendenburg. Nu deze zijn arbeid heeft hervat (zie noot 9), vestigde eerstgenoemde zendeling zich te Tassikmalaija. In 1899 dacht hij zijn dienstwerk ook in de residentie Cheribon te beginnen, waar hij te Tjiamis eene aanknooping vond bij 2 Christen-Chineezen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage R.]

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898									
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
		Mannen	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Tagal. [12]														
. . . . .	[13] * 3	* 74	* 66	* 73	* 213	* 66	* 54	* 120	* 4	* 3	"	* 7	"	* 1
Pekalongan. [12]														
. . . . .	[14] 11	117	123	85	293	[14] 124	[14] 127	251	"	"	"	"	"	2
Samarang. [15]														
. . . . . , te Samarang	1	* 18 * 4	* 33 6	* 27 * 1	* 78 * 11	* 18 * 4	* 33 * 6	* 51 * 10	* 4 "	" "	* 4 "	* 8 "	" "	" "
C. R. Kühnen, Kalitjeret.	6	19	21	27	67	19	21	40	5	"	9	14	"	"
. . . . . , te Salatiga.	3	26	25	49	100	26	25	51	"	7	"	7	"	"
A. Jüngst, te Ambarawa	16	95	88	166	349	94	86	180	10	8	"	18	"	6
A. H. O. Heller, te Kendal	3	61	74	19	154	27	19	46	29	19	48	21	"	2
J. F. Droste, te Demak	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
P. Gericke, te.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Japara. [16]														
P. A. Jansz, te Mergoredjo	2	207	280	577	[17] 1064	49	91	[17] 140	2	"	"	2	"	"
J. Hubert, te Kedoeng Pendjalin . .	2	67	70	162	[17] 299	†	†	†	15	"	"	15	15	3
	4	274	350	739	1363	†	†	†	17	"	"	17	15	3
Rembang. [18]														
G. Dietzel, te Blora [19].	6	37	23	34	94	37	23	60	4	5	"	9	"	"
Soerabaija.														
. . . . . , te Soerabaija [20]. . .	1	6 4	9 "	9 "	24 4	6 2	9 "	15 2	" "	" "	" "	" "	" "	" "
J. Kruijt en A. Kruijt, te Soerabaija [21].	10	71 "	80 "	90 "	241 "	71 "	80 "	151 "	1 "	5 "	" "	6 "	" 5	" 4
Id. id., te Modjowarno [21].	3	965	1082	1669	3716	965	1082	2047	52	143	"	195	33	44
Id. id., gemeenten in de afdeeling Lamongán.	†	23	31	22	76	23	31	54	6	5	"	11	2	"
Id. id., gemeente te Mlaten.	†	41	45	67	153	41	45	86	19	22	"	41	"	"
Id. id., (inlandsche Christenen in de afd. Bodjonegoro der residentie Rembang).	[22] "	5	4	"	9	5	4	9	1	"	"	1	"	"
	†	1111 4	1251 "	1857 "	4219 4	1111 2	1251 "	2362 2	79 "	175 "	" "	254 "	35 5	44 4

[12]) De vroegere zendeling der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland" R. J. Horstman, onder wiens toezicht de zendingsgemeenten in Tagal, Pekalongan en in een deel van Banjoemas laatstelijk stonden, had nog geen vervanger gekregen. Intusschen is, na het ontslag van genoemden zendeling (Juli 1897), de zorg voor bedoelde gemeenten tijdelijk opgedragen aan den te Poerworedjo (Bagelen) gevestigden missionair-predikant van genoemde „Vereenigde Kerken." In de tijdelijk van een eigen zendeling verstoken gemeenten waren nu 3 inlandsche helpers werkzaam.

[13]) De getallen, waarbij een * is geplaatst, zijn — bij gemis aan latere gegevens — dezelfde als die in 't vorig verslag vermeld.

[14]) Volgens de bestuursopgaven beliep het aantal zendingsgemeenten in Pekalongan niet 7, zooals het vorig verslag (bijlage U) vermeldde, maar 11.

Het trekt de aandacht dat het cijfer der lidmaten grooter is dan dat der gemeenteleden. Toelichting ter zake is echter niet verstrekt.

[15]) De zendeling Ph. Bieger, die te Samarang werkzaam was, werd in April 1898 uit den dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam losgemaakt. Sedert zijn vertrek waren de zendingsgemeente te Samarang en de daartoe behoorende kleine bij-gemeenten Kajoeapi en Patti (in Japara) tijdelijk gesteld onder den zendeling J. Kruijt te Modjowarno (Soerabaija). In Juli 1899 is echter eerstbedoelde gemeente overgedragen aan de Salatiga-zending, terwijl de twee bij-gemeenten in Japara toen zijn overgenomen door de Doopsgezinde zending, welke in laatstgemeld gewest haar arbeidsveld heeft.

De verder onder Samarang en Rembang genoemde zendelingen zijn allen in dienst van de „Salatiga-zending", welke onder het bestuur staat van de Zendingsvereeniging te Neukirchen en gesteund wordt door een comité te Utrecht. De gemeenten in het ressort Salatiga stonden gedurende de tijdelijke afwezigheid naar Europa van den zendeling F. Kamp onder toezicht van den zendeling Jüngst te Ambarawa.

[16]) De zendelingen in de residentie Japara zijn in dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam. Tot in Maart 1898 was te Mergoredjo ook werkzaam de zendeling J. Fast, die toen echter wegens ziekte tijdelijk naar Europa vertrok. Zie verder het slot van het eerste lid van noot 15.

[17]) Deze opgaven zijn, bij uitzondering, afgesloten op 31 Maart 1898.

[18]) Zie ook noot 22.

[19]) Zie het tweede lid van noot 15. De laatstelijk te Blora werkzaam geweest zijnde zendeling G. A. Zimmerbeutel was in 1897 wegens ziekte naar Europa vertrokken.

[20]) Een zendingspost van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland", die, door het vertrek van ds. A. Bolwijn naar Nederland, sedert 1896 onvervuld bleef. Echter waren er 2 inlandsche helpers werkzaam, terwijl het toezicht werd uitgeoefend door den zendeling J. Kruijt te Modjowarno (Soerabaija).

[21]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam. Aan den zendingspost Modjowarno is verbonden de zendeling-arts dr. H. Bervoets. Sedert 't laatst van 1898 bevonden zich ook te Modjowarno, zonder echter nog een zelfstandigen werkkring te hebben aanvaard, de door genoemd Genootschap nieuw afgevaardigde zendelingen S. Luinenburg en S. S. de Vries.

[22]) In Bodjonegoro, tot het ressort Soerabaija behoorende, treft men geene gemeente aan, doch slechts enkele inlandsche Christenen, die de bij-gemeente te Soembergondang (Lamongan), behoorende tot de gemeente Modjowarno, volgen.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898								
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	geslotten huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Pasoeroean.														
J. Kreemer, te Kendalpaijak [23]) . .	[24]) †	31	33	64	128	31	33	64	8	3	"	11	"	4
		20	"	3	23	20	"	20	"	"	"	"	"	"
D. Louwerier, te Swaroe [23]). . . .	5	364	435	911	1710	364	435	799	37	86	"	123	23	21
	†	395	468	975	1838	395	468	863	45	89	"	134	23	25
		20	"	3	23	20	"	20	"	"	"	"		
Bezoeki.														
H. van der Spiegel, te Bondowosso [25]).	1	9	6	5	20	9	6	15	1	2	"	3	1	"
. . . . . , te Kajoemas [26]) . .	1	21	22	51	94	21	22	43	"	3	"	3	"	"
H. Hendriks, te Soemberpakem [27]) .	1	12	11	23	46	12	11	23	3	4	"	7	3	"
	3	42	39	79	160	42	39	81	4	9	"	13	4	"
Banjoemas.														
. . . . . [28])	[28]) 18	119	134	170	423	48	55	103	"	8	"	8	"	1
		1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Bagelen.														
Ds. L. Adriaanse, te Poerworedjo. [29])	[30]) 13	538	584	864	1986	366	355	721	9	9	"	18	3	6
Djokjokarta. [31])														
Id.	14	140	54	15	209	140	54	194	8	8	"	16	8	3
Kadoe.														
Id.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Madioen.														
. . . . . [32]).	2	34	40	88	165	34	40	74	3	9	"	12	"	5
Kediri.														
F. de Munnik, te Kediri [33]). . . .	15	436	501	856	1793	436	501	937	25	61	"	86	51	29

[23]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

[24]) De inlandsche Christenen van dit zendingsressort zijn verdeeld over 18 dessa's in den omtrek van Kendalpaijak. Aan de zorgen van den zendeling Kreemer hebben zich te Malang 23 Christen-Chineezen toevertrouwd.

[25]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam.

[26]) Deze gemeente wordt eenmaal 's jaars bezocht door den zendeling van der Spiegel te Bondowosso. De geestelijke belangen der inlandsche Christenen zijn overigens toevertrouwd aan de zorgen van eene dame, echtgenoote van den erfpachter te Kajoemas.

[27]) In dienst van het Java-Comité. De zendeling Hendriks, laatstelijk op Boeroe gevestigd geweest in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging, heeft zich in den loop van 1898 te Soemberpakem gevestigd, nadat hem voor de residentie Bezoeki de vereischte bijzondere toelating was verleend. De laatstelijk te Soemberpakem gevestigde zendeling H. Dekker was in 1897 naar Europa vertrokken.

[28]) De gemeenten in de residentie Banjoemas stonden vroeger onder toezicht van den zendeling R. J. Horstman, die ter hoofdplaats Pekalongan was gevestigd (zie noot 12). De dienst in drie der bedoelde gemeenten, gelegen in de afdeeling Poerbolinggo, stond onder leiding van den missionair-predikant ds. L. Adriaanse te Poerworedjo (zie de volgende noot), daarin bijgestaan door 1 inlandschen helper.

[29]) In dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland." In de afdeeling Karang Anjar wordt de missionair-predikant bijgestaan door 2 inlandsche helpers.

[30]) Bovendien waren nog in 18 dessa's der afdeeling Ledok inlandsche Christenen gevestigd, wier aantal medegerekend is in de uitgetrokken getallen, welke gedeeltelijk zijn ontleend aan opgaven over vorige jaren.

[31]) Te Djokjokarta is, in dienst van de „Vereenigde Gereformeerde Kerken," werkzaam de missionair-arts J. G. Scheurer.

[32]) De gemeenten in de residentie Madioen — laatstelijk onder den vroegeren zendeling Ph. Bieger (zie noot 15) — behooren sedert 1 Januari 1898 tot het ressort van den zendeling F. de Munnik te Kediri, wien in den loop van 1898 de bijzondere toelating werd verleend om zijn dienstwerk ook in gemelde residentie Madioen uit te oefenen.

[33]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898								
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Sumatra's Westkust.														
Afd. Mandheling en Angkola (res. Tapanoli).														
J. Dammerboer, te Hoeta Rimbaroe (onderafd. Angkola) [34]	6	88	86	196	370	84	84	168	2	13	"	15	6	3
N. Wiebe, te Moeara Sipongi (onderafd. Klein-Mandheling, Oeloe en Pakantan) [35]	2	9	6	12	27	9	6	15	"	1	"	1	"	1
G. Nikkel, te Pakantan (onderafd. als voren) [35]	1	30	30	95	155	30	30	60	"	13	"	13	2	"
F. G. Strötker, te Sipirok (onderafd. Sipirok) [36]	11	285	321	749	1355	280	314	594	6	59	"	65	22	10
P. C. Schütz, te Boenga Bandar (onderafd. als voren)	10	412	479	1104	1995	406	473	879	60	135	"	195	48	10
Totalen per afdeeling.	30	824	922	2156	3902	809	907	1716	68	221	"	289	78	24
Afd. Toba en Silindong (res. Tapanoli).														
W. Klijnstra, te Pangaloan (onderafd. Silindong)	6	698	726	1622	3046	622	645	1267	141	224	"	365	"	44
K. R. Hermann, te Sigompoelan (id.) [37]	5	550	560	1184	2294	550	560	1110	57	172	"	9	57	23
J. H. Meerwaldt en J. Warneck, te Pansoer na Pitoe (id.) [38]	3	548	542	1688	2778	[39] 563	560	1123	"	100	"	100	34	19
L. Hanstein, te Si Morangkir (id.) [40]	6	718	883	1777	3378	400	481	881	32	148	"	180	60	16
F. A. Mohri, te Hoeta Barat (id.)	14	982	973	1275	3230	945	929	1874	82	118	"	200	65	12
W. H. Metzler, te Pea Radja (id.)	9	1505	1909	3851	7265	1230	1650	2880	71	438	"	509	56	56
H. Culemann, te Sipoholon (id.)	6	708	830	2187	3725	580	700	1280	88	201	"	289	63	25
A. H. Lombeck en E. H. Lewandowsky, te Si Laetlaet (onderafd. Toba). [41]	23	239	219	524	982	229	219	448	1	30	"	31	12	7
G. Pilgram, te Baligé (id.)	6	737	695	983	2415	737	695	1432	"	71	"	71	"	12
F. W. Steinsiek, te Lagoeboti (id.)	11	629	621	1237	2487	308	315	623	71	144	"	215	26	11
J. L. Nommensen, te Sigoempar (id.)	10	263	221	474	958	259	228	487	15	66	"	81	14	5
P. Pohlig, te Naroemonda in het landschap Siantar (id.)	6	82	74	170	326	116	115	231	75	70	"	145	"	"
J. L. F. Christiansen, te Parparean (id.)	2	110	80	130	320	126	94	220	20	40	"	60		"
J. G. Jung, te Parsambilan (id.)	6	67	70	106	243	67	70	137	2	12	"	14	"	"
C. W. Meis, te Pakpahan in het landschap Pangariboean (id.)	6	206	202	265	673	349	324	673	"	17	"	17	"	"
Totalen per afdeeling.	119	8042	8605	17 473	34 120	7081	7585	14 666	655	1851	"	2506	387	230

[34]) In dienst van het Java-Comité te Amsterdam. Omtrent het dienstwerk van den zendeling W. H. Th. van Hasselt (zie noot 31 van bijlage U van het vorig verslag) is geen opgaaf ontvangen.

[35]) In dienst van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging te Amsterdam.

[36]) De op deze en op de verder te noemen standplaatsen in de residentie Tapanoli geplaatste zendeling-leeraren zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen. Sommigen hunner worden in hun dienstwerk bijgestaan in 't geheel door 19 geordende inlandsche hulpzendelingen en 11 andere bezoldigde inlandsche helpers. Overigens bezoldigt het Genootschap op Sumatra en Nias 199 inlandsche onderwijzers. Buiten de echtgenooten der zendelingen zijn bovendien in 6 ressorten nog 9 Europeesche vrouwen (diakonessen) ten dienste van de zending werkzaam.

De cijfers betreffende het aantal gemeenten en bij-gemeenten, tot het ressort der bedoelde zendelingen behoorende, zijn overgenomen uit het te Barmen in druk verschenen jaarverslag van het Genootschap over 1898. De verdere statistische opgaven zijn ontleend aan de voor het Koloniaal Verslag uit Indië verstrekte gegevens. Deze wijken echter hier en daar nogal af van de opgaven in bedoeld jaarverslag. Zoo zouden, volgens dit laatste, de 22 ressorten der Rijnsche zendelingen in de afdeelingen Mandheling en Angkola, Toba en Silindong (met inbegrip van het onafhankelijk landschap Oeloean), Padang Lawas en Siboga op uit. 1898 hebben bestaan uit 40 723 gemeenteleden (waaronder 16 280 lidmaten) en zouden in 1898 gedoopt zijn 3394 personen (volwassenen en kinderen te zamen) en als lidmaat aangenomen zijn 497 personen, terwijl de opgaven, in dit overzicht vermeld, het aantal gemeenteleden stellen op 39 064, dat der lidmaten (met inbegrip van 464 in 1898 aangenomenen) op 16 751 en dat der in 1898 gedoopten op 2903. Wat Nias betreft, wijst het bedoelde jaarverslag op een totaal van 3241 gemeenteleden (waaronder 1681 lidmaten) en op een getal van 588 in 1898 gedoopten en van 61 in 1898 als lidmaat aangenomenen, terwijl in dit overzicht wordt opgegeven: 2579 gemeenteleden (waaronder 1245 lidmaten), en voorts als in 1898 gedoopt 458 volwassenen en kinderen en als in 1898 tot lidmaat aangenomen 101 personen. Voorts trekt het de aandacht dat voor enkele ressorten een grooter getal lidmaten wordt opgegeven dan het cijfer der volwassen gemeenteleden. Waar dit het geval is, zijn de cijfers vet gedrukt.

[37]) De zendeling Hermann zou in 1899 naar Pansoer na Pitoe verplaatst worden en — tot aan de terugkomst van den met verlof naar Europa afwezigen zendeling Volkmann — te Sigompoelan voorloopig worden vervangen door den zendeling Lombeck, aanvankelijk te Si Laetlaet werkzaam (zie noot 41).

[38]) De zendeling Meerwaldt die in Juni 1898 van verlof uit Europa terugkeerde en den in Januari te voren overleden zendeling P. H. Johannsen verving, moest in het begin van 1899 andermaal wegens ziekte naar Europa vertrekken.

[39]) Zie het tweede lid van noot 36.

[40]) De zendeling Hanstein, in Juli 1898 van buitenlandsch verlof teruggekeerd, verving den in dat jaar tijdelijk naar Europa vertrokken zendeling V. Kessel.

[41]) De laatstelijk te Si Laetlaet gevestigde zendeling A. Lett vertrok in het begin van 1898 tijdelijk naar Europa. De zendeling Lewandowsky, die in Juli 1898 zich te Si Laetlaet vestigde, was aanvankelijk op Borneo werkzaam geweest. Na de voorgenomen overplaatsing van den zendeling Lombeck (zie noot 37) zou hij voorloopig alleen met den arbeid in het ressort Si Laetlaet belast blijven.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.							Aantal van in 1898					
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten	geslotenen huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Afd. Padang Lawas (res. Tapanoli).														
G. K. Simon, te Sipiongot [42] . . .	11	112	96	219	427	96	51	147	15	23	"	38	"	11
Onafhankelijk gebied in de Toba-landen.														
A. Bruch en F. Schmidt, te Pangomboesan (landschap Oeloean, noordoostelijk van het landschap Siantar).	4	†	†	†	114	†	†	68	12	13		25	2	†
H. Reitze, te Djandji Matogoe (landschap Si Gaoel, grenzende aan het zooeven genoemde landschap Oeloean).	2	†	†	†	63	†	†	26	6	9		15	5	†
W. Gericke, te Nainggolan en A. Püse, te Palipi, beide plaatsen op het schiereiland Samosir (Toba-meer) .	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	8	†	†	†	177	†	†	94	18	22		40	7	†
Afd. Siboga (res. Tapanoli).														
J. Schreij en H. Guillaume [43], te Siboga	12	479	452	50	981	165	197	362	10	38	"	48	"	8
C. Heerig, te Simanosor in het landschap Borbor.	3	9	"	"	9	9	"	9	1	3	7	11	"	"
	15	488	452	50	990	174	197	371	11	41	7	59	"	8
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Sumatra.														
H. Brakensieck en B. Mindermann [44].	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .	. . .
Eiland Nias (res. Tapanoli).														
F. Krämer, te Goenoeng Sitoli. . .	2	120	120	180	420	92	97	189	30	53	"	83	6	7
K. Probst, te Dahana	1	85	126	242	453	77	117	194	"	9	"	9	10	"
J. A. Fehr, te Ombalata	3	182	190	304	676	170	171	341	22	46	"	68	26	5
J. W. Thomas, te Goemboe Hoemene.	2	146	187	272	605	134	169	303	106	110	"	216		6
F. H. Seher, te Fadoro	[45] 2	97	98	138	333	83	84	167	6	22	"	28	36	"
J. Sporket, te Lahagoe [46]	1	30	25	22	77	21	21	42	"	1	"	1	6	"
H. W. Sundermann, te Lolowoea. .	1	9	5	1	15	5	4	9	35	18	"	53	17	"
E. Krumm, te Togimbogi [47]. . . .	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	13	669	751	1159	[39] 2579	582	663	[39] 1245	199	259	"	[39] 458	†	18
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Nias.														
A. Momeijer, W. Hoffmann, A. Harder en J. Noll [48].	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . .	. . .

[42]) De in 1897 te Sipiongot mede gevestigde zendeling T. Irle was in 1898 nog niet van buitenlandsch verlof teruggekeerd.

[43]) In 1899 is de zendeling Guillaume tijdelijk naar een ander arbeidsveld op Sumatra overgegaan (verg. noot 53).

[44]) De zendeling B. Mindermann kwam in het laatst van 1898 op Sumatra aan.

[45]) Hieronder als eene bij-gemeente gerekend de Nako-eilanden.

[46]) De vroeger te Lahagoe gevestigde zendeling F. H. Lagemann bevond zich op ult. 1898 nog met verlof in Europa.

[47]) Bij het einde van 1898 hield deze zendeling, die te Togimbogi (op de westkust van Nias) een nieuwen zendingspost betrokken had, wegens ziekte tijdelijk te Fadoro verblijf.

[48]) De zendelingen Harder en Noll waren eerst in 1898 op Nias aangekomen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage R.]

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898									
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	geslo ten huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Padangsche Bovenlanden.														
....., te Sawah Loentoe [49]).	.....	* 18	* 2	* 2	* 22	* 18	* 2	* 20	"	* 1	"	* 1	* 2	"
Padangsche Benedenlanden.														
J. W. Dornsaft, te Padang [50]). . .	[51]) 1	54	1	"	55	54	1	55	2	"	"	2	"	"
		1	"	"	1	1	"	1	"	"	"	"	"	"
F. W. Frickenschmidt, op Poeloe Tello (Batoe-eilanden) [52])	1	14	13	15	42	14	13	27	5	2	"	7	6	1
		"	1	"	1	"	"	"	1	"	"	1	"	"
A. Landwehr, op Sigata (id.) [52]) . .	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sumatra's Oostkust.														
M. Joustra, te Boeloeh Hawar [53]). .	5	18	8	16	42	7	6	13	4	2	"	6	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. [54])														
F. E. Braches, te Bandjermasin . .	[55]) 5	52	56	109	217	40	42	82	1	7	"	8	"	"
		19	12	18	49	12	6	18	"	1	"	1	1	1
G. Stursberg, te Kwala Kapoeas (Beneden-Kapoeas)	1	118	127	217	462	118	127	245	6	19	"	25	4	4
		4	5	9	18	4	5	9	"	"	"	"	"	"
A. Renken, te Mandomai (id.) . . .	4	132	136	148	416	†	†	268	24	28	"	52	9	"
C. Lategahn, te Pangkoh (Beneden-Kahaijan)	4	†	†	†	240	†	†	114	7	7	"	14	4	"
G. A. Alt, te Pahandoet (Midden-Kahaijan)	2	20	23	18	61	15	17	32	1	"	"	1	1	"
J. Michel en F. Blecher, te Kwala Koeron (Boven-Kahaijan) [56]) . . .	1	11	7	11	29	10	7	17	2	"	"	2	1	"
E. W. Feige, te Tameang Laijang (afd. Doesoenlanden)	3	62	41	87	190	48	32	80	3	4	"	7	"	1
Ph. H. Tromp, te Beto (afd. als voren).	1	†	†	†	147	†	†	85	4	12	"	16	"	2
....., te Pangelak (id.) . .	1	†	†	†	50	†	†	25	"	"	"	"	"	"
	22	†	†	†	1812	†	†	948	48	77	"	125	19	7
		23	17	27	67	16	11	27	"	1	"	1	1	1
Bestemd voor een nader aan te wijzen werkkring op Borneo:														
D. Beisenherz en A. Eckert [57]). . .	.....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	....	...	..

[49]) De onder de veroordeelden tot dwangarbeid, tewerkgesteld bij de gouvernementskolenontginning te Sawah Loento, zijn dienstwerk uitgeoefend hebbende zendeling van de Ermelosche Zendingsvereeniging J. J. Wijnveldt overleed in den loop van 1898. Zijn dienstwerk was nog niet door een ander opgevat. Overigens is in de Padangsche Bovenlanden, en wel ter hoofdplaats Fort de Kock, nog werkzaam, doch uitsluitend onder de Protestantsche militairen aldaar, de door eene vereeniging te Harderwijk indertijd uitgezonden evangelist H. J. Loghers, die in 1894 de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde toelating verkreeg.

[50]) In dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen.

[51]) Dit is eene vlottende gemeente, bestaande uit tijdelijk te Padang verblijf houdende Niassers.

[52]) In dienst van het Nederlandsch Luthersch Genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam. Op Sigata bestond het werk van den zendeling, die er zich eerst in 1896 vestigde, nog geheel uit voorbereidenden arbeid.

[53]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam. Onder dezen zendeling waren 5 inlandsche helpers werkzaam. In April 1899 is bovendien naar Boeloeh Hawar overgekomen, als — ten behoeve van de Deli-zending — tijdelijk in dienst van het Rotterdamsche Genootschap overgegaan, de zendeling H. Guillaumé van het Rijnsche Zendingsgenootschap, laatstelijk te Siboga werkzaam. Ook is door het eerstgenoemde Genootschap in 1899 van hier naar Deli afgevaardigd de zendeling J. H. Neumann. De kosten dezer zending worden gedragen door in Deli werkende tabaksmaatschappijen.

[54]) De in dit gewest werkzame zendelingen zijn allen in dienst van het Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen. Bovendien zijn in de ressorten der zendelingen te Bandjermasin en Mandomai 2 Europeesche vrouwen ten dienste van de zending werkzaam. De zendeling te Kwala Kapoeas en die te Mandomai werken ieder met 1 inlandschen helper. Bovendien bezoldigt het genoemde genootschap 25 inlandsche onderwijzers.

[55]) Hieronder als filialen ook gerekend Koetei en Boeloengan, waar zich mede eenige inlandsche Christenen bevinden.

[56]) Het in 1896 slechts korten tijd bezet geweest zijnde nieuwe zendingsstation Toembang Moesang (Miri-stroomgebied), mede in Boven-Kahaijan, is opgeheven.

[57]) Deze zendelingen kwamen in 1898 op Borneo aan. Met buitenlandsch verlof vertrokken in 1898 naar Europa de zendelingen A. Dassel en H. Sundermann, terwijl om gelijke reden nog afwezig was de in 1897 tijdelijk vertrokken zendeling W. Steinbrecher.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898								
						gedoopten.							aangenomen lidmaten.	geslo-ten huwe-lijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal lidmaten.			Volwassenen.	Kinderen		Totaal.		
						Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		in echt geboren.	buiten echt geboren.			
Celebes en onderhoorigheden.														
G. Maan, te Tanetteija (onderafd. Binamoe der afd. Zuiderdistricten) [58].	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
J. A. F. Schut, te Tanette (onderafd. Boelekomba der afd. Zuiderdistricten) [58].	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado. [59]														
Afd. Gorontalo.														
A. C. Kruijt, te Posso aan de Tominibocht.	1	55	21	30	106	39	9	48	"	8	1	9	18	"
Sangi- en Talaut-eilanden (afd. Menado).														
F. Kelling, te Tagoelandang op het eiland van dien naam (Sangi-eilanden)	10	976	1089	1067	3132	269	473	742	87	129	32	248	79	61
. . . . . ., te Manganitoe (eiland Groot-Sangi) [60].	16	3161	3695	9808	16664	345	730	1075	59	103	363	525	95	41
G. F. Schröder, te Talengan (eiland als voren) [61].	20	1808	1202	2365	5375	383	661	1044	9	80	218	307	52	24
M. Kelling, te Tamako (eiland als voren)	14	1258	1291	5120	7669	441	608	1049	65	58	379	502	102	48
P. Kelling, te Oeloe (eiland Siauw, een der Sangi-eilanden).	31	3038	3545	1667	8250	483	1090	1573	360	144	89	593	162	76
J. P. D. den Houter, te Beo op Karakelang (Talaut-eilanden). . .	58	735	480	1119	2334	111	105	216	347	23	63	433	456	108
J. R. van den Bovenkamp, te Morongé op Salibaboe (als voren).	22	†	†	†	2550	264	382	646	177	86	"	263	498	29
	171	†	†	†	45974	2296	4049	6345	1104	623	1144	2871	1444	387
Amboina.														
K. Storm, te Tifoe (eiland Boeroe) [62]	10	457	376	844	1677	138	85	223	17	49		66	15	23
J. H. W. van der Miesen, te Waemasisi (id.) [62].	2	2	3	4	9	"	"	"	"	"		"	"	"
	12	459	379	848	1686	138	85	223	17	49		66	15	23

[58]) In dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. Ofschoon de door de zendelingen op Zuid-Celebes aan de bevolking verleende medische hulp door haar zeer gewaardeerd wordt, vinden pogingen tot evangelisatie bij haar geen bijval. Ook van de gelegenheid om de kinderen door de zendelingen schoolonderwijs te doen geven, wordt vooralsnog weinig of geen gebruik gemaakt. Het voornemen bestond bij beide zendelingen om door eenvoudige traktaatjes de bevolking te bereiken.

[59]) Het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam beschikte in 1898 in de residentie Menado nog over 3 zendelingen, van wie in dit overzicht alleen de zendeling A. C. Kruijt, te Posso wordt genoemd, omdat de beide andere, in de Minahassa werkzaam (A. de Lange te Tanawangko en J. H. Hiebink Rooker te Tomohon), met een bijzonderen werkkring in het belang van de zending zijn belast, namelijk de een (die echter in den aanvang van 1899 op verzoek eervol uit den dienst van het Genootschap is ontslagen) met de zendingsdrukkerij (in zijne plaats is een typograaf uitgezonden) en de ander met de opleiding van inlandsche godsdienstvoorgangers.

De belangen der zending op de Sangi- en Talaut-eilanden worden behartigd door het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia, in vereeniging met een in Nederland gevestigd Sangi-Comité. Bij uitzondering genieten de op die eilanden gevestigde zendelingen eene toelage uit 's lands kas (verg. ook wat daarover nader gezegd is op blz. 116 van het verslag hiervóór).

[60]) Sedert het overlijden (in Februari 1897) van den zendeling E. F. Steller, laatstelijk te Manganitoe gevestigd, werd diens ressort tijdelijk waargenomen door den zendeling van Tamako M. Kelling. In 1899 werd het ressort bezet door een nieuw aangekomen zendeling (mr. K. G. F. Steller).

[61]) Sedert het laatst van 1897 verlegde de zendeling G. F. Schröder zijne standplaats van Taboekan naar Talengan.

[62]) In dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. De zendeling van der Miesen kwam in November 1898 op Boeroe aan, waar hij het dienstwerk opvatte in den werkkring, vroeger, vóór het vertrek van den zendeling Hendriks (zie noot 27), door den zendeling Storm bediend.

Zendingsressorten. (Namen en standplaatsen van de zendelingen.)	Aantal der gemeenten en bij-gemeenten.	Samenstelling der gemeenten en bij-gemeenten op ult. 1898.				Aantal van in 1898								
						Aantal lidmaten.			gedoopten.				aangenomen lidmaten.	gesloten huwelijken.
		Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Volwassenen.	Kinderen in echt geboren.	Kinderen buiten echt geboren.	Totaal.		
Ternate. [63]														
Eiland Halmaheira.														
H. van Dijken, te Duma (Noordelijk Halmaheira)	1	29	31	103	163	29	31	60	1	4	"	5	6	"
M. J. van Baarda, te Dorumé (als voren) [64]	1	37	42	51	131	"	"	"	88	42	"	130	"	"
A. Hueting, te Tobello (als voren) [65]	17	476	614	748	1838	"	"	"	1098	752	"	1850	"	1
	19	542	687	902	2132	29	31	60	1187	798	"	1985	6	1
Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea. [66]														
J. L. en F. J. F. van Hasselt, te Bethel (Mansinam) op het eiland Manaswari	[67] 2	39	55	53	147	31	50	81	1	2	"	3	4	4
G. L. Bink en J. L. D. van der Roest, te Jendé op het eiland Rhoon [68]	1	6	7	2	15	6	7	13	13	2	"	15	1	2
J. Metz, te Andaij	1	13	13	17	43	"	"	"	†	†	†	11	"	"
W. L. Jens, te Doreh	1	12	9	24	45	12	9	21	"	3	1	4	"	"
J. A. van Balen, te Windessi	1	†	†	†	16	†	†	†	"	"	"	"	"	"
	†	†	†	†	266	†	†	†	†	†	†	33	5	6
Timor en onderhoorigheden.														
W. Pos, te Melolo (eiland Soemba) [69]	1	106	127	200	433	44	55	99	3	18	"	21	6	"
C. de Bruijn, te Kabaniroe (als voren) [69]	1	67	65	137	269	46	51	97	2	2	19	23	2	"
J. H. Letteboer, te Seba (eiland Savoe) [70]	7	1132	1498	1378	4008	66	85	151	18	59	32	109	16	46
	9	1305	1690	1715	4710	156	191	347	23	79	51	153	24	46

[63]) De zendelingen, in dit gewest werkzaam, zijn allen in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging.

[64]) Te Dorumé waren alleen de gedoopten woonachtig; in de daarbuiten gelegen dorpen hadden een 60-tal doopcandidaten zich laten inschrijven, die evenwel nog niet gedoopt waren. (In andere opgaven nopens de zending op Halmaheira wordt bericht dat de zendeling van Baarda, die eerst zijne woonplaats had op kaap Lolonga, zich in 1898 te Loloda had gevestigd.)

[65]) In het voorjaar van 1898 openbaarde zich zoowel te Loloda (zie de voorgaande noot) als te Tobello eene beweging onder de bevolking tot toenadering tot het Christendom. Het onderzoek naar de beweegredenen daarvan bracht niet aan het licht dat daaraan minder gewenschte beginselen ten grondslag lagen. Een tot dusver op Nieuw-Guinea gevestigde zendeling zou zich, in verband hiermede, op Noord-Halmaheira vestigen (verg. noot 68), terwijl verder nog een in Juli jl. door de Utrechtsche Zendingsvereeniging afgevaardigde nieuwe zendeling (F. G. Beekman) voor een werkkring aldaar bestemd is. In 't geheel waren in Tobello reeds een 14-tal inlandsche helpers of goeroe's aangesteld.

[66]) De zendelingen op of bij de noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea zijn allen in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging.

[67]) Vanwege de te Bethel gevestigde zendelingen werd te Ambaan op den vasten wal van Nieuw-Guinea een nieuwe zendingspost opgericht, waar een te Depok opgeleide (Papoeasche) helper werd geplaatst.

[68]) Aan den zendeling van der Roest, laatstelijk te Windessi gevestigd, doch die — tijdens het afwezen naar Java van den zendeling Bink — tijdelijk diens zendingspost waarnam, werd in Maart 1899, met intrekking van de hem verleende toelating voor Nieuw-Guinea, de bijzondere toelating verleend tot uitoefening van zijn dienstwerk onder de bevolking van Noord-Halmaheira. De zendeling Bink, die toen op zijne standplaats op Rhoon was teruggekeerd, is aldaar in Mei 1899 overleden.

[69]) In dienst van de zending der „Vereenigde Gereformeerde Kerken in Nederland."

[70]) In dienst van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.

In aansluiting aan de bij het vorig verslag verstrekte soortgelijke opgaaf, over het tijdvak 1 Augustus 1897 t/m ult. Juni 1898, laat men hier nog volgen een overzicht der in het tijdvak van 1 Juli 1898 t/m ult. Juni 1899 genomen regeeringsbeschikkingen, betreffende de toelating tot uitoefening van hun dienstwerk zoowel van zendelingen als van hulpzendelingen.

ZENDELINGEN.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	Standplaats.	Ressort voor hetwelk de bijzondere toelating, bedoeld bij art. 123 van het Regeeringsreglement, verleend is.	Gouvernementsbesluit, waarbij de toelating is verleend voor het tegenwoordig ressort.	Gouvernementsbesluit, waarbij aan den zendeling *voor het eerst* toelating tot uitoefening van het zendingswerk in Nederlandsch-Indië is verleend.	TOELICHTINGEN.
Nederlandsche Zendingsvereeniging te Rotterdam.					
H. Müller.	Pangharepan (res. Preanger Regentschappen).	Residentie Cheribon.	9 Maart 1899, n°. 8.	2 Maart 1896, n°. 15.	De toelating werd verleend met uitbreiding van die van Maart 1896, welke voor de residentie Preanger Regentschappen geldt.
Utrechtsche Zendingsvereeniging.					
J. H. W. van der Miesen.	Wamsisi op het eiland Boeroe (res. Amboina).	Eiland Boeroe.	22 Dec. 1898, n°. 17.	22 Dec. 1898, n°. 17.	
J. L. D. van der Roest.	Noord-Halmaheira (res. Ternate).	Noord-Halmaheira.	28 Maart 1899, n°. 34.	2 Febr. 1894, n°. 25.	Bij het aangehaald besluit van 28 Maart 1899 werd de in Februari 1894 voor Nieuw-Guinea verleende toelating ingetrokken.
Salatiga-zending.					
G. Dietzel.	Mergoredjo (res. Japara).	Residentiën Samarang en Rembang.	5 Dec. 1898, n°. 16.	5 Dec. 1898, n°. 16.	
F. Kamp.	Salatiga (res. Samarang).	Id. id.	16 Dec. 1898, n°. 36.	13 Dec. 1887, n°. 1/c.	De in December 1887 verleende toelating voor de dessa Midjen en omstreken in de afdeeling Demak der residentie Samarang werd bij het aangehaald besluit van 16 December 1898 uitgebreid tot de residentiën Samarang en Rembang.
P. Gericke.	Ambarawa (id.)	Id. id.	18 Dec. 1898, n°. 28.	18 Dec. 1898, n°. 28.	
M. L. C. Jasper. [1])	Salatiga (id.)	Residentie Samarang.	31 Mei 1899, n°. 6.	31 Mei 1899, n°. 6.	
Java-Comité.					
H. Hendriks.	Soemberpakem (res. Bezoeki).	Residentie Bezoeki.	25 Oct. 1898, n°. 9.	5 April 1886, n°. 3/e.	Bij het aangehaald besluit van 25 October 1898 werd de in April 1886 verleende toelating voor het eiland Boeroe (residentie Amboina) ingetrokken. De zendeling was vroeger in dienst van de Utrechtsche Zendingsvereeniging.
Rijnsche Zendingsgenootschap te Barmen (Pruisen).					
L. Hanstein.	Si Morangkir (onderafd. Silindong, res. Tapanoli).	Si Morangkir (onderafd. Silindong).	4 Dec. 1898, n°. 11.	14 Nov. 1887, n°. 7.	De in December 1898 verleende toelating trad in de plaats voor die van November 1887, welke de onderafdeeling Sipirok der afdeeling Mandheling en Angkola (residentie Tapanoli) betrof.
E. H. Lewandowsky.	Si Laetlaet (onderafd. Toba, res. Tapanoli).	Afd. Toba en Silindong (res Tapanoli).	2 Mei 1899, n°. 32.	12 Oct. 1896, n°. 34.	Bij het aangehaald besluit van 2 Mei 1899 werd de in October 1896 verleende toelating voor de Dajaksche streken der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ingetrokken.
F. Schmidt.	Pangomboesan (onafhankelijk landschap Oeloean in de Toba-landen).	Landschap Oeloean (zie de kolom „Toelichtingen").	3 Juni 1899, n°. 8.	3 Juni 1899, n°. 8.	Voor het ressort van den zendeling F. Schmidt, als gelegen buiten ons bestuursgebied, viel van gouvernementswege geen toelating te verleenen. Evenwel verklaarde de Indische Regeering bij het hier aangehaalde besluit dd. 3 Juni 1899 n°. 8 geen bezwaar te hebben tegen het bezoeken van het onafhankelijk Battaksche landschap Oeloean door zendelingen van het Rijnsche Zendingsgenootschap, wanneer zij zich bepalen tot die plaatsen, welker hoofden het verzoek om hunne komst tot den naastbij wonenden besturenden ambtenaar richten en bij dien ambtenaar voor hunne veiligheid instaan.
J. Sporket.	Lahagoe op het eiland Nias (res. Tapanoli).	Nako-eilanden (bewesten Nias).	28 Juni 1899, n°. 19.	21 Mei 1897, n°. 11.	De toelating werd verleend met uitbreiding van die van Mei 1897, welke tot een gedeelte van het eiland Nias betrekking heeft.
D. Beisenherz.	— (res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo).	Dajaksche streken der res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	23 Juni 1899, n°. 25.	23 Juni 1899, n°. 25.	
Sangi- en Talaut-Comité.					
Mr. K. G. F. Steller.	Manganitoe op het eiland Groot-Sangi (res. Menado).	Sangi- en Talaut-eilanden.	6 April 1899, n°. 21.	6 April 1899, n°. 21.	

[1]) Deze als zendeling-leeraar toegelatene was tot dusver particulier onderwijzer te Salatiga. Of hij in dienst der Salatiga-zending staat, is uit de hier te lande tot dusver voorhanden gegevens niet gebleken.

Namen der hulpzendelingen, benevens datum en n°. der gouvernementsbesluiten, waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk toelating werd verleend.	Namen der hulpzendelingen, benevens datum en n°. der gouvernementsbesluiten, waarbij aan hen de toelating verleend werd.	Ressort voor hetwelk toelating werd verleend.
A. Matatula 3 Maart 1899, n°. 32.	Afd. Samarang (residentie van dien naam).	J. Matulatua 18 April 1899, n°. 33.	Noord-Halmaheira (res. Ternate en onderhoorigheden).
W. Tutuarima J. F. Meier C. Seilatuw F. Lawalata P. Meiruhu D. Potoruw O. Halatu D. Tamaëla J. Keiluhu N. Tamaëla D. Mangoli M. Tahapary J. Pattianakota M. T. Luhulima — 28 Maart 1899, n°. 34.	Noord-Halmaheira (res. Ternate en onderhoorigheden).	H. Mozes J. Sipahelut W. Titahena N. Samusamu — 11 Juni 1899, n°. 28.	Id.
		P Keizer 18 April 1899, n°. 33.	Ambaan in het Arfak-gebergte (afd. Noord-Nieuw-Guinea, res. Ternate en onderhoorigheden).
		A. Tutuarima 4 Mei 1899, n°. 8.	Eiland Boeroe (res. Amboina).

B. ROOMSCH-KATHOLIEKE EEREDIENST.

1°. Statiën voor Europeanen.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der R.-K. bevolking op ult. 1898.					Aantal gedoopten in 1898.				Aantal van hen die in 1898 de eerste H. Communie deden.	Aantal van in 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1898:						
			Europeanen en met hen gelijkgestelden		Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	In echt geboren.	Buiten echt geboren.	Volwassenen.	Totaal.			van landswege bezoldigd.				buiten bezwaar van den lande.		Totaal
			Civielen.	Militairen.										Geestelijke van den 1sten rang (Apost. Vicaris)	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang. Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
1	Batavia. *a*)	Omvattende de residentie Batavia (met uitzondering van de afdeeling Buitenzorg), alsmede de residentiën Krawang en Bantam. (Na verkregen machtiging wordt ook de residentie Lampongsche Districten tweemaal 's jaars bezocht.)	2972	1278	67	60	4377	191	120	34	345	118	40	*b*) "	"	*c*) 4	*d*) 1	"	"	5
2	Buitenzorg.	Omvattende de afdeeling Buitenzorg (residentie Batavia) en het regentschap Tjiandjoer (residentie Preanger-Regentschappen)	591	269	2	5	867	32	37	5	74	29	"	"	1	"	"	"	"	1
3	Cheribon.	Omvattende de residentiën Cheribon, Tagal en Preanger Regentschappen (wat dit laatste gewest betreft met uitzondering van het regentschap Tjiandjoer) . .	776	360	8	"	1144	25	27	2	54	23	4	"	1	"	"	"	"	1
4	Samarang *e*)	Omvattende de residentie Samarang (met uitzondering van de afdeelingen Ambarawa en Salatiga), zoomede de residentiën Pekalongan, Japara en Rembang . . .	2631	226	216	"	3073	127	115	30	272	127	26	"	1	3	"	3	"	7
		Transporteeren. . .	6970	2133	293	65	9461	375	299	71	745	297	70	"	3	7	1	3	"	14

a) Te Batavia waren 60 zusters Ursulinen en 18 leeken aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam. Voorts was aldaar een van landswege bezoldigde Chineesche helper werkzaam.

b) In de vacature, omstreeks medio 1897 ontstaan door het overlijden van den Apostolischen Vicaris van Batavia, werd in den loop van 1898 voorzien. De nieuwe functionaris vertrok kort daarna met verlof naar Europa en gedurende zijne afwezigheid werd de waarnemende pastoor van Batavia (zie noot *c*) met het beheer van het Vicariaat belast, met den titel van Provicaris.

c) Eén der onderpastoors draagt den titel van waarnemend pastoor. Zie overigens noot *b*.

d) De pastoor van Singkawang (Westerafdeeling van Borneo), wien Batavia tijdelijk tot standplaats is aangewezen.

e) Te Samarang waren 35 zusters Franciscanessen van Heijthuijzen, zoomede 3 vrouwelijke en 2 mannelijke leeken aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Zielental der R.-K. bevolking op ult. 1898.					Aantal gedoopten in 1898.				Aantal van hen die in 1898 de eerste H. Communie deden.	Aantal van in 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1898:						
			Europeanen en met hen gelijkgestelden.		Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	In echt geboren.	Buiten echt geboren.	Volwassenen.	Totaal.			van landswege bezoldigd.				buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
			Civielen.	Militairen.										Geestelijke van den 1sten rang (Apost. Vicaris).	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang. Onder-Pastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
		Per transport . . .	6970	2133	293	65	9461	375	299	71	745	297	70	"	3	7	1	3	"	14
5	Ambarawa.	Omvattende de afdeelingen Ambarawa en Salatiga (residentie Samarang), benevens de residentie Soerakarta. .	1089	896	140	"	2125	29	42	13	84	54	10	"	1	"	"	"	"	1
6	Madioen.	Omvattende de residentiën Madioen en Kediri.	940	70	"	"	1010	39	56	"	95	19	1	"	1	"	"	"	"	1
7	Malang.	Omvattende de residentie Pasoeroean	750	279	"	"	1029	24	32	7	63	23	4	"	"	"	"	*f*) 1	"	1
8	Djokjokarta.	Omvattende de residentie Djokjokarta, de residentie Bagelen (met uitzondering van de afdeeling Ledok), zoomede de afdeeling Tjilatjap (residentie Banjoemas)	1895	314	192	"	2401	62	59	3	124	60	12	"	1	1	"	"	"	2
9	Magelang.	Omvattende de residentie Kadoe, de afdeelingen Ledok (residentie Bagelen), Bandjarnegara, Poerbolinggo en Poerwokerto (residentie Banjoemas) en de hoofdplaats Banjoemas	463	925	140	"	1528	22	30	2	54	4	2	"	"	"	"	*f*) 1	"	1
10	Soerabaija. *g*)	Omvattende de residentiën Soerabaija, Probolinggo, Bezoeki, Madura en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	2245	476	"	"	2721	149	74	10	233	94	22	"	1	1	"	*h*) 2	"	4
11	Padang *i*)	Omvattende het gouvernement Sumatra's Westkust en de residentie Benkoelen . . .	728	802	"	"	1530	32	51	3	86	37	14	"	"	1	*j*) 1	1	"	3
12	Kotta Radja (tijdelijk).	Omvattende het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden	115	965	"	23	1103	16	45	5	66	14	4	"	1	"	"	"	"	1
13	Medan (vacant). *k*)	Omvattende de residentie Oostkust van Sumatra	*l*) * 243	189	"	* 162	594	* 16	* 8	"	* 24	* 7	* 2	"	"	"	"	"	"	"
14	Soengeislan (vacant). *k*)	Omvattende de residentiën Banka, Palembang en Riouw en onderhoorigheden . . .	138	178	"	181	497	3	4	1	8	6	1	"	"	"	"	"	"	"
15	Singkawang (vacant). *k*)	Omvattende de residentie Westerafdeeling van Borneo (uitgenomen de afdeeling Sintang en de assistent-residentie Billiton	99	91	"	228	418	18	"	8	26	7	"	"	"	"	"	"	"	"
16	Makasser.	Omvattende het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Na verkregen speciale machtiging wordt het eiland Lombok zesmaal 's jaars bezocht.	* 125	185	* 21	"	331	* 25	* 17	"	* 42	* 2	* 2	"	"	"	"	*f*) 1	"	1
		Totalen voor de vermelde 16 statien	15800	7503	786	659	24748	810	717	123	1650	624	144	"	8	*m*) 10	2	*n*) 9	"	29

f) Deze hulppriester is erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande.

g) Te Soerabaija waren 24 zusters Ursulinen en 7 broeders van den H. Aloijsius van Gonzaga van Oudenbosch aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

h) Eén dezer hulppriesters was erkend als tijdelijk bezoldigd onderpastoor.

i) Te Padang waren 13 zusters van liefde van O. L. V. van Barmhartigheid aan de ter plaatse gevestigde, door geestelijken bestuurde scholen werkzaam.

j) Deze geestelijke voert den titel van pastoor.

k) In de tijdelijke vervulling der vacante statiën Medan, Soengeislan en Singkawang (over deze laatste zie ook noot *d*) wordt in dier voege voorzien dat de gemeenten in de statiën Medan en Singkawang tweemalen 's jaars kerkelijk worden bezocht door een der geestelijken van Batavia, terwijl, wat de statie Soengeislan betreft, het dienstwerk tijdelijk is verdeeld tusschen een der geestelijken respectievelijk van de statiën Batavia en Padang (door een der geestelijken van Padang wordt namelijk het dienstwerk verricht in dat gedeelte der statie Soengeislan, hetwelk de residentie Palembang uitmaakt, uitgenomen echter de hoofdplaats Palembang en de gouvernementsnederzettingen in Djambi). Overigens zijn in de statiën Soengeislan en Singkawang 3 van landswege bezoldigde Chineesche helpers werkzaam: 1 op Banka, 1 te Singkawang en 1 op Billiton.

l) De met een * aangeduide cijfers zijn ontleend aan opgaven over 1897.

m) Hieronder 1 onderpastoor met den titel van waarnemend pastoor (zie noot *c*).

n) Drie der hulppriesters zijn erkend als pastoor buiten bezwaar van den lande (zie noot *f*).

2°. Statiën voor inlandsche Christenen (waaronder begrepen zoowel de gevestigde gemeenten als de zendingsposten).

Volgnummer.	Standplaatsen.	Bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Aantal Roomsch-katholieke inlandsche Christenen op ult. 1898.			Aantal der in 1898 gedoopten.				Aantal van hen die in 1898 de eerste H. Communie deden.	Aantal in 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal dienstdoende geestelijken op ult. 1898:						
						Kinderen		Volwassenen.	Totaal.			van landswege bezoldigd.				buiten bezwaar van den lande.		Totaal.
			Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	in echt geboren.	buiten echt geboren.					Geestelijke van den 1sten rang.	Geestelijken van den 2den rang. Pastoors.	Geestelijken van den 2den rang. Onderpastoors.	Geestelijken van den 3den rang.	Hulppriesters.	Missionarissen.	
	Gevestigde gemeenten.																	
1	Menado.	Omvattende de residentiën Menado, Amboina en Ternate	5695	"	5695	214	3	539	756	111	40	"	1	"	"	2	"	3
2	Larantoeka. *o)*	Omvattende de noordoost- en oostkust van Flores, de eilanden Andonara, Lomblen, Allor, Solor en andere tot die groep behoorende eilanden, zoomede de hoofdplaats Koepang (residentie Timor)	7909	"	7909	172	12	28	212	114	32	"	1	"	"	3	"	4
3	Maumeri. *o)*	Omvattende Midden-Flores en de noord- en zuidzijde van dat eiland (gemeenten te Maumeri, Kotting, Nita, Sikka, Lela en Lio, . .	*p)* 4534	"	4534	177	4	9	190	52	9	"	"	1	2	*q)* 1	"	4
	Zendingsposten.																	
4	Moentilan.	Omvattende de afdeeling Moentilan (residentie Kadoe) en aangrenzende afdeelingen van dat gewest.	15	"	15	2	"	7	9	"	"	"	"	"	*r)* 1	1	"	2
5	Tandjong Sakti. *s)*	Omvattende de afdeeling Manna en Pasoemah Oeloe Manna (residentie Benkoelen)	238	"	238	23	16	"	39	21	"	"	"	"	"	"	"	"
6	Nanga Sedjiram. *t)*	Omvattende de afdeeling Sintang (residentie Westerafdeeling van Borneo)	* 429	"	* 429	* 57	* 1	"	*58	* 4	* 4	"	"	"	"	"	"	"
7	Langgoer op Klein-Key.	Omvattende het eiland Groot-Key, de verdere Key-eilanden en de westelijk gelegen Key-Tenimber-, Tiandoe- en Koer-eilanden (residentie Amboina)	574	"	574	54	8	45	107	39	20	"	"	"	2	"	"	2
8	Bomphia. *u)*	Omvattende Oost-Ceram (residentie Amboina)	*u)* †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
9	Djeniloe.	Omvattende de landschappen der onderafdeeling Beloe (residentie Timor en onderhoorigheden). .	*v)* 810	"	*v)* 810	26	1	2	29	19	2	"	"	"	2	"	"	2
10	Laoera. *u)*	Omvattende het eiland Soemba (residentie Timor en onderhoorigheden).	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
11	Kapaur (Zuidwestkust van Nieuw-Guinea). *u)*	. . . . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
12	Singaradja. *w)*	Hoofdplaats Singaradja der residentie Bali en Lombok . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. .	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
	Totaal Roomsch-katholieke inlanders en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 2°. .		20 204	"	20 204	725	45	630	1400	360	107	"	2	1	7	7	"	17
	Id. id. in de statiën bedoeld sub 1°.		. . . .	. . . .	1 445	810	717	123	1650	624	144	"	8	10	2	9	"	29
	Totaal Roomsch-katholieke Europeanen en met hen gelijkgestelden in de statiën bedoeld sub 1°. .		. . . .	. . . .	23 303													
	Id. id. in de statiën bedoeld sub 2°.		. . . .	. . . .	179	†	†	†	†	†	†							
	Totaal-generaal. . .		. . . .	. . . .	45 231							"	10	*x)* 11	9	*ij)* 16	"	46

z) 30

o) Nopens het aantal der in de statiën Larantoeka en Maumeri voor het onderwijs werkzame broeders en zusters van geestelijke orden zijn over 1898 geen opgaven ontvangen.

p) Het aanzienlijk verschil met de opgaaf van ult. 1897 (8068) is niet toegelicht.

q) Deze hulppriester was erkend als tijdelijk bezoldigd onderpastoor.

r) Deze hulppriester heeft den titel van Apostolisch missionaris.

s) De tot de statie Padang behoorende en tijdelijk te Tandjong Sakti gevestigd geweest zijnde geestelijke is sedert te Padang herplaatst. Van daar uit wordt thans de missie te Tandjong Sakti kerkelijk bezocht.

t) Deze statie wordt, zoolang zij vacant is, door een der geestelijken van Samarang kerkelijk bezocht.

u) De zendingsposten Bomphia, Laoera en Kapaur werden, wegens gebrek aan missionarissen, verlaten. Cijfers zijn niet verstrekt; uit dien hoofde zijn de verschillende kolommen met een † ingevuld.

v) Dit aantal is verminderd ten gevolge van den terugkeer naar Batoe Gedeh (Portugeesch gebied) van de vluchtelingen, die zich in 1895 in de statie Djeniloe hadden neergezet.

m) Van de indertijd door de Indische Regeering verleende vergunning tot voorbereiding van eene missie op Bali was bij het einde van 1898 nog geen gebruik gemaakt.

x) Hieronder de Provicaris. Als zoodanig was namelijk aangewezen de onderpastoor, waarnemend pastoor van Batavia (verg. de noten *b* en *c*).

ij) Van deze hulppriesters waren er — zie de noten *h* en *q* — 2 tijdelijk erkend als bezoldigde geestelijken in verband met de afwezigheid wegens verlof van den Roomsch-katholieken Kerkvoogd en van één der geestelijken van den 2den rang. In één vacature onder de bezoldigde geestelijken was onder ult. 1898 nog niet voorzien.

z) Zie de voorgaande noot.

C. ANDERE KERKELIJKE VEREENIGINGEN.

Standplaatsen der geestelijken met bijbehoorende kerkelijke afdeeling.	Organiek aantal geestelijken.	Aantal geestelijken aanwezig op ult. 1898.	Aantal Christenen op ult. 1898.	Aantal lidmaten op ult. 1898.	Aantal in 1898 aangenomen lidmaten.	Aantal in 1898 gedoopten.			Aantal in. 1898 ingezegende huwelijken.	Aantal catechisanten gedurende 1898.
						Volwassenen.	Kinderen			
							in echt geboren.	buiten echt geboren		
Britsch Protestantsche gemeente te Batavia.										
—	*a)* †	—	†	†	"	"	12	"	"	"
Armenische gemeente op Java.										
Batavia (voor Java)	†	1	†	171	"	"	"	"	"	12
Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia.										
			Europeanen.							
Batavia	1	1	362	193	28	1	12	"	7	91
			Inlandsche of met dezen gelijkgestelde Christenen.							
			b) 72	39	5	1	2	"	"	21
			b) 13	8	2	1	"	"	1	6
Gereformeerde Kerk te Soerabaija.										
			Europeanen.							
Soerabaija	1	"	78	44	"	"	1	"	3	2
			Inlandsche of met dezen gelijkgestelde Christenen.							
			b) 24	15	"	"	"	"	"	"
			b) 4	2	"	"	"	"	"	"

a) Waar een † staat, ontbreken de opgaven.
b) Van deze tweeërlei opgaaf heeft de eerste betrekking op inlanders, de tweede op vreemde oosterlingen.

II. MOHAMMEDAANSCHE GODSDIENST.

Statistische opgaven betreffende de bedevaart naar Mekka.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.
Java en Madura.									
Bantam	827	1459	1093	729	643	1239	533	494	1105
Batavia	471	293	320	429	256	405	227	225	386
Krawang	67	46	88	52	53	45	53	48	41
Preanger Regentschappen	568	934	1112	1064	449	837	907	423	776
Cheribon	147	334	402	322	138	301	242	210	248
Tagal	107	181	145	110	95	186	64	76	149
Pekalongan	78	80	68	71	91	81	41	60	78
Samarang	242	278	164	316	186	269	165	145	241
Japara	53	53	45	102	49	53	99	45	63
Rembang	120	161	91	239	124	135	219	118	111
Soerabaija	735	486	557	1127	552	535	993	494	501
Pasoeroean.	140	136	146	248	125	131	225	111	132
Probolinggo	57	55	55	98	53	60	65	47	50
Bezoeki	188	192	195	196	171	172	155	138	156
Banjoemas	80	114	56	182	60	100	138	74	*a)* 105
Bagelen.	128	201	215	440	116	198	345	111	184
Kadoe	30	115	138	139	35	107	113	32	105
Djokjokarta	"	60	58	106	25	42	"	24	26
Soerakarta	23	45	39	67	9	40	47	12	34
Madioen.	*b)* 59	*b)* 100	*b)* 76	80	36	88	79	13	131
Kediri	111	138	86	170	113	128	141	85	121
Madura	574	166	173	750	285	165	630	239	155
Totalen. . . .	4805	5627	6322	7037	3664	5317	5481	3224	4898

Hieronder waren 3 pelgrims, die zich vóór hun vertrek niet van den verchten pas hadden voorzien. Aan hen werd verboden de hadji-kleeding te dragen

b) Bovendien vertrokken in 1896 50, in 1897 70 en in 1898 142 inlanders naar Singapore, waarschijnlijk met het doel om zich van daar naar Mekka te begeven.

GEWESTEN.	Aantal uit Nederlandsch-Indië vertrokken bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Aantal voor de bedevaart der onderstaande jaren zich te Djeddah (Arabië) bij ons consulaat aangemeld hebbende en als Nederlandsch-Indische onderdanen erkende bedevaartgangers.			Aantal in Nederlandsch-Indië teruggekeerde bedevaartgangers (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).		
	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.
BUITENBEZITTINGEN.									
Sumatra's Westkust	*c*) 705	*c*) 694	*c*) 551	554	*d*) 754	*d*) 582	600	373	513
Benkoelen	109	109	57	121	63	90	96	81	88
Lampongsche Districten	100	192	197	133	94	254	93	76	204
Palembang	1071	892	800	1145	723	715	802	565	634
Oostkust van Sumatra	315	418	413	451	239	289	315	206	297
Atjeh en onderhoorigheden *e*)	124	157	73	166	85	52	77	49	30
Riouw " "	40	104	24	13	9	4	18	9	104
Banka	110	180	45	91	68	144	66	39	124
Billiton	3	1	"	5	3	-	5	2	4
Westerafdeeling van Borneo	210	169	230	211	180	223	169	163	291
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	820	403	603	940	315	468	793	230	444
Celebes en onderhoorigheden	446	368	270	438	508	338	197	262	228
Menado	86	42	3	30	69	3	5	40	2
Amboina	45	27	77	62	39	56	13	17	27
Ternate	11	22	28	10	10	32	10	9	20
Timor en onderhoorigheden	"	"	"	"	"	"	12	12	"
Bali en Lombok	110	170	207	132	83	162	37	39	83
Totalen voor de buitenbezittingen.	4305	3948	3578	4502	3242	3412	3308	2172	3093
Totalen voor Java en Madura	4805	5627	6322	7037	3664	5317	5481	3224	4898
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië	9110	9575	9900	11 539	6906	8729	8789	5393	7991
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan zonder passen				370	*f*) 194	*g*) 236			
en met passen die buiten Nederlandsch-Indië waren afgegeven (Singapore, Pinang, enz.)				"		1			
Totaal-generaal				11 909	7100	8966			

c) Over 1896 en 1897 zijn de opgaven betreffende de uit het gouvernement Sumatra's Westkust vertrokken bedevaartgangers niet nader uiteengehouden. Onder het totaal van 1898 waren er begrepen 151 uit de Padangsche Benedenlanden, 320 uit de Padangsche Bovenlanden en 80 uit Tapanoli.

d) Met passen uit de Padangsche Benedenlanden kwamen voor de bedevaart van 1897 te Djeddah aan 279 personen, uit de Padangsche Bovenlanden 393 en uit Tapanoli 82. Voor de bedevaart van 1898 waren die cijfers 141, 347 en 94.

e) Vele Atjehers gaan via Pinang ter bedevaart, zonder zich bij het bestuur van een Mekka-pas te voorzien; de opgegeven cijfers zijn derhalve niet volledig.

f) Deze pelgrims hadden zich in de Straits-Settlements opgehouden vóór hun vertrek naar Djeddah of waren lieden uit Korintji, Kwantan en Indragiri, die zich, in stede van bij den naastbij gevestigden ambtenaar, bij ons consulaat-generaal te Singapore van een pas hadden voorzien, dan wel zonder pas waren aangekomen, maar zich dien bij vertrek uit Djeddah verschaften.

g) Deze hadden allen de reis naar Mekka van Singapore uit ondernomen. Het waren inboorlingen van Java, Sumatra en Celebes, die zich reeds in de Straits-Settlements bevonden, of zich laatstelijk in Siak hadden opgehouden.

(5. 20.)

BIJLAGE S.

(Zie hoofdst. K, afd. IV, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande WEESHUIZEN en ANDERE INSTELLINGEN of VEREENIGINGEN VAN LIEFDADIGHEID, zoomede UITKEERINGSFONDSEN en SPAARBANKEN, meerendeels over 1898.

1°. Weeshuizen en gestichten tot verzorging van oude lieden, gebrekkigen, enz.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1897.	1898.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Parapattan-weezengesticht te Batavia.	78 (43 jongens en 35 meisjes).	67 (37 jongens en 30 meisjes).	Van de op ult. 1897 verpleegde 43 jongens verlieten er in 1898 7 het gesticht (3 werden geplaatst bij mijnbouwondernemingen, 3 traden in militairen dienst of gingen naar de pupillenschool te Gombong en 1 ging bij eene familie inwonen), terwijl van de meisjes, welke op ult. 1897 tot het gesticht behoorden (volgens eene verbeterde opgaaf ten getale van 35), er in 1898 5 vertrokken (2 gingen in betrekking, 2 keerden naar hare familie terug en 1 werd wegens ziekte naar Plantoengan overgebracht) Daarentegen werd in 1898 slechts 1 jongen als nieuwe verpleegde aangenomen. Twee pupillen legden met goed gevolg het klein-ambtenaarsexamen af en kwamen, na een vergelijkend examen, op de ambachtsschool. De gezondheidstoestand was gunstig. De ontvangsten bedroegen aan: interesten en onderstanden f 5615, aan donatiën, contributiën en legaten f 4518 en aan gouvernementssubsidie f 6000, in 't geheel derhalve f 16 133, terwijl de huishoudelijke uitgaven beliepen f 17 299. Door verschillende andere onkosten en afschrijvingen, ten bedrage van f 3387, sloot het boekjaar met een nadeelig saldo van f 4553. Over 1897 was ontvangen f 16 511 en uitgegeven f 20 796.
Diaconie wees- en armenhuis op Molenvliet (Batavia).	33 (2 vrouwen, 21 jongens en 10 meisjes).	43 (3 vrouwen, 23 jongens en 17 meisjes).	De kosten van deze inrichting bedroegen over 1898 f 7167, tegen f 8088 over 1897. Opgenomen werden in 1898 1 vrouw, 2 jongens en 7 meisjes.
Djattigesticht te Batavia.	58 (13 jongens en 45 meisjes).	60 (15 jongens en 45 meisjes).	In 1898 verlieten 5 meisjes het gesticht (2 kregen eene betrekking en 3 werden op verzoek van de familie ontslagen). Opgenomen werden 2 jongens en 5 meisjes.
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen (meisjes) te Weltevreden (Batavia).	77 (meisjes).	76 (meisjes).	Deze aan het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia behoorende gestichten wijden hunne zorgen vooral aan de opvoeding van arme en verlaten kinderen van Europeesche afkomst. De ontvangsten in 1898 bedroegen p. m. f 4000; omtrent de uitgaven werd geen opgaaf ontvangen.
St. Jozef-gesticht voor verlaten kinderen (jongens) te Weltevreden.	30 (jongens).	30 (jongens).	
Jongens-weeshuis van het Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Buitenzorg.	*a*) 76 (jongens).	*a*) 85 (jongens).	Gedurende 1898 werden in dit gesticht, van gelijken aard als het hiervóór genoemde St. Jozef-gesticht te Weltevreden, in het geheel 85 jongens, voor het meerendeel weezen, verpleegd; daarvan kwamen er 58 geheel of gedeeltelijk ten laste van de inrichting, terwijl voor de overige 27 eene geringe bijdrage werd ontvangen. Van die 85 jongens bezochten er 80 de openbare lagere school, terwijl zij 's avonds nog extra-lessen ontvingen. In den loop van 1898 verlieten 18 pupillen de inrichting, waarvan er één op een gouvernementsbureau en een ander op eene landelijke onderneming werd geplaatst, terwijl 1 in militairen dienst trad en 1 naar de burgeravondschool te Soerabaija ging. De andere 14 gingen naar hunne familie of voogden terug. Door 6 leerlingen werd met goed gevolg het klein-ambtenaarsexamen afgelegd. Het cijfer der gedurende 1898 nieuw opgenomen jongens is niet opgegeven. De gezondheidstoestand in het gesticht was zeer bevredigend. De ontvangsten (waarschijnlijk met inbegrip van de gouvernementssubsidie ad f 3000) bedroegen f 21 481 en de uitgaven f 22 969, tegen respectievelijk f 21 684 en f 23 815 in 1897. Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 21 Januari 1899 n°. 3 zou met de vereeniging, aan welke het hierbedoelde weeshuis behoort, worden gecontracteerd voor de opneming, verpleging en opleiding van militaire pupillen van 8 tot 12 jaren, tegen voldoening van de zijde van het Gouvernement van f 60 000 voor eens tot uitbreiding van het gesticht en zijn inventaris, en van eene retributie van f 360 's jaars voor elken te verzorgen militairen pupil, tot een maximum van 75, welke retributie echter tot f 300 wordt verminderd zoodra voor de bedoelde jongelieden gelegenheid ontstaat om onderwijs te ontvangen aan de openbare lagere school te Buitenzorg. *b*)

a) Deze opgaaf betreft niet de sterkte bij het einde van het opgegeven jaar, maar het totaal der in de verpleeglijsten gedurende elk der beide jaren ingeschreven geweest zijnde pupillen.

b) Bij het aangehaald besluit van 21 Januari jl. werden tevens zoowel met betrekking tot het hierbedoelde weeshuis, als tot de beide andere weezengestichten (het Protestantsch weeshuis te Samarang en de Jongensweezeninrichting te Soerabaija), met welker besturen voor de opneming, enz. van militaire pupillen zal worden gecontracteerd, goedgekeurd de projecten betreffende de daarvoor noodige uitbreiding of verbouwing van de gebouwen dier inrichtingen.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1897.	1898.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Bedelaarsgesticht te Tagal.	21 (mannen).	23 (11 mannen en 12 vrouwen).	In dit gesticht worden aan lepra en andere afzichtelijke ziekten lijdende armoedige personen opgenomen. De kosten (in 1898 f 860) worden bestreden uit de fondsen van de moskee te Tagal. De civiele geneesheer aldaar verstrekt zoo noodig eenige medicijnen.
Protestantsch weeshuis te Samarang.	199 (109 jongens en 90 meisjes).	181 (98 jongens en 83 meisjes).	In 1898 werden uit de sterkte afgevoerd 21 jongens (9 wegens het bereiken van den 18-jarigen leeftijd, 2 doordien zij in militairen dienst traden, 6 die naar hunne familie terugkeerden, 3 ten gevolge van hunne plaatsing in eene betrekking en 1 door overlijden), zoomede 19 meisjes (1 bereikte den vereischten leeftijd, 4 keerden terug naar hare familie, 13 gingen in betrekking en 1 trad in het huwelijk). Opgenomen werden 10 jongens en 12 meisjes. De gezondheidstoestand was in 1898 minder gunstig dan in het voorafgegane jaar. Het aantal malaria-gevallen, dat in 1897 170 bedroeg, steeg in 1898 tot 540. Daarentegen werden in 1898 slechts 11 gevallen van beriberi behandeld, tegen 78 in 1897. Nadat uit een ingesteld onderzoek gebleken was dat vele kinderen aan bloedarmoede leden, werden deze in de laatste maanden van 1898 naar Tjandi geëvacueerd, welke maatregel eene gunstige uitwerking had. Gedurende het verslagjaar geraakte het weeshuis in groote geldelijke moeielijkheden, die zelfs deden vreezen dat de inrichting, bijaldien buitengewone ondersteuning uitbleef, zou moeten worden opgeheven. Onder deze omstandigheden zag de Indische Regeering zich verplicht om, behalve de gewone jaarlijksche subsidie van f 38 780 (zie n° 2985 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), in 1898 aan het weeshuis nog eene buitengewone tegemoetkoming van f 10 000 toe te kennen. Ook in het begin van 1899 bleek het noodzakelijk om het weeshuis met eene extra-subsidie tot hetzelfde bedrag te steunen. Overigens werden door belangstellenden allerwegen pogingen gedaan en middelen in het werk gesteld, om door particuliere bijdragen aan den financieelen nood van de inrichting tegemoet te komen, welke pogingen met goeden uitslag werden bekroond. De ontvangsten der inrichting over 1898 bedroegen, met inbegrip van de bovenvermelde gouvernementssubsidiën, f 69 570 en de uitgaven f 68 978. (Over 1897 zijn de sommen niet opgegeven.) Daar het weeshuisgebouw reeds sedert lang uit een hygienisch oogpunt onvoldoende moet worden geacht, wordt door het bestuur der inrichting het noodige voorbereid voor het stichten van een nieuw gebouw op een aan het weeshuis toebehoorend terrein in een ander gedeelte der hoofdplaats (te Bodjong). In verband met het voornemen (waaromtrent in den aanvang van 1899 door de betrokken militaire autoriteit met het weeshuisbestuur is gecontracteerd) om een deel der militaire pupillen tusschen den leeftijd van 8 tot 12 jaren in het weeshuis hunne verzorging en opleiding te doen vinden, tot een maximum van 80 pupillen, zal het nieuwe gebouw, in plaats van voor 180 weezen (op welk aantal de hiervóór vermelde gouvernementssubsidie van f 38 780 is berekend), ruimte aanbieden voor 260 kinderen. De kosten van den bouw, zoomede van de vermeerdering en gedeeltelijke vernieuwing van den inventaris zullen gevonden worden eensdeels uit $^3/_4$ van de netto opbrengst eener aan het weeshuisbestuur gezamenlijk met anderen toegestane geldloterij, groot f 400 000 (welk aandeel wordt geschat op f 124 000), anderdeels uit de aan het weeshuisbestuur, bij het hooger bedoelde contract betreffende de opneming, enz van militaire pupillen, verzekerde uitkeering voor eens van f 90 000. De voor elken pupil door het Gouvernement jaarlijks aan de inrichting te betalen retributie is bepaald op f 360, echter onder beding dat die som met een nader te bepalen bedrag verminderd wordt zoodra het Gouvernement mocht overgaan tot eene verhooging van de voormelde subsidie van f 38 780.
Roomsch-katholiek weeshuis te Samarang.	346 (123 jongens en 223 meisjes).	308 (119 jongens en 189 meisjes).	Het aantal van gouvernementswege ter verpleging aangewezen weezen bleef 220 bedragen (66 jongens en 154 meisjes), daar de opengevallen plaatsen van 6 jongens en 29 meisjes door 21 jongens en 14 meisjes werden aangevuld. Voor rekening der inrichting, dan wel voor die van particulieren, kwamen op ult. 1898 53 jongens en 35 meisjes. De ontvangsten (met inbegrip van de sedert 1 Januari 1895 op f 45 140 's jaars bepaalde gouvernementssubsidie) beliepen f 50 371, en de uitgaven f 49 753; er bleef dus f 618 over, waaruit echter nog bestreden moest worden het tekort over 1897 ad f 274. In laatstgenoemd jaar was namelijk, tegenover f 48 918 aan ontvangsten, uitgegeven f 49 192.
Proveniers- of oudemannenhuis te Samarang.	69	54	Deze inrichting is bestemd tot huisvesting van gegageerde militairen, schepelingen en anderen, die door lichaamsgebreken of hoogen ouderdom belet worden den lande langer te dienen, en tevens geen middelen bezitten om genoegzaam in hun onderhoud te voorzien. Inlandsche niet-Christenen zijn uitgesloten. De toegelatenen moeten hoofdzakelijk van hun gagement of pensioen leven, doch krijgen van landswege bovendien beddegoed, kleederen en rantsoenen. Op ult. 1898 waren opgenomen 22 Europeanen (10 Nederlanders, 6 Belgen, 1 Noor, 3 Duitschers en 2 Zwitsers), 9 kleurlingen, 19 Amboineezen en 4 Afrikanen. In den loop van 1898 werden 35 verpleegden uit de sterkte afgevoerd (24 door vertrek en 11 door overlijden), terwijl 20 nieuwe werden toegelaten.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	175	151	In den loop van 1898 werden 83 personen uit de sterkte afgevoerd, terwijl 59 personen werden opgenomen. De ontvangsten bedroegen f 1194, en de uitgaven f 16 721, zoodat f 15 527 moest worden gesuppleerd. De kosten van dit gesticht worden, ingevolge het bepaalde bij gouvernementsbesluit van 6 Juni 1865 n°. 28, hoofdzakelijk bestreden uit liefdegiften, terwijl het tekortkomende in de eerste plaats wordt aangevuld uit de fondsen van het Chineesche hospitaal te Samarang, na kwijting van de uitgaven voor dat hospitaal. Hetgeen dan nog mocht ontbreken, wordt bijgepast uit de fondsen van het Chineesche hospitaal te Batavia.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	67 (38 jongens en 29 meisjes).	64 (32 jongens en 32 meisjes).	Dit gesticht, opgericht door de Vrijmetse'aarsloge te Soerakarta, heeft ten doel de huisvesting en verzorging tegen matige vergoeding van op de verschillende landbouwondernemingen in het gewest tehuis behoorende Europeesche kinderen, ten einde deze in de gelegenheid te stellen van de ter hoofdplaats bestaande openbare lagere scholen gebruik te maken. In den loop van 1898 werden 6 jongens en 3 meisjes uit de sterkte afgevoerd, terwijl 6 meisjes werden opgenomen. Omtrent den geldelijken toestand zijn geene opgaven ontvangen.

GESTICHTEN of VEREENIGINGEN.	Aantal verpleegden bij het einde van: 1897.	1898.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Verzorgingsgesticht te Djokjokarta.	33 (17 jongens en 16 meisjes).	29 (14 jongens en 15 meisjes).	In den ongunstigen toestand van deze inrichting, van gelijken aard als de zooeven vermelde te Soerakarta, kwam in 1898 nog geene verbetering, daar de geldloterij, groot f 400 000, in de opbrengst waarvan het gesticht voor $^{7}/_{16}$ zou deelen (zie blz. 2 van bijlage V van het vorig verslag) eerst in December van dat jaar was uitgespeeld. Intusschen ondergingen de bruto inkomsten der inrichting eenige vermeerdering door verhooging van de huur (van f 100 op f 125 's maands) voor den tijd van 15 achtereenvolgende jaren voor het door de openbare 3de lagere school te Djokjokarta geoccupeerde gedeelte van het gesticht. Overigens werden ook thans weder geen cijfers ontvangen omtrent de ontvangsten en uitgaven. De gezondheidstoestand der pupillen was over het algemeen gunstig.
Jongens-weezeninrichting te Soerabaija.	77 jongens (69 internen en 8 externen).	83 jongens (69 internen en 14 externen).	Gedurende het op 31 Maart 1898 geëindigde boekjaar werden afgevoerd 11 interne pupillen (1 overleed, 4 traden in militairen dienst en 6 bereikten den vereischten leeftijd en vonden eene passende betrekking), waarvan er 6 onder voogdij der hoofdcommissie werden gebracht. Van laatstbedoelde categorie (externen) werden er geen afgevoerd, zoodat het aantal externen tot 14 klom. Aangezien 11 nieuwe internen werden opgenomen, bedroeg het aantal pupillen 6 meer dan bij het einde van het boekjaar 1896/1897. Van de 69 internen (waarvan 38 den Protestantschen godsdienst beleden) waren 9 (6 als smid, 1 als timmerman en 2 als instrumentmaker) bij den artillerie-constructiewinkel, 2 (als timmerman) bij de geniewerken, 1 (als smid) bij de werkplaatsen van den staatsspoorweg en 6 bij de landbouwkolonie te Poespo (zie blz. 117/118 van het verslag hiervóór) werkzaam, terwijl de overige 51 pupillen het onderwijs aan de in de inrichting gevestigde openbare lagere school volgden. Van de internen hadden er 8 voldaan aan het klein-ambtenaarsexamen en 4 volgden de lessen aan de burgeravondschool. De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. Gedurende 1897/98 viel aan rente te innen f 5410; bovendien werd aan contributiën en giften ontvangen f 5464, terwijl de overige ontvangsten, met inbegrip van de gouvernementssubsidie ad f 6000, beliepen f 9011. In het geheel derhalve aan inkomsten f 19 885, terwijl de uitgaven bedroegen f 21 327. Over 1896/97 waren deze sommen f 20 550 en f 21 871. Ook aan deze inrichting, evenals aan de twee andere hiervóór genoemde (te Buitenzorg en te Samarang) zal de opneming, verpleging en opleiding van militaire pupillen worden toevertrouwd (hier tot een maximum van 45). Voor de hiertoe noodige uitbreiding van localiteit en inventaris zal aan het bestuur der Jongens-weezen-inrichting worden uitgekeerd eene som van f 55 000 voor eens en eene jaarlijksche retributie per te verzorgen pupil van f 312.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	30 (29 meisjes en 1 jongen).	28 (niet gespecificeerd opgegeven).	In den loop van 1898 werden 8 verpleegden ontslagen en 6 opgenomen. De ontvangsten bedroegen f 6787 en de uitgaven f 7676, welke sommen over 1897 bedroegen f 7960 en f 7457. Aan deze inrichting komt een aandeel toe in de opbrengst van eene te Batavia in December 1898 uitgespeelde geldloterij, groot f 400 000.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	42 meisjes (30 internen en 12 externen).	40 meisjes (30 internen en 10 externen).	Voor het onderhoud der internen werd in 1898 uitgegeven f 4875 en voor de buiten het gesticht verpleegde meisjes f 960. De ontvangsten bedroegen f 6094, makende met het batig saldo over 1897, ad f 78, een bedrag van f 6172, zoodat f 337 in kas bleef.
Bedelaarsgesticht te Semaroeng (Soerabaija).	niet opgegeven.	niet opgegeven.	Het gemiddeld aantal verpleegden gedurende 1898 bedroeg 62. Uitgegeven werd f 13 020, welke kosten grootendeels bestreden werden uit de fondsen van het Chineesch hospitaal. Aan liefdegiften werd f 859 ontvangen.
Immigranten-asyl te Medan (Sumatra's Oostkust).	101 (17 in het gewone asyl en 84 in het lepra-asyl).	. . . (. . in het gewone asyl en 100 in het lepra-asyl).	In deze, onder toezicht van het gewestelijk bestuur staande particuliere inrichting, voor welker vestiging en instandhouding vroeger een belangrijk fonds is bijeengebracht door belanghebbenden bij de tabaksondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra, wordt gezorgd voor afgeleefde, gebrekkige en aan krankzinnigheid of lepra lijdende gewezen werklieden dier ondernemingen (Chineezen en anderen), zoomede voor zoodanige zieke immigranten, die geen middelen hebben om zich elders te doen verplegen. In het voor lepralijders bestemde asyl, dat in 1897 84 lijders bevatte, werden gedurende 1898 33 lijders opgenomen, stierven er 11 en verlieten er 6 het gesticht, zoodat het aantal opgenomen lepralijders op ult. 1898 100 bedroeg. Omtrent de mutatiën in het gewone asyl werden geene opgaven ontvangen.
Roomsch-katholieke opvoedingsgestichten voor kinderen van inlanders te Tandjong Sakti (residentie Benkoelen), te Langgoer op Klein-Key (residentie Amboina), en in de residentie Timor: te Atapoepoe op Timor, zoomede te Larantoeka en Lela op Flores.	1531 (948 jongens en 583 meisjes).	1629 (969 jongens en 660 meisjes).	Deze gestichten, waar in de voornaamste vakken van lager onderwijs onderricht wordt gegeven, en welker aantal in 1898 met één verminderde door de opheffing van dat te Laoera op Soemba, hebben bijna uitsluitend internen. De meergevorderde jongens worden ook in smeden, timmeren of eenig handwerk geoefend. Te Larantoeka en Lela vindt men, behalve jongensscholen, ook meisjesscholen, waar, naast de vakken van het lager onderwijs, nog in vrouwelijke handwerken onderricht wordt gegeven. Alle uit de oprichting en instandhouding der bedoelde gestichten en scholen voortvloeiende kosten, zoomede die voor kleeding en voeding der kinderen, worden door de missie gedragen.
Vereeniging tot weezenverpleging in het huisgezin te Padang.	10	9	Deze vereeniging, welke zich het lot aantrekt van onverzorgde weezen, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, stond gedurende 1898 9 kinderen (van welke 8 tegen vergoeding en 1 kosteloos) ter verpleging en opvoeding af aan 7 huisgezinnen. Nopens den financieelen toestand der vereeniging werden geen opgaven ontvangen.

2°. Kerkelijke armbesturen.

DIACONIEËN.	Kassaldo op ult. 1897. c)	Ontvangsten in 1898.	Te zamen.	Uitgaven in 1898.	Enkel de uitgaven aan bedeelingen bedroegen:
a. Protestantsche armbesturen.					
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia	d) †	†	†	†	f 5179 (aan gemiddeld 64 gezinnen per maand).
Bandong (predikant te)	f 270	†	†	†	
Diaconiefonds te Pekalongan	* 973	†	†	†	
Diaconiefonds te Samarang	e) 53 162	f 5 699	f 58 861	f 4 376	4376.
Diaconiefonds te Salatiga	f) 337	312	649	216	216 (in 45 uitkeeringen).
Diaconiefonds te Soerabaija	f) 186	6 348	6 534	5 762	5762.
Diaconiefonds te Probolinggo	498	1 221	1 719	1 390	1390.
Diaconiefonds te Soerakarta	f) 76	1 371	1 447	1 194	1193.
Diaconiefonds te Sumanap (Madura)	609	252	861	231	200.
Diaconiefonds te Bandjermasin	1 865	825	2 690	720	720 (aan 11 personen).
Diaconiefonds te Makasser	f) 847	5 976	6 823	1 917	1917 (aan gemiddeld 35 personen per maand).
Diaconiefonds te Menado	†	†	†	489	489 („ „ 8 „ „ „).
Diaconiefonds te Amboina	†	735	†	3 578	3578 („ 80 personen).
Diaconiefonds te Neira (Banda)	†	†	†	1 986	1986 („ 30 „).
Diaconiefonds te Ternate	237	3 049	3 286	3 127	933 („ 12 „).
Diaconiefonds te Koepang (Timor)	1 427	1 088	2 515	808	808 („ 9 „).
Diaconiefonds te Babauw (id.)	352	377	729	230	230 („ 1 persoon).
b. Roomsch-katholieke armbesturen.					
Bandong	†	†	†	†	
Salatiga	f 533	f 275	f 808	f 200	f 200 (aan 19 personen).
Soerabaija	†	2592	†	2542	2542 („ gemiddeld 57 personen per maand).
Kotta Radja (Atjeh)	„	254	254	254	254 („ 12 personen).
Larantoeka (Flores)	†	†	†	†	

3°. Commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen. g)

Ressorten der van regeeringswege ingestelde commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen.	Aantal bedeelden in 1898.	Bedrag in 1898 uitgekeerd.	Saldo waarover de commissiën op ult. 1898 nog te beschikken hadden.
Ressort der commissie te Batavia	218 gezinnen	f 14 170	f 46 807
„ „ „ „ Samarang	1477 personen	5 616	18 721
„ „ „ „ Soerabaija	63 „	8 050	31 562
„ „ „ „ Padang	552 „	3 968	20 898
Totalen		f 31 804	f 117 988
Over 1897 waren de totalen		36 089	119 553

c) Nopens hetgeen de diaconieën aan kapitaal bezaten, zijn — uitgenomen wat de diaconie te Samarang betreft — geen opgaven ontvangen.

d) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

e) Kennelijk betreft deze opgaaf niet enkel het kassaldo, maar het kapitaal der diaconie.

f) Verbeterde opgaaf.

g) De fondsen waarover de bedoelde commissiën te beschikken hebben worden gevonden uit de heffing van 1 per mille bij openbare verkoopingen, openbare verhuringen en loterijen, zoomede uit de armengiften, door ambtenaren van den burgerlijken stand bij huwelijken gecollecteerd.

4°. Studie- en schoolkleerenfondsen.

Waar gevestigd.	Kassaldo op ult. 1897.	Ontvangsten in 1898.	Te zamen.	Uitgaven in 1898.	Verdere bijzonderheden.
a. Studiefondsen.					
Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg, te Batavia.	†	f 1491	†	f 1338	Dit fonds heeft ten doel om te voorkomen dat begaafde jonge menschen door ongunstige financieele omstandigheden verhinderd worden van het middelbaar onderwijs gebruik te maken. Op ult. 1897 werden uit het fonds ondersteund 8 leerlingen; ten opzichte van 3 hunner werd in den aanvang van 1898 de toelage wegens onvoldoenden aanleg ingetrokken. Daarentegen werden 3 andere jongelieden aangenomen, zoodat het aantal gebeneficieerden bij het einde van het op ult. September 1898 afgesloten 22ste boekjaar 8 bleef bedragen.
Studiefonds „Midden-Java", te Samarang.	f 3007	1389	f 4396	1906	Dit fonds, van gelijken aard als het voorgaande, telde op ult. 1898 73 contribuanten. Gedurende 1898 werden uit het fonds ondersteund 12 en bij het einde des jaars 8 jongelieden. Van de gebeneficieerden behaalde in 1898 1 het diploma van goed volbrachten vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool, terwijl van 3 de toelage werd ingetrokken (1 wegens plaatsing bij den post- en telegraafdienst en 2 wegens vertrek naar elders).
b. Schoolkleerenfondsen.					
Batavia	†	f 1699	†	f 1694	Aan behoeftige kinderen van de openbare lagere scholen te Batavia en te Meester-Cornelis werden in 1898 459 paar schoenen, 198 jongens- en 86 meisjespakken verstrekt.
Pekalongan	†	†	†	†	Het fonds ging in 1898 voort met het verstrekken van kleeding en schoeisel aan behoeftige schoolgaande kinderen.
Samarang.	†	2282	†	2278	In 1898 werden verstrekt 894 jongens- en 1122 meisjespakken, zoomede meer dan 43 000 porties voedsel.
Salatiga (Samarang)	f 158	335	f 493	355	In 1898 werd aan 64 kinderen kleeding en aan 47 kinderen schoeisel verstrekt.
Ambarawa (Samarang) . . .	†	± 180	†	± 180	Aan p. m. 25 kinderen werd in 1898 kleeding verstrekt.
Soerabaija	*f*) 177	1052	1229	955	In 1898 werd hulp verleend aan 51 kinderen (30 jongens en 21 meisjes). Het kapitaal van het fonds bedroeg op ult. 1898 f 662.
Djokjokarta	†	†	†	†	
Soerakarta	106	880	986	677	Gedurende 1898 werd aan 214 kinderen kleeding en aan 179 kinderen schoeisel verstrekt.
Poerbolinggo (Banjoemas). .	†	†	†	†	
Poerworedjo (Bagelen). . .	†	†	†	†	
Gombong (Bagelen)	†	†	†	†	
Magelang (Kadoe)	†	†	†	†	
Probolinggo.	111	392	503	430	Gedurende 1898 werden 38 kinderen uit het fonds van kleeding en schoeisel voorzien.
Malang (Pasoeroean). . . .	171	234	405	198	In 1898 werd, behalve kleeding, ook schoeisel aan de kinderen verstrekt.
Kotta Radja (Atjeh)	†	454	†	416	Het rentegevend kapitaal van het fonds bedroeg f 3750.
Tandjong Pinang (Riouw). .	†	†	†	†	Dit fonds is gevormd uit een legaat aan de Christengemeente te Tandjong Pinang en draagt den naam van „Schoolfonds Cornets de Groot". De inkomsten van het fonds, welks kapitaal op ult. 1898 f 13 356 bedroeg, werden aangewend voor den aankoop van leermiddelen ten behoeve van minvermogende leerlingen; ook werden er bijdragen uit verleend tot viering van het St. Nicolaasfeest.
Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) .	336	340	676	258	In 1898 werd aan 69 kinderen kleeding verstrekt.
Makasser (Celebes en onderhoorigheden).	180	214	394	292	

5°. Andere liefdadigheidsvereenigingen.

Naam der vereeniging.	Kassaldo op ult. 1897.	Ontvangsten in 1898.	Te zamen.	Uitgaven in 1898.	Verdere bijzonderheden.
Vereeniging tot uitoefening van Christelijke liefdadigheid te Batavia.	f 506	f 2476	f 2982	f 2532	Nevenstaande opgaven betreffen niet het kalenderjaar, maar het op ult. September geëindigde boekjaar 1897/98. Gedurende dat tijdvak deelde de vereeniging aan 53 vaste en 45 tijdelijke bedeelden 219 pikol rijst uit, ter waarde van f 1319, benevens een bedrag van f 1213 in geld, terwijl bovendien aan allen kleeding werd verstrekt.
Als voren te Mangga Besar.	5	393	398	248	In den loop van 1898 werden door verstrekking van rijst als anderszins ondersteund 15 personen (8 mannen, 4 vrouwen en 3 kinderen), doch bij het einde des jaars was voor 5 hunner (1 man die overleed, 1 die in betrekking ging en 3 kinderen, die onder voogdij kwamen) de bedeeling vervallen.
Vereeniging „Jacobus" tot ondersteuning van nagelaten betrekkingen van zendelingen, hulppredikers en Christelijke onderwijzers te Batavia.	†	†	†	5280	Ondersteund werden 8 weduwen en 8 weezen, tot een bedrag van f 5280. De contributiën bedroegen f 4260; het ontbrekende werd aangevuld uit de rente van het reservekapitaal, groot f 12 500, en door giften en donatiën.

Naam der vereeniging.	Kassaldo op ult. 1897.	Ontvangsten in 1898.	Te zamen.	Uitgaven in 1898.	Verdere bijzonderheden.
Ondersteuningsfonds van het „Nederlandsch-Indisch Onderwijzersgenootschap" te Batavia.	†	f 3350	†	†	Dit in 1896 gestichte fonds strekt om zooveel mogelijk hulp te verleenen aan personen (en hunne achterblijvende betrekkingen) die werkzaam zijn bij het onderwijs in Nederlandsch-Indië, voor zoover deze personen die hulp noodig hebben en verdienen. Aan contributiën werd tot ult. 1898 ontvangen f 338, uit de opbrengst van eene ten voordeele van het fonds gehouden loterij f 2944 en aan bijdragen in eens f 68.
„Krakatau-fonds" voor Europeanen te Batavia.	f 21 090	†	†	†	Dit in 1884 als rechtspersoon erkende fonds is bestemd om daaruit zooveel mogelijk de materieele nadeelen te lenigen, door Europeanen geleden ten gevolge van de Krakatau-ramp in Augustus 1883.
Hulpfonds ter ondersteuning van noodlijdenden door brand te Batavia.	†	†	†	†	De werkkring van dit fonds bepaalt zich uitsluitend tot de hoofdplaats Batavia. In 1898 behoefden geen tegemoetkomingen wegens geleden schade bij brand te worden uitgekeerd. Op ult. 1898 beschikte het fonds over een kapitaal van f 26 640, tegen f 25 905 op ult. 1897.
Het vrije fonds" (tot ondersteuning van behoeftige Europeanen) te Indramaijoe (Cheribon).	942	295	f 1237	f 189	Onder het kassaldo op ult. 1898 is begrepen eene som van f 950, welke door uitzetting rentegevend was gemaakt.
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Samarang.	„	5085	5085	5085	Door het fonds werden in 1898 231 personen ondersteund.
St. Elisabeth-vereeniging te Samarang.	141	2379	2520	2321	
Hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Soerabaija.	78	6094	6172	5835	De werkkring van het fonds bepaalde zich tot het onderhouden van weezen en het verstrekken van kleeding aan armen en weezen. Op ult. 1898 werden 30 weezen in het gesticht en 10 daarbuiten verzorgd.
St. Anna-vereeniging te Soerabaija.	296	959	1255	1318	
Hulpfonds ter Oostkust van Sumatra, gevestigd te Medan.	†	†	†	$ 364,59 f 133,40	Dit fonds strekt ter ondersteuning van hulpbehoevende Europeanen. De in 1898 gedane uitkeeringen kwamen ten goede aan 8 personen.

6°. Hulp- of voorschotbanken. *h*)

Hulpbank te:	Ult. 1897. Saldo diverse debiteuren.	Ult. 1897. Kapitaal.	Ult. 1897. Reservefonds.	Gedurende 1898 uitgeleend: aan het volgend aantal geldopnemers.	Gedurende 1898 uitgeleend: in sommen van:	Gedurende 1898 uitgeleend: totaal bedrag.	Gedurende 1898 terugontvangen.	Ult. 1898. Saldo diverse debiteuren.	Ult. 1898. Kapitaal.	Ult. 1898. Reservefonds.	Verdere bijzonderheden.
Batavia	f 40 601	f 30 000	f 8 656	180	†	f 47 615	f 49 525	f 38 691	f 30 000	f 8 707	Ontvangen werden in 1898 233 aanvragen tot een totaal bedrag van f 64 215. Hiervan werden er 51 tot een gezamenlijk bedrag van f 15 800 afgewezen, terwijl er 2, te zamen groot f 800, werden ingetrokken. De uitkeeringen brachten f 39 615 aan rente op. Aan deelhebbers werd 5½ pct. dividend uitgekeerd.
Buitenzorg . . .	†	13 410	1 212	67	f 50 à f 500	†	†	†	13 500	1 697	
Samarang. . . .	87 782	60 000	9 206	168	f 100 à f 1000 en meer	80 035	77 045	90 772	60 000	10 973	
Soerabaija . . .	132 453	30 000	19 744	270	beneden f 200	209 307	188 272	153 488	30 000	21 869	Er kwamen in 1898 735 aanvragen in, waarvan er 146 werden afgewezen. De gekweekte rente beliep f 3538. Aan deelhebbers werd 5 pct. dividend uitgekeerd.
				218	f 200 à f 500						
				45	501 „ 900						
				41	1000 „ 1500						
				7	1501 „ 2000						
				8	2501 „ 3000						
Poerwokertosche hulp-, spaar- en landbouw-credietbank (Banjoemas). . . .	9 702	11 382	476	114 in 155 leeningen, namelijk		16 704	15 175	10 631	11 868	647	In het in kolom 7 vermelde bedrag van f 16 704 is begrepen eene som van f 3791 door de hulpbank successievelijk in voorschot verstrekt aan de in 1897 opgerichte „kleine kas", ter voorziening in tekorten voor dagelijksche behoeften. Van dit bedrag werd, uitsluitend aan nog fungeerende, non-actieve of gepensionneerde landsdienaren, tot een maximum van ⅛ van hun inkomen of pensioen plus f 25, en op voorwaarde van terugbetaling op den eerstvolgenden vervaldag van de bedoelde landsinkomsten, successievelijk uitgeleend f 3377 in 769 leeningen.
				136	beneden f 200						In 1898 werd, onder voorwaarde van teruggave in natura binnen 6 maanden, met bijvoeging van 25 pct. voor rente, 343 pikol padi in leen gegeven aan 11 groepen van landbouwers in even zoovele dessa's. Voor de in 1897 uitgeleende hoeveelheid van 450 pikol ontving de bank in 1898 579 pikol terug, dus meer dan 125 pct., en wel als een gevolg van gesloten transacties ten aanzien van een drietal padi-leeningen.
				14	f 200 à f 499						
				4	500 „ 999						
				1	1000 „ 1499						

h) Onder deze rubriek kunnen ook gebracht worden: 1°. de sedert eenigen tijd ter hoofdplaats Poerworedjo opgerichte hulp-, spaar- en landbouwcredietbank, welke zich ten doel stelt op gelijke wijze te werken als de gelijknamige instelling te Poerwokerto en tot haar arbeidsveld heeft de afdeelingen Poerworedjo en Koetoardjo (Bagelen) en 2°. het spaar-, tevens uitkeeringsfonds „Tjelongan monosoeko" te Magelang, ten doel hebbende de inlandsche ambtenaren in de residentie Kadoe in de gelegenheid te stellen iets van hun inkomen af te zonderen, ten einde in geval van nood uitkeering te kunnen erlangen van de bespaarde gelden. Opgaven omtrent den financieelen toestand der bedoelde instellingen werden niet ontvangen.

7°. Instellingen van voorzorg bij overlijden.

NAAM.	Ledental op ult. 1898	Kapitaal op ult. 1897.	Ontvangsten in 1898.	Uitgaven in 1898.	Kapitaal op ult. 1898.	Verdere bijzonderheden.
Onderwijzersvereeniging „Onderling hulpbetoon" te Batavia.	235	f 203 359	†	f 8 000	f 220 758	Gedurende 1898 hadden 4 uitkeeringen plaats, elke van f 2000. Het weduwenpensioen over 1899 werd op f 49 vastgesteld.
Uitkeerings- tevens weduwen- en weezenfonds voor Europeesche burgerlijke landsdienaren in Nederlandsch-Indië „Help u zelf" te Batavia.	333	226 399	f 28 231	49 191	205 439	In 1898 werd aan uitkeeringen f 11 000 en aan weduwenpensioenen f 1122 uitgegeven, tegen respectievelijk f 8000 en f 788 in 1897. Van het ledental, dat op ult. 1897 337 bedroeg, werden er in 1898 7 afgevoerd, terwijl 3 nieuwe leden werden aangenomen.
„Hulpbank" van het zooeven genoemde fonds.	.....	37 439	13 812	11 111	40 140	De „Hulpbank" heeft ten doel om aan deelgerechtigden van het weduwen- en weezenfonds een eenigszins hooger pensioen te verzekeren dan hun uit dit laatste kan worden toegelegd.
Vereeniging „Voorzorg" te Soerabaija van Europeesche ambtenaren en beambten bij de staatsspoorwegen op Java en Sumatra.	333	83 536	18 623	7 902	94 257	Van de 319 leden, die de vereeniging op ult. 1897 telde, werden er in 1898 4 wegens overlijden afgeschreven, terwijl 18 nieuwe leden werden aangenomen, zoodat het ledental tot 333 klom. Van laatstbedoeld aantal waren er 181 voor eene uitkeering van f 2000, 94 voor eene uitkeering van f 1000 en 58 voor eene uitkeering van f 500. Het totaal bedrag der uitkeeringen in 1898 beliep f 6500, terwijl aan beheerkosten f 1402 werd uitgegeven.
Onderling ondersteuningsfonds te Samarang.	1601	*f*) 64 446	100 900	44 356	120 991	Het aantal leden vermeerderde in 1898 met 89.
Uitkeeringsfonds der vrijmetselaarsvereeniging „La constante et fidèle" te Samarang.	292	*f*)265 899	†	†	276 770	Van het ledental, dat (volgens verbeterde opgaaf) op ult. 1897 289 bedroeg, vielen er in 1898 9 af, doch daarentegen kwamen er 12 nieuwe bij.

8°. Begrafenisfondsen.

NAAM VAN HET FONDS.	Ledental op ult. 1898.	Kapitaal op ult. 1897.	Bijdragen en verdere inkomsten gedurende 1898.	Uitgegeven gedurende 1898.	Kapitaal op ult. 1898.
Kwitangsch begrafenisfonds te Batavia	774	f 35 378	f 10 883	7 204	f 39 057
Begrafenisfonds „Kampong Bandan" te Batavia	229	15 033	3 989	2 412	16 610
Begrafenisfonds „Hoffmans-stichting" te Batavia	333	12 959	5 346	3 561	14 744
Begrafenisfonds „Onderling hulpbetoon" te Batavia	346	8 573	4 684	4 188	9 069
Christenbegrafenisfonds „De Eendracht" te Buitenzorg	194	13 838	2 644	2 136	14 346
Begrafenisfonds „Onderling hulpbetoon" te Samarang	418	27 235	7 107	4 618	99 724
Algemeen begrafenisfonds te Soerabaija	813	15 489	5 356	3 507	*i*) 19 373
Begrafenisfonds te Tandjong Pinang (Riouw)	†	321	†	†	388
Begrafenisfonds te Makasser (Celebes)	†	2 954	763	311	3 406
Begrafenisfonds te Koepang (Timor)	†	†	†	†	†

9°. Particuliere spaarbanken. *k*)

a. Opgaven betreffende de vijf voornaamste spaarbanken.

1°. *Aan de inleggers toebehoorende kapitalen, benevens reservefondsen.*

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Padang.	Makasser.	Te zamen.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1898	f 1 504 215,10	f 3 422 489,64	f *l*) 4 614 621,60⁵	f 949 954,87	f 466 614.50	f *l*) 10 957 895,71⁵
Gedurende 1898 ingebracht	395 933,62	1 183 583,52	1 518 772,78⁵	296 655.64⁵	179 585,93	3 574 531,50
Te zamen	f 1 900 148,72	f 4 606 073,16	f 6 133 394,39	f 1 246 610,51⁵	f 646 200,43	f 14 532 427,21⁵
Gedurende 1898 teruggenomen	469 495,22	1 163 156,62	2 456 773,54⁵	378 036,31⁵	183 014,77	4 650 476,47
Blijft ingelegd	1 430 653,50	f 3 442 916,54	f 3 676 620,84⁵	f 868 574,20	f 463 185,66	f 9 881 950,74⁵
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1898	43 470,09	99 000,00	113 275,34	30 769,80	21 092,10	307 607,33
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1898	f *m*)1 474 123,59	f *m*)3 541 916,54	f 3 789 896,18⁵	f 899 344,00	f 484 277,76	f 10 189 558,07⁵
Reservefonds op 31 December 1898	f 99 231,56	f 400 000,00	f 120 000,00	f 60 018,89	f 46 318,57	f 725 569,02
„ „ „ „ 1897	94 351,02	400 000,00	100 000,00	63 804,38	44 953,53	703 108,93

i) Deze opgaaf betreft het op 15 Juli 1898 geëindigde 11de boekjaar.

k) Over de met 1 Juli 1898 in werking getreden postspaarbank in Nederlandsch-Indië wordt gehandeld in hoofdstuk **L**, afd. IV, van het verslag hiervóór. Zie ook bijlage KK.

l) In bijlage V van 't vorig verslag werd als kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1897 opgegeven: voor de spaarbank te Soerabaija f 4 746 165 90⁵ en, in verband daarmede, voor al de vijf groote particuliere spaarbanken gezamenlijk f 11 089 440,01⁵. Waarom thans de opgaven van 1 Januari 1898 zooveel lager zijn gesteld, blijkt niet.

m) Volgens andere bronnen zou het kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1898 van de hierbedoelde spaarbank te Batavia en van die te Samarang hebben bedragen respectievelijk f 1 478 455,21 en f 3 550 551,86.

2°. *Aantal inleggers, gesplitst naar hun landaard.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1897.				Aantal inleggers op ult. 1898.				Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1898 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar):			
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Batavia	3 746	107	105	3 958	3 651	134	105	3 890	f 1 377 577,52	f 25 654,39	f 27 421,59	f 1 430 653,50
Samarang	4 593	132	99	4 824	4 692	163	72	4 927	3 320 875,50	91 422,88	30 618,16	3 442 916,54
Soerabaija	5 060	90	94	5 244	4 054	83	67	*n)* 4 204	3 368 249,57	50 545,32	20 455,58[5]	*o)* 3 439 250,47[5]
Padang	896	109	20	1 025	834	122	25	981	832 646,51	22 185,69	13 742,00	868 574,20
Makasser	426	19	105	550	459	17	130	606	354 853,63	3 209,99	105 122,04	463 185,66
Totalen	14 721	457	423	15 691	13 690	519	399	*n)* 14 608	f 9 254 202.73	f 193 018,27	f 197 359,37[5]	f 9 644 580,37[5] *o)*

3°. *Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.*

Spaarbank te:	Aantal inleggers op ult. 1898 met een tegoed van:						Totaal.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500.	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Batavia	1751	1217	441	203	132	146	3890
Samarang	1254	1264	749	531	581	548	4927
Soerabaija	1032	947	583	563	447	704	4276
Padang	296	228	121	95	122	119	981
Makasser	196	164	45	58	53	90	606

b. Opgaven betreffende de kleinere spaarbanken. *p)*

1°. *Aan de inleggers toebehoorende kapitalen, benevens reservefondsen.*

	Algemeene spaar- en depositobank te Batavia. *q)*	Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg (Batavia).	Spaar- en hulpbank „S. S" ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Ned.-Indië te Buitenzorg (Batavia).	Afdeeling „Spaarbank" van de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija.	Spaarbank voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija).	Spaarbank voor inlanders te Kendalpaijak (Pasoeroean).	Spaartevens beleenbank „Rekso wibowo" te Patjitan (Madioen).	Spaarbank Minahassa (Menado).	Ambonsche spaarbank.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januari 1898	f 186 947,35	*f)* f 4 114,26[5]	f 1 889.80	f 479 773,39	f 30 646,18	f 766,16	†	f 37 625,68	*f)* f 22 450,82[5]
Gedurende 1898 ingebracht	339 811,66	3 708,58	5 505,06	271 651,04	9 253,02[5]	52,60	†	†	†
Te zamen	f 526 759,01	f 7 822,84[5]	f 7 394,86	f 751 424,43	f 39 899,20[5]	f 818,76	†	†	†
Gedurende 1898 teruggenomen	243 610,18	3 700,55[5]	3 791,00[5]	238 946,39	6 977,27[5]	165,70	†	†	†
Blijft ingelegd	f 283 148,83	f 4 122,29	f 3 603,81	f 512 478,04	f 32 921,93	f 653,06	†	f 56 712,39	†
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1898	6 428,07	135,37	135,00	20 414,90	781,65	22,80	†	1 691,96	†
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1898	f 289 576,90	f 4 257,66	f 3 738,81	f 532 892,94	f 33 703,58	f 675,86	†	f 58 404,35	f 34 002,51
Reservefonds op 31 December 1898	f 6 386,18	f 537,16	f 68,91	„	f 372,50	†	†	„	„
„ „ 31 „ 1897	2 525,49	482,15	273,01	„	432,50	†	†	„	„

n) Ongerekend 72 nuttige of liefdadige instellingen.

o) Dit bedrag is f 237 370,37 lager dan in het staatje sub 1°. is opgegeven (vermoedelijk uitmakende het tegoed der n de voorgaande noot bedoelde inleggers).

p) De spaar- en leenbank voor inlandsche ambtenaren „Hardjosanjoto" te Ponorogo (Madioen), waarvan in bijlage V van het vorig verslag melding is gemaakt, werd sedert opgeheven.

q) De opgaven (die niet over het kalenderjaar 1898, maar over het op ult. Juni 1898 geëindigde 3de boekjaar loopen) betreffen alleen de spaarbank; omtrent de depositorekening der bank, bestemd tot opneming van sommen grooter dan f 1000, zijn geen opgaven ontvangen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage S.]

2°. *Aantal inleggers, gesplitst naar hun landaard.*

NAAM.	Aantal inleggers op ult. 1897.				Aantal inleggers op ult. 1898.				Naar gelang van den landaard der inleggers beliep hun tegoed op ult. 1898 (buiten de bijgeschreven rente over dat jaar).			
	Europeanen	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Totaal.
Algemeene spaar- en depositobank te Batavia *r*)	649	9	16	674	874	9	23	906	f 279 248,57	f 1 794,43	f 2 105,83	f 283 148,83
Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg (Batavia)	59	,,	,,	59	66	,,	,,	66	4 122,29	,,	,,	4 122,29
Spaar- en hulpbank „S. S." ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië te Buitenzorg (Batavia) .	64	,,	,,	64	68	,,	,,	68	3 603,81	,,	,,	3 603,81
Spaarbank voor inlanders te Modjowarno (Soerabaija)	,,	339	,,	339	,,	349	,,	349	,,	32 921,93	,,	32 921,93
Id. te Kendalpaijak (Pasoeroean)	,,	40	,,	40	,,	43	,,	43	,,	653,06	,,	653,06
Spaarbank te Minahassa	89	337	2	428	104	*s*) 469	2	575	25 410,72	*s*) 31 291,42	10,25	56 712,39
Ambonsche spaarbank	67	228	6	301	92	296	7	395	†	†	†	†

3°. *Aantal inleggers, gerangschikt naar het bedrag van hun inleg.*

NAAM.	Aantal inleggers op ult. 1898 met een tegoed van:						Totaal.
	minder dan f 100.	f 100 tot f 500.	f 500 tot f 1000.	f 1000 tot f 1500.	f 1500 tot f 2000.	f 2000 en meer.	
Algemeene spaar- en depositobank te Batavia. . . .	360	325	165	56	56	56	906
Spaar- en hulpbank van het personeel der Algemeene Secretarie te Buitenzorg (Batavia)	53	10	3	,,		,,	66
Spaar- en hulpbank „S. S." ten behoeve van de Europeesche ambtenaren en beambten van den dienst der staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië te Buitenzorg (Batavia)	61	7	,,	,,	,,	,,	68
Spaarbank voor inlanders te Kendalpaijak (Pasoeroean)	41	2	,,	,,	,,	,,	43

r) Zie de voorgaande noot.

s) Onder de 469 inlandsche inleggers zijn begrepen 60 inlandsche vereenigingen met een inlegkapitaal van f 5853,88.

(5. 21.)

BIJLAGE T.

(Zie hoofdst. K, afd. V, van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVEN betreffende den BURGERLIJKEN GENEESKUNDIGEN DIENST in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1898, benevens gewestelijke cijfers betreffende de voornaamste in dat jaar bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN met doodelijken afloop, daaronder ook moorden en zelfmoorden.

I. DRIEJARIG OVERZICHT betreffende de vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders, zoomede van de sterfte onder hen.

VOORNAAMSTE ZIEKTEN.	Aantal behandelden.			Aantal overleden behandelden.			Verhouding van de overledenen tot de behandelden.		
	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.
Tusschenpoozende koortsen	253 303	272 847	186 387	13 408	15 588	9 187	1 : 18.8	1 : 17.5	1 : 20.3
Andere koortsen	8 987	9 206	12 584	644	766	937	1 : 13.9	1 : 12.0	1 : 13.4
Cholera	2 203	19 156	144	1 280	12 610	42	1 : 1.7	1 : 1.5	1 : 3.4
Pokken	5 829	8 171	9 154	337	588	673	1 : 17.2	1 : 13.9	1 : 13.6
Berriberri	12 295	8 139	7 119	1 804	858	585	1 : 6.8	1 : 9.5	1 : 12.2
Syphilis en venerische ziekten	20 093	20 722	22 576	59	87	74	1 : 340.5	1 : 238.2	1 : 305.1
Andere ziekten	100 880	123 683	154 132	2 872	3 828	3 590	1 : 35.1	1 : 31.8	1 : 42.9
Totalen	403 590	461 924	392 096	20 404	34 325	15 088	1 : 19.7	1 : 13.5	1 : 25.9
Van de hiervóór vermelde behandelden en overledenen telde men er: op Java en Madura	328 450	366 370	257 133	17 606	31 818	12 636	1 : 18.6	1 : 11.5	1 : 20.3
Van de hiervóór vermelde behandelden en overledenen telde men er: in de buitenbezittingen	75 140	95 554	134 963	2 798	2 507	2 452	1 : 26.8	1 : 38.1	1 : 55.0
Totalen	403 590	461 924	392 096	20 404	34 325	15 088	1 : 19.7	1 : 13.5	1 : 25.9
Hiervan telden in de opgaven der: Europeesche gouvernements-geneesheeren	169 952	199 502	192 055	6 874	11 644	5 434	1 : 24.7	1 : 17.1	1 : 35.3
Hiervan telden in de opgaven der: dokters-djawa	233 638	262 422	200 041	13 530	22 681	9 654	1 : 17.2	1 : 11.1	1 : 20.7
Totalen	403 590	461 924	392 096	20 404	34 325	15 088	1 : 19.7	1 : 13.5	1 : 25.9

II. RESSORTEN der stedelijke en plaatselijke GENEESHEEREN, benevens STANDPLAATSEN der gouvernements DOKTERS-DJAWA, een en ander met opgaven nopens de gedurende 1898 in elk ressort, enz., vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders en van de sterfte onder hen.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*)	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*)	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden.	*TOELICHTINGEN.*
	1.		2.	3.	4.	5.	6.	
	JAVA EN MADURA.							
	BANTAM.							
	*Serang	. . . .	. . . . .	449	10	. . . .	. . . .	
		1	Pandeglang	. . . .	. . . .	2 041	41	
		2	Tjiringin	. . . .	. . . .	720	22	
		3	Lebak	. . . .	. . . .	1 450	7	
		4	Anjer	. . . .	. . . .	1 189	7	
	BATAVIA.							
2	Batavia (3) *c*) stadsverband / Chin. hospitaal	5	Batavia (3) *c*)	3 496	251	*d*) †	†	
		6	Tandjong Priok *e*)	. . . .	. . . .	545	15	
3	*Meester-Cornelis	—	Meester-Cornelis	549	15	. . . .	. . . .	
4	Tangerang	. . .	. . . . .	210	2	. . . .	. . . .	
5	*Buitenzorg	7	Buitenzorg (6) *f*)	1 962	57	128	4	
	KRAWANG.							
6	Poerwakarta *g*)	8	Poerwakarta (2) *g*)	*h*) ††	††	†	†	
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.							
7	Bandong en de contrôle-afd. Tjitjalengka	9	Bandong	2 247	22	434	5	
		—	Tjitjalengka	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	
8	Tjiandjoer *g*)	10	Tjiandjoer *g*)	††	††	3 237	65	
9	Soekaboemi	. . .	. . . . .	342	3	. . . .	. . . .	
10	Soemedang *g*)	11	Soemedang *g*)	††	††	1 618	15	
11	Limbangan, de contrôle-afd. Trogong en de afd. Soekapoera-Kollot	—	Garoet	†	†	. . . .	. . . .	
		—	Mangoenredja *i*)	. . . .	. . . .	165	12	
12	Tassikmalaija en Soekapoera (met Galoeh in de residentie Cheribon) *k*)	12	Manondjaija *k*)	††	††	3 478	66	
		13	Tassikmalaija *k*)	††	††	2 097	26	
		14	Bandjar *l*)	. . . .	. . . .	†	†	
	CHERIBON.							
13	Cheribon en Koeningan	15	Cheribon	1 110	22	95	1	
		16	Koeningan	. . . .	. . . .	1 302	15	
14	Indramaijoe	. . .	. . . . .	1 729	21	. . . .	. . . .	
15	*Madjalengka met Palimanang *m*)	17	Madjalengka	†	†	12 271	1 644	
		18	Tjiamis (afd. Galoeh) *k*)	. . . .	. . . .	8 638	1 147	
	TAGAL.							
16	Tagal	19	Tagal	793	11	†	†	
		20	Brebes	. . . .	. . . .	482	10	
		21	Pamalang	. . . .	. . . .	205	2	
	PEKALONGAN.							
17	Pekalongan	. . . .	. . . . .	172	10	. . . .	. . . .	
		22	Batang	. . . .	. . . .	151	6	
	SAMARANG.							
18	Samarang (2) *n*)	23	Samarang (4) *n*)	14 401	607	218	8	

a) In de met een * geteekende ressorten is de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst organiek opgedragen aan officieren van gezondheid.

b) In deze kolom worden slechts die standplaatsen van de dokters-djawa met een n°. vermeld, welke bij het einde van 1898 bezet waren.

c) Waar in eenig ressort meer dan één Europeesch geneesheer of dokter-djawa gevestigd is, wordt het aantal in tusschen haakjes geplaatste cijfers aangegeven. De werkkring der stadsgeneesheeren te Batavia is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 46. Twee dokters-djawa te Batavia zijn uitsluitend werkzaam bij het stadsverband aldaar, terwijl de derde als assistent-leeraar geplaatst is bij de school tot opleiding van inlandsche geneeskundigen te Weltevreden.

d) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

e) De waarneming van den civielen geneeskundigen dienst te Tandjong Priok is opgedragen aan den aldaar dienstdoenden dokter-djawa, onder genot van de gewone toelage van f 25 's maands. Op zijne werkzaamheden wordt toezicht uitgeoefend door den oudst-aanwezenden officier van gezondheid aan boord van het aldaar gestationneerde wachtschip, die daarvoor eene toelage ontvangt van f 100 's maands.

f) Een dezer dokters-djawa is geplaatst bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg, de vijf andere zijn werkzaam bij het berriberri-gesticht aldaar. Van de laatstbedoelden wordt om beurten (d. i. om de maand) er één gedetacheerd te Tandjong Priok. De ingediende opgaven hebben blijkbaar betrekking op lijders die buiten het berriberri-gesticht worden behandeld. De inlandsche geneeskundige van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg oefent buiten het gesticht geen praktijk uit.

g) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer werd of bleef de civiele geneeskundige dienst in dit ressort opgedragen aan een dokter-djawa, onder genot van eene toelage van f 25 's maands.

h) De met †† aangeduide ressorten van Europeesche burgergeneesheeren of officieren van gezondheid geraakten in den loop van 1898 of vroeger onbezet, zonder dat bij het einde van 1898 reeds een definitieve titularis den dienst had overgenomen. Voor de meeste der bedoelde standplaatsen kon eene tijdelijke voorziening worden getroffen door den dienst te doen waarnemen door een dokter-djawa. Waar zulks het geval is, zijn de cijfers van behandelden en overledenen in de kolommen 5 en 6 verantwoord.

i) De cijferopgaven van door den dokter-djawa te Mangoenredja behandelde zieken hebben sleehts betrekking op de eerste maanden van het jaar. Tijdens de overige maanden van 1898 was deze plaats onbezet.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
19	*Salatiga	. . .	. . . . .	170	. . . .	. . . .	. . . .
20	*Ambarawa	. . .	. . . . .	220	1	. . . .	. . . .
21	*Oenarang	. . .	. . . . .	142	6	. . . .	. . . .
22	Kendal *g*)	24	Kendal *g*)	††	††	841	21
		25	Demak	. . . .	. . . .	43 420	3 694
		26	Grobogan	. . . .	. . . .	6 635	105
	JAPARA.						
23	Japara en Koedoes	27	Koedoes	1 975	17	†	†
		28	Japara	. . . .	. . . .	3 179	58
24	Patti en Joana	. . .	. . . . .	1 498	7	. . . .	. . . .
		29	Joana	. . . .	. . . .	3 056	71
	REMBANG.						
25	Rembang en Blora	30	Blora	†	†	413	16
26	Toeban *g*)	31	Toeban *g*)	††	††	1 486	131
27	Bodjonegoro *o*)	32	Bij de werken in de Solo-vallei (4) *p*)	1 578	43	2 990	36
	SOERABAIJA.						
28	Soerabaija (3) *q*)	33	Soerabaija (5) *q*)	4 101	87	†	†
	Id (Marine-etablissement) *r*)	. . .	. . . . .	††	††	. . . .	. . . .
29	Sidhoardjo	. . .	. . . . .	503	15	. . . .	. . . .
30	Modjokerto	34	Modjokerto	1 082	12	†	†
31	Djombang	. . .	. . . . .	1 434	27	. . . .	. . . .
32	Grissee *s*)	35	Grissee	†	†	3 924	115
		36	Lamongan *s*)	. . . .	. . . .	898	45
		37	Sidaijoe *s*)	. . . .	. . . .	468	30
		38	Bawean	. . . .	. . . .	418	10
		39	Modjowarno *t*)	. . . .	. . . .	†	†
	PASOEROEAN.						
33	Pasoeroean	40	Pasoeroean	1 048	21	43	1
34	Bangil	. . .	. . . . .	585	11	. . . .	. . . .
35	*Malang	41	Malang	1 469	36	1 250	35
	PROBOLINGGO.						
36	Probolinggo	. . .	. . . . .	2 960	238	. . . .	. . . .
37	Kraksaän	. . .	. . . . .	1 614	48	. . . .	. . . .
38	Loemadjang	. . .	. . . . .	1 734	72	. . . .	. . . .
	BEZOEKI.						
39	Bezoeki *g*)	42	Bezoeki *g*)	††	††	393	7
40	Djember	. . .	. . . . .	701	8	. . . .	. . . .
41	Bondowosso	. . .	. . . . .	669	68	. . . .	. . . .
42	Panaroekan	. . .	. . . . .	1 936	31	. . . .	. . . .
43	*Banjoewangi	. . .	. . . . .	174	6	. . . .	. . . .
	BANJOEMAS.						
44	Banjoemas	43	Banjoemas	16 611	1 170	†	†
		44	Poerwokerto	. . . .	. . . .	3 750	328
		45	Poerbolinggo	. . . .	. . . .	1 460	26
		46	Bandjarnegara	. . . .	. . . .	2 660	22
45	Tjilatjap	47	Tjilatjap	1 741	7	†	†
		48	Kroja	. . . .	. . . .	4 008	225
		49	Madjenang	. . . .	. . . .	†	†
	BAGELEN.						
46	*Poerworedjo	50	Poerworedjo	5 617	138	1 810	28
		51	Koetoardjo	. . . .	. . . .	3 178	97
		52	Keboemen	. . . .	. . . .	2 914	4
47	*Gombong	. . .	. . . . .	8 605	128	. . . .	. . . .
		53	Karanganjar	. . . .	. . . .	4 985	118
		54	Wonosobo	. . . .	. . . .	599	13

TOELICHTINGEN.

k) Bij ontstentenis van een Europeeschen geneesheer voor het ressort Tassikmalaija en Soekapoera met de Cheribonsche afdeeling Galoeh, zijn de te Tassikmalaija, Manondjaija en Tjiamis geplaatste dokters-djawa belast met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, ieder in hunne eigene afdeeling en onder genot van eene toelage van f 25 's maands.

l) De te Bandjar geplaatste dokter-djawa doet speciaal dienst in het belang van het personeel op de spoorweglijn Bandjar-Maos en geniet daarvoor eene toelage ten laste van het betrokken departement van f 25 's maands.

m) De civiele geneeskundige dienst te Madjalengka wordt waargenomen door den eerstaanwezenden officier van gezondheid te Palimanang.

n) De werkkring der stadsgeneesheeren te Samarang is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235, gewijzigd bij gouvernementsbesluit dd. 30 Maart 1893 n°. 27. Van de vier dokters-djawa aldaar zijn er twee geplaatst bij het stadsverband, één bij de strafinrichting voor vrouwelijke veroordeelden en één bij het hulpkrankzinnigengesticht. De in de kolommen 5 en 6 voorkomende opgaven betreffen alleen die lijders, welke buiten genoemde inrichtingen zijn behandeld. De inlandsche geneeskundige van het hulpkrankzinnigengesticht te Samarang oefent buiten dat gesticht geen praktijk uit.

o) De civiele geneesheer te Bodjonegoro was tevens belast met het verleenen van vrije geneeskundige behandeling aan de ambtenaren, beambten en werklieden (met hunne gezinnen) werkzaam bij de werken tot bevloeiing van de Solo-vallei. Hij genoot daarvoor, ten laste van de fondsen voor die werken, eene toelage van f 350 's maands met drie tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands, benevens eene indemniteit voor reis- en verblijfkosten van f 100 's maands. Wegens de schorsing der bedoelde werken werd genoemde geneesheer met ingang van 31 Januari 1899 van deze opdracht ontheven.

p) De hierbedoelde 4 dokters-djawa deden dienst in het belang der geneeskundige behandeling van het personeel bij de bevloeiingswerken in de Solo-vallei, onder genot van eene toelage van f 25 's maands ieder. Hunne opgaven hebben blijkbaar betrekking op de buitenpraktijk. Met ingang van 31 Januari 1899 werd die toelage echter ingetrokken en bepaald dat de nog bij de bedoelde werken geplaatste dokters-djawa zullen worden gesteld onder de rechtstreeksche bevelen van den chef der werken tot het verrichten van de door hem noodig geachte werkzaamheden.

q) De werkkring der stadsgeneesheeren te Soerabaija is geregeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 235 en 1894 n°. 62. Van de 5 hun toegevoegde dokters-djawa zijn er 4 geplaatst bij het stadsverband en 1 bij het Pegiriangesticht.

r) Bij ontstentenis van den titularis was met de waarneming van den geneeskundigen dienst tijdelijk belast een officier van gezondheid van het Nederlandsch-Indische leger, onder genot van een daggeld boven zijne bezoldiging.

s) Sedert de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst en het opzicht over de vaccine in de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan niet meer aan een civielen geneesheer is opgedragen (laatstelijk was met die waarneming, onder genot van eene extra-toelage, belast de plaatselijke geneesheer van Grissee), zijn de op die plaatsen bescheiden dokters-djawa ambtshalve met die waarneming belast.

RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*)		PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*)		Behandeld door Europeesche geneesheeren.		Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen).		TOELICHTINGEN.
				Behandeld.	Overleden.	Behandeld.	Overleden.	
1.		2.		3.	4.	5.	6.	
Volgnummer.		Volgnummer.						
	KADOE.							
48	*Magelang	....	.....	562	15	....	....	
		55	Moentilan	....	....	2 241	20	
		56	Temanggoeng	....	....	1 969	12	
	DJOKJOKARTA.							
49	*Djokjokarta	57	Djokjokarta	3 261	106	3 530	135	
	SOERAKARTA.							
50	*Soerakarta	....	.....	2 864	65	....	....	
51	Boijolali *g*)	58	Boijolali *g*)	††	††	907	10	
52	Klatten	....	.....	1 629	20	....	....	
		59	Wonogiri *u*)	....	....	389	1	
	MADIOEN.							
53	Madioen, Magettan en Ponorogo	60	Madioen	†	†	580	9	
		61	Magettan	....	....	2 039	31	
		62	Ponorogo	....	....	459	1	
54	*Ngawi	....	.....	257	4	....	....	
		63	Patjitan	....	....	394	1	
	KEDIRI.							
55	Kediri en Berbek	64	Kediri	4 034	206	†	†	
56	Ngrowo en Trenggalek	65	Trenggalek	....	....	†	†	
		66	Toeloeng Agoeng	1 150	5	†	†	
		67	Ngandjoek	....	....	†	†	
		68	Kertosono	....	....	†	†	
57	Blitar	69	Blitar	1 350	8	†	†	
	MADURA.							
58	Pamakassan en Sampang	....	.....	1 197	13	....	....	
		70	Pamakassan	....	....	721	22	
		71	Sampang	....	....	†	†	
59	Sumanap	72	Sumanap	669	109	149	3	
		73	Ardjasa (eiland Kangean) *v*)	....	....	1 874	54	
60	Bangkallan	74	Bangkallan	3 153	148	886	56	
			Totalen voor Java en Madura *w*)	105 753	3 927	151 380	8 709	

t) Deze van landswege bezoldigde dokter-djawa is geplaatst bij het door den zendeling KRUYT te Modjowarno opgericht inlandsch hospitaal.

u) Ter bestrijding van de in de afdeeling Wonogiri heerschende koortsen was ook in 1898 aldaar tijdelijk een dokter-djawa geplaatst.

v) De dokter-djawa te Ardjasa (eiland Kangean) is tevens belast met de behandeling van de zieken en de visitatie van de prostituées op het eiland Sapoedi.

w) Van de 60 ressorten van Europeesche geneesheeren op Java en Madura ontbreken statistische opgaven betreffende 5 ressorten (Poerwakarta in Krawang, Limbangan c. a. in de Preanger Regentschappen, Madjalengka c. a. in Cheribon, Rembang en Madioen); voor 47 ressorten zijn de opgaven vervat in de kolommen 3 en 4 van den staat, en voor 8 (Soemedang, Tjiandjoer en Tassikmalaija c. a. in de Preanger Regentschappen, Kendal in Samarang, Toeban in Rembang, Grissee in Soerabaija, Bezoeki in het gewest van dien naam en Boijolali in Soerakarta) in de kolommen 5 en 6.

Van 18 standplaatsen voor dokters-djawa kwamen geen opgaven in, of was niet vermeld, dat zij begrepen zijn in de opgaven der Europeesche geneesheeren, en daar bovendien opgaven inkwamen (over een gedeelte van het jaar) betreffende de op ult. 1898 onbezette standplaats Mangoenredja, hebben de totalen in de kolommen 5 en 6 betrekking tot 57 standplaatsen van dokters-djawa.

x) De te Sawah Loento geplaatste dokters-djawa zijn speciaal belast met de geneeskundige behandeling van het personeel werkzaam bij de steenkolenontginning aldaar, waarvoor zij ieder eene toelage van f 25 's maands genieten.

BUITENBEZITTINGEN.

	SUMATRA'S WESTKUST.							
1	*Padang	1	Padang	34 052	724	2 506	213	
2	*Oeloe Limau Manis	—	Oeloe Limau Manis	747	16	....	....	
3	*Kaijoetanam	....	.....	555	"	....	....	
4	*Fort de Kock	....	.....	1 841	26	....	....	
		2	Priaman	....	....	731	3	
		3	Fort v. d. Capellen	....	....	1 004	13	
5	*Paijakombo	....	.....	2 635	3	....	....	
6	*Padang Pandjang	....	.....	451	5	....	....	
7	*Solok	....	.....	12 456	133	....	....	
8	*Loeboe Sikaping	....	.....	252	3	....	....	
9	*Padang Sidempoean	....	.....	2 970	20	....	....	
		4	Penjaboengan	....	....	1 064	23	
		5	Sawah Loento (2) *x*)	....	....	301	5	
10	*Siboga	....	.....	1 486	"	....	....	
11	*Baros	....	.....	560	"	....	....	
12	*Singkel	....	.....	332	9	....	....	
13	*Taroetoeng	....	.....	731	11	....	....	
14	*Lagoeboti	....	.....	697	8	....	....	
15	*Goenoeng Sitoli (Nias)	....	.....	776	8	....	....	
		6	Painan	....	....	3 532	69	

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
	BENKOELEN.						
16	*Benkoelen	7	Benkoelen	224	1	282	5
		8	Manna	....	....	869	9
		9	Kroë	....	....	1 229	48
		10	Mokko-Mokko	....	....	725	9
	LAMPONGSCHE DISTRICTEN.						
17	*Telok Betong	11	Telok Betong	1 108	27	†	†
	PALEMBANG.						
18	*Palembang	....	.....	359	7	....	....
19	*Tebing Tinggi	....	.....	659	1	....	....
20	*Kepahiang	....	.....	††	††	....	....
21	*Lahat	....	.....	1 118	9	....	....
22	*Bandar	....	.....	109	5	....	....
		12	Moeara Doea	....	....	538	6
23	*Djambi	....	.....	205	1	....	....
	OOSTKUST VAN SUMATRA.						
24	*Medan	—	Medan	729	61	....	....
		13	Laboean Deli	....	....	553	15
		14	Bindjei	....	....	624	38
25	*Tandjong Poera	....	.....	618	13	....	....
—	*Kwala Simpang *ij*)	....	.....	214	1	....	....
		15	Loeboe Pakam en Tebing Tinggi *z*)	....	....	529	75
26	*Seroewaij	....	.....	233	4	....	....
		16	Tandjong Balei	....	....	771	35
27	*Bengkalis	....	.....	654	3	....	....
	ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN. *aa*)						
—	*Kotta Radja	....	.....	499	3	....	....
—	*Olehleh	....	.....	100	„	....	....
—	*Lambaroe	....	.....	†	†	....	....
—	*Poeloe Weh	....	.....	266	2	....	....
—	*Poeloe Bras	....	.....	†	†	....	....
—	*Segli	....	.....	†	†	....	....
—	*Telok Semawé	....	.....	196	5	....	....
28	*Edi	....	.....	120	5	....	....
—	*Melaboeh	....	.....	120	1	....	....
—	*Poeloe Raija	....	.....	180	„	....	....
—	*Loknga	....	.....	†	†	....	....
—	*Indrapoeri	....	.....	†	†	....	....
—	*Tjot Mantjang.	....	.....	†	†	....	....
	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.						
29	*Tandjong Pinang	....	.....	401	57	....	....
	BANKA.						
30	*Muntok	17	Muntok	4 779	138	1 219	24
31	*Pangkalpinang	18	Pangkalpinang *bb*)	927	40	†	†
32	*Toboali	19	Toboali *bb*)	....	....	†	†
		20	Blinjoe *bb*)	....	....	†	†
		21	Soengeiliat *bb*)	....	....	†	†
		22	Koba *bb*)	....	....	†	†
	BILLITON.						
33	Tandjong Pandan	....	.....	549	14	....	....
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO.						
34	*Pontianak	....	.....	129	1	....	....
35	*Sintang	....	.....	76	„	....	....
36	*Singkawang	....	.....	371	1	....	....

ij) Aangezien Kwala Simpang slechts eene tijdelijke standplaats is van een militairen geneesheer, is deze plaats hier niet in de volgorde der nummers opgenomen.

z) Den dokter-djawa van Loeboe Pakam is opgedragen om zoo dikwijls als noodig zal blijken, doch minstens eens per week, Tebing Tinggi te bezoeken voor de behandeling van de aldaar aanwezige zieken.

aa) Van de hier genoemde militaire posten in Atjeh telt alleen Edi mede onder de standplaatsen van Europeesche plaatselijke geneesheeren. Van daar dat alleen die standplaats hier in de volgorde der nummers is opgenomen.

bb) Ter behandeling van berriberri-lijders en andere zieken onder de mijnwerkers was in 1898 in elk der districten Pangkalpinang, Toboali, Blinjoe, Soengeiliat en Koba een dokter-djawa tijdelijk gedetacheerd.

Volgnummer.	RESSORTEN van de met de uitoefening van den plaatselijken of stedelijken geneeskundigen dienst belaste Europeesche geneesheeren. *a*) 1.	Volgnummer.	PLAATSEN waar dokters-djawa zijn gevestigd. *b*) 2.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Behandeld. 3.	Behandeld door Europeesche geneesheeren. Overleden. 4.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Behandeld. 5.	Behandeld door dokters-djawa (voor zoover niet reeds begrepen in de cijfers der twee voorgaande kolommen). Overleden. 6.
37	*Bengkaijang	....	.....	261	1	....	....
38	*Sambas	23	Sambas	218	„	71	1
	ZUIDER- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO.						
39	*Bandjermasin	....	.....	537	19	....	....
40	*Pengaron	....	.....	19	„	....	....
41	*Amoenthai	....	.....	299	3	....	....
42	*Barabei	....	.....	94	5	....	....
43	*Moeara Teweh	....	.....	259	3	....	....
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.						
44	*Makasser	....	.....	198	8	....	....
45	*Pangkadjene	....	.....	348	2	....	....
46	*Segiri	....	.....	††	††	....	....
47	*Balangnipa	....	.....	†	†	....	....
48	*Bonthain	....	.....	323	7	....	....
		—	Saleijer	....	....	....	....
	MENADO.						
49	*Menado	....	.....	3 921	30	....	....
		—	Ratahan *cc*)	....	....	*cc*)	*cc*)
		24	Kakas	....	....	771	5
		25	Aijermadidi (Kema)	....	....	1 288	32
		26	Tondano	....	....	7 751	146
		27	Amoerang	....	....	2 220	42
		28	Kawangkoan	...	....	1 829	15
		—	Taroena (Sangi-eilanden)	....	....	....	....
		29	Limbotto-Kwandang	....	....	1 465	4
		30	Gorontalo	....	....	7 657	29
	AMBOINA.						
50	*Amboina	31	Amboina	1 146	14	†	†
51	*Saparoea	....	.....	1 251	20	....	....
		32	Haroekoe	....	....	1 768	36
		33	Kajeli (Boeroe)	....	...	413	3
		34	Amaheij (Ceram)	....	....	1 130	„
		35	Key-eilanden	....	....	354	4
52	*Banda	....	.....	337	5	....	....
53	*Wahaai	....	.....	507	4	....	....
		—	Noessalaut	....	....	....	....
	TERNATE.						
54	*Ternate	....	.....	126	4	....	....
		—	Batjan	....	....	....	....
	TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.						
55	*Koepang	....	.....	742	15	....	....
	BALI EN LOMBOK.						
		36	Singaradja (Boeleleng)	....	....	1 238	21
56	*Ampenan (Lombok)	37	West-Lombok	....	....	432	8
		38	Praja	....	....	2 356	6
		39	Oost-Lombok	232	1	1 441	3
	Totalen voor de buitenbezittingen *dd*). . .			86 302	1 507	48 661	945
	„ „ Java en Madura.			105 753	3 927	151 380	8 709
	„ „ geheel Nederlandsch-Indië . .			192 055	5 434	200 041	9 654

TOELICHTINGEN.

cc) De civiele geneeskundige dienst te Ratahan wordt beurtelings waargenomen door den dokter-djawa van Kakas en door dien van Kawangkoan. Of de opgaven betreffende de behandelden en overledenen te Ratahan in de cijfers der beide laatstgenoemde ressorten begrepen zijn, blijkt niet.

dd) Van de 56 ressorten van Europeesche geneesheeren in de buitenbezittingen waren er 2 (Kepahiang in Palembang en Segiri in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden), waar bij het einde van 1898 de plaatselijke geneeskundige dienst in het geheel niet werd uitgeoefend en 1 (Toboali op Banka), waar een dokter-djawa bescheiden was, terwijl van 1 (Balangnipa in 't gouvernement Celebes en onderhoorigheden) geen opgave is ingekomen. De opgaven in de kolommen 3 en 4 hebben dan ook betrekking tot 52 ressorten (bovendien tot Kwala Simpang ter Oostkust van Sumatra en tot 6 niet als ressorten rekenende standplaatsen in Atjeh en onderhoorigheden).

Van de 39 door dokters-djawa bezette standplaatsen zijn voor 32 de cijfers betreffende behandelden en overledenen vermeld in de kolommen 5 en 6, terwijl van 7 de opgaven ontbreken of wel begrepen zijn in die der Europeesche geneesheeren zonder dat zulks vermeld was.

III. Ziektekundige verdeeling der gedurende 1898 vanwege den burgerlijken geneeskundigen dienst behandelde lijders, met opgaaf van de sterfte onder hen.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.			Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
			Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
A. Algemeene ziekten.								
I. Infectieziekten.								
Malaria-ziekten.	Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	a) 32 191	1 250	1 : 25.8	25 950	240	1 : 108.1
			96 991	7 528	1 : 12.9	13 255	169	1 : 78.4
	„ „ perniciosa,	Pernicieuse „	353	68	1 : 5.2	26	10	1 : 2.6
			212	102	1 : 2.1	152	22	1 : 6.9
	Febris remittens,	Remitteerende „	5 406	262	1 : 20 6	800	88	1 : 9.1
			1 355	101	1 : 13.4	2 179	110	1 : 19.8
	Cachexia paludosa,	Koortskwaadsappigheid,	483	103	1 : 4.6	980	36	1 : 27.2
			433	31	1 : 13 9	205	4	1 : 51.2
Morbilli,		Mazelen,	340	4	1 : 85	79	„	„
			320	2	1 : 160	587	20	1 : 29.3
Variolae,		Pokken,	3 198	338	1 : 9	135	28	1 : 4.8
			2 379	235	1 : 10.1	216	47	1 : 4.6
Varicellae,		Waterpokken,	1 309	10	1 : 130.9	62	„	„
			1 783	15	1 : 118.9	72	„	„
Diphtheria,		Besmettelijke keelziekte,	18	4	1 : 4.5	„	„	„
			60	„	„	1	„	„
Typhus abdominalis,		Typhus,	62	19	1 : 3.3	4	2	1 : 2
			19	7	1 : 2.7	21	6	1 : 3.5
Dysenteria tropica,		Dysenterie,	207	29	1 : 7.1	46	8	1 : 5.7
			152	30	1 : 5.1	144	37	1 : 3.9
Cholera asiatica,		Cholera,	113	36	1 : 3.1	2	„	„
			29	6	1 : 4.8	„	„	„
Berriberri,		Berriberri,	1 825	106	1 : 17.2	3 638	299	1 : 12.2
			52	6	1 : 8.7	1 604	174	1 : 9.2
Tetanus,		Stijfkramp,	18	13	1 : 1.4	6	6	1 : 1
			1	1	1 : 1	12	1	1 : 12
Polyarthritis rheumatica acuta,		Acuut gewrichts-rheumatisme,	173	5	1 : 34.6	50	„	„
			89	„	„	80	„	„
Pyaemia et septichaemia,		Etterkoorts,	22	8	1 : 2.7	1	„	„
			2	2	1 : 1	6	„	„
Febris puerperalis,		Kraamvrouwenkoorts,	14	8	1 : 1.7	5	2	1 : 2.5
			2	2	1 : 1	16	1	1 : 16
Syphilis,		Syphilis,	3 480	43	1 : 80.9	405	6	1 : 67.5
			1 213	8	1 : 151.6	173	„	„
Lepra,		Melaatschheid,	86	15	1 : 5.7	104	5	1 : 20.8
			112	16	1 : 7	12	„	„
Lyssa humana,		Hondsdolheid,	7	3	1 : 2.3	2	1	1 : 2
			1	„	„	1	1	1 : 1
Overige algemeene infectieziekten,			94	1	1 : 94	31	„	„
			14	„	„	3 323	5	1 : 664.6
II. Ziekten van het bloed en de stofwisseling.								
Anaemia,		Bloedarmoede,	582	19	1 : 30.6	633	7	1 : 90.4
			215	5	1 : 43	98	1	1 : 98
Debilitas,		Lichaamszwakte,	191	30	1 : 6.4	761	17	1 : 44.8
			55	7	1 : 7.9	36	„	„

a) De voor elke ziekte gedane tweeledige opgaven hebben betrekking op de behandelden respectievelijk door Europeesche geneesheeren en door dokters-djawa.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Diabetes mellitus,	Suikerziekte,	89	3	1: 29.7	4	„	„
		2	1	1: 2	2	„	„
Rachitis,	Engelsche ziekte,	8	„	„	„	„	„
		2	„	„	5	„	„
Arthritis urica,	Jicht,	9	„	„	2	„	„
		9	„	„	8	„	„
Scorbutus,	Scheurbuik,	23	„	„	39	„	„
		2	1	1: 2	45	„	„
Overige ziekten van het bloed en de stofwisseling,		132	1	1: 132	14	„	„
		9	„	„	22	„	„
III. Intoxicationes.		28	1	1: 28	2	„	„
		„	„	„	„	„	„
B. Plaatselijke ziekten.							
I. Ziekten van het zenuwstelsel.							
Encephalitis et meningitis cerebralis,	Hersen- en hersenvliesontsteking,	15	8	1: 1.9	8	6	1: 1.3
		1	„	„	13	1	1: 13
Apoplexia,	Beroerte,	38	16	1: 2.4	5	„	„
		16	10	1: 1.6	8	„	„
Epilepsia,	Vallende ziekte,	65	15	1: 4.3	25	„	„
		27	3	1: 9	20	1	1: 20
Insolatio,	Zonnesteek,	8	„	„	2	„	„
		„	„	„	2	„	„
Morbus mentis,	Krankzinnigheid,	597	62	1: 9.6	100	14	1: 7.1
		201	7	1: 28.7	27	3	1: 9
Hysteria,	Hysterie,	105	1	1: 10.5	19	„	„
		„	„	„	5	1	1: 5
Neurasthenia,	Zenuwzwakte,	190	„	„	18	„	„
		17	„	„	17	1	1: 17
Delirium tremens,	Dronkemanswaanzin,	7	1	1: 7	1	„	„
		„	„	„	3	„	„
Alcoholismus chronicus,	Slepende alcoholvergiftiging,	9	2	1: 4.5	6	„	„
		8	„	„	5	„	„
Neuralgia,	Zenuwpijnen,	218	„	„	694	1	1: 694
		145	„	„	122	„	„
Myelitis et meningitis spinalis,	Ruggemerg- en ruggemergvlies-ontsteking,	6	2	1: 3	27	2	1: 13.5
		1	„	„	2	1	1: 2
Overige ziekten van het zenuwstelsel,		96	10	1: 9.6	76	1	1: 76
		48	2	1: 24	13	„	„
II. Ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop.							
Laryngitis,	Strottehoofdontsteking,	719	„	„	220	2	1: 110
		611	„	„	245	„	„
Tussis convulsiva,	Kinkhoest,	224	„	„	43	1	1: 43
		56	„	„	239	34	1: 7
Bronchitis acuta,	Acute luchtpijptakontsteking,	1 628	11	1: 148	4 523	12	1: 376.9
		2 074	15	1: 138.3	2 610	33	1: 79.1
„ chronica,	Slepende luchtpijptakontsteking,	538	12	1: 44.8	489	8	1: 61.1
		524	9	1: 58.2	540	13	1: 41.5
Emphysema pulmonum,	Longenluchtzucht,	32	7	1: 4.6	8	„	„
		11	2	1: 5.5	22	„	„
Pneumonia,	Longontsteking,	124	14	1: 8.9	227	63	1: 3.6
		61	10	1: 6.1	168	12	1: 14

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Phthisis pulmonum,	Longtering,	319 137	118 37	1: 2.7 1: 3.7	156 120	33 15	1: 4.7 1: 8
Asthma,	Aamborstigheid,	565 431	10 6	1: 56.5 1: 71.8	253 182	3 3	1: 84.3 1: 60.7
Pleuritis,	Borstvliesontsteking,	43 12	5 2	1: 8.6 1: 6	36 16	3 2	1: 12 1: 8
Vitium cordis,	Hartgebrek,	109 29	26 3	1: 4.2 1: 9.7	90 13	17 3	1: 5.3 1; 4.3
Palpitationes cordis,	Ziekelijke hartkloppingen,	142 33	„ 1	„ 1: 33	345 58	8 „	1: 43.1 „
Aneurysma,	Slagaderbreuk,	3 1	„ 1	„ 1: 1	2 1	„ „	„ „
Varices,	Aderspatten,	15 „	„ „	„ „	22 11	„ „	„ „
Overige ziekten der organen van de ademhaling en den bloedsomloop,		68 150	3 „	1: 22.7 „	60 14	1 1	1: 60 1: 14
III. Ziekten der spijsverteringsorganen.							
Stomatitis,	Ontsteking van het mondslijmvlies,	398 264	3 „	1: 132.7 „	204 219	2 1	1: 102 1: 219
Angina,	Keelontsteking,	475 453	2 „	1: 237.5 „	587 121	„ „	„ „
Parotitis,	Ontsteking van de oorspeekselklier,	70 153	„ 1	„ 1: 153	88 107	„ „	„ „
Catarrhus ventriculi,	Maagontsteking,	738 897	10 5	1: 73.8 1: 179.4	369 650	1 6	1: 369 1: 108.3
Enteritis acuta,	Acute darmontsteking,	2 600 1 587	110 86	1: 23.6 1: 17.4	4 057 3 766	94 68	1: 43.2 1: 55.4
„ chronica,	Slepende darmontsteking,	520 388	130 52	1: 4 1: 7.5	226 458	20 23	1: 11.3 1: 19.9
Dysenteria catarrhalis,	Catarrhale dysenterie,	681 451	89 34	1: 7.7 1: 13.3	1 841 624	159 65	1: 5.3 1: 9.6
Typhlitis,	Ontsteking van den blinden darm,	21 10	„ 1	„ 1: 10	11 1	1 „	1: 11 „
Proctitis,	Endeldarm-ontsteking,	160 48	3 „	1: 53.3 „	55 110	1 1	1: 55 1: 110
Haemorrhoïdes,	Aambeien,	177 171	1 1	1: 177 1: 171	35 41	„ „	„ „
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	14 1	1 „	1: 14 „	22 44	„ 1	„ 1: 44
Helminthiasis,	Ingewandswormen,	911 1 470	5 3	1: 182.2 1: 490	1 556 2 182	„ „	„ „
Hyperaemia hepatis,	Bloedsovervulling van den lever,	130 23	3 „	1: 43.3 „	30 24	„ „	„ „
Abcessus hepatis,	Leverabces,	88 136	18 4	1: 4.9 1: 34	1 27	1 „	1: 1 „
Cirrhosis hepatis,	Levercirrhose,	35 99	13 7	1: 2.7 1: 14.1	7 4	4 1	1: 1.7 1: 4
Overige ziekten der spijsverteringsorganen,		319 920	16 23	1: 19.9 1: 40	894 365	23 3	1: 38.9 1: 121.7

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
IV. Ziekten der pis- en geslachtsorganen.							
Nephritis acuta,	Acute nierontsteking,	71	7	1 : 10.1	22	3	1 : 7.3
		17	5	1 : 3.4	4	3	1 : 1.3
„ chronica,	Slepende nierontsteking,	106	34	1 : 3.1	19	5	1 : 3.8
		6	3	1 : 2	3	„	„
Pyelitis,	Ontsteking van het nierbekken,	9	„	„	3	„	„
		„	„	„	1	„	„
Cystitis,	Blaasontsteking,	266	3	1 : 88.7	30	„	„
		104	„	„	24	„	„
Lithiasis,	Steenlijden,	75	10	1 : 7.5	15	„	„
		15	3	1 : 5	6	„	„
Morbi veneris,	Venerische ziekten,	10 162	9	1 : 1129.1	1 317	1	1 : 1317
		5 147	2	1 : 2573.5	451	1	1 : 451
Strictura urethrae,	Vernauwing van den pisweg,	133	„	„	22	1	1 : 22
		51	„	„	22	1	1 : 22
Hydrocèle,	Zakwaterbreuk,	23	„	„	22	„	„
		3	1	1 : 3	3	„	„
Varicocèle,	Zakaderbreuk,	14	2	1 : 7	1	„	„
		1	„	„	„	„	„
Metritis, eudo- et parametritis,	Ontsteking van de baarmoeder,	612	2	1 : 306	16	„	„
		83	„	„	4	„	„
Overige ziekten der pis- en geslachtsorganen,		156	3	1 : 52	77	„	„
		205	„	„	1	„	„
V. Ziekten van de huid.							
Erysipelas,	Belroos,	49	1	1 : 49	5	„	„
		12	„	„	15	„	„
Urticaria,	Netelroos,	146	„	„	13	„	„
		76	„	„	21	„	„
Herpes,	Blaasjes-uitslag,	173	3	1 : 57.7	81	„	„
		247	„	„	101	„	„
Eczema,	Eczema,	866	„	„	1 049	2	1 : 524.5
		604	„	„	424	„	„
Elephantiasis arabum,	Olifantsvoet,	33	4	1 : 8.2	27	„	„
		18	„	„	3	„	„
Herpes tonsurans,	Ringworm,	802	„	„	689	„	„
		506	„	„	216	„	„
Framboesia,	Framboosgezwellen,	680	1	1 : 680	341	„	„
		3 953	25	1 : 158.1	334	„	„
Scabies,	Schurft,	3 409	„	„	3 657	1	1 : 3657
		2 115	1	1 : 2115	804	1	1 : 804
Furunculi,	Steenpuisten (bloedzweren),	562	1	1 : 562	290	„	„
		295	„	„	188	„	„
Ulcera,	Zweren,	8 243	111	1 : 74.3	14 034	68	1 : 206.4
		9 120	10	1 : 912	4 074	8	1 : 509.2
Overige ziekten van de huid,		499	9	1 : 55.4	366	2	1 : 183
		191	1	1 : 191	88	„	„
VI. Ziekten der beenderen, gewrichten en spieren.							
Ostitis,	Beenontsteking,	127	3	1 : 42.3	28	„	„
		35	„	„	35	„	„
Periostitis,	Beenvliesontsteking,	118	„	„	90	„	„
		46	„	„	12	„	„

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Fractura,	Beenbreuk,	292 186	17 12	1: 17.2 1: 15.5	205 49	9 3	1: 22.8 1: 16.3
Arthritis,	Gewrichtsontsteking,	114 76	1 „	1: 114 „	157 43	3 „	1: 52.3 „
Luxatio,	Ontwrichting,	53 42	1 „	1: 53 „	17 35	„ „	„ „
Distorsio,	Verstuiking,	101 56	3 1	1: 33.7 1: 56	85 156	„ „	„ „
Rheumatismus musculorum,	Spierrheumatisme,	1 302 744	53 „	1: 24.6 „	738 501	2 „	1: 369 „
Overige ziekten der beenderen, gewrichten en spieren,		159 165	1 „	1: 159 „	148 13	3 „	1: 49.3 „
VII. Ziekten der zintuigen.							
Rhinitis,	Neusontsteking,	147 15	„ „	„ „	39 68	„ „	„ „
Otitis,	Oorontsteking,	454 211	1 „	1: 454 „	943 158	2 „	1: 471.5 „
Conjunctivitis catarrhalis,	Catarrhale oogbindvliesontsteking,	2 004 3 307	1 „	1: 2004 „	3 390 1 841	„ „	„ „
„ blennorrhoica,	Druiperoogontsteking,	160 231	1 „	1: 160 „	68 39	„ „	„ „
„ granulosa,	Korrelachtige oogbindvliesontsteking,	1 318 1 073	4 „	1: 329.5 „	257 352	„ „	„ „
Morbi corneae,	Ziekten v/h. hoornvlies,	385 497	„ „	„ „	275 24	„ „	„ „
„ iridis,	„ v/d. regenboog,	51 29	„ „	„ „	25 „	„ „	„ „
„ lentis,	„ „ lens,	18 7	„ „	„ „	25 3	„ „	„ „
„ chorioedeae et retinae,	„ v/h. vaat- en netvlies,	8 „	„ „	„ „	7 „	„ „	„ „
„ organorum, lacrymalium,	„ v/d. traanorganen,	7 3	„ „	„ „	16 „	„ „	„ „
Vitia refractionis et accommodationis,	Gebreken in de refractie en accomodatie,	94 1	„ „	„ „	45 3	„ „	„ „
Overige ziekten der zintuigen,		101 53	„ „	„ „	62 3	„ „	„ „
VIII. Overige ziekten, gebreken of doodsoorzaken, welke niet onder bovenstaande rubrieken gebracht kunnen worden.		7 970 4 656	535 214	1: 14.9 1: 21.8	7 367 3 045	169 37	1: 43.6 1: 82.3
		105 753 151 380	3 927 8 709	1: 26.9 1: 17.4	86 302 48 661	1 507 945	1: 57.3 1: 51.5
Totalen der vanwege den civielen geneeskundigen dienst behandelde lijders . .		257 133	12 636	1: 20.3	134 963	2 452	1: 55

IV. VERPLEEGSTERKTE, enz. in de groote burgerlijke ZIEKENGESTICHTEN op de drie hoofdplaatsen van Java, over 1898.

ZIEKENINRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1898.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.	Aantal verpleegden op 31 December 1898.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal der behandelden (na aftrek van de geëvacueerden): van de herstelden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling gebleven.
Stadsverband te Batavia	165	2 133	127	1 870	133	168	86.13	6.13	7.74
Idem „ Samarang	173	2 104	30	1 880	232	135	83.67	10.32	6.01
Idem „ Soerabaija	81	1 472	„	1 447	63	43	93.17	4.06	2.77
Chineesch hospitaal te Batavia	173	594	„	415	218	134	54.11	28.42	17.47
Idem „ Samarang	56	116	„	111	10	51	64.53	5.81	29.65
Totalen.	648	6 419	157	5 723	656	531	82.83	9.49	7.68

V. VIJFJARIGE STATISTIEK der in Nederlandsch-Indië verrichte VACCINATIËN en REVACCINATIËN.

JAREN.	JAVA EN MADURA. Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	BUITENBEZITTINGEN. Aantal vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Aantal revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
1894 *a*)	694 574	1 : 1.10	881 220	1 : 1.58	120 938	1 : 2.25	176 948	1 : 1.94
1895 *b*)	609 628	1 : 1.11	661 552	1 : 1.67	141 948	1 : 1.26	124 443	1 : 2.32
1896.	765 481	1 : 1.07	760 882	1 : 1.46	139 142	1 : 1.24	164 566	1 : 2.53
1897.	718 799	1 : 1.09	696 391	1 : 1.52	132 176	1 : 1.23	188 675	1 : 3.30
1898.	756 050	1 : 1.11	976 200	1 : 1.56	274 387	1 : 1.21	259 084	1 : 2.90

a) Uit de residentie Palembang ontbreken de opgaven.

b) Als voren wat de residentie Oostkust van Sumatra betreft.

VI. VERPLEEGSTERKTE, enz. in de drie KRANKZINNIGENGESTICHTEN in Nederlandsch-Indië, over 1898.

MUTATIËN.	MANNEN. Europeanen	Afrikanen.	Vreemde oosterlingen *a*)	Inlanders.	Te zamen.	VROUWEN. Europeanen.	Vreemde oosterlingen. *a*)	Inlanders.	Te zamen.	Totalen.
Centraalgesticht te Buitenzorg.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1898.	124	2	17	109	252	36	4	86	126	378
Bijgekomen tot 31 December 1898	37	„	10	69	116	14	10	50	74	*b*) 190
Te zamen.	161	2	27	178	368	50	14	136	200	568
In 1898 ontslagen als hersteld	5	„	„	9	14	1	„	13	14	28
„ „ „ „ verbeterd	2	„	„	„	2	1	1	10	12	14
„ „ „ „ niet krankzinnig	1	„	„	1	2	„	„	„	„	2
„ „ tijdelijk vertrokken (met verlof)	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	8	„	1	6	15	1	„	4	5	20
„ „ geëvacueerd naar het hulpgesticht te Samarang	9	1	„	5	15	1	„	1	2	17
Totaal afgevoerd in 1898	26	1	1	21	49	4	1	28	33	82
Aanwezig op 31 December 1898	135	1	26	157	319	46	13	108	167	*c*) 486

a) Allen Chineezen, uitgenomen 1 Arabier, die op 1 Januari 1898 in het hulpgesticht te Samarang vertoefde, doch in den loop des jaars naar Buitenzorg werd geëvacueerd.

b) Met opzicht tot 75 van de 190 te Buitenzorg en 2 van de 8 te Soerabaija in 1898 „bijgekomen" patiënten was niet bekend hoe lang zij toen reeds krankzinnig waren. Van de overige 115 en 6 patiënten beliep de duur hunner krankzinnigheid vóór de opneming als volgt:

	te Buitenzorg:	te Soerabaija:
sedert de vroegste jeugd	4	„
langer dan 1 jaar	74	3
3 tot 12 maanden	28	3
minder dan 3 maanden	9	„
	115	6

Ten aanzien van de 24 in 1898 te Samarang „bijgekomen" patiënten is dergelijke opgaaf niet ontvangen.

c) Ingevolge Indisch Staatsblad 1885 n°. 139, juncto 1892 n°. 145, worden de patiënten ten opzichte van hunne verpleging in vier klassen gerangschikt, doch wordt de gelegenheid tot verpleging in de 1ste klasse alleen gegeven in het centraalgesticht te Buitenzorg. Over de 2de, 3de en 4de klasse waren op ult. 1898 de patiënten verdeeld als volgt (hoedanige opgaaf echter ontbreekt voor het hulpgesticht te Samarang):

	Centraalgesticht te Buitenzorg. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen.	Hulpgesticht te Soerabaija. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen.
2de klasse	12	8	20	3	„	3
3de „	125	38	163	24	4	28
4de „	181	121	302	65	29	94
	318	167	485	92	33	125

MUTATIËN.	MANNEN.					VROUWEN.				Totalen.
	Europeanen.	Afrikanen.	Vreemde oosterlingen. *a)*	Inlanders.	Te zamen.	Europeanen.	Vreemde oosterlingen. *a)*	Inlanders.	Te zamen.	
Hulpgesticht te Samarang.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1898	42	1	4	38	85	5	1	28	34	119
Bijgekomen tot 31 December 1898	14	1	1	6	22	1	„	1	2	24
Te zamen	56	2	5	44	107	6	1	29	36	143
In 1898 ontslagen als hersteld	2	„	„	3	5	„	„	1	1	6
„ „ „ „ verbeterd	„	„	„	1	1	„	1	1	2	3
„ „ „ „ niet krankzinnig	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1
„ „ gezonden naar Tjilatjap om voor de rechtbank van omgang te verschijnen	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	4	„	„	2	6	„	„	„	„	6
„ „ geëvacueerd naar het gesticht te Buitenzorg	4	„	1	2	7	2	„	„	2	9
Totaal afgevoerd in 1898	11	„	1	9	21	2	1	2	5	26
Aanwezig op 31 December 1898	45	2	4	35	86	4	„	27	31	117
Hulpgesticht te Soerabaija.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1898	26	„	3	62	91	4	„	30	34	125
Bijgekomen tot 31 December 1898	2	„	3	2	7	„	„	1	1 *b)*	8
Te zamen	28	„	6	64	98	4	„	31	35	133
In 1898 ontslagen als hersteld	„	„	„	„	„	„	„	2	2	2
„ „ „ „ verbeterd	„	„	„	2	2	„	„	„	„	2
„ „ „ „ niet krankzinnig	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	2	„	„	1	3	„	„	„	„	3
Totaal afgevoerd in 1898	2	„	„	4	6	„	„	2	2	8
Aanwezig op 31 December 1898	26	„	6	60	92	4	„	29	33	*c)* 125
RECAPITULATIE.										
Aantal verpleegden op 1 Januari 1898	192	3	24	209	428	45	5	144	194	622
Bijgekomen tot 31 December 1898	40	„	13	70	123	12	10	51	73	196
Te zamen	232	3	37	279	551	57	15	195	267	818
In 1898 ontslagen als hersteld	7	„	„	12	19	1	„	16	17	36
„ „ „ „ verbeterd	2	„	„	3	5	1	2	11	14	19
„ „ „ „ niet krankzinnig	2	„	„	2	4	„	„	„	„	4
„ „ tijdelijk vertrokken (met verlof)	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1
„ „ gezonden naar Tjilatjap om voor de rechtbank van omgang te verschijnen	„	„	„	1	1	„	„	„	„	1
„ „ overleden	14	„	1	9	24	1	„	4	5	*d)* 29
Totaal afgevoerd in 1898	26	„	1	27	54	3	2	31	36	90
Aanwezig op 31 December 1898	206	3	36	252	497	54	13	164	231	728

d) Hiervan overleden er 7 aan beriberi.

VII. OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1898 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord en zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door: tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	Omgekomen door: moord.	zelfmoord.	Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
Java en Madura.										
Bantam	15	1	„	„	1	„	„	„	56	73
Batavia	69	13	„	1	„	„	7	8	46	144
Krawang	15	12	„	1	„	„	4	10	13	55
Preanger Regentschappen	110	18	5	3	„	1	„	20	146	303
Cheribon	86	25	„	1	16	1	„	25	138	292
Tagal	56	37	„	6	1	„	„	45	83	228
Pekalongan	15	10	„	1	„	„	„	7	24	57
Samarang	99	33	„	„	„	„	„	16	78	226
Japara	47	15	1	1	„	„	„	6	57	127
Rembang	39	27	„	„	„	„	14	15	45	140
Soerabaija	143	33	„	12	1	„	„	21	160	370
Pasoeroean	36	10	„	1	„	2	„	19	83	151
Probolinggo	6	4	„	1	„	3	„	1	18	33
Bezoeki	37	4	2	4	2	2	26	9	64	150
Banjoemas	81	7	„	2	„	6	„	31	76	203
Bagelen	92	12	„	„	„	„	6	10	98	218
Kadoe	25	7	2	„	„	„	„	13	33	80
Djokjokarta	29	6	1	„	„	„	„	8	48	92
Soerakarta	87	44	„	„	4	„	3	17	95	250
Madioen	53	19	„	„	10	1	„	20	188	291
Kediri	50	11	2	„	„	4	11	17	120	215
Madura	74	22	1	2	3	1	97	6	127	333
Totalen voor Java en Madura.	1 264	370	14	36	38	21	168	324	1 796	4 031
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust	105	5	8	7	„	3	13	44	167	352
Benkoelen	8	5	11	5	„	1	„	5	13	48
Lampongsche Districten	3	„	2	4	„	„	„	2	12	23
Palembang	34	„	10	20	2	„	„	12	49	127
Oostkust van Sumatra	71	2	18	29	2	„	„	17	41	180
Riouw en onderhoorigheden	8	„	8	8	„	„	3	13	3	43
Banka	7	„	„	7	„	„	„	7	12	33
Billiton	1	1	„	„	„	„	„	„	4	6
Atjeh en onderhoorigheden	a) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Westerafdeeling van Borneo	24	1	„	13	„	„	„	4	18	60
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	81	6	„	23	6	„	„	2	50	168
Celebes en onderhoorigheden	23	5	„	14	„	„	„	3	65	110
Menado	12	„	„	8	1	„	„	4	30	55
Amboina	19	„	„	1	„	„	„	3	b) 153	176
Ternate	5	„	„	5	„	„	„	„	5	15
Timor en onderhoorigheden	35	„	„	„	„	„	„	„	„	35
Bali en Lombok	4	5	„	„	„	5	„	5	46	65
Totalen voor de buitenbezittingen	440	30	57	144	11	9	16	121	668	1 496
Totalen voor Java en Madura	1 264	370	14	36	38	21	168	324	1 796	4 031
Totalen-generaal	1 704	400	71	180	49	30	184	445	2 464	5 527

a) Het teeken † duidt aan dat geen opgaven werden ontvangen.

b) Hieronder begrepen 132 personen omgekomen bij de aardbeving op 6 Januari 1898.

B 26

(5. 22.)

BIJLAGE U.

(Zie hoofdst. **L**, afd. I en II, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de SAMENSTELLING en DISTRIBUTIE op 15 April 1899 van het TECHNISCH PERSONEEL der BURGERLIJKE OPENBARE WERKEN in Nederlandsch-Indië, benevens opgaven nopens de in 1898 door dat personeel VERWERKTE SOMMEN en UITGEVOERDE WERKEN

I. Samenstelling en distributie van het technisch personeel op 15 April 1899.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
I. ALGEMEENE DIENST.			
A. Technisch personeel bij het departement	6	2	8
B. Waterstaatsafdeelingen. Chefs	5	*a)* 3	8
Toegevoegd personeel voor werken behoorende tot den algemeenen dienst	35	23	58
C. Technisch waterbeheer in de residentiën Banjoemas en Bagelen (irrigatie-afdeeling Seraijoe)	2	4	6
D. Opnemingen in het belang der verbetering van de afwatering in de plantraijons der suikerfabrieken Krian, Waroe en Ketegan in de residentie Soerabaija	„	1	*b)* 1
E. Verzamelen van gegevens en maken van ontwerpen voor het rapport der commissie van advies in zake de Solo-werken	*c)* 2	„	*c)* 2
II. GEWESTELIJKE DIENST.			
A. *Gewesten tot eene waterstaatsafdeeling behoorende.*			
1ste afd. Bantam	„	4	4
1ste afd. Batavia	3	6	9
1ste afd. Krawang	„	1	1
1ste afd. Preanger Regentschappen	2	7	9
1ste afd. Lampongsche Districten	„	2	2
	55	53	108

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Per transport	55	53	108
2de afd. Cheribon	„	6	6
2de afd. Tagal	„	*d)* 6	6
2de afd. Pekalongan	„	4	4
2de afd. Banjoemas	„	5	5
2de afd. Bagelen	„	5	5
3de afd. Samarang	2	8	10
3de afd. Kadoe	„	4	4
3de afd. Soerakarta	„	1	1
3de afd. Djokjokarta	„	1	1
3de afd. Japara	„	5	5
3de afd. Rembang	„	5	5
4de afd. Soerabaija	1	*e)* 9	10
4de afd. Kediri	„	5	5
4de afd. Madioen	„	5	5
4de afd. Madura	„	4	4
5de afd. Pasoeroean	„	4	4
5de afd. Probolinggo	„	4	4
5de afd. Bezoeki	„	5	5
5de afd. Bali en Lombok	„	1	1
	58	140	198

a) In de 2de, 3de en 4de waterstaatsafdeeling is een opzichter aan den chef toegevoegd.

b) Dit personeel behoort mede tot den algemeenen dienst, doch wordt afzonderlijk vermeld, omdat het niet onder de rechtstreeksche bevelen van een afdeelings-chef staat.

c) Deze ingenieurs zijn ter beschikking gesteld van den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier.

d) Hieronder één opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar ter beschikking van den resident gesteld voor het toezicht op de verdeeling tusschen de verschillende belanghebbenden van het water in het stroomgebied der rivieren Goeng en Koemisik.

e) Hieronder één opzichter, niet behoorende tot den gewestelijken waterstaatsdienst, maar onder de bevelen van den directeur van het marine-etablissement belast met het onderhoud en de herstelling van de gebouwen en werken dier inrichting.

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Per transport . . .	58	140	198
B. *Gewesten niet tot eene waterstaatsafdeeling behoorende.*			
Sumatra's Westkust	2	10	12
Atjeh en onderhoorigheden	„	1	1
Benkoelen	„	3	3
Palembang	„	5	5
Oostkust van Sumatra	2	6	8
Riouw en onderhoorigheden	„	1	1
Banka	„	1	1
Billiton	„	„	„
Westerafdeeling van Borneo . . .	„	1	1
Zuider- en Oosterafd. van Borneo .	„	2	2
Celebes en onderhoorigheden . . .	„	3	3
Menado	„	3	3
Amboina	„	3	3
Ternate	„	*f*) 2	*f*) 2
Timor en onderhoorigheden . . .	„	1	1
Totaal van het personeel in vasten dienst	62	*g*) 182	244

INDEELING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Bovendien waren boven *de formatie in dienst:*			
voor de werken en opnemingen ter verbetering van de bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei . .	8	10	18
bij de proef-irrigatieafdeeling Serang *h*)	2	6	8
bij de proef-irrigatieafdeeling Brantas *h*)	4	11	15
bij den aanleg van staatsspoorwegen *i*)	1	1	2
voor werkzaamheden in het belang van het civiel bouwdepartement op Lombok	„	2	2
Totaal boven de formatie in dienst.	15	30	45

f) Een dezer opzichters is aangewezen voor de uitvoering van de werken ten behoeve van de bestuursvestiging te Manokwari op Nieuw-Guinea. In April 1899 is deze opzichter wegens ziekte afgelost en vervangen door een niet tot het vaste korps behoorenden werkbaas.

g) Namelijk 22 architecten en 160 opzichters (één architectsplaats was onvervuld in afwachting van den terugkeer van een verlofganger).

h) De proef met de hier bedoelde twee irrigatie-afdeelingen, omvattende verschillende stroomgebieden, respectievelijk in de residentiën Samarang, Rembang en Japara en in de residentiën Kediri, Pasoeroean en Soerabaija, wordt voorloopig nog voortgezet.

i) Bij den aanleg van den staatsspoorweg Batavia–Anjer.

II. Ten behoeve van burgerlijke bouw- en waterstaatswerken toegestane en verwerkte sommen over 1897 en 1898.

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1897. *a*) Toegestane sommen. *b*)	1897. *a*) Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	1898. *a*) Toegestane sommen. *b*)	1898. *a*) Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
I. Voor gewoon onderhoud en herstelling.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer.	f 913 950	*c*) f 909 134	f 911 500	*c*) f 963 001
Bevloeiings- en afwateringswerken.	459 400	453 576	420 000	448 493
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 697 100	1 690 181	1 806 000	1 726 098
Te zamen . .	f 3 070 450	f 3 052 891	f 3 137 500	f 3 137 592

a) In dit overzicht zijn niet begrepen de uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen bekostigde werken, ondernomen in het belang der inlandsche bevolking.

b) Onder de „toegestane sommen" (welke, wat het jaar 1897 betreft, verschillen met die in het vorig verslag genoemd als een gevolg van de wijziging van sommige begrootingsposten, bedoeld bij Indisch Staatsblad n°. 98) zijn niet begrepen die, toegestaan voor hier te lande te doene uitgaven wegens aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de burgerlijke openbare werken en evenmin het geraamd geldswaardig bedrag der in Indië uit 's lands voorraad te verstrekken materialen.

c) Naar gelang van de verschillende categorieën van gebouwen was het in 1897 en 1898 verwerkt totaal bedrag verdeeld als volgt:

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Onderhoud en herstelling. 1897.	Onderhoud en herstelling. 1898.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1897.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1898.
Woningen voor burgerlijk personeel .	f 361 601	f 334 465	f 465 5..	f 297 102
Burgerlijke gebouwen voor den algemeenen dienst (w. o. de algemeene pakhuizen).	208 853	298 904	259 829	360 846
Transporteeren . . .	f 570 454	f 633 369	f 725 361	f 657 948

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	1897. *a*) Toegestane sommen. *b*)	1897. *a*) Verwerkte sommen (verbeterde cijfers).	1898. *a*) Toegestane sommen. *b*)	1898. *a*) Verwerkte sommen (voorloopige cijfers).
II. Voor vernieuwing en nieuwe werken.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer	f 1 329 450	*c*) f 1 318 811	f 1 030 500	*c*) f 1 131 882
Bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei	2 712 000	2 707 596	3 785 000	3 539 732
Andere bevloeiings- en afwateringswerken	907 000	894 856	822 000	1 145 048
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	1 428 500	1 415 246	1 686 000	1 442 952
Te zamen	f 6 376 950	f 6 336 509	f 7 323 500	f 7 259 614
Alzoo voor I en II te zamen.				
Gebouwen onder burgerlijk beheer	f 2 243 400	f 2 227 945	f 1 942 000	f 2 094 883
Bevloeiings- en afwateringswerken	4 078 400	4 056 028	5 027 000	5 133 273
Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken	3 125 600	3 105 427	3 492 000	3 169 050
Totalen	f 9 447 400	f 9 389 400	f 10 461 000	f 10 397 206
Werken ten behoeve van de vaarwaters in Straat Madura	*d*) f 453 200	*e*) f 452 068	f 418 000	*f*) f 408 575
Totalen-generaal	f 9 900 600	*g*) f 9 841 468	f 10 879 000	*g*) f 10 805 781

OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Onderhoud en herstelling. 1897.	Onderhoud en herstelling. 1898.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1897.	Vernieuwing en nieuwe werken. 1898.
Per transport	f570 454	f633 369	f725 361	f657 948
Gevangenissen	79 892	88 871	205 730	155 577
Kazernen en kampementen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer	16 030	11 448	8 571	45 321
Gebouwen voor de koffie	48 652	44 344	42 767	14 491
Gebouwen voor den post- en telegraafdienst (voor zoover niet begrepen onder „Gebouwen voor den algemeenen dienst")	7 373	9 064	8 529	6 637
Gebouwen voor het zout	58 144	48 158	28 142	42 643
Gebouwen voor het mijnwezen	25	25	„	„
Schoolgebouwen voor Europeanen	30 112	31 714	80 802	86 099
Schoolgebouwen voor inlanders	28 277	27 963	23 786	55 059
Burgerlijke hospitalen	27 073	20 214	159 226	49 551
Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen	24 478	23 380	10 303	6 870
Bazarloodsen	15 235	20 475	25 594	11 686
Militaire gebouwen en andere werken tijdelijk onder burgerlijk beheer	3 389	3 976	„	„
Te zamen	f909 134	f963 001	f1318811	f1131882

d) Aangevuld met f 27 200 uit den post voor onvoorziene uitgaven.

e) Hiervan f 27 193 ten behoeve van de werken in het Westgat en f 424 875 ten behoeve van die in het Oostgat.

f) Enkel ten behoeve van de werken in het Oostgat.

g) Bovendien werd in 1897 f 500 584 en in 1898 f 543 364 uitbetaald wegens koelieloonen ten behoeve van werken waarvoor over heerendienstplichtigen had kunnen worden beschikt. Deze loonen kwamen namelijk ten laste van het departement van binnenlandsch bestuur.

III. Algemeen overzicht van de tot ult. 1898 gedane uitgaven voor de voorbereiding en uitvoe

A. Belangrijke bevloeiin

Volg-nummer.	Gewesten.	OMSCHRIJVING VAN HET WERK.	Globale opg der te bevloeien oppervlakt (in bouws)
		1°. Bevloeiings- en afwateringswerken waarop	
I	Rembang en Soerabaija.	Bevloeiing en verbetering van de afwatering van de gronden in de Solo-vallei.	*b)* 223 000
II	Preanger Regentschappen.	Bevloeiing van de Tjihea-vlakte	8 600
III	Cheribon.	Verbetering van de bevloeiing uit de Sindopradja- en Doetamati-leidingen .	37 500
IV	Tagal.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in West-Brebes	20 300
V	Id.	Bevloeiing uit de Pamali-rivier in Oost-Brebes.	46 000
VI	Id.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het stroomgebied van de Waloeh-rivier	*i)* 38 000
VII	Tagal en Pekalongan.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in de streek tusschen de Tjomal- en de Pekalongan-rivier	25 000
—	Samarang en Japara.	Als voren in het district Wedoeng der afdeeling Demak (residentie Samarang) *k)*	16 500
—	Samarang.	Maken van een nieuwen dijk op den linkeroever der Toentang- en op de beide oevers der Grogol-rivier *m)*	. . . . .
VIII	Id.	Verbetering van de afwatering van Oost-Samarang	7 000
IX	Pasoeroean.	Bevloeiing uit de Patagoean- en andere rivieren	9 000
X	Bezoeki.	Bevloeiing in het stroomgebied der Sampean-rivier	15 000
XI	Banjoemas en Bagelen.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in het stroomgebied der Seraijoe-rivier	80 000
XII	Id.	Als voren in Zuid-Banjoemas en Karang Anjar	50 000
XIII	Bagelen.	Id. in Zuid-Bagelen beoosten de Lok-oeloe	57 000
XIV	Madioen.	Id. in de afdeelingen Magettan en Ngawi	50 000
		2°. Nog te autoriseeren bevloeiings- en afwaterin	
1	Bantam.	Verbetering van de bevloeiing van Noord-Bantam	31 000
2	Krawang.	Als voren van een gedeelte der residentie Krawang.	118 000
3	Tagal.	Bevloeiing uit de Ramboet-rivier.	(zie noot *i*)
4	Samarang.	Verbetering van de bevloeiing en de afwatering in de districten Singen-kidoel en Grogol der afdeeling Samarang	16 000
5	Pasoeroean.	Uitbreiding en verbetering van de bevloeiing uit de Kedoengkandang-leiding.	6 000
6	Id.	Als voren in het district Senggoro der afdeeling Malang	6 000
7	Kadoe.	Bevloeiing in het Tangsi- en Merawoe-gebied	5 100
8	Kediri.	Verbetering van de bevloeiing in de districten Waroedjajeng en Kertosono der afdeeling Berbek	25 000
9	Djokjokarta.	Bevloeiing uit de Progo-rivier	36 000

a) Voor onderhoud en herstelling van bevloeiings- en afwateringswerken was voor 1898 toegestaan f 435 311 en werd in dat jaar uitgegeven f 435 300, onder welk laatste bedrag f 11 100 ten laste van het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

b) Dit cijfer is de bij het algemeen voorloopig ontwerp aangenomen bevloeibare oppervlakte. Door eene nog vóór de aanvatting der werken in dat ontwerp gebrachte wijziging zal het cijfer waarschijnlijk 4 pct. hooger gesteld kunnen worden, namelijk op p. m. 232 000 bouws. Zoolang echter de tracé's niet definitief bepaald zijn, kan de te irrigeeren oppervlakte niet met juistheid worden opgegeven.

c) Deze opgaaf loopt slechts tot September 1893. Het na dien datum aan opnemingen en projectwerk besteed bedrag is, wat dit werk betreft, begrepen in de sommen, opgegeven als voor „uitvoering" besteed.

d) Verbeterde opgaaf.

e) In de tweede helft van November 1898 werden de werken tijdelijk geschorst. Onder het opgegeven bedrag is begrepen aan uitgaven hier te lande f 244 556. Toegestaan was voor 1898 f 4 millioen, waaronder voor uitgaven hier te lande f 215 000.

f) Hieronder f 2 314 447 wegens uitgaven hier te lande.

g) Niet afzonderlijk op te geven, als zijnde begrepen in het bedrag, genoemd bij het sub V vermelde werk.

h) Deze som omvat ook hetgeen wegens opnemingen en projectwerk besteed is niet alleen ten behoeve van de sub IV en VI vermelde werken, maar ten behoeve van het sub A 2°. onder n°. 3 vermelde plan voor eene bevloeiing uit de Ramboet.

i) Na het tot stand komen in 1891 van de prise d'eau is dit werk, dat begrepen was in het in 1890 vastgestelde algemeen irrigatieplan, niet verder voortgezet, omdat het bleek samen te hangen met het in de voorgaande noot bedoelde Ramboet-plan. De ontwerpen voor dit laatste plan omvatten nu ook de geschorste Waloeh-werken, en zullen bij uitvoering (waaromtrent

van bevloeiings- en afwateringswerken (voor zoover niet reeds vóór 1898 voltooid).

n afwateringswerken.

Uitgegeven tot ult. 1897			Uitgegeven gedurende 1898 *a*)			Uitgegeven tot ult. 1898		
wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.	wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.	wegens opnemingen en projectwerk.	wegens uitvoering.	Te zamen.
le Indische begrooting voor 1898 was gerekend.								
c) f 411 826	*d*) f 11 679 074	*d*) f 12 090 900	(zie noot *c*)	*e*) f 3 784 288	f 3 784 288	f 411 826	f 15 463 362	*f*) f 15 875 188
f 50 695	f 487 508	f 538 203	f 1 422	f 71 170	f 72 592	f 52 117	f 558 678	f 610 795
92 328	1 094 898	1 187 226	2 000	38 982	40 982	94 328	1 133 880	1 228 208
g)	919 187	919 187	*g*)	14 835	14 835	*g*)	934 022	934 022
h) 245 347	729 872	975 219	*h*) 11 868	190 176	202 044	*h*) 257 215	920 048	1 177 263
g)	204 058	204 058	*g*)	„	„	*g*)	204 058	204 058
96 943	210 635	307 578	5 997	3 665	9 662	102 940	214 300	317 240
4 758	1 051 533	1 056 291	„	5 828	5 828	4 758	1 057 361	1 062 119
n) 36 241	133 181	169 422	*n*) 3 000	*o*) 37 544	40 544	39 241	170 725	209 966
32 601	203 581	236 182	1 490	*p*) 278 580	280 070	34 091	482 161	516 252
42 662	805 436	848 098	„	7 219	7 219	42 662	812 655	855 317
40 013	777 382	817 395	„	83 180	83 180	40 013	860 562	900 575
229 967	1 474 865 „	1 704 832	2 769	1 580 „	4 349	232 736	1 476 445 „	1 709 181
352 996	268 069	621 065	9 448	127 742	137 190	362 444	395 811	758 255
223 458	87 764	311 222	10 000	11 378	21 378	233 458	99 142	332 600
f 1 448 009	f 8 447 969	f 9 895 978	*q*) f 47 994	*r*) f 871 879	f 919 873	f 1 496 003	f 9 319 848	f 10 815 851
werken (buiten die van kleinen omvang).								
f 27 377	„	f 27 377	f 21 990	„	f 21 990	f 49 367	„	f 49 367
65 668	„	65 668	34 028	„	34 028	99 696	„	99 696
(zie noot *h*)	„	(zie noot *h*)	(zie noot *h*)	„	(zie noot *h*)	(zie noot *h*)	„	(zie noot *h*)
(zie noot *n*)	„	(zie noot *n*)	(zie noot *n*)	„	(zie noot *n*)	(zie noot *n*)	„	(zie noot *n*)
10 303	„	10 303	„	„	„	10 303	„	10 303
11 769	„	11 769	„	„	„	11 769	„	11 769
39 043	„	39 043	2 998	„	2 998	42 041	„	42 041
38 701	„	38 701	„	„	„	38 701	„	38 701
201 116	„	201 116	„	„	„	201 116	„	201 116
f 393 977	„	f 393 977	*s*) f 59 016	„	f 59 016	f 452 993	„	f 452 993

evenwel nog niet is beslist) ten goede komen aan een irrigatiegebied van p. m. 38 000 bouws, gelegen tusschen de rivieren Tjomal en Tjatjaban.

k) Op dit irrigatieplan was reeds bij de Indische begrooting voor 1897 niet meer gerekend, omdat het in zijn oorspronkelijken omvang al sedert 1895 voltooid was; sedert waren echter aanvullingswerken onderhanden genomen.

l) Hieronder f 5116, bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

m) Bij de opnemingen en onderzoekingen ten dienste van een nog te autoriseeren bevloeiingsplan ten nutte van p. m. 16 000 bouws in de districten Singen-kidoel en Grogol der afdeeling Samarang (zie sub A 2°. n°. 4 van dit overzicht) was in 1894 gebleken dat de hier genoemde dijkvoorzieningen geen uitstel gedoogden, weshalve besloten werd deze ter hand te nemen afgescheiden van hetgeen later omtrent het bevloeiingsplan mocht worden beslist. Zoowel bij de begrooting voor 1897 als bij die voor 1898 zijn voor deze dijkwerken (ten laste van den post voor bevloeiings- en afwateringswerken) gelden toegestaan.

n) Meerendeels besteed ter voorbereiding van het eigenlijke irrigatieplan (zie de voorgaande noot).

o) Hieronder f 30 140 voor tegemoetkoming aan de in heerendienst tewerkgestelden, bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

p) Hieronder f 153 055 voor onteigeningen en schadeloosstellingen.

q) Voor opnemingen, projectwerk en verdere voorbereiding zoo voor de hier genoemde werken als voor die onder A 2°. en B 2°. in dit overzicht genoemd, was bij de begrooting voor 1898 toegestaan f 100 000.

r) Voor uitvoering gedurende 1898 van de hier genoemde werken (zie echter de noten *i* en *k*) was bij de begrooting toegestaan f 572 000. Onder het als verwerkt uitgetrokken bedrag van f 871 879 is begrepen (voor zooveel blijkt) eene som van f 35 256 bestreden uit het excedent van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen (verg. de noten *l* en *o*), zoomede f 153 055 voor onteigeningen en schadeloosstellingen (verg. noot *p*).

s) Zie noot *q*.

B. Bevloeiingswerken van kleinen omvang.

1°. Gedurende 1898 in uitvoering geweest.

Aantal werken.	Toegestaan bedrag.	Van het toegestaan bedrag verwerkt voor nieuwe werken en vernieuwingen (met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad)			Of de uitvoering geschiedde door den gewestelijken waterstaatsdienst, den algemeenen waterstaatsdienst, dan wel door de irrigatie-afdeelingen.
		tot ult. 1897.	gedurende 1898.	tot ult. 1898.	
	Batavia.				
3	f 27 871	f 19 443	f 11 179	f 30 622	Gewestelijke dienst.
	Cheribon.				
1	f 14 172	f 10 663	f 1 584	*f 12 247 *t)*	Idem.
	Samarang.				
2	f 7 462	f 3 586	f 4 433	f 8 019	Irrigatie-afdeeling Serang.
1	7 132	3 694	3 941	7 635	Algemeene dienst.
1	9 453	„	7 062	* 7 062	Idem.
	Japara.				
3	f 35 743	f 21 434	f 12 558	*f 33 992	Irrigatie-afdeeling Serang.
4	66 525	„	60 794	* 60 794	Algemeene dienst.
	Rembang.				
1	f 9 400	f 9 368	f 32	f 9 400	Irrigatie-afdeeling Serang.
	Soerabaija.				
2	f 26 416	f 21 864	f 4 211	f 26 075	Irrigatie-afdeeling Brantas.
4	45 631	„	21 106	* 21 106	Idem.
1	150 964	79 942	29 587	*109 529	Algemeene dienst.
	Pasoeroean.				
5	f 33 289	f 24 613	f 7 812	f 32 425	Irrigatie-afdeeling Brantas.
2	18 104	„	2 662	* 2 662	Idem.
	Probolinggo.				
3	f 5 234	f 2 848	f 1 845	f 4 693	Algemeene dienst.
3	9 525	„	6 061	* 6 061	Idem.
	Banjoemas.				
4	f 16 525	f 1 178	f 12 322	f 13 500	Irrigatie-afdeeling Seraijoe.
	Bagelen.				
7	f 23 668	f 1 921	f 21 595	f 23 516	Irrigatie-afdeeling Seraijoe.
1	10 654	„	3 653	* 3 653	Idem.
3	2 837	„	2 340	2 340	Algemeene dienst.
2	15 120	2 524	6 255	* 8 779	Idem.
	Kadoe.				
3	f 4 868	f 2 969	f 1 785	f 4 754	Algemeene dienst.
2	36 000	„	8 454	* 8 454	Idem.
	Kediri.				
2	f 4 602	f 316	f 3 686	f 4 002	Irrigatie-afdeeling Brantas.
			f 234 957		
	Voor herstellingen aan bevloeiingswerken van kleinen omvang werd bovendien uitgegeven		43 425		
			u) f 278 382		

t) De met een * aangeduide sommen betreffen werken, welke in 1898 nog niet afliepen en dus in 1899 zullen worden voortgezet.

u) Van dit bedrag (waarvan werd verwerkt: door den gewestelijken dienst f 33 066, door den algemeenen dienst f 134 806 en door de irrigatie-afdeelingen f 110 510) kwam ten laste van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen f 74 799. Het bij de begrooting voor 1898 (in een globalen post) toegestaan bedrag voor de uitvoering van kleine bevloeiingswerken beliep f 150 000.

2°. Opnemingen ten behoeve van minder belangrijke bevloeiingswerken.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Te bevloeien oppervlakte (in bouws).	Aan opnemings- en projectwerk besteed: tot ult. 1897.	in 1898.	tot ult. 1898.
Batavia.	Bevloeiingsgebied der gouvernements-waterleidingen	(nog onbekend)	. . . .	f 8 578	f 8 578
Cheribon.	Verbetering van den dam Welahan (Gegesik-lor)	17 865	. . . .	327	327
Japara.	Bevloeiing uit de Djetak- en andere kleine rivieren	(nog onbekend)	f 3 227	3 779	7 006
	Opneming van de Rawah Besar (afdeelingen Koedoes en Patti)	(id.)	4 100	3 300	7 400
Rembang.	Bevloeiing uit de kali Soelang en andere rivieren	(id.)	1 360	1 186	2 546
	„ „ „ „ Pomohan.	(id.)	. . . .	562	562
	„ „ „ Soerak- en Welang-rivieren	1 400	3 130	„	3 130
Probolinggo.	Verbetering van den afvoer der Gending-rivier	. . . . .	149	„	149
Bezoeki.	Id. van de bevloeiing en afwatering in Zuid-Djember. . . .	(nog onbekend)	1 342	271	1 613
Kadoe.	„ „ „ „ „ „ benoorden de Manggis-leiding	(id.)	. . . .	1 242	1 242
	Bepaling van het watergebruik van sawahs	. . . . .	2 511	„	2 511
Madura.	Bevloeiing in Zuid-Pamakassan	(nog onbekend)	. . . .	3 036	3 036
			f 15 819	*v*) f 22 281	f 38 100

v) Zie noot *q*.

IV. Andere in 1898 in uitvoering geweest zijnde burgerlijke openbare bouw- en waterstaatswerken (ongerekend die vanwege den dienst der staatsspoorwegen). *a*)

A. In 1898 in uitvoering geweest zijnde werken.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Woningen voor burgerlijk personeel.				
Bantam.	Maken van een rasterwerk tot afsluiting van een deel van het erf van de residentswoning en van het residentiekantoor te Serang.	f 1 307	f 1 307	„	„
	*Bouw van eene controleurswoning te Leuwidamar [1])	18 288	12 410	„	„
	Idem van eene districtshoofdswoning te Batoe Banter	„	„	f 6 797	[2]) f 4 413 (6 797)
Batavia.	Bijbouwingen en herstellingen aan de demangswoning te Kebaijoran.	2 525	2 525	„	„
	Vernieuwing van de tuinmanswoningen, behoorende bij het paleis te Buitenzorg	„	„	6 262	1 265 (6 256)
	Idem van eenige bijgebouwen van het gouvernements-hôtel te Rijswijk	„	„	11 014	9 666 (10 905)

a) Het overzicht vermeldt enkel vernieuwingen en nieuwe werken; niet dus de werken wegens gewoon onderhoud en herstelling.

b) De in het overzicht sub IV als „Toegestaan bedrag" vermelde sommen betreffen de geraamde totale kosten van het werk.

c) De in het overzicht sub IV als verwerkt opgegeven bedragen zijn te beschouwen als voorloopige cijfers, die bij later onderzoek van de comptabele stukken wellicht zullen blijken nog verandering te moeten ondergaan.

[1]) De met * aangeduide werken zouden in 1899 worden voortgezet.

[2]) Waar men aldus eene som tusschen ( ) geplaatst vindt, is het werk vóór den aanvang van 1898 reeds onderhanden genomen en doelt de uitgaaf op het gehcele tot ult. 1898 verwerkt bedrag.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Preanger Regentschappen.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Tjimahi	f 7 277	f 6 849	„	„
	Bijbouwingen en herstellingen aan een der nevengebouwen van het landhuis van den Gouverneur-Generaal te Tjipannas	„	„	f 4 979	f 4 978
Cheribon.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Ardjawinangoen [1])	„	„	6 814	6 814
	*Idem te Sindanglaut	5 255	996	„	„
	*Idem te Djatibarang	5 981	4 546	„	„
Tagal.	*Idem te Doekoehwringin	6 490	2 904	„	„
Pekalongan.	Idem te Batang	8 042	8 042	„	„
	Idem te Soebah	„	„	6 079	3 612 (6 040)
Samarang.	Idem te Salatiga	„	„	6 787	5 047 (6 787)
	Idem te Tengaran	„	„	7 510	4 026 (7 510)
Japara.	Idem te Tjendono	„	„	6 619	4 026 (6 614)
Probolinggo.	*Idem te Loemadjang	9 938	2 655	„	„
Bezoeki.	Bouw van eene regentswoning te Sitoebondo	73 100	29 634 (72 696)	„	„
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Sitoebondo	7 991	7 953	„	„
Bagelen.	Idem te Poering	„	„	6 825	2 525 (6 824)
Madioen.	Idem te Benoeng	„	„	5 118	150 (5 118)
	Veranderingen en bijbouwingen aan de voormalige pradjoerits-kazerne te Ngawi, ten einde dat gebouw geschikt te maken voor districtshoofdswoning	„	„	4 876	4 825
Kediri.	Bouw van eene controleurswoning te Blitar	12 870	12 768	„	„
	*Bouw van eene districtshoofdswoning te Berbek	6 374	6 269	„	„
Madura.	Bouw van eene regentswoning te Sampang	67 345	18 145 (67 345)	„	„
	Bouw van eene districtshoofdswoning te Ardjasa [2])	„	„	5 686	„ (5 605)
Sumatra's Westkust.	Bouw van eene controleurswoning te Baligé	„	„	[3]) 22 509	6 844 (22 499)
	Idem te Sawah Loento	„	„	18 254	1 454 (18 250)
Benkoelen.	*Idem te Manna	20 453	6 128	„	„
Sumatra's Oostkust.	*Bouw van eene residentswoning te Medan	128 169	37 255	„	„
Westerafd. van Borneo.	Bouw van eene controleurswoning te Ketapang	„	„	15 079	7 776 (12 636)
Menado.	Idem te Gorontalo	„	„	14 031	1 899 (14 008)
Amboina.	Bijbouwingen aan de controleurswoning te Saparoea	„	„	8 856	2 304 (8 777)
	*Bouw van eene posthouderswoning te Dobo	„	„	7 198	2 590
	Idem te Waroe	„	„	5 764	4 025 (5 189)
	Idem te Kajeli (Boeroe)	„	„	8 764	7 449 (8 209)
	Bouw van posthouderswoningen te Lelingloean, Adaoet en Tepa	„	„	18 760	3 235 (18 464)
	Bouw van eene woning voor den hulpprediker te Doerdjela	„	„	5 907	1 640 (5 854)
	Idem te Amahei	„	„	5 554	3 704 (5 281)

[1]) Bij het werkplan van 1897 was voor dit werk f 6540 uitgetrokken.
[2]) Dit werk werd reeds in 1897 voltooid.
[3]) Hieronder eene suppletie van f 4339.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op he werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Bali en Lombok.	Verplaatsing van de controleurswoning van Sisi naar Selong [1]) .	„	„	f 1 585	f 1 085 (1 585)
—	52 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waarvan 25 in 12 gewesten van Java en Madura en 27 in 11 gewesten der buitenbezittingen.	f 16 357	f 10 890	37 745	26 848
	Totalen . . .		f 171 276		f 122 434
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen, zoomede gebouwen voor den post- en telegraafdienst (uitgezonderd die voor de posterijen).				
Batavia.	*Vernieuwing van den paardenstal en de wagenloods bij- en herstelling van het kantoorgebouw van de wees- en boedelkamer te Batavia.	15 998	f 14 025	„	„
	Uitbreiding van het gebouw van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia	„	„	28 873	f 20 295 (28 873)
	Bijbouwingen aan het gebouw der landsdrukkerij te Weltevreden.	„	„	6 654	6 956
	Bouw van een kantoor, tevens geldkamer en magazijn van inventarisgoederen, bij de zoutverkooppakhuizen te Tandjong Priok. . .	3 768	3 456	„	„
	Bouw van een paviljoen voor eene afdeeling der Algemeene Secretarie te Buitenzorg	3 900	3 899	„	„
	Bouw van een open kweekhuis bij 's lands plantentuin te Buitenzorg.	794	791	„	„
	Bouw van een pharmacologisch laboratorium in voormelden plantentuin	„	„	6 595	4 323 (6 586)
	Verbouwen van het bureau van denzelfden plantentuin [2]) . . .	„	„	8 467	4 635
Preanger Regentschappen.	*Bouw van eene landraadzaal te Bandong	11 180	8 364	„	„
	Bouw van een geldkantoor te Soekaboemi	6 116	6 062	„	„
Cheribon.	*Bouw van eene landraadzaal te Cheribon	9 603	4 587	„	„
Samarang.	*Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te Demak.	12 725	2 432	„	„
Soerabaija.	*Idem te Sidhoardjo.	13 618	12 591	„	„
Probolinggo.	Uitbreiding van het landraadgebouw te Loemadjang.	3 757	3 378	„	„
Bezoeki.	*Oprichten van gebouwen ten dienste van den landraad te Bondowosso	12 849	11 361	„	„
	Oprichten van een landraadgebouw te Sitoebondo.	„	„	11 310	6 535 (10 911)
	*Oprichten van een kantoorgebouw te Banjoewangi ten behoeve van den dienst der Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company	„	„	22 541	10 992
Bagelen.	*Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te Keboemen	9 208	4 183	„	„
Kadoe.	Vergrooten van het post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te Magelang.	4 786	4 394	„	„
Madioen.	*Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te Patjitan	4 269	2 145	„	„
Kediri.	Idem te Blitar	13 405	13 186	„	„
	Bouw van kantoorlokalen voor de ondercollecteurs te Kertosono, Blitar en Trenggalek.	3 571	3 345	„	„
Sumatra's Westkust.	Vernieuwing van het kantoor voor den controleur te Goenoeng Sitoli (Nias), bevattende rapatzaal tevens geldkamer.	„	„	6 542	6 221 (6 221)

[1]) In verband met de verplaatsing van den zetel van den controleur der onderafdeeling Oost-Lombok.

[2]) Dit werk bestond in het afbreken van eenige overtollige bediendenkamers ter verkrijging van meer ruimte voor de kweekerij.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Lampongsche Districten.	*Vernieuwing van het proatin-gebouw te Kotta Agoeng	f 6 640	f 3 973	„	„
Sumatra's Oostkust.	Bouw van een lokaal voor het magistraatsgerecht te Laboean Deli.	3 492	3 477	„	„
	Bouw van twee tijdelijke steigers en eene tijdelijke opslagloods te Tandjong Poera	„	„	f 10 887	f 10 225
Banka.	*Uitbreiding van het rijstpakhuis te Koba	„	„	5 448	1 561
Riouw en onderhoorigheden.	*Bouw van douane-etablissementen te Kotta Bahroe, Kwala Gaoeng, Kwala Mandah, Soengei Goentoeng, Ringat, Kwala Igal, Prigi Radja, Danei, Tjinako, Sepat Dalem, Telok Prigi, Kwala Toemoe en Soengei Kateman [1]).	„	„	66 695	20 278
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bouw van een post- en telegraafkantoor, tevens woning voor den chef, te Bandjermasin	14 181	12 094	„	„
Celebes en onderhoorigheden.	*Verbeteren en herstellen van het secretariegebouw te Makasser .	5 086	3 005	„	„
	*Bouw van een passantenhuis te Bonthain	4 348	600	„	„
	*Idem te Sindjai	3 513	700	„	„
	Bouw van een passantenhuis tevens landraadzaal te Bikeroe. . .	„	„	10 231	5 369 (8 547)
Amboina.	Bouw van een semi-permanent residentiekantoor te Amboina [2]) .	„	„	6 871	6 796
Ternate.	*Bouw van een etablissement voor de bestuursvestiging te Manokwari (Noord-Nieuw-Guinea)	„	„	93 500	41 877
—	60 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waarvan 32 in 15 gewesten van Java en Madura en 28 in 11 gewesten der buitenbezittingen	36 225	23 392	45 742	38 055
	Totalen . . .		f 145 440		f 184 118
	Gevangenissen.				
Preanger Regentschappen.	Verbeteringen, herstellingen en vernieuwingen aan de gevangenis te Bandong	„	„	13 068	f 7 386 (13 065)
Rembang.	*Uitbreiding van de gevangenis te Bodjonegoro	„	„	7 332	602
Djokjokarta.	*Bouw van eene gevangenis voor 700 personen te Djokjokarta . .	130 785	f 49 783 (109523)	„	„
Probolinggo.	Uitbreiding van de gevangenis te Kraksaän.	„	„	17 846	17 157
Sumatra's Westkust.	Vernieuwingen en herstellingen aan de gevangenis te Padang . .	„	„	10 034	7 167 (9 713)
Benkoelen.	Bouw van eene gevangenis voor 38 personen te Bintoehan en van eene dito te Mokko Mokko	„	„	35 746	16 441 (35 496)
Lampongsche Districten.	Bouw van eene gevangenis voor 35 personen te Soekadana. . .	„	„	7 535	3 059 (7 535)
Westerafdeeling van Borneo.	Bouw van eene gevangenis voor 20 personen te Poetoes Sibau. .	„	„	4 653	3 277 (4 140)
Celebes en onderhoorigheden.	Verplaatsing van de gevangenis van Balangnipa naar Sindjai . .	„	„	15 370	1 554 (12 963)
Timor en onderhoorigheden.	Bouw van eene gevangenis voor 15 personen te Babauw	„	„	3 118	3 101
Bali en Lombok.	Bouw van eene gevangenis te Mataram (Lombok).	77 867	31 563 (70 320)	„	„

[1]) In verband met den overgang van de tolheffing in de op Sumatra's vasten wal gelegen onderhoorigheden der residentie Riouw in handen van het Gouvernement. In de nabijheid der genoemde plaatsen, waar de douane-ambtenaren moeten verblijven, bestonden in het geheel geen woningen.

[2]) Het bestaande gebouw werd door de aardbeving van 6 Januari 1898 zoo zwaar beschadigd, dat herstelling niet mogelijk was.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
—	22 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waaronder bouw of vernieuwing van 4 districtsgevangenissen op Java en Madura en 3 in de buitenbezittingen; van de bedoelde 22 werken waren er 13 in 11 gewesten van Java en Madura en 9 in 5 gewesten der buitenbezittingen	f 4 314	f 3 087	f 18 994	f 12 648
	Totalen . . .		f 84 433		f 72 392
	Kazernen voor gewapende korpsen onder burgerlijk beheer.				
Madura.	*Verbetering van het kampement te Bangkallan	30 708	f 26 991	„	„
	*Afbreken en wederopbouwen van de barissanskazerne te Sumanap.	51 741	6 700	„	„
—	10 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waarvan 4 in 3 gewesten van Java en Madura en 6 in 4 gewesten der buitenbezittingen	6 467	2 098	7 193	f 5 393
	Totalen . . .		f 35 789		f 5 393
	Gebouwen voor koffie.				
Pasoeroean.	Bouw van een koffie-inkooppakhuis te Pidjiombo	8 451	f 7 252	„	„
—	8 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waaronder bouw van 2 koffie-inkooppakhuizen op Java en Madura en 1 in de buitenbezittingen; van de bedoelde 8 werken waren er 5 in 4 gewesten van Java en Madura en 3 in 1 gewest der buitenbezittingen	8 957	6 469	„	„
	Totalen . . .		[1]) f 13 721		„
	Gebouwen voor de paardenposterij.				
Banjoemas.	*Bouw van eene loods voor postrijtuigen en van een machinegebouw voor de electrische verlichting op het emplacement te Maos . .	„	„	10 899	f 1 703
—	4 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang in 3 gewesten van Java en Madura	1 150	f 1 040	3 987	3 930
	Totalen . . .		f 1 040		f 5 633
	Gebouwen voor zout.				
Cheribon.	Vernieuwing van het zoutverkooppakhuis te Madjalengka. . . .	4 912	f 4 911	„	„
Rembang.	*Bouw van twee zoutverkooppakhuizen (te Soengihwaras en Boeloe).	12 611	10 981	„	„
	Bouw van een zoutverkooppakhuis te Rengel	6 442	6 426	„	„
Kadoe.	Idem te Magelang	„	„	6 600	f 2 186 (6 600)
Sumatra's Westkust.	*Idem te Indrapoera	„		9 992	6 184 (9 692)
Wester-afdeeling van Borneo.	Vernieuwing van de „zoutbrug" bij het zoutverkooppakhuis te Pontianak.	5 510	3 444	„	„
	Bouw van een zoutverkooppakhuis te Ketapang	„	„	7 896	2 558 (6 778)
—	4 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang in 4 gewesten van Java en Madura	564	535	5 620	5 534
	Totalen . . .		f 26 297		f 16 462

[1]) De uitgaaf is gebracht ten laste van den globalen post van f 37 000 voor het bouwen van koffie-inkooppakhuizen toegestaan.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Scholen voor Europeanen.				
Preanger Regentschappen.	Bouw van lokalen voor eene 1ste openbare lagere school voor 200 leerlingen te Bandong	„	„	f 16 602	f 16 185
	Idem voor eene openbare lagere school voor 60 leerlingen te Tassikmalaija	„	„	6 725	6 695
Cheribon.	Idem voor eene openbare lagere gemengde school voor 150 leerlingen te Cheribon	„	„	18 072	6 349 (17 753)
	Idem voor eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Cheribon	„	„	8 517	1 210 (7 740)
Tagal.	Idem voor eene openbare lagere meisjesschool voor 60 leerlingen te Tagal	f 6 917	f 6 803	„	„
Pasoeroean.	*Idem voor eene openbare lagere school voor 150 leerlingen te Malang	„	„	23 621	16 622
Probolinggo.	Idem voor eene openbare lagere school voor 60 leerlingen te Kraksaän	„	„	9 353	645 (9 350)
Soerakarta.	*Idem voor eene openbare lagere meisjesschool voor 200 leerlingen te Soerakarta	21 868	1 674	„	„
Kediri.	*Idem voor eene openbare lagere school voor 60 leerlingen te Paré.	„	„	8 553	4 970
Sumatra's Oostkust.	Vergrooten van de lokalen voor de openbare lagere school te Medan en maken van eene omrastering om het schoolerf	5 083	5 067	„	„
—	Bouw van 6 speelloodsen, waarvan 4 in 4 gewesten van Java en Madura en 2 in 2 gewesten der buitenbezittingen [1])	7 688	6 159	„	„
—	9 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waarvan 8 in 7 gewesten van Java en Madura en 1 in de buitenbezittingen	10 040	9 740	3 499	3 489
	Totalen . . .		f 29 443		f 56 165
	Scholen voor inlanders.				
Preanger Regentschappen.	*Vernieuwing van het hoofdgebouw der school voor zonen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders te Bandong.	24 034	f 15 464	„	„
	Bouw van woningen voor de leerlingen van de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Bandong	9 286	8 891	„	„
	Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 120 leerlingen te Madjalaija	3 772	3 702	„	„
	Idem voor eene inlandsche school voor 110 leerlingen te Tandjongsari.	2 597	734 (2 577)	„	„
	Idem te Tjikadoe	2 765	2 745	„	„
	Idem te Tassikmalaija	3 481	3 471	„	„
Pasoeroean.	Inrichting tot lokalen voor eene inlandsche school van de voormalige pradjoeritskazerne te Pasoeroean	274	274	„	„
Probolinggo.	Inrichting van de lokalen der 2de inlandsche school te Probolinggo tot eene inlandsche school der 1ste klasse voor 180 leerlingen	2 608	2 603	„	„
Banjoemas.	*Inrichting tot lokalen voor eene inlandsche school van de voormalige pradjoeritskazerne te Poerwokerto	813	513	„	„
Bagelen.	Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 210 leerlingen te Pitoeroeh	3 219	2 804	„	„
Djokjokarta.	*Idem voor 2 inlandsche scholen, elke voor 150 leerlingen, te Djokjokarta	6 066	2 064	„	„

[1]) Ten laste van den globalen post van f 5000 voor den bouw van speelloodsen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Sumatra's Westkust.	Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 110 leerlingen te Painan	f 2 372	f 2 352	„	„
Riouw en onderhoorigheden.	*Idem voor eene inlandsche school te Ringat	906	54	„	„
Celebes en onderhoorigheden.	Idem te Maros.	2 024	35 (1 664)	„	„
Amboina.	Bouw van lokalen voor eene inlandsche school voor 160 leerlingen te Batoe Gantong.	4 888	3 182 (4 844)	„	„
	*Idem voor eene inlandsche school te Neira.	2 567	1 040	„	„
—	13 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang, waarvan 8 in 4 gewesten van Java en Madura en 5 in 4 gewesten der buitenbezittingen.	12 468	5 865	„	„
	Totalen . . .		f 85 723		„
	Burgerlijke hospitalen.				
Batavia.	Maken van eene voorloopige quarantaine-inrichting op het eiland Onrust [1])	„	„	f 3 800	f 3 799
	Bouw van eene apotheek en een operatie-gebouw bij het beriberi-gesticht te Buitenzorg	„	„	3 556	1 333 (3 555)
	Aanbrengen van wijzigingen in de nieuwe gebouwen der vrouwenafdeeling bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg [2])	„	„	2 222	2 205
Preanger Regentschappen.	Uitbreiding van het gesticht voor zieke prostituées te Bandong	2 463	f 2 450	„	„
	Bouw van een hospitaal voor inlanders, tevens gesticht voor zieke prostituées te Tassikmalaija	22 007	8 202 (21 732)	„	„
Probolinggo.	Uitbreiding van het gesticht voor zieke prostituées te Loemadjang.	„	„	15 957	5 368 (15 479)
Banjoemas.	Bouw van 2 ziekenzalen, enz. in het gesticht voor zieke prostituées te Banjoemas	„	„	9 851	4 648 (9 850)
Kediri.	Uitbreiding en verbetering van het gesticht voor zieke prostituées te Kediri	„	„	3 429	481 (3 397)
	Bouw van eene verplegingszaal voor zieke gevangenen binnen de enceinte van gemeld gesticht	„	„	2 291	1 409 (2 158)
	Uitbreiding van het gesticht voor zieke prostituées te Blitar	„	„	1 681	1 614
	Bouw van een semi-permanent gesticht voor zieke prostituées te Ngandjoek	„	„	9 092	6 051 (8 615)
Sumatra's Westkust.	Oprichting van een lokaal voor geneeskundig onderzoek te Emmahaven (bij Padang) [3])	„	„	706	706
Sumatra's Oostkust.	Bouw van een hospitaal voor zieke prostituées te Tebing Tinggi.	„	„	4 352	4 351
—	11 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang in 6 gewesten van Java en Madura	4 086	4 058	3 974	2 926
	Totalen . . .		f 14 710		f 34 891

[1]) Het hospitaal te Tandjong Priok kon wegens zijne ligging in de nabijheid van vrij bevolkte kampongs niet voor dit doel worden aangewezen.

[2]) De wijzigingen bestonden in het afbreken van eenige scheidingsmuren ter verkrijging van ruimere lokalen.

[3]) Noodig voor het geneeskundig onderzoek van de passagiers der pelgrimschepen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.				
—	Bouw of vernieuwing van 53 wachthuizen, 5 brandspuithuizen en 197 mijlpalen in 9 gewesten van Java en Madura en in 1 gewest der buitenbezittingen	f 1 664	f 1 660	f 8 910	f 5 097
	Bazarloodsen.				
Samarang.	Overbrengen van de passarloodsen te Poerwodadi van de kali Loesi naar de nieuwe passar aan de zuidzijde der stad	„	„	910	f 855 (908)
Japara.	*Bouw van passarloodsen	10 214	f 7 504	„	„
	Bouw van eene passarloods te Koedoes.	„	„	14 298	245 (13 447)
Banka.	Idem te Pangkalpinang	2 936	2 936	„	„
	Totalen . .		f 10 440		f 1 100
	Bevloeiings- en afwateringswerken.				
	(Zie tabel III op blz. 4 en 5 van deze bijlage.)				
	Bruggen [1]), wegen en andere waterstaatswerken.				
Bantam.	*Aanleg van een verbindingsweg tusschen Tjipannas en Gardoebatok.	7 787	f 6 829	„	„
	Bouw van eene brug in den weg van Anjer-kidoel naar de grens van Tjiringin	„	„	12 202	f 172 (11 497)
	*Verplaatsen van eene brug over de Tjimangeunteung en aanleggen van de bijbehoorende weggedeelten, aansluitende aan de verbetering van het weggedeelte Leuwisema-Gardoebatok [2]) . . .	„	„	2 288	15
	*Bouw van eene brug in den weg van Tjiomas over Padarintjang naar Tjirogol en verleggen van een gedeelte van dien weg . .	[3]) 7 785	7 142	„	„
	Bouw of vernieuwing van 35 bruggen en 15 duikers	48 140	41 931	50 021	5 242
Batavia.	*Aanbrengen van eene verharding op eenige gedeelten van den grooten postweg van Batavia naar Bantam	46 124	23 648	„	„
	Aanbrengen van eene nieuwe verharding op eenige wegen ter hoofdplaats Batavia	50 091	50 077	„	„
	*Maken van eene oevervoorziening langs het scheepvaartkanaal van Batavia naar Tandjong Priok	31 684	24 111	„	„
	*Dempen van de Zuidergracht te Tandjong Priok	70 056	30 107	„	„
	*Bouw van een reservoir, plaatsen van hydranten en aanleg van buisleidingen voor de waterdistributie uit den nieuwen artesischen put te Kemajoran.	[4]) 6 862	3 445	„	„
	Maken van eene aftapleiding met hydrant voor artesisch water in de Laan de Riemer (Tanah Abang)	413	400	„	„
	Verbreeden en herstellen van de brug in den weg van Passar Senin naar Kramat.	11 208	11 204	„	„
	Vernieuwing van de beide valschutten van de sluis te Noordwijk.	„	„	1 612	1 612
	Maken van eene houten beschoeiing aan den rechteroever der Tangke-rivier, benedenstrooms van de schutsluis	„	„	4 826	2 171 (4 810)
	*Verbetering van den waterafvoer van het zuidwestelijk gedeelte van het Koningsplein [5])	3 728	3 403	„	„
	Bouw van een ijzeren buisduiker bij het spoorwegstation op het Koningsplein [5]).	824	92	„	„
	Bouw of vernieuwing van 1 brug en 11 duikers	6 012	5 990	[6]) 19 006	12 931

[1]) In deze lijst worden alléén die bruggen afzonderlijk vermeld, waarvan de kosten van bouw of vernieuwing een bedrag van f 10 000 te boven gaan. Onder de niet afzonderlijk vermelde bruggen, zoomede onder de duikers, bevonden er zich een aantal waaraan de werkzaamheden in 1899 zouden worden voortgezet.

[2]) Wegens inschuring van de oevers was deze verplaatsing dringend noodig.

[3]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 2136.

[4]) Zonder de uitgaven in Nederland, ad f 6994.

[5]) Bestreden uit den post van f 5000 bij de lijst van herstellingen uitgetrokken voor verbetering van het gotenstelsel te Batavia en Meester-Cornelis.

[6]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van de brug, ad f 6465.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Krawang.	Bouw van eene brug over de Tjilamaija-rivier, in den weg van Poerwakarta over Wanajassa naar de grens van de Pamanoekan- en Tjiassemlanden	„	„	f 11 268	f 2 136 (10 342)
	Bouw van 24 noodbruggen [1])	f 676	f 676	„	„
	Bouw of vernieuwing van 6 bruggen en 2 duikers	10 408	10 049	9 317	4 762
Preanger Regentschappen.	*Verleggen van den transportweg van Tjikalong naar Pengalengan.	54 584	6 662 (44 827)	„	„
	*Bouw van eene brug in den weg van Soekaboemi naar Plaboean.	508	9 817	„	„
	*Bouw van eene brug in den weg van Tjiandjoer naar de grens van Krawang	[3]) 14 902	11 306	„	„
	*Bouw van eene brug in den militairen weg van Soekaboemi naar Tjiandjoer.	10 374	2 590	„	„
	Bouw van eene brug over de Tjitaroem in den weg van Bandong over Dajeuhkollot naar Tjiparaij	„	„	42 022	2 734 (31 554)
	*Opnemingen in het belang van de verbetering van het wegennet in de residentie Preanger Regentschappen [5]).	4 600	3 552	„	„
	Verharden van een gedeelte van den weg van Tjiloemadjoe naar Djati.	„	„	1 016	1 015
	*Verbeteren van een weg ter hoofdplaats Bandong	„	„	1 099	167
	Bouw of vernieuwing van 67 bruggen en 39 duikers	[6]) 124 863	99 248	44 564	5 961
Cheribon.	Bouw van 2 noodbruggen [1])	464	461	„	„
	Bouw van 2 noodbruggen [7])	468	468	„	„
	Bouw of vernieuwing van 45 bruggen en 16 duikers	21 748	19 064	26 454	20 203
Tagal.	*Bouw van eene brug over de Babakan-rivier in den weg van Rengaspendawa naar Ketanggoengan en van een duiker in genoemden weg	[8]) 15 098	12 525	„	„
	*Bouw van eene brug in den binnenweg van Boemiaijoe naar Bantarkawoeng.	„	„	10 510	6 329 (8 257)
	*Gedeeltelijke vernieuwing van eene brug in den grooten postweg van Cheribon naar Tagal	„	„	10 590	8 913
	*Vernieuwing van de goten in de Chineesche kamp te Brebes.	4 387	1 036	„	„
	Bouw of vernieuwing van 37 bruggen en 9 duikers	15 416	13 134	36 496	19 293
Pekalongan.	Vernieuwing van eene brug in den grooten weg van Pekalongan naar Samarang.	11 052	11 174	„	„
	Verbeteren van den weg van Bandar Sidaijoe naar Batoer	„	„	17 979	5 680 (17 979)
	Bouw van 2 bruggen in den weg van Tambaksari naar de grens van Banjoemas en ophoogen en bijwerken van het weggedeelte tusschen deze bruggen	„	„	5 444	5 401
	Bouw of vernieuwing van 14 bruggen en 1 duiker	18 501	16 154	2 173	409
Samarang.	*Vernieuwing van 2 bruggen en verbetering van den weg tusschen die bruggen	4 732	3 013	„	„
	Maken van eene drinkwatervoorziening te Salatiga	„	„	[9]) 2 907	655 (1 833)
	Vernieuwing van eene brug in den weg van Wirosari naar Koewoe.	„	„	11 981	55 (11 980)
	Omleggen van een gedeelte van den weg van Wirosari naar Karangasem en vernieuwing van eene brug en een duiker in denzelfden weg	„	„	4 074	328 (4 066)
	*Voorloopige opnemingen voor het maken van een ontwerp voor de verbetering van het goten- en riolenstelsel ter hoofdplaats Samarang en voor de verbetering van het westelijk bandjirkanaal [10])	„	„	6 871	4 702

[1]) De kosten waren te bestrijden uit den globalen post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor het bouwen van noodbruggen.
[2]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 4996.
[3]) Als voren, ad f 7090.
[4]) Als voren, ad f 17 788.
[5]) Bestreden uit den post van f 20 000, bij het werkplan uitgetrokken voor het verbeteren van eenige wegen ter hoofdplaats Bandong.
[6]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één dezer bruggen, ad f 10 749.
[7]) De kosten waren te bestrijden uit den globalen post van f 50 000, bij het werkplan uitgetrokken voor herstel van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand.
[8]) Benevens f 140 voor transport van 's lands materialen.
[9]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 4215.
[10]) Noodig ter verkrijging van een goeden waterafvoer ter hoofdplaats Samarang.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b)*	In 1898 verwerkt bedrag. *c)*	Toegestaan bedrag. *b)*	In 1898 verwerkt bedrag. *c)*
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	Bouw of vernieuwing van 36 bruggen en 14 duikers	f 44 885	f 40 919	f 26 021	f 10 913
Japara.	Nadere opneming in het belang der verbetering van den weg van Bandjaran naar de grens van de afdeeling Joana	„	„	419	179 (565)
	Bouw van eene noodbrug [1])	573	565		
	Bouw of vernieuwing van 32 bruggen en 15 duikers	16 157	12 755	27 201	7 306
Rembang.	*Aanleg van eene drinkwaterleiding uit de bron Kadjar naar de hoofdplaats Rembang	[2]) 15 641	2 262	„	„
	Gedeeltelijke vernieuwing van eene brug in den binnenpostweg van Lassem naar Bodjonegoro	„	„	15 988	4 152 (15 555)
	Omleggen en verbeteren van den binnenpostweg van Blora naar Bodjonegoro	„	„	7 069	[3]) (6 539)
	Bouw van eene noodbrug [4])	130	130	„	„
	*Bouw van eene brug over de kali Woeloeng in den weg van Blora naar Randoeblatoeng			[5]) 10 160	994
	Bouw of vernieuwing van 24 bruggen en 8 duikers	50 730	45 359	20 465	4 193
Soerabaija.	*Aanleg van werken voor de verbetering van den waterafvoer ter hoofdplaats Soerabaija	73 583	28 516	„	„
	*Bouw van eene brug in den weg van Soemengko over Dinojo en Padangan naar Poegeran	[6]) 15 485	11 970		
	Aanleg van een weg van Doekoen naar Bandoenglor	„	„	2 796	2 796
	Bouw van 2 noodbruggen [1])	928	928	„	„
	Bouw van 3 noodbruggen [4])	1 648	1 617		
	Bouw of vernieuwing van 54 bruggen en 35 duikers	64 576	62 481	47 618	13 095
Pasoeroean.	*Aanleg van eene drinkwatervoorziening te Lawang	[7]) 4 346	1 852	„	„
	*Verleggen van een gedeelte van den weg van Pandemas naar Ngantang en bouw van eene ijzeren brug daarin over de Kontorivier bij Lebak	[8]) 39 166	3 998 (33 209)	„	„
	Verlegging van- en herstellingen aan den weg van Pandemas naar Ngantang			773	770
	Bouw van 2 noodbruggen [4])	512	250		
	Bouw of vernieuwing van 29 bruggen en 15 duikers	34 815	32 161	9 980	2 901
Probolinggo.	*Dichten van het ravijn Grongan in den weg van Tjondong naar Wangkal, graven van eene leiding en bouwen van een duiker	13 526	2 111		
	Vernieuwing van eene brug ter afdeelingshoofdplaats Loemadjang	„	„	10 068	2 465 (9 232)
	*Bouw van eene brug over de Pekalen-rivier in den weg van Padjarakan naar Tjondong	„	„	[9]) 15 747	1 060 (11 629)
	Bouw van 2 bruggen [1])	3 199	2 636	„	„
	Bouw van 3 noodbruggen [4])	1 055	1 035		
	Bouw of vernieuwing van 9 bruggen en 18 duikers	30 114	16 142	13 703	1 929
Bezoeki.	*Vernieuwing van eene brug in den weg van Langkap over Blora en Djatibarang naar Wringinanom	[10]) 18 296	17 161	„	„
	*Verplaatsen van eene brug in den weg van Soekokerto over Soekowono en Adjong naar Ardjasa			10 097	6 623
	Bouw of vernieuwing van 5 bruggen en 26 duikers	20 725	20 205	9 371	4 079
Banjoemas.	Bouw van eene brug over de kali Seraijoe in den weg van Bandjarnegara over Redjoso en Madoekoro naar Singomerto	„	„	10 664	7 045 (10 488)

[1]) Als bij noot 7 op blz. 15.
[2]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 30 285.
[3]) Dit werk bleek reeds in 1897 te zijn voltooid.
[4]) Als bij noot 1 op b z. 15.
[5]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 4754.
[6]) Als voren, ad f 6465.
[7]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 6895.
[8]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 3199.
[9]) Hieronder eene suppletie van f 1488.
[10]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 6465.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. c)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. b)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. c)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
	*Bouw van eene filtreer-inrichting met bijbehoorende werken voor de watervoorziening van het havenemplacement aan den Donan te Tjilatjap			[1]) f 21 797	f 2 574
	Bouw van 7 bruggen [2])	f 2 213	f 2 213	„	„
	Bouw van eene noodbrug [3])	709	696	„	„
	Bouw of vernieuwing van 43 bruggen en 10 duikers	6 933	6 328	36 598	27 187
Bagelen.	Bouw of vernieuwing van 17 bruggen en 40 duikers	[4]) 26 448	13 881	20 146	10 656
Kadoe.	Vernieuwing van eene noodbrug [3])	730	520		
	Bouw of vernieuwing van 21 bruggen en 15 duikers	60 361	41 544	[5]) 20 252	2 950
Soerakarta.	Bouw van 2 reservoirs en plaatsen van hydranten, pompen, buisleidingen, enz. voor de waterdistributie aan den artesischen put n°. 2 bij het verzorgingsgesticht te Soerakarta	„	„	[6]) 6 099	2 966 (3 765)
	Bouw van een reservoir en plaatsen van 3 hydranten, buisleidingen, enz. voor de waterdistributie aan den artesischen put n°. 6 te Soerakarta	[7]) 2 694	1 922	„	„
	Bouw van een reservoir, aanleg van buisleidingen, enz. voor de waterdistributie aan den artesischen put n°. 10 te Soerakarta.	651	630	„	„
Madioen.	Verbeteren van een gedeelte van den weg van Patjitan naar Tegalombo	8 182	8 069	„	„
	*Vernieuwing van eene brug in den weg van Patjitan naar Tamperan en omleggen van een gedeelte van dien weg	4 025	441	„	„
	Verbeteren van een gedeelte van den postweg van Patjitan naar Ponorogo	„	„	18 332	8 570 (17 031)
	*Bouw van eene brug in den weg van Ponorogo naar Patjitan en verleggen van een gedeelte van dien weg			8 423	1 720
	Bouw of vernieuwing van 27 bruggen en 33 duikers	59 292	53 966	16 715	4 869
Kediri.	Bouw van 5 noodbruggen [2])	2 815	2 487	„	„
	Bouw van 5 noodbruggen [3])	4 417	4 275	„	„
	Bouw of vernieuwing van 28 bruggen en 2 duikers	61 540	51 763	14 438	7 876
Madura.	Bouw of vernieuwing van 13 bruggen	28 674	26 943	8 251	4 036
Sumatra's Westkust.	*Aanleg van een nieuwen weg van Koto Taloek Kaboeng tot Boekit Poetoes	26 177	4 423	„	„
	*Vernieuwing van eene brug over de Loemoet-rivier in den weg van Padang Sidempoean naar Siboga	[8]) 16 020	10 877	„	„
	*Verbreeden van den transportweg tusschen Alahan Pandjang en Lolo	20 729	4 381	„	„
	Bouw van eene brug over de Kalangan-rivier in den weg van Siboga naar Padang Sidempoean	„	„	19 259	45 (19 259)
	*Geschikt maken van den weg van Siboga naar Loemoet tot een karreweg	„	„	[9]) 69 039	8 325 (67 515)
	Vernieuwing van eene brug over de Soengei Koko in den weg van Natal naar Mandheling	„	„	14 009	450 (13 991)
	Bouw van eene brug in den weg van Padang Sidempoean naar Loemoet	„	„	12 432	7 795 (12 348)
	Bouw van eene brug over de Aek Poeli in den weg van Sipirok naar de Toba-landen	„	„	13 966	11 706
	Verbetering van den wegsovergang over de Tjikalogedang	„	„	3 108	„ (2 669)
	Gedeeltelijk verleggen en verbeteren van het gedeelte Si Pisang-Bondjol van den post- en transportweg van Fort de Kock naar Padang Sidempoean	16 559	9 018 (11 353)	„	„

[1]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 7295.
[2]) Als bij noot 7 op blz. 15.
[3]) Als bij noot 1 op blz. 15.
[4]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van een dezer bruggen, ad f 3030.
[5]) Als voren, ad f 3738.
[6]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 5788
[7]) Als voren, ad f 2340.
[8]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 4472.
[9]) Hieronder eene suppletie van f 9830.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag. *b*)	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.			
Benkoelen.	*Aanleg van een weg van Si Toedjoeh Batoel naar de spoorweghalte Piladang	„	„	f 1 355	f 163
	*Bouw van eene brug over de Aek Siboeloean in den weg van Siboga naar Loemoet	f 12 336	f 8 289		
	Bouw of vernieuwing van 72 bruggen en 3 duikers	[1]) 120 012	54 887	[2]) 149 321	49 777
	Maken van een nieuwen los- en laadsteiger ter hoofdplaats Benkoelen.	„	„	[3]) 14 669	8 629 (21 749)
	*Omleggen en verharden van twee gedeelten van den militairen weg van Benkoelen over Taba Penandjoeng naar Kepahiang	3 225	1 509		
	*Omleggen en verharden van een gedeelte van bovengenoemden weg.	„	„	15 863	7 819 (12 595)
	*Verbeteren van gedeelten van den militairen weg van Taba Penandjoeng naar Kepahiang	„	„	16 175	(14 453)
	Verharden van een gedeelte van den weg van Benkoelen naar Seloema	„	„	15 497	11 108 (12 278)
	Verharden van een gedeelte van bovenbedoelden weg	„	„	14 022	4 101 (14 022)
	*Verharden van een gedeelte van meergenoemden weg.	15 475	1 458		
	*Verharden van een gedeelte van den weg van Benkoelen naar Lais.	„	„	13 589	2 540 (7 511)
	*Verharden van een gedeelte van bovenbedoelden weg.	5 536	330		
	*Bouw van eene brug over de Aer Palik in meergenoemden weg.	„	„	[4]) 14 122	6 027 (12 206)
	Vernieuwing van eene brug in den binnenweg van Manna naar Tandjong Sakti.	„	„	16 888	2 154 (16 880)
	*Vernieuwing van eene brug over de Sikoenjit Besar in den weg van Benkoelen naar Manna	„	„	10 037	6 321
	*Bouw van eene brug over de Aer Soelan in den grooten postweg van Manna naar Kasoer	„	„	14 841	11 698 (12 368)
	*Vernieuwing van eene brug over de Kroë-rivier in den weg van Kroë naar Liwa	„	„	20 407	6 162
	*Maken van een vluchthaven te Kroë	„	„	[5]) 45 073	13 074 (23 331)
	Bouw of vernieuwing van 13 bruggen en 53 duikers	20 688	10 020	22 403	7 250
Lampongsche Districten.	Verbetering van een gedeelte van den weg van Telok Betong naar het Noorden.	„	„	16 101	[6]) „ (16 101)
	*Idem van een gedeelte van dien weg en aanschaffen van 2 ijzeren loodsen.	„	„	8 109	3 560 (7 666)
	Opnemingen voor het verbeteren van den weg van Telok Betong over Tandjong Karang naar Kotta Agoeng	„	„	913	146 (912)
	Verrichten van terrein- en teekenwerk voor een ontwerp tot verbetering van den weg van Tandjong Karang tot Gedoeng Tatahan.	„	„	[7]) 1 000	272 (995)
	Bouw of vernieuwing van 7 bruggen	„	„	12 471	2 325
Palembang.	*Vernieuwing van eene brug over de Soengei Enim te Moeara Enim.	„	„	13 984	10 179 (13 680)
	Bouw van 19 noodbruggen [8])	12 199	12 171	„	„
	Bouw of vernieuwing van 7 bruggen	„	„	4 483	3 411
Sumatra's Oostkust.	*Verbetering van den weg van Medan naar Bindjei en bouw van 16 noodbruggen in dien weg [9]).	93 558	38 409 (39 338)	„	„
	*Verbetering van den hoofdweg ter hoofdplaats Medan.	[10]) 84 585	23 677	„	„
	Vernieuwing van het remmingwerk van den gouvernementssteiger te Belawan	„	„	16 493	1 700 (16 433)
	Vernieuwing van den aanlegsteiger bij het tolkantoor te Bandar Chalipah (Padang)	„	„	8 050	6 318 (8 044)
	Aanleg en verbetering van een weg van Bamban (Bedagei) over Ramboetan (Padang) en Bindjei naar de grens van Batoe Bara en bouw van 30 noodbruggen in dien weg	„	„	66 702	41 104 (66 477)
	Aanleg van een weg van de grens van Batoe Bara en Padang naar Si Paré Paré en Indrapoera en bouw van 29 noodbruggen in dien weg.	„	„	58 596	43 178 (58 287)

[1]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van één dezer bruggen, ad f 4996.
[2]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 dezer bruggen, ad f 3508.
[3]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 1550.
[4]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 7090.
[5]) Hieronder eene suppletie van f 34 435.
[6]) Dit werk bleek reeds in 1897 te zijn voltooid.
[7]) Hieronder eene suppletie van f 200.
[8]) Als bij noot 1 op blz. 15.
[9]) Bestreden uit den post van f 40 000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van eenige hoofdwegen in de afdeeling Deli.
[10]) Zonder de uitgaven hier te lande, ad f 14 000.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende.		Werken *niet* op het werkplan voorkomende.	
		Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)	Toegestaan bedrag. *b*)	In 1898 verwerkt bedrag. *c*)
		Met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad			
	Verbetering van een gedeelte van den weg van Tandjong Balei (Assahan) over Laboean Roekoe (Batoe Bara) naar Perbaoengan (Serdang) [1]	f 38 520	f 6 885 (37 455)	„	„
	Verbetering van een ander gedeelte van bovenbedoelden weg	„	„	f 31 341	f 11 650 (31 331)
	*Vernieuwing van eene brug over de Bedagei-rivier nabij de kampong Prampah in bovenbedoelden weg	„	„	15 317	6 408
	Bouw of vernieuwing van 2 bruggen en 2 duikers	7 259	980	7 352	6 853
Atjeh en onderhoorigheden.	Bouw van een ijzeren los- en laadsteiger te Telok Semawé	„	„	26 437	18 071 (23 853)
Banka.	Vernieuwing van eene brug in den weg van Pangkalpinang naar Merawang en Soengeiliat	„	„	13 801	5 596 (13 179)
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	*Gedeeltelijk verleggen van den weg ter hoofdplaats Bandjermasin.	8 149	6 415		
	Vernieuwing van eene brug	„	„	1 906	1 146 (1 769)
Celebes en onderhoorigheden.	Verbetering van den waterafvoer in de kampong Endeh te Makasser.	„	„	10 899	5 791 (9 368)
	Bouw van eene brug over de Djeneponto-rivier in den weg van Djeneponto naar Bonthain	„	„	10 240	838 (10 105)
	Bouw of vernieuwing van 9 bruggen en 2 duikers	5 311	559	[2] 28 893	7 452
Menado.	Bouw van eene brug over de Menado-rivier ter hoofdplaats Menado.	„	„	28 370	11 943 (27 458)
	*Bouw van eene brug over de Ronojapo-rivier te Amoerang.	[3] 31 961	4 778		
	Bouw van een los- en laadhoofd in de baai van Gorontalo	„	„	22 165	2 164 (21 475)
	*Aanleg van 24 kribben in de Bone-rivier	„	„	25 482	7 063 (17 155)
	Bouw of vernieuwing van 12 bruggen	19 536	13 887	3 869	483
Amboina.	Vernieuwing van een duiker	„	„	2 309	2 174
Ternate.	Bouw van een los- en laadhoofd ter hoofdplaats Ternate	„	„	36 709	20 094 (24 521)
	*Verbeteren van een gedeelte van den weg van Kajoemerah naar Castella	3 299	203		
	Bouw of vernieuwing van 6 duikers.	1 403	1 085	„	„
Bali en Lombok.	Bouw of vernieuwing van 12 bruggen en 1 duiker	19 394	14 333	45 660	23 652
—	54 tot deze rubriek behoorende werken van geringen omvang (andere dan die welke het bouwen of vernieuwen van bruggen en duikers betreffen), waarvan 20 in 10 gewesten van Java en Madura en 34 in 12 gewesten der buitenbezittingen	42 992	29 158	83 071	55 593
	Totalen		f 1 198 123		f 728 116
	Algemeene totalen:				
	Gebouwen onder burgerlijk beheer (zie blz. 7—14)	.....	f 590 042	.....	f 503 685
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken (zie blz. 14—19)	.....	1 207 141	.....	719 098
			f 1 797 183		f 1 222 783
	Bevloeiings- en afwateringswerken (zie blz. 4—7)	.....	[4] 4 411 601	.....	„
			f 6 208 784		f 1 222 783

[1]) Bestreden uit den post van f 50 000, bij het werkplan uitgetrokken voor de verbetering van den weg tusschen Perbaoengan en Tandjong Balei.

[2]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw van 2 dezer bruggen, ad f 7784.

[3]) Zonder de kosten van den ijzeren bovenbouw, ad f 10 814.

[4]) Zonder de voor de werken in de Solo-vallei hier te lande gedane uitgaven.

GEWESTELIJKE RECAPITULATIE der uitgaven in 1898 voor vernieuwingen en nieuwe werken, bedoeld op blz. 7 t/m 19 van dit overzicht, dus met uitzondering van die voor bevloeiings- en afwateringswerken.

GEWESTEN.	Verwerkte bedragen door		TOTAAL.
	het personeel der burgerlijke openbare werken.	de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.	
Java en Madura.			
Bantam	f 81 274	„	f 81 274
Batavia	280 089	„	280 089
Krawang	21 099	f 676	21 775
Preanger Regentschappen	245 690	18 575	264 265
Cheribon	62 382	14 981	77 363
Tagal	63 070	8 494	71 564
Pekalongan	50 781	1 717	52 498
Samarang	85 085	„	85 085
Japara	27 609	„	27 609
Rembang	75 325	919	76 244
Soerabaija	136 428	4 169	140 597
Banjoemas	44 708	15 814	60 522
Bagelen	37 972	„	37 972
Kadoe	56 597	„	56 597
Soerakarta	10 324	„	10 324
Djokjokarta	54 558	„	54 558
Madioen	88 750	„	88 750
Kediri	118 056	2 308	120 364
Pasoeroean	68 240	„	68 240
Probolinggo	60 676	27	60 703
Bezoeki	121 747	1 353	123 100
Madura	88 445	„	88 445
Totalen voor Java en Madura	f 1 878 905	f 69 033	f 1 947 938
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	f 199 273	f 16 262	f 215 535
Benkoelen	105 299	35 592	140 891
Lampongsche Districten	6 716	8 130	14 846
Palembang	31 624	5 545	37 169
Oostkust van Sumatra	246 750	14 867	261 617
Atjeh en onderhoorigheden	19 496	„	19 496
Banka	5 596	11 661	17 257
Riouw en onderhoorigheden	16 422	9 841	26 263
Westerafdeeling van Borneo	13 778	3 373	17 151
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	45 654	254	45 908
Celebes en onderhoorigheden	22 784	10 407	33 191
Menado	48 358	2 503	50 861
Amboina	42 095	61	42 156
Ternate	64 232	„	64 232
Timor en onderhoorigheden	10 964	„	10 964
Bali en Lombok	74 491	„	74 491
Totalen voor de buitenbezittingen	f 953 532	f 118 496	f 1 072 028
Totalen voor Java en Madura	1 878 905	69 033	1 947 938
	f 2 832 437	f 187 529	f 3 019 966

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage U.]

B. Werken bestemd geweest om in 1898 te worden uitgevoerd (of te worden voortgezet), maar waaraan in dat jaar niet gewerkt werd.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.
	Woningen voor burgerlijk personeel.		
Preanger Regentschappen.	Bouw van eene districtshoofdswoning te Tjikalong [1]).	f 6 990	„
Cheribon.	Idem te Tjiamis [2]).	6 145	„
	Aankoop van eene districtshoofdswoning te Pendjaloe [3])	500	„
Tagal.	[4]) † Bouw van eene districtshoofdswoning te Bandjarhardja	4 857	„
Pasoeroean.	Idem van eene controleurswoning te Kepandjen [5])	2 068	„
Bezoeki.	Idem van eene districtshoofdswoning te Kalisaät [2])	7 500	„
	Idem te Rambipoedji [2]).	7 515	„
Sumatra's Oostkust.	Verplaatsen en herstellen van de woning van den ontvanger der in- en uitvoerrechten en accijnzen te Pelalawan [6])	6 875	„
Atjeh en onderhoorigheden.	Maken van nieuwe bijgebouwen bij de gouverneurswoning te Kotta Radja [7]) . .	14 775	„
Riouw en onderhoorigheden.	Bouw van eene controleurswoning te Tandjong Pinang [8]).	9 000	„
—	† 6 werken van geringen omvang, waarvan 4 in 4 gewesten van Java en Madura en 2 in 2 gewesten der buitenbezittingen	13 860	f 586
	Bureelen en andere gebouwen voor den algemeenen dienst, waaronder de algemeene pakhuizen.		
Batavia.	Inrichten van een gedeelte van het vendu-departement te Batavia tot depôt van leermiddelen voor het inlandsch onderwijs [9])	„	4 145
	Verbouwing van een der lokalen van het vendu-departement te Batavia tot vendulokaal [9]).	„	2 974
	† Bouw van een magazijnsgebouw bij het herbarium van 's lands plantentuin te Buitenzorg.	1 820	„
Preanger Regentschappen.	† Bouw van eene landraadzaal te Soekaboemi	8 000	„
Samarang.	Bouw van eene algemeene slachtplaats te Samarang [10]).	15 000	„
	Bouw van eene pasangrahan te Tegowanoe [11])	1 125	„
Sumatra's Westkust.	† Bouw van een kantoor voor den controleur tevens rapatzaal te Penjaboengan. .	8 489	„
Lampongsche Districten.	Bouw van eene pasangrahan te Goenoeng Tatahan [12])	1 000	„
Sumatra's Oostkust.	Uitbreiding van het tolkantoor te Belawan [13])	40 000	„
Amboina.	† Bouw van een nieuw waterstaatskantoor te Amboina	„	3 389
Ternate.	Bouw van een kantoor voor den controleur te Batjan [12])	2 144	„
—	† 7 werken van geringen omvang, waarvan 6 in 3 gewesten van Java en Madura en 1 in de buitenbezittingen	[14]) 7 083	„

[1]) Hiervan werd voorloopig afgezien in verband met andere dringende behoeften.

[2]) Voorshands onuitgevoerd gelaten, in verband met de aanhangige voorstellen tot wijziging van de bestuursindeeling in sommige gewesten.

[3]) Hiervan werd afgezien, omdat het inlandsch hoofd reeds op voldoende wijze in eene hem toebehoorende woning is gehuisvest.

[4]) Waar men een † geplaatst vindt, werd het werk in 1898 nog niet onderhanden genomen, hetzij omdat tot de uitvoering te laat in het jaar werd besloten, hetzij omdat het ontwerp eerst toen gereed kwam, dan wel bij het einde van het jaar nog niet gereed was.

[5]) Het werk werd reeds in 1897 voltooid.

[6]) Dit werk zal waarschijnlijk vervallen en, in stede daarvan, eene woning te Poeloe Moeda worden gebouwd.

[7]) Dit werk werd reeds in 1897 buiten het werkplan ter hand genomen.

[8]) Dit werk werd uitgesteld, in verband met de mogelijkheid dat eene andere voorziening zou moeten worden getroffen.

[9]) Dit werk zou in 1899 worden uitgevoerd.

[10]) Het werd wenschelijk geacht de uitvoering van dit werk aan het particulier initiatief over te laten.

[11]) Dit werk is voor 1899 toegestaan.

[12]) Met het werk kon nog geen aanvang worden gemaakt, aangezien de benoodigde materialen nog niet ontvangen waren.

[13]) De tegen het ontwerp gerezen bezwaren waren oorzaak dat de uitvoering van dit werk moest worden uitgesteld.

[14]) Hieronder f 2000 voor uitgaven hier te lande.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.
	Gevangenissen.		
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Vernieuwing van de gevangenis te Kotta Baroe (Poeloe Laut) [1]	f 3 575	„
—	2 werken van geringen omvang in 2 gewesten der buitenbezittingen [2]	„	f 684
	Gebouwen voor koffie.		
Preanger Regentschappen.	† Bouw van 5 koffie-inkooppakhuizen	15 395	„
	Gebouwen voor zout.		
Krawang.	Bouw van een zoutverkooppakhuis te Tjilamaija [3]	5 600	„
Rembang.	Idem te Pamottan [4]	6 242	„
Lampongsche Districten.	Bouw van een semi-permanent zoutverkooppakhuis te Menggala [5]	7 850	„
	Scholen voor Europeanen.		
Batavia.	Bouw van lokalen voor eene hoogere burgerschool voor meisjes te Batavia [6] . .	51 777	„
Pasoeroean.	Bouw van lokalen voor eene meisjesschool met 150 leerlingen te Malang [4] . . .	19 800	„
	Scholen voor inlanders.		
Preanger Regentschappen.	† Inrichten van een gedeelte van het koffie-inkooppakhuis te Bandjaran tot inlandsche school	1 076	„
	Burgerlijke hospitalen.		
Batavia.	Inrichten van de achterportierswoning bij het krankzinnigengesticht te Buitenzorg tot woning van de opzichteres der vrouwenafdeeling [5]	3 700	„
	† Aanleg van werken voor de drinkwatervoorziening in genoemd gesticht	10 000	„
	† Maken van eene watervoorziening voor de badkachel in meergenoemd gesticht .	„	742
Samarang.	† Bouw van een nieuw hospitaal te Samarang	12 425	„
	† Bouw van een hospitaal voor lijders aan besmettelijke ziekten te Samarang. . .	15 000	„
Sumatra's Oostkust.	† Bouw van een etablissement voor lijders aan besmettelijke ziekten te Belawan. .	15 000	„
	Brandspuithuizen, wachthuizen en mijlpalen.		
Japara.	Bouw van nieuwe wachthuizen in het district Bandjaran [7]	„	1 144
Amboina.	† Bouw van 3 brandspuithuisjes te Amboina	„	1 395
	Bruggen, wegen en andere waterstaatswerken.		
Bantam.	† Vernieuwing van eene noodbrug.	89	„
	Bouw van eene brug [4]	2 125	„
Batavia.	Afsluiting van de Krokot-rivier boven Tanah Abang te Batavia [8]	28 000	„
	Maken van oevervoorzieningen aan den oever van de Mooker-vaart langs den grooten postweg van Batavia naar Bantam [9]	7 971	„
	† Bouw of vernieuwing van 1 brug en 5 duikers	4 890	„

[1]) Voorloopig uit de gewone onderhoudsfondsen hersteld.
[2]) Met deze werken kon nog geen aanvang worden gemaakt, aangezien de benoodigde materialen nog niet ontvangen waren.
[3]) Dit werk is voorloopig onuitgevoerd gebleven, in verband met de proef betreffende de zoutbriquetteering.
[4]) Hiervan werd voorloopig afgezien in verband met andere dringende behoeften.
[5]) Voor uitstel vatbaar gebleken.
[6]) Dit werk zou in 1899 worden uitgevoerd.
[7]) Dit werk werd voorloopig uitgesteld in verband met de verlegging van den weg Bandjaran-Kling.
[8]) Door den dienst der staatsspoorwegen werd reeds in 1897 een aanvang met de uitvoering van dit werk gemaakt.
[9]) Wegens hooge waterstanden kon in 1898 met dit werk niet worden begonnen.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.
Krawang.	† Verbetering van het gedeelte Djatisari—Tjilamaija van den weg van Tjikampak naar Tjilamaija	f 50 000	„
Preanger Regentschappen.	Bouw of vernieuwing van 7 bruggen en 1 duiker [1])	26 000	„
Cheribon.	Aanbrengen van verbeteringen aan de havendammen te Cheribon [2])	12 000	„
	Bouw van 2 bruggen en 1 duiker [3])	7 850	„
Tagal.	Bouw van 1 duiker [4])	560	„
Pekalongan.	Bouw van 2 bruggen en 2 duikers [4])	4 275	„
Samarang.	Maken van kaaimuurtjes aan de waterleidingen langs den Bodjongschen weg [5])	19 890	„
	Bouw van een kaaimuur aan de zuidelijke waterleiding, loopende langs de buurten Pendrian, Pontjol en Blakangkebon [5])	12 155	„
	Bouw of vernieuwing van 6 bruggen en 4 duikers [6])	8 420	„
Japara.	Verbetering van den weg van Bandjaran over Kling naar de grens van de afdeeling Joana, vernieuwing van de daarin voorkomende en bouw van nog niet bestaande bruggen [7])	50 000	„
	Bouw of vernieuwing van 4 bruggen [8])	4 864	„
Rembang.	Vernieuwing van 3 bruggen en bouw van 1 duiker [9])	18 355	„
Soerabaija.	Bouw van 10 bruggen en 1 duiker [10])	21 455	„
Pasoeroean.	† Verbeteren van een gedeelte van den weg van Pandemas naar Ngantang en bouw van eene steenen boogbrug in dien weg	27 095	„
Probolinggo.	† Omleggen van een gedeelte van den weg van Loemadjang naar Yossowilangoen	950	„
	† Bouw van 2 duikers	797	„
Bezoeki.	† Vernieuwing van eene brug	3 390	„
Banjoemas.	Aanleg van werken voor eene drinkwatervoorziening te Tjilatjap [11])	10 000	„
	† Bouw van 2 bruggen	1 620	„
	Bouw of vernieuwing van 1 brug en 5 duikers [12])	4 035	„
Bagelen.	Vernieuwing van 2 duikers [13])	1 375	„
Kadoe.	† Bouw van eene brug	5 070	„
Madioen.	† Vernieuwing van 2 duikers	13 277	„
Kediri.	† Vernieuwing van 3 noodbruggen	3 562	„
	Bouw van 3 bruggen en 1 duiker [14])	10 025	„
Madura.	† Bouw van eene noodbrug	610	„
	† Vernieuwing van eene brug	1 735	„
Sumatra's Westkust.	Gedeeltelijk verleggen en verbeteren van het gedeelte Si Pisang—Bondjol van den post- en transportweg van Fort de Kock naar Padang Sidempoean [15])	6 009	„
	Bouw of vernieuwing van 12 bruggen en 2 duikers [16])	42 583	f 7 343
Benkoelen.	Verharden van den weg van Benkoelen tot aan de grens der afdeeling Laïs [17])	„	2 015
	Bouw van eene brug [18])	945	„
Lampongsche Districten.	† Verbetering van den weg tusschen Tandjong Karang en Gedong Tatahan	53 878	„

[1]) De bouw van 3 dezer bruggen bleek voor uitstel vatbaar, terwijl met de vernieuwing van de andere 4 en van den duiker in 1898 nog geen begin kon worden gemaakt, omdat de ontwerpen nog niet gereed waren.

[2]) Onnoodig gebleken.

[3]) Twee dezer werken bleven onuitgevoerd, omdat tegen de ingediende ontwerpen bezwaren waren gerezen, terwijl het andere voor uitstel vatbaar bleek.

[4]) Voor uitstel vatbaar gebleken.

[5]) De voor dit werk bij het werkplan uitgetrokken fondsen werden besteed voor de verbetering van het goten- en riolenstelsel ter hoofdplaats Samarang.

[6]) Voor 3 dezer werken kon met herstelling worden volstaan, terwijl 1 onnoodig bleek en de 6 overige voor uitstel vatbaar waren.

[7]) In 1898 hebben de werkzaamheden zich bepaald tot het doen van opnemingen.

[8]) Eén dezer werken bleek voor uitstel vatbaar; met de uitvoering van de overige, in het laatst van 1898 toegestaan, kon in dat jaar nog geen begin worden gemaakt.

[9]) Voor één dezer werken kon met herstelling worden volstaan; twee bleken voor uitstel vatbaar, terwijl met de uitvoering van het vierde, in het laatst van 1898 toegestaan, in dat jaar nog geen begin kon worden gemaakt.

[10]) Twee dezer werken bleken onnoodig en de overige voor uitstel vatbaar.

[11]) Dit werk zou in 1899 worden ter hand genomen.

[12]) Met de uitvoering van 4 dezer werken, in het laatst van 1898 toegestaan, kon in dat jaar nog geen begin worden gemaakt; voor de overige bleek met herstelling te kunnen worden volstaan.

[13]) Hiervan werd voorloopig afgezien in verband met andere dringende behoeften.

[14]) Eén dezer werken bleek onnoodig; de overige waren voor uitstel vatbaar.

[15]) Dit werk werd reeds in 1897 ter hand genomen.

[16]) Eén dezer werken bleek onnoodig; één was voor uitstel vatbaar en voor een ander moest een nieuw ontwerp worden gemaakt. De overige, eerst in het laatst van 1898 toegestaan, konden in dat jaar nog niet worden ter hand genomen.

[17]) Met dit werk kan eerst een aanvang worden gemaakt wanneer de reeds begonnen verharding van een ander gedeelte van denzelfden weg voltooid is.

[18]) Dit werk werd reeds in 1897 voltooid.

GEWESTEN.	OMSCHRIJVING DER WERKEN.	Werken op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.	Werken *niet* op het werkplan voorkomende. Toegestaan bedrag, met inbegrip van het geldswaardig bedrag aan materialen uit 's lands voorraad.
Sumatra's Oostkust.	Verbetering van den weg van Tandjong Poera naar Stabat [1]	f 19 317	„
	Bouw van eene brug [2]	5 890	„
Westerafdeeling van Borneo.	Vernieuwing van eene brug [3]	„	f 1 177
Menado.	† Verbreeden van een gedeelte van den transportweg van Amoerang naar Motoling	„	1 412
	Bouw van eene brug	17 550	„
Ternate.	Bouw van een los- en laadhoofd ter hoofdplaats Ternate [4]	21 709	„
Bali en Lombok.	† Bouw van eene noodbrug	822	„
—	9 werken van geringen omvang, waarvan 3 in 3 gewesten van Java en Madura en 6 in 4 gewesten der buitenbezittingen [5]	30 176	5 472

[1]) Dit werk werd reeds in 1897 voltooid.
[2]) Dit werk bleef onuitgevoerd, omdat tegen het ingediend ontwerp bezwaren waren gerezen.
[3]) Dit werk zou in 1899 worden uitgevoerd. Voorloopig werd de brug uit de gewone onderhoudsfondsen hersteld.
[4]) Dit werk werd reeds in 1897 ter hand genomen.
[5]) Twee dezer werken bleken onnoodig; drie andere, eerst in het laatst van 1898 toegestaan, konden in dat jaar nog niet ter hand worden genomen, terwijl de vier overige voorloopig werden uitgesteld, omdat de ontwerpen nog niet gereed waren.

(5. 23.)

BIJLAGE V.

(Zie hoofdst. I, afd. III, § 1, van het verslag.)

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

UITKOMSTEN DER SPOOR- EN TRAMWEG-EXPLOITATIE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

OVER

1898.

Statistieke gegevens betreffende de spoorwegen in Nederlandsch-Indië.	STAATSSPOORWEGEN			
	Oosterlijnen Java.	Westerlijnen Java		
		Lijn Buitenzorg-Djokjokarta met zijtakken.	Lijn Batavia-Tandjong Priok.	Lijn Batavia-Krawang. *a)*
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.067	1.067	1.067
A. Algemeene zaken.				
Lengte in exploitatie ult. 1898 (in K.M.)	812	595	9	63
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	806	595	9	63
Aanlegkapitaal ult. 1898	f 55 969 942	f 53 198 829	f 1 480 224	f 4 586 902
„ per K.M.	f 68 928	f 89 420	f 164 469	f 72 832
Bruto ontvangst	f 5 926 497	f 3 292 026	f 251 570	f 347 155
Exploitatie-kosten *b*)	f 3 056 696	*i*) f 2 237 068	f 144 986	f 208 763
Netto ontvangst in totaal	f 2 869 801	f 1 054 958	f 106 584	f 138 392
„ „ „ pct. van de bruto ontvangst	48.42 pct.	32.04 pct.	42.37 pct.	39.80 pct.
„ „ „ „ „ het aanlegkapitaal	*g*) 5.16 „	*j*) 1.98 „	*j*) 7.20 „	*j*) 3.01 „
B. Gebouwen en materieel.				
Aantal stations en halten	126	92		15
„ locomotieven	129	119		8
„ rijtuigen en bagagewagens	295	256		27
„ wagens (buiten de bagagewagens)	2028	1282		75
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.				
Aantal trein-kilometers	3 003 263	(Niet gesplitst opgegeven.)		
„ locomotief-kilometers *c*)	3 517 659	(Id.)		
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens) *d*)	73 067 370	(Id.)		
Steenkolenverbruik (in tonnen)	*h*) 19 382	(Id.)		
Id. (in K.G.) per locomotief-kilometer	5.50	(Id.)		
D. Omvang van het vervoer.				
Aantal reizigers 1ste klasse	17 595	7 369	36 144	2 824
„ „ 2de „	122 983	56 778	93 041	41 619
„ „ 3de „ (hieronder militairen en gevangenen)	2 409 889	1 320 452	*k*) 908 035	518 603
„ „ 3de „ retour *e*)	1 128 930	734 922	. . . . .	. . . . .
„ „ 3de „ (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . . .	. . . . .	460 004	485 853
Totaal aantal reizigers	3 679 397	2 119 521	1 497 224	1 048 899
Aantal reiziger-kilometers	131 349 949	79 692 753	13 475 016	15 902 459
„ tonnen vrachtgoed (zonder de dienstvrachtgoederen)	850 062	350 916	109 250	51 676
„ ton-kilometers (zonder de dienstvrachtgoederen)	81 830 240	47 997 371	983 250	2 198 202
E. Opbrengst van het vervoer.				
Opbrengst reizigers 1ste klasse	f 91 536	f 68 250	f 11 950	f 1 374
„ „ 2de „	f 280 246	f 175 695	f 20 164	f 14 478
„ „ 3de „ (hieronder militairen en gevangenen)	f 1 508 557	f 806 858	f 88 209	f 61 538
„ „ 3de „ retour	f 166 241	f 94 814	. . . . .	. . . . .
„ „ 3de „ (verlaagd tarief) en 4de klasse	. . . . .	. . . . .	f 23 048	f 104 620
„ in totaal voor reizigers	f 2 046 580	f 1 145 617	f 143 371	f 182 010
„ bagage	f 35 778	f 35 065	f 13 831	f 8 974
„ bestelgoed *f*)	f 220 506	f 66 615	f 1 231	f 2 131
„ vrachtgoed	f 3 353 706	f 1 850 805	f 65 779	f 143 780
Alle overige ontvangsten	f 269 927	f 193 924	f 27 358	f 10 260
Gezamenlijke bruto ontvangsten in totaal (als boven)	f 5 926 497	f 3 292 026	f 251 570	f 347 155
Gezamenlijke bruto ontvangsten per dag-kilometer	f 20,14	f 15,16	f 76,58	f 15,09

a) Deze toenmalige particuliere spoorweg is, gerekend van 1 Januari 1898 af, overgegaan in handen van den Staat.

b) Wat de particuliere spoorwegen betreft zijn, in afwijking van de desbetreffende opgaven betreffende de staatsspoorwegen, onder de exploitatiekosten *niet* gerekend de kosten van vernieuwingen, in 1898 bedragen hebbende: voor de lijn Samarang-Vorstenlanden f 53 828, voor Batavia-Buitenzorg f 28 453 en voor den Deli-spoorweg f 44 950, gezamenlijk f 127 231.

c) Rangeerdienst en dubbele tractie inbegrepen; reservedienst buiten beschouwing gelaten.

d) Hieronder begrepen de door eigen materieel op andere lijnen afgelegde as-kilometers, niet echter de door vreemd materieel op de lijn afgelegde as-kilometers.

e) Voor de berekening van het aantal reizigers is elk retourbiljet voor twee reizigers geteld.

f) Vervoer als bestelgoed vindt op den Deli-spoorweg niet plaats.

g) Berekend over f 55 555 968, zijnde het aanlegkapitaal berekend naar de gemiddeld geëxploiteerde lengte. (Volgens andere gegevens was als gemiddeld aanlegkapitaal der Oosterlijnen over 1898 aan te nemen f 55 177 451, in verband waarmede het hier opgegeven percentage niet 5.16, maar 5.20 zou hebben bedragen.

h) Bovendien werd op de Oosterlijnen nog als brandstof gebezigd 358 ton hout en op de Westerlijnen 436 ton.

i) Verbeterde opgaaf. De gegevens, die hier te lande voorhanden waren bij de afsluiting van den tekst van dit verslag (zie blz. 134 hiervóór), stelden de exploitatiekosten voor deze lijn ten onrechte op f 2 245 068.

j) Voor de Westerlijnen is bij deze berekening aangenomen dat de uitbreidingswerken gemiddeld zes maanden van het jaar zijn in gebruik geweest, in verband waarmede het hier uitgetrokken percentage voor de drie gescheiden gedeelten dier lijnen berekend is over een gemiddeld aanlegkapitaal van respectievelijk f 53 124 855

WEGEN.

Te zamen.	Lijn ter Sumatra's Westkust.	PARTICULIERE SPOORWEGEN. Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. Lijn Samarang-Vorstenlanden-Willem I.	Lijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. Lijn Batavia-Buitenzorg.	Deli-spoorweg (Oostkust van Sumatra).	TOTALEN. 1898.	TOTALEN. 1897.
. . . . .	1.067	1.435	1.067	1.067	. . . . .	. . . . .
667	210	205	56	102.5	2052.5	2037.5
667	210	205	56	102.5	2046.5	1930.5
f 59 265 955	*m*) f 19 999 565	f 20 361 387	f 3 939 589	f 7 120 934	f 166 657 372	f 162 428 936
f 88 855	f 95 236	f 99 323	f 70 349	f 69 472	f 81 129	f 79 768
f 3 890 751	f 1 154 407	f 2 691 755	f 855 068	f 1 240 470	f 15 758 948	f 15 237 439
f 2 590 817	f 652 686	*b*) f 1 014 790	*b*) f 410 005	*b*) f 486 844	*b*) f 8 211 838	*b*) f 7 638 418
f 1 299 934	f 501 721	f 1 676 965	f 445 063	f 753 626	f 7 547 110	f 7 599 021
33.41 pct.	43.46 pct.	62.30 pct.	52.05 pct.	60.76 pct.	47.89 pct.	49.86 pct.
j) 2.19 „	2.51 „	8.23 „	11.29 „	10.58 „	*q*) 4.54 „	4.88 „
107	33	27	10	21	324	320
127	58	30	12	14	370	361
283	62	82	61	53	836	767
1357	353	473	89	296	4596	4253
3 007 759	883 100	708 804	332 431	338 143	8 273 500	7 668 285
3 562 392	1 067 321	813 826	347 400	425 344	9 733 942	9 003 627
59 346 921	15 609 792	20 911 132	6 716 190	8 709 282	184 360 687	168 208 494
k) 21 175	18 952	*o*) 6 063	1 771	(hout) 6 692	*r*) 67 343	*r*) 66 678
5.94	17.75	7.45	5.09	(id.) 15.73	*r*) 7.23	*r*) 7.40
46 337	. . . . .	*p*) 9 638	*p*) 25 172	*p*) 24 931	123 679	113 060
191 438	*n*) 38 355	*p*) 46 737	*p*) 101 549	*p*) 45 252	546 314	516 112
2 747 090	*n*) 829 118	229 937	492 119	476 689	7 184 842	*s*) 6 822 700
734 922	. . . . .	43 868	. . . . .	167 452	2 075 172	*t*) 1 793 884
945 857	. . . . .	889 681	380 940	. . . . .	2 216 478	1 989 840
l) 4 665 644	867 473	1 219 861	999 780	714 324	12 146 479	11 235 596
109 070 228	16 846 129	37 020 546	25 161 588	12 645 234	332 093 674	309 211 167
l) 511 842	211 333	374 823	119 849	181 689	2 249 598	2 078 298
l) 51 178 823	23 126 856	39 245 887	5 880 440	5 770 448	207 032 694	199 307 258
f 81 574	. . . . .	f 36 167	f 23 627	f 37 314	f 270 218	f 252 085
f 210 337	f 25 894	f 88 179	f 68 644	f 36 482	f 709 782	f 699 081
f 956 605	f 283 887	f 245 892	f 138 417	f 227 686	f 3 361 044	*u*) f 3 211 014
f 94 814	. . . . .	f 38 035	. . . . .	f 72 598	f 374 688	*u*) f 336 207
f 127 668	. . . . .	f 137 194	f 115 453	. . . . .	f 380 315	f 329 139
f 1 470 998	f 309 781	f 545 467	f 346 141	f 374 080	f 5 093 047	f 4 797 526
f 57 870	f 6 503	f 10 638	f 9 910	f 42 923	163 622	f 162 154
f 69 977	f 7 276	f 49 058	f 27 964	. . . . .	f 374 781	f 356 452
f 2 060 364	f 695 620	f 1 947 789	f 426 597	f 727 751	f 9 211 827	f 9 052 432
f 231 542	f 135 227	f 138 803	f 44 456	f 96 716	f 915 671	f 868 875
f 3 890 751	f 1 154 407	f 2 691 755	f 855 068	f 1 240 470	f 15 758 948	f 15 237 439
f 15,99	f 15,06	f 35,97	f 41,83	f 33,09	f 21,09	f 21,62

f 1 480 168 en f 4 583 904 of in totaal f 59 188 927.

k) Onder het hier opgegeven reizigersverkeer zijn niet begrepen de landsdienaren en dwangarbeiders, die, voor het vervullen van hunne werkzaamheden te Tandjong Priok, op de lijn Batavia–Tandjong Priok op vrijkaarten hebben gereisd.

l) Het aantal op de Westerlijnen vervoerde reizigers bedroeg eigenlijk 4 627 743, daar in de gesplitste opgaven (zie de drie voorgaande kolommen) 37 901 transitreizigers meer dan eens zijn geteld. Het waren 864 reizigers 1ste klasse, 4397 2de en 32 640 3de klasse.

Om gelijke reden is het hier opgegeven aantal tonnen vrachtgoed en aantal ton-kilometers te verminderen tot respectievelijk 490 388 en 51 061 500.

m) Zonder te rekenen de aanlegkosten van de haven en het kolenstort, ten bedrage (op ult. 1898) van f 3 944 874.

n) Op den secundair geëxploiteerden spoorweg ter Sumatra's Westkust zijn de reizigers 1ste klasse gerekend onder die der 2de klasse, en die der 2de onder de 3de klasse.

o) Bovendien 830 ton brandhout en 4000 L. petroleum-residu.

p) Hieronder begrepen het aantal reizigers dat op retourkaarten heeft gereisd.

q) Berekend over een gemiddeld aanlegkapitaal van f 166 166 370 (verg. de noten *g* en *j*).

r) Betreft enkel het steenkolenverbruik.

s) In 't vorig verslag (bijlage Y) werd voor dit totaal opgegeven 7 028 168 maar daaronder waren ook begrepen de retourreizigers 3de klasse op de lijn Samarang-Vorstenlanden (44 592) en op den Deli-spoorweg (160 876), die thans in de afzonderlijke opgaaf betreffende de retourreizigers 3de klasse zijn begrepen.

t) De opgaaf is met 205 468 reizigers vermeerderd; verg. de voorgaande noot.

u) Herziene opgaaf; verg. de twee voorgaande noten.

Statistieke gegevens betreffende de stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.	Samarang-Joana Stoomtram-maatschappij. — Lijn Samarang-Joana (met zijtakken).	Nederlandsch-Indische Tramweg-maatschappij. — Lijn Batavia-Meester Cornelis-Kampong Melaijoe. *b)*	Oost-Java Stoomtram-maatschappij. — Lijnen Soerabaija-Sepandjang en Modjokerto-Ngoro (met zijlijn).	Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Djokjokarta-Brossot.	Seraijoedal Stoomtram-maatschappij. — Lijn Maos-Bandjarnegara.
Spoorwijdte (in Meters)	1.067	1.188	1.067	1.435	1.067
A. Algemeene zaken.					
Lengte in exploitatie ult. 1898 (in K.M.)	250.8	*f)* 14	80	*m)* 24	84
Gemiddeld geëxploiteerde lengte (in K.M.) over het geheele jaar	243.9	*f)* 14	77.9	*m)* 24	72.7
Aanlegkapitaal ult. 1898	f 6 778 649	f 1 520 491	f 2 444 347	f 615 920	f 2 580 565
„ per K.M.	f 27 020	*g)* f 69 113	f 30 554	f 25 663	f 30 721
Bruto ontvangst	f 904 127	f 316 307	f 299 582	f 105 521	f 226 528
Exploitatie-kosten	f 361 022	f 166 452	f 172 230	f 39 255	f 96 290
Netto ontvangst in totaal	f 543 106	f 149 854	f 127 352	f 66 266	f 130 238
„ „ in pct. van de bruto ontvangst	60.06 pct.	47.37 pct.	42.51 pct.	62.79 pct.	57.49 pct.
„ „ „ „ „ het aanlegkapitaal	8.01 „	9.85 „	5.21 „	10.75 „	5.04 „
B. Materieel.					
Aantal locomotieven	37	27	22	6	8
„ rijtuigen	47	64	41	7	12
„ wagens	442	3	83	6	75
C. Dienst ten behoeve van het vervoer.					
Aantal trein-kilometers	694 301	771 493	501 969	70 845	164 268
„ locomotief-kilometers	894 326	796 997	504 242	75 882	*p)* 172 889
„ as-kilometers (rijtuigen en wagens)	14 032 534	7 815 658	5 935 070	*n)* 905 222	*q)* 2 953 722
Steenkolenverbruik (in tonnen)	*d)* 660	3 336	*k)* 1 536	315	*r)* 960
„ (in K.G.) per locomotief-kilometer	0.738	4.2	3.05	4.16	5.55
D. Omvang van het vervoer.					
Aantal reizigers	1 560 277	*h)* 4 640 568	3 036 710	305 732	522 722
„ reiziger-kilometers	15 206 632	33 407 458	21 457 207	3 536 905	5 275 461
„ tonnen vrachtgoed	162 215	— *i)*	*l)* 44 091	*o)* 44 175	48 913
„ ton-kilometers	*e)* 13 024 273		742 060	686 471	1 973 919
E. Opbrengst van het vervoer.					
Opbrengst reizigers	f 232 418	f 313 116	f 235 394	f 35 315	f 59 209
„ bagage	f 4 504	*i)*	f 301	f 212	f 1 573
„ goederen	f 653 013	*i)*	f 62 644	f 68 058	f 162 870
„ diversen	f 14 192	f 3 191	f 1 243	f 1 936	f 2 877
Gezamenlijke bruto ontvangsten { in totaal (als boven)	f 904 127	f 316 307	f 299 582	f 105 521	f 226 529
Gezamenlijke bruto ontvangsten { per dag-kilometer	f 10,16	f 61,90	f 10,53	f 12,04	f 8,54

a) Voor mededeelingen omtrent den staatsstoomtramweg in Atjeh zie blz. 136/137 van het verslag hiervóór.

b) De opgaven betreffende de lijn der Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij loopen over het op 30 Juni 1898 geëindigde boekjaar 1897/98.

c) Hoewel de lijnen Warongdowo-Sengon en Warongdowo-Bekassi Oost, welke op ult. 1898 nog gedeeltelijk in aanleg waren, niet ten name van de Pasoeroean-Stoomtrammaatschappij staan, worden zij niettemin door genoemde Maatschappij beheerd. Eene afzonderlijke boeking voor de eigen lijn der Maatschappij Pasoeroean-Warongdowo (8 K.M.) wordt niet aangehouden, zoodat de hier voorkomende opgaven op de gezamenlijke lijnen betrekking hebben.

d) Bovendien 6021 ton brandhout.

e) Hieronder 1 218 974 ton-kilometer wegens vervoer van goederen ten behoeve van de in aanleg zijnde eigen lijnen.

f) Hiervan 8 K.M. met dubbelspoor.

g) Berekend over 22 K.M.; zie de voorgaande noot.

h) Abonné's gerekend op 2 ritten per dag.

i) De lijn dient enkel voor personenvervoer.

k) Bovendien 1154 ton brandhout en 13 ton petroleum-residu.

l) Alleen op de lijn Modjokerto-Ngoro (41 K.M.) heeft goederenvervoer plaats.

m) Ongerekend p. m. 4 K.M. voor aansluitende lijnen.

n) Hieronder 246 878 as-kilometer, afgelegd door wagens der lijn Samarang-Vorstenlanden.

o) Hieronder 374 ton dienstgoederen.

p) Alleen voor de exploitatietreinen, dus zonder de aanlegtreinen.

TRAMWEGEN. *a*)

Alzoo gezamenlijk voor de lijnen bedoeld in de vijf voorafgaande kolommen.		STOOMTRAMLIJNEN WAARVAN VOOR HET EERST GEGEVENS OMTRENT DE EXPLOITATIE-UITKOMSTEN ZIJN VERSTREKT. Uitkomsten over 1898.							
1898.	1897.	Samarang-Cheribon Stoomtram-maatschappij. — Lijn Samarang-Cheribon met zijlijn Tagal-Balapoelang.	Kediri Stoomtram-maatschappij.	Malang Stoomtram-maatschappij.	Pasoeroean Stoomtram-maatschappij. — Lijnen: Pasoeroean-Warongdowo, Warongdowo-Sengon en Warongdowo-Bekassi Oost. *c*)	Probolinggo Stoomtram-maatschappij. — Lijn Probolinggo-Phaeton.	Nederlandsch-Indische Spoorweg-maatschappij. — Lijn Djokjokarta-Magelang.	Modjokerto Stoomtram-maatschappij.	Madura Stoomtram-maatschappij. — Lijn Kamal-Kalianget.
. . . . .	. . . . .	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067	1.067
452.8	397.5	244.7	102	30	18[5]	39	47	50	18
432.5	388.5	*u*) 176 1	84	24	14[5]	36.6	23.5	8.36	1.2
f 13 939 972	f 12 748 280	*v*) f 5 543 004	f 2 027 937	*v*) f 1 168 389	*aa*) f 354 671	f 914 046	f 2 276 265	(Nog niet gepubliceerd.)	*v*) f 1 243 112
s) f 30 251	*t*) f 31 438	*w*)	f 19 882	*w*)	*aa*) f 44 334	f 23 437	f 48 431	(Id.)	*w*)
f 1 852 065	f 1 689 635	f 351 067	f 170 113	*jj*) f 40 891	f 29 059	f 62 518	f 82 696	(Id.)	f 1 432
f 835 249	f 748 578	f 162 594	f 128 200	*z*) f 33 552	*bb*) f 14 530	*bb*) f 31 259	f 44 703	(Id.)	*ii*)
f 1 016 816	f 941 057	f 188 473	f 41 913	f 7 339	f 14 529	f 31 259	f 37 993	(Id.)	*ii*)
54.90 pct.	55.75 pct.	53.68 pct.	24.64 pct.	p. m. 20 pct.	50 pct.	50 pct.	45.94 pct.	(Id.)	*ii*)
7.29 „	7.38 „	*w*)	2.5 „	*w*)	*w*)	3.4 „	3.32 „	(Id.)	*w*)
100	94	24	15	7	9	9	6	8	5
171	157	48	18	12	10	19	9	10	6
609	532	259	59	17	16	28	58	55	38
2 202 876	2 075 690	374 637	335 608	119 764	107 001	139 563	64 703	33 225	3 438
2 444 336	2 305 661	*p*) 396 177	335 940	119 786	109 673	139 791	67 178	81 745	3 456
31 642 206	28 686 962	*p*) 4 833 346	4 171 456	1 355 102	1 169 827	1 702 668	*ff*) 695 264	446 747	37 025
6 807	6 664	1 422	1 407	505	*cc*) 152	*ee*) 581	352	*hh*) 371	27
. . . . .	. . . . .	3.64	3,95	4.22	—	4.17	5.23	4.53	7.8
10 066 009	8 905 852	613 665	794 276	228 185	356 164	405 803	234 127	56 300	7 952
78 883 723	70 717 766	9 002 129	6 776 318	2 141 059	2 810 049	5 420 614	4 142 533	595 096	99 656
299 394	287 201	90 333	69 520	4 283	*dd*)	6 736	*gg*) 18 619	905	*dd*)
16 426 723	13 760 132	2 097 849	1 535 080	51 500	*dd*)	156 048	318 481	16 099	*dd*)
f 875 452	f 797 912	f 158 869	f 84 139	f 5 553	f 23 865	f 52 295	f 45 883	(Nog niet gepubliceerd.)	f 1 272
f 6 590	f 6 315	f 2 504	„	„	„	„	f 516 (Id.)		„
f 946 585	f 864 807	f 186 163	f 83 916	f 30 960	f 16	f 9 859	f 34 845	(Id.)	f 2
f 23 439	f 20 601	f 3 531	f 2 058	f 554	f 5 178	f 364	f 1 452	(Id.)	f 158
f 1 852 066	f 1 689 635	f 351 067	f 170 113	f 37 067	f 29 059	f 62 518	f 82 696	(Id.)	f 1 432
f 11,73	f 11,91	*x*) f 5,73	f 5,48	f 4,23	f 5,35	f 4,67	f 9,56	(Id.)	f 3,31

g) Hieronder 348 060 as-kilometer, afgelegd door wagens der staatsspoorwegen.
r) Bovendien 32 ton brandhout.
s) Berekend over 460.8 K.M.; verg. noot *f*.
t) Berekend over 405.5 K.M.; verg. noot *f*.
u) Met inbegrip van 8.2 K.M. zijlijnen (haven- en pakhuislijnen) waarop geen geregelde treindienst plaats had.
v) Omvat ook de uitgaven voor gedeelten die op ult. 1898 nog in aanleg waren.
w) Daar het juiste bedrag van het aanlegkapitaal betreffende het op ult. 1898 in exploitatie zijnde gedeelte niet is op te geven, is hier geen cijfer ingevuld.
x) Berekend over 167 9 K.M.; verg. noot *u*.
jj) Hieronder f 3824 wegens ontvangsten in de laatste dagen van December 1897.
z) Door de Maatschappij bij schatting aangenomen (ruim 80 pct. van de bruto ontvangsten), zijnde het cijfer der exploitatiekosten niet met nauwkeurigheid op te geven, omdat exploitatie en aanleg nog gecombineerd waren.
aa) Betreft alleen de lijn Pasoeroean-Warongdowo, ter lengte van 8 K.M.
bb) Naar schatting ingevuld (tot een bedrag van 50 pct. der bruto ontvangsten).
cc) Bovendien 7388 pikol brandhout en 72 000 liter petroleum-residu.
dd) Goederenvervoer van beteekenis had in 1898 nog niet plaats.
ee) Bovendien 18 ton brandhout en 23 900 liter petroleum-residu.
ff) Hieronder 19 678 as-kilometer, afgelegd door vreemd materieel.
gg) Hieronder 397 ton dienstgoederen en 825 ton ballast en grond.
hh) Bovendien 16 ton brandhout.
ii) Niet op te geven, daar exploitatie en aanleg vooralsnog niet waren gescheiden.

(5. 24.)

BIJLAGE W.

(Zie hoofdst. L, afd. III, van het verslag.)

I. LIJST van AANVRAGEN betreffende SPOORWEG-AANLEG in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op ult. Mei 1899, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert 1 Juni 1898 waren afgewezen; — B. welke nog in beraad werden gehouden, — en C. welke (voor zoover het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg) nog in behandeling waren.

N.B. De aanvragen hadden, behoudens in één geval — zie onder A sub V —, nog enkel de strekking om voorrang van concessie te verkrijgen. Indien niet anders is vermeld, hadden de aanvragers secundaire spoorwegen op het oog.

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der afwijzing.
I	Batavia.	W. L. Schrader (21 Juli 1898).	van Bekassi over Teloekpoetjoeng, Pangkalan, Soengei Atap en Tjilintjing naar Tandjong Priok. De aanvraag strekte alternatief om vergunning voor een stoomtramweg.	Afgewezen in verband met de bestaande plannen tot doortrekking van den in handen van den Staat overgeganen particulieren spoorweg Batavia—Krawang (gouv. besluit dd. 28 Aug. 1898 n°. 23).
II	Id.	Id. (16 Aug. 1898).	van Djasinga over Djanlappa en Bolang naar Paroeng Pandjang.	Daar deze lijn de korte verbinding zou vormen tusschen een geconcedeerden tramweg en den als tramweg geëxploiteerden staatsspoorweg Batavia—Bantam kwam zij voor spoorwegaanleg niet in aanmerking en werd het dus verkeerd geacht daarvoor prioriteit te verleenen (gouv. besluit dd. 19 Nov. 1898 n°. 18).
III	Id.	A. Mijer (10 April, 18 Mei, 26 Aug. 1897 en 19 Juli 1898).	van Batoetoelies over Tjiloewar, Tjiteureup en Tjileungsi naar Bekassi, met een zijtak van Tjileungsi over Tjibaroessa naar Lemahabang.	In overeenstemming met de aan denzelfden aanvrager verleende vergunning voor een stoomtramweg Buitenzorg—Tangerang, en op grond van de daarbij gestelde voorwaarden (zie blz. 136 van het verslag hiervóór), wordt ook voor deze lijn of juister voor eene lijn Buitenzorg—Bekassi een verzoek om vergunning voor een stoomtramweg ingewacht. De onderwerpelijk bedoelde aanvrage om prioriteit voor een secundairen spoorweg Batoetoelies—Bekassi werd dus afgewezen (gouv. besluit dd. 6 Mei 1899 n°. 4).
IV	Batavia en Krawang.	J. G. A. Mühlnickel (24 Maart 1898).	van Buitenzorg over Tjimahpar, Tjiloewar, Tjitrap, Bodjong, Tjibaroesa en Tjempaka naar Krawang.	De richting viel voor een groot gedeelte samen met die van eene eerder ingediende prioriteits-aanvrage, waaromtrent nog geen beslissing was genomen (gouv. besluit dd. 22 Sept. 1898 n°. 19).
V	Krawang.	Batav. Oosterspoorweg-Maatschappij (5 Nov. 1897).	van Krawang over Dawoean naar Tjikampek. Bij uitzondering beoogde deze aanvrage niet nog enkel voorrang voor concessie, maar al aanstonds definitieve concessie.	De sedert de indiening van deze aanvrage veranderde omstandigheden (de overneming door den Staat van den spoorweg, waarvan de aangevraagde lijn eene verlenging zou uitmaken, en de plannen om den overgenomen spoorweg van staatswege met den Preanger-spoorweg te verbinden) leidden tot afwijzing van deze concessie-aanvraag (gouv. besluit dd. 7 Aug. 1898 n°. 14).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der afwijzing.
VI	Krawang en Cheribon.	P. Vellema (15 Juli 1898).	van Poerwakarta over Soebang naar Kadhipaten.	Afgewezen in verband met plannen (zie de aanteekening bij V) tot staatsaanleg van eene lijn, welke gedeeltelijk met de door den aanvrager beoogde verbinding zou samenvallen (gouv. besluit dd. 14 Aug. 1898 n°. 16).
VII	Id. id.	A. Meijers qq. P. Buwalda (2 Febr. 1899).	van Krawang over Dawoean en Soebang naar Djatiwangi, met zijtakken van Krasak naar Dawoean, van Pamanoekan over Pegadenbaroe naar Soebang en, zoo mogelijk, van Dawoean naar Poerwakarta.	Als bij VI (gouv. besluit dd. 1 Maart 1899 n°. 29).
VIII	Preanger Regentschappen.	P. Vellema (17 Mei 1898).	van Tjiandjoer over Tjiblagoeng, Baijabang en Tjipeundeui naar Tjikalong.	Afgewezen met het oog op in studie zijnde plannen betreffende eventueelen aanleg van staatswege van een spoorweg Tjipadalarang—Krawang. Aan den aanvrager werd intusschen medegedeeld dat hij op zijn verzoek zou kunnen terugkomen zoodra het tracé voor zoodanigen spoorweg zou zijn vastgesteld (gouv. besluit dd 27 Juli 1898 n°. 10).
IX	Id.	W. H. Smit (13 Sept. 1898).	van Bandong over Bodjongasih, Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka.	Afgewezen bij gouv. besluit dd. 30 Nov. 1898 n°. 31, op grond dat voor een tramweg in deze richting reeds aan een ander, die zich vroeger had aangemeld, vergunning was verleend.
X	Id.	B. Sibenius Trip (28 April 1898).	van Bandong over Bandjaran en Pengalengan naar Tjibitoeng.	Nagenoeg tegelijk met de indiening van deze aanvrage was door een ander prioriteit van concessie aanvaard voor een secundairen spoorweg Bandong—Pengalengan, enz. Daarom werd de aanvrage afgewezen (gouv. besluit dd. 18 Dec. 1898 n°. 27).
XI	Preanger Regentschappen en Bantam.	R. A. Eekhout (. . . . 1897).	van Tjibadak (aan de staatswesterlijnen) naar Plaboean aan de Wijnkoopsbaai (Java's zuidkust), met een zijtak van Bodjong naar Parakanlima, en voorts van Plaboean over Tjisolok, Tjibareno, Bajak, Malimping en Bodjong Manik naar Lebak (de vier laatstgenoemde plaatsen gelegen in Bantam). (De aanvrager, die vroeger voor deze verbindingen electrische of stoomtramwegen beoogde — verg. Koloniaal Verslag van 1897, bijl. DD, blz. 7 — had thans hoofdspoorwegen op het oog.)	Deze prioriteits-aanvrage strekte tevens om vergunning te bekomen voor den aanleg en de exploitatie van los- en laadinrichtingen aan de Wijnkoopsbaai, en zulks onder aanbieding van eene aanzienlijke bijdrage in de kosten, welke aan de openstelling voor den algemeenen handel van de Wijnkoopsbaai voor den lande verbonden zouden zijn. In verband met bij de Regeering in beraad zijnde plannen om, nu de Bataviasche Oosterspoorweg in hare handen is gekomen, de verkeerstoestanden in West-Java te verbeteren, werd het voorshands niet raadzaam geacht concessiën of vergunningen te geven voor spoor- of tramwegen, welke Plaboean of andere plaatsen aan de Wijnkoopsbaai tot eindpunt hebben. Bij gouv. besluit dd. 15 Mei 1899 n°. 2 werd dan ook het tweeledig verzoek afgewezen.
XII	Preanger Regentschappen en Cheribon.	G. A. Schrader (8 Aug. 1898).	van Tjiawi over Poeteran en Waroedojong naar Pendjaloe.	In verband met de verleende prioriteit voor een spoorweg van Tjiamis naar Cheribon (zie blz. 136 van het verslag hiervóór) werd deze aanvrage afgewezen bij gouv. besluit dd. 28 Aug. 1898 n°. 22.
XIII	Cheribon, Preanger Regentschappen en Krawang.	P. Vellema (11 Juni 1898).	van Cheribon over Karang Sambang, Soemedang naar Rantja Ekek, met zijtak van Soemedang over Soebang en Kalidjati naar Poerwakarta.	Reden als bij VI (gouv. besluit dd. 10 Juli 1898 n°. 20).
XIV	Cheribon.	H. C. H. J. Huber qq. P. Buwalda (28 Febr. 1899).	van Djatiwangi over Palimanan naar Cheribon.	Reden als bij VI (gouv. besluit dd. 31 Maart 1899 n°. 35).
XV	Banjoemas en Tagal.	J. G. A. Mühlnickel (24 Maart 1898).	van Banjoemas over Poerbolinggo, Pagoetan, Bobotsari, Telaga, Poelosari, Banjoemoedal en Djatinegara naar Slawi.	Afgewezen, daar de beoogde lijn gedeeltelijk samenviel met eene aanvrage van de Serajoedal-Stoomtrammaatschappij voor een naar Poerbolinggo loopenden zijtak van hare lijn (gouv. besluit dd. 22 Sept. 1898 n°. 19).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der afwijzing.
XVI	Kadoe en Samarang.	T. J. Haas (3 Oct. 1898).	van Magelang over Setjang naar Willem I, met een zijtak van Setjang over Temanggoeng naar Parakan.	De aanvraag kon niet in overweging worden genomen, daar de termijn, binnen welken de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij moet mededeelen of zij hare tramlijn Djokjokarta—Magelang tot Willem I wenscht door te trekken (zie het verslag van 1895, blz. 172/173), nog niet verstreken was (gouv. besluit dd. 2 Nov. 1898 n°. 3).
XVII	Id. id.	A. Meijers qq. P. Buwalda (10 Nov. 1898).	van Parakan over Tjandiroto, Bedjen en Singoredjo naar Poegoe, met zijtakken van Bedjen over Soekoredjo naar Pelantoengan en van Singoredjo over Bodja naar Samarang.	Afgewezen in verband met de reeds bestaande lijnen der Samarang—Cheribon-Stoomtrammaatschappij en der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij (gouv. besluit dd. 9 April 1899 n°. 35).
XVIII	Id. id.	A. Mijer (3 Maart 1899).	van Magelang over Bandongan, Temanggoeng, Parakan, Medajoe en Soekoredjo naar Weleri.	Reden als bij n°. XVII (gouv. besluit dd. 15 April 1899 n°. 40).
XIX	Madioen en Rembang.	J. M. Biekart (21 Oct. 1898).	van Madioen over Magettan, Paron, Ngawi en Padangan naar Toeban.	Afgewezen daar verschillende gedeelten samenvallen met een der aangevraagde en nog in behandeling zijnde concessiën (gouv. besluit dd. 30 Nov. 1898 n°. 15).
XX	Soerabaija.	Mej. E. Anten (. . Aug. 1898).	*a.* van Modjokerto over Djetis, Djerebeng, Watoepassang, Tjermé en Boender naar Manjar. *b* van Mantoep naar Tjermé.	Afgewezen in verband met de bestaande staatslijn Tarik—Soerabaija, terwijl een deel van het beoogde tracé bovendien samenvalt met eene eerder gedane, in beraad gehouden concessie-aanvrage (gouv. besluit dd. 11 Nov. 1898 n°. 25).
XXI	Soerakarta en Madioen.	A. Meijers qq. P. Buwalda (30 Jan. 1899).	van Klatten naar Ponorogo.	Afgewezen daar de beoogde lijn gedeeltelijk samenviel met eene reeds eerder ingediende, in advies gehouden aanvrage (gouv. besluit dd. 27 Febr. 1899 n°. 11).
XXII	Soerakarta, Madioen en Kediri.	P. Buwalda (25 Juli 1898).	van Klatten over Wonogiri, Soemoroto, Ponorogo, Ardjowinangoen, Trenggalek en Pakis naar Toeloeng Agoeng.	Reden als bij n°. XXI (gouv. besluit dd. 10 Oct 1898 n°. 13).
XXIII	Madioen.	W. L. Schrader (20 Maart 1899).	van Soemoroto over Nglembejan, Magettan, Djogorogo en Sempoe naar Walikoekoen.	Afgewezen zoowel in verband met eerder ingediende aanvragen als met het oog op de belangen van den staatsspoorweg (gouv. besluit dd. 25 April 1899 n°. 22).
XXIV	Kediri.	B. Sibenius Trip (3 Juli 1898).	van Paré over Gadoengan, Babadan, Ngoenoet en Tadjoh naar Taloen.	Afgewezen met het oog op de belangen van den staatsspoorweg (gouv. besluit dd. 4 Sept. 1898 n°. 5).
XXV	Palembang en Benkoelen.	A. H. Saltet qq. W. J. Immink (28 Aug. 1897 en 26 Mei 1898).	van Palembang over Moeara Enim en Lahat naar Tebing Tinggi, met zijtak naar Batoeradja en Benkoelen.	Voorshands afgewezen in afwachting van hetgeen beslist zou worden aangaande de vaststelling van een algemeen spoorwegplan voor Zuid-Sumatra (gouv besluiten dd. 7 Maart en 7 Juli 1898 n°s. 16 en 2). (Sinds weder in behandeling genomen nadat besloten is — zie vorig verslag, blz. 104 — den aanleg van spoor- of tramwegen in de buitenbezittingen in de eerste plaats aan het particulier initiatief over te laten.)
XXVI	Menado.	F. J. M. Reijnders (27 Febr. 1898).	van Bwool over Paleleh, Kwandang en Amoerang naar Menado, met zijtak van Kwandang naar Gorontalo.	Afgewezen daar het tracé samenviel met dat waarvoor eene prioriteits-aanvrage van den heer T. J. Fels was ingewilligd (gouv. besluit dd. 22 Juli 1898 n°. 14).
XXVII	Bali en Lombok.	H. C. H. J. Huber (24 Jan. 1899).	van Ampenan over Mataram, Tjakra Negara en Kediri naar Laboean Hadji, alle welke plaatsen gelegen zijn op Lombok.	Afgewezen in verband met het voornemen om de vergunning voor een stoomtramweg op Lombok bij openbare inschrijving aan te bieden (gouv. besluit dd. 1 Maart 1899 n°. 28).
XXVIII	Id.	D. T. S. Mulder qq. Ch. J. M. Bovens (7 Febr. 1899).	als voren. De aanvrage beoogde prioriteit voor een spoor- of tramweg.	Als voren (gouv. besluit dd. 15 Maart 1899 n°. 30).

B. In beraad gehouden aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beschikking.
1	Bantam.	R. A. Eekhout (12 April 1898).	van Goenoeng Kentjana naar Tjitoedja, met een zijtak van Tjoeroeggarang naar Moentjang.	De beide eindpunten dezer lijn zijn gelegen in tracé's waarvoor de aanvragen nog in beraad zijn gehouden. Zoolang daaromtrent geen beslissing is genomen, kan ook deze aanvrage nog niet tot afdoening komen (gouv. besluit dd. 16 Juni 1898 n°. 16).
2	Preanger Regentschappen.	H. Margadant (20 Mei 1897).	van Soemedang over Tjonggean naar Karang Sambong.	In beraad gehouden, in verband met plannen tot staatsaanleg van aansluitende lijnen.

C. Aanvragen die nog in behandeling waren.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.
a.	Batavia.	D. M. Wortelboer (20 Mei 1899).	van Bekassi naar Tjibaroessa.
b.	Preanger Regentschappen.	W. L. J. Sombeek (26 Oct. 1898).	van Bandong over Soemedang naar Karang Sambong, met een zijtak van Bandong naar Lembang.
c.	Kadoe.	C. W. Hoffmann (20 April 1899).	van Kretek over Kledoeng naar Setjang, met een zijtak naar Medono.
d.	Kadoe en Banjoemas.	mr. D. Monnier (3 Febr. 1899).	van Medono naar Bandjarnegara.
e.	Kadoe en Samarang.	C. W. Hoffmann (15 April 1899).	van Paraän naar Samarang, met een zijtak van Bedjen naar Soekoredjo.
f.	Madioen en Kediri.	W. L. Schrader (20 Maart 1899).	van Patjitan naar Trenggalek.
g.	Sumatra's Westkust.	A. J. Haaxman (17 Sept. 1898).	*a.* van Paijakombo naar Soeliki. *b.* van Paijakombo naar Sahari Lama. *c.* van Laboe Parsilang naar Tandjong Alam. *d.* van Pakan Arbaä naar Tandjong Ampalo.
h.	Id.	mr. R. T. Mees (15 Oct. 1898).	van Aijer Bangies naar Barma Sawah.
i.	Lampongsche Districten, Benkoelen en Sumatra's Westkust.	A. Mijer (1 Maart 1899).	van Telok Betong over Kotta Agoeng, Ngamboer, Kroë, Tampak Bintoehan, Manna en Seloema naar Benkoelen en vervolgens langs de kust naar Padang.
j.	Palembang en Lampongsche Districten.	Jos. M. van Mens (20 Dec. 1897).	van Palembang naar Telok Betong.
k.	Palembang.	J. G. A. Mühlnickel (4 Nov. 1897).	van Palembang naar Talang Padang (hoofdspoorweg).
l.	Palembang en Benkoelen.	A. G. Valette en Albrecht (29 Juli 1897).	van Palembang naar Benkoelen.
m.	Sumatra's Oostkust.	J. W. Schallig (25 April 1898).	(Ceintuurbaan in Deli.)
n.	Celebes en onderhoorigheden.	W. H. Smit (19 Mei 1899).	van Segeri over Makasser naar Bonthain.
o.	Menado.	T. A. F. de Bruine (19 April 1899).	van Amoerang naar de negorij Poöpoh.

II. LIJST van AANVRAGEN omtrent STOOMTRAM-AANLEG in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op ult. Mei 1899, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert 1 Juni 1898 waren afgewezen; B. welke nog in beraad werden gehouden, en C. welke (voor zooveel het departement der burgerlijke openbare werken daarvan reeds kennis droeg) nog in behandeling waren.

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
1	Batavia en Bantam.	B. Sibenius Trip (1 Mei en 15 Oct. 1897 en 10 Febr. 1898).	van Tangerang over Blaradja, Benda, Madja, Sadjira, Moentang en Lebak naar Goenoeng Kentjana.	Tegen de inwilliging van de aanvrage in haar geheel bestond bezwaar met het oog op den bestaanden staatsspoorweg. Bij de afwijzende beschikking dd. 4 Juni 1898 n°. 13 werd den aanvrager tevens medegedeeld dat het hem vrijstond op zijne aanvrage terug te komen wat betreft het gedeelte Tangerang—Blaradja—Passar Lama (post Tjikandi). (Voor zoodanige lijn is sedert door genoemden aanvrager vergunning verzocht en verkregen; verg. blz. 140 van het verslag hiervóór.)
2	Bantam.	W. J. van der Heyden (30 April 1899).	*a.* van Sadjira over Moentang, Lebak en Bodjong Manik naar Goenoeng Kentjana; *b.* van Goenoeng Kentjana over Tjileles naar Rangkas Betoeng.	Het verzoek beoogde enkel het verkrijgen van voorrang voor de opgegeven lijnen, hoedanige voorrang voor stoomtramwegen niet wordt verleend (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken).
3	Batavia.	J. de Vries (23 Febr. 1898).	van Molenvliet langs Gang Ketapang, Petodjo en Djati naar Paal Merah.	Afgewezen in verband met bestaande tramwegen en met de belangen van den staatsspoorweg (gouv. besluit dd. 26 Juni 1898 n°. 41).
4	Krawang en Preanger Regentschappen.	V. A. de Witte (26 Mei 1898).	van Soebang over Tjikramas naar Soemedang.	De aanvrage voldeed niet aan de voorschriften in Indisch Staatsblad 1893 n°. 191 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 8 Juni 1898).
5	Krawang en Cheribon.	F. C. van Mosch (7 Oct. 1898).	van Krawang over Poerwakarta, Soebang en Karang Sambong naar Cheribon.	Als voren (beschikking als voren dd. 14 April 1899).
6	Preanger Regentschappen.	C. F. v. d. Spek (6 April 1898).	van Soekaboemi naar Tjisaät, Soekaradja, Baros en Tjikembang.	Met het oog op reeds eerder door anderen gedane aanvragen moest het verzoek worden afgewezen (gouv. besluit dd. 8 Juli 1898 n°. 25).
7	Id.	A. Mijer (7 Juni, 26 Aug. en 10 Sept. 1898).	1°. van Singaparna naar Tjigadok; — 2°. van Singaparna naar Pentendjaija, — en 3°. van Pedajoengan naar Tjibeuti (alle drie uitmakende zijlijnen van den ontworpen stoomtramweg Tassikmalaija—Mangoenredja, waarvoor den aanvrager in Nov. 1897 vergunning was verleend).	Wegens de in het tracé der beoogde zijlijnen voorkomende steile hellingen, welke geene lichte constructie toelieten, kon de aanvrage niet worden ingewilligd tenzij de vergunning voor de hoofdlijn dienovereenkomstig gewijzigd werd (gouv. besluit dd. 4 Nov. 1898 n°. 5). Op de door de Regeering gestelde voorwaarden, bovendien in andere opzichten gewijzigd, is daarop in Juni 1899 voor de hoofdlijn eene nieuwe vergunning verleend en deze tevens uitgestrekt tot de door den aanvrager gewenschte drie zijlijnen (verg. blz. 141 van het verslag hiervóór).
8	Id.	W. H. J. Keuchenius (22 Febr. en 16 Juni 1898).	van Bandong over Tjihideung en Lembang naar Pangagradjan.	Nadat het eerste verzoek van den adressant in Mei 1898 (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 6) was afgewezen, op grond dat in het tracé te steile hellingen voorkwamen om exploitatie als adhaesie-stoomtram mogelijk te achten, werden hem bij gouv. besluit dd. 24 Juli 1898 n°. 45, in beschikking op zijn nader adres, de beginselen medegedeeld, naar welke hij zijne aanvrage zou kunnen wijzigen. Sedert werd den aanvrager voorrang verleend voor een secundairen spoorweg tusschen genoemde plaatsen, welke voorrang echter, wegens niet tijdige aanvaarding, in Juli 1899 is ingetrokken (verg. blz. 136 van het verslag hiervóór).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
9	Preanger Regentschappen.	W. R. van der Capellen (7 April en 15 Aug 1898).	van Tjihampelas over Tjililin, Tjisandaoet, Goenoenghaloe, Tjihareus, Tjimonté en Tjempaka naar Tjibeber, met zijtak van Tjimonté naar Soekanegara.	Voor de lijn in haar geheel was de aanvrage niet voor inwilliging vatbaar met het oog op strategische belangen. Wat betrof de gedeelten Tjibeber—Soekanegara en Tjihampelas—Goenoenghaloe werd den adressant vrijgelaten om, mits binnen drie maanden, op zijn verzoek terug te komen (gouv. besluit dd. 14 Maart 1899 n°. 21). Sedert werd den ondernemer, naar aanleiding van de door hem ter zake gevraagde inlichting, nog medegedeeld dat tegen de keuze van het smalspoor-type (0.60 M.) geen bezwaar bestond.
10	Id.	H. Erckelens (29 Maart 1898).	van Oedjoeng Broeng over Bandong en Soreang naar Tjiwidei, met zijtak van Soreang naar Bandjaran.	Als bij 6 (gouv. besluit dd. 15 Sept. 1898 n°. 55).
11	Id.	L. M. Tijl jr. (22 Dec. 1898).	van Bandong over Tjiteureup en Tjiparaij naar Tjitjalengka, met zijtak van Tjiteureup over Bandjaran naar Koppo.	Afgewezen met het oog op de belangen van den staatsspoorweg (gouv. besluit dd. 31 Maart 1899 n°. 3).
12	Id.	H. J. Stroband (7 Juli 1898).	van Tjipadalarang, om de hoofdplaats Bandong, over Batoedjadjar, Koppo, Bandjaran, Tjiteureup en Oedjoeng Broeng naar de stopplaats Tjimindi der staatsspoorwegen, met een zijtak van Tjipaganti naar Bandong.	Deels als bij 6, deels als bij 11 (gouv. besluit dd. 31 Maart 1899 n°. 38).
13	Id.	mr. E. H. Th. Mens Fiers Smeding (. . Mei 1899).	van Bandong over Tjiteureup en Tjiparai naar Madjalaija, met een zijtak van Tjiteureup naar Bandjaran.	Als bij 4 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 19 Mei 1899).
14	Cheribon.	H. J. Graichen (7 Mei 1898).	van Cheribon over Palimanan naar Indramaijoe.	Als voren (beschikking als voren dd. 1 Juni 1898).
15	Id.	L. A. Bakhuis (7 Juli 1898).	van Cheribon over Indramaijoe naar Karang Sambong.	Als voren (beschikking als voren dd. 18 Juli 1898).
16	Id.	V. A. de Witte (26 Mei 1898).	van Karang Sambong over Madjalengka naar Cheribon.	Als voren (beschikking als voren dd. 8 Juni 1898).
17	Pekalongan, Banjoemas en Bagelen.	J. W. A. Doorenbos (14 Aug. 1897).	van Pekalongan over Bandar Sidaijoe en Batoer naar Wonosobo, met een zijtak van Bandar Sidaijoe naar Batang.	Als het eerste lid van 8 (gouv. besluit dd. 9 Juli 1898 n°. 20).
18	Samarang.	P. Buwalda (27 April 1898).	van Samarang over Tjandi naar Srondol.	Afgewezen, zoowel in verband met hetgeen omtrent den eventueelen aanleg van een tramweg Magelang—Willem I, c. q. doorgetrokken tot Samarang, bepaald is bij de vergunningsvoorwaarden voor den tramweg Djokjokarta—Magelang (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5263), als met het oog op de bestaande lijn van de Samarang—Joana-Stoomtrammaatschappij (gouv. besluit dd. 24 Juni 1898 n°. 6).
19	Id.	J. F. Colinet (14 Mei 1898).	van Selokaton over Wonokambang en Petoeren naar Kalikoenal.	Afgewezen wegens het onvoldoende van de overgelegde bescheiden (gouv. besluit dd. 29 Juli 1898 n°. 23).
20	Samarang en Japara.	P. Buwalda (27 Aug. 1898).	van Telawa over Klampesan en Godong naar Koedoes.	Als bij 4 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 3 Febr. 1899).
21	Samarang en Kadoe.	W. F. C. Margadant (4 Maart 1899).	van Samarang over Bodja en Temanggoeng naar Setjang.	Afgewezen in verband met de bestaande lijn van de Samarang—Cheribon-Stoomtrammaatschappij (gouv. besluit dd. 25 April 1899 n°. 23).
22	Id.	J. F Colinet (24 Jan., 23 Maart, 20 Aug. en 20 Sept. 1898).	van Parakan over Medajoe en Soekaredja naar Nawangsari.	Als bij 19 (gouv. besluit dd. 15 Febr. 1899 n°. 9).
23	Rembang en Soerabaija.	A. J. Huber (23 Mei 1898).	van Lassem naar Sidaijoe.	Als bij 6 (gouv. besluit dd. 16 Juli 1898 n°. 37).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
24	Soerabaija.	Babat—Djombang Stoomtram-maatschappij (12 Jan. 1899).	van Djombang naar Peterongan.	Als bij 11 (gouv. besluit dd. 16 Maart 1899 n°. 39).
25	Id.	A. M. Harthoorn en H. F. Polack (30 Nov. 1897 en 23 Mei 1898).	van Soerabaija over Koepang, Kadoeroes, Merganti en Koetil naar Mantoep, met zijtakken van Koepang naar Groedo en van Koetil naar Benowo.	Nadat op het eerste verzoek der adressanten was te kennen gegeven dat slechts voor het gedeelte Kadoeroes—Merganti—Koetil—Benowo hunne aanvrage voor inwilliging vatbaar was, doch dat zoodanige inwilliging voorloopig nog in beraad werd gehouden (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 14, sub *w*), werd hun sedert, in verband met hun tweede verzoek, bij gouv. besluit dd. 17 Dec. 1898 n°. 14 drie maanden tijd gelaten om eene aldus beperkte aanvrage in te dienen. (Dientengevolge was eene nadere aanvrage ingekomen, welke, op het tijdstip van afsluiting van deze bijlage, in Indië in behandeling was.)
26	Id.	P. F. A. Blavet (12 April 1898).	1°. van Modjokerto over Patjing, Koetoredjo, Modjosari en Krian naar Soeroengan; 2°. van Djerebeng over Krian, Sidhoardjo, Tjandi en Tangoelangin naar Porrong; 3°. van Prambon over Boelang en Krembong naar Porrong.	Adressant vroeg gedeeltelijke toewijzing van deze lijnen, nu zijne aanvrage in haar geheel niet voor inwilliging vatbaar was verklaard (zie vorig verslag, bijlage Z, blz. 8, sub n°. 55). Nader werd te kennen gegeven dat ook van gedeeltelijke inwilliging geen sprake kon zijn (gouv. besluit dd. 30 Nov. 1898 n°. 32).
27	Id.	Vrouwe E. Hemmes, geb. Fransz (datum niet opgegeven).	van Krian over Watoetoelis naar Prambon; van Krian over Popoh en Soekoepassar naar Sidhoardjo, en van Sidhoardjo over Boedoeran, Sroeni, Gedongan, Waroe, Kedong Toeri, Ketegan en Taman naar Sepandjang.	Als bij 4 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 30 Juni 1898).
28	Id.	A. J. Huber (27 Mei 1898).	van Djombang over Peterongan naar Modjoagoeng.	Als bij 11 (gouv. besluit dd. 17 Nov. 1898 n°. 13).
29	Id.	Babat—Djombang Stoomtram-maatschappij (25 Juni 1898).	van Djombang over Peterongan, Modjoagoeng en Djatiredjo naar Poh Djedjer.	Idem idem.
30	Id.	L. E. Ramondt (6 Dec. 1898).	van Ketanen over Modjodjedjer, de suikerfabriek Willem II, Watoetoelies en Krian naar Djerebeng.	Als bij 2 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 16 Dec. 1898).
31	Id.	P. Landberg & Zoon (23 Nov. 1898).	van Soerabaija over Koepang, Tjangkir, Djerebeng en Kwadoeng naar Djetis, met een zijtak naar de suikerfabriek Balong Bendo.	Afgewezen in verband met den bestaanden staatsspoorweg en de lijn van de Oost-Java Stoomtram-maatschappij (gouv. besluit dd. 1 Febr. 1899 n°. 21).
32	Pasoeroean.	J. F. Colinet (zonder dagteekening).	van Pandakan over Sengon naar Lawang.	Als bij 2 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 29 Juni 1898).
33	Id.	A. J. Huber (12 April 1898).	van Pandakan naar Sengon.	Als bij 3 (gouv. besluit dd. 25 Juli 1898 n°. 13).
34	Id.	Gijselman en Steup (14 Oct. 1898).	van Garoem over Soetodjajan naar Gondanglegi.	Als bij 4 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 21 Oct. 1898).
35	Probolinggo.	Th. G. Klatt (27 Mei 1898).	van Loemadjang over Sari Kemoening en Tjandipoera naar Pasirian, met zijtak van Tjandipoera over Soetja naar Sendoero.	Als voren (gouv. besluit dd. 1 Maart 1899 n°. 7).
36	Bezoeki.	A. J. Huber (4 en 11 April 1898).	van Bondowosso over Maesan, Soekokerto, Kalisat, Tegalwaroe, Wirolegi, Moektisari, Mangli, Doekoe-Mentjik en Rambipoedji naar Poeger, met zijtakken van Soekokerto naar Soekoewono, van Tegalwaroe naar Sempilan en van Wirolegi naar Djember.	Als bij 11 (gouv. besluit dd. 28 Aug. 1898 n°. 44).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
37	Bezoeki.	A. J. Huber (12 April 1898).	van Banjoewangi naar Rogodjampi.	Als bij 4 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 1 Juni 1898).
38	Id.	A. A. Everts qq. L. M. Tijl (5 Nov. 1897).	van Mandera over Bondowosso, Gambangan, Djelebœg, Ardjasa en Djember naar de dessa Adjoeng, met verschillende nader omschreven zijtakken.	De aanvrage in haar geheel werd afgewezen in verband met den bestaanden staatsspoorweg (gouv. besluit dd. 13 Sept. 1898 n°. 21). De Regeering verklaarde zich echter bereid om voor sommige den adressant opgegeven gedeelten een nader verzoek in overweging te nemen, mits dit binnen drie maanden zij ingediend. (De aanvrager heeft zich, in verband hiermede, nader aangemeld, welke aanvrage, op het tijdstip van afsluiting van deze bijlage, in Indië in behandeling was.)
39	Id.	A. E. Reijnst (18 Nov. 1898).	van het station Sitoebondo (aloon-aloon) over Pandji naar Kapongan, en van Sitoebondo over Olean naar Tandjoengsari.	Als bij 6. Den aanvrager werd vrijgelaten op zijn verzoek terug te komen wanneer de in April 1899 aan den heer J. B. Hubenet verleende tramvergunning (zie blz. 142 van het verslag hiervóór) mocht komen te vervallen (gouv. besluit dd. 2 Mei 1899 n°. 26).
40	Bagelen.	W. H. Hasselbach (11 Jan. 1899).	van Maron naar Kretek.	Als bij 6 (gouv. besluit dd. 14 April 1899 n°. 34).
41	Kadoe.	J. F. Colinet (23 Juli 1898).	van Parakan over Temanggoeng naar de dessa Karbojo, met een zijtak van Koewangsan naar Djatikan.	Als bij 19 (gouv. besluit dd. 9 April 1899 n°. 34).
42	Id.	C. van Waarden (16 April 1898).	van de dessa Karbojo over Temanggoeng en Parakan naar Moentoeng, met een zijtak van Koewangsan naar Djatikan.	Idem idem.
43	Id.	J. M. v. d. Heijden (24 April 1899).	van Setjang over Mendono en Pingit naar Willem I.	Als bij 2 (beschikking v/d dir. der burg. openb. werken dd. 9 Mei 1899).
44	Soerakarta.	A. J. Haaxman (16 April 1898).	van de halte Paloer der staatsspoorwegen naar de afdeelingshoofdplaats Wonogiri. (De aanvrager beoogde vergunning voor eene stoom-, dan wel voor eene electrische tram.)	Daar eene vroeger ingediende aanvrage, welke bovendien van wijdere strekking was, nog in behandeling was, werd het verzoek afgewezen (gouv. besluit dd. 16 Juli 1898 n. 36).
45	Id.	mr. C. W. baron van Heeckeren (5 April 1898).	van Modjo Sragen (halte der staatsspoorwegen) naar Djengkilong (voormalige halte van de lijn Samarang—Vorstenlanden).	Het werd onraadzaam geacht deze lijn, welke aan het vervoer van den staatsspoorweg afbreuk zou doen, uit handen te geven (gouv. besluit dd. 30 Juli 1898 n°. 29).
46	Id.	A. Mijer qq. P. Buwalda (10 Nov. 1898).	van Depok (Plandjitan) naar Kedong Banteng.	Als voren (gouv. besluit dd. 17 Dec. 1898 n°. 4).
47	Soerakarta en Madioen.	A. J. Haaxman (20 Mei, 25 Juni en 26 Juli 1898).	van Paloer over Wonogiri, Biting, Badegan en Soemoroto naar Ponorogo, met zijtakken van Paloer naar Tjeporan, van Soemoroto naar Slahoeng en naar Nglembejan, en van Ponorogo naar Tamansari. (De aanvrager beoogde vergunning voor eene stoom- dan wel voor eene electrische tram.)	Het verzoek in zijn geheel was niet voor inwilliging vatbaar èn op grond van technische bezwaren èn in verband met de lijnen waarvoor door den heer L. M. Tijl eerder vergunning was gevraagd en welke aanvrage nog in beraad was (verg. blz. 11 dezer bijlage, sub XVI en XVII). Voor zoover betreft de lijn Biting—Ponorogo, met zijtakken van Soemoroto naar Slahoeng en naar Nglembejan, werd echter de aanvrage voorloopig in advies gehouden (zie blz. 11 van deze bijlage, sub XV), terwijl ten opzichte van de lijn Paloer—Tjeporan de Regeering zich bereid verklaarde eene nadere aanvrage in overweging te nemen, mits zoodanig verzoek binnen drie maanden zij ingediend (gouv. besluit dd. 16 Febr. 1899 n°. 22).
48	Madioen.	J. M. Bickart (12 Aug. 1898).	van Padangan naar de dessa Paron.	Als bij 6 (gouv. besluit dd. 12 Sept. 1898 n°. 19).
49	Id.	A. J. N. Graafland (4 Maart 1899).	van Madioen naar Ponorogo.	Als bij 44 (gouv. besluit dd. 14 April 1899 n°. 11).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
50	Kediri.	J. van den Bergh (17 Maart 1898).	van Djoeleg over Garoem naar Boro.	Daar het verzoek, met het oog op eene reeds vroeger van andere zijde ingekomen — sedert ingewilligde — aanvrage (zie blz. 144 van het verslag hiervóór en aldaar sub XXXI), niet in zijn geheel voor inwilliging vatbaar was, werd intusschen den adressant vrijgelaten om alsnog afzonderlijk vergunning te vragen voor het gedeelte Djoeleg—Garoem (gouv. besluit dd. 8 Juli 1898 n°. 30). Voor laatstgenoemde lijn is sedert door genoemden aanvrager vergunning verzocht en verkregen (verg. sub XXXIV op blz. 144 van het verslag hiervóór).
51	Id.	P. F. E. Blavet (12 Maart 1898).	van het wachthuis tusschen Lotjeret en Embat Embat naar Kertosono, met eene zijlijn van Waroedjaijeng naar Meritjan.	Als bij 11 (gouv. besluit dd. 15 Juli 1898 n°. 30).
52	Id.	H. H. Liefsinck (27 Maart 1899).	van Toeloeng Agoeng over Kalangbret, Doerenan, Kedoeng Loerah, Ngemboen, Pagalan, Trenggalek en Soekoredjo naar Toegoe.	Als bij 4 (beschikking v/d directeur der burg. openb werken dd. 8 April 1899).
53	Id.	Id. (21 April 1899).	als voren.	Als bij 2 (beschikking als voren dd. 16 Mei 1899).
54	Id.	L. M. Tijl (20 Febr. 1899.)	van Wates naar Panataran.	Als voren (gouv. besluit dd. 8 Mei 1899 n°. 7).
55	Id.	H. Swart (30 Maart 1899).	van Ngandjoek over Patji naar Kediri en van Kediri over Djetis, Djinbejan, Waroe en Srengat naar Blitar, of van Kediri over Djetis, Bentji en Waroe naar Blitar.	Als bij 11 (gouv. besluit dd. 14 Mei 1899 n°. 37).
56	Kediri en Soerabaija.	dr. H. B. van Buuren (16 Nov. 1898).	van Kediri over Waroedjaijeng naar Ngandjoek, met een zijtak van Waroedjaijeng over Kertosono en Moenoeng naar Plosso.	Als bij 3 (gouv. besluit dd. 28 Mei 1899 n°. 27).
57	Sumatra's Westkust.	W. A. J. Th. Zelle en G. de Waal van Anckeveen (15 April 1898).	van Paijakombo over Moengkar naar Soeliki en van Paijakombo over Sarilamah naar Loeboeh Bingkoewang. [1]	Als bij 4 (beschikking v/d directeur der burg. openb. werken dd. 8 Oct. 1898).
58	Id.	J. E. Jautze (3 Dec. 1898).	van Boea over Tandjoeng Ampalo en Padang Siboeroek naar de halte Moeara Kalaban van den staatsspoorweg, met zijtakken van Sapan Doerian naar Koemanis en van Padang si Boeroek naar Si Djoengdjoeng.	Als voren (beschikking als voren dd. 20 Febr. 1899).
59	Lampongsche Districten.	M. Stok (22 Febr. 1899).	van Telok Betong over Tandjong Karang, Gedong Tatahan en Tandjongheran naar Talang Padang, met een zijtak van Gedong Tatahan over Negri Kepajoengan naar Goenoeng Soegi.	Als voren (beschikking als voren dd. 11 Maart 1899).
60	Celebes en onderhoorigheden.	J. F. Bendsneyder (7 Oct. 1898).	van Tello over Panampoe, Malimongan, Matjiniajoe en Patoenang naar Makasser, van Makasser langs het Hoogepad en den Heereweg over Mangkoerep naar Samboeng Djawa en van daar over Galesong, Takalar, Alloë en Djeneponto naar Bonthain.	Als voren (beschikking als voren dd. 2 Jan. 1899).
61	Menado.	J. P. Peereboom Voller en T. V. D. P. Geul (21 Mei 1898).	van Menado naar Kema, met zijtakken van Kaoeditan naar Tomohon en van Menado naar Amoerang.	Als voren (beschikking als voren dd. 13 Juli 1898).

[1]) Sedert de afsluiting van dit overzicht is, ingevolge een nader verzoek der aanvragers, hun de vergunning voor dezen stoomtramweg verleend (gouv. besluit dd. 29 Juni 1899 n°. 32).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
62	Menado.	P. Eschauzier (17 Febr. 1898).	van Gorontalo over Limbotto naar Kwandang, met zijtakken van Limbotto naar Pagoeat en van Soemalata naar Bwool.	Als bij 2 (gouv. besluit dd. 22 Juli 1898 n°. 26).
63	Id.	W. van Veldhoven (28 Maart en 2 April 1898).	van Gorontalo naar Kwandang en van uit het landschap Parigi naar de Palos-baai.	Idem idem.
64	Id.	G. F. A. Venema (7 Dec. 1897).	van Menado naar Kema, met een zijtak van Menado naar Tomohon en van Amoerang over Bitoeng, Toempaän, Kawangkoan, Sonder, Tomohon en Tondano naar Aijermadidi.	Als bij 4 (beschikking v/d directeur der burg. openb. werken dd. 24 Aug. 1898).
65	Menado en Celebes en onderhoorigheden.	K. D. van Assendelft de Coningh (2 Jan. 1898).	van Menado over Amoerang, Kwandang, Paleleh en Bwool naar Toli Toli, met een zijtak naar Gorontalo.	Deels als bij 2, deels als bij 4 (gouv. besluit dd. 22 Juli 1898 n°. 13).
66	Bali en Lombok.	Vrouwe H. L. van der Kruk, geb. Stoof (18 Jan. 1899).	van Ampenan over Mataram, Tjakra Negara, Kediri, Kopang en Sikoer naar Laboean Hadji (alle op Lombok gelegen plaatsen). [1]	Afgewezen in verband met het plan (zie blz. 137 van het verslag hiervóór) om voor het verkrijgen van eene vergunning voor het tot stand brengen en exploiteeren van een stoomtramweg van West- naar Oost-Lombok publieke mededinging uit te lokken (gouv. besluit dd. 15 Febr. 1899 n°. 15).
67	Id.	F. Reyneke (21 Febr. 1899).	als voren.	Als voren (gouv. besluit dd. 19 Maart 1899 n°. 31).

B. In beraad gehouden aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beslissing.
I	Bantam.	J. M. van Mens (8 Jan. 1897).	van Laboean over Menes en Pandeglang naar Petir.	Bij gouv. besluit dd. 18 Sept. 1897 n°. 33 werd de aanvrage in advies gehouden met het oog op de aan te nemen nieuwe naastingsvoorwaarden. Nadat deze waren vastgesteld (zie blz. 132 van het verslag hiervóór), moest echter bij de genomen beslissing worden volhard, omdat inmiddels de vraag aan de orde is gesteld of het wel raadzaam is eene lijn van Rangkas Betoeng of van eenig ander punt van den staatsspoorweg in Bantam naar Laboean uit handen te geven.
II	Id.	Ch. R. J. Joseph (15 Sept. en 17 Oct. 1897 en 5 Aug. 1898).	van Serang over Baros, Pandeglang, Goenoeng Kentjana en Malingping naar Bantam's zuidkust, met zijtakken van Baros naar Tjomas en van Goenoeng Kentjana over Laboean naar Anjer.	Als bij I. Toen de adressant in Aug. 1898 definitieve toewijzing verzocht van de door de Regeering in beraad gehouden vergunning, onder mededeeling dat hij zich bij voorbaat onderwierp aan de nader vast te stellen naastingsvoorwaarden, werd hem te kennen gegeven (gouv. besluit dd. 28 Aug. 1898 n°. 21), dat deze bereidverklaring geen wijziging bracht in de om andere redenen bij gouv. besluit dd. 31 Dec. 1897 n°. 53 genomen voorloopige beslissing (verg. vorig verslag, bijlage Z, blz. 13 en aldaar sub *b*).
III	Batavia.	J. de Vries (15 Juni 1897).	van Kebaijoran over Mampang naar Meester-Cornelis, met een zijtak van Goenoeng naar Paal Merah.	Aanvankelijk was de aanvrage in advies gehouden met het oog op de aan te nemen nieuwe naastingsvoorwaarden (gouv. besluit dd. 4 Dec. 1897 n°. 2). Na de vaststelling daarvan is het verzoek weder in behandeling genomen. [2]

[1]) Bovendien werden in Januari 1899 nog van twee andere zijden, zonder bepaaldelijk eene vergunning voor stoomtramaanleg op Lombok te vragen, inlichtingen verzocht nopens de plannen der Regeering dienaangaande.
[2]) Na de afsluiting van dit overzicht is de vergunning verleend (gouv. besluit dd. 13 Juni 1899 n°. 20).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beslissing.
IV	Krawang.	C. J. Bollee (15 Nov. en 8 Dec. 1896).	van Tjilamaija over Djatiragas, Djatisari, Pangoelak en Tjikampek naar Dawoean.	Zie vorig verslag, bijlage Z, blz 13, en aldaar sub *f*.
V	Id.	T. A. F. de Bruine (25 Nov. 1896).	van Krawang over Dawoean, Garoengsang, Tjilamaija, Poerwodadi en Gambarsari naar Pamanoekan, met een zijtak naar Soebang.	Als voren sub *g*.
VI	Krawang.	C. J. Bollee (23 Mei 1897).	van Tandjongpoera over Rengasdengklok naar Tjemara.	Als bij III (gouv. besluit dd. 28 Sept. 1897 n°. 25).
VII	Id.	Id. (22 Juni 1897).	van Krawang over Telagasari, Lemahabang en Tjikalong naar Krasak.	Als voren (gouv. besluit dd. 14 Oct. 1897 n°. 17).
VIII	Preanger Regentschappen.	H. L. Ch. te Mechelen (9 Maart 1897).	van Garoet over Tjisoeroepan naar Tjikadjang.	Als voren (gouv. besluit dd. 29 Oct. 1897 n°. 16). [1]
IX	Id.	J. D. de Riemer (24 Juni 1897 en 23 Maart 1898).	van Bandong over Koppo, Tjankoewang en Bandjaran naar Balah Indah.	Omtrent deze aanvraag kan eerst worden beslist wanneer zekerheid is verkregen omtrent het tot stand komen van den secundairen spoorweg Bandong—Pengalengan, waarvoor — zie blz. 136 van het verslag hiervóór — de heer A. M. Maas Geesteranus tot 28 December 1899 recht van voorrang kan doen gelden (gouv. besluit dd. 18 Dec. 1898 n°. 26).
X	Samarang.	P. Buwalda (24 Mei 1898).	*a.* van Goeboek naar Godong; — *b.* van Goeboek naar Glapan, — en *c.* van Goeboek over Plandjitan naar Depok.	Als bij III (gouv. besluit dd. 24 Juni 1898 n°. 16).
XI	Soerabaija.	Th. F. Doijer (2 Juni 1897).	van Ngimbang over Mantoep en Lamongan naar Sidaijoe.	Als voren (gouv. besluit dd. 27 Sept. 1897 n°. 9).
XII	Pasoeroean.	B. Bos, namens M. C. Verloop (14 Febr. 1898).	van Passar Kebontjandi naar Pasrepan.	Als voren (gouv. besluit dd. 13 Mei 1898 n°. 23).
XIII	Kadoe.	Ned.-Ind. Spoorwegmaatschij. (22 Oct. 1898).	van Setjang over Temanggoeng naar Parakan, op eerstgenoemde plaats aansluitende aan den nog uit te voeren tramweg Magelang—Willem I.	Het werd niet wenschelijk geacht vergunningen voor zijtakken te verleenen zoolang voor de hoofdlijn, d. i. voor den stoomtramweg Magelang—Willem I, de vergunning nog niet is aangevraagd (gouv. besluit dd. 9 April 1899 n°. 34).
XIV	Soerakarta.	Solosche Tramwegmaatschappij (20 Jan. 1897).	van Boijolali naar Soengingan.	Als bij III. De aanvrage werd voorwaardelijk gedaan, namelijk voor het geval vergunning werd verleend den Soloschen paardentramweg in een stoomtramweg te veranderen. (De definitieve stukken betreffende zoodanige vergunning waren ult. Mei 1899 te Batavia in behandeling.)
XV	Soerakarta en Madioen.	A. J. Haaxman (20 Mei, 25 Juni en 26 Juli 1898).	van Biting naar Ponorogo, met zijtakken van Soemoroto naar Slahoeng en naar Nglembejan.	Daar deze lijn nog geen eindpunt heeft zoolang omtrent het uit handen geven van eene stoomverbinding Madioen—Ponorogo nog niet is beslist, moest dit gedeelte der sub n°. 47 op blz. 8 dezer bijlage vermelde aanvrage van den heer Haaxman nog in advies worden gehouden (gouv. besluit dd. 16 Febr. 1899 n°. 22).
XVI	Kediri.	L. M. Tijl (22 Juni 1896).	van Toeloeng Agoeng naar Trenggalek.	
XVII	Kediri, Madioen en Soerakarta.	Id. (27 Juli 1896).	van Trenggalek over Madjasan (dicht bij Ponorogo), Slahoeng, Patjitan en Wonogiri naar Soerakarta, met zijtakken van Madjasan over Ponorogo naar Madioen en van Patjitan naar de haven van die plaats.	Als bij III (gouv. besluit dd. 14 Mei 1898 n°. 22). [2]

[1] Na de afsluiting van dit overzicht is de vergunning verleend (gouv. besluit dd. 10 Juni 1899 n°. 29).
[2] Als voren (gouv. besluit dd. 24 Aug. 1899 n°. 22).

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beslissing.
XVIII	Sumatra's Oostkust.	I. A. Naudin ten Cate en M. J. E. Schaalje (22 Febr., 8 Maart en 13 Sept. 1897 en 19 Nov. 1898).	van Stabat over Tandjong Poera naar Pangkalan Brandan. De aanvragers beoogden een stoomtramweg met 0.70 M. spoorwijdte.	Op een verzoek om eene spoedige definitieve beschikking omtrent hunne aanvrage werd aan de adressanten medegedeeld dat eene beslissing in dezen voorshands nog niet kon genomen worden (gouv. besluit dd. 14 Dec. 1898 n°. 31).

C. Aanvragen die nog in behandeling waren.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Omschrijving der richting.
a.	Bantam.	W. J. M. van der Heyden (30 April 1899).	van Moeara Tjitjoenten-agoeng over Laboean, Menes, Tjiandoei. Pandeglang en Rangkas Betoeng naar Sadjira.
b.	Batavia.	H. J. Meertens (9 Sept. 1895 en 19 Oct. 1897).	van Meester-Cornelis naar Tjiloewar.
c.	Id.	J. Polleman (. . Juli 1896).	van Batavia naar Buitenzorg.
d.	Id.	Ned. Ind. Tramwegmaatschij. (19 Juni 1897).	ter hoofdplaats Batavia (van Kramat langs de Defensielijn van den Bosch, Pintoe Besi Krokot en Sawah Besar naar Molenvliet-Oost).
e.	Id.	v. Straaten (12 Juli 1898).	van Babadan over Bekassi naar Tjibaroessa.
f.	Kadoe, Samarang en Bagelen.	W. J. M. van der Heyden (3 April 1899).	van Magelang over Setjang naar Bedjen, met een zijtak naar Wonosobo.
g.	Kadoe en Samarang.	Id.	van Bedjen over Ngalian en Bodja naar Kaliwoengoe.
h.	Samarang en Japara.	P. Buwalda (6 Febr. 1899).	van Telawa over Glampisan en Gadok naar Koedoes.
i.	Rembang.	H. C. H. J. Huber (. . Mei 1899).	van Rengel naar Babat.
j.	Id.	Id. (8 Febr. 1899).	van Djepon over Pakel naar Bantjar.
k.	Id.	Id.	van Djepoe naar Senori en van Pakel over Senori naar Ngawoen.
l.	Soerabaija. [1])	H. F. Polack (27 Jan. 1897).	van Soerabaija over Koepang, Ledok en Koetil naar Benowo.
m.	Id.	J. C. Hoorweg (18 Febr. 1899).	van Sidhoardjo over Krian naar Modjokerto, van Krian over Prambon en Krembong naar Porrong en van Prambon naar Modjosari-lor.
n.	Id.	E. Anten (8 April 1899).	van Porrong over Krembong, Krian en Lamongan naar Wringinanom, met zijtak naar Balongbendo.
o.	Kediri en Pasoeroean.	R. Voûte Zonder dagteek.	van Garoeng over Soetodjajan naar Gondanglegi.

[1]) Zie ook op blz. 7 dezer bijlage het slot der aanteekening ad n°. 25.

Volgletter.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Omschrijving der richting.
p.	Bezoeki. [1])	L. M. Tijl (20 Juli 1898).	van Djengawa over Amboeloe en Woeloetan naar Poeger.
q.	Djokjokarta.	A. T. v. Blommestein (18 Maart 1897).	van Djokjokarta naar Paal Bapang, met een zijtak van Ngankroek naar Poendong.
r.	Id.	H. Wenzel (18 Maart 1897).	ter hoofdplaats Djokjokarta (naar Pakoe Alam en Passar Gedeh).
s.	Id.	P. Buwalda (24 Mei 1897).	als voren.
t.	Id.	H. W. van Dalfsen (20 Sept. 1898).	van Lempoejangan over Passar Gedeh, Plered, Barongan en Poendong naar Parangtretes, met een zijtak van Poendong naar Paal Bapang.
u.	Id.	W. H. C. v. Deutekom (22 Sept. 1898).	van Djokjokarta over Passar Gedeh naar Barongan.
v.	Id.	J. J. Loke (7 April 1899).	van Djokjokarta over Barongan naar Poendong, met een zijtak naar de fabriek Gondang Lipoero.
w.	Soerakarta.	M. L. Fauel (. .Aug. 1898).	van Boijolali naar Klatten.
x.	Madioen en Kediri.	B. Sibenius Trip (5 Sept 1898).	van Petok over Nglawak en Ngandja naar Bogor, met zijtakken.
ij.	Kediri.	H. J. Graichem en E. K. A. Tollens (5 April 1899).	van Kediri over Waroe en Srengat naar Ngoedjang, met zijtakken naar Ngadeloewih en Wates.
z.	Madura.	Madura-Stoomtrammaatschij. (17 Jan. 1899).	van Kamal naar Kalianjar.
aa.	Sumatra's Westkust.	B. Sibenius Trip en W. R. de Greve (22 Maart 1899).	lijn door het Ombilien-kolenveld. (Het verzoek strekte tevens tot exploitatie van een deel van dat veld.)
bb.	Id.	W. A. J. Th. Zelle en G. de Waal van Anckeveen (zonder dagteek.)	van Paijakombo naar Soeliki en van Paijakombo over Sarilamah naar Loeboe Bingkoewang. [2])
cc.	Lampongsche Districten.	J. Mooij (zonder dagteek.)	van Telok Betong over Tjikarang en Gedang Tatahan naar de marga Way Lima.
dd.	Id.	J. K. Lowsan (17 Dec. 1897).	van Telok Betong over Tjikarang naar Goenoeng Soegi.
ee.	Id.	M. Stok (22 Febr. 1899).	van Telok Betong naar Goenoeng Soegi.
ff.	Sumatra's Oostkust.	Deli-spoorweg-Maatschappij (22 Jan. 1898).	van Perboeangan naar Soengei Rampah.
gg.	Id.	Id.	van Loeboe Pakam naar Bangoen Poerba.
hh.	Id.	J. W. Schallig (25 April 1898).	verschillende lijnen in Deli.

[1]) Zie ook op blz. 8 dezer bijlage het slot der aanteekening ad n°. 38.
[2]) Zie de noot op blz. 9 dezer bijlage.

III. LIJST van AANVRAGEN omtrent aanleg van ELECTRISCHE tramwegen in Nederlandsch-Indië, te Batavia afgesloten op ult. Mei 1899, vermeldende de aanvragen: A. welke sedert 1 Juni 1898 waren afgewezen, — en B. welke nog in beraad waren gehouden. (Voor zooveel het departement der burgerlijke openbare werken daarvan kennis droeg, waren op eerstgenoemden datum geen aanvragen als de hierbedoelde in behandeling.)

A. Afgewezen aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum van afwijzing.
1	Batavia.	G. J. J. Verdam (30 Juni 1898).	van Weltevreden naar Tandjong Priok (prioriteit).	Afgewezen in verband met de reeds bestaande spoorwegen (gouv. besluit dd. 5 Aug. 1898 n°. 17).
2	Preanger Regentschappen.	Jhr. W. J. P. van den Bosch en P. Landberg (5 Aug. 1898).	1°. van Bandong (residentiehuis) over Tegallegah naar Bodjong-asih en 2°. van Bandong naar Tjimahi (voor beide lijnen — met eene spoorwijdte van 0.60 M. — electriciteit als beweegkracht te bezigen), alsmede prioriteit voor eene verlenging (facultatief door middel van eene stoom- dan wel eene electrische tram) van Bodjong-asih over Tjiparai en Madjalaija naar Tjitjalengka.	Bij de afwijzing van de aanvrage, die in verband met den bestaanden staatsspoorweg in haar geheel niet voor inwilliging vatbaar was, werd aan adressanten medegedeeld dat eene aanvrage voor een electrischen tramweg van Bandong (residentiehuis) over Tegallegah naar Bodjong-asih met 1.067 M. spoorwijdte in overweging genomen kon worden, mits de aanvrage binnen zes maanden werd ontvangen. [1]) Tevens werd medegedeeld dat die lijn eventueel voor geen andere verlengingen in aanmerking zou kunnen komen dan in zuidelijke richting naar Bandjaran en in oostelijke richting tot aan, doch niet voorbij Madjalaija (gouv. besluit dd. 28 Febr. 1899 n°. 40).
3	Madioen.	mr. A. Paets van Gansoijen qq. mr. W. F. L. Guericke (27 Jan. 1899).	van Madioen naar Ponorogo.	Afgewezen vermits eene vroeger ingediende aanvrage van wijdere strekking (welke nog in beraad was gehouden) de voorkeur verdiende (gouv. besluit dd. 29 Maart 1899 n°. 15). [2])
4	Soerabaija.	Pröttel & C°. (10 Maart 1899).	ter hoofdplaats Soerabaija.	De aanvragers beoogden facultatief electriciteit dan wel samengeperste lucht als beweegkracht te bezigen. Het verzoek moest echter worden afgewezen, als niet voldoende toegelicht (beschikking van den directeur der burg. openb. werken dd. 27 Maart 1899).
5	Sumatra's Westkust.	. . Muschter (4 Juni 1898).	ter hoofdplaats Padang. (De aanvrager wenschte facultatief petroleum-motoren te mogen bezigen.)	Afgewezen daar reeds van andere zijde aanvrage was gedaan voor een stoomtramweg ter plaatse, welke aanvrage (sedert ingewilligd — zie blz. 144 van het verslag hiervóór —) ingevolge gouv. besluit dd. 28 Mei 1898 n°. 21 voorloopig in beraad was gehouden (gouv. besluit dd. 24 Juni 1898 n . 14).

B. In beraad gehouden aanvragen.

Volgnummer.	Gewesten waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beslissing.
I	Bantam.	R. A. Eekhout (8 Nov. en 2 Dec. 1897).	van Pandeglang over Rangkas Betoeng, Lebak en Sadjira en van daar naar Rangkas Betoeng in andere richting.	De aanvrage, aanvankelijk in advies gehouden in afwachting van de nieuwe (sedert vastgestelde) naastingsvoorwaarden, was ook thans nog niet voor afdoening vatbaar omdat inmiddels de vraag aan de orde was gesteld of aan den Bantam-spoorweg aansluitende lijnen niet voor staatsaanleg dienen te worden voorbehouden (gouv. besluiten dd. 19 Sept. 1897 n°. 9 en 7 Juli 1898 n°. 3).

[1]) Zoodanige aanvrage is sedert tijdig ingediend (verg. blz. 146 van het verslag hiervóór).
[2]) Zie ook nos. 44 en 47 op blz. 8 van deze bijlage.

Volgnummer.	Gewesten, waarin de beoogde lijnen gelegen waren.	Door wien en wanneer de aanvrage was ingediend.	Algemeene richting der lijnen.	Redenen en datum der voorloopige beslissing.
II	Samarang.	E. P. J. 't Sas (10 Juli 1897).	1°. ter hoofdplaats Samarang, en 2°. van Mlaten naar Goeboek.	Aanvankelijk was de aanvrage in advies gehouden met het oog op de aan te nemen nieuwe naastingsvoorwaarden (gouv. besluit dd. 14 Nov. 1897 n°. 2). Na de vaststelling daarvan is het verzoek weder in behandeling genomen. [1])
III	Samarang en Soerakarta.	M. L. Fauel (12 April 1897).	van Toentang over Salatiga naar Boijolali.	De afdoening houdt verband met de beschikking te nemen ten aanzien van de aanvragen bedoeld op blz. 11 en 13 van deze bijlage sub XIV en sub *w* (gouv. besluit dd. 14 Oct. 1897 n°. 37).

[1]) Na de afsluiting van dit overzicht is het 1ste gedeelte der aanvrage ingewilligd, doch op het 2de gedeelte afwijzend beschikt, daar eene lijn Mlaten—Goeboek, in verband met andere aanvragen (zie op blz. 11 van deze bijlage onder n°. X), nadeelig zou zijn voor de belangen van bestaande particuliere tramwegen (gouv. besluit dd. 4 Juni 1899 n°. 9).

(5. 25.

BIJLAGE X.

(Zie hoofdst. L, afd. III, § 2, van het verslag.)

OPGAVEN betreffende het aantal en het verwarmingsoppervlak der op ult. 1898 in Nederlandsch-Indië aanwezige STOOMKETELS ten dienste van PARTICULIEREN (buiten die behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten). [1])

I. Verdeeling naar gelang van de bestemming der ketels.

a. Java en Madura.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1898 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. *a*)	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. *a*)	Verwarmings-oppervlak (in M².).
205	Suikerfabrieken.	18 in Cheribon.	11 in Tagal. 5 " Pekalongan. 4 " Samarang. 11 " Japara. 2 " Rembang. 5 " Banjoemas. 1 " Bagelen. 17 " Djokjokarta. 16 " Soerakarta. 6 " Madioen. 18 " Kediri.	43 in Soerabaija. 20 " Pasoeroean. 15 " Probolinggo. 13 " Bezoeki.	1007	125 990.018
4	Suikerrietmolens.	2 " de Preanger Regentsch.	1 " Rembang.	1 " Pasoeroean.	4	38.500
156	Koffie-ondernemingen.	1 " Batavia. 4 " de Preanger Regentsch.	2 " Pekalongan. 12 " Samarang. 2 " Kadoe. 1 " Djokjokarta. 12 " Soerakarta. 3 " Madioen. 34 " Kediri.	2 " Soerabaija. 67 " Pasoeroean. 5 " Probolinggo. 11 " Bezoeki.	220	2 860.940
13	Thee-ondernemingen.	2 " Batavia. 11 " de Preanger Regentsch.	"	"	13	247.260
58	Indigo-ondernemingen.	"	1 in Tagal. 5 " Pekalongan. 1 " Samarang. 13 " Djokjokarta. 28 " Soerakarta. 2 " Madioen. 6 " Kediri.	2 in Pasoeroean.	81	2 851 840
4	Kina- tevens koffie-ondernemingen.	3 in de Preanger Regentsch.	"	1 " Pasoeroean.	3	26.540
1	Tabaks- tevens rameh-onderneming,	"	"	1 " Bezoeki.	1	18.000
6	Tapioca-ondernemingen.	1 in Batavia. 1 " Cheribon.	1 in Samarang. 3 " Kediri.	"	4	76.840
3	Kapok-ondernemingen.	"	1 " Japara. 1 " Soerakarta. 1 " Kediri.	"	6	75.790
1	Kinine-fabriek.	1 in de Preanger Regentsch.	"	"	1	79.600
3	Mestfabrieken.	"	1 in Samarang. 1 " Djokjokarta.	1 in Soerabaija.	5	94.030

[1]) Ingevolge art. 50 van het reglement op het gebruik van stoomketels in Nederlandsch-Indië (Indisch-Staatsblad 1892 nº. 42, junctis 1893 nº. 130 en 1894 nº. 229) strekt het toezicht van den dienst van het stoomwezen zich niet uit tot stoomketels, aan inlandsche vorsten behoorende en op hun eigen gebied in werking gebracht.

a) In de ontvangen opgaven wordt in enkele gevallen voor het aantal stoomketels een lager cijfer vermeld dan het aantal ondernemingen bedraagt waar die ketels gebezigd werden. Wellicht zijn dan in laatsbedoeld aantal ook die ondernemingen begrepen, waar op ult. 1898 tijdelijk geen ketel aanwezig was.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1898 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. *a)*	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. *a)*	Verwarmings-oppervlak (in M².).
1	Beendermeelfabriek.	1 in Batavia.	"	"	1	4.000
4	Boengkil- en oliemolens.	1 " de Preanger Regentsch.	1 in Japara. 1 " Soerakarta. 1 " Kediri.	"	3	71.700
2	Koffiepelmolens.	"	"	2 in Soerabaija.	5	139.000
12	Rijstpelmolens.	2 in Batavia. 1 " Krawang. 1 " Cheribon.	1 in Bagelen. 1 " Madioen. 3 " Kediri.	2 " Soerabaija. 1 " Pasoeroean.	20	383.240
1	Meelfabriek.	"	1 " Pekalongan.	"	1	100.000
1	Sigarenfabriek.	"	"	1 " Soerabaija.	1	4.800
2	Conservefabrieken.	"	1 in Samarang. 1 " Bagelen.	"	2	8.750
6	Arakstokerijen.	1 in Cheribon.	1 " Tagal.	2 in Soerabaija. 1 " Pasoeroean. 1 " Probolinggo.	9	154.000
2	Opiumbereiding.	1 " Batavia.	"	1 " Soerabaija.	2	44.500
1	Leerlooierij.	1 " Batavia.	"	"	1	12.780
21	Petroleum-ondernemingen (of petroleum-boringen).	"	1 in Tagal. 1 " Pekalongan. 6 " Samarang. 1 " Japara. 4 " Rembang. 1 " Banjoemas. 1 " Soerakarta. 1 " Madioen. 1 " Kediri. *b)*	3 in Soerabaija. 1 " Madura. *b)*	85	1 742.490
2	Andere mijnbouwondernemingen.	"	1 " Rembang. *c)* 1 " Kediri. *d)*	"	4	30 650
2	Cementfabrieken.	1 in Batavia.	"	1 in Soerabaija.	2	113.400
3	Kalkbranderijen.	"	1 in Kediri.	1 " Soerabaija. 1 " Probolinggo.	4	14.550
25	Ateliers en werkplaatsen.	8 in Batavia.	4 " Semarang. 1 " Banjoemas. 1 " Djokjokarta. 1 " Soerakarta.	9 " Soerabaija 1 " Pasoeroean.	65	1 660.470
2	Gasfabrieken.	1 " Batavia.	"	1 " Soerabaija.	7	46.660
3	Zagerijen.	*e)* †	†	†	5	81.900
2	Luciferfabrieken.	"	1 in Samarang. 1 " Kediri.	"	2	87.300
3	Boekdrukkerijen.	"	2 " Samarang.	1 in Soerabaija.	3	10 300
28	IJsfabrieken.	3 in Batavia. 1 " Cheribon.	2 " Tagal. 1 " Pekalongan. 6 " Samarang. 2 " Bagelen. 1 " Kadoe. 1 " Djokjokarta. 2 " Soerakarta. 2 " Madioen. 1 " Kediri.	6 " Soerabaija.	46	1 616.670
1	Waschinrichting.	1 " Batavia.	"	"	1	29.500
1	Mineraalwaterfabriek.	"	"	1 in Soerabaija.	1	2.600
5	Watertorens en inrichtingen voor de zuivering van drinkwater.	"	1 in Samarang.	3 " Soerabaija. 1 " Pasoeroean.	4	55.800
1	Zeepziederij.	"	"	1 " Pasoeroean.	1	15.000
8	Electrische verlichting.	3 in Batavia. *f)*	1 in Samarang. 1 " Soerakarta. *g)*	1 " Soerabaija. 1 " Pasoeroean. 1 " Probolinggo. *g)*	20	1 329.550
3	Stoombrandspuiten.	1 " Batavia.	1 " Samarang.	1 " Soerabaija.	3	11.950
5	Draaimolens.	2 " Batavia.	2 " Samarang.	1 " Probolinggo..	5	28.410

b) In Samarang, Rembang en Soerabaija worden reeds enkele petroleum-concessiën geëxploiteerd (verg. bijlage EEE hierachter). Voor welke andere doeleinden dan boringen de door de houders dier concessiën gebezigde stoomketels gebezigd worden, is in de ontvangen opgaven niet aangeduid. Overigens heeft men bij de hier voorkomende opgaat in de meeste gevallen te denken aan proefboringen op voor mijnbouwkundige onderzoekingen afgestane terreinen.

c) Steenkolen-ontginning Sedan in het district Sedan der afdeeling Rembang.

d) Marmer-ontginning Wadjak in het district Wadjak der afdeeling Ngrowo.

e) Waar men een † vindt geplaatst, is of zijn in de ontvangen opgaven het gewest of de gewesten niet aangeduid.

f) Bedrijf te Batavia der Nederlandsch-Indische Electriciteit-maatschappij en de electrische installatiën te dier plaatse van het Hôtel des Indes en den Planten- en dierentuin.

g) Installatiën ten behoeve van de electrische verlichting van de gewestelijke hoofdplaatsen.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1898 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal. *a)*	Bestemming.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java en Madura.	Aantal. *a)*	Verwarmings-oppervlak (in M².).
6	Heimachines. *h)*	†	†	†	6	33.670
13	Kranen.	13 in Batavia.	"	"	13	55.750
27	Locomotieven (voor industrieel gebruik). *i)*	†	†	†	27	309.500
12	Locomobielen. *k)*	†	†	†	12	162.510
14	Ploegen. *l)*	†	†	†	14	262.650
70	Centrifugaal- en andere pompen. *m)*	†	†	†	70	1 247.420
7	Pulsometers. *n)*	†	†	†	4	26.300
1	Droogdok.	1 in Batavia. *o)*	"	"	2	80.000
				Totalen . . .	1796	142 337.128

b. Buitenbezittingen.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1898 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal.	Bestemming.	Eilanden Sumatra, Riouw, Banka en Billiton.	Eilanden Borneo en Celebes.	Overige gedeelten der buitenbezittingen.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
3	Koffie-ondernemingen.	1 in Sumatra's Westkust.	1 in Menado.	1 in Ternate.	4	55.850
5	Tabaks- tevens rameh-ondernemingen.	5 " Sumatra's Oostkust.	"	"	5	83.850
2	Boengkil- en oliemolens.	"	2 in de Westerafd. v. Borneo.	"	2	60 740
2	Rijstpelmolens.	1 in Sumatra's Westkust. 1 " Palembang.	"	"	2	23.070
1	Steen- en pannenbakkerij.	1 " Palembang.	"	"	1	9.500
15	Petroleum-ondernemingen (of petroleum-boringen).	6 " Palembang. 6 " Sumatra's Oostkust. *p)* 1 " Riouw en onderh.	2 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. *p)*	"	82	5 076.500
5	Andere mijnbouw- of exploratie-ondernemingen.	1 " Riouw. *q)* 1 " Billiton. *s)*	1 " de Westerafd. v Borneo. *r)* 1 " de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. *t)* 1 " Menado. *u)*	"	31	313.210
1	Diamantslijperij.	"	1 " de Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	"	3	39.690
2	Ateliers en werkplaatsen.	2 in Sumatra's Oostkust.	"	"	2	70.440
17	Zagerijen.	†	†	†	21	703.410
1	Boekdrukkerij.	1 in Sumatra's Oostkust.	"	"	1	6.720
14	IJsfabrieken.	4 " Sumatra's Westkust. 2 " Palembang. 2 " Sumatra's Oostkust. 1 " Atjeh.	2 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. 2 " Celebes en onderhoorigh.	1 in Amboina.	17	417.660
1	Mineraalwaterfabriek.	1 " Sumatra's Oostkust.	"	"	2	7.590
3	Watervoorziening.	1 " Sumatra's Oostkust.	1 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo. 1 " Celebes en onderhoorigh.	"	3	28.380
2	Electrische verlichting.	2 " Sumatra's Oostkust. *v)*	"	"	3	88.920

h) Deze machines waren in gebruik bij den aanleg van verschillende stoomtramwegen.

i) 25 dezer locomotieven behoorden aan 11 suikerondernemingen en 2 aan de houtkap-onderneming Kedong Banteng in Soerakarta

k) Drie dezer locomobielen behoorden aan even zoovele cultuurondernemingen (1 in Batavia, 1 in de Preanger Regentschappen en 1 in Japara); voorts waren er 2 in gebruik bij den aanleg van elke der stoomtramlijnen Samarang-Cheribon, Djokjokarta-Magelang en Goendih-Soerabaija, terwijl 3 gebezigd werden door de Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij.

l) 11 ploegen in gebruik op suikerondernemingen en 3 op het particuliere land Tjikandi Oedik in Bantam.

m) Voor het meerendeel in gebruik bij suikerfabrieken.

n) In gebruik bij verschillende ondernemingen, voornamelijk mijnbouwondernemingen.

o) Het 4000-tons dok der Droogdokmaatschappij Tandjong Priok.

p) Deels wordt hier gedoeld op ondernemingen, waar het petroleumbedrijf reeds werd uitgeoefend (verg. bijlage EEE), deels op exploratie-maatschappijen.

q) Singkep-Tinmaatschappij.

r) Mijnbouwmaatschappij Sambas.

s) Billiton-maatschappij.

t) Steenkool-ontginning der Oost-Borneo-Maatschappij.

u) Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij.

v) De electrische installatiën in de werkplaatsen van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië en ten behoeve van de verlichting der hoofdplaats Medan.

Ondernemingen of werktuigen waarbij stoomkracht werd gebezigd.		Verdeeling van het nevenstaand aantal ondernemingen en werktuigen naar de verschillende gewesten.			Op ult. 1898 in gebruik zijnde ketels.	
Aantal.	Bestemming.	Eilanden Sumatra, Riouw, Banka en Billiton.	Eilanden Borneo en Celebes.	Overige gedeelten der buitenbezittingen.	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
9	Kranen.	1 in Sumatra's Westkust. 7 " Atjeh.	1 in de Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	"	9	31.300
9	Locomotieven.	5 " Sumatra' Oostkust. *ww*) 3 " Billiton. *xx*)	1 " de Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	"	9	125.730
3	Locomobielen.	3 " Sumatra's Oostkust. *ij*)	"	"	3	98.360
6	Ploegen.	6 " Sumatra's Oostkust. *z*)	"	"	6	89 120
1	Steenbreker.	1 " Benkoelen. *aa*)	"	"	1	5.760
13	Centrifugaal-en andere pompen. *bb*)	†	†	†	13	837.830
14	Pulsometers. *cc*)	†	†	†	8	57.590
4	Ventilatoren.	4 in Billiton. *xx*)	"	"	2	13.600
2	Baggermolens.	2 " Sumatra's Oostkust. *dd*)	"	"	2	17.500
				Totalen . . .	232	8 262.320

RECAPITULATIE.

	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Java en Madura.	1796	142 337.128
Buitenbezittingen	232	8 262.320
Te zamen voor andere stoomketels dan scheepsketels	2028	150 599.448
Scheepsketels (zie sub II hieronder)	352	17 377.610
Totalen voor alle gewesten gezamenlijk (zie echter noot 1)	2380	167 977.058

II. Verdeeling naar de gewesten.

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Java en Madura.						
Bantam	5	85.700	"	"	2	85.700
Batavia	83	3 318.880	154	10 792 800	237	14 111.680
Krawang	8	170.250	"	"	8	170.250
Preanger Regentschappen	24	431.040	"	"	24	431.040
Cheribon	108	9 925.618	4	32.940	112	9 958.558
Tagal	91	8 707.050	1	12.000	92	8 719.050
Pekalongan	48	4 558.370	1	33.000	49	4 591.370
Samarang	109	5 320.600	7	307.250	116	5 627.850
Japara	71	7 289 220	"	"	71	7 289.220
Rembang	42	1 471.400	"	"	42	1 471 400
Soerabaija	314	28 696.530	24	1 285.880	338	29 982.410
Pasoeroean	200	9 270 980	"	"	200	9 270 980
Probolinggo	80	10 135 990	2	14.830	91	10 150.820
Bezoeki	95	10 685.060	2	49.000	97	10 734.060
Banjoemas	34	4 476.570	"	"	34	4 476.570
Bagelen	8	641.100	"	"	8	641.100
Kadoe	4	23.000	"	"	4	23.000
Djokjokarta	119	10 965.860	"	"	119	10 965.860
Soerakarta	162	11 720.020	"	"	162	11 720.020
Madioen	39	3 757.010	"	"	39	3 757.010
Kediri	142	10 668.080	"	"	142	10 668.080
Madura	1	18.800	"	"	1	18.800
Totalen voor Java en Madura	1796	142 337.128	195	12 527.700	1991	154 864.828

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust . .	9	243.460	6	88.120	15	331.580
Benkoelen	1	5.760	"	"	1	5.760
Lampongsche Districten.	"	"	"	"	"	"
Palembang	20	853.410	29	620.160	49	1 473.570
Oostkust van Sumatra .	121	6 119.060	45	1 918.060	166	8 037.120
Atjeh en onderhoorigheden	9	79 000	9	292.210	18	371.210
Riouw en onderhoorigh..	6	83.230	13	437.270	19	520.500
Banka	"	"	2	91.490	2	91.490
Billiton	33	239.340	2	67.590	35	306.930
Westerafd. van Borneo .	5	116.300	20	587.490	25	703.790
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	16	327.450	24	619.230	40	946.680
Celebes en onderhoorigheden	4	88.310	1	5.500	5	93.810
Menado . . . . . *ee*)	3	21.130	2	53.990	5	75.120
Amboina	4	80.870	1	5.300	5	86.170
Ternate	1	5.000	3	63.500	4	68.500
Timor en onderh. .	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok . .	"	"	"	"	"	"
Totalen voor de buitenbezittingen	232	8 262.320	157	4 849.910	389	13 112.230
Id. voor Java en Madura	1796	142 337.128	195	12 527.700	1991	154 864.828
Totalen voor geheel Ned.-Indië (zie echter noot 1)	2028	150 599.448	*ff*) 352	17 377.610	2380	167 977.058

ww) Twee dezer locomotieven waren in gebruik bij de houtkap-onderneming Lau Boentoe in de afdeeling Batoe Bara en 3 op de onderneming Mariëndal der Deli-maatschappij.

xx) In gebruik ten behoeve van de tinontginning op Billiton.

ij) Twee dezer locomobielen werden gebezigd ten behoeve van het bedrijf der Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië; terwijl de derde in gebruik was op de onderneming Mariëndal der Deli-maatschappij.

z) In gebruik op een drietal tabaksondernemingen.

aa) In gebruik bij eene onderneming tot mijnbouwkundige opsporing.

bb) In hoofdzaak gebezigd bij petroleumboringen.

cc) In gebruik bij verschillende ondernemingen, voornamelijk mijnbouwondernemingen.

dd) In gebruik op de onderneming Loeboe Dalam van de Deli-maatschappij.

ee) Deze 7 gewesten behooren niet tot het ressort eener inspectie-afdeeling van den dienst van het stoomwezen.

ff) Deze 352 ketels waren geplaatst in 238 stoomschepen, stoomsloepen, stoombarkassen en sleepbooten, waaronder 37 stoomschepen en 16 stoomsloepen toebehoorende aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage X.]

Verminderingen en vermeerderingen in het aantal stoomketels gedurende 1898. [2])

Gewesten.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Java en Madura.						
Aanwezig op ult. 1897 .	1757	140 488	178	11 531	1935	152 019
In 1898 aan het gebruik onttrokken	88	5 304	5	52	93	5 356
	1669	135 184	173	11 479	1842	146 663
In 1898 in dienst gesteld	127	7 153	22	1 049	149	8 202
Aanwezig op ult. 1898 .	1796	142 337	195	12 528	1991	154 865
Buitenbezittingen.						
Aanwezig op ult. 1897 .	198	6 513	144	3 700	342	10 213
In 1898 aan het gebruik onttrokken	17	274	11	151	28	425
	181	6 239	133	3 549	314	9 788
In 1898 in dienst gesteld	51	2 023	24	1 301	75	3 324
Aanwezig op ult. 1898 .	232	8 262	157	4 850	389	13 112
Alle gewesten gezamenlijk.						
Aanwezig op ult. 1897 .	1955	147 001	322	15 231	2277	16 232
In 1898 aan het gebruik onttrokken	105	5 578	16	203	121	5 781
	1850	141 423	306	15 028	2156	156 4[illegible]
In 1898 in dienst gesteld	176	9 176	46	2 350	*gg*) 224	11 520
Aanwezig op ult. 1898 .	2026	150 599	352	17 378	2380	167 977

gg) Van deze 224 ketels waren er 169 nieuw. Uit de volgende opgaaf blijkt waar ze werden vervaardigd.

Waar vervaardigd.	Ketels voor gebruik te land.		Scheepsketels.		Te zamen.	
	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).	Aantal.	Verwarmingsoppervlak (in M².).
Nederland . . .	27	2339	2	259	29	2598
Nederlandsch-Indië	6	66	3	16	9	82
Engeland . . .	41	922	10	1042	51	1964
Duitschland . . .	15	1900	"	"	15	1900
Frankrijk. . . .	2	191	"	"	2	191
België	1	12	"	"	1	12
Britsch-Indië . .	5	95	19	260	24	355
China	"	8	1	9	1	9
Amerika	37	1108	"	"	37	1108
	134	6633	35	1586	169	8219

[2]) In dit overzicht zijn de getallen betreffende het verwarmingsoppervlak afgerond.

(5. 26.)

BIJLAGE Y.

[(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFKANTOREN IN NEDERLANDSCH-INDIE.

A. NUMERIEKE OPGAAF DER VOOR HET ALGEMEEN VERKEER OPENGESTELDE KANTOREN op ult. 1898.

OMSCHRIJVING DER KANTOREN.	Java en Madura.	Sumatra.	Borneo.	Celebes.	Andere eilanden.	Te zamen.
GOUVERNEMENTSKANTOREN.						
Post- tevens telegraafkantoren *a*)	80	29	„	1	2	112
Postkantoren	1	„	2	2	6	11
	81	29	2	3	8	123
Hulppostkantoren:						
tevens telephoonkantoren	19	2	„	„	„	21
tevens spoorwegtelegraafkantoren	20	*b*) 5	„	„	„	25
zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst.	10	*c*) 15	8	6	3	42
Overige spoorwegtelegraafkantoren *d*):						
met bestelhuizen	*e*) 175	*f*) 1	„	„	„	176
zonder postdienst *g*).	2	„	„	„	„	2
Overige telephoonkantoren	„	1	„	„	„	1
Totaal der gouvernementskantoren.	*h*) 307	53	10	9	11	390
PARTICULIERE KANTOREN.						
Spoorwegtelegraafkantoren *i*)	*k*) 30	13	„	„	„	43
Telephoonkantoren *l*)	*m*) 11	„	„	„	„	11
Algemeen totaal der kantoren op ult. 1898.	348	66	10	9	11	444
De algemeene totaalcijfers waren op ult. 1897.	344	63	10	9	11	437

a) In deze opgaaf is niet begrepen het telegraafkantoor te Tjipannas (Preanger Regentschappen), dat slechts geopend is tijdens het verblijf aldaar van den Gouverneur-Generaal; evenmin het hulptelegraafkantoor te Batavia (in de benedenstad), hetwelk door personeel van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden (bovenstad van Batavia) wordt bediend.

b) Twee meer dan op ult. 1897 wegens de openstelling in den loop van 1898 voor het algemeen telegraafverkeer van de tot de stations en halten van den Sumatra-spoorweg behoorende plaatsen Kajoetanam en Sawah Loento, welke tot dusver telden in de categorie van kantoren als bedoeld aan het slot van noot *d* en om die reden werden gerekend onder de hulppostkantoren zonder telephoon- of spoorwegtelegraafdienst.

c) Twee minder dan op ult. 1897 om de in noot *b* vermelde reden, doch daarentegen twee meer wegens de oprichting van hulppostkantoren te Segli (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) en te Bajoeng Lentjir (Palembang), het laatstgenoemde buiten bezwaar van den lande (zie blz. 148 van het verslag hiervóór).

d) Als spoorwegtelegraafkantoren zijn hier niet medegerekend de stations of halten der staatsspoorwegen op Java op plaatsen waar telegraafkantoren van den post- en telegraafdienst gevestigd zijn, noch, wat Sumatra betreft, die, welke slechts voor het onderling verkeer langs de spoorwegtelegraaf zijn aangewezen. Met uitzondering van de stations en halten te Emmahaven, Kajoetanam, Paijakombo, Solok en Sawah Loento, alwaar tevens hulppostkantoren gevestigd zijn en die — evenals in 1898 het geval werd met het spoorwegtelegraafkantoor op de halte Poeloe Ajer (zie noot *f*) — voor het algemeen telegraafverkeer zijn opengesteld, zijn de andere halten en stations van den Sumatra-spoorweg slechts aangewezen voor de behandeling van die telegrammen, welke hunne bestemming geheel langs de spoorwegtelegraaf kunnen bereiken (dus zonder de gouvernements-telegraaf aan te doen).

e) Het aantal der hierbedoelde kantoren vermeerderde in 1898 met 14, waaronder 11 in de residentie Batavia reeds als particuliere kantoren bestaande stations en halten van den aan den Staat overgeganen Bataviaschen Oosterspoorweg (Bekassi, Gang Solitude, Kedoeng Gedeh, Kemajoran, Klender, Krandji, Lemahabang, Passar Senen, Tamboen, Tjakoeng en Tjikarang), terwijl 3 staatsspoorwegtelegraafkantoren (Kepoeh in Batavia, Gandroengmangoen in Banjoemas en Karah in Soerabaija) nieuw geopend werden.

f) Eén meer dan op ult. 1897 wegens openstelling voor het algemeen telegraafverkeer van het spoorwegtelegraafkantoor te Poeloe Ajer.

g) Namelijk de halten Kalimas (Soerabaija) en Tjilatjap-haven.

h) Bovendien wordt op Java en Madura aan een geregeld postverkeer voor het publiek ook dienstbaar gemaakt de zoogenaamde districtspost in de gouvernementsresidentiën aldaar (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4801), welke dienst in 1897 ook in de residentie Soerakarta werd ingevoerd. Op ult. 1898 beliep het aantal bestelhuizen van de districtspost in eerstbedoelde residentiën 1051, tegen 1058 op ult. 1897. Volgens mededeeling van den resident van Soerakarta verzetten de bestuurstoestanden aldaar zich tegen de oprichting van bestelhuizen, zoodat, hoewel de districtspost in genoemd gewest op dezelfde wijze werkt als in de gouvernements-residentiën, de aanstelling van bestelhuishouders achterwege bleef.

i) Van de 30 particuliere telegraafkantoren op Java waren er op ult. 1898 27 van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij en 3 van de Samarang-Cheribon-Stoomtrammaatschappij; de 13 op Sumatra waren die van de Deli-spoorweg-Maatschappij. Onder deze 43 kantoren zijn er 9 begrepen alwaar tevens *gouvernements*-telegraafkantoren gevestigd zijn, namelijk Tagal, Samarang, Willem I (Ambarawa), Soerakarta, Klatten, Djokjokarta, Djokjokarta-Toegoe, zoomede 2 op Sumatra: Medan en Timbang Langkat (Bindjei).

k) Elf minder dan op ult. 1897 wegens den overgang op den Staat van 12 kantoren van den Bataviaschen Oosterspoorweg (de kantoren Batavia en de elf in noot *e* vermelde) en de openstelling van een kantoor der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij op de halte Gawok in Soerakarta.

l) De hierbedoelde telephoonkantoren (waarvan er 3 — Demak, Koedoes en Poerwodadi — gevestigd zijn op plaatsen waar tevens een gouvernementstelegraafkantoor bestaat) zijn alléén die van de Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappij, welke onderneming, krachtens de haar in October 1894 verleende vergunning (zie n°. 5004 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), hare diensttelephoonkantoren tevens voor het publiek verkeer bezigt.

m) Eén meer dan op ult. 1897 wegens de openstelling door de in de vorige noot bedoelde stoomtrammaatschappij van een telephoonkantoor te Kradenan.

B. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1896, 1897 en 1898. *a*)

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *b*)

JAREN.	Aantal brieven.			Aantal drukwerken.		Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken onder de vorenstaande begrepen.		Aantal ontvangstberichten voor aangeteekende stukken.
	Port-betalende brieven.		Dienstbrieven (portvrij).	Nieuwsbladen.	Andere drukwerken.			Gewone stukken.	Dienststukken.	
	Gefrankeerd.	Ongefrankeerd.								
1896	5 155 774	223 782	1 869 868	4 430 296	962 858	76 180	34 840	463 008	210 366	2 132
	5 379 556			5 393 154				673 374		
1897	5 435 014	236 132	2 029 144	4 185 818	1 056 562	77 298	39 702	476 320	256 828	2 210
	5 671 146			5 242 380				733 148		
1898	6 262 828	242 788	2 166 736	5 094 440	1 276 340	83 044	48 204	511 810	283 556	1 846
	6 505 616			6 370 780				795 366		

a) Het aantal rebuten (onbestelbare en geweigerde brieven, zoomede onafgehaalde poste-restante-brieven) bedroeg in genoemde drie jaren achtereenvolgens: 46 117, 45 016 en 42 768.

b) Van de verzending der *briefkaarten* in het binnenlandsch verkeer wordt geen aanteekening gehouden.

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Verkeer met Nederland.					
		Via *Brindisi*, *Genua* en *Marseille*.			Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten.		
		Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
1896	Gefrankeerde (aantal)	495 246	403 845	899 091	23 309	12 558	35 867
	Ongefrankeerde (id.)	3 861	4 849	8 710	91	156	247
		499 107	408 694	907 801	23 400	12 714	36 114
1897	Gefrankeerde (aantal)	497 913	422 539	920 452	20 150	13 403	33 553
	Ongefrankeerde (id.)	4 654	3 445	8 099	351	988	1 339
		502 567	425 984	928 551	20 501	14 391	34 892
1898	Gefrankeerde (aantal)	495 260	455 858	951 118	16 536	12 415	28 951
	Ongefrankeerde (id.)	3 133	4 433	7 566	130	130	260
		498 393	460 291	958 684	16 666	12 545	29 211
	B. *Bri*						
1896	Enkele (aantal)	40 339	48 698	89 037	2 416	1 742	4 158
	Met betaald antwoord (id.)	117	104	221	65	26	91
		40 456	48 802	89 258	2 481	1 768	4 249
1897	Enkele (aantal)	43 056	49 608	92 664	1 352	3 276	4 628
	Met betaald antwoord (id.)	143	234	377	„	65	65
		43 199	49 842	93 041	1 352	3 341	4 693
1898	Enkele (aantal)	49 270	60 177	109 447	1 144	1 508	2 652
	Met betaald antwoord (id.)	78	416	494	„	„	„
		49 348	60 593	109 941	1 144	1 508	2 652
	C. *Drukwerken*, *monsters i*						
1896	Drukwerken (aantal)	740 376	136 851	877 227	209 029	7 306	216 335
	Monsters (id.)	14 417	13 637	28 054	988	13	1 001
	Documenten (id.)	3 937	3 289	7 226	26	52	78
1897	Drukwerken (aantal)	682 175	122 135	804 310	146 679	5 044	151 723
	Monsters (id.)	12 727	24 960	37 687	130	„	130
	Documenten (id.)	2 327	5 629	7 956	13	26	39
1898	Drukwerken (aantal)	678 045	139 152	817 197	132 379	7 501	139 880
	Monsters (id.)	14 778	18 304	33 082	377	52	429
	Documenten (id.)	2 431	4 758	7 189	26	39	65
	D. *Aangeteekende stukken* (begrepen in de bovenstaand						
1896	Aangeteekende stukken (aantal)	37 063	47 281	84 344	1 521	169	1 690
	Ontvangstberichten (id.)	13	39	52	„	„	„
1897	Aangeteekende stukken (aantal)	39 832	56 308	96 140	1 469	221	1 690
	Ontvangstberichten (id.)	13	52	65	„	„	„
1898	Aangeteekende stukken (aantal)	44 720	61 191	105 911	832	104	936
	Ontvangstberichten (id.)	13	39	52	„	„	„

OSTVERKEER.

Overig verkeer.								Totaal-generaal.		
Met de overige anden van Europa.	Met Afrika.	Met Amerika.	Met Azië.	Met Australië.	Gezamenlijk.	Uit voormelde landen	Totaal.			
Verzonden.						ontvangen.		Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
ieven.										
148 525	6 227	15 749	78 982	2 523	252 006	264 023	516 029	782 578	668 409	1 450 987
3 575	780	234	9 696	252	14 537	5 080	19 617	9 032	19 542	28 574
152 100	7 007	15 983	88 678	2 775	266 543	269 103	535 646	791 610	687 951	1 479 561
138 775	9 113	19 466	109 477	2 843	279 674	232 882	512 556	750 945	715 616	1 466 561
3 497	902	304	10 294	66	15 063	4 669	19 732	9 674	19 496	29 170
142 272	10 015	19 770	119 771	2 909	294 737	237 551	532 288	760 619	735 112	1 495 731
147 875	7 800	17 186	97 659	5 772	276 292	229 732	506 024	741 528	744 565	1 486 093
3 081	507	52	8 731	57	12 428	5 942	18 370	9 205	16 991	26 196
150 956	8 307	17 238	106 390	5 829	288 720	235 674	524 394	750 733	761 556	1 512 289
arten.										
17 472	559	442	3 053	68	21 594	17 701	39 295	60 456	72 034	132 490
130	„	13	72	„	215	244	459	426	345	771
17 602	559	455	3 125	68	21 809	17 945	39 754	60 882	72 379	133 261
17 420	1 003	813	5 264	80	24 580	23 268	47 848	67 676	77 464	145 140
91	„	13	20	„	124	104	228	247	423	670
17 511	1 003	826	5 284	80	24 704	23 372	48 076	67 923	77 887	145 810
18 486	481	1 014	5 433	227	25 641	27 278	52 919	77 692	87 326	165 018
429	39	„	26	14	508	108	616	186	924	1 110
18 915	520	1 014	5 459	241	26 149	27 386	53 535	77 878	88 250	166 128
cumenten („papiers d'affaires").										
46 163	1 625	6 409	24 581	1 198	79 976	427 183	507 159	1 376 588	224 133	1 600 721
12 259	91	676	493	33	13 552	31 589	45 141	46 994	27 202	74 196
1 638	26	78	489	„	2 231	766	2 997	4 729	5 572	10 301
39 806	1 541	5 919	34 331	968	82 565	427 103	509 668	1 255 957	209 744	1 465 701
17 654	65	1 001	1 116	42	19 878	39 264	59 142	52 121	44 838	96 959
2 366	„	52	213	40	2 671	1 532	4 203	3 872	8 326	12 198
33 839	1 652	4 511	28 418	1 719	70 139	415 979	486 118	1 226 403	216 792	1 443 195
12 883	„	2 002	2 547	67	17 499	33 140	50 639	48 295	35 855	84 150
2 535	27	546	454	28	3 590	1 434	5 024	3 891	8 387	12 278
gaven) benevens *ontvangstberichten* voor aangeteekende stukken.										
23 907	572	845	12 220	248	37 792	28 289	66 081	66 873	85 242	152 115
26	„	„	102	„	128	5	133	18	167	185
22 284	829	1 185	20 166	337	44 801	33 382	78 183	74 683	101 330	176 013
52	„	„	11	„	63	12	75	25	115	140
27 682	585	1 573	18 723	386	48 949	35 332	84 281	80 884	110 244	191 128
„	„	„	34	„	34	22	56	35	73	108

3°. POSTWISSELS.

	1896.		1897.		1898. *a*)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER	185 361	f 7 022 064,54[5]	186 696	f 6 856 661,85[5]	190 970	f 6 863 868,33[5]
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt	33 926	f 1 440 692,09[5]	34 657	f 1 372 186,19	34 964	f 1 386 465,55
„ andere landen „	6 672	268 712,08	7 225	286 679,44	7 948	324 002,83[5]
Totaal *uit Indië verzonden*	40 598	f 1 709 404,17[5]	41 882	f 1 658 865,63	42 912	f 1 710 468,38[5]
Uit Nederland verzonden	3 522	f 165 650,36[5]	*b*) 3 946	f *b*) 184 178,59	*b*) 3 937	f *b*) 206 075,31[5]
„ andere landen „	811	35 056,90[5]	837	38 357,93	907	40 477,71
Totaal *naar Indië overgemaakt*	4 333	f 200 707,27	4 783	f 222 536,52	4 844	f 246 553,02[5]
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	44 931	f 1 910 111,44[5]	46 665	f 1 881 402,15	47 756	f 1 957 021,41

a) De cijfers over 1898 zijn van voorloopigen aard.

b) Hieronder begrepen de zoogenaamde „marinewissels", welke wissels ebben gediend tot terugbetaling van spaargelden aan het personeel van de zeemacht, behoorende tot de inleggers der rijkspostspaarbank (zie het verslag van 1897, blz. 174). In 1898 werden uitbetaald 131 „marinewissels", tot een gezamenlijk bedrag van f 39 123,23, tegen 49 tot een totaal bedrag van f 12 318,55 in 1897.

4°. INCASSEERINGSDIENST.

Ter invordering aangeboden quitanties.	Binnenlandsch verkeer.						Buitenlandsch verkeer (voor zooveel betreft de landen van waar quitanties ter invordering werden *ontvangen*). *a*)					
	1896.		1897. *b*)		1898. *b*)		1896.		1897. *b*)		1898. *b*)	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Betaalde quitanties .	69 252	f820 781	84 130	f 960 037	92 139	f1 032 673	1 179	f 31 438	1 410	f 35 021	1 910	f 41 155
Onbetaald gebleven quitanties	29 449	399 993	35 343	466 782	36 812	486 890	584	20 849	709	21 786	862	27 436
Totaal behandelde quitanties. . .	98 701	f1 220 774	119 473	f1 426 819	128 951	f1 519 563	1 763	f 52 287	2 119	f 56 807	2 772	f 68 591

a) Van de uit Indië naar daarbuiten gelegen landen ter invordering gezonden quitanties kan geen aanteekening worden gehouden, omdat die verzending rechtstreeks (onder aangeteekend couvert) door den afzender aan de kantoren van invordering plaats vindt.

Door andere landen dan Nederland werd van den hierbedoelden incasseeringsdienst slechts weinig gebruik gemaakt. In de opgegeven drie jaren toch werden van daar, namelijk uit België, Duitschland, Frankrijk, Luxemburg, Zwitserland, Egypte en Oostenrijk (wat het laatste land betreft alleen in 1898 en wat de daaraan voorafgaande drie aangaat alleen in 1897 en 1898), in 't geheel 86, 76, 44, 3, 2, 4 en 1 quitanties tot een bedrag van respectievelijk f 1765,15[5], f 1778,44, f 2336,04, f 83,65, f 233, f 166,65 en f 44,10 ter invordering ontvangen. Voor elk jaar afzonderlijk was het gezamenlijk totaal der uit andere landen dan Nederland ter invordering ontvangen quitanties achtereenvolgens 31, 63 en 122, in 't geheel ten bedrage van respectievelijk f 1110,64, f 2531,61[5] en 2764,78.

b) De cijfers over 1897 zijn ontleend aan verbeterde opgaven; die over 1898 zijn nog van voorloopigen aard.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage Y.]

5°. POSTPAKKETTEN.

	1896.			1897. *a*)			1898. *a*)		
	Aantal.	Opbrengst.		Aantal.	Opbrengst.		Aantal.	Opbrengst.	
		Bruto.	Netto.		Bruto.	Netto.		Bruto.	Netto.
A. BINNENLANDSCH VERKEER.	101 589	f 62 776	f 46 019	114 244	f 69 780	f 50 162	123 969	f 73 333	f 51 482
B. BUITENLANDSCH VERKEER.									
Naar Nederland verzonden.	6 163			6 536			7 429		
„ andere landen „	1 370			1 756			1 973		
Totaal *uit Indië verzonden* . .	7 533	(Niet gesplitst opgegeven.)		8 292	(Niet gesplitst opgegeven.)		9 402	(Niet gesplitst opgegeven.)	
Uit Nederland ontvangen	27 261			28 647			31 089		
„ andere landen „	5 440			7 034			8 824		
Totaal *in Indië ontvangen* . .	32 701			35 681			39 913		
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER . . .	40 234	*b*) f 27 208	f 16 964	43 973	*b*) f 30 718	f 19 320	49 315	*b*) f 35 317	f 22 783

a) De cijfers over 1897 zijn verbeterd; die over 1898 zijn ontleend aan voorloopige opgaven.

b) Geheven frankeerloon der verzonden en aandeel in het frankeerloon der ontvangen pakketten.

C. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1896, 1897 en 1898. *a*)

Verdeeling der telegrammen.		1896. Aantal.		1896. Opbrengst.	1897. *b*) Aantal.		1897. *b*) Opbrengst.	1898. *b*) Aantal.		1898. *b*) Opbrengst.
Binnenlandsche betalende telegrammen. *c*)	Java en Madura .	339 386	(322 308)	f 468 697	329 791	(311 357)	f 424 784	310 262	(290 865)	f 394 531
	Buitenbezittingen .	45 261	(44 411)	79 500	46 556	(45 733)	80 076	50 016	(49 004)	88 847
	Te zamen *d*).	384 647	(366 719)	f 548 197	376 347	(357 090)	f 504 860	360 278	(339 869)	f 483 378
	Aantal woorden *d*).	4 728 566	(4 527 881)	. . . . .	4 457 213	(4 243 604)	. . . . .	4 215 924	(3 988 160)	. . . . .

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's). Het aantal der verleende afschriften van telegrammen bedroeg in de opgegeven drie jaren achtereenvolgens 4570, 4447 en 3810, waarvan op Java respectievelijk 3965, 3734 en 3292.

b) De cijfers over 1897 zijn verbeterd; die over 1898 zijn van voorloopigen aard.

c) Hieronder begrepen de bijzondere telegrammen, welke op kantoren van den gouvernements-post- en telegraafdienst met bestemming naar telegraafkantoren van staats- en particuliere spoorwegdiensten werden aangeboden. Het aantal telegrammen alleen bestemd voor gouvernements-post- en telegraafkantoren is tusschen ( ) vermeld, terwijl de sommen wegens opbrengst betrekking hebben op het totaal der telegrammen.

d) In deze cijfers is ook begrepen het verkeer met de *telephoon*kantoren. In welke mate deze kantoren tot het verkeer bijdroegen, blijkt uit het volgende overzicht:

	1896. Aantal telegrammen.	1896. Gezamenlijk aantal woorden.	1897. Aantal telegrammen.	1897. Gezamenlijk aantal woorden.	1898. Aantal telegrammen.	1898. Gezamenlijk aantal woorden.
Bij de gouvernements-telephoonkantoren werden:						
aangeboden ter verzending naar de gouvernements-telegraafkantoren.	4 834	50 927	5 135	56 152	5 640	62 234
ontvangen van de gouvernements-telegraafkantoren	5 201	55 891	5 240	56 074	5 433	59 088
Te zamen	10 035	106 818	10 375	112 226	11 073	121 322
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van den post- en telegraafdienst	f 3 568		f 4 202		f 4 856	
Opbrengst (gerekend tot het aansluitingskantoor) ten bate van de telephoonbeambten	f 2 136		f 2 245		f 2 426	
Bovendien werd met de telephoonkantoren nog gewisseld (zonder betaling) het hiernevens vermeld aantal regeeringstelegrammen	2 419	64 621	1 650	52 133	1 569	48 956

Verdeeling der telegrammen.		1896. Aantal.	1896. Opbrengst.	1897. *b*) Aantal.	1897. *b*) Opbrengst.	1898. *b*) Aantal.	1898. *b*) Opbrengst.
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden	38 822	f 42 468	44 068	f 59 953	45 500	f 76 489
	Ontvangen	37 930	43 835	42 452	58 529	44 377	70 629
	Doorgezonden	153 422	170 536	150 305	124 311	149 546	92 764
	Te zamen	230 174	*e*) f 256 839	236 825	*e*) f 242 793	239 423	*e*) f 239 882
	Aantal woorden	*f*) (2 971 172)	. . . . .	*f*) (2 767 984)	. . . . .	*f*) (2 652 351)	. . . . .
Binnen- en buitenlandsch verkeer te zamen		*g*) 614 821	f 805 036	613 172	f 747 653	599 701	f 723 260
	Aantal woorden	*g*) (7 699 738)	. . . . .	(7 225 197)	. . . . .	(6 868 275)	. . . . .
Binnenlandsche *regeerings-telegrammen.*	Java en Madura	34 033	f 105 858	33 676	f 98 902	29 337	f 91 583
	Buitenbezittingen	7 642	37 312	8 344	38 401	8 351	38 865
	Te zamen	41 675	f 143 170	42 020	f 137 303	37 688	f 130 448
	Aantal woorden	(1 349 877)	. . . . .	(1 318 206)	. . . . .	(1 229 297)	. . . . .
Algemeen totaal. *i*)	Java en Madura *h*)	*g*) 584 613	f 780 799	577 443	f 706 186	553 633	f 656 014
	Buitenbezittingen	71 883	167 407	77 749	178 770	83 756	197 694
	Te zamen	*g*) 656 496	f 948 206	655 192	884 956	637 389	f 853 708
	Aantal woorden	*g*) (9 049 615)	. . . . .	(8 543 403)	. . . . .	(8 097 572)	. . . . .

e) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel, dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto opbrengst kan verdeeld worden als volgt:
over 1896 voor Java en Madura f 206 244 en voor de buitenbezittingen f 50 595, te zamen als boven f 256 839.
„ 1897 „ „ „ „ 182 501 „ „ „ „ 60 292, „ „ „ „ 242 793.
„ 1898 „ „ „ „ 169 900 „ „ „ „ 69 982, „ „ „ „ 239 882.

f) Hieronder begrepen respectievelijk 2 364 051, 2 091 747 en 1 943 381 woorden van *doorgezonden* telegrammen.

g) Verbeterd cijfer (met inbegrip namelijk van de spoorwegtelegrammen bedoeld in noot *c*).

h) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java en Madura zijn de *doorgezonden* buitenlandsche telegrammen begrepen.

i) De opbrengst is voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche betalende* telegrammen kunnen, naar de onderwerpen waarover zij handelden, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving	1896. Aantal.	1896. Totaal.	1897. *a*) Aantal.	1897. *a*) Totaal.	1898. *a*) Aantal.	1898. *a*) Totaal.
Java en Madura. . . .	Handels- en scheepvaart-telegrammen	141 122	339 386	128 385	329 791	115 408	310 262
	Dagbladtelegrammen	7 428		6 411		5 897	
	Telegrammen van gemengden aard	190 836		194 995		188 957	

a) De cijfers over 1897 zijn verbeterd; die over 1898 zijn van voorloopigen aard.

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving	1896. Aantal.	1896. Totaal.	1897. *a)* Aantal.	1897. *a)* Totaal.	1898. *a)* Aantal.	1898. *a)* Totaal.
Buitenbezittingen . . .	Handels- en scheepvaart-telegrammen	18 478		19 124		21 116	
	Dagbladtelegrammen . . .	455	45 261	66	46 556	637	50 016
	Telegrammen van gemengden aard.	26 328		27 366		28 263	
Nederlandsch-Indië. . .	Handels- en scheepvaart-telegrammen	159 600		147 509		136 524	
	Dagbladtelegrammen . . .	7 883	*b)* 384 647	6 477	*c)* 376 347	6 534	*d)* 360 278
	Telegrammen van gemengden aard.	217 164		222 361		217 220	

b) Waarvan 233 377 in de Nederlandsche en vreemde talen en 151 270 in inlandsche talen.

c) Als voren 230 749 en 145 598.

d) Als voren 218 316 en 141 962.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.	1896. Aantal.	1896. Totaal.	1897. *a)* Aantal.	1897. *a)* Totaal.	1898. *a)* Aantal.	1898. *a)* Totaal.
Verzonden :						
Naar Singapore, Pinang en verder. Van Java	29 282		32 684		32 920	
Naar Singapore, Pinang en verder. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	8 837		10 532		11 766	
Naar Australië en verder. Van Java	620	38 822	659	44 068	614	45 500
Naar Australië en verder. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	8		7		17	
Naar Ned.-Indië over buitenl. lijnen. Van Java	37		114		94	
Naar Ned.-Indië over buitenl. lijnen. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	38		72		89	
Ontvangen :						
Van Singapore en verder. Op Java	27 259		29 550		30 321	
Van Singapore en verder. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	8 573		10 323		11 291	
Van Australië en verder. Op Java	574	37 930	606	42 452	539	44 377
Van Australië en verder. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	2		4		5	
Van Pinang. Op Java	„		„		„	
Van Pinang. „ andere eilanden van Ned.-Indië.	1 522		1 969		2 221	
Doorgezonden :						
Van Singapore naar Australië.	73 012		70 424		71 347	
„ Australië „ Singapore	80 410	153 422	79 881	150 305	78 199	149 546
Interkoloniale.	„		„		„	
Te zamen :						
Java *b)*	211 194	230 174	213 918	236 825	214 034	239 423
Andere eilanden van Nederlandsch-Indië.	18 980		22 907		25 389	

a) De cijfers over 1897 zijn verbeterd; die over 1898 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Onder de voor Java opgegeven totaalcijfers zijn ook de *doorgezonden* telegrammen begrepen.

D. GELDELIJKE UITKOMSTEN VAN DEN POST- EN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1895, 1896 en 1897. *a*)

	1895.		1896.		1897.	
ONTVANGSTEN. *b*)						
Brievenpost. Wegens verkochte frankeerzegels	f 942 782		f 1 019 923		f 1 070 172	
„ „ briefomslagen	16 033		14 264		12 179	
„ „ briefkaarten	86 699		93 021		97 294	
„ „ formulieren	1 581		1 852		2 010	
Porten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde brieven en verdere stukken	43 578		43 144		40 084	
Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels	96 035		98 148		96 092	
Verschillende ontvangsten *c*)	2 552		2 325		7 325	
Binnenlandsche paardenposterij	1 576		847		866	
Telegraphie. Binnenlandsche betalende telegrammen	538 459		548 197		*d*) 504 860	
Buitenlandsche telegrammen *e*)	212 161		256 839		*d*) 242 793	
Toevallige baten (meerendeels opbrengst van verkocht materieel)	2 331		*f*) *3 588		3 020	
Aandeel in de opbrengst van particuliere telephoonverbindingen	21 221		24 863		47 547	
		f 1 964 908		f *2 107 013		f 2 124 242
Memorieposten. Porten van dienstbrieven *g*)	f 384 405		f 461 234		f 405 829	
Verstrekken van postpaarden aan dienstreizigers	82 950		79 402		75 021	
Binnenlandsche regeeringstelegrammen	103 486		143 170		137 303	
		570 841		683 806		618 153
Totaal der ontvangsten		f 2 535 749		f *2 790 818		f 2 742 395
UITGAVEN.						
Traktementen, enz. van het personeel (daaronder ook huishuurindemniteit der kantoorchefs)	f 1 201 999		f 1 223 860		*h*) f 1 219 360	
Reis- en verblijfkosten, zoomede bureau- en lokaalbehoeften	65 146		62 537		66 010	
Aanschaffing, onderhoud, enz. van materieel	79 738		*i*) *101 997		*k*) 429 224	
Kosten vallende op de overbrenging van brievenmalen en postpakketten, zoowel binnen als buiten Nederlandsch-Indië; verrekeningen met de Nederlandsche en vreemde postadministratiën	453 801		*508 236		*l*) 577 600	
Onderhoud, herstelling en uitbreiding van telegraaflijnen	58 612		*58 251		97 562	
Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij *m*)	82 245		87 738		89 068	
Onderhoud en vernieuwing van gebouwen voor den post- en telegraafdienst	10 727		11 464		15 901	
		1 947 268		*2 054 083		2 524 725
Voordeelig verschil		f 588 481		f *736 735		f 217 670

a) Over 1898 zijn de bedoelde uitkomsten nog niet volledig bekend. Eene voorloopige opgaaf van de ontvangsten der brievenposterij in genoemd jaar komt voor op blz. 149 van het verslag hiervóór.

b) Zonder rekening te houden met het hier te lande ontvangene wegens de verzending van postpakketten tusschen Nederlandsch-Indië ter eene en andere landen der Algemeene Postvereeniging ter andere zijde, over 1895, 1896 en 1897 respectievelijk bedragen hebbende f 9461,13, f 9421,13 en f 13 932,85^{5}, noch met hetgeen in Indië in 's lands kas vloeide door het oningevorderd blijven van postwissels en door den verkoop van voorwerpen afkomstig van geweigerde postpakketten, welke beide laatstbedoelde baten te zamen in genoemde jaren achtereenvolgens beliepen f 2569, f 3151 en f 4897.

c) Wegens „teruggegeven kosten" is over 1895 in mindering gebracht f 2,50, over 1896 f 25 en over 1897 f 2,35.

d) Het samengevat bedrag ad f 747 653 is ruim f 748 lager dan de som van f 748 401,25^{5}, welke in bijlage Y van het te Batavia verschenen „Verslag omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1897" als opbrengst der telegraphie is opgegeven, en zulks uithoofde van het aannemen van een ander verantwoordingsjaar dan in gemelde bijlage Y voor de seinkosten der in de laatste twee maanden van het jaar van Batavia naar buiten Nederlandsch-Indië verzonden Indische regeeringstelegrammen, namelijk door deze kosten te verantwoorden niet, zooals in laatstbedoelde bijlage, naar het jaar van storting (welke storting eerst plaats had het jaar daarna), maar naar het jaar van aanbieding der telegrammen. Over November en December 1897 toch beliepen die seinkosten (eerst voldaan in 1898) f 1412,76^{5}, dat is ruim f 748 minder dan die over November en December 1896 (voldaan in 1897).

e) Voor het *buitenlandsch* verkeer is alleen de netto opbrengst uitgetrokken, namelijk hetgeen aan de Indische telegraafadministratie als haar aandeel in de opbrengst toekomt. De bruto opbrengst, namelijk hetgeen in Indië voor de van daar verzonden telegrammen ontvangen werd) heeft in 1895, 1896 en 1897 achtereenvolgens f 704 669, f 733 936 en f 682 423 bedragen.

f) De sommen waarbij een * geplaatst is, zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

g) De porten van dienstbrieven zijn bij raming ingevuld, welke raming uit den aard der zaak slechts op globale berekeningen berust. Voor een gedeelte der dienstbrieven is daarbij een lager dan het gewone tarief (namelijk dat der documenten) tot grondslag genomen. De ingevulde bedragen zouden aanmerkelijk hooger zijn, indien *alle* dienstbrieven voor het volle briefport waren in rekening gebracht, wat slechts voor $\frac{1}{5}$ deel van hun aantal en voor $\frac{1}{5}$ deel van het gezamenlijk gewicht geschied is.

h) Hieronder f 28 380 wegens huishuurindemniteit en f 1560 wegens lokaalhuur.

i) Hieronder f 600 ten behoeve van de postspaarbank en f 1089,25 ter zake van de telegraafconferentie te Budapest.

k) Hieronder f 262 835,56^{5} voor het leveren en leggen van twee telegraafkabels met toebehooren, respectievelijk in de residentie Bali en Lombok (tusschen Singaradja op Bali en Ampenan op Lombok) en in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden (tusschen de Sabangbaai op Poeloe Weh en Olehleh), alsmede voor het verleggen van het strandeinde te Singaradja van den kabel naar Makasser, — f 8802,11 ten behoeve van de postspaarbank (onder welk bedrag f 7835,45 wegens aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten behoeve van die instelling) en f 1307,78 ten behoeve van het postcongres te Washington.

l) Hieronder f 65 000 wegens de eerste termijnen van de aan de Samarang-Cheribon Stoomtrammaatschappij, krachtens hare vergunning, toekomende tegemoetkoming voor eens voor het vervoer van de post langs hare lijn.

m) Onder de hier uitgetrokken uitgaven voor de paardenposterij is wegens voeding der paarden begrepen: in 1895 f 29 288, in 1896 f 28 318 en in 1897 f 29 289, welke sommen — sedert de levering van gras niet meer in heerendienst geschiedt — bestreden worden uit de opbrengst van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen.

(5. 27.)

BIJLAGE Z.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, van het verslag.)

OVERZICHT van de tot ult. April 1899 in Nederlandsch-Indië verleende VERGUNNINGEN voor TELEPHOONVERBINDINGEN, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard. *a*)

(Waar het geldt nog niet in exploitatie gebrachte verbindingen, worden alleen die vergunningen genoemd, welke op genoemden datum nog van kracht waren, althans van welker intrekking nog niet gebleken was.)

A. Op ult. 1898 in exploitatie zijnde telephoon-ondernemingen. *b*)

I. Vergunningen voor bepaalde kringen. *c*)

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1898.	Bruto ontvangsten in 1898.	Cijns aan den lande op te brengen. *e*)
		Java en Madura.				
1	Hoofdplaats Batavia met de voorstad Weltevreden, de afdeeling Meester-Cornelis en de haven Tandjong Priok.	Nederlandsch-Indische Telephoon-Maatschappij te Batavia.	16 Aug. 1882	733	f 100 400,00	f 10 040,00
2	Afd. Samarang (res. van dien naam).	Id.	 1884	280	38 845,00	3 884,50
3	Afd. Soerabaija (res. van dien naam).	Id.	 1884	485	69 600,00	6 960,00
4	Afd. Buitenzorg (res. Batavia).	Id.	16 Juni 1895	88	9 113,50	911,35
5	Res. Preanger Regentschappen.	Preanger Telephoon-Maatschappij te Bandong.	17 Nov. 1895	232	28 017,60	2 801,76
6	Res. Cheribon.	Cheribonsche Telephoon-Maatschappij te Cheribon.	1 Jan. 1895	Tusschen 25 en 50	10 164,00	508,20
7	Afd^{n}. Tagal en Brebes (res. Tagal).	Tagalsche Telephoon-Maatschappij te Tagal.	1 Dec. 1894	58	8 488,50	*f*) 755,02^{5}
8	Afd. Pamalang (res. Tagal) en res. Pekalongan.	Pekalongansche Telephoon-Maatschappij te Pekalongan.	1 Jan. 1894	Tusschen 25 en 50	5 971,00	298,55

a) In het algemeen zijn de vergunningen voor 25 jaar verleend.

b) De in 1886 op bijzonderen voet aan de Deli-spoorweg-Maatschappij verleende vergunning voor telephoon-correspondentie (zie blz. 151 van het verslag hiervóór) is in dit overzicht niet opgenomen. Evenmin komt in dit overzicht de vergunning voor, in 1894 aan de Samarang-Joana-Stoomtram-maatschappij verleend, om onder zekere beperkingen hare stationskantoren voor publieken telephoondienst te doen bezigen. Zie nopens een en ander nos. 4405 en 5004 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Op ult. 1898 bedroeg het aantal aansluitingen aan de telephoon der Deli-spoorweg-Maatschappij 181 (betalenden en niet-betalenden), terwijl over het geheele jaar het aantal verbindingen beliep 375 234. Aan abonnementsgelden werd door de Maatschappij over 1898 ontvangen f 39 304, tegen f 35 538 in 1897.

c) Ingevolge de bij gouvernementsbesluit van 16 September 1894 n°. 53 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 4999) vastgestelde modelvoorwaarden wordt den ondernemers alleen het recht toegekend om centraal-telephoon-kantoren op te richten en die met de verschillende lokalen der geabonneerden voor het telephoonverkeer in verbinding te brengen. Voor het onderling in verbinding brengen van centraalkantoren van telephoonnetten, welke zich uitstrekken over eene geheele afdeeling van een gewest, dan wel over meer dan één afdeeling van één of meer gewesten, is eene nadere vergunning noodig.

d) In vele gevallen gingen de vergunningen van de oorspronkelijke houders, met goedkeuring van het Gouvernement, later in handen van andere personen of van naamlooze vennootschappen over. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld, aan wie de vergunningen laatstelijk werden overgedragen.

e) Zoodra het getal geabonneerden in eenige plaats, afdeeling of residentie 25 bedraagt, moet door den concessionaris aan 's lands kas jaarlijks als cijns worden uitgekeerd 5 pct. van de bruto ontvangsten en, zoodra het getal 50 of meer bedraagt, 10 pct. (zie echter noot *n*).

f) Gedurende Februari, Maart en April 1898 was het getal geabonneerden beneden de 50 en was dus van de bruto ontvangsten, ad f 1876,50, slechts 5 pct. of f 93,82^{5} aan den lande verschuldigd. Over de bruto ontvangsten gedurende den overigen tijd van het jaar, ad f 6612, was 10 pct. of f 661,20 op te brengen.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1898.	Bruto ontvangsten in 1898.	Cijns aan den lande op te brengen. *e*)
9	Afd^{n}. Demak, Ambarawa en Grobogan (res. Samarang).	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	. . Aug. 1897	10	f 2 200,00	„
10	Afd. Kendal (res. Samarang).	Id.	. . Juni 1897	8	1 580,00	„
11	Res. Japara.	Telephoon-Maatschappij „Japara" te Samarang.	7 Juni 1895	Minder dan 25	4 327,75	*g*) f 173,14
12	Res. Rembang.	H. C. U. J. Huber.	. . April 1897	Minder dan 25	830,00	„
13	Afd. Sidhoardjo (res. Soerabaija).	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	15 Febr. 1897	11	2 380,00	„
14	Afd^{n}. Modjokerto en Djombang (res. Soerabaija).	W. van der Heijden.	1 Mei en 1 Oct. 1893 *h*)	Tusschen 25 en 50	7 733,60	386,68
15	Afd. Grissee (res. Soerabaija).	F. Muschter.	. . Dec. 1897	*i*)	*i*)	„
16	Afd. Pasoeroean (res. van dien naam).	W. van der Heijden.	16 Mei 1892	Tusschen 25 en 50	4 661,00	*j*) 133,52^{5}
17	Afd. Bangil (res. Pasoeroean).	Telephoon-Maatschappij „Insulinde" te 's-Gravenhage.	7 Juli 1897	*i*)	*i*)	„
18	Afd. Malang (res. Pasoeroean).	Id.	4 April 1893	*k*) 143	29 532,50	2 953,25
	Afd. Loemadjang (res. Probolinggo).	Id.	1 Juli 1893			
19	Afd. Probolinggo (res. van dien naam).	W. van der Heijden.	1 Aug. 1892	Minder dan 25	1 460,00	„
20	Afd. Kraksaän (res. Probolinggo).	Departement Probolinggo van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java.	11 Juli 1894	Id.	2 016,00	„
21	Afd. Bondowosso (res. Bezoeki).	L. M. E. Boulet, wed. J. H. E. Hoeke.	1 Dec. 1894	Id.	1 725,00	„
22	Afd. Djember (res. Bezoeki).	Id.	1 Mei 1895	Tusschen 25 en 50	5 984,00	299,20
23	Afd. Banjoewangi (res. Bezoeki).	J. J. Carapiet Reisiger.	1 Jan. 1895	Minder dan 25	2 962,50	„
24	Afd^{n}. Banjoemas, Bandjarnegara, Poerbolinggo en Poerwokerto (res. Banjoemas).	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	. . Nov. 1896	28	6 005,00	300,25
25	Afd. Tjilatjap (res. Banjoemas).	A. N. Pieters.	1 Nov. 1893	Minder dan 25	900,00	„
26	Res. Bagelen.	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	. . Nov. 1897	11	1 820,00	„
27	Res. Kadoe.	Id.	1 Jan. 1898	28	4 160,00	*l*) 193,25
28	Res. Djokjokarta.	Telephoon-Maatschappij der Vorstenlanden te Samarang.	1 Aug. 1894	68	12 080,00	1 208,00
29	Res. Soerakarta.	Id.	1 Oct. 1895	67	8 246,75	*m*) 568,94
30	Afd. Madioen (res. van dien naam).	W. van der Heijden.	1 Febr. 1894	Minder dan 25	2 000,00	„

g) Gedurende de eerste negen maanden des jaars bedroeg het aantal geabonneerden tusschen 25 en 50 en was dus van de bruto ontvangsten ad f 3462,75, 5 pct. of f 173,14 aan den lande verschuldigd. Gedurende den overigen loop van het jaar bleef dat aantal beneden 25 en was daarom van de bruto ontvangsten, ad f 865, niets op te brengen. (Ter aanvulling van de ontbrekende opgaven in bijlage CC van 't vorig verslag zij hier nog aangeteekend dat in 1897 het aantal geabonneerden tusschen 25 en 50 en de bruto ontvangsten f 6657,50 bedroegen, zoodat toen aan den lande — à 5 pct. — werd uitgekeerd f 332,87^{5}.)

h) Van deze tweeërlei dagteekening heeft de eerste datum betrekking tot de afdeeling Modjokerto, de andere tot de afdeeling Djombang. Sedert echter de centraal-telephoonkantoren in beide afdeelingen met elkander in verbinding zijn gebracht, worden de op die wijze verbonden plaatselijke netten voor de betaling van den cijns aan den lande als één telephoonnet beschouwd.

i) In dezen kring waren nog geen geabonneerden, doch 2 personen waren gratis aangesloten.

j) Alleen gedurende de laatste zes maanden steeg het aantal geabonneerden, hoewel beneden 50 blijvende, tot boven 25 en was daarom van de bruto ontvangsten in dat tijdvak, ad f 2670,50, 5 pct. of f 133,52^{5} aan den lande verschuldigd.

k) Door de onderlinge verbinding van deze kringen worden zij voor de berekening van den cijns als één kring beschouwd.

l) Alleen gedurende de maand Januari was het aantal geabonneerden beneden de 25 en was daarom van de bruto ontvangsten ad f 295 geen cijns verschuldigd. Over de bruto ontvangsten van het overige gedeelte des jaars, ad f 3865, was 5 pct. of f 193,25 verschuldigd.

m) Gedurende de eerste acht maanden des jaars was het aantal geabonneerden beneden de 50 en was dus van de bruto ontvangsten, ad f 5114,75, slechts 5 pct. of f 255,74 aan den lande verschuldigd. Over de bruto ontvangsten gedurende den verderen loop van het jaar, ad f 3132, was 10 pct. of f 313,20 op te brengen.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Aantal geabonneerden op ult. 1898.	Bruto ontvangsten in 1898.	Cijns aan den lande op te brengen. *e*)
31	Afd^{n}. Kediri en Berbek (res. Kediri).	KediriTelephoon-Maatschappij te Kediri.	1 Aug. 1894	Tusschen 25 en 50	f 10 160,00	f 508,00
32	Afd. Blitar (res. Kediri).	Blitar Telephoon-Maatschappij te Soerabaija.	16 Maart 1893	Id.	9 975,00	498,75
		Buitenbezittingen.				
33	Res. Padangsche Benedenlanden (gouv. Sumatra's Westkust).	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	1 Juli 1897	68	f 10 294,50	f 1 029,45
34	Onderafd^{n}. (thans afd^{n}.) Beneden-Langkat en Tamiang (res. Sumatra's Oostkust).	G. D. Langereis.	6 Aug. 1895	Minder dan 25	6 825,50	*n*) 682,55
35	Gouv. Celebes en onderhoorigheden.	Algemeene Telephoon-Maatschappij te Samarang.	...Maart 1897	26	4 405,00	*o*) 169,25
						f 35 263,62

II. Vergunningen voor intercommunale telephoonverbindingen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunningen, verbindingen zijn tot stand gebracht.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de exploitatie een aanvang heeft genomen.	Bedrag van het aanlegkapitaal (volgens het door de Regeering vastgestelde cijfer).	Bruto ontvangsten voor gesprekken in 1898.	Cijns aan den lande op te brengen. *p*)
I.	Batavia, Samarang en Soerabaija.	Intercommunale Telephoon-Maatschappij te Batavia.	16 Nov. 1896 Batavia-Samarang en 7 Dec. 1896 Batavia-Soerabaija.	f 185 000	f 60 559,20	f 31 544,40
	Batavia, Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang. *q*)	Id.	Cheribon, Pekalongan en Tagal zijn respectievelijk op 3, 8 en 21 Juni 1897 opgenomen in de intercommunale verbinding Batavia-Samarang-Soerabaija.			
	Cheribon, Tagal, Pekalongan en Soerabaija. *r*)	Id.				
II.	Batavia-Buitenzorg.	Buitenzorgsche Intercommunale Telephoon-Maatschappij te Batavia.	17 Mei 1898	4 200	*s*) 412,60	„
	Buitenzorg-Soekaboemi.	Id.	12 Juni 1898	4 400		
III.	Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandong (zie het 2de lid van noot *s*).	Preanger Telephoon-Maatschappij te Bandong.	15 Juli 1898	13 530	421,20	„
					Totaal	f 31 544,40
					Id. sub I	35 263,62
					Totaal-generaal	f 66 808,02

n) Met afwijking van de gebruikelijke voorwaarden is bij deze concessie de aan den Staat te betalen retributie aanstonds op het maximum (10 pct. der bruto ontvangsten) bepaald.

o) Alleen gedurende Augustus, September en October was het aantal geabonneerden beneden de 25 en was daarom van de bruto ontvangsten, ad f 1020, niets aan den lande op te brengen. Over de bruto ontvangsten gedurende het overige gedeelte des jaars, ad f 3385, was 5 pct. of f 169,25 verschuldigd.

p) De cijns aan den lande bedraagt 75 pct. van de bruto ontvangsten voor gesprekken, nadat hiervan 10 pct. per jaar van het vastgesteld aanlegkapitaal der lijn is afgetrokken (zie art. 13 der modelvoorwaarden in n°. 5112 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).

q) Voor deze verbinding, waarvoor de Maatschappij vergunning verkreeg bij gouvernementsbesluit dd. 25 Mei 1896 n°. 13, werd bij gouvernementsbesluit dd. 20 November 1896 n°. 10 tot wederopzeggens toegestaan het gebruik van het draadgedeelte Batavia–Samarang van de vergunning Batavia–Samarang–Soerabaija.

r) Bij gouvernementsbesluit dd. 22 Juni 1897 n°. 7 werd aan de Maatschappij vergunning verleend om de hoofdplaatsen Cheribon, Pekalongan en Tagal ook in telephonische verbinding te brengen met de hoofdplaats Soerabaija en daartoe tot wederopzeggens gebruik te maken van de bestaande lijn Batavia-Samarang–Soerabaija.

s) Bij gouvernementsbesluit dd. 8 Februari 1897 n°. 22 werd vergunning verleend om deze twee intercommunale lijnen met elkander in aansluiting te brengen.

Ingevolge gouvernementsbesluit dd. 4 Juni 1899 n°. 1 mag, tot wederopzeggens, de intercommunale verbinding Batavia-Buitenzorg-Soekaboemi in aansluiting worden gebracht met die tusschen Soekaboemi-Tjiandjoer en Bandong.

B. Op ult. 1898 nog niet in exploitatie gebrachte telephoon-ondernemingen (alleen die vergunningen zijn genoemd van welker intrekking op ult°. April 1899 nog niet gebleken was).

I. Vergunningen voor bepaalde kringen.

Doorloopend nummer.	Kringen waartoe de verleende vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *d*)	Datum waarop de vergunning werd verleend. *t*)	Datum waarop de vergunning werd aanvaard. *u*)	*Aanteekeningen.*
			Java en Madura.		
1	Res. Bantam.	Intercommunale Telephoon-Maatschappij te Batavia.	11 Febr. 1898	—	Door de Maatschappij was een verzoek ingediend om verlenging van den termijn van aanvaarding. *v*)
2	Afd^a. Bezoeki en Panaroekan (res. Bezoeki).	W. H. J. Keuchenius.	29 Juli 1897	19 Oct. 1897	Door den concessionaris is het verzoek gedaan om verlenging van den termijn, waarbinnen de concessie in *exploitatie* moet zijn gebracht. *v*)
3	Afd^a. Magettan, Ponorogo en Ngawi (res. Madioen).	Id.	Id.	29 Oct. 1897	Als voren. *v*)
			Buitenbezittingen.		
4	Res. Padangsche Bovenlanden (gouv. Sumatra's Westkust).	F. F. G. Muschter.	9 Oct. 1895	18 Maart 1896	De termijn, waarbinnen de concessie in *exploitatie* moet zijn gebracht, is verlengd tot 18 Juni 1898. De concessionaris heeft om nadere verlenging van dien termijn verzocht. *v*)
5	Res. Palembang.	Id.	Id.	Id.	Als voren. *v*)
6	Onderafd. (thans afd.) Padang en Bedagei (res. Sumatra's Oostkust).	Deli-spoorweg-Maatschappij.	3 Juli 1896	23 Oct. 1896	De termijn, waarbinnen de concessie in *exploitatie* moet zijn gebracht, is verlengd tot 1 October 1898. De concessionaris heeft om nadere verlenging van dien termijn verzocht. *v*)

t) De hierbedoelde vergunningen (dus die, welke niet van intercommunalen aard zijn) moeten, tenzij verlenging van den termijn wordt toegestaan, in den regel binnen een halfjaar, nadat zij zijn verleend, worden aanvaard; verg. de modelvoorwaarden in n°. 4999 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

u) Binnen een jaar na de aanvaarding moeten de vergunningen, tenzij verlenging van den termijn wordt toegestaan, volledig in werking zijn gebracht.

v) Met het oog op de nog te beantwoorden vraag of het niet wenschelijk zoude zijn om langzamerhand de zoogenaamde plaatselijke telephoonnetten aan den Staat te trekken, waren de onder n°. 1 t/m 6 bedoelde verzoeken om verlenging of nadere verlenging van de termijnen, binnen welke de vergunning moet zijn aanvaard of in exploitatie gebracht, nog niet in behandeling genomen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage Z.]

II. Vergunningen voor intercommunale telephoonverbindingen.

Doorloopend nummer.	Plaatsen waartusschen, volgens de verleende vergunning, eene verbinding wordt beoogd.	Namen der concessionarissen.	Datum waarop de vergunning werd verleend. *w)*	Datum waarop de vergunning werd aanvaard. *u)*	*Aanteekeningen.*
I.	Bondowosso, Djember, Panaroekan en Bezoeki.	L. M. E Boulet, weduwe van J. H. E. Hoeke.	5 Maart 1896	27 Febr. 1897	Het verzoek was gedaan om verlenging van den termijn, waarbinnen de vergunning moet zijn in *exploitatie* gebracht. *x)*
II.	Samarang, Soerakarta en Djokjokarta.	F. F. G. Muschter.	26 Maart 1896	9 Sept. 1897	Als voren. *x)*
III.	Porrong, Bangil, Pasoeroean, Probolinggo, Kraksaän en Bezoeki.				
IV.	Probolinggo en Klakah.	Firma Hekking & C°.	20 Nov. 1896	—	De termijn, waarbinnen de vergunning moet worden *aanvaard*, is verlengd tot 20 Mei 1898. Een verzoek was ingediend om nadere verlenging van dien termijn. *ij)*
V.	Djombang, Kertosono en Kediri.				
VI.	Ngandjoek en Madioen.				
VII.	Kediri en Ngandjoek.	Kediri Telephoon-Maatschappij te Kediri.	17 April 1897	—	Deze vergunning, welke reeds op 17 April 1898 had moeten zijn aanvaard, wordt hier nog genoemd, omdat van hare intrekking niet blijkt. Of voor de aanvaarding uitstel was gevraagd, is ten opzichte van deze lijn niet gemeld.
VIII.	Ngandjoek en Kertosono.				
IX.	Soemedang, Tjitjalengka, Garoet, Mangoenredja, Tassikmalaija en Manondjaija.	Preanger Telephoon-Maatschappij te Bandong.	9 Juli 1897	1 Febr. 1898	Ook ten aanzien van deze vergunningen blijkt uit de hier te lande voorhanden opgaven niet of tijdig een verzoek was ingekomen om verlenging van den op 1 Februari 1899 verstreken fatalen termijn voor het in *exploitatie* brengen.
X.	Voormelde 6 plaatsen en de reeds bestaande centraalkantoren te Soekaboemi, Soeniawenang, Tjiandjoer en Bandong.				

w) In den regel moeten de vergunningen voor intercommunale verbindingen worden aanvaard binnen een jaar nadat zij zijn verleend, tenzij verlenging van dien termijn wordt toegestaan; verg. de modelvoorwaarden in n°. 5112 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

x) In verband met het denkbeeld om intercommunale telephoonverbindingen van gouvernementswege te exploiteeren, waren de onder nos. I en II bedoelde verzoeken om verlenging van den termijn, waarbinnen de vergunning moet zijn in exploitatie gebracht, buiten behandeling gebleven.

ij) Ook omtrent dit verzoek was, om de in de noot *x* vermelde reden, nog geen beslissing genomen.

(5. 28.)

BIJLAGE AA.

(Zie hoofdst. L, afd. IV, § 5, van het verslag.)

OVERZICHTEN

betreffende den

POSTSPAARBANKDIENST

in Nederlandsch-Indië over het tijdvak 1 Juli t/m 31 December 1898 en — voor zoover reeds bekend — ook over de eerste zes maanden van 1899.

Maanden.	TOENEMING van het aantal inleggers per maand (zonder te rekenen hen die het geheele bedrag van hun tegoed opvorderden).				TOENEMING van Ingelegde bedragen.
	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Te zamen.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
I. (2de halfjaar 1898)					
Juli	*b*) 918 / 170 — 1088	358 / 39 — 397	11 / 2 — 13	1287 / 211 — 1498	f 129 881,35 / 28 952,00 — f 158 833,35
Augustus	431 / 76 — 507	213 / 32 — 245	14 / 6 — 20	658 / 114 — 772	f 125 312,09 / 21 895,75 — 147 207,84
September	444 / 49 — 493	171 / 22 — 193	12 / 1 — 13	627 / 72 — 699	f 125 639,19 / 15 583,00 — 141 222,19
October	328 / 72 — 400	329 / 29 — 358	28 / 8 — 36	685 / 109 — 794	f 100 316,39 / 23 355,35 — 123 671,74
November	349 / 53 — 402	676 / 41 — 717	28 / 3 — 31	1053 / 97 — 1150	f 105 182,77[5] / 21 016,43 — 126 199,20[5]
December	402 / 84 — 486	653 / 30 — 683	32 / „ — 32	1087 / 114 — 1201	f 135 327,00 / 30 729,99[5] — 166 056,99[5]
Som	2872 / 504 — 3376	2400 / 193 — 2593	125 / 20 — 145	5397 / 717 — 6114	f 721 658,79[5] / 141 532,52[5] — f 863 191,32
II. (1ste halfjaar 1899)					
Januari	447 / 74 — 521	273 / 22 — 295	12 / 4 — 16	732 / 100 — 832	f 159 892,73[5] / 16 554,81[5] — f 176 447,55
Februari	367 / 76 — 443	373 / 28 — 401	12 / 5 — 17	752 / 109 — 861	f 131 708,42 / 22 801,58 — 154 510,00
Maart	369 / 96 — 465	873 / 50 — 923	71 / 3 — 74	1313 / 149 — 1462	f 173 202,72 / 30 950,16[5] — 204 152,88[5]
April	282 / 46 — 328	486 / 26 — 512	20 / 5 — 25	788 / 77 — 865	f 156 677,32 / 19 924,58[5] — 176 601,90[5]
Mei	378 / 57 — 435	287 / 18 — 305	19 / „ — 19	684 / 75 — 759	f 163 177,41 / 25 628,96 — 188 806,37
Juni	339 / 78 — 417	151 / 25 — 176	38 / 2 — 40	528 / 105 — 633	f 159 079,05[5] / 29 588,63 — 188 667,68[5]
Som	2182 / 427 — 2609	2443 / 169 — 2612	172 / 19 — 191	4797 / 615 — 5412	f 943 737,66 / 145 448,73[5] — f 1 089 186,39[5]
Som van I en II (totaal inleggers en totaal tegoed op ult. Juni 1899)	5054 / 931 — 5985	4843 / 362 — 5205	297 / 39 — 336	10194 / 1332 — 11526	f 1 665 396,45[5] / 286 981,26 — f 1 952,377,71[5]

a) Bedoelde rente (trouwens — zie noot *d* — van luttel bedrag) is hier, in afwijking van de totaal-opgaven op blz. 152 van het verslag hiervóór, moeten worden *bijgeteld*, omdat uit de hier te lande voorhanden gegevens niet blijkt welk bedrag daarvan betrekking heeft tot kantoren op Java en Madura en tot kantoren in de buitenbezittingen.

b) Hier en in de verdere kolommen hebben de in de eerste plaats vermelde cijfers betrekking tot Java en Madura, terwijl de tweede opgaaf doelt op de buitenbezittingen.

c) In de drie eerst verschenen maandopgaven mist men gegevens ter invulling van de kolommen 9 t/m 11.

d) Deze en de verder aldus vermelde kleinere sommen vertegenwoordigen de in kolom 7 medegerekende rente. Feitelijk is derhalve het wegens *inlagen*

opgaven.

het tegoed van inleggers.				Verdeeling van het in kolom 8 vermelde tegoed (zie ook noot *d*) naar den landaard der inleggers.			
Terugbetaalde bedragen (daaronder ook de uitgekeerde rente aan die inleggers die het geheele bedrag van hun tegoed opvorderden). *a*)		Alzoo door inleggers meer ingebracht dan teruggenomen.		Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.	Te zamen.
7.		8.		9.	10.	11.	12.
f 1 142,50 „	f 1 142,50	f 128 738,85 28 952,00	f 157 690,85	*c*)	*c*)	*c*)	f 157 690,85
f 8 804,50 393,50	9 198,00	f 116 507,59 21 502,25	138 009,84	*c*)	*c*)	*c*)	138 009,84
f 8 827,77 2 262,25	11 090,02	f 116 811,42 13 320,75	130 132,17 *d*) 1,77	*c*)	*c*)	*c*)	130 133,94
f 12 819,50 2 159,00	14 978,50	f 87 496,89 21 196,35	108 693,24 4,05	f 97 102,14	f 10 141,40	f 1 453,75	108 697,29
f 24 244,10 3 607,35	27 851,45	f 80 938,67^5 17 409,08	98 347,75^5 5,45	86 785,10^5	10 356,95	1 211,15	98 353,20^5
f 31 381,51 4 566,25	35 947,76	f 103 945,49 26 163,74^5	130 109,23^5 23,79 *e*) 3 648,76	123 932,29^5	7 957,99	1 891,50	133 781,78^5
f 87 219,88 12 988,35	f 100 208,23	*f*) f 634 438,91^5 *g*) 128 544,17^5	f 762 983,09 *h*) 3 683,82				
		Totaal tegoed op ult. 1898	f 766 666,91	f 700 358,02	f 59 048,24	f 7 260,65	f 766 666,91
		Zijnde gemiddeld per inlegger		207,45	22,77	50,07	125,39^5
f 37 164,56 4 457,50	f 41 622,06	f 122 728,17^5 12 097,31^5	f 134 825,49	f 118 111,50	f 15 668,14	f 1 045,85	f 134 825,49
f 37 885,14 8 357,00	46 242,14	f 93 823,28 14 444,58	108 267,86 5,30	94 755,04	11 418,12	2 100,00	108 273,16
f 53 329,99 4 422,15	57 752,14	f 119 872,73 26 528,01^5	146 400,74^5 41,08	131 256,23^5	14 433,14	752,45	146 441,82^5
f 58 882,99 6 342,94	65 225,93	f 97 794,33 13 581,64^5	111 375,97^5 73,30	98 458,03^5	11 060,74	1 930,50	111 449,27^5
f 1 04 117,78 8 057,15	112 174,93^5	f 59 059,62^5 17 571,81	76 631,43^5 131,45	65 770,18^5	9 825,16	1 167,54	76 762,88^5
f 79 200,07 8 774,54	87 974,61	f 79 878,98^5 20 814,09	100 693,07^5 153,11	87 377,15	9 634,25^5	3 834,78	100 846,18^5
f 370 580,53^5 40 411,28	f 410 991,81^5	f 573 157,12^5 105 037,45^5	f 678 194,58 404,24 f 678 598,82	f 595 728,14^5	f 72 039,55^5	f 10 831,12	f 678 598,82
f 457 800,41^5 53 399,63	f 511 200,04^5	f 1 207 596,04 233 581,63	f 1 441 177,67 4 088,06 f 1 445 265,73	f 1 296 086,16^5	f 131 087,79^5	f 18 091,77	f 1 445 265,73
		Gemiddeld tegoed per inlegger		216,55^5	25,18^5	53,84	125,39

terugbetaalde zooveel kleiner geweest, en dient derhalve het in kolom 8 vermelde tegoed evenveel hooger te worden gesteld.

e) Bijgeschreven rente over 1898.

f) De ingebrachte en de teruggenomen sommen te Weltevreden (Batavia) wijzen een voordeelig saldo aan van f 141 678,52^5, die te Samarang van f 14 103, en die te Soerabaija van f 50 055,25, te zamen dus voor de drie hoofdplaatsen een totaal van f 205 836,77^5, of — wanneer bij de opgaaf betreffende Weltevreden ook worden medegeteld de cijfers van Batavia (benedenstad), Meester-Cornelis en Tandjong Priok (gezamenlijk f 32 651,80) — van f 238 488,57^5.

g) Voor de hoofdplaatsen Padang en Makasser waren de cijfers respectievelijk f 14 453,25 en f 1261,50.

h) Zie de noten *d* en *e*.

2°. Rangschikking van het aantal inleggers naar het bedrag van hun tegoed volgens den toestand op 31 December 1898 (dus toen de postspaarbankdienst zes maanden gewerkt had).

	Aantal inleggers met een tegoed van:								
	minder dan f 1.	f 1 en daarboven tot f 10.	f 10 en daarboven tot f 100.	f 100 en daarboven tot f 300.	f 300 en daarboven tot f 600.	f 600 en daarboven tot f 900.	f 900 en daarboven tot f 1200.	f 1200 en daarboven.	Totalen.
Java en Madura.									
Europeanen	153	548	1007	520	301	145	95	103	2872
Inlanders	359	1446	448	79	17	2	3	6	2400
Vreemde oosterlingen	10	41	58	9	6	„	1	„	125
Totalen	522	2035	1553	608	324	147	99	109	5397
Buitenbezittingen.									
Europeanen	19	69	179	100	69	26	24	18	504
Inlanders	11	65	94	17	4	„	2	„	193
Vreemde oosterlingen	„	8	8	4	„	„	„	„	20
Totalen	30	142	281	121	73	26	26	18	717
Geheel Nederlandsch-Indië.									
Europeanen	172	617	1186	620	370	171	119	121	3376
Inlanders	370	1511	582	96	21	2	5	6	2593
Vreemde oosterlingen	10	49	66	13	6	„	1	„	145
Totalen	552	2177	1834	729	397	173	125	127	6114

3°. Rangschikking van het aantal inleggers op ult. 1898 naar hunne maatschappelijke positie of hun beroep.

	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Vereenigingen en dergelijke.	
Europeanen.					
Ambtenaren en beambten in 's lands dienst	585	28	„	„	
Officieren	200	„	„	„	
Mindere militairen (waaronder de militaire pupillen)	229	„	„	„	
Burgerlijke gepensionneerden	27	„	„	„	
Militaire gepensionneerden en gegageerden	26	„	„	„	
Particulieren, die een zelfstandig beroep of bedrijf uitoefenen, of aan het hoofd staan van maatschappijen of vennootschappen	70	18	„	„	
Particulieren, in dienst van maatschappijen of vennootschappen, andere dan cultuurmaatschappijen.	98	1	„	„	
Administrateurs en verdere geëmployeerden van landelijke ondernemingen	155	„	„	„	
Particulieren, eenige andere betrekking bekleedende	87	31	„	„	
Zonder beroep: meerderjarige mannen	57	„	„	„	
Zonder beroep: meerderjarige ongehuwde vrouwen	„	78	„	„	
Zonder beroep: gehuwde vrouwen en weduwen	„	369	„	„	
Zonder beroep: kinderen	„	„	1254	„	
Vereenigingen, stichtingen en fondsen	„	„	„	63	
	1534	525	1254	63	
				3376	
Inlanders.					
Ambtenaren en hoofden in 's lands dienst	295	„	„	„	
Beambten in 's lands dienst	497	„	„	„	
Dessahoofden en leden van dessabesturen	835	„	„	„	
Geestelijken, niet begrepen onder de voorafgaande categorie	31	„	„	„	
Militairen	68	„	„	„	
Gepensionneerden en gegageerden	6	„	„	„	
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *a.* zelfstandig	69	8	„	„	
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *b.* in dienst van anderen	131	2	„	„	
Huisbedienden	126	109	„	„	
Zonder beroep	46	46	321	„	
Vereenigingen, stichtingen en fondsen	„	„	„	3	
	2104	165	321	3	
				2593	
Vreemde oosterlingen.					
Hoofden	2	„	„	„	
Beambten in 's lands dienst	16	„	„	„	
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *a.* zelfstandig	61	2	„	„	
Particulieren, die eenig beroep of bedrijf uitoefenen: *b.* in dienst van anderen	44	„	„	„	
Huisbedienden	3	1	„	„	
Zonder beroep	3	4	9	„	
	129	7	9	„	
				145	

(5. 29.)

BIJLAGE BB.

(Zie hoofdst. L, afd. V, van het verslag.)

VERZICHT van de tot ult. April 1899 verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van ELECTRISCHE GELEIDINGEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op genoemden datum nog van kracht [1])

A. Op ult. 1898 in exploitatie zijnde vergunning.

Doorloopend nummer.	Plaats tot welke de vergunning betrekking heeft.	Naam van den concessionaris. *a)*	De vergunning			*AANTEEKENINGEN.*
			heeft ten doel	werd verleend voor den tijd van	werd in exploitatie gebracht op onderstaanden datum.	
1	Hoofdplaats Batavia.	Nederl.-Indische Electriciteit-Maatschappij, te Amsterdam.	Electrische verlichting.	30 jaar.	1 Juli 1897.	Het getal aansluitingen bleef in 1898 geregeld toenemen; grootere toeneming werd echter verwacht wanneer de vierde stoomdynamo met ketel geplaatst en het kabelnet naar meer verwijderde punten uitgebreid zou zijn. Dit zou in den loop van 1899 het geval zijn. De bruto inkomsten voor huur en stroomverbruik bedroegen per maand op 1 Januari 1898 f 4800 en op 1 Januari 1899 f 8200.

B. Op ult. 1898 nog niet in exploitatie gebrachte vergunningen (alleen die vergunningen worden genoemd welke op ult. April 1899 nog van kracht waren).

Doorloopend nummer.	Plaatsen tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. *a)*	De vergunning					*AANTEEKENINGEN.*
			heeft ten doel	werd verleend		werd aanvaard *b)*	moet in exploitatie zijn gebracht vóór of binnen onderstaanden datum of termijn *c)*	
				den *b)*	voor den tijd van			
1	Afdeelingshoofdplaats Meester-Cornelis (Batavia).	G. J. J. Verlam.	Electrische verlichting.	8 Dec. 1898.	30 jaar.	—	1½ jaar na de aanvaarding van de vergunning.	
2	Hoofdplaats Bandong en garnizoensplaats Tjimahi en omstreken (Preanger Regentsch.).	K. A. R. Bosscha en A. R. W. Kerkhoven.	Electrische verlichting en overbrenging van kracht.	27 April 1897.	id.	25 April 1898.	25 April 1900.	Op het militair terrein te Tjimahi mogen de ondernemers geen fabrieksinstallatiën of andere gebouwen oprichten en ten opzichte van den aanleg van geleidingen aldaar moeten zij zich gedragen naar de bevelen door of namens het legerbestuur te geven. In September 1897 werden de vergunningsvoorwaarden gewijzigd ten aanzien van de stroomspanning en de te bezigen dynamo's.
3	Afdeelingshoofdplaats Soekaboemi (Preanger Regentschappen).	A. Mijer en W. H. J. Keuchenius.	Electrische verlichting.	26 Aug. 1898.	id.	—	2 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	

[1]) Al de in dit overzicht vermelde vergunningen (welke geen betrekking hebben op geleidingen voor electrische tramwegen, waarover wordt gehandeld op blz. 145/146 van het verslag hiervóór,) werden verleend op den voet der algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1890 n°. 190, juncto 1895 n°. 121 en 1897 n°. 69.

a) In sommige gevallen werden de vergunningen door de oorspronkelijke houders onder goedkeuring der Regeering aan andere personen of naamlooze vennootschappen overgedragen. Hier worden alleen de concessionarissen vermeld, die op ult. April 1899 in het bezit van de vergunningen waren.

b) Tenzij verlenging van die termijnen wordt toegestaan, moeten de vergunningen worden aanvaard binnen één jaar nadat zij zijn verleend en moet binnen zes maanden na de aanvaarding met den aanleg van de geleiding een ernstig begin zijn gemaakt.

c) Dit tijdstip wordt bij het verleenen van elke vergunning afzonderlijk vastgesteld.

Doorloopend nummer.	Plaatsen tot welke de vergunningen betrekking hebben.	Namen der concessionarissen. a)	De vergunning					AANTEEKENINGEN.
			heeft ten doel	werd verleend		werd aanvaard b)	moet in exploitatie zijn gebracht vóór of binnen onderstaanden datum of termijn. c)	
				den b)	voor den tijd van			
4	Hoofdplaats Cheribon en omstreken.	A. Mijer en A. W. K. Gerverdinck.	Electrische verlichting.	17 Nov. 1898.	30 jaar.	—	2 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	
5	Hoofdplaats Samarang.	Dr. Th. van Buuren.	Id.	6 Nov. 1892.	id.	25 Oct. 1895.	25 Oct. 1896 (nader verlengd tot 25 Oct. 1899).	
6	Id.	M. L. Fauel.	Electrische overbrenging van kracht.	20 Oct. 1896.	id.	—	3 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	De kracht zal worden ontleend aan den waterval Semirang in de Toentangrivier bij de dessa Polosiri (afdeeling Ambarawa der residentie Samarang). De concessionaris heeft het verzoek gedaan om wijziging van een tweetal der vergunningsvoorwaarden en om in verband met de hierop te nemen beschikking den termijn van aanvaarding te verlengen.
7	Hoofdplaats Soerabaija.	G. J. J. Verdam.	Electrische verlichting.	18 Febr. 1892.	id.	. . . . . 1893.	18 Febr 1894 (nader verlengd tot 1 Sept. 1900).	In Maart 1893 werden de vergunningsvoorwaarden gewijzigd wat betreft de wegen, waarlangs de geleidingen te leggen zijn en in Januari en Juli 1896 ten aanzien van het vermogen der te bezigen dynamo's.
8	Afdeelingshoofdplaats Malang (Pasoeroean).	J. G. A. Mühlnickel jr.	Id.	16 Aug. 1896.	id.	—	2 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	De termijn van aanvaarding is nader verlengd tot 16 Augustus 1899.
9	Hoofdplaats Djokjokarta.	F. V. Speltie.	Id.	24 Aug. 1897.	id.	23 Dec. 1898.	23 Juni 1901.	
10	Hoofdplaats Soerakarta.	Id.	Id.	id.	id.	id.	id.	
11	Hoofdplaats Padang en de Emmahaven (Sumatra's Westkust).	E. J. Bédier de Prairie.	Id.	2 Nov. 1898.	id.	—	2 jaar na de aanvaarding.	
12	Hoofdplaats Medan (Sumatra's Oostkust).	Electriciteits-Maatschappij Medan.	Id.	4 Jan. 1897.	d.	29 Juni 1898.	29 Dec. 1899.	
13	Hoofdplaats Makasser (Celebes en onderhoorigheden).	J. J. Luijten.	Electrische verlichting en krachtsoverbrenging, zoomede vervaardiging van calcium-carbid.	28 Juli 1897.	40 jaar.	—	3 jaar na de aanvaarding van de vergunning.	De kracht zal worden ontleend aan den waterval bij Bantimoeroeng in de afdeeling Noorderdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De termijn van aanvaarding is verlengd tot 28 Juli 1899. Tot zoolang werd ook geacht nader te zijn verlengd de termijn binnen welken voor de uitvoering van de vergunning eene naamlooze vennootschap zou moeten zijn opgericht.

(5. 30.)

BIJLAGE CC.

(Zie hoofdst. **M**, afd. I, § 2, van het verslag.)

OVERZICHT van de in 's LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het einde van elke maand van 1898. *a*)

Tijdstippen.	Bank-papier.	Zilveren munt.		Koperen munt.	Totaal.
		Standpenningen. *b*)	Pasmunt. *c*)		
1898.					
31 Januari.					
Op Java en Madura .	f 5 391 075	f 5 980 423	f 616 216	f 2 502 815	f 14 490 529
In de buitenbezittingen.	2 267 580	4 979 866	194 768	142 326	7 584 540
	f 7 658 655	f 10 960 289	f 810 984	f 2 645 141	f 22 075 069
28 Februari.					
Op Java en Madura .	f 4 441 785	f 5 594 131	f 554 408	f 2 547 262	f 13 137 586
In de buitenbezittingen.	2 223 905	4 930 101	213 139	142 069	7 509 214
	f 6 665 690	f 10 524 232	f 767 547	f 2 689 331	f 20 646 800
31 Maart.					
Op Java en Madura .	f 2 570 706	f 5 393 046	f 663 542	f 2 665 929	f 11 293 223
In de buitenbezittingen.	1 603 750	4 585 735	205 645	139 328	6 534 458
	f 4 174 456	f 9 978 781	f 869 187	f 2 805 257	f 17 827 681
30 April.					
Op Java en Madura .	f 2 262 741	f 4 956 269	f 738 211	f 2 701 803	f 10 659 024
In de buitenbezittingen.	1 924 850	4 036 147	200 016	155 590	6 325 603
	f 4 187 591	f 8 992 416	f 947 227	f 2 857 393	f 16 984 627
31 Mei.					
Op Java en Madura .	f 2 447 145	f 5 079 221	f 696 236	f 2 651 057	f 10 873 659
In de buitenbezittingen.	1 550 335	3 906 488	208 221	151 968	5 817 012
	f 3 997 480	f 8 985 709	f 904 457	f 2 803 025	f 16 690 671
30 Juni.					
Op Java en Madura .	f 3 583 215	f 5 081 480	f 1 209 799	f 2 621 644	f 12 499 138
In de buitenbezittingen.	1 661 060	3 824 827	203 934	155 679	5 845 500
	f 5 244 275	f 8 906 307	f 1 413 733	f 2 780 323	f 18 344 638
31 Juli.					
Op Java en Madura .	f 4 742 615	f 5 794 128	f 1 443 209	f 2 589 940	f 14 569 892
In de buitenbezittingen.	2 059 370	3 730 375	218 359	151 164	6 159 268
	f 6 801 985	f 9 524 503	f 1 661 568	f 2 741 104	f 20 729 160
31 Augustus.					
Op Java en Madura .	f 4 537 425	f 6 257 135	f 1 720 629	f 2 624 246	f 15 139 435
In de buitenbezittingen.	1 931 465	3 677 779	223 906	149 257	5 982 407
	f 6 468 890	f 9 934 914	f 1 944 535	f 2 773 503	f 21 121 842
30 September.					
Op Java en Madura .	f 4 800 605	f 6 826 292	f 1 720 237	f 2 801 130	f 16 148 264
In de buitenbezittingen.	2 126 040	3 623 602	229 371	141 959	6 120 972
	f 6 926 645	f 10 449 894	f 1 949 608	f 2 943 089	f 22 269 236
31 October.					
Op Java en Madura .	f 5 472 015	f 6 347 165	f 1 682 731	f 2 796 421	f 16 298 332
In de buitenbezittingen.	2 154 385	3 295 933	214 866	144 951	5 810 135
	f 7 626 400	f 9 643 098	f 1 897 597	f 2 941 372	f 22 108 467
30 November.					
Op Java en Madura .	f 6 379 340	f 6 375 949	f 1 669 497	f 2 863 979	f 17 288 765
In de buitenbezittingen.	2 268 135	5 022 838	254 388	158 808	7 704 169
	f 8 647 475	f 11 398 787	f 1 923 885	f 3 022 787	f 24 992 934
31 December.					
Op Java en Madura .	f 6 894 685	f 6 518 626	f 1 662 228	f 2 889 538	f 17 965 077
In de buitenbezittingen.	2 599 950	5 469 138	261 646	157 264	8 487 998
	f 9 494 635	f 11 987 764	f 1 923 874	f 3 046 802	f 26 453 075
Op 31 Dec. 1897 waren de cijfers:					
Op Java en Madura .	f 6 512 320	f 6 489 328	f 632 049	f 2 349 593	f 15 983 290
In de buitenbezittingen.	2 839 650	6 362 224	254 613	161 369	9 617 856
	f 9 351 970	f 12 851 552	f 886 662	f 2 510 962	f 25 601 146

a) Over de aanvulling welke in 1898 de landskassen ondergingen door specie-uitzending uit Nederland zie blz. 168 van het verslag hiervóór.

b) Onder de bedragen aan zilveren standpenningen zijn ook begrepen de in 's lands kas te Kotta Radja aanwezige Mexicaansche dollars, op ult. 1898 ter waarde van f 13 142, en is ook medegeteld het in enkele landskassen aanwezige goudgeld. Dit laatste bestond op ult. December 1898: bij de landskas te Batavia uit f 141 213 aan sovereigns, behoord hebbende tot de van Lombok afkomstige waarden; bij de landskassen te Bandjermasin, Koetei, Sindjai, Bonthain en Saleijer uit f 8459 aan sovereigns, aldaar nog voorhanden van de in 1895, 1896, 1897 en 1898 uit 's lands kas te Batavia derwaarts verzonden partijen.

c) Gedurende 1898 werd uit 's lands kassen op Java en Madura aan zilveren pasmunt naar de kassen in de buitenbezittingen verzonden een totaal bedrag van f 70 650. Daarentegen vloeide uit de kassen in de buitenbezittingen naar die op Java en Madura terug eene som van f 20 500 aan zilveren pasmunt.

(5. 31.)

BIJLAGE DD.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 3, van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST, ENZ.

DER IN

1898

VOOR GOUVERNEMENTSREKENING IN NEDERLAND

VERKOCHTE PRODUCTEN.

PRODUCTEN.	*IN VEILING* VERKOCHTE HOEVEELHEDEN. *a*)			TOTALE OPBRENGST. *b*)		
	Bruto gewicht bij afscheep. — Pikols.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *c*), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling ($1^1/_2$ pct. voor koffie en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten. (Alleen die op de afscheping, het vervoer en den verkoop gevallen.)	Zuiver bedra
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffie { Java	185 515[79]	11 499 208[5]	11 238 005[5]	f 8 507 010,38[5]	f 746 955,83[5]	f 7 760 054,55
Koffie { Menado	4 498[66]	272 457	265 707	400 262,13[5]	28 325,74[5]	371 936,39
	e) 190 014[45]	11 771 665[5]	11 503 712[5]	f 8 907 272,52	f 775 281,58	f 8 131 990,94
Banka-tin	*f*) 160 170[39]	—	9 845 588	f 8 351 805,08	f 368 969,65[5]	f 7 982 835,43
Kinabast	*g*) 325 886 (netto K.G.)	—	*h*) 331 892[20]	*i*) f 217 220,50	f 21 864,58	f 195 355,92
				f 17 476 298,10	*m*) f 1 166 115,81[5]	f 16 310 182,26

a) De veilingen vonden als gewoonlijk plaats te Amsterdam en te Rotterdam. Te Amsterdam werden verkocht 110 027[49] pikol koffie, 79 951[14] pikol tin en al de kinabast, zoodat de veilingen te Rotterdam bestonden uit 79 986[96] pikol koffie en 80 219[25] pikol tin.
Naar de opslagplaatsen waren de verkochte hoeveelheden verdeeld als volgt:

Plaatsen van opslag.	Geveild te Amsterdam.			Geveild te Rotterdam.			Totalen.		
	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.	Koffie.	Tin.	Kinabast.
	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.	Pikols.	Pikols.	K.G.
Amsterdam	61 512[73]	25 957[62]	325 886	39 197[05]	51 418[59]	„	100 709[78]	77 376[21]	325 886
Rotterdam	48 514[76]	36 883[85]	„	33 230[05]	18 465[89]	„	81 744[81]	55 349[74]	„
Schiedam	„	7 396[37]	„	2 999	4 001[24]	„	2 999	13 397[61]	„
Dordrecht	„	7 438[57]	„	2 061	2 269[93]	„	2 061	9 708[50]	„
Middelburg	„	2 274[73]	„	2 499[86]	4 063[60]	„	2 499[86]	6 338[33]	„
	110 027[49]	79 951[14]	325 886	79 986[96]	80 219[25]	„	190 014[45]	160 170[39]	325 886

b) De onder dit hoofd vermelde sommen hebben betrekkiug tot de in *veiling* verkochte hoeveelheden.
Met inbegrip van hetgeen in de verantwoording der Handelmaatschappij nog eene plaats had te vinden betreffende ontvangsten en uitgaven ter zake van door zeeramp als anderszins te min of in beschadigden staat uitgeleverde — en daarom buiten de veilingen gebleven — producten was over 1898 aan bruto ontvangsten te verantwoorden f 120 099,42 *meer*, aan onkosten f 93 202,53 *meer* en derhalve aan netto ontvangsten f 24 896,89 *meer* dan de sommen genoemd in de kolommen 5, 6 en 7 van dit overzicht.
Het *totaal* der verantwoorde bruto en netto ontvangsten bedroeg namelijk als volgt:

	Bruto ontvangsten.	Onkosten.	Netto ontvangsten.
voor Java-koffie	f 8 507 835,92[5]	f 746 970,98[5]	f 7 760 864,94
„ Menado-koffie	517 497,26[5]	117 194,31[5]	400 302,95
„ Banka-tin	8 353 843,83	375 288,46[5]	7 978 555,36[5]
„ kinabast	217 220,50	21 864,58	195 355,92
	f 17 596 397,52	f 1 261 318,34[5]	f 16 335 079,17[5]

Voor zoover de in de averij-rekening te begrijpen producten, wat hunne hoeveelheden betreft, niet reeds in vorige jaarrekeningen waren verantwoord, viel in 1898 in die rekening op te nemen eene hoeveelheid van 14[82] pikol Java-koffie (oogst 1897) en 863[46] pikol Menado-koffie (respectievelijk 346[46], 514 en 3 pikol uit de oogsten van 1895, 1896 en 1897).

c) Door de koopers werd als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie f 89 520,32, voor Banka-tin f 83 937,77 en voor kinabast f 2167,39 of in het geheel 175 625,48.

d) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers tegoedgedaan wordende tarra der balen ($1^1/_2$ K.G. per baal), ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering. Voor kinabast wordt als tarra aangenomen hetgeen daarvoor in Indië op de balen of kisten of op de Indische wichtnota's is vermeld.

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).				Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naarreden van 61⅞ kilogram per pikol. *d*	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol	f 45,85^{59}	f 4,02^{63}	f 41,82^{96}	per ½ K.G.	0,37^{84}	f 0,03^{32}	f 0,34^{52}	f 0,38^{04} per ½ K.G.	60,59	1,88	6 425^{074}
id.	88,97^{36}	6,29^{65}	82,67^{71}	id.	0,75^{52}	0,05^{33}	0,69^{99}	0,75^{69} „ „ „	59,08	4,32	171^{220}
. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	
id.	f 46,87^{68}	f 4,08^{01}	f 42,79^{67}	id.	f 0,38^{71}	f 0,03^{36}	f 0,35^{35}	f 0,38^{91} „ „ „	60,54	1,95	
per bruto pikol	f 52,14^{32}	f 2,30^{36}	f 49,83^{96}	per 50 K.G.	f 42,41	f 1,87	f 40,54	f 42,62 per 50 K.G.	61,46	0,46	4 919^{039}
per netto K.G.	f 0,66^{66}	f 0,06^{71}	f 0,59^{95}	per ½ K.G.	f 0,32^{72}	f 0,03^{29}	f 0,29^{43}	f 0,32^{71} per ½ K.G.	. . . . .	*k*)	*l*) 201^{662}
											11 716^{995}

e) De in veiling verkochte Java-koffie was afkomstig uit de oogsten van 1896, 1897 en 1898 en wel tot de volgende hoeveelheden: 7146, 178 259^{79} en 110 pikol de verkochte Menado-koffie was, naar gelang van de oogstjaren, verdeeld aldus: 882^{66} pikol oogst 1895, 3608 pikol oogst 1896 en 8 pikol oogst 1897.

f) Van de gedurende 1898 in veiling gebrachte hoeveelheid Banka-tin waren in 1896 van Banka op Java aangebracht 100^{47}, in 1897 89 693^{03} en in 189 69 467^{89} pikol.

g) Afkomstig uit den oogst van 1897.

h) Hiervan 331 319 K.G. in veiling verkocht en de overige 573^{20} K.G. als monsters verstrekt.

i) Hieronder f 481,96 ter zake van verstrekte monsters.

k) De kinabast heeft *meer* uitgeleverd dan het in Indië opgegeven netto gewicht

l) De vracht wordt per M³. berekend. Het opgegeven aantal lasten komt overeen met ruim 783 M³.

m) De onkosten lieten zich splitsen als volgt (de centen zijn afgerond tot volle guldens):

	Koffie.		Banka-tin.		Kinabast.		Totalen.	
Kosten van afscheep in Indië (berekend naar een vast abonnementstarief) .		f 38 003		f 16 017		f 339		f 54 359
Vracht van Java en Menado naar Nederland en lossingskosten		331 530		83 079		10 090		424 699
Premiën aan de gezagvoerders, bedragende als maximum voor koffie en kinabast f 1 en voor tin f 0,25 per last		6 455		1 222		334		8 011
Premiën van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde — volgens de prijzen der producten op de tijdstippen waarop de assurantiën gesloten werden — van f 411 209).		6 344		95		„		6 439
Zoogenaamde onsplitsbare onkosten hier te lande:								
Kosten bij aanvoer, opslag, sorteering, enz.	f 64 875		f 20 543		f 1 700		f 87 118	
„ van surveillance	128		14		„		142	
Pakhuishuren	23 147		7 495		1 321		31 963	
Brandassurantie-premiën	10 839		6 985		536		18 359	
Veilingskosten	4 507		4 346		470		9 323	
Briefport en telegrammen.	185		23		„		208	
		103 681		39 406		4 027		147 114
Courtage van verkoop (voor koffie en kinabast 1 pct., voor tin ½ pct.) . .		89 520		41 927		2 159		133 606
Registratierecht en opcenten		66 139		61 947		1 658		129 744
Commissieloon der Nederlandsche Handelmaatschappij (1½ pct.)		133 609		125 277		3 258		262 144
		f 775 281		f 368 970		f 21 865		166 116

(5. 32.)

BIJLAGE EE.

(Zie hoofdst. **M**, afd. I, § 3, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1898 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen KOFFIE, TIN en KINABAST en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.	KOFFIE. Vracht per last. *a)*	TIN. Pikols.	TIN. Vracht per last. *b)*	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. *c)*
1898.									
Januari	„	1	„	„	5 000 „	f 45	„	1 153[17] „	f 15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	3 437[18]	„ „	15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	„	„ „	„	„	„
	„	1	„	„	5 000 „	45	„	1 707[13] „	15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	1 709[22]	„ „	15	„	„
Februari	„	1	„	„	4 999[54] „	45	„	„ „	„	„	„
	1	„	„	10 000	„ „	45	5 144[42]	„ „	15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	„	„ „	„	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	4 513[24]	„ „	15	465[07]	f 13,00
	„	1	„	„	3 000 „	45	„	2 269[93] „	15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	939[10]	„ „	15	„	„
Maart	„	1	„	„	3 000 „	45	„	2 833[78] „	15	„	„
	1	„	„	„	„ „	„	6 860[94]	„ „	15	„	„
	„	1	„	„	2 500 „	45	„	4 018[06] „	15	„	„
	1	„	„	3 000	„ „	45	„	„ „	„	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	45	1 720[34]	„ „	15	301[06]	13,00
	„	1	„	„	1 500 „	45	„	3 442[22] „	15	„	„
April	1	„	„	„	„ „	„	2 053[78]	„ „	15	„	„
	1	„	„	3 000	„ „	45	3 438[82]	„ „	15	„	„
	„	1	„	„	2 000 „	45	„	„ „	„	„	„
	1	„	„	„	„ „	„	2 060[97]	„ „	15	„	„
	1	„	„	5 000	„ „	*d)* 45 / 42 3/4	1 136[90]	„ „	15	649[26]	*d)* 14,00 / 13,30
	„	1	„	„	2 500 „	45	„	2 849[52] „	15	„	„
Transporteeren	14	9	„	56 000	29 499[54] „	.....	33 014[91]	18 273[81] „	....	1 415[39]	....

a) Het gewicht komt overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor koffie in vaten met 1500, voor legkoffie (in balen) met 1600 en voor koffie in hoornschil met 1200 K.G.

b) Het last tin = 2000 K.G.

c) Het last kinabast (in gewicht overeenkomende met 950 K.G.) = 3[883] M³.

d) De lagere vrachtsommen betreffen hetgeen aan koffie en kinabast in hetzelfde stoomschip werd geladen boven de 200 last. Voor dit meerdere gold namelijk, ingevolge art. 4 van de door het Gouvernement met de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd" gesloten overeenkomsten betreffende het productenvervoer, gedrukt bij de stukken der Indische begrooting voor 1896 (Zitting 1895—1896 — 4 — nos. 45 en 46), eene vrachtvermindering met 5 pct.

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.	KOFFIE. Vracht per last. *a*)	TIN. Pikols.	TIN. Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. *c*)
Per transport	14	9	„	56 000	. . . .	33 014⁹¹	18 273⁸¹ „	1 415³⁹	. . . .
Mei.	1	„	„	5 000	„ „	4 004⁴⁴	„ „	f 15	„ „
	„	1	„	„	2 500 „	„	3 208⁴¹ „	15	„ „
	1	„	„	„	„ „	910⁸⁶	„ „	15	„ „
	1	„	„	4 747⁵⁰	„ „	3 381¹²	„ „	15	„ „
	„	1	„	„	2 119³¹ „	„	2 034⁵³ „	15	„ „
Juni	1	„	„	„	„ „	1 602⁵⁰	„ „	15	„ „
	„	1	„	„	3 153 „	„	3 389⁰² „	15	„ „
	„	1	„	„	2 500 „	„	„ „	„	„ „
	1	„	„	5 000	„ „	5 175⁶⁰	„ „	20	„ „
	1	„	„	„	„ „	„	„ „	„	302⁶⁴ f 14,00
	„	1	„	„	3 000 „	„	2 277⁶⁵ „	20	„ „
	1	„	„	2 000	„ „	6 871⁸⁶	„ „	20	„ „
Juli	„	1	„	„	5 000 „	„	2 830¹² „	20	„ „
	1	„	„	„	„ „	3 412³⁸	„ „	20	„ „
	1	„	„	1 991⁴⁰	„ „	„	„ „	„	527 14,00
	„	1	„	„	4 999⁹⁹ „	„	3 357⁶⁹ „	20	„ „
	1	„	„	„	„ „	„	„ „	„	653¹⁷ 14,00
Augustus	„	1	„	„	2 998¹⁵ „	„	2 268²³ „	20	„ „
	1	„	„	„	„ „	919⁷¹	„ „	20	421³³ 14,00
	„	1	„	„	3 000 „	„	2 287⁵² „	20	„ „
	1	„	„	5 000	„ „	1 147⁶²	„ „	15	„ „
	1	„	„	„	„ „	„	„ „	„	287⁹⁹ 14,00
	„	1	„	„	3 000 „	„	2 280⁴³ „	20	„ „
September	1	„	„	„	„ „	1 381⁶²	„ „	20 15	„ „
	1	„	„	5 000	„ „	1 719⁷²	„ „	15	444⁴⁴ 14,00
	„	1	„	„	„ „	„	2 286⁴² „	15	„ „
	1	„	„	5 000	„ „	3 992⁰³	„ „	15	„ „
	1	„	„	1 900	⁵ „	„	„ „	„	224⁴⁸ 14,00
	„	1	„	„	„ „	„	2 272⁶⁹ „	15	„ „
October	1	„	„	„	„ „	„	„ „	„	428²¹ 14,00
	1	„	„	„	„ „	3 998⁰⁷	„ „	15	„ „
	„	1	„	„	„ „	„	2 310⁹⁷ „	15	„ „
	„	1	„	„	3 111⁷³ „	„	2 299⁸⁰ „	15	„ „
	1	„	„	„	„ „	4 359⁹³	„ „	15	194⁵¹ 14,00
	„	1	„	„	3 000 „	„	2 301²² „	15	„ „
November	1	„	„	1 500	„ „	1 702²⁴	„ „	15	233⁰⁷ 14,00
	„	1	„	„	„ „	„	2 235⁸⁹ „	15	„ „
	„	1	„	„	„ „	„	1 698⁶⁶ „	15	„ „
	1	„	„	7 500	„ „	2 246⁵⁰	„ „	15	636¹⁹ 14,00
Transporteeren .	36	26	„	100 638⁹⁰	67 881⁷² „	. . . .	79 841¹⁰	57 613⁰⁶ „	. . . .	5 768⁴² . . . .

Maand waarin het schip uit Indië vertrokken is.	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Nederland."	Beladingen in: stoomschepen van de Maatschappij „Rott. Lloyd."	Beladingen in: zeilschepen.	KOFFIE. Pikols.	KOFFIE. Vracht per last. *a*)	TIN. Pikols.	TIN. Vracht per last. *b*)	KINABAST. Pikols.	KINABAST. Vracht per M³. *c*)
Per transport	36	26	„	100 638⁹⁰	. . . . .	79 841¹⁰ 57 613⁰⁶	. . . . .	5 768⁴²	. . . . .
December	„	1	„	„	„	„ 349	f 15	„	„
	„	1	„	„	„	„ 4 976²⁴	15	„	„
	1	„	„	„	„	„ „	„	156⁶⁶	f 14,00
	„	1	„	„ 2 000	f 55	„ 2 319²⁹	15	„	„
	1	„	„	„	„	2 088⁷¹ „	15	321⁰⁴	14,00
Stoomvaartmaatschappij „Nederland".	*e*)38			100 638⁹⁰ *g*) (3 354⁶³)		81 929⁸¹ (2 499)			
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd".		*f*)29		69 881⁷² (2 329³⁹)		65 258³⁵ (1 990)		6 246¹² (406)	
Totaal beladingen in stoomschepen	67			170 520⁶² (5 684⁰²)		147 188¹⁶ (4 489)			
Idem in zeilschepen . .			„	„		„			
Algemeen totaal .	67			170 520⁶² (5 684⁰²)	. . . . .	147 188¹⁶ (4 489)	. . . . .	6 246¹² (406)	. . . .
De verschepingen van 1897 waren aldus verdeeld:									
Stoomvaartmaatschappij „Nederland".	*h*)35			116 635⁰⁶ (3 887³³)		58 465⁹² (1 783²⁶)		4 777⁸² (310⁶³)	
Stoomvaartmaatschappij „Rott. Lloyd".		*i*)32		121 826⁵⁹ (4 060⁸⁷)		67 367⁷² (2 054⁷²)			
Totaal beladingen in stoomschepen	67			238 461⁶⁵ (7 948⁷⁰)		125 833⁶⁴ (3 837⁹⁸)			
Idem in zeilschepen . .			3	7 021⁷⁶ (234⁰⁶)		6 126²⁴ (186⁸⁶)			
Algemeen totaal .	70			245 483⁴¹ (8 182⁷⁶)	. . . . .	131 959⁸⁸ (4 024⁸⁴)	. . . . .	4 777⁸² (310⁶³)	. . . . .

e) Namelijk 23 beladingen in stoomschepen die in den contractueelen maildienst vertrokken en 15 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

f) Als voren 26 en 3.

g) De tusschen ( ) vermelde getallen wijzen het aantal lasten aan.

h) Hieronder 12 beladingen in zoogenaamde tusschenbooten.

i) Als voren 6.

(5. 33.)

BIJLAGE FF.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN

BETREFFENDE DE

OPIUMPACHT

op Java en in de gewesten daarbuiten

over de jaren 1897 en 1898.

I. VERSCHILLENDE OPGAVEN betreffende de opiumpacht op Java en in

PACHT-PERCEELEN. a)	Vastgesteld aantal verkoopplaatsen voor het jaar.		Aantal katti's *ruw* opium als maxima toegestaan aan Levantsch en aan Bengaalsch opium.		Aantal katti's *ruw* opium verstrekt.		Bij het einde van 1897 en 1898 door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd.		Door de pach
									over 1897: A. wegens pachts B. wegens verst kingsprijs (à f 3 katti) van het hen uit 's lands raad betrokken opium.
	1897.	1898.	1897.	1898.	in 1897.	in 1898.	1897.	b) 1898.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Batavia, Krawang en de Lampongsche Districten . .	c) 34	c) 36	Lev. 4560 Beng. 3600 — 8160	Lev. 4080 Beng. 4080 — 8160	L. 4345 B. 3365 — 7710 = 94.50 Pct. van de toegestane maxima.	L. $3713\frac{913}{1600}$ B. 3705 — $7418\frac{913}{1600}$ = 90.91⅝ Pct. van de toegestane maxima.	$28\frac{496}{1600}$	. . . .	A. f 909 600 B. 231 300 — f 1 1
Cheribon . . .	11	11	Lev. 360 Beng. 2040 — 2400	Lev. 360 Beng. 2040 — 2400	L. 300 B. 1700 — 2000 = 83.33	L. $359\frac{1194}{1600}$ B. 2040 — $2399\frac{1194}{1600}$ = 99.99	„	. . . .	A. f 135 600 B. 60 000 — 1
Tagal	23	23	Lev. 900 Beng. 5100 — 6000	Lev. 1200 Beng. 3600 — 4800	L. 495 B. 2105 — 2600 = 43.33	L. $312\frac{214}{1600}$ B. 1235 — $1547\frac{214}{1600}$ = 32.23	$335\frac{1163}{1600}$	. . . .	A. f 276 120 B. 78 000 — 3
Pekalongan . .	33	33	Lev. 1200 Beng. 3600 — 4800	Lev. 1200 Beng. 2700 — 3900	L. $572\frac{1283}{1600}$ B. 1620 — $2192\frac{1283}{1600}$ = 45.69	L. 465 B. 835 — 1300 = 33.33⅓	$456\frac{981}{1600}$	. . . .	A. f 253 440 B. 65 784 — 3
Samarang. . .	73	73	Lev. 12 000 Beng. 12 000 — 24 000	Lev. 8400 Beng. 9600 — 18 000	L. 6050 B. 6880 — 12 930 = 53.87	L. $5244\frac{932}{1600}$ B. 6945 — $12189\frac{932}{1600}$ = 67.72	86	. . . .	A. f 1 440 000 B. 387 900 — 18
Japara. . . .	54	54	Lev. 4200 Beng. 4800 — 9000	Lev. 4200 Beng. 4800 — 9000	L. 1500 B. 2500 — 4000 = 44.44	L. $1532\frac{732}{1600}$ B. 2700 — $4232\frac{732}{1600}$ = 47.03	$166\frac{1000}{1600}$	. . . .	A. f 636 120 B. 120 000 — 7
Rembang . . .	50	50	Lev. 9000 Beng. 9000 — 18 000	Lev. 7800 Beng. 7800 — 15 600	L. 1900 B. 3200 — 5100 = 28.33	L. 2050 B. 3680 — 5730 = 36.73	$438\frac{183}{1600}$	. . . .	A. f 684 120 B. 153 000 — 8
Banjoemas . .	10	10	Lev. 600 Beng. 3000 — 3600	Lev. 900 Beng. 2700 — 3600	L. 415 B. 1535 — 1950 = 54.17	L. $528\frac{600}{1600}$ B. 1840 — $2368\frac{600}{1600}$ = 65.79	$354\frac{1000}{1600}$	. . . .	A. f 151 200 B. 58 500 — 2
Bagelen . . .	17	17	Lev. 600 Beng. 1800 — 2400	Lev. 600 Beng. 1800 — 2400	L. 425 B. 1425 — 1850 = 77.08	L. $423\frac{600}{1600}$ B. 1150 — $1573\frac{600}{1600}$ = 65.56	$276\frac{600}{1600}$	. . . .	A. f 180 000 B. 55 500 — 2
Kadoe	31	31	Lev. 1800 Beng. 3600 — 5400	Lev. 1500 Beng. 2700 — 4200	L. 700 B. 2025 — 2725 = 50.46	L 750 B. 2225 — 2975 = 70.83	„	. . . .	A. f 336 120 B. 81 750 — 4
Djokjokarta . .	94	94	Lev. 3000 Beng. 3000 — 6000	Lev. 3600 Beng. 2400 — 6000	L. 1200 B. 1500 — 2700 = 45.00	L. 1250 B. 1250 — 2500 = 41.66⅔	206	. . . .	A. f 336 120 B. 81 000 — 4
Soerakarta . .	145	145	Lev. 12 000 Beng. 6000 — 18 000	Lev. 12 000 Beng. 4800 — 16 800	L. 6700 B. $3200\frac{1120}{1600}$ — $9900\frac{1120}{1600}$ = 55.00	L. 6700 B. 3900 — 10 600 = 63.09⅝	2	. . . .	A. f 1 056 000 B. 297 021 — 13
Madioen . . .	64	64	Lev. 7200 Beng. 4800 — 12 000	Lev. 4800 Beng. 3600 — 8400	L. 2675 B. 1400 — 4075 = 33.96	L. $2879\frac{1388}{1600}$ B. 1475 — $4354\frac{1388}{1600}$ = 51.84	$41\frac{792}{1600}$	. . . .	A. f 660 240 B. 122 250 — 7
Kediri	120	120	Lev. 12 000 Beng. 6000 — 18 000	Lev. 12 000 Beng. 6000 — 18 000	L. 6250 B. 3600 — 9850 = 54.72	L. $6650\frac{322}{1600}$ B. 3060 — $9710\frac{322}{1600}$ = 53 94⅝	$789\frac{1278}{1600}$	$574\frac{1375}{1600}$	A f 2 115 720 B. 295 500 — 24
Soerabaija. . .	48	57	Lev. 9600 Beng. 12 000 — 21 600	Lev. 9000 Beng. 9000 — 18 000	L. 1550 B. 7100 — 8650 = 40.05	L. $1608\frac{856}{1600}$ B. 6750 — $8358\frac{856}{1600}$ = 46.43	$741\frac{744}{1600}$	$337\frac{760}{1600}$	A. f 1 326 000 B. 259 500 — 15
Totalen voor de in 1897 en 1898 bestaan hebbende pachtperceelen . .	807	818	Lev. 79 020 Beng. 80 340 — 159 360	Lev. 71 640 Beng. 67 620 — 139 260	L. $35077\frac{1283}{1600}$ B. $43155\frac{1120}{1600}$ — $78233\frac{803}{1600}$ = 49.09	L. $34467\frac{1351}{1600}$ B 42 790 — $77257\frac{1351}{1600}$ = 55.47⅝	$3923\frac{237}{1600}$	$912\frac{535}{1600}$	A. f 10 496 400 B. 2 347 005 — f 12 8

a) In al de opgegeven pachtperceelen was de pacht afgestaan voor den driejarigen termijn 1895 t/m 1897 en voorts, uitgenomen Soerabaija en Kediri, waar het middel enkel voor 1898 werd gegund, voor den termijn 1898 t/m 1900.

In de gewesten Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki werkt sedert 1 Januari 1896 de opiumregie, en in de residentie Madura reeds sedert September 1894. Van 1 Januari 1899 af behoort ook de residentie Soerabaija tot het gebied der regie.

termijn alleen in Soerabaija en Kediri.. In verband daarmede kunnen alleen die gewesten onder ult. 1898 cijfers voor overgehouden en aan den lande geleverd opium worden opgegeven.

c) Vermits het voor de behoefte van 1897 verstrekt Levantsch opium afkomstig was van de in 1895 aangebrachte partijen, die den lande kwam staan op een middelprijs van f 7,40 per katti, bedroeg de winst voor den la den verstrekkingsprijs f 22,60 per katti. Het voor 1897 verstrekt Bengaalsch

ongsche Districten, meerendeels over de jaren 1897 en 1898.

uldigd over 1898: wegens pachtsom.		wegens verstrekkingsprijs (à f 30 per katti) van het door hen uit 's lands voorraad betrokken (ruw) opium.	Berekend over het in de kolommen 10 en 11 opgegeven bedrag, kwam het opium uit 's lands voorraad (*in ruwen staat*) den pachters alzoo te staan op de hieronder genoemde gemiddelde bedragen per katti:		Voor zooveel op de opgaven der pachters is af te gaan, zou elke katti opium, berekend naar het gewicht *in ruwen staat*, hun de onderstaande middelprijs per katti hebben opgebracht:		De prijzen per thail ($^1/_{16}$ katti) en per matta ($^1/_{100}$ thail), waarvoor de pachters het *bereid* opium sleten, worden opgegeven gemiddeld te hebben bedragen:				Opbrengst der pacht aan het Gouvernement, na aftrek van het kostende van het opium, derhalve: 1°. pachtsom, en 2°. (wat de door de pachters genomen hoeveelheden betreft) voordeelig verschil tusschen den verstrekkingsprijs en de kosten waarop het opium den lande kwam te staan			
							in 1897		in 1898		in 1897. *c*)		in 1898. *d*)				
			in 1897.	in 1898.	in 1897.	in 1898.	per thail.	per matta.	per thail.	per matta.							
11.			12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.		21.				
879 600,00							f 17,00	f 0,32	f 16,33	f 0,26	1°. f 909 600		1°. f 879 600,00				
222 557,12	f	1 102 157,12	f 147,98	f 148,57	f 187,54	f 209,18	18,00	0,32	18,00	0,32							
							18,00	0,32	18,00	0,32	2°. 166 170		2°. 166 775,85				
												f 1 075 770		f	1 046 375,85		
135 600,00											1°. f 135 600		1°. f 135 600,00				
71 992,39		207 592,39	97,80	86,50^5	137,50	140,00	12,00	0,14^5	12,00	0,14^5	2°. 41 120		2°. 52 819,65				
												176 720			188 419,65		
240 000,00											1°. f 276 120		1°. f 240 000,00				
46 414,01		286 414,01	136,20	185,12^5	143,00	165,00	13,00	0,15	13,00	0,16^5	2°. 53 708		2°. 34 161,35				
												329 828			274 161,35		
205 356,00											1°. f 253 440		1°. f 205 356,00				
39 000,00		244 356,00	145,63	187,96^5	145,40	187,58	14,00	0,17	14,90	0,17^5	2°. 45 669		2°. 28 976,10				
												299 109			234 332,10		
1 500 000,00											1°. f 1 440 000		1°. f 1 500 000,00				
365 687,47^5		1 865 687,47^5	141,37	153,06	156,67	163,54	14,00	0,18	15,00	0,18	2°. 275 706		2°. 272 882,90				
												1 715 706			1 772 882,90		
480 120,00											1°. f 636 120		1°. f 480 120,00				
126 973,72^5		607 093,72^5	189,03	143,43^5	199,64	188,12^5	13,50	0,20	14,00	0,22^5	2°. 84 400		2°. 94 363,20				
												720 520			574 483,20		
624 120,00											1°. f 684 120		1°. f 624 120,00				
171 900,00		796 020,00	164,14	138,92	214,76	175,91	„	0,23	„	0,23	2°. 107 580		2°. 127 718,30				
												791 700			751 838,30		
180 000,00											1°. f 151 200		1°. f 180 000,00				
71 051,25		251 051,25	107,54	106,00	135,00	135,00	14,00	0,20	14,00	0,20	2°. 40 386		2°. 52 362,25				
												191 586			232 362,25		
144 000,00											1°. f 180 000		1°. f 144 000,00				
47 201,25		191 201,25	127,30	121,57^5	99,44	102,36	9,86	0,15	9,60	0,16	2°. 38 390		2°. 34 882,60				
												218 390			178 882,60		
336 480,00											1°. f 336 120		1°. f 336 480,00				
89 250,00		425 730,00	153,34^5	143,77	166,86	148,89	15,50	0,20	15,50	0,20	2°. 56 725		2°. 65 8·9,75				
												392 845			402 369,75		
336 240,00											1°. f 336 120		1°. f 336 240,00				
75 000,00		411 240,00	154,49	164,49^5	231 05	203,30	14,00	0,17^5	15,00	0,18^5	2°. 57 420		2°. 56 200,00				
												393 540			392 440,00		
1 128 120,00											1°. f 1 056 000		1°. f 1 128 120,00				
318 000,00		1 446 120,00	136,67	136,42^5	168,00	201,28	14,00	0,17	15,20	0,17	2°. 216 074		2°. 240 164,00				
												1 272 074			1 368 284,00		
660 360,00											1°. f 660 240		1°. f 660 360 00				
130 646,02^5		791 006,02^5	192,02	181,63^5	212,94	238,18	14,08	0,20	15.00	0,20	2°. 88 735		2°. 98 838,50				
												748 975			759 198,50		
1 920 720,00											1°. f 2 115 720		1°. f 1 920 720,00				
291 306,04		2 212 026,04	244,79	227,80	248,86	241,45	18,00	0,20	20,00	0,20	2°. 213 970		2°. 220 (90,75				
												2 329 690			2 141 410,75		
1 140 000,00											1°. f 1 326 000		1°. f 1 140 000,00				
250 756,05		1 390 756,05	183,29^5	166,39	181,56	181,50	16,50	0,18	16,00	0,17	2°. 178 450		2°. 184 455,40				
												1 504 450			1 324 455,40		
9 910 716,00											1°. f 10 496 400		1°. f 9 910 716,00				
2 317 735,33^5	f	12 228 451,33^5									2°. 1 664 503		2°. 1 731 180,60				
												f 12 160 903		f	11 641 896,60		

) gerekend worden voor $^7/_{10}$ gedeelten te hebben behoord tot de in 1895 en voor tot de in 1896 voor 's lands rekening aangebrachte partijen, en kwam, in verd daarmede den lande te staan op gemiddeld f 9,80 per katti, zoodat de winst voren op deze soort bedroeg f 20,20 per katti.

) Het voor de behoefte van 1898 verstrekt Levantsch opium was voor $^7/_{20}$ geiten afkomstig van de in 1895 en voor $^{13}/_{20}$ van de in 1896 aangebrachte parij, en kostte den lande, naar die verhoudingscijfers, gemiddeld f 6,85 per katti zoodat de winst bedroeg f 23,15 per katti. De gemiddelde kostprijs van het verstrekt Bengaalsch opium, dat gerekend wordt voor $^{45}/_{61}$ gedeelten behoord te hebben tot de in 1897 en voor $^{16}/_{61}$ gedeelten tot de in 1898 aangeschafte hoeveelheden, was f 8,19 per katti en de winst per katti dus f 21,81.

(*e* Hiervan in 1897 22 en in 1898 24 verkoopplaatsen in Batavia, en in beide jaren 7 in Krawang en 5 in de Lampongsche Districten.

II. STATISTIEK der op Java (uitgenomen in de tot het gebied der regie behoorende gewesten Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki) gedurende 1897 en 1898 gedane aanhalingen van opium.

GEWESTEN. *a*)	1897.							1898						
	Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). *b*)				Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden opium (naar het gewicht in ruwen staat). *b*)			
	Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal.	Katti's.	Thail's.	Tji's.	Matta's.	Ruw opium.	Bereid opium.	Totaal.	Katti's.	Thail's.	Tji's.	Matta's.
Bantam	1	17	18	21	4	7	1	4	13	17	„	15	4	1
Batavia	15	73	88	670	5	4	½	39	110	149	415	12	2	4
Krawang	„	55	55	„	15	2	8	„	48	48	8	5	„	„
Preanger Regentschappen	„	63	63	37	13	2	5	„	83	83	40	8	„	6
Cheribon	„	16	16	6	14	6	½	„	8	8	„	14	„	„
Tagal	„	30	30	„	9	7	8½	„	59	59	33	2	7	1
Pekalongan	„	22	22	„	10	3	2	„	7	7	„	„	„	9½
Samarang	6	47	53	166	3	8	3½	„	31	31	53	14	7	4
Japara	„	260	260	124	11	2	2	2	22	24	236	12	8	6
Rembang	„	63	63	24	15	7	3	„	25	25	8	3	6	„
Banjoemas *c*)	„	50	50	„	7	8	7¼	„	68	68	15	7	5	8¼
Bagelen	„	157	157	4	5	1	2½	„	103	103	3	6	8	1½
Kadoe	„	12	12	„	„	9	3½	„	5	5	„	1	„	5
Djokjokarta	„	4	4	„	„	6	4	„	3	3	„	„	3	3
Soerakarta	2	59	61	1	12	2	4	„	17	17	„	2	4	2
Madieon	4	37	41	„	5	7	7	1	24	25	5	2	4	6⅔
Kediri	„	24	24	„	3	„	8	„	7	7	„	1	8	6
Soerabaija	4	84	88	328	2	3	3	1	44	45	558	2	5	1½
Totalen	32	1073	1105	1389	14	1	3¼	47	677	724	1381	1	7	5½

a) De gewesten Bantam en Preanger Regentschappen vormen in hun geheel verboden kringen. Verder zijn van de pachtperceelen voor het opium gesloten de residentiën Krawang, Cheribon, Banjoemas en Bagelen voor een groot deel, voorts enkele gedeelten van de residentiën Batavia, Tagal en Pekalongan en overigens het geheele tot de residentie Soerabaija behoorende eiland Bawéan.

b) De aangehaalde hoeveelheden *bereid* opium bedroegen gezamenlijk in 1897 bijna 445 katti en in 1898 ruim 457 katti. In de tabel zijn die partijen in rekening gebracht respectievelijk als 889 en 914 katti in ruwen staat.

c) De cijfers over 1897 betreffende Banjoemas berusten op verbeterde opgaven.

III. OVERZICHT betreffende de voor de jaren 1897, 1898 en 1899 bedongen pachtsommen ter zake van de opiumpacht in de verschillende gewesten buiten Java en Madura, met verdere opgaven (ten deele ook over 1895 en 1896) betreffende die buitenbezittingen, waar hetzelfde pachtstelsel werkt als op Java.

GEWESTEN.	Tijdvakken, waarvoor de pacht werd afgestaan.	PACHTSOMMEN. 1897.	1898.	1899.
*Sumatra's Westkust *a*)	Eerst voor drie jaren (1895 t/m 1897), daarna voor één jaar en vervolgens weder voor drie jaren (1899 t/m 1901)	f 273 000,00	f 162 000,00	f 216 000,00
*Benkoelen	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	24 000,00	24 621,00	24 621,00
*Palembang	Idem	79 200,00	79 200,00	79 200,00
Oostkust van Sumatra	Voor drie jaren (1897 t/m 1899), behalve in de afdeeling Tamiang, alwaar het opiummiddel voor het eerst van gouvernementswege is verpacht voor het tijdvak van 1 April tot ult. December 1899.	1 765 200,00	1 765 200,00	*b*) 1 770 190,00
Atjeh en onderhoorigheden *c*)	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	240 000,00	282 000,00	0,00
Riouw „ „	Telkens voor drie jaren (1896 t/m 1898 en 1899 t/m 1901)	*d*) 487 200,00	*d*) 487 200,00	487 200,00
Banka	Telkens voor drie jaren (1896 t/m 1898 en 1899 t/m 1901)	279 003,33	279 003,33	279 024,00
Billiton	Telkens voor drie jaren (1895 t/m 1897 en 1898 t/m 1900)	204 000,00	180 000,00	180 000,00
Westerafdeeling van Borneo	Voor drie jaren (1897 t/m 1899)	75 420,00	75 420,00	75 420,00
*Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Telkens voor één jaar	16 560,00	16 296,00	13 200,00
Celebes en onderhoorigheden	Eerst voor drie jaren (1896 t/m 1898), daarna voor één jaar (1899)	118 000,00	118 000,00	110 400,00
Menado *e*)	In de Minahassa-districten telkens voor één jaar, in de afdeeling Gorontalo telkens voor drie jaren (1896 t/m 1898 en 1899 t/m 1901)	13 512,00	12 984,00	13 872,00
Amboina *f*)	Eerst voor drie jaren (1896 t/m 1898), daarna Banda alleen voor één jaar (1899) en het overige gedeelte van het gewest voor drie jaren (1899 t/m 1901)	67 308,00	67 308,00	50 136,00
Ternate	Eerst voor drie jaren (1896 t/m 1898), daarna voor één jaar (1899)	3 640,00	3 640,00	3 640,00
Timor en onderhoorigheden	Telkens voor één jaar	3 036,00	3 012,00	3 000,00
Bali en Lombok *g*)	Telkens voor drie jaren (1896 t/m 1898 en 1899 t/m 1901)	98 244,00	98 244,00	102 240,00
	Totaal der PACHTSOMMEN	f 3 747 323,33	f 3 654 128,33	f 3 666 043,00
WINST van het Gouvernement op het aan de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Menado verstrekt opium *h*)		183 949,38	199 310,71[5]	Nog niet bekend.
OPBRENGST van de pacht voor het Gouvernement (na aftrek van het kostende van het verstrekt opium)		f 3 931 272,71	f 3 853 439,04[5]	Nog niet bekend.

a) In de met een * aangeduide gewesten werkt hetzelfde pachtstelsel als in een groot deel van Java nog bestaat, zoodat de hoeveelheden opium, waarover aldaar de pachters mogen beschikken, aan maxima gebonden zijn. Zie daaromtrent opgaven op de volgende blz.

b) Hieronder f 10 890 als pachtsom over het tijdvak van 1 April tot ult. December 1899 voor de afdeeling Tamiang, waar de pacht voor het eerst voor gouvernementsrekening werd afgestaan.

c) In dit gewest strekt de pacht zich niet verder uit dan tot het door het Gouvernement bezette gedeelte van Groot-Atjeh, waartoe ook gerekend worden te behooren de eilanden Weh en Bras.

d) Wegens ontbinding van de pachtovereenkomst op 16 October 1897 werd tot het einde van 1897 eene tusschenvoorziening getroffen en inmiddels, na eene nieuwe verpachting, het middel voor 1898 gegund tegen f 438 000 's jaars. In het overzicht is echter de oorspronkelijke pachtsom behouden gebleven, omdat de gewezen pachter en zijne borgen voor het nadeelig verschil aansprakelijk zijn.

e) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is voor de afdeeling Gorontalo voor de jaren 1897 en 1898 telkens begrepen een bedrag van f 1992 en voor 1899 f 1800.

f) Voor de hoofdplaats Amboina (met Kajeli) bedroeg de pachtsom in de jaren 1897 en 1898 f 20 808 en voor 1899 f 22 536, en voor het overige pachtgebied in de residentie Amboina, namelijk voor de Banda-eilanden, in 1897 en 1898 f 46 500 en in 1899 f 27 600.

g) In de opgegeven totalen deelen de perceelen Boeleleng en Djembrana voor 1897 en 1898 elke voor f 93 324 en f 4920 en voor 1899 respectievelijk voor f 97 200 en f 5040. In de afdeeling Lombok wordt het opiummiddel niet verpacht; aldaar werkt sedert 1 April 1897 de opiumregie.

h) Voor de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt de winst op de verstrekkingen op de volgende blz. nader gespecificeerd. Voor het in Menado aan de pachters verstrekt opium (in 1897 308 en in 1898 380 katti, alles Bengaalsche soort) moet aan den lande betaald worden f 33,33[5] per katti, zoodat op gemelde hoeveelheden, tegen de voor de eerstgenoemde vier gewesten aangenomen inkoopsprijzen, eene winst werd behaald van f 7248,78 in 1897 en van f 9555,10 in 1898. In de overige in dit staatje genoemde gewesten voorzien de pachters zich van het benoodigde opium buiten tusschenkomst van het Gouvernement, uitgezonderd in Ternate, waar echter de verstrekkingsprijs van het opium in de pachtsom opgaat. Over 1897 en 1898 werd aan den pachter aldaar uit 's lands voorraad verstrekt achtereenvolgens 28 en 27½ katti ruw opium (mede Bengaalsche soort).

In het volgende overzicht vindt men eenige nadere opgaven nopens de pacht in de vier gewesten waar hetzelfde pachtstelsel geldt als in de meeste gewesten van Java nog in werking is.

GEWESTEN. *a*) A. Hoogste verstrekbare hoeveelheid (in katti's). B. Hoeveelheid aan de pachters verstrekt (in katti's). C. Door de pachters verkochte hoeveelheid (na aftrek van het bij het einde van den pachttermijn aan den lande teruggeleverde), mede in katti's.	Driejarige pachttermijn 1895 t/m 1897 (uitgenomen wat betreft het laatstgenoemde gewest, waar de pacht jaar voor jaar werd afgestaan).				Pachtjaar 1898.	De prijzen per thail ($^1/_{16}$ katti) en per matta ($^1/_{100}$ thail), waarvoor de pachters het *bereid b*) opium sleten, worden opgegeven gemiddeld te hebben bedragen:				Voordeelig verschil voor het Gouvernement tusschen den door de pachters verschuldigden verstrekkingsprijs (f 30 per katti) en het kostende van het opium. *c*)	
						in 1897		in 1898			
	1895.	1896.	1897.	Gemiddeld per jaar.		per thail.	per matta.	per thail.	per matta.	1897.	1898.
Sumatra's Westkust . . . A.	11 360	11 360	11 360	11 360	11 360	f 8 à f 14	f 0,08 à f 0,14	f 8 à f 13	f 0,08 à f 0,13	f 120 504,20	f 122 384,52[5]
B.	5 411	5 632	5 609	5 551	5 402.8						
C.	....	....	....	*d*) 5 183	*d*) 3 417.6						
Benkoelen . . . . . A.	540	540	540	540	540	8 " 15	0,08 " 0,15	12 " 15	0,15 " 0,20	10 605,00	11 763,77
B.	496	495	525	505	539.6						
C.	....	....	....	*d*) 504	.....						
Palembang . . . . . A.	2 700	2 700	2 700	2 700	2 700	8 " 16	0,14 " 0,18	8 " 16	0,11 " 0,18	38 986,00	48 963,45
B.	2 449	1 766	1 930	2 048	2 245						
C.	....	....	....	*d*) 1 920	.....						
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . . . . . A.	840	840	840	.....	840	f 14	f 0,16	f 15,31	f 0,18[5]	6 605,40	6 443,87
B.	343	340	327	.....	304.10						
C.	343	339	322	.....	*d*) 295.13						
										f 176 700,60	f 189 755,61[5]

a) Alleen ter Sumatra's Westkust wordt zoowel Levantsch als Bengaalsch opium verstrekt; in de drie andere gewesten uitsluitend laatstgenoemde soort. Van de voor de pacht ter Sumatra's Westkust als maximum toegestane hoeveelheid van 6760 katti Levantsche soort werd in 1898 verstrekt 3400 katti. Onder het voor dit gewest verstrekbare totaal van 11 360 katti 's jaars is begrepen 2000 katti (voor de helft Levantsche en voor de wederhelft Bengaalsche soort) waarover de pachter beschikken mag voor den invoer in het landschap Troemon.

b) Ruw opium werd van wege de pachters gesleten in Tapanoli (Sumatra's Westkust) in 1897 en 1898 tegen f 3,12[5] à f 6 per thail, en in Palembang was de debietprijs van ruw opium, welke voor 1897 alleen per matta wordt vermeld (f 0,08), in 1898 per matta f 0,08 en per thail f 5,50.

c) Het in 1897 verstrekt Levantsch opium kan gerekend worden den lande dooreengenomen te hebben gekost f 7,40 en het in 1898 verstrekte f 6,85 per katti, welke gemiddelden voor het Bengaalsch opium konden becijferd worden op respectievelijk f 9,80 en f 8,19.

d) De op ult. 1897 aan den lande teruggeleverde hoeveelheid opium beliep (alles herleid naar het gewicht in ruwen staat): ter Sumatra's Westkust $1104^{993}/_{1600}$, in Benkoelen $1^{1400}/_{1600}$, in Palembang $386^{1118}/_{1600}$ en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo $1^{1541}/_{1600}$ katti. Op ult. 1898 liep de pacht af alleen ter Sumatra's Westkust en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in welke gewesten toen werden teruggeleverd $1985^{225}/_{1600}$ en $8^{1318}/_{1600}$ katti.

IV. OVERZICHT betreffende de in 1898 gedane betalingen op hetgeen het Gouvernement nog te vorderen heeft (dus zonder mede te rekenen de verjaarde of voor rekening van den lande afgeschreven vorderingen) wegens schulden aan den lande, betreffende de opiumpacht in verschillende gewesten op en buiten Java, over 1897 en vorige jaren.

OORSPRONKELIJKE DEBITEUREN.	Pachtperceelen waarop de vorderingen betrekking hebben.	Jaren waarop de vorderingen betrekking hebben.	Afbetaald in den loop van het jaar 1898.	Achterstand op ult. Dec. 1898.
JAVA EN MADURA.				
Poa Kim c.s. . .	Banjoemas *a*)	1877	f 800,00	f 63 783,42
Tan Soe Lien c.s.	Pasoeroean *b*)	1886	„	130 886,27[5]
Han Liong Ing en Lim Kok Sing c.s.	Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara en Rembang *c*)	1887 t/m 1889	3 192,00	658 380,00[5]
Tan Kok Tong c.s.	Kediri *d*)	id.	1 000,00	78 000,00
Poa Soen Yang .	Pasoeroean *e*)	id.	„	247 365,21[5]
Kwee Liong Tjiang	Idem *f*)	id.	„	660 305,81
Tan Tong Hay c.s.	Soerakarta *g*)	id.	2 500,00	1 095 355,69[5]
Djie Bok Hien c.s.	Madioen *h*)	id.	1 200,00	1 399 316,99[5]
Ho Tjiauw Ing. .	Samarang, Soerakarta, Kadoe, Djokjokarta en Madioen *i*)	id.	36 781,68	1 135 808,79[5]
Go Kie Hok c.s. .	Madura *j*)	id.	„	194 891,46
Han Liong Ing c.s.	Rembang *k*)	1890	„	90 009,77[5]
Njo Gay Sing . .	Djokjokarta *l*)	1892	5 000,00	3 340,00
Lim Boen Hok c.s.	Tagal *m*)	1896	14 500,00	„
		1897	3 752,36	„
Tan Beng Hong c.s.	Batavia *n*)	1897	f 96 200,00	f 7 220,00
Oeij Tiang Ho c.s.	Pekalongan *o*)	1897	„	75 086,00
		Totalen	f 164 926,04	f5 839 749,44[5]
BUITENBEZITTINGEN.				
Tan Koey Tjay c.s	Palembang *p*)	1884 t/m 1886	f 413,08[5]	f 118 506,74
Lie Goan Djoe c.s.	Sumatra's Westkust *q*).	1886	„	211 049,43[5]
Oei Soei In c.s.	Bengkalis *r*).	1889 t/m 1891	3 500,00	229 782,12
Jo Tjoen Kie . .	Riouw *s*).	1892	175,92	319,49[5]
Mak Pak Soen c.s.	Sumatra's Westkust *t*).	1896 en 1897	6 000,00	6 213,00
Tan Beng Hong c.s.	Riouw *u*).	1897	„	150 724,00
		Totalen	f 10 089,00[5]	f 716 594,79

a) De debiteuren worden geacht op hun debet niet meer dan f 50 's maands te kunnen afbetalen (zie noot *a* op blz. 8 van bijlage HH van 't vorig verslag). Van het in 1897 verschuldigde werd een bedrag van f 200 eerst in 1898 afbetaald.

b) Wegens de ongunstige financieele omstandigheden van de debiteuren werd in 1898 in mindering van dezen achterstand niets ontvangen.

c) Door de in 't vorig verslag (zie voormelde bijlage HH) bedoelde Tjan Soen Bing en Tan Tiang San en twee anderen werd in 1898 afbetaald f 3192.

d) Zooals reeds in meerbedoelde bijlage HH, noot *d*, werd vermeld, is ter zake van dezen achterstand door de debiteuren eene obligatie groot f 79 000 van de Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij afgegeven, waarbij deze zich verbindt op die som f 1000 's jaars af te betalen. De eerste betaling vond plaats in April 1898, de tweede in April 1899.

e) In de financieele omstandigheden van de debiteuren kwam in 1898 geene verandering ten goede.

f) Er deden zich in 1898 geene omstandigheden voor, die afbetalingen op dezen achterstand doen verwachten.

g) Nadat in 1896 aan Tan Tong Hay (den gewezen pachter) en den overgebleven borg Tie Ing Tjay vergund was om op den achterstand jaarlijks f 6000 te betalen (verg. vorig verslag, bijlage HH, blz. 8), voor ieder dus neerkomende op f 3000, was men in 1898 verplicht, wegens de slechte financieele omstandigheden van laatstgenoemde, op advies van den resident van Soerabaija, overtuigd als deze was van de goede trouw van dezen debiteur (die overigens in zijne qualiteit van majoor der Chineezen te Soerabaija den lande waardeerbare diensten bewijst), zich tevreden te stellen met eene afbetaling van f 1500 's jaars. Tot eenige zekerheid voor de geregelde afbetaling in het vervolg kon alleen verkregen worden eene tweede hypotheek tot een bedrag van f 70 000. De hoofdschuldenaar, die in 1898 slechts f 1000 betaalde, trachtte ook toestemming te verkrijgen om bij geringere payementen dan tot dusver te mogen betalen. Aan de goede trouw van Tan Tong Hay werd echter getwijfeld, waarom den landsadvocaat te Soerabaija werd opgedragen om, bij verdere nalatigheid in de voldoening van de verplichtingen, welke deze Chinees op zich genomen had, tegen hem een vonnis tot lijfsdwang te provoceeren en ten uitvoer te doen leggen.

h) Door de familieleden van den borg Djie Pik Kwe, die ter zake van de schuld eenigen tijd gegijzeld is geweest (zie noot *h* van bijlage HH, blz. 8, van 't vorig verslag), werd in 1898 geregeld f 100 's maands afbetaald.

i) Uit den failliet boedel van Ho Tjiauw Ing werd in 1898 in 's lands kas gestort f 36 781,68.

j) In noot *j* op blz. 8 van bijlage HH van 't vorig verslag werd medegedeeld dat aan Go Kie Hok vergund was f 50 's maands op zijn debet af te betalen, waartoe hij zich verbonden had in het uitzicht op eene met f 100 's maands bezoldigde betrekking bij de opiumpacht te Samarang. Die betrekking heeft hij evenwel niet verkregen en in verband daarmede hadden ook de toegezegde afbetalingen niet plaats.

k) Op afbetaling van deze schuld bestaat vooralsnog weinig kans, daar zij ten laste komt van dezelfde pachtkongsi, op wie het Gouvernement de in de derde plaats vermelde vordering heeft wegens pachten over 1887 t/m 1889 van Cheribon, Tagal, Pekalongan, Japara en Rembang.

l) De schuld betreft het nadeelig verschil, oorspronkelijk groot f 24 840, tusschen het bod door Njo Gay Sing als hoogste bieder gedaan bij de veiling van de opiumpacht in de residentie Djokjokarta voor het jaar 1892 — welk bod hij bij gebrek aan soliede borgen niet gestand kon doen — en het hoogste bod bij herverpachting verkregen. Aan de overeengekomen afbetaling van f 500 's maands werd in 1898 niet ten volle voldaan.

m) Het restant van het over 1896 verschuldigde werd in Januari 1898 voldaan. Ook het bedrag van f 3752,36, dat het Gouvernement nog over 1897 te vorderen had, werd geheel aangezuiverd en wel door executie krachtens eene akte van hypotheek, indertijd door den debiteur gesteld tot meerdere zekerheid voor de nakoming zijner verplichtingen.

n) Het bedrag, opgegeven als achterstand op ult. 1898, betreft de boeten wegens te late betaling van pachtsom en van het kostende van verstrekt opium. In 't vorig verslag (bijlage HH, blz. 8) werd als boete f 3848 opgegeven, hetgeen daaraan moet worden toegeschreven dat, toen op ult. Januari 1898 (tot welk tijdstip uitstel van betaling was verleend) nog een bedrag van f 56 200 achterstallig bleef, daarna de boete over evengenoemd bedrag weder opliep tot 10 pct., alzoo met 6 pct. of f 3372 vermeerderde. Wat er nog zal terechtkomen van de schuld, waarvan aan de weeskamer als curatrice in den failliet boedel is kennis gegeven, is nog niet te zeggen.

o) Zooals in 't vorig verslag (blz. 126) werd vermeld, verkeeren pachter en borgen in staat van faillissement.

p) Nevens de afbetaling van f 151,96[5], waarvan reeds sprake was in 't vorig verslag (bijlage HH, blz. 8), kwamen, door middel van invordering van inschulden van den debiteur, nog binnen de bedragen van f 241,12 en f 20.

q) Na de afbetaling in 1897 van f 13 294,25 (de netto opbrengst van den executorialen verkoop van aan wijlen den borg Lie Goan Mo toebehoord hebbende perceelen) hadden geene aanzuiveringen meer plaats. In verband met de ongunstige geldelijke omstandigheden, waarin de debiteuren verkeeren, waren verdere afbetalingen voorshands niet te verwachten.

r) In 1898 betaalde een der borgen slechts de helft van de verplichte som van f 7000. De andere helft, ad f 3500, werd echter aangezuiverd in den aanvang van 1899.

s) De hoofdschuld is geheel aangezuiverd. Het debet op ult. 1898 betrof nog verschuldigde boeten.

t) Deze schuld wordt in termijnen van f 500 's maands aangezuiverd.

u) Verg. vorig verslag, blz. 127. Tegen het ten verzoeke van den lande aan twee der borgen gedaan bevel tot betaling met vordering van lijfsdwang, werd verzet aangeteekend op grond van beweerde incompetentie van den raad van justitie, waarbij de vordering was voorgebracht. Eveneens verzetten de borgen zich tegen de voorgenomen reëele executie van hunne goederen, waarmede zij waren bedreigd. Men besloot het tweede geding te schorsen totdat op het eerstbedoelde verzet uitspraak zou zijn gedaan. Deze uitspraak stelde de tegenpartij in het gelijk, doch in hooger beroep werd het vonnis van den raad van justitie vernietigd en deze rechtbank wel competent verklaard. Tegen bedoelde borgen werd vervolgens een vonnis tot lijfsdwang verkregen, van welk vonnis zij in appel zijn gegaan. De uitspraak van den hoogeren rechter was bij het afsluiten van de opgaven voor dit overzicht nog niet bekend. De vordering van het Gouvernement is opgegeven aan de weeskamer in hare qualiteit van curatrice in de failliete boedels van den gewezen (voortvluchtigen) pachter en een der borgen.

(5. 34.)

BIJLAGE GG.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHTEN

betreffende de

VERPACHTE MIDDELEN

(met uitzondering van de opiumpacht)

OP JAVA EN MADURA EN IN DE BUITENBEZITTINGEN.

I. Bedongen pachtsommen over elk der jaren 1897, 1898 en 1899.

II. Achterstanden op ult. 1897 en afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1898.

GEWESTEN.	DOBBELSPELEN. *a*)			VARKENSLACHT. *b*)			OVERVAARTEN. *c*)			VOGELNESTKLIPPEN.		
	1897.	1898.	1899.	1897.	1898.	1899 (meerendeels Jan./Febr.).	1897.	1898.	1899.	1897.	1898.	1899.
Bantam	„	„	„	f 372	f 372	f 62	f 6 402,00	f 6 402	f 6 516	*d*) f 1 260	*d*) f 1 260	*d*) f 1 260
Batavia	f 108 024	f 108 024	f 86 784	38 012	38 580	6 000	„	„	„	„	„	„
Krawang.	„	„	„	984	984	100	5 196,00	5 196	4 554	„	„	„
Preanger Regentsch.	„	„	„	2 160	2 172	350	4 330,00	2 636	2 475	„	„	„
Cheribon.	„	„	„	3 492	3 492	340	7 662,00	7 578	5 286	„	„	„
Tagal	„	„	„	1 212	1 212	70	„	„	„	„	„	„
Pekalongan. . . .	„	„	„	876	876	110	3 153,00	3 153	2 811	„	„	„
Samarang	37 320	47 760	46 440	5 160	5 160	860	3 720,00	3 720	2 820	„	„	„
Japara	„	„	„	1 236	1 236	200	5 760,00	5 760	8 760	„	„	„
Rembang	„	„	„	1 860	1 860	310	8 280,00	8 280	7 680	*d*) 57 360	*d*) 57 360	*d*) 57 360
Soerabaija	40 680	40 680	67 164	8 640	8 640	1 240	56 506,50	51 900	43 764	*e*) 40 800	*e*) 28 320	*e*) 28 320
Pasoeroean	„	„	„	1 284	1 284	214	„	„	„	„	„	„
Probolinggo . . .	„	„	„	732	732	122	„	„	„	*e*) 240	*e*) 372	*e*) 372
Bezoeki	„	„	„	84	84	14	„	„	„	*f*) 2 724	*f*) 2 364	*f*) 2 364
Banjoemas	„	„	„	204	204	84	8 400,00	8 400	8 400	„	„	„
Bagelen	„	„	„	816	816	136	1 833,00	1 833	1 884	„	„	„
Kadoe.	„	„	„	1 200	1 680	1 680	„	„	„	„	„	„
Djokjokarta. . . .	„	„	„	1 032	1 032	172	„	„	„	„	„	„
Soerakarta	„	„	„	1 800	1 800	240	„	„	„	„	„	„
Madioen	„	„	„	408	408	120	1 572,00	1 572	1 572	„	„	„
Kediri.	„	„	„	2 052	2 052	310	10 920,00	10 920	9 264	„	„	„
Madura	„	„	„	12	12	2	4 080,00	4 080	3 480	*g*) 24 360	*g*) 21 972	*g*) 21 516
Totalen . .	f 186 024	f 196 964	f 200 388	f 73 628	f 74 688	f 12 736	f 127 814,50	f 121 430	f 109 266	f 126 744	f 111 648	f 111 192

a) In Samarang telkens voor één jaar afgestaan, in de beide andere gewesten eerst voor den driejarigen termijn 1896 t/m 1898 en laatstelijk alleen voor het jaar 1899, uitgenomen in Batavia het perceel Meester-Cornelis, waar de pacht is gegund tegen f 9624 's jaars voor den driejarigen termijn 1897 t/m 1899.

b) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898, uitgenomen in de afdeelingen Tjiandjoer en Tassikmalaija der residentie Preanger Regentschappen en in de residentie Kadoe. In Tjiandjoer was namelijk de pacht jaar voor jaar afgestaan; in Tassikmalaija, waar de pacht eerst met 1 Januari 1897 was ingevoerd, werd zij gegund voor 1897 t/m 1899 en in de residentie Kadoe had de gunning plaats eerst voor het jaar 1897 afzonderlijk en laatstelijk voor het driejarig tijdvak 1898 t/m 1900. Waar de pachtovereenkomsten met ult. 1898 ten einde liepen, d. i. dus overal op Java en Madura behalve in de afdeeling Tassikmalaija en in de residentie Kadoe, is de pacht verder ondershands afgestaan voor twee maanden, Januari en Februari 1899, in verband met de vervanging van de pacht door eene rechtstreeksche heffing met ingang van 1 Maart 1899. In de afdeeling Tassikmalaija en in de residentie Kadoe zal eerst na het verstrijken van de loopende contracten de pacht door de eigen collecte der belasting worden vervangen. Voor Tassikmalaija en voor Kadoe is dus voor 1899 de pachtsom (respectievelijk f 36 en f 1680) over het volle jaar uitgetrokken.

c) Het aantal verpachte of tot dusver ter verpachting bestemde overvaarten werd, wegens het in gebruik stellen van bruggen ter plaatse of in de nabijheid, verminderd van 285 (verbeterde opgaaf) tot 279. Vijf overvaarten (1 in Bantam, 2 in de Preanger Regentschappen, 1 in Kediri en 1 op Madura) kwamen namelijk te vervallen met 1 Januari 1899, en van één (in de Preanger Regentschappen), welke in pacht was afgestaan voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898, werd de pachtovereenkomst, in verband met de opheffing van de overvaart, met 1 April 1898 ontbonden. De pachtsom voor de Preanger Regentschappen over 1898 is dientengevolge tot een lager bedrag uitgetrokken dan in 't vorig verslag (bijlage JJ). In totaal bleven er nu nog 279 overvaarten over, doch 2 daarvan (in de Preanger Regentschappen) zijn voor 1899 onverpacht gebleven wegens gemis aan gegadigden. Van de overige 277 (28 in Bantam, 12 in Krawang, 20 in de Preanger Regentschappen, 9 in Cheribon, 21 in Pekalongan, 6 in Samarang, 11 in Japara, 17 in Rembang, 58 in Soerabaija, 44 in Banjoemas, 9 in Bagelen, 23 in Madioen, 11 in Kediri — in het vorig verslag werden abusievelijk 13 in plaats van 12 in Kediri genoemd — en 8 op Madura) zijn er laatstelijk 165 in pacht afgestaan voor het driejarig tijdvak 1899 t/m 1901; 61 (verg. vorig verslag) waren afgestaan voor 1897 t/m 1899 (1 in Pekalongan na ontbinding der pachtovereenkomst wegens wanpraestatie nader voor 1898 en 1899); 1 in de Preanger Regentschappen voor 1898 t/m 1900; 50 (2 in Bantam, 9 in Krawang, 5 in de Preanger Regentschappen — waarvan 3, na mislukte verpachting, aan inlanders ter exploitatie werden gegeven zonder daarvoor pachtsom te bedingen —, 7 in Cheribon, 8 in Pekalongan, 1 Samarang, 4 in Japara, 3 in Bagelen en al de 11 in Kediri) alleen voor 1899. Van de door pachters geëxploiteerde 277 overvaarten zijn er in 't geheel 71 in handen van inlanders, namelijk 21 in Bantam, 8 in Krawang, 16 in de Preanger Regentschappen, 5 in Cheribon, 20 in Pekalongan en 1 in Bagelen, voor 68 van welke 71 overvaarten in totaal aan pachtsom is op te brengen f 14 916 's jaars.

d) Afgestaan voor 1897 t/m 1901.

e) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1902.

f) In de afdeeling Banjoewangi afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 1524

ACHTSOMMEN.

ADURA.

PANDHUIZEN.			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN.			TOTALEN.		
1897.	*h*) 1898.	*h*) 1899.	1897.	1898.	1899.	*l*) 1897.	*l*) 1898.	*m*) 1899.
2 532	f 4 224	f 4 236	„	„	„	f 10 566,00	f 12 258	f 12 074
			i) f 15 240	*i*) f 15 360	*i*) f 14 400			
348 900	325 104	325 104	*j*) 3 600	*j*) 3 720	*j*) 3 720	515 084,00	492 096	437 532
			k) 1 308	*k*) 1 308	*k*) 1 524			
264	552	552	„	„	„	6 444,00	6 732	5 206
34 176	38 856	40 056	„	„	„	40 666,00	43 664	42 881
24 708	30 540	30 540	„	„	„	35 862,00	41 610	36 166
73 008	63 948	63 948	„	„	„	74 220,00	65 160	64 018
28 932	31 224	31 224	„	„	„	32 961,00	35 253	34 145
80 760	104 460	104 460	*k*) 20 400	*k*) 20 400	*k*) 20 280	147 360,00	181 500	174 860
28 800	37 560	37 560	„	„	„	35 796,00	44 556	46 520
31 020	48 120	48 120	„	„	„	98 520,00	115 620	113 470
224 640	175 284	175 284	*k*) 14 160	*k*) 14 160	*k*) 14 400	385 426,50	318 984	330 172
62 220	47 640	47 640	„	„	„	63 504,00	48 924	47 854
29 760	32 652	32 652	„	„	„	30 732,00	33 756	33 146
3 144	5 676	5 676	„	„	„	5 952,00	8 124	8 054
7 440	8 400	8 400	„	„	„	16 044,00	17 004	16 884
5 256	13 308	13 308	„	„	„	7 905,00	15 957	15 328
18 636	23 256	23 256	„	„	„	19 836,00	24 936	24 936
28 872	36 852	36 852	„	„	„	29 904,00	37 884	37 024
15 348	27 672	27 672	„	„	„	17 148,00	29 472	27 912
12 300	39 372	39 372	„	„	„	14 280,00	41 352	41 064
21 240	31 500	31 500	„	„	„	34 212,00	44 472	41 074
15 360	19 056	19 116	„	„	„	43 812,00	45 120	44 114
1 097 316	f 1 145 256	f 1 146 528	f 54 708	f 54 948	f 54 324	*l*) f 1 666 234,50	*l*) f 1 704 434	*m*) f 1 634 434

's jaars en voor 1898 t/m 1902 tegen f 1164 's jaars; in de overige afdeelingen afgestaan voor 1897 t/m 1901 tegen f 1200 's jaars.

g) De klippen van Sumanap zijn afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 2640 's jaars en voor 1899 t/m 1903 tegen f 2184 's jaars, die in de overige afdeelingen voor 1895 t/m 1897 tegen f 21 720 en voor 1898 t/m 1902 tegen f 19 332 's jaars.

h) Alle pandhuizen, voor zoover zij wegens gemis aan gegadigden niet onverpacht moesten blijven, zijn laatstelijk afgestaan voor 1898 t/m 1900, met uitzondering van 1 pandhuis in de Preanger Regentschappen, dat voor 1898 was gegund tegen f 6000 en laatstelijk afgestaan voor 1899 t/m 1901 tegen f 7200 's jaars. Bovendien zijn twee pandhuizen (1 in elk der gewesten Bantam en Madura), die voor 1898 onverpacht moesten blijven, voor de jaren 1899, 1900 en 1901 afgestaan tegen respectievelijk f 12 en f 60 's jaars. Welke pandhuizen thans zijn afgestaan en welke onverpacht zijn gebleven, blijkt uit het volgende overzicht:

VERPACHT.

Bantam	3	Japara	27
Batavia	15	Rembang	28
Krawang	1	Soerabaija	35
Preanger Regentschappen	6	Pasoeroean	21
Cheribon	16	Probolinggo	11
Tagal	25	Bezoeki	7
Pekalongan	10	Banjoemas	12
Samarang	26	Bagelen	11
Transporteeren	102	Transporteeren	254

Per transport	254
Kadoe	16
Djokjokarta	15
Soerakarta	11
Madioen	14
Kediri	29
Madura	9
Totaal.	348

ONVERPACHT.

Bantam	1
Batavia	1
Soerakarta	4
Madura	6
Totaal.	12

i) Wajangspelen, afgestaan telkens voor één jaar.

j) Duizend-eilanden (pacht van het recht op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en het eiland Alkmaar en op het op die eilanden groeiende hout), afgestaan eerst voor 1896 en 1897 en laatstelijk voor 1898 t/m 1900.

k) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangké (Batavia), Samarang, Melirip en Gedeh (de laatste twee in Soerabaija), afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901.

l) Onder de totalen van 1897 en 1898 zijn thans niet meer begrepen de pachtsommen ter zake van de met 1 Januari 1899 in eigen collecte genomen belasting op de rund-, buffel- en paardenslacht, welke pacht voor 1897 was afgestaan tegen f 1 307 052 en voor 1898 tegen f 1 327 998.

m) Hieronder, wat de pacht der varkenslacht betreft, voor bijna alle gewesten slechts de pachtsommen voor $^1/_6$ van het jaar (verg. noot *b*).

2°. BUITENBEZITTINGEN.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen *a*) . .	f 9 672	f 18 000,00	f 18 000,00
Gedistilleerd *a*) . . .	47 400	40 651,20	40 651,20
Varkenslacht *b*) . . .	3 600	3 600,00	3 600,00
Pandhuizen *b*) . . .	54 096	54 096,00	54 096,00
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden *c*) . .	240	„	„
Totalen . .	f 115 008	f 116 347,20	f 116 347,20
Benkoelen.			
Dobbelspelen *d*) . .	f 300	f 300	f 192
Gedistilleerd *e*) . . .	960	960	1 308
Rundslacht *e*) . . .	384	384	396
Pandhuizen *f*) . . .	3 492	3 048	3 048
Totalen . .	f 5 136	f 4 692	f 4 944
Lampongsche Districten. *g*)			
Dobbelspelen *h*)		f 4 059	f 3 252
Pandhuizen *i*)		2 382	*i*) 2 820
Totalen		f 6 441	f 6 072

a) Afgestaan voor 1897 en voor 1898 t/m 1900. Wegens wanbetaling werd de overeenkomst ter zake van de pacht der dobbelspelen voor laatstbedoeld tijdvak ontbonden. Na de ontbinding werd het middel tijdelijk afgestaan van 19 December 1898 tot ult. Februari 1899 tegen f 700 's maands (de oorspronkelijke pachtsom bedroeg f 1500 's maands), terwijl voor het tijdvak van 1 Maart 1899 tot ult. 1900 de pacht, na opveiling, werd gegund voor f 680 's maands. In het overzicht is de oorspronkelijke pachtsom behouden, omdat voor het nadeelig verschil de eerste pachter aansprakelijk blijft.

b) Afgestaan voor 1897 t/m 1899.

c) Namelijk de pacht der vogelnestklippen en die der Chineesche dobbelspelen. Blijkens Indisch Staatsblad 1897 n°. 189 is de eerstbedoelde pacht op de Batoe-eilanden met 1 Januari 1898 komen te vervallen en zijn, wat de speelpacht betreft, de Batoe-eilanden getrokken bij het overig pachtgebied van het gewest.

d) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899.

e) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901.

f) Het pandhuis te Benkoelen werd afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 3492 en voor 1898 t/m 1900 tegen f 3024 's jaars; dat te Kroë voor 1898 t/m 1900 tegen f 24 's jaars, terwijl het voor 1897 onverpacht gebleven was. De overige pandhuizen in het gewest bleven in 1899, evenals in de laatste jaren, onverpacht.

g) De opgegeven twee pachtmiddelen werden ingevoerd bij Indisch Staatsblad 1898 nos. 23 en 25, te rekenen van 1 April 1898.

h) Afgestaan voor het tijdvak 1 April t/m ult. 1898 en voor 1899; voor laatstgenoemd jaar alleen ter hoofdplaats Telok Betong en in de Ommelanden van Telok Betong; voor de andere plaatsen in het gewest waren voor 1899 geen gegadigden.

i) Gedurende 1898 bleven 2, voor 1899 5 van de 7 pandhuizen, onverpacht; 2 zijn laatstelijk afgestaan voor 1899 t/m 1901.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Palembang.			
Dobbelspelen *j*) . . .	f 19 356	f 18 432	f 18 0·2
Gedistilleerd *k*) . . .	9 660	9 660	9 930
Varkenslacht *l*) . . .	. . . . .	. . . . .	2 700
Overvaarten *m*) . . .	7 080	7 260	7 284
Pandhuizen *n*) . . .	6 420	4 488	4 248
Totalen . .	f 42 516	f 39 840	f 42 234
Oostkust van Sumatra.			
Dobbelspelen *o*) . .	f 357 240	f 357 240	f 360 270
Sterke dranken *p*) . .	160 023	157 863	158 823
Varkenslacht *q*) . .	22 104	18 720	23 097
Zout *r*)	53 040	53 040	53 040
Sago, getah en was *s*)	16 800	21 600	30 120
Pandhuizen *t*) . . .	43 896	42 312	42 822
Totalen . .	f 653 103	f 650 775	f 668 172

j) Afgestaan jaar voor jaar, uitgenomen te Tebing Tinggi (aldaar afgestaan eerst voor 1895 t/m 1897 tegen f 132 's jaars en daarna voor 1898 t/m 1900 tegen f 312 's jaars) en binnen de gouvernements-nederzettingen in Djambi (aldaar werd het middel ingevolge Indisch Staatsblad 1899 n°. 19 voor het eerst verpacht voor het tijdvak van 1 April t/m ult. 1899 tegen f 360.

k) Afgestaan voor 1897 t/m 1899, uitgenomen binnen de onder noot *j* bedoelde nederzettingen, waar dit middel voor het eerst is verpacht (Indisch Staatsblad 1899 n°. 19) voor het tijdvak van 1 April t m ult. 1899 tegen f 270.

l) Dit pachtmiddel is ingevoerd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 19. Aanvankelijk is het afgestaan voor het tijdvak van 1 April tot ult. 1899.

m) Te Palembang afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 6024 's jaars en voor 1898 t/m 1900 tegen f 6204 's jaars; te Lahat voor 1897 t/m 1899 voor f 600 's jaars; in de afdeeling Tebing Tinggi voor 1896 t m 1898 tegen f 456 's jaars en voor 1899 t/m 1901 tegen f 480 's jaars.

n) Afgestaan waren: 1 pandhuis voor 1897 t/m 1899 tegen f 12 's jaars, 4 pandhuizen voor 1895 t/m 1897 tegen f 2604, van welke laatste er 2 zijn gegund voor 1898 tegen f 420 en voor 1899 t/m 1901 tegen f 384 's jaars en de andere 2 voor 1898 t/m 1900 tegen f 1224 's jaars. Voorts waren 4 pandhuizen afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 1392 's jaars, van welke er thans 1 is gegund voor 1899 tegen f 1020 en de overige 3 voor 1899 t/m 1901 tegen f 168 's jaars, terwijl 1 pandhuis, dat voor 1897 tegen f 2412 en voor 1898 tegen f 1440 was afgestaan, tegen betaling van laatstgemelde pachtsom per jaar laatstelijk gegund is voor 1899 t/m 1901. Van de toegestane 13 pandhuizen bleven er voor 1899, evenals voor 1897 en 1898, 3 onverpacht.

o) Afgestaan voor 1897 t/m 1899 tegen f 349 200 's jaars, uitgenomen 1°. de afdeeling Bengkalis (met inbegrip van de landschappen Bangka, Koeboe en Tanah Poetih en het Mandau- en Tapoeng-gebied, waar het middel is afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 8040 's jaars en voor 1899 t/m 1901 tegen f 8280 's jaars, en 2°. de afdeeling Tamiang, waar het, ingevolge Indisch Staatsblad 1899 n°. 67, voor het eerst is verpacht voor het tijdvak van 1 April tot ult. 1899 tegen f 2790.

p) Afgestaan voor 1897 t/m 1899 tegen f 152 103 's jaars, uitgenomen de afdeeling Bengkalis (met de hiervóór genoemde landschappen), alwaar het middel werd afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 7920 's jaars, voor 1898 tegen f 5760 en voor 1899 tegen f 6720.

q) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 tegen f 19 704 's jaars, voor 1898 tegen f 16 320 en voor 1899 t/m 1901 tegen f 20 580 's jaars, uitgezonderd de afdeeling Bengkalis (met de hiervóór genoemde landschappen), waar het middel voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901 telkens is afgestaan tegen f 2400 's jaars, en in de afdeeling Tamiang waar dit middel voor het eerst is verpacht (Indisch Staatsblad 1899 n°. 67) voor het tijdvak van 1 April 1899 tot ult. December 1901 tegen f 13 's maands.

r) Afgestaan voor 1897 t/m 1899.

s) Afgestaan voor 1895 t/m 1897, voor 1898 en laatstelijk voor 1899.

t) 16 pandhuizen waren afgestaan eerst voor 1895 t/m 1897 en laatstelijk voor 1898 t/m 1900 achtereenvolgens tegen f 43 800 's jaars en tegen f 42 216 's jaars, en voorts het pandhuis te Bagan Api Api in het landschap Tanah Poetih voor 1896 t/m 1898 tegen f 96 's jaars. Dit laatste pandhuis is, met de tot en met 1898 onverpacht gebleven overige pandhuizen in de straks gemelde landschappen der afdeeling Bengkalis voor 1899 gezamenlijk gegund tegen f 12 's jaars, terwijl de pandhuizen in de afdeeling Tamiang, welke ingevolge Indisch Staatsblad 1899 n°. 67 voor het eerst zijn verpacht, voor het tijdvak van 1 April 1899 tot ult. 1900 zijn afgestaan tegen f 66 's maands.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Atjeh en onderhoorigheden. *u*)			
Dobbelspelen . . .	f 48 000	f 49 200	f 49 200
Varkenslacht . . .	2 220	2 292	2 292
Sterke dranken. . .	22 200	28 800	28 800
Pandhuizen	12 000	11 400	11 400
Totalen . .	f 84 420	f 91 692	f 91 692

u) In dit gewest zijn de verschillende middelen gegund voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

Riouw en onderhoorigheden.			
Dobbelspelen *v*) . .	f 54 840	f 53 940	f 45 000
Gedistilleerd *w*). . .	49 140	49 140	28 800
Varkenslacht *x*) . .	25 164	26 004	16 860
Peper *ij*)	33 000	33 000	18 120
Zout (alleen in het landschap Indragiri) *z*)	3 840	1 920	. . . . .
Totalen . .	f 165 984	f 164 004	f 108 780

v) Dit pachtmiddel is voor 1899 voor het geheele gewest afgestaan. Over de twee voorafgegane jaren was het in de afdeeling Riouw-archipel (met Battam) jaar voor jaar afgestaan achtereenvolgens tegen f 44 400 en f 43 200 en in de afdeeling Karimon, mede jaar voor jaar, achtereenvolgens tegen f 2460 en f 2760, terwijl het in de afdeeling Lingga voor het driejarig tijdvak 1896 t/m 1898 was gegund geweest tegen f 7200 's jaars, en in de landschappen op den vasten wal van Sumatra voor 1897 en 1898 tegen f 780 's jaars.

w) Ook dit middel is laatstelijk voor het geheele gewest afgestaan en wel voor de jaren 1899 t/m 1901. Over de jaren 1897 en 1898 was het gegund geweest: in Indragiri tegen f 840 's jaars, en in het overig pachtgebied (aldaar voor de jaren 1896 t/m 1898) tegen f 48 300 's jaars. Deze laatste som, ofschoon door ontbinding van het pachtcontract, feitelijk niet ontvangen, is in het overzicht toch behouden, omdat de nalatige pachter daarvoor verantwoordelijk is gebleven. In mindering van het door hem verschuldigde komt echter hetgeen de pacht gedurende den verderen loop van den oorspronkelijken pachttermijn, door nieuwe gunning, heeft opgebracht, zijnde over de laatste $2^1/_2$ maand van 1897 f 6250 en over 1898 f 37 320.

x) Dit middel is, evenals de dobbelpacht, laatstelijk voor het geheele gewest afgestaan, en wel alleen voor 1899. Over de jaren 1897 en 1898 was het afgestaan geweest: in de afdeeling Riouw-archipel (met Battam) en in de afdeeling Lingga (krachtens driejarige contracten) respectievelijk tegen f 18 720 en f 4800 's jaars, in de afdeeling Karimon jaar voor jaar achtereenvolgens tegen f 1560 en f 2400, en in de landschappen op den vasten wal van Sumatra telkens tegen f 84.

ij) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899.

z) Afgestaan voor het geheele jaar 1897, doch voor 1898 — ondershands — enkel voor het eerste halfjaar, zijnde met 1 Juli 1898 (Indisch Staatsblad n°. 189) de pacht opgeheven, omdat bij de toen in werking getreden herziene toltarieven voor Indragiri zout aan invoerrecht is onderworpen.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Banka.			
Dobbelspelen *aa*) . .	f 33 732,00	f 33 732,00	f 33 732
Gedistilleerd *aa*) . .	26 292,00	26 292,00	26 292
Pandhuizen *bb*). . .	2 669,66	2 669,66	4 248
Totalen . .	f 62 693,66	f 62 693,66	f 64 272

aa) Afgestaan voor 1897 t/m 1899.

bb) Van de 9 pandhuizen waren er 5 afgestaan voor 1896 t/m 1898. Voor 1899/1901 zijn zij alle, op 2 na, afgestaan; een van die twee is namelijk alleen voor 1899 gegund tegen f 30 's jaars, en het andere bleef voor 1899 onverpacht, evenals in de laatste jaren, toen dit bovendien met nog 3 andere het geval was geweest.

Billiton. *cc*)			
Dobbelspelen . . .	f 25 200	f 25 200	f 20 412
Gedistilleerd. . . .	15 132	15 132	12 000
Varkenslacht . . .	6 276	6 276	5 004
Pandhuizen	5 148	5 148	2 916
Totalen . .	f 51 756	f 51 756	f 40 332

cc) Alle middelen waren afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901. Eene uitzondering maakten, wat laatstgenoemden termijn betreft, 3 van de 5 pandhuizen, welke alleen voor 1899 zijn afgestaan, gezamenlijk tegen f 336.

Westerafdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen *dd*) . .	f 22 644	f 22 740	f 25 932
Gedistilleerd *ee*) . .	28 152	28 152	28 620
Varkenslacht *ff*) . .	36 828	36 828	38 076
Goudmijnen *gg*) . .	3 876	3 996	3 900
Pandhuizen *hh*) . .	3 384	3 396	4 008
Gezamenlijke kleine middelen, voor zooverre niet afzonderlijk verpacht *ii*) . . .	40 632	39 984	43 392
Totalen *jj*) . .	f 135 516	f 135 096	f 143 928

dd) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901, uitgenomen dat in het district Montrado het middel jaar voor jaar werd afgestaan tegen achtereenvolgens f 816, f 912 en f 792, en in het district Lara laatstelijk alleen voor 1899 tegen f 744.

ee) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901, uitgenomen wat laatstgemeld tijdvak betreft in de afdeeling Mampawa (zonder het kaptjongschap Keh Wong Yoe), alwaar het middel laatstelijk is gegund alleen voor 1899 tegen f 3276.

ff) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901.

gg) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901, uitgenomen in het district Montrado, alwaar het middel voor 1897 was afgestaan tegen f 1344, voor 1898 tegen f 1464 en voor 1899 tegen f 1248.

hh) Van de 13 ter verpachting bestemde pandhuizen waren er 4 (in de afdeeling Pontianak en Ommelanden en te Soengei Kakap) afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen f 3300 's jaars, en voor 1899 t/m 1901 tegen f 3792 's jaars, en van de 9 overige werden er voor 1897 1 tegen f 84, voor 1898 1 tegen f 96 en voor 1899 1 mede tegen f 96 afgestaan. In 1897 en 1898 bleven er telkens 8 onverpacht, doch in 1899 slechts 6, daar voor 1899 nog voor 2 pandhuizen gegadigden werden gevonden tegen f 120.

ii) Afgestaan voor 1896 t/m 1898 en voor 1899 t/m 1901, uitgenomen: 1°. in de onderafdeeling Sekadou der afdeeling Sanggou en Sekadou en in de onderafdeeling Smitou en Boven-Kapoeas der afdeeling Sintang, waar de toewijzing plaats had voor 1897 tegen respectievelijk f 1092 en f 3780 en voor 1898 t/m 1900 tegen f 1320 en f 3360 's jaars; 2°. wat eerstgenoemd tijdvak betreft in de afdeeling Mampawa (in deze afdeeling betreft de uitzondering alleen „goudmijnen" en „dobbelspelen"), waar de toewijzing plaats had voor 1897 tegen f 2076 en voor 1898 tegen f 1620; 3°. voor het tijdvak 1899 t/m 1901 in de onderafdeelingen Sintang en Melawi der afdeeling Sintang, waar laatstelijk de toewijzing plaats had voor 1899 tegen respectievelijk f 5040 en f 612.

jj) De pachtsommen waren in 1897, 1898 en 1899 verdeeld als volgt:

Pontianak	f 82 764	f 82 536	f 85 092
Sambas { Sambas	9 252	9 252	10 236
Sambas { Montrado	32 832	33 048	37 680
Sintang	10 668	10 260	10 920
Totalen	f 135 516	f 135 096	f 143 928

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Goudmijnen *kk*)	f 960	f 1 092	f 1 092
Dobbelspelen	1 800	2 052	1 824
Gedistilleerd *ll*)	4 224	4 224	4 224
Overvaarten *mm*)	10 680	11 640	11 040
Varkenslacht *nn*)	441	441	432
Pandhuizen *oo*)	1 056	1 056	2 052
Totalen	f 19 161	f 20 505	f 20 664

kk) Afgestaan eerst voor 1897, laatstelijk voor 1898 t/m 1900.

ll) Afgestaan voor 1897 t/m 1899.

mm) Afgestaan voor 1897 en 1898 jaar voor jaar en laatstelijk voor 1899 t/m 1901. Met ingang van 1 Januari 1899 werd eene nieuwe overvaart ingesteld, terwijl elders eene overvaart verviel door het gereedkomen van eene brug.

nn) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899.

oo) Van de 3 ter verpachting bestemde pandhuizen bleven er voor 1897 en 1898 telkens 2 en voor 1899 1 onverpacht. Dat te Bandjermasin werd afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901. Bovendien werd, alleen voor 1899, ook een gegadigde gevonden, tegen f 120, voor het pandhuis te Martapoera.

Celebes en onderhoorigheden.

Dobbelspelen *pp*)	f 34 200	f 34 200	f 34 200
Gedistilleerd *pp*)	14 100	14 100	14 100
Saguweer en brom *qq*)	9 480	9 480	8 400
Rundslacht *pp*)	4 680	4 680	4 680
Varkenslacht *pp*)	4 080	4 080	4 080
Vischmarkten *rr*)	11 580	11 580	10 920
Sirih *pp*)	14 052	14 052	13 692
Overvaarten *pp*)	1 452	1 452	1 632
Pandhuizen *qq*)	2 556	2 556	2 892
Gezamenlijke kleine middelen *ss*)	56 928	*tt*) 47 310	41 832
Totalen	f 153 108	f 143 490	f 136 428

pp) Afgestaan voor 1897 t/m 1899, uitgenomen het middel „sirih" in de afdeeling Bonthain en de overvaart te Tello, welke middelen werden afgestaan voor 1896 t/m 1898 tegen respectievelijk f 3000 en f 300 's jaars en voor 1899 tegen f 2640 en f 480. De middelen „dobbelspelen", „gedistilleerd", „rundslacht" en „varkenslacht" worden alleen voor Makasser en Tello afzonderlijk verpacht.

qq) Alleen ter hoofdplaats Makasser, en aldaar afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901. Van de voor dit gewest toegestane 17 pandhuizen bleven 13 onverpacht.

rr) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899.

ss) Telkens jaar voor jaar afgestaan uitgezonderd: 1°. in de afdeeling Tontoli voor 1896 t/m 1898 tegen f 996 's jaars en voor 1899 tegen f 1380; 2°. in de afdeeling Saleijer en op de eilanden onder Tello Parang Loë voor 1897 respectievelijk tegen f 4560 en f 852 en voor 1898 t/m 1900 tegen f 4680 en f 1020 's jaars, en 3°. in de onderafdeeling Bangkala der afdeeling Takalar voor 1897 (te zamen in één perceel met de onderafdeeling Takalar van de gelijknamige afdeeling) tegen f 2640, voor 1898 tegen f 564 en voor 1899 t/m 1901 tegen f 600 's jaars.

tt) Verminderd met f 30, zijnde het bedrag tot hetwelk den pachter in de afdeeling Oosterdistricten restitutie is verleend van pachtsom over de maand Januari 1898, in verband met de omstandigheid dat door de late bekendwording van de toewijzing der pacht deze in de onderafdeeling Balangnipa eerst met ingang van 10 Januari 1898 kon werken.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.

Menado.

Dobbelspelen *uu*)	f 7 200	f 2 592	f 912,12
Gedistilleerd *vv*)	30 960	30 960	30 960,00
Saguweer *ww*)	14 460	14 892	14 892,00
Totalen	f 52 620	f 48 444	f 46 764,12

uu) Met ingang van 1 Januari 1898 is deze pacht mede ingevoerd ter afdeelingshoofdplaats Amoerang (Indisch Staatsblad 1897 n°. 147), alwaar zij voor 1898 is afgestaan tegen f 180 en voor 1899 tegen f 12,12. Overigens werkte de pacht alleen ter hoofdplaats Menado, waar zij jaar voor jaar werd afgestaan achtereenvolgens tegen f 7200, f 2412 en f 900 (dit laatste cijfer is nog slechts benaderend; verg. bladz. 158 van het verslag hiervóór).

vv) Afgestaan voor 1897 t/m 1899.

ww) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

Amboina.

Gedistilleerd *xx*)	Afd. Banda. *ijij*)	f 15 120	f 12 336	f 12 336
	Elders in het gewest *zz*)	24 708	24 708	27 804
Saguweer.	Afd. Banda. *aaa*)	1 752	1 752	1 080
	Elders in het gewest *bbb*)	16 390	17 880	18 192
	Totalen	f 57 970	f 56 676	f 59 412

xx) In de afdeeling Banda afgestaan jaar voor jaar; elders in het gewest eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901.

ijij) Zonder de onderafdeeling Waroe.

zz) Hieronder ook begrepen de onderafdeeling Waroe der afdeeling Banda, doch niet de afdeeling Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden, waar bij Indisch Staatsblad 1890 n°. 1897 de invoer van sterke dranken verboden is.

aaa) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 alleen.

bbb) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901. Het cijfer over het jaar 1897 is met f 1490 verminderd, zijnde het bedrag, waarvoor den pachter, wegens schade geleden tijdens de ter hoofdplaats Amboina gedurende de maanden April en Mei 1897 geheerscht hebbende buikziekte (cholera), afslag van pachtsom is verleend.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Ternate.			
Sterke dranken *ccc*) .	f 630	f 510	f 504
Rund- en varkenslacht *ddd*) . . .	640	640	616
Saguweer *ccc*) . . .	250	325	200
Totalen . .	f 1 520	f 1 475	f 1 320

ccc) Afgestaan jaar voor jaar gedurende de jaren 1897 en 1898 en laatstelijk voor het tijdvak van 1 Januari 1899 t/m ult. Maart 1900.

ddd) Afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 en laatstelijk voor het tijdvak van 1 Januari 1899 tot ult. Maart 1900.

Timor en onderhoorigheden.			
Dobbelspelen . . .	f 1 332	f 1 464	f 1 392
Gedistilleerd *eee*) . .	6 720	3 600	5 400
Rundslacht en slachten van andere beesten	840	756	792
Laroe (gegiste drank)	3 000	1 956	2 640
Totalen . .	f 11 892	f 7 776	f 10 224

eee) Afgestaan jaar voor jaar gedurende de jaren 1897 en 1898 en laatstelijk voor 1899 t/m 1901.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Bali en Lombok (alleen de afdeelingen Boeleleng en Djembrana).			
Dobbelspelen *fff*) . .	. . . . .	. . . . .	f 1 467
Rund-, buffel- en paardenslacht *ggg*) .	f 5 052	f 3 840	4 224
Overvaarten *hhh*) . .	5 088	4 272	4 272
Totalen . .	f 10 140	f 8 112	f 9 963

fff) Dit pachtmiddel werd in de afdeeling Boeleleng ingevoerd bij Indisch Staatsblad 1899 n°. 20. Aanvankelijk is het afgestaan voor het tijdvak van 1 April t/m ult. 1899.

ggg) In de afdeeling Djembrana afgestaan eerst voor 1896 t/m 1898 tegen f 600 's jaars en laatstelijk voor 1899 t/m 1901 tegen f 612 's jaars; in de afdeeling Boeleleng afgestaan jaar voor jaar.

hhh) Afgestaan voor 1895 t/m 1897 en voor 1898 t/m 1900.

RECAPITULATIE.

MIDDELEN.	1897.	1898.	1899.
Totalen voor elk der middelen (voor zoover niet sommige vereenigd verpacht werden).			
Dobbelspelen	f 615 516,00	f 623 151,00	f 613 857,12
Gedistilleerd en andere sterke dranken *iii*)	*jjj*) 500 753,00	493 373,20	475 956,20
Peper	33 000,00	33 000,00	18 120,00
Rund- en buffelslacht, enz. *kkk*)	11 596,00	10 300,00	10 708,00
Varkenslacht *lll*)	100 713,00	98 241,00	96 141,00
Vischmarkten	11 580,00	11 580,00	10 920,00
Sirih	14 052,00	14 052,00	13 692,00
Overvaarten	24 300,00	24 624,00	24 228,00
Goudmijnen	4 836,00	5 088,00	4 992,00
Zout	56 880,00	54 960,00	53 040,00
Sago, was en getah	16 800,00	21 600,00	30 120,00
Pandhuizen *mmm*)	134 717,66	132 551,66	134 550,00
Gezamenlijke kleine middelen	97 800,00	*nnn*) 87 294,00	85 224,00
Gezamenlijke totalen . . .	*jjj*) f 1 622 543,66	*nnn*) f 1 609 814,86	f 1 571 548,32

iii) Voor de meeste gewesten betreft de pacht het „gedistilleerd". Onder dien naam is in de hier uitgetrokken totalen begrepen: voor 1897 f 272 568, voor 1898 f 259 915,20 en voor 1899 f 242 425,20. De pacht der „sterke dranken" (in de gewesten Oostkust van Sumatra, Atjeh en onderhoorigheden en Ternate) bedroeg in gemelde drie gewesten gezamenlijk: voor 1897 f 182 853, voor 1898 f 187 173 en voor 1899 f 188 127; voor de pacht der „saguweer" of der „saguweer en brom" (in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate) bedroegen de gezamenlijke cijfers achtereenvolgens f 42 332 (herziene opgaaf), f 44 329 en f 42 764, terwijl de laroe-pacht in de residentie Timor en onderhoorigheden voor 1897 opbracht f 3000, voor 1898 f 1956 en voor 1899 f 2640.

jjj) Herziene opgaaf (verg. noot *bbb*).

kkk) De opgaven omtrent de pacht der „rund- en buffelslacht enz." betreffen de gewesten Benkoelen, Celebes en onderhoorigheden, Ternate, Timor en onderhoorigheden en de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali. Wat Benkoelen aangaat omvat de pacht enkel het slachten van rundvee en buffels, voor Ternate niet het slachten van buffels, maar het slachten van runderen en varkens, en voor genoemde Balische landschappen geen varkens, maar wel paarden. Op Celebes en op Timor vallen onder de pacht ook andere beesten dan de hiergenoemde (te Makasser en in het landschap Tello echter geen varkens en op Timor geen paarden).

lll) Uitgenomen in de gewesten en gedeelten van gewesten (zie de voorgaande noot), waar het middel begrepen is in de „rund- en buffelslacht, enz."

mmm) Het aantal in pacht afgestane pandhuizen bedroeg laatstelijk 81, verdeeld als volgt: Sumatra's Westkust 17 (afgestaan voor 1897 t/m 1899), Benkoelen 2 (afgestaan voor 1898 t/m 1900), Lampongsche Districten 2 (afgestaan voor 1899 t/m 1901), Palembang 10 (1 afgestaan voor 1897 t/m 1899, 2 voor 1898 t/m 1900, 1 voor 1899 en 6 voor 1899 t/m 1901), Oostkust van Sumatra 22 (16 afgestaan voor 1898 t/m 1900, 4 voor 1899 en 2 voor het tijdvak van 1 April 1899 t/m ult. 1900), Atjeh 2 (afgestaan voor 1898 t/m 1900), Banka 8 (1 afgestaan voor 1899 en de overige voor 1899 t/m 1901), Billiton 5 (3 afgestaan voor 1899 en 2 voor 1899 t/m 1901), Westerafdeeling van Borneo 7 (3 afgestaan voor 1899 en 4 voor 1899 t/m 1901), Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 2 (1 afgestaan voor 1899 en 1 voor 1899 t/m 1901) en Celebes en onderhoorigheden 4 (afgestaan voor 1899 t/m 1901).

Onverpacht bleven laatstelijk nog 32 pandhuizen, namelijk 3 in Benkoelen, 5 in de Lampongsche Districten, 3 in Palembang, 1 op Banka, 6 in de Westerafdeeling van Borneo, 1 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 13 in Celebes en onderhoorigheden.

nnn) Verbeterde opgaaf (verg. noot *lll*).

II. Achterstanden over pachtjaren, voorafgaande aan 1898, en afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1898.

Oorspronkelijke debiteuren.	Middelen en perceelen, waarop de vorderingen betrekking hebben.	Tot welk jaar of tijdvak de achterstand betrekking had.	Afbetaald in 1898.	Restant der vordering op ult. 1898.
	1°. JAVA EN MADURA.			
Tan Siok Tjay.	Overvaarten, afdeelingen Grissee en Sidaijoe der residentie Soerabaija *a*)	1885	f 60,00	f 7 247,00
Tjoa Djie An.	Overvaarten, afdeelingen Soerabaija (in het vorige verslag is deze afdeeling abusievelijk niet vermeld), Sidhoardjo, Modjokerto en Djombang der residentie Soerabaija *b*)	1885	„	12 212,51
Ong Yong Gay.	Pandhuis te Karang Geneng, residentie Soerabaija *c*)	1885	17,50	57,50
Giam Kwat.	Rundslacht, Soerakarta *d*)	1887	400,00	6 317,21[5]
Tan Yoe Tiong.	Rundslacht, Soerakarta *e*)	1888	337,00	6 543,02
Oei Eng Tjoen.	Dobbelspelen, perceelen Kongsi Besar en Pintoe Ketjil (residentie Batavia) *f*)	1888	240,00	18 984,52[5]
Kwee Liong Tjiang.	Rundslacht, afdeelingen Pasoeroean en Malang der residentie Pasoeroean *b*)	1889	„	12 244,69
Go Kie Hok.	Rundslacht, Madura *g*)	1889	„	4 176,32
Kwee Phik In.	Varkenslacht, Pasoeroean *h*)	1889	10,00	106,00
Liem Kie Djwan.	Pandhuis te Gondomanan-lor, residentie Djokjokarta *b*)	1890—1891	„	4 752,00
Oei Khing Gwan.	Rundslacht, Madura	1894	15 810,00	„
Liem Kisem Hong.	Rundslacht, Kediri *i*)	1894	171,49	23 046,59[5]
Oei Tjoen Hian.	Dobbelspelen, afdeeling Soerabaija van het gewest van dien naam *j*)	1896	2 970,00	327,00
Tan Beng Hong.	Duizend-eilanden, residentie Batavia *k*)	1896—1897	300,00	30,00
Kassan	Overvaart Karengdjati, residentie Pekalongan *l*)	1897 t/m 1899	„	682,88
	Totalen. . .		f 20 315,99	f 96 727,25[5]
	2°. BUITENBEZITTINGEN.			
Lim Tjoey Seng.	Gedistilleerd, Sumatra's Westkust *b*)	1869	„	f 345,90
Ho E.	Gezamenlijke kleine middelen, afdeeling Noorderdistricten (Celebes en onderhoorigheden) *m*)	1884	f 48,00	823,67
Oei Tjoeng Toan.	Dobbelspelen te Makasser en Tello (Celebes en onderhoorigheden) *b*)	1890	„	11 460,84[5]
Tjong Yong Peng.	Dobbelspelen, Riouw-archipel en afdeeling Battam (Riouw en onderhoorigheden) *n*)	1891 t/m 1893	„	139 175,86
Tan Djoe Ho.	Varkenslacht, in hetzelfde perceel *o*)	id.	950,00	18 940,27[5]
Jo Tjoet Kie.	Dobbelspelen, landschap Indragiri (Riouw en onderhoorigheden) *p*)	1 Aug. 1892 tot ult. 1893	„	561,00
Id.	Gedistilleerd, in hetzelfde perceel *p*)	id.	„	198,00
Id.	Varkenslacht, in hetzelfde perceel *p*)	id.	„	157,50
Id.	Zout, in hetzelfde perceel *p*)	id.	„	6 353,75
Go Tjoen Bie.	Gedistilleerd, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *b*)	1893	„	755,00
Id.	Overvaarten, in hetzelfde perceel *b*)	id.	„	1 132,50
Tan Kim Leng.	Saguweer, Menado *q*)	1894	„	3 451,29[5]
Id.	Gedistilleerd, Menado *q*)	1894 t/m 1896	„	29 701,49
Tan Beng Hong.	Gedistilleerd, Riouw en onderhoorigheden zonder het landschap Indragiri *r*)	1896 t/m 1898	„	20 991,00
	Totalen. . .		f 998,00	f 234 048,08[5]

a) Op deze pacht wordt maandelijks f 5 aangezuiverd.

b) Omtrent deze hopelooze posten valt niets bijzonders te vermelden.

c) Op dezen achterstand wordt van Juni 1898 af door den debiteur maandelijks f 2,50 afbetaald.

d) De pachter is failliet verklaard. Een der borgen is in 1895 overleden, terwijl de andere borg in drie termijnen f 600 's jaars afbetaalt. De 3de termijn, ad f 200, is eerst op 3 Januari 1899 gestort.

e) Op deze pacht wordt maandelijks door een der borgen f 25 en van October 1898 af door den pachter f 4 's maands afbetaald. De maandelijksche afbetaling van f 25 over December 1897 had eerst in Januari 1898 plaats (verg. vorig verslag, bijlage JJ, blz. 8 noot *e*).

f) De debiteur is naar China ontkomen; een der borgen overleed in armoedige omstandigheden, terwijl de andere borg f 20 's maands in 's lands kas stort.

g) De debiteur was tevens pachter van het opium-middel in hetzelfde gewest voor 1887 t/m 1889, waarop eveneens een belangrijke achterstand bestaat. In October 1897 deed Go Kie Hok het verzoek om, te beginnen met 1 Februari 1898, op beide achterstanden te zamen f 50 's maands te mogen afbetalen. Daar hij echter in zijne verwachting op eene betrekking bij de opiumpacht in de residentie Samarang, die hem was toegezegd, wat aanleiding was tot zijn verzoek, werd teleurgesteld, kon hij zijne belofte niet nakomen.

h) Op deze pacht wordt van September 1898 af f 2,50 's maands betaald. In het vorig verslag (bijlage JJ, blz. 8) staat bij deze opgaaf door eene drukfeil f 116,90 vermeld, in plaats van f 116,00.

i) De pachter en de inmiddels overleden borgen zijn failliet verklaard. Uit den boedel van den faillieten pachter is in 1898 eene uitkeering van f 171,49 gedaan, terwijl nog nadere uitkeeringen, ook uit de boedels der borgen, te verwachten zijn.

j) Op de wegens te late betaling van pachtsom verbeurde boete van f 327 na, is de geheele achterstand aangezuiverd.

k) Deze achterstand is in den loop van het jaar 1898 aangezuiverd, uitgenomen de daaronder begrepen boete ad f 30.

l) De invordering van dezen achterstand is voorshands als hopeloos te beschouwen.

m) De pachter is overleden. Een der borgen betaalt sedert Juli 1898 maandelijks f 8 af; de andere borg verkeert in te armoedige omstandigheden om iets op de schuld te kunnen afdoen.

n) Pachter en borgen zijn voortvluchtig.

o) De pachter is voortvluchtig. Een der borgen is overleden, terwijl de andere borg f 100 's maands afbetaalt. Gedurende 1898 werd slechts f 950, instede van f 1200 in 's lands kas gestort. Het te min betaalde bedrag van f 250 werd in Januari 1899 aangezuiverd.

p) De pachter is in de gijzeling overleden, terwijl de borgen voortvluchtig zijn.

q) De pachter is failliet verklaard. Sedert de executie van de borgen verkeeren de debiteuren in armoedige omstandigheden. Een der borgen is sedert overleden.

r) De pachter en een der borgen zijn failliet verklaard; de twee andere borgen hebben zich tegen de executie hunner goederen en tegen de vordering van lijfsdwang verzet. De zaak was nog in proces.

(5. 35.)

BIJLAGE HH.

(Zie hoofdst. **M**, afd. I, § 4, van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de OPIUM-REGIE over 1897 en 1898.

I. Maandcijfers betreffende debiet en bruto ontvangsten, in vergelijking met het pachtdebiet.

MAANDEN van 1897 en 1898.	REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta).a) — matta tjandoe.	Totaal debiet in thails en matta's.	REGIE. GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	PACHT. GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
											Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
Pasoeroean.											1895	
Januari	1897	107	1 921	1 518	469	16 370	76 986	43 997	362 384	3 272,14⅙	f 69 873,47⅝	3 664,71	f 78 668,86⅝
	1898	43	2 131	735	305	13 448	72 515	16 889	520 738	3 475,72⅓	72 615,62		
Februari	1897	65	1 882	1 391	396	14 621	74 654	44 496	317 197	3 015,43⅚	64 621,90	3 536,68	76 453,96
	1898	35	1 966	605	267	13 525	66 566	16 102	471 989	3 187,94⅙	66 639,58⅝		
Maart	1897	45	2 124	1 557	513	16 689	92 659	44 108	395 503	3 573,02⅝	76 609,53⅝	4 024,74¾	87 424,56⅝
	1898	37	2 186	663	244	13 546	69 006	15 713	546 915	3 522,67	73 038,59⅝		
April	1897	41	1 820	1 307	350	13 402	86 808	34 156	460 706	3 498,96⅙	74 463,17⅝	4 129,21½	90 859,83⅝
	1898	33	2 103	547	239	12 313	63 367	15 395	552 790	3 422,11⅓	70 757,47		
Mei	1897	50	2 089	1 402	273	13 258	94 701	28 543	546 634	3 913,14⅝	82 808,36	4 359,20¼	95 919,59
	1898	35	2 095	577	241	12 643	65 037	15 594	589 844	3 572,77⅙	74 004,82		
Juni	1897	39	2 109	1 394	280	13 654	103 088	24 952	624 873	4 246,63	89 842,26	4 232,79½	93 624,34
	1898	36	2 077	559	251	12 338	64 056	14 730	585 827	3 533,40⅙	73 240,42⅝		
Juli	1897	42	2 357	1 397	252	15 113	102 768	22 706	661 789	4 446,90⅝	93 730,75	4 081,75¼	88 964,41⅝
	1898	38	2 148	626	218	13 038	64 581	15 482	583 654	3 574,64⅓	74 138,61		
Augustus	1897	43	2 470	1 456	363	16 264	99 947	19 784	681 892	4 535,79⅓	95 417,25⅝	4 091,03½	83 511,51⅝
	1898	44	2 178	627	285	13 638	62 816	13 950	573 722	3 542,00⅙	73 313,20⅝		
September	1897	32	2 452	1 362	429	15 320	93 181	17 300	647 258	4 302,93⅔	90 455,57⅝	4 093,75	87 724,64
	1898	58	2 114	528	272	12 941	57 979	13 299	536 775	3 331,45½	68 918,94⅝		
October	1897	25	2 451	1 205	398	14 932	88 451	17 757	615 203	4 118,38⅔	86 389,78⅝	4 010,38	86 357,09⅝
	1898	54	2 088	430	196	13 121	58 117	13 108	550 674	3 357,26	69 472,15⅝		
November	1897	37	2 215	972	330	14 117	82 776	17 797	566 888	3 798,96⅙	79 632,37⅝	4 138,36⅔	88 783,75⅝
	1898	54	2 042	392	181	12 460	54 871	13 145	538 332	3 253,62½	67 336,01⅝		
December	1897	37	2 110	824	348	13 385	77 224	17 813	552 167	3 635,96⅙	76 098,54	11 188,71¾	134 713,75
	1898	53	2 142	424	121	12 815	55 385	13 457	537 112	3 288,85⅚	68 051,22		
Totalen	1897	563	26 000	15 785	4 401	177 125	1 073 243	333 409	6 432 494	46 358,29⅔	f 979 942,98⅝	55 551,35⅙	f1 097 406,32⅝
	1898	520	25 270	6 713	2 820	155 816	754 296	176 864	6 588 372	41 062,46½	851 526,66⅝		

a) Alleen in de residentie Pasoeroean; zie Indisch Staatsblad 1895 nº. 243.

MAANDEN. van 1897 en 1898.		REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta).a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
		matta tjandoe.										Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
Probolinggo. b)												1895.	
Januari	1897	32	1 083	249	1 169	6 281	92 460	....	.....	1 426,54½	f 31 141,56	1 832,50	f 40 795,10
	1898	„	1 348	182	562	7 266	89 480	....	.....	1 427,97	31 101,15		
Februari	1897	51	1 155	261	980	5 745	85 333	....	.....	1 364,10½	29 672,25⁵	1 736,40	38 675,67⁵
	1898	„	1 386	213	540	7 625	87 397	....	.....	1 426,59½	31 018,62		
Maart	1897	12	1 404	311	918	6 419	97 303	....	.....	1 543,18½	33 557,31	1 896,49¼	42 262,26⁵
	1898	„	1 444	184	535	6 861	85 053	....	.....	1 398,50	30 385,14		
April	1897	38	1 148	282	729	5 133	86 581	....	.....	1 346,17	29 304,00	1 718,34¼	38 223,52⁵
	1898	„	1 294	172	463	6 425	82 038	....	.....	1 317,03	28 654,35		
Mei	1897	46	998	337	736	5 791	96 727	....	.....	1 434,51½	31 339,23⁵	1 761,26	39 172,57
	1898	„	1 391	192	552	6 517	88 226	....	.....	1 411,95	30 697,31⁵		
Juni	1897	50	1 022	314	770	5 805	101 386	....	.....	1 488,21	32 523,77⁵	1 723,20¼	38 240,87⁵
	1898	„	1 413	212	543	6 517	89 541	....	.....	1 432,65	31 142,33		
Juli	1897	„	1 350	279	702	6 132	108 266	....	.....	1 612,77½	35 186,25⁵	1 761,03	39 005,97
	1898	„	1 534	251	588	7 490	97 721	....	.....	1 571,28½	34 164,47		
Augustus	1897	„	1 400	273	686	7370	109 583	....	.....	1 661,65½	36 237,42	1 828,48¾	40 475,07
	1898	„	1 684	297	632	8 084	101 100	....	.....	1 662,40½	36 094,26		
September	1897	„	1 361	225	617	7 426	106 790	....	.....	1 615,64½	35 253,90⁵	1 794,61	39 809,77
	1898	„	1 788	284	587	7 617	94 009	....	.....	1 604,28	34 709,51⁵		
October	1897	„	1 404	280	699	7 246	107 918	....	.....	1 645,05	35 871,29⁵	1 817,85	40 298,28
	1898	„	1 695	295	533	7 846	97 471	....	.....	1 618,90½	35 120,46		
November	1897	„	1 464	248	616	6 975	96 944	....	.....	1 536,74	33 439,02⁵	1 632,33¼	36 173,83
	1898	„	1 852	272	500	7 646	89 754	....	.....	1 572,46	33 984,99⁵		
December	1897	„	1 349	212	498	7 013	92 876	....	.....	1 457,67	31 739,55	1 778,73	35 280,33
	1898	„	1 718	191	506	7 697	88 452	....	.....	1 517,13½	32 833,70⁵		
Totalen	1897	229	15 138	3 271	9 120	77 336	1 182 167			18 132,26½	f 395 265,58⁵	21 281,24	f 468 413,26
	1898	„	18 547	2 745	6 541	87 591	1 090 242			17 961,16½	389 906,31		
Bezoeki.													
Januari	1897	„	„	6 314	9 554	23 224	32 469	„	.....	2 056,12	f 38 665,47	1 721,01	f 31 826,26
	1898	„	„	7 463	8 668	27 916	41 136	„	.....	2 335,95½	44 262,86		
Februari	1897	„	„	5 868	8 293	20 652	29 790	„	.....	1 859,09	34 980,65	1 690,93½	30 130,03⁵
	1898	„	„	7 028	8 454	25 739	35 067	„	.....	2 166,65	41 065,67		
Maart	1897	„	„	6 407	9 764	22 830	35 132	„	.....	2 096,99½	39 399,36	1 692,80	31 662,86
	1898	„	„	6 787	7 646	24 434	35 528	„	.....	2 074,63½	39 174,22		
April	1897	„	„	5 604	7 814	21 049	34 405	„	.....	1 856,23	34 844,69	1 555,52	28 998,55
	1898	„	„	6 311	6 406	23 939	35 873	„	.....	1 946,68½	36 544,18		
Mei	1897	„	„	6 296	7 947	21 761	39 158	„	.....	2 011,15	37 561,82	1 643,49¾	30 384,29
	1898	„	„	5 971	6 360	23 735	38 004	„	.....	1 919,11½	35 971,54		
Transport.	1897	„	„	30 489	43 372	109 516	170 954	„		9 879,58½	f 185 451,99	8 303,76¼	f 153 001,99⁵
	1898	„	„	33 560	37 534	125 763	185 608	„		10 443,04	197 018,47		

b) In Probolinggo wordt het opium in geen kleinere hoeveelheden dan van 1 matta verkocht (zie het tarief in de Javasche Courant dd. 10 December 1895).

MAANDEN. van 1897 en 1898.	REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta).a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
	matta tjandoe.										Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
											1895.	
Per transp. 1897	„	„	30 489	43 372	109 516	170 954	„	. . . . .	9 879,58½	f 185 451,99	8 303,76¼	f 153 001,99⁵
1898	„	„	33 560	37 534	125 763	185 608	„	. . . . .	10 443,04	197 018,47		
Juni 1897	„	„	6 030	8 037	22 880	38 988	„	. . . . .	2 003,08	37 386,28	1 615,53¾	30 064,58
1898	„	„	5 649	5 962	22 682	36 021	„	. . . . .	1 818,07½	34 133,92		
Juli 1897	„	„	6 152	7 977	23 978	40 802	„	. . . . .	2 055,43	38 459,74	1 599,44½	30 032,33
1898	„	„	5 715	5 773	24 568	39 442	„	. . . . .	1 888,80½	35 392,56		
Augustus 1897	„	„	6 428	7 362	23 741	40 979	„	. . . . .	2 056,21	38 413,54	1 859,39¾	33 835,62
1898	„	„	5 703	5 636	25 185	40 222	„	. . . . .	1 900,59½	35 586,07		
September 1897	„	„	6 306	6 939	22 621	41 416	„	. . . . .	2 001,78	37 350,64	1 648,62¼	30 579,20
1898	„	„	5 741	5 575	25 542	38 981	„	. . . . .	1 897,02½	35 089,18		
October 1897	„	„	6 188	7 108	22 015	42 876	„	. . . . .	1 997,96	37 469,94	1 611,46	30 176,71
1898	„	„	5 782	5 381	24 141	38 947	„	. . . . .	1 864,09	34 746,60		
November 1897	„	„	6 161	6 808	21 894	41 194	„	. . . . .	1 960,34½	37 004,37	1 567,35	29 449,36
1898	„	„	6 299	6 328	26 405	40 822	„	. . . . .	2 040,09½	38 312,66		
December 1897	„	„	7 031	7 821	26 296	42 227	„	. . . . .	2 218,11½	41 939,75	1 558,74¼	29 559,24
1898	„	„	6 541	7 249	27 583	43 760	„	. . . . .	2 169,33½	41 048,18		
Totalen 1897	„	„	74 785	95 424	272 941	459 436	„		24 172,50½	f 453 476,25	19 764,31¾	f 366 699,03⁵
1898	„	„	74 990	79 438	301 869	463 803	„		24 021,06	451 327,64		
					Madura.						1893.	
Januari 1897	252	224	310	„	2 258	73 010	28	. . . . .	996,15	f 16 935,47⁵	1 390	f 21 222,00
1898	222	310	166	„	2 335	68 938	„	. . . . .	945,33	16 048,14		
Februari 1897	216	195	241	„	1 727	60 049	9	. . . . .	821,95	13 944,91⁵	1 266	19 534,00
1898	186	257	184	„	2 243	62 209	„	. . . . .	847,20	14 435,48		
Maart 1897	242	207	284	„	2 173	68 829	13	. . . . .	940,06½	15 977,40	1 424	21 879,00
1898	223	258	240	„	2 517	63 896	„	. . . . .	895,30	15 186,70		
April 1897	247	153	215	„	1 795	63 860	„	. . . . .	863,12½	14 650,42⁵	1 398	21 507,00
1898	205	268	253	„	2 472	62 880	„	. . . . .	879,36½	14 946,40		
Mei 1897	261	180	237	„	1 750	68 490	„	. . . . .	925,02½	15 713,62⁵	1 369	21 450,00
1898	236	283	243	„	2 311	67 744	„	. . . . .	942,78½	16 005,58⁵		
Juni 1897	233	209	233	„	1 607	66 185	„	. . . . .	891,86½	15 158,42	1 322	20 420,00
1898	256	278	249	„	2 271	65 987	„	. . . . .	933,91½	15 794,47⁵		
Juli 1897	252	217	221	„	1 693	71 662	„	. . . . .	958,35½	16 293,59⁵	1 386	21 507,00
1898	287	276	247	„	2 273	68 381	„	. . . . .	972,64½	16 400,11		
Augustus 1897	236	266	208	„	2 011	73 686	„	. . . . .	987,58	16 803,55⁵	1 380	21 164,00
1898	270	275	240	„	2 215	72 306	„	. . . . .	1 001,11	16 947,88⁵		
September 1897	246	252	213	„	1 695	76 262	„	. . . . .	1 009,14½	17 178,43	1 352	20 706,00
1898	277	267	261	„	1 973	72 629	„	. . . . .	1 003,62½	16 986,79		
October 1897	269	271	146	„	1 797	80 413	„	. . . . .	1 060,57	18 031,66⁵	1 494	22 823,00
1898	281	295	231	„	1 865	76 794	„	. . . . .	1 048,36½	17 762,48		
Transport. 1897	2454	2174	2308	„	18 506	702 446	50		9 453,83	f 160 687,50⁵	13 808	f 212 211,00
1898	2443	2767	2314	„	22 475	681 764	„		9 469,64	160 514,04⁵		

MAANDEN van 1897 en 1898.	REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta). *a*)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
	matta tjandoe.										Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
											1893.	
Per transp. 1897	2454	2174	2308	„	18 506	702 446	50	. . . . .	9 453,83	f 160 687,50⁵	13 808	f 212 211,00
1898	2443	2767	2314	„	22 475	681 764	„	. . . . .	9 469,64	160 514,04⁵		
November 1897	248	292	137	„	1 683	74 457	„	. . . . .	992,35½	16 843,64⁵	1 380	20 992,00
1898	274	272	236	„	1 997	74 980	„	. . . . .	1 024,24	17 363,27		
December 1897	213	275	186	„	2 013	70 643	„	. . . . .	945,19	16 107,27	1 392	21 136,0
1898	276	254	243	„	2 169	75 825	„	. . . . .	1 033,50½	17 530,49		
Totalen 1897	2915	2741	2631	„	22 202	847 546	50		11 391,37½	f 193 638,42	16 580	f 254 339,00
1898	2993	3293	2793	„	26 641	832 569	„		11 527,38½	195 407,80⁵		
Lombok (zie noot *c*).												
Januari *c*) 1897	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
1898	186	313	3134	15 491	1 695	761	„	. . . . .	1 379,06	f 4 007,36⁵	. . . . .	. . . . .
Februari *c*) 1897	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
1898	144	197	3024	12 866	1 567	648	„	. . . . .	1 180,37	3 428,84	. . . . .	. . . . .
Maart *c*) 1897	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
1898	128	221	3707	13 528	1 958	837	„	. . . . .	1 306,55½	3 799,87⁵	. . . . .	. . . . .
April 1897	273	356	533	7 427	1 905	1 157	„	. . . . .	713,14½	2 056,42⁵	. . . . .	. . . . .
1898	173	215	3421	12 357	2 088	983	„	. . . . .	1 237,31½	3 597,58⁵	. . . . .	. . . . .
Mei 1897	328	557	2213	2 573	10 109	2 264	.	. . . . .	933,34½	2 700,24⁵	. . . . .	. . . . .
1898	152	271	3396	13 966	2 230	657	„	. . . . .	1 317,72	2 830,06⁵	. . . . .	. . . . .
Juni 1897	335	513	2461	6 821	2 986	7 295	„	. . . . .	1 077,09½	3 123,07⁵	. . . . .	. . . . .
1898	157	275	3022	12 323	2 435	738	.	. . . . .	1 197,23	3 473,47	. . . . .	. . . . .
Juli 1897	286	433	2165	10 537	1 914	3 074	„	. . . . .	1 117,74½	3 239,02⁵	. . . . .	. . . . .
1898	195	217	3798	13 374	2 395	597	„	. . . . .	1 349,07	3 924,17	. . . . .	. . . . .
Augustus 1897	223	386	2389	10 849	2 846	1 403	„	. . . . .	1 120,02½	3 247,90	. . . . .	. . . . .
1898	130	243	4174	13 168	2 169	470	„	. . . . .	1 353,98	3 944,77	. . . . .	. . . . .
September 1897	190	376	2185	12 331	2 711	1 189	„	. . . . .	1 144,78½	3 322,07	. . . . .	. . . . .
1898	137	316	4359	11 795	1 462	388	„	. . . . .	1 315,24½	3 813,02	. . . . .	. . . . .
October 1897	194	488	2719	12 328	3 402	1 283	„	. . . . .	1 256,14½	3 652,58⁵	. . . . .	. . . . .
1898	132	288	5309	11 485	2 288	450	„	. . . . .	1 426,13½	4 147,17	. . . . .	. . . . .
November 1897	205	313	2667	12 911	2 172	1 067	„	. . . . .	1 213,78½	3 521,93⁵	. . . . .	. . . . .
1898	145	303	5024	11 164	1 581	422	„	. . . . .	1 370,29	3 999,03⁵	. . . . .	. . . . .
December 1897	168	297	2945	14 375	1 888	714	„	. . . . .	1 290,02½	3 757,32⁵	. . . . .	. . . . .
1898	127	238	4848	11 275	1 490	373	„	. . . . .	1 326,28	3 875,36⁵	. . . . .	. . . . .
Totalen 1897 (9 md.)	2202	3 719	20 277	90 152	29 933	19 446	„		9 866,09½	f 28 620,58⁵	. . . . .	. . . . .
1898	1806	3 097	47 216	152 792	23 358	7 324	„		15 759,25	45 840,73	. . . . .	. . . . .

c) Gedurende de eerste drie maanden van 1897 werkte op Lombok de regie nog niet. Blijkens Indisch Staatsblad 1897 nº. 17 en 1898 nº. 77 bepaalt zich aldaar de verkoop enz. van opium enkel tot de nederzettingen van vreemdelingen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage HH.]

Gewesten.	REGIE. DEBIET. Verdeeling der verkochte hoeveelheid naar gelang van de grootte der tubes (voor tjandoe) en der capsules (voor tikee). 50	25	12½	5	2	1	½	geleng's tikee (⅓ matta).a)	Totaal debiet in thails en matta's.	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).	PACHT. DEBIET (in thails en matta's).	GELDELIJKE OPBRENGST (bruto).
	matta tjandoe.										Een en ander volgens de boeken van de pachters.	
RECAPITULATIE.												
Pasoeroéan . . .	520	25 270	6 713	2 820	155 816	754 296	176 864	6 588 372	41 062,46½	f 851 526,66⁵	55 551,35⅙	1895. f1 097 406,32⁵
Probolinggo . .	„	18 547	2 745	6 541	87 591	1 090 242	„	. . . . .	17 961,16½	389 906,31	21 281,24	468 413,26
Bezoeki	„	„	74 990	79 438	301 869	463 803	„	. . . . .	24 021,06	451 327,64	19 764,31¾	366 699,03⁵
Totalen Java's Oosthoek	520	43 817	84 448	88 799	545 276	2 308 341	176 864	6 588 372	83 044,69	f1 692 760,61⁵	96 596,90¹¹/₁₂	f1 932 518,62
Madura	2993	3 293	2 793	„	26 641	832 569	„	. . . . .	11 527,38½	195 407,80⁵	16 580,00	1893. 254 339,00
Totalen regiegebied op Java en Madura . . .	3513	47 110	87 241	88 799	571 917	3 140 910	176 864	6 588 372	94 572,07½	f1 888 168,42	113 176,90¹¹/₁₂	f2 186 857,62
Lombok (res. Bali en Lombok).	1806	3 097	47 216	152 792	23 358	7 324	„	. . . . .	15 759,25	45 840,73	. . . . .	. . . . .
Totalen generaal.	5319	50 207	134 457	241 591	595 275	3 148 234	176 864	6 588 372	110 331,32½	f1 934 009,15	. . . . .	. . . . .

II. Overzicht van de baten en lasten der opiumregie over 1898.

Omschrijving.	Pasoeroean.	Probolinggo.	Bezoeki.	Madura.	Gezamenlijk voor Java's Oosthoek en Madura.	Lombok.
BATEN.						
Bruto opbrengst van het debiet .	f 851 527	f 389 906	f 451 328	f 195 407	f1 888 168	f 45 841
LASTEN.						
Zelfkosten van het verkochte opium *d*). . .	f 82 125	f 35 922	f 48 042	f 23 055	f189 144	f 31 519
Inkoop van djitjing, na aftrek van de waarde, waarvoor deze overblijfselen van gerookt opium als ruwe grondstof bij de fabriek zijn ingenomen *e*).	18 005	12 353	19 487	2 888	52 733*	62
Transporteeren	f100 130 f 851 527	f 48 275 f 389 906	f 67 529 f 451 328	f 25 943 f 195 407	f241 877 f1 888 168	f 31 581 f 45 841

d) Daar de uitgaven, welke voor de fabriek zijn gedaan, bezwaarlijk zijn te specificeeren en ook niet op elk der gewesten in dezelfde mate drukken, heeft men zich er toe bepaald onder de voor elk gewest en voor Lombok gedane uitgaven het bedrag op te brengen, waarop de verkochte hoeveelheid tjandoe den lande kwam te staan, zijnde, evenals in 1897, gemiddeld f 2 per thail (verpakt in tubes of als geleng's tikee).

e) Aangezien de waarde, waarvoor de djitjing bij de fabriek is ingenomen, niet voor elk gewest afzonderlijk is opgegeven, heeft men het bedrag daarvan (f 3264) over de vier regie-gewesten en over Lombok verdeeld naar verhouding van de hoeveelheden ingekochte djitjing. Die hoeveelheden beliepen (afgerond in thails) in Pasoeroean 2044, in Probolinggo 1301, in Bezoeki 2274, in Madura 482 en op Lombok 316, alzoo in 't geheel 6417 thail, waarvoor aan de inleveraars betaald is respectievelijk f 19 045, f 13 015, f 20 643, f 3133 en f 223, dus in totaal f 56 059.

Omschrijving.	Pasoeroean.	Probolinggo.	Bezoeki.	Madura.	Gezamenlijk voor Java's Oosthoek en Madura.	Lombok.
Per transport	f100 130 f 851 527	f 48 275 f 389 906	f 67 529 f 451 328	f 25 943 f 195 407	f241 877 f1 888 168	f 31 581 f 45 841
Uitgaven op het terrein voor de exploitatie (met inbegrip van de kosten voor de inwisseling van duiten) *f*) . .	65 713	32 074	40 893	34 079	172 759	5 732
Idem voor versterking en betere betaling van de politie en voor bestrijding van den opiumsluikhandel *g*).	78 522	17 640	39 833	34 060	170 055	4 724
Idem voor gedrukten en voor transport van opium van de fabriek naar het regieterrein, en omgekeerd van ledige doozen, kisten en djitjing van het regieterrein naar de fabriek *h*) .	4 413	1 930	2 582	1 238	10 163	1 693
	248 778	99 919	150 837	95 320	594 854	43 730
Voordeelig verschil tusschen baten en lasten *i*)	f 602 749	f 289 987	f 300 491	f 100 087	f 1 293 314	f 2 111

f) Deze post was, met inbegrip van het in de laatste kolom vermelde aandeel voor Lombok (ad f 5732), te splitsen als volgt: wegens traktementen, huishuurindemniteiten en reiskosten van de controleurs voor de regie f 31 600, wegens traktementen van de depôthouders, toelage voor het beheer van het depôt te Ampenan, benevens traktementen der assistent-collecteurs en der mantri's voor den verkoop f 91 330, wegens tegemoetkoming in buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud en toelagen aan mantri's voor den verkoop f 945, wegens kosten van helpers en wakers f 19 850, wegens huur van gebouwen, enz. f 22 083, wegens schrijfbehoeften, pakmateriaal en dergelijke voor de depôts en verkoopplaatsen en voor de kassen der assistent-collecteurs f 1248, wegens onderhoud van inventarisgoederen f 7, en wegens transportkosten van opium, djitjing, geld, enz. binnen het gewest f 11 428.

g) Deze post was, met inbegrip van het in de laatste kolom vermelde aandeel voor Lombok (ad f 4724), te splitsen als volgt: wegens traktementen voor de mantri's-politie en oppassers, met welk personeel de politie versterkt is geworden, en voor Lombok van een pembekel, een djoeroemoedi en matrozen f 119 661; wegens betere betaling van de reeds in dienst zijnde politieoppassers f 19 239, wegens tegemoetkoming in buitengewoon hooge uitgaven voor levensonderhoud aan op afgelegen plaatsen gevestigde mantri's en oppassers der politie en dergelijken f 11 099, en voor de bestrijding van den sluikhandel in opium f 24 780.

h) Hoeveel van het bedrag van f 11 856 ten laste kwam van elk der regie-gewesten op Java en Madura en op Lombok is niet met juistheid op te geven. Men heeft dus dit bedrag verdeeld naar verhouding van het aantal thails bereid opium, dat in elk der regie-terreinen is verkocht.

i) Opgemerkt dient te worden dat onder de lasten, wat de kosten van het bij de opium-regie in dienst zijnde personeel betreft, niet in aanmerking zijn genomen verlofstraktementen, overtochtskosten, enz.

III. Statistiek betreffende de in 1897 en 1898 in de gewesten Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki (ook in de verboden kringen van die drie gewesten) *k*), zoomede in de residentie Madura en op het eiland Lombok gedane opiumaanhalingen.

GEWESTEN.	Ruw of bereid opium.	1897. Getal aanhalingen.	1897. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	1898. Getal aanhalingen.	1898. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Pasoeroean	Ruw. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid. .	84	1	5	„	„	28	3	15	4	9 1/6

k) Bedoelde kringen zijn: in Pasoeroean het district Tengger, in Probolinggo de districten Kandangan (Loemadjang), Tengger (Probolinggo) en Gading (Kraksaän), en in Bezoeki de districten Wonosari (Bondowosso) en Wringin (Bezoeki). In 1897 kwamen in gemelde districten 14 opium-overtredingen aan het licht (4 in Pasoeroean en 10 in Probolinggo), in 1898 slechts 1 (alleen in Pasoeroean).

GEWESTEN.	Ruw of bereid opium.	1897. Getal aanhalingen.	1897. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	1898. Getal aanhalingen.	1898. Aangehaalde hoeveelheden. Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Probolinggo	Ruw. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid. .	22	„	11	1	2	„	„	„	„	„
Bezoeki	Ruw. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid. .	15	11	4	3	„	5	„	„	8	$2^{1}/_{2}$
Madura	Ruw. . .	8	„	2	„	3	1	12	8	„	„
	Bereid. .	79	2	4	4	5	32	„	„	9	9
Lombok *l*)	Ruw. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Bereid. .	33	1	15	8	9	46	*m*) 6	*m*) 2	*m*) 7	*m*) $1^{46}/_{100}$
Totalen. . .	Ruw. . .	8	„	2	„	3	1	12	8	„	„
	Bereid. .	*n*) 233	17	8	7	6	*o*) 111	10	13	„	$2^{19}/_{150}$
Totalen wanneer het bereid opium herleid wordt tot het gewicht in ruwen staat.		241	35	3	5	5	112	34	2	„	$4^{38}/_{150}$

l) De opgaven over 1897 betreffende Lombok loopen slechts over drie kwartalen, zijnde aldaar de regie eerst met 1 April 1897 ingevoerd.

m) De hier opgegeven hoeveelheid heeft betrekking tot 40 van de 46 op Lombok gedane aanhalingen. Omtrent het opium, waarop aldaar in 6 gevallen de hand was gelegd, was namelijk op het tijdstip van afsluiting van dit overzicht, door den directeur van de fabriek der regie nog niet gerapporteerd.

n) Het aantal in overtreding bevonden personen is over 1897 niet gemeld. De aanhalingen, welke tot ander dan regie-opium betrekking hadden, waren, uitgenomen in Bezoeki (uit welk gewest ten deze geen opgaaf ontvangen werd), 119 in getal, namelijk in Pasoeroean 37, Probolinggo 2, Madura 62 en Lombok 18.

o) Het aantal in overtreding bevonden personen (allen inlanders of Chineezen) beliep: in Pasoeroean 28, in Bezoeki 3, op Madura 21 en op Lombok 46. Van de ruim 173 thail bereid opium, waarop bij 105 aanhalingen (zie noot *m*) de hand was gelegd, bestond ruim 94 thail, aangehaald in 57 gevallen, uit opium van de regie afkomstig, en wel in Pasoeroean 25 thail (bij 12 aanhalingen), Bezoeki $^{1}/_{10}$ thail (1 aanhaling), Madura 5,86 thail (12 aanhalingen) en Lombok 63,10 thail (32 aanhalingen).

(5. 36.)

BIJLAGE JJ.

(Zie hoofdst. M, afd. I, § 4, van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de opbrengst in 1898 van verschillende NIET-VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN.

a. Opgaven over 1898 *van de ontvangsten per kantoor.*

GEWESTEN.	KANTOREN van ONTVANGST. *a)*	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedis-tilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
JAVA EN MADURA.										
Bantam	Bantam	f 120	f 8	„	f 128	„	„	f 302	f 400	f 702
	Anjer	172	„	„	172	„	„	46	„	46
Batavia	Batavia	113 484	7 138	„	120 622	f 92 590	„	„	„	92 590
	Tandjong Priok	1 870 576	219 203	f 19 604	2 109 383	„	f 2 205	561 234	230 943	794 382
Krawang	Pamanoekan	„	4 678	„	4 678	„	„	„	„	„
Preanger Regentsch.	*Bandong	.....	.....	.....	.....	586	„	„	„	586
Cheribon	Cheribon	413 590	5 872	283	419 745	6 074	„	117 645	36 168	159 887
	Indramaijoe	1 876	„	„	1 876	„	„	„	„	„
Tagal	Tagal	31 720	8 798	96	40 614	23 593	„	28 433	2 455	54 481
Pekalongan	Pekalongan	13 099	6 559	3	19 661	3 077	„	10 141	7 453	20 671
Samarang	Samarang	2 163 699	192 029	5 298	2 361 026	9 685	„	388 757	321 015	719 457
Japara	Japara	„	„	„	„	369	„	„	„	369
	Joana	30	1 629	„	1 659	„	376	„	„	376
Rembang	Rembang	68	„	„	68	„	106	„	„	106
	*Tjepoe	.....	.....	.....	.....	„	„	650 143	„	650 143
Soerabaija	Soerabaija	2 693 560	169 441	22 902	2 885 903	34 948	5 419	1 007 116	513 496	1 560 979
	Grissee	92	1 269	„	1 361	„	98	„	„	98
	Bawean	921	„	„	921	„	17	56	27	100

a) De niet genoemde kantoren hadden geen ontvangsten aan te wijzen. De met een * aangeduide plaatsen worden hier genoemd uitsluitend in verband met de heffing van den accijns op gedistilleerd, petroleum en lucifers.

GEWESTEN.	KANTOREN van ONTVANGST. *a*)	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedis-tilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
Pasoeroean	Pasoeroean	f 10 316	f 51 898	,,	f 62 214	,,	,,	f 35 638	,,	f 35 638
Probolinggo	Probolinggo	7 097	76 149	f 42	83 288	,,	,,	14 433	,,	14 433
	Kraksaän *b*)	,,	1	,,	1	f 3 056	,,	,,	,,	3 056
Bezoeki	Bezoeki	915	2 222	,,	3 137	,,	,,	,,	,,	,,
	Panaroekan	10 210	120 576	33	130 819	,,	,,	19 647	,,	19 647
	Banjoewangi	4 885	3 360	,,	8 245	,,	,,	55	f 204	259
Banjoemas	Tjilatjap	52 822	16 767	317	69 906	,,	,,	88 800	7 230	96 030
Bagelen	*Keboemen	.....	.....	.....	.....	27	,,	,,	,,	27
Kediri	*Kediri	.....	.....	.....	.....	,,	,,	,,	14 558	14 558
Madura	Sumanap	286	2	,,	288	,,	f 1	,,	,,	1
	Boender	729	,,	,,	729	,,	,,	,,	,,	,,
	Bangkallan	82	15	,,	97	,,	,,	18	,,	18
	Kangean	1 352	,,	,,	1 352	,,	,,	,,	,,	,,
	Sapoedi	103	,,	,,	103	,,	,,	13	6	19
	Sampang	9	,,	,,	9	,,	,,	,,	,,	,,
						f 174 005				f 4 238 659
						c) 152				*c*) 152
	Totalen voor Java en Madura	f 7 391 813	f 887 614	f 48 578	f 8 328 005	f 174 157	f 8 222	f 2 922 477	f 1 133 955	f 4 238 811
	Over 1897 waren de cijfers	7 192 361	1 647 347	68 643	8 908 351	171 348	5 171	3 001 279	940 460	4 118 258

BUITENBEZITTINGEN.

Sumatra's Westkust *d*)	Padang	f 5 125	f 10	,,	f 5 135	. . .	. . .	,,	,,	,,
	Emmahaven	364 211	28 695	f 1 736	394 642	. . .	. . .	f 82 580	f 65 219	f 147 799
	Siboga	73 971	109	24	74 104	. . .	. . .	334	5 671	6 005
	Baros	10 268	20	,,	10 288	. . .	. . .	368	851	1 219
	Singkel	9 597	35	,,	9 632	. . .	. . .	187	83	270
	Goenoeng Sitoli (Nias)	3 576	13	,,	3 589	. . .	. . .	345	594	939
	Priaman	1 564	1	,,	1 565	. . .	. . .	,,	851	851
	Aijer Bangies	811	,,	,,	811	. . .	. . .	,,	140	140
	Natal	7 506	8	,,	7 514	. . .	. . .	22	1 584	1 606
	Poeloe Tello *b*)	471	,,	,,	471	. . .	. . .	36	257	293
Benkoelen	Benkoelen	6 494	2 343	253	9 190	. . .	. . .	,,	,,	,,
	Kroë (Poeloe Pisang)	22	,,	,,	22	. . .	. . .	,,	,,	,,
Lampongsche Distr.	Telok Betong	7 109	403	6	7 518	. . .	. . .	,,	,,	,,
	Menggala	767	8	,,	775	. . .	. . .	,,	,,	,,
Palembang	Palembang	177 592	15 248	10	192 850	. . .	. . .	35 912	15 829	51 741
	Djambi	32 536	26 385	,,	58 921	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .

b) In 1898 (Indisch Staatsblad nos. 15 en 136) werd een tolkantoor geopend te Kraksaän (Probolinggo) en op het eiland Tello (Sumatra's Westkust).

c) Bij verschillende landskassen ontvangen aan accijns uit de opbrengst van het openbaar verkpcht verbeurd verklaard inlandsch gedistilleerd.

d) Bij de 10 kantoren ter Sumatra's Westkust *gezamenlijk* werd ontvangen aan invoerrecht f 477 100, aan uitvoerrecht f 28 891 en aan pakhuishuur f 1760, of in het geheel uit dezen hoofde f 507 751. Voorts aan accijnzen f 159 122, namelijk aan petroleum-accijns f 83 872 en aan lucifers-accijns f 75 250.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST. *a)*	In- en uitvoerrechten, enz.				Accijnzen.				
		Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Pakhuis-huur.	Totaal.	Accijns op inlandsch gedis-tilleerd.	Accijns op tabak.	Accijns op petroleum.	Accijns op lucifers.	Totaal.
Sumatra's Oostkust *e)* . .	Pelalawan	f 5 710	f 3 071	„	f 8 781	. . .	. . .	f 698	f 115	f 813
	Siak Sri Indrapoera	29 125	25 557	„	54 682	. . .	. . .	2 205	420	2 652
	Bagan Api Api (Tanah Poetih).	28 537	8 200	„	36 737	. . .	. . .	2 497	1 883	4 380
	Laboean Bilik (Panei)	6 616	5 750	„	12 366	. . .	. . .	430	481	911
	Soengei Djawi Djawi (Bila) . .	9 206	2 879	„	12 085	. . .	. . .	1 245	678	1 923
	Koealoe	6 989	2 992	„	9 981	. . .	. . .	864	484	1 348
	Tandjong Balei (Assahan). . .	60 999	9 274	„	70 273	. . .	. . .	9 369	4 755	14 124
	Tandjong Tiram (Batoe Bara) .	15 465	2 150	„	17 615	. . .	. . .	23	1 380	1 403
	Tandjong	28	1 198	„	1 226	. . .	. . .	„	„	„
	Pagoerawan	8 013	4 185	„	12 198	. . .	. . .	„	594	594
	Bandar Chalipah (Padang). . .	36 785	6 610	„	43 395	. . .	. . .	220	3 214	3 434
	Tandjong Bringin (Bedagei) . .	16 081	83	„	16 164	. . .	. . .	2 701	1 733	4 434
	Perbaoengan (Serdang)	925	134	„	1 059	. . .	. . .	„	102	102
	Rantau Pandjang (id.)	1 610	214	„	1 824	. . .	. . .	„	200	200
	Belawan (Deli)	573 549	141 647	f 1 748	716 944	. . .	. . .	67 727	36 336	104 063
	Tandjong Poera (Langkat). . .	96 166	15 764	„	111 930	. . .	. . .	10 970	6 408	17 378
	Pangkallan Brandan (id.) *f)* . .	67 887	644	„	68 531	. . .	. . .	12 208	2 618	14 826
	Seroewaij (Tamiang)	16 770	1 113	„	17 883	. . .	. . .	531	300	831
Riouw en onderh. *g)* .	Ringat (Indragiri)	13 322	13 803	„	27 125	. . .	. . .	709	204	913
	Kwala Gaoeng (Gaoeng) . . .	1 532	7 746	„	9 278	. . .	. . .	134	37	171
	Kotta Bahroe (Reteh)	1 724	2 246	„	3 970	. . .	. . .	112	40	152
	Kwala Mandah (Mandah) . . .	1 648	6 622	„	8 270	. . .	. . .	169	50	219
	Soengei Goentoeng (Kateman) .	768	5 130	„	5 898	. . .	. . .	76	17	93
Banka	Muntok	71 587	39	19	71 645	. . .	. . .	5 516	4 577	10 093
Billiton	Tandjong Pandan	74 588	5 086	6	79 680	. . .	. . .	5 195	6 288	11 483
Westerafd. v. Borneo *h)*	Pontianak	127 956	30	„	127 986	. . .	f 6 533	24 946	3 239	34 718
	Sambas	14 981	62	„	15 043	. . .	2 224	4 038	310	6 572
	Singkawang	16 691	10	„	16 701	. . .	2 317	3 998	307	6 622
	Ketapang	944	„	„	944	. . .	„	291	74	365
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . .	Bandjermasin	123 829	7 102	66	130 997	. . .	13 598	17 934	14 652	46 184
Menado *i)*	Menado (Minahassa)	53 350	404	137	53 891	. . .	. . .	73	696	769
	Amoerang (id.)	401	227	„	628	. . .	. . .	72	„	72
	Belang (id.)	70	„	„	70	. . .	. . .	„	„	„
	Kwandang (Gorontalo)	6 392	5	„	6 397	. . .	. . .	254	„	254
	Bolang Oeki	1	„	„	1	. . .	. . .	„	„	„
	Bintaoena	15	„	„	15	. . .	. . .	3	2	5
	Bolang Itam	26	„	„	26	. . .	. . .	„	„	„
	Bwool	3 776	3	„	3 779	. . .	. . .	208	75	283
	Taroena (Sangi- en Talaut-eil.) .	1 015	„	„	1 015	. . .	. . .	107	„	107
	Oeloe op Siauw (id.)	476	54	„	530	. . .	. . .	„	„	„
Bali en Lombok . . .	Ampenan (Lombok)	49 687	5 670	3	55 360	. . .	. . .	2 705	6 816	9 521
	Laboean Hadji (id.)	10 967	3 441	61	14 439	. . .	. . .	3 655	112	3 767
	Pidjoe (id.)	111	261	„	372	. . .	. . .	149	3	152
	Totalen voor de buitenbezittingen	f 2 257 938	f 362 654	f 4 169	f 2 624 761	. . .	f 24 672	f 301 816	f 190 279	f 516 767
	Over 1897 waren de cijfers	1 949 424	363 042	5 460	2 317 926	. . .	22 504	382 192	169 551	574 247

e) Bij de 18 kantoren ter Oostkust van Sumatra *gezamenlijk* werd ontvangen aan invoerrecht f 980 461, aan uitvoerrecht f 231 465 en aan pakhuishuur f 1748, of in het geheel uit dezen hoofde f 1 213 674. Voorts aan accijnzen f 173 389, namelijk aan petroleum-accijns f 111 688 en aan lucifers-accijns f 61 701.

f) De douanepost Pangkallan Brandan, tot dusver ressorteerende onder het kantoor Tandjong Poera, werd met 1 Januari 1898 (Indisch Staatsblad 1897 n°. 266) tot een zelfstandig kantoor verheven. Het kantoor Si Paré Paré (afdeeling Batoe Bara) werd bij diezelfde beschikking opgeheven.

g) Tot 30 Juni 1898 bestonden kantoren te Kwala Ladjau en Anak Sirka en betrof de heffing enkel in- en uitvoerrechten in het landschap Indragiri. Sedert 1 Juli 1898 zijn de twee genoemde kantoren vervangen door dat te Ringat en dat te Kwala Gaoeng en zijn verder nog de drie hier verder genoemde kantoren geopend een en ander in verband met de uitbreiding van 's Gouvernements tolgebied tot de geheele afdeeling Indragiri. Tevens zijn toen in de geheele afdeeling, dus ook in het landschap Indragiri, de accijnzen op petroleum en lucifers ingevoerd.

h) Bij de 4 kantoren in de residentie Westerafdeeling van Borneo *gezamenlijk* werd aan invoerrechten, en voor een zeer klein deel aan uitvoerrechten in 't gehee ontvangen f 160 674. Voorts aan accijnzen f 48 277, namelijk op tabak f 11 074, op petroleum f 33 273 en op lucifers f 3930.

i) De opgaven nopens de residentie Menado (betreffende nog enkel een gedeelte van het gewest) zijn thans voor het eerst te doen en loopen slechts over zeven maanden (zie Indisch Staatsblad 1898 n°. 120).

b. Opbrengst aan in- of uitvoerrecht voor zooveel betreft de voornaamste

OMSCHRIJVING DER GOEDEREN. *k)*	Gouvernements-tolgebied waar de algemeene tarieven reeds vóór 1898 werkten.				Gouvernements-tolgebied waar gedurende een algemeene tarieven zijn ingevoerd (dat der Sumatra en			
	Java en Madura.	Acht gewesten der buitenbezittingen. *l)*	Totalen.		Oostkust van Sumatra (residentie).			
					1 Jan. t/m ult. Mei 1898. (Speciaal tarief.)	1 Juni t/m ult. Dec. 1898. (Algemeen tarief.)	Totaal.	
			1898.	1897.			1898.	1897.
INVOE								
Aardewerk (gebakken) en porcelein	f 84 126	f 23 832	f 107 958	f 86 442	f 2 840	f 5 258	f 8 098	f 5 660
Bier	53 603	8 014	61 617	54 385	12 832	18 437	31 269	27 093
Boter	139 726	8 430	148 156	139 389	2 390	4 567	6 957	5 159
Drogerijen en medicijnen	76 354	6 403	82 757	69 894	2 049	7 497	10 146	8 621
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen onder dit hoofd genoemd, doch visch en boter uitgezonderd)	539 561	125 943	665 504	656 734	63 187	121 241	184 428	132 142
Gambier	606 847	10 268	617 115	621 399	255	708	963	785
Garens	178 421	23 988	202 409	191 619	2 099	4 448	6 547	3 987
Gedistilleerd	872 712	91 926	964 638	994 478	29 351	38 961	68 312	62 027
Glas en glaswerk	58 742	10 641	69 383	67 490	2 060	5 325	7 385	4 231
IJzer en staal en dito werk	142 799	22 041	164 840	131 066	3 823	9 640	13 463	8 248
Kleederen en modewaren	194 349	63 358	257 707	223 445	19 999	47 674	67 673	46 516
Kramerij	123 311	35 139	158 450	152 768	5 937	14 398	20 335	15 633
Luciers	151 872	16 443	168 315	142 581	2 522	4 818	7 340	5 167
Manufacturen	2 087 144	325 970	2 413 114	2 275 229	33 853	75 372	109 225	72 240
Meel	114 128	20 942	135 070	153 163	8 360	13 349	21 709	19 265
Meubelen	40 812	5 010	45 822	43 716	7 386	9 587	16 973	14 973
Mineraalwater	34 663	1 826	36 489	50 172	3 676	6 558	10 234	11 067
Papier, schrijf- en teekenbehoeften	147 290	19 042	166 332	157 403	9 198	19 321	28 519	20 357
Petroleum	170 047	7 788	177 835	217 513	591	945	1 536	1 382
Tabak en sigaren	175 926	45 931	221 857	291 424	22 012	28 905	50 917	45 658
Thee	283 912	18 477	302 389	286 568	15 657	14 043	29 700	24 394
Visch	575 329	34 171	609 500	591 473	6 572	18 852	25 424	15 534
Vuurwerk	40 413	8 877	49 290	47 061	1 741	3 805	5 546	3 716
Was	69 604	742	70 346	48 947	16	114	130	53
Wijn	134 809	10 500	145 309	166 062	12 593	19 205	31 798	34 531
Zout	334	52 436	52 770	54 028	28 748	38 385	67 133	61 296
Andere artikelen	299 900	101 842	401 742	384 137	57 319	91 413	148 732	110 055
Totalen	f 7 396 734	f 1 099 980	f 8 496 714	f 8 298 586	f 357 666	f 622 826	f 980 492	f 759 790
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd invoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totalen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Af: terugbetalingen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Zuiver ontvangen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
UITVOE								
Indigo	f 89 343	"	f 89 343	f 79 965	"	"	"	"
Koffie	182 274	f 41 661	223 935	418 599	f 783	f 1 193	f 1 976	f 1 09
Suiker	128 246	31	128 277	774 482	19	"	19	1
Tabak	278 344	5 745	284 089	208 271	141 400	18 087	159 487	156 01
Tin	182 276	5 082	187 358	187 427	"	13	13	
Andere artikelen	49 687	6 595	56 282	51 413	30 259	44 299	74 558	59 65
Totalen	f 910 170	f 59 114	f 969 284	f 1 720 157	f 172 461	f 63 592	f 236 053	f 216 78
Bovendien ontvangen aan „nagevorderd uitvoerrecht", niet per artikel gespecificeerd	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totalen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Af: terugbetalingen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .
Zuiver ontvangen	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .

k) Alleen die categorieën van goederen zijn afzonderlijk genoemd, welke in beide jaren, of in één der beide jaren, elk *in totaal* meer dan f 50 000 aan in- of uitvoerrecht opbrachten.

l) Sumatra's Westkust, Benkoelen, Lampongsche Districten, Palembang (uitgezonderd Djambi), Banka, Billiton, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (wat dit laatste gewest betreft alleen de onder rechtstreeksch Europeesch bestuur staande gedeelten).

aaraan onderworpen artikelen over elk der jaren 1897 *en* 1898.

edeelte van 1898 speciale tarieven werkten, doch met 1 Mei, 1 Juni of 1 Juli van dat jaar de itvoerrechten echter met eenige afwijkingen, althans voor zooveel betreft Oostkust van ndragiri c. a..

Indragiri en overige op den vasten wal van Sumatra gelegen onderhoorigheden der residentie Riouw.				Lombok (afdeeling).				Gouvernements-tolgebied waar een speciaal tarief in werking is gebleven. (Landschap Djambi in de residentie Palembang.)		Gedeelten der residentie Menado (eerst met 1 Juni 1898 bij het gouvernements-tolgebied ingelijfd en welmet toepassing van de algem. tarieven).	Totalen.	
1 Jan. t/m ult. Juni 1898. (Spec. tarief.) *m*)	1 Juli t/m ult. Dec. 1898. (Alg. tarief.) *n*)	Totaal. 1898.	Totaal. 1897.	1 Jan. t/m ult. April 1898. (Spec. tarief.)	1 Mei t/m ult. Dec. 1898. (Alg. tarief.)	Totaal. 1898.	Totaal. 1897.	1898.	1897.	1898. (1 Juni t/m ult. Dec.)	1898.	1897.
ECHTEN.												
f 109	f 240	f 349	f 143	f 161	f 607	f 768	f 224	f 630	f 354	f 467	f 118 270	f 92 823
19	57	76	28	87	401	488	349	23	13	1 351	94 824	81 868
3	18	21	15	36	108	144	34	15	39	1 031	156 324	144 686
21	69	90	62	40	90	130	72	13	22	455	93 591	78 671
694	2 710	3 404	1 250	335	1 255	1 590	1 889	1 034	1 134	5 625	861 585	793 149
3	76	79	19	2 161	423	2 584	1 936	45	96	160	620 946	624 235
33	186	219	73	494	2 079	2 573	1 552	457	332	1 267	213 472	197 563
"	19	19	"	658	3 476	4 134	829	142	89	2 111	1 039 356	1 057 423
11	77	88	15	32	110	142	69	29	30	666	77 693	71 835
35	224	259	106	47	248	295	183	1 176	901	2 533	182 566	140 504
164	1 139	1 303	270	56	791	847	114	283	218	6 895	334 708	270 563
116	579	695	213	344	354	698	1 728	1 097	878	1 465	182 740	171 220
66	50	116	90	1 367	943	2 310	1 842	408	284	38	178 527	149 964
1 545	3 827	5 372	2 218	5 363	19 832	25 195	18 077	12 093	9 209	20 551	2 585 550	2 376 973
37	68	105	43	39	359	398	128	405	479	577	158 264	173 078
74	53	127	70	72	323	395	162	55	7	808	64 180	58 928
3	41	44	39	37	143	180	115	60	36	430	47 437	61 429
35	149	184	91	51	158	209	43	52	56	1 006	196 302	177 950
220	151	371	312	1 207	827	2 034	2 921	1 394	1 614	83	183 253	223 742
173	1 238	1 411	449	302	732	1 034	424	338	236	1 368	276 925	338 194
41	193	234	176	16	157	173	29	113	29	303	332 912	311 196
16	121	137	41	3	252	255	90	36	16	475	635 827	607 154
9	10	19	10	41	132	173	89	76	118	452	55 556	50 994
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	70 476	49 000
50	46	96	57	111	431	542	335	14	1	5 586	183 345	200 986
"	1 877	1 877	"	2 707	9 096	11 803	11 824	5 543	5 065	254	139 380	132 213
431	1 868	2 299	759	331	1 372	1 703	2 840	7 005	13 543	8 453	569 934	511 334
f 3 908	f 15 086	f 18 994	f 6 549	f 16 098	f 44 699	f 60 797	f 47 948	f 32 536	f 34 799	f 64 410	f9 653 943	f 9 147
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	1 782	6
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f9 655 725	f 9 147 678
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	5 974	5 892
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f9 649 751	f 9 141 786
ECHTEN.												
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	f 89 343	f 79 965
f 65	f 36	f 101	f 155	f 30	"	f 30	f 222	"	"	f 559	226 601	420 074
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	128 296	774 499
"	1	1	"	840	"	840	3 449	"	1	"	444 417	367 736
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	187 371	187 430
8 934	26 511	35 445	14 780	8 083	462	8 545	31 402	26 385	27 593	135	201 350	184 843
f 8 999	f 26 548	f 35 547	f 14 935	f 8 953	f 462	f 9 415	f 35 073	f 26 385	f 27 594	f 694	f1 277 378	f 2 014 547
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	119	"
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f1 277 497	
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	27 229	4 158
. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	f1 250 268	f 2 010 389

m) De opgaven in deze kolom betreffen alleen het landschap Indragiri, zijnde de overige Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra's vasten wal, met namen de landschappen Gaoeng, Reteh, Igal, Mandah en Kateman, eerst met 1 Juli 1898 bij het gouvernements-tolgebied ingelijfd.

n) Hoeveel hieronder begrepen is wegens rechtenheffing enkel in Indragiri is niet opgegeven.

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1898. Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1897. o) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.														
Bantam.		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Europeanen	143	1 821,83⁵	1 151,27⁵	2 973,11	2 784,99	842,33⁵	"	3 627,32⁵	310,60	3 316,72⁵	"	3 186,11⁵	251,78⁵	2 934,33
Vreemde oosterlingen.	195	729,07⁵	414,40	1 143,47⁵	1 032,39⁵	238,00	504,00	1 774,39⁵	21,00	1 753,39⁵	"	1 784,30	17,40	1 766,90
Totaal.	338	2 550,91	1 565,67⁵	4 116,58⁵	3 817,38⁵	1 080,33⁵	504,00	5 401,72	331,60	5 070,12	"	4 970,41⁵	269,18⁵	4 701,23
Batavia.														
Europeanen	2 502	92 602,10	56 093,40⁵	148 695,50⁵	145 394,49	11 140,42	"	156 534,91	14 755,63	141 779,28	1 210,42⁵	156 729,55⁵	16 122,26⁵	140 607,29
Vreemde oosterlingen.	6 433	41 624,90	14 422,32	56 047,22	49 788,76	4 642,50	14 116,00	68 547,26	484,78⁵	68 062,47⁵	2 386,61⁵	71 222,79⁵	700,47	70 522,32⁵
Totaal.	8 935	134 227,00	70 515,72⁵	204 742,72⁵	195 183,25	15 782,92	14 116,00	225 082,17	15 240,41⁵	209 841,75⁵	3 597,04	227 952,35	16 822,73⁵	211 129,61⁵
Krawang.														
Europeanen	62	801,15	393,60	1 194,75	1 152,63	657,66⁵	"	1 810,29⁵	142,90	1 667,39⁵	8,00	1 777,92	82,15	1 695,77
Vreemde oosterlingen.	572	1 751,88⁵	826,30	2 578,18⁵	2 267,90⁵	226,50	994,00	3 488,40⁵	54,99⁵	3 433,41	"	3 546,81⁵	"	3 546,81⁵
Totaal.	634	2 553,03⁵	1 219,90	3 772,93⁵	3 420,53⁵	884,16⁵	994,00	5 298,70	197,89⁵	5 100,80⁵	8,00	5 324,73⁵	82,15	5 242,58⁵
Preanger Regentschappen.														
Europeanen	734	10 847,89⁵	8 942,12	19 790,01⁵	19 026,87⁵	3 711,91	"	22 738,78⁵	1 549,90⁵	21 188,88	49,01	20 086,91	1 414,12	18 672,79
Vreemde oosterlingen	673	2 378,74	1 686,48	4 065,22	3 756,07⁵	634,00	1 388,00	5 778,07⁵	6,30	5 771,77⁵	430,94	6 325,43⁵	280,44	6 044,99⁵
Totaal.	1 407	13 226,63⁵	10 628,60	23 855,23⁵	22 782,95	4 345,91	1 388,00	28 516,86	1 556,20⁵	26 960,65⁵	479,95	26 412,34⁵	1 694,56	24 717,78⁵
Cheribon.														
Europeanen	313	3 904,65⁵	3 281,73⁵	7 186,39	7 024,33	2 441,00	"	9 465,33	514,72⁵	8 950,60⁵	"	9 990,50	902,42⁵	9 088,07⁵
Vreemde oosterlingen.	1 967	6 428,65	2 497,60	8 926,25	7 933,79	1 486,00	4 973,00	14 392,79	86,40	14 306,39	"	14 118,29	84,35	14 033,94
Totaal.	2 280	10 333,30⁵	5 779,33⁵	16 122,64	14 958,12	3 927,00	4 973,00	23 858,12	601,12⁵	23 256,99⁵	"	24 108,79	986,77⁵	23 122,01⁵
Tagat														
Europeanen	289	3 617,55	1 917,57	5 535,12	5 339,75	2 795,09	"	8 134,84	1 009,82	7 125,02	1,60	7 363,66⁵	449,86⁵	6 913,80
Vreemde oosterlingen.	691	3 473,35	1 637,67⁵	5 111,02⁵	4 717,59	1 111,50	2 651,00	8 480,09	156,30	8 323,79	144,64	8 868,36⁵	126,45	8 741,91⁵
Totaal.	980	7 090,90	3 555,24⁵	10 646,14⁵	10 057,34	3 906,59	2 651,00	16 614,93	1 166,12	15 448,81	146,24	16 232,03	576,31⁵	15 655,71⁵
Pekalongan.														
Europeanen	200	2 446,75	1 633,82	4 080,57	3 999,90	1 631,66	"	5 631,56	593,12⁵	5 038,43⁵	2,75⁵	5 271,44⁵	525,94⁵	4 745,50
Vreemde oosterlingen.	546	2 250,44	2 226,66	4 477,10	4 145,39⁵	766,50	2 407,00	7 318,89⁵	73,65⁵	7 245,24	52,93	8 063,17	182,47⁵	7 880,69⁵
Totaal.	746	4 697,19	3 860,48	8 557,67	8 145,29⁵	2 398,16	2 407,00	12 950,45⁵	666,78	12 283,67⁵	55,68⁵	13 334,61⁵	708,42	12 626,19⁵
Samarang.														
Europeanen	1 280	32 208,05⁵	16 457,37⁵	48 665,43	47 115,96	7 015,75	"	54 131,71	6 019,90	48 111,81	274,81⁵	53 828,07	7 250,98	46 577,09
Vreemde oosterlingen.	1 824	17 677,77⁵	8 610,06	26 287,83⁵	23 876,62⁵	2 792,84	9 497,00	36 166,46⁵	919,81	35 246,65⁵	73,80	37 405,53⁵	1 129,67	36 275,86⁵
Totaal	3 104	49 885,83	25 067,43⁵	74 953,26⁵	70 992,58⁵	9 808,59	9 497,00	90 298,17⁵	6 939,71	83 358,46⁵	348,61⁵	91 233,60⁵	8 380,65	82 852,95⁵
Japara.														
Europeanen	215	2 686,97⁵	1 646,01⁵	4 332,99	3 999,41	1 820,83⁵	"	5 820,24⁵	424,10⁵	5 396,14	"	6 102,24⁵	567,64	5 534,60⁵
Vreemde oosterlingen.	721	4 151,59	2 056,10⁵	6 207,69⁵	5 557,07⁵	1 443,00	2 799,00	9 799,07⁵	74,03	9 725,04⁵	9,00	9 973,91	43,72⁵	9 930,18⁵
Totaal.	936	6 838,56⁵	3 702,12	10 540,68⁵	9 556,48⁵	3 263,83⁵	2 799,00	15 619,32	498,13⁵	15 121,18⁵	9,00	16 076,15⁵	611,36⁵	15 464,79
Rembang.														
Europeanen	288	3 294,19	1 079,28	4 373,47	4 269,90	1 283,00⁵	"	5 552,90⁵	412,43	5 140,47⁵	"	5 101,23	509,07	4 592,16
Vreemde oosterlingen.	1 328	6 428 41	2 163.81	8 592,22	7 655,94	2 059,00	4 264,00	13 978,94	9,00	13 969,94	9,12	13 074,39⁵	53,10	13 021,29⁵
Totaal.	1 616	9 722,60	3 243,09	12 965,69	11 925,84	3 342,00⁵	4 264,00	19 531,84⁵	421,43	19 110,41⁵	9,12	18 175,62⁵	562,17	17 613,45⁵
Soerabaija.														
Europeanen	1 874	53 657,54⁵	28 381,22	82 038,76⁵	78 235,23⁵	8 458,98⁵	"	86 694,22	6 922,75⁵	79 771,46⁵	454,85⁵	86 860,62	8 525,82⁵	78 334,79⁵
Vreemde oosterlingen.	2 919	29 421,68	17 697,34⁵	47 119,02⁵	43 510,78⁵	3 771,50	15 506,00	62 788,28⁵	877,60	61 910,68⁵	854,58	64 574,85⁵	1 349,24⁵	63 225,61
Totaal	4 793	83 079,22⁵	46 078,56⁵	129 157,79	121 746,02	12 230,48⁵	15 506,00	149 482,50⁵	7 800,35⁵	141 682,15	1 309,43⁵	151 435,47⁵	9 875,07	141 560,40⁵
Passeroean.														
Europeanen	875	11 708,60⁵	6 336,02⁵	18 044,63	17 495,24	4 278,83	"	21 774.07	1 922,64⁵	19 851,42⁵	9,54	21 943,50	2 158,04	19 785,46
Vreemde oosterlingen	1 060	5 924,23⁵	4 033.38	9 957,61⁵	9 672,25	1 200.50	3 991,00	14 863,75	75,96	14 787,79	84,70	14 663,45	187.81⁵	14 475,63⁵
Totaal	1 935	17 632,84	10 369,40⁵	28 002,24⁵	27 167.49	5 479,33	3 991,00	36 637,82	1 998,60⁵	34 639,21⁵	94,24	36 606,95	2 345,85⁵	34 261.09⁵
Probolinggo.														
Europeanen	527	6 377,73	4 484,86⁵	10 862,59⁵	10 508,17⁵	3 410,50	"	13 918,67⁵	1 362,49	12 556,18⁵	"	13 393,75	981,63⁵	12 412,11⁵
Vreemde oosterlingen.	539	2 534,75	1 750,17	4 284.92	4 189,70⁵	382,00	1 436,00	6 007,70⁵	94,17⁵	5 913,53	2,22	6 335,35	129.50	6 205.85
Totaal.	1 066	8 912,48	6 235,03⁵	15 147.51⁵	14 697,88	3 792.50	1 436,00	19 926,38	1 456,66⁵	18 469,71⁵	2,22	19 729,10	1 111,13⁵	18 617,96⁵
Bezoeki.														
Europeanen	615	6 289.10	4 512,02⁵	10 801,42⁵	10 468,82⁵	5 816,50	"	16 285,32⁵	1 019,04⁵	15 266,28	41,70	16 062,84	771.15	15 291,69
Vreemde oosterlingen.	464	2 143,91⁵	1 471.13	3 615,04⁵	3 284.25	1 186,50	2 479,00	6 949.75	59,60	6 890,15	18,87	7 435,58⁵	68,76	7 366,82⁵
Totaal.	1 079	8 433,31⁵	5 983,15⁵	14 416,47	13 753,07⁵	7 003.00	2 479,00	23 235,07⁵	1 078,64⁵	22 156,43	60,57	23 498,42⁵	839,91	22 658,51⁵

o) Voor sommige gewesten zijn de opgaven van het vorig verslag (bijlage LL) verbeterd in verband met sedert tot stand gekomen verminderingen en met nieuwe aanslagen, mede nog op het jaar 1897 betrekking hebbende.

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1898. Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1897. o) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Banjoemas.														
Europeanen	249	3 243,80	1 922,49	5 166,29	5 056,10 5	1 359,50	"	6 415,60 5	649,72	5 765,88 5	"	6 488,43 5	319,09	6 169,34 5
Vreemde oosterlingen.	393	1 917,88 5	810,89	2 728,77 5	2 519 03 5	753,00	1 234,00	4 506,03 5	27.00	4 479,03 5	"	4 444,46 5	"	4 444,46 5
Totaal.	642	5 161,68 5	2 733,38	7 895,06 5	7 575,14	2 112,50	1 234,00	10 921,64	676,72	10 244,92	"	10 932.90	319,09	10 613,81
Bagelen.														
Europeanen	183	2 873,64	1 415,33	4 288,97	4 041,03	696,00	"	4 737,03	382,85 5	4 354,17 5	"	5 081,46 5	691.76 5	4 389,70
Vreemde oosterlingen.	356	1 891,90	1 063,76	2 955.66	2 505.19	288,00	960,00	3 753.19	48.00	3 705.19	"	3 973,89 5	64.65	3 909,24 5
Totaal.	539	4 765,54	2 479,09	7 244,63	6 546,22	984,00	960,00	8 490,22	430,85 5	8 059,36 5	"	9 055,36	756,41 5	8 298,94 5
Kadoe.														
Europeanen	209	4 961.70	2 145,37 5	7 107,07 5	6 997,55 5	620,00	"	7 617,55 5	1 351,18	6 266,37 5	18,10	8 059,15	1 622,20 5	6 436,94 5
Vreemde oosterlingen	690	3 773,25	2 423,09	6 196.34	5 691,96 5	985,00	1 923.00	8 599,96 5	16.70	8 583,26 5	"	8 567,93 5	12.25 5	8 555.68
Totaal.	899	8 734,95	4 568,46 5	13 303,41 5	12 689,52	1 605.00	1 923,00	16 217,52	1 367,88	14 849,64	18,10	16 627,08 5	1 634,46	14 992,62 5
Djokjokarta.														
Europeanen	292	5 132,17 5	2 654,16 5	7 786.34	7 602,36	2 139.50	"	9 741,86	535,97 5	9 205,88 5	"	9 562.07	577,13 5	8 984,93 5
Vreemde oosterlingen.	396	3 161,92 5	1 316,04	4 477.96 5	3 917,74 5	290.00	636,00	4 843,74 5	40.98	4 802.76 5	"	4 956,53 5	6.00	4 950,53 5
Totaal.	688	8 294,10	3 970,20 5	12 264,30 5	11 520,10 5	2 429,50	636,00	14 585,60 5	576,95 5	14 008.65	"	14 518,60 5	583,13 5	13 935,47
Soerakarta.														
Europeanen	497	7 025,12 5	3 423,82 5	10 448,95	9 704,40	5 385,83 5	"	15 087,23 5	772.75	14 314,48 5	9,75	15 476.28	1 060.43	14 415,85
Vreemde oosterlingen.	570	3 708,70	1 987,68	5 696,38	5 438,73 5	614,00	1 239,00	7 291,73 5	17,72 5	7 274.01	10,12	7 198,82 5	66,49	7 132,33 5
Totaal.	1 067	10 733,82 5	5 411,50 5	16 145,33	15 140,13 5	5 999,83 5	1 239,00	22 378,97	790,47 5	21 588,49 5	19,87	22 675,10 5	1 126,92	21 548,18 5
Madioen.														
Europeanen	255	3 509,03	2 051,65	5 560,68	5 221,93	1 355,00	"	6 576,93	618,42 5	5 958,50 5	"	6 305.37 5	384,16	5 921,21 5
Vreemde oosterlingen.	336	1 810,76 5	805,97	2 616,73 5	2 357,38 5	720.60	1 754,00	4 831,98 5	"	4 831,98 5	"	5 208,87 5	42.45	5 166,42 5
Totaal.	591	5 319,79 5	2 857,62	8 177,41 5	7 579,31 5	2 075,60	1 754,00	11 408,91 5	618,42 5	10 790,49	"	11 514.25	426,61	11 087,64
Kediri.														
Europeanen	626	6 355,04	3 386,80	9 741,84	8 953,77 5	4 352,50	"	13 306,27 5	965,27	12 341.00 5	"	13 228.16 5	715,22 5	12 512,94
Vreemde oosterlingen.	1 088	5 725,97	2 797,44	8 523,41	7 636.62	1 631,00	2 910,00	12 177.62	161.37	12 016.25	"	12 350.39 5	231,28 5	12 119.11
Totaal.	1 714	12 081,01	6 184,24	18 265,25	16 590,39 5	5 983,50	2 910,00	25 483,89 5	1 126,64	24 357,25 5	"	25 578,56	946,51	24 632,05
Madura.														
Europeanen	121	1 697,90	979,52 5	2 677,42 5	2 625,13	630.83 5	"	3 255,96 5	307,67	2 948,29 5	"	2 937,48 5	216,85 5	2 720,63
Vreemde oosterlingen.	430	2 563,76	917,46 5	3 481,22 5	3 250,30	807.00	2 858,00	6 915,30	183,69 5	6 731,60 5	"	7 201.58 5	97.48 5	7 104,10
Totaal.	551	4 261,66	1 896,99	6 158,65	5 875,43	1 437,83 5	2 858,00	10 171,26 5	491,36 5	9 679,90	"	10 139,07	314,34	9 824,73
Alle gewesten van Java en Madura gezamenlijk.														
Europeanen	12 349	267 062,84 5	154 289,49	421 352,33 5	407 014,99 5	71 843,65 5	"	478 858,65	42 543,92	436 314,73	2 080,55	474 836,79	46 099,76	428 737.03
Vreemde oosterlingen.	24 191	151 473,55	73 615,77	225 089,32	204 705,51 5	28 028,94	80 519,00	313 253,45 5	3 489.08	309 764,37 5	4 077,53 5	321 294.76	4 874.01 5	316 420,74 5
Totalen voor Java en Madura.	36 540	418 536.39 5	227 905.26	646 441,65 5	611 720.51	99 872.59 5	80 519,00	792 112,10 5	46 033.00	746 079.10 5	6 158,08 5	796 131,55	50 973,77 5	745 157,77 5

BUITENBEZITTINGEN. *p)*

Sumatra's Westkust.		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.
Padangsche Benedenlanden.														
Europeanen	288	7 066,52	4 465,02	11 531,54	11 133,69	1 236,98	"	12 370,67	1 717.86	10 652,81	68,10	13 116,68 5	1 810,16 5	11 306,52
Vreemde oosterlingen.	456	2 462,89	1 769,31	4 232,20	3 614,10 5	246,50	856,00	4 716,60 5	44.83	4 671,77 5	59,98	5 428,83 5	63.70	5 365,13 5
Totaal.	744	9 529,41	6 234,33	15 763,74	14 747,79 5	1 483,48	856,00	17 087,27 5	1 762,69	15 324,58 5	128.08	18 545,52	1 873,86 5	16 671,65 5
Pad. Bovenl.														
Europeanen	224	3 906,96 5	2 291,61 5	6 198,58	6 132,63 5	637,50	"	6 770.13 5	1 289,08	5 481,05 5	4,00	6 675,30	988,16	5 687,14
Vreemde oosterlingen.	137	497,15	198,18 5	695,33 5	631,43 5	24,00	60.00	715,43 5	2.50	712,93 5	"	789.11	16.67	772,44
Totaal.	361	4 404,11 5	2 489,80	6 893,91 5	6 764,07	661,50	60,00	7 485,57	1 291,58	6 193,99	4,00	7 464,41	1 004,83	6 459,58
Tapanoli.														
Europeanen	132	1 730,51 5	1 262,79	2 993,30 5	2 893,21 5	456.00	"	3 349,21 5	451,74 5	2 897,47	"	3 228.61 5	333,14 5	2 895,47
Vreemde oosterlingen.	165	865,57 5	292,00	1 157,57 5	1 014,62	42,00	"	1 056,62	5,20	1 051.42	"	1 049.39	4,56	1 044.83
Totaal.	297	2 596,09	1 554,79	4 150,88	3 907,83 5	498,00	"	4 405,83 5	456,94 5	3 948,89	"	4 278.00 5	337,70 5	3 940.30
Benkoelen.														
Europeanen	45	855,50	611,70	1 467,20	1 448,30	186,50	"	1 634,80	213,20	1 421,60	"	1 402,76	72,60	1 330,16
Vreemde oosterlingen.	111	563,60	515,26	1 078,86	1 078,86	104,00	324,00	1 506,86	"	1 506,86	"	1 449,45 5	"	1 449,45
Totaal.	156	1 419,10	1 126,96	2 546,06	2 527,16	290,50	324,00	3 141,66	213,20	2 928,46	"	2 852,21 5	72,60	2 779,61
Lampongsche Districten.														
Europeanen	43	710,25	469,57 5	1 179,82 5	1 155,97 5	232,50	"	1 388,47 5	196,90	1 191,57 5	"	1 618,08	266.05	1 352,03
Vreemde oosterlingen.	124	536.67 5	189,13	725,80 5	542,13 5	75,00	48,00	665,13 5	4,90	660,23 5	"	653.52	23.00	630,52
Totaal.	167	1 246,92 5	658,70 5	1 905,63	1 698,11	307,50	48,00	2 053,61	201.80	1 851,81	"	2 271,60	289.05	1 982,55

p) In de gewesten Riouw en onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn de vreemde oosterlingen niet aan

GEWESTEN EN LANDAARD DER AANGESLAGENEN.	1898. Aantal aangeslagenen.	Aanslag naar de eerste twee grondslagen: naar den Isten grondslag (huurwaarde).	naar den IIden grondslag (voor Europeanen mobilair en rijtuigen; voor vreemde oosterlingen enkel mobilair).	Te zamen.	Door de toepassing van art. 8, laatste lid, der belastingverordening is het in de voorgaande kolom genoemde bedrag verminderd tot	Aanslag naar den IIIden grondslag (paarden).	Aanslag naar den IVden grondslag (rijtuigen van vreemde oosterlingen).	Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Te verhalen kosten van schatting.	1897. a) Totaal van den aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
		guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld.	guld	guld.	guld.	guld.
Palembang.														
Europeanen	180	3 750,55	1 707,11[5]	5 457,66[5]	5 361,54[5]	430,50	"	5 792,04[5]	974,41[5]	4 817,63	20,70	5 545,68[5]	1 033,60[5]	4 512,08
Vreemde oosterlingen.	676	3 619,72[5]	1 065,11	4 684,83[5]	4 322,69[5]	60,00	72,00	4 454,69[5]	5,40	4 449,29[5]	11,27	4 404,54	2,10	4 402,44
Totaal.	856	7 370,27[5]	2 772,22[5]	10 142,50	9 684,24	490,50	72,00	10 246,74	979,81[5]	9 266,92[5]	31,97	9 950,22[5]	1 035,70[5]	8 914,52
Oostkust van Sumatra.														
Europeanen	1 283	19 548,10	16 540,99	36 089,09	35 537,34[5]	7 193,34	"	42 730,68[5]	1 998,45	40 732,23[5]	47,90	39 294,94[5]	1 536,40[5]	37 758,54
Vreemde oosterlingen.	1 564	12 356,89	9 757,42	22 414,31	22 236,85	1 511,92	2 568,00	26 116,77	861,78	25 254,99	70,94	17 146,06[5]	7.09	17 138,97[5]
Totaal	2 847	32 204,99	26 298,41	58 503,40	57 774,19[5]	8 505,26	2 568,00	68 847,45[5]	2 860,23	65 987,22[5]	118,84	56 441,01	1 543,49[5]	54 897,51[5]
Riouw en onderh. p)														
Europeanen	57	1 058,80	709,07	1 767,87	1 760,70[5]	29,00	"	1 789,70[5]	382,90	1 407,70[5]	"	1 697,51	190,92	1 506,59
Vreemde oosterlingen.	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totaal.	57	1 058,80	709,07	1 767,87	1 760,70[5]	29,00	"	1 789,70[5]	382,90	1 407,70[5]	"	1 697,51	190,92	1 506,59
Banka.														
Europeanen	67	1 163,37[5]	801,95	1 965,32[5]	1 936,76[5]	193,00	"	2 129,76[5]	222,71	1 907,05[5]	"	1 970,46[5]	133,83[5]	1 836,63
Vreemde oosterlingen.	674	2 626.50	1 589,37	4 215,87	3 609,87	1 645,00	1 128,00	6 382,87	"	6 382,87	"	5 872,38[5]	2.52	5 869,86[5]
Totaal.	741	3 789,87[5]	2 391,32	6 181,19[5]	5 546,63[5]	1 838,00	1 128,00	8 512,63[5]	222,71	8 289,92[5]	"	7 842,85	136,35[5]	7 706,49[5]
Billiton.														
Europeanen	26	435,50	258,90	694,40	683,84	156,00	"	839,84	103,72	736,12	"	797,03	105,74	691,29
Vreemde oosterlingen.	579	2 711,30	652,96	3 364,26	2 617,08	168,00	84,00	2 869,08	10,99[5]	2 858,08[5]	"	2 941,64	13,50	2 928,14
Totaal.	605	3 146,80	911,86	4 058,66	3 300,92	324,00	84,00	3 708,92	114,71[5]	3 594,20[5]	"	3 738,67	119,24	3 619,43
Westerafdeeling van Borneo. p)														
Europeanen	94	1 594,45[5]	1 263,79	2 858,24[5]	2 820,03	27,00	"	2 847,03	382,21	2 464,82	4,57	3 028,89	466,77	2 562,12
Vreemde oosterlingen.	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totaal.	94	1 594,45[5]	1 263,79	2 858,24[5]	2 820,03	27,00	"	2 847,03	382,21	2 464,82	4,57	3 028,89	466,77	2 562,12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. p)														
Europeanen	189	3 047,74	1 722,49[5]	4 770,23[5]	4 623,94[5]	581,00	"	5 204,94[5]	620,26	4 584,68[5]	19,80	4 830,74	591,79[5]	4 238,94[5]
Vreemde oosterlingen.	. .	. . . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . . .
Totaal.	189	3 047,74	1 722,49[5]	4 770,23[5]	4 623,94[5]	581,00	"	5 204,94[5]	620,26	4 584,68[5]	19,80	4 830,74	591,79[5]	4 238,94[5]
Celebes en onderhoorigheden.														
Europeanen	305	6 822,90[5]	3 529,75[5]	10 352,66	9 983,56	705,17	"	10 688,73	1 248,34[5]	9 440,38[5]	17,84	10 597,20[5]	793,57	9 803,63[5]
Vreemde oosterlingen.	743	7 008,44[5]	4 064,42[5]	11 072,87	10 712,25[5]	352,00	1 320,00	12 384,25[5]	591,28	11 792,97[5]	25,77[5]	12 494,05[5]	563,03[5]	11 931,02
Totaal.	1 048	13 831,35	7 594,18	21 425,53	20 695,81[5]	1 057,17	1 320,00	23 072,98[5]	1 839,62[5]	21 233,36	43,61[5]	23 091,26	1 356,60[5]	21 734,65[5]
Menado.														
Europeanen	204	2 947,69	2 500,89[5]	5 448,58[5]	5 383,94	939,50	"	6 323,44	309,61	6 013,83	9,06	5 572,67[5]	309,57[5]	5 263,10
Vreemde oosterlingen.	463	2 317,12[5]	1 699,38	4 016,50[5]	3 859,18[5]	406.50	355,00	4 620,68[5]	24,00	4 596,68[5]	35,28	4 632,44	16,45	4 615,99
Totaal.	667	5 264,81[5]	4 200,27[5]	9 465,09	9 243,12[5]	1 346,00	355,00	10 944,12[5]	333,61	10 610,51[5]	44,34	10 205,11[5]	326,02[5]	9 879,09
Amboina. q)														
Europeanen	183	3 013,04	2 001,71	5 014,75	4 749,13[5]	92,00	"	4 841,13[5]	530,10	4 311,03[5]	"	7 855,89	600,17[5]	7 255,71[5]
Vreemde oosterlingen.	246	1 105,72	789,67[5]	1 895,39[5]	1 783.06	6,00	36,00	1 825,06	"	1 825.06	"	2 777,89[5]	11,46	2 766,43[5]
Totaal.	429	4 118,76	4 791,38[5]	6 910,14[5]	6 532,19[5]	98,00	36,00	6 666,19[5]	530,10	6 136,09[5]	"	10 633,78[5]	611,63[5]	10 022,15
Ternate.														
Europeanen	85	833,91	780,46[5]	1 614,37[5]	1 469,29	120,00	"	1 589,29	144 04[5]	1 445,24[5]	"	1 473,75[5]	71,87	1 401,88[5]
Vreemde oosterlingen.	94	564,99	417,98	982,97	963,75[5]	30 00	36,00	1 029,75[5]	5,43	1 024,32[5]	"	1 016,91	24,67	992,24
Totaal.	179	1 398,90	1 198,44[5]	2 597,34[5]	2 433,04[5]	150,00	36,00	2 619,04[5]	149,47[5]	2 469.57	"	2 490,66[5]	96,54	2 394,12[5]
Timor en onderh.														
Europeanen	65	829,80	580,82	1 410,62	1 278,91[5]	70,00	"	1 348,91[5]	154,34	1 194,57[5]	"	1 278,92[5]	80,92	1 198,00[5]
Vreemde oosterlingen.	255	1 402,17	957,37[5]	2 359,54[5]	2 259,24	84,00	"	2 343,24	39,35[5]	2 303,88[5]	"	2 124,60	31,91	2 092,69
Totaal.	320	2 231,97	1 538,19[5]	3 770,16[5]	3 538,15[5]	154,00	"	3 692,15[5]	193,69[5]	3 498,46	"	3 403,52[5]	112,83	3 290,69[5]
Bali en Lombok. p)														
Europeanen	25	386,00	308,20	694,20	690,96	68,00	"	758,96	32,40	726,56	"	858,01	81,05	776,96
Vreemde oosterlingen.	287	1 819,59[5]	1 691,44	3 511,03[5]	3 459,73[5]	356,00	585,00	4 400,73[5]	69,88[5]	4 330,85	"	3 575,08	43,65	3 531,43
Totaal.	312	2 205,59[5]	1 999,64	4 205,23[5]	4 150,69[5]	424,00	585,00	5 159,69[5]	102,28[5]	5 057,41	"	4 433,09	124,70	4 308,39
Alle gewesten der buitenbezitt. gezamenlijk.														
Europeanen	3 495	59 701,61[5]	44 806,85[5]	101 508,47	99 043,79	13 353,99	"	112 397,78	10 971,39	101 426,39	192,47	110 843,16[5]	9 466,35	101 376,81[5]
Vreemde oosterlingen.	6 574	40 758,35	25 649,02	66 407,37	62 704,88	4 910,92	7 472.00	75 087,80	1 665,55[5]	73 422,24[5]	203,24[5]	66 355,92	824,31[5]	65 531,60[5]
Totalen voor de buitenbezittingen.	10 069	100 459,96[5]	67 455,87[5]	167 915,84	161 748,67	18 264,91	7 472.00	187 485,58	12 636,94[5]	174 848,63[5]	395,71[5]	177 199,08[5]	10 290.66[5]	166 908,42

personeele belasting onderworpen. In Atjeh en onderhoorigheden werkt deze belasting in het geheel niet. In de afdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok zijn met ingang van 1 Januari 1898 de vreemde oosterlingen belastingplichtig geworden. In verband hiermede klom het aantal aangeslagen vreemde oosterlingen in genoemd gewest van 174 tot 287. Het zuiver bedrag van den aanslag der vreemde oosterlingen in gemelde afdeeling beliep f 1150.

q) De teruggang, die zich in 1898 voordoet in de cijfers betreffende de residentie Amboina, betreft voornamelijk de gewestelijke hoofdplaats, hetgeen in verband staat met de door de aardbeving aldaar in Januari 1898 geleden verliezen.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage JJ.]

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1897. o) Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	1898. Aantal aangeslagenen.	Aanslag.	Vermindering in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	84	f 1 761,97	f 110,30	f 1 651,67	84	f 2 027,10½	f 267,80	f 1 759,30½
Batavia r).	2 091	259 133,61½	24 844,43½	234 289,18	2 100	231 886,66	8 852,10½	223 034,55½
Krawang	55	2 795,00	197,50	2 597,50	62	3 221,04	54,16½	3 166,87½
Preanger Regentschappen	510	21 823,34	1 201,38½	20 621,95½	568	25 807,73½	481,65½	25 326,08
Cheribon	269	20 395,25	496,98	19 898,27	253	19 953,69	640,63½	19 313,05½
Tagal	272	16 880,53	1 009,97½	15 870,55½	293	18 884,56½	1 842,98½	17 041,58
Pekalongan	185	7 616,29½	537,03½	7 079,26	211	8 824,06	677,52½	8 146,53½
Samarang r).	1 472	87 366,27	5 593,41	81 772,86	1 478	85 599,65	3 667,72½	81 931,92½
Japara	252	11 132,25½	516,87	10 615,38½	254	11 599,52½	725,57	10 873,95½
Rembang	139	4 778,68½	395,21	4 383,47½	192	6 503,37	610,98½	5 892,38½
Soerabaija r).	1 933	153 793,61	5 366,72	148 426,89	1 996	153 052,91½	6 263,47½	146 789,44
Pasoeroean	794	41 073,33½	2 550,65½	38 522,68	847	38 485,81½	2 794,43	35 691,38½
Probolinggo	502	26 292,97½	2 616,65	23 676,32½	475	24 794,02½	1 679,32½	23 114,79
Bezoeki	589	32 770 32½	1 496,45	31 273,87½	593	35 264,70½	2 324,02½	32 940,68
Banjoemas	204	7 403,96	495,88	6 908,08	173	7 284,82½	704,20	6 580,62½
Bagelen	114	3 062,53	454,48	2 608,04½	121	2 706,53	208,78	2 497,75
Kadoe	123	2 594,00	338,08	2 255,92	109	2 303,10	228,84	2 074,26
Djokjokarta	425	31 089,25	895,19	30 194,06	438	32 405,35	851,71	31 553,64
Soerakarta	796	33 686,84½	1 180,25½	32 506,59	788	36 240,65	1 528,86½	34 711,78½
Madioen	209	8 474,50	277,75½	8 196,74½	198	6 920,38½	387,84½	6 532,54
Kediri	713	36 254,26½	2 205,09½	34 049,17	650	35 134,58	2 351,57	32 783,01
Madura	64	908,33½	69,99½	838,34	97	1 860,46½	115,04	1 745,42½
Totalen voor Java en Madura	11 795	f 811 087,14	f 52 850,31	f 758 236,83	11 980	f 790 760,74½	f 37 259,25½	f 753 501,49
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust — Padangsche Benedenlanden	185	f 11 432,84	f 1 136,58	f 10 296,26	163	f 10 449,67	f 368,23	f 10 081,44
Sumatra's Westkust — „ Bovenlanden	112	2 967,58	209,46½	2 758,11½	127	3 388 31	92,21	3 296,10
Sumatra's Westkust — Tapanoli	59	608,75	35 17	573,58	61	621,54½	61,13½	560,41
Benkoelen	25	557,31½	7 91½	549,40	32	656,60½	64,65	591,95½
Lampongsche Districten	40	1 157 63½	81,34½	1 076,29	38	1 109,92	134,94	974,98
Palembang	130	5 051,20½	251,09½	4 800,11	182	8 942,36	698,74½	8 243,61½
Oostkust van Sumatra	1 141	148 631,46	6 409,38½	142 222 07½	1 405	158 494,99	6 858,33	151 636,66
Atjeh en onderhoorigheden	77	3 604,15	436,06	3 168,09	79	3 639,30	95,91½	3 543,38½
Riouw „ „	39	970,43	21,00	949,43	51	1 474,48	206,96½	1 267,51½
Banka	30	243,33½	7,08½	236,25	32	285,50	37,66½	247,83½
Billiton	37	3 343,20	283,42	3 059,78	47	3 207,60	163,12½	3 044,47½
Westerafdeeling van Borneo	66	1 778,48	277,00½	1 501,47½	59	1 701,80	82,02	1 619,78
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	187	7 657,64½	371.81½	7 285.63	248	11 427,67	889,92½	10 537,74½
Celebes en onderhoorigheden	262	8 465,12	85,50½	8 379,61½	261	9 001,66	270,42	8 731,24
Menado	184	5 325,37½	587,95	4 737,42½	304	13 866,86½	467,78½	13 399,08
Amboina	234	4 744,79½	123,61½	4 621,18	212	3 976,79	161,51½	3 815 27½
Ternate	78	1 393,31½	43.91½	1 349,40	69	1 624,46½	125,73½	1 498,73
Timor en onderhoorigheden	30	305,66½	1,00	304,66½	30	276 00	24,83½	251,16½
Bali en Lombok	38	1 123,42	96,33	1 027,09	34	1 071,20	6,24½	1 064,95½
Totalen voor de buitenbezittingen	2 954	f 209 361,71½	f 10 465,65½	f 198 896,06	3 434	f 235 216,73	f 10 810,39	f 224 406,34

r) Onder de aanslagen in de gewesten Batavia, Samarang en Soerabaija zijn ook begrepen die van elders gelegen ondernemingen, voor zooveel deze toebehooren aan op de hoofdplaatsen dier gewesten gevestigde maatschappijen of vennootschappen.

IV. VERPONDING.

a. Specificatie van den aanslag naar gelang van het zakelijk recht op de verpondingsplichtige perceelen uitgeoefend. *s*)

GEWESTEN.	1897. (Verbeterde opgaven.) Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van: eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.	1898. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten met recht van: eigendom.	agrarisch eigendom.	opstal.	erfpacht.	vruchtgebruik, gebruik of bewoning.	Totaal.
JAVA EN MADURA.												
Bantam	f 9 610,31	"	f 163,80	f 894,00	"	f 10 668,11	f 9 641,82	"	f 163,80	f 894,00	"	f 10 699,62
Batavia	567 491,65	"	4 461,00	1 927,50	f 1 843,39	575 723,54	567 553,12	"	4 461,00	1 927,50	f 1 850,73	575 792,35
Krawang	31 317,07	"	220,72[5]	489,00	"	32 026,79[5]	31 393,39	"	221,74	489,00	"	32 104,13
Preanger Regentsch.	21 071,93[5]	f 11,70	1 201,51[5]	43 210,69[5]	"	65 495,84[5]	21 519,97[5]	f 11,70	1 220,44[5]	43 217,97	"	65 970,09
Cheribon	67 678,44[5]	17,25	257,64[5]	1 002,75	"	68 956,09	67 733,34[5]	17,25	261,09	1 002,75	"	69 014,43[5]
Tagal	34 950,64[5]	"	366,09	56,47[5]	"	35 373,21	35 223,23[5]	"	770,55	56,47[5]	"	36 050,26
Pekalongan	22 837,43	"	355,01	5 369,06	3,00	28 564,50	22 839,74	"	353,00	5 384,06	3,00	28 579,80
Samarang	185 563,76[5]	"	5 819,22[5]	12 736,63	146,25	204 265,87	185 835,95[5]	"	5 860,78[5]	12 730,05	146,25	204 573,04
Japara	25 319,80[5]	"	1 254,71[5]	1 039,72[5]	"	27 614,24[5]	25 343,65	"	1 254,71[5]	1 040,47[5]	"	27 638,84
Rembang	26 403,99	"	931,80	"	"	27 335,79	26 728,16[5]	"	977,28[5]	"	"	27 705,45
Soerabaija	293 582,13	117,00	8 420,74	18 279,75	356,25	320 755,87	294 430,35[5]	117,00	8 665,12[5]	18 279,75	356,25	321 848,48
Pasoeroean	54 814,85	7,20	8 510,83[5]	156 133,05	"	219 465,93[5]	55 040,73[5]	7,20	8 512,93	156 133,05	"	219 693,91[5]
Probolinggo	31 945,82[5]	186,45	1 414,06	23 196,00	"	56 742,33[5]	31 746,40[5]	186,45	1 614,54[5]	23 196,00	"	56 743,40
Bezoeki	22 434,30	354,00	10 853,39	13 221,95	"	46 863,64	22 445,75	354,00	11 321,01[5]	13 221,95	"	47 342,71[5]
Banjoemas	13 902,14[5]	"	142,23	255,00	11,25	14 310,62[5]	13 990,66	"	199,79[5]	255,00	11,25	14 456,70[5]
Bagelen	11 591,02	"	134,70	2 356,50	6,75	14 088,97	11 617,40	"	135,22[5]	2 356,50	6,75	14 115,87[5]
Kadoe	17 649,90	"	3 233,17[5]	2 033,88	"	22 916,95[5]	17 936,49	"	3 233,17[5]	1 811,92	"	22 981,58[5]
Madioen	15 887,13	63,07[5]	705,90	9 031,72[5]	"	25 687,83	15 911,81[5]	63,07[5]	712,72[5]	9 046,72[5]	"	25 734,34
Kediri	34 242,99	"	3 714,22[5]	93 764,27[5]	"	131 721,49	34 269,44[5]	"	3 736,27[5]	93 690,96	"	131 696,68
Madura	10 556,38	"	364,56	"	"	10 920,94	10 579,79[5]	"	366,81	"	"	10 946,60[5]
Totalen voor Java en Madura	f 1 498 851,71[5]	f 756,67[5]	f 52 525,34	f 384 997,96[5]	f 2 366,89	f 1 939 498,58[5]	f 1 501 781,24[5]	f 756,67[5]	f 54 042,03	f 384 734,13[5]	f 2 374,23	f 1 943 688,31[5]
BUITENBEZITTINGEN.												
Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden. Padangsche Bovenlanden. Tapanoli	f 39 967,23	. . .	f 114,62[5]	f 9 118,46[5]	"	f 49 200,32	f 39 811,98	. . .	f 106,50	f 9 118,46[5]	"	f 49 036,94[5]
Lampongsche Distr.	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	1 352,67	. . .	"	"	"	1 352,67
Oostkust van Sumatra (alleen het eiland Bengkalis)	816,82[5]	. . .	"	31,50	"	848,32[5]	816,82[5]	. . .	"	31,50	"	848,32[5]
Zuider- en Oosteraf-deeling van Borneo	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	5 612,11[5]	. . .	85,29	"	f 4,50	5 701,90[5]
Celebes en onderhoorigheden	41 675,01[5]	. . .	30,00	128,25	"	41 833,26[5]	41 676,90[5]	. . .	30,00	128,25	"	41 835,15[5]
Menado	14 491,57	. . .	11,25	1 635,45	f 18,00	16 156,27	14 574,83	. . .	11,25	1 635,45	18,00	16 239,53
Amboina (uitgezonderd de specerijperken op de Banda-eilanden) *t*)	19 454,86	. . .	"	1 222,50	9,00	20 686,36	19 454,86	. . .	"	1 222,50	9,00	20 686,36
Ternate (voor zooveel het gouvernements-grondgebied betreft)	8 983,93[5]	. . .	"	"	"	3 983,93[5]	3 984,43[5]	. . .	"	"	"	3 984,43[5]
Timor en onderhoorigheden	. . . .	. . .	. . . .	. . . .	. . .	. . . .	3 272,41[5]	. . .	0,75	"	"	3 273,16[5]
Totalen voor de buitenbezittingen.	f 120 389,43[5]		f 155,87[5]	f 12 136,16[5]	f 27,00	f 132 708,47[5]	f 130 557,03[5]		f 233,79	f 12 136,16[5]	f 31,50	f 142 958,49

s) Uitvoeriger gegevens, namelijk eene opsomming van het getal aangeslagenen, afzonderlijk wat betreft Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, en van het aandeel van elke dezer vier categorieën in het totaal der belasting, worden alleen verstrekt over het *eerste* jaar van den vijfjaarlijkschen aanslag, zijnde voor Java en Madura geweest het jaar 1895 en voor zes gewesten der buitenbezittingen, waar de verponding mede reeds sedert jaren werkt, het jaar 1897, terwijl voor een drietal andere gewesten der buitenbezittingen waar deze belasting eerst met 1 Januari 1898 is ingevoerd, de eerste aanslag bij uitzondering slechts voor vier jaren zal gelden om aan te sluiten bij den loopenden aanslagtermijn voor de bedoelde zes gewesten. Vandaar dat men voor Java en Madura de bewuste splitsing aantreft in bijlage SS van het verslag van 1896, voor de bedoelde zes gewesten der buitenbezittingen in bijlage LL van het vorig verslag, en voor laatstgenoemde drie gewesten sub *b* van deze tabel.

t) De specerijperken op de Banda-eilanden vallen niet onder de verponding, maar zijn aan eene speciale belasting onderworpen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 98 en 1873 n°. 188; zie ook art. 28 van de verpondings-ordonnantie in Indisch Staatsblad 1886 n°. 78). Voor 1897 bedroeg de aanslag der bedoelde specerijperken f 66 610, en voor 1898 f 61 630,07.

b. Getal aangeslagenen en bedrag van den aanslag, afzonderlijk voor Europeanen, Chineezen, andere vreemde oosterlingen en inlanders, een en ander voor zooveel betreft elk der drie gewesten buiten Java en Madura waar de verpondingsbelasting eerst met 1 Januari 1898 is ingevoerd (zie noot *s*).

GEWESTEN.	Aantal aangeslagenen.					Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten:			Totaal van den aanslag volgens de oorspronkelijk vastgestelde kohieren. *v*)	Het totaal bedrag van den aanslag beliep voor:			
	Europeanen.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Totaal.	in eigendom.	met recht van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		Europeanen.	Chineezen.	andere vreemde oosterlingen.	inlanders.
Lampongsche Districten . .	16	75	6	3	100	f 1 352,67	"	"	f 1 352,67	f 461,17⅝	f 826,24⅝	f 49,50	f 15,75
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	79	96	22	36	233	5 612,11⅝	f 85,29	f 4,50	5 701,90⅝	2 722,99⅝	1 670,83⅝	534,45	773,62⅝
Timor en onderhoorigheden .	52	150	8	25	235	3 272,41⅝	0,75	"	3 273,16⅝	671,89⅝	2 208,42	138,67⅝	254,17⅝
Gezamenlijk . . .	147	321	36	64	568	f 10 237,20	f 86,04	f 4,50	f 10 327,74	f 3 856,06⅝	f 4 705,50	f 722,62⅝	f 1 043,5⅝
Bij den aanvang van 1897 waren de cijfers voor die gedeelten der buitenbezittingen, waar toen reeds de verponding werkte (zie vorig verslag, bijlage LL, blz. 9)	1773	1996	411	2244	6424	122 328 34⅝	f 137,25	12 542,66⅝	135 008,26	50 012,58⅝	52 449,97	5 880,83⅝	26 664,87
Totalen voor de buitenbezitt.	1920	2317	447	2308	6992	f 132 565,54⅝	f 223,29	f 12 547,16⅝	f 145 336,00	f 53 868,65	f 57 155,47	f 6 603,46	f 27 708,4

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1898.				Bedrag van den aanslag over 1898. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1897 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1898.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
JAVA EN MADURA.													
Bantam	19 435	801	19	20 255	f 49 305,84 (2,53⅝)	f 6 388,40 (7,97⅝)	f 211,00 (11,15⅝)	f 55 905,24 (2,76)	f 53 662,13⅝	f 83,00	f 596,10	"	f 679,10
Batavia *u*). . . .	13 354	16 307	908	30 569	42 835,50 (3,20⅝)	164 216,65 (10,07)	8 617,75 (9,49)	215 669,90 (7,05⅝)	212 631,95	7 300,52⅝	29 025,55	f 2 426,72	38 752,79⅝
Krawang	9 583	1 369	27	10 979	11 302,88⅝ (1,18)	11 311,95 (8,26)	147,00 (5,44⅝)	22 761,83⅝ (2,07⅝)	20 415,05	"	188,75	"	188,75
Preanger Regentsch.	63 132	2 354	29	65 515	69 930,87 (1,10⅝)	19 704,44 (8,37)	186,50 (6,43)	89 821,81 (1,37)	90 354,60	109,00	573,72	"	682,72
Cheribon	66 993	5 033	637	72 663	101 228,87⅝ (1,51)	42 195,80 (8.38)	3 940,00 (6 18⅝)	147 364,67⅝ (2,03)	143 945,55	17,00	409,39	263,25	689,64
Tagal	60 165	1 558	310	62 033	73 762,25 (1,22⅝)	16 333,55 (10,48)	2 243,40 (7,23⅝)	92 339,20 (1,49)	95 419,11	20,25	587,05	354,45	961,75
Pekalongan . . .	28 674	1 101	200	29 975	41 963,62⅝ (1,46)	13 079,77 (11,88)	1 925,00 (9,62⅝)	56 968,39⅝ (1,90⅝)	56 716,56⅝	268,25	634,29	662,50	1 565 04
Samarang	76 818	5 703	384	82 905	101 040,49 (1,31⅝)	64 635,06 (11 33)	2 328 50 (6,06)	168 004,05 (2,02⅝)	172 075,67⅝	"	370,72	22,50	393,22
Japara	41 017	2 003	193	43 213	45 607,90 (1,11)	18 487,35 (9,23)	651,75 (3,37⅝)	64 747,00 (1,50)	62 416,70	"	115,00	"	115,00
Rembang	60 535	2 748	103	63 386	91 462,74 (1,51)	27 910.29 (10,15⅝)	849,80 (8,25)	120 222,83 (1,89⅝)	115 271,10	1 134,58	1 149,38	4,40	2 288,36
Soerabaija	173 339	9 128	1 285	183 752	328 679,57 (1.89⅝)	131 989,41⅝ (14,46)	13 155.50 (10.23⅝)	473 824,48⅝ (2,58)	482 602,09	595,44	8 818,04⅝	101,04	9 514,52⅝
Pasoeroean . . .	67 000	2 075	301	69 376	139 036,32 (2,07⅝)	20 250,66 (9,76)	2 618 00 (8,60)	161 904,98 (2,33)	169 881,56	48,54	258.65	8,00	315,19
Probolinggo . . .	32 425	1 247	124	33 796	83 594,90 (2,58)	13 750,50 (11,02⅝)	940,00 (7,58)	98 285,40 (2,91)	98 093,75	99,50	815,95	28,00	943,45
Bezoeki.	23 115	1 050	445	24 610	61 272,81 (2.65)	12 787,70 (12,18)	3 614,00 (8,12)	77 674,51 (3,15⅝)	76 188,95	33,75	411,40	109,10	554,25
Banjoemas. . . .	26 583	1 382	9	27 974	26 593,06⅝ (1,00)	12 460,36 (9.01⅝)	87,00 (9,06⅝)	39 140,42⅝ (1,40)	39 076,46	150,90⅝	293,50	"	444,40⅝
Bagelen.	67 123	1 091	6	68 220	54 387,15 (0,81)	9 475.09 (8.68)	63,00 (10,50)	63 925,24 (9,37)	62 199,82⅝	48,86	2 871,18	"	2 920,04
Kadoe	23 800	1 765	23	25 588	20 383,25 (0.85⅝)	19 778,35 (11,20⅝)	90,00 (3,91)	40 251.60 (1,57)	39 199,30	14,50	92,17⅝	"	106,67⅝
Djokjokarta *v*) . .	. . . .	1 473	36	1 509	. . . . .	13 333,80 (9.05)	215,00 (5,97)	13 548,80 (8,98)	12 035,05	. . . . .	"	"	"
Soerakarta *v*). . .	. . . .	2 699	129	2 828	. . . . .	27 169,12 (10.06⅝)	558,40 (4,33)	27 727,52 (9,80)	29 094,36	. . . . .	2 786,51	304,20	3 090,71

u) In de residentie Batavia werkt tot nog toe de bedrijfsbelasting, wat de inlanders betreft, alleen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia en in de onderdistricten Pledang en Bondangan, uitmakende het onder den naam Bloeboer bekende, niet uit particuliere landerijen bestaande gedeelte der afdeeling Buitenzorg (verg. Indisch Staatsblad 1878 n⁰. 12 en 1879 n⁰. 338), zoodat de inlanders in het grootste gedeelte der afdeeling Buitenzorg en die in de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang voorshands nog buiten de heffing vallen (verg. het verslag van 1880, blz. 153).

v) In Djokjokarta en Soerakarta is de belasting alleen toepasselijk op de vreemde oosterlingen.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen over 1898.				Bedrag van den aanslag over 1898. N.B. De tusschen ( ) vermelde cijfers wijzen aan op hoeveel de aanslag gemiddeld per hoofd kwam te staan.				In 1897 bedroeg de aanslag (volgens verbeterde opgaven).	Bedrag van den achterstand op 31 December 1898.			
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.		Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.
Madioen	25 201	1 022	18	26 241	f 29 728,19 (1,18)	f 12 739,11 (12,46)	f 82,50 (4,58)	f 42 549,80 (1,62)	f 42 113,27	f 324,95	f 444,56	"	f 769,51
Kediri	34 967	2 755	2	37 724	66 330,20 (1,89⁵)	28 100,15 (10,20)	13,00 (6,50)	94 450,35 (2,50)	89 886,42⁵	5,75	541,64	"	547,39
Madura	56 819	741	245	57 805	174 622,36 (3,07)	15 939,25 (21,51)	2 287,40 (9,33⁵)	192 849,01 (3,33⁵)	200 240,94	"	404,35	f 14,00	418,35
Totalen voor Java en Madura . . .	970 078	65 405	5 433	1 040 916	f 1 613 068,79 (1,64)	f702 043,76⁵ (10,73⁵)	f44 824,50 (8,25)	f 2 359 937,05⁵ (2,26⁵)		f10 254,80	f51 387,91	f4298,16	f65 940,87
Over 1897 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	964 092	64 475	5 412	1 033 979	1 629 621,24 (1,69)	690 009 32⁵ (10,70)	44 189,85 (8,09)	2 363 820,41⁵ (2,29)	f2 363 820,41⁵	17 879,31	48 528,47	4248,25⁵	70 656,03⁵

BUITENBEZITTINGEN. *w*).

Sumatra's Westkust	. . .	4 212	500	4 712	. . . . .	f 18 282,90 (4,34)	f2 264,04 (4,51)	f 20 546,94 (4,36)	f 21 981,50	. . . .	f 8 073,74	f1 203,10	f 9 276,84
Benkoelen	. . .	198	14	212	. . . . .	2 204,00 (11,13)	155,00 (11,07)	2 359,00 (11,12⁵)	2 509,50	. . . .	45,00	"	45,00
Lampongsche Districten	. . .	436	27	463	. . . . .	2 338,50 (5,36)	195,00 (7,22)	2 533,50 (5,47)	2 225,50	. . . .	1 103,50	153,00	1 256,50
Palembang. . . .	10 972	5 328	522	16 828	f 32 099,00 (2,92⁵)	25 416,70 (4,77)	4 679,00 (8,96)	62 194,70 (3,69⁵)	49 774,40	f 2 031,50	1 135,25	328,00	3 494,75
Oostkust van Sumatra.	30 000	72 658	4 033	106 691	90 709,89 (3,07)	334 660,02⁵ (4,60⁵)	11 532,06 (2,85)	436 901,97⁵ (4,09)	395 041,33⁵	*x*) 44 116,49	*x*) 151 417,24	*x*) 8 710,60⁵	*x*) 203 704,33⁵
Atjeh en onderhoorigheden. . . .	. . .	1 909	308	2 217	. . . . .	8 710,50 (4,56)	1 450,00 (4,70⁵)	10 160,50 (4,58)	9 917,00	. . . .	64,00	"	64,00
Riouw en onderhoorigheden. . . .	. . .	5 443	51	5 494	. . . . .	52 818,34 (9,70⁵)	519,50 (10,20)	53 337,84 (9,71)	55 348,50	. . . .	12 166,82	60,00	12 226,82
Banka	. . .	5 605	87	5 692	. . . . .	21 224,28 (3,78⁵)	432,75 (4,97)	21 657,03 (3,80)	19 179,36	. . . .	4 416,25	198,00	4 614,25
Billiton	. . .	1 830	"	1 830	. . . . .	7 387,40 (4,03⁵)	"	7 387,40 (4,03⁵)	7 012,00	. . . .	4 475,00	"	4 475,00
Westerafdeeling van Borneo	. . .	14 356	166	14 522	. . . . .	58 952,00 (4,10⁵)	709,25 (4,27)	59 661,25 (4,11)	58 999,50	. . . .	29 612,50	394,50	30 007,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	. . .	2 602	455	3 057	. . . . .	15 634,00 (6,01)	3 636,50 (7,99)	19 270,50 (6,30)	17 919,35	. . . .	807,00	47,00	854,00
Celebes en onderhoorigheden. . . .	. . .	2 461	293	2 754	. . . . .	22 002,60 (8,93⁵)	2 010,90 (6,86)	24 013,50 (8,72)	24 230,70	. . . .	13 220,10	455,00	13 675,10
Menado	983	1 018	188	2 189	1 652,55 (1,68)	8 497,14 (8,34⁵)	1 685,00 (8,95)	11 834,69 (5,40⁵)	11 006,15	818,45	3 970,47⁵	963,00	5 751,92⁵
Amboina	. . .	493	261	754	. . . . .	4 635,50 (9,40)	1 680,50 (6,44)	6 316,00 (8,37⁵)	6 363,85	. . . .	3 418,00	790,00	4 208,00
Ternate	. . .	238	88	326	. . . . .	1 897,60 (7,97⁵)	589,00 (6,70)	2 486,60 (7,63)	2 404,30	. . . .	437,00	150,00	587,00
Timor en onderhoorigheden. . . .	. . .	486	56	542	. . . . .	4 250,50 (8,74⁵)	478,00 (8,53⁵)	4 728,50 (8,72)	4 594,25	. . . .	1 494,00	29,00	1 523,00
Bali en Lombok .	3 974	898	259	5 131	11 084,00 (2,79)	8 815,00 (9,81⁵)	2 283,00 (8,81)	22 182,00 (4,32)	22 650,40	1 876,50	984,00	40,00	2 900,50
Totalen voor de buitenbezittingen . .	45 929	120 171	7 308	173 408	f 135 545,44 (2,95)	f597 726,98⁵ (4,97⁵)	f34 299,50 (4,69)	f 767 571,92⁵ (4,42⁵)		f48 842,94	f236 839,87⁵	f2981,20⁵	f297 664,02
Over 1897 waren de cijfers (wat die van den aanslag betreft, volgens verbeterde opgaven)	40 872	112 594	7 116	160 582	113 306,06⁵ (2,84)	564 239,64⁵ (5,01)	33 611,88⁵ (4,78)	711 157,59⁵ (4,39⁵)	f711 157,59⁵	21 101,50	115 904,95	8 463,40	145 469,85

w) In de buitenbezittingen werkte in 1898 de bedrijfsbelasting in alle gewesten onder de vreemde oosterlingen, uitgenomen onder de Arabieren in de residentie Westerafdeeling van Borneo en onder de mijnwerkers op Banka en Billiton. Voorts zijn aan de bedrijfsbelasting onderworpen de inlanders ter hoofdplaats Palembang, zekere categorieën van inlanders in de residentie Oostkust van Sumatra en in de afdeelingen Boeleleng, Djembrana en Lombok der residentie Bali en Lombok, oomede de zoogenaamde inlandsche burgers in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1891 n⁰. 160, 1895 n⁰. 291, 1896 n⁰. 267 en 1897 n⁰. 10).

x) Voor de aangeslagenen op de landbouwondernemingen in de residentie Oostkust van Sumatra behoeft de belasting eerst op 1 Maart na afloop van het belastingjaar betaald te zijn.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage JJ.]

b. Verdeeling der aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
JAVA EN MADURA. *ij)*																		
Bantam	Inlanders	7 143	5 694	3 016	2 165	424	502	158	126	192	7	5	2	1	"	"	"	"
	Chineezen	3	49	86	155	83	301	50	39	32	2	1	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	5	1	4	3	5	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	7 146	5 743	3 102	2 325	508	807	211	170	225	9	6	2	1	"	"	"	"
Batavia	Inlanders	734	3 904	5 859	1 114	415	886	225	150	54	11	2	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	1	230	2 261	2 152	4 852	3 926	1 007	941	629	131	64	51	27	12	7	2	14
	Andere vreemde oosterl.	"	19	162	117	249	198	78	42	26	3	2	6	6	"	"	"	"
	Totaal	735	4 153	8 282	3 383	5 516	5 010	1 310	1 133	709	145	68	57	33	12	7	2	14
Krawang	Inlanders	7 307	1 568	370	120	53	138	20	7	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	1	211	177	391	141	289	53	43	31	19	4	6	1	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	9	8	1	3	4	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	7 308	1 788	555	512	197	431	73	50	33	19	4	6	1	2	"	"	"
Preanger Regentschappen	Inlanders	40 142	20 568	1 245	481	201	367	82	28	15	2	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	16	429	531	468	244	347	99	83	80	23	19	8	5	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	6	5	8	6	2	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	40 158	20 997	1 782	954	453	720	183	113	95	25	20	8	5	2	"	"	"
Cheribon	Inlanders	27 927	33 000	3 281	1 394	408	815	114	43	10	"	"	1	"	"	"	"	"
	Chineezen	4	1 066	1 125	734	481	873	258	235	162	53	19	10	2	5	2	1	3
	Andere vreemde oosterl.	5	177	172	114	48	75	14	16	9	1	2	3	1	"	"	"	"
	Totaal	27 936	34 243	4 578	2 242	937	1 763	386	294	181	54	21	14	3	5	2	1	3
Tagal	Inlanders	40 148	15 040	2 946	802	478	577	136	33	5	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	11	157	119	268	123	539	148	90	63	17	12	7	4	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	3	37	66	55	33	69	24	11	10	2	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	40 162	15 234	3 131	1 125	634	1 185	308	134	78	19	12	7	4	"	"	"	"
Pekalongan	Inlanders	15 606	10 261	1 755	297	222	402	76	44	9	1	"	"	1	"	"	"	"
	Chineezen	1	206	153	172	118	225	71	64	52	15	5	10	3	3	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	79	11	34	10	35	8	9	10	1	"	3	"	"	"	"	"
	Totaal	15 607	10 546	1 919	503	350	662	155	117	71	17	5	13	4	3	1	1	1
Samarang	Inlanders	52 205	15 759	5 553	1 408	709	913	171	69	22	8	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	5	518	1 139	1 035	379	1 546	377	283	239	62	49	37	20	8	1	3	2
	Andere vreemde oosterl.	3	105	111	64	29	45	10	8	7	"	1	"	"	"	1	"	"
	Totaal	52 213	16 382	6 803	2 507	1 117	2 504	558	360	268	70	51	37	20	8	2	3	2
Japara	Inlanders	32 877	6 575	892	308	154	187	13	6	4	"	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	13	709	230	223	109	348	130	127	60	25	16	8	1	1	2	"	1
	Andere vreemde oosterl.	48	83	24	11	4	10	9	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	32 938	7 367	1 146	542	267	545	152	136	65	25	17	8	1	1	2	"	1
Rembang	Inlanders	34 841	16 874	4 623	2 302	717	915	152	59	45	7	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	26	900	360	326	160	427	175	171	120	33	22	10	7	7	3	"	1
	Andere vreemde oosterl.	"	16	30	26	9	8	4	3	4	"	3	"	"	"	"	"	"
	Totaal	34 867	17 790	5 013	2 654	886	1 350	331	233	169	40	25	10	7	7	3	"	1
Soerabaija	Inlanders	65 562	72 086	19 183	9 331	2 924	3 313	506	290	106	27	4	6	"	1	"	"	"
	Chineezen	21	513	564	1 601	328	3 445	1 670	438	255	85	52	51	38	25	19	11	12
	Andere vreemde oosterl.	29	172	99	271	50	279	245	66	41	15	9	2	7	"	"	"	"
	Totaal	65 612	72 771	19 846	11 203	3 302	7 037	2 421	794	402	127	65	59	45	26	19	11	12
Pasoeroean	Inlanders	19 986	32 950	7 598	3 749	1 002	1 160	287	75	48	50	86	4	5	"	"	"	"
	Chineezen	56	178	564	382	116	405	149	92	88	15	9	11	5	1	"	2	2
	Andere vreemde oosterl.	5	34	37	54	28	84	25	13	16	3	1	1	"	"	"	"	"
	Totaal	20 047	33 162	8 199	4 185	1 146	1 649	461	180	152	68	96	16	10	1	"	2	2
Probolinggo	Inlanders	9 544	11 339	7 483	2 220	422	1 150	128	36	12	17	69	2	3	"	"	"	"
	Chineezen	1	223	123	167	130	374	69	70	55	15	5	8	3	2	1	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	31	21	13	10	34	6	3	3	3	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	9 545	11 593	7 627	2 400	562	1 558	203	109	70	35	74	10	6	2	1	1	"
Bezoeki	Inlanders	4 002	11 035	3 913	1 880	1 335	689	97	63	78	10	10	3	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	57	81	101	134	365	176	57	48	14	5	5	5	2	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	63	93	66	49	112	21	18	15	1	3	4	"	"	"	"	"
	Totaal	4 002	11 155	4 087	2 047	1 518	1 166	294	138	141	25	18	12	5	2	"	"	"
Banjoemas	Inlanders	20 122	5 337	736	163	97	109	13	5	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	14	214	277	322	130	220	70	56	53	8	7	6	2	1	"	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	2	4	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	20 136	5 551	1 014	487	231	330	83	61	55	8	7	6	2	1	"	1	1

ij) Op Java en Madura wordt van inlanders als bedrijfsbelasting geheven 2 pct. van hun belastbaar inkomen; van de vreemde oosterlingen 4 pct., met een minimum van aanslag voor deze laatsten van f 2 over een vol jaar. Inlanders, wier belastbaar inkomen minder bedraagt dan f 25 's jaars, zijn van de belasting vrijgesteld.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500.
Bagelen	Inlanders	58 733	6 331	1 277	368	142	208	46	14	3	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	3	354	107	170	85	199	51	65	33	10	7	3	1	2	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	1	2	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	58 736	6 685	1 385	539	229	408	97	79	37	11	7	3	1	2	1	"	"
Kadoe	Inlanders	19 807	3 147	482	158	68	99	27	11	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	7	265	489	208	177	282	88	106	84	22	17	8	4	4	3	"	1
	Andere vreemde oosterl.	"	5	6	8	1	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	19 814	3 417	977	374	246	384	115	117	85	22	17	8	4	4	3	"	1
Djokjokarta	Inlanders	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	81	362	196	206	351	98	109	54	6	3	3	1	3	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	7	4	11	5	6	1	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	88	366	207	211	357	99	110	55	6	3	3	1	3	"	"	"
Soerakarta	Inlanders	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	2	930	245	260	259	428	215	192	96	26	15	11	10	10	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	69	19	14	7	11	2	5	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	2	999	264	274	266	439	217	197	98	26	15	11	10	10	"	"	"
Madioen	Inlanders	17 777	4 404	2 289	326	157	212	22	12	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	93	153	99	207	230	80	88	48	12	6	3	2	"	"	1	"
	Andere vreemde oosterl.	"	3	7	3	2	2	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	17 777	4 500	2 449	428	366	444	102	101	50	12	6	3	2	"	"	1	"
Kediri	Inlanders	18 464	7 261	3 051	3 838	1 348	851	98	46	10	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	2	540	344	414	372	549	217	153	106	23	16	9	7	2	"	"	1
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	18 466	7 801	3 395	4 252	1 720	1 402	315	199	116	23	16	9	7	2	"	"	1
Madura	Inlanders	31 133	13 631	4 137	1 785	1 130	2 289	664	883	829	153	127	29	18	9	1	1	"
	Chineezen	11	134	57	65	54	171	55	56	69	23	19	11	4	10	2	"	"
	Andere vreemde oosterl.	5	99	32	27	10	39	11	7	6	2	3	3	"	1	"	"	"
	Totaal	31 149	13 864	4 226	1 877	1 194	2 499	730	946	904	178	149	43	22	20	3	1	"
In 't geheel	Inlanders	524 060	296 764	79 689	34 209	12 406	15 782	3 035	2 000	1 446	294	306	47	28	10	1	1	"
	Chineezen	198	8 057	9 547	9 909	8 888	15 840	5 306	3 558	2 457	639	372	276	152	102	42	23	39
	Andere vreemde oosterl.	98	1 008	910	902	562	1 028	483	213	156	31	24	22	14	1	1	"	"
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1898		524 356	305 829	90 146	45 020	21 856	32 650	8 804	5 771	4 059	964	702	345	194	113	44	24	39
Over 1897 waren de cijfers	Inlanders	509 508	303 429	78 831	35 804	12 748	15 932	3 242	2 071	1 387	703	330	54	43	8	1	1	"
	Chineezen	274	8 129	10 255	9 138	8 435	15 636	5 037	3 501	2 497	597	375	263	147	96	30	16	49
	Andere vreemde oosterl.	75	983	999	922	483	1 013	458	244	138	41	26	14	12	2	2	"	"
Algemeene totalen voor Java en Madura over 1897		509 857	312 541	90 085	45 864	21 666	32 581	8 737	5 816	4 022	1 341	731	331	202	106	33	17	49

BUITENBEZITTINGEN. z)

Sumatra's Westkust	Chineezen	"	"	2 887	608	269	269	86	48	33	7	5	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	242	156	47	34	11	6	3	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	3 129	764	316	303	97	54	36	8	5	"	"	"	"	"	"
Benkoelen	Chineezen	"	"	55	26	23	55	16	7	7	5	4	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	5	3	1	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	56	31	26	56	20	7	7	5	4	"	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten	Chineezen	"	2	58	198	65	92	6	12	3	"	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	4	2	19	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	2	59	202	67	111	6	12	4	"	"	"	"	"	"	"	"
Palembang	Inlanders	778	5 321	3 274	703	291	493	54	33	16	4	"	3	2	"	"	"	"
	Chineezen	"	72	3 209	693	376	828	70	46	17	5	2	4	2	1	1	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	"	195	130	38	106	13	17	11	3	4	2	2	"	"	1	"
	Totaal	778	5 393	6 678	1 526	705	1 427	137	96	44	12	6	9	6	1	1	2	1
Atjeh en onderhoorigheden	Chineezen	"	"	1 565	22	97	151	31	16	22	2	1	2	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	122	76	77	21	7	3	2	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	1 687	98	174	172	38	19	24	2	1	2	"	"	"	"	"
Sumatra's Oostkust	Inlanders	1 520	2 537	23 758	1 224	387	304	192	68	10	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	2 419	2 341	19 043	21 945	17 707	7 517	837	377	291	130	74	23	10	4	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	309	370	2 871	304	67	99	6	3	4	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	4 248	5 248	45 672	23 473	18 161	7 920	1 035	448	305	130	74	23	10	4	"	"	"

z) In de buitenbezittingen is de maatstaf van heffing algemeen 2 pct. van het belastbaar inkomen, doch mogen vreemde oosterlingen voor niet minder dan naar reden van f 3 over een vol jaar worden aangeslagen. Voor zooveel in enkele gewesten de bedrijfsbelasting ook van inlanders of zoogenaamde inlandsche burgers) geheven wordt (zie noot *m*), is voor hen het minimum van aanslag over een vol jaar f 1.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van:																
		f 1 en minder.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500.
Riouw en onderh.	Chineezen	387	290	2 097	275	114	932	466	414	388	43	11	13	8	2	1	2	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	23	2	5	8	5	1	6	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	387	290	2 120	277	119	940	471	415	394	44	11	13	8	2	1	2	"
Banka	Chineezen	"	"	4 678	481	186	164	29	41	12	4	3	6	"	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	55	9	10	10	1	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	4 733	490	196	174	30	41	13	5	3	6	"	1	"	"	"
Billiton	Chineezen	"	"	1 265	423	34	61	16	15	7	7	2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	1 265	423	34	61	16	15	7	7	2	"	"	"	"	"	"
Westerafdeeling van Borneo	Chineezen	"	"	8 988	3 506	807	724	138	101	68	11	2	2	3	5	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	97	30	17	14	4	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	9 085	3 536	824	738	142	104	69	11	2	2	3	5	1	"	"
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	Chineezen	"	"	1 905	268	138	166	46	24	31	6	4	7	1	3	1	"	2
	Andere vreemde oosterl.	"	"	183	93	60	80	7	17	7	1	3	1	3	"	"	"	
	Totaal	"	"	2 088	361	198	246	53	41	38	7	7	8	4	3	1	"	2
Celebes en onderhoorigheden	Chineezen	"	55	398	1 349	71	374	86	38	45	12	9	9	5	1	5	"	4
	Andere vreemde oosterl.	"	"	112	103	11	36	13	10	3	"	5	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	55	510	1 452	82	410	99	48	48	12	14	9	5	1	5	"	
Menado	Inlandsche burgers	"	868	95	17	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	"	50	56	41	734	80	35	17	2	"	"	2	1	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	15	2	8	129	21	8	4	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	868	160	75	49	866	101	43	21	3	"	"	2	1	"	"	"
Amboina	Chineezen	6	4	58	106	44	148	57	42	25	1	2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	84	58	15	78	10	11	5	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	6	4	142	164	59	226	67	53	30	1	2	"	"	"	"	"	"
Ternate	Chineezen	"	"	69	37	27	54	20	22	9	"	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	30	6	13	30	4	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	99	43	40	84	24	26	10	"	"	"	"	"	"	"	"
Timor en onderh.	Chineezen	"	"	132	110	31	102	51	35	20	3	2	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	13	6	14	14	6	1	"	"	2	"	"	"	"	"	"
	Totaal	"	"	145	116	45	116	57	36	20	3	4	"	"	"	"	"	"
Bali en Lombok	Inlanders	795	1 305	1 070	451	116	208	16	8	2	1	1	"	"	1	"	"	"
	Chineezen	"	"	60	461	86	207	22	16	18	5	12	7	2	1	1	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	4	62	83	24	56	5	12	8	"	2	3	"	"	"	"	
	Totaal	795	1 309	1 192	995	226	471	43	36	28	6	15	10	2	2	1	"	"
In 't geheel	Inlandsche burgers	"	868	95	17	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Inlanders	3 093	9 163	28 102	2 378	794	1 005	262	109	28	5	1	3	2	1	"	"	"
	Chineezen	2 812	2 764	46 517	30 564	20 116	12 578	2 057	1 289	1 013	243	133	75	32	18	10	3	7
	Andere vreemde oosterl.	309	374	4 106	1 067	411	735	117	96	57	8	16	6	5	"	"	1	"
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1898.		6 214	13 169	78 820	34 026	21 321	14 321	2 436	1 494	1 098	256	150	84	39	19	10	4	7
In 1897 waren de cijfers na verbetering en aanvulling (zie vorig verslag, bijlage LL, blz. 10, noot *aa*)	Inlandsche burgers	"	863	81	11	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Inlanders	2 944	3 544	26 854	4 310	1 101	767	265	76	40	4	3	2	3	"	"	1	"
	Chineezen	1 227	2 652	44 507	32 494	16 246	10 518	2 203	1 225	984	251	145	72	37	17	7	3	6
	Andere vreemde oosterl.	230	347	3 799	1 279	457	710	95	96	64	13	12	10	2	1	"	1	"
Algemeene totalen voor de buitenbezitt. over 1897.		4 401	7 406	75 241	38 094	17 807	11 995	2 563	1 397	1088	268	160	84	42	18	7	5	6

VI. BELASTING OP DE RIJTUIGEN VAN INLANDERS OP JAVA.

Gewesten.	AANSLAG. 1897.	AANSLAG. 1898.	Gewesten.	AANSLAG. 1897.	AANSLAG. 1898.	Gewesten.	AANSLAG. 1897.	AANSLAG. 1898.	Gewesten.	AANSLAG. 1897.	AANSLAG. 1898.
Bantam.	f 6 273	f 7 268	Tagal	f 6 123	f 6 29[illegible]	Soerabaija	f 51 303	f 50 983	Bagelen	f 6 250	f 6 951
Batavia	24 090	23 713	Pekalongan. . . .	3 983	3 893	Pasoeroean	32 922	32 085	Kadoe. .	1 524	1 559
Krawang	2 160	2 405	Samarang	12 252	11 709	Probolinggo . . .	19 445	17 922	Madioen .	6 198	6 466
Preanger Regentsch.	15 706	17 595	Japara.	24 951	25 056	Bezoeki	15 994	15 209	Kediri .	21 171	22 337
Cheribon	9 351	9 918	Rembang.	16 454	16 490	Banjoemas . . .	3 174	3 258	Totalen . . .	f 279 324	f 281 122

VII. BELASTINGEN van verschillenden aard die slechts in het een of ander gewest worden geheven. *aa*)

OMSCHRIJVING. (De met een * aangeduide belastingen gelden uitsluitend inlanders.)	1897. (Verbeterde opgaven.) Aanslag.	1897. (Verbeterde opgaven.) Geïnd bedrag (zie noot *a* op blz. 163/164 van het verslag hiervóór).	1898. (Voorloopige opgaven.) Aanslag.	1898. (Voorloopige opgaven.) Geïnd bedrag (zie noot *a* op blz. 163/164 van het verslag hiervóór).
1. *Hoofdelijke belasting in de residentie Benkoelen	f 146 954,40	f 143 624,00	f 148 937,00	f 150 670,95
2. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen	2 644,00	3 068,00	2 644,00	2 948,20
3. *Hoofdelijke belasting in de residentie Lampongsche Districten .	171 285.00	162 503,00	172 998,00	182 410,53[5]
4. *Hoofdelijke belasting de residentie Palembang (buiten de hoofdplaats).	1 026 705.75	1 046 117,00	1 051 581.50	1 048 495.25
5. Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang	40 974.00	41 172,00	43 041,00	371,90
6. *Hassil-belasting in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1880, blz. 6)	. . . . .	*bb*) 52 311,00	. .	*cc*) 79 560,42
7. Belasting op den invoer van opium in de Atjehsche onderhoorigheden.	. . . . .	53 220,00		52 380,00
8. *Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton.	22 407,00	18 884,09	22 589,50	20 093,83
9. Hoofdelijke belasting in de residentie Westerafdeeling van Borneo. .	13 617,54	11 910,00	11 390,43	11 263,43[5]
10. *Belasting op het rijstgewas in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. .	193 437,39[5]	160 987,00	138 001,87[5]	207 394,85[5]
11. *Hoofdelijke belasting in voornoemd gewest.	f 245 986,65	f 239 101,00	f 269 352,75	f 263 386,44[5]
12. Recht voor de afgifte van licentiën tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. a. het verslag van 1879, blz. 169, en dat van 1887, blz. 204).	. . . . .	1 354,00	. . .	433,00
13. *Hoofdelijke belasting in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden	142 971,45	127 044,00	139 547,56	120 121,12[5]
14. *Belasting van heerendienstplichtigen ter hoofdplaats Makasser.	17 115,00	14 618,00	16 715,00	14 477,64[5]
15 en 16. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado — Minahassa-districten	165 787,04[5]	162 500.00	169 451,23[5]	175 689,89[5]
15 en 16. *Hoofdelijke belasting in de residentie Menado — Afdeeling Gorontalo (voor zooveel betreft het rechtstreeksch gouvernementsgebied) . .	84 570,00	76 568,00	86 305,00	86 815 79
17. *Hoofdelijke belasting in de residentie Amboina	66 238,25	61 010,00	67 505,00	72 141,31
18. *Hoofdelijke belasting van de inlandsche gouvernements-onderdanen in de residentie Ternate.	970.00	5 741,00	5 774,00	4 802.85

aa) Over de vroege in deze tabel vermelde slachtbelasting in de Preanger Regentschappen en in een gedeelte van Krawang is thans gehandeld in den tekst van het verslag (zie blz. 165 hiervóór), evenals over de met 1 April 1898 ingevoerde slachtbelasting in de Lampongsche Districten.

bb) Onder het hier opgegeven bedrag was begrepen f 19 380 aan hassil over 1896.

cc) Als voren aan hassil over 1897 f 10 323.

(5. 37.)

BIJLAGE KK.

(Zie hoofdst. M, afd. II, § 2, van het verslag.)

I. OVERZICHT van de GELDMARKT in Nederlandsch-Indië over 1898, samengesteld door den heer J. Reijsenbach, president der Javasche Bank.

De geldmarkt was over het algemeen minder ruim, hetgeen zich evenwel eerst in het laatst van het jaar merkbaar deed gevoelen, toen het allengs duidelijker werd, dat de ruime suikeroogst, tot bevredigende prijzen verkocht, den doorslag ging geven om de betalingsbalans tusschen Indië en Europa te doen omslaan.

Het jaar 1898 was onder deze omstandigheden voor alle partijen een bevredigend jaar. Noch de import- noch de exporthandel had in algemeenen zin reden tot klagen, en de banken, voldoende emplooi voor haar geld vindende, konden tot stabiel blijvende rente haar geld uitzetten en gedurende een groot deel van het jaar het evenwicht tusschen trekking en remise bewaren zonder zware schommelingen in de koersen.

De importhandel, allengs over het doode punt heen, dat volgde op een tijdperk van overschatting der behoefte, zette iets minder om en moest zich voor de meeste artikelen met eenigszins lagere prijzen vergenoegen, doch vond compensatie in betere betaling door de minder overladen tweede hand, waaronder zich minder deconfitures voordeden, alsmede in voor haar niet onvoordeelige koersen.

Wat de export betreft, had de koffie het zwaar te verantwoorden. Wel behield goede kwaliteit vrij wel haar prijs en volgde deze niet geheel de gevoelige daling der marktwaarde van goed ordinair Java, doch vele ondernemingen leden zware verliezen door prijsdaling en kleine oogsten van meerendeels inferieure kwaliteit, en bij enkele kon algeheele staking van het bedrijf, of overgang voor de hypotheekschuld in handen der geldschieters, niet uitblijven.

Met de indigo ging het minder goed; de teelt van dit gewas maakt meer en meer plaats voor die van tabak.

Van dit laatste artikel toch werden van uit Samarang uitgevoerd in 1898 61 492 pakken, tegen 42 341 in 1897, 38 452 in 1896 en 32 378 in 1895. Over geheel Java was de gekweekte hoeveelheid tabak belangrijk grooter dan in vorige jaren; de kwaliteit was evenwel minder fraai en de tabaksmarkt in Europa baarde veel zorg.

Met de thee en den kinabast ging het merkbaar beter; het tin haalde steeds hooger prijzen; copra was iets vaster in prijs, vooral door den ongeregelden toestand op de Philippijnen, waarvan het gewicht voor dit artikel evenwel schijnt overschat, en de suiker ten slotte gaf een oogst, die met 2245/m pikol den vorigen overtrof en tot prijzen, varieerende tusschen f 6¾ en f 7, kon verkocht worden.

Konden de banken in den eersten tijd het evenwicht tusschen trekking en remise bewaren, later werd dit door de belangrijke aan de markt komende suikerwissels verstoord, waardoor een wedstrijd ontstond om de tot inkoop dier wissels benoodigde middelen te verkrijgen en de krediethulp der circulatiebank ruim werd ingeroepen, maar het niet mogelijk bleek, langs den weg van toegeven op de officieel genoteerde koersen, de middelen door wisseltrekking verder te versterken.

Te midden van dit alles behoefde de Javasche Bank, hoewel haar gemiddeld opereerend kapitaal hooger dan ooit steeg, haar rentestandaard nog niet te wijzigen en bleef deze gedurende het geheele jaar onveranderd als volgt:

Disconto van:

Promessen, voorzien van twee of meer handteekeningen (minimum rente 10 dagen)	4½ pct.
NB. Promessen langer dan 90 dagen loopende	½ „ meer.
Wisselbrieven, geaccepteerd door hier te lande gevestigde personen, firma's of maatschappijen, voorzien van twee handteekeningen (minimum rente 10 dagen)	4½ pct.
Id. voorzien van minstens drie handteekeningen	½ pct. minder (minimum rente 10 dagen) .
Id. getrokken tegen door de Bank geopende credieten	5½ „
NB. Wisselbrieven langer dan 90 dagen loopende	½ „ meer.
Gouvernements-wissels (binnenlandsche) (minimum rente 10 dagen)	2½ „
Vendu-accepten, betaalbaar op plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft (minimum rente 10 dagen)	3 „
Id. elders betaalbaar:	
a. Java en Madura (minimum rente 10 dagen)	4 „
b. gouvernementen Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden (minimum rente 30 dagen, met bijpassing van ¼ pct. provisie over het bedrag van het accept) .	4 „
c. overige buitenbezittingen (minimum rente 45 dagen, met bijpassing van ¼ pct. provisie over het bedrag van het accept)	4 „
Wisselbrieven op het buitenland (minimum rente 10 dagen)	3 „
Id. op het Ministerie van Koloniën (minimum rente 10 dageu).	3 „
Beleeningen en voorschotten in rekening-courant; effecten:	
a. effecten, opgenomen in de lijst van die, waarin de Bank haar kapitaal en reservefonds mag beleggen	3½ „
b. alle andere, die voor onderpand in aanmerking kunnen komen	4½ „
goud en zilver	3½ „
uitvoerproducten: suiker 3½ pct.; andere uitvoerproducten	4 „
invoerartikelen: petroleum en rijst 3½ pct.; andere invoerartikelen	5 „

De officieele wisselnoteeringen waren als volgt, waarbij niet uit het oog moet verloren worden dat daarnaast officieuse noteeringen vigeerende waren, die moeielijk in cijfers te brengen zijn:

6 maanden dato op Nederland	gedurende het	1ste	kwartaal	1898	100 /₂ à 100⅞ pct.
	„	2de	„	„	100¾ „ 101½ „
	„	3de	„	„	100¾ „
	„	4de	„	„	100¾ à 101 „
6 maanden zicht op Engeland	gedurende het	1ste	kwartaal	1898	f 11,95 à 12,— p. $
	„	2de	„	„	11,90 „ 11,97½ „ „
	„	3de	„	„	11,95 „ 12,— „ „
	„	4de	„	„	11,91¼ „ 11,92½ „ „

De neiging tot daling was echter bij het einde van het jaar zóó sterk, dat het duidelijk was dat deze noteeringen zich niet zouden kunnen staande houden. De koersen voor zicht-bankwissels op Singapore, in het nauwste verband staande tot den prijs van baarzilver, toonden iets minder fluctuaties aan dan

in het vorige jaar, toen zij van f 1,11 tot f 1,31 varieerden en waren nu:

gedurende het	1ste	kwartaal	1898	f 1,14½	à f 1,22	p. $.
„ „	2de	„	„	1,13¾ „	1,18	„ „
„ „	3de	„	„	1,16 „	1,20½	„ „
„ „	4de	„	„	1,17¾ „	1,20½	„ „

Voor hypotheken bleef het aanbod ruim tot dalende rente, doch was het niet noodig lager dan tot 4½ pct. p. a. te gaan.

Nu niet alleen verschillende fondsen en levensverzekering- en assurantie-maatschappijen, naast de hypotheekbanken, de gelegenheid tot geldverkrijging openstellen, waartoe, speciaal wat de laatsten betreft, veel Europeesch geld wordt gebruikt, doch ook de weeskamers meer uitsluitend op geldbelegging in hypotheken worden aangewezen sedert de postspaarbank het vroeger voor een deel bij enkele dier kamers gebruikelijk escompteeren van vendupapier tot zich trekt, wordt de concurrentie op dit gebied steeds toenemend.

Specie-invoer voor banken of particulieren had (eene groote hoeveelheid als negotiepenning dienstdoend goud en een invoer van f 5 558 000 aan dollars en yens buiten beschouwing gelaten) alleen tot een bedrag van f 3 667 919 aan Nederlandsche standpenningen plaats uit de Straits.

Ook uit Australië werden dit jaar sovereigns geïmporteerd, daar de vigeerende koersen dit veroorloofden.

Voor het Gouvernement werden guldens en pasmunt aangevoerd.

Tot uitvoer van specie naar Nederland bestond allerminst aanleiding.

De toenemende invoer van vreemde gouden en zilveren munt verdient de aandacht, daar het, al is het bij gebreke aan statistiek niet onbetwistbaar vast te stellen, toch zeer aannemelijk moet worden geacht dat een zeer groot deel niet opnieuw uitgevoerd of versmolten wordt, doch speciaal op de buitenbezittingen in circulatie blijft.

Sedert de Gouverneur van de Straits de inomloopbrenging van Japansche yens in zijn gebied van af 15 April 1899 heeft verboden, is het te voorzien dat veel van die munt van daar haar weg naar Nederlandsch-Indië zal vinden zonder weer denzelfden weg terug te kunnen gaan en zich dus in onze koloniën eene munt zal gaan vertoonen, die voor de houders slechts tot versmelting geschikt zal blijken. [1])

Hiertegenover staat evenwel een niet speciaal in het jaarverslag van de Javasche Bank gereleveerd feit, nl.: dat ook uitvoer plaats had naar de Straits, niet alleen van dollars, doch ook van yens, en wat dit laatste betreft, speciaal in anticipatie op den bovengenoemden, 15 April 1899 in werking tredenden maatregel.

Over den fiduciairen omloop werden in dit jaar geene klachten vernomen, dank zij de door de Javasche Bank ondernomen en voortgezette nagenoeg algeheele vernieuwing harer emissie.

Het geschokte vertrouwen in de bankbiljetten van f 1000 en f 500 heeft zich geheel hersteld sedert nieuwe biljetten van geheel afwijkend fabrikaat zijn in omloop gebracht, en het tijdig in circulatie brengen van een nieuw soort biljet van f 10 was oorzaak dat het vertrouwen in de biljetten van die coupure in 't geheel niet verloren ging, toen het bleek dat er valsche biljetten van het oude model van dat bedrag in omloop waren gebracht, doch de biljetten oud model alleen naar de Bank terugvloeiden.

Het biljet van f 5 wordt steeds meer gewild als het meest nabijkomende aan den rijksdaalder, doch de uitgifte van biljetten ad f 2,50 door de Bank stuitte af op bezwaren van de zijde der Regeering.

De circuleerende Nederlandsche standpenningen worden, speciaal wat den rijksdaalder betreft, nog steeds met wantrouwen bejegend, al is het ook door niemand met zekerheid uit te maken dat, niettegenstaande de waakzaamheid der Regeering en de in die richting meewerkende vrees van het publiek, de invoer van volwichtig, goed afgewerkt valsch geld aanhoudt.

Een te streng toezicht aan de kassen van den lande en van de Javasche Bank op niet moedwillige beschadiging of slechten klank van overigens echte munt, faktoren die allengs tot weigering van zulke munt aanleiding gaven, kan niet anders dan het publiek extra huiverig maken die munt te accepteeren, en daarom is het zeker, zoolang de thans gedeprecieerde zilveren munt nog tot de nominale waarde ingang moet vinden, van gewicht te achten dat eene toezegging van de Regeering aan de Javasche Bank, om zulke munt bij 's lands kas te mogen inwisselen, die Bank van hare zijde aanleiding geeft ze van het publiek te accepteeren. [2])

Guldens en vooral halve guldens worden steeds meer gevraagd dan aangeboden, en voor pasmunt wordt, vooral in sommige tijden van het jaar, een zoo hoog agio betaald, dat men slechts tot de conclusie komen kan, dat de hoeveelheid dier munt noodwendig nog aanmerkelijk moet vermeerderd worden, daar de mogelijkheid agio te bedingen toch minstens het bewijs in zich sluit dat van overvloed geen sprake kan zijn. [3])

Effecten.

Van eene effectenmarkt kan men in Indië eigenlijk nog niet spreken, doch het jaar 1898 onderscheidde zich op dit gebied in zooverre van zijne voorgangers, dat meer ernstig gestreefd werd zulk eene markt te scheppen of althans de totstandkoming te vergemakkelijken.

Pogingen tot oprichting van een „stock-exchange" leden schipbreuk, doch enkele handelsvereenigingen gaven meer teekenen van leven en te Batavia kwam eene „Vereeniging voor den effectenhandel in Nederlandsch-Indië" tot stand, die o. a. door middel van haar orgaan, het „Ned.Ind. Effectenblad", inlichtingen verstrekt omtrent de gepubliceerde balansen van Indische of van in Indië werkende instellingen en ondernemingen.

Zoowel het bovenvermelde als de gebruikmaking van de intercommunale telephoon-verbinding tusschen de hoofdplaatsen van Java kan ongetwijfeld leiden tot meer eenheid in de koersnoteeringen, tot vestiging van koop- en verkoopkoersen op degelijker grondslagen en tot het winnen van meer vertrouwen zoowel in Indië als elders in *die* effecten, welke vertrouwen verdienen.

Het eigenaardig verschijnsel hield aan, dat Indische kapitalisten, voornamelijk ter meerdere productiefmaking van hunne aan de banken gegeven en in den regel zeer weinig rentegevende deposito's, belegging zochten in Europeesche effecten, en het Europeesch kapitaal zich stak in Indische cultuur- en andere ondernemingen. Dit laatste vloeide evenwel niet ruim genoeg naar den wensch van velen toe voor de talrijke ondernemingen van mijnbouw, die, alvorens blijken van al dan niet levensvatbaarheid te kunnen geven, meer geld noodig hadden dan in Indië beschikbaar was. Voor de enkele onder deze, welker rentabiliteit verzekerd mag geacht worden, voor zoover men dit van het wisselvallig mijnbouwbedrijf zeggen kan, gelukte het intusschen de benoodigde middelen te verkrijgen en ook voor andere, die gegronde hoop voor de toekomst geven, mag dit vewacht worden nu de reactie na de eerste „goudkoorts" is ingetreden en de nuchtere berekening meer op den voorgrond treedt. Men begint nu meer en meer te begrijpen, dat edele metalen en petroleum niet overal te vinden zijn in kwantiteiten,

[1]) Nadat onze consul-generaal te Singapore de Indische Regeering met het verbod had in kennis gesteld, zijn hararzijds onmiddellijk maatregelen genomen opdat het publiek in Nederlandsch-Indië daarvan verwittigd zij (zie de bekendmaking van den directeur van financiën in de Javasche Courant van 2 Mei 1899) en de ambtenaren op mogelijke misbruiken het oog gericht houden, dit laatste zoowel om zooveel mogelijk te verhoeden dat Chineesche en andere handelaren de in de Straits buiten omloop gestelde muntstukken nog aan inlanders in betaling blijven geven, als om toe te zien dat van de c. q. naar onze bezittingen vloeiende „yens" geen verkeerd gebruik worde gemaakt.

[2]) De directeur van financiën, wien het onderwerpelijk Overzicht ter kennisneming was aangeboden, vond aanleiding om met betrekking tot de hier voorkomende opmerking het volgende aan te teekenen: „Een te streng toezicht bij de aanbieding van klanklooze of niet moedwillig beschadigde echte munt kan den landskassen niet met grond worden verweten. Reeds jaren geleden toch zijn de algemeene ontvangers aangeschreven bedoelde munten aan te nemen, echter niet meer uit te geven, maar op te zenden. Onlangs is alleen de vraag aan de orde geweest, of de ontvangers zoover behoorden te gaan, dat zij de klanklooze munt, die niet in betaling, maar door de agentschappen der Javasche Bank eenvoudig ter verwisseling werd aangeboden, moesten aannemen. Deze vraag is toen in bevestigenden zin beantwoord. Overigens worden oorzaak en gevolg, wat betreft de aarzeling van het publiek, verward: omdat het publiek huiverig was geworden door de machinatiën van Chineezen en anderen, is het wenschelijk geoordeeld de evenbedoelde muntstukken aan de circulatie te onttrekken."

[3]) Naar aanleiding van deze alinea doet de directeur van financiën opmerken dat het in Indië niet onvoorwaardelijk opgaat om het agio als bewijs aan te nemen voor gebrek aan pasmunt (overvloed — zoo voegt hij er bij is niet noodig). De Chineezen toch, met een klein winstje tevreden, nemen gaarne de taak op zich, door particuliere ondernemers ter voorkoming van renteverlies nagelaten, namelijk om, in den tijd dat veel pasmunt uitgegeven wordt, deze te verzamelen, ten einde daarmede, als er vraag is naar die munt, hun voordeel te doen.

die de exploitatie loonend maken, — dat exploratie van groote concessieterreinen veel geld en tijd vordert, — dat inbreng van concessies in exploratie-maatschappijen en overgang van de laatsten in exploitatie-maatschappijen op betere basis geregeld en dat vooral de inbreng-aandeelen aan banden gelegd moeten worden.

De zucht daar, waar terecht hoop gekoesterd wordt de voorloopige resultaten niet te doen verloren gaan, en daar, waar nog niets loonends gevonden werd, de exploratie voort te zetten in de hoop het reeds verwerkte geld alsnog productief te zien worden, deed de talrijke Indische aandeelhouders verder hunne middelen offeren, waar die gevraagd werden.

Daardoor bleef weinig geld disponibel voor andere effecten en bestond zelfs voor de meest soliede meer aanbod dan vraag. Toch hielden de laatste zich nog op prijs, daar zij zich meer in handen van kalme geldbeleggers dan van speculanten bevinden.

Evenwel waren nagenoeg onverkoopbaar de effecten, die het midden houden tusschen datgene wat men hoogst soliede noemt en de mijnbouw-aandeelen. Zulke aandeelen, bijv. in Indische industrieele- en cultuurondernemingen, niet op de Amsterdamsche beurs genoteerd, en slechts in Indië verkoopbaar, moesten het in de eerste plaats ontgelden, als de eigenaren zich genoodzaakt zagen zich er van te ontdoen.

Het gebruikelijk overzicht van den stand der koersen in de maanden Januari, Juli en December volgt hierachter sub II.

Spaarbanken. [4])

Uit het hier volgend overzicht blijkt dat de jaren achtereen geconstateerde flinke toename van spaargeld in 1898 tot staan kwam. [5]) Het hierboven omtrent de algemeen mindere geldruimte en speciaal het onder het hoofd „Effecten" medegedeelde maakt dit verklaarbaar, want ook spaargeld werd in mijnbouw- of andere aandeelen geconverteerd.

Voorts blijkt uit het achtervolgend overzicht dat het kapitaal bij de particuliere spaarbanken met f 753 105,95[5] verminderde, waar evenwel tegenover staat dat de 1 Juli 1898 in werking getreden postspaarbank, bij sluiting van het kalenderjaar, op f 766 666,91 kapitaal van inleggers inclusief rente kon wijzen.

De vermindering van gelden bij de particuliere spaarbanken stellende tegenover het bij de postspaarbank berustende, zou men geneigd zijn aan te nemen dat ± f 753/m van de eersten naar de laatste overgingen en daarenboven ± f 13/m aan spaarpenningen bij de postspaarbank terechtkwamen, die, zonder haar bestaan, bij de andere spaarbanken zouden zijn gestort of door de eigenaren zouden zijn verbruikt.

Naar den landaard der inleggers is het cijfer bij de postspaarbank verdeeld als volgt:

3376 Europeanen	f	700 358,02
2593 inlanders		59 048,24
145 vreemde oosterlingen		7 260,65
	f	766 666,91

Het gemiddelde per Europeeschen inlegger bedroeg dus toen f 207,45, doch het laat zich aanzien dat dit vooral voor dezen landaard stijgen zal, daar velen gebruik zullen maken van de gelegenheid bij de postspaarbank meer geld te storten dan het maximum waarover rente wordt vergoed, wetende dat het veilig wordt bewaard en dat men, door van die bank gebruik te maken, zijn geld ook op andere plaatsen dan die waar de storting plaats had toucheeren kan, waardoor kosten en risico van overmaking worden ontgaan. [6])

Bij de particuliere spaarbanken op de drie hoofdplaatsen van Java en bij die te Padang en Makasser was ult. 1898 de toestand als volgt:

	Kapitaal met de bijgeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	f 1 478 455,21	3 890	f 380,06
Samarang	3 550 551,86	4 927	720,61
Soerabaija	3 789 896,18[5]	4 276	860,80
Padang	[7]) 908 675,62	981	926,28
Makasser	484 277,76	606	799,12
	f 10 211 856,63[5]	14 680	f 695,63

Op het einde der vijf voorafgegane jaren waren die cijfers:

		Kapitaal met de bijgeschreven rente.	Aantal inleggers.	Per inlegger gemiddeld.
Batavia	1897	f 1 504 215,10	3 958	f 380,04
	1896	1 473 984,84	3 876	380,29
	1895	1 389 434,51	3 699	375,63
	1894	1 333 076,51	3 536	377,00
	1893	1 262 626,00	3 318	380,00
Samarang	1897	3 422 489,64	4 824	709,47
	1896	3 312 998,83	4 669	709,58
	1895	3 015 265,11	4 263	707,31
	1894	2 885 377,20	4 454	647,86
	1893	2 809 328,00	3 946	711,94
Soerabaija	1897	4 746 165,90[5]	5 244	905,06[5]
	1896	4 395 713,49[5]	4 903	896,54
	1895	3 866 851,21	4 423	874,26
	1894	3 239 142,61	3 839	843,74
	1893	4 702 489,00	4 783	983,17
Padang	1897	949 951,87	1 025	926,78[5]
	1896	1 070 876,75	1 036	1 033,66
	1895	1 022 159,47	1 020	1 002,13
	1894	979 679,29	944	1 037,79
	1893	992 059,00	918	1 080,62
Makasser	1897	466 614,50	550	848,38[5]
	1896	444 870,44	517	860,48
	1895	418 145,51	464	901,18
	1894	341 568,74	326	884,89
	1893	311 103,00	393	845,38

Bij deze vijf spaarbanken bedroeg het ingelegde, inclusief de rente, dus . . . . . f 10 211 856,63[5]

De reservefondsen beliepen ult. 1898:

Batavia	f 99 231,00	
Samarang	400 000,00	
Soerabaija	120 000,00	
Padang	60 018,89	
Makasser	46 318,57	
		725 568,46
Totaal		f 10 937 425,09[5]

Daar ult. December 1897 het kapitaal der inleggers, met bijgeschreven rente, f 11 089 440,01[5] en het totaal der reservefondsen f 703 108,93 beliep, blijkt in 1898 het kapitaal met f 877 583,38 [8]) achteruitgegaan te zijn, terwijl de reservefondsen met f 22 459,53 toenamen.

---

[4]) Onder dit hoofd zal men aan den voet der bladzijden eenige aanteekeningen aantreffen, ontleend aan eene van den Gouverneur-Generaal ontvangen nota van den directeur der postspaarbank, die in de gelegenheid werd gesteld om van dit overzicht kennis te nemen.

[5]) Zie het tweede lid van noot 8.

[6]) *Van de hier voorspelde stijging van het gemiddeld tegoed der Europeesche inleggers in de postspaarbank is tot dusver weinig gebleken: onder ult. Juli 1899 bedroeg dat gemiddelde f 206,18[5], zijnde nog f 1,26[5] minder dan een halfjaar te voren, zoodat het nog een zeer geruimen tijd kan — en vermoedelijk ook zal — duren vóór het gelijk is aan het gemiddeld tegoed der inleggers in de particuliere spaarbanken.*
Nota als bedoeld in noot 4.

[7]) Hiervoor zal moeten gelezen worden f 899 344.

[8]) *Voor de beoordeeling van hetgeen in eenig jaar op het gebied van het spaarbankwezen is omgegaan, moet met andere gegevens dan de hier geleverde te rade worden gegaan, namelijk met de voor- en nadeelige saldo's der inlagen en terugbetalingen, en behoort de bijgeschreven of bij te schrijven rente buiten beschouwing te worden gelaten. Dit doende, komt men tot de bevinding dat bij de particuliere spaarbanken te Batavia, Soerabaija, Padang en Makasser gedurende 1898 meer werd teruggenomen dan ingelegd respectievelijk f 73 209, f 1 065 382, f 81 380 en f 3429 of gezamenlijk f 1 223 400, waartegenover alleen bij die te Samarang eene toeneming van het tegoed van inleggers stond met f 20 486, zoodat het aan genoemde vijf spaarbanken onttrokken bedrag, in stede van f 877 583, in werkelijkheid bedroeg f 1 202 914.*
Dat, ondanks de oprichting van de postspaarbank, het jaar 1898 geen gunstig jaar was voor het spaarbankwezen in Indië valt niet te ontkennen, maar in dat opzicht staat dat jaar niet zoo alleen als het overzicht het doet voorkomen. Ook in 1893 en 1894 waren, voor de vijf genoemde spaarbanken bijeengenomen, de nadeelige saldo's grooter dan de voordeelige, zoodat in eerstgenoemd jaar de spaargelden afnamen met f 169 123 en in 1894 zelfs met f 1 668 426. Hoe de voor- en nadeelige saldo's der

Van het bovengenoemd totaal bedrag ad f 10 937 425,09⁵ was uitgezet f 10 866 014,44, waarvan in deposito of giro, dus weinig of geen rentegevend en op voordeeliger uitzetting wachtend, een bedrag van . . . . . f 1 506 467,93
en voorts:

in hypotheken	4 418 558,77
„ beleeningen	564 145,34
„ obligatiën met borgtocht of onderpand	385 491.84
„ geëscompteerde vendumandaten	93 638,74
„ geëscompteerd handelspapier	364 569,75
„ „ papier onder waarborg van hypothecair verband	371 100,00
„ effecten	2 847 370,09
„ vaste goederen	314 671,98
	f 10 866 014,44

In vergelijking met het vorige jaar toonen vooral de deposito- en giro-saldi, alsmede de escompteering van vendupapier vermindering aan; ook de escompteering van handelspapier nam een weinig af, doch de overige hoofden geven zonder onderscheid eenigszins hoogere cijfers te aanschouwen.

Dat opvragingen van de zijde van inleggers in de eerste plaats gekweten worden uit de giro- en deposito-saldi is natuurlijk en dat minder vendupapier in disconto werd genomen nu de postspaarbank zich daarin lanceert is eveneens begrijpelijk. [9])

Tot de inleggers der bovengenoemde spaarbanken behoorden ult. December 1898:

te Batavia	134 inlanders met . . . . . f	25 654,39
	105 vreemde oosterlingen met .	27 421,59
te Samarang	163 inlanders met	91 422,88
	72 vreemde oosterlingen met.	30 618,16
te Soerabaija	83 inlanders met	50 545,32
	97 vreemde oosterlingen met.	20 455,58⁵
te Padang	122 inlanders met	22 185,69
	25 vreemde oosterlingen met .	13 742,00
te Makasser	17 inlanders met	3 209,99
	130 vreemde oosterlingen met.	105 122,04

Bij de bespreking der overige in Nederlandsch-Indië werkende spaarbanken werd in 't voorgaand verslag reeds gewezen op de gunstige resultaten, behaald door de spaarbank „Minahassa", welke in het verslag over haar derde boekjaar weder op eene toename kan wijzen van het tegoed harer inleggers, hetwelk bedroeg op ult. 1898 f 58 404,35, tegen f 37 625,68 op ult. 1897, terwijl het aantal inleggers van 428 in 1897 klom tot 575 in 1898.

Tot dezen behooren:

409 inlanders met een kapitaal van . . . . . f	25 437,54
60 inlandsche vereenigingen met een kapitaal van .	5 853,88
102 Europeanen „ „ „ „ .	23 390,72
2 Europeesche vereenigingen „ „ „ „ .	2 020,00
2 Chineezen „ „ „ „ .	10,25
exclusief rente over 1898 . . . . . f	56 712,39

Het bestuur der spaarbank voor inlanders te Modjowarno kon in haar op ult. 1898 uitgebracht verslag ook weder op goede uitkomsten wijzen.

Het kapitaal van inleggers met tegoed gedane rente en bonus bedroeg op 't eind van 1898 f 33 703,58, tegen f 30 646,18 op ult. 1897 en f 25 562,03 op ult. 1896.

Het getal inleggers, allen Javanen, bedroeg bij het einde der jaren 1898, 1897 en 1896 respectievelijk 349, 339 en 299, terwijl de stand van het reservefonds laatstelijk beliep f 432,50 tegen f 372,50 op ult. 1897 en f 327,50 op ult. 1896.

In de beschouwingen over de inlage en terugname van gelden over 1898, welke eersten ten slotte de laatsten nog met f 3057,40 overtroffen, zegt het bestuur aangaande de teruggenomen gelden, dat deze over groote bedragen beliepen; waarschijnlijk met het doel ze bij de postspaarbank te beleggen aangezien de opvragers bijna zonder uitzondering op plaatsen nabij een postkantoor woonachtig zijn.

Ten einde het overzicht van het spaarbankwezen in Nederlandsch-Indië zoo volledig mogelijk te maken, dient nog melding gemaakt te worden van: de Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija en van de Algemeene spaar- en depositobank te Batavia.

Bij de eerstgenoemde beliepen, exclusief rente, de spaargelden onder ult. 1898 f 512 478,04, tegen f 461 614,92 onder ult. 1897 en f 425 633,22 onder ult. 1896, alzoo eene vermeerdering van f 50 863,12 aantoonende.

Bij laatstgenoemde bedroegen de bespaarde gelden onder ult. 1898 f 268 412,09, tegen f 219 901,46 onder ult. 1897 en f 146 976,27 onder ult. 1896, dus f 48 510,63 meer.

Bij recapitulatie der spaargelden onder ult. 1898 aanwezig bij de hiervoren behandelde spaarbanken en andere spaarinrichtingen, namelijk:

bij de drie banken op de hoofdplaatsen van Java, alsmede bij die te Padang en Makasser . . . . . f	10 937 425,09⁵
bij de spaarbank „Minahassa"	58 404,35
„ „ „ „Modjowarno"	33 703,58
„ „ Incasso-, spaar- en hulpbank te Soerabaija	512 478,04
„ „ Algemeene spaar- en depositobank te Batavia	268 412,09
wordt een totaalcijfer verkregen van. . . . f	11 810 423,15⁵
Hierbij thans voegende de gelden bij de postspaarbank, ten bedrage van	766 666,91
wordt het totaal . . . f	12 577 090,06⁵
of slechts	13 560,95⁵
meer dan ult. December 1897,	
toen het totaalcijfer bedroeg . . . . . f	12 563 529,11

In aanmerking nemende dat de toename in het jaar 1897, toen nog geen postspaarbank bestond, meer dan een half millioen beliep, in het daaraan voorafgaande jaar nog veel grooter was en nu te nauwernood f 13/m bedraagt, inclusief de gelden bij de postspaarbank ten bedrage van p. m. f 767/m, meen ik helaas, gelijk in den aanhef, van tot staan komen der vroeger

---

inlagen en terugbetalingen zich bij elke der bedoelde vijf spaarbanken in het bijzonder voordeden, wordt over de jaren 1893 t/m 1898 door het volgende staatje aangewezen.

	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.
Batavia	— f 137 514,49	+ f 29 381,37	+ f 13 106,65	+ f 38 155,08	— f 12 612,65	— f 73 208,93
Samarang	— 89 229,76	— 5 491,46	+ 29 551,53	+ 202 049,15	+ 7 964,18	+ 20 486,66
Soerabaija	+ 185 792,92⁵	— 1 660 362,67	+ 511 051,09⁵	+ 390 219,68⁵	+ 360 938,10	— 1 065 382,11
Padang	+ 19 050,79⁵	— 47 121,80⁵	+ 7 020,76⁵	+ 15 556,21⁵	— 152 533,10	— 81 380,67
Makasser	— 147 223,06	+ 15 167,96	+ 63 056,05	+ 12 720,71	+ 4 664,86	— 3 428,84
Voordeelige saldo's	+ f 204 843,72	+ f 44 549,33	+ f 623 786,09	+ f 658 700,84	+ f 373 567,14	+ f 20 486 66
Nadeelige „	— 373 967,31	— 1 712 975,93⁵	.....	.....	— 165 145,75	— 1 223 400,55
Blijft.	— f 169 123,59	— f 1 668 426,60⁵	+ f 623 786,09	+ f 658 700,84	+ f 208 421,39	— f 1 202 913,89

Uit deze opgaaf blijkt o. a.

1°. dat in slechts twee van de vijf aan 1898 onmiddellijk voorafgaande jaren alle spaarbanken op een voordeelig saldo konden wijzen;

2°. dat in slechts drie van die jaren, bij alle banken gezamenlijk, meer werd ingelegd dan terugbetaald; en

3°. dat de som der voordeelige saldo's van die drie jaren (f 1 490 908,32) niet eens opweegt tegen de som der nadeelige saldo's van de beide voorgaande jaren (f 1 837 550,19⁵).

Met welk recht kan men dan spreken van eene jaren achtereen geconstateerde flinke toeneming van spaargeld, welke in 1898 zou zijn tot staan gekomen?

Nota als voren. (Hierbij valt echter op te merken dat voor de vele terugnemingen in 1894 bij de spaarbank te Soerabaija eene zeer bijzondere reden gold, namelijk eene tegen de gestie dier bank opgewekte beweging van voorbijgaanden aard; verg. bijlage UU van het Koloniaal Verslag van 1895.)

[9]) *Met het disconteeren van vendu-acceptatiën voor rekening van de postspaarbank is eerst op 1 April 1899 een aanvang gemaakt.* Nota als voren.

zoo flinke toename te moeten gewagen en tevens de conclusie te mogen trekken dat het meerendeel van hetgeen bij de postspaarbank werd gestort nog niet gezegd kan worden geld te zijn van personen, die door het bestaan dier bank hebben leeren sparen, doch meer geacht moet worden van andere spaarbanken of instellingen daarheen te zijn overgebracht. [10])

Batavia, 30 Juni 1899.

REIJSENBACH.

---

10) *Als eenige bewijsgrond voor deze conclusie schijnt te moeten dienst doen het in het Overzicht gereleveerde vermoeden van het bestuur der Modjowarno'sche spaarbank voor inlanders, dat de inleggers in die bank, die hun tegoed terugvorderden, zulks deden met de bedoeling om het in de postspaarbank te beleggen. Wanneer men aanneemt dat dit vermoeden juist ware, wat nog te bewijzen staat, dan zou daarin toch slechts voor een niet-noemenswaardig gedeelte de verklaring te vinden zijn van het succes onder de inlandsche bevolking waarop de postspaarbank reeds zoo kort na hare openstelling kon wijzen. Immers aan de Modjowarno'sche spaarbank ontvielen in* 1898 *niet meer dan* 16 *inleggers (tegenover* 26 *nieuwe inleggers, die er bijkwamen) en in het geheel (dus niet slechts aan die* 16 *inleggers, maar aan allen te zamen) werd terugbetaald f* 6977,27[5]. *(Daartegenover werd ingelegd f* 9253,02[5].)

Overigens is de conclusie, waarvan hier de rede is, enkel en alleen gegrond op de toevallige omstandigheid dat — volgens de becijferingen in het Overzicht — het bedrag van p. m. f 753/m, *waarmede het kapitaal der inleggers bij de gezamenlijke particuliere spaarbanken verminderde, met p. m. f* 13/m *overtroffen wordt door het tegoed der inleggers in de postspaarbank.*

Deze toevallige omstandigheid bestaat echter niet, daar — zooals reeds hiervóór is aangetoond (zie noot 8) *— aan de particuliere spaarbanken een veel grooter bedrag werd onttrokken dan in de postspaarbank belegd werd.*

Al zou men nu overigens willen beweren dat voor de gemaakte conclusie moeilijk een stellig bewijs te leveren valt, ook aanwijzingen die voor de waarschijnlijkheid er van pleiten, zijn in het Overzicht niet bijgebracht. Daarentegen valt te wijzen op verschillende omstandigheden, welke pleiten tegen de conclusie. Bestond ook maar eenige grond om haar als juist aan te nemen, dan zou ongetwijfeld de achteruitgang van het kapitaal der inleggers bij de particuliere spaarbanken te zoeken zijn in het tweede halfjaar 1898, *omdat zij, die hun tegoed overbrachten bij de postspaarbank, wel zoo verstandig geweest zullen zijn met het terugnemen van dat tegoed te wachten tot na* 1 *Juli van dat jaar, ten einde niet de rente over het tweede kwartaal te derven.*

In werkelijkheid was het echter geheel anders, en leverde niet het tweede, maar het eerste halfjaar het groote nadeelig saldo, dat zelfs nog ten deele goedgemaakt werd door het voordeelig saldo van het tweede halfjaar. In het eerste halfjaar werd namelijk f 1 279 370 *meer teruggenomen dan ingelegd (de maanden Januari, Februari, April en Mei gezamenlijk wezen zelfs een nadeelig saldo aan van f* 1 395 739, *waartegenover een voordeelig saldo van f* 116 369 *voor de maanden Maart en Juni), terwijl juist in het tweede halfjaar het tegoed steeg met f* 72 293 *(wel was er een teruggang in Juli, Augustus, October en November van gezamenlijk f* 216 019, *doch September en December te zamen gaven een voordeelig saldo van f* 288 312). *Volgens deze becijfering der voor- of nadeelige saldo's* per maand *verkrijgt men dus voor het geheele jaar een teruggang van f* 1 207 077, *zijnde f* 4163 *meer dan hiervóór* (zie noot 8) *werd opgegeven, welk verschil schuilt in de aan inleggers in de Soerabaijasche spaarbank in den loop van het jaar uitbetaalde rente tot evengenoemd bedrag, waarvan niet was na te gaan hoe het over de verschillende maanden des jaars verdeeld is.*

Mag het feit dat de groote afneming van het tegoed van inleggers bij de particuliere spaarbanken zich geheel voordeed over het eerste *halfjaar van* 1898, *toen dus de postspaarbank nog niet in werking was getreden, wel als het krachtigste argument gelden tegen de waarschijnlijkheid van de gewraakte conclusie, het ongemotiveerde daarvan springt te meer in het oog wanneer gelet wordt op het samentreffen van de na te noemen feiten, waaraan geene met die conclusie te rijmen uitlegging te geven valt. Die feiten zijn:*

1°. *terwijl de vijf meerbedoelde spaarbanken in* 1898 *slechts* 921 *inleggers verloren, kon de postspaarbank bij het einde des jaars reeds wijzen op* 6114 *inleggers, d. i. bijna de helft van het gezamenlijk aantal inleggers in die particuliere spaarbanken;*

2°. *van die* 6114 *inleggers behoorden niet minder dan* 2593 *tot de inlandsche bevolking, d. i. een veel grooter aantal dan door de particuliere spaarbanken gezamenlijk ooit werd bereikt;*

3°. *het gemiddeld tegoed der inleggers in de postspaarbank bedroeg onder ult. December* 1898 *slechts f* 125,39[5] *voor allen gezamenlijk, en niet meer dan f* 207,45 *voor de Europeanen alleen, waartegenover voor de particuliere spaarbanken als gemiddelde stond onder ult. December* 1897 *f* 710,81[5] *en onder ult. December* 1898 *f* 695,63; *en*

4°. *de uit evenbedoelde opgaven blijkende achteruitgang van het gemiddelde wijst op het verlies van inleggers wier gemiddelde dat tegoed te boven gaat, terwijl het gemiddeld tegoed der inleggers in de postspaarbank juist veel lager is.*

Nota als voren.

II. OVERZICHT van den loop der koersen te Batavia van INDISCHE EFFECTEN in 1898 (bijlage van het Overzicht sub I).

NAMEN DER EFFECTEN.	NOTEERINGEN		
	in Januari 1898.	in Juli 1898.	in December 1898.
Javasche Bank	157½	160 (ex div.)	170
Certificaten Nederlandsche Handelmaatschappij	145	144 (ex div.)	150
Nederlandsch-Indische Escompto-Maatschappij	95	85	100
Nederlandsch-Indische Handelsbank	87½	83	—
Koloniale Bank	—	—	—
Nederlandsch-Indische Hypotheekbank	—	102½	—
Nederlandsch-Indische Crediet- en Bankvereeniging	—	—	—
Soerabaijasche Hulpbank	—	—	—
Javasche Hypotheekbank (pandbrieven)	—	—	—
Nederlandsch-Indische Effectenbank (aandeelen)	—	100	100
Idem (4 pct. pandbrieven)	100	100	100
Koninklijke Paketvaartmaatschappij	—	175	175
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"	—	—	—
Handelsvereeniging „Amsterdam"	—	—	—
Padangsche Handelmaatschappij	122	115	—
Winkelmaatschappij „Eigen Hulp"	102	100	100
Maatschappij „Onderlinge Hulp"	—	60	—
Scheepsleverantiemaatschappij	—	—	—
Maatschappij tot exploitatie rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. FUCHS	85	—	—
Java-veem	—	—	130
Nederlandsch-Indische Sportmaatschappij	—	100	—
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	—	—	—
Deli-spoorweg-Maatschappij	—	—	—
Nederlandsch-Indische Stoomtrammaatschappij	—	—	—
Samarang-Joana- idem	—	—	200
Kediri- idem	—	—	—
Probolinggo- idem	—	—	—
Malang- idem	—	—	—
Samarang-Cheribon- idem	127	133 (ex div.)	127
Serajoedal- idem	127½	—	—
Oost-Java- idem	—	—	—

NAMEN DER EFFECTEN.	NOTEERINGEN		
	in Januari 1898.	in Juli 1898.	in December 1898.
Bataviasche Oosterspoorweg-Maatschappij	112½	—	—
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrente-Maatschappij.	—	—	—
Javasche Zee- en brandassurantie-Maatschappij	105	—	100
Bataviasche idem	105	—	100
Oost-Indische idem	—	—	—
Nederlandsche Lloyd	—	—	—
Nederlandsch-Indische Zee- en brandassurantie-Maatschappij	—	—	185
Tweede Nederlandsch-Indische idem	—	—	—
Koloniale idem	—	—	160
Tweede Koloniale idem	—	—	145
Brandverzekering-Maatschappij „Mercurius”	180	180	—
Brandassurantie-maatschappij „de Oosterling”	—	—	155
Idem „Insulinde”	—	—	—
Brandwaarborg-maatschappij „Nederlandsch-Indië”.	—	—	—
Brandwaarborg-sociëteit „Securitas”	—	100 (ex div.)	—
Brandassurantie-maatschappij „Unitas”	105	100	—
Nederlandsch-Indische Brandwaarborg-maatschappij	—	105	105
Samarangsche Zee- en brandassurantie-maatschappij	—	—	—
Tweede Samarangsche idem	—	—	100
Brandassurantie-maatschappij „Padang”	—	—	—
Idem „de Merapi”	—	—	—
Idem „de Oosthoek”	90 (incl. div.)	80	—
Idem „de Westhoek”	—	—	—
Idem „de Noordhoek”	30 (incl. div.)	—	—
Brandverzekering-maatschappij „Kalimaas”	30 (incl. div.)	—	—
Brandassurantie-maatschappij „Veritas”	—	—	—
Idem „Ardjoeno”	—	—	—
Idem „Sumatra”.	—	85	—
Bataviaasch Prauwenveer	135	130	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	152½	—	155
Tagalsch Prauwenveer	—	—	—
Nieuw Samarangsch Prauwenveer	—	—	—
Samarangsch Stoomboot- en prauwenveer	—	—	—
Particulier Prauwenveer te Soerabaija.	—	85	—
Oost-Java Prauwmaatschappij.	—	—	—
Soerabaijasche Prauwmaatschappij	—	—	—
Nieuw Prauwenveer „Soerabaija”	—	—	—
Nieuw Padangsch Prauwenveer	—	—	—
Nieuw Probolinggo- en Oosthoek-Prauwenveer	—	—	—
Bagelen- Thee- en Kina-Maatschappij.	—	—	—
Maatschappij „Suikerfabriek Tjoekir”	—	—	—
Cultuurmaatschappij „Pagottan”.	—	—	—
Idem „Tjiogreg”	—	100	—
Kina-Maatschappij „Kertamana”	—	—	90
Cultuurmaatschappij „Perbawati”	—	—	225
Idem „Goalpara”.	—	—	175
Kartasoera-Cultuurmaatschappij	—	—	—
Landbouwmaatschappij „Melati”.	—	—	—
Cultuurmaatschappij „Boenga Meloer”	75	—	80
Idem „Artana”	—	—	—
Assam-Thee-onderneming „Gedeh”.	—	—	122½
Maatschappij tot exploitatie van rijstlanden	185	—	—
Assam-Thee-onderneming „Malabar”	—	—	105
Cultuurmaatschappij „Ramawati”	—	160	—
Nederlandsch-Indische Telephoonmaatschappij.	190	190	152½
Intercommunale Telephoonmaatschappij	100	100	100
Telephoonmaatschappij der Vorstenlanden	100	100	105
Preanger Telephoonmaatschappij.	—	102½	—
Maatschappij tot exploitatie van telephoonverbindingen in Nederlandsch-Indië	—	—	—
Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij	—	—	—
Nederlandsch-Indische Electriciteit-maatschappij	—	—	—
Koffie-pel- en sorteer-inrichting „Kalimaas”	110	—	—
New Singapore distilled water-ice company Ld.	—	—	—
Bandongsche Kininefabriek	—	—	—
Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij.	122½	100	80
Mijnbouwmaatschappij „Martapoera”	82½	—	—
Idem „Belang”.	100	—	85
Algemeene Exploratie-maatschappij.	125	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Matinan”	300	—	—
Idem „Totok”	200	130	—
Idem „Redjang Lebong”	900 (exploratie)	100	95 (exploitatie)

NAMEN DER EFFECTEN.	NOTEERINGEN in Januari 1898.	in Juli 1898.	in December 1898.
Exploratie-maatschappij „Riam Kanan"	115	—	—
Diamant-, goud- en platina-exploratie-maatschappij „Padang Loembah"	50	12½	—
Goud-exploratie-maatschappij „Benkaijang"	130	240	—
Exploratie-maatschappij „Balangan"	—	—	—
Batavia-Japara-Petroleum-exploratie-maatschappij	—	85	—
Goud-exploratie-maatschappij „Kehajang"	—	225	—
Exploratie-maatschappij „Kolchis"	—	—	—
Goud-exploratie-maatschappij „Pinogo"	110	100	—
Idem „Batjan"	100	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Monano"	130	100	—
Idem „Soepajang"	425	200	—
Samarangsche Mijnbouwmaatschappij	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Atjeh"	—	—	—
Goud-exploratie-maatschappij „Bone"	—	100	—
Exploratie-maatschappij „Doda"	—	—	—
Wijnkoopsbaai Exploratie-maatschappij	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Batavia Borneo"	—	—	95
Idem „Sonder"	—	—	120
Sumatra-Batavia-Mijnbouwmaatschappij	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Tilamoeta"	—	95	—
Idem „Pagoejaman"	—	105	—
Mijnbouw-exploratie-maatschappij „Batavia"	—	—	—
Centraal Celebes Mijnbouwmaatschappij	—	—	—
Mijnbouwmaatschappij „Tomini"	—	—	—
Idem „Bwool Lonoe"	—	—	—
Goud-exploratie-maatschappij „Redjang Lebong Zuid"	—	100	—
Mijnbouwmaatschappij „Barmah Sawah"	—	1000	—

III. Loop der WISSELKOERSEN te Batavia gedurende 1898, volgens opgaven verstrekt door de Handelsvereeniging aldaar.

Maanden.	Op Amsterdam (op 6 maanden dato).		Op Londen (op 6 maanden zicht).		Op Singapore (op zicht). — Bankwissels. —	Op China (op zicht). — Bankwissels. —
	Bankwissels.	Particuliere wissels.	Bankwissels.	Particuliere wissels.		
	f 100 Indisch Courant geeft guldens Nederlandsch Courant.		Een pond sterling kost guldens Indisch Courant.		Een dollar kost guldens Indisch Courant.	Een dollar kost guldens Indisch Courant.
Januari	f 100½	f 101¼ à f 101½	f 11,98¾ à f 12,00	f 11,78¾ à f 11,90	f 1,19 à f 1,22	f 1,19 à f 1,21½
Februari	100½ à f 100⅝	101¼ „ 101⅝	11,98¾ „ 12,00	11,78¾ „ 11,90	1,16 „ 1,18	1,15½ „ 1,18
Maart	100⅝ „ 101	101¼ „ 102	11,95 „ 12,00	11,75 „ 11,90	1,12½ „ 1,14½	1,11½ „ 1,14
April	101 „ 101½	101½ „ 102½	11,92½ „ 11,95	11,70 „ 11,87½	1,13½ „ 1,15½	1,12½ „ 1,14
Mei	100¾ „ 101½	101½ „ 102½	11,92½ „ 11,97½	11,70 „ 11,90	1,15 „ 1,18	1,13½ „ 1,14¾
Juni	100¾	101½ „ 101¾	11,96¼ „ 11,97½	11,76¼ „ 11,90	1,15¾ „ 1,17¾	1,14¾ „ 1,17
Juli	100¾	101½ „ 101¾	11,96¼ „ 11,97½	11,76¼ „ 11,90	1,16 „ 1,17¾	1,17 „ 1,17¾
Augustus	100¾	101½ „ 101¾	11,96¼ „ 11,97½	11,76¼ „ 11,90	1,16¼ „ 1,18	1,16¼ „ 1,18
September	103¾	101½ „ 101¾	11,95 „ 11,97½	11,76¼ „ 11,90	1,18 „ 1,20½	1,17½ „ 1,19½
October	101	101⅝ „ 102	11,92½	11,75 „ 11,80	1,17¾ „ 1,20	1,16½ „ 1,19
November	101	101⅝ „ 102	11,91¼ „ 11,92½	11,75 „ 11,80	1,18½ „ 1,19½	1,18 „ 1,18½
December	101	101¾ „ 102	11,91¼ „ 11,92½	11,75 „ 11,81¼	1,19 „ 1,20¼	1,18½ „ 1,19½

IV. BALANS en WINST-EN-VERLIESREKENING der JAVASCHE BANK.

a. BALANS, afgesloten op 31 Maart 1899.

Debet.			Credit.	
Disconto-rekening:			Kapitaal	f 6 000 000,00
Handelspapier	f 5 232 456,21		Reservefonds	1 116 811,30
Vendupapier	441 453,14⁵		Pensioen- en onderstandfonds	46 880,43
		f 5 673 909,35⁵	Bankbiljetten in omloop	52 221 717,50
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar		7 008 324,39	Bankassignatiën in omloop	649 772,12
Beleeningen (inclusief voorschotten in rekening-courant op onderpand):			Rekening-courant saldo's:	
Goederen	f 1 681 715,77		van het Gouvernement	f 246 000,00
Effecten f 4 567 729,55⁵			van anderen	2 263 505,31
Prolongatiën in Nederland 1 327 000,00				2 509 505,31
	5 894 729,55⁵			
Goud en zilve	30 950,00			
		7 607 395,32⁵	Onafgehaalde dividenden	11 424,26⁵
Belegd kapitaal:			Intrestrekening N/R.	20 605,62
Effecten	f 4 521 473.70		Koersverschillen N/R.	43 053,62
Hypotheken	1 170 000,00		Onuitgekeerd saldo van aandeelhouders	108,40
		5 691 473,70	Winst en verlies	539 102,97
Belegd reservefonds:				
Effecten	f 434 876,50			
Hypotheken	569 500,00			
		1 004 376,50		
Specie in de kassen:				
Gouden munt	f 4 441 960,00			
Zilveren munt	28 223 667,50			
Pasmunt	4 999,12⁵			
		32 670 626,62⁵		
Munt en muntmateriaal:				
Goud		2 758 940,68⁵		
Belegd pensioen- en onderstandfonds		45 500,00		
Gebouwen en meubelen der Bank		283 350,00		
Patentbelasting		7 058,00		
Diverse rekeningen		408 026,95⁵		
		f 63 158 981,53⁵		f 63 158 981,53⁵

b. WINST-EN-VERLIESREKENING over 1898/1899.

VERLIEZEN.			WINSTEN.		
Aan onkosten-rekening		f 415 867,04	Per rente van disconteering	f 221 475,74	
„ aanmaak bankbiljetten		43 359,89	Overgebracht van het vorige boekjaar	19 624,72	
„ onderhoud, verponding en assurantie van gebouwen		14 362,15		f 241 100,46	
„ gebouwen (afschrijving)		19 000,00	Af: overgebracht naar het volgende boekjaar	20 108,58	f 220 001,88
„ inventaris		5 247,31⁵	Per rente van beleening	f 33 855,18	
„ onbetaalde wissels		16,84	Overgebracht van het vorige boekjaar	426,59	
saldo zuivere winst		539 102,97		f 34 281,77	
			Af: overgebracht naar het volgende boekjaar	497,04	33 784,73
			Per rente op voorschotten		236 336,84
			„ „ „ effecten		157 503,30
			„ „ „ hypotheken		93 870,08
			„ provisie-rekening		48 398,20⁵
			„ koersverschillen		209 010,63
			„ munt en muntmateriaal, avans		30 231,48
			„ pakhuishuur		1 673,67
			„ leges		15,00
			„ onbetaalde wissels		2 640,39
			„ gebouwen (verhooging)		2 500,00
		f 1 036 956,20⁵			f 1 036 956,20⁵

(5. 38.)

BIJLAGE LL.

(Zie hoofdst. N van het verslag.)

OVERZICHT van de uitkomsten van het in 1899 zoowel HIER TE LANDE als in INDIË gehouden GROOT-AMBTENAARSEXAMEN voor den Indischen dienst, bedoeld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 257), zooals dit is aangevuld en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 29 Augustus 1895 n°. 51, 19 October 1896 n°. 46, 15 December 1897 n°. 50 en 3 Februari 1899 n°. 96 (Indisch Staatsblad 1895 n°. 238, 1897 n°. 60, 1898 n°. 69 en 1899 n°. 129).

A. Tweede gedeelte van het examen.

Verdeeling der examens naar gelang de toegekende beoordeelingscijfers in de opgegeven vakken 5 t/m 10 bedroegen, dan wel daarbeneden bleven.		Totalen der door de gezamenlijke examinandi in verschillende vakken afgelegde examens.				
		Verplichte vakken.			Niet verplichte (taal-) vakken. *a)*	Totalen.
		1°. Geschiedenis, 2°. Land- en volkenkunde, 3°. Godsdienstige wetten, enz., en 4°. Staatsinstellingen.	5°. Maleisch.	6°. Javaansch.		
EXAMEN IN NEDERLAND.						
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 33). *b)*	Voldoende of meer dan voldoende.	131	33	28	3	195
	Onvoldoende	1	„	5	„	6
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 11).	Voldoende of meer dan voldoende.	22	9	8	„	39
	Slecht of onvoldoende.	22	2	3	„	27
I en II (44 examinandi) *c)*	Voldoende of meer dan voldoende	153	42	36	3	234
	Slecht of onvoldoende.	23	2	8	„	33
EXAMEN IN INDIE.						
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 14). *d)*	Voldoende of meer dan voldoende	51	14	14	„	79
	Onvoldoende	5	„	„	„	5
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 2).	Voldoende of meer dan voldoende.	4	2	1	„	7
	Onvoldoende	4	„	1	„	5
I en II (16 examinandi) *e)*	Voldoende of meer dan voldoende	55	16	15	„	86
	Onvoldoende	9	„	1	„	10

a) Terwijl zich in Indië alle candidaten tot de verplichte vakken hadden bepaald, meldden zich hier te lande 3 candidaten voor een niet verplicht (taal-)vak aan en wel voor Soendaneesch. Alle 3 behoorden tot de geslaagden en behaalden in het bedoelde vak meer dan voldoende cijfers.

b) Van deze 33 geslaagden behaalden er 26 in elk der verplichte vakken het cijfer 5 („voldoende") of een hooger cijfer. Krachtens art. 10, al. 1 van het examenreglement (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 5260) verwierven deze derhalve het diploma, zonder dat de examen-commissie daarover behoefde te stemmen.

c) Aangemeld hadden zich 50 candidaten, waarvan er 49 in het bezit waren van het diploma van met goed gevolg afgelegd *eerste* gedeelte van het examen hier te lande, terwijl er 1 een dergelijk diploma in Indië had verworven. Vóór of tijdens het examen trokken zich 6 candidaten terug, zoodat er van de 50 zich slechts 44 aan het geheele examen onderwierpen.

d) Hieronder 9 als bedoeld bij noot *b*.

e) Aangemeld hadden zich 17 candidaten, allen in het bezit van het diploma van met goed gevolg afgelegd *eerste* gedeelte van het examen. Tijdens het examen trok zich 1 candidaat terug.

B. Eerste gedeelte van het examen.

Verdeeling der examens naar gelang de toegekende beoordeelingscijfers in de opgegeven vakken 5 t/m 10 bedroegen, dan wel daarbeneden bleven.		Totalen der door de gezamenlijke examinandi afgelegde examens in de verschillende vakken.					
		Aardrijkskunde van Ned.-Indië. *f*)	Ned.-Indische wetboeken. *f*)	*Inleiding* tot de godsdienstige wetten, enz. *f*)	Beginselen der Maleische taal.	Beginselen der Javaansche taal.	Totalen.
EXAMEN IN NEDERLAND.							
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 5) *g*)	Voldoende of meer dan voldoende	5	5	4	5	4	23
	Onvoldoende	„	„	1	„	1	2
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 3).	Voldoende of meer dan voldoende	3	2	1	„	„	6
	Slecht of onvoldoende.	„	1	2	3	3	9
I en II (8 examinandi) *h*)	Voldoende of meer dan voldoende	8	7	5	5	4	29
	Slecht of onvoldoende.	„	1	3	3	4	11
EXAMEN IN INDIE.							
I. Geslaagde examinandi (ten getale van 8). *i*)	Voldoende of meer dan voldoende	8	7	8	8	8	39
	Onvoldoende	„	1	„	„	„	1
II. Niet geslaagde examinandi (ten getale van 3).	Voldoende of meer dan voldoende	1	„	3	3	2	9
	Slecht of onvoldoende.	2	3	„	„	1	6
I en II (11 examinandi) *k*)	Voldoende of meer dan voldoende	9	7	11	11	10	48
	Slecht of onvoldoende.	2	4	„	„	1	7

f) Zooals bekend, vallen de in de kolommen 2, 3 en 4 van het staatje vermelde vakken buiten het programma van het tweede gedeelte van het examen, en wordt bij het eerste gedeelte niet de gelegenheid gegeven om desverkiezende ook in één of meer andere talen dan Maleisch of Javaansch examen te doen.

g) Hieronder 3 als bedoeld bij noot *b*.

h) Allen hadden met goed gevolg den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool hier te lande doorloopen.

) Hieronder 7 als bedoeld bij noot *b*.

) Aangemeld hadden zich 12 candidaten, allen gediplomeerden van hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Indië, op één na, die een dergelijk diploma hier te lande had behaald. Eén candidaat trok zich tijdens het examen terug.

(5. 39.)

BIJLAGE **MM**.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de uitgestrektheid, enz.

VAN DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Djokjokarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen)

OVER

1898.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierkante rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur gebracht, maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende.	Totaal der kolommen 6 en 7.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1898 beplant geweest, waarop door de bevolking als 1ste aanplant werden geteeld:	
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawah-gronden (moeras-sawahs).	Tegal-velden.	Te zamen.			rijst.	andere eenjarige gewassen
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Bantam	41 702	46 271	4 207	26 364	118 544	13 504	132 048	119 987	3 404
Batavia (alleen het domein Bloeboer).	859	„	„	160	1 019	„	1 019	887	132
Krawang	27 998	33 165	„	30	61 193	3 889	65 082	56 445	1 043
Preanger Regentschappen	*a*) 209 236	*a*) 93 867	4 672	*a*) 164 120	*a*) 471 895	19 297	491 192	370 426	106 984
Cheribon	181 809	31 109	5 713	18 787	237 418	6 180	243 598	208 303	32 226
Tagal	107 428	65 778	„	13 837	187 043	1 103	188 146	152 649	31 667
Pekalongan	62 499	4 956	35	13 693	81 183	„	81 183	57 808	21 838
Samarang	142 818	109 847	2 472	*b*) 26 462	*b*) 281 599	14 991	*b*) 296 590	*b*) 253 672	41 512
Japara	90 613	49 993	4 072	12 705	157 383	6 396	163 779	130 184	26 629
Rembang	*c*) 24 722	*c*) 200 448	1 959	51 037	278 166	100	278 266	228 940	47 638
Soerabaija	140 389	158 642	17 170	42 090	358 291	400	358 691	290 673	62 879
Pasoeroean	83 592	2 255	1 446	66 773	154 066	741	154 807	91 119	63 628
Probolinggo	52 093	1 733	501	47 767	102 094	6 661	108 755	48 709	58 381
Bezoeki	96 904	270	„	72 318	169 492	1 785	171 277	95 158	75 626
Banjoemas	81 135	53 905	655	54 810	190 505	13 913	204 418	145 881	51 294
Bagelen	81 434	46 150	3 476	39 708	170 768	28 667	199 435	131 981	67 371
Kadoe	70 982	14 259	5	40 297	125 543	11 124	136 667	82 986	52 870
Madioen	148 928	34 480	„	27 405	210 813	12 757	223 570	185 658	30 790
Kediri	111 571	40 117	7 985	47 028	206 701	9 059	215 760	159 709	54 125
Madura	11 069	94 100	36	238 812	344 017	10 652	354 669	116 267	237 160
Totalen voor de gouvernementsresidentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madura	1 767 781	1 081 345	54 404	1 004 203	3 907 733	161 219	4 068 952	*d*) 2 927 532	*e*) 1 067 197
									4 068 952
Over 1897 waren de cijfers	1 751 301	1 039 174	49 656	*i*) *931 382	*3 771 513	161 702	*3 933 215	*j*) *2 824 133	*k*) *1 029 178
									*3 933 215

Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 15 t/m 19).	Van de in de kolommen 9 en 10 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest:		Alzoo werden door de bevolking op hare eigen bouwgronden (zie de kolommen 9 10, 12 en 13), hetzij voor eigen cultuur, hetzij voor rekening van particuliere ondernemers, beplantingen bewerkstelligd tot de volgende uitgestrektheid (in bouws).	Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden, die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws).					ANTEEKENINGEN.
	met rijst.	met andere eenjarige gewassen.		Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moeras-sawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 11).	
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
8 657	15	13 561	136 967	595	1 856	896	5 310	8 657	
„	„	194	1 213	„	„	„	„	„	
7 594	„	1 158	58 646	1 769	5 825	„	„	7 594	
13 782	34 136	47 326	558 872	1 647	3 934	2	8 199	13 782	
3 069	1 056	63 880	305 465	883	886	282	1 018	3 069	
3 830	6 489	61 307	252 112	1 200	2 025	„	605	3 830	
1 537	8 559	38 527	126 732	260	154	„	1 123	1 537	
1 316	12 045	186 946	494 265	117	377	224	598	1 316	
6 966	6 825	57 391	221 029	553	4 223	1 396	794	6 966	
1 688	1 942	178 446	456 966	„	1 135	„	553	1 688	
5 139	3 077	114 575	471 204	„	3 852	688	599	5 139	
60	946	111 829	267 522	„	„	„	60	60	
1 665	1 000	77 044	185 134	996	„	„	669	1 665	
493	1 881	102 256	274 921	459	„	„	34	493	
7 243	26 389	61 473	285 037	1 233	1 621	„	4 389	7 243	
83	62 265	86 908	348 525	8	„	20	55	83	
811	23 379	55 658	214 893	„	161	1	649	811	
7 122	2 935	109 429	328 812	2 297	3 791	„	1 034	7 122	
1 926	4 932	106 944	325 710	1 653	29	40	204	1 926	
1 242	77	150 265	503 769	„	693	„	549	1 242	
74 223	*f*) 197 948	*g*) 1 625 117	*h*) 5 817 794	13 670	30 562	3 549	26 442	74 223	
79 904	*l*) 187 340	*m*) 1 600 528	*n*) 5 689 179	11 063	41 424	3 524	23 893	79 904	

a) Bij de opgaven betreffende de residentie Preanger Regentschappen is nader rekening gehouden met de meerbevinding aan bouwgrond door de landrente-metingen aan het licht gebracht. De hoogere opgaven in de kolommen 2 t/m 5, bij vergelijking met die over 1897 (zie vorig verslag, bijlage OO), zijn dan ook slechts voor een betrekkelijk klein deel aan werkelijke toeneming van ontginningen toe te schrijven.

b) De opgaaf in 't vorig verslag (bijlage OO) was p. m. 48 000 bouws te hoog; verg. wat dienaangaande gezegd is in de noot op blz. 171 van het verslag hiervóór.

c) Terwijl aan zoogenaamde natte en droge sawahs in Rembang (kolommen 2 en 3) over 1896 werd opgegeven 225 371 en over 1897 223 675, waaronder respectievelijk 42 559 en 42 963 natte sawahs, wordt thans voor Rembang de uitgestrektheid natte sawahs op 24 722 en die der drooge sawahs op 200 448 bouws gesteld, te zamen 225 170. Of voor deze gewijzigde rangschikking goede redenen bestaan, dan wel of hierbij thans aan eene misstelling is te denken, blijkt niet.

d) Hieronder zijn begrepen 80 113 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

e) Id. 81 106 bouws van de in kol. 7 bedoelde velden.

f) „ 52 „ „ „ „ „ „ „ „

g) „ 37 871 „ „ „ „ „ „ „ „

h) „ 199 142 „ „ „ „ „ „ „ „

i) De totalen waarbij een * geplaatst is, zijn verbeterde opgaven (verg. noot *b* hiervóór).

j) Hieronder zijn begrepen 83 285 bouws van de in kolom 7 bedoelde velden.

k) Id. 78 417 bouws van de in kol. 7 bedoelde velden.

l) „ 65 „ „ „ „ „ „ „ „

m) „ 35 922 „ „ „ „ „ „ „ „

n) „ 197 689 „ „ „ „ „ „ „ „

(5. 40.)

BIJLAGE NN.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

RIJSTCULTUUR

OP

JAVA EN MADURA

(met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta [1]) en van de particuliere landerijen)

over 1898.

---

[1]) Met betrekking tot deze twee gewesten zijn omtrent den landbouw der inlandsche bevolking eenigszins vertrouwbare opgaven niet te verstrekken.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws)
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	40 496	15	37 074	„	3 078	18 674	12 726	112 063
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	859	„	„	„	„	28	„	887
Krawang	22 863	„	19 531	„	„	30	2 846	45 270
Preanger Regentschappen	197 190	30 465	84 081	1 277	*a*) 4 610	*b*) 56 581	*c*) 15 476	389 680
Cheribon	161 653	1 038	28 816	18	4 187	5 283	2 440	203 435
Tagal	88 856	6 465	52 203	„	„	291	630	148 445
Pekalongan	48 024	8 511	2 013	„	33	*d*) 1 372	„	59 953
Samarang	119 468	11 833	89 808	„	*e*) 1 960	*f*) 2 417	*g*) 6 699	232 185
Japara	72 185	6 820	39 194	„	1 859	3 279	4 625	127 962
Rembang	24 433	1 927	194 037	„	1 523	4 135	69	226 124
Soerabaija	115 419	2 821	143 969	147	*h*) 14 367	6 200	312	283 235
Pasoeroean	74 500	908	2 108	„	*i*) 1 452	*j*) 12 825	212	92 005
Probolinggo	39 899	794	1 357	16	*k*) 690	3 492	3 162	49 410
Bezoeki	87 671	1 881	193	„	„	6 307	561	96 613
Banjoemas	71 278	16 579	49 053	9 799	*l*) 666	10 000	11 707	169 082
Bagelen	77 563	48 969	39 248	9 076	*m*) 4 948	*n*) 9 017	2 651	191 472
Kadoe	68 673	18 879	9 942	2 690	4	*p*) 3 235	*q*) 149	103 572
Madioen	138 268	2 917	25 660	„	„	*r*) 5 846	6 360	179 051
Kediri	90 767	4 477	33 884	„	7 155	8 931	7 517	152 731
Madura	7 861	77	81 627	„	36	18 962	1 380	109 943
Totalen voor de gouvernementsresidentiën van Java (buiten de particuliere landerijen) en voor Madura	1 547 926	165 376	933 798	23 023	*s*) 46 568	*t*) 176 905	*u*) 79 522	*w*) 2 973 118
	1 713 302		956 821			*v*) 256 427		
Over 1897 waren de cijfers	1 521 041	151 797	805 053	13 062	*z*) 38 490	*aa*) 188 074	*bb*) 82 440	*dd*) 2 799 957
	1 672 838		818 115			*cc*) 270 514		

SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).	TOTAAL der BEPLANTE velden (aantal bouws). (Kolom 9 + kolom 17.)	AANMERKINGEN.
Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.			
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.						
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
284	„	7 228	„	233	194	„	7 939	120 002	*a*) Hieronder 11 bouws 2de aanplant.
„	„	„	„	„	„	„	„	887	*b*) „ 1 900 „ „ „
									c) „ 21 „ „ „
3 366	„	7 809	„	„	„	„	11 175	56 445	*d*) „ 48 „ „ „
9 141	462	5 093	„	71	86	29	14 882	404 562	*e*) „ 206 „ „ „
									f) „ 3 „ „ „
4 042	„	635	„	1 244	3	„	5 924	209 359	*g*) „ 3 „ „ „
3 559	24	7 110	„	„	„	„	10 693	159 138	*h*) „ 86 „ „ „
4 284	„	2 097	„	2	31	„	6 414	66 367	*i*) „ 6 „ „ „
									j) „ 32 „ „ „
17 338	„	15 787	„	492	5	„	33 622	265 807	*k*) „ 189 „ „ „
4 905	5	3 877	„	177	83	„	9 047	137 009	*l*) „ 11 „ „ „
									m) „ 2 019 „ „ „
„	15	4 307	„	436	„	„	4 758	230 882	*n*) „ 291 „ „ „
28	„	7 027	23	2 192	1 245	„	10 515	293 750	*o*) „ 10 „ „ „
									p) „ 1 782 „ „ „
60	„	„	„	„	„	„	60	92 065	*q*) „ 28 „ „ „
222	1	„	„	„	76	„	299	49 709	*r*) „ 18 „ „ „
358	„	68	„	„	„	„	426	97 039	*s*) „ 2 528 „ „ „
									t) „ 4 074 „ „ „
1 513	„	1 171	„	„	504	„	3 188	172 270	*u*) „ 52 „ „ „
127	59	219	1 841	*o*) 528	„	„	2 774	194 246	*v*) „ 4 126 „ „ „
410	„	2 383	„	„	„	„	2 793	106 365	*w*) „ 195 053 „ „ „
4 333	„	4 707	„	„	„	502	9 542	188 593	*x*) „ 2 895 „ „ „
									ij) „ 197 948 „ „ „
4 864	455	5 524	„	790	165	112	11 910	164 641	*z*) „ 2 273 „ „ „
									aa) „ 2 156 „ „ „
„	„	6 381	„	„	20	„	6 401	116 344	*bb*) „ 65 „ „ „
									cc) „ 2 221 „ „ „
58 834	1 021	81 423	1 864	*o*) 6 165	2 412	643	*x*) 152 362	*ij*) 3 125 480	*dd*) „ 169 353 „ „ „
									ee) „ 189 „ „ „
59 855		83 287			3 055				*ff*) „ 122 „ „ „
									gg) „ 17 987 „ „ „
76 014	12 433	151 861	5 243	*ee*) 9 219	*ff*) 3 836	910	*gg*) 259 516	*hh*) 3 059 473	*hh*) „ 187 340 „ „ „
88 447		157 104			*ff*) 4 746				

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols PADI).								De gemiddelde productie per bouw kwam volgens deze schattingen te staan op het navolgend aantal pikols padi	
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie (bij benadering).		
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.		per beplanten bouw.	per geslaagden bouw.
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.						
Bantam	1 455 000	400	635 000	„	66 000	313 000	161 000	2 630 400	21,92	23,47
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	30 000	„	„	„	600	„	„	30 600	34,50	34,50
Krawang	886 700	„	507 400	„	„	600	38 000	1 432 700	25,38	31,62
Preanger Regentsch.	5 499 400	729 300	1 845 500	22 800	114 500	881 500	205 900	9 298 900	23,00	23,86
Cheribon	4 459 000	32 800	523 100	700	79 500	49 200	27 800	5 172 100	24,70	25,42
Tagal	2 985 500	193 200	1 127 500	„	„	7 300	„	4 313 500	27,11	29,06
Pekalongan	1 348 200	214 000	45 300	„	900	20 000	„	1 628 400	24,54	27,16
Samarang	2 921 800	275 200	1 797 100	900	29 000	24 700	40 100	5 088 800	19,14	21,92
Japara	1 540 400	113 400	643 500	„	34 600	41 100	48 000	2 421 000	17,67	18,92
Rembang	586 500	37 200	2 532 900	„	15 700	53 500	300	3 226 100	13,97	14,26
Soerabaija	4 754 800	74 700	2 370 100	700	596 200	79 300	3 700	7 879 500	26,82	27,82
Pasoeroean	3 056 900	50 000	43 400	„	86 100	372 900	6 000	3 597 300	39,07	39,10
Probolinggo	1 259 900	20 000	31 900	300	16 100	61 800	63 000	1 453 000	29,23	29,41
Bezoeki	3 209 800	41 400	4 500	„	„	102 600	10 100	3 368 400	34,71	34,86
Banjoemas	1 855 000	314 300	1 081 600	179 300	14 000	159 100	163 100	3 766 400	21,86	22,28
Bagelen	1 938 100	974 400	884 600	144 000	135 100	155 400	27 600	4 259 200	21,93	22,24
Kadoe	1 888 500	443 400	193 800	33 300	100	37 800	900	2 597 800	24,42	25,08
Madioen	3 146 600	57 100	378 600	„	„	101 800	60 500	3 744 600	19,86	20,91
Kediri	2 912 600	58 600	968 100	„	208 800	152 000	97 800	4 397 900	26,71	28,80
Madura	157 200	1 500	1 224 400	„	400	168 600	12 400	1 564 500	13,45	14,23
Totalen gouv. landen Java en Madura	45 891 900	3 630 900	16 838 300	382 000	1 379 600	2 782 200	966 200	71 871 100	23,00	24,17
Over 1897 waren de cijfers	46 012 900	3 183 700	16 339 300	217 400	1 097 600	2 472 500	1 065 800	70 389 200	23,00	25,14

De bovengenoemde gewesten verdeelende in groepen naar gelang van hunne ligging: in West-Java (hiertoe behooren de vijf eerstgenoemde), in het noordelijk deel van Midden-Java (de vijf daaropvolgende), in het zuidelijk deel van Midden-Java (zijnde Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Madioen en Kediri), dan wel in Oost-Java (Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki) met Madura, doen zich de totalen der beplantingen (zie blz. 2 en 3 dezer bijlage) en der (geschatte) padi-productie over 1897 en 1898 als volgt voor:

	Jaren.	West-Java.	Midden-Java (noordelijke gewesten).	Midden-Java (zuidelijke gewesten).	Oost-Java met Madura.	Totalen. [1]
1°. Aantal bouws in 't geheel met padi bepl. gewees[2]	1897	719 864	893 602	811 592	634 415	3 059 473
	1898	791 255	859 203	826 115	648 907	3 125 480
2°. Aantal bouws waarvan padi geoogst werd [3]	1897	636 217	812 944	770 866	579 930	2 799 957
	1898	751 335	794 669	795 908	631 206	2 973 118
Geschatte productie (in pikols padi)	1897	16 265 600	17 531 600	18 523 900	18 068 100	70 389 200
	1898	18 564 700	16 677 800	18 765 900	17 862 700	71 871 100
Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi) berekend voor: de beplantingen sub 1°. (geslaagde en mislukte)	1897	22,59	19,62	22,82	28,48	23,00
	1898	23,46	19,41	22,72	27,53	23,00
Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi) berekend voor: de beplantingen sub 2°. (alleen de geslaagde)	1897	25,56	21,56	24,03	31,16	25,14
	1898	24,71	20,99	23,58	28,30	24,17

1) Zonder de Vorstenlanden en de particuliere landerijen.
2) De voor twee oogsten gebezigde velden zijn tweemaal in rekening gebracht.
3) Dus zonder te rekenen de mislukte velden (begrepen in de opgaven sub 1°).

(5. 42.)

BIJLAGE PP.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 1°., van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in drie van de vier gewesten van Java, waar de verplichte levering en teelt zijn opgeheven.

NB. Met betrekking tot de residentie Krawang zijn gegevens als de hierbedoelde niet ontvangen.

Bantam.

Afdeelingen.	Aantal boomen bij den aanvang van 1899 nog aanwezig van de in de vijf plantjaren 1894/95 t/m 1898/99 *a*) in geheel vrije cultuur *b*) tot stand gebrachte aanplantingen.						Kweekbedden aangelegd in den westmoesson 1898 99 (uitsluitend Liberia-koffie) ten behoeve van de aanplantingen in 1899/1900.	
	Java-koffie.		Liberia-koffie.		Te zamen.		Aantal kweekbedden.	Aantal opgekomen zaden.
Pandeglang	148 953 *c*)	(37 351)	119 774	(79 031)	268 727	(116 382)	114	32 338
Serang	„		38 423	(5 258)	38 423	(5 258)	*d*) 2	33 000
Anjer	„		29 646	(20 769)	29 646	(20 769)	120	20 819
Lebak	230	(„)	57 444	(14 383)	57 674	(14 383)	*e*) 16	52 297
Tjiringin	5 416	(„)	*f*) 54 581	(34 929)	*f*) 59 997	(34 929)	*e*) 14	30 618
Totalen	154 599	(37 351)	299 868	(154 370)	454 467	(191 721)	266	169 072

a) Eene afzonderlijke opgaaf betreffende het plantjaar 1898/99 is alleen met betrekking tot de afdeeling Pandeglang ontvangen, doch slechts voor zooveel betreft de aanplantingen van Java-koffie. Het aantal boompjes van die soort, aldaar in 1898/99 in den grond gebracht, beliep 33 125, waarvan 29 054 in afzonderlijke tuinen en 4071 in verspreide aanplantingen.

b) Toen met 1 Januari 1894 de verplichte teelt en levering van koffie in Bantam werden opgeheven, bestond de koffiecultuur alleen in de afdeeling Pandeglang. Aldaar werden toen aangetroffen 1 345 800 boomen, deels op hoog gezag geplant, deels vrijwillig of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplanting in den grond gebracht. Wat er van die plantsoenen (bij het einde van 1893 bestaan hebbende uit 1 075 100 vruchtdragende en 270 700 jonge boomen) nog gerekend kan worden aanwezig te zijn, wordt in de ontvangen berichten niet vermeld.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen of afzonderlijke tuinen, maar in verspreide aanplantingen of op erven en langs paggers werden aangetroffen.

Het aantal tuinbezitters wordt opgegeven te hebben bedragen: in Pandeglang 461 (hieronder 228 die Liberia-tuintjes bezaten), in Serang 146, in Anjer 168, in Lebak 478 en in Tjiringin 516.

d) Hier worden niet kweekbedden, maar kweekerijen bedoeld, welke laatsten in 1898 van 7 tot 2 verminderd werden om er beter toezicht op te kunnen uitoefenen.

e) Ook hier heeft men vermoedelijk met kweekplaatsen, niet met kweekbedden te doen.

f) Voor Tjiringin wijzen de getallen in deze kolom op eenigen teruggang, uit hoofde van sterfte, zonder dat daartegenover in 1898/99 nieuwe bijplanting stond, doordien in 1897/98 geen kweekbedden waren aangelegd.

Japara.

Afdeelingen.	Aantal boomen waaruit bij den aanvang van 1899 de inlandsche koffieplantsoenen bestonden.								
	Plantsoenen (in geregelde tuinen) indertijd aangelegd in verplichte cultuur en sedert in geheel vrije cultuur hier en daar ingeboet. *a*)			In 1895/96 *b*), 1896/97 en 1897/98 in geheel vrije cultuur aangelegde plantsoenen.			Aantal in het plantjaar 1898/99 in den grond gebrachte boompjes.		
	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.	Java-koffie.	Liberia-koffie.	Te zamen.
Patti	87 753	4 157	91 910	22 119 *c*) (640)	8 807 (8 537)	30 926 (9 177)	22 242 (739)	„	22 242 (739)
Koedoes	67 690	„	67 690	114 854 (25 260)	41 045 (22 728)	115 899 (47 988)	82 986 („)	„	82 986 („)
Japara	1 212	„	1 212	„	5 767 (5 767)	5 767 (5 767)	„	„	„
Joana	17 555	27 280	44 835	7 030 (6 914)	8 405 („)	15 435 (6 914)	6 784 (6 784)	9 371 (9 100)	16 155 (15 884)
Totalen	174 210	31 437	205 647	144 003 (32 814)	64 024 (37 032)	208 027 (69 846)	112 012 (7 523)	9 371 (9 100)	121 383 (16 623)
Bij den aanvang van 1894 aanwezig en sedert (in geheel vrije cultuur) bijgeplant of ingeboet	420 563	36 691	457 254	206 890 (50 801)	173 509 (114 787)	380 399 (165 588)	.....	.....	.....
Gestorven in de jaren 1894 t/m 1898	246 353	5 254	251 607	62 887 (17 987)	109 485 (77 755)	172 372 (95 742)	.....	.....	.....
Nog aanwezig als boven	174 210	31 437	205 647	144 003 (32 814)	64 024 (37 032)	208 027 (69 846)			

a) Deze inboetingen betroffen: in plantsoenen van gewone koffie 48 900 boomen in de afdeeling Patti en 11 686 in de afdeeling Koedoes, en in Liberia-plantsoenen 1711 boomen in de afdeeling Joana.

b) In den westmoesson 1894/95 werd in Japara met het planten van koffie in geheel vrije cultuur nog niet begonnen.

c) De cijfers tusschen ( ) vermeld wijzen aan hoeveel van het opgegeven aantal boomen niet in geregelde plantsoenen, maar op erven of langs paggers werden aangetroffen.

Rembang.

Afdeelingen.	Aantal boomen op ult. 1898 nog aanwezig van de in onderstaande plantjaren in geheel vrije cultuur *a*) tot stand gebrachte aanplantingen van Java-/Liberia-koffie: 1894/95.	1895/96.	1896/97.	1897/98.	Te zamen.	Aantal in het plantjaar 1898/99 in den grond gebracht boompjes van Java-/Liberia-koffie.	In 1898/99 op de kweekbedden te kiemen gelegd aantal zaden van Java-/Liberia-koffie.
Rembang	„	„	„ / 3 982 — 3 982	„ / 13 934 — 13 934	„ / 17 916 — 17 916	2 308 / 8 648 — 10 956	*b*)
Blora	957 / „ — 957	279 / „ — 279	3 129 / „ — 3 129	„ / 6 883 — 6 883	4 365 / 6 883 — 11 248	„ / 12 595 — 12 595	„ / 7 000 — 7 000
Bodjonegoro	8666 / 2666 — 11 332	987 / 281 — 1 268	„ / 7 772 — 7 772	410 / 7 098 — 7 508	10 063 / 17 817 — 27 880	4 952 / 6 176 — 11 128	*b*)
Toeban	„	„	„	„ / 4 900 — 4 900	„ / 4 900 — 4 900	„ / 13 548 — 13 548	„
Totalen	9 623 / 2 666 — 12 289	1 266 / 281 — 1 547	3 129 / 11 754 — 14 883	410 / 32 815 — 33 225	14 428 / 47 516 — 61 944	7 260 / 40 967 — 48 227	„ / 7 000 — 7 000

a) Toen met 1 Januari 1894 het monopolie in Rembang werd opgeheven, bezat de bevolking er nergens koffie-aanplantingen, uitgenomen drie à vier dessa's, wier plantsoenen slechts een weinig product voor eigen gebruik afwierpen.

b) In de afdeelingen Rembang en Bodjonegoro zijn ten behoeve van de in 1899/1900 te bewerkstelligen beplantingen wel eenige kweekbedden aangelegd, doch tijdens de afsluiting van dit overzicht waren deze nog niet geheel klaar, dan wel was het zaad nog niet opgekomen.

(5. 43.)

BIJLAGE QQ.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

over

1898

betreffende de uitkomsten en den omvang der

AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN

KOFFIECULTUUR

OP

JAVA.

GEWESTEN.	Volgens de op ult. October 1898 afgesloten opgaven, was bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		HOEVEELHEID KOFFIE IN 1898 BIJ DE INKOOPPAKHUIZEN *ingekoc* VAN 100 KATTI'S OF VAN 61.76 K.G.).					
			Ingekocht. *a*)		Bij het ledigvallen van de pakhuizen			
					meer bevonden.		minder bevonden.	
	dessa's.	huisgezinnen.						
			b)					
Preanger Regentschappen	455	64 253	22 976,80² 358,79²	23 335,59⁴	2,31⁴ 0,29⁶	2,61	5,90⁸ „	5,90⁸
Cheribon	124	11 521	523,09⁶ 24,55⁶	547,65²	1,66 0,36⁴	2,02⁴		„
Tagal.	134	17 046	5 466,88⁸ 413,90⁸	5 880,79⁶	4,78² 0,76²	5,54⁴		„
Pekalongan	190	10 597	1 374,16⁸ 23,23	1 397,39⁸	2,39⁸ 0,40²	2,80		„
Samarang	358	29 203	3 138,51² 22,94²	3 161,45⁴	1,23⁴ 2,96	4 19⁴	2,54⁶ „	2,54⁶
Soerabaija	95	3 064	830,86⁴ 8,79⁶	839,66		„		„
Pasoeroean.	467	39 138	37 501,21 756,81²	38 258,02²	21,25² 4,02⁶	25,27⁸		„
Probolinggo	173	15 727	8 415,21⁴ 171,84⁴	8 587,05⁸	12,95⁸ 1,80²	14,76		„
Bezoeki	158	17 443	3 324,43² 34,14⁸	3 358,58	8,19⁶ 0,19	8,38⁶		„
Banjoemas.	172	9 372	412,11⁸ 31,27	443,38⁸	0,70² 0,02²	0,72⁴	2,80⁶ 0,07	2,87⁶
Bagelen	25	1 623	235,43⁴ 1,69⁶	237,13	0,09 0,38	0,47	0,41² 0,00⁴	0,41⁶
Kadoe	294	4 486	520,68 6,11	526,79	0,43⁸ 0,21	0,64⁸	9,27² „	9,27²
Madioen.	127	9 695	2 113,41⁶ 51,43⁴	2 164,85	1 24 0,65⁴	1,89⁴	8,59⁸ 0,32²	8,92
Kediri	106	6 989	792,52 119,38⁸	911,90⁸	0,23² 0,81	1,04²		„
Te zamen voor de gouvernementsresidentiën.	2878	240 157	87 625,35⁴ 2 024,92⁶	89 650,28	57,49⁶ 12,87⁸	70,37⁴	29,54² 0,39⁶	29,93⁸
Soerakarta	. . .	. . .	1 441,95 88,31	*c*) 1 530,26	*e*) 1,01⁶ „	1,01⁶		„
Djokjokarta.	. . .	. . .	511,00 „	511,00		„	1,35² „	1,35²
Totalen. . . .	2878	240 157	89 578,30⁴ 2 113,23⁶	*d*) 91 691,54	*f*) 58,51² 12,87⁸	71,39	30,89⁴ 0,39⁶	31,29

DER CULTUUR.

EN *uitgeleverd* (IN PIKOLS		HOEVEELHEID PIKOLS KOFFIE (GOEDE EN INFERIEURE) IN DE DRIE VOORAFGEGANE JAREN *uitgeleverd.*			*AANMERKINGEN.*
Uitgeleverd.		1895.	1896.	1897.	
22 973,20[3] 359,08[3]	23 322,29[6]	80 773	71 267	119 489	*a*) Ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie is onder de in kolom 4 vermelde hoeveelheden begrepen. In de onderstaande gewesten werden de volgende hoeveelheden aangehaald (in pikols) :
524,75[6] 24,92	549,67[6]	2 092	1 207	2 389	
5 471,67 414,67	5 886,34	32 333	17 461	46 874	
1 376,56[6] 23,63[2]	1 400 19[3]	6 482	3 688	9 431	
3 137,20 25,90[2]	3 163,10[2]	6 988	5 055	7 386	
830,86[4] 8,79[6]	839,66	2 277	1 021	1 651	
37 522,46[2] 760,83[3]	38 283,30	136 072	119 367	205 076	
8 428,17[2] 173,64[6]	8 601,81[3]	19 356	18 148	27 274	
3 332,62[3] 34,33[3]	3 366,96[6]	9 771	9 163	15 034	
410,01[4] 31,22[2]	441,23[6]	2 076	1 838	8 098	
235,11[2] 2,07[2]	237,18[4]	1 152	894	2 199	
511,84[6] 6,32	518,16[6]	3 374	1 932	4 367	
2 106,05[3] 51,76[6]	2 157,82[4]	10 117	5 651	16 385	
792,75[2] 120,19[3]	912,95	3 095	2 252	6 539	
87 653,30[3] 2 037,40[3]	89 690,71[6]	315 958	258 944	472 192	
1 442,96[6] 88,31	1 531,27[6]	*g*) 3 881	*g*) 4 529	*g*) 2 048	
509,64[3] „	509,64[3]	*h*) „	266	128	
f)89 605,92[2] 2 125,71[3]	91 731,64	*i*) 319 839	*i*) 263 739	*i*) 474 368	

	1ste soort.	Inferieure.	Te zamen.
Preanger Regentschappen. .	22.40[4]	40.86[6]	63.27
Cheribon.	0.02[4]	0.13[6]	0.16
Tagal	1.44[2]	3.00[4]	4.44[6]
Pekalongan	„	0.68[3]	0.68[3]
Samarang	0.06	2.24[6]	2.30[6]
Soerabaija	0.35[2]	2.51[6]	2.86[3]
Pasoeroean	1 07[6]	20.59[2]	21.66[3]
Probolinggo.	0.35	5.08[6]	5.43[6]
Bezoeki	0.18[4]	21.33[4]	21.51[3]
Banjoemas	1.07[2]	11.55[6]	12.62[3]
Bagelen	0.02[3]	0.04[4]	1.07[2]
Kadoe.	„	1.06[2]	1.06[2]
Madioen	0.05[6]	7.98[3]	8.04[4]
Kediri	0.46[2]	4.03[3]	4.50
Soerakarta	„	1.30	1,30
Djokjokarta.	„	„	„
Totalen . . .	27.51	122.45[6]	149.96[6]

b) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en op inferieure koffie.

c) Hiervan 1501.06 pikol (1037.47 pikol 1ste soort en 81.87 pikol 2de soort Java-koffie, benevens 381.72 pikol Liberia-koffie) van de Mangkoe Negorosche landen, waarvoor aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis op den voet van Indisch Staatsblad 1896 nº. 99 werd tegoedgedaan f 48 803,75.

d) Onder het hier vermelde totaal was aan Liberia-koffie begrepen (in pikols):

Preanger Regentschappen . .	5 209.52[4]
Cheribon.	343.35
Tagal	201.80[6]
Pekalongan	609.43
Samarang	2 217.72[2]
Soerabaija	6.28[3]
Pasoeroean	0.05
Probolinggo	763.50[3]
Bezoeki	2.58
Banjoemas	81.36
Bagelen	129.05[3]
Kadoe.	172.40
Madioen	5.71[3]
Kediri	9.10[2]
Soerakarta	393.00
Djokjokarta.	511.00
Totaal . . .	10 655.96[6]

e) Van deze hoeveelheid, hier als 1ste soort in rekening gebracht, blijkt uit de ontvangen gegevens niet of zij als zoodanig dan wel als inferieure soort te beschouwen was.

f) Zie noot *e*.

g) Onder de levering uit Soerakarta was begrepen aan koffie uit de Mangkoe Negorosche landen in 1895, 1896 en 1897 achtereenvolgens 3704, 4382 en 1988 pikol (waaronder aan 2de soort respectievelijk 276, 183 en 51 pikol).

h) Uit de residentie Djokjokarta werd in 1895 geen koffie ingeleverd.

i) Onder de hier vermelde totalen was aan koffie 2de soort begrepen in 1895, 1896 en 1897 respectievelijk 13 506, 4 253 en 14 501 pikol. De in gemelde drie jaren ingeleverde hoeveelheden Liberia-koffie beliepen achtereenvolgens 2183, 6652 en 3641 pikol.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN VOOR DEN KOFFIE-OOGST VAN 1898 BETAALD INKOOP- NAAR DE						
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 15 per pikol (inferieure koffie à f 7,50 per pikol). *k*)	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van koffiemantri's en cultuurpersoneel.	Uitgaven voor onderhoud en oprichting van inkooppakhuizen		Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.	Cultuurprocenten aan inlandsche ambtenaren en hoofden.
				Gewoon onderhoud.	Oprichting en zware herstelling.		
Preanger Regentschappen	f 347 342,97	f 33 895,71	f28 440,00	f 6 471,17	f 1 998,32	f 26 896,17	f 13 736,89⁵
Cheribon	8 030,61	4 948,37⁵	„	1 500,00	„	183,78	191,78
Tagal	85 107,63	6 167,77⁵	5 100,00	1 730,00	„	3 502,37	2 004,51
Pekalongan	20 786,74⁵	3 366,51	4 500,00	665,00	„	815,98	503,87
Samarang	47 249,74⁵	9 262,35	5 040,00	1 378,75	1 260,00	1 981,65⁵	1 150,75
Soerabaija	12 528,93	1 709,36	2 160,00	355,00	„	978,67	304,65
Pasoeroean	568 194,24	25 374,34	45 625,00	4 337,75	9 902,00	14 756,70⁵	14 586,80⁵
Probolinggo	127 517,04	10 580,65⁵	9 000,00	1 889,00	1 460,57	4 034,74⁵	3 085,19
Bezoeki	50 122,59	6 286,81	8 880,00	1 330,00	„	991,84	1 218,86
Banjoemas	6 416,29⁵	5 005,83	3 975,00	1 289,78	„	306,79	150,85⁵
Bagelen	3 544,23	3 098,47	600,00	730,00	„	242,77⁵	86,30
Kadoe	7 856,02⁵	6 873,52	„	1 075,00	1 798,32	565,66⁵	189,99⁵
Madioen	32 086,99⁵	5 812,48⁵	6 810,00	1 400,00	„	1 005,07	774,09
Kediri	12 783,21	3 903,21⁵	7 763,50	1 840,00	„	23,32	290,59
Te zamen voor de gouvernementsresidentiën	f 1 329 567,25⁵	f 126 285,40⁵	f127 893,50	f25 991,45	f16 419,21	f 56 285,53⁵	f 38 275,14
Soerakarta	*k*) 49 703,30	930,00	„	„	„	2 056,58	„
Djokjokarta	*k*) 17 885,00	„	„	„	„	57,91	„
Totalen . .	f 1 397 155,55⁵	f 127 215,40⁵	f127 893,50	f25 991,45	f16 419,21	f 58 400,02⁵	f 38 275,14

TOT EN MET HET VERVOER UIT DE STRANDPAKHUIZEN.				INKOOP-PAKHUIZEN.	
Bijzondere uitgaven voor de bereiding op de West-Indische wijze.	Alle andere uitgaven (onder geen der voorgaande hoofden begrepen). *l*)	Te zamen.	Gemiddelde kosten per pikol uitgeleverde koffie.	Aantal.	Bergruimte (in pikols).
„	f 21 923,64	f 480 704,87⁵	f 20,60	93	126 294
„	17 149,09	32 003,63⁵	58,22	23	39 275
„	22 133,16⁵	125 745,45	21,36	18	53 700
„	11 539,50⁵	42 177,61	30,12	13	18 575
„	45 646,04⁵	112 969,29⁵	35,71	28	50 535
„	2 432,88	20 469,49	24,38	8	9 150
f 45 215,60⁵	8 850,93	736 843,37⁵	19,25	44	202 100
„	35 860,52	193 427,72	22,49	23	47 368
„	10 917,06⁵	79 747,16⁵	23,69	18	57 380
„	5 008,39⁵	22 152,94⁵	50,21	18	32 300
„	262,50	8 564,27⁵	36,11	15	34 400
„	2 821,97⁵	21 180,50	40,88	16	32 775
„	11 575,84	59 464,48	27,56	31	65 808
„	39 990,22	66 594,05⁵	72,94	29	32 450
f 45 215,60⁵	f 236 111,77	f 2 002 044,87	f 22,32	377	802 110
„	116,58⁵	52 806,46⁵	34,49	...	....
„	„	17 942,91	35,21	...	....
	f 236 228,35⁵	f 2 072,794,24⁵	f 22,60		
	m) 46 883,89	*m*) 46 883,89			
f 45 215,60⁵	f 283 112,24⁵	f 2 119 678,13⁵	f 23,11	377	802 110

AANMERKINGEN.

k) Voor den inkoop van de koffie uit de Vorstenlanden geldt eene afwijkende prijsbepaling; zie Indisch Staatsblad 1896 nº. 99.

l) Voor een klein deel — namelijk voor alle gewesten gezamenlijk tot een totaal bedrag van f 22 134,64 — uitgaven wegens aankoop van zaadkoffie, geldverzendingen, omwerken van de koffie, enz. Het overig bedrag, ad f 214 093,71⁵, vertegenwoordigt de aan de daarvoor in aanmerking gekomen cultuurdienstplichtigen toegelegde „bijslag" voor het tot stand brengen in 1897/98 van nieuw koffieplantsoen en voor het onderhoud van de in de twee voorafgegane jaren aangelegde aanplantingen. Hoe laatstgemeld bedrag over de verschillende gewesten verdeeld was, kan blijken uit onderstaande opgaaf, waarbij echter op te merken valt dat onder het voor Kediri genoemd bedrag begrepen is f 18 307 ter zake van betalingen wegens de in de afdeeling Trenggalek als proef toegepaste intensieve cultuurwijze.

Preanger Regentschappen	f 15 486,49
Cheribon	16 535,79
Tagal	20 447,39
Pekalongan	10 988,91
Samarang	44 627,82⁵
Soerabaija.	2 165,88
Pasoeroean	2 633,76
Transporteeren	f 112 886,04⁵

Per transport	f 112 886,04⁵
Probolinggo. . . .	35 106,83
Bezoeki	9 512,45
Banjoemas	4 882,65
Kadoe	2 407,16
Madioen	11 067,84
Kediri	38 230,74
Totaal . .	f 214 093,71⁵

m) Traktementen en reiskosten van den wetenschappelijken adviseur en van den adjunct-adviseur voor de koffiecultuur, zoomede kosten van commissiën of opdrachten in het belang van de koffiecultuur (ook die voor afbakening en opmeting van koffie-reserveterreinen, enz.).

Buiten de gewone driemaandelijksche koffieveilingen te Batavia wordt sedert 1891 op verschillende gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen van Java en Madura door het Gouvernement bij kleine kavelingen koffie publiek geveild, uitsluitend echter op die plaatsen waar de handel niet of niet voldoende in de verbruiksbehoefte voorziet. Aanvankelijk werd daartoe uitsluitend een deel der zoogenaamde inferieure koffie bestemd, doch van 1895 af wordt ook eenige koffie 1ste soort in bedoelde veilingen opgenomen. Omtrent de in 1898 op een 23-tal plaatsen verkochte hoeveelheden en de opbrengst daarvan zijn de volgende opgaven ontvangen:

Gewesten.	Plaatsen waar het Gouvernement koffie in den handel bracht.	Verkochte hoeveelheden (in pikols). Java-koffie 1ste soort.	Java-koffie 2de soort.	Liberia-koffie.	Opbrengst. [N.B. Slechts bij uitzondering zijn in de ontvangen gegevens de bedongen prijzen voor 1ste of 2de soort Java-koffie of voor Liberia-koffie uiteengehouden.]
Batavia . . .	Batavia . .	„	89,442	„	f 1 644,00
		„	„	56,040	1 025,50
Preanger Regentschappen	Bandong . .	6,000	8,500	„	593,50
Id. . . .	Tjitjalengka .	„	5,210	„	128,50
		0,740	„	„	37,00
Id. . . .	Tjiandjoer. .	4,450	10.000	„	536,25
		5,000	„	„	276,75
Id. . . .	Soekaboemi .	11,600	20,400	„	1 285,50
		2,000	„	„	100,00
Id. . . .	Soemedang .	2,600	5,300	„	264,00
Id. . . .	Garoet . . .	20,000	23,616	„	1 710,75
		1,800	„	„	90,00
Id. . . .	Manondjaija .	4,300	3,990	„	317,25
		2,800	„	„	140,00
Id. . . .	Tassikmalaija	4,000	11,000	„	478,50
		6,000	„	„	440,00
Id. . . .	Mangoenredja	6,000	8,000	„	730,00
		2,000	„	„	110,00
Cheribon . .	Madjalengka .	1,000	1,000	„	79,50
Id. . . .	Tjiamis. . .	6,964	0,210	„	355,20
Tagal . . .	Tagal . . .	3,600	5,000	„	352,00
Samarang . .	Samarang. .	37,500	18,500	„	2 347,60
Soerabaija . .	Soerabaija. .	„	101,500	2,600	1 601,89
		„	193,380	1,650	4 336,00
Probolinggo .	Probolinggo .	„	911,817	„	16 662,75
		40,300	„	„	1 478,00
		25,000	45,000	„	2 275,50
Banjoemas . .	Banjoemas .	„	15,000	„	375,00
		9,200	„	„	466,50
Id. . . .	Bandjarnegara	5,800	3,198	„	388,00
		5,000	„	„	250,00
Id. . . .	Poerwokerto.	7,000	10,000	„	652,00
Id. . . .	Poerbolinggo.	2,000	3,000	„	224,00
		0,900	2,300	1,800	230,00
Id. . . .	Tjilatjap . .	6,000	„	„	337,00
		15,000	15,000	„	1 163,00
Madioen. . .	Patjitan . .	3,500	„	„	180,25
Kediri . . .	Toeloeng Agoeng. .	5,622	7,250	„	740,50
		8,472	4,614	„	546,65
	Totalen. .	262,148	1522,227	62,090	f 44 948,84

II. AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de op hoog gezag aangelegde geregelde 1) koffieplantsoenen op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) over 1897 en 1898.

GEWESTEN.	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1897 (verg. vorig verslag bijlage SS, tabel II, kolom 6). *a)*	Bijplantingen in den westmoesson van 1897/98.		Afschrijvingen in den loop van 1898 (tot ult. October).	Aantal jonge en vruchtdragende boomen aanwezig op ult. October 1898.	Aantal boomen volgens machtiging van de Indische Regeering bij te planten in den westmoesson van 1898/99.	Alzoo in den aanvang van 1899 aan jonge en vruchtdragende boomen vermoedelijk aanwezig. (NB. Te verminderen met de nog niet bekende afschrijvingen.)
		Aantal boomen die volgens machtiging van de Indische Regeering zouden moeten worden bijgeplant (verg. vorig verslag, bijlage SS, tabel II, kolom 7).	Aantal boomen die werkelijk zijn bijgeplant.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Preanger Regentschappen .	*a)* 11 910 839	545 175	589 297	1 354 164	11 145 972	774 652	11 920 624
Cheribon	3 420 808	212 840	214 157	1 353 447	2 281 518	181 250	2 462 768
Tagal	3 298 653	333 955	333 955	375 920	3 256 688	288 985	3 545 673
Pekalongan.	1 153 259	108 815	*b)* 1 181 743	138 446	2 196 556	135 780	2 332 336
Samarang	6 580 019	490 690	490 690	436 228	6 634 481	658 500	7 292 981
Soerabaija	*a)* 1 182 503	„	„	447 641	734 862	157 070	891 932
Pasoeroean	*a)* 10 292 973	775 302	820 404	49 998	11 063 379	883 746	11 947 125
Probolinggo	5 384 677	423 027	484 359	350 835	5 518 201	245 324	5 763 525
Bezoeki	9 176 016	641 055	656 142	861 301	8 970 857	570 335	9 541 192
Banjoemas	3 774 765	216 650	218 210	451 861	3 541 114	219 325	3 760 439
Bagelen	676 430	39 330	39 330	85 355	630 405	38 980	669 385
Kadoe.	801 842	81 925	81 925	60 610	823 157	64 750	887 907
Madioen	1 982 747	280 940	293 763	269 785	2 006 725	229 083	2 235 808
Kediri	6 370 239	493 693	498 412	945 353	5 923 298	179 413	6 102 711
Totalen . . .	*c)* 66 005 770	4 643 397	*b)* 5 902 387	*d)* 7 180 944	*c)* 64 727 213	*e)* 4 627 193	69 354 406

1) De overige koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in de nog aan de verplichte levering onderworpen gouvernements-residentiën (omtrent welke plantsoenen eene statistiek als de in dezen staat bedoelde niet kan geleverd worden), namelijk de aanplantingen van zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie en de als equivalent voor verplichte bijplantingen vrijwillig aangelegde plantsoenen, bestonden bij het einde van het plantjaar 1897/98 (31 Oct. 1898), meerendeels naar schatting, uit ongeveer 183 millioen boomen (daaronder ook de jonge nog niet vruchtdragende). Verg. de districtsgewijze opgaven in bijlage RR. hierachter.

a) De cijfers betreffende de residentiën Preanger Regentschappen, Soerabaija en Pasoeroean hebben eene kleine verbetering ondergaan.

b) In dit cijfer zijn 1 053 556 boomen begrepen, welke in dit en vorige verslagjaren als zoogenaamde monosoeko-krojokan zijn in den grond gebracht, doch in vorige jaren ten onrechte niet in de koffieleggers waren opgenomen. In den westmoesson 1897/98 zijn dan ook in de residentie Pekalongan in werkelijkheid slechts bijgeplant (1 181 743 — 1 053 556) = 128 187 boomen.

c) Onder het totaal in kolom 2 en onder dat in kolom 6 zijn respectievelijk begrepen 4 917 198 en 6 572 464 Liberia-koffieboomen, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	ult. Oct. 1897.	ult. Oct. 1898.
Preanger Regentschappen. . . .	680 350	922 206
Cheribon	160 548	204 866
Tagal	264 752	395 407
Pekalongan	331 598	591 280
Samarang	1 528 327	1 891 693
Soerabaija	55 611	53 572
Pasoeroean	552	2 501
Probolinggo.	727 971	907 552
Transporteeren . . .	3 749 709	4 969 077

	ult. Oct. 1897.	ult. Oct. 1898.
Per transport . . .	3 749 709	4 969 077
Bezoeki	370 494	464 837
Banjoemas	85 415	148 229
Bagelen	27 440	27 440
Kadoe	239 735	321 660
Madioen	147 989	218 536
Kediri	296 416	422 685
Totalen . . .	4 917 198	6 572 464

d) Onder de gedurende 1897/98 afgeschreven boomen waren er respectievelijk 297 126 en 210 471 van de plantjaren 1895/96 en 1896/97, over onderstaande gewesten verdeeld als volgt:

	Geplant in: 1895/96.	1896/97.
Preanger Regentschappen	11 326	„
Cheribon	121 255	137 537
Tagal	3 880	„
Samarang	5 775	„
Soerabaija	25 732	890
Transporteeren . . .	167 968	138 427

	Geplant in: 1895/96.	1896/97.
Per transport . . .	167 968	138 427
Pasoeroean.	2 762	36 552
Probolinggo	8 205	3 025
Madioen.	58 646	15 142
Kediri	59 545	17 325
Totalen . . .	297 126	210 471

e) Hierbij is gerekend op het bijplanten van 1 350 563 Liberia-koffieboomen; namelijk in de residentiën:

Preanger Regentschappen	196 177
Cheribon	30 300
Tagal	116 025
Pekalongan	107 780
Samarang	417 600
Soerabaija	10 690
Pasoeroean.	2 916
Transporteeren . . .	881 488

Per transport . . .	881 488
Probolinggo	129 874
Bezoeki.	55 775
Banjoemas	54 375
Kadoe	64 750
Madioen.	31 113
Kediri	133 188
Totaal . . .	1 350 563

(5. 44.)

BIJLAGE RR.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

DISTRICTSGEWIJZE OPGAVEN

over

1898

betreffende

DE AAN DE VERPLICHTE LEVERING ONDERWORPEN

KOFFIECULTUUR

op

JAVA,

uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige		
					Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
PREANGER										
(Telt 6										
Bandong	*Oedjong Broeng Koelon*	84 932	1 446	51	8	37	45	733	641	515
	Oedjong Broeng Wetan	64 646	2 984	31	14	17	31	1312	907	194
	Bandjaran	52 808	1 949	40	14	26	40	693	187	666
	Koppo	20 161	„	16	„	5	5	51	„	72
	Tjisondari	23 822	1 471	17	17	„	17	209	726	200
	Tjilokotot	98 345	3 440	52	22	17	39	1160	1470	2094
	Rongga	71 333	2 705	35	25	3	28	64	1073	727
	Radjamandala	23 480	1 485	16	16	„	16	61	768	212
	Per afdeeling	439 527	15 480	258	116	105	221	4283	5772	4680
Tjitjalengka	*Tjitjalengka*	32 946	2 367	23	17	„	17	12	783	143
	Madjalaija	30 471	1 707	23	19	2	21	126	1398	391
	Tjipeudjeuh	40 411	3 407	26	20	2	22	11	1270	354
	Timbanganten	86 767	4 026	40	26	8	34	133	1918	1478
	Tjikemboelan	43 755	2 306	25	17	4	21	8	803	233
	Bloeboer Limbangan	31 749	559	20	6	6	12	56	476	193
	Per afdeeling	266 099	14 372	157	105	22	127	346	6648	2792
Tjiandjoer	Pesser	26 880	1 573	16	13	3	16	54	509	147
	Tjipoetri	29 903	2 456	17	8	4	12	221	„	68
	Tjikondang	39 214	658	21	5	„	5	144	7	40
	Djampang Wetan	41 027	2 644	14	12	„	12	456	7	120
	Tjidamar	30 452	558	14	5	„	5	100	„	140
	Per afdeeling	167 476	7 889	82	43	7	50	975	523	515
Soekaboemi	Goenoeng Parang	81 270	„	25	„	11	11	88	274	232
	Tjimahi	40 704	2 198	12	12	3	15	438	94	114
	Tjiheulang	34 360	772	12	5	„	5	24	17	300
	Plaboean	32 751	2 007	15	15	„	15	199	87	140
	Djampang Tengah	40 351	2 968	23	21	„	21	11	6	968
	Djampang Koelon	36 107	3 190	27	27	„	27	282	93	642
	Per afdeeling	265 513	11 135	114	80	14	94	1042	671	2396
Soemedang	*Tanjongsari*	47 598	2 124	32	13	17	30	796	422	245
	Soemedang	41 891	„	52	„	12	12	126	„	240
	Per afdeeling	89 489	2 124	84	13	29	42	922	422	485
Tassikmalaija	Singaparna	64 680	147	58	2	2	4	10	„	14
	Tjiawi	49 637	1 297	28	12	17	29	242	38	10
	Melangbong	39 192	512	31	4	16	20	120	580	209
	Per afdeeling	153 509	1 956	117	18	35	53	372	618	233
Limbangan	*Soetji*	30 379	1 121	23	7	„	7	137	346	125
	Panembong	27 774	1 582	13	10	„	10	21	693	610
	Wanaradja	36 072	1 769	23	8	„	8	461	475	340
	Wanakerta	31 851	1 291	22	10	„	10	184	513	465
	Per afdeeling	135 076	5 763	81	35	„	35	803	2027	1540

a) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 7, 4, 2 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde en daarom in deze tabel onvermeld gebleven district Tjihea.

b) Hieronder begrepen voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 27, 14, 28, 68 en 52 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Bajabang, Tjikalong en Tjiblagoeng.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.

REGENTSCHAPPEN.

(districten.)

„	854 933	854 933	9 500	1 272 500	1 282 000	„	590 700	590 700	10 609	13 077	14 250	17 534	4 570
7 410	1 722 524	1 729 934	125 200	1 688 800	1 814 000	28 100	79 700	107 800	10 183	4 450	6 456	8 301	3 101
126 302	766 401	892 703	127 100	246 900	374 000	„	720 500	720 500	3 390	4 582	4 296	9 374	863
„	79 684	79 684	„	„	„	„	143 400	143 400	1 456	1 277	1 258	1 079	31
„	283 378	283 378	200 200	1 251 800	1 452 000	„	234 600	234 600	2 275	2 413	3 327	5 099	327
„	530 270	530 270	889 500	2 020 500	2 910 000	18 000	3 736 100	3 754 100	14 664	13 590	10 242	11 009	2 472
„	32 384	32 384	156 600	1 266 100	1 422 700	„	1 349 100	1 349 100	4 009	4 027	3 682	4 681	207
„	3 225	3 225	31 800	1 682 200	1 714 000	„	455 300	455 300	2 161	2 222	993	1 133	463
133 712	4 272 799	4 406 511	1 539 900	9 428 800	10 968 700	46 100	7 309 400	7 355 500	a) 48 754	a) 45 642	a) 44 506	a) 58 212	12 034
22 544	„	22 544	„	1 059 600	1 059 600	77 000	210 600	287 600	1 563	1 059	784	1 675	564
„	120 340	120 340	„	2 319 900	2 319 900	„	587 700	587 700	1 685	2 695	1 970	5 657	514
„	18 165	18 165	5 300	2 092 900	2 098 200	215 700	577 100	792 800	2 349	3 913	3 225	7 321	890
„	156 646	156 646	„	3 780 300	3 780 300	„	2 837 300	2 837 300	1 485	1 702	1 497	5 985	298
„	11 104	11 104	98 600	1 247 200	1 345 800	„	469 400	469 400	1 656	1 002	1 242	2 247	418
„	88 865	88 865	„	891 300	891 300	87 400	136 300	223 700	284	547	521	1 133	30
22 544	395 120	417 664	103 900	11 391 200	11 495 100	380 100	4 818 400	5 198 500	9 022	10 918	9 239	24 018	2 714
„	116 724	116 724	224 000	610 300	834 300	„	307 400	307 400	672	488	524	1 177	342
214 950	253 324	468 274	„	„	„	48 600	88 100	136 700	307	111	237	504	242
39 245	65 991	105 236	„	13 800	13 800	39 000	19 500	58 500	141	201	220	251	109
220 800	329 599	550 399	„	14 000	14 000	100 000	140 000	240 000	169	388	377	697	215
70 850	107 150	178 000	„	„	„	80 000	200 000	280 000	61	181	186	568	54
545 845	872 788	1 418 633	224 000	638 100	862 100	267 600	755 000	1 022 600	b) 1 377	b) 1 383	b) 1 572	b) 3 265	b) 1 014
„	192 571	192 571	„	852 400	852 400	51 100	117 400	168 500	459	173	161	329	36
105 960	290 927	396 887	„	64 800	64 800	33 100	33 200	66 300	267	286	516	478	843
12 425	3 960	16 385	59 100	15 000	74 100	90 000	155 000	245 000	57	153	202	368	358
62 750	56 298	119 048	45 300	11 100	56 400	48 800	23 600	72 400	85	128	115	180	290
„	23 108	23 108	3 200	„	3 200	268 200	721 200	989 400	182	834	419	779	500
	249 843	249 843	39 500	112 200	151 700	179 600	336 500	516 100	957	1 188	1 706	680	1 793
181 135	816 707	997 842	147 100	1 055 500	1 202 600	670 800	1 386 900	2 057 700	c) 2 432	c) 3 290	c) 3 784	c) 3 464	c) 4 509
105 580	904 983	1 010 563	„	844 100	844 100	40 000	419 400	459 400	6 037	5 742	4 439	8 375	1 802
3 660	192 450	196 110	„	„	„	13 000	467 000	480 000	1 116	1 702	1 130	2 242	65
109 240	1 097 433	1 206 673	„	844 100	844 100	53 000	886 400	939 400	d) 7 454	d) 7 997	d) 6 193	d) 12 106	d) 1 901
„	„	„	„	„	„	9 000	1 000	10 000	53	4	21	134	„
11 561	„	11 561	„	„	„	3 000	3 000	6 000	451	465	332	1 382	5
56 780	306 448	363 228	„	104 300	104 300	45 000	238 000	283 000	719	1 433	571	2 137	106
40 370	177 322	217 692	1 400	1 157 000	1 158 400								
108 711	483 770	592 481	1 400	1 261 300	1 262 700	57 000	242 000	299 000	e) 1 226	1 902	e) 925	e) 3 662	111
„	182 375	182 375	„	519 000	519 000	60 000	175 000	235 000	743	813	226	827	26
„	28 580	28 580	„	1 039 500	1 039 500	110 000	990 000	1 100 000	1 068	2 010	913	2 990	295
„	529 546	529 546	„	712 500	712 500	65 000	625 000	690 000	1 968	2 391	625	2 488	20
„	245 820	245 820	„	769 500	769 500	255 000	675 000	930 000	2 468	3 344	2 176	4 509	274
„	986 321	986 321	„	3 040 500	3 040 500	490 000	2 465 000	2 955 000	6 247	8 558	3 940	10 814	615

c) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 425, 528, 605, 650 en 689 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjitjoeroeg.

d) Hieronder voor de jaren 1894, 1896, 1897 en 1898 respectievelijk 10, 7, 9 en 10 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjibeureum en voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 291, 553, 617, 1480 en 24 pikol uit het mede niet meer bij de cultuur ingedeelde district Darmaradja

e) Hieronder voor de jaren 1894, 1896 en 1897 respectievelijk 3, 1 en 9 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Indihiang en Tassikmalaija.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige		
					Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen	
									op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Soekapoera Kollot.	Panjeredan.	22 557	387	18	6	„	6	62	„	84
	Tradjoe.	20 433	1 894	15	15	„	15	4	234	114
	Batoewangi	23 070	1 628	12	12	„	12	493	116	12
	Kandangwesi.	25 263	1 625	12	12	„	12	235	434	218
	Per afdeeling . . .	91 323	5 534	57	45	„	45	794	784	428
	Te zamen voor de 38 koffiedistricten	1 608 042	64 253	950	455	212	667	9 537	17 465	13 069
CHERI										
(Telt 26										
Cheribon	*Beber g*).	62 863	1 663	60	15	5	20	335	„	233
	Mandirantjan g).	36 759	809	48	8	8	16	163	„	71
	Per afdeeling . . .	99 622	2 472	108	23	13	36	498	„	304
Madjalengka.	Radjagaloeh	57 203	140	51	2	6	8	23	„	127
	Madja g)	34 840	1 842	41	20	4	24	266	13	80
	Telaja g)	72 712	1 000	74	9	17	26	261	„	109
	Per afdeeling . . .	164 755	2 982	166	31	27	58	550	13	316
Galoeh.	Rantjah.	39 484	1 505	39	19	„	19	285	34	183
	Pendjalse g)	53 322	2 888	57	32	11	43	113	„	44
	Per afdeeling . . .	92 806	4 393	96	51	11	62	398	34	227
Koeningan	*Koeningan g*)	58 780	823	67	6	„	6	85	„	89
	Kadoegedeh g).	35 407	851	51	7	10	17	100	27	45
	Loerahgoeng g)	48 818	„	51	6	3	9	103	30	183
	Per afdeeling . . .	143 005	1 674	169	19	13	32	288	57	317
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	500 188	11 521	539	124	64	188	1 734	104	1 164
TA										
(Telt 18										
Taga:	Gantoengan	24 823	1 600	39	21	„	21	99	2	202
Brebes	Boemidjawa	41 494	3 988	30	23	„	23	347	9	2 272
	Boemiaijoe j)	82 740	5 820	50	40	„	40	1 046	20	2 210
	Salem	30 532	„	39	„	18	18	47	„	2
	Per afdeeling . . .	154 766	9 808	119	63	18	81	1 440	29	4 484
Pamalang	*Banjoemoedal j*)	46 619	4 042	33	33	„	33	578	„	3 406
	Watoehoempoel j)	24 303	1 596	28	17	2	19	307	„	263
	Per afdeeling . . .	70 922	5 638	61	50	2	52	885	„	3 669
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	250 511	17 046	219	134	20	154	2 424	31	8 355

f) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 11, 25, 4 en 26 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Nagara, Karang en Soekaradja.

g) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Ind. Staatsblad 1880 n°. 110.

h) Hieronder voor de jaren 1894 en 1895 respectievelijk 2 en 4 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Madjalengka.

i) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 40, 50, 69, 94 en 187 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Tjiamis en Kawali.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
20 120	69 185	89 305	,,	,,	,,	85 000	3 000	88 000	12	6	15	57	13
	niet opgegeven		151 500	267 200	418 700	47 100	36 400	83 500	263	105	116	578	83
230 097	445 752	675 849	18 700	145 200	163 900	400	21 500	21 900	573	491	463	1 557	310
,,	354 693	354 693	841 500	,,	841 500	415 200	9 700	424 900	285	473	510	1 726	30
250 217	869 630	1 119 847	1 011 700	412 400	1 424 100	547 700	70 600	618 300	*f*) 1 144	*f*) 1 100	*f*) 1 108	*f*) 3 944	436
1 351 404	9 794 568	11 145 972	3 028 000	28 071 900	31 099 000	2 512 300	17 933 700	20 446 000	77 656	80 790	71 267	119 485	23 334
O N.													
stricten.)													
60 932	523 327	584 259	,,	,,	,,	49 800	106 800	156 600	298	237	360	607	82
37 228	148 654	185 882	,,	,,	,,	8 300	28 500	36 800	210	58	42	49	29
98 160	671 981	770 141	,,	,,	,,	58 100	135 300	193 400	508	295	402	656	111
,,	39 815	39 815	,,	1 000	1 000	29 100	36 500	65 600	191	134	80	104	50
119 105	386 559	505 664	900	27 900	28 800	48 700	156 800	205 500	630	349	187	387	35
53 375	218 320	271 695	,,	,,	,,	80 600	,,	80 600	449	247	180	290	39
172 480	644 694	817 174	900	28 900	29 800	158 400	193 300	351 700	*k*) 1 272	*k*) 734	447	781	124
93 011	36 703	129 714	4 600	10 700	15 300	55 800	35 800	91 600	25	363	40	70	42
26 647	99 371	126 018	,,	,,	,,	8 000	21 200	29 200	263	164	47	227	23
119 658	136 074	255 732	4 600	10 700	15 300	63 800	57 000	120 800	*i*) 328	*i*) 577	*i*) 156	*i*) 391	*i*) 252
							64 300	64 300	44	80	58	103	32
83 150	71 506	154 650	,,	,,	,,	,,	31 800	31 900	160	100	71	275	9
83 680	100 668	184 348	8 600	,,	8 600	100	93 300	106 100	352	306	73	184	21
31 427	68 046	99 473	,,	34 100	34 100	12 800							
198 257	240 214	438 471	8 600	34 100	42 700	12 900	189 400	202 300	556	486	202	562	62
588 555	1 692 963	2 281 518	14 100	73 700	87 800	293 200	575 000	868 200	2 664	2 092	1 207	2 390	549
A L.													
stricten.)													
48 840	12 929	61 769	2 000	,,	2 000	63 200	239 700	302 900	345	554	308	693	99
118 735	297 902	416 637	1 400	3 400	4 800	196 500	4 331 000	4 527 500	8 339	10 943	6 133	17 872	1 945
232 450	935 951	1 168 401	,,	37 400	37 400	360 000	4 060 000	4 420 000	8 483	12 643	6 266	18 222	2 228
,,	7 020	7 020	,,	,,	,,	,,	3 000	3 000	7	25	,,	12	,,
351 185	1 240 873	1 592 058	1 400	40 800	42 200	556 500	8 394 000	8 950 500	*k*)16 834	*k*)23 624	*k*)12 403	*k*)36 111	*k*) 4 715
458 300	643 604	1 101 904	,,	,,	,,	2 089 200	5 082 000	7 171 200	5 230	6 650	4 360	8 835	1 371
192 500	308 457	500 957	,,	,,	,,	19 600	689 800	709 400	592	1 448	350	1 205	189
650 800	952 061	1 602 861	,,	,,	,,	2 108 800	5 771 800	7 880 600	*l*) 5 863	*l*) 8 155	*l*) 4 750	*l*)10 070	*l*) 1 612
1 050 825	2 205 863	3 256 688	3 400	40 800	44 200	2 728 500	14 405 500	17 134 000	23 042	32 333	17 461	46 874	5 886

i) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 29, in verband met Indisch Staatsblad 1885 n°. 2.

k) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 5, 13, 4, 5 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Balapoelang.

l) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 41, 57, 40, 30 en 52 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Randoedongkal.

NAMEN DER		Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstel-staten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffie-district behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98 dat is op 31 October 1898, aanwezige		
									vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen	
AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)				Volgens de laatste cultuur-plannen.	Niet meer in de cultuur-plannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aan-plantingen onder-houdende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffie-plantsoenen.	op bij de cultuur-plannen aan-gewezen grond.	op niet bij de cultuur-plannen aan-gewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										PEKA
										(Telt 1
Pekalongan	*Doro*	31 686	1 303	80	27	„	27	599	„	162
	Paninggaran	21 460	2 371	41	41	„	41	841	51	750
	Per afdeeling	53 146	3 674	121	68	„	68	1440	51	912
Batang	*Bandar Sidajoe*	42 142	3 208	84	54	„	54	439	18	174
	Bawang	29 748	3 715	89	68	8	76	97	30	365
	Per afdeeling	71 890	6 923	173	122	8	130	536	48	539
	Te zamen voor de 4 koffie-districten	125 036	10 597	294	190	8	198	1976	99	1451
										SAMA
										(Telt 2
Salatiga	Salatiga	101 821	1 081	121	9	100	109	222	„	500
Kendal	*Bodja p)*	55 102	7 213	88	88	„	88	2543	„	430
	Selokaton p)	52 060	7 084	114	114	„	114	1250	148	410
	Per afdeeling	107 162	14 297	202	202	„	202	3793	148	840
Ambarawa	Ambarawa	88 444	10 948	117	117	„	117	2201	178	158
	Oenarang	59 078	2 877	84	30	19	49	206	148	300
	Per afdeeling	147 522	13 825	201	147	19	166	2407	326	458
	Te zamen voor de 5 koffie-districten	356 505	29 203	524	358	119	477	6422	474	1798
										SOERA
										(Telt 2
Modjokerto	*Djaboeng q)*	67 639	3 064	240	95	30	125	635	53	330
										PASOE
										(Telt 2
Malang	*Kotta Malang*	44 332	1 285	62	20	3	23	185	445	1 100
	Karanglo	82 681	4 992	124	66	6	72	1266	568	1 245
	Pakis	93 490	3 161	125	43	15	58	785	1	15 700
	Gondanglegi r)	90 753	2 926	72	13	16	29	662	„	435
	Toeren r)	62 328	5 095	44	33	7	40	1004	240	3 750
	Senggoro r)	83 185	6 176	98	61	34	95	1261	450	2 400
	Penanggoengan	48 623	4 476	84	63	21	84	1305	550	5 675
	Ngantang	27 204	3 258	60	60	„	60	839	117	6 762
	Per afdeeling	532 596	31 369	669	359	102	461	7307	2371	37 067

m) Hieronder voor de jaren 1895 t/m 1898 achtereenvolgens 26, 8, 18 en 13 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kadjen.

n) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 86, 34, 31, 5 en 26 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Soebah en Keboemen.

o) Hieronder voor de jaren 1895 t/m 1898 achtereenvolgens 6, 22, 18 en 52 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tengaran.

p) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1886 n°. 134.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
ONGAN.													
stricten.)													
194 806	467 146	661 952	,,	,,	,,	700	244 700	245 400	836	1 694	922	3 001	281
490 023	634 718	1 124 741	,,	92 100	92 100	,,	1 337 100	1 337 100	1 571	3 530	1 639	3 834	442
684 829	1 101 864	1 786 693	,,	92 100	92 100	700	1 581 800	1 582 500	2 407	*m*) 5 250	*m*) 2 569	*m*) 6 853	*m*) 736
236 550	115 589	352 139	,,	8 100	8 100	47 400	225 000	272 400	250	374	482	754	415
,,	57 724	57 724	23 600	,,	23 600	43 500	644 000	687 500	921	824	606	1 820	223
236 550	173 313	409 863	23 600	8 100	31 700	90 900	869 000	959 900	*n*) 1 257	*n*) 1 232	*n*) 1 119	*n*) 2 579	*n*) 664
921 379	1 275 177	2 196 556	23 600	100 200	123 800	91 600	2 450 800	2 542 400	3 664	6 482	3 688	9 432	1 400
ANG.													
stricten.)													
126 850	83 850	210 700	,,	,,	,,	128 300	125 300	253 600	79	*o*) 66	*o*) 144	*o*) 82	*o*) 214
447 674	2 265 384	2 713 058	,,	,,	,,	45 000	85 000	130 000	3 277	1 756	1 283	1 769	541
377 890	677 648	1 055 538	40 000	90 000	130 000	30 000	420 000	450 000	1 737	1 705	1 081	1 730	1 104
825 564	2 943 032	3 768 596	40 000	90 000	130 000	75 000	505 000	580 000	5 014	3 461	2 364	3 499	1 645
148 750	2 233 697	2 382 447	16 400	462 600	479 000	14 800	632 800	647 600	4 083	2 736	1 521	3 044	201
,,	272 738	272 738	31 000	35 700	66 700	31 400	188 400	219 800	911	724	1 026	761	1 103
148 750	2 506 435	2 655 185	47 400	498 300	545 700	46 200	821 200	867 400	4 994	3 460	2 547	3 805	1 304
1 101 164	5 533 317	6 634 481	87 400	588 300	675 700	249 500	1 451 500	1 701 000	10 087	6 987	5 055	7 386	3 163
AIJA.													
istricten.)													
234 083	500 779	734 862	,,	80 500	80 500	28 000	472 000	500 000	1 800	2 277	1 021	1 651	840
OEAN.													
istricten.)													
37 598	140 828	178 426	,,	223 300	223 300	3 000	1 579 600	1 582 600	7 917	3 469	7 612	9 977	1 625
400 037	1 357 001	1 757 038	,,	824 500	824 500	7 500	2 115 300	2 122 800	12 541	9 808	10 437	13 723	1 431
233 732	645 358	879 090	900	,,	900	200 000	28 450 000	28 650 000	45 439	43 190	23 027	55 603	8 908
160 552	1 040 299	1 200 851	,,	,,	,,	68 000	803 500	871 500	4 801	2 108	3 827	1 104	742
456 753	1 229 774	1 686 527	,,	480 000	480 000	97 700	6 972 600	7 070 300	11 451	10 234	7 032	11 838	2 028
597 412	1 581 302	2 178 714	,,	2 310 000	2 310 000	,,	3 590 000	3 590 000	13 554	9 532	15 929	14 522	2 773
396 880	860 707	1 257 587	17 800	532 300	550 100	6 100	5 668 900	5 675 000	33 495	15 632	16 541	29 774	6 105
276 363	802 550	1 078 913	38 200	102 600	140 800	144 900	7 969 500	8 114 400	39 834	14 735	22 653	35 524	6 676
2 559 327	7 657 819	10 217 146	56 900	4 472 700	4 529 600	527 200	57 149 400	57 676 600	169 032	108 708	107 058	172 065	30 288

q) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1883 nº. 263.

r) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1878 nº. 345, in verband met Indisch Staatsblad 1885 nº. 120.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige		
					Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bangil	*Poerworedjo*	39 881	3 214	65	50	13	63	244	421	687
	Pandaän	62 701	1 997	186	35	9	44	135	396	468
	Per afdeeling	102 582	5 211	251	85	22	107	379	817	1 155
Pasoeroean	*Tengger*	36 746	2 558	51	23	10	33	55	„	9 925
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	671 924	39 138	971	467	134	601	7 741	3 188	48 147
PROBO										
(Telt 14										
Probolinggo	*Tengger*	32 946	2 952	42	21	10	31	105	1 641	5 000
Kraksaän	*Gading*	48 966	2 686	38	23	4	27	1 232	135	200
Loemadjang	Loemadjang	50 610	1 698	46	25	„	25	1 081	„	„
	Tempeh	41 198	4 164	33	33	„	33	1 130	„	„
	Ranoelemongan	52 920	2 476	50	45	„	45	741	4	265
	Kandangan	14 890	1 751	26	26	„	26	545	350	270
	Per afdeeling	159 618	10 089	155	129	„	129	3 497	354	535
	Te zamen voor de 6 koffiedistricten	241 530	15 727	235	173	14	187	4 834	2 130	5 735
BE										
(Telt 20										
Bezoeki	Bezoeki	40 364	„	82	„	15	15	375	„	„
	Wringin	18 072	„	27	„	20	20	350	„	„
	Per afdeeling	58 436	„	109	„	35	35	725	„	„
Bondowosso	Bondowosso	42 692	1 608	50	16	26	42	428	„	10
	Wonosari	85 780	4 187	55	18	18	36	1 543	„	170
	Penanggoengan	46 814	2 457	43	14	16	30	1 261	„	32
	Per afdeeling	175 286	8 252	148	48	60	108	3 232	„	212
Djember	*Soekoherto t)*	92 423	3 720	50	26	8	34	1 152	„	106
	Majang t)	17 059	948	11	4	„	4	322	„	„
	Poeger	24 403	„	28	„	15	15	78	„	„
	Tanggoel	29 722	„	23	„	10	10	78	„	„
	Per afdeeling	163 657	4 668	112	30	33	63	1 630	„	106
Banjoewangi	Banjoewangi	53 741	1 762	59	34	1	35	588	„	„
	Rogodjampi	51 029	2 761	51	46	1	47	986	„	„
	Per afdeeling	104 770	4 523	110	80	2	82	1 574	„	„
	Te zamen voor de 11 koffiedistricten	502 149	17 443	479	158	130	288	7 161	„	318

t) Het sedert 1894/95 in deze kolom voor het district Tengger opgegeven totaal van 10 000 000 boomen moet, blijkens nadere ramingen, als veel te laag worden aangemerkt.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
184 880	247 968	432 848	23 000	300 000	323 000	15 000	662 000	677 000	2 616	4 100	1 199	3 196	647
139 403	143 182	282 585	,,	600 000	600 000	,,	581 100	581 100	1 991	1 790	524	2 341	271
324 283	391 150	715 433	23 000	900 000	923 000	15 000	1 243 100	1 258 100	4 607	5 890	1 723	5 537	918
102 550	28 250	130 800	,,	,,	,,	3 970 000	15 880 000	*s*)19 850 000	10 582	21 474	10 586	27 474	7 077
2 986 160	8 077 219	11 063 379	79 900	5 372 700	5 452 600	4 512 200	74 272 500	78 784 700	184 221	136 072	119 367	205 076	38 283

INGGO.

stricten.)

,,	204 287	204 287	,,	2 500 000	2 500 000	500 000	7 000 000	7 500 000	13 929	11 641	11 610	17 784	5 147
165 276	1 153 883	1 319 159	,,	182 000	182 000	150 000	125 000	275 000	3 661	3 497	1 773	4 039	901
156 150	726 969	883 119	,,	,,	,,	,,	,,	,,	530	1 480	1 028	503	768
380 700	684 336	1 065 036	,,	,,	,,	,,	,,	,,	349	413	326	678	207
314 269	708 361	1 022 630	,,	9 000	9 000	65 000	459 000	524 000	1 011	1 575	1 227	1 500	689
172 153	851 817	1 023 970	38 600	440 000	478 600	50 000	750 000	800 000	1 761	750	2 184	2 769	890
1 023 272	2 971 483	3 994 755	38 600	449 000	487 600	115 000	1 209 000	1 324 000	3 651	4 218	4 765	5 450	2 554
1 188 548	4 329 653	5 518 201	38 600	3 131 000	3 169 600	765 000	8 334 000	9 099 000	21 241	19 356	18 148	27 273	8 602

OEKI.

stricten.)

,,	509 966	509 966	,,	,,	,,	,,	,,	,,	319	1 750	127	1 764	472
,,	339 072	339 072	,,	,,	,,	,,	,,	,,	670	1 280	242	1 508	658
,,	849 038	849 038	,,	,,	,,	,,	,,	,,	989	3 030	369	3 272	1 130
135 451	515 854	651 305	,,	,,	,,	,,	20 000	20 000	564	608	242	677	265
388 834	1 270 834	1 659 668	,,	,,	,,	4 000	290 000	294 000	5 590	1 852	4 514	5 514	1 097
256 925	1 310 101	1 567 026	,,	,,	,,	,,	60 000	60 000	3 238	2 200	1 096	2 076	248
781 210	3 096 789	3 877 999	,,	,,	,,	4 000	370 000	374 000	9 392	4 660	5 852	8 267	1 610
418 435	1 027 774	1 446 209	,,	,,	,,	110 100	82 000	192 100	2 205	1 174	1 002	1 227	170
64 000	228 022	292 022	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	53	36	,,
,,	76 440	76 440	,,	,,	,,	,,	,,	,,	56	201	21	98	27
,,	97 843	97 843	,,	,,	,,	,,	,,	,,	66	173	7	84	1
482 435	1 430 079	1 912 514	,,	,,	,,	110 100	82 000	192 100	*u*) 3 052	*u*) 1 589	*u*) 1 102	*u*) 1 486	*u*) 204
199 190	599 752	798 942	,,	,,	,,	,,	,,	,,	720	37	1 212	604	155
363 621	1 168 743	1 532 364	,,	,,	,,	,,	,,	,,	756	455	628	1 406	268
562 811	1 768 495	2 331 306	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1 476	492	1 840	2 010	423
1 826 456	7 144 401	8 970 857	,,	,,	,,	114 100	452 000	566 100	14 909	9 771	9 163	15 035	3 367

t) Dit district is niet in zijn geheel gereserveerd; zie Indisch Staatsblad 1881 n°. 241, in verband met Indisch Staatsblad 1896 n°. 26.

u) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 125, 41, 19, 41 en 6 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Djember.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige		
					Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staand koffieaanplantingen op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige of onder dien naam bekend staand koffieaanplantingen op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
BA										
(Telt										
Poerwokerto	Adjibarang	71 810	„	73	„	24	24	34	„	18
Poerbolinggo	Poerbolinggo	124 764	„	130	„	28	28	190	„	90
	Kertanegara	76 123	„	93	„	41	41	621	„	329
	Tjahjana	98 463	„	89	„	5	5	51	„	323
	Per afdeeling	299 350	„	312	„	74	74	862	„	742
Bandjarnegara	*Bandjar*	57 849	1 576	99	34	„	34	311	„	5
	Singomerto	63 078	2 360	96	39	„	39	321	2	7
	Karangkobar	34 705	3 031	65	65	„	65	974	3	305
	Batoer	36 805	2 405	51	34	„	34	264	78	115
	Per afdeeling	192 437	9 372	311	172	„	172	1870	83	43
Tjilatjap	Madjenang	*vv)* 30 041	„	26	„	2	2	7	„	„
	Dajeuhloehoer	*vv)* 19 300	„	25	„	2	2	11	„	„
	Per afdeeling	49 341	„	51	„	4	4	18	„	„
	Te zamen voor de 10 koffiedistricten	612 938	9 372	747	172	102	274	2784	83	1192
BA										
(Telt 2										
Ledok	Kalialang	55 925	„	91	„	20	20	12	„	„
	Leksono	36 826	1 623	71	25	12	37	400	„	7
	Sapoerin	87 685	„	124	„	26	26	39	17	66
	Kaliwiro	55 562	„	80	„	39	39	65	78	172
	Te zamen voor de 4 koffiedistricten	235 998	1 623	366	25	97	122	516	95	*yy)* 245
KA										
(Telt 1										
Magelang	Ngasinan	56 947	„	212	55	„	55	„	141	103
Temanggoeng	*Lempoejang*	46 287	2 341	171	130	11	141	590	37	543
	Soemowono	49 158	2 145	119	109	„	109	413	„	379
	Per afdeeling	95 445	4 486	290	239	11	250	1003	37	922
	Te zamen voor de 3 koffiedistricten	152 392	4 486	502	294	11	305	1003	178	1025

v) Hieronder voor de jaren 1896, 1897 en 1898 achtereenvolgens 19, 22 en 7 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Poerwokerto en Djamboe.

vv) Bij gemis aan latere opgaven is hier het cijfer van het zielental op ult. December 1897 behouden.

x) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 10, 8, 4, 23 en 2 pikol afkomstig uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Soekaradja.

yy) In de afdeelingen Poerworedjo, Koetcardjo en Keboemen (waar geen dessa's meer bij de verplichte cultuur zijn ingedeeld) bezitten er sommige nog wel vrijwillige aanplantingen, in 't geheel, volgens opgaaf, ter uitgestrektheid van p. m. 453 bouws.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
OEMAS.													
istricten.)													
,,	23 972	23 972	,,	,,	,,	,,	38 200	38 200	4	8	*v)* 26	*v)* 216	*v)* 26
,,	249 425	249 425	,,	,,	,,	41 400	60 400	101 800	11	13	21	216	9
,,	773 459	773 459	,,	,,	,,	232 800	189 500	422 300	279	278	229	1 585	65
,,	70 090	70 090	,,	,,	,,	130 500	113 300	243 800	10	20	5	60	,,
,,	1 092 974	1 092 974	,,	,,	,,	404 700	363 200	767 900	300	311	255	1 861	74
120 387	272 977	393 364	,,	,,	,,	3 000	6 500	9 500	92	149	69	590	15
135 483	303 089	438 572	,,	4 000	4 000	13 100	2 100	15 200	55	221	31	329	9
286 724	921 562	1 208 286	,,	6 800	6 800	12 400	384 500	396 900	657	805	1 024	3 252	224
,,	375 510	375 510	,,	116 500	116 500	,,	116 900	116 900	489	568	420	1 824	43
542 594	1 873 138	2 415 732	,,	127 300	127 300	28 500	510 000	538 500	1 293	1 743	1 544	5 995	291
,,	3 311	3 311	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	3	2	30
,,	5 125	5 125	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	5	6	,,	18
,,	8 436	8 436	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	6	9	2	48
542 594	2 998 520	3 514 114	,,	127 300	127 300	433 200	911 400	1 344 600	*x)* 1 608	*x)* 2 076	*x)* 1 838	*x)* 8 097	*x)* 441
ELEN.													
istricten.)													
,,	25 311	25 311	,,	,,	,,	,,	,,	,,	403	349	377	644	55
142 330	417 649	559 979	,,	,,	,,	3 000	10 700	13 700	296	412	248	1 010	14
,,	17 640	17 640	10 400	,,	10 400	32 800	,,	32 800	81	84	44	99	9
,,	27 475	27 475	24 100	17 600	41 700	90 100	200	90 300	184	233	133	305	103
142 330	488 075	630 405	34 500	17 600	52 100	*z)* 125 900	*z)* 10 900	*z)* 136 800	*aa)* 1 064	*aa)* 1 152	*aa)* 894	*aa)* 2 198	*aa)* 237
OE.													
istricten.)													
,,	,,	,,	34 200	108 200	142 400	46 600	4 000	50 600	638	630	287	674	10
105 540	480 088	585 628	6 000	8 000	14 000	8 800	1 107 700	1 116 500	1 810	1 789	638	2 124	312
145 335	92 194	237 529	,,	,,	,,	,,	757 500	757 500	1 971	853	918	1 318	160
250 875	572 282	823 157	6 000	8 000	14 000	8 800	1 865 200	1 874 000	*bb)* 4 075	*bb)* 2 744	*bb)* 1 645	*bb)* 3 693	*bb)* 508
250 875	572 282	823 157	40 200	116 200	156 400	55 400	1 869 200	1 924 600	4 713	3 374	1 932	4 367	518

z) De in de voorgaande noot bedoelde vrijwillige aanplantingen worden opgegeven te hebben bestaan uit 424 336 boomen (315 320 jonge en 109 016 vruchtdragende).

aa) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 100, 74, 92, 140 en 56 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Wonosobo (afdeeling Ledok), Kemiri en Pitoeroeh (afdeeling Koetoardjo) en Keboemen (afdeeling Keboemen).

bb) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 294, 102, 89, 251 en 36 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Prapak, Djetis en Kadoe.

NAMEN DER AFDEELINGEN.	KOFFIEDISTRICTEN (daaronder ook die welke niet meer in de cultuurplannen waren opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhielden). (De in cursieve letters vermelde districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd.)	Zielental der inlandsche bevolking op 31 December 1898.	Aantal personen bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde „voorstelstaten" voor het plantjaar 1899/1900.	Totaal der tot elk koffiedistrict behoorende dessa's.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898.			Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige		
					Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen	
									op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
										MA
										(Telt 2
Madioen	Oeteran	71 379	535	60	7	„	7	110	„	109
	Kanigoro	19 114	554	22	9	2	11	81	„	21
	Per afdeeling	90 493	1 089	82	16	2	18	191	„	130
Ngawi	Sinee	29 710	1 477	52	27	5	32	245	18	98
	Djogorogo	31 470	1 822	41	25	9	34	301	12	36
	Per afdeeling	61 180	3 299	93	52	14	66	546	30	134
Magettan	Balepandjang	29 512	599	80	8	„	8	102	„	100
	Parang	32 853	1 580	34	15	„	15	290	22	30
	Per afdeeling	62 365	2 179	114	23	„	23	392	22	130
Ponorogo	*Poeloeng*	28 818	3 128	38	36	„	36	580	2 677	924
Patjitan	Semanten	31 153	„	45	„	4	4	31	„	20
	Te zamen voor de 8 koffiedistricten	274 009	9 695	372	127	20	147	1 740	2 729	1 338
										KE
										(Telt 2
Blitar	Blitar	83 487	„	57	„	23	23	458	„	„
	Srengat	41 511	„	34	„	12	12	151	„	„
	Wlingi	31 836	„	20	„	20	20	663	„	19
	Lodojo	36 501	„	29	„	29	29	636	„	„
	Gandoesari	32 835	„	23	„	22	22	310	„	11
	Per afdeeling	226 170	„	163	„	106	106	2 218	„	30
Ngrowo	Pakoentjen	18 562	417	25	7	2	9	133	„	24
Trenggalek	Trenggalek	38 862	478	73	10	„	10	103	„	127
	Ngasinan	32 243	1 243	63	27	„	27	199	„	6
	Kampak	21 567	„	45	„	24	24	66	„	1
	Ngraijoen	12 232	„	15	„	15	15	222	„	18
	Panggoel	32 876	„	53	„	53	53	389	„	14
	Per afdeeling	137 780	1 721	249	37	92	129	979	„	166
Berbek	Siwalan	64 010	992	81	12	10	22	357	„	34
Kediri	Modjoroto	84 079	233	83	8	„	8	55	„	192
	Djambean	98 095	797	89	18	„	18	200	„	38
	Soekoredjo	67 633	2 829	63	24	2	26	548	„	40
	Per afdeeling	249 807	3 859	235	50	2	52	803	„	270
	Te zamen voor de 15 koffiedistricten	696 329	6 989	753	106	212	318	4 490	„	524

cc) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1898 achtereenvolgens 6, 12, 2, 4 en 2 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Tjaroeban.

dd) Hieronder voor de jaren 1895 t/m 1898 achtereenvolgens 6, 2, 3 en 1 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Magettan.

ee) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1896 achtereenvolgens 32, 10 en 5 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Ponorogo en Djebeng.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.
DIOEN.													
(districten.)													
36 249	73 118	109 367	,,	,,	,,	12 100	179 200	191 300	219	154	103	795	73
53 115	53 958	107 073	,,	,,	,,	8 200	36 400	44 600	171	324	78	228	47
89 364	127 076	216 440	,,	,,	,,	20 300	215 600	235 900	*cc*) 395	*cc*) 490	*cc*) 183	*cc*) 1 027	*cc*) 122
100 173	193 315	293 488	,,	30 000	30 000	6 000	91 000	97 000	486	594	563	752	80
74 107	231 710	305 817	,,	10 000	10 000	5 000	16 000	21 000	370	312	235	266	74
174 280	425 025	599 305	,,	40 000	40 000	11 000	107 000	118 000	856	906	798	1 018	154
47 150	92 476	139 626	,,	,,	,,	50 700	32 800	83 500	252	49	148	228	49
217 453	184 125	401 578	9 500	20 700	30 200	24 500	22 300	46 800	712	213	656	612	54
264 603	276 601	541 204	9 500	20 700	30 200	75 200	55 100	130 300	964	*dd*) 268	*dd*) 806	*dd*) 843	*dd*) 104
171 088	454 166	625 254	164 700	3 839 100	4 003 800	132 300	609 500	741 800	*ee*) 7 692	*ee* 8 376	*ee*) 3 712	13 054	1 777
,,	24 522	24 522	,,	,,	,,	30 000	10 000	40 000	*ff*) 197	*ff*) 77	*ff*) 152	*ff*) 445	1
699 335	1 307 390	2 006 725	174 200	3 899 800	4 074 000	268 800	997 200	1 266 000	10 104	10 117	5 651	16 387	2 158
DIRI.													
(districten.)													
24 630	713 006	737 636	,,	,,	,,	,,	,,	,,	88	587	146	983	74
39 080	207 584	246 664	,,	,,	,,	,,	,,	,,	7	34	5	18	3
240 840	651 875	892 715	,,	,,	,,	900	23 900	24 800	341	867	395	507	58
296 132	561 639	857 771	,,	,,	,,	,,	,,	,,	65	156	161	35	39
166 190	368 130	534 320	,,	,,	,,	,,	11 500	11 500	,,	,,	207	311	116
766 872	2 502 234	3 269 106	,,	,,	,,	900	35 400	36 300	501	1 644	914	1 854	290
49 350	144 680	194 030	,,	,,	,,	,,	44 200	44 200	*gg*) 64	*gg*) 75	*gg*) 108	*gg*) 234	3
33 232	60 020	93 252	,,	,,	,,	9 100	250 000	259 100	93	83	91	690	7
73 664	136 169	209 833	,,	,,	,,	,,	11 000	11 000	22	3	75	217	1
51 355	28 390	79 745	,,	,,	,,	,,	1 900	1 900	,,	3	10	216	1
90 216	224 666	314 882	,,	,,	,,	11 000	27 700	38 700	87	42	168	972	6
179 029	372 996	552 025	,,	,,	,,	8 300	22 300	30 600	95	61	26	632	1
427 496	822 241	1 249 737	,,	,,	,,	28 400	312 900	341 300	297	192	370	2 727	16
87 582	277 356	364 938	,,	,,	,,	9 100	41 500	50 600	397	545	208	481	322
26 264	60 700	86 964	,,	,,	,,	26 700	167 300	194 000	207	125	277	680	42
81 122	233 300	314 422	,,	,,	,,	35 000	9 500	44 500	174	389	187	384	134
190 378	253 723	444 101	,,	,,	,,	30 000	50 000	80 000	172	125	188	179	106
297 764	547 723	845 487	,,	,,	,,	91 700	226 800	318 500	553	639	652	1 243	282
1 629 064	4 294 234	5 923 298	,,	,,	,,	130 100	660 800	790 900	1 812	3 095	2 252	6 539	913

ff) Hierondèr voor de jaren 1894 t/m 1897 (volgens verbeterde opgaven) achtereenvolgens 111, 36, 39 en 32 pikol uit de niet meer bij de cultuur ingedeelde districten Tegalombo, Lorrok, Pringkoekoe en Patjitan.

gg) Hieronder voor de jaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens 12, 8, 7 en 24 pikol uit het niet meer bij de cultuur ingedeelde district Kalangbret.

GEWESTEN.	Aantal districten: in 't geheel, dus ook met inbegrip van die welke niet of niet meer bij de gouv. koffiecultuur betrokken zijn.	Aantal districten: voor een grooter of kleiner gedeelte bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld: nog in de cultuurplannen begrepen.	niet meer in de cultuurplannen begrepen, maar waar bestaande aanplantingen nog voor zooveel noodig zijn te onderhouden.	Te zamen.	De in kolom 5 bedoelde koffiedistricten telden op ult. Dec. 1898 onderstaand: totaal inlanders.	totaal dessa's.	Aantal personen in het daarnevens vermeld aantal districten nog bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld volgens de zoogenaamde voorstelstaten voor het plantjaar 1899/1900.	Aantal dessa's bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeeld op 31 December 1898: Volgens de laatste cultuurplannen.	Niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar vooralsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	Te zamen.	Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98, dat is op 31 October 1898, aanwezige: op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige of onder dien naam bekend staande koffieaanplantingen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond (naar schatting zooveel doenlijk).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Preanger Regentsch.	62	35	3	38	1 608 042	950	64 253 (in 35 distr.)	455	212	667	9 537	17 465	13 069
Cheribon *kk*)	26	9	1	10	500 188	539	11 521 („ 9 „)	124	64	188	1 734	104	1 164
Tagal	18	5	1	6	250 511	219	17 046 („ 5 „)	134	20	154	2 424	31	8 355
Pekalongan	11	4	„	4	125 036	294	10 597 („ 4 „)	190	8	198	1 976	99	1 451
Samarang	24	5	„	5	356 505	524	29 203 („ 5 „)	358	119	477	6 422	474	1 798
Soerabaija	28	1	„	1	67 639	240	3 064 („ 1 „)	95	30	125	635	53	330
Pasoeroean	24	11	„	11	671 924	971	39 138 („ 11 „)	467	134	601	7 741	3 188	48 147
Probolinggo	14	6	„	6	241 530	235	15 727 („ 6 „)	173	14	187	4 834	2 130	5 735
Bezoeki	20	7	4	11	502 149	479	17 443 („ 7 „)	158	130	288	7 161	„	318
Banjoemas	19	4	6	10	612 938	747	9 372 („ 4 „)	172	102	274	2 784	83	1 192
Bagelen	23	1	3	4	235 998	366	1 623 („ 1 „)	25	97	122	516	95 *ii*)	245
Kadoe	12	2	1	3	152 392	502	4 486 („ 2 „)	294	11	305	1 003	178	1 025
Madioen	26	7	1	8	274 009	372	9 695 („ 7 „)	127	20	147	1 740	2 729	1 338
Kediri	28	7	8	15	696 329	753	6 989 („ 7 „)	106	212	318	4 490	„	524
Algemeene totalen	335	104	28	132	6 295 190	7191	240 157 (in 104 distr.)	2878	1173	4051	52 997	26 629 *ii*)	84 691

RECAPI

kk) Ongerekend die districten welke in hun geheel uit particuliere landerijen bestaan.

ii) De opgaven betreffende Bagelen in de kolommen 14 en 23 (en dientengevolge ook het eindcijfer dier kolommen) zijn met 453 bouws en met 424 336 boomen te verhoogen, wanneer ook medegerekend worden de vrijwillige aanplantingen, waarop gedoeld wordt in de noten *ij* en *z*. Van die 424 336 boomen behooren er dan 315 320 in kolom 21 en 109 016 in kolom 22 bijgeteld te worden.

AANTAL KOFFIEBOOMEN OP 31 OCTOBER 1898:									Koffielevering (in pikols)				
aanwezig in op hoog gezag aangelegde, nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.			naar schatting aanwezig in plantsoenen, vrijwillig of onder dien naam (als equivalent voor verplichte bijplantingen) aangelegd										
			op bij de cultuurplannen aangewezen gronden.			op niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.							
Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Geplant in vroegere jaren.	Totaal.	over 1894.	over 1895.	over 1896.	over 1897.	over 1898.
15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
ULATIE.													
1 351 404	9 794 568	11 145 972	3 028 000	28 071 900	31 099 900	2 512 300	17 933 700	20 446 000	77 656	80 790	71 267	119 485	23 334
588 555	1 692 963	2 281 518	14 100	73 700	87 800	293 200	575 000	868 200	2 664	2 092	1 207	2 390	549
1 050 825	2 205 863	3 256 688	3 400	40 800	44 200	2 728 500	14 405 500	17 134 000	23 042	32 333	17 461	46 874	5 886
921 379	1 275 177	2 196 556	23 600	100 200	123 800	91 600	2 450 800	2 542 400	3 664	6 482	3 688	9 432	1 400
1 101 164	5 533 317	6 634 481	87 400	588 300	675 700	249 500	1 451 500	1 701 000	10 087	6 987	5 055	7 386	3 163
234 083	500 779	734 862	„	80 500	80 500	28 000	472 000	500 000	1 800	2 277	1 021	1 651	840
2 986 160	8 077 219	11 063 379	79 900	5 372 700	5 452 600	4 512 200	74 272 500	78 784 700	184 221	136 072	119 367	205 076	38 283
1 188 548	4 329 653	5 518 201	38 600	3 131 000	3 169 600	765 000	8 334 000	9 099 000	21 241	19 356	18 148	27 273	8 602
1 826 456	7 144 401	8 970 857	„	„	„	114 100	452 000	566 100	14 909	9 771	9 163	15 035	3 367
542 594	2 998 520	3 541 114	„	127 300	127 300	433 200	911 400	1 344 600	1 608	2 076	1 838	8 097	441
142 330	488 075	630 405	34 500	17 600	52 100	*ii)* 125 900	*ii)* 10 900	*ii)* 136 800	1 064	1 152	894	2 198	237
250 875	572 282	823 157	40 200	116 200	156 400	55 400	1 869 200	1 924 600	4 713	3 374	1 932	4 367	518
699 335	1 307 390	2 006 725	174 200	3 899 800	4 074 000	268 800	997 200	1 266 000	10 104	10 117	5 651	16 387	2 158
1 629 064	4 294 234	5 923 298	„	„	„	130 100	660 800	790 900	1 812 *kk)* 214	3 095	2 252	6 539	913
14 512 772	50 214 441	64 727 213	3 523 000	41 620 000	45 143 900	*ii)* 12 307 800	*ii)* 124 796 500	*ii)* 137 104 300	*ll)* 358 799	*ll)* 315 977	*ll)* 258 944	*ll)* 472 190	*ll)* 89 694

kk) Levering uit het gewest Krawang, waar met 1 Januari 1895 de verplichte teelt en levering van koffie zijn afgeschaft.

ll) Ongerekend de levering uit de Vorstenlanden

(5. 45.)

BIJLAGE SS.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 2°., van het verslag.)

RECAPITULEEREND OVERZICHT over de jaren 1894 t/m 1898 betreffende den omvang en de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java, benevens VEILINGSOPGAVEN over 1898 en een deel van 1899.

I. Algemeen vijfjarig overzicht.

a. Omvang der cultuur.

Plantjaren.	Ingedeeld bij de gouvernements-koffiecultuur (nog in de cultuurplannen begrepen) op het einde van elk der opgegeven plantjaren (31 October).		Aantal dessa's en huisgezinnen, aan wie (voor het volgende plantjaar) de verplichting werd opgelegd tot bijplanting van koffieboomen en (of) tot het ontginnen van gronden voor één of meer latere plantjaren.		Aantal dessa's, niet meer in de cultuurplannen opgenomen, maar nog verplicht tot het onderhoud van indertijd door haar aangelegde voorshands niet uit de leggers afgeschreven plantsoenen.	Op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen.				Vrijwillige of onder dien naam bekend staande plantsoenen (*naar schatting*).		Aantal personen in het bezit van als vrijwillig bekend staande plantsoenen, aangelegd op:		
						Aantal boomen die in het betrokken plantjaar werden		Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. *b)*	Uitgestrektheid (in bouws) der in de voorgaande kolom bedoelde plantsoenen.	Aantal boomen bij het einde van het plantjaar (31 October) aanwezig. *b)*	Uitgestrektheid (in bouws).	bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	niet bij de cultuurplannen aangewezen gronden.	Te zamen
	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.	Aantal dessa's.	Aantal huisgezinnen.		afgeschreven.	bijgeplant. *a)*							
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1893/94	3 646	306 655	1 789	153 261	1 126	10 560 700	5 060 500	71 474 300 (17 054 800)	53 178	181 222 700 (31 261 000)	127 430	49 119	109 425	*c)* 158 544
1894/95	3 475	301 098	1 722	141 896	1 052	9 310 500	5 733 900	67 897 700 (16 203 200)	50 625	172 208 400 (31 251 500)	126 281	51 500	110 129	*d)* 161 629
1895/96	3 252	*e)*274 579	1 758	135 952	1 140	6 089 300	4 883 600	66 692 000 (15 563 300)	50 879	*f)* 187 067 900 (22 037 400)	127 405	54 214	125 466	*g)* 179 680
1896/97	3 259	287 915	1 607	133 146	1 007	5 495 800	5 059 500	*h)* 66 005 400 (15 246 000)	51 469	*i)* 180 945 900 (16 149 100)	118 837	54 564	142 346	*g)* 196 10
1897/98	2 878	240 157	1 593	138 215	1 173	7 180 900	*j)* 5 902 400	*h)* 64 727 200	52 997	*l)* 182 672 600 (16 147 000)	*m)* 111 773	53 276	165 430	*g)* 218 706

a) De verplichte bijplantingen besloegen in de opgegeven plantjaren achtereenvolgens 3949, 4644, 4490, 4386 en 5908 bouws. Bij deze cijfers is niet gerekend op de terreinen (in 't geheel 693 bouws), ingenomen door de thans voor 't eerst in de leggers der gouvernements-aanplantingen opgenomen plantsoenen, in de laatste jaren in Pekalongan tot stand gebracht als zoogenaamde monosoeko krojokan.

b) Het aantal jonge — nog niet vruchtdragende — boomen is tusschen ( ) vermeld.

Onder het opgegeven aantal boomen, waaruit de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen bestaan, telde men er achtereenvolgens 1 701 654, 2 447 126, 3 466 263, 4 917 198 en 6 572 464 van de Liberia-soort. Cijfers nopens de niet op hoog gezag geplante Liberia-boomen zijn niet te verstrekken; hun aantal is echter mede op eenige millioenen te schatten.

c) Dit totaal is in de voorhanden opgaven niet gewestelijk gespecificeerd.

d) Voor zooveel per gewest gespecificeerd, waren de cijfers aldus: Preanger Regentschappen 65 887, Cheribon 14 264, Tagal 9351, Samarang 16 138, Pasoeroean 23 015, Probolinggo 6980, Madioen 5775 en andere gewesten 20 219. Hoevelen van deze bezitters van vrijwillige plantsoenen hunne aanplantingen bewerkstelligd hadden op bij de cultuurplannen aangewezen gronden, is niet voor al de genoemde gewesten afzonderlijk opgegeven. Dit blijkt slechts ten aanzien van de Preanger Regentschappen, Cheribon, Samarang, Pasoeroean en Madioen, waar dit aantal beliep respectievelijk 32 277, 3864, 4271, 3734 en 2646.

e) Dit totaal is waarschijnlijk te laag, doordien de residentie Bezoeki daarin begrepen is met een totaal van slechts 20 004 cultuurdienstplichtige huisgezinnen, terwijl in de opgaven van het jaar te voren (1894/95) voor dat gewest als bij de cultuur ingedeeld werden vermeld 30 692 gezinnen, en daarvoor in de opgaven van 1896/97 voorkomt 31 840.

f) Het verschil van bijna 15 millioen boomen met de opgaaf van het jaar te voren is bijna uitsluitend het gevolg van nieuwe (hoogere) schattingen betreffende dem omvang der plantsoenen in Pasoeroean.

g) Voor een deel schijnt de steeds voortgaande stijging van het cijfer te moeten worden toegeschreven aan volledíger opgaven in zoover meer en meer voor sommige districten ook de bezitters van pagger- en kampongkoffie worden medegerekend.

Per gewest waren de totalen van 1895/96, 1896/97 en 1897/98 verdeeld als volgt (de cijfers tusschen ( ) vermeld betreffen het aantal bezitters van vrijwillige koffie-aanplantingen, aangelegd op bij de cultuurplannen aangewezen gronden):

	1895/96.		1896/97.		1897/98.	
Preanger Regentschappen	68 786	(34 633)	62 905	(31 803)	66 230	(33 857)
Cheribon	14 126	(2 542)	32 536	(2 913)	37 795	(2 456)
Tagal	9 300	(170)	9 587	(176)	10 580	(176)
Pekalongan	5 716	(500)	6 192	(1 353)	6 297	(1 546)
Samarang	22 344	(5 786)	23 517	(4 238)	28 845	(3 657)
Pasoeroean	22 714	(3 774)	22 726	(3 874)	24 348	(3 871)
Probolinggo	6 912	(1 057)	7 707	(3 600)	8 141	(3 241)
Madioen	14 523	(2 705)	12 059	(2 888)	13 091	(2 803)
Andere gewesten. . . .	15 259	(3 047)	19 681	(3 719)	23 379	(1 669)
	179 680	(54 214)	196 910	(54 564)	218 706	(53 276)

h) De totalen, waarbij een * is geplaatst, houden niet volkomen verband met het cijfer der opgegeven afschrijvingen en bijplantingen, doordien later verbeterde opgaven nopens het bij het einde van het plantjaar aanwezig getal boomen werden ontvangen, zonder dat blijkt hoe dienovereenkomstig het cijfer in de twee vooraf gaande kolommen wijziging moest ondergaan. Wat het opgegeven totaal van ruim 66 millioen boomen op ult. October 1897 betreft, valt — in verband met noot *j* — nog op te merken dat dit nu blijkt ruim 1 millioen meer te hebben bedragen.

i) Dat de ramingen bij het einde van het plantjaar 1896/97 op een totaal van bijna 181 millioen boomen kwamen te staan, tegen ruim 187 millioen het jaar te voren, was hoofdzakelijk het gevolg van eene geschatte afneming der plantsoenen in de Preanger Regentschappen met ruim 7 millioen. Daarentegen blijkt nu uit de opgaven over het plantjaar 1897/98 dat het sedert 1894/95 in de jaarlijksche ramingen voor deze kolom begrepen cijfer van 10 millioen boomen voor het district Tengger (afdeeling en residentie Pasoeroean) als veel te laag moet worden aangemerkt; in de opgaven over het plantjaar 1897/98 telt bedoeld district dan ook voor 19[s] millioen boomen. Dit cijfer ook voor 1896/97 aannemende, zou dus, in plaats van bijna 181 millioen, gelezen moeten worden 190[s] millioen.

j) In dit cijfer zijn 1 053 600 boomen begrepen, welke in de laatste jaren in de residentie Pekalongan als zoogenaamde monosoeko krojokan zijn in den grond gebracht, doch tot dusver ten onrechte niet in de koffieleggers waren opgenomen. In den westmoesson 1897/98 zijn dan ook in werkelijkheid slechts bijgeplant 5 902 400 — 1 053 600 = 4 848 800 boomen.

k) Het cijfer der op ult. October 1898 in de hierbedoelde plantsoenen aanwezig aantal vruchtdragende boomen is niet opgegeven.

l) Tegenover de verbeterde raming van 1896/97, waarvoor, blijkens noot *i*, is aan te nemen 190[s] millioen, zouden dus in 1897/98 de hierbedoelde plantsoenen zijn afgenomen met ruim 8 millioen boomen, waarin op nieuw voor een belangrijk cijfer, namelijk voor ruim 5 millioen, de residentie Preanger Regentschappen deelde, en voor het overige voornamelijk deelden de gewesten Pekalongan en Kediri en de afdeeling Bangil (residentie Pasoeroean).

m) De in noot *i* bedoelde verbeterde (hoogere) raming van de plantsoenen in het district Tengger brengt geen verandering in de berekende uitgestrektheid dier plantsoenen. Daarvoor is ook in de opgaven over 1897/98 evenals in die over 1896/97, gerekend op 9925 bouws.

b. Bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden; kosten op het ingeleverd product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java, en opbrengst van de hier te lande geveilde hoeveelheden.

Jaren.	Hoeveelheid koffie (in pikols) bij de pakhuizen *ingekocht* (daaronder echter ook de aangehaalde en verbeurd verklaarde hoeveelheden). *a)*					Totaal der *uitgeleverde* hoeveelheden (in pikols), d. i. na bijtelling van overwichten en na aftrek van minderbevindingen.	Inkoopsprijs aan de inleveraars betaald. *c)*	Andere kosten op het product gevallen, gerekend tot in de strandpakhuizen op Java.	Totale kosten *in Indië* op het product gevallen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement kwam te staan, gerekend tot aan de opschuring in de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde gouvernementskoffie van Java per pikol.	
	Gouvernementsresidentiën.			Soerakarta en Djokjakarta. *b)*	Algemeen totaal.						Bruto.	Netto. *d)*
	Preanger Regentschappen.	Pasoeroean.	Overige gewesten.									
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1894 . .	77 648 *e)* (1005)	184 082 (")	96 901 (623)	5 204 (42)	363 835 (1670)	364 009	f 5 446 697	f 809 587	f 6 256 284	f 17,18	f 63,75[93]	f 58,53[22]
1895 . .	80 789 (1468)	135 989 (")	99 048 (568)	3 820 (147)	319 642 (2183)	319 839	4 736 331	940 454	5 676 785	17,75	65,75[76]	60.86[18]
1896 . .	71 254 (1468)	119 313 (")	68 332 (2404)	4 770 (880	263 669 (6652)	263 737	4 000 109	957 557	4 957 666	18.80	61,99[85]	57.60[25]
1897 . .	119 474 (2135)	205 029 (")	147 510 (1298)	2 172 (208)	474 221 (3641)	474 368	7 046 321	1 261 292	8 307 613	17,51	57,11[98]	52,81[82]
1898 . .	23 336 (5120)	38 258 (")	28 056 (4542)	2 041 (904)	91 691 (10 656)	91 732	1 397 156	722 522	2 119 678	23.11	45,85[59]	41,82[96]

a) Deze laatste hoeveelheden bedroegen in de opgegeven vijf jaren achtereenvolgens 303, 356, 395, 445 en 150 pikol (meestal, uitgenomen in 1896, inferieure soort). Het *ingekocht* product beliep derhalve: in 1894 363 532, in 1895 319 286, in 1896 263 274, in 1897 473 776 en in 1898 91 541 pikol, waaronder aan inferieure soort achtereenvolgens 11 161, 13 148, 4067, 14 066 en 1991 pikol. (Onder de levering in de Vorstenlanden bevond zich aan inferieure koffie achtereenvolgens 670, 285, 191, 53 en 87 pikol.)

b) Het ingeleverde in 1894 en 1895 was enkel uit Soerakarta afkomstig, doch in volgende jaren werd ook uit Djokjokarta weder koffie ingeleverd en wel 268, 129 en 511 pikol (alles Liberia-koffie 1ste soort). Onder de levering uit Soerakarta, achtereenvolgens ten bedrage van 5204, 3820, 4502, 2043 en 1530 pikol, bevond zich aan Liberia-koffie respectievelijk 42, 147, 612, 79 en 393 pikol. De uit laatstgenoemd gewest verkregen koffie bestond bijna uitsluitend uit product van de Mangkoe Negorosche landen. Vanwege het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis werd namelijk ingeleverd: in 1894 4861, in 1895 3704, in 1896 4382, in 1897 1988 en in 1898 1501 pikol. Onder de beide laatstgenoemde hoeveelheden — over de jaren 1894, 1895 en 1896 is zulks niet opgegeven — was aan Liberia-koffie begrepen: in 1897 78 en in 1898 381 pikol.

c) In de gouvernementsresidentiën wordt, van 1889 af, als inkoopsprijs te goed gedaan f 15 per pikol (voor inferieure soort de helft). De koffie uit de Vorstenlanden wordt volgens eene afwijkende regeling betaald, welke laatstelijk is herzien bij Indisch Staatsblad 1896 nº. 99.

d) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus ongerekend de *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent slechts opgaven *per oogstjaar* bekend zijn (zie de kolommen 10 en 11 van het staatje).

e) De tusschen ( ) vermelde cijfers betreffen de bij 's lands inkooppakhuizen ontvangen hoeveelheden Liberia-koffie. Deze hoeveelheden zijn in de daarnevens geplaatste totalen begrepen.

II. Overzicht betreffende de uitkomsten der in 1898 en de eerste acht maanden van 1899 hier te lande en in Indië gehouden gouvernementsveilingen van op Java aan het Gouvernement geleverde koffie.

a. Veilingen in Nederland.

1898.						1899 (Januari t/m Augustus).					
Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a)*	Netto. *b)*	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.	Dagteekening der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. (*berekend over de verkochte netto hoeveelheid*). Bruto. *a)*	Netto. *b)*	Algemeene noteering voor „goed ordinaire" Java-koffie per ½ K.G.
25 Januari . .	28 499	1 719 946[5]	f 0,35[65]	f 0,32[39]	f 0,34	31 Januari. .	21 102[91]	1 276 375[5]	f 0,35[32]	f 0,32[14]	f 0,31
1 Maart . . .	19 996	1 204 741	0.38[03]	0.34[83]	0,35	7 Maart . .	21 208[35]	1 286 875	0.32[30]	0.29[23]	0,27
5 April. . . .	18 507[38]	1 119 266[5]	0,34[78]	0,31[69]	0,33	11 April . .	20 422[51]	1 236 597[5]	0,32[59]	0,29[4C]	0,27
10 Mei	20 010[93]	1 210 913	0,38[16]	0.34[93]	0,33¼	17 Mei . .	20 [illegible]89	1 222 026	0,31[25]	0,28[21]	0,27¾
14 Juni	20 003	1 211 086	0,38[99]	0,35[74]	0,35	20 Juni . . .	21 706	1 312 966	0,31[86]	0,28[79]	0,26¾
9 Augustus .	18 499	1 119 445[5]	0,40[62]	0,37[36]	0,37¼	8 Augustus	22 321[69]	*c) 1 339 320	* 0,31[85]	* 0,28[78]	0,25¾
13 September.	19 930[32]	1 211 665[5]	0,41[25]	0.37[93]	0,35½		*e)* 126 950[46]				
18 October . .	19 982[37]	1 206 561	0,39[38]	0,36[12]	0.34						
22 November.	20 087[79]	1 234 380[5]	0,34[77]	0,31[62]	0,32½						
	d) 185 515[79]	11 238 005[5]	f 0,37[85]	f 0,34[58]							

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met 1¼ pct. korting voor contante betaling.

b) Na aftrek alleen van de kosten van afscheping, vervoer en verkoop, dus *ongerekend* den inkoopsprijs en de verder *in Indië* op het product gevallen kosten, waaromtrent opgaven *per oogstjaar* te vinden zijn in de jaarlijks bij het Koloniaal Verslag afgedrukte tabellen betreffende de koffiecultuur (zie ook de kolommen 10 en 11 van het voorafgaande vijfjarig overzicht).

c) De opgaven, waarbij een * is geplaatst, berusten vooralsnog op benaderende gegevens.

d) Hieronder voor 8 van de 9 veilingen in 't geheel 2587 pikol Liberia-koffie. Van die soort was namelijk opgenomen in de eerste vijf veilingen achtereenvolgens (mede in pikols): 2 (uit één gewest), 219 (uit vier gewesten, 1 (uit één gewest), 786 (uit vijf gewesten) en 569 (uit twee gewesten), terwijl de overige 1010 pikol over de laatste vier veilingen verdeeld waren als volgt: 795 (uit drie gewesten), 18 (uit één gewest) en 197 (mede uit één gewest). Voor de opgegeven hoeveelheden werd per ½ K.G. bedongen: in Januari f 0,20¾, in Maart f 0,19 à f 0,42, in April f 0,25½, in Mei f 0,24½ à f 0,40¾, in Juni f 0,14½ à f 0.40½, in September f 0,16 à f 0,36½, in October f 0,30½ en in November f 0,17½ à f 0,21.

e) In de gedurende Januari t/m Augustus 1899 reeds gehouden gouvernements-veilingen werd in 't geheel 5260 pikol Liberia-koffie verkocht, en wel in de eerste drie veilingen, telkens uit één gewest, achtereenvolgens 200, 81 en 1040 pikol, waarvoor verkregen werd f 0,20½ à f 0,20¾ (Januari), f 0,17½ (Maart) en f 0,18¾ à f 0,19 (April). In de drie latere veilingen, toen Liberia-koffie uit drie, vijf en vier gewesten werd aangeboden, achtereenvolgens gezamenlijk 1568, 1030 en 1341 pikol, liepen de prijzen per ½ K.G. uiteen als volgt: f 0,20 à f 0,26 (Mei), f 0,17½ à f 0,24½ (Juni) en f 0,14½ à f 0,21 (Augustus).

b. Veilingen te Batavia.

Gewesten waaruit de verkochte koffie afkomstig was.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden (in pikols).					Verkregen gemiddelde opbrengst per pikol.				
	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	7 Dec. 1898.	29 Aug. 1899.	24 Aug. 1898.	28 Sept 1898.	2 Nov. 1898.	7 Dec. 1898.	29 Aug 1899.
Preanger Regentschappen (gewone bereiding). . .	4 400	10 200	*d*) 800	*g*) 600	600	f 47,85	f 48,35[5]	*d*) f 49,31	*g*) f 56,31[5]	f 40,00
Idem (West-Indische bereiding)	600	800	400	100	"	50,95	48,35	49,00	49,80	"
Pasoeroean (gewone bereiding)	*a*) 19 739	4 175	8 200	15 600	5 400	*a*) 38,88	38,11	34,00	33,80[5]	26,28
Idem (West-Indische bereiding)	*b*) 261	*b*) 1 825	*b*) 898	"	*b*) 2 600	48,00	53,23	51,28	"	42,61
Tagal, Probolinggo en Bezoeki	"	*c*) 8 000	*e*) 3 000	*h*) 4 840	"	"	*c*) 47,09	*e*) 34,60	*h*) 34,85	"
	25 000	25 000	*f* 13 298	*i*) 21 140	*k*) 8 600	f 40,84[56]	f 46,59[72]	f 36,67[58]	f 34,75[63]	f 32,17[46]
			l) 84 438							

a) Van de 19 739 pikol Pasoeroean-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van Augustus 1898, was 17 500 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 38,69 per pikol; de overige 2239 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 40,33 per pikol verkregen.

b) Dit door licentiehouders ingeleverd product was te verdeelen aldus:

Bereidingsplaatsen.	Op onderstaande data verkochte hoeveelheden fabriekmatig bereide koffie (in pikols).				Verkregen gemiddelde opbrengst voor de verschillende partijen waarin de koffie van dezelfde herkomst bij de veilingsnotitiën verdeeld was.			
	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	29 Aug. 1899.	24 Aug. 1898.	28 Sept. 1898.	2 Nov. 1898.	29 Aug. 1899.
Wagir (Bedali).	"	"	"	261	"	"	"	f 30,10 en f 42,70
Sisir	"	800	789	1 278	"	f 59,17[5]	f 27,05, f 36,70 en f 57,76	45,51
Ngroto	"	266	22	254	"	53,10	f 26,00 en f 32,00	42,40
Karangan	"	380	"	588	"	f 45,05 en f 53,25	"	f 30,00 en f 44,20
Magoewan	261	379	87	219	f 48,00	f 38,10, f 42,00 en f 43,30	f 25,00, f 28,00 en f 28,30	f 19,40, f 29,10 en f 29,90
Gezamenlijk . . .	261	1 825	898	2 600	f 48,00	f 53,23	f 51,28	f 42,61

c) 5000 pikol uit Tagal, 2000 pikol uit Probolinggo en 1000 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen respectievelijk f 52,51, f 36,72 en f 40,72.

d) Van de 800 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van November 1898, was 200 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 52,50 per pikol; de overige 600 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 48,25 per pikol verkregen.

e) 2000 pikol uit Probolinggo en 1000 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen f 32,74[5] en f 38,31[5].

f) 11 702 pikol minder dan ten verkoop was aangeslagen, doordien van de aangeboden koffie van gewone bereiding uit de Preanger Regentschappen (oogst 1897) en uit Pasoeroean (oogst 1898) opgehouden werd respectievelijk 200 en 600 pikol, waarvoor slechts geboden werd f 52,50 en f 33,58 per pikol, welke biedingen beneden de kort vóór de veiling vastgestelde limites bleven, in verband waarmede van het in veiling brengen der overige 6500 pikol Preanger-koffie (oogst 1897) en 4402 pikol Pasoeroean-koffie (oogst 1898) werd afgezien.

g) Van de 600 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), verkocht in de veiling van December 1898, was 400 pikol afkomstig uit den oogst van 1897, welke koffie gemiddeld opbracht f 60 per pikol; de overige 200 pikol waren uit den oogst van 1898 en daarvoor werd gemiddeld f 48,95 per pikol verkregen.

h) 150 pikol uit Tagal, 3400 pikol uit Probolinggo en 1290 pikol uit Bezoeki, waarvoor de behaalde prijzen gemiddeld per pikol bedroegen f 54, f 33,58[5] en f 35,95[5].

i) In veiling waren aangeslagen 23 778 pikol, namelijk 20 740 pikol uit den oogst van 1898 en 3038 pikol (Preanger-koffie, gewone bereiding) uit den oogst van 1897. Van deze laatste hoeveelheid werd echter 2638 pikol opgehouden wegens te lage biedingen (f 59,95 per pikol).

k) In veiling waren aangeslagen 25 000 pikol alles uit den oogst van 1899. Echter werden daarom opgehouden 16 400 pikol, namelijk 5000 pikol Preanger-koffie (gewone bereiding), 400 pikol Preanger-koffie (West-Indische bereiding) en 11 000 pikol Pasoeroean-koffie (gewone bereiding), waarvoor te lage biedingen werden verkregen (respectievelijk f 39,22, f 38,27[5] en f 26,20 per pikol).

l) Hiervan 18 100 pikol uit den oogst van 1897; de overige 66 338 pikol waren afkomstig uit den oogst van 1898.

In de drie voorafgegane jaren 1895, 1896 en 1897 werd in de Bataviasche veilingen achtereenvolgens 98 356, 98 181 en 89 351 pikol gouvernements-koffie verkocht. Uit een in Indië in den aanvang van 1898 opgemaakt overzicht nopens de landen of plaatsen waarheen deze koffie verscheept werd, voor zooveel daaromtrent inlichtingen konden worden verkregen, d. i. ten aanzien van respectievelijk 79 915, 81 496 en 83 918 pikol der voorschreven hoeveelheden, blijkt dat het grootste gedeelte werd verscheept naar Nederland (veelal met bestemming voor Noord-Duitschland) en naar Port Saïd (voor orders). Voor de verschillende landen of plaatsen waren de cijfers als volgt

		1895.	1896.	1897.
Nederland		41 838	31 620	16 455
Port Saïd v/o		22 016	35 049	41 376
Singapore		6 919	9 427	15 887
Frankrijk	Marseille . . .	1 000	"	"
	Andere havens. .	2 250	2 700	"
Oostenrijk	Triest	154	200	800
	Andere havens. .	2 489	1 000	"
Londen		50	"	"
Amerika	New-York . . .	1 983	200	8 400
	Philadelphia . . .	661	"	"
Duitschland		555	50	200
Denemarken		"	250	"
Noorwegen		"	"	800
		79 915	81 496	83 918

(5. 46.)

BIJLAGE TT.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 3°., van het verslag.)

I. STATISTIEK betreffende de PLANTSOENEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING in de afdeeling Bandong der residentie Preanger Regentschappen, over de jaren 1897 en 1898.

Kina-etablissementen. *a*)	Aanwezig bij het einde der onderstaande jaren het in de volgende kolommen vermelde aantal planten en boomen.	Planten in de kweekerijen.				Boomen en planten in den vollen grond.				
		C. ledgeriana.	C. succirubra.	Hybriden van c. succirubra en c. ledgeriana.	Totaal.	C. ledgeriana.	C. succirubra.	Hybriden van c. succirubra en c. ledgeriana.	C. officinalis, enz.	Totaal.
BENOORDEN BANDONG.										
Lembang (gebergte Tangkoeban Praoe)	1897	,,	,,	,,	,,	,,	119 900	,,	,,	119 900
	1898	,,	,,	,,	,,	,,	102 390	,,	,,	102 390
Nagrak (id.)	1897	,,	,,	,,	,,	187 418	,,	,,	,,	187 418
	1898	,,	,,	,,	,,	*b*) 173 360	,,	,,	,,	173 360
BEZUIDEN BANDONG.										
Tirtasari (gebergte Malawar)	1897	,,	,,	,,	,,	*c*) 415 477	,,	189 830	,,	605 307
	1898	285 000	250 000	,,	535 000	*d*) 405 000	,,	196 000	,,	601 000
Tjinjiroean (id.)	1897	25 000	25 000	,,	50 000	*e*) 453 140	75 695	47 000	*f*) 6 050	581 885
	1898	255 000	25 000	20 000	300 000	*g*) 433 000	75 000	47 000	,,	555 000
Tjibeureum (id.)	1897	10 000	40 000	40 000	90 000	404 100	22 500	142 000	,,	568 600
	1898	300 000	48 000	20 000	368 000	384 500	22 500	154 000	,,	561 000
Tjibitoeng (gebergte Wajang)	1897	,,	12 000	,,	12 000	170 467	138 114	98 016	,,	406 597
	1898	400 000	,,	,,	400 000	182 700	125 500	88 000	,,	396 200
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe)	1897	,,	,,	,,	,,	87 893	48 525	,,	1 887	138 305
	1898	,,	,,	,,	,,	72 000	42 900	,,	,,	114 900
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha)	1897	,,	,,	,,	,,	,,	91 800	,,	*h*) 49 758	141 558
	1898	,,	,,	,,	,,	,,	85 000	,,	48 800	133 800
. . . . .										
Totalen	1897	35 000	77 000	40 000	152 000	*i*) 1 718 495	496 534	*k*) 476 846	57 695	2 749 570
	1898	1 240 000	323 000	40 000	1 603 000	1 650 560	453 290	485 000	48 800	2 637 650

a) Omtrent de beplante oppervlakte der etablissementen zijn geen nadere opgaven ingekomen dan vermeld in bijlage ZZ van 't verslag van 1897. De etablissementen Lembang en Nagrak zijn gelegen in het district Oedjoeng Broeng Koelon, het etablissement Kawah Tjiwidei in het district Tjisondari en de vijf overige etablissementen in het district Bandjaran.

b) Hieronder 120 000 enten.

c) Hieronder 4945 stekken en 44 330 zaailingen.

d) Hieronder 4854 stekken en 41 900 zaailingen.

e) Hieronder nog 1340 ledgeriana-boomen, indertijd opgekweekt uit Boliviaansche zaden (oorspronkelijke ledgeriana's).

f) Hieronder 1500 c. pitayensis.

g) Hieronder nog 1283 boomen als bedoeld in noot *e* en 39 910 enten.

h) Hieronder 49 000 enten.

i) Hieronder 526 913 enten, en daaronder van de enten 38*f* en 38*a* te Nagrak 120 780 en te Tjinjiroean 39 910 stuks.

k) Uitsluitend enten.

II. OVERZICHT betreffende de in 1898 hier te lande voor GOUVERNEMENTS-REKENING verkochte hoeveelheden KINABAST uit den oogst van 1897.

Dagteekening der veilingen.	Groeiplaatsen.	Hoeveelheid in K.G.		Alcaloïd-gehalte van de onderzochte monsters, volgens de in Indie verrichte analyses.			Opbrengst.		
		Netto gewicht der aangevoerde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de vóór elke veiling, door middel van de *Staatscourant*, gepubliceerde beschrijvingslijst der te veilen basten).	Netto gewicht aan de koopers uitgeleverd.	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine*. Pct.	Laagste en hoogste gehalte aan *kinine en andere alcaloïden* te zamen. Pct.	Zwavelzure kinine. Pct.	Laagste en hoogste veilingsprijs der verschillende kavelingen per *half* K.G.	Gemiddelde veilingsprijs over al de kavelingen dooreen per *half* K.G.	Totaal der opbrengst.
Ledgeriana.									
1898.									
20 Januari	Tangkoeban Praoe	10 424	27 409	„	„	7,33 à 7,50	f 0,45 à f 0,52^{5}	f 0,47^{71}	f 26 140,76
	Malawar	14 737		„	„	5,25 „ 7,60	0,41^{75} „ 0,53^{5}		
	Kendeng	2 106		„	„	6,50	0,40^{25} „ 0,40^{5}		
24 Februari	Tangkoeban Praoe	2 541	26 959	„	„	8,34	0,42^{25} „ 0,44^{75}	0,34^{70}	18 585,61
	Malawar	19 556		„	„	4,61 à 7,33	0,26 „ 0,43^{25}		
	Kendeng	4 374		„	„	5,77 „ 6,01	0,30 „ 0,36		
31 Maart	Malawar	27 056	27 519^{5}	„	„	4,64 „ 8,30	0,18^{25} „ 0,37^{5}	0,25^{59}	14 087,69
5 Mei	Tangkoeban Praoe	3 950	27 392	„	„	7,26	0,41^{5} „ 0,45^{25}	0,41^{15}	22 588,41
	Malawar	22 959		„	„	5,89 à 8,68	0,30 „ 0,48		
9 Juni	Tangkoeban Praoe	10 553	30 706^{5}	„	„	8,13 „ 8,27	0,31 „ 0,33	0,31^{17}	19 156,29
	Malawar	19 572		„	„	6,05 „ 9,89	0,21 „ 0,40^{5}		
14 Juli	Tangkoeban Praoe	17 191	30 877	„	„	6,46 „ 7,80	0,25^{25} „ 0,32	0,27^{94}	17 279,30^{5}
	Malawar	9 003		„	„	6,12 „ 9,15	0,22^{75} „ 0,35^{75}		
	Kendeng	4 037		„	„	6,66	0,25^{5} „ 0,25^{75}		
25 Augustus	Tangkoeban Praoe	12 252	29 948	„	„	7,26 à 7,49	0,26^{75} „ 0,31^{5}	0,29^{02}	17 395,47
	Malawar	17 022		„	„	5,72 „ 9,32	0,22^{75} „ 0,37^{25}		
29 September	Tangkoeban Praoe	4 861	31 168	„	„	7,86 „ 8,66	0,28 „ 0,30^{25}	0,26^{80}	16 678,20^{5}
	Malawar	10 960		„	„	5,99 „ 9,32	0,24 „ 0,36^{5}		
	Kendeng	14 617		„	„	6,42 „ 6,73	0,23 „ 0,24		
3 November	Tangkoeban Praoe	18 766	31 673^{5}	„	„	7,40 „ 8,07	0,31^{5} „ 0,36^{75}	0,33^{84}	21 463,27
	Malawar	12 036		„	„	6,04 „ 8,88	0,28^{25} „ 0,37^{25}		
8 December	Tangkoeban Praoe	2 040	31 064^{5}	„	„	9,21	0,41^{75} „ 0,42^{25}	0,32^{25}	20 007,62
	Malawar	19 228		„	„	5,45 à 8,88	0,20^{25} „ 0,41		
	Kendeng	9 299		„	„	6,59 „ 6,79	0,29^{25} „ 0,29^{75}		
			294 717						f 193 382,63
Verstrekte monsters		. . . . .	123^{9}						87,88
		289 140	294 840^{9}						f 193 470,51
Succirubra.									
20 Januari	Malawar	1 960	3 507^{5}	1,05 à 1,20	5,40 à 6,51	1,41 à 1,61	f 0,23^{5} à f 0,83	f 0,32^{78}	f 2 341,46^{5}
	Kendeng	1 545		1,60	6,97	2,15	0,35 „ 0,37^{75}		
24 Februari	Malawar	1 016	3 697^{5}	1,14 à 1,37	5,73 à 6,51	1,53 à 1,84	0,25^{5} „ 0,46	0,29^{39}	2 168,30
	Kendeng	2 698		1,15 „ 1,60	6,65 „ 6,97	1,54 „ 2,15	0,26^{5} „ 0,40^{25}		
31 Maart	Malawar	700	3 778^{5}	1,20	6,51	1,61	0,21^{25} „ 0,30^{5}	0,26^{85}	2 028,95^{5}
	Kendeng	3 035		1,00 à 1,60	6,65 à 6,97	1,34 à 2,15	0,20 „ 0,53^{25}		
5 Mei	Kendeng	3 520	3 494^{5}	1,35 „ 1,53	6,20 „ 7,50	1,81 „ 2,06	0,29 „ 1,15^{25}	0,49^{94}	3 561,12
9 Juni	Tangkoeban Praoe	581	3 778	1,25	6,35	1,68	0,26 „ 0,30^{5}	0,25$^{9^{0}}$	1 926,18^{5}
	Kendeng	3 165		1,10 à 1,20	6,20 à 7,55	1,48 à 1,61	0,18 „ 0,37		
14 Juli	Tangkoeban Praoe	795	3 646^{5}	1,25	6,35	1,68	f 0,25^{5}	0,29^{89}	2 174,77
	Kendeng	2 919		1,10 à 1,53	6,20 à 7,55	1,48 à 2,06	0,23^{75} à 0,60^{5}		
25 Augustus	Tangkoeban Praoe	529	4 034^{5}	1,25	6,35	1,68	f 0,20^{5}	0,25^{95}	2 078,28^{5}
	Malawar	2 362		1,37 à 1,55	5,73 à 6,95	1,84 à 2,08	0,25 à 0,50^{5}		
	Kendeng	1 169		1,10 „ 1,20	6,20 „ 7,55	1,48 à 1,61	0,20 „ 0,33		
29 September	Malawar	1 462	3 513^{5}	1,35 „ 1,55	5,58 „ 6,95	1,81 „ 2,08	0,22^{25} „ 0,23^{5}	0,35^{27}	2 554,61
	Kendeng	2 091		1,10 „ 2,20	6,20 „ 7,50	1,48 „ 2,95	0,24 „ 1,01		
3 November	Malawar	1 433	3 590	1,35 „ 2,12	5,58 „ 6,40	1,81 „ 2,85	0,22^{25} „ 0,99	0,30	2 249,08
	Kendeng	2 194		1,40 „ 2,20	7,20 „ 7,75	1,88 „ 2,95	0,21 „ 0,41^{75}		
8 December	Malawar	1 822	3 561^{5}	1,70 „ 2,12	6,40 „ 8,80	2,28 „ 2,85	0,20 „ 0,75^{25}	0,31^{39}	2 273,14
	Kendeng	1 739		2,20	7,20	2,95	0,18^{5} „ 0,37^{25}		
			36 602						f 23 355,91
Verstrekte monsters		. . . . .	449^{3}						394,11
		36 735	37 051^{3}						f 23 750,02

RECAPITULATIE.

Sorteeringen waarin de in veiling verkochte basten verdeeld waren (over al de tien veilingen bijeengenomen).

Sorteering:	Hoeveelheid (in K.G.). Ledgeriana.	Succirubra.	Totaal.	Gemiddelde opbrengst per *half* K.G. Ledgeriana.	Succirubra.	Totaal.
Stambast: 1ste soort	,,	5 236	5 236	,,	f 0,47[9]	f 0,47[9]
Stambast: 2de ,,	,,	8 926	8 926	,,	0,33[9]	0,33[9]
Stambast: 3de ,,	,,	4 317	4 317	,,	0,29[8]	0,29[8]
Stambast: vernieuwd	702	75	777	f 0,33[2]	0,45[2]	0,34[3]
Stambast: gebroken pijpen	72 504	16 156	88 660	0,38[1]	0,25[7]	0,35[8]
Stambast: gruis	167 665	,,	167 665	0,31[4]	,,	0,31[4]
Wortelbast	48 269	2 025	50 294	0,33[6]	0,32[1]	0,33[5]
Totalen	289 140	36 735	325 875	f 0,33[4]	f 0,31[7]	f 0,33[2]

TOTAAL-OVERZICHT VOOR ELKE VEILING IN HET BIJZONDER.

Dagteekening der veilingen.	Hoeveelheid in K.G. Netto gewicht der voor de veiling bestemde partijen (benaderende opgaven ontleend aan de beschrijvingslijsten der veilingen).	Uitgeleverd netto gewicht: van het in veiling verkochte.	van de verstrekte monsters.	Te zamen.	Opbrengst: van het in veiling verkochte.	van de verstrekte monsters.	Te zamen.	Per *half* K.G. werd alzoo verkregen: voor het in veiling verkochte.	voor de verstrekte monsters.	Gemiddelde unitprijs voor fabrieks- (ledgeriana-) bast (berekend per procent kinine-sulphaat en per *half* K.G. bast).
1898.										
20 Januari	30 772	30 916[50]	52[60]	30 969[10]	f 28 482,22[5]	f 44,23	f 28 526,45[5]	f 0,46[06]	f 0,42[04]	f 0,06[875]
24 Februari	30 185	30 656[50]	62[10]	30 718[60]	20 753,91	43,86	20 797,77	0,33[84]	0,35[3]	0,05[5]
31 Maart	30 791	31 298	48[60]	31 346[60]	16 116,64[5]	30,27	16 146,91[5]	0,25[74]	0,31[14]	0,04[25]
5 Mei	30 429	30 886[50]	65[10]	30 951[60]	26 149,53	88,05	26 237,58	0,42[33]	0,67[62]	0,05[25]
9 Juni	33 871	34 484[50]	43	34 527[50]	21 082,47[5]	26,82	21 109,29[5]	0,30[56]	0,31[18]	0,04[10]
14 Juli	33 945	34 523[50]	47[80]	34 571[30]	19 454,07[5]	34,46	19 488,53[5]	0,28[17]	0,36[04]	0,04[20]
25 Augustus	33 334	33 982[50]	48[70]	34 031[20]	19 473,75[5]	29,57	19 503,32[5]	0,28[65]	0,30[35]	0,04[06]
29 September	33 991	34 681[50]	62[55]	37 744[05]	19 232,81[5]	56,53	19 289,34[5]	0,27[72]	0,45[18]	0,04[05]
3 November	34 429	35 263[50]	79[55]	35 343[05]	23 712,35	72,98	23 785,33	0,33[62]	0,45[87]	0,04[67]
8 December	34 128	34 626	63[20]	34 689[20]	22 280,76	55,19	22 335,95	0,32[17]	0,43[66]	0,04[875]
Totalen	325 875	331 319	573[20]	331 892[20]	f 216 738,54	f 481,96	f 217 220,50	f 0,32[71]	f 0,42[04]	f 0,04[86]

III. KOSTEN der GOUVERNEMENTS-KINA-ONDERNEMING vergeleken met de OPBRENGST van het PRODUCT over de oogstjaren 1893 t/m 1897.

Oogstjaren.	Oogst (in K.G.). Ledgeriana-bast.	Andere soorten van bast.	Te zamen.	De ten verkoop herwaarts verscheepte oogst woog bij uitlevering hier te lande netto (in K.G.):	Kosten op het product gevallen. Totaal der in Indië gedane uitgaven voor de gouvernements-kina-onderneming (waaronder ook de kosten voor den afvoer van het product naar de haven van afscheep).	Verdere kosten op het product gevallen, namelijk die van inlading, vervoer over zee en verkoop, zoomede uitgaven hier te lande gedaan voor aanschaffing en uitzending van benoodigdheden ten dienste der kinacultuur. *a*)	Te zamen.	Opbrengst bij te gelde making hier te lande (*in het jaar volgende op het oogstjaar*), waaronder ook de opbrengst der vóór de veilingen verstrekte monsters.	Met inbegrip van de opbrengst der in Indië gehouden veilingen van zaden, enten, enz. *b*), en van de waarde der in Indië voor den geneeskundigen dienst teruggehouden hoeveelheden bast *c*), is het in kolom 9 genoemde bedrag te verhoogen tot onderstaande sommen:	Voordeelig verschil van de berekende jaarlijksche baten (kolom 10) tegenover de jaarlijksche uitgaven (kolom 8). *d*)	Bij de beoordeeling van het in kolom 11 opgegeven saldo houde men in het oog, dat over al de in elk der jaren 1894 t/m 1898 (zie het hoofd van kolom 9) gehouden veilingen: de voor den verkochten gouvernements-oogst verkregen algemeene middenprijs per $^1/_2$ K.G. bast beliep:	de unitprijs (berekend per procent kinine-sulphaat en per $^1/_2$ K.G. bast) afwisselde als volgt:
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1893	230 044[5]	49 934	279 978[5]	282 530	f 91 304	f 23 409	f 114 713	f 134 201	f 134 826	f 20 113	f 0,23[72]	f 0,02[875] à f 0,04[5]
1894	261 025[5]	34 081[5]	295 107	298 334	85 644	17 774	103 418	113 520	114 837	11 419	0,19[02]	0,02[5] ,, 0,03
1895	293 240	24 147	317 387	322 068	86 468	*e*) * 20 072	*106 540	117 677	117 952	* 11 412	0,18[25]	0,02[125] ,, 0,03
1896	290 517[5]	32 504	323 021[5]	327 112[5]	90 698	*f*) * 22 710	*113 408	211 731	214 640	*101 232	0,32[36]	0,02[125] ,, 0,07[9]
1897	289 149	36 738	325 887	331 892	*g*) 93 199	*f*) 26 370	119 569	217 220	229 285	109 716	0,32[71]	0,04[05] ,, 0,06[8]

a) De opgaven in deze kolom betreffen, evenals de sommen in kolom 9, het jaar volgende op het oogstjaar.

b) De opbrengst der te Bandong gehouden veilingen van kinazaden, enten, of van zaden alleen, bedroeg in het oogstjaar 1893 nihil, doch in de oogstjaren 1894 t/m 1897 achtereenvolgens f 745, f 275, f 1861 en f 12 065. In het oogstjaar 1896 werd bovendien f 232 verkregen wegens verkoop van gerooide kinaboomen.

c) Alleen uit de oogsten van 1893, 1894 en 1896 werden eenige partijen kinabast afgestaan aan den geneeskundigen dienst te Batavia en wel achtereenvolgens 1317, 1504 en 1261[5] K.G., waarvoor, naar den in kolom 12 van het staatje vermelden algemeenen middenprijs, in kolom 10 eene waarde is in rekening gebracht van f 625, f 572 en f 816.

d) Onder de uitgaven in kolom 6 zijn, wat de kosten van personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven ten behoeve van de bij de onderneming actief dienende ambtenaren, enz., niet dus uitgaven wegens pensioenen, verlofs- of non-activiteitstraktementen, wachtgelden of overtochtskosten uit of naar Indië.

e) Waar men een * geplaatst vindt, heeft men te doen met verbeterde opgaven.

f) Hieronder ook begrepen het van 1897 af aan den heer C. LEDGER toegelegde jaargeld ad f 1200, wegens levering van kinazaad in 1865.

g) Het totaal der in 1897 in Indië gedane uitgaven was verdeeld als volgt: traktementen van het Europeesch personeel (met inbegrip van f 1380 wegens reis- en verblijfkosten, schrijfbehoeften en bezoldiging van een laboratorium-bediende) f 28 905; kosten van aanplant, inzameling en vervoer van het product tot aan de haven van afscheping (Tandjong Priok) f 58 908; en verder wegens uitgaven voor ver nieuwing en herstelling van gebouwen en drooginrichtingen, enz. f 5386.

(5. 47.)

BIJLAGE UU.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, sub 4°., van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de SUIKERINDUSTRIE op Java, hoofdzakelijk over 1898.

I. Productie-opgaven, enz. over 1898 volgens bij het bestuur ingekomen gegevens.

A. Ondernemingen, uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
			Cheribon.					
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng. (C.)	342½	19 000	„	2 500	55.47
2	id.	Sindanglaut.	Sindanglaut. (N. V.)	1050	124 084	11 545	7 921	118.17
3	id.	id.	Karang Soewoeng (of Karang Sambong).(N.V.)	540	75 557	„	6 000	139.92
4	id.	Lossari.	Leuweung Gadjah. (C.)	532½	46 117	„	„	86.60
5	id.	id.	Panggang. (C.)	198	9 675	„	„	48.86
6	id.	id.	Tjiledoek.	[3]) 550	53 564	5 664	5 000	97.12
7	id.	id.	Tersana.	[4]) 550	46 584	12 548	5 000	81.01
—	id.	id.	Tjigobang. [5])	....	.....	....	....	....
—	id.	id.	Waled. [5])	....	.....	....	....	....
8	id.	id.	Kalimaro.	[6]) 273	20 287	6 123	940	82.30
9	id.	Ploembon.	Soerawinangoen (of Ploembon). (N. V.)	750	68 500	„	„	91.33
10	id.	Palimanang.	Gempol (of Kartawinangon). (N. V.)	[7]) 565	60 200	„	„	98.68
—	id.	id.	Glagamidang. [8])	....	.....	....	....	....
11	id.	Gegesik-lor.	Ardjowinangoen. (N. V.)	501	59 000	„	„	117.76
12	Madjalengka.	Radjagaloeh.	Paroengdjaija. (N. V.)	[9]) 514	47 500	„	6 500	83.92
13	id.	Djatiwangi.	Djatiwangi. (N. V.)	[10]) 836	82 145	„	3 000	88.70
			Totalen . .	7202	712 213	35 880	36 861	96.38

[1]) De ondernemingen ten name staande van Chineezen, van Chineezen en Europeanen gezamenlijk of van naamlooze vennootschappen zijn aangeduid door de tusschen haakjes geplaatste bijvoeging respectievelijk van C., van E. en C. of van N. V.

[2]) Waar zulks uit de opgaven bleek, is de netto aanplant vermeld. Waar alleen de bruto aanplant was opgegeven is daarvan 10 pct. afgetrokken voor wegen en slooten. Waar uit de opgaven niet bleek of de netto- dan wel de bruto aanplant bedoeld was, is aangenomen dat de netto aanplant was opgegeven.

[3]) Vermalen werden 551½ bouws, waarvan 1½ bouw aanplant van Kalimaro.

[4]) Vermalen werden 575 bouws, waarvan 25 bouws aanplant van Kalimaro.

[5]) Deze sedert jaren niet meer gewerkt hebbende ondernemingen bleven ook in 1898 gesloten.

[6]) Hiervan werden 26½ bouws vermalen op de ondernemingen Tjiledoek en Tersana (zie noten 3 en 4).

[7]) Bovendien werd vermalen 45 bouws van de bevolking opgekocht riet.

[8]) Deze onderneming, welke het laatst in 1894 gewerkt had, bleef ook in 1898 gesloten.

[9]) Bovendien werd verwerkt het riet van 52 bouws aanplant van de bevolking.

[10]) Als voren van p. m. 90 bouws.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols):		Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
						stroopsuiker.	zaksuiker.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
			Tagal.					
14	Tagal.	Tagal.	Pagongan. (N. V.)	602	60 414	„	7 000	100.35
15	id.	Adiwerna.	Adiwerna. (N. V.)	[11]) 697	60 675	„	16 000	87.05
16	id.	Maribaija.	Kemantran. (N. V.)	600	85 000	„	„	141.66
17	id.	Doekoewringin.	Kemanglen. (N. V.)	776	98 612	„	5 000	127.08
18	id.	id.	Doekoewringin. (N. V.)	790	71 500	„	7 000	90.50
19	id.	Pangka.	Pangka. (N. V.)	603	67 115	„	9 000	111.30
20	Pamalang.	Pamalang.	Bandjardawa. (N. V.)	732	92 568	„	5 000	126.45
21	id.	Tjomal.	Tjomal. (N. V.)	912	139 946	„	14 000	153.44
22	Brebes.	Brebes.	Djatibarang. (N. V.)	624	71 000	„	4 000	113.78
23	id.	Balapoelang.	Balapoelang. (N. V.)	600	71 018	„	5 000	118.36
			Totalen . .	6936	817 848	„	72 000	117.91
			Pekalongan.					
24	Pekalongan.	Wiradessa.	Sragi. (N. V.)	586	84 775	„	5 500	144.66
25	id.	Pekalongan.	Tirto. (N. V.)	500	63 000	„	„	126
26	id.	Kedoengwoeni.	Wonopringgo (of Sedondong). (N. V.)	667	53 713	13 320	606	80.52
27	Batang.	Batang.	Kalimati. (N. V.)	567	70 229	„	„	123.86
28	id.	id.	Klidang. (N. V.)	425	39 704	„	„	93.42
			Totalen . .	2745	311 421	13 320	6 106	113.45
			Samarang.					
29	Kendal.	Kendal.	Tjipiring. (N. V.)	694	80 504	„	„	116
30	id.	Kaliwoengoe.	Kaliwoengoe. (N. V.)	603	62 000	„	„	102.81
31	id.	Troeko.	Gemoe. (N. V.)	670½	79 500	„	„	118.56
32	id.	Perboean.	Poegoe. (N. V.)	646¼	77 000	„	„	119.14
			Totalen . .	2613¾	299 004	„	„	114.39
			Japara.					
33	Patti.	Patti.	Langsee. (N. V.)	842	97 935	„	„	116.31
34	id.	Selowessi.	Trangkil.	494	58 000	„	„	117.40
35	id.	Tengelles.	Tandjoeng Modjo (of Ngablak). (N. V.)	508½	59 000	„	„	116.02
36	id.	id.	Klaling.	591	61 259	„	„	103.65
37	Koedoes.	Koedoes.	Rendeng. (N. V.)	[12]) 415	49 271	1 574	1 500	108.29
38	id.	Tjendono.	Besito. (N. V.)	[13]) 581	62 546	„	4 200	106.55
39	id.	id.	Bendokerep. (N. V.)	[14]) 600	65 000	„	„	95.58
			Transporteeren	4031½	453 011	1 574	5 700	

[11]) Bovendien werd nog eenig riet uit de bibiettuinen vermalen.

[12]) Opgekocht van de bevolking werd bovendien p. m. 40 bouws riet.

[13]) Als voren 6 bouws.

[14]) Id. 80 bouws, opleverende 22 000 pikols riet.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols):		Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
						stroopsuiker.	zaksuiker.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
			Per transport	4031½	453 011	1 574	5 700	
40	Joana.	Mergotoehoe.	Pakis. (N. V.)	820	92 000	14 000	4 000	112.19
41	Japara.	Japara.	Petjangaän (of Tambah). (N. V.)	565	76 000	„	7 000	134.51
42	id.	id.	Banjoepoetih.	108	13 200	„	„	122.22
43	id.	Majong.	De Hoop (of Majong). (N. V.)	[15]) 717	105 809	„	„	145.34
—	id.	Bandjaran.	Djeroekwangi (of Bandjaran). (N. V.) [16])	....	.....	....	....	....
			Totalen . .	6241½	740 020	15 574	16 700	116.01
			Rembang.					
44	Rembang.	Pamotan.	Ardjowinangon (of Pamotan).	[17]) 188	13 541	„	1 500	36.99
—	Rembang en Toeban.	Sedan en Djatirogo.	Keben. [16])	....	.....	....	....	....
			Totalen . .	188	13 541	„	1 500	36.99
			Soerabaija.					
45	Sidoardjo.	Djenggolo II.	Boedoeran. (N. V.)	707	65 700	„	„	92.92
46	id.	id.	Tjandi. (C.)	498	35 150	„	4 400	70.58
—	id.	id.	Pandjoenan. (C.) [18])	....	.....	....	....	....
47	id.	Rawapoeloe I.	Porrong. (C.)	445½	42 636	„	„	95.70
48	id.	id.	Tanggoelangin. (C.)	775	66 290	„	3 000	85.53
49	id.	Djenggolo I.	Waroe (of Kedoeng). (N. V.)	661	63 200	„	6 000	95.61
50	id.	id.	Sroeni. (N. V.)	636	56 777	6 000	5 760	89.27
—	id.	Djenggolo IV.	Tawangsari. (C.) [16])	....	.....	....	....	....
51	id.	id.	Ketegan.	918	83 805	1 667	4 600	91.29
52	id.	Djenggolo III.	Balongbendo.	596½	73 258	„	500	122.81
53	id.	id.	Popoh (of Sidodadi). (N. V.)	573	64 278	„	„	112.17
54	id.	id.	Krian (of Kemerakan). (N. V.)	642	68 950	„	1 000	107.39
55	id.	Rawapoeloe II.	Watoetoelis. (N. V.)	600	76 000	„	„	126.66
56	id.	id.	Toelangan.	477½	57 300	„	„	120
57	id.	id.	Kremboeng.	521	70 500	„	„	135.31
58	Modjokerto.	Modjokerto.	Sentanen-lor (of Kepetengan). (N. V.)	664	76 486	„	7 000	115.18
59	id.	id.	Tangoenan. (N. V.)	809	109 000	„	„	134.73
60	id.	id.	Brangkal. (N. V.)	782	110 000	„	„	140.66
61	id.	Modjokasri.	Gempolkerep. (N. V.)	1 117	129 000	„	10 000	115.48
62	id.	id.	Perning (of Poerworedjo). (N. V.)	471	58 000	„	„	123.14
63	id.	Modjosari-lor.	Koning Willem II (of Modjosari). (N. V.)	681	93 978	„	„	138
64	id.	id.	Bangsal. (N. V.)	700	95 000	„	„	135.71
65	id.	id.	Sedati.	660	76 756	„	„	116.29
66	id.	Modjosari-kidoel	Ketanen (of Sarikerto). (C.)	495	42 800	200	1 770	88.46
			Transporteeren	144 29½	1 614 864	7 867	44 030	

[15]) Opgekocht van de bevolking werd bovendien het riet (13 453 pikol) van 11 bouws.

[16]) Deze onderneming, welke het laatst in 1895 gewerkt heeft, bleef ook in 1898 gesloten.

[17]) Opgekocht van de bevolking werd bovendien 178 bouws riet.

[18]) De onderneming Pandjoenan, welke haar riet in 1897 had doen vermalen op de fabriek Tanggoelangin, was in 1898 gesloten.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols):		Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
						stroopsuiker.	zaksuiker.	
1.	2.	3.	4.	5	6	7.	8.	9.
			Per transport	14 429½	1 614 864	7 867	44 030	
67	Modjokerto.	Djaboeng.	Dinojo. (N. V.)	648	90 000	„	„	138.88
68	id.	id.	Soemengko. (C.)	354	33 250	3 000	„	93.92
69	id.	id.	Pohdjedjer. (E. en C.)	625	64 000	„	„	102.40
70	Djombang.	Modjoredjo.	Goedo. (N. V.)	601	75 521	„	„	125.65
71	id.	id.	Poeloegedang (of Ponen, ook wel gen. Plosso). (C.)	497½	60 000	„	„	120.60
72	id.	id.	Ngoro.	380	40 500	„	„	106.57
73	id.	id.	Tjoekir. (N. V.)	576	81 600	„	1 300	141.66
74	id.	id.	Blimbing. (N. V.)	601	80 240	„	3 000	133.51
75	id.	id.	Kaliwoengoe (of Tjeweng). (N. V.)	565	80 515	„	„	142.50
76	id.	id.	Djombang.	572	78 650	„	700	137.50
77	id.	Modjoagoeng.	Peterongan. (N. V.)	600	81 098	„	„	135.16
78	id.	id.	Soekodono (of Modjoagoeng). (N. V.)	730	71 287	13 875	6 321	97.65
79	id.	id.	Seloredjo. (N. V.)	465½	53 323	1 645	3 500	114.54
80	id.	id.	Soemobito. (N. V.)	507½	57 123	„	3 800	112.55
81	id.	id.	Ngelom (of Djagong). (N. V.)	654	86 000	„	„	131.49
			Totalen . .	22 806	2 647 971	26 387	62 651	116.10
			Pasoeroean.					
82	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Pleret. (C.)	386	[19]) 54 717	„	[19]) 900	[20])78.95
83	id.	Ngempit.	„de Onderneming" (of Ngempit). (N. V.)	522	42 337	„	1 800	81.10
84	id.	Wangkal.	Kloerahan. (C.)	314½	[21]) 500	„	[21]) 100	[21])66.66
85	id.	Kebontjandi.	Gajam. (N. V.)	425	39 000	„	„	91.76
86	id.	id.	Pengkol (of de Goede Hoop). (C.)	436	30 142	„	„	69.13
—	id.	Grati.	Dankbaarheid (of Grati). (C.) [22])	. . . .	. . . . .	. . . .	. . . .	. . . .
87	id.	Winongan.	Bekassi-Oost (of Winongan). (N. V.)	754	66 026	„	1 500	87.56
88	id.	Redjasa.	Soekoredjo (of Soeklan).	420	37 884	„	„	90.20
89	id.	id.	Kawisredjo (of Raket). (C.)	289	18 055	2 000	2 000	62.47
90	Bangil.	Bangil.	Soemberredjo (of de Hoop). (N. V.)	482	44 631	„	3 000	92.59
—	id.	Gempeng.	Yossowilangoen (of Kaliteloe). [16])	. . . .	. . . . .	. . . .	. . . .	. . . .
91	id.	id.	Soekoredjo (of Padjangan). (C.)	451	42 000	„	1 000	93.12
92	id.	id.	Ardiredjo (of Pandaän, ook wel Koetei genaamd).	506	53 700	„	3 000	106.12
93	id.	Gempol.	Wangoenredjo (of Djapanan). (C.)	351	27 500	2 600	„	78.34
94	id.	id.	Ardjosari (of Babat). (C.)	381	28 192	„	1 122	73.99
95	id.	Wonoredjo.	Wonoredjo. (N. V.)	550½	56 158	„	„	102.01
96	Malang.	Gondanglegi.	Sempalwadak. (N. V.)	514	58 000	„	3 000	112.84
97	id.	id.	Krebet. [23])	†	6 000	„	„	†
98	id.	Senggoro.	Panggoengredjo. [23])	†	30 000	„	„	†
			Totalen . .	6 782	634 842	4 600	17 422	[24])88.30

[19]) Hieronder ook de productie van 307 bouws aanplant van de onderneming Kloerahan (n°. 84).

[20]) Berekend over 693 bouws (verg. de voorgaande noot).

[21]) Deze opgaaf heeft betrekking tot slechts 7½ bouws (verg. noot 19).

[22]) Deze onderneming, welke het laatst in 1894 gewerkt had, bleef ook in 1898 gesloten.

[23]) Deze fabrieken, van welke Krebet in 1897 niet gewerkt had en Panggoengredjo in dat jaar geopend was, verwerkten in 1898 uitsluitend van de bevolking opgekocht riet.

[24]) Dit gemiddelde heeft betrekking tot 15 van de 17 ondernemingen.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
			Probolinggo.					
99	Probolinggo.	Probolinggo.	Oemboel. (N. V.)	[25]) 620	65 000	„	„	100
100	id.	id.	Wonoaseh.	396	40 528	„	1 300	102.34
101	id.	Dringoe.	Wonolangan. (N. V.)	604	51 000	„	„	84.43
102	id.	Soemberkareng.	Soemberkareng. (N. V.)	650	68 000	„	„	104.61
103	Kraksaän.	Kraksaän.	Kandangdjati. (N. V.)	670	65 660	„	„	98
104	id.	id.	Seboroh. (N. V.)	391	42 080	„	„	107.62
105	id.	id.	Bagoe. (N. V.)	500	63 555	„	„	127.11
106	id.	id.	Djaboeng. (N. V.)	457	41 000	„	„	89.71
107	id.	Paiton.	Paiton. (N. V.)	708	60 750	„	2 500	85.80
108	id.	Gending.	Gending. (N. V.)	624½	73 011	„	2 500	116.91
109	id.	id.	Maron. (N. V.)	621	70 510	„	„	113.54
110	id.	Padjarakan.	Padjarakan.	694	74 250	„	2 200	106.98
111	Loemadjang.	Loemadjang.	Soekodono.	838	96 500	„	„	115.15
112	id.	Ranoelamongan.	Ranoepakis. (N. V.)	292	22 000	„	„	75.34
								.....
			Totalen . .	8 065½	833 844	„	8 500	103.00
			Bezoeki.					
113	Bezoeki.	Bezoeki.	de Maas. (N. V.)	424	45 803	360	2 200	108.02
114	id.	Mlandingan.	Boedoean.	480	46 514	„	1 364	96.90
115	Panaroekan.	Sitoebondo.	Olean. (N. V.)	622	57 619	2 500	„	92.63
116	id.	Panaroekan.	Wringinanom. (N. V.)	620	58 316	5 000	„	94.05
117	id.	Pradjekan.	Pradjekan (of Loemoetan). (N. V.)	452	51 238	„	2 000	113.35
118	id.	Kapongan.	Pandji. (N. V.)	720	90 341	„	4 000	125.47
119	id.	id.	Tandjoengsari (of Pokaän). (N. V.)	571	73 456	„	3 500	128.64
120	id.	Soemberwaroe.	Asembagoes (of Trigontjo). (N. V.)	560	55 000	„	6 000	98.21
121	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Kabat. (N. V.)	464	48 000	„	„	103.44
122	id.	id.	Soekowidi. (N. V.)	473	41 000	„	7 000	86.68
123	id.	Rogodjampi.	Rogodjampi.	386	45 544	„	3 000	117.98
124	Bondowosso.	Wonosari.	Tanggarang. (N. V.)	592	60 000	„	„	101.35
125	id.	Bondowosso.	Nangkaän.	265	22 000	„	„	83.01
								.....
			Totalen . .	6 629	694 831	7 860	29 064	104.81
			Banjoemas.					
126	Banjoemas.	Soekaradja.	Kalibagor. (N. V.)	638	96 860	„	8 000	151.81
127	id.	Poerworedjo.	Klampok (of Mandiradja). (N. V.)	580	72 300	„	„	124.65
—	Poerbolinggo.	Poerbolinggo en Kertanegara.	Kalimanah (of Kaliklawing). (N. V.) [22])	....	.....	....	....	.....
128	id.	id.	Bodjong. (N. V.)	680	83 509	„	5 000	122.80
129	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Poerwokerto. (N. V.)	595	82 151	„	3 000	138.06
								.....
				2 493	334 820	„	16 000	134.30

[25]) Bovendien werd p. m. 30 bouws riet van de bevolking opgekocht.

Volgnummer.	Afdeelingen.	Districten.	Ondernemingen. [1])	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws). [2])	Productie (in pikols).	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): stroopsuiker.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): zaksuiker.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend naar de in kolom 6 opgegeven productie.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
			Bagelen.					
—	Keboemen.	Keboemen.	Sitiredjo (of Kebasekan, ook wel Keboemen genaamd). (N. V.) [26])	....	.....	....	....	....
130	id.	Premboen.	Premboen. (N. V.)	587	64 000	„	„	109.02
			Totalen . .	587	64 000	„	„	109.02
			Madioen.					
131	Madioen.	Bagi.	Kanigoro (of Sentoel). (N. V.)	484	61 337	„	„	126.72
132	id.	id.	Redjoagoeng (of Kepatian). (C.)	503	38 000	„	„	75.54
133	id.	Oeteran.	Pagottan (of Oeteran). (N. V.)	520	82 500	„	„	158.65
134	Ngawi.	Sepreh.	Soedhono (of Geneng). (N. V.)	445	54 936	„	1 200	123.45
135	Magettan.	Goranggareng.	Redjosari (of Goranggareng). (N. V.)	630	63 000	„	5 000	100
136	id.	Keniten.	Poerwodadi. (N. V.)	806	106 425	„	„	132.04
			Totalen . .	3 388	406 198	„	6 200	119.89
			Kediri.					
137	Kediri.	Kediri.	Pesantren. (N. V.)	663	81 400	„	„	122.77
138	id.	Modjoroto.	Mritjan. (N. V.)	573	63 000	„	4 000	109.94
139	id.	Papar.	Poerwoasri.	759	107 423	„	„	141.53
140	id.	id.	Minggiran. (N. V.)	701	96 500	„	3 000	137.66
141	id.	id.	Bogoh-kidoel. (N. V.)	721	103 424	„	„	143.44
142	id.	Soekoredjo.	Menang (of Goerah, ook wel Kukep genaamd). (N. V.)	542½	77 000	„	„	141.93
143	id.	id.	Badas. (N. V.)	536	57 592	„	„	107.44
144	id.	Djambean.	Soemberdadi.	240	22 500	„	„	93.75
—	Ngrowo.	Ngoenoet.	Soetjen. (N. V.) [27])	....	.....	....	....	....
145	id.	Kalangbret.	Modjopanggoeng. (E. en C.)	516	57 000	„	4 000	110.46
146	Berbek.	Berbek.	Djati (of Gadean). (N. V.)	775	97 600	„	2 000	125.93
147	id.	Gemenggeng.	Goejangan (of Ngandjoek). (N. V.)	710	76 000	„	„	107.04
148	id.	Kertosono.	Djoewono. [28])	50	1 500	„	1 500	30
			Totalen . .	6 786½	840 939	„	14 500	123.91

[26]) Deze onderneming werkte in 1898 niet.

[27]) Deze onderneming, welke in 1896 voor 't laatst een aanplant had gehad, waarvan het riet aan andere ondernemingen verkocht werd, was ook in 1898 gesloten.

[28]) Deze fabriek werkte in 1898 voor 't eerst.

RECAPITULATIE.

NAMEN DER GEWESTEN. 1.	Aantal fabrieken in 1898 in werking geweest. 2.	Uitgestrektheid voor den oogst van 1898 met suikerriet beplant geweest (in bouws). 3.	Productie (in pikols). 4	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): [29] stroopsuiker. 5.	Bovendien nog verkregen voor zooveel opgegeven (in pikols): [29] zaksuiker. 6.	Gemiddelde productie per bouw (in pikols), berekend volgens kolom 4. 7
Cheribon	13	[30] 7 202	712 213	35 880 (4)	36 861 (8)	96.38
Tagal	10	6 936	817 848	„	72 000 (9)	117.91
Pekalongan	5	2 745	331 421	13 320 (1)	6 106 (2)	113.45
Samarang	4	2 613¾	299 004	„	„	114.39
Japara	11	[31] 6 241½	740 020	15 574 (2)	16 700 (4)	116.01
Rembang	1	[32] 188	13 541	„	1 500 (1)	36.99
Soerabaija	37	22 806	2 647 971	26 387 (6)	62 651 (16)	116.10
Pasoeroean	17	[33] 6 782	634 842	4 600 (2)	17 422 (10)	[34] 88.30
Probolinggo	14	[35] 8 065½	833 844	„	8 500 (4)	103.00
Bezoeki	13	6 629	694 831	7 860 (3)	29 064 (8)	104.81
Banjoemas	4	2 493	334 820	„	16 000 (3)	134.30
Bagelen	1	587	64 000	„	„	109.02
Madioen	6	3 388	406 198	„	6 200 (2)	119.89
Kediri	12	6 786½	840 939	„	14 500 (5)	123.91
Algemeene totalen	148	[36] 83 463¼	9 351 492	103 621 (18)	287 504 (72)	[37] 110.90
			[38] 9 598 865			

Productie der hiervóór vermelde 148 ondernemingen (de zaksuiker herleid tot hoofdsuiker) . . . . . 9 598 865 pikol, tegen 7 636 928 pikol (voor 148 ondern.) in 1897

B. Ondernemingen welke niet of slechts gedeeltelijk berusten op overeenkomsten met de bevolking:

a. op gehuurde gronden in de Vorstenlanden (29 ondernemingen; zie nader bijlage YY)	1 514 841 „	„	1 345 021 „	(„ 29 „) „ „
b. op onverhuurde gronden in de Vorstenlanden (2 ondernemingen van het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis).	105 488 „	„	89 604 „	(„ 2 „) „ „
c. op particuliere landen, voor zooveel de suikerondernemingen aldaar voor de wereldmarkt werken, zijnde 5 ondernemingen; zie nader bijlage YY	100 199 „	„	76 601 „	(„ 5 „) „ „
d. op erfpachtsgronden, voor zooveel als voren, zijnde 7 ondernemingen; zie bijlage XX	455 887 „	„	323 095 „	(„ 7 „) „ „
Totale hoeveelheid in 1898 op Java voor de wereldmarkt geproduceerde suiker, volgens de aan het bestuur verstrekte gegevens (voor 191 ondern.)	11 775 280 „	„	9 471 249 „	(„ 191 „) „ „

[29]) De cijfers in de kolommen 5 en 6 tusschen ( ) vermeld, wijzen aan tot hoeveel ondernemingen de opgegeven hoeveelheden stroop- en zaksuiker betrekking hebben.

[30]) Bovendien werd nog vermalen 187 bouws van de bevolking opgekocht riet (zie de noten 7, 9 en 10).

[31]) Als voren 137 bouws (zie de noten 12 t/m 15).

[32]) Id. 178 bouws (zie noot 17).

[33]) Van 2 der 17 ondernemingen in Pasoeroean (Krebet en Panggoengredjo), welke uitsluitend opgekocht riet verwerkten, is het aantal bouws, waarvan het riet afkomstig was, niet opgegeven.

[34]) Berekend over 2 ondernemingen minder dan het in kolom 2 vermelde aantal (verg. de voorgaande noot).

[35]) Bovendien werd nog vermalen 30 bouws van de bevolking opgekocht riet (zie noot 25).

[36]) Bovendien werd nog vermalen 532 bouws van de bevolking opgekocht riet, dus in het geheel 83 995 bouws bij 146 ondernemingen (zie noot 33).

[37]) Berekend naar de uitkomsten bij 146 ondernemingen (dus zonder die van de 2 ondernemingen in Pasoeroean, waarvan de beplante uitgestrektheid niet is opgegeven) en over 83 995 bouws (zie de voorgaande noot).

[38]) In dit totaal is de zaksuiker medegeteld in de verhouding 2 : 1.

II. Gegevens per gewest omtrent riet- en suikerproductie in 1898 der sub *A* en *B* hiervóór bedoelde ondernemingen. *a*)

GEWESTEN.		Totaal der gewerkt hebbende onder-nemingen	Aantal onder-nemingen *waartoe de opgaven in de volgende kolommen betrekking hebben.*	Netto uitge-strektheid der beplan-tingen (in bouws).	Geoogste hoeveelheid riet (in pikols).	Productie (in pikols):		Per bouw netto aanplant (kolom 4) werd dus gemiddeld verkregen:			Rende-ment (2 pikol zaksuiker gelijk-stellende met 1 pikol hoofd-suiker).	Bovendien werden aan onverwerkbare stroop overgehouden de volgende hoeveelheden in pikols, en wel door het daarnevens tusschen ( ) ver-melde aantal ondernemingen.
						aan hoofdsuiker.	aan zaksuiker.	pikols riet.	pikols hoofd-suiker.	pikols zaksuiker.		
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11	12.
West-Java.	Cheribon. .	15	12	6 481	7 136 718	705 974	41 302	1101	108.9	6.4	10.18	60 950 (8)
	Tagal . . .	11	11	7 275	8 572 214	868 771	76 450	1178	119.4	10.5	10.58	84 732 (7)
	Pekalongan.	5	5	2 802	3 136 383	314 444	21 400	1119	112.2	7.6	10.37	28 650 (2)
Midden-Java.	Samarang .	4	4	2 614	3 041 855	292 634	8 550	1164	112.0	3.3	9.76	58 283 (4)
	Japara. . .	11	11	6 330	6 828 949	736 068	42 680	1077	116.3	6.7	11.11	61 150 (6)
	Soerakarta .	16	16	6 992	7 960 585	792 303	47 190	1138	113.3	6.7	10.25	17 500 (4)
	Djokjokarta.	15	*b*) 14	6 572	7 943 872	789 472	37 537	1209	120.1	5.7	10.17	9 500 (2)
	Banjoemas .	4	4	3 080	4 082 939	395 723	20 600	1325	128.5	6.7	9.95	9 000 (2)
	Bagelen . .	1	1									
	Rembang .	1	1	366	150 205	13 542	1 000	410	37.0	2.7	9.35	„
Oost-Java.	Soerabaija .	40	37	22 258	26 252 466	2 605 143	133 705	1179	117.0	6.0	10.17	167 085 (17)
	Pasoeroean .	*c*) 19	15	6 712	6 062 926	617 108	45 100	903	91.9	6.7	10.54	21 900 (7)
	Probolinggo.	14	14	8 070	8 128 504	818 448	35 900	1007	101.4	4.5	10.29	39 198 (5)
	Bezoeki . .	13	12	6 299	7 346 063	667 467	46 970	1166	105.9	7.5	9.40	63 958 (4)
	Madioen . .	6	6	3 374	3 579 585	395 301	25 100	1060	117.0	7.4	11.39	9 000 (1)
	Kediri. . .	16	15	9 297	11 616 414	1 091 160	50 850	1249	117.4	5.4	9.61	1 000 (1)
West-Java		31	28	16 558	18 845 315	1 889 189	139 152	1138	114.1	8.4	10.39	174 332 (17)
Midden-Java. . . .		51	50	25 588	29 858 200	3 006 200	156 557	1167	117.5	6.1	10.33	155 433 (18)
Oost-Java		109	100	56 376	63 136 163	6 208 169	338 625	1120	110.1	6.0	10.09	302 141 (35)
Algemeene totalen 1898		*c*) 191	178	98 522	111 839 678	11 103 558	634 334	1135	112.7	6.4	10.21	*d*) 631 906 (70)
„ „ 1897		*e*) 191	168	86 230	84 560 781	8 162 895	693 629	980	94.80	8.05	10.06	*f*) 508 303 (69)

a) De hierbedoelde gegevens zijn mede ontleend aan opgaven der ondernemers, en wel voor zooveel deze zijn ingekomen ten behoeve van het „Archief voor de Java-suikerindustrie" (zie den jaargang 1899, blz. 651—664). Echter moet opgemerkt worden dat deze gegevens, die zich aansluiten aan die over 1897, in bijlage WW van het vorig verslag opgenomen, slechts betrekking hebben op 178 van de 191 gewerkt hebbende ondernemingen.

b) Hieronder vermoedelijk niet begrepen de onderneming Randoegoenting, die onder de fabrieken in Soerakarta werd medegeteld.

c) Hieronder 2 ondernemingen (Krebet en Panggoengredjo), welke niet over rietaanplantingen beschikten, maar uitsluitend opgekocht riet verwerkten.

d) De hierbedoelde 70 ondernemingen deelden in de opgaven der kolommen 4 en 6 voor 39 095 bouws en 4 386 132 pikol hoofdsuiker. Derhalve beliep de overgehouden onverwerkbare stroop 16.2 pikol per bouw en kwam 1 deel stroop op 6.9 deelen hoofdsuiker. In 1897 werd bij 69 van de 168 ondernemingen, van welke toen opgaven waren ingekomen, aan onverwerkbare stroop slechts 13.7 pikol per bouw overgehouden en kwam 1 deel stroop op 6.8 deelen hoofdsuiker.

e) Hieronder één onderneming (Panggoengredjo) als bedoeld in noot *c*.

f) Zie het slot van noot *d*.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage UU.]

III. Overzicht der in het tijdvak van 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 genomen beschikkingen op aanvragen om vergunning (ingevolge Indisch Staatsblad 1894 n°. 87) tot het in werking brengen van ondernemingen voor de bereiding van suiker op Java en Madura, werkende op overeenkomsten met de bevolking.

A. Ingewilligde aanvragen.

Volgnummer.	Door wien en wanneer de aanvrage werd ingediend	Waar de op te richten fabriek te vestigen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de aanvrage is ingewilligd.	Maximum-uitgestrektheid (in bouws) der tot stand te brengen rietbeplantingen.	Binnen welken termijn met de verwerking van het riet een aanvang moet zijn gemaakt.	Bijzondere voorwaarden waaronder de vergunning werd verleend.
I.	Jhr. G. L. de Villeneuve de la Colette (10 Febr. 1898).	Dessa Dampit in het district Toeren der afdeeling Malang (res. Pasoeroean).	17 Nov. 1898 n°. 14. [1]	500 (Ook wanneer de ondernemer zich bepaalt tot opkoop van riet mag de fabriek geen grootere capaciteit hebben dan tot verwerking van ten hoogste 500 bouws.)	Met de verwerking van het riet moet binnen 1 jaar na den datum der vergunning een aanvang zijn gemaakt.	*a.* Het hoofd van gewestelijk bestuur zal, indien zulks door hem noodig wordt geacht, op kosten van de onderneming — welke kosten binnen 10 dagen na aanzegging of aanschrijving van het hoofd van plaatselijk bestuur moeten worden voldaan — personeel kunnen aanstellen tot het houden van toezicht op de waterverdeeling. *b.* Geschillen omtrent het watergebruik hetzij voor de eventueel ten behoeve van de onderneming aan te leggen aanplantingen, hetzij voor den eigen landbouw der bevolking behooren te worden onderworpen aan de uitspraak van het hoofd van gewestelijk bestuur, dat in hoogste instantie beslist. *c.* De ondernemer behoort zich te onderwerpen aan de nader te nemen beslissing omtrent het door hem te dragen aandeel in de kosten van onderhoud der door hem te bezigen heerendienstwegen en daarin gelegen bruggen. *d.* De ondernemer zal nimmer eenige aanspraak kunnen doen gelden op schadevergoeding voor nadeelen, in welken vorm ook, ondervonden tengevolge van door de Regeering bevolen aanleg van waterwerken.
II.	D. P. A. Burgemeestre (13 Dec. 1898). (Bij gouvernementsbesluit van 29 Juni 1899 n°. 11 is goedgekeurd dat de uit deze vergunning voortvloeiende rechten en verplichtingen zijn overgedragen op de „Handelsvereeniging Amsterdam".)	Gehucht Bendo der dessa Pelem in het district Soekoredjo der afdeeling en residentie Kediri.	24 Maart 1899 n°. 10. [1]	850	Met den bouw van de fabriek moet binnen 1 jaar na den datum der vergunning een aanvang zijn gemaakt en binnen 3 jaren na dien datum moet zij in werking zijn gebracht.	*a.* De fabriek moet voorzien zijn van door stoom gedreven machinerieën van voldoend vermogen. *b.* Van bevloeiingswater zal geen gebruik mogen worden gemaakt dan voor zoover zulks, naar het oordeel van het hoofd van gewestelijk bestuur, geschieden kan zonder benadeeling van de belangen der inlandsche bevolking. *c.* Als sub *a* hiervóór. *d.* Als „ *b* „ *e.* Als „ *c* „ *f.* Als „ *d* „

[1]) Ter erlanging van vergunning tot watergebruik ten behoeve van de beoogde onderneming zal, met inachtneming van het bepaalde in n°. 5081 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, eene aanvrage zijn te richten tot den directeur der burgerlijke openbare werken.

B. Geweigerde aanvragen.

Volgnummer.	Door wien en wanneer de aanvrage werd ingediend.	Waar de aanvragers de fabriek wenschten te vestigen.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen van de afwijzing.
1	C. F. Douwes Dekker (5 Mei 1898).	Tanggoel (afdeeling Djember der residentie Bezoeki).	12 Oct. 1898 n°. 37.	Gemis aan eene voldoende uitgestrektheid bouwgronden voor het in werking brengen van de beoogde onderneming. Aan den aanvrager werd echter te kennen gegeven, dat hij op zijn verzoek kan terugkomen, bijaldien geen gebruik mocht worden gemaakt van de bij gouvernementsbesluit van 4 Februari 1897 n°. 20 aan A. M. Arends verleende vergunning (zie de volgende blz.) tot het in werking brengen van eene gedeeltelijk op overeenkomsten met de bevolking werkende suikerondernemning in het district Poeger van de afdeeling Djember.
2	W. J. O. Verschueren (30 Jan. 1897 en 20 Maart 1898).	Dessa Djatikerto in het district Senggoro der afdeeling Malang (res. Pasoeroean).	30 Mei 1897 n°. 15 en 31 Jan. 1899 n°. 24.	Nadat bij eerstgemelde beschikking het verzoek was afgewezen, kwam de adressant op zijne aanvrage terug, onder mededeeling dat hij het voor de beoogde fabriek eventueel benoodigde riet, in stede van door eigen aanplant op van de bevolking te huren gronden, uitsluitend door opkoop wenschte te verkrijgen. Deze omstandigheid ontnam echter niets aan het bezwaar, dat tot de eerste afwijzing geleid had, dat namelijk, wegens gemis aan eene voldoende uitgestrektheid bouwgronden, door het in werking brengen van de onderneming aan de belangen van den inlandschen landbouw zoude worden tekortgedaan. Derhalve werd bij de afwijzende beschikking van Mei 1897 volhard.
3 en 4	G. Kaulbach en C. Suermondt (30 Nov. 1894 en 20 Sept. 1898).	Dessa Kebalanpelang der afdeeling Sidaijoe (res. Soerabaija) en dessa Doeriwetan in dezelfde afdeeling Sidaijoe.	1 Maart 1896 n°. 25 en 19 Maart 1899 n°. 28.	De beide aanvragers beoogden gezamenlijk de oprichting van twee fabrieken. Nadat hun bij eerstgenoemde beschikking was te kennen gegeven, dat zij op hun verzoek konden terugkomen, zoodra de in uitvoering genomen werken tot irrigatie van de Solo-vallei zouden zijn tot stand gebracht, kwamen zij in September 1898 op hun verzoek terug met het doel tevens ter zake prioriteit te verkrijgen. Met het oog op het voorshands niet te bepalen tijdstip, waarop bedoelde irrigatiewerken zullen zijn voltooid, kon hun verzoek ook thans niet in overweging worden genomen, terwijl het verzoek om prioriteitsrecht werd afgewezen.
5 en 6	Anemaet & C°. (1 Juni 1898).	Afd. Bodjonegoro (res. Rembang).	6 Juni 1899 n°. 42.	Aan den aanvrager werd te kennen gegeven dat het verzoek (hetwelk de oprichting van twee fabrieken beoogde) vooralsnog niet in overweging kon worden genomen, maar dat hij er op zal kunnen terugkomen wanneer de werken tot irrigatie van de Solo-vallei zullen zijn voltooid.
7	Mr. H. 's Jacob (1 Juni 1898).	Id.	Id.	Als voren (deze aanvraag had betrekking tot de oprichting van 1 fabriek).
8	P. H. van Groningen (9 Juni 1898).	Id.	Id.	Id. (id.).

C. Verlenging van fatale termijnen.

Volgletter.	Door wien en wanneer de verlenging werd aangevraagd.	Waar de op te richten fabriek te vestigen.	Datum en nummer van het gouvernementsbesluit, waarbij de vergunning tot het oprichten en in werking brengen van de onderneming is verleend.	Nieuwe duur der termijnen.
a.	A. F. Wiederhold (28 Mei 1898).	Gehucht Blambangan der dessa Krebet, distr. Gondanglegi, afd. Malang (res. Pasoeroean).	28 Jan. 1895 n°. 47.	De bij gouvernementsbesluit dd. 5 Maart 1897 n°. 21 reeds met zes maanden verlengde termijn van drie jaren voor het in werking brengen van de onderneming werd nader met twee jaren en alzoo tot 28 Juli 1900 verlengd (gouvernementsbesluit dd. 25 Juli 1898 n°. 4).
b.	„Handelsvereeniging Amsterdam" (4 Juli 1898).	Dessa Kebonagoeng, distr. Senggoro, afd. Malang voornoemd.	17 Juli 1896 n°. 6.	De bij gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1897 n°. 2 reeds met één jaar verlengde termijnen van één en drie jaren, binnen welke een aanvang moest zijn gemaakt respectievelijk met den bouw en met het in werking brengen van de fabriek, werden nader verlengd met één jaar en alzoo tot 17 Juli 1899 en 17 Juli 1901 (gouvernementsbesluit dd. 11 September 1898 n°. 32).
c.	Id. (id.)	Dessa Bamban, distr. Pakis, afd. Malang voornoemd.	17 Juli 1896 n°. 7.	De termijnen als voren, bij gouvernementsbesluit dd. 19 Juli 1897 n°. 1 reeds met één jaar verlengd, werden alsnog met één jaar verschoven, en alzoo tot 17 Juli 1899 en 17 Juli 1901 (gouvernementsbesluit dd. 12 September 1898 n°. 23)
d.	A. M. Arends (9 Maart 1898).	Erfpachtsperceelen Semboro I en II, distr. Poeger, afd. Djember, res. Bezoeki.	4 Febr. 1897 n°. 20.	De beoogde suikeronderneming zou *gedeeltelijk* berusten op overeenkomsten met de bevolking. De termijnen van één en drie jaren, binnen welke een aanvang moest zijn gemaakt respectievelijk met den bouw en met het in werking brengen van de fabriek, werden met één jaar verlengd en alzoo tot 4 Februari 1899 en 4 Februari 1901 (gouvernementsbesluit dd. 12 October 1898 n°. 36).

(5. 48.)

BIJLAGE VV.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT over 1897/98 van de in verschillende gewesten van Java bestaande SUIKERRIET-AANPLANTINGEN ter verkrijging van BIBIET (PLANTRIET), en wel A. waar die aanplantingen afzonderlijke ondernemingen uitmaken, en B. waar zij als onderdeelen van de suikerfabrieken zelven zijn te beschouwen. *a*)

A. Op zich zelf staande bibiet-ondernemingen.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.						
1	Onderneming van Thio Boen Pang	26	10 400	f 0,87	—	—	
2	Id. Ong Ho Lek	22	8 800	0,87 à 0,90	—	—	
3	Id. Lie Siong Bok	25	10 000	0,87	—	—	
4	Id. O. van Amstel	—	—	—	2 176	f 0,75	
5	Id. Oeij Eng Liang	137	32 500	1,00	13 000	0,56	
6	Id. firma Ploem en Klein	103	19 245	1,00	—	—	
7	Id. B. Th. Elias	80	25 000	*b*) †	28 200	0,60	Bovendien werd van het erfpachtsperceel Sidoardjo opgekocht 10 250 pikol (afkomstig van 34 bouws) tegen f 1 per pikol.
8	Id. Oeij Eng Liang	1	120	0,70	5 387	0,69	
9	Id. Oeij Seng Kiat	14	1 195	0,70	4 690	0,70	
10	Id. Honck	—	—	—	70	0,60	
11	Id. Gouw Ki In	8	26 840	0,60	—	—	Nopens de ondernemingen sub n°. 11 t/m 17 wordt gemeld dat de bibiet eigenlijk niet per pikol, doch per 1000 stuks, gemiddeld wegende 5 pikol, wordt verhandeld, waarvoor dan f 3 wordt betaald. De bevolking plant in den regel bibiet ingevolge overeenkomst met ondernemers, die haar voorschotten verstrekken.
12	Id. Oeij Tjiang Lim	2	484	0,60	—	—	
13	Id. Gouw Tjoe Tjong	6	1 358	0,60	—	—	
14	Id. D. Stock	37	8 281	0,60	4 100	0,60	
15	Id. Tan Tiong Leng	226	45 120	0,60	—	—	
16	Id. F. D. Lantingan	11	876	0,60	804	0,60	
17	Id. J. E. C. van Polanen Petel	219	33 714	0,60	—	—	
18	Id. J. F. den Dekker	7	98	†	—	—	
19	Id. H. J. Monteri	5	630	†	60	0,60	
20	Id. Saenan	38	5 125	0,60	950	0,60	
21	Id. Moesaät	18	4 875	0,60	—	—	
22	Tendjo Ajoe (ondernemer B. B. J. Crone)	221	45 355	0,60	2 700	0,60	
23	Onderneming van J. Th. R. Maidman	1	80	†	—	—	
24	Id. Loonen en F. D. Lantingan	53	18 550	0,60	—	—	
25	Id. Hadji Gapar	12	2 000	0,60	—	—	
26	Id. Enam	1	135	0,60	—	—	
27	Bibiet-maatschappij Tandjoengsari	121	7 936	± 1,20	—	—	

a) In de ontvangen opgaven zijn de districten of afdeelingen, waar de bibiet-ondernemingen of bibiet-tuinen zijn gelegen, niet aangeduid.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreekt de opgaaf.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
28	Bibiet-onderneming Tassikmalaija en Galoeh	38	10 200	f 1,10	—	—	De onderneming, bedoeld onder n°. 28, verkocht de bibiet niet per pikol, maar — tegen f 1,78 à f 1,80 — per 100 K.G.
29	Garoetsche bibiet-onderneming van L. F. van Steijn van Hensbroek.	†	†	†	44 000	f 0,65 à 0,80	
30	Onderneming van W. P. A. Alberti	120	15 000	0,80	35 000	0,65 à 0,80	
31	Id. The Kong San.	62	10 000	0,75	—	—	
32	Id. Khouw Tjiang Sam. . .	8	1 550	0,75	—	—	
	Totalen. . .	1622	345 467		141 137		
	CHERIBON.						
33	Onderneming van Tjan Lam Tjiang	146½	25 560	f 1,25	330	*c*) f 0,60	
34	Id. Tan Pek Tjauw	7½	1 350	1,25	900	*c*) 0,60	
35	Id. Lim Kwat Tjiang . . .	231	55 983	1,25	—	—	De bibiet werd geleverd aan de fabrieken Ardjowinangoen, Paroengdjaija en Gempol (Cheribon).
36	Id. Tio Eng Kwan	4	1 000	1,45	—	—	Als voren aan de fabriek Gempol (Cheribon).
37	Id. Tjioe Tian Kwan. . . .	38	9 500	1,40	—	—	Idem aan de fabriek Tersana (Cheribon).
38	Id. Oeij Liang Bin	12	3 000	1,10	720	0,55	Idem aan de fabriek Kalimati (Pekalongan).
39	Id. Sastradinata.	—	—	—	2 400	0,85	Idem aan de fabriek Ploembon (Cheribon), tegen f 1,25 per pikol.
40	Id. Tan Boen Eng.	48	12 000	1,75	1 100	0,75	Idem aan de fabrieken Tersana en Djatipiring (Cheribon).
41	Id. Tjwa Giok Poen.	15	3 800	0,65	—	—	Idem aan de fabriek Kersana of Ketanggoengan-West (Tagal).
—	Bibiet-onderneming, bedoeld onder n°. 28.	234	46 500	1,10	—	—	
	Totalen. . .	736	158 693		5 450		
	PASOEROEAN.						
42	Onderneming van F. W. Berg	87	26 970	f 1,20	380	f 1,00	
43	Id. H. E. Bouman.	100	45 900	0,90	—	—	
	Totalen. . .	187	72 870		380		
	PROBOLINGGO.						
44	Kroetjil of Aijerdingin (ondernemer J. G. N. Robijn) . .	50	10 000	f 1,75 à 1,85	—	—	De opgegeven prijs gold voor levering te Tjondong volgens contract.
45	Tembalang (ondernemer T. T. A. Buse)	48	8 000	1,45	—	—	Idem te Probolinggo. De sub n°. 46 vermelde onderneming werd sedert naar Pasirian verplaatst.
46	Klakah (id. H. Severijn) . .	60	10 200	1,75	—	—	
	Totalen. . .	158	28 200		—		

c) Deze prijs werd betaald voor de te veld staande bibiet (de in de laatstvoorgaande kolom opgegeven prijs van f 1,25 gold bij levering aan de fabriek).

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN OF ONDERNEMERS.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
	KEDIRI.						
47	Mergomoelio (ondernemer A. M. Engelken).	45	9 000	f 1,20	—	—	Van 14 bouws aanplant werd de bibiet niet verkocht.
48	Langendrio (ondernemers D. van Casand en K. Th. Haase)	60	10 800	1,50	—	—	
49	Taloen (ondernemer Th. van Leeuwen)	65	13 500	0,90 à 1,20	—	—	De aanplant van 6 bouws werd niet geoogst. De onderneming werd sedert gesloten.
50	Djadjar (id. E. T. E. Berretty)	50	12 500	1,20	—	—	
51	Gandoesari (id. A. M. Engelken)	40	11 000	1,10	—	—	
52	Kesamben (id. van Dam) . .	90	30 000	1,20	—	—	
		350	86 800		—		

RECAPITULATIE der ondernemingen sub **A.**

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 door de ondernemers geoogst.	Bedongen prijs per pikol.	Hoeveelheid bibiet van de bevolking opgekocht (in pikols).	Tegen welken prijs per pikol (gemiddeld).	VERDERE OPGAVEN.
Preanger Regentschappen .	32	1 622 (bij 29 ond.)	345 467 (bij 29 ond.)	—	141 137 (bij 13 ond.)	—	
Cheribon.	9	*d*) 736 (bij 8 id.)	*d*) 158 693 (bij 8 id.)	—	5 450 („ 5 id.)	—	
Pasoeroean.	2	187 („ 2 id.)	72 870 („ 2 id.)	—	380 („ 1 id.)	—	
Probolinggo	3	158 („ 3 id.)	28 200 („ 3 id.)	—	—	—	
Kediri.	6	350 („ 6 id.)	86 800 („ 6 id.)	—	—	—	
Algemeene totalen. . .	*e*) 52	3 053 (bij 48 ond.)	533 337 (bij 48 ond.)		146 967 (bij 19 ond.)		

d) Hieronder begrepen 234 bouws aanplant en 46 500 pikol bibiet van eene onderneming in de Preanger Regentschappen.

e) Drie van deze ondernemingen (2 in de Preanger Regentschappen en 1 in Cheribon) bezaten geen eigen of gehuurde aanplantingen, maar brachten uitsluitend opgekochte bibiet in den handel.

B. Bibiet-ondernemingen welke te beschouwen zijn als onderdeelen van één of meer suikerfabrieken.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
	PREANGER REGENTSCHAPPEN.			
1	H. Liss. . . . . (Bibiet-onderneming voor de fabrieken van de firma's Fraser Eaton & C°. en Moorman & C°., en voor de fabrieken Pajatan, Modjo Sragen (Soerakarta) en Soemobito (Soerabaija.)	160	64 000	f 0,82
2	O. van Amstel . . . . (Idem als boven.)	115	46 000	0,82
3	Bibiet-onderneming voor de fabrieken Sentanenlor, Brangkal en Dinoijo (Soerabaija)	236	95 200	0,87
4	Idem der Nederlandsch-Indische Landbouwmaatschappij	140	40 000	0,90
5	*Ketegan f*)	30	7 500	3,10
	Totalen . .	681	252 700	
	CHERIBON.			
6	*Ploembon*	95	24 978	*g*) 1,50
7	*Kalitandjoeng*	10	703	*g*) 2,07⅝
	Tersana	220	55 000	1,00
9	*Karangsoewoeng*	76	19 000	1,10
10	*Leuweung Gadjah* . . .	66	16 375	1,10
11	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij	3	750	1,10
12	*Sindanglaut*	132	33 000	1,15
13	*Djatipiring*.	62	8 000	1,10
	Totalen . .	664	157 806	
	TAGAL.			
14	Djedjek (*Pangkah*) *h*). .	109	28 775	1,24
15	Toewel (*Doekoehwringin*).	77	27 396	†
16	Bodjong (*Balapoelang*, *Djatibarang* en *Pagongan*)	191	53 791	0,95⅝
17	Tandjong (*Kemanglen*). .	57	10 500	1,10
18	Boemiajoe (*Adiwerna*). .	86	17 578	1,25
19	*Tjomal* en *Bandjardawa* .	273	108 800	1,00
20	*Kemantran*.	51	20 600	1,00
	Totalen . .	844	264 440	
	PEKALONGAN.			
21	*Wonopringgo*	182	20 000	1,28
22	*Tirto*.	18	2 000	1,10
23	*Kalimati* en *Klidang* . .	106	27 485	1,55
	Totalen . .	306	49 485	
	SAMARANG.			
24	Bibiet-onderneming voor de Kendalsche suikerfabrieken	175	52 500	f 1,10
25	*Kaliwoengoe*	97	28 160	1,10
26	*Gemoe* en *Tjipiring*. . .	331	73 500	1,00
27	Bibiet-onderneming voor de suikerfabrieken der Internationale Credieten Handelsvereeniging „Rotterdam"	203	87 040	1,50
28	Bibiet-onderneming Ambarawa voor de fabrieken der Koloniale Bank	209	63 985	1,37
29	Oengaran (*Petjangaän* en *Majong*)	120	30 583	*i*) 1,60
	Totalen . .	1 135	335 768	
	SOERABAIJA.			
30	*Pohdjedjer*	51	11 695	1,25
31	*Pandaän*.	187	46 875	1,25
32	*Koning Willem II* . . .	97	31 100	1,50
33	*Watoetoelis*.	63	18 975	1,50
34	*Krian*	14	4 200	1,50
35	*Blimbing*	19	5 376	1,50
	Totalen . .	431	118 221	
	PASOEROEAN.			
36	*Ketegan*.	70	22 000	0,98
37	Soemberpoetjoeng . . .	60	17 820	1,30
38	Kepandjen.	*k*) 75	17 778	2,17
39	Bibiet-onderneming van H. G. Buning. . . .	*l*) 80	16 000	1,00
40	Idem van Han Tjin Hong en Lie Sek Sing. . .	46	*m*) 6 900	†
41	Idem van Kho Khee Djin	32	*n*) 4 800	†
42	*Sempalwadak*	9	1 575	1,95
43	*Alkmaar*	60	14 557	1,50
44	*Watoetoelis*, *Poppoh*, *Peterongan* en *Toelangan* .	83	20 000	1,25
45	*Poppoh*, *Balangbendo*, *Toelangan* en *Boedoeran*. .	60	15 000	1,50
46	*Ngempit* en *Winongan*. .	140	36 400	1,35
47	*Badas*	64	77 945	2,00
48	Bibiet-onderneming van Fraser Eaton & C°. .	272	*o*)	†
	Totalen . .	1 051	250 775	
	PROBOLINGGO.			
49	*Soemberkareng*.	57	12 000	†
50	*Wonoaseh*	35	4 059	2,30

f) Waar de bibiet-onderneming hier is aangeduid onder den naam der suikerfabriek of der suikerfabrieken waarvan zij deel uitmaakt, zijn cursieve letters gebezigd.

g) Kostprijs geleverd op de fabriek.

h) Cursief is vermeld de naam der suikerfabriek, waarvan de opgegeven bibiet-onderneming een deel uitmaakt.

i) Kostprijs op het veld; die op de fabriek bedroeg f 2,30.

k) Bovendien werd van 100 bouws aanplant maal-riet geoogst.

l) Als voren van 50 bouws.

m) Bovendien werd 14 700 pikol bibiet van de bevolking opgekocht tegen f 0,65 à f 0,70 per pikol.

n) Als voren 980 pikol tegen f 0,75 per pikol.

o) Verkregen werden 4000 bossen, welke niet werden gewogen.

Volgnummer.	NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid der beplantingen in 1897/98 (in bouws).	Hoeveelheid bibiet (in pikols) in 1898 van de eigen beplantingen verkregen.	Kostprijs per pikol.
51	Doeren (*Bagoe*)	52	†	†
52	Kroeboengan (*Seboroh*)	30	4 600	†
53	Keben (*Kandangdjati*)	64	15 900	f 1,20
54	Tiris (*Gending* en *Padjarakan*)	194	55 100	*p*) 0,75
55	Kroetjil (*Gending*, *Padjarakan*, *Kandangdjati* en *Pailon*)	147	24 100	*p*) 1,12
56	*Soekodono*	211	52 750	0,50
	Totalen	790	168 509	
	BEZOEKI.			
57	Pakem of Djambiwoengoe (*de Maas*)	84	9 822	*q*) 2,50
58	Kendit (*Wringinanom*)	33	6 600	1,25
59	Maskoening (*Tanggarang*)	72	20 800	1,50 à 1,75
60	Pinangpait (*Pradjekan*)	65	16 780	1,30
61	Soembergading (*Pandji* en *Tandjoengsari*)	83	30 129	1,32
62	Tasnan (*Asembagoes*)	75	22 500	1,04
63	Maskoening (*Olean*)	75	25 520	0,95[5]
64	Bibiet-onderneming van Sarage, voor de fabrieken van de firma Fraser Eaton & C°.	*r*) 10	†	†
65	Idem van G. F. Dahmen (*Padjarakan*)	11	†	†
66	Litjin-Dadapan-Djadjang Soerat (*Kabal*)	31	†	†
67	*Rogodjampi*	30	9 084	1,90
	Totalen	569	141 235	
	BANJOEMAS.			
68	Adjibarang (*Kalibagor* en *Poerwokerto*)	198	100 000	0,90
	BAGELEN.			
69	*Klampok*	10	2 200	0,90
70	*Barongan*, *Padokan* en *Tjibongan*	180	†	†
71	*Remboen*	59	13 452	1,28
72	Moentilan	160	36 480	1,10
	Totalen	409	52 132	
	KADOE.			
73	Magelang (Bibiet-onderneming voor de fabrieken van de Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden.)	6	1 200	†
74	Grabag (Idem als boven.)	5	1 000	†
75	Setjang (Bibiet-onderneming voor de fabrieken van de Cultuurmaatschappij der Vorstenlanden.)	30	6 000	†
76	Karanganom (Idem als boven.)	17	nog geen prod.	. .
77	*Gondangwinangoen*, *Djetis*, *Tjokro Toeloeng*, *Delanggoe* en *Poendoeng*	100	id.	. . .
78	Bibiet-onderneming van W. Th. Immink	4	id.	. . .
	Totalen	162	8 200	
	MADIOEN.			
79	*Redjoagoeng*	50	6 000	f 1,60
	KEDIRI.			
80	*Pesantren* en *Meritjan*	70	31 500	0,75
81	*Kaliwoengoe* of *Tjeweng*	44	14 000	1,15
82	*Modjopanggoeng*	40	12 200	1,62
83	Kalidawir (*Pesantren*, *Meritjan* en *Redjosari*)	91	19 297	1,68
84	*Djati*	123	36 900	1,25
85	*Goejangan*	83	22 000	1,00
86	Blitar (*Tjepper*)	96	3 115	0,92
87	Telogo (*Sentanen-lor*, *Brangkal*, *Bangsal* en *Dinoijo*)	130	30 000	1,40
	Totalen	677	169 012	

p) Transportkosten hieronder begrepen.
q) Kostprijs met levering te Bezoeki.
r) Bovendien waren 15 bouws op de erfpachtsonderneming Goenoengpasang met bibiet beplant.

RECAPITULATIE der ondernemingen sub **B.**

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.		
Preanger Regentschappen	5	681	252 700
Cheribon	8	664	157 806
Tagal	7	844	264 440
Pekalongan	3	306	49 485
Samarang	6	1 135	335 768
Soerabaija	6	431	118 221
Pasoeroean	13	1 051	*s*) 250 775
Probolinggo	8	790	*t*) 168 509
Bezoeki	11	569	*u*) 141 235
Banjoemas	1	198	100 000
Bagelen	4	409	*v*) 52 132
Kadoe	6	162	*w*) 8 200
Madioen	1	50	6 000
Kediri	8	677	169 012
Algemeene totalen	87	7 967	2 074 283 *x*)

s) Bovendien werden nog 15 680 pikol bibiet van de bevolking opgekocht. Bij 1 onderneming, met een aanplant van 272 bouws, werd het gewicht der verkregen hoeveelheid bibiet niet opgegeven.
t) Van 1 onderneming, met een aanplant van 52 bouws, is de productie niet opgegeven.
u) Van 3 ondernemingen, met een aanplant van 10, 11 en 31 bouws, is de productie niet opgegeven.
v) Van 1 onderneming, met een aanplant van 180 bouws, is de productie niet opgegeven.
w) Drie ondernemingen verkregen van hunne aanplantingen, groot respectievelijk 17, 100 en 4 bouws, nog geen product.
x) Betreft 78 ondernemingen met een aanplant van 7290 bouws.

(5. 49.)

BIJLAGE WW.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 4°., van het verslag.)

OVERZICHT van de productie, enz., in 1897 en 1898 der TABAKS- en INDIGO-ONDERNEMINGEN op JAVA (buiten die in de Vorstenlanden en op de particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan).

TABAKS-ONDERNEMINGEN.

Naam en ligging der onder-nemingen.	Productie (in K.G.). 1897. Bladtabak.	1897. Krossok.	1898. Bladtabak.	1898. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de onder-nemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Probolinggo.						
Afd. Loemadjang.						
Djarit (of Djeboek). *a)*	112 500	*b)* †	100 000	13 000	„	40 à 200
Koelon.	125 000	95 000	150 000	27 900	4	20 „ 120
Bagoe.	100 000	50 000	35 900	43 900	20	0 „ 80
Tempeh-lor.	95 000	40 600	100 000	50 000	20	4 „ 200
Kalipantjing.	125 000	40 000	150 000	40 000	„	50 „ 250
Lempeni.	190 000	75 000	180 000	60 000	6	20 „ 300
Tembalang.	44 400	†	45 300	†	3	4 „ 30
Pasirian.	150 000	50 000	125 000	60 000	8	8 „ 50
Tamboeh.	1 000	500	100 000	75 000	4	10 „ 40
Ngebroek (of Broock).	6 000	†	6 500	†	„	6
Kebon Toeroes.	*c)* 100 000	90 000	52 500	42 500	6	2 à 90
Bades.	12 500	†	112 900	97 400	22	0 „ 100
Soemberkadi.	70 000	†	87 600	53 800	30	0 „ 100
Djoho.	112 000	80 000	105 200	55 600	40	20 „ 200
Tempeh-tengah.	150 000	350 000	170 000	400 000	31	150 „ 400
Labroek-kidoel.	40 000	†.	60 000	†	„	20 „ 100
Tjitrodiwangsan.	250 000	125 000	135 000	35 000	†	†
Transporteeren	1 683 400	996 100	1 715 900	1 060 100		

Volg-nummer.	Naam en ligging der onder-nemingen.	Productie (in K.G.). 1897. Bladtabak.	1897. Krossok.	1898. Bladtabak.	1898. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de onder-nemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Per transport	1 683 400	996 100	1 715 900	1 060 100		
18	Ketitan.	7 500	30 000	12 000	42 000	„	5 à 28
19	Tembalang.	20 000	†	48 800	†	„	0 „ 15
20	Pasirian.			21 600	†	„	0 „ 10
21	Klodjen *d)* of Tjitrodiwangsan.	.....	.....	30 000	90 000	„	6 „ 15
22	Tempeh-lor. *e)*	„	„	50 000	88 000	10	5 „ 40
23	Koenir. *f)*	.....	.....	†	†	†	†
24	Besoek. *f)*	.....	.....	†	†	†	†
25	Tjondjro. *f)*	.....	.....	†	†	†	†
	Totalen *g)*	1 710 900	1 026 100	1 878 300	1 280 100		
	Bezoeki.						
	Afd. Bondowosso.						
26	Sekarpoetih (Naaml. venn.).	716 000	†	1 100 000	†	†	†
27	Boender.	80 000	400 000	600 000	†	30	100 à 1200
28	Kalianjar of Balehbaroe. *h)*	150 000	†	87 500	212 500	„	4 „ 200
29	Karanganjar.	†	†	22 500	150 000	„	30
	Transporteeren	946 000	400 000	1 810 000	362 500		

De onderneming Moedjoer, als in geen der jaren 1897 en 1898 meer geëxploi-, is thans uit het overzicht weggelaten.

Ter plaatse waar het cijfer ontbreekt, is een † ingevuld. Waar dit het geval is opzichte van de verkregen krossok, is die mindere soort van tabak vermoedelijk de opgegeven hoeveelheid bladtabak begrepen. Van enkele ondernemingen is zulks ukkelijk gezegd.

In het vorig verslag (blz. 1 van bijlage YY) staat door eene drukfeil vermeld 10 000.

Klodjen is de vroegere onderneming Tjitrodiwangsan, welke in bijlage CCC van erslag van 1897 sub n°. 19 voor het laatst is genoemd. Zij schijnt in 1898 weder te zijn geopend.

c) Deze nieuwe (aan een Chinees toebehorende) onderneming schijnt voor het eerst in 1898 product te hebben verkregen.

f) Deze onderneming werd in 1898 geopend.

g) De splitsing van bladtabak en krossok is in de ontvangen opgaven niet overal uiteengehouden; verg. noot *b*.

h) De onderneming Kalianjar of Balehbaroe werkte in 1898 niet enkel in de afdeeling Bondowosso, maar ook in de afdeeling Djember.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1897. Bladtabak.	1897. Krossok.	1898. Bladtabak.	1898. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
	Per transport	946 000	400 000	1 810 000	362 500		
	Afd. Djember. h)						
30	Soemberdjeroek (N. V.)	300 000	700 000	300 000	700 000	†	100 à 1000
31	Rambipoedji.	550 000	700 000	400 000	650 000	„	0 „ 300
32	Adjoeng (N. V.)	500 000	350 000	244 000	208 500	130	0 „ 1800
33	Soekowono. (N.V.)	450 000	250 000	550 000	450 000	110	100 „ 4000
34	Djelboek. (N.V.)	450 000	350 000	425 000	375 000	6	200 „ 600
35	Oud-Djember. (N. V.)	1 500 000	750 000	550 000	450 000	500	1000 „ 5000
36	Gambirono. (N. V.)	115 000	150 000	150 000	100 000	60	30 „ 150
37	Tanggoel.	71 100	20 400	105 000	102 200	42	125 „ 200
38	Goemelar. (N.V.)	350 000	250 000	450 000	275 000	„	60 „ 750
39	— *i)*			312 500	312 500	„	50 „ 400
40	Soemberbahroe. *f)*	.....	.....	„	12 500	†	†
	Totalen *g)*	5 232 100	3 920 400	5 296 500	3 998 200		
	Banjoemas.						
	Afd. Banjoemas.						
41	Soekaradja. (N. V.) *j)*	„	„	†	†	†	†
42	Soekaradja-kidoel. *k)*	45 000	†	†	†	†	†
	Transporteeren	45 000	„	„	„		

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	Productie (in K.G.). 1897. Bladtabak.	1897. Krossok.	1898. Bladtabak.	1898. Krossok.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebez.
	Per transport	45 000	„	„	„		
	Afd. Poerbolinggo.						
43	Poerbolinggo en Bobotsari.	100 000	250 000	116 000	225 000	40	10 à „
	Afd. Poerwokerto.						
44	Poerwokerto.	*l)* 335 000	†	300 000	†	†	
	Totalen *g)*	480 000	250 000	416 000	225 000		
	Kediri.						
	Afd. Kediri						
—	Brenggolo of Bangkok. (N. V.) *m)*	10 000	†	.....	.....	....	...
45	Wonoredjo of Blimbing. (N. V.) *n)*	.....	.....	†	†	†	
46	Tegowangi of Doerenan. (N. V.) *n)*	.....	.....	†	†	†	
	Afd. Ngrowo.						
47	Soekoredjo. *o)*	„	„	„	30 000	†	
	Afd. Trenggalek.						
48	— *f)*	.....	.....	†	†	†	
	Totalen *g)*	10 000	†	†	30 000		
	Algemeene totalen *g)*	7 433 000	5 196 500	7 590 800	5 533 300		

INDIGO-ONDERNEMINGEN.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1897. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1897. Productie (in K.G.).	1897. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	1898. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1898. Productie (in K.G.).	1898. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
	Tagal.						
	Afd. Brebes.						
1	Karang Toewang. *f)*	.....	.....	.....	200	8 750	43.7
	Pekalongan.						
	Afd. Pekalongan.						
2	Kadjen of Sidokerti. (N. V.)	231	13 200	57.1	230	13 250	57.6
	Transporteeren	231	13 200		230	13 250	

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1897. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1897. Productie (in K.G.).	1897. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	1898. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1898. Productie (in K.G.).	1898. Ge... pro... tie... bo... (in ...
	Per transport	231	13 200		230	13 250	
	Afd. Batang.						
3	Depok of Bleder. (N.V.) *p)*	250	6 648	26.5	225	7 580	
4	Pandansari of Djemawoe.	303	15 500	51.1	336	18 250	
5	Koetosari of Plelen. (N.V.)	330	12 500	37.6	200	11 500	
				.....			..
	Totalen	1 114	47 848	42.9	991	50 580	

i) Deze onderneming (zonder naam) werd in 1898 van Goemelar afgescheiden en verder zelfstandig geëxploiteerd.

j) Deze onderneming, in 1897 in verband met het overlijden van den eigenaar tijdelijk gesloten geweest, blijkt sedert op eene naamlooze vennootschap te zijn overgegaan.

k) Deze onderneming behoort aan een Chinees.

l) Hieronder begrepen 155 000 K.G. tabak in drogen staat van de bevolking opgekocht tegen f 4 à f 6 per pikol.

m) De in 1897 bij de indigo-onderneming Brenggolo aangevangen proef met de ... van tabak werd in 1898 weder gestaakt.

n) Bij deze ondernemingen, tot dusver alleen indigo-ondernemingen, ging m... in 1898 ook tot de teelt van tabak over.

o) Deze onderneming was in 1897 tijdelijk gesloten geweest.

p) Deze onderneming werd na de afwerking van den oogst van 1898 gesloten.

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1897. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1897. Productie (in K.G.).	1897. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	1898. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1898. Productie (in K.G.).	1898. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
	Samarang.						
	Afd. Kendal.						
6	Rawaseneng-Radjoet.	275	7 275	26 5	281	9183	32.7
	Rembang.						
	Afd. Toeban.						
7	Ngladjoe of Djodogan.	133½	2 000	14.9	50	900	18 0
	Pasoeroean.						
	Afd. Bangil.						
—	Soembernilo of Gelang. (N. V.) *q*)	150	5 626	37 5	.....	.....	.....
8	Soembersalak of Diembroeng.	83	2 500	30.1	65	2500	38.5
	Totalen	233	8 126	34.9	65	2500	38.5
	Madioen.						
	Afd. Madioen.						
9	Tjaroeban of Blimbing. (N. V.)	210	6 490	30.9	*r*) „	„	„
10	Geger.	289	6 250	21.6	325	6500	20.0
	Totalen	499	12 740	25.5	325	6500	20.0

Volgnummer.	Naam en ligging der ondernemingen.	1897. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1897. Productie (in K.G.).	1897. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).	1898. Beplante uitgestrektheid (in bouws).	1898. Productie (in K.G.).	1898. Gemiddelde productie per bouw (in K.G.).
	Kediri.						
	Afd. Kediri.						
11	Semen en Baoedendo.	400	8 500	21.2	400	14 000	35.0
12	Plosso of Kraton. (N. V.)	235	7 350	31.3	215	6 400	29.7
13	Wonoredjo of Blimbing. (N. V.)	450	14 916	33.1	450	15 300	34,0
14	Selodono. (N. V.)	709	19 044	26.9	687	21 000	30.6
15	Brenggolo of Bangkok (N. V.)	300	8 750	29.2	300	9 750	32.5
16	Djeroekwangi. (N. V.)	400	8 250	20.6	*r*) „	„	„
17	Gajam. (N. V.)	335	7 500	22.4	272	8 500	31.2
18	Tegowangi of Doerenan. (N. V.)	600	26 500	44.2	650	20 500	31.5
19	Pagoe en Gogoranti. (N. V.)	600	23 500	39.2	600	21 500	35.8
20	Basongan. (N. V.)	554	11 000	19.9	350	10 500	30.0
21	Plosso-Paree.	438	13 425	30.7	240	12 322	51.3
	Afd. Blitar.						
22	Garoem.	170	4 250	25.0	190	5 359	28.2
23	Soemberredjo of Soember.	174	7 000	40.2	180	8 000	44.4
	Totalen	5365	159 985	29.8	4534	153 131	33.7
	Algemeene totalen.	7619½	237 975	31.2	6446	231 544	35.9

q) Deze onderneming werd na den oogst van 1897 gesloten; het te veld staande indigowas werd aan inlanders verkocht.

r) Deze onderneming werd in 1898 niet geëxploiteerd.

(5. 50.)

BIJLAGE XX.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 1, sub 5°., van het verslag.)

GEWESTELIJK OVERZICHT

BETREFFENDE DE OP ULT. 1898

OP

JAVA

aanwezige LANDBOUWONDERNEMINGEN, gevestigd op gronden door het Gouvernement in ERFPACHT of in HUUR [1]) afgestaan,

BENEVENS

de daarvan in 1898 verkregen PRODUCTIE, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de wereldmarkt.

[1]) Er bestaat nog slechts één huuronderneming, met name Simbarwangi c. a. in Kediri, omvattende 2 perceelen, ter gezamenlijke grootte van 840 bouws. Wat de erfpachtsondernemingen betreft, vindt men nopens elk perceel in het bijzonder opgaven nopens uitgestrektheid als anderszins in bijlage AA van deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indië voor 1899.

GEWESTEN.	A. Ondernemingen in exploitatie nopens welke, hetzij aangaande de beplanting, hetzij aangaande de productie, over 1898 opgaven zijn ingekomen.				B. Ondernemingen hetzij al dan niet in exploitatie, waaromtrent over 1898 geenerlei opgaven zijn ontvangen. *a*)			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen naar gelang er één of meer der onders verbouwd, met opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de in 1898 verk									
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie.		Kina.		Thee.		Tabak		Suikerriet.		Cacao.	
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant. *d*)	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols). *e*)	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G. bast).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Productie (in pikols suiker).	Aantal ondernemingen.	Produ (in K.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20
Bantam . . .	10	27	5881	699 (10)	4	7	1682	9	927 (5)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Batavia . . .	1	1	406	273 (1)	,,	,,	,,	1	40 (1)	,,	,,	1	50 000 (1)	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Krawang . . .	6	10	1934	784 (5)	3	4	450	5	*g*) 365 (3)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	nie opgege
Preanger Regentschappen .	143	392	71404	36 474 (137)	72	107	28588	87	15 899 (69)	62	3 002 602 (48)	70	*h*) 3 747 549 (44)	,,	,,	4	*i*)	11	*k*) 31 76
Cheribon . . .	6	17	2627	980 (5)	,,	,,	,,	2	220 (2)	2	139 404 (2)	1	62 000 (1)	,,	,,	*m*) 4	*n*). 134 475 (2)	,,	,,
Tagal	2	2	813	650 (2)	6	6	1296	1	niet opgegeven	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	*o*)	,,	,,
Pekalongan . .	21	66	12277	6 378 (20)	2	2	430	15	3 715 (13)	6	164 761 (3)	2	niet opgegeven.	,,	,,	1	*p*)	2	16 39
Samarang . . .	44	98	21420	13 692 (45)	4	5	463	37	20 918 (29)	4	130 000 (3)	1	600 (1)	,,	,,	1	*q*)	27	248 65
Japara	10	21	3839	2 232 (10)	1	1	306	2	135 (1)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	*r*)	1	1 86
Soerabaija . . .	11	32	6129	3 390 (11)	6	11	1838	11	4 005 (8)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	*s*) 1	niet opgegeven.	1	1 86
Pasoeroean . .	78	193	74108	51 249 (76)	9	13	3442	77	46 289 (71)	2	49 600 (1)	,,	,,	,,	,,	*u*) 1	61 683 (1)	4	8 12
Probolinggo . .	22	54	16265	8 213 (22)	9	31	12310	20	16 338 (18)	,,	,,	,,	,,	1	*v*) 74 340 (1)	1	*w*)	,,	,,
Bezoeki. . . .	52	139	48390	18 105 (52)	53	164	70598	46	20 131 (34)	1	niet opgegeven.	,,	,,	5	*x*) 92 500 (5)	1	*ij*)	3	34 84
Banjoemas . .	4	5	1349	615 (4)	,,	,,	,,	2	niet opgegeven.	1	36 867 (1)	1	(nog geen product)	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Bagelen . . .	2	14	1674	885 (2)	,,	,,	,,	1	5 (1)	1	42 500 (1)	1	272 500 (1)	,,	,,	,,	,,	1	31
Kadoe	15	21	3919	1 796 (14)	,,	,,	,,	14	2 288 (13)	3	1 500 (1)	,,	,,	1	niet opgegeven.	,,	,,	2	124
Madioen . . .	23	40	9050	5 183 (23)	3	7	1667	11	1 845 (9)	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	1	niet opgege
Kediri	101	263	71583	41 387 (95)	80	172	52425	96	37 968 (81)	1	250 000 (1)	,,	,,	1	*z*) 27 500 (1)	4	*aa*) 259 729 (4)	8	32 463
Totalen . .	551	1395	353068	192 985 (534)	252	530	175495	437	*bb*) 171 088 (358)	83	3 817 234 (61)	77	4 132 649 (48)	8	194 340 (7)	20	455 887 (7)	62	376 120
Over 1897 waren de cijfers . .	566	1422	371763	193 227 (548)	214	411	131168	443	*dd*) 486 411 (373)	83	2 910 718 (58)	68	3 489 658 (39)	7	213 550 (7)	24	324 595 (7)	59	350 162

a) Waar in de van de gewestelijke besturen ontvangen tabellen in dezelfde streek perceelen ten name van denzelfden ondernemer werden vermeld, zijn deze in den regel als één onderneming gerekend. Dit geldt in de meeste gevallen perceelen die nog niet in ontginning waren.

b) Daar niet van al de onder A bedoelde ondernemingen ook de productie is opgegeven en bij sommige ook nog niet geoogst werd, is het aantal ondernemingen, waartoe de opgegeven productie betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

c) Het aantal ondernemingen, welke uitsluitend dienstbaar werden gemaakt aan de teelt van gewassen voor de inlandsche markt, is betrekkelijk zeer gering.

d) De beplante uitgestrektheid voor elke cultuur afzonderlijk is niet volledig op te geven, aangezien vanwege een zeer groot aantal ondernemingen daaromtrent geen voldoende gegevens zijn verstrekt. Tot hoeveel ondernemingen het voor elk gewest opgegeven totaal der beplantingen betrekking heeft, is tusschen ( ) vermeld.

e) Niet steeds is in de voorhanden gegevens aangeduid of de opgaaf alleen op Java-koffie doelt, terwijl ook somtijds Java- en Liberia-koffie in één cijfer zijn genoemd. Waar de geoogste Liberia-koffie afzonderlijk is opgegeven, komt men tot een totaal van 32 981 pikol voor 119 ondernemingen, namelijk Bantam 901 pikol (4 ondernemingen), Batavia 40 (1), Krawang 280 (2), Preanger Regentschappen 8464 (30), Pekalongan 3268 (8), Samarang 12 035 (16), Japara 35 (1), Pasoeroean 1166 (23), Probolinggo 37 (2), Bezoeki 2533 (3), Bagelen 5 (1), Kadoe 1945 (7), Madioen 228 (5) en Kediri 2050 (16).

Ten opzichte van 6 ondernemingen in de Preanger Regentschappen, 1 in Cheribon, 1 in Pekalongan, 2 in Pasoeroean, 5 in Bezoeki en 7 in Kediri werd bovendien de productie geheel of gedeeltelijk in hoornschil-koffie opgegeven. De geheele hoeveelheid, ad 9531 pikol, is in de hierbedoelde gewestelijke totalen gerekend als 7628 pikol bereide koffie.

f) Wat de in deze kolom bedoelde gewassen betreft, werd geproduceerd bij het tusschen ( ) vermeld aantal ondernemingen in de residentiën Bantam, Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Japara, Pasoeroean, Bagelen, Kadoe en Kediri: 3548 pikol peper (31), 177 pikol cubebe (8), 327 pikol muskaatnoten (11), 17 pikol foelie (2), 150 K.G. kaneel (1), 63 000 K.G. coca (1), 1938 pikol kapok (26), waaronder bij 1 onderneming 700 pikol verkregen door opkoop van de bevolking, en 326 400 stuks kapokvruchten (3), 4½ pikol caoutchouc (2), 1 K.G. oesarolie (1) en 7000 K.G. aloë-vezel (1). Bovendien werd voor één onderneming (in de Preanger Regentschappen) eene niet nader gespecificeerde productie van 185 pikol diverse producten opgegeven.

g) Een van de hierbedoelde ondernemingen in Krawang kocht bovendien 1[illegible] pikol koffie van de bevolking op.

h) Hieronder voor 4 ondernemingen eene niet nader opgegeven hoeveelheid thee door opkoop verkregen.

Verder is van 10 andere ondernemingen vermeld dat zij 907 010 K.G. nat blad van de bevolking opkochten, maar het blijkt niet of het daarvan verkregen droog product in de opgegeven productie begrepen is. Voor 6 ondernemingen, niet onder de 44 begrepen, is verder opgegeven 294 520 K.G. nat blad.

i) Betreft de onderneming Sidoardjo (met 75 bouws riet-aanplant), de koffie-onderneming Njalindoeng en de kina- tevens thee-onderneming Pamegatan, met eene productie van respectievelijk 11 250, 1600 en 1200 pikol rietstekken, terwijl de kina- en thee-onderneming Waspada van 10 bouws van de bevolking gehuurde gronden 1300 pikol rietstekken verkreeg.

k) Eén der zeven ondernemingen kocht bovendien 28 511 cacaovruchten op.

l) Hieronder één onderneming (Tjoeroegtaneuh, groot 550 bouws), welke gedeeltelijk aan een inlander toebehoort.

m) Bij 2 van de hierbedoelde ondernemingen, met namen Tedja en Pasir Tjiwangoen, dienen de rietaanplantingen (respectievelijk 14 en 20 bouws) enkel voor het winnen van plantriet; de productie beliep respectievelijk 2000 en 1818 pikol rietstekken.

...ssen werden ...ctie. *b*)		Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen naar gelang zij in handen waren van:												Algemeen totaal betreffende het aantal ondernemingen en perceelen.		
...ndere gewassen buiten die voor de inlandsche markt). *c*)		naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			Chineezen.			inlanders.					
...tal on-derne-min.	Productie.	Aantal onderne-mingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal onderne-mingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal onderne-mingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal onderne-mingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal onderne-mingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).
1.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
2	*f*)	1	2	380	11	30	7 095	2	2	88	„	„	„	14	34	7 563
„	„	1	1	406	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	406
3	niet opgegeven.	4	8	1 151	3	4	369	2	2	864	„	„	„	9	14	2 384
13	*f*)	88	255	49 268	*l*) 115	*l*) 221	*l*) 47 069	12	23	3 655	„	„	„	215	499	99 992
„	„	1	7	797	3	8	1 421	2	2	409	„	„	„	6	17	2 627
1	niet opgegeven.	„	„	„	6	6	1 860	2	2	249	„	„	„	8	8	2 109
3	*f*)	5	34	6 099	15	29	4 813	3	5	1 795	„	„	„	23	68	12 707
25	*f*)	22	46	11 239	22	51	9 327	3	5	1 278	1	1	39	48	103	21 883
7	*f*)	4	12	1 991	7	10	2 154	„	„	„	„	„	„	11	22	4 145
1	niet opgegeven.	5	20	3 498	12	23	4 469	„	„	„	„	„	„	17	*t*) 43	*t*) 7 967
10	*f*)	74	182	69 669	12	21	6 703	1	3	1 178	„	„	„	87	206	77 550
„	„	19	50	15 995	11	33	12 343	1	2	237	„	„	„	31	85	28 575
2	niet opgegeven.	59	158	59 554	45	144	59 134	„	„	„	1	1	300	105	303	118 988
1	niet opgegeven.	1	1	503	3	4	846	„	„	„	„	„	„	4	5	1 349
1	*f*)	1	12	1 184	„	„	„	1	2	490	„	„	„	2	14	1 674
5	*f*)	2	3	711	10	13	2 551	3	5	657	„	„	„	15	21	3 919
„	„	6	21	5 779	15	17	3 439	4	8	1 469	1	1	30	26	47	10 717
8	*f*)	87	236	66 337	82	172	52 405	10	25	4 785	2	2	481	181	*cc*) 435	*cc*) 124 008
32	*f*)	380	1048	294 561	372	786	215 998	46	86	17 154	5	5	850	803	1 925	528 563
36	*ee*)	363	993	281 592	366	743	201 363	45	90	18 244	6	7	1 732	780	1 833	502 931

n) Hiervan 44 975 pikol als productie van de onderneming Djatipiring (of Blender) en 89 500 pikol verkregen bij Kadhipaten, deze laatste hoeveelheid bestond ten deele uit riet, geteeld op van de bevolking gehuurde gronden.

o) Oningevuld gelaten omdat de rietaanplantingen der hierbedoelde onderneming Broepoeg (welke overigens tot de koffieondernemingen behoort) enkel dienden voor het winnen van plantriet; de productie van 20 bouws op het erfpachtsperceel zelf en van 100 bouws, buiten het perceel gelegen, beliep respectievelijk 2700 en 2 663 pikol rietstekken.

p) Hier wordt gedoeld op de onderneming Sikepjer (of Si Amboe), welke, behalve padi-aanplantingen, ook 23 bouws rietplantsoen bezat, waarvan verkregen zou zijn 2070 pikol suiker. Deze hoeveelheid wordt hier niet ingevuld, als waarschijnlijk begrepen in de productie der in bijlage UU vermelde suikerfabriek Kliring, waar het riet van Sikepjer, naar het schijnt, vermalen is.

q) Betreft de koffie- en cacao-onderneming Banaran, waar van eene rietaanplanting van 30 bouws verkregen werd 7000 pikol rietstekken.

r) Betreft de onderneming Terbono, welke een gedeelte van hare beplantingen, welke overigens uit kapok, padi en djarak bestonden, aan de teelt van suikerriet dienstbaar maakte en 4896 pikol riet oogstte (vermoedelijk om als plantriet te worden verkocht).

s) Bij de hierbedoelde onderneming, Sarikerto genaamd, werd, behalve koffie, padi en tweede gewassen, ook suikerriet geteeld, dat vermoedelijk vermalen werd op de in bijlage UU vermelde suikerfabriek Ketanen.

t) Eén perceel (Kalidjarak V), groot 26 bouws, méér dan opgegeven sub IV van bijlage N hiervóór, in welke bijlage bedoeld perceel ten onrechte onder Kediri is gerekend.

u) Betreft de onderneming Alkmaar, welke ook rietaanplantingen buiten de erfpachtsgronden verschaft.

v) Hieronder 1750 K.G. krossok (kerftabak). De opgaaf betreft de onderneming Soedimoro (Djarit en Pasirian).

w) Betreft de in de voorgaande noot bedoelde onderneming, waar tevens 2000 pikol rietstekken werden verkregen.

x) Hieronder bij elke der vijf ondernemingen ook krossok, in 't geheel 30 000 K.G.

yy) Betreft de onderneming Banongan-Wringinanom, waar van 150 bouws rietbeplantingen verkregen werd eene productie van 171 155 pikol maal-riet, verwerkt op de onderneming Asembagoes.

z) Bovendien werd 8500 K.G. tabak opgekocht.

aa) In de hierbedoelde suikerproductie deelden de ondernemingen Koewarassan (of Brenggolo), Kentjong, Gambirredjo (of Koedjonmanis) en Wonoboto (of Baron) met respectievelijk 99 087, 69 000, 64 146 en 27 496 pikol. Over hoeveel bouws riet deze ondernemingen beschikten, is alleen voor de twee eerstvermelde opgegeven en bedroeg bij Koewarassan 798 en bij Kentjong 587 bouws, waaronder respectievelijk 639 en 287 bouws op van de bevolking gehuurde gronden.

bb) Hieronder — voor zooveel blijkt (verg. noot *e*) — 32 981 pikol Liberia-koffie voor 119 ondernemingen. Zie ook noot *g*.

cc) Zie noot *t*

dd) Hieronder, voor zooveel blijkt, 9852 pikol Liberia-koffie (bij 67 ondernemingen) en 176 pikol glondongan-koffie (bij 1 onderneming).

ee) Bij de hierbedoelde 66 ondernemingen werden in 1897 één of meer der volgende voortbrengselen verkregen (het cijfer tusschen ( ) geplaatst wijst het aantal ondernemingen aan, waartoe de opgegeven productie betrekking heeft): 80 pikol muskaatnoten (8), 5619 pikol peper (30), 350 pikol cubebe (8), 26 pikol kruidnagelen (1), 84 165 K.G. coca (1), 1677 pikol kapok (20), benevens 3000 K.G. indigo (2). Bovendien produceerde één onderneming eene niet nader gespecificeerde hoeveelheid van 80 pikol peper en cubebe en eene andere 10 pikol „specerijen".

(5. 51.)

BIJLAGE YY.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub 6°. en 7°., van het verslag.)

I. OPGAVEN betreffende de PARTICULIERE LANDERIJEN op JAVA.

A. Algemeen overzicht afgesloten op ult. 1898.

GEWESTEN.	Verdeeling der landerijen naar gelang als eigenaar bekend stonden: Naamlooze vennootschappen. Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen ( ) — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Europeanen. Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen ( ) — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Chineezen. Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen ( ) — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Andere vreemde oosterlingen of inlanders. Aantal landerijen.	Uitgestrektheid in bouws en — tusschen ( ) — aantal opgezetenen.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.
Bantam	1	*a*) 26 781 (31 293)	f 400 000	1	16 010 (26 810)	f 500 000	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Batavia	63	299 374 (396 705)	16 238 990	75	273 831 (304 937)	10 740 644	137	257 141 (410 044)	f 9 956 676	64	17 889 (40 433)	f 1 869 752
Krawang	2	386 080 (211 861)	3 600 000	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Cheribon	,,	,,	,,	2	257 240 (155 197)	2 948 750	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Tagal *b*)	1	3 749 (13 974)	436 450	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Samarang	7	*c*) 13 822 (36 306)	1 234 300	5	94 (218)	73 720	26	*d*) 6 354 (20 387)	1 950 408	2	*c*) 230 (2 591)	104 750
Japara	,,	,,	,,	1	1 900 (4 496)	95 000	1	108 (215)	38 000	,,	,,	,,
Soerabaija	1	123 (3 649)	9 179	6	462 (3 014)	237 630	30	5 779 (40 110)	2 862 136	8	500 (6 170)	277 535
Pasoeroean	,,	,,	,,	1	851 (3 528)	255 000	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Totalen op ult. 1898	75	729 929 (693 788)	f 21 918 919	91	550 388 (498 200)	f 14 850 744	194	269 382 (470 756)	f 14 807 220	74	18 619 (49 194)	f 2 252 037
De totalen van ult. 1897 waren	62	622 971 (592 681)	f 15 305 169	101	557 636 (513 092)	f 15 439 734	197	368 810 (469 937)	f 20 933 880	74	18 907 (43 870)	f 2 471 587

(*Vervolg.*)

GEWESTEN.	Samentrekking der voorafgaande opgaven. Aantal landerijen.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen op ult. 1898.	Geschatte waarde der landerijen voor hun aanslag in de verponding.	Gegevens (naar schatting) betreffende de padi-beplantingen op de particuliere landerijen over 1897 en 1898. Uitgestrektheid der padi-beplantingen (in bouws). 1897.	1898.	Naar schatting verkregen padiproductie (in pikols). 1897.	1898.
Bantam	2	*a*) 42 791	58 103	f 900 000	15 500	13 909	135 000	155 000
Batavia	339	848 235	1 152 119	38 806 062	204 481	202 958	3 617 010	4 332 764
Krawang	2	386 080	211 861	3 600 000	53 609	57 322	394 900	859 890
Cheribon	2	257 240	155 197	2 948 750	52 422	46 000	810 505	758 854
Tagal	1	3 749	13 974	436 450	1 580	*b*) 1 580	22 440	*b*) 22 440
Samarang	40	*d*) 20 500	59 502	3 363 178	13 855	*e*) 5 480	59 679	*f*) 44 958
Japara	2	2 008	4 711	133 000	400	375	2 780	2 485
Soerabaija	45	6 864	52 943	3 386 480	2 365	2 412	38 732	38 227
Pasoeroean	1	851	3 528	255 000	487	532	*c*) 7 778	10 153
Algemeene totalen over 1898	434	1 568 318	1 711 938	f 53 828 920	344 609	330 568	*c*) 5 088 824	6 224 771
Over 1897 waren de cijfers	434	1 568 324	1 619 530	f 54 150 370				

a) De oppervlakte verminderde met 4 bouws door onteigening ten behoeve van den spoorwegaanleg.
b) Bij gemis aan opgaven of aan genoegzaam volledige opgaven over 1898 zijn die over 1897 behouden.
c) Verbeterde opgaaf.
d) De oppervlakte verminderde met 18 bouws door overgang op het Gouvernement, doch vermeerderde met 16 bouws door aanslibbing.
e) Van 12 landerijen werden geene opgaven verkregen, aangezien de productie niet in natura werd ontvangen.
f) Aan deze opgaaf ontbreekt het cijfer van 2 landerijen.

B. Overzicht betreffende de productie der particuliere landerijen aan andere voortbrengselen dan padi (voor zooveel opgegeven).

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
SUIKER (pikols). *g*)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Bodjong Rengit	1 500	1 500
Kampong Melaijoe en Dadap	1 276	1 676
Kedawoeng-Oost	600	610
Lemo	40	400
Paroengkoeda	1 500	1 500
Pekadjangan	250	„
Selapandjang-Oost	250	280
Selapandjang-West	1 100	1 110
Tanah Tinggi of Amstelveen	500	700
Tangerang-Oost	†	300
Teloeknaga	1 000	1 100
Tjikokol	50	190
	8 066	9 366
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	680	108
TAGAL.		
Ketanggoengan-West g)	36 000	53 891
SOERABAIJA.		
Dadoengan en Kelintang	9 558	7 520
Djagir (Ngagel)	6 890	7 701
Groedo-Oost of Ketampon	120	180
Karah	12 126	11 072
Koepang I of Dermo	1 000	1 200
Koepang II	350	1 500
	30 044	29 173
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	*i*) 12 027	*i*) 20 015
Totalen voor 5 gewesten	86 817	112 553

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
KOFFIE (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	*k*)*450	*475
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Grendeng	14	21
Karang Serang Dalem	5	5
Krawatji Tjibodas	23	19
Pangkalan	1½	3
Serpong	6	5
Tiga Raksa	7	10
Tjikoija	100	200
Afd. Meester-Cornelis.		
Bekassi-Oost	†	10
Djombang	17	18
Gandaria-Zuid	7	8
Gedong Gedeh	10	18
Pondok Petoeng	76	70
Soedimara	*11	*15
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	8	82
Tandjong-Oost	100	100
Tjakoeng en Oedjong Menteng	43	45
Tjiboeboer en Pembilangan	130	130
Tjiledoek	*30	*35
Afd. Buitenzorg.		
Bodjong Gedeh	45	60
Bolang	300	550
Depok	8	9
Djasinga	*l*)3600	*l*) 3200
Dramaga	*4 600	*4 400
Goenoeng Sindoer	100	160
Janlappa	16	20
Janlappa Tjikoppo Maijak	32	60
Kampong Baroe (Kedoeng Alang)	*650	*950
Kedoeng Badak	6	2
Kedoeng Badak (Semplak)	1 100	1 300
Transporteeren	11 045½	11 505

g) De meeste particuliere landerijen, waar suiker bereid wordt, leveren product voor de binnenlandsche consumtie. Alleen op de vijf landerijen, waarvan de namen cursief zijn gedrukt, wordt suiker voor de wereldmarkt bereid.

h) Het teeken † duidt aan dat opgaven ter invulling niet ontvangen werden.

i) Onder de opgegeven productie is begrepen in 1897 6758 en in 1898 9862 pikol, verkregen van aanplantingen buiten het land Kedawoeng.

k) Waar een * wordt aangetroffen, wordt uitsluitend Liberia-koffie bedoeld.

l) Java- en Liberia-koffie.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1887.	1898.
Per transport . .	11 045½	11 505
Klapanoenggal	†	135
Koeripan	*280	*275
Pondok Tjina	3	2
Roempin	600	800
Sadeng Djamboe	*l*) 450	*l*) 630
Sawangan	†	35
Soekaradja	*907	*1 390
Tanahbaroe	8	10
Tapos	120	120
Temanggoengan, Trogong en Tjikoleang	660	915
Tjampea, Tjiboenboelan en Sadeng-Oost	200	250
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	*m*)4 300	*m*)4 171
Tjibinong-Oost	1	3
Tjibodas	54	85
Tjikadoe	20	55
Tjikoppo	†	127
Tjikoppo Maijak	*160	*160
Tjilangkah	5½	4
Tjileboet	100	140
Tjiloear	260	400
Tjimanggis	40	45
Tjinere	3	44
Tjiomas	*n*) 950	*n*) 1 275
Tjipamingkis	150	140
Tjipeundeij	1	5
Tjipoetat	45	70
Tjiseroea-Noord	670	160
Tjiseroea-Zuid	550	130
Tjitajam	5	10
Tjitrap en Tjitjadas	*o*) 989	*o*) 1 367
Tjoeroek Bitoeng en Nanggoeng	*p*) 809	†
	23 386	24 458
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassem-landen	*q*)9 534	*q*) 9 806
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	12	36
SAMARANG.		
Krapijak en Kali Pantjoer	1 243	†
Soesoekan	*65	*200
	1 308	200
Totalen voor 5 gewesten . .	*r*)34 681	*s*)34 975

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
THEE (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	200 000	175 000
Djasinga	23 500	24 000
Dramaga	17 500	17 500
Janlappa Tjikoppo Maijak	9 750	9 875
Kedoeng Alang	26 000	31 500
Kedoeng Badak (Semplak)	55 000	47 500
Roempin	1 500	1 250
Sawangan	2 500	†
Soekaradja	7 500	10 000
Temanggoengan en Tjikoleang c. a.	22 980	13 457
Tjampea en Tjiboenboelan	45 000	45 000
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	100 000	75 000
Tjikadoe	937	1 937
Tjikoppo Maijak	18 750	18 750
Tjiloear	15 000	10 000
Tjiomas	100 000	83 750
Tjiseroea-Noord	†	30 000
Tjiseroea-Zuid	†	30 000
Tjoeroek Bitoeng en Nanggoeng	70 000	†
Totalen voor 1 gewest . .	715 917	624 519
TABAK (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Karang Seranglaut of Rawakidang	*c*) 62	125
Afd. Meester-Cornelis.		
Medang Asem en Bodjong Poetoes	310	372
Pebajoran	12 586	12 400
	c) 12 958	12 897
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	36	3 968
SAMARANG.		
Kedoeng Batoe, Simongan c. a.	30	3 225
Totalen voor 3 gewesten . .	*c*) 13 024	20 090

m) Onder de productie van 1897 was begrepen 832 en onder die van 1898 171 pikol Liberia-koffie.

n) Als voren 250 en 175 pikol.

o) Id. 361 en 67 pikol.

p) Hieronder 500 pikol Liberia-koffie.

q) Java-, Liberia- en Maragogype-koffie.

r) Hieronder, voor zooveel blijkt, voor 13 ondernemingen 9096 pikol Liberia-koffie. Deze opgaaf is echter niet volledig, daar bij sommige ondernemingen de verkregen productie van Java- en van Liberia-koffie niet is uiteengehouden.

s) Hieronder, voor zooveel blijkt, voor 12 ondernemingen 8313 pikol Liberia-koffie. Overigens geldt ook het in de voorgaande noot verder aangeteekende.

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
CACAO (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	806	1 302
Tjikoppo Maijak	124	†
Tjiloear	496	558
Tjipoetat	62	†
	1 488	1 860
TAGAL.		
Ketanggoengan-West	1 562	2 170
SAMARANG.		
Panggoeng	250	187
Totalen voor 3 gewesten	3 300	4 217
KINABAST (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	25 000	52 800
Tjitrap en Tjitjadas	11 115	20 151
	36 115	72 951
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	130 382	264 873
Totalen voor 2 gewesten	166 497	337 824
MUSKAATNOTEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	310	372
Djepang en Laanhof	620	620
Pondok Petoeng	2 480	2 480
Petamboeran	62	62
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	310	372
Tjipinang	930	930
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	124	186
Tjiomas	1 860	682
Tjitrap en Tjitjadas	62	19
	6 758	5 723
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	1 625	7 936
SAMARANG.		
Panggoeng	1 250	1 240
Totalen voor 3 gewesten	9 633	14 899

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
FOELIE (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Meester-Cornelis.		
Djati	21	62
Djepang en Laanhof	62	62
Pondok Petoeng	108	124
Petamboeran	12	15
Tanah Koesir (Gedong Idjo)	62	124
Tjipinang	62	62
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	31	†
Tjiomas	124	62
Tjitrap en Tjitjadas	6	†
	488	511
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	31	496
SAMARANG.		
Panggoeng	250	248
Totalen voor 3 gewesten	769	1 255
KRUIDNAGELEN (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	12	25
Afd. Buitenzorg.		
Tjiomas	6 200	2 480
Totalen voor 1 gewest	6 212	2 505
PEPER (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Kedoeng Badak	62	†
Koeripan	1 426	1 426
Tjiawi	1 240	1 984
Tjimanggis	620	†
Tjiomas	124	†
Tjitrap en Tjitjadas	930	496
Totalen voor 1 gewest	4 402	3 906

NAMEN DER LANDERIJEN.	1897.	1898.
VOGELNESTJES (kilogr.).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Klapa Noenggal	1 984	1 984
Tjampea en Tjiboenboelan	155	155
	2 139	2 139
KRAWANG.		
Tegalwaroe-landen	10	12
Totalen voor 2 gewesten	2 149	2 151
INDIGO (pikols). *t*)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan-Zuid	15	15
Batoetjepper	50	600
Blaradja	35	120
Gandoe	10	80
Transporteeren	110	815
Per transport	110	815
Grendeng	†	250
Kramat en Pakoeadji	†	108
Lengkong-Oost	250	250
Onom, Karet en Ketas	74	440
Pakoelonan	200	240
Pasarbaroe	135	150
Pondok Djagoeng	18	25
Priang	30	35
Sepattan	20	280
Tjihoeni	30	80
Tjileles	†	40
	867	2 713
SOERABAIJA.		
Karah	1 105	1 150
Ketintang en Dadoengan	†	65
Ngagel	195	†
	1 300	1 215
Totalen voor 2 gewesten	2 167	3 928

t) Volgens vroegere opgaven was de op particuliere landerijen verkregen indigo meestal voor de inlandsche markt bestemd.

II. OVERZICHT betreffende de hoeveelheden der voornaamste voor uitvoer bestemde PRODUCTEN, in 1897 en 1898 verkregen van de HUURLANDEN in SOERAKARTA en DJOKJOKARTA.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
RESIDENTIE SOERAKARTA.										
Afdeeling Soerakarta.										
Regentschap Soerakarta.										
1. Baki Pandean } *a*)	„	„	4 750	8 000	„	„	„	„	„	„
2. Baki Pandean }										
3. Baron (of Kedawoeng)	„	„	8 500	12 200	„	„	„	„	„	„
4. Djetis Karangpoeng	„	„	„	„	„	„	nog geen product.	½	n. g. pr.	*b*) †
5. Gagah Sipat	„	„	*c*)	*c*)	„	„	⅓	niet geoogst.	„	„
6. Gawok	„	„	6 000	7 308	125 000	127 994	„	„	„	„
7. Glonggong *d*)	„	„	1 700	2 000	„	„	n. g. pr.	n. g. pr.	n. g. pr.	n. g. pr.
8. Kartasoera (of Gembongan)	*e*) 39 000 (400)	40 000 (400)	„	„	„	„	„	„	„	„

a) Twee ondernemingen van gelijken naam, doch aan verschillende ondernemingen toebehoorende. De productie is van beide te zamen opgegeven.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

c) De indigobladeren werden op het veld verkocht.

d) Bij Glonggong wordt, tusschen de koffie in, ook cacao, peper en notemuskaat geteeld. Deze gewassen waren, naar het schijnt, nog niet vruchtdragend.

e) De met suikerriet beplante uitgestrektheid (in bouws) is hier en bij de overige ondernemingen tusschen haakjes bekend gesteld.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
9. Klodran	*f*) (100)	*f*) (104)								
10. Manang	„	„	2 564	5 422	102328½	149 222	„	„	„	„
11. Manggen Ardjo of Ketitang Bendo	„	„	1 972	3 228	„	„	5	10	248	930
12. Manoekan	„	„	„	„	*g*) 375	*g*) 405	„	„	„	„
13. Temoeloes	„	„	4 500	6 500	100 000	125 000	„	„	„	„
14. Triagan	15 849 (300)	27 000 (370)	„	„	„	„	„	„	„	„
Afdeeling Wonogiri.										
Onderregentschap Soekoardjo.										
15. Atas-Adji	„	„	3 703	3 235	„	„	44	32	„	„
16. Djombor	„	„	7 812½	12 400	„	„	*h*) „	*h*) „	„	„
17. Kategoean Djetis	„	„	1 100	1 281	„	„	n. g. pr.	1	„	„
18. Kradjan Djatimalang	„	„	538	1 000	„	„	„	„	„	„
19. Kradjegan	„	„	„	„	„	„	n. g. pr.	3	„	„
20. Madjosto *i*)	„	„	„	„	„	„	„ 7	„ 24	„	„ 186
21. Manggis	„	„	1 687½	1 821	„	„	„	„	„	„
22. Mento Toelakan *j*)	„	„	„	„	„	20 000	n. g. pr.	n. g. pr.	„	„
23. Paniron	„	„	1 207	1 658	„	„	id.	id.	„	„
24. Prigi Malangan	„	„	900	968	„	„	„	„	„	„
25. Tiris	„	„	1 686	2 511	10 610	11 493	†	12	„	„
26. Weroedalem	„	„	1 750	1 867	„	„	„	„	„	„
Afdeeling Klatten.										
Regentschap Klatten.										
27. Bendoengan Ngreden	„	„	5 250	4 000	65 000	150 000	„	„	„	„
28. Bodeh	„	„	„	„	„	„	300	500	22 320	21 700
29. Brenggosan	„	„	*d*)	*d*)	„	„	„	„	„	„
30. Delanggoe	65 000 (600)	72 500 (600)	„	„	„	„	„	„	„	„
31. Demanggan	„	„	„	„	200 504	200 000	35	25	„	„
32. Djiwo	„	„	7 835	9 134	67 500	92 500	„	„	„	„
33. Djoewiring	„	„	4 500	8 576	5 000	54 300	„	„	„	„
34. Djonggrangan	„	„	21 750	22 250	„	„	„	n. g. pr.	„	„
35. Djongkaré (of Karang Anom)	48 307 (506)	52 221 (477)	„	„	„	„	„	„	„	„
36. Gajamprit	„	„	2 425	2 372	308 500	397 500	„	„	„	„
37. Gantiwarna	„	„	7 350	9 143	62 500	97 976	„	„	„	„
38. Gedaren (of Kradjanredjo)	29 400 (353)	37 880 (353)	„	„	„	„	„	„	„	„
39. Gemampir	„	„	5 500	6 500	75 000	115 000	*k*) 2 100	*k*) 2 300	„	„
40. Genengsari (of Kepitoe)	„	„	2 000	1 250	90 000	100 000	*l*) *800	*l*) *1 100	„	„
41. Goemoel Djogonalan	„	„	11 833	19 525	124 552	143 017	„	„	„	„
42. Gondangsari	„	„	„	„	*m*) †	*m*) †	„	„	„	„
43. Gondang Winangoen en Djetis	64 300 (592)	68 000 (562)	8 002	10 495	5 000	„	„	„	„	„
44. Groedo Djomboran	„	„	3 150	„	47 500	160 000	n. g. pr.	n. g. pr.	„	„
45. Karangdowo	„	„	2 250	2 000	22 500	23 400	„	„	„	„
46. Kebonaroem *n*)	„	„	2 175	2 143	267 500	347 500	100	68	1 550	4 500
47. Kemoedo	„	„	6 500	9 000	95 500	85 500	*o*) „	*o*) „	„	„
48. Ketandan	„	„	10 500	23 000	250 000	250 000	*h*) „	*h*) „	„	„
49. Logedé	„	„	„	„	„	„	376	355	„	„
50. Ngoepit *p*)	„	„	4 812½	1 500	192 693	350 000	85	220	43 400	80 600

f) Het riet van Klodran werd vermalen op de door het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis voor eigen rekening geëxploiteerde suikerfabriek Tjalamadoe.

g) Bereid voor de inlandsche markt.

h) De koffieplantsoenen leverden in beide jaren niets op (vermoedelijk afgeschreven).

i) Bij deze onderneming, wier koffieplantsoen schijnt te zijn afgeschreven, waren bij het einde van 1898 75 bouws met peper en cubebe beplant, waarvan echter de oogst mislukte.

j) Behalve tabak (alleen in 1898) werd bij Mento Toelakan verkregen: in 1897 76 pikol kapok en 17 pikol peper, en in 1898 respectievelijk 80 en 7 pikol.

k) Hieronder ook Liberia-koffie (de hoeveelheid niet afzonderlijk opgegeven).

l) Waar een * is ingevuld, wordt uitsluitend Liberia-koffie bedoeld.

m) Gondangsari had in 1897 en 1898 slechts eene kleine proefaanplanting van tabak; productie niet opgegeven.

n) Bij Kebonaroem werd bovendien kapok geoogst; in 1897 100 en in 1898 227 pikol.

o) Waren in 1897 de koffieplantsoenen bij Kemoedo bijna geheel uitgestorven, in 1898 mislukten de nieuwe aanplantingen.

p) Bij Ngoepit werd in 1898 bovendien 400 pikol kapok geoogst. Over 1897 was ter zake niets gemeld.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
51. Ngranjoe	„	„	3 450	3 650	„	„	„	„	„	„
52. Ngreni	„	„	1 500	1 600	„	„	„	„	„	„
53. Pandan	„	„	18 000 *q*)	*q*)17 838	*q*)45 500	*q*)68 138	„	„	„	„
54. Pangkallan	„	„	7 000	5 000	„	35 000	„	„	„	„
55. Plaganan Bedji	„	„	4 643½	6 300	39 000	79 000	„	„	„	„
56. Polan	„	„	2 800	1 575	„	40 000	„	„	„	„
57. Ponggok (of Ketitan, ook wel Lemoeroe genaamd)	26 000 (225)	31 000 (225)	„	„	„	„	„	„	„	„
58. Prambonan	49 500 (500)	49 000 (500)	1 501	1 250	„	„	60	100	„	„
59. Satrian en Selap	„	„	8 252½	12 204	„	6 000	*k*) 280	*k*) 500	24 800	24 800
60. Simping	„	„	*q*)	*q*)	*q*)	*q*)	„	„	„	„
61. Tambak	„	„	943	1 141	„	„	123	95	3 162	2 356
62. Terban	„	„	4 989	5 250	„	„	„	„	„	„
63. Tjandisewoe (of Randoegoenting) *r*)	31 200 (290)	36 955 (299)	„	„	„	„	„	„	„	„
64. Tjepper	50 000 (513)	50 000 (519)	2 500	2 500	„	„	„	„	„	„
65. Tjokro Toeloeng	57 000 (535)	63 000 (539)	„	„	„	„	„	„	„	„
66. Troetjoek	„	„	15 000	19 881	210 000	347 993	„	„	„	„
67. Wedi Birit	„	„	„	„	485 000	475 000	„	„	„	„
68. Widoro Ardjo	„	„	1 000	1 500	6 500	7 500	„	„	„	„
69. Wonosari (of Teloijo).	32 751 (410)	47 500 (408)	„	„	„	„	„	„	„	„
Afdeeling Boijolali.										
Regentschap Boijolali.										
70. Ampel *s*)	„	„	566	550	„	20 000	*k*) 1 050	*k*) 750	n. g. pr.	1 550
71. Asinan *t*)	„	„	„	„	„	„	178	225	52 700	50 840
72. Bangak Pengging	23 000(370½)	37 499 (406)	15 991½	17 107	„	„	„	„	„	„
73. Baros Tampir *u*)	„	„	„	„	„	„	*k*) 1 529	*k*) 2 000	11 718	7 440
74. Bradjan *v*)	„	„	6 450½	10 350	„	„	*50	*380	27 342	32 550
75. Drono	„	„	„	„	„	„	61	500	1 170	682
76. Gawar	„	„	„	„	„	„	*k*) 195	*k*) 70	„	„
77. Gesangan	„	*w*) (30)	„	„	„	„	11	4	2 480	1 240
78. Getas	„	„	500	„	70 000	90 000	*350	*1 200	74 400	93 000
79. Goeboek Ngargosari	„	„	„	„	„	„	120	75	„	„
80. Gondangrawé	„	„	„	„	„	„	*x*) „	5	„	„
81. Gondang Wedelan *ij*)	„	„	„	„	„	„	30	75	4 580	310
82. Karang	„	„	3 906	3 679	„	„	83	47	4 736	3 286
83. Karang Gondang *z*)	„	„	„	„	„	„	*k*) 259	*k*) 450	1 116	930
84. Kebonso	„	„	1 886	2 815	„	„	102	79	14 384	10 748
85. Keposong	„	„	„	„	„	„	*768	*600	2 418	1 116
86. Mandjoeng	„	„	1 000	1 000	70 000	80 000	„	„	„	„
87. Melambong *aa*)	„	„	„	„	„	„	*k*) 190	*k*) 340	372	310
88. Moedal Bimo	„	„	„	„	„	„	300	400	„	„
89. Ngares Kopen	„	„	3 500	4 325	35 000	48 200	*1	*90	„	„
90. Ngargoloko Malebari	„	„	„	„	„	„	*k*) 65	*k*) 50	„	„
91. Penggoeng *bb*)	„	„	„	„	„	„	762	1 073	36 580	39 060
92. Plaoer *cc*)	„	„	„	„	„	„	40	250	2 480	2 480
93. Poetjang Kiringan	„	„	„	„	„	„	300	400	„	„
94. Repaking	„	„	„	„	„	„	10	77	†	2 232
95. Simo *dd*)	„	„	3 100	6 450	„	„	*30	*350	62 000	62 000

q) Onder de productie van Pandan is die van Simping (n°. 60) begrepen.

r) De fabriek Tjandisewoe is gelegen op de onderneming Randoegoenting in Djokjokarta.

s) Van de kinaplantsoenen op Ampel werd in 1897 niet geoogst, doch in 1898 werd daarvan 15 000 K.G. bast verkregen.

t) Bovendien werd bij Asinan nog geoogst: in 1897 32 pikol notemuskaat en foelie, 308 pikol peper en 70 pikol kapok, welke hoeveelheden in 1898 beliepen respectievelijk 115, 68 en 65 pikol.

u) Volgens de over 1897 ontvangen opgaven oogstte Baros Tampir in dat jaar bovendien 12 pikol peper en 12 pikol kapok. Over 1898 is ter zake niets gemeld.

v) Bradjan produceerde bovendien in 1897 20 pikol kapok en 35 pikol peper en in 1898 12 pikol kapok.

w) De bestemming van deze rietaanplanting is niet opgegeven.

x) In 1897 was de koffieoogst mislukt.

ij) Alleen wat 1898 betreft, vindt men voor Gondang Wedelan nog van de productie van peper gewag gemaakt, en wel ten bedrage van 20 pikol.

z) Volgens de opgaven over 1897 leverde Karang Gondang in dat jaar bovendien 27 pikol peper en 6 pikol kapok. Over 1898 is ter zake niets gemeld.

aa) Voorts produceerde Melambong nog: in 1897 6 pikol peper en 5½ pikol notemuskaat en foelie; in 1898 alleen 6 pikol notemuskaat.

bb) Bij Penggoeng werden voorts nog verkregen: in 1897 232 pikol peper en 18 pikol kapok; in 1898 respectievelijk 18 en 10 pikol, zoomede 84 pikol cubebe.

cc) Volgens de gegevens over 1897 produceerde Plaoer nog 50 pikol peper en 70 pikol kapok. Over 1898 is ter zake niets gemeld.

dd) Simo produceerde bovendien: in 1897 415 pikol peper en 70 pikol kapok; in 1898 respectievelijk 60 en 90 pikol.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols.).		CACAO (K.G.).	
	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
96. Soekaboemi (of Tjepogo) *ee*)	"	"	"	"	"	"	*k*) 1 825	*k*) 907	"	"
97. Trantang Wonosido.	*ff*) " (13)	*ff*) " (20)	"	"	"	"	n. g. pr.	7	"	"
98. Watoe Penganten	"	"	"	"	"	"	*k*) 545	*k*) 820	"	"
Afdeeling Sragen.										
Regentschap Sragen.										
99. Bandoeng	"	"	"	"	40 000	60 000	9	56	"	"
100. Bangsri	*gg*) " (110)	*gg*) " (180)	670	"	"	"	"	"	"	"
101. Batoe Djamoes	"	"	10 000	13 500	"	"	40	25	"	"
102. Blorong	"	"	3 745	2 856	†	13 360	½	†	"	"
103. Boemihardjo (of Toendoengan) *hh*)	"	"	"	"	"	"	*x*) "	1	"	"
104. Boeran	*ii*) " (117)	*ii*) " (139)	"	"	"	"	"	"	"	"
105. Brodjol Gondangmanis	"	"	"	"	"	"	*jj*) 20	*jj*) 29	"	"
106. Denanjar *kk*)	"	"	"	"	"	"	113	350	"	"
107. Djeroekwangi	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
108. Djetis	*ll*) " (40)	*ll*) " (30)	250	300	"	"	*k*) 1 230	*k*) 329	248	5580
109. Gadoengan *mm*)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
110. Gebang Winong	"	"	1 565	1 765	2 500	22 500	"	"	"	"
111. Kaliboto	"	"	"	"	"	"	*x*) "	*150	"	"
112. Karangdowo	"	"	"	"	"	"	*h*) "	*h*) "	"	"
113. Kebak	*nn*) (2)	*nn*) (2)	"	"	"	"	*x*) "	2	"	"
114. Kebonromo	"	"	n. g. pr.	4 000	145 000	150 000	"	"	"	"
115. Kedoeng Banteng I *oo*)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
116. Kedoeng Banteng II *kk*)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
117. Kemoening *pp*)	"	"	"	"	"	"	*k*) 2 026	*k*) 625	"	"
118. Koentjen en Begadjah	"	"	2 550	3 986	"	"	*58	*111	"	"
119. Koetoekan	*qq*) " (45)	*qq*) " (45)	"	"	"	"	"	"	"	"
120. Kredjo *rr*)	"	"	1 366	1 746	"	"	786	1 500	"	"
121. Madjenang *kk*)	"	"	"	"	"	"	*h*) "	*h*) "	"	"
122. Masaran	"	"	1 000	1 000	"	"	"	"	"	"
123. Mendalan	"	"	"	"	"	"	*jj*)	*jj*)	"	"
124. Modjo Sragen (of Modjo)	54 000 (700)	66 000 (760)	"	"	"	"	40	80	"	"
125. Moenggoer Peneng	"	"	6 200	6 200	"	"	169	169	†	†
126. Moetian	"	"	1 350	2 142	"	"	*h*) "	*h*) "	"	"
127. Ngaroem	"	"	"	"	"	"	*ss*) 969	*ss*) 766	"	"
128. Sambiredjo	"	"	"	"	"	10 000	*tt*) "	*tt*) "	"	"
129. Singgé	"	"	"	"	19 500	50 000	†	†	"	"
130. Soember Kedoengdowo *kk*)	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
131. Soko Djengkilong	"	"	"	"	25 000	30 000	†	†	"	"
132. Tarik	"	"	"	"	"	"	*ss*)	*ss*)	"	"
133. Tawang	*uu*) " (40)	*uu*) " (40)	"	"	"	"	"	"	"	"
134. Tegalombo	"	"	"	"	"	"	*h*) "	*h*) "	"	"
135. Tengklik	"	"	"	"	"	"	7	5	"	"
136. Wonolopo	*vv*) (80)	*vv*) (41)	"	"	"	"	"	"	"	"

ee) De onderneming Soekaboemi bezit ook kinaplantsoenen, waarvan in 1897 niet geoogst werd, doch in 1898 wel. De productie beliep toen 25 000 K.G. bast.

ff) De rietaanplanting van 1898 was vermoedelijk, evenals die van 1897, bestemd voor bibiet.

gg) De bij Bangsri geoogste hoeveelheid riet beliep in 1897 12 246 en in 1898 34 000 pikol. Het werd aan verschillende suikerfabrikanten als maalriet verkocht.

hh) Boemihardjo bezat ook kapokaanplantingen, waarvan in 1897 3½ pikol geoogst werd; over 1898 is ter zake niets gemeld.

ii) De bij Boeran geoogste hoeveelheid riet beliep in 1897 114 600 en in 1898 159 900 pikol. Laatstgemelde hoeveelheid werd op de aan het hoofd van het Mangkoe Negorosche Huis toebehoorende onderneming Tasikmadoe verwerkt. Het in 1897 op Boeran geoogste riet heeft vermoedelijk mede als maal-riet gediend.

jj) Onder de productie van Brodjol Gondangmanis is die van Mendalan (nº. 123) begrepen.

kk) Houtaankaponderneming.

ll) De bij Djétis geoogste hoeveelheid riet beliep in 1897 400 en in 1898 500 pikol. Eerstgemelde hoeveelheid was bestemd voor bibiet; het in 1898 geoogste werd vermoedelijk als maal-riet aan andere ondernemingen verkocht.

mm) Bij Gadoengan schijnt ook kinaplantsoen te worden aangetroffen. Aldaar werd in 1898 geoogst 1600 K.G. bast.

nn) Zoowel in 1897 als in 1898 werd het riet van Kebak (in laatstgenoemd jaar 2000 pikol) verwerkt op de in noot *ii* bedoelde onderneming Tasikmadoe.

oo) De huur van Kedoeng Banteng I was in 1894 overgedragen aan Modjo Sragen, zonder dat echter de overdracht door het bestuur bekrachtigd werd.

pp) Bij Kemoening werd bovendien notemuskaat en foelie geoogst: in 1897 42 en in 1898 205 pikol.

qq) De rietproductie van Koetoekan beliep in 1897 11 735 en in 1898 13 214 pikol; eerstgemelde hoeveelheid was bestemd voor bibiet; het in 1898 geoogste riet werd vermalen op de in noot *ii* bedoelde onderneming Tasikmadoe.

rr) Voorts werd nog als productie van Kredjo opgegeven: in 1897 200 K.G. vanille en in 1898 62 K.G. vanille, zoomede 200 pikol kapok.

ss) Onder de productie van Ngaroem is begrepen die van Tarik (nº. 132).

tt) De Liberia-plantsoenen bij Sambiredjo waren geheel mislukt.

uu) De rietproductie van Tawang beliep in 1897 7379 en in 1898 13 029 pikol; eerstgemelde hoeveelheid was bestemd voor bibiet; het in 1898 geoogste riet werd vermalen op de in noot *ii* bedoelde onderneming Tasikmadoe.

vv) De rietproductie van Wonolopo beliep in 1897 30 000 en in 1898 46 400 pikol; bestemming als in de voorgaande noot.

ONDERNEMINGEN.	SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols.).		CACAO (K.G.).	
	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.										
Regentschap Sleeman.										
1. Beran	48000 (541)	52957 (539) *ww*)	478	„	„	300000	„	„	„	„
2. Boeloes	„	„	11250	9450	n. g. pr.	„	„	„	„	„
3. Demak Idjo	„	„	11806½	14554	„	„	„	„	„	„
4. Dadapan	„	„	1971	1733	„	„	n. g. pr.	14	„	„
5. Doekoeh en Pisangan	„	„	12450	15464	„	„	*130	*160	„	„
6. Kebon Agoeng	„	„	6693½	5516	12500	23223	5	†	„	„
7. Kenaroean	„	*xx*) (9)	3891½	3565	„	„	n. g. pr.	4	„	„
8. Klatji	31410(257½)	34375(257½)	„	„	„	„	„	„	„	„
9. Klelen	„	„	7000	8500	„	„	„	„	„	„
10. Medari	„	„	3104	3025	„	„	„	„	„	„
11. Mendiro	„	„	6800	6071	„	„	*3½	*1	„	„
12. Mlati en Tjebongan	43000 (425)	58153 (518)	9823½	5905	„	„	„	„	„	„
13. Ngemplak	„	„	4548½	5004	„	„	„	„	„	„
14. Padokan (of de Volharding)	59513 (515)	61300 (500)	617	494	„	„	„	„	„	„
15. Patoekan	„	„	9481½	9470	„	„	*4½ *iji*)	„	„	„
16. Pendoelan	„	„	1164	1100	„	„	†	†	„	„
17. Plemboeran	„	„	2600	2864	„	„	„	„	„	„
18. Randoebanteng	„	„	1250	750	„	„	n. g. pr.	2	„	„
19. Rewoeloe(of Sembook)	68000 (640)	74112 (634)	„	„	„	„	„	„	„	„
20. Sedajoe	17500 (200)	16980 (200)	„	„	„	„	„	„	„	„
21. Sempoe en Pakem	„	„	980½	1090	„	„	„	„	„	„
22. Sonosewoe	„	„	5476	2500	„	106104	„	„	„	„
23. Tegalwaroe	*zz*) (91)	„	9912½	7500	„	70000	33 *iji*)	„	„	„
24. Tempel	„	„	10072	11074	10296	17220	„	„	„	„
25. Wringin	„	*aaa*) (50)	5538	5137	„	45000	„	„	„	„
Regentschap Kalassan.										
26. Bandjar Ardjo	„	„	16500	20000	„	„	50	50	„	„
27. Barongan (of Miendie)	75000(623½)	79800(604½)	6250	7500	„	„	„	„	„	„
28. Bedojo	„	„	2863	3799	„	„	*9	*19	„	„
29. Gedjagan	„	„	*bbb*)237	*bbb*)1455	„	„	*422½	*616	„	„
30. Kadhiredjo	„	„	6926	10704	„	„	„	„	„	„
31. Kenajan	„	„	8400	9000	65000	72500	7	†	„	„
32. Magoewo	„	*ccc*) (75)	11239½	10309	„	„	„	„	„	„
33. Moedja Moedjoe	„	„	16205	15700	„	„	*2	*14	„	„
34. Ngoto	„	„	3838	4000	„	„	„	„	„	„
35. Plered en Kenalan (of Kedaton Plered)	45000 (432)	53500(402)	„	„	„	„	„	„	„	„
36. Randoegoenting	22000 (228)	*ddd*)26546(214)	„	„	„	„	„	„	„	„
37. Salakan-lor	„	„	6230½	6241	„	„	„	„	„	„
38. Salakan Petorono	„	„	5594	5224	„	„	„	„	„	„
39. Silooklanteng	„	„	1500	1600	„	12500	*h*) „	*h*) „	„	„
40. Sorogedoeg	*eee*) (75)	*eee*) (78)	14567½	15500	„	„	†	†	„	„
41. Tandjong Tirto (of Kemoedo)	*fff*) 45125 (394)	*fff*) 54800 (388)	„	„	„	„	„	„	„	„
42. Wanoedjojo	„	„	10500	10500	„	„	„	„	„	„
43. Wioro	„	„	8628	7925	„	„	„	n. g. pr.	„	„
Regentschap Bantool.										
44. Bantool	78000 (662)	80000(650)	„	„	„	„	„	„	„	„
45. Gesikan	54500 (540)	*ggg*)60263(549)	„	„	„	„	„	„	„	„
46. Lipoero	48666 (375)	52000(379)	„	„	„	„	„	„	„	„
47. Mengkangredjo	„	*hhh*) (50)	1900	1221	„	„	„	„	„	„
48. Poendoeng	49000 (470)	56500(457)	„	„	„	„	„	„	„	„
Regentschap Adhikarto.										
49. Sewoegaloer	75000 (717)	74000(721)	„	„	„	„	„	„	„	„

ww) Hieronder 4541 pikol suiker verkregen uit opgekocht riet, o. a. van de onderneming Wringin (nº. 25).

xx) Het op Kenaroean geoogste riet (7274 pikol) werd vermoedelijk als maal-riet aan andere ondernemingen verkocht.

iji) De koffieoogst was mislukt of zoogoed als mislukt.

zz) Het bij Tegalwaroe geoogste riet werd verwerkt op de onderneming Mlati en Tjebongan (nº. 12).

aaa) Het bij Wringin geoogste riet (30770 pikol) werd aan de onderneming Beran (nº. 1) verkocht.

bbb) Was in 1897 de indigoproductie bij Gedjagan geheel verkregen door opkoop van indigobladeren, in 1898 was dit slechts voor een klein gedeelte, namelijk voor 135 K.G., het geval.

ccc) Het bij Magoewo geoogste riet (38031 pikol) werd aan de onderneming Tandjong Tirto (nº. 41) verkocht.

ddd) Hieronder begrepen 2145 pikol suiker, verkregen uit riet, opgekocht van de onderneming Sorogedoeg (nº. 40). Het riet van Tjandisewoe in Soerakarta (nº. 63) werd ook op deze fabriek vermalen (zie noot *r*).

eee) Het in 1897 op Sorogedoeg geoogste riet werd aan de onderneming Tandjong Tirto (nº. 41) verkocht. Van de in 1898 geoogste 69891 pikol riet werd 48544 pikol aan Tandjong Tirto en 21347 aan Randoegoenting verkocht.

fff) Onder de productie van 1897 was begrepen 6771, en onder die van 1898 11000 pikol suiker, verkregen uit opgekocht riet.

ggg) Hieronder 5590 pikol suiker, afkomstig van riet van Mengkangredjo (nº. 47) en andere ondernemingen.

hhh) Het riet van Mengkangredjo (25886 pikol), werd aan Gesikan verkocht.

RECAPITULATIE *iii)*

AFDEELINGEN EN REGENTSCHAPPEN.	Aantal ondernemingen.		SUIKER (pikols).		INDIGO (K.G.).		TABAK (K.G.).		KOFFIE (pikols).		CACAO (K.G.).	
	in 1897.	in 1898	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
RESIDENTIE SOERAKARTA.												
Afd. Soerakarta	14	14	54 849	67 000	29 986	44 658	327 703	402 621	5	10	248	930
„ Wonogiri	12	12	„	„	20 384	26 741	10 610	31 493	51	72	„	186
„ Klatten	43	43	453 458	508 056	177 411	210 577	2 665 249	3 625 324	4 259	5 263	95 232	133 956
„ Boijolali	29	29	23 000	37 499	36 900	46 276	175 000	238 200	8 854	11 224	298 476	309 774
„ Sragen	38	38	54 000	66 000	28 696	37 495	232 000	335 860	5 467	4 198	248	5 580
Totalen . .	136	136	585 307	678 555	293 377	365 747	3 410 562	4 633 498	18 636 *jjj)*	20 767 *kkk)*	394 204	450 426
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.												
Regentschap Sleeman . .	25	25	267 423	298 877	126 908	120 766	22 796	561 547	176	181	„	„
„ Kalassan. .	18	18	187 125	214 646	119 478	129 457	65 000	85 000	490	699	„	„
„ Bantool . .	5	5	230 166	248 763	1 900	1 221	„	„	„	„	„	„
„ Adhikarto .	1	1	75 000	74 000	„	„	„	„	„	„	„	„
Totalen . .	49	49	759 714	836 286	248 286	251 444	87 796	646 547	*lll)* 666	880 *mmm)*	„	„

iii) Voor enkele ondernemingen in Soerakarta vindt men nog gewag gemaakt van de teelt van andere uitvoerproducten, zooals notemuskaat en foelie, peper, kapok, kinabast, enz. Voor 1897 werd opgegeven: 79½ pikol notemuskaat en foelie (op 3 landen), 1102 pikol peper (op 9 landen), 445 pikol kapok (op 10 landen) en 200 K.G. vanille (op 1 land). Voor 1898 zijn de volgende producties vermeld: 326 pikol notemuskaat en foelie (op 3 landen), 173 pikol peper (op 5 landen), 84 pikol cubebe (op 1 land), 1084 pikol kapok (op 8 landen), en 62 K.G. vanille (op 1 land), terwijl nog op 3 landen (Ampel, Soekaboemi en Gadoengan) werden geoogst 41 600 K.G. kinabast.

jjj) Hieronder voor 19 landen ook Liberia-koffie. Op 7 dier landen werd uitsluitend bedoelde soort geoogst (2057 pikol), doch voor de 12 andere (met eene totale productie van 11 294 pikol Java- en Liberia-koffie) is de hoeveelheid Liberia niet afzonderlijk opgegeven.

kkk) Hieronder voor 20 landen ook Liberia-koffie. Op 8 dier landen werd uitsluitend bedoelde soort geoogst (3981 pikol), doch voor de 12 andere (met eene totale productie van 9141 pikol Java- en Liberia-koffie) is de hoeveelheid Liberia niet afzonderlijk opgegeven.

lll) Hieronder begrepen 571½ pikol Liberia-koffie bij 6 landen.

mmm) Idem 810 pikol Liberia-koffie bij 5 landen.

(5. 52.)

BIJLAGE ZZ.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 1, sub B, van het verslag.)

OVERZICHTEN EN MEDEDEELINGEN

betreffende het boschwezen

OP

JAVA EN MADURA,

OVER

1898.

I. Djatibosch-areaal bij het einde van 1898, benevens in

	BOSCHDISTRICTEN. *a)*	Oppervlakte der natuurlijke djatibosschen (daaronder ook begrepen die welke geheel of gedeeltelijk in ontredderden toestand verkeeren).	Oppervlakte vóór 1865.
I.	Preanger Regentschappen-Krawang-Bantam, omvattende de gelijknamige gewesten . .	*b)* * 13 334	1816
II.	Cheribon-Tagal-Banjoemas, omvattende de gelijknamige gewesten	19 647	487
III.	Pekalongan-Kendal, omvattende de residentie Pekalongan en het regentschap Kendal der residentie Samarang.	10 868	945
IV.	Grobogan, omvattende het gelijknamig regentschap der residentie Samarang	37 944	1863
V.	Samarang-West Soerakarta, omvattende de residentie Samarang (uitgezonderd de regentschappen Kendal en Grobogan) en het westelijk gedeelte der residentie Soerakarta. . .	32 833	5837
VI.	Japara, omvattende de gelijknamige residentie	17 700	5003
VII.	*Randoeblatoeng*, omvattende een deel van het regentschap Blora der residentie Rembang.	45 856	„
VIII.	*Blora*, omvattende een ander deel van het regentschap Blora (ten oosten van VII). . .	31 459	1531
IX.	*Todanan*, omvattende het ten noorden van VII gelegen gedeelte van de regentschappen Blora en Rembang der residentie Rembang	20 431	„
X.	*Toedir*, omvattende het ten oosten van IX gelegen gedeelte van de regentschappen Rembang, Blora en Toeban der residentie Rembang	19 708	„
XI.	*Kedewan*, omvattende het ten oosten van VIII gelegen gedeelte van de regentschappen Bodjonegoro en Toeban der residentie Rembang	17 109	1428
XII.	*Toeban*, omvattende het ten oosten van X en XI gelegen gedeelte der regentschappen Toeban en Bodjonegoro der residentie Rembang.	39 531	238
XIII.	Bodjonegoro, omvattende het niet reeds in XI en XII begrepen gedeelte van het regentschap Bodjonegoro, d. i. het geheele regentschap van dien naam, uitgezonderd het district Tinawoen	84 772	635
XIV.	Lamongan-Sidajoe-Madura, omvattende de regentschappen Lamongan en Sidajoe der residentie Soerabaija, zoomede de residentie Madura	* 29 787	48
XV.	Modjokerto-Pasoeroean, omvattende het regentschap Modjokerto der residentie Soerabaija, zoomede de residentie Pasoeroean	25 859	191
XVI.	Ngawi-Oost Soerakarta, omvattende het regentschap Ngawi der residentie Madioen en het ten oosten van V gelegen gedeelte der residentie Soerakarta	* 39 972	112
XVII.	Madioen, omvattende de gelijknamige residentie, met uitzondering van het regentschap Ngawi	55 620	537
XVIII.	Kediri, omvattende de gelijknamige residentie	26 205	2836
XIX.	Probolinggo-Bezoeki, omvattende de gelijknamige residentiën.	11 089	1144
XX.	Kadoe-Djokjokarta, omvattende de gelijknamige residentiën	(zie noot *b*)	117
XXI.	Bagelen, omvattende de gelijknamige residentie.	218	182
		c) 579 942	24 950

a) De boschdistricten VII t/m XII, alle in Rembang, zijn hier met de cursief gedrukte verkorte benamingen aangeduid. Blijkens Indisch Staatsblad 1897 n°. 271 heeten namelijk de bedoelde zes boschdistricten als volgt: het VIIde Randoeblatoeng-Zuid Ngawen-Zuidwest Karangdjati; het VIIIste Zuid Djepon-Panolan-Zuidoost Karangdjati; het IXde Noord Ngawen-Noordwest Karangdjati-West Soelang; het Xde Sedan-Pamotan-Oost Soelang-Noordoost Karangdjati-Noord Djepon-Noordwest Djatirogo; het XIde Tinawoen-Zuidwest Djatirogo-West Singgahan, en het XIIde Noordoost Toeban.
Eene kaart, o. a. aangevende de grenzen der boschdistricten, is te vinden onder de bijlagen van het Koloniaal Verslag van 1898.

1897/98 tot stand gebrachte djati- en wildhoutbeplantingen.

(in hectaren) op ult. 1898				In 1897/98 tot stand gebrachte djati-beplantingen (in hectaren).			In 1897/98 tot stand gebrachte wildhoutbeplantingen (in hectaren).	
der herbosschingen			Algemeen totaal.	Aangelegd nieuw plantsoen in leeggekapte boschperceelen en op open plekken of terreinen, waar het bosch in ontredderden toestand verkeerde.	In 1898 nog in verzorging geweest vroeger aangelegd djati-plantsoen.	Kosten van aanleg en onderhoud van de in de voorgaande kolommen bedoelde plantsoenen (over het kalenderjaar 1898).	Aangelegd nieuw plantsoen.	Kosten van aanleg en onderhoud (over het kalenderjaar 1898).
van ult. 1865 tot ult. 1880.	van ult. 1880 tot ult. 1898.	Totaal.						
409	232	2457	* 15 791	„	24	f 282,65[5]	„	f 4 588,25
3352	4397	8236	27 883	1243	1930	27 814,67[5]	179	3 559,89[5]
673	3272	4890	15 758	105	154	3 741,10	„	„
30	3433	5326	43 270	416	905	15 732,20	„	„
283	4814	10 934	43 767	406	483	21 729,34[5]	153	2 589,09
1578	1115	7696	25 396	133	133	9 749,80	„	„
298	1106	1404	47 260	183	60	8 533,42	„	„
„	1060	2591	84 050	131	249	11 165,26	„	„
„	1019	1019	21 450	54	112	4 833,35	„	„
„	1632	1632	21 340	„	90	1 363,35	„	„
„	1463	2891	20 000	210	407	9 243,17	„	„
1383	2848	4469	44 000	217	349	6 524,30	„	„
161	1792	2588	87 360	190	323	10 026,17[5]	„	„
282	1545	1875	* 31 662	380	288	15 331,97[5]	„	„
889	3287	4367	30 226	259	532	12 796,43[5]	48	2 503,25
357	649	1118	* 41 090	132	215	11 053,97[5]	„	„
550	1276	2363	57 983	379	102	8 228,39[5]	„	71,24
284	1686	4806	31 011	244	216	12 527,83	„	„
510	2139	3793	14 882	108	60	1 170,40	„	„
„	127	244	* 244	„	46	1 179,25	389	15 761,01[5]
702	379	1263	1481	30	„	„	1169	59 167,49[5]
11 741	39 271	75 962	*c*) 655 904	4820	6678	f 193 027,06	1938	f 88 240,23[5]

b) De getallen waarbij men een * geplaatst vindt, zijn onvolledig. Opgaven namelijk ontbreken omtrent de uitgestrektheid der djatibosschen in de residentiën Bantam, Madura en Djokjokarta en van een deel van die in de residentie Soerakarta.

c) Zie de voorgaande noot.

II. OVERZICHT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor Vorstenlanden aanwezige djatibosschen).

Volgnummer. a)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pacht om per jaar of op te brengen ret ibutie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout b)	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
	A. ONDERNEMINGEN VOOR LEEGKAPPING						
	Preanger Regentschappen.						
1	d) † Njalindoeng-Tjikalong Seupang (districten Tjonggeang en Darmawangi, regentschap Soemedang)	Lie Kiem Tjoan	283	398	3 jaar (3 Maart 1897 t/m 2 Maart 1900)	f 14,30 en f 0,05⁵	e) f 5 599,81
	Krawang.						
2	Tjikalong-Girang (distr. Adiarsa, reg. Krawang)	E. Ch. Mulholland	97	136½	3 jaar (15 Oct. 1896 t/m 14 Oct. 1899)	f 2 780 'sjaars	f 2 780,00
	Cheribon.						
3	† Djatiwangi, c.a. (distr. Djatiwangi, reg. Madjalengka)	Lim Kwat Tjang	604	851	5 jaar (26 Sept. 1894 t/m 25 Sept. 1899)	f 35,10 en f 0,51	f 5 909,31⁵
	Tagal.						
4	Sepet (distr. Balapoelang, reg. Brebes)	Ko Joe Seng	658	927	9 jaar (31 Dec. 1890 t/m 30 Dec. 1899)	f 52 777,77 'sjaars gedurende 8 jaren en f 52 777,84 over het laatste jaar	f) f 52 777,77
5	Goenoeng Tengah (distr. Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Kwe Keng Kie	248	349	8 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1899)	f 3 883,87⁵ 'sjaars	f 3 888,87⁵
6	† West-Tagal (districten Bandjarhardjo en Tandjoeng, reg. Brebes)	Als bij n°. 3	284	400	3 jaar (26 Sept. 1898 t/m 25 Sept. 1901)	f 24,80 en f 0,37	(In 1898 nog niet verschuldigd.)
7	Bantarbolang, c. a. (districten Randoedongkal en Pamalang, reg. Pamalang)	Id.	327½	468	6 jaar (1 April 1895 t/m 31 Maart 1901)	f 14 500 'sjaars	g) f 12 500,00
	Samarang. h)						
8	Kalipoero of Ngareanak II (distr. Bodja, reg. Kendal)	Javasche Bosch-exploitatie-Maatschappij, voorheen P. Buwalda & Co.	389½	549	7 jaar (1 Mei 1892 t/m 30 April 1897), verlengd tot 1 Oct. 1901.	f 28 878,57 'sjaars gedurende 6 jaren en f 28 878,58 over het laatste jaar	f 28 878,58
	† Padaän, c.a. (districten Bodja en Kaliwoengoe, reg. Kendal)	Ned.-Indische Houtaankap-Maatschappij	1662	2342	3 jaar (15 Maart 1898 t/m 14 Maart 1901)	f 19 en f 0,20	i) f 9 000,07

a) Alleen die ondernemingen waarvoor de contracten (of de toegestane verlengingen) op ult. 1898 nog niet afgeloopen waren, zijn in dit overzicht van een volgnummer voorzien.

b) Ten aanzien van de meeste ondernemingen welke retributie hebben te betalen, blijkt de opgegeven retributie per M³. timmerhout betrekking te hebben op hout van 5 M. lengte en daarboven. Voor hout van mindere lengte zijn lagere eenheidsprijzen bepaald. Waar in deze kolom tweeërlei retributie is opgegeven, heeft de eerst opgegeven eenheidsprijs betrekking tot timmerhout (per M³.), de tweede tot brandhout (per stapelmeter).

c) Van de tweeërlei opgaven onder dit hoofd voorkomende, heeft de eerste betrekking op timmerhout en de andere op brandhout.

d) De ondernemingen, waarbij men een † vindt geplaatst, betreffen de exploitatie van zoogenaamde afbakeningsperceelen (bij de grensregeling der djatibosschen daarvan afgesneden boschgedeelten).

e) Volgens eene andere opgaaf f 5638,86.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage ZZ.]

len aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1898 (uitgenomen de aankappingen in de op de huurlanden in de

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET HOUT.				
„	490	490	„	Het timmerhout bleef vrij goed van de hand gaan. Van het brandhout werd eene kleine hoeveelheid geleverd aan de nabijgelegen suikerfabriek Kadhipaten, doch het is overigens zeer moeielijk verkoopbaar. De afvoer geschiedt met karren naar Soemedang en naar de residentie Cheribon.
„	3 600	1 200	2 400	
„	405	360	45	Zie bijlage BBB van het vorig verslag.
270	11	61	220	
„	81	81	„	Geen bijzonderheden gemeld.
„	7 851	7 851	„	
„	2 819	2 819	„	Als voren.
„	14 182	14 182	„	
„	145	145	„	Id.
„	1 861	1 461	400	
„	1 005	999	6	Nieuwe onderneming. Voorsnands geen bijzonderheden gemeld.
„	2 858	2 800	58	
. . . . .	353	353	„	Geen bijzonderheden gemeld.
. . . . .	1 298	1 298	„	
188	2 144	1 997	335	Id.
137	„	„	137	
. . . . .	1 048	1 048	„	Nieuwe onderneming. Voorshands geen bijzonderheden gemeld.
. . . . .	900	900	„	

f) Bovendien betaalde de ondernemer in 1898 f 2060 als schadeloosstelling wegens het niet-schoongemaakt afleveren van een der perceelen.

g) Het ontbrekende, ad f 2000, werd in Januari 1899 voldaan.

h) Door den voormaligen contractant, F. Th. Marcks, van de perceelen Genggeng, Brabo, Toijong (zuiveringsperceel) en Pokah (de laatste twee gedeeltelijk in Samarang en gedeeltelijk in Soerakarta gelegen), die in gebreke was gebleven de door hem verschuldigde pachtsommen te voldoen, waarom de met hem gesloten contracten in 1894 werden ontbonden, werd in 1898, ter zake van het achterstallige, alsnog f 846 in 's lands kas gestort. (Zie ook noot *h* van het overzicht sub II in bijlage BBB van het vorig verslag.)

i) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 237,97 tot terugbetaling van de uitgaven, van landswege gedaan voor het ringen van de eerste jaarperceelen en voor het vellen en bekappen van boomen die tot proefstammen bij de taxatie der houtmassa hebben gediend.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b*)	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
10	Kawengan-Djoerangtallok (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Als bij n°. 8	386½	544	5 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1898)	f 18 100 's jaars	f 18 100,00
11	Sambak Djragoong (distr. Singenlor, reg. Samarang)	Id.	402½	567	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 21 711 's jaars	f 21 711,00
—	Brabo (distr. Singenkidoel, reg. Samarang)	Liem Je Ging	247	348	4 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1898)	f 3 375 's jaars	f 3 375,00
—	Mentjoan (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Als bij n°. 8	278	393	5 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1898)	f 9 133,20 's jaars	(Reeds in 1897 betaald.)
12	Setjang-Tapen (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	288	406	5 jaar (15 Febr. 1894 t/m 14 Febr. 1899)	f 32 132 's jaars	f 32 132,00
13	Genggeng (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Id.	343	484	5 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1899)	f 26 111 's jaars	f 26 111,00
14	Sambiredjo (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Als bij n°. 9	444¼	626	5 jaar (1 Aug. 1894 t/m 31 Juli 1899)	f 19 368 's jaars	f 19 368,00
15	Sendangrahoe (distr. Kradenan, reg. Grobogan)	Id.	380½	536	6 jaar (1 Febr. 1893 t/m 31 Jan. 1899)	f 35 000 's jaars	f 35 000,00
	Rembang.						
16	Metatal (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Id.	627½	897	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 27 132 's jaars	f 27 132,00
17	Djoemblang (distr. Djepon, reg. Blora)	Id.	354	496	5 jaar (1 Sept. 1892 t/m 31 Aug. 1897), verlengd tot 31 Aug. 1899	f 46 920 's jaars	f 46 920,00
—	Djatiamben (distr. Ngawen, reg. Blora)	Id.	558	786	7 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1898)	f 58 388,57 's jaars	*k*) f 58 388,57
18	Wonosemi (districten Karangdjati en Ngawen, reg. Blora)	Als bij n°. 8	895	1262	10 jaar (1 Juli 1895 t/m 30 Juni 1905)	f 35 000 's jaars	f 35 000,00

j) De met een * gemerkte getallen zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
i) *161 *1 004	2 818 2 076	2 135 2 691	844 389	Het vijfde en laatste jaarperceel werd in 1898 leeggekapt. Er werkten gemiddeld per dag 100 houtkappers en 100 vrouwelijke koelies, welke laatsten brandhout verzamelden. De kaploonen voor balken, watonans en zwalpen bedroegen f 2 à f 5 per M³. en voor brandhout f 0,25 per stapelmeter, terwijl het sleeploon voor balken en watonans f 1,50 per M³. beliep en het transport naar Broemboeng van timmerhout f 0,40 per M³. en van brandhout f 0,12⁵ per stapelmeter kostte. Zie overigens bijlage BBB van 't vorig verslag.
*89 *2 490	2 140 4 047	1 433 5 745	796 792	De tweede helft van het derde en de eerste helft van het vierde jaarperceel werden in 1898 schoon afgeleverd. Het hout wordt met trekbeesten uitgesleept naar de verzamelplaats, en verder per railbaan naar Karangpatjing vervoerd, welk vervoer echter nog al bezwaren oplevert ten gevolge van de sterke helling der baan. Gemiddeld waren dagelijks 70 man te werk voor het kappen van hout, zoomede 30 vrouwen voor het verzamelen van brandhout. Kaploon: voor balken, zwalpen en watonans f 2,50 à f 6 per M³., voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. Sleeploon voor balken f 1 per M³. en per paal. Transportkosten naar Karangpatjing voor timmerhout f 0,60 per M³. en voor brandhout f 0,25 per stapelmeter.
*19 *609	15 1 962	34 2 571	. . . .	De exploitatie liep op ult. September 1898 ten einde.
*27 *5 592	14 962	41 6 554	. . . .	De exploitatie liep op ult. Januari 1898 ten einde.
549 9 911	2 366 5 566	1 807 14 089	1 108 1 388	Zie bijl. BBB van het vorig verslag.
143 868	2 614 1 546	2 640 1 744	117 670	Als voren.
74 „	1 648 9 473	1 308 7 098	414 2 375	Geen bijzonderheden gemeld.
223 „	2 180 „	2 403 „	69 „	Zie bijl. BBB van het vorig verslag.
7 2 124	2 092 2 492	2 033 4 192	66 424	In stede van, zooals tot dusver, met eigen sleepvee, geschiedde in 1898 bij deze onderneming het sleepen van het hout naar de verzamelplaats door trekdieren van een aannemer, die daarvoor f 0,90 per M³. ontving. Van de verzamelplaat wordt het hout per lorrie vervoerd naar Menden aan de Solo-rivier over een 9.3 K.M. lange railbaan, à f 1,65 voor sleephout, f 1,35 voor draaghout en f 1,2 voor brandhout, alles per lorrie, ladende ongeveer 2.50 M³. timmerhout of 4 stapelmeter brandhout. Kaploon: voor balken f 2,75, voor zwalpen f 4 en voor rondklossen en rondhouten f 2 per M³.; voor dwarsliggers van 1.80 M. lengte f 0,20 en voor dwarsliggers van 2 M. lengte f 0,25 per stuk; voor brandhout f 0,25 per stapelmeter.
108 384	2 499 2 002	2 247 1 464	360 922	Geen bijzonderheden gemeld.
466 2 114	2 418 7 069	2 884 9 183	. . . .	De exploitatie liep op 30 September 1898 ten einde.
318 „	2 087 2 618	2 405 2 604	„ 14	De afvoer geschiedt per railbaan naar de halte Kembang van de stoomtram Blora—Samarang. De railbaan is, met inbegrip van twee zijsporen, 10.5 K.M. lang. In gebruik zijn 8 lorries, ladende p. m. 3 M³. De vervoerkosten per lorrie bedragen van het bosch naar de genoemde halte f 1 per M³. Prauwhout vindt gewoonlijk afzet te Joana, naar welke plaats het per kar vervoerd wordt; het overige word in hoofdzaak te Samarang van de hand gezet.

k) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 1300, als boete wegens te late betaling van de pachtsom.

Volgnummer *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b)*	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
19	Kalen (distr. Panolan, reg. Blora)	Als bij n°. 9	729	1027	8 jaar (1 Mei 1893 t/m 30 April 1901)	f 25 788,75 's jaars	f 25 788,75
20	Goenoeng Watoe (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	841	1200	10 jaar (1 Oct. 1891 t/m 30 Sept. 1901)	f 21 000 's jaars	f 21 000,00
—	Wadang Ngoenoet (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	904	1275	8 jaar (15 Oct. 1891 t/m 14 Oct. 1899)	f 16 en f 0,12	„
21	Ngorogoenoeng (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	585	824	10 jaar (1 Juli 1892 t/m 30 Juni 1902)	f 19 450 's jaars	f 19 450,00
22	Pirang (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	A. M. G. Vreede	92½	130	2 jaar (15 Juni 1897 t/m 14 Juni 1899)	f 15 000 's jaars en f 0,25 per stapelmeter brandhout	f 15 000,00 (pachtsom) f 713,50 (retributie voor brandhout)
23	Toloe (distr. Padangan, reg. Bodjonegoro)	Njoo Gay Sing	420	592	5 jaar (1 Maart 1898 t/m ult. Febr. 1903)	f 6 764 's jaars en f 0,25 per stapelmeter brandhout	*m)* f 6 764,00 (pachtsom) en f 10,00 (retributie voor brandhout)
24	Noord-Koeniran (distr. Padangan, reg. Bodjonegoro)	Id.	394	555	Id.	f 2 760 's jaars en f 0,25 per stapelmeter brandhout	*n)* f 2 760,00
	Zuid-Koeniran (distr. Padangan, reg. Bodjonegoro)	Id.	405	571	Id.	f 3 370 's jaars en f 0,25 per stapelmeter brandhout	*o)* f 3 370,00
26	Karanganjar (distr. Tinawoen, reg. Bodjonegoro)	Houthandel-Maatschappij Oost-Java	1120	1580	8 jaar (1 Aug. 1895 t/m 31 Juli 1903)	f 10 662,50 's jaars	f 21 325,00 (pachtsommen over het 5de en 6de jaarperceel)
27	Podang (districten Djatirogo en Singgahan, reg. Toeban)	Als bij n°. 8	417	587	7 jaar (1 Sept. 1891 t/m 31 Aug. 1898), verlengd tot 1 Oct. 1899	f 18 835 's jaars	f 18 835,00
28	Sekaran-Demit (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	665	937	8 jaar (30 Dec. 1892 t/m 29 Dec. 1900)	f 22 668,75 's jaars	f 22 668,75
29	Sadang II (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	326	466	5 jaar (1 Maart 1897 t/m ult. Febr. 1902)	f 10 800 's jaars	f 10 800,00
30	Pakah (districten Rengel en Rembes, reg. Toeban)	Djie Ling Tie	676½	952	10 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1904)	f 350 's jaars	*p)* f 350,00

l) Waar men †† vindt ingevuld, zijn geene dan wel onbetrouwbare opgaven ontvangen.

m) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 533,61⁵ tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *i*

n) Als voren f 482,91⁵.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 1 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
16 827	3 061 7 524	2 898 8 351	179 „	De balken worden uit het perceel naar de stapelplaats gedragen of gesleept à f 1 per M³. De afvoer geschiedt van de onderneming naar Ngloram aan de Solo-rivier per lorrie tegen f 0,80 per M³. voor groot en f 0,60 per M³. voor klein timmerhout, terwijl voor brandhout f 0,25 à f 0,30 per stapelmeter wordt betaald. Op deze onderneming wordt niet met machinerieën gewerkt. Kaploon f 2,25 à f 6 per M³.
16 „	1 990 12 251	1 960 12 251	46 „	Het hout werd, voor zooveel het niet aan de werken in de Solo-vallei werd geleverd, per railbaan tot Djetak en verder per vlot naar Soerabaija vervoerd.
„ „	„ „	„ „	„ „	Op deze onderneming werd sedert ult. 1897 niet meer gewerkt. De exploitatie kon als afgeloopen worden beschouwd.
49 300	3 109 4 000	2 992 4 275	166 25	Als bij n⁰. 20.
269 262	2 183 3 889	*l*) †† 4 032	†† 119	Bij de uitgifte van dit perceel (en van de drie hieronder vermelde perceelen in het district Padangan) heeft het Gouvernement zich de bevoegdheid voorbehouden om daaruit, tegen vast bepaalde prijzen, het voor de werken in de Solo-vallei te benuttigen hout te betrekken.
. . . .	531 40	339 40	192 „	Als bij n⁰. 22.
. . . .	1 255 „	529 „	726 „	Id.
. . . .	940 „	†† „	†† „	Id.
200 2 477	2 049 8 092	1 986 8 025	263 2 544	Het hout wordt per railbaan naar Mlatten aan de Solo-rivier vervoerd, en van daar naar Soerabaija en Grissee gevlot. Brandhout werd in groote hoeveelheid aan de werken in de Solo-vallei geleverd.
751 659	1 402 63	1 380 281	773 441	Het hout wordt in hoofdzaak vervoerd per kar naar Pakel en van daar per lorrie naar Bantjar, alwaar het, met uitzondering van een gedeelte dat per vlot langs de kali Kening en de Solo-rivier over Bodjonegoro naar Grissee wordt vervoerd, verscheept wordt.
547 916	2 318 „	2 854 916	11 „	Het hout wordt per lorrie naar Bantjar vervoerd om van daar verscheept te worden.
„ „	466 674	466 671	„ 3	Het hout wordt in hoofdzaak per lorrie naar Bantjar vervoerd en van daar verder verscheept. Een gedeelte der houtwerken (karboomen, brandhout en prauwhout) wordt plaatselijk verkocht en door de koopers vervoerd naar de stranddessa's.
28 1 275	602 7 815	489 6 895	141 2 195	Zeer veel timmerhout wordt tegen hooge prijzen plaatselijk verkocht. Ook het brandhout is zeer gewild.

o) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 851,04 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *i*.

p) Bovendien betaalde de ondernemer in 1898 f 1150 als schadeloosstelling voor het niet schoon gemaakt afleveren van een der harperceelen.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b*)	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
	Soerabaija.						
31	Garoeng (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan Lok	350½	493¾	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 10 266,66 's jaars	f 10 266,66
32	Soekorame (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	400	563½	8 jaar (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1902)	f 22 501 's jaars	f 22 501,00
33	Tempoeran (dist. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	308	434	5 jaar (1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1902)	f 6 000 's jaars	*q*) f 6 000,00
34	Bloembang (distr. Lengkir, reg. Lamongan)	Tjoa Tjwan An	436¼	614½	8 jaar (1 April 1894 t/m 31 Maart 1902)	f 10 530 's jaars	f 10 530,00
35	Djlaprang (distr. Modjoagoeng, reg. Djombang)	Als bij n°. 26	290	408½	6 jaar (1 Oct. 1893 t/m 30 Sept. 1899)	f 20 550 's jaars	(Reeds in 1897 betaald)
—	Kromong (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	N. D. Tielman	280	394½	5 jaar (1 April 1893 t/m 31 Maart 1898)	f 10 820,80 's jaars	Als voren.
36	Mangoenan (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Tan Hian Gwan	453	638¾	6 jaar (1 Jan. 1895 t/m 31 Dec. 1900)	f 23 333,33⅓ 's jaars	f 23 333,33
37	Kedoek (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Erven J. H. W. Friedlander	416¼	586½	8 jaar (1 Maart 1895 t/m ult. Febr. 1903)	f 12 531,25 's jaars	f 12 531,25

q) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 907,50 tot terugbetaling van uitgaven als bedoeld in noot *i*.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
„	813	813	„	Kaploon: voor balken gemiddeld f 5 per M³.; voor watonans, geleverd op verzamelplaats, f 6 per M³.; voor brandhout, geleverd aan den afvoerweg, f 0,65 per stapelmeter. Sleeploon voor balken naar de verzamelplaats f 2 per M². Verdere vervoerkosten: per tjikar tot Plosso en vervolgens per vlot of prauw van Plosso naar Soerabaija voor timmerhout respectievelijk f 4 en f 2,10 per M³., voor brandhout f 1,75 en f 1,15 per stapelmeter. De onderneming heeft geen eigen transportmiddelen. Werkvolk was vrij gemakkelijk te krijgen.
200	2 487	1 587	1 100	
„	827	827	„	Kap- en sleeploonen ongeveer als bij n°. 31.
„	4 564	4 564	„	
„	489	489	„	Kaploon als bij n°. 32. Voor het vervoer van timmerhout wordt per M³. betaald: sleeploon tot de verzamelplaats f 1,50; vervoer van de verzamelplaats naar Plosso f 2,50, en van Plosso naar Soerabaija f 2,10. Het vervoer van brandhout kost per stapelmeter, gerekend van de verzamelplaats, tot Plosso f 1,50 en van daar tot Soerabaija f 1,15. Eigen transportmiddelen heeft de onderneming niet. Werkvolk was gemakkelijk te krijgen.
„	1 425	1 075	350	
221	604	805	20	Kaploon voor balken f 4,50 per M³., voor watonans f 5,50 per M³. en voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. In de twee laatstgenoemde prijzen is begrepen het transportloon naar de verzamelplaats, welk transport voor balken afzonderlijk betaald wordt met f 2 per M³. Verdere kosten van vervoer: van de verzamelplaats naar Babat (per kar) en van daar naar Soerabaija (per prauw) voor timmerhout respectievelijk f 3 en f 2,50 per M³., en voor brandhout f 1,40 en f 0,80 per stapelmeter. De onderneming bezit slechts weinig eigen transportmiddelen. Het verkrijgen van werkvolk leverde alleen moeielijkheden op in het begin van den westmoesson.
2 325	1 911	4 170	66	
90	880	950	20	De kap- en vervoerkosten waren ongeveer dezelfde als in 1897. De afzet van brandhout ging beter dan vroeger door meer vraag tegen het einde des jaars, wegens het vroeg invallen der regens. Het laatste perceel was op ult 1898 reeds bijna leeggekapt. Gemiddelde verkoopprijzen f 33,58 per M³. timmerhout en f 1,31 per stapelmeter brandhout.
6 682	7 810	13 977	515	
9	175	184	„	De exploitatie liep op ult. Mei 1898 ten einde. Gemiddelde verkoopprijzen: f 27,77 per M³. timmerhout en f 2,42 per stapelmeter brandhout.
610	2 000	2 610	„	
27	939	766	190	De kap- en vervoerloonen bleven ongeveer gelijk aan die van vorige jaren. De onderneming heeft geen trekvee, doch 17 railkarren voor het vervoer uit het perceel via Tandjong naar Plosso. Te Plosso bevindt zich eene machine voor het klein kappen van brandhout voor keukengebruik, welke bewerking op f 0,11 per stapelmeter komt te staan. Werkvolk was gemakkelijk te verkrijgen. Gemiddelde verkoopprijzen f 36,72 per M³. timmerhout en f 2,80 per stapelmeter brandhout.
2 118	6 526	7 270	1 374	
933	1 569	1 429	1 073	Het kost bij deze onderneming moeite zich van het noodige werkvolk te voorzien, waartoe bijdraagt dat de loonen iets lager zijn gesteld dan vroeger, niettegenstaande de in exploitatie genomen boschgedeelten steeds op verderen afstand van bewoonde streken komen te liggen. Als kaploon werd in 1898 tegoed gedaan voor balken en watonans f 3,50 en f 4,25 per M³., voor brandhout f 0,30 per stapelmeter. Voor het sleepen of dragen tot aan den sleepweg of tot aan de kali Dawoean werd betaald: voor timmerhout f 1,50 per M³., voor brandhout f 0,30 per stapelmeter. Verdere kosten van vervoer: van het bosch tot Klitih (per kar) voor timmerhout f 1 per M³., voor brandhout f 0,35 per stapelmeter; en van Klitih naar Kedongsambi (per vlot langs de kali Beng) respectievelijk f 0,75 en f 0,25; van het bosch tot Kedongsambi (per vlot langs de kali's Dawoean en Beng) respectievelijk f 1,25 en f 0,50; van Kedongsambi tot Soerabaija (per vlot langs de kali Brantas) respectievelijk f 1,40 en f 0,43. De onderneming heeft 4 span trekvee, 5 groote en 10 handkarren. Verkoopprijzen: f 37,03 per M³. timmerhout en f 2,06 per stapelmeter brandhout.
4 096	2 609	4 579	2 126	

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b*)	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
	Pasoeroean.						
38	Banjakbang (distr. Senggoro, reg. Malang)	J. Q. R. Loth	332¼	468¼	6 jaar (1 Jan. 1894 t/m 31 Dec. 1899)	f 21 843,33⅓ 's jaars	*r*) f 14 919,33⅓
	Probolinggo.						
—	Kaliatjar I (distr. Gading, reg. Kraksaän)	A. P. G. van der Poel	150	211	5 jaar (15 April 1894 t/m 14 April 1899)	f 7 650 's jaars	*s*) f 4 000,00
	Bezoeki.						
39	Kepei Seroet (distr. Poeger, reg. Djember)	Id.	117	164	5 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1900)	f 13 600 's jaars	*t*) f 13 600,00
40	Boengatan (distr. Mlandingan, reg. Bezoeki)	Tee Tjay King	234	330	4 jaar (1 Nov. 1898 t/m 31 Oct. 1902)	f 3 010 's jaars	(In 1898 nog niet verschuldigd)
	Soerakarta.						
1	Dampit (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Als bij n°. 8	375½	529	6 jaar (1 Nov. 1894 t/m 31 Oct. 1900)	f 13 112,66 's jaars	f 13 112,66
42	Kemoesoe-Tegalsari (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Id.	381	537	6 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1901)	f 9 449,33⅓ 's jaars	f 9 449,34
43	Kepoh-Woeloehgedeh (distr. Karanggedeh, reg. Boijolali)	Id.	445½	627	6 jaar (1 Mei 1895 t/m 30 April 1901)	f 46 148,33⅓ 's jaars	f 46 148,33⅓
44	Karaban en Tirip (distr. Gesi, reg. Sragen)	Houtaankap- en cultuurmaatschappij Madjenang	805	1 130	4 jaar (1 Jan. 1896 t/m 31 Dec. 1899), verlengd tot 31 Dec. 1900	f 12 000 voor de geheele houtmassa (in 1895 in 's lands kas gestort)	(Zie de vorige kolom)

r) Van de pachtsom over het 5de jaarperceel werd reeds f 6924 in 1897 betaald (zie noot *r* van bijlage BBB van het vorig verslag). In mindering van de pachtsom over het 6de jaarperceel werd in 1898 in 's lands kas gestort f 1731, voor het kappen van 100 M³. timmerhout in dat perceel.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
„	1 800	1 600	200	Kaploon: voor timmerhout f 4 per M³., voor brandhout, met inbegrip van het vervoer naar de verzamelplaats in het bosch, f 0,40 per stapelmeter voor gekloofd en f 0,30 per stapelmeter voor ongekloofd hout. Voor het dragen van het timmerhout naar de verzamelplaats wordt f 0,75 per M³. betaald. Behalve te Ngebroek en te Kepandjen bezat de onderneming sedert kort ook eene stapelplaats te Toeloeng Agoeng, waarheen veel van het timmerhout werd afgevoerd. Ook op de beide eerste plaatsen was de afzet zoowel van timmerhout als van brandhout zeer bevredigend. Gemiddelde verkoopprijzen: f 40,27 per M³. timmerhout en f 1,55 per stapelmeter brandhout. Bij de onderneming waren in dienst 20 contracts- en 7 eigen karren met trekvee. Werkvolk voor het kappen was in den laatsten tijd moeielijk te krijgen.
„	8 750	4 000	4 750	
„	259	259	.....	De exploitatie liep reeds op 15 October 1898 ten einde.
„	3 655	3 655	.....	
292	977	787	482	Zie bijlage BBB van het vorig verslag.
300	779	772	307	
„	„	„	„	De exploitatie van dit boschperceel werd in December 1898 ondershands toegewezen, nadat de overeenkomst met den oorspronkelijken contractant, den heer F. C. Müller, was ontbonden. Zie bijl. BBB van het vorig verslag en noot *b* van het staatje op blz. 190 van het verslag hiervóór.
„	„	„	„	
105	1 007	1 112	„	Het vierde jaarperceel werd in 1898 beplant. Kaploonen voor balken en watonans f 2 à f 4,50 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 per stuk en voor brandhout f 0,25 à f 0,40 per stapelmeter. Sleeploon naar de verzamelplaatsen f 1 per M³.; kosten van vervoer per railbaan (15½ K.M.) naar de stapelplaats te Telawah (tevens spoorweghalte) voor balken f 0,40 per M³., voor dwarsliggers f 0,02 per stuk en voor brandhout f 0,15 per stapelmeter. De ondernemer bezit 11 span sleepbuffels.
681	1 448	2 129	„	
122	773	678	217	Het derde jaarperceel werd in 1898 beplant. Kaploon f 5 per M³. Werkvolk voor het kappen is moeielijk te verkrijgen, zoowel door de slechte kwaliteit van het hout (vandaar het hooge kaploon), als omdat de omwonende bevolking zich voor het werk niet beschikbaar stelt. Kosten van vervoer: sleeploon naar de kali Serang f 0,40, vlotloon naar de dessa Pilangdojong f 0,75, sleeploon van daar naar de dessa Rempelas f 2, alles per M³., transport per lorrie van Rempelas naar Telawah (afstand 11 K.M.) voor balken f 0,80 per M³., voor dwarsliggers f 0,03 per stuk en voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. De onderneming bezit 9 span sleepbuffels.
25	124	74	75	
152	2 423	2 503	72	Het derde jaarperceel werd in 1898 beplant. Kaploon voor balken en watonans f 3,50 à f 4,50 per M³., voor dwarsliggers f 0,25 per stuk, voor brandhout f 0,20 per stapelmeter. Kosten van vervoer: sleeploon naar de verzamelplaatsen f 1 per M³.; transport per railbaan (10 K.M.) naar Telawah voor balken f 0,80 per M³., voor dwarsliggers f 0,03 per stuk en voor brandhout f 0,25 per stapelmeter. De onderneming bezit 25 span sleepbuffels.
495	4 341	4 800	36	
507	2 437	††	††	Geen bijzonderheden gemeld.
1 779	10 180	††	††	

s) Het te weinig betaalde aan pachtsom, ad f 3650, is eerst in 1899 in 's lands kas gestort.

t) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 600 als boete wegens te late betaling van de pachtsom.

Volgnummer. *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b)*	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
	Madioen.						
45	Koewiran (distr. Kanigoro, reg. Madioen)	Als bij n°. 8	642	904	6 jaar (1 Maart 1894 t/m ult. Febr. 1900)	f 14 130 's jaars	*u)* f 14 130,00
46	Banjoebening (distr. Sinee, reg. Ngawi)	Id.	581	819	8 jaar (1 Nov. 1892 t/m 31 Oct. 1900)	f 38 187,50 's jaars	f 38 187,50
—	Banjoebiroe II (distr. Sinee, reg. Ngawi)	G. N. Verloop	346	494	5 jaar (1 Oct. 1894 t/m 30 Sept. 1899)	f 40 240 's jaars	*v)* (In 1898 had geen betaling van pachtsom plaats)
47	Padjaran (distr. Tjaroeban, reg. Madioen)	Njo Kie Siong	337 1/4	475 1/2	7 jaar (1 Jan. 1897 t/m 31 Dec. 1903)	f 5 163 (gedurende het eerste jaar en f 5 158 's jaars gedurende de zes volgende jaren)	*w)* f 5 158,00
48	Kedoengdawoeng (districten Tjaroeban en Kanigoro, reg. Madioen)	Id.	493 3/4	695 1/4	10 jaar (1 April 1896 t/m 31 Maart 1906)	f 8 412,50	f 8 412,50
49	Gemarang (districten Kanigoro en Tjaroeban, reg. Madioen)	Id.	507 1/2	714	10 jaar (1 Juli 1897 t/m 30 Juni 1907)	f 24 444,20 's jaars	*x)* f 24 444,20
50	Patalan (distr. Djogorogo, reg. Ngawi)	Oei Kiat Liang	360	507 1/4	5 jaar (1 Aug. 1897 t/m 31 Juli 1902)	f 18 844,40 's jaars	*ij)* f 18 844,40
	Kediri.						
51	Kedongglagah (districten Lengkong en Gemenggeng, reg. Berbek)	Als bij n°. 26	317 3/4	447 3/4	4 jaar (1 Sept. 1895 t/m 31 Aug. 1899)	f 22 675 's jaars	(Reeds in 1897 betaald)
52	Siwalan (distr. en reg. Berbek)	Als bij n°. 36	605 1/4	852 1/2	8 jaar (1 Nov. 1896 t/m 31 Oct. 1904)	f 33 500 's jaars	f 33 500,00
53	Wlingi (distr. Wlingi, reg. Blitar)	Als bij n°. 26	204	287 1/2	4 jaar (26 Maart 1896 t/m 25 Maart 1900)	f 19,20 en f 0,02	f 19 695,00

u) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 600 in mindering van de pachtsom over het zesde jaarperceel, voor het kappen van hout in dat perceel.

v) In 1898 werd in 's lands kas gestort f 15 131,04, zijnde gedeeltelijke afbetaling van de achterstallige pachtsom over het derde jaarperceel.

w) Bovendien betaalde de ondernemer in 1898 f 750 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van een der jaarperceelen.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
669 1 092	1 699 1 352	1 553 551	815 1 893	Behalve naar Kediri werd in 1898 ook veel hout in commissie naar Soerabaija gezonden. Segawe-bast was weinig beschikbaar. Zie overigens bijl. BBB van 't vorig verslag.
1 632 7 816	2 542 „	2 713 2 787	1 461 5 029	Voor bijzonderheden nopens deze onderneming zie bijl. FFF van het verslag van 1897.
824 101	19 266	842 367	. . . .	Wegens wanbetaling van de verschuldigde pachtsom werd het contract tusschentijds (op 5 April 1898) ontbonden; de noodige maatregelen waren genomen tot verhaal op de borgen van den gewezen ondernemer.
36 593	440 8 908	408 7 324	68 2 177	De railbaan naar de stapelplaats aan de spoorweghalte Seradan werd bij het openen van het derde jaarperceel gedeeltelijk verlegd. De opbrengst van bedoeld jaarperceel beloofde goede uitkomsten. [redacted]
16 83	1 236 8 536	1 232 8 318	20 311	Door het vroeg invallen der regens bestond gelegenheid het op de stapelplaatsen aanwezige brandhout met goede winst van de hand te zetten. Hoewel het vierde jaarperceel minder hout bevat dan het derde, bleef de opbrengst zeer bevredigend. Aan pilang-bast werd 93 pikol verkregen. Zie overigens bijlage BBB van het vorig verslag. [redacted]
„ „	1 487 4 184	1 463 2 143	24 2 041	De railbaan naar de spoorweghalte Seradan kon in Maart 1898 tot Nampoe en in Augustus d. o. v. geheel in gebruik worden genomen. Wegens de afgelegen ligging van het bosch werd den ondernemer vergunning verleend om in het derde jaarperceel eene loods te bouwen ten einde die tot nachtverblijf voor het werkvolk in te richten.
32 „	2 652 3 352	2 027 294	657 3 058	De railbaan naar Paron werd in 1898 in gebruik genomen. Aantal houtkappers 100 à 150 daags; koelieloon f 0,25 per dag; kaploon verschillend in verband met de lengte van het hout. [redacted]
88 6 491	160 2 481	229 6 763	19 2 209	De verkoopprijzen waren in 1898 gemiddeld f 40 per M³. timmerhout en f 2,40 per stapelmeter brandhout. Zie overigens bijlage FFF van het verslag van 1897.
104 135	2 876 4 306	2 958 4 066	22 375	Voor bijzonderheden nopens deze onderneming zij verwezen naar bijlage FFF van het verslag van 1897.
215 122	1 523 5 930	1 014 6 707	724 655	Als voren.

x) Bovendien betaalde de ondernemer f 762 als schadeloosstelling voor het niet schoongemaakt afleveren van een der jaarpercelen en f 267,61 voor den afstand van het hout staande in een wegtracé.

ij) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 325 als boete wegens het te laat aangeven van het overlijden van een der borgen

Volgnummer. *a)*	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³. timmerhout en per stapelmeter brandhout. *b)*	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
B.	ONDERNEMINGEN VOOR HET ZUIVEREN VAN DJATIBOSSCHEN VAN DOODSTAAND EN OMVERLIGGEND						
	Tagal.						
—	† Margasari c. a. (districten Balapoelang, Brebes en Bandjarhardjo, reg. Brebes)	Als bij n°. 4	3 246	4 572	5 jaar (13 Jan. 1892 t/m 12 Jan. 1897), verlengd tot 12 April 1898	f 18 en f 0,47	f 8 927,48 *5*
	Samarang.						
I.	Noordwest-Wirosari (distr. Wirosari, reg. Grobogan)	Als bij n°. 8	3 252	4 582	5 jaar (20 Maart 1895 t/m 19 Maart 1900)	f 15,55 en f 0,02	f 33 759,90
II.	Zuidoost-Poerwodadi (distr. Poerwodadi, reg. Grobogan)	Id.	4 058½	5 718½	6 jaar (17 Maart 1896 t/m 16 Maart 1902)	f 12,90 en f 0,03	f 23 334,70 *5*
	Soerakarta en Samarang.						
—	Toijong (districten Karanggedeh en Manggar, regentschappen Boijolali en Demak)	Id.	2 086	2 940	3 jaar (3 Oct. 1894 t/m 2 Oct. 1897), verlengd tot 2 Oct. 1898	f 20,30 en f 0,10	f 25 611,90
	Rembang. *z)*						
—	Bogem Banat (distr. Ngawen, reg. Blora)	Als bij n°. 9	1 569	2 211	5 jaar (12 Juli 1893 t/m 11 Juli 1898)	f 19,50 en f 0,05	f 21 410,82 *5*
III.	Ngawen Ombo (distr. Ngawen, reg. Blora)	Als bij n°. 8	1 972	2 817	5 jaar (4 Febr. 1897 t/m 3 Febr. 1902)	f 16,80 en f 0,02	f 77 734,62
IV.	Oost-Tjabak (districten Djepon en Panolan, reg. Blora)	A. L. Peter	2 757	3 885	5 jaar (3 Oct. 1893 t/m 2 Oct. 1898), verlengd tot 4 April 1900	f 18,83 per M³. timmerhout	f 34 067,77 *5*
V.	Nglobo Bloengoen (districten Djepon en Panolan, reg. Blora)	Als bij n°. 36	1 600	2 285	5 jaar (5 Juli 1897 t/m 4 Juli 1902)	f 20,30 en f 0,02	f 65 835,90
VI.	Nanas (distr. Djepon, reg. Blora)	Als bij n°. 26	2 165½	3 051¼	7 jaar (24 Juli 1897 t/m 23 Juli 1904)	f 14,20 en f 0,01	f 42 366,85 *5*
VII.	Mapring (distr. Randoeblatoeng, reg. Blora)	Als bij n°. 9	1 578	2 223	4 jaar (12 Oct. 1898 t/m 11 Oct. 1902)	f 20,50 en f 0,20	(In 1898 werd aan retributie niets gestort) *aa)*
VIII.	Pasedan Mantingan (distr. Soelang, reg. Rembang)	Als bij n°. 36	869	1 224	1 jaar (16 Jan. 1898 t/m 15 Jan. 1899)	f 18,20 en f 0,25	*bb)* f 11 808,42

z) In 1898 werd nog in 's lands kas gestort f 963,04 wegens achterstallige retributie ter zake van het perceel Kalisari, waarover het contract op 1 Januari 1898 ten einde liep.

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): *c*)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
HOUT, ZOOMEDE VAN STRONKEN (MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET TE VERKRIJGEN HOUT).				
„	287	287	. . . . .	De zuivering liep medio April 1898 ten einde.
„	3 025	3 025	. . . . .	
„	4 221	3 189	1 032	Geen andere bijzonderheden gemeld dan die welke reeds in vorige verslagen werden opgenomen.
„	1 165	478	697	
„	2 604	2 594	10	Kaploon f 2,50 à f 5 per M³., sleeploon f 2 à f 2,50 per M³. Het trekvee der onderneming bestond bij het einde van 1898 uit 42 buffels. Zie overigens bijlage BBB van het vorig verslag.
„	1 009	742	267	
348	1 083	1 431	. . . . .	De zuivering liep op 1 October 1898 ten einde.
193	281	474	. . . . .	
255	1 656	1 911	. . . . .	Als voren medio Juli 1898.
„	„	„	. . . . .	
495	6 523	7 018	„	Omtrent bijzonderheden zij verwezen naar bijlage BBB van het vorig verslag.
307	2 983	3 290	„	
294	2 978	3 201	71	Zie bijlage FFF van het verslag van 1897 en bijlage BBB van het vorig verslag.
„	„	„	„	
878	4 397	4 353	922	Omtrent bijzonderheden zij verwezen naar bijlage BBB van het vorig verslag.
„	„	„	„	
1 461	4 829	4 471	1 814	In 1898 werden voor het sleepen van het hout naar de verzamelplaats p. m. 80 span trekvee en voor het vervoer per lorrie naar de stapelplaats te Mlaten 150 à 200 arbeiders per dag gebruikt. Zie overigens bijlage BBB van het vorig verslag.
„	„	„	„	
. . . . .	981	„	981	Nieuwe onderneming. Het plan bestond om eene railbaan aan te leggen naar Betian, ten einde het hout van daar, met de bestaande railbaan van de onderneming Kalen (zie n°. 19) naar de Solo-rivier te vervoeren. Kaploon f 3 à f 5 per M³. Het uitsleepen van het hout naar de verzamelplaats geschiedt door een aannemer met 40 à 60 span trekvee, tegen f 1 per M³. Draagloon f 1 à f 1,50 per M³.
. . . . .	„	„	„	
. . . . .	1 252	1 252	„	Nieuwe onderneming. Kaploon voor timmerhout f 2,50, f 3 en f 4 per M³.; voor dwarsliggers f 0,25 per stuk. De afvoer naar Rembang van het (grootendeels voor Soerabaija bestemde) hout geschiedde per kar, tegen betaling van f 2 per M³. timmerhout en f 0,75 per stapelmeter brandhout.
. . . . .	2 667	2 667	„	

aa) Tot terugbetaling van de uitgaven van landswege gedaan voor het vellen en bekappen van houtwerken ten behoeve der houtmassa-taxatie werd f 265,35 in 's lands kas gestort.

bb) Bovendien werd in 's lands kas gestort f 337 tot restitutie van uitgaven als bedoeld in de vorige noot.

Volgnummer. *a*)	Namen en ligging der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in hectaren.	Uitgestrektheid van het contractsgebied: in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde vaste pachtsom per jaar of op te brengen retributie per verkregen M³ timmerhout en per stapelmeter brandhout *b*)	In 1898 gestort aan pachtsom of retributie.
—	Toedir (distr. Sedan, reg. Rembang)	Als bij n°. 8	2 822	3 977	5 jaar (5 Juni 1893 t/m 4 Juni 1898)	f 19,25 en f 0,10	f 440,75
IX.	Kaligedeh c. a. (districten Djatirogo en Singgahan van het regentschap Toeban, en distr. Tinawoen van het reg. Bodjonegoro)	Id.	2 343	3 300	10 jaar (3 Mei 1892 t/m 2 Mei 1902)	f 17,24 en f 0,05	f 36 762,81
X.	Tawaran (distr. Djatirogo, reg. Toeban)	Id.	774 1/3	1 091	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 12,85 en f 0,05	f 26 360,98
XI.	Pagerwodjo (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Als bij n°. 9	2 513	3 542	10 jaar (20 Aug. 1892 t/m 19 Aug. 1902)	f 16,60 en f 0,12	f 9 069,65
XII.	Poetatsewoe (distr. Ngoempak, reg. Bodjonegoro)	Id.	1 762	2 480	10 jaar (10 Aug. 1895 t/m 9 Aug. 1905)	f 17 en f 0,15	f 23 844,29
	Soerabaija.						
—	Prahoegossong (distr. Modjodadi, reg. Djombang)	Als bij n°. 36	1 627	2 293	5 jaar (14 Aug. 1892 t/m 13 Aug. 1897), verlengd tot 30 April 1898, nader verlengd tot 31 Mei 1898	f 20,20 en f 0,05	f 6 506,40
XIII.	Soembergoerit (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Id.	748	1 054	6 jaar (11 Jan. 1896 t/m 10 Jan. 1902)	f 21,70 en f 0,02	f 34 570,53
XIV.	Madjenan-Graman (distr. Mantoep, reg. Lamongan)	Als bij n°. 31	964 1/2	1 376	4 jaar (19 Febr. 1897 t/m 18 Febr. 1901)	f 21 en f 0,02	f 15 903,84
	Madioen. *cc*)						
XV.	Beloek (distr. Gendingan, reg. Ngawi)	Th. de Roij van Zuidewijn	3 120	4 452	4 jaar (27 Juni 1895 t/m 26 Juni 1899)	f 13,10 en f 0,10	f 12 388,82

cc) In 1898 werd nog in 's lands kas te Madioen gestort f 664,18, zijnde achterstallige retributie ter zake van het perceel Bandjarsari, waarvan de zuivering in November 1897 ten einde liep. Voorts ontving 's lands kas te Kediri nog f 1714,55 wegens achterstallige retributie van den ondernemer van het perceel Soemberingin, waarvan de exploitatie tezelfder tijd eindigde (zie voor beide perceelen bijlage BBB van het vorig verslag).

Hoeveelheid timmerhout (in M³.) en hoeveelheid brandhout (in stapelmeters): c)				VERDERE AANTEEKENINGEN.
onafgevoerd op 31 Dec. 1897.	in 1898 gekapt.	in 1898 afgevoerd.	onafgevoerd op 31 Dec. 1898.	
6 27	„ „	6 27	. . . .	De exploitatie liep reeds in November 1897 ten einde.
313 1	2 995 433	3 308 434	„ „	De bestaande railbaan werd verlengd tot aan de grens van het 9de jaarperceel. Zie overigens bijlage BBB van het vorig verslag.
1 051 416	2 711 14	3 772 430	„ „	Diepe ravijnen welke de sleeprichting loodrecht kruisen maakten het uitsleepen van het hout moeielijk. Zie overigens bijlage BBB van het vorig verslag.
25 „	979 4 771	978 4 561	16 210	Het hout wordt per railbaan vervoerd naar Sale en van daar gevlot naar Soerabaija. Het brandhout werd geleverd aan de werken in de Solo-vallei.
202 2 190	1 955 1 780	†† ††	†† ††	Zie bijlage BBB van het vorig verslag.
337 1 008	119 2 152	456 2 173	„ 987	De zuivering liep op ult. Mei 1898 ten einde, doch den ondernemer werd vergund tot medio Augustus het restant timmerhout (83 balken) uit te sleepen naar Tandjong en tot den volgenden westmoesson (ult. Januari 1899) te wachten met het vervoer van het kleine timmer- en het brandhout langs de kali Brangkal naar Ploempang. Gemiddelde verkoopprijzen: f 37,17 per M³. timmerhout en f 2,71 per stapelmeter brandhout.
579 4 402	2 004 6 500	2 358 7 443	224 3 559	Kaploon: voor timmerhout f 3 à f 4,50 per M³., voor brandhout f 0,30 per stapelmeter. Voor het vervoer van timmerhout naar de verzamelplaats werd f 1 per M³. en voor dat van brandhout f 0,10 per stapelmeter betaald. De transportkosten naar Soerabaija bedroegen: per tjikar voor timmerhout f 6,50 per M³. en voor brandhout f 3,50 per stapelmeter, en in vlotten respectievelijk f 4 en f 2,50, terwijl het vervoer naar Grissee, naar gelang dit geschiedde per tjikar dan wel per vlot, kwam te staan op f 4,50 dan wel f 2,50 per M³. timmerhout en op f 2,50 dan wel f 1,50 per stapelmeter brandhout. Werkvolk was gemakkelijk te krijgen.
„ 5 398	1 170 36	†† ††	†† ††	Kaploon: voor balken f 5,75 per M³., voor watonans geleverd op de verzamelplaats f 6,25 per M³., voor brandhout f 0,40 per stapelmeter. Het vervoer van timmerhout tot aan de verzamelplaats in het perceel kostte f 2,50 per M³., terwijl het verdere transport per kar van daar naar Babat voor timmerhout op f 5 per M³. en voor brandhout op f 1,70 per stapelmeter kwam te staan. Voor het vervoer per kar van de verzamelplaats te Bloeloek naar Babat werd per M³. timmerhout f 3 betaald. Het vlot- of prauwloon van Babat naar Soerabaija bedroeg voor timmerhout f 2,50 per M³. en voor brandhout f 0,80 per stapelmeter. Eigen transportmiddelen heeft de onderneming niet. Werkvolk was gemakkelijk te krijgen.
600 „	1 922 452	1 813 452	709 „	Het hout wordt naar de verzamelplaats gesleept en van daar gevlot naar de Solorivier, om vervolgens per railbaan naar Gendingan en verder per kar naar de halte Walikoekoen der staatsspoorwegen te worden vervoerd.

III. Opgaven betreffende in 1898 ten behoeve van 's lands dienst en door twee groote stoomtrammaatschappijen ingekocht hout. [1])

a. Door den dienst der staatsspoorwegen op Java aldaar ingekochte dwarsliggers.

Dwarsliggers.				Betaalde prijs		
Soort.	Geleverd te	Aantal.	Inhoud (in M³.).	per stuk.	per M³.	in 't geheel.
Normale, lang 2 M., breed 22 c.M. en dik 12 c.M.	Batavia en Tandjong Priok.	87 000	4 611	f 1,84	f · 35	f 160 257
	Krawang	3 235	171	2,10	. . . .	6 800
	Soerabaija en diverse plaatsen van Midden-Java	59 260	3 141	1,59	f 30	94 212
	Djokjokarta.	45 638	2 419	1,85	35	84 430
Groote, lang 2.6 M., breed 25 c.M. en dik 15 c.M.	Soerakarta	44 758	4 386	3,50	36	156 653
	Totalen.	239 891	14 728			f 502 352

b. Door verschillende takken van 's lands dienst en twee groote stoomtrammaatschappijen ingekocht balkenhout.

Lengte der balken.	Geleverd								
	in de residentie Batavia.			op verschillende plaatsen van Midden-Java.			te Soerabaija en op verschillende plaatsen van Oost-Java.		
	Aantal M³.	Totale prijs.	Prijs per M³.	Aantal M³.	Totale prijs.	Prijs per M³.	Aantal M³.	Totale prijs.	Prijs per M³.
Korter dan 2 M.	24	f 1 002	f 41	129	f 4 520	f 35	10	f 377	f 38
Gemiddeld 2.5 „	117	5 645	48	505	18 740	37	54	1 951	36
„ 3.5 „	214	12 374	58	1344	56 528	42	95	3 950	42
„ 4.5 „	175	11 348	65	1625	82 546	51	90	4 650	52
„ 5.5 „	106	7 163	68	574	32 030	56	25	1 338	52
„ 6.5 „	89	6 684	75	197	12 823	65	32	1 998	62
„ 7.5 „	10	920	92	25	1 759	70	„	„	„
8 M. en meer.	26	2 715	104	34	2 569	76	„	„	„
Totalen.	761	f 47 851		4433	f 211 515		306	f 14 264	

[1]) Voor zoover namelijk ten aanzien zoowel van de afmetingen als van de prijzen vertrouwbare mededeelingen zijn ontvangen.

IV. Mededeelingen omtrent het voornaamste wat in 1898 verricht werd tot „voorloopige inrichting" der bosschen (daaronder ook de werkzaamheden tot voorbereiding van de uitgifte van nieuwe boschperceelen).

Aan de bovenbedoelde mededeelingen moge hier voorafgaan een overzicht, aanwijzende de voor de verschillende categorieën van inrichtingswerkzaamheden gedurende 1898 gedane uitgaven.

BOSCHDISTRICTEN.	Voorloopige grensregeling, afbakening der djatibosschen en boschperceelen.	Waardebepaling van uit te besteden bosch perceelen.	Aanleg van houtafvoerwegen.	Indeeling der djatibosschen door sleuven, paden en wegen.	Onderhoud van wegen, paden en bruggen.	Ringen van boomen op uit te besteden boschperceelen.	Keeten, diverse uitgaven, enz.	Totaal.	In 1897 waren de uitgaven als volgt.
Preanger Regentschappen—Krawang—Bantam.	„	„	„	„	„	„	f 1 190	f 1 190	f 1 873
Cheribon—Tagal—Banjoemas.	f 1 045	„	f 770	„	f 1 048	f 930	435	4 228	4 155
Pekalongan—Kendal	2 101	f 565	„	f 73	422	680	174	4 015	6 790
Grobogan	341	9	„	80	864	883	4 031	6 208	8 726
Samarang—West Soerakarta	„	200	3 882	1 661	1 531	„	1 408	8 682	6 319
Japara	1 100	133	940	1 512	572	297	1 036	5 590	8 031
Randoeblatoeng	783	450	451	530	530	„	815	3 559	
Blora	699	„	210	„	293	590	1 470	3 262	
Todanan	61	125	84	203	1 004	„	990	2 467	
Toedir	„	„	„	„	99	„	363	462	24 541
Kedewan	274	„	„	742	100	„	220	1 336	
Toeban	444	„	„	54	272	38	1 585	2 393	
Bodjonegoro	„	„	5 438	„	241	„	375	6 054	
Lamongan—Sidajoe—Madura	321	53	1 482	„	452	150	427	2 885	9 779
Modjokerto—Pasoeroean	1 221	6	947	478	555	158	1 245	4 610	5 935
Ngawi—Oost Soerakarta	691	„	50	106	-	„	164	1 011	4 161
Madioen	279	141	192	430	374	365	31	1 812	5 216
Kediri	478	„	.	„	„	299	13	790	1 522
Probolinggo—Bezoeki	1 070	„	„	„	„	„	„	1 070	934
Kadoe—Djokjokarta	„	„	„	„	„	„	107	107	5 792
Bagelen	„	„	„	„	40	„	9 470	9 510	1 163
Totalen.	f 10 908	f 1 682	f 14 446	f 5 869	f 8 397	f 4 390	f 25 549	f 71 241	f 94 937

Preanger Regentschappen—Krawang—Bantam.

Aan inrichting der djatibosschen werd gedurende 1898 in de residentie Krawang niets gedaan, en aan de opneming van de in 1899 aan te besteden boschperceelen werd eerst in December 1898 begonnen.

In de Preanger Regentschappen werden de grenzen der in stand te houden wildhoutbosschen in de districten Melangbong, Timbanganten, Tjikemboelan, Panembang, Soetji, Wanaradja en Wanakarta afgebakend.

Cheribon—Tagal—Banjoemas.

Met de grensregeling en afbakening der djatibosschen werd voortgegaan.

In het Oost-Tagal-complex kwam de grensregeling en afbakening van het Zuid-Bantarbolang-complex gereed. Het Noord-Bantarbolang-complex, zoomede het Tjomal-complex werd door grenspalen omgeven, zoodat de bosschen aldaar voor de definitieve opneming gereed zijn. Daarenboven werd een begin gemaakt met de grensregeling en afbakening van de bosschen nabij Tjipero.

De grensregeling en afbakening van het bosch Sepet kwam, op het nummeren van de palen na, gereed.

In het West-Tagal/Oost-Cheribon-complex werd, in verband met een nieuw uit te besteden boschperceel aldaar, het boschcomplex Tondjong, groot p. m. 500 hectaren, afgebakend. Ook de bosschen ten westen van Djatiwangi in het Djatiwangi-complex werden afgebakend en tevens werd een begin gemaakt met de grensregeling van het complex Soesoekan-Lodjikobong.

In het Margasari-complex werd een gedeelte van een afvoerweg, bestemd voor het transport van het in eigen beheer te kappen hout, aangelegd, terwijl in het gedeelte tusschen den grooten weg Margasari-Srengseng en den boschweg Srengseng-Balapoelang over eene lengte van 5.5 K.M. 22 bruggen werden gebouwd, met eene totale lengte van 45 M.

De bestaande wegen en bruggen werden onderhouden en de sleuven schoongemaakt. Over de ingelijfde sawahs werden de sleuven doorgetrokken.

In de residentie Banjoemas zijn de te vormen complexen voorloopig opgemeten, doch nog niet geheel door palen omgeven en ook nog niet in kaart gebracht. Het is nog onzeker of de metingen bruikbaar zijn.

Pekalongan—Kendal.

De afbakening, grensregeling, opmeting en inrichting is hier definitief opgedragen aan het personeel der inrichtingsbrigade.

Uitgezonderd enkele cultuurwegen vond in 1898 aanleg van nieuwe wegen niet plaats. De bestaande wegen en bruggen — van de laatste behoeven vele geheele of gedeeltelijke vernieuwing —, benevens de boschkeeten werden voor zoover noodig onderhouden.

Grobogan.

De inrichting van het complex Noordwest-Wirosari werd door het personeel der inrichtingsbrigade voortgezet.

Wat de indeeling van de bosschen door sleuven, paden, enz. betreft, deze heeft zich voornamelijk bepaald tot den aanleg van inspectiepaden in de houtplantsoenen.

In de bosschen van het zuiveringsperceel Zuidoost-Poerwodadi werden de door het boschwezen getraceerde sleuven door den particulieren houtcontractant gerooid.

Samarang—West-Soerakarta.

Zooals reeds in het vorig verslag (bijlage BBB, blz. 21) werd vermeld, is in dit boschdiserict de grensregeling en opmeting der djatibosschen geheel afgeloopen.

De reeds begonnen indeeling van het bosch-complex Banjoepait werd gestaakt omdat het de voorkeur bleek te verdienen over te gaan tot het uitdunnen, en het gelijktijdig uitzetten en rooien van sleuven, in het djatiplantsoen Gedangan. De lengte der uitgezette en gerooide sleuven bedroeg p. m. 20 K.M. en de breedte 7 en 10 M. Nieuwe wegen werden aangelegd over eene lengte van omtreeks 19 K.M. en de bestaande wegen benevens de inspectie-paden en de daarin voorkomende bruggen en duikers behoorlijk onderhouden.

Japara.

De opneming van de geprojecteerde grens van het bosch Toebanan werd goedgekeurd. Een gedeelte der zuidgrens van het bosch Selonatah, voor zoover dit voorloopig voor beplanting in aanmerking komt, werd geprojecteerd en dit grensontwerp zoomede de opneming en afbakening daarvan goedgekeurd.

Voorts werd de grensprojecteering van een groot aantal verspreid liggende boschjes tusschen de complexen Bandjaran en Podjok voortgezet.

Ten behoeve van de uit te besteden boschperceelen Toebanan c. a. en Tempoer-Sindari c. a. werden de boomen, staande buiten de afbakeningslijn, geklemd.

In het complex Karanganjar-Tempoer-Sindari-Brodjol, waar een sleufweg is getraceerd, bestemd voor den afvoer van hout, werd voorloopig slechts een voetpad van 2 M. breedte aangelegd over eene lengte van 12½ K.M. In dit voetpad werd eene brug gebouwd, die over het dek gemeten p. m. 23 M. lang is, benevens nog eene van 5 M. lengte. Voorts werden in verschillende complexen nieuwe paden aangelegd en de bestaande doorgetrokken.

Randoeblatoeng.

In Noord-Randoeblatoeng werden de zuiveringsperceelen Lemahpoetih en Woeloeng afgebakend, zoomede het retributieperceel Djatibagoes, dat mede als zuiveringsperceel zal worden uitgegeven, echter met leegkapping van sommige gedeelten, ten einde met de wederbeplanting aldaar niet al te zeer ten achter te komen. Behalve deze drie zuiveringsperceelen werden nog de eerste twee jaarperceelen van twee leegkapperceelen geringd, één in Noord- en één in Zuid-Randoeblatoeng.

In de aanplantingen Wonosemi en Kalisari werden inspectiepaden aangelegd. De boomen in het inspectiepad Bodeh-Kepoh-Kemadoh werden alle gerooid en de wegen van slooten voorzien tot afvoer van water.

Door het perceel Gandoel werden inspectiepaden aangelegd op de plaatsen, waar vroeger de railbaan was; de bruggen, 14 in getal, werden vernieuwd. Voorts werd nog een nieuwe indeelingsweg aangelegd, ten einde meer overzicht over de tot stand gebrachte houtplantsoenen te verkrijgen.

Om dezelfde reden werden ook in Metatal inspectiepaden aangelegd.

Een der sleuven van het zuiveringsperceel Kalisari werd verlengd, ten einde het uit te geven perceel Kaliwader rechtstreeksche afvoergelegenheid te geven naar het zuiden, in verband met de uitgifte van het perceel Woeloeng.

Blora.

Er werden geen nieuwe perceelen ingedeeld.

In een paar uitdunningsproefperken werden de modelboomen tot verkoopbaar timmerhout verwerkt.

De grensregeling van het exploitatieperceel Kalen kwam tot stand, doch over die van het perceel Gianti kon men het met bevolking nog niet eens worden.

De noordgrens van de bosschen, gelegen tusschen het perceel Djoemblang en het perceel Kalitengah, werd afgebakend. Bovendien werden nog afgebakend het zuiveringsperceel Kedong Prahoe en de leegkapperceelen Betet, Oost- en Zuid-Tjabak.

De eerste twee jaarperceelen van de laatstgenoemde leegkapperceelen werden geringd.

Nieuwe wegen werden weinig aangelegd; in hoofdzaak was dit alleen het geval in de jaarperceelen II, III en IV van Djoemblang.

Todanan.

Langs de zuidgrens van het aan te besteden perceel Telogo werden perceelpalen geplaatst.

Een verbindingsweg werd aangelegd van de dessa Karangori tot de hoofdsleuf van het perceel Bogembanat.

In het complex Watoe—Ondo—Dermogo—Teboe werd een sleuvennet geprojecteerd en uitgezet, terwijl tusschen de houtplantsoenen Djatiamben 1895/96 en 1896/97 eene sleuf werd aangelegd.

Toedir.

Als werkzaamheden, vallende onder de „voorloopige inrichting", wordt voor dit boschdistrict alleen genoemd het onderhoud van wegen en voetpaden in het complex Toedir en in de djatiplantsoenen Merah.

Kedewan.

De afbakening van het boschperceel Bedji naderde hare voltooiing en met de afbakening van de noordgrens van het boschdistrict, die ook deel uitmaakt van het afbakenings-zuiveringsperceel Bendo-Gowah, werd een aanvang gemaakt.

Over de langs de noordgrens van het perceel Bedji loopende rivier, en ook over haren zijtak werd eene brug gebouwd, waardoor het mogelijk werd van uit Kedewan de bosschen in Zuidwest-Djatirogo te bereiken.

Inspectiepaden werden niet aangelegd; wel echter werden in de bosschen van Tinawoen, Djatirogo en Singgahan vele voor wegenaanleg geschikte tracé's opengemaakt door opruiming van het omgevallen hout en verbetering op sommige steenachtige plekken.

Het onderhoud van de wegen bepaalde zich hoofdzakelijk tot het verbeteren en verharden van de landhoofden der bruggen in den aangelegden weg van Kedewan naar Kaligedé, terwijl het inspectiepad Bate-Goenoengwangon en de twee zijpaden naar Goewaran en Bondoeren opengehouden en enkele duikers vernieuwd werden.

Toeban.

Met het ontwerpen van de afbakeningsgrens van het uit te besteden perceel Podang II werd voortgegaan en eveneens met het daarin traceeren van sleuven.

Ten behoeve van de bevolking, welke dientengevolge in het bezit zal komen van p. m. 33 hectaren boschgrond, werd het bosch Kaliwatoe in het district Bantjar afgebakend.

Met de werkzaamheden voor grensregeling en afbakening van het uit te besteden perceel Waleren werd een aanvang gemaakt.

De opneming van het uit te besteden perceel Goewoteroes werd beëindigd.

In de jonge plantsoenen der perceelen Podang en Sekaran-Demit werden enkele inspectiepaden aangelegd ten behoeve van de latere inrichting dier bosschen.

Bodjonegoro.

Ten einde voor een deel van de in het zuiden van Bodjonegoro gelegen djatibosschen eene goede afvoergelegenheid naar de afdeeling Ngandjoek tot stand te brengen, werd een weg aangelegd van Tritik naar Sambiredjo, welke, met de daarin benoodigde bruggen, zoo goed als gereed kwam.

Lamongan—Sidaijoe—Madura.

Er werd een begin gemaakt met de afbakening van de grenzen van het complex Bloeloek.

De opneming van het leegkapperceel Slegreng werd beëindigd en een aanvang gemaakt met die van het perceel Reboeloeh, waarvan de eerste jaarperceelen reeds werden geringd. Ook de houtmassa-taxatie van Slegreng werd beëindigd.

Voorts werd in dat perceel een houtafvoerweg met een rijweg aangelegd ter gezamenlijke lengte van p. m. 6½ K.M.

Modjokerto—Pasoeroean.

Het plaatsen van grenspalen ter voorloopige vastlegging van de grenzen werd voortgezet in het djatiboschcomplex Grati—Winongan—Tengger (residentie Pasoeroean).

De opneming van het boschperceel Ledok werd beëindigd, met inbegrip van de plaatsing van grenspalen; ook werden de daarin leeg te kappen proefvlakten tot taxatie van de houtmassa afgebakend, terwijl met den aankap een begin werd gemaakt. Ook werd een 2 K.M. lange afvoerweg uit dat perceel gemaakt. De afvoerweg uit het aan te besteden perceel Tjoepak werd verbeterd en de daarin benoodigde bruggen werden voltooid.

Indeelingslijnen tot eene gezamenlijke lengte van p. m. 8 K.M. werden aangelegd in het complex Peteng en in de cultuurterreinen Boven-Tengger. Voorts werden paden en kleine bruggen gemaakt in het complex Marmoijo en in de complexen Djaboeng-Modjoagoeng en Tjoepak-Modjokasri.

Ngawi—Oost-Soerakarta.

In het district Dero (afdeeling Ngawi) werden een paar inspectiepaden aangelegd, waardoor de boschopziener te Redjoeno gemakkelijk het westelijk deel van zijn ressort kan bereiken.

Madioen.

In aansluiting aan de grensregeling van het dessagebied binnen de grenzen van het perceel Koewiran werden in 1898 alsnog afgebakend de padoekoehans Gemelen, Mewang en Drijosari. Andere grensregelingen waren die van de gronden Broewok, dessa Kloemoetan, district Tjaroeban. Eene voorloopige grensregeling kwam tot stand van de bosschen nabij de dessa Djenangan en ten deele ook van die der doekoeh Gangsiran, waarvan de zuid- en oostgrens werden afgebakend.

De houtmassa-taxatie van het perceel Kresek kwam gereed, en een aanvang werd gemaakt met de opmeting van het perceel Nglentoek waarvan de eerste jaarperceelen reeds waren geringd. Ook werden eenige houtafvoerwegen aangelegd.

In aansluiting aan het reeds bestaande sleuvennet Pépé-Kalidjati werden in het aanstaande zuiveringsperceel Djenangan hoofdsleuven gemaakt en werd een der sleuven van het sleuvennet Pépé doorgetrokken tot aan de noordgrens van het perceel.

Kediri.

De afbakeningswerkzaamheden der zuidgrens van het perceel Losari B werden beëindigd.

Probolinggo—Bezoeki.

Het in de plaats van het boschperceel Kepel-Seroet aan te besteden perceel Londo-Lampesan werd afgebakend, gemeten en getaxeerd.

Kadoe—Djokjokarta.

De djaticultuur-terreinen werden opgenomen en in kaart gebracht.

De grensprojectkaarten der reboisatie-complexen: G. Gianti en G. Sileker, G. Pajoeng, G. Sikapap en G. Sigrowong kwamen gereed, terwijl de afbakening van den G. Merbaboe werd voortgezet.

Bagelen.

De werkzaamheden der afbakening, grensregeling en opneming in de afdeelingen Ledok en Koetoardjo werden zoo goed als beëindigd.

In de afdeelingen Keboemen en Karanganjar werden de vroeger reeds op het terrein aangegeven grenzen, voor zoover noodig, met behulp van de aanwezige kaarten en aanteekeningen opnieuw uitgezet, en werden di grenzen grootendeels met bamboe beplant.

V. Geldelijk overzicht der uitkomsten van het boschbeheer over 1898.

Baten.

1. Gestort door contractanten met vrije beschikking over het gekapte hout:			
a. wegens de hun ter leegkapping afgestane djatiboschperceelen (zoowel te herbosschen perceelen als bij de grensregeling der bosschen daarvan afgesneden boschterreinen, zoogenaamde afbakeningsperceelen)	hetzij aan jaarlijksche vaste pachtsom, hetzij aan retributie in verhouding tot de gekapte houtwerken. . . .	f	*a)* 1 002 650
b. wegens het zuiveren van djatiboschperceelen (aan retributie als voren)		*a)*	514 649
2°. retributie voor krachtens vergunning gekapte houtwerken door niet-inlanders			43 097
3. idem door inlanders			5 534
4°. zuiver rendement van op vendutie verkocht hout		*b)*	179 553
5°. geregulariseerde waarde van het aan de departementen der burgerlijke openbare werken en van oorlog verstrekt hout, verkregen door aankap op last of op andere wijze			49 475
6°. tariefswaarde van ten behoeve van het departement van binnenlandsch bestuur op last gekapt hout, doch niet geregulariseerd			60 772
7°. andere ontvangsten, meerendeels retributie voor het afstaan van hout op erfpachtsperceelen .			10 662
Totaal der baten . .		f	1 866 292

Lasten.

1°. Kosten van nieuwe djati- en wildhoutplantsoenen (met inbegrip van de kosten wegens verzorging van nog onderhoud behoevende beplantingen van vorige jaren):		
a. djaticultuur	f	193 027
b. wildhoutcultuur		88 240
2°. uitgaven voor de inrichting der bosschen (zoowel definitieve als voorloopige inrichting):		
a. grensregeling, afbakening, kaarteering, enz. der djatibosschen en taxatie van nieuwe boschperceelen.		44 369
b. aanleg en onderhoud van wegen, paden, bruggen en indeelingssleuven		63 203
3°. uitgaven voor het in eigen beheer kappen en sleepen van hout		87 218
4°. uitgaven voor personeel *c)* en diversen:		
a. traktementen van den hoofdinspecteur, de inspecteurs, de houtvesters, de adspirant- en de adjunct-houtvesters		183 400
b. idem van de opzieners, opnemers, leerling-opzieners en leerling-opnemers		89 460
c. reis-, verblijf- en transportkosten van het personeel.		95 127
d. traktementen van het bureau- en verder ondergeschikt personeel		20 009
e. kosten der boschpolitie en van verder inlandsch personeel (mantri's-opnemer)		103 724
f. instrumenten, teeken- en schrijfbehoeften, benevens bureauhuur		7 000
g. uitgaven voor taxatie van het houtgewas voorkomende op in erfpacht aangevraagde gronden		2 904
Totaal der lasten. . .	f	977 681
Totaal der baten (zie hiervóór). . .		1 866 292
Voordeelig verschil. . .	f	888 611

a) Onder deze posten zijn overigens nog de volgende ontvangsten begrepen: f 13 716 gestort door landhuurders in Soerakarta, aan wie door het Gouvernement, tegen eene in termijnen te betalen koopsom, het recht is afgestaan tot aankap van het op hunne landen aanwezige djatihout; f 2225 wegens door houtcontractanten betaalde boeten; f 2105,54 wegens restitutie (door een 4-tal contractanten voor pas uitgegeven boschperceelen) van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen van de eerste jaarperceelen en (of) het vellen en bekappen van stammen of houtwerken, gediend hebbende bij de taxatie der houtmassa, zoomede f 6231,85 wegens betaalde vergoeding ter zake van het niet schoon afleveren van de leeggekapte jaarperceelen.

b) Hieronder ook begrepen hetgeen de door de politie achterhaalde houtwerken bij publieken verkoop opbrachten.

c) Met pensioenen, verlofs- en non-activiteitstraktementen, opleidings- en uitzendingskosten van personeel is geen rekening gehouden.

(5. 53.)

BIJLAGE AAA.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub 2°., van het verslag.)

OVERZICHT

over 1898

BETREFFENDE DE UITKOMSTEN EN DEN OMVANG

van de aan de verplichte levering onderworpen

KOFFIECULTUUR

TER

SUMATRA'S WESTKUST

EN IN DE

MINAHASSA (MENADO).

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Volgens de op 31 Oct. 1898 afgesloten opgaven waren bij de koffiecultuur ingedeeld het navolgend aantal		Hoeveelheid koffie (in pikols ontvangst genomen	
	kampongs (of negorijen).	huisgezinnen.	In ontvangst genomen. *a)*	
				Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	9	1 996	1 676,54 51,61	1 728,15
Padangsche Bovenlanden	421	182 871	31 703,15 822,83	*c)* 32 525,98
Tapanoli	*d)* 405	*d)* 16 240	6 008,79 32,64	*e)* 6 041,43
Totalen voor het gouvernement Sumatra's Westkust	835	201 107	39 388,48 907,08	40 295,56
				Minahassa
Afdeeling Menado	16	650	34,55 0,48	35,03
„ Kema	5	325	23,20 „	23,20
„ Tondano	†	7 525	454,62 1,15	455,77
„ Amoerang	37	†	80,77 „	80,77
„ Belang	†	1 571	56,37 0,66	57,03
Totalen voor de Minahassa	†	†	649,51 2,29	651,80

GEWESTEN OF AFDEELINGEN.	Ingekochte hoeveelheid koffie (dus zonder de aangehaalde en verbeurd verklaarde).	Gezamenlijke kosten van het uit den oogst van 1898 verkregen				
		Inkoopsprijs aan de bevolking betaald. *f)*	Kosten van pakhuismeesters en pakhuispersoneel.	Kosten van personeel speciaal belast met het toezicht op de koffiecultuur.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Gewoon onderhoud.	Uitgaven voor inkooppakhuizen. Oprichting en zware herstellingen.
						Sumatra's
Padangsche Benedenlanden	1 673,50[6] 51,22[8] 1 724,73[4]	f 25 486,80	f 1 026,55	f 1 800,00	f 100,00	„
Padangsche Bovenlanden	31 703,15 822,29[6] 32 525,44[6]	481 714,47	[19 931,81[5]	33 375,00	3 089,00	f 3 358,94
Tapanoli	6 008,63 32,63[6] 6 041,26[6]	90 374,22	5 797,39	10 260,00	530,50	„
Totalen voor Sumatra's Westkust	39 385,28[6] 906,16 40 291,44[6]	f 597 575,49	f 26 755,75[5]	f 45 435,00	f 3 719,50	f 3 358,94
						Minahassa
Afdeeling Menado	34,54[6] 0,48 35,02[6]	869,65	„	„	40,00	„
„ Kema	23,20[1] „ 23,20[1]	580,02[5]	6,50	„	40,00	„
„ Tondano	454,61[6] 1,14[6] 455,76[2]	11 379,72[5]	2 680,00	„	240,00	„
„ Amoerang	80,77[2] „ 80,77[2]	2 019,30	1 680,00	„	300,00	„
„ Belang	56,36[6] 0,66[4] 57,03	1 417,45	678,50	„	40,00	„
Totalen voor de Minahassa	649,50[1] 2,29 651,79[1]	f 16 266,15	f 5 045,00	„	f 660,00	„

a) De tweeërlei opgaaf hier en elders in dezen staat doelt op koffie 1ste soort en p inferieure koffie.

b) De opgaven betreffende Sumatra's Westkust zijn van 1 Januari 1898, die betreffende de Minahassa (Menado) van ult. October 1898.

c) Hieronder begrepen 409,80 pikol Liberia-koffie.

d) Zonder de afdeeling Padang Lawas (residentie Tapanoli), waar geen verplic koffiecultuur, doch wel de verplichte levering bestaat.

e) Hieronder begrepen 59,80[5] pikol Liberia-koffie.

aan 100 katti's of van 61,76 K.G.) in 1898 bij de inkooppakhuizen in daaronder ook aangehaalde en verbeurd verklaarde koffie). Bij het ledigvallen van de pakhuizen: meer bevonden		minder bevonden		Uitgeleverd.		Hoeveelheid koffie (goede en inferieure) in de drie voorafgegane jaren bij het ledigvallen van de pakhuizen uitgeleverd: 1895.	1896.	1897.	Aantal vruchtdragende koffieboomen, volgens ruwe schattingen. *b)*
Westkust.									
0,02		„		1 676,56					
„	0,02	„	„	51,61	1 728,17	2 016	1 630	1 726	1 600 000
9,94		„		31 713,09					
1,45	11,39	0,02	0,02	824,26	32 537,35	30 980	39 900	26 852	69 360 000
34,03		„		6 042,82					
1,78	35,81	„	„	34 42	6 077,24	7 899	5 515	5 309	3 670 000
43,99		„		39 432,47					
3,23	47,22	0,02	0,02	910,29	40 342,76	40 895	47 045	33 387	74 630 000
(residentie Menado).									
„		„		34,55					
„	„	„	„	0,48	35,03	80	238	311	186 287
„		„		23,20					
„	„	„	„	„	23,20	15	132	90	26 513
0,05		„		454,67					
„	0,05	„	„	1.15	455,82	1 071	3 199	2 783	6 628 273
0,04		„		80,81					
„	0,04	„	„	„	80,81	264	1 290	1 177	994 827
„		„		56,37					
„	„	„	„	0,66	57,03	256	619	422	168 500
0,09		„		649,60					
„	0,09	„	„	2,29	651,89	1 686	5 478	4 783	8 004 400

product, gerekend tot en met het vervoer van de inkoop- naar de strandpakhuizen. Kosten van afpakking en vervoer uit de inkooppakhuizen naar het naastbij zijnde spoorwegstation of halte (Sum. Westkust) of naar de strandpakhuizen (Menado).	Cultuurprocenten aan de inlandsche hoofden.	Bijzondere uitgaven voor bereiding op W.-I. wijze.	Alle andere uitgaven niet onder een bepaald hoofd te brengen.	Totaal.	Gemiddelde kosten per ingeleverden pikol koffie. *g)*	Inkooppakhuizen. Aantal.	Bergruimte (in pikols).
Westkust.							
f 3 147,96	f 1 338,65	„	„	f 32 899,96	f 19,07	*h)* 3	3 400
7 430,66	24 635,16	„	f 5 104,35[5]	578 639,40	17.79	65	85 900
28 920,06[5]	4 807,21	„	„	140 689,38[5]	23,28	21	23 800
f 39 498,68[5]	f 30 781,02	„	f 5 104,35[5]	f 752 228,74[5]	18,67	89	113 100
(residentie Menado).							
i) †	f 40,64	„	„	950,29	27,13	1	475
†	27,82[5]	„	„	654,35	28,20	1	200
†	545,54	„	„	14 845,26[5]	32,57	6	10 475
†	96,92[5]	f 412,00	100,00	4 608,22[5]	57,05	5	7 000
†	63,56[5]	„	„	2 199,51[5]	36,56	3	1 850
†	f 774,49[5]	f 412,00	f 100,00	f 23 257,64[5]	f 35,68	16	20 000

f) Ter Sumatra's Westkust f 15 per pikol, doch in de Minahassa (sedert 1 Januari 1893) f 25 per pikol (voor inferieure koffie de helft dier bedragen).
g) Wat de Minahassa betreft, zijn de cijfers in deze kolom niet geheel volledig; verg. noot *i*.
h) Een dezer pakhuizen was niet meer in gebruik.
i) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

B. DISTRICTSGEWIJZE OPGAVEN betreffende den omvang der cultuur. *j)*

NAMEN DER DISTRICTEN.	Aantal bij de gouvernements-koffiecultuur ingedeelde				Uitgestrektheid (in bouws) van de bij het einde van het plantjaar 1897/98 (31 October 1898) aanwezige			Aantal koffieboomen op 31 October 1898.						Koffie-inlevering (in pikols) gedurende			
	personen (volgens gegevens van 1898).	dessa's: volgens de laatste cultuurplannen.	dessa's: niet meer in de cultuurplannen opgenomen, doch alsnog bestaande aanplantingen onderhoudende.	dessa's: Te zamen.	op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde koffieplantsoenen.	vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) koffieplantsoenen: op bij de cultuurplannen aangewezen grond.	vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) koffieplantsoenen: op niet bij de cultuurplannen aangewezen grond.	Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen: Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen: Geplant vóór 1895/96.	Aanwezig in de op hoog gezag aangelegde nog in onderhoud zijnde plantsoenen: Te zamen.	Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) plantsoenen: Geplant in de jaren 1895/96, 1896/97 en 1897/98.	Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) plantsoenen: Geplant vóór 1895/96.	Naar schatting aanwezig in vrijwillige (of onder dien naam als equivalent voor verplichte bijplantingen aangelegde) plantsoenen: Te zamen.	1894.	1895.	1896.	1897.
Afd. Menado.																	
Kakaskassen	272	2	2	4	42	"	54	"	38 287	38 287	"	88 900	88 900	24	41	192	247
Tombariri	378	2	10	12	38½	15½	5	"	38 500	38 500	"	20 600	20 600	41	39	46	63
Per afdeeling . .	650	4	12	16	80½	15½	59	"	76 787	76 787	"	109 500	*k)* 109 500	65	80	238	*l)* 311
Afd. Kema																	
Tonsea	325	"	5	5	17¾	"	1¼	485	26 163	26 648	1 150	350	1 500	18	15	132	90
Afd. Tondano.																	
Tondano-Toulian . .	1607	†	†	†	†	†	†	285 000	584 938	869 938	303 000	556 700	859 700	47	117	661	556
Tondano-Toulimambot	1087	†	†	†	†	†	†	48 616	99 960	148 576	243 400	108 300	351 700	37	74	310	242
Kakas-Rembokken. .	2130	†	†	†	†	†	†	"	380 011	380 011	1 825 200	2 447 600	4 312 800	142	454	1019	985
Tomohon-Sarongsong.	1582	†	†	†	†	†	†	"	377 739	377 739	282 000	1 242 400	1 524 400	81	152	640	656
Langowan	1119	†	†	†	†	†	†	46 862	144 025	190 887	668 000	686 600	1 354 600	86	274	568	344
Per afdeeling . .	7525							380 478	1 586 673	1 967 151	3 361 600	5 041 600	8 403 200	393	1071	3198	2783
Afd. Amoerang.																	
Sonder	†	"	7	7	"	"	160	"	"	"	6 000	250 000	256 000	22	66	353	422
Kawangkoan	†	"	10	10	72	"	506	"	42 102	42 102	"	547 000	547 000	38	164	647	398
Tombassian	†	"	1	1	1½	"	6	"	2 350	2 350	"	4 800	4 800	"	1	8	3
Romoön.	†	"	7	7	14½	"	†	"	21 375	21 375	"	16 800	16 800	"	"	18	43
Tompasso	†	"	12	12	45	"	20	"	90 100	90 100	"	30 300	30 300	30	33	264	311
Per afdeeling . .		"	37	37	133	"	†	"	155 927	155 927	6 000	838 900	844 900	90	264	1290	1177
Afd. Belang.																	
Passan-Ratahan-Ponosakan.	852	†	†	†	†	"	"	"	107 500	107 500	2 500	7 200	9 700	89	147	365	234
Tonsawang	719	†	†	†	153	"	30	"	47 700	47 700	"	6 100	6 100	71	109	255	188
Per afdeeling . .	1571	†	†	†	†	"	30	"	155 200	155 200	2 500	13 300	15 800	160	256	620	422
Totalen . .	†	†	†	†	†	†	†	380 963	2 000 750	2 381 713	3 371 250	6 003 650	9 374 900	726	1686	5478	4783

j) Omtrent den omvang der cultuur in het gouvernement Sumatra's Westkust zijn gegevens als de hierbedoelde niet met eenige nauwkeurigheid te verstrekken.

k) Hieronder 15 700 boomen op bij de cultuurplannen aangewezen grond (in het district Tombariri).

l) Onder de levering van 1897 was begrepen 1 pikol uit het niet meer bij cultuur ingedeelde district Menado.

(5. 54.)

BIJLAGE **BBB**.

(Zie hoofdst. **O**, afd. I, § 2, sub 3°., 4°. en 6°. van het verslag.)

OVERZICHT

over 1898

betreffende de verschillende

IN DE

BUITENBEZITTINGEN

gevestigde ONDERNEMINGEN van LANDBOUW,

EN WEL

I. van die, welke beschikken over door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestane gronden; [1])

II van die, welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking, en

III. van die, welke in inlandsche staten gevestigd zijn krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

---

1) De door particulieren in eigendom bezeten landerijen in de buitenbezittingen worden — uitgenomen de onder die particuliere landerijen te rangschikken specerijperken op de Banda-eilanden — niet of slechts op zeer kleine schaal dienstbaar gemaakt aan de teelt van producten voor de wereldmarkt. Eene lijst der bedoelde landerijen en specerijperken vindt men in deel I van den Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indie voor 1899, blz. 420* t/m 428* en blz. 441* t/m 445*.

I. Ondernemingen gevestigd op gronden door h

GEWESTEN.	A. Ondernemingen, nopens welker exploitatie over 1898 opgaven bij het bestuur waren ingekomen.				B. Ondernemingen, hetzij al dan niet in exploitatie, nopens welke over 1898 geenerlei opgaven zijn ingekomen.			Verdeeling van de onder A bedoelde ondernemingen naar gelang er één of meer der onderstaande gewa opgaven, voor zooveel ingekomen, nopens de uitgestrektheid der beplantingen en de in 1898 verkre											
			Uitgestrektheid (in bouws)					Koffie. *c*)			Tabak.			Muskaatnoten.			Peper.		
	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	in 't geheel.	beplant. *d*)	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in K.G.).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Product (in K.G
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Sumatra's Westkust — Padangsche Benedenlanden	10	14	888	133 (10)	5	6	1392	1	52	55	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sumatra's Westkust — Padangsche Bovenlanden	14	25	9 753	4 172 (14)	12	12	5154	14	4 172	7504	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Sumatra's Westkust — Tapanoli	1	2	701	*f*) †	"	"	"	1	†	800	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Benkoelen	2	3	2 131	335 (2)	4	4	8826	2	310	600	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Lampongsche Districten	5	*g*) 5	39 823	1 801 (6)	10	*g*) 9	43707	5	*h*) 1064	1755	"	"	"	"	"	"	1	†	†
Palembang	6	8	35 866	1 513 (6)	35	35	156392	4	1298	4338	1	150	75500	"	"	"	"	"	"
Oostkust van Sumatra	1	1	48	20 (1)	1	1	2235	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	*j*) 20	†
Billiton	"	"	"	"	1	1	44	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	8	9 609	139 (3)	13	16	90638	1	†	†	2	†	5000 (1)	"	"	"	"	"	"
Celebes en onderhoorigheden	3	3	*k*) 506	259 (2)	1	1	52	1	250	63	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Menado	6	12	3 119	2 341 (6)	13	23	6605	5	1821	1952	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Amboina	6	6	4 196	608 (5)	1	1	14800	"	"	"	"	"	"	3	379 (2)	*m*) 1160	"	"	"
Ternate	"	"	"	"	2	2	26000	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totalen	61	87	*k*) 106640	11 321 (55)	98	111	355845	34	8967 (32)	17067 (33)	3	150 (1)	80500 (2)	3	379 (2)	*m*) 1160	2	20 (1)	†

a) Slechts één der in dezen staat vermelde ondernemingen is op huurgronden gevestigd, namelijk het voor de teelt van inlandsche gewassen gebezigde huurland Laijang-Totaka (groot 49 bouws) in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden.

b) Waar in de kolommen betreffende de beplante uitgestrektheid en de verkregen productie van een kleiner getal ondernemingen sprake is dan dat genoemd in de voorafgegane kolom, is het afwijkende cijfer tusschen ( ) geplaatst.

c) Slechts ten opzichte van 7 ondernemingen blijkt dat er Liberia-koffie werd geproduceerd, en wel op Ajer Pringan of Ajer Priokan in Benkoelen (150 pikol), op Way Ratai, Way Lima en Kedongdong in de Lampongsche Districten (respectievelijk 325, 1120 en 10 pikol), op Bakoengan in Celebes en onderhoorigheden (3 pikol), en op Sindoran en Bojong in Menado (70 en 8 pikol).

d) Daar niet steeds van al de in kolom 2 bedoelde ondernemingen de beplante uitgestrektheid blijkt, wordt het aantal ondernemingen, waartoe de opgaaf der beplante uitgestrektheid betrekking heeft, tusschen ( ) vermeld.

e) Behalve padi werden bij 2 der hierbedoelde ondernemingen nog klappers geoogst (2270 stuks); één van deze 2 ondernemingen produceerde bovendien 650 stuks atap, terwijl bij één van de 7 andere ondernemingen nog 100 trossen pisang geoogst werden.

uvernement in erfpacht of in huur afgestaan. *a*)

ien verbouwd, met uctie. *b*)			Verdeeling van de onder A en B bedoelde ondernemingen naar gelang zij in handen waren van:													
Andere gewassen.			naamlooze vennootschappen.			Europeanen.			vreemde oosterlingen.			inlanders.			Algemeen totaal.		
tal ne- n.	Beplante uitgestrektheid (in bouws).	Productie (in pikols).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid (in bouws).	Aantal ondernemingen.	Aantal perceelen.	Uitgestrektheid. (in bouws).
1.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.
9	81	*c*) padi: 356 pikol (6)	1	1	500	12	17	1 368	"	"	"	2	2	412	15	20	2 280
"	"	"	8	17	6 649	16	18	7 245	1	1	635	1	1	378	26	37	14 907
"	"	"	1	2	701	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2	701
1	25	karet: †	"	"	"	6	7	10 957		"	"	"	"	"	6	7	10 957
3	† (1) *i*) 727 (1) 10 (1)	thee: † kapok: 10 pikol karet: † karet: 120 pikol †	5	*g*) 4	34 460	10	*g*) 9	44 689	1	1	4 381	"	"	"	16	*g*) 14	83 530
2	25 (1) 40 (1)	klappers: † padi: 200 pikol	11	11	67 260	29	29	124 946		3	52	"	"	"	41	43	192 258
1	(zie noot *j*)	klappers: †	"	"	"	2	2	2 283	"	"	"	"	"	"	2	2	2 283
"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	44	"	"	"	1		44
4	139 (3)	rottan: †	4	6	49 300	12	15	50 724	3	3	223	"	"	"	19	24	100 247
2	9 (1)	padi: 15 pikol klappers: 6000 stuks bamboe: †	"	"	"	3	3	*k*) 509	"	"	"	*l*) 1	1	49	4	4	*k*) 558
1	520	copra: 2200 pikol	9	15	5 311	10	20	4 413	"	"	"	"	"	"	19	35	9 724
2	129	klappers: †	"	"	"	7	7	18 996	"	"	"	"	"	"	7	7	18 996
"	"	"	"	"	"	2	2	26 000	"	"	"	"	"	"	2	2	26 000
25	1705 (21)		39	56	164 181	109	129	*k*) 292 130	7	9	5 335	4	4	839	159	198	462 485

f) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

g) Het aantal ondernemingen in de Lampongsche Districten is grooter dan het aantal perceelen, doordien één perceel in drieën is gesplitst, en elk deel thans eene zelfstandige onderneming uitmaakt.

k) Hieronder voor de onderneming Kedongdong 300 bouws, welke uitgestrektheid echter ook de overige beplantingen omvat, namelijk kapok, peper, thee en karet (caoutchouc).

i) Deze uitgestrektheid was bovendien beplant, behalve met karet, met rottan en padi, van welke beide laatste gewassen de inzameling echter niet is opgegeven.

j) Deze uitgestrektheid was voor een deel ook met klapperboomen beplant.

k) Ongerekend de niet bekende uitgestrektheid van de als één perceel in erfpacht afgestane Oostelijke groep der tot de afdeeling Makasser behoorende Postiljon-eilanden.

l) Deze onderneming betreft het in noot *a* bedoelde huurland Laijang-Totaka.

m) Hieronder 178 pikol foelie. Ten opzichte van de 982 pikol muskaatnoten is voor een der ondernemingen, de productie, ad 247 pikol, naar het gewicht „in den dop" opgegeven.

II. Ondernemingen welke (in de rechtstreeks onder Europeesch bestuur staande streken) uitsluitend berusten op overeenkomsten met de bevolking.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws), waarvan het product op de onderneming is verwerkt.	Aangeplante gewassen.	Productie in 1898.	Aantal arbeiders voor vast aan de onderneming verbonden.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld per dag gebezigd.
	Lampongsche Districten.						
	Afd. Ommelanden van Telok Betong.						
1	Tandjong Karang.	P. Landberg en Zoon.	410	Liberiakoffie	30 pikol.	*a*) †	†
2	Kedaton.	C. O. L. W. Danne	70	Liberia- en Javakoffie.	nog geen product.	†	†
3	Langkapoera.	W. L. Maschmeijer.	70	id.	id.	†	†
4	Simpoer.	H. N. van der Beek.	14	id.	id.	†	†
5	Way Halim.	W. Raven.	350	id.	id.	†	
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.						
	Afd. Amoenthai.						
6	Tandjong.	Cultuurmaatschappij Kinaroem.	350	tabak.	*b*) †	"	p m. 200
7	Kinaroem	Id.	125	id.	30 000 K.G.	30	0 à 80
8	Balangan.	Id.	†	id.	40 000 "	†	†
9	Boenga Djenar.	Amandit-Tabakmaatschappij.	100	id.	43 400 "	†	0 à 600
10	Kendangan.	Id.	170	id.	42 160 "	†	0 à 600
11	Mahé.	Suck en Co.	400	id.	50 000 "	20	0 à 1000
12	Djamboe.	Borneo-Landbouwmaatschappij.	50	id.	12 400 "	6	40 à 80
13	Laboean.	Id	100	id.	43 400 "	†	50 à 100
14	Soelingan.	Mr. G. J. Nijhuis en F. L. D. Smits.	†	id.	62 000 "	28	48
15	Lampihoeng.	Cultuurmaatschappij Amoenthai.	100	id.	15 000 "	†	0 à 80
16	Lok Tankon.	L. E. Bosch.	†	id.	†	†	†
17	Batang Alai.	Cultuurmaatschappij Batang Alai.	†	id	†	†	†
—	— *c*)	Tabakmaatschappij Arendsburg.	.....	id.	.....	.....	.....
18	—	A. Knottenbelt en Co.	†	id.	†	†	†
	Menado.						
	Afd. Kema Minahassa).						
—	Tonsea. *d*)	J. C. Dircks.	†	tabak.	†	†	†
	Amboina.						
	Afd. Waroe (Ceram)						
19	Awaija.	A. F. Bouman	†	cacao, koffie, klappers en muskaatnoten.	†	†	†

a) Waar de opgaven ontbreken, is een † ingevuld.

b) Slechts de hoeveelheid bij de onderneming ingeleverde planten is opgegeven, ten bedrage van 2 800 000 stuks, elk gemiddeld bestaande uit 14 bladeren.

c) Deze onderneming wordt ook in de over 1898 ontvangen opgaven nog vermeld, ofschoon er in 1897 de werkzaamheden gestaakt waren.

d) Bij deze onderneming werden de werkzaamheden in den aanvang van 1898 gestaakt.

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage BBB.]

III. Ondernemingen van landbouw, gevestigd in inlandsche staten krachtens door de inlandsche bestuurders verleende en door het Europeesch bestuur goedgekeurde concessiën.

RESIDENTIE OOSTKUST VAN SUMATRA.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden: bij contract aangenomen.	Aantal werklieden: in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
A. Tabaksondernemingen. *a)*								
				Rijk Deli (afdeeling Deli).				
Totalen: 42 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 14 922 velden; geoogst (bij 41 ondernemingen) 144 711 pikol; totaal der contract-koelies 30 518, der in dagdienst gebezigde koelies 1529.								
1	Sempali.	Deli-Maatschappij.	13500 *b)* (300)	320 van 6000 M².	4800	*c)* 717	*c)* 325	De grond werd voor de 1ste en 2de maal beplant. (Bij de verder te noemen ondernemingen zal kortheidshalve worden volstaan met de vermelding 1ste, 2de, 3de maal, enz.) *d)*
2	Medan.	Id.	500	425 " 6000 "	4851	722	66	1ste en 3de maal.
3	Mariëndal.	Id.	3000	388 " 6000 "	4305	778	57	2de en 3de maal.
4	Kloempang.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	250	350 " 6697 "	3715	726	"	3de maal.
5	Klambir Lima.	Id.	4910	300 " 6950 "	2780	731	"	3de "
6	Helvetia.	Deli-Maatschappij.	*e)* * 3900	470 " 6000 "	4900	754	30	5de "
7	Padang Boelan.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2000 *b)* (500)	369 " 7200 "	3995	939	"	3de "
8	Gedong Djohor.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2000	354 " 8000 "	3700	717	48	4de "
9	Paija Bakong.	Deli-Maatschappij.	2500	406 " 6000 "	4001	792	68	1ste en 2de maal.
10	Polonia.	Id.	1100	169 " 6000 "	1269	372	"	3de maal.
11	Germania.	Deli-Cultuurmaatschappij.	800 *b)* (400)	358 " 7200 "	2744	701	"	3de en 4de maal.
12	Rotterdam A.	J. Cramer.	* 5182	400 " 1750 "	1793	861	60	3de en 4de "
13	Rotterdam B.	Id.	*f)* 275	" 1800 "	2957	637	113	2de maal.
14	Bekalla.	Deli-Maatschappij.	3000 *b)* (2000)	441 " 6000 "	6167	1214	91	2de en 3de maal.
15	Amplas.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	* 2415	300 " 7000 "	3120	647	"	3de maal.
16	Saentis.	Deli-Cultuurmaatschappij.	2500	361 " 7200 "	6202	1369	37	3de "
	Soengei Mergat.	Id.	500	151 " 7200 "				
17	Deli Toewa.	Deli-Maatschappij.	3800	420 " 6000 "	3525	"	"	1ste en 2de maal.
18	Two Rivers.	Medan-Tabakmaatschappij.	* 3750	410 " 7000 "	4065	790	"	1ste, 2de en 3de maal.
19	Saint Cyr.	Deli-Langkat-Tabakmaatschappij.	2400	325 " 7000 "	3128	659	29	3de en 5de maal.
20	Soengei Si Kambing.	Tabakmaatschappij Franco Deli.	* 1308 *b)* (870)	270 " 7200 "	1890	631	"	5de maal.
21	Timbang Langkat.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2000	280 " 8000 "	3154	723	"	4de "
22	Bandar Chalipah	Deli-Maatschappij.	5000	343 " 6000 "	3187	674	8	2de "
23	Soengei Diski en Pakaran.	J. Luhman.	1500	350 " 6000 "	3145	853	"	1ste, 2de en 3de maal.
24	Patoembah.	Senembah-Maatschappij.	* 3436	300 " 7200 "	4069	539	130	2de maal.
25	Soengei Mentjirim.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	* 5436	400 " 7000 "	3715	717	"	3de en 4de maal.
26	Soengei Kriau.	Id.	1000	400 " 7367 "	4352	871	"	3de en 4de maal.
27	Belawan.	Deli-Maatschappij.	1600 *b)* (1800	416 " 6000 "	4103	725	80	2de en 3de "
28	Tandem.	Deli-Batavia-Maatschappij.	3000	402 " 8000 "	4021	728	"	2de maal.
29	Kalahoen Penang.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2000 *b)* (500)	355 " 7120 "	3993	631	"	3de "
30	Arnhemia.	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	* 2998	350 " 7096 "	3650	934	20	3de "
31	Toentoengan.	Deli-Maatschappij.	2000 *b)* (1500)	415 " 6000 "	3402	785	91	2de en 3de maal.
32	Gloegoer en Bekri.	Amsterdam-Deli-Compagnie.	2700	353 " 6700 "	4755	790	"	3de maal.
33	Boeloe Tjina.	Deli-Maatschappij.	1500 *b)* (250)	400 " 6000 "	5007	1045	80	1ste en 2de maal.
34	Rimboen en Kampong Pamah.	The British Deli and Langkat Company.	* 3665	330 " 8000 "	2835	736	45	3de maal.
35	Petani.	Deli-Batavia-Maatschappij.	3000	370 " 8000 "	*g)* †	†	†	†
36	Gambir.	Tabakmaatschappij Franco-Deli.	1000 *b)* (2000)	282 " 7000 "	1575	626	26	2de maal.
37	Maryland.	Deli-Cultuurmaatschappij.	400	300 " 7200 "	2261	753	20	3de "
38	Mabar.	Id	700	364 " 7200 "	3095	896	"	3de "
39	Tandem Hilir.	Deli-Batavia-Maatschappij.	2000	372 " 8000 "	3000	780	45	1ste en 2de maal.
40	Terdjoen.	Tabakmaatschappij Arendsburg.	400	336 " 7032 "	3089	779	"	2de en 3de "
41	Roemah Kinangkong.	The British Deli and Langkat Company.	1000	200 " 3800 "	1396	474	60	1ste en 2de "
42	Namoe Sberau.	Tabakmaatschappij Franco-Deli.	2000	342 " 7200 "	3000	702	"	2de maal.

a) Alleen die tabaksondernemingen worden genoemd, nopens welke uit de Indische opgaven blijkt dat zij voor den oogst van 1898 gewerkt hebben.

b) Dit perceel wordt afzonderlijk genoemd, als in 1898 onder de vermelde onderneming geresorteerd hebbende.

c) Kortheidshalve is de landaard der koelies niet voor elke onderneming afzonderlijk opgegeven; zie echter de Recapitulatie op blz. 9 dezer bijlage.

d) Schier algemeen werd bemesting toegepast. Waar de gronden niet bemest werden, wordt zulks hier uitdrukkelijk aangeteekend.

e) Waar men in kolom 4 een * geplaatst vindt, betreft de opgaaf niet de nominale grootte, maar de bij opmeting bevonden uitgestrektheid.

f) Begrepen in de opgaaf betreffende de voorgaande onderneming.

g) Waar een † is ingevuld, ontbreekt de opgaaf

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden: bij contract aangenomen.	Aantal werklieden: in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
Delische landschappen Padang en Bedagei (afdeeling Padang en Bedagei).								
Totalen: 14 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 3043 velden; geoogst 30 555 pikol; totaal der contract-koelies 6937, der in dagdienst gebezigde koelies 773.								
43	Ramboetan.(P) *h*)	F. Meijer.	1300 *b*) (500)	396 van 6000 M².	4754	939	40	1ste en 2de maal.
44	Si Barau. (B)	Padang-Tabakmaatschappij.	1000 *b*) (1200)	320 " 6500 "	2785	784	"	†
45	Soengei Bamban (B)	Amsterdam-Sumatra-Cultuurmaatschappij.	1000 *b*) (700)	100 " 7000 "	1420	156	60	1ste en 2de maal.
46	Gampowalan. (B)	Deli-Tabakmaatschappij	1000	200 " 7200 "	2010	657	60	1ste maal.
47	Paija Mabar. (P)	Amsterdam-Sumatra-Cultuurmaatschappij.	500	161 " 8000 "	2491	299	65	1ste "
48	Bah Hilang. (P)	Id.	2000	200 " 5760 "	1600	385	50	1ste "
49	Pabatoe (P)	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	1300	420 " 6480 "	4384	930	"	3de "
50	Soengei Boeloeh. (B)	A. Runge.	1000	160 " 6400 "	184	409	80	1ste, 2de en 3de maal.
51	Soengei Parit.(B)	Ch. Papendieck & Co.	1500	126 " 2500 "	1413	335	106	1ste maal.
52	Soengei Baloetoe (B)	J. van Balkom.	1500	180 " 7200 "	1741	433	40	2de "
53	Soengei Rampah. (B)	Deli-Tabakmaatschappij.	1200	210 " 7600 "	2310	474	60	1ste "
54	Badja Lengga. (P)	Rotterdam-Deli-Maatschappij.	1410	300 " 7200 "	2280	558	"	1ste en 2de maal.
55	Bah Soemboeh. (P)	American-Deli Company.	1410	150 " 8000 "	*i*) 1900	255	192	2de maal.
56	Ramboeng. (B)	Tabakmaatschappij Ramboeng.	3700	120 " 3800 "	1283	323	20	2de "
Rijk Langkat (afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).								
Totalen: 36 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 10594 velden; geoogst 103 537 pikol; totaal der contract-koelies 22 327, der in dagdienst gebezigde koelies 2492								
57	Ludwigsburg.	Langkat-Tabakmaatschappij.	1700 *b*) (1000)	329 van 6400 M².	2500	780	130	2de maal.
58	Stabat.	Id.	1300	300 " 6400 "	1950	900	220	2de "
59	Kwala Bingei.	Deli-Maatschappij.	*6425	424 " 6000 "	4636	927	"	1ste en 2de maal.
60	Loeboe Dalem.	Id	1000 *b*) (4000)	400 " 6000 "	5821	1026	260	2de maal.
61	Androng (Soengei Selajang).	Medan-Tabakmaatschappij.	3500	270 " 6900 "	2509	586	45	†
62	Poengei.	Deli-Maatschappij.	1500	325 " 6000 "	3246	658	70	1ste en 2de maal.
63	Tjinta Radja.	Tabakbau-Actien-Gesellschaft Tjinta Radja.	3000	400 " 6000 "	3500	830	50	†
64	Kwala Begoemit.	Deli-Maatschappij.	*6310	400 " 6000 "	4600	783	92	3de maal.
65	Tandjong Djatti	Id.	3500	398 " 6000 "	3627	608	98	2de en 3de maal.
66	Batang Serangan.	Id.	10000	375 " 5800 "	3664	652	100	2de en 3de "
67	Paija Djamboe.	Paija Djamboe Company.	1800 *b*) (1000)	207 " 3300 "	2070	387	"	4de maal.
68	Kwala Mentjirim.	Deli-Maatschappij.	2000 *b*) (2500)	400 " 6000 "	5010	944	"	3de "
69	Namoe Trassi.	T. Meijer.	2000	299 " 7500 "	2919	748	"	5de "
70	Padang Brahrang.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	7500	420 " 6000 "	3840	734	"	†
71	Padang Tjermin.	Id.	*f*)	400 " 6000 "	3450	796	"	2de en 3de maal.
72	Bindjei.	G. Engelbrecht.	2000	500 " 6000 "	7400	1069	45	†
73	Bekioeng.	Langkat-Cultuurmaatschappij.	3000	340 " 7500 "	3600	798	63	1ste en 2de maal.
74	Soengei Gerpa.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	1500	200 " 6000 "	750	507	30	1ste maal.
75	Lingga en Tandjong Goenoeng.	The British Deli Langkat Tob. Comp. (lim.).	3000	370 " 4000 "	*k*) 2995	1095	"	3de "
76	Tandjong Siamat.	Deli-Maatschappij.	1000	314 " 5800 "	3100	720	131	1ste "
77	Tandjong Bringgin	Shanghai-Sumatra Tobacco Company.	1500	522 " 6000 "	5500	1022	270	1ste "
78	Namoe Oekor.	Deli-Maatschappij.	6000	360 " 6000 "	2417	670	36	1ste, 2de en 4de maal.
79	Lau Boentoe.	T. Meijer.	2700	100 " 8000 "	*l*) 1025	298	68	1ste maal.
80	Doerian Malan.	The United Langkat Plantation Comp. (lim.).	*985	200 " 6000 "	750	507	30	1ste "
81	Sakoeda.	Tabakmaatschappij Sakoeda.	3000	250 " 7200 "	2342	343	"	2de "
82	Tamaranna.	Shanghai-Sumatra Tobacco Company.	600 *b*) (2000)	522 " 6000 "	5500	1022	270	2de "
83	Tandjong Poetoes.	Langkat-Tabakmaatschappij.	1200	245 " 7200 "	2900	645	130	1ste "
84	Soekaranda.	Soekaranda Pflanzungs-Gesellschaft.	3000 *b*) (5000) *b*) (2000)	224 " 8000 "	1353	448	"	1ste en 2de maal.
85	Wampoe.	H. Th. van Steeden.	5000 *b*) (4000)	250 " 7500 "	2106	423	"	2de maal.
86	Tandjong Poera	A. B. Smith.	500	90 " 6400 "	600	95	42	2de "
87	Kwala Besilam.	C. M. J. Martin en P. Sandel.	420	135 " 7500 "	1600	"	82	2de "
88	Namoe Djawi.	G. Fraser Melbourn.	3000	165 " 8400 "	1650	333	15	1ste "
89	Namoe Tongan.	C. W. P. Kanow.	4500	120 " 4000 "	1875	255	35	1ste "
90	Toerangi.	Langkat-Tabakbouwmaatschappij.	1500	140 " 8000 "	1051	324	65	1ste "
91	Bekatoel.	Amsterdam-Langkat-Tabakmaatschappij.	4000	140 " 8000 "	1051	324	65	1ste "
92	Glen Bervi.	E. von Beeren.	395 *b*) (150)	60 " 8000 "	*i*) 630	70	50	1ste "

h) De bijvoeging P beteekent dat het perceel gelegen is in het landschap Padang; de bijvoeging B doelt op het landschap Bedagei.
i) Deze onderneming bezat tevens koffie-aanplantingen.
k) Deze onderneming bezat tevens koffie- en thee-aanplantingen.
l) Deze onderneming (tevens houtkap-onderneming) produceert ook peper.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal beplante *velden* en hunne grootte.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden: bij contract aangenomen.	Aantal werklieden: in dagdienst gebezigd.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN*
Rijk Serdang (afdeeling Serdang).								
Totalen: 16 gewerkt hebbende ondernemingen; gezamenlijke aanplant 3552 velden; geoogst 39 243 pikol; totaal der contract-koelies 7006, der in dagdienst gebezigde koelies 765.								
93	Tandjong Merawa.	Senembah-Maatschappij.	7588	300 van 7200 M².	4209	696	62	1ste, 2de en 3de maal.
94	Tandjong Merawa Kiri.	Id.	*f*)	300 " 6400 "	2801	570	32	2de en 3de maal.
95	Loeboe Pakam.	Sumatra-Cultuurmaatschappij.	*4000	300 " 6172 "	3635	460	42	1ste en 2de maal (zonder bemesting).
96	Bobongan (Frankfurt).	Serdang-Tabakmaatschappij.	4000 *b*) (500)	250 " 7200 "	3500	355	60	2de maal (zonder bemesting).
97	Kwala Namoe.	Medan-Tabakmaatschappij.	4500	100 " 6700 "	970	219	30	1ste en 2de maal.
98	Soengei Toewan.	J. Tabel.	1000	200 " 8000 "	2054	384	70	2de en 3de "
99	Paloh Kemiri.	Sumatra Tobacco Plantation Company.	500	162 " 6000 "	1296	313	23	2de en 3de "
100	Goenoeng Rintih.	Senembah-Maatschappij.	500	255 " 7200 "	2550	594	26	2de maal.
101	Adolina.	Serdang-Tabakmaatschappij.	400 *b*) (1500)	250 " 7200 "	3070	398	122	2de "
102	Soengei Behasa.	Senembah-Maatschappij.	*5694	300 " 7200 "	3330	699	45	2de en 3de maal.
103	Batang Kwis.	Id.	*5489	300 " 7200 "	2900	581	71	2de maal (zonder bemesting).
104	Ramoenia.	Ramoenia-Cultuurmaatschappij.	1500	440 " 6600 "	4356	664	130	2de " (zonder bemesting).
105	Begerpang.	F. Ernst.	2000	72 " 6000 "	*i*) 720	72	"	2de "
106	Kali Tawang.	Senembah-Cultuurmaatschappij.	1000	150 " 7200 "	*i*) 1714	395	28	1ste "
107	Namoe Rambei.	de Guigné frères.	*4705	106 " 8000 "	*i*) 1340	409	"	2de "
108	Deli Moeda.	F. L. A. Runge.	3000	67 " 6600 "	798	197	24	1ste "
Afdeeling Batoe Bara.								
Totalen: 3 ondernemingen; gezamenlijke aanplant 522 velden; geoogst 3569 pikol; totaal der contract-koelies 1338, der in dagdienst gebezigde koelies 309.								
109	Indrapoera.	A. Siemssen & Co.	1500	72 van 6818 M².	530	108	72	2de en 3de maal.
110	Tandjong Kassau.	Sumatra Tabak Gesellschaft Tandjong Kassau.	3000	350 " 5174 "	2130	1013	168	2de en 3de "
111	Lau Tador.	M. Koch en E. Lekebusch.	1800	100 " 6000 "	*i*) 909	217	69	1ste maal.
Afdeeling Assahan.								
Totalen: 4 ondernemingen; gezamenlijke aanplant 1334 velden; geoogst 10755 pikol; totaal der contract-koelies 4606, der in dagdienst gebezigde koelies 136.								
112	Kisaran.	Nederlandsche Assahan-Tabakmaatschappij, voorheen H. Herrings & Co.	3500	416 van 7200 M².	3705	1384	"	2de maal.
113	Hessa.	Id.	7000 *b*) (3000)	371 " 7200 "	2305	1756	"	2de "
114	Soengei Boenoet.	Id.	3000 *b*) (4423)	416 " 7260 "	3500	1227	136	1ste "
115	Soengei Silau (of Kwala Kapas).	Tabakmaatschappij Kwala Kapas.	4225	131 " 2200 "	*i*) 1245	239	"	1ste en 2de maal.
B. Koffie-ondernemingen. *m*)								
Delische landschappen Padang en Bedagei (afdeeling Padang en Bedagei).								
I	*Bah Soemboeh (in het landschap Padang).	American Deli Company.	zie noot *m*.	†	nog geen product.	....	....	Tot nog toe niet als koffie-onderneming vermeld.
II	Paija Niboeng of Bremen (in het landsch. Bedagei).	Liberia Sumatra Gesellschaft.	500	†	10	96	"	
Rijk Langkat (afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).								
III	*Lingga en Tandjong Goenoeng	The British Deli and Langkat Tob. Comp. (lim.).	zie noot *m*.	†	nog geen product.	....	....	Bij deze onderneming worden ook theeplantsoenen aangetroffen, waarvan de productie echter niet is opgegeven.
IV	Soengei Roean	Marinus en Visser.	1300	†	id.	105	"	
V	*Glen Bervi.	E. von Beeren.	zie noot *m*.	†	id.	....	....	
VI	Boekit Melintang.	G. D. Langereis.	400	†	id.	15	"	In 1898 geopend.

m) 8 van de hierbedoelde ondernemingen (die met een * aangeduid) zijn reeds onder A. Tabaksondernemingen vermeld.

Volg nummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden: bij contract aangenomen.	Aantal werklieden: in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Rijk Serdang (afdeeling Serdang).								
VII.	Tanahbang.	A. de Giovanni en H. J. W. Westenberg.	245	†	400	75	"	Deze onderneming bezat, naar thans wordt opgegeven, ook peperaanplantingen, waarvan echter niet blijkt of zij reeds vruchtdragend zijn.
VIII.	Bangoen Poerba.	Neue Schweizerische Actiën Gesellschaft Sumatra.	1500	†	300	180	"	
IX.	Bandar Kwala.	O. Puttfarcken en C. Rehorst.	2000	†	2000	292	"	
X.	Soengei Galang.	V. Ferrand en Röhrig.	1000	†	100	85	"	
XI.	Soengei Galang Barat.	A. Wintz.		†	nog geen product.	35	"	
XII.	*Namoe Rambei.	de Guigné frères.	zie noot *m*.	†	†	....	....	
XIII.	Greaham.	Baumann & C°.	644	†	†	377	"	
XIV.	Damaq Gloegoer Kiri.	E. V. P. Elm en E. J. M. Dhers.	200	†	nog geen product.	44	"	Tot nog toe niet als koffie-onderneming vermeld.
XV.	Soengei Karei.	J. Kollmus.	2000	†	id.	150	"	
XVI.	Soengei Karang of Proemboeng.	F. Kehding.	647	†	id.	143	"	
XVII.	Kotongan.	B. von Arnstedt.	500	†	†	†	†	
XVIII.	Soengei Poetih.	A. van Reesema.	1017	†	nog geen product.	54	"	
XIX.	Daisydale.	S. A. van Someren.	500	†	id.	17	"	
XX.	*Begerpang.	F. Ernst.	zie noot *m*.	†	†	....	....	
XXI.	Gallia.	J. P. R. Hermans.	156	†	nog geen product	217	14	
XXII.	Bandar Maria.	Baumann en Wetter & C°.	4000	†	id.	274	"	
XXIII.	Batoe Gingging.	Schweizerische Kaffee Plantagen Gesellschaft Serdang.	500	†	id.	198	"	
—	Soengei Bismit.	A. de Giovanni.	500	†	—	"	"	Niet in exploitatie.
XXIV.	Kotozan.	A. de Giovanni, Westenberg en Hermans.	500	†	nog geen product.	148	20	
—	Beloea.	Beloea-Cultuurmaatschappij.	662	†	—	"	"	Id.
XXV.	Bah Baloewa (of Soengei Basamat).	Deutsche Kaffee Plantagen Gesellschaft.	500	†	nog geen product.	153	"	
XXVI.	Baloewa (of Soengei Baisam).	B. van Delden.	1500	†	id.	140	15	
XXVII.	Soekaloewei.	A. P. Bernard.	820	†	id.	65	"	
XXVIII.	Serbadjadi.	J. Röhrig en Ch. de la Croix.	704	†	id.	80	"	
XXIX.	*Kali Tawang.	Senembah-Cultuurmaatschappij.	zie noot *m*.	†	†	....	.	
—	Telok Mengkoedoe.	L. E. Pastourel.	1000	†	—	"	"	Id.
XXX.	Rambei.	Coffee Rambei Comp.	1000	†	nog geen product.	207	28	Tot nog toe niet als koffie-onderneming vermeld.
XXXI.	Bah Perak.	von Roll en Baumann.	700	†	id.	86	"	In 1898 geopend.
XXXII.	Senah.	Martin en Sandel.	1500	†	id.	66	98	Id.
Afdeeling Batoe Bara.								
XXXIII.	Blimbing.	R. Graaf zu Bentheim.	580	†	†	†	†	
XXXIV.	Dolok.	O. Birenstihl.	1128	†	30	246	45	
XXXV.	*Lau Tador.	M. Koch en E. Lekebusch.	zie noot *m*.	†	†	....	....	
XXXVI.	Soengei Si Kasim.	Nederl. Assahan Tabakmaatschappij.	5640	†	nog geen product.	225	30	In 1898 geopend.
Afdeeling Assahan.								
XXXVII.	*Soengei Silau (of Kwala Kapas).	Tabakmaatschappij Kwala Kapas.	zie noot *m*.	†	nog geen product.	....	....	
XXXVIII.	Telok Manis.	Schweizerische Plantagen Gesellschaft Assahan.	578	†	id.	53	"	
XXXIX.	Winterthur.	Id.	1480	†	id.	65	"	
XL.	Bandar Slamat.	J. C. Th. Freund en H. Rein.	1100	†	id.	66	27	
XLI	Telok Dalam.	Schweizerische Plantagen Gesellschaft Assahan.	472	†	id.	76	"	
XLII.	Soekadjadi.	Id.	†	†	id.	76	"	In 1898 geopend.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarover de concessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Aantal bouws beplant.	Verkregen productie (in pikols).	Aantal werklieden bij contract aangenomen.	Aantal werklieden in dagdienst gebezigd.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
		C. Andere ondernemingen.						
		Rijk Langkat (afdeelingen Boven-Langkat en Beneden-Langkat).						
—	Lingga en Tandjong Goenoeng.	The British Deli Langkat Company (lim.).	*n*)	†	thee †	....	....	
—	Lau Boentoe.	T. Meijer.	*o*) 6000	†	2150 pikol peper.	....	....	Bij deze onderneming (tevens houtkaponderneming) werd in 1898 bovendien tabak geoogst.
—	Boeloe Telang.	Maatschappij tot mijn- en boschexploitatie.	11000	.....	....	†	†	Houtkaponderneming.
		Afdeeling Laboean Batoe.						
—	—	Deli-Bila-Maatschappij.	9000	.....	....	†	†	Id.
—	—	Deli-Batavia-Maatschappij.	9000	.....	....	†	†	Id.
—	—	J. A. Naudin ten Cate.	†	.....	....	†	†	Id.
		Afdeeling Bengkalis.						
—	Soengei Rawa.	C. F. Boogaardt en F. Kehding.	† *b*) (3300)	.....	....	†	†	Id.
—	—	Walter Stephenson.	†	.....	....	†	†	Id.
—	—	A. Loeb.	†	.....	....	†	†	Id.
—	—	Naudin ten Cate.	†	.....	....	†	†	Id.
—	—	J. J. M. Fleury.	†	.....	....	†	†	Id.
—	Soa Ringas.	Straits-Settlements en Sumatra Rameh Syndicaat.	4935					
—	Tandjong Agong.	Id.	4935	†	†	166	25	Rameh-onderneming.
—	Sri Indrapoera.	Id.	4230					

RECAPITULATIE (betreffende de residentie Oostkust van Sumatra).

Landschappen.	Aantal voor den oogst van 1898 gewerkt hebbende tabaksondernemingen.	Aantal met tabak beplante velden.	Verkregen tabaksproductie (in pikols).	Aantal gedurende 1898 gebezigde werklieden. Contract-koelies. Chineezen.	Klingaleezen.	Javanen.	Baweanners.	Bandjareezen.	Maleiers.	Totaal.	Daglooners. Chineezen.	Javanen.	Baweanners.	Bandjareezen.	Maleiers.	Bataks.	Gajoes.	Totaal.
Eigenlijk Deli	42	14922	144711	21204	1927	7773	388	120	"	31412	"	394	159	510	125	453	"	1641
Padang en Bedagei	14	3043	30555	5015	173	1692	"	57	"	6937	"	166	"	270	3	334	"	773
Langkat	36	10594	103537	15106	1053	5739	235	186	"	22319	"	109	"	998	179	896	310	2492
Serdang	16	3552	39243	4904	47	1929	86	40	"	7006	"	52	7	279	148	279	"	765
Batoe Bara	3	522	3569	963	1	372	2	"	"	1338	"	26	"	71	180	32	"	309
Assahan	4	1334	10755	2832	140	1448	"	186	"	4606	"	"	"	136	"	"	"	136
Totalen betreffende de tabaksondernemingen	115	33967	332370	50024	3341	18953	711	589	"	73618	"	747	166	2264	635	1994	310	6116
Bovendien worden nog nevenstaand aantal koelies opgegeven voor 33 van de overigens gewerkt hebbende ondernemingen (op één na alle koffieondernemingen)				822	19	3303	"	131	"	4275	16	19	"	101	52	107	7	302
Totalen-generaal				50846	3360	22256	711	720	"	77893	16	766	166	2365	687	2101	317	6418

n) Deze onderneming is reeds hiervóór zoowel bij de tabaks- als bij de koffieondernemingen vermeld.

o) 2700 bouws van deze uitgestrektheid zijn reeds hiervóór onder „Tabaksondernemingen" vermeld.

OVERIGE GEWESTEN DER BUITENBEZITTINGEN (buiten de residentie Oostkust van Sumatra). *p*)

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws): waarover deconcessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Uitgestrektheid (in bouws): beplant geweest.	Aard der geteelde gewassen en verkregen productie.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
	RIOUW EN ONDERHOORIGHEDEN.							
1	Victoria (op het eiland Battam).	Tan Toa Hie.	†	180	Liberia-koffie 40 pikol.	〃	†	
2	Wilhelmina (afd. Battam).	M. Spruyt.	5000	〃	ananas †	〃	〃	De onderneming, waarvoor het concessiecontract eerst in 1898 is goedgekeurd, was bij het einde van dat jaar nog niet in werking.
3	† (afd. Lingga).	F. Raaymakers *q*)	3720	†	getah . . . . (nog geen product).	†	†	Ook van deze onderneming werd het concessiecontract eerst in 1898 goedgekeurd.
4	Gading (in het landschap Indragiri).	Indragiri Cultur-Gesellschaft.	10000	440	Liberia-koffie (nog geen product). gambier . . 1300 pikol.	186 (143 Chin. en 43 Javanen).	186	
5	Soengei Lala (als voren).	W. Burchard.	2000	180	Liberia-koffie } nog geen getah-merah } product. gambier . . 460 pikol.	36 (20 Chin. en 16 Javanen).	36	
	WESTERAFDEELING VAN BORNEO. *Landschap Sambas.*							
6	Lembang en Soekaradja.	H. J. Gijsberts.	10000	220	Liberia-koffie 85 pikol. peper. . . . . 52 〃	5 (Javanen).	66 (4 Chin., 6 Jav., 6 Mal. en 50 Dajaks).	
7	Sophia.	U. Dunner.	2250	120	Liberia-koffie 12 〃 gambier . . 300 〃	3 (Javanen).	12 (6 Chin., 4 Mal. en 2 Jav.).	
8	Lorong.	H. Kung.	200	50	gambier . . . (nog geen product).	7 (Maleiers).	19 (4 Chin. en 15 Maleiers).	
9	Baroe.	Id.	125		Liberia-koffie (id.)	†	†	
10	Sakkong.	Cultuurmaatschappij Sakkong.	4500	346	Liberia-koffie 11 pikol. gambier. . . 8 〃 peper . . . . 1 〃	30 (Javanen).	165 (10 Chin., 4 Mal., 1 Javaan en 150 Dajaks).	
11	Paloh.	J. J. H. Kater.	100000	〃	—	†	†	Bij deze onderneming, tevens boschexploitatie, werd in 1898 voornamelijk werk gemaakt van de inzameling van boschproducten, als: rottan, getah, dammar, enz.
	ZUIDER- EN OOSTERAFD. VAN BORNEO. *Landschap Koetei.*							
12	Loa Tila.	F. H. M. J. Erens.	900	†	Liberia-koffie †	†	†	De koffieplantsoenen telden 25000 jonge boomen.
13	Kadoendoeng.	Th. van Gilse van der Pals.	3500	†	Id. †	†	†	
14	Batoe Panggal.	Steenkolenmaatschappij „Oost-Borneo".	4800	†	Id. †	†	†	Als voren 9000.
15	Losari Dondang.	H. C. Knappert.	4600	†	Id. †	†	†	
16	Pelaran Kalm.	W. H. Simon.	2900	†	Id. †	†	†	
17	Seboeloe.	H. L. Everts.	4900	†	Id. en tabak †	†	†	
18	Mahakkam.	C. J. Rosemeier.	4950	†	Id. 〃 id. †	†	†	

p) Wat de landschappen Indragiri (Riouw en onderhoorigheden), Sambas (Westerafdeeling van Borneo) en Koetei (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) betreft, worden in dit overzicht alleen die concessiecontracten genoemd, onverschillig of zij al dan niet reeds tot de vestiging van ondernemingen hebben geleid, waarvan uit de voor dit verslag ontvangen berichten blijkt voor welk doel de ondernemers de gronden wenschen te bestemmen.

q) Bedoelde ondernemer heeft het concessiecontract overgedragen op eene in Juni 1898 te Medan (Oostkust van Sumatra) opgerichte en aldaar gevestigde naamlooze vennootschap „De Nederlandsch-Indische Getahpertja-Maatschappij", op welke vennootschap tevens is overgegaan de door den oorspronkelijken concessionaris bij notarieele akte jegens het Gouvernement aanvaarde verplichting tot vergoeding van beschermingskosten ten behoeve der krachtens de concessie te vestigen onderneming bijaldien door of vanwege de onderneming zoodanige bijzondere bescherming mocht worden gevraagd. Op de onderneming zal, krachtens een contract met den uitvinder, worden toegepast het procédé dr. LEDEBOER om getahpertja uit de bladeren van getahboomen te bereiden. Blijkens het eerste jaarverslag der Maatschappij (Mei 1899) was toen de fabriek, uithoofde van vertraging in de uitzending van een deel der machinerieën, nog niet in werking, doch werd de opening binnenkort verwacht.

Volgnummer.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws): waarover deconcessie loopt (meerendeels nominale grootte).	Uitgestrektheid (in bouws): beplant geweest.	Aard der geteelde gewassen en verkregen productie.	Aantal der bij contract aangenomen werklieden van buiten het gewest afkomstig.	Aantal in dagdienst gebezigde werklieden.	*VERDERE BIJZONDERHEDEN.*
19	Dondang.	J. H. Menten.	1940	†	Liberia-koffie 40 pikol.	†	†	De koffieplantsoenen telden 40000 jonge boomen.
20	Sangga Sangga.	P. F. J. H. Menten.	2800	†	Id. †	†	†	
21	Karang Moemoes.	Landbouwmaatschappij Koetei.	2300	†	Id. en tabak †	†	†	Als voren 40000.
22	Karang Moemoes Ketjil.	Id.	770	†	Liberia-koffie †	†	†	Als voren 20000.
23	Sapari.	P. Koopman.	4850	†	Id. en tabak †	†	†	
24	Pringtali.	mr. C. Th. van Deventer.	3300	†	Id. †	†	†	
25	Pangi.	W. D. van Eck.	4810	†	Id. †	†	†	
26	Loa Gaga.	C. J. H. de Bruyn Kops.	1450	†	Id. †	†	†	
27	Loa Djana.	M. Spruyt.	4800	†	Id. †	†	†	
	CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN.							
28	Tambora (in het landschap Sanggar op Soembawa).	Cultuurmaatschappij Tambora.	10000	350	koffie . . . . 250 pikol. tabak . . . 12500 K.G. klappernoten (nog geen product).	250 (Javanen en Madureezen).	†	
	MENADO.							
29	— (op het eiland Groot-Sangi) (3 perceelen).	Erven C. F. Steller.	*r*) 119	100	muskaatnoten 78 pikol. foelie . . . . . 10 " klappernoten (nog geen product. sago . . . . . (id.) pisang . . . . . (id.)	†	36	
30	— (op het eiland Siauw).	J. J. W. M. van den Toorn.	1900	nog niet beplant.	†	"	"	Het concessiecontract werd in 1898 goedgekeurd.
	TERNATE.							
31	Batjan (op het eiland van dien naam).	Batjan-exploitatie-Maatschappij.	*s*) 2040	1200	koffie en muskaatnoten †	†	†	
	TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.							
32	Eiland Kera (in de baai van Koepang).	J. H. de Siso.	240	12	klappernoten 5000 stuks.	"	"	

r) Grootte volgens meting.

s) Betreft, naar het schijnt, alleen het opgemeten gedeelte.

(5. 55.)

BIJLAGE CCC.

(Zie hoofdst. O, afd. I, § 2, sub B, van het verslag.)

OVERZICHT

betreffende de

UITVOEREN VAN DE VOORNAAMSTE BOSCHPRODUCTEN

uit verschillende gewesten buiten Java en Madura

over 1898.

GEWESTEN der buitenbezittingen, van waar de hiernevens vermelde hoeveelheden boschproducten in 1898 werden verscheept/uitgevoerd.	Verscheepte hoeveelheden (in pikols) *a*) zoowel naar plaatsen binnen Nederlandsch Indië als naar Nederland en den vreemde (volgens de gewestelijke jaarverslagen).							
	Gombenzoïn.	Gomdammar.	Gomelastiek.	Gomkopal.	Getahpertja.	Andere getahsoorten.	Rottansoorten.	Was
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Sumatra's Westkust	*c*) †	†	†	†	†	†	†	†
Benkoelen *e*)	½	*f*) 10 639	*g*) 783	„	*h*) 361	„	*i*) 5 293	*j*)
Lampongsche Districten	„	520	5	„	„	20	9 788	„
Palembang *m*)	†	32 760	455	„	4 184	„	*n*) 59 418	„
Oostkust van Sumatra	†	†	†	†	†	†	†	†
Atjeh en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	*o*) 903	*p*) 140	*q*)
Riouw en onderhoorigheden *r*)	„	†	„	„	2 108	„	4 687	†
Banka *s*)	„	1 428	†	„	„	4	†	1
Billiton	†	†	†	†	†	†	†	†
Westerafdeeling van Borneo *u*)	„	2 710	„	„	„	40 250	60 150	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *v*)	„	80	„	„	„	15 701	13 190	2
Celebes en onderhoorigheden *w*)	„	22 350	„	*x*) 45 552	„	„	31 618	1
Menado	†	†	†	†	†	†	†	†
Amboina *z*)	†	†	†	†	†	†	†	†
Ternate en onderhoorigheden *aa*)	†	†	†	†	†	†	†	†
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†
Bali en Lombok	†	†	†	†	†	†	†	†
Over 1898: Hoeveelheden	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)
Over 1898: Waarde								
Over 1897 waren de cijfers: Hoeveelheden	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)	*bb*)
Over 1897 waren de cijfers: Waarde								

boschproducten was in beide jaren de maatstaf van waardeberekening dezelfde, namelijk per K.G.: voor gom-elastiek f 2, voor gom-kopal f 0,40, voor rottan f 0,15 en voor was f 1,50.

c) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

d) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel in de daarnevens vermelde totale waarde begrepen is ter zake van het uitgevoerde naar Nederland.

e) Behalve de in het overzicht vermelde werden uit de residentie Benkoelen aan boschproducten nog uitgevoerd: ter hoofdplaats en te Bintoehan (Kauer) 68 pikol poear laka, te Mokko Mokko 2 pikol ivoor, benevens 4 stuks rhinoceroshoorn en te Kroë 76 pikol vogelnestjes.

f) De plaatsen van afscheep waren: Benkoelen, Mokko Mokko, Bintoehan (Kauer) en Kroë, en wel met respectievelijk 4184, 1740, 1149 en 3566 pikol. De prijzen liepen van f 17 tot f 23,50 per pikol.

g) Namelijk ter hoofdplaats 590, te Mokko Mokko 159, te Bintoehan (Kauer) 17 en te Kroë mede 17 pikol. Het product gold f 100 à f 165 per pikol.

h) Namelijk ter hoofdplaats 56, te Mokko Mokko 69 en te Kroë 236 pikol. Per pikol werd f 70 à f 85 betaald.

i) Namelijk ter hoofdplaats 496, te Mokko Mokko 2316, te Bintoehan (Kauer) 1287 en te Kroë 1194 pikol. De prijzen bewogen zich voor rottan saga tusschen f 8 à f 13,50 en voor bindrottan tusschen f 3,50 à f 5 per pikol.

j) Hiervan werd uitgevoerd ter hoofdplaats Benkoelen 28 en te Mokko Mokko 4 pikol. Het artikel gold f 50 à f 80 per pikol.

k) De uitvoeren van boschproducten uit Benkoelen geschiedden voor het meerendeel naar Batavia en Padang. Vandaar dat de handelsstatistiek, welke alleen rekening houdt met de uitvoeren reehtstreeks naar buiten den Nederlandsch-Indischen Archipel, zooveel lagere cijfers aanwijst.

l) De twee afvoerhavens van boschproducten in de Lampongsche Districten zijn Telok Betong en Menggala. Van laatstgemelde plaats worden de boschproducten rechtstreeks naar Singapore verscheept, doch die te Telok Betong uitgevoerd, vinden in de meeste gevallen hun weg naar Singapore via Batavia.

m) Onder de uitvoercijfers volgens het gewestelijk verslag (kolommen 2 t/m 9) zijn die van Djambi niet begrepen; wel zijn de uitvoeren van Djambi medegerekend onder de cijfers in de kolommen 10 t/m 18.

n) Hieronder begrepen 277 pikol rottanstokken.

o) Voornamelijk van Atjeh's Westkust (700 pikol). De rest werd verscheept uit de afdeeling Noord- en Oostkust, namelijk van Telok Semawé 94, van Edi 47 en van Segli 62 pikol.

p) Dit cijfer heeft alleen betrekking op de uitvoeren ter Westkust, vanwaar bovendien aan rottan nog werden verscheept 3064 bossen. Nopens de rottan-verschepingen uit de afdeeling Noord- en Oostkust zijn geen hoeveelheden, maar is alleen de waarde opgegeven, en wel voor die te Telok Semawé ad $ 8432, voor die te Edi ad $ 1337, en voor die te Segli ad $ 632.

q) Namelijk 65 pikol van Telok Semawé en 4 pikol van Edi.

r) Bovendien werd nog uitgevoerd uit de afdeeling Indragiri aan nipahbladeren en rottan voor eene waarde van respectievelijk f 6483 en f 4628, en uit de afdeeling Karimon aan bengkoeangbladeren (voor de vervaardiging van kadjangmatten) voor eene waarde van $ 46 363. Omtrent den uitvoer (uit Indragiri) van gomdammar, was, kamfer en kamferolie zijn geen gegevens verstrekt.

s) Bovendien werden van Banka nog uitgevoerd 3522 K.G. honig, 308 K.G. kroeïng-olie, 785 K.G. akar poelosari, en voor eene waarde van f 23 132 aan stroomatten. De honig gold gemiddeld f 13 per pikol, kroeïng-olie f 5 per pikol.

t) Kleine hoeveelheden boschproducten, van Banka afkomstig, worden over Billiton naar Singapore verscheept.

Uit de op de voorgaande blz. vermelde gewesten werden gedurende 1898, volgens de algemeene Indische handelsstatistiek, rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd onderstaande hoeveelheden (in pikols).

Gom-benzoïn.	Gom-dammar.	Gom-elastiek.	Gom-kopal.	Getah-pertja.	Andere getah-soorten.	Rottan-soorten.	Was.	Gezamenlijke geldswaarde volgens de handels-statistiek. *b*)	Verdere aanteekeningen.
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
2 938	6 698	3 576	„	7 682	1 166	19 107	7	f 1 583 506 *d*) (f 326 085)	*a*) Voor de herleiding van K.G. tot pikols is gemakshalve het afgeronde cijfer van 62 K.G. per pikol als maatstaf gebezigd.
„	1 264	354	„	3	„	„	„	*k*) 91 155 (82 301)	
„	„	2	„	„	20	208	„	*l*) 3 136 („)	
11 308	3 450	2 455	„	6 264	1 795	67 637	60	2 240 260 („)	
1	159	84	„	910	8 165	26 933	2 501	726 314 („)	
„	1	66	„	91	645	3 146	6	73 751 („)	
„	77	„	„	2 118	199	5 616	99	204 855 („)	*b*) De eenheidsprijzen, waarnaar in de handelsstatistiek over 1898 de waarde berekend is, waren deels lager, deels hooger dan in 1897, althans voor gom-benzoïn, voor getah-pertja, en voor andere getahsoorten, waarvoor thans als eenheidsprijs is aangenomen respectievelijk f 1, f 1 en f 0,75 per K.G., tegen f 1,25, f 1,50 en f 1 in 1897, zoomede voor gom-dammar, welk artikel thans is berekend tegen f 0,60 per K.G., doch in 1897 slechts tegen f 0,16. Voor de overige in het overzicht genoemde
„	260	12	„	„	„	„	1	*t*) 11 186 („)	
„	15 923	„	„	70	„	1 226	5	608 539 („)	
„	2 710	„	„	38 263	2 577	60 947	117	3 170 687 („)	
„	228	„	„	14 670	„	10 967	230	1 041 401 (16 513)	
„	22 272	„	45 464	„	„	30 983	7	2 243 969 (12 479)	
„	485	„	7 274	1	„	16 155	„	*ij*) 348 753 (138 978)	
„	6 970	„	„	„	„	9	„	259 371 („)	
„	882	„	19 102	„	„	„	20	508 428 (478 148)	
„	„	„	„	„	„	„	„	„ („)	
„	„	„	„	„	26	„	„	1 198 („)	
14 247	61 379	6 549	71 840	70 072	14 593	242 844	803	. . . . .	
883 342 f	2 283 290	f 812 046	f 1 781 631	f 4 344 477	f 678 591	f 2 258 451	f 74 681	f 13 116 509 (f 1 054 504) *cc*)	
15 762	37 481	3 232	100 929	23 359	28 145	340 834	1 764	. . . . .	
1 221 530 f	371 816	f 400 792	f 2 503 035	f 2 172 378	f 1 744 998	f 3 169 758	f 164 056	f 11 748 363 (f 1 231 549) *dd*)	

u) Bovendien werden uit de Westerafdeeling van Borneo nog uitgevoerd 45 500 K.G. tengkawang-vet en 690 stuks rottanstokken. De afval der in de beide te Pontianak bestaande oliefabrieken verwerkte tengkawang-pitten vond zijn weg naar Singapore, en wel tot eene hoeveelheid van 557 500 K.G.

v) De in het overzicht vermelde hoeveelheden betreffen uitsluitend de uitvoeren van Bandjermasin en van Sampit (voor laatstgenoemde plaats alleen waren de cijfers 10 pikol gomdammar, 1031 pikol getahsoorten, 2223 pikol rottan en 50 pikol was). Verder werden nog uitgevoerd: van Bandjermasin voor eene waarde van f 1757 en f 18 259 aan rottanstokken en vogelnesten.

Wat uit de landschappen ter Oostkust van Borneo aan boschproducten verscheept werd, is niet volledig bekend. Alleen met betrekking tot Samarinda (Koetei) wordt opgegeven dat vandaar gedurende de eerste drie kwartalen van 1898 werden uitgevoerd 193 843 pikol getahsoorten, 322 981 bossen rottan en 24 093 pikol was.

w) De in de kolommen 2 t/m 9 vermelde hoeveelheden hebben enkel betrekking tot de uitvoeren van Makasser, van welke hoofdplaats bovendien nog werd verscheept 57 441 K.G. wilde noten, ter waarde van f 14 996. Van Bima werd in 1898 uitgevoerd 355 pikol was, 2 pikol honig en 60 pikol mengkoedoe.

x) Volgens het jaarverslag over 1898 van de kamer van koophandel en nijverheid te Makasser zou in dat jaar vandaar o. a. zijn uitgevoerd 61 200 pikol gom-kopal (van uitvoeren van gom-dammar wordt in bedoeld verslag geen melding gemaakt).

ij) De in de Minahassa en in Gorontalo ingezameld wordende boschproducten worden veelal niet rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië uitgevoerd. Het hier vermelde uitvoercijfer betreft alleen de rechtstreeksche verschepingen naar Nederland of den vreemde.

z) In het gewestelijk verslag is ten opzichte van den uitvoer van boschproducten ditmaal niets gemeld. De uitvoer van kajoepoetih-olie (van het eiland Boeroe) beliep weder ruim 95 000 flesschen, ter waarde van p. m. f 127 000.

aa) In het gewestelijk verslag zijn alleen vermeld de uitvoeren aan gom-kopal en gom-dammar uit Batjan, echter niet de hoeveelheden, maar alleen de waarde en wel ten bedrage van respectievelijk f 181 544 en f 5300. Van Nieuw-Guinea werden te Ternate aangevoerd 740 pikol gom-dammar en 360 pikol gom-kopal. Aan vogelhuiden werd van Nieuw-Guinea uitgevoerd voor eene waarde van f 364 000.

bb) Wegens de onvolledigheid der opgaven zijn deze niet getotaliseerd.

cc) Van deze totale waarde der in 1898 van de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië verscheepte boschproducten, namelijk alleen van die in het overzicht genoemd, werd naar elders dan naar Nederland uitgevoerd voor eene waarde van f 12 062 005, waarvan naar Singapore f 10 777 480 naar Pinang f 983 215 en naar andere landen of plaatsen f 301 310.

Bovendien vermeldt de handelsstatistiek, als in 1898 van (of over) Java en Madura aan boschproducten, als de in het overzicht bedoelde, naar Nederland en den vreemde verscheept, nog eene waarde van f 1 006 793, waarvan naar Nederland f 366 609, naar Singapore f 230 167, naar Pinang nihil en naar elders f 410 017.

dd) Van deze totale waarde der in 1897 van de buitenbezittingen rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië verscheepte boschproducten, namelijk alleen van die in het overzicht genoemd, werd naar elders dan naar Nederland uitgevoerd voor eene waarde van f 10 516 814, waarvan naar Singapore f 9 186 198, naar Pinang f 1 031 818 en naar andere landen of plaatsen f 298 798.

Bovendien vermeldt de handelsstatistiek, als in 1897 van (of over) Java en Madura aan boschproducten, als de in het overzicht bedoelde, naar Nederland en den vreemde verscheept, nog eene waarde van f 386 401, waarvan naar Nederland f 154 979, naar Singapore f 151 061, naar Pinang nihil en naar elders f 80 361.

(5. 56.)

BIJLAGE **DDD**.

(Zie hoofdst. **O**, afd. II, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de gouvernements-mijnontginningen in Nederlandsch-Indië.

A. Tinmijnen op Banka.

I. Aantal ONTGINNINGEN, WERKKRACHTEN en GELEVERDE HOEVEELHEDEN, een en ander over het werkjaar 1898/99.

Districten.	Ontginningen der 1ste klasse.							Ontginningen der 2de klasse. *a*)				Ontginningen der 3de klasse.			Totale levering (in pikols).
	Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.				Geleverd tin (in pikols).		Aantal ontginningen.	Gemiddeld aantal werklieden.	Geleverd tin (in pikols).		Gemiddeld aantal *inleveraars.*	Geleverd tin (in pikols).		
		Deelhebbers	Jaarlooners.	Kolenbranders.	Totaal.	Totaal.	Gemiddeld per hoofd.			Totaal.	Gemiddeld per hoofd.		Totaal.	Gemiddeld *per inleveraar.*	
Muntok	5	"	594	35	629	5 411,93	8,60	25	484	3 326,45	6,87	7	505,68	72,24	9 244,06
Djeboes	12	115	823	53	991	12 929,80	13,05	21	179	1 851,87	10,34⁵	18	584,28	32,46	15 365,95
Blinjoe	15	213	1 634	155	2 002	32 598,06	16,28	50	793	10 181,37	12,84	28	1 306,22	46,65	44 085,65
Soengeiliat . . .	35	193	1 879	121	2 193	27 197,64	12,40	32	308	2 536,50	8,23⁵	5	246,02	49,20	29 980,16
Merawang . . .	11	57	1 142	92	1 291	16 842,52	13,04⁵	"	"	"	"	"	"	"	16 842,52
Pangkalpinang .	17	33	1 918	163	2 114	37 052,26	17,52	4	62	1 091,66	17,61	4	169,59	42,40	38 313,51
Soengeislan . .	8	11	824	48	883	11 406,61	12,91	21	235	3 004,74	12,78⁵	"	"	"	14 411,35
Koba	9	144	696	39	879	10 171,25	11,57	2	15	72,21	4,81⁵	"	"	"	10 243,46
Toboali	8	291	682	47	1 020	13 758,47	13,49	8	72	727,85	10,11	"	"	"	14 486,32
Totalen over 1898/99	120	1057	10 192	753	12 002	167 368,54	13,94⁵	163	2148	22 792,65	10,61	62	2 811,79	45,35	192 972,98
Over 1897/98 waren de totalen.	105	945	9 078	807	10 830	139 253,59	12,86	175	2253	20 614,69	9,15	78	3 672,94	47,09	163 541,22

a) Deze ontginningen zijn van die der 1ste klasse hierin onderscheiden dat zij niet, zooals deze, in hoofdzaak werken volgens door of namens den resident gegeven aanwijzingen.

II. GELDELIJKE UITKOMSTEN over de werkjaren 1897/98 en 1898/99.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1897/98. (Levering: 163 541,22 pikol tin.)	1898/99. (Levering: 192 972,98 pikol tin.)
A. Genoten volgens het tarief in Ind. Staatsblad 1891 n°. 135:		
Door de ontginningen der 1ste klasse:		
1°. aan verstrekkingen en voorschotten (te verrekenen met in te leveren tin) als bedoeld bij afd. I en II, § A, 1ste klasse, van het tarief, nl.: waarde van de op crediet verstrekte rijst, en diverse voorschotten, als: tot inkoop van zout en olie; tot aankoop van materialen en gereedschappen; tot de oprichting en het onderhoud van smelthutten, werkloodsen en kongsihuizen; ter vervanging van het gedeelte der aan de mijnwerkers toekomende hoeveelheid rijst dat niet in natura wordt ontvangen, en tot herstel van buitengewone schade aan dijken en waterwerken bij rampen van hooger hand of dergelijke omstandigheden	f 938 395	f 1 067 824
2°. aan uitkeeringen in geld	1 522 245	2 071 679
Transporteeren	f 2 460 640	f 3 139 503

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1897/98.		1898/99.	
Per transport	f 2 460 640		f 3 139 503	
3°. aan tegemoetkomingen als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 1ste klasse, *a* (maandelijksche premie voor betoonden ijver)	69 209		85 149	
„ III, § B, 1ste „ *b*, 1°. (uitkeering bij de sluiting der afrekening tot zoodanig bedrag, dat, boven de verstrekkingen en voorschotten, per pikol tin niet minder dan f 6,50 genoten wordt) . .	37 576		3 455	
„ III, § B, 1ste „ *b*, 2°. (uitkeering welke bij de sluiting der afrekening wordt tegoedgedaan, indien de ontginning met de zooeven bedoelde uitkeering niet kan toekomen, terwijl toch vlijtig gewerkt en zuinig beheerd is)	90 208		53 956	
„ III, § B, 1ste „ *c* (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	*a*) 72 802		*a*) 140 230	
„ III, § B, 1ste „ *e* en *f* (voor vervoer — door de ontginners — van tin en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst over afstanden van meer dan 12 paal).	5 389		4 751	
„ III, § B, 1ste „ *g* (aandeel door den lande te dragen in de wervingskosten van Chineesche nieuwelingen)	5 901		23 114	
		f 2 741 725		f 3 450 158
Door de ontginningen der 2de en 3de klasse:				
1°. tinbetaling à f 13,50 per pikol (in Muntok à f 20 per pikol)	f 352 442		f 370 569	
2°. aan tegemoetkomingen, als bedoeld bij:				
afd. III, § B, 2de klasse, *a* en *b* (wat de derde klasse betreft zie — voor *a* — artt. 2 en 3 van het betalingsreglement): voor vervoer over afstanden van meer dan 12 paal van tin door de ontginners der 2de en 3de klasse, en van uit 's lands pakhuizen verstrekte rijst door de ontginners 2de klasse.	1 409		1 486	
„ III, § B, 2de „ *c* (vergoeding voor niet in natura ontvangen rijst)	534		89	
„ III, § B, 2de „ *d* en (3de klasse) artt. 2 en 3 van het betalingsreglement (premie voor elken pikol minder genoten rijst dan het aantal ingeleverde pikols tin)	49 591		54 172	
		403 976		426 316
B. Overige kosten in Indië. *b*)				
Verlies op de rijstverstrekking, berekend op f 3,30 per pikol over 1897/98 en op f 1,03 per pikol over 1898/99 *c*)	341 163		108 178	
Vervoer van tin van Banka naar Java *d*)	107 821		127 541	
Transporteeren	f 448 984	f 3 145 701	f 235 719	f 3 876 474

a) Hiervan in Muntok, waar de verstrekking van rijst geheel vervangen is door voorschot in geld, in 1897/98 f 15 177 en in 1898/99 f 18 052.

b) Om de in het verslag van 1897 (blz. 231, noot 1) vermelde reden kunnen in dit overzicht de kosten van aanleg en exploitatie van de stoomtram in het district Blinjoe achterwege blijven.

c) De verstrekte rijst kan gerekend worden op Banka aan het Gouvernement te hebben gekost: in 1897/98 f 8,30 en in 1898/99 f 6,03 per pikol, en zulks in verband met de aannemingsprijzen over genoemde leveringsjaren, welke achtereenvolgens bedroegen f 6,57 en f 4,55 per pikol, geleverd in 's lands pakhuizen te Batavia. Daar aan de mijnwerkers slechts f 5 wordt in rekening gebracht, is het geleden verlies op de rijstverstrekking voor de behandelde twee werkjaren te stellen op respectievelijk f 3,30 en f 1,03 per pikol. In de rijstverstrekkingen van 1898/99 deelden de ontginningen der 1ste klasse voor 104 945 pikol en die der 2de klasse voor 82½ pikol; over 1897/98 waren deze cijfers respectievelijk 102 871 en 511 pikol.

d) Over de jaren 1895 t/m 1899 is dit vervoer (uitgenomen wat betreft het van Muntok verscheepte tin) aangenomen voor f 19,97 per kojang van ongeveer 30 pikol, terwijl voor het vervoer van Muntok naar Java, ingevolge het met 1 Januari 1891 in werking getreden algemeen contract met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij betreffende de bediening van de paketvaart in den Archipel, f 11,60 per kojang wordt tegoedgedaan. Eerstgenoemd contract omvat echter het vervoer van pakhuis tot pakhuis, daaronder begrepen dat in de laadbooten naar en van de reeden, zoomede de kosten van transport aan den wal; het tweede omvat slechts het vervoer van de reede Muntok naar de haven Tandjong Priok. Het vervoer van den wal naar de reede Muntok is aangenomen voor de jaren 1894 t/m 1898 voor f 0,18 en voor de jaren 1899 t/m 1903 voor f 0,40 per pikol tin.

KOSTENBEREKENING VAN HET TIN.	1897/98.		1898/99.	
Per transport	f 448 984	f 3 145 701	f 235 719	f 3 876 474
Administratiekosten, zijnde traktementen en reis-indemniteiten of reisdeclaratiën en schrijfbehoeften der administrateurs en élève-administrateurs der tinmijnen, of der hen vervangende ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, benevens traktementen der klerken bij de administrateurs en der Chineesche pakhuismandoors, alsmede tegemoetkomingen aan de Chineesche officieren	68 366		69 458	
Onderhoud der landsgebouwen en afschrijving wegens waardevermindering	13 249		16 150	
Mijnbouwkundig onderzoek en technische dienst der tinwinning op Banka, alsmede afschrijving op het boormaterieel	*e*) * 239 069		252 755	
Machinale hulp, met inbegrip van de traktementen en reiskosten der tijdelijke machinisten, alsmede afschrijving op het materieel	45 813		99 912	
Kosten van omsmelting van tin	*f*) 3 557		*f*) 10 209	
Gratificatiën aan mijnopzieners, mijnschrijvers en mijnmandoors	„		16 400	
Vervoerkosten (naar Singapore en China) van ontslagen mijnwerkers	2 118		1 778	
Kosten van evacuatie van aan berriberri lijdende mijnwerkers naar Buitenzorg en China, met inbegrip van alle op Banka zelf gemaakte kosten met die evacuatie in verband staande, doch zonder transportkosten van Banka naar Buitenzorg (zie den volgenden post)	13 493		10 884	
Verpleegkosten van de naar Buitenzorg geëvacueerde mijnwerkers, met inbegrip van de kosten voor de oprichting van loodsen aldaar, de transportkosten van Banka naar Buitenzorg en — heen en terug — ook die van de geleiders, zoomede de kosten van evacuatie van Buitenzorg naar China	* 16 408		8 078	
Verpleegkosten van zieke mijnwerkers, voor zoover die niet door de mijnen zijn gedragen, traktementen, toelagen en reiskosten der dokters-djawa, alsmede kosten van geneesmiddelen	* 27 463		23 057	
Afschrijving op inventaris-artikelen en op materieel der tinwinning (uitgenomen stoom- en boormaterieel)	4 000		16 750	
Onderstand in rijst aan oude en gebrekkige mijnwerkers, berekend tegen den kostenden prijs der rijst (over 1897/98 gemiddeld f 8,30 en over 1898/99 gemiddeld f 6,03 per pikol)	21 163		16 046	
Onvoorziene uitgaven (à f $0{,}12^5$ per pikol tin) wegens kosten van opschuring, enz. op Banka (volgens gebruik opgebracht, ofschoon het bedrag gezegd wordt wat ruim te zijn genomen)	20 443		24 122	
		* 924 126		801 318
C. Verdere kosten (die in Europa).		f * 4 069 827		f 4 677 792
Vervoer van Java naar Nederland en verkoop aldaar (als maatstaf voor deze kosten aannemende hetgeen ter zake is verantwoord in de verkooprekeningen betreffende de in 1897 en in 1898 hier te lande geveilde hoeveelheden — verg. voor 1898 bijlage DD hiervóór — zijnde respectievelijk f $2{,}13^{36}$ en f $2{,}30^{36}$ per pikol)		348 931		444 532
A, B en C. Gezamenlijke kosten van het tin		f * 4 418 758		f 5 122 324
zijnde per pikol, berekend over de hooger opgegeven levering		f * $27{,}01^{92}$		f $26{,}54^{42}$
of juister, berekend over de hooger opgegeven levering, na aftrek van het bij de omsmelting van onzuiver tin geleden verlies aan tin, bedragende dit verlies in 1897/98 390,80 pikol en in 1898/99 800,86 pikol		$27{,}08^{39}$		$26{,}65^{48}$
De bruto opbrengst per pikol van de in 1897 en 1898 geveilde hoeveelheden beliep (zie bijlage FF van het vorig verslag en bijlage DD hiervóór)		$45{,}25^{75}$		$52{,}14^{32}$
zoodat de winst per pikol *g*) was te stellen op		f * $18{,}17^{36}$		f $25{,}48^{84}$

e) Waar een * voorkomt, doelt zulks op eene herziene opgaaf.

f) Omgeslagen over hetgeen de omsmelting aan zuiver tin opleverde, kwamen de opgegeven kosten in 1897/98 op f 0,42 en in 1898/99 op f 0,67 per pikol te staan. Onder de som van f 10 209 zijn ook begrepen de voorloopige kosten gemaakt voor de te Djeboes en te Blinjoe voorgenomen omsmelting. In 1897/98 had de omsmelting enkel plaats te Soengeislan, in 1898/99 geschiedde zij te Muntok, Soengeiliat en Merawang.

g) Evenals in vroegere becijferingen van dezen aard zijn onder de op het tin gevallen kosten, wat het bij de tinwinning betrokken Europeesch personeel betreft, alleen in rekening gebracht de uitgaven voor de op Banka te werkgestelde ingenieurs, enz., niet dus kosten van opleiding, uitzending, verlofstraktementen, pensioenen, enz.

B. Overzicht van de productie, de bestemming en de geldelijke opbrengst van Ombilien-kolen, sedert den aanvang der ontginning van het kolenveld (November 1892) tot en met ult. 1898.

(NB. De hoeveelheden zijn opgegeven in tonnen van 1000 K.G.)

Jaren.	Door den dienst der ontginning afgeleverd (volgens weging te Sawah Loento).	Na bijtelling van de op ult. December van het voorafgegane jaar nog in het magazijn te Emmahaven voorhanden gebleven of van het verscheepte nog „varende" partijen, was over het behandelde jaar alzoo te verantwoorden.	Rechtstreeks uit het kolenveld verstrekt (volgens weging op de plaatsen van bestemming): aan diensttakken (hoofdzakelijk aan den staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust).	Rechtstreeks uit het kolenveld verstrekt (volgens weging op de plaatsen van bestemming): aan particulieren, op verschillende langs den spoorweg Sawah Loento–Emmahaven gelegen plaatsen.	Naar het magazijn te Emmahaven verzonden (volgens weging aldaar).	Gedurende het opgegeven jaar uit het magazijn te Emmahaven verstrekt of verzonden naar plaatsen op Java of elders in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op ult. December van dat jaar reeds aan de koopers afgeleverd, dus ongerekend de toen nog „varende" partij. Afgeleverd aan diensttakken: Aan den dienst der staatsspoorwegen op Java.	Afgeleverd aan diensttakken: Aan de marine.	Afgeleverd aan diensttakken: Aan andere diensttakken.	Afgeleverd aan particulieren. Aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij.	Afgeleverd aan particulieren. Aan de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd".	Afgeleverd aan particulieren. Aan andere reederijen en particulieren.	Afgeleverd in de bunkers van het (tot medio 1897) voor de eigen kolentransporten gecharterde stoomschip *Celebes*	Totaal te Emmahaven afgeleverd.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12	13.	14.
Nov. 1892 t/m ult. 1893	47 833 *a)* (141)	47 833 (141)	18 112 (*)	868 (141)	28 853 (*)	14 584 (*)	4 369 (*)	93 (*)	4 096 (*)	243 (*)	209 (*)	951 (*)	24 545 (*)
			18 980 (141)			19 046 (*)			4 548 *)				
1894	72 452 (11 593)	76 232 (11 593)	9 187 (3 758)	1 184 (693)	62 081(7 142)	17 988 (*)	11 727 (*)	1 944 (*)	19 442 (3 257)	4 856 (*)	1 444 (17)	2792(2792)	60 194 (6 067)
			10 371 (4 451)			31 659 (*)			25 742 (3 274)				
1895	107 943 (8 761)	112 284 (9 827)	14 208 (2 275)	1 526(1 162)	92 349(5 290)	37 267 (*)	18 253 (*)	5 297 (*)	17 846 (2 530)	6 962 (*)	1 741 (266)	3061(2292)	90 427 (5 088)
			15 734 (3 437)			60 817 (*)			26 549 (2 796)				
1896	126 284 (14 931)	130 805 (15 949)	17 741 (4 627)	1 334(1 011)	106 937(9 265)	33 189 (*)	22 413 (*)	7 579 (*)	22 961 (6 098)	11 642 (18)	3 610 (597)	3692(2839)	105 092 (9 552)
			19 075 (5 638)			63 181 (*)			38 219 (6 713)				
1897	142 850 (21 679)	148 122 (†) *b)*	20 759 (5 914)	1 494(1 424)	120357(14308)	32 736 (*)	23 728 (*)	6 878 (*)	21 201(11 707) *c)*	29 810 (*)	3 476 (448) *d)*	1653(1653) *e)*	119 182 (13 808)
			22 253 (7 338)			63 342 (*)			54 187(12 155)				
1898	149 434 (27 081)	155 356 (†)	20 598 (7 242)	907 (896)	127320(18853)	22 597 (*)	25 123 (*)	4 721 (*)	21 830(15 903)	46 280 (961)	7 578(2 224)	.....	128 129 (19 088)
			21 505 (8 138)			52 441 (*)			75 688(19 088)				

(*Vervolg.*)

Jaren.	Op ult. December van het behandelde jaar nog te Emmahaven voorhanden gebleven.	Afgeschreven wegens verlies of spillage.	Totaal der kolommen 4, 5, 14, 15 en 16 (overeenkomende met het cijfer in kolom 3).	Derhalve over het behandelde jaar geldelijk te verantwoorden: wegens rechtstreeks uit het kolenveld verstrekte partijen (zie de kolommen 4 en 5).	wegens uit het kolenmagazijn te Emmahaven verstrekte partijen (zie de kolommen 7 t/m 12). Verstrekt of verkocht te Emmahaven zelf.	wegens uit het kolenmagazijn te Emmahaven verstrekte partijen (zie de kolommen 7 t/m 12). Verscheepte partijen, voor zooveel bij het einde des jaars reeds aan de koopers geleverd.	Totaal der kolommen 18, 19 en 20, waarvan: aan diensttakken in rekening gebracht.	Totaal der kolommen 18, 19 en 20, waarvan: aan particulieren verkocht.	Geldelijke opbrengst: wegens de aan diensttakken in rekening gebrachte partijen. Stukkolen.	Geldelijke opbrengst: wegens de aan diensttakken in rekening gebrachte partijen. Gruiskolen.	Geldelijke opbrengst: wegens het verkochte aan particulieren. Stukkolen.	Geldelijke opbrengst: wegens het verkochte aan particulieren. Gruiskolen.	Geldelijke opbrengst: Te zamen. Stukkolen.	Geldelijke opbrengst: Te zamen. Gruiskolen.
	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
Nov. 1892 t/m ult. 1893	3780 (*)	528 (*)	47 833 (141)	18 980 (141)	4 790 (*)	18 804 (*)	37 158 (*)	5 416 (141)	f 348 314	-	f 56 077	f 1 086	f 404 391	f 1 086
				42 574 (141)			42 574 (141)		f 348 314		f 57 163		f 405 477	
1894	4341 (1066)	1326 (9)	76 232 (11 593)	10 371 (4 451)	26 334 (3 274)	31 067 (*)	40 846 (3 758)	26 926 (3 967)	f 523 722	f 18 789	f 262 579	f 28 968	f 786 301	f 47 757
				67 772 (7 725)			67 772 (7 725)		f 542 511		f 291 547		f 834 058	
1895	4521 (1018)	1742(250)	112 424 (9 792) *f)*	15 734 (3 437)	26 866 (2 795)	60 500 (*)	75 025 (2 275)	28 075 (3 957)	f 929 844	f 11 358	f 282 664	f 27 012	f 1 212 508	f 33 370
				103 100 (6 232)			103 100 (6 232)		f 941 202		f 309 676		f 1 250 878	
1896	5272 (*g*)	1365 (*g*)	130 805 (15 949)	19 075 (5 638)	38 755 (6 713)	62 645 (*)	80 922 (4 627)	39 553 (7 724)	f 917 279	f 23 091	f 366 423	f 57 747	f 1 283 702	f 80 838
				120 475 (12 351) *h)*	*h)*		120 475 (12 351)		f 940 370		f 424 170		f 1 364 540 *i)*	*i)*
1897	5922 (†)	765 (†)	148 122 (†)	22 253 (7 338)	55 760(12 155)	61 769 (*)	84 101 (5 914)	55 681(13 579)	f 963 769	f 29 493	f 479 394	f 122 830	f 1 443 163	f 152 323
				139 782 (19 493)			139 782 (19 493)		f 993 262		f 602 224		f 1 595 486	
1898	3323 (†)	2309 (†)	155 356 (†)	21 505 (8 138)	76 506(19 088)	51 623 (*)	73 039 (7 242)	76 595(19 984)	f 912 153	f 36 167	f 740 860	f 156 290	f 1 653 013	f 192 457
				149 634 (27 226)			149 634 (27 226)		f 948 320		f 897 150		f 1 845 470	

a) De tusschen ( ) geplaatste cijfers geven het reeds onder het voorafgegane cijfer begrepen aantal tonnen gruiskolen aan.

b) Hoeveel gruis onder het restant kolen op ult. 1897 en op ult. 1898 begrepen was, blijkt niet. Van daar dat in enkele kolommen het cijfer tusschen ( ) niet is kunnen worden ingevuld. Waar dit het geval was, is een † in de plaats gesteld.

c) Volgens de geldelijke verantwoording (zie de kolommen 27 en 28) zou onder de hierbedoelde 21 201 ton begrepen zijn 13 717 ton gruiskolen, dus 2010 ton meer.

d) Ook voor de hierbedoelde verstrekkingen wijst de geldelijke verantwoording op eene andere verdeeling, namelijk op 648 ton gruiskolen of 200 ton meer, tegen zooveel minder stukkolen.

e) Alleen gedurende de eerste helft van het jaar, zijnde van 1 Juli 1897 af het vervoer opgedragen aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij (verg. het verslag [illegible]).

f) Namelijk in aanmerking nemende het verschil tusschen de weging bij afzending uit het kolenveld en de weging bij aflevering, welke laatstbedoelde weging 140 ton meer (aan stukkolen 175 ton meer, doch aan gruiskolen 35 ton minder) gaf.

g) Het totaalcijfer van de kolommen 15 en 16, voor zoover het betrekking heeft op gruiskolen, bedraagt 758, doch kan met behulp van de hier te lande voorhanden gegevens niet worden gesplitst.

h) Verbeterde opgaaf.

i) Onder de verstrekkingen te Emmahaven aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij en aan andere reederijen en particulieren zijn van de in de kolommen 10 en 12 als stukkolen verantwoorde partijen respectievelijk 2010 en 200 ton verrekend als gruiskolen. Van daar dat de hier opgegeven geldelijke opbrengst berekend is, in stede van over 120 289 ton stukkolen en 10 493 ton gruis, over respectievelijk 118 079 en 21 703 ton.

(5. 57.)

BIJLAGE EEE.

(Zie hoofdst. O, afd. II, van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeurde

CONCESSIËN [1]) TOT MIJNONTGINNING IN NEDERLANDSCH-INDIË,

afgesloten op 30 Juni 1899,

BENEVENS

Statistiek der op 31 Mei 1899 nog van kracht zijnde

VERGUNNINGEN TOT MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORING.

[1]) In de lijst zijn ook opgenomen twee door het Gouvernement verleende „vergunningen" tot winning van delfstoffen aan de oppervlakte of door middel van groeven, hoedanige wijze van exploitatie onder de werking van de bestaande bepalingen geen onderwerp van mijnontginning uitmaakt.

I. OVERZICHT van de door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeu

A. Concessiën tot mijnontginni

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1898.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
						JAVA
	Res. **Samarang**.					
1	Klantoeng Sodjomerto; (distr. Troeko, afd. Kendal).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas en natuurlijk koolwaterstofgas.	Java-Petroleum-maatschappij te Amsterdam.	277	Ind. besluit van 17 Juli 1894, n°. 11; 70 jaren (18 Sept. 1894 t/m 17 Sept. 1964).	22 680 L. ruwe petroleu
2	Grobogan-Petroleumconcessie; (distr. Poerwodadi, afd. Grobogan).	Als voren.	Firma Mac Neill & C°.	338	Ind. besluit van 6 Nov. 1895, n°. 1; 75 jaren (27 April 1896 t/m 26 April 1971).	Nihil.
	Res. **Rembang**.					
3	Sedan; (distr. Sedan, afd. Rembang).	Steen- en bruinkolen.	H. E. van Leijden.	2 747	Ind. besluit van 7 Oct. 1890, n°. 7; 75 jaren (1 Nov. 1890 t/m 31 Oct. 1965). De overdracht op den tegenwoordigen concessionaris werd goedgekeurd bij Ind. besluit dd. 6 Nov. 1898, n°. 19. De overschrijving heeft sedert plaats gehad bij gerechtelijke acte dd. Rembang 30 Jan. 1899.	Nihil.
4	Tinawoen; (distr. Tinawoen, afd. Bodjonegoro).	Als bij n°. 1.	Maatschappij tot exploitatie der petroleumconcessie Tinawoen, te Soerabaija.	30 232	Ind. besluit van 25 Sept. 1894, n°. 13; 75 jaren (21 Jan. 1895 t/m 20 Jan. 1970). Zie ook kolom 16.	23 118 014 L. ruwe petrole
5	Panolan; (distr. Panolan, afd. Blora).	Id.	Dordtsche Petroleum-Maatschappij te Amsterdam.	11 977	Ind. besluit van 30 Sept. 1896, n°. 6; 75 jaren (23 Dec. 1896 t/m 22 Dec. 1971). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geacht verleend te zijn in 1894.	34 473 474 L. ruwe petrole (aan lichtolie werd ge duceerd 571 614 kisten
	Res. **Soerabaija**.					
6	Genoek Watoe; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Jodium en jodiumverbindingen.	G. Ellinger.	$9\frac{698}{1000}$	Ind. besluit van 13 Juni 1888, n°. 2; 75 jaren (23 Oct. 1888 t/m 22 Oct. 1963).	2623 K.G. joodkoper.

a) In den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, deel I, vindt men opgegeven in welk nummer der Javasche Courant of van de daarbij gepubliceerde kwart

CONCESSIËN TOT MIJNONTGINNING in Nederlandsch-Indië, afgesloten op 30 Juni 1899.

verleend door het Gouvernement.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1898 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1898		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het ontginningsjaar 1897/98 of 1898				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.

ADURA.

10 pct. van de netto opbrengst; 1898.	Nihil.		f 0,25 per bouw: 18 Sept 1894.	f 69,25	f 69,25 (op 17 Jan. 1898).	—	9 Europeanen en 120 inlanders.	De putten werden voorloopig afgesloten in afwachting van het gereed komen van de pijpleiding om het ruwe product af te voeren naar de ter hoofdplaats Samarang opgerichte raffinaderij, met den aanleg van welke leiding tegen het einde van 1898 een begin werd gemaakt. Het reeds gewonnen ruwe product werd aan de inlandsche bevolking op het terrein verkocht. Daarvoor werd f 757 bedongen.
10 pct van de netto opbrengst eerst over 1899).	Nog niet verschuldigd		f 0,25 per bouw; 27 April 1896.	f 84,50	f 84,50 (op 29 Dec. 1898)	—	—	Op het concessieterrein werd in 1898 niet gewerkt. Na de teleurstelling, ondervonden, zoowel in de productiviteit der eerst aangeboorde bron als in het opsporen van nieuwe, schijnt de „Nederlandsch-Indische Petroleummaatschappij" te Amsterdam, voor welker rekening de boringen laatstelijk plaats hadden, nog te verwijlen met het doen overschrijven van de concessis te haren name (verg. vorig verslag, bijlage GGG, blz. 3).
3 pct. van de netto opbrengst; 1894.	Nihil.		f 0,25 per bouw; 1 Nov 1890.	f 686,75	Nog niet voldaan.	—	—	De nieuwe concessionaris vatte in 1898 de sedert 't laatst van 1895 gestaakte werkzaamheden nog niet weder op.
10 pct van de netto opbrengst; 1898.	f 2 729,28	f 2 729,28 (op 28 April 1899).	f 0,25 per bouw; 21 Jan. 1895.	f 7558	f 7558 (op 20 Dec. 1898).	f 360 aan de inl. rechthebbenden op den grond, uitgekeerd op 20 Dec. 1898.	11 Europeanen en 's nachts 75, overdag 175 inlanders.	Er werd onafgebroken voortgegaan met het boren van nieuwe putten en het exploiteeren van de vroeger aangeboorde. Voor de boorwerkzaamheden werd gebruik gemaakt van handboren en van stoominstallaties. De zuivering van het ruwe product geschiedt in de raffinaderij te Ngareng (afdeeling Blora) der concessie Panolan (zie n°. 5). De twee daarheen voerende buisleidingen hebben, naar thans gemeld wordt, elke eene lengte van ongeveer 15 K.M. De bijzondere voorwaarden, waaronder de concessie werd verleend, ondergingen, voor zooveel zij betrekking hebben op het beschikken over bovengrond ten behoeve der ontginning binnen het gebied van 's lands bosschen dan wel buiten dat gebied, doch binnen een door het hoofd van gewestelijk bestuur te bepalen afstand van de grenzen dier bosschen, eenige wijziging bij Indisch besluit van 2 Maart 1899 n°. 14.
10 pct. van de netto opbrengst; 1898.	f 21 870,40	f 21 870,40 (op 25 Mei 1899).	f 0,25 per bouw; 23 Dec. 1896.	f 2994,25	f 2994,25 (in Jan. 1899).	f 1500 als schadeloosstelling aan de inlandsche rechthebbenden op den grond in de dessa Ledok (voldaan op 10 Jan. 1898).	Niet opgegeven.	De ruwe petroleum wordt uit de bronnen door buisleidingen opgepompt naar de hiervóór vermelde raffinaderij te Ngareng in de afdeeling Blora en via Babat (Langitan) in de afdeeling Toeban naar de raffinaderij te Djagir of Wonokromo (Soerabaija), op het terrein der concessie Djabakotta (zie n°. 8). Een deel der naar Ngareng opgepompte ruwe petroleum wordt aldaar niet geraffineerd, maar verder opgepompt naar Banglé en van daar naar het station Blora der Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappij, van waar het product in ketelwagens naar Samarang wordt vervoerd om aldaar geraffineerd te worden. De te Ngareng geraffineerde olie gaat, op gelijke wijze als de niet-geraffineerde, naar de pakhuizen te Samarang. Vergunning werd verleend tot den aanleg van eene derde buisleiding van Banglé naar het station te Blora. Voor het gebruik in Rembang, Japara en het Grobogansche wordt de te Ngareng gezuiverde petroleum voor een deel aldaar en voor een ander deel te Banglé in ter laatstgenoemde plaats vervaardigde blikken afgetapt en in kisten van 2 blikken in den handel gebracht. De productie van Panolan aan lichtpetroleum bedroeg in 1898 571 614 kisten, tegen 463 553 kisten in 1897. Het product werd verkregen uit 12 bronnen in het gebied der dessa Ledok. In het geheel bezit de Maatschappij 23 putten. De paraffinefabriek te Ngareng werd voltooid, doch de fabricage bepaalde zich in 1898 nog slechts tot proefnemingen. Het ligt in de bedoeling de paraffine, welke gewonnen wordt uit het tot dusver als brandstof gebruikte petroleum-residu, gedeeltelijk tot kaarsen te verwerken en gedeeltelijk als blokparaffine naar Europa te verzenden. De raffinaderij te Ngareng leverde ook gasoline, waarvan in 1898 4367 kisten werden van de hand gezet.
3 pct. van de netto opbrengst; 1892.	f 103,07	f 103,07 (op 26 Juni 1899).	f 0,25 per bouw, te berekenen over 10 bouws; 1 Jan. 1892.	f 2,50 (Over het voorafgegane exploitatiejaar werd het vaste recht op 15 Februari 1898 betaald.)	f 2,50 (op 22 Dec. 1898).	—	1 Europeesch opziener en 13 inlanders.	Ten aanzien van deze onderneming zijn over 1898 geen bijzonderheden gemeld.

verslagen van den dienst van het mijnwezen de concessievoorwaarden in haar geheel zijn opgenomen.

Volgnummer	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1898.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
7	Kedoeng Waroe; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Jodium en jodiumverbindingen.	De inlanders Pa Kaminah c. s. (allen rechthebbenden op den grond van het concessiegebied), die de concessie bij gerechtelijke akte dd. 30 April 1889, nº. 193, aan hun gemachtigde H. W. J. C. Jonkers (sedert overleden) hebben overgedragen (zie overigens kolom 16).	$7\frac{443}{1000}$	Ind. besluit van 11 Maart 1889, nº. 16; 75 jaren (24 April 1889 t/m 23 April 1964).	—
8	Djabakotta; (districten Djabakotta en Djenggolo I, afdeelingen Soerabaija en Sidoardjo).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas en natuurlijk koolwaterstofgas.	Dordtsche Petroleum-Maatschappij te Amsterdam.	21 800	Ind. besluit van 31 Maart 1889, nº. 2; 75 jaren (20 April 1889 t/m 19 April 1964).	5 250 000 L. ruwe petroleum (Zie verder sub 11.)
9	De Twaalf Dessa's; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Als voren.	Als voren.	2 412	Ind. besluit van 17 Mei 1892, nº. 13; 75 jaren (23 Juli 1892 t/m 22 Juli 1967). De overdracht op de tegenwoordige concessionaris werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 17 Oct. 1898, nº. 5, terwijl de overschrijving plaats had bij gerechtelijke akte dd. 7 Febr. 1899 (zie kolom 4 van bijlage GGG van 't vorig verslag).	12 477 238 L. ruwe petroleum (Zie verder sub 11.)
10	Lidah-koelon; (distr. Goenoeng Kendeng, afd. Soerabaija).	Id.	Id.	1 251	Ind. besluit van 29 Jan. 1896, nº. 1; 75 jaren (17 Maart 1896 t/m 16 Maart 1971). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geachtverleend te zijn in 1893.	10 897 653 L. ruwe petroleum (Zie verder sub 11.)
11	Metatoe; (distr. Grissee en Goenoeng Kendeng, afd. Grissee).	Id.	Id.	24 404	Ind. besluit van 14 Dec. 1898, nº. 4; 75 jaren (7 Febr. 1899 t/m 6 Febr. 1974). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geacht verleend te zijn in 1897.	6 425 000 L. ruwe petroleum Uit het ruwe product d concessiën 8, 9, 10 en 1 ad 35 049 891 L. werd buiten de nevenproducten (zie kolom 16) verkregen 19 542 920 L. (of 542 8 kisten) lichtpetroleum.
12	Goenoeng Sari; (particulier land van dien naam, afd. Soerabaija).	Id.	The Toan Lok en The Toan Ing.	200	Ind. besluit van 21 Sept. 1893, nº. 10; 75 jaren (21 Maart 1894 t/m 20 Maart 1969).	Nihil.
13	Dadoengan; (de particuliere landen Karang Poh en Dadoengan, distr. Djabakotta, afd. Soerabaija).	Id.	Liem Twan Kioe en The Twan Tjiauw.	276	Ind. besluit van 19 Mei 1896, nº. 19; 75 jaren (19 Nov. 1896 t/m 18 Nov. 1971).	—
	Res. **Pasoeroean.**					
14	Goenoeng Woengkal; (distr. Toeren, afd. Malang).	Zandsteen.	C. Zweerus.	$12\frac{277}{500}$	Ind. besluit van 20 Sept. 1888, nº. 38; 75 jaren (7 Febr. 1889 t/m 6 Febr. 1964).	Nihil.
	Res. **Kediri.**					
15	Wadjak; (distr. Wadjak, afd. Ngrowo).	Marmer en kiezelgesteente.	B. D. van Rietschoten (zie kolom 16).	1 243	Ind. besluit van 9 Aug. 1890, nº. 6; 75 jaren (19 Dec. 1890 t/m 18 Dec. 1965).	Nihil.

b) Dit cijfer is ontleend aan de opgaven zooals zij voor de samenstelling van dit overzicht uit Indië verstrekt zijn. In het sedert bekend geworden jaarverslag der Dordtsc gelegen zijn dat onder laatstgenoemde hoeveelheid vermoedelijk ook begrepen is de productie niet alleen van de concessie Panolan, maar ook van de concessie Tinawoen.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1898 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1898		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het ontginningsjaar 1897/98 of 1898				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
pct. van de netto opbrengst; 1893.	(Nog geen belastbare netto opbrengst; zie de laatste kolom.)	—	f 31 per bouw, te berekenen over 7 bouws (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden).	(Zie de laatste kolom.)	—	—	—	De in 1897 aangevangen onderzoekings-werkzaamheden werden in 1898 weder gestaakt. De erven JONKERS, aan wie de in kolom 4 vermelde overdracht is geschied zonder daarin de Regeering te kennen, wenschen de rechten van den erflater aan derden over te doen. Een verzoek om toestemming van regeeringswege was op ult. Juni 1899 nog in behandeling.
3 pct. van de netto opbrengst; 1893.	f 119,27	f 119,27 (op 21 April 1899).	f 0,25 per bouw; 20 April 1889.	f 5450	f 5450 (op 7 Dec. 1898).	—		
3 pct. van de netto opbrengst; 1896.	f 2374,06 (over 1896 en 1897 bedroeg de cijns, volgensnadere opgaven, respectievelijk f 9401,44 en f 4347,09).	f 2374,06 (op 21 April 1899).	f 0,25 per bouw; 23 Juli 1892.	f 603	f 603 (op 7 Dec. 1898).	—	24 Europeanen en 508 inlanders.	In de verschillende concessieterreinen werden in 1898 25 boringen verricht, waarvan er echter slechts één als geslaagd kon worden beschouwd. De raffinaderij te Djagir (Wonokromo), op het terrein der concessie Djabakotta, verwerkt ook het ruwe product der sub 9 t/m 11 vermelde concessiën, zoomede een deel van het ruwe product der concessie Panolan (zie n°. 5). Behalve lichtpetroleum (zie kolom 7) werd in 1898 uit de ruwe olie der gezamenlijke concessiën (uitgenomen Panolan) aan nevenproducten verkregen 500 kisten gasoline, 12 011 kisten smeerolie, 420 173 K.G. asphalt, 570 vaten lucigeen-olie en 6 422 459 L. residu.
pct. van de netto opbrengst; 1897.	f 7819,83	f 7819,83 (op 21 April 1899).	f 0,25 per bouw; 17 Maart 1896.	f 312,75	f 312,75 (op 7 Dec. 1898).	f 550 (Op 7 Dec. 1898 betaald over 1899, zijnde schadeloosstelling aan de inl. rechthebbenden op de gronden Lidah-koelon voor het derven van de inkomsten uit de winning van ruwe petroleum.)		
0 pct. van de netto opbrengst; eerst over 1901).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 7 Febr. 1899.	Nog niet verschuldigd.		—	—	
pct. van de netto opbrengst; 1897.	Nihil.		f 0,25 per bouw; 21 Maart 1894.	f 50	Nog niet betaald.	—	1 Europeaan.	Na de in 1897 ondervonden teleurstelling in het aanboren van nieuwe putten werd in 1898 op het terrein dezer concessie niet gewerkt.
0 pct. van de netto opbrengst; eerst over 1900).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 19 Nov. 1896.	f 69	f 69 (op 23 Dec. 1898).	—	1 mandoor en 8 koelies.	Er werden in 1898 3 boringen verricht, die echter geen resultaten opleverden.
pct. van de netto opbrengst; 1892.	Nihil.		f 0,25 per bouw (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden)	(Zie de laatste kolom.)	—	—	—	Gedurende 1898 werd op het terrein niet gewerkt.
pct. van de netto opbrengst; 1894.	Id.		f 0,25 per bouw; 1 Juli 1893.	f 310,75	f 310,75 (op 29 Dec. 1898).	—	Gemiddeld p. m. 40 inlanders.	Als voren.

troleum Maatschappij over 1898 vindt men echter opgegeven dat de „petroleum-productie" der Maatschappij in dat jaar beliep 1 490 338 kisten. Het verschil zal wel hierin tzelfde jaarverslag wordt als productie van 1896 en 1897 opgegeven achtereenvolgens 1 206 105 en 1 454 976 kisten.

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1898.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Res. Kadoe.					
—	Vergunning tot het winnen van kalksteen in een stuk gouvernementsgrond, behoorende tot de dessa Tjono, distr. Menoreh, afd. Magelang, zoowel om tot kalk te worden gebrand als om als bouwmateriaal in den handel te worden gebracht.	(Zie de voorgaande kolom.)	V. Levyssohn.	$37\frac{100}{500}$	Ind. besluiten van 13 Nov. 1893, n°. 15 en van 10 Oct. 1894, n°. 29; 10 jaren (13 Nov. 1893 t/m 12 Nov. 1903).	Nihil.
	Res. Palembang.					
16	Bahangau; (marga Darmo, onderafd. Lematang Ilir, afd. Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen).	Steen- en bruinkolen.	J. Moldenhauer.	$15\frac{3}{7}$	Ind. besluit van 5 Maart 1893, n°. 16; 30 jaren (30 Aug. 1893 t/m 29 Aug. 1923).	$88\frac{1}{2}$ ton.
17	Lebong Donok; (onderafd. Redjang en Lebong, afd. Tebing Tinggi).	Goud-, zilver-, koper-, lood-, antimoom-, nikkel-, kobalt-, bismuth- en ijzerertsen.	Mijnbouwmaatschappij „Redjang Lebong" te Batavia.	4 097	Ind. besluit van 28 Jan. 1899, n°. 1; 75 jaren (26 Mei 1899 t/m 25 Mei 1974).	—
18	Moeara Enim; (onderafd. Lematang Ilir, afd. Lematang Oeloe en Ilir, Kikim en de Pasoemah-landen).	Petroleum en andere bitumineuse zelfstandigheden.	Petroleummaatschappij „Moeara Enim" te Amsterdam.	31 205	Ind. besluit van 28 Jan. 1899, n°. 29; 75 jaren, in te gaan met den dag waarop de titel van aankomst van het zakelijk recht, waarop de concessie betrekking heeft, wordt openbaar gemaakt (Van deze openbaarmaking, welke moet geschieden vóór 28 Juli 1899, was, op het tijdstip van afsluiting van dit overzicht, te Batavia nog niet gebleken.)	—
19	Babat; (afd. Moesi Ilir).	Als voren.	Als voren.	57 804	Ind. besluit van 23 April 1899, n°. 22; 75 jaren (als bij n°. 18, behoudens dat voor deze concessie de openbaarmaking moet geschied zijn vóór 23 October 1899).	—
20	Palembang; (afd. Iliran en Banjoeasin).	Id.	Petroleummaatschappij „Sumatra-Palembang" te 's-Gravenhage.	30 000	Ind. besluit van 28 Jan. 1899, n°. 30; 75 jaren (28 Juni 1899 t/m 27 Juni 1974). NB. Voor de heffing van cijns wordt de concessie geacht verleend te zijn in 1898.	Zie kolom 16.

BUITE

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1898 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	*VERDERE MEDEDEELINGEN.*
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1898		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het ontginningsjaar 1897/98 of 1898				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
(Zie de laatste kolom.)	f 50	f 50 (op 16 Nov. 1898).	—	—	—	—	—	Zooals de vergunning oorspronkelijk luidde, mocht de te winnen kalksteen alleen dienen om tot kalk gebrand te worden. Sedert (Ind. besluit dd 10 October 1894, n°. 29) is echter de vergunning in dier voege uitgebreid dat het verkregen product ook als bouwmateriaal in den handel zal mogen worden gebracht. In verband daarmede is de retributie, in te gaan met 1894, van f 25 op f 50 's jaars gebracht. Ook gedurende 1898 werd op het terrein niet gewerkt.

EZITTINGEN.

pct. van de netto opbrengst; eerst over 1897.	f 5,99 (over 1897 f 10,48).	f 16,47 cijns over 2 jaren (op 24 Mei 1899).	f 0,25 per bouw over 15 bouws; 15 Jan. 1894.	f 3,75	f 3,75 (op 13 Aug. 1898).	—	Geen vast werkvolk behoudens 1 inl. mandoor.	De levering der verkregen kolen geschiedde, evenals in 1897, te Palembang (41½ ton) en te Moeara Enim (47 ton). Het kampongvolk, dat de kolen delfde, genoot daarvoor, met inbegrip van den afvoer te water naar genoemde plaatsen, respectievelijk f 8,30 en f 6,50 per ton. Ten aanzien van de in bijl. GGG van het vorig verslag bedoelde overdracht van de concessie op een Chinees is niets naders gemeld.
0 pct. van de netto opbrengst eerst over 1903).	Nog niet verschuldigd.		f 0 25 per bouw; 26 Mei 1899.	Nog niet verschuldigd.		(Ingevolge de concessievoorwaarden zou door de Maatschappij, vóór dat wordt overgegaan tot de openbaarmaking van het zakelijk recht waarop de concessie betrekking heeft, in 's lands kas te Palembang moeten worden gestort ten behoeve van de marga Soekoe IX eene som van f 3000 voor het afstaan aan de onderneming van alle rechten op de in het concessieterrein voorkomende goudgroeven en f 136,50 als schadeloosstelling voor omgekapte boomen.)	16 Europeanen en 600 Javanen.	Gedurende 1898 werd op dit terrein, waarvoor in Augustus 1897 recht van opsporing en in Januari 1899 concessie werd verleend, krachtig gewerkt. Tot eene eigenlijke ontginning kwam het echter nog niet, hoofdzakelijk omdat de opvoer van de te Benkoelen aangebrachte machinerieën en materialen groote vertraging ondervond, ten gevolge van den onvoldoenden toestand van den naar het terrein leidenden transportweg. In Juni 1898 was de weg evenwel reeds zoodanig verbeterd dat de ondervonden moeielijkheden waren overwonnen en de opvoer verder geregeld kon plaats hebben. De afstand van Benkoelen tot de mijn bedraagt 158 K.M. Tot de verschillende inrichtingen, waaruit het etablissement der onderneming Lebong Donok bestaat, behoort eene geheel op Europeeschen voet geïnstalleerde werkplaats voor hout- en ijzerbewerking, die medio 1899 zoogoed als gereed was, terwijl toen een begin gemaakt werd met het leggen van eene railbaan voor ertsafvoer van de mijn naar de batterij, welke laatste aanvankelijk op 20 stampers is berekend.
pct. van de netto opbrengst eerst over 1903).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw (in te gaan van den datum der openbaarmaking van het zakelijk recht).	Nog niet verschuldigd.		(Ingevolge de concessievoorwaarden zou door de Maatschappij, vóór dat wordt overgegaan tot de openbaarmaking van het zakelijk recht waarop de concessie betrekking heeft, in 's lands kas te Palembang moeten worden gestort ten behoeve van een viertal marga's eene som van f 15 000 voor het afstaan door deze van alle rechten op twee in het concessieterrein voorkomende petroleumbronnen, van welke de bevolking tot hiertoe partij trok.)	Niet opgegeven.	Gedurende 1898 werd vanwege de Maatschappij, op welke waren overgegaan de thans haar concessieveld Moeara Enim uitmakende vergunningsterreinen (in 1893 als zoodanig aan anderen afgestaan), met boringen voortgegaan en werden aldaar weder 2 nieuwe bronnen aangeboord, waardoor het getal op 7 werd gebracht. De 140 K.M. lange pijplijn of buisleiding van het boorterrein naar de nabij de hoofdplaats Palembang (aan de monding der in de Moesi-rivier vloeiende Pladjoe-rivier) in oprichting zijnde raffinaderij was op ult. Februari 1899, op 16 K.M. na, gereed. De verwachting bestond dat de pompstations in de tweede helft van 1899 alle gereed en in werking zouden zijn. Op het in 1898 afgestane vergunningsterrein, thans de concessie Babat uitmakende, en mede op de Maatschappij overgegaan, was reeds vóór die overneming in 8 putten olie aangeboord. Sedert werden aldaar nog 4 bronnen verkregen. Het pompstation Babat, dat nabij de aangeboorde bronnen zou worden opgericht, wordt door eene p. m. 47 K.M. lange pijplijn verbonden met Kajoe Aroe aan de Moesi-rivier Van daar zal dan de ruwe olie in ijzeren pramen naar de raffinaderij worden gesleept. Men stelde zich voor dat de eerste olie van Babat in de tweede helft van 1900 te Pladjoe zou kunnen worden aangebracht. Door de Maatschappij werd voor den afzet van alle op de raffinaderij bereide lichtpetroleum en residu een contract voor den tijd van zeven jaren gesloten met de „Shell Transport- and trading Company (lim)" te Londen, welke Company als agent een en ander in hare schepen te Palembang in ontvangst zal nemen, ten vervoer naar de verschillende plaatsen van verkoop, om het product der Maatschappij, dat geen afzonderlijk merk zal dragen, te verhandelen tegelijk met hare eigen producten.
pct. van de netto opbrengst eerst over 1903).	Id.		f 0,25 per bouw; (in te gaan als boven).	Nog niet verschuldigd.		—		
pct. van de netto opbrengst eerst over 1902).	Id.		f 0.25 per bouw; 28 Juni 1899.	Id.		—	32 Europeanen (waaronder een hoofdadministrateur en een geneesheer), benevens gemiddeld per dag 300 ambachtslieden (meerendeels Chineezen) en 500 koelies (Chineezen en Javanen).	Reeds vóór het verleenen van de concessie was, op den voet van Indisch Staatsblad 1889 n°. 242, tot de winning van petroleum overgegaan. Bij het einde van 1898 beschikte de Maatschappij over 28 produceerende putten. Op een terrein, gelegen aan de Lalan-rivier en bekend onder den naam van Bajoeng Lentjir, kwam in het laatst van 1898 de raffinaderij met toebehooren tot stand, echter nog slechts in zoover als noodig was om op bescheiden schaal met het verwerken van ruwe olie te kunnen beginnen. De pijpleiding, waarlangs de olie, door middel van een hulppompstation op het bouwterrein, wordt aangevoerd, is ongeveer 30 K.M. lang. De voorloopige inrichting stelde in staat om reeds in November 1898 genoeg olie naar Bajoeng Lentjir te pompen voor het doen van distillatieproeven. En in December kon met het raffineeren worden begonnen De productie beliep in die maand 24 505 units geraffineerd, en wisselde in de eerste zes maanden van 1899, als gevolg van af en toe ondervonden belemmeringen in de exploitatie, af tusschen 31 000 en 58 000 units per maand; in 't geheel werd gedurende het 1ste semester van 1899 verkregen 286 500 units. Met den verkoop van het product, onder haar merk, belast zich (verg. vorig verslag, blz. 181) de „Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië", over wier ondernemingen ter Oostkust van Sumatra in een verder gedeelte dezer bijlage gehandeld wordt.

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. a) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie.	Productie in 1898.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Ass. res. **Billiton.**					
21	Billiton; (het eiland van dien naam).	Tin.	Billiton-Maatschappij te 's-Gravenhage.	647 447	Wet van 18 Juni 1892 (Nederlandsch Staatsblad n°. 139, Indisch Staatsblad n°. 182). 35 jaren (1 Mei 1892 t/m 30 April 1927).	Gedurende het boekjaar 1898/99: 91 912,35 pikol tin (administratieve productie = geleverde hoeveelheid) en p. m. 93 603 pikol (werkelijke productie, zijnde hoeveelheid tin reeds verkregen of naar schatting nog te verkrijgen uit het gedurende het boekjaar ontgonnen erts).
	Res. **Zuider- en Oosterafd. van Borneo.**					
22	Goenoeng Lawak; (afd. Martapoera).	Diamanten, goud, platina en steenkolen.	Borneo-Mijnmaatschappij te Amsterdam.	p. m. 3000	Ind. besluit van 5 Sept. 1881, n°. 10; 75 jaren (23 Jan. 1882 t/m 22 Jan. 1957).	—
23	Kotta Baroe; (op het eiland Laut).	Steenkolen.	P. van Dijk en M. Boissevain.	2677	Ind. besluit van 10 Dec. 1890, n°. 9; 75 jaren (7 April 1892 t/m 6 April 1967).	—
	Res. **Menado.**					
24	Soemalata I; (distr. Kwandang, afd. Gorontalo).	Goud-, zilver-, koper- en loodertsen.	Mijnbouwmaatschappij „Soemalata" te Amsterdam.	p. m. 2190 (na afscheiding daarvan van 490 bouws ten behoeve van Soemalata II; zie n°. 25).	Ind. besluit van 14 Juni 1894, n°. 21; 75 jaren (1 Dec. 1894 t/m 30 Nov. 1969).	39 000 K.G. gouderts (vermoedelijk de in 1898 verscheepte hoeveelheid).
25	Soemalata II; (distr. Kwandang, afd. Gorontalo).	Als voren.	Noord-Celebes Mijnbouwmaatschappij te Amsterdam.	490	Ind. besluit van 9 Jan. 1898, n°. 39 (goedkeuring van de overdracht van 490 bouws der concessie n°. 24). De overschrijving had plaats bij gerechtelijke akte dd. 9 April 1898.	Niet opgegeven.
26	Totok; (distr. Passan-Ratahan-Ponosakan der vroegere afd. Belang, thans afd. Tondano).	Goud-, zilver-, koper-, antimoon-, nikkel-, kobalt- en bismuthertsen.	Mijnbouwmaatschappij Totok te Batavia.	p. m. 3281	Ind. besluit van 7 Mei 1897, n°. 3; 75 jaren (25 Sept. 1897 t/m 24 Sept. 1972).	Id.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1898 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1898		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het ontginningsjaar 1897/98 of 1898				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
(Ingevolge deze concessie, zooals zij laatstelijk hier te lande op geheel bijzondere voorwaarden is verleend, is geen cijns, noch vast recht verschuldigd. Daarentegen heeft de Staat zich $^5/_8$ in de jaarlijksche winst bedongen. Dit winstaandeel — over het boekjaar 1898/99 medio 1899 nog niet bekend — beliep over 1897/98 f 642 847,35, welke som den 26sten November 1898 hier te lande gestort werd.)							Zie de volgende kolom.	Ter aanvulling van het medegedeelde op blz. 209 van het verslag hiervóór worden hier nog de volgende opgaven per mijndistrict opgenomen
pct. van de netto opbrengst; 1885.	Nihil.		f 0,25 per bouw; 23 Jan. 1882.	f 750	f 750 (op 8 Juni 1898).	—	–	Aangezien deze concessie ook in 1899 niet weder in exploitatie werd genomen en dientengevolge de werkzaamheden gedurende langer dan drie jaren waren gestaakt, werd in April 1899 de resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangeschreven om aan den vertegenwoordiger van de Maatschappij te Batavia te doen beteekenen dat bij de Indische Regeering het voornemen bestond om de concessie krachtens art. 21 der mijnverordening (Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*) in te trekken, indien niet binnen zes maanden na de dagteekening der beteekening, ten genoegen van den Gouverneur-Generaal, de ontginning zou zijn hervat. De Maatschappij stelde nu pogingen in het werk om door eene reorganisatie der vennootschap zich het noodige bedrijfskapitaal te verschaffen om met de werkzaamheden eener geregelde exploitatie tijdig een aanvang te kunnen maken.
pct. van de netto opbrengst; 1894.	Nihil.		f 0,25 per bouw, (in te gaan met den aanvang der ontginningswerkzaamheden).	—	—	De retributie aan het inlandsch bestuur van Poeloe Laut, ad f 2000 's jaars in minimum, was over 1894 t/m 1898 nog niet voldaan.	—	Met de werkzaamheden op het terrein werd ook in 1898 nog geen aanvang gemaakt. Omtrent een indertijd door concessionarissen gedaan verzoek, dat het Gouvernement de concessie mocht terugnemen, was nog niet beslist.
pct van de netto opbrengst; 1898.	Nihil.		f 0,25 per bouw; 1 Dec. 1894.	f 547,50	f 547,50 (op 25 Nov. 1898)	—	Ongerekend het Europ. personeel waren gemiddeld 100 koelies (Gorontaleezen) in dienst.	Nadat van het terrein der concessie Soemalata een gedeelte, groot 490 bouws, was overgeschreven op de Noord-Celebes Mijnbouwmaatschappij werd het resteerende terrein op nieuw ingeschreven ten name van de Mijnbouwmaatschappij „Soemalata". De hoofdtunnel vorderde tot 380 M. De op 220 M. afstand van den ingang gegraven 47 M. diepe luchtput kwam gereed. Op 236 M. werd eene goudhoudende ader aangetroffen en op 325 M. de reeds bij de inlanders bekende oude noordelijke ader ontmoet. De inmiddels gewonnen ertsen worden naar Hamburg verscheept. Met de noodige installaties tot plaatselijke verwerking hoopte de Maatschappij tegen het einde van 1900 gereed te komen, terwijl zij zich voorstelde met de eigenlijke ontginning in Juni van dat jaar te kunnen beginnen.
Als voren.	Nihil.		Id.	f 122,50	f 122,50 (op 25 Nov. 1898)	—	Niet opgegeven.	De werkzaamheden bepaalden zich tot het openkappen en aanleggen van voetpaden en het oprichten van de noodzakelijkste woningen, waaronder een hospitaal. Een tunnel werd aangezet, waarin het vervolg der noordelijke Soemalata-ader is ontmoet. In het voorjaar van 1899 zou eene electrische boorinstallatie worden uitgezonden. Het concessieterrein is gelegen aan de Woeboedoe-rivier op 500 M. afstand van de zee.
pct van de netto opbrengst eerst over 1901).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 25 Sept. 1897.	f 820,25	f 820,25 (op 20 Dec. 1898).	—	10 Europ. en p.m. 225 inlanders (zie overigens blz. 201 van het verslag hiervóór).	Ook hier waren de werkzaamheden nog van voorloopigen aard. De weg van het zeestrand naar den berg Totok werd voor het grootste gedeelte afgewerkt. Behalve gebouwen aan het zeestrand en langs den weg naar Goenoeng Totok werden aan den oever van de Monsal-rivier op het concessieterrein eenige woningen voor het Europeesch en inlandsch personeel opgericht. Daar werden ook een passar, eene toko en eene kerk gebouwd, welke laatste tevens voor school dient. Het onderzoek naar ertsen werd voortgezet. Electrische boortoestellen waren besteld en in Augustus 1899 dacht men een aanvang met de goudwinning te kunnen maken.

Ter aanvulling van het medegedeelde op blz. 209 van het verslag hiervóór worden hier nog de volgende opgaven per mijndistrict opgenomen

Namen der mijndistricten.	Aantal mijnen gedurende het boekjaar in bewerking geweest	Aantal ingeschreven mijnwerkers op ult. April 1899.				Gemiddelde presente sterkte aan mijnwerkers over het geheele boekjaar volgens de registers (waaronder echter naar schatting 75 deserteurs).	Verkregen hoeveelheid tin (in pikols) voor zoover gedurende het boekjaar ingeleverd (administratieve productie).
		Bij de mijnploegen ingedeeld.	„Werkzoekenden".	Verlofgangers	Totaal.		
Tandjong Pandan	16	536	130 *a*)	14	680	662	6 000,63
Manggar. . . .	21	2271	423	3	2697	2613	42 669,41
Linggang . . .	19	1978	342	88	2408	2155	23 520,88
Boeding	15	1211	233	3	1447	1372	13 164,88
Dindang . . .	11	646	129	4	779	726	6 556,55
Totalen . . .	82 *b*)	6642	1257	112	8011	7628	91 912,35 *c*)

a) Hieronder 7 man, die bij het hoofdbureau te Tandjong Pandan in dienst waren.

b) Ongerekend 5 zelfstandige „noempangs" en, op oud mijnterrein, een 14-tal zoogenaamde particuliere ontginningen (ploegen).
In den loop van 1898/99 werd één mijn ingetrokken in elk der districten Linggang en Boeding. Op 1 Mei 1899 bleven dus 80 mijnen in ontginning.

c) Hieronder 7632 pikol tin, te Singapore uitgesmolten uit van Billiton verzonden erts.

Tegen 570 vrouwen (475 Chineesche en 95 inlandsche) en 901 kinderen (474 jongens en 427 meisjes) bij het einde van het voorafgegane boekjaar, telde men op ult. April 1899 in de mijnen 588 vrouwen (501 Chineesche en 87 inlandsche) en 923 kinderen (451 jongens en 472 meisjes).

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. *a*) NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit, enz., waarbij de concessie is verleend en duur der concessie. 6.	Productie in 1898. 7.
27	Paleleh; (landschap Bwool ter Noordkust van Celebes).	Goud-, zilver-, koper-, lood-, antimoon-, nikkel-, kobalt-, bismuth- en ijzerertsen.	Nederlandsch-Indische Mijnbouwmaatschappij te Batavia.	p. m. 30 000	Ind. besluit van 29 Juni 1897, nº. 19; 75 jaren (2 Sept. 1897 t/m 1 Sept. 1972).	83 000 K.G. gouderts (in 18 verscheepte hoeveelheid)
	Res. **Banka.**					
—	Vergunning tot het winnen van kaolin op tot het staatsdomein behoorende gronden op het eiland Banka.	(Zie de voorgaande kolom.)	Firma P. Landberg en Zoon, te Batavia.	Onbepaald (zie kolom 16).	Ind. besluit van 24 Oct. 1894, nº. 7; 10 jaren (24 Oct. 1894 t/m 23 Oct. 1904).	(Zie kolom 16.)

B. Concessiën tot mijnontginning (voor zooveel reeds door of vanwege ho

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en du der concessie. 7.
						JAVA
	Res. **Djokjokarta.**					
I.	Kliripan; (regentschappen Pengasih en Nanggoelan).	Bruinsteen.	H. W. van Dalfsen.	395	12 Sept. 1893, nº. 26.	12 Sept. 189 (75 jaren).
						BUIT
	Res. **Oostkust v. Sumatra.**					
II.	Telaga Said; *c*) (landschap Langkat).	Petroleum.	Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië te 's-Gravenhage.	p. m. 500 (volgens de nominale grootte; de werkelijke oppervlakte is echter gebleken ongeveer 1500 bouws te bedragen).	Oorspronkelijk concessie-contract goedgekeurd door den resident onder dagteekening van 8 Aug. 1883; de overdracht op de tegenwoordige concessionaris goedgekeurd, krachtens machtiging der Regeering, bij 's residents besluit dd. 12 Dec. 1890, nº. 359.	8 Aug. 1883 (75 jaren).
III.	Besitang; (landschap Langkat).	Aardoliën en andere delfstoffen.	Id.	p. m. 11 836	4 Maart 1895, nº. 4.	4 Maart 189 (75 jaren).
IV.	Aroebaai; (landschap Langkat).	Als voren.	Id.	p. m. 62 960	Id.	Id.
V.	Boekit Mas; (landschap Langkat).	Id.	Id.	p. m. 53 124	10 Mei 1895, nº. 8. (Eene gewijzigde grensomschrijving van het concessieterrein werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 28 Juli 1897, nº. 3.)	10 Mei 1895 (75 jaren).
VI.	Simpang Kiri; (landschap Zuidel. Boven-Tamiang).	Id.	Id.	p. m. 46 952	9 Febr. 1899, nº. 10.	9 Febr. 1899 (75 jaren).
VII.	Simpang Kanan; (landschap Noordelijk Boven-Tamiang of Karang).	Id.	Id.	p. m. 87 423	Id.	Id.

c) Aldus genoemd door de Maatschappij; in het concessiecontract is aan het terrein geen naam gegeven.

Jaarlijksche cijns.			Vast recht 's jaars.			In 1898 gekweten aan schadeloosstellingen of andere ingevolge de concessie verschuldigde betalingen.	Opgaven omtrent de sterkte of gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
Maatstaf en jaar van ingang.	Bedrag over 1898		Maatstaf en tijdstip van ingang.	Bedrag over het ontginningsjaar 1897/98 of 1898				
	verschuldigd.	voldaan.		verschuldigd.	voldaan.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
0 pct. van de netto opbrengst (eerst over 1901).	Nog niet verschuldigd.		f 0,25 per bouw; 2 Sept. 1897).	f 7500	f 7500 (op 24 Dec. 1898).	—	15 Europeanen en p. m. 425 ambachtslieden en koelies (10 Chineezen en voor het overige inlanders, voornamelijk van Java en de Talaut-eilanden). Zie overigens blz. 201 van het verslag hiervóór.	In 1898 werd met de voorbereiding tot exploitatie begonnen. De twee bestaande galerijen (528.8 en 514.3 M. boven zee) werden verder gedreven, terwijl op twee andere niveau's vier nieuwe tunnels geopend werden, deels om nieuwe gangen op te sporen en te onderzoeken, deels om de bekende gangen voor afbouw voor te bereiden. De daarbij verkregen ertsen bleven bij de mijn opgestapeld om later te worden verwerkt. Uit de Dopalak-gang werd gewonnen 83 ton rijk erts van een gehalte van $5^1/_2$ ons goud en $15^1/_2$ ons zilver per ton, hetwelk naar Europa verscheept werd. Eene 1100 M. lange spoorbaan, ter verbinding van het op te richten etablissement te Paleleh met een in aanbouw zijnden laadsteiger bij kampong Tang, was bij het einde van 1898 voor ruim de helft geheel gereed en over de resteerende 440 M. was het grondverzet reeds bijna afgeloopen. De laadsteiger van 36 M. lengte was toen voor $^2/_3$ voltooid. Eene tijdelijke transportbaan werd aangelegd voor het overbrengen van de onderdeelen en de materialen ten behoeve van de op te richten woningen en andere gebouwen. Op het einde van het jaar waren gereed 6 opzichterswoningen en 5 koeliekwartieren en was begonnen aan de woningen van den directeur en den geneesheer, terwijl het ijzerwerk van het hospitaal was opgesteld en aan de fundamenten van het laboratorium was begonnen. Over 1600 M. lengte werd eene tijdelijke waterleiding aangelegd.
Geen retributie aan den lande verschuldigd.			—	—	—	—	—	De in gebruik te nemen gronden en de tot het noodige te beperken uitgestrektheid daarvan staan ter beoordeeling van den resident van Banka. Gedurende 1898 is van de vergunning geen gebruik gemaakt

Gouvernement goedgekeurd) verleend door bestuurders van inlandsche staten.

Productie	Bedongen cijns per kalenderjaar.		Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
in 1898 (resp 1898/1899).	Maatstaf.	Verschuldigd minimumbedrag.			
8.	9	10.	11.	12.	13.

MADURA.

in 1898: p. m. 1800 ton (à 1000 K.G.) bruinsteen. (c. q. fabriekmatig verwerkte) ton bruinsteen.	Aan den sultan f 0,45 en aan diens gemachtigde f 0,05 per afgevoerde	—	Als vast recht f 0,30 per bouw 's jaars, en verder aan den gemachtigde van den sultan 8 pct. inningskosten over het aan dezen als cijns en vast recht te betalen bedrag.	1 Europeaan; het aantal inlanders wisselde af tusschen 30 en 120 per dag.	De ontginning geschiedde nog steeds in open groeven. Het mangaan-erts bleek 50 pct. metallisch mangaan bevatten. De lage prijs van het product ($9^1/_2$ à $10^1/_4$ pence per unit = 1 pct. metallisch mangaan) en de moeielijkheid om het verscheept te krijgen van Tjilatjap, waar in den westmoesson geregelde scheepsgelegenheid ontbreekt, bleven belemmeringen voor eene ontginning op groote schaal. In den westmoesson werd dan ook niet geëxploiteerd.

BEZITTINGEN.

in 1898: 5 479 694 units (à 37.8 L.) lichtpetroleum. (Bij een rendement van 50 pct. is deze productie gelijk te stellen met p. m. 2 700 000 vaten ruwe olie.)	5 cent per hectoliter gezuiverde, en 3 cent per hectoliter ruwe petroleum.	Minstens f 3 per dag, d. i. naar reden van eene minimum-productie van 100 hectoliter ruwe olie per dag.	Terugbetaling aan de Regeering gedurende 10 jaren (dus telken jare $^1/_{10}$) van de kosten, ad f 116 113 34, der voor den oorspronkelijken concessionaris van gouvernementswege verrichte onderzoekingen (zie omtrent deze in 1895 door de Maatschappij op zich genomen verplichting het Koloniaal Verslag van 1895, blz. 277).	Niet opgegeven.	De opgegeven productie (kolom 8), uitsluitend afkomstig uit het concessieveld Telaga Said, was kwartaalsgewijze verdeeld als volgt: 1 747 129, 2 047 054, 953 398 en 732 113 units. Per maand werd de grootste hoeveelheid geraffineerde olie, namelijk niet minder dan 839 108 units, verkregen in Mei 1898. Men beschikte toen in genoemd concessieveld over 18 putten (2 kort te voren aangeboord en 16 in 1897 en vroeger), welke bij meting bevonden werden gezamenlijk p. m. 18 000 vaten ruwe olie per etmaal te kunnen leveren. Het aanboren van meer putten op Telaga Said werd nu voorloopig gestaakt en zelfs waren, omdat men op de verwerking van eene zoo groote hoeveelheid olie niet aanstonds was ingericht, verscheidene bronnen moeten worden afgesloten. Zij werden echter opengesteld na de indienststelling van nieuwe tankbooten voor het vervoer van olie in onverpakten staat (bulk-olie), maar het bleek nu dat de verhouding van olie en zoutwater in het ruwe product zich in ongunstigen zin meer en meer begon te wijzigen. Bij meting in Juli bleek de productie van ruwe olie te zijn teruggeloopen tot p. m. 8000 en in September tot p. m. 4000 vaten per etmaal. Intusschen werd weder tot boringen overgegaan, van welke er 7 (van de 18) slaagden, zoodat hiermede op Telaga Said in 't geheel verkregen waren 25 rendeerende putten, van welke er echter in October 3 ophielden te vloeien. Daar meting van de putten belangrijke stoornis geeft in het bedrijf, werd in diezelfde maand besloten hunne capaciteit verder af te leiden uit de productie van geraffineerde olie, hetgeen nu mogelijk was omdat bij het gedaalde peil der productie al het opgebrachte door de putten aanstonds ook verwerkt werd. Volgens dien maatstaf was het rendement van de 22 op ult. 1898 produceerende putten te stellen op ongeveer 3500 vaten ruwe olie per etmaal.
—	5 cent van elken hectoliter in den handel te brengen gezuiverde petroleum of ander uit de ruwe grondstof te verkrijgen geheel of gedeeltelijk gezuiverd product, en 3 cent van elken door de onderneming geproduceerden en daarvan vervoerden hectoliter ruwe aardolie.	Minimum: f 1000 's jaars.	—		De in den aanvang van het jaar gereed gekomen tweede raffinaderij aan de Besitang-rivier (op het terrein der sub V bedoelde concessie Boekit Mas) bleef, in verband met de afgenomen productie van ruwe olie, slechts korten tijd in werking, zoodat de fabricage weder beperkt werd tot de eerst opgerichte raffinaderij (te Pangkallan Brandan op het concessieterrein Telaga Said). Na de in den loop van het jaar aan deze laatste inrichting aangebrachte uitbreiding en verbeteringen zijn
—		Minimum: f 6000 's jaars.	—		
—		Id.	—		
—		Id.	—		
—		Id.	—		

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en duur der concessie. 7.
VIII.	Boeloe Telang; (landschap Langkat.	Aardoliën en andere delfstoffen.	Maatschappij tot mijn- en bosch-exploitatie in Langkat te Tandjong Poera.	p.m. 7600 (nominale grootte; volgens de grensomschrijving moet echter de oppervlakte grooter zijn).	11 April 1896, nº. 2.	11 April 1896 (75 jaren).
IX.	Boekit Tinggi; (landschap Langkat).	Als voren.	L. A. Scott Elliot.	p. m. 32 500	15 Jan. 1897, nº. 5.	15 Jan. 1897 (75 jaren).
X.	Lepan; (landschap Langkat). *d*)	Id	Deli-Maatschappij te Amsterdam.	p. m. 26 660	28 Juli 1897, nº. 4.	28 Juli 1897 (75 jaren).
XI.	Poeloe Koempei; (het eiland van dien naam, behoorende tot het landschap Langkat). Res. **Riouw en onderh.**	Id.	J. Deen.	p. m. 4400	12 Nov. 1897, nº. 5.	12 Nov. 1897 (75 jaren).
XII.	Singkep; (het eiland van dien naam in den Lingga-archipel).	Tin en andere delfstoffen.	Singkep-Tinmaatschappij te 's-Gravenhage.	116 651	3 Juni 1887, nº. 21 (nieuw contract goedgekeurd bij Ind. besluit dd. 15 Nov. 1893, nº. 11).	3 Juni 1887 (50 jaren).
XIII.	Tjinako; (landschap Indragiri).	Steenkolen en andere delfstoffen.	Tjinako-Steenkolenmaatschappij te Amsterdam.	p. m. 25 000	13 Oct 1893, nº. 6. De medewerking der Regeering voor de overdracht der concessie op de tegenwoordige concessionarisse werd verleend bij Ind. besluit van 29 Oct. 1898, nº. 16.	13 Oct. 1893 (75 jaren).

d) Bij de goedkeuring van het concessiecontract is door de Indische Regeering de beperking gemaakt dat, indien eenig gedeelte van het mijnveld mocht blijken buit

Productie	Bedongen cijns per kalenderjaar.		Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
	Maatstaf.	Verschuldigd minimumbedrag.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.
					de beide raffinaderijen in staat te zamen jaarlijks ongeveer 12 millioen units geraffineerde olie af te leveren. De raffinaderijen zijn voor het vervoer van de ruwe olie door buisleidingen verbonden met het boorterrein te Telaga Said, terwijl in de richting van de noordelijk gelegen overige concessieterreinen (Besitang, Boekit Mas en Aroebaai) eveneens buisleidingen gelegd of in constructie waren. Bovendien zijn de beide raffinaderijen door buizen voor geraffineerde olie verbonden zoowel onderling als met de tankinstallatie te Pangkallan Soesoe aan de Aroebaai. De tanks aldaar hebben een gezamenlijken inhoud van 10 000 ton. Voor zooveel die olie wordt verzonden in verpakten staat (welke verpakking te Pangkallan Brandan geschiedt), vindt de afscheep plaats te Poeloe Sembilan. Voor het vervoer van bulk-olie naar de tankinrichtingen der Maatschappij in verschillende hoofdcentra van consumptie in het Oosten (zie vorig verslag, bijlage GGG, blz. 11) werd beschikt over eene tankvloot, metende circa 28 000 ton. Daarvan waren 6 tankschepen het eigendom der Maatschappij, metende gezamenlijk p. m. 8000 ton; de overige 20 000 ton waren gecharterde booten. Van de bijproducten kon nog niet veel aan derden worden verkocht. Het zware residu werd op de eigen booten der Maatschappij als brandstof gebruikt in plaats van steenkolen. Voor de lichte residuën is in het Oosten geen markt van beteekenis te maken. Aan gasoline werd voor een bedrag van f 28 121 verkocht. Na de sterke vermindering van productie (welke ook nog in het eerste semester 1899 aanhield, daar in Januari t/m Maart de productie beliep 546 500 en in April t/m Juni 446 500 units lichtolie), werd ook geen werk meer gemaakt van het winnen van paraffine uit het zware residu der distillatie. Gedurende 1898 hadden twee branden plaats, de een te Pangkallan Brandan in Mei en de andere te Telaga Said in November, beide een gevolg van gasontploffing. Bij den tweeden brand kregen twee Bengaalsche oppassers zoodanige brandwonden, dat zij aan de gevolgen overleden. Nu voorshands de olieproductie in het terrein Telaga Said afnemende was, werd met belangrijke vermeerdering van personeel en boormaterieel de exploratie voortgezet van het concessieterrein Boekit Mas, waar reeds in 1897 op 10 plaatsen vruchteloos was geboord. Gedurende 1898 werden er 23 nieuwe boringen gedaan, gemiddeld ter diepte van 770 voet, die echter mede wegens onvoldoende resultaten werden gestaakt, evenals ook eene in 1898 ondernomen nieuwe boring, ter diepte van 825 voet, op het concessieterrein Besitang, waar tot nog toe (in 1897) 2 boringen waren gedaan, zonder een oliebassin aan te treffen. Bij de zooeven besproken 24 boringen buiten Telaga Said zijn niet gerekend de 14, welke bij het einde van 1898 nog onderhanden waren, en evenmin eene in Tamiang, nabij Soendi Batoe, ondernomen boring. Bij de afsluiting van dit overzicht was door de Maatschappij nog niet gestort de derde termijn, ad f 11 611.33, wegens vrijwillige restitutie aan het Gouvernement (zie kolom 11) van de indertijd voor rekening van den lande gekomen onderzoekingskosten binnen het op haar overgegaan concessieterrein in Langkat.
ct./Dec. 1898: 8000 kisten ichtpetroleum.	Als bij III t/m VII.	Minimum: f 6000 's jaars.	—	Niet opgegeven.	De te Rantau Pandjang opgerichte raffinaderij werd in October 1898 in werking gesteld. De olie wordt nog door pompen verkregen. Bij het einde van het jaar waren 8000 kisten gezuiverde olie gereed.
—	Id.	Id.	—	Id.	Er werd in 1898 zooveel petroleum aangeboord, dat spoedig met het raffineeren in de raffinaderij aan de Gebang-rivier zou kunnen worden aangevangen.
—	Id.	Id.	—	Id.	Er werd geboord bij Soengei Sikoendoer Ketjil op een afstand van twee uren gaans van de Besitang-rivier, tot dusver echter nog zonder resultaat.
—	Id.	Id.	—	—	Met de werkzaamheden werd, voor zoover bekend, nog geen aanvang gemaakt.
edurende het kjaar 1898/99: 1 237.77 pikol (administratieve productie = ingeleverde oeveelheid) of 1 143.80 pikol werkelijke productie.	5 pct. in natura van het gedurende het kalenderjaar van de onderneming vervoerde tin, en bovendien f 5 per 3 pikol gedurende het kalenderjaar uitgevoerde tin na aftrekking van de in natura opgebrachte hoeveelheid.	Minimum: 150 pikol tin (c. q. tot een aequivaleerend bedrag aan te vullen in geld), en bovendien (berekend over een minimum-uitvoer van 2850 pikol) minstens f 4750 in geld.	—	Gemiddelde sterkte gedurende 1898/99: 2032 man (meerendeels Chineezen), waarvan — alleen wat betreft het personeel voor het werk in de mijngroeven — gemiddeld present waren 1647 man. Zie overigens blz. 200 van het verslag hiervóór.	De ertsrijkheid der in exploitatie zijnde terreinen op Singkep (waar gedurende het op 30 Juni 1899 geëindigde boekjaar 15 groeven in bewerking waren en wel 8 in Dabo en 7 in Raija), bleek steeds minderende, waarom een plan werd vastgesteld voor het verder onderzoek van het eiland in de hoop op het vinden van nieuwe ertsvelden, terwijl de Maatschappij zich ook aan opsporingen van tin en goud in vergunningsterreinen buiten Nederlandsch-Indie wijdde, namelijk in Moar en Kedah op Malakka. Het op Singkep gewonnen erts wordt niet meer op dit eiland uitgesmolten, maar met een eigen stoomschip der onderneming geregeld naar Singapore vervoerd ter versmelting aldaar door de „Straits Trading Company". Voor verdere bijzonderheden omtrent de Singkep-exploitatie zij verwezen naar blz. 209 van het verslag hiervóór.
—	$2^1/_2$ pct. der waarde van de gedurende het kalenderjaar van de onderneming vervoerde steenkolen.	Minimum: 3000 Mex. dollars.	—	5 Europeanen, 232 Chineezen en 95 Maleische en Javaansche contract-koelies.	De voorbereidende werkzaamheden voor de ontginning, als de bouw van woningen, het schoonmaken der Tjinako-rivier, het vervaardigen van steigers, het traceeren van eene spoorbaan naar de laadplaats der kolen (zie vorig verslag, bijlage GGG, blz. 13), werden in 1898 grootendeels beëindigd, ondanks dat veel vertraging ondervonden werd door den langdurigen lagen waterstand der rivieren, waardoor het opvoeren van materialen en voedingsmiddelen naar de onderneming zeer werd belemmerd, terwijl ook desertiën van koelies herhaaldelijk voorkwamen. De werkzaamheden aan de mijn bepaalden zich nog alleen tot het openkappen van het terrein en tot grondverzet voor de op te richten zeefinrichting. De opening van de mijn werd tegen het einde van 1899 tegemoet gezien.

landschap Langkat te vallen, zoodanig gedeelte geacht wordt niet in de concessie te zijn begrepen.

Volgnummer. 1.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten. 2.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend. 3.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen. 4.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws). 5.	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd. 6.	Aanvang en duur der concessie. 7.
	Res. **Westerafd. van Borneo.**					
XIV.	Sambas Gold Mines; (landschap Sambas).	Goud-, zilver-, platina-, kwikzilver-, koper-, lood-, zink-, tin-, ijzer-, nikkel-, antimonium-, arsenicum-, tellurium-, selenium- en bismuthertsen, zoomede andere delfstoffen (zie ook kolom 13).	West-Borneo Goud-Maatschappij te Amsterdam.	p. m. 48 670 *e*)	28 April 1889, n°. 3, en 8 Aug. 1889, n°. 20.	19 Juli 1889, zijn de datum van goe keuring door de resident namens Regeering (75 jar
XV.	West-Borneo Gold Field; (landschap Sambas).		Id.	p. m. 20 000 *e*)		Als voren.
XVI.	Ban Pin-San; (landschap Sambas).	Als voren.	Onderzoekingsmaatschappij van mijngronden ter Westerafdeeling van Nederlandsch-Borneo, te 's-Gravenhage.	p. m. 2230	16 Aug. 1890, n°. 10.	16 Aug. 1890 (75 jaren).
XVII.	Sambas Rivier-concessie n°. 1; (landschap Sambas).	Goud, zilver en andere edele metalen, voorkomende in de bedding van het gedeelte der Trea-rivier van af de monding der Sentalang-rivier stroomopwaarts tot aan de eerste scherpe bocht even boven de plaats, waar op de topographische kaart de Chineesche kampong Bentoenai is aangegeven.	E. B. Clifford.	p. m. 10 kilometer lengte stroomgebied van de in kolom 3 genoemde Trea-rivier.	5 Febr. 1899, n°. 3.	5 Febr. 1899 (20 jaren).
XVIII.	Emmaville; (landschap Sambas).	Als bij n°. XIV.	R. Liddelow.	p. m. 28 200	9 April 1899, n°. 24.	9 April 1899 (75 jaren).
	Res. **Zuider- en Oosterafd. van Borneo.**					
XIX.	— (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Steenkolen.	Oost-Borneo-Maatschappij te Amsterdam.	p. m. 57 200	6 Juni 1886, n°. 2. (Bij Ind. besluit van 27 Juni 1891, n°. 25, werd goedgekeurd eene wijziging van art. 14 van het concessiecontract; een supplétoir contract werd goedgekeurd door den resident bij besluit dd. 6 Juni 1896, n°. 150).	6 Juni 1886 (75 jaren).
XX.	Kalindjau; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen nabij het grensgebergte met de Berouwsche landen).	Goud, zilver, diamanten, tin, lood, koper en andere delfstoffen.	Erven G. Murray.	p. m. 10 000	27 Maart 1891, n°. 27.	27 Maart 189 (75 jaren).

e) Blijkens opgaven van den dienst van het mijnwezen is het er voor te houden dat de werkelijke oppervlakte van de concessie „Sambas Gold Mines" kleiner, die

Productie in 1898 (resp. 1898/1899).	Bedongen cijns per kalenderjaar. Maatstaf.	Verschuldigd minimum-bedrag.	Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	VERDERE MEDEDEELINGEN.
8.	9	10.	11.	12.	13.
Zie kolom 13.	2½ pct. van de waarde op het ontginningsterrein van de verkregen en van de onderneming afgevoerde edele of andere ertsen, met namen genoemd in kolom 3; zie overigens kolom 13.	Minimum: f 4867 's jaars.	—	3 Europeanen en 80 Chineezen.	Voor andere delfstoffen dan de in kolom 3 uitdrukkelijk genoemde ertsen, voor zooveel de winning daarvan is toegelaten, kan — ingeval deze aangetroffen worden en tot ontginning daarvan wordt overgegaan — omtrent den aan den sultan va Sambas verschuldigden cijns nader worden overeengekomen. Gedurende 1898 werden te Han-Moi-San eenige tunnels en galerijen aangelegd tot verder onderzoek van de goudader. Het verzamelde goudhoudende gruis werd opgestapeld om later machinaal te worden verwerkt.
Zie kolom 13.	Als voren.	Minimum: f 2000 's jaars.	—		
—	Id.	Minimum: f 223 's jaars.	—	—	Als het 1ste lid der aanteekening bij de nos. XIV en XV, behoudens dat onder de in het concessiecontract uitdrukkelijk genoemde ertsen ook kobalt behoort. De eigenlijke exploratie en exploitatie van dit mijnveld, na afloop van het eerste ontginningsjaar 1890/91 gestaakt, werden ook in 1898 nog niet hervat. Indertijd is op het terrein eene volledige installatie ingericht voor het verwerken van 20 ton erts per dag met de daarvoor noodige machinerieën, gebouwen, administrateurswoning, enz. In de eerste helft van 1899 is, in verband met eene wijziging der statuten, het noodige kapitaal gevonden om de zaak weder in gang te brengen. Het concessieterrein is gelegen in het Sekadau-gebergte ten zuidwesten van de hoofdplaats Sambas en met die plaats verbonden rechtstreeks door een van de onderneming uitgaanden karreweg, en indirect door den grooten weg, loopende van Montrado noordwaarts naar Sebawi aan de kleine Sambas-rivier, welke voor zeeschepen bevaarbaar is.
—	2½ pct. van de bruto opbrengst (daaronder te verstaan de handelswaarde te Singapore van de gedurende het (kalender-)jaar op de onderneming verkregen en daarvan vervoerde edele metalen).	Minimum: f 250 's jaars.	Aan ieder goudwasschend gezin, betrokken bij de op 5 Febr. 1899 binnen het concessiegebied in gebruik zijnde waschplaatsen, moet door den concessionaris, voor elk jaar waarin hij ter hoogte van die waschplaats of bovenstrooms daarvan werkt, eene schadeloosstelling voldaan worden (telkens bij vooruitbetaling) van f 15 's jaars, tenzij ten overstaan van het hoofd van plaatselijk bestuur tusschen partijen overeenstemming verkregen worde nopens eene schadeloosstelling in eens.	—	Het geldt hier de totstandkoming van eene eerste concessie voor de winning van ertsen uitsluitend in rivierbeddingen. De in kolom 6 bedoelde goedkeuring van het concessiecontract is nog slechts voorwaardelijk verleend, namelijk onder voorbehoud dat vóór 5 Augustus 1899 aan de Regeering zij ingediend eene suppletoire overeenkomst, houdende wijziging in den harerzijds aangegeven zin van sommige artikelen van het oorspronkelijk concessiecontract. Onafhankelijk van de verleende concessie behouden de bij het bestuur bekende goudwasschende gezinnen, bedoeld in kolom 11, het recht om op andere punten binnen het concessiegebied op de bij hen gebruikelijke wijze goud uit het rivierzand te wasschen. Als waarborg voor de behoorlijke voldoening van het verschuldigde aan de rechthebbenden op de in het concessiegebied bestaande waschplaatsen moet door den concessionaris in 's lands kas te Sambas f 1000 worden gestort, welke waarborgsom, indien daaruit door het bestuur betalingen zijn gedaan, telkens tot genoemd bedrag moet worden aangevuld. De concessionaris mag met zijne werkzaamheden het gewoon verkeer te water niet belemmeren; hij mag de bedding van de rivier niet van den natuurlijken loop afleiden, de rivieroevers niet ondermijnen en moet er voor zorgen dat de bestaande en van het geconcedeerde riviergedeelte afhankelijke waterleidingen ten behoeve van goudwasscherijen, sawahs, enz, niet door zijn toedoen gebrek aan het noodige water krijgen. Indien de concessionaris ten behoeve van zijne onderneming voor het oprichten van gebouwen, het opstellen van machinerieën, enz. gronden langs de oevers van het geconcedeerde riviergedeelte noodig heeft, zal hij die tegen schadeloosstelling dan wel kosteloos in gebruik mogen nemen, al naar gelang door het inlandsche bestuur is geconstateerd dat daarop al dan niet door derden rechten worden uitgeoefend.
—	Als bij nº. XIV.	Minimum: f 2900 's jaars.	—	—	Als het 1ste lid der aanteekening bij de nos. XIV en XV, behoudens dat onder de in het concessiecontract uitdrukkelijk genoemde ertsen niet voorkomt arsenicum. Zooals de grenzen van dit mijnveld in het concessiecontract zijn omschreven, zouden daarin vallen een gedeelte van het concessieterrein der sub XVI vermelde onderneming, zoomede twee terreinen, met namen Teberouw en Seminis, waarop evenbedoelde onderneming van het inlandsch bestuur van Sambas toezegging van concessie had verkregen. Bedoelde drie gedeelten zijn daarom bij het contract betreffende het mijnveld Emmaville uitdrukkelijk van de concessie uitgesloten.
in 1898: 15 221 ton gezuiverde kolen.	f 0,50 per ontgonnen en uitgevoerde ton steenkolen (in 1896 bij suppletoir contract vrijdom verleend voor 4 jaren van af het gereed komen der installatiën voor den diepbouw).	(Geen minimum gestipuleerd.)	Levering aan den sultan van de benoodigde steenkolen, jaarlijks tot hoogstens 1000 ton à f 5 per ton (art. 14 zooals dat bij suppletoir contract van 1896 nader gewijzigd is).	Gemiddeld 705 koelies, namelijk 542 Javanen, 38 Bandjareezen, 101 Madureezen en 24 Makassaren. Zie overigens blz. 201 van het verslag hiervóór.	De werkzaamheden voor den diepbouw-aanleg vorderden door verschillende omstandigheden (o. a. door ziekten onder het arbeiderspersoneel) slechts langzaam, zoodat van de winning van kolen door middel van diepbouw, waarmede men op 1 Juli 1898 verwacht had te kunnen beginnen, bij het einde des jaars nog geen sprake kon zijn. De laag A bleek in de diepte tot op de helft van hare oorspronkelijke dikte te zijn verminderd en daardoor onontginbaar te zijn, terwijl de laag B eerst op 17 Juni 1898 in de gronddwarsgalerij, en wel met hare normale dikte werd ontmoet, doch op 28 M. verder dan waarop men gerekend had. De 3de laag (laag C) werd in November d. o. v. bereikt, eveneens met de normale dikte. Door gebrek aan de noodige geldmiddelen heeft de Maatschappij zich intusschen genoodzaakt gezien de exploitatie in de eerste maanden van 1899 te beperken tot de allernoodzakelijkste werkzaamheden in het belang van het onderhoud der mijnen en van den afbouw der laag B ten behoeve van den plaatselijken afzet van kolen. De sterkte van het werkvolk werd toen ingekrompen tot 150 man. Verg. overigens blz. 210 van het verslag hiervóór.
—	Van de waarde van verkregen en van de onderneming vervoerde: goud, diamanten en koperertsen 5 pct., zilver 7 pct., tin en lood 6 pct.	Minimum: f 1000 's jaars.	—	—	Door het overlijden van den oorspronkelijken houder is deze concessie niet ten uitvoer gelegd, en daar door diens erven geen prijs wordt gesteld op het behoud van de concessie en aan enkele daarbij gestelde voorwaarden niet is voldaan, komt zij voor intrekking in aanmerking.

[e] De concessie „West-Borneo Gold Field" grooter zal zijn dan de hier vermelde, ontleend aan de in het concessiecontract aangenomen grootte.

Volgnummer.	Naam der concessie en ligging van het mijnveld. NB. De concessiën zijn gerangschikt naar de gewesten.	Delfstoffen waarvoor de concessie is verleend.	Namen der (tegenwoordige) concessionarissen.	Grootte of geschatte grootte van het mijnveld (in bouws).	Gouvernementsbesluit waarbij of krachtens hetwelk de concessie door of namens het Gouvernement is goedgekeurd.	Aanvang en duur der concessie.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
XXI.	Louise of Sangga Sangga; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Petroleum, naphta, bergteer, aardpek, asphalt, aardhars, aardwas, natuurlijk koolwaterstofgas en steenkolen.	J. H. Menten. *f*)	p. m. 28 900	30 Juni 1891, n°. 4. (Een suppletoir contract, waarbij de strekking der oorspronkelijke concessie, welke alleen betrekking had tot petroleum en aanverwante delfstoffen, is uitgebreid tot steenkolen, werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 30 Mei 1897, n°. 9.) *f*)	30 Juni 1891 (75 jaren).
XXII.	Mathilde of Balik Papan; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Balik Papan-baai).	Als voren.	Id. *f*)	p. m. 22 900 *g*)	30 Juni 1891, n°. 4. (Een suppletoir contract, waarbij de strekking der oorspronkelijke concessie, welke alleen betrekking had tot steenkolen, is uitgebreid tot petroleum en aanverwante delfstoffen, werd goedgekeurd bij Ind. besluit van 30 Mei 1897, n°. 9.) *f*)	30 Juni 1891 (75 jaren).
XXIII.	Melak; (landschap Koetei; het mijnveld is gelegen aan de Mahakkam-rivier).	Als bij nos. XIV en XV, met dien verstande dat bovendien nog uitdrukkelijk edelgesteenten, petroleum en steenkolen zijn genoemd.	L. W. H. de Munnick Sr.	p. m. 13 000	5 Oct. 1893, n°. 6.	5 Oct. 1893 (75 jaren).
XXIV.	Charlotte; (landschap Goenoeng Taboer).	Lood- en antimoniumglans en aanverwante ertsen.	J. H. Menten.	p. m. 20 292	21 Dec. 1893, n°. 16.	21 Dec. 1893 (75 jaren).
	Res. **Ternate en onderh.**					
XXV.	Batjan-concessie; (rijk van Batjan, uitgezonderd hetgeen bij het betrekkelijk contract — Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3726 — is voorbehouden ten behoeve van den inlandschen bestuurder, de bevolking en andere rechthebbenden.)	Alle delfstoffen.	Batjan-exploitatie-Maatschappij te Rotterdam.	Niet bepaald. *h*)	14 Juli 1881, n°. 9.	14 Juli 1881 (75 jaren).

f) Sedert de afsluiting van dit overzicht is bij gouvernementsbesluit dd. 4 Augustus 1899, n°. 1, de medewerking van de Indische Regeering verleend voor de overdracht van de concessiën „Louise" en „Mathilde" op de te Amsterdam opgerichte en aldaar gevestigde „Nederlandsch-Indische Industrie- en Handelmaatschappij", en zulks nadat bij hetzelfde besluit waren goedgekeurd twee suppletoire contracten onder dagteekening van 9 April 1899 tusschen het inlandsch bestuur van Koetei en den heer J. H. Menten gesloten, waarbij de oorspronkelijke contracten betreffende beide concessiën zijn aangevuld met eene nadere voorziening betreffende hare eventueele overdracht op eene naamlooze vennootschap. Dientengevolge stellen thans de concessievoorwaarden aan zoodanige vennootschap eenige bijzondere eischen, o. a. omtrent de nationaliteit en het domicilie van hare bestuurders, directeuren en commissarissen, of, wánneer er meer dan twee van elke categorie zijn, althans van de meerderheid hunner. Tevens zijn daarbij de gevolgen geregeld van eventueele niet-voldoening aan die eischen.

Productie in 1898 (resp. 1898/1899).	Bedongen cijns per kalenderjaar.		Eventueel verder bedongen opbrengst.	Opgaven omtrent de sterkte of de gemiddelde sterkte van het gebezigde personeel.	*VERDERE MEDEDEELINGEN.*
	Maatstaf.	Verschuldigd minimum-bedrag.			
8.	9.	10.	11.	12.	13.
in 1898: ruim 3600 ton ruwe petroleum.	f 0,50 van elken door de onderneming geproduceerden en binnen het rijk verkochten dan wel daarbuiten vervoerden kub. meter petroleum, asphalt of ander product, uitgezonderd natuurlijk gas, dat vrij is van cijns, en f 0,50 per ton steenkolen geproduceerd, aan anderen afgestaan of buiten het concessieterrein vervoerd.	Minimum: f 2500 's jaars. Minimum: f 2000 's jaars (ingegaan met 1895).	Levering aan den sultan van de benoodigde steenkolen tegen vergoeding van de ontginningskosten.	50 Europeanen en 1000 koelies. Zie overigens blz. 201 van het verslag hiervóór.	De werkzaamheden op deze gecombineerde concessieterreinen werden met kracht voortgezet. Te Balik Papan als centrum werd eene groote hoeveelheid materieel aangebracht om te dienen voor de oprichting van de raffinaderij, distilleerderij en tanks. Het gebouw voor de eerste was onder dak gebracht, in dat voor de tweede waren begin Februari 1899 reeds een elftal pompen opgesteld en een aanvang gemaakt met het metselwerk voor de distilleerketels. De eenige toen nog aanwezige tank was een gemetselde bak van p. m. 2000 ton inhoud, doch al het materiaal voor twee ijzeren cylindrische tanks van 4000 ton elk was reeds voorhanden en met de oprichting werd reeds begonnen. Ruime en goed gelegen koelieloodsen waren gebouwd, alsmede een uitstekend ingericht hospitaal (verg. het medegedeelde op blz. 201 van het verslag hiervóór). Te Balik Papan werd op 700 voet eene vrij vloeiende petroleumbron aangeboord, die 70 à 80 ton zware olie van 0.96 (spec. gew.) per dag leverde. Een tweede put, op korten afstand van den eersten aangezet en tot ongeveer dezelfde diepte gebracht, leverde alleen brandbaar gas, dat sedert aanwending vindt als brandstof onder de stoomketels bij de boringen (de aanvoer naar de distilleerderij geschiedt door eene pijpleiding). Zoodra deze gasbron was aangeboord, hield de evengenoemde eerste put op te vloeien en moest het product verder door pompen worden verkregen. Eenige andere putten waren in bewerking, maar nog niet op de vereischte diepte gekomen. Op het terrein der concessie Louise te Sangga Sangga werd eveneens uit verschillende putten op eene diepte van ruim 600 voet zware olie verkregen; een centraalpompstation bezorgt het aan den dag brengen van de ruwe olie, die door tankschepen naar de Engelsch-Aziatische koloniën wordt verscheept en als „liquid fuel" op stoomschepen en locomotieven wordt gebruikt. De beoordeeling in de nieuwsbladen is zeer gunstig (Over de instelling van een gouvernementsloodsdienst voor de Mahakkam- of Koetei-delta en de Balik Papan-baai met hare toegangen zie blz. 71 van het verslag hiervóór.) In Februari 1899 werd op grootere diepte eene spuitende bron aangeboord van lichtere petroleum met 0.86 spec. gew.; door een of ander toeval geraakte deze put in brand, doch deze brand werd na eenigen tijd geblusscht. Kolenontginning heeft alleen op kleine schaal en voor eigen gebruik plaats; de kolen zijn van slechte qualiteit. Daar de ligging van Sangga Sangga niet gunstig is, werd nabij de samenvloeiing van de rivier van dien naam met de Mahakkam een etablissement gesticht voor het talrijk Europeesch personeel, dat Moeara Djawa werd genoemd; het plan bestaat echter om als hoofdvestiging Balik Papan te behouden, als zijnde beter gelegen voor den in- en uitvoer. Tot ult. 1898 werden van de gezamenlijke terreinen uitgevoerd 3431.7 ton en 10 742 blikken, dus ruim 3600 ton ruwe olie.
—	2½ pct. van de waarde op het ontginningsterrein van het verkregen en van de onderneming vervoerde goud, enz., ertsen, petroleum en edelgesteenten en f 0,50 per ton steenkolen.	Minimum: f 2000 's jaars.	—	—	Met het in uitvoering brengen van deze concessie was ult. 1898 nog niet aangevangen.
—	f 1 per ton (1000 K.G.) erts op de onderneming geproduceerd en daarvan vervoerd.	Minimum: f 2000 's jaars.	—	—	Ook in 1898 werden nog geen werkzaamheden op het terrein verricht.
—	f 1500 als cijns voor elk contractsjaar en f 1 jaarlijksche pachtsom per bouw van de in exploitatie genomen concessiegedeelten.		—	—	De door voorloopige onderzoekingen in 1897 aangetoonde aanwezigheid van goud gaf aanleiding tot een nader geologisch en mijnbouwkundig onderzoek in 1898, hetwelk tot geen bevredigend resultaat leidde.

g) Voor de bepaling van dit cijfer zijn de grootte en vorm van de Balik Papan-baai aangenomen als op de door den concessionaris overgelegde schetskaart is aangegeven. Volgt men echter de voorstelling op de bestaande kaarten, dan zou de oppervlakte van het mijnveld op niet meer dan 15 000 à 16 000 bouws zijn te stellen.

h) Alleen van het eiland Batjan bedraagt de oppervlakte, volgens planimetrische berekeningen van het Topographisch Bureau te Batavia, p. m. 333 500 bouws.

II. STATISTIEK van het aantal der gedurende het tijdvak 1 Juni 1898 t/m ult. Mei 1899 verleende en vervallen VERGUNNINGEN TOT MIJNBOUWKUNDIGE OPSPORINGEN in Nederlandsch-Indië. *a*)

a. Vergunningen van gouvernementswege verleend.

Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal vergunningen: van kracht op ult. Mei 1898.	verleend gedurende het tijdvak 1 Juni 1898 t/m ult. Mei 1899.	Totaal.	Van het in de voorgaande kolom bedoeld aantal vergunningen waren er op ult. Mei 1899 vervallen: door intrekking.	door tijdsverloop.	Totaal.	Zoodat op ult. Mei 1899 nog van kracht was het volgend aantal vergunningen.
Bantam	48	8	56	10	„	10	46
Batavia	11	3	14	5	„	5	9
Krawang	7	4	11	„	1	1	10
Preanger Regentschappen	59	63	122	5	7	12	110
Cheribon	37	4	41	24	„	24	17
Tagal	14	8	22	„	„	„	22
Pekalongan	12	„	12	5	„	5	7
Samarang	48	3	51	„	2	2	49
Japara	20	„	20	„	1	1	19
Rembang	37	13	50	1	16	17	33
Soerabaija	26	4	30	2	1	3	27
Pasoeroean	25	5	30	1	„	1	29
Probolinggo	26	2	28	5	„	5	23
Bezoeki	51	15	66	22	1	23	43
Banjoemas	31	12	43	2	9	11	32
Bagelen	23	2	25	1	„	1	24
Kadoe	14	5	19	3	2	5	14
Madioen	35	5	40	6	2	8	32
Kediri	28	33	61	12	2	14	47
Madura	29	18	47	„	13	13	34
Totalen	581	207	788	104	57	161	627

Buitenbezittingen.

Sumatra's Westkust: Padangsche Benedenlanden	16	46	62	3	„	3	59
Sumatra's Westkust: Padangsche Bovenlanden	35	122	157	„	1	1	156
Sumatra's Westkust: Tapanoli	15	13	28	2	„	2	26
Benkoelen	65	54	119	14	1	15	104
Lampongsche Districten	89	65	154	13	1	14	140
Palembang	271	147	418	45	9	54	364
Oostkust van Sumatra	2	„	2	„	2	2	„
Atjeh en onderh.	„	5	5	„	„	„	5
Westerafdeeling v. Borneo	„	9	9	„	„	„	9
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	130	76	206	17	5	22	184
Celebes en onderh.	27	10	37	13	„	13	24
Menado	95	1	96	2	2	4	92
Amboina	28	51	79	„	„	„	79
Ternate	4	3	7	„	„	„	7
Timor en onderh.	1	„	1	„	„	„	1
Bali en Lombok	1	„	1	„	„	„	1
Totalen	779	602	1381	109	21	130	1251

a) In de bij de Javasche Courant openbaar gemaakt wordende kwartaalberichten van den dienst van het mijnwezen (zie blz. 204 van het verslag hiervóór) worden de in elk driemaandelijksch tijdvak verleende of door het Europeesch bestuur bekrachtigde opsporingsvergunningen in bijzonderheden omschreven; ook de vergunningen, welke gewijzigd, overgedragen of ingetrokken werden, worden in de bedoelde kwartaalberichten nader aangeduid. Zie overigens eene verkorte opgaaf, afgesloten in 't laatst van Juli 1898, der toen nog van kracht zijnde vergunningen op blz. 446* t/m 507* in deel I van den Indischen Regeeringsalmanak voor 1899.

b. Vergunningen door het inlandsch bestuur verleend *b*) en van gouvernementswege bekrachtigd.

Java en Madura.

GEWESTEN.	Aantal vergunningen: van kracht op ult. Mei 1898.	verleend gedurende het tijdvak 1 Juni 1898 t/m ult. Mei 1899.	Totaal.	Van het in de voorgaande kolom bedoeld aantal vergunningen waren er op ult. Mei 1899 vervallen: door intrekking.	door tijdsverloop.	Totaal.	Zoodat op ult. Mei 1899 nog van kracht was het volgend aantal vergunningen.
Djokjokarta	1	„	1	1	„	1	„
Soerakarta	4	1	5	„	„	„	5
Totalen	5	1	6	1	„	1	5

Buitenbezittingen.

Oostkust van Sumatra:							
Deli	2	„	2	1	„	1	
Langkat	6	1	7	„	3	3	4
Serdang	1	„	1	„	„	„	1
Tamiang	2	„	2	„	„	„	2
Padang	1	„	1	„	„	„	1
Bila	„	1	1	„	„	„	1
Batoe Bara	„	2	2	„	„	„	2
Siak sri Indrapoera	„	10	10	„	„	„	10
Riouw en onderh.:							
Natoena-eilanden	1	„	1	„	„	„	1
Indragiri	„	1	1	„	„	„	1
Westerafdeeling v. Borneo:							
Landak	„	1	1	„	„	„	1
Sambas	5	46	51	„	1	1	50
Soekadana	„	2	2	„	„	„	2
Sanggau	„	4	4	„	„	„	4
Tajan	„	2	2	„	„	„	2
Simpang	„	3	3	„	„	„	3
Mampawa	„	7	7	„	„	„	7
Zuider- en Oosterafd. van Borneo:							
Koetei	3	5	8	„	„	„	8
Menado:							
Bwool	2	„	2	„	„	„	2
Totalen	23	85	108	1	4	5	103

b) Dat is in die landschappen, waar het recht om zoodanige vergunningen te verleenen nog niet aan het Gouvernement was overgedragen.

(5. 58.)

BIJLAGE FFF.

(Zie hoofdst. **O**, afd. III, van het verslag.)

I. OVERZICHT van het ZOUTDEBIET in die gewesten van Nederlandsch-Indië waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1896, 1897 en 1898. *a*)

Gewestelijke opgaven.

GEWESTEN.	1896.	1897.	1898.	GEWESTEN.	1896.	1897.	1898.
Verkochte hoeveelheden (in pikols.) *b*)							
JAVA EN MADURA.				Madioen	66 447 2/3	69 671 1/2	70 495 2/3
Bantam	36 351 5/12	36 139 5/12	39 338 8/12	Kediri	84 183 2/3	87 941 1/3	85 802 3/4
Batavia	68 580 2/3	66 400 3/4	68 946 1/3	Madura	60 950 2/3	56 579 3/4	64 803 3/4
Krawang	21 458 1/12	18 549 2/3	20 751 6/12	Totalen	*c*) 1 099 688 1/3	*d*) 1 112 522 1/4	*e*) 1 169 208 7/12
Preanger Regentschappen	79 136 6/12	82 603 3/4	83 948 1/3	BUITENBEZITTINGEN.			
Cheribon	51 071 2/3	48 968 1/3	52 823 1/3	Sumatra's Westkust	63 815 1/3	64 355 1/12	66 325
Tagal	37 773 5/12	39 423 3/4	45 131 3/4	Benkoelen	9 372 1/3	9 555	9 980 7/12
Pekalongan	25 058 1/3	25 374 9/12	27 436 7/12	Lampongsche Districten	7 447 2/3	8 045 1/3	7 296 6/12
Samarang	62 613 9/12	66 314	68 164 8/12	Palembang	42 668	41 485	42 943 1/3
Japara	37 993 2/3	36 071 2/12	44 748 3/12	Banka	9 292 9/12	9 494 8/12	10 342 6/12
Rembang	53 864 1/3	55 582 7/12	59 874 1/3	Westerafd. van Borneo	24 185 3/12	23 226 1/3	24 927 3/12
Soerabaija	92 839 7/12	90 026 8/12	97 881 2/3	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	45 175 3/12	45 955 6/12	47 809 2/3
Pasoeroean	46 798 2/3	50 109 2/3	51 575 1/3	Totalen	201 957	202 117 1/12	209 624 1/3
Probolinggo	26 897 6/12	28 661 1/3	30 096 1/3	Java en Madura (zie hooger)	1 099 688 1/3	1 112 522 1/4	1 169 208 7/12
Bezoeki	35 823 3/3	38 129 1/3	40 410 3/12	Algemeene totalen (pikols)	*c*) 1 301 645 1/3	*d*) 1 314 639 1/3	*e*) 1 378 832 1/3
Banjoemas	59 336	61 275 2/3	62 148 2/3				
Bagelen	72 312 1/3	75 436 2/3	75 371 9/12				
Kadoe	43 809 5/3	44 046 1/3	44 132 3/12				
Soerakarta	36 387 6/3	35 217 3/3	35 327 8/12				

a) De opgaven over 1897 zijn als verbeterde, die over 1898 als voorloopige te beschouwen.

b) Bij de verschillende verkooppakhuizen in de residentie Batavia, bij die op de beide hoofdplaatsen Samarang en Soerabaija zoomede te Tjabangboengin (Krawang) wordt het zout niet bij de maat, maar bij het gewicht verkocht. Ter wille van de eenvormigheid is ook voor deze verschillende verkooppplaatsen het debiet in pikolmaten opgegeven. Voor de herleiding is aangenomen dat 58 K.G. bij meting 1 pikol uitmaakt.

c) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal bedragen hebbende 6 110 251 K.G., gerekend 105 349 5/12 pikol.

d) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal bedragen hebbende 5 924 315 K.G., gerekend 102 143 1/12 pikol.

e) Hieronder voor de bij het gewicht verkochte hoeveelheden, in totaal bedragen hebbende 6 287 735 K.G., gerekend 108 409 6/12 pikol.

GEWESTEN.	1896.	1897.	1898.	GEWESTEN.	1896.	1897.	1898.
Berekening van de geldelijke opbrengst.							
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:				Buitenbezittingen.			
Java en Madura.				à f 6,72 per pikol (normaalprijs)	95 473	88 235	93 059
6,72 per pikol (normaalprijs)	957 818	975 044	1 025 382	à f 6 per pikol (ter Sumatra's Westkust, te Palembang en in de Lampongsche Districten) *f*) .	106 423	113 681	116 514
à f 6 per pikol (in de residentie Soerakarta). . .	36 387	35 217	35 327	à f 2 per pikol (verstrekking voor industrieele doeleinden) *g*)	25	105	50
à f 0,12 per K. G. (op de zeven verkoopplaatsen, waar de verkoop geschiedt bij het gewicht) . . .	102 143	99 838	105 504	Totalen als voren . .	201 957	202 117	209 624
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumtie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industrieele doeleinden wordt verlangd) . . .	134	116	89	Geldelijke opbrengst.			
à f 0,03⁵ per K. G. (verstrekking voor industrieele doeleinden, waar de verkoop bij het gewicht is ingevoerd)	3 205	2 305	2 905	Java en Madura	f 7 372 564,68	f 7 463 403,35	f 7 842 920,12
				Buitenbezittingen. . . .	1 280 243,02	1 275 235,41	1 318 549,70
Totalen als voren (pikols).	1 099 688	1 112 522	1 169 208	Algemeene totalen . .	f 8 652 807,70	f 8 738 638,76	f 9 161 469,82

f) Voor de residentie Lampongsche Districten sedert 1 Januari 1897. Vóór dien tijd gold bij de verkooppakhuizen aldaar de normaalprijs van f 6,72 per pikol.

g) Alleen ter Sumatra's Westkust.

Opgaven voor elke verkoopplaats in het bijzonder. *h*)

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.	Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Java en Madura.									
Bantam.					**Krawang.**				
Serang	Karang Antoe.	4 879	4 727	4 919	Sindangkassi	Poerwakarta	2 727	2 702	2 736
Tanara	*Tanara	6 922	7 361	7 742	Gandasoli	Plered	1 503	1 511	1 757
Tjilegon	*Tjilegon	5 557	5 335	6 882	Krawang	*Krawang	9 337	6 188	7 559
Pandeglang	*Pandeglang	6 914	6 806	6 763	Id.	Rengasdengklok *l*)	. . . . .	920	945
Rangkas Betoeng	*Rangkas Betoeng	5 910	5 980	4 966	Tjabangboengin	Tjabangboengin *m*)	438	367	575
Sadjira	Tjipanas *i*)	. . . . .	42	597	Segalaherang } *n*)	Segalaherang	3 006	3 197	3 353
Paroeng Koedjang	Goenoeng Kentjana	1 885	1 877	1 834	Pamanoekan } *n*)	Pamanoekan	2 208	2 009	1 953
Tjiringin	*Laboean	4 280	4 009	4 632	Adiarsa	Tjilamaija	2 238	1 652	1 870
	Te zamen	36 347	36 137	39 335		Te zamen	21 457	18 546	20 748
Batavia. *k*)									
Batavia (hoofdplaats)	*Batavia	27 495	28 552	27 511					
Bekassi	*Bekassi	9 609	9 664	10 347					
Tangerang	*Tangerang	11 348	8 667	10 577					
Buitenzorg	*Buitenzorg	20 128	19 515	20 510					
	Te zamen	68 580	66 398	68 945					

h) In deze opgaven zijn de totalen afgerond in dier voege dat onderdeelen van den pikol zijn weggelaten. De door Europeesche pakhuismeesters beheerde verkooppakhuizen zijn met een * aangeduid; op al de andere plaatsen is het debiet aan inlandsche pakhuismeesters opgedragen.

i) Dit pakhuis werd in December 1897 geopend.

k) In K.G. bedroegen de verkochte hoeveelheden, welke ter wille van de vergelijking in pikolmaten zijn herleid (zie noot *b*), in 1896: te Batavia 1 594 704, te Bekassi 557 375, te Tangerang 658 182 en te Buitenzorg 1 167 426; in 1897 respectievelijk 1 656 051, 560 557, 502 728 en 1 131 869 en in 1898 respectievelijk 1 595 664, 600 147, 613 488 en 1 189 604.

l) Dit pakhuis werd in Mei 1897 geopend.

m) Zie noot *b*. In de drie behandelde jaren bedroeg het debiet in K.G. achtereenvolgens 25 415, 21 281 en 33 393.

n) Deze districten behooren tot de particuliere landen Pamanoekan en Tjiassem.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Preanger Regentschappen.				
Oedjoeng Broeng Koelon	*Bandong	11 022	11 330	11 510
Koppo	Koppo	5 794	5 807	5 924
Tjitjalengka	Tjitjalengka	5 549	5 683	5 818
Maleber	*Tjiandjoer	9 933	9 277	9 392
Djampang Wetan	Tanggeung	1 208	1 690	1 852
Goenoeng Parang	*Soekaboemi	9 189	10 395	10 638
Plaboean	Plaboean (of Wijnkoopsbaai)	1 044	1 041	872
Djampang Koelon	Paboearan	369	354	389
Soemedang	Soemedang	4 097	4 167	4 341
Melambong	Melambong	4 055	4 207	4 371
Indihiang	*Indihiang	5 825	6 155	6 373
Singaparna	Singaparna	3 389	3 507	3 677
Soetji	*Garoet (of Tjiwalen)	9 845	10 386	10 486
Bandjar	Bandjar	1 377	1 549	1 486
Kalipoetjang	Kalipoetjang	1 534	1 451	974
Parigi	Parigi	1 635	1 958	2 029
Mandala	Tjikatomas	878	1 030	1 062
Batoewangi	Singadjaja	614	791	778
Nagara	Pameungpeuk	523	513	531
Kandangwesi	Boengboelan	566	626	608
Karang	Parakan-ondjé	683	677	673
	Te zamen	79 129	82 594	83 938
Cheribon.				
Cheribon	*Cheribon	12 452	11 381	12 945
Lossari	Tjiledoek	4 538	4 219	5 001
Indramaijoe	*Indramaijoe	4 169	3 813	5 021
Karang Ampel	Karang Ampel	3 094	2 302	2 508
Madjalengka	*Madjalengka	8 830	8 761	8 932
Tjiamis	Tjiamis	4 169	4 361	4 279
Kwali	Kwali	2 999	3 014	3 129
Koeningan	*Koeningan	8 926	9 035	9 236
Lossarang *o*)	Lossarang	1 892	1 480	1 768
	Te zamen	51 069	48 966	52 819
Tagal.				
Tagal	*Tagal	14 706	14 747	18 215
Pamalang	Plawangan	4 543	4 445	5 288
Tjomal	Oeloedjami	3 371	3 428	3 211
Randoedongkal	Randoedongkal	5 007	5 457	5 414
Tandjoeng	Tandjoeng	3 946	4 477	6 205
Boemiaijoe	*Boemiaijoe	6 198	6 866	6 796
	Te zamen	37 771	39 420	45 129

o) Dit district behoort tot de particuliere landen Kandanghauer en Indramaijoe-West.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Pekalongan.				
Pekalongan	*Pekalongan	12 837	12 803	14 439
Kadjen	Kadjen	3 640	3 692	3 845
Paninggaran	Paninggaran	1 026	1 211	1 554
Sawangan	Doro	2 868	2 798	2 659
Keboemen	Limpoeng	4 685	4 868	4 936
	Te zamen	25 056	25 372	27 433
Samarang.				
Samarang	*Samarang *p*)	15 325	19 065	20 534
Salatiga	*Salatiga	10 636	11 428	11 348
Ambarawa	Ambarawa	6 421	7 247	7 296
Oengaran	Oengaran	2 368	2 444	2 616
Kendal	*Bodri	10 481	9 864	9 425
Selokaton	Soekoredjo	3 589	3 811	3 979
Bodja	Soesoekan	2 239	2 396	2 442
Demak	*Demak	11 551	10 058	10 521
	Te zamen	62 612	66 311	68 161
Japara.				
Patti	*Patti	6 581	6 430	7 007
Joana	Joana	4 573	4 313	5 515
Koedoes	*Koedoes	18 066	18 003	17 577
Mergotoehoe	Taijoe	3 873	3 976	5 215
Japara	*Japara	4 898	3 348	9 434
	Te zamen	37 991	36 07[illegible]	44 746
Rembang.				
Waroe	Rembang	4 814	5 547	6 895
Pamottan	Pamottan	4 265	3 533	4 206
Rembes	*Toeban	6 755	6 663	7 318
Renggel	Renggel	5 276	5 434	5 223
Djatirogo	Djatirogo	4 145	4 733	4 789
Bantjar	Boeloe	4 840	4 389	4 220
Temaijang	Bodjonegoro	5 890	5 906	6 669
Padangan	*Padangan	7 408	8 087	8 477
Pelem	Soegihwaras	4 657	4 640	4 580
Karangdjati	Blora	5 770	6 645	7 492
	Te zamen	53 820	55 577	59 869

p) Zie noot *b*. In de drie behandelde jaren bedroeg het debiet in K.G achtereenvolgens 888 897, 1 105 789 en 1 191 018.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Soerabaija.				
Soerabaija	*Soerabaija q)	21 004	16 311	18 352
Djenggolo I	Sidoardjo	4 613	4 004	5 181
Djenggolo II	Djerebeng	4 606	5 359	6 745
Rawapoelo I	Porrong	4 499	4 463	5 222
Modjokerto	Modjokerto	4 317	6 404	5 159
Modjosari-lor	Modjosari	5 023	5 133	5 733
Modjodadi	*Plosso	8 564	7 120	8 778
Modjoagoeng	*Modjoagoeng	8 375	11 518	9 070
Grissee	Grissee	2 729	2 058	2 481
Bengawandjero	Boenga	1 685	1 408	1 636
Goenoeng Kendeng	*Lamongan	7 919	7 182	9 114
Tambangan	Doekoen	3 295	3 183	3 970
Pridjek	*Babat	10 448	10 412	11 290
Kedokan	Krandji	3 301	2 208	2 897
Bawean (eiland)	Sangkapoera	2 454	2 276	2 248
	Te zamen	92 832	90 019	97 876
Pasoeroean.				
Pasoeroean	*Pasoeroean	4 561	5 948	5 924
Grati	Gratitoenon	1 549	1 462	1 573
Winongan	Banjoebiroe	1 171	1 430	1 606
Tengger	Pasrepan	1 724	1 670	1 927
Bangil	Bangil	2 258	2 056	2 496
Gempol	Poerwodadi	3 974	3 852	4 151
Pandakan	Kasri	2 908	3 112	3 425
Malang	*Malang	6 492	7 057	7 165
Karanglo	Singosari	2 151	2 280	2 347
Penanggoengan	Batoe (Sisir)	2 598	2 715	2 668
Ngantang	Ngantang	836	891	928
Senggoro	Kepandjen	6 230	6 559	6 745
Toeren	*Toeren	6 145	6 447	5 795
Pakis	Toempang	4 197	4 624	4 820
	Te zamen	46 794	50 103	51 570
Probolinggo.				
Probolinggo	*Bremi (of Probolinggo)	7 736	7 964	8 973
Tongas	Tongas	2 554	2 671	2 802
Gending	Gending	2 718	3 000	2 912
Padjarakan	Padjarakan	4 134	4 167	4 184
Paiton	Paiton	1 645	2 125	2 560
Loemadjang	*Loemadjang	8 107	8 732	8 663
	Te zamen	26 894	28 659	30 094

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Bezoeki.				
Bezoeki	Bezoeki	2 312	2 158	2 020
Bondowosso	*Bondowosso	8 335	8 698	8 862
Djember	Djember	7 114	8 210	8 751
Soekokerto	Soekowono	5 538	5 949	6 109
Panaroekan	*Panaroekan	3 364	3 720	3 045
Kalitikoes	Ardjasa	1 011	1 149	1 246
Soemberwaroe	Nangger	1 118	1 132	1 109
Kapongan	Mangaran	1 514	2 070	3 423
Banjoewangi	Banjoewangi	3 237	3 214	3 394
Rogodjampi	Rogodjampi	2 276	2 345	2 448
	Te zamen	35 819	38 125	40 407
Banjoemas.				
Banjoemas	*Banjoemas	11 124	11 421	10 429
Adjibarang	Adjibarang	5 675	6 542	7 164
Poerbolinggo	*Poerbolinggo	15 874	16 328	17 450
Singomerto	*Bandjarnegara	7 896	8 375	8 388
Karangkobar	Karangkobar	4 297	4 347	4 098
Tjilatjap	Tjilatjap	2 547	2 844	2 863
Adiredjo	*Bandjarkroja	10 011	9 150	9 455
Madjenang	Madjenang	1 908	2 166	2 297
	Te zamen	59 332	61 273	62 144
Bagelen.				
Poerworedjo	*Poerworedjo	12 005	12 233	12 509
Koetoardjo	*Koetoardjo	11 402	11 039	10 484
Djenar	Boeboetan	3 651	4 159	4 361
Keboemen	*Keboemen	9 991	11 163	12 024
Id.	Sadang	2 424	2 539	2 769
Ambal	Ambal	4 511	4 081	3 966
Karang Anjar	*Karang Anjar	14 318	15 121	14 914
Wonosobo	*Wonosobo	11 809	12 426	11 951
Sapoeran	Broeno	2 198	2 771	3 390
	Te zamen	72 309	75 432	75 368
Kadoe.				
Magelang	*Magelang	11 432	11 930	12 075
Ngasinan	Grabak	5 213	5 597	5 768
Probolinggo	*Moentilan	7 844	7 558	7 274
Menoreh	Salaman	5 274	4 955	4 805
Remameh	Salam	1 872	1 622	1 984
Djetis	*Temanggoeng	7 536	7 269	7 505
Kadoe	Ngadiredjo	4 635	5 112	4 719
	Te zamen	43 806	44 043	44 130

q) Zie noot *b*. In de drie behandelde jaren bedroeg het debiet in K.G. achtereenvolgens 1 218 252, 946 0 4 en 1 064 421.

Districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Soerakarta.				
—	*Soerakarta	18 148	16 909	15 061
—	*Klatten	18 239	18 308	20 266
	Te zamen	36 387	35 217	35 327
Madioen.				
Bagi	*Madioen	9 491	11 433	10 722
Tjaroeban	Tjaroeban	4 955	5 183	5 338
Sepreh	Ngawi	6 222	7 578	7 806
Sinee	Ngrambee	2 227	2 172	2 111
Magettan	*Magettan	9 442	8 273	9 461
Ponorogo	*Ponorogo	18 779	18 324	16 799
Patjitan	*Patjitan	4 464	4 712	4 561
Pringkoekoe	Belah	3 061	2 640	3 011
Lorrok	Toelakan	7 802	9 352	10 683
	Te zamen	66 443	69 667	70 492
Kediri.				
Kediri	*Kediri	18 994	19 211	18 071
Soekoredjo	*Paree	8 973	7 263	7 591
Toeloeng Agoeng	*Toeloeng Agoeng	14 993	15 998	15 750
Kampak	Tawing	7 218	7 951	7 730
Panggoel	Panggoel	614	666	600
Ngandjoek	*Ngandjoek	7 937	8 709	8 894
Kertosono	*Kertosono	7 851	8 471	8 751
Blitar	*Blitar	10 908	11 589	11 468
Wlingi	Wlingi	6 691	8 078	6 942
	Te zamen	84 179	87 936	85 797
Madura.				
Pamakassan	Pamakassan	6 772	5 361	7 040
Waroe	Temboeroe	3 435	2 478	2 558
Bangkallan	*Bangkallan	9 765	9 886	10 100
Sapoeloe	Sapoeloe	1 521	1 131	1 016
Balega-laut	Balega	5 675	5 767	6 439
Sampang-laut	Sampang	6 459	6 296	7 312
Sampang-daija	Ketapang	3 420	2 664	3 612
Sumanap	*Pabean	9 853	9 075	11 417
Barat-daija	Amboenten	8 210	7 474	8 054
Timor-daija	Andoelang	3 804	4 524	5 173
Kangean (eiland)	Ardjasa	945	960	945
Sapoedi (eiland)	Gajjam	1 087	959	1 132
	Te zamen	60 946	56 575	64 798

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust.				
Afd. Padang	*Padang	28 767	36 466	26 138
id. Priaman	*Priaman	29 973	22 559	34 470
id. Ajjer Bangies en Rau	Ajjer Bangies	979	1 033	1 024
id. Natal	Natal	832	943	1 014
id. Painan	Indrapoera	3 213	3 353	3 178
	Te zamen	63 814	64 354	66 324
Benkoelen.				
Afd. Benkoelen	Benkoelen	2 921	3 040	2 802
id. Mokko Mokko	Mokko Mokko	640	703	709
id. id.	Bantal	380	357	413
id. Laïs	Laïs	879	962	999
id. Kauer	Bintoehan	765	795	860
id. Seloema	Tallo	825	829	1 048
id. Manna en Pasoemah Oeloe Manna	Manna	1 320	1 375	1 420
id. Kroë	Kroë	1 638	1 491	1 725
	Te zamen	9 368	9 552	9 976

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Lampongsche Districten.				
—	Telok Betong	3 229	4 165	3 620
Afd. Toelang Bawang	Menggala	2 377	3 879	3 675
id. id.	Kotta Boemi *r*)	754	.....	.....
id. Sekampong	Soekadana *r*)	757	.....	.....
d. Semangka	Kotta Agoeng *s*)	328	.....	.....
	Te zamen	7 445	8 044	7 295
Palembang.				
—	*Palembang	42 668	41 485	42 943
Banka. *t*)				
Distr. Muntok	Muntok	1 725	1 692	1 851
id. Djeboes	*Djeboes	673	697	683
id. Blinjoe	*Blinjoe	1 233	1 327	1 410
id. Soengeiliat	*Soengeiliat	1 389	1 366	1 416
id. Merawang	*Merawang	653	673	775
id. Pangkalpinang	*Pangkalpinang	1 208	1 204	1 357
id. Soengeislan	*Soengeislan	987	905	1 028
id. Koba	*Koba	651	746	843
id. Toboali	*Toboali	770	880	974
	Te zamen	9 289	9 490	10 337

Afdeelingen of districten.	Plaats waar het verkooppakhuis gevestigd is.	Hoeveelheid zout (in pikols) gesleten in: 1896.	1897.	1898.
Westerafdeeling van Borneo				
Afd. Pontianak en Ommelanden	*Pontianak	5 840	5 748	5 729
id. Mampawa	Mampawa	1 308	1 316	1 123
id. Taijan	Taijan	1 832	1 784	1 838
id. Soekadana	Soekadana *u*)	1 704	1 211	*v*) 1 294
id. id.	Ketapang *u*)	.....	.....	*w*) 998
id. Sambas	*Sambas	2 917	2 476	2 790
id. Montrado	Singkawang	1 864	1 744	1 723
id. Sintang	*Sintang	7 122	7 766	7 645
id. id.	Sanggou	1 594	1 177	1 784
	Te zamen	24 181	23 222	24 924
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.				
Afd. Bandjermasin en Ommelanden	*Bandjermasin	28 130	29 380	29 443
id. Amoenthai	*Amoenthai	8 272	7 585	8 696
id. Martapoera	Tabanio	794	780	689
id. Dajaklanden	Kwala Kapoeas	2 451	2 819	3 696
id. Sampit	Sampit	1 395	1 315	1 462
id. Doesoenlanden	Boentok	4 132	4 082	3 822
	Te zamen	45 174	45 951	47 808

II. OPGAVEN omtrent de gouvernements-zoutwinning (op Madura) over de jaren 1897 en 1898.

Zoutaanmaakplaatsen in de onderstaande afdeelingen der residentie Madura.	Aantal zoutpannen in bewerking geweest. 1897.	1898.	Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikolmaten). 1897.	1898.	Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten (à f 10 per kojang). 1897.	1898.	Kosten waarop de kojang zout aan het Gouvernement te staan kwam. *x*) 1897.	1898.	Aanwezige zoutvoorraad in de depôts (in kojangs) bij het einde van het jaar. *ij*) 1897.	1898.
Sampang	920	920	13 685	13 174	f 148,74⅝	f 143,18	f 11,71	f 11,70	59 991	56 775
Pamakassan . . .	1 081	1 081	10 547	11 625	97,57	108,00	11,32	11,00	42 288	43 777
Sumanap	1 582	1 576	31 628	26 799	204,08	161,58	11,79	11,86	92 538	96 705
					.....	.....	.....	.....		
Te zamen	3 583	3 577	55 860	51 598	f 150,13	f 137,59	f 11,61	f 11,52	194 817	197 257

r) Dit pakhuis werd einde 1896 gesloten.
s) Dit pakhuis werd in Juni 1896 gesloten.
t) De pakhuizen in de mijndistricten van het eiland Banka (dus met uitzondering van dat ter hoofdplaats Muntok) staan onder beheer van de administrateurs der tinmijnen.
u) In Augustus 1898 is de verkoopplaats Soekadana verlegd naar Ketapang.
v) Dit is het debietcijfer tot en met 1 Augustus 1898, toen het pakhuis ledig viel.
w) Het debiet in Ketapang nam medio Augustus 1898 een aanvang.

x) Met inbegrip van de kosten van administratie, toezicht, opschuring en daarmede in verband staande uitgaven, welke niet afzonderlijk zijn opgegeven.
ij) Bovendien lagen opgeschuurd in de doorvoerpakhuizen op Java en waren in de verschillende verkooppakhuizen voorhanden op ult. 1897 21 286 kojang en op ult. 1898 22 104 kojang. Op laatstgemeld tijdstip waren op Madura voor de opschuring van het ingeleverde zout 174 depôtpakhuizen beschikbaar, namelijk 39 te Sampang, 40 te Boender (bij Pamakassan) en 95 te Sumanap, verdeeld over respectievelijk 2, 2 en 7 etablissementen.

(5. 59.)

BIJLAGE GGG.

(Zie hoofdst. O, afd. IV, § 1, van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de HANDELS- en SCHEEPVAARTBEWEGING tusschen Nederlandsch-Indië *a*) en landen of plaatsen daarbuiten gelegen, zoomede statistiek der KUSTVAART in Nederlandsch-Indië, een en ander over het jaar 1898.

I. HANDELSBEWEGING.

1°. Herkomst en bestemming der in- en uitgevoerde goederen, enz.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Nederland	f 54 488 079	f 4 000	f 880 010	f 64 228 755 *b*) (f 65 730 280)	f 10 500	f 3 600
Engeland	19 311 854	,,	903 080	3 445 264	1 300	
Engelsch Kanaal (voor orders)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	10 621 664	,,	,,
België	68 266	,,	,,	6 900	,,	
Frankrijk	1 344 555	,,	170 250	3 209 691	,,	,,
Duitschland	1 202 825	,,	,,	387 644	,,	
Oostenrijk	128 327	,,	,,	884 842	,,	,,
Zwitserland	285 675	,,	,,	,,	,,	
Rusland	705 279	,,	,,	166 619	,,	
Denemarken	8 814	,,	,,	7 411	,,	
Italië	472 369	,,	176 600	95 724	,,	,,
Portugal	,,	,,	,,	689 299 (f 1 296 091)	,,	
Portugal (voor orders)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	649 514	,,	
Egypte	30 834	,,	,,	843 643	,,	,,
Port Saïd (voor orders)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	21 606 538	,,	,,
Afrika	440	,,	,,	120 240	,,	,,
Amerika	3 471 809	,,	,,	12 374 962	,,	,,
Amerika (voor orders)	. . . . .	. . . . .	. . . . .	1 561 597	,,	,,
Arabië	268	,,	,,	3 590	,,	,,
Britsch-Indië	31 365	,,	,,	2 537 593	,,	,,
Pinang	17 915 079	2 650	1 159 171	6 542 925	,,	160 116

a) Wat de havens in inlandsche staten betreft, zijn in de statistiek alleen de havens behandeld, waar een *gouvernements*- tol- of havenkantoor gevestigd is.

b) Aan de opgaven over 1897, opgenomen in 't vorig verslag, bijlage JJJ, ontbraken de cijfers betreffende Gorontalo. Daar deze opgaven (invoerwaarde f 176 604, uitvoerwaarde f 352 895) sedert ontvangen zijn, worden thans sommige der cijfers van 1897 alsnog tusschen ( ) vermeld, voor zooveel zij dientengevolge aanvulling hebben ondergaan.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	Waarde van den algemeenen invoer.			Waarde van den algemeenen uitvoer.		
	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).	Goederen.	Ongemunt goud en zilver.	Speciën (gemunt goud en zilver).
Malakka	f 461 685	,,	f 35 850	f 843 786	,,	,,
Singapore	52 523 047 (f 60 753 414)	f 400	7 344 453	42 104 600 (f 43 702 388)	f 21 000	f 888 016
Siam	119 278	,,	,,	305 933	,,	,,
Saigon	2 664 082	,,	,,	277 281	,,	,,
Hongkong	2 974 331 (f 4 580 277)	,,	5 625	22 475 781	,,	,,
China	538 826	,,	,,	4 442 734	,,	,,
Japan	11 000	,,	,,	1 671 260	,,	,,
Manilla	68 523	,,	,,	,,	,,	,,
Serawak	16 424 (f 11 126)	,,	13 884	39 729	,,	,,
Kokos-eilanden	,,	,,	,,	5 371	,,	,,
Timor-Dilly	334 405	,,	102 220	174 136	,,	145 508
Duitsch Nieuw-Guinea	62	,,	6 000	40 813	,,	,,
Australië	1 676 359	,,	,,	598 019	,,	,,
Totalen *c*)	f 160 853 960 (f 167 459 314)	f *d*) 7 050	f *e*) 10 797 143	f 202 963 858 (f 191 475 848)	f *f*) 32 800	f *g*) 1 197 240

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Nederland	f 5 996 851	,,	f 1 600 000	f 13 560 099	,,	,,
Engeland	232 818	,,	,,	,,	,,	
Duitschland	751	,,	,,	,,	,,	,,
Amerika	208	,,	,,	,,	,,	,,
Engelsch-Indië	318 875	,,	,,	,,	,,	,,
Arabië	300	,,	,,	,,	,,	,,
Pinang	100	,,	,,	,,	,,	,,
Singapore	13 376	,,	,,	100	,,	,,
Totalen	f 6 563 279	,,	f 1 600 000	f 13 560 199	,,	,,

c) Enkel met betrekking tot „goederen" voor zooveel voor particuliere rekening in- en uitgevoerd, houdt de handelsstatistiek de cijfers van Java en Madura en die van de buitenbezittingen uiteen. Voor deze laatste waren de cijfers per gewest als volgt:

	Invoerwaarde.	Uitvoerwaarde.
Sumatra's Westkust	f 6 847 169	f 5 142 232
Benkoelen	104 772	236 494
Lampongsche Districten	22 693	29 401
Palembang (met inbegrip van Djambi)	4 307 362	4 351 341
Oostkust van Sumatra	19 897 677	33 217 497
Atjeh en onderhoorigheden	4 854 900	1 908 692
Riouw en onderhoorigheden (met inbegrip van Indragiri)	1 630 508	2 868 295
Banka	867 743	23 771
Billiton	948 397	812 344
Westerafdeeling van Borneo	2 289 271	4 580 759
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 714 669	1 803 117
Celebes en onderhoorigheden	5 392 281	6 586 784
Menado	1 540 277	1 212 996
Amboina	809 436	2 441 437
Ternate	181 483	1 254 555
Timor en onderhoorigheden	46 222	85 287
Bali en Lombok	1 710 439	1 162 776
Totalen buitenbezittingen	f 53 165 299	f 67 817 778
„ Java en Madura	107 688 661	135 146 080
Totalen-generaal als boven	f 160 853 960	f 202 963 858

Bij deze gewestelijke splitsing dient in het oog gehouden dat als invoer in eenig gewest alleen is gerekend wat gelost is van hetgeen *buiten* Nederlandsch-Indië is ingeladen, en als uitvoer enkel wat geladen is met bestemming om *buiten* Nederlandsch-Indië gelost te worden. Uit dien hoofde bijv. rekent niet onder den uitvoer van de Oostkust van Sumatra, maar onder dien van Java en Madura, dat deel van den oogst van Sumatra-tabak, dat via Batavia herwaarts wordt verscheept. Hetzelfde is het geval met het op Billiton gewonnen tin, dat voor zooveel het ten verkoop naar Batavia wordt vervoerd, niet onder den uitvoer van Billiton, maar mede onder dien van Java en Madura telt.

d) Hiervan aan goud f 3050 (uit Singapore en Pinang).

e) Hiervan aan gouden munt f 2 139 223, namelijk uit Nederland f 880 010, uit Engeland f 890 580, uit Frankrijk f 170 250, uit Italië f 176 600, uit Hongkong f 5625 en uit Singapore, Pinang en Duitsch Nieuw-Guinea f 16 158. Van de f 8 657 920 zilveren munt kwamen alleen uit Singapore en Pinang respectievelijk f 7 335 495 en f 1 157 971.

f) Uitsluitend goud.

g) Uitsluitend zilveren munt.

2°. Waarde der ingevoerde goederen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.							
Aardewerk van alle soorten	f 1 211 711	f 964 185 *h)* (912 107)	f 2 175 896 (1 830 835)	Kaarsen	f 60 612	f 40 962	f 101 574
				Kalk	1 001	93 951	94 952
Ammunitie	42 018	10 975	52 993	Kleederen	429 696	1 759 261	2 188 957
Atappen	„	360 802 (304 871)	360 802 (304 871)	Koffermakerswerk	16 652	73 557 (32 864)	90 209 (54 047)
Bier	617 791	664 588 (581 580)	1 282 379 (1 125 138)	Koffie	30 075	936 671	966 746
Blik en blikwerk	90 815	284 056	374 871	Kolen (steen-)	47 405	1 682 140	1 729 545
Boeken	262 651	66 599	329 250	Koper en koperwerk	310 872	491 815 (420 973)	802 687 (722 545)
Buskruit	86 378	100 407	186 785	Kramerij	1 712 286	3 190 119	4 902 405
Cement	588 829	256 886 (200 790)	845 715 (753 776)	Lampen	285 880	212 550 (254 289)	498 430 (494 798)
Cokes	70 048	16 032	86 080	Leder en lederwerk	162 885	392 382	555 267
Dranken voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	56 249	138 970	195 219	Lood (ruw en bewerkt)	47 723	79 969 (179 465)	127 692 (228 416)
Drogerijen en medicijnen	641 003	989 934 (920 226)	1 630 937 (1 417 432)	Lucifers	506 422	2 634 888 (2 830 858)	3 141 310 (3 094 553)
Eetwaren (boter)	1 293 816	391 389	1 685 205	Machinerieën voor suikerfabrieken	1 077 709	139 772	1 217 481
Id. (ghie of Perzische boter)	„	91 812	91 812	Manufacturen, katoenen, ruwe (ongebleekte)	3 842 280	4 360 914	8 203 194
Id. (hammen)	123 556	58 388	181 944	Id. katoenen, (gebleekte)	9 425 783	5 054 191	14 479 974
Id. (kaas)	176 673	8 783	185 456	Id. id. (geverfde of gedrukte)	5 196 500	9 685 995	14 882 495
Id. (tripang)	„	68 337	68 337	Id. (wollen en halfwollen)	912 658	721 417	1 634 075
Id. (visch)	52 962	7 330 378	7 383 340	Id. (zijden en halfzijden)	396 707	1 528 050	1 924 757
Id. (vleesch)	125 031	406 443 (536 794)	531 474 (673 144)	Id. (zakken)	9 856	554 656 (615 551)	564 512 (635 688)
Id. (alle andere soorten)	1 610 724	7 283 197 (7 063 504)	8 893 921 (8 508 794)	Id. (zeildoek)	58 215	25 196 (22 606)	83 411 (83 929)
Fabriek- en stoomwerktuigen	3 386 692	1 776 877 (2 639 375)	5 163 569 (4 927 743)	Id. (andere)	1 737 077	2 525 351 (3 524 739)	4 262 428 (5 268 597)
Gambier	„	994 142 (998 643)	994 142 (998 643)	Matten en matwerk	1 975	147 819	149 794
Garens	1 022 497	3 090 573 (3 264 673)	4 113 070 (4 715 628)	Meel	21 707	1 711 637 (1 882 900)	1 733 344 (1 932 040)
Gedistilleerd (brandewijn)	166 947	388 554	555 501	Mest	1 559 274	1 786 764	3 346 038
Id. (jenever)	603 319	112 502	715 821	Meubelen	242 643	339 803 (328 437)	582 446 (541 612
Id. (likeuren)	98 720	196 558	295 278				
Id. (reukwerken)	242 580	47 948	290 528	Mineraalwater	214 902	83 813	298 715
Id. (whisky)	36 400	209 903	246 303	Modewaren	267 785	1 024 871	1 292 656
Id. (alle andere soorten) *i)*	96 929	51 289	148 218	Olie (aard-) of petroleum	250	4 081 907 (5 102 393)	4 082 157 (5 102 393)
Glas en glaswerk	485 866	333 015 (311 690)	818 881 (787 330)	Id. (klapper-)	„	1 163 287	1 163 287
Goud- en zilverwerk	110 617	120 012	230 629	Id. (lijn-)	145 261	37 389	182 650
Hars	375	272 665	273 040	Id. (katjang- en andere)	146 601	161 004	307 605
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	7 280	773 183	780 463	Oliekoeken	„	89 326	89 326
Idem (ander) en houtwerk	67 268	150 564	217 832	Opium	720	2 811 280 (5 066 920)	2 812 000 (5 067 140)
IJzer en staal en dito werk	5 595 346	2 288 503 (2 813 422)	7 883 849 (7 353 176)	Papier	707 579	1 217 704	1 925 283
Instrumenten (muziek-)	113 332	91 529 (73 352)	204 861 (191 838)	Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	17 405	155 684 (136 294)	173 089 (159 030)
Idem (andere)	86 672	24 469	111 141	Rijst	274	12 269 413 (20 070 750)	12 269 687 (20 070 750)

h) Zie noot *b*.

i) Hieronder ook vernis en vruchten op gedistilleerd.

BENAMING DER GOEDEREN.	Ingevoerd van: Nederland.	Ingevoerd van: andere landen.	Totaal.
Rijtuigen	f 54 066	f 111 612 (107 087)	f 165 678 (217 277)
Salpeter	145	56 527	56 672
Schrijf- en teekenbehoeften	131 384	49 443 (54 255)	180 827 (169 555)
Speelkaarten	150 092	33 243	183 335
Spoorwegmaterieel (rollend)	1 785 461	194 065	1 979 526
Steen (bewerkte en onbewerkte)	32 137	114 270	146 407
Steenen (vuurvaste)	72 634	33 843	106 477
Suiker	1 086	504 280 (471 673)	505 366 (472 607)
Tabak (sigaren en sigaretten)	659 846	418 904 (680 942)	1 078 750 (1 272 750)
Id. (Chineesche)	,,	1 015 233	1 015 233
Id. (Manilla-)	,,	83 444	83 444
Id. (alle andere)	264 350	500 621 (449 926)	764 971 (652 936)
Teer (Zweedsche) en kooltеer	90 428	34 795 (37 242)	125 223 (124 273)
Thee	37	1 722 344 (1 631 275)	1 722 381 (1 631 279)
Tin en tinwerk	24 697	9 581 (148 172)	34 278 (170 160)
Touwwerk	69 888	177 541 (159 457)	247 429 (243 286)
Uurwerken	131 591	123 303	254 894
Vaat- en kuipwerk (leggers)	f 51 673	f 10 456	f 62 129
Vee (levend)	260	1 236 783 (547 091)	1 237 043 (547 091)
Verfwaren	370 552	274 566 (251 259)	645 118 (607 664)
Vuurwapens	75 082	31 931	107 013
Vuurwerk	1 179	955 904 (889 388)	957 083 (890 521)
Was	553 927	1 447 552	2 001 479
Wijn (mousseerende)	179 262	101 106	280 368
Id. (afgetapt)	529 310	434 268	963 578
Id. (op fust)	122 823	371 468	494 291
Zaden	6 860	226 503	233 363
Zeep	147 992	229 971 (249 085)	377 963 (384 704)
Zemelen	17	275 396	275 413
Zijde (ruwe)	..	163 854	163 854
Zink en zinkwerk	51 402	47 577 (47 708)	98 979 (124 930)
Zout	357	1 040 520 (875 460)	1 040 877 (875 563)
Diversen	163 095	655 103 (535 708)	818 798 (617 324)
Totalen	f 54 487 998	f 106 365 962 (f 118 040 291)	f 160 853 960 (f 167 459 314)

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Aardewerk van alle soorten	f 40 360	f 1 353	f 41 713
Ammunitie	646 840	100	646 940
Bier	344 762	,,	344 762
Blik en blikwerk	14 068	,,	14 068
Boeken	20 153	10	20 163
Buskruit	13 850	,,	13 850
Drogerijen en medicijnen	182 712	500	183 212
Eetwaren (boter)	71 594	,,	71 594
Id. (visch)	10 135	,,	10 135
Id (vleesch)	43 448	,,	43 448
Id. (andere)	135 052	,,	135 052
Fabriek- en stoomwerktuigen	478 093	2 594	480 687
Gedistilleerd (jenever)	9 967	,,	9 967
Id. (alle andere soorten)	38 262	,,	38 262
Glas en glaswerk	48 128	569	48 697
Goud en zilverwerk	30 556	,,	30 556
IJzer en staal en dito werk	1 510 891	7 080	1 517 971
Instrumenten (mathematische, physische, enz.)	11 512	,,	11 512
Kleederen	161 966	300	162 266
Kolen (steen-)	,,	223 296	223 296
Koper en koperwerk	107 551	,,	107 551
Kramerij	f 33 668	f 1	f 33 669
Lampen	10 227	,,	10 227
Leder en lederwerk	60 185	,,	60 185
Manufacturen (katoenen)	36 165	,,	36 165
Id. (wollen en halfwollen)	131 002	,,	131 002
Id. (zakken)	65 196	,,	65 196
Id (andere)	170 041	,,	170 041
Olie (lijn-)	31 022	,,	31 022
Id. (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	73 906	10 113	84 019
Opium	373 940	318 760	692 700
Papier	68 578	300	68 878
Schrijf- en teekenbehoeften	8 057	,,	8 057
Spoorwegmaterieel (rollend)	815 084	,,	815 084
Steen (bewerkte)	7 694	,,	7 694
Touwwerk	21 811	100	21 911
Verfwaren	96 526	,,	96 526
Vuurwapens	20 003	420	20 423
Zeep	18 762	,,	18 762
Diversen	35 084	932	36 016
Totalen	f 5 996 851	f 566 428	f 6 563 279

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage GGG.]

3°. Waarde der uitgevoerde goederen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.							
Beenderen	f 799	f 11 764	f 12 563	Kinabast	f 1 212 334	f 41 738	f 1 254 072
Boeken	5 133	5 255	10 388	Kleederen	24 522	864 366	888 888
Cacao	697 854 *k*) (578 970)	84 424 (135 760)	782 278 (714 730)	Koelit-bakau en koelit-tengar	„	28 762	28 762
Copra	537 816	3 298 241 (2 160 535)	3 836 057 (2 737 442)	Koffie (gepelde)	6 708 333 (14 633 369)	6 118 377	12 826 710 (27 962 258)
Cassia (wilde kaneel)	46 777	88 912	135 689	Id. (in hoornschil)	2 085 704	251 633	2 337 337
Drakenbloed	„	21 575	21 575	Koper en koperwerk	14 649	68 975	83 624
Dranken (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	1 238	10 666	11 904	Kramerij	30 349	73 911	104 260
Drogerijen en medicijnen	139 313	496 195	635 508	Lood (ruw)	„	10 158	10 158
Eetwaren (tripang)	„	628 568 (783 498)	628 568 (783 498)	Manufacturen (katoenen)	1 382	437 207	438 589
Id. (visch)	120	2 924 713	2 924 833	Id. (zijden en halfzijden)	„	12 916	12 916
Id. (vogelnestjes)	60	158 748	158 808	Id. (zakken)	15	15 870	15 885
Id. (alle andere soorten)	13 322	1 072 617	1 085 939	Id. (andere)	2 175	62 920	65 095
Fabriek- en stoomwerktuigen	19 315	35 168	54 483	Matten en matwerk	12 455 (3 341)	291 682	304 137 (120 686)
Foelie	521 990	199 908	721 898	Meel (tapioca-)	204 859	286 384	491 243
Gambier	„	1 478 474	1 478 474	Id. (ander)	3 683	183 184	186 867
Gedistilleerd (arak)	126 500	77 389	203 889	Meststoffen (oliekoeken)	„	27 875	27 875
Getah-pertja	10 154	4 352 135	4 362 289	Meubelen	38 841	13 780	52 621
Getah (andere)	12	679 106	679 118	Nagelen	10 554	47 650	58 204
Gombenzoïn	25 610	858 737	884 347	Noten (muskaat-)	1 467 724	1 455 132	2 922 856
Gomdammar	642 798	2 523 764	3 166 562	Id. (pinang-)	54	866 231	866 285
Gomelastiek	56 800	790 868	847 668	Id. (wilde)	8 826	95 920	104 746
Gomkopal	586 755 (1 012 382)	1 195 000 (1 594 158)	1 781 755 (2 606 540)	Olie (aard-) of petroleum	173	12 894 220	12 894 393
Goud- en zilverwerk	8 500	1 710	10 210	Id. (katjang-)	36	252 219	252 255
Hoorn	16 003 (17 812)	34 631 (29 941)	50 634 (42 753)	Id. (klapper-)	108	474 160	474 268
Hout (ebben-)	10 630 (4 204)	41 050	51 680 (8 738)	Id. (andere)	5 064	94 507	99 571
Id. (sandel-)	2 487	43 101	45 588	Paarden	„	81 100	81 100
Id. (scheepsbouw- en timmer-)	173 729	195 244	368 973	Peper (staart-)	22 075	247 170	279 245
Id. (ander)	150	65 298	65 448	Id. (witte)	16 535	261 815	278 350
Houtwerk (voor zoover niet afzonderlijk genoemd)	460	74 095	74 555	Id. (zwarte)	271 783	1 725 911	1 997 694
Huiden	2 591 895 (1 639 620)	683 715 (575 282)	3 275 610 (2 214 902)	Reukwerken (niet met gedistilleerd bereid)	1 140	9 788	10 928
IJzer en staal en dito werk	8 762	62 719	71 481	Rijst (gepelde)	2 856 511	908 127	3 764 638
Indigo (voor de Europeesche markt)	2 212 025	691 642	2 903 667	Id. (ongepelde)	„	189 594	189 594
Id. (voor de inlandsche markt)	„	94 498	94 498	Rotting	98 949 (191 143)	2 226 846 (3 208 391)	2 325 795 (3 399 534)
Juweelen	34 500	53 550	88 050	Rottingstokken	20	26 756	26 776
Kalk	„	115 090	115 090	Sago	372	448 589	448 961
Kaneel (eigenlijke)	11 359	50 434	61 793	Schelpen	31 847 (23 611)	586 208 (400 985)	618 055 (424 596)
Kapok	386 837 (229 186)	401 743	788 580 (602 903)	Schildpad	136 306	392 806	529 112
Katoen (ruwe)	„	871 600	871 600	Suiker *k*)	663 890	68 290 308	68 954 198
				Tabak (sigaren en sigaretten)	4 648	5 040	9 688
				Id. (voor de Europeesche markt)	34 596 080	9 713 289	44 309 369
				Id. (voor de inlandsche markt)	88	1 337 561	1 337 649

k) De hoeveelheden, verdeeld naar de landen of plaatsen van bestemming, zijn vermeld op blz. 216 van het verslag hiervóór.

BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.	BENAMING DER GOEDEREN.	Uitgevoerd naar: Nederland.	Uitgevoerd naar: andere landen.	Totaal.
Tengkawangvet	„	f 45 500	f 45 500	Vogelhuiden	f 240 010	f 1 700	f 241 710
Thee	f 1 681 040	745 293	2 426 333	Was	37	75 734	75 771
Tin	2 661 153	1 622 065	4 283 218	Zaden	2 337	23 865	26 202
Touwwerk	3 638	13 706	17 344	Zink	„	19 054	19 054
Vaat- en kuipwerk (voor zooveel niet afzonderlijk genoemd)	„	18 528	18 528	Zwam	„	12 470	12 470
Vanille	17 875	507	18 382	Diversen	70 415 (26 764)	350 529 (119 246)	420 944 (146 010)
Vee (levend)	„	16 418	16 418				
Vlas en vlaswerk	17 165	„	17 165	Totalen	f 64 125 457 (f 68 730 280)	f 138 838 401 (f 122 745 568)	f 202 963 858 (f 191 475 848

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT. *l*)

Kinabast	f 115 729	„	f 115 729	Diversen	f 31	f 100	f 131
Koffie (gepelde)	6 059 427	„	6 059 427				
Tin	7 384 912	„	7 384 912	Totalen	f 13 560 099	f 100	f 13 560 199

4°. In- en uitvoer voor particuliere rekening van goederen, waarvan in de handelsstatistiek der opgegeven jaren, nevens de waarde, tevens de hoeveelheden zijn opgegeven. *m*)

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.	ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.) 1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.
Azijn	Liters.	104	95^{5}	94^{9}	138^{4}	135	„	0^{3}	„	23	„
Balamvruchten	K.G.	„	„	„	„	„	116	124	165^{5}	111	1^{5}
Bier	Liters.	2 135	2 043	2 087	2 305	2 639	0^{656}	1	4	0^{48}	4
Boter	K.G.	1 052	935	772	1 058	1 123	0^{658}	0^{37}	„	„	0^{18}
Buskruit	id.	77	70	95^{9}	56	124^{5}	2	1	0^{24}	„	„
Cacao	id.	„	„	„	3^{9}	5	873	960	885	893	977
Cassia	id.	„	„	„	„	„	1 087	1 364	1 230	1 067	678
Copra	id.	„	5^{58}	2^{48}	„	„	58 897	42 723	52 832	24 886	34 873
Drakenbloed	id.	„	„	„	„	„	31	44	47	27	14
Foelie	id.	„	„	„	„	„	292	286	276	381^{7}	451
Gambier	id.	4 309	4 188	4 056	3 994	3 940	7 103	8 030	7 782	$7\,248^{4}$	5 913
Gedistilleerd (arak)	Liters.	126	176	106	150	52	1 525	$1\,30^{1}$	1 337	1 517	2 039
Id. (alle andere soorten)	id.	3 074	2 573	2 870	2 543	2 632	0^{6}		5^{47}	0^{31}	0^{34}
Ghie (Perzische boter)	K.G.	90	94	72	89	91	0^{27}	0^{12}	„	„	„
Gom- en harssoorten (inlandsche)	id.	76	185	163	567	251	10 026	12 347	13 369	14 605	16 299

l) De hoeveelheden kinabast, koffie en tin, voor gouvernementsrekening in 1898 uitgevoerd, en waarnaar de opgegeven waarde berekend is, bedroegen respectievelijk 385 704, 10 099 045 en 9 231 140 K.G.

m) Waar men in dit overzicht nihil-opgaven vindt, is dit nog geen bewijs dat van het betrokken artikel geen in- of uitvoer heeft plaats gehad, maar leide men daaruit af, dat het artikel in de handelsstatistiek niet afzonderlijk is genoemd, of wel dat de hoeveelheden te gering waren om in dit overzicht te worden opgegeven.

n) In verband met het aangeteekende in noot *b* zijn sommige opgaven over 1897 aangevuld.

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.	1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.
Hout (ebben–)	K.G.	,,	,,	,,	,,	,,	836	1 234	546	291	1 722
Id. (gahroe–)	id.	0^{165}	0^{1}	0^{24}	0^{26}	0^{7}	5	12	23	6	3
Id. (laka–)	id.	,,	,,	,,	,,	,,	172	240	429	125	15
Id. (sandel–)	id.	8	2^{4}	24^{7}	11	9^{9}	654	354	404	326	325
Huiden	id.	20	7	9^{78}	0^{79}	10	3 727	3 936	4 350	4 430	5 459
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	id.	,,	,,	,,	,,	,,	518	585	636	799^{6}	893
Id. (andere)	id.	67	23^{5}	36	33	237	16	295	188	291^{7}	472
Ivoor	id.	,,	,,	,,	0^{36}	0^{37}	0^{78}	0^{26}	0^{9}	17	0^{3}
Kaarsen	id.	142	124	147	138	144	,,	0^{2}	,,	,,	0^{22}
Kalk	id.	2 156	2 300	4 589	5 077	3 110	969	1 035	1 277	3 707	3 836
Kamfer	id.	,,	,,	,,	,,	,,	2	2	2	1^{4}	1^{57}
Kaneel	id.	,,	0^{4}	2^{8}	2^{2}	0^{8}	18	6	6	42	103
Kapok	id.	36	63	56	41	77	1 722	2 131	2 771	2 411	3 154
Katoen	id.	,,	,,	,,	,,	,,	1 052	2 814	1 526	1 784	5 810
Kinabast	id.	,,	,,	,,	,,	,,	3 256	3 481	3 709	3 055	4 180
Klappers	Stuks.	44	69	75	101	553	58	178	141	134	76
Koelit–bakau en koelit–tengar	K.G.	,,	,,	,,	,,	,,	45	,,	63	50	239
Koffie (gepelde)	id.	945	1 292	795	631	1 608	36 195	36 195	33 656	34 953	21 205
Id. (in hoornschil)	id.	,,	0^{07}	0^{34}	1^{18}	2	11 576	8 342	11 028	15 540	4 880
Id. (gedroogde kers)	id.	,,	,,	,,	,,	,,	,,	11	350	237	,,
Kolen (steen–) en cokes	ton.	138	92	126	121	113	,,	0^{04}	1	0^{27}	,,
Kruidnagelen	K.G.	81	73	93	62	66	33	111	76	264	96
Lucifers (gewone houten)	gros doosjes.	2 274	2 472	2 768	3 436	3 476	0^{21}	0^{78}	0^{35}	0^{17}	0^{33}
Meel	K.G.	10 423	11 750	10 013	12 075	10 833	6 958	6 427	4 722	939^{4}	4 238
Meststoffen (oliekoeken)	id.	264^{3}	58	198	267	1 786	,,	,,	144	401	557
Mineraal–, bron– en kunstwater	flesschen.	1 813	1 501	1 672	1 981	1 493	5^{6}	87	10	12^{5}	6
Noten (muskaat–)	K.G.	0^{66}	0^{4}	0^{41}	4	30	1 187	1 185	1 176	1 771	2 088
Id. (pinang–)	id.	,,	4	10^{6}	4	16	5 198	3 901	9 655	10 037	10 828
Id. (wilde)	id.	2	,,	0^{3}	0^{2}	,,	24	95	44	7^{3}	233
Olie (aard–) of petroleum	Liters.	119 299	102 596	92 780	102 048	81 643	26 588	36 330	48 713	163 529	161 180
Id. (katjang–)	id.	268	271	171	153	92	4 066	3 919	2 197	1 449	1 261
Id. (klapper–)	id.	899	1 153	1 396	2 405	3 877	3 225	1 871	2 381	1 732	1 581
Opium	K.G.	159	166	179^{5}	253^{3}	140	0^{5}	0^{47}	0^{12}	0^{31}	0^{37}
Peper (gewone)	id.	4^{5}	160	62^{7}	62^{7}	87	10 078	8 372	15 410	$14\,095^{3}$	14 245
Id. (staart–)	id.	,,	,,	,,	,,	,,	200	345	69	437	186
Rijst (gepelde)	id.	202 501	146 482	178 970	250 884	152 967	29 412	30 791	32 865	19 523	37 646
Id. (ongepelde)	id.	1 415	334	1 313	828	645	3 553	3 872	3 909	2 073	3 792
Rotting	id.	3	30	5^{7}	36	39	12 039	11 587	13 298	22 663	15 505
Sago	id.	66	87	84	140	129	3 753	4 011	6 085	$3\,984^{6}$	7 483
Salpeter	id.	225	289	228	182	283	,,	,,	,,	,,	,,
Schildpad	id.	,,	0^{11}	,,	0^{17}	0^{06}	13	12	6	9^{8}	28
Siroop uit vruchten	flesschen.	6	4^{5}	4^{4}	3^{5}	3^{9}	,,	,,	,,	0^{85}	0^{18}
Speelkaarten (Europeesche)	spellen.	143	142	69	73	121	,,	,,	,,	,,	,,
Suiker	K.G.	2 767	3 535	3 617	3 938	4 115	415 861	575 662	572 142	$518\,308^{5}$	689 542

BENAMING DER GOEDEREN.	Eenheid.	ALGEMEENE INVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)					ALGEMEENE UITVOER. (Hoeveelheden in duizendtallen.)				
		1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.	1894.	1895.	1896.	1897. *n*)	1898.
Tabak (voor de inlandsche markt). . .	K.G.	1 557	1 728	1 804	1 956	1 836	1 164	1 215	1 306	1 328[5]	1 486
Id. (andere).							30 017	31 718	28 217	36 245[6]	44 309
Id. (sigaren en sigaretten)	id.	239	238	219	242	228	0[97]	0[8]	0[3]	0[20]	2
Tarwe.	Liters.	33	64	5	4	4	,,	,,	,,	,,	,,
Thee	K.G.	1 356	1 569	1 294	1 631	1 721	2 730	4 817	3 264	3 981	4 411
Tin.	id.	52	107	81	146	5	5 808	4 417	5 050	5 320[7]	5 353
Vanille	id.	,,	,,	,,	,,	,,	0[2]	0[67]	0[57]	1[3]	1[4]
Visch (gezouten of gedroogd)	id.	37 490	31 476	30 924	33 643	33 156	653	7 828	10 074	9 719[9]	14 611
Id. (tripang).	id.	79	28	35	69	68	576	407	649	783[5]	629
Was	id.	2 266	1 554	2 830	1 882	2 859	14	26	51	110[3]	50
Wijn (mousseerende).	flesschen.	60	72	75	75	93	0[35]	0[23]	0[26]	0[28]	0[13]
Id. (andere)	Liters.	1 916	1 692	2 186	2 063	1 891	21[5]	4[6]	2[7]	2[8]	0[19]
Zout	K.G.	7 642	12 179	13 267	14 593	17 347	3[4]	0[4]	3	26[5]	1[8]
Zwam.	id.	,,	,,	,,	,,	0[48]	72	150	128	56[6]	50
Zwavel	id.	186	184	226	47	117	,,	22	1	,,	,,

II. SCHEEPVAARTBEWEGING over 1898 (voor zooveel de jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië die doet kennen). *o*)

1°. Aantal aangekomen en vertrokken schepen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *p*)			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
A. *Aangekomen schepen.*								
Batavia	231	27	,,	258	341	89	187	617
Samarang	32	15	,,	47	2	25	114	141
Soerabaija	221	9	2	232	229	49	79	357
Cheribon	28	1	4	33	5	27	3	35
Tjilatjap.	7	2	,,	9	,,	,,	,,	,,
Overige havens op Java en Madura	53	8	6	67	22	104	1 654	1 780
Padang	76	1	,,	77	63	,,	24	87
Olehleh	209	,,	1	210	89	,,	,,	89

o) Bedoelde statistiek bevat namelijk niet het geheele scheepvaartverkeer in den Indischen Archipel, aangezien zij alleen rekening houdt met de inklaringen ter plaatse van eerste aankomst in Nederlandsch-Indië en met de uitklaringen bij vertrek naar buiten Nederlandsch-Indië. Wat de havens in zelfbesturende streken betreft, strekken de opgaven zich bovendien alleen tot die havens uit, waar van gouvernementswege tolrechten worden geheven of gouvernements-havenkantoren gevestigd zijn.

p) In de over de kustvaart handelende tabellen der jaarlijksche algemeene handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, waaraan de hier medegedeelde cijfers ontleend zijn, is niet opgenomen het scheepvaartverkeer tusschen de verschillende havens van Java en Madura onderling, noch ook, wat de buitenbezittingen betreft, het verkeer tusschen de havens van eenzelfde gewest aldaar; voorts wordt in die tabellen geen gewag gemaakt van reizen, die geen kustvaart in den zin van Indisch Staatsblad 1825 n°. 48, art. 2, ten doel hadden en evenmin van het aankomen op en vertrekken van tusschenstations van de stoomschepen die op bepaalde lijnen dienst doen.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *p*)			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen getuigd op Europeesche wijze.	Aantal zeilschepen getuigd op inlandsche wijze.	Te zamen.
Edi	126	„	„	126	13	„	„	13
Palembang	184	1	„	185	51	39	154	244
Makasser	22	4	15	41	214	19	103	336
Havens in de: residentie Oostkust van Sumatra	1 326	„	1 106	2 432	50	„	211	261
„ Riouw en onderhoorigheden	1 139	77	445	1 661	1	„	201	202
gewesten Banka en Billiton	160	„	20	180	47	136	733	916
„ Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	115	14	118	247	88	127	127	342
residentie Menado *q*)	12	2	„	14	15	85	4	104
gewesten Amboina en Ternate	4	5	„	9	45	8	114	167
Overige havens in de buitenbezittingen	51	2	57	110	62	48	3 390	3 500
Totalen	3 996	168	1 774	5 938	1 337	756	7 098	9 191
Van voormeld totaal aangekomen schepen behoorden te huis:								
in Nederland	100	17	„	117	7	„	„	7
„ Nederlandsch-Indië	1 370	46	316	1 732	1 178	746	7 037	8 961
„ Malakka en de Straits-Settlements	1 911	47	1 341	3 299	125	„	„	125
„ in andere landen	615	58	117	790	27	10	61	98
Totalen als voren	3 996	168	1 774	5 938	1 337	756	7 098	9 191

B. *Vertrokken schepen.*

Batavia	177	7	„	184	343	86	172	601
Samarang	123	14	3	140	1	35	95	131
Soerabaija	106	12	7	125	236	37	89	362
Cheribon	19	1	1	21	4	33	1	38
Tjilatjap	15	1	„	16	„	„	„	„
Overige havens op Java en Madura	111	23	7	141	8	119	1 999	2 126
Padang	83	5	„	88	69	„	24	93
Olehleh	203	„	„	203	92	„	„	92
Edi	131	„	„	131	13	„	„	13
Palembang	173	„	„	173	44	38	171	253
Makasser	20	6	20	46	217	10	236	463
Havens in de: residentie Oostkust van Sumatra	1 286	„	1 050	2 336	58	„	197	255
„ Riouw en onderhoorigheden	1 111	41	470	1 622	1	„	188	189
gewesten Banka en Billiton	33	1	15	49	47	138	802	987
„ Wester- en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	187	17	111	315	80	131	130	341
residentie Menado *r*)	17	6	„	23	19	83	„	102
gewesten Amboina en Ternate	6	2	„	8	44	6	75	125
Overige havens in de buitenbezittingen	51	5	62	118	60	40	3 354	3 454
Totalen	3 852	141	1 746	5 739	1 336	756	7 533	9 625

q) Aan de opgaaf in 't vorig verslag (bijlage JJJ) ontbraken de cijfers betreffende Gorontalo. Aldaar werden in 1897 ingeklaard, als komende rechtstreeks van buiten Nederlandsch-Indië. 3 stoomschepen en 1 op Europeesche wijze getuigd zeilschip, metende respectievelijk 1014 en 1412 M³., terwijl ter kustvaart aankwamen 91 zeilschepen als het laatstbedoelde, gezamenlijk metende 24 261 M³.

r) Ter aanvulling van de opgaven over 1897 in 't vorig verslag (bijlage JJJ) zij hier nog aangeteekend dat in dat jaar te Gorontalo (waaromtrent toen de cijfers ontbraken) voor vertrek rechtstreeks naar buiten Nederlandsch-Indië werden uitgeklaard 14 stoomschepen, metende 3137 M³., en 5 op Europeesche wijze getuigde zeilschepen, metende 5672 M³., terwijl het aantal van Gorontalo vertrokken kustvaarders (alle zeilschepen als de laatstbedoelde) beliep 82, metende 12 734 M³.

HAVENS.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart. *p*)			
	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen		Te zamen.	Aantal stoomschepen.	Aantal zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
Van voormeld totaal vertrokken schepen behoorden te huis:								
in Nederland	93	18	„	111	13	„	„	13
„ Nederlandsch-Indië	1 332	21	353	1 706	1 165	750	7 473	9 388
„ Malakka en de Straits-Settlements	1 811	41	1 269	3 121	132	„	„	132
andere landen	616	61	124	801	26	6	60	92
Totalen als voren	3 852	141	1 746	5 739	1 336	756	7 533	9 625

2°. Inhoudsgrootte der onder 1°. bedoelde schepen.

Landen waar de schepen te huis behoorden.	Inklaringen bij aankomst van — en uitklaringen bij vertrek naar — buiten Nederlandsch-Indië.				Kustvaart.			
	Inhoudsgrootte (in M³.)				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	der stoomschepen.	der zeilschepen		van het totaal aantal schepen.	der stoomschepen.	der zeilschepen		van het totaal aantal schepen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
A. *Aangekomen schepen.*								
Nederland	578 698	68 675	„	647 373	42 167	„	„	42 167
Nederlandsch-Indië	1 068 124	4 687	11 969	1 084 780	2 422 307	223 553	167 610	2 813 470
Malakka en de Straits-Settlements	779 142	8 334	125 029	912 505	201 237	„	„	201 297
Andere landen	2 021 195	162 909	16 689	2 200 793	90 980	10 162	5 434	106 576
Totalen	4 447 159	244 605	153 687	4 845 451	2 756 751	233 715	173 044	3 163 510
B. *Vertrokken schepen.*								
Nederland	529 437	75 190	„	604 627	79 842	„	„	79 842
Nederlandsch-Indië	1 049 564	6 016	11 954	1 067 534	2 430 693	232 007	175 724	2 838 424
Malakka en de Straits-Settlements	721 446	7 347	121 653	850 446	220 929	„	„	220 929
Andere landen	1 966 929	162 278	14 187	2 143 394	87 664	5 649	5 399	98 712
Totalen	4 267 376	250 831	147 794	4 666 001	2 819 128	237 656	181 123	3 237 907

3°. Landen of plaatsen van herkomst of bestemming der in Nederlandsch-Indië aangekomen o van daar naar buiten Nederlandsch-Indië vertrokken schepen.

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen.				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	Stoom-schepen.	Zeilschepen		Te zamen.	der stoom-schepen.	der zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
A. *Aangekomen schepen.*								
Van Nederland	99	16	„	115	563 051	51 381	„	614 432
„ Engeland	37	6	„	43	238 955	17 620	„	256 575
„ andere landen van Europa	8	2	„	10	51 336	4 828	„	56 164
„ Afrika	7	4	„	11	45 799	7 720	„	53 519
„ de Kaap de Goede Hoop	„	1	„	1	„	1 078	„	1 078
„ Amerika	1	28	„	29	8 157	110 025	„	118 182
„ Egypte	3	„	„	3	13 830	„	„	13 830
„ Arabië	2	„	„	2	11 790	„	„	11 790
„ Britsch-Indië en Ceylon	6	„	1	7	29 697	„	665	30 362
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 615	94	1 583	5 292	2 602 580	15 894	137 362	2 755 836
„ Siam	„	„	60	60	„	„	11 282	11 282
„ Saigon	16	„	„	16	62 386	„	„	62 386
„ Hongkong	19	„	„	19	97 838	„	„	97 838
„ China	95	2	19	116	269 924	9 314	2 503	281 741
„ Japan	17	1	„	18	122 084	4 808	„	126 892
„ Manilla	8	„	„	8	29 636	„	„	29 636
„ Serawak	12	„	64	76	43 675	„	1 076	44 751
„ de Kokos-eilanden	„	5	„	5	„	1 102	„	1 102
„ Timor-Dilly	13	„	41	54	29 588	„	427	30 015
„ Duitsch Nieuw-Guinea	3	„	„	3	14 553	„	„	14 553
„ Australië	35	9	6	50	212 280	20 835	372	233 487
Totalen	3 996	168	1 774	5 938	4 447 159	244 605	153 687	4 845 451
B. *Vertrokken schepen.*								
Naar Nederland	95	5	„	100	549 335	10 133	„	559 468
„ Engeland	17	5	„	22	127 280	22 524	„	149 804
„ Portugal (voor orders) en naar andere landen van Europa	4	13	„	17	17 675	28 745	„	46 420
„ Egypte en Port-Saïd (voor orders)	45	„	„	45	293 517	„	„	293 517
„ Afrika	6	3	„	9	39 556	11 911	„	51 467
„ Amerika	33	37	„	70	205 405	143 397	„	348 802
„ Arabië	12	„	„	12	75 528	„	„	75 528
„ Britsch-Indië en Ceylon	36	1	„	37	183 448	2 384	„	185 832
„ Malakka en de Straits-Settlements	3 425	65	1 581	5 071	2 109 492	20 158	136 149	2 265 799
„ Siam	9	„	48	57	19 907	„	7 768	27 675
„ Hongkong	33	1	„	34	142 640	1 735	„	144 375
„ China	86	„	13	99	337 797	„	2 014	339 811
„ Japan	13	„	„	13	41 684	„	„	41 684

Landen of plaatsen van herkomst of bestemming.	Aantal schepen.				Inhoudsgrootte (in M³.)			
	Stoomschepen.	Zeilschepen		Te zamen.	der stoomschepen.	der zeilschepen		Te zamen.
		getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.			getuigd op Europeesche wijze.	getuigd op inlandsche wijze.	
Naar Manilla	1	2	„	3	1 125	8 427	„	9 552
„ Serawak	4	„	51	55	1 859	„	928	2 787
„ de Kokos-eilanden	„	4	„	4	„	975	„	975
„ Timor-Dilly	13	„	47	60	30 038	„	545	30 583
„ Duitsch Nieuw-Guinea	7	„	„	7	32 109	„	„	32 109
„ Australië	13	5	6	24	58 981	442	390	59 813
Totalen	3 852	141	1 746	5 739	4 267 376	250 831	147 794	4 66 001

(5. 60.)

BIJLAGE **HHH.**

(Zie hoofdst. **O**, afd. IV, § 2, van het verslag.)

I. OVERZICHT van de in NEDERLANDSCH-INDIË tehuis behoorende SCHEPEN en VAARTUIGEN, groot 30 M³. en daarboven, op ult. 1898.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in M³.
JAVA EN MADURA.														
Bantam	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	14	610	14	610
Batavia	38	73 929	2	5 378	„	„	5	607	„	„	135	6 629	180	86 543
Krawang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	208	5	208
Cheribon	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	54	2 935	54	2 935
Tagal	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	47	2 159	47	2 159
Pekalongan	„	„	„	„	„	„	1	113	„	„	55	2 873	56	2 986
Samarang	6	703	„	„	„	„	„	„	„	„	131	8 458	137	9 161
Japara	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	49	2 407	49	2 407
Rembang	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	73	3 152	73	3 152
Soerabaija	3	343	6	7 312	2	917	26	2 842	„	„	343	17 486	380	28 900
Pasoeroean	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	37	1 633	37	1 633
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	46	2 204	46	2 204
Bezoeki	1	128	„	„	„	„	1	302	1	92	19	1 005	22	1 527
Madura	„	„	„	„	„	„	1	242	„	„	264	10 431	265	10 673
Totalen	48	75 103	8	12 690	2	917	34	4 106	1	92	1272	62 190	1365	155098
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust	2	121	„	„	„	„	1	102	„	„	43	2 460	46	2 683
Benkoelen	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12	462	12	462
Lampongsche Districten	„	„	„	„	„	„	2	364	5	201	12	617	19	1 182
Palembang	4	1 740	10	8 074	1	369	1	97	„	„	13	1 322	29	11 602
Oostkust van Sumatra	5	2 306	„	„	„	„	„	„	„	„	17	717	22	3 023
Atjeh en onderhoorigheden	1	1 088	„	„	„	„	„	„	„	„	19	966	20	2 054
Riouw „ „	6	2 383	„	„	„	„	„	„	„	„	2	186	8	2 569
Banka	1	1 058	„	„	„	„	21	9 051	„	„	42	6 210	64	16 319
Billiton	1	99	„	„	„	„	2	447	„	„	30	1 727	33	2 273
Westerafdeeling van Borneo	6	2 056	„	„	1	465	1	570	„	„	40	1 889	48	4 980
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	7 033	5	3 440	2	767	40	9 748	„	„	9	864	62	21 852
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	1	966	16	2 210	„	„	313	13 853	330	17 029
Menado	1	258	1	1 955	„	„	9	1 292	„	„	1	33	12	3 538
Amboina	„	„	„	„	„	„	6	418	„	„	12	434	18	852
Ternate	4	586	„	„	„	„	4	156	„	„	1	31	9	773
Timor en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	126	3	126
Bali en Lombok	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	18	1 062	18	1 062
Buitenbezittingen	37	18 728	16	13 469	5	2 567	103	24 455	5	201	587	32 959	753	92 379
Java en Madura (zie hooger)	48	75 103	8	12 690	2	917	34	4 106	1	92	1272	62 190	1365	155098
Algemeene totalen	85	93 831	24	26 159	7	3 484	137	28 561	6	293	1859	95 149	2118	247477
Op ult. 1897 waren de algemeene totalen	81	90 176	25	29 038	8	4 087	143	31 077	7	312	1826	94 375	2090	249065

De SCHEPEN en VAARTUIGEN, ten behoeve van welke ZEEBRIEVEN waren afgegeven, waren op ult. 1898 verdeeld als volgt:

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op ult. 1897 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte (in M³.).
STOOMSCHEPEN.																		
Batavia.	Batavia	1	„	„	2	2	„	1	1	5	2	9	9	5	37	73 241	32	65 119
Soerabaija.	Soerabaija	„	3	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	5	2 497	4	2 204
Bezoeki.	Banjoewangi	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	128	1	128
Palembang.	Palembang	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	1 100	2	1 100
Atjeh en onderh.	Olehleh	„	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	2	2 285	2	2 285
Riouw „ „	Riouw	„	4	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	5	2 114	3	719
Id.	Singkep	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	270	1	270
Oostkust van Sumatra.	Medan	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	463	1	463
Id.	Pangkalan Brandan	2	„	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	„	4	1 840	4	1 840
Banka.	Muntok	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	352	1	352
Billiton.	Tandjong Pandan	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	100	1	100
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	„	1	„	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	3	2 184	3	2 184
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	„	1	„	„	„	1	„	„	„	„	2	„	„	4	4 165	3	3 874
Id.	Koetei	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	1 333	1	1 333
Menado.	Gorontalo	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	258	1	258
Ternate.	Ternate	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	149	2	136
	Totalen	8	11	1	5	3	4	1	5	7	2	11	9	5	72	92 479	62	82 365
ZEILVAARTUIGEN.																		
Batavia.	Batavia	2	1	„	1	„	„	2	„	1	„	„	„	1	8	8 211	6	7 995
Soerabaija.	Soerabaija	3	2	2	„	3	1	1	1	„	2	2	„	„	17	12 620	19	14 446
Id.	Grissee	„	„	„	„	„	4	„	„	„	„	„	„	„	4	3 284	3	2 477
Bezoeki.	Banjoewangi	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	312	1	312
Madura.	Pamakassan	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1	1 663	1	1 663
Id.	Sampang	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	110	1	110
Id.	Sumanap	„	1	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	„	3	1 448	3	1 448
Sumatra's Westkust.	Padang	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	102	1	102
Benkoelen.	Poeloe Pisang	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	103	1	103
Lampongsche Districten.	Telok Betong	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	353	1	353
Id.	Menggala	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	354	2	354
Palembang.	Palembang	1	„	1	1	4	4	1	„	1	„	„	„	„	13	9 106	13	9 445
Riouw en onderh.	Riouw	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	75	1	75
Banka.	Muntok	7	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	1 559	12	1 624
Id.	Djeboes	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	133	1	133
Id.	Blinjoe	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	234	2	234
Id.	Merawang	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	159	1	159
Id.	Pangkalpinang	1	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	729	4	729
Id.	Soengeiliat	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	102	1	102
Billiton.	Tandjong Pandan	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	276	1	276
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	„	3	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	1 625	6	1 817
Id.	Mampawa	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	349	1	349
Id.	Djelai (Matan)	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	40	1	40
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin	14	11	3	2	1	„	1	2	„	„	„	„	„	34	9 915	35	10 106
Id.	Pegattan	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	123	1	123
Id.	Pasir	„	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	498	2	498
Id.	Kotta Baroe	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	152	1	152
Id.	Sampit	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	134	1	123
	Transporteeren	40	31	9	7	8	10	5	3	2	2	3	„	1	121	53 769	123	55 348

Waar de bodems tehuis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in M³.).	Op ult. 1897 waren de totalen:	
Gewest.	Plaats.	150 M³. en daarbeneden.	boven 150 t/m 300 M³.	boven 300 t/m 450 M³.	boven 450 t/m 600 M³.	boven 600 t/m 750 M³.	boven 750 t/m 900 M³.	boven 900 t/m 1050 M³.	boven 1050 t/m 1200 M³.	boven 1200 t/m 1350 M³.	boven 1350 t/m 1500 M³.	boven 1500 t/m 2250 M³.	boven 2250 t/m 3000 M³.	boven 3000 M³.			Aantal bodems.	Inhoudsgrootte in M³)
	Per transport.	40	31	9	7	8	10	5	3	2	2	3	„	1	121	53 769	123	55 348
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Mendawei . . .	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	167	1	167
Celebes en onderh.	Makasser. . . .	1	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	887	5	3 742
Id.	Donggala. . . .	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	786	5	957
Id.	Wadjo.	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	484	1	484
Id.	Wani	„	1	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1 211	3	1 211
Id.	Bima	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	311	1	311
Id.	Tontoli.	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	278	„	„
Menado.	Menado	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	2	2 083	2	417
Id.	Gorontalo . . .	6	5	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	11	1 884	10	1 590
Id.	Bwool	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	226
Amboina.	Amboina. . . .	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	181	3	278
Id.	Banda	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	4	239	4	239
Id.	Gisser	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	138	2	98
Id.	Toeal	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	72	1	72
Ternate.	Ternate	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	53	1	53
Id.	Senana Fatjé . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	34	1	34
Bali en Lombok.	Boeleleng . . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	124	1	124
	Totalen . .	62	46	11	9	8	10	5	3	2	2	4	„	1	163	62 701	165	65 351

II. OVERZICHT van de SCHEEPSRAMPEN gedurende 1898 in de wateren van den NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

Volgnummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
	1898.						
1.	19 Jan.	Nabij den mond der Pamanoekan-rivier (residentie Krawang).	Ned.-Ind.	*Mastoera.*	Zeilschip.	Lek geworden.	Het vaartuig, dat op reis van Samarang naar Batavia werd lek bevonden, werd benoorden Pamanoekan op het strand gezet, waarna het omkantelde en de lading, bestaande uit djatihouten balken, wegdreef. Bemanning gered.
2.	31 Jan.	Nabij het tot de Tambelan-groep (residentie Riouw en onderhoorigheden) behoorende Poeloe Oei.	Id.	*Fathool Moein.*	Id.	Gezonken.	Schip en lading verloren; bemanning gered.
3.	3 Maart.	Op een rif nabij het ten zuiden van Saleijer (gouvernement Celebes en onderhoorigheden) gelegen eiland Polassi.	Id.	*Gouverneur-Generaal Loudon.*	Stoomschip.	Gestrand.	De stranding — op de reis van Bonerate naar Saleijer — van dit aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorend stoomschip had plaats ten gevolge van misleiding door zwaren stroom. Schip en lading verloren; bemanning en passagiers gered.

Volgnummer.	Datum van het ongeval.	Plaats van het ongeval.	Omschrijving van het schip.			Aard van het ongeval.	Verdere bijzonderheden.
			Nationaliteit.	Naam.	Soort.		
4.	24 Maart.	Nabij het ten westen van Poeloe Koendoer (afdeeling Karimon der residentie Riouw en onderhoorigheden) gelegen eiland Belembang.	Engelsche.	*Samtor.*	Stoomschip.	Op een rif gestooten.	Het vaartuig was op reis van Singapore door Straat Gelam naar Bengkalis. Bij het oversteken naar den Sumatra-wal was te weinig rekening gehouden met den sterken stroom. Schip verloren; ten aanzien van bemanning en lading is niets gemeld.
5.	13 April.	Nabij Tandjong Segara (Oost-Lombok).	Amerikaansche.	*Daniel Barnes.*	Zeilschip.	Gestrand.	Geen bijzonderheden gemeld.
6.	9 Mei.	Nabij Poeloe Datoe (onderafdeeling Tanah Laut der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	Ned.-Ind.	*Tagal.*	Id.	Gezonken.	Schip en lading verloren; van de uit 17 personen bestaande bemanning werd slechts één man gered.
7.	6 Aug.	Nabij Poeloe Boekit (residentie Riouw en onderhoorigheden).	Engelsche.	*Ho Pak.*	Stoomschip.	Op een klip gestooten.	Schip verloren, doch machine en stoomketel zouden worden gelicht; lading grootendeels geborgen; bemanning gered.
8.	15 Aug.	In Straat Makasser nabij Tjengal (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).	Ned.-Ind.	*Soenah.*	Zeilschip.	Id.	Geen bijzonderheden gemeld.
9.	4 Sept.	Nabij het rif Elliot, ten noorden van het eiland Boedjoer (residentie Banka).	Id.	*Celine Marie.*	Id.	Id.	Het wrak en de inventaris werden op publieke veiling verkocht; de bemanning, zoomede een deel der lading (gouvernements-rijst) gered.
10.	7 Sept.	In Straat Wowoni bij het zuidelijkste der Tjampada-eilanden (gouvernement Celebes en onderhoorigheden).	Id.	*Graaf van Bylandt.*	Stoomschip.	Id.	Het ongeval met dit aan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij toebehoorende stoomschip deed zich voor op de reis van Boeton naar Kendari. Na 7 dagen op het rif te hebben gezeten, geraakte het schip weder vlot en kon, na passagiers en lading gelost te hebben, door pompen in voldoend zeewaardigen staat worden gehouden om naar Singapore te stoomen, ten einde aldaar de geleden schade te doen herstellen.
11.	8 Sept.	Nabij Poeloe Tjelagin, een der Lepar-eilanden (residentie Banka).	Engelsche.	*East of Hopetown.*	Zeilschip.	Gezonken.	Het schip was op reis van Philadelphia naar Nagasaki. Een deel der lading, bestaande uit 80 000 kisten petroleum, werd gered. Omtrent het lot der bemanning is niets gemeld.

(5. 61.)

BIJLAGE JJJ.

(Zie hoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

I. OVERZICHT betreffende: 1°. het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens, koffiepellerijen, enz.), en 2°. de in Nederlandsch-Indië aanwezige DRUKKERIJEN, een en ander volgens de over het jaar 1898 ontvangen opgaven.

1°. FABRIEKSWEZEN.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
	Batavia.					
1	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	stoom	uit Europa en uit Australië.	120	f 0,80 per dag.	† *c)*
2	Fabriek van stoom- en andere werktuigen (firma Taylor & Lawson).	id.	uit Europa en uit Amerika.	200	f 2 „ „	Slecht.
3	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Wilhelmina" (Naamlooze vennootschap).	water	door plaatselijken inkoop en uit Europa.	150	f 1,20 „ „	Bevredigend.
4	Fabriek voor herstellingen aan tramwegmaterieel (Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij).	stoom	uit Europa en uit Indië.	24	f 1,50 „ „	†
5	Fabriek der Nederlandsch-Indische Electriciteitmaatschappij.	id.	†	54	f 135 's maands.	†
6	Brood- en meelfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging Leroux & C°.").	handenarbeid	uit Europa, uit Azie en uit Amerika.	20	f 15 „	Bevredigend.
7	Gecombineerde mineraal- en medicinaal waterfabrieken „Fortuna" (Naamlooze vennootschap).	id.	uit Europa.	13	f 7 „	Id.
8	IJsfabriek (J. Mijer).	stoom	door plaatselijken inkoop.	105	f 0,50 à f 3 per dag.	Id.
9	Id. (W. Buddingh).	id.	uit Europa.	12	f 20 's maands.	Niet zeer bevredigend.
10	Mineraalwaterfabriek „Atlas".	handenarbeid	id.	10	f 11 „	Onbevredigend.
11	Ververij en chemische wasscherij van A. Sandt.	stoom	id.	10	f 15 „	Niet gunstig.
12	Bataviasche waschinrichting en ververij.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop en uit Europa.	25	f 15,50 „	Bevredigend.
13	Stoomwasscherij, chemische wasscherij en ververij „Gang Chassé".	stoom	uit Europa.	40	f 10 à f 40 „	Slecht.

a) Waar bij de in dit overzicht genoemde fabrieken, enz. niet tevens de plaats vermeld is waar zij gevestigd zijn, wordt, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is af te leiden, de gewestelijke hoofdplaats bedoeld.
b) In de ontvangen opgaven is niet uiteengehouden welke der opgegeven loonen betrekking hadden tot inlandsche en welke tot niet-inlandsche werklieden.
c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de gegevens.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
14	Zeepziederij van K. van Munster.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	2	f 12,50 's maands.	†
15	Id. van F. van Munster.	id.	uit Europa en uit Indië.	3	f 0,50 per dag.	Goed.
16	Rijtuigfabriek en paardenhandel (Naamlooze vennootschap, voorheen F. J. Fuchs).	id.	id.	80 à 100	f 0,50 à f 5 per dag.	Bevredigend.
17	Wagenmakerij van N. Snethlage.	id.	id.	25	f 0.50 à f 3 per dag.	Slecht.
18	Kalkbranderij (de Vries).	id.	van de in de nabijheid gelegen eilanden.	30	f 0,60 per dag.	Redelijk.
19	IJsfabriek te Buitenzorg.	water	uit Europa.	6	f 9 à f 40 's maands.	Vrij goed.
20-80	61 potten- en steenbakkerijen in de afdeeling Buitenzorg.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	†	f 10 à f 25 's maands.	†
81-93	13 kalkbranderijen in de afdeeling Buitenzorg.	id.	id.	†	f 10 à f 25 's maands.	†
94-105	12 steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Meester-Cornelis.	id.	id.	†	f 0,30 per dag.	†
106-115	10 potten- en steenbakkerijen in de afdeeling Tangerang.	id.	id.	5 à 200	f 0,15 à f 0,25 per dag.	Bevredigend.
116-119	4 kalkbranderijen in de afdeeling Tangerang.	id.	van de in de nabijheid gelegen eilanden.	5 à 10	f 0,20 à f 0,50 per dag.	Id.
	Preanger Regentschappen.					
120	Bandongsche kininefabriek.	stoom	uit Indië.	130	f 0,25 per dag.	Id.
121	IJsfabriek.	water	uit Europa.	11	f 0,25 à f 0,65 per dag.	Id.
122	Mineraalwaterfabriek.	handenarbeid	uit Indië.	13	f 0,25 à f 0,50 per dag.	Id.
123	Steen- en pannenbakkerij van H. Kleian.	id.	door plaatselijken inkoop.	30	f 0,10 à f 0,30 per dag.	Id.
124	Zeepziederij.	id.	uit Indië.	2 à 4	f 0,25 per dag.	Id.
	Cheribon.					
125	IJsfabriek (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	stoom	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	9	f 12,50 's maands.	Middelmatig.
126 en 127	2 limonadefabrieken.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	3 à 4	f 7,50 „	Bevredigend.
128	Zeepfabriek.	id.	uit Indië.	3	f 5 „	Id.
129	Arakstokerij te Paboearan.	stoom	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	12	f 0,20 à f 0,75 per dag.	Vrij bevredigend.
130	Id. te Palimanang.	handenarbeid	id.	14	f 0,35 à f 0,50 per dag.	†
	Tagal.					
131	Werkplaats der Samarang—Cheribon Stoomtrammaatschappij voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen, wagens, enz.	stoom	uit Europa en uit Indië.	50	f 0,80 per dag.	Bevredigend.
132	IJsfabriek.	id.	door plaatselijken inkoop.	2	f 7,50 à f 20 's maands.	Id.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a*)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)	Uitkomsten der onderneming
133	IJsfabriek te Boemiaijoe (Naamlooze vennootschap „Maatschappij tot exploitatie van ijsfabrieken te Cheribon en Tagal").	water	door plaatselijken inkoop.	2	f 7,50 à f 15 's maands.	Bevredigend.
134	Arakstokerij te Bandjaran.	handenarbeid	van de nabij gelegen suikerfabrieken.	12	f 7,50 à f 15 's maands.	Id.
135	Id. te Slawi.	id.	id.	3	f 7,50 à f 15 's maands.	Id.
136	Id. te Brebes.	id.	id.	2	f 7,50 's maands.	Id.
	Pekalongan.					
137	Kalkbranderij en zeepziederij.	stoom	uit Indië en uit Europa.	40	f 0,30 per dag.	Redelijk.
	Samarang.					
138	Fabriek voor herstellingen aan- en vernieuwingen van het bestaand rollend materieel en voor het vervaardigen van nieuwe rijtuigen en wagens voor de uitrusting der in aanleg zijnde stoomtramlijnen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij e. a.	id.	grootendeels uit Europa.	250	f 0,66 à f 0,99 per dag.	Bevredigend.
139	Werkplaats voor het herstellen van locomotieven, rijtuigen en wagens en verder tramwegmaterieel der Samarang—Joana Stoomtrammaatschappij.	id.	uit Europa en uit Indië.	14	f 0,56 à f 1,50 per dag.	Id.
140	Fabriek van stoom- en andere werktuigen (Naamlooze vennootschap „Stoomwerktuigenfabriek, voorheen Harris & Co.").	id.	uit Europa.	150	f 1 per dag.	Onbevredigend.
141	Schoenmakerij, steenhouwerij, smederij, zadelmakerij, blikslagerij en schilderswerkplaats der vereeniging „Soerja Soemirat".	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	113 (Indo-Europeanen.)	f 0,30 à f 2 per dag.	†
142	IJzersmederij, wagenmakerij en hoefsmederij (J. H. Butteling)	id.	door plaatselijken inkoop.	15	f 0,70 per dag.	Onbevredigend.
143	Fabriek voor het herstellen van wapens, tevens hoefsmederij en wagenmakerij (C.P.O. Sallahn).	id.	uit Europa en uit Indië.	30	f 0,80 „ „	Niet zeer bevredigend.
144	IJsfabriek (M. L. Fauël).	stoom	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	15	f 20 'smaands.	Minder gunstig.
145	Id. (Ho Hin Wan).	id.	id.	11	f 0,50 per dag.	Werkte zonder winst
146	IJs- en mineraalwaterfabriek, tevens inrichting voor het herstellen van rijwielen (E. O'Herne).	id.	†	15 à 20	f 0,80 „ „	Niet zeer bevredigend.
147	Kunstmineraalwater- en limonadefabriek (A. Bernard & Co.).	handenarbeid	uit Europa.	3	f 0,50 „ „	Onbeteekenend.
148	Id. (F. H. Meulemans).	id.	id.	8	f 0,50 „ „	Id.
149	Eerste Manilla-sigarenfabriek (voorheen Glaser & Co.).	id.	uit Europa, uit Indië en uit Manilla.	350	f 0,15 à f 1,33 per dag.	Bevredigend.
150	Sigarenfabriek (Kam Khim Hok).	id.	uit Indië en uit Manilla.	150	f 0,20 à f 1 per dag.	Id.
151	Beenderenmeel- en kunstmestfabriek (Soesman & Co.).	stoom en handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	10	f 0,40 per dag.	†
152	Zadelmakerij (Wed. Gottschalk).	handenarbeid	id.	10	†	Matig.
153	Naamlooze vennootschap „Rijtuigfabriek G. Barendse".	id.	uit Europa en uit Amerika.	100	f 1 per dag.	Zeer bevredigend.
154	Rijtuigfabriek en hoefsmederij (IJ. D. B. Buisman).	id.	uit Europa en uit Indië.	41	f 0,85 „ „	Vrij bevredigend.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a*)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)	Uitkomsten der onderneming.
155	Fabriek van ijs en koolzuurhoudende dranken te Ambarawa.	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	5	f 0,60 per dag.	†
156-162	Zeven kalkbranderijen.	id.	door plaatselijken inkoop.	†	f 0,25 „ „	†
	Rembang.					
163	Kalkbranderij te Rembes (afdeeling Toeban).	†	†	†	†	†
164	Petroleumraffinaderij te Ngareng (afdeeling Blora).	stoom	uit de bronnen der mijnconcessiën Tinawoen en Panolan.	140	f 0,36⁵ à f 0,46 per dag.	†
165	Paraffinefabriek te idem.	id.	id.	65	f 0,39 per dag.	De fabricage bepaalde zich in 1898 nog slechts tot proefnemingen.
166	Blikkenfabriek te Banglé (afdeeling Blora).	id.	†	54	f 0,45 „ „	†
	Soerabaija.					
167	Gasfabriek (Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij).	id.	uit Indië en uit Australië.	80	f 0,65 „ „	Bevredigend.
168	Machinefabriek „Dapoean" (voorheen Young & Gill).	id.	uit Europa.	300	f 1 „	Id.
169	Koninklijke fabriek van stoom- en andere werktuigen „de Volharding" (Naamlooze vennootschap).	petroleum	id.	300	f 1 „ „	Id.
170	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Insulinde" (J. A. Ceulen & Co.).	stoom	uit Europa en uit Indië.	225	f 1 „ „	Id.
171	Fabriek „de Nederlandsch-Indische Industrie", voornamelijk voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieën voor suikerfabrieken (L. Smit c. s.).	id.	id.	200	f 1 „ „	Id.
172	Fabriek van stoom- en andere werktuigen „Kalimas" (Naamlooze vennootschap).	id.	id.	200	f 1 „ „	Id.
173	Inrichting voor het vervaardigen van onderdeelen van machinerieën „Kebalen" (Th. Ledgerwood Manufacturing Company Limited, voorheen P. van Drongelen).	id.	id.	35	f 0,60 „ „	Id.
174	„Soerabaijasche machinehandel" voorheen Becker & Co.	handenarbeid	id.	120	f 0,75 „ „	Id.
175	Inrichting voor het vervaardigen van kleine machinedeelen (van Vliet & Zonen).	id.	id.	10	f 0,80 „ „	Id.
176	Maatschappij tot voortzetting der zaken van van der Linde & Teves. Inrichting voor kleine smidswerken en herstellingen.	id.	uit Europa.	17	f 0,80 „ „	Id.
177	Werkplaats van de Oost-Java Stoomtrammaatschappij.	stoom	uit Europa en uit Indië.	40	f 0,70 „ „	Id.
178	Javasche electriciteitmaatschappij, voorheen Hecking & Co. (Naamlooze vennootschap).	handenarbeid	id.	20	f 1 „ „	Id.
179	Fabriek van ijs en minerale wateren (Olie & Co.).	stoom	id.	60	f 0,70 „ „	Id.
180	IJsfabriek (G. H. Kuneman).	id.	uit Indië.	4	f 0,50 „ „	Onbevredigend.
181	Id. (Bringolle & Co.).	id.	id.	21	f 0,65 „ „	Redelijk.
182	Id. „Dremo" (Han Kong Lok en Liem Sian Kee).	id.	uit Europa.	20	f 0,50 „ „	Bevredigend.
183	Fabriek van minerale wateren (F. H. en L. M. van Leeuwen & Co.).	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	10	f 0,60 „ „	Id.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
184	Fabriek van minerale wateren (F. L. Hellfach).	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	25	f 0,50 per dag.	Bevredigend.
185	Id. (A. de Vos).	id.	id.	12	f 0,40 „ „	Id.
186	Id. (The Tjoan Ho).	id.	id.	6	f 0,40 „ „	Redelijk.
187	Id. (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging, voorheen C. Moll").	id.	id.	20	f 0,50 „ „	Bevredigend.
188	Id. (Tan Tie Nio).	id.	id.	8	f 0,30 „ „	Onbevredigend.
189	Id. (van Berckelaar & Co.).	id.	id.	10	f 0,30 „ „	Minder bevredigend.
190	Id. „Bibis" (Clignett & Co.).	stoom	uit Indië.	5	f 0,50 „ „	Bevredigend.
191	Id. „Soerabaija" (L. de Haas, voorheen Couvée).	id.	id.	3	f 0,80 „ „	Redelijk.
192	Id. „Ketabang" (Han Tjoei Hong).	id.	id.	19	f 0,40 „ „	Id.
193	Id. „Slamat" (E. A. P. W. C. Heidsieck).	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	12	f 0,40 „ „	Bevredigend.
194	Rijtuigfabriek (H. Wijnveldt).	id.	id.	100	f 0,70 „ „	Niet loonend.
195	Id. (P. Bouman).	id.	id.	96	f 0,80 „ „	Bevredigend.
196	Werkplaats voor herstellingen aan rijtuigen (Han Hok Boen).	id.	id.	30	f 0,70 „ „	Redelijk.
197	Id. (Tio A. Teng.)	id.	id.	10	f 0,70 „ „	Ongunstig.
198	Werkplaats voor herstellingen aan rijwielen (A. L. Andriesse).	id.	uit Europa.	3	f 0,80 „ „	Onbevredigend.
199	Id. (Naamlooze vennootschap tot het drijven van handel in rijwielen en aanverwante artikelen).	handenarbeid en petroleummotor	uit Europa en uit Amerika.	24	f 0,80 „ „	Redelijk.
200	Id. (L. Ch. Noll).	handenarbeid	uit Europa.	4	f 0,75 „ „	Id.
201-211	Elf meubelfabrieken (waarvan één toebehoorende aan eene Europeesche firma en de overige aan Chineezen).	id.	uit Indië.	25 à 40	f 0,35 à f 1 per dag.	Bij een achttal waren de uitkomsten redelijk; bij de overigen waren zij onbevredigend.
212-224	Dertien timmermanswinkels (waarvan twee toebehoorende aan Europeanen en de elf overige aan Chineezen).	handenarbeid (bij 2 tevens petroleummotor)	id.	1 à 25	f 0,20 à f 0,70 per dag.	Bij een tweetal bevredigend, bij een viertal redelijk en bij de overigen minder bevredigend.
225	Werkplaats voor het herstellen van piano's (Gebrs. Schell).	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	15	f 0,50 per dag.	Werkte zonder winst.
226	Id. (W. Naessens & Co.).	handenarbeid en petroleummotor	id.	40	f 0,50 „ „	Onbevredigend
227-232	Zes kalkbranderijen (waarvan één toebehoorende aan eene Europeesche firma en de overige aan inlanders of met hen gelijkgestelden).	handenarbeid (bij 1 tevens stoom)	uit Indië.	12 à 40	f 0,15 à f 0,40 per dag.	Redelijk.
233	Kalk- en houtskoolbranderij (Tjoa Tjwan Lok).	handenarbeid	id.	14	f 0,20 per dag.	Id.
234	Cement- en tegelfabriek (H. Messer).	id.	uit Europa.	50	f 0,60 „ „	Bevredigend.
235	Mestfabriek (Fraser Eaton & Co.).	stoom	uit Europa, uit Indië en uit China.	30	f 0,60 „ „	Id.
236-237	Twee arakstokerijen (één toebehoorende aan een Europeaan, de andere aan een Chinees).	id.	uit Indië.	6 à 15	f 0,40 à f 0,50 per dag.	Bij de eene bevredigend, bij de andere onbevredigend.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
238	Broodfabriek (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging Leroux & Co.").	stoom	uit Europa.	22	f 0,40 per dag.	Bevredigend.
239-247	Negen broodbakkerijen (waarvan 1 toebehoorende aan een Europeaan, 7 aan Chineezen en 1 aan een inlander).	handenarbeid	uit Indië.	3 à 7	f 0,30 à f 0,35 per dag.	Bij 6 redelijk en bij 1 ongunstig.
248	Sigarenfabriek (Tio Siek Gioe).	id.	uit Indië en uit Manilla.	130	f 0,30 per dag.	Bevredigend.
—	Diamantslijperij en goudsmederij.	.....	.....	.....	.....	Voorloopig gesloten.
249	Zeepziederij (Naamlooze vennootschap „Soerabaijasche zeepfabriek").	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	20	f 1 per dag.	Bevredigend.
250-252	Drie kleinere zeepziederijen (toebehoorende aan Chineezen).	id.	uit Indië.	2 à 5	f 0,25 à f 0,35 per dag.	Bij 2 redelijk en bij 1 niet loonend.
253-265	Dertien steenbakkerijen (op verschillende plaatsen in het gewest), alle in handen van inlanders of met dezen gelijkgestelden.	id.	id.	5 à 30	f 0,16 à f 0,25 per dag.	Werkten voor 't meerendeel met matige winst, slechts van één waren de uitkomsten onbevredigend.
266-273	Acht pannenbakkerijen (op verschillende plaatsen in het gewest), waarvan één toebehoorende aan een Europeaan, één aan een Chinees en de overige aan inlanders of Arabieren.	id.	id.	5 à 25	f 0,20 à f 0,25 per dag.	Redelijk.
274	IJsfabriek te Modjokerto.	stoom	uit Europa.	5	f 10 à f 20 's maands.	†
275-278	Vier kalkbranderijen te Sidaijoe.	handenarbeid	uit Indië.	185	†	†
279	Petroleumraffinaderij te Wonokromo (van de Dordtsche Petroleummaatschappij).	stoom	uit de bronnen der mijnconcessiën Djabakotta, De 12 dessa's, Lidahkoelon, Metatoe en Panolan.	300	f 0,60 per dag.	Gunstig.
	Pasoeroean.					
280	Machinefabriek (Naamlooze vennootschap: Maatschappij tot exploitatie van den constructiewinkel „de Bromo").	id.	uit Europa en uit Indië.	60	f 0,60 „ „	Ongunstig.
—	Arakstokerij „Redjasa".	id.	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	.....	.....	Werd in 1898 gesloten.
281	IJsfabriek.	water	uit Europa en uit Indië.	5	f 15 's maands.	Gering.
282	Id. te Malang.	id.	uit Europa.	2	f 9 à f 15 's maands.	Id.
283	Kalkbranderij te Wonokerto (afd. Malang).	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	4	f 15 's maands.	Bevredigend.
	Probolinggo.					
284	IJsfabriek.	water	id.	2	f 0,30 per dag.	†
285	Id. te Loemadjang.	water en petroleummotor	door plaatselijken inkoop en uit Europa.	5 à 8	f 0,50 à f 0,80 per dag.	†
286-287	Twee zeepfabrieken.	handenarbeid	uit Indië.	6	f 0,30 à f 1 per dag.	†
288	Arakstokerij te Kaliboento (afd. Kraksaän).	stoom	van de nabijgelegen suikerfabrieken.	17	f 0,30 à f 1 per dag.	†
289	Kalkbranderij te Bentar (afd. Kraksaän).	stoom en handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	20	f 0,40 per dag.	†
	Bagelen.					
290	IJsfabriek (Ch. A. Janssen).	water	uit Indië.	†	†	Gunstig.
291	Inrichting tot het vervaardigen van minerale wateren (Lie Soei Lioe).	handenarbeid	id.	†	†	Id.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
292	Fabriek tot het conserveeren van levensmiddelen (J. W. van Dalfsen).	stoom, water en handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	†	†	Gunstig.
293	IJsfabriek te Gombong (Mevr. van Acker geb. Hagenaar).	id.	id.	7	f 5 à f 6 's maands.	†
	Kadoe.					
294	IJsfabriek.	water	uit Indië.	†	f 0,30 per dag.	Voldoende.
	Djokjokarta.					
295	Nijverheidsatelier en constructiewinkel (A. Resink & C°.).	stoom en handenarbeid	uit Europa.	143	f 0,70 „ „	Gunstig.
296	Id. (J. Barzilay).	handenarbeid	id.	60	f 0,50 „ „	Id.
297	IJsfabriek Pathook (Djokjosche IJsmaatschappij).	stoom en water	uit Indië.	14	f 0,40 „ „	Id.
298	Mineraalwaterfabriek (Firma J. van Gorkum & C°.)	handenarbeid	uit Europa.	8	f 10 à f 15 's maands.	Id.
299	Id. (Naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging voorheen C. Moll").	id.	uit Indië.	7	f 10 's maands.	Id.
—	Fabriek tot bereiding van Indo-guano	†	†	.....	.....	Heeft in 1898 niet gewerkt.
	Soerakarta.					
300	„Atelier d'industrie", voor de vervaardiging en herstelling van machinerieën en houtwerken.	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	55	f 0,60 per dag.	Bevredigend.
301-307	Zeven meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen, waarvan 6 ter hoofdplaats en 1 te Klatten).	id.	uit Indië.	8 à 17	f 0,50 à f 1,25 per dag.	Id.
308	Rijtuigfabriek van Ph. van Trappe, te Klatten.	id.	id	10	f 1,50 per dag.	Id.
309	IJsfabriek te Poerwosari.	stoom en water	door plaatselijken inkoop.	17	f 16 's maands.	Minder gunstig.
310	Id. te Lodjiwoeroeng.	stoom	uit de drinkwaterleiding ter hoofdplaats.	6	f 18 „	Niet loonend.
	Kediri.					
311	Industrie voorheen Noothout & C°. (zuivering van kapok, olieslagerij, smederij en etablissment voor koffiebereiding).	stoom en handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	52	f 0,20 à f 0,40 per dag.	†
312	Luciferfabriek.	†	†	†	†	†
313	Siroop- en mineraalwaterfabriek (J Khe Sioe en Kwik Ting Bie).	handenarbeid	†	3	f 5 à f 10 's maands.	†
314	IJsfabriek.	stoom en water	†	12	f 10,50 à f 25 's maands.	†
315	Smederij (J. R. Pelle).	handenarbeid	†	16	f 0,30 à f 1 per dag.	Bevredigend.
316	Tabakfabriek „Wringinanom".	id.	door plaatselijken inkoop.	30	f 0,30 per dag.	†
317	Fabriek voor de bereiding van tapioca te Galoehan.	stoom	id.	72	f 0,15 à f 1,50 per dag.	†
318-319	Twee broodbakkerijen (toebehoorende aan Chineezen).	handenarbeid	uit Indië.	3 à 4	f 6 à f 12 's maands.	Bij de eene bevredigend, bij de andere middelmatig.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken *a*)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)	Uitkomsten der onderneming.
320-325	Zes meubelfabrieken (toebehoorende aan Chineezen).	handenarbeid	uit Indië.	2 à 20	f 10 à f 20 's maands.	Bevredigend bij twee, redelijk bij één, ongunstig bij de overigen.
326	Zeepziederij (Han Thoan Hien).	id.	door plaatselijken inkoop.	3	f 10 's maands.	†
327	Id. (Kwee Djim Kwie).	id.	id.	2	f 6 „	†
328	Id. (Hwan Lien Ban) te Toeloeng Agoeng.	id.	id.	3	f 0,30 à f 0,50 per dag.	†
—	Kalkbranderij „Plandakan" te Toeloeng Agoeng.	id.	uit Indië.	.....	.....	Heeft in 1898 niet gewerkt.
329	Kalkbranderij „Gamping" te Wadjak (Ngrowo).	id.	id.	31	f 0,25 à f 0,50 per dag.	†
	Madura.					
330	IJsfabriek.	water	id.	2	f 11 's maands.	†
	Sumatra's Westkust.					
331-332	Twee ijsfabrieken.	stoom	uit Europa.	6	f 18 à f 21,50 's maands.	Bij één bevredigend, bij de andere onbevredigend.
333-334	Twee mineraalwaterfabrieken.	handenarbeid	uit Europa en uit Indië.	5	f 15 „	Bevredigend.
335	Cement- en tegelfabriek en pannenbakkerij.	id.	id.	15	f 0,60 per dag.	†
336-340	Vijf steenbakkerijen (waarvan 2 ter hoofdplaats, 2 in de afdeeling Painan en 1 in de afdeeling Priaman).	id.	†	†	†	†
341-342	Twee kalkbranderijen in de afdeeling Priaman.	†	†	†	†	†
343-349	Zeven zeepziederijen.	handenarbeid	†	†	†	†
350-355	Zes broodbakkerijen.	id.	†	†	†	†
	Benkoelen.					
356-359	Vier steenbakkerijen (waarvan 2 ter hoofdplaats en 2 in de afdeeling Kroë).	†	†	†	†	†
360-361	Twee steen- en pannenbakkerijen in de afdeeling Kroë.	†	†	†	†	†
362-373	Twaalf kalkbranderijen (waarvan 7 ter hoofdplaats en 5 in de afdeeling Kroë).	†	†	†	†	†
	Palembang.					
374-376	Drie houtzagerijen.	stoom	†	†	†	†
377	IJs- tevens mineraalwaterfabriek (J. Mölden-hauer).	†	†	†	†	†
378	Petroleumraffinaderij te Bajoeng Lentjir (van de Petroleummaatschappij Sumatra—Palembang).	stoom	uit de bronnen der mijnconcessie Palembang.	400	$ 2,50 à $ 60 's maands.	†
	Oostkust van Sumatra.					
379	IJsfabriek te Medan.	id.	†	8	$ 0,40 per dag.	Zeer goed.
380	Mineraalwaterfabriek „Minerva".	id.	door plaatselijken inkoop.	10	$ 0,40 „ „	†
381	Atelier van de Deli-spoorwegmaatschappij voor herstellingen van eigen materieel.	id.	uit Europa.	104	$ 0,80 „ „	†
382	Rijtuigfabriek (J. W. Rens).	handenarbeid	gedeeltelijk uit Europa.	45	$ 1,20 „ „	Zeer goed.
383	Cementfabriek te Toenggal (Deli).	id.	uit Indië.	5	$ 0,40 „ „	Id.

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a*)	Beweegkracht.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b*)	Uitkomsten der onderneming.
384	Petroleumraffinaderij te Pangkallan Brandan in Langkat (Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië).	stoom	uit de bronnen op het concessie-terrein.	†	†	Minder gunstig.
385	Id. te Besitang (id.).	id.	id.	†	†	Id.
386	Id. te Rantau Pandjang (concessie Boeloe Telang in Langkat).	id.	id.	†	†	Bevredigend.
387	Houtzagerij te Lau Boentoe (Langkat).	id.	uit Indië.	237	$ 1 per dag.	†
388	Id. in Assahan.	handenarbeid	id.	†	†	Zeer goed.
389	Id. te Soengei Rawa in Siak (Naamlooze vennootschap „Houtaankap Siak").	stoom	id.	†	†	Bevredigend.
390	Vruchten-olieperserij te Bengkalis.	†	id.	†	†	Slecht.
	Atjeh en onderhoorigheden.					
391	Limonadefabriek (Yap A. Sin).	handenarbeid	uit de Straits Settlements.	11	f 1,25 per dag.	Onbevredigend.
	Riouw en onderhoorigheden.					
392	Steenbakkerij te Telok Koera op het eiland Battam (eigendom van den onderkoning van Riouw en door dezen aan een Chinees in huur afgestaan).	stoom	uit Indië.	†	†	†
393	Sagofabriek.	handenarbeid	id.	14	$ 4,50 à $ 10 's maands.	†
	Westerafdeeling van Borneo.					
394	Houtzagerij „Tjoba".	stoom	id.	20	$ 9 à $ 18 's maands.	Bevredigend.
395	Oliefabriek „Karadjinan".	id.	id.	100	$ 9 à $ 30 's maands.	Id.
396	Id. „Wilhelmina".	id.	id.	100	$ 10 à $ 25 's maands.	†
397	IJsfabriek.	id.	door plaatselijken inkoop.	5	$ 10 's maands.	Slecht.
398-399	Twee fabrieken voor gambierbereiding (Sambas).	handenarbeid	id.	7 à 10	$ 8 's maands.	Bij de eene bevredigend (van de andere zijn de uitkomsten niet opgegeven).
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.					
400	IJsfabriek (Wed. van Bueren).	stoom	†	5	†	Gunstig.
—	Houtzagerij, behoorende aan de Dordtsche Petroleum-maatschappij.	id.	uit Indië.	.....	.....	Werd in 1898 gesloten.
401-402	Twee diamantslijperijen te Martapoera (Sech Salim bin Motlik Alkatiri & Co.).	id.	†	250	†	Gunstig.
403	Houtzagerij van A. Gray, te Samarinda (Koetei).	id.	†	35 à 40	†	†
404-405	Twee petroleumraffinaderijen in Koetei.	id.	uit de bronnen op het concessie-terrein.	1000	†	Bevredigend.
	Celebes en onderhoorigheden.					
406	Fabriek van ijs en mineraalwater „Makasser".	id.	grootendeels uit Europa.	8	f 24 's maands.	†
407	Id. „Celebes".	id.	uit Europa en uit Indië.	10	f 0,60 per dag.	†

Volgnummer.	Gewestelijke aanduiding van de fabrieken. *a)*	Beweegkracht.	Van waar de fabrieken de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden. *b)*	Uitkomsten der onderneming.
408	Steenbakkerij van A. en H. Mesman.	handenarbeid	door plaatselijken inkoop.	†	†	†
409-411	Drie steenbakkerijen toebehoorende aan Chineezen.	id.	id.	29 à 60	f 7,50 à f 15 's maands.	†
	Menado.					
412	Twee houtzagerijen te Gorontalo.	stoom	†	†	†	Als bij n°. 398 399.
413-						
414	Kistenmakerij te id.	†	†	†	†	†
	Amboina.					
415	IJsfabriek (Ong Kie Hong en Njio Kiek Tjieng).	stoom	door plaatselijken inkoop.	3	f 0,60 per dag.	Middelmatig.
416	Houtzagerij te Bemo in de afdeeling Amahey op Ceram (H. P. de Vries).	†	id.	5	f 0,40 „ „	Id.
417	Id. te Toeal op de Key-eilanden (H. Kuhn).	stoom	van de nabijgelegen eilanden.	40	f 0,54 „ „	Id.

2°. DRUKKERIJEN.

Volgnummer.	Waar gevestigd	Naam van den eigenaar of van de firma.	Gebezigde persen.	Aantal werklieden.		
				Europeanen	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
1	Batavia.	H. M. van Dorp & Co.	6 snel- en 2 trappersen.	14	30	62
2	Id.	G. Kolff & Co.	snel- en trappersen.	20	65	110
3	Id.	H. Prange & Co.	snelpersen.	„	35	68
4	Id.	Albrecht & Co.	7 snelpersen.	8	40	60
5	Id.	Yap Goan Ho.	snelpersen.	„	8	14
6	Id.	J. Schreutelkamp & Co.	4 persen.	„	8	12
7	Id.	Naamlooze vennootschap „Javasche boekhandel en drukkerij".	2 snelpersen en 1 tegeldrukpers.	3	5	25
8	Meester-Cornelis (residentie Batavia).	Said Oesman bin Aqil bin Jahya.	steendrukpers.	„	4	„
9	Bandong (residentie Preanger Regentsch.).	de Vries en Fabricius.	2 snelpersen.	1	12	17
10	Cheribon.	A. Bisschop.	2 snelpersen en 1 trap-pers.	2	12	3
11	Samarang.	G. C. F. van Dorp & Co.	10 boekdruksnelpersen, 1 steendruksnelpers en 2 steendrukhandpersen.	6	140	4
12	Id.	A. Bisschop.	6 persen.	1	50	„
13	Id.	Naamlooze vennootschap „Samarangsche drukkerij en boekhandel", voorheen P. A. van Asperen van der Velde & Co.	4 snelpersen en 1 handpers.	1	40	„
14	Id.	Naamlooze vennootschap „Samarang courant".	snelpersen.	3	43	2

Volgnummer.	Waar gevestigd.	NAAM VAN DEN EIGENAAR OF VAN DE FIRMA.	Gebezigde persen.	AANTAL WERKLIEDEN.		
				Europeanen.	Inlanders.	Vreemde oosterlingen (meest Chineezen).
15	Samarang.	Maatschappij „Dagblad de Locomotief".	cylinderpersen.	2	44	5
16	Id.	YAP GOAN HO.	1 snelpers, 2 handpersen en 3 steendrukpersen.	„	12	14
17	Soerabaija.	THIEME & Co.	2 persen.	2	12	„
18	Id.	Naamlooze vennootschap „Nieuw Thieme's Advertentieblad".	2 id.	3	25	„
19	Id.	Gebr. GIMBERG & Co.	5 id.	1	35	9
20	Id.	Naamlooze vennootschap „Soerabaija'sch Handelsblad en drukkerij" (voorheen Gebr. DONKER & Co.).	2 id.	„	33	„
21	Id.	Naamlooze vennootschap tot voortzetting van den boek-, papier- en kantoorhandel van E. FUHRI & Co.	15 id.	3	106	„
22	Id.	H. VAN INGEN.	12 id.	3	107	„
23	Id.	MATZEN SAND & Co.	3 id.	2	24	„
24	Pasoeroean.	V. M. SCHAEGEN.	2 snelpersen.	„	6	„
25	Malang.	A. J. JAHN.	4 snelpersen en 1 handpers	„	21	„
26	Id.	C. J. UMBGROVE.	2 snelpersen en 2 handpersen.	„	6	„
27	Probolinggo.	P. SCHUITEMAKER.	2 persen.	„	11	„
28	Magelang (res. Kadoe).	H. V. MARESCH.	†	†	†	†
29	Djokjokarta.	Firma H. BUNING.	6 persen.	3	54	5
30	Soerakarta.	TH. R. LANDOUW, firma VOGEL VAN DER HEIJDE & C°.	2 snel- en 2 trappersen en 1 handpers.	2	38	1
31	Id.	Firma RUSCHE.	2 snelpersen en 2 handpersen.	1	44	1
32	Padang.	L. N. H. A. CHATELIN JR.	1 snelpers en 2 handpersen.	1	16	3
33	Id.	R. EDWARDS VAN MUIJEN.	1 snelpers en 1 handpers.	1	9	4
34	Id.	Winkelmaatschappij (voorheen PAUL BAUMER & C°.)	2 snelpersen en 1 handpers.	„	22	9
35	Palembang.	Naamlooze vennootschap „Industrie-maatschappij Palembang".	5 persen.	1	5	3
36	Id.	SAID HAMID BIN HOESSIN ALHABSHY.	1 pers.	„	1	2
37	Medan (res. Oostkust van Sumatra).	Naamlooze vennootschap „de Deli-courant" (voorheen J. DEEN).	†	5	34	8
38	Id.	J. HALLERMAN.	†	3	8	2
39	Tandjong Poera (id.).	Naamlooze vennootschap „de Deli-courant" (voorheen J. DEEN).	†	1	4	2
40	Kotta Radja (gouv. Atjeh en onderhoorigheden).	Firma REICHLER & C°.	1 handpers.	„	4	„
41	Penjingat (res. Riouw en onderhoorigheden).	Sultan van Lingga-Riouw.	1 id.	„	3	2
42	Bandjermasin (res. Zuider en Oosterafd. van Borneo).	ROB. HENNEMANN & C°.	snelpers.	1	2	2
43	Makasser (gouv. Celebes en onderhoorigheden).	Makassaarsche drukkerij, boek- en papierhandel (J. C. VERDOUW).	2 snelpersen en 1 handpers.	5	3	1
44	Tanawangko (res. Menado).	Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam.	4 persen.	„	4	„
45	Amboina.	ONG KIE HONG (voorheen L. M. H. THÖRIG).	1 hand- en 1 trapsnelpers.	„	4	„

II. OVERZICHT betreffende het gemiddeld bedrag van AMBACHTS- en KOELIELOONEN over 1898.

GEWESTEN.	Gemiddeld dagloon voor ambachtslieden.	Gemiddeld dagloon voor koelies.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
Bantam	f 0,50 à f 1,50 *a*) (f 1,00 à f 2,00)	f 0,20 à f 0,30	*a*) In den regel worden loonen van inlanders bedoeld. Waar afzonderlijk de loonen van Chineezen zijn opgegeven, zijn de bedragen tusschen ( ) geplaatst.
Batavia	maximum 1,50 (maximum 4,00)	0,30 „ 0,60	*b*) Enkele Chineezen lieten zich hooger betalen. Kundige ambachtslieden zijn er in dit gewest niet.
Krawang	f 0,40 à f 1,00 *b*)	0,15 „ 0,40	*c*) Uit de Preanger Regentschappen wordt gemeld dat de loonen der ambachtslieden langzamerhand stegen, zoowel doordien het peil van geoefendheid hooger wordt als door toenemende vraag naar bekwame handwerkslieden.
Preanger Regentschappen *c*)	0,50 „ 2,00 (f 1,00 à 2,00)	gemiddeld „ 0,25 *d*)	*d*) Vrouwen verdienden gemiddeld f 0,15 daags.
Cheribon	0,30 „ 1,50	f 0,15 „ 0,25 *e*)	*e*) Koelies, die op taak werken, kunnen het dubbele verdienen. Tijdens het afschepen van suiker maakten de koelies ter hoofdplaats wel f 0,60 à f 0,80 daags.
Tagal	0,50 „ 1,00 (1,00 „ 2,00)	0,20 „ 0,30 *d*)	*f*) In Pekalongan waren de koelieloonen dalende, waarschijnlijk tengevolge van de toeneming der bevolking en het streven naar bezuiniging bij de landbouwondernemingen. Vrouwen verdienen gemiddeld f 0,10 daags.
Pekalongan	0,40 „ 0,60	0,15 „ 0,25 *f*)	*g*) Op de fabrieken konden bekwame handwerkslieden wel f 2 à f 2,50 daags verdienen.
Samarang: hoofdplaats	0,50 „ 2,00 (1,00 „ 2,50)	0,25 „ 0,50	*h*) Koelies die op taak werkten maakten in den regel meer loon.
Samarang: daarbuiten	0,40 „ 1,00 (0,60 „ 2,00)	0,15 „ 0,35	*i*) Koelies op erfpachtsperceelen genoten f 0,40 à f 0,60 dagloon; op taak werkende, konden zij meer verdienen. Vrouwen en kinderen, die op de tabaks-ondernemingen werkzaam zijn, behaalden, op taak werkende, f 0,30 per dag.
Japara	0,50 „ 1,00 *g*)	0,20 „ 0,30 *h*)	*j*) In sommige gevallen genoten ook wel inlandsche ambachtslieden f 2 à f 2,50 per dag, namelijk de zoodanigen die wegens hunne meerdere geoefendheid uit andere gewesten werden betrokken.
Rembang	0,40 „ 1,50 (0,75 „ 2,00)	0,17 „ 0,25	*k*) In de afdeeling Djember verdienden vrouwen doorgaans f 0,33⅓ daags (in 1897 f 0,40).
Soerabaija	0,35 „ 2,50	0,15 „ 0,50	*l*) In tijden van grooten af- of aanvoer van producten konden inlandsche koelies f 0,50 à f 1, Chineezen f 1 en meer daags verdienen. In gewone tijden ontvingen laatstbedoelden f 0,30 à f 0,40 daags. Op de suikerondernemingen werden koelies met f 0,16 à f 0,25 daags betaald.
Pasoeroean	0,50 „ 2,00	0,25 „ 0,50	*m*) Chineesche timmerlieden werden met f 0,50 à f 0,75 per dag betaald.
Probolinggo	0,70 „ 2,00	0,30 „ 0,50 *i*)	*n*) Het dagloon voor vrouwen en kinderen bedroeg f 0,12½ à f 0,20.
Bezoeki	0,50 „ 2,00 (2,00 „ 2,50) *j*)	0,25 „ 0,70 *k*)	*o*) Somtijds konden Chineesche ambachtslieden meer bedingen.
Banjoemas	0,60 „ 1,50 (0,75 „ 2,50)	0,20 „ 0,30 *l*)	*p*) Op taak werkende, konden koelies f 0,50 daags verdienen.
Bagelen	0,35 „ 0,80 *m*)	0,15 „ 0,25	*q*) Bekwame ambachtslieden, die echter meestal uit andere gewesten afkomstig waren, kregen hooger loon.
Kadoe	0,30 „ 1,00	0,20 „ 0,35	*r*) Tijdens den koffie- en suikeroogst stegen de loonen eenigszins.
Djokjokarta	0,25 „ 1,35 (0,50 „ 1,50)	0,20 „ 0,30 *n*)	*s*) Het dagloon van Chineesche koelies beliep f 0,30 à f 0,50.
Soerakarta	0,50 „ 1,25 (1,00 „ 1,50) *o*)	0,25 „ 0,40 *p*)	*t*) Bij verstrekking van voeding was het koelieloon slechts f 0,25 daags. In de afdeeling Laïs werd aan koelies soms f 0,75 daags betaald, in verband met de groote vraag naar werkkrachten ten behoeve van de mijnbouwmaatschappij Redjang Lebong, die in de aangrenzende streken van Palembang haar concessieterrein heeft. Op verschillende plaatsen is het moeielijk om koelies te krijgen, vooral in den tijd dat de velden voor den rijstbouw bewerkt moeten worden en ook gedurende den rijstoogst.
Madioen	0,50 „ 1,50 *q*)	0,20 „ 0,40	*u*) De in de Lampongsche Districten gebezigde koelies zijn gewoonlijk Bantammers.
Kediri *r*)	0,50 „ 1,25 (0,50 „ 1,50)	0,20 „ 0,40 *s*)	*v*) In de binnenlanden van Palembang zijn bekwame ambachtslieden schaars. Voor eenigszins belangrijke werken moeten zij van de hoofdplaats ontboden worden en werken dan gewoonlijk niet op dagloon, maar bij aanneming. De afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah telt echter een aantal goede ambachtslieden; de nette huizen trekken er de aandacht.
Madura	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,30	*w*) Bij gemis aan latere opgaven, zijn die van 1897 behouden.
Sumatra's Westkust	1,00 „ 2,50	0,40 „ 0,60	*x*) De ambachtslieden zijn meest allen Chineezen.
Benkoelen	0,50 „ 2,00	0,40 „ 0,50 *t*)	*ij*) Koelies op de gambier-ondernemingen genoten $ 6 à $ 10 's maands.
Lampongsche Districten	1,00 „ 2,50	0,50 „ 0,75 *u*)	*z*) Chineesche daglooners ontvingen f 0,50 à f 0,80 daags.
Palembang *v*)	1,25 „ 2,00 *w*)	0,50 „ 0,75 *w*)	*aa*) Daar over 1898 alleen gemeld is dat de loonen stijging noch daling vertoonden, zijn dezelfde bedragen als vroeger ingevuld.
Oostkust van Sumatra	$ 0,75 „ $ 2,00 *x*)	$ 0,50 „ $ 0,80	*bb*) Bij het lossen en laden van stoomschepen ('t welk ook 's nachts geschiedt) wordt aan de koelies f 1,50 à f 2 dagloon betaald.
Atjeh en onderh.	f 1,00 „ f 2,50	f 0,75 „ f 1,00	
Riouw „ „	$ 0,50 „ $ 0,75	$ 0,30 „ $ 0,50 *ij*)	
Banka	f 1,00 „ f 1,50 (1,25 „ 2,00)	f 0,40 „ f 0,70 *z*)	
Billiton	1,00 „ 1,50	gemiddeld 0,60	
Westerafdeeling van Borneo *aa*)	0,75 „ 1,00 (1,25 „ 1,50)	f 0,50 „ 1,00	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *aa*)	0,50 „ 3,00	0,30 „ 0,50	
Celebes en onderh.	1,00 „ 3,00	0,60 „ 1,00	
Menado	0,75 „ 2,00 (2,00 „ 2,50)	0,30 „ 0,70 *bb*)	
Amboina	0,75 „ 1,50	0,40 „ 0,50	
Ternate en onderh.	1,00 „ 1,50	gemiddeld 0,30	
Timor en onderh.	0,50 „ 3,00	f 0,25 „ 0,50	
Bali en Lombok	1,00 „ 3,00	gemiddeld 0,30 *w*)	

Koloniaal verslag van 1899. [Nederlandsch (Oost-) Indië. Bijlage JJJ.]

III. STATISTIEK betreffende het in elk gewest op ult. 1897 en ult. 1898 aanwezig aantal PASSARS en WARONGS.

GEWESTEN.	Aantal passars.		Aantal warongs.	
	1897.	1898.	1897.	1898.
JAVA EN MADURA.				
Bantam	110	116	538	575
Batavia	74	74	4866	4932
Krawang	36	36	1743	1155
Preanger Regentschappen	239	235	7470	8286
Cheribon	88	88	4634	4820
Tagal	a) *76	76	2183	2649
Pekalongan	50	52	2312	2865
Samarang	176	178	2326	2369
Japara	*94	94	1253	1127
Rembang	*159	164	1313	1366
Soerabaija	232	219	10617	9355
Pasoeroean	47	97	4448	3950
Probolinggo	74	72	2195	2208
Bezoeki	72	72	1659	1732
Banjoemas	157	157	1527	1527
Bagelen	149	149	1044	1044
Kadoe	79	80	617	494
Djokjokarta	*120	120	*1426	1407
Soerakarta	272	274	3509	3522
Madioen	167	166	701	711
Kediri	147	149	1473	1519
Madura	b) 176	b) 199	3109	3264
Totalen	*2794	2867	*60 963	60 877

GEWESTEN.	Aantal passars.		Aantal warongs.	
	1897.	1898.	1897.	1898.
BUITENBEZITTINGEN.				
Sumatra's Westkust	332	c)	d)	c)
Benkoelen	33	31	329	358
Lampongsche Districten	4	7	e)	e)
Palembang	f) 24	f) 29	f) 1619	f) 1733
Oostkust van Sumatra g)	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigheden	h) †	i) 13	†	k) 9
Riouw „ „ g)	„	„	„	„
Banka	4	4	153	187
Billiton	5	5	168	179
Westerafdeeling van Borneo l)	„	„	„	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	83	101	3192	4869
Celebes en onderhoorigheden	97	97	1196	1147
Menado	36	67	103	368
Amboina	6	6	410	428
Ternate en onderhoorigheden	2	2	m)	†
Timor „ „	n) 5	n) 5	117	119
Bali en Lombok	120	120	1076	1062

(Wegens onvolledigheid niet te totaliseeren.)

a) De cijfers, waarbij een * geplaatst is, zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

b) Een niet nader opgegeven aantal kleine passars zijn over 1897 niet, doch over 1898 wel medegerekend.

c) Over 1898 is slechts gemeld dat het aantal passars en warongs ter Sumatra's Westkust vrijwel stationnair bleef.

d) Het aantal warongs ter Sumatra's Westkust in 1897 is niet volledig opgegeven, door het ontbreken van het cijfer voor de afdeeling XIII en IX Kotta (Padangsche Bovenlanden). Voor de overige streken van het gewest komt men tot een totaal van 7173, waarvan alleen p. m. 2000 in de mede tot de Padangsche Bovenlanden behoorende afdeeling L Kotta.

e) Warongs, zooals op Java bestaan, treft men in de Lampongsche Districten niet aan. In de kampongs houden enkele vrouwen zich bezig met den verkoop in 't klein bijna uitsluitend van petroleum, lucifers en gedroogde visch; de koopwaar wordt niet uitgestald. In 1898 werden 326 dergelijke verkoopplaatsen aangetroffen.

f) Nopens de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranaudistricten werden over 1897 geen gegevens ontvangen. In de afdeeling Ogan en Kommering Ilir en Blidah is weinig handel. De landbouwproducten dier afdeeling worden namelijk naar de hoofdplaats Palembang afgevoerd, en daar voorziet men zich dan tevens van artikelen voor huishoudelijk gebruik. In laatstgemelde afdeeling treft men dan ook geen passars aan. Evenmin in de onderafdeeling Rawas (afdeeling Tebing Tinggi), waar de handel gedreven wordt op raketten (vlotten) en in prauwen. Onder het opgegeven getal warongs zijn over 1897 medegerekend 22 toko's ter hoofdplaats Palembang en 40 op de afdeelingshoofdplaats Tebing Tinggi.

g) In de gewesten Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden worden eigenlijke passars niet aangetroffen. In eerstgenoemd gewest bestaan op alle afdeelingshoofdplaatsen (meestal aan den grooten weg) en evenzoo op de particuliere ondernemingen, onder den naam van kedei, verkoopplaatsen van benoodigdheden voor den kleinen man (in 't geheel ten getale van 122 in 1897 en 153 in 1898). Dergelijke kedei's (wier aantal echter niet bekend is) komen ook voor op alle eilanden, voor zoover die bewoond zijn, behoorende tot het in de tweede plaats genoemde gewest.

h) Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de opgaven.

i) Namelijk 12 in Groot-Atjeh en 1 op Poeloe Weh.

k) Dit cijfer heeft alleen betrekking op Poeloe Weh; het aantal warongs elders in het gewest is niet op te geven.

l) Passars en warongs, zooals die op Java en Madura worden aangetroffen, bestaan niet in de residentie Westerafdeeling van Borneo.

m) De opgaaf over 1897 betreffende het aantal warongs in de residentie Ternate bepaalt zich tot de mededeeling dat op de passar te Ternate 24 vaste verkoopplaatsen zijn.

n) Ongerekend het aantal passars in de onderafdeelingen Larantoeka en Solor, dat niet met eenige juistheid is op te geven.

(5. 62.)

BIJLAGE KKK.

(Ze ihoofdst. O, afd. V, van het verslag.)

OVERZICHT van de in het tijdvak van 1 Juli 1898 tot ult. Juni 1899 voor bepaalde gedeelten van het territoriaal zeegebied van Nederlandsch-Indië tot wederopzeggens verleende VERGUNNINGEN tot het uitoefenen van de PARELVISSCHERIJ (het visschen en duiken naar parel- en paarlemoerschelpen), in sommige gevallen ook tot het visschen naar TRIPANG. *a*)

Doorloopend nummer. *b*)	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Verdere aanteekeningen.
	JAVA EN MADURA.			
c) *1	Zuidkust van Java, van Java's Eerste punt (afdeeling Tjiringin der residentie Bantam) tot Java's Zuidhoek (afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki), met uitzondering van de kust der residentiën Soerakarta en Djokjokarta.	H. W. L. Steenstra Toussaint.	17 Aug. 1898 n°. 15.	Onder de voorwaarden der vergunning is o. a. de bepaling opgenomen dat de ondernemer aan het visschen en duiken naar zeeproducten door de inlandsche bevolking geen hindernissen mag in den weg leggen, noch inbreuk maken op de rechten, welke te dien aanzien door haar worden uitgeoefend.
*2	Als voren.	Ch. E. du Perron.	21 Sept. 1898 n°. 18.	Idem.
3	Residentie Rembang.	W. H. van der Leeuw en F. A. E. Kläring.	25 Febr. 1899 n°. 27.	Idem.
4	Afdeeling Bawean der residentie Soerabaija.	Th. Ch. Etty.	27 Juli 1898 n°. 44.	Idem.
	BUITENBEZITTINGEN.			
	Banka en onderhoorigheden.			
5	Geheele residentie, met uitzondering van het gedeelte der Klabat-baai, gelegen ten zuiden van Tandjong Mantong.	W. L. H. Steenstra Toussaint.	13 Aug. 1898 n°. 34.	Gelijke bepaling als bij n°. 1 in het belang van de ongestoorde uitoefening van het visschen en duiken naar zeeproducten door de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking van Banka en onderhoorigheden, in het bijzonder ook door de aldaar tehuis behoorende „orang sekah".
	Celebes en onderhoorigheden.			
6	Afdeeling Saleijer en het onder rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van de Oostkust van het Zuidwestelijk schiereiland van Celebes.	J. A. Cramer.	21 Juli 1898 n°. 26.	Het vangen van tripang en schildpadden is uitdrukkelijk verboden. Overigens als bij n°. 1.

a) Waar dit laatste het geval is, wordt zulks in dit overzicht bij het nummer der vergunning door een * aangeduid. De vergunningen voor gedeelten van het rechtstreeks bestuurde gouvernementsgebied zijn alle verleend zonder toekenning van eenig uitsluitend recht en voorshands ook zonder retributie te vorderen.

b) In één geval is voor vijf ressorten in vier gewesten bij een en hetzelfde besluit en aan denzelfden aanvrager vergunning verleend; deze beschikking telt in het overzicht voor vijf vergunningen.

c) Zie den aanhef van noot *a*.

Doorloopend nummer. *b*)	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Verdere aanteekeningen.
*7	Spermunde-Archipel.	J. A. Cramer.	21 Juli 1898 n°. 26.	Als bij n°. 1.
8	*Landschap Bima op het eiland Soembawa (afd. Bima). d)*	J. H. de Siso en Zoon.	2 Maart 1899 n°. 26.	De inlandsche vergunnings-overeenkomst, gesloten den 22 Januari 1896 en door het hoofd van gewestelijk bestuur goedgekeurd 1 Maart d. o. v., geldt voor vijf jaren, ingaande met laatstgenoemden datum, met toekenning aan de ondernemers van prioriteit voor het aangaan van eene nieuwe overeenkomst na verstrijking van dien termijn. Zij geeft het uitsluitend recht tot het visschen naar paarlemoerschelpen, behoudens dat ook de Bimaneesche bevolking daartoe gerechtigd blijft. Het visschen naar tripang, karet, enz. is aan de ondernemers uitdrukkelijk verboden. Als pachtsom is door het inlandsch bestuur bedongen f 2000 's jaars en als cijns f 2 per pikol paarlemoerschelpen.
*9	*Landschap Soembawa op het eiland van dien naam (afd. Bima).*	F. A. H. A. C. Th. J. de Siso.	Id.	De overeenkomst, welke aan de hierbedoelde vergunning ten grondslag strekt, dagteekent van 3 Augustus 1897 en is den 23sten September d. o. v. door het hoofd van gewestelijk bestuur goedgekeurd. Zij betreft het visschen naar paarlschelpen, paarlemoerschelpen en tripang en geeft daartoe den ondernemer het uitsluitend recht, behoudens dat ook Soembawaneezen die visscherij mogen uitoefenen. De vergunning is verleend voor tien jaren, ingaande 23 September 1897, met toekenning van prioriteit aan den ondernemer voor het verkrijgen van verlenging c. q. op gewijzigde voorwaarden. Evenzeer is bedongen dat, wanneer de exploitatie van de vergunning niet loonend blijkt, de overeenkomst tusschentijds kan worden ontbonden, mits de ondernemer hiervan drie maanden te voren aan het inlandsch bestuur kennis geeft, met voldoening van pachtsom over dien termijn. Pachtsom f 3000 's jaars; cijns f 2 per pikol paarlemoerschelpen en f 7,50 per pikol tripang.
*10	*Landschap Tontoli (afd. van dien naam).*	H. D. Wiggers.	Id.	Overeenkomst met het inlandsch bestuur van Tontoli dd. 7 Augustus 1897, goedgekeurd door het hoofd van gewestelijk bestuur onder dagteekening van 21 Juni 1898, met welken laatsten datum de voor vijf jaren verleende vergunning is ingegaan. Zij geeft den ondernemer, met uitsluiting van ieder ander, buiten de inheemsche bevolking van het landschap, het recht tot het visschen, winnen en uitvoeren van paarlen, paarl- en paarlemoerschelpen, karet en tripang. Het inlandsch bestuur heeft de bevoegdheid om de vergunning in te trekken wanneer na afloop van het eerste contractsjaar met de uitoefening van het bedrijf geen aanvang is gemaakt of de cijns binnen drie maanden na aanmaning niet is voldaan. Geen andere retributie is bedongen dan f 500 cijns per jaar.
*11	*Landschap Sanggar op het eiland Soembawa (afd. Bima).*	Visscherij-maatschappij Djoempandang.	Id.	De vergunning is in September 1898 door het inlandsch bestuur van Sanggar verleend en in diezelfde maand door de Maatschappij aanvaard, die daarbij het recht heeft gekregen — aanvankelijk voor vijf jaren, met stilzwijgende verlenging tenzij partijen drie maanden te voren van de ontbinding der overeenkomst kennis geven, — om te visschen naar parelmoerschelpen en tripang, zoomede naar andere zeeproducten, met uitsluiting van alle andere personen, behalve die welke tot de inheemsche bevolking van het landschap behooren, zullende deze bevolking slechts op de gewone inlandsche wijze mogen visschen. Pachtsom f 250 's jaars; cijns: voor de verkregen paarlemoerschelpen en tripang f 2 per pikol, en voor de gewonnen andere schelpen 5 pct. der waarde.
		Menado.		
e) *12	Het onder rechtstreeksch bestuur staande gedeelte der afdeeling Gorontalo.	J. A. Cramer.	21 Juli 1898 n°. 26.	Als bij n°. 1.

d) Waar de omschrijving der ressorten in cursieve letters voorkomt, heeft men te doen met vergunnings-overeenkomsten door inlandsche besturen verleend en door het hoofd van het betrokken gewest goedgekeurd. De vereischte bekrachtiging door den Gouverneur-Generaal werd verleend in den vorm eener gouvernements-vergunning, welke, evenals die, tot hiertoe uitgereikt voor rechtstreeks bestuurd gouvernementsgebied, met het oog op de ophanden zijnde definitieve regeling op de uitoefening van het bedrijf in de territoriale wateren van Nederlandsch-Indië, slechts tot wederopzeggens geldt, echter met van-kracht-verklaring van de bepalingen der inlandsche vergunnings-overeenkomst, en verder met uitdrukkelijk beding dat de vergunning wordt geacht te zijn vervallen zoodra de bedoelde definitieve regeling in werking treedt of zooveel eerder als de inlandsche vergunnings-overeenkomst mocht zijn ontbonden. Overigens zijn bij de vergunningen, waarop in deze noot gedoeld wordt, door het Gouvernement de ook in vroegere vergunningen opgenomen eischen gesteld omtrent de vaartuigen voor de exploitatie te bezigen en omtrent hetgeen is in acht te nemen bij eventueele overdracht van de vergunning aan anderen of bij opdracht van het beheer der onderneming aan een gemachtigde. Slechts voor zooveel in de inlandsche vergunnings-overeenkomsten niet of niet genoegzaam gewaakt is voor de belangen der inheemsche bevolking, is onder de gouvernementsvoorwaarden eene gelijke bepaling opgenomen als bedoeld bij n°. 1.

e) Aan den resident is overgelaten om, na plaatselijk onderzoek, te beslissen of, en zoo ja in hoever, de tripangvangst behoort te worden uitgesloten.

Doorloopend nummer. *b*)	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Verdere aanteekeningen.
		Amboina. *f*)		
*13	Geheele residentie.	Visscherij-maatschappij Djoempandang.	30 Dec. 1898 n°. 43.	De vergunning (welke strekt ter vervanging van die, blijkens het verslag van 1896, bijlage RRR, in Augustus 1895 voor de territoriale wateren van Ceram en de Aroe- en Key-eilanden verleend aan Thoeng Hae Gie) behelst o. a. de bepaling, dat de ondernemer aan de vischvangst, uitgeoefend door de bevolking van Amboina, de Oeliassers, Boeroe en Amblauw, zoomede van West- en Midden-Ceram en, behalve aan de vischvangst, ook aan het vangen van schildpadden door de bevolking der Tenimber-, Babber- en Zuidwester-eilanden en het visschen naar agar-agar door de bevolking van Oost-Ceram, de Ceramlaut- en de Matabella-eilanden geen hindernissen mag in den weg leggen, noch inbreuk maken op de rechten, welke zij te dien aanzien uitoefent.
*14	Eiland Ceram en de Aroe-eilanden.	J. A. Cramer.	21 Juli 1898 n°. 26.	De vergunning bevat gelijk voorschrift, als bij de voorgaande aanteekening bedoeld, in het belang van de ongestoorde uitoefening van de vischvangst door de inlandsche bevolking van West- en Midden-Ceram en van het visschen naar agar-agar door de bevolking van Oost-Ceram. Ten opzichte van de Aroe-eilanden als bij n°. 1.
15	Eilanden Larat en Tenimber, voor zooveel betreft de territoriale wateren van Larat, Watidal, Ridool, Ritabel en Lelingloean (onderafd. Larat der afd. Aroe-, Key-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden).	L. Westplat.	21 Juli 1898 n°. 25.	Aan de vergunning is de voorwaarde verbonden dat de ondernemer aan het vangen van schildpadden door de inlandsche bevolking geen hindernissen mag in den weg leggen, noch inbreuk maken op de rechten, welke zij te dien aanzien uitoefen t
*16	Aroe-, Key- en Tenimber-eilanden.	K. A. Stevens.	21 Juli 1898 n°. 27.	De vergunning behelst een gelijk voorschrift als bedoeld in de voorgaande aanteekening, speciaal ten aanzien van de schildpadvangst, uitgeoefend door de bevolking der Tenimber-eilanden.
*17	Aroe-eilanden.	B. J. Schipper en H. J. van der Wielen.	11 Oct. 1898 n°. 37.	
		Ternate en onderhoorigheden.		
*18	Obi-groep (met inbegrip van de Pekik- en de Lawin-eilanden) en het onder rechtstreeksch bestuur staand gedeelte van het eiland Ternate.	J. A. Cramer.	21 Juli 1898 n°. 26.	Als bij n°. 1.
*19	Eiland Obi-Bisa of Selilé.	J. W. C. Diepenheim.	21 Juli 1898 n°. 28.	Idem.
*20	Obi-groep (met inbegrip van de Pekik- en de Lawin-eilanden).	W. Lucas.	8 April 1899 n°. 33.	Idem.
		Timor en onderhoorigheden.		
*21	Het onder rechtstreeksch bestuur staande gedeelte der residentie.	Visscherij-maatschappij Djoempandang.	23 Nov. 1898 n°. 12.	Als bij n°. 1.
*22	*In de afdeeling Timor: de tot het landschap Koepang (onderafd. Koepang) behoorende eilanden Semauw en Kera;* *in de afd. Rotti en Savoe: de landschappen Liaij en Seba op het eiland Savoe (onderafd. Savoe),* *en in de afd. Larantoeka en onderhoorigheden: de landschappen*	J. Teffer.	2 Maart 1899 n°. 26.	Tot grondslag van deze vergunning strekken 12 overeenkomsten door den ondernemer gesloten met de inlandsche bestuurders der genoemde landschappen, van welke overeenkomsten er 8 dagteekenen van September 1897, 2 (betreffende de Savoesche landschappen Liaij en Seba) van Mei 1898, en de 2 andere (betreffende de Allorsche landschappen Mataroe en Erana Batoelolong) van Juli 1898. Al de overeenkomsten werden weinige dagen of weken na hare totstandkoming goedgekeurd door het hoofd van gewestelijk bestuur, en betreffen het visschen naar tripang, parel- en paarlemoerschelpen, waartoe den ondernemer

f) Sedert December 1894 wordt op aanvragen betreffende de uitoefening van het hierbedoelde bedrijf in de wateren der residentie Amboina in dier voege beschikt, dat de vergunning eerst van kracht wordt, nadat de ondernemer zich ten genoegen van den resident met de betrokken inlandsche bevolking hebbe verstaan ten aanzien van de rechten, welke zij harerzijds mocht uitoefenen op de inzameling van zeeproducten als waartoe de vergunning den ondernemer recht geeft. Vergunningen, onder dit voorbehoud verleend, treden derhalve voor elk onderdeel van het gewest eerst in werking, wanneer de met de betrokken bevolking of negorijen gesloten overeenkomsten, welke aangegaan behooren te worden „voor den duur der vergunning", door den resident zijn goedgekeurd en deze goedkeuring schriftelijk is gecertificeerd.

Doorloopend nummer. *b*)	Territoriale wateren, waartoe de vergunning betrekking heeft.	Namen der aanvragers.	Datum en n°. van het gouvernementsbesluit waarbij de vergunning is verleend.	Verdere aanteekeningen.
	Allor, Koei, Poereman, Kolana, Mataroe en Erana/Batoelolong op het eiland Allor, en Blagar, Pandai en Barnoesa op het eiland Pantar (beide eilanden behoorende tot de onderafd. Allor).			het uitsluitend recht is toegekend, behoudens dat het aan de onderdanen der betrokken inlandsche bestuurders vergund is om op de gebruikelijke wijze naar genoemde zeeproducten te vischen, evenwel niet in vereeniging met anderen, die niet tot de onderdanen behooren. Al de vergunningen, op twee na, zijn verleend voor tien jaren, zijnde die betreffende de genoemde Savoesche landschappen slechts geldig voor vijf jaren, welke termijnen ingaan met den dag waarop met het visschen begonnen wordt, waaromtrent alleen in de Koepangsche vergunning uitdrukkelijk is bepaald dat de uitoefening van het bedrijf eerst een aanvang mag nemen na ontvangst van de ingevolge Indisch Staatsblad 1893 n°. 261 vereischte vergunning van den Gouverneur-Generaal. Bij de concessie-overeenkomsten van 1897, uitgenomen bij die met den radja van Koepang gesloten, is den ondernemer recht van voorkeur toegekend tot het sluiten van een nieuw contract. Bij de meeste overeenkomsten is geene andere retributie bedongen dan eene betaling in eens af, welke in al die gevallen gezamenlijk beloopt f 710 (voor sommige landschappen, in wier territoriaal zeegebied doorgaans sterke stroom en zware branding voorkomen en waar het visschen uit dien hoofde slechts zelden mogelijk is, bedraagt de vergoeding slechts f 25 à f 30). Voor de uitoefening van het recht in de wateren van de Pantarsche landschappen Pandai en Barnoesa heeft echter de ondernemer te betalen 3 pct. van de vangst, terwijl in de overeenkomsten betreffende Liaij en Seba op Savoe daarvoor is gestipuleerd f 5 per pikol hetzij tripang, hetzij parel- of parelmoerschelpen.
23	*In de afd. Rotti en Savoe: de landschappen Mesara en Timoe op het eiland Savoe (onderafd. Savoe) en het (mede tot genoemde onderafdeeling behoorende) eiland Randjoea met het onderhoorige eilandje Dana;* *in de afd. Larantoeka en onderhoorigheden: de landschappen Lawajong en Lamakera op het eiland Solor, en Lamahala, Adonara en Trong op het eiland Adonara (beide eilanden behoorende tot de onderafd. Solor), zoomede de landschappen Larantoeka en Sikka op Oost-Flores (onderafd. Larantoeka), en* *in de afd Soemba en onderhoorigheden: het landschap Endeh (onderafd. Endeh of Zuid-Flores), voor zoover het zeegebied van dit landschap ligt tusschen 121° en 122° O.L., van Tandjong Bemba tot aan het rif van Ndori bij kampong Anoela.*	E. W. van Baerle.	2 Maart 1899 n°. 26.	Van de 11 overeenkomsten, behelzende vergunning tot uitoefening in het zeegebied der betrokken landschappen of eilanden van de parelvisscherij, met uitdrukkelijk verbod van het visschen naar tripang of schildpad, dagteekenen er 7 van Augustus of November 1897 (door den resident goedgekeurd in September 1897 en Juni 1898) en de overige 4 van Januari of Februari 1898 (welke laatste — betreffende gedeelten der onderafdeeling Savoe en betreffende het landschap Endeh op Flores — door den resident werden goedgekeurd in April 1898). De vergunningen zijn verleend voor vijf jaren, welke termijn met den dag van goedkeuring door den resident een aanvang heeft genomen, en in zoover met toekenning van een uitsluitend recht dat tot de inheemsche bevolking van het landschap behoorende personen mede bevoegd zijn naar parelmoerschelpen te visschen, echter slechts op de gewone inlandsche wijze. Door het inlandsch bestuur van Larantoeka is eene vaste betaling bedongen, ad f 100, voor elke maand of gedeelte van eene maand dat door den ondernemer in het zeegebied van het betrokken landschap gevischt wordt, doch in al de overige streken, waarvoor gecontracteerd is, heeft de ondernemer op te brengen f 5 per verkregen pikol paarlemoerschelpen. Overigens is in de overeenkomst voor het visschen binnen het zeegebied van Sikka nog gestipuleerd dat een door den radja aan te wijzen inlander op de booten, waarmede het bedrijf wordt uitgeoefend, steeds medereist onder genot, ten laste des ondernemers, van vrije voeding en f 10 loon 's maands.
24	*In de onderafd. Rotti der afd. Rotti en Savoe: het eiland Daoeh, zoomede de landschappen Korbafo, Landoe, Ringgouw, Oëpao, Thie, Oinale en Dengka op het eiland Rotti.*	Sech Saleh bin Mohamad Djawas.	Id.	Bij de 8 overeenkomsten, alle dd. 22 Maart 1898 en door den resident goedgekeurd op 8 April d. o. v., welke tot grondslag van de vergunning strekken, is den ondernemer voor den tijd van 10 jaren, ingaande met laatstgenoemden datum, met uitsluiting van andere vreemdelingen, het recht verleend tot het visschen, winnen en verzamelen binnen het territoriaal zeegebied der betrokken streken van paarlen, paarlemoer- en andere schelpen, zonder dat dit echter inbreuk maakt op de rechten daartoe van de inheemsche bevolking, mits deze echter bij de uitoefening daarvan op de gewone inlandsche wijze tewerk ga. De ondernemer heeft te betalen voor de verkregen paarlemoerschelpen f 5 per pikol en voor andere schelpen 5 pct. van den marktprijs.
	Bali en Lombok.			
25	Het onder rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van het gewest.	Firma Moraux & C°.	21 Juli 1898 n°. 24.	Als bij n°. 1.
*26	Idem.	Th. Ch. Etty.	Id.	Idem.
*27	Eiland Lombok.	Visscherij-maatschappij Djoempandang.	25 Febr. 1899 n°. 28.	Idem.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

VAN

1899.

Lit. A. Legerstatistiek van Nederlandsch-Indië, deels over 1898, deels over 1894 t/m 1898.

„ B. Overzichten betreffende de oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1898.

„ C. Overzicht betreffende de gouvernementsmarine in Nederlandsch-Indië over 1898.

„ D. Lijst van naamlooze vennootschappen, in 1898 in Nederlandsch-Indië en in Nederland opgericht (deze laatsten alleen voor zooveel haar werkkring zich tot Nederlandsch-Indië uitstrekt).

„ E. Numerieke opgaven, meerendeels over 1898, betreffende eenige onderwerpen van justitieelen aard of daarmede verband houdende.

„ F. Algemeene statistiek, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, betreffende de mutatiën, in 1897 voorgekomen onder de verschillende categorieën van gevangenen, benevens eene verdeeling van hun aantal op ult. 1897 per gewest.

„ G. Statistiek over 1898, vermeldende de gemiddelde sterkte der gevangenisbevolking, zoomede het aantal onder haar voorgekomen ziekte- en sterfgevallen, enz., voor elke landsgevangenis of daarmede gelijk te stellen strafinrichting in Nederlandsch-Indië in het bijzonder.

„ H. Overzichten over 1898 betreffende 1°. de distributie der controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië; 2°. de samenvoeging en splitsing van dessa's op Java en Madura, en 3°. de in sommige gewesten der buitenbezittingen gestationneerde gewestelijke communicatie- en politievaartuigen (voor zooveel van machinale beweegkracht voorzien).

„ J. Overzicht van de gehouden aanteekeningen omtrent de verrichte heerendiensten op Java en Madura, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, gedurende 1898.

„ K. Overzicht van de opbrengst van het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de gouvernementslanden van Java (de residentie Batavia uitgezonderd) en op Madura, en van de daaruit bestreden uitgaven over 1898.

„ L. Overzichten van de gehouden aanteekeningen omtrent de in sommige gewesten buiten Java en Madura gedurende 1898 verrichte heerendiensten.

Lit. M. Overzicht betreffende den aanslag en de opbrengst van de landrente op Java en Madura over 1898, benevens opgaven nopens de hoogste en laagste marktprijzen der padi gedurende dat jaar.

„ N. Statistische overzichten betreffende uitgifte van grond en andere agrarische aangelegenheden, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, meerendeels over 1898.

„ O. Tabellarische opgaven betreffende eenige onderwerpen in betrekking staande tot het departement van binnenlandsch bestuur, en wel betreffende het kadaster, betreffende aannemingscontracten voor productenvervoer, enz., en betreffende veeziekten.

„ P. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië min of meer geregeld dienstdoende particuliere stoomvaartuigen, toebehoorende aan anderen dan de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, naar opgaven over 1898.

„ Q. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige scholen voor inlanders over 1897 en gedeeltelijk ook over 1898, zoomede gegevens betreffende de (particuliere) scholen voor vreemde oosterlingen over 1898.

„ R. Statistische en andere opgaven betreffende de Europeesche en inlandsche Christengemeenten in Nederlandsch-Indië (daaronder ook de zendingsgemeenten), meerendeels volgens de over 1898 ingekomen gegevens, zoomede statistische opgaven over de jaren 1896, 1897 en 1898 betreffende de deelneming door Mohammedanen uit Nederlandsch-Indië aan de bedevaart naar Mekka.

„ S. Opgaven betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen of vereenigingen van liefdadigheid, zoomede uitkeeringsfondsen en spaarbanken, meerendeels over 1898.

„ T. Numerieke opgaven betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië, meerendeels over 1898, benevens gewestelijke cijfers betreffende de voornaamste in dat jaar bij het bestuur bekend geworden ongelukken met doodelijken afloop, daaronder ook moorden en zelfmoorden.

„ U. Overzicht betreffende de samenstelling en distributie op 15 April 1899 van het technisch personeel der burgerlijke openbare werken, benevens opgaven nopens de in 1898 vanwege het burgerlijk bouwdepartement verwerkte sommen en uitgevoerde werken.

„ V. Vergelijkend overzicht van de uitkomsten der spoorweg- en tramweg-exploitatie in Nederlandsch-Indië over 1898.

Lit. W. Lijst van de in het tijdvak 1 Juni 1898 t/m ult. Mei 1899 afgewezen aanvragen betreffende aanleg van spoorwegen, stoomtramwegen of electrische tramwegen in Nederlandsch-Indië, zoomede van de op laatstgenoemden datum nog in beraad gehouden of in behandeling gebleven aanvragen van dien aard.

„ X. Opgaven betreffende het aantal en het verwarmingsoppervlak der op ult. 1898 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren (buiten de ketels behoorende tot de locomotieven in gebruik bij spoorweg- of tramwegdiensten).

„ Y. Statistiek betreffende den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1898, meerendeels tevens in vergelijking met de cijfers over 1896 en 1897.

„ Z. Overzicht van de tot ult. April 1899 in Nederlandsch-Indië verleende vergunningen voor telephoonverbindingen, hetzij voor bepaalde kringen, hetzij van intercommunalen aard, voor zoover die vergunningen op genoemden datum nog van kracht waren.

„ AA. Overzichten betreffende den postspaarbankdienst in Nederlandsch-Indië over het tijdvak 1 Juli t/m ult. December 1898 en gedeeltelijk ook over het 1ste semester 1899.

„ BB. Overzicht van de tot ult. April 1899 verleende vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van electrische geleidingen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel op genoemden datum nog van kracht.

„ CC. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1898.

„ DD. Algemeen overzicht van de opbrengst, enz. der in 1898 voor gouvernementsrekening in Nederland verkochte hoeveelheden koffie, kinabast en tin.

„ EE. Overzicht betreffende de in 1898 voor gouvernementsrekening uit Indië verscheepte ladingen koffie, kinabast en tin en van de daarvoor betaalde vrachten.

„ FF. Overzichten van verschillenden aard betreffende de opiumpacht op Java en in de gewesten daarbuiten, meerendeels over 1898 en één of meer der voorafgegane jaren, benevens opgaven nopens de uitkomsten der (alleen in de buitenbezittingen) voor 1899 of voor 1899 t/m 1901 gehouden nieuwe verpachtingen.

„ GG. Overzicht van de voor de overige verpachte landsmiddelen voor de jaren 1897, 1898 en 1899 bedongen pachtsommen, zoomede opgaven nopens de achterstanden op ult. 1897 en de afbetalingen, in mindering daarvan, gedurende 1898.

„ HH. Statistiek betreffende de gedurende 1897 en 1898 — in de gewesten Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Madura en sedert 1 April 1897 ook in de gouvernementsafdeeling Lombok der residentie Bali en Lombok — met de exploitatie van het opiummonopolie in eigen beheer verkregen uitkomsten.

„ JJ. Overzicht betreffende de opbrengst in 1898 van verschillende niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën.

„ KK. Overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië in 1898, samengesteld door den heer J. Reijsenbach, president der Javasche Bank; koersnoteeringen over 1898 van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende Indische effecten; wisselkoersen aldaar gedurende 1898, zoomede balans en winst- en verliesrekening der Javasche Bank, afgesloten op 31 Maart 1899.

Lit. LL. Overzicht van de uitkomsten zoowel in Nederland als in Indië van het in 1899 gehouden 1ste of 2de gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst.

„ MM. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz. van de bouwgronden der inlandsche bevolking op Java en Madura (met uitzondering van de gewesten Djokjokarta en Soerakarta en van de particuliere landerijen) over 1898.

„ NN. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1898.

„ OO. Overzicht betreffende de teelt van andere eenjarige gewassen op Java en Madura (met uitzondering als voren) over 1898.

„ PP. Overzichten, afgesloten op ult. 1898, betreffende de koffieplantsoenen der inlandsche bevolking in drie van de vier gewesten op Java, waar de verplichte teelt en levering zijn opgeheven.

„ QQ. Overzicht betreffende de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java over 1898, zoomede opgaven over 1897 en 1898 betreffende de afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen aldaar.

„ RR. Opgaven betreffende den omvang der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java (uitgenomen de residentiën Soerakarta en Djokjokarta) in elk daarbij betrokken district op 31 December 1898.

„ SS. Recapituleerend overzicht over de jaren 1894 t/m 1898 betreffende den omvang en de uitkomsten der aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur op Java, benevens veilingsopgaven over 1898 en een deel van 1899.

„ TT. Statistiek betreffende de plantsoenen der gouvernements-kina-onderneming in de Preanger Regentschappen over 1897 en 1898; opgaven betreffende de in 1898 hier te lande voor gouvernementsrekening verkochte hoeveelheden bast (oogst 1897), benevens overzicht van de geldelijke uitkomsten der bedoelde onderneming over de jaren 1894 t/m 1898 (oogsten 1893 t/m 1897).

„ UU. Opgaven betreffende de suikerindustrie op Java over 1898, zoomede overzicht der in het tijdvak 1 Juli 1898 t/m 30 Juni 1899 genomen beschikkingen op aanvragen om vergunning tot het in werking brengen van suikerondernemingen aldaar, werkende op overeenkomsten met de bevolking.

„ VV. Overzicht over 1897/1898 van de in verschillende gewesten van Java bestaande suikerrietaanplantingen ter verkrijging van bibiet (plantriet).

„ WW. Overzicht van de productie, enz. in 1897 en 1898 der tabaks- en indigo-ondernemingen op Java, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

„ XX. Gewestelijk overzicht betreffende de op ult. 1898 op Java aanwezige landbouwondernemingen, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan, benevens de daarvan in 1898 verkregen productie, voor zooveel betreft de voornaamste landbouwvoortbrengselen voor de wereldmarkt.

Lit. YY. Overzicht betreffende de uitgestrektheid, enz. der particuliere landerijen op Java, benevens opgaven omtrent de op die landerijen en op huurlanden in Soerakarta en Djokjokarta in 1897 en 1898 verkregen productie voor de wereldmarkt.

„ ZZ. Overzichten en mededeelingen betreffende het boschwezen op Java en Madura over 1898.

„ AAA. Overzicht over 1898 betreffende de uitkomsten en den omvang van de aan de verplichte levering onderworpen koffiecultuur ter Sumatra's Westkust en (voor 't laatst) ook in de Minahassa (residentie Menado).

„ BBB. Overzichten over 1898 betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen, uitgenomen die op landen door particulieren in eigendom bezeten en de daaronder te rangschikken specerijperken op de Banda-eilanden.

„ CCC. Overzicht betreffende de uitvoeren van de voornaamste boschproducten uit verschillende gewesten buiten Java en Madura over 1898.

„ DDD. Overzichten betreffende de gouvernements-tinontginning op Banka over 1898/1899 en betreffende de gouvernements-kolenontginning (Ombilien-kolenveld) op Sumatra over het tijdvak November 1892 t/m ult. 1898.

„ EEE. Overzicht van de door het Gouvernement verleende of van gouvernementswege goedgekeurde concessiën tot mijnontginning in Nederlandsch-Indië, afgesloten op 30 Juni 1899, benevens statistiek der op ult. Mei 1899 nog van kracht zijnde vergunningen tot mijnbouwkundige opsporing.

„ FFF. Overzicht van het zoutdebiet in die gewesten van Nederlandsch-Indië, waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over de jaren 1896, 1897 en 1898, benevens opgaven over de beide laatstgenoemde jaren omtrent de gouvernementszoutwinning (op Madura).

Lit. GGG. Overzichten over 1898 betreffende de handels- en scheepvaartbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en landen of plaatsen daarbuiten gelegen, en ook betreffende de kustvaart in Nederlandsch-Indië, benevens opgaaf, voor sommige goederen, van de gedurende de jaren 1894 t/m 1898 in- en uitgevoerde hoeveelheden.

„ HHH. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië tehuis behoorende schepen en vaartuigen, groot 30 M³. en daarboven, op 31 December 1898, benevens opgaven betreffende de scheepsrampen gedurende 1898 in de wateren van den Nederlandsch-Indischen Archipel overkomen aan op Europeesche wijze getuigde schepen.

„ JJJ. Overzichten over 1898 betreffende 1°. het fabriekswezen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat, en de aldaar aanwezige drukkerijen; 2°. het gemiddeld bedrag der in de verschillende gewesten betaalde ambachts- en koelieloonen, en 3°. het aantal passars en warongs per gewest.

„ KKK. Overzicht van de in het tijdvak van 1 Juli 1898 t/m ult. Juni 1899 voor bepaalde gedeelten van het territoriaal zeegebied van Nederlandsch-Indië tot wederopzeggens verleende vergunningen tot het visschen en duiken naar parel- en paarlemoerschelpen, enz.

Graphisch overzicht (in twee tabellen), betreffende de formatie en de sterkte van het leger in Nederlandsch-Indië over de jaren 1868 t/m 1898, voor zooveel betreft: A. Amboineezen en andere inlanders gezamenlijk, en B. Amboineezen alleen, tevens met betrekking tot die landaarden aanwijzende de verliezen en winsten, welke de sterkte onderging, zoomede de cijfers der verpleegden in de ziekeninrichtingen.

Behoort bij het Koloniaal Verslag van 1899.

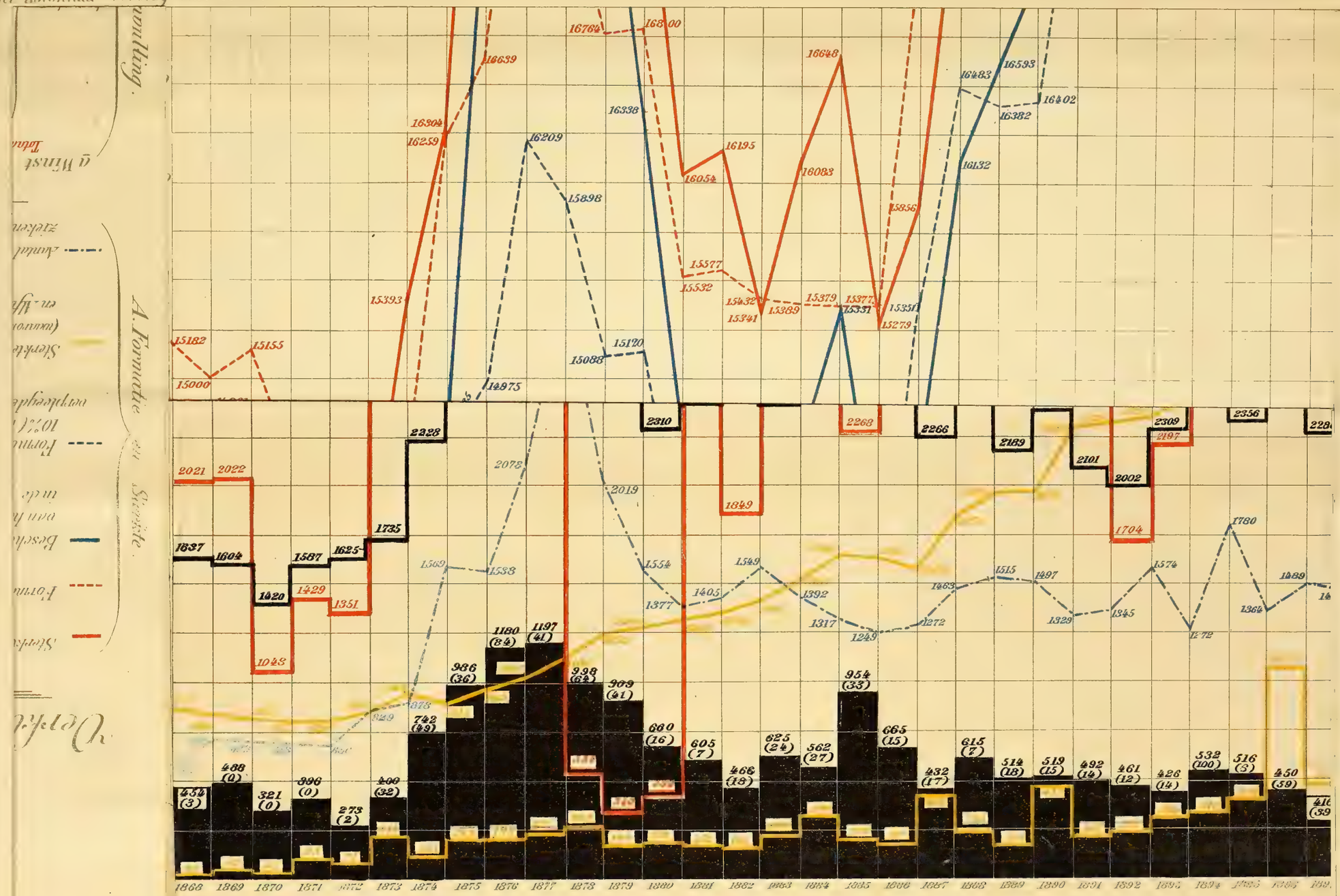

Gravenhage.

A.

GRAPHISCHE VOORSTELLING

betreffende de sterkte van het leger in Nederlandsch-Indië aan inlanders van 1868–1898,

en betreffende de aanvulling van dat leger-element.

NB. Voor meer gedetailleerde opgaven met betrekking tot de Amboineezen zie men de graphische voorstelling B.

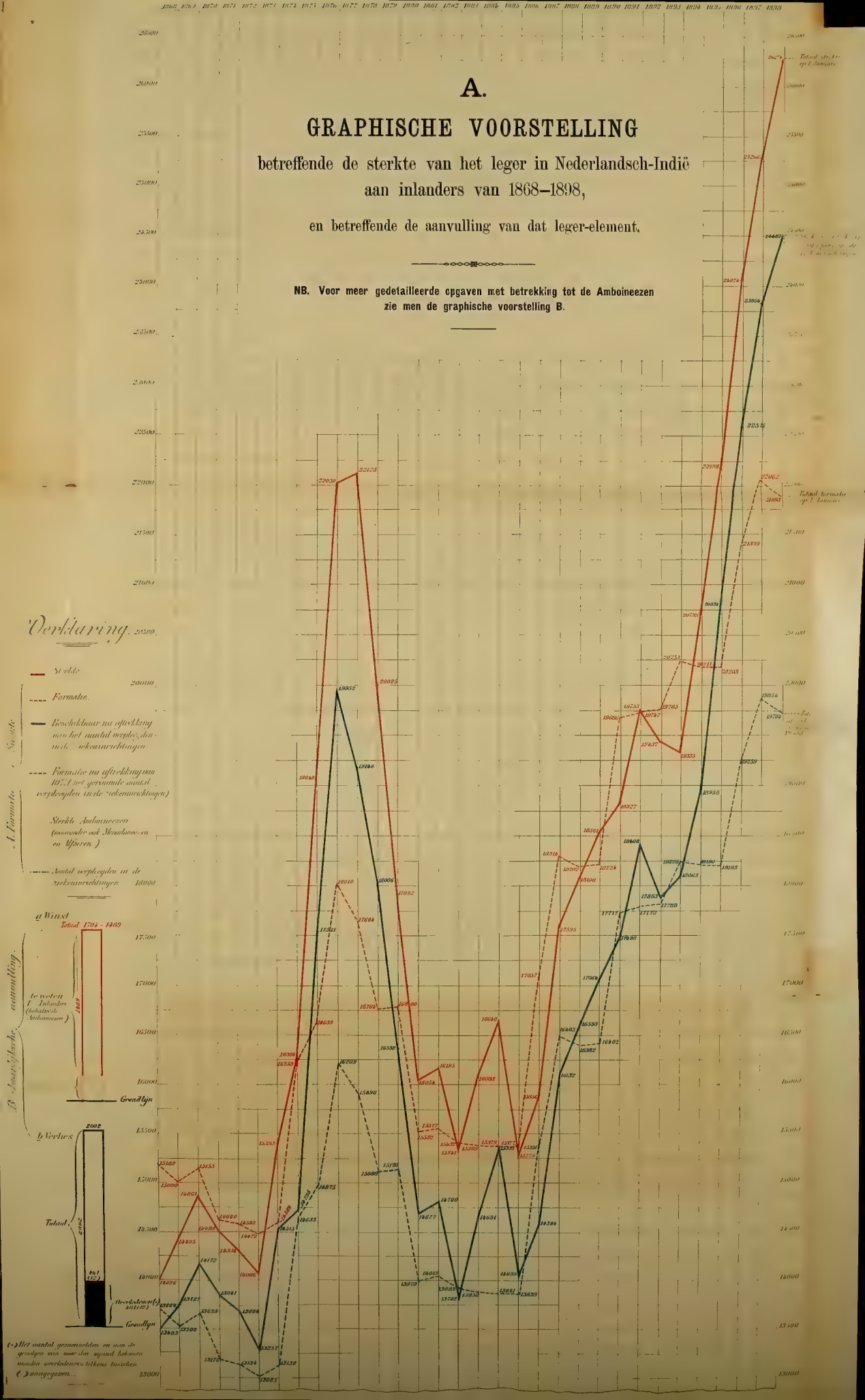

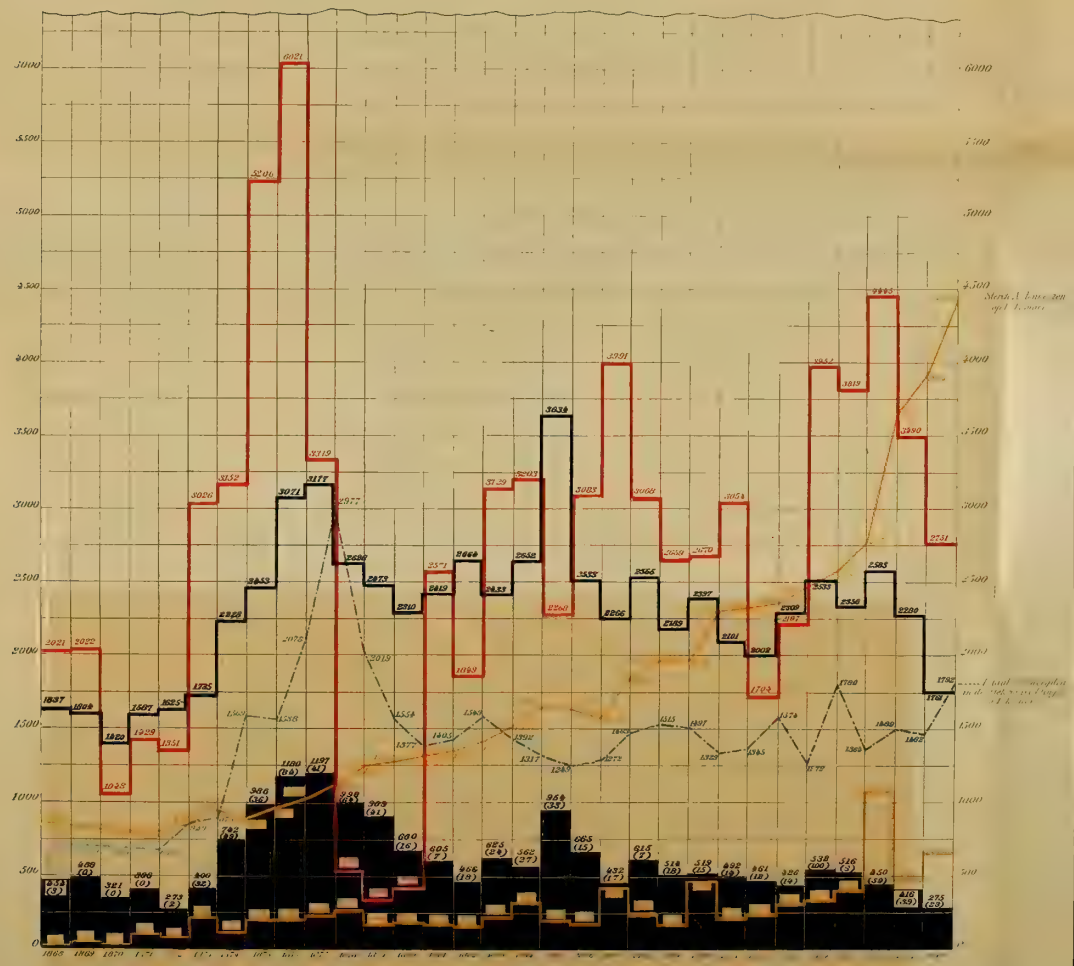

Lith. von J. J. Rieck Stammbach

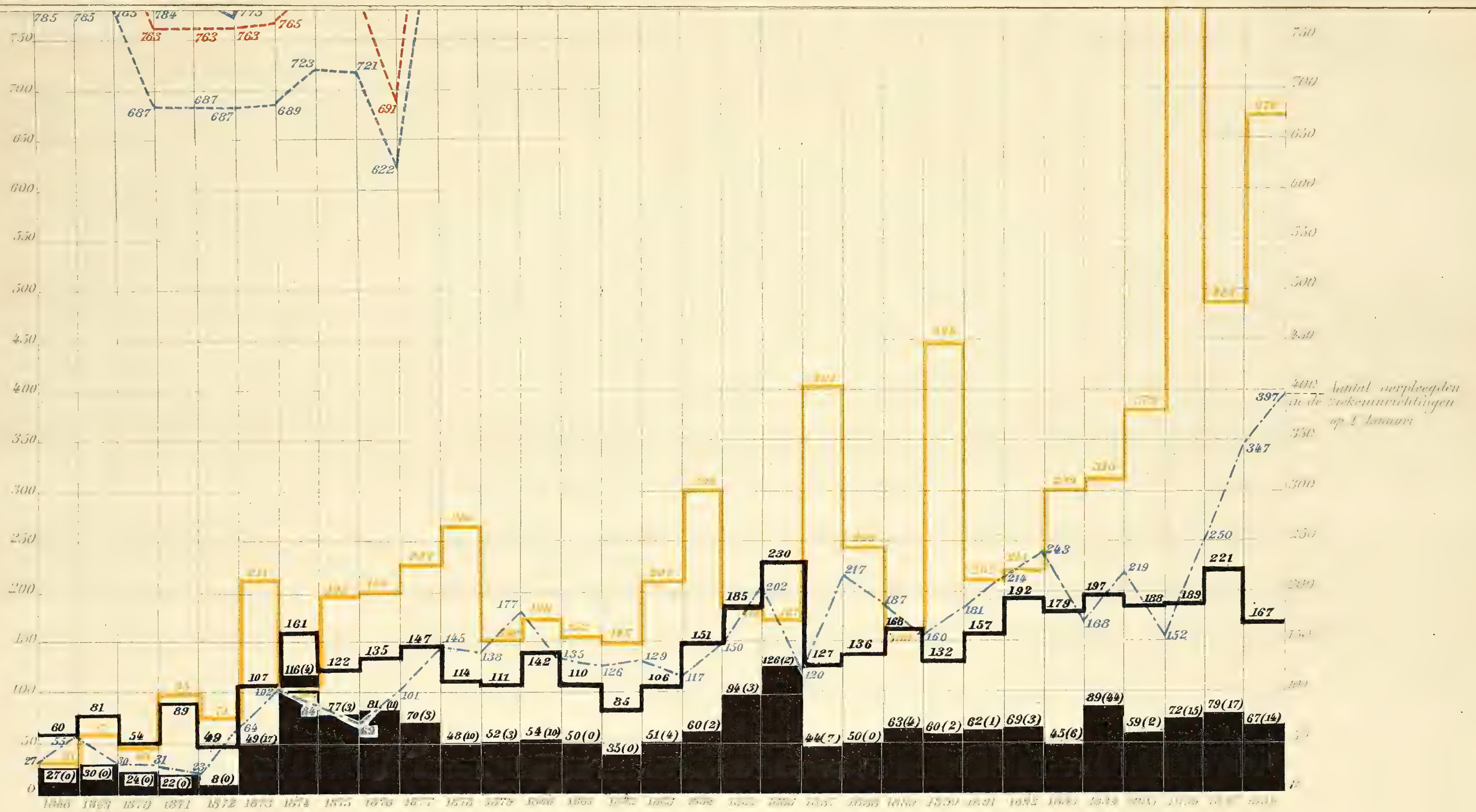

van J.J. Broek 's Gravenhage.

B.

GRAPHISCHE VOORSTELLING

betreffende de sterkte van het leger in Nederlandsch-Indië aan Amboineezen (waaronder ook Menadoneezen en Alfoeren) van 1868 tot en met 1898, en betreffende de aanvulling van dat leger-element.

NOTA: Bij de raadpleging van deze voorstelling houde men in het oog dat de hoogteschaal vijfmaal grooter is dan die welke voor de algemeene voorstelling betreffende het inlandsch element van het leger in Nederlandsch-Indië (voorstelling A) is aangenomen.

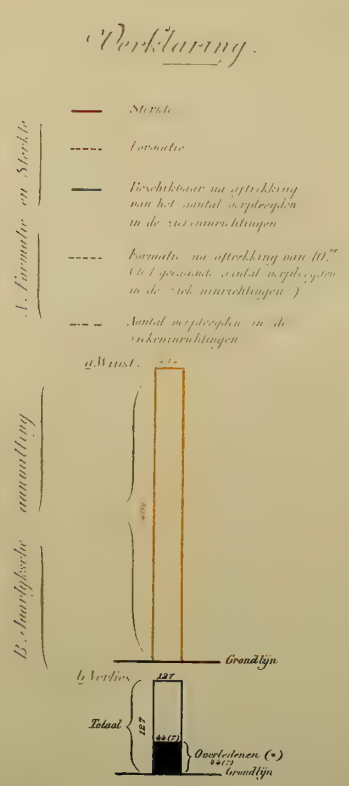

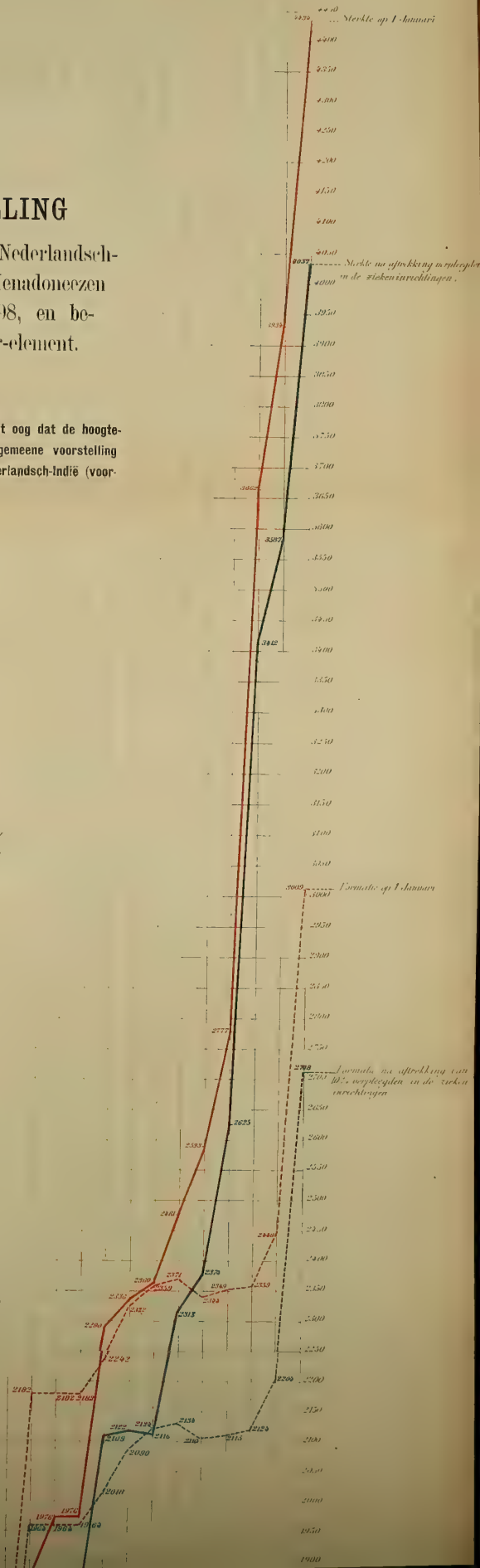

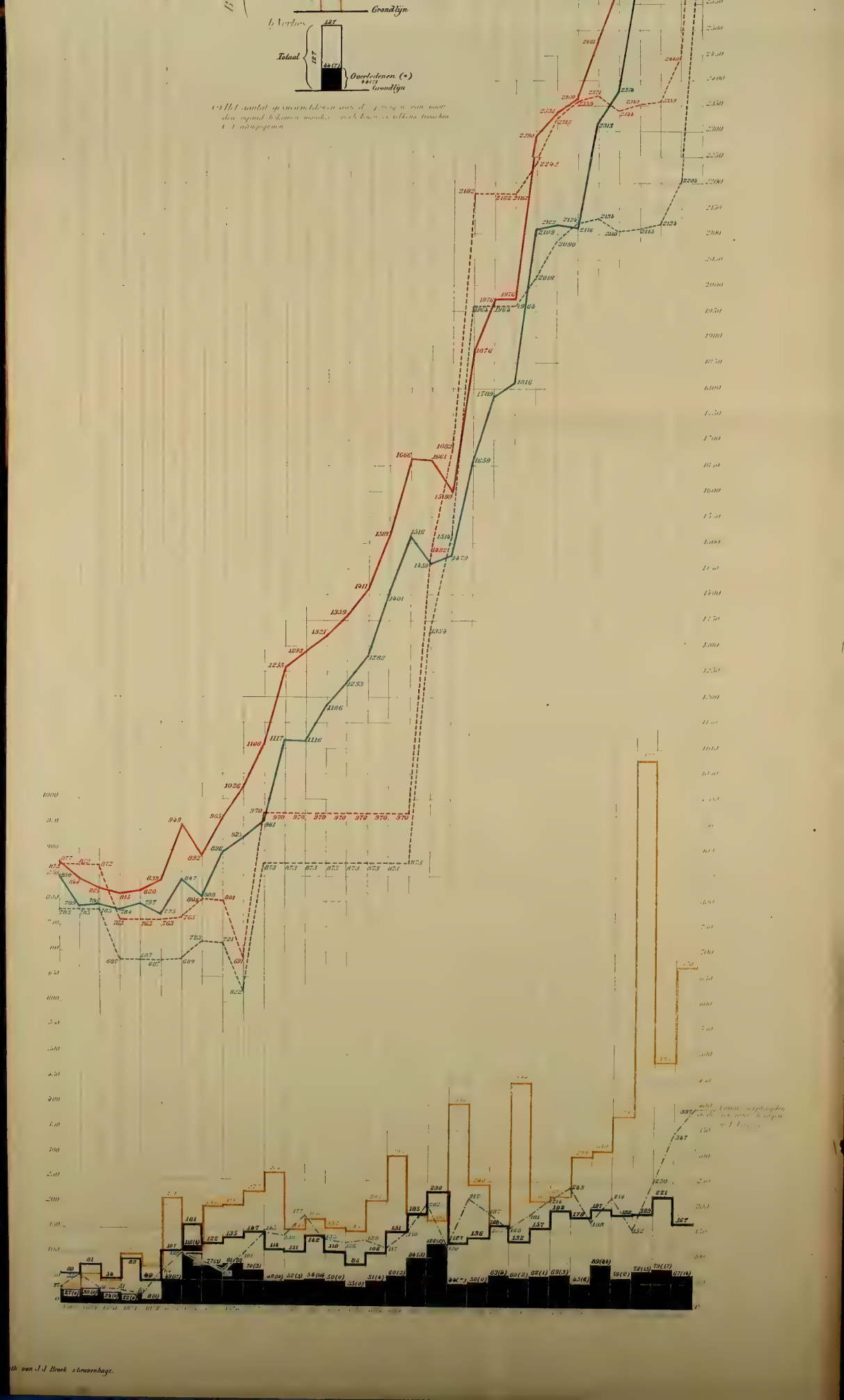

th van J. J. Broek 's Gravenhage.

(5. 1.)

II. SURINAME.

VERSLAG.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

In den loop van het jaar 1898 is de bevolking met 1205 zielen vermeerderd. Er kwamen in dat jaar 2365 personen, onder wie 616 Britsch-Indische en 567 Nederlandsch-Indische immigranten, in de kolonie aan en er vertrokken 1411 personen, onder wie 743 Britsch-Indische immigranten.

De bevolking bestond op den 31sten December 1898 uit 68 972 personen, onder wie 36 362 van het mannelijk geslacht; het aantal Europeanen bedroeg op dat tijdstip 833, onder wie de Europeanen, die bij het garnizoen, de zeemacht of op de koopvaardijvloot dienen, niet begrepen zijn. Van de zooeven genoemde 833 Europeanen, waren 566 in Nederland geboren.

In bijlage **A** zijn staatjes opgenomen, waarin voorkomen:

a. nadere opgaven omtrent mutatiën in de bevolking in het jaar 1898;

b. opgaven omtrent de verdeeling der bevolking in de kolonie op ultimo December 1898, volgens de bij de wijkmeesters en districts-commissarissen ontvangen opgaven; en

c. een vergelijkend overzicht van de bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1896, 1897 en 1898.

Uit het in bijlage **A** sub *b* vermelde, blijkt dat de bevolking van Paramaribo, van Nieuw-Nickerie en van Albina op ultimo December 1898 respectievelijk bestond uit 31 279, 1201 en 270 zielen, terwijl de vestigingsplaats Totness 632 bewoners telde. Het meest bevolkte district, Beneden-Commewijne, telde 8470, het minst bevolkte, Boven-Saramacca, 498 inwoners, onder wie de boschnegers en indianen niet begrepen zijn.

Voor de getalsterkte der arbeidende bevolking op de plantages en gronden afzonderlijk, alsmede van de huurders op de centrale vestigingsplaatsen, wordt verwezen naar de bijlagen **M**, **P**, **Q** en **R** van dit verslag en naar hoofdstuk **P**, § 2 (Landbezit, landbouw en andere ondernemingen).

Volgens de opgaven van wijkmeesters en districts-commissarissen, die echter verschillen met die welke door de gemeenten zelven zijn opgegeven, en in bijlage **F** voorkomen, bevinden zich onder de bevolking van de onderstaande godsdienstige gezindten het bij elk van haar vermelde aantal personen:

Hervormde gemeente	6 422
Evangelisch-Luthersche gemeente	2 978
Roomsch-Katholieke gemeente.	11 957
Moravische Broedergemeente	26 669
Israëlietische gemeenten	1 185
Episcopaalsche gemeente	357
Voorts:	
Mohammedanen	3 632
Hindoes	10 540
Volgelingen van de leer van Confucius	35
Andere godsdiensten	104

De gebruikelijke statistieke opgaven met betrekking tot de verdeeling der bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen, ambachten, enz., komen voor in bijlage **B** van dit verslag.

In den loop van het jaar 1898 werden 223 huwelijken gesloten (waarbij 267 kinderen werden gewettigd); 1948 kinderen werden geboren, van wie 462 in echt. Er overleden 1697 personen, zoodat er 251 meer geboorten dan sterfgevallen in 1898 hebben plaats gehad.

Voor verdere statistieke opgaven omtrent huwelijken, geboorten en sterfgevallen, wordt verwezen naar bijlage **C**[1].

Admissie tot het burgerrecht werd in 1898 niet verleend.

Mededeelingen van algemeenen aard.

Rust en orde werden in 1898 niet gestoord.

De verhouding tot de naburige koloniën liet niets te wenschen over.

De aanvaarding van de Regeering door Hare Majesteit de Koningin werd in de kolonie met groote opgewektheid gevierd. De feestelijkheden kenmerkten zich, als gewoonlijk bij dergelijke gelegenheden, evenzeer door orde, als door opgewektheid.

Ter herinnering aan de heugelijke gebeurtenis werd op het Gouvernementsplein te Paramaribo een cederboom, te Nieuw-Nickerie en Coronie een oranjeboom geplant, terwijl te Albina door de bewoners een gedenkteeken (eene buste van de Koningin) werd geplaatst.

Te Paramaribo werd ter aanmoediging van den landbouw, vooral van den kleinen landbouw, eene tentoonstelling van landbouw en veeteelt gehouden, die vrij goed slaagde.

In de plaats van den heer *S. J. A. Churchill*, die in de maand Juni van het jaar 1898 de kolonie verliet, trad de heer *J. R. W. Pigott* op als consul van Groot-Britannië.

In de maand April kwam de directeur van den cultuurtuin in de kolonie aan en werd een aanvang gemaakt met het inrichten van dien tuin.

Een verslag van de verrichte werkzaamheden in den cultuurtuin in 1898 wordt als bijlage **C**[2] overgelegd.

Door onregelmatig seizoen (veel regen in het eerste, en langdurige droogte in het tweede halfjaar) hadden de cultures veel te lijden. Van de stapelproducten wijzen de suiker en de koffie hoogere productie-cijfers aan, de cacao echter een lager cijfer.

In den nacht van 25 op 26 Januari 1899 heeft eene ernstige brand te Paramaribo gewoed. 4 huizen en bijgebouwen in een der voornaamste gedeelten van de stad gelegen, brandden geheel af. De schade wordt geschat op f 250 000.

De kruiser *Wilmington* van de marine der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, bezocht van den 3den tot den 6den Maart 1899 Paramaribo.

In de tweede helft van April 1899 kwam in de kolonie aan het immigrantenschip *Erne* van Calcutta, vanwaar het den 31sten Januari was vertrokken.

Daar volgens de dagbladen gevallen van pest in Januari te Calcutta waren voorgekomen, en de agent-generaal op zijne vraag aan den immigratie-agent daar ter plaatse of hij in Augustus en November 1899 1020 immigranten zou kunnen leveren, den 30sten Maart per telegram bericht ontving, dat op die vraag niet kon worden geantwoord, daar de pest-epidemie toenam was de mogelijkheid niet uitgesloten, dat bij aankomst van de *Erne* het schip zou blijken pestlijders aan boord te hebben.

Voorbereidende maatregelen voor quarantaine werden daarom genomen, die gelukkig niet behoefden te worden toegepast. Toen het schip den 22sten April in Suriname aankwam, liet de gezondheidstoestand aan boord niets te wenschen over.

De Britsch-Indische en Javaansche immigranten bleven redenen tot tevredenheid geven, zoowel door hun gedrag als door hunnen arbeid.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de immigranten, wordt verwezen naar hoofdstuk **O**.

In 1898 werd geproduceerd *meer* dan in 1897:

545 824	K.G.	suiker,
56 860	L.	rum,
175 350	„	melasse,
108 513⁵	K.G.	koffie,
2 047	„	rijst en
279 049	stuks	kokosnoten,

en *minder* dan in 1897:

718 175	K.G.	cacao,
30 853	bossen	bananen,
14 580	K.G.	maïs,
309 876	„	aardvruchten.

Nadere bijzonderheden omtrent den landbouw worden medegedeeld in de bijlagen **O**, **P**, **Q**, **R**, **S**, **T**, **U** en **V**.

Aan de memoriën van toelichting op de statistieke tabellen, welke door de districts-commissarissen werden ingediend, worden de volgende bijzonderheden ontleend.

Cottica en Boven-Commewijne. De gezondheidstoestand was in 1898 over het algemeen gunstig.

De beide suikerplantages Alliance en de Eendracht produceerden in 1898 90 395 K.G. suiker, 15 682 L. melasse en 53 804 L. rum minder dan in 1897.

De Britsch-Indische immigranten volbrachten 86 900¼ taak, tegen betaling van f 58 848,97⁵ en de Javaansche, van wie de eerste bezending in het laatst van Juli op plantage Nieuw-Clarenbeek aankwam 1261¾ taak voor f 768,28.

De creolenbevolking, die slechts weinig en ongeregeld op de plantages werkt, volbracht 16 738¾ taak, waarvoor een bedrag van f 15 300,06 is uitbetaald.

De andere niet onder contract verbonden arbeiders leverden 30 790¼ taak, waarvoor zij f 23 823,67 (1) ontvingen.

Bij resolutie van 17 September 1898, litt. A, n°. 7065, werd Ephrata als vestigingsplaats voor een districts-geneesheer opgeheven, en de dienst van den vroeger aldaar gevestigden geneesheer opgedragen aan den op Sommelsdijk gevestigden districts-geneesheer, die dus thans belast is met den dienst in het 4de en het 5de geneeskundig district.

Het behoud van de twee geneesheeren bleek op den duur onnoodig.

De modderbank aan de kust ter hoogte van de Motkreek wordt steeds breeder en hooger en ook het vaarwater van die kreek wordt voortdurend ondieper.

In de nieuwe regeling van den rivierdienst in de districten Cottica en Boven-Commewijne, waarvan in het vorige verslag melding is gemaakt, kwam met ingang van 1 Augustus 1898 wijziging in dier voege, dat de *Emma* in plaats van des Donderdags naar Potribo te stoomen, naar Munnickendam vertrekt.

Door die wijziging wordt thans de dienst in het district Cottica 3maal en in het district Boven-Commewijne, dat minder belangrijk is, éénmaal verricht.

Beneden-Commewijne. De gezondheidstoestand was in 1898 gunstig.

Creolenarbeiders zijn, behave op de beide suikerplantages Mariënburg-Zoelen en Rust en Werk, slechts zelden op de plantages werkzaam.

Door Britsch-Indische immigranten werd gedurende 1897 bij den districts-commissaris gedeponeerd een bedrag van f 15 233,25, bestemd om in de koloniale spaarbank te worden belegd. Zij lichtten gedurende dat tijdsverloop eene som van f 5731,86⁵.

Door Nederlandsch-Indische immigranten werd bij den districts-commissaris niets gedeponeerd en evenmin gelicht.

Het aantal plantages en gronden bedroeg op ultimo December 1898 32 (1) plantages, waaronder de centraalfabriek der Nederlandsche Handelmaatschappij op Mariënburg en de plantage Zoelen voor één plantage gerekend; 45 gronden of verlaten plantages, waarop de kleine landbouw of de veeteelt wordt uitgeoefend; 5 verlaten plantages, waar de vischvangst wordt uitgeoefend, en 1 centrale vestigingsplaats (Alkmaar), waar gewezen Britsch-Indische immigranten den kleinen landbouw uitoefenen.

De landbouwondernemingen produceerden over het algemeen in 1898 minder dan in 1897. Tegenover eene meerdere productie toch van

21 386⁵	K.G.	koffie en
4 422	bossen	bacoves,

staat eene mindere productie van:

636 637	K.G.	suiker,
22 858	L.	melasse,
117	„	rum,
283 898⁵	K.G.	cacao,
5 791	bossen	bananen,
4 050	K.G.	rijst,
7 341	„	maïs,
120	„	aardvruchten.

De veestapel bestond op ultimo December 1898 uit:

731	runderen,
47	paarden,
5	muilezels,
7	ezels,
62	schapen,
331	geiten,
117	varkens.

Vergelijking met het vorige jaar wijst eene vermindering aan met:

73	runderen,
5	ezels,
75	geiten,

en eene vermeerdering met:

5	paarden,
1	schaap en
24	varkens.

Gemeenschap te land bestaat:

1°. langs den rechteroever der Commewijne: van de plantage Zorg en Hoop tot de plantage Pieterszorg;

2°. langs den linkeroever der Commewijne: van het fort Nieuw-Amsterdam tot de plantage Spieringshoek;

3°. langs den westelijken oever der Mattapica: van de plantage Constantia tot de plantage Reynsfort..

De weg langs den linkeroever van de Commewijne verkeert in goeden staat en is ook per voertuig te berijden; van dien weg wordt een druk gebruik gemaakt.

(1) Het in het vorige verslag op bladz. 2 in noot 7 genoemde cijfer (f 23 643,31) is juist

(1) In het vorige verslag staat 30, lees 31; zie ook noot 1 in de tweede kolom van bladz. 2 van dat verslag.

De beide andere wegen zijn minder goed en worden door de zorg van de daarlangs gelegen plantages van tijd tot tijd schoon gemaakt.
De gronden langs de Orelanakreek zijn slechts per vaartuig te bereiken.
Er bestaat dagelijks (met uitzondering van 's Zondags) gelegenheid om per stoomvaartuig van Paramaribo naar het district Beneden-Commewijne te gaan en omgekeerd.

Beneden-Para en Beneden-Suriname. Rust en orde werden op geen enkele plantage verstoord.
Op 31 December 1898 waren in deze districten:

in Beneden-Para:

1 koffie-, cacao- en bananenplantage, 1 cacaoplantage, en 24 kost- en andere gronden;

in Beneden-Suriname:

1 suikerplantage; 17 cacaoplantages (waaronder 2 waar tevens koffie, 7 waar tevens koffie en bananen, en 3 waar tevens bananen geproduceerd worden); 59 kost- en andere gronden (waaronder Charlesburg en de vestingplaats nabij het fort Nieuw Amsterdam), en 2 kweekgronden.

De opbrengst van de cacao bedroeg in het district Beneden-Para:

37941 Kilogram of

19732 Kilogram minder dan in 1897 en in het district Beneden-Suriname:

682 312 Kilogram of

117 586 Kilogram minder dan in 1897.

De koffieproductie bedroeg in Beneden-Para 1150 K.G. of 212 K.G. meer dan in 1897; in Beneden-Suriname was de opbrengst 273 963 K.G. of 75 825,5 K.G. meer dan in 1897.
De suikerplantage Meerzorg produceerde 736 400 K.G. suiker, 294 000 L. melasse en 100 487 L. rum, tegen 381 544 K.G. suiker, 59 420 L. melasse en 70 654 L. rum in 1897.
De kleine landbouw, uitgeoefend op de vestingplaats nabij het fort Nieuw-Amsterdam gaf ook in 1898 reden tot tevredenheid.
De kleine landbouw die in Beneden-Para aan het pad van Wanica en langs het kanaal van Saramacca door de niet meer onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten wordt uitgeoefend, neemt belangrijk toe. Ten aanzien van den rijstbouw en de maïs-cultuur is eene aanmerkelijke vermeerdering waar te nemen.
De rijstproductie bedroeg in Beneden-Para 53 230 K.G. en in Beneden-Suriname 12 790 K.G., tegen respectievelijk 31 253 K.G. en 3 420 K.G. in 1897.
De maïs-productie bedroeg in Beneden-Para 22 377 K.G., tegen 15 148 K.G. in 1897, en in Beneden-Suriname 29 269 K.G., tegen 25 640 K.G. in 1897.
Het aantal hectaren in cultuur bedroeg in:

Beneden-Para 383,5 en

Beneden-Suriname 2889.

De veestapel in beide districten telde: 2858 stuks hoornvee, 86 paarden, 39 muilezels, 106 ezels, 19 schapen, 313 geiten en 112 varkens, zijnde 209 stuks hoornvee, 3 paarden, 9 muilezels en 17 varkens meer, en 4 ezels, 28 schapen en 5 geiten minder dan in 1897.

De productie bedroeg in 1898:

a. in Beneden-Para:

koffie	1 150	K.G.,
cacao	37 941	„
rijst	53 230	„
aardvruchten	12 580	„
bananen	11 932	bossen,
maïs	22 377	K.G.,
bacoves	650	bossen.

b. in Beneden-Suriname:

suiker	736 400	K.G.,
melasse	294 000	L.,
rum	100 487	„
koffie	273 963	K.G.,
cacao	682 312	„
rijst	12 790	„
aardvruchten	65 675	„
bananen	99 019	bossen,
maïs	29 269	K.G.,
bacoves	21 113	bossen.

Boven-Suriname en Boven-Para. In de maand Februari van 1898 heeft in de influenza in deze districten epidemisch geheerscht zij was echter niet van een kwaadaardig karakter. Voor het overige was de gezondheidstoestand gunstig.
De productie bedroeg in 1898 beduidend minder dan in 1897. Door de aanhoudende en menigvuldige zware regens in de laatste maanden van 1897 en in het begin van 1898 konden de landbouwers geene nieuwe kostgronden aanleggen. Op de grondjes waar veel geplant werd, gingen de beplantingen door langdurigen hoogen waterstand en daarna door felle droogte grootendeels verloren.

Er werd in 1898 *minder* verkregen dan in 1897:

in Boven-Para:

44 400[5]	K.G.	cacao,
1 195[5]	„	koffie,
17 116	„	maïs,
9 020	„	rijst,
215 930	„	aardvruchten,
6 382	bossen	bananen;

in Boven-Suriname:

31 449[5]	K.G.	cacao,
11 647	„	maïs,
83 147	„	aardvruchten,
29 120	„	rijst.

14 273 bossen bananen.

Daartegenover staat, dat in Boven-Para 1650 (1) bossen bacoves en in Boven-Suriname 1222 K.G. koffie en 1077 bossen bacoves meer werden verkregen dan in 1897.
Op ultimo December 1898 waren in deze districten ter uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven 507,3816 H.A. land, verdeeld in 304 perceelen, aan 259 personen, waaronder 76 personen, die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) of de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) 155,41 H.A. in kosteloos gebruik hebben gekregen.
Op gelijk tijdstip in 1897 waren uitgegeven 303,0668 H.A. (2), verdeeld in 212 perceelen, aan 167 personen, waaronder 17 personen, die krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) 28,76 H.A., in kosteloos gebruik hebben gekregen.
Het volgende staatje wijst aan, hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders of gebruikers zich bevonden op de vestigingsplaatsen Domburg en La Rencontre; ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1896 en 1897:

(1) In het vorige verslag was opgegeven, dat er in Boven-Para in 1897, 745 bossen bacoves *minder* waren geproduceerd dan in 1896; het moet zijn 745 bossen *meer*.

(2) Aangaande noot 1 op bladz. 4, 1ste kolom van het vorige verslag wordt opgemerkt dat het cijfer 303,6258 voorkomende in het verslag van 1897 foutief was.

Vestigingsplaatsen.	Aantal perceelen.			Oppervlakte in hectaren.			Aantal huurders of gebruikers.		
	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.	1896.	1897.	1898.
Domburg	178	183	184	245, 7308	251, 1718	252, 6118	140	138	139
La Rencontre	—	—	99	—	—	208, 68	—	—	97

De wegen in Boven-Para, loopende van Berlijn tot Onoribo met een zijtak naar Waakzaamheid, verkeeren in vrij goeden staat. Zij worden op bepaalde tijden door belanghebbenden schoongemaakt.

Eenige hoog noodige reparatiën aan de bruggen over de Caropinakreek bij den post Republiek, over de Tawaycoerekreek, bij Vier Kinderen, en over de Sabakoe en Melassekreken bij Berlijn werden verricht.

De weg achter Berg en Dal, de zoogenaamde Brownsweg, verkeert in zeer slechten staat. Hij is op een klein deel na, zoo goed als dicht en op verschillende plaatsen hoog begroeid met gevaarlijke rankgewassen; de bruggen zijn bijna alle ingestort of in zoodanigen staat, dat men niet zonder levensgevaar daarover kan loopen.

Plannen zijn in bewerking om dien weg weder in orde te brengen.

De weg, die in verbinding met den Brownsweg dpor het placer *L. en F. de Jong* naar de Mindrineti loopt, welke weg door de eigenaren van het genoemde placer is aangelegd, en ook door hen onderhouden wordt, bevindt zich in vrij goeden staat.

In September 1898 wendde de districts-commissaris zich tot een veertiental goud-concessionarissen, die bij den weg Koffiekamp-Dam belang hebben, met de vraag of zij eventueel bereid zouden zijn om, evenals in 1893/1394, de helft in de kosten tot het herstellen van dien weg te dragen.

Slechts twee hunner verklaarden zich daartoe bereid.

Na dien tijd is de weg door de ingenieurs van de Maatschappij Suriname opgenomen en in kaart gebracht. Daarvoor moesten de meest begroeide gedeelten opengekapt en de groote, over den weg gevallen boomen weggeruimd worden, of de weg daarlangs worden verlegd. Van Gégé naar Dam werd op kosten van genoemde maatschappij een nieuw tracé gemaakt dat verder werd verlengd naar het meest zuidelijke van de in die buurt liggende placers.

De werkzaamheden ter verbetering van den weg Boxel—Domburg, werden in 1898 voltooid.

De oevers van de Parakreek werden voor een groot deel opengekapt en het drijfwied uit die kreek weggeruimd.

De stoombarkassen van de heeren *Hijmans* en *Bulo* hebben in het afgeloopen jaar wederom geregeld éénmaal in de week de gemeenschap tusschen de stad en Berg en Dal (bij hoogen waterstand tot Boschland) onderhouden.

De stoombarkas van den heer *Fernandes*, waarvan in het vorige verslag melding was gemaakt, is sedert maanden in reparatie.

In den dienst tusschen Paramaribo en de plantage de Guineesche Vriendschap, die door eene gouvernementsstoombarkas wordt onderhouden, kwam geene verandering.

In het afgeloopen jaar werd aan den heer *J. O. Harken* een deel van de verlaten plantage „Worsteling Jacobs", gelegen aan de Suriname, afgestaan om eene proef op uitgebreide schaal te nemen met den aanplant van tabak. Aan het hoofd van deze zaak staat een planter, die in Deli werkzaam is geweest. Een groot aantal plantsoenbedden is reeds aangelegd en een terrein van ± 9 H.A. van bosch ontbloot en plantklaar gemaakt. In October van het afgeloopen jaar is voor het eerst gezaaid op de plantsoenbedden. ± 25 000 plantjes zijn overgebracht naar een deel van het terrein van 9 H.A. Ten einde zich werkkrachten te verzekeren, hebben belanghebbenden in de maand December van de plantage Meerzorg overgenomen 22 aldaar onder contract verbonden Javanen. Sedert zijn meer Javanen als arbeiders aangeworven.

Beneden- en Boven-Saramacca. Onder de bevolking heerscht een goede geest.

De gezondheidstoestand was in 1898 in de beide districten bevredigend.

In 1898 werden door de immigranten verricht 62 445 taken, waarvoor hun werd uitbetaald f 38 814,95[5] tegen 58 749 taken voor f 37 882,74[5] loon in 1897.

De creolen verrichtten in 1898 6999¼ taak voor f 6368,23 loon tegen 8900 taken voor f 7940,92 (1) loon in 1897

De andere niet onder contract verbonden arbeiders verrichtten in 1898 31 699 taken voor f 22 509,46 loon, tegen 45 264½ taak voor f 32 505,40 (2) in 1897.

In *Beneden-Saramacca* waren op den 31sten December 1898 13 cacao-plantages, op sommige waarvan ook koffie wordt geplant.

In dat district waren op hetzelfde tijdstip 762 gronden waarop de kleine landbouw wordt uitgeoefend; die perceelen zijn meerendeels met koffie, cacao, bananen, koorn (maïs) en aardvruchten beplant.

In *Boven-Saramacca* waren op hetzelfde tijdstip 53 gronden eveneens met koffie, cacao, bananen, maïs en aardvruchten beplant.

De kleine landbouw breidt zich in deze districten meer en meer uit. (3)

Op alle plantages en gronden hebben de cacaobeplantingen zeer veel te lijden gehad van zekere ziekte, door de planters krulloten genoemd, die zich de laatste twee jaren meer en meer in Beneden-Saramacca verspreidde en versteening of verdrooging van de vruchten en sterfte onder de boomen veroorzaakte. In het laatst van 1898 kwam in dezen staat van zaken gunstige verandering; de krulloten verdorden en vielen af, terwijl de boomen op alle ondernemingen zich langzamerhand herstelden en weder in bloei kwamen.

Op het einde van 1898 vertoonde de krullotenziekte zich slechts sporadisch in deze districten.

Voor het onderhoud van de wegen tusschen post Nassau en de plantage Caledonia, tusschen het station Groningen en Catharina Sophia en tusschen Johanna Catharina en Dankbaarheid, is in 1898 weder een bedrag van f 200 van gouvernementswege besteed.

De bruggen in den weg langs beide oevers van de Saramacca beneden het station Groningen vereischen min of meer belangrijke reparatie.

Het kanaal van Saramacca werd schoongemaakt en gedeeltelijk uitgebaggerd, waardoor de toestand van dien waterweg verbeterk werd Het baggerwerk wordt voortgezet.

In Juli 1898 werd op de plantage Catharina Sophia eene gouvernementsschool geopend, aan het hoofd waarvan de onderwijzer *M. G. Elstak* is geplaatst. Op ultimo December waren ingeschreven 31 leerlingen. Door de zorg van den beheerder van de plantage Catharina Sophia worden, volgens eene met het gouvernement aangegane overeenkomst, de leerlingen die aan den anderen oever der Saramacca wonen, afgehaald en weder overgezet.

---

(1) In het vorige verslag staat abusievelijk f 7886,92.

(2) In het vorige verslag staat abusievelijk f 33 648,19.

(3) In het vorige verslag staat, dat het aantal kleine landbouwers in deze districten in 1897 met 53 was toegenomen; dit moet zijn 70.

De veertiendaagsche (geen *wekelijksche*, zooals in het vorige verslag staat) stoomvaartdienst op de Beneden-Saramacca en die op de Boven-Saramacca (in het vorig verslag ook abusievelijk een *wekelijksche* genoemd) worden geregeld voortgezet. De laatste ging over van den heer *Samuels*, in handen van den heer ***L. H. Koolhoven***, hoofdvertegenwoordiger in Suriname van de naamlooze vennootschap „Guyana goudplacer maatschappij".

In 1898 kwam ten behoeve der buitengewone productieve werken eene telephonische verbinding tot stand tusschen Paramaribo en het politiestation Uitkijk, aan den mond van de Wanica. Particuliere berichten worden op Uitkijk aangenomen wanneer een politiebeambte daar aanwezig is.

Nickerie. De gezondheidstoestand was over het algemeen zeer goed.

De productie bedroeg in 1898:

3 174 000 K.G. vacumpansuiker,
94 000 „ muscovadosuiker,
315 285 L. rum,
22 433 K.G. koffie,
180 465 „ cacao,
46 748 bossen bananen,
18 535 K.G. maïs en
5 591 „ aardvruchten.

Bij vergelijking met 1897 wijzen die cijfers eene vermeerdering aan van:

894 000 K.G. vacumpansuiker,
24 000 „ muscovadosuiker,
80 948 L. rum,
13 555 K.G. koffie,
6 611 bossen bananen,
366 K.G. aardvruchten,

en eene vermindering van:

20 690 L. melasse,
3 924 K.G. cacao,
3 892 „ koorn (maïs),
11 350 „ rijst.

De plantage Nursery, waarvan in het vorige verslag werd gezegd dat zij spoedig zou verlaten worden, is in 1898 overgegaan in handen van de eigenaren van de plantages Waterloo en Hazard, tusschen welke plantage zij gelegen is, en zal in bebouwing blijven.

Coronie. De gezondheidstoestand was in 1898 niet bepaald ongunstig, hoewel de malaria nu en dan heerschte.

De productie bedroeg in 1898:

35 369 K.G. cacao,
424 „ koffie,
27 001 bossen bananen,
35 „ bacoves,
8 800 K.G. maïs,
9 860 „ aardvruchten,
733 798 stuks kokosnoten,
608 L. kokosolie,
4 000 K.G. copra,
500 L. lemmetjessap.

Bij vergelijking met 1897 wijzen die cijfers eene vermeerdering aan van:

5 132 K.G. cacao,
2 859 bossen bananen,
2 558 K.G. maïs,
279 149 stuks kokosnoten,
5 bossen bacoves,

en eene vermindering van:

675 K.G. koffie,
14 325 „ aardvruchten,
630 L. kokosolie,
130 K.G. copra,
5 660 L. lemmetjessap.

De veestapel telde op ultimo December 1898:

635 runderen,
43 paarden,
5 muilezels,
61 ezels,
28 schapen,
209 geiten en
161 varkens,

dat is 4 paarden en 1 muilezel *meer*, en 106 runderen, 19 ezels, 13 schapen, 137 geiten en 19 varkens *minder* dan op hetzelfde tijdstip van 1897.

In 1898 werd het Gouvernementskanaal uitgedolven en het Zoetwaterkanaal verlengd. De dam langs het Gouvernementskanaal werd met schulpen belegd en met steenen verhard.

De ± 30 K.M. lange rijweg door het district bevindt zich in goeden staat. Alleen in het bovendistrict laat de toestand van dien weg bij aanhoudende zware regens te wenschen over.

Marowijne. De gezondheidstoestand was gedurende het jaar 1898 over het algemeen gunstig. In de maanden Januari en Februari kwamen gevallen van influenza voor, maar niet van een kwaadaardig karakter. Nu en dan heerschte de malaria.

De goudindustrie, was evenals in vorige jaren, ook in 1898 de hoofdbron van bestaan. Daarnaast werd handel gedreven, vooral met goudontginners van den Franschen oever van de Marowijne, die de voor hunne expeditiën naar de goudvelden benoodigde levensmiddelen meestal te Albina inkochten. Ook kwam er eenige handel in cederhout voor.

De kleine landbouw ging niet noemenswaard vooruit. Over het algemeen ondervinden de weinige personen, die zich tot nu toe in het Marowijnedistrict op den kleinen landbouw hebben toegelegd, groote teleurstellingen. De westelijke oever van de Marowijne wordt namelijk geteisterd door eene overgroote menigte schaarmieren, die zeer dikwijls in eenen enkelen nacht het grootste gedeelte van den aanplant vernielen. Ook het doortrekken van vluchtelingen uit de strafétablissementen aan den Franschen oever der Marowijne op hunnen weg naar Paramaribo, staat de vestiging van kleine landbouwers in dit district ernstig in den weg.

In Maart 1898 bezocht de heer *Guffroy*, mede-aandeelhouder van de *Compagnie des Mines d'or de la Guyane hollandaise*, het groot-opperhoofd der Aucaner boschnegers *Oseisie van Otterloo* op Drie Tabbetje en wist van hem gedaan te krijgen, dat de vracht per vat of per persoon van Albina naar het placer van genoemde maatschappij van 40 francs verminderd werd tot 35 francs.

Het vervoeren van lading naar de goudconcessies, zoowel aan den Nederlandschen als aan den Franschen oever der Marowijne gelegen, had evenals in vorige jaren, na verkregen vergunning van den districts-commissaris door de te Albina gestationeerde boschnegers plaats. De evengenoemde compagnie alléén betaalde aan de boschnegers voor het overbrengen van arbeiders en levensmiddelen naar hare goudconcessie en voor het terugvoeren

van daar van arbeiders, alsmede voor het vervoer van het gevonden goud ongeveer 80 000 francs.

De opbrengst van de voornaamste belastingen bedroeg: personeele belasting f 2892,50 tegen f 3447,95 in 1897; invoerrechten f 33 616,40 tegen f 31 905,31 in 1897 en belasting op goud f 2678,48 tegen f 14 738,03 in 1897.

De mindere opbrengst van de personeele belasting en van de goudbelasting moet toegeschreven worden aan het overbrengen in het begin van het jaar van het hoofdagentschap van meergemelde compagnie van Cayenne naar Paramaribo. Een groot deel der arbeiders van die maatschappij betaalt thans, in tegenstelling van vroeger, de personeele belasting te Paramaribo, terwijl het gevonden goud thans doorgevoerd wordt naar Paramaribo, waar de goudbelasting wordt betaald.

De goudproductie bedroeg in 1898 302 991[9] gram tegen 332 971 gram in 1897.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal reizen in 1898 door verschillende stoombooten en schoeners naar en van het Marowijnedistrict gedaan:

NAMEN DER VAARTUIGEN.		Aantal reizen			
		van Paramaribo.	naar Paramaribo.	van Cayenne via St. Laurent.	naar Cayenne via St. Laurent.
Stoombooten.	*Albina*	10	10		
	Guyane	5	5		
	Ville de Cayenne	2	2		
	Paramaribo	1	1		
Schoeners.	*Nickerie*	18	18		
	Maroni Packet	15	15		
Stoombooten.	*Ville de Cayenne*	„	„	2	2
	Guyane	„	„	5	5
Schoeners.	*Gustave Edouard*	„	„	4	4
	Dauphin	„	„	3	3
	Anna Julia	„	„	3	3
	Industrie	„	„	1	1

Het bosch vóór den vuurtoren op Galibi, dat het licht van dien vuurtoren voor schepen uit het westen komende, onzichtbaar maakte, is in 1898 gedeeltelijk weggekapt. Het werk zal in 1899 worden voortgezet.

Het Fransche oorlogschip *Jouffroy* deed in 1898 weder peilingen in en voor de Marowijne.

Van de gelegenheid om van St. Laurent via Cayenne telegrammen naar Paramaribo te zenden, werd enkele malen gebruik gemaakt.

Door den Gouverneur werden de volgende reizen gemaakt:

van 6 tot 8 Juni tot bezoek aan het district Saramacca;

den 11den Juni tot bezoek van de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon; de totaal-indruk van de inrichting was gunstig;

den 13den Juni tot bezoek van de koffieplantage Voorburg en den quarantainepost Leyden;

den 26sten September weder tot bezoek van den quarantainepost Leyden;

van 25 tot 29 October tot bezoek van het district Saramacca vergezeld o. a. van den Agent-Generaal en den Geneeskundigen Inspecteur, die de immigrantenplantages in genoemd district inspecteerden;

den 29sten December tot een bezoek van het district Boven-Suriname. Bezocht werden de plantage Maagdenburg, waar de cacao bijzonder gunstig stond en de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon, waar de inrichtingen op het voorterrein werden nagegaan, waartoe bij het vorige bezoek, op 11 Juni, geene gelegenheid was geweest;

den 25sten Januari 1899 tot bezoek van de plantage Rust en Werk in het district Beneden-Commewijne;

den 30sten Maart, in gezelschap van eenige autoriteiten naar de plantage Mariënburg tot bespreking met den heer *Mavor* van het eventueel gebruik maken van terrein en gebouwen van de plantage de Revolutie, liggende benoorden het quarantaine-établissement Leyden, ten einde aldaar eene quarantaine-inrichting voor personen in te richten, die bij aankomst van het immigrantenschip *Erne* uit Calcutta wellicht zouden lijden aan pest of eventueel van die ziekte verdacht zouden zijn;

den 26sten April, vergezeld o. a. van den Commandant en eenige officieren van Harer Majesteits pantserdekschip *Zeeland*, naar de plantage Mariënburg;

den 4den Mei, met een deel van den état-major van genoemd oorlogschip, tot bezoek van Domburg en Groot-Chatillon.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

Het lid van den raad van bestuur mr. *W. A. van Emden*, kantonrechter te Paramaribo, die blijkens het vorige verslag in Juli 1897 met buitenlandsch verlof wegens ziekte naar Nederland was vertrokken, verkreeg driemaal verlenging van verlof, zoodat hij nog niet naar de kolonie is teruggekeerd.

Voor het zittingjaar 1899/1900 werden, ter voldoening aan art. 68 van het Regeeringsreglement, door den Gouverneur tot leden van de Koloniale Staten benoemd de heeren *S. M. Swijt*, *I. da Costa*, *A. van 't Hoogerhuijs* en *R. A. Tammenga*.

De inspecteur voor het onderwijs dr. *H. D. Benjamins*, die in 1897 met buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst naar Nederland was vertrokken, verkreeg wegens ziekte drie malen verlofsverlenging.

De in 1897 wegens ziekte naar Nederland vertrokken beheerder der koloniale vaartuigen, de heer *A. E. J. W. Juta* keerde in Februari 1899 naar de kolonie terug en hervatte zijne functiën den 1sten Maart daaraanvolgende.

In het gewestelijk bestuur kwamen de volgende veranderingen.

In den loop van 1898 keerden van buitenlandsch verlof in de kolonie terug de heer *M. Nassy*, districts-commissaris van Boven-Suriname en Boven-Para, en de heer *H. H. van Marle*, districts-commissaris van Marowijne, die respectievelijk in de maanden Juli en September hunne functiën hervatten.

De heer *B. Morpurgo*, commies op het parket van den procureur-generaal, die tijdens de afwezigheid van den heer *M. Nassy* diens functiën waarnam, werd toen benoemd tot waarnemend districts-commissaris van Saramacca, gedurende de afwezigheid van den districts-commissaris *P. M. Schuyt Ruys*.

In Augustus 1898 vertrok de heer *W. L. ten Harmsen van der Beek*, districts-commissaris van Beneden-Suriname en Beneden-Para met buitenlandsch verlof wegens ziekte naar Nederland. Het beheer van genoemde districten werd daarop bij wijze van proef opgedragen aan den districts-commissaris van Boven-Suriname en Boven-Para, den heer *M. Nassy*, tegelijk met het beheer over zijne eigen districten, terwijl hem als woonplaats werd aangewezen de standplaats van den districts-commissaris van Beneden-Suriname en Beneden-Para.

De districts-commissaris van Beneden-Commewijne, de heer *H. van Breen* vertrok in Mei van dit jaar met buitenlandsch verlof wegens ziekte naar Nederland. Met de waarneming van zijne functiën werd tijdelijk belast de heer *F. Smith*, 1ste luitenant der artillerie, commandant van het fort Nieuw-Amsterdam.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

Schutterij. Voor de commissie van inschrijving voor en van vrijstelling van de schutterij te Paramaribo verschenen in 1898 123 schutterplichtigen, waarvan 97 tot persoonlijken dienst zijn ingelijfd en ingedeeld.

Op ultimo December 1898 bestond de sterkte der schutterij uit 27 officieren en 406 onderofficieren en manschappen.

Het muziekkorps gaf eenige uitvoeringen op de openbare pleinen.

Gewapende burgermacht. De gewapende burgermacht in de districten bestond op 31 December 1898 uit 60 officieren en 1594 onderofficieren en manschappen.

Als gebruikelijk werden de districts-commissarissen op hunne inspectiën door een officier of onderofficier van de gewapende burgermacht vergezeld.

Troepen. In de formatie kwam geene wijziging.

De sterkte was op 31 December 1898: 19 officieren en 327 onderofficieren en manschappen.

De samenstelling was als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
staf	4	4
2 compagnieën infanterie	9	301
1 detachement artillerie	1	22
personeel van het materieel der artillerie	„	„
militaire geneeskundige dienst:		
officieren van gezondheid	3	„
apothekers	2	„
	19	327

Hieronder zijn niet begrepen de officier van gezondheid 1ste klasse op non-activiteit *C. F. Aalsmeer* en de militaire apotheker 2de klasse op non-activiteit *J. M. van der Stempel.*

Voorts werden voor memorie gevoerd:

1 officier van gezondheid, die tijdelijk belast werd met de functiën van geneesheer-directeur van de inrichting ter verpleging van krankzinnigen;

29 infanteristen, dienstdoende bij de gewapende politie;

1 infanterist die gedetineerd was en

1 infanterist, die voor den burgerlijken rechter werd vervolgd.

Gedurende 1898 werden uit de sterkte gevoerd:

9 officieren en 83 minderen; naar Nederland teruggekeerd 7 officieren en 39 minderen; op non-activiteit gesteld 1 officier; met binnenlandsch gagement 9 minderen; met binnenlandsch paspoort 19 minderen; weggezonden met een briefje van ontslag 2 minderen; gedetineerd 4 minderen; voor memorie afgevoerd 1 officier en 8 minderen; in het kwartier overleden 1 mindere; voor den burgerlijken rechter 1 mindere.

Gedurende 1898 werden in de sterkte opgenomen:

6 officieren en 90 minderen, waarvan 5 officieren en 57 minderen van het koloniaal werfdepot en 1 officier van het garnizoen op Curaçao overgenomen; nieuw aangenomen 16 minderen; wegens het eindigen van detentie weder opgenomen 4 minderen; terug na voor memorie afgevoerd te zijn geweest 13 minderen.

Het emplacement was op 31 December 1898 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en minderen.
Paramaribo	10	194
Fort Nieuw-Amsterdam	2	65
Post Nickerie	1	31
„ Albina	1	25
„ Leyden (quarantaine-etablissement)	„	1
personeel van den militairen geneeskundigen dienst:		
officieren van gezondheid:		
te Paramaribo 3		
op den post Nickerie „		
	3	„
apothekers	2	„
	19	316

terwijl 9 minderen zich in het hospitaal bevonden, 1 mindere voor den krijgsraad en 1 mindere met binnenlandsch verlof was.

Bij Koninklijk besluit van 23 September 1898, n°. 42, werd de majoor der infanterie van het Nederlandsche leger *O. W. Westerouen van Meeteren* bij de landmacht in West-Indië gedetacheerd met bestemming voor Suriname. Den 23sten November 1898 nam hij het commando over de troepen en het garnizoen over van den majoor *W. A. F. de Meester*, die in de maand December daaraanvolgende naar Nederland terugkeerde.

Bij Koninklijk besluit van 22 Februari 1899, n°. 28, werd een nieuwe regeling vastgesteld betreffende de instelling van alsmede het toezicht, de directie en het administratief beheer over- de militaire ziekeninrichtingen in de kolonie Suriname, ter vervanging van de bepalingen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 September 1815, n°. 27.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig.

Volgens het verslag van den chef van den militairen geneeskundigen dienst werden in 1898 behandeld 4799 personen, en wel:

te Paramaribo in het militair hospitaal	3 504
garnizoensdienst (binnen- en buitendienst)	626
op den post Nickerie	227
op het fort Nieuw-Amsterdam	239
op den post Albina	143

Onder de in het militair hospitaal verpleegde personen waren 318 militairen.

In de infirmerieën op de posten Nickerie en te Albina en in de ziekenkamer op het fort Nieuw-Amsterdam werden respectievelijk verpleegd 43, 50 en 208 militairen.

Gedurende het jaar 1898 werden in de garnizoens-apotheek gereed gemaakt 26 759 recepten, en wel: 19 030 voor den binnendienst en 7729 voor den buitendienst.

Voor den militairen dienst bedroeg het aantal recepten 4345 en voor den civielen dienst 22 414.

Het totaal der kosten van het miltair hospitaal bedroeg voor zoover dit uit de hier te lande ontvangen opgaven kon worden nagegaan in 1898: f 61 924,37 tegenover f 87 747,28[5] in 1897. De ontvangsten waren f 55 046,02[5] tegenover f 62 340,89[5] in 1897 of f 7294,87 minder dan in laatstgenoemd jaar.

De kosten per patient en per dag bedroegen, na attrekking der inkomsten in 1898: f 0,08 tegenover f 0,26 in 1897 en het gemiddeld aantal patienten per dag was 236 tegenover 264 in 1897 met een gemiddeld aantal verpleegdagen per patient van 21,7.

Het militaire Te Huis werd in 1898 zoowel door de militairen van de landmacht als door de schepelingen van het stationsschip, geregeld bezocht. Nu en dan werden in het Te Huis door de militaire muziek uitvoeringen gegeven. De opkomst was dan bijzonder groot.

Evenzoo was dit laatste het geval tijdens de aanwezigheid ter reede van Paramaribo van Harer Majesteits pantserdekschip *Zeeland*. Het gebouw was toen dikwijls te klein voor de bezoekers.

§ 2. *Zeemacht.*

Harer Majesteits schroefstoomschip 4de klasse *Suriname* bleef in de kolonie gestationneerd en verliet de reede:

van 23 tot 29 Juni tot het houden van een oefeningstocht in zee;

van 21 tot 28 Juli tot het houden van schietoefeningen bij het fort Nieuw-Amsterdam en het bezoeken van eene der rivieren van de kolonie;

van 22 tot 27 Augustus tot het houden van schietoefeningen bij het fort Nieuw-Amsterdam;

van 20 tot 28 September om de Boven Suriname op te varen en tot het houden van een kruistocht buitengaats;

van 8 tot 17 November tot het houden van schietoefeningen bij Braamspunt en fort Nieuw-Amsterdam;

van 3 tot 19 December tot het bezoeken van Point-a-Pitre op het eiland Guadeloupe en tot het aanvullen van den kolenvoorraad op St. Lucia;

den 23sten Januari 1899 tot het houden van schietoefeningen bij fort Nieuw-Amsterdam. In den nacht van 25 op 26 Januari kwam het oorlogsschip ter reede van Paramaribo terug om hulp te verleenen bij den in dien nacht te Paramaribo gewoed hebbenden brand, waarna het weder naar het fort Nieuw-Amsterdam vertrok ter voortzetting van de schietoefeningen om den 31sten Januari terug te keeren ter reede van Paramaribo;

van 24 Februari tot 15 Maart tot het doen van een kruistocht naar de Bovenwindsche eilanden;

den 19den April tot het houden van schietoefeningen nabij Braamspunt en om tegelijk met Harer Majesteits pantserdekschip *Zeeland*, dat in de kolonie werd verwacht, ter reede terug te keeren. Den 24sten April kwamen beide bodems, de laatstgenoemde onder bevel van den kapitein ter zee *A. G. Ellis*, ter reede van Paramaribo.

Den 1sten Mei werd het afzonderlijk marinestation in Suriname opgeheven en verliet Harer Majesteits *Suriname* de kolonie om na een verblijf aldaar van drie jaren de terugreis naar Nederland te aanvaarden.

De stations Curaçao en Suriname zijn thans vereenigd tot één station West-Indië, met Curaçao als hoofdstation voor het in West-Indië gestationneerde oorlogsschip.

Eens per jaar zal de stationscommandant in overleg met de Gouverneurs van Curaçao en Suriname met zijnen bodem een bezoek brengen aan de kolonie Suriname om daar eenigen tijd te vertoeven. Bovendien zullen de Nederlandsche koloniën in West-Indië door oorlogschepen van groot charter worden bezocht, voor zoover andere diensten dit toelaten. Gedurende het verblijf van het stationsschip in Suriname zal de stations-commandant in overleg met en onder goedkeuring van den Gouverneur van Suriname zooveel mogelijk de verschillende rivieren der kolonie bevaren of wel de naburige koloniën en eilanden bezoeken tot het vertoonen der vlag en het bevorderen der belangen van den Nederlandschen handel.

Harer Majesteits pantserdekschip *Zeeland* verliet na een veertiendaagsch verblijf ter reede van Paramaribo, den 8sten Mei weder de kolonie.

F. Wetgeving, rechtspleging en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen, welke reeds in het verslag van 1898 of onder andere hoofdstukken van dit verslag zijn vermeld werden nog in het gouvernementsblad van 1898 opgenomen, onder n°. 21 het besluit van 20 Mei 1898, ter uitvoering van art. 2, tweede lid, der verordening van 9 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1896, n°. 11), tot het aangaan van eene geldleening voor productieve werken (uitgifte van de vijfde serie);

onder n°. 22 de resolutie van 1 Juni 1898, lit. B, n°. 4257, bepalende de plaatsing in het gouvernementsblad van het tusschen de Fransche Republiek en Nederland gesloten verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 26 het besluit van 12 Augustus 1898 ter uitvoering van art. 1, tweede lid der verordering van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* 1895, n°. 30), betreffende het aangaan van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds van de kolonie Suriname (uitgifte van de vierde serie);

onder n°. 31 de publicatie van 3 October 1898, waarbij wordt afgekondigd de proclamatie van den 30sten Augustus 1898 van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes;

onder n°. 32 de publicatie van 3 October 1898, waarbij wordt afgekondigd de proclamatie van den 31sten Augustus 1898, betreffende de aanvaarding der regeering door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina;

onder n°. 35 het besluit van 14 October 1898, tot regeling van het bedrag en de invordering van het schoolgeld op de van Sijpesteynschool;

onder n°. 36 het besluit van 14 October 1898, houdende wijziging van het besluit van 6 October 1887 (*Gouvernementsblad* n°. 27) tot regeling van het bedrag en de invordering van het schoolgeld op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo;

onder n°. 39 het besluit van 16 November 1898, ter uitvoering van letter *a* van art. 14 van het Koninklijk besluit van 15 Maart 1871, n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3), zooals dat artikel gewijzigd is bij de verordening van 8 April 1891 (*Gouvernementsblad* n°. 12);

onder n°. 40 de publicatie van 21 November 1898, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 20sten September 1898 (*Staatsblad* n°. 213) tot nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1894 (*Staatsblad* n°. 146), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 13 Mei 1896 (*Staatsblad* n°. 81) en 1 Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 42), ter uitvoering van art. 1 der wet houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en van de consulaire rechtsmacht (*Staatsbladen* n°s. 138 van 1887 en 204 van 1888).

Voorts werden in het Gouvernementsblad van 1899 opgenomen:

onder n°. 4 de verordening van 7 Januari 1899, houdende wijziging van art. 184 der herziene strafverordening van 1874;

onder n°. 5 het besluit van 7 Januari 1899, ter uitvoering van art. 184 van de herziene strafverordening van 1874;

onder n°. 8 het besluit van 2 Februari 1899, ter uitvoering van art. 1, tweede lid, der verordening van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* 1895 n°. 30), betreffende het aangaan van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds van de kolonie Suriname (uitgifte van de vijfde serie);

onder n°. 10 de resoltie van 14 Februari 1899, lit. B, n°. 1097, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het tusschen Nederland en Groot-Britannië gesloten verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 13 de resolutie van 27 Februari 1899, lit. B, n°. 1430, bepalende de plaatsing in het Gouvernementsblad van het tusschen

Nederland en Zwitserland gesloten verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 14 het besluit van 1 Maart 1899, houdende wijziging van het besluit van 7 Januari 1899 (*Gouvernementsblad* n° 5), ter uitvoering van art. 184 van de Herziene Strafverordening van 1874;

onder n°. 16 het besluit van 14 Maart 1899, ter uitvoering van art. 2, tweede lid, der verordening van 9 November 1894 (*Gouvernementsblad* 1896, n°. 11), tot het aangaan van eene geldleening voor productieve werken (uitgifte van de zesde serie);

onder n°. 26 het besluit van 13 April 1899, tot wijziging van art. 9 van het besluit van 2 Februari 1899 (*Gouvernementsblad* n°. 8), ter uitoefening van art. 1, tweede lid, der verordening van 2 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* 1895, n°. 30), betreffende het aangaan van eene geldleening ten behoeve van het immigratiefonds van de kolonie Suriname (uitgifte van de vijfde serie).

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Met ingang op 1 September 1898 werd aan den heer mr. *F. L. A. Roeloffs Valk*, plaatsvervanger van den kantonrechter te Paramaribo, aan wien, blijkens het vorige verslag met den anderen kantonrechter-plaatsvervanger, den heer *A. J. da Costa* de waarneming van het kantongerecht te Paramaribo was opgedragen voor den verderen duur van het verlof van den titularis mr. *W. A. van Emden*, op zijn verzoek eervol ontslag uit die betrekking verleend. In zijne plaats werd eveneens voor den verderen duur van het verlof van mr. *van Emden* benoemd de heer *J. S. Morpurgo*, praktizijn bij het hof van justitie in Suriname.

Het lid van het hof van justitie jhr. mr. *J. L. W. C. von Weiler* vertrok in de maand October 1898 naar Nederland met verlof wegens langdurigen dienst.

In het Gouvernementsblad van 1898 werd opgenomen:

onder n°. 38 het besluit van 31 October 1898, ter aanvulling van het besluit van den 4den Januari 1869 (*Gouvernementsblad* n°. 2), betreffende de admissie der praktizijns en het toezicht van het hof van justitie over hunne handelingen als zoodanig.

In het Gouvernementsblad van 1899 werd opgenomen:

onder n°. 6 het besluit van 7 Januari 1899, ter uitvoering van art. 28 van het reglement op de inrichting en samenstelling der rechterlijke macht in de kolonie Suriname.

Voor bijzonderheden omtrent de bij het hof van justitie, bij de kantongerechten te Paramaribo, in Coronie en in Nickerie, alsmede bij de ommegaande gerechten gevestigd te Paramaribo en op Mariënburg aangebrachte en behandelde zaken, wordt verwezen naar bijlage **D**.

§ 3. *Politie.*

Ten aanzien van de sterkte en de mutatiën van het korps gewapende politie en de detacheering van de beambten wordt verwezen naar bijlage **E**[1].

Tweemalen in de week werd geregeld schietoefening gehouden.

De sterkte van de in de kolonie aanwezige buitengewone agen van politie bedroeg op 1 Januari 1898 evenals op hetzelfde tijdstip van 1897 28 man.

Zooals reeds in hoofdstuk C is gezegd kwam in 1898 geen rustverstoring van algemeenen aard voor.

In 1898 werden op het grondgebied der kolonie aangehouden 444 personen afkomstig van Fransch-Guyana en zonder middel van bestaan in Suriname aangetroffen.

Van de bedoelde 444 personen benevens de 5 Fransche vluchtelingen, die volgens het vorige verslag van de in 1897 aangehoudene op 1 Januari 1898 in de kolonie nog aanwezig waren, werden naar den Franschen oever van de Marowijne teruggeleid 435 (hiertoe waren eigenlijke bestemd 436, doch 1 persoon wist gedurende de reis van Paramaribo naar Albina over boord te springen en verdween). Zie voorts onder § 4 van dit hoofdstuk.

In het geheel zijn in 1898—1899 meer uit Fransch-Guyana afkomstige personen uitgezet dan in 1897.

Op het bureau van politie is in 1898 geïnd eene som van f 9297,73, te weten:

wegens marktvergunningen, visschersvergunningen, port d'armes enz. f 8459,04;

wegens boete en kosten in zake politieovertredingen f 506,69 en

wegens boete en kosten in zake personeele belasting f 332.

Bij verordening van 12 October 1898, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar onder n°. 49, werden de rechten voor jachtvergunningen, visschersvergunningen en rondventersvergunningen, die alle door de politie werden geïnd, afgeschaft.

Eveneens werd bij verordening van 23 Januari 1899, opgenomen in het Gouvernementsblad onder n°. 7 en waarbij de uitoefening van de bedrijven van sjouwer, kruier, karreman, besteller en roeier nader werd geregeld, het voor die uitoefening verschuldigd recht afgeschaft. Dit recht werd vroeger mede door de politie gepercipieerd.

Ten overstaan van den ambtenaar, daartoe aangewezen door den commissaris van politie, werden in 1898 gesloten:

voor den arbeid in de goudvelden 986 contracten met 4664 arbeiders en voor de exploitatie van balata 82 contracten met 275 arbeiders.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Voor de sterkte en de mutatie der gevangenisbevolking wordt verwezen naar bijlage **E**[2].

Onder de gevangenen waren 294 Fransche vluchtelingen; in den loop van het jaar 1898 werden er 3 in vrijheid gesteld en 281 naar Marowijne opgezonden om te worden uitgezet, terwijl 1 overleed en 9 op het einde van het jaar nog in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia overbleven.

Gedurende het jaar 1898 werden uit genoemde gevangenis, in het militair hospitaal opgenomen 72 gevangenen, waaronder 42 Fransche vluchtingen, en 75 gevangenen als hersteld ontslagen.

Eene Britsch-Indische immigrante ontvluchtte in 1898 uit de gevangenis, doch werd spoedig daarna weder aangehouden.

De gevangene die in 1897 tot de pistole was toegelaten, werd in 1898 wegens expiratie van zijn straftijd ontslagen. Andere gevangenen werden niet in de pistole opgenomen.

Gedurende het jaar 1898 werden uit de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam naar het militair hospitaal te Paramaribo geëvacueerd 2 gevangenen, waarvan 1 als hersteld teruggezonden werd en de andere aldaar overleed.

In 1898 ontvluchtte van de werkzaamheden buiten de gevangenis 4 gevangenen en uit de gevangenis door middel van braak 3 gevangenen. Drie hunner werden na korte afwezigheid weder aangehouden.

Op ultimo December 1897 waren in de klasse van discipline geplaatst 12 tot dwangarbeid en 13 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden (1). Gedurende het jaar 1898 werden in die klasse geplaatst 3 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden (2) en daaruit ontslagen 2 tot dwangarbeid en 9 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden (3), zoodat op 31 December 1898 daarin bleven 10 tot dwangarbeid en 7 tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden.

De straf van lichamelijke kastijding werd in 1898 op 10 in de klasse van discipline geplaatste gevangenen toegepast (4).

In bijlage **E**[2] komt een overzicht voor over de jaren 1894—1898, zoowel van de dagelijksche, gemiddelde bevolking, als van de algemeene kosten en die van toezicht, voeding en kleeding, enz., per hoofd, per jaar en per dag, ten aanzien van de beide gevangenissen in de forten Zeelandia en Nieuw-Amsterdam.

G. Eeredienst.

Aan de verslagen van de verschillende kerkgenootschappen is het volgende ontleend:

Nederlandseh-Hervormde gemeente. De godsdienstoefeningen hadden geregeld plaats. Tijdens de afwezigheid van den predikant

(1) Op 31 December 1896 respectievelijk 15 en 11.
(2) Gedurende het jaar 1897 3 benevens 2 tot dwangarbeid veroordeelden.
(3) Gedurende het jaar 1897 respectievelijk 5 en 1.
(4) Met referte aan de noot voorkomende op bladz. 9, eerste kolom, van het vorige verslag zij hier aangeteekend dat de straf van lichamelijke kastijding in 1897 op 9 in de klasse van disciplinaire geplaatste gevangenen werd toegepast.

ds. *Ph. S. K. H. Begemann*, die in Mei 1899 terugkeerde, werd zijn dienst door den anderen predikant ds. *H. H. Zaalberg* waargenomen. In het fort Zeelandia werd voor militairen afzonderlijk gecatechiseerd.

De zondagsscholen in de groote kerk en in het gebouw der gemeente bij 's Landsgrond Boniface werden door 300 kinderen bezocht. Twee zangscholen telden te zamen 150 leerlingen; terwijl de bewaarschool bij 's Landsgrond Boniface door 50 kinderen werd bezocht.

Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie. Behalve geregeld tweemalen in de week te Nieuw-Nickerie werd in 1898 ook vier malen godsdienstoefening op de gronden in het district Nickerie gehouden.

De zondagsschool werd door ruim 40 kinderen bezocht. In 1898 werd een begrafenisfonds opgericht.

Evangelisch-Luthersche gemeente. De godsdienstoefeningen hadden geregeld plaats.

Om de 14 dagen worden thans godsdienstoefeningen voor kinderen gehouden, die getrouw worden bezocht.

De zondagsschool verkeert steeds in bloeienden toestand.

Moravische Broedergemeente. Bisschop *Ch. Buchner*, lid van het in Duitschland gevestigde hoofdbestuur der Broedergemeente bezocht in 1898 de zendingsgemeente in Suriname en leidde te Paramaribo eene zendingsconferentie der Broedergemeente. Op de gouvernementsinrichting voor melaatschen Groot-Chatillon wijdde hij eene kerk in van de protestansche vereenigingen ter verpleging van lepralijders. In den loop van het jaar 1898 werden nog 2 nieuwe kerken ingewijd, namelijk in het district Coronie en op de nieuwe vestingplaats Paradise in het district Nickerie. Daarentegen moest de zendingspost aan de Surinamerivier Clevia wegens het afspoelen van het terrein worden opgeheven. Het kerkgebouw van dien post zal naar elders worden overgebracht.

De zendingspost Bergendal werd ook verlaten. De zendelingen bleken op den duur niet tegen het klimaat aldaar bestand. Bergendal en de hooger gelegen posten worden thans van Paramaribo geregeld bezocht.

Van de drie koeliezendelingen van wie gewag werd gemaakt in het vorige verslag, moesten twee wegens het misbruik maken van sterken drank worden ontslagen. Het zendingswerk onder de Britsch-Indische immigranten werd geregeld voortgezet, ondanks de tegenkanting van de eigen priesters dier immigranten.

In 1898 werden 6 Britsch-Indische immigranten in de hoofdkerk van de Broedergemeente te Paramaribo gedoopt.

Het aantal liefdezusters is in 1898 met 2 vermeerderd, wier bestemming is om, zoodra in de melaatscheninrichting van de protestantsche vereenigingen ter verpleging van lepralijders naast de gouvernementsinrichting Groot-Chatillon opgericht, een voldoend aantal zieken is, daarheen te worden gezonden. Door eene dier zusters is in Februari van dat jaar eene vereeniging van meisjes opgericht aan wie onderwijs in vrouwelijke handwerken en andere nuttige zaken wordt gegeven.

Op 31 December 1898 waren in de kolonie, evenals op ultimo December 1897, 40 zendelingen werkzaam, waarvan 20 te Paramaribo.

De gezamenlijke scholen werden, volgens de opgaven voorkomende in bijlage S[1] op ultimo December 1898 bezocht door 2791 kinderen, waarvan 1993 in de stad.

Roomsch-Katholieke gemeente. Op ultimo December waren er in Suriname behalve den vicaris-apostolicus nog 5 bezoldigde priesters van den 2den rang, 1 priester van den 2den rang die pensioen genoot, 19 niet-bezoldigde priesters, waarvan 7 Nederlandsche onderwijzers, die hoofdzakelijk bij het onderwijs werkzaam zijn en 17 leekebroeders, waaronder 3 onderwijzers; de overigen verrichten huiselijke bezigheden.

De scholen der Roomsch-Katholieke gemeente werden, volgens opgave van den inspecteur voor het onderwijs, op ultimo December 1898 bezocht door 2623 kinderen, waarvan 2176 in de stad.

Israëlietische gemeenten. Ook in 1898 bleef de leeraarsplaats bij de Portugeesch-Israëlietischr gemeente onvervuld.

Voor verdere bijzonderheden omtrent aantal leden, gedoopten, huwelijken enz., wordt verwezen naar bijlage F.

H. Instellingen van Liefdadigheid.

De diaconie van de Nederlandsch-Hervormde gemeente ondersteunde door geregelde bedeeling 25 personen, terwijl verschillende personen afzonderlijke giften ontvingen tot een bedrag van f 619,50.

De diaconessen-vereeniging „Liefdewerk" ondersteunde geregeld 27 personen. Bovendien ontvingen 17 gezinnen grootere of kleinere giften en werden vele kinderen van kleeding en schoeisel voorzien.

De Stuiversvereeniging, die blijkens het vorige verslag den 17den Mei 1897 werd opgericht met het doel om aan hare leden hulp te verleenen bij overlijden en tevens bij te dragen tot instandhouding van den eeredienst, verkeert in bloeienden staat. Het aantal leden steeg in 1898 tot ongeveer 4000. Op een van het Gouvernement in eigendom verkregen terrein werd eene eigen begraafplaats ingericht.

Door de weesvoogden werden met behulp van het gouvernements-subsidie bedeeld 67 wezen, namelijk 41 beneden de 12 jaren en 26 beneden de 15 jaren; 27 weezen die den leeftijd van 15 jaren bereikt hadden, bleven nog onder toezicht van de damespatronessen en genoten nu en dan ondersteuning. De meisjes bleven de naai- en breischool bezoeken en de jongens werden tegen eene geringe vergoeding bij geschikte ambachtslieden uitbesteed.

De diaconie der Evangelisch-Luthersche gemeente bedeelde 38 behoeftigen met een bedrag van f 1534,50

De weesvoogden dier gemeente verzorgden met behulp van het gouvernements-subsidie 32 weezen beneden den leeftijd van 15 jaren.

Van de kinderbibliotheek wordt steeds flink gebruik gemaakt en de naaischool blijkt in eene behoefte te voorzien.

De Moravische Broedergemeente verpleegde met behulp van het gouvernements-subsidie 256 weezen.

Door de Roomsch-Katholieke gemeente werden, met behulp van het gouvernements-subsidie, verzorgd 237 weezen, terwijl bovendien nog, zonder bedoeld subsidie, in de weeshuizen werden verzorgd 65 kinderen.

Weldadigheidsgesticht 's Landsgrond Boniface. In dit gesticht werden op 31 December 1898 verzorgd 259 personen, waaronder 145 mannen, 92 vrouwen, 12 jongens en 10 meisjes, dus 7 meer dan op het einde van 1897.

Van de bedoelde 259 personen waren 132 inboorlingen, 62 Britsch-Indiërs, 62 Chineezen en 3 Engelschen uit Britsch-Guyana. Op het terrein van de voormalige bewaarplaats voor krankzinnigen werden 54 personen gehuisvest, die in het gesticht zelf wegens gebrek aan ruimte niet konden worden verpleegd.

Buiten het gesticht werden gealimenteerd evenals in het jaar te voren 9 mannen, 3 vrouwen en 4 jongens.

De volgende staat toont aan de mutatiën onder de verpleegden in het gesticht gedurende het jaar 1898:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Sterkte op 1 Januari 1898 . .	125	93	17	17	252
Bijgekomen in 1898	103	36	5	7	151
	228	129	22	24	403
Overleden in 1898	30	19	—	—	49
	198	(1)110	22	24	354
Ontslagen in 1898	53	18	10	14	95
Sterkte op 31 December 1898 .	145	(2) 92	12	10	(3)259

(1) In het vorige verslag staat 103, lees 105.

(2) " " " " " 91, " 93.

(3) " " " " " 152, " 252.

Het gemiddeld aantal verpleegden per maand was ruim 245.

De kosten van onderhoud, in en buiten het gesticht, met inbegrip van 11 personen, verdacht van te lijden aan lepra en door de bevoegde commissie suspect (1) bevonden, welke personen verpleegd werden in het suspectenhuisje nabij 's Landsgrond Boniface, bedroegen in 1898 f 24 228,88 of f 3578,88 meer dan geraamd was.

Behalve het onderhoud van de zooeven bedoelde 11 personen kwamen ten laste van het gesticht de kosten van de voeding aan boord van de koloniale vaartuigen voor behoeftigen gedurende den overtocht van de districten naar Paramaribo; de kosten van passage naar Nederland van twee onvermogenden en de kosten voor uitrusting van 12 onvermogende Britsch-Indische immigranten, die naar hun vaderland terugkeerden en die vóór de oprichting van het immigratiefonds, in de kolonie waren aangevoerd.

Het aantal der van gouvernementswege gealimenteerde weezen, over wie het onmiddellijke toezicht onder het beheer van de commissie van regenten van 's Landsgrond Boniface wordt uitgeoefend door de kerkelijke armbesturen der verschillende gezindten, bedroeg op ultimo December 1898 592.

De volgende staat geeft eene verdeeling naar de godsdiensten en een overzicht van de mutatiën in 1898.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broedergemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens	Meisjes	Jongens.	Meisjes.	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes.	Jongens.	Meisjes	
Op 1 Januari 1898 werden verpleegd	31	32	14	24	133	120	132	135	310	311	621
Bijgekomen in 1898	5	3	2	2	16	13	15	13	38	31	69
	36	35	16	26	149	133	147	148	348	342	690
Afgeschreven in 1898	2	2	5	5	24	21	22	17	53	45	98
Op 1 Januari 1899 werden verpleegd	34	33	11	21	125	112	125	131	295	297	592

Voor de alimentatie van weezen werd in 1898 uit de koloniale kas uitgegeven f 30 800, te weten:

aan de Hervormde gemeente	f	7 100
„ „ Evangelisch-Luthersche gemeente. . .		3 700
„ „ Moravische Broedergemeente		10 000
„ „ Roomsch-Katholieke gemeente		10 000

Onder toezicht van den agent-generaal werden nog 79 behoeftige weezen van Britsch-Indische immigranten gealimenteerd, namelijk 39 jongens en 40 meisjes. Daarvan werden 36 jongens en 32 meisjes bij particulieren verzorgd, terwijl 3 jongens en 8 meisjes opgenomen waren in de gestichten der Roomsch-Katholieke gemeenze.

Voor deze weezen is aan alimentatie uitbetaald f 3880.

De Protestantsche vereeniging ter verpleging van lepralijders in de kolonie Suriname heeft in het afgeloopen jaar een aanvang gemaakt met de werkzaamheden voor de stichting van eene eigen gemeente.

Vier woningen voor lijders kwamen reeds gereed op het daartoe in orde gebracht terrein, terwijl op het voorgedeelte van de gouvernementsinrichting Groot-Chatillon, op eene daartoe door aan de vereeniging afgestaan terrein eene woning voor den leeraar van de Moravische Broedergemeente verrees, die tevens directeur van de inrichting der vereeniging zal zijn, met eene bovenwoning voor de liefdezusters.

Weldra zal de nieuwe inrichting in gebruik worden genomen, terwijl men voortgaat met het bouwen van meer woningen. Men hoopt in dit jaar eenige woningen gereed te krijgen en de eerste zieken te kunnen opnemen.

De Roomsch-Katholieke gemeente verpleegde op het einde van 1898 in de Gerardus Majellastichting 40 melaatschen.

Deze gemeente werkt evenals de Moravische Broedergemeente onder de verpleegden in de gouvernementsinrichting voor melaatschen Groot-Chatillon.

(1) In het vorige verslag staat dat in het leprozenhuisje 7 personen werden gehuisvest, die van lepra *besmet* waren verklaard; lees in plaats van besmet *suspect*.

I. Onderwijs.

Op de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs werden in September 1898 252 leerlingen (178 jongens en 74 meisjes) tot hoogere klassen bevorderd; 91 leerlingen bleven in de klasse, waarin zij gedurende den afgeloopen cursus geplaatst waren; 1 leerling had geen deelgenomen aan de openbare lessen. Aan 9 leerlingen (7 jongens en 2 meisjes) van de zesde of hoogste klasse werd het getuigschrift wegens goed volbrachte studiën uitgereikt, terwijl het aan 6 moest geweigerd worden.

Het getal leerlingen op deze school was op 31 December 1898 377 (254 jongens en 123 meisjes)

Op het einde van 1898 bestond het geëxamineerd personeel op alle scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te Paramaribo uit 8 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 1sten rang, 6 onderwijzers van den 2den rang, 27 onderwijzers en 18 onderwijzeressen van den 3den rang, 37 onderwijzers en 22 onderwijzeressen van den 4den rang, 1 onderwijzer met akte alleen voor het teekenen, 2 onderwijzeressen met akte alleen voor het Engelsch en 11 onderwijzeressen met akte alleen voor de handwerken voor meisjes, te zamen 79 onderwijzers en 54 onderwijzeressen; in de districten uit 4 onderwijzers van den 2den rang. 12 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 3den rang, 12 onderwijzers en 1 onderwijzeres van den 4den rang, te zamen 28 (1) onderwijzers en onderwijzeressen. In het geheel 107 onderwijzers en 56 onderwijzeressen, tegen 103 onderwijzers en 51 onderwijzers op gelijk tijdstip van 1897.

Te Paramaribo en in de districten werd nog hulp verleend door 75 personen, en wel te Paramaribo door 59 (24 mannelijke en 35 vrouwelijke) en in de districten door 16 (7 mannelijke en 9 vrouwelijke). In deze cijfers zijn niet begrepen de echtgenooten van zendelingen van de Moravische Broedergemeente, die onderwijs gaven in de handwerken voor meisjes, te weten 1 te Paramaribo en 7 in de districten.

Aan het hoofd van 2 scholen in de districten en 5 scholen bij de Boschnegers stonden personen zonder onderwijzersakte.

Er waren 54 scholen voor gewoon lager en uitgebreid lager onderwijs (die bij de Boschnegers en die voor kinderen van Britsch-Indische immigranten niet medegerekend), waarvan 25 te Paramaribo en 29 in de districten, terwijl het aantal school-

(1) Op bladz. 11 van het vorige verslag staat abusievelijk 36; lees 30.

gaande kinderen 7189 (3706 jongens en 3483 meisjes), van welke te Paramaribo 5548 (2742 jongens en 2806 meisjes), of ruim 77 pct. bedroeg.

Vergelijkt men deze cijfers met die op hetzelfde tijdstip van 1897, dan wijzen zij op eene vermindering te Paramaribo van 15 schoolgaande kinderen en in de districten van 14.

De schoolgaande kinderen waren naar den leeftijd verdeeld als volgt: 108 beneden de 7 jaar, 5748 van 7—12 jaar en 1333 boven de 12 jaar, tegen 149, 5766 en 1303 op gelijk tijdstip van 1897.

De verhouding van het onderwijzend personeel tot het getal schoolgaande kinderen was te Paramaribo: 1 geëxamineerde onderwijzer of onderwijzeres op 43 leerlingen (tegen 1 op 48 in 1897) en in de districten 1 op 59 leerlingen (tegen 1 op 53 in 1897).

De verhouding van het aantal schoolgaande jongens en van dat der meisjes tot het totaal aantal der schoolgaande kinderen was als volgt: in de geheele kolonie 51,6 pct. jongens en 48,4 pct. meisjes, te Paramaribo 49,4 pct. jongens en 50,6 pct. meisjes en in de districten 58,7 pct. jongens en 41,3 pct meisjes.

Wordt het aantal schoolgaande kinderen naar gelang van de verschillende scholen verdeeld, dan verkrijgt men de navolgende cijfers:

te Paramaribo en in de districten:

voor rekening van	particulieren	1114	kinderen of	15,5 pct.
	het Gouvernement . .	1950	„ „	27,1 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders .	2347	„ „	32,7 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1778	„ „	24,7 „

te Paramaribo:

voor rekening van	particulieren	1108	„ „	20 „
	het Gouvernement . .	1276	„ „	23 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders .	1727	„ „	31,1 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	1437	„ „	25,9 „

in de districten:

voor rekening van	particulieren	6	„ „	0,4 „
	het Gouvernement . .	674	„ „	41,2 „
op de gesubsidieerde scholen der	Moravische broeders .	620	„ „	37,7 „
	Roomsch-Katholieke geestelijken	341	„ „	20,7 „

In het cijfer van 1437 leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken te Paramariba zijn 202 leerlingen begrepen, die tegen betaling op de St. Petrus- en Paulusschool geplaatst zijn.

Deze opmerking geldt ook voor het vroeger genoemde cijfer 1778.

De gemiddelde opkomst per dag en per 100 leerlingen is in de geheele kolonie 83 geweest. Naar den aard der scholen waren de cijfers:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet gesubsidieerde particuliere scholen . . .	89	89	—
op de gouvernementsscholen	79	79	79
op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	83	82	84
op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	86	84	87

Het schoolbezoek was in 1898 beter dan in 1897.

De scholen der Moravische broeders bij de boschnegers telden op 31 December 1898 te zamen 178 leerlingen (105 jongens en 73 meisjes), namelijk te Kwattahéde 12 (3 jongens en 9 meisjes) te Makaipingo 11 (8 jongens en 3 meisjes), te Koffiekamp 32 (17 jongens en 15 meisjes), te Gansee 76 (40 jongens en 36 meisjes, te Botopasi 18 (9 jongens en 9 meisjes), te Kopenkrisie 4 (allen jongens) en te Drie Tabbetje 25 (24 jongens en 1 meisje).

Op de scholen voor de kinderen van Britsch-Indische immigranten waren op dien datum de cijfers als volgt: op Mariënburg 47 (38 jongens en 9 meisjes), op Zoelen 29 (26 jongens en 3 meisjes), op Alliance 40 (26 jongens en 14 meisjes) en op Combé 38 (36 jongens en 2 meisjes).

Op de vier categoriën van bewaarscholen te Paramaribo, namelijk die van de Moravische broeders en van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor kinderen van onvermogenden, op die van de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen en op die van verschillende particulieren, waren respectievelijk 254, 391, 94 en 255 te zamen 994 kinderen (500 jongens en 494 meisjes).

Op de bewaarschool verbonden aan de St. Claraschool te Nieuw-Nickerie gingen op 31 December 1898 56 kinderen (18 jongens en 38 meijes) en op die, verbonden aan de St. Theresiaschool in Coronie 50 kinderen (28 jongens en 22 meisjes.

Zooals hierboven is vermeld, bedroeg het getal scholen op het einde van 1898 te Paramaribo 25 en 29 in de districten, waarvan de verdeeling is als volgt:

a. te Paramaribo:

8 niet-gesubsidieerde particuliere scholen;

6 gouvernemensscholen;

6 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders;

5 „ „ „ Roomsch-Katholieke geestelijken;

b. in de districten:

13 gouvernementsscholen;

10 gesubsidieerde scholen der Moravische broeders;

6 „ „ „ Roomsch-Katholieke geestelijken.

Op het einde van 1898 waren de plaatsen van vestiging en de bevolking van de scholen in de districten aldus:

a. gouvernementsscholen:

1°.	op de plantage Nieuw-Meerzorg . . .	106	leerlingen;
2°.	„ „ „ Mariënburg	61	„
3°.	het fort Nieuw-Amsterdam	27	„
4°.	den grond Hannover	35	„
5°.	„ „ Onverwacht	27	„
6°.	„ „ Onoribo	25	„
7°.	bij het station Domburg	71	„
8°.	op den grond Hague	36	„
9°.	„ het dorp Totness	42	„
10°.	„ den grond Weltevreden.	71	„
11°.	„ „ „ Ma mère	45	„
12°.	te Nieuw-Nickerie	103	„
13°.	op plantage Catharina Sophia	31	„
	te zamen	680	leerlingen;

b. scholen der Moravische Broeders:

1°,	op het etablissement Charlottenburg. .	75	leerlingen;
2°.	„ „ „ Leliëndaal . . .	47	„
3°.	„ „ „ Clevia	41	„
4°.	„ „ „ Bersaba	47	„
5°.	„ „ „ Bergendal . . .	25	„
6°.	„ den grond Carolina.	35	„
7°.	„ het etablissement Salem	165	„
8°.	„ „ „ Waterloo. . . .	59	„
9°.	te Nieuw-Nickerie	97	„
10°.	„ Albina	29	„
	te zamen	620	leerlingen;

c. scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken:

1°.	op het etablissement Marianella . . .	37	leerlingen;
2°.	„ de plantage Mary'shope de Maria-school	78	„
3°.	„ „ plantage Mary'shope de St. Theresiaschool.	87	„
4°.	te Nieuw-Nickerie de St, Alfonsusschool	65	„
5°.	„ „ „ „ Claraschool. .	60	„
6°.	„ Albina de Gerhardus Majellaschool .	14	„
	te zamen	341	leerlingen.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1898 tweemaal gelegenheid gegeven tot het verkrijgen van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. Bij het eerste examen, waaraan 22 candidaten deelnamen, namelijk 10 voor den 4den rang, 3 voor den 3den rang, 4 voor den 2den rang, 1 voor het Engelsch en 4 voor de handwerken voor meisjes, werd de akte voor den 4den rang toegekend aan 3 candidaten, die voor den 3den rang aan 1 candidaat, die voor het Engelsch aan 1 candidaat en die voor de handwerken voor meisjes aan 4 candidaten.

Bij het tweede examen, waaraan 36 candidaten deelnamen, namelijk 26 voor den 4den rang, 6 voor den 3den rang, 2 voor den 2den rang en 2 voor het Engelsch werd de akte voor den 4den rang toegekend aan 12, die voor den 3den rang aan 2 candidaten en die voor het Engelsch aan 1 candidaat.

De normaalschool telde op het einde van 98 58 kweekelingen, namelijk op den 1sten cursus 28 (14 mannelijke en 14 vrouwelijke) en op den 2den cursus 30 (17 mannelijke en 13 vrouwelijke) of 10 meer dan op gelijk tijdstip van 1897. Aan het toelatingsexamen in October werd door 28 candidaten (16 mannelijke en 12 vrouwelijke) allen voor den 1sten cursus, deelgenomen. Van dezen werden 8 mannelijke en 6 vrouwelijke toegelaten.

Op den 1sten cursus werd eveneens toegelaten 1 meisje, dat in het bezit is van het getuigschrift, bedoeld bij art. 28 van het huishoudelijk reglement van de openbare school voor uitgebreid lager onderwijs.

De centraalschool der Moravische broeders had op 31 December 1898 12 leerlingen. De oudste leerling was 20 en de jongste 14 jaar oud, de gemiddelde leeftijd der leerlingen bedroeg 16 jaar.

Bij de koloniale spaarbank stond in het begin van 1898 ten name van den inspecteur voor het onderwijs ingeschreven een bedrag van f 1613 (zijnde spaarpenningen, die voor ieder leerling afzonderlijk nog niet tot f 1 waren aangegroeid).

Gedurende 1898 werd nog f 5221 door den inspecteur in de spaarbank gestort. Van het geheele bedrag ad f 6834 werd (naarmate de spaarpenningen van ieder kind afzonderlijk f 1 of veelvouden daarvan bereikten) op naam van scholieren overgeschreven f 5467, zoodat bij het einde van het jaar 1898 een bedrag van f 1367 ten name van den inspecteur voor het onderwijs bleef staan.

Bij den inspecteur werd van de invoering der schoolspaarbank (Mei 1882) tot December 1898 door de onderwijzers gestort een bedrag van f 86 513 na aftrek van de uitkeeringen bij het sluiten van scholen als anderszins. Van dit bedrag werd f 84 975 op naam van scholieren overgeschreven.

Op het einde van 1898 was er in kas bij den inspecteur voor het onderwijs f 171 als zijnde gestort na de laatste zitting der koloniale spaarbank.

Aan het einde van 1898 namen aan het sparen deel 2953 scholieren, zijnde ruim 41 pct. van het getal schoolgaande kinderen, terwijl 1407 scholieren in het bezit waren van boekjes der koloniale spaarbank, zijnde bijna 20 pct. van het getal schoolgaande kinderen en bijna 48 pct. van het getal deelnemers aan het sparen.

Voor verdere bijzonderheden betreffende dit onderwerp wordt verwezen naar de bijlagen G[1] en [2].

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

In het Gouvernementsblad van 1898, n°. 37, werd opgenomen de publicatie van 18 October 1898, waarbij wordt afgekondigd ue wet van den 6den Juni 1898 (*Staatsblad* n°. 122), houdende goedkeuring der internationale sanitaire conventie, den 3den April 1894 te Parijs gesloten, alsmede den op 30 October 1897 ter zelfder plaatse onderteekende verklaring tot wijziging dier overeenkomst.

In het Gouvernementsblad van 1899 werd opgenomen:

onder n°. 17 het besluit van 14 Maart 1899, bepalende het tijdstip van inwerkingtreden van de verordening van 13 Juli 1897 (*Gouvernementsblad* 1898, n°. 14), op het abattoir te Paramaribo;

onder n°. 18 het besluit van 14 Maart 1899 ter uitvoering van art. 3, eerste lid van de verordening van 13 Juli 1897 (*Gouvernementsblad* 1898, n°. 14), op het abattoir te Paramaribo;

onder n°. 19 de resolutie van 14 Maart 1899, litt. A, n°. 1855, tot vaststelling van een reglement voor het abattoir te Paramaribo;

onder n°. 25 het besluit van 3 April 1899, tot nadere vaststelling van de lijst van geneesmiddelen en benoodigdheden voor de apotheek, op plantages en gronden met immigranten.

Te Paramaribo waren op 31 December 1898 werkzaam 2 med. chir. en art. obstr. doctoren, tevens arts, 10 genees-, heel- en verloskundigen, 1 stedelijk heelmeester, 21 apothekers en 8 vroedvrouwen.

De geneeskundige dienst in de districten was opgedragen aan 14 districtsgeneesheeren, terwijl 3 van de te Paramaribo gevestigde geneesheeren belast waren met den dienst in een deel der districten, voorts waren 2 vroedvrouwen gevestigd in Nickerie en in Coronie en 1 apotheker te Nieuw-Nickerie.

De gezondheidstoestand in de districten was bevredigend. Het ziektekarakter was over het algemeen van catarrhalen aard. Hier en daar kwamen gevallen van malaria en influenza voor.

Het aantal geboorten overtrof dat der sterfgevallen in de districten met 305.

In den loop van het jaar 1898 werden in de inrichting voor yawslijders op het station Groningen verpleegd 68 lijders, waarvan 42 als hersteld zijn ontslagen, zoodat op 1 Januari 1899 zich nog 26 lijders in de inrichting bevonden, namelijk 3 mannen, 3 vrouwen, 16 jongens en 4 meisjes.

Het aantal yawslijders neemt steeds af.

De koepokstof afkomstig van de Haagsche en Rotterdamsche vereenigingen ter bevordering van de koepokinenting, werd in het parc vaccinogène op kalveren overgebracht, ten einde stof te verkrijgen voor algemeene inenting.

De districtsgeneesheeren werden geregeld van koepokstof voorzien.

De opkomst van kinderen was in 1898 grooter dan in vorige jaren, een gevolg van de vrees voor het overbrengen van de pokken die toen in Venezuela epidemisch heerschten. Ook vele volwassenen lieten zich inenten.

Er werden in het geheel ingeënt 777 personen, waarvan 671 met bekend gunstig resultaat. Van de overigen werd na de inenting niets vernomen.

In 1898 werden de plantages, en zooveel doenlijk ook de gronden, door den geneeskundigen inspecteur bezocht.

De districtsgeneesheeren bezochten geregeld tweemalen 's weeks de plantages en gronden waar immigranten gevestigd zijn. Waar dit noodig bleek werden die plantages en gronden drie- en meermalen in de week bezocht.

De plantages en gronden waar geen immigranten gevestigd zijn, werden door de districtsgeneesheeren ééns in de 14 dagen bezocht of zooveel malen meer als hunne hulp werd ingeroepen.

In de armenpraktijk werden 3121 personen behandeld; 25 570 recepten werden gereed gemaakt, waarvan 1569 in het militair hospitaal. Voor politiebeambten of hunne gezinnen werden 1424 recepten gereed gemaakt.

Het gemiddelde aantal recepten voor elken patient was ruim 8.

De kosten van de recepten bedroegen gezamenlijk f 6503,20 of ruim 25 cent gemiddeld voor elk recept.

Op 4356 schoolkinderen die onderzocht werden kwamen 421 ooglijders voor (ruim 9 pct.); daarvan herstelden 87. Het ziektekarakter was aan trachoomvormen 215 en aan ophtalmia catarrhalis 206.

In de inrichting voor melaatschen Groot-Chatillon werden op ultimo December 1898 verpleegd 118 lijders, namelijk 81 mannen, 28 vrouwen, 5 jongens en 4 meisjes.

Het gedrag van enkele verpleegden liet soms te wenschen over. Door flink optreden tegen zulke personen en het zoo noodig opleggen van straf bleven dergelijke moeilijkheden tot enkele personen bepaald. Algemeene ongeregelheden kwamen echter niet voor.

In den loop van het jaar werd de tijdelijke geneesheer-directeur *J. Fernandes* vervangen door den districts-geneesheer *H. G. Hirschfeld* die definitief tot geneesheer-directeur der inrichting

werd benoemd. Ook werd de hoofdagent van politie *van den Dungen*, die voor eene definitieve aanstelling niet in aanmerking wenschte te komen, eervol ontheven van de waarneming van het onderdirecteurschap en daarmede belast *G. C. M. Stoffels*.

Bij verordening van 12 October 1898, opgenomen onder n°. 1 van het Gouvernementsblad van 1899, werd de onder-directeur van de inrichting onder de pensioengerechtigde ambtenaren opgenomen.

Op 1 Januari 1898 bedroeg het getal verpleegden in de inrichting ter verpleging van krankzinnigen 77 (1), waaronder 43 mannen.

In den loop van het jaar werden opgenomen 19 mannen en 11 vrouwen en ontslagen 20 verpleegden (15 mannen en 5 vrouwen) waarvan 13 als hersteld en 1 als verbeterd. Er overleden 29 verpleegden, namelijk 16 mannen en 13 vrouwen, terwijl 6 personen na hunne opneming als niet-krankzinnig weder werden ontslagen. Op ultimo December 1898 waren alzoo in de inrichting aanwezig 58 verpleegden, namelijk 31 mannen en 27 vrouwen.

Leeraren der Moravische Broedergemeente en der Roomsch-Katholieke gemeente bezochten de verpleegden geregeld.

De geneesheer-directeur vroeg en verkreeg eervol ontslag uit den dienst. De betrekking van geneesheer-directeur wordt thans tijdelijk waargenomen door een officier van gezondheid.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de verschilleden examens in 1898 voor de geneeskundige commissie afgelegd.

	1ste halfjaar.		2de halfjaar.		TOTAAL.	
	Ge-examineerd.	Geslaagd.	Ge-examineerd.	Geslaagd.	Ge-examineerd.	Geslaagd.
Voorbereidend examen	3	0	—	—	3	0
1ste natuurkundig examen als geneesheer	1	0	1	1	2	1
2de „ „	1	0	1	1	2	1
Natuurkundig examen als apotheker	—	—	1	0	1	0
Theoretisch apothekerexamen	1	1	—	—	1	1
Praktisch „ „	4	2	2	2	6	4
Verloskundig examen	—	—	1	0	1	0

Aan 10 ambtenaren werd in 1898, na keuring, een certificaat van ongeschiktheid voor de verdere waarneming van hunne betrekking uitgereikt, terwijl zoodanig certificaat geweigerd werd aan één ambtenaar.

Voor acht ambtenaren werd een verblijf buiten de tropen dringend noodzakelijk geacht tot herstel van hunne gezondheid; aan één ambtenaar werd de daartoe vereischte verklaring geweigerd.

Door de geneeskundige commissie werden ook gekeurd de jongelieden die zich in 1898 wenschten te onderwerpen aan het examen voor den machinisten-cursus bij het departement der koloniale vaartuigen.

In 1898 zijn te Paramaribo geslacht: 1526 runderen, 860 varkens en 21 schapen. Afgekeurd en vernietigd werden: 7 runderen in hun geheel wegens tuberculose, 32 runderlongen wegens abcesvorming en ontstekingshaarden, 4 runderlevers wegens distomatosis en 6 varkenslongen wegens abcessen.

Het abattoir te Paramaribo werd den 1sten Mei 1899 geopend. De gouvernements-veearts is directeur van die inrichting. Voor het gebruikmaken daarvan is verschuldigd:

voor runderen, schapen en geiten f 0,02 per K.G. netto gewicht;

voor varkens f 0,02⁵ per K.G. netto gewicht.

Onder netto gewicht wordt verstaan:

voor runderen, schapen en geiten, het gewicht der vier bouten;

voor varkens het gewicht der twee helften, met inbegrip van huid, kop, pooten en nieren.

Wordt met goedkeuring van den directeur van het abattoir gebruik gemaakt buiten den gewonen daarvoor vastgestelden tijd, dan is daarvoor extra betaling verschuldigd, namelijk:

voor runderen	f 1,00
voor varkens, schapen en geiten	0,50

(1) In het vorige verslag werd abusievelijk 79 vermeld.

K. Landsgebouwen.

§ 1. *Onderhoud, enz. van gebouwen.*

Aan de landsgebouwen werden in 1898 de volgende werkzaamheden verricht, welke, naar gelang van den omvang, werden gesplitst in gewoon onderhoud, zware reparaties en vernieuwingen of verbeteringen.

I. te Paramaribo:

Een oud bijgebouw, staande op het erf van het gebouw der Koloniale Staten, werd afgebroken en met behulp van de afbraak daarvan een nieuw bureaugebonw opgezet voor de inspecteurs voor het onderwijs en van den geneeskundigen dienst.

De kleine vertrekken, die bij deze beide bureaux in gebruik waren, werden bestemd voor het bureau-personeel van het parket, waardoor meer ruimte voor den procureur-generaal en den advocaat-generaal beschikbaar kwam.

De verdere op bedoeld erf staande gebrekkige bijgebouwen werden mede afgebroken en alleen woningen aangehouden voor den concierge en de schoonmaakster.

De overige bureaux werden geregeld onderhouden.

Het Gouvernementshuis met bijgebouwen bleef nu en dan reparaties vorderen.

Het entrepôt behoorende bij de waaggebouwen werd belangrijk uitgebreid, het hoofdgebouw zelf kreeg eene nieuwe dakbedekking en werd geschilderd, terwijl eenige verandering werd gebracht in de inrichting der verschillende vertrekken.

In verband met de uitbreiding van het entrepôt en den waagsteiger en de daarmede gepaard gaande veranderingen in de behandeling der goederen, werd de kraan, die binnen het gebouw stond, overgebracht naar een der uiteinden van den steiger.

Eene uitbreiding werd gegeven aan de school voor uitgebreid lager onderwijs in de Gravenstraat door het optrekken op het erf daarvan van een gebouw met 4 schoollokalen.

Voorts werd, in verband met de veranderde bestemming van de van Sijpesteynschool, een gedeelte beschikbaar terrein als schoolerf daaraan toegevoegd waarop tevens privaten, enz. werden geplaatst.

De overige scholen werden geregeld onderhouden.

De reparaties aan het militair hospitaal werden voortgezet en in zoover voltooid, dat voor 1899 alleen nog verbetering der privaten en badkamers en schilderwerk in het vooruitzicht is.

De overige gouvernementsgebouwen werden zoo goed mogelijk onderhouden in verband met de beschikbare fondsen.

In het fort Zeelandia werd de oude artilleriekazerne bestemd voor bureaux der beide compagniën, ingericht voor gymnastiek- en schermschool.

Een nieuwe bergplaats voor brandhout werd aangemaakt. De kazernegebouwen bleven vortdurend herstelling vorderen.

Voor zoover het onderhoud door de manschappen zelven kan geschieden, werd zooveel mogelijk van hunne hulp gebruik gemaakt, waardoor met betrekkelijk geringe kosten de gebouwen een behoorlijk aanzien kregen.

De officierswoningen in het fort ondergingen de noodige reparaties; van voorkomende veranderingen van bewoners werd, voor zoover noodig, gebruik gemaakt voor schilderwerk en meer omvangrijke reparaties.

II. in de districten:

In het district Beneden-Commewijne werd voor de vestigingsplaats Alkmaar met behulp van de afbraak der oude opzichterswoning eene nieuwe woning voor den opzichter opgezet; de geneesheerswoning aldaar onderging eene zware reparatie.

In het district Coronie eischte het entrepot eene belangrijke reparatie.

Hetzelfde was sinds lang het geval met de politiegebouwen, welke in 1898 konden worden in orde gebracht; terwijl door aankoop en verplaatsing van een pas opgericht gebouw eene nieuwe geneesheerswoning werd verkregen.

Op de gewezen plantage Paradise werd met behulp van een deel der aanwezige afbraak eene nieuwe geneesheerswoning opgezet.

Te Albina werd eene kleine werkplaats met kolenbergplaats opgezet voor het personeel der stoombarkas, in plaats van daarvoor, zooals voorheen, eene loods te huren.

In verband met de opruiming van het leprozen-etablissement te Batavia werden de geraamten van daartoe geschikte verpleegdengebouwen overgebracht naar Groot-Chatillon en werden daarvan twee vrouwenzalen opgezet.

De onderdirecteurswoning van genoemd etablissement te Batavia werd overgebracht naar Groningen en aldaar bestemd voor bureaugebouw.

De verdere landsgebouwen op laatstgenoemde plaats werden bij deze gelegenheid mede gerepareerd, waaronder meer speciaal genoemd kan worden de geneesheerswoning en de gevangenis.

Te Domburg werden de woningen van den districts-commissaris en van den districts-secretaris geschilderd en gerepareerd.

Twee gevangenis-gebouwen op het fort Nieuw-Amsterdam kregen nieuwe daken en werden verder, voor zoover noodig, hersteld.

Voor het overige werden in de districten de gebouwen zoo goed mogelijk onderhouden, waartoe in 1898, bij wijze van proefneming, aan de betrokken commissarissen kleine credieten voor de reparaties voor gewoon onderhoud werden verstrekt, in plaats van de vroegere gewoonte toen nagenoeg alle, ook de kleine onderhoudswerken van het bouwdepartement uitgingen.

§ 2. *Nieuwe werken.*

De gebouwen en steiger, behoorende tot den dienst der recherche, verkregen eene belangrijke uitbreiding.

De beide bestaande vleugels van het entrepôt werden tot één lokaal vereenigd, dat werd doorgetrokken tot aan het waaggebouw, waardoor in plaats van de vroeger beschikbare ruimte van pl m. 403 M². een lokaal werd verkregen van 637 M². oppervlakte.

De 70 M. lange steiger kreeg eene totale lengte van 175 M. en werd in verbinding gebracht met den zoogenaamden Penardsteiger waarlangs de koloniale vaartuigen meren.

In verband daarmede moesten twee duc d'alven worden opgeruimd, hetgeen geschiedde met behulp van het explosief Favier, en moest een nieuwe duc d'alve ten behoeve van den nieuwen steiger worden geplaatst.

Om den steiger eene behoorlijke verbinding met den wal te geven in stede van, zooals voorheen, alle transporten te doen gaan door het waaggebouw, werden twee verbindingssteigers met den wal gemaakt aan weerszijden van het waaggebouw, elk voorzien van twee sporen, doorgaande tot aan den openbaren weg.

Zoodoende kunnen alle goederen, welke vrij zijn van rechten. of welke na betaling der rechten zonder nader onderzoek dadelijk kunnen worden weggevoerd, den steiger verlaten zonder de gebouwen te passeeren.

Voor het onderzoek van goederen is het aan den steiger aansluitende waaggebouw bestemd. Dit gebouw sluit direct aan het entrepôt, maar heeft bovendien aan weerszijden twee uitgangen, zoodat de gelegenheid bestaat om de goederen na onderzoek en betaling der rechten direct weg te voeren zonder het entrepôt te passeeren; terwijl goederen, voor het entrepôt bestemd, zoowel door het waaggebouw, als over de bovengenoemde beide verbindingsbruggen daarheen kunnen worden overgebracht.

De ruimte in het entrepôt is voldoende om daarin zoo noodig producten voor uitvoer bestemd, op te bergen en op de beide boven aangegeven wijzen naar den steiger te vervoeren.

De behandeling der goederen in waaggebouw en entrepôt geschiedt met steekwagens.

Bovendien is het terrein in de omgeving van de recherchegebouwen door eene afrastering van stekeldraad afgezet, zoodat daardoor gelegenheid bestaat om zoo noodig de bewaking te beperken tot een of twee uitgangen, terwijl tevens binnen de afrastering opslagruimte in de open lucht is verkregen.

Voorts werd opgericht een abattoir met bijgebouwen dat echter niet geheel gereed kon komen in 1898 en 1 Mei 1899 in gebruik werd genomen, zooals in Hoofdstuk J is vermeld.

L. Land- en waterwegen en bijbehoorende werken, benevens vervoermiddelen.

Aan het onderhoud van de wegen ter hoofdplaats kon in 1898 iets meer worden besteed dan in vorige jaren het geval was.

Het gruis, afkomstig van de steenexploitatie te Rac à Rac, waar bergsteen werd gewonnen voor den bouw van de sluis aan den mond van de Dominekreek, werd naar Paramaribo vervoerd en aldaar gebruikt voor de verbetering van het gedeelte van den Waterkant tusschen Knuffels- en Steenbakkersgracht, een der drukste gedeelten van de stad.

In de Saramaccastraat werd over ± ²/₃ van de lengte langs de huizen met gebrande klei een breed voetpad aangelegd, in afwachting van de verdere verbetering dezer straat.

De aanvoer uit Barbados van kalksteenen, vroeger het verhardingsmateriaal voor de wegen was in 1898 uiterst gering.

Nadat de voorraden Rac à Racsteen en gebrande klei waren uitgeput, werd zooveel mogelijk in de noodige verharding voorzien door aankoop van oude steenen, schelpen, enz.

Van de plantage Paradise werden geregeld met kleine kustvaartuigen oude baksteenen aangevoerd, die tot kleine stukken geklopt werden.

Het aantal gestraften, dat voor de wegen te Paramaribo beschikbaar is, bleef klein

Door tijdelijke beschikbaarstelling van een ploeg gestraften van het fort Nieuw-Amsterdam konden de gasperken op het gouvernementsplein onderhanden genomen, voor zoover noodig gelijkgemaakt en verder in orde gebracht worden.

De beplantingen langs de wegen werden geregeld onderhouden en aangevuld.

Het onderhoud van den weg van het fort Nieuw-Amsterdam naar Spieringshoek gaf in dit eerste jaar van de toepassing der onderhoudsverordening (*Gouvernementsblad* 1898, n°. 6) geene aanleiding tot moeilijkheden.

De verdere in de kolonie bestaande wegen in de districten werden zoo goed mogelijk onderhouden

Te Paramaribo werden in het begin van het jaar alle wegtrenzen schoongemaakt en opgegraven.

In den drogen tijd werden de verschillende grachten en hunne oevers schoongemaakt en voor zoover noodig verdiept.

Als de belangrijkste verbeteringen in den afvoer van het water in de districten kunnen worden genoemd de verbetering van de sloot langs het pad van Wanica, ten goede komende aan de vele daarlangs gelegen vestigingen; voorts het op profiel brengen van de Kassabaholokreek, door belanghebbenden met gouvernementsbijdrage; het schoonmaken van het kanaal van Saramacca, voor zoover betreft het Wanicagedeelte; het graafwerk aan het gouvernementskanaal in Coronie en aan eenige andere kanalen aldaar en het schoonhouden van de Craskreek.

Bruggen, duikers en sluizen in de stad en in de districten werden geregeld onderhouden; belangrijke werken kwamen daarbij niet voor.

Te Paramaribo werd voorts de markt aan den Heiligenweg met beton bevloerd en voor de afwatering met goten voorzien.

De landingsbrug op La Prévoyance werd hersteld.

De inlaat van het Zoetwaterkanaal te Nieuw-Nickerie kreeg nieuwe beschoeiingen.

Baggerwerk. In het begin van het jaar was de baggermolen in reparatie bij het departement der koloniale vaartuigen.

Na te zijn gerepareerd en geschilderd en nadat een nieuwe molenbaas in functie was getreden, werd de molen gesleept naar de monding der Dominekreek. De molen baggerde aldaar het nieuwe voorkanaal voor de sluis, waarbij, door afsnijding van eene groote bocht der Dominekreek eene rechte verbinding tusschen de sluis en de Suriname werd verkregen. De bovengrond moest worden weggespoord, omdat de vele daarin voorkomende wortels hinderlijk waren voor het baggerwerk.

De specie werd gespoten op den rechteroever, die daardoor eene belangrijke verbetering kreeg.

De molen werkte door tot vlak beneden den sluisput en liet alleen een dam staan die bij ingebruikstelling der sluis kan worden weggebaggerd.

Op gelijke wijze werkte daarna de molen boven de sluis, waar echter slechts weinig viel weg te baggeren.

Daarop werd het vaartuig naar Uitkijk gezonden, waar de sluisput in plaats van ontgraven, gebaggerd zou worden. Dit werk slaagde goed, de opgespoten baggerspecie diende tot ophooging van het terrein in de omgeving van den sluisput.

Na voltooiing van dit werk hervatte de molen het baggerwerk in het kanaal van Saramacca, ter plaatste waar dit het vorige jaar was gestaakt.

Er kon het geheele jaar geregeld worden doorgewerkt; molen en werktu gen bleven goed voldoen.

Besproeiing te Paramaribo. Voor zoover noodig werd met de beide aanwezige sproeikarren gesproeid. Daarmede kunnen echter slechts enkele wijken worden bediend.

Aanhangige plannen tot verbetering van het brandwezen, waarbij van de daarvoor te maken leidingen partij zou kunnen worden getrokken voor de straatbesproeiing, maakten het raadzaam het materieel voorloopig niet uit te breiden en eene beslissing over bedoelde plannen af te wachten.

Buitengewone productieve werken. Het metselwerk aan de sluis in de Dominekreek op Beekhuizen kwam in Februari gereed, behoudens de voor de ankers der halsbeugels en voor de aanslagen van de schuif gespaarde ruimten.

De beschoeiingen aan beide zijden der uitwateringssluis werden afgewerkt en de vloeren tusschen de schoeiingen en den penantmuur werden gemetseld in breuksteen.

Aangezien de geheele omgeving uit zandgrond bestaat, bleek het noodzakelijk de taluds boven en beneden de schut- en uitwateringssluis over 20 M. lengte te bekleeden met een bemetseling van breuksteen in portland cementspecie, steunende tegen eene rij perkoen palen.

Gelijke voorziening werd aangebracht voor de taluds boven de beschoeiingen over eene hoogte van 1.60 M.

De 8 van manbarklak vervaardigde deuren kwamen in Maart gereed, en konden, nadat de halsbeugels en ankers gereed waren gekomen, worden gesteld.

Omdat gewacht moest worden op de verharding van de aanmetseling der ankers, voordat men de deuren kon bewegen, konden slechts 4 deuren na elkander worden geplaatst. De 4 laatste werden in Juni gesteld.

De windwerken voor de schuiven en 8 kleine lieren voor de beweging der deuren werden daarna aangebracht.

De koker met geleidebanen voor de 4 M. breede schuif werd in September en October gesteld, de schuif in de schuifopening neergelaten en de onder- en zijaanslagen bevestigd.

De schuif heeft een trapeziumvorm, zoodat zij, zoodra zij slechts even wordt opgehaald, vrijkomt van de onder- en zijaanslagen, terwijl dan door een stelsel van rollen bij het ophalen verder slechts rollende wrijving plaats heeft.

Het windwerk voor de beweging der schuif komt te rusten op vier steenen pilaren met een daarop rustend raamwerk van zware balken.

Ofschoon aan het einde van het jaar 1898 het windwerk nog niet gereed was, kon verder de sluis als afgewerkt worden beschouwd, nadat in November de deuren waren beproefd en voldoende sluitend bevonden.

De keet op Beekhuizen werd verplaatst in verband met hare nieuwe bestemming als sluiswachterswoning; eenige bijgebouwen daarvoor en eene eenvoudige schotbalkenloods werden opgericht; het terrein werd schoongemaakt, gelijkgemaakt en afwaterend bewerkt, en de weg naar de sluis met daarin voorkomende bruggen in orde gebracht.

Eene partij breuksteen werd in depôt gehouden voor eventueel noodige voorziening der taluds.

De loodsen werden afgebroken en geleidelijk naar Uitkijk overgebracht, evenals het nog aanwezige balk- en palenhout en de verder voor dat werk benoodigde nog op Beekhuizen aanwezige materialen, behalve eene partij baksteen, welke voorloopig daar werd gelaten.

In Juni werd begonnen met het openkappen van het terrein op Uitkijk, de noodige opnemingen en boringen hadden plaats en de as van den sluisput werd daarna uitgezet.

De bovengrond van den sluisput moest over ± 1 M. hoogte worden weggespoord en diende voor de ophooging van het emplacement van keet en loodsen.

Het verdere werk aan den put werd door den baggermolen verricht.

Aan het einde van het jaar 1898 waren te Uitkijk gereed de keet, een gebouw voor opzichters en bazen, twee groote kampen voor werklieden, eenige magazijnsgebouwen en waren voorts eenige wegen over het emplacement gemaakt en met zand belegd, hetgeen noodig was, omdat men hier geheel in kleigrond werkte.

Op 17 December werd met eene drijvende heistelling de eerste paal geheid voor de kuip der bemaling, die vóór het einde van het jaar gereed kwam, evenals de inheiing der noodige palen voor den dam van den sluisput en voor den te maken lossteiger.

Het paalhout voor de te maken sluis was geheel, het balkhout voor den sluisput nagenoeg geheel verzameld; overeenkomsten voor de levering van dam- en vloerplanken werden gesloten.

Nagenoeg alle benoodigde ijzerwerken waren besteld en verschillende materialen en gereedschappen werden uit Nederland ontvangen.

Tusschen Uitkijk en Paramaribo kwam in November eene telefoonverbinding tot stand.

Alles was aan het einde van het jaar gereed om in Januari 1899 het werk op Uitkijk met kracht voort te zetten.

In het begin van 1898 was de weersgesteldheid en dientengevolge de gezondheidstoestand van het werkvolk minder gunstig. Het Europeesch personeel bleef echter gezond.

De groote droogte in de tweede helft van het jaar 1898 was vooral voor het werk op Uitkijk zeer gunstig.

Aan het einde van dat jaar werd op Beekhuizen eene kleine proef genomen met steenbakken met klei van Uitkijk aangevoerd. Door een samenloop van omstandigheden werd de oven niet lang genoeg gebrand; de resultaten waren echter voldoende gunstig om de proeven na 1 Januari op Uitkijk verder voort te zetten.

Stoomvaartuigen. Bij resolutie van 2 Mei 1899, litt. A, n°. 3058 (*Gouvernementsblad* n°. 28), werd een onderscheidingsteeken voor de koloniale gouvernementsvaartuigen vastgesteld, bestaande in een blauwe vlag van rechthoekigen vorm met een rood veld in den bovenhoek aan de broekingzijde en daaronder een wit veld van gelijke afmeting, ieder lang $\frac{1}{3}$ van de lengte en breed $\frac{1}{3}$ van de breedte van de geheele vlag. De vlag wordt geheschen aan den grooten top.

De *Paramaribo* en de *Albina* onderhielden geregeld den wekelijkschen maildienst op Demerary via Coronie en Nickerie.

Behalve deze mailreizen deed de *Paramaribo* 7 reizen voor inspectiën van den Gouverneur, namelijk 1 reis naar Nickerie, de Corantijn en de Coppename, 2 reizen naar Saramacca, 1 reis naar Groot-Chatillon, 1 reis naar de Commewijne en 2 reizen naar de Suriname; voorts 1 reis naar het fort Nieuw-Amsterdam ter afhaling van Britsch-Indische immigranten met het schip *Avon* aangebracht; 1 reis ter overbrenging van eenige hoofdambtenaren naar Albina en 1 reis naar Coronie en Nickerie ter afhaling van de bewoners dier districten, die de feesten te Paramaribo, gegeven ter gelegenheid van de aanvaarding der regeering door Hare Majesteit de Koningin, wenschten bij te wonen.

Het schip werd in het begin van de maand Augustus en in de tweede helft van de maand December in Demerary gedokt, schoongemaakt en geschilderd.

In de ketelkap werden deuren aangebracht teneinde de veiligheidskleppen beter toegankelijk te maken en om een lekke ketelnaad te kunnen caulken.

Eene inrichting werd gemaakt om onmiddellijk uit de ballasttanks in den condensor te kunnen suppleeren.

De stoomleibuis van het ankerspil werd gedeeltelijk vernieuwd, terwijl nieuwe flenzen en verlengstukken worden aangebracht.

Behalve de mailreizen naar Demerary deed de *Albina* 10 reizen naar Albina, 3 reizen voor inspectiën van den Gouverneur en 1 reis naar Nickerie voor inspectie van eenige hoofdambtenaren.

In de maanden Juni en November werd het schip in Demerary gedokt, schoongemaakt en geschilderd.

In de kajuit werd eene hut aangebracht om als mailkamer te dienen en voor logies van den met den mailpakkettendienst belasten postbeambte.

Het stoomschip *Curaçao* werd in de maand Juni voor den dienst afgekeurd. De stoomketels werden er uitgehaald en zullen tot waterreservoirs worden ingericht.

Het stoomschip *Nederland* werd geregeld driemalen in de week gebruikt voor den dagelijkschen rivierdienst naar Sommelsdijk en terug.

Bovendien werd het schip gebruikt 4 malen voor het sleepen van vaartuigen, 1 maal voor het overbrengen van repatrieerende Britsch-Indische immigranten naar het schip *Arno*, dat voor het fort Nieuw-Amsterdam ten anker lag; 1 maal voor eene reis naar Groot-Chatillon; voorts bij het opruimen van een in de Surinamerivier gezonken schip dat als steenkolenhulk had dienst gedaan.

De *Nederland* werd eenige malen op het droge gehaald, schoongemaakt en geschilderd.

De *Wilhelmina* onderhield evenals de *Nederland* den dienst tusschen Paramaribo en Sommelsdijk en werd nu en dan nog gebezigd voor het sleepen van vaartuigen.

Van tijd tot tijd werd het schip op het droge gehaald, nagezien, geschraapt en geschilderd.

De stoombarkas *Para* was in 1898 evenals in het jaar te voren te Frederiksdorp gestationneerd ten dienste van den districtscommissaris van Beneden-Commewijne.

Eenige malen werd zij nagezien en geschraapt; ook onderging zij kleine reparatiën.

De schroefas die teveel afgesleten was, werd door eene gerepareerde vervangen.

De stoombarkas *Cottica* werd gebezigd voor den dienst te Paramaribo voor ambtenaren en commissiën. Zij onderging kleine reparatiën.

De stoombarkas *Suriname* bleef in Nickerie gestationneerd ten dienste van den districts commissaris van dat distriet.

De stoombarkas *Emma* werd in 1898 gebruikt voor den dienst op de Cottica en Boven-Commewijne in aansluiting aan den dagelijkschen rivierdienst tusschen Paramaribo en Sommelsdijk.

Nu en dan werd zij te Paramaribo nagezien.

Het dak werd gedeeltelijk vernieuwd en een nieuwe drijf- en stoomschuifstang aangebracht.

De *Creool II*, die nu voor reizen van ambtenaren beschikbaar wordt gehouden, onderging nu en dan kleine reparatiën. Een nieuwe zuigerstang werd aangebracht; voorts werden de waterbak onder den stoomketel, zuigerveeren en metalen vernieuwd.

De stoombarkas *Marowijne* bleef te Domburg gestationneerd ten dienste van den districts-commissaris van Boven-Suriname en Boven-Para en van den te Domburg gevestigden districtsgeneesheer.

De stoombarkas *Saramacca* bleef te Groningen gestationneerd ten dienste van den districts-commissaris van Saramacca.

Zij kwamen enkele malen te Paramaribo in reparatie. Onder meer werd eene nieuwe schroefas aangebracht.

De stoombarkas *Commewijne*, die te Albina gestationneerd bleef ten dienste van den districts-commissaris van Marowijne, onderging enkele kleine reparatiën aan den romp.

De ketel werd in de maand Februari naar Paramaribo gezonden voor het nazien van de vlampijpen. Zuigerveeren werden vernieuwd.

De stoombarkas *Sommelsdijk* werd geregeld gebruikt voor den dienst tusschen Paramaribo en de plantage Guineesche Vriendschap.

Bij den aanmaak van deze barkas werd eene verticale stoomketel besteld, om ruimte voor passagiers te winnen. Het is echter gebleken dat deze stoomketel niet voldoet, daar de vlampijpen steeds lekkage veroorzaken en reeds voor de tweede maal vernieuwd moesten worden.

De stoombarkas *Ephrata* bleef gestationneerd te Ephrata ten dienste van den districts-commissaris van Cottica en Boven-Commewijne. Zij onderging nu en dan kleine reparatiën.

Zeilvaartuigen. De schoener *Nickerie* werd behalve voor gewone reizen naar Albina nog gebruikt tot het leggen van boeien bij den steiger te Albina, in de monding van de Suriname en in de monding van de Marowijne, voorts tot het overbrengen van houtwaren naar Groot-Chatillon; terwijl het vaartuig in Augustus gedurende eenige dagen voor Coronie gestationneerd werd tot tijdelijke vervanging van den schoener *Coronie*. Ook heeft de *Nickerie* naar Paramaribo vee overgevoerd bestemd voor de in 1898 aldaar gehouden tentoonstelling van landbouw en veeteelt.

Romp, tuig, enz., verkeeren in goeden staat.

De schoener *Coronie*, die als wachtschip op de kust van Coronie gestationneerd was, vertrok nu en dan naar Nickerie om daar op het droge te worden gehaald en nagezien, gebreeuwd, gerepareerd en geschilderd te worden.

In 1898 werd f 84 276,94 ontvangen aan passage- en vrachtgelden (tegen f 63 804,05 in 1897), namelijk f 54 427,45 aan passage- en f 29 849,49 aan vrachtgelden. De passage en vracht voor kosteloos vervoerde personen en goederen kan op f 21 336,25 worden gerekend.

Voor de ontvangen bedragen aan passage en vracht op ieder schip afzonderlijk, wordt verwezen naar bijlage **J** van dit verslag.

Van de 5 eerste leerlingen van den cursus tot opleiding van machinist-leerlingen, die blijkens het vorige verslag allen naar het tweede studiejaar waren overgegaan, overleed 1 in den loop van het jaar 1898. De 4 overigen onderwierpen zich in het begin van het loopende jaar aan het eindexamen, 2 met gunstig resultaat. Deze twee werden als machinist-leerling aan boord van de *Paramaribo* geplaatst. Van de beide overigen verliet 1 de kolonie, terwijl aan den andere werd toegestaan na zes maanden weder examen te doen.

Van de 4 in 1898 aangenomen leerlingen werd 1 wegens veelvuldig en opzettelijk verzuim en 1 op verzoek afgeschreven. De 2 overigen konden wegens onvoldoende vorderingen in het begin van dit jaar niet tot het tweede studiejaar toegelaten worden.

In het begin van 1899 meldden zich 13 nieuwe leerlingen aan, 10 werden afgekeurd, terwijl de 3 overigen na afgelegd examen tot den cursus werden toegelaten.

M. Financieele zaken.

Muntwezen. De geldsomloop in de kolonie ondervond in 1898 evenals in 1897 geene stremming. Ter voorziening in de behoefte in de behoefte aan pasmunt werd in het begin van het jaar eene hoeveelheid tiencentsstukken en bronzen pasmunt uit Nederland naar de kolonie verzonden.

De uitvoer van zilvergeld naar het buitenland met de pakketpost nam langzamerhand zoodanig toe dat moeielijkheden werden gevreesd voor den geldsomloop in de kolonie. Daarom werd bij besluit van 1898, opgenomen in het Gouvernementsblad van 1898 onder n°. 23, de verzending van gemunt geld met de pakketpost verboden.

De Surinaamsche Bank beschikte over een metaal-voorraad gemiddeld groot f 717 000, of gemiddeld f 219 000 meer dan noodig was voor de voorgeschreven dekking der opvraagbare verbintenissen, die gemiddeld f 1 439 000 hebben bedragen.

De Bank voerde in 1898 gemunt geld in voor eene waarde van f 184 464, waarvan f 150 000 Nederlandsch zilvergeld en f 34 461 aan Engelsche gouden munt (sovereigns).

Aan particulieren verkocht de Bank voor eene waarde van f 87 440 aan vreemde munt.

De voorraad munt (1) van de Bank ondervond in den loop van 1898 uit de munt in omloop eene versterking van f 20 540.

Begrooting. De koloniale huishoudelijke begrooting voor het dienstjaar 1899 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 14 Juli 1898 (*Gouvernementsblad* n°. 24) en definitief bij de wet van den 8sten Februari 1899 (*Staatsblad* n°. 66, *Gouvernementsblad* n°. 15).

De uitgaven zijn daarbij geraamd op f 2 351 092,72⁵, de opbrengst der koloniale geldmiddelen op f 2 173 623,86⁵ en de bijdrage uit 's Rijks schatkist op f 177 468,86.

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1897 werd bij de wet van den 31sten December 1898 (*Staatsblad* n°. 324, *Gouvernementsblad* 1899 n°. 9) nader gewijzigd; het eindcijfer der voormelde begrooting werd tengevolge van die wijziging verhoogd met f 24 102,61⁵ en mitsdien gebracht op f 2 269 600,40.

(1) In het vorige verslag staat *Nederlandsche* munt, lees: munt.

Hierbij wordt overgelegd een vergelijkende staat (bijlage **K**) van de raming der ontvangsten en uitgaven aangevende de tot 31 Maart 1899 gedane of wel op dat tijdstip bekende en vermoedelijk nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1898.

Blijkens dien staat hebben de uitgaven tot 31 Maart 1899 bedragen f 2 228 148,69[5] of f 120 176,35 minder dan het geraamd totaal ad f 2 348 325,04[5] en de koloniale middelen en inkomsten f 2 249 384,79 of f 108 510,84 meer dan de raming ad f 2 140 873,95 zoodat tot dien dag over het dienstjaar 1898 een batig saldo van f 21 236,09[5] werd verkregen.

Het slot van de rekening der koloniale uitgaven en ontvangsten van Suriname over 1894 werd vastgesteld bij de wet van den 6den Juni 1898 (*Staatsblad* n°. 136, *Gouvernementsblad* n°. 25), dat van de rekening over 1895 bij de wet van 8 April 1899 (*Staatsblad* n°. 102, *Gouvernementsblad* n°. 29).

Belastingen. Een overzicht van de opbrengst van de voornaamste belastingen in de laatste tien jaren wordt in onderstaanden staat aangegeven.

Dienstjaar.	Invoerrechten.	Uitvoerrechten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patentrecht.	Belasting op de huurwaarde der huizen.	Erf- en grondpacht en concessierecht.	Tonnegeld der schepen.	Zegelrecht.	Successie- en overgangsrechten.
1889.	f 651 776	f 113 680	f 112 601	f 90 848	f 49 416	f 29 817	f 101 405	f 8 244	f 37 183	f 11 860
1890.	719 543	110 275	122 519	89 072	52 943	32 292	85 244	8 525	43 328	11 090
1891.	714 647	90 635	101 830	82 991	51 073	33 253	96 662	7 947	31 930	14 958
1892.	734 147	92 424	87 229	84 900	52 810	37 007	101 302	8 569	49 192	42 970
1893.	841 988	98 690	109 334	89 128	53 640	38 113	130 349	8 064	43 976	7 923
1894.	925 029	82 713	116 896	100 967	64 085	39 053	119 295	9 046	36 542	10 899
1895.	928 995	74 178	102 038	97 753	65 515	38 162	149 764	8 236	41 520	6 281
		Belasting op goud.								
1896.	953 548	61 488	125 102	98 836	64 752	38 118	143 743	7 610	43 931	3 057
1897.	928 158	65 110	164 163	99 048	60 644	38 694	142 258	1 215	42 099	9 531
1898.	994 490	62 207	233 595	97 803	60 615	39 197	132 900	—	45 633	3 611

Omtrent dezen staat valt het volgende aan te teekenen:

Invoerrechten. De opbrengst van dit middel in 1898 is belangrijk meer dan die in 1897, een gevolg van het invoeren van groote hoeveelheden van de artikelen waarvan het invoerrecht werd verhoogd bij de verordening van 12 October 1898 (*Gouvernemenisblad* n°. 33), vóór het in werking treden van die verordening.

De bij die verordening tot stand gebrachte verhooging van invoerrechten betreft gedistilleerd, waarvan het recht van f 75 per hectoliter gebracht is op f 100, opium, ganje en bhang en alle surrogaten daarvan, waarvan het recht van f 10 per kilogram gebracht is op f 30, sigaren en sigaretten, waarvan het recht van f 2 per kilogram gebracht is op f 3 en tabak „in rollen of bladen" en „gekorven", waarvan het recht van respectievelijk 60 en 75 cent per kilogram gebracht is op respectielijk f 1 en f 1.25.

Voorts werd bij die verordening bepaald dat bij invoer van sigaren en sigaretten het invoerrecht berekend wordt naar reden van 30 cent per 100 gram of gedeelte daarvan en dat bij invoer van opium door apothekers het invoerrecht berekend wordt naar reden van f 3 per 100 gram of gedeelte daarvan. De met deze verordening verband houdende belastingwijzigingen, namelijk de verordening houdende bepalingen omtrent den accijns op het binnenlandsch gedistilleerd; die tot afschaffing van de personeele belasting voor zoover zij als hoofdgeld werkt; die tot afschaffing van de rechten voor jachtvergunningen, visschersvergunningen en rondventersvergunningen; die op het houden van honden te Paramaribo en die betreffende het patentrecht van administrateuren van plantages en gronden en van verkoopers van gedistilleerd, zijn vermeld in de hiernavolgende opsomming van de verschillende op het punt van belastingen afgekondigde verordeningen.

Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd. Met het oog op het inwerking treden op 1 Januari 1899 van de verhooging van den accijns van 60 cent tot 80 cent per liter, werden door de verkoopers van gedistilleerd in de laatste maanden van 1898 groote hoeveelheden binnenlandsch gedistilleerd ingeslagen; vandaar het groote verschil tusschen de opbrengst van 1897 en die van 1898.

Erf- en grondpacht en concessierechten. De opbrengst van huren, erfpachten, verkoopingen van domeinen en afkoop van zakelijke rechten was f 22 397,20; die van het concessierecht tot ontginning van delfstoffen op domeingrond f 101 379,32 en die van het concessierecht tot het ontginnen van balata op domeingrond f 9124,32[5].

De oppervlakte van de in 1898 verleende en hernieuwde concessie tot ontginning van balata is belangrijk minder dan die in 1897 waren verleend en hernieuwd; van daar dat in 1898 op die concessiën f 10 206,62 minder aan concessierecht werd ontvangen dan in 1897.

Tonnegeld der schepen. Bij verordening van 2 November 1896 (*Gouvernementsblad* 1897 n°. 6) in werking getreden op 5 Februari 1897, is het tonnegeld der schepen afgeschaft.

Successie- en overgangsrechten. De in het vorige verslag vermelde redenen waarom de opbrengst van dit middel in 1897 hooger was dan in 1896 gelden ook voor het verschil tusschen de opbrengst in 1898 en die van 1897.

In het Gouvernementsblad van 1898 werd opgenomen behalve de reeds genoemde verordening van 12 October 1898 tot wijziging van de bepalingen omtrent de heffing van invoerrecht op enkele artikelen:

onder n°. 34, het besluit van 12 October 1898 bepalende het tijdstip van inwerking treden van de zooeven genoemde verordening;

onder n°. 44, de verordening van 17 December 1898 houdende wijziging van de verordening van 4 December 1895 (*Gouvernementsblad* n. 52) houdende tijdelijken vrijdom van het invoerrecht op houtgeest door stijlers ingevoerd en van den accijns op binnenlandsch gedistilleerd, voor zoover een en ander bestemd is en gebruikt wordt om door vermenging als brandspiritus te dienen en van de verordening van 29 Mei 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 17), houdende tijdelijken vrijdom van het invoerrecht op naphta door stijlers ingevoerd, voor zooveel die bestemd is en gebruikt wordt om door vermenging met binnenlandsch gedistilleerd als brandspiritus te dienen;

onder n°. 45, de verordening van 17 December 1898, tot nadere bepaling van het bedrag der akkergelden;

onder n°. 46, de verordening van 12 October 1898 bepalende de storting in de koloniale kas van de opbrengst van in het openbaar verkochte, niet ten invoer aangegeven goederen, welke in gerechtelijke bewaring is gebracht vóór het in werking treden der verordening van 18 Januari 1897 (*Gouvernementsblad* n°. 6);

onder n°. 47, het besluit van 21 December 1898 houdende wijziging van het besluit van 4 Augustus 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 31), betreffende de vermenging van gedistilleerd met houtgeest en naphta ter bereiding van brandspiritus;

onder n°. 48, de verordening van 12 October 1898 tot wijziging van de verordening, houdende bepalingen omtrent den accijns op het binnenlandsch gedistilleerd;

onder n°. 49, de verordening van 12 October 1898 tot afschaffing van de rechten voor jachtvergunningen, visschersvergunningen en rondventersvergunningen;

onder n°. 50, de verordening van 12 October 1898 tot wijziging van de verordening op het houden van honden te Paramaribo.

In het Gouvernementsblad van 1899 werd opgenomen.:

onder n°. 11, de verordening van 12 October 1898 betreffende het patentrecht van verkoopers van gedistilleerd;

onder n°. 12, de verordening van 12 October 1898 tot afscharfing van de personeele belasting voor zooverre die als hoofdgeld werkt.

Hypotheekkantoor. Gedurende 1898 werden ingeschreven 208 borderellen van hypothecaire schuldvorderingen tot zekerheid van een totaal bedrag van f 531 880,74. Hieronder zijn begrepen 8 krediet-hypotheken met een bedrag van f 31 190 en 5 hypotheken ten behoeve van het immigratiefonds met een bedrag van f 27 487,20.

De bedongen renten van deze kapitalen wisselden af tusschen 3 tot 12 pct. 's jaars;

21 subrogatiën werden aangteeekend.

165 inschrijvingen werden doorgehaald tot een totaal bedrag van f 437 142,64. Hieronder zijn begrepen f 6839,50 voor rentelooze hypotheken, f 26 540 voor krediet-hypotheken en 3 hypotheken ten behoeve van het immigratiefonds tot een bedrag van f 21 028,80.

Ten behoeve der Surinaamsche Bank werden ingeschreven 37 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 88 195 tegen 5½ pct. 's jaars; 1 krediet-hypotheek tot een bedrag van f 20 000 en een 1 hypotheek op een perceel land tot een bedrag van f 1150 tegen 5½ pct. 's jaars en doorgehaald 32 hypotheken op huizen en erven tot een bedrag van f 74 460 tegen 5½ pct. 's jaars, 1 krediet-hypotheek van f 20 000, 3 hypotheken op landerijen en gronden, waaronder 2 tot een bedrag van f 3100 tegen 6 pct. en 1 groot f 750 tegen 5½ pct. 's jaars, terwijl 3 hypotheken gedeeltelijk werden doorgehaald.

De totale som van de tot op 31 December 1898 ingeschreven en op dien dag nog van kracht zijnde hypothecaire schuldvorderingen bedroeg in hoofdsommen f 2 943 314,95[5]. Hieronder is begrepen een bedrag van f 2 019 625,04[5] voor inschrijvingen op huizen en erven en een bedrag van f 923 689,91 voor die op plantages en gronden.

De krediet-hypotheken zijn in bovenstaande getallen niet begrepen. Van deze waren op 31 December 1898 nog 34 inschrijvingen van kracht tot een totaal bedrag van f 363 770, waaronder 22 op huizen en erven tot een bedrag van f 214 780 en 12 op plantages en gronden tot een bedrag van f 148 990.

In het register van overschrijvingen werden overgeschreven 229 akten van eigendomsoverdracht en van vestiging en overdracht van zakelijke rechten op onroerende goederen.

Hieronder waren begrepen 122 akten van verkoop en koop, 26 akten van openbare veiling en toewijzing, 10 akten van scheiding en verdeeling, 55 grondbrieven, 2 akten van testament, 1 akte van rectificatie, 3 akten van schenking en 10 akten van subrogatie.

In het register van inbeslagneming werden ingeschreven 4 processen-verbaal van inbeslaggenomen onroerende goederen, terwijl er 9 werden opgeheven.

In het register van onderhandsche akten werden 59 akten overgeschreven.

Het ten behoeve van de koloniale kas ontvangen salaris van den hypotheekbewaarder bedroeg f 1644,34 tegen f 1757,58 in 1897. 2247 stukken werden ter viseering voor zegel aangeboden en het daarvoor ontvangen recht bedroeg f 26 199,94[5].

De opbrengst der verkochte plakzegels bedroeg f 17 418,55 en die der formaatzegels f 964,15. Een en ander bedraagt te zamen f 44 582,64[5].

Aan boeten wegens overtreding van de zegelverordening werd bovendien ontvangen f 43,12[5].

Koloniale spaarbank. In dit verslag kunnen geene betrouwbare gegevens omtrent de koloniale spaarbank verstrekt worden wegens in het begin van dit jaar aan het licht gekomen malversaties van den in 1898 afgetreden kassier-boekhouder van de spaarbank.

Reeds in het vorige jaar waren vele onnauwkeurigheden in de boekhouding der spaarbank ontdekt, wat oorzaak was dat de opgaven, bedoeld in de tweede noot op bladz. 18 van het vorige verslag, niet konden worden verstrekt.

De afgetreden kassier-boekhouder werd wegens valschheid in geschrifte en het desbewust gebruik maken van die valsche geschriften 80 malen gepleegd, door het hof van justitie in Suriname veroordeeld tot gevangenisstraf voor den tijd van vijf jaren en betaling van 160 geldboeten elk van 50 gulden.

Wat ten aanzien van de koloniale spaarbank moet worden gedaan en hoe bij eventueele liquidatie van die spaarbank in de behoefte van eene dergelijke inrichting in de kolonie zal kunnen worden voorzien, maakt nog een punt van overweging bij het koloniaal bestuur uit.

In bijlage **L** worden de gegevens omtrent de spaarbank in bijlage **K** van het vorige verslag opgenomen, weder medegedeeld. Het is echter niet zeker of die gegevens juist zijn.

N. Personeele verordeningen omtrent landsdienaren.

Met betrekking tot dit hoofdstuk werd in het Gouvernementsblad van 1898 onder n°. 20 opgenomen de verordening van 23 Februari 1898, tot regeling van de buitenlandsche verloven en overtochten, alsmede van de verlofstraktementen en de wachtgelden van de ambtenaren van het immigratiefonds, die van eene vaste aanstelling door of van wege den Koning of den Gouverneur zijn voorzien en uit genoemd fonds hunne bezoldiging ontvangen en in het Gouvernementsblad van 1899, onder n°. 1, de verordening van 12 October 1898, houdende nadere wijziging van de verordening van 7 April 1888 (*Gouvernementsblad* n°. 23), tot regeling van de pensioenen uit de koloniale kas te kwijten.

O. Immigratie en kolonisatie

§ 1. *Immigratie.*

Bij verordening van 24 Maart 1899, opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar onder n°. 22 werd de verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5), houdende wijziging van de verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds, van toepassing verklaard op het verschepeningsseizoen 1899—1900.

In het Gouvernements Advertentieblad van 4 November 1898 n°. 93 werden de voorwaarden bekend gemaakt waarop aanvragen van arbeiders zoowel uit Britsch-Indië als uit Nederlandsch-Indië voor het verschepeningsseizoen 1899/1900 kunnen worden gedaan.

Bij het agentschap op Java werd in 1895 als sub-agent te Samarang aangesteld de heer *F. J. H. Soesman.* In die stad werden de benoodigde terreinen tot oprichting van een depôt voor immigranten aangekocht.

Het aantal aangevraagde arbeiders voor het verschepeningsseizoen 1898/1899 bedroeg:

557 uit Britsch-Indië, en

320 uit Nederlandsch-Indië.

Voor het vervoer van de immigranten uit Britsch-Indië werd gecharterd het schip *Erne*, dat op 31 Januari 1899 Calcutta verliet met 598 adult-immigranten en den 22sten April daaraanvolgende in de kolonie aankwam. Gedurende de reis had 1 geboorte plaats, terwijl 3 immigranten overleden, 2 aan longontsteking en 1 aan koorts.

Aanvoer van immigranten. In 1898 werden immigranten zoowel uit Britsch-Indië als uit Nederlandsch-Indië aangevoerd.

Zooals reeds in het vorig verslag werd medegedeeld, kwam de *Avon*, die 25 Januari 1898 Calcutta verlaten had met 591 adult-immigranten, in de kolonie aan op 13 April daaraanvolgende. Op de reis hadden 2 geboorten plaats en overleden 3 mannen en 1 pasgeboren kind, zoodat te Paramaribo op den volgenden dag debarkeerden 390 mannen, 162 vrouwen, 6 jongens en 1 meisje tusschen 10 en 15 jaren, 26 jongens en 31 meisjes beneden dien leeftijd, uitmakende 616 hoofden gelijk aan 555½ als volwassen berekende immigranten.

Uit Nederlandsch-Indië kwamen in Suriname de volgende transporten aan:

1°. Het stoomschip *Burgemeester den Tex* vertrok van Java op 18 Mei 1898 met 66 mannen en 30 vrouwen van 15 jaren en daarboven en 4 jongens tusschen 10 en 15 jaren en kwam te Amsterdam aan op 23 Juni. Op 1 Juli gingen deze immigranten, met uitzondering van 1 man, die wegens ziekte te Amsterdam moest achterblijven, scheep op het stoomschip *Oranje Nassau* en kwamen in de kolonie aan op 18 Juli daaraanvolgende.

2°. Met het stoomschip *Prinses Amalia* vertrokken van Java op 1 Juni 1898: 118 immigranten, zijnde 76 mannen en 38 vrouwen van 15 jaren en daarboven, 2 jongens tusschen 10 en 15 jaren, 1 jongen en 1 meisje beneden 10 jaren. Op de reis van Java naar Amsterdam overleden 3 mannen. De *Prinses Amalia* kwam te Amsterdam aan op 6 Juli. De immigranten vertrokken van Amsterdam op 15 Juli met het stoomschip *Prins Willem IV*, met uitzondering van 3 mannen en 1 vrouw, die wegens ziekte te Amsterdam moesten achterblijven. Genoemd stoomschip kwam in Suriname aan op 31 Juli met 70 mannen en 37 vrouwen, 2 jongens tusschen 10 en 15 jaren en 1 jongen en 1 meisje beneden 10 jaren, te zamen 111 hoofden.

Hier zij nog vermeld dat van de te Amsterdam achtergebleven zieken, 1 man en 1 vrouw aldaar overleden, terwijl in Suriname aankwamen: op 19 September met het stoomschip *Prins Maurits* 1 man; op 2 October met het stoomschip *Prins Willem V* 1 man en op 22 Januari 1899 met stoomschip *Prins Maurits* 1 man.

3°. Het derde transport vertrok van Java op 15 Juni 1898 met het stoomschip *Prinses Sophie*. Het bestond uit 68 mannen en 47 vrouwen van 15 jaren en daarboven, 1 jongen tusschen 10 en 15 jaren en 3 jongens en 3 meisjes beneden 10 jaren. Op reis van Java naar Amsterdam overleden 1 man en 1 kind, zoodat aldaar aankwamen op 17 Juli 1898 67 mannen, 47 vrouwen, 1 jongen tusschen 10 en 15 jaren en 5 kinderen beneden de 10 jaren, die van daar vertrokken op 31 Juli met het stoomschip *Prins Willem III* en in Suriname aankwamen op 18 Augustus 1898.

4°. Op 13 Juli 1898 vertrok het stoomschip *Prins Hendrik* van Java met 114 immigranten, te weten: 71 mannen en 35 vrouwen, 1 meisje tusschen 10 en 15 jaren, 5 jongens en 2 meisjes beneden 10 jaren. Op 15 Augustus te IJmuiden aangekomen, gingen de immigranten over op het stoomschip *Prins Frederik Hendrik* en vertrokken dienzelfden dag naar Suriname, alwaar zij op 31 Augustus aankwamen.

5°. Met het stoomschip *Koningin Regentes* vertrokken van Java op 23 Juli 1898: 118 immigranten, en wel 80 mannen en 35 vrouwen, 1 meisje tusschen 10 en 15 jaren, 1 jongen en 1 meisje beneden 10 jaren. Gedurende de reis van Java naar Amsterdam overleden 3 mannen, zoodat te Amsterdam aankwamen op 28 Augustus 77 mannen, 35 vrouwen, 1 meisje tusschen de 10 en 15 jaren en 2 kinderen beneden de 10 jaren. Deze vertrokken van daar op 1 September met het stoomschip *Prins Maurits*, benevens zooals boven reeds is vermeld 1 man van het 2de transport *Prinses Amalia*, die te Amsterdam was achtergebleven. Op de reis van Amsterdam naar Suriname overleed 1 vrouw. De *Prins Maurits* kwam in Suriname aan op 19 September met 78 mannen, 34 vrouwen, 1 meisje tusschen de 10 en 15 jaren en 2 kinderen beneden 10 jaren, te zamen 115 hoofden.

De bovengenoemde van Java vertrokken schepen behoorden aan de Stoomvaart-Maatschappij *Nederland*, die van Nederland vertrokken aan de maatschappij Koninklijke West-Indische Maildienst.

Terugvoer van immigranten. Terugvoer van immigranten uit Britsch-Indië had in 1898 plaats met het schip *Arno*, waarin werden ingescheeptt 743 immigranten, te weten:

434 mannen 157 vrouwen	boven 10 jaren.
64 jongens 64 meisjes	van 1 tot 10 jaren.
14 jongens en 10 meisjes	beneden 1 jaar.

Na eene zeer lange reis kwam de *Arno* den 6den Januari 1899 te Calcutta aan.

Gedurende de reis hadden 7 geboorten plaats, terwijl 12 sterfgevallen voorkwamen. Op den 8sten Januari werden de immigranten ontscheept.

Op 1 Januari 1898 waren in de kolonie onder contract verbonden 5919 immigranten uit Britsch-Indië, te weten:

3671 mannen 1268 vrouwen	van 15 jaren en daarboven.
514 jongens 466 meisjes	beneden 15 jaren.

Dit getal vermeerde in 1898:

door aanvoer: met 390 mannen, 162 vrouwen, 32 jongens en 32 meisjes;

door geboorte: met 100 jongens en 94 meisjes;

door reëngagement: met 52 mannen, 3 vrouwen, 2 jongens en 2 meisjes;

door terugkeer van desertie: met 3 mannen.

Daarentegen verminderde dit getal:

door overlijden: met 51 mannen, 16 vrouwen, 27 jongens en 28 meisjes;

door ontslag na geëindigde diensttijd: met 641 mannen, 232 vrouwen, 109 jongens en 119 meisjes;

door desertie: met 5 mannen;

door ontbinding van het contract: met 4 mannen, 6 vrouwen, 2 jongens en 2 meisjes;

door vermissing: met 1 meisje;

door terugzending naar Britsch-Indië: met 13 mannen en 1 vrouw;

door afschrijving van wezen bij het bereiken hunner meerderjarigheid: met 3 mannen en 2 vrouwen;

terwijl 10 jongens en 9 meisjes, die den leeftijd van 15 jaren hadden bereikt, werden overgeschreven onder de mannen en vrouwen.

Tengevolge van bovenvermelde mutatiën, bedroeg op 31 December 1898 het getal onder contract verbonden immigranten uit Britsch-Indië: 3409 mannen, 1185 vrouwen, 500 jongens en 435 meisjes, te zamen 5529 hoofden.

Er werden onder hen 32 huwelijken voltrokken, waarbij 27 kinderen werden gewettigd, terwijl nog tusschen Britsch-Indiërs en inlandsche vrouwen 3 huwelijken werden voltrokken, waarbij 2 kinderen gewettigd werden.

Het getal geboorten onder de gecontracteerde immigranten bedroeg 194.

In 1807 was dit 234.

Op de 100 vrouwen (1) was de geboorte 15.82 of 0.81 minder dan in 1897.

De sterfte onder de immigranten, die onder contract verbonden zijn, bedroeg 122 personen, dat is: 2.13 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterftecijfer af 9 accidenteele sterfgevallen, welke in 1898 hebben plaats gehad, dan blijven er over 113 gewone sterfgevallen, of 1.97 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

In 1897 was dit cijfer 2.43 ten honderd of 0.46 hooger.

(1) In het vorige verslag staat *mannen*, lees: *vrouwen*

Naar den leeftijd kwamen er voor 35 sterfgevallen beneden den leeftijd van 1 jaar, 22 van 1 tot beneden 10 jaar en 65 van 10 tot beneden 50 jaar.

De verhouding tusschen de mannen en vrouwen onder de onder contract verbonden immigranten was in 1898 : 346 vrouwen tegen 1000 mannen.

In 1897 was de verhouding 350 : 1000.

Het aantal niet onder contract verbonden immigranten op 31 December 1898 op de plantages gevestigd, bedroeg 1835 mannen, 956 vrouwen, 642 jongens en 511 meisjes.

Op 31 December 1898 waren dus onder de niet onder contract verbonden Britsch-Indische immigranten, op de plantages gevestigd: 521 vrouwen tegen 1000 mannen, terwijl onder de kinderen èn van onder contract verbonden èn van niet onder contract verbonden ouders op de plantages 828 meisjes waren tegen 1000 jongens.

Op 1 Januari 1898 waren in de kolonie onder contract verbonden 1509 immigranten uit Nederlandsch-Indië, te weten:

980 mannen 420 vrouwen	van 15 jaren en daarboven.
58 jongens en 51 meisjes	beneden 15 jaren.

Dit getal vermeerderde in 1898:

door aanvoer: met 352 mannen, 183 vrouwen, 17 jongens en 8 meisjes;

door geboorte: met 24 jongens en 26 meisjes.

Daarentegen verminderde het:

door overlijden: met 21 mannen, 8 vrouwen, 13 jongens en 8 meisjes;

door desertie: met 1 man, terwijl 1 jongen en 3 meisjes, die die den leeftijd van 15 jaren hadden bereikt werden overgeschreven onder de mannen en vrouwen, zoodat op 31 December 1898 het getal onder contract verbonden immigranten uit Nederlandsch-Indië bedroeg:

1131 mannen, 598 vrouwen, 85 jongens en 74 meisjes, te zamen 2068 hoofden.

Het getal geboorten bedroeg 50, dat is 9.82 ten honderd van de vrouwen.

De verhouding tusschen mannen en vrouwen was 444 vrouwen tegen 1000 mannen.

De sterfte bedroeg 50 personen, dat is 2.80 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Trekt men van dit sterftecijfer af 3 accidenteele sterfgevallen welke in 1898 hebben plaats gehad, dan blijven er over 47 gewone sterfgevallen of 2.63 ten honderd van het gemiddelde dier bevolking.

Naar den leeftijd kwamen voor: 10 sterfgevallen beneden 1 jaar, 10 van 1 tot beneden 10 jaar en 30 van 10 tot beneden 50 jaar.

Er werden onder hen 5 huwelijken voltrokken. Daarbij zijn geen kinderen gewettigd.

Het immigratieverslag, bijlage M[1], I § 5 en II B, bevat eene opsomming van de gronden die door immigranten bewerkt worden, namelijk van de gronden welke ter uitoefening van den kleinen landbouw in 1898 zijn afgestaan(1) op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) aan immigranten, die hunne contracten getrouw vervuld en zich goed gedragen hadden; van de gronden welke op ultimo December 1897 in het geheel aan hen waren afgestaan en die welke van particulieren afkomstig zijn, waarvan zij op dat tijdstip huurder of eigenaar waren.

Wat de vestigingsplaatsen betreft, zij hier het volgende vermeld:

Domburg. Op deze vestigingsplaats is uitgegeven een oppervlakte 252,6118 H.A., waarvan:

aan Britsch-Indische immigranten 71 7551 H.A,;

aan West-Indische immigranten 11,52 H.A.;

aan Chineesche immigranten 2,35 H.A.;

Voornoemde immigranten verkregen de hun afgestane perceelen in huur, tegen den gewonen huurprijs van f 10 per H.A. per jaar, met uitzondering van 9 Britsch-Indische immigranten, aan wie te zamen 14,47 H.A. in kosteloos gebruik is uitgegeven.

La Rencontre. Op deze vestigingsplaats is uitgegeven een oppervlakte van 208 68 H.A., waarvan:

aan Britsch-Indische immigranten 64 perceelen, te zamen groot 134,180 H.A.,

en aan West-Indische immigranten 5 perceelen te zamen groot 10,06 H.A.

Behalve 2 perceelen, te zamen groot 3,30 H,A., aan West-Indische immigranten in huur afgestaan, zijn al deze perceelen in kosteloos gebruik uitgegeven.

Paradise. Van deze vestigingsplaats, groot ± 278 H.A., worden perceelen, groot ± 1 H.A., uitgegeven aan immigranten en anderen.

Voorloopig zijn ter bebouwing aangewezen aan Britsch-Indische immigranten 131 perceelen en aan West-Indische immigranten 24 perceelen, te zamen een oppervlakte uitmakende van 200 H.A.

Alkmaar. Op deze vestigingsplaats, bestemd tot uitgifte van land in gebruik uitsluitend aan Britsch-Indische immigranten, waren op ultimo December 1898 afgestaan 68 perceelen van $1^1/_2$ H.A. en 83 perceelen van $^5/_6$ H.A.

Bij het for' Nieuw-Amsterdam. Op deze vestigingsplaats zijn 110 perceelen, te zamen groot 107,3422 H.A. in huur uitgegeven tegen den gewonen huurprijs, waaronder 6 perceelen te zamen 6,3787 H.A. aan 6 Britsch-Indische immigranten en 3 perceelen te zamen groot 1,271 H.A. aan 3 Chineesche immigranten.

Gedurende het jaar 1898 werden door tusschenkomst van het immigratie-departement 711 brieven voor Britsch-Indische immigranten in de kolonie aan hunne betrekkingen in Britsch-Indië verzonden en 627 brieven van het postkantoor te Paramaribo ontvangen en voor het grootste deel afkomstig uit Britsch-Indië, aan Britsch-Indische immigranten uitgereikt.

In dat jaar werd eveneens door tusschenkomst van het immigratie-departement door 187 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 8644,50 aan hunne betrekkingen in Britsch-Indië overgemaakt, tegen f 7830,50 door 205 immigranten in 1897, f 3946 door 111 immigranten in 1896 en f 2300 door 64 immigranten in 1895.

Het aantal klachten tegen immigranten in 1898 in verhouding tot de gemiddelde bevolking, wordt in het volgende staatje vermeld:

	Klachten wegens het niet naleven van hunne werkovereenkomsten.	Meer dan in 1897.	Klachten wegens overtredingen van anderen aard.	Meer dan in 1897.	Klachten wegens wanbedrijf.	Meer dan in 1897.	Klachten wegens misdrijven.	Meer dan in 1897.
Immigranten uit Britsch-Indië.	14.87 pct.	3.72 pct.	4.39 pct.	0.96 pct.	0.82 pct.	0.71 pct.	0.087 pct.	0.056 pct.
„ „ Ned.-Indië . .	20.35 „	1.23 „	2.40 „	0.43 „	1.17 „	1.08 „	0.17 „	0.08 „

(1) In het verslag van 1897 is abusievelijk vermeld dat in het jaar 1896 16,2318 H.A. aan 12 Britsch-Indische immigranten, 2 H.A. aan 1 West-Indischen immigrant en 0,6619 H.A. aan 1 Chineeschen immigrant op de voorwaarden der publicatie van 1 Augustes 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) in huur is uitgegeven. Die uitgifte in huur geschiedde niet op de voorwaarden van de aangehaalde publicatie (vergelijk ook bladzijde 8 van bijlage J[1] van dat verslag).

§ 2. *Kolonisatie.*

Volgens opgave van de Europeesche kolonisten en hunne afstammelingen in den omtrek van Paramaribo gevestigd, was hunne getalsterkte op Januari 1898: 192 personen, te weten:

45 mannen, 43 vrouwen, 51 jongens en 53 meisjes.

Dit getal vermeerderde in 1898:

door geboorte: met 2 jongens en 3 meisjes,

en verminderde:

door overlijden: met 1 vrouw, zoodat op 31 December 1898 hun getal bedroeg:

45 mannen, 42 vrouwen, 53 jongens en 56 meisjes, te zamen 196 hoofden.

Hun veestapel bestond op 31 December 1898 uit:

811 runderen, 39 paarden, 10 muilezels en 42 steenezels.

P. Nijverheid.

§ 1. *Ontginning van delfstoffen.*

In bijlage N wordt een overzicht aangetroffen van het aantal concessiën in 1898 voor de goudindustrie uitgegeven, van de oppervlakte van de gronden waarop zij betrekking hebben en van de daarvoor bedongen retributie, alsmede een gelijk overzicht voor zooveel betreft de eerste vier maanden van 1899.

In 1898 werden kosteloos 7 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek gedurende vier maanden naar de aanwezigheid van de delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 110 850 H.A., en wel:

in Nickerie	2,	tot eene gezamenlijke oppervl. van	40 000 H.A.
„ Saramacca	2,	„ „ „ „ „	26 895 „
„ Cottica	2,	„ „ „ „ „	38 800 „
„ Marowijne	1,	„ „ „ „ „	5 155 „
	7,	„ „ „ „ „	110 850 H.A.

Door de maatschappij Suriname werden in 1898 gekozen 19 terreinen, te zamen groot 7061 H.A., om deel uit te maken van de oppervlakte, waarop zij bij eventueel verleenen van de in art. 1 sub *c* van de verordening van 21 December 1896 (*Gouvernementsblad* n°. 55) bedoelde concessie, aanspraak zal verkrijgen. Deze terreinen worden voor haar gereserveerd.

In 1897 koos de maatschappij 3 terreinen, te zamen groot 705 H.A.

In de eerste vier maanden van 1899 werden kosteloos 4 vergunningen verleend tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, te zamen betrekking hebbende op 80 000 H.A., en wel:

in Saramacca	2,	tot eene gezamenlijke oppervl. van	40 000 H.A.
„ Nickerie	1,	„ „ „ „ „	20 000 „
„ Cottica	1,	„ „ „ „ „	20 009 „
	4,	„ „ „ „ „	80 000 H.A.

Deze vergunningen werden verleend voor den tijd van vier maanden, die in het district Nickerie in te gaan eene maand na de dagteekening van de beschikking.

Den 2den Januari 1898 kwam de exploratie-maatschappij van de maatschappij Suriname in de kolonie aan, bestaande uit drie mijningenieurs met twee opzichters en een geoloog met twee „steigers", kort daarna gevolgd door een tweeden geoloog.

De opneming van het tramweg-tracé van Paramaribo naar het Lawagebied werd spoedig na aankomst aangevangen en was aan het einde van het jaar gevorderd tot in de Boven-Sarakreek, over eene lengte van 200 K.M.

In afwijking van de oorspronkelijke richting via Berg en Dal werd in studie genomen eene westwaartsche ombuiging van Berlijn naar de Saramacca, van waar het tracé de Suriname zal bereiken boven de vallen, om verder den linkeroever van de Sarakreek te volgen tot aan de waterscheiding tusschen de Sara- en Tosokreken.

Het geologisch onderzoek werd mede met kracht aangevangen, doch leverde tot nog toe geen buitengewone resultaten op.

De maatschappij Suriname meent spoedig tot den spoorwegaanleg te kunnen overgaan met het oog op de opbrengst, die zelfs bij den tegenwoordigen stand van de goudindustrie, dus zonder de uitbreiding die met en door een spoorweg met zekerheid mag worden tegemoet gezien, kan worden verwacht. Naar eene matige berekening zal die opbrengst voldoende zijn om de exploitatiekosten te dekken.

Er zijn onderhandelingen tusschen het bestuur der kolonie en de maatschappij aanhangig om eenige zekerheid ten aanzien van eene minimum-opbrengst te verkrijgen, welke zekerheid zij noodig meent te hebben ter verkrijging van het vereischte kapitaal voor den tramaanleg.

De maatschappij verzocht en verkreeg in Januari 1899 op de gewone algemeene voorwaarden concessie tot exploitatie van delfstoffen op een terrein groot 400 H.A., gelegen ten oosten van de Suriname, van welk terrein tot en met den 12den Mei 1899 2347 gram goud te Paramaribo werd aangebracht.

Naar de aangiften door belanghebbenden gedaan, bedroeg de hoeveelheid goud in 1898 gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname	441 125	gram
Saramacca	120 873,5	„
Marowijne	78 444,2	„
Lawa	224 547,7	„
Totaal	864 990,3	gram.

hetgeen, berekend tegen den prijs van f 1,37 per gram eene waarde vertegenwoordigt van f 1 185 036,85.

Gedurende het 1ste kwartaal 1899 werd, volgens aangiften, gevonden aan of in de nabijheid van de:

Boven-Suriname	116 827,5	gram
Saramacca	31 362	„
Marowijne	16 173,5	„
Lawa	85 515	„
Totaal	249 878	gram.

hetgeen, berekend naar gemelden koers, eene waarde vertegenwoordigt van f 342 332,86.

In 1898 werd 829 639,3 gram goud uitgevoerd, volgens den prijs van f 1,37 per gram, eene waarde vertegenwoordigende van f 1 136 605,84.

Hiervan werd uitgevoerd naar Nederland 729 844,8 gram; naar Groot-Britannië 69 545 gram; naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 6840 gram; naar Frankrijk 7109,5 gram en naar Fransch-Guyana 16 300 gram.

Daarenboven werd uitgevoerd naar Nederland 140 487,5 gram goud; naar Groot-Britannië 68 256,5 gram goud en naar Frankrijk 9,8 gram goud van Fransch-Guyana in Suriname ingevoerd.

De waarde van het uitgevoerde goud van den aanvang der industrie tot en met 1897 bedroeg f 21 872 449,93 (1).

Dit cijfer klimt alzoo door den uitvoer in 1898 tot f 23 009 055,77.

Van 1 Januari tot 30 April 1899 bedroeg de uitvoer 237 619 gram, eene waarde vertegenwoordigende van f 325 538,03 (2).

Hiervan werd uitgevoerd in:

Januari	21 142,5 gram
Februari	62 679 „
Maart	93 745 „
April	60 052,5 „

(1) In het vorige verslag staat foutief f 21 872 450,03

(2) In het vorige verslag is vermeld dat de waarde van het in de eerste vier maanden van 1898 uitgevoerde goud f 283 037 bedraagt; lees: f 283 037,89.

Nog werd gedurende deze vier maanden uitgevoerd 54 850,5 gram goud, van Fransch-Guyana in de kolonie ingevoerd.

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

In het Gouvernementsblad van 1898 n°. 45 werd opgenomen de verordening van 17 December 1898 tot nadere bepaling van het bedrag der akkergelden.

Moest vroeger voor in de kolonie in allodialen eigendom en erfelijk bezit uitgegeven gronden voor akkergeld in den regel betaald worden 46 cent per H.A. gedurende de eerste 12 jaren en daarna 23 cent per H.A., bij de zooeven genoemde verordening werd voor zoover niet voor reeds uitgegevene gronden het verschuldigd bedrag bij de grondbrieven lager gesteld is, het akkergeld ook voor de eerste 12 jaren op 23 cent per H.A. gebracht.

Met het oog op den zeer ongunstigen toestand waarin het district Coronie zich bevindt, werd het akkergeld voor gronden in dat district gelegen, verminderd tot 10 cent per H.A. Tevens werd aan den Gouverneur de bevoegdheid gegeven om regelingen te maken omtrent de betaling van achterstallige akkergelden in het district Coronie, daarbij rekening houdende met het bedrag van 10 cent waarop het akkergeld thans is bepaald.

In 1898 zijn in allodialen eigendom en erfelijk bezit afgestaan 364,941765 H.A. land, terwijl in den boezem van het domein werden teruggenomen 220,7 H.A.

In verschillende districten werden 38 vergunningen verleend tot het kappen van brandhout en het bewerken van timmerhout voor eene totale uitgestrektheid van 16744,885 H.A. waaronder 5 tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2510 H.A. met recht om ook bolletrie te bewerken, waarvoor 20 cent retributie per H.A. wordt betaald, tegen 10 cent per H.A. voor de overige. Van deze 5 vergunningen zijn 3 verleend tot vergrooting van 2 in 1897 verleende vergunningen. Bij deze vergrootingen werd tevens vergunning verleend om ook op de vergroote terreinen bolletrie te bewerken, wat in 1897 niet was geschied.

Kosteloos werd vergunning verleend om op de goudonderneming van de naamlooze vennootschap *L. en F. de Jong* uitsluitend van eene tot dusver onbekende houtsoort, goudhout genaamd, eenige stukken vierkant hout en een honderdtal planken te bewerken en naar Paramaribo te vervoeren ten einde daarvan eenige meubelstukken te doen vervaardigen voor inzending op de Haarlemsche tentoonstelling van 1899.

In de bij dit verslag gevoegde bijlage **O** zijn de uitkomsten van den landbouw in 1898 vermeld, en ter vergelijking ook opgaven over de jaren 1896 en 1897 opgenomen.

De gebruikelijke opgaven, betreffende de verschillende plantages en gronden waarop suiker, cacao en andere producten werden verkregen, zijn opgenomen in de bijlagen **P**, **Q**, **R** en **S**.

Aan die staten wordt het volgende ontleend:

In 1898 werd op 8 (1) plantages suiker geproduceerd, op 77 (2) plantages was cacao de hoofdcultuur, op 1107 gronden, voormalige plantages en gronden en vestigingsplaatsen werden zoowel cacao als producten van den kleinen landbouw, geteeld; terwijl op 176 gronden en voormalige plantages en gronden uitsluitend bananen, maïs, rijst en aardvruchten werden verbouwd.

In bebouwing waren op het einde van 1898 op suikerplantages 1912,6 H.A., waaronder 45 H.A. waarop cacao, 9 H.A. waarop koffie en 1 H.A. waarop bananen verbouwd werden; op de cacao- en andere plantages en gronden, op de voormalige plantages en gronden thans in kleine perceelen uitgegeven en op de vestigingsplaatsen op kleine landbouwers: 14 657,40 H.A., waarvan in aanleg waren (dus nog geen product opleverden) 25,85 H.A.

In hoofdstuk C is reeds eene vergelijking gemaakt tusschen de productie in 1898 en die in 1897.

Op ultimo December 1898 waren werkzaam:

op de suikerplantages 2613 immigranten en 2054 niet-immigranten;

op de cacao- en andere plantages en gronden en voormalige plantages en gronden, thans in kleine perceelen uitgegeven en op de vestigingsplaatsen: 3747 (1) immigranten, 3531 (1) niet-immigranten, 4000 eigenaren en 4535 pachters;

op de gronden waar in 1898 nog niet werd geoogst 31 eigenaren, 12 pachters, 21 immigranten en 42 niet-immigranten;

zoodat de in de districten gevestigde arbeidersbevolking en met haar gelijkgestelden bedroeg 20 586 hoofden.

Voegt men hierbij de te Paramaribo woonachtige 575 landbouwers en 357 veld- en fabrieksarbeiders (zie bijlage **B**), die voor een groot deel op de plantages Tourtonne, Ma Retraite, Kwatta en op de verschillende andere plantages in Beneden-Suriname en Beneden-Para arbeiden, dan klimt dat aantal tot 21 518.

In de bijlagen **T**, **U** en **V** zijn vervat opgaven nopens den verrichten arbeid en het verdiende loon. Daaruit blijkt, dat door creolen en andere niet onder contract verbonden arbeiders 126 231 taken werden verricht op plantages en gronden, alwaar geen immigranten gevestigd zijn, en 701 818$^{3}/_{4}$ taak op plantages, waar immigranten gevestigd zijn, en dat op eerstbedoelde plantages f 88 745,30 en op laatstbedoelde f 548 642,35^{5} aan loon is uitbetaald.

Voegt men bij deze cijfers de door de immigranten verrichte 1 119 104$^{1}/_{4}$ taak en het door hen verdiende loon ten bedrage van f 716 764,71^{5}, dan blijkt dat op de plantages waar de groote landbouw gedreven wordt, in 1898 zijn verricht 1 947 154 taken, en dat voor dien arbeid aan loon is uitbetaald f 1 354 152,37.

Bovendien werd nog aan ploegwerkers een bedrag van f 39 819,11^{5} uitbetaald zonder dat het aantal door hen verrichte taken kan worden opgegeven.

Op ultimo December 1898 waren door het Gouvernement 2612,8997 H.A. verdeeld in 2212 perceelen aan 2120 personen in huur en kosteloos gebruik afgestaan.

Daarvan waren:

734 perceelen met eene oppervlakte van 75,90864 H.A. te Paramaribo en Albina gelegen, als erven verhuurd aan 730 personen;

in kosteloos gebruik afgestaan:

te Paramaribo 4 perceelen, te zamen ± 1,7906 H.A., aan de Moravische Broedergemeente, aan de Roomsch-Katholieke gemeente en aan de stoomvaart-maatschappij „Koninklijke West-Indische Maildienst";

te Albina 2 perceelen, te zamen groot 0,17 H.A., te Nieuw-Nickerie 2 perceelen, te zamen groot 0,16769 H.A., en in Coronie 1 perceel groot 1,0752 H.A., aan de Moravische Broedergemeente;

in huur afgestaan: 4 perceelen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 3,16 H.A. aan 4 personen tot het oprichten van magazijnen enz. voor hunne goudconcessiën en van eene inrichting om hout te zagen en te bewerken.

De overige 1465 perceelen, te zamen groot 2530,6276 H.A., zijn tot uitoefening van den kleinen landbouw uitgegeven;

in huur aan 859 personen;

in kosteloos gebruik krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) aan 514 personen;

in kosteloos gebruik voor landbouw en andere doeleinden aan 4 personen (namelijk 1 boschneger en 3 indianen) en aan de Hervormde, de Roomsch-Katholieke en aan de Moravische Broedergemeente.

Onder de bovengenoemde 514 personen bevinden zich 173 personen die in 1898 krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) en krachtens de verordening van 19 April 1895 (*Gouvernementsblad* n°. 24) land tot eene gezamenlijke oppervlakte van 290,88 H.A. verkregen.

Omtrent de verdeeling der bovengenoemde 1465 perceelen over de kolonie wordt de volgende opgave verstrekt:

(1) Hierbij zijn Marienburg en Zoelen voor één plantage gerekend.

(2) Hieronder Marienburg en Zoelen, waar wel cacao geproduceerd is, niet gerekend, omdat daar suiker de hoofdcultuur is.

(1) Onder deze cijfers zijn niet begrepen de 1588 immigranten en de 646 niet-immigranten van Marienburg en Zoelen, die begrepen zijn in de bovengenoemde 2613 immigranten en 2054 niet-immigranten van de suikerplantages.

DISTRICTEN.	Aantal perceelen.	Oppervlakte in H.A.	Aantal huurders of gebruikers.
Beneden-Suriname en Beneden-Para	260	381,8122	223
Boven-Suriname en Boven-Para	304	507,3816	259
Beneden-Commewijne (1)	170	393,43	168
Cottica en Boven-Commewijne (1)	92	182,5924	89
Beneden-Saramacca	283	608,6	286
Boven-Saramacca	72	141	72
Nickerie	66	121,9667	69
Coronie	209	172,8447	205
Marowijne	9	21	9
	1 465	2530,6276	1 380

Het eiland Gros-Bois, gelegen ten westen van de monding van de Marowijne, werd, nadat de eerste huurder van het verder gebruik daarvan had afgezien, in het begin van 1898 aan een anderen huurder voor één jaar afgestaan voor vischvangst, varkensfokkerij en kippenkweek. Deze huur werd in het begin van 1899 voor één jaar verlengd.

Uit het volgende staatje blijkt hoeveel van de bedoelde perceelen en huurders zich bevonden op de centrale door het Gouvernement aangelegde vestigingsplaatsen.

Ter vergelijking bevat het tevens opgaven over 1897.

Centrale vestigingsplaatsen.	Aantal perceelen.		Oppervlakte in H.A.		Aantal huurders.	
	1897	1898.	1897.	1898.	1897.	1898.
Bij het fort Nieuw-Amsterdam (Beneden-Suriname	110	110	107,3422	107,3422	(2) 87	(2) 87
Op Domburg (Boven-Para)	183	184	251,1718	252,6118	138	139
Op La Rencontre (Boven-Para)	—	99	—	208,68	—	97
Op Totness (Coronie	206	210	172,7985	173,5867	188	206
Op Alkmaar (Beneden-Commewijne	130	151	133,3333	178,43	130	148
	629	754	664,6458	920,6507	543	677

(1) In het vorige verslag zijn de cijfers betreffende de vestigingsplaats Alkmaar abusievelijk gevoegd bij die van de districten Cottica en Boven-Commewijne. Laatstbedoelde cijfers moeten dus verminderd worden met 130 perceelen, 133,3333 H.A. en 130 personen, terwijl de cijfers van Beneden-Commewijne daarmede moeten worden vermeerderd.

(2) De verschillen tusschen het aantal perceelen en het aantal huurders zijn ontstaan doordien één pers on soms meer dan één perceel in huur heeft, of dat meerdere personen samen één perceel in huur hebben.

Tot exploitatie van balata zijn in 1898 overeenkomstig de voorschriften der Verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14) verleend 12 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 49 650 H.A., tegen betaling van 10 cent per H.A. per jaar, en wel:

in Nickerie	5,	tot eene gezamenl. oppervl. van	27 450 H.A.
„ Suriname	5,	„ „ „ „ „	14 700 „ (1)
„ Saramacca	2,	„ „ „ „ „	7 500 „ (2)
	12,	„ „ „ „ „	49 650 H.A.

Hernieuwd werden voor één jaar tegen betaling van 10 cent per H.A.:

a. in Nickerie:

1 concessie, groot 13 264 H.A., voor een gedeelte groot 5 000 H.A.
1 „ „ 5 000 „ „ het geheel „ 5 000 „

b. in Suriname:

1 concessie, groot 32 875 H.A., voor een gedeelte „ 25 700,764 „
1 „ „ 5 000 „ „ het geheel „ 5 000 „

c. in Marowijne:

1 concessie, groot 5 000 H.A., „ „ „ „ 5 000 „

45 700,764 H.A.

De gezamenlijke oppervlakte van in 1898 verleende en hernieuwde concessiën tot exploitatie van balata bedraagt alzoo 95 350,764 H.A.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata werden in 1898 verleend 54 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 3 244 435,312 H.A., en wel:

in Nickerie	23,	tot eene gezamenl. oppervl. van	1 906 823,136 H.A.
„ Saramacca	11,	„ „ „ „ „	825 557,03 „
„ Suriname	12,	„ „ „ „ „	258 361,93 „ (3)
„ Cottica	6,	„ „ „ „ „	202 469,50 „
„ Marowijne	2,	„ „ „ „ „	51 223,716 „
	54,	„ „ „ „ „	3 244 435,312 H.A.

Deze vergunningen werden alle kosteloos en voor den tijd van 4 maanden verleend, onder herinnering dat de voorkeur tot het verkrijgen van eene concessie tot exploitatie slechts tot aan het einde van dien termijn zoude bestaan.

Tot exploitatie van balata zijn gedurende de eerste vier maanden van 1899 overeenkomstig de voorschriften van de verordening van 21 Januari 1893 (*Gouvernementsblad* n°. 14) verleend 10 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 36768,75 H.A., tegen betaling van 10 cent per H.A. per jaar, en wel:

in Suriname	6,	tot eene gezamenl. oppervl. van	16 763,75 H.A. (4)
„ Saramacca	2,	„ „ „ „ „	10 000 „
„ Nickerie	1,	„ „ „ „ „	5 000 „
„ Marowijne	1,	„ „ „ „ „	5 000 „
	10,	„ „ „ „ „	36 768,75 H.A.

(1) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 1175 H.A. ter vergrooting van 1 in 1897 verleende concessie, 1 concessie tot eene oppervlakte van 1175 H.A. ter vergrooting van 1 in 1898 verleende concessie en 1 concessie tot eene oppervlakte van 2350 H.A. ter vergrooting van 1 in 1898 hernieuwde concessie.

(2) Waaronder 1 concessie tot eene oppervlakte van 2500 H.A. ter vergrooting van 1 in 1897 hernieuwde concessie.

(3) Waaronder 1 vergunning tot eene oppervlakte van 500 H.A. tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van boschproducten.

(4) Waaronder 4 concessiën tot eene gezamenlijke oppervlakte van 8768,75 H.A. ter vergrooting van 1 in 1898 hernieuwde concessie en 1 concessie tot eene oppervlakte van 3000 H.A. ter vergrooting van 1 in 1898 verleende concessie.

Tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van balata werden gedurende de eerste vier maanden van 1899 verleend 13 vergunningen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 953 980,25 H.A., en wel:

in Nickerie	5,	tot eene gezamenl. oppervl. van	629 770	H.A.
„ Saramacca	4,	„ „ „ „ „	255 404	„
„ Suriname	3,	„ „ „ „ „	46 946,25	„
„ Cottica	1,	„ „ „ „ „	21 860	„
	13,	„ „ „ „ „	953 980,25	H.A.

Deze vergunningen werden alle kosteloos en voor den tijd van vier maanden verleend, onder herinnering dat de voorkeur tot het verkrijgen van eene concessie tot exploitatie slechts tot aan het einde van dien termijn bleef bestaan.

Voor het district Nickerie werd de termijn van vier maanden gerekend in te gaan eene maand na de dagteekening der beschikking.

In 1898 werd 113 431,5 K.G. balata ter markt gebracht of 458,21⁵ K.G. minder dan in 1897.

§ 3. *Veeteelt.*

De veestapel bestond blijkens bijlage **W** op ultimo December 1898 uit 5853 runderen, 269 paarden, 151 muilezels, 362 ezels, 145 schapen, 1193 geiten en 1615 varkens.

Vergeleken met 1897 is er eene vermeerdering van 51 muilezels en 27 varkens en eene vermindering van 126 runderen, 15 paarden, 50 ezels, 72 schapen en 306 geiten.

Van de tentoonstelling van landbouw en veeteelt die van 1 tot 4 September te Paramaribo werd gehouden, is in hoofdstuk C reeds met een enkel woord melding gemaakt.

§ 4. *Kleine neringen.*

Er waren volgens de opgaven van de districts-commissarissen in 1898 190 winkels, 16 bakkerijen, 5 slachterijen en 2 sociëteiten.

Onder de 190 winkels waren er 7 waar tevens het bedrijf van bakker, 113 waar tevens het bedrijf van tapper en slijter, 7 waar tevens het bedrijf van bakker en slijter (of tapper) en 1 waar tevens het bedrijf van slijter (of tapper) en slachter werd uitgeoefend.

Bovendien waren 6 winkeliers als kruit- en geweerverkoopers geadmitteerd.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

In het Gouvernementsblad van 1899, n°. 32, werd opgenomen de publicatie van 20 Mei 1899, tot afkondiging van de wet van 8 April 1899 (*Staatsblad* n°. 92), houdende goedkeuring van het den 22sten September 1897 te Mexico tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Mexico gesloten tractaat van handel en vriendschap.

Wegens het epidemisch heerschen in 1898 van pokken in Venezuela werden de stoomschepen van de maatschappij Koninklijke West-Indische Maildienst die op hunne route eenige Venezuelaansche havens bezoeken, bij aankomst in Suriname telkens aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Slechts éénmaal werd het noodig geacht een dier schepen en wel voor den tijd van vijf dagen in quarantaine te stellen alvorens het tot het vrije verkeer toe te laten.

Gedurende 1898 kwamen in de kolonie 25 schepen meer aan dan in 1897, metende 36 785 ton meer.

Het aantal schepen, dat uit de kolonie vertrok was 18 meer met eene inhoudsmaat van 33 016 ton meer dan in 1897.

Uit de hierbij overgelegde staten **X**, **Y**, **Z**, **AA**, **BB** en **CC** blijkt de beweging in handel en scheepvaart in 1898.

Blijkens die staten zijn in 1898 in de kolonie aangekomen 273 schepen, metende te zamen 143 938 ton waarvan uit Nederland 113 schepen, metende 69008 ton en uit de kolonie vertrokken 271 schepen, metende te zamen 142 004 ton, waarvan naar Nederland 113 schepen, metende 68 270 ton.

Nog blijkt uit die staten dat de aangegeven getaxeerde of volgens officieele prijscourant getarifeerde waarde van den invoer heeft bedragen totaal f 5 703 427, waarvan uit Nederland voor eene waarde van f 3 101 859 en voorts dat de aangegeven waarde van den uitvoer van producten heeft bedragen f 5 211 123, waarvan naar Nederland voor eene waarde van f 1 553 494.

De waarde van den uitvoer bedroeg in 1898 f 30 548 minder dan in 1897 en die van den invoer f 409 003 meer dan in 1897.

De invoer bedroeg naar den maatstaf zooals voor 1895 en 1896 is aangenomen:

in	1895 . . .	f 5 203 029
„	1896 . . .	5 335 180
„	1897 . . .	5 294 424
„	1898 . . .	5 703 427

De invoer was in 1898 buitengewoon groot omdat van de artikelen buitenlandsch gedistilleerd, sigaren en sigaretten, tabak en opium, waarvan het invoerrecht in de maand October werd verhoogd, groote hoeveelheden vóór het in werking treden van het verhoogde recht ingevoerd zijn.

De uitvoer bedroeg aan geldswaarde in de laatste 5 jaren:

in	1894 . . .	f 5 062 814
„	1895 . . .	5 490 735
„	1896 . . .	4 391 728
„	1897 . . .	5 241 671
„	1898 . . .	5 211 123

Van de voornaamste producten zijn in de laatste drie jaren uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per kilogram, gram of liter hieronder worden vermeld.

Benaming der producten.	1896. Hoeveelheid.	1896. Gemiddelde waarde.	1897. Hoeveelheid.	1897. Gemiddelde waarde.	1898. Hoeveelheid.	1898. Gemiddelde waarde.
Balata . . . . . kilogram	f 209 511⁵	f 2,00	f 159 253	f 1,60	f 113 431⁵	f 1,60
Cacao . . . . . „	3 302 567⁵	0,46	3 584 715	0,58	2 830 414	0,81
Goud . . . . . gram	874 897	1,37	859 905	1,37	829 639⁵	1,37
Koffie (heele) . . . . . kilogram	75 124	1,00	45 665⁵	0,60	174 323	0,45
Id. (in hoornschil) . . „	26 420	0,60	115 375	0,40	81 548	0,30
Melasse { Muscovado . . . liter	„	„	1 000	0,06	100	0,06
Melasse { Vacuumpan . . „	148 753	0,03	„	„	4 000	0,10
Rum en dram . . . . . „	701 416	0,15	826 360	0,15	750 669	0,15
Suiker. { Muscovado . . . . kilogram	217 425	0,17	199 540	0,10	236 363	0,10
Suiker. { Vacumpan 1ste product „	7 580 607	0,12	9 751 631	0,13	8 044 638	0,13⁵
Suiker. { „ 2de „ „	356 277	0,08	1 779 618	0,10	1 592 164	0,10⁵

§ 6. *Zeebrieven.*

In 1898 werden geen zeebrieven uitgereikt.

§ 7. *Passen aan vaartuigen.*

In 1898 werden 250 scheepspassen afgegeven waaronder 64 voor Nickerie, Coronie en Marowijne.

§ 8. *Betonning, bakens en loodswezen.*

De tonnen in de monding van de Suriname, de Marowijne en de Nickerie werden geregeld verwisseld en gerepareerd.

In de monding van de Marowijne werd een van daar weggedreven boei door eene nieuwe vervangen, en in de nabijheid van den steiger te Albina werden 2 boeien gelegd voor het meren van schepen.

Het lichtschip *Suriname*, dat eene zware reparatie moest ondergaan werd tijdelijk vervangen door den gehuurden schoener *Charlotte*. De *Suriname* is sedert April van het loopende jaar weder op hare plaats.

Het licht van den lichttoren op Galibi voldoet goed.

Q. Posterijen, telegraphie en telephonie.

Zooals reeds in hoofdstuk M werd medegedeeld, werd bij besluit van 11 Juni 1898, opgenomen in het Gouvernementsblad van 1898, onder n°. 23, de verzending van gemunt geld met de pakketpost verboden.

Bij besluit van 29 Augustus 1898 (*Gouvernementsblad* n°. 27), werden buiten omloop gesteld de frankeerzegels van 12½, 15, 20, 25 en 30 cent voorzien van de beeltenis van Koning Willem III. Dezelfde zegels werden na te zijn voorzien van den overdruk „10 cent", voor dit bedrag verkrijgbaar gesteld en vooral door postzegelverzamelaars bij groote hoeveelheden opgekocht. In korten tijd was de geheele voorraad uitverkocht, waarvoor ontvangen werd de som van f 26 737.

Van de op het congres der Algemeene Postvereeniging te Washington den 15den Juni 1897 gesloten en in het Staatsblad van 1898, n°. 102, bekend gemaakte verdragen, overeenkomsten en slotprotocollen, zijn in het Gouvernementsblad van 1898 opgenomen:

onder n°. 28, het „Algemeen Postverdrag" met bijbehoorend slotprotocol;

onder n°. 29, de overeenkomst betreffende den dienst der postwissels;

onder n°. 30, het verdrag wegens de uitwisseling van postpakketten met bijbehoorend slotprotocol; een en ander met de vertaling daarvan.

In verband met wijzigingen door deze akten in de vroegere gelijknamige aangebracht, werd wijziging noodig van andere voorschriften op het postverkeer van de kolonie betrekking hebbende.

Het port dat voor ongefrankeerde briefkaarten met de zoogenaamde mails uit Nederland of Curaçao ontvangen van de geadresseerden wordt geheven en dat gelijk was aan het port voor ongefrankeerde brieven, werd gebracht op 12½ cent per briefkaart.

Het maximumbedrag dat als schadeloosstelling bij het verloren gaan van een aangeteekenden brief of eenig ander aangeteekend stuk wordt toegekend, werd in plaats van op f 25 bepaald op een bedrag in Nederlandsche munt gelijkstaande met 50 franken.

Voorts werd het maximumgewicht van monsters verhoogd van 250 tot 350 gram.

Deze wijzigingen werden aangebracht in het Koninklijk besluit van 25 Mei 1892, n°. 50 (*Gouvernementsblad* n°. 31), bij Koninklijk besluit van 19 October 1898, n°. 31 (*Gouvernementsblad* 1898, n°. 41).

In aansluiting aan de eerste van de zooeven genoemde wijzigingen werd — met wijziging van het besluit van 17 Juli 1889 (*Gouvernementsblad* n°. 26), reeds gewijzigd bij dat van 11 Juli 1892 (*Gouvernementsblad* n°. 32) — bij besluit van 10 December 1898 (*Gouvernementsblad* n°. 42), bepaald dat de ongefrankeerde briefkaarten in de kolonie Suriname ontvangen uit Fransch- en Britsch-Guyana ten laste van de geadresseerden belast worden met een port van 10 cent, en die uit andere landen der Algemeene Postvereeniging behalve Nederland en Curaçao met hetzelfde port voor briefkaarten uit Nederland en Curaçao bepaald, namelijk 12½ cent.

In verband met die wijzigingen werd bij resolutie van 10 December 1898, litt. A, n°. 9157 opgenomen in het Gouvernementsblad van dat jaar onder n°. 43, wijziging gebracht in het in het verslag van 1897 vermelde nieuwe reglement op den binnenlandschen postdienst (*Gouvernementsblad* van 1896, n°. 49).

Nog werden opgenomen in het Gouvernementsblad van 1898:

onder n°. 51, de publicatie van 28 December 1898, waarbij is afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 November 1898, n°. 32, houdende nadere wijziging van dat van 10 Januari 1894, n°. 12 (*Gouvernementsblad* n°. 5), betreffende de verzending van pakketten in het buitenlandsch postverkeer der Nederlandsche koloniën in West-Indië;

onder n°. 52, de publicatie van 28 December 1898, waarbij is afgekondigd het Koninklijk besluit van 29 November 1898, n°. 34, houdende wijziging van dat van 29 Mei 1892, n°. 39 (*Gouvernementsblad* n°. 34), betreffende de verzending van geld door middel van postwissels in het buitenlandsch postverkeer van de Nederlandsch koloniën in West-Indië;

en in het Gouvernementsblad van 1899:

onder n°. 2, de publicatie van 2 Januari 1899, waarbij is afgekondigd het Koninklijk besluit van den 6den December 1898, n°. 74 (*Staatsblad* n°. 263), houdende nadere regeling van de porten der brieven en verdere stukken die rechtstreeks over zee tusschen het Rijk en zijne koloniën en zijne bezittingen in Oost- en West-Indië worden gewisseld;

onder n°. 3. de resolutie van 6 Januari 1899, litt. A, n°. 144, waarbij ter algemeene kennis is gebracht dat het reglement op het postverkeer tusschen Nederland en de Nederlandsche koloniën in West-Indië, waarvan extract werd opgenomen in het Gouvernementsblad van 1879, n°. 7, is ingetrokken:

onder n°. 20, het besluit van 16 Maart 1899, tot nadere wijziging en aanvulling van het besluit van 28 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 18), houdende bepalingen betreffende de verzending van pakketten in het buitenlandsch verkeer der kolonie Suriname;

onder n°. 21, de resolutie van 16 Maart 1899, litt. A, n°. 1919, houdende wijziging van de instructie voor de postambtenaren belast met den buitenlandschen pakketpostdienst.

De opbrengst van den verkoop van frankeerzegels, briefkaarten, enz., en de huur van briefkasten bedroeg in 1898 aan:

frankeerzegels	f	54 556,91⁵
postzegels		393,90
briefkaarten		1 683,95
postwissel- en postpakketformulieren		33,09⁵
huur van briefkasten		633,75
Te zamen	f	57 301,61

In 1897 was ontvangen f 31 294,92.

In 1898 werden door het postkantoor te Paramaribo afgegeven:

2704 buitenlandsche postwissels tot een gezamenlijk bedrag van	f	114 531,71
en door het postkantoor te Nieuw-Nickerie 181 stuks tot een gezamenlijk bedrag van		9 889,35
te zamen 2885 stuks tot een bedrag van	f	124 421,56

In 1897 werden afgegeven 2694 stuks tot een bedrag van f 114 598,24⁵.

Uitbetaald werden:

te Paramaribo	282	stuks bedragende	f	7 350,49⁵
„ Nickerie	2	„ „		20,00
te zamen	284	„ „	f	7 370,49⁵
in 1897	284	„ „		9 546,69⁵

Betreffende de binnenlandsche postwisseldienst volgt hieronder eene opgave van het verkeer over de laatste vijf jaren.

Afgegeven werden:

in 1894	270	stuks à	f	8 959,49⁵
„ 1895	443	„ „		11 855,44
„ 1896	750	„ „		17 663,12
„ 1897	861	„ „		18 553,80
„ 1898	1081	„ „		22 130,34⁵
	3405		f	79 162,20

Uitbetaald werden:

in 1894	264	stuks à	f	8 676,99⁵
„ 1895	446	„ „		12 024,79
„ 1896	742	„ „		17 445,57
„ 1897	860	„ „		18 621,45
„ 1898	1091	„ „		22 361,69⁵
	3403		f	79 130,50

Met den pakketpostdienst werden naar het buitenland verzonden 689 pakken tegen 765 in 1897.
Ontvangen werden 2013 pakketten tegen 1698 in 1897.

De bijlagen **D D** [1] — [3] geven een overzicht van het aantal der verzonden en ontvangen brieven, briefkaarten, postpakketten en andere stukken gedurende 1898, met afzonderlijke opgaven van de pakketten die goud en specie bevatten.
Hieronder volgt een overzicht van het per postpakket verzonden goud over de laatste drie jaren:

in 1896 . . .	875 405	gram goud.
„ 1897 . . .	839 468[5]	„ „
„ 1898 . . .	1 038 158,8	„ „

Aan gouden en zilveren muntspeciën werd verzonden:

	in 1896 (1)	in 1897	in 1898 (2)
Hollandsch goud . .	f 50,00	f 100,00	—
„ zilver . .	29 453,03	12 458,53	f 28 638,31
Fransch goud . . .	332,80	—	—
„ zilver . . .	55 490,08	76 954,25	7 174,55
	f 85 325,91	f 89 512,78	f 35 812,86

Door middel van den pakketpostdienst rechtstreeks tusschen Suriname en Britsch-Guyana werden in 1898 33 pakketten verzonden naar en 116 pakketten ontvangen uit Demerary; in 1897 respectievelijk 45 en 71.

Telegraphie. Gedurende 1898 ondervond de telegraphische verbinding langs de gecontracteerde lijnen van de „Compagnie française des câbles télégraphiques" geene storing, zoodat het subsidie over de beide semesters (elk ad f 12 000) ten volle kon worden uitbetaald.
Klachten of reclames van afzenders van telegrammen kwamen niet in.
Den 28sten Maart 1899 kwam in de kolonie aan de kabelboot *Contre-Amiral-Coubet* om in de nabijheid van Paramaribo eene fout in de kabel naar Cayenne te herstellen.
Het tarief voor regeeringstelegrammen werd in den loop van dit jaar verlaagd. Voor een regeeringstelegram van Suriname naar Nederland werd vroeger betaald f 2,85 per woord; thans f 2,51 per woord.
Ook voor perstelegrammen waarvoor 50 pct. korting verleend wordt op het gewone tarief van de lijnen van de „Compagnie française des cables télégraphiques" thans minder betaald dan vroeger, tengevolge van uitbreiding der lijnen van genoemde maatschappij.

Telephonie. Het beheer van het telephoonwezen werd ook in 1898 gevoerd door den eersten luitenant der artillerie *F. Smith.* Het personeel bestond op 31 December geheel uit militairen, ten getale van 14.
Het aantal particuliere aansluitingen is van 65 tot 73 geklommen, terwijl voor rekening van het Gouvernement tot stand kwamen: eene tweede verbinding tusschen de stations Mariënburg en Frederiksdorp; de verbinding van het politiestation Uitkijk met Paramaribo (zie hoofdstuk C) en de verbinding van de woning van den chef van het bouwdepartement met het hoofdbureau te Paramaribo.
Uitsluitend ten dienste van het Gouvernement waren op 1 Januari 1899 43 toestellen in gebruik.
Het aantal kilometers lijndraad dat in gebruik is, steeg van ongeveer 300 tot ongeveer 335; het aantal telephoonpalen van ongeveer 1800 tot ongeveer 1850 en het aantal toestellen van 107 tot 116.
De telephoonpalen en eenige gereedschappen werden in de kolonie aangeschaft, terwijl het overige materieel uit Nederland werd besteld.
De opbrengst van het telephoonwezen neemt steeds toe.

De totale opbrengst in 1828 beliep f 5033,89 tegen f 4184,05 in 1897. De hoogere opbrengst is toe te schrijven aan vermeerdering van het aantal der betalende geabonneerden. De opbrengst van berichten tegen het gewone tarief verzonden, was nagenoeg gelijk aan die van 1897.

In de regeling voor het gebruik maken door particulieren van de gouvernements-telephoonlijnen, vastgesteld bij besluit van 10 Mei 1894 (*Gouvernementsblad* n°. 15) werden bij besluit van 29 Maart 1899 (*Gouvernementsblad* n°. 23) eenige wijzigingen aangebracht.
Waren de telephoonbureaux op werkdagen vroeger voor het publiek gesloten van 12 tot 1 uur 's namiddags, thans is het rustuur van de beambten gesteld van 2 tot 3 uur 's namiddags.
Vroeger moest voor het overseinen van berichten buiten den tijd waarop de bureaux geopend zijn steeds 50 cent extra per bericht worden betaald; dat bedrag is verminderd tot 25 cent voor berichten verzonden op werkdagen tusschen 6 en 8 uur 's namiddags.
Was vroeger het overbrengen van particuliere berichten op de telephoon-bureaux door den afzender zelven, absoluut verboden; thans kan het publiek op de telephoonbureaux in de districten en op de politiestations Sommelsdijk, Poelepantje en Uitkijk en eventueel later door den Gouverneur daartoe aan te wijzen politiestations, van de telephoon gebruik maken tegen betaling van 10 cent per gesprek. De duur van een gesprek wordt op 5 minuten gesteld.
Het tarief voor het overzenden van particuliere berichten, vroeger bedragende 1 cent per woord werd in dier voege gewijzigd dat thans voor ieder bericht betaald moet worden een vast bedrag van 10 cent vermeerderd met zooveel halve centen als het bericht woorden telt. Voor een oneven aantal woorden wordt naar het naast hoogere even aantal betaald.
Tegelijk met de wijziging in de regeling voor het gebruik maken door particulieren van de gouvernementstelephoonlijnen kwam eene nieuwe regeling tot stand betreffende aansluiting van particulieren aan het gouvernementstelephoonnet. Deze nieuwe regeling werd vastgesteld bij resolutie van 29 Maart 1899 L B, n°. 2213, en opgenomen in het Gouvernementsblad van het loopende jaar onder n°. 24.
Daarbij werd in de eerste plaats het betalen van de aanlegkosten voor den aangeslotene vergemakkelijkt, daar die kosten thans in 12 maandelijksche termijnen kunnen worden voldaan, terwijl aanvankelijk het totaal bedrag in eens en in den laatsten tijd in drie termijnen moest worden betaald.
De abonnementsprijs was vroeger voor Paramaribo en de cacaoplantages in de districten f 60 per jaar en voor de suikerplantages f 200 à f 300. Daarvoor genoot de aangeslotene ten behoeve van zich zelven of van de plantage een onbeperkt vrij gebruik van de telephoon.
Dat tarief is thans zoodanig gewijzigd dat voor aansluitingen aan een telephoonbureau voor de eerste 1000 M. f 20 en voor iedere 1000 M. of gedeelte daarvan boven de eerste 1000 M. eene verhooging van f 5 per jaar betaald moeten worden, terwijl voor aansluitingen verder dan 10 000 M. van het telephoonbureau te Paramaribo verwijderd, voor iedere 10 000 M. of gedeelte daarvan boven de eerste 10 000 M. behalve de genoemde verhooging van f 5 per jaar nog f 5 per jaar moet worden betaald.
Behalve den vasten abonnementsprijs moeten de geabonneerden voor ieder gesprek (dienstgesprekken uitgezonderd) 4 cent betalen.
De duur van een gesprek is op 5 minuten gesteld, terwijl elke overschrijding van die tijdruimte met 5 minuten of een gedeelte daarvan, als een afzonderlijk gesprek wordt aangemerkt.
Voorts zijn bij de nieuwe regeling ten aanzien van eenige ondergeschikte punten nieuwe bepalingen gemaakt of wijzigingen in vroegere bepalingen aangebracht.
Naar aanleiding van klachten tegen de nieuwe regeling ingebracht, werd bij resolutie van 24 April 1899, L. B., n°. 2874, (*Gouvernementsblad* n°. 27) de bepaling, dat men zich telkens voor vijf jaren moet abonneeren zoodanig gewijzigd, dat na een eerste vijfjarig abonnement een tweede abonnement slechts voor één jaar gesloten wordt.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

(1) Met referte aan de noot voorkomende op bladz 25 van het vorige verslag wordt de aandacht gevestigd op de noten, opgenomen in bijlage **D D**[3] van dit verslag
(2) Het verbod van gemunt geld met de pakketpost te verzenden is 14 Juni 1898 in werking getreden.

INHOUD

VAN HET

KOLONIAAL VERSLAG VAN SURINAME VAN 1899.

		Bladz.
A.	Grondgebied	1
B.	Bevolking	1
C.	Mededeelingen van algemeenen aard	1
D.	Algemeen en gewestelijk beheer	6
E.	Militair beheer	7
	§ 1. Landmacht	7
	§ 2. Zeemacht	8
F.	Wetgeving	8
	§ 1. Wetgeving	8
	§ 2. Rechterlijke macht en rechtspraak	9
	§ 3. Politie	9
	§ 4. Gevangeniswezen	9
G.	Eeredienst	9
	Nederlandsch-Hervormde gemeente	10
	Vereenigde Protestantsche gemeente te Nieuw-Nickerie	10
	Evangelisch-Luthersche gemeente	10
	Moravische Broedergemeente	10
	Roomsch-Katholieke gemeente	10
	Israëlietische gemeenten	10
H.	Instellingen van liefdadigheid	10
	Weldadigheidsgesticht 's lands grond Boniface	10
I.	Onderwijs	11
J.	Burgerlijke geneeskundige dienst	13
K.	Landsgebouwen	14
	§ 1. Onderhoud, enz. van gebouwen	14
	§ 2. Nieuwe werken	15
L.	Land- en waterwegen en bijbehoorende werken, benevens vervoermiddelen	15
	Buitengewone productieve werken	16
	Stoomvaartuigen	16
	Zeilvaartuigen	17
M.	Financieele zaken	17
	Muntwezen	17
	Begrooting	17
	Belastingen	18
	Hypotheekkantoor	19
	Koloniale spaarbank	19
N.	Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren	19
O.	Immigratie en kolonisatie	19
	§ 1. Immigratie	19
	§ 2. Kolonisatie	22
P.	Nijverheid	22
	§ 1. Ontginning van delfstoffen	22
	§ 2. Landbezit, landbouw en andere ondernemingen	23
	§ 3. Veeteelt	25
	§ 4. Kleine neringen	25
	§ 5. Handel en scheepvaart	25
	§ 6. Zeebrieven	26
	§ 7. Passen en vaartuigen	26
	§ 8. Betonning, bakens en loodswezen	26
Q.	Posterijen, telegraphie en telephonie	26

(5. 1.)

III. CURAÇAO.

VERSLAG.

A. Bevolking.

De bevolking van de kolonie Curaçao bestond op 1 Januari 1899 uit 51084 zielen, als:

Curaçao	29 718
Bonaire	4 829
Aruba	9 349
St. Martin (Ned. ged.)	3 577
St. Eustatius	1 432
Saba	2 179
	51 084

Op 1 Januari 1898 bedroeg de bevolking 50 705 zielen, zoodat zij met 379 zielen is vermeerderd.

Eene statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie over de jaren 1893—1898 wordt aangetroffen in bijlage A van dit verslag, terwijl de staat in bijlage B aantoont, hoe de ingezetenen op het einde van 1898 waren te verdeelen naar hunne geboorteplaatsen en de kerkgenootschappen waartoe zij behoorden.

In bijlage B zijn, in tegenstelling met de statistiek in bijlage A, ook de onderofficieren en manschappen van het garnizoen begrepen.

De in bijlage B voorkomende opgaven, opgemaakt door de wijk- en districtmeesters, kunnen echter niet geheel juist worden geacht.

Op de bovengenoemde eilanden bedroeg het getal gehuwden, weduwnaars en weduwen respectievelijk 5423, 1101, 2232, 598, 399 en 652.

Van de geboorten waren er in 1898:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	376	466
„ Bonaire	140	102
„ Aruba	164	94
„ St. Martin (Ned. ged.)	38	92
„ St. Eustatius	27	44
„ Saba	46	14 *)

Bij opvolgend huwelijk werden gewettigd:
op Curaçao 46, op Bonaire 2, op Aruba 3, op St. Martin (Ned. ged.), 18, op St. Eustatius 0 en op Saba 0 kinderen.

Ter voldoening aan art. 1 van de verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22) werden in 1898 als ingezetenen ingeschreven: op Curaçao 1, op Aruba 9, op St. Martin (Ned. ged.) 2, op St. Eustatius 9 en op Saba 9 personen.

*) Volgens bijlage A werden in 1898 op het eiland Saba 50 kinderen geboren en niet 60, zooals de hier verstrekte cijfers aangeven. Het verschil is hier te lande niet op te helderen.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Orde en rust bleven in 1898 in de kolonie ongestoord.

Het feest van de aanvaarding der regeering door Hare Majesteit Koningin Wilhelmina werd op al de eilanden der kolonie met buitengewone geestdrift gevoerd. Niet weinig heeft tot opluistering der feesten op Curaçao bijgedragen de tegenwoordigheid in de haven van een Italiaansch eskader, bestaande uit 5 schepen, onder bevel van den contra-admiraal graaf Candiano Olivola, bestaande uit de schepen *Carlo Alberto*, commandant Capitano de vacello Bartolini, admiraalschip; *Piemonte*, commandant capitano de fregate Guiliani; *Umbria*, commandant capitano de fregate Buono; *Calabria*, commandant capitano de fregate Cabaliere Avallone en *Dogoli*, commandant capitano de fregate Marcelli.

Bepalingen ter inachtneming en handhaving eener volkomen onzijdigheid gedurende den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, werden afgekondigd in het *Publicatieblad* onder n°. 11 en 12.

Bij verordening van 4 Juni 1898 (*Publicatieblad* n°. 9) werd de bepaling dat overscheping van voor doorvoer bestemde oorlogsbehoeften tijdelijk door den gouverneur bij besluit kan worden verboden, toegevoegd aan art. 20 der verordening van 28 Juli/20 December 1881 (*Publicatieblad* 1881, n°. 22), houdende herziening van het gewijzigde reglement op den in-, door- en uitvoer van koopmanschappen voor het eiland Curaçao, enz.

De gouverneur deed in de maand Januari 1898 een inspectiereis door het 3de, 4de en 5de district; de wegen en de gesubsidieerde scholen der zusters van liefdadigheid werden bezocht. De wegen werden in goeden staat bevonden en de scholen gaven evenals vroeger alle reden tot tevredenheid.

Op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba viel er in 1898 bijna geen regen. Dit was ook het geval op de bovenwindsche eilanden gedurende de eerste helft van dat jaar; in de tweede helft vielen er daar echter overvloedige regens.

De laatstgenoemde eilanden werden in den nachtvan den 12den op den 13den September geteisterd door een hevigen orkaan, welke veel schade heeft veroorzaakt. Vele daar thuis behoorende scheepjes en visschersbooten gingen verloren; op St. Martin (Ned. ged.) en Saba stortten vele huizen en stroohutten in en werden verscheidene oude gebouwen min of meer beschadigd. De aardappeloogst op Saba ging geheel verloren.

Op Curaçao vormde zich terstond eene commissie om in den eersten nood der bevolking te voorzien. Giften werden ontvangen uit Bonaire, Aruba, Suriname en Bermuda. In Nederland was de verwoesting door den orkaan aangericht, nauwelijks bekend, of er vormde zich eene commissie tot inzameling van giften tot leniging in den nood. die in staat werd gesteld om een bedrag van f 9131 23 aan de noodlijdenden over te maken, waarvan voor eene som van f 1000 was bijgedragen door Hare Majesteit de Koningin, en voor eene som van f 600 door Hare Majesteit de Koningin-Moeder.

Nog mocht de kolonie zich verheugen in het bericht dat Hare Majesteit de Koningin-Moeder, het bedrag van f 2084,50, hier door de commissie voor het bijeenbrengen van gelden voor het huldeblijk aan Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes ingezameld, tot eene som van f 2500 verhoogde en ter beschikking stelde om te doen strekken tot verlichting der lepralijders in deze kolonie.

Behalve de in het vorig verslag vermelde schepen werd de

haven van Curaçao in 1898 nog bezocht, in de maand Juli, door een Italiaansch schip, *de Umbria*, welk schip daar weder in Augustus aankwam, samen met het schip van diezelfde natie, *Bauzan*, en voorts in de maand Augustus door het hiervoren genaamd Italiaansch eskader.

Het eiland Saba werd in de maand Juni bezocht door het Britsche oorlogsstoomschip *Intrepid*, commandant S. L. Bun, hebbende den gouverneur van Antigua, Sir Francis Flemming aan boord. Deze vertoefde eenige uren in het hoofddorp en vertrok weder denzelfden dag.

In de plaats van den heer L. B. Smith, consul der Vereenigde Staten van Noord-Amerika op Curaçao, die in de maand December 1898 overleed, werd als zoodanig bij Koninklijk besluit van 11 April 1899, n°. 54, erkend en toegelaten de heer E. H. Chiney.

Tot vice-consul der Vereenigde Staten van Columbia op Curaçao werd bij Koninklijk besluit van 24 Maart 1899, n°. 1, erkend en toegelaten de heer M. de Sola; en bij Koninklijk besluit dd. 6 April 1899, n°. 4, tot consul, waarnemend consul-generaal van België voor de Nederlandsche West-Indische eilanden. de heer C. Renoz.

Tot vice-consul der Vereenigde Staten van Noord-Amerika op St. Martin (Ned. ged.) werd erkend de heer F. C. L. A. Netherwood.

Op initiatief van den heer J. H. J. Hamelberg, archivaris op Curaçao, werd aldaar in den loop van het jaar 1896 een „Geschied-, taal-, land- en volkenkundig genootschap" opgericht, dat als zedelijk lichaam is erkend. In de eerste algemeene vergadering der leden van het genootschap werden de heeren mr. Sol C. Henriquez, G. A. L. Ferguson, J. H. J. Hamelberg en mr. J. B. Gorsira, respectievelijk tot voorzitter, onder-voorzitter, secretaris en penningmeester gekozen, terwijl de heer mr. C. A. H. Barge, gouverneur der kolonie, tot beschermheer werd benoemd.

Reeds zijn er drie jaarlijksche verslagen in het licht verschenen.

Volgens den gouverneur zijn de bijdragen in die verslagen opgenomen alleszins belangrijk te achten.

Van den werkelijken uitslag der bemoeiingen van het genootschap kan, wegens den korten tijd sedert zijne oprichting niet veel worden gezegd. Er zijn echter redenen om te verwachten dat, zoo aan de vereeniging steun niet onthouden wordt, zij nuttig voor de kolonie blijken zal, door deze beter in Nederland en in den vreemde bekend te maken, hetgeen leiden moet tot bevordering harer belangen.

Ter bereiking van dat doel heeft zeker ook bijgedragen de deelneming aan de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898 te 's-Gravenhage gehouden. Ook op de wereldtentoonstelling van Parijs zal de kolonie vertegenwoordigd worden. De voor dat doel door den Gouverneur benoemde commissie heeft hare voorbereidende werkzaamheden bijna geëindigd en eenige artikelen van nijverheid en voortbrengselen van landbouw en veeteelt staan ter verzending gereed.

Door het mislukken van den oogst ontstond er op Bonaire onder de bevolking gebrek en steeg de armoede tot een zeer hoogen trap. Door gebrek aan zuiver drinkwater en plantaardig voedsel hebben zich eenige gevallen van scheurbuik voorgedaan. Voor de pokken-epidemie, die in de naburige republiek Venezuela heerschte, bleef het eiland gespaard.

Op Aruba was de regenval in 1898 zeer gering. De gezondheidstoestand was gunstig. Ook dit eiland bleef gespaard voor de in Venezuela geheerscht hebbende pokken-epidemie. 97 arbeiders verlieten het eiland in 1898 ten einde in Venezuela werk te zoeken.

De gezondheidstoestand op St. Martin (Ned. ged.) was gunstig, 420 inwoners van het eiland emigreerden in 1898 naar San Domingo.

Op St. Eustatius was de gezondheidstoestand in 1898 ongunstig; gevallen van malaria deden zich voor.

De gezondheidstoestand was op Saba in 1898 vrij gunstig; alleen deed zich in de maand Januari van dat jaar nog een geval van diphteritis voor met doodelijken afloop.

De onderstand, welke krachtens art. 21 van de Wet van 3 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 56) aan hulpbehoevende vrijgemaakten werd verleend, bedroeg in 1898 op Curaçao: f 2224,17⁵; op Bonaire f 400; op Aruba f 176,59⁵; op St. Martin (Ned. ged.) f 570,42; op St. Eustatius f 949,98⁵ en op Saba f 330.

C. Algemeen en gewestelijk bestuur.

Van de in Mei 1899 aftredende leden van den kolonialen raad P. C. Gorsira en Leon V. Leyba werd de laatstgenoemde bij Koninklijk besluit van 24 Maart 1899, n°. 16, herbenoemd; in stede van den heer P. C. Gorsira, die verzocht had niet voor benoeming in aanmerking te komen, werd bij voormeld Koninklijk besluit benoemd de heer J. B. van der Linde Schotborgh.

Bij Koninklijk besluit van 9 Maart 1899 n°. 21, werd aan den heer G. R. Zeppenfeldt, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als gezaghebber van Saba en in zijne plaats benoemd de heer H. J. Beaujon, waarnemend officier van justitie op St. Eustatius.

In de maand Juni vertrok de heer J. Möller, gezaghebber op St. Martin (Ned. ged.), om gezondheidsredenen met verlof naar Nederland, en werd tijdelijk vervangen door den heer D. C. van Romondt, oudsten landraad op dat eiland,

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

De sterkte van de stedelijke schutterij op Curaçao was op ultimo December 1898: 1 majoor, tevens commandant van de landelijke schutterij, 6 kapiteins (van welke 1 kwartiermeester en 1 officier van wapening en kleeding), 12 luitenants, (van welke 1 adjudant) en 238 onderofficieren en manschappen.

De sterkte van de landelijke schutterij bleef 8 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

Op de andere eilanden der kolonie is de schutterij niet georganiseerd.

In het *Publicatieblad* werd onder n°. 10 opgenomen het Koninklijk besluit van 9 Maart 1898, n°. 33, ter herziening van art. 10 van het Koninklijk besluit van 31 Augustus 1885, n°. 27 (*Publicatieblad* n°. 15), houdende nieuwe voorschriften nopens het vervoer van militairen, tot de West-Indische landmacht behoorende.

De formatie en de werkelijke sterkte van het garnizoen waren in 1898:

	Formatie.	Sterkte op ult. December 1897.	In 1898 vermeerderd met:	In 1898 verminderd met:	Sterkte op ult. December 1898.
Officieren der infanterie . . .	5	5	3*a*	3*c*	5
Luit. der artillerie (instructeur).	1	1	„	„	1
Officieren van gezondheid. . .	2	2	„	„	2
Apotheker 2de klasse	1	1	„	„	1
Onderofficieren en manschappen	255	162	39*b*	41*d*	160

a. 2 uit Nederland aangekomen en 1 in functie gesteld (was met verlof).

b. 33 uit Nederland aangekomen; 1 aangenomen; 2 van desertie terug; 3 van de marechaussee bij het korps terug.

c. 2 naar Nederland en 1 naar Suriname vertrokken.

d. 8 gegageerd, 1 gepasporteerd, 1 overleden, 2 gedeserteerd en 29 naar Nederland vertrokken.

Op ultimo December 1898 waren 8 militairen bij de brigade marechaussees gedetacheerd en bevonden zich 4 militairen in de klasse van krijgstucht.

Gedurende 1898 werden uitgereikt 4 zilveren en 16 bronzen medailles.

De militaire boekerij, waarvan steeds veel gebruik wordt gemaakt, bevatte bij het einde van 1898: 1281 boekwerken.

De militaire cantine beantwoordt goed aan haar doel.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was gedurende 1898 bijzonder gunstig. Het aantal manschappen voor venerische ziekten in het hospitaal opgenomen, was weder kleiner dan in vorige jaren.

Het getal der verpleegden in het hospitaal bedroeg:

	Compagnie infanterie.	Hr. Ms. zeemacht.	Marechaussées.	Koopvaardij.	Gegageerden.	Onvermogenden.	Totaal.
In behandeling op ult. December 1897 . .	4	7	1	„	„	„	12
Bijgekomen	87	59	6	„	„	„	152
Totaal. . . .	91	66	7	„	„	„	164
Hersteld of uitgegaan	81	62	7	„	„	„	150
Bleven . . .	10	4	„	„	„	„	14
Overleden . .	„	4	„	„	„	„	4
In behandeling op ult. December 1898 . .	10	„	„	„	„	„	10

§ 2. *Zeemacht.* Hr. Ms. korvet *Sommelsdijk*, dat blijkens het vorig verslag den 25sten Juli 1898 op Curaçao was aangekomen, verliet in den morgen van den 26sten dier maand de haven met bestemming naar Bonaire en keerde in den namiddag van dienzelfden dag in de haven terug, na het commandement van het station te hebben overgenomen van den commandant van het zich ter reede van voormeld eiland bevindend korvet *Alkmaar*.

De *Sommelsdijk* die den 29sten September in de haven was teruggekeerd van een op den 21sten dier maand ondernomen oefeningstocht in de Caraïbische zee, vertrok den 1sten October naar Bonaire, aangezien zich op Curaçao een geval van gele koorts in het militair hospitaal had voorgedaan; zij verliet die reede den 19den October tot het houden van een oefeningstocht in de Caraïbische zee en keerde den 5den November terug, komende van Granada; doch aangezien zich den 27sten October weer een geval van gele koorts op Curaçao had voorgedaan, vertrok zij dienzelfden dag weder naar Bonaire en kwam den 18den November weder binnen de haven van Curaçao. Den 14den December ondernam zij op nieuw een oefeningstocht en keerde den 27sten dier maand binnen de haven terug, komende van Carthagena (Vereenigde Staten van Columbia).

Hr. Ms. pantserdekschip *Zeeland* kwam den 10den Maart 1899 op Curaçao aan en verliet den 18den dier maand de haven.

De *Sommelsdijk* vertrok den 21sten Maart van Curaçao en keerde den 11den April d. a. v. terug, na de eilanden Guadeloupe, Dominica en St. Lucia te hebben bezocht. Zij verliet de haven weder den 25sten April met bestemming naar Aruba tot het houden van schietoefeningen, viel den 10den Mei weder binnen, vertrok den 25sten dier maand op nieuw naar Aruba met gelijk doel en keerde den 4den Juni terug.

Hr. Ms. pantserdekschip *Zeeland* is den 16den Juni 1899 weder op Curaçao gearriveerd, komende van Bonaire, en heeft den 1sten Juli de reis naar het moederland aanvaard.

E. Wetgeving, Rechtswezen en Politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Behalve de verordeningen, publicatie's en besluiten welke onder andere hoofdstukken van het tegenwoordig verslag zijn vermeld, werden in het *Publicatieblad* van 1898 opgenomen:

onder n°. 7 de publicatie, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den 1sten Februari 1898 (*Staatsblaa* n°. 42) houdende nadere wijziging van dat van 29 Augustus 1894 (*Staatsblad* n°. 146) ter uitvoering van art. 1 der wet, betreffende de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en van de consulaire rechtsmacht (*Staatsbladen* 1887 en 1888, nos. 138 en 204);

onder n°. 10 de beschikking, bepalende de opneming in het *Publicatieblad* van het op 24 December 1895 tusschen de Fransche Republiek en Nederland gesloten, ook op de wederzijdsche koloniën toepasselijk verdrag tot wederzijdsche uitlevering van misdadigers;

onder n°. 28 de publicatie, waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van 20 September 1898 (*Staatsblad* n°. 213), tot nadere wijziging van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1894 (*Staatsblad* n°. 146), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 13 Mei 1896 (*Staatsblad* n°. 81) en 1 Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 42), ter uitvoering van art. 1 der wet, houdende regeling van de bevoegdheid der consulaire ambtenaren tot het opmaken van burgerlijke akten en van de consulaire rechtsmacht (*Staatsbladen* nos. 138 van 1887 en 204 van 1888).

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1898 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken.	Strafzaken.	Beschikkingen.
Curaçao, hof van justitie . .	38	58	84
„ kantongerecht . .	39	139	„
Bonaire, idem . . .	1	23	„
Aruba, idem . . .	9	16	10
St. Martin (Ned. ged.), raad van justitie	2	10	3
Idem, kantongerecht . .	5	12	5
St. Eustatius, raad v. justitie.	4	5	1
Idem, kantongerecht .	3	17	4
Saba, kantongerecht. . . .	1	1	„

Bij het hof van justitie werden nog genomen 27 bevelschriften (in raadkamer op requisitoir van het openbaar ministerie als anderszins).

Het hof heeft aan den gouverneur van consideratie en advies gediend op 16 requesten ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf; op 2 door de commissie van administratie over de gevangenissen op Curaçao gedane aanbevelingen tot kwijtschelding of vermindering van de straf van 20 bij vonnissen van het hof veroordeelde personen, en op één vonnis, door den krijgsraad op Curaçao gewezen.

Door den voorzitter van het hof zijn genomen: 40 beschikkingen, bij elk waarvan machtiging is verleend tot de voorloopige opneming van een persoon in het gesticht voor krankzinnigen op Curaçao voor den tijd van zes weken van diens eerste opneming daarin af of zooveel korter als zijn toestand zal vereischen.

Op Curaçao werd door den kantonrechter voorzien in 16 voogdijen en 8 toeziende voogdijen.

Behalve de akten wegens de benoeming van voogden en toeziende voogden, zijn door dien kantonrechter verleden 15 akten in verschillende zaken.

Ter griffie zijn in de daarvoor bestemde registers 7 akten ingeschreven.

Aan den gouverneur van Curaçao werd door den kantonrechter van consideratie en advies gediend op vier verzoeken ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf.

Door den kantonrechter op Aruba werd nog in 8 voogdijen en toeziende voogdijen voorzien en werd 1 curator over een onbeheerden boedel benoemd.

De raad van justitie op St. Martin heeft den gouverneur van consideratie en advies gediend op één verzoekschrift om gratie.

Het getal vonnissen, daar in raadkamer genomen op requisitoir van den officier van justitie beliep 2.

De kantonrechter op St. Martin (Ned. ged.), voorzag in 2 vcogdijen en 1 toeziende voogdij.

Door hem werd aan den gouverneur van consideratie en advies gediend op één verzoekschrift om gratie.

De raad van justitie op St. Eustatius heeft den gouverneur van consideratie en advies gediend op één verzoekschrift om vermindering van straf.

§ 3. *Politie.*

Bij koloniale verordening van 18 November—1 December 1898 (*Publicatieblad* n°. 31) is in de organisatie der gewapende politie in de kolonie Curaçao eene wijziging gebracht, waardoor de brigade thans is samengesteld uit 1 commandant, 4 brigadiers, 15 marechaussee's 1ste en 32 marechaussee's 2de klasse, terwijl het getal veldwachters 47 bedraagt.

Deze wijziging is den 1sten Januari 1899 in werking getreden.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Het getal gedetineerden in de gevangenis onder en achter het raadhuis bedroeg op den 1sten Januari 1898:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	43	5	48
Opgenomen gedurende 1898 . . .	114	16	130
Totaal . .	157	21	178
Gedurende 1898 verlieten de gevangenis:			
	Mannen.	Vrouwen.	
	103	14	
Overleden . . .	—	2	
	103	16	119
Getal gedetineerden op 31 Dec. 1898	54	5	59

Door geen der gedetineerden werd gebruik gemaakt van de pistole.

Gedurende 1898 werden door de commissie van administratie geen straffen opgelegd. Door den voorzitter der commissie werden 9 mannen disciplinair gestraft.

Evenals vroeger voorzag de cipier in de voeding van de door den burgerlijken rechter en door de zeekrijgsraden veroordeelde gedetineerden en de menage van het garnizoen in die van door krijgsraden van het garnizoen veroordeelde militairen, beide op voldoende wijze.

Gedurende 1898 kwamen bij de gevangenen vele gevallen van scorbutische mondaandoening en rheumatisme voor.

Door den predikant H. VAN DEN BRINK van de Vereenigde Protestantsche gemeente werden in 1898 de Protestantsche gevangenen elf malen bezocht; de Roomsch-Katholieken geestelijken bezochten de tot hunne gemeente behoorende gevangenen regelmatig.

Evenals vroeger geschiedde het schoonmaken der straten en pleinen van een gedeelte der stad door dwangarbeiders en door de in het openbaar te werk gestelde gevangenen. Gedurende 1898 werden er door de gevangenen 76 727 steenen gebikt ter waarde van f 191,81½, terwijl door dwangarbeiders 1930 steenen werden gebikt.

In 1898 werden in de gevangenis te Willemstad opgenomen wegens desertie uit den scheepsdienst of het plegen van ongeregeldheden op straat 203 mannen en 43 vrouwen, en wegens wanbetaling van boeten of kosten, waartoe zij veroordeeld waren 30 mannen en 9 vrouwen.

In den volgenden staat worden de opgaven gevonden omtrent de gevangenen op de andere eilanden der kolonie.

	Aanwezig op 31 Dec. 1897.	In 1898 opgenomen.	In 1898 uitgegaan.	Op 31 Dec. 1898 aanwezig.
Bonaire	1	19	20*a*	—
Aruba	—	9	9	—
St. Martin (Ned. ged.) . .	2	18	20	—
St. Eustatius	4	30	31	3
Saba	—	—	—	—
Totaal . .	7	76	80	3

a. 3 naar Curaçao gezonden en 17 ontslagen.

§ 5. *Instellingen, met het rechtswezen in verband.*

Weeskamers. Bij de weeskamer op St. Martin (Ned. ged.) bedroeg het saldo in kas op ult. December 1897. . f 740,51

Ontvangen rente voor hypothecaire inschrijvingen 121,56

f 862,07

Op hypotheek:

Uitgezet . . . . . f	700,—	
Onkosten	8,58	
		708,58
Saldo op ultimo December 1898		153,49
Bedrag van het kapitaal op hypotheek uitgezet.		2 378,—
Totaal van de gelden in beheer . . . . . f		2 531,49

In het bedrag, onder het beheer van de weeskamer op St. Eustatius kwam ook dit jaar geen verandering.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

Nopens de plaats gehad hebbende kerkelijke plechtigheden en het kerkelijk onderwijs bij de Protestantsche gemeente op de verschillende eilanden der kolonie zijn de volgende opgaven ontvangen:

	Kinderen gedoopt.	Lidmaten aangenomen.	Huwelijken ingezegend.	Cathechisanten.	Kinderen op de Zondagsschool.
Curaçao	41	48	2	40	„
Bonaire (1) . . .	„	„	„	„	„
Aruba	11	„	„	25	„
St. Martin (Ned. ged.)	69	„	3	„	245
St. Eustatius . .	57	„	1	„	160
Saba.	23	„	1	„	72

Het kapitaal van de Protestantsche gemeente te Curaçao bedroeg f 62 955,90.

Tot onderstand van weezen en armen werd een gezamenlijk bedrag van f 4053 uitgegeven.

Het gewone jaarlijksch subsidie van f 1500 werd in 1898 aan het weezenfonds verstrekt.

Op Bonaire en Aruba werden de godsdienstoefeningen gehouden en werd godsdienstonderwijs gegeven door de aldaar gevestigde hulppredikers; op Bonaire echter tot de maand Augustus 1898; toen de aldaar gevestigde hulpprediker om gezondheidsredenen met verlof naar Nederland vertrok.

De dienst op St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius werd verricht door de aldaar gevestigde Wesleyaansche Methodisten zendelingen en op Saba door een Anglikaanschen leeraar.

§ 2. *Roomsch-katholieke gemeente.*

Bij deze gemeenten werden op Curaçao, Bonaire, Aruba, St Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba respectievelijk 961, 228, 244, 65, 19 en 35 kinderen gedoopt en 103, 27, 32, 1, 1 en 7 huwelijken ingezegend

Het aantal der door het Bestuur bezoldigde geestelijken bedraagt 18, namelijk 1 van den eersten en 17 van den 2den rang, daarenboven zijn er in de verschillende parochieën nog 14 onbezoldigde geestelijken werkzaam tot behartiging van de belangen van de Katholieke bevolking.

(1) Van Bonaire zijn geen opgaven ontvangen.

Aan de gezamenlijke gesubsidieerde armenscholen voor meisjes en jongens waren 44 zusters van liefdadigheid werkzaam.

In het Roomsch-Katholiek meisjesweeshuis werden 62 weezen opgevoed door de zorg der zusters van liefdadigheid, en in het jongensweeshuis op Santa Rosa, waaraan een ambachtsschool is toegevoegd onder het bestuur en de leiding van een E. E. pater van de Salesianen van Don Bosco, is het getal weezen gestegen tot 39.

Ten behoeve van de weezen dezer gemeente werd evenals vroeger een subsidie van f 3000 verstrekt.

Op de plantage „Scherpenheuvel" werd door den bisschop van Merida (Vereenigde Staten van Venezuela) een seminarie opgericht, waar aan Nederlandsche priesters de opleiding van geestelijken van het diocees Merida is toevertrouwd. Door vier Nederlandsche geestelijken wordt hier aan 27 Venezolaansche theologanten onderwijs gegeven.

In het gasthuis zijn werkzaam 30 zuster van liefdadigheid, 9 in het krankzinnigengesticht en 6 in het leprozengesticht.

Het vicariaat heeft nog twee armenscholen uitsluitend voor jongens: één op Pietermaai en één aan de overzijde; ook één armenschool op St. Eustatius, één op Saba en één op St. Martin (Ned. ged.).

§ 3. *Israëlietische gemeenten.*

De Portugeesch-Israëlietische gemeente bezat op ultimo December 1898 een kapitaal van f 89 830 65.

De armen en weezen werden bedeeld met f 3074,41.

Het gewone jaarlijksch subsidie van f 500 voor de weezen dezer gemeente werd ook in 1898 verstrekt.

Het zielental van de Hervormd-Israëlietische gemeente bedroeg op ultimo December 1898: 359.

Het armenfonds bedroeg op dat tijdstip f 4674,30.

De uitgaven bedroegen f 4724,25 en de inkomsten f 5000,40.

G. Instellingen van liefdadigheid.

Krankzinnigengesticht. Op 1 Januari 1898 bevonden zich in dit gesticht 69 lijders.

Gedurende dat jaar kwamen er bij 45, terwijl er 15 overleden en 19 als hersteld ontslagen werden, zoodat het getal lijders op 1 Januari 1899 80 was.

De uitgaven beliepen f 12 484 tegen f 12 144,20 in 1897.

Leprozen-gestichten. De volgende opgaven zijn omtrent de verpleegden in deze gestichten ontvangen:

	Op ult. Dec. 1897 aanwezig.	Bijgekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Op ult. Dec. 1898 aanwezig.
In het gesticht op:					
Curaçao	18	—	—	—	18
St. Martin (Ned. ged.) .	10	1	—	3	8
St. Eustatius	14	2	—	1	15
Totaal . .	42	3	—	4	41

De uitgaven voor die gestichten bedroegen in 1898: op Curaçao f 4 067,10; op St. Martin (Ned. ged.) f 1309,77 en op St. Eustatius f 1750, tegen f 3929,—, f 1284,60 en f 1739,77 in 1897.

In het *burger-gasthuis* op Curaçao werden op 1 Januari 1898 verpleegd 107 zieken; in 1898 werden daarin opgenomen 369 personen, terwijl er 120 zijn overleden en 251 uitgegaan, zoodat op 1 Januari 1899 het getal zieken 105 bedroeg.

Spaar- en beleenbank. De balans over het 48ste huishoudelijk jaar (1 Juli 1897—1 Juli 1898) sloot met een eindcijfer van f 522 491,58. De kosten van administratie en kleine benoodigdheden bedroegen f 7710,50.

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

In het *Publicatieblad* werd onder n°. 32 afgekondigd de wet van 6 Juni 1898 (*Staatsblad* n°. 122), houdende goedkeuring der internationale sanitaire conventie den 3den April 1894 te Parijs tusschen verschillende mogendheden gesloten.

De directeur-geneesheer van de quarantaine-inrichting aan de Caracasbaai werd aangewezen als hulpambtenaar van den burgerlijken stand op de quarantaine plaats, welk besluit werd opgenomen in het *Publicatieblad* onder n°. 14.

Het verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht op Curaçao wordt als bijlage B' hierbij gevoegd.

In 1898 was de gezondheidstoestand op al de eilanden der kolonie bevredigend.

I. Onderwijs.

Bij besluit van 26 Februari 1898 (*Publicatieblad* n°. 5) werden de traktementen en toelagen van de onderwijzers aan de gouvernementsscholen op nieuw geregeld.

Het verslag van de schoolcommissie betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao over 1898 wordt als bijlage C hierbij overgelegd.

Het aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg bij het einde van 1899 3547 verdeeld als volgt:

	Meisjes.	Jongens.	Totaal.
Openbaar onderwijs.			
Scholen voor meer uitgebreid onderwijs	76	122	198
Scholen voor elementair onderwijs .	9	144	153
Bijzonder onderwijs.			
Scholen van de zusters van liefdadigheid:			
Overzijde (betalenden)	155	22	177
idem (onvermogenden).	363	65	428
Pietermaai (betalenden)	66	12	78
idem (onvermogenden).	214	45	259
Buitendistricten.			
Welgelegen (pensionnaat).	98	„	98
idem (weeshuis)	24	„	24
Santa Rosa	172	165	337
Santa Maria.	209	190	399
Sint Willebrordus	65	74	139
Barber	160	126	286
Westpunt.	83	98	181
Verdere Roomsch-Katholieke scholen.			
Colegio San Tomas	„	78	78
Overzijde (betalenden)	„	63	63
idem (onvermogenden).	„	275	275
Pietermaai (idem)	„	231	231
Verdere bijzondere scholen:			
Colegio Baralt	„	75	75
Colegio Leon	„	68	68
Totaal . .	1694	1853	3547

Het aantal schoolgaande kinderen op de andere eilanden der kolonie bedroeg in 1893 te zamen 1932, te weten:

op Bonaire, op de landsschool 62 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 536;

op Aruba op de landsschool 92 en op de drie scholen der zusters van liefdadigheid 551;

op St. Martin (Ned. ged.) op de landsschool ter hoofdplaats 42 en in de buitendistricten respectievelijk 82, 38 en 43;

op de school der zusters van liefdadigheid 174 onvermogenden en 17 betalenden;

op St. Eustatius op de landsschool 118, en op de school der zusters van liefdadigheid 79;

op Saba, ter hoofdplaats, 34 en op de twee scholen te Windwardside respectievelijk 34 en 30.

J. Landsgebouwen en openbare werken.

In het jaar 1891 werden de volgende werken verricht, als: het gouvernementshuis werd gedeeltelijk gepleisterd; de officierswoningen, de secretarie en de protestantsche kerk hersteld, gewit en gegrijsd en vier officierswoningen gedeeltelijk geverfd; de buitentrap naar de stadsklok vernieuwd; de oven van 's Landsbakkerij hersteld; de muur om de gevangenis en de kapel daarin gewit en geverfd; eenig houtwerk van de openbare scholen vernieuwd en nieuw hang- en sluitwerk aan de gebouwen gebracht, het militaire hospitaal geverfd en twee nieuwe ramen gemaakt voor de woning van den chef; het lijkenhuis hersteld; de werkplaatsen van den geweer- en den kleermaker gewit en hersteld; de seinpalen van den seinpost der midden-divisie en van het fort Nassau vernieuwd; het seinhuisje van de midden-divisie en de muziektent voor het gouvernementshuis gerepareerd en geverfd, de vuurtoren van Klein-Curaçao geverfd; het huis bij het oude hospitaal gerestaureerd, twee nieuwe cellen in het krankzinnigengesticht gebouwd en vijf andere hersteld; de ringmuren van hetzelfde gesticht hersteld; de batterijen van het Waterfort, het fort Amsterdam, het Riffort en het fort Nassau gepleisterd en hersteld; de cantine geverfd; de onderofficierswoningen gewit, gerepareerd en gedeeltelijk geverfd; eenige reparaties verricht aan het houtwerk van de kazerne Willem III en de keuken; de kazerne van het Riffort gewit en geverfd; de vloer van de officierswoning en de keuken in het fort Nassau hersteld; de vaartuigenloods van nieuw hang- en sluitwerk voorzien en de kruitwacht hersteld. Voorts werd de quarantaine-inrichting geverfd.

Voor de verschillende kantoren en openbare scholen werden meubelen gemaakt en hersteld.

De Roode weg, een gedeelte van de Breestraat aan de Overzijde, de straten van Scharlo en Pietermaai en eenige straten in de Willemstad werden opgehoogd en hersteld. Ook de kade langs het Waaigat en die aan de Overzijde werden gedeeltelijk hersteld.

De gebouwen op de overige eilanden der kolonie werden zooveel mogelijk in goeden staat gehouden.

Waterstaat en communicatiemiddelen. Belangrijke reparaties aan de baggermachine waren oorzaak, dat in 1898 slechts weinig in de haven gebaggerd kon worden. De uitgebaggerde stof bedroeg dan ook slechts 368 M³.

De wegen in de buitendistricten van Curaçao en op de andere eilanden der kolonie werden in goeden staat gehouden.

K. Posterijen en telegraphie.

Een overzicht van het postverkeer, alleen van het eiland Curaçao, in vergelijking met de vier voorafgaande jaren, wordt gevonden in bijlage D. en eene opgaaf van de inkomsten der posterijen op de verschillende eilanden in de laatste drie jaren in bijlage E. van dit verslag.

In 1898 werden op Curaçao gestort ter overmaking door middel van postwissels naar Nederland en andere landen de volgende bedragen:

naar Nederland	f	50 679,26
„ België		811,84
„ Duitschland		18 477,67
„ Frankrijk		3 747,31
„ Italië		414,64
„ Nederlandsch-Indië		89,15
„ Suriname		821,23
	f	75 041,10

Op Curaçao werd in 1898 uitbetaald aan postwissels:

uit Nederland	f	987,03
„ België		82,33
„ Duitschland		346,00
„ Frankrijk		48,22
„ Nederlandsch-Indië		366,84
„ Suriname		1 667,32
	f	3 476,75

In het *Publicatieblad* werd onder n°. 19 opgenomen het op den 15den Juni 1897 te Washington gesloten algemeen postverdrag, met slotprotocol, en onder de nos. 21 en 24 de te Washington gesloten overeenkomsten betreffende den dienst der postwissels en de uitwisseling van postpakketten.

Verschillende wijzigingen werden bij Koninklijk besluit of bij besluit van den Gouverneur gebracht in de regeling van de porten in het buiten- en binnenlandsch postverkeer en in de verzending van postwissels en postpakketten, zij werden opgenomen in het *Publicatieblad* onder de nos. 20, 30, 33, 34 en 36, terwijl bij besluit van 31 December 1898 (*Publicatieblad* n°. 35) regelen voor het gebruik van briefkaart-formulieren door de particulieren nijverheid werden vastgesteld.

In 1898 heeft het buitenlandsch telegraafverkeer van Curaçao f 787,20 meer opgebracht, dan de aan de telegraafkabel-maatschappij gewaarborgde opbrengst van f 45 000, zoodat over 1898 aan die maatschappij niets behoefde te worden uitbetaald. Over 1897 werd een bedrag van f 17 849,70 bijgepast.

Opgaaf van het aantal in 1898 gewisselde telegrammen is nog niet ontvangen.

L. Financiëele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

In den toestand van het muntwezen is in 1898 geen verandering gekomen.

Bij de wet van 23 Mei (*Staatsblad* n°. 126) kwam eene nadere regeling van het Curaçaosche muntwezen tot stand, die op een door de Koningin vast te stellen tijdstip zal in werking treden. De strekking van die wet is hoofdzakelijk afschaffing van den zoogenaamden gulden Curaçaosche courant, invoering van Curaçaosche stukken van een vierde gulden en van een tiende gulden en het verschaffen van de gelegenheid tot inwisseling van de in de kolonie in omloop zijnde vreemde muntspeciën.

§ 2. *Begrooting.*

De koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1899 werd voorloopig bij verordening van 12/25 Juli 1898 (*Publicatieblad* n°. 15) en definitief bij de wet van 8 Februari 1899 (*Staatsblad* n°. 67; *Publicatieblad* n°. 9) vastgesteld.

Bij verordening van 24 Augustus 1898 (*Publicatieblad* nos. 17 en 18) werden de koloniale huishoudelijke begrootingen van Curaçao voor de dienstjaren 1895 en 1896 gewijzigd.

§ 3. *Belastingen.*

Bijlage E[1] levert een overzicht van de opbrengst van de middelen der kolonie in de drie laatste jaren.

Bij koloniale verordening van 18 November 1898 (*Publicatieblad* n°. 29) werd het invoerrecht op sigaren en sigaretten van 3 percent verhoogd tot 10 percent.

Bij koloniale verordening van 23/28 Februari 1899 (*Publicatieblad* n°. 5) werd op Curaçao eene belasting vastgesteld op het houden van rijtuigen en op het uitoefenen van het beroep van stalhouder.

§ 4. *Gouvernementsbank.*

Ten aanzien van den staat van de bank en hare verrichtingen in 1898 zijn de volgende opgaven van de directie ontvangen:

In het getal der bankbiljetten kwam geen verandering en het bleef dus			f 148 700,00
Het kapitaal der instelling voortspruitende uit de gepercipieerde disconto's bedroeg op 1°. Januari 1898		f 289 265,44⁵	
Gedurende 1898 werd aan disconto's ontvangen	f 20 503,59⁵		
Voor administratie uitgegeven	2 763,00		
Winst voor de koloniale kas beschikbaar gesteld		17 740,59⁵	
			307 006,04
Totaal bedrag van het kapitaal op ultimo December 1898			f 455 706 0
Daarbij gevoegd:			
1°. De gelden in deposito voor rekening van anderen op 1°. Januari 1898 ten bedrage van		f 4 170 01	
Vermeerderd met de volgende ontvangsten in den loop van 1898, als:			
Nalatenschap van een militair	f 32,62		
Opbrengst van den verkoop van geschut vee over 1896	22,70		
Idem over 1897	37,35		
	f 92,67		
Verminderd met de volgende uitkeeringen, als:			
Uitkeering aan de koloniale kas van de opbrengst van den verkoop van geschut vee in 1895	f 58,45		
Nalatenschap van een militair	25,25		
	83,70		
		f 8,97	
2°. De gelden in consignatie op 1°. Januari 1898 ten bedrage van	f 65,—		
Vermeerderd met de ontvangst in den loop van 1898 van eene som van	10,65		
		75,65	
		f 4 254,63	
3°. Het fonds voor het inwisselbaar stellen der bankbiljetten		75 000,00	
			79 254,6
			f 534 960.67

Daarvan op 1 Januari 1899 uitstaande:

1°. op gedisconteerde wissels volgens art. 9 van het reglement van de bank	f 385 730,00	
2°. op gedeponeerde speciën	15 710,00	
3°. voor leeningen aan het gouvernement van Curaçao	68 973,90	
		470 413,90
Bevindt zich tot voortzetting van de operatiën van de instelling op ultimo December 1898 in de kas eene som van		f 64 546,75

§ 5. *Hypotheken en eigendomsovergangen.*

De bij het begin van 1897 gevestigde en gedurende dat jaar ingeschreven hypotheken betroffen een totaal bedrag van f 3 987 619,67, te weten:

tegen 3 percent	1	f 2 000,00	
„ 5 „	4	4 400,00	
„ 5½ „	2	28 000,00	
„ 6 „	367	2 389 363,68	
„ 6 en 7 „	153	1 071 737,25	
„ 7 „	150	163 185,97	
tegen 7½ percent	3	2 900,00	
„ 8 „	39	21 952,00	
„ 8½ „	2	12 200,00	
„ 9 „	16	49 775,00	
„ 10 „	2	11 700,00	
„ 12 „	17	23 038,00	
zonder rente	13	207 367,77	
	769		f 3 987 619,67
Bijgekomen tot ult. December 1898:			
tegen 6 percent	27	f 129 636,00	
„ 6 en 7 „	25	240 502,00	

tegen 7 percent	38	f 108 550,00		
„ 8 „	5	6 920,00		
„ 12 „	3	44 000,00		
zonder rente	2	13 750,00		
	100		f	543 358,00
	869		f	4 530 977,67

Doorgehaald gedurende 1898:

tegen 3 percent	1	f 2 000,00		
„ 6 „	28	181 328,00		
„ 6 en 7 „	19	145 557,67		
„ 7 „	9	9 450,00		
„ 7½ „	1	400,00		
„ 8 „	5	3 680,00		
„ 9 „	1	6 000,00		
	64		f	348 415,67
Bleven op ultimo December 1898	805		f	4 182 562,00

Vernieuwde inschrijvingen gedurende 1898:

tegen 6 percent	2	f 4 000,00		
„ 6 en 7 „	2	7 500,00		
„ 7 „	3	6 315,00		
„ 8 „	1	200,00		
	8		f	18 015,00

Gedurende het jaar 1898 werden 84 akten overgeschreven.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Bij koloniale verordening van 16 Augustus/10 November 1898 (*Publicatieblad* n°. 26) werd bepaald, dat voortaan voor particuliere schulden geene kortingen zullen worden verleend op ten laste van de Curaçaosche begrooting komende inkomsten, genoten door ambtenaren of gewezen ambtenaren en hunne weduwen en weezen.

Bij koloniale verordening van 16 Augustus/10 November 1898 (*Publicatieblad* n°. 27) werd de verordening, „houdende voorschriften nopens het verleenen van buitenlandsche verloven en van de verlofstraktementen van burgerlijke ambtenaren uit de koloniale kas te kwijten" (*Publicatieblad* van 1869 n°. 17), gewijzigd.

Bij koloniale verordening van 13 December 1898/20 Maart 1899 (*Publicatieblad* n°. 8) werd een nieuw reglement vastgesteld op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren in de kolonie Curaçao en aan hunne weduwen en weezen.

O. Nijverheid.

Mijnwezen.

In het *Publicatieblad* van 1899, n°. 16, werd afgekondigd eene verordening van 5 Mei 1899, regelende het verleenen van concessie tot het winnen van metalen in de kolonie Curaçao. Hierbij werd o. a. bepaald dat de bedoelde concessiën door den gouverneur en voor niet langer dan vijftig jaren worden verleend; dat behalve de in ieder bijzonder geval aan de concessie te verbinden voorwaarden jaarlijks een te bepalen aandeel in de winst aan de koloniale kas moet worden betaald en dat de machineriën, werktuigen en materialen voor de exploitatie noodzakelijk vrij zijn van invoerrechten.

Van Santa-Barbara of Curaçao had ook in 1898 geen uitvoer van phosphorzure kalk plaats.

Van Aruba zijn in 1898 met 28 schepen 20 050-66 M³ phosphorzure kalk uitgevoerd.

In dat jaar werd aan concessierecht niets ontvangen; aan uitvoerrecht f 3609,23 en aan scheepsongelden f 3062,71,

Aangezien de concessie op 26 Januari 1899 zou zijn vervallen, werd door de maatschappij in 1897 verlenging der concessie aangevraagd.

Daar het hieromtrent nog tot geene beschikking kwam, werd het gewijzigd concessie-contract van 12 Februari 1898 (Gouvernementsbeschikking n°. 92) voorloopig eerst tot 26 Januari 1900, daarna tot 26 Juli 1900 en vervolgens tot 26 Januari 1901 verlengd.

Betreffende de goudmijnen van Aruba kan het volgende worden vermeld.

In den aanvang van 1898 werd nog doorgegaan met de werkzaamheden, zooals zij in den laatsten tijd plaats vonden en werd nog door de Aruba Island Gold Mining Company 2.394 kilogram onbewerkt goud ontscheept, eene waarde vertegenwoordigende van f 3912.

Daar in Februari 1898 door het koloniaal bestuur met den vertegenwoordiger der maatschappij een nieuw contract werd ontworpen, waarmede exploitatie op grooter schaal beoogd werd, werd in de maand Mei de exploitatie, zooals zij tot nu toe plaats had, door de maatschappij geheel gestaakt.

Bij het nieuwe contract, dat den 11den Februari 1899 gesloten werd, werd aan de Aruba Island Gold Mining Company het uitsluitend recht verleend tot winning van goud, zilver en koper, niet over het geheele eiland, maar over de noordwestelijke helft daarvan, voor welke concessie door den concessionnaris zal worden betaald aan de kas der kolonie een jaarlijksch vast recht van f 3750 en een retributie, bestaande uit 25 pct. van de zuivere winst der exploitatie van de in concessie afgestane gronden, na aftrek van 6 pct. rente van het vastgesteld maatschappelijk kapitaal en nadat van de zuivere winst ook bovendien het vaste recht van f 3750 zal zijn afgetrokken. Volgens het oude contract had de concessionnaris slechts een bedrag van f 2500 's jaars aan de koloniale kas te voldoen.

Niettegenstaande in 1896 door den ontginner der phosphaatlagen op Santa Barbara werd verzekerd dat, bij wijziging der wijze van schatting van de waarde van phosphorzure kalk voor de berekening van het uitvoerrecht, de exploitatie op groote schaal zou worden hervat en dientengevolge dat jaar die wijze van taxatie werd gewijzigd, is tot heden met die hervatting nog geen begin gemaakt.

Ook in het jaar 1898 werden de werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba niet hervat.

De eigenaars van mangaanertsen bevattende gronden op St. Martin (Ned. ged.), zijn er nog niet in geslaagd eene maatschappij op te richten tot exploitatie dier ertsen.

§ 2. *Steenbakkerij.*

De op Bonaire bestaande steenbakkerij heeft in 1898 in het geheel niet gewerkt.

§ 3. *Landbouw.*

Een overzicht van de opbrengst der plantages en gronden in de buitendistricten op Curaçao en van het aldaar aanwezige vee en pluimgedierte wordt als bijlage F hierbij gevoegd

Door den persoon, aan wien blijkens het vorig verslag in Maart 1898 48 hectaren gronds in huur waren afgestaan om eene proef te nemen met de agave-cultuur, werd daarmee een begin gemaakt; 12 H.A. zijn in bewerking. Na de mislukte poging om bijen en zijdewormen te teelen, waarvan in het vorige verslag melding is gemaakt, werd daarmede geen nieuwe proef genomen.

Een ander particulier is thans bezig met de voorbereiding van een sisal-aanleg op groote schaal, terwijl een derde persoon voor een dergelijken aanleg den steun van het bestuur heeft ingeroepen.

De plantagehouders en huurders van gouvernementsgronden gaan steeds met goed gevolg voort hunne gronden met stekeldraad te omheinen, teneinde het aanrichten van schade aan het jong gewas door kabrieten (geiten) te voorkomen.

Op Curaçao was in 1898 de oogst van landbouwproducten ten gevolge van de felle droogte zeer schraal; door gebrek aan regen is het vooruitzicht voor 1899 ook niet gunstig.

De in huur afgestane landsgronden tot het uitoefenen van den landbouw worden door de huurders voortdurend bewerkt en beplant. Op sommige dier grondjes, waarop putten zijn gegraven en windmolens geplaatst tot het oppompen van water, zijn moestuinen aangelegd en worden vruchtboomen aangetroffen, die den huurders een goed bestaan geven.

De oogst van dividivi, welk artikel op de Europeesche en Noord-Amerikaansche markten een goeden afzet heeft, was in 1898 gunstig.

Daar de dividivi-peul tot nu toe het eenig exportartikel is, dat sedert onheugelijke jaren, niettegenstaande de schommelingen der markt, steeds eene winstgevende marktwaarde behield, schijnt bevordering van hare cultuur van het hoogste belang. Een commissie, onder voorzitterschap van den gouverneur, houdt zich bezig met het beramen van de beste middelen om dit doel te bereiken en daarnaast zooveel mogelijk invoering van nieuwe cultures, o. a. de sisal-cultuur, te bevorderen.

Op Bonaire is de maïs-oogst op de meeste plaatsen geheel mislukt. De oogst van dividivi was echter goed en de bevolking heeft in den verkoop daarvan een middel van bestaan gevonden. Eén planter aldaar heeft in 1898 eene hoeveelheid van 1576 K.G. aloëhars vervaardigd en in Duitschland aan de markt gebracht, doch het verlies daarop geleden was zóó groot, dat er nu in het geheel geen aloë meer zal worden verbouwd. De landbouw beperkt zich nu uitsluitend tot de maïs-cultuur.

Ook voor Aruba was het jaar 1898, uit gebrek aan regen, niet gunstig voor den landbouw. Deze tak van nijverheid neemt echter op het eiland toe, dank zij de uitgifte van gouvernementsgronden in huur aan de mindere bevolking.

Op St. Martin (Ned. ged.) beperkt zich de landbouw tot het planten, door eigenaars van kleine stukjes grond, van boonen, aardappelen, maïs en eenig arrowroot, doch niet in genoegzame hoeveelheid voor uitvoer: de opbrengst dient voor de consumptie op het eiland. Door een plantage-eigenaar wordt thans echter een proef genomen met de verbouwing der ananas voor den uitvoer der vruchten, welke proef kans van slagen schijnt op te leveren.

Op St. Eustatius beperkte zich de landbouw in 1898 tot het pooten en planten van jams, zoete aardappelen, pinda's (aardnoten) maïs en cassave. De oogst was redelijk goed, doch de afzet buiten het eiland liet te wenschen over. Een groot deel van het geoogste wordt op het eiland zelf verbruikt. De meeste omliggende eilanden leveren dezelfde producten op als St. Eustatius, tengevolge waarvan de prijzen dikwerf zeer laag zijn en de kosten van uitvoer niet vergoed kunnen worden. Op dit eiland wordt suikerriet, doch slechts op zeer kleine schaal, gecultiveerd, en van het sap wordt stroop, maar geen suiker gemaakt.

Op Saba beproefde men de aardappel-cultuur te vervangen door de uien-cultuur, die dan ook eenigen tijd vrij algemeen werd beoefend. Ofschoon voor het product soms vrij goede prijzen werden verkregen op de naburige eilanden St. Thomas en St. Kitts, zoo keerde men toch in den laatsten tijd weer vrij algemeen tot de aardappel-cultuur terug. Andere landbouwproducten worden van Saba niet uitgevoerd, althans op eenigszins ruime schaal; de zoete aardappelen, tanjers en banana's (pisang) worden voor het grootste gedeelte op het eiland zelf geconsumeerd.

§ 4. *Veeteelt.*

De veeteelt op Curaçao was in 1898 niet gunstig. Tengevolge van de aanhoudende droogte, heeft er op eenige plantages sterfte onder het vee plaats gehad. Volgens opgave van één plantage eigenaar is de sterfte onder het vee op zijne plantage over 1898 geweest: pl. m. 20 runderen, 150 schapen, 30 geiten, 4 paarden en 8 ezels.

Tengevolge van de droogte in de eerste zes maanden van 1898 heeft er ook veel sterfte op Bonaire en vooral op St. Martin (Ned. ged.) onder het vee plaats gehad.

Eene statistiek van den veestapel op de verschillende eilanden der kolonie wordt als bijlage G hierbij gevoegd, terwijl opgaven omtrent den uitvoer worden aangetroffen in bijlage H, vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

Voor een deel is de vermindering van den veestapel op de bovenwindsche eilanden te wijten aan den Spaansch-Amerikaanschen oorlog, waardeor de handel en scheepvaart op Puerto-Rico — het eiland, dat veel paarden en slachtvee naar de overige West-Indische eilanden uitvoert — werden gestremd en gedeeltelijk naar onze eilanden tijdelijk werden overgeplaatst.

§ 5. *Visscherij.*

Deze tak van nijverheid is op Aruba in het jaar 1898 weder vooruitgegaan, daar, als een gevolg van de gevoelde behoefte, niet alleen zeven in stede van zes zeilbooten in de vaart op de visscherij werden gehouden, doch ook nog door twee schoeners en één kotter daaraan af en toe werd deelgenomen.

In het *Publicatieblad* werd onder n°. 16 opgenomen eene verordening regelende het verleenen van concessie tot het visschen naar paarl- en andere schelpen in de wateren der kolonie.

§ 6. *Uitgifte van gronden.*

In 1898 werden afgestaan:

In huur:

op Curaçao: 249 H.A. aan 125 personen tot het uitoefenen van den landbouw en het bouwen van woonhuisjes; 16 M². aan een persoon tot het bouwen van een koestal; 230 M². aan een persoon tot het bouwen van een huis, en voor hetzelfde doel een ongemeten stukje grond aan een behoeftige;

op Bonaire: 31,9544 H.A. aan 15 personen;

op Aruba: 25,66125 H.A. aan 32 personen en 7 stukken aan 7 personen.

In eigendom:

op Curaçao: 13,7375 H.A. aan 10 personen;

op Bonaire: 0,1912 H.A. aan 8 personen.

§ 7. *Zoutpannen.*

In 1893 was de zoutoogst op de eilanden Curaçao en Bonaire gunstig. Tengevolge van den orkaan van 13 September 1898 mislukte de zoutoogst echter op St. Martin (Ned. ged.)

Opgaven omtrent den uitvoer van zout worden gevonden in bijlage H, vermeld onder § 9 van dit hoofdstuk.

§ 8. *Scheepsbouw.*

In 1898 werden gebouwd: op Curaçao, 1 vaartuig, op Aruba 2 vaartuigen, op St. Eustatius 2 vaartuigen en op Saba 3 booten.

§ 9. *Handel en schepvaart.*

De handel op de verschillende eilanden der kolonie is in 1898 niet vooruitgegaan, voornamelijk ten gevolge van de op verschillende plaatsen in Venezuela geheerscht hebbende pokziekte en van den Spaansch-Amerikaanschen oorlog.

In de bijlagen I en K van dit verslag worden opgaven aangetroffen van den in- en doorvoer op Curaçao, en in bijlage H van den uitvoer der geheele kolonie over de laatste drie jaren terwijl de bijlagen L en M opgaven bevatten, betreffende de goederen op St. Martin (Ned. ged.) direct voor consumtie, en uit het entrepot voor consumtie ingevoerd

De tarieven ter berekening van de belasting op den invoer op Curaçao en van de in- en uitvoerrechten op de overige eilanden der kolonie gedurende 1899, zijn bij besluiten van den gouverneur van Curaçao van 31 December 1898 (*Publicatieblad* n°. 37 tot en met 42) vastgesteld.

De haven van Curaçao werd, blijkens bijlage N in 1898 bezocht door 1074 schepen, metende te zamen 1 266 679 M³, tegen 1572 schepen, metende te zamen 1 301 984 M³ in 1897.

Het aantal vaartuigen, hetwelk de andere eilanden bezocht, wordt vermeld in bijlage O van dit verslag, waarin ook de gezamenlijke inhoudsmaat van de schepen, en de natiën, waartoe zij behoorden, worden opgegeven.

Behalve de in bijlage O vermelde schepen, werd de reede van St. Martin (Ned. ged.), nog bezocht door 55 Nederlandsche, 116 Engelsche en 2 Fransche zeilbooten, waarvan de tonnemaat niet is opgegeven.

Curaçao bleef in 1898 opgenomen in de stoomvaartlijnen in vorige verslagen vermeld.

§ 10. *Zeebrieven.*

In 1898 werden afgeheven: op Curaçao 4 zeebrieven, op Bonaire 3, op Aruba 2, op St. Martin (Ned. ged.) 2, op St. Eustatius 3 en op Saba 7.

De Minister van Koloniën,

CREMER.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO VAN 1899.

	Bladz.
A. Bevolking	1
B. Mededeelingen van algemeenen aard	1
C. Algemeen en gewestelijk bestuur	2
D. Militair beheer	2
§ 1. Landmacht	2
§ 2. Zeemacht	3
E. Wetgeving, rechtswezen en politie	3
§ 1. Wetgeving	3
§ 2. Rechterlijke macht en rechtspraak	3
§ 3. Politie	4
§ 4. Gevangeniswezen	4
§ 5. Instellingen met het rechtswezen in verband	4
F. Eeredienst	4
§ 1. Protestantsche gemeente	4
§ 2. Roomsch-Katholieke gemeente	4
§ 3. Israëlietische gemeenten	5
G. Instellingen van liefdadigheid	5
Krankzinnigengesticht	5
Leprozengestichten	5
Burgergasthuis	5
Spaar- en beleenbank	5
H. Burgerlijke geneeskundige dienst	5
I. Onderwijs	5
J. Landsgebouwen en openbare werken	6
K. Waterstaat en communicatiemiddelen	6
L. Posterijen en telegraphie	6
M. Financiëele zaken	6
§ 1. Muntwezen	6
§ 2. Begrooting	6
§ 3. Belastingen	7
§ 4. Gouvernementsbank	7
§ 5. Hypotheken en eigendomsovergangen	7
N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren	8
O. Nijverheid	8
§ 1. Mijnwezen	8
§ 2. Steenbakkerij	8
§ 3. Landbouw	8
§ 4. Veeteelt	9
§ 5. Visscherij	9
§ 6. Uitgifte van gronden	9
§ 7. Zoutpannen	9
§ 8. Scheepsbouw	9
§ 9. Handel en scheepvaart	9
§ 10. Zeebrieven	9

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO VAN 1899.

Lit. **A** Statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

„ **B.** Opgave van de sterkte der bevolking van de eilanden Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba, verdeeld naar de plaatsen van geboorte en de kerkgenootschappen.

„ **B¹.** Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig toezicht gedurende het jaar 1898.

„ **C.** Verslag betreffende den toestand van het onderwijs op Curaçao gedurende het jaar 1898, opgemaakt ingevolge het bepaalde bij art. 28 van de onderwijs-verordening voor de kolonie Curaçao (*Publicatieblad* 1884 n°. 16).

„ **D.** Postverkeer van het eiland Curaçao, vergeleken met de vier voorafgaande jaren.

„ **E.** Opgave van de inkomsten der posterij op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba, in 1896, 1897 en 1898.

„ **E¹.** Staat, aantoonende de opbrengst van de koloniale middelen over de dienstjaren 1896, 1897 en 1898, voor zoover die bekend waren bij de aanbieding aan den kolonialen raad van de ontwerpen der koloniale huishoudelijke begrooting over de jaren 1898, 1899 en 1900.

Lit. **F.** Overzicht van de opbrengst van de landbouwproducten en van den veehandel op de plantages en gronden in de buitendistricten van het eiland Curaçao in 1898.

„ **G.** Staat van den veestapel in de kolonie Curaçao in de laatste zes jaren.

„ **H.** Uitvoer van de kolonie Curaçao in 1896, 1897 en 1898.

„ **I.** Staat van den invoer op Curaçao in 1892, 1897 en 1898.

„ **K.** Staat van den doorvoor op Curaçao in 1896, 1897 en 1898.

„ **L.** Staat der direct voor consumtie ingevoerde goederen op St. Martin (Ned. ged.), gedurende het jaar 1898, met opgave der waarde, berekend deels naar het tarief ter berekening der in- en uitvoerrechten van 1897 en deels naar dat van 1898 en volgens factuurprijzen

„ **M.** Opgaaf van goederen uit de verschillende particuliere entrepots op St. Martin (Ned. ged.), voor consumtie uitgeslagen gedurende het jaar 1898, met vermelding der waarde naar factuursprijzen of tarief.

„ **N.** Staat, aantoonende het getal vaartuigen, gedurende het jaar 1898 in de haven van Curaçao binnengevallen en hunne tonnemaat.

„ **O.** Staat, aantoonende het aantal vaartuigen dat in 1898 de eilanden Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba heeft bezocht.

(N°. 2—17.) Deze stukken zijn niet in de Bijlagen opgenomen.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 074659886